

ÆNVS.

Anteponendus est hic liber ceteri... mirandus. Doctrina libri Platonica etiam...

FABIVS PAVLVS DE RE AD VIRGILIAN. LIB. I.

Quæ, licet omnia (philosophia, met... hoc multo uberius, & velut in propria... quidam homines ira iudicauerunt...

EXPLANATIONES.

SIC FAT. LACRYMIS, classisque immittit habenas, Et tandem Euboicis... Obuertit pelago prostratus, dente tenaci Anchora fundabat... Pretexu puppes inermis Littus in Celsperium... Abstrusa venis illius... Tecta, rapit Ithacas, Ione...

SIC FAT. LACRYM.) De lacrimis heron... ruius lib. 1. ibi, Constitit, & lacrymas... versus ex fine quinti in hunc librum... translatos fuisse, & codices manu scriptos...

CLASSIQUE IMMITTIT HABENAS) Ut aliqui... nuda simplicitati dignitatis adderet, à propria ad ma... laiam dicendi formam se trahit...

Quid sit classi habenas immittere, docet hunc... modum ca. 35. Modicius. Palinus in hanc... præceptis datus in vnda, renulsum clauum secum habet...

EVBOICIS CVMARVM ALLAB. ORIS) Sic in 3... tandem antiquis Cumarum allabimur oris. Ibid. Ignat... que vie Cyclopsis allabimur oris. Et libr. 9. ego ali... sa sagitta. Et in 10. totamque allabi classibus equor. Et...

NASCIMBÆNV.S.

Anteponendus est hic liber cæteris sine controuersia, in quo splendor reuera omnigenæ doctrinæ, eruditionisq; micum in modum elucet: & in ijs, quæ ad rhetoricam, dicendiq; facultatem pertinent, si in reliquis libris copiosus est, & grauis, in hoc certe est admirandus. Doctrina libri Platonica est: nam ex aliquot Platonis dialogis, ex Phædone imprimis, & Axiocho, adde etiam ex Apologia, alijsque locis multa desumpta sunt.

FABIUS PAVLINVS HERDOMAD. VIRGILIAN. LIB. I.

Quæ, licet omnia philosophia, mathesis, theologia, omnes illustres scientiæ in singulis huius poëtæ libris contineant, in vno tamen hoc multo vberius, & velut in propria sede, ac regno dominantur, qui omnium est optimus, atque pulcherrimus, De quo non indocti quidam homines ira iudicauerunt: vt cum dicerent tantum cæteris libri Virgilij antecire, quantum ipse Virgilius cæteros omnes post se poetas Latinos reliquit. In hoc sanè sunt omnes ornati, graues elaboratique versus, in quibus succus ille, & sanguis manet incorruptus naturalisque inest, & non fucatus nitos. Incitatus quidem, velut amnis abundans fertur, nullis tamen salcibus, sed sedato quasi aluco per tacitum (vt de Gange dixit ipse, decurrit, clarissimisque verborum luminibus omnia distinguit, & sententiarum, quas uescio vnde ex ab-dito eruit, pondere, ac grauitate sustentat. In hoc libro omnium laudandarum artium iusticia pænè vis, & inactria continetur. In hoc omnis philosophia, & omnis inferiorum, ac celestium rerum natura comprehenditur. In hoc doctrinarum omnium mira quedam latent arcana, atque mysteria, quæ doctis tantum viris patere consueuerunt. Quare exclamat in hoc potissimum libro, sub Sibyllæ persona, præculò præculò este profani. Hæc igitur pauca sunt notanda sunt, qui Maroniani carminis quasi medullas peruideant, vt iure optime de eo possimus illud vsurpare, quod de Articiis oratoribus dixit Cicero: huius poëtæ vim esse ignotam, notam gloriam. Alterum enim omnes intelligunt, nihil esse hoc præstantius alterum paucissimi, quæ sit eius vis, ac doctrina.

EXPLANATIONES.

IC FATVR LACRYMANS, classique immittit habenas, Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris, Obuertunt pelago proras: tum dente tenaci Anchora fundabat naues: & littora curuę Preterxunt puppes iuuenum manus emicat ardens Littus in Hesperium: querit pars femina flamme Abstrusa in venis silicis: pars, densa ferarum Teستا, rapit syluas, iuuentaque flumina monstrat.

SIC FAT. LACRYM.) De lacrymis heroum differimus lib. i. ibi, *Constitit, & lacrymans*, &c. Hæc duos versus ex fine quinti in hunc librum à Tucca, & Varro translatos fuisse, & codices manuscripti, & veterum interpretum auctoritas fidem facit. Nam equum fuerat, vt sine navigationis Æneæ etiã libri finis clauderetur; præsertim cum iam initium navigationis factum esset. Verùm, quia principium istiusmodi, *Obuertunt pelago proras*, Virgiliana maiestati parum conuenire videbatur, placuit viris illis doctissimis, vt tale esset initium. [*Probum & alios reliquisse in fine superioris libri hæc duos versus, affirmat Sorsus. Sed eos in prudenter ad initium huius esse translatos, quia & coniunctio poematis videatur melior, & Homer. exprimat, qui sic in Odyss. capit. 16. & 17. dicitur.] Exorditur ergo à simplici explicatione: nam quid simplicius, aut etiam quid nudius dici potest, *Sic fatvr lacrymans: Nascimb.**

CLASSIQUE IMMITTIT HABENAS) Vt aliquid nudæ simplicitati dignitatis adderet, à propria ad translata dicendi formam se transtulit, cum ait *classique immittit habenas*, instruit classem. Translatio ab equis sumpta, quæ superiorem sermonis humilitatem temperat: nam poëtarum oratio, vt Aristot. in poëticiis auctor est, neque humilis, neque obscura, aut nimium elata esse debet: cuius rei non ignarus poëta, noster, passim proprias rerum voces metaphoris miscet, vt neque perspicuitas absit, neque dignitas, sublimitasq; orationis desideretur. *Nascimb.*

Quid sit classi habenas immittere, docet hunc in modum ca. 35. Modicius. Palinurus in fine li. 5. à Somno præceps datus in vndas, reuulsam clauum secum trahit Æneas sentit nauim fluitare amisso gubernatore, & gubernaculo. Ipse regit nauem: quod vt facere possit, nouum clauum pro amisso immittit naui: quia vt equus regitur habenis, sic nauis clauo dirigitur. *Classi* autem pro naui dixit: quia qui nauim prætoriam regit, quam cæteræ naues sequi iubentur, classem regit. * *Alij pinguiore Minerva per habenas accipiunt funes nauticos, si-*

ne oras, quibus in litore, seu ripis alligari solent naues, ne abripiantur. Vnde oram soluere apud Quintil. & ex quibusdam Graecis. Immittit ergo habenas classi, est, soluta funibus per ripam nauis, seruius tamen per metaphoram hanc funes intelligit, quibus fortasse vela tendebantur.

Pierius lib. 48, in Frano Quia funem ex corio primum fuisse constat, & naues apud Homerum *σπερλορί βόας*, ligantur, funes interdum habenas vocitari competias. Hinc Virgilius vetustatis amator habenas dixit, cum funes intelligeret velo rogendo aptos, vt Cælius Urbanus antiquus Grammaticus interpretatur. Quamquam eruditissimi nostro tempore sunt, qui habenas, metaphoricè pro clauo positas accipiunt. Immittere habenas, mittere, permittere, seu remittere idem sunt: valent enim laxare, & concedere habenas. Allegoricè vsus est eodem loquendi modo Lucretius.

Arboribusque datum est v. v. exinde per auris Crescendi magnum immisiss certamen habenis.

Hoc est, arboribus datum est à natura, vt certatim, & hilariter, & sine vlla mora, vllòue impedimento crescerent. Sed & Virgil. in 5. audaciore metaphora, Vulcanum per naues furere immisiss habenis, fuit immisiss Vulcanus habenis Transstra per, & ramos, & pilas abiete puppes.

ET TANDEM) Ad Æneæ desiderium tandem retulit, olim venire in Italiam cupientis. *Infra tam tandem Italæ fugientis prendimus ora.* Sic & Catullus in nuptiali carmine.

Vesper adest iuuenes, confurgite, vesper Olympo Exspectata diu vix tandem lumina tollis.

Hoc ex opinione, nõ ex veritate dictum esse omnibus perspicuum est: etenim omnis mora longa cupienti.

EUBOICIS CUMARVM ALLABITUR ORIS) Sic in 3. *Et tandem antiquis Cretum allabimur oris.* Ibid. *Ignarique via Cyclopum allabimur oris.* Et libr. 9. *ergo alu lapsa sagitta.* Et in 10. *totumque allabunt classibus equor.* Et, *Sed mare inoffensum crescenti allabitur aestu.* Appellere, & appel

& appellati similiter ad littus pertinent. Turneb. lib. 29. A cap. 24. * Cumas appellat Euboicus oras, quia Cumani fuerunt Chal-

OBVERTVNT PELAGO PRORAS) Nautæ ad lit- tus appulsam nauim in proram conuertebant, non so- lum vt ad reditû, & aliam nauigationem parati essent verumetiam id sibi ominantes. Valer. Flaccus libr. 5. atque illi dextra sine verfa magistri Proinus in proram rediit raris omine cerro. Ita hic quoque, nam longius erant progressuri, ad agrum Laurentium. Turneb. lib. 11. cap. 8.

TVM DENT E TENACI) in primo dixit, vnco non alligat anchora morsu. Dentes enim non solum qui- bus atteritur cibus: sed omne quo aliquid excacati, vel teneri potest, Virgilius dici voluit. Georg. lib. 2. de falce & curuo Saturni dente relictam Persequitur vitem atton- dens. Nonius.

ANCHORA FVNDAB. NAVES) ita sentien- dum est dici, quod stabiliat nauigia, eisque pro quo- dam firmamento subiecta sit, vt fundamenta esse so- lent deorsum iacta. Hoc dicendi genus in epistola po- suit Paulinus. Huius nauem in quodam insulæ loco, quem ad puluinos vocant, ne similiter illideretur, an- choris fundare conati sunt. Turneb. libr. 13. cap. 21. * Licet etiam cum Scalig. in Poët. sic explanare. Fundabat. id est, sstibat, quod enim in fundo est, non mouetur. Anchora autem fundo commisit naues. Per nauem, & anchoram, tutela, & presidium innuitur. So- la anchora est perfugium: Etiam in sacris litteris. Paulus ad He- braeos cap. 6. Qui confugimus ad tenendam propostam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam. Chryso. concio- ne 3. in Lazarum. Conscientia increpatio sacra est anchora, qua nos nequaquam sinit in peccatorum profundum abforberi. Vide adagium, sa- cra anchora.

LITTORA CVRVÆ PRÆTEX. PVPPES) Sic Eclog. 7. Hic viridis tenera prætexit arundine ripas. Alibi dixit vulgatius, stant litore puppes.

LVVENVM MAN. EMICAT ARDENS) Relictos enim senes cum inualida, & imbelli turba in 5. dixit. Longauique senes, ac fessas aquare matres; Et quidquid tecum inualidum est, matuensque periculi Delige, &c.

Manus sæpe in eo ponitur, in quo copiaz, seu exercitus: multitudinem, inquam, militarem significat. Cic. ad Att. lib. 16. Romam venit cum magna manu. In Cati- lin. Populi Romani exercitus eodem duce, non maxi-

- At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
- 10 Præsidet, horrendæq; procul secreta Sibyllæ,
- Antrum immane petit: magnam cui mentem, animûmque
- Delius inspirat vates, aperitque futura.
- Iam subeunt Triuiæ lucos, atque aurea tecta.
- Dædalus (vt fama est) fugiens Minoia regna,
- 15 Præpetibus pennis ausus se credere cælo,
- Inſuetum per iter gelidas enauit ad Arctos,
- Chalcidicæque leuis tandem super astitit arce.
- Redditus his primûm terris tibi, Phœbe, sacrauit
- Remigium alarum: posuitque immania templa.
- 20 In foribus lethum Androgeo: tum pendere pœnas
- Cecropidæ iussi (miserum) septena quotannis
- Corporanatorum: stat ductis fortibus vrna

Contrâ

Contrâ elata mari respondet Gnoſia tellus. Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto Pasiphae, mistumque genus, prolesque biformis, Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ, Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

ARCES QVIBVS ALT. APOLLO PRÆSID.) Apud A Cumas, in arce Apollinis templum est. Altus autem vel magnus, inclytus: vel ad simulacri magnitudinem retu- lit, quod constat esse altissimum. Seruius.

HORRENDÆQVE PROCVL. SE. SIBYLLÆ) Iusti- nus Martyr Exhort. ad gentes, in extremo libro, no- stræ religionis testem Sibyllam quoque Cumæam no- minat, & ex eius carminibus, vt cognoscere veritatem velint, illis suadet. De qua quoniam minimè protrita, ac vulgaria quædam narrat, & quæ ad locum huius li- bri de vaticinijs eius in anatro, & per folia descriptis, nec deinde iisdem folijs in ordinem reuocatis, postquâ ea ventus turbauerit. non parum faciunt, statui ea ad verbum pro Symbola hic inserere. Incepit autem vir sanctus ab eius origine, in hunc modum. Poteritis etiâ facile partem aliquam religionis nostræ discere, vel è prisca Sibyllæ oraculis, prope ad propheticam doctrinam accedentibus. Hanc aiunt à Babylone oriundum, Berosi rerum Chaldaicarum scriptoris filiam, nescio quomodo in Campaniam delatam, & Cumis oracula solitam reddere, ad sextum à Baijs lapidem, quod oppidum celebratur propter aquas calidas. In ea vrbe spe- ctauimus locum quendam, instar amplissimæ basilicæ, cauatam ex vno saxo solido, rem admiratione dignissi- mam, vbi oraculum eius fuisse narrat indigenæ, sicut acceperunt à suis maioribus. In eius antri medullio monstrantur putei tres, eodem in saxo aperti: quorum aqua lotam, aiebant in penitissimam eius antri cellam solere secedere, ac mox in anatro medio sublimem se- dentem effari oracula. Huius fatidicæ Sibyllæ intermul- tos alios scriptores, & Plato in Phædro meminit, & vt mihi videtur, propter eius oracula, vt vaticinatio- nem tribuit: viderat enim euentus respondere huius antiquis prædictionibus: cuius rei miraculo in Meno- ne dialogo vates sic ad verbum laudat. Merito igitur diuinos vocabimus vates, de quibus loquimur, nõ mediocriter afflatus numine, quo rapiuntur, quando ma- gno successu dicunt, faciuntq; res maximas, quas ne- quaquam intelligunt. Quibus verbis aperte significat Sibyllina oracula. Hæc enim scripta sua non corrige- bat, nec expoliebat, sicut poëtæ faciunt, quando me- trorum à se rationem exigunt: sed tantisper, dum numine afflaretur, vatem agebat, quo mox cessante, nihil eorum carminum meminerat: & hæc est causa, cur nõ seruata sint omnia. Id ipse Cumis audiui ab his, qui me deducebant visendi gratia locos, vbi vaticina- batur, ostendentibus, & quendam vrnam lenticularem ahenam, in qua reliquias eius aiebant conditas. Inter cætera referebant, se accepisse à maioribus, eos qui pe- tebant oracula, homines rudi sæculo natos, sæpe depra- uasse metra: ideo in nonnullis desiderari diligentiam, quod vates ad se reuera immemor feret eorum, quæ cecinerat: notarij verò in describendis laberentur per imperitiam.

TRIVIÆ LVCO S) Triuia dicta est Diana, quod in triuijs coleretur, vt ait Varro. Græci τρεῖς αἶ, & τρεῖς αἶων eadem ratione vocant. Alij, quod in cælo, in terris, apud inferos eius sit potestas. Vide plura apud Gyrard. Syntag. 12.

ATQVE AVREA TECTA) Non quod esset totum aureum illud templum, sed magnificentia illius osten- ditur. Aureum enim interdum, quod pretiosum est, sicut aureum.

DÆD. PVG. MINOIA REGNA) Dædalus cum è regiâ stirpe eius gentis, qui Melionidæ sunt appellati, arrium duceret, non magis artis præstantia, quam erroribus, & casuum varietate, multa fuit apud gentes nominis celebritate. Is enim, quum occiso sororis filio (pro- pter artificij inuidiam, quod is primûm feram inuenis- set) quam patrijs legibus noxam meruisset, probe nos- set, in Cretam ad Minoem confugit, vbi & regi ipsi, & eius filiabus miri operis signa fecit, sicuti Homerus in Iliade memoria prodidit. Verum postea à Minoë capitalis fraudis damnatus, & è vinculis cum filio elap- sus, Inycum (ea Siciliae vrbs erat) euasit ad regem Co- calum. Et ea fuit Sicilia cum Minoë bellandi causa, quod poscente Minoë Dædalum sibi dedit, Coccalis re- cusasset, &c. Paulan. lib. 7.

De nomine Dædali hæc scribit idem auctor in Ræo- ticis, vbi de ligneo simulacro in fœminæ formâ effictio ac vestimentis velato, quam se pro Iunone Iupiter vxo- rem ducturam simulabat, rem ridiculam planè memo- riæ tradidit. In eius rei memoriam festos celebrant dies, Dædala quæ nuncupantur, quod prisca lignea si- gna, Dædala vocitabant. Quod sanè nomen ante Athe- nis natum Dædalum Palamaonis filium, vsurpatû cre- diderim: quin à Dædaleis, lignicis scilicet simulacris, non autem proprio ac germano nomine, Dædalo ipsi cognomen fuisse impolitum arbitror. * Erroris productum est, hunc Dædalum architectum fuisse eximium, primûmq; adifican- tium.

HORRENDÆ) venerandæ, vt, Horrendum fluis, & religione paventium. Sic. 1. Æneid. horrentique atram ne- mus imminet umbra, vbi Seruius, horror plerumque ad odium pertinet, plerumque ad venerationem, vt hoc loco.

PROCVL) haud longe. Procul enim est, & quod præ oculis est, & quod porro ab oculis. Vnde & du- plicem habet significationem, & iuxta, & longè. Ser- uius.

MAGNAM MENTEM, ANIMVMQVE) Accipi hæc vulgò intelligo ex congeminatione vocum, idem de- clarantium, quod tamen secus est, nisi fallor: neq; enim hic idem mens, quod animus, valet: nec πνεῦμα λογία, est vlla: sed mens pars animi est: animi tota anima, vt apud Catullum. Mens animi tantis fluctuat ipsa malis. Viden' hic mentem, animi partem diserte censer? quomodo hic à Marone dici, quid prohibet? Turneb. libr. 28, cap. 44.

Certum est, hæc duo, mens animus coniunctim po- ni à probatis scriptoribus, siue idem ex geminatione, seu ἐκ ἀφ' ἑαυτῶν, siue diuersum significent. Horat. epi- stola 14. lib. 1. tamen istuc mens, animisq; ferri. Terent. Eunuchoi. mala mens, malus animus. Etiam ita copu- lantur, vt alterum patrio casu offeratur. Lucretius. Perturbata animi mens, in mœnore, metisque. Plaut. Nul- lam mentem animi habeo: vbi sum, ibi non sum. Catull. ad Ortalum. Nec potis est dulces Musarum exprimere fœum Mens animi. &

TRIVIÆ LVCO S) Triuia dicta est Diana, quod in triuijs coleretur, vt ait Varro. Græci τρεῖς αἶ, & τρεῖς αἶων eadem ratione vocant. Alij, quod in cælo, in terris, apud inferos eius sit potestas. Vide plura apud Gyrard. Syntag. 12.

ATQVE AVREA TECTA) Non quod esset totum aureum illud templum, sed magnificentia illius osten- ditur. Aureum enim interdum, quod pretiosum est, sicut aureum.

DÆD. PVG. MINOIA REGNA) Dædalus cum è regiâ stirpe eius gentis, qui Melionidæ sunt appellati, arrium duceret, non magis artis præstantia, quam erroribus, & casuum varietate, multa fuit apud gentes nominis celebritate. Is enim, quum occiso sororis filio (pro- pter artificij inuidiam, quod is primûm feram inuenis- set) quam patrijs legibus noxam meruisset, probe nos- set, in Cretam ad Minoem confugit, vbi & regi ipsi, & eius filiabus miri operis signa fecit, sicuti Homerus in Iliade memoria prodidit. Verum postea à Minoë capitalis fraudis damnatus, & è vinculis cum filio elap- sus, Inycum (ea Siciliae vrbs erat) euasit ad regem Co- calum. Et ea fuit Sicilia cum Minoë bellandi causa, quod poscente Minoë Dædalum sibi dedit, Coccalis re- cusasset, &c. Paulan. lib. 7.

De nomine Dædali hæc scribit idem auctor in Ræo- ticis, vbi de ligneo simulacro in fœminæ formâ effictio ac vestimentis velato, quam se pro Iunone Iupiter vxo- rem ducturam simulabat, rem ridiculam planè memo- riæ tradidit. In eius rei memoriam festos celebrant dies, Dædala quæ nuncupantur, quod prisca lignea si- gna, Dædala vocitabant. Quod sanè nomen ante Athe- nis natum Dædalum Palamaonis filium, vsurpatû cre- diderim: quin à Dædaleis, lignicis scilicet simulacris, non autem proprio ac germano nomine, Dædalo ipsi cognomen fuisse impolitum arbitror. * Erroris productum est, hunc Dædalum architectum fuisse eximium, primûmq; adifican- tium.

HORRENDÆ) venerandæ, vt, Horrendum fluis, & religione paventium. Sic. 1. Æneid. horrentique atram ne- mus imminet umbra, vbi Seruius, horror plerumque ad odium pertinet, plerumque ad venerationem, vt hoc loco.

canda nauis rationem excogitasse, & inde de pennis eius, volatibusque...

PRÆPETERIBVS PENNIS) Reprehendit Hyginus Virgilium, quasi improprie, & incite dixerit præpeteribus pennis...

AVSVS SE CREDERE CÆLO) Vfus est verbo credere pro committere. Alias non simpliciter committere, sed fidei committere significat.

Nauis, qua tibi creditum Debes Virgilium, finibus Atticis Reddas incolumem precor.

INSVETVM PER ITER) non enim homini, sed volucris aër pro habitatione, à deo datus est.

Expertus vacuum Dædalus æra Pennis non homini datis.

GELID. ENAVIT AD ARCTOS) ad septentrionem vbi vtraque vrsa. Et de volatu dixit enavit à nare, quomodo de nave, volat vnta carina.

REMIGIVM ALARVM) Tralatè dictum à Virgilio, magnos auctores sequuto, neque Latinos tantum, verum etiam Græcos, poëtas tamen illos omnes: neque enim inueni scriptorem vllum, qui in soluta oratione hac metaphora vsus sit.

A eius fabulæ. simili declarantem profectioem Attridarum cum exercitu è Græcia ad Helenam armis recuperandam, induxit ita loquentem.

Ἰπποκλῆς ἀντιπρόσωπος τῶν ἑλλήνων... Ἰπποκλῆς ἀντιπρόσωπος τῶν ἑλλήνων...

Illos enim inquit cum classe ad Troiam euntes, similiter fecisse, atque accipitres, qui amissis pullis, longè à nidis illis sublimè volantes, ac remis alarum remigantes, gyrum conficiant, atque aërem questu impleant.

Remigium alarum, id est, alas ipsas, metaphora à velis remigantium. Vela enim appellat alas nauis, non remos.

Nec te quod classis centenis remiget alis Terreat, inuiso labitur illa mari.

POSVITQVE IMMANIA TEMPLA) Conditorem templi Cumani, & ædificatorem Dædalum nominat, de quo & Aufonius in Mosella, Idyllio 9.

Non hoc spernet opus, Gortynius aliger adis Conditor Euboicæ, casus quem fingere in auro Conantem Icarios, patrij pepulere dolores.

Turneb. lib. 19. cap. 17. * Silius eand. m. fabulam asserens. Hic pro nubivago gratus pia templa meara Instituit Phæbo, atque audaces exiit alas.

Immania templa, id est, ingentia, immensa. Lucret. lib. 5. & ignes passim per celi voluunt se manantia templa. Arnob. lib. 6. Templa enim hæc quid sunt? Si humanam infirmitatem roges, nescio quid immane atque amplum: si deorum potentiam metiaris, &c.

IN FORIBVS LETHVM ANDROGEO) Pasiphaen Minois Cretensium regis vxorem peperisse Minotaurum, opera Dædali, qui eam in vaccam ligneam inclusit, notum est ijs, quibus fabulæ non ignotæ sunt, nec esse debent. Figmenti occasio quæ fuerit, è Sernio discas licet.

(quem ibidem insignem atrologum fuisse autumat) de tauro audiuit inter stellas apparente, de que ipsa astrologia, in artis amorem venit. Ob id existimant factum, vt Dædalus illam tauro copularit.

Isocrates Encomio Helenæ, præclara Thesei facinora commemorans, eumque cum Hercule comparans, huius monstri, pœnæ, & libertatis per Thesei magnanimitatem adeptæ meminit in hæc verba:...

Lege insuper Plutarchi Theseum. Extra sortem se obtulit, & ad illos pueros monstro obiciendos sese adiunxit. Factum eius idem Plutarchus expedit, & laudat in Romulo. Tradit idem auctor, nauigiū quo cum impuberibus Cretam nauigauit, & saluus rediit, ad Demetrii Phalerei ætatem Athenienses conseruasse, veteri materię integram aliam sufficientes, itaque coagmentantes, vt philosophis in disputatione de iis quæ augentur, ambiguitatis exemplum hæc nauis præbuerit, quod alij eandem manere, alij non eandem contenderint.

Hoc tributum lamentabile appellat Onidius, qui etiam de causâ, & ædificatione Labyrinthi 8. Metamorph. in hæc verba:

Creuerat opprobrium generis, foedumq; patebat Matri adulterium monstri nouitate biformis. Destinatus hunc Mino thalami remonere pudorem, Multiplicisq; domo, cæcisq; includere rebus. Dædalus ingenio fabra celeberrimus aris Ponit opus, turbatq; notas, & limina flexu Ducit in errorem variarum ambage viarum. Non secus ac liquidis Phrygius Mæandrus in undis Ludit, & ambiguo lapsu resuūq; fluitque, Occurrēsq; sibi venturas afficit undas: Et nunc ad montes, nunc ad mare versus apertum Incertis exercet aquas: ita Dædalus implet Innumeras errore vias, vixq; ipse reuerii Ad limen potuit: tanta est fallacia rebus. Ipse quoque Virgilius noster de eodem lib. 5. Vi quondam Creta ferat Labyrinthus in alta Parietibus texim cæcis iter, ancipitemq;

Mille vis habuisse dolum: quæ signa sequendi Falleret indeprentus, & irremediabilis error. Ouid. narrat tertio quoque anno, illa, de quibus dicebamus, corpora Minotauri obici solita, & tertia demum sortitione inter alios (Catullus ait, sponte sua) Theseum in Cretam profectum, cum eo congestum, illum confecisse, & ope Ariadnes Minois filiæ saluum euasisse.

Quo postquam geminam tauri, iuuenisq; figuram Classi: & Aëao bis passum sanguine monstrum Tertia fors annis domuit reposita nouenis: Ianua diffidit filo est inuenta relicto.

Res variis, aut magnis difficultatibus impedita, vnde se quis extricare haud facile queat, solet prouerbio vocari Labyrinthus. Porro quomodo Virgilius in foribus templi ista cælasse Dædalum, sic Catull. in veste stragula Thetidis excellenti artificio intexta fuisse canit in nobilissimo illo poemate, quod falso Argonautica ab imperitis Grammaticis inscriptum est, cum de nuptiis Pelei, & Thetidis inscribendum sit, & inscribatur hodie. Versiculos de Theseo, & corporibus istis, de monstro, & Labyrintho apponam.

Ille tempestate feroc, & tempore Theseus Egressus curuis è litoribus Piræi Atigit iniusti regis Gortynia tecta. Nam perhibent olim crudeli peste coactam Androgeoneæ pœnas exsoluere cœdis, Electos iuuenes, simul & decus innuptarum Cecropiam solitam esse dapem dare Minotauri. Quis angustis malis cum mania vexa ventur, Ipse suum Theseus pro charis corpus Athenis Projicere optauit potius, quam talia Cretam Funera Cecropiæ nec funera portarentur.

Infra. Sic domito sanum prostravit corpore Theseus Nequidquam vana iactantem cornua ventis, Ind. pedem victor multa cum laude reflexit, Errabunda regens tenui vestigia filo, Ne labyrinthis è flexibus egredientem Tecti frustraretur inobseruabilis error.

Addam coronidis loco, sollempnem fuisse antiquis morem, operosè, & ambitiosè templorum portas facere, quales ab Herode in templo Hierosolymitano factas memoria prodidit Iosephus Antiquitat. lib. 15. cap. 14. & de bello Iudaico lib. 6. cap. 6. Eas cælatura nonnunquam, aut scalptura historiarum insignium spectabiles solebant reddere. Virgilianas fores studiosè imitatus est Silius, lib. 3. dum Herculei apud Gaditanos fani fores eiusdem labores insertos habuisse canit.

In foribus labor Alcide Lernæa recisis Anguib; Hydra iacet, nexuq; elisa Leonis Ora Cleonæ, &c. &

PENDERE PŒNAS) soluere significat, ab eo quod ære graui cum vterentur Romani, penso eo, non numerato, debita soluebant. Vnde etiam pensiones dictæ. Pœnas pendere propriè dicitur, qui ob delictum pecuniam soluit, quia penso ære utebantur, reliqua apud Festum desiderantur.

STAT DVCTIS SORT. VRNA) Pueros illos, puellasque Atheniensium Minotauri obiciendos nonnulli forte duci, vt hic Virgilius: alij à Minoè deligi solitos aiunt. Similiter locutus est lib. 2. Laocoon ductum Neptuno sorte sacerdos. Super tauro, & Pasiphae plura eclog. 6. Vide & Hygini cap. 40.

Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
 Dædalus, ipse dolos tecti, ambagesq; resoluit,
 30 CÆCA REGENS FILO VESTIGIA. tu quoque magnam
 Partem opere in tanto, sineret dolor, icare haberes.
 Bis conatus erat casus effingere in auro:
 Bis patriæ cecidere manus. quin protinus omnia
 Perlegerent oculis, ni iam præmissus Achates
 35 Afforet: atque vnâ Phœbi, Triuiæq; sacerdos,
 Deiphobe, Glauci, fatur quæ talia regi.

MAGNUM REG, SED ENIM) Reginam hinc intelli-
 ge Ariadnen, regis Minois filiam, quæ Theseum ada-
 mauit, eumq; seruauit ab interitu, dum eum, ipsa prius
 docta à Dædalo, docuit quemadmodum filo alligato,
 ex anfractibus Labyrinthæis regredi posset; qua de re
 Catull. cuius est, *Errabunda regens tenui vestigia filo*, à
 quo sum Virgilius quasi mutuatus est, *cæca regens filo
 vestigia*. Hanc perfidus ille, cum ei matrimonij fidem
 dedisset, in insula Dia dormientem deseruit, quam Li-
 ber vxorem duxit. Eius perfidia pœnas illi apud Catul-
 lum vide quas imprecetur. Multa & varia de Theseo,
 & Ariadna Plutarchus in Theseo. f.

Sic Polyxena apud Euripidē in Hecuba se reginam
 vocat, hoc est, regis filiam. *ἡ νεοῖσι γὰρ δὲ ἄλλῃ κενλήθηται,
 βασιλῆος δὲ ἀρχὴν ἔχουσα*. Idem in Phœnissis Antigonen Laij
 filiam ἀνασσεύ. Item & Antigone Oedipodis filia apud
 Sophoclem se reginam appellat. *Λεύκωτες θύκεις οἱ κοῖρῆνι-
 δὲ τῆν βασιλείαν μὲνεν λατῆν*. Nempe p̄fici omnes regij
 generis personas pari honore, & nomine designabant.
 Sic & ἀνακτες reges, & regum filij, & Cæsares, vel regum
 fratres. Aristor. de Cypriorum politia. *καλῶνται οἱ μὲν υἱοὶ
 καὶ ἀδελφοὶ τῶ βασιλέως, ἀνακτες, αἱ δὲ ἀδελφῶν, καὶ γυναικες,
 ἀνασσεύ*. German.

TY QVOQVE MAG. PARTEM ICARE) Quæ præ-
 cepta puero dederit pater, pennis ceratis volatum ini-
 turo: & quomodo velut prælagus futuræ calamitatis
 eundem lacrymans ofcularus sit, videbis apud Naso-
 nem 8. Metamorph. casus quidem infelicis Icarj hisce
 carminibus exprimitur.

*Tabuerant cere, nudos quatit ille lacertos,
 Remigiosq; carens, non vllas concipit auras:
 Oraque carulea patrum clamantia nomen
 Excipiuntur aqua: que nomen traxit ab illo.*

Meminit & Silius lib. 12.

*Natum etiam docuit false sub imagine pluma
 Attentare vias volucrum: lapsuq; solutis
 Pennarum remis, & non felicibus alis
 Turbida plaudentem vidit fretis.*

De eodem casu Icarj, in quo ipso etiam facti temeritas
 notatur, ita Horat. Ode 2. lib. 4. qua Pindarum laudat.

*Pindarum quisquis studet amulari,
 Iule, ceratis ope Dædalea
 Nititur pennis, vitreo daturus
 Nomina ponto.*

Vt enim alicubi ait Ouid. *Icarus Icarj nomina facit*

NON HOC ISTA SIBI TEMPVS SPECTACVLA POSCIT:
 Nunc grege de intacto septem mactare iuencos
 Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
 40 Talibus affata Æneam (nec sacra morantur
 Iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.

Excisum

Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum,
 Quò lati ducunt aditus centum, ostia centum:
 Vnde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
 45 Ventum erat ad limen, quum virgo: poscere fata
 Tempus, ait, Deus: ecce Deus. Cui talia fanti
 Ante fores, subito non vultus, non color vnus,
 Non comptæ manfere comæ: sed pectus anhelum,
 Et rabie fera corda tument: maiorque videri,
 50 NEC MORTALE SONANS, afflata est numine quando
 Iam propiore dei. Cessas in vota, precésque,
 Tros, ait, Æneæ: cessas: neque enim ante dehiscunt
 Attonitæ magna ora domus. & talia fata,
 Conticuit: GELIDVS TEVCRES PER DVRA CVCVRRIT
 55 OSSA TREMOR: fuditque preces rex pectore ab imo.

NON HOC ISTA SIBI TEMP. SPECTAC. POS.) A
 Legimus, deos aliquoties tatum Idibus vaticinari: non-
 nunquam diei vel primæ, vel postrema parte. Vnde est
 in iure *fissus dies*, id est, non totus religiosus: quem nunc
 ostendit, dicens: non oportere Æneam religiosam diei
 partem perdere, id est, oraculo congruam. Seruius. Vel
 sic, cum Nascimb. Honesta obiurgatio. In rebus inani-
 bus ostendit non esse terendum tempus: sed sacris vacan-
 dum potius, dum per occasionem temporis licet,
 ne forte ea omiffa, frustra oraculum adeat.

GREGE DE INTACTO SEPT.) Gregem intactum
 appellat pecus, quod opus non fecit, neque iugo subie-
 ctum fuit. Nam tale pecus ad rem diuinam purum esse
 putabatur: aliter, non putabatur. Turneb. lib. 13. cap. 21.
 Rursum idem lib. 18. cap. 2. De hostijs iniugibus accipit
 Macrobius Saturnal. lib. 3. cap. 5. & recte. impium enim,
 & nefarium esse videbatur, iuencum aratorum im-
 molare, vt Theon Arati interpret scribit, qua impietate
 obstringi non videbatur, qui iuencum nondum
 domitum, nec laboris socium, nec in dominum munifi-
 cum mactabat. Sunt tamen, qui iam domitas pecudes
 sacris non puras censent, vt hominum manu, & labore
 rustico contaminatas, pollutatque: & fieri potest, vt su-
 perstitiosa potius, quam religiosa antiquitas vtramque
 causam secuta sit. Hæc Turneb. Vocari autem iniuges
 hostias dicit Macrobius. quæ nunquam domitæ, ac iugo
 subditæ sunt.

LECT. DE MORE BIDENT.) Bidentes dicitur ait Ni-
 gidius apud Gell. lib. 16. cap. 5. quasi biennes. Bidennes
 primò cum dicerentur, littera immiffa, longo deinde
 vsu loquendi corruptam esse vocem, & ex bidennes, bi-
 dentes factum.

EXCISVM EUBOICÆ LATVS INGENS) Describitur
 antrum Sibyllinum à forma, situ, & credita diuinitate.
 Euboicam rupem per antonomasiam, pro Cumæa dixit.
 Ex Eubœa Cumani.

IN ANTRVM) in similitudinem antri.
 OSTIA CENTVM) Numerus certus pro incerto, am-
 plicatio. Vndique an antrum, seu in centrum, aditus
 erant.

VOCES, RESPONSA) appositio. hæc Montfor.
 VNDE RVNT TOTIDEM) Omnia responsa Sibyl-
 læ plus, minusue, centum continentur sermonibus. Vn-
 de Virgil. *Vnde ruunt totidem*, &c. Seruius.

DEVS ECCE DEVS) Verba Sibyllæ, quæ repetitio-
 nem, siue παλινογιαν habent, ad subitam numinis præ-

sentiam indicandam, & ad silentium etiam indicendum
 pertinent: id quod facile etiam liquet ex illo Ouid. Me-
 tamorph. lib. 15. *En deus est, deus est, animis singulisque sanc-
 te, quisquis adest*. d. xii. Nascimb.

NON VVLTVS, NON COLOR VNVS, NON COM-
 PTÆ) Enargia, siue euidentia in his inest verbis: repræ-
 sentant enim rem excellenti modo, quod notauit Scal-
 lig. in Poët. Lucanus. *ut nunquam facies*, pro eodem di-
 xit. Statius de Thiodamante lib. 10. Thebaid.

— & trepidas in: erio sanguine reddis,
 Exhauriq; genas, acies huc errat, & illuc,
 Sexiæque mixta comis sparsa ceruicæ flagellat

De comis simile quiddam Tibull. lib. 2. eleg. 6. de eadem
 loquens, *lactant susas & caput vni. comas*. Fanaticam
 describit Sibyllam his, & sequentibus verbis. Dicitur fan-
 natice à sano, homines numine afflati, græcè ἐκστασι. *θεοφο-
 ρέμενοι*, quòd non sponte sua, sed de diuino numine fe-
 rantur. Tales erant Galli matris deum Cybeles, qui ideo
 Corybantes, quasi furibundi saltantes. In sacris enim
 suis caput quassabant, & vrinarium more in caput se
 iactabant. Linius. decad. 4. lib. 8. Galli matris magnæ, à
 Pessinunte occurrere cum insignibus suis, vaticinantes
 fanatico carmine, deam Romanis victoriam dare. Idem
 lib. 9. de bello Macedonico, de Bacchanalibus loquens.
 Viros velut mente captos cum iactatione fanaticæ cor-
 poris vatem vaticinari. Quintil. lib. 11. Frequentes etiam
 capitis nutus, non caret vitio: adeo caput iactare, &
 comas excutientem rotare, fanaticum est. Budæus in
 Pand.

ET RABIE FERA CORD. DOM.) Horat.
 Ode 16. lib. 1.

*Non Dymdriene, non adytis quatit
 Mentem sacerdotum incola Pythias,
 Non Liber aquæ.*

NEC MORTALE SONANS) est quod legimus i. Æneid.
 nec vox hominum sonat. Seneca Oedipo, vbi oraculum
 acceptum narraturus est Creon Oedipo.

*Incipit lœthæa vates spargere horrentes comas,
 Et pati cœnnotæ Phœbum: contigit nondum specum:
 Emicat v' s'io fragore maior humano sonus.*

CESSAS IN VOTA. p) Terent. Heaut. *Cesso pol (sare
 ostium vicinum? Aliquis cessare dicitur, inquit ibidem
 Donatus, cum tardat ad aliquid celeriter peragendum.
 Virgil. cessas in vota, precésque? Cessat desidiosus, requie-
 scit defessus. Exstimulat Æneæ ad concipiendas preces,
 à necessariò, quod alioqui fores antri diuini, seu numi-
 ne*

ne pleni, fatidici, non patebunt, nec ille responsa accipitur sit. Troianis porro, horrorem, ac metum incutit tanta vultus, colorisque mutatio, nec visæ ante motiones corporis tam portentosa, & vox humana augustior.

NEQUE ENIM A. DEHIS. ATTON. M. ORA DOM.) Attonitum, inquit Turneb. lib. 28. c. 44. non est dubium

A dici, vt Græcè ἐμφορῆσιν. Sed hæc de æde intelligo fumosa, & fatidica, & vaticinante, & oraculum habente: quod furore concitatos, præfagos futuri reddat.

GELID. TEUCRIS PER. D. CVCVR. OSSA TREM.) Horrescunt Troiani, non propter imperatas Aeneæ preces, & vota: sed propter varios, monitrososque Sibyllæ motus.

- Phœbe graues Troiæ semper miserate labores,
- Dardana qui Paridis direxti tela, manusq;
- Corpus in Æacidæ: magnas obeuntia terras
- Tor maria intraui duce te: penitusq; repostas
- 60 Masyllûm gentes, prætentaque syrribus arua;
- Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
- Hac Troiana tenus fuerit fortuna sequuta.
- Vos quoque Pergamæ iam fas est parcere genti,
- Diique, deaq; omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens
- 65 Gloria Dardaniæ: tûque ô sanctissima vates
- Præscia venturi, da (non indebita posco
- Regna meis fatis) Latio confidere Teucros,
- Errantésque deos, agitataque numina Troiæ.
- Tum Phœbo, & Triuiæ solido de marmore templa
- 70 Institutam, festosque dies de nomine Phœbi.
- Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
- Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata
- Dicta meæ genti ponam; lectosque sacrabo
- Alma viros. foliis tantum ne carmina manda:
- 75 Ne turbata volent rapidis ludibria ventis:
- Ipsa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.

PHOEBE GRAVES. T. SEMP. MISER. LAB.) A com- B muni ad separatam transit beneficiorum enumeratio- nem: & ab insigni beneficij munere exorditur: nam quo maiori alio Troianos beneficio afficere poterant, quam Ilij oppugnatorem, ac totius Troiæ regionis exterminatorem de medio tollere? Et quamquam Paris id fecisse videatur, tamen Phœbus ipse manum illius, ac telum direxit in corpus Achillis, aliter enim vir præne inuulnerabilis occidi non poterat. Ouid. At postquam cecidit Paridis, Phœbusq; sagitta. Nascimb.

DARD. QVI PARID. DIR. TELA IN CORP. ÆACID.) Cùm ægerrius pateretur Neptunus ab Achille sibi interfectum Cygnium filium) quem ne etiam armis spoliaret, eum in auem sui nominis transmurauit) & plurimum Hectoris necem (quem similiter Achilles interemerat) doleret, Apollinem fratrem rogauit, quoniam cominus nequiter eum eo concurrere, ipse hominem vl- cisceretur. Paruit oranti Apollo, & immisit Troianis, Paridis arcu in eius corpus obuertit, cuius sagitta ictus cecidit. Hoc torum ab Ouid. lib. 12. Metamorph. in calce descriptum est sic:

At deus equoreas qui cuspide temperat undas, In volucrum corpus nati Cycneida versum Mente dolet patria, fauorq; perosus Achillem, Exerces memo res, plusquam civiliter, iras. Iamq; ferè tracto duo per quinquennia bello, Talibus insonsum compellas Smynthæa diEliæ O mihi de fratris longe charissime natis,

Irrita qui necum posuisti mania Troie, Ecquid, ubi Asiaticas casuras aspicias arces, Ingemis? aut ecquid tot defensoria muros Millia caesa doles? ecquid ne persequer omnes) Hectoris umbra subit: circum sua Pergama traebit? Cum tamen ille feroc, belloq; oruentior ipso Vinit adhuc operis nostri populator Achilles. Dei mihi se saxo, triplici quid cuspide possim, Sentiat: at quoniam concurrere cominus hosti Non datur, occulta nec opimum perde sagitta. Annuit, atque animo pariter paruique, subque Delius indulgens, nebula velatus in agmen Peruenit Iliacum, mediisque in cade vivorum Rara per ignotos spargentem cernit Achiuos Tela Parin, fassusque deum: quid spicula perdit Sangune plebis aiti? si qua est tibi cura tuorum, Vertere in Æaciden, casusque vlciscere fratres. Dixit, & ostendens sternentem Troia ferro Corpora Peliden, arcumque obuertit in illum, Certaque lethifera direxit spicula dextra. Quo Priamus gaudere senex post Hectora posset, Hoc fuit, ille igitur tantorum victor Achille Victus es à timido Cræia rapto re marite, At si femine fuerat tibi Marte cadendum, Thermodoontica malle cecidisse bipenni.

Horatius quoq; carmine sæculari, quæ est Ode 6. lib. 4. Apollinem de Achille ab eo, seu opera eius interfecto extollit magnifice: fuit enim hoc illi gloriosum, cum Achil

Achilles effret terror Phrygum, & Troiæ prope victor, A vt ibi dicitur. De vulnerato igitur, & in terram cadente, ac moriente sic ait:

Ille mori daci velut ieta ferro Pinus, aut impulsæ cupressus Euxo Procidit latè posuitq; collum Puluere Teucro. F.

Homerus similiter sæpe Paridè sagittarium inducit, 2. Iliad. πῶρδ' αὐτὸν ὀμοίωσιν ἔχων, καὶ καμπύλῳ εὐρέσῃ. Et Euripid. Oreste. αἰ ἐγγυρὶ ὀ τοῦτος πᾶσι. Apollo autem semper à Troianis habitus inter ἀφρονίτες δεικ, vt qui vel Homeri constantissimo testimonio, pro Troia stererit. Callab. autem lib. 3. ἀφρόνερα Apollinim narrat calcaneum Achilles telo fixisse. German.

TOT MAR. INTRAVI. D. TE PEN. REPOST. MAS. 6) Hi versis Incom accipiant ex illis, qui sunt lib. 7.

Septima post Troiæ excidium iam vertitur æstas, Cùm fixa, cùm terras omnes, tot inhospita laxa, Sideraque emense ferimur: dum per mare magnum Italiam sequimur fugientem, & volumur vndis.

Aliud Apollinis beneficium recenset, quod si principia nauigationis Troianorum consideres, καὶ τὸ σιωπώμενον intelligendum est: Aeneam duce Apolline, id est, monitu Apollinis nauigasse: hac enim de re nihil extat, præter illud ex. 3. Diuersa exilia, & desertis quaerere terras Augurijs agimur diuinum. Sed melius est, vt est ad illud Apollinis vaticinium referatur, antiquè exquirite matre. Quod verò ait, maria obeuntia terras, proprio epitheto maris vsus est, cuius est, terras includere, & cingere. Per Masyllûm gentes, & syrribus arua prætenta, Africam significauit, accessu difficilem. Nascimb.

VOS QUOQUE PERGAM. SI FAS EST. P. G. DIHOYE DE ÆOYE OM.) Petir Aneas, vt iam tandem propitij velint esse Troianis dij omnes, qui se ab illis læsos æstimarunt, verbi causa, Neptunus, & Apollo mercede fraudati sunt à Laomedonte, Iuno, & Pallas sprete ab Alexandro præ Venerè. Iuno insuper læsa raptu Ganymedis, qui contempta Hebe eius filia, Ioui fuit à poculis. Ex Homero maximè discas, qui dij, deaq; D & quam infensi Troianis fuerint. De iisdem 2. Aeneid. generatim, & summamim, Apparent dire facies, inimicæque Troia Numina magna deum. Inuocat etiam Sibyllam ipsam, ab eaque cognoscere de Italia tenenda cupit, quæ quidem sibi fato debeatur: quomobrem se rem optare æquissimam. Errantes dij, & agitata numina Troiæ, sunt victi illi penates, quos classe vehebat secum, & quos Latio inferre desiderabat. F.

PHOEBO, ET TRIVIÆ TEMP. INSTIT. FESTOS- QVE DIES) De ludis Apollinaribus intelligunt, quod ait festosque dies de nomine Phœbi, quos quidem Augustus instituit. Festus autem, est sollempniter lætus, & feriatuus.

- At Phœbi nondum patiens, immanis in antro
- Bacchatur vates: magnum si pectore possit
- Excussisse deum. tanto magis ille fatigat
- 80 Os ravidum, fera corda domans, fingitq; premeudo.
- Ostia iamq; domus patuere ingentia centum
- Sponte sua, variisque ferunt responsa per auras:
- O tandem magnis pelagi defuncte periclis:
- Sed terra grauiora manent. in regna Lauini
- 85 Dardanidæ venient (mitte hanc de pectore curam)
- Sed non & venisse volent. bella, horrida bella,

TE QUOQUE MAG. MANENT) Cùm triplex fuerit inuocatio, Apollinis, deorum Troianis inimicorum, & Sibyllæ, huic tantum, & illi pollicetur munera, cui tamen sororem adiungit. Reliqua, Hic ego namq; tuas sortes, &c. sunt de libris Sibyllinis Romæ honorifice in templo, diligentèrque asseruatis. De Sibyllis, & libris eorum dictum Eclog. 4. Dicemus tamen hic quoque nonnulla ex P. Manutio in epist. 4. Cicer. lib. 8. XV viri custodiebant libros Sibyllinos, à Cnæa Sibylla Prisco regnante Romam allatos. Fatales vocabantur, quod fata, id est, immutabilem Iouis voluntatem prædicerent. Ad eos, quasi ad oraculum, XV viri adibant, cùm dij immortales publicè consulendi essent. Historiam Gell. lib. 1. cap. 9. ex antiquis annalibus exposuit. Dion. lib. 39. sacerdotes nominat custodes horum versuum, Cicero interpretes lib. 1. De Diuinat. Quo in loco Decemviri, non Quindecimviri appellantur. Sed veritatem aperit distinctio. Nam superioribus temporibus decemviri libros Sibyllinos custodiebant, Ciceronis ætate, atque etiam aliquot post sæcula, quindecimviri, quod Aufonij poetæ in Grypho versibus constat.

Atque trisaïdica nomen commune Sibyllæ, Quorum iorgimini fatalia carmina libri, Quos ter quinquorum seruat cultura virorum. C Suetonius fatales libros vocat.

FOLIIS NE CARMINA MANDA) Repetamus locum è lib. 3. ex oratione, seu vaticinio Heleni ad Aeneam, qui hunc declarabit.

Huc ubi delatus Cnæam accesseris urbem, Diuinisq; lacus, & æuerna sonantia syluis, Insanam vatem aspicias, qua rupe sub ima, Fata canis, folijsq; notas, & nomina mandat. Quocumque in folijs descriptis carmina virgo, Digeris in numerum, atque antro seclusa reliquit: Illa manent immota locis, neque ab oïdine cedunt. Verum eadem verso tenuis cùm cardine ventus Impulit, & teneras turbauit ianua frondes: Nunquam deinde cano volitantia prendere saxo, Nec reuocare sius, aut iungere carmina curat. Inconsulti abeunt, sed emque odere Sibyllæ.

Quid mysticè voluerit sibi his verbis Aneas, folijs ne carmina manda. consule Pierium lib. 53. in Ficu.

RAPID. LV DIB. VENTIS) Proprietatem trahunt ludibria à leui, ac sine pondere, & cõtemnendous, quod magis verum, à ludicro. Nonius. Horat. Ode 14. lib. 1. vs, nisi venis Debes ludibrium, conue.

IPSA CANAS) Canunt poetæ. Sed qui oracula edebant, cū id versibus facerent, dicti sunt canere. 3. Aeneid. Sola mihi tales casus Cassanara canebat. Ennius 1. Annali, Per sibi quos olim Fauni, variisque canebant. F.

Et Tiberim multo spumantem sanguine cerno.
 Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
 Defuerint. ALIVS LATIO IAM PARTVS ACHILLES,
 90 Natus & ipsa dea, nec Teucris addita Iuno
 Vsq̄ quam aberit, quum tu supplex in rebus egenis,
 Quas gentes Italum, aut quas non oraueris vrbes?
 Causa mali tanti coniux iterum hospita Teucris,
 Externiq; iterum thalami.
 95 TV NE CEDE MALIS; SED CONTRA AVDENTIOR ITO,
 Quam tua te fortuna sinet. via prima salutis,
 (Quod minimè reris) Graia pandetur ab vrbe.

PHOEBI NOND. PAT. IN ANTRO BACCHAT.) A Egregie vaticinantium morem poeta ob oculos ponit. Nam oracula edituræ Phœbadēs, faridico numine primum repleti credebantur, quod illis graue in primis, & molestum erat, nitebanturque illico ē peccore eicere, Vbi verò resistere amplius non possent, tum demum deo plenæ, atque illius voluntati cedentes, in mentis stuporem abibant, oraculūque edebant, Nascimbæn, * *Lucan. lib. 5. de Phœmones, Delphis oracula reddente.*
 Spumea tunc primum rabies vesana per ora
 Effluit, & gemitus, & anhelo clara meatu
 Murmura, tunc mox vatis visulatus in antris,
 Extremæq; sonant dopita iam virgine voces.

OS RABID. FINGIT PRÆMENDO) Plaut. in Amphit. *Illic homo me interpolabit, meusq; os finget denuo.* Græci *σὸμῶν*, os formare, fingere, componere dicunt: & Plato in Cratylō, *σὸμα πλάσσει*. Est igitur sensus, format & componit os ad id tantum enuntiandum, quod opus esset. German.

O TAND. MAG. PELAG. DEF. PERICLIS) *Facit & Tibullus Sibyllam Aenea vaticinantem futura lib. 2. eleg. 5.*
 Impiger Aenea volitantis frater Amoris,
 Troica qui profugis sacra vehis raibus.
 Iam tibi Laurentes assignat Iupiter agros:
 Iam vocat errantes hospita terra lares.

Et quæ sequuntur.] A commiseratione orditur, quam commouet à præteritis, & amplificat à futuris Troianorum calamitatibus. Defungi, inquit Budæus in Pand. est explicari negotio aliquo, aut molestia, & finem ei imponere. Lilius lib. 3. de functis morbis corpora salubriora esse cæpere. Idē decad. 4. lib. 9. Tempestas cum magnis procellis coorta, cœgit plerisque tabernacula in foro statuerē: eadem paulō post, cum vndique disferenasset, sublata, defunctōsque fato vulgō ferebant, quod inter fatalia vates cecimissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Defunctos fato id est solutos, exemptos, nec vltra illi fato obnoxios. *ἀπαλλάττεσθαι*, & *ἀπαλλάττειν* id à Græcis dicitur. Propterea defuncti absolute dicuntur, qui mortem obierunt, quasi ærumnis sæculi liberatos, & exemptos significemus. Defunctūque etiam more Græcorum pro cadauere intelligimus substantiūc, vt illi *νεκρῶν*. Copiosus ista, & plura super hoc verbo Budæus, quem vti legas, te hortor.

BELLA HORRID. BELLA) τὸ δεινόν, cur venisse nolent: & vtitur *παλιλογία* ad grauitatem, & horrorem futuri belli amplificandum: & vt qualis, quantūque futurus esset huius belli horror ostenderet, Tiberim, inquit, multo sanguine spumantem cerno. Vbi non sanguine tantum dicit, sed multo sanguine, nec rubentem, sed spumantem. Vtque certa, & indubitata se referre ostendat, ait, cerno. Nam variis rerum, quæ futura

sunt, spectra ob oculos versari solent. Bellum autem designat, quod Troiani cum Rutulis in Italia gesserunt Turno duce. Et bellum hoc cum bello Græcorum apud Troiam, locum cum loco, ducem cum duce comparat. Italicum Achillem vocat Turnum, quem perinde nobilem esse vult, vt Achillem, quia æquē matre dea natus, vt dicitur lib. 10. *Cui Vilumnus auus, cui diuina Venilia mater.* Accedit Iunonis odium, quæ etiam in Italia, eorum studebit exitio. Sequitur triplex conquestionis locus ex aduersa Troianorum fortuna. Quod supplex, Aeneas, quod in summa rerum egestate, quod plures orare cogetur. Et quoniam tanti belli causam exquirere possit Aeneas, *πολλὸν πένθος* occupat, *Causa mali Ianus coniux iterum hospita Teucris.* Vti prius Helena hospita, sic tum Launia erit. mali Troianorum causa, de quo lib. 7. Nascimb.

ALIVS LATIO IAM PART. ACHILL.) Valde cum hoc loco congruit dictum quoddam Annibalis de Q. Fabio Cof. qui Tarentum recepit à Carthaginensibus. Verba Liliij annuero lectori de libr. 27. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal ijs, qui Cauloniam obsidebant, in deditioem accepis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesque cursim agmine acto, cum festinans ad opem ferendam, captam vrbe audisset, Et Romani, inquit, suum Annibalem habent. Eadem, qua ceperamus, arte, Tarentum amissimus.

ADDITIONE) id est, inimica, & infesta. Quis non existimet, poetam arbitrio suo nouum verbum sibi voluisse fabricare: Sed non ita est. Nam quod ait, *nec Teucris addita Iuno Vsq̄ quam aberit*, id est, affixa, & per hoc infesta, hoc iam dixerat Lucilius lib. 14. his versibus.

*Si mihi non prætor fiet additus, atque aguet me,
 Non male sic ille, vt dico, me extenderat vnus.*
 Macrob. lib. 6. cap. 4.

TV NE CEDE MAL. SED CONTRA) Cohortatio ad constantiam in rebus afflictis, & ambiguis, in quibus vir fortis, & sapiens palmā debet imitari, quæ contra pondus impositum nititur, & quod amplius premittitur, hoc magis exurgit. Toto cap. 4. libri, Cur bonis viris mala accidant, demonstrat Seneca, virtutem nisi aduersis non cognosci. Ex quo mandentur memoriæ vna, & altera sententia. Miserum te iudico, quod nunquam fuisti miser. Transisti sine aduersario vitam: nemo sciet quid poneris, ne tu ipse quidem. Gaudent magni viri aliquando rebus aduersis non aliter, quam fortes milites bellis.

QUOD MINIME RERIS) Quis enim facile profuturos sibi credat inimicos? Quis salutem speret ab iis, qui sibi exitium ante importauerant?

GRA

GRAIA AD VRBE) Euander quippe Græcus vrans, Aeneam in Tusciam mittit, vbi copiarum paratarum dum à se conditam, & ab auo Pallantem appellatam, cem externum expectantes, ipse ei filium Pallantem non longè ab ijs locis, in quibus nunc Roma est habitum quadringentis equitibus adiungit. Vide lib. 8.

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
 Horrendas canit ambages: antroq; remugit,
 100 OBSCVRIS VERA INVOLVENS. ea fræna furenti
 Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.
 Vt primum cessit furor, & rabida ora quierunt:
 Incipit Aeneas heros. NON VLLA LABORVM,
 O VIRGO, NOVA MÎ FACIES, INOPINAVE SVRGIT.
 105 OMNIA PRÆCEPI, ATQVE ANIMO MECVM ANTE PEREGI:
 Vnum oro (quando hîc inferni ianua regis
 Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
 Ire ad conspectum chari genitoris, & ora
 Contingat: doceas iter & sacra ostia pandas.
 110 Illum ego per flammās, & mille sequentia tela
 Eripui his humeris, mediōque ex hoste recepi
 Ille meum comitatus iter. maria omnia mecum,
 Atque omnes pelagique minas, cælique ferebat
 Inualidus, vires vltra, fortēque senectæ.
 115 Quin, vt te supplex peterem, & tua limina adirem,
 Idem orans mandata dabat. natique, patrisq;
 Alma, precor, miserere. potes namque omnia: nec te
 Nequicquam lucis Hecate præfecit auernis.
 Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus,
 120 Thracia fretus cithara, fidibusq; canoris:
 Si fratrem Pollux alterna morte redemit:
 Itque redirq; viam toties. quid Thesea, magnum
 Quid memorem Alciden? ET MÎ GENVS AB IOVE SVMMO.

HORREND. CANIT AMBAG.) Horrendas Troianis, idemque obscuras. Quod autem Apollo per sacerdotes suas obscuras caneret, ideo *λοξίας*, id est, obliquus & perplexus dictus est. Nascimb. *Remugit, fræna, stimulos*, metaphoræ ab animantibus.

VT PRIMVM CESSIT FVROR) frustra hîc philosophatur Seruius. Expono, vbi primum mentem recepit vbi *ἐπὶ σπασσας μοῖς*, ille quieuit, & corporis quoque securata est tranquillitas.

NON VLLA LABO. NOVA MÎ FACIES) Hinc apparet faciem non solum in hominum corporibus, quod Gellius quoque annotauit lib. 13. cap. 29. sed etiam in aliis rebus dici: quapropter & hîc facies laborum, & infra lib. 7. Aeneid scelerum facies, armorum facies, & consilij facies apud Tacitum. Nascimb. * *Adde ex Cicerone Philipp. 1. Legatus enim senatus faciem secum attulerat. Off. lib. 1. formam, & tanquam faciem honesti vides. pro Flacco. suscipitur in Meandri persona expressam esse faciem euistatis.*

OMNIA PRÆCEPI, ATQVE ANIMO) Præcipere, atque præsumere oportere sapientem omnia, quæ homini acerba, & grauia accidere possunt: talique præmeditatione leuiora illa, & per se faciliora effici, disputatū est copiosè à Cic. 4. Tuscul. allatūque versus Euripidis à Thefeo, & Terentij è Phormione, quibus id confirmaretur. Virgilius autem Aeneæ suo, quem omnis virtutis exemplar esse voluit, vt ceteras laudes, ita

hanc quoque tribuit, vt cum his verbis de se videntem fecit: quiquidem videri non immeritò possit hoc ex Æschylo sumpsisse, apud quē Prometheus ita loquitur.

*Καὶ τοὶ τῆ φημί; ἀδύνα ἀπέχεσθαι αἰῶνα
 Σκιδόει τὰ μέλλοντα; εἰδὲ μοι ἀσφαλῶν
 Πᾶσι δὲ ἐν ἠέρι.* Id est,
*Quæquam quid aiocumtæa prænoui optimè
 Futura, nec ventura calamitas mihi
 Inopina quisquam est.*

Muret lib. 5. cap. 12.

MORE suo, id est, sapienter, ac prorsus Stoicè hunc etiam locum tractat Seneca epist. 76. in extrema. Cum voles veram hominis æstimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspicere. Ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipsum exuat, animum intueri, qualis, quantusque sit alieno, an suo magnus. Si erectis oculis gladios micantes vider, & si scit sua nihil interesse, vtrum anima per os, an per iugulum exeat, bearum voca. Si, cum illi denuntiata sunt corporis tormenta, quæ casu veniunt, & quæ potentioris iniuria, si vincula, & exitia, & vanas humanarum formides mentium securus audit, & dicit,

----- non vlla laborum
 O virgo noua mi facies, inopinave surgit,
 Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
 M M M Tu ho

Tu hodie ista denuntias: ego semper denuntiaui tibi. A
 Hominem parauit ad humana. Præcogitati mali mollis
 ictus venit. At stultis, & fortunæ credentibus omnis
 videtur noua rerum, & inopinata facies. Magna autem
 pars est apud imperitios, mali nouitas. Hoc vt scias, ea
 quæ putauerunt aspera, cum assueuerit, patiuntur. Ideo
 sapiens assuecit futuris malis: & quæ alij diu patiendo
 lenia faciunt, hic lenia facit diu cogitando. A udimus ali-
 quando voces imperitorum dicentium. Nesciebam, hoc
 mihi restare. Sapiens scit sibi omnia restare. Quidquid
 factum est, dicit, sciebam. Idem epist. 108. Nemo non
 fortius ad id, cui se diu composuerat, accessit, & duris
 quoq; si præmeditata erant, obstitit: at contra, impar-
 ratus, etiam leuissima expanit. Id agendum, ne quid no-
 bis inopinatum sit: & quia omnia nouitate grauiora
 sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, vt nulli sis malo
 tyro. Thefeus quoq; apud tragicum Sencam in Hip-
 polyto ad Nuntium.

*Ne noue clades fortiter fari asperas,
 Non imparatum pectus ærumnis geo.*

Hunc ipsum poetæ nostri locum affert Donatus super
 illo Terentij, Phormione.

*Meditata sum mihi omnia mea incoermoda,
 Herus si redierit, &c.
 Horum nihil quidquam accidit animo nouum.*

VNUM ORO, QUANDO HIC INFER. IANVA REG.)
 Quidius: qui in vltimis Metamorphoseon libris quasi
 quandam epitomen Æneid's contexuit, comprehendit
 hanc orationem Æneæ, Sibyllæ promissum, & ra-
 mum aureum, descensum, colloquium cum Anchisæ
 apud inferos hisce carminibus.

*Litora Cumarum visuacisq; antra Sibyllæ
 Intrat, & vt manes adeat per Aucurna paternos
 Orat. At illa diu vultum tellure moratum
 Erexit tandemq; deo furibunda recepto,
 Magna petis, dixit vi: fœlis maxime, cuius
 Dexteræ per ferrum est pietas spectata per ignes.
 Pone tamen Tiouane metum: potere petiis.
 Elysiæq; domos, & regna nouissima mundi,
 Me diuæ cognosces, simulacraq; obara parentis:
 Inuisa virtuti nulla est via: dixit, & anro
 Fulgentem ramum filua Iunonis auerna
 Monstrauit iussuq; suo diueller irrunco.
 Paruit Æneæ, & formidabilis Orca
 Vidit opes, atavosq; suos, umbramq; senilem
 Magnanimi Anch. s. didicit quoque iura locorum,
 Quæq; nouis essent adenda pericula bellis.*

Silius quoq; lib. 13. Scipionem Africanum maiorem,
 patrem, & patrurum, quos in Hispania cecidisse intel-
 lexerat, apud inferos conuenientem, & se illorum allo-
 quio consolantem introducit, & Virgilij vestigiis, vt
 semper, insitit.

VNUM ORO) non solum sed præcipuum: vt, vnã
 Posthabita coluisse Samo. Paludem deinde pro lacu posuit
 nam Aucrnum significat, quem vult nasci de Acheron-
 tis æstuariis.

TENEBROSA PALVS) nigra, per quod altam intel-
 lige.

ACHERONTE REFUSO) Plaut. genere scemino extu-
 lit Acheron, Cap. Verum enimvero, nulla adaque est A-
 chernus Atque ubi ego sui

SACRA OSTIA) aut venerabilia, aut exe-
 cranda: sicut de tartaro dicturus est, Sacra panduntur
 porta.

ILLVM EGO PER FLAM ET MILLE SEQ)

Vide 2. Æneid ab illis verbis. Ergo age charè pater, ceruici impone-
 re nostræ, & c. & totum verum. Meritum approbat patris,
 vt iustum videatur esse desiderium.

EX HOSTE RECEPTI) liberaui, vt li. i. frugisque recep-
 tas. Et plus est ex hoste quam ex hostibus.

ILLE MEM COMITATVS ITER) Non spe salutis,
 sed mei causa, vt lib. 2. Credo equidem, nec nate tibi comes ire
 recuso.

FEREBAT) vt ante morte præuentus sit, quam ferre
 desineret: & mirè imperfecto vsus est tempore, ac si di-
 ceret, ad hunc, si viueret ferret.

SORTEMQVE SENECTÆ) Quia senectæ fors est
 quies, & otium, sicut pueritiæ ludus, amor adolefcenti-
 æ, ambitio iuuentutis. Ergo aliud ferebat pater, quam
 fors exigebat senectæ. Hæc utque Seruius,

QVIN VTE SUPPLEX PET.) Sic enim Anchises li.
 5. per quietem visus Æneæ filio.

*Diis tamen ante
 Infernas accede domos, & Aueina per alta
 Congressu peie nate meos, non me impia namque
 Tartara habent, & que sequuntur.*

ÆLEMA PRECOR MISERERE) Petitioni obsecratio-
 nem adiungit, quòd facilius impetret. Addit locum à fa-
 cili. Lucos auernas accipe, per quos erat descensus ad in-
 feros. Atque ita Sibyllæ potestatem exaggerat, vt quæ
 pro arbitrio suo ad inferos accedere possit.

SI POTUIT MAN. ARCESS. CONIVG. ORPHEVS) Suam
 petitionem honestam esse exemplis comprobat à mi-
 nore ad maius, ex vi rerum, & personarum deductis:
 nam vxorem ab inferis reuocare maius est, quàm vi-
 dendu tantu patris causâ inferos petere: & Æneas The-
 sei, atque Orphei comparatione dignior est: nam proxi-
 mè dicturus est, & mi genus ab Ioue summo. Nascimb.
 * Fabulam Orphei inter alios enarrat Virgilius, 4. Georg. sub finem,
 vbi nos quoque de eodem attulimus, quæ huic etiam loco faciunt. Et
 Ouid. Metamorph. lib. 10. De cithara autem eiusdem, cuius hic cum
 honore meminit vates noster, profertur ex Manilij lib. 1. perlestantes
 versiculos, qui ad locum illum Georgicorum etiam potuerunt accom-
 modari. Vbi igitur phœnomena, siue signa Septentrionalia recenset, sic
 ait:

*At Lyra diductis per caelum cornibus inter
 sidera conspicitur, qua quondam ceperat Orpheus
 Omne quod attigerat cautu, manesque per iplos
 Fecit iter, domisque infernas carmine leges
 Huic caelestis honos, similisque potentia caussa
 Tunc sitas, & laxa trahens, nonne sidera ducit,
 Et rapit immensum mundi reuolubilis orbem.*

Has comparationes cum Orpheo, Polluce, The-
 seo, Alcide ita considerat Macrob. lib. 4. cap. 5. Sunt &
 in arte rhetorica ad pathos mouendum etiam hi loci,
 qui dicuntur circa res, & ad mouendis affectibus pro-
 portuni sunt Ex quibus primus est à simili. Huius spe-
 cies sunt tres, exemplum, parabole, imago. Ab exem-
 plo, si potuit manes ar. esse coniuq; Orpheus. Habes cau-
 sam disparem: manes illic coniugis, hic patris: illic ar-
 cessere, hic videre. Threicia fretus cithara. Hic miseri-
 cordiam eius irrisit. Si fratrem Pollux alterna morte re-
 demet, Iique, reditque viam toties. Hoc iam à modo. Plus
 est enim sæpe ire, quàm semel. Quid Thesea, manum
 Quid memorem Alciden? Hic propter egregias personas
 non habuit, quod inueniret, vel quod augetet: verum
 quod in illis elucebat, hoc sibi iactat cum illis esse
 commune, & mi genus ab Ioue summo.

SI FRAT,

SI FRAT. POLLUX ALTERNA MORTE RED.) A
 Homerus de iisdem fratribus Odys. 11.
 Ἄλλοτε μὲν ἔγωγε ἰσθμῶσπο, ἄλλοτε δ' αὖτε
 Τιβέριον, ἴππων δὲ Ἀλλόγγων ἵσα προίον
 Virgilius Cir. Illi etiam alternas fortiti viuere luces. Aptum huic,
 quod ait in Astynia Argypus Phœnia.

Ego tei quam si intelligam deficere vita, iam ipse
 Vitam meam tibi largiar, & de mea ad tuam addam.]

Alterno exemplo ostendit, accessus ad inferos sibi ne-
 gari non debere: in quo, si personarum vim spectes, à
 minori argumentatur: si rerum, à maiori ad minus.
 Nam hominem à morte redimere maius est, quàm si
 alloquendi hominis causâ inferos petas, quod vult
 Æneas. Nascimb.

ITQVE, REDITQVE VIAM TOTIES) Stat. lib. 1.
 Thebaid. de Furia. neque enim velocior vllas Itq; reditque
 via. Castor, & Pollux dum alienas sponsas rapiunt
 (Phœben, & Iliram Leucippi filias) esse gemini desie-
 runt. Nam dolore iniuriæ concitatus Idas, alterum gla-
 dio transuerberauit, & eisdem poetæ alternis viuere,
 alternis mori narrant: vt iam non sint deorum tantum,
 sed omnium mortalium miserimi quibus semel mori
 non licet. Hos tamen Homerus ambos simpliciter (nò
 vt poetæ solent) mortuos esse testatur. Nam cum fa-
 ceret in muris assidentem Helenam Priamo, cunctos
 Græciæ principes recognoscere, solos autem fratres
 suos requirere, lubiecit orationi eius huiusmodi ver-
 sum. ἄς φέρο, τὸς δ' ἴδῃ καλέεω φασίβοος ἄνα. Lactant.

125 Talibus orabat dictis, arasq; tenebat
 Tum sic orsa loqui vates: fate sanguine diuim
 Tros Anchisiade, FACILIS DESCENSVS AVERNI:
 NOCTES, ATQVE DIES PATET ATRI IANVA DITIS:
 SED REVOCARE GRADVM, SVPERASQVE EVADERE AD AVRAS,
 HOC OPVS, HIC LABOR EST. PAUCI, QVOS ÆQVVS AMAVIT
 130 IVPITER, AVT ARDENS EVEXIT AD ÆTHERA VIRTVS.
 DIIS GENITI POTVERE. tenent media omnia syluæ,
 Cocytusq; sinu labens circumfluit atro.
 Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
 Bis stygios innare lacus, bis nigra videre
 135 Tartara, & infano iuuat indulgere labori:
 Accipe, quæ peragenda prius.

TALIBVS ORAB. DICTIS, ARASQVE TENEB.)
 Qui magno affectus, & studio deos colebat, aut in ma-
 gno periculo erant, vt, deorum fide tuti essent, aut à
 diis magni periculi liberationem petebant: aut aras, aut
 diuorum simulacra complectebantur. Etiam aras tene-
 bant in religiosissimo iureiuranda. In 12. Tango aras,
 mediisque igne, & numina restor. Vide ibi annotata, Plaut.
 Rud. Gr. Tange aras hanc Veneris. Lab. Tango Gr. per Ve-
 nerem iurandum est tibi. Turneb. lib. 26. cap. 2. Vide lib. 4.
 Æneid. ad illa, Talibus orantem dictis, arasque tenentem.
 Meminit & Horatius huius moris, in supplicatione
 tangendæ aræ videlicet, Ode 23. lib. 3.

Immutis aram se reiggit manus:
 Non sumptuosa blandiuit hostia
 Mollibit auresq; penates
 Farre pio, & salione mica,

FACILIS DESCENSVS AVERNI) siue auer-
 no, vt etiam legi docet Seruius, exponens, ad auernum.
 Bion dicebat, facilis esse ad inferos viam. Nam illic
 homines abire clausis oculis, Lusit in ambiguo: mor-

lib. 1. cap. 10. * Homerus ἰσθμῶσποσιν nuncupavit, quod alterbit
 diebus moreretur. Seruius hoc ideo censet situm, quia horum stella ita se
 habent, vt occi dente vna, oriatur altera. Idas qui cum Iynco ambie-
 bat quas dixi virgines, Castoram raptorem occidit, quom ob id iratus
 Iupiter fulminauit, Polluciq; optionem dedit, verum immortalitate
 solus vii velle, an eam cum fratre diuidere maluit alternis viuere. Hæc
 breuiter ex Gwald. Syntag. 5. Castor ἰσθμῶσποσιν, id est, bonus equus,
 Pollux, ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε, bonus pugil dicitur Homero Odys. 11. vno no-
 mine Castores sæpe audiunt, & græcè δίδυμοι Iouis proles, ex Ledæ
 videlicet, quanguam Pollux tantum, & Helena ex Ioue, Castor & Cly-
 temnestra ex Tyndareo nati perhibentur: & illi immortales hi mortales.

QVID THESEA, MAG. QVID MEM. ALCIDEN)
 Hic Thefeum inter eos nominat. qui ad inferos adie-
 runt, & redierunt: postea tamen infert, sedat, æternamque
 fedebit Infelix Thefeus. Qui ergo fieri potuit, vt æternum
 apud inferos sedeat, se rediit? Notauit hoc Hyginus, re-
 ferentem Gellio li. 10. cap. 16. putauitque correcturum
 fuisse, nisi mors eum occupasset. Respondet huic repre-
 hensioni Monfortius, lege si otium est.

Alia per comparationem inculcat exempla. Perie-
 runt, hi duo inferos, Thefeus, & Hercules, sed non
 pietatis causâ, quomodo Æneas. quomodo igitur?
 Thefeus, vt Proserpinam Plutonis coniugem, Alci-
 de, vt Cerberum tripertitem abduceret ad superos. Si
 igitur impietati patuerunt inferi, quanto magis pie-
 tati patere debent? Tum per ἀπόδυσσιν occurrit Sibylla.
 Dicat enim illa, eos genus trahere à diis. Et ego, inquit
 genus à Ioue duco: quippe nepos eius, ex filia Venere
 Nascimb.

SED REVOCARE GRADVM, SVPERASQ) Lactant.
 lib. 6. cap. 24. appositè vsus est hoc versu, Sed reuocare
 gradum, &c. cum de penitentia loqueretur, qua se, qui
 peccarunt, in pristinum gradum apud deum restituit:
 nemo enim potest esse tam prudens, tam circumspe-
 ctus, vt non aliquando labatur. Et idcirco deus imbe-
 cillitatem nostram sciens, pro sua pietate aperuit por-
 tam salutis, vt huic necessitati, cui fragilitas nostra sub-
 iecta est, medicina penitentia subueniret. Ergo qui-
 cunq; aberrauerit, referat pedem, seque quàm primum
 recipiat, ac reformet. Sed reuocare gradum, super duque
 euadere ad avras, Hoc opus, hic labor est. Degustatis enim
 malè iucundis voluptatibus, vix diuelli ab his possunt.

LIB. 6. CAP. 24. appositè vsus est hoc versu, Sed reuocare
 gradum, &c. cum de penitentia loqueretur, qua se, qui
 peccarunt, in pristinum gradum apud deum restituit:
 nemo enim potest esse tam prudens, tam circumspe-
 ctus, vt non aliquando labatur. Et idcirco deus imbe-
 cillitatem nostram sciens, pro sua pietate aperuit por-
 tam salutis, vt huic necessitati, cui fragilitas nostra sub-
 iecta est, medicina penitentia subueniret. Ergo qui-
 cunq; aberrauerit, referat pedem, seque quàm primum
 recipiat, ac reformet. Sed reuocare gradum, super duque
 euadere ad avras, Hoc opus, hic labor est. Degustatis enim
 malè iucundis voluptatibus, vix diuelli ab his possunt.

sive pons flumini imponendus, aut extruendus agger, sive quod opus manuum faciendum, aut labor subeundus, primus omnia occupare, tenuisque mensa, ac ligneolis poculis, vasisque esculentorum contentus esse, pandemque etiam temerè factum comesse: quippe tririco, quantum satis vni foret, sua manu molito, maffaque inde facta, atque in carbonibus decocta, vesci solitus, omnia denique elegantiora aspernari, & vilissimis quibusque, ac vel pauperissimo, gregarioque milite facillimis uti. Tum commilitonem quam Principem appellari se malle, ac plerumque iter facere perinde atque ipsi, pedibus ambulans, raroque vehiculum conscendere, aut equum: sibi ipsi portare arma: nonnunquam etiam signa militaria longissima, & aureis ornamentis prægrauia, ac ne robustissimis quidem militibus facilia, ipse humeris subire. Ob hæc igitur, aliisque huiuscemodi, vt hominem militarem diligere cum suis exercitus, & vt virum fortem admirari: quippe instar miraculi videbatur, tantulæ hominem staturæ, tantis laboribus esse parem.

Sueton. de Germanico in Caligula, cap. 3. Cæsarum clade Variana veteres, ac dispersas reliquias vno tumultu humaturus, colligere sua manu, & comportare aggressus est. Traianus Aug. semper pedibus cum exercitu iter faciebat, pedibus, vt illi, flumina transibat. Traditum à Xiphilino, eademque ab eodem de Adriano. Marium Romanum ducem, præterquam quod de fragilitate, & tolerantia cū gregarijs militibus certaret, etiam in fossis, aggeribusque ducendis operam communem præstitisse refert in eius vita Plutarchus. Herodian. in Anton. Car. Quippe gratissimum est Romanis spectaculum, si in victu eodem dux, ac miles pane vescatur, vel humili in toro quietem capiat, vel ducendæ fossæ, & vallo iaciendo vna cum militibus manum admoveat. Siquidem non perinde Imperatores cui honores, & pecuniam largiuntur eis, vt laboris, & periculi socios venerantur. Immo maiore amore prosequuntur cōsortes laboris, quam ipsorum ignavia indulgentes. Locus elegantiss. extat apud Claudian. Paneg. in 4. consular

A Honorij, vbi inducitur Theodosius inter alia hæc præcipere filio adhuc impuberi.

*Non tibi regis tertia largia redudent
Delicias, neve imbelles ad signa ministros
Luxuries armata trahat: non flantibus Austris
Nen flumis cedas: non defensorum calorem
Aurea summeant rapidos umbracula soleis
Inuentis vrare cibis: solabere paries
Aequalis sudore tuas, si collis iniquus,
Primus inis siluam si cadere pronocat vsus,
Ne pudeat sumpta quercum strauisse bipennis:
Calcatur si pigra palus, tuus ante profundum
Præterit fortipes. finuis in protere curru
Hærentes glacie: liquidos tu scinde natatu.
Nunc eques in medias equitum te consere turmas:
Nunc pedes assillas pediti: tum promptius ibunt
Te socio: tum conspicuus, grauisque feretur
Sub te teste labor.*

HÆC IPSE SVO. T. CVM COR. VOLVT.) quæ sequuntur, cogitat apud animum suum. Locus præbet occasionem ita reputandi. Docuerat eum paulo ante Sybylla, latere in arbore ramum frondenti metallo. Itaque aspectu syluæ, dum pio officio incumbit, memor monitorum, optat nunc illum sibi obuiam dari. Ex casu Miseni colligit, nihil vani habere oraculum de ramo. Montfortius.

SI NUNC SE NOBIS) Si, particula est optantis, more Græcorum, qui *εἰδε*, & *αἰδε*, dicunt, *αἰδὴ τῶ ὀπιδος*, vtinam. Persius Sat. 1. *Ab si fas dicere, sed fas*. Et Sat. 2.

*— ὀ σι.
Ebullet patris præclarum funus, ὀ σι
Sub rastro crepet argenti mihi serua, dextro
Hercule.*

Quin & ὀ solum optantis est. Lib. 5. *neq. vincere certo, (Quamquam ὀ) sed vincam quibus hoc Neptune dedisti. O si, verò optantis, & precantis est. Lib. 8. O mihi præteritos referat si Iupier annos*. Et Horat. Sat. 6. lib. 2. *ὀ si angulus ille Proximus accedat, qui nunc deformat agellum, O si vnam argenti fors qua mihi monstrat, &c.*

- 190 Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ
Ipsa sub ora viri cælo venere volantes,
Et viridi sedere solo, tum maximus heros
Maternas agnoscit aues, lætisque precatur:
Este duces, ὀ si qua via est, cursumque per auras
195 Dirigite in lucos, vbi pinguem diues opacat
Ramus humum: tūque ὀ dubiis ne defice rebus
Diua parens, sic effatus, vestigia pressit,
Observans quæ signa ferant, quò tendere pergant:
Pascentes illæ tantum prodire volando,
200 Quantum acie possent oculi seruare sequentum,
Inde vbi venere ad fauces graueolentis Auerni
Tollunt se celeres, liquidumque per aëra lapsæ,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt,
Discolor vnde auri per ramos aura refluxit.
205 Quale solet syluis brumali frigore viscum
Fronde virere noua, quod non sua seminat arbos,
Et croceo foetu teretes circundare truncos?
Talis erat species auri frondentis opaca

ilice

Illice: sic leni crepitabat bractea vento.
210 Corripit extemplò Aeneas, auidusque refringit
Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ.

GEMIN. CVM FORTE COLVM.) Auguria aut oblatia sunt, quæ non poscuntur, aut impetratiua, quæ optata veniunt. Hoc ergo quia oblatium est, ideo dixit forte. Bene autem à columbis Aeneæ darur augurium, & Veneris filio, cui propter foetum frequentem, & coitum sunt consecrata, & regi: nam ad reges pertinet columbari augurium: quia nunquam solæ sunt, sicut nec reges quidem. Ita Seruius. Confirmat Pierius Hieroglyph. lib. 22. Annumerantur, inquit, columbæ inter eos alites, qui regibus auspicia faciunt. Hinc Maroniano Aeneæ columbæ geminæ à matre in auspiciis missæ. Et Cæsari inde originem trahenti prospero fuere ostento, cum palmam eam nidis frequentare cepissent, quam ipse castris locum capiens, inter sylvas, quas cadebat, perartam conseruati, vt omen victoriæ iusserat. Ea enim de causa mirum, & inusitatum videbatur, quod id auium genus duram, & asperam frondem studiosè solet euitare. Vide cetera ibid. de Diadumeno, & Seuero Imp.

IPSA SVB ORA VIRI) ne si longius volarent, non ad eum pertinere viderentur. Nam moris erat, vt captantes auguria, certa sibi spatia designarent, quibus volebant videnda ad se pertinere: quod spatium totum, templum appellatur, & extremæ partes antica, & postica vocabantur. Seruius. Vide Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 13.

MATERNAS AG. AVES) maternas aues, à matre missas. Et alioqui columbas Veneri sacras esse non ignoras, causam paulò ante indicauimus. Sequitur petitoria oratio breuis, vt se ad ramum aureum deducant: simul etiam matris auxilium implorat in re dubia & difficili.

Quod finxit Aeneæ optanti auxili aliquid, vt ad aureum illum ramum perueniret, idq; à dijs immortalibus votis perenti, apparuisse geminas columbas volantes, quæ locum ostenderent, Apollonius quoq; in 3. Argonaut. canit, aspectu eius auis iussus ab augure Mopsò heroas illos bene sperare: demonstratumque illis esse, respondere id signum prædictioni Phineï, qui affirmarat, reditum illorum è periculosa illa expeditione positum esse in voluntate Veneris: ipsius namque deæ sacras esse illas aues, quod his etiam verbis poeta maximus testatur est. Interpres etiam Græci poete testimonium Apollodori citat, è libro *ἑρμῆος*, tradentis, dicatam esse Veneri columbam, quod libidinosam imprimis sit auis, vnde quoque ipsi nomen impositum sit in græco sermone, à copioso coitu: & (vt loquitur) *ἑρμῆος ἑρμῆος ἑρμῆος*. Victor. lib. 3. cap. 14.

Explicans quæ sint animæ alæ apud Platonem Rhodigin. lib. 17. cap. 15. inter cetera inquit. Aut planius, animæ alas contemplatiuam intelligamus virtutem, atque item moralem, quas veritatis, diuinarumque rerum contemplatione, ac intuitu reciperet, quemadmodum terrenarum appetitione, atque caligine amiserat. Porro apud optimum maximum poetam columbas geminas ad aureum ramum inueniendum duces, non aliud quam hæc alas esse contenderim, quibus contentibus, erigitur mens ad sapientiam, quia amor diuinorum eximius alis præstat alimenta, quibus surrigimur, mox & in Deum transimus, Quam rem illa significant:

*Tollunt se celeres, liquidumque per aëra lapsæ
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt.*

DVBIS NE DEF. REB. DIVA PAR.) Hoc deo vnusquisque nostrum dicere meminerit, cum in rebus arduis, difficilibus, perplexis, periculosis versatur. Illo quippe præsentè, adiuantèque, nihil non expeditum atque facile: contra, eodem auxilium negante, omnia durissima, ac difficillima futura sunt. Quam sint miseri, qui à deo destituuntur, per similitudines aliquot Philo demonstrat, lib. Quod deterius potiori infidetur. Si nauim mari iactatam gubernator deserat, an non necesse est eam aberrare? si quadrigas auriga in Circensibus, an non necessum est eas turbatas ferri cursu deuio? Si ciuitas destituatur magistratibus, aut legibus, nonne illa ciuitas malis opprimeretur maximis? Natura comparatum est, corpus absente anima, animam absente ratione, rationem destitutam virtute interire funditus. Quod si hæc singula rebus suis destituta nocent tantopere, quantam miseriam in à deo destituti agnoscerimus? quos ille auerfatus, tanquam desertores ordinis, exterminauit procul à sanctissimis suis legibus, indignos sua prouidentia habitos.

VESTIGIA PRESSIT OBSERVANS) His dictis, Aeneas conuincit gradum, quoniam volarent, tanquam augurium captaret, observans. Et alioqui seruare de cælo dicuntur augures. Columbæ, qui mos est auium ferè, pascendo potro volabant, seu vicissim pascendo, volandoque prodibant, quousque oculi intuentium sequerentur. *Oculi sequentium*, qui oculis sequuntur. Similia lib. 1. annotauimus, ibi, *Prospectum lætè, per lago petir*. Adde ex Varrone lib. 6. de ling. lat. ex Andromacha Ennij: *Acherusia templa alta Orci saluata infera. Quaque intuentur oculis.*

AD FAUCES GRAVEOLENTIS AVERNI) exhalat enim aqua sulphurea tetrum odorem, vt aërem ea suffumigatione inficiat. De hoc lacu infra dicitur.

DISCOLOR VNDE AVRI PER RAMOS) Discolor, quia ex viridi arbore alius color refluxit. Auram auri pro splendore dixit. Horat. pro oris nitore, venustate, elegantia. Vterque metaphoricè. Ode 8. lib. 2.

*Te suis matres metuunt iuuenis;
Te senes parci, miseraque nuper
Virgines nuptæ, tua no retardet
Aura maritos.*

Quin & aurum dicitur à splendore, qui est in eo metallo. Hinc & aurarij dicti, quorum fauor splendidos reddit.

Manilius de ariete aureo, testis sibi leniger ipse *Cum vitreum fundens aurantis vellere pontum*. Illud, *aurantis*, quæ audax verbi fictio videtur esse, cum taurum inaurare, deaurare, aliæque consimilia rectè dicantur, in vetere quodam libro extare testor. Paulo diuersus Virgilius neque tamen minus audaciter, *Discolor vnde auri per ramos aura refluxit*. Lud. Carrio lib. 1. cap. 20.

BRUMALI FRIGORE VISCVM) id est, brumali tempore, tunc enim matrum est viscum, & auri imitatur colorem: nam noua fronde viret. Nascitur autem de fimo palumbium, & tardorum in certis arboribus. Plin. lib. 16. cap. 44. Satum viscum nullo modo nascitur, nullamque propriam sedem habet, sed in aliena viuut, Oritur maximè in quercu, robore, illice, pruno syl.

no syluestri, ac terebintho; cuius truncos instar hederæ circumdans, vsu temporis arborem ipsam enecat. Patet igitur ex his, quid sit, quod ait poeta, quod non sua seminaret arbor.

TERETES TRUNCOS) Teres est rotundum cum proceritate. Eclog. 8. Incumbens tereti Damon, sic cepit, oliua.

FROND. OPACA ILICE) Illicem vnam optavit poeta, cui decus aurei rami tribueret, non è frugiferis aliquam, quod sui gratia, non præmij, virtus sit expectanda. Magnum enim sibi abundè præmium est virtus; quæ causa fecit, vt ex coronis, quas honoris causa dedit antiquitas, nulla æstimatione censeretur, &c. Calpurn. lib. 1. epistolicar. quæst. ep. 2.

- Nec minus interea Misenum in litore Teucris
- Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.
- Principiò pinguem tædis, & robore secto
- 215 Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
- Intexunt latera, & ferales ante cupressos
- Constituunt: decorantque super fulgentibus armis.
- Pars calidos latices, & athena vndantia flammis
- Expediunt, corpùsque lauant frigentis, & vngunt.
- 220 Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt:
- Purpureasque super vestes, velamina nota,
- Coniiciunt. pars ingenti subiere pheretro
- Triste ministrum, & subiectam, more parentum,
- Auerfi tenuère facem. congesta cremantur
- 225 Thurea dona, dapes, fuso crateres oliuo.

CINERI INGRATO SUPREM. FEREB.) Cinis in gratum est, gratiam non sentiens. Sic & in Copa. Quid cineri ingrato seruas beneficentia serua? Sic Propertius ingratum somnum dixit, officia non sentientem. Omniaq; ingrato largibar munera somno, Catull. quoque. Omnia sunt ingrata, nihil fecisse benigne est. German. *Et noster Aeneid. 12. quæcumque Latine Magnanimi Iouis ingratum ascendere cubile. Non enim habuit gratiam Iunoni, qua ibidem fidem uxoriæ semper Ioui præstitisse vidari vult, cum ipse pellicum complurimum complexus quæserit.

FROND. AT. INTEX. LAT. ET FERAL. ANTE CYP. Frondes atræ, sunt aptæ ad funera. Cupressus autem ideo ad funera adhibebatur, vel quod cæsa non repullular: vel quod per eam funestata ostenditur domus: sicut latam indicant frondes festæ. Varro tamen dicit, pyras ideo cupresso circumdari, propter grauem vstrinæ nidorem, ne eo offendarur populi circumstantis corona: quæ tandiu stabat, respondens steribus præficæ, id est, planctuum principi, quandiu consumpto cadauere, & collectis cineribus, dicebat, nouissimum verbum, Illicet, quod ire licet significat. Infra, dixitq; nouissima verba, id est, illicet: Hæc Seruius.

Morem hunc tangit quoque Starius lib. 6. Thebaid. Tribus interea ramis, meraq; cupresso Damnatæ flamma torus, & puerile pheretrum Texitur.

Existimat Lambinus, potius in itid cadaueri adhiberi cæptam idcirco, vt corpus humanum ab animo quoque iam derelictum, diutius seruaretur, ac maneret incorruptum. Vt autem Maro feralem hanc arborem, sic Horatius inuisam dixit.

neque harum, quas colis, arborum

LENI CREP. BRACTEA VENTO) Bractea tenuissima lamina, dicitur rûs βραχέων, quod ex ἰχθύν à crepitando. Id id lib. 16. Crepitabat tanquam bractea. Nam eius folia ea subtilitate natura produxerat, vt aura spirante, quasi bractea crepitarent. Nalcimb.

CORRIPIT EXTEMPLO, AVIDVSQVE REF.) Et verbum exemplo, & adiectum auidus, expressius Aeneæ cupiditatem auellendi rami declarat, quæ tanta erat, vt quamuis facillè sequeretur defringentis manum, tamen illi cunctari videretur. Ita locus exponendus est. ne coarguatur mendacij Sibylla; dixerat enim supra namque ipse volens, facilliq; sequetur Si te fata vocant. Inuentum itaque mox ad Sibyllam defert, quid enim in sylua diutius moraretur? &c.

Te præter iniussis cupressos Vlla breuem dominum sequetur. Et Ode. 5. Epod. funebres. Iubet sepulchris caprificos erutas, Iubet cupressos funebres.

Virgil. lib. 3. Aeneid. atram. Stam manibus ara, Caruleis mæste vitiis, araque cupresso. Plinius præterea eam arborem Diti sacram esse scribit; & Seruius Proserpinæ dicatam esse notat.

DECORANTQVE SVPER FVLG. ARMIS) Fortium virorum, inquit Donatus, cum ipsis funebus arma apud veteres consumebantur.

CORPVSVQVE LAVANT FRIG. ET VNGVNT) Sumptum ex Iliad. 6.

Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ ζῆσσαν ὕδωρ ἐνὶ νότῳ χέλασθε, Καὶ τῆρε δὴ λάσπης, καὶ ἠλεῖσθαι ἄντ' ἐλάσθω, &c.

Turneb. lib. 28. cap. 44.

De lotione corporis exanimi, & vnctione Ennius, postquam tyranni Tarquinij corpus bona femina lauit, & vncxit. Horatiani versus sunt ex Ode, qua eipovέuήνωσεν, veniam à Canidia venefica petit.

Vixere matres Iliæ additum feris Alitibus, atque canibus homicidam Hecτόrem: Postquam relictiis mœnibus rex procidit Hæm pernicitatis ad pedes Achillei.

Vbi tamen primo verbo veteres quidam libri habent luxere, & eam scripturam Homerus confirmet, apud quem Iliad. 6. Hecτόrem lugent Hecuba. Andromacha, aliæq; mulieres deflent, & lamentantur, tamen lectio hæc vixere, non est repudianda: cum constet, vngi solita apud antiquos cadauera, vt diutius integra conser

conseruarentur: cuiusque muneris muliebrem curatio-nem fuisse, vt ex Ennio, & Horatio patet. Itaque & vrbanus scurra Martialis non inurbanum dictum ex eo duxit.

Qui non carnat, & vngitur, Fabule, Hic vero mihi mortuus videtur.

Et quidam græcus epigrammatum scriptor ait, malle se viuum madere vnguentis, & vino, quam vtrumque seruare ad exequias suas. Muret. lib. 3. cap. 19.

Plin. in naturali historia dicit, hanc esse causam, vt mortui & calida abluantur, & per interualla conclamentur, quod soler plerunq; vitalis spiritus exclusus putari, & homines fallere. Denique refert, quendam superpositum pyræ, in ipsis ignibus erectum esse, nec potuisse liberari. Vnde & seruabantur cadauera octo diebus, & calida abluabantur, & post vltimam conclamatione comburebantur. Hæc ex Seruio.

Beroald. annotat. in Sernium, nusquam hoc à Plinio scriptum allènerat. Ego vero me legere apud eundem commemorari. lib. 7. cap. 52. Atiula consularis in rogo renixit: & quoniam subueniri non poterat. præualente flamma viuus crematus est. similis causâ in L. Lamia prætorio viro traditur.

Idem Seruius in illud 4. Aeneid.

date, vulnere lymphis

Abluam, & extremo siquis super balneis errat, Ore legam,

notat, lauare cadauera proximis concedi solitum. Vnde queritur marer Euryali lib. 9. nec vulnere lau, vesse regens. Quare autem vngerentur etiã cadauera, Donatus rationem statuit hanc, vt celerius arderent.

FRIGENTIS) id est, mortui. Sic frigus pro morte Horatio sat. 1. lib. 2. & maiorum nequit amicus Frigore te feriat. Lucret. lib. 4. namque iaceret Aeterno corpus perfusum frigore lechi. Et lib. 3. ne quæquam expurgatus exiui, Frigida quem semel est viciat pausa sequuta. Vide & 12. Aeneid. versus penult. ast illi soluuntur frigore membra, &c.

PURPUREASQVE SVP. VESTES VELAMINA) De vsu purpuræ in funeribus meminit Suetonius in Cæsare, cap. 84. Intra lectus eburneus, auro, & purpura stratus. Liuius lib. 34. Purpura viri vtemur, &c. nec id vt viui solum habeat tantum insignes: sed etiam vt cremantur cum eo mortui. Velamen, & velamenta, poeta præsertim crebris dicitur pro vestibus, & valare pro vestire. 1. Aeneid. Et circum textum croceo velamen atanhæ. Ouid. 2. Metamor. ph.

Parrhasius erubuit, cuncta velamina ponunt:

Vna moras querit, dubitanti vestis adempta est.

Iustinus lib. 1. de Semiramide, Igitur brachia, & crura velamentis, caput tiara tegit. Et lib. 2. Priusquam aduersus calorem, vel frigus velamenta corporis inuenirentur. Suadeo legas totum cap. Alex. ab Alex. nempe 7. lib. 3. quod est de apparatu, & carimonijs, & pompa funerum: vbi multa ex hoc ipso libro, & Scruio interprete posita.

PARS INGENTI SVBIERE PHERETRO) Quod Virgilius pheretrum vocat, Sueton. lectum in Iulio, Tacitus. lib. 2. Annal. torum, Propert. vtroque vsus est eleg. 13. lib. 2.

Nec mihi tunc fulcro sternatur lectu, eburno,

Nec sit in Attalico mors mea nixa toro.

Torrent. in Sueton. Alludere videtur, inquit Germ. ad Romanorum in clarorum virorum funeratione consuetudinem, quæ inoleuerat, vt etiam pheretrum imperatorij honoris, humeris subiretur primi nominis militum, atque adeo equestris, & patricia dignitatis.

Græcum autem esse pheretrum, & latinos dicere capulum, monet Seruius. Et Nonius, capulus, seu capulum à capiendo dictum ait. Nam sarcophagum, id est sepulchrum veteres capulum dici vöuerunt, quod corpora capiat. Festus autem, capulum & manubrium gladij vocatur, & id quo inotui effertur, vtrumque à capiendo dictum. Sanè à capulo fit capularis. Inde capularis fenex, id est, Acheronticus, & τρυβόρητορ.

SUBIECTAM AVERSI TEN. FACEM.) Antiquorum sepultura fuit rogos, seu pyra, quod neminem fugit, qui vel primoribus labris gustauit litteras. Quem morem cur non seruauerint Aegyptij, atque Persæ, indicat causam Herodotus Thalia, siue libro 3. his verbis. Cambyses, simulatq; in aedes Amasis ingressus est, imperauit eius cadauerè conditorio afferri: deinde prolatum verberibus cædi, ac vellicari, & stimulis pungi, omni deniq; modo vexari. Quod facientes, postquam defatigati erant (nam cadauer, vt pote salitum, resistebat, nec quidquam omnino elidebatur) iussit cremari, haudquaquam saniora iubens: quia Persæ deum ignem esse arbitrantur, & apud nequos moris est cremare cadauer hominis. Apud Aegyptios autem, quia parsua-sum habent, ignem animatam esse belluam, & omnia quæ nascuntur deuorare, & postquam deuorando fuerit expleta, vnâ cum ipsa se emori. Nam est verò consuetudo apud eos, hominem mortuum belluis tradendi, tum ob id, tum ne humatus deuoretur à vermibus. Haec tenus Herodoti verba.

Cur autem auerfi, face quam tenebant, propinqui pyram incendebant? Prisci, inquit Donatus, cum ignem rogis inferebant, non sub oculis suis, propter pellendum doloris argumentum, sed à tergo suo, vt dicitur, faces apponebant. Philoctetes in Hercule Oetæo, exponens quo pacto Hercules in rogo mortalitatem exuerit, de semet. Tremente pinum dexistero ardentem impulit. Vbi hæc in Comment. Delrius. Moris fuit, vt qui defuncto maiori necessitudine deuincti essent auerfi rogo flammam inferrent, vel facem impellerent. Lucret. li. 6. de conlanguineis agēs, Subdebanque faces multo cum sanguine. Meminere mortis, de Valcriorum, & Fabriciorum funeribus agens Plutarchus in Problem. Rom. quæst. 79. & Dio, qui in Seueri funere filios eius scribit pyram accendisse. Denique Herodianus est auctor, in magnifica illa Imperatorum consecratione, principiò facem ab imperij successore tabernaculo ad-moueri solitam, mox à cæteris ignem subdi. Seneca, vt vidisti, Philoctete, hæredi, & successori armorum Herculis hoc munus tribuit.

THVREA DONA DAP. FVSO CRAT.

OLIVO) Quæ hic de thure, dapibus, oliuo adiungit Virg. ea munera proprie inferia dicebantur. Quæ de re elegans est locus Scæuolæ. I. C. L. vlt. de auro, argento, mudo legatis. Mulier quædam decessit, testamento ita scripserat. Funerari me arbitrio viri mei volo: & inferri mihi, quæcumque sepultura meæ causa feram ex ornamentis. Verba sunt testatrix, volenti sibi inferri ornamenta, quibus culta efferebatur mortua, quem admodum etiam vrendam vestem poetarum principis noster in Miseni, Homerus in Patrocli funere ostendit. Vide Tiraquell. in Alexand. lib. 3. cap. 7. * Dissidens de felicitate Arabia Plin. lib. 12. cap. 18. Beatam, inquit, illam fecit hominum etiam in morte luxuria, qua djs intellexerat genita, addibens vrendis defunctis. Periti rerum assuerant, non ferre, tantum annuo factu, quantum Nero princeps nouissima Poppæe sua die concremaverit. Aestimatur postea toto orbe singulis annis tot funera, acruatimque congesta honori cadauerum, qua djs per singulas micæ dantur. Nec minus propinij erant mola salsa supplicastibus, immo vero (vt palam est) placatores. Porro dona cum adota-

rem tum ad gustum pertinens in rogum injici solita, multis praterea auctorum, poetarumque locis probari facile potest. Vide Ioan. Bernarium in 6. Thebaidos Statij. Quod si anniverfaria fuerent exequia, super aras

A extruuntur ea dona deponantur, Virgil lib. 5. Nec non & socij, quæ cuique est copia, læsi Dona ferunt, operantque aras, maculantque iuuenos.

Postquam collapsi cineres, & flamma quieuit, Reliquias, vino & bibulam lauere fauillam: Ossaque lecta cado texit Chorinæus aheno. Idem ter socios pura circum tulit vnda, 230 Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ: Lustrauitque viros, dixitque nouissima verba. At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo 235 Dicitur, ÆTERNVMQVE TENET PER SÆCVLA NOMEN.

RELIQUIAS VINO, ET BIBVLAM) E fine Iliad. vbi scribitur, ἀπὸ τοῦ μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ ὀπίσθου εὐθὺς αἶμα, &c. Turneb. lib. 28. cap. 44. Nomine reliquiarum intellige ossa, quæ non consumpserat flamma, de quibus mox sequitur. Ossaque lecta cado, &c. Non vino tantum sed & lacte ablui, & linteo euentilata ficcari solebant ossa. Tibull. lib. 3. eleg. 2.

Preserte ante meos manes, animamque precate, Perfusaq; pius ante liquore manus, Pari qua sola mei superabit corporis ossa Incincta nigra candida veste legant. Et primum annofo spargant collecta Lyæo. Mox etiam niueo fundere lacte parent. Post hac garbas sis humorem tollere velis, Atque in marmorea ponere sicca domo.

OSSAQVE LECTA CADO TEXIT) Legebantur ossa mortuis. Homer. Ἡΐδην δ' ἦτοι λέρομαι λαοὶ ὄσ' ἐπιχέου. Propert. Ossaq; legisti non illa etate legenda. Seneca lib. 2. de Ira, cap. 33. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Atque hoc quamlibet multis veterum testimonijs confirmare potest. Interdum etiam viuus leguntur, quibus scilicet exciduntur. Seneca de Prouidentia, sub initium. Sed si cogitaueris tecum, remedij causa quibusdam & radi ossa, & legi, & extrahi venas &c. Hæc Muret, in Notis ad Senecam.

De more isto legendorum ossium egit distributè, & absolute homo maximè indutius ille Delrius, Comment. in Hercul. Octauum Senecæ. Transcribemus totum. Vtriusque parentis, præsertim matris officium fuit cremata ossa, & reliquias legere, & collectas asportare. Tibull. non hic mihi mater, quæ legat in mæstos ossa perusta sinus. Seneca de Alcmena mater Herculis.

sed quid hoc mæstam intior Sinu gerentem reliquias magni Herculis, Crinemque iactans squalidum Alcmæo gemit.

Profert etiam locum Senecæ philosophi, quem paulo ante legisti. Et illum de Consolat. Ad Elbiam, cap. 2. Modo in eundem sinum ex quo tres nepotes emiseras ossa trium nepotum recepisti. Legebant ergo, & in sinum collecta referebant matres. Parerunt ossa, si deciant parentes, filij legebant. Propert. lib. 4.

Ossaque legisti, non illa etate legenda, Patris, & in temes cogere ire lares.

Vel eorum penuria alij hæredes. Martial. lib. 8.

Ossaq; defuncta licet olim non legat hæres, Hæc sibi iam Picens præstitit officium.

Vel alij propinquiores, amiciorèq; vt Patrochi Achil-

les, Iliad. 4. Hectoris, fratres, & socij, Iliad. 11. Propert. lib. 4. eleg. 17. Hostia ait:

An poteris sicca mea fata reponere ocellis? Ossaq; mostra ino nulla tenere sinu?

Tibullus Neæar lib. 3. ossa Incincta nigra candida veste legant. Principum, & Imperatorum reliquias legebant Consules, vel maiores ordines, vt ex Herodiano constat, & Sueton.

PURA SOCIOS CIRCVNTVL. Vnda) Plant. in Amphit. Quæso, quin tu istanc inbes pro cerita circumferri dictum, est pro lustrari, & lastratione curari. Qui enim id faciebant, certum carmen insusurrabant, & tæda, scilla, ouis, sulphure, alijsque circum purgabant, quod

Lucian. diei, ita scribens in νενομαστία. Εὐκρίθητε τε, καὶ ἀπὸ μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ ὀπίσθου εὐθὺς αἶμα, &c. Idem etiam περιελαβέντες Græci dicunt, & ἄπομακρύντες & περιελαβάντες qui circum lustrat, & circum purgat: quod quia res certæ, certaq; februa circumferrebantur, circumferre latini vocauerunt. Itaque apud Maronem, circumferre vnda, est vnda purgare. Turneb. lib. 9. cap. 10 Idem lib. 13. cap. 21. Græcis etiam dicitur περιελαβέντες, quia circumferrebantur lustramina ei, qui expiatur. Sed & περιελαβέντες dicebatur, qui domum, aut concionem, vrbemque lustrabat, in quo nomine inest & circuitus quædam, & ambitus significatio. Circumferre, inquit Nonius, est lustrare. Lucil. sat. lib. 2. Tum forte omnia sint circumlata. Plaut. Amphit, supra recitauimus.

SPARG. RORE LEVI; ET RALO FEL. OLIVE) à quibusdam explicatur, aspergens: ac tum legendum videretur quibusdã, è ramo felicis oliuæ: sed sine immutatione sparsionem aquæ ramo factam intelligemus. Quo ramo aspergebantur, à quibusdam rosmarinus, vt Georg. 2. Vix humiles apibus castas, rotentque ministrat. Et quamquam ad sensum accommodatus est, aquæ aspergillum, & rorem intelligere: tamen aspergillum partim è rore marino, partim ex oliua felici fuisse factum, non incertum omnino sit existimare. Aspergillum tamen potius è lauro fieri solebat, vt apud Iuuenal. sat. 2. lustrari si qua deventur Sulphura cum tædis, & si foret humida laurus, id est, aqua perfusa, & madens ad aspergendum, & purgandum. Felicem potèd oliuam ad oleastri discrimen, qui infelix est, dicit, vt, Infelix superat folijs oleaster amaris, Etenim infelix oliua est. Aspersione autem aquæ fieri solitam illam purgationem, docet Pollux lib. 8. cap. 8. καὶ οἱ ἐπι τὴν οὐλίαν, &c. Apud Maronem tamen non tantum aqua mundantur, elauunturque, vt quidem censent, sed etiam lustramine februantur, ex-

purgan

purganturque, vt tæda, ouis, sulphure, aut exverris, cum addit, lustrauitque viros. Sed Donatus, lustrauitque domos legit, & aquæ purificationem hominum, & domorum fuisse dicit. Nam ante Maro de hominibus. Idem res socios scripserat, & vt, lustrauitque viros retineas, nihil est necesse nouam purgationem excogitare. Turneb. lib. 13. cap. 21.

Constat diis superis sacra facturum, corporis ablutione purgari, &c. lege, quæ ex Macrobio afferimus, in illud: Dic corpus properet, fluuiali spargere lympha, supra lib. 4. Sed & cum facit Æneam apud inferos ramum Proserpinæ consecratum offerentem, ita refert. Occupat Æneas adium, corpisque recentis Spargit aqua. Macrobius Saturnal. lib. 3. cap. 1.

DIXITQVE NOVISSIMA VERBA) Puta, licet, vt supra monuimus. Hoc enim verbo post tumuli cærimonias dimittebant præsentēs. Hac voce frequenter vitur Terentius, cum finem rei significare vult, ac proinde licere abire, re omni perfecta. In Eunuch. actum est, sicut. Phormione, Hoc nihil est, sicut. Vbi Donatus, sicut semper finem rei significat. Idem in Andriam, enarrans eum locum, Quis ego audio? actum est: in summa, ait, reum desperatione ponitur actum est, sicut.

Græci, cum sacris operari essent, missum populum faciebant: nec abeundi potestas prius cuiquam erat, quam sacrificulus pronuntiasset, λαοὶ ἀπεσι, id est, populis missio, quod Latini vno verbo sicut dicebãt, quod est, ire licet. Vnde & nunc sub sacri finem solet sacerdos dicere, Ite, missa est: missam, vt videtur, pro missio accipies; quo exemplo & Cyprianus remissam peccatorum, pro remissione scripsit. Videtur ergo à partem sacrificium missa appellatum. Sed hæc sententia partum est probabilis, à recedendi facultate inditum nomen sacrificio, & Græci ipsi non ἀπεσι, sed λαοπεριαν id appellant: quod nomen propriè id exprimit, quod Hebraicè missa sonat. Est enim Mas apud Hebræos,

vnde missa formatur, munus personale tributi, censuque offerendi: & missa, ipsa oblatio, quæ domino suo fit, propter debitum personale, vt in Deuteron. cap. 16. habetur. Credendum itaque est, præscos Christianos, qui origine Iudæi erant, sua voce id sacrum appellasse, quam deinde Latini receperunt: sicut & palcha: nec enim ἁπὸ τοῦ ῥῶ ἀδοχεν est deductum: sed ab Hebræorum sermone, quo transitus significatur, phasc inquam. Quod ergo in fine sacri ponuntur Ite missa est: perinde est, ac si diceretur, licet, oblatum est. Hæc, patris, studio breuitatis nimirum, ex Alciati Paregr. iuris lib. 7. cap. 10.

INGENTI MOLE SEPVLCRVM) Sepulcrum κατ' ἀπὸθερασιν quod sine re pulchra sit. An quodd ibi sine pulsu sint, id est, mortui? An quodd illic animæ à vitis sepe liantur, id est, separentur? Donatus in Andr. Terentij. Locus ex Homero, apud quem lib. 12. Odys. Vlyses cum sociis Elpenori sepulcrum erigit, in cuiusque vertice remum figit.

Ἄνταρ ἐπεὶ νεκρὸς τ' ἐὼν, καὶ τελευτα νεκρῶ, Τύμβον χεῖραίνες, καὶ ἐπὶ στήθεσσι ἐπέσκαλλες Πύλαμεν εὐρολότω τύμβου εὐήρες ἐρετρίων.

SVAQVE ARMA VIRO REM. TVB.) Mos antiquus, insculpere tumulis instrumenta eius artis, quam vitus ille excouisset. Vide libro tertio ἀπολογίας. Notauit Sueton. in Augusto, eum classem Miseni, & alteram Rauennæ, ad tutelam superari, & inferi maris collocasse. Et Tacitus 4. Annal. de hisdem Italiani utroque mari duæ classes, Misenum apud, & Rauennam præsidebant. Liqueat igitur, apud Misenum, pulcherrimo sinu classem stetisse. Hoc Virgilius doctè indicauit, cum Misenum illic sepelit Æneas, Imponit suaque arma viro, remumque, tubamque. Nam & remum, & tubam dat, præsignificans, locum hunc futurum, vbi & remiges, & milites in classe essent. Milites, quos tuba notat. Hæc Lipsius lib. 1. de Magnitud. Romana, cap. 5.

His actis, properè exequitur præcepta Sibyllæ. Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu, Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris: Quam super haud vlla poterant impunè volantes 240 Tendere iter pennis, talis sese halitus atris Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat: Vnde locum Graij dixerunt nomine Auernum. Quattuor hic primùm nigrantes terga iuuenos Constituit: frontique inuergit vina sacerdos, 245 Et summas carpens media inter cornua fetas Ignibus imponit sacris libamina prima, Voce vocans Hecaten, cælóque, Ereboque potentem. Supponunt alij cultros, tepidumque cruorem Suscipiunt pateris. ipse atri velleris agnam 250 Aeneas matri Eumenidum, magnæque forori Ense ferit, sterilémque tibi Proserpina vaccam, Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras: Et solida imponit taurorum viscera flammis, Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

EXEQ. PRÆCEPTA SIBYLLÆ) Præceptum Sibyllæ, cui perficiendo dat operam, fuit illud: Duc migras pedes, ea prima piacula sumo. Transit poëta ad ἰσοτοκίου

D descensus ad inferos. SCRYPEA SPELVNCA) Saxosis, atque asperis lateribus.

TVT A) Quia hinc lacu, hinc syluis cingitur.
NIGRO LACV) Aut profundo, aut inferorum vicinitate atro. Haecenus Seruius.
HAVD VLLÆ POTER. IMPVNE' VOL. TEND. ITER) Affirmat idem de quibusdam specubus Seneca, quod hinc Virgil. de suo, Natur. lib. 3. cap. 21. In quosdam specus, qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, ut tranvolantes aues deiiciat: talis est aer, talis locus, ex quo lethalis aqua destillat. De huiusmodi locis Lucretius quoque lib. 6.

*Nunc age, auerna tibi qua sint loca cunq̄ue, lactisq̄ue,
 Expediam, quali natura predia consent.
 Principio quod auerna vocant, nomen id ab re
 Impositum est, quia sunt aënis contraria cunctis,
 E regione ea quod loca cum aduenere volantes,
 Remigij obliuē penarum vela remittunt,
 Precipitesque cadunt, molli ceruice profusa
 In terram, si forte ita fuit natura locorum:
 Aut in aquam, si forte lacus subhydratus auerno est.
 Quales apud Cumas locus est, montemque Vesuum,
 Pompeij calidis ubi fumant fontibus antei.*

Lucretius non de vno certo auerno, sed de omnibus, & de genere ipso auernorum disputat, quod perspicuum est. Genere autem explicato, singularis auerni, eiusque noti exemplum proponit. Ita Lambin. * De tali quodam auerno Diodorus libro secundo, capite quarto. Hunc prope fontem (Asphali apud Babylonem) est hiatus huius magnus, sed virtute mirabilis. Ejicit enim odorem sulphureum, ac gruem, quo transeuntes animantes interficit. Ita enim anhelitum comprimit, ut spiritus intercluso, abrupta spirandi facultate, mors subito consequatur. De hoc eodem Siphilinus eadem in Tyriano.

QVAT. NIGRANT. TERGA IUVENCOS) Diti patri de nigra pecude rem sacram faciebant, eidemque pocula mista mero, & lacte libabant. Tibull.

*Interea nigras pecudes promittite Diti,
 Et niuei lactis pocula mista mero.
 Statius 4. Thebaid.
 Velleris obscuri pecudes, armentaque sisti
 Arva mouet, quacumque gregum pulcherrima cervix
 Ducitur.*

Taurus autem propria fuit Plutonis victima. Horat. D Ode 14. lib. 2.
*Non si tricenis, quotquot eum dies,
 Amice, places illacrymabilem
 Pluiona tauris.*

Obseruant etiam eruditi sacrorum, & cum his Grammatici, quod sterilibus pecudibus, & iuuenis, & vino, melle, lacte Diti sacra fieri sint solita. Lilius Syntag. 17.

FRONTIQVE INVERGIT VINA SACERD.) In quarto paulo aliter, sed eodem sensu, *med'ia inter cornua fundit.* Id ad probationem hostiæ, ritu antiquæ religionis retulit, quæ auctore Plutarcho ita fiebat, *ἐδὲ γε ποδοδάμμοι, ἐξ ἡλασπίφοις ἱερῆς, ἐ κατὰ ἀσπιδόους ἐναντία τοῦ λόφου τῆς ἀπὸ τοῦ οὐνοῦ οἱ ἡδὲ ἱερῆς, ἐξ ὅσων θύον φασὶ τὸ ἱερεῖον, ἐξ ἡλασπίδων, & reliqua.* Vide Turnebum lib. 13. cap. 21. * Est tamen nonnunquam in profanis verbum vergere. Lucretius lib. 5.

Illi imprudentes ipsi sibi saepe venenum Vergabant, nunc dant aliis sollicitus ipsum.

CARP. MED. INT. CORNVA SET.) Præquam iugularunt victima, pili in vertice ei euellabantur, cuius ritus meminit Homerus, Iliad. 8. ἐκ κεφαλῆς τὰ μὲν ἄσπις, ex capite pilos euellat. Euripid. in Electra, *μοσχέων ἄσπις τὰ μὲν, vitulinum pilum euellens.* [Et vates noxter lib. 1. cum agit de hostiis in fœdere faciendis, & tempora ferro Summa notant pecudum.] Fuit autem id indicium victimaæ deuotæ iam, & à profanis vsibus separatæ. Hinc

A ego puto sollempne etiã esse sacerdotibus, & receptum hodie, in vertice tonsuram fieri. Polydorus tamẽ aliam causam recitat lib. 4. cap. 8. Hartung. Decur. 2. cap. 7. [Verba Polydori, quibus veterem huius rursus causam puto contineri, hæc sunt. Commune initiatis omnibus insigne est vertex: rursus, præcipuum sacri, profanæque capitis discrimen, qui adiuuatur sacerdotibus, spiritus omnibus humanis voluptatibus, oportere caecitiam tantum meditari. Lege quæ deinceps sequuntur eodem cap.] Græci hoc *ἡδὲ ἀσπιδόους* dicunt, immolationem, seu sacrificium incipere. Mox hoc à sacerdote factò, iugulabatur hostia à victimariis, vel popis.

HECATEN CÆLQVE, EREBQVE POTENTEM) Apud inferos Hecate seu Proserpina, in celo Luna: & quia numen magicum est, ad inuocationem magarum, necromantiam exercentium videtur respicere. Montfortius.

SUPPONUNT ALII CVLTROS) id est, iugulant. Antè enim secui, aut claua prostratam fuisse victimã, postea iugulatam suppositis cultris, accipimus. Est enim cultros supponere, quod *ἑπιθῆναι σφαιρίδας*. Dionysius dixit, sub collo, & iugulo ponere, quod est iugulare. Sed iugulare in sacris ne dicerent, cauebant, cum omninis mali verbum sit, & sacra esset vitiatum inanis profana voce. Sed & quod diximus, hostias ante folias ferri clausis, aut securibus à ministris, indicat Iuuenal. Sat. 12. *Sed lata ostendens clivum, mihi posuisti sanguis Iret, & à grandi ceruice ferienda munitro.*

Turneb. lib. 13. cap. 21. & lib. 15. cap. 12. Aliquantò clarius exponit Deltius Aduersarius in Oedip. Senecæ, quid sit cultros hostiæ supponere. Veteres diis superis sacrificaturi, victimarum respinatarum iugulum sursum conuertebant: inferis autem, earundem collum deorsum, terram versus deprimebant. Cum ergo Virgilius loquatur de inferorum sacrificio, rectè dixit supponunt, quia sic culter iugulo victimæ quodammodo supponebatur. Rectè etiam Seneca, *Iuuenca ferro semet impisio inuasi* (sic enim legendum, pro opposito) cum agat de superiorum sacrificio, quo culter hostiæ collo quodammodo imponebatur. Porro qui victimam cadebant, victimarij, cultrarij, popæ, agones dicebantur.

IPSE ATRI VELL. AGNAM ÆN. ENSE FERIT) Præterea heroico ritu, ipsi qui sacrificabant, etiam hostias cadebant, quod hinc aperte, ac dilucidè describitur. Idem in fœdere fortasse ab Ænea, & Latino factum est lib. 12. etsi obscurius id scribitur, nec satis exprimitur. Apud Homer. 3. Iliad. fœdere percutiendo id facit Agamemno, *ἢ ἐξ ἡδὲ σωμαχῆος ἀρνῶν τὰ μὲν ἡλεῖ χαλκῆ.* Turnebus lib. 15. cap. 12.

EV MENID. MATRI) Eumenidas deas esse credebant, Noctæ, & Acherontæ genitas, quæ homines atrocibus turpificatos vitiiis, & quæ sequuntur ex Muretò in Catull. lib. 4. Æneid. ibi, *ultricesque sedant in limine Divæ.*

MAGNÆQVE SORORI) Nomine magnæ sororis quidam intelligunt Terram, cum nox nihil aliud, quam terræ umbra sit, cuius interuentu, solis aspectus, radiisque adimantur. Ita Montfort.

STERIL. TIBI PROSERP. VACCAM) Sterilem vaccam, quæ nunquam genuit. Ideo autem sterilem, quod ab inferis nihil nascitur. Macrob. Proserpina porcam dicit iugulari, at Maro vaccam, cui adstipulatur Prudentius contra Symmachum.

*Rapta ad Iariavem Ithalamum Proserpina regis,
 Placatur vacca sterilis ceruice ressecta.*
 Nascimb. * Taurus, vacca sterilis dicit existimabant, hæc de causa, quod non magis, quam tauri pariant. Festus.

NOCTVRN. INCHOAT ARAS) Nocturnas aras intelligo, in quibus res diuina noctu fieret, non interdum quod

quod recepti moris, & ritus erat in Plutonis sacris. Valerius de Plutonis, Proserpinæ sacris lib. 2. cap. 1. Hostias nigras, quæ antiquis furæ dicebantur, Tarenti immolauit, ludóque, & lectisternia continuis tribus noctibus, quia totidem filij periculo liberati erant, fecit. Turnebus lib. 28. cap. 44.

ET SOLID. IMPONIT TA VR. VIS.) Maiora sacrificia innuit, quæ *δολοαυτόμαλε*, & *δολοαυτοσίς*: integra enim victima offerebatur, *Imponere* etiam verbum sacrorum est, vt dare, reddere, porricere. Virgil. 1. Æneid. *Aut supplex aris imponat honorem?* Georg. 2. *Inde neque impositis ardent altaria fibris.* Et in 4. Æneid. *Cum dona imponeret*

255 Ecce aurem primi sub lumina solis, & ortus,
 Sub pedibus mugire solum, & iuga cœpta moueri
 Sylvarum: visæque canes vlulare per umbram,
 Aduentante dea. PROCVL Ô, PROCVL ESTE PROFANI,
 Conclamat vates, totóque absistite luco:
 260 Túque inuade viam, vaginæque eripe ferrum:
 NVNC ANIMIS OPVS, ÆNEA, NVNC PECTORE FIRMO:
 Tantum effata, furens antro se immisit aperto.
 Ille ducem haud timidus vadentem passibus æquat.

ECCE AVTEM) Rem quandam magnam, & inspectam designat particula *Ecce*. Iam si, quæ ab Homero Odyss. cum iis, quæ à poetâ nostro dicta sunt, conferantur, ingenis similitudo, ratione tamen diuersa reperietur. Nam Ulysses ibi monitu Circes, hinc autè Æneas Anchisæ patris: Ulysses per necromantiam, & scyamanthiam, quibus & mortui suscitantur, & umbræ ab inferis euocantur, vt Elpenor, Anticleæ, Tiresiæ: Æneas per mortui Miseni exequiarum celebrationem, & per multa varij generis sacrificia, quæ Homeri procul dubio *νεκίων*, vt Cicero vocat, adumbrant, ad inferos tendunt. Nascimb.

PRIMÆ SVB LVMINA SOLIS) More Romano accipiendum est, apud quos à media nocte dies incipiebat: nec aliter intelligi potest, nam huiusmodi sacra noctu fiebant. Nascimb.

Quod autem hæc duo nomina coniungit *lumina solis*, id quæ pro sole ipso, quodam periphrasi, vt item lib. 8. *Surgit, & aethery spectans orientia solis Lumenta*, sequitur Lucretium, qui id sæpius facit. Lib. 1. *Per te quoniam genis omne animantium Exoriunt, visisque exortum lumina solis.* Rursum infra. *Nec foret omnino calum, neque lumina solis.* Lib. 2. *Hæc æira rarum Sufficiunt nobis, & splendida lumina solis.* Ibidem. *Nam cum cæceni, solis qui lumina nunquam.* *Aspexere.* Homer. Odyss. x. alibi. *φῶς ἡλιου, id lumen est, solis.*

VISÆQVE CANES VLVLARE) Donatus in illud Terent. Eunuchò, *Audire vocem visa sum modo militis.* Omnes sensus visæ dicuntur, ab eo quod est certissimum oculorum. Ergo visa sum, sensu. Deinde hoc Virgiliatum adiungit pro confirmatione scilicet. Creditur ventustas, aduentante dea ad sua sacra, aut precibus euocata Proserpina, vel Hecate (eadem enim est) in eius comitatu esse canes, Horat. Sat. 8. lib. 1. *serpentes atque videres Nocturnas errare canes.* Seruius, canes, furias interpretatur. Sed Theocritus Pharmaceutria canes simpliciter accipere videtur, cum scribit, *τὰ χθονία ἐκείνα, τὰν ἐξ σὴλακας πορροῖσι.* Apollonius quoque libro tertio eius canes *χθονίας κύνες* vocat. Hecata quoque canum mentio est apud Orpheum. *σάβρον ὃ σὴλακας πορροῖσι.* Et

A *aris.* Nempe imponere est *ἐπιθῆναι σφαιρίδας*, vt Halicarnas. lib. 7. vel *τοῖς βωμοῖς ἐπιθῆσαι*, vt Herod. lib. 5. loquitur. Briffon. Formular. lib. 9.

Aliis idcirco videtur dictum, *Est solida imponis*, &c. quod in sacrificio inferorum, quale hinc conficitur, hostia integra comburebatur, Seneca Oedipo, de huiusmodi sacris loquens, *Solidasque pecudes urit, & multo specum Saturat cruore.*

PINGVE SVPERQVE OLEVUM) Vti vinum, sic oleum in sacris infundebatur ad flammam, credo, augendam. Superque oleum fundens tinctis est, pro superfundens.

apud Tibull. lib. 1. eleg. 2. *Sola feros Hecates perdomuisse canes,* terram tremere, audiri latratus canum, fulgorẽm tædarum cerni, ea adueniente scilicet. Turneb. lib. 13. cap. 12. & lib. 15. cap. 8. lib. 28. cap. 44.

PROCVL, Ô PROCVL ESTE PROFANI) Ad Æneæ comites hoc dicitur. Apud Græcos ad sacrificium accessurus sacerdos, hoc primùm præfari solitus fuit, *τίς τῆδε, quis hic?* vt verò intererat sacris, referebant, *πολλοὶ κέραιοι*, quod est dicere, multi & boni. Quin illud quoque in sacris dictum obseruat scriptores, quod legitur apud Callimachum in Hymnis, *καὶ ἐκείνους ὅσους ἐλάττορας.* Polluti enim homicidio, aut humano infecti sanguine, cæterisque eiusmodi sceleribus inquinati, à sacris arcebantur: neue aras contingerent, aut sacrificio interessent, publicis legibus prohibebantur. Euripid. Ione.

*Τὴν ἡδὲ ἡδὲ ἀδύνατος βαρύνει ἐξ ἕξεν ἐπιπύ,
 Αἰὲ ἐλαττοῖν, ἐδὲ ἡδὲ φάσεν καλῶν.*
 De Druidis Cæsar lib. 6. Belli Gall. Si quis aut priuatus, aut populus eorum decreto non stetis, sacrificiis interdicitur. Hæc pœna apud eos grauissima est. Quibus ita est interdictum, ij numero impiorum, ac sceleratorum habentur; ab iis omnes decedunt, aditum eorum, sermoneque defugiunt: ne quid ex contagione incommodi accipiant. Neque iis presentibus ius redditur, neque honos vllus communicatur. Suetonius Nerone, cap. 34. Peregrinatione quidem Græciæ Eleusiniis sacris, quorum initiatione impij, & scelerati voce præconis submouerentur, interesse non ausus est, vt matricida videlicet. Sanè apud Græcos legimus, sacra quædam ἀβέβηλα nuncupata, in quibus interesse profanis haud fas erat: vt βέβηλα, ad quæ etiam profani admittebantur. Ad sacra ergo ἀβέβηλα alluisse Maronem existimat. German. * Hinc sollempni verborum formule, quæ non initiati à sacris arcebantur, quænam græca respondeant, docet. Barnab. Biff. Formul. lib. 1. Latiorum poetarum ibidem profertur, Virgil. consuetanea, Ouidij, Siliij Iuuenalis, Claudiani, Calpurnij, Florij.

Egregiè Plato, & prudenter alicubi docet, non esse illa populo aperienda, & inuulganda, quæ sacra, & arcana in mysteriis sunt: quoniam indignum profanis, ac scædum sit, ab eiusmodi hominibus ea illotis manibus, NNN & tractari,

tractari, quæ initiatis duntaxat animis, & expiatis pate-
re debent. Ex quo merito laudati sunt Pythagorici phi-
losophi, qui propria dogmata, & præcepta inter suos
tantum seruantes, nemini alteri indicabant: quod He-
braei etiam in legibus diligentissimè obseruant. Virgi-
lius, qui mores varios, ritusque, ac religiones optimè
tenuit, non temerè hoc ad Sibyllam retulit. Idem ex
Eleusinae Cereris initiis assumptum à poëta est, in qui-
bus (vt veterum probat auctoritas) eos duntaxat ad-
mittebant, qui forent initiati, quod ab ipso præcone
agebatur, procul esse profanum vulgus acclamante.
Vnde illud Placii perelegans, Ode 1. lib. 3. *Odi profanum
vulgus, & arceo.* Crinit. lib. 6. cap. 3.

Profanum, ait Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 3. om-
nes pæne consentiunt id esse, quod extra fanaticam
causam sit: quasi porrò à fano, & religione secretum.
Cuius significatus exemplum consecratus est, cum de
luco, & aditu inferorum, sacro utroque loqueretur. Eò
accedit, quod Trebatius profanum id propriè dici ait,
quod ex religioso, vel sacro in hominũ vsum proprietatẽ
atque conuersum est, quod vel apertissimè poëta
seruauit in 12.

*Faune precor miserere, inquit, tuque optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
Quos contra Aeneada bello fecere profanos.*

Dixerat enim, *Sed stirpem Tencri nullo discrimine sacrum
Sustulerant.* Vnde ostendit, propriè profanum esse,
quod ex sacro promiscuum humanis vñibus accom-
modatum est.

Subiungam nonnulla ex Budaëo in Pand. super hoc
vocabulo. Fana à fando, quòd ea Pontifex certa verba
fando dedicat, auctore Festo. Inde profani dicti sunt,
profani, & profano, qui sacris initiati non erant, quod Vir-
gilius hinc significat. Nunc laicos vocamus, quasi popu-
lares. Laicum enim vulgò atrectabile significat: sicut
sacrum dicitur, & sanctum, cuius tactu populo interdi-

Dij, quibus imperium est animarum, vmbraeque silentes:

- 265 Et chaos, & Phlegethon, loca nocte silentia late
SIT MIHI FAS AVDITA LOQVI, sit numine vestro
Pandere res alta terra, & caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per vmbas,
Pérque domos Ditis vacuas, & inania regna.
- 270 Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in fyluis, vbi cælum condidit vmbra
Iuppiter, & rebus nox abstulit atra colorem.

DII QVIB. IMP. EST ANIMAR.) Dicitur poëta, D
quales esse infernae sedes asserantur, & quæ illic iuxta
animas gerantur, & multa descripturus incognita vi-
uentibus, ne temerarius indicetur, veniam à diis inferis
postulat, afferens, non se auctore, sed aliis proferenti-
bus scripto, vel dicta narraturum. Possent enim in vtro-
que reprehendi, quod viuus incognita viuus pro veris
assereret: aut præceps, si effunderet vera, quæ occulta
esse deberent, nec in vulgus exire.

SIT FAS AVDITA LOQVI) Theus in Hercule
Fur. narraturus Herculis descensum ad inferos, ibique
gesta.

*Fas omne mundi, teque dominantem precor
Regno capax: teque quam tota irrita
Quasiuis Aetna mater: vt iura abdita,
Et operta terris liceat impune loqui.*

atum est. Sic laici panes 1. Reg. cap. 22. ad sacrorum dif-
ferentiam. Et Ezechielis vltimo, profana vrbis propriè
accipiuntur pro iis partibus, quæ vñibus populis, & vñi
promiscuo dicatæ sunt. Propterea profanos appellauit
vbique homines sacris non initiatos. Non enim libens
facio, vt Græcis verbis vtar, vbi Latina suppetunt, idem
significantia.

INVAD. VIAM VAGIN. ERIP. FERRVM) Spiritale
dæmonum corpus magna parte vbique sensibile est na-
tura, & absque medio tangit, videt, audit: sed tantum
patitur, & perinde ac solida, diuisum dolet: eò tamen
interstitio, quod solida intercisa, ac reuulsa aut persua-
nantur nunquam, aut vix contingere id potest. Refe-
ctum verò dæmonicum corpus coit rursam, recreatur-
que aëris modo, aut aquæ, & id quidem celeritate in-
credibili. Interim tamen dolet insigniter, dum peragi-
tur dissectio. Quòd fit, vt ferri aciem reformident, decli-
nentque, quantum possunt maximè. Propterea qui ex-
agitare dæmones molitur, enses, ac tela studiosè præ-
tendunt, ex qua veterum, & quidem Platoniorum do-
ctrina Platonius poëta noster ita scripsit, Rhodiginus
lib. 2. cap. 8.

NVNC ANIM. OPVS ÆN. N. PECT. FIRMO) In re-
bus periculosis, & arduis licebit hortatoribus occinere
hunc versiculum iis, quos hortamur ad egregia facino-
ra, *Nunc animis opus Aene, nunc pectore firmo. Vox animi*
numero multitudinis in eo dicitur, in quo spiritus, au-
dacia, alacritas, &c. Inde facere alicui, & dare animos.
Similis versus, in eandem videlicet sententiam, paræ-
miacus, *audendum est dextra, nunc ipsa vocat res.*

FVRENS) Plena deo, & parenti similis.
DVCEM HAVD TIMID. PASS. ÆQVAT) Quod
Aeneas ducem æquat passibus haud timidus, laus est à
constantia, & magnanimitate. Nam si timuisset, vt me-
rito poterat illis locis, pone subisset, vestigia observa-
set antecedentis. De Ascaniolo in 2. contrarium, *sequi-
turque patrem non passibus aequis.*

Audita dicit, non cognita: quasi innuere velit, quæ de
inferis narrantur, poëtarum insomnia, atque anicula-
rum (vt inquit Cicero) deliramenta esse. Sic enim cre-
didit antiquitas, licet Plato de inferis multa scripserit.
Seneca in Consolat. ad Martiam. Illa quæ inferos nobis
faciunt terribiles, fabula est. Adeas Macrobius in som. Sci-
pionis, lib. 1. cap. 10. Nascimb.

IBANT OBSCVRI SOLA SVB NOCTE) *intra ad idyiac,*
pro ibant soli sub obscura nocte.

PÉRQVE DOM. DITIS VACVAS, ET INANIA REG.)
Significare videtur poëta, vmbas, & imagines mor-
tuorum esse inanes. Sic Horat. Ode 4. lib. 1. exilem di-
xit domum Plutioniam, quia manes sunt, & vmbrae,
quæ illam domum incolunt, exiles, & tenues, & aspe-
ctum oculorum fugientes.

PER INCERTAM LVNAM) Non satis explanant
hoc

hoc Sertius, & Donatus. Percipue, & verè Montfor-
tius. Incertam lunam, dubiam lunam, per subiectas nu-
bes interceptam, neque apparentem. Incertam lunam
coitum fortassis luna rectius acceperimus, quo tem-
pore noctes sunt tenebrosissimæ. Nam tum globus
lunaris soli obiectus lucem concipit: quidem illam,
sed non conspicuam, vt rectè luna incerta appellati
queat.

Nascimb. exponit, *incertam lunam*, sine luna: lumi-
ne, quomodo libro tertio dixit,

*Tres adeo incertos caca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.*

- Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci,
Luctus, & vltices posuere cubilia curæ:
275 Pallentisque habitant morbi, tristisque senectus,
Et Metus, & maleuada Fames, & turpis Egestas:
(Terribiles visu formæ) Lethumque, Laborque:
TVM CONSANGVINEVS LETHI SOPOR, & mala mentis
Gaudia: mortiferumque aduerso in lumine bellum:
280 Ferreque Eumenidum thalami, & Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

VESTIB. ANTE IPSVM, PRIMISQVE) Cùm Virgi-
lius Aeneam suam, tanquam hominem piũ à contra-
gione atrocis visus apud inferos vindicauerit, & magis
eum fecerit audire reorum gemitus, quam ipsa videre
tormenta, in ipsos verò campos piorum libenter indu-
xerit, cur hoc tamen versu ostendit illi partem locorũ,
quibus impij cohibebantur? *Vestibulum ante ipsum, &c.*
Ad hunc nodum soluendum, necessarium erit legere,
quæ à Gellio lib. 16. cap. 5. & à Macrobius Saturnal. lib. 6.
cap. 8. de voce *vestibulum* disputata sunt, quæ quidem
nos descripsimus in illum locum 2. Aeneid. *Vestibulum
ante ipsum, primoque in lumine Pyrrhus.* Gellij in extre-
mo capite verba sic sonant. Non enim vestibulum
priorem partem domus infernae esse dicit, quod obre-
pere potest, tãquam si ita dicatur: sed loca duo demon-
strat esse Orci fores, vestibulum, & fauces: ex quibus
& vestibulum appellat ante ipsam domum, & ante ipsa
Orci penetralia: fauces autem vocat iter angustum, per
quod ad vestibulum adiretur.

Huius vestibuli meminit item Plato in Axiocho, vn-
de totus ferè hic inferorũ ordo, quo vitur poëta, sum-
ptus videtur. Quod ferreis claustris, atque clauibus ob-
firmatum ipse memorat. Nascimb.

Vestibula quidam putant sub ea proprietate distin-
cta, quod in primis ingressibus, & in spatiis domorum
Vestæ, hæc est, aræ, ac foci soleant haberi. Inueniuntur
etiam apud veteres doctos, vestibula obid dicta, quòd
in his locis ad salutandos dominos domorum, qui-
cunque venissent, stare solerent, dum introeundi da-
retur copia. Atque ob hanc constitutionem, & quasi
stabulationem, primos ingressus domorum vestibula
nominatos. Cicero *μεταφορικῶς* dixit in Orat. Vesti-
bula nimirum honesta, adiutque ad causam facies il-
lustres.

Seruius hoc loco super voce vestibulum ita differit.
Vestibulum non habet proprietatem etymologiae, vt
ait Varro: sed fit pro captu ingenij. Dicitur enim vesti-
bulum, quod vestiat ianuam. Alij vestibulum à Vesta
dictum volunt: nam illi ianua consecrata est: alij, quod

[Sed quomodo quæso est lux maligna, si nulla penitus est? Maligna certe
à malo cadit: quod malum est, ipsum aliquid est. Ergo subiectam, im-
perfectam lucem, malignam dicit. Quam autem hic malignam lucem,
libro nono subiectum n. obis vmbam, id est, non penitus illustrat voca-
uit. Et galea Euryalum subiecti noctis in vmbra Prodidit imme-
morem.] Talem porrò lucem, malignam scilicet, etiam
Stadius expressit 4. Thebaid. *Vacuisque silentia seruat
Horror, & exclusa pallet mala lucis imago.*

REBUS NOX ABSTVL. ATRA COLOR.) Rebus nox
colorem auferit: nam luce intercedente aspicimus. Hinc
alibi, *Iam sole infuso, iam rebus luce retinetur.* Et est noctis
descriptio quaedam periphrastica: nihil quippe secun-
dum phycos aliud est nox, quàm vmbra terræ.

nemo illic stet. In limine solus est transitus. Vt enim
vesanum non sanum, sic vestibulum non stabulum.
Ouidius libro sexto Factorum vestibulum à Vesta no-
men accepisse ait.

*Hinc quoque vestibulum dicit reor, vnde precamur
Que sanum, Vesta est, que loca prima tenet.*

IN FAUCIBVS ORCI) Orcum quem dicimus, ait
Verius ab antiquis dictum Vragum, quod & u, litteræ
sonum pro o, efferebant, & per e, litteræ formam ni-
hilominus g, vsurpabant. Sed nihil affert exemplo-
rum, vt ita esse credamus, nisi quod is deus nos maxi-
mè vrgeat. Hæc Festus. Orcum censet Seruius eundem
esse cum Plutone, & posuisse videtur Virgilius deum
pro loco, quomodo & Horatius dixit *sub tone frigida,*
cùm aërem intelligeret. * *Moment eruditiores, erum genre
neuro dici ipsam locum inferorum. Orcus genere virili esse videntur
dei, Plutone videlicet. Sicut Calus significat deum, calum verò diciturum
superorum habitaculum, & sedem.*

LVCTVS, ET VLTICES CVRÆ) Congerie pro-
sopopœias monstrorum diuersorum enumerat, quæ
vestibulum tenent inferorum. [*Quem locum haud neglexit
Seneca. Nam in Hercule parente sic nuncat Theſeum Amphitryoni, reuer-
sus cum Hercule ab inferis,*

Palus inertis fœda Coeyti iacet,
Hic vultur, illic luctifer bubo gemit,
Omneque trite resonat infauite strigis.
Hærent opaca fronde nigrantes comæ,
Taxo imminente, quam tener segnis sopor;
Famæque mœsta tabido rictu iacens;
Pudorque serus confictos vultus tegit:
Metus, Paudorque, Funus, & frendens Dolor,
Atque Luctus sequitur, & Morbus tremens,
Et cinctæ ferro Bella: in extremo abdita
Inerit Senectus adiuuat baculo gradum.

Equidem poëtarum de numero Inerit, & Silium præcipuos, & cupidissi-
mos Maronis inuicem excusauerunt. Nec tamen id mihi studio est, vt
oratione eorum imitationes, cum innumere sint, lectori exhibeam.]
Singulari conuenientia iungit epitheta. Et sunt hæ po-
tissimæ pestes humanæ vitæ, quibus & animi, & cor-
pora consueuntur. Magna est in luctu acerbitas: sed
maior in illis infelicibus conscientia, quæ ex admissis

sceleribus oriuntur; eæ sunt Furiæ, quæ homines semper facibus ardentibus insectati videntur. Penam semper ante oculos versari putant, qui peccarunt, inquit Cicero pro Milone. Plutarchus de sera numinis vindicta: Ego, si dicere fas est, flagitiosos, perditos, ac facinorosos neque aliquo siue deorum, siue hominum indigere vitore arbitror, sed perniciosam ipsorum vitam omni improbitate corruptam, ac refertam, satis, superque ad seipsam torquendam sufficere. Rursum. Si quis nihil aliud improbis in hac vita accidere affirmaret, quam quod scelerum conscientia, flagitiorumque recordatione assidue torquentur, cognosceret profecto, acerbissimè ratione propria illorum affligi animum.

PALLENTEŒVE MORBI, TRISTISQVE SENECTVS) Metonymia, vt in his quæ sequuntur, efficiens nimirum pro effectu. Morbus pallidos efficit. Senectus meritò tristis, propter multa incommoda, quæ senes circumueniunt. Recurre ad illum locum 3. Georg. *Subeunt morbi, tristisque senectus.*

ET METVS, ET MALESVADA FAMES) Metus est opinio impendentis mali, quod intolerabile videatur. Hoc supplicium est Tantalii, qui metu supra caput impendentis, iam iamque rucntis saxi cruciatur. Fames dicitur malesuada, tralatione à rebus ratione præditis ad rem inaniam. Sic Lucret. lib. 1. *Vites autumnò fundi suadente videmus.* Plaut. Capt. *Odi ego aurum, multa multis saepe suasti perperam.* Idem Lucretius sic vsus est verbo imperare. Lib. 5. *Nec minus in ceruo dentes cadere imperat aia.* Per famem igitur ad furta, rapinas, periuria homines impelluntur.

TYRPIŒ EGESTAS) Lucret. lib. 3. *Turpis enim fama, & contemptus, & acris egestas Senota ab dulci vita, stabillique videntur.* Et quasi iam leibi portas cunctarier ante.

Turpes facit egestas, quia causa est hominibus, vt in se turpitudinem admittant. Quam multi pecunia vendiderunt pudicitiam, famam, patriam, & quod omnium est dirissimum, deum quoque, ob egestatem scilicet?

CONSANGVINEVS LETHI SOPOR) Somnus est mor-

tis frater, ex Homero, Iliad. 8. *Εὐθ' ὄππῃ ἔμυλῆλο κασιπῆρα θανάτοιο.* Occurrit Somno, qui Mortis frater habetur. *οὐδέ μιν ἴδεν ὅτι θάνατος ἰδνόμεσθαι.* Quasi gemellos, & vno partu, eademque matre editos facit: immò, vt Turneb. obseruauit, lib. 28. cap. 43. scribit Hyginus, Nocte & Erebo natos fuisse Lethum, & Somnum.

Consanguinei dicuntur fratres. Papinias, *Et consanguineo gliscis regnare superbum Exule*, id est, eiecto fratre Polynice. Claudian, lib. 1. de raptu. Proserp. *Te consanguineo recipi post fulmina fessum Iuno sinu.* Certè Iupiter Iunonis frater est. Consanguineo igitur sinu, est sororio sinu. Sophocles in Aiace *ἑνωμιον*, id est, consanguineum dixit Aiacis fratrem Teucrum. Iam Somni sororem esse Mortem, canit etiam Hesiodus. Et Seneca ad Somnum, *Frater dura languide mortis.* Ianus Parthasias in Claudian, dictum locum.

Gorgias Sophista iam annis grauis admodum, cum ægrotus somno altiore virgeretur, fortè è familiaribus quidam accessit, qui interrogaret, quomodo se haberet. Tum ille, iam me Somnus fratri suo incipit commendare. *ἴδεν με ὁ ὄππῃ ἀρχαίαι ἀπολαύσει τῆς ἀδελφῆς.* Alian. lib. 2. var. histor. cap. 35. Coluthus *συνέμπερον θανάτοιο* vocat. Quid imaginem mortis; *Stulte, quid est formidus, gelida nisi mortis imago?* Spartani quòque Somni, & Mortis simulacra, teste Pausania, simul posuerunt.

A Sopor & somnus non raro mortem denotant, vt etiam vox, *quies.* Confute lib. 12. in illud, *Olli dura quies oculos, & ferreus virget Somnum.*

ET MALA MENTIS GAVDIA) Liber audire Senecam, ita scribentem initio epist. 59. Scio, inquam, & voluptatem (si ad nostrum album verba dirigamus) infamem esse, & gaudium nisi sapienti, non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis, vitibusque fidentis. Vulgò tamen sic loquimur, vt dicamus magnum gaudium nos ex illius consularu, aut ex nuptiis, aut ex partu vxoris percepisse: quæ adeo non sunt gaudia, vt saepe initia futura tristitiæ sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contrarium verti. Itaque cum dicit Virgilius noster, *& mala mentis gaudia*, disertè quidem dicit: sed parum propriè: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significauit enim homines malo suo latos.

Quod obscurius dicit Seneca, dicendum est apertius. Mala gaudia sunt, de quibus sacræ loquuntur litteræ. Qui letantur, inquit, cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis.

Non ita Dardanio gauissus Arida triumpho est, Cum caderent magni Laomedoniis opes, Nec sic errore exacto letatus Vlysses, Cum tetigit chæra littora Dulichia.

C Nolo reliqua gaudia immensa dicere, quibus ille scortator suum comparat, & præfert: sequitur enim,

Quanta ego præterita sollegi gaudia nocte, Immortalis ero, si altera talis erit.

Itane homo impurissimè, ac perditissimè, tu ista ratione immortalitatem quaeris? Quid ille auarus apud Horatium? quam gaudet argento suo? *populus me sibilat, at mihi plaudo Ipse domi, simul ac nummos contemplor in arca.* Quid Ergastus parasitus in Captiuus? quam suo ventri gratulatur, dum vadit Hegioni nuntiare aduentum filij, quem in publica celoce in portu ptimus conspexerat?

Iupiter supreme seruas me, meaque auges opes. Maximas opimitates, opiparisque offers mihi: Laudem, iucrum, ludum, iocum, festiuitatem, serias, Pompam, penam, potationes, saturnitatem, gamulum, &c.

Postquam verò audito nuntio respondit senex, *Aeternum tibi dapinabo cibum, si vera autumnas*, eumque domum suam misit, iuuat audire, quemadmodum ille propter rem cibariam sibi creditam non secus, quam Alexander Magnus de Indiis triumphatis exulter:

Dij immortales, iam vt ego collos prætruncabo tergoribus? Quanta pernis pestis veniet? quanta labes lauido? Quanta summi absumedo? quanta callo calamitas? Quanta lanis lassitudo, quanta porcinaris?

Possem ire per reliqua flagitia, & exemplis in medium prolatis, ista mala mentis gaudia demonstrare, sed ista sufficiant. Quin ipse quoque Seneca, hac eadem epistola, gaudium verum, nisi ex virtutum conscientia, nullum contingere cuique disserit, quæ verba nos infra ponemus, ad illa Deiphobi, *Namque vt supremam falsa inter gaudia noctem Egerimus nostri.* Videtur item sancta Scriptura gaudium propriè in bonis ponere. Nam apud Esaiam, cap. 58. legimus, non est gaudere impiis, dicit dominus. Sic legit D. Augustin. Ciuitat. lib. 14. cap. 8. vulgò, non est pax impiis. Sed eodem redit.

FERRIŒVE EVMENID. THALAMI) Furiæ nunquam nuperunt, vnde igitur thalamos accipimus? Sed accipiendum, in quibus natæ sunt, &c. Seruius. Melius Nascimb. Thalami impropiè pro sedibus positi sunt. Et scitè

Et scitè de domiciliis meminit Furiarum, non de Furiis, quia huc, illuc mittantur Furiæ: & si fortè apud inferos morantur, non nisi rarò in vestibulo domus Plutonis, licet illic sedes habeant, sed in tartaro frequentius diuersantur, vt sceleratos suis flagellis crucient, vt de Tisiphone infra dicitur. Nascimb.

DISCORDIA DEMENS) Discordiam in Furiæ morem formauit antiquitas. Eam in Saryrico, quo loco bellam ciuilem inter Cæsarem, & Antonium detestatur, ita describit Petronius Arbitr. *Inuenere iube, ac scisso Discordia crime, &c.* reliqua adduximus Eclog. 1. super illo, *en quo discordia cinas Perduxit miseris.* Scissam ei pallam affingit poeta noster lib. 8. Aristides quoque his fermè verbis. Discordia, & seditio supino est capite, labris liuentibus, oculis strabis, putridis, tumefactis, la-

crymis subinde fluentibus, manibus incontinentibus, mobilibusque, gladium intus ad pectus ferens, tenuibus, & obliquis innixa cruribus, & pedibus, eam, ceu rete, caligo, & tenebræ circumuolant: & reliqua quæ idem scripsit. Notissimum est, quomodo in nuptiis Pelei, & Thetidis in conuiuium iniecerit pomum, cuius inscriptio, *ἡ καλὴ λαβίττω*, pulchra accipiat: quia videlicet eò vocata non fuerat cum deabus cæteris, quod mysterio non vacat. *Dementem* nominat, quia vel in demetibus tantum exiit, vel quia dementes facit. Secundum Stoicos facile est huius epitheti, & in hoc, & in aliis peccatis rationem reddere, qui dicunt, omnes stultos insanire. Omnes autem non sapientes, id est, non bonos (idem enim bonus, qui sapiens) esse stultos.

In medio ramos, annoŒque brachia pandit
Vlmus opaca, ingens, quam sedem somnia vulgò
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.

285 Multaque præterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllæque bifformes:
Et centum geminus Briareus, ac bellua Lernæ,
Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæque, & forma tricorporis vmbra.

290 Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Æneas, stricteamque aciem venientibus offert.
Et ni docta comes tenues sine corpore vitas
Admoneat volitare caua sub imagine formæ:
Irruat, & frustra ferro diuerberet vmbra.

IN MED. RAM. ANNOŒQ.) A descriptione vestibuli venit ad interiorè partem, quæ nõ esset sub recto. Fuit, inquit, illic vlimi arbor annoŒa, & perinde ingens, ingentibus ramis effusa, & opaca frondibus. Non enim omnes arbores formæ eiusmodi. Hic vult esse erroes, qui occurrunt dormientibus pro phantasmata. Donatus.

QVAM SEDEM SOM. VVLGO V. TEN.) Animum in temperatum, dum etiamnum agit in corpore, talem esse veteres sentiunt, vt consopitum in eo rationem esse intelligant, vel affectui prorsum mancipatam, vnde ineluibilis ad corpora vergens concipiatur habitus, qui in naturam euadat quodammodo. Proinde hinc graphicè appingens Orpheus ita canit. *ἄφρονος τ' ἀιδάο πύλαι, ἢ δῆμος ὄνειραν.* Frangi nequeunt Plutonis portæ, intus agit populus somniorum. De animo ita affecto, grauissima est ex 7. de republ. Platonis sententia: dormire illum in hac vita, & quidem profundius, ac prius, quam omnino expergeriat, demigrare. Post obitum verò etiamnum altissimo premi sopore. Quin & insomniorum absurdissima exterreri specie, quam rem sub tartari nomine intelligi voluit. Philosophi verò sententiã aptissimè Platonius poeta inuolucro, quantum obscuriore, expressit, cum inferorum vestibulum, ac ingressum primum ita descripsit. Rhodigin. libro decimo, capite nono.

Inter coniectores somniorum receptum est, vt quæ post vina & cibos, quæve repetito somno eueniunt insomnia, quæve sunt, cum folia ex arboribus decidunt, ea plerunque vana existimari. Alex. ab Alexand. lib. 3. cap. 26.

FERVNT) Rectè dixit ferunt, memor, se supra dixisse: *Sit mihi fas audita loqui,* nec debuit auctor esse in incertis, vel fabulosis potius, & falsis, Donatus.

CENTAURI IN FOR. STAB.) Totum hunc locum de monstis istis, considera mihi, quemadmodum adumbrarit Sannazarius lib. 1. de partu Virginis.

*Tum varia pestes, & monstra horrentia Ditis
Ima petant: repident, Briareia turba, CeraŒte,
Semiferæque genus Centauri, & Gorgones atra,
Scyllaque, Sphingisque, ardentiaque ora Chimæra,
Atque Hydra, atque canes, & terribiles Harpyia.*

Centauri animantes habitus sunt ex equo, & homine commisti, de quibus hunc in modum Lucret. lib. 4.

*Nam certe ex vno Centauri non sit imago,
Verum ubi equi, atque hominis casu conueni imago,
Hærescit facile ex tempore, quod diximus ante.*

C Rursum lib. 5. tale animal naturã fuisse negat: & existere neatiquam posse, argumentis docet.

*Sed neque Centauri fuerunt, neque tempore in vllò
Esse queat duplici natura, & corpore bino
Ex alienigenis membris compacta potestas,
Hinc illino parvis vt non sit esse potis sit, &c.*

Nominatim recenset poetas, medicos, philosophos, theologos Delirus Comment. in Hercul. Fur. qui centauros nec fuisse, nec generari, aut viuere posse contendunt. pag. 278.

SCYLLÆQ. BIFORMES) Hoc monstrum describitur libro tertio Æneid. vide in Eclog. 6. symbolam super illo, *Quid loquar aut Scyllam Nisi, &c.* Item ab Homero Odyss. 12.

*Εὐθα δ' εἰ σὺν ὄππῃ νῆσσι, δεινὸν λαλαύσα:
Τῆς ἴππῃ φωνῇ μὲν ὅση σὺν ἄλκιος νεογῆνης
Γίνεσθαι, αὐτῇ δ' αὐτὰ πέλαιον κελόν, εἰδὲ κε τίς μὲν
Τηθίσεν ἰδὼν, εἰδ' εἰ θεὸς ἀντιτάσειν, &c.*

Id est: Hic autem Scylla habitat, horribiliter latrans. Cui vox est tanta, quanta catuli recens nati: ipsa autem

monstrum est malum: neque quisquam ea visa, latatas A fuerit, ne si deus quidem ei occurrat. Lucretius etiam libro quinto ubi probat nullum animal posse ex duorum generum animantibus creari, proinde nec Centauros, nec Scyllas.

Aut rapidis canibus succinctus semimurinis Corporibus Scyllas, & cetera de genere horum, Inter se quorum discordia membra videmus.

Bene plurali usus est, *biformes*. Nam Scylla filia. Nisi secundum alios in auem conuersa est, secundum alios in piscem. Ergo etiam ipsa biformis fuit, sicut haec in Siciliae freto. Dicitur est autem per poetarum scientiam. Seruius.

ET CENTVMCEMINVS BRIARVS) Propter centum brachia. Hunc giganteum Ioni aduersus Palladem, Iunonem, & Neptunum, reliquosque deos, qui in eius tyrannidem coniuuauerant, fuisse auxilio, fabulatur Homerus i. Iliad. vide Natal. Comitum lib. 2. cap. 1. De eodem est lib. 10. *Egeon qualis, centum cui brachia dicunt, Centensque manu.* Hesiodus narrat hunc cum Gyge, & Carro sociis propterea orti vestibulo custodes adhibitos, ne vincula Titanes frustarentur, f.

BELVA LERNAE) Hydram alij centum fuisse capitum aiunt, alij octo, e quibus vnum erat immortale. Cum hoc monstro multum, diuque confictatus est Hercules, propterea quod vno reciso capite, plura renascerentur. Vide Chyliaften, adagio, Hydram secas.

FLAMMISQUE ARMATA CHIMERA) Homerus de chimera sic Odyls. ζ. *απόθε λείων, δριών δ' εδάμων, μέων δ' χιμαίρα.* Virgilius rursus libro septimo de Turno armato.

Cui triplici crinita inba galea alta Chimerae Sustinet, Aeneas essantem faucibus ignes.

Lucret. lib. 2. *Tum flammam retro spirantes ore Chimerae.* Versiculum Homeri dimidiatum, vt solet, citat M. Tullius lib. 2. epist. ad Atticum. Quod de Q. F. epistola scribis ad me, quaeque fuit *απόθε λείων, δριών δ' εδάμων* quid dicam nescio. Lucret. lib. 5. eundem versiculum interpretatur, ubi nimirum probat, Chimerae nunquam extitisse, hoc argumento, quod cum poetae fabulentur, eam flammam ore efflare solitam, constet autem Chimera ex leone, dracone, capra: leones proinde, vt caeterae animantes à flamma ledantur. Ex Lamb. in Lucret. Sed ipsos versus en accipe.

Flamma quidem verò quum corpora fulua leonum Tum soleat terrere, atque urere, quam genus omne Visceris in terris quodcumque, & sanguinis exeret: Quis fieri potuit, triplici cum corpore vix vna Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimera Ore foras acrem esseret de corpore flammam.

GORGONES, HARPYLAEQUE) Gorgones tres fuere sorores, Phorcynis filiae, Euryale, Stheno, & Medusa, quarum capita draconum squamis oblita fuisse dicuntur, dentes maximi, suum instar. Item manus, & alae, quibus per aera ferri dicebantur, & in se intuentes in saxa vertere. Ex tribus verò Medusa mortalis fuisse fertur, ideoque à Perseo decollata, &c. Vide Gyrald. Syntag. 5. Natal. lib. 7. cap. 12. De Harpyiis dictum lib. 3. lege Gyraldum Syntag. 6. in Furiis.

295 Hinc via tartarei quae fert Acherontis ad vndas: Turbidus hic caeno, vastaque voragine gurges Aestuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.

Portitor

Portitor has horrendus aquas, & flumina seruat
Terribili squalore Charon, cui plurima mento
300 Canicies inculta iacet, stant lumina, flamma:
Sordibus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subuectat corpora cymba,
IAM SENIOR, SED CRVDA DEO, VIRIDISQUE SENECTVS.

HINC VIA TART. Q. F. ACHERONT.) Eodem ordine vsus est Plato in describendis inferorum locis in Axioco, cum ait: Vestibula autem, quae aditus ad Plutonium regnum, ferreis sunt claustris, atque clauibus obfirmata, aperientem illa flumini Acheron excipit: post quem Cocytus est: ubi quis traiecerit, ad Minoem, & Rhadamantum est accedere necesse, &c. Hic *αυρασιως* stygis paludis mentio fit, quam turbidum gurgitem vasta voragine appellat, id quod facile intelligi potest, quod paulo infra ait Sibylla, *Cocytis stagna alta vides, stygiamque paludem.* Huiusmodi igitur est horum fluminiatum situs. Acheron est, quem poeta de tartaro sentit exire: huius aestus stygiam facit paludem: de styge nascitur Cocytus: quae si allegoricè interpreteris, Acheron absque gaudio significat. Qui gaudio caret, is tristitia afficiatur necesse est, quod per stygem designatur, *ὅσο τὸ στυγρὸν* dictam. Tristitia luctui proxima est, qui Cocyti nomine intelligitur, *ὅσο τὸ κούνην*, id est, lugere. Nascimb.

PORTITOR HAS HORREND. AQ. ET FLVM. SER.) Seneca Hercule Furente hanc imaginem Charontis depinxit, sanè feliciter, res ipsa docbit:

Hunc seruat amnem, cultu & aspectu horridus, Pavidosque manes squalidus gestat senex: Impexa pendet barba, deformem sinum Nodus coerces, concava lucent gena, Regit ipse como portitor longam ratem.

Idem Oedipo.

Quisque capaci turbida cymba Flumina seruat, durus senior Nauita Charon.

Portitores sunt telonarij, qui portum obidentes, omnia scrutantur, vt ex iis vectigal accipiant. Nonius.

Etiam Propertius portitorem vocat Charontem libro 4. eleg. 12.

Vota mouent speros, ubi portitor era recepit Obserat herbosus lurida porta rogos.

Iuuenalis porthmea graeco nomine appellauit, *τηριμ- que nonius horret Porthmea*, à *πορμήμω*, quod est traicio, transfreto. Vnde Ouid. de ariete, qui Phryxum gestauit, & Hellen pavidam in mare deiecit, à quo casu Helleponto nomen est, ita cecinit. *Mox ubi nubigena Phryxi, nec portitor Helles.* Nam vt Phryxi, quem transfretauit, portitor fuit, ita Helles *πορθμω*, id est, transfretator non fuit, quia eius tergo lapsa in mare decidit. Vt portitor à portando habeat significationem, formam verò à portu, & de eo qui navi freta, vel flumina cymba, aut lintre traicit, apud poetarum dicitur. Haec Erythraeus Indice.

305 Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, Matres atque viri, defunctaque corpora vita Magnanimum heroum, pueri innuptaque, puellae,

Impositique

CVI PLVR. M. CAN. INCVLTA IACET) Barbam habebat effusam, canam, sed neglectam, non illam comibat, vt hodie quidam solent: sed tamen etiam hodie senes hanc curam in posterioribus habent: quippe senectus deliciarum solet esse incuriosior.

STANT LVMINA FLAMMA) Id est, pleni sunt oculi flammis, flammant oculi. Sic lib. 12. *iam puluere celum stare vident*, id est, oppletum puluere. Lucilius, peccus sentibus stare, id est, plenum esse. Turnebus libro 28. capite 32.

SVBVECTAT CORPORA CYMBA) Testatur Lucianus, dialogo de luctu, id moris fuisse apud antiquos, vt obolum numisma perexiguum in os singulis mortuis includerent, quod nauulum esse Charontis arbitrabantur. Is autem numulus danace à Graecis dicebatur, vt testatur Callimachus. Aristophanes autem in Ranis, duos obolos postea nauulum eiusdem fuisse scripsit. Neque tamen ea parua mercede semper contentus fuit: sed aliquando ab Atheniensium imperatoribus, ne illi æquari multitudini cogerentur, auctum est Charonti stipendium, & vsque ad triobolum peruenit. Tanta fuit antiquorum nonnullorum dementia, vt inferos etiam auaritia, & nummorum desiderio vexari, arbitrati sint. Haec carptim ex Natali Comite, lib. 3. cap. 4.

IAM SENIOR, SED CRVDA DEO, VIRID. SEN.) Huiusmodi senectus est illi, qui apud Euripid. Iphigenia Aulide: vsq ab Agamemnone euocatus, ita gloriatus respondet. *Μάλα τὸ γῆρας τὸ μὴ ἄπειρον, Καὶ τὸ σφραλιστὸν ὄφ' ἀγέρον.* — mea namque est Multum impigra, vigilque senecta, Sic, vt & ipsi confet, & adste Vigor, atque acies sua luminibus.]

Hic senioreni quispiam intelligeret, qui iam 45. annum excessit: nam ab hac ætate seniores dicebantur apud Romanos. In iuniores enim, & seniores diuidebantur Romani. Quam in sententiam dicere videtur Seruius, Mihi tamen videtur senior esse, qui progressiori esset ætate, cum scribat, *cui plurima mento Canicies inculta iacet*, sed ætatem bene ferret, vt senectus cruda videretur, & viridis: cruda autem est, non matura, sed viridis adhuc. Nam matura dicitur in iis, qui ea prope confecti sunt. Cruda senect. quae ante diem venit Hesiodo, cum ait, *καὶ ὁμῶς γῆρας δ' ἄνω*: vnde & *ὁμοειροσες* Turnebus lib. 22. cap. 18.

Tacitus in vita Agricola: quibus cruda, ac viridis senectus, clari bello, haud dubie huc respiciens. Galen. lib. de conseruanda valetud. triplicem facit senectutem: primam dicit vocari crudam, & ab ea *ὁμοειροσες*: secundam circiter annum sexagesimum, à qua *γῆρας*: tertiam decrepitam, à qua *σενιλικός*. German.

Impositique rogis iuuenes ante ora parentum:
 QVAM MVLTa IN SYLVIS AVTVMNI FRIGORE PRIMO
 310 LAPSa CADVNT FOLIA: aut ad terram gurgite ab alto
 Quam multæ glomerantur aues, vbi frigidus annus
 Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
 Stabant orantes, primi transmittere cursum:
 Tendebantque manus ripæ vltioris amore:
 315 Nauita sed tristis NVNC HOS, NVNC ACCIPIT ILLOS:
 Ast alios longè summotos arcet arena.

HVC OM. TVRBA AD RIPAS) Huc, ad Charon- A
 rem concurrerat omnis animarum turba, vt eius mini-
 sterio vltius traiceretur. Memorat deinde quorum
 essent animæ, varios gradus. Vltimos cum miseratione
 nominat. Durum est enim iuuenes mori, qui sibi ad-
 huc, & suis, & patriæ prodesse potuissent. Quam fune-
 stem parentes interesse funeribus liberorū, curare tam
 duras exequias, & ardentis aspiciere? Donatus.
 IMPOSITI QVE ROG. IUVEN. A. ORA. PAR.) Carul.
 In Egnatium, seu p̄ ad regum filij Lugetur, orba cum flex
 onicum mater.
 AVTVM. FRIG. P. LAPSA CAD.) Extremitatem au-
 tumni vult ostendere, nam prima pars eius feruet, vt,
 rotique autumnū incanduit astu. Sanè sciendum secundū B
 Plinium, folia autumnali tempore cadere, quia omnis
 tunc in arboribus humor æstatis calore inuenitur ex-
 haustus. Ergo cadunt, non quia tunc exsiccati inci-
 piunt: sed quia omnis deest humor. Seruius. * Diligens
 imitator Maronis Claudianus, ecce quam doctè, atque dectè ad insti-
 tutum suum hac accommodat libro secundo de raptu Proserp. ad quam
 videndam, sic animarum ingentem factum, concursum, eamque persi-
 mili comparatione illustrat.
 — hæc fatu orantes
 Exhoratur equos, & tartara mitior intrat.

Conueniunt animæ, quantas truculentiōr Auster
 Decuit arboribus frondes, aut nubibus imbres
 Colligit, aut frangit fluctus, aut torquet aenas.
 Cunctaque præcipiti stipantur tartara cursu,
 Insignem vltura, nulum.
 QVAM MVLTÆ GLOM. AVES) Bene rebus voli-
 tantibus comparauit animas, quia & ipsæ volant. Ser-
 uius. Similis comparatio est apud Senecam in Oedipo.
 Nec tanta gelidi Strymonis fugiens minus.
 Permutat byemias ales, & calum secans
 Tepente Nilo p̄nsat Arctos niues.
 Lucanus lib. 5. Strymona sic gelidum, bruma pallente relin-
 quam, Paurate, Nile, grues.
 STABANT ORANT. PRIMI) Stabant, & rogabant,
 rotum ad obsequium simplicium, Quod rogabant, vt
 præ aliis, & quam primum traicerentur, omnis mora
 erat ipsis longa: adeo ripam vltiorē desiderabant,
 cuius desiderij causas Sibylla mox edicet. Neceffe au-
 tem fuit, propter cymbæ paruitatem iterum, iterumque
 paucos accipere: in quibus tamen adhuc delectum ha-
 bebat. Par erat, qui multo priores ad inferos venerant,
 eos etiam prius transfuchi, quos cum nosset Charon,
 alios longè à littore, seu ripa ad quam stabant, repelle-
 bat, vt cæteris esset locus, &

Aneas (miratus enim, motusque tumultu)
 Dic, ait, ô virgo, quid vult concursus ad amnem?
 Quidve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
 320 Hæ linquunt, illæ remis vada liuida verrunt?
 Olli sic breuiter fata est longæua sacerdos.
 Anchisa generate, deum certissima proles,
 Cocytj stagna alta vides, stygiamque paludem,
 Dij cuius iurare timent, & fallere numen.
 325 Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumataque turba est:
 Portitor, ille Charon: hi, quos vehit vnda, sepulti.
 Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
 Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
 Centum errant annos, volitantque hæc littora circum:
 330 Tum demum admissi, stagna exoptata reuisunt.

QVID VVLT CONCVRs, AD A.M. QVIDVE PET.) C
 Simplex interrogatio, quæ tria habet membra. Quærit
 enim Aneas, vnde hic animorum concursus. Deinde,
 quid petant. Postremo, quid sibi velit delectus ille, vt
 aliæ pellantur à cymba, aliæ verò transferantur. Na-
 scimbæ.
 LONGÆVA SACERDOS) Cur dicatur longæua, lege
 fabulam planè fabulosam apud Seruiū. Quæstus Aneæ
 breuiter respondet, & plura etiam quam quæstia erant,

adiungit, portitoris, flumiorum, paludisque nomen,
 quæ tamen ad quæstia plurimum faciunt. Inter initia
 benevolentiam Aneæ colligit, quam ex præstantia ge-
 neris emulsiuè commendat. Quod nimirum Anchisæ
 filius, illius, cum quo commune parentis Non designata
 est nomen habere Venus, vt ait quidam. Quod deum cer-
 tissima proles. Hoc amplius est: certissima verò, quia
 nonnulli ad gloriâ generis sui, se è numinibus genitos
 mentiuntur, vt de Romulo, & Alexandro M. legimus,
 quorum

quorum ille Martis, hic Iouis Ammonis videri filius A
 volebat. Sic alibi. Salue vera Iouis proles. Vera, non si-
 mulata, legitima, germana. Nasimb. Seruius.
 DII CVIVS IVRARE TIMENT) Staius libro octa-
 uo Thebaid. & styx periuria diuim Arguū. Homerus.
 Odyll. 4.

Ἴστω δὲ τὸ δὲ γὰρ, ἃ ἔραν ἑὺρὸς ἵπερθε,
 καὶ τὰ κατεσθόλιον στυγὸς ὕδωρ, ὅς ἐ μέγιστος
 Ὀρμος, δ' ἐπὶ τῷ τε πῆλ' ἀμείβεσσι θεοῖσι.
 Apollon. 2. Argon.

Ὡς φαιδρὸν τοῖσιν στυγὸς ἄμωσεν, ἥτε θεοῖσι
 Πύρρην παύλασιν, ὅπνιδ' ἐλάτη τε τένυδιον.
 Ausonius in Monosyllabis. Quæque p̄ at diuim periuria
 nescitor Styx. Apuleius lib. 6. Metam. Diis etiam, ipsi-
 que Ioui formidabiles aquas stygias, vel fando compe-
 tisti? quodque vos deieratis per numina deorum, deos
 per stygis, maiestatem solere? Apollo, siue Sol apud
 Ouid. 2. Metamorph. ad Phætonem filium, cui quid-
 vis daturum promiserat, quod ille petiuisset: petiuit
 autem adolescens inconsideratus, ac temerarius ad vnū
 diem moderamen curus eius.

Quid mea colla tenes blandis ignare lacertis?
 Ne dubites, dabitur (stygia iurantium quid)
 Quodcumque optaris: sed tu sapientius opta.

Quod si qui per aquam stygiam peierassent, ad certum
 tempus deorum reliquorum epulis, & consuetudine
 multabantur. Plura de his, & quamobrem hic honor
 Stygi habitus, Natalis Comes libro tertio, capite se-
 cundo quem lege. &

Cæterum, quia sanctiores etiam Christianorum literæ deum
 non commentitium, sed verum, & vnicum iurare affirmant, dispu-
 tar de eo sapienter Philo Hebraeus, in libro de sacrificiis Abelis,
 & Caini, an verè id illi conceniat: quoniam plurimum videtur non
 esse id illi proprium. Iusurandum enim intelligitur testimonium
 dei de re ambigua, deo autem nihil est incertū, aut dubium: quin
 etiam alios in cognitionem veritatis conatur inducere. Ipsi cerè
 nullo teste opus est: nec enim est alius deus huic honore par. Ne
 quid dicam de teste, quod in quantum testimonium exhibet, ma-
 ior est eo cui datur testimonium: alter enim opis indiget, alter
 fert. At quod opem fert, fide dignius est eo, quod hoc indiget. Sed
 nihil est præstantius summo illo rerum auctore, quia ne confe-
 rendum quidem quidquam, immo neque paulo deterius: sed toto
 genere demissum infra deum inuenitur, quidquid est. Et homi-
 nes, vt fides ipsi habeatur, ad iusurandum confugiunt: Deus v
 simpliciter loquens fide dignus est. Itaque verba eius, quantum
 ad certitudinem, nil à iuramento differunt. Ita sit, vt sententiæ
 nostræ fides ex iureiurando accedat, ipsi vero iuramento, ex deo.
 Non enim propter hoc deo creditur: sed hoc per deum confirmat-
 ur. Cur igitur vati nostro (Moysi) visum est iuramentum cum in-
 troducere? vt infirmitatem creaturæ coargueret, & conuictam
 consolaretur. Non poterat enim anima nostra semper in promptu
 habere, præcipuam illam de Deo sententiam, non esse eum ho-
 mini similem, vt transcendamus, quidquid prædicatur de homine:
 sed quia maxima ex parte affines sumus rerum mortalium, & præ-
 ter eas nihil cogitare possumus, neque proprios morbos egredi:
 sed induci rebus mortalibus, tanquam cochleæ, eisque harum in
 morem inuolui, eadem de illo beato, immortalique, quas de no-
 bis opiniones habemus, verbis quidem negantes deum humana

forma præditum, re autem ab impietate quorundam, qui affectus
 ei tribuunt, non alieni, vneque tergiverfamur: ideo manus, pe-
 des, introitum, exitum, odium, alienationem, auerfationem, itam
 ei affingimus, affectus nihil ad auctorem illum suum peruenientes,
 in quibus & iusurandum est, quo subleuatur nostra infirmitas.
 Idem auctor libro secundo. Allegoriarum legis sapienter demonstrat
 quomodo absurdum non sit, deum per se metipsum iurare ac sibi-
 mer testimonium ferre, ab eo loco: Alunt sanè iusurandum tes-
 timonium esse dei de re, &c.

INOPS, INHVMTA QVE TVRBA) Inhumatam
 turbam vocat, quæ legitima caruit sepultura: inopem,
 quæ etiam imaginaria, seu cenotaphio, & vult hanc
 tantum valere, quantum illam.

PORTITOR ILLE CHARON) Portitores qui dice-
 rentur, paulò antè ex Nonio tradidimus. Cic. 4. de Re-
 publ. Nolo enim eundem populum imperatorem, &
 portitorem esse terrarum. De Offic. Primum impro-
 bantur ij quæstus, qui in odia hominum incurunt, vt
 portitorum, vt fœneratorum. Portoria erant pecunia,
 quæ portitoribus pendebantur, id est iis, qui mercedes
 ex mercibus in portum deuchendis exigebant, vnde
 circumuestionis quoque portorium celebratum est.
 Nonius, & Festus.

QVAM SEDIBVS OSSA QVIERVNT) Quam sepul-
 tura affecti fuerint. Sepulchrū quippe est propria mor-
 tui cuiusque sedes. Sic supra de Mileno, Sedibus hunc
 refer. me suis, cum illum sepeliri iuberet. Per soporem
 Achilli obiectus Patroclus apud Homerum Iliad. 4.
 orat, vt se ocyas sepulchro commendet, ne ab ostio in-
 ferorum diutius excludatur. Vmbra, & manes obtare
 sibi insepulto, quo minus fluium infernum traiciat.
 Hinc se per vastas Orci solitudines errare, & vagari.
 Stat. lib. 1. Thebaid. de vmbra Laij:

— & exinletum nati quem vulnere nondum
 Vltior Lethes accepit ripa, profundis
 Lege Erebi.

CENTVM ERRANT ANNOS) Centum annos errare
 ideo dicit, quia illi sunt legitimi vitæ humanæ: quibus
 completis, potest anima transire ripas, id est, ad locum
 purgationis venire, vt redeat rursus in corpus: seu ita.
 Numeri quos vniuersos dicimus (denarius, centenari-
 us, millenarius) purgationi, & emaculandis dicantur
 animis, vt labes ex peccato inusta, concretæque pro-
 sum, eluenda significetur, vt candidissima æternitatis
 luce perfui valeamus: quæ depuratum modo, exter-
 sumque nitidius admittat, Aetherum se sumatque amari
 simplicis ignem. Propterea reconditionis scientiæ poëta
 nobilis, Platoniorum mysteriis ampliter imbutus ita
 pronuntiat, Centum errant annos, volitantque hæc littora
 circum, &c. Et alibi ad eundem sensum, mille rotam vo-
 luere per annos. Rhodigin.

TVM DEM. AD. STAG. EXOPT. REVIS.) Centum
 annis exactis, ad Lethen, & Styga reuertuntur, quarum
 desiderio tot annos captæ fuerunt, & per eas transfuchi
 cupierunt.

Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit,
 Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
 Cernit ibi mæstos, & mortis honore carentes,
 Leucaspim, & Lyciæ ductorem classis Orontem:
 335 Quos simul à Troia ventosa per æquora vectos
 Obruit Auster, aqua inuoluens nauemque, virisq;.
 Ecce, gubernator sese Palinurus agebat:
 Qui Libyco nuper cursu, dum sidera seruat,
 Exciderat puppi, mediis effusus in vndis.

Hunc

- 340 Hunc vbi vix multa mœstum cognouit in vmbra,
Sic prior alloquitur. Quis te Palinure deorum
Eripuit nobis, medióque sub æquore merfit?
Dic age, namque mihi fallax haud antè repertus,
Hoc vno responso animum delusit Apollo:
- 345 Qui fore te ponto incolumem, finésque canebat
Venturum Ausonios. en hæc promissa fides est?

CONSTITIT, ET VESTIO PRESSIT) Non est τρωτο-
λογία, sed τὸ κοῦσθῆναι, ad gressus compressionem, alte-
rum ad animi cogitationem refertur: solent enim cogi-
tabundi pedem figere, & consistere aliquando: ideo se-
quitur, multa putans. Nascimb.

MVLTÀ PVTRANS) ἀποψιπῶν, pro reputans, Terent,
Dum hæc puio, præterij imprudens villam, pro reputo. Pu-
ramus enim instantia: reputamus præterita. Donatus
in Eunuchum.

SORTÈMQVE ANIMO MISERAT, INIQVAM) Sors
iniqua quæ sit, ex superioribus patet. Mortis honor
sunt exequia, & pompa funebris, quali sepultus est Mi-
senus. De nauj Orontis habes libro primo, Vnam que
Lycios, fidemque vehibat Orontem, &c. Rectorem illius
iam cognoscis dictum Leucaspim, de quo ibi dicitur,
promissique magister Volu tur in caput. Quærenta ventosa vo-
cat, quia plurimum ibi venti dominantur, Catull. Quæ
simul ac rostris ventosum profudit equor. Nascimb.

SESE PALINVR. AGEBAT) Agre se mouebat: agere
enim se tardi, & tristes dicuntur. Et fortasse à physica
ratione tractus est sermo: nam agitur corpus animi iu-
dicio. Nascimb.

QVI LYBICO NVPER CVRSV) Adeas licet lib. 5. in
extremo, ab illo loco: Idmque ferè media cali nox humida
metam contigerat.

VIX MVLTÀ MOESTVM COG. IN VMB.) Totus Pla-
tonicus est in hoc libro Maro noster, & hic maxime
Platonis sententiã sequitur, de anima vitii inquinata.

- Ille autem, Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiade, nec me deus æquore merfit.
Namque gubernaculum multa vi fortè reuulsum,
350 Cui datus hærebam custos, cursufque regebam,
Præcipitans, traxi mecum. maria aspera iuro,
Non vllum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis nauis surgentibus vndis.
- 355 Tres Notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab vnda.
Paulatim adnabam terræ, iam tuta tenebam:
Ni gens crudelis madida cum veste grauatam,
360 Prenstantemque vncis manibus capita aspera montis,
Ferro inuasisset, prædámque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in littore venti.

NEQVE TE PHOEBI CORTINA FEFEL.) De fide
oraculi primum responderet. Cortina est tripus, seu vas
aureum, tribus pedibus sustentatum, in quo sedentes
Phœbades vaticinabatur. Et quia huiusmodi tripodes,

A Quæ, donec in foridibus inuoluta est, obscura existit,
vixque agnosci potest: vbi vero per purgationem è for-
dibus emerferit, clarior fit. Cuiusmodi Palinurus ad pur-
gatoria loca nondum transierit, quid mirum, si eum vix
agnouit Aeneas? Est autem oratio Aeneæ partim peri-
toria, partim expostulatoria. Primum enim ab eo quaerit,
vt perierit. Deinde se ab Apolline delusum fuisse
conqueritur. Orditur à commiseratione, cum ingenti
doloris affectu. Et videtur sentire, deos tum Palinuro,
tum sibi iratos fuisse. Et occultè innuit, Apollinis ora-
culum non semper esse verum. Nascimb.

QVIS PALIN. DEOR. ERIP. NOB. MED.) Poëtis fa-
miliare fuit Diis suis tam mala, quam bona omnia ac-
cepta ferre. Virgil. alibi. Quis deus Italiam, qua vos de-
mentia adegit? Ouidius. Quis deus hunc formosus, inquit,
iniquum Perdere vult? Liuius Andron. in Odysea. Infe-
rum, an superum tibi feri has funera Plyxas. Anchilochus
τοῖς θεοῖς τίβησιν ἔδωκεν. Adde Senecam Thyeste. Quis malè
deorum Tantalò vinas damus Ostendit iterum? Ibidem hæc
Deltrius.

HOC VNO RESPON. AN. DEL. APOLLO) In hoc
tantum mentitus est mihi Apollo: quomodo deluserit,
mox exponitur. Verum tamen euenit quod prædixerat,
tamen non eo sensu, quo Aeneas, & Palinurus capie-
bant verbum. Sed fuit mos oraculi illius, ambigua re-
sponfa dare. Diabolus enim quamuis ab initio men-
dax fuerit, & pater mendacij, noluit tamen videri men-
titus, &

seu cortinæ Apollini Delphico dicari solebant, alio no-
mine Delphicæ nuncupatæ fuerunt. Plin. lib. 34. Ex are
factitauerunt & cortinas, tripodum nomine, Delphicas,
quoniã donis maxime Apollinis Delphici dicabantur.
Exponit

Exponit deinde casum suum, suamque de Aenea sollici-
tudinem, & animum plenum pietatis in ipsum ostendit,
qui de eius, quam de sua salute magis anxius fuerit. Et
tempestatis, periculique sui magnitudinem exaggerat
à diuturnitate temporis. Sequitur τὸ πρῶτον præter spem,
à Lucanis enim cum ad litus adnataisset quia lucrū ali-
quod inde expectabant, fuit crudeliter interfectus, &
rursus in vndas abiectus. Nascimb.

VIX LVMINE QVARTO. P. ITAL.) Lux & lumen pro
die fumuntur, quoniam sine luce, & lumine dies non
est. Sic infra, Quin & supremo cum lumine vna reliquit.
Tulcul. 3. Namque nimis multos atque omni luce cadentes
Cernimus. Idem pro Milone: Centesima lux est hæc ab
interitu P. Clodij. Ouid. 4. Fast.

Restat vt inueniam, quare toga libera detur
Luce geri pueris, candide Bacche, iua.

Pro Rabinio Cic. ex Ennii Medea. Si te secundo lumine
hic offendero. pro secundo die. Paul. Manut. in Milo-
nian. Sic Catull. de diis. Nec se contingi patiuntur lumine

- 365 Quod te per cæli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli,
Eripe me his inuicte malis: aut tu mihi terram
Iniice (namque potes) portusque require Velinos.
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diua creatrix
Ostendit, (neque enim, credo, sine numine diuum
Flumina tanta paras, stygiãque innare paludem)
- 370 DA DEXTRAM MISERO, & tecum me tolle per vndas,
Sedibus vt saltem placidis in morte quiescam.

QVOD TE PER CALI IVCVNDVM) B
Sophocleam imitationem obseruat Nascimb. Libr. 2.
Aeneid.

Quod te per superos, & conscia numina veri
Per si qua est, qua restat adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro.

Quem locum vide cum symbola. Sic lib. 3. Achæme-
nides.

per sidera restor,
Per superos, atque hoc cali spirabile lumen,
Tollite me Tenori.
Horat. similiter.

Quod te per genium, dextramque, deosque penates
Obsecro, & obrestor, vita me redde priori.

AVT TV MIHI TERRAM INIICE) Vide supra: quam
sedibus ossa quierunt. De terra mortuis iniicienda Pho-
cylides, γαῖαν ἐπιμοιρᾶσθαι ἀπὸ ἀρχαῖς νεκροῖς. Et Sopho-
cles. λειψὸν φούρῳστος ὡς ἀγῶς ἄνεις ἐπὶ τῆν. Dionysius de Ho-
rario lib. 3. ἀλλ' οἱ παριόντες εὐτὴν ἐπιμένον ἐν τῷ διαρχεῖν γα-
εῖα, λίβος ἐπιφορῶντες, καὶ γὰρ, ἀνὴρ τὸν ἄνδρα ὡς πῶμα ἐπιμον ἠδ' ὀμέ-
ων. Quibus è verbis intelligimus, hoc genere sepul-
turæ qui præteribant, in eos vti solitos, quos propin-
quus nemo funerabat. Festus porro præcidancam por-
cam dicit, quæ immolabatur ab eo, qui mortuo iusta
non fecisset, id est, glebam non obieccisset: hoc in-
telligo de genere sepulsturæ, quod per iniectiorem
glebæ fiebat: quod genus omnium infimum erat, vsur-
pabatque, cum quis in cadauer insepultum incide-
ret. Nam insepultum relinquere, nefas habebatur, quod
porca expiandum esset, id est, piacularibus facris solu-
endum. Horat. Ode 28. lib. 1. licet in iniecto ter puluere cur-
ras. Inexpiablem pœnè fraudem fuisse id non facere,
ostendit.

A claro, id est, claro die, vt Germani, am hellen liechten
tag.

PRENSANTEMQVE MANV CAP. ASP. MONTIS)
identidem apprehendere conantem. Summum cona-
tum signat in luctando circa promontorium. Montem
item saxum vocat ὄρησολιμός. Accipere possumus, in-
quit Donatus, aspera saxorum, quæ ex radicibus mon-
tis, quasi cum quibusdam capitibus in mare tendun-
tur, quæ apprehendere, & ibidem adhærescere nite-
batur.

NVNC ME FLVCT. H. VERS. IN LIT. VENTI)
Me, id est corpus meum, quod insepultū iactatur flucti-
bus, & modò ad litus propellitur, modò à litore in al-
tum repellitur. Eadè pene est Palinuri oratio cū illa Po-
lydori in Hecuba Euripid. sic enim ille de suo corpore.

Κεῖμαι δ' ἐπ' ἀλάτῃ, ἀλλοτ' ἐν πτόνῃ ἄλατῃ
Πτόνῃσιν ἀλάτῃσιν ἠμῶν πορθέμενος.
Nunc super arena littoris iaceo, hæctenus
Aestu per aquor huc, & huc velleis ago. &

Negligis immeritis noctivram
Postmodo te natis fraudem committere, fors est
Debita iura, vicèque superba
Te maneant ipsum, precibus non lingua multis,
Teque piacula nulla resiliunt.

Turneb. libr. 16. cap. 22. Et libr. 25. cap. 6. Idem Com-
ment. in Varron. de ling. lat. Qui Romanus vltus est,
aut in sepuluram abiecta gleba non est, humatus non
dicitur. Festus in vocabulo præcidanca, scribit obiecta.
Virgil. iniecta. Sed & Cic. 2. de leg. Et quod nunc com-
muniter in omnibus sepulchris ponitur, vt humati di-
cantur, id erat proprium tum iis, quos humus iniecta
contereret.

Sepulcrum ante non est, quàm iusta facta, & cor-
pus incensum. Humatos proprie dicebant, quos humus
iniecta contereret. Eum morem ius pontificale confir-
mat. Nam prius quàm iniecta gleba est, locus vbi cre-
matum corpus est, nihil habet religionis: iniecta gleba
tumulis & humatum est, & gleba vocatur, ac tum deni-
que multa religio iura complectitur. Ex hoc verò ri-
tu copiosius explicato, enarratur amplius hic locus Ma-
ronianus, in quo plus iusto inarescunt interpretes. Im-
pium porro cenfebant, viso cadauere insepulto non in-
iecisse puluerem, quod in Antigone indicat Sophocles,
& Athenis Buzyges eos est execratus, qui inhumatum
corpus neglecti habuissent. Iam & Græci hinc sepul-
cra dicunt νεκρᾶ, hoc est eria, vt Theocriti interpre-
scribit in Pharmaceut. καὶ τὴν ἀπυρομένην τοῖς νεκροῖς ἔραν.
Id est, ab eâ quæ mortuis iniicitur terra, quam vocant
eram. Sunt qui eria opinentur dici non surrecta, sed ia-
centia sepulcra. Rhodig. lib. 17. c. 21.

PORTVSQVE REQUIRE VELINOS) Hyginus, vt
refert Gell. lib. 10. cap. 16. reprehendit Virgilium, & cor-
recturam

recturum fuisse existimat hunc locum. Quo, inquit, A modo aut Palinurus nouisse, aut nominare potuit portus Velinos, & Aeneas ex eo nomine locum inuenire, quum Velia oppidum, à quo portum, qui in eo loco est, Velinum dixit, Seruio Tullio regnante Romæ post annum amplius sexcentimum, quàm Aeneas in Italiam venit, conditum in agro Lucano, & eo nomine appellatum sit? Inscitissime igitur petit, vt Aeneas portum Velinum requirat, cum id nomen eo tempore fuerit nusquam gentium. Neque simile illud videri debet, quod est, in primo carmine, *Italiam fato profugus, Launinamque venit Litorea*. Aut quod æquè est in 6. libro, *Chalcidicæque leuis tadem sperasisti arce*, quoniam poetæ concedi solet *επιπέσειν* historiam dicere ex sua persona, quæ facta ipse postea scire potuit: sicut Virgil. sciuit de Lauinio oppido, & de colonia Chalcidensis. Sed Palinurus qui potuit scire ea quæ post annos sexcentos facta sunt? Nisi quis eum diuinasse apud inferos putat, perinde vt animæ defunctorum solent. Sed etsi ita accipias, quamquam non ita dicitur, Aeneas tamen, qui non diuinabat, quo pacto potuit requirere portum Velinum, cui nomen tunc, sicuti diximus, nullum vquam fuit?

Defendit tamen poetam Iouianus in Antonio his verbis. Quasi verò poetis permillum non sit, quædam etiam ad sua tempora in carmine referre, vt locorum, vt fluminum nomina, vt armorum genera. Dicat mihi velim Hyginus, cur non etiam acculat Virgilium, quòd Aeneam, qui Troianus esset, latinè loquentem inducat? Facessat igitur diligentia tam arcessita, & huiusmodi multa permittantur poetis. In quæ etiam volentes incidunt, non rerum ignorantia decepti.

Iuuat his annexere, quæ differit Scalig. Poet. libr. 3. cap. 49. *Πρόληψις* latinè anticipatio, præsumptio, alia oratorum est, alia poetarum. Illa fit, cum præripimus id, quod ab aduersario adduci potest. Hæc, quoties poeta personæ suæ circumstantias attribuit ei personæ, & loco, cui per se non competunt. Circumstantia personæ multiplex est, atque inter ceteras tempus, & ea quæ ad sæculum cuiusque pertinet. Idcirco si dicam, expugnatum oppidū bombardis Aeneæ tempore, *απέληψις* erit, siue præsumptio: propterea quòd quæ bellica tormenta sic vocant, tunc non erant, nunc sunt. Vtuntur autem ea figura duobus modis: vnus est mollior, quum poeta loquitur. *Italiam fato profugus, Lauinamque venit Litorea*. Etenim illò cum appulit Aeneas, nondum Lauina littora dicebantur. Hoc tamen tolerabile est: subintelligas enim, quæ postea Lauina dicta sunt. Alter modus duriusculus, vbi poeta personæ attribuit orationem, quæ mentionem faciat cuiuspiam rei tunc non existentis: aut si erat, nequaquam eo nomine vocabatur, quo illam appellari facit. Sic Palinurus, exempli gratia, Aeneam rogat, vti suum corpus afficiat sepultura, designat locum: *portus*, inquit, *require Velinos*. Portus quidem erat, nomen autem aliud. Est igitur anticipatio, quia Virgilij tempore sic nominabatur. Durior autem est, vt dicebamus: quippe loquitur Palinurus, cui oratio è re ipsa, quæ suo tempore conueniret, attribuenda erat.

Meminit etiam Turneb. reprehensionis huius Maronianæ lib. 22. c. 1. & affirmat, excusari poetam posse ex vocabuli notatione & significatione, quod Velinus sit palustris. Igitur perinde est, ac si diceret, require portum palustrem, vbi meū reperies cadaver. Velinus enim ab *ελος* deducitur.

Adnotatum à Græcis, Triptolemi temporibus Pythia primùm cœpisse, annis post Orestem propemodū

sexcentis. Fingit tamen in Electra Sophocles Clytemnestra nuntiari, Orestem in Pythicis periisse certaminibus: quod ab interpretibus est animaduersum. Proinde excutiant ingeniosi, ecquid aduersus Gellij supercilium tueri hoc exemplo Virgilium queamus. Sic in Hercule Fur. apud Senecam Iuno. *Hinc clara gemini signa Tyndarida micant*, cum nondum essent nati dioscuro illi, id est Castor & Pollux. vocatur *ερα* *χρονισμός* hæc figura. Quamquam excusari potest aliunde hoc exemplum, quia Iuno, vt dea, præscire futura potuerit.

Accedat responsum Alciati Iureconsulti clarissimi. Regula est (inquit Paterson lib. 5. cap. 21.) iuris nostri certissima. Ex præsentem in præteritum præsumitur: vt scilicet quod hodie est, & olim fuisse creditur: cui locum esse in iis tradiderunt, quæ verisimiliter mutationis alicuius periculum non subeunt. Qui ergo fluiuij, aut montes nunc sunt, & à creato orbe verisimile est fuisse: quòd natura rerum perpetua sit, licet vrbes ab hominibus conditas ante eorum conditores certum sit non fuisse: nec puto hac in re quæquam hæsitaturum. Quæ ratione defendi potest Virgil. tum hic, tum 3. Aeneid. ibi, *Apparet Camarina procul, campique Geloi, Arduus inde Acragas*. Non de ipsi oppidis loquitur, sed de campis, & fluminibus, quæ procul dubio semper fuerant. Veliam à fluuio eam præterlabente dictam esse auctor est Stephanus, dictione *ἐλάει*: vt rectè possimus portum intelligere, quem fluuius ille facit. Sic & Camarina palus, seu fluuius est, sicut & Gela, & Acragas: etenim, vt Duris inquit, plurimæ Siculorum vrbes à fluminibus nomen sumpserunt, vt Syracusa, Gela, Imera, Selinus, Phœnicosis, Eryce, Camarina, Acragas. Dicitur autem est fluuius Acragas ab Acragante, Iouis & Asteropes Oceanitidis filio, vt scribit Stephanus. Polybius fluuium ipsum, itemque ciuitatem à campis eius regionis nomen sumpsisse maualt, quæ *ελαργία* dicebatur *ελαργία* propter terræ bonitatem.

Modicius cap. 2. poetam hac ratione defendit. De Carthagine, quam Dido annis trecentis post Aeneam cõdidit, nemo Virgilium reprehendit, quin etiam laudant omnes, quod rem bello Punico, inter Romanorum, & Carthagenensium conuicia fictam ita exornarit, vt pro vero habeatur. De Velia ratio quædam melior est: ad quam nos hoc pronuntiatum apportamus. Vbi causa nominis antiquissima fuit, potuit & nomen ipsum antiquissimum esse: ex quo dicimus poetis licere vrbes, quæ nomen à montibus, fluuiis paludibus, & fontibus habent, antiquiores, quam historici dicunt, facere. Lege quæ sequuntur. Extrema verba capitis hæc sunt. Palinuri corpus à ventis versabatur in littore, iuxta portum, qui erat in Lucanis. Vt inueniretur, erat portus ille aliqua appellatione declarandus. Quid aliud potuit Virgil. quam vti eo nomine, quod propter originem potuit antiquissimum esse?

DIVA CREATRIX) omnium animalium, vt videre est in proemio Lucretij: aut Aeneæ creatrix, siue mater. Hoc melius, id quod ex lib. 8. pater, vbi ad Euantrum Aeneas de signo cælitus à Venere dato propter arma, quæ filio affererat, *Hoc signum cecinit missuram diua creatrix*.

NEQVE ENIM SINE NUMINE DIVVM) Renouat locum à facili per coniecturam ex diuinitate Aeneæ: ex qua colligitur argumentum à maiore. Si diuinitate, deorumque nutu ductus, hæc inferorum loca subire potuisti, quanto magis opem mihi ferre poteris?

DA

DA DEXTRAM MISERO) Fidei, & auxiliij signum A dextra. Vide Pierium lib. 35. in Manu. Petit igitur opem sibi ferri.

SEDIBVS VT SALTEM PLACIDIS IN MORTE) Quo pacto hæc intelligenda sint, ex responso Sibyllæ patet, *Tu stygias inhumatus aquas, &c.*

Talia fatus erat, cœpit cum talia vates,
Vnde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu stygias inhumatus aquas, amnemq; seuerum
375 Eumenidum aspicias? ripamue iniussus abibis?
Desine fata deum flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longè latèque per vrbes
Prodigiis acti cælestibus, ossa piabunt,
380 Et statuent tumulum, & tumulo sollempnia mittent:
Æternumq; locus Palinuri nomen habebit.

VNDE HÆC, Ô PALINURE, TIBI) Importunam Palinuri petitione Sibylla reprehendit *ὀρθὸν ἰδὺνδρα*. Nã fieri non posse, vt inhumatus transeat ad inferos. Cõsolatur eum tamen, vt in errore suo aliquid voluptatis capiat. Pronunciat enim populos, à quibus occisus est, illiq; etiã finitimos, prodigiis è celo territos, eius necem sacrificiis tandè expiaturus, tumuliq; erecturos, & locum eius nomini perpetuum dicaturos, Nalimb.

DESINE FATÀ DEVM FLECTI SPER. PRECANDO) Seneca hoc dictum *Desine fata, &c.* ad mortè æqua mente subeundam (in quo genere argumenti frequentissimus est) aptissime transfert epistola 77. verba recitabo. In hoc punctum coniectus es, quod vt extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? Perdis operam, *Desine fata deum flecti sperare precando*. Rata & fi-

xa sunt, atque magna, & æterna necessitate ducuntur. Et ibis quòd omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, omnibus post te. Series inuicta, & nulla mutabilis ope illigat, ac trahit cuncta, &c.

PRODIGIIS ACTI CÆLEST. OSSA PIAB.) Mõstra, prodigia, portenta quid distarent, supra ex Nonio. De historia hoc traxit, inquit Seruius: Lucanis enim pestilentia laborantibus, respondit oraculum, manes Palinuri esse placandos. Ob quam rem non longè à Velia & lucum ei dederunt, & cenotaphium.

ÆTERNVMQVE LOCVS PALINVR. NOM.) Sicut mons Misenus à Miseno, Caieta à nutrice Aeneæ, vt est principio septimi.

HIS DICTIS CVRÆ EMOTÆ, PVLVSQVE PARVM PER
CORDE DOLOR TRISTI: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluuiioq; propinquant.
385 Nauita quos iam inde vt stygia prospexit ab vnda
Per tacitum nemus ire, pedèmq; aduertere ripæ:
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat vltro.
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias: iam istinc & comprime gressum.
390 Vmbrarum hic locus est, somni noctisque soporæ:
Corpora viua nefas stygia vectare carina,
Nec verò Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu: nec Thesea, Pirithoumq; que:
Diis quanquam geniti, atque inuicti viribus essent.
395 Tartareum ille manu custodem in vincla petiuit,
Ipsius à folio regis traxitq; trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

HIS DICTIS CVRÆ EMOTÆ) Multum valuit Sibyllæ oratio ad sedandum Palinuri dolorem, etsi eum non depulit. Latatur etiam, quod nomen suum apud superos immortale futurum intellexit.

ERGO ITER INCEPTVM PERAG.) Cùm igitur, quod pro ergo ponitur, nonnunquam etiam idem quod inde, vel postea valeat in antiquis, testibus Grammaticis, quid verabit, ne & ergo, pro deinde positum hoc

loco credamus? De igitur exemplum in Plauti Amphit. legitur.

Sin aliter sent animati, neque dent qua petant: Sese igitur summa vi, virisque eorū oppidum expugnascere. Iam in Casina dicit Murrina, *Mox magis cū oium erit, igitur tecū loquar.* Sic videtur locutus Prop. eleg. 2. libr. 3. *Et'c erat affixis viridis spelunca lapillis, Pendebantq; canis rympana pumicibus.*

000 2 Ergo

Ergo Musarum, & Sileni patris imago
Fictilis, & calami Pan Tegeae tui.

Quid quod etiam graecum &c. plerunque Cicero pro
ergo vertit? Canterus lib. 4. c. 26.

QUISQVIS ES, ARMATVS QVI) Quum duo ven-
nirent, commotionem suam in eum direxit, quem vidit
armatum: nouerat enim violentiam tacite, qui sunt ar-
mati, sapius inferre. Et quis non inoueretur, videns ta-
citos venire per occulta nemorum, & propinquare iu-
uenem stricto mucrone: Donatus.

Talis est oratio, qualis personae conuenit nauticae,
quam supra descripsit: solent enim nauae imperiosi
esse. Adde quod est apud inferos naua, ubi nulla hu-
manitas est, sed superba crudelitas, & arrogantia vi-
get. Videt ergo Aeneam a longe venientem, & impe-
riosa, atque tyrannica hac oratione alloquitur, *Fare
quid venias*. Immo etiam addit, *& comprime gressum*. At-
tamen crudelis, & pene inhumanus naua tam super-
ba, atque imperiosa interrogationis causam assignat.
Putat enim eum venisse Aeneam, ut transferatur ad infer-
ros, coniecturamque trahit ex antecedentibus; nam
& alij olim viui homines eum venerant, Hercules, The-
seus, Pirithous: quos summa cum animi sui molestia
innitens vexerat. Quamobrem edicit hunc esse locum
vibrarum: quin etiam rem exaggerat ab indecenti,
dum sequitur, *Corpora vincta nefas*. &c. *Recedit corpora vi-
na* dixit: nam sunt etiam corpora mortuorum: quae
sunt ipsae vmbrae, & simulacra quaedam, quae videri pos-
sunt, ut antea ex Platone ostendimus. Hanc rem non
ignorauit Homerus, qui Iliad. 4. Patrocli vmbraem ita
loquentem fecit, *τὴν δὲ με εἶργαστο ἴσχυαι εἶδ' ὡς ἀνα κρητὸν ἔσθην*.
Nascimb.

NEC VERO ALCID, ME SVM LÆTATVS)
Cum Hercules ad inferos descendit, Charon terri-
tus, cum statim suscepit: ob quam rem anno integro
in compediibus fuit. Ideo ergo non lætatus, pro-
pter supplicium scilicet suum. Iam Thesei pater ha-
bitus est Neptunus. Pirithoum Iouis nepotem esse,
inde constat, quod Ixion eius pater, Iouis est filius. Ser-
uius.

NEC THESEA, PIRITHOVMQVE) Scribit Plutar-
chus in vita Thesei, duarum maximarum vrbium duos
conditores spurios fuisse, Romulum Romae, Theseum
Athenarum: qui cum spurij, & obscuri ambo forent,
quia tamen armis, virtutibusque egregij erant, a diis
immortalibus prognati sunt existimati. His accedit &
Hercules, ad cuius templum spurij deferebantur, quod
& ipse similes natales habuerit, quamuis Ioue genitus
crederetur. Sed dixerit aliquis, quomodo Ioue geni-
tus Pirithous, quem constat Ixionis filium, Phlegiae
nepotem fuisse, impiissimorum parentum? unde &
φλεγαιῶν Graeci dicunt, pro impiè agere. Respondeo,
non Ixionis, sed Iouis filium fuisse Pirithoum: etenim
à mythographis Geis traditum est, cum Iupiter Dian
Ixionis coniugem amaret, in equum se transfmutasse, &
circum eam saltantem, pudicitiam eius attentasse unde
natus infans dictus est Pirithous *ἄδω τῷ ἀδελφῶν*, quod
est circum, & in orbem saltare. Alciat. Parerg. lib. 10. c. 8.
* *Vi ad Herculem, Romulum, Theseum reuertamur, quos furto conceptos
esse narrauimus, in his profecto, & alij nonnulli, etiam nostrae, & superio-
ris aetatis viris bellicosos nauquam valuisse cernimus, quod est à Plu-
tarcho libello de educandis liberis per sapienter dictum, ubi h. s. qui egregios
generare liberos cogitant, praecipit, no cum quibusuis mulieribus conue-
niant, quales sunt pellices, & meretrices. Ratio subiungitur. Ex concubi-
nis enim, & pellicibus nati, sunt abiecti, & humiles animi, & illos pro-
brum, ac indelibilis macula comitatur, facileq; in turpijs obijciunt. Inge-
nita autem, & illustribus nati, spiritus gerunt excelsos. De Romuli fa-
ctis legatur Plutarchus, Livius praeteris: de Theseo, idem Plutarchus,
qui etiam exponit, quo pacto ille cum Pirithoo in amicitiam venerit. Dio-*

A dorus lib. 4. cap. 6. Eius labores recessus Hyginus cap. 28. huius descen-
sus rapienda Proserpina non memini.

TARTAREVM ILLE MANV CVSTODEM) τὸ ἀπ' ἰσο
est, cur non libenter eos vexerit, ex eorum audacia, &
temeritate deducit. Nam Hercules, inquit, Cerberum
abduxit. Theseus, & Pirithous Proserpinam tentarunt
abducere, Hercules factum ab abiunctis exaggerat.
Non enim simpliciter canem ab eo abductum dixit,
sed custodem tartareum: nec solum, sed qui vinculis
retinebatur: nec duxisse placide, sed traxisse, & quod
magis etiam refert, à solio ipsius regis, atque dei.
Nascimb.

Iuno apud Senecam Hercule Furente, de eodem
multa conquerens inter caetera, hoc quoque facinus,
& hanc audaciam non tacer.

— nec satis terra patent,
Effugit, ecco limen inferni Iouis,
Et optima vincti regis ad speros referam.
Parum est reuerti, sedas vmbraeum perit.
Vidi ipsa, vidi nocte discussa inferni,
Et Dite dedit, spolia iactantem patri
Fraternae, cur non vinculum, & oppressum trahit
Ipsam catenis paria sortium Ioui?
Erebeoq; capio positur, & reuerti Stygia?
Patefacta ab imis manibus retro via est,
Et sacra dira mortis in aperto iacent,
At ille, rudio carcere vmbraeum, ferox
De me triumphat, & superbiat manu
Attrum per urbes ducit Argolicas canent.
Viso labantem Cerbero vidi dicit,
Pavidumq; solem,

Herculis opera abstractum ex obscuris Erebi pene-
tralibus tricripitem Cerberum, patefactam ab Hercule
philosophiam, quae prius in arcanis delitescerebat, Graeci
quidam significare hieroglyphicis existimant. Ea, vna
ceruice contenta, tribus distinguitur partibus, quarum
vna Rationi, Naturae altera, tertia Moribus inseruit.
Lege quae sequuntur apud Pierium lib. 5.

HI DOMIN, DITIS THAL, DED, ADORTI) Apud
poetas dicitur de vxoribus. Ouid. 3. Trist. *Nunciat huc
aliquis dominam venisse, resurgam*. Et hoc loco Seruius,
de Graco tractum est, qui vxorem *δισπρωαν* dicitur.
Apud iure consult. de Legat. Puto abs te domina vxor
Epiet. *ἡ γυναικες εὐδὴς ἀπὸ τῆς ἀπορίας εἰς τὸν ἄν-
δρῶν κβησὴν καὶ ἄντρα*. Exempla non pauca ex poetis reci-
tat Tiraquell. in 5. leg. Conubial. à num. 12. Sed etiam
à non poetis vocatas dominas certum est, & ibidem
docetur. Plin. quoque lib. 33. cap. 3. foeminas indisci-
minatum dominas appellat, cum inquit: & inserta mar-
garitarum pondera è collo dominarum auro penden-
tia. Lege ipsum Tiraquellum.

Solebant item amantes appellare dominas amicas
suas. Tibull. eleg. 5. lib. 1.

Sape aliam tenui, sed iam cum gaudia adirent,
Admonuit domina, deseruimq; Venus.

Horat. Ode 12. lib. 1. *Me dulcis dominae musa Licymnia
Canuu*. Eodem nomine Augustae, & Reginae voca-
bantur, id est regum, & imperatorum vxores. Mar-
tial.

Non aliena videt, sed amat Proserpina raptas.
Ille tibi dominam conciliauit amor.

id est, Proserpinam vxore Plutonis. Idem. *Deq; Palati-
nis domine quod serica prelis*. id est, Augustae. Rhodigin
lib. 24. cap. 17. Turneb. lib. 21. cap. 6. Quod impera-
trices dominae appellarentur, clarum testimonium pe-
tere licet è Claudio Suetonij. Occisa, inquit, Messalina
paulò

paulò postquam in triclinio decubuit, cur domina non
veniret, requisit. Quamquam Lipsius hic dominam
pro vxore appellatam vult. Sed vt vxores vniuersè vo-
cabantur dominae, sic etiam interdum inuenias mari-
tos, appellatos dominos. Lib. 4. Aeneid. *conubia nostra
Reppulit, ac dominum Aeneam in regna recepit*. Ipsi Im-
peratores posterioribus saeculis se dominos appellari
iustinerunt. Quò respexit forsitan Virgilius, & A-
eneam dominum, non maritum, sed rerum potentem,
& velut quendam Africae dominum, *εἰρημῶς* & per
contemptum ab Hiarba nominari fecit.
Verba Diodori sunt lib. 4. cap. 6. Pirithous cupiens

Proserpinam vxorem habere, consilium cum Theseo
communicauit. Verum cum propter rei impietatem
à proposito eum auertere conaretur, ubi eum perseue-
rantem, inque iurissurandi vim ad Proserpinam raptum
se adigi vidit, coadiuotem se praebuit. Cum ad inferos
descendissent, vterque ibi captus est. Sed postmodum
in gratiam Herculis Theseo liberato, Pirithous apud
inferos detentus, sua pœnitentis poenas sempiternas
huit. Quidam scriptores tradiderunt, ambos inde re-
dijisse. De raptu autem ipsius Plutonis, eum descriptio-
ne camporum, unde eam rapuit, legendus Diodorus
libro 5. cap. 2. Claudian. Ouid. libro 5. Metamorph.

Quae contra breuiter fata est Amphrysia vates.
NULLÆ HIC INSIDIÆ TALEs: absiste moueri:
400 Nec vim tela ferunt: licet ingens ianitor antro
Æternum latrans exangues terreat vmbas:
Casta licet patruj seruet Proserpina limen.
Troius Aeneas pietate insignis, & armis,
Ad genitorem, imas Erebi descendit ad vmbas.
405 Si te nulla mouet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum, qui veste latebat)
Agnoscas tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
410 Cæruleam aduertit puppim, ripæq; propinquat.
Inde alias animas, quæ per iuga longa sedebant,
Deturbat, laxatq; foros, simul accipit aluè
Ingentem Aeneam: gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
415 Tandem transfluuium incolumes vatemq; virumq;
Informi limo, glaucaq; exponit in vluæ.

AMPHRYSIÆ VATES) Sibylla vates Amphrysia à B
Marone vocatur, quod instinctu Apollinis afflaretur,
qui aliquando apud Amphrysium flumen armentum
Admeti paucrat. Turneb. lib. 1. c. 22.

NULLÆ HIC INSIDIÆ TALEs) Partes, quae erant
Aeneas, Sibyllae dantur: nam interrogatur Aeneas, Sibyl-
la respondet. Ita opus fuit, sicque negotij τὸ πρῶτον re-
quirebat. Nam cum Sibyllae verbis maior, quam Aeneas
fides adhiberi deberet, sicbat etiam, vt Charon pacati-
ore animo, quae ab ea dicerentur, audiretur. Hæc
igitur diuisione potissimum vitur, vt Charontis ob-
iecta primum refellar, deinde profectiois Aeneas ad
inferos causam exponat. Sanè optima hæc disponendæ
orationis ratio fuit, vt ab obiectorum consultatione
auspicaretur: nam cum obiectisset Charon, quæ Hercu-
les, & alij fecerant, eademque insidiarum suspitione
agitaretur, obiecta prius resellenda, omnisque illi auer-
tenda suspicio fuerat, quam sui aduentus causam ex-
poneret. Quod si aliter fecisset, auditorem vtique per-
petuo aduersarium habuisset. Eodem ordine dicendi
Iliouens vtitur. i. Aeneid.

Non nos aut ferro Libycos populare penates
Verimus, aut raptas ad littora vertere pradae,
Nascimb.

INGENS IANIT, ANTRO ÆTHER, LATRANS) De
latratu Cerberi, eiusque custodia infra, non longè.

Cerberus hæc ingens latratu regna visfauit
Personat, aduerso recubans immanis in antro.
Seneca Hercule furente.
Hic sanus vmbas territas Stygius canis,
Qui terna vasto capita concutiens sono,
Regnum tuetur.
Tibull. lib. 1. eleg. 3.
Tum niger in turba serpentum Cerberus ore
Stridet & iratus excubat ante fores.
Propert. lib. 3. eleg. 4.
Num vrbis infernum cuiusdedit faucibus antrum
Cerberus.

CASTA SERVET PAT, LIMEN) Per Aeneam qui-
dem non abripietur, vt violerur Proserpina, cuius pa-
tronus Pluto, idem & maritus: est enim Cereris, & Iouis
filia, cuius frater Pluto. Georg. 2. *Castæ pudicitiam seruat
domu*.

TROIUS ÆN, VIRT, INSIG, ET ARM) Quia dixe-
rat Charon, Herculi, & aliis propter diuinitatem infe-
ros paruiffe, Sibylla huic patri respondens, nullam qui-
dem diuinitatis Aeneas mentionem facit, sed huc sum-
mum pietatis erga patrem affectum obicit, qui in ho-
minem cadere non potest: vt inde quoque Aeneam di-
uino semine oriundum cogitare posset. Inquit igitur, si
te tanta pietas non mouet, quasi dicat, quae te mouere,
satisque diuinitatis illius tibi fidem facere deberet. Se-
quitur,
○○○ 3

quitur. *At ramum hunc agnoscat.* Cum enim hoc im-
menſæ piſtatis iudicio, Charontis diuinitatis Aeneas fi-
dem facere non poſſet, ramum illi oſtendit aureum, vt
à ſigno proberet, cui diis amicam eſſe, & ob virtutes
ſuas ad id dignitatis, & diuinitatis faſtigium euectum
fuiſſe, vt ipſe quoque inferos adiret, & ad ſuperos redi-
re poſſit. Ramus enim aureus ſapientiam, ſummamq;
illam prudentiam ſignificat, quæ in homine perfectò,
omnibusq; virtutibus cumulatiſſimò tantum exiſtit,
ad quam illi ſoli peruenire videntur poſſe, de quibus
ſupra poeta:

*pauci, quos æquus amant
Iupiter, aut ardens exiit ad æthera virtus,
Dij geniti poiuerè.*
Natiſcimb.

EREBI DESCEND. AD VMB.) Erebum Virgilius in-
terdum obſcuritatem quandam eſſe deſcribit apud in-
feros, cum ait, *Erebi deſcendit ad umbras.* Interdum flu-
men eiſdem loci, dicens, & *magnos Erebi tranſiimus
amnes.* Varro verò Erebo natam Noctem ait. Vnde eſt
& illud: *Erebi creata fuſcis cymibus nox, te inuoco.* Feſtus.
Sed quiſquis poeta dixit, *Erebi creata,* &c. interpretari
voluit, quod toties Græci poeta dicunt, *ἄρα ἐρεβῶν.* Sca-
lig. F. libid.

VENERAB. DON. FAT. VIRGÆ.) Fatalem virgam
vocat, quoniam fato Aeneas debebatur: dixerat enim
Sibylla ſuprà, *namque ipſe volens, faciliſq; ſequetur Si te fa-
ta vocant.* Hanc virgam ait Charontè admiratum, qui-
pe poſt tot annos iterum viſam: paucis enim donatur.
** Quia pauci boni, pauci ſapientes: cum contra malorum, ſulſtorumque
plena ſunt omnia.*

CERVI ADVERTIT PVPPIM.) Habet magnam ele-
gantiam hoc verbum *aduerto*, cum caſu, & ſine caſu Lu-
cret. lib. 5. *Acrius aduertunt animos ad religionem.* Plaut.
Capt. *Aduerte animum ſi tu.* Tacitus Annal. Velut in
vrbe victa facies, gemituſque, etiã militum aures, orã-
que aduertere, idem lib. 2. Oſto aquilæ petere ſyluas vi-
tæ, aduertere imperatorem.

PER IVGA LONGA SED.) Iuga græcè dixit. *ἰυγὰ*
enim dicunt, quæ tranſtra nominamus.

LAXATQVE FOROS.) Fori nauium latera concaua,
à ferendo onere dicta, ſive ab eo, quòd inceſſus ferat, vel
foris empeant. Iſid. lib. 19. c. 2. Lib. 4. *impreſſerunt foros ſlã-
mis.* Et Georg. 4. *Complebuntq; foros, & floribus horrea te-
xent.* pro locis alueorum. Soliſpater docet, foros in nauibus
eſſe, vbi nauaræ ſedent. Ennius numero ſingulari
extulit. *multa foro poſit, & aega longa repletur.*

420 Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Perſonat, aduerſo recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns iam colla colubris,
Melle ſoporatam, & medicatis frugibus offam
Obiicit, ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit obiectam, atque immania terga reſoluit
Fufus huini, totoq; ingens extenditur antro.

CERBER. HÆC ING. LATRAT. REG. TRIF.)
*Sannaſtrivus lib. 1. de partu Virgin. cum alios, tum hunc quoque locum
propoſitum habuit ad amandandum.*
— & non latabile murmur
Tergemini canis, aduerſo qui carceris antro
Excubat inſomnis ſemper, iſtãque trifauci
Horrendum ſtimulante fame ſub nocte profunda
Perſonat.]
Vbi flumina illa inferna mortuorum animæ traieciſ-
ſent, tum Cerberus canis atrociffimus, Typhone, &

A ALVEO) cimba, nauicula Propert.

*Aut quidnam fracta gaudis Neptune carina,
Portabat ſanctos aluens ille viros.*

GEMVIT SVB PONDE. CYMBA) Cum ſtudioſè fe-
cerint aliquot eruditi homines, vt indicaret locos Ho-
meri, quos Virgilius imitatus eſſet, multos tamen (ne-
que aliter fieri in tanta copia poſuit) prætermiſerunt,
qualis hic eſt. Ita enim Iliad. e. cum inſiliret Minerua in
currum Diomedis, genuiſſe ſub tanto pondere axis fa-
gineus dicitur.

*Ἡ δὲ ἐς δὶ ἵππων ἐκαίη τραπεζὶ Διομήδεια δῖον
Ἐμμεμασσίη Σειά, μίτρα δὲ ἑβραχὴ φήνορος ἄζωον
Βελδοσίου, δὲ ἐμὴν γὰρ ἀγὼν θρόν. ἄνδρα τ' ἀπίστον.*

Muret. lib. 8. cap. 5. Quo pacto hunc ipſum Homeri
locum Syracuſanus quidam, homo vrbanus, & Ho-
mericorum poematum gnarus in Platonem conuer-
terit, cum is crebris à Dionyſio epistoſis in Siciliam
accerſitus, veniens ſederet in curru, anrigante ipſo
Dionyſio vide Alian. lib. 4. cap. 8. Imitationem Se-
necæ conſidera de Hercule cymbam Charontis ingre-
diente.

*Scanditque puppem, cymba populorum capax,
Succumbit vni, ſedat, & grauior ratis,
Vtrinque lethen latere turbanti bibis.*

SVTILIS) Cymbam Charontis facit ſutilem nauita-
tis aucupio: & miraculo, quod poetarum proprium eſt.
C Tales fuiſſe naues Britannorum quorundam Plinius
ſcribit, lib. 7. c. 36. his verbis. Etiam nunc in Britannico
Oceano vitiles corio circumſato ſunt. Iterum. Ad cam
Britannos virilibus nauigiis corio circumſutis nauiga-
re. Turneb. lib. 28. cap. 45.

GLAVCAQVE EXPONIT IN VLVA) Viſitatum, & ac-
commodatum valde huic rei eſt verbum *exponere.* Vti-
tur eodem poeta lib. 10. *ſocios de puppibus aliis Pontibus
exponit.* Cæſ. lib. 3. de bell. Ciuili. *Quibus regionibus
exercitum expoſuiſſet.* Horat. lib. 1. Satyr. 5. *quæ uita
demum exponitur hora.* Porro fucus marinus algæ ſpe-
cies eſt, quæ & vlua dicitur, hoc tantum inter ſe diffe-
rentes, quod hæc, paluſtris, lacuſtris, fluuiatiliſque
ſit: illa verò in mari, aut ad eius littora duntaxat pro-
ueniat, Quod diſcrimen illo vulgari verſiculo indi-
catur. *Alga ueni pelago, ſed naſcitur vlua palude.* Vnde
Virgil. non hic modo, ſed 2. etiam Aeneid. vluz facit
mentionem. ſic n. de ſe Sinon: *Limeſque lacu per noctem
obſcurum in vlua Delitui.* Plin. libr. 13. cap. 23. & 26.
cap. 10.

E Echidna genitus, inferorum cuſtos, in ſpelunca qua-
dam ante fores Pluronis recubebat, qui omnibus
ingreſſuris humaniſſimè blandiebatur, at neminem
patiebatur exire: ſed omnes egreſſuros altiſſimis, &
maximè horrendis latratibus deterrebant. Ex eius ca-
pite angues denſiſſimi pro villis pendebant. Totum
denique dorſum pro villis ſerpentes habuiſſe, & an-
guinea ipſum catena vinctum fuiſſe videtur ſignificare
Tibullus.

Nec

*Nec canis anguinea redimitus terga catena
Cui tres ſunt lingue, ter geminumque caput.*

Et de tribus capitibus etiam Sophocles in Trachinijs.
Tricipitem ſingi Cic. quoq; 1. Tuſcul. affirmat. Hefio-
dus in Theogonia quinquaginta ei capita attribuit. Iſa-
cius centum capita habuiſſe ſcribit. Certe Horatius
quoque lib. 2. Carmin. belluam centicipitem appellat.
Hæc diffuſius Natal. Comes lib. 3. cap. 5. ** Vnde qua paulo
ante ex diuerſis poetis de Cerbero poſuimus. Quos ſerpentes habuerat pro
villis, Meduſæum monſtrum appellatur ab Ouidio. Terna Meduſæi
vincirem guttura monſtri. De uſu vocis perſonatur æquora concha.*

MELLE SOPORATAM, ET MED. FRVG. OF-
FAM) Melle animaduerti veteres in omni opere dul-
ciori ſolitos eſſe vti, vt nos ſaccharò. Saccharum enim
priſci non nouerant. Itaque eius condimento ſaporis
gratiam palato parabat, & quæ triſtioris erant, & ama-
rioris ſaporis, melle, quo minus homines offenderentur,
condiebant, & imbuebant. Sic medicamentorum
vires emendabant. Lucret. lib. 1.

*Sed veluti pueri abſinthia terra medentes
Cum Dave conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci, ſanguoſq; liquore.*

Quod ſi beneficium ſaporis in melle inelſet, quid alijs
frugibus opus eſſet? Saporata igitur melle offa dicitur,
& medicatis frugibus, non quod frugibus ſaporata ſit,
ſed hoc dictum accipitur, vt illud. in 7. *Iſpe Quirinali li-
tus, paruaq; ſedebat ſuccinctus irabæ,* non enim ſuccingi
poterat lituo: Sic in 3. *domus ſanie, dapibusq; cruentis:*
quo genere loquendi Maro vitur. In multistamen co-
dicibus non me præterit, *medicatis frugibus reperiri.*
Quod Pierius annorauit, & noſtram ſententiam magis
confirmat. Nam ſi frugibus medicata ſit, non erit

Occupat Aeneas aditum cuſtode ſepulto:
425 Euaditq; celer ripam irremeabilis vnda.
Continuò auditæ voces, vagitus & ingens.
Infantumque animæ ſentes in limine primo:
1 Quos dulcis vitæ exortes, & ab vberè raptos
ABSTVLIT ATRA DIES, ET FVNERE MERSIT ACERBO.
430 Hos iuxtà falſo damnati crimine mortis,
Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine iudice ſedes.
Quæſitor Minos vrnæ mouet, ille ſilentium
Conciliũque vocat, vitasq; & crimina dicit,

CYSTODE SEPVLTO) ſopito, & inſtar mor-
tui iacente. Sic ſomno vinòque ſepultum aliquem di-
cimus.

VAGITVS) Vagire ab hædis, vt alias quosdam ab
animalibus voces ad homines tranſlatum antumat Var-
ro de ling. lat. libr. 4. quod & Plautus prologo Pænuli
inſinuat, vbi nutrices à caueæ conſeſſu admonens di-
ſcedere, vel potius eò non venire, ait,

*Nutrices pueros inſantes minutulos
Domi vt procurent, neu qua ſpectatum afferant,
Ne & ipſa ſitiant, & pueri perirent fame,
Neue eſurientes hic quaſi homiſ obuagiant.*

Hieron. Columna, in Frag. Ennij.
INFANT. ANIMÆ. FLENT. IN. LIMIN. PRI-
MO) Decem portas inferorum ſtatuit Silius, lib. 13. &
quæ hominum genera ſingulis recipiantur. Infantibus
oſtæuam regionem tribuit. Hic inferorum locus pri-
mus quidem eſt ordine, ſed inſimus dignitate, ideo

A ſaporata melle. Apud Valer. Flaccum lib. 1. etiam Me-
dea melle venena temperat, & condit ad draconis epu-
las. *Et dabit heſterno liuentia mella veneno.* Sed & quod
noſtram cauſam adiunat, mellita placeta mortuis dari
ſolebat, quæ Cerbero offerretur, vt placaretur, quod
Suidas tradit. Iam Septimius Florens, & Ammianus,
qui poetiſis vocabulis delectantur, ſaporare ex iſto Ma-
ronis loco ſumpſiſſe videntur: quorum ille ſic in li-
bro de ſpectaculis ſcribit. Nemo venenum temperat
felle, & elleboro: ſed conditis pulmentis, & bene
ſaporatis, & plurimum dulcibus id mali injicit. Et iſte
lib. 31. in vita viſi ſunt ſua aſperi, vt neque igni, neque
ſaporatis indigeant cibis, ſed radicibus herbarum agre-
ſtium, & ſemicruda cuiuſvis pecoris carne veſcantur.
Turneb. lib. 28. cap. 45. ** Quod ſaporatam legit, non ſaporatam
anchorem habet perueniſſum Præſtanti librum, Ego tamen in Virgi-
lij contextu vocem ſoporatam cenſui retinendam, quia communis eſt
ſectio.*

TOTOQVE INGENS EXTENDIT. ANTRO)
Non poterat melius, nec breuius Cerberi magnitudi-
nem corporis explicare, quam cum ait, toto antro ſe
illum extendiſſe: nam quæ immanitas corporis illius
iudicari debet, qui extentus totum antrum occupat?
ita quoque de Tityo inferius. *Per tota nouem celi ingera
corpus porrigitur.* Sic de Polyphemo in 3. *Monſtrum, hor-
rendum inſorme, ingens, cui lumen ademptum, Trunca ma-
num pinus regit.* Natiſcimb. ** Malus eſt primis uſtitiatatem corporis
Polyphemi, & ad Virgilij verba de cerberi magnitudine accommodatus
eſt, quod de eodem Polyphemo paulo ante legitur, quodque Natiſcimb. præ-
termiſſe miror.*

Nam ſimul expletus dapibus, vinòque ſepultus
Ceruicem inſexam poſuit, iacetque per antrum
Immenſum.

D iure datur infantibus, qui cum virtutis fuerint exper-
tes, nullo dignitatis, honoriſque præmio digni vide-
bantur. Supplicia tamen non merebantur, quia vitio-
rum fuerunt exortes. Quamobrem Plato dial. 10. de re-
pub. exponens quæ Erus de inferis retulerat: de his ve-
ro, inquit, qui ſtatim ac nati ſunt. deceſſere, aut bre-
ue tempus vixere, quædam parum digna memoria
reſenſebat. Adde etiam, quod primus locus, primum-
que inferorum limen iure illis per ſimilitudinem debe-
tur, qui naturæ, atque vitæ quaſi limen attigerunt.

AB VBERÈ RAPTO) Sueton. Calig. cap. 6. Ex ea
(Agrippina nouem liberos tulit. Quorum duo infan-
tes adhuc rapti, vnus iam pueraſcens. Non abſq; multa
commiſeratione ſcriptum hoc à Marone. Vagitus autè
eſt infantum proprius: vagorem nominat Lucret. lib.
2. quem mox vt eſſuſi ſunt è materno utero, incipiunt
edere. *miſcetur funere vagor, quem pueri tollunt viſen-
tes luminis eras.* Eſt verò appoſitiſſimum ad quintum, &

sexum versus Maronis, quod in 3. Tusculan: scriptum legimus à M. Tullio, in quo studet sanare ægritudinem, Loquês igitur de ea, quæ ex immatura morte concipitur, lidem, inquit, si puer parvus occidit, æquo animo ferendum putat: si verò in cunis, ne querendum quidem. Arqui ab hoc acerbis exigit natura quod dederat. Nondum gustauerat, inquit, vitæ suauitatem: hic autem sperabat magna, &c. Vide 3. Epigram. Tit. ois, βρέφου, &c.

ABSTVLIT ATRA DIES (Quid est quod doctissimo poetarum Maroni, qui infantes mortui sunt, eos dies ipsa abstulisse dicitur; Existimo eum ad consuetudinem, & ad opinionem veterum respexisse, apud quos albescere cælo, ante solis exortum à propinquis efferrifolebant; quod nefas opinaretur, tanti mali, tantæque calamitatis spectatorem, ac testem esse solem. Atque eam ob causam dies ipsa eos auferre, ac rapere dicebatur? quod vt primùm dies apparere cœperat, auferrebantur. Qua de re ita Eustathius, φασί γὰρ οἱ τῶν ποιητῶν νόσος ἀμὰ ἡμέρᾳ οἱ ἀποστίντες, ὡς μὴ ἀνεκτὸν εἶναι τὴν θανάτου τῶν παιδῶν κακίαν. Ἐδὲ γὰρ ἐλέγητο ἀρπάζειν αὐτοῦς ἡμέρᾳ. Sic raptum ab Aurora, quæ eadem & dies est, Orionem fabulantur. Atque hoc colore vsus & Nero, cum Britannicum fratrem suum, qua nocte veneno sustulerat, ea ipsa humandum curauit. Qua de re ita prudentissimus historiæ scriptor Tacitus. Nox eadem necem Britannici, & rogum coniunxit. Et paulo post. Festinationem exequiarum edicto Cæsar defendit, id à maioribus institutum referens, subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus, & pompa detinere. Muret. lib. 13. cap. 2.

Atra dies, infausta: sic enim Macrobius docet libro 1. Saturnal. cap. 15. atros dies dici infaustos. Docent idem alij, qui de atris diebus loquuntur. Forsitan etiam respexit ad morem Cretensium, dies lutos albis calculis, infelices, & aduersos nigris signantium.

FALSO DAMNATI CRIM. MORT.) Cur falso damnatis inxra infantes detur locus, causam nullam reperio: nisi fortè, quemadmodum infantes absque crimine sunt: sic hi falsi criminis expertes. Nascimb.

Cur maioris contumeliæ sit, falsis quempiam notare criminibus, quam vera delicta obicere, causam his verbis indicat Arnobius lib. 4. Quod enim sis, dici, & quod esse te sentias, morsum habet minorem, testimonio tantæ cognitionis infractum. Illud vero acerbissimè vulnerat, quod inurit innoxios, & quod decus nominis, atque existimationis infamat.

QVÆSITOR MINOS VRNAM MOVET) Quæstor is dicebatur Romanis, qui quæstionem habebat, hoc est, qui inquirendum curabat de crimine, de eoque iudicium exercendum. Hinc quæstor sedebat pro tribunali, iudices autem in subscelliis, omniâque ferè in potestate habebat. Soluebat concilium, cum volebat, & dabat veniam abeundi affecti postulabant, horam non expectantes. Pro Muræna. Cogendi iudices inuiti, retinendi contra voluntatem. In Vatinius. Quæro ex te, Vatini, num quis in hac ciuitate post vrbem conditam Tribunos plebis appellarit, ne causam diceret? num

435 Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi lethum Infontes peperere manu, lucemq; perosi Proiecere animas, quam vellent a there in alto Nunc & pauperiem, & duros perferre labores:

A quis reus tribunal sui Quæstoris ostenderit, eumque videtur barbi, subscellia dissipat, vrnas deleuerit? ad hanc similitudinem (inquit Alconius) Virgilius Minoem iudicem apud inferos, tanquam prætor sit rerum capitalium, Quæstionem appellat. Dar ei sortitionem vbi vrnas nominat: dar ei electionem iudicum, cum dicit, Conciliūque vocat: dat cognitionem facinorum, cum dicit, vrnasque, & crimina discit. Budeus annot. posterior. in Pandedt.

Tres statuuntur communi poetarum sententia inferorum iudices, Minos, Æacus, & Rhadamantus De Rhadamanto postea hoc eodem lib. Gnosius hac Rhadamantus habet durissima regna, &c. De Æaco tacet, de quo nos aliquid ex Isocratis Euagora lib. 1. Æneid. super illis. Sanius tibi Æacida ielo iacet Hector. Meminit & duorum tantum Cic. 1. Tuscul. Fortasse etiam innoxerabiles iudices, Minos, & Rhadamantus: apud quod nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius: nec, quoniam apud Græcos iudices res agitur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit, maxima corona, causa dicenda. De Quæstore Minoe, non dispar locus ex hoc Virgiliano, vt puto, expressus est apud Papinium lib. 4. Thebaid.

Abiit hos dura versat Corymbus vrna, Vera nimis poscens, adigitque expromere vitas Vsq; retro, & tandem penarum lucra fateri.

C Et apud Hor. est huius iudicis mentio. Ode 7. lib. 4. Cum semel occideris, & de te splendida Minos. Fecerit arbitria. Idem Statius Plutoni hæc partes dat, tanquam inferorum regi, eidemq; furias assistentes, Minoa verò, & Æacum consiliarios facit lib. 8.

Dux Erebi populos poscebat crimina vite, Nil hominum miserans, iratusq; omnibus umbris. Stant furia circum, variæque ex ordine mortes.

Paulò post. — iuxta Minos cum fratre verendo Iura bonis meliora monet, regemque eruentum Temperat.

Tres nominat Seneca Hercule Fur. vbi Theseus tam luculenta oratione inferos describit. Non vnus alta sede Quæstor sedens Indicio trepidis sera sortitur reis. Audiat illo Gnosius Minos foro, Rhadamantus illo, Thetidis hoc audit facer.

Socer Thetidis est Æacus, cuius filius Peleus eam fortitrus est deam vxorem.

De rebus Minois, si quem delectabit, legat Diodor. lib. 5. cap. 15. Plato ait, Europæos ab Æaco iudicari, à Rhadamanto Ælianos, à Minoe, si quid incidisset ambiguum, dissolui. &c.

Omnis autem hæc de Minois vrna fictio, ex veterum more nata, qui, vt pleraque sortibus decernebant, ita à iudicij sortibus non repellébant. Cic. 7. in Verrem. Quod ab eo pridè, cum multis lacrymis eum oraret, impetrare non potuerat, id ei postero die venit in mentem, è lege Rupilia sortiri dicas oportere. Educit ex vrna tres, ijs, vt absentem Heraclium condemnent, imperat: itaque condemnant. Horatius. Ceruus iratus leges minuitur, & vrnas. Ioan. Bernartius in 8. Thebaid.

Fata

Fata obstant, tristiq; palus innabilis vnda Alligat, & nouies Styx interfusa coërcet,

SIBI LETHVM INSONTES PEPPERERE MANV) Virgil. Civi. Aut mihi præsentem peperissem, vulnere lethum. Cautil. de vni. Ipe suum Theseus pro charis corpus Athenis Proicere optauit. Multi è veteribus laudauerunt mortem illam, quam quis in calamitate, ærumnisque constitutus, sua sibi manu afferret, vt quæ non nisi à magnanimis, & fortibus vitis perferri posset. De qua Seneca epist. 12. 17. 24. 58. 59. 70. 71. 78. Vocabant autem tempus illud Græci, cum afferre sibi manus sine reprehensione quis posset, εὐλογον ἐξαγορεύω: quod valet, adeptum esse causam iustam, mortem sibi consciscendi: ἐξέρχεν enim εἰαυτὸν, significat educere se ex hac vita, tanquam è custodia, vt Plato quoque locutus est in Phædone. Concessisse quoque Epicurum, cuius ratio mollis, & enervata videbatur, consentaneam hæc ἐξαγορεύω, inasillèque illis, qui doloribus grauib, iisdemque perpetuis premerentur, vt hoc pacto illos fugerent, verbis his Ciceronis intelligitur lib. 1. de finibus à L. Torquato prolatis: vbi de fortitudine disserit. Ad dolores ita paratus est, vt meminerit, maximos morte finire: paruos, multa haberet interualla requietis: mediocrium non esse dominos, vt sit tollerabiles sint, feramus: sin minus, æquo animo è vita, tanquam è theatro exeamus. Hæc, & alia eodem pertinentia Vi& lib. 6. cap. 11.

Plin. epist. 22. lib. 1. Nupr me (Titus Arist) paucosque mecum, quos maxime diligit, aduocauit, rogauitque, vt medicos confuleremus de summa valetudinis, vt si esset inseparabilis, sponte exiret è vita: sin tantum difficilis, & longa, resisteret, maneretque. Dandum enim precibus vxoris, dandum filia lacrymis, dandum etiam nobis amicis, ne spes nostras, si modo non essent inanes, voluntaria morte desereret. Id ego arduum inprimis, & præcipua laude dignum puto. Nam impetu quodam, & instinctu procutere ad mortem, commuñe cum multis à deliberare vero, & causas eius expendere, vtque suaserit ratio, vitæ, necisque suscipere consilium, vel ponere; ingentis est animi. Est tamen huiuscemodi mors voluntaria amicis lectuosa. Quare idem rectè epist. 12. lib. 1. Decessit Corcellius Rufus, & quidem spontè, quod dolorem meum exulcerat. Est enim lectuosissimum genus mortis, quæ non ex natura, nec fatalis videtur. Nam vtrunque in illis, qui morbo finiuntur, magnum ex ipsa necessitate solatium est: in iis vero, quos accersita mors auferit, hic insanabilis dolor est, quod creduntur potuisse diu viuere.

De moribus Indorum disserens Q. Curtius lib. 8. Vnum agreste, & horridum genus est, inquit, quos sapientes vocant. Occupare fati diem pulchrum: & viuos se cremari iubent, quibus aut segnis ætas, aut incommoda valetudo est: expectatam mortem pro dedecore vitæ habent. Nec vllus corporibus, quæ senectus soluit, honos redditur. Inquinari putant ignem, nisi qui spirantes recipit.

At nunquam licitum esse cuiquam, vlla de causa semet occidere, docet ille totius Græciæ vir sapientissimus Plato in Phædone, à statione militari deducta similitudine. Ex eodem locum eundem tractat 1. Tusculanarum, Marcus Tullius. Docet præterea Augustinus Ciuitat. libro primo, capite 17. 20. 25. Et quoniam in hac culpa valde illustres sunt Caro, & Lucretia, certum est atterere sanctissimi scriptoris de vtroque gra-

A nissimum iudicium, De Catone igitur sic ille capere vigeſimo tertio.

De cuius factò quid potissimum dicam, nisi quod amici eius, etiam docti quidam viri, qui hoc fieri prudentius distigadebant, imbecillioris, quam fortioris animi facinus esse censuerunt: quo demonstraretur non honestas turpia præcauens, sed infirmitas aduersa non sustinens. Non igitur satis sapiens factum, cum eum 1. Off. laudat Cicero de hoc facinore, doceretque propter incredibilem grauitatem, quam ei natura tribuisset, moriendum potius, quam tyranni) vultum aspiciendum fuisse. Potestne dici grauitas, quæ aduersis rebus frangitur, succumbit?

De Lucretia cap. 19. Quod seipsam, quoniam adulterium pertulit, etiam non adulescens occidit, non est pudicitia charitas, sed pudoris infirmitas. Puduit enim eam turpitudinis alienæ in se commissa, etiam si non secum: & Romana mulier laudis auda, nimium verita est; ne puraretur, quod violenter est passa eam vitæ, libenter passa, si viueret. Vnde ad oculos hominum mentis hæc restem illam panam adhibendam putauit, quibus conscientiam demonstrare non potuit. Sociam quippe facti credi crebuit, si, quod alius fecerat in ea turpiter, ferret ipsa patienter.

Lubet nihilominus Lactantium audire contra vtophous, & crudelissimos suimet ipsorum carnifices ita differentem libro tertio capite decimo octauo in quo & Catonis stultitia reprehenditur, & nominatim multi accusantur.

Multi ergo ex ijs, qui atonas esse animas suspicabantur, tanquam in calum migraturi essent, sibi ipsi manus atulerunt: vti Cleambes, & Chryppus, vt Zeno, & Empedocles, qui se in ardentis Aetna specum intempeſta nocte deiecit: vt cum repente non apparuisset, abiisse ad deos crederetur. Ex Romanis Cato, qui fuit in omni vita sua Socraticæ vanitatis imitator. Nam Democritus in alia fuit persuasione Sed ræmen Sponte sua letho caput obtulit obuius ipse. Quo nihil sceleratius fieri potest. Nam si homicida nefarius est, qui hominis extinctor est, eidem sceleri obstrictus est, qui senecat, quia hominem necat. Immo verò maius esse facinus existimandum est, cuius ultio soli deo subiacer. Nam sicut in hanc vitam non nostra sponte venimus, rursus ex hoc domicilio corporis, quod inuendum nobis assignatum est, eiusdem mssu nobis recedendum est, qui nos in hoc corpus induxit, tandem habitaturos, donec iubeat emitti. Et si vis aliqua inferatur, æquamente patiendum est, cum extincta innocenti anima inulta esse non possit, habeamusq; vnicam magnam, cui soli vincta integra semper est. Homicida igitur omnes illi philosophi, & ipse Romana sapientia princeps Cato, qui antequam se occideret, perlegisse Platonis librum dicitur, qui est scriptus de æternitate animarum, & ad summum nefas philosophi auctoritate compulsus est. Et hic tamen aliquam moriendæ causam videtur habuisse, odium seruilitatis. Quid Ambratiotes ille, qui cum eundem librum perlegisset, præcipitem se dedit? verisimile nullam aliam ob causam, nisi quod Platoni creditur. Execrabilis profusus, ac fugienda doctrina, si abigit homines à vita. Quod si scisset Plato, atque docuisset, à quo, & quomodo, & quibus, & que ob facta, quo tempore immortalitas tribuatur, nec Cleombrotum impugisset in mortem voluntariam, nec Catonem: sed eos ad vitam, & iustitiam erudisset. Nam Cato mihi videtur causam quæsisse moriendæ, non tam vt Casarem fugeret, quam vt Stoicorum decretis obtemperaret, quos scabatur, nomenq; suum grandi aliquo facinore clarificaret: cui quid mali accidero potuerit, si viueret, non inuenio. C. enim Casar, vt clemens erat, nihil aliud effecero volebat, etiam in ipso belli civilis ardore, quam vt bene mereri de repub. videretur, duobus optimis civibus, Cicerone seruatis.

Extat item præclara oratio Iosephi lib. 3. de bello Iudai

Iudaico. cap. 19. qua vitur aduersus socios, cum quibus capta sotapata in specu delitesceret, cum illi ipsum cogere, ne se potestati Romanorum, quamuis ab eis iterum inuitatus dederet, gladiamque quo semet interimeret ipse, porrigeret. Principium ἀπῆρταξ describemus. Propria manu perire, à communi omnium animi malium natura alienum est. & isto modo in deum conditorem nostrum scelus execrandum admittitur. Nul- lum est animal, quod dedita opera per se moriatur. Est enim validissima natura lex, & ea lita est in omnibus, vt velint viuere. Quare & qui nobis adimendum id putant, pro hostibus ducimus, & quos insidiari nobis ar- bitramur, pœna eos persequimur, si possumus. Deum vero indigne ferre nō censuris, cum donum eius, homo despicit. Ab illo enim accepimus vt essemus: rursusq; vt esse desinamus, illi reddendum est, &c.

Facit item ad rem cap. 2. lib. 4. apud Muretum, quod totum adscribemus. Cum vulgò crederetur, viri fortis esse, mortem sibi consciscere potius, quam graue ali- quod, & acerbum malum perpeti. sapienter animaduer- tit Aristoteles, falsam esse illam hominum opinionem, eosque, qui ita facerent, non modo fortes, sed igna- uos, paruque animi habendos pronuntiauit. Docent enim, se id quod fugiunt, ferre non posse, neque pares esse ei casu sustinendo, propter quem vitam relinquunt. Id autem effœminatam potius animi molliciem, quam magnitudinem arguit. Disparauit eadem de re doctis- sime, ac sapientissime August. multisque rationibus ostendit, Lucretiam, Catonem, ceterosque eiusmodi frustra in historiis à fortitudine laudari. Longius etiam progressus, demonstrat nullam esse posse bono, ac sapienti viro ἔργον, vt Stoici loquuntur, ἠλόγον. Sed & Euripides id antè docuerat: qui Herculem primo fa- cit succumbentem magnitudini eius dolosis, quem hauriebat à cœde vxoris, & liberum, quam ipsemet fu- rore diuinitus immisso correptus perpetrauerat: & ob id è vita discedere meditantem; deinde redeuntem ad se, & mutantem consilium, verentem ne id sibi igna- uia adscriberetur, si lucem relinqueret, tanquam agri- tudini impar ferendæ. Aristoteles ita de hac re scribit lib. 3. νικημαχίαν, τὸ δὲ ἀποθνήσκον, φέρουσι πρὶν ἢ ἠρατῆ, ἢ τι λυπηρὸν, ἐν ἀνδρείῃ, ἀλλὰ μᾶλλον δ' εὐλα. μετακίνα γὰρ τὸ φέρειν τὰ ὑπὸ πόνου, ἢ ἐν ἄτι καλῶν, ἕσονται, ἀλλὰ φέρων κα- τὰ. Euripidis autem versus hi sunt.

Ἐπεὶ δὲ μὲν ἢ καίπερ ἐν νεκροῖσι ἄν, ἀπὸ δ' εὐλαίων ὄρω τῆ ἐλευθέρῳ φείας. Τῶς συμφορῆς γὰρ ὅσῃς ἐν ὑπὸ σταυρῶ, Ὀδῆ] ἀπὸ πρὸς ἄν δ' ἠναίθ' ἕσονται ἑλέως.

Sed & apud Martialem memini esse epigramma quod- dam in hanc sententiam: cuius hæc clausula est.

Rebus in angustiis facile est contemnere vitam: Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

Adde his omnibus pro auctorio ex Festo. Carnifi- cis loco habebatur, qui se vulnerasset, vt moreretur, Cuius moris originem explicat vetus scriptor Gellius Fumina, apud Seruium Danielis nostri. Tarquinius, inquit, Superbus, cum cloacas populum facere coë- gisset, & ob hanc iniuriam multi se suspensio neca- rent, iussit corpora eorum cruci affigi. Tunc primum habitum est turpe, mortem sibi consciscere: vt non tantum de eo, qui se vulnerasset, vt moreretur, intel- ligendum sit, sed de eo, qui quouis modo mortem si- bi conscisceret. Quare adeo huiusmodi abominaban-

tur vetustissimi Romani, vt ne eis quidem iusta face- rent. Seruus in Schedis: Varro ait suspensiois, qui- bus iusta fieri ius non sit, suspensio oscillis, veluti per imitationem mortis parentandum esse. Artemidorus lib. 1. ἀπὸ τῆς ἑστῆς φωνῆς γινώσκοντες, ἀναρτήσας ταύτων, ἐτε- λούσας τὸν βίον, ὡς μὴ δὲ ἀποθανόν ἔχειν ἔνομα. τῆς γὰρ μόνος ἐν νεκρῶν δέσποινος ἢ καλῶσι οἱ ἀπορρηκτοί. In cha- ristijs enim, & parentalibus, omnium carorum iam vita functorum nomina ciere solebant. Aufonius. nomi- na tantum voce ciere suis sufficere tumulis. Scalig. in Festum. * Poseramus in hoc argumento aduersus ἀλοφύνας, & sumer carnifices orationem longius producere, & plurimum sapientum proferre sententias, nisi res per se liquida, nos pariter esse cogisset: & doctiores norunt, unde plura sibi perant.

Qui se ipsi inter fecerunt, thorum catalogum texit Hyginus. Ægeus Neptuni filius in mare se precipitauit, vnde Ægeum pelagus est dictum. Euhæus Herculis fi- lius, in flumen Lycormam se precipitauit, quod nunc Chrysothoas appellatur. Ajax Telamonis filius, ipse se interfecit propter armorū iudicium. Lycurgus Dry- antis filius obiecta insania à Liberò, ipse se interfecit. Macareus Æoli filius, propter Canace sororem, id est sponsam, ipse se interfecit. Agrius Parthaonis filius, expulsus à regno à Diomede, ipse se interfecit. Cæneus Elati filius ipse se interfecit. Menæceus Iocastæ pater se de muro precipitauit Thebis, propter pestilentiam. Nisus Maris filius, crine fatali amisso, ipse se interfe- cit. Clymenus Cænei filius rex Arcadiæ, ipse se inter- fecit, quod cum filia concubuerat. Cinyras Paphi fi- lius rex Assyriorum, quod cum Smyrna filia concu- buerat. Hercules Iouis filius, ipse se in ignem misit. Adrastus & Hipponous eius filius ipsi se in ignem iec- runt, ex responso Apollinis. Pyramus in Babylonia ob amorem Thysbes ipse se occidit. Oedipus Laii filius propter Iocastæ matrem ipse se occidit, ablatis ocu- lis.

Idem de his quæ se ipsas interemerunt, ita scribit. Hecuba Cissei filia, siue Dimantis, vxor Priami, in ma- re se precipitauit, vnde Cynæum mare est dictum, quo- niam in canem fuerat conuersa. Ino Cadmi filia, in mare se precipitauit cum Melicerta filio. Anticlea Au- tolyci filia, mater Ulyssis, nuntio falso audito de Ulyssis ipsa se interfecit. Sthenobœa Iobatis filia, vxor Proeti, propter amorem Bellephorontis, &c.

PAUPERIEM ET DVROS PERFERRE (LAB.) Bene profectò iunxit labores cum pauperie, & insinuauit, qui essent proprie pauperes, qui scilicet manu victum tolerant, & laboribus suis sese alunt, ac vix habent, quo necessitatem expleant, aut certe nihil fere præter ne- cessaria possident. Hi pauperes. Egentes, vel egeni qui- bus nec necessaria supeeditant. Eadem differentia est inter πένης, & πτωχός, quorum prius pauperi, posterius egent, seu mendico respondet. Hoc discrimen aper- tissimè traditur ab Aristophane in Pluto. Paupertas est, ait Seneca, epist. 87. non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur, quod habet, sed ab eo, quod ei deest. Facilius quod volo exprime- ret, si latinum verbum esset, quo πτωχία significatur. Hanc paupertati Antipater assignat.

NOVIJS STYX INTERVSA) Statius lib. 2. The- baid. Styx inde nouem circumflua campis Hic obiecta vias torrentium incendia claudunt. Philosophema Rhodigini super nouenatio isto, descripsimus l. Æneid. ad illud, de fonte Timauo, Vnde per ora nouam vasto cum mur- mare, &c. inde assumes, si placebit. lege etiam, quæ à Germano in hunc locum de nouendialibus sacris scri- pta sunt.

440 Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem Lugentes campi: sic illos nomine dicunt. Hic quos durus amor crudeli tabe peredit, Secreti celant calles, & myrtea circum Sylua tegit. curæ non ipsa in morte relinquunt.

445 His Phædræ, Procrinque locis, mœstamque Eriphylen Crudelis nati monstrantem vulnera cernit, Euadnénque, & Pasiphaen: his Laodomia It comes, & iuuenis quondam, nunc fœmina Cæneus, Rursus & in veterem fato reuoluta figuram

LUGENTES CAMPI) Lugentes campos vocat à luctu, quo quidam propter turpem, fœdamq; libidi- nem, ob quam nonnulli etiam sibi mortem consciscerunt, miserè cruciantur. In quibus luctu, præteritæ li- bidinis recordatione marcescentes, sunt conclusi. Lati- tudine campi multitudinè amantium, eorumq; in qui- bus libido dominata est (late enim pater hic morbus) ostendit. Ibi enim magnitudine loci opus est, vbi nu- merus hominum ingens existit. Monfort. Nascimb.

DVRVS AMOR) immitis, inexorabilis. concinit illud Propert. Durus in terris nihil est quod viuat, a- mante, propter duritiem amoris videlicet, cuius tyran- nidem nemo melius Plauto descripsit, idque non vno loco. Atqui sæpius appellatur mollis, tener, blandus, dulcis. Non igitur durus, asper, immitis, intractabilis. Respondeat idem Plautus pro me.

Namq; castor amor melle, & felle est fecundissimus. Gustu dat dulce: amarum ad satietatem vsque aggerit.

Et Lucret. lib. 4.

Necququam, quoniam medio de fonte leporum Surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat.

Lege quæ sequuntur. &

TABE PEREDIT) corpore defluente paulatim. Hinc ille, se in exiles artus tenuatum dicere poterat, cui- us est etiam hoc, Et cur sim toto corpore nullus ego. Hanc crudelem tabem, & carnificinam fatis, vt opinor, de- pingit in Mercatore Plautus sub Charini adolescentis persona.

Stanne ego homo miser, qui nusquam bene queo quie- scere?

Si domi sum, foris est animus: si foris sum, animus domi est.

Ita mihi in pectore, atque in corde facit amor incœdium. Ni oculos lacryma defendant, iam ardeat credo caput.

Potèstne quæso, qui sic ardet, non liquefcere, non ta- befcere? &

SECRETI CELANT CALLES) amantibus secreta conueniunt loca. Nam cum omnes qui malè agunt, oderint lucem, tum maximè qui amoribus fruuntur, non id in propatulo faciunt, ne arguantur eorum ope- ra. Potest etiam videri alludere ad lupanaria, quæ ple- rumque non in locis celebribus, sed in infrequentibus, in- cinitatum angulis sunt. &

MYRTEA SYLVA) aptè, est enim myrta sacra Veneti, Venus amorum præles.

CVRÆ NON IPSA IN MOR. RELIN.) Habent peractorum imaginem criminum. Sicut de piis dictu- rus est, Quæ gratia currim, Aymorumq; fuit, &c. Et cum mors finis ærumnarum sit, ipsi ne post mortem qui- dem vacant doloribus est πῶδ' à dolorum, & agritu-

dinis perpetuitate. Nascimbæ. * Non in hoc tantum flagitij generis, sed in quibuscumque sceleribus verum est, Curæ non ipsa in mor- te relinquunt: nam vermis eorum non moritur, qui eos in omnem æter- nitatem rodit, nec erodit.

HIS PHÆDAM, PROCRINQVE LOCIS) Norunt vel barbari, qui græcæ linguæ expertes non sunt, quæ de Phædræ amore, & nutricis audaci obse- quio vulgata sunt. Est verò etiam apud Troezenios Hippolyti tumulus, de quo hæc ipsi tradiderunt: The- seum, cum Phædræ ducturus esset, veritum, ne qui gigneretur liberi, aut ipsi Hippolyto, aut illis Hippo- lytus imperaret: ob eam rem Hippolytum Troezenen ad Pirtheum amandasse, tum vt apud illum educaretur, tum vero vt in eius regnum succederet. Posthæc cum Theseus Pallantem, & eius filios res nouas molientes occidisset, Troezenem, vt de cæde purgaretur venisse, vbi tunc primum Phædræ visum Hippolytum, eiusque amore insanientem, de morte consciscenda sibi consi- lium cepisse. Myrtus adhuc apud Troezenios ostendit- tur, perterebatis vndique folijs: eam sane talem ab initio fuisse negant, sed ex amoris agrimonia Phæ- dram crinali acu folia traiecisse. Hæc Pausanias libro primo. Vide item Diòdorum libro quarto cap. sexto. * Exat Hippolytus tragedia Euripidis, in qua huius femina ipsa qua- rita, ac mors ipsa, qua semet ipsa multauit, luculenter describitur. In ea- dem tragedia legitur de tabella ab illa impura relicta, quibus Hip- polytum, cum ipsa eum expugnare non potuisset, vt oppugnatorem iu- dicitia sua accusat. Huiusmodi exempla 8. amotaui Muret. in Parisi, lect. lib. 1. cap. 12. quibus quinque adiecit Canterus, lib. 6. cap. 1. Fabulam Procridis, cuius aliena testis specio Cephalus maritus pudici- tiam attestauit, & parum consentans inuenit, habes apud Ouid. Meta- morph. lib. 7. Eandem personam, & fuisse exponit Hygin. cap. 189. Eandem breuiter Apollod. lib. 3.

MOESTAMQVE ERIPHYLEN CRVD. NATI VVL.) Amphiarus augur, cum sciret, si ad Thebas oppugna- tum illet, se inde non rediturum, celauit se, conscia Eriphyle coniuge sua Talai filia. Adrastus Argiuorum rex, vt eum inuestigaret, monile aureum, & gemma- tum muneri dedit sorori suæ Eriphylæ. Cuius doni illa permulsa illecebris, maritum prodidit. Amphiarus Alcmæoni filio præcepit, vt post mortem suam, à matre pœnas expeteret. Ille, patre apud Thebas hiatu terræ absorpto, matrem iugulauit, quem deinde Furia exagi- tarunt. Sic Hyginis cap. 73. Cum porro filij, vt paren- tum mortem viderent, rursus communi consi- lio contra Thebas arma pararent, Apollo consultus re- sponderat, vrbe potituros, si Alcmæonem Amphiarai filium sibi ducem creassent. Ille dux factus, deum & de bello, & de matre Eriphyle ad patrem vindicandum interficienda consuluit. Respondit Apollo, vtrumque faceret, eam enim non solum monile ad patrem, sed peplum quoque ad filium occidendum accepisse. Ven- nerem aiunt quondam Hermonia Cadmi, & monile donasse

donasse, & peplum. Ambo hæc habuit Eriphyle: alterum à Polynice, alterum à Thersandro Polynicis, quò filium ad expeditionem Thebanam hortaretur.

Anaximenes Lamplacenus celeberrimum idcirco Eriphyles fuisse scribit monile, quia rarum admodum eo tempore aurum apud Græcos reperiebatur: erat enim res tunc maxime admiranda, si quis poculum vel argenteum conspexisset. Philippum quoque regem, magni Alexandri patrem, auream phialam, quam habebat exiguam, semper sub puluino tenere solitum Durius testatur Samius. Herodotus Heracleotes, argenteam fuisse phialam asserit, quæ in medio auream agnam haberet. Athenæus lib. 6. cap. 4.

De Alcæone autem matricida, simulque de monili Eriphyles describemus quædam, quæ leguntur apud Pausaniam in Arcadicis. Alcæon etiam Amphiarai filius Psofhide sepultus est. Eius tumulus neque magnitudine, neque vilo ornatus genere insignis. Creuerunt circa eum cupressi eo usque, ut earum proceritate etiam mons is, qui Psofidi imminet, superetur. Eas non cadunt, quòd Alcæoni sacras putant: easdemque Virgines indigenæ appellant. Enimvero Alcæon occisa matre Argis fugiens, Psofidem quæ tunc Phegia, à Phegio nominabatur, se recepit: ibi Phegi filiam Alphibeam duxit uxorem, cui inter cætera nuptialia dona, decantatum etiam illud monile dedit. Vbi verò in Arcadibus domicilium habenti insanis morbus non decessit, ad Apollinem Delphos veniens, responsum accepit, in eam tertam ei migrandum, quæ omnium esset recentissima, quamque mare edidisset, postquam se, ille Eriphyles matris sanguine polluisset: neque enim eò maternas diras ipsum consecuturas, &c.

De terra ista recentissima ei habitanda, quod dicit Pausanias, melius ex libr. 2. Thucydidis intelligas. Fama est, inquit, Apollinem Alcæoni, filio Amphiarai, cum à cæde matris incertis locis erraret, hanc terram habitandam significasse, cum moneret eum, fieri non posse, ut à terroribus Furiarum liberaretur, prorsusquam talem terram inueniret, in qua habitaret; quæ tunc cum matrem interficeret, nondum à sole conspecta, nec adhuc terra fuisset, cum omnis reliqua terra illi propter cædem matris Eriphyles polluta esset. Dubitanti igitur, & desperabundo, vix tandem in mentem incidit hæc terra, quæ alluione Acheloi interea accreuerat, locique satis esse videbatur, in quo habitaret, postquam à cede matris per longum tempus hinc inde erroribus iactatus esset. Quapropter sede constituta circa Oeniadum, præfuit ibi, & ab Acarnane filio suo regioni nomen imposuit.

De Eriphyla Cic. 4. Verrina in hunc modum. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut cum vidisset monile, ut opinor, ex auro, & gemmis, pulchritudine eius incensa, viri salutem proderet. Similis istius cupiditas: hoc etiam acrior, atque insanior, quod illa cupiebat id, quod videbat: huius libidines non solum oculis, sed etiam auribus excipiebantur.

Eriphyles ob maritum monilis causa proditum à filio interempta, totiusque domus perditæ, meminit Horatius Ode 16. lib. 3.

concidit Anguris, Argini domus, ubi lucrum.

Demersa excidio, Propert. eleg. 10. lib. 2. Aspice quid donis Eriphyle inuenis amaris. Et rursum lib. 3.

Tu quoque ut auro gereres Eriphyla lacertos, Dilapsis nusquam est Amphiaras equis. Ouid. lib. 1. Amor.

Ex quibus exierat traiecit corpora ferro Filius, & poenæ causa monile fuit. Sulpitius Lupercus.

Sic latebras Eriphyla viri patefecit, ubi aurum Accepit turpis materiam sceleris.

EVADNEQUE) Evadne Iphiclis filia, Capanei coniux, virum ardentissimo amore dilexit. Cuius apud Thebas interitum cum accepisset, dolore obrigit. Deinde in eundem se rogam, quo cadauer eius cremabatur, coniecit. Apollodorus lib. 3.

ET PASIPHÆEN) De Pasiphæa multa satis hoc ipso libro, & in Eclog. 6.

HIS LAODIETOMES) Laodamiam novam nuptiam suam, ad bellum Troianum abiens Proteusilaus deseruit, Qui postea cum primus omnium è nauis in terram desiluisset, ab Hectore occisus est. Eius mortem Laodamia impatientissime tulit. Dialogus est Luciani tomo 4. ubi Proteusilaus à Plutone, aditus Proserpinæ comprecantis auctoritate, unum diem ad illam reuisendam imperat. Vide nihilominus, si placet, Hygin. cap. 103. & 104. De hac foemina, eiusque parum felici coniugio, & amore in virum memorabili Catull. eleg. ad Mallium.

Coniugis ut quondam flagrans aduenit amore Proteusilaam Laodamia domum.

Incepit frustra, nondum quum sanguine sacro Hostia caeleste pacificasset heros.

Nil mihi tam valde placeat Rhæmussa virgo, Quod temere inuitis suscipiatur heris.

Quam ieiuna piæ desideret ara cruorem. Docta est amissa Laodamia viro.

Coniugis ante coacta noni dimittere collum, Quam veniens, vna atque altera rursus hyems.

Noctibus in longis avidum saturasset anorem, Postet ut abrupto viuere coniugio;

Quod scibant Parca non longo tempore abesse, Si miles muros isset ad Iliacos.

Quo tibi tum casu pulcherrima Laodamia Ereptum est vita dulcius atque anima.

Coniugium tanto id absorbens voritice amoris Aestus in abruptum d. tulerat barathrum.

Quale ferunt Graij Phœneum prope Cylleneum Siccarum emulsa pingue palude solum.

NVNC FOEBEM CÆNEVS) Cænis virgo Thesfala, à Neptuno subacta, ab eo impetravit, ut in virum verteretur, ne vulnerari posset. Schol. Apollon. Tandem in nuptiis Pirithoi à Centauris, cum præ se omnes despiceret, congestu arborum oppressa interiit. Vide Metamorph. libr. 12. * De feminis mutatis in sexum virilem Plin. libr. 7. cap. 4. ubi plura exempla recensentur. Notum est item quid fabula nungentur de mutatione Tiresia, Puerum quendam Benenenti transisse in virginem tradit Ausonius. Vide Tiraquell. in 1. leg. Connubial. numer. 100. & deinceps. Qui porro factum sit, ut Cæneus diceretur innumerabilis, docet Palæphatus, quem consules, si voles.

Ut primum iuxta stetit, agnouitque per vmbra Obscuram, (qualem primo qui surgere mense, Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam,)

455 Demisit lacrymas, dulcique affatus amore est.

Infœlix Dido, verus mihi nuntius ergo Venerat extinctam, ferroque extrema secutam.

Funeris heu tibi causa fui, per sydera iuro, Per superos, & si qua fides tellure sub ima est,

460 Inuitus regina tuo de littore cessi, Sed me iussa Deum, quæ nunc has ire per vmbra, Per loca senta situ cogunt, noctemque profundam, Imperijs egere suis: nec credere quiui, Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.

465 SISTE GRADVM, TEQVE ASPECTV NE SVBTRAHE NOSTRO, Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc est.

INTER QVAS PHOENISSA) Phœnissa, ut Thresilla, A gnificat. Catull. Venisti? d mibi nuntij beati. Idem. Cum subito afferitur nuntius horribilis. Quæ autem ex Tiballo, & Lucretio afferuntur exempla, nihil probant: siquidem illis nuntium, & nuntia, tanquam adiectiuum nomen est, ut Grammatici appellant. Ex Muret. in Catull. & Lamb. in Horat.

ERRAB. SYLVA IN MAGNA) Pulchra errabat, inquit, in sylva magna, ut quasi incertum esset, quem circulum posset tenere, quia & amauerat, & se interemerat. Notandum etiam, cum supra masculino genere vltus sit, Hic quis durus amor, &c. nunc tantum feminarum exempla poni, non quod desint viri: sed elegit se-xum impatientem ad amandum. Seruius.

QVALEM PRIMO. Q. SYRG. MENSE) Primo mense primos dies mensis intelligit, primo ortu, cum iam apparere plena incipit: idque Græcæ gentis more quæ à noua luna cum auspicabatur, Apollon. 4. Argonaut. à quo id excerptit Virgil.

Tætis id è tau, où rics te vep zoi hualis mianu, H id w, n id bunten er ar xlvu Gav id è zoi. Brod. lib. 1. cap. 26. * Dicitur est primo mense, sicut prima platea, primoribus digitis, primo vere, & multa huiusmodi, in quibus vocabulum primo non orationem, sed partem denotat.

INFÆLIX DIDO, VERVS MIHI NUNTIVS) Purgat se Didoni Æneas de causa necis illius, per translationem criminis ex iudiciali assumptione. Factum quidem confiteretur, deseruisse videlicet, sed per necessitatem excusar, culpamque omnem in deorum voluntatem, & imperium confert. Multum etiam ad innocentiam suam ei persuadendam valet, quod non sine lacrymis eam potest affari. Oditur per commiserationem ex infelicitate Didis. Sic enim causa requirit, ut per iudicium doloris, animum illius à se magnopere alienarum concilier, & ad hoc ipsum erumpentes lacrymæ faciunt. Cognoscit autem nunc demum verum fuisse nuntium eius de morte, non quod aliquis ei nuntiauerit, sed ad ignem referendum est, de quo in 5. Mænia respiciunt, quæ iam infelicitis Elifa Collu. em flammis. Dubitavit enim hæcenus de illo nuntio: nunc eum fuisse verissimum intelligit. Nascimb.

Falluntur, qui nuntium neutro genere vltatum esse putant, pro se, quæ nuntiarur. Nuntius enim in masculino, & eum qui nuntiat, & rem nuntiatam si-

PER SVPER. ET SI QVA FIDES) Per superos, &c. valet, per superos, & inferos. Per superos & si quod apud inferos iusturandum est, religioſaq; affirmatio, & asseueratio. Turneb. lib. 23. cap. 3. Obseruanda autem hoc loco Grammatica anomalia in particula, per, frequens apud Maronem. Repete quæ norauimus lib. 2. ibi, Per si qua est, quæ restat adhuc mortalibus usque in interemta B fides.

INVITVS REG. TVO DE LITT.) A Catullo sumptitille namque elegia de coma Berenices. Inuitus regina tuo de vertice cessi.

ASPECTV NE SVB. NOSTRO) pro aspectui. Cæsar in libris ijs, quos de Analogia scripsit, ornatu, dominatu, & huius generis alia, sine i, littera dicenda censet. Vide Gell. lib. 4. cap. 16. Antiqui in quinta inflexione libenter ablatiuum pro datiuo vsurpabant. Exempla collegi alio loco. Adde hæc. Varro lib. 4. de ling. lat. Prætor dictus, qui præiret exercitu. Veget. lib. 1. cap. 9. sed & cursu præcipue affuefaciendi.

QVEM FUGIS) Est emphasis in illo pronomine quem: cui, quod in se est, amantissimum, tuamque vicem dolentem vnice, quod ipsæ lacrymæ profusa, & tam dulcis sermo, quo te sum affatus, testari possunt. Da igitur paulum operæ mihi, sequitur αιτιολογία.

EXTREM. FATO. Q. TE ALIOQ. HOC EST) Hoc ait esse extremum verbum, quod eam in vita sua alloquatur, idque sibi fato concessum, ac proinde æquum putat, se audiri. Post mortem verò suam tenebit alium circulum, viris fortibus, non amantibus assignatum. Seruius. Soph. in Aiace. προσεπειρω παυσις υλον δ η η ετορ αυθις υστρον. Et paulò post τῶν ἡμῶν αἰας τῶτος υσάων ἔποιε. German.

Talibus Æneas ardentem, & toruà tuentem Lenibat dictis animum lachrymasque ciebat. Illa solo fixos oculos auersa tenebat:

450 Inter quas Phœnissa recens à vulnere Dido Errabat sylua in magna, quam Troius heros

Vt pri

PPP

Nec

470 NEC MAGIS INCEPTO VVLTVM SERMONE MOVETVR,
 QVAM SI DVRA SILEX, AVT STET MARPESIA CAVTES,
 Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
 In nemus umbriferum: coniuix vbi pristinus illi
 Respondet curis, æquaturque Sichæus amorem.

ARDENTEM) ira utique, ex quo sequebatur, ut tor-
 uissimo eū vultu intueretur, & id ipsum perspicuè, quas
 sequuntur verba, indicant.

LACRYMASQVE CIEBAT) Leniebat quidem, seu po-
 tius lenire conabatur animum Didonis: lacrymas au-
 tem non illi ciebat, sed sibi, id est, novas lacrymas fun-
 debat: & qui lacrymans ceperat sermonem, eundem
 cumulans lacrymis finiebat.

TORVA TVENTEM) Id est, toruè, nomen pro ad-
 uerbio, figura poetis Græcis, & Latinis frequentissima.
 Nam & ipse dixit, *trausuersa tuentibus huius*. Sic acerba
 fremens, acerba tonans, crebra fremit, serà commantem
 Narcissum, multà gemens, quod quinquies vsurpauit,
 multà reluctanti, vanà tumentum, flos apprimà tenax.
 Que omnia in accusatio plurali generis neutri aduer-
 bialiter pōta sunt. Sed non minus frequenter eundem
 casum singularem generis item neutri, pro suis quem-
 que aduerbijs vsurpauit, ut, *toruūq; repetit clamor*, ma-
 gnūm stridens, horrendūm stridens, quod bis dixit,
 Horrendūm sonuere arma, horrendūm intonat armis:
 læuūm intremuit, inexpectūm lacrymans, immanè spi-
 rans, supremūm congemuit, longūm vale, longūm la-
 tabere, æternūm vale, lugubrè rubent cometa. Sed &
 hæc inter aduerbially prolata Seruius annotauit. *Na-
 uibus infandem amissis*, pro, infundè. Et, *non pendere
 pænas Cecropide insu*, miserūm, septima quæ annis Corpo-
 ra. Et, *miserabile cæcis hostibus insulans*, pro miserabi-
 liter. Quæquam possunt etiam esse interiectiones do-
 lentes: quod magis mihi placet: nec Seruius non ag-
 noscit. Illud verò notabilis, quod Lucretius in 6 per
 initia dixit, *neque te in promissis plura morabor*, id est, plus.
 Erythræus.

QVAM SI DVRA SILEX) Nutrix in Hippolyto
 apud Senecam, posteaquam iuuenem flectere non po-
 tuit, ad quod volebat.

*Vi dura cantes undique intractabilis
 Resistit undis, & lacessentes aquas
 Longè remiuit: verba sic spernit mea.*

475 Nec minùs Aeneas casu percussus iniquo,
 Prosequitur lacrymans longè, & miseratus euntem est
 Inde datum molitur iter iamque arua tenebant
 Vltima, quæ bello clari secreta frequentant.
 Hic illi occurrit Tydeus: hic inclytus armis
 480 Parthenopæus, & Adraști pallentis imago.
 Hic multum fletu ad superos, bellòque caduci
 Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens,
 Ingemuit, Glaucumq; Medontaq; Therfilochumq;
 Tres Antenoridas, Cererique sacrum Polybæten,
 485 Idæumque etiam currus etiam arma tenentem.
 Circumstant animæ dextrà, læuaque frequentes.
 NEC VIDISSE SEMEL SATIS EST: IUVAT VSQVE MORARI,
 ET CONFERRE GRADVM, & veniendi discere causas.

A Et in Agamemnone. *nihil ille motus, ardua vs cantes.*
 Ouid. 2. Metamorph. *Quæ pater haud aliter, quam can-
 tes marmoræ ponti Excepit.* Euripid. Medea. *ὄς δ' ἐπέρος, ἢ
 θαλάσσιος καὶ δ' ἄν ἀνέει.*

Comparatio à scopuli immobilitate deducta, & e-
 gregiè sanè duram Didonem, atque animo immobilè,
 duriciã, immobilitatq; animi Aneæ, ex æquo respon-
 dere facit: nam ut Aneæ nullis Elisæ fletibus mouetur
 in quarto: ita vicissim hoc in loco Elisæ Aneæ lacry-
 mante, atq; etiam orante nihilo magis mouetur. Qua-
 mobrem & Aneam quercui, cum ait,

*Ac veluti annosam valido cum robore quercum
 Alpini Boreæ nunc hinc, nunc statibus illinc
 Ertere inter se certant:*

B Et Didonem hîc filici comparauit. Nascimb.
 Transfuit ad Didonem, quæ Odyss. λ. de Aiace ad-
 uersus Vlyssæ scripta sunt. Fugit enim eius collo-
 quium, quia ille sibi causâ interitus.

*ὄς ἐφ' ἄμυν, ὃ δ' ἐ μ' ἐδ' ἐν ἀμείβετο, ὅτι δ' ἐ μετ' ἀλλὰς
 ἔρχεται εἰς ἑρέος νεύων καὶ τ' ἐν νεύων.*

Seruius.
 TANDEM PRORIPVIT SESE) Augmentum iræ suæ
 Aneam refugiendo testata est: & ut fuerat inimica, ita
 discessit. Dicitur ad quem locum, in nemus umbrife-
 rum, seu frondosum ad Sichæum suum, qui vnum cum
 ea gerebat animum, & amore mutuo, consimiliq; te-
 nebatur. Donatus.

C CONIUX VBI PRIST. ILLI RESP. CVRIS) Ex tot
 amantibus viris, vnius tantum mentionem facit, nem-
 pe Sichæi. Fortasse, quia famina ardentius amant quã
 viri: cumque Sichæus Didonem non minus diligeret,
 quàm à Didone diligeretur (vnde sequitur, *illi Respon-
 det curis*) hoc vno vsus est viri amantis exemplo: quod
 etsi alia perditè amantiū reperiri possent exempla. hoc
 tamen fuit poetæ aptius, cui vtriusque Sichæi videli-
 cet. & Didæ historiam iam antea scribere contigerat.
 Nascimb.

PROSEQ.

PROSEQ. LACRYM. LONGE) Admodum dolebat A
 Aeneas. desertum se ab ipsa, atque contemptum, tamen
 quam longissimè conspectum oculi ferebant, eam læ-
 crymans, & ingemiscens prosequatur, homo videli-
 cet ad *συμπάθειαν* propensissimus. Inde iter ceptum
 prosequitur. Donatus.

VLTIMA ARVA) vltiora, seu ad quæ vltima ve-
 niunt, quæ vltima possident post mortem viri fortes.
 Tydæus Althææ, & Oenci filius, Diomedis pater, quem
 bello Thebano Menalippus extinxit. *Parthenopæus* Me-
 nalippi, & Martis, siue Melanionis filius, qui Thebana
 bella puer admodum petijt.

ADRASTI PALLENT. IMAGO) Rex Sicyonis primum
 fuit, post Argiuorum, focer Tydei, & Polynicis, quod
 autem ait *pallentis*, aut adiunctum est vmbra: aut ad il-
 lud respexit, quia in bello Thebano consumptis sex du-
 cibis, solus an fugit: fugæ autem comes pallor. Seruius.

HIC VLTVM FLETU AD SVPEROS) Generatim,
 ibi erant, inquit, Troiani qui propter memoriã vir-
 tutis suæ, quoniam pro patria strenuè pugnando occu-
 buerant, apud superos, apud viuos, (nos enim compa-
 ratione inferorum superi fumus) magnūm sui desiderii
 reliquerant, & multis erant lacrymis deflens. Horum
 erat longus ordo, id est, ingens multitudo. Per tres

At Danaūm proceres, Agamemnoniãq; phalanges
 490 Ut videre virum, fulgentiãque arma per vmbas,
 Ingenti trepidare metu pars vertere terga,
 Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
 Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
 Atque hîc Priamidem laniatum corpore toto
 495 Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
 Ora, manúsque ambas, populatãque tempora raptis
 Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.
 Vix adeo agnouit pauitantem, & dira regentem
 Supplicia, & notis compellat vocibus vltro.

AGAMEN. PHALANG.) Ad Menelaum potissimūm
 pertinebat iniuria raptæ coniugis Helenes. Tamen fra-
 ter eius Agamemno ad munus imperatorium visus est
 aptior. Ergo illi commissa omnes copie: illi ceteri du-
 ces paruerunt. Optat autem propter oneris magnitu-
 dinem, & filia necem, quæ postulabatur, carere isto
 honore. Vide Euripidis Iphig. Aul. Menelaus tamen
 infra ibidem ei arrogantiam exprobrat, qui dignitatem
 hanc ambiuerit: eaq; adepta, superbus euaserit. &

INGENTI TREPIDARE METV) Mira laus Aneæ,
 quem oportuit viuis Græcis maximo terrore fuisse, cum
 etiam mortui, & corporibus exuti eum præ timore fu-
 giant, eiusque conspectum ferre nequaquam possint.
 Deturpat Græcos ut ignavos & imbelles. De illorum
 fuga ad naues, compellente Hectore, Homerus Iliad. 6.
 & noster Æneid.

INCEPT. CLAM. FRVSTRATUR HIAN TES) Stat. lib.
 4. Thebaid. *est falso clamore leuatus Invenant sine pace ma-
 nus.* A natura spirituum, qui nihil aliud sunt, quàm
 substantiæ incorporeæ: quare sonū edere haud valent.
 organa enim vocis defunt. Depingit ceu penicillo in ta-
 bula, animas ora in hiatum temere deducentes sine so-
 no. Montfortius.

Cum ageret hilarè Saturnalia Athenis cū sodalibus
 suis Gellius, fuerunt inter alias quaestiones hi versus
 Ennij, vno verbo multifariam cōcinniter implicati ad

Antenoridas multi tres proximè nominatos accipiunt,
 Glaucum, Medontem, Therfilochum: sed ab Homero,
 refelluntur, qui Archilochum, Acamentem, Helyco-
 nem vocat. *Cereris sacrum*, id est, sacrum Polybæten,
 cum quadam nota illius deæ dictum, quæ tueri sacer-
 dotem suum non potuit, aut noluit. Idæus viuens fue-
 rat auriga Priami. Videbat igitur eum eodem munere
 occupatum apud inferos, quo fuerat apud viuos: sed
 Aneam animæ innumeræ adibant, nec poterant eius
 aspectu fatiari, & auebant causas aduentus eius in lo-
 ca illa cognoscere, quas videbant singulares, & maxi-
 mas esse oportere. Donatus, Seruius.

CIRCVMSTANT ANIMÆ DEXTRA) Manifestum
 est poetam Aneam his verbis, *Circumstant anima dex-
 trã*, &c. laudem singularem quæsiisse: nisi enim vir
 magnus, & admirabilis fuisset, totique ciuitati Troia-
 næ propter virtutem, humanitatēque charissimus, &
 desideratissimus etiam mortuis. nunquam ad eum vi-
 sendum tantus animarum concursus esset factus: nun-
 quam extitisset illius iterum, iterumque videndi, &
 alloquendi tanta cupiditas. Sed hoc iam nosti, Virgi-
 lium studere hoc vnum, ut ex omni parte Aneam a-
 perire, latentēque efferat, & deum apud lectorem fa-
 ciat.

C enarrandum propositi, nec tamen in eodem capite 2.
 videlicet lib. 8. eorum allata enarratio, siue explanatio.
 Versus hi sunt.

*Nam qui lepide postulat alterum frustrari,
 Quem frustratur frustra eum dicit, frustra esse:
 Nam qui sese frustrari quem frustra sentis,
 Qui frustratur, si frustra est: si non, ille est frustra.*

Hos in hunc modum explicauit Muretus, ut memoriã
 prodidit eius auditor Iosephus Castilio, in Varijs lectio-
 nibus. Qui vult alium lepide fallere, dicere non debet,
 errare, ac falli eum, quem ipse fallere cogitat. Nam vbi
 quis sentit frustra alium operam dare, ut le fallat, cum,
 nisi is, cui dolus tenditur, fallitur, is ipse frustra est, qui
 eum frustrari volebat. Frustrari, est fallere. Frustra esse,
 falli, ac decipi. Hoc ego *θεωρημα* tum quia liber Casti-
 lionis nodum apud nos vulgatus est, tum propter Mu-
 reti gratissimam omnibus politionum doctrinarum a-
 maioribus memoriã, Symbolis nostris inferendum
 putauit.

LANIATVM CORPORE ΤΟΤΟ) Πέδιον ex habitu, &
 forma corporis: quod per effusionem totum deturpa-
 tum fuisse describit. Platonicè igitur designat corpus,
 id est, simulacrum corporis, à morte eundem apud in-
 feros habitum retinere, quem homine viuente posside-
 derat. Nascimb.

Sic miserum in modum laniatus est, ut adulter
 PPP 2 Hcl

vbi alias Senecæ sententias prorulimus. Fuerunt igitur gaudia ista falsa, quia stultorum gaudia, capta ex delectatione sensuum, communia cum brutis animantibus. Virgilius tamen ideo forsitan falsa nominat, quoniam dolum Græcorum respicit, quo decepti, cum nimirum eos abijisse putarent, qui latebant apud Tenedum, & eadem nocte reuerfuri, urbemq; delecturi erant, se omni generi læritiæ, voluptatisq; dederunt. Et quia causa gaudendi vera non fuit, ideo non verum, sed falsum gaudium.

CVM FATALIS EQVVS SALTU) Patifer, exitiabilis equus. De fatali equo, eiusq; vterq, armatorum refertur, lib. 2. *vicinamque armato milite complent. Scandiu fatalis machina murus, Fiera arnis, mediasq; minans illabiur urbi.* Posteriores versus de illis Eunnianis tractos vult Macrobius, quos lib. 2. recitauimus: nam & ibi commodè ponuntur, *Aut hæc in nostras, &c.* Salu dixit, quoniam equum vocarat, cum machina illa saltare, utpote lignea non posset. Allusio est igitur.

EVANTES ORGIA CIRCVM DVCEB.) Rem vestigium facit ab occasione religionis. Helena, ut Græcos in equo latentes, quos optime sciebat, alloqueretur, sacra se facturam simulavit, & ascitis quibusdam Troianis mulieribus, ipsa chorum ducebat, equumque ligneum ter ambiens, ut ait Homerus Odys. 4. proceres Græcorum in alio equi latentes nominabat, cui respondere volentes quidam, ab Vlyssè prohibiti sunt. Huc alludens, & tamen aliud dicens poeta, Helenam facit Orgia simulantem, & chorum matronarum ducentem: ut per speciem religionis, Troianis imponat: hoc est, ut Græcos signo luminis ex arce vocet in perniciem Troianorum. *Evantes*, Enoë caneres, ut Bacchicæ mulieres in sacris suis consueverunt. Nascimbæ. ** Euan unum est de Bacchi nominibus. Ovid. 4. Metam. Nycteliisq; Eleusiq; parens, & Iacchus, & Euan. Stat. in Syl. Bassaridum iactator Euan. Factum à bacchantum clamore. Hinc Baccha Euanter. Propert. Egrotat evantes dux Ariadna choros, Sil. lib. 1. Non ille cuntes Mæstylæ palluit iras.*

TVM ME CONFECTVM CVRIS) Excusat factum, quod somno se tunc dedit, cum maxime vigilia opus esset, à multitudine curarum, ex pristino bellorum tumultu, quibus grauius oppressus, facile solutus est in somnum. Hoc etiam modo factum Helenæ magis verisimile sit: dormiente enim coniugo, facilius illa Græcos domum recipere poterat. Nascimb.

EGREG. INTEREA CONIUNX) Nuptie Deiphobæ post mortem Paridis Helenæ. Deiphobus autem germanus Paridis. Helenus quoque Hectoris frater, post interfactum ab Oreste Pyrrhæum, Andromacham, quæ cum Hectoris fuerat, uxorem duxit, ut vidimus lib. 3. Enumerat alios Travaquell. in 7. leg. Coniug. num. 50. qui fratrum coniuges viduas sibi desponderunt. Nam viduarum nuptias sibi iungere, gravissimum scelus aut habitum est semper, aut haberi debuit. *Hæbræis licuit ita inire matrimonium cum defuncti fratris uxore, si ille decessisset absque liberis. Christianis legibus neutro modo fas.* Nec hoc loco dicit nomen eius, sed quod est grauius, matrimonij vocabulum postulat sanctum, & religiosum, & quod inuiolatam deberet existere, ut eo deestabilius teneatur, quæ coniugij fœdera sic prodidit, quod ipsum vox *egregia* insinuat, est enim ironica. Ergo hæc, inquit, mihi non sententiæ, arma, ipsamque ense subduxit, in quo poteram fiduciam,

habere salutis meæ. Vocat Menelaum, satisfactura ei hoc modo pro scelere suo, quasi violata matrimonij sanctitas, vllam satisfactione possit admittere. Inveniunt ipsum Menelaus, & Vlysses inuentor ille fraudum, ac scelerum, in quo iacebam cubiculum, & pæ, ut cernis, tam fædè mutilant. Hoc non dicit aperte, quia in promptu erat, quid fecissent sibi: & generatim à dijs scelerum vltoribus similia optat, unde talis vxor, tam infida, tam crudelis, & tam saui inimici prodierint. Donatus.

CAPITI SVBDVXERAT ENSEM) Terentius Eunuchus. *Ei cum eo clam subduxit mihi.* Vbi Donatus, furctim subtraxisti mihi, & hunc ipsum Maronis locum profert. Vide Alciati Parerg. libr. 5. cap. 4. Quateenus scenæ, aut argumento seruicium sit. Hoc enim quod Deiphobus ab vxore Helena se proditum, & Troianis obiectum dicit, cum tamen in 2. Æncid. in regia Priami dicatur inuenta, capta vrbe, zelotypiæ maritali adscribendum putat.

INTRA TECTA VOCAT MENEL.) Cum hic locus pugnare videatur cum illo, qui est lib. 2. vbi non in Deiphobi, sed Priami adibus reperta Helena dicitur, ostensum illic, quomodo conciliari possint, & sublata discrepantia.

SCILICET ID MAG. SPERANS FORE MVN.) Duas causas proponit: maritum sibi hoc modo deuincire voluit: & adulterij apud eum offensionem tollere. Sed hoc nimis stultè.

PIO SI POEN. ORE REPOSCO) Non dubitat, an piè faciat, hosti pœnas imprecando, sed præmolit imprecationem, quasi dicat, atrociter quidem, sed tamen piè, ac legitime se facere, cum tam scelera ipse immerens tractatus sit.

HORTATOR SCLEER. ÆOLIDES) Æolides Æoli nepos, cuius mater Anticlea, antequam Laerte nubere à Sisypho Æoli filio compressa fuit.

SED TE QVI VIVVM CASVS) Audisti, inquit, casus meos: etiam ipse vicissim refer, qui re casus viuum ad inferos miserint, an pelagi erroribus huc veneris, non rectè ad inferos, sed ad locum, vbi inferorum descensus est, ad Auernum: an dij, an aliqua fortuna te compulerit adire hæc horrida, & tenebrosa loca. *Quæ sit ista Deiphobus: sed Æncæ responsonem optimo consilio poeta præterijt, ne rebus, præter quas ventum fuerat, mora prolixior fieret: vel repeterentur ea, quæ superius dicta sunt. Sed tamen Æncæ non fecit negasse responsum. Interuenit enim interdictio Sibyllæ, quæ cum videret diem labi, fabulas omnes, & moras abscidi t. Donatus.*

VT TRISTES SINE SOLE DOMOS) Ex Odys. 1.

Τὴν αὐτὴν ὡς δὲ σῆνε λατῶν φῶς ἠελίοιο Ἠλίου δόρα ἰδὴς νεύουσι, ἀτερπέα χαῖροις.

Et autem sine solo domos, sic Euphid. *ὄμιον ἀνάλιον.* & in Alceft. *ἀνάλιος δόμος.* & in Hercule *ἀνάλιος ἰμυχῶς.* Homerus. *Odys. 1. χαῖται ὑπὸ στυγερῆν ἀφῆδμον.* German.

LOCA TVRVIDA) in quibus fontium clamoribus, & pœnis tumultuantur omnia.

Nox ruit Ænea, nos flendo ducimus horas:
540 Hic locus est, partes vbi se via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit,
Hæc iter Elysiûm nobis: at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne saui magna sacerdos,
545 Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I DECVS, I, NOSTRVM, MELIORIBVS VTERE FATIS.
Tantum effatus, & in verbo vestigia torfit.

HAC VICE SERMONVM) verborum, & sermonum A ista vicissitudine.

MED. ÆTHERIO CVRSV TRA. AXEM) Hinc colligunt interpretes, nocte ciuilem à meridie, sicuti diem à media nocte Romanos inchoasse. Vide Gellium lib. 3. cap. 2.

TRAIECERAT) Traicere vocabulum propriè nauticum, cum quippiam in litus, ripamue vltiorem transfuchitur, habetque sub agendi significatione frequenter tuos accusandi casus, ut apud Cic. Rhodanum copias traiecit. Aliquando tamen ablatiuo contentum est. Lilius, amnem vado traiecit. Sed per metaphoram, ut hic quoque, ad caelestia refertur. Cic. de diuinar. Assyrij traiectiones, motusque stellarum obseruauit. Sed & ad alia quoque transfertur. Propert. lib. 1. eleg. 16.

O vinam traiecta causa, mea vocula, rima Percussas domina veriat in auriculas.

GERMAN. SED COMES ADMONVIT) Sibylla, quæ ideo Æncæ fuerat iuncta, ut in omnibus instrueret ignorantem, commonuit fabularum tractationibus occupatum, intelligens totum diem minimis, & inutilibus narrationibus posse consumi. vsa est breuitate sermonis, ne moras, quas remouere cupiebat, ipsa plurimum loquendo nutirret. Donatus.

NOX RVIT ÆNEA) Admonet Sibylla Æncam, ne statutum sibi tempus otiosus colloquiis conterat, quia breue est, nec vltra noctis spatium, quod iam dimidium præterierit, extendatur. Nascimb.

LOCVS EST, PARTES VBI SE VIA. F. IN AMB.) Docet Crinitus lib. 5. cap. II. hæc Virgilium à Xenocrate, & ipsum à Gobrya mago transfulisse in Axiochum. Lege totum caput. Loca beatorum à dextris statuuntur, damnatorum à sinistris: quemadmodum in sacrosancto Evangelio dicitur, hædos fore à sinistris, oues autem à dextris. *Impia tartara*, quæ continent impios, nota figura.

NE SAUI MAGNA SACERD.) Sauiare χαλπαίως, sæuus χαλπῶς, difficilis, immitis. Inde etiam sauitia D asperitas quædam, & itacundia, χαλπαίως. Terent. And. *Ab ne saui tamopere.* Quo loco monet Donatus, ne, imperatuo magis, quam coniunctiuo adiungi.

EXPLEBO NVMERVM, REDDARQ. TENEB.) Constat numerorum certam, constitutamque rationem animas sociare corporibus. Hi numeri dum supersunt, perfecerat corpus animari: quum vero deficiunt, mox arcana illa vis soluitur, qua societas ipsa cõstabat. Et hoc est, quod fatum, & fatalia vitæ tempora vocamus. Anima ergo ipsa non deficit, quippe quæ immortalis, atque perpetua est: sed impletis numeris corpus fatiscit: nec anima lassatur animando, sed officium suum deserit corpus, cum iam non possit animari. Hinc istud doctissimi vatis, *explebo numerum, reddarque tenebris.*

Hæc est igitur naturalis verè mors, cum finem corporis solus numerorum suorum defectus apportat: non cum extorquetur vita corpori, adhuc idoneo ad continuationem ferendi. Macrobius in Som. Scip. lib. 1. cap. 13. Rhodigin. lib. 22. cap. 6.

Ne saui, inquit Deiphobus, o Sibylla, iam iam abibo, ne vobis in mora sim scilicet, hincque discedam in tenebras, ut ibi annorum numerum ad eluendas culpas meas mihi destinatum compleam. Locus profectò est intellectu difficilis, ex penitentiis diuini Platonis mysteriis erutus, & à nullo hæctenus (quod ego viderim) rectè explicatus. Scire igitur oportet, animas cum è corporibus excesserint, in variis, iuxta Platonis doctrinam, purgatorijs supplicijs versari: nam peccatorum maculas idcirco doloribus Plato aboleri docet, quia videlicet voluptatibus inoleuerint. Ad purgandas itaque animas, culpasque delendas, Plato ipse numero vitæ denario, nunc simplici, nunc multiplici, ea ratione, ut triplici gradu, qualemcunque animorum culpam elui, purgarique posse existimet: decennario, centenario, millenario: nam pro quolibet voluptatis gradu, decem adhibet tormenti gradus. hinc fit, ut summa supplicij animarum longitudo, absolutaque delictorum purgatio millium annorum spatio finiatur. Quæ cum purgata fuerint, tunc maxime aptæ videntur, ut rursus in humana transmigrant corpora. Primus doloris, siue supplicij gradus, numeri est decennarij: secundus centenarij: nam si denarius numerus in se ducatur multiplicando decies decem, ex eo nascitur centenarius: tertius millenarij: si enim computes decies decem decies, millenarium conficies numerum. Propterea de quibusdam animis, ad quos purgandos centum opus erat annis, à poeta dictum est, *Centum errant annos.* De quibusdam verò alijs, qui absoluto annorum spatio indigebant, dicitur est.

Hæc omnes vbi mille rotam voluere per annos, Lethæum ad fluuium deus euocat agmine magno, Scilicet immemores supera vi conuexa reuisant, Rursus & incipiant in corpora velle reuerti.

Inquit ergo, *explebo numerum, reddarq. tenebris.* *ἕσπερον ἀπότρεπον* hic esse videtur in sensu. Nam illud posterius dictum fuit, quod prius dicendum fuerat: nam prius tenebris reddatur, quam numerum annorum compleat necesse est. Sit igitur sensus: à vobis discedam, in tenebrasque, ibique annos purgationis meæ explebo. Si verò *ἕσπερον* non probes, sic accipito. *explebo annorum numerum*, quo expleto reddar tenebris, id est, rursus humanum corpus occupabo. Nam anima humano inclusa corpori, tanquam in carcere teterrimo, densissimisque in tenebris versari, oblitescereque videtur. Lege Platonis dialogum de isto, ibique Græcos interpretes, sed Martellij imprimis Latinum interpretem. Nascimb.

Seruius, *explebo numerum*, minuam numerum. Causam tacet. Est autem hæc, Deiphobus cum Æncæ, & Sibylla

535 Hac vice sermonum rosæis Aurora quadrigis
Iam medium ætherio cursu traiecerat axem
Et fors omne datum traherent per talia tempus,
Sed comes admonuit, breuiterq; affata Sibylla est.

Sybilla numerum constituebat ternarium, quo inferi tri- stantur, ut superi numero impari gaudent. Dixit igitur. Ne scilicet magna sacerdos, discendam, miniam numerum ternarium, quem hic constitui nefas est. Modicius cap. 35.

I DECVS, I NOSTRVM, MEL, VT. FAT.) Cum duobus locutus est diuerso genere. Placuit itatam vatem, & Aeneae felicitia optauit, & prospera: sed breuiter, ne loquendo pluribus, moras neceret, quod reprehendat Sibylla. Donatus.

Respicit Aeneas subito, & sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro,
550 Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetq; sonantia faxa.
Porta aduersa ingens, solidoque adamante columna:
Vis ut nulla viuum, non ipsi excindere ferro
Caelicolae valeant: stat ferrea turris ad auras:
555 Tifiphoneque sedens palla succincta cruenta,
Vestibulum infomnis feruat noctesque, diesque.
Hinc exaudiri gemitus, & saeva sonare
Verberatum stridor ferri, tractaeq; catena.

MOENIA LATA, TRIPL. CIRCVND. MVRO) Descriptio loci, quaestionibus, & supplicis recte conueniens. Nam triplici muro erat clausus, ne reis esset elabendi occasio. Porta eius adeo dura, & firma, ut neque humana, neque diuina vi conuelli, frangi; posset. Omnia fluuius ambibat, faxis, & vorricibus flammis copiosus, qui transiri propter rapacitatem, & faxa, quae voluebat, propterq; incendia non posset. Turris illic fuit educta in altitudinem nimiam, tam fortis, ut ferreis saxis videretur extructa. In foribus Furia fuit, egressus diligenti cautela custodiens, die, nocteq; continue peruigil, flagellis terribilis, & armata serpentibus. Quid illic non crudele, ac triste potuisset esse, vbi nihil gerebatur, nisi quod tormenta monstraret, aut poenam; Denique gemitus, & sonitus verberum, & tractarum catenarum stridor auditus, quid ageretur euidentissime nuntiabat. Donatus.

Prima acie constant, sicuti contemere fuerat. Sic Plin. de adamantibus lib. 37. c. 4. Incudibus deprehenduntur, ita respuentes ictum, ut ferrum vtrunque disfulset. Ex Lamb. in Lucret. *Hinc tantum sanguini cedere adamantem proditum est.* Vnde D. Cyprianus lib. de duplici martyrio, *effusus nationis, quae Romani nunquam frangere, vel domare potuerunt, Christi sanguine nix esse emollitus. Nullus adamans corde saxeo peccatorum durior. Hoc igitur cor ferreum, cor facuum, cor plusquam adamantinum emollit sanguis Christi.*

FLAMMIS TORRENTIBVS) quia rapidus & igneus, ideo in morem torrentis, qui rapide fertur, ambit flammis suis moenia illa Phlegethon.
SOLIDOQVE ADAMANTE COLVMNAE) Adamas ex re dictus, quod nulla vi domari, hoc est vinci, frangi; possit: a verbo *δαμνάω*, seu *δαμνάω*, quod domare significat, & particula priuante, a. Lucret. lib. 2.
In quo iam genere imprimis adamantina saxa

NON IPSI EXCIND. FERRO CAELICOLAE) Amplificatio plane incredibilis: quid enim diuina potentia non possit?
STAT FERR. TVRR. AD AVRAS) prodigiosa altitudo indicatur.

Constitit Aeneas, strepitumque exterritus hausit.
560 Quae scelerum, facies: o virgo effare: quibusue
Vrgentur poenis: quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui. Dux inclyte Teucrum,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen.
Sed me cum lucis Hecate praefecit Auernis,
565 Ipsa deum poenas docuit, perque omnia duxit.
Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna,
Castigatque, auditque dolos, subigitque fateri
Quae quis apud superos, furto letatus inani
DISTVLIT IN SERAM COMMISSA PIACVLA MORTEM.
570 Continuo fontes vltrix accincta flagello
Tifiphone quatit insultans, toruosisque sinistra

PALLA SVCCINCTA CRVENTA) Ouid. de eadem Tifiphone.
*Nec mora, Tifiphone madefactam sanguine sumis
Impurum faciem, fluidosq; cruore rubentem
Induitur pallam, sortisq; incingitur angue.*
TVR STRID. FERRI, TRACTAEQVE CATEMÆ) Intellectio: nam ex stridore ferri, & tractis catenis diros cruciatus damnatorum animorum accipimus, quibus *audiat dolos* exercentur. Est autem nominandi casus *catena*, non gignendi: vna enim catena tantum sonum non posset edere. Montfort.

Inten

Intentans angues, vocat agmina saeva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
Panduntur portae, cernis custodia qualis
575 Vestibulo sedeat: facies quae limina feruet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
Sauior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
Bis patet in praecipit tantum, tenditq; sub umbras,
Quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.

STREPITVMQVE EXTERRITVS HAUSIT) *ἰσχυρῶν* A qui illuc veniunt, quibus in studiis versatus sit, dum in corpore esset, quaestionem habent. at nullus ibi mendacio relictus est locus.

CASTIG. AVDITQVE DOLOS) prius utique audit, deinde castigat. *ὑπεροχολα*. Existimo autem ad verba referri *τὸ castigat*: ut intelligamus eum fontes etiam verbis atrocibus increpare.

QVAE SCEL. FACIES, QVIBVSVE QVIS) Narrandi materiam Sibylla praebet. Tria potissimum percontatur: species scelerum: quibus supplicis multentur: postremo, quis sit plangor ille, qui ex intervallo audiatur.

SVBIGITQVE FATERI) Pro cogit, frequenter potissimum cernas probatis scriptoribus. Noster lib. 5. *esse subigit Amissa socios ignora linquere terra*. Lib. 7. *neque fluctibus actos Atro subigit hyems vestris succedere terris*. Sallust. Catilin. Ambitio multos mortales falsos fieri subegit. Saep Tacitus. Vi amoris subactus: Et, operas arena promittere subegit. Liuius. Qua subactus iniuria, inquit, contra P. Rom. bellum tam infesto animo susceperit.

DVX INCLYTE TEVCVRVM, NVLLI FAS CASTO) Respondet Sibylla, primum Aeneae benevolentiam sibi concilians, commendatione virtutis, & gloriae illius, ex rebus ab eo praclare gestis. *Castus*, Latinis qui Graecis *ἀγνός*. Vide plura in 3. Aeneid. super illo, *Et casti maneat in religione nepotes*.

AVD SVPER. FVRTO LAET. INANI) Prouerbum est, Tempus omnia reuelat. Gellius lib. 12. cap. 12. in hac sententia versus Sophoclis producens, admonet quendam veterem poetarum Veritatem temporis filiam vocasse: quod licet aliquandiu lateat, progressu tamen temporis in lucem emergat. Hoc ipsum voluit Thales, cum dixit, tempus esse sapientissimum, utpote quod cuncta reperiat, eruaturque. Haec alludit Virgil. Vide plura in Chiliad.

SCLERATA. INSIST. LIM.) Limen ideo sceleratum dixit, quia Furiarum sedes est in limine, vt li. 4. *Vltrixque sedem in limine Dirae*. At sedes ea Furiarum vocatur scelerata Ouid. lib. 4. Metamorph.

FVRTO INANI, latebra non valde profutura, quippe quae fuerat publicanda post mortem. Seruus. Loniatus in Eunuch. Terentij: Omne malum factum dicitur furtum, citat hunc Maronis versum. Furtum hic non accipit pro ablatione rei alienae, inuito domino: sed pro omni noxa mala, furtim, & in opere perpetrata. Mors.

Carceris ante fores clausas adamante sedebant, Deque suis avros pestebant crinibus angues. Quam simul agnoscunt inter caliginis umbras, Surrexere dea: sedes scelerata vocatur.

COMMISSA PIACVLA) Piacula vocantur sacra, quae fraudem, aut scelus, aut flagitium expiant. Commissum autem piaculum est, cum id factum est, cuius causa piaculum dandum, facienda sacra piacularia, vt cum fraus commissa est, aut facinus. Sic commissum stipulatio dicitur a Iureconsultis. Turneb. lib. 28. c. 46.

German. SED ME CVM LVCIS HECATE) Occurrit obiecto *ἡ ἑστία*. Querit enim poterat, vnde haec ipsa cognouisset. Refert ergo se haec omnia edoctam a Proserpina, & illius ductu loca illa subterranea suis oculis perultraisse. Sic maiorem sibi fidem, auctoritatemq; conciliat. Nascimb.

DISTVLIT IN SERAM MORTEM) Non est sensus, distulit poenitentiam delictorum suorum, vsq; ad tempus mortis, vt iam moturus ea expiaret, quomodo quidam Christiani parum Christiane faciunt: sed distulit eo vsque, donec differendo moreretur. *Bis in denotat limen*. A morte autem non poenitentiae, sed iustitiae diuinae locus est. Et eam in inferno nulla sit redemptio, & carcere illo purgatorio non datur exire ante solutum quadrantem nouissimum.

GNOS. HÆC RHAD. H. DVRISS. REGNA) *Stat. Thebaid.* Arbitrator hos dura versat Goryniius vna, Vera nimis potens, adigitq; expromere vitas Vique retrō, & tandem poenarum lucra fateri.] Retaliatio, siue poena talionis, vulgò Rhadamanteum iudicium dicitur, vt est apud Aristotele Ethic. Nicom. lib. 5. cap. 5. de quo elegans extat Hesiodi carmen.

VLTRIX ACCINCTA FLAGELLO TIFIPH.) Adest Furia, reos flagello circumsecans, intentans angues, vocas forores, vt tormentorum metu formido corum angeatur.

Lex recta est, cum quis patitur, quae fecerit ipse. Erasmus Rhadamantheum iudicium de incorruptis, & seueris prouerbialiter dici existimat. Sed magis specialis est interpretatio, quam ex Aristotele adduxi. Plato de leg. lib. 12. solitum finire controuersias Rhadamanthū ait, iuramento per deos delato: quod nemo sit adeo impius, qui non putet deos esse: vnde Rhadamanthei iudicium videtur dici, non solum quod incorruptū est, sed quod confestim, & absque mora fertur. Alciar. Paterg. lib. 9. c. 8.

AGMINA SAeva) cum de duabus loquatur, vt lib. 1. de ventis quatuor, *illi agmine facto quae data parturunt*, Et lib. 2. de duobus serpentibus, *illi agmine corra Laocoonia petunt*, vbi imperus intelligendus est tantus, quātus esset alicuius multitudinis. Sunt tres Furig, Alecto, Tifiphone, Megera, quarum mythologia vide apud Fulgentium lib. 1. Phurnutus Furias dicit esse peccatorum exat.

examinatrices. Dictas Megaram, Tiphonem, Alecto, quod odio, ac punitione perfequantur homicidas, idq; sine vlla intermissione factitantes. Reuera esse venerandas, & Eumenides, quod naturæ benignitatem ad homines dirigant, vindicando scelera.

TVM DEMVM HARRISONO) Mittitur, inquit, post verbera ad æternum supplicium, & est securus ordinem iuris antiquum. Nam post habitam quæstionem in Tulliano, ad vltimum supplicium mittebantur. Alij volunt, Sibylla loquente, portam esse parfactam, & hoc ex persona poëte dictum: alij continuant narrationem. Seruius.

CERNIS CVSTODIA QVALIS) Sibylla aliud ex alio auget per ratiocinationem: sic enim Quintilian. appellat id confirmationis genus. Nam ex forma, & aspectu Megaræ, quæ in vestibulo est tartari, faciliè perspicere potest, qualia sint impiis in tartaro parato supplicia. Quam autem Hydram antè in aditu inferorum posuit, cum ait, Et centum geminus Briareus & belua Lerna, tamen cum ibidem etiam thalamos Furiarum esse dixerit, Ferreusq; Eumenidum thalami, quas tamen hic rursus constituit, intelligendum est, ex opportunitate temporis, & rerum necessitate hæc, illuc acciri (vt apud huc poëtam passim videre est) hæc, & illa incolere loca. Ergo Hydra cuius sedes in aditu inferorum est, & in tartaro etiam quandoque deorum voluntate versatur: vt quia scruior est, & perniciosior Furiis, grauiore etiam cruciatu impios afficiat. Nascimb. Hydræ significatum, cuius vno præciso capite anguineo, alia, atque alia è vestigio repullularunt, multi alius, atque aliis modis interpretati sunt: nos ea contenti sumus expositione, quam Plato Euthydemo posuit, vbi per eam, perinde ac per cæcram,

- 380 Hic genus antiquum terræ, Titania pubes, Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo. Hic & Aloidas geminos, immania vidi Corpora: qui manibus magnum rescindere cælum Aggressi, superiq; Iouem detrudere regnis.
- 385 Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas, Dum flammæ Iouis, & sonitus imitatur Olympi. Quattuor hic inuectus equis, & lampada quassans Per Graiùm, populos, mediæq; per Elidis vrbein Ibat ouans, Diuumq; sibi poscebat honorem,
- 390 Demens qui nimbos, & non imitabile fulmen Aere, & cornipedum cursu simularat equorum At pater omnipotens densa inter nubila telum Contorsit (non ille faces, nec fumea tædis Lumina) præcipitemq; immani turbine adegit.

HIC GEN. ANTIQ. TERRÆ TIT.) Descriptio tartari carcere, speciatim enumerat, quos ob quas impietates, graues superis pœnas dantes illic viderit. In prima autem acie collocat Titanum gentem nefariam, quos ob singularem in deos impietatem in fundo imo luctari dicit. Montfort. & addit multa de Titanibus.

HIC ET ALOIDAS GEM.) Aloidas Otum, & Ephialten accipimus, Aloei, & Iphimediæ Neptuni filios, mira corporum proceritate, quippe qui singulis mensibus nouem digitis crescerent. Hi montes montibus imponentes, in cælum ascendere, ac Iouem detrudere sunt conati. Apud inferos ad columnam auer-

sophisticas ait nugas significari. Hydram Pausanias vno tantum capite præditam scribit; sed enim Pitanter Camireus multa illi capita tribuit. Alcæus ἀνεκέφαλον vocat, ἀνεκκεφαλον Simonides, quem Maro sequitur. Sed enim hi vbi sunt numero multitudinem significante, more poëtico: numerus enim nouenarius, neque non quinquagenarius ex iis sunt, qui multa significant: vt illud apud eundem Maronem, Quinquaginta inuis famula. pro, plurimæ. Pierius lib. 16. in Hydra.

TVM TARTARVS IPSE BIS PATET IN PRÆCEPS) Vertit locum ex Homero, Iliad. A.

Ἡ μιν ἐλόν, ἴδω ἐς τάρταρον ἠέροντα, Τῆλε μάλα κχι βαδίσον ὑπὸ χθονὸς ὄψι βέρβερον, Ἐνθα σὺδ ἠρεμῆ τε πύλαι, καὶ χαλκῆος ἐδάος Τόσσον ἐνεσθ' εἰδέναι, ὅθ' ἔρανος ἐσ' ἄπο γάλας.

Huiusmodi quiddam protulit Lucret. lib. 4. At conlectus aqua dignum non altior vnum, Qui lapides inter sisti per strata viarum, Despectum præbet sub terras impete tanto, A terris quantum cali patet alius hiatus.

Vrsin.

QVANT. AD ÆTHER. CÆLI SVSP. OLYMP.) olympum dici pro cælo, ab altitudine montis olympi, vel pueri Grammaticis primum inbuti sciunt. Olympi autem sunt plures hoc nomine dicti montes; è quibus palmam celsitatis obtinet Thesalicus. De notatione vocis olympi hæc Etymologus. Ολύμπτος δὲ οὐ σημαίνει, τὸ ἕρανος, καὶ τὸ ὑψηλὸν ὄρος τὸ ἐν ὑμπερίοις, ἀλλὰ τὸ ὀλοῦσθαι, ἵνα εἴη τὸ εἶδος ἀστροῦ, ἢ ἀστροῦ τὸ ὀλοῦσθαι τὸ ἀπὸ τοῦ ἕρανος, καὶ ἢ ὀλοῦσθαι ἐτυμολογία, μόνον τὰς τῶν ἕρανος ἀρρίξας σημαίνει, καὶ ἢ ὀλοῦσθαι τὸ ὄρει, ὡς ἀρχαῖοι, καὶ ἢ ἕρανος οὐκ ἔστι.

C

si alter ab altero serpentibus sunt deligati. Hyginus cap. 28.

Apollod. libr. 1. Neptuni filios facit, qui quotannis latitudine cubitum, longitudine vnam increuerint. Nono anno adeptos latitudinem cubitorum nouem, vlnarum rotidem, bellum Ioui intulisse, cælumque per montes montibus impositos ascendere conatos. Præterea gloriatos, se de mari continentem, de continente mare facturos. Ephialten Iunonem, Otum Dianam coniugem sibi depoposcisse, Martem in vincula coniecisse, &c.

De iisdem Lucianus in Charonte, tom. 2. ὁμο-

ρος ὁ ποιητὴς φησὶ τὰς Αλοίδας ὄρας, &c. Homerus poëta dicit Aloei filios, cum & ipsi duo essent, adhæc pueri, ita tuisse olim vnâ cum radicibus Olfam euillum Olympo superimponere, deinde & huic Pelion: quod arbitrarentur hoc pacto sufficientem se ad gradum, & ascentum in cælum habituros. Verum hi adolescentuli impij cum essent, audaciæ suæ pœnas dederunt. Idem, vt Dion. Veneri filia narrat Iliad. Martem vinculis contri-ctum, totos tredecim menses in custodia habuerunt. Claudian. de bello Getico, eorundem his verbis meminit:

Quid mirum si regna labor mortalia vexat? Cum gemini fratres, genuit quos asper Aloeus, Martem subdidit vinculis, & in astra negatas Tentarunt munire vias, steretique reuulsis Penè tribus scopulis, caelesti machina bello.

VIDI ET CRVD. D. SALMONEA PŒNAS) Salmoneum Æoli filium quiddam bombardis simile, quo Iouis fulmen imitaretur, adiuuente aurumant. Lege cap. libro 1. apud Magium. Crinitus libr. 2. cap. 10. Sallustiani cuiusdam loci imitatione hæc dixisse Virgilium scribit. Hyginus cap. 61. hæc habet de Salmoneo. Salmoneus Æoli filius, Sisyphi frater, cum tonitrua, & fulmina imitaretur Iouis, sedens in quadriga, & faces ardentes in populum immitteret, & ciues: ob id à Ioue fulmine ictus est. Vide Apollod. lib. 1. Vide insuper quæ diximus in l. Georg. ad illum versum, Ipse pater media nimborum in nocte coruscæ Fulmina molitur dextra.

* Inter epigraphias 3. Authol. est etiam huius Salmonei, si tamen dicendum est hoc nomine. Loquitur eius statua, quæ de cælo videtur fuisse caesa. Versum hæc est sententia. Ζαανης Πολυετῆτι Θραϊνὸν ἔλαβον. Sum autem Salmoneus ille, qui contra Iouis tonitrua in sanium. Et is me iam apud inferos versantem rursus in statua persequitur, ac me fulminat, odio scilicet habens vel ipsum matum simulacrum meum. Contine flammam Iupiter, admittit iram: sum enim scopus inanimatus, cum anima carentibus signis noli belligrare. Hæc tibi versus graecos.

Κεῖρ με πολυκλήτην Ζαανὶς κάθη, ἐμὴ δ' ἐπέη Σαλμωνίου, βροταί: ὁ δὲ δὴ ἀντιμῶνιν. Ὅς με καὶ ἐν εἰδῇ πορθεῖ σάλη, καὶ με κερχονοῖς Βάδαι μισῶ. καὶ καὶ λαλοῦμαι τύπον. Ἰσχε Ζεῦ πρὸς ἕμε, μὴ βίαι χαλκῆος ἐμὴ τὸ ἔπος, Ὅσσοι: ἀψυχροῖς εἶσθε καὶ πολέμοι.

Salmoneus, inquit Iunius Adag. Cent. 2. adag. 1. filius fuit Æoli Elidis reguli, ex Laodice Aloei, qui curruum rotas æreis canthis obvunitas, super pontem æneum, quem construxerat, agitaſſe, ad imitanda vera tonitrua, & immisissis in homines facibus, neci eos dedisse legunt. Valerius Flac. lib. 1. Salmoneus nondum ille fulvens, quum singeres alis Quadrisida trabe tela Iouis. Iam,

- 595 Nec non & Tityon terræ omni parentis alumnum Cernere erat, per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur: rostroq; immanis vultur obunco Immortale iecur tundens, fecundaque pœnis Viscera, rimaturque epulis. habitatque sub alto
- 600 Pectore: nec fibris requies datur vlla renatis: Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque? Quos super arra silex iam iam lapsura, cadenti Imminet assimilis. lucent genialibus altis Aurea fulcra toris, epulæq; ante ora paratæ
- 605 Regifico luxu: Furiarum maxima iuxta Accubat, & manibus prohibet contingere mensas, Exurgitque facem attollens, atque intonat ore.

A Salmoneus alter, parcemiæ specie vsurpatur à Symmacho, de supra modum superbo, & elato. Verba eius sunt ad Theodosium Imp. vbi deprecatum honorarij vehiculi vsum, ista. Absit, vt moderator vrbs liberæ, atque ideo deuota, tanquam Salmoneus alius inuachatur. Eunapius Sardiarius in chronographia, de Eutropio Eunucho, aduersus quæ inuectiue extant Claudiani poëte. Τὸ ἐκεῖνο ἠρώτος ἐς τὸ ἄνω κατέσεν ἀπὸ αἰῶνα, καὶ κατέβροντησεν, ὡς ἐὶ μόνον Περσῖνος ἦν αἰσῶς, ἀλλ' ὁ τῶν μὴδὲ Σαλμωνεύς μίμρον τὴ χροῖμα κορὴς αὐτὸν ἦν. Id est, illius potentia adeo concussit omnia, & tonitru quodam percussit, vt non modò Rufinus esse reipsa deprehensus fuerit, sed fabulosus ille Salmoneus nihil fuerit, præ isto, &c.

DIVVM POSCEB. NON.) Propriè vsus est verbo, posco. Nam auctore Donato in And. Terentiij, petimus precariò, poscimus imperiosè postulamus iure. Volebat ergo Salmoneus à suis pro altero Ioue haberi.

AT PATER OMNIP. D. INTER NVB. TELVM CONTOR.) Lib. 1. Æneid. de Pallade in sacilegum suum animaduertente.

Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem Distinctis raris, eueritque equora ventis. Lucret. lib. 5. de fulminato à Ioue, & in terram excussò Phaëthonte.

At pater omnipotens, ira tum percitus acri, Magnanimam s' hæc honta reperni fulminis ictu Deturbauit equis in terram.

C Ouid. 2. Metamorph. At pater omnipotens, &c. post aliquot versus sequuntur hæc:

Inonat, & dextra vibratum fulmen ab aure Misit in aurigam, peritæque animæque, rotisque Exiit, & seuis compeſcivit ignibus ignes.

NON ILLE FACES, NEC) Sententia loci est, Iouem non simulato, fictoque fulmine Salmonei commentum, imitationemque contriuisse, sed vero genuinoque fulmine, vt quod ἐργασταῖον sit, & vehementius, penetratiusque, hanc interpretationem suggerente Lucretio lib. 2.

Perfacile est animi ratione exsoluere nobis, Quare fulmineus multo penetratius ignis, Quam noster fluat è tadis terrestribus ortus. Dicere enim possis, caelestem fulminis ignem Subtilem magis è parvis constare signis, Atque ideo transire foramine, quæ nequit ignis Noster hic è lignis ortus, sedaque creatus.

Quæ respondere videntur huic Maroniano, fices, nec fumea tadis Lumina, &c.

D

Imposuit:fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum inualit natæ,veritósque hymenæos,
Aufi omnes immane nefas,ausóque potiti.

625 NON, MIHI SI LINGVÆ CENTVM SINT, ORAQVE CENTVM,
FERREA VOX,omnes scelerum comprehendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possim.

Hic quibus invisit frat.) Tria scelera duobus
primis verbis complexus est.Odium in frater, quod
tanto est detestabilius quoniã nihil debet esse frateno
amore coniunctus. Percussorem, vel etiam eadem
parentis vtriusvis, & fraudem clienti factam. De qua
sic est in XII.vt quidem Servius recitat.PATRONVS SI
CLIENTI FRAVDEM FECERIT, SACER ESTO.Si enim
clientes sunt quasi colescentes, patroni quasi patres tan-
tandem est, clientem, quantum filium fallere.

Ita natura comparatum est,vt aut nullo modo, aut
non nisi totuẽ in illos, quos odio prosequimur, oculo-
rum acies intendatur: vnde, quos odimus, inuisi dicun-
tur. Nutrix apud Euripidem de Medea in liberos odio,
& vtriusque inuicem, id est odio inuicem, Clytæmnestra apud
eundem, cum Achilli indignata, quod Iphigeniæ filiæ
nuptias respueret. ait se eum posthac rectis oculis in-
tueri non posse. & vtriusque inuicem, id est odio inuicem, Plantinius
Iupiter sub Amphitruonis persona, cum irata Alcme-
na colloquens, inquit,

Quo te auertisti nunc? Alia ingenium meum est,
Inimicos semper oia sum obtraherier.

Sophocles Aiace, iam mentis compotem inducit se-
cum quærentem, quales oculos patri Telamonia ap-
parens ostendat. Quomodo ille nunquam se nudum
(id est, sine præmio re bene gesta) reuertentem intueri
sustinebit.

Kal' aidiõv õmua' aialõv d' uleõvõv p'aveis
Telamõniõv: tõiõv me t'aleõvõv aõvõv eiaõv eiv
Tõvõvõv õvõvõvõv õvõvõvõv õvõvõvõv

Est & apud Nonium locus Attij in Erigona, huic non
dissimilis, in Porcet.

Quibus oculis quisque nostrum poterit illorum obtui-
Vultus, quod iam ab armis anni potuerit?

Tanquam auctarium superaddamus Ennij versus ad
hanc rem peracommodos.

Quis pater, aut cognatus, uolet nos contra tueri?
Aduersabuntur semper nos, nostrasq; uoltra.

Ad quem locum, quæ legisti super verbo inuisit, anno-
tauit Hieron. Columna, cui suum sibi reddimus.

PULSATVSVE PARENIS) Dicamus aliquid de
parricidio, parricidis, eorumq; supplicio, quia nos Vir-
gilius admonuit, qui illis quoque locum apud inferos
cruciandis constituit. Nam hic pulsatus parens uelã meo-
ar, est interfectus parens. Sic creditissimus vir Hier.
Columna, qui & apud Ennium in 1. Annali, illud à La-
rentia altrice ad Romulum, postquam ille Remum
occiderat, Ast hic, quem nunc in tam toruiter increpuiisti,
explicandum putat, obiurgando interfectisti, vt sit per
eandem figuram dictum. Est enim ibi increpare mini-
tando percutere, quomodo irati solent, qui vnã cum
contamelis, & conuictis manus quoque iniiciunt, ac
lædunt. Sed ad propositum regrediamur.

Hoc tam horribile scelus visum esse Persis, narrat Ho-
rodotus lib. 1. vt neminem unquam aut patrem, aut ma-
trem suam occidisse crederent: neminem unquam legitim-
um, ac germanum suum: sed omnes tales aut suppositi-
tios, aut spurios fuisse. Parentibus, ubi à Deo opt. max. dis-

cesserimus, plurimum nos debere, nisi quis humanitatem
omnem exuat, nemo ignorat. Itaque non homines modo sensu
quodam arcano, pietatis in parentes, sed etiam nonnulla a-
nimantes admonentur. Cicoria enim, vt infantia sua vices
rependat, uetulos parentes alit. Vnde & pro iustitia symbo-
lo auis hec merito usurpata est. Nonnulli tamen sprete lege
nature, per summam immanitatem parentes suos è medio
sustulerunt. Solon nullam in parricidas pœnam decreuit,
quod id scelus neminem præ indignitate commissurum pu-
taret. Idem Romulum respondisse Plutarchus auctor est.
Plato dialog. 11. de legibus. Qui cadis (inquit de parricidio
loquens) huiusmodi condemnatus fuerit, tam à iudicium
ministris, quam à magistratibus occidatur, irabaturque
extra urbem in statuum trinum nudus, ubi singuli magi-
stratus pro vniuersa ciuitate in mortui caput lapidem mir-
rant, atque ita ciuitatem omnem expient. Apud Romanos in
culleum infuebantur coriaceum cum simia, vipera, gallo
gallinaceo, & cane, de quibus tamen nihil est apud Cic. in
Rosiana: quia uidelicet antiquius solus parricida in cul-
leum infuebatur. Scribit nihilominus Plutarchus C. Vil-
lium post Tib. Gracchi necem, tanquam seditijsurum ciuem,
culleo cum anguib; insutum fuisse. Prius etiam uirgis
sanguineis caedebantur, non vt quidem male accipiunt,
uirgis ex percussu sanguine rotantibus, rubentibusque: sed
quæ essent è sanguine fructibus, quorum Plinius memi-
nit lib. 16. cap. 37. Eo autem genere ligni casus fuisse parric-
idas, tanquam omnium infelicissimo, nocentissimo, ac
maxime infami conijcere licet ex eodem Plinio lib. 24.
cap. 10. in hac uerba loquente. Nec uirga sanguinea felici-
or habetur. Cortex eius interior cicatricis; quæ presana-
uere, aperit. Cuius quidem noxæ experimento, euannum
per Italiam uirgas huiusmodi, eisi ad cadendum apuissimas,
nocuas tamen, multiones, agrosq; auersantur, nec iis
iumenta, aut pecora agunt. Hac carptim ex lib. 4. cap. 8.
Magij. Narrat etiam Alexand. Neapolit. lib. 3. cap. 5.
quarundam gentium in parricidis puniendis consuetudi-
nem.

M. Tullius orat. pro Sex. Roscio Amerino, vt eum in-
fontem facilius probet, magnitudinem, & atrocitatem huius
criminis, parricidij, inquam, ostendit, ex multis causis,
quas oportet concurrere, vt quispiam ad id suscipiendum im-
pellatur, quas in Roscio fuisse negat. Præterea quam ma-
gnam, & immane sit, etiam supplicij grauitate colligi uult.
Verba Oratoris, quamuis non contiguata, eodẽque ordine
preferemus. In quo sceleris, iudices, etiam cum multe causæ
se conuenisse vnum in locum, atque inter se congruere vi-
dentur: tamen non temere creditur neque leui coniectura res
pendatur, neque testis incertus amittitur, neque accusatoris in-
genio res indicatur. Cum multa antea commissa maleficia,
tum uita hominis perditissima, tum singularis audacia osten-
datur necesse est. Neque audacia solum, sed summus furor,
atque amentia. Hæc cum sunt omnia, tamen exire oportet
expressa sceleris uestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tem-
pore maleficium sit admissum: quæ nisi multa, & manifesta
sunt, profecto res tam celestis, tam atrox, tam nefaria credi
non potest. Magna est enim vis humanitatis multum u-
let communio sanguinis: reclamatione istiusmodi suspitionibus
ipsa natura: portentum, atque monstrum certissimum est,
esse

esse aliquem humana specie, ac figura, qui tantum imma-
nitate bestias uicerit, vt, propter quos hanc suauissimam
lucem aspexerit, eos indignissime luce priuariis: cum etiam
feras inter sese parit, atque educatio, & natura ipsa con-
ciliet. Multis interiectis rursum ait. Magnam necessi-
tatem, magnam possidet religionem paternus, maternusque
sanguis: ex quo si qua macula concepta est, non modo elui
non potest, uerum usque eo permanat ad animum, vt sum-
mus furor, atque amentia consequatur. Nolite enim pu-
tare, quemadmodum in fabulis sæpenumero uidetis, &
quæ sequuntur, uolo enim esse breuis. Itaque delabor ad
ea, quæ sunt de pœna huius sceleris, quæ ipsemet magnis
clanoribus dicta memorat in oratore perfecto: sed vt ab
adolescente tamen non tam re, & maturitate, quam spe, &
expectatione laudato. Is (Solon) cum interrogaretur, cur
nullum supplicium constitisset in eum, qui parentem ne-
cesset, respondit, se id neminem facturum putasse. Sapien-
ter fecisse dicitur, cum nihil de eo sanxerit, quod antea
commissum non erat: ne tam prohibero, quam admonere
uideretur. Quanto maiores nostri sapientius? qui cum in-
telligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando
violaret audacia, supplicium in parricidas singulare ex-
cogitauerunt: ut, quos natura ipsa retinere in officio non
potuisset, ij magnitudine à pœna maleficio summoerentur.
Insui uoluerunt in culleum uiuus, atque ita flumen de-
ijci. O singularem sapientiam, iudices: nãne uidentur
hunc hominem ex rerum natura sustulisse, & eripuisse,
cui repente calum, solem, aquam, terramque ademerunt:
vt, qui cum necasset, uide ipse natus esset, careret ijs re-
bus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Nolu-
runt feris corpus obicere, ne bestijs quoque, quæ tantum
scelus attingissent, immaniores uiderentur: non sic nudas
in flumen deicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum
polluerent, quo cetera, quæ uiolata sunt, expiari putantur.
Denique nihil tam uile, neque tam uulgare est, cuius par-
tem uillam relinquerint. Etenim quid tam commune est,
quam spiritus uinis, terra mortuis, mare fluctuantibus,
litus electis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere animam
de calo non queant: ita moriuntur, vt eorum ossa terra
non tangat: ita iactantur fluctibus, vt nunquam abluantur:
ita postremo eliciuntur, vt ne ad saxa quidem mortuis
conquiescant.

Lycurgus etiam, qui Lacedæmonis leges dedit, nul-
lum statuit supplicium in adulteros: quoniam ita sibi
pub. suam instituisse uidebatur, vt non esset probabile,
quemquam alieni matrimonij infestorem fore. Vnde Go-
nadas homo Spartanus, cum ex eo quaesitum esset, quam
pœna apud eos adulteri plecterentur: ne sunt quidem, re-
spondit, apud nos ulli adulteri. Tum ille, qui interroga-
rat. Quid si quis esset? Cogeretur bonem exsoluere ita in-
gentem, vt Terygetum montem capite supergressus, biberet
ex Eurota. At quomodo ullus bos adeo magnus reperitur?
Quomodo, subiicit ille, õ hospes, ullus Lacedæmone adulter
reperietur?

ET FRAVS INNEXA CLIENTI) Quando, & à
quo introducti sunt patroni, & clientes, quod utro-
rumque munus fuerit, quoniam à multis ignoratur, &
est res scitu dignissima, docebimus ex lib. 2. Dionysij.
Si legisti, ne sit graue iterum legere. Dic, reij rex, rõ uadõv.
Romulus porro postquã discreuit potiores ab inferio-
ribus, mox legibus latis præscripsit quid utrisque faciẽ-
dum esset: vt patricij sacra curarent, magistratus gere-
rent, ius redderent, secum tempus administrarent,
res urbanas obirent: plebeijs uerò ab his negotijs im-
munes (quippe qui talium imperiti essent, nec vacare
per inopiam eis possent) agros colerent, pecora ale-
rent, exererent quaestiuosa opificiane seditiones ori-

rentur, sicut in alijs ciuitatibus, dum inferiores à po-
terioribus cubito protrunduntur, aut agent, ac uiles e-
minentioribus inuident. Commendauit enim patri-
cijs plebeios, optione ciuque è vulgo data, vt quem
ucllet patronum sibi legeret, mos sanè Græcus, & anti-
quus, quo diu Thesiali vsi sunt, & Athenienses præsci:
sed tum receptus in melius, illi enim superbè utebantur
clientibus, opera eis iniungentes, quæ nõ cõueniunt libe-
ris: & si quando iussa nõ fecissent, intentantes uerbera:
ad cetera quoque abutentes tanquam empticijs. hos
Athenienses õvõvõv vocabant, ob ministeria: Thesiali
uero, õvõvõv, ipso uocabulo fortunam eis exprobrantes
nam õvõvõv Græcis significat pauperem esse. Romu-
lus contra, & appellatione decora hoc negotium co-
honestauit, patronatum nominans tutelam pauperum,
& abiectionum: & commoda utrisque addidit officia,
excogitata ciuili & perhumanem copula. Ius illud patro-
natus à Romulo tunc præscriptum, diuque Romanis
obseruatum, huiusmodi cõstat officijs. Patronos oport-
tebat clientibus respondere de iure, cuius illi rudes ef-
fent. & absentium æquè, ac præsentium curam gere-
re, facientes quicquid pro filiis parentes solent facere,
quod ad pecuniarios contractus attinet: & lites pro
clinentibus suscipere, si eis contra ius in contractibus
afferretur detrimentum: itidemque si in ius uocaretur,
sustinere accusatoris impetum: & vt cõpendio dicam,
quietem eis, qua maxime opus haberent, parare à pri-
uatis publicisq; negotijs. Vicissim clientum erat, patro-
nos in elocandis filiabus iurare, si eis parum esset pec-
uniæ: & si uel ipsi, uel eorum filij capti essent, prætiũ
hosti dependere: priuatarum quoque litium perditarum
astimationes, & multas publicas pecuniarias pro
eis soluere, idq; sumptu proprio, non faenore, sed grã-
tis: in magistratibus item, & muneribus gerendis, cæ-
terisque publicis impedijs, sumptuum partẽ, non mi-
nus quã uillam genere propinquos sustinere. Commune au-
tem utrisque erat, ne fas, aut ius esset alteris, acclare
alteros, aut aduersum dicere testimonium, ferruẽ sit-
fragium, aut censerì inter inimicos, quod si quis depre-
hensus esset aliquid horum facere, tenebatur lege de-
proditoribus, quam sanxit Romulus: conuictumque
cius criminis cuius fas erat, vt Diti sacrum, interficere.
mos enim erat Romanis, quos uellent impune occidi,
eorum corpora deuouere deo cupiam, præcipue diis
inferis: quod tunc quoque fecit Romulus, quapropter
per multas etates permanit mutua patronorum, ac cli-
entum copula, haud secus quam cognatæ necessitu-
dines, posteris per manus tradita: & maxima laus erat
nobilitium, habere clientes quam plurimos, non hære-
ditarijs tantum clientelis conseruatis, uerum etiam
nouis propria uirtute partis: ingensque certamen erat
utrisq; ne uincerentur mutua gratia, & beneuolentia,
dum clientes patronis omnia pro uirili obsequia præ-
stare nitentur, & uicissim patroni nullis corrumpi
muneribus poterant, vt clientes molestari sinerent.
Tanta illis erat in omni uita continentia: & felicitatem
uirtute, non fortuna metiebantur. Nec tantum in ipsa
urbe plebs sub patriciorum erat patronio: sed & co-
loniarum, & sociarum, atque amicarum ciuitatum, &
bello subactarum, suos quæque habebat tutiores. ac pa-
tronos quoscuque ucllet è Romanis: & sæpenumero
Senatus controuersias ciuitatum, ac gentium ad earum
patronos remisit, eorumque iudicia rata habuit. adeo-
que ab liis iniitijs ex auctoritate Romuli firma Roma-
nis coaluit concordia, vt per DCXX. annos nunquam
uentum sit ad sanguinem, & eadem mutua, multis
licet, ac magnis inter plebem, & honoratos exortis

controuersijs de repub. vt fieri solet ia omnibus tam paruis,quam magnis ciuitatibus: sed persuadentes atq; edocentes mutuum, & partim concedentes, partim impetrantes a uolentibus, ciuilitate componebant expostulationum negotia. ex quo autem C. Grachus tribuniciam potestatem nactus, perturbauit ciuitatis concordiam, nondum deserunt se mutuum occidere, & ex vrbe in exilium eicere: nullum nefas non audentes ob victoriam. Adi præterea Budeum pag. 270. in Paudect.

AVT QUI DIUITIS SOLI IN CVB.) Cruciantur etiam hinc, qui sui uilitatibus omnia mentiuntur: alienas plane negligunt, præsertim suorum, id est parentum cognatorum, & affinium suorum etiam hodie non parua turba est. Certè Virgil. cum ad opes magnas peruenisset, partem parentibus suis posuit, vt narrauimus in uita eius.

Diuites sunt, non qui diuitias habent, sed qui utuntur illis ad opera iustitiæ. Et qui pauperes uidentur, eò tamen diuites sunt, quia & non egent, & nihil concupiscunt. Firmianus lib. 5. ca. 16. Cic. pro Cluent. Hic ille plenus, improbitissimus, quæstu iudiciario factus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, spe iam, atque animo incubaret, contrahit frontem. Liiuius lib. 8. ab V. C. Liberes fecerunt plebem Romanam, & istos incubantes publicis thesauris ex præda clandestina euoluas: ἐπιδικάνας, ἐκδύνας. Ponere, ad opes applicauit & Val. Maxim. tit. de Abstinentia. Deinceps ex ijs uocemus, quorum animus aliquo in momento ponendi pecuniam nunquam vacauit. German.

QUIQUE OB ADULTERIVM CÆSI) Quas importet calamitates, quantaque cum nequitia coniunctum sit hoc scelus, neminem credo disertius, & grauius exposuisse Philone illo Hebræo, quæ audias licet ita disertentem lib. de decalogo. Adulterium, est peccatum grauissimum, fontem enim habet amorem uoluptatis, quæ & corpus arterit, & robur animi resoluit, & rem familiarè absumit, quidquid attingit, more ignis adurens, & nihil saluum relinquens in uita hominum. Hæc adultero persuadet, vt non solum ipse peccet: sed & alios asciscat in culpæ societatem nefariam, & aduersam societati legitimæ. Percitus enim hoc cæstro non potest solum explere cupiditatem: sed opus est omnino, vt duo sint: alter quasi magister nequitie, alter discipulus rei turpissimæ. Nec enim solum corpus mulieris impudicæ uiriat: sed si uera fatemur, multò prius animus assuescit malis moribus, discens modis omnibus auersari maritum. & odio proficui: quod tamen malum lenius multo esset, si non dissimularetur. Nam quæ sunt in propatulo, cauentur facilius. Nunc uero uix ullus suspitioni locus relinquatur: adeo se malis artibus celat, & obumbrat, ne deprehendatur, plerumque præ se ferens affectum contrarium, & mirificis præstigijs opinionem amoris sibi concilians. Eadem certe opera subuertuntur tres familia. Is, cuius coniugium uolatur, nuptialia uota perdidit, & spem proli legitima. Nec minus incommodi accipiunt reliquæ duæ domus, adulteri, & adulteræ: quandoquidem replentur ambæ dedecore, contumelia, probriisque turpissimis. Quod si numerosæ fuerint istæ, familiæ, multis cognationibus, affinitatibusque implicatæ, totam ciuitatem accendat hoc flagitium, obambulans per ora ciuium. Permolesum est enim dubitare de liberis: & quoties parum integra seruat uxor pudicitia, uerus pater certe cognosci nō potest. Itaq; dum res in obscuro lateret, adulterini subrepunt pro legitimis alienarū familiarum sinceritatem deprauant, hæreditatem, vt tunc uidetur, paternam, alioqui nihil ad se pertinentem v-

surpant. Et adulter, postquam illusa muliere despumauit feruentem libidinem, & expleuit nefariam cupiditatem, abiit, ridens læsi mariti ignorantiam: at ille tanquam cæcus, nihil sciens de fraude domestica, vt propriam sobolè, indulgenter habebit natos ex infensissimis sibi hominibus. Quod si detegatur iniuria, miserum erunt, licet infantes pueri in neutro accensendi genere, nec mariti, nec adulteri.

Accusat item iniquitatem huius sceleris Isocrat. 3. orat. ubi Nicoclem de sua temperantia gloriantem facit. ἐπι βέβαιον τοιόντων, &c. Adhæc non potui non uehementer illos reprehendere, qui ductis uxoribus, & inita totius uitæ societate, pactis, & conuentis non starent: sed dum suis uoluptatibus indulgerent, eas offenderent, à quibus ipsi nulla re offendi se uellent: & quam in aliis contractibus æquitatem colerent, solas conuentiones cum uxoribus factas uiolarent. Quæ tanto sanctius custodiendæ erant, quâto sunt alijs interiores, & maiores.

Addam pro corollario Lipsium eruditè, vt omnia, disputatè ad 4. Annalem Taciti, qua pœna adulteros puniri Romæ receptum fuerit. Opilius quidem Macrinus Imp. vt relatū uideo à Capitolino, adulterij reos semper uiuos simul incendit, iunctis corporibus. Pit-tacus autem uisus de 7. sapientibus grauiorem pœnam constituit in eum qui uxorem alienam ad adulterium blanditijs pellexisset, quàm si ei vim intulisset: quod uia adhibita, corpus tantum, blanditijs animus quoque corrumperetur. Diodorus lib. 1. parte 2. cap. 2. in recensendis Ægyptiorum legibus hanc asserit de adulteris, notatu non indignam. Nam ei qui mulierem liberam uolauerit, uirilia excisebantur, quoniam uis crimine haud parua scelera complexus esset, iniuriã, corruptelam, liberorum confusionem. Si quis sine uia adulterauerat, uirgis cedebatur ad mille plagas, mulier naso mutilabatur. Existimabant enim, mulierem sese ad illicitã continentiam exornantem, oportere ea parte mutilari qua maxime facies exornatur.

NEC VERITI DOM. FALL. DEXTRAS) Id propter Menam, in quem inuehitur & Horatius, dictum uideri potest, qui cum esset libertus Sex. Pompeij, à patrono defecit, & ad Augustum prodita classe transijt. Quod igitur seruus fuisset Pompeiorum familiæ, dominum ab eo proditum poëta scripsit. Turneb. lib. 22. cap. 1.

Nescio tamè, inquit German. an tanto uero mihi in hæc parte assentiendū sit, cum ista interpretatio omnino in institutū Maronis niti uideatur, qui in gratiã Augusti, & Iulæ familiæ hoc totum opus molitus sit. Itaque si Mena à Cæsare ad Pompeium, aut Antonium transfugisset, & decoro quadraret hæc coniectura, & poëta ea commemoratione, & perfidiæ increpatione Augusti blandissimè auribus seruississet: nisi fortasse confusus Imperatoris moribus, qui prodicionem quidem amare se profiteretur, proditorem execrari, huic audentius Maro crimini insultauerit. Hæc ille.

Ne hunc quidem locum assecuti sunt interpretes, atque in primis Seruius, qui quid dicat, profecto nescit. Nam quid aliud est fallere dextram dominorum, quam fidem dominis promissam fallere? nam dextra olim fidei consecrata fuit. Cic. Philipp. 11. dextræ, quæ fidei testes esse solebant, perfidia sunt, & scelere uiolata. Unde iungere dextram, & dextræ dextram committare, apud poetas sæpe reperies pro pacisci, & fœdus ferire. Ouid. in epist. Hæc ubi pacta fides, commissaq; dextera dextræ nascimb.

INCLVSI POENAM EXPECTANT) Hoc de omnibus dictum est, quos supra complexus est, non de his tantum proximis. Grauius autem est, expectare pœnas, quam luere

Itère. Nam in expectatione & præsens metus est, & dolor futurus, in ipsa autem pœna solus est dolor. Seruius.

NE QUÆRE DOCERI QUAM POENAM) Cur non uult quæri Sibylla de pœnarum generibus? quia adhuc iudices capitales de iis consultant. Redit ad enumerationem suppliciorum interruptam, & uideatur loqui de Sisypho, qui, vt scribitur ex Entio, i. Tusculan. uersat saxum sudans nitendo, neque proficit bitum. Rota ad Ixionem pertinet, cui supra à traxit silicem imminere dixit. Iupiter proditus à Sisypho, hoc eum supplicio apud inferos damnauit, vt grande saxum assiduo in montem uigear: & cum ad iugum, seu verticem uoluerit, relabatur, vt denuo uolendū sit. Lucret. lib. 3. allegoricè ambitiosus putat significari hoc figmento, qui quâuis repulsi sæpius, non desinunt magistratus, & honores consecrari.

Sisyphus in uita quoque nobis ante oculos est. Qui petere à populo fascias, seuasq; securas Imbitur, & semper uictus, tristisq; recedit Nam petere imperiū, quod inane est, nec datur unquam, Hoc est aduerso nitentem trudere montem Atque in eo semper durum sufferre laborem, Saxum, quod tamen à summo iam vertice rursum Voluitur, & plani rapini petiit agora campi.

QUÆ FORMA VIROS) singulis enim sceleribus statuta sunt supplicia: nam morem Romanorum sequitur Ser. RADIUSQUE ROT. DISTRICTI PEND.) Et hoc de rota, & quod ait Tibullus, Illic lunonem tentare Ixionis ausi Versantur celeri noxia membra rota, & Claudianus, Non uota suspensum præceps Ixiona torquet, Plautus, Versor in armis rota: hæc, & similia nihil ad rotam, Germanicum supplicium, pertinere, nemo non uidet: in qua fontes iam datis pœnis non plus doloris sustinent, quàm si humi strati iacerent. Et qui fieri, per deos immortales, potest, vt homo fractis, contusisque tibiarum, brachiorumque ossibus rotam conscendat? Ergo diuersum est hoc, quod Græci τροχόν appellant. Monstrat & hoc Iosephus ἐν τῷ 6ῷ τῶν Μακκαβ. lib. 2. cap. 10.

Scribit Cic. 5. Tuscul. In eo etiam (libro) putatur dicere (Theophrastus) in rotam (id est genus quoddam tormenti apud Græcos) beatam uitam non ascendere. Hoc affici cruciatu, τροχὸν εἶναι dicebatur: eratque rota instrumentum, in quo distento corpore homines torquebantur. Dicitur à Græcis τροχὸς βλάπτειν, ἢ ἄρρανον, ἢ τρένειν τὰ σπόμενα τῶν βασιλικῶν ἄρρανον. Apud Iosephum in Maccabæis eius supplicij crebra mentio est. Vt illigari, igitur, mole pedibus appensa, atque innecti rotæ iubetur Maccabæus: ita etiam in gyrum circuli porrigi, vt solutis hinc inde uisceribus, uenisque distentis, dolores ipsius, & pœnæ crescerent. Iterum, & ut erat affixus rotæ, igni in catasta obicitur. Rursum, rotæ postmodum affigitur, nec tendi magis iam poterat, quia & partes, & frustra corporis horridissimò pendere aspectu. Meminit & Aristoph. Pluto. ὅτι τὸ τροχὸν γὰρ δὲ ὁ εἶς ἐπὶ σπλάχνων ἐπέσθαι ἀπερανθήσεται. Ac non dubito, quin hoc tormentum intellexerit Latinus poëta. Turneb. lib. 7. cap. 16. De Ixione putant interpretes dictum, radiisque rotarum Districti pender. Georg. 3. eodem, toròsque Ixionis uinguet, Immanèmq; rotam. Vide ibidem dicitur, & Natal. Comitem lib. 6. ca. 16. Seneca Hercul. Fur. Rapitur uolucris uertus Ixion rota. In quem uersum lege scripta à Delio.

SEDET, ÆTERNVMQUE SED. INF. THESEVS) Interpretatione: inconsideratam, ut leuissimè dicam Roberti Tuij super hoc loco irridet urbanissimè Viliomarus Animaluof, in eundem lib. 1.

animaduof. 14. J. Cæterum quid Iouianus in Actio dicat, referamus. Reprehendit Hyginus (apud Gel. lib. 10. cap. 16.) Virgilium, quod cum antè dixisset, Theseum superas euasisse ad auras, post dicat, sedet æternumq; sedebit. Atque Theseus uisus Herculem ad inferos, secutus, inde Herculis ipsius præsidio euasit vt est in fabulis. Post mortem uero, cum anima eius ad inferos delata esset, nunquam ad uiuentes rediit: sed propter filium iniuste occisum sedet illic, atque æternum sedebit, iniquissimam Hippolyti mortem infelicitè deplorens. Rectèque, & antè uiuum ab inferis rediisse, ait, unde argumētandi locum Æneas cepit: & post. inter eos, qui mortui essent, enumerat. Neque enim sibi hæc aduersantur. Vide insuper Alciat. Parerg. lib. 10. c. 8.

PHLEGYASQUE MISERRIMVS OMNES.) Phlegyas Lapitharum rex, Ixionis pater, ob iniuriam stupri, filia suæ ab Apolline illatam, eius templum incendit: à quo uicissim sagittis confixus, & ad inferos deiectus fuit. Monfort.

DISCITE IUSTITIAM MONITI) Nihil ad conciliandos subiectorum animos tam ualeat, quam iustitiæ ac diuini cultus opinio. Prudenter igitur Maro Phlegyam suum inducit, iustitiam, religionemque his uerbis collaudantem. Iustitia enim in quo fuerit, eius imperium æquo animo omnes patiuntur, illiusque moderationi sese etiã sponte subiiciunt, quod de Cyro illo legimus, quem non iustitiæ solum sed omnium etiam regiarum uirtutum exemplum fuisse, creditum est. Quantum autem ad popularem comparandam beniuolentiam religionis ualeat opinio docuit Macedo Alexander, qui etiam superstitionem laudare solitus est, tanquam per eã in plebis animos rectores ipsi illaberentur. Quæ uirtute & Cyrus hic, de quo dixi, & Camillus, & Africanus, & præstantissimi quique uiri excelluerunt. Iouian. lib. de Principe. * Forò huic sententiæ infinia sunt, qua afferuntur in pronubijs, factum, sicutus cognoscit. Euentus stultorum magister.

Hæc res uoluntaria uoluntate aduersus reges Tum iudicant homines, ubi iam pœnitent.

VENDIDIT HIC AVRO PATRIAM) Colligent studiosi exempla proditorum istiusmodi. Lathenem quidam insinuari credunt, qui Olythnum prodiderit, de quo Demosthenes ἀπὸ τῶν ἀναμύχων τῶν λαθῶν φιλῶ ἀνομιὰς φιλῶντας, εἰς ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν. Notauit Vrsin. item hos duos uersus pœne integros ex L. Vario translatos, in carmine de Morte.

Vendidi hic Latium populis, agrosq; Quiritum Exipuit, fixit leges pretio, atque refixit.

Talia, inquam, proditorum exempla ex historiarum monumentis ad unum suum colligent sibi bonarum litterarum cupidini, & contraria eorum, qui, vt patriam venderent, nullis præmijs adduci potuerunt. In quorū numero uirtus Epaminondæ Thebani lucet eximie, de quo ita Probus memorat. Tentata autem est eius abstinentia, à Diomedonte Cyziceno. Namque is rogatu Artaxerxis Epaminondam pecunia corrupendum suscepit. Hic magno cum pondere auri (triginta Daricorū millibus, vt affirmat in apophthegmatis Regum Plutarchus) Thebas uenit, & Micythum adolescentulum quinq; talentis ad suam perduxit uoluntatem: quæ tum Epaminondas plurimum diligebat. Micythus Epaminondam conuenit, & causam aduentus Diomedontis ostendit. At ille Diomedonte coram, Nihil, inquit opus pecunia est. Nā si ea rex uult, quæ Thebanis sunt uilia, gratis facere sum paratus. Si autem cōtraria, non habet auri, atque argenti satis. Namque orbis terrarum diuitias accipere nolo, pro patriæ charitate. Fixit

FIXIT LEGES PRETIO, ATQUE REF.) Ex eo dictum est, *fixit leges*, quod in æs incisæ leges, in publico fixis tabulis proponebantur. Tacitus lib. 2. Aspiciuntur etiam nunc in ære publicâis plebiscitis per fora, & tēpla fixo. Sueton. Romani veteres suas leges ex iure decemvirali promulgatas, atque in æs incisas in ærarium condebant. Cic. Philipp. 3. Falsas leges, & Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit. Leges autem contrâ quæ tollebantur, earum æs reuelletur, refigebaturq; In vna sententia exemplum vtriusque verbi Cic. Philipp. Nunc figentur rursus hæ tabulæ, quas vos decretis vestris refigistis? Turneb. lib. 25. cap. 30.

Erythraus in Indice. Figi leges dicebantur, cum populo in foro cognoscendæ proponebantur, quod tabulæ æneæ, in quibus incisæ erant, religabantur. Ouid. 2. Metamorph. *ne verba minantia fixo. Aere ligabantur.* Vnde refigi dicebantur, cum auellerentur, vt hic à Virgilio Quare Venuleius I. C. tit. ad legem Iuliam peculatus: qui tabulam, inquit, aream legem, formamve agrorum, aut quid aliud continetem reflexerit, vel quid inde immutauerit, lege Iulia peculatus tenetur. Similiter omnia quæcunq; figuntur, cum reuellantur, refigi dicuntur. Idem Venuleius lib. 43. Quod vi, aut clam lege postrema. Si ad ianuam, inquit, meas tabulæ fixeris, & ego eas prius, quam tibi denuntiarem, reflexero. Paulus tit. de verborum obligation. lege, Inter, sic air. Sed & si reficiendæ nanis causâ omnes tabulæ refixæ sunt. Horat. *qui templis Parthorum signa refixit?* Hinc clauos refixos eleganter appellabimus, quos veteres, populariter dicimus. * *Traxit autem à Varrone sine mutatus est Virgilius huc lacum teste Macrob. lib. 6. Saturnal.*

HIC THALINVASIT NATÆ) Hoc sceleris genus comode, & eleganter expressit Anobius lib. 5. patrē cum filia vxoria coniugatione misceri. Exempla quedâ proferri possent: sed ita tetri, ac nefarium scelus est, vt à recordatione animus, à cōmemoratione lingua, ab auditione aures refugiat. Par, & æquē execrabilis turpitudine matrū, filios sollicitantiū. Quod cū fecisset Ninyc filio

Hæc vbi dicta dedit Phœbi longæua sacerdos,
Sed iam agè carpe viam, & susceptum perface munus,
630 Acceleremus, ait, Cyclopus educta caminis
Mœnia conspicio, atque aduerso fornice portas:
Hæc vbi nos præcepta iubent deponere dona.
Dixerat: & pariter gressi per opaca viarum,
Corripiunt spatium medium, foribusq; propinquant.
635 Occupat Æneas aditum, corpusq; recentij
Spargit aqua, ramumq; aduerso in limine figit.

PHŒBI LONGÆVA SACERDOS) Viuacitas Sibyllæ pro uerbio locum fecit. Sibylla viuaciora Propert. lib. 2. eleg. 24. *At me non ætas mutabit tota Sibylla.* Vbi Sibyllæ ætatem, pro quantumuis longa posuit. Vide Seruium præterea in hunc locum.

CYCLOP. EDUCTA CAMINIS) Hic duas artes Cyclopus miscuit Maro, fabricam ferrariam, cuius inuentores fuerunt auctore Plinio lib. 7. cap. 56. & munitio-nem oppidorum. Nam Aristotele auctore, quod Plinij fide referimus, ijdem Cyclopes turres inuenerunt, Tiryntha, Pausanias lib. 2. à Cyclopi-bus munitam fuisse narrat lapideo muro, cuius singulos lapides vix moueri potuisse, protelis murorum. Sunt qui ab eis munitas dicant etiam Mycenæ. Turneb. lib. 28. cap. 46.

A Semiramis, ab eodem est interfecta. Iustinus lib. 1. De incestis consanguineorum nuptiis, & quid Romanæ grauitati, iustitiæque in hac re placuerit, vide Tiracuell. in 7. leg. Connubial. à numero 32. deinceps. Idem ex Plutarcho, Angustino, & alijs Theologis probas, & iustas rationes affert complures, ob quas vetita sint inter consanguinitate coniunctos matrimonia. Vide à numero 45. &

A VSI OM. IMMANE NEF.) Hypothesi ad thesin reuocata: concludit æquē esse nefarios, atque impios: & quia peccandi voluntas, nisi sequatur effectus, non vsque quaque hominem punit, sequitur, *ausosq; potiti, vt ostendat eos meritò, ac iure puniri, cum non tantum voluntas peccandi, veram etiam actus ipse peccandi in eis extiterit.* Nascimb,

NON MIHI SI LINGVÆ CENTVM) Similiter Georg. 2. *Non ego cuncta meis amplecti versibus opto, Non mihi si lingua centum, &c.* Homeri illos ex 2. Iliad, prope ad verbum reddid.

Πηλοῦ δ' ἄν ἐν τῷ μὴθσομαι, ἂν ὄνομαίνο, Ὀὐδ' εἰ μοι δέκα μὲν γλώσσαι, δέκα δ' ὄνομα' ἔστωσαν, ἂν ἄρ' ἔστω, καὶ ἄλλων δὲ μοι ἵπταρ ἐνέη
Consimile his illud Ouidianum eleg. 4. lib. 1. Trist.

Si vox inf. agilis, pectus mihi firmius ere, Plu. ag. cum linguis pluribus ora forent, Non tam. n. idcirco complecterer omnia verbis, Materia vires exsuperante meas
Idem 2. Fast.

Nunc mihi mille sonos, quosq; est memoratus Achilles Vellem Mœonia pectus inesse mihi.

Silius lib. 4.
Non mihi Mœonia redeat si gloria lingua, Centenasque pater dei Phœbus vnumperce voces, Tot caedes proferre queam s quas extera magni Consul, aut contra Tyria furor edidit ire.

Hoc autem vatibus solemne esse, & eos tot linguas optare solitos, affirmat Persius initio Sat. 5.
Vatibus hic mos est, centum sibi poscere voces Centum ora, & linguas optare in carmina centum. &

D In illud Calimachi, hymno in Dianam,
----- ἢ σι φαρέτην
Ὀὐδ' αἰτέω μέγα τόδ' ἔσθ', ἐμοὶ ἀνέλωπος οὐδὲ
Ἄ' ὕλην τεχνήσοντα, ἢ μοὶ δὲ ἔνακα πῆες ἀέμματα.
----- non posco phœbeiram,
Nec telum pręgrande mihi Cyclopes acuta Spicula iam facient, & neruo flexile cornu,

in hoc, inquã, vir egregie doctus, eius latinus interpret vsu-liter scribit quæ sequuntur. Quidquid vehementer munitum, robustumque esse, nec vlla vi rumpi posse poetæ ostendere volant. id Cyclopus manibus constructum dicere consueuerant. Sic vrbs Tiryns Cyclo-pū opus fuisse dicta: cuius muri (teste Pausania in Corinth.) è rudibus extructi erant lapidibus, quorum singuli

guli ea fuerunt magnitudine, vt ne minimus quidem eorum bigis iumentorū moueri loco poterit. Sic Argiuorum mœnia, manibus fabricata Cyclopus Staius prodidit. Sic turris, in qua Danaë inclusa fuit, à Cyclo-pib. facta dicitur. Sic mœnia cãpi Elysi, Cyclopi educta caminis Virgilius refert. Sic arma Achilles, & Æneq; inuictorum heroum, labores Cyclopus esse feruntur. **OPACA VIARVM)** vt strata viarum, vide lib. 1. M.

His demum exactis, perfecto munere diuæ,
DEVENERE LOCOS LÆTOS, ET AMOENA VIRETA
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
640 Largior hic campos æther, & lumine vestit
Purpureo, solémque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæstris,
Contendunt ludo, & fulua luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
645 Nec non Threicius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
Iamq; eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.

DEVEN. LOCOS LÆTOS, ET AMOEN. VIR.) De B Elysijs Plato in Axiocho. Illos verò, qui boni dæmonis ductum, auspiciūque secuti, vitam essent imitati deorum, beatorum, piorumque sedes incolere. Ibi temperates anni frugum omnis generis copia, & vberitate abudare, fontes aquis limpidiſſimis scaterere, herbis varijs prata conueſtiti. Illic philosophorum scholas esse, theatra poetarum, & circulares choros, musicas auditiones, opportunè composita conuiuia, & dapēs, quæ vltro ex ipso loco suppeditentur, & immortalē lætitiā, omni denique iucunditate perfusam vitam. Non enim vel iniquum frigus, vel intemperatum calorem ibi dominari: sed bene temperatum aërem diffundi, subtilibus solis radiis illustratum. Ibi vero ipsi initiatu quendam esse principatum, & sacra dijs rite fieri.

Disputationem de Elyſio ἀλλοιοεικῆς intelligendo, legens apud Iouinianum in Agidio, ab eo loco, Ego vero, Hieronyme Carbo, pag. 163. 6. Aldinæ edit. De ijsdem campis multa præclara, & delectabilia Natalis Comes lib. 3. cap. 19. Et quoniam in insulis fortunatis crediti sunt esse hi campi, legenda est eardem insularum longe pulcherrima descriptio apud Muretum li. 5. cap. 1. Laudat beata illa arua, & diuites insulas Horatius quoque Ode 16. Epod. Meminerunt & Homer lib. 4. Odyls. Strabo lib. 1. Plautus autem non sine sale quodam in Trinummo his versibus.

Sed iste est ager profectò, vt te audiu loqui, Malos in quem omnes publicè mitti decet: Sicut fortunatorum memorant insulas, Quo cuncti, qui ætatem egerunt castè suam, Conueniunt: contrâ istos detrudi maleficos Aequum videtur, qui quidem istius sit modi.

Occasionem commento huic videtur præbuisse fama quadam, & auditio paradisi, de quo est in sacra Genesi. Vide adhuc de Elysijs Deltrium Comment. in Herculem Fur. Pag. 275. Vniuersas Camporum illorum felicitates summa quadam complexus est hisce uersibus Tibullus lib. 1.

Hic choreas, cantusq; vigent: passimque vagantes Dulcè sonant tenuis gutture carmen aues Fert casian non culta seges, totisque per agros Floret odoratis terra benigna roſis.

A ratur portas, strepitumq; & strata viarum.
CORRIPIUNT SPATIUM MEDIUM) Celeritatem gradiendi exprimit, vt alibi, corripuere viam.
CORPVS QVÆ RECENTI SPARGIT AQUA) Corpus aqua respergit Æneas, inquinatus enim fuit aspectu tartari. Et spargit, quia inferis sese purgat. Nam simul corpus, & animum istiusmodi ablutionibus, seu asperſionibus mundari credebant.

At inueniunt series teneris immixta puellis
Ludit: & assidue prælia miscet Amor.
Amœna dicta sunt loca, quod solum amorem præsent, quodque ad se amanda alliciant, id est trahant, vt Grammatici docent. &
LVMINE VESTIT PURPUREO) Cic. Phæ-nominis. *Quam cum perpetuo vestit lumine Titan.* Purpureum à poetis pro pulchro poni, est illius coloris præstantia, & pulchritudine, non ignotum. Testimonia crebra sunt. Notauit Turneb. lib. 28. cap. 28. capite 46. Adducit nonnulla. Infra. *Purpureos spargam flores.* Et lib. 9. *Purpureus veluti cum flos succisus aratro.* Lib. 1. *lumineque inuenta Purpureum.* In quem locum vide Symbolas.

Primum videamus quomodo hunc locum ex doctrina Platonica illustret. Macrob. in som. Scip. li. 1. Sic igitur ille, quod quidem ad institutum spectat. Ciuitatum vero rectores, ceterique sapientes, cælum respectu, vel cum adhuc corpore tenentur, habitantes, facile per corpus, cælestem, quam pæne non reliquerant, sedem reposcunt. Nec enim de nihilo, aut de vana adulatione venebat, quod quosdam vrbium conditores, aut claros in repub. viros in numerum deorum consecravit antiquitas. Sed Hestodus quoque diuinæ sobolis auctor, priſcos reges cum diis alijs enumerat, hisque exemplo veteris potestatis, etiam in cælo regendi res humanas, assignat officium.

D *Inuages diui sacro summi Iouis hi sunt Quondam homines, modo cum superis humana tuentes, Largi, ac munifici, ius regum nunc quoque nati.*
Hoc & Virgilius non ignorat, qui licet argumento suo feruens, heroes in inferos relegauerit, non tamen eos abducit à cælo: sed æthera deputat his largiorem, & nosse eos solem suum, ac sua sidera proficitur: vt geminæ doctrinæ obseruationes præstiterit, & poeticae figmentum, & philosophia veritatem.

SOLEMOVE SVVM, SVA SID. NORVNT) Vt nobis noster est sol, nostræque stellæ: sic illis, qui Elysiur incolunt, ne quis eos in tenebris degere putet. Turneb. lib. 28. cap. 46. Plutarchus comment. de Exilio, Stultitiam, inquit, eius irridemus, qui lunam Athenis meliorem, nitidiorēque esse dicat, quam quæ Corinthi:

thi: & tamen in idem quodammodo vitium incidimus, cum peregrinantes, terram, mare, aërem, cælum, vt dixerit, à consuetis esse contendimus. Non est autem in hunc eundem sensum accipiendum, quod hic Maro dicit. Loquitur enim de inferis, tanquam de orbe alio, ab hoc nostro disuncto, qui & suo sole, suaque luna, cæterisque astris ornatus sit, quæ orbis nostri signis vsquequaque respondeant. Titius lib. 8. capite 19. * Eligo vates apud Claudianum lib. 2. Proserpinam flentem consolans, inter alia sic.

Amisum ne crede diem: sunt altera nobis
Sidera: sunt orbes alij, lucemque videbis
Paris, Elysiôque magis mirabere campos,
Cultoresque pios. illic pretiosior ætas
Aurea progenies habitas, &c.

IN GRAM. EXER. MEMB. PALÆST.) Hic Grammatici palæstras, luctas accipiunt, à quibus dissentio: intelligo enim gramineas palæstras loca esse herbosa, vacua, in quibus se exercebant ludo, & lucta. Turneb. lib. 28. cap. 46. * Etiam Mercurialis de arte gymnast. lib. 1. cap. 9. palæstram, ait, accipi pro quocunque loco exercenâs corporibus idoneo, & hunc ipsum locum testem adducit.

Inualuerat apud multos opinio de animabus, & vmbriis mortuorum: eæ siquidem creditæ sunt magna earum rerum copia apud inferos abundare, quarum amore, ac studio, dum in suis corporibus adhuc degerent, tenerentur, sêque ijs exercitijs delectare, quæ sibi olim grata præ cæteris fuerant. Qua de re meminit etiam Macrobius. Sed festiuissimi sunt Æschyli versus apud Stobæum quibus ostendere conatur, Plutonis regnum omnibus diuitijs, & commoditatibus affluere: cuius rei præter cætera argumentum hoc affert, vt dicat,

Οὐ γὰρ αὖ μοῖς ἄρας ἰσχυροτέρων
Πρηνέμεθα, ἢ δ' ἀν κτήνη κερμεῖν,
Ἐὶ μὴ καὶ ἀσπίδας ἰσθῆτος ἀνίστη ἔδω.

Hoc est: Nunquam enim sic coronis redimiri proponeremur in funeribus, neque vnguentis delibati, nisi statim, vt descendimus, bibere nos oporteret. Titius lib. 1. cap. 12.

THREICIVS LONGA CVM VESTE SACERD. Syrma vestis, apud Solinum cap. 56. fluxa vestis, & prolixa, humumque verrens, qualis erat tibicinum: & fidicinum, vt apud Flaccum ad Pison. traxitque vagus per

Hic genus antiquum Teuceri pulcherrima proles,
Magnanimi heroes nati melioribus annis,
650 Ilusque, Assaracusque, & Troia: Dardanus auctor,
Arma procul, currusque virum miratur inanes.
Stant terræ defixæ hastæ, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. quæ gratiâ currum,
Armorumque fuit viuus, quæ cura nitentes
655 Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit ecce alios dextra, læuâque per herbam
Vescentes, lætûmque choro pæana capentes
Inter odoratum lauri nemus: vnde supernè
Plurimus Eridani per syluam voluitur amnis.

MAGNAM. HEROES. N. MEL. ANNIS) A quibus incolantur Elysi campi planum facit, in primisque regum, & heroum, necnon currum, & armorum, quibus in vita delectati fuerant, mentionem facit. Et declarat γὰρ ἀντικυμ, per id, quod continuò sequitur: nati melioribus annis, inquit: nam ætas antiqua melior semper

pulpita veste, eandem & Orpheo hic tribuit Maro. Eam etiam Tibullus significare videtur lib. 3. eleg. 4. *Ima videbatur talis illudere palla*, Turneb. lib. 18. cap. 35. & lib. 28. cap. 46.

Longa cum veste, vtpote vates, & musici: nam longa vestis citharcedorum habitus fuit, quod indicare videtur Cornificius ad Herennium lib. 4. cum ait. Vti citharcedus, cum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus variis intexta: & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro, & ebore distinctam, &c. Vocat autem sacerdotem, vel quia theologus, vt etiam interpretes admonent, vel quia musicus, vt Cic. & Quintilianus ait: antiqui enim temporibus vates, & sapientes, ijdem iudicabantur quod ideo veteres fecisse videntur, vt musicen cum diuinarum rerum cognitione iunctam esse ostenderent. Nascim,

OBLOQUYM. SEPT. DISCRIM. VOC.) est, saltantibus canit, cum hoc loco numeros in saltatione ponat, quippe cû paulo ante dixerit, *pars pedibus plaudunt citharas*. Sic ecloga 6. *Tum vero in numerum Faunos, ferasque videres ludere*. Ac sanè numerum in motu Platonis, & Aristoteles ponunt lib. 4. phys. cap. 11. Hic tamen fatius sit, numeros versus intelligere, & carmina, quibus obloquebatur suos modos, & cantum Orpheus. Turneb. lib. 28. cap. 46. Lucret. lib. 4. *Et cithara liquidum carmen, chordisque loquentes Auribus accipere*.

Lyra heptachordos erat, vnde fortasse hic scriptum à Marone *septem discrimina vocum*. Quod tamen Fulgent. lib. 1. Mythol. aliter explicat. Habet igitur, inquit, musica partes septem, id est genera, diastemata, systemata, phthongos, tonos, metabolas, & melopoeias. Vnde & Virgil. in 6. ait: *Obloquitur numeris septem discrimina vocum*, &c. Turneb. lib. 19. cap. 29.

IAMQUE EAD. DIC. PVLSAT) Id est, intrus canit, & foris. Manus enim sinistra carpit chordas digitis, quod intrus canere est: nam sibi soli tunc canit artifex: manus dextra pectine chordas pulsat, canitque foris, id est, canit quod alij audiant: nec enim tacita est eius, vt sinistra, musica, sed canora. Turneb. lib. 28. cap. 46.

fuisse existimatur. [Casull. de nupt. O nimis optato seclorum tempore nati Heroes saluete. Hoc igitur ait, eos eo tempore natos, quo maiori in honore virtus habebatur, ideoque diuino honore dignos indicatos fuisse: quibus si hoc tempore nasci contigisset, ad tantum honoris fastigium euecti nunquam fuissent. Nascimb.

TROIE

TROIA: DARD. AVCTOR) Hic de se vniuersam regionem Dardaniam appellauit. Condidit primus vrbem Dardaniâ, vbi fato functus, & sepultus fuit. Postea à Troe Troia, & ab Ilo postremum Ilium fuit appellata.

ARMA VIRVM, CYRRVSQVE) A signis pacis, quæ potissimum quatuor enumerat, arma, & currus inanes, hastas solo defixas, & pascentes libere, nulloque hostium metu equos. Notum autem ex Homero, morem tenuisse ijs temporibus, vt duces è curribus pugnarent, quod genus pugnae etiam apud nostrum videre est libris sequentibus. Montfortius.

STANT TER. DEF. HASTÆ) Ex antiquorum consuetudine intelligendum est, qui posteriore partem hastæ etiam præpallabant ad defigendum humi, quam ἑρπύλλον Græci, & πύρανα, & σαυρατήρα appellabant. Homerus ἑρπύλλον δὲ σπινθὴν ἔστι σαυρατήρα. Quod Aristoteles sic explicat. ἑρπύλλον γὰρ τὸ ἐνὸς ἐκείνου ἑρπύλλον, ἵνα ἴσῃ ἑρπύλλον. Ita Aristotelis ætate iam mos ille exoleuerat: sed poetæ studiosi vetustatis, & rerum non perinde visitatarum, ad admirationem talia captant, & in vsum reuocant. Turneb. lib. 13. cap. 16.

QUÆ GRATIA CYRR. ARM. FVIT) In Gorgia inquit Plato. Idem mihi videtur circa animam: cuncta enim in ea apparent, quom corpus exuerit, tam quæ ex natura, quam quæ ex affectibus inerant, quæ ob rei cuiusque studium homo contraxit in animam. Hinc, ni fallor, aperitur egregiè hic Maronis locus. Rhodigin. lib. 10. cap. 9.

NITENTES PASO. EQVOS) Nitentes equos appellat bene curatos, & bene habitis corporibus. Horat. in eandem significationem de semetipso lib. 1. ep. 4. *Me pinguem, & nitidum bene curata cute vises*. Æneid. 3. *superogantem Calicolum regi mactabam in litore taurum*. &c.

LÆTVMQUE CHORO PÆANA CAN. INTER ODOR.) Locum assignat poetis separatim inter lauri nemus, quia Phœbo sacra arbor, & ipsi quoque, Rectè etiam ijs mortuus datur inter lauros locus, cum viuus ad eorum gloriam, & nominisque immortalitatem designandam, lauro coronentur. Adde quod nullus est aprior poetis lo-

cus, quam nemus vmbrosum, viuus aquis irrigatum. Vnde Horat. fingit eos ambulare per lucos in persona sua, lib. 3. Ode 4.

Audire, & videor pios
Errare lucos, amœna

Quis & aqua subeunt, & aura.

Virgilius tam scientia profundus, quam amœnus ingenio, nonnulla de veteribus verbis, quæ ad proprietatem sacrorum nouerat pertinere, ita interpretatus est, vt mutato verbi sono, integer intellectus maneret. Nam primo Pontificij iuris libro apud Pictorem, verbum hoc positum est, vitulari. De cuius verbi significato Titius ita retulit. Vitulari est voce latari. Varro etiam lib. 15. rerum diuinar. ita refert: quod Pontifex in sacris quibusdam vitulari soleat: quod Græci πωλιζέω vocant. Has tot interpretationis ambages, quam paucis verbis, docta Maronis elegancia expressit. Nam si vitulari, est voce latari, quod est πωλιζέω: nonne in cantu læti πωλιζέω, enerratio verbi perfectè seruata? Macrobi. Saturnal. lib. 3. cap. 2.

Rhodigin. lib. 7. cap. 5. ait, cantus diuinis laudibus accommodatos vniuersim quidem dici pæanas, & hymnos: Apollinis tamen aut hyporchema, aut pæana dici, atque ea causâ maximè concini solitum, vt vis peccatis latius grassantis reprimeretur. Canebatur etiam Pæan ad prosperos rerum euentus. Vide Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 17. Pæan auctore Seruio, propriè Apollinis laudes, quod nunc congruit, propter lauri nemus: abusue omnium deorum: sicut origia propriè Liberi, abusue omnium deorum sacra.

PLVR. ERID. PER SYL. VOLVIT. AMNIS) Vt in cælo consecratur Eridanum astrologi, sic & in Elysijs ponit eum campis Maro, vel celestis illius Eridani imitatione, vel patriæ cômendatione inducitur, cum sit in Italia fluuiorum rex. Sic Catonem vmbri dare iura scripsit, ne Græci tantum exereendis inferorum iudicij præfecti viderentur: interesse putans ad patriæ ornamentum, & Catonis laudem, hominem Romanum illic iudicare. Turneb. lib. 22. cap. 1.

660 Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi:
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pij vates, & Phœbo digna locuti:
Inuentas aut qui vitam excoluere per artes:
QUIQUE SVI MEMORES ALIOS FECERE MERENDO:
665 Omnibus his niuecinguntur tempora vitta.

OB PAT. PVG. VVL. PASSI) Qui nam digniores immortalitate, beatorumque sedibus, quam qui oppositu corporum suorum ab amicis, à cognatis, à consanguineis, à liberis, ab vxoribus, ab vniuersa demum repub. omnia extrema auertunt? qui patriæ potissimum vitam suam, & sanguinem largiuntur? Audi paulisper Ciceronem prædicantem de laudibus legionis Martiæ, quæ ad Mutinam aduersus Antonium perduellem dimicans occubuit. O fortunata mors, quæ naturæ debita, pro patriâ potissimum est reddita. Paulo post. Illi igitur impij, quos cæcidistis, etiam ad inferos penas patricidij luent: vos vero, qui extremam spiritum in victoriâ effuditis, piorum estis sedem, & locum consecuti. Breuis à natura vobis vita data est: at memoria bene redditæ vitæ sempiterna. Laudantur à poetis Græcis 300. Laodæmonij, qui bello Xerxiano in Thermopylis fortissimè pugnantes pro libertate Græciæ communis patriæ occubuerunt. Ex Simonide distichum conuertit i. Tufcal. Cic. nempe ituc.

Ἐὶ τῶν ὑψηλοῦν λανθασάντων, ὅτι τῆδε
Κεῖθεν, ὅτι κείνων ἀβήματα νεφέλαι.
Die huius Sparta, nos se hic vidisti iacentes,
Diuis sanctis patriæ legibus obsequimur.

Athenis locus fuit Ceramicus appellatus, in quo columnæ iis erigebantur, qui pro patria occubissent, cum inscriptione nominum, & prælio, quo cecidissent, ad eorum memoriam sempiternam. Adijciamus præclaram sententiam de patriæ propugnatoribus, lectam à nobis apud Herodianum lib. 8. Qui pro altero dimicant, cum suæ victoriæ felicitatem ad alios migraturam videant, minus profectò acriter decertant: quippe qui intelligant se quidem in periculi communionem admitti, cæterum externos victoriæ fructus ad alios peruenturos. Qui autem pro patria pugnant, præterquam quod spe meliore esse debent (neque enim aliena occupant, sed tuæ sua contendunt) etiam animo sunt maiore, vt quos non alienum imperium, sed sua quemque necessitas adigat, quoniam scilicet victoriæ fructus ipsis potissimum debeantur. Pro patria aut ceciderunt, aut se deuenerunt, aut vulnera acceperunt, Brutus, Curius, ambo Decij pater, & Elysijs duo Horatij, Philani fratres, Codrus Atheniensium rex, Cocles, Scauola, & alij.

QUIQUE SACERD. CASTI) Castimoniam corporis, & animi, lex à sacerdotibus requirebat: sed in corpore potius obseruabatur. Ita ad sacrificium pura sacerdotum vestimenta esse oportebat, id est, non ob-

str.

sita, non fulgurita, non funesta, non habetia maculam. Sic aqua corpus abluabant, & denarias interdum carimonias, interdum tricenarias observabant, decemque continuis diebus, vel triginta certis quibusdam rebus abstinebant: sic secubabant, & castimoniam in poculis, & vasis quadam superstitione observabant.

QUIQUE PII VATES) vaticinantes, quos distinguit ab impijs, & qui mendaci spiritu afflantur, dum addit, Et Phabo digna locuti, id est, vera, haud quaquam vana. Apollinis oracula ob rerum indubitata fidem, toto orbe celeberrima habebantur.

INVENTAS AVT QUI VITAM EXCOLVERE PER

Quos circumfusos sic est affata Sibylla, (Musæum ante omnes: medium nam plurima turba Hunc habet: atque humeris extantem suspicit altis) Dicite sælices animæ, tuæque optime vates 670 Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes. ATQUE HVIC RESPONSVM PAUCIS ITA REDDIDIT HEROS. Nulli certa domus, lucis habitamus opacis, Riparumque toros, & prata recentia riuis 675 Incolimus. sed vos (SI FERT ITA CORDE VOLVNTAS) Hoc superate iugum, & facili iam tramite sistam. Dixit: & antè tulit gressum, camposque nitentes Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.

HYMER. EXTANT. SVSPICIT ALTIS) Hanc clausulam versus, de Platone dici, suspicari videntur interpretes, cum de Musæo accipienda sit, quem eminentem, & extantem turba circumfusa, & corona suspiciebat. Mirantur multi, hic Maronem tam honorificè Musæi meminisse, de Homero siluisse. Ac Græci nonnullam ei lioris hac de causa labem aspergunt. Cerre Silius, cum eundem locum tractaret, Homerum tantis laudibus cumulavit, vt propemodum consecravit. Turneb. lib. 28. cap. 46. * suspicio ista Seruij est: cuius hæc sunt verba, humeris extantem suspicit altis, quasi philosophum, ac si diceret Platorem. Nam Plato ab humorum dictus est latitudine, quam Græci πλάτος vocant. Idem somnium somniat Nascimb.

Quod si antiquorum extarent monumenta poetarum, fortasse aliquis inueniretur, qui vt argumēti magnitudine cederet, ita cultu, atque prudentia orationis priorem sibi locum vindicare conaretur. Arbitror enim ego Musæi stylum longè esse Homericò politiorē, atque compitiorem. Quod vt clarius pateat, aliquot versus adducere coactus sum. Nam quemadmodum omnes sunt incomparabiles, solique è Græcicis Virgilio digni, ita nonnulli adeo compositi, vt ab eius gentis nullo alio, quàm à Musæo dici potuissent videantur. Quare neque Homerum, neque Orpheum, sed Musæum fecit ille principem Elysiacarum cantionum. Illo igitur versu quid rotundus, elegantius, ornatus, numerosus, autōs εὐν ἑπέτης, ἀντόβολος, ἀντόματος νῦς. Neque putes hunc solum esse, multi enim alij sunt, &c. Infra. Quod si Musæus ea, quæ Homer. scripsit, scripsisset, longè melius eum scripturum fuisse iudicemus. Hæc Scalig. Poet. lib. 5. cap. 2. * Musæi nihil extare præter hymnum in Cererem, dicit Pausanias in Atticis.

TVQUE OPTIME VATES) Musæum separatim interrogat, ipsius enim fuerat præferenda persona quem, vt pote potiorem, circumdederant omnes. Et est

ARTES) Non Philosophos tantum, vt vult Seruius, sed alios quoque aliarum artium inuentores, quibus vita carere non potest, hominesque industrios designat. Et multis ob res humanæ vitæ commodas, aut necessarias à se inuentas in cælum datus est ascensus fama, & benevolentia hominum. Qui autem quæ inuenerint, extant libri Virgilij Polydori. Ad extremum addit beneficos, & liberales, atque officiosos. His omnibus hæctenus enumeratis alba vitra cingi tempora, quod eorum immortalitatis signum est. Seu, quoniam horum omnium vita integra fuit, incorruptiq; mores, recte illis candidam vitam tribuit.

sciendum, hoc loco Sibyllam iam à numine derelictam: vnde & interrogat, quod aliàs non faceret. Bene autem & generalitatem, & speciem requirit, vt possit facilius inueniri, nam locus in regione est. Donatus, Seruius.

ILLIVS ERGO VENIMVS) Ergo correptum significat idem, quod apud Græcos οὐν: productè idem quod χᾶεν, hoc est gratiā: cum scilicet gratia intelligitur pro causa. Sed illud superius etiam sine exemplis notum est: hoc inferius sic formatur: cum dicimus de aliquo, statua donatus est honoris, virtutisque ergo: id est honoris, virtutisque causa. Festus.

NULLI CERTA DOM.) Nulli est certa habitatio, quam animæ tam diu certam habent, quam diu in corporibus sunt, post quorum absolutionem vagantur pro vitæ merito in circulis. Monet eos deinde, vt collem ascendant, post quem vbi descenderint, inuenturi sint facili via Anchisentum se ipsis vię ducem præbet, quod maioris erat humanitatis, monstrans eis desuper camporum nitentium latitudinem. Donatus.

RIPARVM QVE TOROS) gramina. quæ in ripis nascuntur.

ET PRATA RECENTIA RIVIS) noua, hoc est virentia prata riuis. Ita & Horat. nouam frondem pro virenti dixit, Ode 4. lib. 3. Fronde noua paruum patulumbes Texere. Nascimb.

HOC SVPERATE IVGVM) superare aliquando in eo ponitur, in quo scandere, seu superascendere, seu ascendendo superare & vincere, locum nempe sublimem, aut arduum aliquem, & ascensu difficilem. Ennius. Anna. Cum neque tu sciam scopulos quisquam superaret. Nofter. Georg. 3. superant montes, & flumina tranant.

At pater

At pater Anchises penitus conuale virenti 680 Inclusas animas, superumque ad limen ituras, Lustrabat studio recolens: omnemque suorum Fortè recensabat numerum, carosque nepotes, Fatâque, fortunâque virum, morosque, manusque. Is que, vbi tendentem aduersum per gramina vidit 685 Ænean, alacris palmas utrasque tetendit: EFFVSÆ QVE GENIS LACRYMÆ, ET VOX EXCIDIT ORE. Venisti tandem: tuâque expectata parenti Vicit iter durum pietas: datur ora tueri Nate tua, ET NOTAS AVDIRE, ET REDDERE VOCES. 690 Sic equidem ducebam animo, rebâque futurum, Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit. Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum Accipio? quantis iactatum, nate, periclis? Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent?

AT PAT. ANCHIS. PEN. CONVAL. VIRENTI) Id est, sic locutus est. ei autem tanto magis desiderium flendi iniecit. Ille autem plorabat, habens uxorem ea scientem, quæ viro essent grata, & iucunda. Terent. Heautont. Vbi dicimus redisse te, & rogare vitæ Virentem ad te, mulier etiam deservit Continuo, & lacrymis opplet os totum sibi, ut Facile scires desiderio id fieri mo.

Idem in Adolph. Dem. ob. lacrymo pra gaudio. Liuius lib. 5. Certatum patribus; plebique manare gaudio lacrymæ. tales fortasse sunt nouarum nuptiarum lacrymæ, aut certæ fictæ. Catull. in carmin. nupt. At lubet in nuptis flecto te carpere questu. Idem de comâ Bernices. Estne nouis nuptis odio Venus? anne parentum Frustrantur salvis gaudia lacrymulis?

INCLVSAS ANIMAS) Aut segregatas animas intelligas, aut secundum ritum antiquum. Multitudinem enim, si numerare non poterant, eam in certum locum per partes includebant, & ita quanta esset videbant. Quod & Xerxes de suo fecit exercitu. Seruius.

LVSTRABAT STVD. RECOLENS) De militia tractum, vt etiam quod sequitur, omniaque suorum recenset: bai numerum. Imperatores enim lustrant exercitus suos, ac numerum militum recognoscunt.

FATAQVE FORT. VIR. MOR. MAN.) Nō numerum suorum duntaxat, sed vitæ etiam, ac mortis rationem, fortunam, mores, potestatesque, seu virtutem posterorum suorum recensabat. Nam fato vitæ principium, ac finem, Fortunæ extranea, vt honores, diuitias, nobilitates, & id genus alia veteres adscribebant. Mores ac iura dantur populis: virtute vero propagantur regna. Nascimb.

EFFVSÆ GEN. LACRYMÆ) Lacrymas tum gaudium, tum dolor, & luctus exprimit. gaudium, οδυσσ. π. Ως ἄρα φωνήσας ἔειπεν ἄνδρα, καὶ δὴ παρὰ τὸν Δαίμονα πικρὰ χάρματα. id est, sic igitur locutus, filium osculatus est, ex genis autem lacrymam misit in terram. & ὀδύς. Penelopa Vlyssē agnoscens. Δακρυβόσῃ δὲ, ἔπειτα ἰδὲ δρᾶμαν, ἀμφὶ καὶ χεῖρας Δαίρη βαδὶν ὀδύσσι. id est, illacrymata autem, postea rectè ad eum cucurrit, manus autem collo implicuit Vlyss. Ibid. de Vlyssē.

Ως φάτο. τῷ δὲ ἔτι μᾶλλον ὑπ' ἡμῶν ὄψε γόοιο. Κλαίῃ δὲ ἔχον ἀλοχὸν θυμῶρα κέδ'ν εἰδύσαν.

Id est, sic locutus est. ei autem tanto magis desiderium flendi iniecit. Ille autem plorabat, habens uxorem ea scientem, quæ viro essent grata, & iucunda. Terent. Heautont.

Vbi dicimus redisse te, & rogare vitæ Virentem ad te, mulier etiam deservit Continuo, & lacrymis opplet os totum sibi, ut Facile scires desiderio id fieri mo.

Idem in Adolph. Dem. ob. lacrymo pra gaudio. Liuius lib. 5. Certatum patribus; plebique manare gaudio lacrymæ. tales fortasse sunt nouarum nuptiarum lacrymæ, aut certæ fictæ. Catull. in carmin. nupt. At lubet in nuptis flecto te carpere questu. Idem de comâ Bernices.

Estne nouis nuptis odio Venus? anne parentum Frustrantur salvis gaudia lacrymulis?

Exemplum lacrymarum ab agritudine, aut dolore corporis expressarum exat apud Hom. lib. 8. vbi de Therpite loquitur ab Vlyssē percusso. ὀδύς ἰδ'νοδῖν, θαλασσὸν δ' ἐσὶ εὐπείρας δ' αἴρου. id est, ille autem incuruatus est, tenera autem ei excidit lacryma & ὀδύσσι.

Ὀδύς ἄρα Νέστορος υἱὸς ἀδ' αὐρῖτος ἔχον ἔσση. Μνησῆλο γὰρ καὶ θυμὸν ἀμύμονος Ἄντιλόχοιο. Τὸν ἴ' αἶς ἔλενε φασγῖν ἀγλαὸς υἱὸς

Id est, neque vero Nestoris filius lacrymarum expertes oculos habebat. Recordatus est enim Antilochi sui ab omni ignominia, & dedecore vacui, seu vigilantis, & sternui, quem Antorç lucidè clarus filius interfecit. Terent. Heautont. lacrymas excussit mihi. Caes. lib. 1. de bell. Gall. Diuitiacus, multis cum lacrymis Cæsarem complexus obsecrare cœpit, ne quid grauius in fratrem statueret. Menelaus apud Euripid. in Helena, ait dici, esse viri generosi, lacrymas in rebus aduersis fundere. Καὶ τοὶ λέγασιν. ὡς σπῆρος ἀνδρὸς εὐγενῆς. Ἐν συμφορῇσι δ' αἴρου εἴπ' ὀφθαλμῶν βαλεῖν.

Id est, atqui aiunt esse viri generosi, in calamitatibus lacrymas ex oculis emittere. Lamb. in Horat. * Cum sit beatus Anchises, cur ὀδύς lacrymas affingit poeta? iam diximus esse lacrymas etiam luctus. Deinde patrum affectum voluit exprimere. Nec ista curiosus discutienda sunt in hoc scriptorum genere.

ET VOX EXCIDIT ORE) Lib. 2. Æneid. rapumque nefas patrio excidit ore, vbi aliter exponenda est vox excidit, vt orationem illam senis parum meditatam, consideratamque significet, non enim eam filius reprehenderet.

henderet. Hic autem vox excidit pro pro, locutus est, accipitur. Omnino si quid nostrum iudicium valet, aliud verbum hic fuisset aptius. Quae enim excidunt, praeter mentem, voluntatem, & inconsulto videntur fieri. Nihil autem loquitur hic Anchises, quod dictum nollet.

VENISTI TANDEM) Anchisa oratio est ex abrupto inchoata, cum ad praeteritum patrum desiderij, tum praesentis laetitia affectum, propter aduentum filij declarandum. Nam vox tandem, longae expectationis effectum, cum laetitia affectu designat. Valde affectuosa est haec oratio: immo nil nisi laetitiam, & dolorem continet: laetitiam, propter praesentiam filij: dolorem, propter timorem praeteritae calamitatis. Nascimb. Vide colloquium Vlyss. cum Anticlea matre apud inferos, Odyss. 2.

TVAQVE EXPECTATA PARENTI) Passeratius hic caute vidit, legendum spectata, secutus Seruij sententiam, qui ad expectata, probata interpretatur, quamuis ex interpretatione constet, spectata ipsum legisse, ex illo inferiore loco, rebus spectata inuentus. German. Spectata item legendum censet Ioseph. Scalig.

695 Ille autem: Tua me genitor, tua tristis imago
Sapientius occurrens, haec limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes. DA IVNGERE DEXTRAM,
Da genitor: TEQVE AMPLEXV NE SVBTRAHE NOSTRO.
SIC MEMORANS LARGO FLETV SIMVL ORA RIGABAT.
700 Ter conatusibi collo dare brachia circum:
Ter frustra comprehensa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.

TVA ME TRIST. IMAGO SAP. OCCVRRENS) Anchisa verbis quam brevissime respondet Aeneas, inprimisque aduentus sui causam assignat: deinde, ut patrem omni sollicitudine liberet, classem in tuto, immo in Italico mari, quod eum fata trahebat, stare nuntiat. Et cum vellet eius apprehendere dextram, simulque complecti, ut decebat tam pius filium, tanquam ventum, ac somnium visus esse complecti, caret enim anima corpore. Idem ei lib. 2. cum Creusa contigit, quare eosdem versus hic repetit ad verbum. Palilogia, tua, tua imago, ad significandum eius in patrem affectum, amoremque facit. Tristis, μελανυμοος, quae me tristem soleret efficere. Nascimb.

Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus, & virgulta sonantia sylvis,
705 Lethaumq; domos placidas qui praenatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes, populiq; volabant.
Ac veluti in pratis, ubi apes aestate serena
Floribus insidunt varijs, & candida circum
Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
710 Horrescit visu subito, caussasque requirit
Inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
Quive viri tanto compleverint agmine ripas.

IN VALLE REDVCTA) Horat. Ode 2. Epod. Aut in reducta valle mugientium Prospectat errantes greges. Item Ode 17. lib. 1. Hic in reducta valle canicula stabis

castigat. in Catul. Sic spectata, & perspecta amicitia. Quae tralatio est a probationibus operum, quae spectationes dicuntur a Gellio, & alijs: vel ab auro. Nam spectatores auri sunt agrosolae (Grisal).

VICIT ITER DVRYM PIETAS) Laus Aeneae ingens ex officio pietatis erga patrem, quem nec horror inferorum, nec itineris difficultas retinuit, quo minus paternae voluntati morem gereret. Nam lib. 5. vti ad se descenderet, ei per quietem mandauerat: meminit in sequentibus etiam crebri occursum paterni, & monitus super hac re.

NOTAS AVDIRE, ET RED, VOCIS) Tale illud i. Aeneid. ad matrem, & veras audire, & reddere voces.

TEMPORA DINVMERANS) Dinumerasse se ait tempora. fato scilicet curricula, per quod colligitur Aeneam fato ad inferos descendisse.

QVAM METV NE QVID LIBYAE) Anticlea Homeri non multum diversa cum filio Vlyssae: noster vero affectus inserit, a sollicitudine, & pietate patris, & modestè notat consuetudinem filij cum Didone, oblivionemque regni Italici, in quod factus vocatus fuerat. Haetenus Nascimb, & Montfortius.

HAEC LIMINA TENDERE ADEGIT) Omnia est praepositio, ad, vel dictum est quemadmodum adigere arbitrum, & similia, egit tendere ad haec limina, ut praepositio adhaereat ipsi verbo, separata a suo casu.

SALE TYRRHENO) Lib. 1. Aeneid. spumas salis are rubeant. Lib. 3. Et salis Ausonii lustrandum navibus aquor. Alibi, campos salis are secabant.

DA IVNG. DEX. DA) iteratio imperatiui, cupiditatis magna nota est.

LARGO FLETV SIMVL ORA RIGABAT. Non dixisset satis, & peccasset etiam, si hoc de fletu omisisset.

VIRGULTA SON. SYLVIS) Virgultum est, A quod de radice pullulat. Ramus qui de ipso robore arboris. Virga, quae de ramis. Proprie autem virgultum appellatur, quod ad radicem arboris nascitur, & quasi inutile, ab agricolis amputatur. Isidorus libro 17. cap. 6.

DOMOS PLACIDAS) id est, campos Elyfos, quos ante, aenocna vireta dixit.

PRÆNATAT) praeterfluit, & contrariè dictum est, nam non natant aque, sed nos in illis natamus. Ennium igitur secutus est) qui ait, fluitis que notamus. Sic Seruius. Haud dissimiliter Lucret. lib. 6. Augebat mare manando. campoque natantes. Item, Aera permensus multum, campoque natantes.

GANDIDA LILIA) Saepe inuenias hoc, vel simili epitheto affici lilia, propter nativum colorem scilicet. Propert. lib. 1. eleg. 20.

Et circum irriguo surgebant lilia prato Candida, purpureis mista papaveribus. Et, Lilia non demina, sint magis alba, mea. Etiam saepe

argentea dicuntur. QVAE SINT EA FLVM. QVIVE VIRT) Eippus id est sermo vnus, per multos versus protensus, in quo tractatur dogma Platonis, quod possumus est in Phedone meo. Hoc autem continet. Aeneas dum per inferos pergeret, respexit fluvium quendam iuxta nemus labentem, circum quem innumeræ volitabant animæ, instar apum. Querit ex patre, quis sit fluvius & quorum virorum animæ tanta frequentia ad ripas conueniant, quid sibi velint. Respondet pater, Lethæus est: pergunt, autem ut poterit, & obliuionem patiantur, ut incipiant in corpora velle remeare. Stupefactus Aeneas iterum interrogat, an ne animæ, quae per praeteritam vitam tot supplicia pertulerunt, possunt habere votum revertendi in corpora? Non est verisimile, liberatas de corporis nexu, ad eius carcerem velle reverti. Suscepta narratione, hoc Anchises exequitur: primo debere fieri, ut redeant, deinde posse, deinde velle. Lege reliqua apud Seruium.

Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis vnam
715 Securos latices, & longa obliuia potant.
Has equidem memorare tibi, atq; ostendere coram,
Iam pridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italia tandem lætere reperta.
O pater, an ne aliquas ad cælum hinc ire putandum est.
720 Sublimes animas: iterumque ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miseristam dira cupido?

ANIMAE QVIBVS ALT. FATO CORP. DEB.) Quæ sit Aeneas Anchises explicat, & primo illi parti respondet, Quive viri? Deinde nomen fluvij docet, Lethæi ad fluminis vnam, quod Aeneas quaesierat his verbis, quæ sint ea flumina porro. Tandem causas, cur eo confluerent, quod tertium Aeneas rogarat, ut longa, nimirum obliuia potet. Horat. lib. 2. Sat. 6. Ducere sollicitæ iucunda obliuia vitæ. Idem. Ode 14. Epod.

Pocula Lethæos ut si ducentia somnes, Arente fauce traxerim.]

Postea Anchises ingentem suæ cupiditatis affectum ostendit: cuius rei causam assignat, ex commodo, & iucunditate Aeneas, unde est benevolentiae locus, ex significatione paterni amoris in filium. Magis letabitur Aeneas, se peruenisse ad Italiam, cum tot viros illustres ex suo genere propagandos, tantâque sanguini suo accessiones preparatas esse cognoverit. Nascimb.

AD CÆLVM HINC IRE) ad superiores, in vitam istam. Nos quippe collati cum inferis, sumus superi.

SUBLIMES ANIMAS) Vel ad sublime cælum ut fit hypallage: vel sublimium, id est, illustrium animas.

AD TARDA CORPORA) quia terrena habi-

tatio, secundum divinam scripturam: & coagmentata ex elementis. Animus ab omni concretionem materiae liber, vno momento omnem mundum peragere potest. Sed tarditas corporis eum quoque in actionibus eius tardiores saepe facit: unde sequitur infra, quantum non nocia corpora tardant. b.

QVAE LVCIS TAM DIRA CVPIDO?) Lux significat vitam quoque, ut etiam lumen: hinc carentes lumine, & crassos lumine pro mortuis poetæ dicunt: & lumina, aut lucem relinquere, mori. Virgil. lib. 4. Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat. Ennius. Postquam lumina sis oculis bonus Aeneas reliquit. Catull.

Nobis cum semel occidit brevis lux, Nox est perpetua una dormienda. Nonius, ubi bipedes volucres limo linqunt lumina. Ex Muret. in Catull.

Cupido pro cupiditate apud Horat. ponitur semper masculino genere. Fervet avaritia, miserisque cupidine peccat, Rursus. At bona pars hominum decepta cupidine falso. Eandem significationem habet ἀποδύτην apud Euripid. Iphigen.

Μέμνηο δ' ἀποδύτην ἑλλήνων στρατῶ, Πλεῖν ὡς τράχιστα βεβέβηκον ἐπὶ χθόνα.

Dicamequidem, nec te suspensum, nate, tenebo,
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
Principio cælum, ac terras, camposque liquentes,
725 Lucentemq; globum lunæ, Titaniaq; astra
Spiritus intus alit: totamque infusa per artus

D astus. Vbi Lamb. vallem reductam appellat, quæ sinus quosdam flexuosos, & recessus habet, in quibus quis a ventis, & iniuria cæli turus esse queat. Sic Georg. 4. & Aeneid. 1. inq; sinus scindit sese vnda reductos.

Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
 Inde hominum, pecudumq; genus, vitæq; volantium,
 Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
 730 Igneus est ollis vigor, & cælestis origo
 Seminibus: quantum non noxia corpora tardant,
 Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
 Hinc metuunt, cupiuntq; dolent, gaudentq; nec auras
 Respiciunt clausæ tenebris, & carcere cæco.

DICAM EQVID, NEC TE SYSPENS.) Lucret. libr. 6. Expediam, neque te in promissis plura morabor. Est & oratorum: ne ditius vos suspensos teneam, multis enim locis Virgilius noster oratoria quædam loquendi genera sectatur.

PRINCIPIO CÆLVM, AC TERRAS) Affinia sunt, illa Ciceronis de consolat. suo.

Principio ætherio flammatus Iupiter igni
 Vertitur, & totum collustrat lumine mundum.
 Mentisque diuina calum, terræque pessis,
 Quæ penitus sensus hominum, vitæque reuertant
 Aetheris æterni septa, atque inclusa cauernis.

Multo etiam similitiora hæc Manilij lib. 1.

Hoc opus immensi constructum corpore Mundi,
 Membræque Nature diuersa condita forma
 Aëris, atque Ignis, terra, pelæque ruceniis
 Vis animæ diuina regit, sacroque meatu
 Conspirat deus, & tacita ratione gubernat,
 Et nulla in cunctis dispensat fœdera partes:
 Alter ut alterius vires faciâque ferâque,
 Summâque per varias maneant cognata figuras.

Ex adytis Academiæ, vt alia permulta, hæc transtulit. Siquidem à Platone philosopho assertum est, Deum ipsum, cum molem hanc totius orbis construere, atque disponere decreuisset, animam quandam, seu spiritum, vel rationem excogitasse, cuius sapientia vniuersus ferè orbis aptissime componi, atq; adornari posset, & ad rerum ordinem, & ad singularem decorem. In qua sententia & Mercurius Ægyptius fuit, &c. Crinit. libr. 6. cap. 12.

Cæterum ad hos versus copiosè illustrandos, legendum cap. 14. lib. 1. in Som. Scip. apud Macrobiū. Platonizat enim hic, vt sæpe alibi, & in hoc sexto potissimum noster Virgilius quod iam ante non semel dictum memini. Lactantius ille quasi quidam fluuius eloquentiæ Tullianæ, vt de eo prædicat D. Hieronymus epist. ad Paulin. libr. 1. cap. 5. vbi testimonia poetarum, ac philosophorum de vno deo querit: nostrorum primus Plato, inquit, non longe fuit à veritate, cuius de summo deo, quem spiritum, ac mentem nominauit, hæc verba sunt, Principio calum, ac terras, &c. Ac ne quis fortè ignoret, quifnam esset ille spiritus, qui tantum haberet potestatis, declarauit alio loco (Georg. 4.)

— deum n. unque ire per omnes.
 Terræque, & aëthæque maris, calumq; profundum
 Hinc pecudes, armenta, viros, genus omnes ferarum
 Quæque sibi tenues n. scientem arcessere vitas.

Versus porrò illos, Principio calum, ac terras, &c. adducit etiam Hieronymus, comment. in Ezechielem cap. 40. Spiritum autem, & mentem vocarunt deum etiam Stoici, vt Plutarchus testatur.

Sed idem Lactant. lib. 7. cap. 3. eisdem versus Maronis alio, & quidem impio sensu acceptos reprehendit, si nimirum ita deum per mūdum intelligamus dif-

fusum, vt mūdus velut eius pars sit, velut hominis corpus. Deus, inquit, est diuina, & æterna mens, corpore soluta, & libera. Cuius vim, maiestatemque quoniam intelligere non poterant, miscuerunt cum mundo, id est, operi suo: Vnde est illud Virgilianum, totamque infusa per artus Mens agitat molem, & magno se corpore miscet. Si fecit mundum, fuit ergo sine mundo. Si regit non vtique sicut mens corpus regit: sed tanquam dominus domum, nauimque gubernator, auriga currum, &c.

Loquitur & Aristoteles libello de mundo in hanc sententiam de deo. Quod in nauis gubernator est, quod in curru agitator, quod in choro prætor, quod denique lex in ciuitate, & dux in exercitu, hoc deus est in mundo. Nisi hac tenus interest quod labor, & motus multiplex illos exerceret, & curæ angunt variatū huic illaborata succedant omnia, omnis molestiæ expertia eitraque corporis infirmitatem: quippe cui in loco stabili, immotōque collocato, omnia mouere, & circumagere pro arbitrato liceat, quo libitum est cunq; & quomodo libitum est, idque diuersis in formis simul, atque naturis.

Aliam eiusdem Lactantij memorabilem, & ad Maroniana verba peraccommodatam sententiam ponemus ex lib. 1. cap. 5. Poëtæ, quamuis deos carminibus ornauerint, & eorum res gestas amplificauerint summis laudibus, sæpissime tamen constantur, spiritu, vel mente vna contineri, regique omnia. Nec à poetæ sensu discrepat acutè, sapienterque dictum à Minutio Felice in Octauio. Nos gentes, nationesq; distinguimus: deo vna est domus mundus hic totus. Reges tantum regni sui per officia ministrorum vniuersa nouere: deo indicijs opus non est, non solum in oculis eius, sed & in sinu eius viuimus. Quid tam geminum Paulinæ sententiæ? in ipso viuimus, & mouemur, & sumus.

His adijce quæ traduntur à Seneca Natural. libr. 2. cap. 45. Eundem, quem nos Iouem, intelligunt (poëtæ) cūstodem, & rectorēque vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum, & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum prouidentiam dicere? rectè dices. Est enim cuius consilio huic modo prouidetur, vt inconcussus cati, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis: Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est totum, quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Vide Pieriū. li. 4.

CAMPOSQUE LIQVENTES) Vox æquor, cum in mari propriè dicatur, propter æqualitatē scilicet, transferretur tamen etiam ad terrestres campos (vt omittam, ad aërem quoque, cælumque transferri) vnde illa, æquora campi, & Ciceronis, patentium camporum aquo

æquora. Sic contra vocem campus, quæ propriè de terra dicitur, poetæ ad mare transtulerunt. Lucretij est, natantes campi.

Tum magis expressus salso de corpore sudor
 Augebat mare manando, campūq; natantes.

Quæ verba quoniam ei pulcherrima visa sunt, mutatus est Virgilius, eandemque elocutionem proprio Marte diuersis modis locupletauit, modo liquentes campos, modo salis campos, modò arua Neptunia dicens Plaut. Trinum. Cæruleos campos. Hieron. Colum. in 2. Annal. Ennij.

LYCENT. GLOB. LVNÆ) Si elementa, multo magis corpora cælestia, solem lunam, sivera, aliâque multa, ex anima mundi animari existimandum est.

TITANIAQUE ASTRA) Titanem existimat Pausanias virum solertem fuisse, temporum obseruatorem: vnde eum solis fratrem vulgò dictum. Atque hinc non obscura coniectura nascitur, cur astra Titania hic poetâ nominarit. Montfort.

SPIRITVS INTVS ALIT) Anima in medio rerum posita res ipsas viuificat.

MENS AGITAT MOLEM) Vt animæ mundanæ, quæ per artus, id est, per elementa, quasi mundi ipsius membra, diffusa est, dignitatem excellentiamq; ostenderit, mentem appellauit: nam mens, vt philosophi asseruerunt, potior animæ pars est, &c. Vide Nasciimb.

MARMOREO FERT MONSTRA SVB. ÆQ.) Mare vocatur marmoreum à coloris similitudine. Monstra intellige piscium species diuersissimas, nonnullas etiam reuera monstrosas, vt balænarum.

IGNEVS EST OLLIS VIGOR, ET CÆLORIGO) Verè cælestis origo hominum animis, quibus nihil excellentius, nihil admirabilius. Euripides certe animum autem deum vocare. Vigorem autem animæ alio epitheto melius declarare non potuisset. Quid enim igne viuimus magis? quid ἐνεργουμένον? Quidam philosophi animam igneam fecerunt: sive ignem, non elementarium, sed puriorem, ac tenuiorem quandam, qui dicitur aether. Cic. 1. Tuscul. Zenoni Stoico animus ignis videtur. Ennius ex Epicharmo, Terra corpus est at mentis ignis est. Vbi mentis dictum in recto casu pro mens, teste Prisciano lib. 7. b.

QUANTVM NON NOX. CORP. TARD.) Qui omnia (inquit D. Augustinus) animæ ex corpore putant accidisse, in errore sunt, etiam si Luculentis verbis Platonis sententiam secutus Maro id comprobauit. Nam corruptio corporis est quæ aggrauat animam peccatricem, sed anima peccatrix fecit esse corruptibilem carnem. Quod tamen corpore oblecta rationalis anima, modò mirandum veritatis lumen percipiat minus hinc effici eruditorum coniectatio est, quia minimam ad id habeat proportionem: quippe est anima forma quædã corpori mancipata: lumen vero illud forma est, à corporum penitus dissita commercio. Propterea in Metaphys. Aristoteles: intellectus noster se habet ad ea, quæ sunt manifestissima in natura, tanquam naturæ oculus ad solis lumen. Sed & in metaphor. Auicenna. Quemadmodum paralytici lingua humore præpedita quodam, certum in pregustando saporis sensum minus agnoscit: sic & humanus intellectus ob mortalis nexû corporis, quasi paralyticus occæcatur in ijs, quæ incorporata sunt omnino, ac æterna. Ad quæ forsitan reflecti etiam Pythagoricum illud valeat. συμπαρὸν τῆ ψυχῆ τὸ σῶμα ἐν τῇ κτηνότητι. calamitatem animæ primam esse corpus ipsum. Rhodigin. lib. 6. cap. 10.

Quantum verò nobis ad animi submissionem, modestiamq; in omni vita prodesse queat, terrenæ originis nostræ recordatio, diffuse nos docet Magnus ille Basiliius Homil. 11. in Hexæmer. Partem aliquam à principio his Symbolis adscribam, idq; eo libentius, quod eas nò solum ad doctrinam, verum etiâ ad probos, Christianosq; homine dignos mores prodesse studeo, quod iâ sæpiuscule animaduertere potuisti. Sic ergo Basiliius.

Accipit Deus puluerem è terra: Et, fecit Deus hominem. Quando poteris obliuisci tui ipsius? Tunc obliuiscere tui ipsius, quando recesseris ex hac terra. Si vero nunquã deseris hanc terram, sed illi veluti concorporatus es, & omnino adaptatus, in terra deambulas, in terra cõquiescis, in terra tuo iure viuis, qui quid siue magni, siue parui momenti facis, in terris facis è vicino habes vnde humilitatis tuæ admoneris. Conuincaris, & exandescis? Vnde tibi hæc animi excidescetia? Ex incertata ignominia? Igitur nobilitatis opprobriationem non tulisti. Confestim ebulluit animi indignatio. Contendis maiora regerere conuicia, quam acceperis. Oculos demitte, & cessabit animi commotio. Terram aspice, & cogita, ignobilitatem mihi obiecit, qui è terra sum factus: Minoris me fecisset, si eam, cuius ego sum, obiecisset. Non enim obiecit, quòd è terra sum, sed ex homine. Quanto vero pretiosior est animatus homo tellure, quæ pedis calcatur? Ego verò antiquam respicio matrem, videlicet terram. Itaq; nihil habet ignominia, quòd seruo patre natus, sed honoris est, quod animatus factus sum. Ille vero me putat magno à se probro affectum esse, non animaduertens, quòd in eo me magis honorauit, quod vituperij causa obiecit. Ego namque non ignarus naturæ meæ: noui quis sum, & vnde sum. Ad hunc modum, si ex terra nos factos esse recordabimur, nunquam permittet ista recordatio, vt obriquet in nobis animi commotio. Opem ferat rationi tellus, perpetuò præsens, & admonens. Si quando ad concupiscentiam aliquam inhabitaueris, cogita quomodo hinc sis decessurus. Si cogitaueris, quòd dissoluendus es in terram, cessabit insana concupiscentia. Terra es, & in terram abibis. Recordare quod breui salientia illa, & inflammata membra, aur ipsa, quæ nunc est, carnis concupiscentia, non erit membris dissolutis, & in terram redactis. Memor esto, qua sis natura, & languescet omnis ad malum impetus. Ista recordatio nobis aduersus quoduis peccatum cautio sit, & custodia. Finxit Deus hominem puluerem è terra. Bona est humilitas, cognata, & ingenta est ista recordatio. Si dixisset finxit deus hominem, sumpta è cælo materia, quando illum contemplati fuissimus, vt admoneremur nostræ naturæ? Adest nobis in promptu vilitatis nostræ admonitio, ex ijs videlicet, quæ pedibus calcamus. Ad terram despice, & cogita, quòd ex eo formatus es, qui terræ cognatus est, & vili conditione. Quid nobis contempribilius? Quid dignius fieri poterit, quam vt nos ipsos nihili faciamus?

Est & hoc D. Basilij in eadem Homilia. Si ad naturam illius (hominis) tantum respexeris, nihil, nulliusq; momenti est homo: si vero ad honorem, quo diuinitus est conuersatus, magni quid est homo, &c. Gregorius Nyssenus irridet eos, qui ex eo declarât hominis præstantiam quòd sit μισρονοστον, minor, seu paruus quidam mundus. Ipse in eo omnem eius præstantiam sitam contendit, quòd ad similitudinem dei procreatus. Lege çà. 17. de creatione hominis.

Existimat Clemens Alexandrinus li. 4. Stromat. poetas quoq; Græcos, dum suos heroes nominant θεοειδῶν, id est, deiformes & δῖοι, id est, diuos & ἀψίθῆες, hoc est, deo æquales, & δὴ μὴ τὴν ἀρετὴν ἀπέθευον, id est, consilio Ioui pares, & θεοῖς ἐναρμόνια μὴ εἰς ἐξουίαν, id est, quorum similes prudentia diuis, & θεοειδῶν, id est, deo similes. circumtulisse (hoc enim verbo vitur) id est, aluisse, quâuis nescientes ad illud quod à Moyse dictum legimus, ad imaginem, & similitudinem dei.

IGNEVS EST OLLIS VIGOR, ET CÆL. ORIGO) Terent. Adelph. Et seni animam primam extinguere ipsi, qui illud produxit scelus. Quem ad locum Donatus, Bene, inquit, extinguere, quia ignis est. Virgil. Lyneis est ollis vigor. Et Heroës, quod Seruius monet in 1. Æneid. quia credebant igneã animam aquis extingui, id genus mortis impensè horrebât. Democritus etiam, quo fortasse respicit, animã igneã statuit selesq; maximã agilitate mouentē, & aliud. Arist. li. 3. de anima. De origine animi nostri cõuenienter Virgilio Lucret. lib. 2.

Denique celesti sanctus omnes semine oriundi: Omnibus ille A idem pater est. Bellè conspirat cum Virgiliana sententia, quod scriptum lego apud Philonem comment. de Agricultura. Renera omnis sapientis anima cæli habet patriam; in terra peregrinatur, & sapientiæ domum existimat suam, corporis verò alienam, cuius inquilina sibi videtur. Sed hæc præloquebimur, accipimus.

HINC METVNT, CVP. DOLGAVV.) Quas Græci appellant *ἐπιθυμίας*, tralatione autem Cicero constantias nominavit, Stoici tres esse voluerat, pro tribus perturbationibus in animo sapientis, pro cupiditate voluntatem, pro lætitia gaudium, pro metu cautionem, pro ægritudine verò, vel dolore, quem nos vitandæ ambiguitatis gratia, tristitiâ malimus dicere, negauerunt esse posse aliquid in animo sapientis. Voluntas quippe, inquit, appetit bonum, quod facit sapiens. Gaudium de bono adepro est, quod vti que adipiscitur sapiens. Cautio euitat malum, quod debet sapiens euitare. Tristitia porro, quia de malo est, quod iam accidit, nullum autem malum existimant accidere posse sapienti: nihil in eius animo pro illa esse posse dixerunt. Sic ergo illi loquuntur, vt velle, gaudere, cauere negēt ni-

si sapientem. Stultum autem non nisi cupere, latari, metuere, contristari. Et illas tres esse constantias, has autem quatuor, perturbationes secundum Ciceronem, secundum plurimos autem passiones. Veruntamen apud optimos scriptores hæc verba indifferentia reperiuntur & vtriusq; generis æquè in malo, & bono ponuntur. Volunt, cauent, gaudent & boni & mali: cupiunt, timent, lætatur & boni, & mali: sed illi bene, isti male, sicut hominibus seu recta, seu peracta voluntas est. Ipsa quoque tristitia, pro qua Stoici nihil in animo sapientis inueniri posse putauerunt, reperitur in bono, & maximè apud nostros. Nam laudat Apostolus Corinthios, quod contristati fuerat secundum deum. Hæc ex Augustin. Ciuit. lib. 14. cap. 8. Vide etiam 3. Tuscul. M. Tullij.

CLAVS TEN. ET CAR. CÆCO) Plato, *σώμα καὶ ψυχή* appellat. Et Græci corpus *σώμα*, quasi *δεσμός* appellant. Vtrumque sentiunt melius, qui dissolui cupiunt, & esse cum Christo: quibus corpus hoc pro carcere, & carnis est, pro tenebris, pro sepulcro, pro morte. In quorum persona exclamat ille sanctus. Hæc mihi quia inco-latus meus prolongatus est, &c. Multum incola fuit anima mea.

- 735 Quin & supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamè omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes: penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumq; malorum
- 740 Supplicia expendunt, aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos: alijs sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
QVISQVE SVOS PATIMVR MANES. exinde per amplum
Mittimur Elysiūm: & pauci læta arua tenemus:
- 745 Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumq; reliquit
Aetherium sensum, atque auræ simplicis ignem.
Has omnes, vbi mille rotam voluere per annos.
Lethæum ad fluuium deus euocat agmine magno,
- 750 Scilicet immemores super, vt conuexa reuisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reuerti.

SVPREMO LVV. VITA REL.) Cum supremum vitæ diem egerunt, cum eos dies cum vita defecit. Docemus alibi vocem *lumen* poni in significato diei: sicut sapius tenebræ ponuntur pro nocte, cuius sunt propria, vt lux diei.

NEC FVND. OM. CORP. EXCED. PESTES) Huc referri possunt illa Ciceronis in somnio. Scip. Namque eorum animi, qui se voluptatibus corporis dederunt earumque se quasi ministros præbuerunt, impulsuque libidinum voluptatibus obedientium, deorum, & hominum iura violauerunt, corporibus elapse circum ipsam terram volutantur, nec in hunc locum, nisi multis exagitata sæculis reuertuntur. De exagitatione ista, versibus infra sequentibus, Ergo exercentur, &c.

Occurrit tacitæ cogitationi. Ergo hac custodia liberata, recta ad originis principia reuertuntur sordibus purgata? Non ait: nam anima patriæ suæ oblita, longo visu exitum horret, corporisque sordibus immersa, propemodum in pecuniam naturâ est transformata. At

hora fatali cum emigrare velit nolit cogatur, per indignationem discedit. Immo ne post mortem quidè potest à corpore discedere: sed aut circa cadaver suū obuersatur, aut noui alicuius corporis captat domicilium &c. Vide Macrob. Corporeas pestes venustè vocat illas maculas animi, quas è corporis societate contraxit.

ERGO EXERCENTVR PœN. VET. MAL.) Hic fortasse quispiam dixerit, si est immortalis anima, quomodo patibilis inducitur, ac pœnæ sentiens? Si enim ob merita punietur, sentiet vti que dolorem, atque ita etiâ mortè. Si mortis non est obnoxia, ne dolori quidem patibilis igitur non est. Hinc quaestioni, siue argumento à Stoicis occurritur. Animas quidem hominum permanere, nec interuentu mortis in nihilum resolu: sed eorum, qui iusti fuerunt, puras, & impatientes, & beatas ad sedem cælestem, vnde illis origo sit, remeare, vel in campos quosdam fortunatos rapi, vbi fruuntur miris voluptatibus: impios verò, quoniam se malis cupiditatibus inquinauerunt, mediam quandam gerere inter immor-

immortalem, mortalémque naturam, & habere ali- A quid imbecillitatis ex contagione carnis: cuius desiderijs, ac libidinibus addictæ, inelubilem quandam fumum trahant, labemque terrenam: quæ cum temporis diuturnitate penitus inhaerit, eius naturæ reddi animas, ne si non extinguibiles in totum, quoniam ex deo sunt, tamen cruciabiles fiant per corporis maculam, quæ peccatis iniusta, sensum doloris attribuit. Quam sententiam poëta his verbis explicauit. *Quin & supremo*. &c. Hæc propemodum vera sunt. Anima enim, cum diuortium fecit à corpore, est, vt ait idem poëta, *Par leuius ventis, volucisque simillima fumo*. Quia spiritus est, & ipsa tenuitate incomprehensibilis, sed nobis, qui sumus corporales, deo autè, cui subiacet, posse omnia comprehensibilis. Hæc ex Lactant. lib. 7. c. 20.

Audiendus est nobis etiam D. Augustinus Ciuitat. lib. 21. c. 13. Platonici quidem, quamvis impunita nulla velint esse peccata, tamen omnes pœnas emendationi adhiberi putant, vel humanis iniustis legibus, vel diuinis, siue in hac vita, siue post mortem, si aut parcatur hinc cuique, aut ita pleatur, vt hinc nõ corrigatur. Hinc est Platonis illa sententia, vbi, cum dixisset de terrenis corporibus, moribusq; membris, quod animæ siue meruant, cupiantq; &c. secutus adiunxit: *Quin & supremo cum lumine vita reliquit*, id est, cum die nouissimo reliquit eas ista vita, *Non tamen omne malum*, &c. quæ deinceps septem versibus sequuntur. Qui hoc opinantur, nullas pœnas, nisi purgatorias volunt esse post mortem, vt quoniam terris superiora sunt elementa, aqua, aër, ignis, ex aliquo istorum mundetur per expiatorias pœnas, quod terrena contagione contractum est, aër quippe accipitur in eo, quod ait, *Suspense ad ventos*. Aqua in eo, quod ait, *sub gurgite vasto*. Ignis autem suo nomine expressus est, cum dixit, *Aut exuritur igni*, &c.

Credebant olim manes occisorum pauorem iniicere peremptoribus, si per vim, & insidias perempti essent: ideo piacula ad eos placandos adhibebant. Ideo autem istuc credebant, quia corporeis affectibus animas à corpore seunctas, vt hoc loco poëta indicat, penitus destitui non putabant. Sed Theologi, & eorum princeps D. Thomas quæst. 19. de anima, & mat. 2. de virtutibus, quæst. 4. & alibi, prodiderunt post mortem potestates sensitiuas aboleri, superesse vero in anima duntaxat, tanquam in principio, aut radice. Essentiam namq; animæ potentiarum esse radicem, ideoque eam irasci, & concupiscere posse, si iterum corpori indatur. Si ergo iam à corpore anima sit secreta, interfectori non succensibit, nec irascetur, quod corpore careat, corde, & sanguine, in quibus ira est officina, cum ira teste Aristot. sic accensio, vel feruor sanguinis circa cor. Magius lib. 3. cap. 5.

Pœnas dicit expiatorias, quibus expiata ad sua principia remigrent puriores. Et tria potissimum enumerat pœnarum genera, ignem, aquam, & ventum, quo nomine aërem intelligit. Vide Montfort.

QVISQVE SVOS PATIMVR MANES) Non eminentem in fronte sententiam suam, sed in recessu additam, & in interiori penetrali tectam continet hoc hemistichium. Ego sic intelligo. Cum infesti mortuorum manes viuus esse quibusdam censerentur, à quibus illi in vita læsi fuissent, & eos pœnis exagitare, vt est in 4.

Et cum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis improbe pœnas.

Quid. in Ibin.

Tunc quoque sacrorum veniam memor umbra tuorum, Insequar & vultus offesa forma tuos.

Eodem quoque modo cum apud inferos supplicia pœnasque luant animi, eos dici suos pati manes, vt quidam in vita à lemuriis, & laruis, vmbriisq; vexantur, Ausonius eodem modo locutus est Ephemeride, *tormentidque sua gebenna Anticipat patiturque suos mens conscia manes*. Turneb. lib. 22. cap. 11. Putat autem idem libr. 28. cap. 46. ista, *exinde per amplum Mittimur Elysiūm, & pauci læta arua tenemus*, per interpositionem intercalata esse. Et illa, *Quisque suos patimur manes*, cum his coniungi debere, *Donec longa dies*, &c. Seruus explicat manes, pœnas, & supplicia varia, quæ sunt apud manes.

ÆTHERIVM SENS. ATQVE AVRAI) Aludat ad Academicorum placita, qui singulares animorum naturas, quibus à mundi natura quantum assignabant locum, stas, ratifq; temporum curricula, in superis locis consistere, & cœlestis orbis annorum periodis, corporum desiderio, vel fati necessitate ad generationem delabi censuerunt, & corporis contubernio, & colluue inolescere, & oblimari. Cerman.

LETHÆVM AD FLVIVM) Poëta cum scirent hoc sæculum malis omnibus redundare, obliuionis animum induxerunt, ne malorum, ac laborum memores animæ reuerti ad superos recusarent. Quod eos velle, & supra Aneas mirabatur, *O pater, amæ aliquas*, &c. Ignorabant enim quomodo id fieri oporteret: itaque renasci eas putauerunt, & denuo ad vterum reuolui, atque ad infantiam regredi. Vnde etiam Plato de anima disserens, ex hoc ait posse cognosci animas esse immortales, atque diuinas, quod in puris mobilia sunt ingenia, & ad percipiendum facilia, quod ea quæ dicant, ita celeriter capiant, vt non tunc primam illa discere videantur, sed recognoscere, atque remittere: in quo vir sapiens, poëtis ineptissime credidit. Lactant. lib. 7. cap. 22.

Idem philosophos de *μύθη Λυξίας* ita exagitat lib. 3. cap. 18. Alij autem contraria dixerunt, superesse animas post mortem, & hi sunt maxime Pythagorici, ac Stoici: quibus etiam ignoscendum est, quia verum sentiunt, non possum tamen non reprehendere eos, qui non scientia, sed casu inciderunt in veritatem. Nam cum timerent argumentum illud, quo colligitur necesse esse, vt occidant animæ cum corporibus, quia cum corporibus nascuntur: dixerunt non nasci animas, sed insinuari potius in corpora, & de alijs in alia migrare corpora, nisi videantur fuisse ante corpora. Par igitur ac prope similis error est partis vtriusque. Sed hæc in præterito falsa est, illa in futuro. Nemo enim vidit, quod est verissimum, & nasci animas & non occidere: cur id fieret, aut quæ ratio esset, homines nescierunt.

Commentitia illa opinio de animarum translatione, profecta à Pythagora, seu Orpheo. grauiissimis testibus non caruit: & in primis Platone, qui in Phædro, Phædone, Timæo, extremo de Repub. multa conscripsit, quæ ex canosis huius *μυθῶν* lacunis hausit: vnde limpidos suæ philosophiæ fontes conturbauit. Eademq; nota impultus fuit etiam Empedocles, qui se aliquando puerum, puellam, fruticem, autem, tum etiam piscem fuisse asseuerauit. De hac animarum migratione in varia corpora Ennius cecinisse constat. Lucretius libr. 1. *An pœnes aliis diuinitus insinuat se, Ennius vt noster cecinit*. Quæ quidem opinione imbutus, Homeri animam in se aduolasse scripserat. Sic enim Horatius lib. 2. epist. *Ennius & sapiens, & fortis, &*

aliter *Homerum*, &c. Hæc strictim ex Hieronym. Co-

lum. explicationibus in fragmenta Annali 1. Enniani. Vide ibidem plura, si est animus. Bibeatur duplici de causa aqua Lerhæi fluminis: tum vt obliuiscerentur animæ illarum deliciarum, quibus fruebantur in campis Elysijs: tum etiam, vt fierent immemores earum molestiarum, quas antè in vita pertulissent: quarum rerum si perdurasset memoria, nemo reperiretur, qui vellet renouiscere: aut qui, cum primum posset, non vel sibi ipse manus inferret: sed hoc quò minus fiat, natura repugnat: alterum deos iu-

Dixerat Anchises: natumq; vnaque Sibyllam
Conuentus trahit in medios, turbamque sonantem:
Et tumulum capit, vnde omnes longo ordine possit
731 Aduersos legere, & venientum discere vultus.
Nunc agè, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneat Itala de gente nepotes,
Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
Expeditam dictis, & te tua fata docebo.

CONVENTVS TRAHIT IN MEDIOS) Conuentus quatuor modis intelligitur. Vno, cum quempiam hominem ab aliquo conuentum esse dicimus: altero cum significatur multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in vnum locum; tertio, cum à magistratibus iudicij causa populus congregatur: quarto, cum aliquem in locum frequentia hominum supplicationis, aut gratulationis causa colligitur. Festus.

TURBAMQUE SONANTEM) Sic de animis, & manibus loquitur, quos stridere etiam dicit *Homerus* τῶν δὲ τοῦ σώματος ἔκρουσεν. Seruius autem turbæ perpetuum ait esse epitheron. Aut puta animas sonare dictas, propter festinationem. De Harpyiis in 3. Turba sonans prædam pedibus circumuolat uncis.

AD VERSOS LEGERE) ante oculos positos circumlustrare.

NUNC AGE DARDAN. PROLEM) Redintegrat docilitatem, qua, quid nunc eum sit edocturus, proponit. Sunt autem potissimum tria: posteritas, posterorum laudes virtusq; & fata. *Aeneas* de bellis ingruè-

760 Ille (vides?) pura iuuenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca: primus ad auras
Ætherias Italo com mistus sanguine surget
Sylvius, Albanum nomen, tua posthuma proles:
Quem tibi longæuo serum Lauinia coniux
765 Educet syluis regem, regumq; parentem:
Vnde genus longa nostrum dominabitur Alba.

PURA IUVENIS QUI NIT. HASTA) Hastam puram Donatus, Seruius, & cum eis Rhodigin. lib. 21. ca. 16. atque etiam Turneb. lib. 29. cap. 1. & Lipsius de Milit. lib. 5. dial. 17. qui est de præmijs militaribus, interpretantur sine ferro, quod fuerit præmium apud maiores, eius, qui tunc primum vicisset in prælio, sicuti scriptum, in libris de gente populi Rom.

Melius, opinor, Lipsius ex Polybio, non ob facinus in legitima, & communi pugna (cuius enim manus ibi torpent?) sed si quis extra ordinem, aut in singulari pugna eiusmodi facinus ediderit, eum donari hasta.

bere dicebant. Quis enim eorum, qui mortui sunt, vellent, si posset, in hanc vitam plenam molestiarum redire, in tot animi perturbationes, corporisque incommoda, nisi grauissimis supplicijs apud inferos vergeant? Nam quanto diuturnior est hominum vita, tanto fit maior incommodorum cumulus. Sunt filiorum, amicorum, propinquorum mortes, facultatum iacturæ, honorum repulsæ, infamia, morbi vulnera, discordiæ, lites, quæ tanto plura videre necessè est, quanto diutius viuas. Natal. Comes lib. 3. cap. 20.

tibus. Montfortius, Quomodo Mæro saluo decore, & fide historica sub persona Anchisæ Romanorum animas recensere, designare, & indicare *Aeneas* potuit, qui necdum nati essent, cum absurdum videatur, Romulum, aut Numanam apud inferos demonstrare, qui nec in humanis, nec genitura adhuc vlla fuerint? Fortasse poeta à parte nostri meliore, anima scilicet, indiuidua denominauit, non à corpore, & cum Platonis in Phædone locum imitatus est, vbi ζῷον, & τὸ πνεῦμα opponit, mutuoque se consequi docet, animosque ex disciplina Pythagoræ vices alternare, & varia sortiri corpora, hinc ex superis ad inferos migrare, in alia corpora temporis intervallo aliquo remigraturos: vt mirum non sit, si Anchises factorum peritus filio apernerit, quæ, quibus personis, & nominibus deuotæ, destinataque iam tum essent apud inferos animæ. Locus autem Platonis sic habet. πάλαι μὲν ἐν ἑστὶ λόγῳ, &c. Recolendum autem id, quod prius paulo, Mæro ex decretis Pythagoræ dixit, anima quibus altera fato Corpora debentur. German.

Festus, Romani viros fortes sæpe hasta donarunt. Cato apud eundem, hastas donaticas, alijsq; honores. Pergit Lipsius. Istæ sine ferro erant, eoque puræ Latinis dictæ: sicut argentum purum, cui nihil insculptum: vestis pura, cui nihil è purpura attextum. Sueton. Claudio. Quæ Britanico triumpho inter militares viros hasta pura donauit. Propert. lib. 4.

Sed tua sic domitis Paribus telluris alumnis,
Pura triumphantes hasta sequatur equos,
German. in Comment. Hasta pura est ἀνεμνος, ἡδὲ ἀναιματωδὲ λόγῳ: explicandum proinde, incruenta. Pro-

per. Sed tua sic domitis, &c. hoc est, innoxia, & incruenta. Dehorretur siquidem Lycotam puella à certaminis discrimine, & alea. Antiquis pura hasta, & parma alba, insignia, indiciaque tyronum. Sed si eras insignis tyronum, cur non sine ferro? Cæcilius palinodiam in Parolipom. & cum Seruio, Turnebusq; maluit exponere, pura, id est, sine ferro.

Adde adhuc ex Turnebo, vnde profecit etiam Lipsius. Locus purus apud architectonicos scriptores, non edificatus, vt area. Columellæ purum solum est, sine herba, opponiturque graminolo, & nouali: sic enim ait lib. 6. ille quam maxime subacta, & puro solo gaudeat, hic nouali, graminosoque. Lana pura, purgata, quæ soloci opponitur. Memoratu dignum profecto, quod de Sicinio Dentato Plinius scriptum reliquit, hastis puris viginti donatum.

Sylvius ALBANVM NOMEN TVA POSTHUMA PROLES) Nomen Albanum hic pro viro, seu homine Albano ponitur: quæ quidem phrasis de Græcorum fontibus proflixit. Sic enim Aristides inter cæteras causas, cur duas reipub. species enumerasset, ἄριστον ὄνομα δημοκρατία, ὡς τὸ ἀριστὸν ἀνομιάν. Similiter in Diris dixit, & felix nomen agelli. Tibullus item, nec fidum femina nomen. Ausonius quoque nomen Iberum dixit urbem Emeritam, & se ipsum, in Mosella, nomen Latium. Nec aliter est intelligendum, quod apud Horat. 3. Carm. inquit Europas, pater ὁ reliquum Filie nomen. Quod cum nō animaduertissent quidam, nomen aliquando in numen commutarunt. Ouid. quoque epist. Ariadnes eadem figura dixit.

Nam pater, & tellus in isto regnata parenti
Prodiit sunt facta, nomina charta, meo.

Quin etiam Hebræis hæc periphrasis est familiaris. Eorum quidem Grammatici, deum uerè ἑξ ὄρων nomen vocant. Canter. lib. 1. cap. 10. Seruius tamen vulgari intellectu, quia, inquit omnes reges Albani deinceps ab eo Syluij dicti sunt. Testis accedat Lilius, cuius hæc sunt lib. 1. Syluius deinde regnat, Ausonij filius, causa quodam in Syluis natus. Is *Aeneam* Syluium creauit: is deinde Latium Syluium. Manfit Syluius postea omnibus cognomen, qui Alba regnarunt.

Non videntur hæc conuenire. Nam si hic Syluius, vt est in veteribus annalibus, post mortem patris natus est, ob eamque causam prænomen ei impositum hoc fuit, qua ratione subiectum est: Quæ tibi longæuo serum Lauinia coniux Educet syluis? Hæc enim verba significare videri possunt, *Aeneas* viuo, ac iam sene, natum ei Syluium, & educatum. Cefellius Vindex ita locum explicabat. Posthuma proles non eum significat, qui patre mortuo, sed qui postremo loco natus est, (vt scribas postumus, sine aspirationis nota) sicut Syluius, qui *Aeneas* iam sene, tardo, seroque partu est editus. Verum huius historia nullum idoneum auctorem nominat. Syluium porro post *Aeneas* mortem, vt diximus, natum multi tradiderunt. Apollinaris Sulpitius, quia ita scriptum esset, Quæ tibi longæuo, non autem, seni, sic explicabat, conuenienter historiae, tibi in longum iam æuum, & perpetuum recepto, immortalisque facta. Anchises enim, qui hæc dicit filio, sciebat eum, cum ab hominum vita dicesisset, immortalem indigetum futurum, & longo, perpetuoque æuo potiturum. Hoc sanè Apollinaris argutè. Sed aliud tamen est longæuum, aliud perpetuum. Neque dij longæui appellantur, sed immortales. Gellius lib. 2. cap. 16.

Facit iniuriam Sulpitio Gellius, & Virgilium inde sensum relinquit. In longæuo namque etiam perpetui notio inest aliquando: ipsique dij longæui dicuntur. *Æschylus* in septem ad Thebas, Δαίμονες ἐξ ἄβρον εἰσαομα

ἄβρον οἰοῖ τε ἀποβόιον θεῶν. Id est, Inuisum manibus signum, mortalibusque, & longæuis diis. At *Æschylus* poeta Græcus est. Quasi verò Virgilius à græco fonte multa rerum vocabula nō detorserit, idque permillium non doceat Horatius in arte poet. Ianus Parrhasius epistol. quæst. epist. 34.

Si quis vtriusque sententiam, Cefellij, & Apollinaris diligentius perpendat, inquit Canterus lib. 7. cap. 10. maiora reperiet à Cefelliana, quam ab altera rationum momenta stare. Nam quæ huius vocis posthumus, etymologia traditur, locum in latina lingua nullum habere potest: idque cum alijs de causis, tum quod veteres non posthumus, sed postumus dixerint, quemadmodum ex antiquis monumentis constat. Et illud Horatianum, Posthume Posthume, emendatius habetur in manuscriptis Postume Postume. Deducitur autem postumus à præuerbio post, velut ab extra extumus, à citra citumus. Quocirca rectè Syluius postuma, seu postrema proles (quæ & proculus vocabatur, si Paulo, & Festo credimus) dicitur, quod vltimo loco natus sit. Quanquam porro minus vtitatum in ea notione verbum hoc videri possit, non tamen est adeo latinis auribus ignotum. Vltus Tertullianus, diligens antiquitatis inquisitor, lib. contra Gnosticos. Nam de scorpia loquens, ait, cauda erit, quodcunque de postumo corporis propagatur, & verberat. Præterea non hoc solum extat in Virgil. rarum vocabulum. Quod autem ex historia obiicitur, Syluium post *Aeneas* mortem natum, faciunt ineptè, qui à poeta, quasi à teste (vt aiunt) veritatem requirunt: nec id meminere, historice fidei poeticam libertatem fortiter opponi posse. Iam vero quòd addit Virgil. longæuum, & serum, ea duo verba sententiam nostram omnino confirmant. Cui enim longæuo nascitur filius, is auo vtiq; nascitur. Nam quod Apollinaris longæuum exponebat indigetum, atque immortalem, id est tam absurdum, quam quod maxime: quemadmodum nec ipse Gellius dissimulat. Seru porro vocabulum solet iis tribui, quos Græci τῆλυγέτες vocant, & qui senibus parentibus, vel auis nascuntur. Catull.

Nam neque iam carum confesso atate parenti
Vna caput, serui, nata, nepotis alit.

Ausonius Protreptico. pappos, auisq; trementes Anteferrunt paribus serui noua cura nepotes. Quare cum nec postumus, & serus filius, nec longæuo patri, nisi viuo nascatur, non videtur cur postuma proles dici Virgilio non debeat ea, quam *Aeneas* extremo vitæ tempore postremam ex vxore suscepit. Negare tamen nolo, postumos vocari etiam eos, qui post mortem patris nascuntur: sed vt postremò (mortuus enim nihil procreat amplius) non vt post humatum patrem editos. Nam cum effectus mortuo, quantum ad generationem, comparatur: æquè potest vtriusque nate proli postumi nomē conuenire.

Postumus censetur, scribit Turneb. lib. 18. cap. 1. etiam qui post factum testamentum natus est, etiam viuo patre familias. Sed & qui post alios liberos, vltimūque gignitur, quod hic accipiendum censeo. Sequitur enim explicatio, Quæ tibi longæuo, &c. Atque hanc sententiam meam confirmat eruditissimus poeta Ausonius epist. 17. ac posthumum explicat suprenum.

Vt quondam in albe montibus
Supremus *Aeneas* serus.

Sanè in iure ciuili, ait Alciatus Parerg. lib. 3. cap. 13. propriè accipitur posthumus pro eo, qui post humationem patris natus est, quod & Plautus in Aulularia sentit.

Qui post mediam aetatem ducit uxorem domum
Si eam senex intra annum pregnantem fortuito fecerit,
Quid dubitas, quin fiet parvum nomen puero posthumus?
 Non tamen negaverim, eum posthumum dici, qui postremo loco natus est, post conditum patris testamentum, &c.

LONGÆVO SERVM) Philo lib. de Abrahamo. Serō natos, inquit, parentes impotentius adamant, vel quia diu desideratos: vel quia nullam prolem sperant postea,

A natura iam effecta: quippe quæ extremum attigerit terminum.

EDUCET SYLVIS) Livijs lib. 1. Sylviu hunc facit Ascanij filium, Æneæ nepotem, casu quodam in sylvis natum, & ideo sic appellatum. Virgilius vult ipsomet Æneæ iam sene progenitum. Quo pacto autem in sylvis eum mater ediderit, & quomodo Ascanio in regno Albano successerit, cum ille tamen filium hoc sustulisset lulum, descendum ex Dionysio lib. 1. &c.

Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis:
 Et Capys, & Numitor, & qui te nomine reddet
 Sylvius Æneas, pariter pietate, vel armis
 770 Egregius, si vnquam regnandam acceperit Albam.
 Qui iuvenes quantas ostentant, aspice, vires.
 At qui vmbata gerunt civili tempora quercu,
 Hi tibi Nomentum, & Gabios, vrbemq; Fidenam,
 Hi collatinas imponent montibus arces:
 775 Pometios, Castrumq; Inuii, Bolamq; Coramq;
 Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.

PROXIMVS ILLE PROCAS) Regum Albanorum series videatur apud Liviū, & Dionysium. Procas hic Sylviū proximus intelligendus est in campis Elysijs: ætate enim ab eo multum distat, decimus tertius videlicet, aut decimus quartus ab eo. Procas fuit pater Numitoris, Numitor auus Romuli, & Remi. Ex Proca igitur non ita remotè orti sunt, cum eorum fuerit proauus, quem Troianæ gentis gloriam vocat, quoniam eius nepotum sanguine ea vehementer illustrata est. Virgilius in enumerandis Albanorum regibus ordinem temporum neglexit. Nam Sylvius Æneas secundum genealogiam Liviānam, Ascanij nepos fuit. &c.

QUI IUVENES QUANTAS OSTENT. ASP. VIR.) Clauisula huius narrationis: nihil enim memorabile ab Albanis regibus gestum, quam obrem in eorum catalogo recensendo immoretur. Obiter, ergo quedam monumenta à diversis posita, vrbes, & arces nominat, quarum tempora ideo dicit querna corona fuisse vmbata, quia cum vrbes illas condiderint, & munierint, ciues suos quodammodo ab hostium incurfantium manibus liberarunt. Montfort. Nascimb.

VMBRATA CIVIL. TEMP. QVER) Statius Thebaid. 6. prior omnibus Idas
Nuper Olympiacis vmbatam tempora ramis
Protulit.
 Civica, dicendum erat, pro, civili. Contra Horatius civicum motum, pro civili bello dixit.
Motum ex Metello consule civicum,
Bellig. causas, & vitia, & domos, &c.

Quin & auo comitem sese Mauortius addet
 Romulus, Assarac quem sanguinis Ilia mater
 Educet, viden' vt geminæ stent vertice cristæ?
 780 Et pater ipse suo superum iam signet honore?
 En huius, nate, auspiciis illa inclyta Roma
 Imperium terris, animos æquabit olympo:
 Septemque vna sibi muro circumdabit arces,
 Fælix prole virum: qualis Berecynthia mater
 785 Inuehitur curru Phrygiæ turrata per vrbes,

B Civilis autem quercus, est civica corona, quam civis civi, à quo servatus est in prælio, hoste simul occiso, item vitæ, salutiq; perceptæ dat. Et fit è fronde querna, quoniam cibus, victulque antiquissimus quercus capi solitus sit. Cur ob causam dictam hoc coronæ genus daretur, Plutarch. Question. Rom. quæst. 92. has causas adducit. Vel quod ubique copia in expeditionibus est quercus. Vel quia Ioui & Iunoni sacra est ista corona, quibus diis vrbium tutelam assignat. Vel quia prisca est hæc Arcadum consuetudo, quibus aliqua est cum quercu cognatio. Primi enim hominum è terra nati creduntur, sicut quercus inter stirpes prima. Fit etiã ex ilice, quod genus superiori proximum est: sicut scriptum est in quadam comædia Cæcilij. *Adnebulunt*, inquit, *cum ilignea corona, & oblamyde, ad vestram fidem.* Vide plura apud Gellium lib. 5. cap. 6. De coronarum militarium generibus, si lubet, vide Alex. ab Alexand. cum Tiraquello, lib. 4. cap. 18. Lipsium de Milit. Rom. lib. 5. dial. 17. qui etiam adducit versus Claudiani è 3. de laud. Stilliconis.

Mos erat in veterum castris, ut tempora quercu
Vel. ret. validis fuso qui viribus hoste,
Casurum potuit mori subducere civem.
 Plin. lib. 16. c. 4. in cuius extremo hæc leguntur de corona querna, eademque civica. O mores æternos, qui tanta opera, honore solo donauerint, & cum reliquis coronas auro commendarent, salutem civis in pretio esse noluerunt: clara professione, servari quidem hominem nefas esse lucri causa.

Lata

Lata deum partu, centum complexa nepotes,
 Omnes cælicolas, omnes supera alta tenentes.

VIDEN' VT GEM. STENT VERT. CRISTÆ?) Horat. Ode 2. Epod. *ut gaudet insitina decerpens pyra?* Te-rent. Heautont. *Eia ut elegans est?* Horat. Ode n. lib. 1. *Vi melius, quicquid erit pui?* subaudi, est. Catull. *Iupiter, ut tristi lumina sape manu?* Tullius ipse sapius sic loquitur. *Vt efferuntur lætitia, cum vicerint? Vt pudet victos? Vt se accusari nolunt? Vt cupiunt laudari?* lib. 5. de finib. Cn. autem noster (ò rem miseram, & incredibilem) vt totus iacet: 7. ad Att. In his, & similibus, particula, vt comparationem significat, posita pro, quam, vel, quantum, & desiderato substantiuo.

ET PATER IPSE SVO) Quasi diceret, Viden' vt Mars ipse Romuli pater filium iam superum, & deorum numero adscriptum suo honore, & diuinitatis, & cognominis faciat insignem? Diuinitatis quidem, vt diuini honores illi tribuantur, vt templum illi condatur, flamen creetur, dies festus instituat. Cognominis vero, vt non secus, ac pater, Quirinus postteris nominetur, & loca publica Mons, & Porta inde appellentur. Mars autem Quirinus dicitur Varro lib. 4. de lingua latin. Servio hoc ipso lib. & alijs. Paulus Merula in Frag. Ennij.

De apothecis Romuli, hæc Livijs lib. 1. His immortalibus editis operibus, cum ad exercitum recensendum concionem in campo ad Capræ paludem haberet, subito coorta tempestas, cum magno fragore, tonitribusque, tam densò regem operuit nimbo, vt conspectum eius concioni abstulerit: nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pauore, postquam ex tam turbido die, serena, & tranquilla lux redijt: vbi vacuum sedem regiam vidit: etsi satis credebatur Patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella: tamen velut orbitatis metu iccta, mœstum aliquandiu silentium obtinuit. Deinde à paucis initio factò, deum deo natum, regem, parentemque vrbis Romanæ saluere vniuersi Romulum iubent: pacem precibus exposcunt, vt volens propitius suam semper sospitet progeniem.

ILLA INCLYTA ROMA) Adi lib. 1. vbi illustratur hic versus, *Romanorum rerum dominos*, &c. lib. 7. *nunc maxima rerum Roma colit.* Item Ecloga prima illum, *Verrum hæc tantum alias inter caput exsulit vrbes.* Sed pergratum me, cum omnibus elegantiorum studiorum cultoribus, tum præcipue græcæ linguæ deditis facturum opinor, si Erinna Lefbia, poetriæ nobilissimæ grauem sanem Odam de laudibus Romæ hic attexerit, in qua cernas vtrumque pulcherrimè cantari, & imperij magnitudinem, & prolem Martiam, quam & in primo significauit Iuppiter illis, & *Manortia condei Mœnia.* Est autè Erinna poetriæ illius, quæ sub Pompeij, aut circiter æuum floruit, vt credit Lipsius lib. 1. de Magnitud. Rom. cap. 2. cuius etiam interpretationem subnectemus.

Καί με Ρώμα θυγάτηρ Ἀθηῶν, Filia ò natris, mihi Roma salua,
Ἐρωτεύμενος, δειφρον Ἰνασσα, Auro Regina decora cultu,
Σαφὲν ἂν ναίεις ἐπὶ γῆς ἄνυμνον Qua vel in terra stabiles olympi
Ἄβη ἰδουσαί. Incalis arces.
Σοὶ μὲν πρόσθεσι δίδωκε μῦθος Nam dedit soli tibi cana Parca
Ἐὐδὸν ἑφθύλο βασίλειον ἀρχαί, Regium sceptrum, mimè atterendū
ὄφρα κοιμηθῆν ἔχοισα κλέει. Vt potens rerum domineris vna,

Huc geminas nunc flecte acies: hanc aspice gentem,
 Romanosq; tuos. hic Cæsar, & omnis Iuli
 790 Progenies, magnum cæli ventura sub axem.
 Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,

Imperit & que.
Ἄγροαιύης.
Σὺ δ' ἴσῳ Λεωγλα κρηλατὸν λεπιδῶν Ad iuum curruem, retinente frons,
Σπύρνα γαίης, καὶ πολίης θαλάσσης Colla telluris, iunmdiq; ponti
Σφίστεται. εὐ δ' ἀφ' αὐτῆς κυβερνῆς Illigas, & tu populos gubernas
Ἄστρα λαβῶν. Firma per aium.
Πάντα δ' ἐφάλλον ὁ πέρις ἔδιδόν, Ipsa, qua gaudet variare cuncta,
Καὶ μὴ θαλάσσης βίος ἔδιδόν ἄλλως, Resq; transformans hominum,
Σοὶ μὲν πλοῦσι πόντον ἔπει ἀρχαί Spirat hæc uni tibi super auræ à
Ὀδ' ἐφ' αὐτῆς. Puppe secundam.
Ἡ δ' ἐν πᾶσι τοῖς μέγα κρηλατῶς Doniq; in cæcis populis valentè,
Ἀνδρῶν ἀρχαί, καὶ μὴ θαλάσσης Proceas bellis jobole, ut q; lata
Ἐὐσταχυν δ' ἐρωτῶν ὅτι ἐνέστα Surgit è terra iuges, ipsa abundas
Καρπὸν ἄσ' ἀνδρῶν. Frugo virorum.

SEPTEM CIRCVND. ARCES) Montes dicuntur ab alijs, ab Horatio in carmine sæculari, colles: vocat nihilominus ibidem arces. Sunt autem Palatinus, Quirinalis, Auentinus, Cælius, Viminalis, Esquilinus, Ianiculus, propter quas septemgemina nonnunquam dicitur.

QUALIS BEREVCYNTH. MAT. INUEHITVR) Lib. 9. *Ipsa deum fertur genitrix Berecynthia magnum* Vocibus his affata Iouem. Ibid. *Tympana vos, buxusq; vocat Berecynthia matris Idae.* Lib. 3. dicitur mater cultrix Cybele: ab alijs Dyndimene, vt à Catullo, & Horatio. Item Cybele, & magna mater, & deum mater. Eandem dixerunt esse Tellurem, quare eam turratã vocat Virgilius. Huius mythologiam persequitur in 2. Lucret. ad istum modum

Quare magna deum mater, materq; feruam,
Et nostri genitrix hæc dicta est corporis vna
Hanc veteres Graium docti cecinerunt poeta
Sublimem in curru bijugos agitare leones:
Aeris in spatio magnum pendere docentes
Tellurem, neq; posse in terra sistere terram.
Adiungere feræ: quia quamvis effera proles.
Officiis debes moliri victa parentum.
Muraliq; caput summum cinxere corona:
Eximijis munita locis quod sustinet orbis.
Hanc varis gentes antiquo more sacrorum
Idæam vocitant matrem, Phrygiasq; cæternas
Dant comites, quia primum ex illis simibus edunt,
Per terrarum orbem fruges accepisse creari.
Gallos attribunt, quia nomen qui violarint
Marris, & ingrati genitoribus inuenti sunt,
Significare voluit indignos esse putandos.
Vnam progeniem qui in oras luminis edant.
Tympana tenent tonant palmis, & cymbala circum
Concaua, rancifonog, minantur cornua cantu:
Et Phrygio stimulat numero caua tibia mentes:
Telaq; præparant violenti signa furoris:
Ingratos animos, arg. impia pectora volgi
Conterrere metu quæ possunt numine diuæ.

Et quæ sequuntur.
 LATA DEVM PARTV, CENT. COM. NEP.) Fecundam Romanorum prolem non cum fecunditate prolis Berecynthiæ comparat: esset enim iniqua comparatio: sed ostendit vrbem Romam ita latari multitudinem civium suorum, vt i Cybele filiorum suorum fecunditate gaudet. Nascimb.

OMNES COELICOLAS) ἀπαντας, ἰσπανιδ αε.
 SUPERA ALTA TENENTES) ὀλυμπία δ' ὀμαρ' ἔχοντες.

Augu

Augustus Cæsar Diuûm genus:AVREA CONDET
 SÆCVLA QVI RVRVSYS Latio,regnata per arua
 Saturno quondam;super & Garamantas,& Indos
 795 Proferet imperium.iacet extra sidera tellus,
 Extra anni,solisq; vias,vbi cæifer Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
 Huius in aduentum iam nunc & Caspia regna
 Responsis horrent diuûm,& Mæotica tellus,
 800 Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.
 Nec verò Alcides tantum telluris obiuit,
 Fixerit æripidem ceruam licet,aut Erymanthi
 Placarit nemora,& Lernam tremefecerit arcu:
 Nec qui pampineis victor iuga flectit habenis
 805 Liber,agens cælo Nifæ de vertice tigres.
 ET DVBITAMVS ADHVC VIRTVTEM EXTENDERE FACTIS?
 Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?

HIC CÆS. ET OMNIS IVLI PROGEN.) Descripta A
 vrbe, eiusq; felicitate propter virtutem tot illustrium
 virorum, comparatione amplificata, primo loco prin-
 cipis maximatum rerum auctores celebrat, hoc est,
 Cæsarem Dictatorem, & Augustum, idque duplicem
 ob causam; tum vt Iulij progeniem spectandam obii-
 ciat, tum vt principi suo aduletur, sub quo imperium
 P.R. erat longè amplissimum. Neque obstat quidquam,
 quòd postremos serie in prima statim acie ponat. Nam
 laudato vrbis conditore, rectum fuit, & decorum, vt
 monarchæ amplissimi impetij cum eo coniungeretur.
 Quin & illud addendum est, si series regum, & claror-
 um imperatorum seruanda fuisset, ipsa narratio lecto-
 rem ad Cæsarem laudes suspensum teneret: & legendis
 præcedentem encomij sensum, minus ad postremo-
 rum laudes affectum versaret. Monfortius.

AVGVST. CÆS. DIVVM GEN.) Antiqui honore nu-
 mismatum decorabantur, qui vel doctrina, vel imperio
 excellent. De Homero à Chiis, Sapphone à Myrile-
 naeis, Virgilio à Mantuanis sic honorato alibi dictum est,
 Plurium vero Principum imagines per huiusmodi
 monumenta innotuere, neque nummis tantum, verum
 etiam gemmis expressæ. Octavianus Augustus num-
 mum cudit, in quo singula ex vtraque parte capita, at-
 que ea quidem pulcherrimè elaborata, eorum alterius
 inscriptio est. DIVVS IVLIVS; alterius, AVGVSTVS DI-
 VI F. Quam quidem inscriptionem multis alijs in mo-
 numentis usurpavit, vt in lapidibus, qui ruinarum in-
 iuriam effugerunt, passim Romæ legitur, Cui vt ablan-
 diretur Maro, Diui eum genus appellavit. In antiquissi-
 mis enim Romanæ bibliothecæ codicibus habetur,
 AVGVSTVS CÆSAR DIVI GENVS. Pierius lib. 32.

SVPER ET GARAMANTAS ET IND. PROF. IMP.)
 Prorsus arbitror Silij lib. 8, cum vnum post hominû
 memoriam eloquentissimum Ciceronem plenis buc-
 cis prædicare vellet, hunc locum de Augusto, qui com-
 plexurus esset imperio suo ipsos orbis terminos, ani-
 mo agitate, & eum in re longè alia æmularum esse.
 Versus ita sonant.

Ille super Gangem, super exauditus & Indos
 Implebit terras voce, & furialia bella
 Fulmine compestet lingua, nec deinde relinquet
 Ar decus eloquij cuiquam sperare nepotum, &c.

Quod ait, proferet imperium, sic apud Ouid. Meta-
 morph. lib. 5. Venus Cupidini, cur non mavisq;, iuuen-
 que Imperium proferes? Sic Tacitus lib. 1. Bellum ea tem-
 pestate nullum, nisi aduersus Germanos supererat,
 abolendæ magis infamiæ, ob amissum cum Quintilio
 Varo exercitum, quam cupiditate proferendi imperij.
 Liuius lib. 38. alio modo loquitur. L. Scipio regem
 opulentissimum orbis terrarum deuicerit, imperium
 populi Romani propagauerit, in vltimos terrarum fi-
 nes.

IACET EXTRA SID. TELLVS) Nulla tellus est, quæ
 nõ subiaceat sideribus; vnde peritè addidit, Extra anni,
 solisq; vias, vt ostenderet duodecim signa, in quibus est
 circulus solis. Significat autem Maurorum Æthiopiæ,
 vbi est Atlas, de qua ait Lucan.

Æthiopiunq; solum, quod non premeretur ab illa
 Signiferi regione poli, nisi poplite lapsò
 Vltima curuatis procederet ungula Tauri.

Seruius, Donatus,
 Quid tum porro, si quædam tellus iacet extra sive-
 ra, extra anni, solisque vias? &c. subaudiendum vtiq;
 quod antecedit, nempe, eò quoque, sicut super & Ga-
 ramantas, & Indos Augustum Cæsarem prolaturum
 esse imperium. Quin etiam (vt sequitur) Caspia, & Scy-
 thia, & Ægypti regna, distinctissimas, & remotissi-
 mas terras in ditionem suam redacturum. Nec videtur

Virgilius ordinem in his locis, vt viciniora, & notiora
 nobis prius appellaret, seruari debuisse) Mauritania si-
 quidem propior nobis est, quam India. Licuit enim,
 vt poëta, non vt geographo, confusus loqui: cum hoc
 vnum ei propositum esset, latitudinem, & magnitudi-
 nem imperij Augusti futuram ostendere, quod remo-
 tissimis, & minus remotis locis nominandis est assen-
 tus. Verum enim vero super his versibus, Iacet extra si-
 dera tellus, Extra anni, solisq; vias, &c. vir litterarum, lit-
 teratorumque cupidissimus, & inclyte familiaris suæ flos,
 ac lumè M. Vellerus quippiam nouum ingeniosè com-
 mentatus est, & mihi id in quæstione posuit: quod ip-
 sum ego dissoluendum eruditionibus proponam, aliud
 enim quam quod dixi, non occurrit: vtar autem eius-
 dem verbis.

Quæro igitur, inquit, quis horum versuum sen-
 sus. Veteres enim interpretes, cum recentes non viderent

rim, ieiunè in his versati. Seruius Maurorum Æthiopiæ A
 explicat, vbi est Atlas. Verum Virgilius paulò ante Ga-
 ramantas, & Indos remotissimos nominauerat: quid sit
 ergo, cur tanto deinde hiatu, & tam grandi præloquio
 Atlantem proximiorum, longèque notiorum subiungat?
 Prætereo, quòd inepta est ratio, quam adducit Seruius,
 cur Atlas extra solis vias situs dicatur, neque ei com-
 probandæ Lucani catmen rectè acceptum facit. Ali-
 quanto aptius, opinor, Donatus. Vult esse vltimus ali-
 quid poëta, quòd sol nesciat, & mundus excludat, vbi
 est, inquit, Atlas baiulus cæli. Quænam verò ista sit tel-
 lus, adhuc quæredum. Mihi vix dubium, Virgilium vni-
 diquaque doctissimum, & Platonis valde studiosum,
 Atlanticas ex Timæo, & Critia fabulas habuisse in ani-
 mo. Et quidni illic cæiferum Atlantem statuatur, vbi Pla-
 to montes locat magnitudine, & pulchritudine supra
 omnes huius orbis: Quanquam, vt hoc etiam priuatim
 non respexerit, credibile est, eum & Insule, & Oceani
 Atlantici nomen hac circumlocutione significasse. Sed
 cur extra sidera? Poëtica illa amplificatio, vt auditorum
 cogitationes attolleret. Sic nescio quis ad Claudiû Cæs.
 victa Britannia,

Ille procul nostris semota, exclusaque calo,
 Alliuu nostris victa Britannis aqua.

Item, Sol circa nostrum flectitur imperium. At Plato Atl-
 tanticam insulam iam olim eluione aquarum merfam
 scripsit. Poëta, vt mihi videtur, id argumentum nihilo-
 minus ad ornatum sui operis transferre potuit. Dein-
 de, vt Atlantica perierit, non perierunt reliquæ insulæ,
 ad quas ex Atlantica, neque irem continens, ad quam
 ex insulis navigatio, vt apud hunc ipsum Platonem est.
 Omnino apparet, non ex Platone tantum, sed plerisque
 etiam alijs, tenuem aliquam famâ de nouo orbe, quem
 dicimus, auctori memoria reperto, ad veteres antiquissi-
 mis temporibus permanasse. Quòd facit insula à Car-
 thaginensibus reperta, cuius meminit Arist. siue Theophrast.
 de mirabil. auscult. Sileni fabula, quam Ælianus
 lib. 3, c. 18. Variè hist. ex Theopompo narrat. Et magna
 denique continens Plutarchi, in libello de facie orbis
 lunæ. Neque existimo ambigendum, Virgilium eò tra-
 hendum.

AXEM HV M. TORQ.) Ad cæli reuolutionem re-
 spexit, cum ait torquet, quod facile intelligitur ex Ennij
 versu, vnde hic factus. Qui calum versat stellis fulgentibus
 aptum.

STELLIS ARDENTIBVS APT.) quòd ardere videantur,
 aut quod secundum quosdam igneæ naturæ sint.
 Ennius Annali 10. Aut nox præcessit, stellis ardentibus apta.
 Lucret. lib. 5. de veste. Purpurea atque auro signisque ingen-
 tibus apta. His omnibus locis libenter se lecturum ait
 Hieron. Colum. in 1. Annal. Ennij hapium cum nota
 videlicet aspirationis, pro aptum, hoc est inflammata,
 & incensum, ab apta accendo: tum quod Ennius
 non infrequenter græcis vocibus vsus est: tum etiam
 Pierij testimonio, qui eam vocem in peruetusto Vir-
 gilij exemplari hoc modo scriptam reperisse affirmat.
 Seruius eam ἀπὸ τῆ ἀπτεδου coniunctum & vicinum, in-
 terpretatur.

ET CASPIA REGNA) Caspij, & Scythæ horrent re-
 sponsis diuûm, id est, consternati sunt, prænuntiato sibi
 iam ab oraculis aduentu Augusti, à quo in potestatem
 redigantur.

ET SEPTEMG. TYRB. TREPID. OSTIA NILI) De
 Nilo Catull. Sine qua septem geminus colorat Aequora Ni-
 lis. Virgil. centum geminum Briarea, à centum mani-
 bus, & ter geminum canem Cerberum, à tribus capiti-
 bus dixit. Multa huius generis poëta.

De ostiis huius fluminis Seneca Natural. lib. 4. cap. 2.
 his verbis. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per
 septem ostia in mare emittitur: quodcumque elegeris
 ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos
 in aliud, atque aliud litus porrigit. Diodor. lib. 1. cap. 3.
 hæc septem ostia nominatim recenset. Primum ad
 orientem vergit, quod Pelusiacum vocant, secundum
 Taniticum, deinde Mendescicum, Phæneticum, Seben-
 niticum, Bolbiticum, Canopicum, à nonnullis Hercu-
 leum nominatum. Sunt & alia ostia mana facta, de qui-
 bus scribere nihil necesse est.

Verbum turbant, hoc loco absolutum est, pro, turbas
 excitant, tumultuantur. Sic Terent. Phorm. Dum ne re-
 ducant, turbent porro, quantum velint. Turbent, inquit
 Donatus, id est, errent, & tumultuentur. Lucret. lib. 2.
 Corpora qua in solis radijs turbare videntur. Eod. lib. infra,
 Aut ex offensu cum turbant corpore in ipso semina. Et lib. 6.
 Dissimiles inter se res turbareque mistæ. Et libro quinto.
 sicut hac violentis omnia ventis Turbinibus, sicut incertis tur-
 bare procellis. Eadem quoque forma extulit Tacitus
 libr. 3. Neque decorum principibus, si vna, alterane ci-
 uitas turbet, omiâ vrbe, &c. Ex quo illud imperiona-
 le apud Virgil. Tityro. undique totis vsque adeo turbatur
 agris. Vbi alij malè scribunt, turbantur. Ex Germano, &
 Lamb. in Lucret.

NEC VERO ALCID. TANTVM TELL. OBIUIT) Va-
 gum appellat Horat. quia multa maria, multasque ter-
 ras peragrauerit. πολυθάλασσος & Græcis.

Hac arte Pollux, & vnguis Hercules
 Immisit, arces attingit igneas.

FIXERIT ÆRIPIDEM CERVAM LICET.)
 Virgilium Priscianus æripidem, pro, æripidem, tetra-
 syllabum pro pentasyllabo protulisse refert. Æripidem
 nemo est qui non, moti æris, ac venti instar celerem
 exponat. Græci ἀερίποδα maiore cum enargia dicere
 possent. Ego tamen æripidem à voce æs, æris, defle-
 cto: nam & Græcis χαλιπόδες ἐρίνης appellatur, & equi
 χαλιπόδες Homero Iliad. 9. ἀερίπων ἢ ἄρρησι τούτοις
 χαλιπόδ' ἵπποι ἀπὸ τῆς ἐρίνης ποδῶν. Brodæus libro secundo
 cap. 29.

Æripidem pro æripidem per synaresin, seu potius
 synecphonesin sunt qui dictum accipiunt, quasi cursu
 cum ventis certantem, seu ventos pedum celeritate
 æquantem: voce enim æris sæpius ventus intelligitur,
 qui putatus est quibusdam philosophis ær motus, seu
 agiturus. Apronianus æripidem legit sine complexio-
 ne, quasi dicat, habentem pedes solidos, & indefatiga-
 biles. Hieron. Columna.

Dixit, vt volunt quidam, ex Græcorum fabulis, qui
 eam ceruam vocant χαλιπόδα, quia talem reuera eam
 ceruam fingunt fuisse poëta. Perperam igitur nonnul-
 los Grammaticos, etiam veteres interpretatos esse æri-
 pedem ἀερίποδα aut ἀερίποδα. At vides Ausonium per-
 petuum epitheton id ceruis attribueret, vt nullus ad fa-
 bulas Græcorum perugio sit locus, cum ait in Grypho,
 Vincunt æripedes ce. iii. Sed Grammatici nostri temporis,
 qui hæc notarunt, non raro nugantur. Omnes ceruos
 poëta χαλιπόδες vocant: neque tantum ceruos, sed
 omnia, quibus celeritas attribuitur, vt χαλιπόδες ἵπποις
 Homerus. Quare rectè Helychius χαλιπόδες interpretat-
 tur ἑρπύροδες. Et poëta Tragicus χαλιπόδων ἐρπύρον νο-
 cauit, quod interpres exponit ἑρπύρον, ἢ ἀνοσίδηρον ἐν τῷ
 ἐπίπῳ, ἢ τῶν ποδῶν. Scalig. F. Auson. lect. lib. 1. cap. 16. De
 laboribus Herculis qui fuerint, ex variis poëtis docebi-
 mus lib. 8.

NEC QVI PAMP. VICTOR) Bacchus de Indis
 trium

triumphauit. Nysa est mons Indiae. Eius curru trahitur à tigribus. Idem vini praeses, ideo *pampineis habentis*. Est autem India latissima.

ET DVBIT. ADHVC VIRT. EXTEND. FACTIS) Exhorratur Aneam ad virtutem spe, & expectatione tantæ posteritatis, ne bellorum tumultibus percussus, animū abiciat, sed tanti imperij praesenti fortuna erectus, ferro Italiae possessionem sibi vendicat. Hortatur autem eum ad virtutem, à fortuna, expectatione amplissimi imperij, & loci nobilitate. Et numero plurali dicit *dubitamus*, quasi ipse quoque gloriae filij particeps sit futurus. Montfort. Nascimb.

Est tamen generalis sententia, & ad omnes immortalitatis amore inflammandos pertinet, per egregia nimirum facinora, qualia potissimum sunt bellica. Id vt velimus, contendit à nobis Sallustius proemio Catilinarij. Omnes homines, qui sese student praestare ceteris animalibus, summa ope decet niti, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona, atque ventri obedientia fluxit. Sed nostra omnis vis in animo, & corpore sita est, animi imperio, corporis seruitio magis vitur: alterum nobis cum diis, alterum cum belluis

commune est. Quò mihi rectius esse videtur, ingenij, quàm virium opibus, gloriam quaerere: & quoniam vita ipsa, qua fruimur, breuis est, memoriam nostri quam maximè longam efficere. Nam diuitiarum, & formæ gloria, fluxa, atque fragilis est; virtus clara, æternaque habetur. Proemio autem Iugurth. Igitur præclara facies, magnæ diuitiæ, adhuc vis corporis, & alia omnia huiuscemodi breui dilabuntur; at ingenij egregia facinora, sicuti anima, immortalia sunt. Adiciamus verba Plinij ex Epist. 7. lib. 3. Sed tanto magis hoc quicquid est temporis futile, & caduci, si non datur factis (nam horum materia in aliena manu est) nos certè studiis proferamus: & quatenus nobis denegatur diu viuere, relinquamus aliquid, quo nos vixisse testemur. Iococrates ad Nicoclem. Μὴ ἀπειθῆς τῆν αὐτῆς φύσιν ἀμα πάλιν θύε- λυθῆσαι, ἀλλ' ἐπειδὴ θνήσκῃ σὺ μάλιστ' ἐτυχεῖς, ἀθανάτου ἢ ψυχῆς, περὶ τῆς ψυχῆς ἀθάνατον μνημονεύαλαίτην. hoc est. Ne committas, vt natura tua vniuersa simul intereat: sed quum tibi corpus mortale contigerit, animus immortalis, fac immortalē animi memoriam relinquant. Aliquid præterea dictum lib. 10. in illud: *sed famam extendere factis*. Hoc virtutis opus.

Quis procul ille autem ramis insignis oliuæ
Sacra ferens? nosco crines, incanaque menta

810 Regis Romani, primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus paruis, & paupere terra
Missus in imperium magnum, cui deinde subibit
Otia qui rumpet patriæ, residesq; mouebit
Tullus in arma viros, & iam defueta triumphis

815 Agmina: quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
Nunc quoque iam NIMIVM GAUDENS POPVLARIBVS AVRIS.

RAMIS INSIG. OLIVÆ) Ramis oliuæ insignem fingit Numam ab Anchise præcognitum, cui ob iustitiā, & integritatem nemo vnquam bellum intulit, ipse vltro pacem semper fouit.

SACRA FERENS) Lilius lib. 1. Omnium primū rem ad multitudinem imperitam, & illis sæculis rudem, efficacissimam, deorum metum iniciendum ratus est. Qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Egeria nocturnos congressus esse: eius se monitu, quæ acceptissima diis essent, sacra instituire: sacerdotes suos cuique deorum perficere, Lilius.

NOſCO CRIN. INCANAQVE MENTA) Numa canus ab ætate prima, quò respexit Virgilius. Strabo auctor grauiſſimus, & in præcis monumētis diligens, Tarquinium refert à pueritia fuisse canescentem. Vrbes, inquit, XII. conditæ sunt à rege Tarquinio, in quo tam egregia floruit sapientia, vt ab ineunte pueritia canum fuisse referant. Crinit. lib. 4. c. 15.

Cassiodorus tradit, Senecam inde dici, quoniam cui primo cognomentum id impositum fuit, canus sit natus. Pindar. Olymp. Ode. 4.

ὄνομα τῆς νεότητος ἐν ἀνδραγαθίᾳ πολλῆν
ἔσται, καὶ ἀπὸ τῆς ἀλνίας ἐπιπέσει χρόνον.

Nasci frequenter iuuenibus canos, & præter tempus congruum ætatis, M. Antonius Delcius in vita Senecæ narrat. Ibid. adolescentem vna nocte, quam mortis metu totam peruigilaret, à medicis enim conclamatus fuerat, incanuisse toto capite, cum vix quintum decimum ætatis annum esset ingressus.

ROMANIS IMPERATORIBVS MOS FUIT, IN ACUPANDA PER SORTES fortuna, veribus ad eam rem compositis, vel ex aliquo poeta translatis vti. Illud vulgatum de Casare Adriano, cum Virgilianas sortes conluleret.

Quis procul ille autem ramis insignis oliuæ
Sacra ferens? nosco crines, incanaque menta. &c.

Spartianus in Adriano, Crinit. lib. 22. cap. 3. Rem clarius explicat Pierius, lib. 53. in Olea.

PRIMVS QVI LEG. VRBEM FVNDAB.) Lilius, postquam eius inaugurationem exposuit, lib. 1. Qui regno ita potitus, urbem nouam conditam vi, & armis, iure eam, legibusque, ac moribus de integro condere parat.

CVRIBVS PARVIS, ET PAVP. TERRA) Cures oppidum Sabinorum, à quo dicti Quiritis. Hoc enim datum est Sabinis Romana vrbe iam cum iisdem communicata. Vnde autem orti Cures, & qui nam fuerint, tradit Dionysius lib. 2. Curibus Sabinis habitasse Numam, testatur & Lilius, &

RESID. MOVEB. IN ARMA VIROS) Vt Virgil. refides populos, sic Varro dixit aquam residem, æstuario oppositam. Eodem significato deses dicitur, ac desidia. Quin desiderare dictum Suetonio in Casare (ne desiderare in discrimine fociorum videretur) pro remisso animo esse, atque otiose agere. Quin & sedere, simplex verbum, vñtatam auctoribus sensu eodem, & meliora dios *sedet omnia possens*. Sedere etiam Cic. pro, securè agere, & nihil metuere dixit in Rosciana. Cum etiam, ij qui proscripti erant, sederent. Torrent. in Sueton.

* Pro expositione horum versuum erit, quod de Tullio Hostilio tertio Romanorum rege extat apud Lilium lib. 1. Hic non solum proximo Regi (Numæ)

(Numæ) dissimilis, sed feracior etiam Romulo fuit: tum animi, virtusque, tum animi quoque gloria animum stimularat. Senescere igitur diuitiarum otio rarus, vndique materiam excitandi belli querebat.

SEQVITVR IACTANTIOR ANCVS) Numæ ex filia nepos fuit Ancus, qualem nobilitatem iactare Tullus non poterat. Medium inter Numam, & Tullum ingenium gessisse, ait Lilius. De eodem Lucretius libro octauo.

Lumina sis oculis etiam bonus Ancus reliquit,
Quis melior quam tu multis fuit, improbe, rebus.

POPVLARIBVS AVRIS) Gaudens popularibus auris, est δημοκρατικός, quo nomine vocatur ab Hecuba Polytes apud Euripidem.]

Popularis auræ nomine, populi leuitas, ac mobilitas significatur, in mandandis magistratibus, in ferendis suffragiis, in conditionibus, & similibus. Hinc illa Ciceronis, ventus popularis, & concionum ventus. Epist. 6. ad Curionem. Eorum ventorum, quos propolui moderator quidam, & quasi gubernator. De Aruspice, responsis. Sulpicium longius, quàm voluit, popularis auræ prouexit. Lilius lib. 42. Perseus magis auræ popularis erat. Horat. Ode 2. lib. 3.

Nec sumis (virtus) aut ponis secures
Arbitrio popularis auræ.

Hæc, & plura Lamb. in Horat.

Vis & Tarquinius reges, animamque superbam
Vltoris Bruti, fascisque videre receptos?

Consulis imperium hic primus, sæuasque secures

820 Accipiet: gnatósque pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix: vtcunque ferent ea fata minores.

VINCET AMOR PATRIÆ, LAVDVMQVE IMMENSA CVPIDO.

Quin Deciós, Drufósque procul, sæuümque securi

825 Aspice Torquatum, & referentem signa Camillum.

VIS ET TARQ. REGES) Tarquinius intellige Tarquinium Priscum (succesorem Anci, & Tarquinium Superbum eius filium, cui cognomentum facta indiderunt, quintum & septimum, atque adeo vltimum regem Romanorum. Sextum enim, Seruium Tullium nescio quare prætermittat.

ANIMAMQVE SVPERB.) Superbum valet poetis saepenumero magnificentum, præstans, inclytum, gloriosum, sumptuosum. Sic Horat. Ode 17. lib. 1. An superbus Tarquini fasces. Et Ode 11. Aridas superbos. Et Ode 25. Superbos triumphos. Et Ode 4. libro secundo. *Paupimentum superbum*.

VLTORIS BRVTI) L. Iunius Brutus Tarquinia sorore Tarquinij Superbi natus, quandoquidem parum in iure præsidij cernebat, quod rex tyrannus prudentissimum, & copiosissimum quemque è medio tolleret, securitatem à contemptu peritit, scisque pro stulto gerens, Bruti cognomentum non recusauit: quo tanquam velamento operiret animum illum parentem Romanæ libertatis, quoad tempus venisset. Fuit autem istuc tempus indigna mors Lucretiæ. Ibi tum extractum è vulnere cultrum, & stillantem sanguine præ se tenens, iurandum pulcherrimum iurauit: se Tarquinium Superbum cum scelestâ coniuge, omnique liberorū stirpe, ferro, igni, quantacunque demum vi posset, exacturum: nec alium quenquam Romæ posthac regnare passurum. Inde per præconem coactis Quiritibus, de scelestis Tarquiniorum vehementissime conquestus, effecit, vt imperio regem exuerent, cum coniuge, & liberis exilio afficerent. Primus ipse Consul creatus, L. Tarquinio Collatino marito Lucretiæ collegæ suo perussit, vt, quoniam esset de regio genere, regiumque nomen libertati periculosum ferret, exoneraret populum metu, consuluat se vltro abdicaret, ciuitate libens excederet. Parca iam, & constituta libertate, Romani aliquot adolescentes nobiles (in quibus Aquilius, item Vitellius, quorum soror cum Bruto erat, atque adeo Titus, & Tiberius eiusdem Bruti filij) æquales, & sodales antea Tarquiniorum iuuenum, cum corundem legatis

de rebus repetendis Romam missis, clandestina consilia de regibus in urbem postlimino recipiendis agitarunt, rescripseruntque ad litteras, quas ab eisdem acceperant. Re tota per indicium serui cognita, damnati capitis proditores, Consuli Bruto pœnæ capiendæ ministerium à senatu impositum. Is deligatos ad palum filios virgis cædi, & securi percuti magno, constantique animo, vultuque immutato conspexit. Non multum temporis interfluxit, cum Tarquinio corrogatis copiis à Tarquinienſibus Etruscis, & Veientibus ad urbem veniente cum exercitu obuiam processit. Antecedens ipse equitatum suum, Aruntem Tarquinij filium, similiter agminis sui primum equitem offendit. Ibi vterque alterum concitatis equis hasta transfixit. P. Valerius collega ei funus, quanto cum apparatu potuit, fecit. At nõ paulo maius mortuo decus publica iustitia dedit, eò insignior, quod matronæ annum integrum, vt parentem, violatæque pudicitia vltorem acerrimum luxerunt. Hæc summam ex Lilius.

FASCES RECEPTOS) Cum Horatius dicit Ode 12. libro primo.

an quietum

Pompili regnum memorem, an superbos
Tarquini fasces.

putant quidam, per fasces istos Tarquinij Brutum vltorem, libertatisque vindicem significari. Erunt igitur Tarquinij fasces, qui Tarquinio crepti sunt. Vt in And. Terent. patris pudor, pro erga patrem. Huius misericordia, pro propter eam. Fasces autem, docente Lipsio Elector. lib. 1. cap. 23. erant bacilli aliquot teretes, loro colligati in modum fascis: quorum exemplar frequens in lapidibus, & nummis. Eos bacillos ex vltimo fuisse antiquitus, docere videntur comædiæ Plauti non vno loco. Plinius tamen betullam arborem terribilem ait magistratum virgis: & nescio vniuersè id accipiendum, an ex verbis eius, de Gallia tantum. Italiae sanè communior vltimus. Fascium inuentum Vetulonia Etruriæ vrbi adscribit Silius.

Maonique decus quondam Vetulonia gentis,

Bis senos prima illa dedit precedere fasces,
Et iunxit totidem, iactio terrore, securus.

Inde traducti Romam.

VINCET AMOR PAT. LAVD. IMMENSA CUPIDO)
Cupido, & amor idem significare videntur, & est di-
uerfitas. Cupido enim inconsideratè est necessitatis,
amor iudicij. Plaut. Bacchid. *Cupido te conficit, anne
amor?* Idem Curcul. disceat, & vim eiusdem diuerfi-
tatis expressit dicens: *Quod Venus, Cupidoque imperat,
Iuadèque amor.* Afran. Hominc. *Amabit sapiens, cupient
ceteri.* Nonius.

Factum hoc considerat Augustin. Ciuitatis libro 3,
cap. 16. Cum, inquit, illud Virgil. laudabiliter comme-
morauit, continuò clementer exhorruit, exclamans,
Infelix, vicumque ferens ea facta minores. Quomodo libet,
inquit, ea facta posterì ferant, id est, præferant, & ex-
tollant, qui filios occidit, infelix est. Et tanquam ad
consolandum infelicem subiunxit: *Vicit amor patrie,
laudèque immensa cupido.* * *Duplicem causam adducit, amo-
rem patrie, & immortalis cuiusdam gloriæ scim apud posteròs.* Propter
has Brutus filius sua proditoribus patrie parcendum non putauit: nec om-
nes, qui occiderint, probabunt, nec ipse poeta omnino laudare potest. Nam,
ut ille apud Terentium ait, pro magno peccato paululum supplicij
fatis est patri. *Paribus olim citra iudicium licuisse capitaliter statuere
de filijs, probat Brutus amor. poster. in Pami. pag. 318. Vide etiam quid de
hoc Brutii factò iudicet Plutarchus in Poplicola.*

QUIN DECIO) Decius Mns Col. bello Latino, col-
lega Manlio Torquato, positus apud Veferim fluium
caltris, cum vtrique consuli somnio obuicisset, eos vi-
ctores futuros, quorum dux in prælio cecidisset, quem
collato cum collega somnio conuenisset, ut cuius cor-
nu in acie laboraret, diis se manibus voueret, inclinan-
te sua parte, se, & hostes per Valerium Pontificem diis
manibus deuouit, impetu in hostes, factò, victoriam
suis reliquit. Plin. de vit. illust. cap. 26. Cicer. 3. offic. &
Flor. lib. 1. cap. 14. Linius lib. 8.

De P. Decio huius Decij filio, qui consul cum Q. Fa-
bio Max. bello aduersum Etruscos, Umbros, Samnites,
& Gallos patris exemplo se deuouit, ita scriptum à Li-
nio lib. 10. Vociferati Decius, quò fugerent? quàmve in
fuga spem haberent: obfistere cedentibus, ac reuocare
fufos. Deinde vt nulla vi percussos sustinere poterat,
patrem P. Decium nomine compellàs: *Quid vltra mo-
ror, inquit, familiare fatum? Datum hoc nostro gene-
ri est, vt luendis periculis publicis piacula simus.* Jam
ego mecum legiones hostium mañdas Telluri, ac
diis manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium Pontifi-

Illæ autem paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, stragèmq; ciebunt?

830 Aggeribus focer Alpinis, atque arce Monæci
Descendens: gener, aduersis instructus Eois,
Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella:
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
Túque prior, tu parce, genus qui ducis olympto:
835 Projice tela munu sanguis meus:

PARIBVS Q. FVLG. CERNIS IN ARMIS) Transit ad E
Cæsarem, & Pompeium, quorum facta, id est, bella ci-
uilia circumstantiis exaggerat, personis, loco, magni-
tudine factorum, cum ingenti miserationis affectu.
Paribus autem armis dixit, quia ambo Romani, & am-

A cem, quem descendens in aciem, digredi vetuerat à se,
præire iussit verba, quibus se, legionesque hostium pro
exercitu populi Quiritium deuoueret. Deuotus inde
eadem precatio, eodèmq; habitu, quo pater P. De-
cius ad Veferim bello Latino se iussit deuouerit: cum
secundum solemnes preces adiecisset, præ se age-
re sese formidinem, ac fugam, eadèmq; ac cruorem,
caelestium, infernorumque iras: contacturum funeribus
diris digna, tela, arma hostium: locumque eundem suæ
pestis, & Gallorum, ac Samnitium fore. Hæc execratus
in se, quæ confertissimam cernebat Gallorum aciem,
conciat equum: inferensque se ipse infestis telis, inter-
fectus est. Deuotio autem, qua vsus est Decius pater,
his verbis concepta, extat apud Liuium libro octauo.
IANE, IVPITER, MARS PATER, QVIRINE, BELLO-
NA, LARES, DIUI NOVENSILES, DI INDICETES, DI-
VI, QVORVM EST POTESTAS NOSTRORVM, HO-
STIVMQVE, DIQVE MANES, VOS PRECOR, VENE-
ROR, VENIAM PETO, FERQVE, VII HOSTES POP-
ROM. QVIRITIVM TERRORE, FORMIDINE, MORTE-
QVE AFFICIATIS. SICVT VERBIS NVNCI PAVI, ITA
PRO REPV. QVIRITIVM, EXERCITV, LEGIONIBVS,
AVXILIS POP. ROM. QVIRITIVM LEGIONES, AVXI-
LIAQVE HOSTIVM MECVM DIIS MANIBVS, TELLV-
RIQVE DEVOVEO. En habes, lector, deuotionis quan-
dam formulam.

DRVSÓSQVE) Duo fuerunt Drusi, alter Hasdruba-
lem vicit. Alter Angulsi priuignus, qui Germanos trans
Rhenum domuit: quique ex equo lapsus, fracto cru-
re interiit.

SÆVVMQVE SECVRI ASP. TORQVAT.) Hic Cos.
bello Latino, filium suum quod contra imperium pu-
gnasset, securi percussit. Linius lib. 8. decad. 1. Plutarch.
in vita Fabij Max. Valer. lib. 2. cap. 2. Plin. de vit. illust.
cap. 28.

REFER. SIGNA CAMILLVM) Manil. lib. 1. extremo.
Et Ione qui meruit calum, Romamque Camillus seruando
posuit. Afferuit enim is Iouem, hoc est, Capitolium à
Gallis. Et rectè conditorem Romæ Camillum vocat,
qui alter Romulus vulgò dictus fuit. Eius autem vi-
ctoria fuit velut quædam vrbs *Μακρυς Ιουστα*. Scalig. F.
in Manil. Signa retulit, quæ Galli Senones, duce Bren-
no, deuictis Romanis abstulerat apud Alliam fluium.
Lege Plinium de viris illust. cap. 23. & 24. Plutarchi
Camillum.

quod si tibi fata dedissent
Maiores in luce moras, tu sola furentem
Inde vivum poteras, atque hinc retinere parentem.
Armatæque manus excusso iungere ferro,
Vt generis fœceros media iunxerit Sabina.
Morre tua discessit fides.

Hos ita inter se comparat Velleius lib. 2. Alterius ducis
caussa videbatur melior, alterius erat firmior. Hic om-
nia speciosa, illic valentia. Pompeium senatus auctori-
tas, Cæsarem militum armauit fiducia. Consules, sena-
tisque, caussa, non Pompeio, summam imperij detule-
runt. Nihil relictum à Cæsare, quod seruandæ pacis
caussa tentari posset, nihil receptum à Pompeianis.
Vterque etiam ab eodem historico separatim, & ma-
gnifice prædicatur. E
Extollit Iulium Appianus 2. bell. ciuil. & longa ora-
tione eundem cum Alexandro M. comparat. Principiū
apponam. Vir per omnia fortunatus, & magnificus,
meritoque cum Alexandro conferendus. Ambo fuere
ambitiosissimi, bellicosissimi, in consilijs exequen-
dis celerrimi, in periculis aggrediendis audacissimi,
cordi

cordi inter se voluntate fuerunt: vbi vero rerum gesta-
rum gloria clarere cœperunt, tunc maximè animos at-
tollere, & tyrannidem affectare cœperunt. Nascimab.
* *De causis huius belli ciuili multa Lucanus ad mltro Pharsalia. In his
non postrema, quod Pompeius laudes suas, & triumphos, Cæsaris rebus
felicitissimè gestis obscurari metueret, & ut ipse parem, sic Cæsar superio-
rem nollat.*

Tu noua ne veteres obscurent facta triumphos,
Et victis cedat piratica laurea Gallis,
Magne times, te iam series, vsusque laborum
Erigit, impatiensque loci fortuna secundi.
Nec quenquam iam ferre potest Cæsare priorem,
Pompeiusve parem: quis iustius induit arma,
Scire nefas: magno se iudice quisque tuerur.

QVAS FVLGERE) Vtebantur antiqui correpto, quo
nos producta vna syllaba vitimur. Dicimus enim, vt
splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc
è nubibus subitè lucis eruptionem mos erat, media syl-
laba correpta, vt dicerent fulgere. Seneca Natural. lib.
2. cap. 56.

SI LVMINA VITÆ ATTIG.) Particula, si hoc loco
non conditionem, sed tempus indicat, vt etiam libro
quinto.

Præterea si nona diem mortalibus alnum
Aurora exculerit, radisq; relexerit orbem,
Primæ citæ Teucris ponam certamina clausis.

Catull. Nam si luxerit ad librar' orum Curram scriuia. Ex
Maret. in Catull. Lumina vitæ, vt Lucret. lib. 1. *Præde ani-
male genus, gene arim in lumina vitæ Reddant Venus.* Nihil
autem aliud est lumina vitæ, quam vita.

AGGERIBVS SOGER ALPINIS) Alpinos aggeres vo-
cat, nam alpius, tanquam aggeribus quibusdam mu-
nitus, & circumdatur Italia, quibus à Germania interfe-
pta est. Ab his, iuxta Monacium, qui est portus Ligu-
riæ, instructus Germanorum, Gallorumque auxiliis de-
scendit in Italiam aduersus Pompeium Cæsar. Pom-
peius orientalisibus auxiliis ascitis occurrit, & iis qui-
dem maximis: sed quæ magis ad pompam, quam ad vi-
ctoriam viderentur profutura. Montfortius.

Martialis libro nono,
Dixerat ô mores, ô tempora Tullius olim,
Sacriligum strueret cum Carilina nefas:
Cum gener, atque focer diris concurreret armis,
Mœstæque ciuili cado maderet humus.

Cæsar focer, Pompeius gener, ducta Iulia, quæ si vixis-
set, putat eam Lucanus arma vtrique de manibus ex-
torquere potuisse, lib. 1. Pharsalia.

quod si tibi fata dedissent
Maiores in luce moras, tu sola furentem
Inde vivum poteras, atque hinc retinere parentem.
Armatæque manus excusso iungere ferro,
Vt generis fœceros media iunxerit Sabina.
Morre tua discessit fides.

Hos ita inter se comparat Velleius lib. 2. Alterius ducis
caussa videbatur melior, alterius erat firmior. Hic om-
nia speciosa, illic valentia. Pompeium senatus auctori-
tas, Cæsarem militum armauit fiducia. Consules, sena-
tisque, caussa, non Pompeio, summam imperij detule-
runt. Nihil relictum à Cæsare, quod seruandæ pacis
caussa tentari posset, nihil receptum à Pompeianis.
Vterque etiam ab eodem historico separatim, & ma-
gnifice prædicatur. E
Extollit Iulium Appianus 2. bell. ciuil. & longa ora-
tione eundem cum Alexandro M. comparat. Principiū
apponam. Vir per omnia fortunatus, & magnificus,
meritoque cum Alexandro conferendus. Ambo fuere
ambitiosissimi, bellicosissimi, in consilijs exequen-
dis celerrimi, in periculis aggrediendis audacissimi,

A minimè parcentes suo corpori, nec magis imperatoris
artibus freti, quàm fortuna, & audacia, &c.

Eundem Plinius lib. 7. cap. 25. hoc afficit præconio.
Animi vigore præstantissimum arbitror C. Cæsarem
dictatorem. Nec virtutem, constantiamque nunc com-
memoro, nec sublimitatum omnium capacem, quæ cœ-
lo continentur: sed proprium vigorem, celeritatemque
quodam igne volucrem. Scribere, & legere simul, di-
ctare, & audire solitum accepimus. Epistolas verò tan-
tarum rerum quaternas pariter librariis dictare: aut si
nihil aliud ageret, septenas. Idem signis collatis quin-
quagies dimicauit: solus M. Marcellum transfregit,
qui vndequadragies dimicauerat. Nam præter ciuiles
victorias, vndecies C. & XCII. M. hominum occi-
sa præliis ab eo non equidem in gloria posuerim, tan-
tam etiam coactam humani generis iniuriam: quod ita
esse, confessus est ipse, bellorum ciuiliū stragem non
prodèdo. Iustus Pomp. Magno tribuatur DCCCXLV.
naues piratis ademisse. Cæsari proprium, & peculiare
sit, præter supra dicta, clementiæ insignem: qua vsque ad
pœnitentiam omnes superauit. Idem magnanimitatis
perhibuit exemplum, cui comparari non possit aliud.
Spectacula enim edita, effusæque opes, aut operum
magnificentiam in hac parte enumerat, luxuria fa-
uentis est. Illa fuit vera, & incomparabilis inuicti ani-
mi sublimitas, captis apud Pharsalium Pompeij Magni
scriniis epistolarum, iterumque apud Thapsum Scipi-
onis, concremassè ea, optima fide, atque non le-
gisse.

Sequenti cap. laudes Pompeij ponuntur. Verum ad
decus imperij, &c. Eundem prædicat copiosè Velleius
libro secundo. Cuius viri magnitudo multorum vo-
luminum instar exigit, &c. Infra. Conuerterat Cn.
Pompeij persona in se totum terrarum orbem, & pœ-
ne homine maior habebatur. Rursus. Huius viri fa-
stigiū tantis auctibus fortuna extulit, vt primum ex
Asia, iterum ex Europa, tertio ex Africa triumpharet:
& quot partes orbis terrarum sunt, totidem faceret
monumenta victoriæ suæ. Cæsarem idem historicus
eodem libro miris laudibus cumulat, & Cicero satis
pro M. Marcello. Lucanus ipsūmet res ab se gestas
magnificè extollentem inducit libro secundo Pharsal.
ab hoc initio.

Heu demens, non te fugiunt, me cuncta sequuntur,
Qui cum signa tui toto fulgentia Pomis, &c.
NE TANT. ANI. ASSUESCITE BELLA) Hypallage
est *assuescite bella*, pro *assuescite animos bellis*. Assue-
scite autem, pro *assuescite dictum*. Sic & Georg. 3.
dehinc ubi libera colla Seruistio assuerint.

NEV PAT. VALID. IN VISCERA) Per prosopo-
pœiam patriæ personam, viuūque corpus affingit,
quod bellis ciuilibus dilaniatur. Facit huc initium Lu-
cani.

Bella per Emathia plusquam ciuilia campos
Iusque datum scelere canimus, populūque potenter
In sua visceri conuersum viscera dextra.

Plusquam ciuile bellum est, vt scribit Isidor. lib. 18. cap.
1. vbi non solum ciues concertant, sed & cognati: quale
natum est inter Cæsarem, & Pompeium, quando gener,
& focer inuicem dimicauerunt. Siquidem in hac pu-
gna frater cum fratre dimicauit, & pater aduersus filij
arma portauit. Lucanus in fratrem ceciderunt præmia fra-
tris. Item, cui ceruix casa parentis Cederet. Petronius Af-
biter, carmine de mutatione reipub. tres duces Roma-
nos nominat, qui omnes bello & armis, seu ferro tan-
dem miserè perierint, seu propter bella, & arma truci-
dati sunt, Crassum, Pompeium, Iulium.

Tres tulerat Fortuna duces: quos obruit omnes
 Armorum struē diuersa seralis Enyo.
 Crassum Paribus habet: Libyo iacet equore Magnus,
 Iulius ingratam pefudat sanguine Romam.
 Et, quasi non posses: tot Tellus ferre sepulcra,
 Diuisu cineres. Hos gloria reddidit honores.
 TV PRIOR PROICE TELA SANG. MEVS) Quod
 priorem arma ponere vult Cæsarem, innuit singularem
 eius clementiam, quam plenius buccis Orat. pro M. Mar-
 cello prædicat Cicero. Dignum memoratu, quod in

Ille triumphata Capitolia ad alta Corinthe
 Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
 Eruct ille Argos, Agamemnoniasque Mycenæ,
 Ipsūque Æaciden, genus armipotens Achilli,
 840 Virtus auos Troiæ, templa & temerata Mineræ.
 Quis te magnæ Cato tacitum, aut te Cossæ relinquat?
 Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
 Scipiadas, cladem Libyæ? paruoque potentem
 Fabricium, vel te sulco Serrane ferentem?
 845 Quò fessum rapitis Fabij? tu Maximus ille es
 VNVS, QVI NOBIS CUNCTANDO RESTITVIS REM.

TRIUMPH. CAPIT. AD ALTA CORINTHO) Corin-
 thum describit Strabo lib. 8. De conditore huius urbis,
 & nomine Velleius ita lib. 1. Paulo ante Aletes sextus
 ab Hercule, Hippotæ filius, Corinthum, quæ antea fue-
 rat Ephyræ, claustra Peloponnesi continentem, in Isth-
 mo condidit. Neque est quod miremur ab Homero
 nominari Corinthum. Nam ex persona poetæ & hanc
 urbem, & quasdam Ionum colonias, iis nominibus
 appellat, quibus vocabantur ætate eius: multo post
 Ilium captum condita.

Quæ porro ratione urbs eadem tam opulenta eua-
 ferit, indicat Thucyd. lib. 1. Nam Corinthij, inquit,
 cum urbem in Isthmo sitam tenerent, semper habue-
 runt forum frequens rerum venaliū. Græci enim olim
 magis terra, quam mari congregiebantur, & qui in Pe-
 loponneso, vel extra habitabant, per ipsorum terram
 præcipuè inter se commere solebant. Vnde Corinthij
 opibus præpotentes facti sunt, id quod etiam veterum
 poetarum elogia indicant. Nam diuitem in poematis
 appellant hanc ciuitatem. Græci enim postquam cre-
 brius nauigare cœperunt, & iam ipsi re nautica melius
 instructi, piraticam sustulerunt, atque hoc emporio ab
 vtraque parte vri cœperunt, diuitiarum affluentia po-
 tentem tenuerunt hanc urbem.

Horatius bimarem, id est, ἀμφιθαλον, vel, ut quidam
 malunt ἀμφιθαλον vocat, Ode 7. lib. 1. Causam euer-
 sionis Cic. in Manilianæ dicit fuisse, quod legati Roma-
 norum essent ibi appellati superbius. Et totius Græciæ
 lumen appellat. In Offic. aliam causam ponit, oppor-
 tunitatem loci maximè, ne possit aliquando ipse locus
 Corinthios ad bellum faciendum adhortari. Euerit L.
 Mummius eodem anno, quo Carthago concidit, ut
 habet Velleius, post annos DCCCCLII. quàm con-
 dita, & dictus est Achaicus. Fuit autem aded rudis, ut
 cum maximorum artificum perfectas manibus tabu-
 las, ac statuas in Italiam inde portandas locaret, iube-
 ret prædici conductoribus, si eas perdidissent, nouas
 reddituos.

Præclara quædam Strabo libro octauo de tabulis

A Pompeio narrat Xiphilinus, vnde mansuetudinem viri
 cognoscat. Cæsar inuentas in scriniis Pompeij litteras,
 quibus multorum in illum beneuolentia, in Cæsarem
 odium significabatur, neque legit, neque descripsit:
 sed statim combussit, ne commorus grauius aliquid
 committeret. Hinc permultos sibi deuinxit. Poëtæ læ-
 pius sanguinis voce progeniem nominant. Horat. Ode
 20. lib. 2. Non ego pauperum Sanguis parentum. Et car-
 mine saculari, Clarus Anchise, Venerisque sanguis, de
 Augusto. &

B Corinthiacis. Idem. Pleraque & præstantissimorum
 donatorum quæ Romæ sunt, Corintho alata fuerunt:
 quædam etiam circum vicinæ urbes adeptæ sunt. Mox
 de negligentia Mummiij harum rerū subiungit. Trium-
 phum Romanorum alibi descripsimus. De curru, & co-
 rona laurea Tibull. lib. 1. eleg. 7.

At te vitricæ lacros, Messalla, gerentem.

Portabat inuicis curru eburnis equis.

Formula, qua triumphatores Imperatores in Capi-
 tolio diis ob victoriam gratias agebant, hæc erat. GRA-
 TIAS TIBI IVPITER OPTIME MAXIME, TIBIQVE IV-
 NONI REGINÆ, ET CÆTERIS HVIUS CUSTODIBVS,
 HABITATORIBVSQ. ARCIS DIIS LYBENS, LÆTVSQUE
 GRATIAS AGO; RE ROMANA IN HANC DIEM, ET
 HORAM PER MANVS, QVOD VOLVISTIS, MEAS SER-
 VATA, BENE GESTAQVE, EANDEM ET SERVAIE,
 VT FACIIS, FOVETE, PROTEGITE PROPITIATI, SV-
 PLEX ORO. Principio autem pompæ, in Vaticano sic
 precabantur *Dijmum, imperio quorum nata, & aucta est
 res Romana, eandem placati, propitiique seruate.* De origi-
 ne, & notione vocabuli *Capitolium* satis multa diximus
 lib. 9. ad illud, *Dum domus Æneæ Capitolii immobile saxo.*

ERVET ARG. IPSVMQVE ÆACIDEN) Errasse in his
 versibus Virgilium dixit Hyginus, ut quidem narrat
 Gellius lib. 10. cap. 16. confudisse enim & personas di-
 uersas, & tempora. Nam neque eodem tempore, neque
 per eisdem homines cum Achæis, & Pyrrho bellatum
 est. Pyrrhus enim, quem dixit Æaciden, de Epiro in Ita-
 liam transfessus, cum Romanis depugnauit aduersus
 Manium Curium in eo bello ducem: Argium autem
 bellum, id est, Achaicum, multis post annis à L. Mum-
 mio imperatore gestum est. Poëtæ igitur, inquit, me-
 dius eximi versus, qui de Pyrrho importunè immixtus
 est, quem Virgilius proculdubio, inquit, exempturus
 fuit. Atque accusatio quidem hæc est. Nunc defensionem
 Iouiani ex Antonio eius dialogo producamus.

Non possum non admirari, etiam ad risum vsque
 tum Hyginum, tum Gelliū, qui studio quodam repre-
 hendendi præcipientes, in maximos errores inciderunt.

Primum

Primum quod de Pyrrho dictum, non de Persa rege A
 putent. Neque enim Pyrrhus à pop. Rom. victus est,
 neque regnum Epirotarum Pyrrho viuente captum,
 atque in prouinciæ formam redactum est: sed Perses,
 qui à Paulo ductus est in triumphū, quo capto, Mace-
 doniæque spoliata, Æacidarum imperium finiuit. De
 quo etiam Propertius ait:

Et Persen proavi stimulantem pectus Achillis,

Quisque tuas proauis frogit, Achille, domos.

Hoc igitur superato, regnoque Æacidarum delero, po-
 pulus Romanus videri potuit Troiæ ruinas vltus fuisse
 Deinde non animaduertere, induci à Virgil. Anchi-
 sen nequaquam singulos referentem, qui ab Ænea ori-
 ginem ducturi essent, sed quosdā tantum, neque tem-
 pus, ordinemve seruari: quippe cum de Cæsare, atque
 Pompeio, antequam de Fabio Marcello, Scipionibus,
 mentionem faciat. Satis enim habebat Anchises, qui-
 busdam nominatis, quibusdam à rebus gerendis signi-
 ficatis, spe, atque gaudio futuræ stirpis Æneam im-
 plere. Quare cum dicit,

Ille triumphata Capitolia ad alta Corinthe

Victor aget currum, cæsis insignis Achivis,

potest iure videri Mummiū, qui Achaicus cognomi-
 natus est, quique Corinthum sustulit, significare. Post
 verò cum addat: *Eruct ille Argos, Agamemnoniasque My-
 cenæ,* alium profectò significat. Et hic quidem Paulus
 est, qui Persen vicit. Quanquam autem Paulus neque
 Argos euerit, neque Mycenæ, hoc tamen ut Æneam
 soletur, ab Anchise dicitur, cuius ipsius posteri euerit
 essent Argos, siue Achaicū, quæ arx videbatur Achæo-
 rum, quorum principes aduersus Troianos coniurave-
 rant, siue Thessalicū, quando ducem Thessaliæ virtus
 in eo bello plurimū enituerit, & Mycenæ Agamem-
 nis patriam, qui fuit Græcorum, ac belli dux. Quocirca
 dum Virgilium non minus imprudenter, quam impu-
 denter accusat vterque, & Hyginus sententiæ huius
 aduersus Maronem auctor, & Iustagator eius Aulus,
 in errorem maxima animaduersione dignum incidere.

Alcibiatus Parerg. iuris lib. 5. cap. 21. Iouiani senten-
 tiam non satis probat, cum non iisdem ducibus Perses,
 & Achæi sint superati. Satis ergo erit de Persis filio
 Andronico intelligere, qui & Pseudophilippus dictus
 est, & vltimus regum Macedonum fuit: quem Q. Cæ-
 cilius Metellus vicit, cepitque, & de eo triumphauit.
 Idemque Achæos cum Bœotis, & Chalcidensibus su-
 perant ad Thermopylas, Critolaūque, eorum ducem
 adegit, ut veneno sibi mortem conscisceret, ut Pausa-
 nias in Achaicis scribit, & historiæ lib. 50. & 52. T. Li-
 uius est auctor. Videtur ad Maronianum carmen allu-
 sisse & Germanicus Cæsar quodā Græco eleganti epi-
 grammate, quod Thomas Morus sic conuertit.

Mauros genu Hektor aue, si quia sub humo audis,

Respira, & patriæ nomine cresce tua.

Ilios urbs colitur, nunc in cheta gens colit illam,

Quam in Marte minor Martis amica tamen.

Myrmidones periere, ades, & diso Hektor Achilli,

Essi sub Æneadis undique Thessaliam.

Placitum est his etiam Modicij responsionem, erudi-
 tam, & probabilem atterere, quæ est eius libelli, quo
 Virgilium à calumniis vindicat, cap. 3. Virgilius cum
 res multas de Romana historia singulis tantum verbis
 attingeret, nō induit historici personam, cuius interest
 rerum, & temporum ordinem seruare: sed licentia poë-
 tica vsus, quædam disiuncta temporibus, quia euentu
 familia fuerunt, & ad eundem finem potuerunt referri,
 rectè coniunxit. Satis enim est poëtæ, in summa rerum
 veritatem retinere: in partibus aliud aliquid fingere

concessum est. Romani Græcos debellarunt: Virgilius
 non dissentit. Verum illi non debellarunt, ut Troiano-
 rum, à quibus oriundi erant, iniurias vlciscerentur: sed
 suas, quia Græci à Romanis Macedonum tyrannidē li-
 berati, & donati libertate, in benefactores ingrati, con-
 tumaces, & rebelles fuerant. Virgilius tamen illos auo-
 rum iniurias per quandam consecutionem, quam lo-
 gici concomitantiam vocant, vltos esse rectè dixit. An-
 chises igitur apud inferos, ut poëta fingit, Æneam con-
 solatur, afficit lætitia, addit ei ad labores perferendos
 alacritatem: quia Romani ex Troianis otituri eruent, &
 euerent Argos, Mycenæ, & genus Æacidarum, & Tro-
 ianorum iniurias vlciscuntur. Sic etiam libro primo
 Æneid. Venerem Troianorum calamitatibus dolen-
 tem, Iupiter his versibus consolatur.

— veniet læstris labemibus ætas

Cum domus Assaraci Phthiam, claræque Mycenæ

Seruius premet, & vltis dominabitur Argis.

Venus, & Æneas Achillem oderant, cuius patria fuit
 Phthia: Diomedem, qui imperauit Argis: & Agamem-
 nonem, qui regnauit Mycenæ, præcipuos Troianorum
 hostes, & eueriores. Phthia in poetarum nugis fuit urbs
 magna, & memorabilis nullam ob aliam causam, nisi
 quia Achillis patria fuit. Apud Historicis, & Geogra-
 phos fuit vicus ignobilis, cuius nullum prorsus vesti-
 gium Romani Thessaliæ debellantes inuenerunt. My-
 cenæ ducentis annis antè, quàm Romani Græciam oc-
 cuparent, Argiui deleuerant. Virgilio tamen licitum
 fuit Phthiam seruitio pressam fingere, & Mycenæ eru-
 tas, quas Romani nusquam intulerunt: & erutos Ar-
 gos, qui cum Achæis à L. Mumio pugna victi portis
 apertis sese victoribus Romanis dedentes, ab illis sunt
 seruati: hæc autem, ut vltio euidentiōr appareret: inge-
 niose, prudentèrque ficta sunt ad Romanorum pietate-
 m in Troianos auos amplificandam. Curij Dentati
 victoria pulso Pyrrho ad vltionem Troianorum non
 pertinuit: sed Romanorum, quibus bellum intulit. Pyr-
 thus à Tarentinis in Italiam euocatus prima pugna Ro-
 manos vicit: alterius pugnæ dubia fuit victoria: Pyr-
 rhus tamen superior est. habitus: tertia pugna victus à
 Curio excessit Italia. Non est erutus, id est euerfus, non
 domitus, non regno spoliatus: quod regnum filij post
 eum tenuere: & genus Æacidarum permansit. Rectè
 Seruius Grammaticus dixit, in illis versibus *Ipsūque
 Æaciden*, subintelligendum esse & ille, quasi dicat, &
 ille eruet ipsū Æaciden. Declaro. Pater, qui filio se-
 cum spectanti in promiscua turba aliquot homines
 porrecta manu, atque intento digito commonstrat: nō
 necesse habet de singulis, dicere ille, & ille: quod hæ
 voces in gestu positæ sunt: nam in scena quædam sine
 verbis gestu significantur & intelliguntur. Multa enim
 verba gestu adiuantur: retinim manus porrecta, & di-
 gitus intentus satis docilem reddit auditorem, ut ad il-
 lum, & illum oculos referat, quem narrator demonstrat.

In sermone poëtico non semper tam clara expetenda
 est rerum distinctio: ut in soluta oratione: sed quædam
 sunt (ut diximus) subintelligenda. Erui non propriè
 dicitur de homine, sed de loco, ut de patria: nisi quia
 aliquando homines pro rebus, & res pro hominibus
 ponuntur, ut in secundo libro, Vcalegon ardens pro
 domo ardente. Sic eruet ille ipsū Æaciden, qui Am-
 braciam Pyrrhi patriam extincto genere Æacidarum
 expugnabit: & is Fuluius Nobilior fuit. Paulus etiam
 Æmilius Perse Macedonum rege victo, Epirotarum,
 quibus olim Pyrrhus imperauerat oppida septuaginta
 diripuit, multaque hominum millia vendidit. Itaque à
 Fulvio, atque Æmilio verius, quàm à Curio Dentato

erunt, & euectus fuit Pyrrhus, id est, Pyrrhi patria, regnum & genus vniuersum Æacidarum: nam Epirota pro Achille, & Neoptolemo Troia euerforibus, vt Poëta significat, pœnas luerunt. Quapropter ex illis verbis: *Et ille eruet ipsum Æaciden*, non sola ignominia Pyrrhi ex Italia pulsi, sed etiam extrema patriæ, regni, & generis ruina intelligenda est. Quemadmodum, Ænea, Græci Troiam patriam nostram funditus euerterunt: sic Romani à nobis oriundi eruent, & euerrent Argos, Mycenæ, & ipsum Pyrrhum magnam bellatorem de genere Achillis cum patria, regno, stirpe, atque vniuersa gente Æacidarum. Si quis Hygini consilium fecutus hunc versum eximat, (quem ille importunum vocat) summâ rei venustatem, gratiamque tollet: sensum pulcherrimum peruertet: & Romanorû gloriam, atque in maiores suos pietatem minuere, atque obscurabit. Non igitur diuersas personas Virgilius confudit: sed quas non potuisset nisi multis verbis contra institutam breuitatem nominare, prudenter tacuit, & duobus verbis aptissime significauit.

QVIS TE MAGNE CATO, TACITVM) Laudes Catonis Vticensis (hunc enim, non Censorium debemus accipere) exequitur Velleius lib. 2. his verbis. Hic genitus proano M. Catone, princeps illo familia Portie, homo virtuti similis, & per omnia ingenio diis, quam hominibus propior, qui nunquam rectè fecit, vt facere videretur, sed quia aliter facere non poterat cuique id solum visum habere rationem, quod haberet institutam, omnibus humanis vitiis immunis, semper fortunam in sua potestate habuit, &c. Hunc cum Iulio Cæsare comparat Sallustius in Catilin.

AVT TE COSSE RELINQUAT) De Cornelio Cossio adscribemus quæ affert Plin. de viris illust. cap. 25. Fidenates fidei Romanorû hostes, vt sine spe veniæ fortius dimicarent, legatos ad se missos interfecerunt, ad quos Quintius Cincinnatus Dictator missus, magistrû equitum habuit Cornelium Cossium, qui Larrem Tolumnium duce sua manu interfecit: de eo spolia optima Ioui Pheretrio secundus ab Romulo consecrauit. Linius de hac cæde lib. 4. in hæc verba. Is cum ad imperium Tolumnij, quacunq; se intendisset, trepidantes videret Romanas turmas, insignemque cum regio habitu volitantem tota acie cognouisset: Hicine est, inquit, ruptor fœderis humani, violatorque gentium iuris? Iam ego hanc mactatam victimam (si modo sancti quicquam in terris esse dij volunt) legatorum manibus dabo. Calcaribus subditis, infesta cuspidem in vna fertur hostem, quem cum ictum equo deiecisset, confestim & ipse hasta innixus, se in pedes excipit. Assurgente ibi regem vmbone resupinat, repetitumque sapius cuspidem ad terram affigit. Tum exangui detracta spolia, caputque abscessum victor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. De spoliis Ioui dicatis infra idem Linius.

QVIS GRACCHI GENVS) De inlyctissima Gracchorum familia Plutarchus in vita Gracchorum. Hic autem pater potius Titus Sempronius Gracchus, quam filij Tiberius, & Caius intelligendi sunt, quorum vterque pro seditione est interfecutus. Vide Plin. de viris illust. cap. 64. & 65. De patre autem cap. 67. De quibus hisce Gracchis ita Cic. 1. de Orat. in persona Scauolæ, Omnium mihi videor, exceptis, Crassè, vobis duobus, eloquentissimos audisse, Tiberium, & Caium Sempronios, quorum pater homo prudens, & grauis, haud quam eloquens, & saepe aliàs, & maxime censor reipub. salutis fuit. Atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque verbo libertinos in vrbanas tri-

bus transtulit: quod nisi fecisset, rempub. quam nunc vix tenemus, iam diu nullam haberemus. At verò eius filij disertis, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præfidiis ad dicendum parati, cum ciuitatem vel paterno consilio, vel auitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, vt ais, ciuitatum, eloquentia rempub. dissipauerunt. Hæc ille. Habuit uxorem Tiber. Gracchus Corneliam Scipionis Asiatici filiam, ex qua 12. liberos sustulit, quam miro amore dilexit. Vide Alex. ab Alexan. lib. 1. cap. 18.

DVO FVLM. BELLI SCIPIAD. CLAD. LIBYÆ) Georg. 2. *Scipiadas duos bello*. Et in Culice conuenienter versui Lucretiano, quem mox proferemus.

Illo Scipiadaque duces, deuota triumphis
Mænia, quos rapidos Libyæ Carthaginis borrens.
De vtroque Africano loquitur. Manil. *Scipiadaque duces, fatum Carthaginis vnum*. Horat. Sat. 1. lib. 2. *Virtus Scipiadae, & mihi sapientia Labi*. Lucret. lib. 3. *Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror*. Ex eodem genere est illud 4. Georg. *Cæsar dum magnus ad alium Fulminat Euphratem*. Cicero pro Cornel. Balbo, imperij nostri fulmina. Cn. & P. Scipiones. Sic Ptolemæus Lagi nepos, Philadelphii frater, dictus est Ceraunus, quod in bello quasi fulminaret. Sic Clearchus ille Heraclææ tyrannus vnum ex filiis Ceraunum nominauit. De minore, qui & Numaninus, adscribit de lib. 1. verba Paterculii. P. Scipio Acemilianus, vir auitis P. Africani, paternisque L. Pauli virtutibus similissimus, omnibus belli, ac togæ dotibus, ingenijque, ac studiorum eminentissimus sæculi sui, qui nihil in vita, nisi laudandum aut fecit, aut dixit, aut sensit.

PARVQVE POTENT. FABRICIVM) Cum à Pyrrho per fuga quidam in castra ad Fabricium venisset, eique pollicitus esset, si præmium sibi proposuisset, se, vt clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum, & cum veneno necaturum, à Fabricio cum custodia ad Pyrrhum remissus est. Cic. lib. 3. de Offic.

Plutarchus eundem scribit aurum à Pyrrho oblatum accipere noluisse, & cum die postero Pyrrhus iussisset aulæo interiecto elephantum collocari, deinde sublato elephantus ille supra Fabricij caput immanem, atque horribilem vocem emisisset, dixisse, neque heri se ab auro esse corruptum, neque hodie à fera exterritum. Horat. Ode 12. lib. 1. qua heroas, & claros viros laudat,

Regulum, & Scauros, animæque magne
Prodigum Paulum superante Pennæ,
Gratus insigni referam Cæmonæ
Fabriciumque.
Hunc & incomptis Curium capillis
Vilem bello tulit, & Camillum
Sena paupertas, & auitus apto
Cum laue fundus.

VEL TE SVLCO, SERRANE, SER,) Scribendum sulcos, sulci enim, vt opinor, rectè, & eleganter dicuntur seri. Ita Turneb. Serranus iste prius Attilius dictus, à serendo cognomen sortitus est. Plin. Serentem inueniunt dati honores Serranum, vnde cognomen.

QVO FESSVM RAP. FABII) De magnanimitate gentis Fabiæ, qui sex, & trecenti, omnes patricij, quorû neminem duce sperneret egregius quibuslibet temporibus Senatus, sibi solis bellum contra Veientes depoposcerunt, & ad vnum omnes occubuerunt, lege Lium lib. 2. Vide insuper Plin. de viris illust. cap. 14. Quod vero Linius ait, vnum dumtaxat prope puberem ætatem ex Fabiis domi relictum, mendacio affine est. Scilicet, ex tam numerosa familia nulli nisi vni erat aut impubes, aut adhuc in cunis iacens filius, qui genti restitunda feminarium esset.

TV MAX.

TV MAX. ILLE ES, VNVS QVI) De Q. Fab. Max. A ita scripsit Ennius lib. 8. Annal.

Vnus homo nobis cunctando restituit rem:
Non ponebat enim rumores ante salutem:
Ergo magisque magisque vni nunc gloria claret.
Quos versus adducit Cicero. 1. Offic. præferens Fabium hunc Callicratidæ Lacedæmoniorum duci, & Cleombroto, [qui quid auram popularem nimis amarent, reipub. calamitatem maximam importarunt, cum videlicet teneret, & inconsulto cum hoste confingens deleri sum.] Alludit ad illum, *Vnus homo nobis*, &c. Ouid. 2. Fast.

Scilicet vt posses olim tu, Maximo, nasci,
Cui res cunctando restituenda foret.

Transfert eundem ad Bibulum hominem ignauium M. Tullius ad Attic. lib. 2. epist. 19. Bibulus in cælo est: nec quare, scio: sed ita laudatur, quasi *Vnus homo nobis cunctando restituit rem*. Limitatur eundem versum apud Suetonium, cap. 21. Octavianus August. epist. ad Tiberium. Hi qui tecum fuerunt, omnes confitentur versum illi in te posse dici: *Vnus homo nobis vigilando restituit rem*.

Linius de obitu, & laudibus Fabij libro trigesimo in hæc verba scriptum reliquit. Eodem anno Q. Fabius Max. moritur, exactæ ætatis, si quidem verum est, augeum duos, & quadraginta annos fuisse, quod quidam auctores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel si nouum ab eo inciperet. Superauit paternis honoribus, auitos æquauit. Pluribus victoriis, & maioribus præliis auus insignis Rullus, sed omnia æquare vnus hostis Annibal potest. Cautior tamen, quam promptior hic habitus fuit. Et sicut dubites, vtrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello propriè, quod tum gerebatur, aptum erat, sic nihil certius est, quam vnum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait.

Ex hac Fabij cunctatione natum prouerbum: Romanus sedendo vincit: quo vitur Varro de re rust. lib. 1. cap. 20. De rebus eius gestis Silius lib. 7. Aptissima autem ad hunc locum, quæ sunt principio libri:

Ac ni sacra seni vis, impressumque fuisset
Sistere cunctando fortunam aduersa fouentem,

Excudent alij spirantia mollius æra,
Credo equidem, & viuos ducent de marmore vultus:
Orabunt causas melius: cælique meatus
850 Describent radio, & surgentia sidera dicent:
Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacique imponere morem:
PARCERE SVBIECTIS, ET DEBELLARE SVPERBOS.

EXCVB. ALII SPIRANTIA) Breni digressione alia aliis tribuit. Græcis scientiam, liberalisq; disciplinas: Romanis peritiam tractandorum armorum, gerendæque reipublicæ. Sint sanè apud alias gentes, præsertim Græcos alij statuarij excellentes, siue deos de ære, siue de marmore singant: sint oratores, sint astrologi, mathematici: tuum, Romane, sit gentibus imperare.

MOLLIVS) Dicitur arbitror mollius, quod cum rigor sit in materia æris, tamen tanta arte simulachra, statuæque à Græcis ducentur, vt deposita metalli duritie, & rigore, in mollitudinem viui animantis æs concessurum sit. Horat. ad Pison. *& molles imitabitur ære capillos*. Callistratus. *ἔδωκε δὲ τῶν κειμένων ἀντὶ τοῦ τοῦ θεοῦ ἐναείων ἐπαλάττω*. Horat. Sat. 3. lib. 2. *Quod sentitum infabri, quod sussum durius esset*. Turnebus libro 22. capite primo.

ORABVNT CAVSAS MELIVS) Propter Græcos

Vltima Dardanij transisset nominis ætas:
Ille modum Superis in Punicæ castris fauoris
Addidit, & Libya sinem inter prospera bella
Vincendi statuit, vniuersum claudibus ille
Hesperius, lento Panum moderamine lussit.

Manil. lib. 1. *Inuictusque mora Fabius*. Et Claudianus de bello Getico, *Primus fulmineum lento Iulianæ Panum Compressit Fabius*. Plin. lib. 22. cap. 5. enumerans eos, qui graminea, seu obdionali corona donati sunt. Data est à senatu, populoque Rom. (qua claritate nihil equidem in rebus humanis sublimius duco) Fabio illi, qui rem omnem Romanam restituit non pugnando, sed cunctando. Nec data cum magistrum equitum, & exercitum eius seruasset: tunc fatius fuit nomine nouo coronari, appellatum patrem ab his, quos seruauerat: sed quo dictum est consensu honoratus est, Annibale ex Italia pulso. Quæ corona adhuc ipsius imperij manibus imposita est, & quod peculiare est ei, sola à tota Italia data.

Ad cunctationem Fabij commendandam, placet atterere sententiam quandam Vegetij, de libro tertio, capite nono. Maxime autem tractandum est, vtrum expediat necessitatem protrahi, an celerius dimicari: interdum enim sperat aduersarius, expeditionem cito posse finiri: & si dilata fuerit in longum, aut penuria maceratur, aut desiderio suorum reuocatur ad propria: aut nihil magnum faciens per desperationem abire compellitur. Tunc fracti labore, & tædio plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliquanti se tradunt. Vide in idem cap. Stenechium. Vide etiam Plutarch. quomodo non ponebat rumores ante salutem. Versus ille, qui est in 8. Annali apud Ennium videtur ab illo ipso Fabio pronuntiari, *Cerrare abntuo, meuo legionib' labem*. Adde adhuc Florum. Prima redeuntis, seu, vt sic dixerim, reuiuifcentis imperij spes Fabius fuit, qui nouam de Annibale victoriam commentatus est, non velle pugnare. Hinc illi cognomen & Reipub. salutare, *Cunctator*. Hæc Florus. Traditum quoque litteris, appellatum Clypeum, quod eius virtute Romani ab hostium impetu protegerentur.

qui sibi semper eloquentiæ principatum vendicantur: Cicero in Bruto. Testis est Græcia, quæ cum eloquentiæ studio sit incensa, iam diuque excellat in ea, præstetque cæteris, &c.

DESCRIBENT RADIO) Radius virga est, qua ad indicandas lineas vtuntur Geometræ. Virgil. Eclog. 3. *Et quis fuit ille Descripsit radio totum qui genibus orbem?* Cic. 5. Tuscul. ex eadem vrbe humilem homunculum à puluere, & radio excitabo, qui multis post annis fuit, Archimedes.

TV REG. IMP. POP. ROM.) Tibull. *Roma tuum nomen terris fatale regendis*. Duas res præstantissimas populo Romano tribuit poëta, gubernationem politicam, seu prudentiam imperandi, & belligerandi scientiam, ac disciplinam. Vtramque Cicero quoque Tuscul. 1. statim initio. Sed meum iudicium semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius, quam Græcos:

aut accepta ab illis fecisse meliora, quæ quidem digna A
statuissent, in quibus elaborarent. Nam mores, & insti-
tuta vitæ, resque domesticas, ac familiares nos profes-
tò, & melius tuemur; & laetius: rem verò publicam
nostri maiores certè melioribus temperauerunt insti-
tutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua
eum virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam
disciplina. Aristides in encomio urbis Romæ: Quin
etiam, inquit, in militari disciplina reliquorum omni-
um inscientiam coarguistis. Nec enim eam contra hostes
duntaxat milites, ac duces, sed contra se primùm exer-
cere iussistis. Ita fit, ut quotidie stent in acie, nec ynquã
quisquam loco cedat, sed ut in æterno aliquo choro,
stationem suam quisque cognoscat, atque seruet, & in-
feriori, ut superior non invidet, ita quibus ipse præest, B
eos rectè gubernet. Atque hoc mihi dolet, id de Lacedæ-
monis prius dixisse, eorum exercitum præter pau-
cos, è ducum ducibus constare: cum id vobis reseruari,
ac primùm tribui debuerit, quod ille ante tempus pro-
tulit. De disciplina bellica Romanorum scripsimus ali-
bi copiosissimè in dialogo quodam, inde accersas licet,
si quæ præterea desiderabis. Extrat item de Militia Ro-
mana lib. 5. Iusti Lipsij, quibus nihil existimo scribi po-
tuisse consummatius. &

Romanorum imperium in statua illa, quam vidit
Nabuchodonosor in somnis, significatū est per tibias.
Cur id? Quia in tibiis multum est, carnis, & ossis: in
carne temperitudo, & mollitudo est, in ossè duritia, & fir-
mitudo. Sic in Romanis magna fuit vis, & firmitas ad
eos, qui repugnabant ipsis, fraudandos, ac debellandos:
magna item humanitas, clementia, fides erga sibi dedi-
tos, & subiectos: quibus de rebus valde laudat Roma-
nos sacra scriptura. cap. 8. lib. 1. Machab. Bened. Pererius
lib. 2. in Daniele.

Sic pater Anchises: atque hæc mirantibus addit.

855 Aspice ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victor que viros supereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques: sternet Pœnos, Gallumque rebellem:
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.

860 Atque hic Æneas (vnà namque ire videbat
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, & deiecto lumina vultu)

Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?

Filius? anne aliquis magna de stirpe nepotum?

865 Quis strepitus circa comitum? quantum instar in ipso est?
Sed nox atra caput tristi circumuolat umbra.

INSTE. SPOL. MARCELLVS OPIMIS) M. Marcellus D
Viridomarum Gallorum ducem singulari prælio fudit,
spolia legit apud Nolam: Annibalem primus, locorum
angustia adiutus, vincit docuit. Syraculas per tres annos
expugnauit: & cum per calumniam triumphus ei à se-
nato negaretur, de sua sententia in Albano monte triu-
phauit. Quinquies Consul, insidias Annibalis deceptus
occubuit, & magnificè sepultus est: ossa Romam remis-
sa, à prædombus intercepta petierunt. Plinius de viris
illust. cap. 45. Manil. lib. 1.

& verria palma
Marcellus, Cossusque prior de rege necato
Certantes Decij votis, similisque triumphis:

PARCERE SVBIECT. ET DEBELL. SVPERB.) Con-
sentiunt mirificè illa Propert. lib. 3. eleg. 21.

Arms apta magis tellus, quam commoda noxæ.

Famam Roma tue non pudet historie.

Nam quantum ferro, tantam pietate potentes

Stamus, victrices temperat ira manus.

Et Horatius Carmine sæculari rogar, ut Augustus Im-
peret bellante prior iacentem Lenis in hostem.

Laudatiunculam Romanæ militiæ contexit, Lip-
sius lib. 1. de eodem argumento, dial. 1. Eam visum ad
verbum inserere. Quæ gens in militia fortior, aut feli-
cior? Delectum vide, nihil accuratius. Ordinem, nihil
aptius. Disciplinam, nihil feuerius, sanctiusque. Itaque
per annos septingentos tot triumphos pœne, quot an-
nos numerant, & imperio suo subiecerunt quidquid
validum, aut bonum in orbe terrarum. Nam alios quos-
dam latius imperasse fortasse dixeris, aut nunc impera-
re (certè magnum nostrum regem) sed in tam selectis
gentibus, aut terris, non dices. Pœnos, Macedonas, Af-
syrios vicerunt, & imperium in eos vsurparunt, qui an-
te imperarant. Quid Hispanos, aut Gallos? quos vince-
re non gloriæ fortassis maioris, sed operæ fuit. Ita pau-
latim molem illam maximam secundum deorum opes im-
perij (Liuji verba agnosces) constituerunt, idque in
optima Europæ, Asiæ, Africæ parte. Quæ autem alia
re, nisi militia hac, quam laudamus? Nam ingenia, nu-
merum, robora hominum si vides: singulis, aut omni-
bus sæpe vincebantur: superabat ordo, & disciplina. Er-
go haud vnè olim vaticinatus apud Liuium Romu-
lus: Nullas opes humanas armis Romanis posse resiste-
re. Consecit etiam de re militari veterum Romanorum
summa diligentia, & ordine commodissimo libros se-
ptem Ioannes Antonius Valtrinus noster. Vide cap. 1.
lib. 1. de præstantia militiæ Romanæ.

Inuictisq; mora Fabius.

Hoc ad laudes Romanorum, qui bello Punico, quod
cum Annibale gesserunt, ceperunt etiã equis superio-
res esse, cum prius eorum robur omne in legionibus
consisteret. Pier. lib. 4. Opima spolia dicuntur ea, quæ
dux populi Rom. duci hostium detrahit. Quorum tanta
raritas est, ut intra annos paulo (ut restituit Sigonius)
minus DXXX. tantum trina contingerint. nomini Ro-
mano, vna quæ Romulus de Acrone Ceninensium du-
ce, Ioui Feretrio tulit, de quo Liuus lib. 1. altera, quæ
Cossus Cornelius de Tolunio Etrusco regertertia,
quæ M. Marcellus de Viridomario Gallorum duce, fixe-
runt. M. Varro ait, opima spolia etiam esse, si manipu-
laris

Laris miles duci hostium detrahit. Vide Iulianum, & in A
eundem Scalig. F. Tiraquell. in cap. 1. lib. 1. Alexand.
Neap.

REM ROMANAM) Imperium Romanum. Ianus.
Moribus antiquis res stat Romana, vultuque.

SVPEND. PAT. QVIRINO) Ut prima fuerint sus-
pensa Ioui, altera Marti, tertia Quirino, id est Marti,
qui præest paci, & intra ciuitatem colitur. * Verba, quibus
Romulus in dedicatione spoliarum, ac templi, usus est ad Iouem Vere-
trium, hæc leguntur apud Liuium: Iupiter Feretri, hæc tibi victor Romu-
lus rex regia arma fero: templumque his regionibus, quas modo animo
metatus sum, dedico. sedem opimis spoliis, qua regibus, ductibusque ho-
stium casis, me auctorem sequentes posteri ferent. Vnde dicitur Feretrius
vide Propertium libro quarto, elegia 21. Gyraldus Synagmat. 2.
pagina 79.

EGREG. FOR. IYVEN. ET FVLGENTIBVS ARM.)
Transit ad Marcellum iuuenem Octauiæ sororis Au-

Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis:

O nate, ingentem luctum ne quære tuorum.

Ostendent terris hunc tantum fata, neque vltra

870 Esse sinent. nimium vobis Romana propago

Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.

Quantos ille virum magnam Mauortis ad urbem

Campus aget gemitus? vel quæ Tiberine videbis

Funera, cum tumulum præter labere recentem?

875 Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos

In tantum spe tollet auos, nec Romula quondam

Vllo se tantum tellus iactabit alumno.

HEV PIETAS, HEV PRISCA FIDES, inuictaque bello

Dextera. non illi quisquam se impunè tulisset

880 Obuius armato, seu cum pedes iret in hostem,

Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.

HEV MISERANDÆ PVER, SI QVA FATA ASPERA RVMPAS,

Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis:

Purpureos spargam flores: animamque nepotis

885 His saltem accumulem donis, ET FVNGAR INANI

MVNERE.

OSTEND. TERRIS HVNC TANTVM FATA) Adria-
nus Augustus cum esset martheseos scientissimus, Com-
modum Ælium Verum, quem successorem sibi dele-
gerat, non diu victurum hoc carmine prædixit, *Osten-
dent terris*, &c. Et videtur vsurpari posse de his, qui vir-
tutis iam tum studiosi, & magnum quiddam pollicen-
tes, propter eximiam indolem, in ipso ætatis flore rap-
piuntur. Nec absurdè fortitan sentias, Maronem allu-
dere ad illud Platonis, siue Xenocratis in Axiocho vo-
luisse. Postquam enim senectutis incommoda recen-
suit, addit hoc. Itaque dij rerum humanarum verè in-
telligentes, eos, quos præ cæteris hominibus plurimi
faciunt, ab hac vita citius liberant, ut quid de morte
statuendum sit, suis iudiciis confirmare videantur, &
quæ sequuntur. Et Menandri quoque, *de di deo dicitur*
Quod in Bacchid. Plaut. ita expres-
sit. *Quem dii diligunt, moritur iuuenis*. Cui germanum
est hoc è sacris litteris: Raptus est, ne malitia mutaret
intellectum eius. Cui rursus bellè concinit hoc Sene-
cæ ex epist. 101. Quam bene viuas, refert, non quam diu:

gusti filium: & artificiosè duos Marcellos coniunxit, ut
alterum ex vetustate generis alterius commendaret:
sed insuper à forma corporis, & à spe futuri roboris il-
lum laudat: deinde ex eius infansito euctu, hoc est, acer-
bo mortis casu commiserationem mouet. Tanta enim
virtuti fortunam iniuriam esse indicium facit, cum
ait, *sed frons læta parum*. Strepitus, de quo hic quærit
Æneas pro plausu, & fauore populari accipiendus, item
pro pompa frequenti Romanorum, qui funus comitari
fuerant. Mirè enim charus erat populo Romano, id
quod in eius funere testati sunt. Seruius enim, & hi-
storici auctores sunt, funus Marcelli lectis sexcentis
ornatum, curatumque fuisse, hoc honoris genere à
B Græcorum consuetudine deducto, qui in funeratione,
& funebri pompa sæpe tororum mentionem faciunt,
&c. Nascimb. Montfort. German.

& sæpe in hoc est bene, ne diu. Adde huc illud eiu-
dem ex Consolat. ad Martiam, cap. 23. Ingenia quo illu-
striora, ed, uti ignis, quod clarior fulsit, ed citius extrin-
guitur. Plinius lib. 7. cap. 51. Censorium Catonem ad fi-
lium de validis quoque obseruationem, ut ex oraculo
aliquo, prodidisse, senilem iuuentam præmaturæ mor-
tis esse signum. Nec malè huc etiam quadrabit illud
Albinovani ad Liuianum, de Druso eius filio.

Quam parvo numeros impleuit principis ævo,

In patriam meritis, occubuitque senex?

NIMIVM POT. VIS. VOBIS ROM. PROPAGO)
Acerbæ mortis Marcelli causam assignat, quæ ex deo-
rum inuidia deducit, cum epiphonemate commiserati-
onis, dolorisque plenissimo. Si Marcellus in grate ma-
tura tantum reipub. præstare potuisset, quantum puer
spem prædicit, ac fortitudinis omnibus afferebat, Ro-
mana soboles huius viri virtute humana conditionis
lineas, ut ita dicam, transisse videretur. Cum ingenti
igitur dolore, nec absque indignatione in deos, quasi
Romanæ gloriæ inuidentes, dictum videri debet.

PROPRIA

PROPRIA HÆC SI DONA FVISS.) Propria dona, A
exponit diuturna, aut perpetua, Terent. And.)

Ego deorum vitam propriae sempiternam arbitror,
quod voluptates eorum propriae sunt.

Attius Medea. Fors dominatur, neque vita ulli propria in
vita est. Lucullus. Cum sciam nihil in vita proprium
mortali datum esse. Virgilius libro primo Æneid. Con-
nubio iungam stabili, propriaeque dicabo. * A. Firrius de bello
Africa. Quod proprium gaudium bellantibus fortuna viduere non de-
creuit.

QUANTOS ILLE VIRVM CAMPVS AGET GEM.)
Parthos per admirationem à miserabili pompæ func-
bris facie in campo Martio. Etenim ibi crematus, &
sepultus fuit, Campus quidem ipse non edet gemitus, B
sed frequens populo Romano multitudo, metonymia.
Deinde aertio ad Tiberinum, qui in Tiberi habitare
putatur, aut figuratè, deum Tiberinum pro ipso amne,
cui præsidet, Funera appellat omnis generis mortalium
frequentiam, funus in campum Martium deducen-
tium, & effertentium, tot fratris lectis, de quibus supra:
item accumbentium in funebri apparatu, quem Au-
gustus in extremo officio, mortuo sit præstaturus,
Montfortius.

TELLVS IACTABIT ALVMNO) Alumnus, & alum-
na ab optimis scriptoribus patiendi tantum, non etiam
agendi notionem usurpatas esse voces, hoc est, pro iis,
qui, quæve aluntur, non etiam pro iis, qui, quæve alūt,
docet initio variarum lect. suarum Iosephus Castilio. C
Iis respondent nutritor, alior: & in genere muliebri,
nutrix, educatrix, alrix. Idem ad testimonia, quæ ex
Plinio, & aliis non bene intellecta profertur in ad-
uersariam partem, ingeniosè respondet, partemque
veriorum plurimis auctorum locis, & elegantibus il-
lustrat, quem lege sis.

HEV PIET. HEV PRISCA FIDES) Exclamationis
caussa dolor est, quod tria virtutum genera, quæ in he-
roibus præcipuè commendantur erga patriam, cum
ipso Marcello sint sepelienda, cum ea per mortem præ-
stare patriæ nequeat, pietas, fides, fortitudo, à qua cum
magis commendat per distributionem. Montfort.

SEV SPVMANT. EQVI ROD.) Vellus equo spumante D
Sages, lib. 12. Vocabulum fodere, variè iungitur apud
Horatium laeum qui fodiat latus, est, extrema manu pul-
so latere qui admoneat, vt illum, & illum salutet, &
prenset. At Plaut. latus fodere dixit in Aulul. pro cultro
latus aperire. Congrio, istius malefactum arbitror, quia non
latus fodi. Vigilius autem armos fodere dixit de equite
calcaria equo admouente. Ex Lamb. in Horat.

SI QVA FATA ASP. RVMPAS) Vtinam aliqua ra-
tione fatalem necessitatè posses effugere, tu esses Mar-
cellus alter, & re, & nomine. Cæsari Augusto recitauit
ipse Virgilius secundum, quartum, sextum. Sed hunc
præcipuè Octaviae gratia, sororis Augusti, matris Mar-
celli, summæ expectationis adolescentis, qui periit an-
no ætatis 18. successor Augusti designatus. Cum igitur E
interflet recitationi Octavia, ad hos de filio suo ver-
sus defecisse dicitur: atque ægrè recreata, dena sestertia
in singulos poetæ numerari iussisse, hoc est, 256. coro-
natos, siue daleros 312. vt hac ratione pro versibus vno,
& viginti (tot enim sunt ab illo, Egegiun forma iuue-
nem, &c. ad illum, Hec miserande puer, &c. in quo de-
fecta corrui Octavia) quinque millia, ducentos, &
quinguentaginta coronatos tulcrit.

Admiretur hanc tam ingenuam formæ nobilissimæ, ac iu-
dicio non muliebri prædita liberalitatem, quæ tam ingenti mu-
nere ingenia præclara non posse satis digno pretio honorari, vo-
luit ostendere. Nunc si viueret nostro hoc sæculo Virgilius, &
quoc olim pro paucis carminibus aureos, pro tota Æneide fer-

reos, aut plumbeos nummos acciperet, nonne putas illi magnas
adurum gratias? Cur ita? quia cum literæ generatim hodie fri-
geant, & prope in exilium pellendæ videantur, tum poetica cum
poëtis suis fame propemodum emoritur, quando illorum præmia
rapiunt alij, qui aut nihil, aut parum de literis gustauerunt. Sylla,
vt testatur pro Archia Cicero, cum ei malus de populo poeta li-
bellum subiecisset, & in eum epigramma fecisset tantummodo
versibus alteris longiusculis, subito ex his rebus, quas vendebat,
præmium ei persolui iussit, cum ea tamè lege, ne quid postea scri-
beret. Existimauit vir prudens, etiam mali poetæ labore aliquo
præmio prosequendum. Nostri, ne bonos quidem. Audi Plin. epist.
2. l. 3. Fuit moris antiqui, eos qui vel singulorum laudes, vel vr-
bium scripserant, aut honoribus, aut pecunia ornate: nostris vero
temporibus, vt alia speciosa, & egregia, ita hoc inprimis exoleuit.
Nam postquam desimus facere laudanda, laudari quoque incepti
putamus. Constatanea his est Mureti querimonia lib. 4. cap. 1.
Non mirum, si illis temporibus multi, & præstantes poetæ fue-
runt, cum, qui ea facultate excellere, & maximis muneribus
honestarentur, & honoribus amplissimis maerentur. Ætate no-
stra vocalis ille olim Musarum chorus contuit: quæque auaritia
marfupia potentiorum clausit, eadem venas Heliconij liquo-
ris obstruxit.

Sed eò referat sese, vnde aliquantulum deflexit ora-
tio. Hoc de Virgilio, & Octavia cum à multis proditi-
tum sit memoriæ, & communi opinione firmatum, Se-
neca in Consolat. ad Mariam, cap. 2. negat, (quanquam
dubitare possis, de Virgiliæ, an de aliorum versibus
loquatur) quos ab Octavia reiectos dicit. Mihi visum
est totum locum ad verbum transcribere, vt & qualis
hic iuuenis, Marcellus, inquam, fuerit, & quam insani-
bili eum dolore mater defunctum prosecuta sit, per-
spicue lector intelligat. Octavia amisit filium iuue-
nem, spe certa futuri Principis, Marcellum, inquam,
cui & auunculus, & foveri incumbere cæperat, in quem
opus imperij reclinarat, adolescentem animo alacrem,
ingenio potentem, frugalitatis, continentiaque in illis
aut annis, aut opibus non mediocriter admirandæ, pa-
rientem laboris, voluptatibus alienum, quantumque
illi imponere auunculus, & (vt ita dicam) inædificare
voluisset, laturum. Bene iecerat nulli cellura ponderi
fundamenta. Nullum finem per omne vitæ suæ tempus
fendi, gemendique fecit. Nec vllas admisit voces, sa-
lutare aliquid affertentes. Ne auocari quidem se passa
est. Intentam vnâ rem, & toto animo affixa, talis per
omnem vitam fuit, qualis in funere. Non dico, non au-
sa consurgere, sed alleuari reculans: secundam orbita-
tam iudicans, lacrymas omittente. Nullam habere ima-
ginem filij charissimi voluit, nullam sibi fieri de illo
mentionem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maxi-
mè furebat: quia videbatur ad illius filium transisse, sibi
promissa felicitas. Tenebris, & solitudini familiarissi-
ma, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebra-
dæ Marcelli memoriæ composita, aliisque studiorum
honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium
clausit, à solemnibus officiis seducta, & ipsum magni-
tudinis fraternæ nimis circumlucentem exosa fortu-
nam, defodit se, & abdidit. Assistentibus liberis, nepo-
tibus lugubrem vestem non deposuit, non sine contu-
melia omnium suorum, quibus saluis orba sibi videba-
tur. Haec tenus Seneca. * Notabis, lector, singulare lullus inmode-
rari exemplar in femina, cui tamen solatia multa, utpote in excelso a-
tatem agentis, doctis non potuerunt.

De eodem Marcello sic scriptum est à Velleio lib. 2.
M. Marcellus sororis Augusti Octaviae filius, quem ho-
mines ita (si quid accidisset Cæsari) successorem po-
tentia eius arbitrabantur futurum, vt tamen id per M.
Agrippam securè ei posse contingere non existimarent:
magnificentissimo munere adilitatis edito decessit, ad-
modum iuuenis, sanè ingenuarum (vt aiunt) virtutum,
latusque animi, & ingenij, fortunæque, in quam aleba-
tur, capax. De eodem Tacitus lib. 1. Cæterum Augustus
subsidia dominationi Claudium Marcellum, sororis fi-
lium,

lium, admodum adolescentem, pontificatu, & curuli A
adilitate: M. Agrippam ignobilem loco, &c. extulit.
Baiis obituè contendit in Commentar. Lipsius, quem
lege. In eius honorem, & memoriam mater Octavia
bibliothecam dedicauit, Cæsar theatrum, quod nomi-
ne Marcelli inscripsit. Auctor Plutarchus in Marcello.

TV MARCELLVS ERIS) Ibidem Plutarchus. Clara-
eius (M. Marcelli) progenies vsque ad Marcellum so-
roris Augusti Octaviae filium, quem edidit ex C. Mar-
cello, pertinuit.

MANIBVS DATE LILIA PLENIS) Lilia poscit An-
chises, quibus donis nepotis animam cumulet, vt inde
præceptum iri spem publicam pop. Roman. indicaret.
Hinc Flaccus, cum spes nostras saepe fallere animaduert-
tisset, indolisque bona de manibus saepe rapi conspexis-
set, postquam viuax apium dixit, breuè mox liliam sub-
iecit. Nam cum omnis flos, tum liliam spei hierogly-
phicum est. Pier. lib. 55. extremo.

PYRVPVREOS SPARG. FLORES) De consuetudine
sepulcra floribus aspergendi, multa testimonia vete-
rum scriptorum afferri possunt. Diximus aliquid in lo-
cum illum, Purpureisque i. i. i. flores, &c. lib. 5. Sueton.
Augusto, cap. 18. Per idem tempus conditorium, & cor-
pus Magni Alexandri cum prolatum è penetrali sub-
iecit oculis, corona aurea imposita, ac floribus as-
persis veneratus est. In quem locum vide Torrentium.
Fuit autem spatiosus illa florum recepta etiam in vi-
uis, nempe iis, quos honore honestos volebant, quos-

que benevolentia prosequantur. Liuius libro trige-
simo tertio. Omnes tendere ad imperatorem Roma-
num, vt ruente turba in vnum, adire, contingere dex-
tram cupientium, coronas, lemniscosque iacentium
haud procul periculo fuerit. Tacitus libro decimo
quarto Annalium. Octaviae imagines gestant humeris,
spargunt floribus. Capitolinus in M. Antonino. In sa-
liatu omen accepit imperij, coronas omnibus in pul-
uinar ex more iacentibus, aliae aliis locis haerant,
huius velut manu capiti Martis aptata est. Ouidius de
Germanico triumphante

Quæque ibis manibus circumplaudere tuorum:
Vndique iactato flore regente vias.

Herodian. lib. 1. de Commodi aduentu in vibem. τριετον
ἡ θεασαμένη τον βασιλεα οἱ Ρωμαῖοι εὐφημῖαζε πανθοδ-
πῆς, ἡ δὲ στεφανων, ἡ δὲ ἀνθεων βοῶνς ὑπεδ' ἔχρητο. Lipsius in
Tacitum.

Alludit, credo Maro Marcellum iugens, ad Graeco-
rum morem, qui conspergere floribus sepulcra ante
diem morte immatura interceptorum solebant, refe-
rentes ad momentanei vigoris, & æui breuitatem, quæ
flores carpit, &c.

ET FVNG. INANI MVNERE) Officium enim illud
honorarium Anchisæ ἀποστέλλων non erat, neque ad
auerrendum Marcelli fatum quidquam proficiebat. Sic
etiam libro vndecimo in principio. Vano maesti cornu-
mur honore. Vano dixit, quod eo in vitam reuocari de-
siderati mortui non possint. German.

----- Sic rota passim regione vagantur

Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.

Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,

INCENDITQVE ANIMVM FAMÆ VENIENTIS AMORE:

890 Exin bella viro memorat, quæ deinde gerenda,
Laurentisque docet populos, vrbemque Latini:
Et quo quemque modo fugiatque, feratque laborem.
Sunt geminae Somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus vmbri:

895 Altera candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falsa ad caelum mittunt insomnia manes.
His vbi tum natum Anchises, vnaque Sibyllam
Prosequitur dictis: portaque emittit eburna:
Ille viam secat ad naues, sociisque reuifit.

900 Tum se ad Caietæ recto fert littore portum:
Anchora de prora iacitur: stant littore puppes.

AERIS IN CAMPIS) An quod inanis tota illa pla-
ga sit, corporibus carens, animasque, & vmbrae aërias
eorum vice habeat, & aëre vacuo diffusa sit, & obfusa?
aërem enim inane appellari, non est inusitatum. Quia
inanitas de mari etiam dicitur. Plinius lib. 6. cap. 1. Non
fuerat satis Oceano ambisse terras, & partem earum,
aucta inanitate abstulisse. Nam malè, immanitate scri-
bitur. An vero quòd in ditione sint Diis, regiones
atrae, & caliginosæ, id est, aëriae? poetæ autem Græci
νεφέλια quoque νεφέλια, id est, vias aërias appellant, quæ
ad Orcum ferunt. Turneb. lib. 1. cap. 19.

INCEND. ANIM. FAMÆ VEN. AM.) Fama enim, &
gloriosum nomen animos ingenuos ad præclara faci-
lora sollicitant. Spes quædam immortalitatis vitis

magnis acerrimus est ad virtutis opera stimulus. B
EXIN BELLA VIRO MEM.) Longitudinem narra-
tionis in compendium confert: nimis enim longum
fuisset, si separatim recensere omnia voluisset. Sic Te-
rentius Andr. cum multa de nuptiis dicta fuissent, ne
nimium actus producerentur, inquit, despondit bi-
tur. Intus transigetur, si quid est, quod restat. Vt igitur poi-
ta Anchisen longa suorum nomenclatura quasi delat-
satum lenare, lectorique etiam consulere videtur, ex
sua persona cætera ipse breuiter colligit, quæ Anchises
Æneam longiori oratione admonuisse putandus est,
bella, quæ gesturus, & cum quibus populis, denique
modum, quò aut fugere, aut ferre laborem possit.
Nascimb.

SVNT GEMINAE SOMNI PORTAE) Vt inferos esse, vbi à sceleratis post mortem poenae exigantur, nemini unquam sano dubium fuit, ita excubantem pro inferorum foribus Cerberum, & Acherontis transfectione, & causae dictionem ad Minois tribunal, & petrusis doliis aquam haurientes puellas, & Ixionis sibi assiduo imminentem fugam, & metuentem ne aut siti, aut impendentis saxi casu denuo moriatur; Tantalum, & totam denique illam in Plutonis domo tragediam, quicunque ex veteribus paulo cordatioris erant, in somniorum, aut anilium fabularum loco semper habuerunt. Itaque & Cicero. Tuscul. ea irridere, ac pictoris, & poetae portenta vocare non dubitat, quae conuincere nihil negotij sit; & aliorum quamlibet multa testimonia colligi possunt, ex quibus constet, eandem illorum quoque de his rebus fuisse sententiam. Sed & antiquissimus poëtarum Homerus, recta quadam urbanitate significauit, quaecunque ipse de inferis cecinisset, talia esse, qualia interdum mulierculis, & puerulis ad focum sedentibus, aut fallendis, aut conciliandi somni gratia narrari soleant. Facit enim Vlysses moneri à matre, ut quam primum superos repetat, quaeque apud inferos vidit, mente condita teneat, ut habeat quod uxori narrare possit.

Αλλά ποῶς ἢ τέρψαι λιλάει, ταῦτα ἢ πάλαι
 Ἰδὲ ἢ αὖ ἐν μετόπισθε τῆς ἐπιπέδα γλυκαίη.

Vt tantum non aperte dicere videatur, *καὶ ποῦ τοιαῦτα λέγειν χαίρειν* & ἔν ὄψι. Summus autem Homericarum virtutum imitator Virgilius, aliam rationem commentarius affert Macrobi. lib. 1. in Som. Scip. cap. 3. his verbis. Latet omne verum: hoc tamen anima, cum ab officiis corporis somno eius paulum libera est, interdum aspicit: nonnunquam tendit aciem, nec tamen peruenit. Et cum aspicit, tamen non libero, & perfecto lumine videt, sed interiecto velamine, quod nexu naturae caligatis obducit. Et hoc in natura esse idem Virgilius asserit dicens:

Sed quia istud de geminis somni portis ab Homero sumptis Virgilius, valebit in hunc eundem locum Porphyrij explanatio, quam ex eiusdem in Homerum commentariis affert Macrobi. lib. 1. in Som. Scip. cap. 3. his verbis. Latet omne verum: hoc tamen anima, cum ab officiis corporis somno eius paulum libera est, interdum aspicit: nonnunquam tendit aciem, nec tamen peruenit. Et cum aspicit, tamen non libero, & perfecto lumine videt, sed interiecto velamine, quod nexu naturae caligatis obducit. Et hoc in natura esse idem Virgilius asserit dicens:

*Aspice, namque omnem que nunc obducta tuenti
 Mortales hebetat visus tibi, & humida circum
 Caligat, nubem eripiam.*

Hoc velamen, cum in quiete ad verum vsque, aciem introspectantis admittit, de cornu creditur: cuius ista natura est, ut tenuatum visui peruium sit. Cum autem à vero hebetat, ac repellit obrutum, ebur putatur, cuius corpus ita naturam densatum est, ut ad quamuis extremitatem tenuitatis crasum, nullo visu ad vteriora tendente penetraretur. Consule insuper Chiliad. adag. Oculis magis habenda fides, quam auribus.

Addamus his Turnebi sententiam ex lib. 4. cap. 14. Ferè putem Somni dictum, pro somnij, ut dicantur somniorum duae portae. Moueor auctoritate Homeri, qui *νεσπείησιν ὀφθαλμοῖσιν* scripsit, id est, somniorum portis. Cuius qui negauerit imitatorum Maronem, is eadem licet opera affirmet, nihil intra oleam, nihil extra in nuce duri esse. Quanquam Hefychius, & somnij portis, & somni etiam accipi posse confiteretur: cum praeser-

tim inter dormiendam visa somniorum nos lacestant, ut somni portis emissã videantur.

Ausonius in Ephemeride quoque meminit harum portarum, atque etiam alterius cuiusdam loci in hoc eodem sexto, vbi poëta vltimum sedem constituit vanis somniis. Enumerat igitur somnia sua partim laeta, partim tristia, & haec auersatur, tandemque somnia quaecunque, quoniam ita luna eis placeat, ut non nisi cum ea veniant, nocturno tempore scilicet ad lunarem potum abire iubet. Habitari enim lunam, ibique montes, ac ciuitates esse garriuerunt quidam ex antiquis. In extremo non vnam vltimum, ut Virgilius, sed vel nemus vltimorum illis incolendum offert, dummodo iis carere queat.

*Diuinum perhibent vatem sub frondibus vltimi
 Vana ignauorum simulacra locasse soporum,
 Et geminas numero portas. Quae fornice eburna,
 Semper fallaces glomerat super aëria formas.
 Altera quae veros emittit cornea visus.
 Quod si de dubiis conceditur optio nobis
 Deesse fidem laetis melius, quam vana timeri.
 Ecce ego iam malim falli. Nam dummodo semper
 Tristitia vacent, potius caruisse fruendis,
 Quam trepidare malis. Satis est bene, si metus abstet.
 Sunt & qui stetit, & gaudia controuersa
 Coniectem, variisque irabant euenta relata.
 Ite per obliquos caeli mala somnia mundos,
 Irrequieta vagi qua distant nubila nimbi.
 Lunares habitate polos. Quia nostra subitis
 Limina, & angusti tenebrosa cubilia telli?
 Me sinito ignauas placidum traducere noctes:
 Dum redeat roseo mihi Lucifer aureus ortu.
 Quod si me nullis vexatum nocte figuris
 Adolles tranquillo permulseris aëre somnus,
 Hunc lucem nostro viridius qui frondet in agro
 Vltimem, excubiis habitandum dedico vestris.*

Quinque potissimum genera somniandi constituit Macrobi. in Som. Scip. lib. 1. cap. 3. *ὄνειρον* somnium, *ὄραμα* visionem, *χρηματισμὸν* oraculum, *ἐνπιπνον* insomnium, *ὀφθαλμια*, quod Cicero visum appellauit. Est autem insomnium, cum curae, quales vigilantem fatigauerant, tales se ingerunt dormienti, siue ea ad animum, siue ad corpus, siue ad fortunam pertinnerint. Quae quoniam ex habitu mentis quietem, sicut praenerant, ita & turbauerant dormientis, vna cum somno auolant, & pariter euanescent. Hinc & insomnio nomen: quod per somnum videtur (hoc enim est commune huic generi cum ceteris) sed quia in ipso somnio tantummodo esse creditur, dum videtur, post somnium nullam sui vtilitatem, vel significationem relinquit. At falsa quidem haec esse, insomnia inquam, nec Maro, ut vides, tacuit. Amorem quoque describens, cuius curam semper sequuntur insomnia, ait in quarto, *herent infixipectore vultus, Verbaque nec placidam membris dat cura quietem.* Et post haec: *Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent?* Caelum autem isto loco viuorum regionem vocauit: quia sicut dii nobis, ita nos defunctis superi habemur. * *De falsis somniis, & porta ista eburna, Horat. Ode 27. lib. 3.*

— vigilans ne ploro
 Turpe commissum? an virtus carentem
 Ludic imago
 Vana? quae porta fugiens eburna
 Somnium ducit.
 Propert. de Cornua lib. 4. eleg. 7.
 Nec tu sperne piis venientia somnia portis,
 Cum pia veniunt somnia, pondus habent.

Libet

Libet tandem coronidis loco hanc eburneam, & corneam portam, Io. Aurati elegia aurea inaurare. Germanus enim peropportune sua succurrit symbola. Nullo alio libro laxius visus est mihi, ait, effundi in laudes Iuliae familiae Maro, quam hoc (exto, per quem passim vitur superum, inferumque responsis, Anchisa effatis, & praesentia, ad constituendam Romani imperij ma-

gnitudinē, quia tamen videri poterat commentū poetae agnosceret, & tacite, de gente Troiana laudes susceptas deterrere, & deflorare hoc claudente ferè librum versu, quo Aeneam porta dimittens eburna, ex loci, & Seruij sententia, indecenter superiorum oraculorum fidem, deformi palinodia conuellit, Ioannes Auratus consultus, ex hoc ancipiti viae flexu, eduxit me, filio ita praecunte.

DE AENEAE PER PORTAM EBURNAM EGRESSVS
 ab inferis. Ad Germanum Valentem Pimponium Regis à consiliis
 IO. AVRATVS Poeta Regius.

*Qui magni tenebras nunc illustrare Maronis
 Ausus es, & tanta rapis inire sinus.
 Unde per ora nouem magno cum murmure fontis
 Vnda sonat totidem quae facit vna lacus:
 In quos haud vlli cura merita profundius vna,
 Quam tibi Pimponi, lingua vtriusque, decus:
 Time vltro me sacra vocas ducturum in antra?
 An tibi sum visus dignus in illa comes?
 An magis in proprium non ambitio sus honorem,
 Me quoque partem aliquam laudis habere cupis.
 Quamlibet ad montis locius sim debilis alti
 Culmina, non dubitem te, comes ire, duce.
 Ergo te sequor, & inga, te praecunte, remota
 Scandere pensandis vepribus aggredior.
 Magna paro, quae tam multi quarendo putarunt
 Illustres, nec adhuc sat reperere, viri,
 Prodere: quae fuerit fingendi causa Maroni,
 Quod constare sibi non bene, quisque putet.
 Aeneam (Elysiis cum iam rediurus ab aruis
 Carperet ad superos cum duce vate viam)
 Emissam porta cur vates dicat eburna,
 Somnia qua manes mittere falsa solent.
 Quo fit ut possint hinc cetera falsa videri,
 Quae de Romanis praecinit ante pater.
 Nam si mendacem non dedecet esse poëtam,
 Mendacem immemorem dedecet esse tamen.
 Omnis ut historia sicla consentiat ordo:
 Constat & ex omni fabula parte sibi:
 At mihi si fas est secreta recludere vatis:
 Aliaq; iam docti pandere sensa viri:
 Meonida pariter Gray, Lating, Maronis
 Orgea, (si procal hinc turba profana) canam
 Meonides antro Nympharum singit Vlysses
 Ingressum porta, quae Borealis erat.
 Altera nam Australis, quae non mortalibus vllis
 Peruia, sed solis est inuunda deis.
 He gemina porta respondens scilicet illis,
 Somnia vera quibus falsaque missa volent.
 Cornea, quae veris facilis datur exitus umbris,
 Australi porta comenit vna Deum.
 Quae Borealis habet nomen respondet eburne:
 Quaeq; meane homines, somnia falsa meant.
 Et quia corpus erant hominum mortale Sybilla,
 Aeneasque simul vera, nec umbra
 Porta mortales exire decebat eburna:
 Cornea nam viri manibus vna patet.
 Nec tamen hinc possunt Anchisa falsa videri
 Dicta, quod Aeneas falsa vel umbra foret
 Anchises namque umbra fuit sine corpore vera:
 Et verum dixit vera quod umbra fuit.
 Vera namque dei sunt umbra: fallere nec diis
 Fas est: sed veros dicere vera decet.
 Somnia & ipsa deum sunt vera signa figure:
 Falsa quibus vita est, somnia falsa homines.*

TTT

Nec

Nec veris, falsisq; idem patet exitus umbris,
 Id quod & his verbis innuit ipse Maro.
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen,
 Nam scelerata hominum, castaque turba Deum.
 Nec descendit ab his diuini charta Platonis,
 Antri qua geminas dixerit esse fores.
 Penè sita vertens ad verbum carmen Homeri,
 Diuersasq; deum dans, hominumque vias.
 Sunt animis gemina veniunt dum in corpora porta,
 Exceduntque illis: hec Boreas, illa Noti.
 Per Boream veniunt cum corporis antra capessunt:
 Oclipedis cancti quâ iubar acre micai.
 At redeunt calo, quâ stas, Capricornæ, per Austrum:
 Mortifer est Auster viniſicus Boreas.
 Testis erit quod deficiens animus quoque flamm
 Australi, Borea flante recolligitur.
 Adors & ad astra viam, sedes aperitque deorum:
 Sedem ac mortalem vita sit ipsa via.
 Viuentes morimur, morientes viuimus: umbra
 Falsa sumus viui, veraque post obitum.
 Dii quoque sunt umbra, qui sunt sine corpore, veræ:
 Falsa sunt umbra, quas graue corpus habet.
 Aeneas qualis, qualis fuit umbra Sibylla:
 Cornea cui clausa est, portaque eburna patet.
 Sed me nunc satis est digno monstrasse latebras
 Antri: plura sibi, qui vult, inde petat.
 Porphyriumque simul comitem sibi vatis in antrum
 Iungat, ut & nobis possu habere fidem.
 Virgilium finxisse sibi constantia, cum diis
 Cornu, sed non diis sculptile donat ebura.
 Hæc tibi Pimonti si non, & qua lia vell em,
 Quæ alia nunc possum consule missa boni.
 Donec & in nostro tibi pars ponatur Homero:
 Cuius in antra sacra est impetns ire mihi, &c.

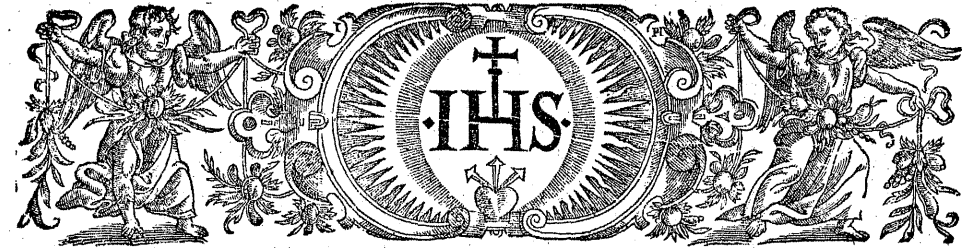
Hactenus Germanus ex Aurato. Confule etiam lib. 59. A
 apud Pierium, super veris, falsisque somniis, p. 431.

ILLE VIAM SECAT AD NAVES) Dixit, secate viam
 vt Euripides Phœnissis. ὁ τὴν ἐν αἰσποῖς ἕρπαις τὴν μὴν ὁδὸν.
 Sic Posidippus in epigramm. ἀοὶν τὴν βίβλοιο τὰ ποῖ τὴν
 ἑορ. Rursus lib. 12. Sic Turno, quacunque viam secat, agmina
 cedunt. Et Georg. 1.

Has inter mediamq; dua mortalibus agris

SYMBO

SYMBOLARVM
 IN P. VIRGILIVM MA-
 RONEM LIBER XII AD
 SEPTIMVM ÆNEIDOS.
 SYNOPSIS.

Homerus noster Mantuanus Æneidem suam, id quod in Prodidagmatis
 docere meminimus, simulacrum quoddam, paruum illud quidem, atque
 modicum, ex bipartito Homeri opere, eoque longo admodum, & è libris
 eius plurimis, puta, ex Iliade, & Odyssea, cum ingenio, & iudicio (quo-
 rum utrumque maximum illi contigit) cum labore præterea, diligentia-
 que vix imitabili effingere omni ope, industriaque contendit. Sed cum
 hæc sedata, civilis, & tanquam comica: illa contra, fremitus, ac tu-
 multus plena, prorsus bellica, tragediæque similis videatur: hæc Ulyssis prudentissimi viri, in
 patriâ redire enixissimè laborantis varios errores, variosq; casus: illa præliorû dimicationes apud
 Troiam, & funera utrinque facta pertractet, Latinus vates ordine permutato, prius Odyssæa, quam Iliadis imaginem quasi expingere instituit: ac prioribus quidem libris sex virum, Troia
 qui primus ab oris, multum terra, marique rebus aduersis exercitus in Italiam aliquando profu-
 gus remisset totidem sequentibus arma & eundem heroem multa bello passum, donec urbem,
 potitus videlicet Lauimie coniugio, constitueret, admirabiliter descripsit. Quocirca, qui liber ordi-
 ne septimus numeratur, idem huius augustissimi, æternumque memorandi poematis alterum dimi-
 dium exorditur: quando quidem initia, causasque bellorum omnium comprehendit, & in extre-
 mo, (vti Homerum Iliad. lib. 2. fecisse manifestum est) catalogum haud ita breuem, earum ur-
 bium, atque ducum contexit, qui belli societatem cum Turno aduersum Troianos conuerunt. Istuc
 verbis planissimis Maro ipse, non longè à principio monet:

— & prima reuocabo exordia pugna
 Tu vatem, tu diua, mone. Dicam horrida bella,
 Dicam acies, actosque animis in funera reges,
 Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
 Hesperiam.

Sed utilissimum fore autumo, τὸ ὑποθέμενον totius libri huius particulatim lectori, &
 ἀναλυτικῶς ad cognoscendum proponere. Ab inferis regressus Æneas, dataque ad sepultu-
 ram Caieta nutrice sua, à qua usque hodie eius loci oppidum Caieta vocabulum tenet (id quod
 ad venerandæ anus illius immortalitatem proficit) insulam Circes triuenefica, vt Plautinè di-
 camus, Neptuni favore feliciter præteruehitur. Etiam tum voces sociorum Ulyssis, cantioni-
 bus, & pharmacis magæ illius in bestias conuersorum ibidem exaudiebantur, erantque metu
 suspensæ Troianorum mentes, ne quo infortunio eodem appulsi, pari calamitate mactarentur, &
 ipsi

ipsi quoque leones, canes, lupos, ursos, porcos, asinos induerent. Verum, ut dicebamus à Neptuno adiuti, locum periculosissimum celeri cursu legerunt. Postera luce venti, quasi iam suis partibus perfuncti siluere, viditque prospectu capto Æneas lucum vastum, & per illum undas suas in mare deuoluentem Tiberim. Eo remis contendens, aduerso flumine in Latium, atque adeo in agrum Laurentem exscensionem facit, Deinceps à poeta huius libri argumentum proponitur, de quo nos supra. Nam status rerum & tempora Latij, quæ fuerunt Troianis aduentibus, non æquè multam eius partem obtinent. Latinus Fauni filius, Pici nepos, Saturni pronepos tum regnabat, cui stirps virilis nulla: sed unica tantum filia, eaque viro tempestiua, nomine Lauinia: quam inter alios ex vniuersa Italia nobilitatis amplissime iuuenes, etiam Turnus Rutulorum Rex in matrimonium petebat, & ei (utpote Venilia sororis suæ filio) Amata regina, puellæ mater studebat impensius, generumque exoptabat omnimodis. Atqui fata extero, & nominatim Æneæ illam despondebant. Huc quippe duplex prodigium in regia conspectum, unum de apum examine, lauri cacumen occupante: alterum de comis Lauiniæ innoxia flamma exardescens, tum corpus eius totum inuoluentibus, ignemque totis adibus, cum omnium stupore dispergentibus pro certo pertinere, consultus à Latino Faunus respondit: addens, connubium illud familie suæ sempiternæ futurum gloriæ: quando Æneæ, Troianorumque posteris terrarum domini olim salutandi essent. Oraculum hoc fama mox per vrbes distulit. Sub arboribus corpora curantes, cum rei cibariæ penuria compulsi, ipsas quoque mensas paniceas absumerent, ab Ascario vaticinij Celæna Harpyiæ admonentur, illius nempe in 3.

Italiam cursu, petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit.
Sed non ante datam cingetis moenibus urbem,
Quam vos dira fames, nostraque iniuria cædis
Ambelas subigat malis absumere mensas.

Indeletitia viris oboritur, quia se nuno demum tot exanilatis laboribus excitanda vrbi potestatem nacturos animaduertunt. Hinc etiam regionem sibi iam pridem promissam, ac designatam presentes presentem consalutant, & Anchisa nihilominus, cum Celæna predictione ad unguem consentiens presentio, ab Æneæ, ad gaudium nimirum exaggerandum in medium profertur. Dij item terræ tutelares, ac præfides religiosè salutantur. Iupiter è celo signum faustum mittit, ac bonæ spei complet animos. Diuersa loca exploratum concedunt, gentis, vrbi, fluij, stagni nomina renuntiant. Postea legati centum, cum muneribus ad Latinum, de pace, & societate concilianda mittuntur. Æneas interea urbem pro tempore designat, & aliquod adificationis dat initium. In suburbano Laurenti inuentus vario ludicrorum genere, laudabili maiorum instituto exercetur. Regia magnificentissima, regis cultus qui fuerit, declaratur. Vocat intro Legatos Latinus, ac se famam Troianorum accepisse testatus, causam legationis exquirat. Ilioneus orator altius ducto principio, respondet, locum oppidi extruendi rogat, se beneficii in perpetuum memores, gentem suam Latinis honori, presidioque futuram pollicetur. Rex letabundus petita concedit: quin etiam ipsi Æneæ filiam uxorem, oraculi auctoritati obsecutus offert: videndique hominis, & alloquendi desiderio se ictum ostendit. Legatos pro numero totidem equis eleganter instructis muneratur: bigas seorsum, magno pretio comparatas, ad Æneam aduectandum transmittit. Porro fatalis Troianorum aduersaria, & inimica Iuno tam secundis illorum euentis indolens, & se usque ad id temporis, in persequendis, diuexandisque insontibus actum egisse (quia eos perdere funditus non potuisset) ingemiscens, Aleto furiam ab inferis, ad pacem disturbandam, bellumque accendendum euocat. Illa Amatam iam antea Teucris insensam aggreditur, comectoque in mulierem serpente, eam furentem, & insanam efficit. Primum vafre dissimulans animum, pacatius apud maritum agit: fortunisque Lauiniæ suæ illacrymat, ut quæ aduenæ, & exili uxore committenda sit: argumenta dissuadentia colligit, contraria dissoluit. Vbi se frustra esse intelligit, personam deposita, per oppida & sylvas, instar Menadis, cum globo seminarum simili peste concitatarum

tatarum discursat. Deinde Aleto vetula, Iunonio sacerdoti formam in se capeffens, Turnum ad Troianos, unaque, Latinum bello acerrimo laceffendos, ac naves incendio disperdendas instigare molitur illa quidem: sed ab heroe cordato, ut curiosa, & fatua exploditur. Qua contempione irritata, facem in eum contorquet. Is repente furore tanto inflammatur, ut aliud quam bellum, cades, & sanguinem cogitare nihil possit. Ergo suis arma statim indicit. Nondum quiescit Furia. Ad Troianos abit, venantem Ascanium obseruat, canes eius in ceruum cicuratum, & à Tyrribi armentarij liberis nutritum, præsertimque à Syluia filia in delicijs habitum, irritat. Hunc Ascanius sagitta fegit: fixus ceruus domum venit: gementi, ac propemodum ploranti simillimus ob dolorem vulneris. Re agnita, puella rustica pagum omnem clamoribus suis ad facinoris vltionem conciet. Tyrribus quoque non deest sibi, & Aleto de fastigio stabuli classicum canit. Agrestes undique cum telis, quæ ira monstrauerat, sese effundunt: Troiani æquè haud segniter Ascario suo auxilium apportant. Dirigitur acies, nec iam perticis, rastris, sudibus, sed strictis mucromibus decertatur. Occumbit Almon filiorum Thyrrbi maximus, & cum eo Galeus, Ausoniorum agricolarum copiosissimus. Aleto Iunoni excitatam tragædiam, conflictumque primum gratulans, ad maiora spondet operam. Feruntur in urbem cadauera. Latinum rustici obtestantur, uti se vltorem iniuriarum profiteatur: ad idem Turnus eum etiam atque etiam sollicitat: regiam cingunt, consensu bellum flagitant. Rex fatorum, pactæque memor amicitia, constanti voluntate repugnat, ac tandem se cogi testatus, ipsum Turnum (quod euentus postea docuit) magno hanc temeritatem, prius exponit Virgilius. Fremi in arma ruit tota pene Italia, urbiumque alia istuc, alia aliud telorum genus studiosè parat ac prouidet. Postmodum duces cum locis: è quibus quisque venerit, percensentur: duces, inquam, qui cum Turno in exitium Troianorum conspirauerant, Ceterum, ne nuda enumeratio parum incunda veniat lectoribus, quasdam historiolas quædam inspergit. Camillam quoque sub finem honorificè tractat, eam à laborum tolerantia, à voluptatum contemptu, à summa pedum celeritate, ab admiratione hominum, ab excimio demique corporis, & armorum ornatu, ac specie dilaudat. Hypobesin sex librorum sequentium habemus summam apud Ouidium lib. 14. Metamorph. ad hunc modum videlicet.

Soluitur herbofo religatus ab aggere funis:
Et procul infidias, infamatæque relinquunt
Tecta dea: lucosque petunt, vbi nubilus vmbra
In mare cum fulua prorumpit Tiberis arena:
Fauigenæque domo potitur, nataque Latini,
Non sine Marte tamen bellum cum gente feroci
Suscipitur: pactaque furit pro coniuge Turnus.
Concurrit Latio Tyrrenia tota, diuque
Ardua sollicitis victoria quæritur armis.
Auget uterque suas externo robore vires:
Et multi Rutulos, multi Troiana tuentur
Castra: neque Æneas Euandri ad moenia frustra,
At Venulus frustra profugi Diomedis ad urbem
Venerat. Ille quidem sub Iapyge maxima Dauno
Mœnia condiderat, dotaliæque arua tenebat.
Sed Venulus Turni postquam mandata peregit,
Auxilium petit, vires Ætolius heros
Excusat, nec se aut soceri committere pugna
Velle sui populos: aut quos è gente suorum
Armet habere villos.

Et infra.

Hinc vbi legati rediere, negata ferentes
Arma Ætola sibi, Ruruli sine viribus illis
Bella infanta gerunt: multumque ab vrtaque cruotis
Parte datur. Fert ecce auidas in pinea Turnus
Tecta facies: ignesque timent, quibus vnda perpercit.

Postquam deinde nauium mutationem in nymphas descripsit, ita pergit.

Spes erat in nymphas animata classe marinas
 Posse metu nostri Rapulum desistere bello.
 Perstat, habetq; deos pars vtraque: quoq; deorum est
 Instar, habent animos. Nec iam dotalia regna,
 Nec sceptrum soceri, nec te, Launia virgo,
 Sed vicisse petunt, deponendi que pudore
 Bella gerunt. Tandem que Venus victicia nati
 Arma videt, Turnusque cadit.

EXPLANATIONES.

V quoque littoribus nostris Aeneia nutrix
 Aeternam moriens famam Caieta dedisti:
 Et nunc seruat honos sedem tuus: ossaq; nomen
 Hesperia in magna (si qua est ea gloria) signat.
 At pius exequiis Aeneas ritè solutis,
 Aggere composito tumuli postquam alta quierunt
 Aequora tendit iter velis, portumq; relinquit.
 Aspirant auræ in noctem, nec candida cursum
 Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.

TU QUOQUE LITTORIBUS NOSTRIS) fortassis ali-
 quis putet, improprie caput libri constituisse Virgi-
 lium, quia dixit *Tu quoque*: cum antea versum nullum
 posuisse videatur, vnde hic pendeat. Hoc existimant,
 quia interiecta nesciunt retrahere, vt quod ad tempus
 separatum est, iungant. Iste enim versus, sublato me-
 dio de inferis tractatu, Miseni exequiis iungitur: ab his
 enim discedens carminis cursus, ad eosdem redit, & fa-
 cit integram narrationem, vt rectè posuerit, *Tu quoque*.
 Melius autem apparebit hæc assertio, si, vnde discesse-
 rit, repetamus.

*At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
 Imponit, suaque arma viro, remanque rubamque
 Monte sub acrio, qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur, aeternumque tenet per sacula nomen.*

Sequi debuit,
*Tu quoque littoribus nostris Aeneia nutrix
 Aeternam moriens famam Caieta dedisti.*

Interposita igitur de inferis carmina, quod vnum esse
 oportuit, diuiserunt: sed nunc vnum est, quia vnde se re-
 cessisse meminerat poeta, remeauit. Ergo superioribus
 hæc necens, ait *Tu quoque littoribus nostris*, &c. Donat.

Tu quoque, vti Misenus, & Palinurus Troiani, quo-
 rum ille tubicem, hic naucerus, siue gubernator Aeneæ
 fuit. Et à priore quidè cognominatus est Misenus mós
 in Campania, vbi cineres eius conditi sunt: à postero-
 re nomen tulit Palinurus, Lucaniè quoddam promon-
 torium, vbi ei lucus dicatus, factumq; cenotaphium à
 Velinis, ad manes eius placandos videlicet, quem per
 summum scelus occiderant, vt est lib. 6. De nomine lo-
 ci ibidem his verbis.

*Et statuant tumulum, & tumulo sollempnia mittent
 Aeternumque locus Palinuri nomen habebit*
 Huc refer à Germano citata, Statij: *sedes Phrygia quas
 debet alumno Mitis anus.* Et Martialis lib. 10.

*Non blanda Circe, Dardanisve Caieta
 Desiderantur, nec Maricæ, nec Lyris.*

AETERNAM FAMAM) Aeternam aliquando est, quod
 finem nullum habet: aliquando, quod finem quidem
 respicit, sed quando, & vbi, nescitur. Notauit ex D. Au-
 gustino Delius in Herculeum Octauium Senecæ, act. 3.

CAIETA) Refert Aurelius Victor ex veteribus libris,
 Commentario de origine gentis Rom. *Caieta* cogno-

men fuisse, non nomen: ex eo scilicet inditum, quod
 eius consilio, impulsuque matres Troianæ tædio longè
 nauigationis classem incendierint, græca scilicet appella-
 tione, *καίη*, quod est, incendere. Rei fides pe-
 nes auctor est: ego nec affirmo, nec refello. Vide
 quid ex Strabone dicat Vrsin. de huius oppidi nomine.
 A curuitate dictum vult, quod Lacones curua, caieta
 appellant.

SERVAE HONOS SEDEM TVVS) Figura notissima,
 qua mirè delectatur Maro noster *ὄψαλλον*, seu inuer-
 sio, *Vt, ibant obscuri sola sub nocte*, pro ibant soli sub
 obscura nocte: *dare classibus Austras*, pro, classes dare
 Austris. Eodem modo hinc: *seruat honos sedem tuus*, id
 est, sedes seruat honorem tuum, Manet loco, in quo
 condita iaces honor tuus, quo tu illum honoras, quia
 te habet, & tu illi nomen das de tuo nomine: seu po-
 tius nomen tuum ipsum, tu, fæmina non vulgaris, sed
 nutrix viri pietate, prudentia, nobilitate generis præ-
 stantissimi, & qui fundauit Romanum imperium: inde
 tua, & nostra gloria. Tale *ἔπιγραμμα* est in quodam epi-
 thaphio in Eurip. 3. Anthol.

*Ὁν σὸν μνημα τὸ δ' ἔσ' ἐνεσθ' ἰδὴ, ἀλλὰ σὺ τὸ δέ.
 Τῆ σὴ γὰρ δ' ἔξῃ κτήμα τὸ δ' ἀμπεχθία.
 Non est hocne tuum monumentum; tu magis illi es
 Euripide, per te nobilis est tumulus.*

OSSAQVE NOMEN SIGNAT) Dicitur à Marone,
 quod sepulchra quædam sunt sine nomine, ignobilium
 capitum, & ingloriorum. At verò Caietæ sepulchrum
 memorabile fuit posteritati, nomenque habuit. Sic &
 Ouid. cecinit. 12. *Metamorph. tumulo quoque nomen ha-
 bent Inferias dederat cum fratribus Hector inanes.* Vetus
 tamen vtrobique crediderim de nominis inscriptione,
 quod in tumulis incidebatur, quod nō item in viliūm,
 & ignobilium hominum bustis fieri solebat. Turneb.
 lib. 21. cap. 22. * *Sensus ergo est, tumulo tuo, δ Caieta, nomen
 tuum incisum est ad perennem, tui memoriam. Nomen indicat, cuius
 ossa ibi sint deposita. Colliguntur hinc exempla aliquot eorum, qui
 nutrices suas honorarunt. Insigne quoddam memorat ex Iurjo Ra-
 stio Tiraquellus de Nobilit. cap. 20. num. 92. Duobus illis Græcib.
 Tib. & Cato, frater nobis fuit, bellicosissimus. Cui aliquando è
 bello redeunt, multis hostium spoliis onusto obviam venerunt ma-
 ter, & nutrix ipsius, quibus minus obtulit, matri quidem annulum
 argenteum, nutrici torquem aureum. Querente matre, desine queri,
 inquit ille, tu enim me nomen tantum mensibus vtero tuo iulisti.*

*hæc me duobus annis uberioribus suis sustinuit. Si quid decoris hoc in ore ha-
 beo, id ei debeo, quæ me eo prouexit. Si contra aliquid dedecoris, id per te
 factum est, quæ me alieno concubitu concepsisti. Hæc me tandem lactauit
 ob voluptatem, quam ex me educando capiebat: tu me concepsisti ex volu-
 ptate, quam ex alio capiebas. Quod ex te habeo, corpus est ex nimis ho-
 nestâ ratione mihi datum. Quod autem hæc mihi sponte detulit, ex ani-
 mo puro, & sincera processit. Cum infans essem, vix ex utero prolatus, con-
 tinuò me à tuo consortio, & oculis relegasti. Hæc verò ita me relegatum
 mox obuiis vultu blandè excepisti.*

HESPERIA IN MAGNA) Magnam vocauit etiam li.
 1. *Seu vos Hesperiam magnam, Saturniamque arua*, &c.
 ad discrimen Hispaniæ, aiunt, quæ Hesperia minor,
 & ab Horatio vltima dicitur. Seruius tamen in lo-
 cum à me prolatum ita scriptum reliquit, quod veri-
 similius arbitror. *μεγδα* enim ἐλλὰ appellata est, quia
 à Tarento vsque Cumas omnes ciuitates Græci con-
 diderant.

SI QVA EST EA GLORIA) cui sic loquitur? quia
 ἄνεσθ' ἔξ, vt aliàs non semel. Docent autem illi in-
 ipientissimi sapientes, eorum quæ hinc aguntur, sensum
 nullum pertinere ad vita functos, ergò nec officiorum
 funebrium. Huiuscemodi quiddam & Seruius Sulpi-
 tuius in illa nobili epistola ad M. Tullium, super obitu
 eius filia Tullia. *Quod si quis etiam inferis sensus est:
 qui illius amor in te fuit, pietasque in omnes sitos, hoc
 certe illa te facere non vult.* Epitaphium Caietæ legi-
 tur apud Nasonem *Metamorph. lib. 14.*

*— vnaq; Aeneia nutrix
 Condita, mæmorea tumulo breue carmen habebit.
 Hic me Caieta in note pietatis alumna
 Ereptam Argolico qui debuit igne cremavit. &*

EXEQUIIS SOLVTIS) Apud Cic. T. Tuscul. exequi,
 pro funerare legitur, vnde exequiarum nomen, quod
 inde natum est, quod multi cadauer eius, qui estereba-
 tur, sequebantur.

*At qui labores morte finisset graues,
 Eum omnes amicos laude, & Latitia exequi.*

Turneb. libro 9. capite 18. *Fumus*, est cadauer iam ar-
 dens, quod dum portatur, exequias dicimus: crema-
 tum, reliquias, & bustum: conditum iam, sepulchrum.
 Seruius.

AGGERE COMPOSITO TVMVLV) Dicitur est ex
 Græcorum consuetudine, qui τάφον χεῖραδην dicunt
 Lucian. *ἡ τάφον ἐχέουσιν ἐν ἀρκηλαίς.* Exaggerare autem
 terram solebant: quòque altius educebatur, eo hono-
 rificum magis erat: atque è tumore illo, moléque ter-
 ræ latinum nomen *tumuli* partum est. Homerus quoq;
 eodem modo. *βίμφο ἢ σὴμ ἔχων.* Et, *χεῖραδες δὲ τὸ σί-
 μα.* Turneb. lib. 4. cap. 14. Idem lib. 19. cap. 29. & lib.

30. cap. 38. Non ab re dixit Maro. Nam p̄fici tumulos
 honoratorum multum exaggerabant, id mortuorum
 honori accedere existimantes, vt apud Æschylum, *σο-
 λύχουσαν ἐν ἔχρῃ τείρον διαπολλίας γὰρ.* Apud Græcos quo-
 que χεῖρα τάφου, χεῖρα exponitur, id est sepulchri agger,
 & χεῖρα ἢ ἐπὶ τὸ τὸ μὲν χεῖρα μὲν γὰρ. Sed ex Helychio
 etiam eandem explanationem confirmare me delectat.
χεῖρα τάφου χεῖρα. Iterum, *χεῖρα ἢ ἐπὶ τὸ τὸ μὲν χεῖρα μὲν γὰρ.*
 Ita Græcus Grammaticus tumulum aggerem ter-
 ræ interpretatur.

POST QVAM ALTA QVIERVNT AEQVORA) Post-
 quam æquor stratum siluit, & ventosi ceciderunt mur-
 muris auræ, vt alibi loquitur.

TENDIT ITER) Passis velis proficiscitur per humi-
 das illas vias, per campos aquarum immensos. Ten-
 dere iter poetis relinquamus, oratorum sermo est, iti-
 nere quopiam contendere.

ASPIRANT AVRÆ IN NOCTEM) Aura ab aère di-
 cta, quasi aërea, quod lenis sit motus aëris. Agitatus
 enim aër auram facit, vnde & Lucret. aëreas auras. *Ibid.*
 lib. 13. cap. 10. Aura est tenuis, seu lenis ventus, seu
 ventulus. Aura poetis sæpe vsurpantur pro aère. Vir-
 gil. 1. *Aeneid. Quem si fata virum seruant, si vescentur au-
 ra Aethæria.* *Ibid. Quippe seruant rapidi secum, veridique
 per auras.*

NEC CAND. CVRS. LVNA NEC.) Propter cando-
 rem solet etiam dici argentea: & propter colorem au-
 ri, sol vocatur aureus. Sensus est horum verborum, *Ibāt
 tacita per amica silentia luna*, vt est in 2. Erat nox subluc-
 stris. Contrarium, nox illunis. *Plin. ep. lib. 6.* Vix viam
 deserueramus, & nox non quasi illunis, & nebula, sed
 quasi in locis clausis lumine extincto.

TAEMVLO SVB LVMINE) Sæpe Lucretius splendo-
 rem tremorem, vocat.

*Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum. &
 Sub terris ideo tremulum iubar hesitat ignis:*
 Ignis liquidem, cui *ισοοῦν* astra putarunt Platonici, tre-
 mulas esse flammæ leuitate & calore constat: vnde in
 Pharmaceut. *suprà, corripuit tremulis altaria flammis.* Et
 Propert. *Armorum radiis picta tremebat aqua.* German.
 * *Quod sæpe facere Lucretium assenerunt German. verum est. Nam
 & lib. 4. Iamque rubrum tremulis iubar ignibus erigere alrè Cum
 ceptat natura. Et lib. 6.*

*Præterea solis radijs iactatur aqua
 Humor, & in lucem tremulo rarefcit ab æstu.*
Cic. quoque lib. 2. de Consulatu suo, claro tremulos ardore cometas.
*A Virgilio redditis est quidam versus Enniam ex Menalippa, Lumine
 sic tremulo terra, & caua cæcula cadent. Etiam lib. 8. Sicut
 aquæ tremulum labris vbi lumen ahenis Sole reperculso.*

- 10 Proxima Circaæ raduntur littora terræ
 Diues inaccessos vbi Solis filia lucos
 Assiduo resonat cantu: tectisque superbis
 Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
 Arguto tenues percurrens pectine telas.
- 15 Hinc exaudiri gemitus, iræ que leonum
 Vincla recusantum, & fera sub nocte rudentum:
 Serigerique fues, atque in præsepibus vrsi
 Sæuire, ac formæ magnorum vlulare luporum.
 Quos hominum ex facie Dea sæua potentibus herbis
- 20 Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.
 Quæ ne monstra pij paterentur talia Troës

Delati in portus, neu littora dira subirent, Neptunus ventis impleuit vela secundis. Atque fugam dedit, & prater vada feruida vexit.

PROXIMA CIRCÆÆ) Imprudens Æneas, utpote qui loca nesciret, ferebatur Neptuni suffragio, & circa loca, quæ nescius incurrere potuisset, nauigabat cursu prosperrimo. Quid autem illic cum socijs perpeti potuisset, poeta commemorat. Describit quæ illic constructo Circaea teneretur, & quæ inde audirentur. Donatus. Sumptum locum ex Odyss. 6. Vrsin & German. ostendunt.

CIRCÆÆ TERRÆ) De origine Circes discrepant auctorum sententia: Hæc cum Saturnarum regi nupsisset, eumque paulò post venenis extinxisset, & sola regno potita subiectos crudeliter habuisset, pulsa regio, cum parua mulierum manu, in Italiam fugit, & in promontorio, quod ab ipsa postea Circæium dictum fuit, confedit. De eius veneficijs, & mutatis ab ea Vlyssis socijs lege Natal. Comitum lib. 6. cap. 6.

RADIVTUR LITTORA) Sic locutus est li. 3. Æneid. Hinc alias cautes, proiectaq; saxa Paphyni Radimus. De columba volante lib. 5. Radit iter liquidum, celeres neque commouet alas. Ibid. Radit iter lauum interior.

INACCESSOS LVCOs) Inaccessibiles, inaccedēdos. Nā Vlysses illuc venit. Ergo inaccessos, non ad quos nullus accessit, sed ad quos nullus debeat accedere. Vt, Aut illaudati nescit Busiridis aras. Georg. 1. hoc est, illaudabilis, nam ab Ilocrates laudatus est. Seruius.

RESONAT CANTV) resonare facit. 1. Ecloga. plenum posuit. Formosam resonare doces Amaryllida sylvæ. Quod continenter, sequitur, iactisq; superbis, exponendum, in magnificis, sumptuose edificatis, quæ superbum queant facere. Nam vox superbus, ut alibi monemus, non ad mores duntaxat, & homines, sed ad inanima quoque persape, à poetis præsertim, accommodatur.

VRI ODORATAM) Hoc ex antiquorum consuetudine dictum videtur, quod ex Homero sumptum est Ignitabulum enim, vel focum in medijs adibus habebant, in quo tædas urebant luminis causa, ut narrat Hesychius in vocabulo λαμπτήρ. his verbis. λαμπτήρ, φεγγύροσ, φάος, λαμπράς, εσχαρά, ἔφ' ἧς ἔκτανον εἰς τὸ φάος ἄλλοις ἔτιρα ἔβλα, καὶ δαδία. Turneb. lib. 4. cap. 14.

NOCTVRNA IN LVMINA) Lucet. lib. 6. Nonne videt etiam nocturna ad lumina luuum. Ne per ubi extinctum admonet.

ARGVTO PECTINE) stridulo, sonanti, ut Seruius. Argutum pectinem videtur poeta vocare, ut radium textorium Græci κερπίδα vocant, καὶ τὸ κέρπειν, à strepitu, quem inter texendum edit. Aut fortasse respexit ad Euripideum illum in Iphigenia Taurica, ἐστὶν ἰσθίος ἐν κερπίδι φθόγγος.

PERCVRR. TELAS) ἰσθὸν ἐπιχαρμένη dixit Homer. Iliad. 2.

HINC EXAVDIRI GEMITVS, &c.) Ouid. li. 14. Metamorph. Herbiferos adijt colles, atque actia Glaucus Sole satæ Circes, variaru plena fetuam.]

Homer. Odyss. 6. Εἶπον δὲ ἐν βίωσσι τελευμένα δάμνα κίρκης, ἔσονται λάσσι περὶ κέρπειν ἐν γέφυρ. Ἄμφω δὲ μιν λυκοὶ ἦσαν ἄρσενες, ἠδ' ἐ λείονες. Τὸς αὐτὴ καίθηεν, ἐπεί κακὰ φάρμακα ἔδωκεν. Circe Solis, & Persæ filia, Ætæa Colchorum regis Medææ patris soror. Alij Ætæa, & Hecates filiam, Medææ

fororem esse volūt, ut refert interpres Apollonij in Argonaut. M. Tull. lib. 3. de nat. deor. scribit, Circe, & Pasiphaen è Perside Oceani filia natas esse, patre sole De ea sic Homerus Odyss. 6.

Κίρκη ἐπὶ Πλάκωμος, δ' ἦν θεὸς ἀυθίσσα Ἀλοναστίνης δ' ἰσοφροσ Αἰθλα. Ἄμφω δὲ ἐκ γέφυρ φασσὶ κέρπειν κέρπειν.

Id est, Circe compta coma, horribilis dea, soror germana Ætææ perdita cogitantis. Ambo autem à Sole lumen hominibus suppeditante nati sunt. Hæc socios Vlyssis aliquot, qui ea loca, in quibus commorabatur, statim in fues vertit, præter Eurylochum qui cæteris eius domum ingressis, suscipiatus dolim subesse, extra fores remanserat. Auctor Homer. lib. supra citato.

Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ δὴν ἴδεν, καὶ ἔπειτα, αἰθλίῃ ἐπέσθη. Πάρος φ' ἀπὸ λυγρῆ καὶ σφοδρῆν ἔειπεν, Οἱ δ' ὄντων μὲν ἔχον κερπίδας, φωνὴν δὲ, δέμας τε καὶ τεύχεα, αὐτὰρ νῦν ἐν ἔμπεδος, ὡς τὸ κέρπος κέρπος.

Id est, porro autem posteaquam Circe pharmacum dedit, & illi ebiberant, tum illa eis virga percussos in harris conclusit. Illi autem suum quidem habebant capita, sed mēs eis erat stabilis, ut antea. Dio Chrysostr. oratione, διοχρυσῆς, ἢ κέρπος ἀρσενίος, per Circeam putat significari voluptatem, quæ non gladiis, neque hastis, neque bipennibus, neque sagittis homines oppugnat, sed luxu, delicijs, epulis, illecebris, mollitie, rebus Venereis, & similibus illicitis in fraudem, inescat. decipit, effaminat liquefacit, enervat. Multa alia de Circe, & voluptate ab illo politissimo, & dulcissimo scriptore differuntur. Cic. in Diuinat. contra Cæciliam, ad hanc Circes fabulam alludens. Est adhuc, inquit, id quod vos omnes admirari video, non Verres, sed Q. Mutius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem?

equius ad lenandam mulieris calamitatem? vehementius ad quaestoris libidinem coercendam? summè hæc omnia mihi videntur laudanda: sed repente, è vestigio ex homine tanquam aliquo Circaeo poculo factus est Verres, redit ad se, atque ad mores suos. Omnino credibile est, Circeam illam, si nunquam fuit, mulierem fuisse impudicam, & libidinofam, quæ arte meretricia, blanditijs, & illecebris homines à se illectos, & irrectos, à rebus agendis, & ab officio abduceret, atque ad vitâ voluptuariam traduceret, quod & Seruius existimat, sic scribens in hunc locum. Circe ideo Solis filia fingitur, quia clarissima fuit meretrix: & nihil sole clarior. Hæc autem libidine sua, & blanditijs homines in ferinam vitam ab humana deducebat, ut libidini, & voluptatibus operam darent: unde fabulæ datus est locus. Idem voluit Horat. epist. 2. lib. 1.

Sirenum voces, & Circes pocula nosti: Quæ si cum socijs stultis, cupidinisq; bibisset. Sub domina meretricis fuisse turpis, & excors, Vixisset canis immundus, vel amica luto, sus.

E Bibit tamen Vlysses, ut affirmat Homerus, sed pharmacum illud propter antidotum ipsi à Mercurio præbitum, nihil nocuit. Hæc enim ex Lamb. in Horat. Fabulam hanc attingit Tibull. lib. 4.

Solum nec dicit venterum pocula Circes. Quamvis illa foret Solis genus, apta vel herbis. Si plâque vel cantu veterem mutare figurat.

Quid

Quid innuit Circes fabula, inquit Parcemiogra- A pus. veneficij: homines vertentis in feras, nisi eos qui nequaquam ratione ducuntur, quod est hominis proprium, sed totos se dederunt turpibus affectibus, iam præter hominis vocabulum nihil hominis habere, sed ad pecudum degenerasse naturam, puta libidine in vrsos, somnolentia ignaviaque in fues, ferocia in leones, atque ita de consimilibus? Quid Vlysses, qui solus poculo epoto, virgaque monstrifica percussus, non est mutatus, nisi firmum illum, & constantem sapientis habitum, qui nec frangi terroribus, nec vllis affectuum illicijs ab honesto potest abduci: sunt verò qui dicunt, rei veritatem ex eo esse inspiciendam, quod Circe meretrix, quos sibi turpi amore deuinxerat, effecit tandem prædatores, viarum oblectores, & homicidas, nempe quibus nihil superesset ad vitam miseram sustentandam. Quæ vitia, cum potius ferarum sint, quam hominum, rem totam lepido, & commodo schemate Homerus, & alij nonnulli è veteribus adumbrarunt. Apud Ouid. 14. Metamorph. Macareus, vnus de comitibus Vlyssis, Achæmendem agnosens, qui cum Ænea ab eo in fidem receptus nauigabat, & Caietam vnâ venerat, ei exponit, quomodo ad Circeam peruenerint, quales ibi bestias ex hominibus offenderint, quibus illa occupatiombus cum nymphis suis dedita fuerit, unde veneficium composuerit, qua demum ratione ab ea transmutati sint. Carmina ipsa, quamquam compluscula, quoniam Virgilio illustrando mirè faciunt mea quidem sententia, & lecta periuocanda sunt, non me pigebit subijcere, & hîc quoque, ut aliâ sæpissimè, à Nafone Symbolam petere.

— terris allabimur illis Quas procul hinc cernis, procul hinc (mihi crede) videntur Insula vrsæ mibi: riuque ò iustissime Troum (da est) Nate dea (neque enim finio Martæ vocandus Hostis es Ænea) moneo, fuge littora Circes. Nas quoque Circaeo religata in litore pinu, Aniphatæ memores, immansuetique cyclopes Ire negabamus, sed tellæ ignota subire Sorte somus lecti: fors mē, si dānque Polien, Eurylochumq; simul, mimique Elpenora iuni, Bisque nouem socios Circaæ ad mania misit, Quæ simul attingimus, stetimusq; in limine lecti, Mille lupi, mistique lupi vrsiq; leaque Occursu fecere metum: sed nulla timenda, Nullaque erat nostro factura in corpore vulnus. Quin etiam blandas mouere per aëra caudas, Nostraq; adulantes comitant vestigia, donec Excipiunt famulæ: perque atria marmore lectæ Ad dominam ducunt. Pulchro sedet illa recessis Sublimi folio: pallâque induta nitentem, Insuper aurato cincta cumulatæ amictu. Nereides, nymphæq; simul, quæ vellera motis Nulla trahunt digitis, nec fila sequentia ducunt, Gramina disponunt: sparsisq; sine ordine flores Secernunt calathis, variâque coloribus herbas. Ipsæ quod hæc faciunt, opus exigis: ipsa quis vsus, Quoque sit in folio, quæ sit concordia mistis Nouit, & a tuentis pensas examinat herbas. Hæc ubi nos vidit, dicit acceptaq; salute, Dffudit vultus, & redidit omnia votis. Nec moræ, misceri costi iubet hordeæ grani,

Mellaque vimq; meri cum lacte coagula passos, Quique sub hac largam furim dulcedine succos Adij: it accipimus sacra data pocula dextra. Quæ simul aventi iuuenes haurimus ore, Et: et gii virgæ summos dea dira capillos, Et pulsat, & referam, scis horrescere capis: Nec iam posse queri. Pro verbis edere rancium Murrur, & in terram toto procumbere vultu, Osq; meum sensi pando occallescere rostro, Colla tumere toris: & qua modo pocula parte Sumpta mihi fuerant: illa vestigia feci. Cūque eadem passis (tantum medicamina possum) Claudor in antra, suis solum caruisse figura. Vidimus Eurylochum: solus data pocula fugit. Quæ nisi vitæ esset, pecoris pars vna fuisset Nunc quoque se igeri: nec tanta cladis ab illo Ceuior ad Circeam vltro venisset Vlysses. Pacifer huic dederat florem Cyllenius aibum, Moly vocant superi, nigra radice tenetur. Titus eo monitusq; simul caelestibus, inrat Ille domum Circes, & ad insidiosa vocatus Pocula, onantem virgæ mulcere capillos Reppulit, & stricto pauidam deterruit ense. Inæ fides, dextræq; dati, thalamoque receptus Coningij dotem socerorum corpora poscit. Spargimur ignota succis melioribus herba, Percutimur: que caput conuersa verberat virgæ: Verbaque dicuntur dictis contraria verbis. Quo magis illa canit, magis hoc tellur lenatè Erigimur, setaque cadunt, bisq; dūque relinquie Rimo pedes, redeunt humeri, & subiuicta lacertis Brachia sunt, stentes stentem complectimur illum, Hæremisque ducis collo: nec verba locuti Vlla priora sumus, quam nos testantia gratas. Annua nos illic tenuit mora, multa que presens Tempore tam longo vidi, multa auribus hausi.

Lege insuper Commentarium Plutarchi, Quod bruta ratione vtuntur.

SERA SVB NOCTE RV DENTVM) Ruditus propriè est clamor asinorum, ut grunnitus porcorum, vlulatus luporum, coax ranarum, quæ omnia sono vocis constat esse composita. Seruius.

SETIGERIQVE SVIS) Lib. 11. Multa boum circa matantur corpora morti, Setigeri q; sive fues, &c. Lib. 12. Setigera fetum suu, in insanaq; bidentem. Dat idem huic bestie epithetum Lucretius.

IN PRÆSEPIBVS) caueis ibi aluntur, non enim reuera præsepia habebant. Seruius.

POTENTIBVS HERBIS) propter vim & potentiam magicam potentibus, de qua potentia diximus multa in Eclogam 8. & 4. Æneid.

IN VVLTVS AC TERGA FERARVM) Formam quidem humanam, sensumque amiserant, mentem retinebant, ut vult Homerus, ut supra vidisti.

PII TROES) Qualis rex, talis populus. Et, Regis ad exemplum totus componitur orbis.

NEPTVN. VENT. IMPLÉVIT VELA) Nunquid in eius potestate ventis? Nonne dixit sibi saeuum tridentem forte datum, Æolūque ventorum regem appellauit in primo? An intelligimus id cum impetrasse prius ab Æolo?

PRÆTER VADA FER. VEXIT) periculosa nauigantibus timor est.

15 Iamque rubescebat radijs mare, & athere ab alto AVRORA IN ROSEIS FVLGEBAT LVTEA BIGIS:

Quam

Quum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, in lento luctantur marmore tonfa.

- Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
- 30 Prospicit: hunc inter fluuio Tiberinus amœno
Vorticibus rapidis, & multa flauus arena
In mare prorumpit: variæ circumque supraque
Assuetæ ripis volucres, & fluminis aluëo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
- 35 Flectere iter fociis, terræque aduertere proras
Imperat: & lætus fluuio succedit opaco.

AVRORA IN ROSEIS) Respexit ad Homericum versum Odys. & appellat enim Auroram roseos digi-
ros habentem, id est, formosam. *ἠμῶν δὲ νεφέων φάσμα
πέπλοδ' ἀβύροσ' ἰός* Et hunc eundem versum ad verbum
alibi ponit. Ex eodem videtur natus ille incerti aucto-
ris, *Et roseis manibus sidera dispulerat.* Pacuuius in Thyc-
ste, *Non illic luteis aurora bigis.* Lucret. lib. 5.
*Tempore item certo roseam Mæcena per oras
Ætheris auroram deserit, & lumina pandit.*

Vrsin.
CVM VENTI POSVERE) Quieverant venti, quasi
iam minimè necessarij, Stat. lib. 1. Thebaid. *Et compres-
sa metu seruantes murmura veni.* Et lib. 5. *cum fera ponit
hyems.* Notum dicit tollere, & ponere freta Horat. B
Ode 3. lib. 1. &c.

IN LENTO MARMORE) Catull. in Galliambo, mar-
mora pelagi. Noster rursus hoc ipso libro, *Quam multi
Libyco voluntur marmore fluctus.* Marmor mare propter
nitorem marmoreo nitore similem.

LUCTANTVR TONSÆ) Ennius. *Pone petunt, exin
reserunt ad pectora tonsas.* Idem. *Poste recumbite, vestraque
pectora apellite tonsis.* Lucret. lib. 2. *Antennas, proram, ma-
lus, tonsisque natantes.* Virgil. lib. 10. *fochy consurgere tonsis.*
Tonsa, inquit Festus, remus, quod quasi tondetur fer-
ro. Tonsæ, vt interpretatur auctor vocabularij latino-
græci, *ἄνωρον.* Ex Lamb. in Horat.

Ennius, *Alis que in mari magno vult, tenere tonsam.* In
quem versum Hieron. Columna; Dicta autem est ton-
sa, non vt vult Festus, quasi tondetur ferro, cum
omnia quæ ferro tonderentur, tonsæ appellari possent:
neque, vt ait Seruius, à decutiendis fluctibus, sicut ton-
fores à tondendis, & decutiendis capillis: sed à tun-
dendis fluctibus: vel quia de arboribus fiunt, cum ra-
mi detonsi sunt.

- Nunc agè, qui reges Erato, quæ tempora rerum
Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
- Quum primùm Aufonijs exercitus appulit oris,
- 40 Expediam: & primæ reuocabo exordia pugnae.
Tu vatem, tu diua mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamq; manum, totamq; sub arma coactam
Hesperiam. MAIOR RERVM MIHI NASCITVR ORDO,
- 45 MAIVS OPVS MOVEO.

NUNC AGE QVI REGES ERATO) Magno confi-
lio, & exquisitis inuentionibus Aeneæ laudes accumu-
lar. Facit enim noui aduentus eius initium, nouum

ING. EX AEO LYCV M PROSPICIT) Facilis esse
potuit luci apparentis inspectus, ex tranquillo pelagi,
& sereno sole surgente. Inter frondosas, inquit, arbo-
res ferebatur vorticibus rapidis Tiberinus amœno flu-
uio, id est, umbratos, quia inter arbores, seu quia per lu-
cum. Illud etiam ad gratiam eius accedebat, quod non
erat cœnulosus, sed habebat arenas flauas. Sic autem læ-
tus fuit Aeneæ aduentantis in Italiam ingressus, vt ele-
menta ipsa obsequi, & aues gratulari viderentur.
Donatus.

VORTICIBVS RAPIDIS) I. Aeneid. *rapidus vorat aquo-
ro vortex.*
MV LTA FLAVVS ARENA) ob id eum flauum vo-
cat Horat. Ode 2. lib. 1.

ÆTHERA MV LCEBANT CANTV) Non mulcetur,
quod audiendi sensu non est præditum: sed poetis li-
berita loqui, vt rei suauitatem, magnitudinem, &c. si-
gnificent.

LÆTVS) cur enim illo tempore non lætaretur, qui
factionem Iunonis inimicæ, constantia, & virtute su-
perasset: Cur non lætaretur visis tot augurijs, ac signis
futuræ prosperitatis; Cur non lætaretur periculorum
maris omni cura deposita? Donatus.

FLV VIO SVCCEDIT OPACO) infra, *muroque subibant.*
lib. 1. Aeneid. *Quis nomen hic nostris successit sedibus hospes?*
Eclog. 5. *successimus antro.* Hoc eodem lib. 7. *successit q; ge-
mens stabulis,* de ceruo vulnerato. Opacus Tiberis, quip-
pe quem per ingentem lucum profluentem, à dextra
leuæque arborum comæ inumbrabant. Hoc perspicuè
intelligitur ex illis versibus lib. 8. quando Aeneæ ad
Euandrum profectio narratur per Tiberim.

*Olli remigio noctemque diemque, fatigant,
Et varios superant flexas, variisque teguntur
Arboribus, viridisque secant placido equore siluas.* &c.

D exordium carminis, vt & errorum, & laborum eius
alia pars videatur esse, alia gestorum in Italia. Inuo-
catio, viri fortitudinem & felicitatem continet. De-
buit

buit enim posteritas nosse, qualem reipub. statum in
Italia inuenit, vt inde emergat prædicatio eius, cuius
virtute multò melior, & felicitior facta est. Donatus.

Apollon. 3. Argonaut. *εἰδὲ δὴ τὸν Ἐπείδον ἄρ' ἔσται;*
ἡγὴ μοι ἔνισπτε. Cur potissimum Erato Musam nominet
poeta, vide German. Ab ἔρωτι, id est, amore nomi-
natam declarat illud Nasonis 2. de Arte. *Nunc Erato,*
nam tu nomen amoris habes. Ex Placiade, & Cornuto alia
veriloquia profert Gyrard. quem legere fuerit opera,
Syntagmate videlicet de Musis, vbi & cur nouem, &
vnde nomen Musæ natum, præclare tradit. Musarum
inuenta, i munera, numerum, nomina distinctè admo-
dum complexus est his versibus Aufonius.

*CLIO gesta canens, transfactis tempora reddit.
MELPOMENE tragico proclamat moesta boam.
Comica lasciuo gaudet sermone THALIA.
Dulciloquos calamos EUTERPE statibus orget.
TERPSICHOE affectus cithara mouet, imperat, auget.
Plectra gerens ERATO, saltat pede, carmine, vultu.
Carmina CALLIOPE libris heroica mandat.
FRANIE celi motus seruiatur, & æstra.
Signat cuncta manu, loquitur POLYHYMNIA gestu.
Mentis Apollineæ vis has mouet vniūq; Musas.
In medio residens complectitur omnia Phœbus.*
Huiusmodi inuocatio extat infra hoc eodem libro,
eadem de causa, ob rem nempe arduam ac difficilem.
*Pandite nunc Heliconæ deæ, carnisque mouete,
Qui bello exciti reges: quæ quemque secuta
Complerint campos acies.* &c.

ADVENA CLASSEM EXERCITVS) Ad laudem Tro-
ianorum pertinet, vt virtute, & prosperitate sua pere-
grini in locis alienis ingenti fulcos familiari substantia
superauerint: simulque etiam illud excusar, quod
apud Ilium gestum est. Qui enim Italiam opimam sub-
stantia, & vitis, armisque instantem, paruo exercitu, &
reliquis Danaum obtinere potuerunt, possent etiam
patriam suam congruè defendere, nisi essent factione

A Iunonis ab effectu opitulationis exclusi. Donatus.
DICAM HORRIDA BELLA) Leuia esse non po-
tuerunt, quæ cum opulentis regibus gesta sunt: nec
vnum bellum, sed plura: nec leuia, sed horrida Donat.
* Non sit absurdum, putare, poetam ad naturam belli respexisse hoc epi-
theto horrida, & esse generale. Graue enim bellum est, horridum, af-
perum, suum, diuum.

DICAM ACIES) Cum acie instructa configitur,
magna virtute opus est: quia cominus bellum geritur.
Quanta igitur paucorum Troianorum virtus, qui ma-
gnas, multas, & instructissimas hostium acies sustinere,
& euincere potuerunt? Donatus. * *Acies isidoro, quod ser-
ro armata sit, & acumine gladiatorum, quem adiuuat illud 2. Aeneid.
stat ferri acies mucrone corulco, stricta, parata neci. De acie-
bus instruendis fertur Æliani liber.*

B **ACTOS IM FUNERA REGES**) In sua, in-
quit Donatus, non in Troianorum funera. Quum enim
animis ferocitate exagitatis in alienum exitium rue-
rent, ipsi Troianis è diuerso certantibus ceciderunt.

TYRRHENAMQVE MANVM) Vt poeta Tyrrhenam
manum dixit pro copijs, itidem & Græcis vscatum
χρῆμα in eadem significatione ponere.

TOTAM HESPERIAM COACTAM) Genc-
ralis ista conclusio, quantum Italorum metum signifi-
cat extitisse: Qui cum scirent paucos esse Troianos,
non numerum, sed virorum fortitudinem timerunt.
Donatus.

MAIOR RERVM MIHI NASCITVR ORDO) Hoc
illi Terentiano in prologo And. comparat Donatus.
Verum aliter multo enenire intelligit. Non enim hoc se ele-
gisse dicit Virgilius, sed quasi ex ipso ordine sibi na-
tum esse.

MAIVS OPVS MOVEO.) Donatus ita. Comparatio-
nis ratio ex superiori carmine descendit. In hoc enim
librorum ordine, actus superioris temporis faci-
lior inuenitur. Plus est quippe quæsitum virtute,
quam fuit illud, quod casibus, & vi maiore constabat
amissum.

--- Rex arua Latinus & vrbes

Iam senior longa placidus in pace regebat.
Hunc Fauno, & Nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater, isque parentem
Te Saturne refert: tu sanguinis vltimus auctor.
50 Filius huic, fato Diuum, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta est.
Sola domum, & tantas seruabat filia sedes,
IAM MATVRA VIRO, IAM PLENIS NVBILIS ANNIS.
Multi illam magno è Latio, totaque petebant
55 Aufonia: petit antè alios pulcherrimus omnes
Turnus, auis, atausque potens: quem regia coniux
Adiungi generum miro properabat amore:
Sed varijs portenta Deum terroribus obstant.

LONGA PLACIDVS IN PACE REGEBAT) Et in D
pace regere populos, & in longa pace, eximia laus, &
magna felicitas boni Principis: quem & sui amant, vt
parentem, & alieni armis sollicitare non audeant. Ne-
quaquam regit in pace suos, qui multos, & sepe di-
uerfis supplicijs vlcisci, & capitali etiam pœna multa-
re cogitur. Vbi notanda Senecæ illa gnome, Non

minus turpia sunt Principi multa supplicia, quam me-
dico multa funera. Laudatur ab Herodiano lib. 6. Ale-
xander Seuerus, qui annis quatuordecim *ἀναψυχάτων*
gesserit imperium, ne vno quidem occiso: in quo men-
dacij conuincitur à Lampridio: vt omitram, quod
Christianos quoque sub eo quosdam martyrio affectos
legimus. &c.

HVNC FAVNO, ET NYMPHA) Tractat hunc locum A
 Arnobius lib. 2. ubi de origine deorum contra gentes
 disputat. Eius verba sequuntur: Quis Iouem cum fratri-
 bus genuit? genitalibus Opis admotus Saturnius (vt
 vos feris) caplo, atque Hecata procreatus. Quis Picum
 Fauni patrem, atque auum Latini? Saturnus, vt iudem
 vos vestris scriptis, atque auctoribus traditis. Ergo si
 hæc ita sunt, sequitur vt Picus, & Iupiter germani-
 tatis sibi sociati sint iure, vt pote vno ex sanguine, vno-
 que ex femine procreati. Consentaneum est ita esse
 quod dicitur. Ab Ioue, & Pico quot sunt generis. atque
 ad Latinum gradus; trini, vt indicat series, &c.

NYMPHA. MARICA) Nominatur etiam ab Hora-
 tio. Ode 17. lib. 3. & à Martiale. Ab eadem dictus mons
 in Campania Maricus. Et eum aliàs vxor Fauni tradit-
 tur Faunã fuisse, oportet nos dicere Faunam, & Ma-
 ricam eandem esse. Immo, vt Lactantius ait, lib. 1.
 cap. 21. eadem Marica post mortem, quæ Circe. Nam
 & Romulus, inquit, post mortem Quirinus dictus est,
 Leda Nemesis, & Circe Marica. Iustinus. scotism sen-
 tit à Virgilio, qui Latinum Fauni nepotem facit his
 verbis. Ex filia Fauni, & Hercule, qui eodem tem-
 pore, extincto Geryone, armenta victoriæ præmia per Ita-
 liam ducebat, stupero conceptus Latinus procreatur.
 Dionys. lib. 1. Hercules filium facit Latinum. Quod au-
 tem Fauni filius sit creditus, inde autumat contigisse,
 quia puellam illam hyperboream, quam pro oblide à
 patre eius acceptam circumducebat, in Italia grauidam
 reddiderit, & ita antequam pareret Fanno Aborigi-
 num regi nuprum dederit, sed vt reuertamur ad La-
 cæantium, si eadem Marica quæ Circe, licebit Latinum
 Circes filium autmare, &c.

SANGVINIS VLTIMVS AVCTOR) Vltimus, id est
 primus. Sic Catull. in dedicat. phaseli. *ultima ex origi-
 ne tuo stetit dicitur in cacumine.* id est, à prima origine.
 Sic Terent. Extremam amoris lineam vocauit, quæ
 prima etiam dicitur & vltimam plateam: idque quo-
 niam, vt philosophi docent, idem quodammodo est
 primum, & vltimum. Cic. pueritiæ memoriam recor-
 dari vltimam. Muert. in Catull. * Adde ex Cic. 1. de off. Effici-
 turque id quod Pythagoras vltimum in amicitia putauit, vt vnus fiat
 ex pluribus. Et 3. de Finibus, Forum dico, qui summum bonum, quod
 vltimum appellant, in animo ponere. Cic. Nonius.

PRIMA QVE ORIENS EREPTA IUVENT.) In ipsa
 pueritia: illa enim ætate quodammodo ortimur, seu or-
 tum nostrum proferimus. Quæ ætate cum parentibus
 libri sint, charissimi, meritò dicuntur illis eripi, cum
 moriuntur. Non enim eripitur, nisi quod antè compre-
 hensum retinetur, &c.

SOLA DOMVM, ET TANTAS SESVAB.
 FILIA SED ES.) *ἑταυρίτην* virginem significat: non
 quod orba aut parentibus, aut gentilibus esset, sed
 quam vniversum ius succedendi, aut tota hæreditas
 respiceret: in qua etiam signif. *ἑταυρίτη* ab Aristot. E
 in Polit. accipitur: item & 3. Ethicorum. *ἑταυρίται*
γοναίκες ἀρχαί. Et Plutarchus. *Οἱ ἑταυρίται ἕνεκα λαμβάν-
 νοντες ἑταυρίταις,* quibus *πατρικία, πατριώσια,* hoc est,
 ἡ πᾶσα κτήσις, & κληρονομία obuenit; aut obuentura
 est. Vide autem apud Aristot. lib. Polit. 2. orta bella,
 & seditiones ex nuptiali causa, propter orbas, & be-
 ne dotatas puellas. German. Nec abludit illud Statij
 Thebaid. lib. 1.

—huic primis, & pubescentibus annis
 Mira decore pio, seruabat nata penates
 Intemeratatoris.
 Vtrobique autem τὸ seruabat, significat, possi-

debat.
 IAM MAT. VERO IAM PLEN. NVB. ANNIS) Non
 est iteratio, ait Seruius, sed secundum ius locutus est,
 in quo, & ex annorum ratione, & ex habitu corporis
 ætas probatur. Primum ergo ad habitum, secundum
 ad annos pertinet. Magis iterationem esset conten-
 dit lib. 1. cap. 2. Puellas hæc nubiles, ac viripoten-
 tes Græci *ἑταυρίταις* appellant. Pindar. Olymp. Ode 3.
ὄν ἑταυρίταις ἀδύμοις παῖσι. Ἰδὲ αἶ. cuius vocis illa ratio
 est, quod ante primum concubitum zonæ virginalis
 solutio fieret. Virgilium affabrè imitari, atque expri-
 mere videtur Ouid. lib. 14. Metamorph. de Canente
 Pici vxore.

Hæc ubi nubilibus primum maturuit annis,
 Preposito cunctis Laurenti tradita Pico est.

Nec longè abest ab eo Claudianus lib. 1. de rapto Pro-
 serp. *Iam vicina toro plenis adoleuerat annis Virginitas.*
 Stat. lib. 1. Achilleid. de filiabus Lycomedis

Omnibus eximium forma decus, omnibus idem
 Cultus, & expleto teneri iam sine pudoris
 Virginitas matura toris, annisq; iuuenes.

Vatro acerbam virginem maturæ opponit, quod notat
 German. Testis Nonius in voce acerbum. Virgo de
 conuiuio abducatur, ideo quod maiores nostri virgi-
 nis acerbæ aures Veneris vocabulis imbui noluerunt.
 Tertullianus li. de velandis virginibus, pro virgine ha-
 bet, & immatura quidem, quæ circumactis mensibus
 nondum naturæ leges persoluisset, & tum ait ille rem
 acerbam esse adhuc, ipsamque virginem (haud dubiè
 Varronis exemplo) acerbam vocat. Quod autem ma-
 turas virgines, quamuis virum non cognouerint, hoc
 nomine tam nobili, & amabili spoliatur, aduersatur con-
 suetudini, & iudicio communi, & cum suis sophisma-
 tis valere iubendus est. Acerbam virginem Horat. Ode
 5. lib. 2. immitti vult, & vitulæ, quæ subacta ceruice fer-
 re iugum, & munia comparis nondum valet, eleganter
 comparauit. Quamquam ex Iureconsultorum sent. ma-
 res ducere vxores possint anno 14. femina nubere an-
 no 12. tamen adhuc quaeritur, qua potissimum ætate
 vtetuis inire matrimonium debeat. Sententias gra-
 uium auctorum producit Tiraquell. in 7. leg. Connub. à
 num. 39. Memorabile dictum Cleobul: filias nup-
 tum tradendas ætate virgines, sed prudentia, & sensu
 mulieres. Quo satis mouit, non esse festinandum ad
 ista sacra hymenæia.

MULTI ILLAM PETEBANT) propterea scilicet,
 quod esset vnica, & femis filia, spesque esset regni mox
 futuri. Erat regis filia, & maiores numerabat reges.
 Adde, quod etiam eximia erat pulchritudine prædita,
 sicut in lib. 12. describitur, Hæc omnia ad petendum
 incitabant. Ob hæc sibi vxorem dari multi nobiles ex
 omni Italia postulauerant Donatus.

Proptèr admodum dixit, petebant: nam & præci à
 procando, id est, à petendo dicuntur. Catull.

Nulli se dicit mulier mea nubere malle,
 Quam mihi, non si se Iupiter ipse petat.

Ouid. 1. Metamorph. *Multis illam petiere, illa auersata
 petentes.* Simili autem sententia vsus est Catullus in
 carmine nuptiali, quem forsitan imitatus est Virgi-
 lius. *Multis illum pueri, multa optauerunt puelle,* loquitur
 de flore pulcherrimo, qui septis secretus nascitur hor-
 tis, &c.

ANTE ALIOS PVLCHERRIMVS OMNES) Non
 petiisse ante omnes intelligendus est Turnus, sed an-
 te omnes pulcherrimus. Heroas suos à pulchritudine
 con-

commendat Homerus, vt formam videlicet cum virtu-
 te, cuius plerunque signum quoddam est, coniungat.
 Eius exemplo suos ab eadem re Virgil. Turnum, Aeneã,
 Euryalum, Aescanium, Lausum, Pallantem, Herculem,
 Auentinum, Virbium, Aistrem. &c.

TURNVS AVIS, ATAVISQVE POTENS) Nobilitas
 hoc etiam maior censetur, quò vetustior, eò magis auge-
 tur, quò longius procedit. Quare ab antiquitate ge-
 neris poeta non modo hic Turnum vt nobilissimum,
 sed etiam in 1. Didonem, ibidem Teucrum, lib. 12. Ca-
 merrem, Murthanumque cõmendauit. Vide Tiraquell.
 de Nobilit. cap. 19. à principio.

Auus, inquit Iliodorus lib. 8. c. 5. patris pater est, quasi
 prope auum. Abauus proauus pater, iam longè ab auo.
 Atauus abauus pater, Tritauus atauus pater, quasi tetrauis,
 id est, quartus supra auum. Sed tritauius vltimum co-
 gnationis nomen est. Porro Nonius atauum ait esse di-

etiam, quasi ratam auu, id est, patrem. Pueri enim, in-
 quit, paruuli patres ratas, matres mammas appellant.
 Vatro Bimargo. Auu, & atauu nostri, cum allium, ac cæ-
 pe eorum verba olerent, tamen optimè animati erant.
 * Verantamen atauus (scilicet pro ipis maioribus indifferenter nomi-
 nari inuenies, vt aliquando etiam auos, nota figura. Exemplo sic Horati-
 num istuc ex Ode 1. lib. 1. Mecenas atauis edite regibus.

QVEM REGIA CONIVX AD. GEN.) Quia pulcher-
 rimus, & nobilissimus, meritò illum præ aliis generum
 regina optabat. Accedebat tertia causa, quæ hic race-
 tur, propinquitas: erat enim ex sorore nepos, quia Ve-
 nilia Turni mater Amata germana soror. Cupiebat igitur
 benefacere suo potius, quàm alieno, quod natura
 præscribit. &c.

SED VARIIS PORTENTA DEVM) Duo portenta,
 quæ varios terrores efficiebant, diuersè terribat ani-
 mos, cum alij hoc, alij aliud timerent.

- 60 Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
 Sacra comam, multosq; metu seruata per annos:
 Quam pater inuentam primas cum conderet arces,
 Ipse ferebatur Phæbo sacrasse Latinus,
 Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
 Huius apes summum densæ (mirabile dictu)
- 65 Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
 Obsedere apicem: & pedibus per mutua nexis
 Examem subitum ramo frondente pependit.
 Continuò vates, Externum cernimus, inquit,
 Aduentare virum: & partes petere agmen eadem
- 70 Partibus ex iisdem, & summa dominarier arce.
 Præterea castis adolet dum altaria tædis,
 Et iuxta genitorem astat Lauinia virgo,
 Vifa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari:
- 75 Regalæque accensa comas, accensa coronam
 Insignem gemmis: tum fumida lumine fuluo
 Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.
 Id verò horrendum, ac visu mirabile ferri.
 Namque fore illustrem fama, fatisque canebant
- 80 Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.

LAVRVS ERAT TECTI) Quomodo Turni, & La-
 uiniæ coniunctionem portenta deum impediunt, &
 Amata consilium disturbarint iam exponit.

IN PENETRALIBVS ALTIS) Penetrabile est omnis
 interior pars domus, licet sit inrecta. Vnde laurum
 fuisse in penetralibus non est mirum. Seruius. Paulus
 ex Festo, penetralia sunt penatum deorum sacraria.
 Iliad. lib. 15. cap. 4. Penetralia secreta sunt oraculorum, &
 penetralia dicta ab eo, quod est penitus, hoc est, pene-
 intus,

SACRA COMAM) ita frondes arborum nominan-
 tur poetis, comæ inquam. Horat. *Diffugere nives, re-
 dent iam gramina campis, Arboribusq; comæ.* Catull. de
 buxo, *Loquente saepe sibi illam edidit comæ.* Noster lib. 12.
posuissq; comas, & brachia ferro. Lucret. lib. 6. *Lauricomos*

ut si per montes flamma vagetur.
 METV SERVATA) religione seruata, nam metum
 hic pro religione posuit, vt apud Lucret. Cic. & ipsum
 Virgil. interdum religionis vocabulum pro metu quo-
 dam, & superstitione poni videmus. Causa quare tam
 religiosè laurus ista seruaretur, & sacra haberetur, sub-
 iungitur.

PRIMAS CVM CONDERET ARCES) primas, circa
 laurum scilicet, cum primum cõderet arcem, cum fun-
 damenta foderentur: nam iam ciuitas fuerat: sed Lati-
 nus ampliozem fecit, Seruius.

LAVRENTIS AB EA NOMEN POSUISSE COLON.)
 Libenter legerem *Laurentes*, vt sit quasi illud Liuij li. 1.
 cui parentes Aescanium dixere nomen. Et nostri, lib. 3.
Aeneid. Aeneadisque meo nomen de nomine fingo. Alioqui
 vvv sensus

fenfus est, ab ea lauro posuit nomen colonis, id est in-

colis, vt Laurentis dicerentur, & vrbis Laurenti, quod

consequitur. Herodotus in Commodo a multitudine

laurocum sic appellatum auctor est. Sic enim ait: Tum

Commodus) ita scilicet quidam medicinae periti per-

fusaerant) Laurentum secessit, quod frigidior ea regio

fit, syluisq; & lauro permultis opaca: a quo etiam re-

gioni inditum nomen. &

STRIDORE INGENTI) Apum ille stridor propriè

bombus dicitur, vnde Troiani.

LONGIS COMPRENDERE CRINIBVS IGNEM) Simi-

le prodigium, descriptum habes 2. Aeneid. de Ascanio,

sed hoc amplius in isto, quod a capillis in corpus, a

corpore virginis per totam sese regiam flamma dif-

fundit, adustione nulla. Ac talis quidem ignis a me-

teorologicis nominari solet fatuus. Et quomodo ibi

Ascanio regnum, ita hic Launiae varum testimonio

ingens decus portenditur, vt etiam infra ex Fauni re-

sponso patet. Loci igitur inter se conferantur. * Decus

quidam Launiae, bellum populo, ignea portensa ad bellum referunt aru-

spices. Et incendia belli vocat Aaro, & ardere prouinciam aliquam bello,

rebelli dicimus. Cic. in Orat. perf. Vna Gallia communi non ardet inen-

dio. Epist. 1. lib. 4. Orbem terrarum imperijs distributis ardere bello. Pro

Ligario: bellum subito exarsit. Nempte ut flamma, ita bellum consumit

omnia.

NEFAS) aduerbium indignantis, sic lib. 10. Quisq;ue

(nefas) omnes infanda in morte reliqui. Et lib. 8. & ultima

secum Baetra vehis: sequiturque (nefas) Aegyptia coniux.

Catull. Troia (nefas) commune sepulchrum Europa. Asiaque.

Idem valet Ciceroni malum. Philipp. 1. Quanam (ma-

lum) est ista voluntaria seruitus? Pro Q. Roscio, Quae

(malum) stultitia fuit. In Off. Quae te (malum) inquit,

ratio in istam speam induxit? Eandem vim habet apud

Horatium turpe. &

Comprehendere crinibus ignem, Hypallage: ignis enim

crinem comprehendit. Caesar, flamma ab utroque cor-

nu comprehensa, naues sunt combustae quinque.

FLAMMA CREPITANTE CREMARI) Lucret. lib. 6.

Nec res vlla magis quam Phœbi Delphica Laurus

Terribili sonitu flamma crepitante crematur.

Georg. 1. crepitanibus ore flammas.

ACCENSA CORONAM) Quia legimus Ilionem ma-

ximam natatum Priami gestasse scriptum lib. 1. Aeneid.

quid nati etiam coronam gestasse putemus, & hunc

fuisse morem filiabus regum natu maximis? Launiae

ed iustus, quod sola, & haeres regni erat, nulla prole

mascula. &

FYMIDA LVMINE FVLVO) fumo inuoluebatur,

quem ignis fuluus reddebat.

TOTIS VVLCANVM SPARGERE TECTIS) Incen-

dium belli significat: his enim duobus hoc ab Ascanij

augurio distat, fumo, & sparsione flammaram. Seruius.

* Vulcanus est ignis, seu flamma, ea figura qua Ceres frumentum, Bac-

chus vinura, Neptunus mare. Ennius. Cum magno crepitu Vulcanum

venit vegetat. Quom versum ita legit Turneb. Cum magno strepitu

Vulcani venit gerit rem. Factum illud Plauti Amphit. Quò am-

bulas tu, qui Vulcanum in cornu conclusum geris?

POPVLO MAGNVN PORTEND. BEL-

LVN) Propter Launiam bellum hoc, sequentibus li-

bris descriptum. Propter Helenam decennale Troia-

num. Propter Theano, a quodam Phocense raptam,

topidem annorum bellum cum Phocensibus Thebano-

rum. Propter Nicetin Apriae filiam Cambyfes Aegyptis

bellum fecit. Vide Athenam lib. 13. cap. 4. Ante Hele-

nam propter mulieres bella extitisse dicit Horatius sat.

3. lib. 1. &

At rex sollicitus monstis, oracula Fauni
Faridici genitoris adit: lucosq; sub alta
Consult Albunea: nemorum quae maxima sacro
Fonte sonat, saeuamq; exhalat opaca mephitim.
85 Hinc Italae gentes, omnisc; Oenotria tellus
In dubiis responsa petunt: huc dona sacerdos
Quum tulit, & caesarum ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosq; petiuit,
MVLTA MODIS SIMVLACRA VIDET VOLITANTIA MIRIS;
90 Et varias audit voces, fruiturq; Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Auernis.
Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat ritè bidentes:
Atque harum effultus tergo, stratisque iacebat
95 Velleribus: subita ex alto vox reddita luco est.
NE PETE CONNVBIIS NATAM SOCIARE LATINIS
O MEA PROGENIES: THALAMIS NEV CREDE PARATIS.
EXTERNI VENIVNT GENERI: QVI SANGVINE NOSTRVM
NOMEN IN ASTRA FERANT, QVORVMQVE A STIRPE NEPOTES

OMNIA

100 OMNIA SVB PEDIBVS, QVA SOL VTRVNQVE RECVRRENS
ASPICIT OCEANVM, VERTIQVE, REGIQVE VIDEVNT.

AT REX SOLLICITVS MONSTRIS) At rex, inquit.

Non dixit virginis pater, publici status, quam filia po-

rior fuit causa: licet ipsius quoque contineretur cura,

cuius caput repente flammaverat. Non enim de fisci-

picdo tantum genero agebatur: sed metus fuerat ex eo,

quod vates praenuntiasset, magnam portendi populo-

rum stragem: ipsam tamen fore illustrem, & inclytam.

Non igitur vult responso contentus, Fauni auctori-

tate certior status reddi. Faunus quippe quod fatidicus

esset, & pater, videbatur posse certius instruere filium

duplici cura suspensum: qui cum iuxta ceteros in re-

spondendo facilis fuit, benigniorem se in suorum causa-

sa praebitum dubitari non poterat. Adit, inquit, rex

patrios lucos: hoc est, in quibus ille colebatur, & dabat

responsa postulantibus. Hi luci fuerunt sub alta sylua,

quae dicebatur Albunea: illic erat fons luci numinibus

sacerdes qui exhalaret mephitim sepiam, id est, odorem

grauissimum. Donatus.

SVB ALTA ALBVNEA) Reperimus in Suida Colle-

ctan. Sibyllam quandam Tiburtinam, eamque Albu-

neam vocatam. Id aliquam fortasse lucem huic loco af-

feret: nam & fontem vocatum, & deam indigitaram

fuisse de nomine illius Sibyllae verisimile est. Turneb.

lib. 30. cap. 5. Sub Albunea, id est, in Albunea, & alta,

quia est in Tiburtinis montibus altissimis. Et Albunea

dicta est ab aquae qualitate, quae in illo fonte est. Scien-

dum sane, vnum esse nomen fontis, & syluae. Seruius.

* Inter amœna loca regionis Tiburtinae, quam se Horatius reliquis omni-

bus quantumcumque laudatis affirmat aut exponere, numeratur etiam haec

Albunea nemus, Ode 7. lib. 1.

Nec tam Larissa percussit campus opimae,

Quam domus Albunae resonantis.

SEVAMQVE EXHALAT MEPHITIM) id est, odorem

teterimum. Mephitis dea odoris grauisissimi, & grauco-

lensis.

HVC DONA SACERD. CVM TVL.) Motem descri-

bit eo in luco sollempnem. Responsa poseuntur, venit

sacerdos ad lucum, offert dona, pecudes caedit, & ea-

rum stratis pellibus incubat: ibique dormiens futura

somnia, & ventura cognoscit: tantumque alto premi-

ficaciones. Ad quod alludit multiscius poeta. Legimus

item Dauniis, vel Calabris in more fuisse, pellibus in-

cubare, quas melotas dicunt, id est, ouillas, in Podalirij

sepulchro: sicque per quietem oraculis instrui. Rhodig.

lib. 27. cap. 14.

Ad hunc eundem locum declarandum, producit hos

ex Lycophrone versiculos Brodaus lib. 3. cap. 37.

Δορῆς ὃ μῆλον τῦμβον ἐγχοιμαμένους

Χρῖσει καὶ θ' ὕπνου πᾶσι νημερτῆν φέτιν.

Zezez vtrumque poetam edidit. Eιδῶσαν οἱ δαῖνας,

ἦτοι οἱ καλαυροὶ ἐν μηλοῦσι καθεύδον ἐν τέρφῃ τῆ ποδ αλιεῖα,

καὶ καὶ θ' ὕπνου λαμβάνον χροσμῆς ἐξ ἄντρο. Strabo lib. 6. hoc

attigit. Virgilius autem ποσειδῶς historiam paulum im-

mutat. Paulan. in Articis ποσειδῶν ἑρρασμένον ὃ τῆτων, ἀρῆν

δύσῳτες ἀντῆς καὶ τὸ δέγμα ὑποστρωσῆμενοι καθεύδουσιν, ἀναμῆ-

νόντες δ' εἰδῶσαν ὄνειδος.

Lamb. in illud Plauti è Curcul. Id èd sit, quia hic leno

agrouis incubat In Aesculapij fano. Qui a diis aliquid

petere cogitabant, cubabant in eorum deorum, quo-

rum ope egebant, fanis, aut templis, tanquam respon-

sa ab iis, vel vigilantes, vel in somnis accepturi. Notat

hic Seruius. Cic. 1. de diuinat. Atque etiam qui praer-

erant Lacedaemoniis, non contenti vigilantibus curis,

in Pasiphæae fano, quod est in agro propter vibem,

somniandi causa excubabant, quia vera quietis oracu-

la ducebant. Eodem pertinent illa Strabonis lib. 16. de

Mose. ἄλλ' ἐν δὲν πᾶσιν, &c. Etiam aegri in templo Aesc-

culapij incubabāt, vt saltem in somnis moniti, aliquod

morbi laxamentum, ac leuamentum ab eo conseque-

rentur.

MVLTA MODIS MIRIS) I. Aeneid. ora modis attollens

pallida miris. Plaut. alicubi, res nimium miris modis mira-

biles.

ET VARIAS AVDIT VOCES) scilicet propter multa

simulacra petentibus oracula apparere solita.

FRVITVQVE DEORVM COLLOQVIO) pascitur:

quod de rebus tantum bonis dicimus.

IMIS ACHERONTA AVERNIS) potestates quae

sunt in Acheronte, ad quem per Auernum venitur. Scri-

uius.

HIC ET TVM) Hic, & tum, inquit, hoc est, hoc lo-

co, atque ipso tempore, quò tot monstra extiterant in

caussa filiae, ipse pater perrexit ad petenda, vel accipiē-

da responsa: non misit alterum, nec adhibuit aliquem

sacris. In tanta causa, tantum diligentiae adhibuit, vt

curaret vniuersa per se, nulli habens fidem, plenum ex-

hibens officium & patris, & regis, ac multitudine ani-

maliū plene venerationis, & negotio tali se exhibens

largum: posthabitaque dignitate regia, propter expeti-

tionis effectum, post plumam, post vestes olstro, aurōq;

fulgentes, plebeio more iacens in pellibus, graui quo-

que carum odore contentus. Donatus.

CENTVM MACTABAT BIDENTES) Aut pro quali-

tate fortuna regia: aut est numerus finitus pro infini-

to, id est, multas. Seruius. Lepidam disputationem cum

quodam Grammatico, super voce, bidentes, lege, si est

voluntas, apud Gellium lib. 16. c. 6. P. Nigidius bidentes

appellari ait, non oues solas, sed omnes bimas bestias:

neq; tamen dixit apertius, cur bidentes. Sed quod vltro

exultimabamus, id scriptum inuenimus in commenta-

riis quibusdam ad ius Pontif. pertinentibus, bidentes

primo dictas, littera immissa: quasi biennes: tum lon-

go vsu loquendi corruptam esse vocem, & ex bidentibus bidentes factum, quoniam id videbatur dictu facilius. Hyginus appellari bidentes scripsit, hostias, quae per aetatem duos dentes altiorem haberent. Quae bidentis est, inquit, hostia, oportet habeat dentes octo: sed ex his duo ceteris altiorem, per quos appareat, ex minori aetate ad maiorem transcendisse. Quae opinio, an vera sit, non argumentis, sed oculis iudicari poterit. Hoc caput more suo à Gellio surripuit Macrob. lib. 6. Saturnal. cap. 9.

HARVM EFFVLTVS TERGO) Tergum pro tergo, vt item lib. 5. terga bouum, cum loqueretur de castibus. Et numerus singularis pro plurali positus est. Quid hoc sit, sequentia mox declarant, stratisq; iacebat Velleribus. Et supra, Pellibus incubuit stratis. Effulsus autem, vt multitudinem vellerum compositorum in modum toti, & inde victimarum numerum conicias. f.

THALAMIS NEV CREDE PARATIS) propter Turnum, cui iam desponsa erat Lauinia, vt & Liuius dicit.

OMNIA SVB PEDIBVS) Habere sub pedibus dicuntur, qui domuerunt, qui sunt superiores, qui habent in potestate. Lucret. lib. 1. Quare religio pedibus subiecta vicissim Obteritur. Liuius lib. 34. Argos, & Lacedaemonem clarissimas vrbes, lumina quondam Graeciae, sub pedibus tuis relinquemus? Quam bellè autem istis respondent illa lib. 1. f. d. (Romanis, de his enim loquitur Faunus quoque) ego nec meias rerum, nec tempora pono. Et paulò post, Romanos rerum dominos. Etiam lib. 3. eorum futurae potentiae, illiusque maximae infertur mentio, nempe in oraculo Apollinis.

Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris, Et nati natorum, & qui nascentur ab illis. f.

VTRVQVE OCEANVM) Vterque oceanus est mare Eoum, & occiduum. Sic apud Horat. Ode 2. lib. 2. & vterque pennis seruiat vni. Id est, Eous, & occiduum, qui Gaditanus est. Turneb. lib. 30. cap. 5. * Sic Ouid. Metamorph. lib. 1. sub vtroque iacencia Phaebo, sub sole oriente, & occidente: seu, quae sol oriatur, quae occumbit.

Hac responsa patris Fauni, monitusque silenti Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus: Sed circum late volitans iam fama per vrbes 105 Ausonias tulerat: cum Laomedontia pubes Gramineo ripae religauit ab aggere classem. Aeneas, primique duces, & pulcher Iulus Corpora sub ramis deponunt arboris altae: Instituantq; dapes, & adorea liba per herbas 110 Subiiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat) Et cereale solum pomis agrestibus augent.

SILENTI NOCTE) Nox filens dicitur, quoniam tunc omnia silent. Sic luna filens.

NON PREMITS ORE LATINVS) quò nimirum à se repelleret filiam ambientes. Speciosiore autè, & grauiore reculationis suae causam inuenire nullam potuisset.

LATE VOLITANS IAM FAMA) Fama volat est lib. 3. Aeneid. Cui volat quia est malum, quo non aliud velocius ullum. Et per vrbes volat, quoniam vrbano rum aures maximè rumoribus patent: nec vsquam plures rumigeruli, & mendaciorum artifices: vnde etiam quaestum faciunt nonnulli: illiberalem plane, ac fordium. f.

RELIGAVIT AB AGERE CLASSEM) Caesar belli ciuili. lib. 3. Neque lignandi, neque aquandi, neque naues ad terram religandi potestas fiebat. Graecis autem λωγάνης dicuntur saxa in portu, de quibus naues religari solent: & funem nauticum, quo naues littore religantur, πείσμα, & κρημνήσθην Graeci vocant, πείσμα, καθὼς τὸ πείσμα ἐστὶν αὐτοῖς τὴν ναῦν. Propert. lib. 3. de Poeti naufragio.

Nam tibi nocturnis ad saxa ligata procellis Omnia detrito vincula fune cadunt.

German.

CORPORA SVB RAMIS DEPONUNT) Lucret. lib. 1. hinc fessa pecudes per pabula lata Corpora deponunt. Et alibi. Propter aqua riuum sub ramis arboris altae. Horat. Longaque fessum militia latus Depono sub lauru mea. Cotys Rex Thraciae circumibat regionem, & vbi videbat loca arboribus confita, & opaca, & aquis irrigua, illic cõstruebat ἐσθλαβεία, id est, cenacula.

INSTITV VTRQVE DAPES) His versibus parsimonia

militaris describitur, sicut in nauigantium coena, aut prandium, cum Cererem corruptam vndis. In fine conuiuium regium, At domus interior. &c. Gemina his sunt omnimodis, quae habet lib. 1. Dionysius, ἑπιπέλα, ἀπὸ τῶν ἀρρημύωνος αὐτοῖς ἐστὶ τὸ δῶμα ἰδίον, &c.

ET ADOREA LIBA) Adorea liba erant paniceae, vel ex panis portionibus praeduris, vide infra mox. Adorea quoque substantiuum genere foeminino laudem, & gloriam veteribus significabat: quia gloriosum eum putabant esse, qui farris copia abundaret. Plin. lib. 18. cap. 3. gloriam denique ipsam à farris honore adoream appellabant. Est autem ador vel adorem farris genus, edor quondam appellatum, ab edendo. Vel quod aduratur, vt fiat tostum: vnde in sacrificio mola salsa efficitur. Festus. Vide Columell. lib. 2. cap. 6. Notat. Scalig. F. in eundem Festum, vocem adorea pro laude capta coeptam esse, postquam premium militibus frumentu erat, parta victoria. Plaut. Amphit. Qui multa prada, atque adorea affectis populares suos. Ador, inquit Nonius, frumeti genus, quod epulis, & immolationibus sacris pium putatus. Vnde & adorate, propitiare, religionis potest dictum videri. Varro de re rust. lib. 1. In loco humidior far adorem potius ferunt, quam triticum. Subiungit & hunc Maronis versum.

SIC IVPITER IPSE MONEBAT) Cum nomine Iouis prisca frequenter prouocabulum, ille, iungebant: idque vel demonstundo faciebant, manum in caelum tollentes, & tanquam illic Iouem ostentantes: vel ita potentiam eius summam, seu praepotens eius nume indicabant. Cum autem multa sint apud Comicos exempla, sunt qui hic legant, ille, pro ipse, vt id ipsum alius, quae

quae dixi annumerent. Sanè quin elegantius, & ἰμωπάλι- νόστρον ita legatur, vix est, vt dubitandum sit. f.

CEREALE SOLVM) Adorea liba mensa loco Aeneas, cuiusque socios subiectis epulis, scribit poeta. Nunc etiam cereale solum appellat, & patulas quadras. Etant autem mensa paniceae, quas Dionysius ἰγία κρημύ πειρομ-

μὲνα πρὸς dixit. Turneb. lib. 30. c. 5. solum dicitur omne, quod aliquid sustinet, vnde & de mari supra dixit: Subtrahiturque solum. Et Ouid. Metamorph. Neve regio foret vlla suis animalibus orba, Astra tenent caeleste solum. Ita & hoc igitur loco paniceas mensas cereale solum vocauit. Seruius.

Consumptis hic fortè aliis, vt vertere morsus Exiguam in Cererem penuria adegit edendi: Et violare manu, malisq; audacibus orbem 115 Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris: Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus. Nec plura alludens. ea vox audita laborum Prima tulit finem: primamq; loquentis ab ore. Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit. 120 Continuò, salue fatis mihi debita tellus, Vosque ait, ô fidi Troiae saluete Penates: Hic domvs, hæc patria est. genitor mihi talia namque (Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit: Cum te, nate, fames ignota ad littora vectum 125 Accisis coget dapibus consumere mensas, Tum sperare domos defessus, ibiq; memento Prima locare manu, moliriq; aggere tecta. Hæc erat illa fames: hæc nos suprema manebant Exitus postitura modum. 130 Quare agite, & primo læti cum lumine solis Quae loca, quæue habeant homines, vbi moenia gentis, Vestigemus, & à portu diuersa petamus. Nunc pateras libate Ioui, precibusq; vocate Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.

ORBEM FATALIS CRVSTI) Ad negotium Aeneas respexit, cui hic finis erat laborum. Crustum autem, & crusta neutro genere dicimus, de his quae comedi possunt. Horat. Vi pueris olim dant crustula blandi Doctores. Iuuenal. Nos colaphum incutimus lambentis crustula seruo. Feminino autem genere fragmenta dicimus, quae non sunt esui, vt, Concrepuit subita currentis in flumine crusta. Seruius.

PATVLIS QVADRI) Panis frustis quadratis. Antè vocauit orbem: quae duo significatione pugnant quidè, sed vsu eundem habent, vt nimirum sint partes panis duriore, siue in orbem, siue in quadrum defectae, quae epulis subternantur.

HEVS ETIAM MENSAS) Solent poetae fabulosa multa historicis, verisque intexere. Maro praesertim, qui de appulso in Italiam Aenea non magis poema, quàm iudicis vobis condidit. Scilicet & hic locus de consumptis à Troianis mensis cum illo Strabonis lib. 13. consentit. ἢ ὁ ἀπὸ τῶν ἰσθίων, &c. Vide German. qui & affinem ex Dionysio locum ad verbum recitat. Lege etiam quae ex Lycophrone, & Strabone producit in medium Vrsin.

NEC PLVRA ALLVDENS) nec dixit plura ludens, quomodo etiam alludere à Cicetone vsurpatum legitur I. de Orat. Turneb. lib. 30. c. 5.

PRIMAMQVE LOQ AB ORE ER. PAT.) quod ei velut è faucibus eam rapuerit, nec expectarit, vt totam eloqueretur: sed eam ipse velut extraxerit: ita protinus

se eam vocem agnoscere dixit, & omen accipere. Turneb. lib. 30. c. 5.

Omen est, inquit Scalig. Poet. lib. 3. c. 6. quod ab hominis ore excipitur. Eiusmodi est hoc, Heus etiam mensas, &c. Verbum autem eripuit, auiditatem norat imponendi finem tot expectationibus. Non est dissimile illud, sub. tit. de omnibus apud Val. lib. 1. de Paulo cos. cum ei forte euenisset, vt bellum cum rege Persa gereret, & domum è curia regressus, filiolam suam nomine Tertiam; quae tum erat admodum parvula, osculatus tristem animaduertens, interrogauit, quid ita eo vultu esset: quae respondit, Persam perisse. Mortuus erat ca-tellus, quem puella in deliciis habuerat, nomine Persa. Attripuit igitur omen Paulus, exq; fortuito dicto quasi spem certam clarissimi triumpho animo praesumpsit. Notauit German.

STVPEFACT. NYM. PRESSIT) Animo, & mente intima complexus est vocem illam Ascanij, & in memoriam oraculi patris regrediens, attonito fuit similis.

SALVE FATIS MIHI DEBITA TELLVS) Quae ad hunc versum, & illos infra,

— & geniumque loci, primamque deorum Tellurem, nymphasque, & adhuc ignota precatur Flumina,

quae, inquam, ad hosce versus illustrandos pertinere possunt, posita sunt ad 5. Aeneid. nempe ibi, incertus geniumque loci, famulante parentis esse puter. Adde locis ibidem prolatis. Seneca in Agam.

Delubra, & aras calium, & patrios lares
Post longa sessus spatia, vix credens mihi
Supplex adoro.

Nonne videtur Catullizare? Sic enim ferè in Sirmio-
nem peninsulam ille, Ouid. i. Fast.

Digne petitorum dixit salute locorum,
Tūque nonos cælo terra datura deos:

Fluminaque, & fontes, quibus vititur hospita tellus,
Et nemorum Nympha, Nāadumq; chori.

Sic & lib. 6. Italium socij lato clamore salutant. Bona pe-
riphrasia, fuit debita: ne, ait Seruius, fatalis diceret,
quod est medium, & in precibus nihil debet esse ambi-
guum.

O FIDI TROÆ SALVETE PEN.) fidi Æneæ, non B
Troia, quam nequieverant servare. Salve terra, mihi fa-
torum voluntate decreta: salve penates, qui mihi fi-
dem vera pronuntiando servastis. Seruius, Donatus.

De diis salutatis, multa exempla cumulat, ex poetis
potissimum, Briffon. Formular. lib. i. nu. 33. & deinceps.
Et quamquam salutare deos videatur esse, precibus eos
adorare, vt vult Don. in Phorm. Terenij, tamen nihil
prohibet, etiam salutem diis simpliciter dictam intelli-
gi Agorastocles in Pœnulo Plauti Veneri salutem dici
suis verbis, & rem diuinam fieri suo nomine mandat.
Luius lib. i. Regem, parentemque vrbis Romanæ sal-
uere vniuersi Romulum iubent, pacem precibus expo-
sunt. lib. 8. Salij ad Herculem, *Salve vera Iouis proles, do-
cus addere diuis.* Vide Briffonium.

GENITOR MIHI TALIA) Harpyia ista prædictio
fuit lib. 3. Quare videri potest Æneæ, siue potius ipsius
poëtæ *μημιονόν ἀμύθημα.*

ACCISIS DAPIBUS) Videtur Seruius ancisis. quod est
ambefis agnoscere, si quis eius interpretationem atten-
tius, & acrius perspicat. Turneb. lib. 30. c. 5. Considera-
tu, lector, an hoc velit Seruius. Eius verba hæc sunt.
Accisis vndique consumptis: & hoc est, apud nos ac,
quod apud Græcos *ἀμ* & hoc accisi, valde vndique cæ-
si, id est, *ἀμφοτεροι.*

HÆC ERAT ILLA FAMES) Magna confirmatio
animatorum, quos iste turbauerat casus. Fames ista, in-
quit, optanda potius fuerat, quam timenda: venit enim
cum malorum omnium sine, & aduersis terminum de-
dit. Hoc sic positum est, vt signum potius videatur, quã
pœnia. Donatus.

PRIMO CVM LVMINE SOLIS) cum principio lu-
cis, vt Linius. Primo diluculo, seu, vt Homer. sæpe, *ἀμ
ἀδθηρομένον*, & *ἀμα* in Herodot.

QVIVÈ HABBANT HOMINES) qui habitent, quod

135 Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat: & Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisque orientia signa,
Idæumque Iouem, Phrygiamque ex ordine matrem

140 Inuocat, & duplices cæloque, Eréboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cælo clarus ab alto
Intonuit: radiisque ardentem lucis, & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hic subito Troiana per agmina rumor,

145 Aduenisse diem, quo debita mœnia condant.
CERTATIM INSTAVRANT EPVLAS: atque omine magno
CRATERAS LÆTI STATVNT, ET VINA CORONANT.

A frequentatium est. Plant. Aulul. Patri, *ambque huius qui
nunc hic habet.* Et Trinum. *Vbi adolescens nunc habet? Po-
sticulum hoc recepit, postquam ades vendidit.* Sallust. in Ca-
tilin. Credo, falsa existimans ea, quæ de inferis memo-
rantur, diuerso itinere malos à bonis loca, tætra, incul-
ta, fœda, formidolosa habere.

PAT. LIB. IOVI) Vinum in pateris. Defundite vi-
num è pateris, in honorem Iouis. Vide lib. i. *Dixit, & in-
mensa laticum libavit honorem.* Morem etiam fuisse in
conuiujs olim, vt non è potu duntaxat, sed de cibis
quoque libarent, & in focum ea ipsa libamenta defer-
rent, sedem Larium scilicet, ex Halicarnass. & Silio no-
tar Bernartius ad i. Thebaid. Statij, pag. 41.

PRECIBVSQVE VOCATE ANCHISEN GENITOREM)
Bene Iouem & Anchisen coniungit, vt causam oracu-
li, seu tanquã duos auctores signi, per quod secuti sunt
effecti. Nam & qui iussit, & per quem iussa ipsa perlata
sunt, in honore maximo primi esse debent. Donatus.

Lactant. lib. i. cap. 15. postquam ostendit, quemadmo-
dum homines qui fuerant, dii habiti, & nominati sunt,
tandem ita subiicit. Sic per populos atque regiones
varia sacra suscepta sunt, dū homines grati esse in suos
Principes cupiunt: & quos alios honores vita carenti-
bus deserant, inuenire non possunt. Præterea pietas eo-
rum qui successerant, plurimum contulit ad errorem,
qui (vt diuina stirpe nati viderentur) diuinos honores
parentibus detulerunt, de ferisq; iusserunt. Anne potest
aliquis dubitare, quomodo religiones deorum sunt in-
stituta: cum apud Maronem legat Æneæ verba, socijs
imperatis, *Nunc pateras libate Ioui, precibusq; vocate An-
chisen genitorem.* Cui non tantum immortalitatem, ve-
rum etiam ventorum tribuit potestatem.

Potissimus venos, atque hac mea sacra quotannis
Vrbe velis postea templis sibi ferre dicatis.
Idem scilicet de Ioue Liber, & Pan, & Mercurius, &
Apollo fecerunt, ac postea de his ipsis successores eo-
rum. Hunc ipsum Lactantij locum animaduertit Tur-
neb. quoque lib. 21. c. 22.

VINA REPONITE MENSIS) Reponere ver-
bum esse coniuuiale constat. Vnde & lib. 8. *iuber sa-
blata reponi Pocula.* Hinc fit, vt quidam existimant
reposita dicta, quasi reposita, hoc est, *την μετέωρον ήμεραν,*
qua apud maritum nouum instaurabatur potatio.
German.

Reponite, aut timore verborum Ascianij interrupta
renouate: aut frequenter ponite. Seruius. Vt potaret in
ipsa læticia, & essent solo interim vino contenti, quo-
niam panis decrat. Donatus.

FROND. TEMP. RAMO IMPLICAT) Æneid. 5. ve- A
lat materna tempora myrio. Tempora populea ferunt vinctise
corona, Horat. Et innumbrant ora coronis, Lucret. Rursum
Horat. Ode 4. lib. 1.

Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto,
Aut flove, terra quem serunt soluis.

Fructuosa est exercitatio, similia à poetis secum repe-
tendo colligere, non in locis modò, rebusq; alijs, sed in
generibus etiam loquendi: vt aut tu ipse rem vnam var-
riè, elegantèrque possis exprimere, si vsus veniat: aut
alios, quemadmodum id fieri queat, erudire. p.

ET GENIUMQUE LOCI) Cum multa iniungeret so-
cijs, ipse ab obsequijs deorum vacuus esse non potuit.
De genio loci memorauimus lib. 5. ad illud. *incertus ge-
niumque loci famulumque parentis.* Demus pauli operæ Dio-
nyfio. Postquam Laurento impulsus, tentoria se xerunt
per littora, cum prius homines ibi siti laborarent ob a-
quarum inopiam, suauissimi laticis fontes sua sponte è
terra visi sunt prorumpere, qui aquationem præbuerunt
roti exercitui, & locum illum fecerunt irriguum, fonta-
nis aquis vsque ad mare decurrantibus. Monstrantur
ibidem duæ aræ, quarum altera orientè solem spectat,
occidentem altera: vt vnumque Troianorum opus. In his
Æneam fabulantur deo mactasse primam victimam, in
gratiam acceptorum fontium.

PRIMAMQUE DEORVM TELLUREM) Hesiodus
Tellurem statim post Chaos natam tradit, neque ta-
men certos illi parentes tribuit. Omnium deorum pa-
rentem vocauit Homer. hymno in eandem.
Χαίρη θεῶν μήτηρ, ἀλοχὲ εὐρεῖν ἀερόεντα.
*Salue magna parens diuūm, ac stellantis Olympi
Coniux.*

Deorum, & hominum matrem Orpheus,
Γαῖα θεῶν μήτηρ μακάρων, θεῶν τ' ἀνθρώπων.
Alma deum mater Tellus, materque vivorum.

Legè Natal. lib. 5. cap. 20. Gyrald. Syntag. 4. & 17.
NOCTEM, NOCT. ORIENT. SIGNA) quæ noctem
sequantur, vt nymphas flumina: inuocat enim sibi con-
iuncta.

IDÆVMQUE IOVEM) Alludit ad Iouem, qui in Ida
Phrygiæ præses, & tutelaris deus colebatur.
PHRYGIAM MATREM) Cybelen statim post Iouem
inuocat, quæ aliàs Berecynthia.

DUPLES CÆLOQUE EREBOQUE) duos cælo
autem Venerem, Erebo Anchisen. Seruius super illo
i. Æneid. *& duplices tendens ad sidera palmas.* Duplices,
duas, dicebant, vt hoc loco: & binos duos, & vtros-

que, pro vtrumque, vt Cicero, Binos habebam: iu-
beo promi vtrosque. Item Sallustius, quum de duo-
bus loqueretur: hi vtrique ad urbem imperatores ce-
rant.

CÆLO CLARVS AB ALTO TER INTONVIT) Quare
ter, ne si semel factum fuisset, casus putaretur: sed aper-
tis signis monstraretur prosperitas. Sic Donatus. Hu-
iusmodi potro vel tonitrua, vel fulgura, & fulmina cæ-
lo sereno portentosa sunt, nec secundum naturam:
quamobrem ea fieri negat Lucret. lib. 6.

Denique cur nunquam cælo iacit vndique puro
Iuppiter in terras fulmen, fontisque profundi?
An simul ac nubes successere, ipse in eas tum
Descendit, propè vt hinc teli determinet ictum?

RADIIS ARD. LVCIS, ET AVRO NVBEM) Fulmen
ipsum, ardentem nubem dicit. Ser. Melius Donatus. Vt-
que adeo hilari signo Iouis fauor apparuit, vt nubes nõ
fusca, nec terrea, sed aureo colore apparuisset: quo si-
gno mox compertum est, Æneæ preces auditas. Et hæc
ipsam nubem sic Iupiter demonstrauit plaudens manu,
vt appareret eum excepisse vota, & gratulatum, quod
Troiani ad Italiam venissent.

DIDITVR RVMOR) Diditur, id est, distribuitur, diffi-
patur, non vt vulgus putat, diuiditur. Nam dido verbũ
integrum, compositum ex di, & do, das: non *νδιὰ συ-
κοπιῶν* à verbo diuido. Vtitur eo Lucret. locis pluribus.
Lib. 2. *dum facile in venas cibus omnis Diditur.* Lib. 3.
Sensiferos motus qua didi prima per artus. Et Lib. 4. *In-
de, quod exprimimus, per caulas omne palati, Diditur.* lib.
5. principio.

Et quo nunc etiam per magnas didita gentes
Dulcia permulcent animos solatia vna.
Noster lib. 8. *ma terris didita fama.* Horat. sat. 2. libr. 2.
Albuci senis exemplo, dum munia didit. Ex Lambin. in
Lucret. & Horat.

CRATER LÆTI STATVNT ET VIN. COR.) Non
capita, & colla duntaxat, sed ipsa quoq; pocula corona-
re soliti sunt antiqui ad hilaritatem coniuuiale videli-
cet maiorem. Super qua re dictum lib. 1. vbi hic idè ver-
sus ad verbum legitur in conuiuio Didonis: hoc tan-
tum discrimine, quod pro, læti, ibi est magnos. Verum e-
nimvero non desunt, qui vocem coronare aliter accipiat
Nam Athenus lib. 1. coronari dicit crateras, cum ad
summum vsque labrum implentur vino, atque ita ve-
lut corona imposita cingi videntur. Vnde & *ἐπιπέλαι*
coronare, idè est quod *ἐκκροῦσαι*: contra, *ἐπιπέλαι*, quasi
dicat excoronare, idem quod *ἐκκροῦσαι*, id est, euacuare.

POSTERA CVM PRIMA LVSTRABAT LAMPADE TERRAS
ORTA DIES, vrbem, & fines, & littora gentis
150 Diuersi explorant. hæc fontis stagna Numici,
Hunc Tybrim fluuium: huc fortes habitare Latinos.
Tum fatus Anchisa, delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis.
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
155 Dona que ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora festinant iussi rapidisque feruntur
Passibus ipse humili designat mœnia fossa,
Moliturque locum: primasque in littore sedes
Castrorum in morè pinnis, atque aggere cingit.

POSTERA CVM PRI. LAMP.) Cum posterior dies
folis radiis claruisset, successit eorum complendorum
cura, quæ superiore luce socijs Æneas inuestiganda,
mandauerat. Donatus. * *Prima lampade, primis radiis solis,*
VVV 4 *quem*

que, pro vtrumque, vt Cicero, Binos habebam: iu-
beo promi vtrosque. Item Sallustius, quum de duo-
bus loqueretur: hi vtrique ad urbem imperatores ce-
rant.

CÆLO CLARVS AB ALTO TER INTONVIT) Quare
ter, ne si semel factum fuisset, casus putaretur: sed aper-
tis signis monstraretur prosperitas. Sic Donatus. Hu-
iusmodi potro vel tonitrua, vel fulgura, & fulmina cæ-
lo sereno portentosa sunt, nec secundum naturam:
quamobrem ea fieri negat Lucret. lib. 6.

Denique cur nunquam cælo iacit vndique puro
Iuppiter in terras fulmen, fontisque profundi?
An simul ac nubes successere, ipse in eas tum
Descendit, propè vt hinc teli determinet ictum?

RADIIS ARD. LVCIS, ET AVRO NVBEM) Fulmen
ipsum, ardentem nubem dicit. Ser. Melius Donatus. Vt-
que adeo hilari signo Iouis fauor apparuit, vt nubes nõ
fusca, nec terrea, sed aureo colore apparuisset: quo si-
gno mox compertum est, Æneæ preces auditas. Et hæc
ipsam nubem sic Iupiter demonstrauit plaudens manu,
vt appareret eum excepisse vota, & gratulatum, quod
Troiani ad Italiam venissent.

DIDITVR RVMOR) Diditur, id est, distribuitur, diffi-
patur, non vt vulgus putat, diuiditur. Nam dido verbũ
integrum, compositum ex di, & do, das: non *νδιὰ συ-
κοπιῶν* à verbo diuido. Vtitur eo Lucret. locis pluribus.
Lib. 2. *dum facile in venas cibus omnis Diditur.* Lib. 3.
Sensiferos motus qua didi prima per artus. Et Lib. 4. *In-
de, quod exprimimus, per caulas omne palati, Diditur.* lib.
5. principio.

Et quo nunc etiam per magnas didita gentes
Dulcia permulcent animos solatia vna.
Noster lib. 8. *ma terris didita fama.* Horat. sat. 2. libr. 2.
Albuci senis exemplo, dum munia didit. Ex Lambin. in
Lucret. & Horat.

CRATER LÆTI STATVNT ET VIN. COR.) Non
capita, & colla duntaxat, sed ipsa quoq; pocula corona-
re soliti sunt antiqui ad hilaritatem coniuuiale videli-
cet maiorem. Super qua re dictum lib. 1. vbi hic idè ver-
sus ad verbum legitur in conuiuio Didonis: hoc tan-
tum discrimine, quod pro, læti, ibi est magnos. Verum e-
nimvero non desunt, qui vocem coronare aliter accipiat
Nam Athenus lib. 1. coronari dicit crateras, cum ad
summum vsque labrum implentur vino, atque ita ve-
lut corona imposita cingi videntur. Vnde & *ἐπιπέλαι*
coronare, idè est quod *ἐκκροῦσαι*: contra, *ἐπιπέλαι*, quasi
dicat excoronare, idem quod *ἐκκροῦσαι*, id est, euacuare.

POSTERA CVM PRIMA LVSTRABAT LAMPADE TERRAS
ORTA DIES, vrbem, & fines, & littora gentis

150 Diuersi explorant. hæc fontis stagna Numici,
Hunc Tybrim fluuium: huc fortes habitare Latinos.
Tum fatus Anchisa, delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis.

Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
155 Dona que ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora festinant iussi rapidisque feruntur
Passibus ipse humili designat mœnia fossa,
Moliturque locum: primasque in littore sedes
Castrorum in morè pinnis, atque aggere cingit.

POSTERA CVM PRI. LAMP.) Cum posterior dies
folis radiis claruisset, successit eorum complendorum
cura, quæ superiore luce socijs Æneas inuestiganda,
mandauerat. Donatus. * *Prima lampade, primis radiis solis,*
VVV 4 *quem*

quem Phœbeam lampadē nominat lib. 4. Æneid. Esti ipse dies nihil aliud est, quam una conuersio solis, quam cum Antipodibus diuidimus.

HÆC FONT. STAG. NYM.) Ista iam ab incolis dicunt.

DELECTOS ORDINE AB OMNI CENTVM OR.) Licet fatalem terram esse constaret, in officiis primum rex aduena regem loci credidit esse aggrediendum, neque eum in superbiam duxit successus ille, qui fati suffragantibus debebatur. Misit legatos ceterum, placituros & nomine legationis, & numero legatorum, & magis obsequia sua commendans ambitione multorum. Tales autem elegit, ex omni multitudine per electionem separans, qui legationis ipsius partes congruè complere possent. Coronabantur autem omnes olearum ramis, vt visu potius, quam verbis pacem procul videntibus nuntiarent, Donatus.

Verus institutum fuit, vt publici pop. Rom. nūtij cum mandatis ad exteras nationes, ex solo ordine senatorio mitterentur. Neque aliquo exemplo, hoc obeundarum legationum munus cōmunicatum cum aliis ordinibus, probari potest. Vt proinde erret Seruius, qui hic expressam à Virgilio veterem dimittendarum legationū consuetudinē fingit, quæ ad suam ætatē vsque permanuit.

Hic ego, quoniam opportunum videtur, ad verbum inferere institutū, quæ memorantur à Liiuo lib. 1. de aduentu Troianorum in agrum Laurentem, de primis eorū in Italia rebus gestis, de fœdere cū Latino rege inito, de nuptiis Æneæ, & Lavinia, de bello aduersus Turnum propter Laviniam: vt cum iis, quæ vates noster partim in hoc, partim in cōsequētibus libris canit, cōparari possint, cognoscaturq; liquidius, cum fictionum suarum ex historia fundamentum habuisse. Huic enim, (vt nimirum principū aliquod verum res ipsa habeat) natura poetices, quæ est fingere, quod docuimus in poetis nostris Institutionibus, nequaquam repugnat. Et Laſtan. haud falsè aliquoties affirmat, officium poetæ in eo versari, vt quæ gesta sunt verè, in alias species obliquis figuratiōibus cum decore aliquo conuersa traducat. Nunc Liiuum audiamus, quicum valde in ple- riq; consentit Dionysius. lib. 1.

Æneam ab simili clade domo profugum, sed ad maiora ve- rum in Italia ducentibus satis, primo in Macedoniam venisse, inde in Siciliam, quærentem sedes, deſcendit: ab Sicilia, classe Laurentem agrum tenuisse: Troia & huic loco nomen est. Ibi egressi, vt quibus ab immenso prope errore, nihil preter arma, & nauis superesset, cum prædam ex agris agerent, Lavinus Rex, Aboriginesque, qui tum ea tenebant loca, ad arcedam vim aduenarum, armati ex urbe, atque agris concurrunt. Duplex exinde fama est: alij pralio victum Latinum, pacem cum Æneæ, deinde affinitatem iunxisse tradunt: alij, cum instru- ita acies constitissent, priusquam signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducemque aduenarum euocasse ad colloquium: percontatum deinde qui mortales essent? unde? aut quo casu profecti domo? quidne quærentes in agrum Lau- rentem exissent? postquam audierit, multitudinem Troianos esse: ducem Æneam, filium Anchisæ, & Veneris: crema- ta patria, & domo profugos, sedem, condendaque urbi lo- cum querere: & nobilitatem admirarum gentis, virique, & animi vel bello, vel paci paratum, dextera data fidem fu- tura amicitia sanxisse. Inde fœdus dictum inter duces, inter exercitus salutationem factam, Æneam apud Latinum fuisse in hospitio: ibi Latinum apud pontates deos domesti- co publicum adiunxisse fœdus, filia Æneæ in matrimonium data: ea res vtique Troianis spem affirmat, tandem stabili, certa que sede finiendū erroris. Oppidum condunt. Æneæ ab nomine uxoris Lavinium appellat: breui stirps quoque vi- gilis ex nouo matrimonio fuit, cui Ascanium parentes di-

scere nomen, Bello deinde Aborigines, Troianique simul peti- ti, Turnus Rex Rutulorum, cui pax à Lavinia ante aduen- tum Æneæ fuerat, prælatum sibi aduenam egre patiens, si- mul Æneæ, Lavinioque bellum intulit. Neutra acies lata ex eo certamine abiit: victi Rutuli, victores Aborigines Tro- ianique ducem Latinum amiserunt. Inde Turnus, Remig, diffisi rebus, ad florentes Etruscorū opes, Mæceniumque eorum ve- gem confugiunt, qui Cere opulento tum oppido imperitias, iam inde ad insitio minime latus noua origine urbis, & tum nimio plus, quam satis tutum esset accolis, rem Troianorum crescere va- tum, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit, Æneæ aduer- sus tantū belli terrorem, vt animos Aboriginum sibi conciliaret ne sub eodem iure solum, sed etiam nomine omnes essent, Latini- nos vtramque gentem appellauit: nec deinde Aborigines Tro- ianis studio, ac fide erga regem Æneam cessere fretisque his animis coalescentium in dies magis duorum populorum Æ- neas, quæquam vanta opibus Hetruria erat, vt iam non ter- ras solum, sed maria etiam per totam Italia longitudinem ab alpiibus ad fretum Siculum fama nominis sui impleſset: tamen cum mœnibus bellum propulsare posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Æneæ etiam vltimum ope- rum mortalium fuit, Situs est, quemcumq; eum dici ius, siſque est, super Numicum flumen, Iouem indigitem appellant.

CENTVM ORATORES) sic lib. II. Centum oratores pri- ma de gente Latinos Ire placet, orate antiqui dixerunt pro agere. Vnde & oratores caularum actores, & oratores, qui nunc legati, quod reipublicæ mandata peragerent, Festus. * Ita etiam Liiuus lib. 9. ad senatum pacis oratores misit: quod alias dicit, legati de pace misit. Idem lib. 10. Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos Cos. venerunt questum. In rebus priuatis quoque adhibet hanc vocem Plaut. sed cum magis rogatorem, quam lega- tum oportet exponere. Vt Amphit. Nam iuste ab iustis iustus sum ora- tor datus. Et Mofellus. Non potuit venire orator magis ad me im- perrabilis, Quam tu.

RAMIS VELATOS PALLADIS) Lib. 8. Paciferæq; manu- ramum prætulit oliua. Lib. 11.

Iamque oratores aduenerunt ex urbe Latina, Velati ramis oleæ, venientque rogantes.

Lucan. de Massiliensibus, hostemque propinquū Oram. Ce- cropia prælata fronde Minerva. Sic &, vitta composit præten- dere ramos. Statius 12. Thebaid. oliuæ supplicem vocat, quia scilicet per eam supplicando pax fiat. Hinc & Æ- chylo iſthiecorū ad dōs, supplices rami dicti. Et græci in- Meiv ramum oliuæ à supplicando vocant. Locos è Li- uio, Halicarnasico de more isto cum ramo oleagino supplicandi cumulat. Tiraquell. in Alex. cap. 19. lib. 2.

HAUD MORA, RES T. IVS) Sic in celeritate explicā- dorū mandatorū & iubentis auctoritas, & iubendi stu- diū probabatur. Quod nō solum ostendebatur in facto, verū etiā in ipsa properatione cumulabatur. Donatus.

IPSE HYM. DES. MOEN. FOSSA) Hæc legatis agentibus, nō putauit Æneas differēda operū cœpta, donec respō- sum referret missa legatio. Gerebat enim factorū fiducia quæ ipsi illarum terrarum dominiū dederant. Donatus.

CASTROR. IN MOREM. PINNIS. A. AGG. CING.) In auspicijs constituendorum mœnium tale genus operis collocauit, quod defensionem sponderet conditoribus suis. Donatus.

Referunt historiae, Æneam primum illius loci na- turam cōtemplatum, cum nihil in eo animaduerteret, quod ad sui cultum inuirtaret, diu secum cogitasse, ac deliberasse, longius ne iret (neque enim persuadere si- bi poterat, tam incommodas sibi sedes à dijs monstra- ri) an verò ibi hæretet, ac ædificaret. Tandem è proximo luco vocem redditam, vt ibi maneret, ac urbem moliretur; cætera dijs curæ fore. Alij tradunt, effigiem deorum penatium Æneæ per quietem obiectam, à qui- bus locum illū aggere, ac fossa validè cōmuniare iussus fuerit.

fuerit. Oraculo fidem fecit scrofa, quæ postidie in eo ipso loco cum 30. fuculis inuenta fuit. Quare seposita omni mora, huc translatis castris, vndique collecta ma- teria ædificare cœperunt. Quod vaticinium Heleno poeta donauit. lib. 3.

Vallum appello aggestum è terra, & sudibus, ad la- brum interius fossæ velut murum. Duæ igitur eius par-

tes, agger, & fudes. Agger est ipsa terra. Describit eum Vegetius lib. 1. cap. 24. Si nimia necessitas non pre- mit, cespites circumciduntur è terra, & ex illis veluti murus instruitur, altus tribus pedibus supra terram: sed vbi vis acrior imminet hostium, tunc crescit in al- tum quatuor pedes. Lege quæ sequuntur apud Lipsium Milit. lib. 5. dial. 5.

- 160 Iamque iter emens tures, ac tecta Latinorum Ardua cernebant iuuenes, muroq; subibant. Ante urbem pueri, & primæuo flore iuuentus Exerecentur equis, domitantque in puluere currus. Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
- 165 Spicula contorquent, cursuque, ictuque laceſſunt. Quum præuectus equo longæui regis ad aures Nuntius ingentes ignota in veste reportat Aduenisse viros. ille intra tecta vocari Imperat, & folio medius confedit auito.

ITER EMENS. TYRR. AC TECTA LATIN. CERNEB. Cum hæc ageret Æneas, iam legati sic consecerant iter, vt viderent Latinorum tures, ac domorum tecta. Tur- res viderunt primò, quòd altiores: quum verò propius accederent, viderunt & domorum tecta. Donatus.

ANTE VRBEM PVERI, &c.) Expofuit diligenter Virgilius instituta præcorum Latinorum, & qua disci- plina imbueri pueros illi suos solerent commemorauit. Finem autem illa omnis habebat, fortitudinem milita- rem, & scientiam rerum bellicarum: vnde poeta idem fecit alio loco, eius generis hominem magnificè illam prædicantem, vt hostibus metum incuteret, nempe lib. 9. per Numanum. Eadem verò fieri studia Troianorum, vt ex Euripidis loco colligitur in fabula, quæ à captiuis sæminis Troianis inscribitur. Ita enim illic loquitur Hecuba, cum audisset interfectum Astyanactem. Que- ritur enim, ipsum scuitia Græcorum, & fortunæ iniqui- tate non percepturum voluptates, quibus carere non potuisset, nisi tanta calamitas ciuitatem oppressisset.

Ἐ τένον, οὐχ', ἰπποισι νικῶντα σὲ, Οὐδ' ἄλμας τρέχοντι, & πρὶν ἔς νόμους Τριδῶν, ἢ εἰς πλοῦρον θηράμενον.

Herodotus etiam lib. 1. cum mores Persarum, pueri- lemque disciplinam exponeret, narrat ipsos in primis il- lis duobus idem facere solitos: tertium tam quoddam addit, proprium illorum, vel potius diuinum institu- tum: & vnde maiores profectò structus, quam ex cæte- ris nasci poterant: vt pueri veritatem colerent, & ab omni proflus vanitate abhorrent. Verba ipsius sunt.

- 170 Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici, Horrendum fyluis, & religione parentum. Hinc scepra accipere, & primos attollere fasces Regibus omen erat: hoc illis curia templum:
- 175 Hæ sacris sedes epulis: hic ariete cæso Perpetuis soliti patres considerare mensis. Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum Antiqua ex cedro, Italusque, patérque Sabinus, Vitifator, curuam seruans sub imagine falcem:

παῖδες οὐκ ἔτι τρεῖς παῖδες δὲ δὴν ἀνελκόμενοι ἀρχαῖοι, μέγας εἰκό- σατος, τρεῖς μύρια, ἰπποῦν, & τρέχοντι. Victor. lib. 30. & τρέχοντι, cap. 6.

Isidorus lib. 1. Etymolog. 9. sic explicat locum hunc. Romanæ militiæ mos fuit, puberes primò exerceri ar- mis: nam sexto decimo anno tyrones militant, quo etiam solo sub custodia agebant. Quæ etiam verba apud Seruium hoc libro extant, atque subscriptorem Isidoro non leuem Grammaticum præbent. Turneb. lib. 26. cap. 22.

QUUM PRÆUECTVS EQUO) Fuit occasio, vt ex illis, qui equis exerebantur, præuectus equo, hoc est, ante legatos ad regem uetus, nuntiaret viros venisse ingentes, & ignora veste, & quia turbatus repentinò conspectu pro qualitate animi sui nuntiabat quæ vide- rat, nuntiabat eos esse vltra humanam fortunam. Ed accedebat & terror, ex ignota vestium specie descen- dens. Donatus.

INGENTES ADVENISSE VIROS) Laus quæſita Troianis à proceritate, & magnitudine corporum, vt particulatim & ipsi Æneæ alicubi, & Turno, & Pan- daro, Bitiæ, & alijs. f.

SOLIO MED. CONSED. AVITO) In medio folio con- sedit, vbi maiores eius considerare soliti erant. Ex quo pater, regnum per manus traditū à maioribus ad eum peruenisse, quod & supra posuit. Frequenter videas vo- cem solium dici pro sella regia. Confirmat. Isidor. li. 20. Sedes, inquit, singulari numero propriè regni est, quod græcè θρόνος dicitur, nos solium. f.

- 180 Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant, aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
Multaque præterea sacris in postibus arma,
Captiui pendent currus, curuæq; secures,
- 185 Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculæque, clypeique, crepræque rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo, paruaque sedebat
Succinctus trabea, læuæque ancile gerebat
Picus equum domitor: quem capta cupidine coniux
- 190 Auræa percussum virga, versumque venenis,
Fecit auem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo diuum, patriaque Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in testa vocauit:
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore.

TECTVM AVGVSTVM, INGENS) Augustum significat magnificum, plenum maiestatis, *ἄριστος*, *σεβαστός*, *ἱερὸν*, *ἀξιοπρεπέες*, *σεβαστήριον*, *θεοπρεπέες*, vnde Augusti imperatores dicti. Sic Bud. in Pand.

Describitur domus Latini, vt in ea ostendatur genus eius cunctis per reges. Domus fuit admirabilis magnitudine, & pulchritudine satis egregia, regali dignitate, vrbique summè conueniens. Donatus.

GENTVM SYBLIMÈ GOLUMNIS) Quid. 2. Metamorph. Regia diues erat sublimibus alta columnis.

VRBE SYMMA) Hic urbem summam cum dixit, *ἀρχαία* interpretatur, quæ est arx. Perspicuè enim voluit explicare vocabulū græcū duobus latinis. Turneb. lib. 30. cap. 5. vt alibi, alta Ceraunia, pro Acrocerania.

LAVRENTIS REGIA PICI) De celebratis regibus apud gentes complures, si lubet, lege Alex. ab Alex. cap. 6. lib. 3.

HORRENDVM SYLVIS, ET RELIG. PARENT.) Sylvarum densitas, vmbra nemorum, & originalium patrum imagines, addebant tremorem loco, vt sine reverentia videri non posset. Donatus.

Sic i. Æneid. horrentique atrum nemus imminet vmbra, id est, venerabili. Et in 6. de Sibylla horrendæq; procul secreta Sibyllæ. Ipsemet poeta quo pacto sumi velit vocem horrendum, satis indicat, cum addit, & religione parentum, quasi dicat, quod propter parentes, seu maiores, religiosos viros quandam religionem habet, & cum religione adiri debet. Aliter tamen horrendum sylvis. Nam densitas arborum verè horrorem incutit.

ATTOLLERE FASCES) cui contrarium, fasces submittere. Alludit autem ad Capitolium, motemque Romanorum, apud quos magistratus omnes fascibus insigniti soliti, fasces ex Capitolio ritè, & more maiorum sumebant. German.

HOC ILLIS CURIA TEMPLVM) Curia, inquit festus, locus est, vbi publicas curas gerebant. Curia etiam nominatur, in quibus vniuscuiusque partis pop. Rom. quid geritur, quales sunt eæ, in quas Romulus pop. Rom. distribuit, num. 30. vt in sua quisque curia sacra publica faceret, senasque obseruaret. Iam de curiis Romanorum, Atheniensiumque Calabra, Hostilia, Prytaneo, &c. consule Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 16.

HÆ SACRIS SEDES EPVLIS) Significauit, quod in historiis Romanis non rarè legimus, in tem-

plo epulum deorum dari solitum. Turneb. lib. 30. ca. 5.

PERPETVIS CONSIDERE MENSIS) Accumbendi in lecto, aut sedendi in sella varius mos fuit apud Romanos. Præcis temporibus, cum frugalitas, & modestia vigere, sedebant, non accumbebant, viri pariter, ac mulieres. Post, vt fit, cum opibus succedente luxuria paulatim; ad mollitiem moribus inclinantibus, accumbere viri cœperunt, mulieres in sedendi consuetudine, pudoris gratia diu permanserunt. Morem antiquum Virgil. videtur hic indicare. Et Seruius, maiores, inquit, nostri sedentes epulabantur. Quem morè habuerunt à Laconibus, & Cretensibus, vt Varro docet lib. de vita pop. Rom. Isidorus etiam lib. 20. cap. 11. apud veteres, inquit, non erat visus accumbendi, vnde & considere dicebantur. Vide i. Æneid. *auleis iam se regina superbis Aurea composuit sponda. Perpetuis, Seruius* explanat, longis.

Exequar quam potero breuissimè, quæ de veterum discubitu sedulo, & ordine ex probatis. auctoribus tradidit in Thyesten Senecæ Delirius Comment. pag. 410. Græci, & Latini olim sedentes comedebant. Postea inualuit, vt conuiuiæ potius solerent apud Græcos *ἀνακλιθῆναι*, *κατακλιθῆναι*, *κατακλιθῆναι*, *ἀνακλιθῆναι*, *ἀνακλιθῆναι*, *ἀνακλιθῆναι*: apud Romanos discumbere, accumbere, recumbere, accubare, cubare: reclinata videlicet superiori corporis parte in læuum latus, inferiorem in longum porrecta, & extensa, & iacente, capite leuiter erecto, dorso à puluillis modicè suffulto. Notū etiam, quosdam veterum stantes cibum sumpsisse, vt de Annibale, Carone Vriçensi, Varrone refert Alex. Neapolit. lib. 5. cap. 21. statarium prandium vocat Mamertinus rhetor. Hebræi quoq; initio assederunt mensis Gen. 43. Exod. 16. & cap. 32. i. Reg. 20. postea discumbendi consuetudinem, vt cætera nationes receperunt. In nouo etiam testamento non sessionis, sed discubitus fit mentio. Lucæ 7. & ingressus domum Pharisei discubuit, græcè *ἀνακλιθῆναι*. Et mox, vt cognouit, quod accubisset, *ἀνακλιθῆναι* *ἐπὶ ἀνακλιθῆναι*. Et manifestum ex eo, quod steterit retro secus pedes eius. Nam si sedisset dominus, in solo illas osculari stans nequiuisset. Marci 14. Et cū esset Bethania in domo Simonis leprosi, & recumberet, *κατακλιθῆναι* *ἐπὶ τῆς*. Et cæ. 13. Ioan. vt alia loca omitam, dicitur vnus ex discipulis fuisse recumbens in sinu Domini, *ἀνακλιθῆναι* *ἐπὶ τῆς* *ἐπὶ τῆς*. Hactenus ille. Vide & Andream Baccium lib. 4. de nat. vinorum hist. & conuiuijs antiquorum.

VETE

VETERVM EFFIG. AVORVM) Stat. lib. 2. Thebaid. A
—species est cernere auorum,
Cernimus & vniuersa cernantia vultibus ora,
Tantum cussa præferre manus: pater ipse bicornis
In læuam pronat, necis sedet Inachus vna, &c.

ANTIQA EX CEDRO) Aut ex cedro facta, quia hoc genus ligni tincam nescit, corruptionemq; ex antiquitate non sentit: aut cedri oleo peruncta, quoniam ligna custodit, ac seruat. Donat. Horat. *iperamus carminis*. *Posse linenda cedro, & leui seruanda cupresso*. Hoc est, digna quæ seruentur diutissime incorrupta, digna quæ nunquam consumatur vetustas, & quæ perpetuò viuunt. Vitruuius lib. 2. cap. 9. Nam reliquæ res, cum sunt vinctæ, vt etiam libri, oleo cedrino, à tineis, & à carie non læduntur. Et antea dixerat, opera, quæ ex cedro conficiuntur, permanere ad æternam diuturnitatem Plin. lib. 13. cap. 13. scribit illos Numæ libros tam diu durasse, quod cedrati essent. Idem cap. 5. æternitatem esse materiæ cedrinæ. Itaq; simulacra deorum ex ea veteres factitalse. Plura Tiraquell. in Alexan. cap. 2. lib. 3.

* Adde his Ausonii distichon ad libellum, de quadam Proclo poeta. Huius in arbitrio, seu te iuuenescere cedro, Seu iubeat duris vermibus esse cibum.

Vide item adag. Digna cedro. Lignum hoc est iucundi odoris, diu durat, nec à tineis unquam exterminatur. Perfusus, & cedro digna locutus, scilicet propter durabilem perennitatem. Vnde & in templis propter diuturnitatem ex hoc ligno lacunaria sunt. Ibid. lib. 17. cap. 7.

VITISATOR CVRYAM) Attius in Bacchis, O Dionyse pater optime vitisator. Lucret. *Tristis item veinla vitisator aqua fatigat*. Ouid. *genialis consistor vna*. Græci poetæ passim *καὶ κρηνοῦ ἀμπελοφύτουρα* vocant.

IANIQUE BIFRONTIS IMAGO) Querit ab ipso Iano Ouid. i. Fast. quare bifrons. Vide quid respondeat.

Quem tamen esse deum te dicam Iane bifrontis: Nam tibi par nullum Græcia numen habet, &c.

MARTIA. QVI OB. PAT. PVG. VVLN. PASSI) Tales in 6. constituantur in campis Elysijs. *Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi*. Sed in regibus præsertim magnam meretur laudem, stare in acie, nec reculare vulnera, & ipsam mortem denique pro salute, & incolumitate patriæ: qui non solum honorum ducum, sed & strenuorum militum officia libenter subeant, & sint *ἡρωϊκοὶ ἀρχηγοί*, qualis Alex. Mag. memoratur, vt hunc è pluribus potissimum nominemus.

SACRIS IN POSTIBVS ARMA, CAP. P. CVRRVS) solebant Romani postes, hostium spoliis ornare. Polyb. *ἔδρε τῆς οὐσίας τὰ τῶν ἐπὶ τῶν ἀγῶν τῶν πολεμικῶν τὰ σπῆλαι*. Liius lib. 38. Et cætera spolia eius vrbis ante currum latus? & fixurus in postibus suis? sed ne ea quidem ædibus abalienatis licebat emptoribus reficere, id quod mox patebit. Turneb. lib. 14. cap. 11.

Non in postibus solum (quanquam in postibus præcipuè) sed in atrijs quoque, & circa ædium limina, enses, clypeos, galeas, currus, nauium rostra, quibus ipsa vetustas augebat venerationem, & maiestatem. Quare nec consumpta refici, nec fracta redintegrari mos erat. Eorum aspectus ad similia facinora concupiscenda intuentes hortabatur. Non licuisse autem ea mutato domino reficere, testis est Plin. lib. 35. cap. 2. Quare nec emptori, inquit, reficere licebat, triumphabantque etiam dominis mutatis ipsæ domus. Et erat hæc stimulatio ingens, exprobrantibus testis quotidie, imbellem dominum introire in alienum triumphum. Cic. Philip. 2. vbi Antonio ædes Pompei per sectionem occupatas obicit. An tu illa vestibula, rostra, spolia cum apsextisti, domum tuam intrare te putas? fieri non potest. Vide Valer. lib. 1. cap. 8. in extremo. Godefricum ad Vegetium lib. 2. cap. 7. Stukium lib. 2. Antiquit. cōiuuial. cap.

30. sub finem. Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 24. Noli præterire Lipsium de Militia Rom. lib. 5. dial. 17. Ex eodem discas etiam priuatorum, militum fuisse, spolia, & exuniuas cæso hosti detractas domi figere. pag. 208.

Imitatus est hunc Virgilij locum Punicor. lib. 2. Silius, vbi Sagunthinis Romæ in templo senatum esse datum narrat. In cuius templi limine spolia hostium pependisse dicit, ex quibus res Romanorum vsque ad secundum bellum Punicum licebat cognoscere.

In foribus sacris, primoque in limine templi
Captiui currus, belli decus, armaque rapta
Pugnantium ducibus, sanæq; in Marte secures,
Perfossi clypei, & struantia tela cruorem
Claustraque portarum pendunt. Hic Punica bella
E galeis cernas, suisque per æquora classe
Exactam ponto Libyen testantia vestra, &c. &c.

EREPTAQVE ROSTRA CARINIS) Rostra Romæ suggestum in foro extructum, ex rostris nauium Antiatum, vbi clarorum virorum imagines, qui Reipub. nauarant operam, pro immortalis gloria sæpe statui, & coli solebant. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 16.

QUIRINALI LITVO SEDEBAT) Dicitur accipio, vt homines præstanti sapientia dicimus: quo significamus, eos præstantem habere sapientiam: quo sanè modo etiam Quirinali lituo, est, Quirinalem lituum habens. Quamquam istud aliquantò insolentius, minusque consuetum: sed à consuetudine non rarè solent recedere poetæ, & hoc ipsum decus, & ornamentum suo carmini quaerere. Turneb. lib. 30. cap. 5.

Reprehendit Maronem Hyginus in hisce duobus versibus, quasi non animaduertit deesse aliquid. Nā si nihil deest, videtur dictum, lituo, & trabea succinctum Latinum quod est absurdissimum. Lituus enim est virga breuis, in parte qua robustior est, incurua, qua augures vtuntur: quoniam modo succinctus lituo videri potest: sed responderet Gellius, dictum esse, vt pleraque, per defectionem. Veluti cum dicitur, M. Cicero homo magna eloquentia, atque Roscius histrio summa venustate: non plenum hoc vtumque, neque perfectum est: sed enim pro pleno, atque perfecto ar-

ditur, vt alio loco, *Vilorem Buten immani corpore*, id est, corpus immane habentem. Et item alibi *In medium geminos immmani pondere castus Projicit*. Ac similiter, *domus sanie, & aribusque cruentis Intus opaca ingens*. Sic igitur id quoque dictum videri debet. Picus Quirinali lituo erat, sicuti dicimus, statua grandi capite erat. Et est autem, & erat, & fuit plerumque absunt cum elegantia, sine detrimento sententiæ. Gell. lib. 5. cap. 8. Macrobi. lib. 6. cap. 8.

Quæri potest, vtum lituus auguralis à tuba, qua lituus appellatur, an tuba à lituo augurum lituus dicta sit, vtumque enim pari forma, & pariter in capite incuruum est. Sed si (vt quidam putant) tuba à sonitu lituus appellata est, ex illo Homeri versu, *λὶξέε βίβη*, necesse est ita accipi, vt virga auguralis à tubæ similitudine lituus vocetur. Vtitur autem vocabulo isto Virgilius & pro tuba, Et lituo pugnas insignis obibat, & hasta.

SUCCINCTVS TRABEA) Trabeam vestem liquet olim regum fuisse, post equitum in transuersione, postea consulū. Vnde Claudian.

Quo tandem flexus trabeas auctore rigentes
Induerit, factumque summ concesserit annum.

Docuit Turneb. dictam, quod trabeas pannorum haberet. Quod sic accipio, quod vt trabeas ligna dicuntur, quæ compage, & commissura duorum tignorū coallescunt, sic & trabeam contextu fimbriato ex pannis, & limbis constare: sicut palmata dicebatur item, quæ palmam

palnam intexam haberet, triumphantibus vsu ordi- nario conciliata: sicut & picta vestis triumphalis etiam fuisse ex Plinio lib.8. cap.18. noscitur. Ifidor, trabeca, inquit, togæ species, ex purpura & cocco: qua operti Romanorum reges initio incedebant. Hanc primum Romulus inuenisse fertur, ad discretionem regij habitus. Sigon. de Iudicijs lib.3. cap.19. Consule & Baysum de re vestiaria cap.10.

LÆVAQVE ANCILE GEREBAT) De ancilibus egimus lib.8. ibi, Lanigerosque apices, & lapsa ancilia celo.

PICVS EQVVM DOMITOR) Græcum *ἰππόδαμος* expressit. De Messapo alibi, *At Messapus equum domitor Neptunia proles.*

CVPIDINE CONIVX) Et causa, & metamorphosis exponitur ab Ouid. lib. 14. In extremo sunt hi versus.

Tum bis ad occasum, bis se conuertit ad ortum. Ter inuenem baculo tetigit, tria carmina dixit.

- 195 Dicite Dardanidæ (neque enim nescimus & urbem, Et genus: auditi que aduertitis æquore cursus) Quid petitis? quæ causa rates, aut cuius egentes Littus ad Ausonium tot per vada cærulea vexit? Siue errore viæ, seu tempestatibus acti,
- 200 (Qualia multa mari nauæ patiuntur in alto) Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis: NE FUGITE HOSPITIVM: neue ignorete Latinos Saturni gentem, haud vinclo, nec legibus æquam, Sponte sua, veterisque Dei se more tenentem.
- 205 Atque equidem memini (FAMA EST OBSCVRIOR ANNIS, Auruncos ita ferre senes, his ortus vt agris Dardanus Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes, Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur. Hinc illum Coriti Tyrrhena ab sede profectum
- 210 Aurea nunc folio stellantis regia cæli Accipit, & numerum diuorum altaribus auget, Dixerat: & dicta Ilioneus sic voce secutus.

DICITE DARDAN. NEQVE ENIM) Idem dicit, quod Dido lib.1. *Quis genus Aeneadum, quis Troia nesciat urbem?* Atqui supra dixerat, *Nuntius ingentes ignota in veste reportat Adiuuasse viros.* Quomodo igitur hic nouisse dicit qui sunt? Soluti nodum Donatus. Si artates considerentur eorum, qui ante urbem per ludum bellicis certaminibus exercebantur, potuerunt & famam mirari hominum, & nescire qui essent. Sed vbi ad Latinum ventum est, hominem longævum, atque prudentem, & vsu in omnibus instructum, & eorum habitum vidit, continuo sciuit esse Troianos. *Initium orationis huius imitatum video Sannazarium lib.3. de Partu Virginis, vbi Ioseph pastores ad antrum venientibus.*

Dicite pastores (neque enim sine nutuine, credo, Tam certum tenuistis iter) cui tanta paratis Munera? cui virides ramis frondenibus vmbra Textitis? &c.

QVID PETITIS, QVÆ CAVSSA RATES) Hunc, & sequentes aliquot sumptos, & interpretatos ex 3. Odyss. notat Macrob. Saturnal. lib.5. cap.8. Aut voluntate & sponte vestra huc venistis, aut necessitate. Si sponte, quid petitis? quæ causa rates, &c. Si necessitate, nempe vel errore, vel tempestate (quorum vtrumque nauigan-

Ille fugit, sed se subito velocius ipse Currere miratus, pennas in corpore vidit. Sequæ nouam subito Latius accedere syluis Indignatus anem, dæuro fera roboru rostro Figit. & iratus longis dat vulnera ramis. Puppureum chlamydis penna traxere colorem. Fibula quod fuerat, vestimque momorderat aurum Pluma sit, & fuluo cervix præcingitur auro, Nec quidquam antiquum Pico, nisi nomina restant.

TALI TEMP. SED. TEVC. AD SESE VOCA) Vt audirent in fanis legatos, antiqua fuit consuetudo, non solum Latinorum, verum etiam Græcorum: cui quod Æschines minimè paruisset, hoc ei Demosthenes vt culpam, crimenque obijcit. Brod. lib.4. cap.17.

PLACIDO PRIOR ORE) Bene placido ore: legatorum enim fuerat, vt ipsi priores loquerentur. Humanitatis ergo fuit, quod eos voluit antecurrere, & loquendi dare fiduciam.

tibus sæpe contingit) *ne fugite hospitium, &c.* Hoc fere modo Seruius hunc locum explanat. Ergo, quod sequitur, *qualia, &c. ad errore viæ, & ad tempestatibus acti* pertinet, vt sensus sit. Nauæ in mari sæpe & errant, vt eò ferantur, quò non tendebant, aut mutato videlicet vëto: aut (quod infra dicit Ilioneus) ignorantie siderum, locorumque, & tempestatibus agitantur, quibus similiter nonnunquam ad ignota littora appelluntur, sicut in i. Troianis euenit.

PER VADA CÆRVLA) Cæruleum est à natura, ait Cornel. Fronto, cæruleum effingit naturam: ita, vt illud sit, hoc fiat. Sed poëtae variant: & mare, & celum dicuntur cærulea quia videntur talia, cum non sint: non enim inhæret illis color huiuscemodi. &c.

NE FUGITE HOSPITIVM) Non reprehendit, quod Troiani fecerunt auctoritate sua, & aliud offert, quod excedit hospitium littoris. Quod, inquit, vos tipa fluminis tenet, & portus, venite potius: & hospitio nostro iungimini. Hospitij significatio, & domus habitacione tenet, & gratiam iungendæ amicitie. Vtrumque igitur Latinum obtulisse manifestum est, in eo quod dixit, *ne fugite hospitium, neue ignorete Latinos.* Addidit suam

suam, & suorum laudem, vt optimorum amicitias se A intelligerent fortituros. Donatus.

SATVRNI GENT. HAUD VINCL0) Ad aureum saculum alludit, quod sub Sarurno fuisse fabulantur, de quo sic Ouid. lib.1. Metamorph.

Aurea prima facta est ætas, quæ vindice nullo, Sponte sua sine lege fidem, rectumq, colobat: Pæna, metusq, aberant: nec verba minantia fixo Aëre ligabantur, nec supplex turba timebat Iudicis ora sui: sed erant sine iudice iusti, &c.

Commendat quoq; suam, suorumque humanitatem, Troianos excipiens Dido lib.1.

Non obtusa adeo gestans pectora Pæni, Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab vrbe.

Et Xenocrates, philosophus, cum primum scholam aperuisset, interrogatus, quidnam præstiturum se discipulis suis polliceretur, vt inquit, sponte faciant, quod alij iure coguntur. &c.

Ad aureos Latij mores Maro aspicit, quos etiam magna veneratione reuoluit Tacitus lib.3. Annal. vbi agit licentiam, & multitudinem legum Romanarum libidine magis, quam iudicio rogatarum, aut in ambitionem, clarorumque virorum exilium tendentium, his fere verbis. Hæc res admonet, vt de principiis iuris, & quibus modis ad hanc multitudinem infinitam, & varietatem legum perueniret, altius differam, &c. Ad German.

FAMA EST OBSCVRIOR ANNIS) Ouid.6. Fast. *Vnde datas habeat vires obscurior auro Fama.*

PHRYGIÆ AD VRBES) Phrygia alia vocatur magna cuius rex fuit Midas, & cuius partem Galata occupauerunt: alia parua, quæ Helleponto imminens, circa Olympum est, & Epictetus dicitur. Strabo lib.12.

THREICIAMQVE SAMON, QVÆ NVNC SAM. FERETVR) Quidam aiunt, prius temporibus insulam vocatam Samum, ab incolis deinde qui ex Samo, ac Thracia eò profecti sunt, dictam Samothraciam. Diod. lib.5. cap.17.

STELLANTIS REGIA CÆLI) Arnob. lib.2. stellas vocat frustilla ignea, quæ per omne mundi corpus cõpenerint, & aliæ obtuli luminis, acuti oris aliæ, & fulgida claritatis. Cuius autem regia cæli, nisi illius, qui in sanctis litteris appellatur rex regum, & dominus dominantium, & rex sæculorum immortalis? De qua regia pulchre Lactantius, magistri discretissimi, discretissimus discipulus, lib.2. cap.10. disputans de mundi fabrica. Fecit igitur deus primam omnium cælum, & in sublime suspendit: quod esset sedes ipsius dei conditoris. Deinde terram fundauit, ac cælo subdidit: quam homo cum cæteris animalium generibus incoleret, Eam voluit humore circumflui, ac contineri: suum vero habitaculum distinxit claris luminibus, & impleuit, sole scilicet, lunæque orbe fulgenti, & astrorum micantium splendentibus signis adornauit: tenebras autem, quod est his contrarium constituit in terra. Hactenus ille. Stoici quoque, vt testatur Clemens Alexand. lib.4. Stromat. cælum quidem propriè ciuitatem esse: quæ autem sint in terris, dici quidem ciuitates, at non esse. &c.

NVM. DIVOR. ALTER. AVGET) Non quia illi altaria eriguntur, in quibus sacrificetur, ideo numerum diuorum auget: sed quia auget, quia in deorum numerum relatus est, ideo altaria ei statuuntur. Sed hoc genere orationis nihil frequentius, etiam Maroni. Altare ait Ifidor. lib.15. ab altitudine constat nominatum, quæ si alta ara. &c.

- Rex genus egregium Fauni, nec fluctibus actos Atra subegit hyems vestris succedere terris?
- 215 Nec sidus regione viæ, littusque fefellit: Consilio hanc omnes, animisque volentibus urbem Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam Extremo venient Sol aspiciebat olympo. Ab Ioue principium generis, Ioue Dardana pubes
- 220 Gaudet auo: rex ipse Iouis de gente suprema Troius Aeneas tua nos ad limina misit, Quanta per Idæos sæuis effusa Mycenis Tempestat erit campos, quibus actus vterque Europæ, atque Asiæ faris concurrerit orbis,
- 225 AVDIIT, ET SI QVEM TELLVS EXTREMA REFVSO SVBMOVET OCEANO, ET SI QVEM EXTENTA PLAGARVM QVATTVOR IN MEDIO DIRIMIT PLAGA SOLIS INIQVI. Diluio ex illo tot vasta per æquora vecti, Dijs sedem exiguam patrijs, littusque rogamus
- 230 Innocuum, & cunctis vndamque, auramque patentem. NON ERIMVS REGNO INDECORES: NEC VESTRA FERETVR FAMA LEVIS, TANTIQVE ABOLESCET GRATIA FACTI: NEC TROIAM AVSONIOS GREMIO EXCEPISSE PIGEBIT. Fata per Aeneæ iuro, dextramque potentem,
- 235 Siue fide, seu quis bello est expertus, & armis:

XXX Multi

Multi non populi, multæ (ne temne quòd vltro Præferimus manibus vittas, ac verba precantum)

Et petiere sibi, & voluere adiungere gentes: Sed nos fata Deum vestras exquirere terras

240 Imperijs egere suis, hinc Dardanus ortus, Huc repetit: iussisque ingentibus vrget Apollo Tyrrenum ad Tibrim, & fontis vada sacra Numici.

Dat tibi præterea fortunæ parua prioris Munera, relliquias Troia ex ardente receptas.

245 Hoc pater Anchises auro libabat ad aras: Hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis More daret populis, sceptrumq; sacerq; tias, Iliadumq; labor, vestes.

REX GENVS EGREGIVM FAVNI) Principium brevissimum, si verba considerentur: si vero intellectum ipsum libeat considerare, inuenimus latè diffusum. Rex, inquit. A fortuna sumpta laudatio: quid enim felicitus eo, qui teneat regnum, qui populos regat, qui condat leges, in cuius incolumitate constituantur omnium salus, qui redundet diuitijs, & qui omni honore, atque auctoritate præcellat? Forsitan queratur, vnde Ilioneus, recens veniens ad Italiam, genus Latini tam citò nosse potuerit. Mirandum non est, id facile noscere potuisse, quod ingresso domum regis, in ipso vestibulo constat ingestum. Donatus. * Genus dicitur de liberis, aut progenie. Vide lib. 12. Latonæque genus duplex.

ATRA SVBEGIT HYEMS) sapius poetæ tempestatem vocant hyemem. Lib. 1. Æneid. Emissamque hyemem sensu Neptunus. Est enim facies quædam hyberni temporis, quando maximè regnant venti, cadunt imbres, cælum, ac terra miscentur, & frigore, ac flabris illis inhorrescunt omnia.

NEC SIDVS REGIONE VIÆ) Virgil. lib. 2. Æneid. nota excedo regione viarum. Lucret. lib. 1.

Sed nihil omnino nota regione viarum Declinare quis est qui possit cernere sese? Cic. lib. 5. Accusat. Nostræ accusationis regio, & via. Ibid. si quis tantulum de recta regione deflexerit. Nautarum est cursum dirigere ad intuitum astrorum, quæ obseruantur etiam apud Maronem nostrum.

QVÆ MAXIMA QVONDAM) Regnatorem Asia vocat Priamum lib. 2. Et initio 3. Postquam res Asia, &c. Et rursum lib. 2. incluta bello Mœnia Dardanidum.

AB IOVE PRINCIPIVM GENERIS) Plus Ilioneus dixit, quam Latinus. Latinus quippe dixit Dardanum ex Italia genitum, dedisse originem Teucris. Ilioneus verò ait, Iupiter est auctor nostri generis: quod adeò laudabile videtur. vt hoc iterum, ac tertio repetat dicens. Ioue Dardana pubes Gaudet ano, Rex ipse Iouis de gente suprema. Donatus. * Et subis animo, quam gaudeant homines, si claros, & nobiles avos, ac proavos, & vitavos numerare possint in familia sacrum à sapientibus vera nobilitas, & claritas ea habeatur, quam sua cuiq; virtutes parant.

QVANTA PER IDÆOS) Quæ calamitas oppressisset Troiam, ex ordine fuerat referendum, vt posset ex duris, aduersisque moueri miseratio: sed remouendæ fuerant moræ, vt maturè effectus legationis posset impleri. Vtramque igitur temperat partem, vt tægat hæc, nec tamen in ipsis diutius commoretur, vsus compendio relationis, & eo quo maiorem miserationis moueret affectum: quidquid enim non tacet fama, & quod

A ad cæli partes, & vltra Oceanum profertur, constat esse maximum. Donatus.

SÆVIS EFFVSA MYCENIS TEMP.) Eadem figura dictum illud lib. 2. Millia quot magnis nunquam venere Mycenis. Non enim ex vna vrbe, nec ex sola Peloponneso, sed ex vniuersa Græcia coactæ sunt copiæ, vt indicat Homeri Catal. quibus Troia obfessa. & totis annis decem oppugnata scribitur. Propter tempestates autem telorum, ac ferreos illos imbres, hominû, equorum, currumque turbines, aptè bellum, seu prælium tempestati comparatur.

EVROPÆ, ATQVE ASIÆ ORBIS) Orbis Asiae, & orbis Europæ dicitur à Marone: ita Marcellino orbis Eous, & orbis occidentus, pro imperio orientali, & occidentali: & orbis Romani pro imperio Romano. Turneb. lib. 30. cap. 5. * Hinc illud Casulli.

Troia nefas commune sepulchrum Europæ, Asiæque, Troia virum, & virtutum omnium acerba cinis. Europam censum nominatam ab Europa Agænoris Phœnicem regis filia, quam trans mare à Phœnicia in Cretam Iupiter sub tauri forma repperit. Sed ea nauis cum tauri insigni fuit, unde fabule data occasio. Ouid. Metamorph. 2. in extremo hunc raptum describit, vel depingit potius. In raptorem hunc Iustitiam Oda Anacron, O' wâpos' eros à vni Horodot. lib. 4. mundum esse compertum arborarum, unde hoc illi nomen. Asian sunt qui ab Asia, alij ab Asia regina appellatam autumant.

REFVSO OCEANO) interfusio. Trans mare quoque auditum est de bello Troiano. Dido lib. 1. in eandem sententiam.

Quis genus Aeneadam, quis Troia nesciat urbem Virtutisque virisque & tanti incendia belli?

Ipsemet Aeneas contemplans bellum Troianum depictum in templi parietibus apud Carthaginem, sic ad Achatem: quis iam locus, inquit, Achate, Quæ regio in terris nostri non plena laboris?

SI QVEM EXTENTA PLACAR.) Qui habitant sub meridiano, quæ pars mundi propter aëstus magnitudinem creditur inhabitabilis.

DIIS SEDEM EXIGVAM PATRIIS) Quanta laudalis petitor dignus? Quam pius, & religiosus inuenitur: qui omnia interim hominum causâ, diis primitus, quos secum Aeneas aduenerat, desiderat prouideri? Si tamèn agendi artem consideremus, in vna petitione inuenimus & alteram. Quum enim dicitur, deos esse patrios, quis sedem numinibus tribuat, cultore despecto? Latent igitur & hominibus sedes postulat. Donatus.

LITTVS INNOCVVM, ET CYNCTIS) Quid tam humanum, & simplex, quam morari velle in litore, nulli exhibere molestiam, nullum onerare præsentia sua,

fua, vtiq; rebus, quas natura communes fecit, quæque A ipso vsu non minuuntur? Donatus.

VNDAMQVE, AVRAMQVE PATENTEM) Cic. 1. Off. in iustitiæ præceptis numerat, non prohibere aqua profuente. Idem Ilioneus queritur in orat. ad Didonem lib. 1. se cum suis prohiberi hospitio arenæ. German.

NON ERIMVS REGNO INDECORES) Superbum & arrogans fuisse dicere, ornabit te societas nostra. Temperavit dictum, & ait, non tales sumus, vt te pudere nostri debeat. Vtitur hoc adiectiuo etiam alibi. lib. 12. Nec genus indecores.

TANTIQVE ABOLESCET GRATIA FACTI) Apud homines grauissimos beneficium collocabis: quippe apud quos memoria beneficentiæ tuæ nunquam intermoritur est. Mos amabilis, beneficij accepti æternam promittere memoriam. Inuidum est enim intelligere, se in hominem gratum contulisse meritum.

DEXTRAMQVE POTENTEM SIVE FIDE) Laudat amicitia, & firmitati fœderis fuerat necessaria. Donatus.

MYLTI NOS POPVLI) Addit aliud, quod ostendat concedendi necessitatem, & meritum perentium cumulet. Et ne contemnas, inquit, personas supplicum, quia vltro venimus preces sibi fundentes, rogauerunt nos multæ gentes, volueruntque sibi socios adiungere. Quæris cur recusauerimus, & supplices esse maluerimus? Deorum iussa, quibus ad has terras agebamur, præponenda credidimus. Hæc dicendo, nonnullum merum ingerit audienti, ne auderet negare, quod promiserat numina. Donatus.

PÆFERIMVS MANIBVS VITTAS) inuolucra, vt Græci appellant, significauit. Ad supplicum velamenta respexit, & Homeri versus Iliad. 1. ἑρμῆα τ' ἔχων ἐρ' ἔσπον. Inuolucra est ramus oleæ, lana inuolutus, quam infulas, vittas, velamenta tum in poetis, tum in historicis vocari reperimus. Hinc etiam declaratur illud lib. 11. Velati ramis oleæ. Turneb. lib. 5. cap. 7. lib. 8. cap. 16. & lib. 30. cap. 5. Hinc est, quod Valerius Flaccus, & Pappinus supplicem oliuam appellant, quippe per quam pax fit. Vide Iun. lib. 2. cap. 12. Ex lana autem velamentum id accipiebatur, quod oues alieno semper auxilio egeant.

250 Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus Obtutu tenet ora: soloque immobilis hæret, Intentos voluens oculos: nec purpura Regem Picta mouet, nec sceptrâ mouent Priamici tantum, Quantum in connubio natæ, thalamoque moratur: Et veteris Fauni voluit sub pectore fortem. 255 Hunc illum fatis externa à sede profectum Portendi generum, paribusque in regna vocari Auspicij: hinc progeniem virtute futuram Egregiam: & totum quæ viribus occupet orbem. TANDEM LÆTVS AIT: DII NOSTRA INCEPTA SECVNDENT, 260 Auguriumq; suum: DABITVR TROIANÆ QVOD OPTAS. MVNERA NEC SPERNO. non vobis rege Latino Diuitis vber agri, Troiæque opulentiâ decrit.

HINC DARDANVS ORTVS, HVC PEPET,) Dicum eodem sensu, quo Cic. in Bruto. Repetunt Manilia lege, & Licinia. Et pro Archia. Chij suum vendicant, Salamini repetunt. Dardanus, inquit, ex hac terra ortus est, hanc in terram nos reuocat, qui ab eo oriundi sumus, & nos huic terræ repetit, & vendicat. Turneb. lib. 30. cap. 5.

IUSSIS INGENT, VRG, APOLLO) Lib. 3. bis. Primum apud Delum Dardanide duri, &c. deinde in Creta. Quod tibi delato Ornygiæ, &c. Ingentia iussa, & quia ipse Apollo ingens est, vnus scilicet de dijs maiorum gentium, & quia de re ingenti, seu magni momenti.

FORTVNÆ PARVA PRIORIS MVN.) Bene medium tenuit. Nam ne laudare videretur, ait, parua: ne deformare (nam durum est aliquid ab infelicibus accipere) ait, fortuna prioris. Seruius.

RELLIQV TROIA EX ARD. RECEPT.) Lib. 1. de Ascanio, Dona ferens, pelago, & flammis restantia Troia. Ibid. Manera præterea Iliacis erepta ruinis.

HOC PRIAMI GESTAMEN) Diadema exponit Seruius. Quemadmodum porro lib. 1. reginam, ita huc regem suis, & conuenientibus ornamentis instruit. * Totus de veste accipiendum videtur, cum sequatur de tiara capitis ornamento. Fuisse autem regibus vinctum quoddam, & peculiare generis vestimenti, dum iura redderent, hinc discimus: quemadmodum quibusdam locis adhuc est præstitum, cum causas disceptant. Qui autem imperatores, quæ reges ius dixerunt, longo ordine Traqueillus enumerat, de Nobilitate cap. 28. à num. 17. deinceps.

ILIADVMQVE LABOR VESTES) E purpura auro intertexto vt infra statim; nec purpura regem Picta mouet tantum.

SACERQVE TIARAS) Hoc ornamentum capitis & tiaræ, & tiaræ dicitur. Erectum solis regibus Persarum gestare mos erat: duces verò, cateræque ab rege illustres personæ, inflexum, & demissum gerebant. German. Vide Bayfium de re vestiaria. Fuit tiara Medorum, testis Plutarch. in Alexand. Persarum, Xenophon Cyri pædiæ lib. 8. Parthorum, Anacreon.

Και παφίλος τις ἀνδρῶν Εἰς νύκτωρ τῆς παρῆς.

Quæ diademata regibus diuersarum gentium fuerint, antiquitatis bene peritus obseruauit Alexan. Neapolit. lib. 1. cap. 28.

Ipse modò Æneas (nostri si tanta cupido est,
 Si iungi hospitio properat, sociusque vocari)
 265 Adueniat, vultus néue exhorrescat amicos.
 Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 Vos contra Regi mea nunc mandata referte.
 Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostræ,
 Non patrio ex adyto sortes, non plurima cælo
 270 Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,
 Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
 Et reor, & si QUID VERI MENS AVGV RAT, OPTO.

DEFIXA LATINVS OBTVTV TENET ORA) Oculi defixi significant attentissimam in aliqua re cogitationem, idque vel sine vlla molestia, vel cum aliqua molestia. Interdum admirationem q andam, & stuporem arguunt. Virgil. i. Æneid. Dum super, obtutusq; hæret deus in vno. Loquitur ibi de Ænea, animum suum picturis illis Troianis pascente. Horat. Defixis oculis, animoque, & corpore torpet. Interdum animum aliqua in re obfirmatum, & persenserantem. Horat. Ode 5. lib. 3. & virilem Toruus huius possisse vultum, de M. Artilio Regulo. Ex Lamb. in Horat.

INTENTOS VOLVENS OCVLOS) Si intentos, quare voluens? quasi verò toto cogitationis spatio immobiles oculi teneri potuerint, quod est contra naturam.

NEC SCEPTA MOVENT. P. T. QVANT. IN CONNVB.) Non considerabat Latinus, qui, aut quæ obtulisset: non enim regem rebus omnibus abundantem mouere debuerunt munera, quem potior causa in aliam duxerat partem. Cogitabat quippe spem coniunctionis vnica filia, & eius, quæ sola supererat patri seni. Considerabat portenta, quæ viderat in examine apum, & in capite ipsius filia, & quæ à Fauno audierat de genere suo, quod toti orbi imperaret aliquando. Donatus.

VOLVIT SORTEM) Sortem hic vsurpanit, vt Greci κληρον, & κληρος, pro faro, effato, responis. Superius siquidem Faunum fatidicum genitorem: & alibi Lycias sortes, arcanasq; fata: & lib. 3. sic fata deum rex sortitur, & lib. 6. Hic ego namque tuas sortes, arcanasq; fata. Lucret. lib. 4. Nequidquam diuum numen, sortesque fatigant, consulentes oraculum scilicet. Germanus.

PARIBVS AVSPICIIS) pari potestate. Tractum à comitiis.

TOTVM QVÆ VIRIBVS OCCVPET ORBEM) supra.

— quorumq; à stirpe nepotes
 Omnia sub pedibus, quæ sol vstrumq; recurrens
 Aspicit Oceanum, vertiq; regique videbunt.

TANDEM LÆTVS AIT) supra dixit, eum obducto vultu fuisse, cum cogitaret: dehinc cum optatos exitus reperisset, ostendit lætum protulisse, quæ voluendo discusserat. Quod ait tandem, ostendit diu eum immoratum cogitando de causa, cui festinatio erat inimica. Nihil hic agere precipiti cõsilio debuit. Donat.

DII NOSTRA INCEPTA SECVNDENT) Antiquo more, locutus de publicis rebus: id est, de pace, & nuptiis filia, & de regis nuptiis, facit antè deo-

rum commemorationem Seruius. * Romanè, & oratorè, Quod felix, sanctum, fortunatumq; sit. Comiè, Quæ res bene vortat. Quod dii bene fortunent. Cicero, quoque, cùmque honorem tibi deos fortunare volo. Omnibus rebus agendis presari solebant veteres, quomodo & ppi Christiani, Im nomen Gottes, das vvali Gott. Græci dicebant ἀγαθὴ τύχη. Orabant, inquam, deos vt capta fortunarent, prosperarent, capta aspirarent, capta adessent, fauere. Vnde Briffon. Formular. lib. 1. num. 77.

MVNERA NEC SPERNO) Non spernere κατ' ἐλαττωσιν est amare, gratum habere. Sic Horat. Ode. i. libro. i. Nec partem solido demere de die spernit. Id est, amat: est illi iucundum frangere diem. * Dicit hoc Latinus, ne commotus pretiosæ legantia donorum videatur Troianos recipere in amicitiam: quod est animi nec regis, & nimium cupidi. Tamen ea re iure humanum factum non fuisse, etiam si minorâ fuissent, quam erant. Spoilaudis enim animus adonatis.

REGE LATINO, pulchrè adiecit, me regnante, quoniam longæuis fuit, & memor esse debuit humanæ conditionis, cui omnes ætates subiectæ sunt. Donat.

VBER ÆGRI) Lib. i. Terra antiqua, potens armis, atque vbera gleba. Vber pro fecunditate. Quid enim in animantibus fecundius ipsis vberibus, quæ sunt tanquam fontes ingi lacte scatenentes? &

TROIÆ OPVLENTIA) Longè plus promittit, quàm petiuerant Troiani. Egregie dictum à Firmiano libro secundo capite 9. Vt opulencia bonum videatur, acerbitas egestatis facit: & gratiam lucis, commendat obscuritas tenebrarum: valetudinis, & sanitatis voluptas ex morbo, ac dolore cognoscitur. Troianas opes dixit injicio libro secundo.

PARS MIHI PACIS ERIT DEX. TETIG. TYR.) Donec maior fœderis accedat auctoritas, quæ pacem plenissimam firmet, non perhorrescat amici sui conspectum. Auspicetur dexterarum concordiam, quia pars pacis est, dexteras inter fœdera conuenisse. Tyrannorum nomen posterioribus sæculis infamarum est: nam reges etiam olim hoc nomine dicebantur. Donatus.

Dexteram in fide porrigi Plinius docet. Cuius rei causam Varro Callimachū secutus, esse ait quod omnis veterū auctoritas dextera manus virtute constaret. Propterea, inquit, maiorum hæc fuit saluatio, vt hæc potissimum parte se venerarentur. Et quod ad firmendam dextra fidem attinet, docet interpret Aristophanis, morem fuisse ἐπὶ αἰσείῃ συνθήκῃ τῆς δεξιᾶς διδόναι ἀλλήλοις. Vide plura apud Rhodigin. lib. 4. cap. 3.

Sine cæde & sanguine ipsi Fidei velati Flamines albo panno, sacra faciebant. Quin illuc curru arcuato, manu ad digitos inuoluta deferebantur, sollempni pompa. Quo argumento fidem dextris tutandam: & sacram esse significabant. quod & dextra dextra iuncta denarium numerum, qui sacratissimus sit, & perfectissimus.

mus. Sanè Fides fingebatur duabus iunctis manibus, A interdum imagunculis duabus dextram dextræ iungentibus. Stat. i. Thebaid. Iam pariter corant animorum pignora dextere. T. Livius lib. i. dextra data fidem futuræ amicitia sanxerunt. Tacitus lib. 17. annal. Milena ciuitas Lingonum, veteri instituto dona dedit legionibus, & dexteras hospitij infigne. Gyrald. Syntag. i. * Compluribus de causis porrigebantur, seu iungebantur dextera. At fidem, & amicitiam sancientiam, vt dictum est. Ad promissionem firmendam. In supplicibus recipiendâ. In salutationibus quoque copulare dexteras mos est antiquissimus.

TYRANNI) Seruius admonet, Græcis τυραννῶν sub vtroque genere dici: quod quamuis verum sit, tamen in τυραννῆς tam violentum imperium, & regnum, quam tyranni vxorem significat. Nomen autem tyranni recentius esse, vel hinc liquet, quod in poematis neq; ab Homero, neque ab Hesiòdo, neque ab vilo veterum vsurpatur. Esse autem μέσος vocabulum tam ex hoc loco clarum est, tū ex Aristot. qui in Politicis Cumanorum Tyrannos eos ait appellatos, qui ἀστυμύριον dicebantur, quod nomen magis honorificum esset: & ex eo Platonis ἐπὶ ἐρασταίς, τὶ δ' ἐστὶν εἰς ἀνὴρ ἡρόδος, καὶ λαὸν διοίχῃ, ὄνομα τῆσδε τὴ τυραννῶστος, ἢ βασιλεύς, &c. composito nomine, vt Grammaticis placet, vel τῆσδε τὸ τυραννῆς ἀνίας, τὸ τυραννῆς, vel à Tyro deducta origine, vel à Tyrrenhis, quod sæuitia infames essent. German.

Vtriusque notionis huius vocabuli, cum in laude, inquam, & in reprehensione ponitur, egregium exemplum reperio apud Æmilium Probum in Miltiade sub finem: Nam Cherfonesi omnes illos, quos habitarat annos perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed iustus. Non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate. Eamque potestatem bonitate retinuerat, Omnes autem & habentur, & dicuntur tyranni, qui potestatem sunt perpetua in ea ciuitate, quæ libertate vta est. Hunc in locum Lambin. interpres multa è Græcis scriptoribus testimonia congerit quibus vocem tyrannum nunc iniustum, ac violentum dominatum, nunc idem quod regnum, seu βασιλείαν significare conuincit. Addit postea. Ex his exemplis licet intelligere, tyrannum idem interdum significare, quod regem, & in laude poni: interdum à rege plurimum differre, & probo duci. Aristot. lib. 3. & 4. Polit. multis verbis docet, quid intersit inter regem, & tyrannum: & item Plato lib. 9. de Rep. ostendit tyranni vitam esse insuauissimam: regis verò suauissimam, & iucundissimam. Et Xenophon in Hierone, toto dialogo probat vitam priuaram liquidioribus, & sincerioribus voluptatibus potiri, quam tyrannicam: vbi

perspicuè tyrannum accipit pro eo, qui iniustis suis ciuibus, & iniuste dominatur.

EST MIHI NATA VIRO) Prius quid hic Seruius afferat, accipiamus: deinde quid longè copiosius, & eruditius, Donatus. Malè, inquit Seruius, multi arguunt Virgilium quod Latinum vltro induxit filiam pollicentem: nec oraculum considerantes, quia Italis dari non poterat: nec Æneæ meritum, quem decebat rogari. Terent. And.

Hæc fama impulsus Chremes, vltro ad me venit, vnicam gnatum suum.

Cum dote summa filio vxorem vt daret.

Hesiod. etiam τὸν γυναικῶν inducit multas heroidas oprasse nuptias virorum fortium.

Donatus τὸν ἄρρατος μῦθος: Habeo filiam, quam consensu omnium numinum incolis, vel ciuibus prohibeor dare: iisdem responis, & augurijs gener externis ab oris ostenditur, per quem progenies mea possit ornari. Sic in tempore veniitis, vt arbitret ipsum ducè vestrū promissum filia. Quod si ita est, & mentis errore non ducor, & opto, & cupio illi coniungi. Verecunda oblatio, & aduersus exprobrationem omnem satis munica: nec in hunc conueniret Terentiana sententia: qua dictum est: aliquid monstri alunt: ea quoniam nemini obrudi potest, itur ad me. Et reuera, quam quis offert filiam suam, cauere debet, ne in suspicionem contrariam veniat. Quod, ne Latino contingeret, non apertè obtulit filiam: sed indicauit, quæ signa oblata sint, Super eius coniunctione perficienda, quidæ ipse, cum patrem consulisset, audierit. Nec criminis esse arbitratas est, si prosteretur sibi placere deorum iudicium, cui resisti non posset: quo etiam potius latari debuit, nuptias filia suæ dijs fauentibus ordinatas esse.

NON PATRIO EX ADYTO SORTES) Suprà, oracula Fauni Fatidici genitoris adit.

PLVRIMA CÆLO MONSTRA) Aut per augmentum dixit, aut & alia visa intelligamus: nam duo supra relata, non sunt plurima. Seruius.

HOC LATIO RESTARE CANVNT) Vates aiunt, hoc manere Italiam. Suprà, cum portentum de apibus narrasset. Continuo vates, externum cernimus, inquit, Adnente re virum, &c.

MENS AVGV RAT) Angulo dicimus secundum Plinium, cum prælagio mentis futura colligimus: auguror verò tum, cum futura veris captamus augurijs. Seruius. Attius Oenomaos. Atque ea coniectura auguro, Cic. ad Caluam, præsentit animus, & augurat quodammodo, quæ futura sit suauitas. Plura, & in ijs Virgilianum hoc producit Nonius.

Hæc effatus, equos numero pater eligit omni,
 275 Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis.
 Omnibus extemplò Teucris iubet ordine duci
 INSTRATOS OSTRO ALIPEDES, PICTISQVE TAPETIS.
 Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
 Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.
 280 Absenti Æneæ currum, geminosq; iugales
 Semine ab ætherio spirantes naribus ignem:
 Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
 Supposita de matre nothos furata creauit.
 Talibus Æneadæ donis, dictisq; Latini
 285 Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

Ecce autem, Inachijs sese referebat ab Argis
 Sæua Iouis coniux, aurâsq; inuecta tenebat:
 Et lætæ Æneam, classemq; ex æthere longè
 Dardaniam Siculo prospexit ab vsque Pachyno.
 270 Moliri iam tecta videt, iam fidere terræ,
 Deseruisse rates, stetit acri fixa dolore:
 TVM QVASSANS CAPVT, HÆC EFFVDIT PECTORE DICTA.

STABANT TERCENTYM) Trecenti, sexcenti apud A
 probatissimos scriptores habent significatum magni
 cuiusdam numeri. Verum hic præcise tot equi accipiē-
 di sunt, in quo nihilominus elucet regalis quædam am-
 plitudo.

NI TIDI) Quales decet regum, ac principum equos
 esse, bene curatos, non strigosos, & vix hærentes ossi-
 bus.

IN PRÆSEPIBVS ALTIS) Præsepe, & præsepium,
 locus dicitur non is solum, in quo iumenta, cæterâque
 huiusmodi pascuntur, sed omnia loca clausa, in quibus
 animalia continentur. Virgil. 1. Æneid. Ignauum fucus
 peose a præsepibus arcem. Quidâ tamen præsepium prop-
 riè locum esse voluit, in quo pabulum animalibus
 præbetur. Plautus metaphorice de loco, in quo homi-
 nes pascuntur. Curcul.

Tormento retineri non poterit ferreo,
 Quin recipiat se huc esum ad præsepium suum.

Huc item accommodari potest proverbium de Epicu-
 reis. ἐν τῆς αὐτῆς οἰοῦντες ἰδὲ οὐδὲν, qui ex eodem
 præsepi ederunt, & ijs, qui eandem doctrinam hauserunt,
 & in eodem ludo fuerunt instituti. Et, alijs præse-
 pibus, vnde equorum magnitudo monstratur.

IVBET ORDINE DVCI OM. TEVCRIIS) Pro meri-
 tis singulorum. Et quidem ex trecentis optimis dele-
 git meliores, eosque purpureis, & aureis ornamentis
 ornari iussit pro regia magnificentia.

ALIPEDES) quasi alas in pedibus habentes. Etenim
 equus animal ad celeritatem, cursumque idoneum in-
 primis.

AVREA PECTOR. TECTI AVRO, MAN. AVRVM)
 Repetita sæpius voce, quæ significat rem ornamenti
 plenam, & qua mortales vti consueverunt, cum aliquid
 illustrare voluerint, & plurimum ipsis splendoris affer-
 re, locum hunc ornauit. * Vide 4. Æneid. de Didone, cui phare-
 tra ex auro, &c. Huiusmodi lepos est etiam apud Nasorum 2. Meta-
 morph. de curru Solis.

Aureus axis erat, remo aureus, aurea summa
 Curuatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

SPIRANTES NARIBVS IGNEM) Tiberij equum nar-
 rat historia ἐκ τῶν αἰώνων ἀπὸ τοῦ θεοῦ γεννηθῆναι, Lib. 12. de equis
 folis, lucè: quæ elatis naribus efflant.

ILLORVM DE GENTE) Tales equos Anchisen ha-
 buisse Homerus indicat, Iliad. 6.

Τῆς γὰρ τοῖ γενεῆς, ἢ παρὰ τὴν ἐνυπόστατα ζῆυς
 Δῶξ' ἤϊος ποινὴν γαστριμίδεος, ἀνεκ' ἀειστος
 Ἴππων ἑσσοί εἰσιν ὑπ' ἠὲτ' ἠελίου τε,
 Τῆς γενεῆς ἐκλε-φεν ἀναξ' ἀνδρῶν ἀρχαίης
 Λαβὼν λαομὲνδ' ὄϊος ὑποσχῶν θύλακας ἱππῆος.

HEV STIRPEM INVISAM, & fati contraria nostris
 Fata Phrygum. num Sigeis occumbere campis?
 295 NUM CAPTI POTVERE CAPI? num incensa cremauit
 Troia viros? medias acies, mediosq; perignes
 Inuenere viam. at, credo, mea numina tandem

DÆDALA CIRCE) Dædalam à varietate rerum ar-
 tificiorumque dictam esse apud Lucretium terram, a-
 pud Ennium Mineruam, apud Virgilium Circeam, faci-
 le est intelligere, cum græcè δαῖδ' ἀλ' ἐν significet varia-
 rē. ait Festus. Potest item hoc nomen à præstantissimo
 fabro ductum esse, de quo initio 6. Æneidos.

SUPPOSITA DE MAT. NOT. FVR. CREAVIT) Va-
 res iste venerabilis varia modò verba modò sensus fi-
 gurando, multum latinitati leporis adiecit: qualia sunt
 hæc, Supposita de matre nosbos furata creavit, vt ipsa crea-
 uerit, quos creati fecerit, te piddaque recentem Cæde locum:
 cum locus recens cæde nouè dictus sit. Et, Hæc ait, &
 socy cesserunt a quore inisso, pro eo, quod iussi cesserunt. Et,
 cæso spū furus sanguine flammæ, qui ex cæsis videlicet
 profunditur. Vota deum primo victor soluebat Eoo, pro,
 quæ dijs vota sunt. Et me consortem nati concede sepul-
 chro. Alius dixisset, Et me consortem nato concede sepul-
 chro. Et, Illa viam celerans per mille coloribus arcum. Id est,
 per arcum mille colorum. Lege cætera Macrob. Satur-
 nal. lib. 6. cap. 6.

INACHIIS AB ARGIS) Non temerè hoc epitheton
 adiectum. Argi enim plures sunt, quod docet Ser-
 uius.

SICVLO AB VSQVE PACHYNO) Tria sunt Siciliae
 promontoria Pelorus, Lilybæum, Pachynus, quod La-
 tium respicit, vt secundum illud Africam, primū Græ-
 ciam. Item, Pelorus septentrionem spectat Lilybæum
 ad Austrum pertinet, Pachynus brumali ortui obuier-
 tus est.

STETIT ACRI FIXA DOL.) Quod solet esse cogi-
 tantium.

TVM QVASSANS CAPVT) Quassare, seu mouere
 caput, gestus est irascentis, aut minantis, aut lamentan-
 tis. Libr. 12. Ille caput quassans, non me tua feruida terrent
 Dicta ferrox. Lucret. lib. 2.

Iamque caput quassans grandis suspirat arator,
 Crebrius incassum magnum cecidisse laborem.

Plaut. Trinum. quid quassas caput? Ch. Cruciatu cor
 mibi, & metuo. Homer. Odys. εὐνήϊος δὲ κίρα πρῶτι
 ὄν μὴθ' ἰσάλο θυμῶν. vt demonstratur, qualem sit oratio-
 nem habitura, dum quassat caput, iracundam vtiq; &
 furiosam.

EFFVDIT PECTORE DICTA) Verè effudit magis
 quam exprompsit. Sedatus animus loquendo quæ vult
 loquitur: ira inflans, præ impatientia moræ & effun-
 dit, & effudit multa, quæ taceri potuerant, aut breuius
 dici, & consideratius.

Fessa

Fessa iacent: odiis haud exsaturata quieui.
 Quin etiam patria excussos infesta per vndas
 300 Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.
 Absumpta in Teucros vires cæliq; marisque.
 Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 Profuit? optato conduntur Tibridis aluco,
 Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
 305 Immanem Lapithum valuit: concessit in iras
 Ipse Deum antiquam genitor Calydonia Dianæ:
 (Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?)
 Ast ego magna Iouis coniux, nil linquere inausum
 Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
 310 Vincor ab Ænea. quod si mea numina non sunt
 Magna fati, dubitem haud equidem implorare quod vsquam est.
 FLECTERE SI NEQVEO SVPEROS, ACHERONTA MOVEBO.
 Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis,
 Atque immota manet fati Lauinia coniux:
 315 At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
 At licet amborum populos excindere regum.
 Hac gener, atque socer coeant mercede suorum.
 Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo:
 Et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
 320 Cisseis prægnans ignes enixa iugales:
 Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
 Funestæq; iterum recidiua in Pergama tædæ.

HEV STIRPEM INVISAM) Oratio hæc veneni, &
 pestilentia plena est, (quemadmodum de quadam ora-
 tione sibi lecta pronuntiat Catullus) cuius argumen-
 tum proponi istis Senecæ verbis potest, quæ, ni fallor,
 etiam ipsi Iunoni ab eo tribuuntur.

—vinaces ages
 Violentus iras animus, & sanus dolor
 Aeterna bella pace sublata geret.

Furentis præ ira, vindictamque spiratis faminae ideam
 hic intueri possumus.

FATIS CONTRARIA NOSTRIS FATA) Qui cõtra-
 rijs fati dicuntur nasci, inter se inimicitias gerunt, vt
 nunquam quiescant, nec accipiant finem. Hoc asse-
 ritur ex Iunonis persona, atque hoc firmatur etiam, fa-
 tis deos gubernantibus agi. Ait igitur Iuno: Heu, quod
 fuit altissimi doloris signum, vt vinceret gemitus vo-
 cem. Dehinc ait, doleo, quod fati meis obuiam veniãt
 Troianorum fata contraria. Quod quum ita sit, obti-
 nere procul dubio debuerant fata mea, & æmulos no-
 cendo peruincere. Ecce ipsi cum dolore meo superio-
 res sunt, & quidquid inimica cogitare potuit, constan-
 tia, & felicitate vicerunt. Donatus.

Oporet vt oratio pathetica aut ad indignationem,
 aut ad misericordiam dirigatur: quæ à Græcis οἰδῶς, καὶ
 δ' εὐνοίας appellantur. Horum alterum accusatori neces-
 sarium est, alterum reo. Et necesse est initium abruptum
 habeat, quoniam fati indignantibus leniter incipere
 non conuenit. Ideo apud Virgil. lib. 10. Iuno sic incipit.
 Quid me alta silentia cogis Rumpere? Et alibi. Ment' inco-
 pio desistere victam? Et alibi, Heu stirpem inuisam, &c. Et

A Dido. moriemur inuitæ? Sed moriamur, ait. Eadem. pro Iupi-
 ter, tibi Hic, ait. Et Priamus. At tibi pro scelere, exclamat, pro
 talibus ausis. Nec initium solum tale esse debet, sed omnis,
 si fieri potest, oratio pathetica: & breuius sententijs, &
 crebris figuratū mutationibus debet velut inter æstus
 iracundia fluctuare. Vna ergo nobis Virgiliana oratio
 pro exemplo sit, Heu stirpem inuisam. Initium ab ecpho-
 nesi. Deinde sequuntur breues interrogatiunculæ,

Num, Sigeis occumbere campis?
 Num capti potuerere capi? num incensa cremauit
 Troia viros?

Deinde sequitur hyperbole.

Medias acies, mediosq; perignes
 Inuenere viam.

Deinde Ironia.

At, credo, mea numina tandem
 Fessa iacent: odiis haud exsaturata quieui.

Deinde ausus suos inefficaces queritur,

—per vndas
 Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.

Secunda post hæc hyperbole.

Absumpta in Teucros vires cæliq; marisque.

Inde dispersæ querelæ.

Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 Profuit?

Iungitur argumentum à minore, vt pathos augetur:

—Mars perdere gentem

Immanem Lapithum valuit.

Minor scilicet persona: ideo illud sequitur.

Ast ego magna Iouis coniux.

Deinde, cum causas quoque contulisset, quanto impetu dea dixit?

In felix, quae memet in omnia verti. Nec dixit, non possum perdere Aeneam, sed vincor ab Aenea. Deinde confirmat se ad nocendum: & quod proprium est irascentis, etsi desperat perfici posse, tamen impedire contenta est.

Fletere si nequeo superos, Acheronta mouebo. Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis: At licet amborum populos excindere regum.

Post haec in nouissimo, quod irati libenter faciunt, maledicit.

Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo. Et protinus argumentum a simili conueniens ex precedentibus: nec face tantum

Cisseis prognans ignes enixa iugales. Vides quam saepe orationem mutauerit, ac frequentibus figuris variauerit: quia ira, quae brevis furor est, non potest vnum sensum continuare in loquendo. Macrobius lib. 4. Saturnal. cap. 2.

A persona rei incipit, per contemptum & exprobrationem. Ostendit autem facinoris indignitatem: cum Troiani etiam naturam ipsam superauerint. Incensi sunt, non tamen cremati. Capti: non potuerunt capi. Neque ignis, neque aqua retinuit. Vires omnes terrae, ac caeli minores ipsi. Exemplum ponit Dianam, vt lib. 1. Palladis. Tandem animi iniquitatem in conclusione, Non rumpam fata: at differam. Et, Sanguine Troiano, ac Rutulo dotabere virgo. Scalig. Poet. lib. 3. cap. 24.

NVM CAPTI POTVERE CAPTI) Hoc ex Ennio sumptum est. Annal. 10. cum de Pergami, loqueretur. Versus hi sunt.

Quae neque Dardanijs campis potuerit perire, Nec cum capta, capi, nec cum combusta, cremari.

Ad quod etiam respexit Petronius illo versu. Ibat inuictus capta, dum Troiam capis. [Agit de ego durateo, in quo cum periculo capitis inclusi latebant Graeci] Luctet, interea perperet amarum Absinthii laticem, deceptaque non capiatur. Solent ita loqui veteres auctores, quod plurius exemplis demonstrat Titius. lib. 8. cap. 21. * Adde Horat. lib. 2. epist. Graecia capta ferum victorem cepit. Catull. Nequidquam tacitum cubile clamat. Cic. in Verrem si tacent, satis dicunt. Et i. Catilin. cum tacent, clamant. Euripid. Alece. καὶ τὸ πρὸς τῶν ἀνδρῶν ἐπιπέτασθαι ὑποκρίσασθαι τὸ μὴ εἶναι ἠερῶν.

MEDIAS ACIES. MED. PER IG.) Quod magis dolendum est mihi, quia per medias acies, perque medias flammam, tanquam nihil obstiterit, tuti, securique transierunt, quod fuit felicitatis illorum, vt abscessisse potius otiosi, quam fugisse territi videantur. Eualerunt igitur pericula duo, quibus grauius nihil est. Ruptae sunt acies, incendia vanuerunt, inuictus est exitus conseruationis ipsorum, vbi sperabatur interitus. Quod dixit, medias acies, & medias flammam, sibi maiorem cumulum doloris expressit: magnum enim non esset, flammarum terminos, aut fines exercitus euasisse, e medio autem euadere difficillimum. Donatus.

AT CRED. M. NVM. FESSA) Nec fatigata destitit, nec fatiata requieuit. Et est ironia, iratae conueniens.

PATRIA EXCVSSO) Mirabiliter positum: quicquid enim excutitur, vim testatur, quam ferre non potuit: & ad hoc excutitur, vt cum sua pernicie cadat. Donatus.

QVID SYRTES, AVT SCYLLA MIHI) Ego illis inuitabilia obieci, illa, eos ad optata duxerunt, in tantum, vt ulterius nec me timeant, nec minas ponti formidēt. Per istiusmodi comparationem ostendit cumulum

A doloris sui, dum cerneret inimicos suos, superatis tot discrimibus pelagi, ac terrenis, defēdi placiditate fluminis, ac regis amicitia. Donatus. Ac si diceret, inquit Seruius, iam quae sua natura solent nocere, me rogante minimē obfuerunt, quod indignissimum est.

SECVRI PELAGI ATQVE MEI) Lib. 1. Aeneid. securus amorum Germanae. Tacitus Annal. 17. Non modō iacētia, & plana urbis loca, sed secuta huiusmodi casuum impleuit. Apud poetas leges, fama, fortuna, poenae, venia, futuri, &c. securus. f.

MARS PERDERE GENTEM) Morte suo ab exemplis quoque iras suas accendit, & inducit minores deos ad plenum se defendisse. Atque vt hoc grauius faceret, addidit commemorationem a persona sua. At ego magna, &c. Donatus.

Pirithous Lapitharum Rex, cum uxorem duceret, vicinos etiam populos Centauros sibi cognatos, & deos omnes, excepto Marte, ad conuiuium vocauit: inde iratum numen immisit furorem, quo Centauri, & Lapithae in bella venerunt. Seruius.

CONCESSIT IN IRAS CALYD. DIANAE) Oeneus Calydonis rex, de primitiis omnibus numinibus sacrificauit, excepta Diana: quae irata aprum immisit, qui cuncta vastabat, donec a Meleagro occideretur. Concessit autem ideo dixit, vt ostenderet, minora numina, nisi impetrauerint, non posse nocere. Statius de Venere. Insundum nata concessit honorem. Seruius. * De hoc apud Meleagro, & alios, qui ad eum occidendum conuenerint, tota demique fabulam disertè explicatum habet Apollodori lib. 1. quem lege, & Onidium Metamorph. 8.

QVOD SCELVS MERENT.) Scelus pro poena posuit, ab eo quod praecedat, id quod sequitur: vt, scelus expendisse merentem. Seruius.

NIL LINQVERE INAVSYM QVÆ VOTVI) Venustum vsum particulae huius possum, apud poetas, copluribus exemplis demonstrat Canterus lib. 2. c. 2. Et nos alieni in hisce Symbolis eius labore vsi sumus.

VINCOR AB AENEA) Alibi Maro, mortali vincor ab hoste: vt poeta graeco epigram. οἱ μοι ἐπὶ δῆμιτῳ λέτομακ ἀθάρτ. German.

FLECTERE SI NEQVE SVP. ACHER. MO.) Hoc versu vrentur, quibus certum est, facinus aliquod peragere per fas, & nefas, quo iure qua iniuria, aut deo adiuuante, aut diabolo. Quo genere hominum nihil potest inuenire detestabilis: qui animam suam venalem habent pro teruntio, aut vno asse, pro qua dei filius vitam, & sanguinem dedit. Antiqui dicebant Acheruns Acheruntis. Plaut. Trinum. Acheruntis ostium in nostris est agro. Capt. Verum enim numero, nulla adeque est Acheruns. Et loco aduerbij ibid. Facio ergo, vt Acheruntis cluvas gloria. Vidi ego multa saepe picta quae Acheruntis fiuent. Luctet. lib. 3. infernas animas Acherunte vagari. De hoc fluuio Natal. lib. 3. cap. 1. f.

AT TRAHERE, ATQVE MORAS) Ostendit deos retardare fata, non penitus tollere: vt, Troiam nec fata vetabant Stare, decemque alios Priamum superesse per annos. Haec Seruiana est interpretatio, ad quam confirmandam, ipsamque Virgilij locum illustrandum, quadrat apertissime, quod responder apud Herodotum lib. 1. Pythia legatis Craesi, missis exoptulatum cum Apolline, a quo rex bello suscipiendo in fraudem impulsus esset, ita vt vinceretur, & in Cyri potestatem veniret, cum tot eum, Apollinem inquam, muneribus ante, tanque splendide coluisset, seseque Persarum potentiam, fretus eius responsis, euersurum sperauisset. Hoc igitur Pythia Lydis illis responsum dedit. Sortem fato destinatam defugere, deo quoque est impossibile. Craesus autem quintae retro etatis crimen luit (hoc est, tritani Gy-

gis, a quo quintus numerabatur Craesus) qui quum esset facelles Heraclidarum, mulieris dolo inductus, dominum interemit: illiusque dignitate positus est, nihil ad illum pertinente. Verum Apollo cum studuerit, vt haec Sardiū clades liberis Craesi, non ipsi Craeso contingeret, tamen transferre fata non potuit. Sed quatenus illa permiserunt, annexus est, acque ei gratiam retulit, vt pote dilata Sardiū expugnatione tres annos. Vt hoc Craesus dicat, tribus annis ferius, quam fata destinarant, se fuisse captum.

AMBORVM REGVM) Latini soceri, Aeneae generi, vt statim sequitur.

SANGVINE TROIANO, ET RVTVLO) Nomen habent Rutulorum hostes Aeneae, cum, vt patebit, multi praeterea populi sese cum Rutulis, Turnoque coniunxerint.

BELLONA PRONVBA) Pronuba dici, ait Donatus, quae in obsequio nubentis sunt, quae scilicet nubentes domum mariti deducunt, & comitantur. Festus, Pronuba adhibebantur, inquit, nuptiis, quae semel nupserunt, causa auspicii, vt singulare perseneret matrimonium. Tertullianus in Exhortat. ad castitatem. Monogamia apud Ethnicos in summo honore est, vt & virginibus legitime nubētibus vniura pronuba adhibeatur: sic auspicii initium est. Seruius in Schedis, Varro pronubam dicit, quae ante nupserit, & quae vni tantum nupserit. Catull. in Epital. vt notat Scalig. in Fest.

Vos vnus senibus bone Cognita bona femina, Collocat puellulam.

NEC FACE TANTVM CISSEIS PRÆGNANS) Regina Hecuba filia fuit, secundum Euripidem, Cissei, quem Virgil. sequitur, secundum Homerum, Dymatis. Facit enim Asium fratrem Hecubae Dymantis filium. Haec se facem parere in somnis vidit, & Paris creauit, qui causa fuit incendij. Ergo hoc dicit, Talis erit Veneris partus. Nam sicut per Paris Troia consumpta est: sic per Aeneam reliqua Troianorum. Seruius. * Huius facis meminit Euripid. in Troadibus, Latinus Tragicus apud Cic. 1. de Diuina. ipsamque Hecubam apud Senecam in Troade.

Non cautus ignes Ithacus, aut Ithaci comes Nocturnus in vos sparsit, aut fallax Sinon: Mens iste ignis est: facibus ardetis meis Onidius quoque in epistola Paris ad Oenone.

Marris adhuc vtero partu remorante tenebat, Tam grauidus iusto pondere venter erat. Illa sibi ingentem visa est sub imagine fomni Flammiferam pleno reddere ventre facem. Tercita consurgit, metuendaque noctis opacæ Vifa seni Priamo, vatibus ille refert. Arsurum Paris vates cauit libi igni. & Virgil. in sum lib. 10. & face pregnans Cisseis regina Paris creat.

Hæc vbi dicta dedit, terras horrenda petiuit: Luctificam Aleæto dirarum ab sede fororum, Infernisq; ciet tenebris. cui tristia bella, Iræq; insidiæq; & crimina noxia cordi. Odit & ipse pater Pluton, odere sorores Tartaræ monstrum, tot sese vertit in ora: Tam fauæ facies, tot pullulat atra colubris. 325 Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur: Hunc mihi da proprium virgo fata Nocte laborem, Hanc operam, ne noster honos, infractæue cedat Fama loco: neu connubiis ambire Latinum Aeneadæ possint, Italosue obsidere fines. 330

Cum igitur apud Euripidem Helena se causam non fuisse belli Troiani, exitijq; illius praclaræ urbis ostenderet velle, primamque Hecubam sustinere malorum illorum causam dixisset, quae Paridem pepererat, addidit, assignari debere causam illam secundo loco Priamo, qui infantem eum non necauisset vt facere ipsam debere a Cassandra filia obscurè admonitus fuerat. Nā fax illa cruoris plena, quam ipsa furore percita praedicauit, nihil aliud significabat, quam futurum puecum illum, qui natus erat, vel cuius partus appropinquabat, si creuisset, causam maximorum incendiōrum, interitusque demum patriæ, &c. Lege Victor. lib. 29. cap. 5.

IGNES ENIXA IVGALES) Enixa dicuntur feminæ nitendi, hoc est, conandi, & dolendi labore perfunctæ, seu quod vinculis quibusdam petuili, quibus implicarentur, fuerint exsoluæ. Nexum enim dicitur arctum, & colligatum. Plaut. Amphit. id probat, dicens: Vno vt labore exsolueret arumnas diuas, de duplici partu loquitur Alecton, Iphiclis videlicet ex Amphit. & Herculis ex toue concepti. Nonius.

QVIN IDEM VENERI PARTVS SYVS) Iniariosa comparatio: nam Veneri Hecubam, Paridem Aeneae, Helenam Launiæ comparat. Aeneas qui partus est Veneris, erit Veneri matri, vt Paris Hecubæ, & Launiæ erit Troianis istis aduenis Helena, cuius scilicet causa extrema patientur. Hoc supra clare expressit, cum dixit, Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo. Et versu vltimo. Fumæq; iterum recidiva in Pergama cade.

ET PARIS ALTER) Manifesto significat, vita & factis futurum illi delicato, & libidinoso similem Aeneam, vt ipsum ita exprimeret, vt non facile ab illo distinguere posset. Eodem pacto Andromacha apud Euripidē Troadibus, cum Hecuba loquens ait, δ' εὐρεος ἄλας, cum & ipsa idem ostendere velle, inuentum, inquam esse, qui sceleratum illum hominem, & impurum imitatus esset, ac factum illius improbissimum in altera ipsius filia reddidisset. Verba Andromachæ sunt, magno dolore commotæ. καὶ θεὸς ἀλλοτρίης ἄλας οἷς εἶνε δ' εὐρεος πῦρ δ' εὐρεος οἷς. Duxit igitur hoc quoque e graeco sermone Latinus poeta: mirificeque id expressit: neque id tantum hoc loco, verum etiam altero, hoc eodem opere, cum scilicet cecinit, muris ierum imminet hostis Nascentis Troia, nec non exercitus aliter. Sed etiam in pastoralis carmine, Alter erit tum Tiphys, & altera que vebat Argo. Victor. lib. 28. cap. 7.

RECIDIVA IN PERGAMA) Lib. 4. etiam recidiva vocauit. Et recidiva manu passissem Pergama vitis, vbi explicauimus hoc verbi. Vicitur & lib. 10. Dum Latium Teucri, recidivaq; Pergama querunt.

- 360 O genitor? nec te miseret nataeque, tuique?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine praedo?
An non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
Ledaemque Helenam Troianas vexit ad arces?
- 365 QUID VVA SANCTA FIDES, QUID CVRA ANTIQVA TVORVM,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Fauni que premunt te iussa parentis:
Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
- 370 Dissidet, externam reor, & sic dicere diuos.
Et Turno (si prima domus repetatur origo)
Inachus, Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.

AC DVVM PRIMA LVES) Antequam eam furialis A
lyes incendio robustiore inflammaret: antequam ossa
rius, ac medullas venena plenissime possiderent, verba
cum marito habuit, nec lacrymae deerant, ut matris of-
ficio super filia fungi videretur potius, quam furore
praecipitata nescire quid diceret, Donatus.

VDO VENENO) Hypallagen vult esse in sensu Ser-
uius. Veneno vdo, quod est de vdo corpore. Namque
serpentum vda sunt corpora, adeo, ut qua eunt, viam
humore designent. German. explicat *ύρρη*, ut Plato in
Sympoſ. sub persona Agathonis Amorem *ύρρη* esse co-
tendit.

PERTENTAT SENSVS) Vox poetae familiaris. Su-
pra, tremor pertentat equorum Corpora. Item lib. 1. Latona
tacitum pertentant gaudia peſſum. Et lib. 5. blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem. German.

ATQVE OSSIB. IMPLICAT IGNEM) Aeneid. 1. De
alio quodam igne loquitur, quem Cupido ossibus Di-
donis implicaret.

ANIMVS TOTO PERCEPIT PECTORE FLAM.) Ca-
tull. de nupt. loquens de Ariadna, & Theseo.

Non prius ex illo flagrantia declinavit
Lumina, quam toto concepit pectore flammam
Funditur, atque imis exarsit tota medullis.

MOLLIVS, ET SOLITO MATRVN DE MORE) Id
est iracundie, ut interpretatur Seruius, nam hoc est ma-
trum de more. Mixta asperitate loquebatur. Nam pau-
lo post vero furore quarietur.

MVLTA SVPER NATA LACRYMANS) A-
eneid. 1. Multa super Priamo rogians, super Heitoris
multa.

EXVLIVS NE DATVR) Apud maritum locutura
de filie connubio mater, non debuit uti principio: tunc
enim sunt necessaria, cum apud extraneum verba su-
mus facturi, ut attentum, benivolentem, docilemque red-
damus. In praesenti vero attentum, cur faceret, cum La-
tinus causam nosset? Benevolentem cur, cum negotio fi-
liae, utpote pater, non esset nociturus? Docilem quo-
modo, cum ab eo ipsa sciret? Haec Donatus, a quo mox
longa subiicitur huius rotius orationis paraphrasis,
quam lege, si videtur.

DVCENDA LAVINIA) Ducij vxor dicebatur, quae ex
paterna domo in mariti domum deducebatur. Ei au-
tem deductioni qui praerant deus, Domiducus voca-
batur. Vide Comment. Hotomanni in verba Iuris.

* Non solum ducere uxorem, sed etiam quampiam domum ducere, est
deducere probus, est elegans sermo est. Terent. Haecyra. Vt ad pauca te-
deam, uxorem deducit domum. Tibull. Vt iuueni primum virgo
deducta marito.

NEC TE MISERET NATAEQUE, TVIQUE, NEC
MATRIS) Ex triplici misericordia qua caret Latinus,
triplicem illius crudelitatem vult insinuare, atque ita
summè crudelem, Et quomodo hic alienis fidus, qui
suis hostis?

PRIMO AQUILONE) quae prima navigandi
facultas dabitur. Secundo vento navigandi occasione
oblata.

PERFIDVS ABDVCTA VIRGINE PRAEDO?) Praedo
hic *ραμολύππος* in Epig. vi & de Medea Pindar. Pyth.
Ode 4. *αλέψεν τε μηδ' εἶπεν, οὐδ' ἀνὰ τ' ἑλπίδο φόνειν.* Et Ly-
coph. *ρομαίολύππος.* German.

AN NON SIC PHRYGIYS PASTOR) Horat. Ode 15.
lib. 1.

Pastor cum traheret per freta navibus
Idaeis Helenam perfidus hospitiam.

Quem in locum sic Lambin. Pastorem vocat, fuerat
enim in monte Ida expositus propter Hecubae som-
nium, & a pastore quodam educatus Eum postea a pa-
tre cognitum, receptumque, duce Venere Lacedaemo-
nem profectum esse, & a Menelao hospitio perhonor-
fico acceptum, eius vxori Helenae incontinentius, quam
hospitem decebat, oculos adieciſſe, eamque raptam in
vrbem Phoeniciae Sidonem primum, deinde Troiam
aduexisse, cum alij complures tradunt, tum Homeri in-
terpres scribit Iliad. λ. Apud Homerum autem sic loqui-
tur Paris, eo quem dixi libro,

Οὐ γὰρ πῶτό τις μὲ δ' ἔραος φρένας ἀμφοτέρων·
οὐδ' εἴ, ὅτε σε κερτέρων λακεδαίμονος ἔξ' ἐπέσεινῃς
Ἐπ' ἄρον ἀπὸν ἄλλας ἐν πύλλοις ὀροισι νέεσσι.

Quorum versuum haec ferè sententia est. Nunquam
enim antea mihi amor mentem ita occupavit, ne tum
quidem, cum te primum è Lacedaemone raptam na-
uibus Troiam aduexi. A simili exemplo Troiana gen-
tis. Quasi verò, quia Paris Helenam alienam coniugem
abduxit, Aeneas istuc ipsum sit facturus. Exempla sunt
dissimilia. Paris rapuit vi, & quidem alterius uxorem,
cum magna iniuria. Aeneas vltro Latinus filiam suam
innuptam obtulit. Neque verò in Latium eo consilio
venit: sed ut illic sedem figeret. Montfor. * De raptu He-
lene extat Coluthus poetae Graecus. Vide 1. Aeneid. Pergama cum pete-
ret, in concessis que hymenaeos.

Et

ET CONSANGVINEO TOTIES. D. DEX. TVR.) Antea A
incausavit ut crudelem, nunc etiam ut perfidum repre-
hendit.

SI GENER EXTERNA PETITVR DE GENTE) Cum
edita Regi Latino fors fuisset, debere ipsum externo
viro filiam in matrimonium dare, Turnus autem,
quem generum Amata regina malebat, Italus esset,
diuinaeque auctoritate, (cui repugnari non potest) à
nuptiis illis excludi videretur, ipsa, ut pacem disturba-
ret, & viri sui animum à consilijs illis reuocaret, vnum
hoc, quod maximè distabat, ac voluntati suae aduersa-
batur, tentare, ac labefactare conata est. Ipsa igitur
dixit, aliam esse notionem vocabuli, *εξωτερικος*: intelli-
gitque illo cunctos, qui ipsius ditionis non forent: nec
regno ipsius parerent: & non tantum alienigenas, &
in longinquis terris natos. Praeterea cum post obitum
Agidis Lacedaemone regè creati oporteret, Diopithés-
que augur gradu illo honoris Agesilaum exturbaret,
quem graues, & sapientes viri propter eximiam adole-
scentis virtutem probabant, fretus oraculo, admonen-
te, Spartiaras, & quae sequuntur. Infra. Argumentata
est igitur Amata à definitione, cum docuit, Turnum
non esse repudiandum generum. Modum autem hunc
argumentandi pluribus, & illustribus exemplis Aristot.
lib. 2. de arte dicendi declarauit, Victor. lib. 26. cap. 5.

De qualitate transit ad definitionem. Nam vult
Turnum extraneum esse definire per callidam argu-
mentationem, quia imperio Latini nò subiaceat, quum

oraculum de Latinis omnibus cauerit. Postea etiam
huic occurrit, Turnum Graecum esse, ab Acrisio ortum
commemorans. Seruius.

ET SIC DICERE DIVOS) Alludit ad dictionem, quae
saepe ut Graecis *ὄραμα*, pro oraculo, & deorum respon-
so vsurpatur: fortè quod oracula Graecis etiam *λόγια*
dicuntur. Lilius lib. 8. ab V. C. Anito ab Tarentinis in
Italia data dictio erat, cauteret Acherusiam aquam,
Pandoliamque vrbem: ibi fati eius terminum dari.
Attius in Artorum iudicio. *Aperie fatum dictio, si intel-
ligas.* Et Pacuvius Peribaca. *Flexa, non falsu nautumare
dictio Delphis solet.* German.

PRIMA REPERTATVR ORIGO) Virgil lib.
1. Aeneid. *O dea, si prima reperens ab origine pergava.* Ouid.
1. Metamorph. *primaque ab origine mundi.* Propert.
lib. 3. eleg. *Nunc mihi, si qua tenes, ab origine dicere prima
In ipe.*

INACHVS, ACRISIVSQUE PATRES) Dra-
nac Acrisij regis Argiuorum filia postquam est à Ioue
vitiata, pater eam intra arcam inclusam praecipitavit
in mare: quae delecta ad Italiam, inuenta est à piscatore
cum Perſeo, quem illic enixa fuerat, & oblata regi Pi-
lumno, qui eam sibi fecit uxorem, cum qua etiam Ar-
deam condidit, à quibus Turnum vult originem duce-
re. Seruius.

MEDIAEQUE MYCENAE) media Graecia. Tur-
nus à maioribus non est Italus, sed Graecus potius, et-
gò externus.

- 375 His vbi nequicquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt: penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum verò infelix ingentibus excita monstris,
Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceum quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
- 380 Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis fertur spariis: stupet inficia turba,
Impubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagae non cursu segnior illo
Per medias vrbes agitur, populosque feroces.
- 385 Quin etiam in sylvas, simulato numine Bacchi,
(Maius adorta nefas, maioremque orsa furorem)
Euolat, & natam frondosis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tædāsque moretur:
Euce Bacche fremens, solum te virgine dignum
- 390 Vociferans. etenim molles tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.

HIS VBI NEVICQVAM DICTIS EXPERTA) Vbi vidit C
se vidit, & littori locutam.

INGENT. EXCITA MONSTRIS) Monstra credo acci-
pienda, quae animo eius obiecterentur imagines, quaeque
ipsa sibi infans dolore percita fingebat.

SINE MORE FVRIT) sine exemplo.

LYMPHATA) quasi nymphata, percussa furore
lympharum, seu Nympharum, sicut ceritos à Cerere
dicimus. In Graecia commota mente quos *νυμφολήπτες*

appellant, ab eo lymphatos dixerunt nostri. Varro lib.
6. de ling. Lat. Vim huius verbi perspicue, nec indocte
sic declarat Delius in Herculeum Oetaum Senecae.
Lymphatus, qui mente ab alienata furere cepit. Ro-
mani, inquit Nonius, Ceritos, vel larvatos vocarunt,
quod Cereris, aut larvarum incurſione animo vexa-
rentur Graecis, *νυμφολήπτες*, Latinè lex. n. fecerunt. Lym-
phatos enim Varro ait, quasi Nympharum spiritu con-
reptos. Sicilicet credebant Nymphas iratas, si conspi-
cerent

YYY

cerentur, perpetuo hominem furorem multare, ut do- cent Festus in Lymphæ, & Helychius in νεμφοδύνατοι. Quare, ut refert Scholiaſtes, à Theocrito δεμας δεμας potentes diuâ dicuntur.

CEV QVONDAM TORTO) De hoc ipſo ludi genere, & in re ſimili, agitatione mentis, non corporis, ut hic Amata agitatur, Tibull. eleg. 5. lib. 1.

Namque agor, ut per plana citius ſola verberare turbo. Quem celer adſuevit verſat ab arte puer.

Fiebat turbo plerumque è buxo. Habentur mentio, inquit, Pierius lib. 48. turbinem in memoriam attraxit, quia turbinis concitatio ab habena eſt. De hoc autem Græci, Latiniſque potius, quàm Ægyptij, quantum inueſtigare potui, meminerunt. Lege reliqua in Frano, & deſcriptionem ludi huius non illepidam. * In carmine Tibullij ſcribendum cenſet Achilles Statius turben non turbo, ſecurus aſtutorem carſium. Notas etiam imitationem Theocriti ex Pharmaceutria, in Ciſtellaria idem vult meretricis, iſtis verbis, Mihi iſtum hominem vellem dari, ut ego illum verſarem. Sappho verbo verſare uſa eſt in eodem genere. Εἶπας δὲ ἀντὶ μὲ ὁ λυσιμελής δοῖν.

VACVA ATRIA) ampla, ſpacioſa. Sic lib. 2. Æneid. Porticibus longis fugi, & vacuâ atria luſtrat.

INTENTI LVDO EXERCENT) Fuiſſe aliquam artem huius ludi, & verba Tibulli oſtendunt, & Ouid. 2. Triſt. Hic artem nandi præcipit, ille trochi.

DANT, ANIMOS FLAGRÆ) plagæ, quas habentis illis, & ſcuticis coriaceis incutiunt pueri.

SIMVLATO NVMINE BACCHI) Talem patiebatur furorem, ut ſperaret ſe liberi ſacra celebrare: non enim ipſa ſimulabat, quod eſt ſanorum. Nam & paulo poſt dicturus eſt, Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi. Seruius.

TÆDASQVE MORETVR) Tædæ nuptiales è ſpina alba fieri ſolite, atque id eâ cauſa, quod in Sabinarum raptu, qui feliciffimè ceſſit talibus etiam tædis paſtores uſi erant, Præibat autem fax, ſive tæda, quod non niſi veſperi exortu antiquitus nubentes in viri deducebantur domum. Plutarch. quiſque fuiſſe faces ſcribit, quod is numerus maximè nuptiis conueniret. Hottomannus.

EVOE BACCHE FREMENS) Erant ſacris Bacchi, & Hymenæi propriæ voces εὐὸν & εὐὸν, ut in Troad. Euripid. Vnde εὐδὸν. German. Vide Catulli Galiambum.

Fama volat: furiiſq; accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit, noua quærere tecta.
Deſerere domos: ventis dant colla, comasq;
395 Aſt aliæ tremulis vlulatibus æthera complent,
Pampineasq; gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem feruida pinum
Suſtinet, ac natæ, Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torqueps aciem: toruūque repente
400 Clamat, Iô matres audite vbi quæque Latinæ,
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi iuris materni cura remordet:
Soluite crinales vittas, capite orgia mecum.

MOLLES TIBI SVMERE THYRSOS) Thyrfus haſta, cuius culpis ferrea, obtecta foliis hederæ, ſeu pampinis, propria Baccho. Cauſam in Baccho Phutuntus eſſe autumat, quod ebriorum pedes officium ſuum haud planè peragant. Alij putant, quod comotationes raro ſine rixa, & lite finiuntur. Quod culpis hederæ inuolueretur, cenſet Macrob. ſignificari, vinculo quodam patientiæ obligandos imperus furoris. Habet enim hederæ vincienti, obligandiſque naturam: vini verò calor ad furorem ſepe homines propellit. Gyrald. Synag. 8.

Thyrfus erat lancea, hederæ frondibus occultata, ut hederæ amicis metum tolleret: hoſtibus dolofa culpis laceæ vulnus inſingeret. Ab hoc thyrfu Bacchus thyrfiger, Bacchæ thyrfigera Latinis. Næuius in Lycurgo. Pergite thyrfigera Bacchæ cum Bacchica ſchema. Athenæus auream thyrfu lanceam in manu habuiſſe docet Liberum, cum de illo inquit, ἔργον ἐν χερσὶ χερσὶν Διὸς ὁλοχρον. Deltius Comment. in Oedip. Senecæ. * Catull. de nupt. Horum pars tecta quatiabant culpidè thyrfos. Thyrfos circumloquitur Eclog. 5. Et folijs lentas inexcere mollibus haſtas. Thyrfos eiſmodi geſtabant ſacerdotes in ſacris Bacchi. Σοφοκλέους, id eſt, thyrfu percuffi appellantur, qui in ſacris Bacchicis diuino furore concitantur. Inde Lucretius, dum ſe laudat, & gloriæ ſudio miſericordiam inſtammatum ſignificare vult, lib. 1. ſed acri Percuſſit thyrfu laudis ſpes magna meum cor.

SACRVM TIBI PASCERE CRINEM) Quod Maro ait eam Baccho crinem ſacraſſe, & nutriſſe, id ex antiquorum ſuperſtitione dictum eſt, qui hoc diis facere inſtituerunt, pro ſoſpice, ſecundaſque valetudine. Cenforinus de die natali. Quidam etiam pro cætera corporis bona valetudine, crinem deo ſacrum paſcebant. Quid ni enim Maronem interpretari videatur, cum eius verba vſurpet? Turb. lib. 7. cap. 14.

Eurip. Pentheo, ἱερός ὁ πηλοκαμμός, τῷ θεῷ δ' αὐτὸν τρέφο. Horat. Sat. 3. li. 2. quo me Solatus iuſſit ſapientē paſcere barbâ. Id autem incertus auctor epigrammatis εἰς φιλοσόφους, dixit τρέφειν πούρνους. Virſin.

Stat. 2. Thebaid.
— vbi caſta adoleſceret etas,
Virgineas libare comas, primosq; ſolebant
Excufare toros.

Vide, ſi lubet, quid ſuper hoc more crinem diis paſcendi, id eſt, alendi, mandauerit litteris ipſe multo litterariſſimus Germanus, quem iure optimo ſæpius adducimus.

Talem

Talem inter ſyluas, inter deſerta ferarum
405 Reginam Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi.

VENTIS DANT COLLA, COMASQVE) iactant colla Aſus perſea comis, quas venti diſſabant. Lib. 1. Æneid. dederuntq; comas diſſundere ventis.

TREMVL. VLV. ÆTH. COMP.) 2. Æneid. caua (cauadium) plangoribus ades Feminæis vlulant: ferit aurea ſidera clamor. Talia ſunt, reſonat magnis plangoribus, clamoribus aſter, vlulare propriè canum, & luporum eſt. f.

PAMPINEASQVE GERUNT) Cum Cerere Liber, & Libera initiis colebatur, & thiaſi vitium pampinis implexi gerebantur ab initiatis. Quare Tibullus vitem myſticam dixit. Turneb. lib. 29. cap. 32.

INCINCTÆ PELLIBVS) Georg. 4. Ambeuro, piliſis incinctæ pellibus ambe. Pelles quibus bacchantes tegebantur, ceruorum erant, vel hinnulorum. Græci veſpιδας vocant. Inde originem habuiſſe putantur, quod Bacchus ab expeditione Indica rediens, id genus pelles geſtabat. Vnde etiam nebrida ferre dicuntur, qui natura ſunt timidioreſ, aut vini amantes. Deſcripſit & Bacchi ſollemnia, & orgia lib. Annal. 2. Tacitus, magno cum toto hoc Maronis loco conſenſu, his verbis. At Meſſalina non aliâs ſolutior luxu, adulto autumno, ſimulacrum vindemiæ per domum celebrabat, vrgeri præla, fluere lacus, & fæmina pellib' accinctæ aſſultabant, ut ſacrificantes, vel inſanientes Bacchæ, ipſo crine fluxo, thyrfum quatiens, iuxtaque Silius edera vincens, gerere cothurnos, iacere caput, ſtrepere circumprociaci choro. German.

IPſA INTER MEDIAS FLAGRANTEM FERVIDA PINVM) Statius lib. 4. etiam de regina ſimillimè.

Postquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque, omnemque domum vertiſſe Latini,
Protinus hinc fuſcis triſtis Dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
410 Acrifioneis Danaë fundaſſe colonis,
Præcipiti delata Noto. Locus Ardea quondam
Dictus auis, & nunc magnum manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit: tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
415 Alecto toruam faciêm, & furialia membra
Exiit: in vultus ſe ſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugi ſarat, induit albos
Cum vitta crines: tum ramum innectit oliuæ.
Fit Calybe Iunonis anus, templique ſacerdos:
420 Et iuueni ante oculos hiſ ſe cum vocibus offert.

PRIMOS ACVISSË FVR.) Postquam viſa eſt ſibi bona icciſſe fundamenta furorum, ac tumultuum in ædibus regiis.

OMNEMQVE DOM. VERT. LATINI) impleuiſſe regiam perturbacione, confuſione maxima. Sed poeta dixit ſignificantius.

FVSCIS ALIS) μελανόπτερος. Et Epig. lib. 3. μελανοπέτερος εὐμενίδας.

ACRIFONEIS COLONIS) Acrifonæis vult Seruius re-

ſparſis ſubiò correpta caniſtris
Sylueſtris regina chori decurrit in æquum
Vertice ab Ogygio, triſidamq; huc triſtis, & illuc,
Lumine ſanguineo pinum deiſtat, & ardens
Ereſtam attonitiſ implet clamoribus urbem.

TURNIQUE CANIT HYMENÆOS) Dum ducebatur noua nupta domum mariti, interea canebatur hymenæus alternis, à pueris, & puellis.

SANGVINEAM TORQVENS ACIEM) lib. 4. Sanguineam voluens aciem. Oculos contorquebat ſanguine ſuſfectos, quales ſunt ira magna percitorum.

TORVVM CLAMAT) Ipſa tota.

SIVVA AMATÆ MAN. GRAT.) Si quidè me amatis, SOLVITE CRINALES VITTAS) Vittæ Matronarum, virginum, & Veſtalium erant, ſed aliæ, atque aliæ. Ouid. de matronis. Eſte procul vitta tenuis inſigne pudoris. Idem de Veſtalibus.

Ignibus Iliacis aderam, cum lapſa capillis
Decidit ante ſacros lancea vitta focos.

Vide plura lib. 2. Æneid. ibi, Virgineas auſi diuæ contingere vittas.

CAPITE ORGIA MECVM) Orgia vocabantur myſteria quædam, quæ niſi ab initiatis aut ſpectari, aut audiri fas non erat. Id quod vel Penthei, & Bacchi colloquium apud Euripidem declarat. Deductum autem nomen vel ἀπὸ τῆς ὀργῆς, à furore cum quo, vel ἀπὸ τῶν ὀργῶν, id eſt, à montibus, in quibus celebrabantur. Seruius ait, orgia apud Græcos omnia ſacra ſignificare, abuſive autem Bacchi.

STIMVLIS BACCHI) qualibus agitantur Bacchæ.

ferri ad Danae, non ad colonis. Sed pace Seruij ad colonis referendum eſt: nam patronymicum femininum, pro Acrifij filia, eſſet Acrifione, vel Acrifis Acrifidos, non Acrifionæus. Sed dicas fortè, Danaen cum Argolicis colonis non veniſſe, quibus cum vrbes condere potuiſſet. Fateor: atqui aduena ipſa atque Acrifione, id eſt, Acrifij filia, cur in Italia aſſumptos colonos de ſuo nomine Acrifioneos dicere non poterit, haud video.

Fabulam Acrifij, & Danaes lege Apollodori lib. 2. haud.

2. haud longè ab initio. Higyn. cap. 62. Eadem explicat Lucian. dial. Doridis, & Theridis Tom. 3. Ingeniosè hanc ipsam *μυθεορμιας* Delrius Aduersar. in Octauian Senecæ. Sed animi gratia demus illi aures, amabèd Acritum esse puto hominem magnæ eruditionis, quæ eruditio (hæc est Danaë filia eius) animo, & mente abdita larer, & quia mentis sedes caput est, in turri ahenea conclusa dicitur. Corporis enim arx, seu turris est caput. hæc eruditio later abdita, & quasi mancipata carceri, estque sterilis, & infœcunda, donec aureo imbre irigeretur, hoc est donec potentis alicuius munificentia foueatur, & excitetur: quod cum euenit, confestim hæc Danaë Perseum parit, qui saxificam Medulam interficat. Enimvero tunc erudito ista præmiis excitata, discussa tenuis fortunæ caligine, & effractis paupertatis compedibus, pariet liberos præstantissimos, videlicet libros, æterna sapientiæ monumenta à quibus ignorantia, & inficitia debellabuntur, ignorantia, inquam, quæ stupidos, hebetes, & plane saxeos homines redderit, hi libri quia per ora virum volitât, ideo alata talaria Perseo tribuuntur. Idè Andromedam ecto eripuisse fingitur: quia his monumentis salutaria vitæ hominum præcepta ab antiquis composita. ab interitu vindicantur. Andromeda namque *Ἀνδρῶν ἀνδρῶν κρημνῶν* formatur, & virum curans significat. Demum poætæ fabulantur Perseum vnâ cum Andromeda in cælum fuisse trãssatum: propterea quod huiusmodi scripta cû antiquotû illis placitis à se conseruatis perpetuo viuunt, & quodammodo immortalitatem consequuntur. Docemur itaque per hanc fabulam sine emolumentis, & præmiorum ope quantumuis clara ingenia iacere, ac delitescere. inquit ille. *Haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat Res angusta domi, & alius. Sicut Mæcenas, non deerunt, Flacce, Mæcones.* Nec frustra Musas Andronicus Diuæ Monetæ filias vocauit, vt & Higyn.

anus, & quæ Græcis *μυθεορμιας*. Latinis Moneta dicta, qui plura voler, legat elegantissimum Luciani Panegyricum ad Calpurnium Pisonem circa finem..

LOCVS ARDEA QVONDAM) Ardea vrbs Turno occiso ab Ænea, incendio ad cineres redacta est. Inde volucris nata, quam posteri eius nomine ardeam vocarunt. Ouid. 14. Metamorph. Ipsa tamen Ardea ab auspicio huius auis nominata est potius, quàm ab illa, auis. Sed reicit hoc Seruius, & Ardeam, ait, quasi Ardeam dictam, id est, magnam, & nobilem: quod etiam poeta alluserit.

NIGRA NOCTE) quia *tum tenebris nigrescunt omnia circum.*

ALECTO TORVAM FACIEM) suscepit Alecto sacerdotis personam, sua terribili, & auersanda, ad tempus deposita, vt maiore cum auctoritate loqueretur.

FRONTEM RVGIS ARAT) Ouidij sunt, in eandem sententiam, & similibusque verbis, *Sulcauitq; cutem rugis.* 1. Metamorph. Et alibi. *tam venient ruga, qua tibi corpus arem.* Et, *tamque mios vultus ruga senilis arat.* Horat. Ode 3. Epod.

Cum sit tibi dens ater, & rugis vultus Frontem senectus exaret.

Plaut. Bacchid. *Consul. ar frontem.* Apud Silium lib. 2. Tiphone conuertitur in formam Tyburnæ vxoris Murrî Sagunthini, & Sagunthinis mortem suadet volucriam.

Prætinus assumat faciem mutabile monstrum Tyburna, gress. m. g. simul, sonitumq; loquentis, & c. RAMVM INNECT. OLIVÆ) Sumit sertum oleaginum, pacis insigne.

IYNONIS ANVS) Anus dicta est, ab annorum multitudine, quoniam antiqui non geminabant consonantes. Vel quod tum sit sine mente, quæ græcè dicitur *νῆς*. Festus.

TURNI TOT INCASSVM FVSOS PATIERE LABORES?
Et tua Dardaniis transcribi scepra colonis?
Rex tibi coniugium, & quæstas sanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum quæritur hæres.
425 I NVNC, INGRATIS OFFER TE IRRISE PERICLIS:
Tyrrenas isterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeò tibi me placida cum nocte iaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
Quare agè, & armari pubem, portisque moueri
430 Lætus in arma para: & Phrygios, qui flumine pulchro
Confedere, duces, pictasque exure carinas.
Cælestum vis magna iubet. rex ipse Latinus,
Ni dare coniugium, & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

TURNI TOT INCASSVM) Rectè commoto vultu apparuit, obiurgans iuuenem, quod in sua causa tam segnis existeret, qui & cogitare deberet pericula sua, & ætatis suffragio posset aduersum se cogitata depellere. Donatus.

ET TVA DARDANIIS. TRANSCR. SCEPT. COLON.) Et imperium iam tuis meritis debitum ad indignos, & aduenas sine labore transferri? Bis intelligendum est, *scepra transcribi.* Quod autem ait *tot labores*, à qualitate adicit pondus dictioni: quod ait *tua*, lau-

dis loco accipiendum, *Dardaniis* vero conuicio: vt pote qui sua perdidissent, & inuadere cuperent aliena. Donatus.

Transcribere est ius suum in alterum transferre: deriuata locutione ex eo vt scribit Donatus, quod veteres in foro, & de mensa, scriptura magis, quàm ex arca, domoque pecunia numerabant. Et Seruius transcribi hoc loco tradi explicat, tractumque ait sermonem de pecunia. Hotoman. * *Seruij quidem verba sic concepta sunt. Transcribi, tradit. Sermo autem hic tractus est de pecunia.*

nam scribi, est *dari.* Horatius. Scribe decem Nerio, non est satis, adde Cicuræ Nondosi tabulas centum. *Rescribi vero, reddi: Horat.* Dictantis, quod tu nunquam rescribere possis. *tam ex Donati, & Seruij explanatione sit liquidum, & apertum, quod lib. 5. ad illum versus, Transcribunt vbi matres, ex Nasimò, (qui ipse à Seruio hinc accepit) allatum, videbatur obscurissimum: istud videlicet: de pecunia tractus est sermo: nam scribi, est dari.*

REX TIBI CONIUG. ABNEGAT) Inuidiosè. Non enim negat, qui promissa alteri dare cogitur, idque diuinitus. Ad maiorem Latino conciliandam inuidiam, addit, *quæstas sanguine dotes.* Nihil enim ægrius amittitur, quam quod multo sudore, & sanguine acquisitum est. Turnus verò Tuscos in Latium, & regnum Latini inuadentes, vt gener futurus, & alioqui affinis, propter Amatam materteram, sæpius repulerat, & fugarat, vt infra mox sequitur. B

EXTERNVSQVE HÆRES) Hæredis appellatio non solum ad proximum hæredem, sed vltiores refertur: nam hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatione continetur. Vlpian. de verb. signif. De iure traxit, vt non generum, sed hæredem diceret: nam per coemptionem factò matrimonio, sibi inuicem succedebant. Seruius.

I NVNC INGRATIS) Ironia, qua exprobat ei sua merita in Latinum, vt irriter magis, exacerbetq; odium in regem, ob ingratitudinem, & inconstantiam. Montfort.

TYRRENAS I STERNE ACIES) Vt, *1. sequere Italiam ventis, pete regna per undas.* Sanè notum est, bello multum potuisse Tyrrenos, & fuisse præcipuè infestos Latinis: vt, *Et bellum assidue ducunt cum gente Latina.* Seruius.

IPSA SATVR. OMNIP.) Vt inesset pondus orationi, & fides Turno fieret, à Iunone se missam asserit, quam etiam epitheto auctoritatis pleno afficit, quo grauiore nec ipso Iupiter potest ornari, Non tamen simpliciter accipiendum est, vt in Ioue, sed cum respectu ad deas, vt sit ipsa inter illas omnipotens, quia regina deum, &

foror, & coniug Iouis: Iupiter autem absolute omnipotens. F

ME FARI IVSSIT) sacerdotem scilicet suam, & templi venerandi custodem, cuius fidem nosset, & fidele ministerium: cuius efficaciam in his, quæ cunãda mandasset, habuit ritè compertam. Donatus.

LÆTVS) alacer, festinus, nam lætari non poterat, qui perdebat vxorem.

FLVMINE PVLCHRO) Suprà, *flumio Tiberinus ameno.*

DVCEB, PICTASQ; EXVRE CARIN.) Melius dixisset, trunca duces, & exure naues. Nisi hoc velit. Phrygios duces, qui tuum impetum non sustinebunt, sed vt apud Troiam Græci, ad naues confugient, cum ipsis incende nauibus. F

CÆLESTVM VIS MAGNA IVBET) Debet audacius fieri, quod superna præcipit auctoritas. Quod verò reginam deorum dixit præcepisse, ad omnes deos voluit pertinere, qui voluntati potioris non potuerant contradicere. Nec dubites, inquit, cæpta perficere quum cæptis tuis affuturus sit potentissimorum numinum fauor, & id Iuno præcipit magnæ potentia: hoc est, quæ plus posset, quam dij cæteri. Donatus. Hoc autem modo Seruius. Per augmentum suavit primò per se, secundò per Iunonem, postremò per vim omnium deorum.

REX IPS E) Ipse, qui te fefellit: ipse, cui obsequutus es semper: ipse, cuius imperium tua defensione seruasti: ipse, qui mobilis esse non debuit: ipse, penes quem summum super filia coniunctione iudicium est: ipse qui iniuriæ suæ auctor esse non debuit. Donatus.

SENTIAT, ET TVRN. EXPER. IN ARMIS) Experiatur Turnum contra se, quem pro se probare non potuit. Tandem sentiat contra, quem pro se laborantem non probauit.

435 Hic iuuenis vatem irridens sic orsa vicissim
Ore refert. Classes inuectas Tibridis vndam
Non, vt rere, meas effugit nuntius aures:
(NE TANTOS MIHI FINGE METVS) nec regia Iuno
Immemor est nostri.
440 Sed te victa situ, veri q; effæta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, diuûm effigies, & templa tueri:
BELLA VIRI, PACEMQVE GERANT, queis bella gerenda.
445 Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At iuueni oranti SVBITVS TREMOR OCCVPAT ARTVS:
Diriguere oculi. tot Erinnyes sibilat hydris,
Tantaq; se facies aperit: tum flamma torquens
Lumina cunctantem, & quærentem dicere plura,
450 Reppulit, & geminos erexit crinibus angues:
Verberaq; insonuit, rabidoq; hæc addidit ore.

HIC IYVENIS VATEM IRRID.) Non modò contentum nuntur, sed ridetur etiam senes à iuuenibus, veltulæ præfertim. Displiebat Turno in hoc negotio & ætas, & sexus. Nuntias, inquit, mihi, quæ dudum

cognoui. Cessa terrere nihil metuentem. Nam & Iunonem reginam non immemorem nostri scio, & quæ admodum facta mea, commodumque tueatur. Donatus.

NON MEAS EFFUG. NVNT. AVRES) Non est præ- teruectum aures meas. Non sunt ita peregrinatæ aures meæ, vt famam hanc non acceperint.

NE TANT. MIHI FINGE MET.) Abi in malam rem cum isto metu. Mulieres natura fecit mactulosas. Noli me frustra in metum inanem cõicere. Nam, vt sit ali- quid, tamen aduersus lunonis nostræ protectricis po- tentiam nihil valebit.

SED VICTA SITV) Iritio est aperta. Igitur religio- sum nomen matris adiunxit, vt illa minus grauius fer- ret, vnde multo acrius potuit cõmoueri. Senectus, tua, inquit, nescit congrua, & competentia sectari. Denique iuuenum te exagitat cura, & cum sis vates, templisque curandis te deditam esse oporteat, vis scire quid pu- gnaturi agani, quidve armati disponant. Donat.

VERIQVE EFFOETA SEN.) casta veritatis, exponit Seruius. Sed hoc obscurum est. Puto poetam insinua- re, senectutem esse deliram, & senes delirare plerum- que, vt neque quid agant, neque quid, aut quamob- rem dicant, satis sciant. German. en alter narr, ein alte narin. f.

O MATER) mater hic ad inuidiam, & contemptum: vt docet Eustathius, γέρον, προσφώνισιν Græcis nonnun- quam ad venerationem: nonnunquam ad miseratio- nem, ad contumeliam nonnunquam vsurpam. Home- ro γέροντες dicuntur simpliciter honore digni viri etiam- si ætatem senectam non attigerint, vt Romanis patres interdum. German.

CVRA TIBI DIVVM EFFIG.) Ad Homeri versus re- spexit, Iliad. vbi Venus à Diomede vulnerata lamen- tatur apud Ionem, qui eam his verbis monet, vt à belli- cis rebus abstineat, opera nuptialia curet.

Αλλ' αὐτὴν ἱμερῶν ἐμὲ γέροντα ἔργα γάμοιο. Ταῦτα δ' ἄρτι θεῶν, καὶ ἀθῆναι παύλα μελίσσει. Et Iliad. 2. telam, & colum, ancillarumque curam docet mulieris esse propria, Andromachen vxorem alloquens Hector.

Αλλ' εἰς οἶνον ἴσα τὰ σαυτῆς ἔργα κόμμιζε, Ἴσόντ', ἠλακάνην τε, καὶ ὀμφιπόλεον μελέων. Ἐργον ἐπιθήξασθαι πόλεμον δ' ἀνδρασι μελίσει

En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter Regnum falsa formidine ludit:
(Rcspice ad hæc) adsum dirarum ab sede fororum:
455 Bella manu, lethumque gero.
Sic effata, facem iuueni coniecit, & atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tædas.
OLLI SOMNV M INGENS RVPIT PAVOR: OSSAQVE, ET ARTVS
PERFVDIT TOTO PRORVPTVS CORPORE SV DOR,
460 Arma amens fremit, arma toro, tectis que requirit.
SÆVIT AMOR FERRI, ET SCLERATA INSANIA BELLI:
Ira super magno veluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis vndantis aheni,
Exultant que æstu laticès: furit intus aqua
465 Fumidus, atque altè spumis exuberat amnis:
Nec iam se capit vnda, volat vapor ater ad auras.

EN EGO VICTA SITV) Repetit verba Turni, qui bus contempta fuerat, qui mos est hominum, cum iis male faciunt, à quibus verbo læsi, aut contempti fue- rint. Pœius, inquit donatus, obiurgare non potuit me-

Πᾶσιν, ἐμὴν δὲ μέλισσα, τοὶ ἴλιω ἐργαζάσθην. Quibus non absimilia sunt hæc Alcchylæa.

Μέλισσα δὲ ἀνδράσιν, ὡς τὴν βελούετον. Τὰς αἰῶνας, ἐν δὲ δ' ἄρα, μὴ βλάβην τῆσθε.

Ursin.
BELLA VIRI PACEMQVE GERANT) Prouerbi- um Græcorum μὴ μαχόμεναι ἀρεθὸν θηλυ, Gladium ne tolle mu- lier, in eos, qui sese immiscunt rei cui minime sunt idonei. Et in eum, cui negotium mandatur, cui parum est idoneus, senarius extat, ὅσην στρατηγὸν, ὅσην στρατὸν, Fæmina exercitum ducit, & fæmina militat. Huc quo- quo pertinet, quod Varro Martem ita dictum dicit, quod maribus in bello præfesset. Et quod antè illum Plato in Cratylō ἀρεθὸν dictum censet ἀρεθὸν τῶν ἀρεθῶν, à mare, tanquam scilicet bella viris peculiariter conue- niant, non fæminis. Tiraquellus in l. leg. Connubial. num. 62.

AT IUVENI ORANTI) Quum hæc dixisset Turnus, eodem temporis puncto contremuit, & ab iniuriosis vocibus, ad deprecationem conuersus, rogare cepit iratam. Donat.

TREMOR OCCVPAT ARTVS) Iliad. θ. πρόμος ἔλλαβε φησὶ μα γῆρα.

TANTAQVE SE FACIES APERIT (Semoto anili vul- tu quem fixerat, & quo se induerat, crescebant, quæ metuensis formidinem cumulabant.

FLAMMÆ LVMINA) quibus videbatur emicare ignis.

CVNCT. ET QVÆR. PLVRA REPP.) Deinde cum oculis Furia emitteretur incendium, quum, quid ira- cundia gereret, tortis in peruersum oculis restaretur, orantem repulit, & vehementissimè deprecantem tru- dendo compescuit. Donatus.

GEMINOS EREXIT CRINIB. ANGVBS) similes, nam omnes dicit erexisse, non duos.

VERBERAQVE INSONVIT) pro verberibus info- nuit, id est, per verbera.

RABIDO ORE) Habitus futuræ orationis ostendi- tur.

quoniam superioris formæ contemptor esse maluisti, A consideranda. Donat.

RESPICE AD HÆC) Intuere diligentius, quid in- ter præterita, præsentiaque distet.

SIC EFFATA, FACEM) Post indignationem ta- lem, & obiurgationem verborum tumentium, quale factum fieret, oportuit sequi, ne sine effectu discede- ret. Debut enim proficere aperta violentia, vbi non potuit habere dolus locum. Donatus.

ET ATRO LV MINE) Videri possit Virgilius res contrarias coniunxisse, cum lumen atrum vocarit. Ni- hil enim tam repugnat luci, ac splendori, quàm nigror, vnde aptè nubes atræ vocantur: estque id proprium naturæ ipsarum. Euripides quoque Troadibus, cum de incendio Troiæ loqueretur, flammamque illam ingen- tem poneret ante oculos, eodem pacto loquutus est, appellauitque, quod idem valet, ἀτράν μελίανον. Nec tamen non eodem loco addidit, quod proprium lumi- nis est, & quasi contrarium contrario opposuit, vt lo- cum ornaret, & vim earum rerum, in quibus quasi im- mutatio quædam facta esset, magis aperiret. ἀσφαρῆς enim ἑλάσ, nominauit, significare igitur vtrumque poe- tam, flammam fumi plenam, apparet, cuius fumi vi, & nigrore nitor flammæ obscuraretur. Totus autem Eu- ripidis locus hic est. ἐν δόμοις δὲ παμφατῆς σέλας πυρός με- λίανον ἀτράν ἔφακεν παρ Ἰππολ. Victor. lib. 26. cap. 12 * Malè igitur Seruius, atro lumine tædas, id est, fustiali, inferno: alias autem ratione caret. Neutiquam enim ratione caret, si intelligas Victorium.

FVMANTES FIXIT SVB. P. TÆD.) Videtur mihi poeta alludere ad belli symbolum, facem scilicet incen- sam, πυρόν ὀμμήων. German.

OLLI SOMNV M INGENS) Non cuigilauit fatiatus somno: sed quies eius metu maximi terroris abrupta est: & consecutus sudor, non ex laxamento vtili corpori, sed quem excitatæ mentis commotiones extorserant, & repentinus membrorum tremor. Do- nat.

OSSAQVE ET ART. PER. TOTO PR. C. SVB. Lib. 3. Tim getidus toto manabat corpore sudor.

ARMA AMENS FREMIT, ARMA) cum clamore deposcit. Repetitione vocis ipsum arma de- poscentem imitatus est.

SCLERATA INSANIA BELLI) Nihil enim tam insanum, quam desiderare id, per quod possis perire. Seruius.

MAGNO VELVTI CVM FLAMMA VIRG.) Orna- tus carminum in parabolis, similitudinibusque con- sistunt: qua de causa, vt ardentis hominis æstus osten- deret, dixit: Quemadmodum æneum vas aquis ple- num subiecto igni feruefcit, & feruore quodâ æstuans vnda, quæ continetur, mensuram excedit, & longius erecta fumosis feruoribus fertur: sic Turnus incendio Furia sæuiens accensus, nesciebat quis esset, quidve, vel vbi perquiret. Virgeas flammæ posuit, quia ex tenui lignorum substantia, & flamma torridior nasce- retur, & sonus ingens emitteretur. Donat. At Ser- uius hoc modo. Virgea, de viminibus, aut virgis facta: vnde est flamma validior.

MAGNO SONORE) magno sonitu. Verbum Lu- cretio vsitatum.

EXVLTANTQVE ÆSTV LATICES) Ouid. Meta- morph. lib. 7.

Interea calido positum medicamen ahenō feruet, & exultat, spumisq, tumentibus albet.

Videtur poeta gradibus quibusdam tractum ad aquæ feruorem, & ebullitionem procedere, & aquæ incalc-

scntis medias passiones, & qualitates graphicè expri- mere: sicut Græci θερμαζόμενον ὕδωρ primum χλιαίνου- σθαι dicunt, post, ζέειν, ἀσφαρῆσεν vel καρλάσεν German.

FVRIT INTVS AQUA I) legunt plurimi, aquæ vis, pro aqua: sed diarefin esse admonet Ser- uius, factam à Tucca, & Varo. Hoc ipsum in Persia- no interprete, qui Cornutus dicitur, inuenias, cum Ennianum hoc exponit. Lunai portum pretium est co- gnoscere cines. Lunai, inquit, dictum est secundum antiquam dictionem. Sicut Virgil. furit intus aqua. Si- gnificat eundem locum Quintil. li. 1. Vnde Pictai, vestis inquit, & aqua, Virgil. amantissimus verustatis carmi- ni inseruit. Quamquam modò legitur aulai in peruul- gatis Fabij codicibus. Crinit. lib. 18. cap. 2. Rhodigin. lib. 27. cap. 6.

Multi, aqua pro aquæ vis scribendum censent, vt cum amnis iungatur, licet maximus sit veterum exem- plarium in altera lectione consensus. Quid igitur no- mini amnis addi genitium illum aqua durum esse (in comparatione præsertim, cuius omnia alioqui mem- bra molliter incederent) non animaduertunt? Scilicet non satis erat dicere amnis, sed aquæ amnis dicendum erat, quoniam & aliis rei, quam aquæ potest esse amnis. Quasi vero amnis proprie de aqua intelligi nõ debeat: vel qui dixit, flammam virgeam suggeri costis vndantis aheni, non satis apertè se de amni aquæ loqui ostendat.

Contra vero (alteram lectionem sequendo, aquæ vis) nec plemasius ille hic erit: & quemadmodum reliqua hac comparatione, eleganter alijs, atque alij verbis variata sunt, ita etiam hoc variatum erit: vt quod aquæ vim in hoc versu dixerit, in sequente amnem appellet. Et hæc quoque verba, aquæ vis præsertim cum ita ver- sum claudunt, aliquid antiquum, & Lucretianum ha- bent. Sed nimirum aqua erat archaismus lippis & ton- soribus notus, ille contra vix à quoquam agnosceba- tur: eius certe mentionem nemo fecit. Apud Fabium in quibusdam exemplaribus aulai legitur, pro aqua. Quod si etiam omnia exëplaria in hac lectione cõsen- tirent, atque adeo ipsum Fabium id clamantem audi- remus, non illi prius fidem haberem, quam omnia, quæ ad hanc lectionem afferri possunt, diluisset. Hæc bre- uiter ex Henr. Steph. de delectu lection. Virgilij, quæ vt prioribus illis longe veriora amplector.

NEC SE IAM CAPIT V NDA) sic & exubo- rantes cyathos Græci ὑπερφοιάς vocant, qui insulam humoris nimiam copiam reieciant, & respuunt, quam capere, & continere nequeunt. Vidè plura apud German.

VOLAT VAPOR AD AVRAS) Mos videtur fuisse Græcorum poetarum, vt alas affingerunt rebus celeri- bus, quamuis illa animo, sensuq; carerent: ita enim putabant declarari cursum, velocitatemque eorum. Eu- ripid. igitur eo consilio, vt arbitror, in Ioue dixit, cum ortum solis ostendere vellet. ἀμ' ἠέλιος ἀπέρουσι θεῶν: alam enim solis vocauit, quia cum repente lux eius adueniat, imitatur aem aliquam, quæ vtitur in metu illo suo, ala. Eadem de causa idem poeta in alia fabula, quæ Troa- des appellatur, fumo alam tribuit, atque id duobus lo- cis, non tamen valde remotis: primum enim inquit, ἀπέρουσι ἢ καπνὸς ὡς τις ὄρανα περὶ σέλα. Post autem κόπης δὲ ἄσα καπνὸς ἀπέρουσι πρὸς ἀθήρα. Eodem autem pertinet quod in superiore fabula fumum dixit volare. σμάρτης δὲ ἀνιδρὸν καπνὸς εἰς ὄραφες φέρεται πύραυλοι. Sed eadē etiam mente, nisi quod fumi nomen non ponit, quamuis rem ipsam ostendat, Virgilius inquit, volat vapor ater ad auras. Victor. lib. 26. cap. 13.

- Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis iuuenum, & iubet arma parari:
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
470 Se satis ambobus Teucrisque venire, Latinisque.
HÆC VBI DICTA DEDIT, DIVOSQ. IN VOTA VOCAVIT,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ mouet, atq; iuuentæ
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
475 Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygijs se concitat alis:
Arte noua speculata locum, quo littore pulcher
Insidijs, cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytiæ virgo
480 Obijcit, & noto narès contingit odore,
Vt ceruum ardentres agerent: quæ prima malorum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.

POLLUTA PACE) A Latino, intelligit Donat. A
turs, nempe cum Turno pactam Lauiniam Aeneæ pro-
misit.

INDICIT) Signatè verbum bellicum posuit. Non
quidem omnibus indixit, sed primis iuuentutis, hoc
est, ductoribus, qui causam noscent, & scirent
agenda, & propter quos ista essent facturi. Donat.
*Verbum indicare cum denotet idem, quod promulgare, denuntia-
re, non in bello tantum, sed alijs præterea multis in rebus elegantem
usum habet. Sic enim loquimur, indicare multam, ferias, iustitiam,
mercatum, supplicationem, cenam, consilium conuentum, inimicitias,
funus & alia sexcenta.

TUT. ITAL. DETRUD. FINIB. HOSTEM) Non obten-
dit belli causam coniugium: sed amore patriæ, quam
dicit se velle tutari, locus ab honesto. Et respexit ad ve-
terem vocabuli hostis significationem simul, & vult
intelligi infestum peregrinum, siue aduenam: olim
namque hostis peregrinus. Cic. 1. Off. Montfort.

DIVOSQ. IN VOTA VOCAVIT) Tacite nos monet
poeta Romanæ consuetudinis. Cos, enim profecturi
cum exercitu in prouincias, prius dabant sacris ope-
ram, & vota concipiebant, quæ postmodum re prospere
gesta, reuerſi soluebant. Cic. 3. Philipp. de Ant. ne-
glectisque sacrificij sollempnibus, ante lucem vota ea,
quæ nunquam solueret, nuncupauit.

CERTATIM SESE RUTULI) Quantus cunctorum
amor fuerit in Turnum, quantus fauor, quanta iubentis
auctoritas, breuiter ostendit, & quæ singulos mouerint.

DUM TURNUS RUTULOS) Posteaquam Furia Tur-
num excitauit in bellum, atque ita, vt iam non solus,
sed cum suis desideraret exire, reliquit bellica dispo-
nentem: debuit enim etiam alterius partis quietam tur-
bare. Proinde euolauit aduersus Teucros, vt his quo-
que, quas posset, insidias tenderet. Donat.

INSIDIJS CURSUSQUE FERAS) Cursus pertinet ad
equos, & canes; insidiæ autem ad retia. Vegetius lib. 1.
cap. 7. vbi docet, cuius artis tyrones ad militiam eligen-
di, vel respuendi sint: Fabros, inquit, ferrarios, carpent-
arios, macellarios, & ceruorum, aprorumq; venatores
conuenit lociare militiæ. Quantus pro in bello vena-
toria consuetudo, & exercitatio, demonstrat ex primarijs
auctribus ibidem Stenechius. De venatione dictum
4. Aeneid. ibi Venatum Aeneas, vnaque miserrima Dido. &
HIC SUBITAM CAN. RABIEM) Ad naturalem ra-

biem canum, qua feras persequi fuerant soliti, noci-
tura. Furia adiecit augmentum, seu studium naturale
mutauit in rabiem. Seruius. At ne animal opportunè
necessarium, minus obuium canibus saeuientibus fie-
ret, odorem cerui ad eorum nares peruenire perfecit, vt
inuenirent ipsi, quem forsitan euentus fuerat seruatu-
rus. Donatus.

NOTO NAR. CONTINGIT. ODORE) odora canum
vis, est in 4. Aeneid. Noto autem, quia sapius in syluis
militauerant, plures ceruos ex odore per vestigia de-
prehenderant.

CERVVM ARDENTES AGERENT) persequerentur,
vrgerent. Horat. Epod. Ode 6.

Agam per altas aures sublata nives,
Quæcunque præcedet fera.

QVÆ PRIMA MAL. CAUSSA FVIT) Macrobi. Sa-
turnal. lib. 5. ca. 17. reprehendit Maronem, vt qui parum
aptè iniunx, causamque belli inter Troianos, & Lati-
nos fecerat ceruum casu vulneratum, ac præterea reli-
quam œconomiam improbat. Adscribentur eius ver-
ba. Quid Virgilio contulerit Homerus, hinc maximè
liquet, quod vbi rerum necessitas exegit à Marone di-
spositionem inchoandi belli, quam non habuit Ho-
merus (quippe qui Achillis iram exordium sibi fecerat,
quæ decimo demum anno contigerit) laborauit
ad rei nouum partum, ceruum fortuitò saucium fecit
causam tumultus. Sed vbi vidit hoc leue, nimisq; pue-
rile, dolorem auxit agrestium; vt impetus eorum suffi-
ceret ad bellum. Sed nec seruos Latini, & maximè sta-
bulo regio curantes, atq; ideo quid foederis cum Tro-
ianis Latinus icenit, ex muneribus equorum, & curus
iugalis non ignorantes, bellum generi deorum oportebat inferre. Quid igitur? deorum maxima deduci-
tur è cælo, & maxima Furiarum de tartaris asciscitur.
Sparguntur angues, velut in scena parturientes furo-
rem. Regina non solum de penetrabilibus reuerentiæ
matronalis educitur, sed & per vibem mediam cogitur
facere discursus. Nec hoc contenta, sylvas perit, accitis
reliquis matribus in societate furoris. Bacchatur cho-
rus quondam pudicus, & orgia insana celebrantur.
Quid plura? Maluissimè Maronem & in hac parte apud
auctorem suum, vel apud quemlibet Græcorum
aliorum, quod sequeretur, habuisse. Atque hætenus
censu

cenſura Macrobij, cui copioſiſſimè, & erudiſſimè reſ-
ponder in Antonio dialogo Ionian. Pontanus, Virgi-
liumque præclare defendit à calumnia. Eam deſenſio-
nem, quandoquidem non cuius auctoris copia eſt, ad
verbum, & totam quid ni inferamus?

Quæſo Macrobi, poetarum iudex tam ſobriè, quæ-
ſo, inquam, quæ inter Latinos, Troianosque belli cauſa
excogitari accommodatior poterat? nam nec Lati-
ni per id tempus mercaturam nauibus exercebant,
nec in Aeneas piraticâ, vt per cauſam prædocij exci-
tari bellum potuiſſet. Nullæ intercedebant inimicitia:
& in Aeneas eo concilio in Latinū litrus deſenſionem
fecerat, vt in terra fato debita ſedes profugis ſtatu-
ret. Itaque non belli, ſed amicitia potius cauſas quaerebat,
vt qui conciliare ſibi finitimorum animos ſtuderet,
miſſis etiam oratoribus cum muneribus. Vidit acutiſſi-
mus auctor fortuitam cauſam, quam lippus, cæcui-
tiensque Grammaticus quomodo videret? Mos eſt claſ-
ſiariorum militum, ne piratarum tantum putes, ſapius
in continentem deſcendere, carnis, vt ipſi dicunt, facien-
dæ gratia: nec ſolum ex hoſtico, ſed vbi maior cogit
inopia, etiam ex pacato, pecora abigere. Quam ob
cauſam, vt quotidie videmus, inter focios, amicòſque
indignè multa committuntur. Hanc occaſionem, &
quidem fortuitam, cum Aeneas nihil minus, quam bel-
lum quaereret, nactus Virgilius, non armentalem, aut
aratorum bouem, ſed regij villicij ceruum, atque in de-
licijs habitum, & agreſtibus notum vulnerat, quò faci-
lius multitudine cogniti cicuris gratia ad tumultū con-
curreret, Troianosq; non tantum vt abactores, ſed qui
regias res violare auſi eſſent, armis vlciferentur, atque
è finibus pellerent, quos ægerimè ferrent illic conſi-
dere, perindeque vt exteram, atque ignoratam gentem
odio perſequeretur. Quæ opportuniore occaſio excogi-
tari potuit, muliere præſertim agreſtes excitantes, quæ
vim paſſa videri poſſet, cum etiam Iunonem belli cauſas
quaerentem introduxiſſet. Atque hæc quidem tan-
quam ſcintilla furtim elapſa, quæ paulatim ſerpens,
mox vento exorto illapſa ſtipulis, agros, ſylvas, obuia
ſimul cuncta deſlagrat. Quid aliud? tanquam duos è
diuerſo mundi cardine ſpiritus, qui auerſum ignem ex-
citant exſuſcitatur: alteram è cælo delapſam deam, Iuno-
nem ſcilicet; alteram Furiarum maximam, Erebo exci-
tam, cogentem buccina populos, & duces vocantem in
bellum, proque ſtipula ſubijcitur Amata, mulier, mater
regina, importuna quidem mulier, mater indulgentiſ-
ſima, regina faminarum choros ſollicitans, adhæc Lati-
nus ſenio conſectus, ac vix ſui iuris. Incenſa igitur ſti-
pula: agri, ſylvæq; exuruntur. Tela nouat Atina, vomer-
es in enſes excoquantur. Scribuntur exercitus. le-
gantur duces, primuſque Mezentius bellum ſic in-
it, vt ne mulieres quidem arma detraherent. Videtis è parua,
fortuitaque fauilla quantum incendium accenderit, vt
ſubrigantur quidem legentium animi, quoties crines
illi anguinei ſubriguntur. Quid hoc artiſcioſius? Quid
magis ſepoſitum, atque à vulgo abductum? cognouit
admirabiliſſimam, excogitatiſſimamque inuentionem
Iuuenalis, cum dixit, *caederent omnes à criminibus hydi,*
Surdæ nihil generet graue buccina. Quam, ſi dijs placet,
cognosſet Macrobius ſordidæ locutionis, ne dicam
orationis Grammaticus. Quid tu peregrine homo de
maximi poetæ admirabili artiſcio, nobiliſſimisque in-
uentis te iudicem ſtatuis, qui ne latinè quidem loqui
ſcias? Maluiſſimè, inquis, Maronem & in hac parte
apud auctorem ſuum, vel apud quemlibet Græcorum
alium, quod ſequeretur, habuiſſe. Scilicet non vis ſi-
gere Virgilium, non vis optimum artiſcioſum arte ſua

vti artiſcioſe? at ego maluiſſimè te, cum latinè loqui
vis, Ciceronem, aut què alium è doctiſſimis in loquen-
do ſequi. An tu apud Ciceronem, Salluſtium, Caſarem
inueniſti indigerem concoquere, in memoriam, atque
ingenium ire, in incrementum ſuccreſcere, tale præ-
ſens hoc opus volo, natia Romani oris elegantia, na-
ſcendorum ingenium polliceri, & mille his etiam ab-
ſurdiora, magiſque barbara, quibus tu ineptiſſimè, cum
ſis ipſe ineptiſſimus, vteris? Atqui audaciſſimè Gram-
maticæ, cum ſateris te ſub alio ortum cælo, à linguæ lati-
næ vena non adiuuari, cur de maximo, de quæ alieno
poeta tanquam prætor iudicas? Vnum tamen dare tibi
veniam poteſt, quod conuiua, quod ſatur, quod inter-
rorantia pocula, quod in Saturnalibus hæc proferebas.
O belliſſimum hominem, qui conuiuiam iudicem, qui
menſam prætorij ſtatuas. Sed ad imitationem quam in
in Marone deſideras, redeamus. ſi Ciceronem legiſſes,
non ſolum rectè loqui, ſed rectè quoque de ſcriptorum
ingenijs, deq; ſcriptis ipſis ſententiam ferre didiciſſes.
Ait & Orator, & philoſophus eminentiſſimus, noſtros
aut meli? inueniſſe, aut inuenta à Græcis feciſſe melio-
ra. Quod ſi poeta cuiuſquam fuit, inuenta ab alijs me-
liora facere, hæc mihi laus Virgilij propria videtur. Sed
neque melius inuenerint noſtri, neq; fecerim aliorum
inuenta meliora, non tamen cæcutientis Grammatici
iudicio ſtandum eſt. Quoniam auctore vſus eſt Home-
rus in ſingulis tot monſtris? quem imitatus eſt Or-
pheus in commentis adeo fabuloſis? quem ſecutus eſt,
qui prius ſinxit Caſtorem, Pollucemq; ortos ex ouo?
qui primus commentus eſt, Plutonem in inferno re-
gnare; hydram ſepticipitem eſſe? natos è ſerpentum
dentibus armis inſtructos homines? Denique à quo ac-
cepit Homerus auctore, arma à Vulcano Achilli fabri-
cata? vulnerata à Diomede Venere? perlatum vtri-
bus Vlyſſem? & mille talia? Atqui poetarum hæc non
modò licentia, ſed pane ars eſt. Quin etiã ab alijs enar-
ratas fabulas in aliam, atque aliam formam conuertere
permittitur, nedum fingere nouas liceat.

Eſt & alia deſenſio Gulielmi Modicij, cap. 7. quam te
cupio legere. Sic autem habet: Duo imprimis ſunt con-
ſideranda, & quam apud Virgilium Turnus habuerit
belli cauſam medirandi & occaſionem deinde in-
choandi. Illa poeta expoſuit alibi illo verſu, *Cauſa mali
ranti conuixierum hoſpita Tenoris*, &c. quia ſcilicet La-
tinus rex hoſpicio, & Lauiniae filia deſponſatione A-
neam peregrinum hominem ſibi generum adiunxit,
affinitate Turni repudiata, cui Amata Latini regis
vxor, & Turni matertera, filiam in matrimonium col-
locari expetebat. Hæc fuit Turno belli medirandi cauſa,
vt ſcilicet regem riualet, & Troianos ex Italia pel-
leret. Bellum hoc iniuſtum videbatur: propter quod
Italiae populi arma non cepiſſent: quod inhumanum
fuiſſet peregrinos innocentes nouis ſediſibus deorum au-
gurio datis exturbare. Querèda igitur Virgilio fuit oc-
caſio belli inchoandi in omnes partes circumſpecta, &
moderata: Itali reges iniqui ne viderentur, ne Latinus
rex inconfans, ſed vnus Turnus audax, violentus, &
iniquus. Non libuit fingere à Troianis prædas ex agris
Aboriginum actas eſſe, vt hiſtorici quidam prodidere,
cum regem eorum inſignem pietate vitum dixiſſet, &
Troianos illo verſu pios, *Quæ ne monſtra pij paterentur
talia Troes.* Leui de cauſa vexatos fuiſſe argumentum
fuit maioris illorum innocentia, & Rutulorum ini-
quitatis. Aeneas cum populo occupatus erat in nouo
oppido muniendo, & republica conſtituenda. interim
Alcanius regis filius ad res granioreſ, & ciuilia miniſte-
ria nondum per aratem aptus, honeſta, & decora exer-
citarione

ciracione venabatur, paternam laudem imitatus: quem Xenophon inter alios heroas venatorem dijs gratum fuisse commemorat. quid mirum, si canes vestigijs cerui, odore, atque aspectu commotos, latrantes, & cum gemitu trepidantes, poeta dixit Aleæto occurfu ad rabiem conuictos esse? Græcis huiusmodi res in canibus, & equis concessas, Latinis ad negotium fictas exaggerandum Macrobius non concedit. Stultus in hac re fuit, aut certe periniquus, qui putauit Virgilium tam tenui consilio fuisse, vt existimauerit primò cerui naturam esse idoneam, per se belli causam inchoandi: deinde cum animaduertisset leuem esse, dolorem auxerit agrestium. sed putauit Virgilius causam idoneam esse agrestiu cædem, qui cerui plagam vlscisci voluissent. Est enim hæc caularum series cum incremento. Ex cerui plaga puellæ comploratio, hinc agrestium concursus ad rixam, ex qua multi sunt occisi. Almonis, & Galesi cadaveribus conspectis, plebs vrbana tumultuata est, & Troianjs à Turno bellum illatum, iam ante certum erat Turno, arma parare, Tutari Italiam, detrudere finibus hostem. Cum verò dixit poeta, *Et ceruum ardentes agerent: quæ prima in alorum Causa fuit:* non præcipuam causam significauit, sed occasione primam ad bellum iam ante meditatam, & constitutam, inchoandam, & gerendum. De ceruo sanctio factum illud leue nimis, & puerile Macrobio videtur: in fabulis tamen Apollodori Licymnius puer Lacedæmone cum Hippocoontis regiam casu inspiceret, canem Molossium in se rucnem lapide percussit: regis filij puerum verberibus necarunt. Hercules vltor Lacedæmonem expugnavit, & occiso Hippocoonte, filios eius captos in vinculis habuit. sic vna Molossi canis plaga, causam magni belli præbuit Herculi. Quis ignorat ex paruis iniurijs, bella sæpe grauissima constata esse, & propter mercatores vexatos, & propter meretriculas à peregrinis adolescentibus paulò licentius, & proteruius contrectatas? Regno spoliatus est Ptolemæus Cypri rex, quòd P. Clodio se à piratis redimere volenti rogatus paruam pecuniam mutuo misisset. quid prudentius, & aptius excogitari potuit à Virgilio, quàm vt Italiae populis bellum iustum videretur, propter quod cum Turno belli so-

cietatem coirent, & Troiani pij, atque innocentes, à quibus nemo in Italia violatus dici iure posset, iniustissimo bello appeterentur, cuius nulla culpa in Latino resideret: vt occiso Turno, pacis, & concordia turbatore affinitas iam ante instituta sinceris animis ad exitum perduceretur? nefas putat Iunonem de celo deduci, & Aleæto ab inferis excitari: quasi non idem factum sit in fabula Athamantis, & Inus: quæ de monte infantem vlnis retinens in mare se præcipitem dedit: quasi eandem deorum reginam Homerus, ad ministraria quædam profana non sæpe de celo deducat. multò prudentius nos ter, qui per Iunonem reginam significat regnandi vim, & cupiditatem propter quam tyranni furijs agitati, celo terram miscnt: & C. Casar tegnandi causa, ius violandum esse dixit. Irridet Amata reginæ furorem, quæ tamen paulò post Rutulis pugna victis, *Informis leui nodum trabe netit ab alta,* cum dixerit alibi poeta, *notumque fureus quid femina possit.* In syluis filiam à matre occultatam esse, quid habuit absurdum? cum alluserit poeta ad historiam, qua dicitur Lauinia mortuo Aenea priuigam meruens in syluis latuisse, vbi Ascanium peperit cum, cui syluio cognomen fuit. indignum facinus clamat Macrobius reginam cum alijs matribus de penetralibus (sic enim loquitur) reuerentiæ matrimonialis bacchari, sylualque petere, quasi Græcis hoc fuerit inauditum, & inuitatum, in quorum fabulis reginæ, Cadmi filia, in Cithærone monte bacchantes, Penchei sanguine, quem pro porco discerperunt, maternas manus commacularunt. quis nescit Prognés reginæ simulatum Bacchanalibus furorem? quis ignorat in syluis saluo pudore versatas venatrices Atalantam, Procrin, Harpalicen, & in historijs virgines Spartanas?

BELLOQUE ANIMOS ACCENDIT AGRESTES) Hoc est, asperos, & imperitos animos, primùm excitatos in bellum. Nullus enim sapiens sic moueri potuisset, vt illi excitati sunt: vt propter vnius animalis iniuriam leuem, quæ imprudentia pueri venantis defendi poterat, proprium sanguinem daret. Donatus. Plus autem est, agrestes animos, quam agrestium animos. Seruius.

Ceruus erat forma præstanti, & cornibus ingens, Tyrhida pueri quem matris ab vberè raptum
 485 Nutribant, Tyrhúsque pater, cui regia parent Armenta, & latè custodia credita campi. Assuetum imperijs foror omni Syluia cura Mollibus intexens ornabat cornua fertis: Peçtebatque ferum, puròque in fonte lauabat.
 490 Ille manum patiens, mensæque assuetus herili, Errabat syluis, rursusque ad limina nota Ipse domum fera quamuis se nocte ferebat. Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli Commouere canes, fluuio cum fortè secundo
 495 Deflueret, ripaque æstus viridante leuaret IPSE ETIAM EXIMIÆ LAVDIS SVCCENSVS AMORE Afcanius, curuo direxit spicula cornu: Nec dextræ erranti Deus abfuit: actaque multo Pèrque vterum sonitu, pèrque ilia venit arundo.

CERVVS ERAT FORMA) Quod huic ceruo fuerunt Tyrhida pueri, & foror Syluia, hoc illi ceruo Nympharum, io. Metamorph. Cyparissus puer. Et tamen cum aliquando in vmbra quietentem, per imprudentiam iaculo fixit. Sed quoniam locus Virgiliano satis respondet, nisi quod vberior est, & rebus aliquanto illustrior, versus Ouidianos adducamus.

*Namque sacer Nymphis Carthæa tenentibus arua
 Ingens ceruus erat: latèque parentibus altas
 Ipse suo capiti præbebat cornibus umbras:
 Cornua fulgebant auro, demissæque in armos
 Pendebant tereti demissa monilia collo.
 Bulla super frontem paruis argentea loris
 Vincula mouebatur, parillique aetate nitabant
 Auribus è geminis circum caua tempora bacca.
 Ipsi metu vacuus, naturalique pavore
 Deposito celebrare domos, vulcendaque colla
 Quamlibet ignotis manibus præbere solebat.
 Sed tamen ante altos Cœci, pulcherrime gentis
 Gratus erat Cyparisse tibi: in pabula ceruum
 Ad noua, tu liquidis ducebas fontis ad vrbas,
 Tu modo texebas variis per cornua flores:
 Nunc eques in tergo residens, huc letus, & illuc
 Mollia purpureis franabas ora capistris, &c.*

CVI REGIA PARENT ARMENTA) Linius, magister regij pecoris. Translatè dictum: propriè enim ciues parent suis rectoribus, & homines hominibus. Olim autem reges quoque bonam diuitiarum suarum partem habebant in gregibus, faciebantque pecuariam. Inde *ποιμὲν* illi *λαῶν* pastores populorum, & *ποιμαίνω* pro regere. Verùm hoc etiam alibi me notasse recordor. s.

ASSVETVM IMPERIIS) Redit ad aliam partem laudis cerui: ab his, quæ communia sunt omnium ceruorum, transit ad ea, quæ propria ipsius fuerunt. Quippe multi alij reperiri poterunt & grandes, & cornibus satis, superque sublimes.

SYLVIA) bene formauit nomen puellæ rusticæ, ait Seruius. * *Quia ad syluas, & in syluis habitans rustici. Et cum supra dixerit, Tyrhidas pueros nutrisse hunc ceruum ab vberè matris raptum, id est, ab hinculo usque (ubi mox, naturamque puerilem, bestiolis, cretillis præserim, & felibus gaudendum, & cum illis coludentium expressit) nunc tamen puellam nominat. Sed sciendum, vocem pueri vtrumque sexum includere.*

MOLL. INTEX. ORNAB. COR. SERTIS) Ouid. 2. Metamorph. de tauro, quem Iupiter Europam rapturus induerat,

*— modo pectora præbet
 Virginea palpanda manu, modo cornua fertis
 Impedienda nouis.*

PECTEBATQUE FERVM) Vide lib. 2. Æneid. In lauis, inque feri curuam compagibus alium.

ILLE MANVM PATIENS) dixit enim, peçtebatque ferum, &c. Et mansuetum dictum est, quasi manu assuetum, quod omnia quæ sunt natura fera, manuum permulsiōne mitefcant. Georg. 3. de equino pullo. Et *plausa sonium ceruicis amare.*

ERRABAT SYLVIS, RVRSVSQUE) Paçebatur, vt, *Mille, mea Siculis errant in montibus agne.* Seruius. Significat hunc ceruum fuisse *ἀγέλας*: ita enim Græci appellant belluas, quæ sine custode vilo li-

berè vagantur, emissa ab hominibus, in quorum manum, potestatemque venerint, quæ tamen domum pçstet, cum pasta fuerint, reuertantur. Victor. lib. 28. cap. 24.

RABIDÆ COMMOUERE CANES) Canes famellas traditum est acriores esse ad venandum. Horat. Ode 2. Epod.

*Aut vrbis acres hinc, & hinc, multa cane
 Apros in obstantes plagas.*
 Obseruauit & Seruius: quia in feminis est plus iracundiæ, ideo noluit masculo genere, *rabidi canes.* Ob hanc causam, quia scilicet feminæ canes in venatu sunt acriores maribus, poetæ & Græci, & Latini venaticis canibus epitheta feminina dare solent. Græcos in præfens omitto: Latinorum aliquot testimonia producam. Ennius Annali. 10.

*Veluti si quando vinculis venatica velox
 Apra silet canis, forte feram si nave sagaci
 Sensu, voce sua nictit, vlnalique ibi acutè.*

Lucret. lib. 1.
*Namque canes vt montiuage pçsæpe ferai
 Naribus inueniunt inuictas fronde quietes,
 Cum semel instruerim vestigia certa viati.*
 Horat. Ode 2. Epod.

*Aut vrbis acres hinc, & hinc, multa cane
 Apros in obstantes plagas.*
 Varius lib. de Morte.
*Ceu canis vmbrosam latrans Gorynna vâllem,
 Si veteris potuit cerua comprehendere lustra &c.*
 Gratius de venat.
*Sic canis illa suos taciturna superuenit hostes,
 At clangore citat, quos nondum conspiciat apros
 Aetola quacumque canis de stirpe.*

Colligit Hieron. Colum. ad 10. Annalem Ennij.
FLV VIO CVM SECUNDO DEFLVERET) secundo, id est, cum aqua: vnde & aduerso dicimus, contra aquam: nam ideo *desfluere* dixit, & *secundo*, quia eius cursus post natantem videtur. Seruius.

RIPA VIRIDANTE ÆSTVS LEVAR.) Quia nimirum ad ripam stabant arbores, quarum vmbra flumij latus regebat. Ita ceruus per vbram illam defluens, æstu leuabatur.

CVRVO CORNV) arcu corneo curuato.
NEC DEXTRÆ ERRANTI DEVS ABFVIT) Aleæto deum dicit: sicut de Venere in 2. *Descendo, ac ducente deo.* Nam, vt diximus, numina vtriusque sexus videntur ideo, quia incorporea sunt: & quod volunt, corpus assumunt. Vt autem deum dicamus pro dea, hoc non apertè ponit, sed in subauditione Seruius.

PERQVE ILIA VENIT ARVND) magno stridore ventrem, & ilia cerui telum penetravit. Arundinem appellant poetæ sagittam, qua vtimur ex arcu ad lacedendum, lauciandumve, Aufon. epigram. 6.

*Quod leo tam tenui patitur sub arundine lethum,
 Non vires ferri, sed ferientis agunt.*
 Æneid. 4. de cerua vulnerata: *haeret lateri lethalis arundo.* Appellant eodem nomine calamum, quo vtimur ad scribendum. Aufon. epigram. 1. *Et commutata meditatatur arundine carmen.* Martial. *Nève notet lusus vrbis arundo tuos.*

500 Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
 Succesitque gemens stabulis: questuque, cruentus,
 Atque imploranti similis, tectum omne repleuit.

Syluia prima, foror, palmis percussa lacertos,
 Auxilium vocat, & duos conclamat agrestes.
 505 Olli (pestis enim tacitis later aspera syluis)
 Improvisi adsunt. hic torrens armatus obusto,
 Stipitis hic grauidi, nodis quod cuique repertum
 RIMANTI, TELVM IRA FACIT. vocat agmina Tyrrius,
 510 Quadrifidam quercum cuneis vt forè coactis
 Scindebat, rapta spirans immanè securi.
 At saeva è speculis tempus dea nacta nocendi
 Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
 Pastorale canit signum, cornuque recuruo
 Tartaream intendit vocem: qua protinus omne
 515 Contremuit nemus, & sylua in tonuere profunda.
 Audijt & Trivia longè lacus: audiit amnis
 Sulphurea Nar albus aqua, fontèsque Velini:
 ET TREPIDÆ MATRES PRESSERE AD PECTORA NATOS.

NOTA INTRA TECTA REF.) Intra domum nota, ubi educatus. Nec solum dolore, verum etiam con-
 queri videbatur. Et sic singulis se offerebat, vt defen-
 sorem putares requirere. Nec vllum domus angulum
 relinquebat, quem non querelis impleret. Donat.

SYLVIA PRIMA, SOROR) Bene puella dat doloris
 impatientiam.

PALMIS PERCVSSA LACERTOS) Vt fiebat in re ca-
 lamitosa. Alias plangere etiam, id est ferire, poeta in
 eadem re ponunt, dicuntque lacertos, pectus plangere.
 Ouid. 2. Metamorph. Pectora nuda meis conabar plangere
 palmis, &c.

DYROS CONCLAMAT AGRESTES) clamore facit,
 vt concurrant duri agrestes. Dura sunt omnia in rusti-
 cis. Durum ingenium, duri mores, durum corpus, du-
 rus victus, dura vestes, dura habitationes, durum cu-
 bile, duri labores. Rectè igitur duos agrestes: die groben
 Bavren. &c.

PESTIS LATET SYLVIS) dum Furia adhuc (quasi
 euentum rei praestolans) in syluis latitat, sic tamen, vt è
 specula prospiciat, quidq; fiat, obseruet. Sequitur enim,
 At saeva è speculis, &c. hoc sensu. Saeva dea tempus no-
 cendi nacta è speculis Ardua tecta petit, stabuli & de cul-
 mine summo, &c. Pestis nomine hic Furiam appellat.
 Aeneid. amorem pesti deuota future, siue potius exitium
 cui propter amorem debebatur Dido; nam quicquid
 exitiosum est, lingua latina pestem nominat.

OLLI IMPROVISI ADSUNT, HIC TORRE) Na-
 tura saui, & pro locorum asperitate truces, optatam
 puellae sumperunt vocem. Repente improvisi concu-
 rerunt. Ruebant, in hominum perniciem properan-
 tes, non arte armati, vel gladijs: agrestes quippe non
 habebant usum pugnandi, sed inferendae violentiae. Et
 cum alius fustem ferret ex foco sublatum, alius stipitem
 impolitum, & nodis grauatum, postremò succedebat
 furentibus in armorum vicem, quidquid praesens mon-
 strarat occasio. Donat.

QUOD CVIQUE REPERTVM RIMANTI) Tale
 quiddam Atius in Chryssippo, Neque quisquam à te-
 lis vacuus: sed vt cuique obuiam fuerat ferrum, alius
 saxo, rudive.

TELVM IRA FACIT) Telum vulgè id quidem ap-
 pellatur, quod ab arcu mittitur: sed nunc omne signi-

ficatur, quod mittitur manu. Itaque sequitur, vt & la-
 pis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineantur.
 Dicitur ab eo, quod in longinquum mittitur: graeca
 voce figuratum δὲ τὴ τὴ λῆ. Et hanc significationem
 inuenire possumus & in graeco nomine. Nam quod nos
 telum appellamus, ipsi βέλος dicunt: eoque nomine
 vulgè id quidem significatur, quod ab arcu mittitur:
 sed non minus etiam, quod mittitur manu, δὲ τὴ δὲ λ-
 λουβῆ. Quod tamen arcu mittitur, proprio nomine
 apud Graecos τὸ ξυμῆ, apud nos communi nomine te-
 lum. German.

QUADRIFIDAM QUERCVM) quae in partes qua-
 tuor sinderetur.

CVNEIS VT FORTE COACTIS) Exprimit anti-
 quum morem. Georg. I. Nam primi cuneis scindebant
 fissile lignum.

DE CVLM. SVMMO PASTOR. CANIT SIGNVM)
 Vt pastorum concursus fieret maior, de summo datum
 signum est, cunctis pastoribus notum. Et bene de cul-
 mine, quia de rectis agrestium loquitur. * Quale hoc pa-
 storale signum fuerit, ipsomet poeta statim subiungit, cornuque re-
 curuo, Eiusmodi buccinam (sic enim Varro, si fallor appellat, ut &
 poeta infra) audimus mano quovis die.

TARTAREAM VOCEM) tristem, horribilam, & vt
 Germani dicerent, ein teuflisch geschrey. Quam porro
 luctuosus, & dirus fuerit sonitus, quam vehemens
 etiam, quae sequuntur.

QUA PROTINVS OMNE CONTREMUIT) Imitatus
 est Statius lib. I. Thebaid.

—sera sibi crime virenti
 Congeminas, signum terris, vnde omnis Achaë
 Ora maris late, Pelopeiag, regna resulant.
 Audijt & medius celi Parnassus, & asper
 Eurotas, dubiamque in go fragor impulit Oeten
 In laus, & geminis vix fluctibus obstiit Isthmos.

SYLVÆ PROFVNDÆ) densae arboribus.

TRIVIAE LACVS) Quibus de causis Trivia nomina-
 retur Diana, consulendus Gyrard. Synag. 12. Natalis lib. 3. cap. 15.
 vulgatum est, quod in Trivis sacrificaretur, quia eadem sit lu-
 na, Diana, Hecate. Non solum nemora, & luci Dianae
 consecrabantur, vnde Horat. Ad Pison, dum lucus, &
 ara Diana. Et Martial. lib. II. In quo ruta facti nemus
 Diana, sed etiam lacus: vnde & Limnaem cognomen-
 to apud

eo apud Strabonem lib. 8. Dianam reperimus. Turneb. A
 lib. 30. cap. 27.

SYLVÆ NAR. ALBVS AQVA) Ennius Annal.
 6. Sulphureas posuit spiramina Naris ad undas. Silius lib. 8.
 imitans Virgilium, Narg, albescensibus undis.

TREPIDÆ MATRES PRESS. AD PECT.
 NAT.) Eius percussarum matrum, earumque chari-
 tatis in partus suos recentis. Qualem concipere licet
 in illis Iudaeis matribus, quarum infantes immanissima
 & omnibus inaudita saeculis Herodis crudelitas è me-
 dio sustulit, vt est in sacra Euangelij historia. Stat. lib. I.
 Thebaid.

Ipsa suum genitrix curvo delphine vagantem
 Arripuit frenis, gremioque Palamona pressit.

Silius lib. 4. de Italis post aduentum Annibalis, eundem
 locum, sed vberius tractauit, & aliquanto

—vasis trepidatur in armis.
 Deseruerunt laevam, portant cervicibus agras
 Anonni matres, ducentisque ultima fila
 Grandaeos rapere senes, sum crine soluto
 Antè agitur coninx, dextra, laeva que trahuntur
 Parui, non aquo comitantes ordine, nati. &c.

Fæminæ, cum bellicum accepissent auribus, mox nõ
 sibi plus, quam liberis metuentes, continuerunt filios
 suos amplexibus pauidis, scientes quid mali etiam par-
 vulis bella minarentur. Ad pectora, inquit, presserunt,
 pignora sua, vt ostenderet nimirum affectum maternæ solli-
 citudinis, quasi demum inde diuelli non possent. Certè

etiã illud intelligi potest, voluisse eas fatiare corda sua,
 antequam illis, vel earum liberis accideret interitus.
 Donat.

Duo magni poeta, alter Graecus, alter Latinus,
 magnitudinem metus ostendere volentes, sonumque
 horribilem, qui non sine causa cunctos, qui audirent,
 perterrefaceret, eodem se contulerunt, & ab eo quod
 consecutum est, id patefecerunt, quamvis non omni-
 no illud idem sit, existatq; inter ipsos aliquid discrimi-
 nis. Considerabant igitur ingeniosi viri vtra res id ma-
 gis aperiat, & quasi in conspectu ponat. Euripides igitur
 Troadibus vocem suam, clamoremque hostilem
 exprimere volens, qui vndiq; excitatus est, capto Illo à
 Graecis, cum in eam urbem milites noctu irrupissent,
 inquit, audito illo, pueros matribus applicuisse manus
 pauore oppressos, & quasi se totos in sinum earum cõ-
 iecisse. Verba poetae sunt. βέρον δὲ φιλῆα πρὸς αἰσπῆρας
 ἑκαλε ματρὲν χερσὶν ἐπιλαμμένα. Virgilius autem ingentem
 & ipse sonum tubæ illius, quam inflat Alecto, aperire
 volens, & quantam vim haberet perterrefaciendi, con-
 trã inquit, matres de filiorum salute sollicitas, magis ante
 ipsos complexas fuisse, quasi prope raptos haberent:
 & qui è manibus earum ipsos auellere conarentur. Quin
 certè vtrumq; contingat huiusmodi formidoloso tẽ-
 pore, & cum subito quippiam nouum, & inexpectatum
 ad aures peruenit, dubitandum non est. Sed quaerit-
 ritur, vtrum eorum magis aptum sit illi rei atroci, at-
 que horribili significandæ. Victor. lib. 26. cap. 10.

Tum verò ad vocem celeres, quã buccina signum
 520 Dira dedit, RAPTIS CONCVRRVNT VNDIQVE TELIS
 INDOMITI AGRICOLÆ. nec non & Troia pubes
 Afcanio auxilium castris effundit apertis.
 Direxere acies, non iam certamine agresti,
 Stipitibus duris agitur, sudibusque praustis:
 525 Sed ferro ancipiti decernunt: atraque latè
 HORRESCIT STRICTIS SECBS ENSIBVS: atraque fulgent
 Sole laceffita, & lucem sub nubila iactant.
 Fluctus vti primo coepit cum albescere vento,
 Paulatim se se tollit mare, & altius vndas
 530 Erigit, inde imo confurgit ad aethera fundo
 Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta,
 Natorum Tyrri fuerat qui maximus Almon
 Sternitur, hæsit enim sub gutture vulnus, & vda
 Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam.
 535 Corpora multa vitum circa, seniorque Galesus:
 Dum paci medium se offert, IVSCISSIMVS VNVS
 QVI FVIT, Aufoniusque olim dirissimus aruis.
 Quinque greges illi balantum, quina redibant
 Armenta, ET TERRAM CENTVM VERTEBAT ARATRIS.

RAPTIS TELIS CONCVR. INDOMITI AGRICOLÆ) C sunt. Quantum tuetur Virgilius Troianos ab ea iniu-
 dia, ne in alieno positi, improbitatis crimen incur-
 rent? Procedebant, inquit Troiani, non vt inferrent:
 sed vt repellerent bellum, nec vt persequerentur que-
 rquam, sed vt regis filium tuerentur, & ab agrum
 probitate defenderent. Donatus.

ASCANIO AVXILIVM CAST. EFFVND. AF.) In pe-
 riculo regij pueri non paulatim processerunt ad auxi-
 lium, nec in partibus, sed semel omnes Troiani effusi

DIREXERE ACIES) Ordinarum magnitudinem,
 Z Z SVDE

SYDIBV'SVE PRÆVSTIS.) Iacula duorum generum A
 faciunt, rudia, & ferrata. Rudia, quæ simplici ligno
 constabant, non alia materie ad lædendum. In quo ge-
 nere fudes, & faces. Sudes lignum in capite acutum le-
 uiter, & igni duratum. Vetus id telum, & pleriq; gen-
 tibus vsitatum. Propertius de p̄ficis, & agrestibus Ro-
 manis, *Miscet vsta p̄stia nuda fude.* Et hîc Virgilius
 inter agrestia nominat. Sed tamen meliore etiam æuo,
 & in legitimis bellis vsurpatum, vt videre est apud
 Curtium lib. 4. apud Arrianum, apud Silium 3. vbi in-
 ter Annibalis copias quidam recensentur. *Contenti par-
 ca durasse hastilia flama.* Quin & Sallustius de Catilinæ
 exercitu. Pauci militaribus armis instructi: cæteri, vt
 quemque casus armauerat, sp̄ros, aut lanceas, alij præ-
 acutas fudes portare. Et quanquam ex testimonijs non
 certo liqueat inter missilia has fuisse, immò quosdam
 cōtrā ad statariam pugnam: tamen etiam eminens vsur-
 passe, omnino probabile est. Lipsius Policret. l. 4. dial. 4.

FERRO ANCIPI TI DECERNUNT) Ennius, *Ferro,
 non auro vitam cernamus utriusque, Vos ne velit, an me re-
 gnare heri.* Idem Medea. *Nam ter sub armis malim vi-
 tam cernere,* quod Euripid. *καὶ ἀπὸ δὲ σῆμα* dixit. Est
 autem vitam cernere, dimicare, & pugnare, Græcis *κέρ-
 νω* dicitur, & *διανέμω*. Cernit vitam, qui eam
 constituit in dimicationem, & discrimen adducere, vt
 qui de ea paratus est disceptare, & de vita, vt Varro ex-
 ponit, decernere. Turneb. lib. 26. cap. 32.

HORRESCIT STRICTIS SEGES ENS.) In tantum C
 grauis horror apparebat armorum, vt nudatis gladijs,
 atque educis, terra omnis sine magno tremore videri
 non posset. Et re percussa æra solis radijs tantum funde-
 bant lumen, vt solis ipsius lucem p̄ne superarent. Do-
 nat. Georg. 2. *Nec glacies densisque virum seges horruit ha-
 stis.* Ennius. *Sparsis hastis longis campus splendet, & hor-
 ret.*

SOLE LACESSITA ET LVCEM SVB.) Expressit re-
 percussum radiorum solis. Quo enim materia durior
 & nitidior, eò maior inde lux, illatis in eam radijs sola-
 ribus resultat. &

FLVCTVS VTI PRIM. COEP. CVM ALBES. VENTO) D
 Comparatio est, non inani strepitu verborum ad am-
 bitionem efficta: sed de rerum natura sumptam: cum
 incessente, crebrescentēque vento incipit mare pau-
 lum turbari, & misceri, partes eius, quæ non mouen-
 tur, albescere videntur, & vernare. Quod ab Aristote-
 le relatum est, reddita causa, vltima quæst. 23. sectionis
 alioqui quum inhorruit, nigrescit.

Proinde scribit lib 5. *fluctusque avos Aquilone scabat.*
 Sed & purpureum mare videtur, cum elati fluctus, in-
 clinatione obumbrantur, vt Aristoteles refert. Sed &
 in tranquillitate sole collustratum albescit, varijs deni-
 que coloribus videtur imburum, & tinctum, pro lucis
 & tenebrarum admitione, & appulsu. Quocirca scri-
 psit in Lucullo Cicero. Mare illud, quod nunc Fauonio
 nascente purpureum videtur, idem huic nostro videbi-
 tur: nec tamē assentietur, quia nobis ipsis cæruleū vide-
 batur, mane flauum: quodq; nunc, quia à sole collucet,
 albescit, & vibrat, dissimileque est proximo ei cōtinen-
 ti. Turneb. lib. 26. cap. 28. Vide & Hieron. Columnnam
 in 14. Annal. Ennij, ad illud, *Verrunt ex templo placidè ma-
 re matmore flauo.*

Locus ex Iliad. *η.* p̄ne ad verbum translatus *δὲ ὄρ
 ἐν αἰγυλιῶς*, & c. Catull. epithal.

*Hic qualis statu placidum mare matutino
 Horrificans Zephyrus procliuas incitas undas
 Aurora exoriente vagi sub lumina solis.*

Post vento crescentē magis, magis increbrescunt.
 Notatum ab Vtino.

Dispositio verborum, ait Scalig. Poët. lib. 4. cap. 48. est
 collocatio apta, ad efficiendam concinnitatem æqualē
 rei. Quare quum ijdem pedes eodem in versu constare
 possint, aliam sæpenumero inimus collocandi rationē,
 quam existimamus accommodatorem ad sententiam,
 explicandam. Neq; enim satis est hoc id rei verbo si-
 gnificari, neque sic eas coniūgi dictiones, vt ipsa rei cō-
 ditio expleatur, sed vt is vocum ordo instituat, vt ex
 earum sono res ipsa quasi elidatur, atque eliciatur. Id-
 circo & in principio sententiarum legimus pauci syllab-
 as dictiones, à quibus ad productiores fiat gradus, quò
 simul cum re ipsa crescat oratio. *Fluctus vi primo cepit
 quum albescere vento.* Ecce quomodo primores motus
 breuioribus dictionibus sensim deduxit ad habitum
 ipsum, quem longiore designauit, *albescere.* Sic cum e-
 tiamnum essent in principio navigationis, monosylla-
 bis egit. *Vix è conspectu.* Sic minutis vocabulis pri-
 mum.

*Vi belli signum Laurenti Turms ab arce
 Extulit, & ranco streperunt cornua cantis,
 Vique acres concussit equos, utq; impulsi arma.*
 Tum in ipso tumultu voces explicat productiones.
*Exemplo turbati animi, simul omne iuuuliu
 Coniurat trepido Latium, seuig, iuuentus,
 Effera, ducesque primi Messapus, & Vrsens
 Contemptorq; deum Mezentius.*

HIC IUVEN. PRIM. ANTE ACIEM) Confundit no-
 mina. Quem enim modo dicit iuuenem, Almonem pu-
 ta, paulo post vocat p̄cerum. Mouet autem miseratio-
 nem ab ætate, quum dicit, *puer:* à virtute, cum dicit, *pri-
 mam ante aciem:* à vulneris etiam crudelitate, *haste enim
 sub gutture vulnus.* Seruius.

HÆSIT ENIM SVB CVTTVRE VVENVVS) Quum
 tota illa pars, quæ sextum sequitur librum, in cædibus
 posita sit: videamus quibus condimentis eiusdem cibi
 leuarit fastidium. Omitto quæ in excidio Troiano di-
 cuntur, consideremus cætera. Almon hîc interficitur
 sagitta. At Rhamnes dormiens. Ex duobus verò æquali
 in fortuna constitutis, alter fortior in hostes ruit, *mori-
 turus Helenor:* alter melior pedibus fuga salutem quæsi-
 vit, Lycus, *Lucretium saxo Illo:* ens: at alter Laragam *saxo
 atque ingenis fragmine montis Occupat.* Aliter.

*Præcipitem scopulo, atque ingentis turbine saxi
 Excussit, effuditque solo. Hunc iova, & iugula subier
 Provoluere rota, crebrò super vngula pulsu
 Incita nec domini memorum proculcat æquorum.*

Remulum Ascanius sagitta interficit: at Bitiam neque
 sagitta, neque iaculo ob corporis immanitatem, sed
 phalarica. Ense autem Pandarum, sed à Turno. Lege,
 quæso, totum cap. 9. Scalig. Poët. lib. 3. * *vulnus postum
 pro sagitta, effectum pro efficiente.* Sic 2. *Æneid.* illum infesto vul-
 nere Pyrrhus Insequitur. Lib. 10. Vulnere dirigere, & calamos ar-
 mare veneno.

VDÆ VOCIS ITER) id est, vdim vocis iter, non
 enim vox vda est, sed per vdam arteriarum labitur
 viam: vnde in febricitantibus deficit. Seruius. Flexibilis
 vocis Tibull. *docuit voces inflectere canu.* Sic Lucret. li-
 quidum citharæ carmen Græcorum more dixisse vide-
 tur, qui ὑγρὸν humidi imitatione, ductile, facile, flexile
 dicunt. ὑγρὸν ἁπλοῦς tractabiles quæstiones, non no-
 dosæ. Et Tryphiodorus equi Durij ῥέχυν ὑγρὸν, hoc est,
 flexibilem, & circumactilem. German.

TEN. INCLVS. SANG. VIT.) suffocatus est sanguinis
 copia spiritum impediēte à pulmonibus, qui sunt tan-
 quam folles, quibus aura vitalis accipitur, & redditur.

DVM

DVM PACI MEDIUM) Græcis *μεικτός, μεσάζων.* fa- A
 ctor pacis, arbiter, & sequetur Latinis. German.
 QVINQVE GREGES BALAN. QVINA ARM.) Gre-
 ges etiam dici de bobus, non dubium est, & maioribus
 animalibus, etiam si hîc distinxisse videatur. Certè Ho-
 mer. Odys. *μ. ἀγέλας:* bobus tribuit, *πέντε οὐibus:* ἑπτά
 βόων ἀγέλας, τὸ ἴδιον οὐβία καλὰ German.

540 Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
 Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum
 Imbuit, & primæ commisit funera pugnæ,
 Defert Hesperiam, & cæli conuexa per auras
 Iunonem victrix affatur voce superba.
 545 En perfecta tibi bello discordia tristi:
 Dic in amicitiam coëant, & fœdera iungant:
 Quandoquidem Ausonio resperfi sanguine Teucros.
 Hoc etiam his addam, tua simihi certa voluntas,
 Finitimas in bella feram rumoribus vrbes:
 550 Accendamque animos infani Martis amore,
 Vndique vt auxilio veniant: spargam arma per agros.

ÆQVO MARTE) Bello manifesto, & aperto, non A
 multis insidijs, & dolo. Alias æquo Marte, dum neu-
 trius partis est victoria.

PROMISSI DEA FACTA POTENS) Vbi confecit,
 quod promiserat. Cum operam, quam Iunoni pollicita
 erat, præstitisset, & studiū nocendi ita probasset, vt de-
 siderari nihil posset. Veruntamē verbis eam promississe
 non legimus. Sed hoc, vt alia sæpe, *κεδὲν ἄρα σιωπῶμενον.*

SANGVINE BELL. IMBVI) Ancipiti significatione
 vsurpauit imbuiere pro inchoare, & perfundere. Paulò
 inferius, *sanguis nouus imbuit arma.* Etiam Propert. lib. 4.
 inabus pro inchoas, aut simili verbo videtur posuisse.

*Imbuis exemplum prima tu Romule palma
 Huius, & exuuijs plenus ab hoste redis.*

Monet Seruius, consultò dixisse poetam, *sanguine im-
 buit.* id est, inchoauit. Nam potest bellum & à discordia,
 vel dissensione inchoari.

CÆLI CONVEXA PER AVRAS) Sic 4. *Æneid. Mor-
 tem orat:* *tædæ cæli conuexa iuui.* Ad cæli conuexitatem
 respiciens Ennius, dixit in Euemero, palatum cæli: allu-
 sit etiam ad græcam vocem *ἀραιός,* quæ non modo cæ-
 lum, sed vt Rufinus Ephesius tradit, palatū etiam signi-
 ficat: ita enim inquit, *ἀραιός ὁ, ὁ ὑπερῆς, τὸ ἀραιότατος τῆς
 ἀνα γνῶσης.* Hinc à Lucretio lib. 4. pro palato templum,
 vt ab Ennio pro cælo palatum.

*Suauius attingunt, & suauius omnia tractant
 Humida lingua circumfunduntia templa.*

Dixit idem Ennius, quod his affine est, cæli ingentes
 fornices, quam translationem Cicero in 3. de Orat. , vt
 dissimilem, vituperat. Varroni lib. 4. de ling. lat. non
 displicuit. Nam ita scribit. Et Agamemnon, *In alifono
 cæli clypeo:* cauum enim clypeū. Et Ennius item ad cau-
 tionem, cæli ingētes fornices. Hieron. Colum. in Ennij
 Euemerum. Hoc quid sibi velit, paucos esse credo,
 qui rectè intelligant. Nam quod commentus est Ser-

QVINA REDIBANT) sunt non indocti, qui reditum
 non redditum dici velint; pro censu, & pro ventu an-
 nuo: ab his formis loquendi, poetis familiaribus, re-
 deunt armenta, grauis ære manus, & dona. German.
 TERRAM CENTVM VERTEBAT ARATR.)
 Propert. lib. 3. *Nec mihi mille iugis Campania pinguis
 aratur.*

nius, quodq; subiecerunt alij, refutatione non indiget.
 Quocirca facile mihi propemodum persuaserim, pro,
per auras, vnico vocabulo *per agrans:* cuius quidem ab
 illis duobus discernē, vnica facit littera duntaxat. Cor-
 nelius Valerius *pererrans* legendum arbitrabatur, à qua
 eius diuinatione non abhorrent, quæ sequuntur paulò
 post, Iunonis verba:

*Te si per etherias errare licentius auras
 Haud pater ipse velis summi regnator olympi.*
 Canterus lib. 7. cap. 18. Turneb. lib. 26. cap. 25. con-
 nexa, pro conuexa interpretatur, quamuis repugnante
 Seruio, vt in Georg. dixit Maro. *Viq; coloratis annis de-
 nexus ab Indis.*

IVNON. VICTRIX AFF. VOCE SVB.) Bene ei prin-
 cipio denegauit orationem, quasi ad scelera properanti
 quam modò tribuit post bella incepta. Seruius.

DIC IN AMICITIAM COBANT) Quod fieri pro tua
 voluntate meo ministerio debuit, factum est. Polluti
 sunt Troiani sanguine Latinorum: tanta ex eo exitit
 causa discordia, vt etiam ex voluntate tua, concordia
 populorū reparari non possit. Ecce quantum Furia glo-
 riatur, quātum sese extollit, asserens dissipatam pacem
 integrari nō posse, etiam si ipsa Iuno satiata partium cæ-
 dibus, hanc velit in integrum reuocare. Ad perpetuita-
 tem discordiæ pertinet quod positum est, à Troianis
 primū illatam cædem Ausonijs, *Ausonio resperfi san-
 guine Teucros,* qui nouitatem suam funeribus inferen-
 dis commendandam esse crediderant. Donatus.

HOC ETIAM HIS ADDAM) Glorians Alecto apud
 Iunonem de eo, quod fecerat, quò fiat gratiosior, ad-
 iecturam se, illa permitte, promittit malis confatis
 augmentum. Donatus.

TVA SI MIHI CER. VOL.) Sic Iuno lib. 4. ad Vene-
 rem. *& tua si mihi certa voluntas, Conu. bio iungam stabili.*
 Si tua consentit in hoc auctoritas, vt exponit Seruius,

Tum contrā Iuno: terrorum, & fraudis abunde est.
 Stant belli caussæ: pugnatur cominus armis:
 Quæ fors prima dedit, sanguis nouus imbuit arma.
 555 Talia connubia, & tales celebrent hymenæos

Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
 Te super ætherias errare licentius auras
 HAVD PATER IPSE VELIT, SYMMI REGNATOR OLYMPI.
 Cede locis: ego, si qua super fortuna laborum est,
 560 Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces:
 Illa autem attollit fridentibus anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
 Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis,
 Nobilis, & fama multis memoratus in oris:
 565 Amfancti valles. densis hunc frondibus atrum
 Vrget vtrinque latus memoris, medióque fragosus
 Dat sonitum saxi, & torto vortice torrens.
 Hic specus horrendum, & sæui spiracula Ditis
 Monstrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
 570 Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnyes,
 Inuisum numen, terras, cælumque leuabat.

TVM CONTRA IVNO) Ne videretur minus prospexisse, cum mandatorum summam traderet Furie, non admittit oblata. Satisfactum est animo meo, extat cõpetens terror, & superat fraudis inuentum, quod turbandis rebus fuerat necessarium. Idonea belli fundamenta constructa sunt, ventum est ad manus, plenum est bellum, talibus digni sunt nuptijs, qui mihi aduersantur. Sed tamen ne fastidiosè videatur respuere, quod obtulit Furia, adjicit causam expressam. Non potest, inquit, æquo animo ferre Iupiter, vt ulterius supera tenearis in luce. Quod superest laboris, si quid superest, mea opera conficietur. Donatus.

TERRORVM ET FRAVDIS ABVNDE EST) Fraus est deceptio, qua quis circumuenitur: idem pene quod dolus, malitia, fallacia, machina, insidia, præstigia, calumnia, circumscriptio, damnium, &c. Sueton. in Iulio, cum genituo etiam coniunxit: se iam pridem gloria, potentiaq; abundè adeptum. Moræ Græcorum, qui id ipsum faciunt in *ἀλγος*. Monet German.

STANT BELLI CAVSSÆ) manifestæ sunt, placent, vt, *Stat conferre manum*, Idonea belli fundamenta constructa sunt, vt supra Donatus.

SANGVIS NOVVS IMB. ARMA) De armis rusticorum Latinorum accipiendum est. illa enim fors prima dedit, & solos Troianos fuisse cæfos indicat. Gladij imbuti sanguine, est apud Cic. Philipp. 14. Novus autem sanguis, tum primum fusus, seu fundi coeptus, & fundendus in posterum amplius, vt hoc quasi proœmium quoddam fuerit. &

EGRE. VEN. GEN.) Vide lib. 12. *Latonæq; genus duplex.*
ET REX IPSE LATINVS) Ac si diceret, quem Æneæ caussa cogor odisse.

SYPERA ARDVA) Comparatione inferorum, terrestria supera: eadem infera sunt, si cælestia spectes. Propriè autem, & physicè illa summa, hæc media, & subterranea, infima.

EST LOCVS ITALIÆ IN MEDIO) Hunc locum vmbilicum Italiæ chorographi dicunt. Est autem in latere Campania, & Apulia, vbi Hirpini sunt, & habet aquas sulfureas, ideo grauior, quia ambitur syluis. Ideo autem ibi aditus dicitur inferorū, quod grauis odor iuxta accedentes necat: adeo, vt victimæ circa hunc locum non immolarentur, sed odore perirēt ad aquam appli-

cata: & hoc erat genus litationis. Seruius. Amfancti quoq; mentionem fecit Cic. in Diuin. Quid enim non videamus, quam sint varia terrarum genera, ex quibus & mortifera quædam pars est, vt & Amfancti in Hirpinis, & in Asia, Pluronia, quæ vidimus German.

NOBILIS, ET FAM. M. MEM.) Nobilis ad dignitatem generis refertur. Nobilis dicitur & notus. M. Tull. 2. de Off. Testis Phalaris, cuius est præter ceteros nobilitata crudelitas. Terent. Heaut. *Mea est potens magnifica, sumptuosa, nobilis.* Vnde nobilitarent, notificarent dictum est. Titianus, Prætria. *Magnique fame obiectarent, ne eam malefactis nobilitarent.* Nonius.

Cum nobile a noscendo dictum sit, quasi noscibile, non mirum, si nobile sapius ponatur pro noto, vulgato, & hominum sermonibus celebrato. Omitto locos alios: in hoc certe ita exponendum esse, liquet ex eo, quod statim sequitur, & *fama multis memoratus in oris.* Sic Ouid. 3. Amor. eleg. 6.

Quid si legitimum stueres, si nobile stumen.
Si tibi per terras maxima fama foret.

Plura videbis apud Tiraquell. de Nobilit. cap. 2. num. 3.
SÆVI SPIRADVLA DITIS) sunt quæ à Græcis *χαρῶνια* vocantur, quo nomine censentur fauces subterraneæ, tetrum exhalantes odorem, & pestiferum, ex quo Ditis fauces existimantur, quales fuerunt non procul Trallibus. Strabo lib. 14. *ἐν ἢ τὸ πλεῖστον ἔχων, ἃ ἀποπολλυλὰ. Ἐ νῶν πολετανός τε, ἃ ἴρας, ἃ τὸ χερῶνιον ἀπρον.* lib. 13. *αλκωνιον* appellat, cum de Hierapoli oppido Phrygiæ loqueretur, cum etiam eo verbo *τέπλον* Plutonis significetur. τὸ ἢ πλεῖστον ὑπ' ἑσπέρῳ μίση τῆς ὑπερκειμένης ἑρηνῆς, ἑσπέρῳ ἑστὶ σὺν μίσην, ὅσον ἀθροῖον δ' ἐξ ἀδύδινά μινον, βεβῆθη ἢ ἑπὶ ποτῶ. Turneb. lib. 26. cap. 28.

DITIS NOMINE PLUTONEM VOCATUM scribit M. Tull. 2. de nat. deorum, quod *terrena vis omnis, ac vniuersa ipsi dicata putatur.* Nam & omnia in terras recidunt, & ex ijs oriuntur. Alij, vt est apud Quintil. ideo sic vocatum, quod *minimè diues sit: mortui enim omnibus exui bonis sunt crediti.*

INGENS ACHERONTE VORAGO) intellexit illam voraginem ab Acheronte erumpere, & eius quandam eruptionem, & exastuationem esse: expressitq; quod ab Homero dicitur *καρπυλῆς*. Vt lib. 2. Iliad. *ὄρου γδ δεινῆς ἑσπῶς ὄδ' ἀτὸς ἑσπῶν δεινῆς.* Turneb. lib. 26. cap. 28.

ERINNYES) Furie, Eumenides, Erynnyes, Diræ sæpe indistretè ponuntur.

INVISVM NVMEN) Inuisum non modò hominibus, sed ipsis quoq; inferis. Supra. *Odie & ipse pater Pluton, odere sorores Tartarea monstrem.* Claud. lib. 1. de rapt. Proserp. *torvos inuisa iugales Aleto remone ligat.*

A In hac voce *inuisus*, magna inest magni cuiusdã odij, & detestationis significatio, & est crebrū Latinis poetis. **TERRAS, CÆLYMQUE LEVABAT**) recreabat, quippe quibus præsentia sua erat oneri.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
 Imponit regina manum. ruit omnis in orbem
 Pastorum ex acie numerus: cæfosque reportant
 575 Almonem puerum, fœdatique ora Galefi
 Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
 Turnus adest, medióque in crimine, cædis, & ignis
 Terrorem ingeminat, Teucrosque in regna vocari,
 Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
 580 Tum, quorum attonitæ Baccho nemora auia matres
 Insultant thiasis (neque enim leue nomen Amata)
 Vndique collecti coeunt, Martemque fatigant.
 Illicet infandum cuncti contra omina bellum,
 Contra fata deum, peruerso numine poscunt.

EXTREMAM IMPONIT MANVM) Dixerat enim Furia supra, se reliqua curaturam. Quod superest, perficit. Et est translatio à pictura, quam manus complet & ornat extrema. Seruius.

Est igitur genus loquendi perelegans, extremam manum imponere, pro, rem aliquam finire, & omnibus numeris suis absolueret. Cic. sed manus extrema nõ accessit operibus eius. Dicimus item summam addere manum, metaphora ducta ab aedificatoribus, qui abfoluto aedificio, fastigium aliquod solent imponere. Cui confine est, colophonè imponere, vel addere. Montf.

CÆSOSQUE REPORT. ALM. FVER.) Ad inuidiam facti portabant cadauer Almonis pueri, qui vtique pro ætate nihil tale meruerat, & Galefum, cuius facies indignis erat modis deformata.

IMPLORANTQUE DEOS) vt tantæ indignitatis iudices, & vtores.

OBTESTANTVRQUE LATINVM) propter cædem factam testem adhibent, & dicit auctores rupti fœderis esse Troianos, quum ipsi pacis iura tenuerant. Seruius. Seu, vt Donat. Inuidiosis vocibus lacerant, quod malorū omnium, per Troianorum fœdus ipse auctor videretur extitisse, rogantq; vt acta rescinderet.

ET IGNIS) in ipso feruore seditionis, vt Seruius exponit.

TEUCROSQUE IN REGNA VOCARI) Teucros iniuriosè dictum accipe, quasi exules, ac perfidos.

585 Certatim Regis circumstant tecta Latini,
 ILLE, VELVT PELAGI RVPES IMMOTA RESISTIT:
 Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
 Quæ sese, multis circum latrantibus vndis,
 Mole tenet: scopuli nequicquam, & spumea circum
 590 Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
 Verum vbi nulla datur cæcum exuperare potestas
 Consilium, & sæuæ nutu Iunonis eunt res;
 Multa Deos, aurâque pater testatus inanes,
 Frangimur heu fati, inquit, ferimurque procella.

STIRPEM ADMISERIT PHRYGIAM) Ex Græcorum moribus desumptum, quorum legibus cum peregrinis, & hospitibus contracta matrimonia incesta, & illegitima habebantur. Vnde & *μὴ ἐμίμνε* è tali prognati contubernio, vt Romanis hybridæ. German.

SE LIMINE PELLI) interiore familiaritate. **ATTONITÆ BACCHO**) quasi Baccho, furia enim agebantur. Et sic dictum, vt, *At medios inter cades exultat Amazon*, de Camilla, quæ non erat reuera Amazon. Seruius.

INSULTANT THIASIS) Thiasus generatim pro quouis cœtu saltantium, reiq; diuinæ vacantium, tum, vt testis est Athenæus lib. 8. pro turba hominum, Bacchicæ choreas agitante, vsurpatur. Virgil. Eclog. 5.

Daphnis & Armenias curru subiungere tigres
Insistunt; Daphnis thiasos inducere Baccho.
 Thiasos autem alij *δὸν τῶ τῶ θεῶν ἀσπῆ*, id est, à sacris carminibus: alij *δὸν τῶ θεῶν*, id est, à currendo volunt esse nuncupatos. German.

NEQUE ENIM LEVE NOM. AM.) Iunenal. *que non faciet, quod Principis vxor?*

MARTEMQUE FATIGANT) prælium cum clamore deposcunt, vsque ad rauim.

CONTRA FATA DEVM) propter oraculum Fauni.

CONT. OMINA) intellige examen apum, & Lauinia crinem ardentem. Quorum vtrumq; Troianis faucebat.

PERVERSO NUMINE) irato.

595 IPSI HAS SACRILEGO PENDETIS SANGVINE POENAS,
O miseri. Te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium: votisque Deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Funere felici spoliior. Nec plura locutus
600 Sepit se tectis, RERVMOVE RELIQUIT HABENAS.

VT PELAGI RVPE) Cicero seditionem populi multitudinem fluctibus comparavit in Miloniana. In illis duntaxat fluctibus concionum. Bene igitur Virgil. Latinum regem rupi, alto in mari fluctibus hinc inde agitata fluctibus, comparat. Seruius. Locum ab Homero sumptum proferunt German. & Vrsin. * Libr. 4. con-stantiam Aenea adversus preces, & blandimenta Didonis, comparatione quercus amosa, & altissimis defixa radiibus, frustra, ventia agitata, velut hic scopulis undarum impulsu immobilibus declarat.

VBI NULLA DAT. CÆVUM EXVB.P.CONSIL.) Vbi Latinus vidit, cæcum multitudinis furorē consilio superari nō posse, & res pro voluntate Iunonis sanientis non sano tractatu currentes, multis verbis testatus est deos, & ipsas aëris auras. Quem enim alium adhiberet voluntatis suæ restē omnib. qui aderat furorē correptis? Inter tot insanos, solus Latinus integro cōsilio fuit: solum enim non cōmutauerat Iuno, vel Furia. Donatus.

SACRIL. PENDETIS SANG.) quia bellum sumebant contra voluntatem deorum. Inde sicbant sacrilegi, hoc est impij, quales sunt, qui sacra legunt, id est, furantur.

TE TRISTE MAN. SVPLIIVM) quod luit lib. 12. cæsus ab Aenea.

VOTIS QVE DEOS VENERAB. SERIS) Nam qui citō ab errato discedit, & malē cœpta maturē cōdemnat. potest mereri veniam. Sera verō erroris agnitio, agnitori fauorem non potest pronocere. Donatus. Simul etiam respexit ad proverbia Virgil. Post factum stultus sapit. Ictus piscator sapit. Serō sapiunt Phryges. Montf.

MIHI PARTA QVIES) vicinæ mortis beneficio.

OMNIS QVE IN LIMINE PORTVS) Allegoriæ pro-verbiales sunt, in vado esse, pro eo, quod est, in tuto, citraque; discrimen, sumptum à natantibus, aut nauigantibus. In portu nauigare, etiam significat iam à periculo

Mos erat Hesperio in Latio (quem protinus vrbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima mouent in prælia Martem:
Siue Getis inferrē manu lacrymabile bellum,
605 Hyrcanisū, Arabisū parant, seu tendere ad Indos,
Aurorāque sequi, Parthōsque reposcere signa)
Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Relligione sacræ, & sæui formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternāque ferri
610 Robora: nec custos absistit limine Ianus:
Has, vbi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse Quirinali trabea, cinctūque Gabino
Insignis, referat stridentia limina Consul:
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cætera pubes,
615 Æreæque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis inducere bella Latinus

abesse: propterea quod qui medijs adhuc fluctibus nauigant, hi ventorum, & æstus arbitrio nauigant. Contra, qui iam intra portum sunt, nihil habent negotij cum vndis, ac ventis. Vnde vulgatissima metaphora, hominem in cuius præsidio conuiescimus, portum appellamus. His non dissimile planè sensum continet hic versiculus, mihi parta quies, omnisque in limine portus. Chiliad. * Vt & Plautini illius senis, sic alloquentis filium Lysilem, in Trinum. Mihi atas acta ferme est, tua illuc refert maxime. Huc etiam pertinentia sunt, ego in vtramvis aures dormiam: extra lulum pedes habeo.

FVNERE FELICI SPOLIOR) Exequijs tantum regalibus careo. Sed vt sepulcri, ita huius quoque rei facilis iactura est.

Funus felix illustrium, ac principum virorum est, quando debita cum cærimonia, sollemni pompa ducta, multis cum suorum ciuium gemitibus; frequenti populo comitante, excitatis magnificentissimis sepulchris, additis etiam funebribus laudationibus, & alijs demū rebus non vulgaribus, conduntur. Quibus omnibus belli tempus obstrepit, & hominibus in alia cura, vitæ scilicet retinendæ, bonorumque defendendorum occupatis, locum nullum relinquunt: vt etiam reges tum regē sepeliri nequeant. &

RERVMO. RELIQUIT HABENAS) Quia res magnas furorē turbatas nec consilio potuit, nec sermone componere, condidit se parietibus proprijs, casibus relinquens habenas reipub., quas contra maiorem vim nec gubernare potuit, nec tenere. Donatus. * Nomen habenæ sæpenumero apud Latinos scriptores ad imperium, potestatem, & facultatem transferri videas. Cic. 2. de Orat. Cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas tradidit. Virgil. 1. Æn. Et premeret, & laxas sciret dare iussus habenas. Inueniuntur & adducere, & remittere habenas, in eodem significatu, potestatis inquam & imperij.

More iubebatur, tristisque recludere portas.
Abstulit tactu pater, auersusque refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit umbris,

MOS. ERAT) Varro de moribus, morem esse dicit in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo. Iulius Festus de verb. signif. lib. 13. Mos est, inquit, institutum patrium, pertinens ad religiones, cærimonialesque maiorum. Ergo Virgilius vtrumque auctorem sequutus: & primo quidem Varronem, quoniam ille dixerat morem præcedere, sequi consuetudinem, postquam dixit, Mos erat, subiūxit, quæ protinus vrbes Albana coluere, &c. quo perseverantiam consuetudinis monstrat. Er quoniam Festus pertinere ad cærimonia ait, hoc idem docuit Maro, adiciendo, sacrum. Mos ergo præcessit, & cultus moris secutus est, quod est contactudo. Et hic definitionem Varronis impleuit. Adiciendo deinde sacrum, ostendit morem cærimoniis dicatum, quod Festus asseruit. Idem seruauit & lib. 12. cum ait, morem, ritusque sacrorum Adiciam. In quo ostendit aperte, morem esse ritus sacrorum. Sed historia quoque fidem in his versibus sequutus est, Mos erat Hesperio in Latio, &c. Seruauit enim regnorum successione. Quippe primum regnauerunt Latini, inde Albani, & inde Romani. Ideo mos erat primum dicit Hesperio Latio, & postea, quem protinus vrbes Albana coluere sacrum. Deinde subiicit, nunc maxima rerum Roma colit. Macrobi. Saturnal. li. 3. cap. 8.

Apparet ex verbis Macrobij, morem obseruationem quandam esse, non leges, sed iudicio, & opinione confirmatam. Inde illa locutio, MORE MAIORVM. Cic. 2. de Orat. Me pro meo sodali, qui mihi liberum loco, more maiorum, esse deberet. Quo loco morem pro obseruatione posuit, quodamque hominum grauiorum placito, non lege, non necessitate confirmato. Budæus in Pand. Mos, ait Isidor. lib. 4. cap. 3. est vetustate probata consuetudo: siue, lex non scripta.

Instituta, molisque maiorum tantam vim habuerunt, vt cum antequam in consuetudinem venirent, sine crimine præteriri possent, postquam tacita omnium assensione sunt probata, pro grauissimis legibus sanctissimè custodita sint. Ac si queritis, quid institutum à more differat, non est difficile dictu. Nam qui primus egregij quiddam in repub. gessit, adeo vt eius exemplum posterius vltro sint secuti, is auctor instituti prædicatur. Vbi verò consuetudo aliqua teneri, ignorato exempli auctore cepit, mox maiorum appellatus est, &c. Sigonius de antiquitate Ciuium Rom. lib. 1. c. 5. Quod dicit Virgil. hanc consuetudinem antiquam fuisse, falsum est: nam à Numa Pompilio primum instituta est: sed carmini suo, vt solet, miscet historiam. Seruius. Qui & aliam questionem dissoluit, ne poeta secum pugnare videatur: quomodo enim mos erat belli portas referare in Latio, cum supra dicat, longa placidas in pace vegebat? Itē postea, Ardet inexcitata Ausonia, atque immobilis ante. Vide locū. * Historia autem est apud Liliam lib. 1. Qui (Numa) regno ita potius, vrbes nouam condidit: un vi, & armis, iure eam, legibusque, ac moribus de improbo contere parat. Quibus cum inter bella videtur assuescere non poss. (quod effertur militis animis) mitigandum ferocem popululum armorum desuetudine rarus, tantum ad infimum Argiletum in diem pacis, bellique fecit: apertus, vt in armis esse ciuitatem, clausus, pacatos circa omnes, significaret.

HESPERIO IN LATIO) in antiquo, accipit Seruius: idno enim Latia fuerunt, vnde non frustra Hesperio addidit.

PROTINVS) iugiter, deinde, nam nunc temporis aduerbium est, aliàs loci. cum protinus vtraque tellus vna foret.

VRBES ALBANÆ COLVERE) vrbes ad imperium Albanum pertinentes, seu regni Albani, quæ fuerunt complures ad 30. vt me alicubi legere memini.

MAXIMA RERVROMA) Quomodo Roma sit totius orbis compendiu, sic docet Athenæus lib. 1. c. 15. Non longè aberatit fortallè à scopo, quisquis totius terræ habitata compendiu, Romanorum ciuitatem appellauerit, in qua omnes ciuitates commemorantes intueri facile licet, & particulatim, & quam plurimas: vt Alexandrinorum auream, Antiochenorum pulchram, Nicomediorum ornatissimā, omnium præterea splendidissimam, quotquot Iupiter detegit, Athenas. Desideret, non vnus dicam dies, ad enumerandas ciuitates, quæ in orbe Romano continentur: sed omnes vix per anni spatium, ob multitudinem connumerarēt. Omnes namque ibi nationes habitant: Cappadoces, Scythæ, Pontici, & alij complures. Hi sunt enim totius habitatae terræ compendium. Hæc Athen. Et quoniam totius habitatae terræ epitome, compendiuque videtur, vt pote in qua omnes habitarent nationes, ob id, communis patria dicta est, secus quam sentit Alcibiades Dispunct. lib. 2. cap. 21. nimirum quod omnes, qui imperio Romano subditi essent, ciuitatis Romanæ ius haberēt, in quo redarguitur à Magio lib. 4. cap. 5.

Romæ magnitudinem celebrat Aristides quoque, oratione quam de eius laudibus longè pulcherrimam composuit. In qua, & hæc legas. Quod autem vrbes singula terminis suis, ac regionibus præstant, hoc vrbs ista toti orbi exhibet, vt commune omnis, quæ incolitur terræ, tanquam regionis oppidum. Quocirca videntur finitimi omnes per vicos diuisi, ad hæc arcem vnā conuenire, quæ nunquam se cuiquam negat: sed vt terræ solum fert omnes, ita hæc homines omnes, velut fluuios mare, recipit, præterquam quod hoc etiam cum mari habet commune, quod vt illud fluuiorum accessione non crescit, quasi ipsius capacitas cum illorum fluxione, facta quodam connexa sit, ita nec in hac quiddam est præ magnitudine conspicuum. Superadde his præclara verba Lucani, ex lib. 1. Pharsal.

— vrbes populis, viciisque frequentem
Gentibus, & generis (coeat si turba) o pacem
Human.

Vide, mi lector, Eclog. 1. super illo, vrbes quam dicunt Romam. Vide & Strabonem lib. 5. Immo vide, & admirare magnitudinem Romæ ex lib. 3. Admirandum Lipij. Caterum si qua alia vrbs est, certè Roma est hodie, de qua possit affirmari verissimè, quod lib. 1. scriptū reliquit Herodotus. τὸ δὲ τὸ πάλαι μέγα ἔην, τὰ πολλὰ δὲ τὸν σμικρὰ γέγονε. τὰ δὲ ἔπει μὲν ἦν μέγα ἄρα, ἀπὸ τῆς ἰν σμικρὰ. Nam quæ olim magnæ erant, earum permultæ factæ sunt paruæ: rursus, quæ mea memoria magnæ fuerunt, prius fuerant paruæ. Exigua Roma sub Romulo, & regibus deinceps sequentibus: magna sub Augusto, & Imperatoribus. Nunc postquam à Gothis, Vandalis, Hætilis toties vastata est, & direpra, nequaquam pristinam illam, & amplitudinem, & magnificentiam retinet. Quo pacto autem omnibus pæne in rebus parua Roma fuerit, quibus sua ætate maximam esse testatur Maro, pulchrè expressit Propert. lib. 4. eleg. 1. partem verulium non me pigebit adnectere.

Hoc quocumque vides, hostes, qui in maxima Roma est.
Ante Phrygem Æneam collis, & herba fuit.
ZZZ & Aique

Atque ubi naualis stant sacra palatia Phoebo,
Euandri profuga pro cubuere boues.
Fictilibus creuere deis hac aurea templa.
Non fuit opprobrio facta sine arte casti:
Tarpeiusq; pater nada de rupe ignabat,
Et Tiberis nostris aduena bubus erat.

QUVM PRIMA MOVENT IN PRÆL. MART.) Et si
Matio mensē, ancilla deprompta ē Martis sacrario
prodibant, si quando tamen gentibus, nationibusque
iustum, piumque bellum per fœciales indicebatur, an-
gilia in eodem sacrario, aut in curia Saliorum com-
mouere, moris erat: quasi eo motu Martem ē sua sede
excitum, eoque propitio, & volente, arma expedire, le-
giones conscribere, exercitum apparari, atque omnia
hostilia esse designarent. Scriuius, Alex. ab Alex. lib. 1.
cap. 25.

GETIS INFERRE LACRIMAB. BELLVM) Sic & Gre-
ci, πόλεμον ἐισφέρειν. Euripid. Helena, πόλεμον γὰρ εἰς ἡμετέραν
ἐλάσαν ἔδωκεν. Ut autem hic lacrymabile bellum, Sic Homer.
Iliad. πόλεμον πρὸς αὐτὸν ἀχαιῶν, & πολὺν αὐτὸν ἀπὸν, & ali-
bis, μὲν δὲν δὲν ἀχαιῶν. German.

AVRORAMQVE SEQVI) Ingenti ambitu ipsum or-
tum dici dicit pro populis: & sequi auroram, est orienta-
libus populis arma inferre: seu, eo vsque cum armis ad
eos subigendos tendere.

PARTHOSQVE REPOSCERE SIGNA) Alluisse vi-
deri potest ad Augusti tempora. Constat enim, habuisse
in animo Augustum Arabiæ, & Parthis bellum face-
re, eiusq; belli causa delectum habuisse. Similiter Vir-
gilio scripsit etiam Horat. epist. 2. lib. 1. Cantabrica bella
tulisti Sub duce, qui templis Parthorum signa respicit. Propert.
lib. 2. eleg. 10.

Iam negat Euphrates equitem post terga videri
Parthorum, & Crassos se tenuisse doler.
India quin, Auguste, tuo dat colla triumpho,
Et domus intacta te virent Arabia.

Parthi autem Phraate regnum obtinente, signa quæ
Crasso ademerant, Romam ad Augustum vltro remi-
serunt. Vide Sueton. Valerium, & alios. Horat. Ode 15.
lib. 4.

Et signa nostro restituit Ioui
Derepta Parthorum superbis
Postibus, & vacuum duellis
Ianum Quirini clausit.

SVNT GEMINÆ BELLI PORTÆ) propter Ianum bi-
frontem.

CENTVM ÆREI CLAVDVNT VECTES) Dedit clau-
stris maiorem vim à numero, & qualitate materia. Vi-
de i. Æneid. Clauduntur belli portæ, &c.

CINCTVQVE GABINO) De cinctu Gabino quid à
Grammaticis tradatur, omnibus qui litteras amcniore-
res amant, est fere notum: sed quod ab illis tacitum est,
hic adscribemus. Obseruauimus enim, Romanos ma-
gistratus, & Pontifices eo cinctu vti solitos, cum belli
caussa operabantur sacris, se deuouebant pro exercitu, E
portas Iani aperiiebant, aut amburbia faciebant: deniq;
cum rei sacræ operam dabant, belli causa, & cærimo-
nia quadam sacra defungebantur. Linius lib. 8. de Con-
sule Decio, qui se deuouebat. Ipse incinctus cinctu Ga-
bino, armatus in equum insiluit. Interpretes Persij de pe-
natis ita scribit. Habitu Gabino dij penates forma-
bantur, inuoluti toga supra humerum sinistrum, & sub
dextro. Turneb. lib. 22. cap. 19.

Gabinus cinctus est, inquit Seruius, toga sic in ter-
gum reiecta, vt vna eius lacinia, à tergo renocata, ho-
minem cingat. Hoc autem vestimenti genere utebatur
Consul bella indicturus: ideo, quia cum Gabij Cam-

A pania ciuitas sacris operaretur, bellum subito venit.
Tunc ciues accincti togis suis, ab agris ad bella profe-
cti sunt, & adepti victoriam. vnde hic ortus est mos.

RESER. STRID. LIMINA) Quamobrem belli tem-
pore huius potissimum dei, Iani, inquam, templum
aperiretur, narrat causam Macrobi. Saturnal. lib. 1.
cap. 9. Bello Sabino, cum hostes per parentem portam
in urbem irruerent, subito ex æde Iani magnam vim
calidarum aquarum erupisse, quæ hostium impetum
represserint: inde institutum, vt belli tempore, velut
ad vrbis auxilium profecto deo, fores refererentur.
Ouid. 1. Fastor. aliam causam ponit, vbi Ianus ita lo-
quitur.

Vi populo pateant reditus ad bella profecto,
Tota pater dempta, ianua nostra, sera.

Consentanea Nasonianis sunt verba Liuij lib. 1. in Nu-
ma. Ianus ad infimum Argiletum indicem pacis, bel-
liq; fecit: apertus, vt in armis esse ciuitatem: clausus, pa-
catis circa omnes populos significaret. Vide insuper i.
Æneid. ad illa, Clauduntur belli portæ.

INSIGNIS CONSULI) Consul maior erat, qui prio-
re loco renuntiatus esset. Liuius lib. 29. Scipionē prio-
rem consulem à centuriis omnibus dictum scribit,
Cic. in Pison. Me cuncta Italia, me omnes ordines,
me vniuersa ciuitas non prius tabella, quam voce prio-
rem consulem declarauit. Quem vero nunc maiorem,
nunc priorem consulem nuncupamus, Virgilius etiam
insignem dixit, vt qui nullius sit doctrinæ inscius. For-
mulam porro, qua Cos. declararet, huc crearet designa-
tum consulem, hanc inuenio. QVOD BONVM, FAV-
STVM, FELIX, FORTVNATVMQVE SIT, MIHI, MA-
GISTRATVQVE MEQ, POPVLO, PLEBIQVE ROMA-
NÆ, N. N. CONSVLEM RENVTIO, Cic. pro Mu-
rana.

INSE VOCAT PVGNAS) Tria sunt militia genera.
Sacramentum, in quo vnusquisque miles iurat se non
recedere, nisi præcepto Consulis, post completa sti-
pendia, id est, militia tempora, scilicet viginti quin-
que annos. Coniuratio, quæ sit in tumultu, id est, itali-
co bello, & Gallico: quando vicinum vrbis periculum
singulos iurare nõ patitur, vt inter Fabios. Et qui fue-
rat ducturus exercitum, ibat in Capitolium, & exinde
proferens duo vexilla, vnum roseum, quo pedites euo-
cabat, & vnum caruleum, quod erat equitum (nam ca-
ruleus color est maris, à cuius deo equum constat in-
uentum) dicebat: QVI REMPV. VVLT SALVAM ES-
SE, ME SEQVATVR. Et qui conuenissent, simul iura-
bant. Enoçatio, quod genus nunc tangit: nam ad subi-
tum bellum euocabantur, & ad diuersa loca diuersi,
propter cogendos mittebantur exercitus. Seruius. Vide
principium lib. 8.

ABSIN. TACTV PAT. AVER. REF. FOEDA) Secun-
dum veterem morem conueniebant Latinum, & vche-
menter vrgēbant, aperiret portas belli, & iis bellum in-
diceret, quos in amicitiam, & affinitatem, securus deo-
rum, & patris responsa, susceperat. Sed licet illi furore
possēsi præcipites essent in perniciem suam, & aduersa
cuperent, Latini tamen, qui esset publicus pater, apud
quem religio generi fuit, & commodum filia, nolēbat
funestas fores, luctuosasque contingere, ac ne se officiis
tristibus commacularet, à conspectu se aliorum remo-
uit. Donat.

CÆCIS SE COND. VMBRIS) A cōspectu hominum
in abdita domus se cōtulit. Non modo publica, sed do-
mestica quoque luce caruit, & tanquam in vmbra, &
tenebras secessit.

- 620 Tum Regina deum caelo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia, atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis, pars, arduus altis
625 Puluerulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leues clypeos, & spicula lucida tergent
Aruiua pingui, subiguntq; in cote secures:
Signaque ferre iuuat, sonitusq; audire tubarum.
Quinque adeo magnæ positis incudibus vrbes
630 Tela nouant, Arina potens, Tyburq; superbum,
Ardea, Crustumérique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cauant capitum, flectuntque salignas
Vmbonum crates: alij thoracas ahenos,
Aut leues ocreas lento ducunt argento.
635 Vomere huc, & falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica iamque sonant: it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad iuga cogit equos, clypeumq; aurorque trilecem
640 LORICAM INDVITVR, FIDOQVE ACCINGITVR ENSE.

TYM REGINA DEVM) Fecit Iuno, quod non con-
ueniebat deæ, vt relictis cæli partibus, veniret ad ter-
ras, & panderet sceleribus viam, atque in bella petitu-
ros vrgeret. Fecit tamen vt vetus, & pertinax inimica:
verebatur enim, ne mora patefaciendarum portarum
furorem paratæ iuuentutis aut consensere faceret,
aut penitus remoueri. Animus quippe vulgi, vt repen-
tinis moribus excutitur, ita maturè languescit, & inter-
ueniente torpore cōsumitur. Ergo quod Latino displi-
cuit, & refugit, ne faceret, fecit dea, & manu sua impu-
lit portas, quibus fiebat mora. Vt autem huius scæuien-
tis ardorem euidentius poeta monstraret, non solum
hanc dixit portas aperuisse, sed euertisse postes ipsos à
cardine: hoc est, ab eo loco, in quo nexibus idoneis te-
nebantur: quasi demum patētibz portis aliquid imp-
pedimentum poruissent postes afferre, si locis suis for-
tè mansissent. In euersione postium animus inimicæ
considerandus est, quæ sic cum belli referauerat ipsis
postibus portas, vt vullis ipsis, qui firmamento præ-
stabant, iterum claudi non possent, & nunquam fini-
retur bellum. Quanta autem vis Iunonis sit, in facto
ipso euidenter ostensum est: nam quas centum ærei
clauseraut vectes, quas æterna ferri firmauerant robo-
ra, ipsa vnus manus impulsu innitens, non corporis
virtute, sed nutuine, ipsum quoque bifrontem custo-
dem auctoritate maioris potestatis exsuperans, & pa-
tesfecit portas, & earum postes subuertit. Donatus.
* Lege que de Iano prodicit Macrobi. Saturnal. lib. 1. cap. 9. Et que amo-
rauimus lib. 1. ad illud. Clauduntur belli portæ, Haufit etiam Iuno
versum Virgilius de Emiano fonte. Ille enim sic. postquam discordia
terra Belli ferratos postes, portæque refregit, intelligens idem Iani
templum, quod belli tempore fieret, pacis autem clausum haberi solebat:
quare deus ille Patulcius, & Clusius audiuit.

per, sed ante hac, sub Latino videlicet.
PARS ARDVVS ALTIS PVLVERVL. EQVIS FV-
RIT) pro, ardua in altis equis. Id est, populus partim pa-
rat ire pedes, partim arduis altis equis, Sic alibi ad rem,
non ad vocem respicit.
OMNES ARMA REQVI RVNT) Hemistichium
Ennianum. Balantium pecudes quasi, omnes arma requi-
runt.
PARS LEVES, CLYPEOS ET SPICVLA LVC. TERG.)
Locum hunc exprimere imitando studuit Papinius lib.
3. Thebaid.
— arma paternis
Postibus, & fixos sapientem ad penetralia curus
Vellere amor, non Iani putri rubigine tela,
Horrentisque sui gladios in saua recurrunt
Vulnera, & cogunt, non saxa, & c.
Samiarios dictos obseruat Turneb. lib. 27. cap. 27. qui
creta Samia arma, ferramenta, spicula prætorianorum,
& satellitum imperatoris ad nitorem tricabant, terge-
bantque, atque exasperabant gladiatorum, & iaculorum
acies, & cuspides: nam & in historiis hoc sensu ferra-
menta Samiata reperimus.
ARVINA PINGVI) Aruinam esse durum pingue
inter cutem, & viscus, seu carnem, ex Suetonio docet
Seruius. Aruina, inquit Isidorus, est pinguedo cuti ad-
hærens.
SVBIGVNTQVE IN COTE SECVRVS) ad cotem
exaciunt secures, ad cotem inquam, acutum Reddere
que ferrum valet, excors ipsa seca: di, vt est apud Horat. ad
Pifones. Scopulum illum ad quem Andromeda exposi-
ta fuit ceto, Propertius vocat cotes, eleg. 3. lib. 1.
Qualis & accubitus, primo Cephæa semæo,
Libera iam duris cotibus Andromedæ.
QVINQVE ADEO MAGNÆ) Tantus bellan-
di amor incefferat, vt plurimæ vrbes, & magnæ,
positis

AGMINAQVE ARMA T) Iouianus in Actio de horum A verſum numeris ſic ait. Duce dactylo à crebritate eadem numerorum cepit, in enarratione hac tam eximij apparatus. Atque vt rem ipſam velut magnam, horribilemq; futuram adæquaret numeris, talique principio finis quoque vt conſonaret, intulit, agminaque armat. Paxum namque cõſummatiffimis eius aurium ſenſibus viſum eſt, ſi concluſiſſet, agmen & armat, aut, agmina cogens. Itaque ab ipſis extulit pulmonibus, agminaque armat. Vide igitur, quid collifio faciat ſuo in loco adhibita, quid artificioſus aſſulcus contrudentium ſe vocalium.

QVO PVLCRIOR ALTER NON FVIT, EXCEPT.) Homer. 2. Iliad.

Niprũs árλaías & ús, xwpótoú ávaίoc
Niprũs ós kálluſoc ánp úpò λuov ñλθε
Tõv áλλov δ' aváíov, μετ' áλuίovav πειλέτωvav.

LAVRENTIS CORPORE TVRNI) Turni corpus pro ipſo Turno dixit. Ita enim & Euripid. Hecuba & τὸ ῥῥὸ ὄν σὸμ' ὕψ' ἔπαρ ἠυτίχων σάξεν ἑτοίμος εἶμι. Et alibi, ἀλλ' εἰ- ῥῶ γδ τῆδε δ' εἰσπέτης δ'έμας ἀραμῆμονος. Et in Phœniſſis. εὖν δ'έμας Θυράμνος. Sic Horat. virtutem Catonis, pro Catone poſuit, Ode 2. lib. 3.

Narratur & priſci Catonis
Sape vero caluiſſe virtus.

Et alibi quoque eodem loquendi genere uſus eſt. Virtus Scipiade & mitis ſapientia Lali. Sic & errorem Herculis poſuit Propert. Quia miſer ignavis error perpeſſus in oris Herculis. Et ſcelus Polymneſtoris, pro ipſo Polymneſtore.

Te ſcelus accepto Thracis Polymneſtoris avo

- 655 Poſt hos inſignem palma per gramina currum, Victoreſque oſtentat equos ſatus Hercule pulchro Pulcher Auentinus: clypeoq; inſigne paternum Centum angues, cinctamq; gerit ſerpentibus hydram Collis Auentini ſylua quem Rhea ſacerdos
- 660 Furtium partu ſub liminis edidit oras, Miſta deo mulier: poſtquam Laurentia victor Geryone extincto, Tyrynthius attigit arua, Tyrrenoq; boues in flumine lauit Iberas. Pila manu, ſauoſq; gerunt in bella dolones:
- 665 Et tereti pugnant mucrone, veruq; Sabello. Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis, Terribili impexum ſeta, cum dentibus albis, Iudutus capiti: ſic regia recta ſubibat, Horridus, Herculeoq; humeros innexus amictu.

INSGNEM PALMA CVRRVM) Venit etiam Auentinus ad bellum. Hic filius Herculis fuit: vehebatur curru cum ſigno palmæ, more ſcilicet triumphantis, geſtans clypeum cum hydræ ſerpentibus, vt hoc genere demonſtraret gloriam patris, qui eam contriuerat tot capitibus venenatis armatam. Donat.

SATVS HERCVLE PVLCHRO) De proceritate Herculis, & habitu corporis conſule, ſi luber, Gell. lib. 1. cap. 1. Titium lib. 2. cap. 22. pulcher deorum, deorum, hominumque illuſtrium apud poëtas epitheton eſt. Ouid. 15. Metamorph. Aſculapium pulcherrimum

Nutrit in hoſpicio non, Polydore, pio. German.

Dictum hoc quoque ad Græcorum poëtarum conſuetudinem, qui βιν ηραυληνός & βιν ηραυληνός pro Hercule, & Iphiclo dicunt, ad eundemq; modum alia multa. Quod & alij notarunt, & Plutarch. lib. aduerſus Coloten. Vt ego Virgil. & Horat. & alij græca dicendi genera expreſſerunt, ita facere oportet eos, qui ſe noſtris temporibus poëtas perhiberi volunt. Ex hac autem ratione videtur illud etiam Cic. pro Muræna. Illa peſtis immanis, importuna Cariliæ prorumpat. Et lib. de Orat. 3. Illa humanitas, illa virtus L. Craſſi morte extincta ſubito eſt. Virtus, humanitas L. Craſſi, ipſum Craſſum ſignificant. Muret. * Noſent & iſta elegantiarum cupidiores. Ex Homero, βιν ηραυληνός, βιν ηραυληνός pro ipſo Hecore, & Priamo. Ex Ennio, ſuauiſ ſonus Egeria, pro Egeria nympha. Ex Virgilio, violentia Turni, pro Turno. Ex Lucretio, equi uis, pro equo. Ex Cæcæone in Arateis, uis totius leonis, pro leone. Et, uis magna nepai pro nepa.

EQVVM DOMITOR, DEBELLATORQVE FERAR.) A virtute laudatur, cuius argumentum equitandi, venandi que ſtudium: nam & venatio quaſi belli προσημασία eſt.

AGELLINA VRBE) De hac vrbe dicemus lib. ſequenti, ad illud, Urbis Agellina ſedes, ubi Lydia quondam.

NEQVIDQVAM SECVTOS) quia non erant reuerſuri: & ipſe quoque ab Aenea eſt interemptus.

DIGNVS PATRIS QVI LATIOR) Dignus bis accipiendum eſt. Dignus, qui teneret patris imperium: & dignus, qui non diceretur Mezentio patre progenitus, Mezentius quippe à ſuis eiectus eſt propter crudelitatem inauditam, & impius fuit, vt Euander narrabit Aeneæ libro ſequenti. Laſus verò naturæ imitatoris, religioſus, & fortis. Donatus.

nominat. Martial. lib. 10. epig. 28. Ianum pulcherrimum. Martianns Capella lib. 1. Iunonem pulchram. Horat. lib. 1. epist. 16. Lauernam pulchram. Ennio Romulus pulcher, & Ouid. 6. Faſt. Notat Paul. Merula in Frag. Ennij.

INSGNE PATERNVV CENTVM ANGVES) Vt ſe Hercules filium oſtentaret, gerebat in clypeo imaginem hydræ, cinctam anguibz multis, & ſerpentibus, quam interfecit in Lemna palude Hercules. Hoc autem inſigne mutuatus eſt Virgilius ab Euripid. qui in Phœniſſ. idem Adraſto aſſignat.

Ταίς δ' ἑβδόμεναις ἀδράς & ἐν πύλοισιν ἴν, Ἐκατόν ἐξιδρύας ἀσσίδ' ἐπιλήριον γρηφῆ ὕδρας. German.

COLLIS AVENTINI SYLVÆ) Vnde nomen huic colli, Liuius lib. 1. his verbis prodidit. Poſt Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino, fulmine ipſe ictus, regnum per manus tradidit. Is ſepultus in eo colle, qui nunc eſt pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit. Varro ſic de ling. lat. lib. 1. Auentinum aliquot de cauſſis dicunt. Nazuius, ab auiibus, quod eò ſe ab Tiberi ferrent aues: alij ab rege Auentino Albano, quod ibi ſit ſepultus: alij ab aduentu hominum, quod commune Latinorum ibi Dianæ templum ſit conſtitutum. Ego maximè puto ab aduectum: nam olim paludibus mons erat ab reliquis diſcluſus. Itaque eò ex vrbe qui adrehebantur ratibus, quadrantem ſoluebant, &c.

FVRTIVVM PARTV EDIDIT) Conſule 4. Georg. ibi, Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furra. Tali genere laudationis plenum affirmat Salluſtium Donatus: nam & ipſe multos collaudat, ac deprimit adiecta vituperatione.

SVB LYMINIS EDIDIT ORAS) Require quæ de hoc dicendi modo protulimus. 2. Georg. non longè ab initio, ad illud: Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auris, ubi oras legatur rectius.

MISTA DEO MVLIER) Græcum verbum μιſτρη μιſtρη miſtρη ſignificat, id eſt, coiretiam apud Paulum Aeginetam lib. 1. Apud Homerum frequens eſt hac ſignificatione. Rhodigin. lib. 4. cap. 7.

Huc adſcribendum, quod probè notauit Macrob. Saturnal. lib. 5. cap. 16. Vterque (Homerus & Virgil.) in Catalogo ſuo poſt difficillimam rerum, vel nominum narrationem, inſert fabulam verſibus amœnioribus, vt lectoris animus recreetur. Homerus inter enumeranda regionum, & urbium nomina facit locum fabulis, quæ horrorem fatietatis excludant. Virgilius in hoc ſecutus auctorem in priore catalogo, modo de Auentino, modo de Hippolyto fabulatur: in ſecundo, qui eſt libro 10. Cygnus ei fabula eſt. Et ſic amœnitas intertexta, faſtidio narrationum medetur. * Mulierem dixiſſe compendioſè vult Seruius, pro mortalit: conſequens namque fuerat, vt diceret, mixta deo mortalit. Tamen melius dicimus, reddidiſſe Homerum hoc, γυνὴ δ' αἰὲν ἀνθρώποις. Super vocabulo iſto mulier, accipe ex Tertulliani lib. de uoluntatibus virginibus. Mulier, genus eſt: ſupra, uirgo, uirginitas. Et ſignificat ſexum, non uirum paſſam. Ibidem. Mulier non naturæ nomen eſt uxorit: ſed uxor conditione nomen eſt mulierit. Et mulier non uxor dici poteſt: non mulier autem uxor dici non poteſt, quia nec eſt. Hac ille. Sape tamen mulier pro uirum experta. Vnde apud Comicos, aliquam facere mulierem. Et illud Cicero de Publiliis, eras mulier erit.

POSTQVAM LAVRENTIA VICTOR) Hoc dicit, vt appareat tempus, quo admiſſum eſt ſtuprum.

GERYONE EXTINGTO) Conſer huc, quæ poſita inuenies lib. 8. ad illum locum, Tergemini necce Geryonis, quæque antecedunt, recitata ex Liuiò de bobus Herculis, & paſtore Caco. Quare triceps fingatur Geryon, conſule Seruium.

LAVRENTIA TYRINTHIVS ATTIGIT ARVA) Laurentium ciuitas plurimum potuit, nam omnia vicina loca eius imperio ſubiacerunt, vnde nunc ait, arua Laurentia: quum iuxta Tiberim Hercules armenta pauperit. Sed ſecundùm antiquum ſitum ante Albam, & Romanam Tiberis Laurentini fuit territorij. Seruius. Dicitur Tyrynthius Hercules, à Tyrinthe oppido Argis vicino,

670 Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt, Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,

A vbi nutritus.

PILA MANV) De pilo agit diſertiffimè Lipſius Mil. Rom. lib. 3. dial. 4.

SEVOS DOLONES) Dolon, inquit Seruius, eſt flagellum, intra cuius virgam lateret pugio: aut ſecundum Varronem ingens contus, cum ferro breuiſſimo, à fallendo græce dictus, id eſt, à dolo, quod decipiat ferro, cum ſpeciem ligni præ ſe ferat. Apertius Iſidor. lib. 18. cap. 9. Dolones ſunt vagina lignea, intra quas lateret pugio ſub baculi ſpecie. Tranquill. in Claudio: reperti equeſtris ordinis duo, in publico, cum dolone, ac venatorio cultro, præſtolantes. Iure conſi. ſi ex plagis, ad 1. Aquil. Flagello, inquit, quod in manu habebat, in quo dolon inerat, vulnerare tabernarium cœperat. Heſych. δόλωνες ἔφιδια ἐν ἐύλοισ δασυκερυμδύρα. Liuiò eſt velum nauticum, libro 4. decad. 4. ſublatis raptim dolonibus, Epheſum perunt fuga, & alibi.

VERVQVE SABELLO) Nomen huic telo, & formatio ab ipſo veru. Feſtus, Veruta, pila dicuntur, quod veluti verua habeant præfixa. Itaque alij veruinam dixerunt, quæ vox in Plauto: & Iſidorus explicat, Veruina, iaculi genus longum, quod aliqui veruinam nominant. Spiculum tenè eſt, & longum, aptum forare. Virgilius velut propriū Samnitium facit. Immo Grammatici nomen eorum hinc petunt. Samnites idem cum Sabellicis. Quamuis igitur primò, & propriè uſi Samnites, tamen & alij Itali tribuitque Volſcis poëta Georg. 2. Liuius leui armaturæ tribuit, ſed veteri, initio belli Punici ſecundi, Romani pedites verutis coniectis auctere elephantos. Meminerunt verutorum alij quoque, inferiori etiam aeo, vt Plinius, Ammianus, Vegetius. Diffuſus iſta Lipſius Poliocret. lib. 4. dial. 4.

TEGM. TORQVENS IMM. LEONIS) Præter ſignum hydræ, quod gerebat in ſcuto, opertus fuit etiam leonis pelle, exemplo patris incedens, vt terrorem videntibus immitteret: nec ſatis fuit aliqua arte, vel ſubtilitate cõpoſitus, ſed cum ipſis dentibus, & rictu leonis horrebat, vt qui eum videret, Herculem putaret eſſe præſentem. Donatus.

Iplæ leoninas exuias ſumebant, & ſic aptabant, vt caput capite velarent, cæteris humeros, & dorſum. Homerus de Agamemnone, ἄμφι δ' ἔπρετα δ' αραυὸν ἑὸς αὐλο δ' ἔρμα λείονος Αἰθωνος, μέγαλοιο, ποδ' αὐενέε. Atque humeros circumiecit pellem inde leonis Ardentis, magni, curruum tenens. Nec de nihilo hoc poëta Romanus: quoniam & Romani in ſua militia vulgò uſurparunt, & adnoto in columna Traiani ſigniferos omnes ſemper in hoc habitu, cum pelle dico leonis, quæ caput, humeros, dorſum tegat, & cauda pedes flagellet. Etiam in Tacito, Germanicus conſectus humeros ferina pelle, adit caſtrorum vias. Lipſius de Militia Rom. lib. 3. dial. 1. Ibi denique plura de galea.

Herculem illum Aegyptium, qui cum Ofride Italianam ab amariffimo gigantum iugo liberauit, omnium primum leonis inſignia geſtaſſe tradunt. Et leoninum ſpolium; virtutis eſt Hieroglyphicum, quod fugit neminem vel modicè literatum. Nec tamen leonis ſolum, verum & aliarum generoſarum animantium exuias eodem conſilio geſtare heroicum fuit: id quod factis vel ex vno Virgilio diſcere poſſumus. De Aceſte libro 5. Occurrit Aceſtes Horridus in iaculis, & pelle Libyſſidis uſſe. De Euandro in 8. Demiffa ab læua pumthera terga reitorquens.

Catillusque, acérque Coras, Argiua iuuentus.
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
 Ceu duo nubigenæ, cum vertice montis ab alto
 675 Descendunt Centauri, Omolen, Othrynq; niualem
 Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
 Sylua locum, & magno cedunt virgulta fragore.
 Nec Prænestinæ fundator defuit vrbis,
 Vulcano genitum pecora inter agrestia Regem,
 680 Inuentumque focis omnis quem credidit ætas,
 Cæculus. hunc legio late comitatur agrestis:
 Quisque altum Præneste viri, quique arua Gabinæ
 Iunonis, gelidumque Anienem, & roscida riuus
 Hernica laxa colunt: quos diues Anagnia pascit,
 685 Quos Amasene pater. non illis omnibus arma,
 Nec clypei, currusve sonant: pars maxima glandes
 Liuentis plumbi spargit, pars spicula gestat
 Bina manu, fuluósque lupi de pelle galeros
 Tegmen habent capiti: vestigia nuda sinistri
 690 Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

TVM GEMINI FRATRES) Geminos aut simul natos dixit, aut duos: sicut plurimis locis vsus est hoc modo. *Gemini à Tenedo tranquilla per alta*, &c. de duobus serpentibus. Item, *Huc geminas nunc scete acies*. Et, *gemina cum fortè columba*. Donatus.

Catilli, qui Amphiarai filius erat, filij fuerunt Tyburtus, Catillus, Coras. Tyburtus, qui idem & Tiburnus dicebatur, & Tiburi pro numine colebatur (cui etiam lucus erat ibi sacratu, ab Horatio memoratus, in quo & Tiburti lucus, & Tiburni reperitur in exemplaribus, vtrumque rectè, cum heros ille duobus nominibus vocaretur) oppidum Tibur condiderat, vt ait hic Maro, & refert Solinus, cap. 8. Horat. tamen Ode 18. lib. 1. videtur existimare, Tibur à Catillo conditum fuisse, cum Tibur mœnia Catilli vocet: & Catonis sententia fuit, B eam vrbem positam à Catillo Arcade, præfecto classis Euandri fuisse. Turneb. lib. 22. cap. 3.

CEV DVO NUBIGENÆ) Sic ibant Catillus, & Coras elati superbia, & fidentes virtute, itaque apparebāt, vt centauri venire putarentur, quum descendunt è verticibus montium, & his cedunt omnia currentibus. *Nubigenas* vocat Centauros, quia ex Ixione, & nube in speciem Iunonis conformata, geniti.

ET MAGNO CED. VIRGULTA FRAG.) Quum cedit sylua, cedunt vtique virgulta: à minore autem ad maius venire debuerat, Seruius.

VULCANO GENIT) De origine huius Cæculi, & qua occasione Vulcani filius sit creditus, & quamobrem Cæculus appellatus, lege commentum, quod narrat Seruius.

LATE LEGIO COMITATUR AGRESTIS) Truci natura, atque aspera. Et copiosissimum erat agmen: nam cum dicit, *late comitatur*, infinitum in modum diffusam multitudinem fuisse significat. Donatus.

QUIQUE ARVA GABINÆ IYNONIS) Gabij diu in agris morati, tandem Gabios considerunt: vnde peritè arua dixit, non, mœnia. Sanè illic Iuno religiosissimè colebatur. Seruius.

GELIDVMQVE ANIENEM) Dum regionem Tiburtinam alius præfert, vt antecessimam, meminit etiam

A huius fluminis Horat. Ode 7. lib. 1. *Et præceptis Anio, & Tiburni lucus*, Halicarnass. lib. 5. Ex vrbe Tibure, inquit, deorsum de celso scopulo multam aquam effundit. Labitur autem per Sabinorum, & Romanorum campum, vtrorūque regionem definiens. Influit autem hic fluuius in Tiberim, aspectu quidem pulcher, potu autem iucundus.

DIVES ANAGNIA) Aut fertilis, aut alludit ad historiam. Antonius enim, postquam contempta sorore Octauij duxit Cleopatram, monetam eius in Anagnia ciuitate iussit fieri. Seruius.

NON ILLIS OMNIB. ARMA) Illis omnibus nō fuerunt armorum cultus ex more bellantium: seu, non fuerunt satis instructi armis. Alij enim ipsorum, & complures, plumbeis massulis pugnabant. Alia pars fidebat spiculis binis. Pro galea, habebant galeros ex lupinis pellibus, pedem vnum nudum, alterum tectum petone.

GLANDES LIVENT. PLVMBI SPARGIT) Propert. lib. 4. *Plumbea cum toria sparguntur pondera funda*.

LVPI DE PELLE GALEROS) Olim galeæ ex diuersorum animalium pellibus conficiebantur, quod patet ex ipsis nominibus apud poetas. Sunt enim apud illos *λυπία*, *λυπία*: sic etiam, quod ex felina pelle fierent, *γαλέαι* dictæ, *γαλέαι* enim felis, vel simile animal ei, quod Græci vocant *λύξ*. Quare & Homerus quoque galeam *λύξ* vocat. Scilicet, F. in Varron. Vide & Steuechiū ad Veget. lib. 2. cap. 16. Item Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 20. De calcis illis Romanis Propertius lib. 4. eleg. 1. *Et galea hirsuta compta lupina iuba*. Statius lib. 4. Thebaid. *Ille Lycaonie victu caput asperat*. Quin & Claudian. lib. 1. de laud. Stilicon. Afris dat è serpentibus. *Serpentum gossant patulos pro casside victus*. Hæc talia galeros appellat Virgilius & Frontinus veliti nostro galericulos adaptat. Silius cudones dixit, *caput bis cudone serino Stat caurum*. Iterum, *cudone comatos Dissecit crines*. Græci quoque talibus galericis, seu galeis vsi. Lipsius Milit. Rom. lib. 3. dial. 1.

VESTIGIA NVDA SINISTRI PEDIS) Hunc morem in Italia fuisse, vt vno pede calceato, altero nudo iretur in bellum, nunquam adhuc, quod sciam, reperit: sed eam nonnul

nonnullis Græcorum consuetudinem fuisse, locuplere Auctore iam palam faciam. In qua quidem re mirari est poëta huius occultissimam diligentiam. Qui cum legisset Hernicos, quorum est Anagnia, à Pelasgis oriundos, appellatósque ita à Pelasgo quodam duce suo, qui Hernicus nominabatur: morem quem de Ætolia legerat, Hernicis assignauit, qui sunt vetus colonia Pelasgorum. Morem verò Ætolis fuisse, vno tantummodo pede calceato in bellum ire, ostendit Euripid. &c. lege Macrobo. Saturnal. lib. 5. cap. 18.

nonnullis Græcorum consuetudinem fuisse, locuplere Auctore iam palam faciam. In qua quidem re mirari est poëta huius occultissimam diligentiam. Qui cum legisset Hernicos, quorum est Anagnia, à Pelasgis oriundos, appellatósque ita à Pelasgo quodam duce suo, qui Hernicus nominabatur: morem quem de Ætolia legerat, Hernicis assignauit, qui sunt vetus colonia Pelasgorum. Morem verò Ætolis fuisse, vno tantummodo pede calceato in bellum ire, ostendit Euripid. &c. lege Macrobo. Saturnal. lib. 5. cap. 18.

CRVDVS PERO) Calceus rusticus è crudo corio. Alus autè erat ad mediam tibiam, quo minus luto, & limo aratorum pedes inficerentur. Iuuenal. *quem non pudet alto Per glaciem perone tegi*. Bud. in Pand. ait esse tibialia laxa, quibus Gallicani rustici vterentur, sic dicta, quod peræ modo sint informia. Græci porò *πεζερεπον* militem altero pede nudum, altero armatum vocant. Inde & Philippi seruos *πεζερεπος* dictos volunt. German. ** A perone sit peronatus, id est, peronibus calceatus. Persius Sat. 5. Nauium si polcat sibi peronatus arator.*

At Messapus equum domitor Neptunia proles,
 Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
 Iam pridem resides populos, defuetaque bello
 Agmina in arma vocat subitò, ferrumque retractat.
 695 Hi Fescenninas acies, æquosque Faliscos,
 Hi Soractis habent arces, Flauiniaque arua,
 Et Cymini cum monte lacum, lucosque Capenos.
 Ibant æquari numero, regemque canebant:
 Ceu quondam niuei liquida inter nubila cygni,
 700 Cum sese è pafu referunt, & longa canoros
 Dant per colla modos, sonat amnis, & Asia longè
 Pulsa palus.
 Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
 Misceri putet, æriam sed gurgite ab alto
 705 Virgeri volucrum raucarum ad littora nubem.

EQVVM DOMITOR) Inspice quæ lib. 12. super hoc B eodem, *equum domitor* scripsimus.

NEPTVNIA PROLES) Per mare ad Italiam venit, vnde Neptuni dictus est filius: quem inuulnerabilem ideo dicit, quia nusquam perit bello. Seruius.

NEQVE FAS IGNI) Fas pro eo, quod Græcis est *δυσάδον*, sapius reperias: vt apud Tibull. libro 1. eleg. 9. *Nec tibi celami fas sit peccare*. Et forfasse eleg. 5. *Propert. ego tecum, Sit modo fas, annos conuulsiue velim*. Propert. lib. 1. *Mi neque amare aliam, neque ab hac discedere fas est*. Cæsar. lib. 1. de bello Gall. Eos ita dicere, non esse fas Germanos superare, si ante nouam lunam prælio conuulsiue. Collegit Lamb. in illud Horatij Ode 4. lib. 4. *Nec scire fas est omnia*. Sic nefas pro impossibili. Horat. Ode 11. lib. 1. *Tu ne quæstis (scire nefas) quem mihi, quem tibi Finem dii dederint Leuconō*. Et Ode 24. *Durum, sed leuius sit patientia*.

QVADQVÆ CORRIGERE EST NEFAS.)

DESVEATAQVE BELLO AG. IN ARMA VOCAT) Ad euocatos respexit. Hi ex ciuibus, è focis; ex equite, ex pedite sumebantur: sed rogatione, & precibus, ideo Euocati dicti. Veterani enim fuerunt, gnati, prudentesque militia, qui expletis stipediis sponte in gratiam consulunt, aut ducum militiam sumebant. Et quia sæpe litteris, aut nuntiis nominatim euocabantur, inde habuere nomen. Dio ait, id est, *εὐκαλιπτος* Græcè, reuocatos dici posse: quod defuncti militia iterum ad eam reuocentur. Quod autem Seruius, & Donatus hoc factū

volunt non nisi in tumultu, non hoc dederim: immo ordinatio, & vulgò in omni ferè bello. Quod tamen origo prima à tumultu, libens concedam. Hæc & plura Lipsius de Euocatis, lib. 1. de Militia Rom. dial. 8.

HI FESCENNINAS ACIES) Fescennium oppidum est Campaniæ, vbi nuptiali inuenta sunt carmina.

IBANT ÆQUALI NUMERO) Digesti in ordinem congruenter, sicut decebat.

CEV QVONIAM NIUEI) Homericam esse comparationem monet Seruius, ex Iliad. β.

LIQVIDA INTER NVBILA) Pura: sed nil tam contrarium nubibus: nam liquida non sunt. Ergo nubes pro aere posuit, vt, *liquida in nubibus arsit arundo*. Seruius. Sequuntur versus Homericæ,

Τῶν δὲ ὄψ' ὀρθῶν παρὰ τῶν ἔθνεα πολλὰ
 Χλωίων, ἢ γερῶνων, ἢ κύνων δ' ἀλιχόδεραν,
 Ἰσθμὸν ἐν λειμῶνι, καὶ σπρίε ἀμφὶ ῥέεθρα
 Ἐνθα καὶ ἔθνα ποσσίων, ἀγαλλόμενα σπερμύγεον
 Κλαυθιδὸν ποροαὶζέον, σμικραζέει δὲ τε λειμῶν.

LONGA CANOROS DANT PER COLLA MOD.) Secundum Plin. qui ait in naturali historia, cygnos ideo suauis canere, quia colla longa, & inflexa habet. Et necesse est eluctantem vocem per longum, & flexuosum, varias reddere modulationes. Seruius.

SONAT AMNIS) Cayster, cui cohæret Asia palus.

ASIA PALVS) Asia nomen in palude primam producit, vt hic. Sic *ἀσία ἐν λειμῶνι* apud Homerum, vt iam vidisti. Turneb. lib. 28. cap. 21.

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine magnum
 Agmen agens Claufus, magnique ipse agminis instar:

AAA 2 Claudia

Claudia nunc à quo diffunditur & tribus, & gens
 Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 710 Vnà ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,
 Ereti manus omnis, oliuiferæq; Mutuscæ:
 Qui Nomentum urbem, qui Rosca rura Velini,
 Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Seuerum,
 Casperiamque colunt, Forulósque, & flumen Himellæ:
 715 Qui Tibrim, Fabarimque bibunt: quos frigida misit
 Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini:
 Quosque secans infauftum interluit Allia nomen.
 Quam multi Libyco voluntur marmore fluctus,
 Sæuus ubi Orion hybernis conditur vndis:
 720 Vel cum sole nouo densæ torrentur arista
 Aut Hermi campo, aut Lyciæ flauentibus aruis:
 Scuta sonant, pulsque pedum tremit excita tellus.

ECCE SABINORVM) Vsurpauit hoc. Nam Clausus A
 dux Sabinorum post exactos reges cum quinque mil-
 libus clientum, & amicorum venit, & susceptus, habi-
 tandam urbis partem accepit, ex quo & Claudia tribus,
 & familia est nominata. Seruius. Gens Claudia à
 Claudio deductæ mentionem facit honorificam Tacit-
 us Annal. 12.

MAGNIQUE IPSE AGMINIS INSTAR.) Πολλῶν ἀγμάτων, ut Homerus dixit de medico. Cum Danid
 rex cum agmine suo aduersus filium Absolonem vellet
 egredi, non id permiserunt, qui ab eo stabant, luculen-
 tum sanè ei præstantiæ testimonium imperientes, hoc
 dicto. Non exibis: siue enim fugerimus, non magnopere
 ad eos de nobis pertinebit: siue media pars ceciderit
 è nobis, non satis curabunt, quia tu vnus pro decem
 millibus computaris. &

IN PARTEM DATA ROM. SABINIS) Postquam in
 ciuitatem accepti sunt. Hoc de alia traxit historia. Nam
 post Sabinorum raptum, & factum inter Romulum, &
 T. Tatium foedus, recepti in urbem Sabini sunt, sed hac
 lege, vt in omnibus essent ciues Romani, excepta suf-
 fragij latione: nam magistratus non creabant. Seruius.
 * Nihil hac historia notius. Vide Linius lib. 1. Acceperunt autem nomen
 Sabini ἀπὸ τοῦ ὀρέου, à deorum cultu, vel à Sabo duce, vt est apud Si-
 lium Italicum lib. 8. Vide & Alex. ab Alexand. 5. cap. 2. 6.

VNA INGENS AMITERNA COHORS) Legio Roma-
 nis habebat decem cohortes. Cohors habuit hastatos,
 principes, triarios, è singulis manipulum vnum. Itaque
 constabat manipulis, & velutibus, qui manipulos solent
 comitari. Iusta, plenaque legionaria cohors hoc modo
 fuit homines quadringenti, & viginti. Quod si pleni-
 ores manipuli, aut legiones, plenior scilicet etiam ipsa.
 Lege plura apud Lipsium de Milit. Rom. lib. 2. dial. 4.

PRISCIQUE QUIRITES) Priscique Quirites, id est, Sa-
 bini. Prisci autem ideo, quia post foedus Titi, & Ro-
 muli placuit, vt quasi vnus de duobus fieret populis:
 vnde & Romani Quirites dicti sunt, quod nomen à
 Sabinorum ciuitate Curibus fuerat, & Sabini à Roma
 dicti sunt Romani.

Hinc Agamemnonius Troiani nominis hostis
 Curru iungit Halesus equos, Turnoque feroces
 725 Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
 Massica qui rastris, & quos de collibus altis

Aurunci

QUI TIBRIM, FABARIMQUE BIBUNT) Poëta sæ-
 pius gentes indicant per fluuios, ad quos habitant. Bi-
 bunt, malle de ipsa regione, & agris intelligere, quam
 de hominibus, vt esset contentum pro continente. Eri-
 scio priscos mortales fuisse ὡς ποτότας magis, quam ἀνο-
 τώτας. &

INFAVSTVM INTERLUIT ALLIA NOMEN) Flumen
 est Allia, quod à montibus Crustumis, vndecimo ab
 vrbe lapide in Tiberim defluit, auctor Plin. Linius lib. 5.
 Apud hoc flumen exercitus pop. Rom. aduersus Gallos
 dimicans, occidione occisus est. Alliensis dies, ait Fe-
 stus, dicebatur à Romanis obscenissimi ominis, ab
 Allia fluuio scilicet, ubi Romanus fusus à Gallis exer-
 citus est. Vide Plurarch. Quæst. Rom. quæst. 25. De die
 Alliensis Linius lib. 6. diemque ad 15. Kalend. Sextil. du-
 plici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cæli:
 quo deinde ad Alliam cum exitio urbis scede pugna-
 tum est, à posteriore clade Alliensem appellarunt, insi-
 gnemque nulli rei publicæ, priuatimque agendæ fece-
 runt. De hoc Quid. 1. de Arte.

Tu licet accipias, quæ stebilis Allia luce
 Vulneribus Latiis sanguinolenta fuit.

Lucanus lib. 7. Et damnata diu Romanis Allia fastis.

SÆVVS VBI ORION) Et ortus, & occasus sideris
 huius tempestuosus est. De ortu libro 1. Ilioneus. Cum
 subitio assurgens fluctu nimbofus Orion.

SOLE NOVO) Prima ætatis parte.

AUT HERMI CAMPO) Hermus Lydiæ fluuius, qui
 superflus campis, gignit fertilitatem: vnde arenas au-
 reas fingitur trahere. Seruius.

LYCIÆ FLAVENT. ARVIS) Propter copiam flauen-
 tium segetum: fertilis enim Lycia.

PVLVSQUE PEDVM TREM. EXCITA TELLVS) Et
 multitudinem ingredientium, & grauitatem, seu pon-
 dus corporum armatorum hac hyperbole voluit ex-
 primere. Homerus Iliad. 2. ἄσπετος ποταμὸς μέγα τρωαζέλειο
 γαίῃσιν ἐρηρῶδ' ἔβαν. &

Aurunci misere patres, Sidicinæque iuxta
 Æquora: quique Cales linquunt: amnisque vadosi
 Accola Vulturni, pariterque Saticulus asper,
 730 Ostorumque manus. teretes sunt acrides illis
 Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello.
 Læuas cetra regit, falcati cominus enses.
 NEC TV CARMINIBVS NOSTRIS INDICTVS ABIBIS
 Oebale, quem generasse Telon Sebethide Nympha
 735 Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret
 Iam senior. patriis sed non & filius aruis
 Contentus, latè iam tum ditione premebat
 Sarraftes populos, & quæ rigat æquora Sarnus:
 Quique Rufas, Batulumque tenent, atque arua Celennæ:
 740 Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ,
 Teutonico ritu soliti torquere cateias:
 Tegmina queis capitum raptus de subere cortex:
 Ærataq; micant peltræ, micat æreus ensis.
 Et te montosæ misere in prælia Nursæ
 745 Vfers, insignem fama, & felicibus armis.
 Horrida præcipue cui gens, assuetaque multo
 Venatu nemorum, duris Aequicola glebis:
 Armati terram exercent: semperque recentes
 CONVECTARE IVVAT PRÆDAS, ET VIVERE RAPTO.

HINC AGAMEMNONIVS HALESVS) Plerique co- A
 mitem, plerique nothum filium Agamemnonis voluit:
 qui cum venisset in Italiam, audito Æneæ aduentu, in
 bellum ruit, non amore Turni, sed odio hostilitatis an-
 tiquæ, vnde ait: Troiani nominis hostis. Seruius,
 Halesus Faliscorum conditor fuit. Quid, 3. Amor.
 eleg. 12.

Argens est pompa facies Agamemnone caeso,
 Et scelus, & paruas fugit Halesus opes.
 Idemque perer. ars profugus terræque, marique,
 Mania felici condidit alta manu.
 Ille suos docuit Innomia sacra Faliscos,
 Sint mihi, sint populo semper amica suo.

CVRRV IUNGIT EQVOS) Iungere equos, seu cur-
 rui iungere, notissimum loquendi genus. Contrarium B
 est, abiungere, seu diiungere. Paulò diuersius, inter-
 iungere, hoc est, deiungere equos, separare à curru,
 donec cibo recreati sint. Abiungere quoque est idem
 quod abiungere, ἀποζεύξαι. Glossarium. Martialis libro
 secundo.

Et cum currere debeas Bouillas,
 Interiungere queris ad Camœnas.
 Idem libro tertio.

Exarsitque dies, & hora lassos
 Interiungit equos meridiana.
 Habet enim dictio, inter, significationem separationis,
 Alciat. Parerg. lib. 8. cap. 14. Scalig. F. in Propert.

MILLE RAPIT POPVLOS) Raptum ducit. Exin Cam-
 pania loca commemorat.

OSCORVMQUE MANVS) Osci Campania populi
 fuerunt, ab Oско rege ita appellati: quorum præcipua
 vrbes erant Puteoli, Baiæ, Cumæ, Neapolis. Hi &

Opici, quasi Ophici dicti sunt, ἀπὸ οφείων, quod plu-
 rimis ea regio serpentibus scateat: vel quod eorum regi
 insigne erat serpens. Horum lingua, vt testatur Eudo-
 xus libro sexto ἀπὸ τοῦ τοῦ γῆς, diuersis linguis com-
 mixta fuit: qua Romani, cum ea gens deficeret, in lu-
 dicris vti cœperunt. Quod hoc Titinnij loco ex fabu-
 la, cui Quintus nomen erat, comprobari potest. Quis
 Osci, & Osci fabulantur, nam laime nesciunt. Vide Plura
 apud Hieronymum Columnam in vita Ennij.

TETETES SVNT ACLIDES) Nominantur & à Tre-
 bellio in Claudio. Quidam sic ea tela dicta putat, quasi
 acridæ, ab acumine, & cuspidè: ego iacula crediderim
 ansata, vel amentata: amentum enim Maro significare
 videtur, cum flagellum lentum dicit (sed hæc lento mos
 est aptare flagello) quod est loreum amentum. Cum
 enim è loro flagella fiant, per transnominacionem, lo-
 rum videtur flagellum dixisse. Iacula autem intellexit
 se Maro videtur, cum teretes appellauit, nam teres est
 iaculorum hastile, ἀκρίδων autem Græcis iacula qua-
 dam sunt: & per diminutionem inde ἀκρίδων dicti
 possunt. Vnde luxata, fractaque paulum voce, ac-
 lides à Larinis appellata. Turnebus libro tricesimo,
 capite tricesimo primo.

Lipsius hæc Poliorcetus libro 4. dial. 4. Exiguum &
 teres quoddam missile fuit. Plures ferebant, vt in Va-
 lerio Flacco, libro sexto. Nec procul albentes, gemina fert
 acride, parmas. Sed quid ita Virgilius flagello aptat?
 quo sensu? An vt summis virgis arborum, flagellif-
 que insertæ fuerint non duris, robustisque stipitibus?
 An flagellum hic lorum, & amentum? an denique
 loris reuinctas fuisse, sic, vt missa recipi possent, &
 redire?

AAAA 3 FALCATI

FALCATI COMITVS ENSES) Affectavit varietatem. A Nam consequens fuerat, vt diceret, dextris armarunt gladij falcari. Sunt enses incurui, quos Graeci harpas vocant, qualem tribuunt Perseo poetae, qui etiam falcas vocantur. Higynus libro secundo astronom. poet. de Perseo: qui etiam falcem tenere dicitur, quo telo Gorgoneam interfecit. Inde falcarij apud Cicer. in 2. Catilin. vocati ab hoc genere ensis falcari. Turnebus lib. 26. cap. 28.

TELEBOVM CAPREAS) Quum teneret Capreas regna Teleboarum: nam Teleboae Caprearum sunt populi, quos Telo suo regebat imperio. Filius vero Oebalus patriis non contentus imperiis, transit ad Campaniam, & multis populis subiugatis, suum dilatauit imperium. Seruius, Donatus.

TEVTONICO RITV CATEIAS) Teli Gallici genus est. A vicino sumpsit nomen, vt Gallos appellaret Teutonas. Isidorus ita. Cateia, quam Horatius caiam dicit, est genus teli Gallici, ex materia quam maxime lenta, quae iacta quidem, non longe propter grauitatem euolat, sed quod peruenit, vi nimia perfringit. Quod si ab

artifice mittatur, rursus ad eum redit qui misit. Huius Virgilius meminit, *Teutonico ritu soliti torquere cateias*. Vnde eos Hispani, & Galli Teutonos vocant. In his verbis emendat Lipsius libro, & dialogo supra nominatis tria. Nam pro Horatio legit *Doratio*, quem & alibi Diodorus citat, & pro caiam, ex libro scripto *cauam*, a forma nimirum. Vnde & Silius libro tertio pandam dixit, *panda manus est armata cateia*. Nam panda, & caua eadem, diuerso situ, aut aspectu. Denique pro Teutonos, Teatanos.

RAPTVS DE SVBERE CORTEX) Recens suberis cortex, in quauius formam tota flectitur facilitate Seruius. *Montosae nvrse*) ciuitas in montibus posita.

HORRIDA PRAEPIVE CUI GENUS) Aquicolam gentem laudat, vt morum, & vitae qualitate praeduram. Sanè aliud pendet ex alio. Ideo erant horridi, quia venabantur. Ideo venabantur, quia habebant duras glebas, id est, infertiles, nam molles, feraces sunt. Seruius.

CONVECTARE PRAEDAS, ET VIVERE RAP.) Ouid. i. Metamorph. *Viuunt ex rapio*. Idem versus à Numano profertur libro nono.

- 750 Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam, & felici comptus oliua,
Archippi Regis missu, fortissimus Vmbro.
Vipereo generi, & grauiter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque, manuque solebat,
755 Mulcebátque iras, & morsus arte leuabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Eualuit: neque eum iuuere in vulnera cantus
Somniferi, & Marfis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda,
760 Te liquidi fleuere lacus
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit
Eductum Egeriæ lucis, Hymettia circum
Littora: pinguis vbi, & placabilis ara Dianæ.
765 Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte nouercæ
Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Ætheria, & superas cæli venisse sub auras,
Pæoniis reuocatum herbis, & amore Dianæ,
770 Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab vmbri
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis, & artis
Fulmine Phœbigenam Stygiæ detrusit ad vndas.
At Triuia Hippolytum secretis alma recondit
775 Sedibus, & Nymphæ Egeriæ, nemorique relegat:
Solutus vbi in syluis Italis ignobilis æuum
Exigeret, veròque vbi nomine Virbius esset.
Vnde etiam Triuiæ templo, lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi, quod littore curram,
780 Et iuuenem monstris pauidi effudere marinis.

Filius

Filius arduentes haud secius æquore campi
Exercebat equos, currumque in bella ruebat.

MARRUBIA DE GENTE) Marrubios esse Marforū A bar auctoritatem. Linius libro primo. Qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Egeria congressus nocturnos esse: eius se monitu, quæ acceptissima diis essent, sacra institueret: sacerdotes suos cuique deorum praeficere.

FRONDE SVPER GALEAM) Vates, & sacerdotes coronati, infularique erant. Sic Papinianus libro tertio Thebaid.

Huc gemini vates sanctam canentis oliua.
Fronde comam, & niveis ornati tempora vittis.

VIPEREO GENERI) Querat ex me quispiam, quodnam esse genus serpentis putem, quæ passim dicitur Latine vipera: in Graecorum vero litteris echidna, nam mas echis nuncupatur. Ego quantum coniectura ducor, viperam suspicor vulgò dici marasum: quæ nomenclatura nec barbara est, nec citra rationem excogitata, quippe à Marforum populis interpretatione etymologica duci nomen videtur, quia id genus maxime consecrarentur Marfi, & circumferrent. Quod ne quis pro libidine confictum auctore nullo arbitretur, significat id maximus artis medicæ magister Galenus, volumine II. simplicium medicamentum: nec non ad Glauconem. Innuat & poeta nobilis hisce versibus. *Quin & Marrubia*, &c. Rhodigin. lib. 6. cap. 16.

CANTVQVE MANVQVE SOLEBAT) In veneficiis non tantum est carminibus locus, sed etiam manus, id est, iis, quæ sunt manus opera: vt cum adhibentur herbæ, medicamenta, mala venena, etiam quaedam interdum vincula. Sic ad Plaut. Amphit. *Nescio q. id malum est malis obiectum manu*. Id est, nescio quis veneficus eius mentem manus suæ ministerio excantauit. Turnebus lib. 4. cap. 15.

MORSVS ARTE LEVABAT) Leuiore esse faciebat. SED NON DARD. MED. CVS. ICT.) Simile illud, *Sed non angurio potuit depellere pestem*.

MARSIS IN MONTIBVS) Parua quaedam pars Italiae Marforum regiuncula, in Apennini iugis ultra Picenum, à Marfo Vlyssis, & Circes filio dicta.

VITREA TE FVCINVS Vnda) A claritate, splendoreque aquarum dicitur fons, aut flumen vitreum. Horatius Ode 13. libro tertio. *O fons Blandusie splendor vitro*. Vbi vetus interpres, laudari fontem à perspicuitate per comparationem dicit, & hunc Virgilij locum adducit. Claud. i. de raptu. *Coepit & vitreis summo iam margine texti Oceanum sinuare vadis*. Apuleius, videt fontem vitreo latice placidum. Et lib. i. Milciat. Lentis fluiuis in speciem placidæ paludis ignauus ibat, argento, vel vitro æmulus. Etiam nymphas in aquis habitantes vocat vitreas poeta, & noster vitrea earum sedilia 4. Georg. iisdem & vellera huius coloris ibidem tribuit.

QVEM MATER ARITIA MISIT) Ciuitas iuxta Albam. Mater autem propter Augustum dicit, qui fuerat ex Aricina matre Attia prognatus: ac si diceret, quæ tanti auctor est generis. Seruius.

EGERIÆ LVCS) Nymphæ in Aricino nemore, quam amicam suam esse Numa sorgebat, ad affirmandam legum suarum, carimoniarumque, quas institue-

bat auctoritatem. Linius libro primo. Qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Egeria congressus nocturnos esse: eius se monitu, quæ acceptissima diis essent, sacra institueret: sacerdotes suos cuique deorum praeficere.

PINGVIS VBI ARA) Propter frequentia sacrificia. PLACABILIS DIANÆ) Non qualis ante fuit vel illic, vel apud Tauros, humano gaudens cruore.

NAMQVE FERVNT FAMA HIPPOLYTVM) Hoc totum, vna cum causa interitus sui, quæ fuit calumnia Phædræ ab eo sprete (cum adolescentem caltissimum ad stuprum secum faciendum sollicitaret) narrat ipse met Hippolytum apud Ouid. Metamorph. lib. 15. Narrat etiam Seruius, quem vide. Calumniata verò est ipsum apud patrem Theseum, quasi vim inferre sibi voluisset, & se inuitam adulterio pollucere: id quod Putipharis vxor Iosepho fecit. Narrationis Ouidianæ initium hoc est.

Fando aliquem Hippolytum vestras si conigit aures,
Credulitate patris, sceleris fraude nouerca
O. cubuisse neci, mirabere, vixque probabo:
Sed tamem ille ego sum: me Pasiphaëia quondam
Tentatum frustra parium temerare cubile,
Quod voluit, sinxit voluisse, & crimine verfo,
Iudicijue metu magis, offensæve repulse
Arguit, &c.

Meminit huius necis Cicero quoque 1. Off. his verbis potest etiam accidere promissum aliquod, & conuentum, vt id effici sit inutile vel ei cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, vt in fabulis est, Neptanus quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbat. Ex tribus enim optatis, vt scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optauit: quo impetrato, in maximos lucus incidit. Extrat Euripidis tragœdia, titulo, Hippolytus Coronatus. Horat. Ode 7. lib. 4. pudicum vocat, propter reiectam nouercam impudicam videlicet. Ibidem aliud sentit à Virgilio, & ad vitam reuocatum negat à Diana, cuius erat studiosissimus ille adolescens.

Infernis neque enim tenebris Diana pudicum
Liberat Hippolytum.

Cæterum huiuscemodi discrepantiæ in rebus fabulosis non sunt raræ apud poetas: nec de illis conciliandis magnopere laborandum est. Rem totam de Hippolyto, & Phædra narrat perspicue & accuratè Lamb. in supradictam Oden Horatij.

PÆONIS REVOCATVM HERBIS) Ab Æsculapio, de quo sequetur. Pæoniis autem herbis, medicinalibus, à Pæone medico.

AMORE DIANÆ) cura. Hoc pugnat cum Horatij sententia manifestè, vt iam diximus.

AB VMB. AD LVM. SVRG. VITÆ) Q. Serenus reuocationem mortuorum in vitam eleganter his verbis extulit, *reduces qui tradere vitas Nosti, & in calum mianes reuocare sepultos*.

FVLGINE PHOEBIGENAM STYGIAS) Æsculapius traditur Apollinis, Coronidisque filius fuisse. Qui natura, ingenioque præclarus, medicinae opera impensa, plurima valetudini hominum vtilia inuenit. Adeo autem peritia artis excelluit, vt quamplurimos desuperantes sanitatem liberarit à morbo, proptereaque cre-

A A A A 4 ditus

ditus sit nonnullis defunctis vitam restituisse. Ob eam rem tradunt ipsum apud Iovem a Dite accusatum, tanquam ipsius imperii diminuentem, quod in dies pauciores interirent, curante Aesculapio, Eaque causa exacerbatum Iovem, fulmine Aesculapium occidisse. Hac morte Apollo iratus, Cyclopes, qui id fulmen fabricarant, interfecit. Quo facto indignatus Iupiter, iussit Apollinem homini in poenam servire. Diodorus lib. 4. cap. 9. Hyginus cap. 49. Plurima de Aesculapio Tiraq. cap. 31. num. 16. Cur fulmine ictus, alia causa profertur num. 22. & 23.

Lactantius irridens & hunc fulminatam deum, & alios, sic habet lib. 1. cap. 10. Aesculapius & ipse non sine flagitio natus, quid fecit aliud divinis honoribus dignum, nisi quod sanavit Hippolytum? Mortem sane habuit clariorem, quod a deo meruit fulminari, Rursum cap. 19. Clamat summus poeta, ipsum illum medicinae repertorem ad stygias vndas fulmine detrusum esse: ut intelligamus, quantum valeat pater omnipotens, qui & deos fulminibus extinguit. Sed homines ingenio hac fecum habebant fortasse rationem, quia deus fulminari non potest, apparet non esse factum. Immo vero quia factum est, apparet hominem fuisse, non deum. Mendacium enim poetarum non in facto est, sed in nomine. Metuebant enim malum, si contra publicam persuasionem faterentur, quod erat verum.

AT TRIVIA HIPPOLYTUM) Trivia dicta est Diana, quoniam in triuis colchatur a Graecis. Aristophanis interpretes eam in triuis a praecis, ob tres eius nomenclaturas venerari solitam opinatur. Haec autem sunt, Luna, Artemis, Hecate. Vel, ut nonnulli e Latinis sentiunt: Iuno vel Lucina, Diana, & Proserpina, ex quibus Hecate commune nomen efficiatur. Plerique quod tribus capitibus, canis, equi, hominis-sylvestris pingatur. Vel ob tres eius phases, & permutationes. Est enim pulcherrime comicularis, *δυστροία* medio orbe caesa, seu diuidua, & *αετάρωπις* plena. Nam *αετάρωπις* ob eam quae vtrinque est, gibbositatem, recentiores addidisse testatur Cleomedes Theocriti Glossographus, *ιδρύοιο δ' αετάρωπις*, &c. Brodaeus in 1. lib. Anthol. epigr.

NYMPHAE EGERTAE) Huic sacrificabant praegnantem, quod eam facile putabant conceptum alio egerere.

A Festus, Fluoniam autem, quod fluorem sanguinis stereret in partu.

NEMORIQUE RELEGAT) Relegare, & deportari in exilium differunt. Relegatis non interdicitur bonis ipsorum. Deportati etiam bonis suis spoliantur. Sed relegat dixit poeta, pro, mittit destinat.

IGNOBILIS AEVVM EXIGERET) Sicuti nobilis, pro notus, celebratus, item vicissim frequenter ignobilis pro ignotus, obscurus antiqui sumebant Et Servius hic ita accipit, non pro vili. Neque enim pro vili, siue ignobili in vulgari significatione posses hic intelligere, cum Hippolytus fuerit admodum nobilis, Thesei Athenarum regis filius, Plaut. Amphit. *Nunc quando ego sum, vapulabis, nisi hinc abis, ignobilis.* Et in Pseudolo. *Peregrina facies videtur hominis, atque ignobilis.* Reliqua testimonia praetero. Requirere apud Tiraquell. de Nobilit. cap. 2. num. 4. * Poete, aevum, saeculum, tempus, aetas, dies confundunt. De aevum in Aet. 2. Hippolyti apud Senecam vide, si est onium, quid ex Lucretio, Confortio, dicit Hieronymo, Cicero adducit Delriva Commentar.

VIRIVS ESSET) Quod bis vir fuisset. Ne eum notissimi nominis appellatio proderet, commutavit ei nomen.

VNDE ETIAM TRIVIAE TEMPO) Addit argumentum, quo credi possit, quod fama narrauerat.

LVCEISQUE SACRATIS) Lucus ferè semper pro sylva, alicui numini sacra ponitur. Sic Fauni lucus ab Ouidio describitur 3. Fast.

Lucus Auentino suberat niger ilicis umbra, Quo possis visis dicere, numen inest.

Sic ab eodem lucus Iunonis, libro secundo.

Monte sub Esquilio, multis incedunt annis Iunonis magna numine lucus erat.

Itaque luci saepe sacri appellantur. Scribit Tacitus, Germanos veteres nulla alia templa habuisse, quam lucos, nemoraque deorum suorum nominibus appellata. Nonnulli lucos dictos aiunt, quia religionis ergo lumina, ignisque in lucis excitarentur. Quamquam Quintil. lib. 1. ait dictos, quoniam cum nulla illic arbores propter religionem caderentur, opaci essent, & sine luce, Hac Foquelin. in 1. Sat. Persij.

HAVD SECVVS) Non segnus, quam pater.

Circaumque iugum: queis Iuppiter Anxurus aruis
800 Praesidet, & viridi gaudens Feronia luco.
Qua Saturae iacet atra palus, gelidusque per imas
Quaerit iter valles, atque in mare conditur Vfers.

IPSE INTER PRIMOS PRAEST.) Turnum hostium ad bellum missurus, sane illum, qui tot malis Troianos, sociisque affectus esset, qui bellum tantis animis susceperat, qui morte sua Aeneam esset nobilitatus, non vna e parte artificiosissimus poeta commendat. Facit enim versari inter primos: qua e re ad singulare animi robur, corporis quoque vires adiungit. Et cum dixit: *Versatur arma tenens*, corporis dexteritatem sub armis, atque animi vigorem significat. Et cum adiungit, *toto vertice supra est*, corporis proceritatem suis admirabilem, hostibus formidabilem apparet facit. Ad has corporis, animique dotes addit armorum horrorem, ex triplici iuba, atque e monstro flammis efflante. Quippe cum, quae chimera aspectu ipso ante pugnam terrificam esset fictoris artificio, ubi ad manus ventum esset, tum ea maximè, & voce fremeret, & flammam euomeret, ut de gemitu, deque afflatu, campi sanguine caesorum natarent. Atque ut nihil desit, post leuem, atque exterius clypeum (siquidem qui de re militari scribunt, ad praestringendos aduersarij oculos, ac motum, inprimis fulgorem commendant) post altam galeam, & ignes efflantem chimera, addit nimbum peditum, & totis castris agmina clypeata densat. An est quod aliud desiderari in extollendis aduersarij, siue ab insitis a natura corporis, atque animi viribus, siue ab externis possit rebus? Num igitur importunde galea ista (ut cauillatur Macrobius) chimera sustinet, praestertim post tot enumeratos, armisque decoratos duces? Iouian. in Antonio.

TOTO VERTICE SVPRA EST) Quae a Plinio disputantur de statura hominum cum procerissima, tum parvissima, seu brevissima, exemplis appositis, quia cognitio liberalis est, & digna bonas litteras auidè confectibus, pete ex lib. 7. cap. 16. In trimatu, inquit, suam cuique dimidiata esse mentura statura certum est, &c. Sciamus porro, cum Principibus, ac regibus, quorum de numero Turnus est, magnum decus addat pulchritudo corporis (qua de causa etiam Maro noster illum praestanti corpore fuisse dicit) partem illius pulchritudinis aestimari magnitudinem, siue proceritatem, quam rursus de Turno affirmat libro nono iisdem verbis, quibus hic. Et de Orphito lib. 11. similiter. In Traiano Augusto eandem praedicat Plinius iunior, nimirum in suo illo elaboratissimo, & eloquentissimo Panegyrico, coniunctam cum praestantia illa corporis, de qua Maro loquitur. Eius verba subiungo. Iam firmitas, iam proceritas corporis, iam honor capitis, & dignitas oris, ad haec aetatis inflexa maturitas, nec sine quodam munere deum festinatis senectutis insignibus, ad augendam maiestatem ornata caelaries, nonne longè, lateque Principem ostentant? Iterum infra, satis longè. Iam hoc ipsum, quod ingressus es, quam mirum, latumque? Nam priores inuehi, & importari solebant, non dico quadriungo curru, & albenibus equis, sed humeris hominum, quod arrogantius erat: tu sola corporis proceritate elatior aliis, & excelior, non de patientia nostra quendam triumphum, sed de superbia Principum egisti.

CVI TRIPlici CRINITA IUBA) Triplex crista haec, est Graecis *τριλόφια*, siue *τριλόφια*, cuius certam poetar

meminerunt. Etiam alij, ut Suidas, qui Geryonem autumat dictum *τρικέφαλον*, siue tricripitem, *επι τρεῖς λόφους ἔχει ἐν τῇ ἀριστερᾷ αἰτῇ*, quod tres cristas in galea haberet. Vide & lepidum narratiunculam apud Plutarchum in Arato de virgine, quam captam miles galea sua tricristi insignierat, & in Dianae templo deposuerat: unde egressa, subito aspectu terruit omnes, quasi ipsa ibi Diana, urbemque seruauit. Quis autem nescit, creberrimè iuba galeis impositas. Nec Graecorum tantum (perpetuum praene apud eos) sed & Latinorum. De Mezentio noster: *criniti quoque hirsutus equina.* Silius libro octauo. *Horridus equis equina crista.* Et de Marcello. *Circumstanti rapidi iuuenes, aptentque frementi S. m. uincas de more iuba.* Lipsius Militia Rom. libro 3. dialog. 5.

Insignis est galea Turni: tribus cristis veluti iubata: quod ornamentum non ab Homeri imitatione, cuius ad exemplar potissimum se componit, sed aliorum Homero recentiorum poetarum sumpsit. Nam obseruant, quibus ista curae sunt, hoc trium cristarum insigne nouitium esse. Aeschylum igitur secutus est, qui scribit in septem ad Thebas. *τρεῖς νηλαισὶν λόφος ἐστὶν.* Cuius interpretes ita scribit. *τρεῖς νηλαισὶν νηλαισὶν τρέτο.* Eodem modo & Aristophanes in diuerbiis *τριλόφια* sumpsit. Turneb. lib. 28. cap. 16.

GALEA ALTA CHIMERA SVSTINET ET EFFLANT. FAV. IGNES) Plutarch. in Mario, galeas equitum Cimbrorum & plumis, & horridis hiantium animalium formis insignes describit. Et re militari haud dubios, quo etiamnum hodie insignia familiarum exornata, atque distincta videmus, cum galeis insident leones, lupi, cerui, canes, aquila, vultures, dracones, & aliarum bestiarum siue capita, siue cornua, siue pedes. Origo moris tam antiqui ab Aegyptiis descendit. Ab Aegyptiis porro mutatos hoc Graecos, & ab his Romanos, ut multa alia, quae ad disciplinam militarem pertinebant, magnam verisimilitudinem habere videtur, Lacedaemoniis certe galeae inuentionem tribuit Plin. lib. 7. cap. 56. Cristas autem galeis illigasse Cares primos, itemque in scutis simulacra finxisse, eisdemque lora adiunxisse scribit Herodot. lib. 1. Haec Steuechius lib. 1. Vegetij, cap. 20.

Quae natura sunt, inquit Scalig. Poet. lib. 3. cap. 4. ita describenda erunt, ut nihil non verisimile videatur: quae vero arte sunt, etiam cultus plurimus iis adhiberi potest, ut, *πίπτος αὐτὴν καὶ αὐτὴν*. Quae autem supra fidem describuntur, ea cuiquam deo sunt attribuenda, qualis Turni galea. Vulcani igitur est opus. Sic equi Aeneae degenerate corum, qui Solis vehunt currum, quippe Circes opera. Nam eadem ratione potuit Circe iussurari semen equorum, qua Solis esse filia: sic cum loquitur Achilles equus, a Pallade datu sermonem. Quum mutantur in nympas naues, a Cybele opus fuit.

De chimera Appollodor. lib. 2. Ut & in hoc Maronem suum sequeretur Silius, libro 5. galeam Flamini Scylla insigniuit: *Cristis erat munita virgo*, &c. Quibus rebus insignirent antiqui galeas vel ad ornatum, vel ad horrorem incutiendum, memoria diligenter mandauit Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 20. & paulo ante ex Steuechio docuimus, qui ab Alexandro mutuatus est.

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, ET TOTO VERTICE SVPRA EST.
785 Cui triplici crinita iuba galea alta Chimera
Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
At leuem clypeum sublatis cornibus I
790 Auro insignibat, iam setis obsita, iam bos,
Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
Caetataque amnem fundens pater Inachus vrna.
Insequitur nimbus peditum: clypeataque totis
Agmina densantur campis, Argiuaque pubes,
795 Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani:
Et Sacrae acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus Tiberine tuos, sacrumque Numici
Littus arant, Rutulósque exercent vomere colles,

Circaum

QVAM

QVAM MAGIS, TAM MAGIS) Hunc locum Quin- ril, ait esse ex illo versum; quam magis ærumna vrget, tam magis ad malefaciendum viget. Georg. 3. *Quam magis exhausto spumauerit ubere mulctra Lætæ magis.* Quo in exemplo subintelligitur, tam, Terent. Adelph. *Nisi quia quam miserè hoc cupio esse verum, tam vereor magis.* Plaut. Bacchid. *Quam magis id repero, tam magis vrer.* Idem Pœnulo. *Quam magis aspecto, tam magis est nim- buta, & nuga mera.* Lucretius libro primo, vt quidem corrigat Lamb.

Et quò quaque magis cohibet res intus inane, Tam magis his rebus penitus tenuata labascit.

Et libro quarto,

Et quò quaque magis sunt aspera seminorum, Tam magis in somnis eadem sanire necessum est.

Eiusdem sunt, quo plura, tam magis. Quanto mage, tam magis. Quanto plus, tam magis. Terent. Adelph. eodem modo inter se respondent, quam maximè, tam maximè.

Quam vos facillimè agitis, quam estis maximè Potentes, diues, fortunati, nobiles, Tam maximè vos æquo animo æqua noscero Oportet, si vos vultis perhiberi probos.

Simile loquendi genus inuenias apud Sallustiu. Quam quisque pessimè fecit, tam maximè tutus est. Et apud Caton. de re rust. cap. 6. 4. Quam citissimè conficies, tam maximè expediet. Et rursum ibid. Nam oleum quam diutissimè in amurca, & in stracibus erit. Et capite 65. Quam acerbissima olea oleum facies, tam oleum opti- mum erit. Atque etiam aliàs, longum foret omnia re- censere. Addamus adhuc illud Terent. in Heaut. *Quam in minima spe situs erit, tam facillimè patris pacem in leges conficiet suæ.* Varro lib. 1. de re rust. Quam paucissimos reliqueris, tam optimè in alendo sunt.

SVBLATIS CORNIBVS IO) De Io Inacchi amnis filia à Iouè cõpressa, & in vaccam mutata, quam idem adulter maximus roganti Iunoni postea donauit: item de custode Argo centoculo eidem vacca à Iunone ap- posito, atque à Mercurio tandem cantus suauitate con- sopito, & interfecto, lege fabulam in extremo primo Metamorph. Lege etiam de ista vacca, & eius erroribus Apollodorum initio libri secundi Bibliothecæ. Cum narratione Ouidiana compone, si videtur, Vale- rij Flacci versus, qui libro quarto eandem fabulam, ve- stigii Nasonianis insitens, disertissimè persequitur, ab eo loco: *Semit Iuno dolos, curaque accensa in galei Aethere delituit,* &c. Accipe nihilominus hæc Propertij lib. 2. eleg. 33.

Cum te iussit habere puellam cornua Iuno, Et pecoris duro perdere verba sono, Ab quoties quæris læssitæ frondibus ora, Mansisti stabulis abdita pasta ruis.

Sed faceret Euclio Plautinus in Aulularia ad Megado-

Hos super aduenit Volca de gente Camilla, Agmen agens equitum, & florentes ære cateruas
805 Bellatrix: non illa colo, calathifve Mineruæ Fæmineas assucta manus, sed prælia virgo Dura pati, cursuque pedum præuertere ventos. Illa vel intactæ segetis per summa volaret

Gramina

rum, qui eo absente, in ædes eius coquos nuptiali con- uiuijo parando miserat, vtpote filiam senis ducturus, faceret, inquam, de custode isto Iunonio, & ad negotium suum accommodatè.

Quid sic me rogitas? qui mihi omnes angulos Furum impleuisti in adibus, misero mihi. Qui mihi introuissisti in ædes quingentos coquos, Cum senis manibus, genere Geryonaco. Quos si Argus seruet, qui oculum totus fuit, Quem quondam Ioui Iuno custodem addidit, Is nunquam seruet.

Quem ad locum, seu potius ad vocem, *oculeus*, alludens B Apuleius lib. 2. Metamorph. Vide, inquit, hominem ferreum, & insomnem, certe perspicaciorem ipso Lyn- ceo, vel Argo, & oculum totum. Quid autem Argus Io custos appositus hieroglyphicè sibi velit, videndus Pietius lib. 3. in Tauro. &c.

CALATAQVE VRNA) Singulis fluminibus singula vrna appingebantur. Nilus autem cum tribus vrnis si- gurabatur. Strabon. 2. Thebaid. *Pater ipse bicornis In la- uum prona mixtu sedet Inachus vrna.* Et libro nono de Iff- meno, *ceciditque soluta Pirus aduila manu, demissique oc- luitur vrna.*

INSEQUIVVR NIMBVS PEDITVM) Homerus *νέφ- εραίο νεφέων.* Nubem vocauit examen apum per cælum volitans Georg. 4. *Obscuramque trahi vento mirabere nubem.*

AGMINA DENSANTVR CAMPIS) Ennius libro 3. Annal. *Densantur campis horrentia tela virorum.*

ARGIVAQVE PVBES) Et hoc ad generis pertinet probationem, quod eum sequebantur Argiui.

VETERESQVE SICANI) Lege que scripta sunt de Sicaniis à Diodoro in extremo, cap. 2. lib. 5.

IVPPITER ANXVRVS) Colebatur circa Circæum iugum, & Campaniæ tractum puer Iupiter, qui Anxur- us dicebatur, quasi *ἀνὸρ ἔρως*, quia barbam nunquam rasisset, vt Iuno virgo, quæ Feronia dicebatur. Seruius.

Anxur, ait Festus, vocabatur, quæ nunc Tarracina dicitur, Volscæ gentis: sicut ait Ennius, *Pulsulum peridi- dit Anxur.* In veteri editione est Axur. Nam certissi- mum est ex Seruio, veteres ita dixisse ob Iouem imber- bem, siue *ἄνυρον*, qui ibi colebatur. Et in nummo ar- genteo Panfæ, ab vno latere, IOVIS. AXVR. VIBIVS C.F.C.N. ab altero, P A N S A. Scalig. in Festum. Scri- bendum igitur auctotibus nummis argenteis *Anxur*, non, *Anxur*, quod & Vrsin. monuit.

VIRIDI LVCO) Non vacat mysterio, quod addit, *viridi.* Nam cum aliquando huius fontis lucus fortui- to arsisset incendio, & vellent inde incolæ transfere simulacra, subito reniruit. Seruius. Vide Gyrard. Syn- tagmat. 3. in Iunone.

PER IMAS QVÆRIT ITER VALLES) Satis signa- tis verbis expressit flumen angustum: contra de Tibe- rino ait, *In mare prorumpit.*

Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
810 Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentis,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis, agrisque effusa iuuentus,
Turbæque miratur matrum, & prospectat euntem
Attonitis inhians animis, vt regius ostro
815 Veler honos leues humeros, vt fibula crinem
Auro internectat, Lyciam vt gerat ipsa pharetram,
Et pastorem præfixa cuspside myrrum.

HOS SVP. VOLSCA DE GENTE CAMILLA) Tan- tus fuit amor belli in omni Italia, tãta aduersus Æneam cunctorum conspiratio, tantus metus vniuersis, vt etiã fæmina multitudinis dux non dubitaret existere, fida- cia videlicet non sexus sui, sed exercitationis: quum ip- sa in eo sexu esset, qui alienus esse debuerat à bello. Du- cebat tamen maximi numeri iuuentutem equitum, at- que peditum, armis competentibus instructam, viris ipsa nõ inferior. Incipit mox afferere poëta, vsum posse superare naturam. Donatus quidem sic. At Seruius ita. Prudenter post compleam commemorationem viro- rum, transit ad fæminas: ita enim de Troianis legitur, qui vltimum Amazonum postularunt auxilium, quæ res ab Homero prætermittit. Est. Sanè iam prælagium infælicitatis futuræ, quod inter ipsa principia, arman- tur fæminæ. * *Silius libro secundo Hælytem virginem, reginam Marmaridum Amibali Saguntum in Hispania oppugnanti, cum ma- gna virginum, multitudine manu auxilio venisse fingit, Maronem suam imitatus scilicet.*

Cum Camilla comparatur, si lubet, Beronice, Prole- mæi Philadelphi regis Ægypti filia, quam tradit Hygi- nus 2. Astronom. Callimachum, & cum eo quosdam alios scripsisse, equos alere, & ad olympia mittere soli- tam. Quidam hoc amplius, Ptolemaeum eius patrem multitudinem hostium perterritâ, fuga salutem petiisse: filiam autem sæpe consuetam, insiliisse in equum, & re- liquam exercitus copiam constituisse, & cõplures ho- stium interfecisse, reliquos in fugam cõiecisse. Pro quo etiam Callimachus eam magnanimam dixit, & Catull. in carmine de eius coma, quod ex Callimacho paribus numeris conuertit. Muret. in Catull.

VOLSCA DE GENTE) De Priuerno, Volscorum oppido, vt, *antiqua Metabus cum excederet vrbe.*

FLORENTES ÆRE CATER.) Ennius & Lucret. flo- rents dicunt omne, quod nitidum est. Hoc est secutus Virgil. aliter *ἀνυροζυγία* est.

NON ILLA COLO) Lanificium significari arbitror, vt illo libro octauo. *Cui tolerare colo vitam, tenuique Mi- neruæ.* Turneb. lib. 11. cap. 22.

Vide lib. 11. vbi versus iste ad verbum iteratur. Teren- de Glycerio in Andr.

Primum hæc pudicè vitam, parce, ac duriter Agebat, lana, ac tela victum queritans.

Ita Q. Opimius consularis, vt est in 2. de Orat. Egilium, qui videbatur mollior, tanquam fæminam ex hisce ad- iunctis irrisit, cum illud ex poëta nescio quo, falsè ac- commodaret. *Quid in Egilia mea? Quando ad me venies cum tua colu, & lana?* Lucretia illa haud quaquam, vt regia nurus, quas in conuiuio, luxuque cum aequalibus viderunt, qui exploratum è castris veniebant, sed nocte fera, dedita lanæ inter lucubrantes ancillas, in medio adium sedens inuenta est. Liuius lib. 11. Nota insuper

A tela Penelopes. Et ipsa apud Ouidium epistola ad Vlyf- sem matrum.

Forstian & narra, quam sit tibi rustica coniux, Quæ tantum lanas non sinit esse rudes. Hypermnestra Lino.

Quid mihi cum ferro? quid bellicæ tela puella? Aptior est digitis lana, colisq; meis.

Lanificium Romanis, inquit Lipsius Ele& lib. 1. cap. 17. impensæ curæ. Docent nuptiæ, in quibus sponsæ col- lus præferbatur cum lana: cingulum erat è lana, pos- tes velati lana, omnia videlicet signa, & indicia ma- tronis operæ futura. Lanam enim domi sedulo exer- cebant, telam texebant, conficiebant vestem, &c. Plura leges super hæc re libro octauo ad illud, *Cui tolerare co- lo vitam,* &c. &c.

ILLA VEL INTACTÆ SEGETIS) Ex Homero. Vide Vrsinum. De cursura Achillis, quem toties Homerus *πρόδ' ας ὠών, πρὸδ' ἀπὸν* appellat, nec tamen eam pedum celeritatem vnquam vlla comparatione venti, sagittæ, volatus, tigris, cursu, aliarumve rerum poëtico mo- re illustrat, de Achille, inquam, Catull. de nupt.

Qui persæpe vago victor certamine cursus Flammea præuertet celeris vestigia ceruæ.

De Lada, Philonide, Lathene, Philippide, Polymnesto- re, Milefo puero, & aliis cursoribus excellentibus Alex. Neapolit. lib. 2. cap. 21. & ibid. Tiraquel. Epigram. 3. lib. 1. Anthol. tit. 1. laudatur admodum hyperbolicè stadio- dromus Arias Tarfensis, diciturque aut intra ipsos car- ceteres, vnde currendi capitur initium, aut ad extremam metam: in medio spatio, seu in ipso stadio, hominem nunquam visum. Hæc licentia mentiendi parum cum philosophico dogmate consentit, in puncto, seu in- stanti, non cieri motum. De equis, quos Arcadio, & Honorio Cæsariibus pueris Theodotij M. filijs Neptu- num pascere fingit, Claudianus de Panegy. 3. consulat. Honorij.

Vobis Ionia virides Neptunus in alga Nutrit equos: qui summa freti per cœnula possint Ferre viam, segetemque leui percurrere motu, Nesciat ut spumas nec proterat ungula culmos.

FLVCTV SVSPENSA TVMENTI) Quid sit hîc su- spensa fluctu, declarant sequentia, *celeris nec tingeret æ- quore plantas,* lib. 1. Georg.

At si non fuerit tellus fecunda, sub ipsam Arcturum sat erit tenui suspendere sulco,

Tellurem subaudi. Lucretius lib. 2.

Namque papauerum aura potest suspensa, leuisque Cogere, vt ab immo tibi distat alius aceruus.

Libro quinto de canibus, & catulis eorum.

Aur ubi eos iactant pedibus, morsuque petentes Suspensis teneros imitantur dentibus haustu.

Suspensis, id est, non grauitè impressis, sed subleuatis.

Idem

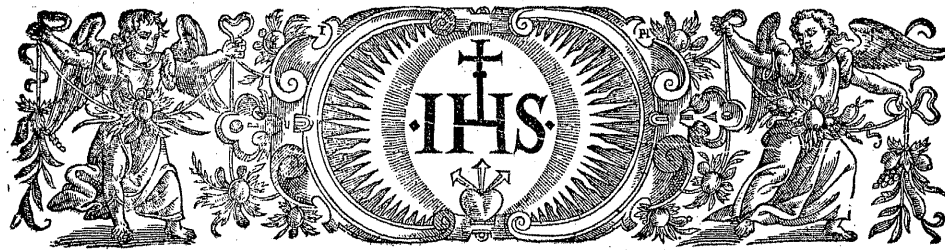
Idem lib. 6. *Aur etiam suspensa manet vis aere in ipso.*

ATTONITIS INHANS ANIMIS) Absolutè accipitur hoc loco *inhans*, ut apud Lucretium lib. 1. *Pascit amore avidos inhans in te dea visus.* Aliàs: prædæ, & prædam inhiare dicimus. Plaut. *Credo illum audisse, me habere thesaurum domi, id inhiat.* Seruius, stupore quodam patet facto ore.

A UT REGIVS OSTRO) Antè ornatum eius, post, arma dicit.

LYCIAM PHARETRAM) Quasi Lyciam, ut legimus Cretenses sagittas.

PASTORAL. PRÆFIXA CVSP. MYRTVM) Quia hoc teli genere pugnare pastores, siue agricolæ solerent.

SYMBOLARVM

IN P. VIRGILIVM MARONEM LIBER XIII.

AD OCTAVVM ÆNEIDOS.

SYNOPSIS.

Itinus, ut loquitur poeta, rerum habenas reliquerat, imperioque regio semet ultro abdicarat. Inde dominationem Turnus arripere, vexilla festinat sustollere, raptim, celeriterque copias conflare, atque adeo colonos etiam ab agris abducere. In Apuliam usque Venulus ad Diomedem Arpos legatur, qui virum moneat, Troianos, Ænea duce, Latiorum fines occupasse, conarique suas, id est, novas quasdam religiones, ac caerimonias inuenerit: sedem in Latio collocare. Per summam iniquitatem, externum ipsum ac peregrinum, iura velle, & leges Italæ præscribere: non deesse, qui subsidiis eum suis adiuvandum suscipiant: nomen hominis vagari quotidie latius: esse amori, & admirationi multis. Quid molitur denique, quidve incepturus sit, si victoriam ei fortuna transfuderit, melius ipsum Diomedem, qui Troianum probe nouerit, quam alium quemuis intelligere. Proinde aduersus eum, quem non secus modo, quam apud Ilium quondam pro hoste ducere, perditumque funditus, ac deletum cupere debeat, auxilia suppeditare ne cunctetur: si abierit in alia omnia, suas quoque res turbatum, & afflictum iri, pro comperto habeat. Tantas molitiones, exercitusque tantos in perniciem suam comparatos cernens Æneas, iactatus cogitationum fluctibus, consilium explicare vix potest: nec nisi nocte plurima somnum capere, idque sub dio, & ad ripam Tiberis. Per quietem igitur Tiberinus (cuius habitus, & forma declaratur) eius mœrorem consolando lenit, stabile in Italia domicilium promittit, de prodigio albæ porcæ cum 30. catulis adiungit: ex quo Ascanium 30. annis urbi ab ipso condita regali cum potestate præfuturum pollicetur. Mox de auxiliis ab Euandro petendis docet, operam suam ad subiectionem, aduerso licet amne, spondet: & quis ipse sit, citra ullam verborum ambiguitatem disertim significat. Precatus Nymphas, adeoque Tiberinum ipsum Æneas, uti clementes sibi sint, ac propitij, duabus biremibus secundissimo cursu Pallanteum aduebitur. Antè urbem in luco Euandrum cum suis Herculi anniuersarium sacrificium facientem offendit, à Pallante

à Pallante filio salutatur, paucis causam aduentus sui eloquitur. Ad ipsum deinde senem perductus pulcherrima oratione vinculum cognationis inter illum, Troianosque manifestat, & ad commune periculum depellendum (Latini enim Arcadibus quoque ceu peregrinis, & exulibus infensi erant, eosque bello vexabant) societatem suam, opemque pollicitus, vicissim illorum fidem implorat, Latinos in magnum odium rapiens, ac de Troianorum virtute modeste prædicans. Totum corpus oculis diligenter obiens Euander, ex conuenientia lineamentorum Anchisæ filium esse deprehendit; sibi que eius presentia gratulatur. Quomodo, quando in Anchisæ notitiam inciderit, quibus ab eo donis donatus sit, memorat: in diem sequentem auxilia promittit: ad presentes epulas inuitat. Mensis remotis, rex, sacrorum illorum originem, causamque disserit: quæ fuit à Caco Vulcani filio, latrone funestissimo expedita salus. Quippe quem Hercules, bobus octo sibi ab eodem de grege furtim abactis trucidauerit. Cuius beneficii memores accolæ, aram ei cum ritibus annuis sacrauerint. Euandro auctore Troiani populeis capita fertis redimunt, vinum cum precibus libant. Sole iam prono ad occasum sacra instaurantur, siue complentur potius, & laudes Herculis à sacerdotibus concinuntur. Ad oppidum disceditur. Tum inter ambulandum Euander circumspicienti Æneæ, locaque illa admiranti, qui quondam mortales ibi vixerint quibus moribus fuerint, sigillatim exponit. A Saturno, qui in eam regionem exul venerit, patrique potestate cum Iano regnauerit, gentes illas humanitate, & legibus excultas fuisse: ita, ut per illa tempora aureum, quod dicitur, sæculum agitatum sit. Eius sæculi conditio discenda est ab Ouidio. i. Metamorph. sicut etiam decoloris, ac vitiosi, quod aureo successisse poeta noster affirmat. Se fato, & diuinis compulsus responsis eò locorum ex Arcadia commigrasse. Pluribus adhuc locis demonstratis, ad Euandri ædes nulla re conspicuas, atque nobiles: sed plebeias, & abiectas, multumque ornatissimo Latini palatio dissimiles, venit. Ibi ab exemplo Herculis, cuiusque Æneæ suadet. Venus anxia pro filio, blandimentis uxoris, & artificio quodam Vulcanum maritum ad arma ipsi fabricanda inducit: quæ, ubi, quanto cum studio cyclopium opera confecta sint, proditur. Abscendente die stratis consurgit Euander, ad colloquium cum Æneæ serendum è cubiculo procedit. Æneas quoque Euandrum manè salutaturus, ac de rebus suis porro æturus progrediebatur. Occurrunt mutuo, dexteris iungunt, factaque consalutatione consistunt. Euander ab Æneæ laudibus ducto principio, rationes, cur tantis eum copiis, quantis ipse quidem optaret, eius verò etiam dignitas postularer, adiutare minimè possit, edisserit. Veruntamen, unde maiora auxilia nullo negotio colligere queat, ostendit: ab Agyllinis Hetruscis videlicet, qui haud longo interuallo incolant. Hos Mezentio tyranno suo, ob intolerandam superbiam, & immanitatem exacto, magnis delectibus habitis, in armis esse, ad tyrannum ipsum contraque Turnum Rutulorum regem (in cuius ille clientelam, ac patrocinium se contulerat) bello vindicandos videri paratissimos: sed Italum ducem sibi quo minus præficiant, ab aruspice vetari, externum imperari. Detulisse illos quidem ad se summam reipub. imperatoremque depoposcisse: verum se longinquitatem ætatis excusasse, honore uti noluisse: in filium Pallantem reijcere nequiuisse, quod Sabina matre procreatus, ita alicui sanguine non careret. Æneam, neutrare impediri: quippe qui & genus prorsus extraneum, & ad huiusmodi munus ætatem idoneam, validumque membrorum robur afferret: quocirca ipsum satis harum copiarum ductorem designari. Quadringentos equites, simulque filium offert: quem quidem sub Æneæ militie tyrocinium ponere, & ei satis ingentibus, virtuteque animi quam simillimum euadere etiam atque etiam, maioremque in modum optat. Æneam, & Achatem propter suppetias in tam graui, & ancipiti bello tam exiguas, ac pene nullas, in multitudinem coniectos, arma à Venere matre iam pridem promissa, & tum in sublimi repente conspecta; ad exploratam victoriae spem excitant. Mox de suis deligit Æneas, qui secum in Etruriam proficiantur: alios secundo flumine ad portandam Troianis, Ascanioque felicem, & auidissimè expectatum rerum ab se perfectarum nuntium remittit. Euander filium complexus, deosque precatus valedicit. Qui locus verbis amantissimis compositus, paternitatem nobis antè oculos

BBBB

proponit

proponit. Interea dum Troiani, ac Pallantei non procul ab Agylorum castris corpora ipsi cibo curant, & equos pabulo reficiunt: in valle flexuosa quiescenti Aeneae, Venus, se matrem confessa, arma desiderata apportat, eundemque hortatu suo corroborat. Eorum aspectu, & contractatione inustatum animo gaudium imbibit. Explanatur celatura clypei, arte ipsa, mirabilique argumentorum varietate eximia, quae tota rebus Romanis constat: gloria enim Romanorum fauet poeta quam maximè, ut norunt omnes. Postrema huius libri pars, quemadmodum & extrema sexti, omnino historica est, & interpretibus benignam illustriam, audituque non insuauium narrationum materiam subministrat.

EXPLANATIONES.

T belli signum Laurenti Turnus ob arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu,
Utque acres concussit equos, utq; impulit arma:
EXEMPLÒ TURBATI ANIMI, simul omne tumultu

- 5 Coniurat trepido Latium: saeuitq; iuuenus
Efferat. ductores primi Messapus, & Vfens,
CONTEMPTORQVE DEVM MEZENTIVS vndique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem
10 Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros:
Aduectum Aeneam classi, victosq; Penates
Inferre, & fatis Regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adiungere gentes
Dardanio, & late Latio increbescere nomen.
15 Quid struat his ceptis, quem, si fortuna sequatur,
Euentum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno Regi, aut Regi apparere Latino.

VT BELLI SIGNVM) Vexillum Imperatores habebant penes se in tabernaculo, & qui delectum olim habebant, in arce ponebant: cum praelium etiam erat committendum, proponebatur, tollebatque vexillum, ut in lib. 4. de bello Alexand. Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demitti antennas iubet, & milites armari, & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quod primae naues sequebantur, idem ut facerent, significabat. Caesar lib. 2. de bell. Caesari omnia vno tempore erant agenda, vexillum proponendum, quod erat insigne tum ad arma concurrere oportere, signum tuba dandum. [De bello ciuili lib. 3. ita scriptum. Ne in iussu suo concurrerent: se, cum id fieri uellent, vexillo signum daturum. Et de bello Hispan. Hoc nuntio allato, vexillum proposuit.] Vexillo igitur pugnandi datur signum, & in repentino tumultu praelij inopinati ad arma concurrendi. Tollebat & signum, quod vexillum erat. qui rapide, celeriterq; milites contrahebat, quod pertinet hic locus Virgilij. Tollitur signum ad praesidium comparandum, & spem ostendendam, confirmandosque animos. Cic. pro Marcello. Et his omnibus ad bene de repub. sperandū, quasi signum aliquod sustulisti, Turneb. lib. 14. cap. 16. * Philipp. 5. M. Tullius de Antonio Mutinam obsidente. Quis legatus parauerit, Romanosq; redierit, nun quando perditū ciuibus vexillum quo concurrant, diciturum putatis?

Tribus modis delectum indici solitum, ostendit Lipsius Milit. Rom. lib. 1. dial. 3. voce praeconis, scripto,

A siue edicto, & sublatione signi seu vexilli ex arce hoc est, ex Capitolio: sed hoc non nisi sub ipsum conuentus diem aut dies. Vide ipsum auctorem.

RAVCO CORNUA CANTV) Cornua, quod ea quae nunc sunt ex aere, tum fiebant ex bubulo cornu. Varro lib. 4. de ling. lat. Propert. Nil tibi sit rauco praetoria classica cornu flare. Respexit forsitan Virgil. ad Lucretianum hoc lib. 2. rauco sonosq; minantur cornua cantu. De usu autem tubarum, cornuum, buccinarum, lituorum in re militari, vide Alex. Neapolit. cum Tiracuell. lib. 4. cap. 2.

VTQVE ACRES CONCUSSIT EQVOS) hoc ad equites pertinet. Aeneid. 4. At puer Aescanius mediis in vallibus acris Gaudet equo. Quid.

Acer, & ad palmae per se cursurus honores,
Si tamen horteris, fortius ibit equus.

Ex his, similibusq; locis, hoc adiunctum acer, maximè generosis equis tribui videas. Sonitu autem tubarum audito, equi militares concurruntur id est, ipso corporis motu, & fremitu quandam latitiam, & desiderium cum festoribus in hostem pugnandi praeseferunt. Ita libro Iob, cap. 39. de equo ut animali bellico, ita scriptum legimus. Terram ungula fodit, exultat audacter: in occursum pergit armatis. Contemnit panorem, nec cedit gladio. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta, & clypeus.

clypeus. Vbi audierit buccinam, dicit, uah. Procul odoratur A tura deseritur. b

VTQVE IMPVLIT ARMA) hoc ad pedites. Est autem sacrorum. Nam is, qui belli susceperat curam; sacrum Martis ingressus, ancilia commouebat, post, hastam simulachri ipsius, dicens, MARS VIGILA. Seruius, TURBATI ANIMI) Turbati sumus, cum bellum cepimus. Itaque in illo versu, Aegidag, horrifera turbata Paladis arma, turbata, non pro turbatis accipiendum, ut vult Seruius: sed ad bellum concitatae. Turneb. lib. 26. cap. 29.

OMNE TVMVLTV CONIVRAT LATIVM) Tumultus est bellum in ipsa Italia, aut in Gallia vicina, dictus quasi timor umultus; quo tempore vacationes non valebant, cogebantur ad arma etiam emeriti. Eius rei videtur admonere poetas & hoc bellum Latinorum cum Troianis in ipso Latio vocare tumultum. Omnis igitur tumultus bellum est: sed non quoduis bellum, tumultus. Coniurare autem, & coniuratio etiam in bonam partem dici possunt, quod Seruius hic monet: sed exempla non adhibet. Caesar belli Gall. 3. Et celeriter missis legatis per suos principes coniurant, nihil nisi communi consilio acturos, eundemq; omnes fortunae exitum laturos. Liuius lib. 2. Trecenti coniurauimus principes iuuentutis Romanae, ut in te hac via grassaremur. Caesar lib. 1. belli Gall. Orgetorix regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, & ciuitati persuasit, ut de finibus cum omnibus copiis exirent. Liuius lib. 6. belli Punici. Aetolorum imperium retardauerat primò coniurationis fama Acarnanarum, &c. Sic & voces conspirare, conspiratio, in laude positas inuenies. b

Vnus ex tota legione eligebatur, qui singula iuramenti verba concipiebat, & praerabat: alij deinde sequebantur, & hoc saltem dicebant. Idem iuro. Hoc est quod Festus norauerat. Praeruationes facere dicuntur, qui ante alios conceptis verbis iurant, post quos in eadem verba iurantes, tantummodo dicunt. Idem in me Ita Polybius, sed in Liuijo an non aliter? Nam ille post seditionem Hispaniensem ad Sucronem, citati, inquit, milites nominatim apud Tribunos militum in verba P. Scipionis iurāt. De Tribunis. Idem est quod in Polybio: sed de militibus nominatim citatos facit, & iurasse. Potest tamen flecti ad hanc sententiā, ut singuli citati, & progressi, iurauerint in ea quae vnus aliquis praerisset. Si hic aliter, factum nouiter esto, & maiori vinculo, ob priorem fidem in seditione violatam. Lipsius Militiae lib. 1. dial. 6.

DVCTORES PRIMI MESSAP, ET VFENS) Bona electio personarum ad delectum habendum: vnus, eques bonus, id est, Messapus mittitur; alter pedes egregius, id est, Vfens. Seruius.

CONTEMPTORQ, DEVM MEZENTIVS) Qui enim iniustus, quem sacrilegus contra pios & praepararet bellum, & gereret; Seruius.

LATE VASTANT CVLT. AGROS) Late vastos, & desertos efficiunt, abductis colonis, quotū quantus fuerit numerus, ostendit particula late Georg. 1. Squalent abductis arua colonis, Huc quadrant illa ex Manliana. Nam cum hostium copiae non longe absunt, etiam nulla irruptio facta sit tamen pecora relinquuntur, agricul-

MAGNI DIOMEDIS AD VRBEM) Diomedes postquam reperit, ita Veneris à se apud Troiam vulnerata, uxorem Agiliam Argis turpiter viuere, noluit reuertit: sed tenuit partes Apuliae, & edomita omni Gargani motis multitudine, in eodem tractu ciuitates plurimas condidit, in quibus & Arpos, quae nunc Argypa dicitur, ad quam modò Venulus mittitur. Haec stridit ex Seruio. Vtriusque rei meminit in eius, Diomedis, puta, epitaphio Ausonius, quod repraesento.

Conditum hic genitore bono melior Diomedes,
Crimen ob uxoris pulsus dolalibus agris,
Argypam, claresq; uiris qui condidit Arpos:
Clarior urbe noua, patria quam sede vetuste.

Vtrumq; vnus verbi nomen ponit, ne duas esse putes. Magnum autē cur vocet Maro, patet ex Iliade Homerica: fuit quippe rebus gestis admodum insignis. Vide i. Aeneid. O Danaum fortissime gentis Tydide, &c. QVI PETAT AVXILIVM, ET LATIO) Nota, breuiter, & concisè mādatorū, instruendae, fungendaeq; legationis conceptam formulam, cui summaria, & pressa expositio postulatorū Aeneae, Tarchontem de iungendis copiis sollicitantis infra lib. 10. ita respondet, ut nihil vtrique aut desit, aut redundet. German.

Discrimen est inter socios, & auxilia, Socij semper Italici: auxiliares, externi. Varro, auxilium ab auctu, cum accesserunt qui adiumento essent alienigenae. Disserim addit, alienigenae, Festus. Auxiliares dicuntur, in bello socij Romanorum, exterarum nationum. Et socij quidem semper gratis auxiliantur, id est, sine impendio Romanorum (frumentum excipio) auxiliares aliter, & quanquam saepe à regibus missi suo pte sumptu, tamen & pecunia etiam scripti, &c. Lipsius Militiae Rom. lib. 1. dial. 7.

ADVECTVM CLASSI) Pro classe, metri causa. Horat. lib. 1. Ode 15. Mala ducis aui domum, pro aue, Multa huius generis legas apud Lucretium, Catull. de nupt. Namque fuerunt olim, classi cum maenia diuae. Et alibi, Per medium classi barbara nauit Athon, Sifenna apud Nonium, perperua classi,

ET FATIS REGEM SE DICERE POSCI) Infra Tibetipus; Expectate sola Laurenti, armisq; Latinis.

MVL T AQVE VIRO SE ADIVNG, GENTES) Ad maiorem terrorem addit multas gentes, Nullas enim habuit, praeter Arcadas, & Tuscos.

VIRO DARDANIO) Bene, non Aeneae dixit, sed viro Dardanio: ut non si mirum, si sequebantur hominem sibi cognatione sociatum, ut, Hinc Dardanus ortus, Hinc repetit, Seruius.

QVEM SI FOR, SEQ, EVENT, PVGNAE CVB,) Si eum fortuna comitetur, quem suae finem velisse victoriae, ipsum melius posse, qui iam antiquus est hostis. Vult autem intelligi, Aeneam etiam contra Diomedem bella gesturum, non tantum propter praesens imperium, sed causa hostilitatis antiquae. Seruius, * In Olympiacis Demosthenes hoc argumento ad sercipit Olympiis opem aduersus Philippum regem, Athenienses conatur permosere, quod illis subactis, in Atticam omne bellum inebiturum sit: & quod Olympiis salus, sit futura Atheniensium securitas. Est item infra in oratione Aeneae ad Latinum locus similis, Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello Insequitur, &c.

Talia per Latium: quae Laomedontius heros

Cuncta videns, MAGNO CVRARVM FLVCTVAT AESTV:

- 20 ATQVE ANIMVM NVNC HVC CELEREM, NVNC DIVIDIT ILLVC,
In partesque rapit varias, perque omnia versat,

Sicut aquæ tremulum labris vbi lumen ahenis
 Solè repercussum, aut radiantis imagine lûnæ,
 Omnia peruolitat latè loca: iamq; sub auras
 25 Erigitur, summiq; ferit laquearia tecti.
 Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
 Alituum, pecudumq; genus sopor altus habebat:
 Cum pater in ripa, gelidique sub ætheris axe
 Æneas tristi turbatus pectora bello
 30 Procubuit, feramque dedit per membra quietem,
 Huic Deus ipse loci fluuiò Tiberinus amœno.
 Populeas inter senior se attollere frondes
 Vilus eum tenuis glaucò velabat amictu
 Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.

TALIA PER LATIVM) Deficit oratio: subauditur enim, agebantur, tractabantur, aut simile quid.

QUÆ LAOMED. HEROS CUNCTA VIDENS) Laomedontium dixit, astuti, callidum, vigilantem, & respondentem virtutibus Laomedontis. Cuncta videbat, id est, planè considerabat omnia, & habebat comperta, ac manifesta, nihil illum latebat, omnia notat, quæ etiam diuersis in locis gererentur ab hostibus. Et reuera hæc prima sollicitudo est in ratione belli, vt vnusquisq; intelligat, quid hostes agant, quid innotetur. Donatus.

MAGNO CVRA. FLVCT. ASTV) Lib. 5. magnòque irarum fluctuat aestu. Et infra, varioque irarum, &c. Et rursum lib. 8. non longè ab initio. Et lib. 12. vario nequidquam fluctuat aestu. Et ibid. Irarum rantes voluis sub petore fluctus. Catull. magnis curarum fluctuat vndis. Lucræ. lib. 6. Voluere curarum vristes in petore fluctus. Herodiani, de Commodò. κυμαίνοντες ἐν ἔχθρῳ τεσσάρων ὀφρῶν τῶν Ἰουλιῶν Et Musæus, ἰσχυρὰ κυμαίνουσα πολλοῦ δόλοιο μελίμυξ.

ANIMVM CELEREM NVNC HVIC) lib. 10. animo nunc huc, nunc fluctuat illuc. Leguntur autem iidem duo versus ad verbum, lib. 4. Æneid. Reddidisse videtur duobus versibus, qd dictum est vno, ab Euripide Iphigen. Aulid. Πλάγρια γὰρ ὀφρῶν, τὰ μὲν νῦν, τὰ δὲ παλαιά, τὰ δὲ ἀλλήλα.

Varia sentis, nunc quidè illud, alia dudum, aliud statim. Lib. 4. partes animum versabat in omnes. Terent. And. Dum in dubio est animus, paulo mo-nemio huc illuc impellitur. Adijungo Lactantium. Vbi animus in multa dispersus est, huc atque illuc diuagatur. Ennius quoque Iphigenia, In nocte errat animus. f.

SICVT AQVÆ TREMVLYM LABRIS) Aqua patentibus vasis condita, & percussa solis, aut lunæ radijs, si habeat motum, emittit ex se se quoddam lumen vagum atque discurrens. Et nunc tecta ipsa, nunc parietes omni celeritate percarrit. Quod ipsum idcirco positum est, vt intelligatur, quanta mobilitate Æneæ animus per diuersas cogitationes videatur cucurrisset. Donat. Locum etiam Apollonij ex lib. 3. expressisse his carminibus notat. Virg. * Annibal. in varia secum animo volentem, cogitantemq; quomodo fraude, & insidiis Fabium ad pugnam eliceret, eum eadem re confert Silius lib. 7.

Nulla vacant incepta dolis, & omnia versat, Miscetque exacuens varia ad conamina mentem. Sicut aquæ splendor radiatus lampade solis Dissultat per tecta, vaga sub imagine vibrans Luminis, & tremula laquearia verberat vmbra.

Labra crateres lapideos significant, quibus aqua sapiens ex siphunculis excipitur. Crater est enim, quem vulgò peluim appellant in fontibus manu factis, id est,

salientis aqua conceptaculū. Plin. in 5. epistolar. In hæc fonte crater, circa siphunculi plures miscet inuicissimum murmur. Sunt etiã labra vala vinitoribus accommodata, quemadmodum lacus, & cupæ, quibus labris apud eos vindemiæ exportantur in vehiculis. Labra etiã lapidea balneis vsu præstant, fossæq; lapideæ in balneis labra vocabantur, cuius significationis exempla sunt apud Vitruuium lib. 5. cap. 10. κωνοί, & πλωτοί à Græcis dicuntur, hoc est, folia balnearia. Bud. in Pand.

LAQVEARIA TECTI) De voce laquear dictum lib. 1. Æneid. ibi, pendet lychnis laquearibus aurois.

NOX ERAT, ET TERRAS) Captus elegantia commentu huius Silius Ital. & ipse lib. 4. Iunonem in formam Trifemini laci conuersam fingit, Annibalemque è somno excitantem, & hortantem vt ad lacum suum pergat, victurus ibidem Flaminium Romanum.

omnia somni
 Condiderant, agrisq; dabant obliuia curis,
 Cum Iuno in stagni iuuenem conuersa propinqui,
 Et madide frontis crines circumdata fronde
 Populeas, simulat subitis præcordia curis,
 Ac rumpit ducis hand spernenda voce quietem.
 O felix fama, &c. f.

ANIMALIA FESSA PER OM.) Horat. Ode 5. Epod. Formidosa dum latent fluis fera Dulc. soppore languide. Optimos versus Varronis expressit in melius, & imitatio bene cessit. Sic autem Varro:

Desierant latrare canes, orbemq; stabant:
 Omnia noctis erant placida composita quiete.

ALITVVM GENVS) Delectatur hac voce Lucretius. Lib. 5. Postremo genus alituum, variatq; volucres. Idem. Alituum porro genus alis omne videmus Filere. Seneca nominavit eodem tropo, periphrasi nimirum, genus aligerum. Ennius, genus alitivolantum. Dicitur etiam licet pennigerum genus. Enniana sunt etiam hæc, corpora volantum, corpora pennipotentum, genu' pennis decoratum, pro auibus.

SOPOR ALTVS) Scabbe ὄννοσ.

CVM PATER IN RIPA) Nihil cogitantibus, & nulla cura distentis ad carum noctis rēpus, quod somnū suaderet, & requireret: sed Æneæ aliud assignat, vt fecerit, quod bono, & sollicito Principi congrueret. Cum, inquit, cuncta animalia somnus habuisset, ac pleno otio requiescerent, solus Æneas per aliquantam partem noctis peruigil fuit. Sed vbi vicinatur, vigilantemq; & resistentem superauit, nõ quæ sita sunt tecta, nec procuratus est ad delicias torus, neq; omne corpus traditū somno: sed sub nudo æthere, atque in fluminis ripa. hoc est vbi

vbi pro ratione temporis, & loci, frigus supererat, & pruina, procubuit super, omne corpus quieti concessit, serum capiens somnus, hoc est, tardum. Quod procul dubio faciunt, quos sollicitat salutis cura: nec volunt à primo vespere vsque in lucem dormire. Donat.

DEVS IPSE LOCUS) ἐν τῷ τόπῳ, ἐπὶ τῷ τόπῳ. Platonī ἀυθιγῆντις πόλιμαός, vt & ἀυθιγῆντις πόλιμαός ἐχρον, in ipsa terra fontes habens. German.

GLAUCO AMICTV CARBASVS) Ecce felicitas cogitantis, ac perturbati, afflicti. Deus ipse fluminis præsentis apparet dormienti, non occultus, aut dubius, & ex ipso habitu intelligebatur, quis esset. Donat.

Glaucus, & cæruleus color, qui vitreo proximus est, tribuitur fluminalibus, & maritimis diis. Turneb. lib. 8. cap. 15. Et rursum lib. 24. cap. 11. Dij fluctuum, & maris

cæruleo vestitu ab antiquis pingebantur, capite arundine tecto, ex qua cõsuetudine hoc Maro scripsit. Idem lib. eod. cap. 40. Sed & de Planco, Glaucum marinum deum saluante, hæc scribit Paterculns lib. 2. Cum cæruleatus, & nudus, caputq; arundine vinctus, & caudã trahens, genibus innixus Glaucum saluasset in cõiuiuo. Carbasus autem genus est lini, quod Græci κάρπασον vocant, quod Paulan. lib. 1. negat igne consumi. & inquit, λίνου καρπασίου θρουαλλίδος ἐν ἑσπέρῃ, ὃ δὲ πᾶσι μόνον λίνον ἐν ἑσπέρῃ ἐλάσσειμιν. Eius succus inter venena numeratur à Dioscoride, & Paulo. E carbaso texebantur tenuissima vela.

CRINES VMBROSA TEGBAT ARVNDINO) Hoc idcirco factum, quod eius ripæ erant arundinibus, seu arundineto prætextæ: & debuit ex ipso habitu cognosci quis esset.

35 TVM SIC AFFARI, ET CVRAS HIS DEMERE DICTIS.
 O fate gente Deum, Troianam ex hostibus urbem
 Qui reuehis nobis, æternaq; Pergama seruas,
 Expectate solo Laurenti, aruisq; Latinis:
 Hic tibi certa domvs, certi (ne absiste) penates:
 40 Neu belli terrere minis. TVMOR OMNIS, ET IRÆ
 CONCESSERE DEVM.
 Iamq; tibi (ne vana putes hæc fingere somnum)
 Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
 Triginta capitum foetus enixa, iacebit
 45 Albasolo recubans, alibi circum vbera nati.
 Hic locus vrbs erit, requies ea certa laborum:
 Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 HAVD INCERTA CANO.

CVRAS HIS DEMERE DICTIS) Habitus futuræ orationis, vt aliàs persæpe, ostenditur.

O SATE GEN. DEVM) Alibi, Anchisa generate, deum certissima proles. Et, vigilas ne deum gens Ænea? Et 4. Æneid. Credo equidem (nec vana fides) genus esse deorum.

TROIANAM VRB. QVI REVEHIS NOB.) Vt, Ilium in Italiam portant. Urbem ergo pro ciuibus posuit. Et reuehis, propter Dardanum, à quo Troiani descendunt. Iliouens ad Latinum lib. superiore, hinc Dardanum ortus, Huc repetit.

EXPECTATE SOLO LAURENTI) Dat effectum etiam locis, vt, Ipse te Tityre pinus, ipsi te fontes, ipsa hæc arbuta vocabant. Olim te sperabat Italia, tenet præsentem, optatis amplexibus fouet. Hæc dicendo, magnam spem futuri temporis pollicetur. Addit alia, vt animum æstuantis maioris securitatis sponcione confirmet. Hactenus fermè, Seruius & Donatus.

TVMOR OMNIS, ET IRÆ) sic Græcis οἰδ' ἀπὲν τουργε est, tumuere, irasci, θρασύνειν superbire, & ἀδύμια pro ferocia, ira, & animi interdum elatione accipitur. Alibi, iumida ex ira tum corda residunt. German. Adde, lib. 9. tumidusque nouo præcordia regno. Et lib. 10. tumidusque secundo Marte ruat. His locis non ira, sed superbia iumida, & inflati intelligantur.

CONCESSERE DEVM) Aliqua hemistichia in Virgilio tam sunt iram inuata sensu, quam verbis. Vt ecce hoc loco. Namq; non possumus intelligere, quæ uis omnem tumorem, & iram deorum, cum & adhuc inimica sit Iuno, & ad Troianorum perniciem addantur aliqua alia numina, vt Furia, & Iuturna. Vnde quidam

B mirè concludit hunc versum dicens, Concessere deum profugis nona mania Teucris. Quod sit ita acceperimus, vt dicat, Teucros constituit nouam ciuitatem, nec ea numina, quæ sunt irata, verare, nihil erit contrariū. Nam & ipsa Iuno hoc dicit,

Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
 Atque immota manseratis Lauinia coniux.

Hic autem sensus, etiam si detrahas subauditionem, potest accipi à superioribus, vt sit: tumor omnis, & ira concessere deum, vt hic tibi sit certa domus, certique penates. Seruius.

NE VANA PVTES HÆC FINGERE SOMNVVM) Somnia fallaci ludunt temeraria nocte, est apud Tibullum. Melancholici dicuntur à medicis esse πολυώνεροί, & πολυφύλασοί, vt quidam, se non esse melancholicos, dolere minus debeant. Vide Rhodigin. lib. 27. cap. 6. de nonnullis, qui nunquam somniant. Nisi autem plurimum vanitatis inest somniis, nunquam volentes aliquid, vt inane, vanum, falsum ἀδύνατον, reicere, dicemus esse somnium, & somniare, qui huiusmodi in sermonem iniiciunt. f.

LITTOREIS INGENS) Hic, & qui deinceps sequuntur versus tres, positi sunt 3. Æneid. in responso Heleni vatis: quod vt confirmetur, eius oraculum iidem verbis reperitur. Οἱ μνηστῆρες Virgilius in hoc etiam, vt ad verbum versus suos alibi iteret: veruntamen non aded multos, & interdum cum aliqua immutatione, & varietate, quod tu ipse deprehendes facile, si obserues. f.

TRIGINTA CAP. FORTVS) Hoc miraculo tribuitur
 B B B B 3 alioqu.

alioqui tot pariūt catulos, seu parere possunt, quor habent papillas non autem habent 30. Quærit Plutarch. de causis natural. cap. 11. quare cicures sues, seu domesticæ sapius pariant in anno, syluaticæ semel tantum, & eodē fere tempore semper appropinquante ætate videlicet. Vide ibid. rationes. Nomen *capri* pro toto animali sæpe dicitur, siue homo siue bestia fuerit. *Æneid.* 4. *Me puer Ascanius, cepitq; iniuria chari.* Cic. Philipp. 11. Nam duo hæc capita (Antonius, & Dolabella, nata sunt post homines natos terrena, & spurcissima. *Æneid.* 5. *Bina boum vobis Troia generatus Aestes Dat numero capita in naues.* Lepidum caput Terentio, id est, lepidus homo. Plaut. Mostell. *Triginta minas pro tuo capite dedi.* Inde sunt illa apud poetas, dulce, dilectum, auidax, inuisum, ingratum, impium caput. *Reuertentibus annis* Horat. sat. 2. lib. 2. *Sine diem*

A festu rediens aduenerit annus. Laeret. li. 1. *Quinetiam multis solis redeuntibus annis.* Exprimuntur vis græci nominis *ἐνιαυτός*, quod annum significat. Dicitur annus, quod in se ipsum redit, tanquam circulus quidam. Eandem sententiam habes. 1. *Æneid.* *Triginta magnos voluendis mensibus orbes Imperso explebit,* &c.

CLARI COGNOM. ALBAM clari nominis. nam cognomen sapius pro nomine dicunt poetas. *Æneid.* 1. *At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo, Additur.* Non est sensus, puerū hunc iam vocari Ascanium Iulum: sed qui nominabatur Alcanius nunc nominari Iulum. Ibid. *Est loius, Hesperiam Grai cognomine dicunt.* Alba igitur nomen est, quæ cur longa diceretur, alibi expositū. Quid ni verò clara, quæ tot reges habuit, tot oppidis imperitavit, quæ etiam Romulum, & Remum, adeoque Romam peperit? *Reuertentibus annis*

-----Nunc qua ratione, quod instat,

- 50 Expedias victor, PAVCIS, ADVERTE, DOCEBO.
Arcades his oris (genus à Pallante, profectum
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti)
Delegere locum, & posuere in montibus vibem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
- 55 Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.
Hos castris adhibe socios, & fœdera iunge.
Ipse ego te ripis, & recto flumine ducam,
Aduersum remis superes subuectus vt amnem,
Surge agere nate Dea: primisq; cadentibus astris
- 60 Iunoni fer rite preces, IRAMQVE, MINASQVE
SVPPLICIBVS SVPERA VOTIS, mihi victor honorem
Perfolues: ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pingua culta secantem,
Ceruleus Tibris, cælo gratissimus amnis,
- 65 Hic mihi magna domus celsis caput vrbibus exit
Dixit, deinde lacu fluuius se condidit alto,
Ima petens.

NUNC QVA RATIONE QVOD INSTAT Iuno Veneri. lib. 4. *Æneid.* nunc qua ratione quod instat Conseri possit, &c.

EXPEDIAS Expedire non semper est conducere, proficere, vtilitatem habere: sæpe etiam rem conficere, effectum dare aliquid, vt hoc ipso loco. Terent. verbo expedire. Cic. 2. Off. quos & futura prospicere credimus, & cum res agatur, in discrimenque ventum sit, expedire rem, & consilium ex tempore capere posse.

ADVERTE Apud Comicos, *adverte animum.* Dicunt etiam Latini, adverte mentem, aures, oculos.

ARCADES HIS ORIS De eadem re Pausanias in Arcadicis. Euandrum narrat Nympha Ladonis filia, & Mercurio genitum, consilio, & bellica virtute Arcadas ceteros antecelluisse: hunc à Pallantio in coloniam missum, deductam in locum Tiberi proximum Arcadam manu, oppidum condidisse, quod vrbis Romæ postea pars fuit: appellatum vero de Arcadic oppidi nomine ab ipso Euandro, & inquilinorum comitatu Pallanreum, quod nomen consecuta aras, litteris duabus submotis, mutauit.

GENVS À PALLANTE PROPECTVM profectum (ad has oras intellige) genus à Pallante, non à Pallante profectum.

IN MONTIBVS in colliculis illis minoribus **PALLANTIS PROAVI DE NOM.** Confundit nomina, vt plerumque solet: nã auus fuit, sicut, & illud dixit, loco tum fontis parentis *Pilumni Turnus sacra vally fidebat* Et alibi, *Pilumnusq; illi quatuor pater.*

BELLYM ASSIDVE. D. CVM GENT. LAT. Bene præstandorum auxiliorum exprimit causam, ne magis Turno, quasi Græco fauere credantur.

ET RECTO FLVMINE DUCAM Recto fluminis itinere. Et sic dicitur, vt, *Tunc se ad Caieta recto feni littoræ portum:* hoc est, à littore non recedens. Vel, recto flumine, id est, edomito, frænato, & in tranquillitatem redacto, quod etiam fecit, vt *Misis vt in morem stagni, placidæq; paludis,* vt sit, recto, præteriti temporis participium. Hæc, & proximè superiora Seruius.

PRIMISQVE CADENT. ASTRIS cum primum astra occidunt, sub matutinum tempus. 2. *Æneid.* *suadentq; cadentia sidera somnos.*

IUNONI FER RITE PRECES Helenus in oratione A illa monitoria ad Æneam lib. 3.

*Iunonis magna primum prece numen adora,
Iunoni cane votis libens, dominamque potentem
Supplicibus spera donis.*

MIMI VICTOR NON. PERSOL. EGO SVM. PLEN.) Quum senseris beneficia mea, quum lætus de effectibus fueris, tunc mihi representabis, quæ mereor ob hanc causam. Sed oportuit Æneam euidentius nosse, quis ille esset, vt sciret, cui per tanta beneficia factus esset obnoxius: sub qua occasione & deum aduerteret monitorem, & fideret, quod per eius amnem ad optata auxilia posset peruenire. *Ego sum,* inquit, *pleno, quem flumine cernis Stringentem ripas,* &c. Non arroganter tetigit laudes suas, sed necessarid: debuit enim Æneas multifario modo, quis ille esset consiliorum bonorum commodissimus demonstrator, euidenter attendere: vt considerato auctore dictorum, fideret vera esse quæ audierat, atque à vatibus senserat. Donatus.

STRINGENT. RIP. ET PINGVIA CVLT. SECANT.) Non parum, neque insuauiter mulceat auditus, numeriq; ipsi coniunguntur, vbi vltimæ verbum dictiones, itemque primi, secundi, & tertij, & quarti loci inuicem consonant in vltimis syllabis, vt hoc loco, &c.

*Venerat, extinguitam, ferroque extrema sequuntam.
Vix adeo agnouit pauisantem, & dira regentem.
Longarum hæc meta viarum.
Ad terram miser, aut ignibus agra dedere.
Vincla recusatam, & sera sub nocte videntem,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.*

Iouiam. in Actio. * *Lepida metaphora* stringentem. Horat. Od. 22. lib. 1. vel quæ loca fabulosus Lambit Hydaspes. Et alia non minus suauitralione Ode 31. eiusdem lib.

Non rura, quæ Liris quæta Mordet aqua taciturnus amnis. *Lucret.* lib. 5. & ripas radentia flamina radunt. *Tarentini autem, ait Peltriam.* cap. 58. à loco ipso, qui Tarentus ob id vocatur, aut quod ara ibi Liris p. rri in terra occultaretur, aut quod ripam Tiberis fluius eo loco teneret, ex quo etiam Rumon dicitur à veteribus, & in sacris Serra nominatus, quod ruminaret, hoc est, excederet, & secaret ripas. Vnde *Mare.* Stringentem ripas, & pingua culta secantem.

CELSIS CAPVT VRBIBVS Qui putant caput, fluij esse principium, & originem fluij, errant, & male hunc locum explicant. Per caput enim Roma significatur. Hoc autem modo versus exponendus est. *Hic,* id est, non longè ab exitu meo, & ostio, quo in mare ingredior, magna domus mihi exit, id est, oriri incipit. *Celsis caput vrbibus,* id est, quæ futura aliarum magnarum vrbium caput, & princeps. Quod autem illi ex ijs, quæ paulò post sequuntur, sententiam suâ confirmari dicunt, *quo te cunq; lacus miserantem incommoda nostra,* &c. nihil dicunt. Nam planè, & perspicuè his verbis fons fluij significatur: quis neget sed cum supra dicat, *Hic mihi magna domus,* &c. certum locum indicat Tiberis fluius, vbi domus sua futura sit, & caput vrbium. Aneas autem, dum ita loquitur, *quo te cunq; lacus,* &c. incertum sibi esse significat, vbi sit origo Tiberis. Præterea, cum Aneas longissimè abesset ab origine, & fonte Tiberis, non possunt illa verba, *Hic mihi magna domus,* de fonte fluij intelligi, vt pote quæ locum propinquum indicant Lamb. in Oden. 1. lib. 1. Refutat autem suppresso nomine Turnebum, cuius videtur cap. 40. lib. 24.

-----nox Æneam, somnūsque reliquit.

- Surgit, & ætherij spectans orientia solis
Lumina, ritè cauis vndam de flumine palmis
- 70 Sustulit, AC TALES EFFVDIT AD ÆTHERA VOCES.
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus vnde est:
Tūque ô Tibri tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Aenean, & tandem arcete periclis.
Quo te cunq; lacus miserantem incommoda nostra
- 75 Fonte tenet, quocunq; solo pulcherrimus exis,
SEMPER HONORE MEO, SEMPER CELEBRARE DONIS,
Corniget Hesperidum fluuius regnator aquarum:
Adsis ô tandem, & propius tua numina firmes.
Sic memorat: geminâsq; legit de classe biremes,
- 80 Remigióque aptat: socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum, atque oculis mirabile monstrum:
Candida per syluam cum foetu concolor albo
Procubuit, viridiq; in littore conspicitur sus.
Quam pius Aeneas tibi enim, tibi maxima Iuno
- 85 Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.

NOX ÆN. SOM. RELIQ. Opinor Virgil. D respexisse ad Homeri versus quendam, Iliad. β. ὅς ὁ μὲν εἰπὼν ἔχελ' ἀποπλημμοῖς, ἐμὲ δὲ γαυροῖς ἔσπρος ἀντικεῖ. Cui non dissimile Ennii illud, *Vix agrotum corde meo me somnus reliquit.* Vltim. * *Suprà,* fessos ventus cum sole

reliquit. Eundem dicit fuisse finem noctis, & somni, quem dormiebat Æneas contra, Pandite saluti genas, & corde relinquit somnum.

ÆTHERII SPECTANS OR. SOLIS LVM.) Conuersus ad orientem solem. Sic lib. 12. *Illi ad surgentem conuersis*
BBBB 4

conuersi lumina solem. Etiam Christianis sollempne fuit, ad orientem conuersos, deo supplicare, cuius rei certa est, & pia ratio, quam alibi indicauimus. f.

CAVIS VNDAM DE FLVM. PALMIS) Qui dijs vota facturi, sunt casti esse debent: unde est illud Cic. 2. de Leg. ad dinos casti aduenio Cum igitur multis non modò cupiditarum illecebris, sed etiam solo somno nox polluat, ad deos accessuri noctem flumine purgabant, ut ait Persius Sat. 2. id est, nocturnos somnos, nocturnasque libidines, & cupiditates. Sic Aristoph. in Batrachis: *ὦ δὲ θεῶν ὄρεσον δαμάσσω, ut diuinum somnum abluam.* Propert. in natali Cynthiæ, lib. 3. *Ac primum pura somnum tibi discute lymphæ.* Vide Rhodigin. lib. 27. cap. 6.

Non sacrificaturi modò, sed precaturi, etiam manus abluabant prius. Marius apud Plur. *ἡ δὲ μὲν οὖν τὰς χεῖρας, καὶ τὰ πόδες τοῦ ὑπαυόνος ἀνιστάσθαι.* Horat. Sat. 3, lib. 2. *circumcompita siccae Lautis mane, senex manibus currebat.* Hæc verba eodem refert vetus interpres, & idcirco dixisse ait, lautis manibus, quia solebant deos precaturi manus, & pedes ablueri. Et Ouid. 4. Fast. Claudiam precaturam, puram fluminis aquam manibus hausisse narrat. Briffonius Formulæ. Rom. lib. 1. * *Quod narrat poeta, Aeneam casu manibus undam hausisse de flumine, reduci in memoriam factum Diogenis Cynici. Scribit Laertius, cum vidisset aliquando puerum à cava manu aquam bibisse, coelam à pera productam continud abiecit, dicens, puer me frugalitate superauit, seu tenuitate, & parsimonia vicit.*

NYMPHÆ, LAVRENTES NYMPHÆ) Distinguedum, ut generalitatem sequatur specialitas; ut Georg. 4. Mater, Cyrene mater.

GENVS AMNIBVS VNDE EST) Hypallage, pro, Nymphæ quæ ab amnibus genus habetis.

TVQ. Ô TIBRI TVO) Ennius lib. 1. *Tæque pater Tiberine tuo cum flumine sancto.*

ÆNEAM ARCETE PERICLIS) Hypall. pro, ab Aeneæ arcete pericula.

QVO TE OVNOVE LAEVS) Quo te cunque bis accipiendum est, ut sit: quo te cunque lacu tenes, & quocumque fonte contigeris; sed horum alterum ad eius originem pertinet, alterum ad exitum. Siue, inquit, ad originem tuam venero, siue te in alijs locis constitutum exeuntem reperero, vel conditum lacu, celebrabo te donis semper, & semper honorabo munerebus. Semper duplicatum, plenam præstorum memoriam significat. Fons, & lacus non sunt eandem. Fons est, ubi est aquæ initium; lacus, ubi fontis aqua colligitur. Hoc ergo numini spondet. Vbiunque te inuenero, siue ex fonte nascentem, siue in stagno collectum, siue fluentem per liberos exitus, venerabor te pro meritis tuis, & semper offeram vota. Donatus.

CORNIGER FLVIVS) Ex eo dicitur corniger vel quod se fluij in brachia vel partes, vel ostia, quæ cornua vocantur, diuidant, ut *Rhenusque bicornis*; vel quod mugitum, quod è quæstionibus Aristotelis discimus, in quibus queritur, *ἤστ' ἢ ἐν τοῖς ἔλασι τοῖς ἀδὲ τοῖς ποταμοῖς γίνονται οἱ καλέμενοι βόμμουχοι, ἢ μολογοῦσι τὰ ποταμῶν ἕρπες ἐναι θεῶν.* Turneb. 24. cap. 40.

Fluuios ipsos cornigeros, vel *ταυροκέρηνους*, hoc est, tauricipites, & tauriuos, ut luculentam apud Græcos locutionem interpretemur, passim effingunt. Sic & Ouid. Metam. *Et gemina auratus taurino cornua vulu.* Sic tauriformis Ausfidus Horatio, Sic Euratas apud Lacedæmonios, Cephilus apud Argiuos, Afopus apud Sicyonios, & Phliasis, quem tamen Athenienses humana facie figurabant, cornibus tantum à fronte prominentibus: siue propter mugitum, quem ciere

flumina instar taurorum videntur, & taurorum instar atrocia sunt, ut Festus ait: siue quod cornua fluminibus, à fluxuosis eorum lapibus tribuantur. Picrius lib. 3.

PROPIVS TVA NVM. FIRMES) familiaris, ut, & propius res aspice nostras, aut citius. Cic. in Verr. Nec quidquam propius est factum. Et hoc est melius, nam & statim est porca confecta &, Aeneas non dubitat de fide oraculi, sed exposcit celeritatem. *Tua numina, tua oracula, & promissa.* Seruius. Adde propter locutionis affinitatem illud de 2. Aenid. *Da deinde auxilium pater, atque hæc omnia firma.*

GEMINAS BIREMES) Ad postera retulit tempora: nam Aeneæ atate nondum biremes, vel triremes erant. Turneb. lib. 24. cap. 40.

SOCIOS SIMVL INSTRVIT ARMIS) Socios appellat classarios istos, seu epibatas. Quamquam alicubi & remiges. *nunc nunc insurgite remis Hectoris socij.*

IN LITTORE CONSPICITVR SVS) Puder referre, quam pueriliter vel antiquis Grammaticis, vitia pro virtutibus blandiantur, rursusque istis virtutes vitij instar, summumque artificium, summam habere negligentiam videatur. Nam & Seruius super hoc versu, censura quadam superciliosa vsum monosyllabi verbi nobis in fine carminis interdicat, aut præscribit potius, his verbis. Sciendum tamen est, hoc esse vitiosum, monosyllabo finiri verbum, nisi forte ipso monosyllabo animalia minora explicantur, ut, *Parturitur montes, nascitur ridiculus mus.* Gratiore enim sunt isti versus secundum Lucilium. Sed enim lex ista Seruiana à Virgilio neglecta est: quippe qui trecentos, & eo plures versus stabilimento hoc soni monosyllabi firmarit. Nam non modò cum animal monosyllabum ponendum fuit, id in fine carminis semper collocauit, sed alias etiam plerumque orationis partes. Lege reliqua apud Nicol. Erythraeum in prolegom. Virgil. & insuper vide responsum, seu refutationem Seruij apud Scalig. Poet. lib. 4. cap. 48.

TIBI MAXIMA IVNO) Tibi enim tibi, vacat enim, & ex iteratione crescit augmentum. Terent. *O Myfist, Myfist.* Seruius.

Maxima Iuno quæ sit, quaeritur. Ego reginam intelligi puto, ad discrimen aliarum, ut Iunonis infernæ, quæ Proserpina est, & Iunonum, quas mulieres sibi adoptabant, ut Genij in vitis appellabantur. Turneb. lib. 24. cap. 40.

CVM GREGE SISTIT AD ARAM) Confecta sus dicebatur, quæ cum omni fœtu adhibebatur ad sacrificium. Talis igitur ista cum 30. porculis suis maclata Aenea. In hoc versu est *ὄρεσον ποταμῶν*, primum enim cum grege sistit ad aram, & sic maclat.

SACRA FERENS) sacrificans. Lib. 3. Aeneid. *Iunoni fer sacra libens.* Aliam vim habet hic sermo 2. Georg. *quarum (Mufarum) sacra fero.* Ibi enim se eorum esse sacerdotem dicit, quod planis verbis Horatius Ode 1. lib. 3.

— carmina non prius Audita, Musarum sacerdos Virginitibus, puerisque canto.

Cic lib. 6. de Numa Pompilio. *quis procul ille autem ramis insignis oliuæ, sacra ferens:* quasi de sacerdote dictum. sacerdotum est sacra portare, & sacra dare, seu facere, quod ille quodammodo præstitit, qui tot cærem onias & religiones instituit. Non longe infra, honorem ferre, pro sacra ferre, dixit. f.

Tibris ea fluuium, quàm longa est, nocte tument em Lenijt, & tacita refluens ita substitit vnda, Mitis vt in morem stagni, placida que paludis Sterneret æquor aquis, remo vt luctamen abesset.

- 90 ERGO ITER INCEPTVM CELERANT rumore secundo. Labitur vncta vadis abies: mirantur & vnda, Miratur nemus insuetum fulgentia longè Scuta virum fluuio, pictasque innare carinas. Olli remigio noctemque, diemque fatigant,
- 95 Et longos superant flexus, varijsq; teguntur. Arboribus, viridèsq; secant placido æquore sylvas. SOL MEDIVM CÆLI CONSÇENDERAT IGNEVS ORBEM, Cùm muros, arcemque procul, & rara domorum Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cælo
- 100 Æquavit: tum res inopes Euandrus habebat. Ocyus aduertunt proras, vrbique propinquant.

TIBRIS EA FLVIVM) Tibris ea nocte, quam longa ea fuit, in flumine leniendo fuit occupatus: hoc est, aquam vorticibus abundantem fluminis sui. Vt tanta eius esset placiditas, vt nec sonitum mitteret, & remotis tumoribus præberet faciem stagni, ac tranquillæ paludis. Donat.

REMO VT LVCTAMEN ABESSET) Lib. 7. & in lento luctantur marmore tonfa.

REPLVENS VNDA) Velut in alueum suum recurrens, vt Aeneas contra vndas pergens, descendens celeritate propemodum vteretur. Seruius.

STERNERET ÆQVOR AQVIS) Sternendo aquas, faceret æquor, id est, æqualitatem, seu vndam æquabilem. æquor siquidem ab æqualitate, vt volunt Grammatici. Lib. 5. *placidi strauerunt aquora venti.* Horat. Ode 9. lib. 1.

Permitte diuis cætera: qui simul Strauerunt ventos aquore feruido Deprelantes, &c. f.

ITER CELERANT RVMORE SECVNDQ) Existimo Maronem dicere, Troianos lenitate fluminis, & monstro albæ scrophæ exhilaratos, lætis, & secundis omnibus, & acclamationibus iter inceptum vigere. Rumorem enim sic vocat hic, & omnia significat: apud veterem poetam, *Soluere imperat secundo rumore, aduersaque nau.* Donatus interpretatur, prospero aquarum murmure. Gifanius *secundo rumore* apud antiquum illum poetam, ac proinde etiam hic apud Virgilium valere putat, secundo flumine, quia Græcis *ῥῆ* est ipse aque fluctus, aut fluor.

LABITVR VNCTA VADIS ABIES) Ennius Annal. 8. *Labitur vncta vrbes remis rostrata per altum.* idem. *Labitur vncta carina per aquora cana celocis.* Noster lib. 4. *nata vncta carina.*

Fortè die sollempnem illo rex Arcas honorem Amphitryoniadæ magno, diuisque ferebat Ante urbem in luco: Pallas huic filius vnà, Vnà omnes iuuenum primi, pauperque senatus Thura dabant: tepidusque cruor fumabat ad aras. Vt celsas videre rates, atque inter opacum Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis.

MIRANTVR ET VNDA, MIR. NEM.) Nil hac figura vltatius apud poetas, tribuere videlicet sentium rei vacanti sensibus, *ἄποστομονοσία* dicitur.

PICTASQVE INNARE CARINAS) Ab Homero *μυλῶν ἄρῃσι* Iliad. 2. & Odyss. 2. *φοινικασπῆροι* naues dicuntur.

NOCTEMQVE DIEMQVE FATIGANT) pro, ipsi nocte, & die fatigantur. Ostendit quanto spatio temporis peruenisse viderentur. Nocte vna, inquit, & die remis fuerunt intenti, & transferunt longos fluminis flexus.

SECANT PLACIDO ÆQ. SYL.) secant placidum aquis annè Tiberim, per syluam, seu nemus labentem. SOL MEDIVM CÆLI) Odyss. 2. *ἡ ἑλὴ* & *μῆσον ἄρῃων ἀμφοτέροισι*, periphraasis meridiei.

QVÆ NVNC ROMANA POTENT. CÆLO) Et hoc Aeneæ virtutibus applicatur: felicitati enim Romanae ipse initium dedit, vt ex humili, & parua fieret major, & perueniret culmen eius ad cælum. Donatus. * *Infra non distat est locus.*

Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit, Aurea, olim syluestribus horrida dumis. *Cæterum de magnificentia adificiorum Romanorum, unde Maronis locus magnus limen capiat, lege Plin. lib. 36. cap. 15. ab his verbis, Verum & ad nostra vrbes miracula transire conueniat, nongentorumque annorum dociles scrutari vires. & sic quoque terrarum orbem victum ostendere: quod accidisse toties pane, quos referuntur miracula, apparebit. Pueritate verò acervata, & in quendam vnum curvulum coniecta non alia magnitudo exurgat, quam si mundus alius quidam in vno loco narretur, &c. lege & Lipsi Admiranda.*

TVM RES INOPES EVAND. HABEBAT) Infra etiam, *pauperque senatus.* Licet hic quaerere, an ob paupertatem minuatur, seu perdat nobilitas. De qua questione videto Tiraquell. de Nobilitate cap. 25. Veruntamen ita est profusus, vt in Prouerbis dixit Salomon. Prouerb. cap. 14. In multitudine populi dignitas regis: & in paucitate plebis, ignominia Principis. f.

- Terrentur visu subito; cunctique relictis
 110 **CONFURGUNT** mensis: andax quos rumpere Pallas
 Sacra vetat, raptoque volat telo obuius ipse:
 Et procul è tumulo, Iuuenes, quæ causa subegit
 Ignoras tentare vias? quò tenditis? inquit.
 Qui genus? vnde domo? pacémne huc fertis, an arma?
 115 Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
 Paciferae que manu ramum præterdit oliuæ)
 Troiugenas, ac tela vides inimica Latinis,
 Quos illi bello profugos egere superbo.
 Euandrum petimus: fertè hæc, & dicite, lectos
 120 Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes,
 Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
 Egredere ô quicumque es, ait, coramque parentem
 Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
 ACCEPITQUE MANV, DEXTRAMQUE AMPLEXVS INHÆSIT.
 125 Progressi subeunt luco, fluiuiumque relinquunt.

FORTE DIE SOLLEM, ILLO) Occasio ad narrationem historicae telam de Hercule, de eius rebus gestis, & origine sollempnium sacrorum, quibus interuenit Æneas. Montfort.

Homeri imitatione, qui Odys. 7, inducit Telemachum interuenientem Nestoris sacrificio, & epulo: vbi dat Homerus pene similes partes Pisistrato Nestoris filio, quas hic Pallas Euandri filius sustinet. German. *End' ära vts'ap' äro, &c.*

AMPHITRYONIADÆ MAGNO) Cur Amphitryoniadæ, & diuis, cum & Hercules è diuis? Consueverunt poëtae aliquando *κατ' ἐξῆς* seorsim nominare, qui tamen reliquorum, quos nominant, ordine, ac numero includuntur; idque tam in reprehensione, quam in laude. Hoc nunc Herculi facit Maro, quod Ionij Aristophanes in Pluto. Horat. de Mercurio Ode 10. lib. 1. *Te canam magni Iouis, & deorum Numijum.* Virgili. Aeneid. *Troas reliquias Danaum, atque immitis Achilli.* Homer. 5. Iliad. *Ζῆς ἐπεὶ ἐν τρώας τε καὶ ἠλίου υἱοῦ ἀτάλαστον.* In sacro Evangelio, Dicite discipulis eius, & Petro, &c.

PAUPERQUE SENATVS) Cui nondum erat census senatorius, de quo Alex. ab. Alex. lib. 4. cap. 11.

TËVRA DABANT) Vfus verbi *dare* multus est in sacris, ne solum exta dicuntur dari, verum etiam thus, & vinum. Cat. de re rust. cap. 134. Postea Cereri exta, & vinum dato. Varo lib. 1. de re rust. cap. 29. Exta dijs eum dabant. Plura testimonia Briffon, Formular. lib. 1. pag. 25.

TACITIS INCUMB. REMIS) pro, ipsos facitos, *αἰὸν κληροματός*: nam celestima, nauticus est clamor ad hortandum, vt, *nunc nunc insurge remis Hæctori socij.* Seruius.

QVOS RUMP. PALLAS SACRA VETAT) Ne interruptione sacrificij piaculū committeretur. Plura hic Seruius, à quo sumptit German. cuius verba tibi recitabo. Alludit Maro ad religionem, ritusque Romanorum, quibus piaculare erat, sacra, sacrificia, ludosve dijs institutos, aut cæptos vlla interuentus occasione interrumpere. Vnde & locum proverbio factum constat, *salua res est, saltat senex*: qui quidem pontificalis iuris gnarus, cæteris ad arma, scena deferta, concurr-

rentibus, & ingruenti vrbi Annibali occurrentibus, piaculum continuata saltatione procuravit, & antenerit: quam superstitionem sapit & illud supra de Heleno,

Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.

ET PROCVL È TUMULO) Prima cautella, quod obuius volans gladium corripuit. Altera, quod in tumulo constitit, vt aliquanto ab his remorus esset, & illis altior, quos habuit in re incerta suspectos. Donatus.

QVÆ CAVSSA SVBEGIT) Succincta, & plena interrogatio, cui per singula respondet Æneas, Homer. Odys. 7.

Αλλ' ἄρα μοι τὸδ' ἐστὶν, καὶ ἀπρὸς κολάειον, τίς ἔστιν ἄνδρ' ἐσθλῶν; πῶδ' ἂν τοὶ πόλις, ἢ δ' ἐ τοῦτο; Ὀπποῖός ἐστιν ἡνὸς ἀφίκοι;

QVI GENYS? VNDE DOMO? Horat. epist. 7. lib. 1. *vnde domo quis, Cuius fortuna?* Sueton. Vitellio, cap. 2. Cæterum P. Vitellius domo Nuceria. Seneca in Consolat. ad Heluiam. Iube omnes istos ad nomen citari, & vnde domo quisque sit, quære. Adde Propert. lib. 2. *Quælis, & vnde domo, qui sint mihi, Tulle, penates.*

PACIFERÆQUE MANV RAMVM) Ne moram faceret in respondendo. Pacificum oleæ hieroglyphicum est, & ab ipso fere mundi nomi primordio, inesse oleæ pacificationis vim nobis demonstratum est, per columbam ex arca Noe emissam, quæ rediens vesperti, ad eum virentibus folijs oliuæ ramum retulit. Et cum ferrum, ferrique vsus bello imprimis inseruiat, & symbolicè pro bello ponatur, tanta tamen inest in oleo vis, vt id emolliat, & ad feriendi vsum ineptum, ac inutile reddat: siquidem fabri, qui ferrum lentescere ac emolliiri volunt, candefactum id oleo intingere consueverunt. Pierius. lib. 53.

TELA VID. INIMICA LAT.) Bona conciliatio: nam audierat de Arcadibus, *Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.*

QVOS ILLI PROFUGOS) sicut & vos: & mouet conciliationem etiam ex similitudine fortunæ. Deum dicit profugos, ostendit illos duros, & inimicos. Idiplum clarius verbis sequentibus, bello superbo.

DICITE LECTOS PARD.) Et ad meritum eius pertinet, qui fuerat rogandus, & ad terrorem, si contrarijs

trarijs votis exciperentur. Et extolli debet Dardania, A regis demonstrat, & quod potuit, hospitium offert. quia loco laudis est positum. Donat.

TANTIO NOMINE) Nam, vt Dido ait, *quis Troia nesciat urbem*, &c. & Æneas Achati, *Quæ regio in terris nostri non plena laboris?*

CORAMQUE PARENTEM ALLOQ) Quod mihi dicis, coram refer patri meo. Seruauit summum iudicium & patri, & regi, ne ipse temere aliquid promitteret, aut negaret. Interea se filium

DEXTRAMQUE AMPLEXVS INHÆSIT) Hæc enim fœdera fuerunt, seu nota fœderis apud antiquos. Stat. lib. 1. Thebaid. *Iam pariter coeunt animorum in pignora dexira.*

SVBEVNT LVCO FLVIVMQUE REL.) Hypallage in sensu. Nam primum est, fluiuium relinquere, deum lucum subire.

- Tum regem Æneas dictis affatur amicis.
 Optime Graiugenum, cui me fortuna precari,
 Et vitta comptos voluit prætere ramos:
 Non equidem extimui, Danaum quod ductor, & Arcas,
 130 Quòdque à stirpe fores geminis coniunctus Atridis:
 Sed mea me virtus, & sancta oracula diuim,
 Cognatique patres, tua terris didita fama
 Coniunxere tibi, & fatis egere volentem.
 Dardanus, Iliacæ primus pater vrbis, & auctor,
 135 Electra (vt Graij perhibent) Atlantide cretus,
 Aduchitur Teucros: Electram maximus Atlas
 Edidit, ætherios humero qui sustinet orbis.
 Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
 140 At Maiam (AVDITIS SI QVICQVAM CREDIMVS) Atlas,
 Idem Atlas generat, cæli qui sidera tollit.
 Sic genus amborum scindit se sanguine ab vno.
 His frater, non legatos, neque prima per artem
 Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
 145 Obieci caput, & supplex ad limina veni.
 Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
 Insequitur: nos si pellant, nihil abfore credunt,
 Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant:
 Et mare, quod supra, teneant, quodq; alluit infra.
 150 ACCIPE, DAQVE FIDEM. sunt nobis fortia bello
 Pectora sunt animi, & rebus spectata iuuentus,

OPTIME GRAIVGENVM) Quantum ad Æneam pertinet, Græci neque boni, neque meliores sunt. Ergo optime Graiugenum superlatius est pro positio: nam optimus malorum non possumus dicere: superlatius enim suo tantum iungitur generi. Sic ergo dixit, vt Homer. *Ἀχιλλεύος νεώτατον*, iustissimus Centaurorum, pro, iustus: quum Centauri fuerint crudeles, & impij. Seruius. * Sed Catull. *tamen per leporem dixit.* O furum optime balneariorum. id est, furum furacissime, & tanquam regula. Et alibi Martialis, optimus malorum, quale Germanicum ein Ertzdieb, ein Ertzbdösvicht.

CVI ME FORTVNA PRECARI (Antiquum est nam modò, quem precari dicimus. Terent. *Credo, qui mihi sic oret.* Item, *facite vt vobis deceat.* Sallust. locum editorem, quam victoribus decebat. Est græcum, *ὡς δὲ ἀπολλων.* * Quod astinet ad sententiam, non admodum dissentio principium orationis, quam ad Scipionem apud Carthaginem Annibal habet. Sic enim Livius lib. 10. secundis belli Punic. Si hoc tibi factum datum erat, vt qui primus bellum insuli populo Romano, quique raries prope in manibus victoriam habuit, in ultro ad pacem petendam veniret, lator,

ET VITTA COMPT. VOLVIT PRÆTEND.) *κλάδης* iuuetis & *ἰσὰ ἑμμελῆ* innuit, sæpe Euripidi memorata. Sic & Tacit. lib. 17. Cum haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta, & infulas præferentes, vbi agmen inceserat, arma, genua, vestigia prehensando, flexere multum animos: erant quippe pacis flagitate ea insignia. German.

Ramus oleæ, laurive lana circumuolutus, manibus legatorum supplicantium gestari solitus erat. Probus in Pausan. Id postquam Lacedæmonij rescuerunt, legatos ad eos cum lana miserunt. Quod hieroglyphicum Seruius ad imbecillitatem significandâ institutum putat, nam qui precantur, & supplicant, suam arguunt imbecillitatem, & oues alieno semper auxilio egent. Pierius lib. 53.

NON EQVIDEM TIMVI DAN. QVOD DVCT.) Duo videtur Æneas timere debuisse in adeundo Euan-

dro, quorum timorem, & virtus ipsius, & oracula excluderunt. Primum quod Euander esset rex, ac proinde copiosus, & opibus potens: rex autem Græcos inter Græcos, quippe Arcadas, & ira inter hostes Troianorum, omnes enim Græci eorum hostes. Alterum, quod cognitione iunctus Menelao, & Agamemnoni summis Principibus Græcorum, quos offendere debere in adiuvando Troiano non videbatur. Cognationem hanc, sunt qui sic explicant. Tantalus ex filia Atlantis genitus, pater fuit Pelopis, Pelops Atrei, Atreus Agamemnonis, & Menelai. Maia alia Atlantis filia ex Ioue genuit Mercurium, ex Mercurio, & Nicostrata Euander. Hac genealogia repugnat Virgilio, qui Mercurium facit patrem Arcadam, vt Dardanum Troianorum, quem peperit Electra Atlantis æque filia, Maiæ soror. Lege Scruium, qui plura super hac re, & diuersas opiniones notat. &

SED MEA ME VIRTUS Lucret. lib. 1. *Sed mea me virtus tamen, & sperata voluptas.* Videtur hic heroica laude fretus Aeneas virtutem ipse suam apud Euandrum sine invidia protestari, quod falsum sibi nihil affumit, parta tot exhaustis bellis, casibusque gloria: tum quod confidentia huiusmodi valere dicitur à Plutarcho in lib. *de virtutibus*. Recurre ad lib. 1. Aeneid. ibi namque ad versum, *Sum pius Aeneas*, &c. de *æpiphorologia* quadam annotauimus. Accipe & Donati Symbolam.

Quum multa cogeret Aeneas, primam posuit virtutem suam, secundum illud Terentij, *mibi spes omnis in me sua est*. Multum enim valet, qui non in aliena sed in sua virtute fiduciam ponit. Addidit hinc deorum fauorem, qui interueniens, euentus bonos auxilio fortunæ conduplicat.

SANCTA ORACULA Tiberini, vel Apoll. vel Sibyllæ, dicentis, *via prima salutis, quod minime veris, Graia panditur ab urbe.*

COGNATIQUE PATRE Hoc nomen à græca voce *κωνια* natum asserit Paulus Iureconsul. lib. singulari de gradibus. Vlpianus lib. 46. ad edictum, vult ita appellari, aut qui quasi ex vno nati, aut secundum Labeonis sententiam, quasi commune nascendi initium habuerint.

TVA TERRIS DIDITA FAMA Non dubium est, quin terris sit, per terras. Verbo didita vsus est & lib. 7. *Diditur hic subido Troiana per agmina marmur.* Vide ibi dicta ex Lambino. Tacitus Anna. 11. Didita per provincias fama, parate iter ad Germanicos exercitus. Notauit & Turneb. lib. 25. cap. 30.

FATIS EGERE VOLENT Quod voluntatis fuerat, egit necessitas fati.

DARDANVS ILIACÆ Inducit expositionem, & narrationem talem, qua Euandri se monstrat affinem: quomodo supra dixit, *Cognati que patris.*

VT GRAII FERHIBENT vt vestris continetur litteris. Necessario posuit, vt Euander homo Græcus suis potius, quam Troianis testibus crederet. Summa est, Troianos genus ducere à Dardano, Arcadas à Mercurio: illum Electra, hunc Maiæ filiarum Atlantis fuisse filios, ita esse vnius, eiusdemque aut materni duatumque sororum velut nepotes, & posteros hosce duos populos, ac propterea arcta cognatione deuinctos. &

ÆTHERIOS HVMERO QVI *Atlantis duri, calum qui vertice fulcit*, lib. 4. Et lib. 6. *ubi califer Atlas Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.* Et hic mox infra,

Dixerat Aeneas: ille os, oculosque loquentis Iamdudum, & totum iustrabat lumine corpus.

TVNC SIC PAUCA REFERT. Vt te fortissime Teucrum
155 Accipio, agnoscoque libens: vt verba parentis,
Et vocem Anchisæ magni, vultumque recordor?
Nam memini Hefiones visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem
Protinus Arcadiæ gelidos inuisere fines.
160 TVM MIHI PRIMA GENAS VESTIBAT FLORE IUVENTA:
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. mihi mens iuuenili ardebat amore
COMPELLARE VIRVM, ET DEXTRÆ CONIVNGERE DEXTRAM.
165 Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciâsque sagittas
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frænâque bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo & quam petitis, iuncta est mihi fœdere dextra:
170 ET LVX CVM PRIMVM TERRIS SE CRASTINA REDDET,
AVXILIO LÆTOS DIMITTAM, OPIBUSQUE IUVABO.
Interea sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate fauentes
Nobiscum, & iam nunc fociorum assuescite mensis.

OS OCULOSQUE LOQ ET TOTVM CORPVS paucis in eo lineamenta recognoscebat.

TVNC SIC PAUCA REFERT Pauca dici conueniebat, ne fabulæ longiores sollemnitati solite essent impedimento. Pauca ergo, id est, pauciora, quam dici potuerunt. Ita quidem Donat. At verò Seruius, *pauca refert*, non pauca, sed paucis, id est, breuiter. Hoc vult Seruius, multa eum dixisse, sed paucis.

VT VERBA PARENT ET VOCEM, VVLTVMQVE RECORD. Nihil incundius amicis, quam amicos in voce, vultu, moribus filiorum contemplari, & recognoscere. Ragucl, cum acciperet hospitio Tobiam iuniore, nec sciret quis esset, intus in eum, dicebat Anna vxori suæ, *Quam similis est iuuenis iste consobrino meo?* Tobia cap. 7. Et Andromache lib. 3. *Astyanactem suum videre sibi visa est, cum Ascanium Aeneæ intueretur. Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.* &

HESIONES VISENTEM REGNA SORORIS Nam Hercules euersa Troia Hefionen Laomedontis filiam, Priami sororem Telamoni Salaminis regi, comiti suo præmium virtutis ergo dedit. Fecit itaque iter per Arcadiam, & ab Euandro susceptus est hospitio. Habebat autem Priamus secum Anchisen, quem tum ibi Euander cognouit, & diligere cepit, atque ab eo donis donatus est. &

PROTINVS vno, eodemque tempore, hoc est, dum pergit, vidit Arcadiam. Non postumus simul intelligere, cum Salamin insula sit, Arcadia in continenti. Seruius. Vno eodemque, siue continuato itinere.

ARCADIÆ GELIDOS FINES propter plagam celi frigidam, cui subiecta est.

MIHI PRIMA IUVEN. GENAS VESTIB. Lucret. li. 5. *Tum demum pueris auro florente iuuentus Incipit, & molli vestit lanugine malas.*

Hinc vestis, pro pube. Lucret. in eod. supra, & impubem molli pubescere veste, Et pariter mollem malis demittere bar-

ham. Vnde vesticeps, pubes, & inuesticeps, impubes. Inuestis quoque puer, imberbis Palladio. lanuginè autem ipsam, quam florem Virgilius appellat, & Pacuuius, *Nunc primum opacat flore lanugo genas*, Lucretius mollem barbam, Lucilius barbulam primam nuncupauit. Vestibata dixit, pro vesticebat: veluti nutritabat, polibata, lenibat, pro nutricebat, poliebat, leniebat. Propter. *Atque hinc nulli pellis totos operibat amantes.* Carull. *Vellea virgati custodibant calathifisci.* Terent. Eunuch. *Neque scibat, neque per atatem etiam potuerat.* Nam poetæ metri gratia plerumque vocalem, e, abiciunt. Erythraeus.

Quod ad genus loquendi, æquè venustum illud in 9. de Euryalo, *Ora puer prima signans intonsa iuuenta.* Seneca Hippol. *Cum primum puras barba signaret genas.* Et Claudian. in Consulatu. Prob. & Olybrij.

Ante genas dulces quam flos iuuenilis inunbrer, Oraque ridenti lanugine vestiat atas.

Lucan. in Panegy. ad Pisonem.

Est, mihi crede, meus animus constantior annis, Quamuis nunc iuuenile decus mihi pingere malas Caperit, & nondum vicefima veneris ætas.

Quid. de Acide 13. Metam.

Pulcher, & otonis iterum natalibus ætis Signarat teneras dubia lanugine malas.

Et Martial. lib. 2. *Cum tibi vernarent dubia lanugine malas. Genas Ennius palpebras putat, cum dicit, hoc versu, Pandite sulci genas, & corde relinquit somnum.* Et alibi, *imprimique genam genas*, de dormiente, vt Seruius iudicat. Alij eas partes putant genas dici, quæ sunt sub oculis. Præter hæc consule lib. 10. ibi, *Tu quoque flauentem prima lanugine malas Dum sequeris Clytium.* Ripas grammine vestitas dixit Columella. Plin. quæ pilo, inquit, vestiuntur, animal pariunt. Miræ dixit Prudent. lib. 2. in Symmach.

Vnde seges lævè crinitis fluctuet agris, Densius & grauidis se vestiat equor aristis.

CUNCTIS ALTIOR IBAT ANCHISES) De Didone lib. 1. *prædictisque deas supereminet omnes.* De Turno hoc ipso lib. *et toto vertice supra est.* Imitatur Maro receptam inter mortales opinionem de heroibus, quos non solum animi dotibus, sed & corporis magnitudine, & præstantia homines superare ceteros, perhaesit sibi iam olim boni, simplicitatisque sæculi sanctimonia, ut quæ ex illis insignibus, virtutibusque imperia, magistratusque decerneret, Indorum potissimum atque Æthiopum exemplo, qui proceritati corporis, liberalitatisque, & dignitati vultus, regna deferre solebant. Hæc German. adducens ad probandum Aristot. locum è Polit. lib. 7. *εἰ μὴ τοῖνον ἐλάττω, &c.*

IUVENILI ARD. AMORE COMPELL.) Et curiosi sunt adolescentes seu iuvenes, & amicitiarum cupidi. Lib. 2. *Obstupui: miroque incensum peccum amore Compellare virum.*

PHENEI SVB MOENIA DVXI) Pheneum oppidum Arcadiæ. Nec nos mouere debet, quod Euander de Pallanteo sic dicit, quum sciamus poetæ vicinas omnes, pro vna, habere ciuitates: sicut & de Didone facit, quam nonnunquam Tyriam, aliquoties Sidoniam vocat. Seruius. * *Quod hic docet Seruius, diligenter obseruandum est poetarum lectionibus, ne intelligentia aberrent. Nominatus idipsum & nos alicubi, in libris superioribus, & exemplis declarauimus.*

ILLE MIHI INSIGNEM PHARETRAM) Ius hospitij habet inter se remuneracionem: sed verecundè tacet

- 175 Hæc vbi dicta, dapes iubet, & sublata reponi
Pocula: gramineoque viros locat ipse sedili:
Præcipuumque toro, & villosi pelle leonis
Accipit Æneam, folioque inuitat acerno.
Tum lecti iuvenes certatim, aræque sacerdos
- 180 Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas, simul & Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis, & lustralibus extis.
- POSTQVAM EXEMPLA FAMES, ET AMOR COMPRESSVS EDENDI,
- 185 Rex Euandrus ait, Non hæc solemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana superstitione, veterumue ignara Deorum
Imposuit. sæuis, hospes Troiane, periclis
Seruati facimus, meritofque nouamus honores.

SVBLATA POCVLA REPONI) sublata metus causa, quia improviso venerant Troiani: aut satietate interueniente. Donatus.

GRAMINEO LOCAT IPSE SEDILI) Non vacat, quod dixit *sedili*. Nam propria obseruatio est, Herculis sacris operari solitos, operari sedentes. Et Cornel. Balbus *ἐξ ἡμετέρων* lib. 18. Apud aram maximam obseruatum, ut lectisternium fiat. Macrobi. Saturnal. lib. 3. cap. 6.

Non præcepit fieri, ut longæuus, & rex, sed ipse per se humanitatis iura plenissima compleuit. Iplemet officio boni hospitis functus, collocauit omnes in sedibus pro loco, & tempore accommodatis. Donatus.

PRÆCIPVVMQVE TORO, ET VILLOSI) Vt sedendi merito discernetur Æneas, qui cæteris

Euander de muneribus suis. Seruius. Locum Hæmeri geminum huic producit Vrsin. ex Iliad. 2. de Oenæe, & Bellerophonæ.

QVAM PETIT. IVNCTA EST MIHI) Antiqua amicitia iuncta est à me per Anchisæ hospitium. Aliter, quam pentis fidem, & amicitiam (cuius signum & pignus sunt copulata dextera) eam ipsam in Anchisæ vultu iam pridem adepti estis. Ex quo amicus sum factus Anchisæ, vester sum. &c.

AVXILIO LÆT. DI. OPT. IUVABO) Regibus dignum carmen. Sic citam Dido lib. 1. *Auxilio tuos dimittam, opibusq; iuabo.* Quid enim tam regium, quam opes suas ad beneficentiam, liberalitatemque conferret? Veteres deum faciebant quidquid cernerent prodesse humano generi: quo respexit Plinius, cum scripsit, deus est mortali iuuare mortalem. Vide adagium, *Homini dem.* &c.

QVÆ DIFFERRE NEFAS) Alludit ad antiquos Numæ iacrorum ritus, qui tam arcta religione continebantur, ut ne nuntiatio quidem repentino hostium in urbem incursum, rumpi, aut interpellari possent. Vnde & supra, *audax quæ rumpere Pallas Sacra vetat.* Vide Plutarch. in Numa, & lib. de superstit. German.

CELEBRATE FAVENTES NOB.) nobiscum lætissimis animis obire. Iungamur etiam sacris, qui iuncti sumus animis. Lib. 1. *Et vos ò cæcym Tyrij celebrare fauentes.*

fuerat potior, & sublimem ei locum dedit, & cultiorem ornatum. Æneam fecit discumbere super toto instrato leonis exuviis. huiusmodi enim tapetes, & stragula vestes heroibus decoræ tum iudicabantur. Donatus.

SOLIOQVE INVITAT ACERNO) ligneo tantum, nullo auro, argenteoque ornato. Nota tenuitatem, & simplicitatem sæculi.

TVM LECTI IUVENES) Non vacat *lecti*. In sacris enim Herculis liberi, non serui intererant, nec liberti: adeo ut Appianus, quia sacra hæc transtulit in libertos, & caruerit oculis, & intra annum omnem familiam perdidit Porcitorum. Seruius. Catull. de nupt. *Tum lecti iuuenes Argivæ robora pupis.*

ONERANTQVE CANISTRIS DONA LAB. CER.) Lib. 1. *Cereremque canistris Expediunt.* Hic venustus, quia

quia periphrafin addidit metonymiæ. Et est hypallage, A non enim laboratam Cererem canistris, sed canistra potius donis laboratæ Cereris, hoc est, panibus onerabat, seu bene implebant.

PERPETVI TERGO. B. ET LVSTRAL. EXTIS) Cum illum versum Homeri, qui est Iliad. 2. & Odysse. *νῆπιον δὲ βάλαντα δυνεκέσσοι γράφειν*, interpretum alius aliter transferat, Valla, sumptis bouis cum tergo carnibus, Aiaceum donat honoris gratia: Iustopolitanus, donisq; Aiaceum magnis honoravit: nisi deprauatum est scriptum, indiligentia librarij, & suppositum donis, pro doris: Castalio, tergoribus verò Aiaceum longis. Mea quidem sententia quam proximè Virgilius ad veram sententiam interpretando accessit. Fuisse autem carnes de tergo victimæ immolatæ in maximo honore, neque proponi consuevisse eas, nisi principibus, & excellentibus viris, testatur Eustathius. *νατιὰ καὶ κρέα ἀξιοπιδεσθαι εἶνε τῶν ἐν ὑπεροχῇ, καὶ ἡρώδους θεοαῖοι ἐν γέροντι τοῖς βασιλευσὶ ἀσπέρη καὶ τῶν θυομένων τὰ δερμάτια, καὶ τὰ νῶτα λαμβάνειν, καὶ ἀπὸ τῆς ἕξεν ἐν τῷ δ' ἐπένω, καὶ δ' ἐπὶ λῆστα νύκτωρ εἰς τὸ σπύλον.* Eadem de re Suidas *ἐν τῷ ἡμῖνος, & Athen. lib. 5. cap. 3. Ex Hartung. Decur. 4. cap. 7.*

Quemadmodum Homerus non tam studet elegantia epularum, quam copiaz, ita Maro eius exemplo scripsit, *Perpetui tergo bouis*, quod est totius bouis, quam longus erat. In quo tamen *perpetui* pro perpetuo dixisse videri potest cuiquam, cum præsertim Homerus dixerit, *νατιοισι δ' ἡνεκέσσοι* id est, solidis, longis, potrectis, totis. Turneb. lib. 24. cap. 40. Idem lib. 7. cap. 13. more Græcorum declarato, cuius & Iliad. Homer. est mentio. In sacrificiis primum hostiæ partem adolebant, & extra coquebant, eisque vescabantur: deinde ex aliis visceribus postea epulabantur, id quod ex Homero facile percipi potest, ita scribente Iliad. 1. *νῶτ' ἃ σπέρ' αὐτῶν ἔγον σπυμπάσσα χερσὶ.* Nam quintuplex illud veru craticulæ simile tenebant, extra torrentes, sequitur enim, *αὐτὰρ ἐπεὶ καὶ μὴρ' ἐκάν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῷ βότῳ, quo quidem significat, extra tum cocta fuisse, & comela esse, cum coxæ deorum aris vrebantur. Reliqua postea viscera assabant ad residuum dapem. Homerus. *μισυλλων τ' ἀρα τ' ἄλλα, καὶ ἀμὸν οὐελόισιν ἐπετραν.* In Herculis sacro Lilius lib. 1. idem declarat à Romanis fieri solitum, cui græca res diuina fiebat, his verbis. Fortè ita euenit, ut Potitij ad tempus præsto essent, iisque extra apponerentur, Pinarij extis adesis ad cæteram venirent dapem. Hæc tamen Maro de eodem Herculis sacro loquens confudit, non tam, ut reor voluntate, quam carminis lege, qua coacti interdum poetæ, res, & tempora non satis distinguunt. Cum autem extorum Maro mentionem fecit, hoc ipso participes sacrificij intellexit, & significauit.*

Nam qui à sacris arcebantur, iis de extis gustare nefas erat, ut homicidis. Aristoph. *ὡς ἐστὶν ὄπας ἐν τῷ πένοντι, καὶ γὰρ καὶ πλάγγων με ἀπέχεσθαι.* Sed cur lustralia appellauit Maro: vtrum ne quoddam pinguis cum peracto lustro Cæsores opimas, & pingues, eximiaque victimas immolarent. An verò quod de quinquenniali essent boue? Ego has interpretationes exquisitiores, quam veriores crediderim: ac lustralia dicta putauerim, vel quod primus Hercules post Caci cædem ad aram maximam, facto sacro se purgauerit, & lustrauerit: vel potius, quod cum omnia nos sacra lustrant, & purgant, extorum esu id maxime consequimur, & sacrificiorum participes sumus, à quibus impij arcantur. Itaque solemnia omnia extra eam vim habere putabantur: quæ autem hic lustralia extra Maro dicit, Lilius sollempnia nominat, ob sollempne sacrificium.

Didicit hanc frugalitatem ab Homero suo Virgil. ut neque varios, & bene conditos cibos, neque alias quam bubulas, easque assas, & in sacrificio sollempni, & Æneæ hospiti apponeret. Id quippe Homerus sæpe facit. Quæ de re quid scriptum sit ab Athenæo, li. 1. cap. 4. quantum ad institutum sufficere videbitur, accipiamus, licet. Quia temperantiam conuenientissimam virtutem, primamque, & quæ maxime iuuenibus congruat, omniumque bonorum ministram Homerus viderat, quam statim à principio illis inhærere voluerat, ut otium postea, studiumque ipsum in honestis operibus absumant, atque bene factores inuicem, & communes esse consuescant, frugalem omnibus vitam, at quæ tamen illis sufficiat, comparauit: quippe cum cupiditatem omnem animaduertet, & acerimas voluptates, circa epulas, comestationesque perpetuò versari: qui autem infra frugalitatis terminos se ordine continuerint, eos & circa reliquam vitæ rationem esse temperantes putauit. Frugalem igitur victum constituit, eundemque regibus similiter, ac priuatis, iunioribus, ac senioribus, assatas omnibus carnes apponens, easque bouinas, sapius in festis diebus, nuptiis, & alio quouis conuentu. Non thrya, vel condylum, vel ametas, aut placentas mellitas eximias regibus apponit Homerus: sed ea, per quæ bene, & animus, & corpus habeant in posterum. Aiaceum igitur Agamemno bouinis tergoribus post duculum decorauit, & Nestori iam seni, atque Phœnici, assatam carnem præbuit, & Alcinoo præterea, qui vitam delicatam elegerat, reuocans eos ab inordinatis voluptatibus. Menelaus etiam, cum filiorum nuptias celebraret, Telemacho bouis dorsum apposuit. *Assatas posuere illi quæ muneræ carnes.* Procos etiam petulantres, & in omnes voluptates profusos, neque pitces, vel aues, aut mellitas placentas comedentes inducit, adimens pro suis viribus omnes coquinarias machinationes, & omnes, ut ait Nicander, superuacaneas, ad luxumque incitantes epulas. Hæc Athenæus. Idem cap. 22. Olerum, piscium, & auium usum reliquit ob gulam, & omne in apparatibus indecorum, quod mulro inferius iudicauit rebus heroicis, diuinisque operibus. Quod elixatis vtebantur carnibus, in his sequentibus demonstratur, &c. * *Plato lib. 3. de republ. ubi dicitur de temperantia victus, laudat Homerus, qui in ipso exercitu ad heroi conuiuia nunquam pisces adhibuerit, tamen in ipso Hellepontici maris littore tenderent Græci: neque carnes elixas, neque ullum exquisitum cibi genus, neque condimenta etiam: sed asses carnes tantummodo: quæ quidem militibus, inquit, essent parati facillima. Vbi que enim, ut breuiter dicam, expeditius est igne vti, quam vasa quædam circumuectare. Pro auctario sit istuc Pliniani lib. 11. c. 53. Homini cibus vilissimus simplex, acruario saporum pestifera, & condimenta perniciosiora.*

ET LVSTRAL. EXTIS) Lustralibus, aut pinguibus (moris enim fuerat, completo lustro pingues victimas offerre) aut certè de quinquenniali boue. Nam & Homerus *βῶν πενταετηρων* dixit. Seruius.

POSTQVAM EXEMPTA FAM.) Caro illa bubula, si edendi delicias non habuit, tamen famis excludendæ substantiam. Postquam igitur hoc factum est, & edendi fastidium de edendi satietate successit, exinde cœpit sic loqui Euander. Moraliter positum, *Postquam exempta famer.* Nullus enim in conuiuio libenter fabulas confert, aut audit alienas, nisi venter fuerit plenus. Longam quippe narraturus Euander fabulam, & ipsam non superfluam, sed natam ex eo, quod ipso tempore gerebatur, debuit habere auditores animis liberis, & nulla ex causa suspensis, quod procuratum est auxiliorum promissis, & inedia exclusa. Donatus.

COMPRESSVS AMOR EDENDI) Sic Homerus, idq; A non semel. ἀλλὰ ἐπει πόντος, καὶ ἐδύλοσ ἐξ ἔπος ἔστο. Lucret. lib. 4. loquens de caussis capiendi cibi.

Præterea capitur cibus, ut sufficiat artus.

Et recreet vires interdatis, atque patrem

Per membra, ac venas ut amorem obturet edendi.

Est igitur hæc quædam velut definitio, seu periphrasis famis, amor edendi.

REX EVANDRVS AIT) Seruat decorum poëta, qui verbosum senem inducit, exemplo Homeri, qui variis locis per Iliada Nestorem non amissis hominibus velut scenam videtur pæne ad ὀρθογῶνα producere, & ἀρρητολόγοι. * Venit in mentem illius, quod Cato in libello, de senectute ait apud Tullium: est senectus natura loquacior, ne ab omnibus eam vitis videat vindicasse. Quo pacto senectus quidam in troistrina per incontinentem linguam Athenis maximo detrimento fuerint, videndus Plutarchi liber de Garrulitate, plane auribus.

HANC TANTI NOMINIS ARAM) Liuius maximam vocat, seu potius vocatum iri apud posteros Euander Herculi prædicit. Vide libr. 1. Infra item maxima nominatur.

VANA SUPERSTITIO) Manifestissimè, iuxta ac differtissimè quid superstitio, quid religio sit, quantumque inter se discrepent, ostendit M. Tul. 2. de nat. deor. in hæc verba. Cultus autem deorū, est optimus, idemque castissimus, atque sanctissimus, plenissimūq; pietatis, ut eos semper pura, integra incorrupta, & mente, & voce veneremur. Non enim philosophi solam, verum etiam maiores nostri superstitutionem à religione separauerunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut sui liberi sibi superstitites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea patuit latius. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerēt, diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi, ex relegendo, ut elegantes ex eligendo, item ex deligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes. His enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ in religioso. Ita factum est in superstitioso, & religioso, alterum vitij nomen, alterum laudis. Diferit multa de iisdem Budæus in Pand.

Distinctionem Ciceronis confutat Lactant. lib. 4. cap. 28. & vult, religionem esse Christianorum, superstitutionem gentilium. lege locum, si otium suppeditat, pertinet enim huc quoque quadantenus. Fertur libellus Plutarchi præclarus de superstitutione. In eo primis statim verbis duorum contrariorum, atheismi, & superstitutionis originem sic explicat. Quum inscitia, ignorantiaque statim ab initio in diuersas partes fluat, partim quidem tanquam in duris quibusdam locis, ingeniique refractariis diuinitatis abnegationem: partim autem tanquam in humidis, tencis, & superstitutionem genuit.

Addamus expositionem Seruiam in hunc poëtæ locum. Superstitio est timor superfluus, & delirus: aut ab aniculis dicta superstitio, quæ multis superstitites per ætatem delirant, & stultæ sunt: aut secundum Lucretium superstitio est superstatiū rerum, id est, celestium, & diuinarum, quæ super nos stant, inanis, & superfluus timor.

VETERVMVE IGNARA DEOR.) Duo dicit: non ideo Hercule colimus, aut quia omnem religionem vetam putamus, aut quia deos ignoramus antiquos. Cautum enim fuerat & apud Athenienses, & apud Romanos, ne quis nouas introduceret religiones: nam ideo & Socrates damnatus est, & Chaldæi, & Iudæi sunt vrbe depulsi. Seruius.

SERVATI FACIMVS) Verbum facimus ad sollertia, & dapes referendum est, hoc sensu: Ista sollempnia, & has dapes obimus, dum salutis adeptæ à latrone sanctissimo anniuersariam memoriam celebramus. Quid si exponamus facimus, sacrificamus, cum sequatur velut per ἐπισημον, meritoq; nonamus honores? Nam duabus illis vocibus, sollempnia, & dapes respondent, Vana superstitio imposui. Coniecturam meam perpendant lector.

MERITOSQVE NOVAMVS HONORES) Detraxit, re, nam renouamus debuit dicere: dictum quippe supra, Foris die sollempnem illo res Arcas honorem Amphitryoniada, &c. Eam particulam alibi addidit oriosè, Fata renarabat diuim. Seruius.

- 190 Iam primùm faxis suspensam hanc aspice rupem, Dificetæ procul vt moles, defertaque montis Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam Hic spelunca fuit, vasto submora recessu, Semihominis Caci: facies quam dira tegebat,
- 195 Solis in accessam radiis: semperque recenti Cæde repebat humus: foribusque affixa superbis Ora virum tristi pendebant pallida tabo. Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
- 200 ATTVLIT ET NOBIS ALIQVANDO OPTANTIBVS ÆTAS AVXILIVM, ADVENTVMQVE DEI. nam maximus vltor, Tergemini nece Geryonis, spoliisque superbus Alcides aderat, taurisque hæc victor agebat Ingentes: vallēque boues, amnēque tenebant.
- 205 At furiis Caci mens effera, ne quid inausum, Aut intentatum scelerisue, dolus fuisset: Quattuor à stabulis præstanti corpore tauros

Auertit

Auertit, totidem forma superante iuencas. Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis, 210 Cauda in speluncam tractos, versifq; viarum Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.

SAXIS SVSPENS. HANC ASPICE RVPEM) suspensam, quasi iam, iamque lapsuram. Potuit leue astimari, quod dixit de cæde: idcirco specum adiungit, & expressè, quorum illic sanguis funderetur, ostendit. Tanta illius monstri feritas fuit, vt semper recenti cæde gauderet, semper humani sanguinis vapouribus aleretur: nec id faciebat occultè, sed ad ostentationem propriorum scelerum, caforum capita figebat in foribus. Affixa verò rabo corrupta pendebant. Fixum durabat, quod solidum in ossibus fuit. Hoc monstrum, inquit, Vulcanus genuerat: Vulcani incendia in pectus filij migrauerant, exibant de eius faucibus fumus, & flammæ: & quum ipse contra naturam rerum non arderet, vrebatur tamen, quod flatibus attigisset: nec defuit substantia corporis animæ ferali conueniens. Magnus fuit, & ad incutiendum terrorem altissimis gressibus ferebatur. Quis possit tolerare magnum corpore, & ratione feritatis tutum, ac vomentem Vulcani patris incendia? Hæc idcirco sunt posita, ne inertia vitium teneret incolæ, qui quaecumque monstrum, vnum omnes non valuerunt superare: accessus enim ad eum quis esse posset, cuius anhelitus flamma fuerat, & incendium vomitus? Hoc genere Herculi credebatur prædicationis augmentum, quod solus perfecit eius insperatam necem, quam vniuersi illius regionis homines tentare non sunt ausi. Donatus.

SEMHOMINIS CACI) Quis reuera fuerit Cacus secundum philologos, & historicos, videbis Seruium. Dionys. lib. 1. in hunc modum. Inter eos, qui bello domiti sunt (ab Hercule) fuisse aiunt & Cacus illum Romanis fabulis celebrem. Qui princeps immanium quorundam barbarorum heroi restitit, fretus locis natura municit, vnde in finitimos excursabat. Et cum animadvertisset Herculem castametatum in propinqua planitie, cum prædatorio globo derepente in eum irruit: & dormiente etiamnum exercitu, quidquid prædæ incultoditum nactus est, retro in sua secum abegit. Deinde obfessus, & vi expugnatus à Græcis, dum hostes cum suis propulsare nititur, cecidit.

RECENTI CÆDE TER. HV. M.) Recenti sanguine per cædem effuso.

FORIBVS AFFIXA ORA VIRVM) Ad terrorem, vel ad aucupandam gloriam, quasi spolia bellica, quæ fortibus affigimus erat. Diximus ea de re lib. 7. De Belgis Strabo lib. 4. E prælio decedentes, ceruicibus, equorum hostium capita suspendunt, eaque domum delata, vt sint spectaculo, postibus affigunt.

Hanc historiam, seu fabulam de Caco differtissimè memorauit lib. 1. Liuius, cuius verba transcribentur, vt summi poëtæ, ac principis historici descriptiones inter se comparare possimus. Herculem in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tiberim fluiuium, quæ præ se armentum agens nando traiecerat, loco herbido, vt quiete, & pabulo lieto reficeret boues, & ipsum fessum via procubuisse: ibi cum eum cibo, vinoque grauatum sopor oppressisset, pastor accola eius loci, nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine bouum, cum auertere eam prædam velleret: quia si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa vestigia quarentem dominum eò de-

ductura erant, auersos boues, eximium quemque pulchritudine caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus, cum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergir ad maximam speluncam, si fortè eò vestigia ferrent: quæ vbi omnia foras versa vidit, nec in partem aliam ferre, confusus, atque incertus animi, ex loco infecto agere porro armentum cocepit. Inde cum actæ boues quædam ad desiderium (vt sit, relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca bouum vox Herculem conuertit: quem cum vadentem ad speluncam Cacus vt prohibere conatus esset, ictus claua fidem pastorū nequidquam inuocans, morte occubuit. Describit eadem accuratè Dionys. lib. 1. Ouid. 1. Fast. & Propert. lib. 4. eleg. 10. Vide etiam quemadmodum tractetur à Fulgentio, lib. 2.

ATTVLIT ET NOBIS) sicut multis, quibus profuit Hercules monstra purgando. Hoc versu & dimidiato sequenti ventur ἀραιμυκίος appositissimè, qui diurnæ calamitatis tandem aliquando depulso rem nacti sunt.

TERGEMINI NECE GERYONIS) Geryo, seu Geryones Chrysaoris Iberiæ regis filius, trigeminus, & ter amplus, & triceps, & tricorpor ideo à poëtis dictus est, quia tres fratres erant, viribus corporis præstantes. Horat. Ode 14. lib. 1.

— qui ter amplum

Geryonem, Τριγών, τριῖτι

Composuit vnda.

Lucret. lib. 5. Quidue tripectora tergimini vis Geryonai? * De hoc lege Pausaniam Atticis, & Eliacis, & Diodori lib. 4. Item Iouanem Marianum lib. 1. Hispanicarum rerum. Silius lib. 1. de eodem.

Tres animas namque id monstrum, tres corpore dextras

Armârat, terraque caput ceruice gerebat.

Haud alium vidit tellus, cui ponere finem

Non posset mors vna viro, duræq; fores

Tertia bis rupto torquerent itamina filo.

Legendum ne sit Geryonæ, an Geryonis, lege disputationem Germani.

SPOLIISQVE SVPERBVS) Atqui boues abduxerat. Spolium est, quidquid hostibus tollitur, vt, Addis equos, & vela, quibus spoliauerat hostem. Item, P estquam illum vna victor spoliavit Achilles, Seruius.

AUT INTENTATVM) A Demosthene ἀπειράτων cum in orat. pro Ctesiphonte de iniuria & importunitate aduersariorum querens, inquit, καὶ ἐπ' ἀποινα σοσιτέλει, ἐπὶ συνοφυσία φιλοειράτων, ἐπὶ δεινότητι, καὶ μηδελίαι μανία: ἐπ' ἄλλο ἐδ' ἐν ἀπειράτων ἢ τούτοις κατ' ἐμῶν. Qui autem in aliquo facto ita se gerunt, vt quamuis priores doli, ac fallaciæ ipsis non successerint, tamen semper noui aliquid experiantur, manifestè impudentes sunt, & vecordes, vt improbissimus ille mortalis, vel monstrum potius Cacus. Eodem argumento, ac verbo quoque vsa, lib. 10. Venus, cum Iunonem insinularet: nec vlli rei parcere significaret, vt perderet Troianos: inquit enim, cum iusta ita commota, quasi obiceret id, quod defendi non posset, & omnes numeros in se sauisissimi facti contingeret. Nunc etiam manes (hæc intentata manebat Sors rerum) & quæ sequuntur. Sed Horat. quoque hoc verbo vsus est, cum tamen laudare eos, qui hoc commiserant, & honore dignos esse, non ignominia vlli affines arbitraretur: inquit enim de Latinis hominibus, qui tenebantur studio poëtices.

Nil intentatum nostri liquere poete. Nec minimum meruere decus, vestigia graeca. Ansi deferere, &c.

Quomodo etiam superius verbum cepit Herodotus in 7. lib. Historiar. in longè maiori re exponenda; cum, inquam, fecisset Mardonium Xerxi regi Persarum suadere, ut bellum Graeciae inferret; affirmavit enim ille in extremo orationis suae, oportere viros omnia experiri in vita, quia nihil boni sponte ad eos peruenire solet, sed contra quae obtinemus à periculo illorum impetrandorum facta, exoriuntur. Inquit igitur, εἰς οὗτον μὲν δὲν ἀπὸρροίον. Victor lib. 3. c. 24.

CAUDA IN SPELVNCAM TRACTOS) Propert. li. 4. Eleg. 10. de hoc Caci furto.

A Hinc, ne certa forent manifesta signa rapina Auerfos cauda traxit in antra boues.

Martial. lib. 5.

Sylvarumq; tremor iacita qui fraude solbat Ducere nec reclus Cacum in antra boues.

VERSISQVE VIARVM INDICIIS) contra naturam iniicientibus errorem. Ipsa decipiebant indicia, quae indicare consueverunt: nam indicia ab indicado, ait Seruius. Sic & Cicero, exemplo, inquit, furum, qui ne deprehendantur, signa commutare solent.

SAXO OCCVLTO PAGO) supra, speluncam vocauit, & mox rursus ita vocat item antrum, & cauum saxum.

Quarentem nulla ad speluncam signa ferebant. Interea, cum iam stabulis saturata moueret Amphitryoniades armenta, abiturumq; pararet, 215 Discessu mugire boues, atque omne querelis Impleri nemus, & colles clamore relinqui. Reddidit vna bouum vocem, vastoq; sub antro Mugijt, & Caci spem custodita fefellit. Hic verò Alcidae furis exarserat atro 220 Felle dolor: rapit arma manu, nodisq; grauatum Robur, & aërij cursu petit ardua montis. Tum primum nostri Cacum videre timentem, Turbatumq; oculis. FVGIT ILICET OCYOR EVRO, Speluncamq; petit. PEDIBVS TIMOR ADDIDIT ALAS. 225 Ut sese inclusit, ruptisq; immane catenis Deiecit saxum, ferro quod, & arte paterna Pendebat, fultolq; emuniit obiice postes: Ecce furens animis aderat Tiryntius, omnemq; Accessum lustrans, huc ora ferebat, & illuc, 230 Dentibus infrendens, ter totum feruidus ira Lustrat Auentini montem, ter saxea tentat Limina nequicquam: ter fessus valle resedit.

NVLLA AD SPEL. SIGNA FEREBANT) Lucil. apud C. Non. in Spektare.

Quid sibi vult, quare sit, ut intus versu, & ad te Speclent, atque feram vestigia si omnia prorsus?

DISCESSV MUGIRE BOVES) M. Varro in Sat. Aborigines. Mugit bos, ouis balat, equi hinnunt, gallina pipat.

IMPLERI NEMVS, ET COLL. CLAM. RELIN.) Infinitus modus pro definito tempore creberrimus est apud Sallustium, aliosq; historicos. Hic impleri, & relinqui eodem tempore censeri debent, quo, moueret, & pararet, [ut sit sensus, cum impleretur nemus, & colles cum clamore relinquerentur.] Quamquam scio vulgus Grammaticorum hunc locum aliter accipere: vbi sanè planè Grammatici sunt, hoc est ἀναβολοί. At Virgilius dixit cum impleri, tum relinqui eodem modo, quo Catullus properare, hoc versu. Quam Medis properare nouum mare. Sed correctores offendit antiqua lectio, eam mutauerunt. Properare mare, ut Horatius, properare apio coronas. Virgil. Et quamuis igni assiduo properata maderent. Scalig. F. in Catull.

ALCID. FVRIS EXASERAT ATRO FELLE DOL.) Cum hoc cognouisset Hercules, iniuriam magis, quam detrimenta considerans, exarsit praeracundia. Denique non tulit, sed rapuit: nec passibus, sed veloci cursu aëreum tetendit ad montem. Virtus Herculis utroque signatur. Nam grauatum nodis robur, quo utebatur pro armis, & tanti montis ardua cursu transmittere, plena virtutis, & constantiae demonstratio. Donatus.

NOBISQVE GRAVATVM ROBVR) Granatum pro, graue ponit: nam graue est per naturam ponderosum grauatum, quod oneratur extrinsecus. Seruius.

NOSTRI CACVM VIDERE TIMENTEM) Subtiliter Virgilius, apteque in colloquio regis Euandri cum Aënea, expositioneque fabulae Herculis, cum feritatem Caci, atque audaciam demonstrare veller, deique illius impetum in maximum furem, cognita illius iniuria, id tum contigisse dixit, quod nunquam antea visum fuerat, ut immanis scilicet illa bellua timeret, ac timoris sui certa signa vultu etiam ostenderet. Eodem autem pacto Plato lib. 1. Politicor. declarauit, quam acer esset indi

in disputando Thrasymachus in Chalcedonijs, nec solitus vnquam cedere quidquam aduersario, simulq; Socratis acumen, elegantiamque, qui illum refellerat, fateriq; coegerat, rem illo modo habere, quo ante negarat: ait enim, Tum primum se vidisse, quod nunquam antea ipsi vsu venerat, Thrasymachum exalbescentem: victus enim ille in eo certamine, colore etiam corporis, quantum dedecus admisisset, indicauit, &c. Victor. lib. 3. cap. 5.

TYRBATVMQVE OCVLIS) Oculi sunt indices, & nuntij quidam mentis. Per eos sese affectus produunt.

FVGIT OCYOR EVRO) Ad celeritatem uterq; significandam profertur adagium simile à Chiliaste, B Ocyor accipit.

PEDIBVS TIMOR ADDIDIT ALAS) Haud ita dispar quiddam est lib. 1. furor arma ministrat.

OMNEMQVE ACCESSVM LVSTRANS) Colitur & Caca, inquit Firmian. lib. 1. cap. 20. quae Herculi fecit iudicium de furto bouum: diuinitatem consecuta, quia prodidit fratrem.

DENTIBVS INFREND. Sic lib. 3. de Polyphemo dentibus infrendens gemis. Plaut. Capt. Nimis hercle ego illam malè formidabam, ita frendebar dentibus.

Stabat acuta silex, praecisis vndique saxis, Speluncæ dorso insurgens altissima visu, 235 Dirarum nidis domus opportuna volucrum. Hanc, ut prona iugo laeuum incumbebat ad amnem, Dexter in aduersum nitens concussit, & imis Auulsam soluit radicibus, inde repente Impulit. impulsu quo maximus insonat aether, 240 Dissultant ripæ, refluitq; exterritus amnis. At specus, & Caci detecta apparuit ingens Regia, & vmbrosæ penitus patuere cauernæ Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens Infernas referet sedes, & regna recludat 245 Pallida, Dijs inuisa superque immane barathrum Cernatur, trepidèntque immisso lumine manes. Ergo insperata deprensam in luce repente, Inclusumque cauo saxo, atque insueta rudentem Desuper Alcides telis premit: omniâque arma 250 Aduocat, & ramis, vastisque molaribus instat. Ille autem (neque enim fuga iam super vlla pericli est) Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu) Euomit: inuoluitque domum caligine cæca, Prospectum eripiens oculis glomeratque sub antro 255 Fumiferam noctem, committis igne tenebris.

STABAT ACUTA SILEX) Varronem, Lucretium, Inuenalem genere masculino dixisse hunc silicem, testis est Seruius. Silex autem pro grandi saxo, seu rupe, seu scopulo hic ponitur: ut etiam Aeneid. lib. 8. Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes. Ibid. Quos super atra silex iam iam lapsura. Ecolg. 1. Spem gregis, ab silice in nuda, commixta reliquit. Alia notione capitur i. Aeneid. ibid. Ac primum silicis scintillam exocidit Achates. Kifelstein. f. 2. DIRARVM VOLVCRVN) Non mali ominis, vt

HVC ORA FEREBAT, ET ILLVC) Vno verbo circumspicitur.

LVSTRAT AVENTINI MONTEM) Ouid. lib. 14. Metamor. de successione Regum Albanorum.

Fratre suo sceptrum moderatior Acrota fortis Tradit Auentino: qui, quo regnavat, eodem

Monte iacet postus, tribuque vocabula monti.

Auentini montem, ut fontem Timau, Bathroci urbem. Lustrare est hic perambulare, circumire. Ecolg. 10. Inuere missis lustrabo Menala lymphis. Sueton. Vitellio, cap. 9. Praemisso agmini lætum euenit auspiciam: siquidem à parte dextra repente aquila aduolauit, lustratque signis, ingresses viam sensim antecessit.

TER FESSVS VALLE RESEDIT) Differt fatigatus à fello: quod fatigatus est, cum quis per alium laborare compellitur: fessus, cum quis labore deficit. Verrius. Cæterum quod cæties iterat vocem ter, nihil vult aliud quam sæpe, seu aliquoties, ut sit numerus certus pro incerto. 2. Aeneid.

Ter conatus ibi collo dare brachia circum,

Ter frustra comprehensa manus effugit imago.

Quid. epist. Phædræ.

Ter tecum conata loquitur inuulis hæsit

Lingua: ter in primo destitit ore sonus.

AT SPECVS ET CACI) Ennius 16. Anna. Tim cana

caua sub montem late specus intus patet.

APPARUIT INGENS REGIA) Regia, sicut Cacus putabat: sic est & illud dictum, La se iacet in aula Aca-

PENITVS PATVERE CAVERNÆ) admissum lumen est vsque ad secreta speluncæ, Cauernas autem per Te-

NON SECVS AC SI QVA) Vide Virg. & German. Homerica comparatio est, Iliad. v.

INFERNAS RESERET SEDES) Referare, aperire, à fera ductum, qua remota, valua patefiunt. Cicer, 2. de Off. Nec ita claudenda est res familiaris, vt eam benignitas aperire non possit: nec ita referenda, vt pateat omnibus. Nonius.

TREPIDENTO, IMMISSO LVM. MAN.) Sic & Etichtho venefica apud Lucanum libr. 6. diis inferis minabunda, & irata.

—tibi pessime mundi
Arbiter immittam ruptis Titana cavernis,
Et subito feriere diæ.

Sic fuit Cacus, qui remotus in spelunca tenebris, infolitam, & inimicam viderat lucem, vt sunt inferi, qui aliqua violentia patefiunt.

ERGO INSUPERATA DEPREHENSVM) Ergo quæ lux prodiderat, & cauum concluderat faxum, premebat Al-

NON tulit Alcides animis: seque ipse per ignem

Præcipiti iecit saltu, quæ plurimus vndam

Fumus agit, nebulæque ingens specus æstuat atra.

Hic Cacus in tenebris incendia vana vomentem

266 Corripit in nodum complexus, & angit inhærens

Elifos oculos, & siccum sanguine guttur.

Panditur extemplo foribus domus atra reuulsis:

Abstraxæq; boues, abiurataque rapinæ

Cælo ostenduntur: pedibusque informe cadauer

265 Protrahitur. NEQVEVNT EXPLERI CORDA TVENDO

Terribiles oculos, vultum, villosaque setis

Pectora semiferi atque extinctos faucibus ignes.

SEQVE IPSE PER IG. PRAECIP. IECIT SALTU) C Tanto ad vltionem feruore properans, Caci cõtempfit incendia, nam intrepidus se per ea iecit, nec ipsam loci altitudinem metuens. Ergo per ignes, per cam rem, vnde ille sperabat auxilium. Donat. Seruius.

QVA PLVR. VNDAM FVMVS AGIT) quæ plurimum fumus, instar vndarum voluebatur.

CORRIPIT IN NODVM COMPLEXVS) Videri potest ad Herculanũ nodum allusisse, qui & arctissimus erat, & ita nexus, vt ægre dissolui posset, vt & prouerbio locum dederit. Plura German.

ABIURATAEQVE RAPINAE) Abiurare est rem creditam negare periurio. Plant. Curcul. Qui abiuranti, si quid creditum est. Sed hoc isti loco non congruit: vnde modo abiuratas rapinas, contra ius detentas intelligamus. Seruius. More Græcorum, inquit German. qui ἀπομύνην, καὶ ἀπομύνην, τὸ ἀφαρμῶδες ὀμύνην, ἢ ἕως ἑσπέρου ἀπομύνην ἢ τὸ ἀφ᾽ ἑσπέρου ὀμύνην. Vide Eustath.

NEQVEVNT EXPLERI CORDA TVENDO) lib. 1. de Didone, sed in rei longè nobilioris, anabilio-

A cides omni genere telorum, loco, & virtute superior. Donatus.

ATQVE INSVETA RVIDENTEM) Insuetæ quidem, quia nunquam ad tantam necessitatē venerat. Rudere dicuntur feræ: conuenienter etiam hinc rudere dictus est, quia semifer fuit. Donatus.

DESVPER ALCID. TELIS PREMIT) Locus superior magna in pugna opportunitas: cuius occupandi causa, sæpius publico prælio decertatum legitimus. Inde facile est saxa, & quoduis telorum genus deicere: at nõ contra sursum. Diximus ad 2. Æncid. ibi, Hic primum ex alto delubri culmine telis Nostrorum obruimur. &

VASTISQVE MOLARIBVS) saxorum molibus, ingentibus saxis. Homer. βαλδόμεναι πολέμοιοι κούρβες. Cum legamus in historijs, inter cætera, quæ in hostem oppugnantem, ac muros subeuntē iactarentur resistendi causa, etiam molares iaci solitos, non oportet cuiquam nostros molares, ac molas occurrere. Quanto enim molimine, & vectibus quoq; opus fuisset? Minores multo fuerunt, quippe quæ à seruitijs manu versarentur, domesticatimq; haberentur. Ita minor erit hyperbole, vastisque molaribus insat: si tamen erit hyperbole. Vide Lips. Poliorcet. lib. 5. dial. 4. &

FAUCIBVS INGEN. FVMVM EVOMIT) Lucret. li. 1. Faucibus eruptos iterum ut vis euomat ignes.

COMMISTIS IGNE TENEB.) Ergo & ignes vomebat, vt mox dicitur, incendia vana vomentem.

risq; aspectu, expleri mentem nequit, arde scilicet, tuendo. Et hoc eodem libr. infra de Ænea primum arma Vulcania conspiciente, Expleri nequit, atq; oculos per singula voluit. [Ægeus ad filium Theseum apud Cæciliam in Cretam ad Minotaurum proficiscentem.

Quandoquidem fortuna mea, ac tua feruida virtus Eripit inuito mihi te, cui languida nondum Lumina sunt gnati chara saturata figura.

* Apud Tacitum est, volata parte oris, ne satiare aspectum. Illa vero Lucretij verba etiam huc referri possunt, Paleit amore avidos inhians in te, dea, visus. Sententia est. Non poterant homines videndo cadauer sua corda satiare, propter odium ex acceptis iniurijs susceptum. Explere est tantummodo plenum esse, vt tradit Nonius, satiare, supra modum, & abundantiam. Lucret. lib. 6.

Deinde animi ingratum naturam pascere semper Atque explere bonis rebus, satiareque nunquam.

Cic. 6. de republ. Graues enim dominæ cogitationum libidines, infinita quædam cogunt, atque imperant: quæ, quia expleri, atque satiare nullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos, qui illecebris suis inceduntur.

VILLO

VILLOSAQVE SETIS PECTORA SEMIF.) Non mirum habuisse pectus villosum, si semifer, seu vt supra nominauit, semihero, & bestiarum, vt immanitatis, sic etiam villositatis participes. Alias roboris, & virilitatis cuiusdam indicium est, pectus hirsutum, seu villositatis: quale pectus Achilli, λείστον ἄρ᾽ Homerus tribuit 1. Iliad. Dicit autem setis villosa pectora, vt duritiem pilorum, & asperitatem magis exprimat: setæ

A enim porcorum sunt proprie, & equorum pili. Extinctos faucibus ignes) Non contem- plabantur extinctos ignes: sed cum terribiles oculos, trucem vultum, pilosum pectus intrerentur, & mirarentur, etiam fauces illas mirabantur, è quibus non iam prodibat amplius, sed paulo ante prodierat ignis, vnde inquam, incendia vomuerat. &

Ex illo celebratus honos, lætique minores

Seruauere diem: primusque Potitius auctor,

270 Et domus Herculei custos Pinaria sacri

Hanc aram luco statuit: quæ maxima semper

Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.

Quare agitè ò iuuenes, tantarum in munere laudum

CINGITE FRONDE COMAS, ET POCVLA PORGITE DEXTRIS:

275 Communemque vocate Deum, & date vina volentes.

Dixerat, Herculea bicolor cum populus vmbra

Velauitque comas, foliisque innexa pependit:

Et sacer impleuit dextram scyphus. ocyus omnes

In mensam læti libant, diuosq; precantur.

280 DEVEEXO INTEREA PROPIOR FIT VESPER OLYMPO:

Iamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant

Pellibus in morem cincti, flammæque ferebant.

Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ

Dona ferunt: cumulântque oneratis lancibus aras.

285 Tum Salij ad cantus, incensa altaria circum,

Populeis adsunt euincti tempora ramis.

Hic, iuuenum chorus, ille senum, qui carmine laudes

Herculeas, & facta ferunt.

LÆTIQVE MINORES SERVARE DIEM) Cum B ab ipso Euandro Herculem constet susceptum, satis noue, & licenter dixit, minores. Minores non dicimus, nisi quoties graduum deficit nomen: vt pater, filius, nepos, pronepos, abnepos, trinepos. Vbi isti 5. gradus iam defecerunt, meritò iam dicimus minores. Sic maiores dicimus etiam post patris, auis, proauis, abauis, tritauisque vocabulum. Seruius.

ET DOMVS HERCVL. CVSTOS PIN. SACRI) Quidam enim aram maximam, cum vicino flagraret incendio, liberatam à Pinarijs ferunt: & ideo sacri custodem domum Pinariam dixisse Virgilium. Asper κῆρ ἄγρολῶν, inquit, Potitiortū, qui ab Appio Claudio præmio corrupti, sacra seruis publicis prodiderūt. Sed Veratius Pontificalis in eo libro, quem fecit de supplicationibus, ait. Pinariis, qui nouissimi comeso prædio venissent, cum iam manus præfiores leuarent, præceptis ipsorum ex decima gustarent, sacra sibi: sed ministrandi tantummodo causa, non ad epulas cõuenirent. Quasi ministrantes ergo sacri custodes vocari: vt ipse Virgil. Æneid. 11. At trivie custos iam dudum in monibus Opus id est, ministra. Nisi forte custodem dixit eam, quæ se prohibuerit, & continuerit à sacris, vt ipse Georg. 4.

Et custos ferum, atque auium cum falce maligna Hællisponiaci seruet intela Priapi.

Hic utique custodem prohibito rem auium, furumque

significat. Macrob. Saturnal. lib. 3. cap. 6.

De origine sacrorum istorum Herculis, de ara maxima, de Potitijs, ac Pinarijs, adducemus verba Livij, quæ ad hæc Virgiliana illustranda in primis sunt idonea. Ergo postquam Cacus latronem ab Hercule interemptum narrauit, ita pergit lib. 1. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, auctoritate magis, quam imperio tenebat loca: venerabilis vir miraculo litterarum rei nouæ inter rudes artium homines: venerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum, miratæ hæ gentes fuerant. Is tum Euander concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ rerum cædis exitus, postquam facinus, facinorosq; causam audiuit, habitum, formamq; viri aliquantum ampliorem, augustiorémq; humana intuens, rogat, qui vir esset. Vbi nomen patremque, ac patriam accepit: Ione nate Hercules salue, inquit: te mihi mater veridica interpres deum aucturum caelestium numerum cecinit: tibiq; aram hinc dicatam iri, quam opulentissima olim in terris gens maximam vocet, tuosq; ritu semper colat. Dextra Hercules data, accipere se omen, impleturum fata, ara condita, atque dicata, ait. Ibi tum primum boue eximia capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium, dapemq; Potitijs, ac Pinarijs, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant, factum. Fortè ita euenit, vt Potitij ad tempus præstò essent, ijsq; extra apponerentur.

tur. Pinatij extis adests, ad cæteram venirent dapem: inde institutum mansit, donec Pinarium genus fuit, ne extis sollempnibus vescerentur. Potitij ab Euandro edocti, antistites sacri eius per multas ætates fuerunt, donec tradito seruis publicis solemnibus familiarum ministerio, genus omne Potitorum interit. Hactenus Linius, à quo nihil ferè dissentit libr. 1. Dionysius. De cæremoniis horum sacerdotum lege item Alex. ab Alexand. lib. 2. cap. 14.

HANC ARAM LVCO STAT. QVÆ MAX. SEMPER) Ex magnitudine fabricæ dictam maximam, auctor est Seruius. Vide Halicarnas. lib. 1.

TANTARVM IN MVNERE LAVDVM) Munus dicitur cura vniuersiusque rei perficiendæ, imposita cum necessitate faciendi. At ergo, quoniam huic interestis muneri, & amicitiam nostram sacra ipsa iunxerunt, nobiscum vocate communem deum.

PORGITE POCVLA DEXT.) Huiuscemodi sincopa etiam in verbo surripio committitur. Surpuerat, surpate apud Horatium, surpere apud Lucretium.

CÔMMVNEM QVÆ VOCATE DEVM) quia supra ostendit Æneas, Troiæ & Arcadiæ populos iisdem parentibus genitos. Ita Donatus. Aut communem dixit, vtriusque naturæ medium, id est, inter mortalitatem, & diuinitatem. Sunt numina aliqua tantum cælestia, aliqua tantum terrestria, aliqua media, quos Apuleius medioximos vocat, Seruius.

HERCVLEA BICOLOR POP. VMBRA.) Quare bicolor, vide fabulam apud Seruium.

VEL AVIT QVÆ COMAS) Corona scilicet de populo.

SACER IMPLEVIT DEXTRAM SCYPHVS) sacerideo posuit, quia quibus sacerdotum cura est, habent dicata numinibus vasa, quibus obsequia diuina perficiunt. Donatus. Seruius accipit de ingenti poculo ligneo, quod Hercules ipse in Italia attulit, quod nec carie consumeretur, pice oblitum seruabatur, cuius magnitudinem significauerit dicendo, implevit dextram. Fuit enim bibax ille heros. De hoc poculo Herculano siue Heracleo Iuuenal. sat. 10. vt plerique intelligunt, vna cratera capax, Et dignum sumente Pholo. Nam & hunc Pholonem hospitem Herculis dicit Lucan. lib. 6. dum scribit, Hospes & Alcida magni Pholo. Plutarch. in Alexand. sub finem, & Curtius lib. 10. nondum Herculis Scypho epoto. Seneca ad Lucil. Alexand. intemperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. De eod. scypho vide quæ referat Macrob. Saturnal. lib. 5. cap. 21. Heraclea pocula, seu crateras dicere fortasse licet quædam immantia Germanorum pocula, quales est, quod VVilkum vocant: quia videlicet gratissimus est hospes illi vini gurgitibus, qui auariter se mero inuitantes, nec sinceram voluptatem percipiunt, & vilitudinem uehementer offendunt. Vero Theogonid.

Ὅτι τὸ ποτήριον, πάλαι ἤκουσεν ἡ δὲ πρὸς αὐτὸν Πίην ἠπυρῶντος, & ἰσχυρῆς, ἢ καὶ ἰσχυρῆς.
Pocula quæ caruere modo, mihi crede, nocebunt:
Vina autem modicè sumpta iuuare solent:

IN MENSAM LÆTI LIBANT) Quid est in mensam libare? Nempe religionis causa de patera, priuquam bibas in mensam, quæ opinione veterum sacra erat, & tanquam quædam ara, aliquid de vino effunderet, quod Græci, λεῖπεν, & αἰνῶν εἶναι dicunt. Turneb. lib. 24. cap. 40.

Videtur errasse Virgil. vt hic, ita etiam libr. 1. vbi Didonem in mensam libare facit, cum in aram tantum sit libandum. Sed vt scriptam est in Papyriano iure, aræ vicem præstare potest mensa dicata: vt in templo, inquit, Iunonis Populoniæ augusta mensa est. Namque

in fanis aliæ vasorum sunt, & sacra supellectilis, aliæ, ornamentorum. Quæ vasorum sunt, instrumenti instar habent, quibus semper sacrificia conficiuntur. Quarum rerum principem locum obtinet mensa, in qua epulæ, libationesque, & stipes reponuntur. Ornamenta verò sunt clypei, coronæ, & huiusmodi donaria. Neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra sacrantur. At vero mensa, arulæque eodem die, quo ædes ipsæ dedicari solent. Vnde mēsa hoc ritu dedicata in templo, aræ vsum, & religionem obinet pulvinaris. Ergo apud Euandrum quidem sit iusta libatio, quippe apud eam mensam, quæ cum ara maxima, more vtiq; religionis fuerat dedicata, & in loco sacro, & inter ipsa sacra, in quibus epulabantur. In conuiuio verò Didonis, quod tantum regium constat, non etiam sacrum fuisse, apud humanam mensam, in triclinio, non in templo, quia non erat religiosa, sed usurpata libatio, solum fecit libasse reginam: in cuius persona nulla obseruatio necessitas, & multa ad usurpandum in potestate permissio. At verò hic omnes, In mensam libant, diuòque precantur, quia quod rectè fieri nouerat, ab omnibus simul in templo epulantibus, & vni sacratæ assidentibus mensæ factum esse memorauit. Macrob. Saturnal. lib. 3. cap. 11.

Aduersus hanc criminationem Macrobianam, huc inferemus, quæ de libatione in mensa antiquitatis persecutor nimium quantum diligens Iustus Lipsius lib. antiq. lect. 3. cap. 1. vbi ritus conuiuiorum apud veteres tradit, vtilissimè, vt cætera omnia obseruauit. Prisci igitur illi in omni conuiuio libationem religiosè seruabant. Itaque apud Homerum etiam proci Σπείριον, & μακάρων, ἄνδρα καλὸν ἰαθῆναι. Et Achilles priusquam biberet λέϊκα ἢ οἶνον οὐρανὸν εἰς ἀνδρῶν δία θ', εἰ λάβε τερψιμέρανον. Et quo more apud Virgilium Dido, Dixit & in mensa laicum libauit honorem. Et alibi, In mensam læti libant, diuòque precantur. Quibus locis mirari est Macrobij otium, qui anxie in Virgiliū inquirat, rectène Didonem in mensa libantem fecerit, non in ara. Et vix tandem illuc delabatur, vt excusari id posse in reginæ persona concedat, quæ soluta videlicet legibus esset.

O hominem acutum, absque quo esset, dicta Virgilio iam dies apud Pontifices erat. Sed enim ille ineptè, cum in omni libatione sollempne antiquis fuerit, vt ex patera leuiter vini aliquid defunderent vel in mensam, vel in terram vel quenquam alium in locum pro re nata. De terra Virgil. lib. 3. duo ritè mero libans carchoessa Baccho Fundit humi. Alibi de mari, extorque salso Porricit in fluctus, & vina liquentia fundit. Seruasse hoc priuam Romanos discimus ex Dione Cassio, qui tradit, in multa copia honorum Augusti etiam hoc decreverunt vt per Genium eius vulgò iurarent, & in conuiujs omnibus libarent. Exprimat hunc ritum libandi optimè anus illa multibiba apud Plautum Curculione, quæ vini quiddam defundens, inquit,

Venus de panno hoc paululum tibi dabo,
Haud libenter: nam tibi amantes propinant.
Vinum potantes dant omnes, mihi haud sepe
Eueniunt tales hereditates.

Neque verò inter pocula, & mensas maxime secundas dijs tantum libabatur, eorumque honori bibeatur, sed etiam beneficis, patronis, & amicis. De dijs clarum. Ouid. de Theseo, vbi Athenienses conuiuia agitant, ob eum redcem, post facta eius enumerata addunt, pro se fortissime, vota Publ. ca suscipimus, Bacchi tibi sumimus hantus. Multa ad hanc rem affert idem Lipsius

sus Poliocret. lib. 5. dial. 10. quæ cum vtile, tum iucundum sit legere.

DE VEXO INTEREA) cælum in noctem inclinatur. Sole ad occasum vergente, appetit vespera.

PELLIBVS IN MOREM CINGTI) Aut in morem Herculis, aut certè sacerdotum.

MENSÆ GRATA SECUNDÆ DONA) Græci etiam quibus inferuntur bellaria, & ἑπιδοροσμοῦ. German. Cic. ad Attic. lib. 14. Hac ad se scripsi apposita secunda mensa apud Vestorum. Virgil. 2. Georgic. Non ego te diis, & mensis accepta secundis Transierim Rhodia. Varro de re rust. lib. 3. cap. 16. quæ factus venit in altaria, & mel ad principia conuiuij, & in secundam mensam administratur.

CVMVLANT ONERAT. LAN. ARAS) reddunt exta, repetunt sacrificium.

TVM SALI AD CANTVS) Insimulatur gemini erroris hoc loco Virgilius, nam & Salios Herculi dedit, quos tantum Marti dicauit antiquitas: & populeas coronas nominat, cum ad aram maximam sola lauro capita, & alia fronde non vinciant. Videmus & in capite Prætoris vrbani lauream coronam, cum Herculi rem diuinam facit. Testatur etiam Varro in Sicyra, quæ inscribitur ἑπιπερανοῦ, maiores solitos decimam Herculi vouere: nec decè dies intermittere, quin pollucere, ac populum ἀσπίθου, cum corona laurea dimitterent cubitum. Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 12.

Hiccinne est, ait Verrius, error geminus? At ego in neutro dico errasse Virgilium. Nam vt primum de frondis genere dicamus, constat quidem nunc lauro sacrificantes apud aram maximam coronari. Sed multò post Romam conditam hæc consuetudo psumpsit exordium, postquam in Autentino lauretum cepit virere: quam rem docet Varro rerum humanatum. lib. 2. E monte ergo proximo, &c.

Omnes ludij, & saltatores, qui ad cantum & tibiam in sacris ludunt, Salij, & Salisubuli dicuntur. Itaque hic simpliciter Salij sunt ludij, ad sacra Herculis saltantes. Qui enim primi ἐπέπλον ἔργων doctore Ænea in Italia saltant, Salij dicti sunt, auctore Polemone veteri scriptore rerum talicarum. Quare frustra hic arguitur Macrobius, dum quærit quare Salios Herculi attribuat Virgilius, potius quam Marti. Quare rectè ἡμῶν δ' ὅς Salius vertitur à veteri Glossario. Vide Virgil. dixit, Salios ad cantum, vt Propert. pastor ad baculum. κατ' ἔξω δ' αὐτὸν ludij Martis dicuntur Salij. Ioseph. Scalig. in Catull.

Turneb. libr. 13. cap. 8. Constat inquit, profecto è veteribus monumentis, Saliorum auctorem fuisse Salium Arcadem, qui in Italiam cum Euandro venerat. Igitur cum ante Romam cõditam, ad aram maximam instituta fuisset ab Euandro Herculi sacra, verisimile est Salium tum ei choros instituisse. Vrbe autem condita, ad graduum Martem eos postea choros Numa,

-----vt prima nouerca
Monstra manu, geminosque premens eliserit angues:
Vt bello egregias idem dissecerit vrbes,
Troiamque Oechaliámque: vt duros mille labores,
Rege sub Eurystheo, fatis Iunonis iniquæ,
Pertulerit. Tu nubigenas inuicte bimembres,
Hylæumque Pholumque manu, tu Cressia mactas

290

vt opinor, transfudit, Romanæ gentis auctorem. Aliam affert etiam causam Macrob. longe repetitam, quæ qui volent sequatur. De Salijs, eorumque ornatu Gyrard. Syntag. 17. Salios Dionysius eisdem esse vult, qui Græcis κούρητες, quos inquit, nostra gens ab ætate nominat, ἀπὸ τῶν κούρων, à iuuenibus: Romani vero Salios à tenore motus. Nam quod nos ἐξάλλεσθαι, & πειθεῖν, illi salire dicunt. Lege quæ sequuntur. De Saliorum carminibus lege quæ notauit Briffonius, Formulæ. lib. 1. pag. 127. De Salijs, & ancilibus multa Plutarchus in Numa Pompilio.

LAVDES HERCVLEAS ET FACTA) Pertinere mihi huc videtur locus ille Ilocratis. parænesi ad Demonicum, vbi virtutem verbis magnificis deprædicat. τὰ μὲν τοῖς ἄλλοις ἀδύνατα, δυνατὰ καθίσταται, τὰ δὲ τῷ ἀλλοῦ φοβερὰ, θαρσαλέως ὑπομένεται. καὶ τὸν μὲν ἕνον ἕζον, τὸν δὲ σῶνον, ἐκπαύον ἢ καὶ μέν. ῥαδῶν δὲ τῆσο κἀμαθῶν ἔσιν ἐὰ τε τῶν ἡρακλέως ἄλλων, καὶ τῶν θησέως ἔργων. Οἱ, ἢ τῶν πρώτων ἀρετῶν τῶν ἀδύνατων ἐδούξιας χαρῶν ἡρώων, ἢ τῶν ἔργων ἐπέβλαυν, ἢ τῶν ἀπαιτῶν χρόνων δυνάσθαι λήθην ἐμπούσσαι, τῶν ἐκείνοις πεπραγμένων. Id est. Nam quæ alij efficere non possunt, ea facit, vt obtineri possint: quæ multitudini horrenda videntur, magno animo subit, desidiã in vitio ponit, laborem sibi laudiducit. Quæ quidem facile tū ex Herculis certaminibus, tum è Thefei operibus perfici possunt: quorum factis norma virtutis directi mores tantum gloriæ decus imprefserunt, vt nulla secula res eorum gestas obliuione delere possint. Eundem magnificè, & planè oratoricè celebrat, ob Troiam expugnatam oratione ad Philippum, quem ab eo dicit originem trahere. Aristides auctor est, Athenienses tanti Herculem fecisse, vt delubra omnia, quæ prius Theseo fuerant per curias consecrata, ad Herculem mutata retulerint, cum existimassent, Theseum quidem virum optimum, Herculem verò plus quam hominem fuisse. Lege, si abundas tempore, rotam orationem in Herculem conscriptam, Tomo 1. Et quoniam adeo multa, atque ardua, aggressusque difficillima, & periculosa perfecit, eo vsq; à mortalibus augeri solent res difficiles, ac laborum plena, vt ne ab Hercule quidem confici posse dicantur. Vide adagium, Herculis labores.

Duos fuisse Hercules tradit Diodorus libr. 5. cap. 15. Vtrūque ex Ioue natum, sed prioris matrem incertam, qui præstans viribus, orbem perambularit, iniquos deleuerit, bestias feras, ac môstra domuerit, homines in libertatem vindicauit, & ita immortalium honores adeptus sit. Posterior ex Alcmena natum, quia prioris virtutes sit imitatus, propter similitudinem nominis eundem fuisse creditum, & superioris gesta huic fuisse adscripta. Labores nonnullos de Herculeis etiã Tertull. recēset li. de Pallio. Vbi Diomedes, & cruenta præsepia vbi Bufiris, & buftuaria altaria? Vbi Geryon ter vnus, &c.

Prodi

- 295 Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygij tremuere lacus: te ianitor orci
Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te vllæ facies, non terruit ipse Typhoëus,
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
- 300 Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salue vera Iouis proles, decus addite Diuis:
Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adiiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
- 305 Consonat omne nemus strepitu, collésque resulant.

VT PRIMA NOVERCÆ MONSTRA MANV, &c.) A
Locum istum de laudibus Herculis per Salios decanta-
tis, felici conatu reddidit Sanazarius, libr. 3. de partu
Virginis, dum laudes dei patris ab angelis facit de-
cantari.

*Innumeras alij laudes, & magna parentis
Fæta canunt: ut prima noui fundauerit orbis.
Mœnia, telluremque vagis discluserit undis, &c.*

Enumerat igitur chorus Saliorum labores Herculis, de
quibus Diodorus, Hyginus, Paulanias, Apollodorus,
& alij mythologi. Ipsemet quoque in Oeta hominem
despositurus eisdem percenfer apud Sophoclem Tra-
chiniis. Sunt & apud poetas alios commemorati, & in-
fra commemorabuntur. Atque his laboribus tam glo-
riosi diuinitatem meruisse creditus est.

Non abs re fuerit, credo, quid de laudibus, & diu-
nitate eiusdem sentiat eloquentissimus scriptor Laetan.
lib. 1. cap. 9. exponere: quod quidem totum aduersus
eum disputando consumit. Priorem duntaxat partem
huc transferemus. Hercules, qui ob virtutem clarissi-
mus, & quasi Africanus inter deos habetur, nonne or-
bem terræ, quem peragrasset, ac expurgasset narratur,
stupris, libidinibus, adulteriis inquinatus? nec mirum,
cum esset adulterio genitus Alcmenæ. Qui tandem po-
tuit in eo esse diuini, qui suis ipse vitiiis mancipatus, &
mares & feminas, contra omnes leges infamia, dede-
core, flagitio affecti? Sed ne illa quidem, quæ magna, &
mirabilia gessit, talia iudicanda sunt, vt virtutibus diu-
inis tribuenda videantur. Quid enim tam magnificum,
si leonem, aprumque superauit, si aues sagittis deiecit,
si regium stabulum egressit, si virginem vicit, cingulum-
que detraxit, si equos feroces eum domina interemit:
opera sunt illa fortis viri, hominis tamen. Illa enim quæ
vicit, fragilia, ac mortalia fuerunt. Nulla enim est res
(vt ait Orator) quæ non ferro, ac viribus debilitati, fran-
gi que possit. At animum vincere, iracundiam cohibere,
fortissimi est: quæ ille nec fecit vnquam, nec potuit.
Lege quæ sequuntur. * Ex Hieronymo philosopho de habitu cor-
poris eius hæc narrat. Clem. Alexand. Exhort. ad gentes, Parius, crispo
capillo, bona firmas, valitudine. Ex Dicarcho autem gracilis, nervosus,
niger, naso aquilino, sublimaribus oculis, fisis, promissisque capillis. Læuius
infra describetur.

NOVERCÆ MONSTRA GEMINOS ANGVES) Theo-
crit. ἐν ἠρακλειῶν. τῆμος ἀρ' αἰνὰ πέλαιρα δύο πολυμήγα-
νθ' ἦν ἄρσεν. Mater Herculis Alcmena est, pater verus
Iupiter. Creditus pater, seu vitricus potius (vt Iuno no-
uerca) Amphitruo. Quomodo Alcmenam in faciem
Amphitruonis versus Iupiter deceperit, suoque com-
pressu grauidam fecerit, discas ex Plautina comœdia,
quæ Amphitruo inscripta est. In hoc eius factum, siue
adulterium scripsit illa Arnob. libr. 4. Quin & ille in

fabulis maximus ipse regnator poli, sine vlla nominis
maiestatisque formidine, adulterorum agere introdu-
citur partes, atque vt fallere castitatem alienarum pos-
sit matrum familias, ora immutare fallacia, & in spe-
cies coniugum subditij corporis simulatione succe-
dere.

Apollodori verba producemus de geminis hisce
serpentibus, ex lib. 2. Alcmena duos peperit filios, Ioui
quidem Herculem vna nocte grandiosem, atque Am-
phitryoni Iphiclum. At cum Hercules octo iam men-
ses natus esset, dracones duos inuisitate magnitudinis
Iuno infantem perdituros in lectum demisit: Alcme-
na Amphitryonis opem implorante, Hercules in pe-
des erectus, vtraque manu constructos ipsos enecauit.
Cæterum, Pherecydes ait, Amphitryonem dum, vter
esset eius de pueris filius, scire vellet, dracones hosce in
cunas, lectumque iniectis: quo facto Iphiclum planè in
fugam ire conaturat: Hercules immotus stetit, atque ita
Iphiclum ex se ipso genitum cognouisse refert.

De istidem anguibus duobus immixtis, & ab Hercu-
le infante, primumque nato elisis, ita in Amphitruone
ipsum Amphitruoni narrat ancilla Bromia.

*postquam in cunas conditus est,
Denolant angues iubat deorsum in impluuium duo,
Maximi, continuo extollunt ambo capita. A. heu mihi.*

**B. Ne pauce sed angues oculis circumuisere,
Postquam pueros conspicati, pergunt ad cunas citi:
Ego cunas recessim sursum versum trahere, & ducere
Metuens pueris, mihi formidans: tantosq; angues acrim
Persequi. Postquam conspexit angues ille alter puer,
Citius è cunis exiit, facit rectà in angues impetum.
Alterum altera apprehendit eos manu perniciter.**

**A. Mira memoras, nimis formidolosum facinus predicat.
Nam mihi horror membra miseris percipit dactis tuis.
Quid sit deinde? porro loquere. B. puer ambo angues
enecat.**

TROIAMQVE, OECHALIAMQVE) Propter nega-
tos sibi à Laomedonte equos diuino semine procrea-
tos, & Hestiones nuptias euerit Troiam Hercules. Ma-
lè reprehenditur à Critico Virgilius, quod præsentibus
Troianis Troiæ introducat excidium: non respicienti-
bus, quod hoc fecit ratio hymnorum, quibus aliquid
subtrahere sacrilegium est. Eurytus Rex Oechaliæ
filiam suam Iolen Herculi ante promissam denegauit,
hortatu filij, qui diceret, ab Hercule ante Megaram v-
xorem, & filios interemptos. Iratus igitur Hercules,
ciuitatem vastauit, Eurytum interfecit, Iolen abduxit
Seruius.

VT DVROS MILLE LAB. REGE SVB EVRIST.)
Homœr. Iliad. 9.

Οὐδ' ἔτι τῶν μέμνηται, ὅσι μάλα πολλοὶ αἰῶν
Τερόμενον ὄσασον ἔπ' ἐύροθεν ἀέθλων.

*Οὐδ' ἔτι τῶν μέμνηται, ὅσι μάλα πολλοὶ αἰῶν
Τερόμενον ὄσασον ἔπ' ἐύροθεν ἀέθλων.*
Videndus Homœr. Iliad. v. Diodorus lib. 4. cap. 3. de
Eurytheo, quare Herculi illi labores imperarit. Idem
auctor, post certamina qui diu quæ præmia in illum con-
tulerint.

FATIS IYNONIS INIQVÆ) Quæ eum vt ex pellice
sua Alcmena generatum semper est persecuta, magis
quàm vllum alium, cum tamen ex alijs quoque femi-
nis Iupiter furto multos genuerit. Simile illud lib. 1. sã-
ne memorem Iunonis ob iram.

TV NVDIGENAS INVICTE BIMEMBRES) De Ixi-
one, & nube in speciem Iunonis efficta Centauri sunt
procreati. Bimembres, quia ex homine, & equo com-
positi bifformes.

TV CRESSIA MACTAS PRODIGIA) De tauro Cre-
tensi Seruius, quem tamen non mactauerit, sed vinum
ad Eurythem perduxerit.

VASTVM NEM. RVPE LEON.) Satis erat ad laudem,
quod leonem mactare potuit: sed auger addendo va-
stum, per quod eius magnitudinem declarat. Et leonem
igitur, & vastissimi quidem corporis, atque ideo etiam
validiorem, magisque trucem confecit. Nemea sylua est
vicina Thebis. Interemit & alterum leonè apud Cleo-
nas urbem, cuius pellem gestabat in tutamen. Vnde
Lucan. *Ille Cleonai proiecit terga leonis.*

TE STYGIJ TREMVERE LACVS) Inferni lacus te
timuerunt, quo tempore ad Cerberum abducendum
descendisti.

TE IANITOR ORCI OSSA SVP. RECVB.) Aut ad
terrorem dictum est: aut certe illud est, quod etiam su-
pra diximus. Cerberum esse terram, quæ corpora sep-
ulta consumit. *ἡρως ἑρως.* Seruius.

NON TERRVIT IPSE TYPHOEVS) Hoc poetice,
inquit Seruius. Nam si interemit centantos, quemad-
modum etiam gigantum interfuit prælio, qui ante in-
numeros annos fuisse dicuntur: Ergo Typhœi idolum
apud inferos vastissimæ magnitudinis, & horribile ad
aspectum intelligo.

NON TE RATIONIS EGENTEM) Lib. 11. quem non vir-
tutis egentem abstulit ara dies. *Lucret. lib. 4.* tamen præstat ratio-
nis egentem. In hanc sententiam interpretor. Vt in
magno terrore ac periculo, cum de gradu mentis deici
soleamus, atque perturbati, nihil tale euenisse Herculi
dicat, nec tanti serpentis terrore amentem metu fuisse.
Sic inopes consilij, perturbatique, & qui apud se non
sunt, amentes dicuntur, vt apud Catullum, *nihil
est super mi quod loquar amens.* Turneb. 24. cap. 40.
* Adonius versutus. Quod loquar amens, non est Catulli, sed adie-
ctus à Parthenio. Aprius ad sensum nihil adijci potuit. Vide Mureti. Com-
ment.

LERNÆVS TVRBA CAPIT. ANGVIS) Hydra in pa-
lude Lerna ab eo interempta multiceps. Præter hæc,
alia multa Herculis gloriose facta enumerat Seruius.
Disertissimè, & distinctissimè enumerantur ab Apo-
llodoro lib. 2. Ibidem de Hydra. Nos id est varijs poë-
tis, vt lectori philologo gratificemur, præstabimus.
Quomodo allegoricè hi labores Herculis intelligen-
di sint, optimè docuit Albericus in deorum imagini-
bus.

SALVE VERA IOVIS PROLES) Nullus enim huma-
no tantum sanguine procreatus tanta perficeret. Fuit
quidem & Tantalus Iouis proles, sed non vera seu ger-
mana, quia improba, & propter improbitatem ad infe-
ros supplicij ibi mactandus detrusus est, cum Hercu-
les ob egregia facinora immortalitatem consecutus sit
à Ioue. In hanc fere sententiam Isocrates ad De-
mon.

A. DECVS ADDITE DIVIS) De apotheosi Herculis
hunc in modum Cic. Tuscul. Et apud Græcos, indèq;
per lapsus ad nos, & vsque ad Oceanum Hercules tan-
tus, & tam præsens habetur deus. Et rursum infra. Abijt
ad deos Hercules, nunquam abijtset, nisi cum inter ho-
mines esset, eam sibi viam munuisset. Lib. 1. de leg. lo-
quens de genere isto deorum, qui scilicet sibi viam in
cælum factis strauerint, cum Libero, Æculapio, Casto-
re, Polluce, Quirino etiam Herculem nominat. Lib. 1.
Anthol. tit. *εις ἀρετήν* Iuno, quæ viuum vt è pellice sua
natum oderat, post mortem in deos translatum laudare
inducitur.

*Σὺς ἀρετῆς ἰδ' ἄρ' ἔτι καλῶν ἀπέδ' ὠνεν ἀμοιβῶν
Σὺς γυνέτης ἠρακλεος, ἐπεὶ πάρος ἀσπίδ' ἔσχεος
Ἄνδ' ἄρσεν ἄνδ' ἔπει μετ' ἀσπίδων κνήλον ἀέθλων.*

B. Id est, virtutem tuam, facinora tua virtutis plena, &
Hercules, præclarè remuneratus est pater tuus Iupiter.
Ita sanè. Nam labor immortalium, ac velut in orbem
semper succedentium certaminum, gloriam homini
immensam conciliare solet.

TVA DEXTER. ADI PED. SACRA SEC.) Videtur,
poëta alluisse ad hymnorum formulam Græcorum,
qua deos ad sacra inuitabant. Vide German. Dex-
tra cum erant numina, fauere credebantur: cum la-
ua, non fauere. Hinc illud Iuuenal. Sat. 10. *quid tam
dextro Ioue concipis, ut non Conatus te pœniteat, factiq;
peracti?* atque in eo quidem numine, quod præpotens
est: idem & in alijs faciebant, vt dextro Hercule, & a-
mico Hercule, vt Pers. Sat. 2. *Sub rastro creper argentii
mibi serua dextro Hercule.* Horat. libr. 2. Sat. 6. *qui mer-
cenarius agrum illum ipsum mercatus arant aures ami-
co Hercule.* Hic Hercules inuocatur, quod propter æ-
rumnas, & labores quos feliciter exantlauit & perfun-
ctus est, in agro arando, & incipiendis omnibus cona-
tibus, eius inuocatio felicitis auspicij videretur. Turneb.
29. cap. 35.

SUPER OMNIA CACI) Id est hoc factum laudant
vltia omnia. Et bene quantum ad ipsos pertinet, rem
maiores seruauere post omnia. Seruius.

**Labores Herculis ex diuersis poëtis,
de quibus librum fecit Claudianus.**

EX LYCRETIO.

Herculis antitrate autem si facta putabis:
Longius à vera multo ratione ferere.
Quid Nemeæus enim nobis nunc magnus hiatus
Ille leonis obesset, & horrens Arcadius Ius?
Deniq; quid Creæ taurus, Lernæaque pestis
Hydra venenatis possit vallata collubris?
Quid ite tripectora rer gemini vis Geryonai?
Thracen, Bistoniasque plagas arque Isonara propter
Tantoperæ officere nobis: anctique timende
Vnguib; Arcadia; volucres, Stymphalæ colentes?
Aureæque Hesperidum seruians fulgentia mala
Asper, acerba tuens, immani corpore serpens,
Arboris amplexus stirpem, quid denique obessent
Propter Atlantæum litus, pelagique seuera,
Quo neq; noster adit quisquam, neque barbarus audet?

EX AVSONIO.

Prima Cleonai tolerata ærumna leonis.
Proxima Lernæam ferro, & face contudit hydram.
Mox Erymanthemum vix tertia percudit aprum.
Aëtipedis quarto tulit aurea cornua cerui,
Stymphalidas pepulit volucres discrimina quinto,
Threiciam sexto spoliavit Amazona balthæo.
Septima in Angiæ stabulis impensa laboris.
Octaua expulso numeratur adorea tauro.
In Diomedeis victoria nona quadrigis.
Geryone extincto decimam dat Iberia palmam.

DDDD

Vnde

Vndecima mala Hesperidum districta triumpho.
Cerberus extremi summa est meta laboris.

EX OVIDIO.

Ergo ego fœdantem peregrino templa cruore
Bulirum domui? fœuôque alimenta parentis
Anteo eripui? nec me pastoris Iberi
Forma triplex, nec forma triplex tua Cerbere mouit?
Vôsne manus validi pressistis cornua tauris?
Vestrum opus Elis habet, vestrum Stymphalides vnda,
Partheniûmque nemus: vestra virtute relatus
Thermodontiaco cælatus baltheus auto,
Pomâque ab insomni non custodita dracone.
Nec mihi Centauri potuere resistere, nec mi
Arcadiæ vastator aper: nec profuit hydræ
Crescere per dannum, geminâque resumere vires.
Quid, quod Thracis equos humano sanguine pingues,
Plenâque corporibus lacris præsepia vidi,
Visâque deieci, dominûmque, ipsôque peremi
His elisa iacet moles Nemeæ lacertis:
His Cacus horrendum Tiberino gurgite monstrum:
Hac cælum ceruice tuli. Defessa iubendo est
Sæua Iouis coniux, ego sum indefessus agendo

EX MARTIALE.

Astra, polûmque dedit, quamuis obstante nouerca,
Alcidæ, Nemeæ terror, & Arcas aper.
Et castigatum Libyæ ceroma palæstræ.
Et grauis in Siculo puluere fufus Eryx:
Syluarûmque tremor, tacita qui fraude solebat
Ducere nec rectas Cacus in antra bonas.

EX VIRGILIANA APPENDICE.

Compressit Nemeæ primûm virtute leonem.
Extincta est anguis quæ pullulat hydræ, secundo.
Tertius cuius fufus est Erymanthius ingens.
Cornibus auratis ceruum necat ordine quarto.
Deiicit horridono quinto Stymphalidas arcu.
Abstulit Hippolytæ sexto sua vincula victæ.
Septimus Augiæ stabulum labor egerit vndis.
Octauo domuit magno luctamine Taurum.
Tum Diomedis equos nono, cum rege peremit.
Geryonem decimo triplici cum corpore vicit.
Vndecimo abstractus vidi noua Cerberus astra.
Postremo Hesperidum victor tulit aurea ponna
Videntur autem hæc de græcis expressa, è libr. 4. epi-
grammatum. πρῶτα μὲν ἐν Νεμῶν, &c.

EX SENECA, qui eosdem diuersis locis recenset.

Nullas per vrbes errat Arcadias leo,
Stymphalis icta est, Mænali nulla est fera,
Spartæ peremptus aureum serpens nemus,
Et Hydra vires pofuit, & notos Hebræo
Cruore pingues hospitiu fudi greges,
Hostiisque traxi spolia Thermodontiæ.
Vidi regentem facæ, nec tantum redij,
Sed trepidus atrum Cerberum vidit dies,
Et ille solem. Nullus Anteus Libys
Animam resumit. Cecidit ante aras suas
Buliris. Vnâ est Geryon sparsus manu,
Taurûsque populis horidus centum panor.
Quodcûmque tellus genuit infestum, occidit,
Mæaque fufum est dextera.

EX SOPHOCLE per Ciceronem. T. scil. 2.

Hos non hostilis dextra, non terra edita

Exin se cuncti diuinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. ibat rex obsitus æuo,
Et comitem Æneam iuxta, natumq; tenebat
Ingrediens: VARIOQUE VIAM SERMONE LEVABAT.
310 Miratur, facilisque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis, & singula lætus
Exquiratq; auditq; virum monumenta priorum.

Tum

Tum Rex Euandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni, Nymphæq; tenebant
315 Gensque virum truncis, & duro robore nata:
Quæis neq; mos, neq; cultus erat: nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
320 Primum ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens, & regnis exul adeptis.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit: Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Auræaque (vt perhibent) illo sub rege fuere
325 Sæcula: Sic PLACIDA POPVLOS IN PACE REGEBAT.
Deterior donec paulatim, ac decolor ætas,
Et belli rabies, ET AMOR SVCCESIT HABENDI.
Tum manus Ausoniæ, & gentes venere Sicaniæ,
Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus.
330 Tum reges, aspérque immani corpore Tiberis:
A quo post Itali fluuium cognomine Tibrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen

CUNCTI DIVIN. REBUS PERF.) Vbi vota perfe-
cta sunt, recesserunt omnes ex luco, & ad urbem cœ-
perunt remeare: quin & hora propinquantis noctis ad
sedem propriam reuocabat vniuersos. Donatus.

REX OBSITVS AVO) More veterum dixit, qui ob-
situm pro pleno vsurpabant, ex eo, quod locus frugi-
bus obsitus, aut lentibus, ijs plenus est. Inde illud est
Terentij Eunuchos, pannis, amissis, obsitum. Sed & con-
ferre in eadem re ponebant. Lucret. lib. 2. & lumine
conferri arua, id est, complet. Et Plautus, senectute con-
situm etiam dixit. Turneb. lib. 24. cap. 40.

VARIOQUE VIAM SERM. LEVAB.) Facundus comes
in via pro vehiculo est, ait Publius mimographus. Eclog. 9. duo pastores
castris viam leuant. Cantantes licet vsque (minus via lædet) eam. J
Verè nulla alia res sic animum leuat, aut animi tædium
reficit, vt sermonis alterna collatio, aut diuersitas visus.
Sermonis varietas Euandro datur, facilitas visus Æneæ
partibus applicatur. Donatus.

FACILES OCVLOS FERT OM. CIRCVM) Multa læ-
tu digna de oculis Rhodigin. libr. 3. cap. 28. ex quo
hæc pauca libauimus. Sol, & luna deo mundi lumina
oculi certissima in carne sidera fulgent è sublimi, splē-
dore micantissimo inferna collustrant, pervnde ac in
statione speculatores interdij, noctæque excubantes.
Quibus mira volubilitatis accidit celeritas, vnde no-
bilissimo poetæ nuncupantur faciles, etiam si id vino
contingere nimio haud ita multum videntes opinen-
tur nonnulli. Certè Astronom. i. Manilius ait. Circum-
fert faciles oculos, vultumq; per orbem. Etiam Xenophon,
lib. de venat. canum oculos faciles appellauit. Addunt
scientissimi, oculorum splendorem ingenij præferre
sollertissimum acumen.

SINGVLA LÆTVS EXQVIRIT) Si verò & senex
prærens est (in conuiuio, aut confessu aliquo) ha-
bet occasionem, qua plurimum illi contulisse videar-
is, si cum interrogos vel quæ omnino ad eum non

pertinent. Hæc sciens. Homerus, Odyss. lib. 3. quan-
dam congeriem simul interrogationem Nestori fecit
offerri. ὅν δ' ἐθέλω ἐπ' ἑ- ἀλλο μὲν ἀνὴρ ἐξ ἐπέδου. Νέστωρ
ἐπεί, &c. Tot loquendi semina interrogando congeffit
vt pruritum senectutis expleret. Et Virgilius Æneas
gratum se ad omnia præbens Euandro, varias illi nar-
randi occasiones ministrat. Neque enim de vna re, aut
altera requirit, sed singula lætus Exquirat, auditque virum
monimenta priorum. Et Euander consultationibus cap-
tus, scitis quam multa narrauerit. Macrob. Saturnal.
lib. 7. cap. 2.

ROMANÆ COND. ARCIS) Conditor Pallantei,
vbi nunc Palatium est: quod non reuera arx est, sed ten-
net rerum omnium principatum Seruius.

HÆC NEMORA INDIGENÆ FAUNI) Lu-
cret. lib. 4. Hæc loca capripedes Satyras, Nymphasque
tenere Finissimi memorant. Est hoc de dijs illorum loco-
rum dicitur, cum tamen eos indigenas dicat, ad eo-
rum sententiam respexit, qui autochthonas, id est,
Aborigenes, & terrigenas se censebant, vt Athenien-
ses, Argiui, Arcades, Thessali, Censorinus hoc con-
firmat. Denique, inquit, hoc etiam vulgò creditum est
vt plerique genealogia, auctores sunt, quarundam,
gentium, quæ ex aduentitia stirpe non sunt, principes,
terrigenas esse, vt in Africa, & Arcadia, Thessaliæque,
eôsq; autochthonas vocitari, vt in Italia poetæ cecinit,
Nymphas, indigenasq; Faunos nemora quadâ tenuisse,
non difficile rudis antiquorum credulitas recepit. Tur-
neb. li. 7. ca. 14. Fauni oracula canebant. Varro lib. 6. de
de ling. lat. Fauni dij Latinorum: hos versibus, quos vo-
cant Saturnios, in syluestribus locis traditum est fari.

Quid de Fauno, & Saturno tradiderit Iustinus ex
Trogo, producemus in medium, vt quomodo histo-
riam Virgilius tractarit, quantumque sibi permiserit,
manifestò perspiciatur. Igitur lib. 43. hæc leguntur. Ita-
liæ cultores primi Aborigenes fuere: quorum rex Sa-
turnus

335 His posuere locis: matrisque egere tremenda
 Carmentis Nymphæ monita, & deus auctor Apollo
 Vix ea dicta: dehinc progressus, monstrat & aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam:
 Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis honorem
 340 Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
 Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
 Hinc lucum ingentem (quem Romulus acer asylum
 Rettulit) & gelida monstrat sub rupe Lupercal.
 Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
 345 Nec non & sacri monstrat nemus Argiletæ:
 Testaturque locum, & lethum docet hospitis Argi.

PELAGIQUE EXTREMA SEQUENTEM) Me nauigationem in longinquas, & vltimas terras procul domo parantem: *vi pelagi extrema* audiamus extremas, & longissimè remotas eius partes. Quem sensum, cum & aptissimus sit, & nullam vim verbis asserat, non possum non probare. Nam quæ primatij afferunt Grammatici, & coactam habent, & affectatam sententiam. Turneb. lib. 24. cap. 40.

De causâ aduentus Euandri in Italiam, de eius matre, de origine vrbis Palliæci, & eius nomine, de honoribus vtriq; habitis a pop. Rom. subscribemus quæ habentur apud Halicarnass. lib. 1. tu ea cum Virgil. comparato. Non multo post alia classis Græcorum in eam Italiæ partem appellit. LX. fere annis ante bellum Troianum, profecta à Palantia vrbe Arcadica. Eam coloniam deduxit Euander Mercurij filius, & nymphæ cuiusdam Arcadicæ, quam Græci Themis fuisse dicunt, & diuino afflatu instinctam: Romanarum antiquitatum scriptores Carmentem patria lingua nominant. Hanc mulierem affirmant dæmonis spiritu corruptam, futura carmine multitudini prædicere solitam. Ea classis non eonsensu ciuitatis emissa est: sed orta in populo seditione, inferior factio sua sponte recessit. Fortè tum apud Aborigines regnum à maioribus acceptum tenebat Faunus, à Marte, vt ferunt, oriundus, vir gnauus ac prudens, à Romanis post tanquam vnus indigetum, sacris honoratus, & carminibus. Is paucos illos Arcadas comiter exceptos donauit agrorum, quanta ipsi velent, portione. Elegerunt autem, sicut eos Themis post rem diuinam peractam præmonuerat, tumulum non longè distantem à Tiberi, qui nunc fermè in meditullio vrbis Romanæ situs est. Apud eum construxerunt paruum vicum, capacem hominum, quot duæ naues aduexerant è Græcia: cui erat in fatis, vt in tantam urbem euaderet, quanta alia nulla vel græca, vel barbara, siue amplitudo sedium, &c. Huic oppidulo à veteri patria nomen imponunt Palantium: nunc vero Palatium à Romanis dicitur. Sunt qui tradunt, & in his Polybius, denominatum ab adolescente, quodam Palante ibi mortuo, filio Herculis & Dynæ Euandri filie. Ego tamen Romæ neque sepulcrum vidi Palantis, neq; inferias audiui ei fieri, neque aliud quidquam eiusmodi cognoscere potui. Euandro autem, & Carmentæ Romanos publicè quotannis sacrificare competi, aras etiam ips creditas contemplantur sum: Carmentæ, apud Carmentalem portam sub Capitolio: Euandro apud Auentinum collem prope portam Trigeminam. Sequitur de templo Pani Lycæo (qui Arcadibus deo-

rum antiquissimus, & honoratissimus) extracto, quod Romani Lupercal nominant, cuius & hîc poëta meminit. Lege Dionysium.

FORTUNA OMNIPOTENS) Fortunam Homerus nescire maluit, & soli deo, quem *μοῖρα* vocat, omnia regenda committere: aded, vt hoc vocabulum *τύχη* in nulla parte Homerici voluminis nominetur. Contra Virgilium non solum nouit, & meminit, sed omnipotentiam quoque eidem tribuit: quam & philosophi, qui eam nominant, nihil vi sua posse, sed decreti, siue Prouidentie ministram esse voluerunt. Et in fabulis, seu historijs idem facit nonnunquam. Ægæon apud Homerum auxilio est Ioui. Hunc contra Iouem armant versus Maronis. Eumedes Dolonis proles bello præclata, animo, manibusque parentem refert: cum apud Homerum Dolon imbellis sit. Nullam commemorationem de iudicio Paridis Homerus admittit, &c. Macrob. Saturnal. lib. 5. cap. 16.

Quod fortunam *omnipotentem* vocat Maro, assentit opinioni vulgi, & imperitorum, qui fortunam putant esse, quæ hominibus tribuat bona, & mala. Nam simulacrum eius cum cornu copie, & gubernaculo fingunt, tanquam hæc & opes tribuat, & rerum humanarum regimen obtineat. Item Sallust. proœmio Catilinar. sed profecto fortuna in omni re dominatur. Plura Lactant. libro tertio capite vigesimo nono.

Plin. libro secundo capite septimo. Inuenit tamen inter has vtrasque sententias medium sibi ipsa mortalitas numen, quo minus etiam plana de deo coniectatio esset. Toto quippe mundo, & locis omnibus omnibusque horis, omnium vocibus Fortuna sola inuocatur, vna nominatur, vna accusatur, vna agitur rea, vna cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, & cum conuictijs colitur, volubilis à plerisque, & cæca existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorum faultrix. Huic omnia expensa, omnia feruntur accepta: & in tota ratione mortalium, sola vtramque paginam facit. Adedque obnoxie sumus, sortis, vt fors ipsa pro deo sit, qua deus probatur incertus.

De Fortunæ deæ cognominibus apud Romanos, eiusq; templis, Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 13. & ibidem Tiraquellus.

CARMENTIS NYMPHÆ MONITA) Strabo lib. 5. *καὶ τὴν μητέρα τῆς Εὐάνδρου τιμῶσι Ῥωμαῖοι, μίαν τὴν νομοῦν αὐτῆς νομίζοντες, καρμέντι μετονομασθέντες.* Euiam Nicotrata dicta est, & à carminibus fatidicis Carmentis.

MONSTRATA

MONSTRAT ET ARAM, ET CARMEN TAL.) A Primum Cadmus, dum Thebas conderet, asylum aperuisse fertur, ad quod fugientes sine discrimine ferui, aut liberi, ab omni poena tuti erant. Post asyli Atheniense, de quo Seruius, fuit in Rhœteo Aiæ asylum, & in Sigeo Achillis, quorum exemplo Romulus, & alij, asylum aperuerunt, quod accedentes impunitate donabantur. Apud Molossos, Samothracas, Crotoniatis, & Messenios, Corcyras ad deorum aras confugisse, pro asylo habitum est. Atheniensibus Thesei sepulcrum id iuris habuit, vt ferui ad illud confugientes, nexu soluerentur, &c. Alex. ab Alex. li. 3. cap. 20. Vide ibid. Tiraquell.

VATIS FATIDICÆ) Bene addidit *fatidicæ*: nam vate, & poëtam possumus intelligere. Sallust. In tugurio mulieris ancillæ. Non quia mulieris, statim ancillæ: si autem ancilla, statim & mulier est. Seruius.

CECINIT QUÆ PRIMA) Quia postea & Sibylla. Sed quod de prædictione Carmentis ad hunc locum attinet, ex 1. Fast. Nafonis transcribemus.

*Fallor? an hi sunt ingentia moenia colles?
 Iuræq; ab hac terra cætera terra peret?
 Montibus his olim totus promittitur orbis,
 Quis tantum fati credat habere locum?
 Et iam Dardania tangunt hæc littora pinus:
 Hic quoque causa noui femina Martis erit.
 Care nepos Palla, funesta quid induis arma?
 Iadæne non humili vindice casus eris.
 Victa tamen vinces, enersaq; Troia resurges,
 Obvnet hostiles ista ruina domos.
 Viris victrices Neptunia Pergama flamma:
 Nunc minor hic, toto est altior orbe cinis.
 Iam pius Aeneas sacra, & sacra aliter patrem
 Afferet: Iliacos accipe Vesta deos.
 Tempus erit cum vos orbemq; tenebitur idem,
 Et sicut ipso sacra colente deo.*

QVEM ROMVL. ASYLVM RETVLIT) Postquam Hercules migravit è terris, nepotes eius timentes insidias eorum, quos auus afflixerat, Athenis sibi primum asylum, hoc est, templum misericordie collocarunt, vnde nullus posset adduci. Ideo ait Romulum retulisse, quia asylum aperuit ad imitationem asyli Atheniensium, vt haberet aduenas plures, cum quibus urbem conderet. Seruius.

De hac re ad istum modum Lilius lib. 1. Deinde ne vana vrbis magnitudo esset: adiiciendæ multitudinis causâ, veterem consilio condentium vrbes, qui obscuram, atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum, qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, asylum aperit, ed ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit, idque primum ad ceptam magnitudinem roboris fuit.

350

Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim syluestribus horrida dumis.
 Iam tum relligio pauidos terrebat agrestes
 Dira loci, iam tum sylvam, saxumq; tremebant.
 Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem
 (Quis Deus incertum est) habitat Deus: Arcades ipsum
 Credunt se vidisse Iouem, cum saepe nigrantem
 Ægida concuteret dextra, nimbosque ciceret.

DDDD 4 Hac

Primum Cadmus, dum Thebas conderet, asylum aperuisse fertur, ad quod fugientes sine discrimine ferui, aut liberi, ab omni poena tuti erant. Post asyli Atheniense, de quo Seruius, fuit in Rhœteo Aiæ asylum, & in Sigeo Achillis, quorum exemplo Romulus, & alij, asylum aperuerunt, quod accedentes impunitate donabantur. Apud Molossos, Samothracas, Crotoniatis, & Messenios, Corcyras ad deorum aras confugisse, pro asylo habitum est. Atheniensibus Thesei sepulcrum id iuris habuit, vt ferui ad illud confugientes, nexu soluerentur, &c. Alex. ab Alex. li. 3. cap. 20. Vide ibid. Tiraquell.

Ab asylo asyilia dicitur, pro eo iure libertatis, & veniæ, quod quis apud aras consequitur, quam immunitatem Ecclesiæ vulgè vocant. Adem igitur asylum, vel vt Græci dicunt, asylon vocare possumus, & simulacri asylum, id est, in qua, vel ad quod, ius est asyiliae confugientibus. Philostrat. *καὶ δὲ οὐκ ἐν ἀσύλῳ τῶν Ῥωμαίων, ἀδ ἰστανὰν Τιβερῆος, ἀδ ἰστανὰν Τιβερῆος, ἀδ ἰστανὰν Τιβερῆος, ἀδ ἰστανὰν Τιβερῆος.* ad istam Tiberij confugientibus ius erat asyiliae. Asylos enim erat statua Tiberij. Græci namque huiusmodi nomina composita communi genere efferunt. Asyli etiam dicuntur à Græcis homines à violentia tuti, vt sunt sacrosancti, quos attingere sine piaculo non licet, nec reprehendere, quales erant Tribuniplexis apud Romanos. Asyli erant caduceatores, & licebat eis tutè, quòquò vellent, ire. Budæus in Pand.

MONSTRAT SVB RVPE LUPERCAL) Locus, quem sub Palatino monte, Euander deo gentis suæ Pani Lycæo sacrauerat, & Lupercal. nominauerat, quod prædicio ipsius numinis lupi à pecudibus arcerentur. Lupercalia sacra Euander idem instituit. Iis sacris, seu festis iuuenes Romani nudi canem, & capram immolabant. Tum faciem sanguine illo oblitum cum loris è pelle factis nudi currebāt circa Palatium, obuios quosque coriis illis verberantes, & præsertim mulieres grauidas, quæ vltro se obuiam illis ferebant, facilem partum ex illa percussione sperantes. Vide Gyrald. Syntag. 17.

PARRHASIO DICT. DE MORE PAN. LYCÆI) Ordo est, monstrat Lupercal Panos Lycæi, dictum de more Parrhasio: id est, ostendit Lupercal Panos Lycæi, dicatum ex more Arcadico: nam Parrhasia, Arcadia est *dictum*, dicatum, consecratum.

SACRI NEMVS ARGILETI) Sacri, id est, execrabilis. Euander Argi quædam suscepit hospitio, qui quum de eius cogitare interitu, vt ipse regnaret, Euandro hæc non sentiente, socij intellexerunt, & Argum necauerunt. Cui Euander & sepulchrum fecit, & locum sacrauit, non quòd ille merebatur, sed hospitalitatis causâ. Bene autem Euander in hac re immoratur, & docet causas, ne apud hospitem in suspicionem veniat. Seruius.

TESTATURQUE LOCVM) Iurat, non sua culpa iura hospitij esse violata. Testari saepe valet iurare, vt patet ex alijs locis.

- 355 Hæc duo præterea disiectis oppida muris,
Reliquias, veterumq; vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condit urbem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se disiectis ad recta subibant
- 360 Pauperis Euandri: passimque armenta videbant.
Romanoque foro, & lautis mugire Carinis.

HINC AD TARPEIAM) Romæ nondum condita, & locorum adhuc agrestium, atque pascuorum meminit. Tibull. quoque lib. 2. eleg. 5.

*Romulus æternæ nondum fundauerat urbis
Mœnia, consorti non habitanda Remo.
Sed tunc pascebant herbosa palatia vacca,
Et stabant humiles in Iouis arce case.
Lacte madens illic suberat Pan ilicis umbra,
Et fœta agresti lignea falce Pales.*

Propert. lib. 4. eleg. 1.

*Hoc quodcumque vides huius, quàm maxima Roma est,
Ante Phrygem Aeneam collis, & herba fuit.
Atque ubi nauali stant sacra palatia Phœbo,
Euandri profuga progubere boues.
Fœdibus exuere deis hac aurea templa,
Non fuit opprobrio facta sine arte casa.*

Tarpeius mōs, in quo Capitolium, dictus est à Tarpeia virgine, filia Sp. Tarpeij, cui Romulus arcem tuendam contra Sabinos commiserat. Puella arcem Sabinis prodidit, vide Liliam lib. 1. Capitolium vnde nominatum, docuimus lib. 9. ibi, *Dum ædus Anca Capitolii immobile saxum Accolet.*

RELIGIO DIRA) id est magna, vt, *An sua cuiq; dem sit dira cupido?*

PAVIDOS TERREBAT AGRĒSTES) Iam tum, hoc est, quum esset locus ille humilis, atque desertus, iam habuit nomen, eratque illic, quod terreret accedentes, & his incuteret horrorem, maxime rusticanis, qui pauore naturali omnia metunt, & vniuersa formidant. Donatus.

NIGRANTEM ÆGIDA CONCVT.) Scutum, cui pelis Amaltheæ capræ, nutricis quondam suæ inducta.

NIMBOSQVE CIERET) Nimbos pro fulminibus posuit, quæ dextra iacit. Ægidis autem concussu commouet pluuias. Seruius.

HANC IANVS PATER) Dicitur Ianus, vt ait Cic. 2. de nat. deor. ab eundo, quod cælum, & tempus semper eat, vel a iannis. Nam vt idem deus apud Ouid. 1. Fast.

*Præsideo foribus celi cum miibus Floris,
Et vadit officio Iupiter ipse meo.*

De eius nomine Rhodigin. lib. 2. c. 23. De forma, & imagine idem lib. 23. c. 11. Gyrard. Syntag. 4.

Sed Ianus pater, quia cum post obitum Ianum, & Saturnum diuinis honoribus cumulandos censuissent, quod Ianus prior in Italiam venisset, in sacris omnibus primum locum Iano detulerunt: vt etiam, cum aliis diis sacrificium fieret, dato thure in altaria, Ianus prior nominaretur, cognomento quoque addito Pater, secundum quod cognomentum noster sic intulit, *Hic Iannus pater.* Aurel. Victor. de origine. Rom.

Cur antiquum numisma ab vna parte Iani bifrontis imaginem, ab altera nauis aut puppim, aut proram insculptam habeat, consulendus Plutarch. Quæst. Rom. quæst. 41. Aliter Macrob. lib. Saturnal. 1. cap. 7.

A Ianus, inquit, cum Saturnum classe peruectum excepisset hospitio, & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum, & rudem ante fruges cognitatis victum in melius redegerisset, regni eum societate muneravit. Cum primus quoque ara signaret, seruauit & in hoc Saturni reuerentiam, vt quoniam ille nauis fuerat aduectus, ex vna quidem parte sui capitis effigies, ex altera verò nauis exprimeretur: quo Saturni memoriam in posteros propagaret.

IANICVLVM HVIC, ILLI F. SAT. NOM.) Ennium *de rebus* est ex 1. Annali, de qua latè Saturnia terra. Quidam Ennium sic scripsisse suspicantur. *olim Saturnia nomen Huius fuerat, de qua latè Saturnia terra.* Sentit igitur ab oppido Saturnia dictam regionem vicinam Saturniam, de quo plenius in sequentibus. Arnob. lib. 3. Ianus Ianiculi conditor, & ciuitatis Saturniæ Saturnus auctor. 12.

Hic Ianus, & Saturnus concordēs regnasse, vicinæque oppida opera communi condidisse, præter Maronem, etiam illud in promptu est, quod posteri quoque duos eis continuos menses dicantur, vt December sacrum Saturni, Ianuarii altariis vocabulum possideret. Cum inter hæc subito Saturnus nõ comparuisset, excogitavit Ianus honorum eius argumentum, ac primum terram omni ditiori suæ parentem, Saturniam nominauit. Macrob. Saturnal. 1. c. 7.

De hisce duobus oppidis à Iano, & Saturno conditis, & ab vtroque cognominatis, simul de fuga Saturni, & moribus, quibus excoluit Italos, vnde Latium appellatum, & quamobrem Cæli, ac Terræ filius dictus, hæc scripta reperio apud Minutium Felicem in Octauio. Is itaque Saturnus, Creta profugus, Italiam metu filij fauientis accesserat, etiam susceptus hospitio, rudes illos homines, & agrestes multa docuit: vt græculus, & politus, literas imprimere, nummos signare, instrumenta conficere. Itaque latebram suam, quod tunc latuisset vocari maluit Latium: & urbem Saturniam de suo nomine, & Ianiculum Ianus, ad memoriam veteris posteritatis reliquerunt. Homo igitur vique qui fugit, homo vique qui latuit, & pater hominis, & natus ex homine. Terræ enim, & Cæli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus proditus: vt in hodiernum inopinatio visos, cælo missos: ignobiles, & ignotos terræ filios nominamus.

Superaddamus Tertullianum, testem grauissimum, qui in Apologet. cap. 11. quo demonstrat, veterum deos planè mortales, & ab hominibus consecratos fuisse, hæc de Saturno refert, quæ non parum lucidant Virgilio. In Italia Saturnus post multas expeditiones, postque Attica hospitia confedit, exceptus ab Iano, vel Iane, vt alij volunt. Mons quem coluerat, Saturnius dictus: ciuitas quam debellauerat, Saturnia cognominabatur. [Dionys. lib. 1. *Quin & vniuersa ora, quæ nunc vocatur Italia, dicata erat huic deo, & à cultoribus Saturnia vocabatur, vt licet videre in Sibyllinis carminibus, & alijs oraculis à dijs redditis: suntq; passim per eam regionem multa huic deo sacra dicata, & quædam ciuitates, eodem, quo vniuersa tunc ora dicta nominata.*

loci etiam multa ab eodem numine denominata, præcipuè scopuli, & editi montes.] Ab ipso primò tabulæ, & imagine signatus nummas, & inde arario præfideret. Tamen si homo Saturnus, vtiq; ex homine: & quia ab homine, non vtiq; de Cælo, & Terra. Sed cuius parentes ignoti erant, facile fuit eorum filium dici, quorum & omnes possumus videri. Quis enim non cælum, & terram, matrem, ac patrem venerationis, & honoris gratia appelleret, vel ex consuetudine humana, qua ignoti, vel ex inopinato apparentes, è cælo superuenisse dicuntur? Proinde Saturno repentino aduentu vbiq; calitem contigit dici. Nam & terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum est. Taceo, quod ita rudes adhuc homines agebāt, vt cuiuslibet noui viri aspectu, quasi diuino, commouerentur, cum hodie iam politis, quos ante paucos dies luctu publico mortuos sint confessi, in deos consecrarent.

A ROMANOQVE FORO) Huius fori meminerunt Plin. lib. 4. cap. 5. & lib. 12. cap. 4. & 19. cap. 1. Propert. lib. 4. eleg. 7. *Romanum facta est post: vnde forem.* Martial. lib. 1. *Romanum proprium, diuinitusque forum.* Sueton. Augustus, c. 72. De foris Romanis, & externis vide Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 12.

LAVTIS MUGIRE CARINIS) Carinæ sunt ædificia facta in carinarum modum. Lautas dixit, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Augustum, qui natus est Curii veteribus, nutritus in Carinis. Hæc Seruius. In ea urbis regione Pompeij Magni domus fuit, quæ occupata ab Antonio, occasionem iocò, & cauillo Sex. Pompeij dedit in Antonium, exceptum cæna cum Cæsare, à Pompeio ipso in nauis professo, se in carinis suis tum demum cænam dare: de quo Plutarch. in Anton. & Velleius. German.

Vt ventum ad sedes: Hæc, inquit, limina victor
Alcides subiit, hæc illum regia cepit.

AVDE HOSPES CONTEMNERE OPES, ET TE QVOQVE DIGNVM

365 FINGE DEO: REBVSQVE VENI NON ASPER EGENIS.

Dixit, & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Æneam duxit: stratisq; locauit,
Effultum foliis, & pelle Libyftidis vrsæ.

Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.

370 At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,

Laurentumq; minis, & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur: thalamoq; hæc coniugis aureo
Incipit, & dictis diuinum aspirat amorem.

Dum bello Argolici vastabant Pergama Reges

375 Debita, casurâque inimicis ignibus arces:

Non vllum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis, opisque tuæ: nec te, charissime coniux,
Incastumue tuos volui exercere labores:

380 Quamuis & Priami deberem plurima natis,

Et durum Æneæ fleuissim sæpe laborem.

Nunc Iouis imperiis Rutulorum constirrit oris.

Ergo eadem supplex venio, & sanctum mihi numen

Arma rogo genitrix nato: te filia Nerei,

Te potuit lacrymis Tithonia flectere coniux.

385 Aspice qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis, in me, excidiumque meorum.

VICTOR ALCIDES) Varro rerum diuinar. lib. 4. *Victorem Herculem putat dictum, quod omne animalium genus vicerit.* Romæ autem Victoris Herculis ædes duæ sunt, vna ad portam trigeminam, altera in foro boario. Huius commentis causam Massurius Sabinus, memorabil. lib. 2. aliter exponit: Marcus, inquit, Octavius Herennius prima adolescentia tibicen, postquam arti suæ diffusus est, instituit mercatum, & re bene gesta decimam Herculi profanauit. Postea cum nauigans hoc idem ageret, à pradonibus circumuentus fortissimè pugnavit, & victor recessit. Hinc in somniis Hercules docuit, sua opera seruatum. Cui Octavius, imperato à magistratibus loco, ædem sacravit, &

C signum, VICTOREMQUE incisis litteris appellauit. Dedit ergo epitheton deo, quo & argumentum victoriarum veterum Herculis, & commemoratio nouæ historię, quæ recenti Romano sacro causam dedit, contineretur. Macrob. Saturnal. lib. 3. cap. 6.

AVDE HOSPES CONTEMNERE OPES) Aude, quia res ardua, & difficilis. Omnino magni, & excellentis animi est contemnere pecuniam, negligere opes. Videtur, quàm bellè Seneca, more suo hunc versum ad contemptum rerum fluxarum rapit, epist. 18. *Quantum est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem redactis timendum sit?* Hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi

mi Lucili sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas à rebus tuis, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium, *Audo hospes contemnere opes, & te quoque dignum Finge deo.* Nemo alius est deo dignus, quam qui opes contempnit: quarum possessione tibi non interdico, sed efficere volo, vt illas intrepidè possideas, quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis beatè victurum persuaseris tibi: si illas tanquam exituras semper aspereris. Rursus epist. 31. quomodo possimus similes euadere deo, his verbis nos docet. Parem autem deo pecunia non faciet. Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia, Nemo nouit deum: multi de illo malè existimant, & impunè. Non turba seruatorum lecticam tuam per itinera urbana, ac peregrina portatium. Deus ille maximus, potentissimisque ipse vehit omnia. Ne forma quidem, & vires beatum te facere possunt. Nihil horum nõ patitur vetustatem. Querendum est ergo, quod non fiat in dies deterius, cui non possit obtari, quo nil melius possit reperiri. Quod est hoc? animus; sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in seruum potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsiliere in cælum ex angulo licet. Exurge modò, & te quoque dignum Finge deo: finges autem non auro, nõ argento. Non potest ex hac materia imago deo exprimi similis. Cogita illos, cū proprij essent, fictiles fuisse. Hæc Seneca, vides quam sapienter, & Stoicè.

Quomodo paupertas ad virtutem conducatur, Theodoret. de Prouidentia Serm. 6. Iouian. lib. 1. de sermone hanc orationem vult esse plenam comitaris. Comis viri consilium est, quæ à se dicuntur non, vt delectent modò, verum etiam vt sint grata, nec solum verba, sed etiam res ipsæ, quæ dicuntur. Itaque & ornatum rebus adiungit, præstatque, quod Terentianus ille desiderat, *ornato munus verbis, quod potes,* & in eo est maximè, vt verba etiam ipsa, resque, quæ à se dicuntur, gratiam præ se ferant. Itaque à comendo, id est, ornando dictus. Puellæ namque, ornata præsertim, placere amatoribus student, illisque ex eo gratiores fieri. Vidè quæso, quibus verbis, quam etiam comptis, quam gratis etiam sententiis Æneam alloquitur Euander.

Admodum similis Virgilianæ huic, apud Apuleium reperitur oratio Milonis cuiusdam ampliter nummati, sed extremæ auaritiæ hominis, angusta, & vacua domo habitantis, qua se compellatur, cum ad eum diuerteret, idem Apuleius fingit. Ego te, inquit, etiam de ista speciosa corporis habitudine, deque hac virginali prorsus verecundia, generosa stirpe proditum, & rectè conicerem. Sed & meus Demæas eadem litteris pronuntiat. Ergo breuitatem gurgustiolij nostri ne spernas peto: erit tibi adiacens, & ecce illud cubiculum honestum receptaculum. Fac libenter diuerferis in nostro. Nam & maiorem domum dignitate tua feceris, & tibi specimen gloriosum arrogaris. Sis contentus hoc paruolo: Thefei illius cognominis patris tui virtutes emulaueris, qui non est aspernatus Hecales anus hospitium tenue. Fuit autem Hecale rustica vetula, quæ ad se diuertente Thefeo apposuit olera, herbasque syluestres pro edulis.

TE QUOQUE DIGNVM FINGE DEO) Ommino deū Herculem aspicit, qui & in illis ipsis quamuis horridis,

A incultisque locis acieuit, & fortuito, oblatòque victu contentus, magna toleratìa orbem vagus peragravit: vt pote, qui boni consulens hospitalitatem Molossi, iucundè, & frugaliter acceptus discessit. German. * *Sensus verborum est, sectandam Seruum, compone te in similitudinem numinis. Ergo imitationem Herculis suadet Æneæ, non quidem in montibus debellandis, sed in frugalitate, & diuitiarum contemptu.*

REBUS VENI NON ASPER EGENTIS) Res egenæ sunt res tenues, modicæ, non amplæ, non splendidæ, ac magnificæ, non lautæ, non opiparæ, vt etiam ad victum referamus, cuius frugalitatem ex angustia tecti facilè colligimus. De antiquorum fugali, & parco victu multa Alex. ab Alex. lib. 3. c. 11. f.

ANGUSTI TECTI INGENIT ÆN.) Ex contrarietate quæ situs ornatus, angustum tectum, ingens Æneas.

LIBYSTIDIS VRSÆ) Species pro genere. Vel, vt ex pretio bestiae aliquid stratis ipsi gratiæ accederet.

ET FVSCIS TELLVREM AMPECT. ALIS) poetica phantasia Nocti alas assignit. Ennius Annali 16. *Non quando medij signis præcuncta volabat.*

EX TERRITA MATER) Ideo territa, quia mater.

DICTIS DIVINVM ASPIRAT AMOR.) addit gratiam dictis diuinam, facit dicta sua amabilissima. Æneid. 1. & *Latos oculos afflarat homores.*

DVM BELLO ARGOLIC) Petitura Venus pro filio, de adulterio procreato, orationem suam ingenti arte composuit, quod etiam Vulcanus ipse testatur, dicens, *Quid causas petis ex alio?* Non enim aperta est eius petitio, sed longo proœmio peruersam amore mariti mentem circumuenit. Ergo quaestionem hanc, quæ nascitur ex impudica Veneris petitione, soluimus his modis: primò, quod Vulcanum amore circumuenit: deinde quod est nata occasio eius temporis, quo Marti arma faciebat, quem sciebat fuisse adulterum, per quod datur intelligi, Vulcanum omnem suspicionem, & iram, quam habuit circa Venerem, deponuisse, adeo vt arma ipsi etiam fabricaret adultero. Præterea Vulcanum vxorium fuisse, testatur & ipse Virgilius, dicens, *Tum pater aeterno fatur deuinctus amore.* Nam quod dicit Donatus, potuisse fieri, vt cum Anchisa concumberet Venus, antequam Vulcano nuberet, non procedit: constat enim à principio Venerem vxorem fuisse Vulcani. Seruius.

Diutius immoratur Homerus, quam hic Virgil. Iliad. 2. cum Iunonem inducit *κεκαλωπισημένην*, variòque ornata, & mundo muliebri instructam, vxoriis illecebris mariti animum tentantem, & periclitantem. German.

PRIAMI DEBEREM PLVRIMA NATIS) Soli Paridi debebat, sed plurali numero dicit, ne ex turpi causa Paridi debuisset videatur. Tegit igitur honesto nomine rem non honestam.

SANCTVM MIHI NVMEN AR. ROGO GENITRIX NATO) Iliad. 2. vbi Thetis Achilli arma Vulcanum rogat, & vnde totus hic locus expressus est.

Σίνεια νῦν τῶ Γενεῶν ἱερόταται ἀπὸ θεῶν ἔσται. ὅτι ἔμπεδον ἀνιμάροιο δὲ ἀδελφῶν ἀσπίδος περιφάλακτα. &c.

TE FILIA NEREI) Thetis, quæ Achilli arma impetrauit. Et bonis vtitur comparationibus, dicendo *filia Nerei*, quæ ipsa Iouis sit filia: item, *vxor Tithonia*, quum ipsa sit Vulcani. Aurora autem Tithoni vxor petiuit arma Memnoni filio.

QVÆ MOENIA CLAVS. BELL. ACVANT PORT.) Dixit

Dixit enim superius, *Quinque adeo magne postis incudibus urbes Tela nouant.*

IN ME, EXCID. MBORVM) Sic l. Æneid. vt patrem Iouem moueret, fecit calamitatem Troianorum suam quoque, & ita locuta est, quasi vnà cum ipsis vexaretur,

A casibusque aduersis per maria, ac terras iactaretur. *Nos tua progenies, &c. Sic nos in sceptris reponis?* Eodem artificio nunc cum marito Vulcano agit, qui vtrique quantum in se est, pati non debet ferrum acui in vxorè suâ, & cum filio oppugnari ipsam quoque matrem. f.

Dixerat, & niueis hinc atque hinc diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet. ille repente
Acceptit solitam flammam, NOTVSQVE MEDVLLAS
390 INTRAVIT CALOR, ET LABEFACTA PER OSSA CVCVRRIT:
Non secus, atque olim tonitru cùm rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia coniux.
Tum pater aeterno fatur deuinctus amore.
395 QVID CAVSAS PETIS EX ALTO? fiducia cessit
Quò tibi diua mei? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.
Nec pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum supereffe per annos.
400 Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est,
QVICQVID IN ARTE MEA POSSVM PROMITTERE CVRÆ,
Quod fieri ferro, liquidòue potest electro:
Quantum ignes, animæque valent, ABSISTE PRECANDO
VIRIBVS INDVBITARE TVIS. EA VERBA LOCVTVS,
405 OPTATOS DEDIT AMPLEXVS, placidèque petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.

NIVEIS LACERTIS) Homerus Iunonem *λευκόλενον* crebrius appellat, quasi dicas, albiulnam, id est, candidis præditam lacertis, seu niueis: voluit enim hoc ipsum adiunctum ad nomen sic exprimere Virgilius: quamuis solo solo Græcus poeta vniuersam deæ illius pulchritudinem significet, notat figura. Admoneor hoc, *niueis lacertis* illius Itheanus, præclaræ fæminæ, quæ cum veste induens, casu nudasset brachium, & quidam eo conspècto diceret, ð pulchrum brachium: respondit illa, at non publicum. Quo & castitatem suam indicauit, & laudatoris illius intemperantiam perstrinxit, qui alienum corpus curiosius esset intuitus. f.

CVCVRRIT AMPLEXV MOLLIS) dabitantem scilicet an promitteret, quam rem per amplexum suum immisso amore perfoluit.

ACCEPTIT SOLITAM FLAMMAM) Alludit ad rem naturalem: namque ideo Vulcanus fingitur maritus Veneris, quod Venerium officium non nisi calore consistit: vnde, *Frigidus in Venerem senior.* Seruius.

* *Atque hac ipsa de causa tam crebra ignis flamma, caloris, estus in rebus amatorij mentio. Est vero quod sequitur de calore, qui Vulcani medullas intrauerit, & ossa eius liquefecerit, tanta energia ductum, quanta potuit maxima.*

ET FORMÆ CONSCIA CONIUX) Intellexit se dolis, & pulchritudine peruertisse mentem mariti. Lucan. lib. 10.

Quem forma confissa sua Cleopatra sine vllis Tristis adi lacrymis, simulatum compta dolorem.

ÆTERNO DEVINCTVS AMORE) Æternum pro magno, atque adeo immenso posuit Maro. Et Curtius li. 4. ferè eodem modo scripsit. Ablue corpus illuue, aternisque sordibus squalidum. Turneb. lib. 13. cap. 8. Adde

B Lucret. lib. 1. aeterno deuinctus vulnere amoris.

QVID CAVSAS PETIS EX ALTO) Attius Armorum iudicio. *Cur cætera tam ex alto appetissis disidia Agamemnoni?* Qua circuitione, ait, vti voluisti verborum? Dubitasse te de mariti voluntate ostendisti. Sic exortus est, quasi non ipse esset, qui paulò ante cunctabatur: ita se facilem præbet, & tanquam Veneris non intellecto ingenio, bonum se satis, & beneuolum præstat. Quantum illam fecit libido subiectum: si considerares, inquit, esse te coniugem meam, & quid vxor de marito mercatur, aduerteres, non duceres ex alto principia, nec petitionem tuam circuitione munires. Diffidētis hoc signum est: nūquam enim inter coniunctas religione personarum petitionem futura sermo laboratus anteuenit, nisi cum honestatis ratio non suppetit: aut destituitur meritis persona poscimus. Donatus.

NEC FATA VETABANT STARE, DECEMQUE) Hic tractat poeta, fatorum vim non posse quidem subverti, posse tamen imminens malum aliqua ratione differri. Et si peritura, inquit, fuerat Troia, posset tamen aliquanto adhuc tempore perdurare. Hoc Iupiter, & fata poterant finire. Si etiam tunc diligentiam habuisses, & curam, vt in eo constitueretur beneficij commodum, sic quod celerius petiit, tardius interiret. Donat.

QVICQVID IN ARTE MEA, QVOD FIERI FERRO, ELECTRO) Alterum pertinet ad firmitatem, alterum ad pulchritudinem: plurimum enim terrorem hostibus incutit etiam splendor armorum. Ecce plus promisit, quam petierat Venus: debebat quippe postulati sola arma, ex ferro promittere. Donat.

POTEST ELECTRO) Turpissimum mendum in hoc

hoc versu inhaerent, nam cum legeretur ante *potestur*, A
 ex vetustissimo volumine bibliothecae Vaticanae, Poli-
 tian. Miscellan. cap. 71. emendauit *potest*. Quae etiam ve-
 rior lectio vel inde probatur, quod electrum ubique in
 prima syllaba longum, tam apud Graecos ponitur, quam
 apud nostros. Nec quidquam interpretes super verbo
potestur, alioqui nouo, inuolatque loquuntur. Haud
 tamen praeter me, veteres haec quoque protulisse, si-
 cut Pacuuium in Chryse, sicut etiam Lucretium, quem
 admodum & poteratur lectum a Nonio Marcello est in
 Caecilianis annalibus. Apud Plautum Satyrionē, *re-
 trahi nequitur*. Apud Catonem lib. 1. Orig. Fama in eo
 loco compluria fuerit, ea exaugurauit: praeterquam
 quod Termino sanum fuit, id nequitum exaugurari. B
 M. Tull. ad Papyrium lib. 9. Qui primus Papius est
 vocari desinit. Quadrigar. Annal. 3. adeo memorari
 non *potestur*. Denique sic loquebantur veteres, cum
 iungebatur huic verbo *potestur*, *poteratur*, infinitiuus
 passiuus.

Mirum est in plerisque editiones receptam fuisse
 hanc lectionem, *Quod fieri ferro, liquidum potestur electro*:
 atque hic tanti fecisse quosdam obsoletum hoc voca-
 bulum, tanquam Vulcani maieftati, ex cuius ore profi-
 cifcebat, conuenientissimum (nimirum, ut quemad-
 modum Iupiter, & Iuno sermoni suo prisca quadam
 vocabula, ille suas, haec consensu admiscuissent, ita etiam
 Vulcanus, cui non minus iuris hac in parte esse debe-
 ret, *potestur* ex prisco sermone retineret (quasi verò ubi-
 cunque hic poeta aliquem archaismum sermoni illo-
 rum numinum, aut aliorum inferere potuit, id fecerit)
 tanto, inquam, in honore a nonnullis illam caecam vo-
 cem *potestur* fuisse habitam, ut pro hac lectione raquam
 pro aris, & focus Virgilianis dimicauerint. Neque vero
 exemplum illis defuit, quo nominis *electro* quantitatem
 defenderent: & quidem ex hoc ipso poeta, in poematio
 quod Ceiris inscriptum est.

*Non me delictis commouit regia diues,
 Corallo fragilis, & lacrymoso mouit electro.*

Sed ille versus aliter etiam scriptus reperitur, in *electro*
 syllabae primae sua seruata quantitate. Henr. Steph. de
 delectu. Virgil. lectio.

Inde, vbi prima quies medio iam noctis abacta
 Curriculo expulerat somnum: quum faemina primum,
 Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerua,
 410 Impositum cinerem, & sopitos fuscitat ignes,
 Noctem addens operi: famulasque ad lumina longo
 Exercet penso, castum ut seruare cubile
 Coniugis, & possit paruos educere natos:
 Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
 415 Mollibus e stratis opera ad fabrilis surgit.
 Insula Sicanium iuxta latus, Aoliámque
 Erigitur Liparen, fumantibus ardua faxis:
 Quam subter specus, & Cycloperum exesa caminis
 Antra Aetnae tonant: validique incudibus ictus
 420 Auditi referunt gemitum: striduntque cauernis
 Stricturae Chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
 Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.

De electro Plin. lib. 33. cap. 4. Aurum, vbicunque,
 quinta argenti portio est, electrum vocatur. Scrobes eie
 reperiuntur in Canaliensi. Fit & cura electrum, argen-
 to addito. Quod si quintam portionem excellerit, in-
 cudibus non resistit. Et electro auctoritas, Homero te-
 ste, qui Menelai regiam auro, electro, argento, ebore
 fulgere tradit: & quae sequuntur. Etiam Pausanias s. in
 Eliacis, illustrem electri facit mentionem. Electrum
 quidem, inquit, ex qua materia Augusti statuam fece-
 runt, in Padi luminis arenis rarum omnino repertum
 est. Id, qui nocti fuerint, non temere magni aestimant. Est
 alioquin electrum aliud nihil, quam argento permixtum
 in metallis aurum. De tertio aut electri genere, quod
 idem est cum succino, in x. sic mentio, ibi, *Populeas inter
 frondes, &c.*

Ne pigeat etiam legere, quae annotauit in Indice suo
 Erythraeus, super hac voce *potestur*. Liquidum electrum
 poeta nominat, eo quod miro modo pelluceat. Vnde
 de re magnopere dilucida, aut de forma supra modum
 nitida prouerbum, *ηλεκτρον οξυροειδες*.

QUANTVM IGNES ANIMAEQUE VALENT) Ani-
 mas intellige auras folibus acceptas, quibus fornaces
 inspirantur, & ignes augetur. Anima saepe ventum
 significat, statum, halitum. Lucret. lib. 5. *Aurariumque le-
 ues anima, calidius, vapores*. Vide Nonium in *Anima*. Di-
 ximus Eclog. 6. ibi *Semina terarumque, animaeque, marisque
 fuissent, &c.*

OPTAT. DED. AMPL. CONIUG. INFVS. GREMIO)
 Ammianus poeta, inquit Gell. lib. 9. c. 10. & plerique cum
 eo eiusdem Musae viri, summis, affiduisque laudibus hos
 Virgilij versus ferebant: quibus Vulcanum, & Venerem
 vincidos, mistosque iure coniugij, rem lege naturae ope-
 riendam, veretunda quadam translatione verborum,
 quum ostenderet, demonstraretque, protexit. Minus
 autem difficile esse arbitrantur, ad istiusmodi reticēda,
 verbis uti vno, atque altero, breui, tenuique signo ea
 demonstrantibus, sicut Homerus dixerit *παρθενίων ζώνης,
 & λείπρω θεομένων, & εργα φιλοδίαστα, & μδρ απ' εσπριτοιισ κελου-
 νδσρ' εν λεχθεσιν*. Tot verò, & tam euidentibus, ac tā non
 praetextatis, sed puris, honestisque verbis venerandum
 illud concubij pudici secretum, neminem quenquam
 alium dixisse.

Hoc tunc ignipotens caelo descendit ab alto.
 Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 425 Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.
 His informatum manibus, iam parte polita
 Fulmen erat (toto genitor quae plurima caelo
 Deicit in terras) pars imperfecta manebat.
 Tres imbris torti radios, tres nubis aquosae
 430 Rddiderant: rutili tres ignis, & alitis Austri.
 Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque;
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
 Parte alia Marti currumque, rotasque volucres
 Instabant: quibus ille viros, quibus excitat vrbes:
 435 Aegidaque, horrificam, turbatae Palladis arma
 Certatim squamis serpentum, auroque polibant
 Connexosque angues, ipsamque in pectore diuae
 Gorgona defecto vertentem lumina collo.

INDE VBI PRIMA) Ecce quantum profecit artifi-
 cium Veneris. Excitatur Vulcanus noctis medio, re-
 linquitur pulchra vxor, & bladi talis feminae deseruntur
 amplexus: praepositur quieti labor, & caelo spelunca,
 & strato molli contempto, fabrilis artis difficultas eli-
 gitur. Haec enim desiderabant ratio temporis, & graues
 artus vxoris, ut submota omni segnitie, perfectis op-
 portune armis, gratior rediret ad coniugem. Donatus.

MEDIO IAM NOCT. ABACTAE CVRRICVLO) Cur-
 riculum genere neutro spatium in quo curritur, cur-
 sum ipsum, & currum paruum diminutionis forma si-
 gnificat. Hic pro spatio sumitur, quod non conficit, quae
 ipsa etiam a poetis curru per caelum inuehi, & quidem
 nigris equis fingitur. Cic. pro Muræna. Respondebo
 igitur Posthumio primum; qui nescio quo pacto mihi
 videretur praetorius candidatus in consularem, quasi
 desultorius in quadrigarum curriculum incurrere. E.

CVI TOLERARE COLO VITAM) Apollonij imi-
 tatione. Vide Vrsin. Item Homeri Iliad. 14. Apud ma-
 tronas quondam lanificium magne laudi fuit, lanamque
 fecisse mulierem, probitatis, & pudicitiae argumentum
 erat. Inter Romanos, & Sabinos facta pace, conuenit
 inter Romulum, & T. Latium, ut Sabinae mulieres ab
 omni opere, excepto lanificio, immunes forent. Scribit
 Varro apud Plin. lib. 8. cap. 48. lanam cum colo, & fuso
 Tanaquilis, & sandalia in templo Anci Martij ad sua
 tempora durasse incolumem. Utque lanificium veteribus
 cordi fuisse indicarent, sponsam nuptiarum die colum
 comptam, & fufum cum stamine ad virum deferre iul-
 fere. Apud Iberos etiam nunc, quidquid texunt mulie-
 res, in commune conferunt, & virorum iudicio, quae
 plurimum texunt, honoribus cumulat, & pretio. Phae-
 acenses quoque, Homero teste, sicut rei navalis viri,
 ita mulieres pensa trahendi, & acu vestes intexendi
 perita sunt. Contra Aegyptii mos. Nam viri pensa do-
 mi curabant, mulieres foris negotia tractabant. Daba-
 tur item vitio feminis apud Persas, lanae & calatho ad-
 mouere manus. Alex. Neapolit. lib. 4. cap. 8.

Bernatius 4. Thebaid. Statij obseruat, more vete-
 rum receptum fuisse, ut etiam regum filiae lanificio
 manus admoerent. Alex. enim apud Cartium ad Sy-
 4 gambin matrem Darij: mater, hanc vestem qua indu-
 tus sum, sororum non solum domum, sed etiam opus

A vides: nostri decipere me mores. Seneca Hippolyto, in
 persona Phedrae. *Palladis tela vacant, Et inter ipsas pensa
 labuntur manus.* * *Miror fugisse Bernartium exemplum Augusti
 apud Sueton. cap. 73. Vestem non temere alia, quam domestica usus est, ab
 vxore, & sorore, & filia, neptibusque confecta.*

Ceterum ut mineral pretium est, & merces: quae
 persoluitur doctori (sic enim a Varrone appellatur) qui
 nos aliqua arte erudit: sic & Minerua hoc loco. Ac-
 que haec quidem interpretatio laudat Seruium. [Obscurius
 refert sententiam Seruii Turneb. Sic enim ille: tenuisque Minerua,
 non filio tenui, sed paruo pretio lanificij. Et subaudiunt aliqui, mos
 est, ut sit sensus, cui tolerare colo vitam, tenuisque Minerua mos est.]
 Vide tamen, ne Minerua pro lanificij arte dici, & acci-
 pi hic possit. Na tenuis ars lanificij merito dici potest,
 quia non multum questus affert: ut boni consulendum
 sit, si ea te toleres. Sic alius de lanificio locus intelli-
 gitur in extremo septimo, non illa colo, calathisque Mi-
 neruae Femineas affueta manus. Interdum tamen etiam
 filum est. Arnobius, pro aquis Neptunum, Liberum
 patrem pro vino, Cererem pro pane, Mineruam pro
 stamine. Turneb. lib. 11. cap. 22. & lib. 26. cap. 29. Vide
 quae dicta sunt lib. 7. ad locum paulo ante citatum.

Tolerare pro *δραστηριον*, & vitam quoquo modo agere,
 ac per inopiam traducere, & prorogare, Caesar non
 semel dixit, ut lib. 3. de bello civili. Libenter etiam ex
 perfugis cognoscebant, equos eorum tolerari, reliqua
 verò iumenta interijssit. Et rursus. Erat summa inopia
 pabuli, adeo, ut folijs ex arboribus strictis, & teneris ar-
 borum radicibus contulis equos alerent, & cogēren-
 tur iis rationibus equitatum tolerare, id est, in summa
 pabuli inopia alere, *εστωμαίνους δρε-λας*. Tacitus, Multos
 militia, quosdam exercendis agris tolerare vitam. Hoc
 est, *δυσμαρτηρην εαυτες κομπως απαρδδτεν*. Terent. And.
*Lani, ac tela victum querians, συνιστομησιν τον βιον, τυ-
 χησιν τον βιον περλομησιν, σπας δ'ηπρωτ' εν διουλας*, vel *τον
 βιον ερραλομησιν*. Columella lib. 7. cap. 2. Pinguis, & cata-
 pestrus situs proceras oues tolerat: gracilis, & collinus,
 quadratas. *δ'αυαδ'σπερ*. Bud. in Pand. * *Quomodo viri prius-
 quam mulieres lanificium exerceverint & quare ad feminas tandem per-
 uenerit, docet Lucret. lib. 5. in eircivmo.*

Et facere ante viros lanam natura coegit,
 Quam muliebri genus: nam longè praestat in arte,
 Et tolerius est multo genus omne virile,
 Agricola: donec vitio vertere seueri,
 Ut mulieribus id manibus concedere vellent,

EEEE Atque

Atque ipsi potius durum sufferre laborem,
Atque opere in duro durarent membra, manusque

TENVIOVE MINERVA) Mineruam primam lanificij vsum monstrasse, hanc etiam telam ordini docuisse, & colorasse lanas prædicant. Oliuæ quoque hanc dicunt inuentricem, & fabricæ, multarumque artium: sed hoc poeticè: quia sapientia in capite esse dicitur hominis, & Minerua de capite Iouis nata fingitur, hoc est, ingenium, ideoque sensus sapientis, qui inuenit omnia in capite est. (Sed. lib. 19. cap. 20.)

IMPOSITVM CINEREM ET SOP. SVSCITAT IGNES) Optimè cõseruatur ignis, si cinere tegatur. Nam ita fit, vt & cinis igni impositus, eius calorem contineat, & ignis tamen per cinerem rarum quasi expiret, ac viuat. Ignem enim dicimus viuere, & mori: viuere, dum calorem naturalem continet mortuum esse, vbi extinctus est. Lucret. lib. 1. *Et viuant labentes ætheris ignes.* Infra eod. lib. *Quod cupido adfixum cordi viuiscit ut ignis.* lib. 4. similiter dixit, vt Virgilius, *cinere ut multa latec obrutus ignis.* Vbi animaduerte, cinis proferri genere muliebri, quomodo reperiti apud Cæsarem, Caluum, & Catullum Nonius testatur. Caluus, *Cum iam fulua cinis feris.* Idem. *Forſitan hoc etiam gaudeat ipsa cinis.* Catull. *Troia virum, & virtutum omnium acerba cinis.* Simile est etiam (vt reuertar vnde paulisper deflexi) illud Horatij Ode 1. li. 2. *Et incedis per ignes Suppositos cineri doloso.* Ex Lamb. in Lucret.

CASTVM VT SERVARE CVBILE) Terent. Andr. *Primum, hæc pudicè vitam, pauca, ad duriter Agebat, lanæ ac tela vultum queritans.* Hinc ergo traxit Virgil. vt diceret *castum vt seruare cub. le.* &c.

OPERA AD FABRILIA SVRGIT) Opera est actio & persona ipsa quæ opus peragit Opus finis est, & fructus operæ. Nonnunquam opus pro opera videtur accipi, vt hîc Donat. in Heautont.

INSVLA SICANIVM) His verbis vna Vulcaniarum insularum, nomine Hiera describitur, quæ sacra Vulcani est, colle in ea nocturnas equomente flammæ. Hac in insula scribit Maro Vulcani officinam esse. Turneb. lib. 26. cap. 29. At Homerus eam in cælo constituit, quo nihil stultius dici potest. Virgiliana officina cælestis potius diuinis enim verbis descripta est, Homericæ autem plebeis. Scalig. Poet. lib. 5. cap. 3. * *Et quoniam Vulcanus Cycloporum opera, & ministerio vitur in fabricando, idcirco dixit Horat. Ode 4. lib. 1. dum graues Cycloporum Vulcanus ardens vrit officinas.*

ÆOLIAM QVE ERIG. LIPAREN) Physiologia, est cur in his locis Vulcani officinam habere fingatur, inter Liparen, & Ætnam: scilicet propter ignem & ventos, quæ apta sunt fabricis. Æoliam autè ideo Liparen, quia vna est de illis septem insulis, quibus Æolus imperauit. ita Seruius. Liparam describit Strabo lib. 6. Septem sunt numero insule, quarum maxima est Lipara Cnidiorum colonia, Sicilia proxima, secundum Thersimiam, antiquitus Meligunis dicta. Hæc & classem duxit, & longo tempore Tyrhenorum incurſionibus restitit, sub se habens reliquas Lipariorum, vt nunc dicuntur (quas Æoli quidam appellant) insulas, &c.

ANTRÆTNA) Magnitudinem icium ostendit, quibus & vicini montes resubabant: aut certe Ætnæ, quasi Ætnæ dicit. Seruius.

STRICTVRÆ CHALYBVM) Stringere venas apud Persium Sat. 2. inde stricturæ vocatæ sunt massæ, & laminæ ferri. Turneb. lib. 25. cap. 15. Strictura, inquit, Seruius est terra ferri in massam coacta. Chalybes sunt proprie populi, apud quos nascitur ferrum.

A Nonius. stricturæ dicuntur proprie scintillæ, quæ ferro feruenti exeunt, cum massa malleis cuditur: quod aut strictius emittantur, id est, celeriter, aut quod oculos sui fulgore præfringant. Proferunt hunc locum. Lucil. Satyr. lib. 4. *Crebra ut scintilla in stricturis, quod genulolim Feruens ferro.*

HOC TVNC IGNIROTENS DESCEN.) id est, huc tum. Et hoc pro huc posuit, secundum antiquum morem: nam antea hoc aduerbium loci fuit, quod nunc aboleuit. Vide. Seruium.

Non placet tamen hic archaismus Stephano, quamuis eum & Seruius, & Priscianus retineant: citetur etiam quoddam epigraphium, Capuæ scriptum, in quo hanc scripturam antiquam videre est. *Inferri hoc non licet, nisi quorum nomina scripta sunt, & quibus canero:* pro, inferri huc non licet. Sed Grammaticorum principum valet plus auctoritas.

FERRVM EXERCEBANT VASTO CYCLOP.) Omnino ad fictionem istam Maronianam de armis à Vulcano, & Cyclopius in Sicilia Ænææ fabricatis puro respexisse Claud. in 3. Consulatu Honorij, cum illa scriberet.

*Quod superest, patri, vobis iam Mulciber arma
Preparat, & Si. uis Cyclops incude laborat.
Bronies innumeris exasperat ægida signis.
Album fulminea crispare in casside conum
Festinat Steropes, nec sit thoraica Pyracmon,
Igni fluit, gemis Lipare fumosa cauernis.*

BRONTESQVE, STEROPESQVE) Quid facturi sint, ex nominibus docet. Nam Brontes à tonitru dictus est. *ἄδρον τῆς βροντῆς.* Steropes à fulgetra, id est, *ἄδρον τῆς στεροπῆς.* Pyracmon verò, qui nunquam à calente incude discedit. Seruius.

NVNVS MEMBRA PYRACMON) Per hunc etiam ceteros fuisse nudos intelligitur.

HIS INFORMATVM MANIBVS) Non oportet hic (vt quidam faciunt) *informatum* accipere, rude, & omnino sine forma argumento, & synonymia ab informati, in qua dictione prorsus particula, in priuandivim habet: sed *κεραυνὸν ὑποτύπαινον*: cum *informare* sit aut pictoria, aut staruaræ vocabulum, primam, & rudem operi formam inductam significans, scilicet & informatio *συναρπασία*, & *συναρπασία*, & per tralationem imperfecta, & rudis notio, à natura primum animo impressa, quam Cicero anticipationem, & *απόληψιν* lib. 1. de nat. deor. vocat. German.

INFORMATVM FVLME IAM PARTE POL.) Imago Vulcani talis proditur ab Alberico, libello de deorum imaginibus. Pingebatur similitudine fabri deformis, & claudi, malleum in manu tenentis, & deorum impulsu de cælo in terram decidentis. Iuxta eum plures dii eum iridentes pinguntur, qui eum de cælo expellere figurantur. Ipse quoque sic expulsus, fulmina in terris parare dicebatur. que ad cælum Iouis ipsius aquila deferrebat. Ideoq; iuxta ipsum Vulcanum depicta erat officina, & aquila parata ad fulmina deferenda.

TOTO QVÆ PLVR. CÆLO DEICIIT IN TERRAS) Cum plurima deiciat in terras fulmina Iupiter, nec tamen illi vnquam desint fulmina, affirmare audeo Quid, desitura, si peccantes omnes, & quoties peccant, fulmine deiecto ferire velit. Mimirum mundus & scelerum, & sceleratorum plenus est.

*Si quoribus peccant homines, sua fulmina mittit
Iupiter, ex quo tempore inermis erit.* &c.

Non semper poetæ reddunt sequentibus præcedentibus *κατὰ λέξιν*, neque antecessentibus relatiua, aut numeros nunc

numeris, aut casus casibus ad circinum, canonemque grammaticum, sed non tam verbis, quam sententiæ insunt: vt hîc, vbi præmisit, informatum fulmen, subiicit, *quæ plurima cælo Deicit in terras:* vt ferè Lucret. lib. 4.

*quibus in rebus multum sumus ante moratis,
Atque in qua ratione fuit contenta magis mens,
In somnis eadem plerumq; videmus obire.*

Hæc vocum contentia *quæ plurima*, respondet illi Græcorum poetarum, *ὅσα πολλὰ* German.

TRES IMBRIS TORTI RADIOS, TRES NVB.) Sciendum, in hoc eum velle ostendere, toto anno iaci fulmen. Nam per has periphraſes tempora ostendit anni totius, quæ & quatuor esse, & ternos menses habere manifestum est. Vnde dicit *tres imbris torti radios*, hoc est grandinis, constructi, & coacti in grandinem, quæ abundat per hyemem. *Nubis aquose*, hoc est veris quo tempore nimis sunt pluuie, *Et vrit imbriferum ver.* Addit, *vrit tres ignis*, hoc est, æstatis. Et, *aliis austru*, hoc est, autumnii, quo ventorum crebra sunt flammæ. Seruius.

SONITVMQVE METVMQVE) Per sonitum, tonitrua ostendit, per metum, fulgetras, & hunc ordinem sic posuit, vt hominibus videretur. Nam reuera prior est collisio nubium, vnde ignis emittitur. Nos autem ideo prius fulgetras videmus, quam tonitrua audiamus, quia velocior oculorum, quam aurium est sensus. Seruius.

FLAMMIS SEQVACIVS) persecutricibus. Ad naturam ignis respicit, qui depascendo progreditur, quando est, quod depascatur.

ÆGIDAQVE HORRIFICAM TVRB. PALLAD. AR.) Marmoreum quoddam Palladis simulacrum secundum hos versus effectum, aut potius cuius cælaturam his versibus mirificè expresserit Maro, se vidisse Romæ affirmat Politian. cap. 47. Illud *urbata* ne exponas, turbantis, vt male Seruius, sed perturbat: turbati quippe sumus, cum bellum capessimus. Turnebus lib. 26. cap. 29.

GORGONA DESECTO VERTILVM. COLLO) Medusam, cuius caput à Perſeo defectum, in suo clypeo Minerva posuisse narratur.

TOLLITE CVNCTA, INQVIT, COEPTOSQVE AVFERTE LABORES,
440 **Atnæi Cyclopes, & huc aduertite mentem.**
Arma acri facienda viro: NVNC VIRIBVS VSVS,
NVNC MANIBVS RAPIDIS, OMNI NVNC ARTE MAGISTRA:
PRÆCIPITATE MORAS. Nec plura effatus: AT ILLI
445 **Sortiti. fluit æs riuus, auriq; metallum,**
Vulnificusq; chalybs vasta fornace liquefcit.
Ingentem clypeum informant, vnum omnia contra
Tela Latinorum: septenosq; orbibus orbis
450 **Impediunt. alij ventosis follibus auras**
Accipiunt, redduntq; alij stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese MVLTÀ VI BRACHIA TOLLVNT
IN NVMERVM, versantq; tenaci forcipe massam,
455 **Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,**
Euandrum ex humili tecto lux suscitât alma
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Conſurgit senior tunicaq; inducitur artus,
Et Tyrhena pedum circundat vincula plantis.
460 **Tum lateri, atque humeris Tegecum subligat ense,**
Demissa ab læua pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Ænææ sedem, & secreta petebat,
Sermonum memor, & promissi muneris heros.
465 **Nec minus Aeneas se matutinus agebat.**
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
CONGRESSI IVNGVNT DEXTRAS, mediisq; residunt
Ædibus: & licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc.

TOLLITE CVENTA INQVIT) Crescit Æneæ meritū, A quum ipsi necessaria diuinis præponuntur operibus, & inde maior eius gloria est, quum ipsius primò perficienda mandatur tantorum deorum speciebus sine aliqua perfectione reiectis. Quam citò autem & quid si fieri oporteret dixit, & tergit, licet sub generalitate personam affertens. Donatus.

Inchoat ab hoc carmine epist. 33. libr. 6. Plin. iunior, & vsum eius parcemiacum nobis demonstrat. Nec inanem ponunt operam, qui, quemadmodum Virgilianis versibus adagiorum loco uti possumus diligenter, ac totis etiam libris ostendant. Multis id in locis per Ætadas suas Erasmi fecit. Sed ad Plinium redeo. Sic igitur exorditur. *Tollite cuncta*, inquit, *cæpiusq; auferis labores*. Seu scribis aliquid, seu legis, tolli, auferri iubet, & accipe orationem meam, ut illi cyclopes arma diuina.

ACRI VIRO) Ut in eo exprimeret, qualia arma fieri conueniret. Interea cum loqueretur, & remouenda vniuersa mandaret, & remotionis ipsius causas afferret, quod feceretur inter se, & vxorem suam fuit, breuitatis ratione ductus, simul & pudoris sui causa cõtegit. Turpe enim fuit dicere, & satis prolixum, vxor mea petiit, ut filio eius arma faciam. Idcirco veni, ne animum ipsius lædam, si non fecero, aur si tardius fecero. Omnia igitur expressit, nec Venerem in eo, nec Æneã nominauit, ne in causa priuigni, qui ei per naturalem malitiam charus esse non poterat, vxorium se magis ostenderet, & probaret. Ait igitur. Est vir acer, cui volo arma fieri. Virum dixit, qualem in themate posuit, dicens, *Arma, virumq; cano*. Donat.

OMNI NVNC ARTE MAGISTRA) Ambitiosus, quã si arte magistri diceret. Rem personæ in artem transtulit, ut si dicas, opus est peritia medicinæ, non medici. Lib. 12. *Non hæc humanis opibus, non arte magistra proueniunt*.

NEC PLVRA EFFATVS) sicut festinationem decebat.

PARITERQVE LABOREM SORTITI) Diniferunt inter se laboris officium, ut, *Sortiti remos*.

AVRIQVE METALLVM) De metallariis scitissime D Cassiodorus. Sine furto diuitias rapiunt, optatis thesauris sine inuidia perfruuntur, & soli sunt hominum, qui absque vlla nundinatione, pretia videantur acquirere. Iterumque mox addit. Aurum per bella querere, nefas est: per maria, periculis: per salitates, opprobrium: in sua vero natura, iustitia. Producit hosce locos Lipsius de Magnitud. Romana Lib. 2. cap. 5. subiicit quæ nescio tamen de iustitia, ð bone Cassiodore, & an non scuitia aliqua admixta. Certe ut illi (Romani) tunc quærebant. Nam multa millia hominum huc adigebant, quosdam mercede conductos, plerosque damnatos ad metallas: quos in subterraneo illo carcere fames, labor, vapor, & ruina sæpe etiam necabat. Ipse Cassiodorus non dissimulat. Intran homines caligines profundas, viuunt sine superis, exsulant à sole: & dum sub terris compendia quarunt, nonnunquam lucis gaudia derelinquunt. Lege reliqua, si videtur.

SEPTENISQVE ORIBVS ORBES IMPED.) id est, velut septem secuta facta in vnitatem connectunt. Non clypeum duntaxat fabricatus est, enssem quoque, loriceam, galeam, ocreas, de quibus hic separatim nihil: sed intelliguntur, cum dixerit, arma esse facienda. Et infra receniebuntur.

STRIDENTIA LACV ÆRATING.) Lucret. lib. 6.

Vt calidis candens ferrum è fermacibus olim

Suiditi, ubi in gelidum prope demersimus imbrem.

σίζεν autem proprie Græci dicunt de ignito ferro in aqua extincto, vnde & *σιζιός*, & *σιζις*. German.

IN NUMERVM in ordinem, ut, *Tum verò in numerum Faunosq; ferasq; videres Ludere*. A fabrorum in numerum incudem tundentium i&ibus, Pythagoras proportio-nem musicam inuenisse dicitur.

VERSANTQVE TENACI FORCIPE MASSAM) Fornum, & fornaces dicuntur à forno, id est, calore. Inde forcipes, quod candens teneant ferrum. Varro de vita pop. Rom. lib. 2. Cocula quæ coquebat panem, primum sub cinere, postea in forno. Nonius.

ÆOLVS PROPERAT ORIS) Actionem huic verbo dedit, quomodo & in 4. Georg. *Ac veluti lenis Cyclopes fulmina massis Cum properant*. Plauti est, *properant prandium*. Ennii, *festinant diem*.

PATER LEMNIVS) Ideo Lemnius, quod in insulam Lemnon propter deformitatem à Ioue deiectus sit. Ideo fictum ait Seruius, quia Vulcanus videtur esse fulminis ignis, qui crebro in Lemno cadit. Colebatur à Lemnijs. Vnde illud, *Vulcani tellus Hypsipylea colit*. Regnavit enim ibi Hipsipyle. Vide plura apud Gyrald. Syntag. 3.

EVANDRVM LVX SVSCITAT ALMA) Si pudendum est iudice Homero, virum principem, cui commissa populi gubernatio, ac proinde, cui mille quotidie peragenda negotia, totam dormire noctem, quanto magis insuper dimidium diem? Seneca epistola 122. Turpis, qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit, & adhuc multis hoc antelucanum est. &

MATVTVNI VOLCVRYM SVB CVLMINE CANTVS) In Ceiri, *Vos Numantina si qui de gente venitis* cū Scylla alloquatur manifestè volucres, Ioseph. Scalig. correxit, *Vos matutina si qui de gente venitis*: ut eleganter matutinam gentem volucres vocet, quæ mane integrant cantus suos. Propert. *Et matutinis obstrepsit alutibus*.

Præcipue hirundinem designat, cuius garritu matutino sibi somnum cum suavi somnio ruptum esse queritur Anacreon, *εὐχόμενος δὲ σοφῶν*. Sophobles Electra.

*ὡς ἤμιν ἡδὴ λαμπρὸν ἦλθε σέλας
Ἐὼα κινεῖ φθέρματ' ἄρνιθων σαφῶν*

Apuleius Florid. lib. 3. Hirundinis catus matutinus, cicada meridianus, noctuæ ferus, vlula vesperinus, bubonis nocturnus, antelucanus. Hæc Vrsin.

TYRRHENA PEDVM VINCULA) Vincula, procul calceis etiam alibi dixit. Æncid. 4. *Veni exiit pedes vinculis*. De Diana lauatura Onid. 3. *Metamorph. Altera de posita subiecit brachia palle: Vincula duo pedibus demunt*. *Tyrrhena*, quod calceos Tuscos primum senatores, deinde & milites gerere soliti sunt: nã olim Etruria multis artificijs, & multa elegantia floruit, ut refert Diodorus. Et quemadmodum Tuscanicum quoddam ædificij genus imitati sunt Romani, sic verisimile fit, eos calceatum æmulatos. Turneb. lib. 26. cap. 29. Rursum lib. 30. c. 38. non sine causa dixit, *Et Tyrrhena pedum*, & c. nam calceamentum quoddam altius, Tuscum vocabatur, eratque alioqui populus ille artium peritia egregius. Hesychius, *τυρρηνικὰ σανδάλια κατὰ τὸν τῶν ἑλλήνων ἔρω καλεῖται*.

Cæterum Virgilius nullam femoralium, ac tibialium mentionem facit, quoniam ijs præci non utebantur. Et præterea imitatur Homerum, qui 2. Iliad. similiter Agamemnonem surgentem, seseque vestientem, & Odyll 2. Telemachum Vlyssis filium describit. Prior locus hic est.

Εἴς

*Ἐξέτα δὲ εἰδωλοῖς, μαλακῶν δὲ ἔδωνε χυλόνεα,
Καλὸν νηάτεον, πρὸ δὲ αὐτῶν βαλὼλο φάρος,
Ποσειδῶν ὕψαι ληπαροῖον ἐδὴσάλο καλὰ πείδιλα,
Ἀμφὶ δὲ ἄρ ὠμοῖσιν βαλὼλο ξίφος ἄρρυρόλον
Σείειν αὐτὸν ἀργεῖον, μολλὲν γέρον ἰταλῆϊ τunicam,
Pulchram, ποικιλῆ, circū autem iecit magnus pallium,
Pedibus autem sub tenentis ligauit pulchra calceamenta,
Circum autem posuit enssem argenteis clavis.*

Posterior.
*Ὀρρυτ' ἄρ ἐξ ἐνὸνφιν ἰδὲ κατ' ὀσφίλος ἰδός,
Ἐἰμάλα ἐσείμενος, πρὸ δὲ ξίφος ἔξυ δέτ' ὠμοῖ,
Ποσειδῶν ὕψαι ληπαροῖον ἐδὴσάλο καλὰ πείδιλα.
Surrexit è lecto Vlyssis dilectus filius,
Vestem induens, enssem autem aureum circumposuit hu-*

mero,
Sub pedibus verò teneris ligauit pulchra calceamenta.
Magius lib. 3. cap. 3.

LATERI ATQVE HVIC. TEGEÆ SVBLIG. ENSEM) Sic lib. 11. *atque enssem culo suspensum ē aburnum*. Mos præcius, gladium ex humero suspendere, & dimittere ad latus. Hom. Iliad. 8. *ἀμφὶ δὲ ἄρ ὠμοῖσιν βαλὼλο ξίφος ἄρρυρόλον*, & alius ex Odyss. paulò ante prolatus. Nec id heroum modò sæculo, sed obtinuit postea, atque aded apud Romanos. Claudian. *Gestatisque patri scapulis radianibus enses*. Lipsius in 1. Taciti Annal. ubi simul doctissime quæstionē illam explicat, ad vtrum latus, dextrum, an sinistrum veteres illi gladios suos gestare confueverint. Adde ex eodem Lipsio Analect. ad dial. 3. lib. 3. de Militia Rom. *Lotis autem latioribus dependebant, & id baltei, vel baltea*. Virg. 12. *humero cum apparuit ingens Balteus*. Sidon. lib. 4. epist. 20. penduli ex humero baltei.

AB LÆVA PANTHERÆ TERGA RETORQVENS) Vide lib. 7. *Ipse pedes tegmen torquens immane leonis*. A sinistro humero pellem demissam habuit quàm retorquens, & in dextram reuocans partem, se amiciebat. Seruius.

GEMINI CVSTODES CANES) Telemachum quoque Homer. Odyll. 2. in concionem duobus canibus comi-

A tatum profingit.
*Βίβα μὲν εἰς ἀγορῆν, παλαμῆ δὲ ἔχε χαλκῶν ἔγχος,
Οὐκ ὄσιος, ἀμάλιστος δὲ δὴσάλο κινεῖ ἀρροῖ ἐπὶσλο.*

De canum fidelitate Cic. 2. de nat. deor. Canum verò tam fida custodia, tamque amas dominorum adulario, tantumq; odium in externos, & tam increbilis ad inuestigandum sagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid significat aliud, nisi ad hominum comoditates esse generatos? Plin. lib. 8. cap. 40. canes soli dominum nouere, & ignotum quoq; si repente veniat, intelligunt Solum nomina sua, soli vocem domesticorum agnoscunt. Itinera quamuis longa meminere. Nec vlli præter hominē memoria maior. Quod in Argo Vlyssis cane fati apparuit, si Homero credimus Odyss. 1. Hic dominum suum Vlysem, post decennale Troianū bellum, & totidem annorum in mari errores, vicesimo anno redeuntem agnouit, & mox tanquam omni vitæ munere defunctus, quod dominum suum superstitem relinqueret, fato obiit. Plurima item de canib' Franciscus Patricius lib. 3. de regno tit. 6. qui est de Venatione.

SE MATVTINVS AGEBAT) id est, mane se agebat. Solent poætæ, & solet omnium maximè Horatius addere verbis adiectiua, non quæ eius, cui adduntur, naturam explicant, aut verè sint substantiuorum illorum epitheta: sed quæ modum quandam, & circumstantiam aliquid, seu quippiam rei adiunctum significant, atque expriment. Sic ergo Horat. de Vlyssē epist. 2. lib. 1. *Circes pocula nosti, Quæ si cum sociis stultus, cupidusque bibisset*. Non enim Vlyssē cupiditatem, aut stultitiã tribuit: sed stultè, cupidèque facturum fuisse ait, si bibisset, quomodo socij biberunt. Ode 8. lib. 1. *Cur neq; militaris Inter equales equitatis non militarem vocat Sybarim, quem à Lydia iam corruptum, & planè emollitum conuertitur: sed equitare eum debere more militari ait. Veruntamen hæc non poetis solum, sed historicis quoque, & oratoribus græcis crebra sunt. Ut cum dicunt, venisse aliquem τειλέτην, ἐπὶ ἐπὶ δὴσάλο, tertio, vndecimo die.*

LICITO TANDEM SER. FRVNT) Tandem, quia amborum desiderio nox moram fecerat.

- 470 Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam Res equidem Troiæ victas, aut regna fatebor, Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto Exiguæ vires. hinc Tusco claudimur amni, Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
- 475 Sed tibi ego ingentes populos, opulentaq; regnis Iungere castra paro: quam fors inopina salutem Ostendat: fati huc te poscentibus affers. Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto Urbis Agyllinæ sedes. vbi Lydia quondam
- 480 Gens bello præclara iugis infedit Etruscis. Hanc multos florentem annos rex deinde superbo Imperio, & sæuis tenuit Mezentius armis. Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni Effera? DII CAPITI IPSIVS, GENERIQVE RESERVENT.
- 485 Mortua quin etiam iungebat corpora viuis, Componens manibusq; manus, atque oribus ora, (Tormenti genus) & fanie, taboq; fluentes Complexu in misero, longa sic morte necabat.

EEEE 3

NVN

NVNQVAM RES EQVID. TROLE VICTAS) Satis mature equidem dixit id est, ego quidem Troiam te viuo victa non arbitror, quantum est in opinione mea Seruius.

PRO NOMINE TANTO) pro tui nominis gloria, Seruius. Vel potius, pro tantis aduersariorum tuorum copiis.

ET MVRYM CIRCVMSONAT ARMIS) Et breuitatem sui ostendit imperij, & hostilem necessitatem, ob quam se penitus exarmare non poterat, Seruius. Iphis propemodum portis obequitat hostis, de Latinis accipe.

SED TIBI EGO INGENTES POP.) Artificiose agit ut etiam quae monstrantur auxilia, ipsius videantur esse. Ingentes autem populos non sine causa dixit. Nam Tuscia duodecim Lucumones habuit, id est, reges, quibus vnus praerat, vnde est, Gens illi triplex: populi sub gente quaterni. Seruius.

FATIS HVC TE POSCENTIBVS AFFERS) Fati necessitate factum est, ut venires, fortunae beneficio, ut illi ducem requirant.

SAXO VETVSTO) antiquo opere, ut, Tempia dei saxo venerabar structa vetusto.

VRBIS AGYLLINAE SEDES) Urbis Etruriae seu Tyrheniae est Agylla, condita a Pelasgis, qui est Thessalia venerunt, quae dicta est Care a tali quodam euentu. Cum Thessali eam reneret, quidam Tyrrenus interrogauit quod esset nomen oppido. Homo interrogatus ad humanitatem ratus pertinere, salutationem responsioni praemittere, respondit graece χαιρε, salue. Ex eo postea Tyrreni eam occupassent, Cere nominarunt, quod id eius legitimum nomen crederent. Haec ferme Stephanus de verbis.

VBI LYD. QUONDAM GENS BELLO) quondam infedit: non, bello quondam praclara: nam tunc florabat. A Lydo Tyrreni fratre dicti Lydi. Quomodo in Italiam venerint, docet Seruius.

DII CAPITI IPSIVS) Eiusdem generis locutiones sunt haec, Quod in caput tuum recidat, quod in caput tuum vertatur, Pena reuersura est in caput ista tuum, quod illorum capiti sit, capiti sunt precor illa meo, quibus vsi sunt Tacitus, Curtius, Ouid. Caelius ad Cic. epist. lib. 8. & Tibullus. Seneca epist. 4. Quidquid mali dixi, mihi, & capiti meo. Loquuntur ita Graeci quoque, a quibus Latini acceperunt, ες κεφαλάν σοι sine adiectione verbi. Nonnunquam subaudiendum est, τρέπορτο. De-

A moeth. & vñ eis κεφαλάν σοι, ἀλλ' εἰ τρέπορτο. MORTVA QVIN ETIAM, IVNG. CORP. VIVIS) Rex Euander sequitur Mezentij ostendens, istamque iram populorum aduersus eum experiens, atroci etiam supplicij genere usum docet his verbis, Cuius immanis cruciatus mentionem facit Clemens Alexand. pius, atque eruditus scriptor in Protreptico. quo Graecis suadet, ut ad Christianam sese religionem conferat. Quod igitur multum ad hunc Virgilij locum illustrandum facit, sic inquit. τὸς ἀνθρώπους (εμοὶ δοκεῖν) βαρβαρικῶς τιμωροῦμενοι, οἱ νεκρὸς τὸς ἀρχαίωντες σὺν δὲ ἐν λυγρόνται σώμασιν ἢ ἀλοῖς καὶ συστασάντων. Neque tamen barbara haec facinrae nationes, quod faciebat dirus tyrannus, civium corpora, sed hostium armis captorum infelici hoc genere lethi consumebant Victor lib. 4. cap. 18.

B Multa historica suis commentis miscere solent poetae. Namque & hoc tormenti genus ab Etruscis usurpatum Valer. lib. 9. sub tit. de crudelit. cap. 2. memorat his verbis. At ne Etrusci quidem parum feroces in poena excogitanda. qui virorum corpora cadaveribus aduersa aduersis alligata, atque constricta, ita ut singulae membrorum partes singulis essent accommodatae, tabescere simul patiebantur, amarā vitā pariter, ac mortis tortores. Obseruauit German. * similem Maerini crudelitatem, & alias quasdam prodis crimi. lib. 11. cap. 9. Et Capitolinus, reddidit etiam Mezentij supplicium, quod ille viuis mortuis illigabat, & ad mortem cogebat longa tabe confectis. Vnde etiam in circo, cum fauor publicus in Didadumum semper fuisse, acclamatum: Egregius forma iuuenis, cui pater haud Mezentius esset. Narrat item Seneca singularis cuiusdam immanitatis exemplum complura regum quorundam lib. 3. de ira, cap. 17. 18. 19.

C LONGA SIC MORTE NECABAT) Ad tale cruciatum genus respexit Sophocles in Electra, quibus tyranni in longum vitam civium protrahunt, ut quibus mors beneficij loco indulgetur, vita autem, hoc est, moriendi mora pro supplicio, & in poenam conceditur. Sunt autem haec Sophoclea.

Οὐ γὰρ θανάτῳ ἔχθιστον, ἀλλ' ὅταν μὲν εἶν Χρηζόν τις, εἶτα μὴ δὲ τὸ τοῦ ἔχθιστον

D German. * Philipp. 11. M. Tull. qua immanitatem Dolabella excogitat, qui Trebonium Praetorem Asia apud Smyrnā innocētem pro suis interfecerat, & in mortuum quoque seuerat. Mator tamen in vos, quam in hostem supplicia mediat: mortem natura poenam putat esse iracundia, tormenta atque cruciatum. Quis igitur hostis habitus est is, a quo victore, si cruciatus abest, mors in beneficij parte numeratur. Adāam his germana, qua sunt apud Sueton. de Tiberio, cap. 61. Mori volentibus, adhibita vis viuendi. Nam mortem adeo leue supplicium putabat, ut cum audisset unum ex vob, Carnulum nomine, auticipasse eam, exclamauit, Carnulus me euasit. Et in recognoscendis custodis precanti euidam pena maturitatem, respondit, Nonnumquam in gratiam redit.

490 At fessi tandem ciues infanda furentem
Armati circumstant ipsumque domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
Ille inter caedes, Rutulorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis
Ergo omnis furis surrexit Etruria iustis:
495 Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt,
His ego te Aenea ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensae littore puppes,
Signaque ferre iubent: retinet longaeuus aruspex
Fata canens. O Maoniae delecta iuuentus,

Flos

500 Flos veterum, virtusque virum, quos iustus in hostem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam subiungere gentem
Externos optate duces. Tum Etrusca refedit
Hoc acies campo, montis exterrita diuum.
505 Ipse oratores ad me, regni que coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrenaque regna capeffam.
SED MIHI TARDA GELV, SÆCLISQUE EFFOETA SENECTVS
Inuidet imperium, feræ que ad fortia vires.
510 Gnatum exhortarer, ni mistus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. tu, cuius & annis,
Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
Ingredere, ô Teucrum, atque Italum fortissime ductor.
Hunc tibi praeterea, spes, et solatia nostri
515 Pallanta adiungam. sub te tolerare magistro
Militiam, & graue Martis opus, TVA CERNERE FACTA
ASSVESCAT, PRIMIS ET TE MIRETVR AB ANNIS.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo, toridemque suo tibi nomine Pallas.

AT FESSI TAND. CIVES) Ciues Agyllini tyranni- A gum ponitur, ad significandum circumfusos in orbe dem amplius tolerare non poterunt.

OBTRUNCANT SOCIOS) domesticos eius iugulant. Cur non ipsum sequitur, Ille inter caedes elapsus. Ita crudelis domini poena, propter ipsum, dominum exosi famuli, & ministri dederunt.

ILLE RVTVLL. IN AGROS CONFUGERE) historicum est, pro confugiebat. Audent poeta aliquid etiam contra historiam. Etenim Turnus magis ad Mezentium confugit, eiusque tanquam hospitis hospes armis aduersus Aeneam defensus est. Liuius lib. 1. Et a M. Varone scriptum lego, Mezentium Etruriae regem auxiliū Rutulis contra Latinos tulisse vini mercede, quod tum in Latino agro fuisset. Plin. lib. 14. cap. 12. Vide quae de hospicio, & hospitibus diximus 3. Aeneid. ibi Hospitium antiquum Troia, sociis, penates, &

FVRIVS SVRREXIT ETRVRIA IVSTIS) Huic respondet, quod infra sequitur, quos iustus in hostem fert dolor. Item, merita accendit Mezentius ira.

PRÆSENTI MARTE) sine aliqua dilatione. HIS EGO DVCT. TE ADDAM) aut dabo, aut reuertam addam, habentibus Tarchontem.

LONGÆVVS ARVSPEX) Argumento ætatis vult doctum videri.

FLOS VETERVM, VIRTVSQVE VIR.) quod patrum scilicet virtus liberorum generosorum propagatione reflorescere, & renouiscere videatur: quia) ut in persona Diotimæ Plato dicit in Symp.) mortalitas natura immortalitatem affectat, quam generatione duntaxat assequitur, quoniam semper iuuenem veteris loco substituit.

ETRVSCA RESEDIT HOC ACIES CAMPO) quasi iam in bellum parati.

IPSE ORATORES AD ME) sic lib. 7. Centum oratores, pro legatis.

REGNIQVE CORONAM) Corona est insigne victoriae, siue regij honoris signum. Quæ ideo in capite re-

populos, quibus accinctus, quasi caput suum coronatur. Ibid. lib. 19. cap. 30.

SÆCLISQVE EFFOETA SENECTVS) Effeta ætas Lucretio lib. 2. Aristoph. quoque in Pluro tale quiddam protulit, sed dissimili vsus tralatione.

Τὸν ἐμὸν αὐτὸ τὸ ταλαίπιορ σκεδὸν Ἡδὴ νομίζων ἐκτετοχέυσθαι βίον.

Vrsin. Quamuis effœta proprie fit, frequenti partu exhausta, & debilitata, tamen simpliciter valet debile, infirmum, languens, exhaustum, qualia sunt senum corpora, quæ longa ætate quasi effœta redduntur. Nam quod quidam exponit, seclis effœta senectus, ad gignendum minime idonea, hallucinatur.

QVEM NVMINA POSCVNT) supra, fatis huc te poscentibus affers.

SPES, ET SOLATIA NOSTRI) spes, quia multa de eius virtute sibi promittebat pater: solatium, quia amissa coniuge, vnici filij vtebatur solatio. Est autem solatium praesens diminutio tristitiæ. Seruius.

SVB TE TOLER. MAGISTRO MILIT.) Missis ad militiam adolescentibus Rom. primo anno custos, sub quo disciplinam edicerent, & magister, sub cuius imperio tyrunculi acuerentur, publice dabatur, ne expertes operum militarium, arma tractarent. Huc alludit poeta, ut etiam lib. 5. Custodem ad sese, comitemque impubis Iuli Epyridem vocat.

Militiam definit ita Lipsius lib. 1. de Militia Romana dial. 2. Est multitudo apta, & composita in armis, ad vim faciendam, aut arcendam, sub certa lege. In hac definitione sunt quinque partes, delectus, ordo, arma, acies, disciplina, quas singulas ibidem declarat. Laudat Ennius Annali 10. Romanos milites, quod essent bellum tolerare potentes. Sallustius, quod à Diomede notatum est, vna vocem belli patientem iuuentutem dixit.

ET GRAVE MATRIS OPVS) Vide adag. Dulce bellum inexpertis.
 TVA CERNERE FACTA ASSUESCAT) nihil assuetudine maius, cecinit Naso. Hoc nos assidua experientia, & Vulgò tritum proverbium monet, *Consuetudo est altera natura.* Sed cum multa sint, quibus à teneris oportet assuescere, quis dubitet, quin militia ex iis sit, quæ hanc à teneris assuetudinem postulet? In ea certè sententia est Maro noster. Et expressius, hac de re quid sentiat, declarat Horat. quum etiam det de ea consilium, principio Odes 2. lib. 3.

*Angustam amici pauperiem pati
 Robustus acri militia puer
 Condiscat, & Partios feroces
 Vexet equus metuendus hasta:
 Vitamque sub dio, & trepidis agat.
 In rebus.*

Romani quidem veteres cum in re militari, tum in politica suos etiamnum adolescentulos, & iuvenes, nec id tam verbis, præceptis, quam factis, & exemplis, quæ longè magis docent, instituebant. Quò mihi videtur respexisse Maro. Huius autem, quem dixi, motis testem idoneum profertam Plin. cuius hæc sunt verba epist. 19. ad Aristonem, lib. 8. *Erat autem antiquitus institutum, ut à maioribus natu non moribus modo, verum etiam oculis disceremus, quæ faciendæ mox ipsi, ac per vices quasdam tradenda minoribus haberemus. Inde adolescentuli statim castris stipendiis imbuebantur, ut imperare parando, duces agere, dum sequuntur, assuescerent: inde homines*

- 520 Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
 Aeneas Anchisiades, & fidus Achates:
 MULTAQUE DVRA SVO TRISTI CVM MORDE PVTABANT,
 Ni signum cælo Cytherea dedisset aperto.
 Namque improvise vibratus ab æthere fulgor
- 525 Cum sonitu venit: & rure omnia visa repente,
 Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
 Suspiciunt: iterum, atque iterum fragor intonat ingens
 Arma inter nubem, cæli in regione serena
 Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.
- 530 Obstupuere animis alij: sed Troius hepos
 Agnovit sonitum, & diuæ promissa parentis.
 Tum memorat. Ne verò hospes, ne quære profectò
 Quem casum portenta ferant: ego poscor olympo.
 Hoc signum cecinit missuram diua creatrix,
- 535 Si bellum ingrueret, Vulcaniæque arma per auras
 Laturam auxilio.
 HEV QVANTÆ MISERIS CÆDES LAVRENTIBVS INSTANT?
 Quas pœnas mihi Turne dabis? quàm multa sub vndas
 Scuta virum, galeasque, & fortia corpora volues
- 540 Tibri pater? poscant acies, & fœdera rumpant.

DVRA SVO TRIS. CVM COR. PVT.) Pari forma Salust. de Iugurtha. Tum Iugurtha patris consiliis, postquam omnis Numidiæ potiebatur, initio facinus suum cum animo reputans, timere pop. Rom. Ita & sæpe apud Homer. *ὁν ὄπλιμα ἀνά θυρόν, & ἄπορτι ὄν μὴ ἄνεστο θυρόν.* German.

petituri assidebant Curia foribus, & consilij publici spectatores, antequam conseries, erant. Suus cuique parens pro magistro, aut cui parens non erat, maximus quisque & vniuersissimus pro parente. Quæ potestas referentibus quod crescentibus iuris quæ vis magistratibus? quæ ceteris libertas? ubi cedendum? ubi resistendum? quod silentij tempus? qui dicendi modus? quæ distinctio pugnantium sententiarum? quæ executio prioribus aliquid aduentum? omnem denique senatorium morem, quod fidelissimum præcipiendi genus est, exemplis docebamur. Hactenus Plinius. Cato apud Ciceronem lib. De Senectute, en quid de semet dicat. Anno enim postquam primum conf. fuerat (Q. Maximus) ego natus sum: cùmque eo quartum consule adolescentulus miles profectus sum ad Capuam, &c. f.

PRIMIS ET TE MIRETVR AB ANNIS) Lucã. miratorumque Catonis. Optima enim ingenia quæ mirantur, libenter imitantur. Principium militiae erat annus decimus septimus, finis quadragesimus sextus, intra quos appellabantur iuvenes, quod rempub. iuuare possent. Deinde seniores. Fufius de hac re Lipsius Milit. Rom. lib. 1. Dial. 2. Ibidem, quomodo intelligendi scriptores qui metam militiae annum quinquagesimum faciunt. Vide præterea Ioan. Valtrinum de re militari Roman. lib. 2. cap. 4. Huc trahe quod 2. Æneid. de se Sinon. *Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.* Et illud Sallustij in Coniurat. Iam primum iuuentus, simul ac belli patiens erat, in castris per laborem vsu militiam discibat. f.

CÆLO APERTO) sereno. Infra, *Arma inter nubem A cæli regione serena.*
 TYRRHENVSQVE TVBÆ MVG. CLAMOR) Tyrrhenis inuentum tubæ tribuitur, quamuis sint, qui Palladi inuentionem eius acceptam referant. Silius lib. 5. de inuentore ipso.

*Isq. insueta tuba monstravit murmuræ primus
 Gentibus, & bellis ignaua silentia rupit.*

Qua verò occasione tubam inuenerint, narrat Isid. lib. 18. cap. 4. Mugitum autem latini græca imitatione, non solum brutis, sed & tonitruis, acris, terrestribusque affectionibus tribuunt. Lucret. lib. 4. cum tuba depresso graniter sub murmuræ mugit. Animaduerte nostrum vatem tribuisse tubæ clamorem, Silium murmur, ut etiam Statius 6. Thebaid. Innotuit contra Tyrrhenum murmur. Ennius sonitum Annal. 2. At tuba terribili sonitu tarantara dixit. Virgilius etiam sonitum, lib. 9. At tuba terribilem sonitum procul ære canoro: & clangorem. 2. Æneid. Exoritur clamorque virum, clangorque tubarum. Et hoc magis est proprium, clangere enim tuba, buccina diximus.

ITERVM ATQVE ITER. FRAG. INT. ING.) Ominosus est tonitrua & fulgura cælo sereno Georg. 1. Non aliàs cælo ceciderunt plura fore no Fulgura. in malam partem, & avastios, & inauspicatò committi ex serenitate tempestatem constat: hinc autem *αἰετός* & *ἰωνόμαχος*, ut sententia loci factis demonstrat. Semper tamen placidè cæli constitutione temperata, tonitru prodigiosum esse, ut insolens, & præter naturam docet. Lucret. lib. 5. Principio tonitru quatiuntur, &c. Germ.]

ARMA INTER NVBEM) per nubem, in more suo. Et dicit in serena parte cæli fuisse nubem, per quam arma portata sunt. Seruius.

PER SVDVM RVTLARE VID.) Sudum dicitur quasi semiudum, ut est aer post pluuia serenus, & liquidus. Plaut. Milite.

*Curate, ut splendor meo sit clyppo clarior,
 Quam solis radij esse, olim cum suauis est, solent.*

Cic. ad Att. Horologium mittam, & libros, si erit sudum.

DIVÆ PROMISSA PARENTIS) *ἡ τὸ σιωπώλιον* Venerem ei promississe intelligimus.

NE VERO HOSPES) Et qui suscipitur, & qui suscipit, hospes vocatur, ut hoc loco Euander. Item supra, *Hospitiis Æneæ sedem.* Sicut & vector qui vehit, & qui vehitur. Ambæ autem particulae, verò, & profectò, ad ornatum tantummodo pertinent. Seruius.

QVEM CASVM PORTENTA FERANT) Modò, bona omnia, quæ victoriam portendant.

Ego POSCOR OLIMPO) de olympo poscor, id est, hæc signa mea causa fiunt.

DIVA CREATRIX) rerum omnium procreatrix generaliter, ait Seruius. Quod ut intelligas, lege procerum Lucretij, & 3. Georg. *Omne adeo genus in terris &c.*

HEV QVANTÆ MISERIS) adeo de victoria fretus est, ut etiam hostium miseretur: quod Æneæ *ἡ τὸ ἠπέρον* rectè tribuitur, qui vbiq; pius inducitur. Seruius.

QVAS PŒNAS TVRNE DAB.) Pœnas dant, qui pœnis digna perpetrarunt. Pœna enim Varroni lib. 4. à puniendo: vel à pœnitendo, quod post peccatum sequitur. Vel pœna potius est à græco *ποινω* quæ peccati vltio definitur. Pausan. Lacon. *τὰς τιμώεις οἱ παλαιὸι τῶν ἀνθρώπων ἀνόμαζον ποινάς.* Dicimus etiam pendere, dependere, expendere, soluere, exsoluere, persoluere, luere pœnas. Et ista quidem patientis sunt: agentis autem, exigere, poscere, reperere, repeterere, capere, sumere, infligere, imponere, irrogare pœnas. Delictum autem Turni, quod pœna vlticendum sit, est ruptio fœderis: non quod ille fecerit cum Æneæ, sed quod à Latino cum Æneæ factum, ipse Turnus Latinum violare, ac rumpere coegerit. Sic enim in 12. Latinus.

*Victus amore tui, cognato sanguine victus,
 Coniugis & moesta lacrymis vincula omnia rupit,
 Promissam eripui genero, arma impia sumpsi &c.*

- Hæc vbi dicta dedit, folio se tollit ab alto:
 Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
 Excitat: hesternumque Larem, paruósque penates
 Lætus adit: mactat lectas de more bidentes.
- 545 Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus.
 Post hinc ad naues graditur, sociósque reuifit:
 Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
 Præstantes virtute legit: pars cætera prona
 Fertur aqua, segnisque secundo defluui amni,
- 550 Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
 Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua.
 Ducunt exfortem Æneæ, quem fulua leonis
 Pellis obit totum præfulge ns vn guibus aureis.
 FAMA VOLAT PARVAM SVBITO VVLGATA PER VRBEM,
- 555 Ocyus ire equites Tyrrheni ad littora Regis.
 VOTA METV DVPLICANT MATRES, propiusque periclo
 It timor, & MAIOR MARTIS IAM APPARET IMAGO.
 Cum pater Euandrus DETXRAM COMPLEXVS EVNTIS,
 HÆRET, INEXPLETVM LACRYMANS: ac talia fatur.

SOPITAS IGNYBVS ARAS, HESTER. LAREN) Hyppallage. Excitat ignem sopitum in aris. Ouid. imitatus

est hunc locum, Metamorph. 8. *Inde foco tepidū cinerem dimouit, & ignes suscitât hesternos.* Lares & Penates videtur

detur eosdem facere Cic. sic enim in Quintiana. At hic quidem iam de fundo depulsus, iam à suis diis Penatibus eiectus esset. Subiungit mox illud dico, dominum depulsus esse de prædio, domino à familia sua manus illatas esse ante suos Lares familiares. De Laribus Natalis lib. 4. cap. 4. Gyrard. Syntag. 15. Multa eruditissimus vir, maximèque industrius Martin. Anton. Delcius in Thyesten Senecæ Commentar. pag. 373.

QUI SESE IN BELLA SEQUANTVR) in expeditionem, & bellicâ preparationem. Nam bellū est tempus omne, quo vel præparatur aliquid pugnæ necessarium vel quo bellum geritur. Prælium autem dicitur, confictus ipse bellorum. Vnde modò bene dixit, qui sese in bella sequantur, non in prælium, nam ad auxilia petenda vadit, non ad pugnam. Seruius.

PARS CÆT. PRONA FERTVR AQVA) Horat. Carm. 1. Ode. 29.

quis neget arduis

Pronos relabi posse riuos.

Montibus, & Tiberim reuerti.

SEGNIS) sine remigio.

SECUNDO AMNE) Amnis secundus, aut flumen secundum dicitur quod in procliuus fluit. Vnde secundo flumine nauigare, est secundū fluminis, fluxum, vel naturam nauigare. Et aduerso flumine, est contra fluminis fluxum, vel contra fluminis vim, & impetum. Cæsar lib. 7. de bello Gall. Exercitum traducit, & secundo flumine iter facere cœpit. Ibidem. Quinque eiusdem legionis reliquas (cohortes) de media nocte, cum omnibus impedimentis, aduerso flumine, magno tumultu proficisci imperat.

DVCUNT EX SORTEM ÆNEÆ) sorti exceptū, vt infra: ἔχουσιν ἄλκιον. in Agamem. de Cassandra

ἀλὼν χρημάτων ἔχουσιν ἄλκιον ἔρατὲ δόρην ἐμοὶ ἔνισπντο. & ἀπόλοιπον. German. Extra sortem donati honorificentissimum, & amplissimum erat. Sic lib. 5. nam te voluit, rex magnus olympi Talibus auspiciis exortem ducere honorem. Et lib. 9. ipsum illum clypeum, cristâsq; rubentes Excipia forri. Nā in vulgo videtur numerari, qui pari cum aliis sorte æquatur, & in casum conicitur. Sed cui non fortuna, aut sorte, sed iudicio, & decreto egregium munus tribuitur, ei demum eximius honos deferretur. Turneb. lib. 13. cap. 8.

PELLIS OBIT TOTVM) Magnitudo pellis ostēditur. PARVAM SVBITO VVLGA. PER VRB) Cur subitò vulgata per vrbem quia parua vrbis.

VOTA METV. DVPL. MATRES) Inde belli matribus detestata, quia coguntur metuere salutem filiorum. Metus autem religionis parens sit sapissimè. Duplicare vota, non est bina vota facere, sed multiplicare: ea enim res huic voci sæpe subicitur.

PROPIVSQVE PERICLO IT TIMOR) Est enim acrior metus instantis periculi, ex definit. Aristot. 2. Rhetor. ἔργος γὰρ φάσμα τὸ φοβερὸν: τὸτο γὰρ ἐστὶν ἰδέσθαι, φοβερὸν ἀλλοτρίως. Vnde & hoc ipso versu Maro, & maior Martis iam apparet imago, remotiora enim aspectui nostro tenuantur, & ralescunt: propiora autem expanduntur, & dilatantur, &c. German. * Mibi videtur hoc dicere poeta, timor earum, mulierum, inquam, facit, vt periculum videatur ipsi esse propinquius, seu maius quam erat: unde sequitur, & maior Martis iam apparet imago. Quare? quia timetur plurimum.

INEXPLETVM LACRYMANS) Hellenismus, neutrum adiectiuum, pro aduerbio. Horat. Ode 12. li. 2. Lacidum fulgentes oculos. Et lib. 3. Ode 27. Perfidum videns Venus. Virgil. lib. 12. serum canis importuna per umbras. Lib. 11. Sabine eternum mihi maxime Palla.

- 360 O MIHI PRÆTERITOS REFERAT SI IVPITER ANNOS: (Qualis eram, cum primam aciem Præneste sub ipsa Straui, scutorumque incendi victor aceruos: Et regem hac Herilum dextra sub tartara misi: Nascenti cui tres animas Feronia mater,
- 365 Horrendum dictu, dederat, terna arma mouenda: Ter letho sternendus erat: cui tum tamen omnes Abstulit hæc animas dextra, & totidem exiit armis) Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vsquam Nate tuo: neque finitimus Mezentius vnquam
- 370 Huic capiti insultans, tot ferro sæua dedisset Funera, tam multis viduasset ciuibus vrbem. At vos, ô SVPERI, ET DIVVM TV MAXIME RECTOR Iuppiter, Arcadij quæso misere scite Regis: Et patrias audite preces. si numina vestra
- 375 Incolumem Pallanta mihi, si fata reseruant: Si visurus eum viuo, & venturus in vnum: Vitam oro: patiar quemuis durare laborem. Sin aliquem infandum casum Fortuna, minaris, NVNC NVNC Ô LICEAT CRVDELEM ABRVMPERE VITAM:
- 380 Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri, Dum te chare puer, MEA SERA, ET SOLA VOLVPTAS Complexu tenco: grauior ne nuntius aures Vulneret.

O MIHI PRÆTERITOS) Orationi huic Euandri, filium Pallanta sibi charissimum, vnicum, & in senectute sibi natum, τὸν υἱόν, in bellum dimittentis, affinis est illa apud Catullum, in carmine de nupt. Pelei, & Thetidis, qua Aegæus Theseum suum æque sibi charum in Cretam, Minotauri interficiendi nauigaturum dimittit. Ac fortasse suam ex eo fonte Virgilius deriuauit. Catulliana hæc sunt.

Gnate, mihi longa iucundior vixit, Gnate, ego quem in dubios cogor dimittere, casus, Reddite in extreme nuper mihi sine senectæ, Quandoquidem fortuna mea, ac tua feruida virtus Eripit inuito mihi te, cui languida nondum Lumina sunt gnati chara saturata figura: Non ego te gaudens letanti pectore mitam, &c.

Vterque pater senex, vterque filius vnicus, iuuenis, animi plenus, in periculum abiturus, & quidem capitis, vnus pro ciuibus suis, alter pro suis, & supplicibus. Sed hoc discrimen, quod Theseus suum mittit inuitus, ac nolens, Euander libens. Theseus redijt victor, Pallas occubuit. Præterea maior est affectus Aegæi, quam Euandri, quia certius periculum ab illo monstro Attico, quam in acie ab armis.

O MIHI PRÆTERITOS REF. SI IVP. ANNOS) Locutus est Homero Illiad.

Αἰ γὰρ ζῆτε πατέρα, καὶ ἀδελφεὶ, καὶ ἀπολλοῦ, Ἠχώμ, ὡς ὅτ' ἐπ' αὐτοῦ κελᾶδ' ὄντι μαχθήσθαι.

Et paulo post. εἰδ' ὅς ἴσθαι μοι, βίη δ' ἐμοὶ ἔμπεδος ἐστίν. Cum dixisset Seneca lib. 1. de Ira. Concupiscunt autem homines & quæ non possunt, disputat super eo eleganter Muretus in Notis, quam disputatiunculam retulerit cognoscere. Aristoteles quidem, inquit. lib. 2. Rhetor. videtur aliter sentire, &c.

SCVTORVMQVE INCENDI VICTOR ACER) Traxit hoc de historia. Tarquinius enim Priscus victis Sabinis in honorem Vulcani eorum arma succendit, quem postea secuti sunt cæteri. Seruius.

ET REGEM HAC HERILVM DEXTRA) Attendendum est, hoc sibi Euandrum vindicare, quod fuit in Hercule, Nam vt ille Geryonem tricorporem extinxit, ita hic Herilum tres habentem animas, rotidemque corpora, occidit. Euandrum quippe in Italiam venientem Herilum Prænestinorum rex auxilio suorum ciuium voluit expellere. Sed occidit eum Euander, & sequaces eius, eorumque clypeos incendit. Per transitum autem ostendit illam Platonis, & Aristotelis contentionem, qui dubitabant, virum quatuor, an tres animæ sint in homine, φυσικὴν, ἀσθητικὴν, νοητικὴν, κτηνικὴν. Hæc Seruius.

Tria animarum genera statui à philosophis, neminem litteratorum latet, vegetantem, sentientem, intelligentem. Quarum prima, propria est stirpium, altera animantium, tertia hominum. Verùm ita, vt quæ secundo loco est nominata, etiam primæ illius in se vim, naturamque cohibeat, vt in pecude duas inesse animas distinctas, asserere non oporteat. Quæ autem postremo loco, ea vtramque priorem complectatur, & ita sit anima ratiocinans, seu rationis compos, vt tamen eiusdem vi quoque alatur, ac sensibus præditi simus, quicunque hominis vocabulo censemur. Quapropter tres nobis animas inesse quisquis pronuntiauerit, is pro infano, atque adeo pro impio haberi debet.

Vnamquamque harum animarum ab officio, ac potestate ipsius scitissimè declarat Iouian. lib. 3. de Prudentia, cuius tibi verba annumerabimus. Insunt igitur, scitis, homini partes quædam, quæ stirpibus quoque sunt communes, vt animæ pars illa, quæ alendi vim

habet, atque augendi, quin etiam procreandi: quæ quidem cunctis anima vtenibus, ab ipsa natura sunt insita, exque hoc naturales eæ suæ vires, siue virtutes dicuntur. Inest pars & illa, cuius ipsius feræ quoque, ac pecudes sunt participes, cuiusmodi sunt, quæ à sensu nomen habent. Namque animæ ipsius cum sit alia quædam vis, cui sensus ipse nomen dedit, pars hæc illi ipsi, de qua dictum est, coniuncta, atque commista, animal constituit: quod quia ratione caret, brutum quidem, cæterum neutiquam, vt primum illud genus, solo fixum, sed loco mouetur, & videt & audit, & sentit, & instrumentis vtitur singulis corporis, ad inambulandum, & sentiendum. Inde sentiens animal, atque vt hodie libentius vsurpant, sensitiuum dictum est.

Inest, & tertia quædam, eaque maximè generosa, & nobilis pars, quæque diuinitate non caret sua, quam omnes vno ore appellauere rationales, ab eaque, & per eam ipsum animal perficitur. Cuius, quia ex ijs quæ anima vtuuntur omnibus, solus homo est particeps, idcirco hic ipse homo maximè absolutus, ac perfectus animalium existit omnium. Nam & ratione solus vtitur, & per eam illa perficit, quæ in belluis minus vti que sunt perfecta.

FERONIA MATER) Feronia nomen est vrbis prope Terracinam. Item deæ, seu nymphe, & fontis, Horat. Sat. 5. lib. 1. Ora manisque sua lacrimis Feronia lympha.

VIDVASSET CIVIBVS VRBEM) Horat. Ode 9. lib. 1. — aut Aquilonibus

Querceta Gargani laborant,

Et foliis viduuntur orni.

Viduarè, est spoliare, priuare, disringere, separare. Sic Ode 10. lib. 1. viduus pharetra Rife Apollo. Columella lib. 2. cap. 15. ager viduus pecudibus. M. Tullius in ijs, quæ de Æschylo vertit Tuscul. 2. Sic me ipso viduus pestes excipio anxias. Virgil. Ciri. Cogor adire lacus viduos à lumine Phœbi. Eadem sententia dictum à Lucretio, lib. 6. exhausit ciuibus vrbem.

AT VOS Ô SVPERI) Iam hic quasi pater loquitur. Diuisa est enim hæc allocutio, & vltima pars eius habet parentis affectum: quod & ipse ostendit, dicens: & patrias audite preces. Prima verò viri fortis est. Seruius. * Tamen in prioris satis clarè paternum affectum demonstrat, cum dixit, Non ego nunc dulci amplexu diuelleret vsquam Nate tuo. Sed eum affectum magis nunc ostendit.

QVEMVIS DVRRARE LABOREM) ipsius scilicet senectutis, quæ & ipsa morbus est. Multa senem circumueniunt incommoda, ait Horatius. Durare autem est sustinere. Horat. ac sine funibus Vix durare carina Possint imperiosus Aegior. Et Virgil. Durate, & vosmet rebas seruate secundis.

CRVDELEM VITAM) Quæ filio est superstes: vt, lib. 9. quando aliter nequeo crudelem abrumperè vitam. Quia in priuatis, & publicis calamitatibus vita acerba esse solet, videmus multos optasse antè emori, quàm illas viderent, & beatos quoque à scriptoribus iudicatos, quibus contigisset antè diem obire, quam illas experirentur. In hoc numero est L. Crassus, de quo ita M. Tull. princip. 3. ad Q. F. de Orat. Sed ij tamen rempub. casus secuti sunt, vt mihi non erepta L. Crasso à dijs immortalibus vita, sed donata mors videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senarum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, &c. Est etiam Hortensius, de quo vide principium Bruti. &

SERA, ET SOLA VOLVPTAS) quia & vnicus erat, & serò susceptus μοιρογενής, τὸν υἱόν, & τὸν υἱόν.

GRAVIOR NUNTIUS AVRES VVLERET) Vulnus aurium est, ingratus nuntius, cuius auditio est auribus tanquam vulnus. Sic & Arnobius, vulneratis accipiunt auribus. Neque solum res ipsa quae nuntiatur, verum & ipse, qui nuntiat res duras, & ingratas, odiosus est. Id

hac similitudine ostendit Plutarchus. Aegroti propter odium amari, aut graeolentis pharmaci, ipsum etiam cyathum oderunt: sic, qui tristitia nuntiant, & ipsi habentur inuisi. *Vulneris*, & verbi *vulnerare* vsus, late patet in damnis, & incommodis exprimendis. &

----- Hac genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.
585 Iamque adeo exierat portis equitatus apertis,
Aeneas inter primos, & fidus Achates,
Inde alij Troiae proceres: ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde, & pictis conspectus in armis.
Qualis vbi oceani perflus Lucifer vnda,
590 (Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes)
Extulit os sacrum caelo, tenebrasque resoluit.
Stant pauidae in muris matres, oculisque sequuntur
Pulueram nubem, & fulgentes aere ceteruas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
595 Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
QVADRVPEDANTE PVTEM SONITV QVATIT VNGVLA CAMPVM.
Est ingens gelidum lucus prope Caritis amnem,
Relligione patrum late sacer: vndique colles
Inclusero caui, & nigra nemus abiete cingunt.
600 Syluano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Aruorum, pecorisque Deo, lucumque diemque,
Qui Primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho, & Tyrreni tuta tenebant
Castra locis: celsoque omnis de colle videri
605 Iam poterat legio, & latis tendebat in aruis.
Huc pater Aeneas, & bello lecta iuuentus
Succedunt, fessisque & equos, & corpora curant.

FAMVLI COLLAPSV IN TECTA FER.) Quia defecit bonum senem animus, humi collapsus est. Vide Aeneid. 4. de Didone. *suscipiunt famule, collapsaque membra Marmoreo referunt thalamo.*

IPSE AGMINE PALLAS IN MEDIO) hic enim fuit mos, ut tyrones ponerentur in medio, & ambitent viri fortes exercitum: aut certe honoris est, medium locum in exercitu tenere, ut ipse alibi, *medio dux agmine Turnus*, Servius.

CHLAMYDE ET PICT. CONSP. IN AR. QVALIS) En ut imitatus sit Valer. Flaccus li. 6. loquens de Arone Absyrti comite;

*Nec leuior comitatur Aron, horrentia cuius
Difcolor arma super, spemalensque aere lacertos
Barbarica chlamys arces acu, tremefactaque vento
Implet equum. Qvalis rosas it lucifer alis,
Quem Venus illustri gaudet producere calo.*

Et lib. 7. dum Cleadam Sidonium talem prope describit, qualem noster Chloream Cybeles sacerdotem lib. 11. quem Camilla ad eadem affectat.

*Qualis vbi Oceani renouatus lucifer vnda
Laudatur Veneri, & certat maioribus astris.*

Ae Silium quidem in istis Symbolis sapius fortasse produco, quam ferre possint, qui eum bonorum poetarum

postremum numerant, neruis, numeris, spiritum carere asseuerant: immo ne poetam quidem dici patiuntur: quorum iudicium quamquam oppido seuerum, non contemno. Verum ego nusquam me eximios tantummodo poetas testes laudaturum professus sum. Et cum istud eam demonstrare, quo pacto alij poetae Marone principem, & regem imitati sunt, nemo autem diligentius atque crebrius Silio fecerit, merito saepius eius versus profero: non optimos illos quidem, fateor: sed non semper etiam pessimos. Denique non dubito, quin aequo lectori imitandi Virgilij feruens studium, quod in eo elucet, voluptati sit futurum. Est illud quoque certissimum, ab eruditis Silium non raro, ut rerum Romanarum, antiquorumque rituum bene gnarum aduocari. &

Conspicuum, id est, conspicuus. Antiquum enim Graeci praesertim, participijs nominum loco interdum vsi reperiuntur. Lucret. lib. 1. *Sed veluti pueris absinthia terrea medentes Cum dare conantur*, Medentes, pro medici. Homerus Iliad. 22.

*Οἷος δὲ ἀσπίδος μετ' ἀσπίδος, νυκτὸς ἀμολογῶν
Ἐσπερος ὅς κ' ἀλλήλους ἐν ἑρανοῖς ἴσ' αἰεὶ ἀσπίρ.*

Vincuntur a nostris, quibus profecto ne ambrosia quidem dulcior est. Neque si superioribus addas, quae in 5. sequuntur, possis aequare Virgilianam suauitatem.

Vincuntur a nostris, quibus profecto ne ambrosia quidem dulcior est. Neque si superioribus addas, quae in 5. sequuntur, possis aequare Virgilianam suauitatem.

Tetigit autem antiquorum opinionem, qui dicebant humore ali siderum splendorem. Idcirco Luciferum perfundit vnda. quamquam equidem arbitror horum versuum fulgore clariorem illum futurum, quam vna vnda, etiam ipsius Hippocenes. Vel quum ait, *os sacrum, & astrorum ignes*, &c. Venus amat Luciferum, quae eadem cum illo existimatur. Verum optimus philosophus Luciferum intelligit globum, & corpus ipsum: Venerem autem numen illud, quam intelligentiam vocat Metaphisici: cuius sola, ac simplici intelligentione orbis ipsius rotatio perpetuatur. Resoluit autem tenebras idcirco, quia siderum omnium Lucifer solus tantum iacit luminis, ut obiecta corpora vmbra reddant, quemadmodum, & ad solem, & ad lunam. Talis tantumque poeta noster est, supra omnem captum Grammaticorum. Scalig. Poet. lib. 5. c. 3.

QVALIS LVCIFER) Formosi, & quae in illis speciosa, passim sideribus comparantur a poetis. Vultis, oculi praecipue.

VBI OCEANI PERE. VVDA) Seneca ex Marone in Hippolyto.

*Qualis est primas referens tenebras
Nuntius noctis, modo lotus vndis.
Hesperus: pulsus iterum tenebris
Lucifer idem.*

QVEM VEN. ANTE AL. AST. IG.) Venus in caelo habet vnam propriam stellam, quae oriens Luciferum, occidens Vesperum facit. Vnde Stat. *& alterno deprenditur omni in ortu*. Habet etiam duas alias, vnam in signo Tauri, & vnam in Septentrione: vnde etiam Taurus domus dicitur esse Veneris Ideo dixit, *Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes*. Servius. * *Stellas vocat ignes, quoniam ignea natura putabatur. Ouid. quoque Trist. lib. 4. eleg. 3. Quodque polo fixa nequeunt tibi dicere flammae Cassid. Hespero, quae caelo lucet iucundior ignis? minores igneo, Horatius.*

STANT PAVIDAE IN MYRIS MATRES) Non solum pauidae, quia matres, sed etiam quia mulieres: quas natura in suis, & in alienis rebus dedit esse timidas. Quare poeta noster eas alibi quoque dixit pauidas, & hoc eis epitheton non raro ab alijs tribuitur. Cur autem foeminae timidae, viri audaces, docet ex Xenophontis Oeconomico Columella lib. 12. in praefat. his verbis, *Mulierum deinceps, quod eam omnibus his rebus fecerat inhabitabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiam, & diligentiam assignauerat, idcirco timidiores reddidit, quam virilem: nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quod autem necesse erat, foris, & in aperto victum quaerentibus nonnunquam iniuriam propulsare, idcirco virum, quam mulierem fecit audaciorum.*

QVLSIQVE SEQ. PVLVER. NVBEM) Ex equorum hominumque, praesertim multorum, cursu, & incessu necesse est puluerem in caelum tolli. Ennius Annal. 8.

*Consequitur summo sonitu, quatit vngula terram
Iamque fere pulvis ad caelum vastus videtur.*

Lucret. lib. 5. *multa pulfata pedum vi Pulueris exhalat nebulae.*

QVADRVPEDANTE PVTEM SONITV) Lib. 10. *Quadrupedumque putrem cursu quatit vngula campum. sicut. 6. Thebaid. ferit grauis vngula campum. Videtur imitationem?*

A Quadrupedare de quadrupedibus dicitur, Plaut. Capt. *qui aduehuntur quadrupedanti cruciant camberio*. Notauit Turneb. lib. 26. cap. 29. Ouidius lib. 3. Trist. eleg. 10. *& vnda. Frigore concretas vngula pulsit equi*. Ennius 6. Annal. *Explorant Numidae, totam quatit vngula terram*. Et in 17. *It eques, & plausu cano concutit vngula terram.*

PROPE CARITIS AMNEM) Amnis dicitur Minio, vrbs quondam dicta fuit Agylla, a conditore Agyllo: postea per inscitiam Romanorum dicta est Care. vide Seruium.

RELIGIONE PATRV SACER) Seruius Sulpitius religionem dictam esse tradidit, quae propter sanctitatem aliquam remota, ac seposita a nobis sit, quasi a relinquendo dicta, ut a carendo, carimonia. Hoc Virgil. seruans ait, *Est ingens gelidum*, &c. Et adiecit quo proprietatem religionis exprimeret, *vndique colles Inclusero caui, & nigra nemus abiete cingunt*. Quae res vtrique faciebat lucum a communiione populi secretum. Et ut relictum locum ostenderet non sola aduendi difficultate, adiecit & sanctitatem, *Syluano fama est veteres sacrasse Pelasgos, Agorum pecorisque deo*. Macrobi. Saturnal. lib. 3. cap. 3.

LATE SACER) Non solum a ciuibus, verum etiam, ab oculis celebratur.

VTERES PELASGOS) Pelasgi qui nam fuerint quomodo in Italiam venerint, quae loca tenuerint, quo pacto se Aboriginibus iunxerint, tandemque delicti fuerint, omnia haec persequitur libro primo antiq. Dionys.

AVRORVM, PECORISQVE DEO) Seruius prudentiores ait hic Syluanum intelligere *ἄμῶν θεῶν*, hoc est deum *τῆς ἄμῆς*, &c. Quae mihi videtur superuacanea subtilitas. Numen rusticum est Syluanus, & a syluis dicitur. Eum inuocat cum ceteris i. Georg. Nominat etiam inter agrestes deos Eclog. 10. qui ad Gallum consolandum venerunt.

DIEMQVE) Instituerunt dedicationis diem anniuersarium, quod etiam hodie Christianis est sollemne.

TYRRHENI TYTA TENEBANT) Vnde nomen Tyrrhenis, & mari Tyrrheno, sic nos docet Velleius lib. 1. Per haec tempora Lydus, & Tyrrenus fratres, quum regnarent in Lydia, sterilitate frugum compulsi, sortiti sunt, vter cum parte multitudinis patria decederet. Sors Tyrrenum contigit: peruectus in Italiam & loco, & incolis, & mari nobile, ac perpetuum a se nomen dedit.

IAM POTERAT LEGIO) De legione inuenies nonnulla lib. 9. ibi, *Cetera dum legio campis instructa moratur.*

FESSIQVE ET EQVOS, ET CORP. CVRANT) Ingenti arte, quod sequebatur, omisit, redditurque in 10. Namque si vellent dicere, venisse Aeneam, vidisse Tarchontem, petisse auxilia, satis longum fuerat: & probat illud, quod ait supra, *Toto namque fremunt condensa litore puppes*: quum Etruscorum festinationi dicentis breuitas congruat. Verum haec ita reddit in 10. dicens.

*Namque ut ab Euandro castris ingressus Etruscis
Regem adiit, & regi memorat nomenq. genus.*

Seruius.

Verbo curandi sapius vtebantur in rebus ad vitam, victumque spectantibus. Cura te, mi Tiro, apud Cic. Apud Horat. curare cutem, genium, pelliculam, membra. Apud Terent. *Curastris te molliter*. Apud nostrum i. Georg. *conuiuia curant*. Et 4. Georg. ut item hic, *corpora curant*. Lucret. lib. 2.

Propriet aqua viuum, sub ramis arboris alta
Non magnis opibus incurat corpora curant.
Liuius, & historici frequentissime. Occurrit exem-

A plum è lib. 3. Tum quidem corpora cibo, somnoque curant. Et aliud è lib. 4. præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet.

At Venus ætherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
610 Vt procul egeledo secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, seque obtulit vltro:
En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera. ne mox aut Laurentes, nate superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
615 Dixit, & amplexus nati Cytherea petiuit:
Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis, & tanto lætus honore
EXPLERI NEQVIT, ATQVE OCYLOS PER SINGVLA VOLVIT:
Miraturque inter que manus, & brachia versat
620 Terribilem cristis galeam, flammâsque vomentem,
Fatiserumque ensem, loriam ex ære rigentem
Sanguineam, ingentem: qualis, cum cærule nubes
Solis inardescit radijs longæque refulget.
Tum leues ocreas electro, auròque recocto
625 Hastamque, & clypei non enarrabile textum.

IN VALLE REDVCTA) Vallem reductam appellat, opinor, quæ sinus quosdam flexuosos, & recessus habeat, in quibus quis à ventis, & iniurijs cæli tutus esse queat. L. G. Interea videt Aeneas in valle reducta Secretum nemus. Sic Horat. Ode 12. lib. 1. Hæc in traducta valle canticula Vitabis æstu. Ode 2. Epod.

Aut in reducta valle mugientium,
Prospectat errantes greges.

EGLIDO SECRETVM FLVMINE) Egelido est nimum gelido, & est vna pars orationis: vt, eduramque pyrum, id est, valde duram. Secretum flumine egeledo, hoc est, præsidio fluminis, vt dicimus, secretus est monte, vel sylua. Seruius,

In hoc verbo egeledum, vocali, e, significatum nunc intendit, nunc remittit, sic, vt egeledum aliquando sit valde gelidum, seu prægelidum, quomodo nunc apud Maronem: aliquando parum gelidum, sine potius tepidum. Cum legimus apud Ausonium, Impiger egeledo monet arma Senecus ab Iliro. Et rursum, Egelida vt tenent hyemes, priore modo accipimus vocem. Illud autem apud Sueton. in Octauio, Vngebatur etiam scæpius, sudabat ad flammam. Deinde perfundebatur egeleida aqua, vel sole multo calefacta, posteriore, minuit enim, non auget hinc significatum. Versus ille Ouidij, Egeledum Boream, egeledumque Notum ab eruditis propter ambiguitatem verbi reprehensus est. &

SEQUE OBTVLIT VLTRO) id est deam confessa est. Et est ordo, obtulit se, & loquuta est.

EN PERFECTA MEI) Homer. Iliad. τ.

Τὸν δ' ἰδέσθαι οὐκ ἔβουλε κλυτὰ τεύχεα δέξασθαι.
Καὶ δὲ μὴδ' οἱ ἔπειτα τῆς ἀντὶ ἀμύμονος φόρου.

PROMISSA ARTE) uel α. σιωπ. ὁμιλον.
ACREM TVRNUM) fortem. Et proprie apud nos acer est, qui deinde apud Græcos: nam fortem, & vehementem, & asperum, & amarum potest significare. Seruius * Ipsum quoque Aeneam Vulcanus supra acrem appellauit.

nit. Arma acri facienda viro. De eodem, libr. 12. stetit acer in armis.

POSCERE) prouocare. Cic. in Ver. poscunt maioribus poculis, id est, inter se prouocant. Seruius.

AMPLEXVS PETIUIT) Supra, Opiatos dedit amplexus, de Vulcano.

TANTO LÆTYS HONORE) quod manifestò videat matrem, & plenam amoris sui. Seruius.

MIRATURQUE) Non placet Macrobio Saturnal. lib. 5. cap. 4. quod Aeneas recens allatis armis à Vulcano factis miratur, censeatque id parum opportunè factum. Sed Iouianus in Antonio, an non diuinum illud opus, inquit, mirabitur? Et cum illa manu tractaret versaretque inter brachia, non conciperet magnam spem, præsertim in rebus tam asperis? non animos inde sumeret, videns, quantum terrorem illa galea terribilis incussura erat hosti? quæ tum ipsi quoque flammâs vomitura videretur. Quomodo igitur lætitia expleri non potuisset, nisi iam animaduertisset, quantus illorum vius aduersus hostem futurus esset in præliis, quæ etiam tum sub quercu posita (neque enim temere sub quercu posita dicit, cum corona è quercu ciuium liberatores donarentur) terribilia apparent? Quocirca (vt dictum est lib. 10.) cum primùm in hostium conspectum venit, illa statim extulit. Videtis quàm sibi Virgilius constet, quàm nihil inaniter dicat, & singula exactissime pensitet?

INTERQVE MANVS, ET BRACHIA VERSAT) τέρπειο δ' οὐ χεῖρας ἔχον θεῖς ἀγλαὰ δῶρα. Distinguendum est, vt intelligas, Aeneam manibus minora, brachijs maiora considerasse, vt pote loriam, vel scutum: hæc enim arma maiora sunt: minora verò, galeam, gladium ocreas. Seruius.

QUALIS CVM CÆRVLA NUBES) Irim physica ratione describit, quæ fit, cum aquosam nubem solis ardor irradiat. Nec est incongrua hæc comparatio, cum

cum lorica ex diuersis metallis fieri plerumque consueverit. Seruius.

AVROQVE RECOCTO) sæpe purgato.
CLYPEI NON ENARRAB. TEXTVM) Bene, non enarrabile. Cum enim clypeo omnem Romanam histo-

riam velit esse descriptam, dicendo, illic genus omne futura stirpis ab Ascanio, pugnatâque in ordine bella, carpitim tamen pauca commemorat. Sicut in 1. ait, videt Iliacas ex ordine pugnas, nec tamen vniuersa descriptit. Seruius.

Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vaturn ignarus, venturique inscius æui,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futura
Stirpis ab Ascanio, pugnatâque in ordine bella.
630 Fecerat & viridi foetam Mauortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic vbera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
635 Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Confessu caucæ, magnis Circensibus actis,
Addiderat: subitoque nouum consurgere bellum
Romulidis, Tatiòque feni, Curibusque seueris.
Pòst ijdem inter se posito certamine Reges
640 Armati, Iouis ante aras, paterâsque tenentes
Stabant, & cæsa iungebant fœdera porca.

ILLIC RES ITALAS) Tota clypei descriptio multò est apud nos aptior vniuerso argumento. Homeri autem clypeus friuola, & puerilia cõtinet. Quin etiam sigillorum, quæ in eo sculpta sunt, motum, quomodo representare queat nescio. Nisi quod ille ait, Similitiam patiantur opes, ad Homeri poemata accommodari possit. In illa enim verborum opulentia licuit ei ineptire. Lege cætera apud Scalig. Poët. lib. 5. cap. 3.

Homerum multa è scriptis prophetarum in suum carmen, & in primis initium sacre Geneleos in clypeu Achillis transfulisse, docet Iustinus Martyr Exhortat. ad gentes. Clypeum quoque à Callaicis populis ad Oceanum Hispanicum habitantibus, præter cætera arma, Annibali Saguntum oppugnanti dono missum, & in eo res Carthaginensium cælatas, describit 2. Punicorum Silius. Lustrat auiens oculos, gaudetque in origine regni, &c. Huiusmodi descriptiones sunt, Catulli, Ilii purpuræ, qua constratus fuit Ariadnæ lectus genialis: Quidij autem pepi Philomelæ lib. 6. Metam. mirabile fuit vtrumque textum, & argumentosum. &

PUGNATAQVE BELLA) Talia ferè sunt apud Homer. Iliad. μ. ἄλλοι δ' ἀμφ' ἀλλήλοι μάχην ἐμάχοντο πύλοισι. Et Iliad. ο. παρ' ἑμοῖς μάχην ἐμάχοντο θεοῖσι. Plato in Epitaph. δ' ἐκείνος ἡμῖν πόλεμος ἔτιος ἐπολεμήθη. German. * Cumulabimus exemplis hunc locum. Demosthenes. περὶ σιδήνου. Οἱ πόλεμον συνεχρὶ καὶ μάχην πολεμήθησαν ἡμῖν. Xiphilini πάλαι πολεμήθησαν. Nunc ad latinam. Cic. pro Muræna. Cuius ex omnibus pugnis, que sunt innumerabiles, vel accerrima mihi videtur, qua cum rege commissa est, & summa contentione pugnat. Lucilius, Vicimus è socij, & magnam pugnaui pugnam. Catull. Pro qua mihi sunt magna bella pugnat. Probis in Annibale. Hæc pugna pugnatâ Romanam profectus, nemine resistente.

FOETAM MAVORT. IN ANT. PROCVB. LVP.) si procubuisse accipias, iacuisse, contrarium est quod dicit, Ludere pendentes pueros. Liuius, ait sammissas præbuisse mammas, quem locum ad verbum produximus 1. Æneid. super illo carmine, Inde lupe fuluo nutricis regmine lætus Romulus. Seruius ait, poetam gestum proprie

exprimere voluisse, quem in ipsius lupæ cernimus statuis, Plutarch. Quæst. Rom. quæst. 20. refert, Romulo. & Remo expositis non tantum vbera lupam præbuisse, sed & picum frequenter aduolasse, & buccas in ora inseruisse. Idem narrat Ouidius Fast. lib. 3. Et picum expositis sæpe tulisse cibos: Frequenter enim etiam nunc, in locis quæ sub montibus sita sunt. ac syluestria, vbi picus ibi etiam lupus visitur, vt narrat Nigidius.

GEMINOS HVIC VB. CIRCVM) Gemini dicuntur ex vno vtero vno die editi. Geminum, simile, Lacunius Hermonia, Par fortitudo, gemina confidentia. Gemina, duæ. Lib. 6. Sumi gemina somni porta. Nonius.

ET LAMBERE MATREM) quasi matrem, cuius affectum pueris exhibebat. Matrem veteres etiam nutricem dici volunt. Plaut. Menæch.

Ita forma simili pueri, vt mater sua
Non posset inuenire, qua mammam dabat,
Neque adeo mater ipsa, qua illos pepe erat.

Sic Nonius, & adducit hunc locum, addens, matrem, id est nutricem. Qui nam infantes à quibus bestiis nutriti fuerint, vide 1. Æneid. ibi Inde lupe fuluo, &c.

ET CORPORA FING. LINGVA) Non quod in prætura erat, dicit: sed ita hinc intelligimus factum fuisse: vt, Ter circum Iliacas raptauerat Hectoræ muros. Seruius.

Sed iam de inuentis sub lupa his duobus infantibus verba Dionysij de lib. 1. recitemus, abit enim non nihil à Liuiò. Interea pastoribus armenta pastum agentibus (iam enim aquæ decesserāt) quidam ex ijs viâ lupâ infantulos complectente, aliquandiu hæsit miraculo, vix fatis credens suis oculis: deinde cõuocatis, quotquot poterat, è proximo socijs, cum fidem verbis non impetraret, adducit eos ad spectaculum. Quæ & ipsi ed profecti, comperiunt illam, velut ex se natos complectam: hos pendentes, velut à matre: moxque rati, hæc non sine aliquo numine fieri, confertim accedunt propius, feramque terrent clamoribus. At lupa

incursu hominum perparum exasperata, ceu mansuetata, sensum abstulit, & ob insanos pastorum strepitus abiit. Post eius discessum pastores tollunt infantulos, dignos alimentis rati, quippe qui seruari diuinitus fuissent, &c.

Fingere, id est, tergere. De vrsa porro catulos lingua fingente Plutarch. lib. De amore parentum erga liberos: Vrsus bestia certe ferocissima, & immanissima, foetum informem planè, & articulamentis membrorum nullis conspicuum edit: attamen lingua sua tanquam dolabra, membranis quibus involuitur, conformatis, non genuisse tantum catulos, sed & opificis more finxisse videtur.

Iam de expositione geminorum istorum, ac de materno in eos lupæ huius officio, Nasonis locum è lib. 2. Factor adiungamus.

*Sylvia Vestalis caelestia semina parva
Ediderat, paterno regna tenente suo.
Is inberit auster, paruos, & in amne necari.
Quid facies? ex illis Romulus alter erat.
Iussa recusantes peragunt lacrymosa ministri,
Flent tamen, & geminos ad loca iussa ferunt.
Albula, quem Tiberim merfus Tiberinus in undis
Reddidit, Iybernia forte tumebat aquis.
Hic ubi nunc fora sunt, lintres errare videres:
Quaque iacent valles maxime Circe tua.
Huc ubi venerunt, neque enim procedere possunt
Longius ex illis vnus, & alter ait.
Ab quam sunt similes, ab quam formosus uterque?
Plus tamen ex illis iste vigoris habet.
Si genus arguitur vului, nisi fallit imago:
Nescio quem è vobis suspicer esse deum.
At si quis vestra deus esset originis auctor,
In tam præcipui tempore ferret opem.
Ferret opem certe, si non ope mater egeret,
Quæ facta est vna mater, & vba die
Nata simul, mortuura simul, simul iie sub undas
Corpora deserat, depositaque sinu.
Vagierant ambo pariter, sensisse putares.
Hi redempti vdis in sua tecta genis.
Sustinet impofitos summa cauus aluenis vnda,
Heu quantum fati parua tabella tulit.
Aluenis in limo silius appulsus opacis
Paulatim fluvio deficiente sedet.
Arbor erat: remanent vestigia queq; vocatur
Romula nunc ficus, Rumina ficus erat.
Venit ad expositos (mirum) lupa foeta gemellos:
Quis credat pueris non nocuisse feram?
Non nocuisse parum est, prodest quoq; quos lupa nutrit
Perdere cognatæ sustinere manus.
Constitit, & cauda teneris blanditur alumnis,
Et lingit lingua corpora bina sua.
Marte satos scires, i mor abfuit: vbera ducunt,
Nec sibi promissa lactis aluntur ope,
Illa loco nomen fecit, locum ipse Lupercis,
Magna dati nutritæ premia lactis habet.*

Occasione legis cuiusdam Moſis, qua præcepit abſtinere ab omnibus recens natis, tam in iumentis, quam in gregibus, vetans ea vel mēſæ inferri, vel altari nimirum crudele exiſtimans, atque ad omni humanitate alienum inſidiari parturientibus, & foetus à matribus rapere, idque ventris, gulæque gratia huius, inquam, occasione legis Philo. lib. de Charitate, ecce quàm bellam proſopopœiam pro teneris seu lactentibus animalibus contextit: & rurſum inde anſam arripit, in expo-

ſitores infantium acerbè inuehitur. Sic igitur quemcumque inſtituta ſua ſequentem Moſes alloquitur.

Magnam habes, ó bone, rerum copiam, quibus vti potes abſque cumine. Alioqui fortaſſe ignoſci poterat preſſo inopia. Tu verò etiàm temperantia, cæteriſque virtutibus debes excellere, aſcitus in ordinem lætiſſimum, nec admittere in mentem tãtam ſequitiam, vt fœræ laſſe partus laboribus, nouam mox vexationem afferas, rapiendo recens editum animal. Neceſſe eſt enim turbare matrem propter affectum à natura inditum, ſed à partu maxime. Tunc enim lac in mammis ſubſcãrens, ſi dedit foetus, reprimitur: & diſtinctis hac mole vberibus, dolor quoque intenditur. Sine vt mater ſuum foetum laſſe alar, ſi non diutius, ſaltem per ſeprem dieſe natiuus lactis fontes exſtinguas in vberibus, cum iſſus naturæ iniuria, quæ non vult intercepti ſua beneficia, multò antè preparata ad conſeruationem generum. Primum enim eius munus eſt generatio, per quã animalia ſua eſſentiam accipiunt. Secundum, lactis affluſus, tenerum alimentum, & aptiſſimum tempori, quippe quod cibi, potuſque vicem præbeat. Nam quidquid ineſt aqueum, pro potu habetur: pro cibo verò id, quod coagulat, natura proſpiciendo modò genitis foetibus, ne patiantur inopiam mox à vitæ initio, ſed eadem opera, eodemque remedio duas moleſtias ſitis, famiſque arceant. Perſtricate frontem, & legite hanc legem præclari parentes, qui grauari vos putatis infantibus, quos vt exponatis, inſidiarum parturientibus, publici, & inſeſtiſſimi hoſtes humani generis. Cui enim parceris, qui filios necaris propriis manibus? qui quantum in vobis eſt, ciuitates deſertas redditis, vaſtitate incipientes à coniunctiſſimis: qui ius naturæ ſubiicitis, tollentes eius opera: crudelitate immani vitam oppugnatis, mortem inuehitis, & hanc contra illam armatis.

Huiusmodi expoſitionem, abiectionemque foetus deſertatur etiàm valdè Lactantius lib. 6. ca. 20. & cauſas, quæ afferri poſſunt, reſutat.

Ergo ne illud quidem aliquis concedi exiſtimet, vt recens natos liceat oblidere, quæ vel maxima eſt impietas. Ad vitã enim deus inſpirat animas, non ad mortem. Verùm homines, ne quod ſit facinus, quo ſe non polluant, rudibus adhuc, & ſimplicibus animis abnegant lucem nõ à ſe datam. Expectet verò aliquis, vt alieno ſanguini parcant, qui non parcent ſuos: ſed hi ſine vlla controuerſia ſcelerati, & iniuſti. Quid illi, quos falſa pietas cogit exponere? Non poſſunt innocentes exiſtimari, qui viſcera ſua in prædam canibus obiciunt: & quantum in iſtis eſt, crudelius necant, quàm ſi ſtrangulaſſent. Quis dubitet quin impius ſit, qui alienæ miſericordiæ locum non tribuit? Quia etiàm ſi contingat ei, quod voluit, vt alatur, addidit certe ſanguinem ſuum vel ad ſeruitutem, vel ad lupanar. Quæ autem poſſunt, vel ſoleant accidere in vtroque ſexu, quis non intelligit? quis ignorat? Quod vel vnus OEdipodis declarat exemplum, duplici ſcelere conſuſum. Tam igitur nefarium eſt exponere, quàm necare. At enim patricidæ facultatem anguſtias conquerrunt: nec ſe pluribus liberis educandis ſufficere poſſe prætendunt: quaſi verò aut facultates in poteſtate ſine poſſidentium, aut non quotidie deus ex diuitibus pauperes, & ex pauperibus diuites faciat. Quare ſi quis liberis ob paupertatem non poterit educare, ſatius eſt, vt ſe ab vxoris cõgreſſione contineat, quam ſcleratis manibus dei opera corumpat.

Adiungam pro corollario. In expoſitione infantum, aliquid matres ſibi detractum addebant, vnde poſtea cognoſcebantur. Id apud Plautum, & Terentium, non ſemel videas. Ad Victor. lib. 2. cap. 3. Item, Expoſititij infantem, incerto patre, & matre nati, cum inuenirentur qui eos tollerent, & educarent, dicebantur, altelli, *ἄλλοιοι*, ab altus, altulus, græcè *ἄλλοιοι*, *ἄλλοιοι*, alumni. Plinius ad Traianum. Magna, Domine, & ad rotam provinciam pertinens quæſtio eſt, de conditione, & alimentis eorum, quos vocant *ἄλλοιοι*, &c. Scallig. in Feſtum.

RAPTAS SINE MORE SABINAS) Ex Liviõ iſtuc declarabimus, vnde etiàm huiusmodi raptus cauſam cognoſces. Illud prius te monitum volo, communi nomine Sabinas dici raptas, quamquam Ceninenſium, Antemnatum, & Cruſtulinorum multæ eſſent, & auctores in numero raptarum diſcrepare. Quidam nõ vltra triginta fuiſſe tradunt, quæ curiis nomina dedere: non nulli

nulli quingentas, plerique ſeptem, & viginti, alij ſexcentas, & tres ſupra octoginta. Nunc audi Liviũ. Tũ ex conſilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes miſit, qui ſocietatem, connubiumque nouo populo peterent. Verbes quoque, vt cætera, ex inſimo naſci: deinde quas ſua virtus, ac diu iuuent, magnas opes, magnamque nomen ſibi facere, ſatis ſcire, origini Romanæ & deos aſſuiſſe, & non deſuturam virtutem. Proinde ne grauarentur homines cum hominibus ſanguine, & genus miſcere. Nuſquam benigne legatio audita eſt: adeo ſimul omnes ſpernebant, ſimul tantam in medio creſcentem molem ſibi, ac poſteris ſuis metuebant, à plerique rogitantibus dimiſſi, eoque feminis quoque aſylum aperuſſent: id enim demum compar connubiũ fore. *Ægrè* id Romana pubes paſſa: & haud aubie ad vim ſpectare res cepit, cui tempus, locumque aptum vt daret Romulus, agritudinem animi diſſimulans, ludos ex induſtria parat, Neptuno equeſtri ſollemnes: Conſualia vocat. Indici deinde ſinitimis ſpectaculum iubet, quantumque apparatus tum ſciebant, aut poterant, concelebrant: vt rem claram, expectatamque facerent. Multi mortales conuenere ſtudio etiam videndæ nouæ vrbs: maxime proximi quiq; Cecinenſes, Cruſtumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis, ac coniugibus venit. Inuitati hoſpitaliter per domos, cum ſitum, incenſiq; & frequentem teſtis urbem vidiffent, mirantur tam breui rem Romanam creuiſſe. Vbi ſpectaculi tempus venit, deditaq; eo mētē cum oculis erant, tum ex composito orta vis ſignoque dato iuuentus Romana ad rapiendas virgines diſcurrat. Magna pars, fortè vt in quem queque inciderat, raptæ: quaſdam forma excellentes, primoribus patrum deſtinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deſerebat. Vnam longe ante alias ſpecie, ac pulchritudine inſignè à globo Talaffij cuiuſdam raptæ ferunt, multique ſciſcitantibus cuiquam eam ferrent, identidem nequis violaret, Talaffio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc vocem factam. Turbato per metum ludicro, moeſti parentes virginum profugiunt, inculantēſque violati hoſpitij fœdus, deumque inuocantes, cuius ad ſolenne ludique per fas, ac fidem decepti veniffent. Nec raptis aur ſpes de ſe melior, aut indignatio eſt minor. Sed ipſe Romulus circumibat, docebatque patrum id ſuperbia factum, qui connubium ſinitimis negaſſent, illas tamen in matrimonio, in ſocietate fortunarum omnium, ciuitatisque, & quo nihil charius humano generi ſit, liberum fore: mollirent modò iras, & quibus ſors corpora dediſſet, darent animos: ſæpe ex iniuria poſtmodum gratiam ortam: eoque melioribus vſuras viris, quod annexurus pro ſe quiſque ſit, vt cum ſua vice functus officio ſit, parentum etiam patriæque expleat deſiderium. Accedebant blanditiæ viroꝝ factum purgantium cupiditate, atque amore: quæ maxime ad muliebꝛe ingenium efficaces preces ſunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant. At raptarum parentes tum maxime ſordida veſtè, lacrymiſque, & quærelis ciuitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, ſed congregaban-

tur vndique ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eò, quod maximum Tatij nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceninenſes, Cruſtulinique, & Antemnates erant, ad quos eius iniuria pertinebat. Lenè agere ijs Tatiũ, Sabinique viſi ſunt. Ipſi inter ſe tres populi communiter bellum parant.

Lege inſuper Plut. in Romulo Dionyſ. lib. 2. Ouid. 3. Fall. ab eo loco, *Mœnia iam ſubant, &c.* De hoc raptu Minutius in Octauiõ. Mox alienas virgines iam deſponſatas, iam deſtinatas, & nonnullas de matrimonio mulierculas ſine more rapuit (Romulus) violauit, illuſit, & cum eorum parentibus, id eſt, cum foceris ſuis bellum miſcuit, propinquum ſanguinem fudit.

Quod autem ait *sine more*, exponendum videtur, ſine exemplo, & ideo non rectè factum: tamen nec id ſemper rectè ſit, quod exemplo ſit: excuſatur tamen facilius. Malo more fieri dici poſſe, quod improbè ſit, tamen mos eſt ita fieri. At more maiorum quod factũ dicitur, id ſemper laudem habet, & eſt ea formula vſitata probatiſſimis ſcriptoꝝ.

CONSESSV CAVEÆ) Cauca eſt, vbi populus ſpectatur ſeu vbi ſpectandi gratia ſedet. Plaut. Amphit.

*Vt conquiſueres ſinguli in ſubſellia
Eant, per totam caueam ſpectatoribus.*

Cic. in Catone. Vt Turpione Ambuio magis delectatur, qui in prima cauea ſpectat, delectatur etiam, qui in vltima, &c.

CVRIBVSQVE SEVERIS) Mirè dixit *severis*. Quum enim filias perdidiffent Ceninenſes, Antemnates, Cruſtumini, & Sabini, cæteriſque ſcicentibus, Sabini ſoli bella ſumpferunt. Vide Liviũ.

CASA IUNGEB. FOEDERA PORCA) De fœdere inter Romulum & T. Tatium Sabinorum regem Liviũ lib. 1. Inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacè modo, ſed & ciuitatem vnã ex duabus faciunt, &c. De hac & Ennius 1. Annali. *Accipe adque iudem fœdusque feri bene iuratum.*

Annotant Grammatici, porcam dixiſſe Maronem pro porco, quibus non aſſentitur Suetonius, qui in Claudio ſcribit, capite vigefimo quinto cum regibus fœdus in foro igit, porca caſa, ac veteri ſocialium præſtatione adhibita. Liviũ fauet Grammaticis, qui libro primo in fœdera porcum ſaxo ſilice ferri dicit. [Et lib. 9. quemadmodum à ſocialibus porcus ferretur. Lib. 12. de fœdere loquens poeta. Scitigere foetum ſuis intonſamque bidentem Attrahit. Quod tam de mare, quàm de ſtemina licet accipere.] In hoc igitur inter auctores variatur, vt reor, quod porcus in libris ſocialium ſcriberetur: quod vocabulum etiam de fœmina dicitur, alioqui non ſcripſiſſet Cic. 2. de leg. porco fœmina piaculum dare. Turneb. lib. 26. cap. 29.

Sic etiam Cato, cap. 134. priuſquam fœminam porcum immolabis. *Quedam, inquit, Quintilianus, lib. 8. non tam ratione, quàm ſenſu iudicantur, vt illud, caſa iungebant fœdera porca, ſic elegans ſiſſio nominis: quod ſi ſciſſet, porco vile erat. Porci effigies inter ſigna militaria quantum locum obſtinet, quia conſulto bello, inter quos pax fieret, caſa porca fœdus firmari ſolebat. Feſtus. Quam variis ritibus externa gentes fœdera percutere conſueverint, docet Alex. Neapolit. lib. 5. cap. 3. ſi te id ſcire delectabit. Conditiones autem huius fœderis exequitur. Dionyſius, lib. 2.*

Haud procul inde, citæ Metium in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabátque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſyluam, & ſparſi rorabant ſanguine v. pres.
Nec non Tarquinium ciectum Porſenna iubebat
Accipere: ingentiſque urbem obſidione premebat.

645

Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant,
 Illum indignanti similem, similemque minanti
 650 Aspiceret, pontem auderet quod vellere Cocles,
 Et fluuium vinculis innaret Clœlia ruptis,
 In summo custos Tarpeia Manlius arcis
 Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat:
 Romuleoq; recens horrebat regia culmo,
 655 Atque hinc auratis volitans argenteus anser
 Porticibus, Gallos in limine adeste canebat.
 Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
 DEFENSI TENEBRIS, ET DONO NOCTIS OPACÆ.
 Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis:
 660 Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
 Auro innectuntur. duo quisque Alpina coruscant
 Gæsa manu, scuris procecti corpora longis.

METIVM IN DIVERSA QVAD.) Metij crimen perfidia fuit. De eo, & supplicio eius ita est apud Liuium lib. 1. in Tullo Hostilio, qui sic eum affatur. Meti Sufferi, si ipse discere posses fidem, ac fœdera seruare, viuo tibi ea à me disciplina adhibita esset. Nunc quoniam tuum insanabile ingenium est, at tu tuo supplicio doce humanum genus, ea sancta credere, quæ à te violata sunt. Vt igitur paulò ante animum inter Fidenatem, Romanamque rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passum distrahendum dabis. Exinde duabus quadrigis admotis, in curru earum distentum illigat Metium: deinde in diuersum iter equi cõcitat, laceru in viroq; curru corpus, quæ inheerant vinculis membra, portantes. Auertere omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, vltimumq; illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in aliis gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse pœnas, * De scriptura viriisque nominis Metius Suffetius, scribendum ne sit Metius Suffetius, aduersus Roborollum sui defendendi vide quid Ewaldus. lib. 1. disputet Sigonius si modo res tanti est. Meminit huius exempli, & loci Virgiliani Gallus lib. 2. cap. 1. præterea hoc dictum, Acreditas plerumque vlciscendi maleficij, bene atque caute viuendi disciplina est. Creditur intentum Hercules, qui regem Eubœa Pyrechem bellum Boœois inferentem deuicit, & deuictum isto modo punitit, pulis equinis alligatum videlicet, in partes distarpendum.

NEC NON TARQVINIVM PORSENNA) Lucretia per summam libidinem à Sex. Tarquinio, Tarquinij Superbi filio stuprata, causâ fuit, cur cum liberis Roma pelleretur. Idem Superbus confugit ad Porsenam Etruscorum regem, qui eum restituere conatus est. Vide Liuium lib. 1. & 2.

AENEADÆ IN FERRVM PRO LIBERTATE) Ilocrates in Archidamo. ἀνδρῶν τὴν πόλιν ἀνέμω. &c. Id est, nec enim ab vrbe condita vel bellum factum, vel periculum de tantis rebus oblatum est, de quantis nunc deliberamus. Nam antehac quidem de imperio in alios exercendo dimicabamus: nunc autem hoc agitur, ne ipsi imperata faciamus: quod signum libertatis est: pro cuius defensione nullæ acerbitates, nulla pericula sunt recusanda, non nobis tantum, sed etiam aliis, qui se viros esse meminerunt, neque virtutis laudem profus asperrantur.

Ius Romanæ libertatis quinque partitum fuit. Ita enim ciues Romani fuerunt liberi, vt nec dominorum potestati, nec tyrannorum imperio, nec magistratum potentie, nec creditorum libidini, nec ciuium suorum

A gratia essent obnoxij. Sigon. de antiq. iure ciuium Rom. lib. 1. cap. 6. in quo hæc singula accuratè qualia fuerint, explanat. Sed quod ad secundum genus libertatis attinet, quoniam ad institutum pertinet, placet eundem scriptorem audire. Hoc se R. ciues à regum, & tyrannorum impotenti dominatione liberauerunt, & legibus se, ac magistratibus annuis obstrinxerunt. Quæ libertas L. Tarquinio Superbo rege cum filiis vrbe pulso, inita est, L. Bruto, & P. Valerio inprimis auctoribus, tum, cum pop. à Bruto C. Iureiurando adactus est, se neminem regnare Romæ passurum, atque rogationem iussit, vt sacrum cum bonis caput eius esset, qui regni occupandi consilia inisset. Itaque pro hac libertate tuenda, incredibile est quantas pop. Rom. dimicationes, quanta bella susceperit, quantum sudoris, quantum sanguinis effuderit. Siquidem & cum Porsena rege, & cum Latinis populis, Tarquinius exules reducentibus, & cum Pœnis, cum Cimbris, & Teutonibus, & aliis infestissimis exterarum gentium populis, armis sæpe acerrimè decertauit. Lege cætera.

* Quam opere etiam in Tul. pro libertate aduersus Antonium defendenda continentur in Philipp. & quomodo mortem seruanti anteponebam non semel affirmet, notum est omnibus, qui eos libros in manibus habuerunt. Vnam duntaxat, eamque magnificam super studio libertatis sententiam ex 10. Philipp. libet appendere. Magna nos quidem spe, & prope explorata libertatis causam suscepimus. Sed, vt concedam incertos exitus esse belli, Martemque communem: tamen pro libertate vitæ periculo decertandum est. Non enim in spiritu vita est, sed ea nulla est omnino seruienti. Omnes nationes feruitem ferre possunt: nostra ciuitas non potest. nec vllam aliã ob causam, nisi quod illæ laborem doloremq; fugiunt, quibus vt careant, omnia perpeti possunt. Nos ita à mai oribus instituti, atque imbuti sumus, vt omnia consilia, atque facta ad virtutem, & dignitatem referamus. Ita præclara est recuperatio libertatis, vt ne mors quidem sit in repetenda libertate fugienda. Lege orationem Catonis apud Lucan. lib. 3. optantis, vt possit capite, & sanguine suo pacem tuari, libertatemque defendere. O vnam calique deis, Etræque liceret, &c.

PONTEM AUDERET QVOD VELLERE COCLES) de Cocleite Liuius li. 2. Plutarch. in Poplicola, qui vnâ pro ponte cum eo stetit autumat duos primæ nobilitatis viros, Herminium, & Lucretium. Dionysius lib. 5. Florus lib. 1. cap. 10. Plin. lib. 15. cap. 36. Valer. lib. 3. cap. 2. Breuiter Plinius iunior de viris illust. cap. 11. Porsena rex Etruscorum, cum Tarquinius in vrbem restituere tentaret, & primo impetu Ianiculum cepisset, Horatius Cocles (illo cognomine, quod in alio prælio oculum amiserat) pro ponte sublicio stetit, & aciem hostiũ sustinuit, donec pons à tergo interrumperetur, cum quo

in Tiberim decidit, & armatus ad suos tranauit. Ob hoc ei tantum agri publici datum est, quantum vno die circumdari potuisset. Statua quoque ei in Vulcanali posita.

Huius viri facinus Iouianus lib. 1. de fortitud. bellica his verbis ornat, & amplificat. Veræ fortitudinis exempla Græci, Barbarique edidere permulti: sed Romanorum longè maximus est numerus, cuius mihi princeps videtur Horatius Cocles. Siquidem in summa reipub. calamitate, in maximo, euidentiſſimòque pop. Rom. periculo, virgine grauissimo hoste, pro salute publica, cæteris etiam fugam capessentibus, solus se ipse hosti obiecit. At quo animo? vt dum pars pontis rescinderetur, hostis impetum detineret, interim pugnando, non, quod desperantium est, vitam contemneret: sed simul & hostem feriret, & corpus suum, in quo salutem patriæ positam sentiebat, tueretur, non tamen vt mori pro communi salute recusaret. Atque vbi pontem rescissum intellexit, non arma proiecit, quibus hostes potirentur, non se ipsum in tanta ruina deseruit: sed natabundus ad suos, saluis armis rediit. Cuius pulcherrimum facinus non ciuium modò, atque hostium animos admiratione impleuit: sed si quid est, quod deos immortales mortalium viribus factum moueat, cum primis credendum est, rarissimum hoc, maximeque admirandum facinus deos mouisse. Sed ò vocem maximè memorabilem. Rediens re infecta hostis, se quidem Romano potitum, solo ab Horatio victum esse prædicabat.

Modò Cocles in hoc homine, de quo dicit, propriũ est nomen: in aliis appellatiuum. Nam luscus coclites dixerunt antiqui. Vnde & cyclopas coclites legitur dictos, quod vnum oculum habuisse perhibentur. Ita Seruius. Varro lib. 6. de ling. lat. Ab oculo cocles, quasi cocles dictus, qui vnum haber oculum. Quocirca in Curculione est, De Coclium proſapia te esse arbitror: nam hi sunt vnooculi. Carissus monobdalmion coclitem interpretatur.

FLVVIUM VINCLIS INNAR. CLOEL. RVPT.) Porsena Clœliam virginem nobilem inter obsides accepit: quæ deceptis custodiibus noctu castris eius egressa, equum, quem fors dederat, arripuit, & Tiberim traiecit. A Porsena per legatos repetita, reddita est. Cuius ille virtutem admiratus, cum quibus optasset, in patriam redire permisit. Illa virgines, puerosque elegit, quorum ætatem iniuriæ obnoxiam sciebat. Hinc ei statua equestris in foro posita. Hæc Plinius iunior cap. 13. De eadem virgine, si placuerit, leges Liuium lib. 2. Dionysium lib. 5. Valer. Max. lib. 3. cap. 2. Florum lib. 1. cap. 10. Plutarch. in Poplicola, & de claris mulier. cap. 14.

De eadem magnificè noster Seneca Consolat. ad Martiam cap. 16. Quis enim dixerit, naturam malignè cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta, & libera facultas: laborem, doloremque ex æquo, si consuevere, patiuntur. In qua istud vrbe, dii boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia, & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transcripsimus. Equestri insidens statua: in sacra via celeberrimo loco Clœlia exprobrat iuuenibus nostris puluinum ascendentibus, in ea illos vrbe sic ingredi, in qua etiam sceminas equo donauimus. Videtur insinua-re Seneca, huic statua: virginis illum Ennianum versum de 4. Annal. quo virtutem ipsius à Porsena commen-

A datam fingit, subscriptum fuisse postea. Vos etenim iuuenes animos geritis muliebres, illa virago viri. * Adiciantur versus Siliij è lib. 10. quibus facinus huius viraginis celebratur amplissime.

— Bis Clœlia fenos
 Nondum compleat primæui corporis annos,
 Vna puellarum Laurentum, & pignora pacis
 Inter virgineas regi tranmissa cætuas.
 Facta virum silio, rege hæc, & fœdere, & annis,
 Et fluuiio speris, mirantem interrita Tiberim
 Trauaie, frangens vnam puerilibus vlnis:
 Cui si mutasset sexum natura, reuerti
 Forsan Tyrthenas tibi non licuisset in oras
 Porsena.

CVSTOS TARPELÆ MANLIVS ARCIS) Plutarch. in Romulo. Poëta Simulus planè delirat, qui non Sabinis, sed Gallis putat Tarpeiam virginem Sp. Tarpeij filiam prodidisse Capitolium. Cæterum à Tarpeia illic sepulta, collis ille vocatus Tarpeius fuit, donec locum cum Tarquinio rex Ioui consecrauit: quo tempore ossa eius aliò fuerunt delata, noménque exoleuit Tarpeia, excepto saxo, quod vocant etiam nunc Tarpeium, ex quo præcipitare sceleratos solebant. Quomodo autem, & qua conditione Tarpeia Sabinis arcem prodiderit, post Liuium multa Dionysij lib. 2.

Manlius ob defensionem Capitolium Capitolinus dictus, sexdecim annorum voluntatiū se militem obtulit, & quæ sequuntur, apud Plinium iuniorum cap. 24. Vide præterea Liuium lib. 5. Plin. lib. 17. cap. 28. Plutarch. in Camillo. Valer. Max. lib. 6. cap. 3. Quo autem tempore Galli Capitolium obsidere destiterunt, eo Ioui Pittori constituta est ara: quod videlicet per quietem Romanos mouisset, vt quidquid superesset frumenti, molerent, panes coquerent, & in castra hostium proicerent, atque ita se quamuis etiam diu obsidionem posse tolerare, indicium darent. Eo viso desperantes Galli, obsidione cesserunt. Ouid. Fast. lib. 6.

Nomine quam pretio celebratior arce Tonantis
 Disant Pistoris quid velit ara Iouis.
 Posse fante vinci spes excidit, hoste repulso
 Conditâ Pistori ponitur ara Ioui.

* Dignum hoc quoque animaduersione. Cum scelerum damnati solerent da vrbe Tarpeia præcipites dari, consueuisse probatos scriptores: sine adiectione interdum dicere, de saxo subaudientes Tarpeio. Plaut. Qui in amore præcipitavit, peius perit, quam si saxo saliat. Lucrer. Scelerisque lucla Carcer, & horribilis de saxo iactu deorsum. Tacitus lib. 2. Annal. Facta & de Mathematicis, Masuri quo Italia pellendis scaturis consilium quorum à numero L. Pinnarius saxo deiectus est.

ROMVLEOQVE RECENS HORREB. REGIA CVL.) Curiam Calabram dicit, quam Romulus texerat culmis, ad quam calabatur, id est, vocabatur senatus, & populus à rege sacrificulo: vt quoniam adhuc fasti non essent, ludorum, & sacrificiorum prænoscerent dies. Seruius.

ATQVE HIC AVRATIS VOLIT. ARG. ANSER PORTICIBVS) Atque hic, in Capitolio, auratis porticibus ad tempora florentis Romæ retulit. De Capitolio per anserum strepitum à Gallis seruato, Liuius lib. 5. Galli nocte sublustri tanto silentio in summum euasere, vt non custodes solum fallerent, sed ne canis quidem, sollicitum animal, ad nocturnos strepitus excitarent. Anseres non fefellerent. Columella lib. 8. c. 13. Anser præcipue rusticis gratus est, quod nec maximam curam poscit, & solertiozem custodiam præbet, quam canis: nam clangore prodit insidiantem, sicut etiam memoria tradidit in obsidione Capitolij, cum aduentu Galorum vociferatus est, canibus silentibus. Est igitur hieroglyphicum custodia, & vigilia anser. Lucrer. lib. 4. humanum longè præsentit odorem Romæ: datum arcis seruator candidus anser.

Vegetius lib. 4. cap. 26. in quo agit de cautela adhibenda, ne hostes furim occupent murum. Illud quoque vsus inuenit, vt acerrimos, ac sagacissimos canes in turribus nutriant, qui aduentum hostium odore presentiant, latratuque testentur. Anseres quoque non minore solertia nocturnos superuentus clamoribus indicant. Nam ingressi Capitolinam arcem Galli, Romanum nomen eruerant, nisi clamore anseris excitarus Manlius restitisset. Mira diligentia, siue fortuna, viros, qui orbem vniuersum erant missi sub iugum, aus vna seruauit.

Anseribus, inquit Cic. pro Sex. Roscio, cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio: vt significat, si faues venerint. Alia de causa hunc honorem anseribus haberi indicat Plinius, quod cum Virgiana insinuatione mire cogruat: sic enim loquitur, lib. 10. cap. 22. Est & anseri vigil cura Capitolio defenso, per id tempus canum silentio proditis rebus. Quam obrem cibaria anserum Censores in primis locant. * At Heliogabalus portentum portentorum, & omnis honestatis, bonorumque institutorum capitalis inimicus, cum hunc morem eiusque causam non ignoraret, vt Romanis illis prescis illudores, constituit, vt canes anseribus iecuribus alerentur.

Plutarch. Rom. quaest. 98. quaerens, cur Censores, vbi magistratum acceperunt, nihil prius habeant locatio- ne alimentorum pro sacris anseribus, praeter alias rationes hanc quoque adducit, sub istis verbis. Aur pro veteri beneficio animalibus haec refertur gratia, quod Gallos Roma capta, iam muros Capitolij superantes, canibus dormientibus, senserunt anseres, vigilisque suo clangore excitarunt. Cum Cicero facit Anob, lib. 9. canes, inquam, & anseres ali in Capitolio, ad furum videlicet aduentum significandum, ne deos subripiant. Cur canes in Capitolio pasceatis? cur anseribus victum, alimoniamque praebetis? Quin immo, si fidentis deos istis esse, nec ab signis vsipiam, simulacrisque discedere, permittite illis curam sui, referata sint semper, atque aperta delubra: ac si quid a quopiam temeraria fuerit fraude surreptum, vim numinis monstrant, & sub ipso furti, atque operis nomine sacrilegos peccatis conuenientibus figant. Indigna enim res est, & potentiam destruens, auctoritatemque summorum, custodiam numinum canum sollicitudinibus credere: & cum aliquam quaeras prohibedis formidinem furibus, non ab ipsis petere, sed in anserum ponere, & collocare gingritibus. Haec ille. Quid Virgilius crediderit, aper- tum est.

AVREA CAESARIES OLLIS) Leuculi, & molliculi duo Imperatores Commodus, & Aelius Verus, qui sco- be aurea capillis inspersa, flavam comam quatenus potuerunt, mentiti sunt. De priore Lampridius, fuisse capillo semper fucato, & auri radiamenti illuminato. De posteriore Capitolinus, caput auri roramenti resper- sisse, quo magis coma illuminata flauesceret.

AVREA VESTIS) Vestis significat aliquando lanu- ginem, quam alibi florem vocat. Tum mihi prima genas vestibat flore iuuenta. Lucret. lib. 5.

Nec minus incerto dentes cadere imperat etas Tempore, & impubem molli pubescere veste. Hinc inuestes, pro impuberes.

VIRGATIS LVCENT SAGVLIS) Sagum erat etiam Gallorum, non modò Romanorum. Strabo de Gallis, & Thracibus & καμνισθησιν, Trebellius in vita Galieni, Perdita Gallia arrisisset, & dixisset perhibetur, non sine trabeatis sagis tuta respub. est? Tacitus de morib' Ger- manor. Nudi, aut sagulo leues, nulla cultus iactantia. Sagum igitur ad Romanos à Gallis venit.

Rhodigin. lib. 16. cap. 7. sed & in tunicis virgæ pur-

pureæ vocantur paryphi: vnde & in latinis litteris vir- gatae vestes, & apud Virgil. virgata sagula, quæ habe- rent in virgarum modum deductas vias: cui sententia subscribit lib. 6. Diodorus, tamen in eo allusum Ser- uium putat ad Gallicam linguam, qua virga diceretur purpura.

Turnebus lib. 2. cap. 14. Solet interdum in litteris ni- mia diligentia Grammaticos in errorem auferre. In hoc enim versu non acquiescunt, vt ea tantum intelli- gamus, quæ discoloribus tanquam currentibus regu- lis colorum, & ductibus varia cernuntur: etiam aiunt ad Gallorum respectum esse linguam, quibus virga purpuram significet, vt virgata sint purpurea. Ego in- tellectu simplici, & latino virgatum παρδαλον signifi- care puto, quod virgas quasdam in longum, aut lat- tum varia ferit, & colore porrectas habet, vt in con- charum genere sunt virgulate, id est, παρδαλον. Valer. certè Flaccus lib. 1. Thracum mulieribus virgatas vestes tribuens, purpureas intellexit: sed barbarorum ritu dif- colores, & veluti virgatis segmentis contextas. Eius sunt versus.

Iam veniet durata gelu, sed me quoque pulsam Fama viro: nostrisque toros virgata tenebit.

LACTEA AVRO INNECTVNTVR) erant torquati. Lib. 5. de pueris Troianis, in pectore summo Flexilis obiorii per collum circulus auri.

ALPINA GAESA) Gesum, & gæsum scribitur: isto modo frequentius Graeci, & vox, & telum perigrina. Achænes lib. 6. Romanos petiisse ab Hispanis vult. Alij à Gallis. Nonius, Gesa, tela Galliarum. Idem sentit Virgilius, fuisse scilicet Gallorum propria. Propertius etiam de Viridumaro eorum rege, Nobilis è sacris fun- dere gesa rotis. Claudianus etiam, quasi propriis insigni- bus Galliam ornans lib. 2. de laudibus Stilicon. Gallia crine ferox, eumque torque de ora, Binæque gesa te- nens. Comaram facit, Torquaram, Gecatam, Statius Macedonibus tribuit 2. Achilleid. didici quo Paones arma voluit, Quo Macera sua gesa cecit. Quidam tamen libri scripti habent tela pro gesa. Stuidas ita describit. ῥέγι σπλον ἢ νύβλος μακροδεν νεύει. Gesh, telum vel contus lon- gè feriens. Interpres Bibliorum quoque in libro Iu- dith ita vertit, Et grandius fuisse iaculum etiam Festus indicat, & Diodorus de armatura Gallorum. Pastori- cium telum id Liuius facit lib. 9. Silius ita ornat pasto- rem Afrum lib. 2. Haec summam ex Poliorcet. Lipij lib. 4. dial. 4.

Quoniam Homerus ex omni Graecorum dialecto characteres delibavit, suisque poematis interfertur, Ennius, ne transfersum ab eo vnguem discederet, mul- tas exeras dictiones Romanis immiscuit. Idque ab utroque factum puto, vt peregrinis huiusmodi verbis, eandem scriptis suis dignitatem, ac vetustatem tribue- rent, quam nouae res è remotis regionibus aduectae, aptè, concinnèque collocatae pra se ferre consueue- runt. Ennius igitur Gallica lingua ambaetum dixit: Sa- bina carus & castus: Etrusca fala, & subulo: Praenestina tonga: qua regio quamuis Romanis proxima esset, ver- bis tamen plurimum differebat. Plaut. Trucul. Præ- nestinis conia est ciconia. Maro denique raptorum poe- tarum exemplo non abhorruit sua carmina alienigenis aliquot vocibus conspergere. Sabina enim lingua cu- pontius dixit: Persica gazza: Macedonica phalaxe: Gallica vri-gasa: Punica magalia. Hieron. Columna in vita Ennij.

Alpina autem gæsa, non absque ratione è doctrina interiore deprompta dictum est. Constat enim ma- teriem campestrum esse molliorem, & teneriorem, mon

montanam duriorum, atque rigidiorum, & hastilibus aptiorum. Nam & montium sicior, & aridior habitus, lignum magis durat, & astringit, & ventis ibi ad solidi- tatem, & firmitatem tunduntur arbores. Itaque Home- rus, cuius amulatione hoc Virgilius protulit, caesam fuisse ait hastam Achillis è vertice Pelij montis, boni- tatem materij demonstrans, & ἔγχος ἀνεμοπρεπής appellat. Criticus durum, & rigidum hastile interpretantibus. Turneb. lib. 23. c. 3.

SCVTIS PROTECTI CORP. LONGIS) Scuta fuerunt oblonga magis quam lata. Iosephus ideo appellat Ro- manorum istos Συπερὲς ἐπιμαχέας, scuta longa: & Plutar-

A chus πρὸς ἄρας, ad pedes demissos. Nam reuera totum hominem tegebant, leuiter se inclinantem. Argumen- tum, quod Liuius scribit milites in vigiliis stantes, ca- pite super marginem scuti posito, dormiisse. Si stantes, debuit fuisse productum, locus est lib. 4. 4. Reperio & inferiore, ac corrupta iam militia hunc modum. Nam in Niceta Choniata, vbi Eustratius quidam è legione Macedonica ad singulare certantem in hostem productur: ἀσπίς, inquit, ἀντὶ τοῦ ἐξ ἀνδρῶν πομπῆς, καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ σκῆπτρου, scutum illi ad hominis longitudinem datur. Lipius de Militia Rom. lib. 3. dial. 2. Periit ab Ennio, nonnulla immuta- tione. Ille Annali 16. Protecti gladijs subscutis.

Hic exultantes Salios, nudosque Lupercos, Lanigerosque apices, & lapsa ancilia caelo
665 Extuderat: casta ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
Et scelerum poenas, & te Catilina minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem,
670 Secretosque pios, his dantem iura Catonem.
Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea: sed fluctu spumabant caerulea cano:
Et circum argento clari Delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aetumque secabant.
675 In medio classes aetatas, Actia bella,
Cernere erat: totumque instructo Marte videres
Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus.

EXVLTANTES SALIOS) Fuere Salij Martis sacerdo- tes, Alex. Neapolit. lib. 1. c. 26. Ibidem de cœnis Saliari- bus. De Saliis supra, Tum Salij ad canus &c.

NUDOSQUE LUPERCOS) De Lupercis, & Lupercalibus vide Liuium lib. 1. Ouid. 2. Fast. Plutarch. in Ro- mulo. Dionys. lib. 2. Justin. lib. 43. Varro. lib. 4. de ling. lat. Valer. Max. lib. 2. c. 1. Diximus quaedam supra ibi, & gelida monstrat subrupe Lupercal. ex Alex. Neapolit. lib. 4. cap. 12.

LANIGEROSQUE APICES) In apice lanam gerebat, quam ἑμίμας, id est velamentum, & filamentum voca- bant. Turneb. lib. 29. cap. 31.

LAPSA ANCILLA CAELO) Ancile, vt placet Varro- ni, ab ancilu dicebatur, quod ea arma ab utraque parte, vt pelta Thracum, incisa sunt: am enim apud veteres circum significabat: vnde ancidere pro circumcidere vsurpabant. Ouid. 3. Fast.

Idque ancile vocant, quod ab omni parte recisum est, Quemque notes oculis angulus omnis abest.

Seruius vult ancile dici, quasi vndique circumcisum: aut quasi ἀμφὸς ἑλκός, id est vndique labrum habens. Fe- stus tradit appellari, quia ex utroque latere erat reci- sum, vt summum, infimumque eius latus medio pateret. vel vt alij malunt, quasi ἀμφοίκλον, hoc est, vndique caui. Ea forma vnum è caelo in Numæ manus, siue vt Dio- nyf. lib. 2. scribit, in ipsius regiam delapsum est: ad cuius exemplar, & magnitudinem 11. alia quâ simillima Ma- murtius faber summa diligentia confecit: ne diuinum il- lud ab alijs dignosci posset, ac proinde surripi.

Magna religione olim, & singulari carimonia arma ancilia fuerunt, quæ caelo delapsa, tanquam pignus im- perij Romani seruabantur. Ea quotannis statò tempore

per sacerdotes, aliosque primores urbis, quos Magister Saliorum delegisset, per urbem circumferebantur, ac demum certo die condebantur. Id fiebat mense Martio: explicantque hunc ritum Dionysius lib. 2. & Plutarchus in Numa. Caterum iis diebus omnibus, quibus ancilia mouebantur, tanta religio homines, vel potius supersti- tio habebat, nihil vt publicè geri, non arma capi, non castra moueri, non iter suscipi fas esset: & qui eam con- suetudinem migrasset, sacer, improbatusque haberetur: tum etiam quod egisset, infelix, infaustumque eius capiti crederetur. Ad hunc morè pertinet Taciti locus Hist. 1. Fuere qui proficicenti Orthoni moras, religionemque nondum conditorum ancilium adferrent: aspernatus omnem cunctationem, vt Neroni quoque exitiosam, & Cæcina iam alpes transgressus extimulabat. Et Suetonij lib. 8. Expeditionem autem impigre, & praeprope- re suscepit, sed & moris, necdum conditis ancilibus. Et Liuij lib. 37. statua deinde ad Hellepontum aliquandiu habuerunt, qua dies fortè, quibus ancilia mouentur, religiosi ad iter inciderant. Idem dies P. Scipionè pro- piores etiam religione, quia Salius erat, se iunxerat ab exercitu. Lipius Antiq. lect. lib. 5. c. 16. Ancilia depingit Picrius lib. 42. in Scuto, quem lege.

DUCEBANT SACRA PER VRBEM PILENT. MAT.) Pilentis, & carpentis per urbem vehi matronis con- cessum esse, quod cum aurum deesset, ex voto, quod Camillus vouerat Apollini Delphico, contulerant, scriptum à Festo. Id Liuius quoque lib. 5. sic exponit. Honorem ob eam munificentiam ferunt matronis ha- bitum, vt pilentis ad sacra, ludosque, carpentis festo, profectoque vterentur. In hunc autem locum Seruius: Pileta sunt vehicula, sicut nunc basternas videmus. Erant

Erant autem tunc veteri coloris, non ut nunc, ruffati, quibus nisi castæ marronæ uti non poterant. Quod & ab Iliodoro refertur lib. 12. ubi & carpentum ab Horatio petorritum appellatum scribit. Diverſum porro fuit à carpento & petorrito pilentum, ut pote mollius, quo & interdum per urbem cum sacris solitas vehi Vestales Prudentius lib. 2. in Symmachum testatur. Ideoque Capitolinus Zenobiani virilis spiritus scæminam vehiculo carpentario usam, raro pilento, equo sepius. Pithæus lib. 1. cap. 5. Vide Alex. Neapolit. de variis vehiculorum generibus lib. 2. cap. 30.

Matres familiâs intelligit, ait Turneb. lib. 11. c. 6. quæ sacerdotiis præerant. Nam sacerdotes, & virgines etiam Vestales pilentis ferebantur. Prudent. lib. 2. contra Symmachum, *Ferunt per medias vi publica pompa plateas Pilento residens nulli.* Artemidorus. *ἄξι ἀμυρτος τριτόροσι* ita scribit. *φιμήν ἄγαθὸν ἐλευθέρας γυναιξὶν ἀμα καὶ παρθένοις πλοσάταις τὸ δὲ πλοσάταις ἀμα ἐλαινέων ἄγαθὰς γὰρ ἑρπύνας ἀυραῖς ἀελοσπέται.* De his matribus idem rufius lib. 13. cap. 8.

Ducere sacra, & ferre sacra dicuntur, qui res sacras, & quæ ad sacrum utilia sunt, remque diuinam ferunt. Sic & apud Ciceron. Verrin. 6. Quæ manibus sublatis sacra quædam more Atheniensium virginum reposita in capitibus sustinebant, canephoræ ipsæ vocantur. Nam canephoræ canistra ferebant, in quibus ea erant posita, quæ ad Quinquatria, aut Cerealia pertinebant. Horat. sat. 8. lib. 2. ut *Attica virgo Cum sacris Cæceris, proædit fuscus Hydaspes.* Idem, sat. 3. lib. 1. *sepe vult qui Innomis sacra ferret.* Varro lib. 4. de ling. lat. de sacra via. Qua sacra quot mensibus feruntur in arcem. Ferunt & sacra sacerdotes, id est, res sacras, aut sacris vtililes, & diis consecratas, dedicatâsque, diisque sacrificant. Maro 2. Georg.

*Me verò primum dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra sero ingenti percussus amore.*
Matronæ autem honestæ apud Romanos in publicis sacris vehiculis vehabantur, in quibus sacra ferebant, quæ respexit Maro. Liuius lib. 34. de lege Oppia. Ne iuncto vehiculo in vrbe oppidone, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa veheretur. Adducit & illud testimonium è lib. 5. quod supra posuimus. Turneb. lib. 2. cap. 14. * *Varia sunt genera vehiculorum, ut carrum, qui est curvus, plaustrum, carpentum, sarraçum. Sed hæc oneribus vehenda. Gestatoria, carruca, cistum, essedum, rhoda, petorritum, sterciculum. Thensa erant sacra vehicula. Pilenta erant muliebria vehicula matronarum. Pilentis mollibus, id est, pensilibus. Sunt autem pensilia gestatoria, quos tremulos currus vocamus. Hæc summam ex Duda annoat in Pand.*

TE CATILINA MINACI PEND. SCOP.) Ex opinione viutorum & sensu, ad mortuum hominem, & ad orbem demissum pœnam transfert acerbissimam, ut illic quoque honore sepulturæ crearet, & in sublimi scopulo insepultus pendeat, quæ & apud tragicos impreatio immaniſſima habebatur. ut apud Cic. Tuscul. è veteri poëta.

*— ipse summis saxio fixus asperis,
Enſiferatus latere pendens, saxa spargens tabo,
Sane, & sanguine atro.*
Turneb. lib. 23. cap. 3.

De exitu Catilinæ & immani ferocia prodidit Salustius hæc in extrema historia Catilinaria. Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari: laborantibus succurrere, integros pro sauciis accersere: omnia providere, multum ipse pugnare: sæpe hostem ferire: strenui militis, & boni imperatoris simul officia exequatur. Paulò post. Postquam suas copias, seque cum paucis relictum videt Catilina: memor gentis, atque pristinae

dignitatis suæ, in confertissimos hostes incurrit, ibique pugnans confoditur. Et infra, non longè. Catilina verò longè à suis inter hostium cadauera repertus est, paululum etiam spirans, ferociamque animi, quæ habuerat vivus, in vultu retinens. Adde his verba Velleij è lib. 2. *Catilina fortissimè dimicans, quem spiritum supplicio debuerat, patriæ reddidit.*

HIS DANTEM IVRA CATONEM) Censorium significat, non Vticensem, qui contra Cæsarem bella suscepit. Et supergressus est hoc loco Homeri dispositionem: siquidem ille Minoem, & Rhadamanthum, & Æacum de inferis iudicare dicit: hic Romanum ducem innocētibus dare iura commemorat. Seruius.

Huius censorij Catonis laudatio extat apud Plin. lib. 7. cap. 27. Cæteris, inquit, virtutum generibus variè, & multi fuere præstantes, Cato primus Portiæ gentis, tres summas in homine res præstitisse existimatus est, optimus orator, optimus imperator, optimus senator: quæ mihi omnia, etiam si non prius, attamen clarius fulsisse in Scipione Æmiliano videntur: dempto præterea plurimorum odio, quo Cato laboravit. Itaque sit proprium Catonis, quater, & quadragies causam dixisse: nec quemquam sapius postulatam, & semper absolutum. Rursum lib. 14. cap. 4. Catonum ille primus, triumpho, & censura super cætera insignis, magis tamen etiam quam claritate litterarum, præceptisque omnium rerum expetendarum datus generi Romano, inter prima verò agrum colendi, illius æui confessione optimus, ac sine æmulatione agricola. De eodem Seneca epist. 17. M. Catonem Censorium tam Romano populo profuit nasci, quàm Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit.

FLUCTV SPVMAB. CÆRVLA CANO) Dicebat fuisse autem maris imaginem, quomodo igitur statim subiugit *cærvla*? sed ad genus ipsum respexit, mare enim cæruleum, & cærvla pro mari. Erat igitur cælatura illa habens maris faciem, quamuis non colorem. De spuma autem marina veniſſe Catull. de nupt. *Torræque remigio spumis incannit unda.* Et, *Emerſere feri canenti è gurgite vultus.* *ἄλς πολιά* mare canum à Græcis poëtis dicitur. Ab Anacreonte apud Hephaest. *πολιά τὸν κύμα.*

ARGENTO CLARI DELPHINES) Cur delphines in maris superficie se vibrantes imminentem significant tempestatem, causam Physicam leges apud Rhodigin. lib. 8. cap. 6. in extremo.

ÆS TVMQVE SECABANT) Naturalem rem ostendit. Nam semper mare turbatur, cum delphini appaerint.

IN MEDIO CLASSES ERAT. ACTIA BELLA) Descriptionem huius belli ex Velleij lib. 2. proponemus, ex qua hæc Maroniana descriptio non parum lucis accipiet, & qui nam utriusque finis, Antonij, inquam, & Cleopatrar fuerit, perspicietur. Cæsare deinde, & Messalla Coruino Coss. debellatum apud Actium, ubi longè antequam dimicaretur, exploratissima Iulianarum partium fuit victoria. Vigebat in hac parte miles, atque imperator: illa, marcebat omnia: hinc reges firmissimi, illinc inopia adfœctissimi: navium hinc magnitudo modica, sed celerior: ex aduerso, illa specie terribilior. hinc ad Antonium nemo, illinc ad Cæsarem quotidie aliqui transfugebant. Denique in ore, atque oculis Antonianæ classis per Marcum Agrippam Leucas expugnata, Patræ captæ, Corinthus occupata, bis ante ultimum discrimen classis hostium superata. Rex Amyntas melior, & vtiliora sequutus, inde illius exopto vir audax

audax Dolabella, virque clarissimus Cn. Domitius, qui solus Antonianarum partium nunquam reginam nisi nomine salutavit, maximo, & præcipiti periculo transiit ad Cæsarem. Advenit deinde maximi discriminis dies, quo Cæsar, Antoniusque productis classibus, pro salute later, in ruinas alter terrarum orbis dimicauere. Dextrum nauium Iulianarum comu M. Lario commiffum, lævum Aruntio, Agrippæ omne classici certaminis arbitrium. Cæsar ei patri destinatus, in quam à fortuna vocaretur, ubique aderat. Classis Antonij regimen Publicolæ, Sotioque commissum. At in terra locatum exercitum Taurus Cæsaris, Antonij regebat Canidius. Vbi initum certamen est, omnia in altera parte fuere, dux, remiges, milites: in altera nihil præter milites. Prima occupat fugam Cleopatra, Antonius fugientes reginæ, quam pugnantis militis sui comes esse maluit: & imperator, qui in desertores laeuere debuerat, desertor exercitus sui factus est. Illis etiam detracto capite, in longum fortissimè pugnandi duravit constantia: & desperata victoria, in mortem dimicabat. Cæsar quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamabat pro quo, & cum quo pugnarent. At illi quom diu pro absente dimicassent duce, ægrè summissis armis, cessere victoriam: citiusque vitam, veniamque Cæsaris promissit, quam illis ut ea precarentur persuasum est. Fuitque in confesso, milites optimi imperatoris,

imperatorem fugacissimi militis functum officio. Videtur, è suo, an Cleopatrar arbitrio victoriam temperaturus fuerat, qui ad eius arbitrium direxit fugam. Idem locatus in terra fecit exercitus, quum se Canidius præcipiti fuga rapuisset ad Antonium. Quid ille dies terrarum orbi præstiterit, ex quo, in quem statum peruenit fortuna publica, quis in hoc transcurso tam artati operis exprimere audeat? Victoria verò fuit clementissima, nec quisquam interemptus nisi paucissimi, & hi qui deprecari quidem pro se non sustinerent. Non præteretur Afriji Pollionis factum, & dictum memorabile. namque quum se post Brundusinam pacem continuisset in Italia, neque aut vidisset unquam reginam, aut post enervatum amore eius Antonij animum, partibus eius se miscuisset, rogante Cæsare ut secum ad bellum proficisceretur Actiacum, Mea (inquit) in Antonium maiora merita sunt, illius in me beneficia notiora: itaque discrimini vestro me subtraham, & ero præda victoris. Proximo deinde anno persequitur reginam, Antoniumque Alexandriam, vltimam bellis civilibus imposuit manum. Antonius se ipse non segni-ter interemit, adeo ut multa desidia crimina morte redderent. At Cleopatra frustratis custodibus illata aspide, mortu sanè eius, expertis muliebris metus, spiritum reddidit.

FERVERE LVCATEN) In promontorio Epiri, est mons Leucates.

- Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar,
Cum patribus, populisque, penatibus, & magnis diis,
- 680 Stans Celsa in puppi: geminas cui tempora flammæ
Lata vomunt, patriumque aperitur vertice fidus.
Parte alia ventis, & diis Agrippa secundis
Arduus, agmen agens: cui belli insigne superbum
Tempora nauali fulgent rostrata corona.
- 685 Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis
Victor ab Auroræ populis, & littore rubro
Ægyptum, virisque Orientis, & vltima secum
Bactra vehit: sequiturque (nefas) Ægyptia coniux.
Vnà omnes ruere, ac totum spumare reductis
- 690 Conuulsum remis, rostrisque stridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus iustant:
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
- 695 Spargitur: arua noua Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina fistro,
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues.

HINC AVGVSTVS AGENS ITALOS) Cum de statu Reipub. esset longa contentio inter Augustum, Antonium, & Lepidum, placuit, ut totum Orientem teneret Antonius: Augustus Galliam, Hispanias, cum Italia: Lepidus Africam, Sardiniam, Siciliam. Ad causam maioris fidei Antonius sororem Augusti duxit uxorem. Profecti itaque sunt in provincias suas. Sed Antonius in Ægypto captus est amore Cleopatrar, non viquequaquæ, adeo ut ea dimissa, contra

Parthos proficisceretur: quibus victis, dum Cleopatrar cupiditate festinat, exercitum omnem frigore in Armenia perdidit: ipse cum paucis ad Ægyptum est reuersus, ubi ei suadere cœpit Cleopatra, ut se fortiretur uxorem, derelicta sorore Augusti. Quo facto Augustus vehementer incensus, contra eam cœpit bella moliri. Antonius re comperta, collectis orientis viribus, prior cum uxore venit ad bellum: confictum est nauali certamine circa Actium Epiri promontorium, vbi

vbi victi sunt Antonius, & Cleopatra, & in fugam coacti. Postea occiso Antonio, illa libi serpentes adhibuit. Sed quia civilis triumphus turpis videbatur, laborat poeta, vt prober iustam bellum fuisse, dicens, Augustum esse cum patribus, populisque, Penaribus, & magnis dijs. Contra cum Antonio auxilia peregrina, & monstrofa Aegypti numina. Et reuera in Antonij exercitu omnes barbari fuerunt, quod & Virgil. dicit. Vnde etiã de hoc bello egit triumphum: nec enim civile putatum est, quod tantummodò Romano duce gestum est, qui & ipse barbarã seruiebat vxori, adeo, vt prætoria ei castra concederet, quorumque potiebatur imperio, ipsa vocabat exercitum. Vnde est illud de Cleopatra, *patris vocat agmina sistro*. Nam Antonius consulare tantum sibi detinuit imperium. Ille enim ducit exercitum, qui habet in potestate castra prætoria. Seruius. ** Quenam causã fuerint belli Adriaci, quãq; gentes auxilia vtrisque partibus venerint, docebit Xiphilinus in Augusto. Omen infausum Antonio fuit, quod pueri Antoniani, & Casariani Romae biduo pugnauerunt, & victi sunt Antoniani. Idem Xiphilinus. De eodem breuiter Manilius lib. 1.*

Necdum finis erat, restabant Actia bella
De tali commissa acie, reperiturque rerum
Prælia, & in ponto quæsitus rector olympi,
Fœmineum fortita iugum cum pompa retendit,
Atque ipsa Iliaco certarunt fulmina sistro.

AVGVSTVS CÆSAR) In eodem foro (Lacedæmone) delubra sunt duo, Cæsari alterum, ei nempe qui primus apud Romanos solus imperare concupuit, & nouam constituit reipub. formam: alterum eius filio Augusto dicatum, qui & imperium confirmauit, & in eam dignitate, tum verò opibus augendo, paternam gloriam facile superauit. Cognomen verò Augusti idem planè voce ipsa poller, quod Græcorum lingua *σεβαστος*, id est sanctus, ac ipsa quasi numinis cuiusdam maiestate colendus. Pausan. in Laconicis. Vnde, & quare appellatus sit Augustus, docebit te Suet. cap. 7. ** Quare potèri Cæsares dicti, & Augusti, fuisseque Augustorum nomine affectus etiam vxores, & filii Augustorum, tradit Alexander ab Alex. lib. 1. cap. 2. Eo tamen vii noluerunt Traianum vxor, & soror, gloriosus sibi ducens vocari, illa, coniugem, hæc sororem Traiani imp. Plin. in Panegyrico. Tiberius autem, ut proditum est litteris à Suetonio, cap. 26. cum pronomen Imperatoris, cognomenque patris patrie, & cuiusdam in vestibulo coronam recuisset, in Augusti quidem nomen, quamquam haereticarum, vult, nisi ad reges, & dynastia epist. lib. addidit.*

CVM PATRIBVS) Vide quæ hic à Germano ex Tacito afferuntur.

CVI TEMPORA FLAMMAS LATA VOM.) Ad oculos eius referendum putant, de quibus Sueton. cap. 7.

PATRIVMQVE APERITVR VERT. SID.) Iulij Cæsaris nummi post mortem eius signati cum stella nunc super vertice, nunc ante frontem, nunc post ceruicem, de quo dictum in Eclog. 5. *Ecce Dionas processit Cæsaris astrum*. Ex quo autem tempore per diem stella visa est, dum sacrificaretur Veneri genitrici, & ludi funebres Cæsari exhiberentur (cuius sidus putatum est, Augusto persuadente) in honorem patris Augustus stellam in galea coepit habere depictam.

VENTIS, ET DIIS AGRIPPA SECVNDI S) Velleius lib. 2. Adificandis nauibus, contrahendoque milite, ac remige, naualibusque assuescendo certaminibus, atque exercitationibus præfectus est. M. Agrippa, virtutis nobilissimæ, labore, vigilia, periculo inuictus, parendique, sed vni, scientissimus: aliis sanè imperandi cupidus, & per omnia extra dilationes positus, consultisque facta coniungens.

Tacitus lib. 1. M. Agrippam ignobilem loco, bonum

A militiæ, & victoriæ socium, geminatis consularibus extulit: mox defuncto Marcello generum sumpsit. De hoc eodem Solinus, cap. 4. prius declarata ratione nominis: Contra naturam est, in pedes procedere nascentes. Quapropter velut agrè parti appellatur Agrippa. Editi minus prosperè viuunt, & de vita æuo breuiore decedunt. Denique in vno M. Agrippa felicitatis exemplum est: nec tamen vsque eò inoffensæ, vt non plura aduersa pertulerit, quam secunda. Nam & misera pedum valetudine, & aperto coniugis adulterio, & aliquot notis retrouersi ortus omen luit. De hoc Agrippa, quantum Cæsari profuerit, quantosque ab eodem honores consecutus sit, Xiphilinus in Augusto.

B TEMP. NAVALI FVLGENT ROSTRAT. CORONA) De bello Siculo, quod cum Pompeio gestum est, Velleius lib. 2. Insigne coronæ classicæ, quo nemo vnquã Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Turneb. lib. 26. cap. 29. Seneca de benef. lib. 3. Agrippa nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militariæ decus. Nauali corona solet donari, qui primus armatus in hostium nauim transfuerit ait Festus. Habebat autem speciem rostrorum naualium.

VARIISQVE ANTONIVS ARMIS) Plin. lib. 32. cap. 2. vbi disserit de admirabili potestate echeuicis pisciculi, qui naues retinet etiam in procella, & vento (quod quidam pro fabuloso ducunt) fertur, inquit, Actiaco Matre tenuisse prætoriam nauim Antonij properantis circumire, & exhortari suos, donec transiret in aliam. Ideoque Cæsariana classis imperu maiore protinus venit.

ET LITTORE RVBRQ) Id est, à littoze maris rubri, seu Erythraei. Hoc autem falsò sic nominari, docet Brod. lib. 3. cap. 9. Quod Græci, inquit, mare Erythraeum à rege Erythra, qui ibi (vt mea fert opinio) regnauit, appellant, hoc Latini rubrum dixerunt: alij, solis percussu talem reddi colorem existimantes: alij ab arena, terraque: alij, tali aquæ ipsius natura, vt scribit Plinius. Plura affert Strabo. Sæpenumero de multis sciscitatus sum, qui tempestatibus in hoc eieci, quique etiam hoc, peregre in has regiones profecti, multos dies contemplati essent, an veritati consentirent, quæ de eius rubra aqua, & arena partim vulgò iactarentur, partim etiam a claris hominibus, litteris mādarentur: quorum nonnulli infantiam meam mirari, alij stultitiam meam ridere, qui mihi fucum fieri non sentirem. Neminem porro adhuc tam stolidum nauam repeti, qui mare illud rubrum nuncuparum, ab Oceano nostro quidquã differre prædicaret. Quare explosa, reiectaque quorundam scriptorum mentiendi licentia. Curtium rectè h. 8. iudicantem aliquando amplectamur. Mare certè quo alluitur, ne colore quidem abhorret à cæteris. Ab Erythra rege inditum est nomen, propter quod ignari rubere aquas credunt. Hebraei quoque græcas nugas perosi tamsum, id est mare caricosum, Plinio non repugnante, appellant, hoc syluis refertum esse lib. 13. memoria prodente. Quæ in eo arbores nascantur, docet lib. 2. *Θεοφραστ.*

D hoc, peregre in has regiones profecti, multos dies contemplati essent, an veritati consentirent, quæ de eius rubra aqua, & arena partim vulgò iactarentur, partim etiam a claris hominibus, litteris mādarentur: quorum nonnulli infantiam meam mirari, alij stultitiam meam ridere, qui mihi fucum fieri non sentirem. Neminem porro adhuc tam stolidum nauam repeti, qui mare illud rubrum nuncuparum, ab Oceano nostro quidquã differre prædicaret. Quare explosa, reiectaque quorundam scriptorum mentiendi licentia. Curtium rectè h. 8. iudicantem aliquando amplectamur. Mare certè quo alluitur, ne colore quidem abhorret à cæteris. Ab Erythra rege inditum est nomen, propter quod ignari rubere aquas credunt. Hebraei quoque græcas nugas perosi tamsum, id est mare caricosum, Plinio non repugnante, appellant, hoc syluis refertum esse lib. 13. memoria prodente. Quæ in eo arbores nascantur, docet lib. 2. *Θεοφραστ.*

E VIRESQVE ORIENTIS) Testatur hoc alicubi & Pausanias. Idem in Bœoticis. In partibus Antonij prope omnes fuere, præter Mantinenfes.

VLTIMA BACTRA) Vltima, non quantum ad fines spectat orbis terrarum, sed vltima imperij Antoniani: constat enim Bactrianos post se habere gentes innumeras. Seruius.

SEQUI

SEQUITVRQVE (NEFAS) AEGYPTIA CON.) Exclamatio est, non in eo tantum, quod Aegyptiam Romanus duxerat, sed etiam quod mulier castra sequebatur, quod ingenti turpitudine apud maiores fuit: vnde bellaturus Pompeius, in Leibo vxorem reliquit. Seruius.

Quod Seruius hic ait, infame fuisse apud veteres, ducere secum in castra vxores, indicat verum esse Propert. lib. 4. epist. Arethusa, ad Lycotam maritum.

*Romanis vinam patuissent castra puellis,
Essent militia sarcina sedita ma.*

Et locus ille M. Tullij Philipp. 5. vbi ea de causa irridet Antonium his verbis. Centuriones, quos bene de re publ. sentire cognouerat, eosque ante pedes suos, vxorisque suæ, quam secum, gratis Imperator, ad exercitum duxerat, iugulari coegit. Apud Senecam Controuer. lib. 9. de Flaminio. Hic est Flaminius, qui exiturus in prouinciam, vxorem à porta dimisit. Augusti temporibus non ita fuisse vsitatum, indicant verba Suetonij, cap. 24. Discipulam seuerissimè rexit. Ne legatorum quidem cuiquam nisi grauate, hybernisque demum mensibus permisit vxorem interuifere. Apud Tacitum lib. 3. Annal. Cæcina censet, ne quem magistratum, cui prouincia obuenerit, vxor comiteretur, allatis rationibus haud spernendis. Verum paucorum assensu auditur, & ei Messalinus in partem alteram qualibus qualibus argumentis respondet. Addit paucæ Drusus de matrimonio suo. Nam Principibus sæpe adeuata longinqua imperij. Quoties D. Augustum in Occidentem, atque Orientem meauisse comite Liuia? se quoque in Illyricum profectum, & si ita conuadac, alias ad gentes iterum, haud semper æquo animo, si ab vxore carissima, & tot communium liberorum parente diuelleretur. Hactenus Tacitus. Duxit item coniugem secum in expeditionem, quod ego legerim, ipse Germanicus Cæsar, vt videbis apud Tacitum. Mithridates Pontifex, Belisarius Iustiniani dux strenuissimus. Silius quoque lib. 3. Punicor. Imilcen vxorem Annibali adiungit in castris, & in ipsa obfidione Sagunthi, quam tamen Alpes transiturus dimittit. Alexander quoque M. militibus vxores habere in castris permisit. Auctor Iustin. lib. 12. De mulieribus, quomodo castris planè prohiberentur, Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 12. *Ep.*

Pro corollario admisceamus aliqua ex Lipsio de Milit. Rom. lib. 5. dial. 8. Enimuerò non Romani solum hic ita casti, sed Macedones, & Græci: ac de Philippo rege proditum, quod is bello in Thebanos, cum duo iuuenes psaltriam mercede conductam in castra induxissent, re cognita, ambos extra fines regni sui relegarit. Non ante multa sæcula ipsa Germanorum natio, quæ maximè nunc istic peccat, morem, aut legem hanc habuit in castris. Extat in Ligurino Guntheri poeta, qui tum vixit, inter res Friderici primi Imperatoris in Italia gestas ista lex.

*Non erit in nostris, nobiscum famina castris.
Qui reus exiterit, spoliis nudatus abibit
Turpius, & naso mutilabitur illa, refecto.*

De Cleopatraz fortuna in illo nauali prælio Ouid. lib. 15. Metamorph.

*Romanique ducis coniux Aegyptia tædæ
Non bene sista cader: frustra que erit illa minata
Seruicia suo Capitolia nostra Canapa.*

De eadem, & Antonio pugna Actiaca victis, & fugatis exultat Horat. lib. 1. Ode 37. vbi præterea infausum mulieris huius, generosum tamen interitum tangit:

A quippe quæ toto corpore venenum à morsu aspidum, quas ipsa sibi admouerat, combibens decessit. Ab impudicitia, ambitione, & avaritia notissima est. Sed quod propter libidinem dominandi vel ipsum fratrem veneno perdidit, & sororem per Antonium Ephesi sustulit, & alios in super con sanguineos luce spoliavit, hæc paucis comperta arbitror. Hæc femina, vbi intra vngues suos Antonium conclusit, eius auctoritate, potentiaque ad explendam cupiditatem suam inexplebilem abusa est: nec aduersus eos, quorum opes, & pecunias adamauerat, hominem irritare, & extimulare vnquam destitit. Vnde canque lucri alicuius odor afflabatur, eò ipsa toto animo, apertisque faucibus ferebatur: nec templorum, nec sepulcorum sanctitatibus parcebat, & furto etiam, ac sacrilegio quæ sita ad se deriuare nihil verebatur: omnia eodem ordine habebat, sacra profana, priuata publica: quin regna integra, & prouincias per scelus adiungere sibi contendebat: nec quidquam immensæ eius cupidini satis esse poterat. Iosephus antiquit. lib. 15. cap. 4. Belli lib. 1. cap. 13. Pactum ei Romanum Imperium ab Antonio affirmat & Propertius lib. 3. eleg. 10.

*Coniugis obsceni pretium Romana populi
Mænia, & additos in sua regna patres.*

B ROSTRISQVE STRIDENTIBVS) Tridentibus legendum.

C MONTES CONCVRR. MONT. ALT.) Nempe & Florus docet tantas structuras, molisque Antonio fuisse exitio, cui assentitur ille Prudentij locus.

*Insistuerant tenues cymbe, fragilisque phaseli
Inter turria, Memphis castris, liburnas.*

D TURRITIS PVPPIBVS) Ab Agrippa genus id turrium inuentum scribunt, quæ de tabulatis subito erigerentur, simulac in pralium foret ventum, ad quod alludit poeta. Rhodigin. lib. 29. cap. 27.

E TELIS VOLAT. FERRVM SPARGITVR) Ambitiosè, vt loquitur, Seruius. Tela sparguntur, quæ non sunt sine ferro. Sed quanto hoc venustius, volatile ferrum telis spargitur?

F ARVA NOVA NEPT. CÆDE RVB.) Noua cæde, id est, magna, nimia. Nam non dicit reuera nona, quum alia fecerint bella civilia, & cædes aliæ in ipsis, Seruius. ** Hic mihi illud Horatianum occurrit, ex Ode 7. Epod.
Parumne campis, atque Neptuno super
Fusum est Latini sanguinis?*

Considera porro libertatem poeta, etiam arua Neptunia vocare aude, quæ alibi campos liquentes, campos salis, Plaut. m. fallor, Neptunia pruit.

G REGINA IN MEDIIS) Verisimile est, Propertium recordatum huius loci, cum illa scriberet indignabundus in Cleopatram, lib. 3. eleg. 10.

*Scilicet incesti meretrix regina Canopi
Vna Philippeo sanguine adusta nota,
Ausu Ioni nostro latrantem opponere Anubim,
Et Tiberim Nili cogere ferre minas,
Romanamque tubam crepitanti pelere sistro,
Baridos & contis nostra liburna sequi,
Fœdæque Tarpeio canopea tendere saxo,
Iura dare statuas inter, & arma mari.*

E *Quid nunc Tarquinij fractas iuuat esse secures,
Nominem quem simili vita superba notat,
Si mulier patiendã fuit? cape Roma triumphum
Et longam Augusto salua precare diem.
Fugisti tamen in imidi voga flumina Nili,
Accepere tuæ Romula vincla manus.
Brachia spectauis sacris admorfa colubris,
Et trahere occultum membra soporis iter.*

GGGG

PATRIO

PATRIO SISTRO) Ex Plutarcho docet Turneb. si-
strum, instrumentum Ægyptium, ab agitatione nomen
cepisse (*sisto* est agito) quod concussum tinnitus ar-
gutos redderet, parte sui superiore rotundum, cæla-
tūmque. Vide plura apud German. in Paralip. Propria,
& peculiaria fuisse Ægyptiis sistra, patet ex Ouid.
Amor. lib. 3. eleg. 8. *Quid nos sacra iuuant, quid nunc Ægy-
ptia profum? Sistra? Marcial. lib. 12. de sacerdotibus Ægy-
ptiis. Linigeri fugiunt calni, sistrataque turba.* Ouid, de
Ponto lib. 1. eleg. 1.

*Ecquis ita est audax, ut limine cogat abire
Lactanem Pharia tinnula sistra manu?*

- Omnigenūmque Deūm monstra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum, & Venerem, contraque Mineruam
700 Tela tenent. sæuit medio in certamine Mauors,
Cælatu ferro, tristisque ex æthere Diræ.
Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
705 Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos iam iamque immittere funes.
Illam inter cædes pallentem morte futura
710 Fecerat ignipotens vndis, & Iapyge ferri.
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pendentemque sinus, & rota veste vocantem
Cæruleum in gremium, latebrosaque flumina victos.

OMNIGENVMQUE DEVM MONSTRA) Nulla gens B
Ægyptiis superstitionior fuit, qui deos etiam sub forma
bestiarum, & rerum aliarum coluerunt. Consule Dio-
dor. lib. 1. cap. 4. ubi etiam canisæ 3. afferuntur, quare
Ægyptij animantia pro diis venerantur, & in fine
cap. alia duæ. Strabon. lib. 18. Apuleium lib. 11. Herod.
lib. 2. Lactant. lib. 1. cap. 20. lib. 2. cap. 14. & 5. cap. 21. Rhodigin.
lib. 16. cap. 5. & lib. 2. cap. 17. Versus Iuuenalis ad-
scribentur è Sat. 15.

*Quis nescit Volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? croco tison adorat
Pars hæc, illa pænet situram serpentibus ibim.
Effigies sacri nitet aurea ceropitheci.*

LATRATOR ANVBIS) Cynopolitarum deus in Æ-
gypto fuit Anubis, quem cum capite canino figurabāt.
Proditum memoria, eum vnā cum Osiride gigantes
ex Italia pepulisse. Fuisse autem canino capite, inde fi-
ctum, quod Isis, & Osiridis corpora custodierit, quod
quidem canibus peculiare est. Eaque de causa in veteri-
bus nummis canem galeæ insculptum videre licet.
Pierius lib. 5.

CONTRA NEPTVNVM, ET VEN.) Homerum sequi-
tur, qui deos dicit contra se pro diuersis partibus habe-
re certamen, dum alij scilicet Græcorum, alij Troiano-
rum partes tulerunt. Seruius.

TRISTESQUE EX ÆTHERE DIRÆ) Diræ proprie
sunt vtrivque deæ: & bene has interesse dicit prælio ad
puniendum Antonium, qui matrimoniale læserat sec-
dus. Seruius.

APULEIUS LIBRO 2. METAMORPH. Miserere per cælestia si-
dera, & arcana Memphitica, & sistra Phariaca. Hæc &
plura collegit Tiraquell. in Alexand. Neapolit. libro 3.
capite secundo.

NEC DVM A TERGO GEM. ANGVES) Aspides,
quas brachiis admouit, vt earum veneno sibi mortem
conciliaret. Pulcherrimam vestem induit, ait Xiphili-
nus, ornatæque elegantissimæ, ac in lectulo recumbens
morta est, aspide ad se in vrnula portata, vel (vt qui-
dam putant) brachio compuncto acu, qua solebat ca-
pillos suos crispas facere: quæ quod venenata esset, per-
celerem ei interitum attulit.

SCISSA DISCORDIA PALLA) De Discordia repete,
quæ annotauimus ad Eclog. 1. ibi, *En quo discordia cines
Perduxit miser.* Aristides Orat. de concordia ad Rhodios,
vtriusque imaginem ita concipit. Debetis itaque
non secus, ac si pictor aliquis vtriusque vobis imagi-
nem proposuisset, aut etiam poeta quis descripsisset, al-
teram decoram, concinnam, boni coloris, gratiosam,
secum per omnia consentientem, è celo reuera ad homi-
nes delatam: alteram visu maxime formidabilem,
capite supino, labris liuidis, oculis distortis, inflatam,
recentibus perfusam lacrymis, manibusque rapacibus,
gladio in pectus inclinato, exilibus, & obliquis pedi-
bus, vndique circumposita, veluti reti, caligine tene-
brosa, per quam pleraque in sepulchris, non in templis
visantur: debetis igitur harum alterutram vicissim aspi-
cientes, &c.

CVM SANGVINEO FLAGELLO) Virgii aut è san-
guineis fruticibus, vt terror incesset in cruento earum
colore: aut quæ ad horrorem, vt existimo, cruenta
bantur, quibus parricidæ cadebantur. Et Fecialis ha-
sta sanguinea, & cruenta bellum indicebat. Liuius lib. 1.
vt Fecialis hastam ferratam, aut sanguineam præstam,
ad fines eorum ferret. Credibile sit, huc respicere Vir-
gilium. Turneb. lib. 8. cap. 23. Vide lib. 12. in illum ver-
sum, *et hincque atra formidinis ora Iraque, insidiaeque Dei
comitatus aguntur.*

BELLONA) A veteribus Duellona, vt duellum bel-
lum, soror, & vxor Martis, vt ait Augustin. in Civit.
Marti equos, & currū instruit, vt Stadius canit in The-
baide. Vide Gyrard. Syntag. 10.

ACTVS

ACTVS ARCVM INTEND. APOLLO) Significatur A
Apollo ille qui in Leucadio litore colebatur, atque ita
littoralis vocabatur, & ludis triennialibus, & gymniciis,
& Circensibus, naualibusque celebrabatur: nam Apol-
lini grata esse littora, ostendit Homerus in eius hym-
no, scribens *ἀλλὰ τ' εἰς ἄλλα κενεῖσθαι, λιμῶν τε θα-
λάσσης.* Actij Apollinis mentio est apud Apollonium.
Sed & templum quoque Actij Apollinis in Magnesiæ
finibus fuisse, Hyginus tradit his verbis. Callimachus
autem in iisdem finibus, ad Actij Apollinis templum,
quod Argonautæ proficiscentes statuisse existimantur,
in eo loco, qui Pagasæ vocatur. Turneb. lib. 21. cap. 9.
* *Proprie sagittarj arcum dicuntur intendere. Translatè in Sextiana M.
Cicero. Fuerat ille annus tanquam in Reipub. magno metu, & multorum
timore intentus arcus in me vnium. Dicitur quoque alicui animum in-
tendere. Idem 2. Verim. Quibus robur, quid ipse speret, & quo animum
intendat, facile perficit. Apollinem semper ex Homero Virgilius Troia-
nis, Troianorumque nepotibus fauentem inducit, blandiens ea arte &
Augusto, qui, vt Alexander sacris etiam natales suos ad Druconem,
tanquam ad primordias quadam immortalitatis referebat. Lege cetera
apud German. in Paralip.*

Ennius Alcmaëone.

Intendit criniam Apollo

Arcum auratum luna innixus.

Ad hosce versus eruditè Hieronym. Columna. Effinge-
bant, inquit, veteres Apollinis simulacra cum telo, ar-
cu, & pharetra. Qui si telum in manibus habeat, dicitur
esse noxius. Stadius 1. Thebaid. *arcu crudelis iniquo Pe-
stifera arma iacit.* Cum verò recondit, placidus, & be-
neuolus. Hinc Homerus principio Iliad. sagittas ante
omnia ei tribuit, eundemque facit, & pestilentia, & sa-
lutis auctorem. *Neque enim semper,* vt ait Horat. Ode
10. lib. 2. *arcum Tendit Apollo,* qui frequentius *ἀνέστος,* &
ἀνεξέστος esse solet, malaque propellere, quam immi-
tere. Cum verò noxius est, Apollinem ferunt dictum
ἀνὸ τῆ δουλοσύνης, hoc est, ab iaciendo. Is porò non ho-
minibus tantum formidabilis erat, sed vt Proclus Ly-
cius testatur in hymnis, ipsiis daemionibus, qui homini-
bus perniciosi sunt. Lege cetera, si videtur.

ÆGYPTVS, ET INDI) Indos ait, vt arbitror, quia
Antonius vires Orientis, & vltima secum trahebat Ba-
ctra: nunc latius accipit hoc nomē. Animaduerti enim,

- At Cæsar triplici inuectus Romana triumpho
715 Mœnia, diis Italis votum immortale sacrabat,
Maxima tercentum totam delubra per urbem.
Lætitia, ludisque viæ, plausuque fremebant.
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæssi traudere iuueni.
720 Ipse sedens niueo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus. incedunt victæ longo ordine gentes.
Quam variæ linguis, habitu tam vestis, & armis.
Hic Nomadum genus, & distinctos Mulciber Afros,
725 Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
Pinxerat: Euphrates ibat iam mollior vndis:
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis,
Indomitique Daæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani dona parentis
730 Miratur: RERVMOQE IGNARVS IMAGINE GAUDET,
Attollens humero famamque, & fata nepotum.

GGGG 2

TRIPLICI

A nomine Indiæ antiquos latissime esse abulos, vt Æ-
thiopes etiam eo significarent, vt 4. Georg. *Esque colo-
raus amnis demexis ab Indis.* Et ibidem. *Imbellis aueris
Romanis arcibus Indum.* Partium enim significat, credo
quod Parchis India etiam pareret, & in eorum præsidii
Indi etiam militarent. Hyginus, Iouis in India Thebas
Thebaidos nomine nutricis suæ, quæ hecatompyla
appellatur, ideo quod centum portas habent. Hic Hy-
ginus Indiam etiam appellauit superiorem Ægyptum,
Æthiopiæ finitimam, in qua erant Thebæ. Rursus. Li-
ber in India Ammonem. Ita mediterranea Africa In-
diæ nomine afficit: quod quidem & nostrates faciunt,
qui, quidquid propemodum transmarinum huc affer-
tur, ex India aduectum dicunt. Sic fabas Indicas nomi-
nant, triticum Indicum, gallinas Indicas. Ne multa,
quidquid domi nostræ non nascitur, pæne Indiæ ferim-
us acceptum, Turneb. lib. 21. cap. 9.

VNDIS, ET IAPYGE FERRI) Nostris namque Galli
(inquit Phauorinus è Gallia oriundus, apud Gellium
lib. 2. cap. 22.) ventum ex sua terra flantem, quem sauif-
simum patiuntur, Circium appellant, à turbine opinor,
eius, ac vertigine: *ιδρύρα* ex ipsius Apulia ora profi-
ciscentem, quasi finibus Apulia eodem, quo ipsi nomi-
ne, Iapygem dicunt. Eum esse propemodum Caurum
existimo. Nam & est occidentalis, & videtur aduersus
Eorum flare. Itaque Virgilius Cleopatram è nauali
prælio in Ægyptum fugientem, vento Iapyge ferri ait:
equum quoque Apulum eodem, quo ventum vocabu-
lo appellauit lib. 11. hoc verò, *procul Orphitus armis Igno-
tis, & equo venator Iapyge feritur.* * *De fuga Cleopatæ in Ægy-
ptum, quomodo Cæsari captiua iam blandita sit, quo pacto Antonius ibi-
dem mortem sibi conscuerit, & in sinu Cleopatæ obiorit, hæc omnia ex
Dione Xiphilim. in Augusto.*

MAGNO CORPORE NILVM) septemfluo. In Georg.
magnūmque fluentem.

VOCANTEM CÆRVL. IN GREMIVM) Hoc de hi-
storia est. Nam legitur, Cleopatram prælagio mortis
futurae oblitam esse recessus Ægypti petere, in quibus
poterat facile bella reparare, de qua re se moriens dici-
tur increpassè. Seruius.

TRIPlici triumpho) Tres enim Augustus habuit triumphos: nam primo die triumphauit exercitus, qui Antonium vicerat: secundo, qui Dalmatas: tertio ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho. Seruius.

VOTVM IMMORTALE SACRABAT) Hoc est, nuncupatis votis debitum consecrabat. In quam sententiam, & verba Valerius libro 1. In quo cum Marcellus quintum consulatum gerens, templum Honori, & Virtuti, Clastidio prius, deinde Syraculis potitus, nuncupatis votis debitum consecrare veller, à collegio augurum impeditus est. German.

OMNIB. IN TEMP. MATRYM CHORVS) Matrum meminit signatè, quoniam in precibus, & supplicationibus, & omnino in colendis sanctè caelestibus, præcipua soler esse laus mulierum: rectèque D. Augustin. deuotum famineum sexum vocauit. Ibat igitur populus in supplicationibus gratulatum diis per templa omnia, idque aliquando etiam 50. diebus, qualis nomine trium Imperatorum Hirtij, Pansa, & Octauij decreta est. Vide Philipp. 14. p.

ANTE ARAS TERRAM CÆSI STR. IUVEN.) In pompa Romani triumphi, secundum tibicines, qui modos triumphales faciebant, ibant boues albi, cornibus inauratis, vitis, ac fertis reuincti, ad sacrificium Ioui, dextra, laeuâque popæ succincti, aureas, argenteasque pareras præferentes. Oratio bouis immolandi ad Iouem perquam lepida est apud Arnobium, libro septimo cuius partem attexam. Ergone ô Iupiter, aut quis alius deus es, humanum est istud & rectum, aut æquitatis alicuius in æstimatione ponendum, vt cum alius peccauerit, ego occidar, & de meo sanguine fieri tibi patiaris satis, qui nunquam te læserim, nunquam sciēs, aut nesciens tuum nomen, maiestatemque violaram. Animal, vt scis, mutum, naturæ meæ simplicitatem sequens, nec multiformium morum varietatibus lubricum. Nunquid aliquando tuas laudes minus sanctè, diligenterque perfeci, &c.

Eidem Ioui libenter, & multos boues albos victor mactabat Marcus Imper. In quem proinde illud iactatum, sanè iocosum. Οὐ λυνοί βόες μάρτυρ τῆς νίκης, ἀντὶ τοῦ ἡμεῖς δὸνολόμεθα. Id est, candidi boues Marco Cæsari. Si tu viceris, nos perijimus. Addam his duas γλώσσας aureas Philonis libro de plantatione Noë. Deus omnes malè sibi conficit, etiam si quotidie centum boues immolent, auerfat: in fontes vero, etiam si nihil omnino sacrificent, amplectitur. Gaudet enim Deus aris nullo igne calentibus, quas cingit virtutum chorus. Idem eodem librò. Nemo malus sacrificat reuera, etiam si perenni sacrificio decem millia bouum immolaret quotidie. Nam præcipua victima mens ipsa, non est integra: laesus vero non est fas aras attingere.

NIVEO CANDENTIS LIM. PHOEBI) In templo de solido marmore effecto, allato à portu Lunæ.

DONA RECOGNOSCI POP.) Aurum coronarium dicit. Id specie triumphorum vel oblatum, vel exactum. Otigo fuit, vt focij, & amici victori Imperatori coronas aureas offerrent, quasi gratulantes, & meritum ei caput cingentes, quæ ante ipsum in triumpho prælata, populo ostendebantur. Postea inualuit, vt pro iis pecunia, & aurum in coronas offerretur, & hoc propriè aurum coronarium. Errat itaque Seruius, qui ad hunc poetæ locum ita scribit, Aurum coronatum dicit, quod hodie à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc Imperatores propter concessam vitam. Non enim ab ipsis iam victis ob vitam datam, sed à focis amicisque vt dixi, datum tamen in pecunia, titulo coronario. Vt apud Polybium in Fragmentis. Οἱ γερμαὶ ἐσφράσαν τὸν ἀπὸ τῶν βασιλέων περὶ τῶν ἀργυρίων τῶν ἀπὸ τῶν βασιλέων περὶ τῶν ἀργυρίων: Græci

coronarunt Antiochum regem quingentis argenti talentis. Hæc carptim ex Lipsio de magnitud. Romana lib. 2. cap. 9.

QVAM VARIE LINGVIS) Lucretius lib. 5. Quæve modo genus humanum variante loquela Capere. Vnde & μέγιστος ἀβραάμ.

DISINCTOS MULCIBER AFROS) discinctos dixit, in habiles militiæ: omnes enim qui militant, cincti sunt, aut certè inefficaces. Vnde & Græcè ἐυζώνη appellatur, non qui bonam habet Zonam, sed qui est strenuus. Seruius.

Macedonum lex erat militaris, vt qui miles hostem non occidisset, non militari cingulo, sed capistro cingeretur: quod apud Carthaginenses seruatum legimus, vt discinctos, postremos homines ducerent, tameris Afrorum peculiariis feratur mos, fluxa tunica, & discinctos incedere. Alex. ab Alexand. libro primo, capite vigesimo. Iuuenal. Satyr. 8. Cum tenues nuper Marini discinxerit Afros.

Inter pœnas militares fuit etiam, discingi, & turpi habitu prostitui, nempe vt parum viros. Læuius lib. 26. de Marcello. Centuriones manipulorum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis, discinctos destituit. Sueton. de August. cap. 24. Pro cætero delictorum genere variis ignominiosis affectis, vt stare per totum diem iuberet ante Prætorium, interdum tunicatos, discinctosque. Plutarchus de Catullo. Quosdam notauit, vt discincti fossam foderent, exercitu spectante. Zofinus de Iuliano libro tertio. Amictos veste muliebri per castra duxit, rarus militibus qui viri essent, eam pœnam grauiorem morte futuram. Hæc Lipsius libro quinto de Milit. dialog. 18.

Multa epitheta sunt apud Virgilium quæ ab ipso facta creduntur: sed ea traxit à veteribus, partim simplicia, vt Mulciber de Vulcano, quod ignis sit, & omnia mulceat, ac domet, petulcus hœdus, liquidus ignis, tristisque lupini, id est amari, auritus lepus. Partim composita, vt arcitenens, syluicolæ, veliuolus, vitifator, noctiuagus, bimembres, caprigenum. Vide Macrobi. Saturnal. lib. 6. cap. 5. Mulciber, inquit Festus, à mulcendo ferro dictus est: mulcere enim mollire, siue lenire est. Pacuuius, Quis me obtutus terres, & mulces laudibus.

EPHRATES IBAT IAM MOLLIOR VND.) Tanquam scilicet sese submittere, & Augusti dominatum agnoscentes.

EXTREMISQUE HOMINVM MORINI, RHENVSQVE) Mentio est Morinorum, & Rheni, quod imperatè Augusto Carinas Morinos, & Sueuos deuicerit, de iisque Augustus triumphauit, vt à Dione scriptum est lib. 51. Turneb. 23. cap. 5. Hi sunt, vt docet Seruius, in finibus Gallie, qui Britanniam spectant. Sic & Homer. Æthiops ἐσχεύετο ἀνδρῶν.

RHENVVSQVE BICORNIS) Etsi cornigeri amnium dij finguntur, vnde & tautiformis Ausidus ab Horatio dicitur Ode 14. libro quarto, tamen etiam cornua amnium ipsorum ostia, & ora dicuntur, vt hic Rheni, exit enim duobus ostiis in Oceanum. Sic & Valerius libro octauo.

Haud procul hinc ingens Scythici ruit impetus Istri, Fundere non uno tantum quem flumina cornu Accipimus.

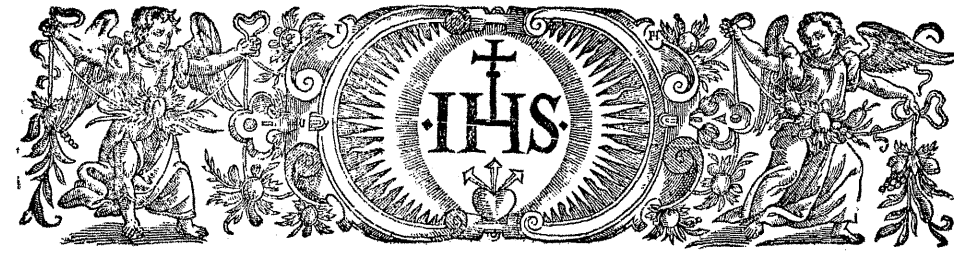
INDOMITIQUE DAE) Intimæ Scythiæ Asiaticæ populi sunt Dahæ, seu Daæ, seu Dacæ, ad extremum ferè veteribus cognitum orientem Stephano περὶ ἀσίας, lib. 7. Pomponio lib. 1. cap. 8. & lib. 3. cap. 21. & Plinio lib. 16. cap. 17. Notauit Delrius in Senecam.

PONTEM

PONTEM INDIGNATVS ARAXES) Non abs te dictum est à Marone. Nam vt refert Isidorus libro 13. cap. 21. cum Alexander cum transgredi veller, ponte fabricato, tanta vi inundauit, vt pontem dirueret. Seruius notat id Xerxem conatum fuisse facere. Turnebus lib. 19. cap. 20. Hunc fluium Eustathius vult nomen sortitum esse τὸ ἀπέσφιν τῆ ἐξήγησι τῆ ψευδαῖος. Sed tamen pontem Augustus imposuit: Vnde, indignatus pontem. Magnus scriptor Plutarchus, ipse quoque suo verbo quod huic Latino responderet, vltus est, de nouo vino, oleoque loquens: dixit enim ipsa indignari, cum feruet scilicet vinum, & quasi pati non potest, se claudi, & vase aliquo contineri: eodemque pacto recens oleum non

ita quietum, sed ardens in lucernis, vt postea, cum tanquam maturitatem sentit: quo tempore non scintillar, atque vt Virgiliano verbo utar, indignatur. Verba Plutarchi in Sympol. quæst. sunt hæc. ἢ γὰρ τὸν ὄνον εὐδὲς ἔστι μόνον ἔχει, καὶ ἀραναλλέειν. ἰδὲ ἰ τὸ λαγόν, ἀντὶ ἢ νεύρη, ἐν τοῖς λαγροῖς. Victorius libro tricesimo sexto, capite decimo.

RERVMOVE IGNARVS IMAGINE GAVD.) Nondum rem ipsam gestam cognouerat, immo nec cogniturus erat: verumtamen illis futurorum imaginibus, & præuisi significationibus admodum recreabatur. Ita puto intelligendum, quod ait Seruius, ignarus erat veritatis. p.

SYMBOLARVM
IN P. VIRGILIVM MARONEM LIBER XIV.

AD NONVM ÆNEIDOS.

SYNOPSIS.

Pud Euandrum gerebantur, quæ libro præcedente commemorata sunt, veneratque eius suasu in Tusciam Æneas, auxilia quæsiturus. Non se deserit Iuno interea, Irim ad Turnum, in luco fortè auum Pylumnium quibusdam carimonis colentem, eique feriantem amandat, ad Troianorum castra, summi ducis presentia destituta fidenter inuadenda cohortatur. Occasione ista optari meliorem nullam posse. Exhiberatus eo viso Turnus, sustollit in calum manus venerabundus, ibique signa fausta conspiciens, ingentes concipit animos, hausta aqua de flumine lustratur, deos orat, vt cogitata procedant feliciter. Confusa hætenus copia ordinatim disponuntur: ita quadrato, perpetuoque agmine, Turno in medio supra omnes eminente atque conspicuè, per patentem campum ad obsidenda Troianorum castra Rutuli gradiuntur. Illi è sublati longè latèque puluerum nubibus, hostis aduentum præcipiunt: Caius primus reliquos commilitones ad arma corripienda, parandamque propugnationem impellit. Minime cunctandum rati Troiani, ad portas custodes constituunt, muros defensoribus complent. Cupiebant illi quidem vehementer exire, & equo campo cum hoste configere, ni eos Æneæ interdictum continuisset. Nam is ad Euandrum abiens, vt rerum militarium scientissimus, serid iusserat, se ab hostibus peterentur, quoniam exiguo essent numero, ne foras se darent: sed oppugnationem exciperent, ac bellum maxime propulsarent. Turno mora nimis longa, & incessus copiarum suarum videri lentior. Quare cum aliquot selectis equitibus antecedit, equo Thracio insidens, Latinos ad urbem adorandam incendit: contortoque iaculo eius rei initium ipse facit. Sequitur alacriter, & acclamat imperatori suo exercitus. Troianos pro effeminatis, & ignavis habent, qui prodire,

GGGG 3

prodire,

prodire, & se in campum dare non audeant. Verum quid eos intus teneret, iam diximus: animos quidem non minus quam illi Martios, cominusque congregiendi, ut vir virum, pes pedem premeret, cupidissimos gerebant. Turnus instar lupi famelici, ouile circumuectus, & vestigantis lanienae suae aditum, castra circumibat, lustrabatque diligenter, nunciubi posset irrumperere, & obsessos elicere mirifice auebat: quibus, multitudinis suorum confusus, facile superiorem se futurum in spe summa habebat. Naues videt, quibus in Latium appulsi Troiani fuerant. His, quod fugere mari amplius non possent, & in terra pauci plurimis resistendo breui consumerentur, incendium primus infert. Sed diuinitus ab exustione seruatae sunt. Quo autem istuc modo, antequam narret, Musarum opem, ut in re veteri, & obscura inuocat. Fuerunt illae adificatae, caesa in Ida monte materia. Qui mons cum sit in tutela Berecynthiae deum matris, rogauit illa Iouem filium, hoc sibi daret, haec naues omnis periculi expertes, ac tutas esse concederet. Visa est petere nimium, & plus quam honeste vel à deo tribui posset. Navigatione finita, in deas marinas conuersum iri promittit Iupiter, iurando sancit promissa. Ponitur oratio Berecynthiae, Troianos vetantis flammam restinguere (quia exuri nequeant) & naues iubentis deas fieri: metamorphosis continuo sequitur. Rutulis portento stupefactis, Turnus id Troianis malo fore auguratur, quibus auxilium fuge, perditis nauibus, ereptum sit: & cum pauci numero sint, tot gentibus terra obiecti, ad unum omnes perituri videantur. Oracula deorum in Italiam aduentu, & sede contemnit: sibi contra in fati esse, eos delere: Menelaum imitaturum, qui pro rapta coniuge bellum gesserit, urbemque Ilium exciderit. Caetera eiusdem oratio plena est fastus, plena desipientiae Troianorum: immò & Graecorum, quos, ut imbelles, carpit, qui tam diu obsidionem duxerint. Tandem corpora uti curent, & ad pugnam se comparent, edicit. Ad portas castrorum Messapus iussu Turni excubias disponit, delectis quatuordecim centurionibus, & unicuique centum adiunctis militibus, qui vices variant, colludunt, & noctem poculis siccandis agunt. Troiani vigiliis seruandis, periculoque prouidendo, & tenendis stationibus officij sui munus praestabant. Portam unam custodiendam Nisus, & Euryalus, duo amici memorabiles acceperant. Nisus senior cum Euryalo iuniori consilium suum de nuntio Aeneae in Tusciam perferendo, eoque fortunae iam propemodum in extremo sitis accersendo, idque per media statua hostium, somno ac vino grauatorum aperuisset, ille in omnia pericula socium se indiuiduum, quamuis inuito, & obnitente Niso, obtulit, & adiunxit. Excubitores exasperat, qui sibi in statione succedant: ambo ad Ascanium, consilium à se captum proposituri concedunt. Noctis multum praetererat, & Ascanius cum proceribus deliberationem habebat, deque salute communi consultans, quemnam ad patrem posset expedire nuntium, sententias rogabat. Improvisi adsunt, quos dixi, iubenteque Ascanio, Nisus quid veniant edictat, rei perficiendae occasionem ostendit, gloriosi reditus spem bonam dat. Alethes senex utriusque spiritum admiratus, eos complectitur, à deo in primis, tum etiam ab ipso Aenea, eiusque filio mercedem tantae virtuti pollicetur: quam se venerari, & exosculari ipse etiam Ascanius significat, grandia & varia persolutorum se premia spondens, praesertim si Italiam obtinere contingat. In Euryalum verò tanquam coeuum, non vulgarem amantis affectum exhibet: cuius matrem commendante eam sibi adolescente, Troianisque collacrymantibus in fidem suam recipit, & quidquid filio debeat, hoc se matri redditurum (subintellige, si quid secus Euryalo acciderit) iuratus promittit. Mox suo illum gladio donat. A Mnestheo Nisus pellem leoninam fert, cum eodem galeam Alethes permutat. Quid amplius? cum bonis omnibus, & votis ad portas à concilio deducuntur. Ascanius multa patri perferenda mandat: sed diis aliter visum: viui enim ad Aeneam non peruenerunt. Suis egressi, Rutulorum castra inueniunt: sopore victos, & inermes passim per herbam iacere conspiciunt. Nisus Euryalum stare velut in excubiis iubet, ipse ferro trucidatis corporibus, viam aperire insitit. Strages edita describitur. Postea Euryali facinora sequuntur, quem incautius pergentem reuocat Nisus. Aliquid spoliolorum secum portantes egrediuntur, in equitum turmas incidunt, qui Laurento ad Turnum, Volscente magistro mittebantur. Euadente Niso, haesit in eorum manibus Euryalus, & frustra deprecante

socio,

socio, confossus occubuit. Quem tamen vindicans Nisus, ipsum Volscentem interfecit: atque ita demum vulneribus ipse quoque confectus, supra amici corpus se proiciens, animam exspirauit. Equites in castris luctum, propter tot à duobus illis Troianis trucidatos offendunt. Diluculo, hortante Turno, Rutuli muros inuadere constituunt; capita Nisi, & Euryali prefixa contis ad terrorem Troianis incutiendum ostentant. Spectaculum maestum cum omnibus, tum praecipue parenti Euryali infelicissima, quae omnia euulatu, & lamentis complere. Oppugnatio castris admoetur acerrima, eademque ad vnguem declaratur: rursusque Musa inuocantur. Turrim ligneam, unde se cuneus Troianorum tuebatur, Turnus coniectis facibus inflammat. Cedunt, qui erant intus, flamma: & dum unum in locum densantur, cadens versus hostem turris eos, telis suis, fractarumque tabularum cuspidibus indutos, & transfixos, ac morientes effundit: res spectatu misera videlicet. Helenor, & Lycus tantum salui euadebant: quorum prior cum se in medijs hostibus constitutum cerneret, non secus quam aper trulentus in medio venatorum contra venabula Nisus oppetit. Posterior, dum in muro haeret adhuc, porrectisque sociorum dexteris attrahitur, à Turno reuellit, & interficitur. Enumerantur utrinque occisi. Ascanius tum primum sagittis in hostem uti cepit, primumque Numanum Turni affinem, hominem ventosissimum, suos immodice praedicantem, ac Troianos indignissime lacerantem sternit, suis gratulantibus. Laudat iuuenem è nubibus Apollo, deque eius posteritate ominatur optime. Formam deinde cuiusdam Butae hominis longae capessens, suadet, ne quid ultra: satis modo magnum suae virtutis documentum dedisse, periculum vitet. Id ipsum ei, auctoritate freti Apollinis (quem illius vetuli formam, & habitum simulasse non erant nescij) Troiani inculcant. Ad pugnam animosi redeunt, hostes constanter, ac fortiter repellunt. Pandarus, & Bitias fratres procerissimis praedii corporibus, maximisque viribus, creditam suae fidei portam referant, hostem prouocant. Rutuli irrumperentes saeva cum strage reprimentur. Confertim eo prouolant Troiani, & audent etiam extra portam proferre pedem, dum hostem exigunt. Praeter alios Turnus re intellecta confestim accurrit, & Bitiam obruncat. Fugiunt Troiani, Latinis instantibus. Pandarus magna vi portam occludit, atque ita nonnullos de suis excludit. Hostes aliquot, inisque ipsum Turnum includit: cuius aspectu, & armis perturbationem Troiani in se concipiunt. Cum ei Pandarus, ut capto insultaret, telumque frustra coniceret, est ab eo miserè dissecto per medium capite neci datus. Latebras quaerunt obsessi. Et potuisset tum Turnus portis patefactis accipere suos, belloque finem imponere, nisi ei cadis cupido nimia mentem abstulisset. Quo seuiente, & occidente quamplurimos, coeunt in consilium Troiani. Mnesthei obiurgatione instaurant animos, factoque globo Turnum vehementissime premunt: qui tamen semel, & iterum in eos dat impetum audacissime. Verum ubi crescentem semper inuadentium copiam diutius sustinere se posse desperauit, sudans, fessus, & anhelus cum cedendo ad portam venisset, quae Tiberis praeterlabebatur, armatus insiluit, & ad suos expectatissimus tranauit.

In hoc libro mutatio est rerum omnium: nam & personae, & loca alia sunt, & aliud negotium incipitur. Ab Aenea enim transit ad Turnum, à Tuscia ad Ardeam, à petitione auxiliorum, ad bellum. Quem transitum ad Turnum quidam culpant, nescientes Virgilium prudenter iunxisse superioribus negotiis sequentia, per illam particulam: *Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur*, scilicet dum offeruntur arma, dum dantur auxilia. Sanè formatus est iste liber ad illud Homeri, ubi dicit, per noctem egressos esse Diomedem, & Ulysses, cum capto Dolone castra penetrarunt: nam partem maximam, & aeternam negotium inde habet. Seruius.

EXPLANATIONES.

TOVE ea diuersa penitus dum parte geruntur, Irim de caelo misit Saturnia Iuno Audacem ad Turnum. Iuco tum fortè parentis Pilumni Turnus sacrata valle sedebat. Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est. Turne, quod optanti diuim promittere nemo

GGGG 4

Auderet

Auderet, voluenda dies en attulit vltro.
 Aeneas vrbe, & sociis, & classe relicta,
 Sceptra Palatini, sedemque petiuit Euandri:
 10 Nec fatis: extremas Coriti penetrauit ad vrbes:
 Lydorúmque manum, collectos armat agrestes.
 Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus:
 RVMPE MORAS OMNES, & turbata arripe castra.
 Dixit, & in cælum paribus se sustulit alis,
 15 Ingentémque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Agnouit iuuenis, duplicésque ad sidera palmas
 Sustulit: ac tali fugientem est voce secutus.
 Iri, decus cæli, quis te mihi nubibus actam
 Detulit in terras? vnde hæc tam clara repente
 20 Tempestas? video medium discedere cælum,
 Palantésque polo stellas. sequar omiña tanta,
 Quifquis in arma vocas. & sic effatus, ad vndam
 Processit, summóque hausit de gurgite lymphas,
 Multà deos orans: ONERAVITQVE ÆTHERA VOTIS.

DIVERSA PENITVS PARTE) Admodum remotè ab eo loco in quo Turnus. Infra mox Aeneas vrbe, & sociis, & classe relicta, Sceptra Palatini, sedemque petiit Euandri: Nec fatis, extremas Coriti penetrauit ad vrbes. IRIM DE CÆLO MISIT) Iris quasi Æris dicta est, nunquam enim ad conciliationem mittitur, sicut Mercurius, qui ob id εὐλωποδοῖς, & pacificator dictus: sed ad disturbationem, lites, dissensiones, etsi non semper: & est ministra non tantùm dearum, sed & deorum. Et Virgilius hoc probat dicens: *Aerem celo nam Iupiter Irim demisit, germana haud mollia iussa ferentem.* Plato in Cratyllo dictam vult à verbo ἱρην, quod loqui significat, quia ipsa sit etiam ἡσέλοσ, id est nuntia, vt Mercurius, & quia soleamus inprimis sermone nuntiare. De ea Gyrard. Syntag. 9. Natal. lib. 8. cap. 20. LVO PILVMNI PARENTIS SEDEB.) Hic sedebat accipiendum reor de eo, qui mortuis feriatur. Nam tamen ritu Romano deus postea est habitus Pilumnus, tamen à Turno, pro mortuo colitur. Sic denicali-bus feriis refideri mortuos scripsit Tullius lib. 2. de leg. & Hesychius *καθ' ἡμέρας ἔτι τὸ θελεῖται*. Turneb. lib. 23. cap. 3. Abusuè autem dixit, parentis, pro auo. Nam patet Turni Daunus fuit. Verbum *sedere* etiam in luctu vsitatum, de iis, qui feriabantur. Tibull. lib. 1. eleg. 6. *Illius ad tumulum fugiam, suppléxque sedebo.* Propert. lib. 3. eleg. 14. *Afferet huc unguenta mihi, seris que sepulcrum Ornabit, custos ad mea busta sedens.* Neque aliter intelligendum illud è libro sexto *sedet, aternúmque sedebit Infelix Theseus.* Plinius lib. 14. cap. 14. Aristonidas artifex, cum exprimere veller Athamantis furorem, Learchum filium præcipitare voléris, & præcipitato illo refidentis pœnitentiam, &c. Refidete pœnitentiam dixit, vt Plaut. Capr. *Venter, gutturque refident esuriales ferias*, pro sedendo agunt. Cicero quoque 2. de Leg. denicales feriales appellat, quibus refidentur mortui, quod sedendo scilicet mortuis feriarentur. Torrent. in Iulium Suetonij, capite quarto. Turnebus in secundo de leg.

Germanus ad Pilumno *δεοδέων* potius respexisse putat: Cùm enim diis ex hominibus factis heroibus lucum sacrare antiquitati solemnè esset, vt libro octauo innuit Virgil. illis versibus, *Sylvanum fama est veteres sacrasse Pelasgos Agrorum, pecorisque deo lucumque, diémque,* verisimile est Turnum, tum in valle Pilumno sacra, tanquam in sacro, & religioso loco confedisse, solitum quotannis ei diuinis honores institueret. *Parentis*, abusuè, vt supra dictum. SACRA VALLE) Ideo sacrata, quia nunquam est locus sine religione. THAVMANTIAS) Thaumantis filia dicitur idcirco Iris, quod admirationem eius aspectus facit hominibus *θαυμάζω* enim est admiror. Et quemadmodum apud Homerum Iris ad Agamemnonem, ita hic ad Turnum, ad miscenda omnia, mittitur: ibi à Ioue, hic à Iunone. QUOD OPTANTI DIVVM PROMITT. NEMO AVD.) Tale quid apud Comicum in Phorm. — *Dij vestram fidem, Quam sepe temerè eueniunt, qua non audeas Optare?* Huc trahendum quoque Ciceronis de Pompeio dictum, orat. pro lege Manilia. Hoc breuissimè dicam, neminem vnquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot, & tantas res, tacitus auderet optare, quot, & quantas dij immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. VOLVENDA DIES) Voluendus, quod futuri videret temporis, si Grammaticis credimus, tamen in præterito vsurpatù reperimus, pro volutus, vt hic, & *Aeneid. 1. Triginta magnos voluendis mensibus orbes.* Et apud Lucretium libro 5. *Sic voluenda etas commutat tempora rerum.* Et rursus libro sexto. *Glans etiam longo cursu voluenda liquefit.* Et iterum. *Quis voluenda micant eterni sidera mundi.* Sed & voluens perpeffionis significatione positum, non ineleganter apud illos duos poetas perpolitos animaduertimus. *Aeneid. 1. Olim voluentibus annis.*

annis, quod Græcè est *ἀετιολογῶν δειωτών.* Lucretius aperuerunt illum. Multa de eo Pererius Comment. tomo 1. in Genesin. SVB NUBIBVS) Rectè, quoniam sine nubis beneficio non videretur. IRI DECVS CÆLI, QVIS TE MIHI) Homer. *Iliad. 9. Ἰεὶ θεὰ τῆς τ' ἀρ σὲ θεῶν ἐμοὶ ἀψέδωκ' ἡμεῖς.* VIDEO MEDIUM DISCED. CÆLVM) Non hiatus modò, quod chasma dicitur, sed peruolitantes etiam fulgerre cælum videntur diuidere, itémque fulmina, de quibus Lucret. lib. 6. *Ne trepides celi diuisis partibus amens.* Et lib. 3. *Diffugiunt animi terrores, mœnia mundi discedunt.* Diuiduntur & hiant, dissipantur, disparantur. Cic. de hiatu terre, *Quum terra discessisset magnis quibusdam imbribus.* * *Dynamadmodum cælum, sic etiam terra dicitur discedere, vt vidisti, cum nimirum ad aliquam altitudinem discedit, cum terramotu, aliàve de causa hiatus facit, & voraginem.* Hoc Latini hiatus vocant, & Græcè etiam chasma dicitur. PALANTESQVE POLO STELLAS) Quasi vágantes, & discursantes. SEQVAR OMINA TANTA Q IN ARMA VOCAS) Sic lib. 4. *Sequitur te sancte deorum Quisquis es.* HAVSIT DE GURGITE LYMPHAS) Solebant Romani ante bella vota nuncupare, & in nuncupatione lustrare se aqua. Plutarch. in Mario. *ἐνταῦθα νηλεῶς ὁ μάχης τὰς χεῖρας, ἃς ποτὶ τὸν ἱερὸν ἀνασχόν, ἠέλο τοῖς θεοῖς ἃς ἐκατέλεσε.* Atque inde Marius, cum manus lauisset, in cælum cas sustulit, deòque veneratus est. Perseus Satyr. 2. *Hæc sanctè vt posas, Tiberino in gurgite mergis. Mæne caput bis idemque, & noctem flumine purgas.* Turnebus lib. 25. cap. 30. Seruius existimat ad augurù morem respexisse Virgilium, apud quos fuerat consuetudo, vt si post acceptum augurium ad aquam venissent, inclinati hauserent inde manibus, & suis precibus vota promitterent: vt visum perseueraret augurium, quod aqua intercessu distrumpitur. Vnde etiam in 12. lib. visum augurium, quod aqua intercessu distrumpitur, firmum est. Cygnus enim ab aquila dimissus in fluium decidit, prædámque ex unguibus ales proiecit fluuii. Hinc videtur etiam Turnus minimè potuisse liberari. ONERAVITQVE ÆTHERA VOTIS) Haud dispar est hoc Tibulli lib. 3. eleg. 3. *Quid proæst cælum votis implese, Neera?* Multa, inquit, orans, & oneravit votis. Quibus verbis poëta satis docet, instituisse orare Turnum, multiplicatè, ac repetitè preces. Hic tu mihi, pie lector, Chrylostomum ausculta, Homil. 3. ad popul. Antioch. *Homines, quando ipsi continue negotium facessimus pro rebus nostris, languescimus, & tergiversamur, & agrè feruimus: deus autem pro rebus nostris, sed quando hoc non facimus, tunc maximè indignatur.* Quidam exponit, oneravit æthera votis, id est, diis diueris pro sua, exercitùque sui salute diuersa vouit. Melius est referre ad conduplicatas preces.

25 Iámque omnis campis exercitus ibat apertis,
 DIVES EQVVM, DIVES PICTAI VESTIS, ET AVRI.
 Messapus primas acies, postrema coërcent
 Tyrrhidæ iuuenes: medio dux agmine Turnus
 Vertitur, arma tenens, ET TOTO VERTICE SVpra EST:
 30 Ceu septem surgens, sedatis annibus altus
 Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
 Cùm refluit campis, & iam se condidit alueo.
 Hic subitam nigro glomerari puluere nubem

Prospectiunt

Ac veluti pleno lupus infidiatus ouili,
 60 Cùm fremit ad caulas, ventos perpeffus, & imbres
 Nocte super media: tuti sub matribus agni
 Balatum exercent: ille asper, & improbus ira
 Sæuit in absentes: collecta fatigat edendi
 65 Ex longo rabies, & sicca sanguine fauces:
 Haud aliter Rutulo muros, & castra tuenti
 IGNEſCVNT IRÆ, ET DVRIſ DOLOR OSSIBVS ARDET:
 Qua tentet ratione aditus, & qua viâ clauſos
 Excuriat Teucros vallo, atque effundat in æquor.

TARDVM AGMEN) peditum, qui sunt equitibus A
 tardiores.

VRBI Troiæ, quam fecerat Æneas castrorum in
 morem. Vide lib. 7.

VIGINTI LECTIS EQVITVM COMITATVS) Seu pa-
 ðe, seu bello, semper ſtipatum, & comitatum decet eſſe
 Principem: & quidem lectiſſimis comitibus, ac ſtipato-
 ribus, qui & corporum habitu ornamento eidem, &
 virtute animi præſidio ſunt, ſi res poſtularerit.

MACVLIS ALBIS EQVVS THRACIVS) Magni fa-
 cit equos Thracios Maro, & albo ſparſos. Talem dedit
 etiam puero Priamo, Polixæ filio, Priami regis nepoti,
 libro quinto.

quem Thracius albis

Ponit equus bicolor maculis: veſtigia primi
 Alba pedis, frontemque oſtentans arduum albam.

CRISTA QVE TEG. GAL. AVREA RVBRA) Ex ar-
 morum elegantia, & ſplendore noſcitur dux in exerci-
 tu. Lib. 12. & rubra corrua criſta: vbi eundem Turnum
 ſefe armantem inducit. De criſtis alibi ex Lipſio ſcri-
 ptum à nobis.

IACVLVM INTORQ. PRINCIPVM PVG.) Feclialis
 vbi bellum verbis conceptis indixiſſet, haſtam in fines
 hoſtium emittebat, vt traditum etiam à Liuiio lib. 1. in
 Anco Martio. Ad quem morem probabile eſt reſpexiſ-
 ſe Virgilium: id quod etiam Seruius putat: neque apud
 Græcos aliter poſitum in more fuiſſe memini me vn-
 quam legere, niſi quod pro haſta, facem igniferam iac-
 ulabantur. Vide Euripid. in Phœniſſis.

Επει δ' ἀπέθην οὐραὸς, οὐμια φωνή

Μόχρη.

Pugnae cruenta ſymbolum poſtquam fuiſt

Emiſſa fax.

Titius libro quarto, capite 13.

Romani quum vellent bellum indicere, Paterpatra-
 ttis, id eſt, princeps Feclialium proficiſcebatur ad ho-
 ſtium fines, & præſatus quædam ſolemnia verba, clara
 voce dicebat, ſe bellum indicere, propter certas cauſaſ,
 aut quia ſocios læſerant, aut quia nec abrepta ani-
 malia, nec obnoxios reddiderant. Et hæc clarigatio di-
 cebatur, à claritate vocis: poſtquam clarigationem ha-
 ſta in eorum fines miſſa, indicabatur iam pugnae prin-
 cipium. Seruius.

Reſert Diodor. Siculus, & poſt eum Iuſtinus lib. 12.
 Alexand. Magn. cùm in Aſiam traiceret, primum Ma-
 cedonicam e navi haſtam iaculatum, littori Aſiæ eam
 infixiſſe, ac ſtatim exiliuiſſe de navi, viſum quodammo-
 do ope deorum captiuam terram occupare. Græcis ve-
 rô in uſu fuit, vt Feclialis poſt res reperitas, ſi ad conſti-
 tutum diem non darentur, arietem in hoſtium agros

emitteret, eo modo bellum indictum, & armis vri li-
 cere arbitrati. Vide Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 3.

CLAMORE EXCIP. SOCII) Haſta iactum clamore,
 & vociferatione comitantur. Lætiſ clamoribus ſuum
 erga ducem ſtudium, & ſpem in eo repositam decla-
 rant.

INERTIA CORDA) Non reuera inertia, ſed ſicut ip-
 ſis videbatur.

NON ÆQVO DARE SE CAMPO) Sequentibus ex-
 plicatur: non facere eos poteſtatem ſui, campo aperto:
 ſed vt mulieres latitare intra ſepta.

ADITVM PER AVIA QVÆRIT) Etiam per auia. Sa-
 nè exprimitur Turni violentia, nam viam per auia nul-
 lus requirit. Haſtenus Seruius.

AC VELVTI PLENO LVPI. INSDIAT. OVILI) Com-
 paratio inſignis, & plena enargiæ, ad declarandum
 Turni impotentiam. Eſt autem natura lupi hiſ vertibus
 depicta ſcitiffimè.

FREMIT AD CAVLAS) Caulæ à cauo dictæ ſunt,
 inquit Feſtus. Antiquitus enim ante vſum teſtorum
 oues in antris claudebantur. Luciet. lib. 2. quod & ante
 monui per caulas corporis, ſignificat partes cauas, & ina-
 nes corporis vulgò meatus, ſeu poros. Diſpergunt ani-
 mas per caulas corporis omnes.

NOCTE SVPER MEDIA) Vltra mediam noctem.
 SÆVIT IN ABSENTES) Sumprum. ex Varro de
 cano.

Si veteris potuit cerua comprehendere luſtra,
 Sequit in abſentem, & circum veſtigia luſtrans
 Ætheva per nitidum tenues ſeſtat odoros.

COLLECTA EX LONGO EDEN. RABIES) Longa ci-
 bi abſtinentiâ, creat edendi rabiem, id eſt, rabioſam
 quandam cibi appetentiam. Pro maxima fame dixit
 eleganter edendi rabies: de hominibus alibi, edendi amor.
 Lib. 2. de lupis eſurientibus quos improba ventris Exegit
 caecos rabies.

SICCÆ SANG. FAVCES) Superiore libro de Caco.
 Eliſoſ oculos, & ſiccum ſanguine guttur. De carulis lupo-
 rum lib. 2. catulique reliſſi Fauces expectant ſiccis.

HAVD ALITER RVTVLO) Απὸ δ' οὐκ. Turnus eſt lu-
 pus, Troiani incluſi mœnibus, ſunt oues in caula.

IGNEſCVNT IRÆ) Ira enim quidam ignis. Vnde
 ardere ira, inflammari, incendi, &c. Pythagoras in Sym-
 bolis, dum verat ignem fodi gladio, prohibet iratum
 laceſſere. Animus enim ira ſuccenſus, ac tumidus, bo-
 nis potius, ac molliſſus, quam duris, & malis verbis,
 tractandus, & ſanandus eſt. Mollis enim reſponſio,
 frangit iram. &

EFFVNDAT IN ÆQVOR) Cogat æquo campo ſe
 committere, in campum deſcendere.

Classem,

Classẽm, quæ lateri castrorum adiuncta latebat
 70 Aggeribus septam circum, & fluuiabilibus vndis
 Inuadit sociosq; incendia poscit ouantes:
 Atque manum pinu flagranti feruidus implet.
 Tum verò incumbunt: VRGET PRÆSENTIA TVRNI,
 Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
 75 Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
 Tæda, & commiſtam Vulcanus ad astra fauillam.
 Quis Deus, ô Musæ, tam sæua incendia Teucris
 Auertit: tantos ratibus quis depulit ignes?
 Dicite. PRISCA FIDES FACTO, SED FAMA PERENNIS.
 80 Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
 Aeneas classem, & pelagi petere alta parabat:
 Ipsa Deum fertur genetrix Berecynthia magnum
 Vocibus his affata Iouem. Da nate petenti,
 Quod tua chara parens domito te poscit olympo.
 85 Pineæ sylva mihi multos dilecta per annos,
 Lucus in arce fuit summa, quò sacra ferebant,
 Nigranti picea, trabibusq; obscurus acernis:
 Has ego Dardanio iuueni, cùm classis egeret,
 Lætæ dedi: nunc sollicitam timor anxius vrget.
 90 Solue metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
 Ne cursu quassatæ vllò, neu turbine venti
 Vincantur: profit nostris in montibus ortas.

CLASSEM QVÆ LATERI) Non potuit fecisse, quod A]
 fuerat primum. Conuertit se ad aliud, ne in totum ni-
 hil profeciſſe videretur. Occasionem quippe lædendi,
 atque nocendi vtunque nauium vicinitas fecit, nam-
 que adhærebant castris. Ex alia verò parte tutas redde-
 bant circumfusi aggeres, & vnda fluuiialis: ſic tamen
 eas aggreſſus eſt, poſcens incendia, quo facilius interie-
 rent. Donatus.

SOCIOS QVE INCENDIA POSCIT OVANT.) Hortatur
 ſuos ad ignes manibus inieciandos, & exemplo mox
 præit, vt eos audacioſes reddat. Rapit igitur facem
 prior, quàm in naues torqueat, cùm neque muros, ne-
 que aggerem labefactare poſſit.

VRGET PRÆSENTIA TVRNI) Nihil verius, nihil B
 ſecundum moralitatem dici expreſſius potuit. Hoc ſo-
 lum ad implendos effectus ſufficit, vt præſens ſit, qui
 iubere poterat: quin potius plus valet præſentia, quàm
 iuſſio. Si enim iubeas, & recedas, poteſt iuſſio negli-
 præſens verò etiam cùm nihil iubet, tacita præſentia vi-
 detur vrgerẽ. Vnuſquique enim præſentia neceſſitate
 magis, magiſq; compellitur facere, quod aduerterit eſſe
 faciendum. Donat. * Poſt in proverbialibus numerari hæc Vr-
 get præſentia Turni, cum volemus ſcilicet indicare, quod alio quo-
 dam, & noto adagione dicitur, oculus domini pingue facit equum. Oc-
 currit etiam memoria illud Plauti Amphit.

Nam vbi ſummus Imperator non aedeſt ad exercitum.

Citius quod non factu eſt vſus ſit, quàm quod factu eſt opus

ATQVE OMNIS FACIBVS PVBES ACCING.) Ouid.
 14. Metamorph. eandem tractans fabulam de ſeruatis,
 & mutatis in nymphas Æneæ nauibus.

— fert ecce anidas in pinea Turnus

Teſta face: igneſq; timent, quibus, vnda pepercit.

Iamq; piceas, & ceras, alimentaq; cætera flamma

Mulciber vrbat, pèrg, altum ad carbasa malum
 Ibat, & incurua ſumabant tranſtra carina.
 Cùm memor has pinus Ideo vertice caſas
 Sancta deim genatrix, ſimilitibus æera pulſi
 Aeris, & inſuſis compleuit murmure buxi.
 Pèrg, leues domiſis inuicta leonibus auræ,
 Irrita ſacrilega iactas incendia dextra
 Turne, air. eripiam. nec me patiente cremabit
 Ignis edax: nemorum paries, & membra meorum
 Innotuit dicente dea: tonitruumque ſecuti
 Cùm ſaliente graues ceciderunt grandine nimbi.
 Aeræque, & tumidum ſubitis concuſſibus equor
 Aſtra turbant, & eunt in prælia fratres, &c.

QVIS DEVS, Ô MVSA) Dicite ô Muſæ, quis
 deus à Teucrorum nauibus tam sæua auertit incendia?
 tantos ignes quis depulit? Maniſteſtum eſt, naues fuiſſe
 arſuras, vt fuga ſubſidium Troiani non haberent. Hu-
 ius facti antiqua eſt fides, poſſet vitio veruſtatis inter-
 cipi, niſi illud fama propter admirationem poſteris tra-
 didiſſet, Huius igitur auctorem vult poeta libris ſuis
 inferere, & vt maiori fide conſiſteret, vult videri Muſis
 ſuggerentibus poſuiſſe veritatem. Donatus.

Renouatur inuocatio, quod colloquia, & facta
 deorum niſi Muſis edicentibus, aut ſuggerentibus ſciri
 haud poterant. Ergo valet hic Horatianum illud. Nec
 deus interſit, niſi dignus vindice nodus Inciderit.

PRISCA FIDES FACTO, SED FAMA. PEREN.) Hoc
 factum quamuis priſcum ſit, tamen fama eius non eſt
 obliſſerata. Vim vocis huius, perenne, tradidit perbe-
 ne Achilles Statius Comment. Catuliano in illu ver-
 ſum, Plus vno maneat perenne ſaco: Metaphora nota,
 inquit, non vt torrens aliquis, qui cum imbre creuerit,
 fertur, idem mox deſicit: ſed vt maiora flumina ſempit-
 H H H H H

teno

terno cursu ferantur, sic etiam hoc opus durer in om- nis æui memoriam. Græci perenne sic ἀνάων dicunt, vt in Antipatri carmine lib. 1. Anthol. Πάρας δαδών ἐπὶ ἀλλ- δας οὐδ' ἴων. Sic Horat. Exegi monumentum ære perennius. Virgilius famam perpetuam, & constantem intelligit.

TEMPORE QVO PRIMVM) Tempus, & locum, & personas, & rem posuit quibus maximam relationis fidem fecit. Tunc enim verum ostenditur factum, quum dicitur, quando extiterit, & vbi, & quibus annitentibus. Donat. * Nihilominus figmentum est, tamesi tempus, locus, persona, res ponatur. Sed hoc ex arte: fabula enim etiam verisimiliter narrari debent, vt res vera magis, quam conficta videantur. Quamquam nonnulla, qua verisimilitudinis speciem habent, sicut nonnunquam ad delectandum lectorem interferi, vt hoc ipsum de mutatione nauium in nymphas per deam Bercynthiam, facultate à Ioue concessa. Tamesi inde sit verisimile, quia Iupiter omnipotens. Sed satis de magis.

PHRYGIA FORMAB. IN IDA) Formabat, id est, formare cogitabat, ait Seruius: sed nihil opus hac explanatione. Naues autem apud Antandrum fabricate, sunt, cui vicinus mons Ida, vnde caesa arbores.

PELAGI ALTA) Hellenismus, vt auersa, ardua montis, truculenta pelagi, apud Catull. & Virgil.

BERECYNTHIA) Mater deum; à monte Phrygio Bercynte, cuius vltima syllaba caret aspiratione, qua addimus, quoties montem Deli Cynthum dicimus.

DOMITO TE POSCIT OLYMPO) Videtur dicere, praesta ei, cuius beneficio seruatus, ad olympi regna venisti. Saturnus enim, quum omnes consumeret filios, Iouem solum esse non potuit, celatum matris auxilio. Domito ergo olympo, in tuas scilicet leges, per beneficium meum, mundo, redacto. Seruius.

A PINEA SYLVA. MHI) In Ida monte. vbi sanctissime collebatur mater deum, pinus abundabat, & ei penitus ibi lucus sacer erat. Claud. lib. 1. de Raptu Iouis quam pinus obumbrat: Fronibus, & nullo lucos agitante procella. Ac pinus erat Cybela, sacra, quod, vt ait Ouid. lib. 10. Metamorph. Cybeteus Aus Exiit hac heminem, truncosq, induit illo. Sed & Arnob. scribit lib. 5. pinus illa sollempniter, qua in matris infertur sanctum dea: nonne illius imago est arboris, sub qua tibi Attis virum demessis genitalibus abstulit? Iterum. Quid enim sibi vult illa pinus, quam semper stans diebus in deum matris intermitis sanctuario? Turneb. lib. 11. cap. 22.

LVCVS IN ARCE SVMMA in cacumine montis Idæ, cui Gargara nomen.

B HAS EGO DARDANO) Liberat suspitione impietatis Æneam, ne Matre deum inuita, eius lucum succidisse patetur.

LÆTA DEDI) Ad accipientis meritum pertinet, vt beneficium digno videretur prestasse. Multis enim inuitis extorquetur, quod praestatur indignis. Donatus.

SOLVE METVS) Deme eripe mihi metum, libera me isto metu. Alio sensu Æneas dixit Achat. 1. Æneid. Solve metus, feret hæc aliquam tibi fama saluam. Ibi enim est, pone metum. Plenius Dido, Soluie corde metum Teucri. &c.

C PROSIT NOST. IN MONT. ORTAS) Debent esse maioris meriti, quam quæ factis in lucis non sunt ortæ. Profit illis, fuisse mihi sacras, orta in luco meo. Donat.

Filius huic contra, torquet qui sidera mundi,
O genitrix, quò fata vocas? aut quid petis istis?
95 Mortaline manu factæ, immortale carinæ
Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permessa potestas?
Immo vbi defunctæ finem portusque tenebunt
Aufonios, olim quæcunque euaserit vndis,
100 Dardaniūmque ducem Laurentia vexerit arua,
Mortalem eripiam formam, magniq; iubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereia Doto,
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idq; ratum stygij per flumina fratris,
105 Per pice torrentes, atraque voragine ripas
ANNVIT, ET TOTVM NVTV TREMEFECIT OLYMPVM.

FILIUS HVIC CONTRA) Filius non est assensus ei, D quæ studio magis, quam ratione ducebatur. Reddenda tamen ei ratio fuit, cur non posset impetrare, ne læsa discederet: & mereri tamen aliquid debuit, quod legibus datis non irrogaret iniuriam. Donatus.

TORQUET QVI SIDERA MVNDI) cuius nutu cælum cum sideribus voluit, & circumagitur. Seruius tamen exponit, regit, sustinet: vt etiam 4. Æneid. cælum, ac terras qui numine torquet. Sic ibid. de Atlante. Axem humero torquet, stellis ardentibus apum. torquet, id est, sustinet.

MORTALINE MANV FACTÆ) Non possunt æterna esse, quæ ab hominibus facta sunt. Horat. Debemur morti nos, nostraq; Nam sicut animi facta sunt immortalia, ita corporis pereunt. Seruius.

CERTVSQVE INCERTA PERIC. LVSTRET) Hoc dicit, casibus licentiam hæc petitio vult adimeremam Æneas sorte qua homo est, navigationis debet timere periculum, quod perit, si eius nauibus æternitas datur Seruius.

CVI TANTA DEO PERMISSA POTESTAS?) Quasi dicat, ne regi quidem deorum concedendi potestas inquam.

IMMO VBI DEFVNCTÆ) Liberata, vt, O tandem magnis pelagi defuncte periculis. Navigationis periculis, & laboribus perfunctæ. * De vortio defunctus, ex Ruldo viduas licet que transulimus in illum versum lib. 6. O tandem magni pelagi, &c.

PORTVSQVE TENEBVNT) Nautico vsus est verbo, quum de nauibus diceret.

QVA

QVÆCVNQVE EVASERIT) ostendit aliquas esse pe- A nituras. Vnam qua Lycios, &c. lib. 1.

MORTALEM ERIP. FORMAM) Plus promittit, quam mater ausa fuisset postulare, vt dea pelagi fierent, & ceteris æquarentur.

SECANT SPVMANT. PECT. PONTVM) Tibull. eleg. 4. lib. 1. Hic placidam nuceo pectore pellit aquam.

IDQVE RATVM STYGII PER FLVM.) Quoniam rem arduam promiserat, futurum effectum iurando firmavit. Iuravit ergo firmum fore quod dixit, & iuravit per Stygem, cuius tanta potestas est, vt etiam ipsi diis credatur esse venerationi. Vt lib. 6.

Coccyi stagna alta vides, Stygiamq; paludem, Dy cuius iurare timens, & fallere nomen. Donat.

Nec ignoro, ait Minutius in Octauio, plerisque conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quam credere: malunt enim exingui penitus, quam ad supplicia reparari. Quorum error augetur, & in seculo libertate remissa, & dei patientia maxima, cuius quanto iudicium tardum, tanto magis iustum est. Et tamen admonentur hominum doctissimorum libris illius ignei fluminis, & de Stygia palude sapies ambietis ardoris, quæ cruciatibus terrenis præparata, & demonum iudicis, & de oraculis prophetarum cognita tradiderit. Et ideo apud eos etiam ipse vel Iupiter per torrentes ripas, & aram voraginem iurat religiose: destinata enim sibi cum suis cultoribus pœnam præcius horrescit: nec tormentis aut modus vllus, aut terminus. Illic sapiens ignis membra vrit, & reficit, carpit, &

nutrit, sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt.

ANNVIT, ET TOTVM NVTV) Ineptum faciunt Phidiam garruli. Græci. Etenim dixisse, se Iouem olympiū quum fingeret, ex tribus Homeri versibus maifestatem collegisse: quippe de superciliis, & crinibus. 1. Iliad.

Ἰσὶ ἀναείσαν ἑὰν ἄρρητοι νεύουσι προύτων. Ἀμβροσίαι δὲ ἀρα γαστρῶν ἐπὶ πρόσκυρτο ἀνακτοῦ Κρατὸς ἀπ' ἀδαντοῖο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν ἄλυμπον.

Sanè aut ludunt Phidiam, aut eos ludit Phidias. Etiam sine Homero puto illum scisse Iouem non carere superciliis, & caesarie. Fortasse verò etiam ridicula nobis illa facies esset, si extaret. Itaq; Virgilius quum parum tutam in hisce minutulis rebus sui carminis crederet esse maifestatem, dixit simplicissime, Annuit, & iocundum, &c. Poterat enim non sine periculo grandiloquentia, ponere crinium defluxionem. Scalig. Poët. lib. 5. cap. 3.

Arno. lib. 4. Ergone ille poli rector, pater deorum, & hominum, supercilio, & natu totum, & morans, & tremefaciens cælum, ex viro concretus, & femina est? Reperitur autem hic versus lib. 10. Statius Thebaid. lib. 7. de Ioue irato,

Concussitq; caput motu quo celsa laborant Sidera, proclamansq; adici ceruicibus Altas.

Ouid. 1. Metam. Terrificam capitis concussit terque, quatèrque Caesariem, cum qua terram, mare, sidera mouit Horatius de eodem, cuncta supercilio monentis

Ergo aderat promissa dies, & tempora Parca
Debita complebant: cum Turni iniuria matrem
Admonuit, sacris ratibus depellere tædas.
100 Hic primum noua lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab Aurora cælum transcurrere nimbus,
Idæiq; chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troiū, Rutulorumq; agmina complet:
Ne trepidate meas Teucris defendere naues,
115 Nève armate manus: maria antè exurere Turno,
Quàm sacras dabitur pinus. vos ite solutæ,
Itæ Deæ pelagi. Genitrix iubet, & sua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinūmque modo demersis æquora rostris,
120 Ima petunt. hinc virgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur,
Quot prius aratæ steterant ad littora proæ.

ERGO ADERAT PROMISSA DIES) Retulit, quod D olim gestum videretur, redit ad causam, & præsentis temporis necessitatem. Venerat, inquit, dies promissi, & dispositione suam fata compleuerant: hoc est, & nauigiorum munus expletum fuerat, & Æneas in Italia erat: restabat, vt naues deposita forma mortali vertentur in deas, Donat.

CVM TVRNI INVR. MAT. ADMON. SACRIS RATIB. DEPELL. TÆDAS) In obliuione venerat deum matris: sed internenit iniuria, quæ illam commonefaceret, vt à sacris ratibus hoc est, quæ ex sacris arboribus edificata fuerant, incendia, & faces arceret, Donatus.

NOVA LVX) Id est, nimbus deorū, quod statim dicit.

IDÆIQVE CHORI) Idæi Dactyli cum cymbalis suis.

NE TREPIDATE) Trepidare, est aliquid cum metu accelerare potius, quam festinare. Additur enim mox nève armate manus. Ac si dicat, non est, quod trepidi concurratis ad seruandam classera. * Seruius tamen simpliciter, ne festinetis exponit. Ex Nonius, trepidare, festinare: profer hunc poeta locum. Item illum è 4. Georg. Tum trepidæ inter se cocunt, pennisque cotuscant. Dixit etiam Sallustius alibi, trepidare negotium, trepidare ad arcem. Et Lucanus, trepidam carinam, id est, celerrim, Seruius interprete. Apud Vegetium lib. 2. cap. 23. pro, insurgere trepidantes in clypeum, rebisque obli dere, memini scripti codices habent, insurgere trepidantes, &c. obseruatum à Stenachio. Adde Æneid. 4. Dum trepidant alæ, saltusque indagine

HHHH 2 cingunt

cingunt. Vbi trepidant non aliter licet exponere, nisi festinant. Trepidus nuntius, ut f. sumus nuntius.

MARIA ANTE EXURERE) Non est huic diuersum quod habet Propert. lib. 2. eleg. 32.

Tu prius & fluctus poteris succare marinos, Alasq; mortali deligere astra manu.

GENITRIX IVBET) Absolutè genitrix, propter præstantiam genitorum, quia deos genuit. Cur non etiam Christiani, & quidem longè verius virginem, ac patronam suam, Dei matrem, sine vilo adiuncto GENITRICEM vocenti Potest etiam verissimè dici, MAGNA MATER, & si quid eiusmodi est, quod dignitatem partus seu felicitatem noer.

PVP. ABRVMP. VINCVLA RIB.) Ennius 2. Annali,

Obstupere animis Rutuli. Conterritus ipse

Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis

125 Rauca sonans, reuocatq; pedem Tiberinus ab alto.

AT NON AVDACI CESSIT FIDVCIÀ TVRNO:

Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro.

Troianos hæc monstra petunt: his Iupiter ipse

Auxilium solitum eripuit, non tela, nec ignes

130 Exspectant Rutulos, ergo maria inuia Teucris,

Nec spes vlla fugæ: rerum pars altera adempta est:

Terra autem in manibus nostris: tot millia gentes

Arma ferunt Italæ, nil me fatalia terrent,

Si qua Phryges præ se iactant responsa deorum.

135 Sat satis, Veneriq; datum est, tetigere quod arua

Fertilis Ausonia: Troës: sunt & mea contra

Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem.

Coniuge prærepta: NEC SOLOS TANGIT ATRIDAS

ISTE DOLOR, solisque licet capere arma Mycenis.

OBSTVPERE ANIMIS RVTVLI) obstupere non ad permutationem nauium pertinet tantummodò, sed ad omnia quæ visa fuerant, vel audita, Donatus.

CONTERRIT. IPSE TVRB. MESS. EQ. Ipse Messapus, qui esset constans inter suos, & fiducia virtutis intrepidus, terrefactus est, ipsi etiam equi turbati. Qualem terrorem putamus fuisse, quando maiestatis potentiam muta quoque animalia sensere? Donatus.

CVNCATVRET AMNIS, RAUCA SONANS) Tiberis, pro quo mox ipsum deum nominat, Tiberinum inquam. Sic lib. 8. sensum dedit Euphrati. Euphrates ibat iam mollior undis. Undis, & nemori principio eiusdem libri: Miratur nemus insuetum, &c.

REVOCATQVE PEDEM TIBERINVS) Pedem flumini tribuit, vt Lucret. lib. 5. inde super terras fuit agmine dulci Quæ via scilicet semel liquido pede decurrit undas. quos versus ad verbum iterat lib. 6. Sic Horat. Ode 16. Epod. montibus aliis Lenis crepans lymphæ desilit pede. Virgil. Calice. Castalique sonans liquido pede labitur vnda. Lamb. in Horat.

AT NON AVD. CESS. FIDVCIÀ TVR.) Omnes facti nouitate occupauerat stupor, homines, equos, & flumen cum iplo deo suo: audacia tantum Turni immobilis mansit. Temerarij enim non mouentur ex accidentibus, nec succedentibus malis aliquando franguntur. Sic pereunt, manifesta, & graui pericula pro dubiis, & leuibus aestimantes. Donat.

A de equo generoso, Vncla suis animis abruptipit. Horat. Ode 7. lib. 4. Nec Leibas valet Teufens abruptipere choro Vincula Pirithoo.

ARATÆ PRORÆ) Roftrata: naues, quas Græci ἄρατα πλοῖα, & ἄρατα πλοῖα vocitant, unde dictæ sunt, nemo est vel mediocriter litteris imbutus qui ignoret: earum autem nauium roftra quia ex ære fiebant, arata etiam nominabantur. Cæsar 2. de bello ciuili. Interim L. Nasidius ab Cn. Pompeio cum classe nauium sedecim, in quibus paucæ erant arata. Brod. lib. 4. cap. 13. Adde. Et in 1. Æneid. as simpliciter pro aratis roftris posuit Virgil. & spumas falis ære rubeant, id est, mare roftris nauium quæ arata erant, secabant.

ANIMOS TOLLIT DICTIS) magnanimitatem suam comprobat dictis. Tale illud è contrario, Turbatumque oculis.

ATQVE INCREPAT VLTRO) Increpat, & increpat paria sunt, & est aut incolare, aut insultare. Georg. 4. Aestasem increpitans seram. Et li. 10. Hostis amare, quid increpitus, motumque minaris? Et lib. 9. quem Turnus pariter curfus, teloque secutus Increpat his vltor. Cic. in Hortensio, & rotam dialecticam aut illudis, aut increpas. Item, Increpare sonare. Virgil. lib. 8. iterum, atque iterum fragor increpat ingens. Et lib. 9. At tuba terribilem sonitum procul ære canoro Increpuit. Hæc Nonius

TROIANOS HÆC MONSTRA, PETVNT) Non mihi, sed Troianis malum prænuuntiat hoc portentum mutatarum nauium. Monitrum dictum voluit, quod monstret futurum, & moneat voluntatem deorum. Virgil. 3. Æneid. Delectus populi ad proceres, primique parentem Monstra decem refero. * Occurrit Philippus duode, qui similiter quod aduersum se videbatur, contra hostes valere in re portento- sa dixit. Cuius enim crinita stella apparuisset, & is eo tempore bellum haberet, soleantq; cometa pro nuntis haberi regnum incertus: non, inquit, ad me hoc prodigium, sed ad regem Persarum, qui capillatus est, perimet.

AVXILIVM SOLITVM ERIP.) Non quod solitus esset ipsis præstare, sed quo Troiani hætenus vti in fuga consueverant. Vltro Iupiter præstitit, inquit, quod efflicere cupiebamus, vt ignavis istis deceret fugiendi oportunitas. Quare arreptas faces deponite. Diis iuuantibus factum est, quod per nos impleri non potuisset. Donat.

NON TELA, NEC IGNES EXSPECT. RVTVL.) Non expectant Troiani, vt telis Rutulorum, aut ignibus pereant, qui iam nauium amissione perierunt. Seruius.

ERGO MARIA INVIA TEVCRI) Ostendit Troianis pereundum: quia mari fugere non possunt amplius: terra cinguntur hostibus. Et vt veniant auxilia cum Ænea è Tuscis, nihil valebunt contra gentes tam multas, quæ ductam, & arma mea sequuntur. f.

NEC SPES VLLA FVGA) subsidium fugæ.

REVRM PARS ALT. ADEMPA) facultas nauigandi, siue mare. Mundum hunc infimum diuidit in duas partes: terram, & mare. Sic cum dicitur. Æneid. Romanos rerum dominos, nomine rerum non nisi terra, & maria intelligenda sunt: æris enim, & cæli domini Romanis utique non fuerunt, cum tamen mundum dicantur obtinuisse, siue vniuersum orbem, in quo nomine etiam mare includitur. f.

TERRA AVT. IN MAN. NOSTRI) In nostra est potestate, nobis patet, & patet.

SI QVA PHRYG. PRÆ SE) Quasi confingerent ista responsa Troiani.

SAT SATIS VENERIQVE DAT. TETIG. QVOD.) Vt vera sint responsa, hætenus vera sunt, quod Italiam tetigerunt. Satis factum est satis Troianorum.

SVNT ET MEA CONTRA FATA MIHI) Falsum est, sed quis eum redarguat? Et quia scit falsum esse quod dixit, argumentis probare dicta contendit, dicens, esse

sceleratam gentem, ob raptam sibi coniugem: in quo facto vitur Græcorum exemplo, qui raptâ Helena gentem deleuere Troianam. Hætenus Seruius.

CONIVGE PRÆREPTA) sponsam duntaxat inuidiosè coniugem vocat, vt Æneam faciat adulterum. Iuno lib. 10 de ead em re, gremis abducere passas.

NEC SOLOS TANG. ATRID. ISTE DOL.) Ad prouetbium alludit, Non sibi Atrides amanti uxores, quod quidam tranauit ex Homeri Iliad. 1.

ἢ μὴ νοὶ φίλῆος ἀδελφὸς μισῶτον ἀφάρτων

Ατρεΐδης

Nam solis hominum Atridis affectus, amorq;

Vxorum est?

Vsus eius erit, cum significare volumus, suam cuique dolere iniuriam, contumeliam, aut damnum, nec oportere quemquam impunè lædi. Chiliad.

Tangere etiam significat lædere, eodemque modo Græcum ἀτρεΐδης, pro quo etiam Συζῆν aliquando dicunt. Sic accipiendum illud Terentij Eunuch. Quo pacto tetigerim Rhodium in conuiuio. Alium quoque elegantem huius vocis usum ostendit Victor. lib. 9. cap. 19. Licet etiam exponas afficit, commouet lib. 12. Miseri se si qua parentis Tangere cura potest. Lucret. lib. 1. Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.

SOLISQVE LICET CAPERE ARMA MYCENIS) licet & nobis, pro vxoribus nostris contra raptos bellū gerere, vt Græci in gratiam Menelai contra Troianos propter Helenam raptam gesserunt.

140 Sed periisse semel satis est. peccare fuisset

Antè satis, penitus modò non genus omne perofos

Famineum: quibus hæc medijs fiducia valli,

Fossarumq; moræ, lethi discrimina parua,

Dant animos. an non viderunt mœnia Troiæ,

145 Neptuni fabricata manu confidere in ignes?

Sed vos ô lecti, ferro quis scindere vallum

Apparat, & mecum inuadit trepidantia castra?

Non armis mihi Vulcani, non mille carinis

Est opus in Teucros: addant se protinus omnes

150 Etrusci socios: tenebras, & inertia furta

Palladij, cæsis summæ custodibus arcis

Ne timeant: NEC EQVI CÆCA CONDEMVR IN ALVO:

Luce palam certum est igni circumdare muros.

HAVD SIBI CVM DANAI S REM, FAXO, ET PVBE PELASGA

155 ESSE PVTENT, decimum quos distulit Hector in annum.

Nunc ad eò, melior quoniam pars acta diei,

Quod superest, læti bene gestis corpora rebus

Procurate viri, & pugnam sperate parati.

SED PERIISSE SEMEL) Propter Helenam raptam Menelao, semel perierunt bello Iliaco. Pereant iterum, qui iterum peccauerunt peccatum simile, & mihi Latiniam rapuerunt: vsque adeo nondum exosum habet faminarum genus. Occurrit igitur obiectioni, & contra, peccandi consuetudinem obiicit, atque ita cuneum cuneo pellit. f.

PENITVS MOD O NON) Modò non in affirmatione hoc loco, vt item apud alios scriptores ponitur, & valet propemodum, profus. Terent. Phorm. Is fœnem per epi-

Stollas pellexit, modo non montes auri pollicens. Tibell. lib. 1. eleg. 1. Iam modo non possum contentus vivere paruo. Quintil. præmio, Quis enim non de iusto, & æquo, ac bono, modò non & vir pessimus loquitur Fossarvmqve moræ lethi, discrim parua.) Nihil aliud sunt illis vallum, & fossæ nisi mortis parua quædam dilatio.

AN NON VID. MOEN. TROÆ) Fiduciam gerunt quia defenduntur fossis, & vallo post paulum moriturus, quasi non viderint Ilienses muros, mira firmitate, at.

que admirabili magnitudine structos, & Neptuni diuinis manibus fabricatos in ignes confedisfe. Donat.

CONSIDERE IN IGNES) Aeneid. 2. Tam vero omne mihi visum considerare in ignes illum.

SED VOS O LECTI) Homer. Iliad.

Ο πρωτος εν ποδι εμοι η παυε, φηγγυος δε δ ε τερος Αρχειου, κτλ) νυσι ενιερε θρατ id a. ες αυρ.

Hocce duos versus, Sed vos o lecti, & sequentia, nonne vides germanum illi posito in principio libri? Ecquis erit iuuenes, qui primus in hostem.

QUIS SCINDERE VALLVM) Vallum dicitur ipsa munitione, nam valli fustes sunt, quibus vallum mouitur. Ipse de sustentaculis vitium, primus vallos sub lecta refero. Seruius.

TREPIDANTIA CASTRA) Vnde scit Troianos intra vallum, seu in ipsa castris trepidare, hoc est, timere, & rebus suis diffidere? Certè si liceret, erumperent. More militari dictu: Imperatores enim vt suis militibus animos faciant, de hostibus tanquam ignavis, & imbellibus ac desperandis loqui gaudent.

NON ARMIS MIHI VULCANI) sicut Achilli. Bene arma generaliter dixit, nam ipse quoque habuit à Vulcano, sed solum gladium: vt,

Ενεα, quem Dano ignipotens deus ipse parenti fecerat, & Stygia canalem tinxerat vnda.

Per hoc autem quasi lareter dicit, se Achille meliorem qui se Troianos etiam sine diuinis armis superare posse confidit. Seruius.

NON MILLE CARINIS) Aeneid. 2. Non anni domuere decem, non mille carina. Obliue carpit Græcos, vt clarior patebit ex sequentibus.

ADDANT SE PROT. OM. ETRVSCI SOCIOS) Habeant licet, quanta optare possint auxilia.

TENEBRAS, ET INERTIA FVRTA) Respicit ad illa, quæ narrat Sinon. 2. Iliad. de Diomede, & Vlyse, quo pacto Palladiu noctu Troiani ingressi surripuerint. Et ita Græcos vt imbelles viruperat, qui à dolo petere auxilium voluerunt, cum à dextris, & virtute magis debuissent. Eodè pertinet, quod de equo ligneo statim sequitur, nec equi caca condimus in aluo. Sensus hic est, Nil est cur metuant, ne per noctem, & infidias occupentur. Non imitabimur Vlysem, & Diomedem.

NEC EQVI CACA CONDEM. IN ALVO) Habes li. 2. rē totam. Ibidem de turpissima Græcorum fuga, pars ingentem formidine turpi scandunt rursus equum, & nota conduntur in aluo.

LVCE PALAM CERTVM EST) Respondent hæc contrario illis, tenebras, & inertia furta Ne timeant.

DECIMUM QVOS DIST. HECT. IN ANNUM) Seneca Troadibus.

Columna patria, mora factorum, Tu presidium Phrygius fessis, Tu murus eras, humerisq, tuis Stetit illa decem fulra per annos: Tecum cecidit, summusq, dies Hectoris idem, patriaq, fuit.

Ad quem locum M. Anton. Deltius, Viuo Hectore capi non potuit: tantum in eo ad victoriam Græcorum differendam momenti positum erat. Horat.

& adeptus Hector Triadidi fessis leniore tolli Pergama Graiis.

Et Abramus Silo.

Ite agite o Dana magnam Paana canentes, Ite triumphales, belli mora concidit Hector

Et Pentad. in epigram. Defensor patria iuuenum fortissi-

mus Hector, & c. Auctor Hyginus, Achilleam, cum Hectorem raptaret, exclamasse, expugnauit Troiam.

Faretur & Diomedes li. II. per Hectorem, & Aeneam stitisse. per istos duos potissimum, vt Græci tot annos Troiam obsidere cogentur.

Quidquid apud dura cessatum est menia Troie, Hectoris, Aeneæq, manu victoria Graium Hæst, & in decimum vestigia reuulsi annum.

Palam est hoc, & superiore versu Græcis lentitudinem, ignauiam, & torporem, adeoque imbelliam obici, qui tanto cum exercitu tot annis vnam urbem circumfuderint. Quod videretur etiam fecisse Epaminondas, dum cuidam irrisori, vt videtur, falsè respondit. obiciente illo, quod Agamemnonis gloriam emularetur, ita occurrit, Falleris, nam Agamemno totius Græciæ auxiliis instructus, decem annis vix vnam cepit urbem: ego vnus huius (Thebarum) præsidis vno die victis, ac profligatis Lacedæmoniiis, vniuersam Græciam seruitute liberaui. &

MELIOR PARS ACTA DIE) Meliorem hinc partem dici esse censeo, maiorem, quæ cum transacta est, inclinatur dies in occasum. Maior autè pars è duodecim horis septem primarum est, non supremarum, quæ cum exactæ sunt, maior, & melior pars acta est: sed multo magis cum exactæ sunt octo, vel nouem, vel decem horæ, vt cum aduesperascit: quod tempus Turnus significauit. Tamen exacta septima hora maior pars acta est, vel teste locupletissimo Iureco. Paulo, qui ita scribit: cuiusque diei maior pars est horarum septem primarum diei, non supremarum. Turneb. lib. 3. ca. 14.

Alciat. tit. de verb. significat. in locum hunc Pauli sic scribit. Pleriq; crediderunt de die naturali iureconsultum loqui, qui est ab ortu ad occasum solis, vt Censorinus auctor est, qui vulgò semper 12. horarum erat: quæ pro ipsa luce vel augebantur, vel minuebantur. Potest tamen de eo quoque intelligi, qui imparibus sit horis, quas Græci ἡμεραν vocant. Nam & in Italia, & in prouinciis, maximus est. 15. horarum, quod ex Ptolemæo, Procliq; commentariis in sphaeram inteligi facile potest: vt meritò sequens pars, licet longior, tamen minor à iureconsulto existimata sit, quod vesperi non ita vegeti promptiq; sicut manè sumus. Et hanc poeta noster meliorem vocat. Hesiodus quoq; qui maturius manè operetur, tertiam partem operis conficere ait. νῆς γὰρ τ' ἥρπιο τρεῖς τιν ἀπομαίεται ἡμέραν. Qui ergo à meridie ad occasum opus faciet, dimidiam operam præstitisse non dicitur, nec diurnæ mercedis dimidium meritò consequetur.

QVOD SVPEREST, LÆTI B. GEST. REB. CORP. PR.) Hom. Iliad. 19. Νῦν δ' ἥρπιο δ' ἐπὶ δέπνον, ἡα οὐδ' ἔργον ἀπὸ. Vnum, inquit, faciendum restat, quia omnia pro voluntate prouenerunt, vt reficiatis corpora vestra cum gaudio spei melioris, & animos vestro imminenti iam certamini præparetis. Donatus.

Alludit ad morem militum, ait German. qui pransi, & cibo roborati, & curati, expediti pugnatum ducebantur. Vnde & Cato Orig. li. 5. Exercitum suum pransum paratum, cohortum eduxit foras, atque instruxit. Sic & apud Homerum docet Vlyses non educendas copias ad pugna ieiunio vexatas, & deiectas, hoc argumento: Εἴτερον γὰρ θυμῶν τε μωρανδῶ πολεμῆσεν, ἀλλὰ τε λάθρη γαῖα βαρύνεται.

BENE GESTIS REBVS) In eo tantum, quod hostes egredi non sunt ausi: nam quid aliud gesserunt.

PVGNAM SPERATE PARATI) Cupidos eos ostendi pugna, & victoriæ, vt viros fortes.

Inter ea

- Interea vigilum excubijs obsidere portas
- 160 Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis. Bis septem Rutuli, muros qui milite feruent, Delecti: ast illos centeni quenque sequuti Purpurei cristis iuuenes, auròque corusci Discurrunt, variantque vices: fusique per herbam
- 165 INDVLGENT VINO, ET VERTVNT CRATERAS AHENOS. Collucent ignes: NOCTEM CVSTODIA DVCIT INSOMNEM LVDO. Hæc super è vallo prospectant Troës, & armis Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
- 170 Explorant, pontesque, & propugnacula iungunt: Tela gerunt. instant Mnestheus, acèrque Sereftus: Quos pater Aeneas, si quando aduersa vocarent, Rectores iuueni, & rerum dedit esse magistros. Omnis per muros legio sortita periculum
- 215 Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendo est.

VIGILVM EXCVBIIS) Excubiæ sunt diurnæ, vigilie nocturnæ. Tameñ pro vigilijs sepe inuenias excubias, non contrà, vigilias pro excubijs. Doctè, vt semper, de vigilijs Lipsius libro 5. Mil. Rom. dial. 9.

BIS SEPTEM RVTVLI) Incipit dicere, quali dispositione iussa curabantur.

INDVLGENT VINO, ET VERTVNT CRAT.) Velut de prosperitate securi, non reficiendis corporibus, vt Turnus mandauerat, sed onerandis vino, atq; obruentis operam dabant, vsque adeò, vt vasa exhausta verterent: quæ res ostendebat tantum bibitum, quantum fuit, non quantum refectio naturali sufficeret. Donatus.

HÆC SVPER È VALLO) Facilis fuit prospectus de summo, quia ignis plurimis locis accensus nihil occultabat.

TREPIDI FORMIDINE) Trepidus dixit cum timore diligentes, nec immunes à sollicitudine, vt etiam pro maiori cautela. Festini, propter formidinem, ait Seruius.

RECTORES IYVENI) Alcanio. si legas iuuenem, accipe magistros militum.

RERVM DEDIT ESSE MAGISTROS) Magistros vocari eos aiunt iureconsulti, quibus præcipua rerum cura incubit. Hinc dicti magistratus. Magistrare etiam apud Festum, pro moderari: vnde non solum artium, sed etiam pagorum, societatum, vicorum, collegiorum,

A conuiuiorum quoque magistri, & magisteria obeuntur. Suet. Domit. cap. 14. ex quo sorte ducti magistratio fungerentur. Et Augusto cap. 2. municipalibus magistris.

OMNIS PER MVR. LEG. SORTITA PERIC.) Certum est, vigiles quaternos diuisisse se in quatuor partes, ita vt singuli vigiliam vnam noctis obirent, sorte diuidente. Ad quam sortem hinc Virgilius aspexit: Ad victa autem, de quibus sequitur, Exercetque vices, & mutationem, Vegetius lib. 3. cap. 8. Quia impossibile videbatur, inquit, in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt diuisæ vigilia, vt non amplius, quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. Bona, & commoda ratio. Erant quatuor vigiles, atque ij vnà: sed vnus ex ijs sua vigilia quisque perstabat intentus, & verè vigil, alij adiacebant, aut accubabant. Itaque his quies aliqua, & ille stans, si auxilium posceret, ad manum habebat. Lipsius.

Consultò videtur his verbis Virgilius ad murorum, seu, vt antiqui scribebant, mærorum etymologiam allusisse, qui ἀμῆρες μῆρας appellati sunt, quod quisq; pro parte sua eos tueretur. Ita, 3. Aeneid. ad græcæ vocis explicationem respiciens, dixit, Ἰβ' ἄρ' ἴσ' que per aquor Cycladas. Στροπῶδες enim, hoc est, sparsæ, eæ insulae sunt in mari Agæo appellantur, quas vt apparer, Virgilius à cycladibus non distinxit. Hieron. Columna 3. Annal. Ennij, cuius est hic versus mæros, urbemq, forumque Excubijs curant.

- Nifus erat portæ custos, acerrimus armis Hyracides (comitem Aeneæ quem miserat Ida Venatrix, iaculo celerem, leuibufque sagittis) Et iuxtà comes Euryalus: QVO PVLCHRIOR ALTER
- 180 NON FVIT ÆNEADVM, Troiana nec induit arma, ORA PVER PRIMA SIGNANS INTONSA IYVENTA. HIS AMOR VNVS ERAT, pariterque in bella ruebant: Tunc quoque communi portam statione tenebant.

HHHH 4

Nifus

Nisus ait: DII NE HVNC ARDOREM MENTIBVS ADDVNT
 185 EVRYALE? AN SVA CVIQVE DEVS FIT DIRA CVPIDO?
 Aut pugnam, aut aliquid iam dudum inuadere magnum
 Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.
 Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
 Lumina rara micant: somno, vinoque soluti
 190 Procubuerè: silent latè loca. percipe porro
 Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia furgat
 Aeneam acciri omnes, populûsque patrêsqve
 Exposcunt, mittiqve viros, qui certa reportent.
 Si tibi quæ posco promittunt (nam mihi facti
 195 Fama fat est) tumulo videor reperire sub illo
 Posse viam ad muros, & mœnia Pallantea.

NISVS HYRT.) Non illepidè quæri posset, an Aſius Troianus homo, quem Homerus Hyrtaciden vocat, Nisi fuerit frater, nam hic quoque Hyrtaci filius à poeta dicitur.

Αὐτὸς ἐστὶν ὁ Ἰφιδάμης ἑὸν ἄσπιον ὄρκατος ἀνδρῶν Ἀδριανὸν ἠπείρωτος, καὶ ἠντιόχον Θρακιστοῦ.

Possunt etiam non sine causa fratres existimari fuisse, quod par ingenium, animûsque in illis erat: ambo enim aggressi sunt rem periculi plenam, & inducuntur ab his maximis poetis imprimitis audaces: quamvis fortasse veriori culpa affinis fuerit Aſius, qui contempsit optimum consilium Polydamantis, sapientissimi viri, & cui ceteri omnes paruerunt: nec tam iustam causam, quam Nisus habuerit, ut vitam, salutemque suam tanto periculo objiceret. Huiusmodi autem quæstiones non incepta putabantur olim ab ingeniosis, & disertis viris in Homero, quem semper in manibus habebant, & cuius singulas voces, ac sententias diligenter ponderabant. victor. lib. 28. cap. 16.

QVEM MISERAT IDA VENATRIX) Abulidè Idam montem venatricem dixit, pro venationibus abundantem. μίλερα τῆρῶν Homerus, ferarum parentem vocat.

IACVLO CELER, LEVIB. SAGITT.) Bene inducit Nisum optimum esse iaculatorem, & hanc præmittit armorum peritiam, qua post plurimum poterit in Euryali defensione. Seruius.

QVO PVLCRIOR ALTER NON FVIT) Li. 6. de Miseno, quo non prestansior alter.

ORA PRIMA SIGNAS INTONSA IUVENTA) Auueta hinc lanuginem, erumpentemque barbam significat, vt & ἠῆς græcè. Quare lib. 8. quod huic carmini illustrando faciat, ibi, *Tum mihi prima genas vestibat flore iuuenta.* Martial. lib. 9. de Camono adolescente.

Creuerat hic vultus bis denis fortior annis,

Gaudetâ que suas pingere barba genas.

Hoc totum vna voce antiqui dixerunt imbarbescere. Calpurnius eclog. 2. describit rem festiue.

— quoties mollissima tango

Ora manu, primique sequor vestigia flores.

Et paulo post.

— etenim sic flore iuuenta

Induimus vultus, vt in arbore sepe notauit

Cerula sub tenui lucere cydonia lana.

HIS AMOR VNVS ERAT) Ambob. vnus amor, id est, altetius in alterum simillimus, & qui vnus videtur, sicut vnum è duobus faciebat. Quomodo autem

vna sunt anima duo amici: sic duorum amicorum amores sunt vnus amor. Enumeremus litteris maximè celebrata amicorum paria, in quibus immortalitatem suam Virgilio debeant Nisus, & Eurialus. Damon & Pythias, de quibus in 3. Off. Cic. Theseus, & Pirithous, Pylades & Orestes, Alexand. & Hephæstion. Achilles & Patroclus, Epaminondas & Pelopidas, Scipio & Lælius, David & Ionathas. Enumerat etiam multos, qui amicitia inter se iunctissimi fuerunt Hyginus cap. 27. f.

Est autem aded rara ista inter duos eximia, & perfecta videlicet amicitia, vt verè affirmet apud Cic. Lælius, ex omnibus sæculis vix tria, aut quatuor numerari paria amicorum. Et i. de finib. Omnium rerum, quas ad beatè viuendum sapientia comparauit, nihil maius amicitia, nihil vberius, nihil iucundius. Quod quam magnum sit, sic veterum fabulæ declarant: in quibus tam multis, tamque varijs ab vltima antiquitate reperuntur, vt ad Orestem peruenias, profectus à Theseo.

Plutarch. lib. 28. πολυφιλίας Inuenimus autem binos semper amicos memorie proditos, Theseum, & Pirithoum, &c. Est enim amicus animal vnà quidem degens: sed non vt in armento, aut graculorum caterua. Et quod amicus dicitur alter ipse, id nihil aliud significabat, quam binarium, esse amicitie mensuram. Paucis interiectis. *Itaque valde amare, & amarè, inter multos locum non habet. Sed sicut amnes in multos diuisi alueos imbecilli sunt, ac rennes: sic vehemens amor in animo, si dissipetur in multos, enervatur. Vnde fit vt ea etiam animalia prolem suam magis amant, qua vnicum tantum gignunt.*

TUNC QVOQVE COM PORT. STAT. TENEB.) Suprà dixit, forte singulis curanda loca prouenisse: quod ipsum fuerat ad istorum felicitatem, vt nec ipsa fors diuisisse videatur, quos tanta familiaritas copulauerat. Donatus.

Passim lego de excubitu in porta, atque etiam ante portam Sallust. Ingurth. Neq; secus, atq; si hostes adessent, iter facere, castra munire, excubitum in portas cohortes ex legionibus, pro castris equites auxilios mittere. Atq; adeo Romanis mos fuit rotas cohortes, & turmas habere, & ponere quietas ante ipsas portas: non vnum, aut alterum militem, vt hodie solet. Illi plures, atque etiam duo periculum esset, alios super alios, & longius abiuictos. Id vocabant ab ista re stationes. stabant enim. Cæsar 2. Ciuil. Quæ in statione pro castris erat

erant Afranij cohortes. Palam hic pedites habes: at equites in Sallustio supra, & apud Lium li. 8. Manlius super castra hostium cum turmalibus suis euadit, vt vix reli iactu ab statione proxima abesset. Ibi Tusculani erant equites. Communiter, & indistinctè Cæsar 4. Gall. li. 2. qui pro portis in stationibus erant, Cæsari renuntiarunt. Iterum 5. Gall. Qui erant in statione pro castris collocati. Et hic Virgilius. Stationes erant diurna, vigilia nocturna. Stationes sunt quas Græci προσφυλακας, quasi dicas pro custodias. Atque hæc olim totum diem habita: mutauit Æmilius. Vtilis erant stationes, quod nunquam hostis imparatos, aut paucos deprehendebat, immò, qui essent resistendo, donec succurreretur. Anxiè autem seruata: & omnino capitale (nisi magna vi abriperentur potius, quam pellerentur) de seruisse. Hæc carptim ex Lipsio de Milit. libr. 5. dial. 8. Virgilius tamen cum de nocturno tempore loquatur, videtur stationis vocem pro vigilijs licentia poetica posuisse. Interim de stationibus hæc breuiter accepisse profuerit rerum antiquarum studiosis.

DII NE HVNC ARDOREM) Num deus aliquis hoc in animo meo incendium, hoc ardens desiderium excitat: an quisque cupiditatis sua vehemenciam sibi deum putat? His verbis allocutus est fortis amator charissimum suum, cum consilium suum, ac quid ipsi repente in mentem, gloria cupido venisset, illi aperire cepit. Videtur Homerum imitatus, qui 10. Iliad. Dolonem Troianum, qui se Hecatori exploratorem obtulerat, non bene vires animi sui ponderans, ita loquentem fecit.

Εὐλορ, ἐμὲ ὀτρύνῃ κραιδίη, καὶ θυμὸς ἄρνηται,

Νῆϊον ἰσχυρότερον σκαδὸν ἐλθέμεν, ἐκ τῆς παυβήτου.

Euripido quoque in Cyclope ita induxit callidum illum Vlysem, cum ostendit, venisse sibi in mentem facinus quo posset miserabiliter necatos socios suos à Polyphemo vlcisci, seque à periculo liberare. Id autem erat eum inebriare. Incipit enim, εἰσπίθη μοι θεῶν, diuinum enim consilium illud, quasi deo immisissum appellauit. Virg. vtrâque Græcorum poetarum sententiam complexus est. Homerus enim videtur innuere, huiuscemodi cogitationes omnes excitari ab animo, cupiditatemque aliqua: Euripides autem castris demitti. Ambo tamen singulis sententijs contenti fuerunt: nec de veritate rei tam subtiliter quaesierunt: neque enim tempus illud accuratam de his rebus disputationem requirebat. Quare non sine causa quaereret aliquis, an conueniat illi tempori, ac personæ grauis illa, acutæque quaestio, quam proposuit Virgil. Victor. lib. 7. cap. 24.

AN SVA CVIQVE DEVS FIT DIRA CVPIDO?) In Græcorum commentarijs reperitur dei nomen quinque ferè modis vsurpari solere. Vt modò sapientes homines modò reges, ac potentes deos vocarent: modò elementa, modò farum, modò etiam facultates animi, & ipsas illius cogitationes, cupiditates, atque affectus, secundum quam extremam notionem hoc dictum est à poeta, *An sua cuique deus fit dira cupido?* Cum enim animum ipsum aut deum, aut quandam partem dei putarent esse, quid quid in deo esset, deum credebant esse. Neque verò, quod quasdam cupiditates malas, & vitiofas videbant, idcirco de sententia dimouebantur: nam deos quoq; alios bonos faciebant, alios malos. Ex hac opinione amor in deos relatus est. Ex hac, spei, timori, impudentiæ consecrata sunt templa. Ex hac Euripides εὐλαβειαν vtilissimam deam: φιλοτιμίαν verò, id est, am-

bitionem, deam perniciosam, φθῶν, id est inuidenciam, deum iniquissimum vocauit. [Eius conuenienter Apuleius de deo Socrati. Nam quodam significatu, & iustitiam humanam etiam nunc in corpore stans, deum nuncupatur, dii ne hanc ardorem mentibus addunt. An sua cuique deus fit dira cupido? Igitur & bona cupido animi, deus bonus est. Vnde, nonnulli arbitrantur, εὐδαιμονίας dici deos, quorum deo bonissimè est, animus virtute perfectus est, &c.] At eorum quidem opinionum vtramque falsam esse constat. Vera autem, & religioni nostræ consentanea est Plotini, grauissimi philosophi sententia, omnes honestas, & laudabiles cupiditates, omnia recta, & honesta consilia diuinitus imperti in animos nostros, vitiosa autem ex naturæ nostræ corruptione, ac deprauatione proficisci. Muret, in Carlinar. & in Catull. Lege insuper Rhodigin. lib. 2. cap. 9. Theod. Canterum lib. Variar. 2. cap. 6.

AVT PVGNAM, AVT ALIQVID) Iamdudum desiderio ducor maximo, aut pugnam magis nixibus aggredi, aut aliquid gloriosè perficere. In qua cogitatione scigatur animus meus, vt consistere non possit. Et ecce occurrit occasio, quæ est omni virtute rapienda. Vides quemadmodum nos hostes contemnunt. Negligentia enim illorum vnde nascitur, nisi quod nos imbelles arbitrantur? Rara micant lumina, ipsi somno, & vino sepulti iacent, latè omnia silent. Audi, quid in animo voluerim, & quid faciendum decreuerim. Donat.

SOMNO VINOQVE SOLVTI) Cur non sepulti? sic enim infra, & alibi loquitur, & veteres libri ita habent. Somno solutus sum apud Cic. 6. de repub. est, ego cui-gilauit.

QVÆ NVNC ANIMO SENT. SVRGAT) Æneid. I. *Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?*

ÆNEAM ACCIRI OM. POP. PAT.) Cogitationibus meis consentit oportunitas, & necessitas temporis: nam vno omnes, eodemque consensu, tam patres, quam populus ad Aeneam decreuerunt esse mittendum. Cui rei virtus est necessaria, quæ tam egregium factum & aggredi possit, & implere. Donatus. Transfert Troianos, inquit Seruius, in Romanam consuetudinem, vt solet plerumque: prius enim iubebat populus, confirmabat senatus, siue vt loquitur Linius, patres auctores fiebant.

QVI CERTA REPORTENT) portent, nam re, vacat.

SI TIBI QVÆ POSCO) Si tibi me petente aliquid decernitur cōmodi (nam mihi sufficit gloria, quæ nascitur ex facto) videor mihi posse inuenire viam sub illo tumulo, hoc est, per hostis transitum, qui pergendi ad Euandrum præbeat facultatem. Donatus. *Pescere* est secundum Varronem, quoties aliquid pro merito nostro deposcimus. *Pescere* verò est, cum aliquid humiliter, & precibus postulamus. Seruius.

NAM MIHI FACTI FAMA SAT) M. Tullius pro Archia. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque desiderat, præter hanc laudis, & gloriæ. Et infra. Nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes, & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.

AD MOENIA PALLANTEA) urbem Euandri appellat lib. 12. A Pallante auo Euandri, dictum est illud oppidum Pallanteum.

OBSTVPVIT MAGNO LAVDVM PERCVLSVS AMORE
 Euryalus, simul his ardentem affatur amicum,

ME NE IGITVR SOCIVM SVMMIS ADIVNGERE REBVS
 200 NISE FVGIS? solum te in tanta pericula mittam?
 Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
 Argolicum terrorem inter, Troiaꝝ que labores
 Sublatum erudijt: nec tecum talia gessi
 Magnanimum Aenean, & fata extrema securus.
 205 EST HIC, EST ANIMVS LVCIS CONTEMPTOR, & istum
 Qui vita bene credat emi, quò tendis honorem.
 Nisus ad hæc. Equidem de te nil tale verebar,
 Nec fas: non ita me referat tibi magnus ouantem
 Iuppiter, aut quicumque oculis hæc aspicit æquis.
 210 Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali)
 Si quis in aduersum rapiat casusve, deusve,
 Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
 Sit qui me raptum pugna, pretiove redemptum
 Mandet humo solita: aut, si qua id fortuna vetabit,
 215 Absenti ferat inferias, decorétque sepulcro,
 Neu matri miseræ tanti sim causa doloris,
 Quæ te sola, puer, multis è matribus ausa
 Prosequitur, magni nec mœnia curat Acestæ,
 Ille autem, CAVSSAS NEQVIVQVAM NECTIS INANES,
 200 NEC MEA IAM MVTATA LOCO SENTENTIA CEDIT.
 Acceleremus, ait, vigiles simul excitat: illi
 Succedunt, seruántque vices. statione relicta
 Ipse comes Niso graditur, Regémque requirunt.

OBSTVP. MAGNO LAVD. PERC. AMORE) Non A
 laudauit Euryalum Nisus, vt suarum amore laudum
 percursu dicat poeta. Sed hoc vult, amore, ac desiderio
 earum laudum, seu illius gloriæ, quam Niso videbat
 propositam, & ad quam illum impetu quodam eximio
 ferri cernebat, Euryalum quoque fuisse correptum, ita
 vehementer, vt pæne apud se non esset. f.
 ME NE IGITVR SOCIVM SVMM. AD. REBVS)
 Quam promptus, & alacer Euryalus ad subeunda cum
 amico quæuis graui? Tales perpaucos esse, qui in re-
 bus asperis, periculosis, difficilibus socios, & comites
 se præbere sustineant, conqueritur hisce carminibus
 Theognis.

Παύρος εὐρήσῃ, πολυπαίδῃ, ἀνδρῶν ἐταίρος
 Πιστὴς ἐν χαλεποῖς ἀπὸ γυμνασίου γυμνασίης,
 Οἱ τινες ἀντολμῶν, ὁμοσφρατα θυμὸν ἐχούτες,
 Ἴσον τῶν ἀγαθῶν, τῶν τε καίων μελέων.
 Τὸς δ' ἔχ' εὐρέως διδύμεον ἰδίῃ παύρας
 Ἀνθρώπων, οὗς νῆος μὴ μὲν παύρας ἀγοί.

Coniux Annibalis Imilce, postquam à viro audijt se
 relinquendam esse loco tuto, nec ducendam simul in
 Italiam.

Me ne oblite tua nostram pendere salutem
 Abnuis incepti comitem? sic fœdera nota,
 Primitiæq; tui? gelidos ne scandere tecum
 Deficiam montes coniux tua? crede vigori
 Fœmineo, castum haud superat labor vllus amorem. f.

Socius est par, comes verò minor, quippe qui sequitur,
 & duces habet. Ideo duces in bello, quoties milites al-
 loquuntur, conciliandæ benevolentia gratia, non ferè

appellant comites, sed socios, communicantes quo-
 dammodo suam dignitatem cum illis: vt è diuerso, cum
 commilitones vocant, communicantes suam condi-
 tionem, ac sortem cum ipsis. Præterea comes est, qui
 vtrunque sequitur alterius luctum: socius plerunque
 in negotijs, serijsque rebus, & fortunæ arbitrio subie-
 ctis. Cæsar in Comment. Itaque Antisthenes Prætor
 Thessaliæ, cum se victoriæ Pompeij comitem esse mal-
 let, quàm socium Cæsar in rebus aduersis, &c. Verum
 huiusmodi differentia aptior est inter socium, & sode-
 lem: est enim propriè sodalis in rebus leuioribus, ac sæ-
 pe voluptuosis. Hæc Laurent. Valla. Socium tamen, &
 comitem sæpe ita coniungit Cicero, vt differentiam
 vix agnoscas. Et Virgil. infra, comitem casus complector
 in omnes.

Summis rebus. Summum, & extremum dicimus, &
 laudabile. Bene ergo in re dubia vsus est sermone du-
 bio. Nam hoc dicit: non debes me nec à tua gloria, nec
 à periculis segregare, Seruius. * Sime qui ita dictum velint, vt
 Cic. summa respub. aut summa reipub. Melior Seruiana expositio.

NON ITA ME GENITOR) Quoniam proprias lau-
 des iactare nondum potest, paternam gloriam osten-
 tat, de patre superbit, quem à virtute militari com-
 mendat. * Immo etiam de se gloriatur, sequitur namque nox, nec te-
 cum talia gessi. Sed maluit tunc à patre comendari, cuiusq; institutione.

TERROREM INTER) quem Græci Troianis infe-
 rebant.

SVBLATVM ERVDIIT) Terent. And. Quidquid
 peperisset, decreuerunt tollere. Nati enim infantes, & ab
 obstetricæ sublatis protinus nudi in terra stantebantur,
 deorumque

deorumque auxilium nascenti inuocabatur. Inde à pa-
 tribus tollebantur. Hoc officium poëta diis adscribit,
 quando eximie aliquem volunt commendatum. Qui
 autem non tollebat, pro abdicatione, & proiecitione ha-
 bebatur. hæc omnia idoneis auctorum sententiis con-
 firmat ad 1. Thebaid. Statij. Ioan. Bernartius pag. 22.
 Vide item Turneb. lib. 22. cap. 11.

EST HIC EST ANIMVS LVCIS CONTEMPTOR) po-
 test esse aduerbium demonstrantis, hic, vt lit, est hic, id
 est, in meo pectore, quod demonstrat. Potest & sic ac-
 cipi, vt dicat, hic est animus lucis contemptor, hoc est,
 iste animus. Seruius.

QVI VITA BENE CRED. EMI QVO TEND. NON.)
 Noui ipse quoque pro laude viam, salutemque con-
 temnere. Noui facinus magnum sine magno periculo
 compleri non posse: quippe gloriæ pretium est, necis
 discrimen. Donat.

De vita gloriæ causa dimicare est vtiq; natura il-
 lius, quam 2. Tuscul. Cicero describit. Natura, inquit,
 nihil præstantius habet, quam honestatem, quàm lau-
 dem, quàm dignitatem, quàm decus. Quàm plena mag-
 nimitatis, & desipientiæ vitæ, hæc clausula Euryali?
 Est hic est animus lucis contemptor, &c. Honorem vita be-
 ne emi assumat, id est, honorem, & gloriam esse mer-
 cem hoc pretio, sanguinis scilicet, dignissimam. Quis
 hunc animum satis laudat? Cario senior dicebat, plu-
 rimum interesset, vtrum quis virtutem magni æstimet,
 an vitam non magni faciat. Significabat non esse sta-
 tim numerandos in fortibus, qui essent audacissimi, &
 quauis in causa lucem hanc, vitamque contemnerent,
 ac mori non dubitarent: sed eos demum, qui tanti face-
 rēt virtutem, vt eius gratia, vitam alioqui charissimam
 negligerent. Et talem mortem gloria sequitur. f.

EQUIDEM DE TE NIL TALE) sanctè negat, quid-
 quam tale cogitasse de Euryalo, quale ille suspi-
 catur. Tres autem causas adducit, cur de eo socio sibi
 adiungendo minus cogitarit. Prima, vt si ipse (quod fie-
 ri potest) casu aliquo pereat, superbit amicus, cuius
 ætas quia minor, idcirco vita longiore dignior, & ne
 vterque pereat. Altera, vt habeat, si, vt dictum est, for-
 tē vitam amittat, à quo funeretur, redempto corpo-
 re: aut si id non liceat, à quo sibi absenti tumultus, &
 iusta fiant. Tertia, ne matri eius dolor insanabilis affe-
 ratur, si filium fortè amiserit. His causis feruidus ado-
 lescens, & magnanimus nihil permouetur.

NEC FAS. NON) Non est fas, non, inquam,
 fas est.

ITA ME REFERAT) Ita sim saluus, ita viuam, ita
 me amabit Iupiter, vt est in comœdia.

QVÆ MVLTÀ VID. DIS. TALI) Non semper præ-
 claus captis fortuna est comes: & illud, Virtute
 dicitur, comitè fortuna, magis optantis, quam asserentis,
 aut promittentis est.

SI QVIS IN ADVERSVM RAPIAT) Hæc, & quæ se-
 quuntur, Silius lib. 3. ad Annibalem, & vxorem eius
 Imilcen quam ex Hispania in Italiam secum ducere no-
 lebat, accommodant.

Quod si promissum veritas fortuna favorem,
 Lenaque sit captis, te longa stare senecta,
 Acumenq; extendisse velim: tua infior ætas,
 Ultra me impropera ducant cui sola sorores.

RAPTVM PVGNA) in acie interfectum. lib. 12. Et
 regem vobis pugnâ defendite raptum. Rapi dicuntur, qui
 moriuntur, & rapti mortui, etiam in prælio, & in ar-
 mis, atque inter arma. Pentadius in Epitaphio Heccto-
 ris, Sed raptum patre infelix, aurisque repensum Condidit.
 lib. 6. de infantibus, Quos dulcis vitæ exortus, & ab obere
 raptos Abstulit atra dies. f.

HVMO SOLITA) consueto sepultura loco, vbi reli-
 qui humanantur.

ABSENTI FERAT INFERIAS) faciat iusta mihi ab-
 senti, cum scilicet cadaueris copia non erit.

DONETQVE SEPVLCTRO) honoratio, quod Græcis
 est νεοτόσιον.

MVLTI E MAT. AVSA. PROSEQ. Æneid. 5. Tran-
 scribunt vbi matres. Sola hæc filium suum præ amoris
 impatientia est ausa prosequi in Italiam, rem magnam
 scilicet aggrediens. * Etiam multis è matribus S. Monica filium
 Augustinum ex Africa in Italiam, & Mediolanum secuta est, nihil non
 agens, vt eum christianum, & Catholicum videret. De ea re scribit lib.
 6. Confess. in hac verba: Iam venerat ad me mater, pietate fortis, terra,
 marique me sequens, & in periculis omnibus de se secuta.

NEC MEA MVTATA LOCO SENT. DEDIT) Maneo
 in sententia, à sententia ista non desisto, non discedo,
 in hac mente, & sententia perseuero, nemo me ab ista
 sententia deducet.

VIGILES SIMVL EXCITAT) Si vigiles fuerunt, quo-
 modo excitabantur? Manifestum est, hic nullam esse
 questionem. Vicibus enim seruatis, ea hora dormien-
 tibus aliis, qui fuerant vigilaturi, Nisus tunc, & Eurya-
 lus vigilabant: proinde recessuri excitabant alios, qui
 essent ex vigiliam numero. Donatus.

REGEMQVE REQUIRVNT) Alcanium regis Æneæ
 filium: nam hunc aliquoties regem appellat

225 CÆTERA PER TERRAS OMNES ANIMALIA SOMNO
 LAXABANT CVRAS, ET CORDA OBLITA LABORVM:
 Ductores Theucrum primi, & delecta iuuentus,
 CONSILIVM SVMMIS REGNI DE REBVS HABEBANT,
 Quid facerent, quisve Aeneæ iam nuntius esset.
 Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes
 230 Castrorum, & campi medio. tum Nisus, & vnà
 Euryalus confestim alacres admittier orant:
 Rem magnam, pretiumque moræ fore. primus Iulus
 Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
 Tunc sic Hyrtacides. Audite ô mentibus æquis

Aenea.

235 Aeneadæ: NEVE HÆC NOSTRIS SPECTENTVR AB ANNIS,
 QVÆ FERIMVS. Rutuli, SOMNO, VINOQVE SEPVLTI
 CONTICVERE: locum insidiis conspeximus ipsi,
 Qui patet in biuio portæ, quæ proxima ponto.
 Interrupti ignes, atêrque ad sidera fumus
 240 Erigitur. si fortuna permittitis vti,
 Quæsitum Aenean ad mœnia Pallantea.
 Mox hîc eum spoliis, ingenti cæde peracta,
 Affore cerneris: nec nos via fallit euntes.
 Vidimus obscuris primam sub vallibus vrbem
 245 Venatu assiduo, & rotum cognouimus amnem.

CÆTERA PER TERRAS ANIMAL.) Exageratur vigilantium labor, Ascanij, aliorumque ducum scilicet.

LAXAB. CVRAS, ET CORD. OBLIT. LABOR.) Hoc verissimum est in hominibus, quorum propriae sunt curæ, & laborum memoria. Reliquæ enim animantes paululum admodum sentiunt præteritum, aut futurum. Somnus igitur curarum quies, & laborum, dolorumque oblitio est.

DELECTA IVENTVS) Iuuenes consilio tam arduo miscet, consideratione Romani moris, quo equites admissi, qui ferè è iuuentute. Accipiebantur autem ad consilium militare Legati, & Tribuni, tum Primi-pili quoque, & interdum alij Centuriones. Vide Lipsium de Milit. Rom. lib. 2. dial. 8. in quo agitur de consilio militari.

CONSILIVM SYMMIS REGNI) Lucilius. *Consilium summis hominum de rebus habebant.* Vide adagium, *In nocte consilium.* Quodam autem caput consultationis fuerit, statim subiungitur, *Quid facerent, quisque, &c.*

STANT LONGIS ADNIXI HASTIS, ET SCVTA TEN.) Quamuis non essent morbo, aut vulnere grauari, vt de quibus narrat Homerus, & Cic. pro Rabinio. Corpus illa firmabant Troiani proceres rebus illis, quas tempus illud, ac periculum magnum ipsos tenere hortabatur. Lege Victor. lib. 38. cap. 18.

Præter vigilantium laborem, inquit Donatus, non saltem sedentes, sed stantes, & tenentes scuta, & longis hastis adnixa. Ecce & armorum gestatio quantum laboris imponebat vigilantibus, quos solum leuabat hastarum auxilium, quibus innixi iuabantur.

CASTRORVM, ET CAMPI MEDIO) Medio, bis accipiendum est, vt sit, medio castrorum, & medio campi. Campum hîc dixit, non talem, quales sunt, in quibus bellicæ congressiones agitantur, sed spatium intra castra constitutum. Donatus. Et Seruius breuissimè. In medio campi spatium, qui campus castrorum medius fuit.

REM MAGNAM PRET. MORÆ FORE) Magna cum gratia, & venustate abest verbum, dicebant. Ita Cicero. *Habendas esse quam laxissimas habenas.* Ouid. *habet commoda magna moræ.* Et alibi. *Grande moræ pretium, tuta futura via est.* Dicebant se afferre rem magnam, cuius mora pretium posset afferre, id est, pœnam. Terent. *Ergo pretium ob stultitiam fero.* Si tardè mittamus ad Æneam, luemus hostium pœnas. Alij sic, Scimus quidem aduentum no-

strum moram afferre vestris consiliis: verum huic moræ erit pretium, id est, remuneratio, namque hoc afferrebant, quod illi cogitabant. Seruius.

ACCIPIT TREPIDOS) festinos, more suo.

NEVE HÆC NOSTRIS SPECT. AB ANNIS) Bene excusat, quia scit de ætate puerorum posse dubitari, dicens, non ex suggestione personæ, sed sua vi consilia ponderanda. Seruius aliter, Cum sciamus adolecentes solere inconsideratos esse, ac temerarios, ei suspicioni occurrit.

Locus est apud Iocratem in Archidamo, his verbis Maronianis illustrandis, & orandis, magno opere idoneus. *Εἰ μὲν γὰρ ἀποδεδεγμένον, &c.* Nam si exploratum esset, seniores de omnibus rebus rectissimè iudicare, adolecentes autem vbique falli, & hallucinari, non immeritò nobis dicendæ sententiæ ius adimeretur. Sed quum non annorum spatium, sed ingenium, & diligentia in causa sit, vt alios alij prudentia superemus: nonne vtriusque ætatis periculum faciendum est, vt ex omnibus iis, quæ dicta fuerint, vobis deligere liceat vtilissima? Summa Iocratæ huius orationis est hæc. Senes non vbique rectè iudicant. Et adolecentes non semper falluntur. Iuuenio senatiolos duos Menandri, ad institutum, & verba horum iuuenum accommo datissimos.

Μὴ τῆτο βλέψῃς, εἰ νεώτερον λέγῃς, ἀλλ' εἰ φρονέῃς τὰς λόγους ἀνδρὸς ἑρῶ.
 Spectare nobis, si ne iuuenis qui loquor,
 Viri sed vtrum verba prudentis loquar. &c.

SOMNO VINOQVE SEPVLTI) A mortuis ad dormientes metaphora, profundum enim dormientes, haud multum videntur distare à mortuis. 2. Æneid. *Inuadunt urbem somno, vinoque sepultam.* lib. 3. de Polyphemio. *Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus.* Lucret. lib. 5. *sed taciti respicebant, somnoque sepulti.* Tibull. lib. 1. *somno domitos dixit.*

INTERRUPTI IGNES) supra, lumina rare micant.

AD SIDERA FVMVS ERIG.) signum sopitorum ignium, quoties maior fumus erigitur.

SI FORTVNA PERMITT. VTI) si fortunam sequi, & oblatam accipere occasione inuenit.

PRIMAM VRBEM) primam partem vrbis Pallantei, vbi nunc est apud Euandrum Æneas. sic prima platea, primis digitis, & multa huiusmodi.

AMNEM) Tiberim.

Hic

Hic ANNIS GRAVIS, ATQVE ANIMI MATVRVS ALETHES.
 Dij patrij, quorum semper sub numine Troia est,
 Non tamen omnino Teucros delere paratis,
 Cùm tales animos iuuenum, & tam certa tulistis
 250 Pectora. sic memorans humeros, dextrâque tenebat
 Amborum, & vultum lacrymis, atque ora rigabat
 QVÆ VOBIS, QVÆ DIGNA, VIRI, PRO TALIBVS AVSIS
 PRÆMIA POSSE REAR SOLVI? pulcherrima primum
 Dij, morésque dabunt vestri: tum cætera reddet
 255 Actutum pius Æneas, atque integer æui
 Ascanius, MERITI TANTI NON IMMÉMOR VNQVAM.

ANNIS GRAVIS) Horat. Sat. 1. lib. 1. *O fortunati mercatores, grauis annis Miles ait.* Fessus, confectus ætate, alibi Virgilius.

ANIMI MATVRVS) sic dictum, vt illud 5. Æneid. *Hoc Ælymus facit, hoc cui maturum Aethes.* Et paulò infra, hoc ipso lib. atque integer æui Ascanius. Simile Horatianum Sat. 3. lib. 2. *Quid si quis natam pro muta deuouet agna, Integer est animus?* Ouid. Metam. 8. *Anie omnisque Lelex animo maturus, & ano.*

DII PATRII) Græcis θεοὶ πατρίοι, patrios deos significant, tam patrios à patria, quam paternos, cognatos, gentiles, &c. German.

NON TAMEN OMNINO TEVCROS) Ac si diceret, licet irascamini ad tempus, hinc apparet non velle vos penitus delere Troianos, quod tales animos iuuenibus datis. Seruius.

ET TAM CERTA PECTORA) quæ tam constanter res arduas, periculique plenas pro suorum salute adendas sibi proponerent. Quæ maximum facinus aggredi, nihil dubitarent. Sic mihi videtur explicari posse hoc verbum certa isto loco. &c.

ET VVLTVM LACRYMIS, ATQVE ORA) Gratulationis fuerunt lacrymæ, & doloris. Gratulationis, quod exstitissent tales voluntarij. Doloris verò, quia dixit, *Non tamen omnino Teucros delere paratis.* Recordatus est enim, quam perdidissent magnanimos heroas Troiani. Donat.

PRO TALIBVS AVSIS) Seruio legendum videtur, pro laudibus istis, id est, pro virtutibus, vt ex consequente antecedit, intelligatur. Nos lectionem vulgatam retinemus.

PVLCHER. PRIM. DIJ, MORESQUE DAB. VESTRI) Quam vellem, tantum mihi suppeditaret eloquentia, vt horum verborum vberem, diuinamque mentem possem verbis exequi. Docet nos poeta sapiens, in præclaris actionibus nostris ante omnia spectare deum, & ab eodem rectè factorum nostrorum primum, præcipuumque præmium expectare. Quæ enim à deo do-

nantur, sine dubio pulcherrima, & humanis donis longè præstantiora sunt. Quid ita rogas? nonne cum dono semper coniunctus est donantis fauor, & animi propensio, ac benevolentia erga eum, qui donatur? Patris. Dei autem fauor, & gratia nonne omnibus omnium hominum, cælestiumque fauoribus anteponi debet? Addit poeta, *moresque dabunt vestri*, in quo videri possit Stoicorum præceptum tangere, Virtutem sibi met ad felicitatem sufficere. In quam sententiam scriptum illud à Silio, seu Iuuenale, *Ipsi quidem virtum sibi met pulcherrima merces.* Quod si verum est istud M. Tullij, Vacare culpa, magnum esse solatium, quanto maius esse oportet solatium in conscientia multorum meritorum, factorumque bonorum, si nihil fecisse mali tantam habet iucunditatem? &c.

INTEGER ÆVI ASCANIVS) Seruius explicat, adolescens Ascanius, cui adhuc ætas integra superest. Vnde Ennius deos æui integros dicit, quibus multum æui superest. Don. Adde Horatianum illud Od. 22. lib. 1. *Integer vira, scelerisq. purus.* Donatus in And. Terent. ad illa verba, *mulier quadam forma, atque ætate integra*, Integra est ætas, quæ in flore consistit, cui neque addendum iam sit, neque quidquam adhuc sit imminutum. Pro teste producit Virgil. Et ita quidam exponunt, vbi ad maturationem, seu virilem ætatem peruenerit. Nunc phrasin, seu genus dicendi aliquot auctoritatibus probemus. Apud Afranium in Diuortio muliercula parum honesta, *non desunt mihi quæ viro dæc. ætas integra est, forma satis.* Plaut. Pseudoso, *Vbi sum? vbi latet, quibus ætas integra est?* Pacuuius Niptris, *Ætate integra, seroci ingenio, facie procera viri.* Statius mutata voce, *integer annorum.* Plaut. Mercatore, *Adolescens quem sis, te, cum est sanguis integer.*

MERITI TANTI NON IMMÉMOR VNQVAM) Rectè non vnquam. Nam vt Cicero ait ad Quirit. post red. non est æquum tempore, & die memoriam beneficij definire. Huc etiam spectat, quod lib. 3. de Benef. scriptum legitur à Seneca. *Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel.*

Immò ego vos, cui sola salus genitore reducto,
 (Excipit Ascanius) per magnos, Nise, penates,
 Assaraci que larem, & canæ penetralia Vestæ,
 260 Obtestor (quæcunque mihi fortuna, fidésque est,
 IN VESTRIS PONO GREMIIS) reuocate parentem,
 Reddite conspectum: NIHIL ILLO TRISTE RECEPTO.
 Bina dabo argento perfecta, atque aspera signis

IIII

Pocula

Pocula, deuicta genitor quæ cepit Arisba:
 265 Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
 Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
 Si verò capere Italiam, sceptrisq; potiri
 Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
 Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 270 Aureus: ipsum illum clypeum, cristasque rubentes,
 Excipiam forti, iam nunc tua præmia Nise.
 Præterea bis sex genitor lectissima matrum
 Corpora, captiuosq; dabit, suaque omnibus arma:
 Insuper id campi, quod Rex habet ipse Latinus.
 275 Te verò, mea quem spatii propioribus ætas
 Insequitur, venerande puer, iam pectore toto
 Accipio, & COMITEM CASVS COMPECTOR IN OMNES.
 NVLLA MEIS SINE TE QVÆRETVR GLORIA REBVS,
 Seu pacem, seu bella geram: TIBI MAXIMA RERVM
 280 VERBORVMQVE FIDES.

IMMO EGO VOS, CUI SOLA SALVS GENIT.) A
 Alethes deorum liberalitatem pollicitus fuerat. Sequitur Ascanius cum pollicitatione liberalissima. Immo ait ego vos munerabo præmiis certissimis, & quæ sensibus vestris vsurpetis. Adicit causam, propter quam fiebat illis obnoxius. *Cui sola salus genitore reducto.* Tunc scio tutam fore vitam meam, cum remeauerit pater meus. Proinde pro paterno reditu, & pro conseruatione salutis meæ, ego vobis egregia soluam præmia. Addit iusurandum, quo securiores faciat. Donat.

EXCIPIT ASCANIVS) Æneid. 4. *tum sic excepit regia Iuno.* pro quo Homerus tories, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη, Græcis etiam ὑπολαμβάνειν dicuntur, qui respondent, quasi qui vices sermonis reddant. f.

PER MAGNOS NISE PENATES, ASSAR.) Hæc enim præcipua Troiani quæ colerent, habuerunt.

QVÆCUNQVE MIHI FORT. FIDESQVE IN VEST. PONO GREMIIS) Fortuna in euentu est factorum, fides autem in potestate. Quæcunque, inquit, in me fuerit fortuna, hoc est, si melior me fortuna respexerit, & si qua in me fides est, hanc seruabo meritis vestris, in tantum, vt in vestro arbitrio sit, quid repedi vobis pro meritis debeat. Donatus.

NIHIL ILLO TRISTE RECEPTO) Hoc non solum ad Ascanium pertinet, sed ad omnia. Hoc sensu nihil triste futurum in castris Troianorum, vbi ille remeauerit. Donat. ** vsi dicere, Illud Horatianum, Nil desperandū Teuctro duce, & auspice Teuctro. Egregia, & plena Æneæ commendatio, ibi esse fortunam, salutem, bona omnia, vbi ille sit.* Omnia ei ad sunt bona, quem penes est virtus, ait Plaut. Capt. Penes Æneam virtus: ergo penes eum omnia bona, illi primum, deinde per illum alij.

PERFECTA, ATQVE ASPERA SIGNIS) signis in asperitate cæcata. Sic & nummus asper dicitur, bene percussus & recens, non vetus, neque tritus, atque ipso vsu leuis, fugientibus notis, nec nota expressa. Perius, quod asper vile nummum habet. Qui enim pecuniæ amantes erant, in nummis fastidiosi erant, delectumque habebant, & nummos perfectissimæ, atque expressissimæ formæ seruabant. Turneb. libr. 18. cap. 28.

DEVICTA ARISBA) Troadis oppidum Arisba. Plin. lib. 5. cap. 3. inter vrbes ab Homero celebratas enumerat.

ET TRIPODAS GEMINOS) Tripus, seu tripodam inter funebris certaminis præmia apud Homerum Achilles proposuit, alioqui non iis modò qui fortiter quippiam fecissent, sed & poetis in victoria, tripodam tribui honestissimum putabatur, quando Hesiodum, Homero deuictò, eum retulisse proditum memoriæ scimus. Dabatur & iis tripus, qui Dithyrambicum carmen cecinissent, ad imitationem Apollinei tripodis. Rhodigin. libro octauo, cap. 15. ** Ab Homero sumit Virgil. donationem tripodam lib. 3. 5. & hoc ipse. Græcorum hunc fuisse morem, vt vs viros fortes donarent, liquet ex Horatio, Ode 8. lib. 4. Donarem tripodas, præmia fortium Graiorum.*

SI VERO CAPERE ITALIAM) Tangit Virgil. morem, qui vt vetus est, & heroum quoque temporibus vsurpatus, ita etiam omni ætate seruetur necesse est: vt cum respub. aliqua, rexque victoriam consecutus est: oppidumque aliquod diues expugnavit, ex omni acervo prædæ, quæ coacta est, partem sumat, & illam quidem elegantiore, præstantioreque, atque ipsa ornet eos, qui magnopere vtilis in eo bello fuerint, fortèque in eo facto operam suam præbuerint, cum reliqua prædæ sorte ducta, vniuersis copiis illis, exercitiisque diuidatur. Idem etiam docet Euripides factum esse in exercitu Græcorum, Troia capta, apud quem Neptunus Troadibus (fungitur enim hic deus illic officio prologi) ita loquitur: de captiuis autè mulieribus Troianis agit.

Καὶ τὰς μὲν ἀρκάς, τὰς δὲ θεσσαλάς λέως
 εἶλην, καὶ θυναιῶν ἢ θροαῖδ' αἰ ἀρκίμοι.
 Ὅστω δὲ ἀνδρῶν, ἴσοδ' ὄν, ἴσασ' ἑτάρας
 τὰς δὲ εἶσα τῆς ἀρῆσιν ἐξήρημίναι
 ἔργατ'.

Narrat igitur ipse, è numero omni captiuorum illorū, nobiliores extra fortè assignatas esse principibus illius exercitus: significat autè Cassandra, Andromachā, Polyxenā. Sed in eadē fabula infra etiā huius moris meminit.

nit, idem verbum vsurpans: ita enim inducit Talthybiū Hecubæ respondentem, quæ ex ipso quasiuerat, quid de Andromacha factum esset. καὶ τῆσδ' ἀρκίμοις ἔλαβε πῶλες ἐξ ἀρκῶν. Sed apud Homerum etiam huius consuetudinis vestigia multa reperiuntur: vt cum cecinit, Hecameden regis Arfinoi filiam, Achilles in expugnatione Tenedi extra sortem Nestori, dedisse: quia senex ille omnibus consilio, sapientiæque præstaret. Expressit verò Virgilius verbum etiam græcum. Nam cum tragicus poeta dixisset, ἴπλ' αἰξήμηναι, id est, è manubiis, acervoque prædæ exemptas, ipse inquit, excipere. Animaduertendum verò, tertium versum, quem supra citauit Virgilius, malè interpunctum esse in canctis excusis libris. Nam nisi nota collocetur post pronomen ἴπλ' αἰξήμηναι, anfa errandi dabitur lectori, qui putaret pollicitum esse solum Niso Ascanium clypeum, & cristas: minimè autem equum, quod si fecisset, qui animum eius incendere volebat, potius retardasset, & à forti illo proposito renocasset, si retento equo, rebus vilioribus eius periculosum facinus compensare voluisset. nam clypeus, & cristæ illæ, res leues erant. si conferrentur cum equo, qualis verisimile est fuerit ille tam opulenti, & generosi iuuenis: præterquam quod nullū est manus, quod magis capiat animum illius ætatis. Aut igitur equum quoque polliceri debuit: aut ne ipse quidem meminisset. Perspicitur autem magis, equum inprimis polliceri Ascanium debuisse, quia cum apud Homerum Dolon huiusmodi facinus aggressurus esset: obiiceretque vitam suam maximo periculo, poposcit præmium illius facti equos Achilles, currumque, quo ille fortissimus heros vehebatur in præliis. Versus poetæ hi sunt, quibus Dolon fidem sibi adstrinxit Hæctoris: mercedemque, quam vellent, patefecit. Lege reliqua, Victor. lib. 26. cap. 1.

SCEPTRISQVE POTIRI) Æmilius Probus interdum hoc verbum potiri, cum auferendi casu coniungit: vt in Cimone, magna prædæ potitus: vt item alibi: interdum cum generandi casu, vt in Lyfandro, classis hostium potitus est: & in Agefilao, Hic simulatque imperij potitus est. In Eumene verò cum accusandi casu. Etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summam imperij potirentur. Sic M. Tull. vtrumque casum huic verbo iungit, gignendi, & auferendi scilicet: semper autem dicit, rerum, non rebus potiri. Etiam accusandi casu dixit, lib. 1. Tuscul. urbem nostram aliquam gentem potituram: quomodo & Lucret. loquitur lib. 3. quorum vnus Etymus Sceptra potitur. Et lib. 2. Sed quia multarum potitur primordia rerum. Et lib. 4.

Vsq; adeo certè, vt videremur cernere eum, quem
 R. adita vitæ iam mors, & terra potita est.

Lamb. in Æmil. ** Thales Milesius eundem interroganti, quid putaret esse dulcissimum, respondit potiri. Ea enim d. num magnam habent voluptatem, qua nobis expedita, ac magnopere desiderata contingit.*

— Contra quem talia fatur

Euryalus: ME NVLLA DIES TAM FORTIBVS AVSIS
 DISSIMILEM ARGVERIT. tantum fortuna secunda,
 Aut aduersa cadat. sed te super omnia dona
 Vnum oro: genitrix Priami de gente vetusta
 285 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
 Mecum excedentem, non mœnia Regis Acestæ.
 Hanc ego nunc ignaram huius, quodcunque pericli est,
 Inq; salutatam linquo (nox, & tua testis

III 2 Dextera)

Quæ autem vltro obueniunt, non perinde delectant. Verum non in spem ter Menelaum Eretrienfis. Cum quidam diceret, maximum sibi videri bonum, si quis omnium potiri queat, quæ optat, respondit ille, sed longe maius bonum est, amice, non optare, nisi quod oportet. Potitur etiam sine casu verbum potiri. Cic. ad Att. lib. 7. An emittet, & tergiverset, & is ne dem, qui tenent, qui potiantur in Tuscul. Secundum genus cupiditatum nec ad potiuendum difficile cessat, nec verò ad cavendum.

VIDISTI QVO TVRNVS EQVO) Iliad. 10. Hæctor Dolon speculatum Græcorum castra ituro, equos, & currus Achilles promittit.

CRISTASQVE RVBENTES) Nec eruditius, nec disertius quisquam egit, agæte de cristis, quam egit Lipsius de Milit. Rom. lib. 3. dial. 5. ad eum te mittimus.

EXCIPIAM SORTI) Id est, extra sortem tibi dabo, nec in sortitionem prædæ mittentur, nec sortitò cuiquam attribuentur, sed tibi extra ordinem cedent. Turneb. lib. 22. cap. 15. Adde Martialis, in signum Victoriae, lib. 14.

Hoc illi sine sorte datur, cui nomina Rhevus
 Vera dedit, decies adde salerna puer.

BIS SEX LECTISS. MATRVM CORP.) Sumit ab Homero etiam hoc genus doni, cuius causam quærat qui volet. Sanè libidinis tantum gratia tot feminas donari, non fit verisimile. Sed donentur, nobis aliis moribus viuendum est. Lib. 5. cuidam victori serua datur, operum haud ignara Minerva, cui gemini erant sub vberibus nati. f.

INSUPER HIS) Præter hæc. Vel lege, insuper id campi CAMPI QVOD HABET REX IPSE LAT.) Mos fuerat, vt viris fortibus, sive regibus, pro honore daretur aliqua agri particula, vt habuit Tarquinius in campo Martio, quod spatium ab Homero τὸ τῆμοσ dicitur. Hoc ergo quod Latinus pro honore de repub. habuit, ab Ascanio intelligamus esse promissum. Seruius. A Seruio dissentit Germanus, putatque intelligendum antiquum illum agrum, inter Laurentum, & castra Troianorum interiectum, quem Latinus lib. 11. Troianis ad pacem redimendam se oblaturum in concilio procerum dicit, &c.

MEA QVEM SPAT. PROP. ÆTAS INSEQ.) Cui sum ætate vicinior: quem annis prope consequor, cui sum sermè coæuus. Similis simili gaudet, etiam in ætatibus verum est. Gaudent senes senibus, iuuenes iuuenibus, pueri pueris. Proinde sequitur te iam pectore toto Accipio, id est, toto affectu, & vt Germani dicent, dis bist mir von herzen lieb. Quamquam non ætatis tantum similitudo, sed virtutis quoque præstantia, quæ iam nunc in adolescente elucet, eum Ascanio tam charum reddit. f.

NVLLA MEIS SINE TE QVÆR. GLOR. REB.) Tibull. eleg. 7. lib. 1. Non sine me est tibi partus honos.

RERVM VERBORVMQVE FIDES) Et rempub. tibi committam, pacis, & belli negotia, & tecum communicabo omne consilium.

Dextera)quod nequeam lacrymas perferre parentis.
 290 AT TV, ORO, SOLARE INOPEM, ET SVCCVRRE RELICTÆ:
 HANC SINE ME SPEM FERRE TVIS:audentior ibo
 In casus omnes.Perculsa mente dederunt
 Dardanidæ lacrymas: ante omnes pulcher Iulus,
 ATQVE ANIMVM PATRIÆ STRINXIT PIETATIS IMAGO.

ME NVLLA DIES FORTIBVS) Ab hoc officio, & ab hac audacia accessu temporis inferior non probabor, qualiscunque fortuna comitetur. Seruius. Vel sic. Nūquam meam de hoc audaci cepto murabo sententiam. Quo ad vixero dabo operam vt hanc tuam expectationem non frustrer.

TANTVM) Tantummodo hoc possum de me promittere, vt semper audeam, semper velim fortiter facere. Ergo meum est hoc promittere, siue prospera, siue aduersa fortuna comitetur. Nam aut disunctia particula est, non negantis aduerbium, quasi *haud* scriptum esset. Seruius. * Ex Seruianni interpretatione versus ita interpretandus sit fortasse.

me nulla dies tam fortibus ausis
 Dissimilem arguerit, tantum. Fortuna secunda,
 Aut aduersa cadat,

SED TE SVPER OMNIA DONA VNVM ORO) Quia matre, (nec immeritò) nihil charius habet, quæ ipsam sola, è Sicilia etiam, præ amore nimio secuta est in Italiam, sola, inquam, præ matribus cæteris, quoniã auelli ab eo non potuit, piæ eius curam gerit, abiturus in tantum discrimen: & sibi eius salutem, & commoda omnibus donis fore potiora testatur. Notetur exemplum pietatis in matrem. &

GENITRIX PRIAMI DE GENTE VETVSTA) de familia. Et bene eam etiam ex cognatione commendat. Nam Ascanius nepos est Priami per Creulam matrem.

QVAM MISERAM) quæ sic impatienter diligebat filium.

NON MOENIA REGIS ACESTÆ) Vide extremum lib. 5. Nam in Sicilia non inuito Aceste, cupiente etiam conditur vrbis: ibi imbellis turba Troianorum, senes, timidi, foeminae, pueri relinquuntur. Vocat Acestæ moenia, in illius enim potestatem hanc omnem turbam tradi iusserat Anchises, per quietem Aeneam affatus. Et de eodem dicitur ibid. *gaudet regno Troianum Acestes, indicitq; forum, & patribus dat iura vocatis.* &

295 Tum sic affatur.

SPONDEO-DIGNA TVIS INGENTIBVS OMNIA COEPTIS
 Namque erit ista mihi genitrix, noménq; Creulæ,
 Solum defuerit: NEC PARTVM GRATIA TALEM
 PARVA MANET, CASVS FACTVM QVICVNQVE SEQVETVR.

300 Per caput hoc iuro (per quod pater antè solebat,)

Quæ tibi polliceor reduci, rebusq; secundis,
 Hæc eadem matriq; tuæ, generiq; manebunt.
 Sic ait illacrymans: humero simul exiit enssem
 Auratum mira, quem fecerat arte Lycaon

350 Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna.
 Dar Niso Mnestheus pellem, horrentisq; leonis
 Exuias: galeam fidus permutat Alethes,
 Protinus armati incedunt, quos omnis euntes

Primorum

HANC EGO NVNC IGNARAM) ἴδος ab insigni pietate in matrem, imitatione Homeri, qui Telemachum matre in saluta ab Ithaca soluentem inducit, & hac cautione matrem satagentem.

Ἄλλ' ὄμορον μοὶ μὴτε φίλην ἔδε μὴδὲ θεῶν
 Πένη γ' ὄτ' ἀν' ἐδ' ἔκαστον τε δ' ὄμορον ἔκαστον
 Ἢ αὐτὴν ποθέσασιν, ἢ ἀφορμὴν βίης ἀνέσασιν,
 Ὡς ἀν' ἡμῶν κλάσειν ἡ χροὸν καλὸν ἰατρῆν.

Sic apud Calab. lib. 7. celar magna pietate matrem Decidamiam Neoptolemus causam aduentus ad se Vlyssis, Diomedisque eò quidem structum, vt ipsum Troiæ fatalem, in Græcorum castra, militiamque perducerent. German.

INQVE SALVTATAM INQVO) tmeis. Notabis, salutare dicitur etiam eos, quibus valedicimus, quia salutare non est aliud, quam salutem precari, quod facimus quoque cum valedicimus. Quid enim est bene valere, nisi saluum esse: Ergo illud vulgatum, *in salutato hospite discedere*, non est alienum latinitati. Summa, tam abeuntium, quam accedentiū est salutare. Plaut. Milite.

Etiā nunc saluto te familiaris, priusquam eo.
 Conserui, conseruaj, omnes bene valete, & viuite. &

QVOD NEQVEAM LACRYMAS PERFER. PAR.) Exulat, ne videatur crudelis. Vnde sequitur matris eius tragicus, & miserabilis ille conquestus, *potuisti linquere: solam: Crudelis.*

INOPEM) auxilię gentem, me discedente.
 HANC SINE SPEM FERRE TVI) fac me posse sperare, te non defuturum precibus meis.

ANIMVM PATRIÆ STRINX. PIET. IMAGO) Exemplo Euryali auidius cepit amare patrem, etiam ante dilectum. Euryalus repræsentauit charitatem erga parentes. Seruius. * Sic de Æneæ libro sequenti cum Lausum à se interfectum videt pallefcere, Lausum, qui tanta pietate patrem Moxentium protegerat, Et mentem patriæ subit pietatis imago.

Primorum manus ad portas, iuuenumque, senumque
 310 Prosequitur votis. nec non & pulcher Iulus
 ANTE ANNOS ANIMVMQVE GERENS, CVRAMQVE VIRILEM,
 Multa patri portanda dabat mandata: SED AVRÆ
 OMNIA DISCERPUNT, ET NVBIBVS IRRITA DONANT.

SPONDEO DIG. TVIS ING. OMNIA COEPT.) Quod vis, à me donum optato, & feres. Plaut. Cic. ad Q. F. epist. 2. lib. 1. nostra causis non videntur homines defuturi, mirandum in modum profitentur, offerunt se. Est & lib. 10. epist. apud eundem, omnia cuiquam polliceri.

NAMQVE ERIT ISTA MIHI GENIT.) Talia dicta, cum nimirum alterius patrem, matrem, fratrem, amicū, commoda, incommoda, nostra fore dicimus, vel pro nostris habituros, magnam humanitatem, amorem, atque studium declarant, & sunt plena elegantia: ac lepore. Supra, *unum & commune periculum, Vna salus ambobus erit.* Plaut. Capt.

Pol ego, si audeam, te meum patrem nominem.
 Nam secundum patrem tu es pater proximus.

Vide plura lib. 12. ibi, *Qui te cunque manent isto certamine casus, Et me Turne, manent.* &

NEC PART. GRATIA TALEM PARVA MAN.) Debet ab omnibus coli, quæ talem generauit. Quæ eiusmodi adolescentem peperit, honoranda est ab omnibus.

CASVS FACTVM QVICVNQVE SEQ.) siue redeas incolumis, siue non. Satis congruè. Præmia enim non debentur euentui, sed voluntati, & virtuti. Vide infra, *Quæ tibi polliceor reduci, Hæc eadem matri.*

PER CAPVT HOC IVRO) Mos veteribus fuit, si quid affirmatius dicere vellent, vt per suum, ac per illorum etiam caput, quos charos habebant, iurandum conciperent. Ouid. de Ponto eleg. 3. lib. 3.

Per mea tela, faces, & per mea tela sagittas,
 Per matrem iuro, Casaretiūque caput

Briseis ad Achillem.
 Perque tuam nostrumq; caput, quod iunximus vnâ
 Perque tuos enses, cognita tela meis.

Apul. lib. 2. Metamorph. A diuro enim tuum mihi charis. caput, nulli me proflus, ac ne tibi quidem ipsi asseranti posse credere, quod tu quidquam in meam cogitatis perniciem. Iuuenal. item Sat. 6.

Multa pudicitie veteris vestigia forsitan,
 Aut aliqua extiterant, & sub Ioue sed Ioue nondum
 Barbato nondum Gracis iurare paratis
 Per caput alterius.

Iliad. 15. Iuno per caput Iouis iurat. Plura exempla qui cupit, adeat Briffon. Formular. lib. 8. num. 709. Nonnumquam & per oculos suos iurabant. Briffon. ibidem.

PER QVOD PATER ANTE SOLEBAT) quia absens est Æneas. Plures explicationes vide apud Seruium.

QVE TIBI POLLICEOR, HÆC EAD. MATRI GNERIQVE MANEB.) Fortassis Virgilio in mentē venit illius loci è 14. Philip. Atque etiam cenfeo P. C. quæ præmia militibus promissimus nos, repub. recuperata, tributuros, ea viuis victoribusque cumulatè, cum tempus venerit, persoluenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum parçibus, liberis, coniugibus, fratribus eadem tribuenda cenfeo. Quin & Solon legè tulit de eorum liberis publicè colendis, atque instituendis, qui pro repub. oppetiissent.

HVMERO SIMVL EXVIT ENSEM) Antiquitus ab humero, non à medio cingulo pendebant enses militibus. Homer. Iliad. 2. ἀμφὶ δὲ ὀμων, &c. Circum humeros iecit clauis gladium argenteis. Virgil. lib. 8. *Tum lateri, atque humeris Tegeum subligat enssem.* Loris autem latioribus pendebant, & id balteus, seu baltea. Virg. lib. 12. *humero cum apparuit ingens Balteus, & nos fulserunt cingula bullis.* Sidon. lib. 4. epist. 20. penduli ex humero baltei. Sic lib. 10. *tergo, qua balteus imo Struatur, caxæque sedet munimen vrinque.* Qui versus tamen indicat, cingulum etiam commune, & quo in orbem ambimur, balteum item appellari, quod verum est, & de vtroque Isidorus. Balteus dicitur non tantum quo cingimur, sed etiam à quo arma dependent. Plura Lipsius in Analect. lib. 3. de milit. Rom. ad Dial. 3.

LYCAON GNOSIVS) Cretensis. Laus ab artifice, vt poculi Eclog. 3. *diuini opus Alcimedonis.*

PELLEM HORRENTIS LEON EXVVIAS) Ἐπιξήματα, pellem, quæ erant leonis exuiæ. Ex heroicorum temporum consuetudine scriptum est. Vt enim exuiis leonis Herculem, sic & alios heroas vestitos, aut aliarum bestiarum pellibus legimus, vt apud Homer. Iliad. 2. *ὡς φεβὸς δὲ δὲ ἀμφὶ ὀμων ἔταστο δέρμα λέοντος Αἰθωνος.* Virgilius autem, vt si quisquã alius, antiquitatis æmulatione, & reuocandis eius institutis, & moribus, poëma suum perpolire cupit. Turneb. lib. 29. c. 25.

Adi lib. 7. ad illud, *Ipsi pedes regnum torquens immane leonis.* Quibus licet hæc addas Apollon. lib. 1. *Δέρμα δὲ ὀ μὴδὲ γάλοπον ποδὲ ἤνευς ἀμφὶ ἔχρη' ὀμων.* Vbi scholiast. σύνθεσις τῶν ἠρώων τὸ δὲ ἐριμολοπέων. Tydeus apud Statium apri pelle amicitur.

Terribiles contra fetis, ac dente vocuuo
 Tydea per laos humeros ambire laborant
 Exuiæ.

Porrò leoninum spoliū virtutis est hieroglyphicum, vt obseruat in Leone Pierius, eaque de causâ dicatum Herculi, quem pro virtute veteres posuere. Quare Diogenes quendam molliorem, eo ornatu sibi complacentem conspicatus, exclamauit: cur tu virtutis indumentum vituperas: Quin & equum instratum leonina pelle ab Euandro accipit. Æneas lib. 8. ad finem.

Ducunt exortem Æneæ, quem fulua leonis
 Pellis obit totum, præfulgens unguibus aweiis

Et Parthenopæi equus apud Statium. *Cornipedem trepidos fuerum prauertere ceruos Volarum gemina deieclu hincis.* Totum verò locum ab Homero expressum ostendit Vrsin. quem consule.

ANTE ANNOS ANIM. GERENS, CVRAMQVE VIR.) Videtur hic poëta, vt passim, *ἀπειρία*, & studiis Iuliæ familie, in persona Iuli ad Augustum alludere, eiq; assentari, qui, vt refert Cic. Philipp. 5. Dio lib. 46. Sueton. cap. 26. solutus Romanis legibus, referente Cic. atonis priuilegio, prima adolescentia consulatum gessit. Itaque & in Eclog. *Fic illum vidi iuuenem Melibæe, quoniam, &c. & infra libr. sequente. Nam puero summam belli, nam credere muros?* Nam quamuis summa imperij potestas ab Æneæ puero Ascanio demandata coargua-

Tlepolemus Lyciam tepefecerat hastam. Ecce ergo, vt poe- A
tae ex notissima cruentis natura, qui quidem, cum ex ve-
nis animantum fluit, calidus fluit, poeticos hos di cen-
cendi colores traxerunt, & vulnerato aliquo, terram eo
profluente tepefieri, & ferrum seu hastam, aut tale quid
in vulnere tepefactum dicant. At verò historicus sa-
tis habuisset, in ingenti caede facta, abunde profusi san-
guinis copiam enarrare, nullo cruoris epitheto appo-
sito. Erythraeus.

ILLA QUI PLVR. NOCTE LVSERAT.) Qui in
multam noctem luserat.

IACEBAT MVL. MEMB. DEO VICTVS.) Simili pæ-
nè modo de Sileno temulento Eclog. 6.

Silenum pueri somno videre iacientem,
Inflatum hesterno venas, vt semper, Iaccho.

Dat nobis hic occasionem poeta dicendi aliquid aduer-
sus ebrietatem, & vinolentiam. Dicemus autem ex D.
Chrysofomo de malis, quæ conciliat ebrietas. Ille igitur
Homil. super illud Apost. Vino modico vtete. *Quid
enim ebrietate miserabilis? Morbus est animatus ebrius
demon est voluntarius; morbus veniam non habens: ruina ex-
cusatione cavens: commune generis nostri opprobrium. Non
enim in conuentibus tantum inutilis ebrius, aut in priuatis,
& publicis negotijs, sed etiam solo est aspectu omnium gra-
uissimus, foetores exhalans terribilissimos, & osci-
tationes, & voces ebriorum insuauas, atque molestas, eos qui
spectant, & simul sunt, extrema abominationis implent.*
Hactenus ille. De bibonibus, comedonibus, ventris-
que mancipiis scite dictum à Philone, lib. de sacerdo-
tum honoribus. *Venter nihil est aliud, quam præsepe
bruta concupiscentia: quæ potationibus rigatur, & ingluvie,
inundatur alijs post alios cibi, potisque delicijs, suis more
gaudent in cani volutabro degere. Proinde locus excoremen-
tis dicatus conuenientissimus est illi turpi, & intemperanti
pecundi.*

Nec minor Euryali cædes: incensus & ipse
Perfuit, ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Hebesumque subit, Rhoetumque, Abarimque
345 Ignaros: Rhoetum vigilantem, & cuncta videntem:
Sed magnum metueus se post cratera tegebat.
Pectore in aduerso torum cui cominus enses
Condidit assurgenti, & multa morte recepit.
PURPUREAM VOMIT ILLE ANIMAM: & cum sanguine mista
350 Vina refert moriens. Hic furto feruidus instat.
Iamque ad Messapi socios tendebat, vbi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breuiter cum talia Nisus
(Sensit enim nimia caede, atque cupidine ferri)
355 Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
POENARVM EXHAUSTVM SATIS EST: via facta per hostes.

INCENSVS ET IPSE PERFVRIT) exemplo Nisi in- D
flammat.

MULTAM IN MED. SINE NOM. PLEB.) Bene expres-
sit, & bellatoris peritiam, & tyronis inconsideratam au-
ditatem, Nam Nisus reges interi mit. Euryalus scuit in
plebem. Sallust. Et insolentia audis maleficiendi. Sine
nomine autem, id est, sine gloria, quorum per humili-
tatem non sunt omnibus nota nomina, Seruius. * Plebs
sine nomine, est vulgus ignobile, milites gregarij, quorum ideo mul-

SI PROTINVS ILLVM ÆQ. NOCTI LVB.) si luden-
do perrexisset, si continuasset ludum vsque ad dilucul-
um, sicut poeta subdit, *in lucemque tulisset.*

IMPASVS CEV PLENA LEO) Apparet Virgilium,
cum fecit Nisum, & Euryalum per media castra hostium
transeuntes magnam caedem fecisse, imitatum fuisse,
Homerum: vsus est enim etiam eadem collatione, rei
collustrandæ causâ, qua vsus antea fuerat eo loco prin-
ceps poetarum. Cum enim ostendere vellet Homerus,
& quasi ante oculos eorum, qui legerent, constituere
impetum Diomedis in Thraces, inquit.

Ὡς δὲ λέων ἐπιλασίου ἀσημάτωσιν ἐπαλθὼν
Ἀγροίην, ἢ δῖος κἀκὰ φρονέων ἐπορούσῃ
Ὡς μὲν Ἰφιτιάσ ἀνδρᾶσ ἐπαφύετο τῶνδ' εὐσ ἰδὼς.

B Victor. lib. 27. cap. 16. * *Sæuim pecoris hostem vocat leonem Ca-
nulus, congruenter vsque Virgilianis verbis. Traxit hanc similitud. à Vir-
gilio Silius lib. 2. cum Sagorum captam describit.*

Ceu stimulantem fame, cum victor ouilia tandem
Faucibus inuadit fœcis leo, mandit hianti
Ore fremens imbelles peces, pauloque redundat
Gurgure ructatus large cruor, incubat altis
Semelæ stragis cumulis, aut murmure anhelo
Infrensens, laceros inter spatiat aceros.
Larè fusa iacent, pecudes, custisque molossus,
Pastorumque cohors, stabulæque gregisque magister,
Toræque vastatis disiecta mapalia lectis.

SVADET ENIM VESANA FAMES) quos improba ven-
tris Exegit cacos rabies dixit. 2. Æneid. de lupis esurien-
tibus.

MOLLE PECVS) Et pelle, & lana, & carnibus, & viui-
bus molle pecus ouis. Horatius. Ode 2. Epod. *Aut tondet
infirmas oues.*

MULTVMQVE METV) Sic lib. 12. *stat pecus omne me-
tu mutum.* Lucret. lib. 1. de Iphigenia immolanda. *Mu-
ta metu terram genibus, summissa pœbat.* * *Ἄλογα δὲ κύνων
Græcis bruta animalia, quod ratione carant non quod sermone: quem-
admodum necesse erit eos dicere, qui partem rationis ipsam videntur tri-
buere, quamquam male, & impie*

MULTA MORTE RECEPIT) cum multo morientis A
cruore gladium recepit, eduxit è vulnere.

PURPUREAM VOMIT ANIM.) Iuxta illos, qui ani-
mam dicunt esse sanguinem. Vide Cæl. Rhodigin. lib.
8. cap. 11.

CVM SANG. MISTO VINA REFERT MORIENS) Stat. 5. Thebaid. *ingulisque modo torrentis aperitis Sanguine
commixto redeuntem in pocula Bacchum.* Vide lib. 2. Æn.
de caede Politæ. *Concidit, ac multo vitam cum sanguine fu-
dit. Vina,* quæ paulo ante ingurgitauerat. * *Purpuream,* Pur-
puream vomit ille animam, & prius dimidium sequentis sc. lib. iam
iam nominato imitatus est Naso. Sanguinis ille globos patiter, cere-
brumque merumque Vulnere, & ore vomens.

HIC FURTO FERVID. INSTAT) Hic tanto
magis perficiendis cædibus operam dabat, quanto vi-
debat occasionem multiplicem suffragari. Furto, quia
sciebat latenter nocturno prælio: fortius cædes per-
sequitur. Donatus.

RELIGATOS RITE) Non solutos, sed diligenter
ligatos: vnde addit, rite, id est, ex militari consuetudi-
ne optimè ligatos Seruius.

Multa virum solido argento perfecta relinquunt
Armæque craterasque simul, pulchrosque rapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
470 Cingula, Tyburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cum iungeret absens,
Cædicus ille suo moriens dat habere nepoti,
Post mortem bello Rutuli, prædæque potiti.
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat:
475 Tum galeam Messapiabilem, cristisque decoram
Induit. excedunt castris, & ruta capeffunt.
Interea præmissi equites ex vrbe Latina,
Cætera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
370 Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Iamque propinquabant castris, muroque subibant:
Cum procul hos læuo flectentes limine cernunt:
Et galea Euryalum sublustris noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque aduersa refulsit.
375 Haud temere est visum (conclamar ab agmine Volscens)
State viri: quæ causa viæ? qui tunc estis in armis?
Quot tenebris iter? nihil illi tendere contra,
Sed celerare fugam in fylvas, & fidere nocti.
Obiiciunt equites sese ad diuortia nota
380 Hinc, atque hinc, omnemque aditum custode coronant.

PHALERAS RHAMNETIS) In donis milita- C
ribus fuerunt etiam phalerae. Silius inter dona Scipio-
nis lib. 15.

—phaleris hic pectora fulget,

Hic torque aurato circumdat bellica colla.

Iuuenal. sat. vlt. *Vt lati phaleris omnes, & torques om-
nes.* Et distinguit uterque à torquibus, sicut & Diony-
sius lib. 10. in Siccijs donis discretè posuit, *επιπέθε, καὶ
τῶ φάλαρα:* torques, & phaleras. Phalera demissa ad
pectus pendebant, torques stringebant magis, & ambi-

ABSISTAMVS, LVX INIMICA PROPINQUAT) Rec-
dendum est, inquit, cum lux proxima sit, quæ nos ho-
stibus posset prodere. Nec immeritò dixit inimicam
luxem. Si enim tenebræ profuerunt, vt gloriosa cœpta
perficerentur, procul dubio obfutura fuerat lux, quæ
nihil relinquit occultum. Recedendum igitur suade-
bat Nisus. Donatus. Homer. Iliad. 2. *ἀλλ' ἵσμεν, μέλαι γῆ
νόξ ἀνταρ, ἐγγύθι δ' ἴδω.*

POENARVM EXHAUSTVM SATIS EST) Bene exhan-
stum, vt eos ostendat audios cædis fuisse, & cruoris
humani.

VIA FACTA PER HOSTES) Dicere Euryalus potuit
occasionem talem non esse perdendam, qua hostes in
maiori numero possent trucidari. Hoc ne diceretur,
prior Nisus occurrit. Ad statum rei satis abundare, quod
factum videbatur. Transitus, inquit, nobis per hostes
fuerat necessarius, factus est, quid amplius quærimus?
Et considerandum est hoc tempore, non quid amplius
infigi debeat, sed quemadmodum vsque ad ipsum Æ-
neam susceptum instruat officium, ne lux ingruens
prodat, quos tenebræ tegunt. Donatus.

bant ipsum collum. Diuersitas etiam in forma, quod il-
læ planiores, & magis iacentes: isti contorti (vox la-
tina, & græca indicat) & ex annulis, aut catellis plexi.
An non ipsi quæ catellæ? In Liuius est. lib. 38. C. Cal-
purnium donasse equites suos phaleris, Quintium al-
terum Prætorum, suos catellis, ac fibulis. Postponit ca-
tellas phaleris, & minoris habet: quia, quod ex narra-
tione videas, minus laudabilis opera Quintianorum.
Idem iudicium de torque, si tamen est idem. Hæc Lip-
sius Milit. lib. 5. dial. 17.

AVREA BULLIS CINGULA) Bullæ hic sunt, quas Germani vocant *spangen*. Bulla aurea, insignis erat puterorum prætextatorum, quæ dependebat eis à pectore, ut significaretur eam aratam aliterius regendam consilio. Dicta enim est à græco sermone *ἐλάω*, quod consilium dicitur latine: vel quia eam partem corporis bulla contingat, id est, pectus, in quo naturale manet consilium. Festus.

Balteum, seu cingulum illud, ex quo gladium suspendebant, veteres singulariter ornabant, eoque velut militiæ præcipuo insigni superbiebant. Bullis honestari cingula pierumque solent ex argento, auro, interdum & gemmis. Inde Varro balteum format, quod cingulum habeat è corio bullatum. Virgilius, de Pallantis cingulo, *notis fulserunt cingula bullis*, Bullæ autem istæ quid fuerint, Isidor, docet. Bullæ, inquit, quod similes sint rotunditate bullis. Luuius de Samnitibus, aurata vaginæ, aurata baltea illis erant. Anson, *aurata fulgentia cingula bulla*. Trebell, Pollio, Cum cingula sua plerique militantium ponerent horâ conuuij, Solonius puer his auratos, constellatosque balteos rapuisse perhibetur, Vbi constellatos accipere possimus, stellatis, aut stellarum in modum lineis decussatis sparsos. De gemmaris balteis apud eundem in Galieno. Gemmato balteo est vsus: Claudian, de Parthis, *Parthia quantis variantur cingula gemmis Regales inuictura sinus*. Ad Lipsij Analct. ad lib. 3. de Militia Rom. dial. 3. & Steuechium ad cap. 3. libr. 2. Vegetij.

QVA MITTIT DONA, HOSPITIO) Consuetudo erat apud maiores, ut inter se homines hospitij iura mutuis muneribus copularent, vel coram, vel per internuntios. Sensus ergo nunc talis est. Cædicus quidam Remulo, quum cum sibi absens veller hospitio iungere, misit phaleras, & cingula bullis aureis, hoc est clavis insignita. Remulus moriens nepoti suo cognomini hæc reliquit: qui postea victus à Rutulis est, & occisus: post eius mortem apud Rhamneta Rutulum reperta sunt hæc munera. Seruius.

TVM GALEAM MESSAPI HAB. Non occisi Messapi abstulit galeam; nam pugnaturus est paulò post: sed inuenit iacentem, & sustulit. *Habilem* autem, id est, aptam & conuenientem. sic supra libro primo, *humis de more habilem suspenderat arcum*.

PRÆMISSI EQVITES EXVRBE LATINA) Non est contrarium illi loco, ubi ait *Sepit se tebis rerumque reliquit habenas*, quod modò à Latina vrbe venire auxilia commemorat. Intelligimus enim Latinum in principio discordiæ, & tumultus paululum se abstinuisse: postea tamen nec suorum copias, nec propria denegasse consilia. Nam cum & coetui, & fœderibus interfuisse dicitur est. Seruius.

Et quoniam prima loco dicit *præmissi*, hoc primum exponamus. Veniebant enim equites, veniebant pedites. Ex utroque cum constat exercitus, non potest vno duci itinere, quia humani gressus generi equino comparari non possunt. Ne igitur per armatos pedites, perindeque oneratos tardarentur, equites primi erant præmissi simul: illi verò (pedites) instructis ordinibus sequebantur ex vrbe Latina. Donatus.

CAETERA DVM LEGIO CAMP. INSTRV. CTA MOR.) Propriè, nam legiones peditum sunt,

A turmæ verò equitum. Seruius.

Vniuersus enim exercitus Roman. in duas partes fuit diuisus, legiones, & auxilia. Legio certa peditum, equitumque manus fuit, Varro, & Plutarcho auctoribus, à delectu fortissimorum militum appellata. Plutarchi verba sunt. *Ἐπιλέθη λεωκόρ τῶ λεωκόρ εἰναί τῶ μαχητῆς ἐν πύκτων*. Vocata est legio, quod lecti ex omnibus essent militares. Ea verò iam inde à Romulo rege instituta est trium millium peditum, & trecentorum equitum. Ex singulis enim tribubus mille conscripti sunt pedites, & centeni equites. [*Hic fuit equitatus, qui in singulas legiones dabatur: sollempnis, inquam, hic equitum numerus, teste Polybio: iustum appellat Luuius: Decretæ, inquit, due legiones, cum suo iusto equitatu. Hæc Lipsius de Milit. Rom. lib. 2. dial. 6.*]

Ut autem pedites in cohortes, equites in turmas distributi, sic cohortes in manipulos, turmæ in decurias, manipuli in centurias. Quoniam autem legionem à Romulo acceptis in ciuitatem Sabinis auctam scribit cum Dionysio Plutarchus, propterea eandem etiam à Romulo ad quatuor peditum millia redactam existimauerim. Quæ inde quadrata legio dicta est, auctore Festo. Subsequentibus verò temporibus pro vsu reipub. & senatus arbitrio variatum, ut legio modò quatuor, modò sex millium peditum, itemque modò ducentorum, modò trecentorum equitum scriberetur, &c. Lege Vegetium lib. 2. cap. 1. Quid inter legiones, & auxilia interfit, idem cap. 2. ibid. Steuechius. Lege Sigon. de antiq. iure Ciuium Rom. libro primo cap. 15. Lipsium Milit. libr. 2. dial. 5. In Analectis autem eiusdem dialogi varia nomina legionis græca, & latina producit in medium, *στρατόμαχος, στρατομαχία, τῆμα, τὰ τῆμα, τὸ λεωκόρ, τὸ εὐκρόν*, numeri, ordines, virtutes.

SCVTATI OMNES.) Non clypeati, nam clypei peditum sunt, scuta vero equitum. Seruius.

GALBA EURYAL. SVBLVST. NOCTIS) Sublustris nox est, habens aliquid lucis. Horat. *Noctis sublustris nihil astra præter visit*. libro nono. *Luna sub luce maligna. ἀπυρδύων* Græci. Attulit hæc Niso, & Euryalo ex aduerso euentus exoriens, ut ea hora illi egredierentur è castris Rutulorum, qua venientes hostes prope ingressum fuerunt. Attulit & incuria Euryali malum, qui fulgorem galæ non abscondit. Seruius. Donatus.

QVÆ CAVSSA VIÆ, QVIVÆ ESTIS) Triplex interrogatio. Quod secundo loco queritur, ordine, & natura rerum primum est, primumque interrogari debuit, qui sunt. Deinde quò tenderent: postremo qua de causa. Sed huiusmodi ordo negligitur à poetis.

NIHIL ILLI TEND. CONTRA) Obmutuerunt, nihil contra responderunt. Tendo contra sermonem tuum, id est, tibi respondeo. Seruius.

CELERARE FVGAM IN SYL. ET FIDERE NOCTI) Nutriebat fugientium spem qualitas loci, & noctis opportunum tempus, quæ ipsa in contrarium verba sunt. Donat.

OBVICIUNT EQVIT. ESSE AD DIVORT. NOTA) Potuerunt inter initia existimari fuisse de numero, Rutulorum. Sed cum Volscenti nihil responderetur, intellectum est, hostes esse potius, quàm socios. Proinde notitia locorum instructi clasperunt custodiibus syluam, & omnia loca, per quæ euadi potuissent, tenuerunt. Donatus.

Diuisia

Diuortia, ἐξορῶν, vnde in diuersa viæ deflectuntur. Non enim in coniugio tantum valet hæc vox, cum generatim rerum omnium separationem significet, ut habet Nonius, hunc locum laudans. Isid. lib. 15. cap. 16. Diuortia sunt flexus viarum, hoc est, viæ in diuersa tendentes: eadem diuerticula sunt, hoc est, diuersæ, ac diuisæ viæ: siue semitæ transuersæ, quæ sunt alteræ viæ. Plin. quoque hæc vocem ad aquas transfudit: & prope

A ipsis iugis ad diuortia aquarum castra posuisse. Et Cic. lib. 2. ad famil. Qui mons mihi cum Bibulo communis est, diuisus aquarum diuortii. Idem 2. de Orat. Sic ex communi sapientum iugo sunt doctrinarum facta diuortia.

ADITVM CVSTOD. CORON.) Sincerior lectio, *abitum*, quam *adium*: cingunt enim syluam, ne habeant, vnde abire possint. Seruius.

- Sylua fuit latè dumis, atque ilice nigra
- Horrida, quam densi complerant vndique sentes:
- Rara per occultos ducēbat femita calles.
- Euryalum tenebræ ramorum, onerosaq; præda
- 385 Impediunt: fallitque timor regione viarum.
- Nisus abit: iamque imprudens euaserat hostes,
- Atque locos, qui pòst Albæ de nomine dicti
- Albani, tum rex stabula alta Latinus habebat.
- Ut stetit, & frustra absentem respexit amicum,
- 390 Euryale infelix, qua te regione reliqui?
- Quæ se sequar: rursus perplexum iter omne reuoluens
- Fallacis syluæ, simul & vestigia retro
- Obseruata legit, dumis que silentibus errat.
- Audit equos, audit strepitus, & signa sequentium.
- 395 Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures
- Peruenit, ac videt Euryalum, quem iam manus omnis
- Fraude loci, & noctis, subito turbante tumultu,
- Oppressum rapit, & conantem plurima frustra.
- Quid faciat: qua vi iuuenem, quibus audeat armis
- 400 Eripere? an sese medios moriturus in hostes
- Inferat & pulchram properet per vulnera mortem?

SYLVA FVIT LATE DVMS) Sylua occupata fuit B ficar ex Græco: cui nos etiam præpositionem adijcimus, cum dicimus, perplexa. Terent. Eunuch. *Perigin' scelesti perplexè loqui*: Verbum *perplexabile* est apud Plautum.

RARA PER OCCVLTOS DVCEB. SEM. CALLES) Difficilis transitus, & plena inuestigatione, quæ sitis inter angustos calles poterat aperiri. *Callis* quid sit, ipse poeta exposuit: viæ quippe sunt perangustæ inter dumos, quæ vix admittunt transitum. Duo igitur subsidia, videndi atq; gradiendi fugientibus negabantur. Donat.

EURYALVM TENEBRÆ RAM.) Euryalum etiam quominus expedit fugeret, præter tenebras impediēbar præda, quam portabat. Et timor faciebat, ut viam amitteret. Multis excusationibus excusatur Euryalus.

IMPRVDENS) Euryali remanentis. ATQVE LOCOS) Legitur etiam, *lacus*: sed lacus ideo, quod Alba inter montem excelsum, & lacum magnum est condita. De lacu Cic. 1. de nat. deor. FRVSTRA ABSENTEM RESP. AMICVM) Retrorsum aspexit, & cum eum, cuius causa hoc fecisset, animaduertisset absentem, frustra, inquit, respexit.

EURYALE INFELIX) Donatus docet vocem *infelix* etiam ad Nisum posse referri, hoc sensu, O Euryale, ego infelix qua te regione reliqui: Lege locum. Sequitur Donatum Seruius.

PERPLEXVM ITER) Festus *plexa*, colligata signi-

ficar ex Græco: cui nos etiam præpositionem adijcimus, cum dicimus, perplexa. Terent. Eunuch. *Perigin' scelesti perplexè loqui*: Verbum *perplexabile* est apud Plautum.

AVDIT EQVOS, AVDIT STREPITVS) Tantum inter ipsum, & hostes supererat spatij, ut ad eius aures eorum strepitus, & sequentium hostium signa peruenirent Donatus.

NEC LONGVM IN MEDIO TEMPVS) inter auditum sonitum, & visum Euryalum.

CVM CLAMOR AD AVRES) clamor de capto Euryalo.

FRAVDE LOCI, ET NOCTIS) Suprà dixit, fallacem syluam. Est Euryali capti defensio, ne per inertiam videatur factus esse captiuus. Donatus.

CONANTEM PLVR. FRVSTRA) In ipsis tamen angustis non sibi deficit: conatus est quippe multa pro se: sed contra tot difficultates obtinere non valuit. Donatus.

QVID FACIAT? QVA VI) Deliberatio Nisi, seruet amicum pugnando, an, quia contra tantam multitudinem nihil profecturus videbatur, occumbat cum amico, & quidem pulchro genere mortis: pulchrum enim est mori pro amicis.

PROPERET MORTEM) Moti properet, multis Rutulorum confossus vulneribus. Est autè frequens vsus verbi *propero*, in voce agere. Hor. Ode. 22. Ep. *Muricibus Tyrus*

sierata

ierata uellere Luna Cui properabantur, id est, propterea, A est, propterea cudunt. Propert. Quod si forte tibi pro- & summo studio tegebantur. Virgil. Georgic. 4. Ac perarius iam quietem. Plura Lambin. ad Odam 6. uelut lentis cyclopes fulmina massis Cum properant, id lib.2.

Ocyus adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur.
Tu Dea, tu praesens nostro succurre labori,
405 Astrorum decus, & nemorum Latonia custos.
Si qua tuis vnquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
Hunc sine me turbare globum, & rege tela per auras.
410 Dixerat: & toto connixus corpore ferrum
Coniicit: hasta volans noctis diuerberat umbras,
Et venit aduersi in tergum Sulmonis, ibiq;
Frangitur, ac fixo transit praecordia ligno.
Voluitur ille, vomens calidum de pectore flumen
415 Frigidus, ET LONGIS SINGVLTIBVS ILIA PVLSAT.
Diuerfi circumspiciunt: hoc acrioridem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure.
Dum trepidant, it hasta Tago per tempus vtrumq;
Stridens traiecto que haesit repecta cerebro.
420 Saevit atrox Volscens, nec teli conspicit vsquam
Auctorem, nec quod se ardens immittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
Perfolues amborum, inquit simul ense recluso
Ibat in Euryalum.

Ocyus ADDUCTO TORQ.) Cito reduxit cum hastili dexteram: cito ideo, ne locum mutarent, qui Euryalum tenebant. Reductio autem manus ideo fit, vt fortius exeat telum. Donatus.

TV PRÆSENS NOSTRO) Eclog. 1. Nec tam praesentes alibi cognoscere diuos. Ponitur & in aliis rebus praesens, declaratque efficientiam, vim, potestatem, & id quidem tam in bonam, quam in malam partem. Causa haec est, quod quæ vtilia, ac salutaria sunt, si adhibeantur, fiantque praesentia, celerius, ac vehementius profunt, quam si remota sint. Et noxia quæ sunt, quis grauius nocitura dubitet, si vicina sint, & proxima, quam si remotiora fuerint? Quomodo igitur praesens auxiliium, remedium pro potente, valido, efficaci: sic praesens, praesentissimum venenum, periculum, & familia pro maxime noxiis, certis, magnis dicimus.

ASTRORVM DECVS, ET NEM.) Amant numina laudati, quum rogantur, ait Donatus: profecto etiam homines. Horat. Ode 12. lib. 1.

micat inter omnes
Iulian sidus, velut inter ignes
Luna minores.

vbi stellis omnibus praesert luna: nam quod ad nostrum aspectum attinet, multo quavis stella & maior, & lucidior est. Vnde & regina siderum eidem carmine seculari. Quod verb eandem custodem nemorum vocat, inde est, quia eadē in caelis luna, in syluis Diana, & apud inferos Hecate.

PRO ME PATER) Et paternorum meritorum fiducia, velut debitam gratiam reposcit.

SI QVA IPSE MEIS) Ecce addit etiam obsequia sua, vt ostendat, se quoque eius esse cultorem. Sic Chryses ad Apoll. lib. 1. Iliad.

SVPENDIVE THOLO) Solebant veteres de praeda dijs immolare, & partes quasdam etiam ijs interdum suspendere de tholo, & consecrare, vt Dianæ aprorum capita, & cornuorum cornua, vt est Eclog. 7. Staius lib. 2. I. hebaid.

figamque superbis
Atma tholis, quæq; ipse meo quaesita reuexi
Sanguine, quæq; dabis captis Trionia Thebis.

Vbi Placidius Luctarius, seu Placidus Lactant. interpres, tholus est in media templi camera locus, in quo vuentium primitiæ aut exuuiæ figebantur. Et lib. 9. seu iam sub culmine fixus Excubat, antiquo seu pendet gloria luco. Ad quem locum iterum idem. Alia sunt quæ figuntur, alia quæ a pastoribus templorum tholis suspenduntur. Dentes, & cornua figuntur: pelles, & alia suspenduntur.

Tholus, vt describitur à Philandro in Virruuium cap. 7. est ædificij camera, quæ altius crescens, rotunda forma in fastigiatum cacumen definit, à quo scriptum est Tholus est enim scripsit Dio lib. 53. Re enim vera Pantheonum est hemisphaerio rectum, hoc est, circulata camera, inque medio hemisphaerio lumen ad circum factum. Alia est testudinis umbilicus, id est, veluti scutum in medio recto, quo trabes omnes conueniunt, vbi dona suspendebantur, auctore Seruio.

ALTA AD FASTIGIA FIXI) In huiuscemodi donorum consecrationibus, & oblationibus probati scripto

scriptores libenter vsi sunt verbis ponere & figere. Propert. lib. 2. Suscipere, & Venere ponere vota iuuat. Tibull. eleg. 1. lib. 1. Libatum (pomum) agricolæ ponitur ante deo. Iulius Obsequens, sacrificatum tum à Romanis, donaque in templo posita. Propert. lib. 2. Magna ego dona tua figam Cytherea coisum. Liuius lib. 34. Et ante fixa fœcilia deorum irridentes. Hæc in Tibullum Achilles Staius.

TVRBARE GLOBVM) Sana petitio. Nam quia impossibile fuerat vincere, petit, vt saltem perturbet telorum beneficio, quod & factum est. Seruius.

TOTO CONNIXVS CORPore) aut quia paulo longius stabat: aut quia mittebat iratus.

HASTA VOLANS NOCTIS) Expressum hic beneficium deæ, & humanæ fortitudinis robur. Hastam enim Rutuli Sulmonis scutum excipit, & per scutum penetrans, in præcordia transit. Donatus.

ADVERSI IN TERGVm) Perplexos hic locus habet Grammaticos, quod & tergum, & aduersi dicat: cum tergum sit in auerso Itaque tergum pro clypeo accipiunt. Ego, aduersi interpretor, qui erat è regione, et si non aduerso pectore: vt in eodem libro. Sed furor ardentem, cædisque insana cupido Egit in aduersos: Id est, in eos, qui ante eum ex aduersum ei erant, et si tergum auerterant, & fugerant. Itaque mox sequitur, & raptas fugientibus ingerit hastam in tergum. Hasta porò hæc fracta est ipso impetu, vt funderetur: ita lignum, & hastile fissum, & ipsa fissione acuminatum præcordia transit: nam fissorum fragmenta asperantur in aciem plerumque, & penetrabilia redduntur, vt in Henrici regis factò didicimus. Turneb. libro vigesimo nono cap. 25. Henricum II. Francisci I. Regis Francorum filium intelligi, qui ludis equestribus, in nuptijs filia ab aduersario, assula de eius hastili per galæ foramen in oculum, & ita in cerebrum regis dissiliente, & impacta, est latho datus. Qui historiam melius norunt, certius referant. Genus mortis patefecit.

VOLVITVR ILLE VOMENS CALID.) Lucret. lib. 2. Sanguinis expirans calidum de pectore flumen.

FRIGIDVS) Frigidus: id est mortuus, moribundus, seu moriens: nam in mortis mentione sæpe videas vsurpatum frigus, frigidus. Horat. Satyr. 2. lib. 1. & maiorum ne quis amicus Frigore te feriat. Luc. lib. 3. Et gelidos aruis in lathi frigore loquitur. Superfedebo pluribus exemplis, cum alias alibi non pauca attulerim. Aliquando est venenatus, vt, Frigidus in prato cantando rumpitur anguis. Aliquando segnis, imbellis, vt lib. 11. Lægus opum, & lingua melior, sed frigida bello Dextera. Nonius.

DIVERSI CIRCVMSP.) Non omnes vnâ partem intuebantur, sed alij aliam, volentes nosse teli auctorem. Pacuuius Medea. Diuersi circumspiciunt, horror percipit.

TELVM LIBRABAT AB AVRE) Gestus iaculantis. A libratione huiusmodi, libratores antiquis, quod no-

tauit German. prolato loco ex Taciti 13. Annal. Libratoribus, funditoribusque attributus locus, vnde eminus glandes torquerent, ne qua pars subsidium laborantibus ferret, pati vndique motu.

IT HASTA TAGO) Longiuscula, sed erudita disputatio est apud Iouianum de Aspirat. lib. 1. vtrum, H, sit littera, Ad probandam partem aientem, hoc præter cætera argumentum adducitur, quod nonnunquam ita locatur in versu, vt eius in syllaba quæ brevis præcedebat, producatur. Exempli loco hic versus statuitur, in quo, vt vides, syllaba, it, producitur, vi tantum consequentis aspirationis: non quod natura metri breuis illic toleret syllabam posse collocari: nullum siquidem est genus cæsuræ, per quam breuis longa fieri queat. Responder postea in partem negantem his verbis, Particulam, it, in hoc versu non præsentis esse temporis, sed præteriti, quæ sit concisa de præterito iuit, cuius prima producta sit naturaliter. Quoties enim concisio fit in hunc modum, quantitas syllabæ non mutatur. Cum enim dicitur existimauit, ipsa pronuntiatio docet, a, produci in penultima syllaba, cui si adimas, v, dicatque, existimas, pro existimauit, syllaba, mat, seruabit productionem suam, retinebitque accentum, quem habebat stante integra dictione. Hoc exemplum ideo posui, quoniam Donatus dicit, Terentium in illo suo prologo posuisse existimat, pro existimauit. Similiter, immugit, pro immugiuit, & it, pro iuit. Quamquam cum dicitur immugit a ijt, dempta tantum, v, littera, corrumpitur. Nam vocalis ante vocalē more nostro corrumpitur, nisi fuerit diphthongus, paucis quibusdam exceptis. Quin etiam affirmare audent, Virgilium reliquisse scriptum, non, it, sed ijt, cum duplici, ij, cum sequatur verlus, habens præteritum tempus, qui est, si videns, traiecto que haesit repecta cerebro. Non enim hæret dixit, sed hæsit. Siue igitur, it, pro iuit, siue, ijt, legatur, volunt ob eas, quas attuli rationes, H, in hoc versu vim litteræ nullam habere.

IT HASTA PER TEMP. VTRVMQVE STRID.) Lib. 12. de hasta, quàm in Turnum Æneas contorsit. Per medium stridens tranfit femur. Ennius Annali 11. Missaque per pectus, dum tranfit, striderat hasta. Attius stridentibus litteris eandem fere extulit sententiam. Fraxini fixa ferax insensa infunditur ossis. Homerus. Αἰχμή δ' ἐστ' ἐπ' οὐο δ' ἐπ' οὐο μακρόσσα. Hieron. Columna.

SÆVIT ATROX VOLSCENS, NEC TELI) Plus crecebat iracundia Volscensis, quod auctor facti non apparebat, nec constabat, vnde vltio debuilset exposci. Donat.

TV TAMEN INTEREA CALID. M. SANG. POEN.) Quoniam later, inquit, socius tuus, tu interim donec ille inuenitur, duorum poenas expendes. Ennius Annal. lib. 1.

Nec pol homo quisquam faciet impune animatus
Eloc nisi tu mihi nam calido das sanguine poenas.

Tunc verò exterritus, amens

425 Conclamat Nifus: nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.
ME, ME: ADSVM QVI FECI: IN ME CONVERTITE FERRVM,
O RVTVLL. MEA FRAVS OMNIS: nihil iste, nec ausus,
Nec potuit (cælum hoc, & sidera conscia testor)
430 TANTVM INFÆLICEM NIMIVM DILEXIT AMICVM.
Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus

KKKK Transa

Transadigit costas, & candida pectora rupit
 Voluitur Euryalus letho: pulchrosque per artus
 It cruor, inque humeros ceruix collapsa recumbit:
 435 Purpureus veluti cum flos succisus aratro
 Languescit moriens, lassoue papauera collo
 Demisere caput, pluuia cum forte grauantur.
 At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
 Volscentem petit, in solo Volscente moratur.
 440 Quem circum glomerati hostes, hinc cominus atq; hinc
 Proturbant. instat non segnius, ac rotat ensem
 Fulmineum: donec Rutuli clamantis in ore
 Condidit aduerso, & moriens animam abstulit hosti,
 Tum super exanimem sese proiecit amicum
 445 Confosus, placida que ibi demum morte quieuit.
 Fortunati ambo: **SI QUID MEA CARMINA POSSUNT,**
NULLA DIES VNQVAM MEMORI VOS EXIMET AVO
 Dum domus Aeneae capitolii immobile saxum
 Accolet, imperiumque pater Romanus habebit:

AVT TANTVM POTVIT PERFERRE DOLOR.) Tibull. O ego ne tantos possim proferre dolores. Deserere amicum in tanto discrimine, fuit illi omni tormento, & morte acerbius: potuisset omnes dolores facilius ferre.

ME, ME, ADSVM QVI FECI.) Me, me, subaudi, in terficerit: abrupta oratio, ex dolore. Verissimè ad Demonicum Iocrates. Δοκίμαζε τὴν φίλως ἐν τῆς ἀδελφῶν τὸν βίον ἀτυχίας, καὶ τοὺς ἐν τῆς ἀδελφῶν κοινωσίας. Τὸ μὲν γὰρ χροστὸν ἐν τῆς ἀδελφῶν δουλοκρατοῦν, τὰς δὲ φίλως ἐν τῆς ἀτυχίας διαγινώσκουμιν. Id est. Amicos in vitæ calamitate, tum in periculorum societate cognosces. Nam ut aurum igne exploratur: sic amicorum fides rebus aduersis declaratur. Et est profectò in igne summi cuiusdam amoris indicium, velle pro altero mortem perpeti: aut certe præsens mortis discrimen adire. Quin hoc amantibus proprium, & peculiare, ait in Symposio Plato, vt alij pro alijs mortem obeant, non viri tantum, sed etiam mulieres. Quare & Tibull. Messallæ suam fidem, charitatemque ex isto loco commendat.

Pro te vel rapida: ausim maris ire per undas,
 Aduersis hyberna licet tumeant freta venis:
 Pro te vel solus densis obfistere terris,
 Vel paruum Aetnae corpus committere flamma.
 Sum quodocumque, tuum est.

CÆLVM HOC ET CONSCIA SIDERA TESTOR.) Aeneid. 4. Testatur moritura deos, & conscia fati sidera. Vbi Scruus, id est, planetas, quibus fatorum ratio continetur. Putemus inde dictum hoc, quod astris diuinitatem tribuerent. Aeneid. 2. Sinon, Vos aeterni ignes, & non violabile vestrum Testor numen ait. Immo Deos à Deo currere, quoniam stellas, quas credebant deos, animaduertebant continuata motione volui.

MEA FRAYS OM. NIHIL ISTE NEC AVSVS, NEC POT.) Excusat amicum à voluntate & facultate, & proprium crimen, si ita dicendum est, confitetur, & hanc confessionem suam iuramento confirmat.

TANTVM INFELICEM.) Potuit dici, si reus non est, quid hic facit, vel cur tecum est? Occurrit vltro, & ait Tantum infelicem, &c. Amor eius eius erga me non sinit à me se iungi, quamuis nihil posset. Donatus.

NIMIVM DILEXIT AMICVM) Auxit significatum verbi dilexit, cum addidit nimium, fecitque vt esset idè quod amavit. Amate enim plus est, diligere minus. Cic. ad Brutum. Clodius trib. pl. designatus valde me diligit, vel (vt ἐμπεδυνώτερον dicam) valde me amat. Idem ad Dolabellam. Quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? Tatum accessit, vt mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse.

TALIA DICTA DABAT, SED VIRIB.) Nisus quidem loquebatur, quæ Euryalo prodesse potuissent: sed hostis tenuit intentionem suam, & quantum iræ gereret animo, in ista, quo Euryalum percussit, ostendit: nam viribus omnibus adegit ensem per costas, eius, & pectus. Donat.

TRANSADIGIT COSTAS.) Lib. 12. Transadigit costas, fulvadque extendit arena. Ibid: crudo Transadigit costas. & crates pectoris ense. Transuerberare dat hastis. Vt lib. 10. Vibranti cuspis medium transuerberat iclu. Et lib. 11. Aduersi longa transuerberat abiete pectus. Rursum lib. 10. illa (hasta) volans chypei transuerberat ora Meonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.

VOLVITVR ERYAL. LETHO) Aut septimus est, aut datius. Si datius, figuratum est, in lethum, vt, It clamor celo. Et hoc quæsi: & sequentibus comparauit sibi suos Silius lib. 12. ubi Peditanus Cinyrem puerum, seu adolescentem arma Pauli consulis ab Annibale sibi donata gerentem interfecit.

Solutur omne decus letho, niue obque per artus
 It Stygius color, & formæ popularur honores.
 Ambrosiæ cecidere comæ, violatæque ceruix
 Marmoreum in iugulum collo lambente recumbit.

PURPUREVS VELVTI CVM FLOS) Aptè adolescentem morientem cum florè marcente confert. Monostich. eis νεοτλήα.

Α'ρηπλής σφόδρον ἐδ' ἐν ἀσθῆς διαφ' ἔπερ.
 Προσφύμ' ἰμμένα floribus simillίμα.

Ouid. Metamorph. lib. 10. de Hyacintho puero moriente, sine controuersia hunc Maronis locum adumbravit.

Vi si quis violas signat, papauera in horto,
 Liliæque infringat sulcus herentia virgis:

Mar

Marcida demittant subito caput illa grauantum,
 Nec se sustineant, spectentque cacumine terram
 Sic vultus moriens iacet, & defecta vigore
 Ipsa sibi est oneri ceruix, humerog, recumbit.

Virgilium ipsum ad Catullianos hosce respexisse opinor.

velut prati,
 Vltimus flos praterente postquam
 Tactus aratro est.

Et ad hos, qui sunt in carmine nuptiali, in comparatione virginitatis, & floris illibati, seu indecerpti.

Vt flos in septis se cretus nascitur horis,
 Ignotus pecori, nullo contusus aratro, &c.

LASSOUE PAPAVERA COLLO. DEMIS. CAP. PLV-VIA) Admodum elegans similitudo, qua Homerus est, vsus Iliad. 9.

Μήλων δ' ὡς ἐτάρων κἀρη βάλων, ἢ τ' ἐνὶ ἀπ' ἄρ' κάρησ' βρωθόμεν, ποτέσσι τε ἀεθλήσιν.

VOLSCENTEM PETIT) Cum gladiatores iam essent in statu, seu in gradu starent, petebat alter, vitabat alter, Petebat dico: ita enim proprie: & ictus ipsi petitiones, Seruius in hunc locum, Petitiones, inquit, proprie dicuntur impetus gladiatorum. Cic. in Catilin. Quot ego petitiones tuas ita coniectas, vt vitari nullo modo possent, parua quadam declinatione, & vt aiunt, corpore excessi? hoc est, lateris sinuatione, vt Prudentius interpretatur. Idem in Oratore. Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam: sic oratio neque plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta. Videntur etiam appellasse conatus, inuasionesque singulas, manus. Quintilian. lib. 5. cap. 14. Vt gladiatorum manus, quæ secundæ vocantur, &c. Lipsius Saturnal. libro 2. cap. 20.

QUEM CIRCVM GLOMERATI) De Neoprolemo insidijs Orestis circumuento Euripid. in Androm. ὡς δ' ἐμιν περιεσθ' ἀδὸν κύμαρ κατέρχον, & διδάτες ἀμπελάς.

HINC COMINVS ATQVE HINC PROTVRBANT) Huc illuc dextra, lænæque protrudebant miserum. Lib. 10. Telæque concipiunt, proturbantque eminus hostem Missilibus.

INSTAT NON SEGNIVS) Pedem figit, cum illo congressurus.

ROTAT ENSEM FVLMI NEVN) quasi rotam describeret, ita expeditè, celeritèrque versat. Fulmineum autem, id est, instar fulminis micantem.

CLAMANTIS IN ORE CONDIDIT ADVERSO) Cæsar li. 3. Bell. ciuil. Interfectus est etiam fortissimè pugnans Crastinus, gladio in os aduersum coniecto.

PLACIDAQVE IBI DEMVM MORTE QUIEVIT) Ex affectu patientis dictum est, qui cum amico moriebatur. Vel ita: tum demum quieuit ibi morte placida, quò illum vidit à se peremptum, Volscentem puta. Adhuc, vbi vidit à se interemptum Volscentem, hosce cæso, & amici vindicata nece contentus, placida morte quieuit morte, quam placida mente, & libenti animo subibat.

SI QVID MEA CAR. POSSVNT, NULLA DIES VNQ.) Plin. de versuculis in se à Martiale compositis, epist. 21. lib. 3. Dedit enim mihi, quantum maximum potuit, daturus amplius, si poruisset. Tameris, quid homini potest dari maius, quam gloria, & laus, & æternitas? At non erunt æterna, quæ scripsit. Non erunt fortasse, ille tamen scripsit, tanquam essent futura. Idem de auunculo suo, & scriptis Cornelij Taciti, ad eundem Tacitum epist. 16. lib. 6. Quamuis ipse plurima opera, & mansura condi-

derit, multum tamen perpetuitati eius, scriptorum, tuorum æternitas addet. Non enim poète tantum hoc efficere se posse suis verbis gloriati sunt: sed alij item scriptores id non obscure præ se tulerunt. Epicurus ad Idomeneum, si gloria, inquit, tangeris, notorem te epistolæ meæ faciet, quàm omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris. Tradit idem Plinius senior de Appione Grammatico, in præfat. operis sui, seu lib. 1. eum scripsisse, immortalitate à se donari, ad quos aliqua componeret.

Seneca quoque ad Lucil. epist. 21. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto Lucili. Habeo apud posteros gratiam, posse mecum duratura, nomina educere. Idem epist. eadem. Numei Attici perire epistolæ Cic. non sinunt. Nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Cæsar pronepos, inter tam magna nomina taceretur, nisi Cic. illum aperuisset.

Venio ad poetas. Hoc nimirum loquitur & Horat. quod hic Virgil. Ode 8. lib. 4.

Dignum iande virum Musa vetat mori.
 Cælo Musa beati, si: Ionis interest
 Optatis epulis impiger Hercules.
 Et Ode 9. lib. eodem.

non ego te meis
 Charis mornatum silebo,
 Totiue tuos patiar labores
 Impune tolli, & carpere liuidas
 Obliviones.

Totam lege, Stadius lib. 10. Thebaid. de Hoplaco, & Dymante.

Vos quoque sacrorum, quæ amnis mea carmina surgent
 Inferiore lyra, memores si per abibus annos,
 Fortitan & comites non aspernabimur umbros
 Euryalus, Phrygiæque admiste gloria Nisi.
 Tibull.

quem referent Muse, vniuer dum robora tellus,
 Dum calum stellæ, dum verber annis aquas.

Eandem sententiam splendide sanè, & ornate persequitur Pindarus. Nam carm. 7. dicam latinè. Magnæ corporis vires, magnæque animi virtutes, ab hymnis & laudationibus derelicta, densis tenebris circumfunduntur. Vnicum est autem rerum fortiter gestarum speculum, quo videlicet illa posteritati prodantur, atque immortalitati commendentur, & consecrantur, carmen à docto aliquo poeta cõscriptum, quod illarum rerum laudes, tanquam laborum præmia complectatur. Sed nemo vnquam arrogantius cuiquam per scripta sua æternam famam, & nomen indelebile pollicitus est, quàm Cyno pollicetur Theognis, cuius tamen factum nullum memorat.

Σαί μὲν ἐγὼ τῆσ' ἑδ' ὠκεῖ, σὺν δὲ ἐπ' ἀπείρονα πρόπον
 Πιότησ', καὶ γῆν πάσαν ἀειρόμενος,
 & quæ sequuntur.

DVM DOMVS AENEÆ CAP. IMMOB. SAX.) Hic ego domum Aeneæ, familiam Iuliam significari puto, è qua Augustus erat. Domus autè Augusti in palatio, vt scribit Victor de vrbe Romæ regionibus, vnde non incolebat, sed accolebat Capitolij immobile saxum. Ad domum autem Augusti locus erat, qui sedes imperij Romani eodem auctore dicebatur. Etsi autem de toto Capitolio intelligi nõ ineprè potest, quod de saxo immobili cecinit, tamen Grammaticis ad terminum, qui exaugurari non potuit, referri magis placet. Turneb. lib. 22. cap. 15.

Quin & Martialis huius imitatione dixisse videatur lib. 8. Tarpeia summi saxa dum patris stabunt. Sunt quo-

KKKK 2 que

que, qui poetam ad gloriam, privilegiumque velat fatale Iuliae familiae hos versus dixisse velint, cui prerogativa insignis ad Capitolium habitatio concessa videretur, quam patriciis omnibus denegatam fuisse docet Plutarch. Roman. **Quaestio.** * *Domus Latini est sepe familia. Lib. 3. domus tenet a quo Sergia nomen. Lib. 1. Cum domus Atlatraci Phthiam claratque Mycenae Servitio premet. Cic. ep. 46. lib. 13. Eum tibi igitur (Apuleio Nestum) sic commendo, ut unum ex nostris domo. Libro decimo. Ego necessitudinem constitutam habui cum domo vestra, aut aliquanto, quam in natus es. Seneca Hippol. regia proles domus. Historici, ut Plutarchus, Etalcaruassus. Livius, atque ad id alij, qui de antiquitatibus Romanis scripserunt, unde Capitolium sit dictum, videntur dubitare. T. Livius certe non dubitat, cuius verba in hac ex- tranea symbola producemus.*

Quia autem huius vocabuli originem solus Arno- bius videtur non ignorasse, eius verba, ut rei tam ob- scurae, & ignote lucem quandam afferre possim, in me- dium adducere non graubor. li. 6. ait. Sed quid ego hec parua? Regnatoris in populi Capitolio quis est homi- num qui ignoret, Toli esse sepulcrum Vulcetanum? Quis est, inquam, qui non sciat, ex fundaminum sedibus ca- put hominis evolutum non ante plurimum temporis, aut solum sine partibus ceteris (hoc enim quidam fe- runt) aut cum membris omnibus humationis officia sortitum? Quod si planum fieri postulatis testimoniis auctorum, Sammonicus, Gramius, Valerianus vobis, & Falcius indicabant, cuius Toli fuerit filius, gentis & nationis cuius, ut à germani servulo vita fuerit spoliata & lumine, quid de suis commeruerit civibus, ut ei ab- negata sit patriae telluris sepultura. Condisceret enim (quamvis nolle istuc publicare se fingant) quid sit ca- pite resecto factum, vel in parte, qua vitiosa fuerit ob- scuritate conclusum: ut immobilis videlicet, atque fixa obignati animi perpetuitas staret. Quod cum oppri- mi par esse, & veritatis obliteratione celati, composi- tio nominis iecit in medium, & cum suis caussis per da- ta sibi tempora inextinguibili fecit testificatione pro- cedere: nec erubuit civitas maxima, & numinum cun- ctorum cultrix, cum vocabulum templo daret, ex Toli capite Capitolium, quam ex nomine Iovio nuncupare. Theod. Canter. variar. lect. lib. 1. cap. 11. Vide & Gy- rald. Syntag. 2.

Inter multa cognomenta Iovis, est etiam *Capitoli- num*, propterea quod in Capitolio summa veneratione & exquisitis caerimoniis, donariisque pretiosissimis ex toto propemodum terrarum orbe, eodem missis ho- norari solitus est. De ipso Capitolio qui non sic vult qua- do conditum, quando dicatum, quoties incensum, & instauratum, ac reliqua demum scitu digna, Tacitum legat lib. 19. Hic mons ante caput humanum ibidem in- ventum, cum scilicet templi fundamenta foderentur, dictus est Tarpeius à Tarpeia virgine, quae ibi à Sabi- nis necata est, & clypeis eorum obruta, ut tradit Livius lib. 1. Hinc etiam ipse Iupiter ut Capitolinus, sic Tarpe- ius, & Tarpeius pater appellatus. Propert. lib. 4. *Tar- peiusque pater nuda de rupe sonabat.* Ovid. in Fastis. *Im- molaque Tarpeio sunt mea templa Iovi.* Gyrald. Syntag. 2.

Hoc immobile saxum Terminus fuit, de quo sic

450 Victores praeda Rutuli, spoliisque potiti,
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnetae reperto
Exanguis: & primis vna tot caede peremptis,
Serranoque, Numaque ingens concursus ad ipsa
455 Corpora, seminecesque viros, tepidumque recenti
Caede locum, & plenos spumanti sanguine riuos.
Agnoscent spolia inter se, galeamque nitentem

A Lactant. lib. 1. cap. 20. *Quid qui lapidem colunt infor- mem, atque rudem, cui nomen est Terminus? Hic est quem pro Ioue Saturnus dicitur devorasse. [immo prop- ter magnitudinem devorare non potuit. Sed quia fabula est, devoratus sa- ne digere quidem, seu concoquere illum non potuit, ubi enim Terminus esset?] Nec immerito illi honos tribuitur. Nam cum Tarqui- nius Capitolium facere vellet, coque in loco multorum deorum sacella essent, consuluit eos per auguria, utrum Ioui cederent: & cedentibus ceteris, solus Terminus mansit. Vnde illum poeta Capitolii immobile saxum vocat. Iam ex hoc, ipso vides, quam magnus Iupiter in- venit, cui non cesserit lapis: ea fortasse fiducia, quod cum de paternis faucibus liberauerat. Facto itaque Ca- pitolio, supra ipsum Terminum foramen est in tecto relictum: ut quia non cesserat, libero caelo frueretur: quo ne ipsi quidem fruebantur, qui lapidem frui putaverunt. Et huic ergo publice supplicatur, quasi custodi finium, deo: qui non tantum lapis, sed etiam stipites interdum est. Quid de illis dicam, qui colunt taliamis ipsos potissi- mum lapides, ac stipites esse? De Termino consule Gy- rald. quoque Syntag. 1.*

Calliodorus tradit, aruspice interrogatum, quan- do imperium Romanum casurum esset, respondisse, quando saxum Capitolij caderet: addidisseque insuper, si cerneret, ut nunquam caderet, futurum, ut post 30. millia annorum iterum resurgeret. tanta artis eius fuit impu- dentia. Nisi per ratum numerum perpetuitatem intel- legerit, quam apertius explicuit Maro, *Hic ego nec meas rerum nec tempora pono.* Et hic, *Capit. li. immobilis saxum.* Nam & serpens apud Homer. liad. 2. post novem passe- res devoratos in lapidem mutatus, significasse dicitur, captam, eueris que Troiae gloriam nullo unquam tempore perituram, quamquam super hoc aliter alibi Pierus. 45.

Verba Livij subnectam, vnde: & quare immobile saxum poeta Terminum vocavit, & vnde Capitolij no- men manat cognoscemus. Lib. 1. in Tarquinio Super- bo. Inter principia condendi huius operis (templi Iovis in monte Tarpeio) monisse numen ad indicandam tantam imperij molem traditur deos. Na cum omnium facellorum exaugurationes admitterent aures, in Ter- mini fano non addixere. Idque omen, auguriumque ita ac- ceptum est, non motam Termini sedem, unumque eorum deorum non evocatum sacratis sibi finibus, firma, stabili- que cuncta potendere. Hoc perpetuitatis auspicio ac- cepto, secutum aliud, magnitudinem imperij portendens, prodigium est. Caput humanum integra facie aperiens fundameta templi dicitur apparuisse. Que visa species haud per ambages arcem eam imperij, caputque rerum fore portendebat, idque ita cecinerunt vates, quibus in urbe erat, quosque ad eam rem consultandam ex Etruria acciverat.

IMPERIUM PATER ROM. HABEBIT) Pater Roma- nus est Imperator, cum praesertim Imperatores patres patriae dicerentur, & hunc titulum Augustus consecu- tus sit, & pater nomen dignitatis sit. Aufonius in eam sententiam videtur accepisse, qui ad Theodosium scri- bens, Maronem imitatus dicit. *Tu modo te iussisse pater Romane memento.* Turneb. lib. 22. cap. 15.

Messapi, & multo phaleras sudore receptas.
ET IAM PRIMA NOVO SPARGEBAT LVMINE TERRAS
460 TITHONI CROCEVM LINQVENS AVRORA CVBILE
Iam sole infuso, iam rebus luce relectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse
Suscitat: aratasque acies in praelia cogit
Quisque suos, VARIISQUE ACVUNT RVMORIBVS IRAS
465 Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
Praefigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali, & Nisi,
Aeneadæ duri murorum in parte sinistra
Opposuerunt aciem (nam dextera cingitur amni)
470 Ingentesque tenent fossas, & turribus altis
Stant mœsti, simul ora virum praefixa videbant
Nota nimis miseris, arroque fluentia tabo.

PRÆDA POTITI) Præda victos spoliata: rapina su- bito venit. Itaque illa victoria gaudet, hæc petulantia. Cornel. Fronto. Intelligit non solum suis armis exutos Nisum, & Euryalum: sed etiam illa præda, quæ Rutulis fuerat ante detracta. Servius.

NEC MINOR IN CASTRIS LVCTVS) Non fuit mi- nor luctus in castris ex aliorum caedibus, quod primos & plurimos vna simul calamitas strauerat.

TEPIDVMQVE REC. CAEDE LOCVM) Sic lib. 8. *sem- perque recentem caede locum*, etiam Servio teste, ut sit hypallage. Iam ut apud Græcos *opos*, quod vocabulum caedem significat, etiam sanguis dicitur, ita & hoc loco tepida caede, id est, tepido sanguine. Turneb. lib. 18. cap. 3.

IAM REBUS LVCE RELECTIS) Suprà, *rebus nox ab- sultis atra colorem.* Apparebant omnia, quæ nocturnis tenebris fuerant occultata.

ARMIS CIRCVNDATVS IPSE) Non semel narratur Turnus facere, quod alijs imperat: nec debent boni duces existimare, armante se, & pugnantem milite, ipsis licere aleam ludere aut pocula ducere. Valet etiam hic, quod ait Ovid. Fast. 6.

Sic agitur censura, & sic exempla parantur.

Cum index alios quod monet, ipse facit.

ARATASQVE ACIES IN PRÆL. COGIT QVISQVE SVAS) Quidam sic legunt, & distinguunt, *aratasque acies in praelia cogit Quisque suas*, ut sit synthesis. Turnus ad- hortabatur milites, ad oppugnationem oppidi sese pa-

rarat: duces enim secuti, cohortes expediebant, & quisque colligebat suos.

ACVUNT RVMORIBVS IRAS) Ex Nisi, & Euryali audacia, qui duo stragem tantam nocte illa in castris edidissent.

QVIN IPSA ARRECTIS IN HASTIS PRÆFIG. CAPI- TA) Tali crudelitate Dolabellam impurum hominem usum fuisse in C. Trebonium: quem Smyrnae insidiis interfecit, narrat Philipp. lib. 11. Cic. his verbis. Post cervicibus fractis caput absceidit: idque infixum gesta- re iussit in pilo, reliquum corpus tractum, atque laceratum abiecit in mare. Virgilius igitur moris huius, ut prisca, mentionem facit. Nam & apud Homerum simili supplicium, de hoste iam mortuo sumit Agamem- no de Hippolochos, Antimachi Troiani filio. Vi- ctor. libro vigesimo octavo capite octavo. * *Eiuscemo- di spectaculum quoque factum de capite Galbae traperat. ut auctor est Sueton. cap. 20. Eius verba tibi repræsentat. Ille (Orho) caput ab- scissum Galbae, & ad se delatum licet, antonibusque donavit. Quis hasta suffixum, non sine ludibrio circum castra portavit, &c.*

ÆNEADÆ DVRI) durantes in labore, Diximus de notione vocis huius r. Georg. ad illa, *Vnde homines na- ti durum genus.*

TENENT FOSSAS) tumentur, defendunt.

ATROQUE FLVENTIA TABO) Quæ tabo corru- pta, & fœdata agnosci non possent, nisi ab his, qui ea penitus possent. In eo autem Troianos dolor an- gebar, quod & tales viros perdidissent, & nihil fuisse Aeneae nuntiatum. Ob id dixit, *Stant mœsti.* Do- natus.

INTEREA PAVIDAM VOLITANS PENNATA PER VRBEM
NVNTIA FAMA RVIT, matrisque adlabitur aures
475 Euryali: ac subitus miseræ calor ossa reliquit:
Excussi manibus radij, reuolutaque pensa:
Euolat infelix, & fœmineo vlulatu
Scissa comam, muros amens, atque agmina cursu
Prima petit: non illa virum, non illa pericli,
480 Telorumque memor. CÆLVVM DEHINC QVESTIBVS IMPLET,
Hunc ego te Euryale aspicio: tunc ille senectæ

KKKK 3

Sera

Et

Sera meæ requies? potuisti linquere solam?
 Crudelis: nec te sub tanta pericula missum
 Affari extremum miseræ data copia matri?
 485 Heu, terra ignota, canibus data præda Latinis,
 Alitribusque iaces. nocte tua funera mater
 Produxi, pressuæ oculos, aut vulnera laui,
 Veste tegens: tibi quam noctes festina diésque
 490 Urgebam, & tela curas solabar aniles.
 Quo sequar? aut quæ nunc artus, auulsaque membra,
 Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
 Nate refers: hoc sum terræque, marique secuta?
 Figite me, si qua est pietas: in me omnia tesa
 Coniicite, ô Rutuli: me primam absumite ferro,
 495 Aut tu magne pater diuim miserere, tuoque
 Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo
 Quando aliter nequico crudelem abrumpere vitam.

VOLITANS PENNATA PER VRBEM FAMA) Li-
 bro. II.

*Et iam fama volans tanti præsentia lætus,
 Euandrum, Euandique domos, & mœnia complet.*
 Lib. 12.

Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.

Propter celerem in cuncta discursum, angelis, ac
 ventis alas tribui docet D. Hieron. Comment. in Esaiæ,
 cap. 6. Eadem de causa plerisque deorum simulacris,
 Victoriæ, Fidei, Famae veteres Romani affigebant alas
 vt eos statim præbò esse indicarent. Ennius, *Fides alma,
 alma pietas*. Sed & alæ, quas potest Mercurio tribuunt,
 aliud nihil, quam celeritatem, ac diligentiam in obsequen-
 do munere significant.

MATRISQUE AD LABIUM AVRES) Tale hoc, qua-
 le illud 1. Æneid. *Atque rotis summis leuibus perlabitur
 vadas*, præposito enim ad accusandi casum pertinens,
 ipsi verbo est appositâ, quod Græcis sollemne est. Ad-
 labitur aures, pro labitur ad aures. Monuimus hac de
 re & alibi.

MISERÆ CALOR OSSA REL. EXCVSSI MAN. R.)
 Hom. Iliad. X.

*Καυτὸ δ' ἦ κλονεῖ, καὶ ἀμωγῆς ἀπὸ πύργου,
 Τῆς δ' ἐλελίζθη γῆρα, καμὰ δ' εἰ ἐκπεσε κερύει.*

Totum hunc locum de luctu matris Euryali super filio
 expressum ex Iliad. 22. docet Macrob. libr. 5. cap. 9. vbi
 Andromache mortem mariti Hectoris lamentatur. Lib.
 3. Æneid. *per quam pauor ossa reliquit*.

EXCVSSI MANIB. RADII REVOLVTAQVE) *ἐνδραγία*
 Cicroni illustratio, & euidencia: quæ non tam dice-
 re videtur, quam ostendere: & affectus non aliter,
 quam si rebus ipsis interimus, sequentur. Quintil.
 lib. 6. cap. 2.

FEMINEO VLVLATV) impatienti, vt, *Femineo
 præde*, & *spoliorum ardebat amore*. Et infra de
 Amata regina, *Femineæ ardentem curæq, iræq, coque-
 bant*. Et libr. 2. Æneid. *late plangoribus adsis Fæmineis
 vultum*.

SCISSA COMAM) Apud Græcos viri in luctu
 funebri barbam capillumque summittebant, mulieres
 comam detondebant, quem mortem & Romanæ femi-
 næ seruarunt. vt etiam cadaueri, aut sepulcro subiectos
 crines imponerent. Lugenti, enim aptissima putaban-

tur, quæ indecora, nec vifrata essent. Propert. lib. 1. eleg.
 19. *Ille meo charos donasset funere crines*. Ouid. 3. Metam.
 de Narcissi sororibus. *Planxere sorores N. i. ides & scilicet
 fratri imponere cap. 11. s. Epist. Canaces ad Macareum.*

*Non mihi te licuit lacrymis perfunctæ iussit,
 In tua non iussus ferre sepulcra comis.*

Catull. de nupt.

*Illius egregias virtutes, claraq, facta
 Sæpe faciebantur natorum in funere matres,
 Cum in cinere em canos soluent à verice crines.*

Solebât & viri capillum in luctu ponere. Fecit hoc Ar-
 chelaus Macedonum Rex in funere Euripidis, & Alex.
 Mag. in funere Hephæstionis. In sacris etiam libris legi-
 mus lobum audita filiorum morte caput totondisse. A-
 lex ab Alex. lib. 3. cap. 7. & ibid Tiraquell.

MYROS AMENS ATQVE AG.) Hom. Iliad. 8. ἡ
 ἡδὴ δὴ πρὸς τῶνδε ἐπερχομένη ἀφάνδρη Μαιωμένη εἰ νύα, de
 Andromacha.

NON ILLA VIR. NON ILLA PERICLI) Vnium pu-
 doris est, alterum salutis, De Euandro simile lib. 11. *At
 non Euandrum potis est vis vlla tonere, Sed venit in me-
 dios*.

HVNC EGO TE ASPICIO) Ad hoc deducta est infe-
 licitas mea, vt post illum ætatis tuæ florem hunc te vi-
 deam mater, hoc est occisum, & triumphum præben-
 tem hostibus. Donat.

SENECTÆ SERA MEÆ REQ.) quem sperabam fore
 requiem. Euander lib. 8. de Pallante suo, *mea sera*, &
sola voluptas. Amata ad Turnum lib. 12. *spes tu nunc vna se-
 nectæ, Tu requies misera*.

POTVISTI LINQ. SOLAM CRVD.) Mirum quantum
 afferat vel affectus, vel ornamentum vox quæ in principio
 carminis ponitur post expletam sententiâ, quæ vox ta-
 men illi appositâ, apponit & sensum, *crudelis*. Neque e-
 nim post *crudelis* punctum, siue notam interrogatio-
 nis liber apponere sed post sententiâ, quæ finitur
 illo nomine, *solum*. Enimvero plus placuit additamentum
 illud illius vocis *crudelis* gestu sustineri. Idem in 4.
 Æneid. *Et mediis properas Aquilonibus ira per alium.*
Crudelis, sic in 2. infelix. *Et gener auxilium Priamæ, Phry-
 gibisque forebat. Infelix*. Est enim tanquam elogium
 quemadmodum bellatrix, venatrix, & alia. *dederatque
 comam diffundere ventis. Venatrix*. Et in 11. *aque*, cap.

tino siue ut se ferret in auro. Venatrix. Et in 1. *Aurea subne-
 flexa exorta cingula mamma. Bellatrix*. Ne à Græcis qui-
 dem ignotus dicendi modus, *αὐτὴν ἔπειτα*. Quam
 equidem figuram si velis dicere, appellare ausim Ex-
 pressionem. Scalig. Poët. lib. 4. cap. 48.

Hanc lamentationem mortis Euryali comparat idem
 Scalig. Poët. lib. 5. cap. 3. cum fletu Andromachæ, ob in-
 teritum mariti apud Homerum, additque tadem. Anus
 nostræ Virgilianæ conuestio aded sublinis est, aded
 rata, vt sapientibus sustulerit audaciam imitandi. Affe-
 ctus tot, tanti, tam frequentes, vt excutiant animum
 potius, quam lacrymas mihi. *Potuiisti linquere solam? Cru-
 delis, quæ sum terræque, marique secuta*. Nec id dedisti mi-
 hi, vt te extremum alloqueret. Hæc, postquam dixit se-
 nectæ requies, & sera: iaces præda canibus, in terra
 ignota. Quod vulgò datur parentibus, saltem funera
 curassem. Pro patria extinctus es: gaudeo. At, vulnera
 non laui. Cui posui ergo operam in veste? cui festina
 fuit: Hac tela solabar curas meas, quæ illas auctura fue-
 rat: Vbi nam es? vbi te quaeram? Quò te sequar? Integre-
 né saltem es, an discurrendum mihi, vt discerpta mem-
 bra colligam? At verò nullum esse hostium telum, quod
 me tibi possit adiungere? Et, si cessant illi, tu, quo me
 beatam potes efficere? Ita nihil omissum cælesti viro il-
 li: nihil addendum nisi ab ineptis: nihil immutandum,
 nisi ab impudentibus. Omnia signatè, ex natura, ex ar-
 te, ex eruditione: sententiæ, numeri, figura, simplicitas,
 candor, ornatus incomparabilia: atque vno verbo vt
 absoluiam, Virgilij.

NEC TE AFFARI EXTREMVM) Vltimi affatus in-
 ter amicos, confanguineos, dum à se inuicem aut itune-
 re longiore, aut periculoso, aut morte etiam diuellun-
 tur, solent esse dulcissimi. Quare cui ea facultas negata
 est, affari videlicet ad extremum, à quo esset distrahen-
 dus, & quem se amplius visurum certò sperare nõ pos-
 sit, non iniuriâ dolet. Cur autem hoc Euryalus matri
 negarit, supra expõsita est causa: quia nequiret perferre
 eius lacrymas.

Non, inquit, accuso abscessum tuum. Missus es, nec
 tui iudicij fuit, quod maiorum tuorum imponebatur
 arbitrio (sic enim putabat, cum vltro se obtulerint.) Fa-
 ceres tamen, quod fuerat potestatis tuæ, quod publicæ
 non officeret causæ: faceres: quod reprehendere nullus
 auderet subiectus casibus. Videres primitus, matrem,
 non leuem subiturus interitum: videres matrem tanta
 in pericula coniectam, dares loquendi liberum locum,
 miseremur extrema colloquia. Omnia hæc dolentis
 sunt. Donatus.

DATA COPIA MATRI) Æneid. 1. *postquam data co-
 pia sandi*. Sallust. Catil. at pop. Rom. numquam ea co-
 pia fuit, quia prudentissimus quisque negotiosus ma-
 ximè erat.

**TERRA IGNOTA CANIB. DATA PRÆDA LATI-
 NIS**) Carul. de nupt.

*Pro qua dilaceranda feris labor, alitibusque
 Præda: nec iniecta tumulabor mortua terra.*

Ex Homero vterque, Iliad. α. αὐτὸς δ' ἐδάδα τῶνδε ἡ-
 νεῶν ὀϊωνοῖσι τε πόδι. & pluribus locis. Vide Vrsin.

NEC TE) Verba hæc separanda à sequentibus do-
 cet Donatus. Aliud enim fuerat dictura, & aliud subie-
 cit: dolentis morte, sed à quibusdam nugari putatur,
 docentibus, Funeras apud Romanos dictas esse, quæ
 defuncto sanguine proxima, funeris ergò lesium facie-
 bant, & veris lachrymis suas genas perfundebant. At-
 que adeo hunc ipsum Maronis locum produciunt, quem
 ira interpungunt. *nec te tua funera mater Produxi*. Et est,

iniquum, conuestio matris Euryali plena artis Rhetorica.
 Nam pæne omnes partes habet de misericordiâ commouenda à
 Cicerone in Rhetoricis positas, vt scribit, Seruius, apud
 quem legendum funera, pro funerea, & ab eo solo petèda
 huius loci interpretatio. Idem suspectum habent verbum,
produxi, vt eo respiciat, Festus, prologere dicuntur, qui
 solito diutius lugent. Non tamen planè duplicet. *Pro-
 duxi*, modò vox illa intelligatur de collocatione. Pro-
 ducebant enim defunctum proximi, aut certè hæredes
 ex penitiore ædium loco, vbi extremus eius spiritus à
 carissimis exceptus.

PRESSIVE OCYLOS) Oculos mortuorum claudere
 solebant proximi, filij, mater, aut pater. Homerus,
 ἐκ δὲ τῶν γὰρ πατὴρ, καὶ πύθνια μῆτρης, ὅσση καὶ παρ' ὄσσησι.
 Producere autem quod dicit, id est, *αὐτὸν δὲ τῶν*, quod est,
 ante ædes mortuos ad exequias proponere. Turneb.
 lib. 19. cap. 16.

Frequens locus apud poetas, ad pathos maximè
 commouendum, de opericendis, comprimendisque mori-
 entium oculis: quo nomine infelice eos, inquit Plu-
 tarchus, vulgò solemus vocitare, quorum oculos propter
 ab sentiam non potuerint parentes obtegere. Plin.
 lib. 11. cap. 37. Morientibus oculos operire, rursusque
 in rogo patefacere. Quiritium magno ritu sacratum
 est, ita more condito, vt neque ab homine supremum
 eos spectari fas sit, & cælo non ostendi nefas. Vide
 Crinit. lib. 18. cap. 12.

**ADDUCAMUS ALIQUOT LATINORVM POËTARVM DE HOC
 MORE TESTIMONIA.** Penelope apud Ouid. in heroid.
 epist.

*Dij precor hoc inbeant, vt euntibus ordine fati
 Ille (Telemachus) micos oculos claudat, & ille tuos.*

Infra.

*Respice Laerten vt iam sua lumina condas
 Extremum fati sustinet ille diem.*

Ariadne ad Theſeum.

*Ergo ego nec lacrymas matris mortuæ videbo,
 Nec mea quis digitis lumina condas, erit.*

Albinouan. ad Liuianum.

*Sospite saltem moriar Nero: tu mea condas
 Lumina, & excipias hanc animam ore pio,
 Atque vnam Drusi manus altera, & altera fratris
 Formarent oculos, comprimerentq, meos.*

AVT VVLEBRA LAVI) Ennius in Cresphonte.
*Neque terram inycere, neque cruenta
 Conuestire mihi corpora licuit,
 Neque misera lauere lacryme salsum sanguinem.*

Æneid. 4. Anna sororem Didonem lamentans, *dato,
 vulnera lymphis Abluam*.

HOC MIHI DE TE NATE REFERS? Æneid. 2. *Hoc
 erat alna parens, quod me per tela per ignes.*

FIGITE ME SI QVA EST PIETAS) Magnitudo,
 & impatientia doloris cò sæpe adigit homines vt aut
 ipsi sua sibi manu lethum patiant: aut ab aliis interfici,
 pro beneficio, habeant, & id etiam precibus conten-
 dant: quàm cupiditatem licet improbam, Virgilius in
 hac muliere expressit euidenter admodum. Hecuba a-
 pud Ennium. *Miserere annis, dato ferrum qui me anima
 priuam.* &

ME PRIMAM ABSVMITE FERRO) Vnusquisque
 enim in propriæ salutis desperatione, credit vniuersâ
 etiam posse consumi.

MISERERE, TV QVQVE TËLO) Misere, inquit, Jupiter,
 & me perime fulmine tuo: sentio enim, quia aduersis
 superis viuo. In nece mea probabitur pietas, si dolentis
 K K K K 4 crucia

cruciatu abruperis, & deleueris letho; aliud quippe doloribus meis remedium non est, nisi vt mors adimat, quod odiosa vitæ diurnitas dedit. Donatus.

Quod Græci dicunt, ἀπονομήτως ἔχειν, & ἀνομήτως, ἀπονομήτως ἔχειν τὸ ἴδιον διακρίσειν, hoc est, deplorata spe vitæ esse, tædio lucis affectum esse, dicunt Latini, quamquæ non Cicero despondere animum. Plaut. Menæch. in prologo, Pater eius, postquam perdidit puerum, animum despondit. Τὸ βίωσι ἀπώγνο, ἀλὼν ἡρεῖτο. Item alibi, Ὁρῶσθε ἠεὶ, ἀνὴρ μὴ δὲσποδῆ. Vtuntur Varro, Linius. Columella. Obseruatum à Bu-

A deo in Pand.

INVISVM HOC CAPVT) Inuisum est quidem hoc, id est, odiosum caput, verum misericordiae genus est, si me etiam iratus interimas.

CRVDEL. ABRVMP. VITAM.) Absumpunt sibi vitam, qui mortem sibi accerunt, qui seipsum de vita eiiciunt, qui iniussu Imperatoris dei de statione decedunt. Hic autem ad Parcarum statum alluditur, quod nondum rumpi tam ære fert hæc misera mulier. Et crudeliter ex affectu dicentis intellige, quoniam in vita superstes est filio defuncto.

HOC FLECTV CONCVSSI ANIMI, MOESTVQVE PER OMNES

IT GEMITVS: torpent infractæ ad prælia vires.

- 500 Illam incendentes luctus Idæus, & Actor Ilioei monitu, & multum lacrymantis Iuli Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt, At tuba terribilem sonitum procul ære canoro Increpuit: sequitur clamor, cælumque remugit.
- 505 Accelerant acta pariter testudine Volsci, Et fossas implere parant, ac vellere vallum: Quærent pars aditum, & scalis ascendere muros, Quæ rara est acies, interlucetque corona Non tam spissa viris: telorum effundere contra
- 510 Omne genus Teucris, ac duris detrudere contis, Assueti longo muro defendere bello. Saxa quoque infesto voluebant pondere, si quæ Possent tectam aciem percurrere: cum tamen omnes Ferre libet subter densa testudine casus.
- 515 Nec iam sufficient: nam quæ globus imminet ingens, Immanem Teucris molem voluuntque, ruuntque: Quæ strauit Rutulos late, armorumque resoluta Tegmina, nec curant cæco contendere Marte Amplius audaces Rutuli: sed pellere vallo
- 520 Missilibus certant,

HOC FLECTV CONCVSSI ANIMI, MOESTVQVE) Memorabile exemplum συμπαθείας. Et nescio quomodo quæ feminis merentibus immerentibus mala eueniunt, magis ad misericordiam prouocant animos. An quia sexus fragilis, imbecillus, mollis, consilij expertus, & alieni auxilij maxime indigens?

TORPENT INFRACTÆ AD PRÆLIA VIRES) Quæ talia dicerentur, concussa omnium Troianorum mens est, & plena mœstitia vniuersorum sensus afflixit tantum, vt pugnandi officium cuncti omitterent, virtutis torpente substantia. Donat.

ILLAM INCENDENT. LUCTVS) Luctus per se mali sunt, & graues, acerbiores verò sunt, si hos quispiam aliquibus nutrimentis accumulet. Quum igitur mater Euryali lugeadum casum verbis accenderet, & affligeret audientes, Idæus, & Actor Ilioei monitu, & multum lacrymantis Iuli, eam in tecta reportant. Quoniam apud Iulium multarum rerum consideratio fuit: primo, quod ad patrem mandata perferri nequiverant: deinde amissio tantorum virorum: commendatio Euryali in causa matris, & fides promissa peragentis. Rapta igitur

& missa sub tecta est, ne ulterius virorum animos suis clamoribus frangeret. Donatus.

ET MULTVM LACRYMANTIS IYLI) Senioribus affligit tantummodo vehementem animi motum, & gemitum, iuueni etiam lacrymas. Flebat autem Alcanius & matris tam miserè, & acerbè lugentis, & filij eius Euryali causa, quem tantopere dilexerat, & iam amiserat: cum sibi multa de eius virtute iam esset pollicitus.

CORRIPVNT) celeriter abripiunt, & asportant.

AT TVBA TERRIB. SONITVM) Hemistichium Ennii: nam sequentia Maro mutauit. Ille enim ad exprimendam tubæ sonitum ait, At tuba terribili sonitu raratantara dixit. Et multa huiusmodi Virgil. cum aspera inuenit, mutat. Bene tamen electis verbis hic imitatur sonitum tubarum. Seruius.

Imitatus est igitur Virgil. non solum horridis, obstrepentibusque litteris, ac syllabis sonum illum terribilem, verum etiam pari numerorum velocitate in gentem spiritum excitauit. In vtriusque enim potæ versu,

versu præter sextum, ceteri pedes dactyli sunt, quamuis Beda hunc Virgilian. versum omnino dactylicum esse existimet, quem legit ita, codicibus omnibus refragantibus, At tuba terribilem sonitum procul excitat horrida. Eum quidem Iouian. Pont. adeo extulit in Actio, vt de eo dixerit, An non audientibus nobis illa, capillus ipse surrigitur, animusque concutitur, & pæne horrescit: De tuba iterum loquens Virgilius eadem dactylorum frequentia vsus est. Inde vbi clara dedit sonitum tuba, sinibus omnes. Hieron. Columna in 2. Annal. Ennij.

Signa educendi exercitus, & certaminis conferendi in Romanis legionibus, concentus tubarum, & cornu, & si quando silentio educendæ forent, telleram fuisse accipimus. De vtriusque Linius lib. 20. Tubæ, cornuque ab Romanis cecinerunt: tantusque clamor ortus, vt elephantum in suos sinistram maxime cornu verterent, Mauros, ac Numidas. Cæsar. lib. 3. belli ciuili. Tuba signum dari, atque in hostem impetum fieri iussit. Et iterum. Hac habita oratione, exposcentibus militibus, & studio pugnæ ardentibus, tuba signum pugnæ dedit. De cornibus Virgil. lib. 8.

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce Extulit, & rauco streperunt cornua cantu. Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 2. & Tiraquell.

CÆLVMQVE REMUGIT) Plaut. Amphit. boat cælum fremuit virum. Nolter, cælum tonat omne tumultu. lib. 12.

ACTA TESTVD. VOLSCI) Sublatis in caput clypeis, & connexis. Testudinem ita describit Isidorus. Testudo series armorum, vmbonibus inter se connexorum. Ibid. Est & testudo scutorum connexio, curuata

A in testudinis morem. Lucan. in 3.

Vt tamen hostiles densa testudine muros Tella subit virtus, armisq; innexa priores Arma ferunt, galeamque extensis protegit umbo.

Vide Stenechium ad cap. 16. lib. 2. Vegetij. Præterea reuertere ad locum 2. Æneid. vbi regna Priami oppugnat summa vi, obfessumque abba testudine limen.

INTERLYCETQVE CORONA) More Græcorum, quibus ἑρῶν codem modo accipitur. Vide Paralip. Germani.

TELORVM EFFVND. OMNE GENVS) Pulchrè Arnob. lib. 1. respiciens ad varietatem suppliciorum, persecutionisq; quibus olim tyranni Christum in suis sanctis vexabant, bello, inquit, graui Christi, & omnibus persequi telorum effusionibus, & minis. Æneid. 2. nec fuit, nec vllum Telorum inuicem cessat genus.

DVRIS DETRVD. CONTIS) Hoc tum fit, quum propè ad summum peruenitur.

ASSVETI LON. MVR. DEF. BELLO) Docet, in omnibus vsu plurimum posse. Vsum appellauit Cicero magistrum optimum.

SI QVA POSSENT TECT. ACIEM PER.) Tectam aciem vocat nunc, quam infrequenti versu testudinem. Præter illa, quæ superius comprehendit missa, vel potius effusa, dicit nunc ea, quæ testudinem quamuis firmam, & fortem opprimere pondere, & dissoluere potuissent. Donat.

NEC CVRANT CÆCO CONTEND. MARTE) Post factam de suis stragem, vltra non sunt ausi Rutili testudinem struere: sed ceperunt aperta dimicatione certare. Æneid. 2. & cæco Marte resistunt.

- Parte alia horrendus visu, quassabat Etruscam Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes. At Messapus, equum domitor, Neptunia proles, Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.
- 525 Vos o Calliope precor aspirate canenti, Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus Ediderit, quem quisque virum demiserit orco: Et mecum ingentes oras euoluite belli. Et meministis enim diuæ, & memorare potestis.
- 530 Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis, Opportuna loco: summis quam viribus omnes Expugnare Itali, summaq; euertere opum Certabant: Troës contra defendere saxis, Perq; cauas densi tela intorquere fenestras.
- 535 Princeps ardentem coniecit lampada Turnus, Et flammam affixit lateri: quæ plurima vento Corripuit tabulas, & postibus hæsit a defis. Turbati trepidare intus, frustra q; malorum Velle fugam, dum se glomerant, retroq; residunt
- 540 In partem, quæ peste caret, tum pondere turris Procubuit subito, ET CÆLV M TONAT OMNE FRAGORE. Semineces ad terram, immani mole secuta, Confixiq; suis telis, & pectora duro Transfossi ligno, veniunt. vix vnus Helenor,
- 545 Et Lycus elapsi.

HORRENDVS VISV PIN. QVASSABAT) Ibat Me- zentius, quem videre tantummodo ingēs fuerat terror, concutiebatur non parua faciem. Pinum dixit, quia hoc genus arboris quum ardet, plurimum fumum emittit. Donatus. Et quoniam pinum solidam manu quatit, vult poeta nos hinc corporis eius magnitudinem, roburque intelligere: sicut in 3. de Polyphemo, *Troica manu pinus regit.*

AT MESSAPVS NEP. PROL.) Ecce alia pars, in qua fuit Messapus filius Neptuni, Troiæ euerforis, antiqui inimici, qui obtinuit vallum. Quanto istorum laudatur instantia, tanto praeferuntur, Troiani, quos ingens manus superare non poterat. Donat. * Neptunia proles ideo quibusdam videtur appellari Messapus, quod equi à Neptuno, et ipse equum dominus in Troia. Homero, id est, equitandi peritus, cin dapffer reicherfchman.

VOS Ò CALLIOPE) Sensus est, te Calliope cum reliquis Musis precor. Vel est syllepsis numerorum. Calliopen autem vel solam, vel præcipuè inuocat, quia heroico carmini præsit, de qua multa separatim Gyrald. Syntag. de Musis. Require lib. 7. dicta de Musarum numero, nominibus, inuentis ex Ausonio, ibi, *Nunc agè qui reges Erato.* Est autem sollempne poetis, quemadmodum & Fabius monet, non modò in exorsu poematum suorum Musas inuocare, sed longius etiam progressos: quòd scilicet ad quippiam explicatu paulò difficilibus, velut ad scopulum, seu vadum, aliquod delati perueniunt. Tunc vota iterant, & noua precatione vtuntur: quomodo & oratores non solum in exordio, sed in medio quoque orationis cursu beneuolentiam auditorum renouant. F.

—quorum primæus Helenor,
Mæonio Regi quem serua Lycinnia furtim
Sustulerat, veritisque ad Troiam miserat armis:
Ense leuis nudo, parmæque inglorius alba.
Istq; vbi se Turni media inter millia vidit,
550 Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas:
Vt fera, quæ densa venantium septa corona
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Iniicit, & saltu supra venabula fertur:
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hostes
555 Irruit: & quæ tela videt densissima, tendit.
At pedibus longè melior Lycus inter & hostes,
Inter & arma fuga muros tenet: altaque certat
Prendere tecta manu, sociumque attingere dextras.
Quem Turnus pariter cursu, teloque secutus
560 Increpat his victor. NOSTRASNE EVADERE DEMENS
SPERASTI TE POSSE MANVS: simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte reuellit.
Qualis vbi aut leporem, aut candenti corpore cygnum
Sustulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis:
565 Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus. Vndique clamor
Tollitur: inuadunt, & fossas aggere complent.

QUEM FVRTIM SVSTVLERAT) inconcesso thalamo. De notione ista furti dictum alibi. Sustulerat, à

A ORAS EVOLVITE BELL) Oras pro spatio vsurpauit Ennius 6. Annali, & Maro per diligentem imitatus est. Ille, *Quis poris ingentes oras euoluere belli?* id est, tam ingentia belli spatia, quod maximum, & diuturnissimum fuit. Igitur, euoluite oras belli, id est, belli spatia explicare. Turneb. lib. 18. c. 3. * Oras belli euoluite, nihil videtur aliud, quam illius & principia, & extrema explicare: seu bellum totum explicare non enim vult melius prætermisiss, extrema differi.

OPPORTVNA LOCO) Opportunum dicitur ab eo, quòd nauigantibus maxime vtiles: optatque sunt portus.

SYMMAQVE EVERTERE OPVM VI) Lib. 12. Pro se quisque viri summa nituntur opum vi. Ennius Annal. 4. Romani scalis summa nituntur opum vi.

B DENSI TELA) pro, densa tela, PRINCEPS CONIECIT) primus coniecit. Nam Ciceroni, Lucretio, Horatio, Cæsari quoque non tantum dignitatis, sed ordinis item nomen est.

QVÆ PLYRIMA VENTO) gliscens, aut, & magna facta per ventum.

POSTIVS HÆSIT ADESIS) cariopsis, carie consumptis.

IN PARTEM QVÆ PESTE CARET) Pestem sapè dicunt Latini pro noxa, & damno, vt Græci ἐπέσπον, tam pro iactura, damno, & strage, quam pro peste: hic pro incendio, vere damno maximo. Virgil. lib. 5. *lenusq; carinus Est vapor, & ioto descendit corpore pestis.* Lucret. lib. 3. *Discidium vt nequeat fieri sine peste, maloque.*

CÆLV M TONAT OMNE FRAGORE) supra, celumque remouit.

D tollo. Tollere enim liberos dicebant, quos humi post partionem depositos tollebant, educandòsque suscipiebant.

bant. Vide supra, *Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes Sublatum erudit.* * Ipsa sustulerat, quia pater legitimus qui tolleret, non erat. Mater peperisse, pater sustulisse liberos dicitur proprie. in Truculento sumptuose illa meretricis eadem de causa. Si quod peperissem, id educarem, & tollerem. Non igitur tamè loentus est Maro.

VTITISQVE AD TROIAM MISERAT ARMIS) Ex seruis ad militiam sacramento rogare, aut vilo modo admittere, nefas sancitum veteribus est, quod Cic. in Deiotariana significat, [cuius verba ita sonant, vbi agit de equitate, quem Deiotarus Cæsari supplicis misit. At (Philippus accusator) nescio quem ex eo numero seruum indicatum. Non arbitror, vò audui: sed in coetiam si accisisset, culpam regis nullam fuisse arbitrari.] & Martinianus in Digestis, de re militari. Ab omni, inquit, militia serui prohibentur, alioqui capite puniuntur. Pausanias auctor est, Persico bello, quod in campis Marathonis gestum est, primum seruos in militia iura admissos, quo nomine etiam tumulus interfectorum inibi visebatur. Post Cannensem cladem armata Romanis seruitia Volonum nomine Lilius tradit, quum prius singulos forent seiscitati, vellent ne militare. Vnde est nominis ratio. Sociali quoque bello in militiam libertos admissos primum, Appiani historia tradit. Rhodigin. lib. 25. cap. 23. * De hac re consilio etiam Stenuechium in Vegetium lib. 1. cap. 7. *Plin. quodam epistola quærit à Traiano Aug. de supplicio seruorum, qui in tyrocinis reperi fuerant, Exat lib. 10. Nec serui modò, verum & alia hominum genera prohibebantur militia quia tamen corrupta militari disciplina, adscripta sunt posterioribus temporibus. Ideo autem prohibebantur, ne bonar militie, eorum vilitate fœderetur, atque vilesceret. Excluduntur itaque serui, libertini, histiones, opifices solularij, item proletarij, capite censi. Vide cap. 6. de militia Romana apud Ioannem Antonium Valtrinum.*

Lipsij verba sunt in Analæctis ad dial. 2. lib. 1. de Milit. Tenuiores ad militiam non vocari, de bona illa, & composita repub. verum est: et si postea remissum. Adeo vt non libertini solum, sed serui etiam adscripti: sed ferè per ciuilia bella cū Virtus, & Honos ius suum ægrè seruant. Exemplum tamen ab æuo Annibalis, cum necessitas id expresse. Tunc enim non solum octo millia seruorum in militiam empta, quod Lilius, aliique produnt: sed etiam pastores aliquot ferocios in equites adsumpti. Docet Valerius lib. 7. ex Apulia quoque, & Fidiculis septuaginta, atque ducentos ad equitatus supplementum emptos. Atque hos ipsos statim appellat à pastoralibus calis collecta mancipia. Pompeius etiam bello in Cæsarem, eodem illo tractu seruos pastores armat, atque his equos attribuit, quod ita in Cæsare scriptum Ciuium. i.

PARMAQVE INGLORIVS ALBA) Parma est rotunda. Nam parma, inquit Varro, quod à medio in omnes partes par. Idem in fragmento quodam apud Nonium, quem sequuntur iam rotundis cælitates leues parmæ. Notat Lipsius de Militia Rom. dial. 1. lib. 3. ibid. de eius materia, & magnitudine.

Tyrones primis stipendiis, seu primo anno clypeum gerebant sine omni argumento, & insigni candidum, quem clypeum appellat candidum vmbonem Persius sat. 5. nubigerum Stadius libro quinto, Syluar.

Quid tibi tum tenero permittit plandere collo Nubigeros clypeos intactaq; cadibus arma?

Turneb. lib. 20. cap. 1. De Camilla libro vndecimo *præque interrita parma.* Alioqui, vt est apud Vegetium, libro secundo, cap. 18. ne milites in tumultu prælij à suis contubernalibus aberrarent, diuersis cohortibus, diuersa in scutis signa pingebant. Vt ipsi no-

minant d'ei p'ca. Præterea in aduerso scuto vniuscuiusque militis erat nomen adscriptum, addito, ex qua esset cohorte, quæue centuria. Vide in idem cap. Stenuechium, & Alex. ab Alex. libro sexto, capite vigesimo secundo.

ISQVE VBI SE TVRNI MEDIA INTER) Nihil profuit Helenori, quod ruinam turris euasit, non enim euadere potuit nulla hostium, in quos incidit. Is igitur vbi se hostibus vndique circumdatum, nullamque fugiendi spem superesse vidit, ruit in confertos hostes ferarum more, quæ viuendi desperatione se ingerunt ferro, & petunt mortem, quam vitare non possunt. Don.

B VT FERA QVÆ DENSA) Adamavit hanc comparisonem Silius, cunque reddere tentauit initio libr. 10.

Paulus ut aduersam videt increbescere pugnam, Ceu fera, quæ teis circumcingentibus, retro Assili in ferrum, & per vinctura colligit hostem, In medios fert arma globos.

SVpra VENABVLA FERTVR) Venabulum est telum venantium latissimum, & aciei longissimæ. Varro *duos xūpas.* Nempe sues syluaticos in montibus sectaris venabulo, aut ceruicibus. Nonius.

C AT PEDIBVS, LONGE MELIOR LYCVS) *tròd'as'òndè,* vt de Achille centies Homerus. Lib. 5. de Darete, *Ille pedum melior motu.*

PRENDERE TECTA MANV) quia tum alti non erant muri, sed ad imperum tantum repellendum, vt Sallust. etiam ostendit, vbi Sertorium humeris sublatum per muros conscendisse commemorat. Seruius. * *Æneid. 2.* present fastigia dextris. *Sed muri isti castrorum Troianorum ad tempus tantum erant excitati: alioqui veterum muri, seu mœnia, firmi, magni, alii fuerunt, quod demonstrat Lipsius Poliorcet. lib. 3. dial. 5.*

QVALIS VBI AVT LEPOREM) Aquilæ, & lupo Turnum, lepori, & agno Lycum comparat, *µενεύος.* Vide Seruium, & Macrob. Saturnal. lib. 5. cap. 12.

D IOVIS ARMIGER) Aquila sacra Ioui, vt alia aues aliis diis, deabusue. Arma Iouis sunt fulmen. Fulmina Ioui bello giganteo aquila subministrasse dicitur. Habes causam huius epitheti. Sic appellat etiam libr. 5. Dicitur & Iouis ales libr. 1. f.

MARTIVS A STAB. RAPVIT LVPVS) Marti dedicatus est lupus, siue propter Romulum, Remumque educatos, quod deridet Festus, qui vult non à cumæ, sed à virtutum magnitudine vtrique fratrum inditum nomen, quòd *ῥάψωμ* notum apud græcos vocabulū fortitudinem significet, vt inde scilicet ij nomen adepti sint, velut *ῥάψωμ* Alcides: siue propter ipsam voracitatem, quæ in bello crudiuora est. Vnde & in sacris, gladius meus deuorabit carnes. Hinc & Mauorti nomen, quasi mares voranti: bellatores enim mares esse debent. Martios portò lupos Virgilius, Martiales Horatius vocat. Apud Plaut. eos in tutela Martis cognoscit Strabax adolecens, ita profatus: *Fuit ad epos Mars meo iratus patri: nam oues illius haud procul absunt à lupis.* & c. Pierius lib. 11.

FOSSAS AGGERE COMPLENT) Agger est cuiuslibet rei coaceruatio, vnde fossæ, aut valles possunt repleri. Agger Isidor. lib. 15. propriè dicitur terra aggesta, quæ vallo facto propius ponitur: sed abusuè, & muros, & munimenta omnia aggerem dicimus.

Ardentes

Ardentes tædas alij ad fastigia iactant.
 Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis
 570 Lucetium portæ subeuntem, ignésque ferentem:
 Emathiona Liger, Chorinæum sternit Afylas:
 (Hic iaculo bonus, hic longè fallente sagitta)
 Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus:
 Turnus Ityn, Cloniúmque, Dioxippum, Promulúmque,
 575 Et Sagarim, & summis stantem pro turribus Idam:
 Priuernum Capys, hunc primò leuis hasta Themillæ
 Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
 Ad vulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
 Et læuo infixæ est lateri manus: abditæque intus
 580 Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.
 Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
 Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera,
 Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
 Eductum Martis luco, Simethia circum
 585 Flumina, pinguis vbi, & placabilis ara Palici.
 Stridentem fundam positus Mezentius armis
 Ipse ter adducta circum caput egit habena:
 Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
 Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

ARDENT. TÆD. AD FASTIG. IACTANT. Æneid. 2. A *flamas ad culmina iactant.*

INGENTI FRAG. MONT. LUCETIVM) Saxi exaggeratio est. Lucetij nomen apud alium auctorem inuenienti negat Seruius. Lingua Osca Lucetius dicitur est Iuppiter, à luce, quam præstare hominibus dicitur. Ipse est enim nostra lingua dispiter, id est, dici pater.

STANTEM PRO TURRIBVS) pro defensione turrium.

LIVIS HASTA) leuiter veniens, vnde & strinxerat dixit, id est, paulum vulnerauerat. Seruius. Alibi istud strinxerat, sic periphasi quadam extulit, summum degustat vulnere corpus.

SPIRAMENTA ANIMÆ) Definitio pulmonum, à spirando, vt græcè πνεύμων δὸν τῆ πνεύει. Euripid. πνεύματος διαππολας. Suprà, latebras animæ.

ARGENTIS FILIVS) qui & ipse Arcens dicebatur. Vide Seruium.

FERRUGINE CLARVS IBERA) Ferrugo eoloris genus est, qui vicinus est purpuræ subnigræ. Ibera, non Hispana, sed Pontica, nam Iberia pars Pontici est.

GENITOR QVEM MISERAT ARGENS) Ordo est, stabat Arcentis filius Arcens in armis egregius. Nam non congruit, vt huius filij prætermissio nomine bis fiat patris commemoratio. Sic Seruius. Difficile exculabis Maronem: videtur certè bis posuisse nomen patris.

SIMETHIA CIRCVM FLVM.) Simethus Siciliæ fluiuius.

PINGVIS ARA) Pinguis valet diues, exemplo Græcorum, quorum vestigia pedum solo premit libenter Maro. Est enim frequentiss. apud poëtas Græcos dici

Ardua videri. Quamquam non me lateret, aliter explicari à Macrobio, cuius auctoritas veritati præiudicare non debet. Turneb. lib. 18. cap. 3.

PLACABILIS PALICI) Qui fuerit iste deus, & cur dictam placabilis, consule Seruium. Item Macrobius Saturnal. lib. 5. c. 19. Interpretes Statij Lucatius in 12. Thebaid. ibi, Siculose licebit Exorare deos, sic narrat. Iuppiter Æthnam nympham compressit, quam cum Iuno persequeretur, illa terræ implorauit auxilium, & in sinu eius recepta, enixa est geminos, necdum partu maturo. Hos terra tam diu intra gremium fouit, quamdiu lex vteri postulabat. Vnde Palici, id est, bis geniti, sunt appellati. Hos autem immites fuisse, & humano sanguine placari consuetos, fabula confirmatum est.

STRIDENTEM FUNDAM) Fundæ vel ex lino, vel ex setis fieri solebant. Est autem funiculus, qui diobus capitibus manu capitur, altero cum ansula, ne exeat: altero sine, vt dimitti possit, atque in medio latior est, vt ibi lapis contineatur. Hunc circumactò semel, aut tertium propter vim maiorem, valido funiculo, & ab vno capite dimisso, vehementer proiiciebant. Fundæ inuentores facit Plin. Phœnicis, lib. 7. c. 56. Veget. lib. 1. cap. 16. ex Floro, & aliis, Baleares.

LIQVEFACTO TEMP. PLUMB. DIFF.) De funda veterum multa peritissimè Lipsius de Mil. Rom. lib. 5. dial. 20. Vi, & effectum à nostris bombardis non multum abierunt, immò eas superarunt. E plumbo vtrumque telum, nec magnitudine, aut modo glandes valde disparas. Qui viderunt, & interfuerunt militiæ prisca, iis credendum, & illi scribunt fuisse tantum impetum in emissa peritè funda, vt glans sarpeliquesceret in medio cursu, concepto igne. Lucret. lib. 6. plumbea vero. Glans etiam longo cursu voluenda liquefit. Ouid.

Non

Non secus exarsit, quam cum Balearica plumbum
 Funda iacit. volat illud, & incandescit cundo,
 Et quos non habuit, sub nubibus inuenit ignes.
 Lucanus.

Inde faces, & saxa volans, spatioq; soluta
 Aëris, & calido liquefacta pondere glandes.
 Stadius, arsuras cali per inania glandes. Immo idem cum fulmine comparat, volucres imitantur fulmina glandes. Seneca Natural. lib. 6. cap. 56. Æra motus extenuat, & extenuatio accendit. Sic liquefecit excussa glans funda,

A & attritu aëris velut igne distillat. Nec id tamen perdit vim teli: sed sic igneum veniebat in corpus, liquefacto tempora plumbo Dissidit, ac multa porrectum extendit arena. Vno ictu ecce interfecit. Nec miror de Dauide, qui iuuenis, & inter funditores hoc telo immanem Goliathum deiecit. Lege quæ subtrexuntur de vi, qua lapides ex ea veniebant, de longinquo eius cursu, & quam certò tangerent, quod perebant.

MVLTA ARENA) Inde proceritas corporis insinuat.

590 Tum primùm bello celerem intendisse sagittam
 Dicitur, antè feras solitus terrere fugaces
 Alcanius: fortemq; manu fudisse Numanum,
 Cui Remulo cognomen erat, Turniq; minorem
 Germanam, nuper thalamo sociatus, habebat.
 595 Is primam ante aciem digna, atque indigna relatvs
 Vociferans, tvmidvsque novo præcordia regno
 Ibat, & ingenti sese clamore ferebat:
 Non pudet obsidione iterum, valloq; teneri,
 Bis capti Phryges, & morti prætere muros?
 600 En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
 Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
 Non hic Atridæ, nec fandi fictor Vlysses.
 DVrvM ASTIRPE GENVS: natos ad flumina primùm
 Deferimus, sæuoq; gelu duramus, & vndis.
 605 Venatu inuigilant pueri, syluâsque fatigant:
 FLECTERE LVDVS EQVOS, ET SPICVLA TENDERE CORNV.
 AT PATIENS OPERVM, PARVOQVE ASSVETA IVENTVS,
 Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
 Omne æuum ferro teritur: versa que iuuenecum
 610 Terga fatigamus hasta: NEC TARDA SENECTVS
 DEBILITAT VIRES, ANIMI, MVTATQVE VIGOREM.
 Canitiem galea premimus: sempèrque recentes
 Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.
 VOBIS PICTA CROCO, ET FVLGENTI MVRICE VESTIS:
 615 DESIDIÆ CORDI: IvvAT INDVLGERE CHOREIS:
 Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
 O VERÆ PHRYGIAE (NEQVE ENIM PHRYGES) ite per alta
 Dindyma: vbi assuetis biforem dat tibia cantum.
 Tympana vos, buxusque vocat Berecynthia matris
 620 Idæ: SINTE ARMA VIRIS, ET CEDITE FERRO.

TVM PRIMVM BELLO) Necessitas ostenditur, cum B & ipsum Alcanium, quamuis puerum, venire ad arma oportuerit.

ANTE FERAS SOLIT. TERRERE FUGACES) Ouid. 2. Metamorph. de Apolline, & Pythonē serpente.

Hunc Deus arcitenens, & nunquam talibus armis Antè, nisi in damis, capreisq; fugacibus usus.

MINOREM GERMAN.) Maior enim Iuturna, fuit nympha, de qua est lib. 12.

DIGNA ATQVE INDIGNA RELATV) Horat. Ode 5. Epod. Quid dixit, aut quid tacuit? Significat multa confutuisse sine consilio, temere. Donatus ait, huiusmodi fere omnes quæ constant ex contrariis, prouerbiales existimari: quod genus sunt fanda, atque infanda: facta, atque infecta. Plaut. Capt. Indigna, digna habenda sunt, herus quæ facit. Terent. And. Quo iure, quære iniuria. Utuntur hoc loquendi genere boni scriptores, cum per contrariorum complexionem omnes, & omnia intelligunt. Cic. lib. 1. Accusar. Omnes noti, igno-

L. L. L. tique

ti que. Plaut. Curcul. Date viam mihi noti, aique ignoti. Iterum Cic. ad Q. F. lib. 3. Omnia minima, maxima. Plaut. Alin. Dignus indignos audire certum est. Ista, & plura colligit Lamb. in Aſinar. Plauti. Quin & hæc ex Demosthene. de Philippo. i. Olynth. ἀκούων πρὸς τὸν κρητῆρα. Et contra Midiam. ἐπιπείθει δὲ καὶ συνέχευε μιν ἀπὸ κρητῆρα.

TVMDVSQVE NOVO PRÆCORDIA REGNO) Aut noua regij generis affinitate: aut quia ipsi per regis filia portio debebatur imperij, vt Seruio placet: aut forsam quod veteres, personas omnes regij generis, aut affinitatis, reges, reginasque appellabant, vt lib. i. *ſceptum Ilione quod gesserat olim Maxima natatum Priami*. Vide German.

ET INGENTI SESE CLAMORE FEREB.) Apparet liquidd, Seruio legiſſe, *ingentem*, cum ita exponat, non erat ingens: sed esse se clamitabat ingentem,

BIS CAPTI PHRYGES) Dirigenda non esse ad normam ſecunde classis poetarum carmina, ne ipſius quidem Virgilij Latinorum omnium facile principis, hæc indicabunt exempla. Primum iſtum ipſum. Non enim bis tantum, sed ter captum, exciſumque illum tum fuiffe cenſemus: primum ab Hercule, deinde ab Amazonibus, poſtremo à Græcis, duce Agamemnone, vt probat Zezes. Sic ſupra.

Stridentem fundam poſitis Mœnitiis armis Ipſe terra ducta circum capus egit habena.

Veget. lib. 2. ſemel circa caput agitandam fundam docet. Rurſus Georg. 2. *inſolita fugiunt in ſumina phoca*. Eas alij poetæ Romani vitulos marinos appellant, tantum enim nomine diſcrepant. Georg. 2.

Septima poſt decimam felix & ponere vites. Et præſos domitare boues, & licia terra

Nos hîc poetam ſeptimû, & decimum ad ea quæ enumerat, felices & commodos dies ſcribere opinamur: ita tamen, vt decimum ſeptimos bonitate anteaſtare dicat. Brod. lib. 4. cap. 27.

MORTI PRÆTENDERE MVROS) obiciere contra mortem: vt nihil interſit inter vitam, & mortem, niſi murus.

NOSTRA CONNVBIA) Aut quaſi Tumi cognatus loquitur: aut inuidioſe retorquet, & vult cauſam omnium eſſe communem.

QUIS DEVS ITALIAM) ſubaudi vobis promiſit, aut ſum tale quippiam,

QUÆ VOS DEMENT. ADEGIT) Subaudi, huc curſum vertere.

NON HIC ATRIDÆ, NEC FANDI) Exaggeratio vituperatiois: nam non tantum ſc Troianis, ſed etiam victoribus præfert. *Fandi ſictor Polyſſes*, id eſt, aut fallax, aut *λογος δὲ ἀλοος*, qui dolum celat, ſermonis ornatus.

DVRVM AſTRIPTE GENVS, NAT. AD FLVM, DEFER.) Videtur de Spartanis tractum moribus. Nam vt Seneca auctor eſt, lib. Suafor. i. Omnib. ſua decora ſunt. Athenæ eloquentia inſcltæ habebantur. Thebæ ſacris: Sparta armis. Idem, Eurotas animis hanc circumfluit, qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiam. Reprehendit tamen hunc morem Galenus de regim. ſan. lib. i. vt in humanum, ac plane Scythicum, quum teneri cuti frigus ſit inimiciſſimum, iuxta ſenariolum hunc Euripidis. *Φύρος δὲ λεπτὸν χροὶ πολυερωτάτων*. Vide Rhodigin. lib. 6. cap. 2.

Sed illud ſciendum, eſſe auctores, qui produnt, non aqua infantes, ſed vino ablui à mulieribus ſolitos, experimentum quoddam ipſorum habitudinis ita fa-

cientibus. Etenim dicunt huiusmodi rerum periti egri tudinibus obnoxios ad morem debilitari, ac reſolui: qui autem ſit valetudinis obfirmata, amplius acere ac obſtipare habitum. Idem Rhodigin. lib. 8. cap. 1. Galenus, & Aucenna infantes etiam ſale aſpergi, & aqua falſa lauari præcipiunt. Cauſam lege apud eundem Rhodigin. lib. 6. cap. 3.

Non longè diuerſa tradit Viſtor. lib. 34. cap. 2. Animaduertendum, inquit, priſcum illum morem, quem Virgilius fecit prædicare Numanum, cum diſciplinam Italorum in cælum ferret, quod ſtatim natos infantes ad flumen ferrent, & Poſidonium, & Ariſtolelem idem facere ſolitos commemorare Ligures, propriumque ipſorum fuiſſe. Sed non ſolum hos barbaros, verum etiam Lacones in litteris proditum eſt, in Eurota ſolitos lauare ſtatim natos filios. Hæc etiã ſeruare, inſtitutumque eorum vetus fertur, dura, atque aſſueta malis natio, quæ nullam certam ſedem habens vagatur liberè per omnes omnium tellures.

Non prætermittam quæ ad hunc locum illuſtrandum conducunt ex Iouiano. Sic ille li. i. de Fortitud. In eo verò quem ad præclaras, atque arduas res ipſe impellere animus debet, quid eſſe poteſt indignus, quã tanta hæc corporis, animiq; teneritas: cum ne apis quidem aculeum, vt Cicero ait, ſit laturus abſque ſummis clamoribus. At quo animo dicuntur, & audiuntur illa, *Durum a ſtripe genus*, & quæ ſequuntur deinceps pæne totis decem verſibus: Vides vt in eo gloriatur, quod à primis ſtatim annis duratus laboribus, per omnè vitæ curſum deſidiam ignoret? Neque norit vnquam, quid ſuſus eſſet, ac mollities? Et ſanè iure gloriatur, vt vir ac planè vir. Videre licet alios nimis puerili animo cuncta pauentes. Alios, quamquam grauioribus in rebus, atque periculis, adeo tamen conſternari, vt etiam cogitata excutiantur. Atque illi quidem in eo peccant, quod metuenda, ac non metuenda iuxta pauitant: hi, quod à modo, menſuraque ita decedunt, vt pæne videantur exanimis. Sunt etiam quos ipſa præmeditatio territ.

Ad extremum, è Germanorum conſuetudine tractum, inquit, Turneb. lib. 22. cap. 15. qui aquæ Rheni arbitrio explorabat partus, eſſe ne legitimus, an nothus: qua de re epigramma extrat. Hunc inſignitum, peculiaremque ritum Germanis de exploratione liberorum, Tacitum omiſiſſe in libro, quo eiuſdem gentis mores deſcripſit, non iniuria miratur Lipſius. Prolem, inquit, natam ad Rhenum ferebant, clypeoque imponebant. Si vndis abriperetur, nothum cenſebant: ſi innataret verò, ſuam. Claudian. in Ruſſinum. *Et quos naſcentes explorat gurgite Rhenus*, Nonius Dionyſiaci ab hac cauſa Rhenum *ἐλεγχόμενον* agnominat velut iudicem, vindicemque coniugij. Lege etiam Iuliani epiſto. ad Maximum. *ἀδελφός ἐδὲ ὁ πῖνος*, &c. * Sic explorabant Celtra ſuos partus eſſe ne legitimus, an adulterini. Deſerebant eos more ab ortu ad Rhenum ſumen, ſcutique impoſitos, alioo, quã vnda raptior committebant. Quibus vnda peperciſſet, agnoſcebant pro germanis, ac ſuis: pereuntes dacebant pro alienis, & ex adulterio conceptis Epigramma autem de quo Turnebus, eſt incerti auctoris Græci, & referitur in latinum conuerſum à Parrhaſio Comment. in Claud. nempe hoc.

Audaces rapido dubios in gurgite partus Explorant Celtræ, donec diuidicer vnda. Hæ nunquam capiunt gentes noua pignora martum, Quam prius imponant clypeo: tum flumina monſtrant An genus obliquum fuerit. poſt mater ad vndas Egeriam tendit natos viſura recentæ, Et ſuſpenſa timet cenſoris flumina Rheni.

Ariſtoteles quoque 7. Polit. admonet, vt ſtatim, cum parui pueri etiam nunc ſunt, patiendis Frigo-

ribus aſſueſcunt, idque prodeſſe multum affirmat ad reliquam atarem ad immoderati illis defendendam. Que frigora corpus offendere magis, morboſiq; graues importarent, ſi noua, neque vnquam antea guttata venient. Ad bellica etiam ſtudia id accommodatum, affirmat, in quibus neceſſe eſt multis modis ipſa fortiter tolerare. Addit præterea multis eum morem barbaris fuiſſe populis, vt ſuos in flumen frigidum infantes mergerent. Vide quid ex Ariſtor. & alijs Vſim. afferat. Vide inſuper German.

Spartani infantes primum editos, vt labore firmarentur, rigidiffima aqua fouebant, nudosque in patientia laboris enutriebant, nihilque ſomni cauſa ſternebant, &c. Alex. ab Alex. ex Plutarcho Lycurgo, lib. 2. cap. 15. vbi mira de gentium diuerſarum conſuetudine in infantibus educandis, inſtituendisque referuntur. Strabo lib. 3. de Cantabricis fæminis. Mulieres cum pepererunt, ſuo loco viros decumbente iubent, iisq; miniſtrant, interque operandum ipſæ ſæpenumero infantes lauant, & inuoluunt ad alueum alicuius amnis acclinantes.

Cum educatione iſta, qua Numamus Latinam ſobolem educari gloriatur, rigida ſcilicet, & aliena ab omni mollitie, congruunt illa, quæ de Honorio filio, à patre Theodoſio diſcipula adhibito narrat Claudian, Panegy. in 3. conſul. ciuid.

Mox ubi firmatiſti recto veſtigia grefſu, Non tibi deſidias mulles, nec marſida luxu, Oſia, nec ſomnos genitor permitti inertes: Sed noua per durus inſtruxit membra labores, Et cruda teneras exercui indole vires. Frigora ſana pati, grauius non cedere nimbis, Aſtium tolerare imbar, tranſiſſare ſonoras Torrentum furias: aſcenſu vincere montes, Planiciem curſu, valles, & concaua ſaltu, Nec non in clypeo vigiles perducere noctes, In galea portare niues, nunc ſpicula cornu Tendere, nunc glandes Baleari ſpicula cornu

GELVS DVRAMVS ET VNDIS) Lucret. lib. 5. *Atque opere in duro durarent membra, manusq;*

SYLVASQVE FATIGANT) ipſi fatigantur in ſyluis. Aut pro ſeris ſyluas poſuit in quibus ſunt fera.

FLECTERE LVDS EQVOS) Alioſum labor, noſtræ pueritiæ ludus eſt. *Æneid. lib. 1. de Nepruno, caloſ, inuictus aperto Flectit equos*, Horat. Ode. 7. lib. 3.

Quamuis non aliis flectere equum ſciens Aequè conſpiciunt gramine Martio.

In eo equitandi ſcientia maximè vertitur, vt equus ſeſſori ſtranum moderanti pareat, & quamcunq; in partem velit ille, ſequatur. Quod declarat locus Cæſaris lib. 4. de bello Gall. vbi & eodem verbo vſus eſt, loquens de eſſedariis Britannicis. Ac tantum vſu quotidiano, & exercitatione efficiunt, vt declini, ac præcipiti loco incitato equos ſuſtinerent, & breui moderari, & flectere, & per temonem peccurrere, & in iuga inſiſtere, & inde ſc in curſu recipere citiſſimè poſſit. Ex Lamb. in Horat.

PARVOQVE ASSVETA IVENTVS) Laudata eſt veterum Romanorum, & celebrata verſib. poetarum inſignis in perſerenda paupertate patientia. Horat. de Fabricio, Curio, Camillo lib. i. Ode.

Hunc Fabricium) & incompris Curium capillis Vitilem bello tulit. & Camillum Sana paupertas, & auitus apio Cum laſeſundus.

Virgil. 6. *parvòque potentem Fabricium*. Et de Serra-

A no. & *te ſulcas Serrane ſerentem*. Claudian. lib. in Eutropium, *animuſas pauperis umbra Fabricij*. Idem ibid. *tug, & ſi forte inferna piorum Iugera*. & *Elyſias ſcindis Serrane nouales*. Horatius item pueros ab ineunte ætate aſſuefaciendos eſſe paupertati, & vitæ militari admonet, ſi quidem idoneos bello, & pace bonos ciues videre eos parentes velint, Ode 21. lib. 3.

Anguſtam amici pauperiam pati Robuſtus acri militia puer Condiſcat, & Paribos ſeroceſ Vexet eques metuendus haſta. Vitæq; ſub dio, & trepidis aq; ut In rebus.

Atque his quidem omnibus in locis coniungi paupertatè cum militari fortitudine videmus. Neque etiam Roma tulit vnquam fortioreſ vllos, quàm eos, qui ſuos ipſi agros coluere: neque præminim aliud ferè dedit viris fortibus, quàm agri aliquor, quæ bello ſoluti exercebant ſuis bobus, iugera.

AVT RASTRIS TERRAM DOMAT) bene bellico vſus eſt verbo: & ne à militari lege diſcederet, non dixit, terras colimus, ſed domamus, ac ſi diceret, quum hoſtes deſunt, terras ferro domamus. Seruius. Lib. 3. Iuſtinus, docens quo pacto Lycurgus Spartanum inſtituerit: pueros puberes non in forum, ſed in agrum deduci præcepit, vt primos annos non in luxuria, ſed in opere, & laboribus agerent,

OMNE EVVM FERRO TER. VER. IUVEN. TER. FAT. HASTA) Id ſic accipiendum videtur. Semper in manibus tela militaria gerimus, etiam cum terram ſubigimus. Nam & haſta pro bouum ſtimulo vtitur, & haſta tardos boues inerepamus. Turneb. lib. 29. cap. 25.

NEC TARDA SEN. DEBIL. VIRES ANIMI) Bene animi, quia non eſt auſus corporis dicere: nec enim poteſt fieri, vt quamuis robuſtus ſenex, vires habeat prioris ætatis. Seruius.

CANICIBVM GALEA PREMIMVS) Tantum poteſt laborandi vſus, vt nec ipſi ſeneſciti parcamus. Tegitur canicieſ galea, nec tunc immune periculis caput eſt, quo debuit excuſari propter ſeneſcètem. Donatus,

RECENT. CONVECT. IUVAT PRÆDAS ET VIVERE RAPTO) Tauros, Scythas, Herodoſus ſcribit in Melpomene, furandi licentia ſibi victum comparare, atque item ex bello. Refert Gellius, apud veteres Ægyptios (quod genus hominum conſtat, & in artibus reperendis ſolertes cum primis extitiſſe, & in cognitione rerum indaganda ſagaces) furta omnia indifferenter fuiſſe licita, & proinde citra vllam noxam, pœnãque, Fortaſſe, vt ſolet ad geptium conſuetudinem alludere, & mores veteres exprimere) idem hoc loco fecit de Latinis loquens Virgil. Rhodigin. lib. 18. cap. 1.

PICTA CROCO ET, FVLGENTI MVRICE VESTIS) Qui tales ſunt, quales hîc aliquot verſibus Numanus Troianos deſcribit, ita delicate, ac molliter viuentes, hi proſectò armis tractandis idonei non cenſentur: ſed ſuſis deuoluendis potius, nec viroſum, ſed faminarum digni ſunt nomine. Hoc intelligens Cyrus, cum ſibi cauere vallet in poſterum, facereque, ne Lydi reſbellare deniq; auerent, arma illis, & equos ademit, iuſſitque (Juſtino teſte, lib. 1.) cauernas, & ludicras artes, & lenocinia exerceere. Sic gens induſtria quondam potens, & manu ſtrenua, eſt aminata mollitie, luxuriæque, virtutem priſtinam perdidit: quoſque ante Cyrum inuictos bella præſtiterant, in luxuriam lapſos otium, & deſidia ſuperavit. F.

Crocotium intelligit, quæ vestis crocotula à Plauto apud Festum dicitur, mulierumque erat, non virorum, vt ex Aristophane notum est, scribente in Ranis, ὅρῳν λευκὴν ἔσθ' ἡροκόλλῳ κειμένην. Quod enim Bacchus, & quæ essent muliebris sexus propria, & fortissimorum virorum miscuisset, illud dicitur. Sed & splendens purpura probro dabatur à seuerioribus, vt apparet ex oratione pro Cælio: si quem etiam minimorum horum aliquod offendit, si purpuræ genus. Plutarch. in Catone. ἡν ἡσπαρ- φῶσαν ἑώρα τὴν καλεῖσθαι ἐρυθρὰν, καὶ ὄζειαν ἀσπαρμένην αὐτὸς ἐφόρει τὴν μέλαιναν. Itaque vt effaminatos, & semi-viros incesit Troianos. Turneb. lib. 22. cap. 15. & lib. 29. cap. 25. *Et tunica manicata*, & chitridotas exprobrat.

Cura quædam cultus, & ornatus non omnino vetatur fæminis, præsertim maritatis: in viris reprehenditur, eius negligentia laudatur: super quo multa Tiraquell. in 3. lege Connubial. à num. 45. deinceps. Tamen vt in his quoque vestitus sordidus vituperatur, sic medicocriter splendidus ad dignitatem, auctoritatemque vel comparandam, vel tuendam est vilis.

Fulgenti murice, id est purpura, inquit Seruius. Hanc autem vitio, & dedecori apud maiores fuisse constat. Iuuenal. *peregrina, ignotaq; vobis Ad scelus, atque nefas, quacumque est, purpura ducis.*

ET TUNICÆ MANICATÆ Chitridotæ significantur tunicæ (id est, manicatæ, manuleatæ, seu ad manum vsque porrectæ) quæ viris erant probro, vt molles. Turneb. lib. 29. cap. 25.

Veteres Romani togam habuere sine tunica, qua de re sic Gellius. lib. 7. cap. 12. Tunicis vt virum prolixis, vltra brachia, & vsque in primores manus, ac prope digitos, Romæ, atque in omni Latio indecorum fuit. Viri autem Romani primò quidē sine tunicis toga sola amicti fuerunt: ostea substrictas, & breues tunicas citra humerum desinentes habuerunt. Hac antiquitate indutus P. Africanus Pauli F. P. Sulpitio Gallo, homini delicato, inter pleraque alia id quoque probro dedit, quod tunicis vteretur manus totas operientibus. Et D. Augustin. 3. de doctrina Christiana. Talaris, ac manicatas tunicas habere apud Romanos flagitium erat: quod etiam videtur (nempe hoc loco) confirmare Virgilius. Aldus Manut. de quæsit. per epistolam libr. 1. cap. 2. * *Statius lib. 7. Thebaid. dum Euneum Bacchi sacerdotem cum eius cultu scribit, Brachiaque in manicis. Plaut. Pseudolo, manuleatam tunicam habere hominem decet? Homini non dixit pro viris: nam quis feminas decet, non dubitat Seneca epist. 33. eodem alludens, Apud me verò Epicurus est & fortis, licet manuleatus sit. Quis & Cicero de genere quosdam sciorum Cassina Orat. 2. Quos pæto capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatus videtis, manicatis, & talaribus tunicis, & velis amictos.*

HABENT REDIMICULA MITRÆ Sic & Iarbas 4. *Æneid.* vt semivirum, & mollem incesitens *Æneæ*, mitræ vsus, vt probum obicit. *Maonia mentum mitra, crinèntque mandentem Subnixus.* Mitram Lydorum, vt Trojanorum mulieres gestabant, viris probrosam, multò magis, si redimicula habere. Redimicula sunt, quibus mitræ religantur, sed & de mitris redimicula habentibus Euripid. Hecuba. ἔγδ' δὲ πλόκαμον ἀναδέ- τοις μύθρασι ἐφ' ὀβριζέμεν Turneb. libr. 29. cap. 25. * *Lucret. lib. 4. vocat anademata.* Et bene parva parum sunt anademata mitræ. Luc. spiritam, pallas, redimicula promit. * *Habitum muliebrem induerunt mulieres homines, indigni profus virorum nomine, & natura, Hercules, Sardanapalus, Clodius, Heliogabalus, & alij. Vide Tiraquell. in 4. leg. Connubial. à num. 58. Immo Terull. de Palladio, qui contra istam mollitiam disputat acerrimè.*

O VERE PHRYGIÆ, NEQUE ENIM PHRYG.) Cetera dubitationem respexit ad hoc carmen Homeri 2.

LIAD. ὁ σέπρονες, καὶ ἰλέρχῃ, ὄρμαϊδ' εἰ, καὶ ἄρχαϊ/ Vbi videre licet, homines molles, effaminatos, parumque viros dici etiam pepones. Nam hic fructus simul atque maturuit, dulcis quidem est, verum flaccidus, atq; inutilis. Est tamen Homero etiam interdum blandientis vox, vt *LIAD.* ἔ. ὁ σέπρον, ὁ μωδίας. Chiliad.

Xerxem Artemisia regina Caria bello nauali aduersum Græcos strenuè pugnando adiuerat, in quo eius duces fuerat ignauiores. Vnde Rex hoc testimonio reginam cohonestauit, vt Herodotus commemorat, οἱ μὲν ἄνδρες γενναῖοι μοι γυναικες, αἱ δὲ γυναῖκες ἀνδρες. Viri fuerunt mihi fæminæ, ac vice versa, fæminæ viri. Quam verò acerbum viro sit vulnus, & contumeliæ plenum, fæminam vocari, testatur Herodotus, vbi ait.

ἄποσβόλλοις κακὰ μωδία ἐργάζοντο, καὶ γυναικας ἀπεικα- λῶν. Id est, quos adorti ingenti clade affecerunt, fæminasq; nuncupauerunt. Idem alibi, καὶ ἄρσους γυναικας κακῶς ἀνδρα, δ' ἄνδρας μετρίως ἔστ. Apud Persas grauisissima contumelia est, vt quis fæmina mollior vocetur. Nec abluat hinc Sesostris Ægyptij regis factum, quis quas gentes imbelles, & effaminatas subegerat, in earum sinibus columnam cum incisa natura muliebri, quos contra fortes: ac mascula, columnam cui virili natura erigebat: illis muliebrem animum exprobrans, in his virilem audaciam, virtutemque ad polteros testificans. Diodorus, Pierius lib. 34. * *Molles & effaminati aut fæmina, aut fæminis nominibus solent appellari. Item semiviri, vt Æneas per conuictum à Turno lib. 12. Contra fæminæ in quibus est virilis animus, meriti & mascula, & viragines vocantur. In eos qui mollitia vestium, & ornatu superuacuo, & cura capilli, & moribus imitantur mulieres, torquetur apud illud Diogenis in adolescentem iu- ismodi. Non te pudeat, quis peius tibi velis, quam ipsa natura voluit? Illa enim virum te facit, tu te in fæminam resurgis.*

BIFOREM DAT TIBIA CANTVM Id est, bifonium, imparem, dissonum, dissimilem, non enim sunt pari modulatione composita. Vide Seruium.

TYMPANA VOS, BVXVSQVE Lucret. lib. 2. agens de facris Cybelles, siue Berecynthiæ.

Tympana ienta tonant palmis, & cymbala circum- Concava, yauici sonos, minantur cornua cantu, Et Phrygia stimula numero caua tibia mentis.

Ouid. de orgiis Bacchi lib. 4. *Metamorph.*

Fæminæ voces, impulsaq; tympana palmis, Concaudq; æra sonant, longq; foramine buxus. Catull. de Atti in Galliambo.

Niveis citata cepit manibus leue tympanum Tympanum, tubam, sua Cybele, sua mater inuita: Quatiensque terga tauri tenet caua digitiis, Canere hæc suis adoræ est tremebda comitibus.

Auson. epistol. 25. *tenet taboant caua tympana tergis* * *Tympanotriba in Plauti Trucul. est mollis, eneruatus, enervatus, veluti vnus è Cybelis sacerdotibus, qui Galli dicebantur, à Gallo Phrygiae slu- uio, & tympana in facris suis pulsabant.*

Non abs re, cum veller significare tibiam Phrygiam, buxum posuit, sed materiam tibie Phrygiæ propriam nominauit. Nam vt Asiorum tibia è loto erant, sic Phrygiæ è buxo. Pollux de tibiariarum genere loquens, ἔλυμος, inquit, τὴν μὲν ὄλυν παρ' ἑνοσ τοῦ δὲ ἑρμηια φρυγῶν. Sed & Elymus fortasse ille Virgilianus ab illa tibia nomen adeptus est: quamquam hoc pro indubitato affir- mare, aut pro testimonio dicere nolimus. Turneb. lib. 30. cap. 39. Rhodigin. lib. 9. cap. 7.

MATRIS IDÆÆ Idæa mater dicta est ab Ida seu Cre- tæ, seu Phrygiæ monte, vt oblique enim culta est. Lucret. lib. 2. *Hanc varia genes antiquo more, craterum Idæam vocitant matrem.* Ouid. in Fast.

Protinus in festo Berecynthia tibia cornu Flabit, & Idææ festa parentis erunt.

Idem Cybelis in Idæa monte Claudian. de feribit in 1. de raptu

de raptu Prosep. Sic ait (Ceres) & fuluis serpentibus at- *SINITE ARMA VIRIS*) Vos qui mulieres estis, relin- *quidam, Hic ades augusta dea, &c.* quite nobis arma, qui viri sumus.

TALIA IACTANTEM DICTIS, AC DIRA CANENTEM
NON TVLIT ASCANIVS: neruoq; obuerfus equino
Contendit telum: diuersaq; brachia ducens,
Constitit ante louem, supplex per vota precatus.
 625 *Iuppiter omnipotens audacibus annue cœptis.*
Ipsæ tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte iuuentum,
Candentem, pariterq; caput cum matre ferentem:
Iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
 630 *Auduit, & cæli genitor de parte serena*
Intonuit læuum. sonat vnâ lethifer arcus:
Et fugit horrendum stridens elapsa sagitta,
Perq; caput Remuli venit, & caua tempora ferro
Traicit. I, VERBIS VIRTVTEM ILLVDE SVPERBIS
 635 *Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt*
Hæc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
LETITIAQVE FREMVNT, ANIMOSQVE AD SIDERA TOLLVNT

TALIA IACTANTEM ad suorum gloriam.
AC DIRA CANENTEM ad iniuriam Trojanorum.
NON TVLIT ASCANIVS *Æneid.* 2. *Non tulit hanc spociem furiosa mente Choræbus Lib. 8. Non tulit Alcides animis. Lib. 12. Non tulit instantem Phrygeus, animusq; fremmentem.*

CONSTITIT ANTE IOVEM, SVPLEX Atqui Apol- linem inuocare debuit, iaculaturus: sed dicimus ideo Iouem inuocatum, quia initium debetur Ioui: vt, *Ab Ioue principium Musa.* Vnde Ascanius non quid faciat, cogitat, sed quid primum. Seruius.

IUPIPER OMNIPOTENS Hoc epitheton interdum ad numinis gloriam ponitur, interdum ad causam dicentis. Namque hoc loco dicendo *omnipotens*, ostendit eum etiam iis, qui per se minus valent, præstare posse virtutem. Seruius.

AVDACIVS ANNYE COEPTIS Quomodo voce annue: vt vteretur antiqui in precibus ad deos, ex poetis, item Liviò, Plinio productis locis demonstrat Brisson. Formulat. lib. 1. num. 74.

FERAM SOLEM. DONA Promittit se alia quædam dona laturum, nam feram de iuueno non dicimus.

AVRATA FRONTE IUVENCVM Est hoc quidem ritu Romano à Virgilio scriptum: sed non sine antiquitatis effigie, nam & ita Homerus scribit. *LIAD.* u.

Τὸν τοι ἐγὼ πρῆξω χρυσὸν κέρασι περὶ χεῖρας
Maclabo hunc superis auratum cornua taurum.

Tutneb. lib. 29. cap. 25. Solebant cornua victimatam inaurari, testis Homerus Odyss. 7. *LIAD.* u. Virgil. 1. Georg. & hoc ipso loco. Ouid. lib. 7. 10. & 15. Met. Ma- crob. lib. 3. cap. 5. Saturnal. Alexand. Neapolit. lib. 3. cap. 12. Annotauit Hartung. Decur. 3. lib. 8.

Seneca Oedipo, *Aurum taurum rutilante cornu La- bitur segnis.* Tibull. *Semper inaurato taurus cadit ho- stia cornu.* Ouid. II. *Metamorph. blandis induceta corni- bus aurum Concedant idæa nucæ ceruicæ iuuenca, lu-*

uenal. & auratam Iunoni cade iuuencom. Tertulian. Hunc tibi Iuppiter bouem cornibus inauratis voue- mus esse futurum. Plin. lib. 33. cap. 3. Deorum honori in sacris nihil aliud excogitatum est, quam vt auratis cornibus hostiæ maiores duntaxat immolarentur. Plu- tarch. dum Pauli Æmilij triumphum describit, μέλα δὲ τέρας ἦροντο φρυγικῶν τροφῶν βῆς ἐκείδον εἰσοσι ματρῆς ἰο- κημένοι, καὶ ἐμύμαστοι. Post eos ducebantur auratis cor- nibus boues ceterum viginti, vitis ornati, & feris. Hæc Delius in Oedip. Senecæ collegit. Seruius consultò di- cium putat *iuuencom*: quia Ioui de tauro non immo- laretur, nisi triumpho nomine. Quod ideo tamen ad- missum, quia non tantum Ioui, sed aliis diis, quæ bello profunt, sacrificabatur.

CAPVT CVM MATRE FERENTEM æqualem ma- tri, nondum patri.

CÆLI DE PARTE SER. INTON. Ennius. *Cum io- nus læuum bene tempestate serena.* Varro sat. Eumenides. Dum sermone cæculam variatus, *Interea tonuit bene tempestate serena.* Fulmina, & tonitrua cælo puro, ac se- reno fieri meritò negat, Lucret. lib. 6.

Fulmina gignit e crassis, alteq; putandum est. Nubibus excructis. Nam calo nulla sereno, Nec leuiter densis miruntur nubibus vniquam.

Tamen id Virgil. sæpius factum dicit, hoc videlicet lo- co, & 2. *Æneid.* Item Horat. Ode 34. lib. 1. Sallustius quoque in Catilinario bello narrat M. Herennium die sereno fulmine ictum esse. Sed in his intelligendum est tonitrua, fulmina naturalia cælo nubilo, & altè ex- tructis nubibus fieri: prodigiosa autem, & diuina, pu- ro, & sereno. Quod ad Horatij locum spectat, videtur ille significare, talia fulmina malum sibi minari, nisi re- spiciat eademque valere ad se, & ceteros homines ab impietate deterrandos. Nam tonitrua, & fulmina diui- na, qualia sunt ea, quæ cælo puro fiunt, tristia, & mala portendunt hominibus. Adde his Homeri loci Odyss. u.

Ἢ μεγὰλ' ἐβρόντος ἀπ' ἑραυῆ ἀσπράνλος, Οὐδ' ἐσθλι νεφός ἐστ', τέρας νύκτωρ δὲ φάειρας.

Id est. O Iupiter, profecto grauer è celo tonuisti: neque tamen vsquam nubes est: ostentum igitur aliquod tuum nobis præbes. Ex Lamb. in Horat. Vide in super quæ posuimus Georg. 1. libi, Non aliàs celo ceciderunt plura sereno Fulmina.

INTONUIT LÆVVM) læna tōnitrua, anguria, & auspicia ideo putatur feliciora, quodd quæ nobis sinistra sunt, ea superis dextra dimitti creduntur. Videndi super hoc Dionysius libr. 2. Plutarch. problemat. Plinius. Sic 2. Æncid. subitoq; fragore Intonuit læuum. Ouid. 4. Fast.

Ille pre cabatur, tonitru dedit omnia læno Iupiter, & læna fulmina missa polo.

Ad eandem quoque sinistra partis superstitionem pertinet locus ille Ciceronis in Mario.

Paribus intonuit celi pater ipse sinistra. Sic aquile clarum firmavit Iupiter omen.

HORRENDVM STRIDENS ELAPSA SAGITTA) Sagitta à sagaci iactu dicitur, id est, veloci ictu. Pennis enim fertur quasi auis, vt celeriter mors perueniat ad hominem. His primum Cretenses vsi sunt. Vnde Diætæ sagittæ poetis. Iliod. lib. 8. cap. 8.

PERQVE CAPVT REMVLI VENIT) Figmenta hæc

Aetheria tum fortè plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies, vrbemq; videbat,
640 Nube sedens: atque his victorem affatur Iulum.
MACTE NOVA VIRTUTE PVER (SIC ITVR AD ASTRA)
Diis genite, & geniture Deos. iure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
Necte Troia capit. simul hæc effatus, ab alto
645 Æthere se mittit: spirantes dimouet auras:
Ascaniumq; petit: forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten. hic Dardanio Anchisæ
Armiger antè fuit, fidusq; ad limina custos.
Tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo
650 OMNIA LONGÆVO SIMILIS, vocémque, colorémque,
Et crines albos, & sæua sonoribus arma
Atque his ardentem dictis affatur Iulum
Sit satis Aceneide telis impunè Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
655 Concedit laudem, & paribus non inuidet armis:
Cætera parce puer bello.

CRINITVS APOLLO) Hoc adiuncto eum afficit C Ennius. Philostratus iunior in Heroicis, Pindarus in Isthm. Ode 1. ἀκροφύγιον vocant, ἀκροφύγιον τὸ ἐκ τοῦ κεφαλῆς ὑποκείμενον. Vnde per periphasin Propertius lib. 3. & Ouid lib. 3. Trist. intonsum deum dixerunt, & Horatius carmine sæculari intonsum Cynthium. In lusibus in deum hortorum dicitur comotus Phæbus. Rursum Pindarus ἄκροφύγιον nominavit in Pyth. Mos fuit antiquissimis illis sæculis, vt ephēbi comam Apollini nutrent, qui deinde cum prima genas vestiret flore iuuenta. Delphos se conferentes, comæ primitias deo offerebant, cuius consuetudinis meminit in Theseo Plutarchus. Hæc Hieron. Columna ad Ennij Alcæon.

MACTE NOVA VIRTUTE) Sic apud Silium lib. 4. Mats Scipionem adolescentem, postquam ille multis interfectis patrem consulē seruauit, lætus compellar, & prædicat.

vulnerum non sine ratione ponunt poetæ: nam modò hunc ideo in capite dicit esse percussum, quia eum supra vaniloquum, & superbum introduxerat, quod vitio capitis euenit Seruius.

IN VNC ET VERBIS VIRTUTE ILLVD SVP.) οὐρανός Leoninus vtique versus sine controuersia, quales & alij obseruati sunt in hoc poetarum signifero. Dicamus illud, Emendaturus, si licuisset, erat. Quare istiusmodi versus appellentur leonini, causam quærit Scalig. Poet. lib. 2. cap. 29. Vir quidam non vulgari doctrina ab initio echinos credit forisran, vel appellatos, vel appellandos fuisse ab ἰχθύ, quàm vocis imaginem Cicero, Horat. Lucretius dixerit, resonat enim pars posterior, B seu hemistichium posteriori priori, ac repercutit syllabam quodammodo. F.

HOC TANTVM ASCANI) Vel dixit, vt alibi, Nec plura. Vel & dixit, & fecit.

TEVCRÏ CLAM. SEQVNTVR LÆTITIAQ. FREMVNT) Commoti Troiani ex felicitate facti, extulerunt clamorem cum lato frumitu, & sperantes tanto auspicio meliora, plurimum gratulabantur. Donatus.

Tum celsò è curru Manovs, Carthagini arces Exscindes, inquis: Tyrios ad sedera coges: Nulla tamen longo ianta exorietur in auro Lux tibi chære pner, macte, ò macte indole sacra, Vera Iouis proles.

Mactare est magis augere. Cic. 1. Tuscul. Macte virtute, ego enim ipse eum eodem ipso non inuitus erraverim. Linius lib. 10. Tu quidem macte virtute, diligentiaque esto. Attius Philocteta. Vt dixi, macta his, armisque macte virtutem parvis, Lucil. Satyr. libr. 5. Macta, inquam, virtute, simulque his versibus est. Turpil. Boethontibus. Macte virtute esto. Pacuuius Duloreite. Macte esto virtute, operaque. Cernis veteres libenter vocatum hunc macte, cum vocabulo, virtute coniunxisset, auferendi casu scilicet. Est autem sermo tractus à sacris, vt monet Seruius, & est verbum pontificale. Quoties enim aut thus, aut vinum super victimam funde

fundeatur, dicebant, mactus est taurus, hoc est, cummlata est hostia, & magis aucta. Inde etiam mactare, pro magis augere. Cic. de Repub. Ferunt laudibus, mactant honoribus. Et apud Plaut. ego te macto infortunio. Solitos item vinum diis fundere in altaria, declarat Arnob. lib. 6. cum his verbis. Mactus hoc vino inferio esto. Quæ verba ibidem considerat, & argute irridet. Interpretatur autem sic. Qujd est aliud, quam dicere tantum esto mactus, quantum volo: tantum amplificatus, quantum iubeo, &c.

Nova virtute, vel magna, eximia, vt, Pollio. & ipse facit noua carmina: aut reuera noua, quantum ad bellum.

DIIS GENITE, ET GENITVRE DEOS) Imitatus est hæc Seneca in consolat. ad Martiam, cap. 15. Qujd aliorum tibi funera Casarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt sic quoque generi humano proficit: ostendens ne eos quidem, qui diis geniti, deòque genituri dicuntur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Obseruauit Muretus in Notis. Diis genite, inquit Seruius, propter Venerem: geniture deos, propter Iulium Cæsarem, & Augustum.

GENTE SVB ASSARACI) Romanam intelligit, inde vsque ab Assaraco propagatam. Assaracus fuit pater Capyos, auius Anchisæ. Sic in 1.

Cum domus Assaraci Phibiæ, Laracq; Mycenæ Seruio premet, & viclis dominabitur Argis.

Nec TE TROIA CAPIT) Philippi ad Alexand. filium apophthegma expressit. Ζητεῖ σε αὐτῶν βασιλεῖαν ἰσθμῶ, γενεὴν οὐκ ἔχεις ἔχεις. Quibus verbis eius generosam indolem, quod Bucephalum consecidisset, laudauit. Brod. lib. 1. cap. 26. & Turneb. * De Bucephalo memoria proditum à @. Curio, lib. 6. in hac verba. Namque ille nec in dorso insedere suo poterat alium, & regem, cum velle ascendere, sponte genua submittons excipiebat, credebaturque sentire, quem veheret. Iuranda est de hoc equo apud Plutarchum narratio, lib. 1. vna animalia plus rationis habent, terrestria, an aquatica. Bucephalus quantisper nudus erat, conscendendum se etiam equisoni dabat: ornatus vero regis iam ausu, collari- busque, neminem admittebat, Alexandro tantum accepto: ceteris per viculum facturus, sui aliqui propius accedentibus, ingenti humis occurrere, insularaque ac nisi ledere, fugaque sibi consulere, protegere solitus.

SPIRANTES AVRAS) spirabiles, vitales, quibus spiramus, & viuimus.

FORMA TVM VERTITVR ORIS ANT. IN E.VT.) Deligit eius hominis formam, qui antiquitatis, & exercitationis longinquitate collectæ merito, sanum consilium dare posset, & debuisset audiri. Donat.

----- Sic orsus Apollo

MORTALES MEDIO ASPECTVS SERMONE RELIQVIT,
Et procul in tenuem ex oculis euauit auram.
Agnouere deum proceres, diuinâque tela
660 Dardanidæ, pharetrâque fuga sensere sonatem.
Ergo auidum pugnae dictis, ac numine Phœbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt: animasque in aperta pericula mitunt.
It clamor toties per propugnacula muris:
665 Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis: tum scuta, cauæque
Dant sonitum flictu galeæ, pugna aspera surgit:
Quantus ab occasu veniens pluuiabilibus hædis

FIDVS QVE AD LIMINA CVSTOS) Seruum attriensem, vel atriarium significari putat German. Elegans quidam vsus vocabuli, ad, explicatur à Cantero libr. 3. cap. 20. Propert. Iam liberi, & fortes memorare ad prælia turmas, cum bellicas vellet, seu bellicosas dicere. Nec aliter paulò pòit ait. Nunquam venales essent ad munus amicus, id est, mercenariæ, & vt ita dicam, municipes. Iam in fine lib. 3. dicit. Hic tibi ad eloquium ciues, hinc ampla n-ponum Spes. Vbi eodem pacto facundos, & eloquentes ciues innuit: videtur enim hoc proverbij huius vsu præ cæteris hic poeta delectatus, quin etiam paulo breuius idem lib. 4.

Sobrius ad lues: at cum est impressa corona, Clamabis capiti vina subesse meo.

Et aliquanto post, Lygdamus ad cyathos, cum hæc pincer- nam, illic aduocatum, & caussarum patronum indicare vellet. Et lib. 4. eleg. 2. Pastorem ad baculum possum curare, quod est, pastorem me dixeris, si pedum habeam. Ergo fidus ad limina custos est fidus liminũ custos. Requirit præterea lib. 10. super illo, hincq; ad fra-na lioner.

ET CRINES ALBOS) id est, canos Tibull. eleg. 8. lib. 1. Tollere tuæ cura est albos à stirpe capilli. Plaut. Trinum. ad istam capitis albiditatem.

SÆVA SONORIBVS ARMA) strepitu terribilia, exponit Seruius. Vocabulo sonor pro sonitu non semel vltus inuenitur Lucretius, id q; aliàs quoq; testatus sum.

HIS ARDENT. DICTIS AFFATUR IVL.) Solent secundæ res erigere homines etiam ætate prouectos: sed quando ad pueri animum ventum est, sic ardere cæpit, & prosperis ferri, vt alia quoque non dubitare audere: sed hunc Apollo ita reuocat, vt sciat Ascanius, animum suum robustiori ætati reseruandum. Donat.

PRIMAM HANC CONCEDIT LAVDÈM) Dicendo hanc, pollicetur & aliam. Concedere autem ei se dixit ideo, quia sagittarum deus est: & licet eum Iupiter iuuerit, Apollo tamen sibi suum officium vindicat: quod dicit se concessisse, quia non prohibuit. Ea enim, quæ ab aliis numinibus poscimus, tunc implentur, si non aduersentur numina, quorum propria sunt, quæ poscimus: vnde & in 4. ait, aduerso, & tua si mihi certa volumas, hoc est, quod in me est, iungo eos: restat, vt & tuum impleri velis officium. Seruius.

PARIBVS NON INVIDET ARMIS) Expone, pari gloria. Nam vt Apollo puer occiso Pythone vltus est matris injurias: sic Ascanius occiso Numano Troianorum castra, iniuriæque defendit. Paribus ergo armis, id est, similibus: non peritia, sed genere victoria. Seruius,

Verberat imber humum, quàm multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cum Iuppiter horridus Auftris
Torquet aquosam hyemem, & cælo, & caua nubila rumpit.

Sic ORSVS APOLLO. Modò locutus, aliàs, cepit
quod magis est proprium, lib. 1. sic Venus, at Veneris
contra sic plius orsus; Æneid. 2. Inde toto patet Aeneas sic
orsus ab alto. Lib. 1.2 sic Iuppiter orsus. Lib. 6. Tunc sic or-
sa loqui vates. Orsa pro initiis, lib. 10. & in melius tua,
qui potes, orsa restetas.

MEDIO SERMONE) quia non respondit Ascanius.
Torus autem sermo ex dicente, respondentèque con-
ficitur.

FUGA) discessu.

PHAR. SONANTEM) quia dixit supra, & sana sono-
ribus arma.

DICTIS, AC NUMINE PHOEBI) Dictis, propter au-
ditam orationem. Numine, propter agnitionem deum.
Prohibebant eum pugna propter ea, quæ dicta erant, &
ipsam auctoritatem cogniti in discessu Phoebi inter-
ponebant.

IPSI IN CERTAM. RVRSVS SVCCED.) ut pote,
quos aperta exempla certos, securòque præstiterant.

AMENTAQUE TORQVENT) Tela amentis torquent.
Quem possumus non rerum modò, sed verborum
etiam explicatorem Iusto Lipsio inuenire magis peri-
tum, magis sedulum? Iacula, inquit, aliàs sola manu
mittebantur, aliàs loro reuincta, & eo excusso adiuua-
bantur. Id dicebant amentum. Glossa, amentum, ἀμμη
ἀμμητων vinculum iaculorum. Festus, Amenta quibus
ut emitti possint, vincuntur iacula. Ex Græco quod est
ἀμμηται, vel quia aptantes ea, ad mentum trahunt.
Latini, & modum vocant, ut Silius lib. 1. Fluo impulsa
leui torquetur lancea nodo. Statius in 3. Frena tenens, du-
plexque infero missile nodo. Item ansam. Inde ansata

A Ennij, Ansatas mittunt è turribus. Iterum. Postquam
defessi sunt stantes spargere sese Elastis ansatis. Habenam
etiam alij. Fuit autem non aliud, quam lorum reuin-
ctum in hasta media circiter, quod manui deinde, &
primoribus digitis illigabant leuiter, in emissu cum
impetu soluendum. Hæc ipsa ille copiosius, & explica-
rius & multa præterea huc pertinentia, quæ tute leges
cum voles, Poliorcet. lib. 4. dial. 4.

STERNITVR OMNE SOLVM TELIS) Concinnius
vtique hoc: Enniano istuc, Sparsis hastis longis campus
splendet, & horret.

DANT SONITVM FLICTV GALEÆ) infra, strepit
assiduo caua tempora circum Timiu galea. Vbi sunt sim-
plici fligere Liius Ægitho. Ipse se in terram saucius sti-
git cadens Atius. imi vavri mexy. Nec perdolescit stigi so-
cios morte, campos contegi. Et Ægitho. Hen cuiatis stirpem
fundius Fligi studet. Lucret. etiam lib. 2. nam cito supernè
Obuia cum fluxere, sit, ut diuersa repente Disiliani. Est au-
tem fligere, per concursum se mutò tangere, & con-
cutere, cum sono: & flictus hic erit λόφος ἢ τῆς κρήνης.
Vltus etiam Aufonius. Cymbala dant siltu sonium. Si-
lius. galea horrida siltu. Ennius Annali 15. aliis ver bis,
eodem tamen sensu, Aerata resonant galea.

QVANTVS AB OCCASV VEN.) Vide Vrsin.

QVAM MVLT. GRAND. NIMB. IN VAD. PRÆ-
CIP) Valerius Aeditus in epig. Aut imber caelo candidus
præcipitas.

AQVOSAM HYEMEM) non ipsum anni tempus,
quod dicitur hyems, & æstati opponitur, sed pluuiam
densam cum vento significat, vt alibi.

- Pandarus, & Bitias, Idæo Alcanore creti,
- Quos Iouis eduxit luco syluestris Hiera,
- Abietibus iuuenes patriis, & montibus æquos,
- 675 Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt,
- Freti armis, vltroque inuitant mœnibus hostem.
- Ipsi intus dextrâ, ac læuâ pro turribus adstant,
- Armata ferro, & cristis capita alta corusci:
- Quales aëriæ liquentia flumina circum,
- 680 Siue Padi ripis, Athesin seu propter amœnum,
- Consurgunt geminæ quercus, in tonsaque cœlo
- Attollunt capita, & sublimi vertice nutant,
- Irrumpunt, aditus Rutuli vt videre patentes.
- Continuò Quercens, & pulcher Equicolus armis,
- 685 Et præceps animi Tmarus, & Mauortius Hæmon,
- Agminibus totis aut versis terga dedere,
- Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
- TVM MAGIS INCRÊSCVNT ANIMIS DISCORDIBVS IRÆ:
- Et iam collecti Troës glomerantur eodem,
- 690 Et conferre manum, & procurrere longius audent.

IDÆO ALCANORE CRETI) sanctissimè, & religio-
sissimè colebatur à Troianis Iupiter cognomèto Idæus,

& apud Homerum Iupiter Ἰδῶθεν μὲν δὲν sapenumero
dicitur, & inuocatur. Ei locus erat in Ida monte vbi
educati

educati fuerunt Pandarus, & Bitias, & templum habe-
bat ibi in alto Gargaro. turneb. lib. 22. cap. 7.

SYLVESTRIS HIERA) Non satis perspicio, quæ sit
ratio syllabæ in hoc verbo, in quo contra naturam vi-
detur media tendi: & cum nescio quod miraculum hic
latere subodoror, parum abest, quin quemadmodum
legimus à cerua, cane, lupa quosdam nutritos, sic hos à
syluestri hyæna educatos esse suspicer. Certè in hanc
coniecturam prono labor animo: quamquam eam vix
spero commendari, approbariq; posse hominibus do-
ctis. Turneb. 22. cap. 7.

ABIET. PATRIIS, ET MONT. ÆQVOS) patriæ abie-
tes sunt Idææ. Homer. κάππιος τῆς Ἰδῶθρον ἐοικότες
ἀβηλῆσι. Qui autè sunt ea corporum magnitudine qua
hic describitur montium similitudine, Græcis sunt ὄρε-
λάδοι, καὶ τὸ πῆλας ὄρος εἶναι καὶ τὸ μέγεθος.

PORTAM QVÆ DVCIS IMPERIO) Hunc locum
manasse ex Iliad. lib. 22. docet Macrobr. lib. 5. cap. 11. Sci-
mus, quod Mnestheo, & aliis ducibus imperauit Aeneas
ad petenda proficiens auxilia, ne portas aperirent, vt
castra modò, & tutos seruaarent aggere muros. Item
legimus Mnesthea, & Sergestum ductores fuisse, &
rerum magistros, non Pandarum, & Bitiam. Vnde
apparet, quod hunc locum malè intellexerit Donatus,
dicens commissam portam, i.e. est, creditam, Pan-
daro, & Bitiæ, qui ducès non erât. Cornutus verò me-
lius sensit, dicens, portam quæ ducis imperio commissa
fuerat, hoc est clausa, eam aperuerunt. Commissura
enim dicitur tabularum coniunctio: sicut Cic. in Fun-
dania meminit. Ergo melius est, vt commissam, clau-
sam dicamus, quam creditam Pandaro, & Bitiæ. Ser-
tius.

PRO TURRIBVS) Ad vicem turrium propter pro-
ceritatem corporum ingentem. Statura quædam dicitur
commoda, media, militaris. Hanc qui superarent,
dicebantur statura proceri. Ad Vegetium lib. 1. cap. 5.
Ibid. Steucichium. Aut fortasse dictum sit, eo sensu,
quo supra illud, Et Sagarim, & summis stantem pro tur-
ribus Idæam.

QVALES ARIÆ LIQVENTIA) Comparatio Home-
rica, vide Seruium. Idem ait commemorari fluium Li-
quetium, nec esse epitheton, & legendum liquetia,
non liquentia. De eadem re consulè German.

ATHESIM PROPTER AMOENVM) prope, aut iuxta
Athesim. Athesim fluius ex alpibus Tridentinis labitur
Veronam. Terent. Adelph. Hic propter hunc assiste. Cic.

- Ductori Turno diuersa in parte furenti:
- Turbantique viros, defertur nuntius, hostem
- Feruere cæde noua, & portas præbere parentes.
- Deserit inceptum, atque immani concitus ira
- 695 Dardaniam tuit ad portam: fratresque superbos,
- Et primùm Antiphaten (is enim se primus agebat)
- Thebana de matre nothum Sarpedonis alti
- Coniecto sternit iaculo: volat Itala cornus
- Aëra per tenerum, stomachoque infixâ sub altum
- 700 Pectus abit. reddit specus atrî Vulneris vndam
- Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepescit.
- Tum Meropem, atque Erymantha manu, tum sternit Aphidnum,
- Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,

A 2. de Inuent. Fluius Eurotas, qui propter Lacedæmo-
nem fluit. Aliquando sine nomine ponitur, & aduer-
bij vicem gerit. Terent. Adelph. Est ad hanc manum sa-
cellum, ibi angiporum propter est.

INTONSAQVE CÆLO ATTOL. CAP. ET SVBLIMI
VERT. NVTANT.) Ennius, Capiubn' nutantes pino, reclus-
que cupressos. Quem ad locum hæc differit Fragmentorū
Ennianorum à se conquistorum, dispositorumque ex-
planator solertissimus, & ingeniosissimus Hieron.
Columna, quæ ad versum Maronianum quasi face lu-
culenta collustrandum, sunt perquâ apposita. Pulcher-
rimè nutare, quod hominis proprium est, ad arbores
utantulit. Nec quidem remota translatione arborum
summitates capita dixit, eisque nutandi actum tribuit,
cum hæ animalium structuram, atque opificium miri-
ficè referant. Habent enim & radices qua pedes, è qui-
bus caudex, qui & truncus, & stipes dicitur, sursum af-
surgit: vnde tanquam brachia rami diffunduntur, & cin-
de surculi, quasi digiti. Eas etiam oculos habere quis
neget? quibus frondes pro coma sunt: fibræ pro pilis:
humor pro sanguine: cortex pro cute: cui subest caro,
adeps, ossa, venæ, cor, medulla, nodi: quos Aristoteles
neruis persimiles putauit lib. de plant. Catull. Ennij æ-
mulatione, conigeram nutandi vertice pino: ita enim
duo calamo exarati habent, vulgati autem, sudanti cor-
tice. Idem rursus, Non sine nutanti platano. Virgil de quer-
cibus in tonsaque celo Attollunt capita, & sublimi vertice
nutant. Idem 2. Æneid. Et tremefacta comam concusso ver-
tice nutat. Eclog. 6. tum rigidas nutare cacumina quer-
cus. Ouid. lib. 2. Amor. Dum bene diues ager, dum rami
pondere nutant. Septimius Serenus pulcherrimè pino
brachia, & trepidationem tribuit. Pinea brachia cum
trepidant stridentia flabris.

IRRVPVNT, ADITVS) Non aditus rumpunt, qui
iam patebant: sed irruunt Rutuli, vt viderunt aditus,
porta patefacta. Donatus,

CONTINVO QVERCENS, ET PVLCHER) Hi pri-
mò venerunt, vt referatam portam violenter introi-
rent: sed aut versis sunt trudentium agminibus, aut limi-
ne in ipso mactati. Aut, aliqui fugati sunt, aliqui inter-
empti. Donatus,

COLLECTI TROËS GLOMERANTVR) Tanti facti ex-
emplo animati Troiani denstabantur ad portam, re-
motaque trepidatione omni, & egredi longius aude-
bant, & alios cominus prouocare. Donatus.

- Non iaculo (neque enim iaculo vitam ille dedisset)
- 705 Sed magnum stridens contorta phalarica venit
Fulminis acta modo : quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama,lorica fidelis, & auro
Sustinuit. collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, & clypeum super intonat ingens,
- 710 Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit,magnis quam molibus ante
Constructam iaciunt ponto: sic illa ruinam
Prona trahit,penitusque vadis illisa recumbit.
Mifcent se maria,& nigræ attolluntur arenæ:
- 715 Tam sonitu Prochyta alta tremit, durumq; cubile
Inarime,Iouis imperiis imposita Typhæo,

FERVERE CÆDE NOVA, ET PORT. PRÆB. PATENTES) Plus nuntiatur Turno,quam res habeat. Nondum erant tam multi Rutulorum occisi à Troianis, & ait, eos feruere cæde noua. Nec patebant plures portæ, sed vna tantum. Verum ita mos hominum est, vt non lætis modò, sed tristibus quoque aliquid affingant.

DARDANIAM RVIT AD PORTAM) *Ruit*, inquit, non, venit, vt ostenderet eius feruorem, qui suorum necem veniebat viturus, & qui nolebat patentiſ portæ occasionem perdere, ne iterum clauderetur. Donatus.

IS ENIM SE PRIMVS AGEBAT) Hoc est, incedebat: vt, *seſe Palmyrus agebat*. Tractus est autem sermo à ratione physica: nam agitur corpus animi iudicio, vt Terentius, *Quo te agit?* Seruius.

THEBANA DE MATRE NOTHYM SARPEL) Matrem hinc Thebanam accipio è Thebis Hypoplacis, quæ in Cilicia erant. Est enim verisimile, Sarpedonem Lycium ex ea prouincia concubinam habuisse potius, quam ex alijs Thebis. Turneb. lib. 22. cap. 7. & lib. 29 cap. 25.

NOTHYM GRÆCI NATVM EX VXORE NON LEGITIMA VOCAT, qui apud nos spurio patre natus dicitur. Sic Festus. Iſidorus autem lib. 9. nothus dicitur, qui de patre nobili, & matre ignobili gignitur, sicut ex concubina. Huic contrarius est spurius, qui de matre nobili, & patre ignobili illegitimè nascitur. Item spurius patre incerto, matre vidua genitus.

Plutarchus in Problemat. ait Spurius apud Romanos primum nomen esse, vt Sextus, Decimus, Caius. Prima autem nomina cum vna, duabus, aut tribus litteris, vt T. Titius Gn. Gneus, Sex, Sextus, vbi Sp. Spurius, eos autem qui sine certo patre erant, *ἀπαύροτος*, S, & P, designarent, quasi sine patre, factum est hoc errore, vt qui essent sine patre, dicerentur spurij. Quos autem vulgo bastardos vocamus, interdum spurij dici possunt, interdum non possunt, vt hi, quos Principes agnoscere sollemniter solent, quasi que adoptare: nothi enim verbo græco appellantur, non spurij. Quintil. lib. 3. cap. 8. nothus ante legitimum natus, legitimus filius fit: post legitimum natus, tantum ciuis. Et paulò post, nothum qui non sic legitimus, Græci vocant, latinum rei nomen non habemus. Nothia Græci appellant eam partem, quæ ex bonis paternis, legè Atheniensium, nothis dari poterat. Hinc factum, vt Græci nothum appellent, quidquid non legitimum esse volunt, nec verum, vt *νόθος ἀπίστυμον* dicant non verum schema Ar-

aticum, sed adulterium, spuriumque: contra *νόθιον ἀπίστυμον* dicunt, veram, germanam, legitimamque Atticorum elegantiam significantes. Budæus in Pand.

ITALA CORNVS) telum ex Itala cornu.
AERA PERTENVEM) In manu scriptis est, *tenerum*. Conuenit cum illo Lucretij, *Aeris in teneras possunt proferri auræ*.

REDDIT SPECVS ATRI VVL. VNDAM) Exaggeratio poetica, pro ingenti vulnere.

ATQVE BRYMANTHA MANV) id est, gladio cominus ferit. Nam illi, de quibus superius dixi, non manu occisi sunt, sed misso iaculo. Ergo ad differentiam teli iacti accipit, *manu*, id est, gladio. Seruius.

ARDENTEM OCVLIS, ANIMISQVE FRÆM.) Quod animo fremeret, oculi ostendebant. Ipse vultus hominis, eius animi ferociam loquebatur. Donatus.

CONTORTA PHALARICA) Hoc genus teli describit Seruius. Consulte item Vegetium libro 4. capite 18. & Iſidor. lib. 18. cap. 7. Præiit Ennius, *que valide venit contorta phalarica missu*. Forre scribendum *valido emittitur* valido missu. Sunt qui hanc vocem scribant *phalarica*.

FVLMINIS ACTA MODO) Amat Virgil. tela cum impetu magno venientia comparare fulminibus.

DVO TAUREA TERGA) usurpauit, pro taurina.

DVPLICI SQVAMA, ET AVRO) Duplicibus squamis aureis, Sanè squama, & splendorem significat, si à piscibus venit, & sordes, si à lualore. Sed in Virgilio vbiq; splendorem significat. Seruius.

LORICA FERREA APUD ROMANOS DVPLEX, hamata, & squamata. Hamata sic dicta videretur, quod circuli, & catenæ naxæ, hamuli speciem dimidiata referrebant, aut quo hami catenulas iungebant. Dicere hoc Sidonius videntur, *nec fuit illi Circulus imparis loricae texuit hami*, &c. Lipsius lib. 3. de militia Rom. Dial. 6.

CLYPEVM SVPER INTONAT. INGENS) Aut ipse ingens super clypeum intonat, aut ingens clypeum super eum tonat: nam lectum etiam est hoc clypeum, vt probat Caper, quod magis debemus accipere. Nam Homerum imitatus est, qui ait, *ἀράθισσε δ' ἐ τειχῆ ἐν' ἀντῶν*. Et *ἀρῶν δ' ἐ βράχῃ τειχῆ πονηρὰ χαλκῶν*. Seruius, Sicut alibi, *sonitum super arma dedere*. Clypeus masculini generis, vt *ardentes clypeos*, atque *ara micantia ceruo*. Neutrius, vt Virg. *clypeum super intonat ingens*. Licinius in Marte. *Part magna leuius clypea portant*. Laberius Sororibus. *Hoc voluit clypeum contra puluerem proici*. Nonius.

IN EYBOICO BAIARVM LITTORE) De Eubœa veniunt Chalcidenses, qui condiderunt Cumas quæ sunt Baijs vicina. Seruius.

SAXEA PILA CADIT) Strabo lib. 4. δὲ πόλις ἐμποροῦν γερῆσιαι, δὲ τὴν εὐβοίαν τῆς ἀμμοῦ. διότι τῆ χαλκῆ καὶ ἀμμοῦ ἀμμοκονίαν, ποροῦσιν χαλκῆ εἰς τὴν θαλάσσην. Notauit Brod. lib. 5. cap. 23. Columnæ structiles sunt, quæ de lapide quadrato, aut laterculis extructæ sunt, quæ pilæ etiam dicuntur, est enim hæc differentia inter columnas, quæ à Græcis *κίονες*, & pilas, quæ, *στῆλαι* ab illis dicuntur. Columnæ vno scapo constant, id est, lapide oblongo, perpetuo. Pilæ structura constant aut lapidea, aut cæmentitia, aut lateritia. Plinius stelas vocat lib. 6. c. 28. stela autem sunt propriè lapideæ pilæ structæ, in quibus fœdera inscribi solebant, vt omnibus innotescerent, & in quibus etiam homines profcribi solebant. Iſocrat. in Panegy. circa finem vtitur, & Demosthenes identidem. Hodie stela vocari propriè possunt lapideæ cruces, vel huiusmodi monumenta, quæ in militaribus vijs extrueta videmus, lictis interdum insculptis ad memoriam alicuius rei prodendam; latine cippi dicuntur, quales super sepulcra extruuntur. Et *στῆλαι* apud Demosthenem *ἀτμοί*, καὶ ἐν στήλῃ ἀναγράφει. Vnde *στῆλαι* λόγος. orationes infamantes, & programmata ignominiosa. Columnæ partes sunt scapus, quasi columnæ corpus: supra scapum capitulum, infra scapum spira, quæ C basis sæpe appellari solet, infraque spiram stylobates. Auctor Vitruuius libro 3. capite 9. Hæc Bud.

in Pand. Quis non videt, Virgilium vsurpassè pilam pro columna? Huiusmodi libertas poetis est familiaris.

INARIME IOVIS. IMP. IMPOSTA TYPH.) Latini ferè, nisi fallor, omnes vna dictione efferunt, quam Homerus in Catalogo duabus *ἐν ἀείμοις*. Ouid. lib. 14. *Innarimen, Prochyramque legit, sterilique locatam*. Item Lucanus. *Conditus Inarimes æterna mole Typhœus*. Vnde Plinius hausit fortasse, quod scribit lib. 1. cap. 6. *Ænaria Homero Inarime dicta*. Nusquam certè hoc apud Homerum reperitur, neque apud Græcos, sed semper binis vocibus, vt apud Strabonem, Stephanum, Iſacium in Lycophronem. Malim Græcos sequi in hac controuersia, quam Latinos. Hartung. Decuria 4. cap. 1.

Super hoc versu lege totum capi. 18. apud Turneb. lib. 20. Lege præterea defensionem eiusdem aduersus Aldum Manutium, & Franciscum Roborellum apud Gulielmum Modicium cap. 1. Quæ verò Erythræus affert in Indice, magis ipsa defensionis egent, quam Virgilium defendant, vt sentit Delrius in Senecæ Hercul. Oertheum. Quid simile habet Inalpinus cum Inarimis, &c. Inarimen aiunt esse montem Prochytae insula, quæ sita est in Puteolano sinu. Prochyta autem nō ab Æneæ nutrice, sed quia profusa ab Ænaria erat. Ænaria ipsa à statione nauium Æneæ, Homero Inarime dicta. Hæc sunt Plinij, qui non montem insula, sed ipsam insulam vna voce sic vocatam dicit, de quo supra Hartungus, eum refutans. F.

- Hic Mars armipotens animum, virisque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit:
Immisitque fugam Teucris, atrumque timorem.
- 720 Vndique conueniunt: quoniam data copia pugnae,
BELLATORQVE ANIMO DEVS INCIDIT.
Pandarus vt suo germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa conuerso cardine torquet,
- 725 Obnixus latis humeris: multosque suorum
Moenibus exclusos duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit, recipitque ruentes,
Demens, qui Rutulum in medio non agmine Regem
Viderit irrupentem, vltroque incluserit vrbi,
- 730 Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuò noua lux oculis effulsit, & arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
Agnoscut faciem inuisam, atq; immania membra
- 735 Turbati subito Æneadæ: tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ feruidus ira
Effatur. Non hæc dotalis regia Amatae,
Nec muris cohibet patrijs media Ardea Turnum.
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
- 740 OLLI SVBRIDENS SEDATO PECTORE TVRNVS,
INCIPE, SI QVA ANIMO VIRTVS, ET CONSERE DEXTRAM,
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.

MARS ARMIPOTENS (Lib. 12. *Cuncta pater, qui bella A suo sub numine torquet.* Hac velut *απονομοποιος* conciliat sequitur narrationi verisimilitudinem, & tanquam *δεν δ'απο ποσειδος* fingit, sine quo credi non poterat, Turnum castris hostium inclasum, incolumen euasisse. Mars dictus est, siue quod maribus praesit in bello: siue à Graeco *αρης*. *Αρης* autem *δ'απο τοσ αρης*, *η ανωλης*, hoc est, à tollendo, vel interficiendo. Maiors verò, quod magna verat: vel à Mars per epenthesin, vt Induperator. Vide Gyrald. Syntag. 10. Et Palladem ornauit hoc epitheto, lib. 2, & lib. 11.

STIMVLOS ACRES SVB PECT.) sauiendi scilicet; nam sunt & timoris, & libidinis stimuli. Notanda quoque oeconomia, quia id egit, vt verisimile sit, Turnum victorem euasisse de castris. Seruius.

ATRVMOVE TIMOREM) Attrum timorem dicit per metalepsin, scilicet, turpem, molestum, odiosum: ex eo, vt opinor, quod atra quae sunt, inauspicata, & funesta, & iniucunda erant: Sic Flaccus Ode II. libro 4. *minuentur atra Carmine cura*, inuisa, odiosa, molestae. Item Ode, I. libr. 3. *Post equitem sedet atra cura*, id est, molesta. Et Sat. 6. libr. 2. *at simul atras Ventum est Exquiliis*, id est, odiosas mihi, & molestas ob negotia. Sic ad Pisones. *atrum Desinat in piscem mulier formosa superne*, dixit, pro turpi, & foedo, Turneb. libr. 22. cap. 7. **Potes & pallidum interpretari ab effectu. Qui timore, pallent, & pallor est propemodum aror sic, caruleis maculae vitis lib. 3. pro nigris vitis.*

VNDIQVE CONVENIUNT) Illi sine dubio, quibus Mars iniecit audaciam, qui inuenta opportunitate irruerunt in castra Troianorum. Seruius.

- Dixerat. ille rudem nodis, & cortice crudo Intorquet, summis adnixus viribus, hastam.
- 745 EXCEPERE AVRÆ VVLNVS. Saturnia Iuno Detorsit veniens: portæ que infigitur hasta. At non hoc telum, mea quod vi dextera versat, Effugies: neque enim is teli, nec vulneris auctor. Sic ait: & sublatum altè confurgit in enssem,
- 750 Et mediâ ferro gemina inter tempora frontem Diuidit, impubésque, immani vulnere, malas, Fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus. Collapsos artus, atque arma cruenta cerebro Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
- 755 Huc caput, atq; illuc humero ex utroque pependit. Diffugiunt versi trepida formidine Troës. Et, si continuò victorem ea cura subisset, Rumpere claustra manu, fociósque immittere portis, Vltimus ille dies bello, gentique fuisset.
- 760 Sed furor ardentem, cædisque insana cupido Egit in aduersos.

RVDEM NODIS) Non lauem, nec pulchram, sed fortem, impolitam, quam solam fortitudo maxima possit emittere. Donatus.

CORTICE CRVDO) viridi, nam hasta plerumque torrentur.

AT NON HOC TELVM) de gladio accipiendum Sequitur paulo post, *confurgit in enssem*. Effugi ictum tuum, at tu non poteris meum. Quando enim telum missilo

DVRO IN CERTAMINE) sine spe euadendi. DEMENS) Hoc ex affectione sua dixit poeta. Alibi,

Sed tum forte caua dum personat aquora conchas, Demens, & cantu vocat in certamina diuos.

Homerus solet dicere *νιμιος*, germanicè, *der nurr*.

CONTINVO NOVA LVX) Tanta fuit inter ceteros dissimilitudo Turni, vt illum forma corporis, & armorum qualitate quibus possit agnoscere, Denique agnouerunt Aeneadæ facile, qualem nunquam viderant, & licet turbati, quis esset agnouerunt. Donatus.

NON HÆ DOTALIS REGIA AMATÆ) Tibi data per dotem cum Launina. Et bene *Amata*, quæ sola illum generum esse cupiebat. Notandum sanè, quia id agit, vt ostendat, se non per imprudentiam Turnum inclussisse, sed illum per temeritatem sibi minime profutura castra penetrasse. Seruius.

NEC MVVIS COHIB. PAT. MEDIA ARDEA) non es in media patria tua, vbi otioso, & securo tibi esse liceat. In castris hostium es, teneris circumclusus, non potes euadere, filius mortis es, vt loquuntur sacrae literae.

OLLI SVBRIDENS SEDATO PECT. TVRN.) Magnam confidentiam virtutis ostendit, & similis est verus illi in 12. *Olli sedato respondit corde Latinus*.

INVENTVM PRIAMO NARRABIS ACHILL.) Vide dicta lib. 2. *Degeneremque Neoptoleum narrare memento*. Respicere videtur ad illud Sibyllæ in 6. *alius Latio iam partus Achilles*. Mittam te, inquit, ad Priamum, cui alterum Achillem in Italia inuentum esse nunties.

est, potest declinari vigilantibus oculis, & corporis mobilitate. Quum verò ventum fuerit ac manum, atque ense pugnetur, ictus nulla potest ratione frustrari, & tum vera virtus ostenditur. Seruius Donatus.

PARTIBVS ÆQVIS HVC CAP. ATQVE ILLVO HVM. EX VT, PEP.) Simile vulnus, ac necis genus traditur à Plutarcho in Pyrrho. Vnus enim hostium longè ante alios præcurrens, vir & statura eminenti, & fulgenti

gentibus armis laceffuit eum voce prociore. prodiret si viueret (erat enim Pyrrhus gladio secundum caput vulneratus, & paulisper pugna excefferat.) Irritatus Pyrrhus, inuitis suis, verit se cum stipatoribus in eum, frendensque, & cruore madens, ac truci vultu per medios irrupit, occupatque caput barbari ense ferire, fuitque ictus, & lacerti vi, atque acie ferri adeo violentus, vt ad infima penetraret, & eodem momento corporis partes dissectæ, hinc atque hinc dilaberentur.

BELLO, GENTIQVE FVISSET) quia plerumque

bellum finitur gente superflite, vt in bello Troiani cõtingit. Finem bello imposuisset, deletis ad vnum Troianis omnibus.

SED FVROR ARDENTEM) Impedijt hoc consilium furor, qui humanas mentes à tractatibus commodis proturbare cõsuevit. Raptus est enim, vt insequeretur fugientes, & non vidit, quod prodelle plus posset. Donarus.

EGIT IN ADVEROS) In eos, qui ante eum ex aduerso ei erant, et si tergum auerterant, & fugerant.

- Principiò Phalarim, & succiso poplite Gygen Excipit: binc raptas fugientibus ingerit hastas In tergum (Iuno vires, animùmque ministrat)
- 765 Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parma: Ignaros deinde in muris, Martemque cientes, Alcandrumque, Haliumque, Noëmonaque, Prytanimque, Lyncea tendentem contra, fociósque vocantem, Vibranti gladio connixus ab aggere dexter Occupat. haic vno detectum comminus ictu Cum galea longè iacuit caput. inde ferarum Vastatorem Amycum: quo non felicior alter Vngere tela manu, ferrumque armare veneno. Et clytium Æoliden, & amicum Cretea Musis:
- 775 CRETEA MVSARVM COMITEM, CVI CARMINA SEMPER, ET CITHARÆ CORDI, NEMEROSQVE INTENDERE NERVIS: Semper equos, atque arma virum, pugnaque canebat.

SUCCISO POP. GYGEN EXCIP.) Ordo est excipit, & succidit poplitem. Nam ante fuit, vt eum circumueniret insidijs. Seruius. Est ergo *αποτοπος*

FUGIENTIBVS RAPT. INGERIT HASTAS) Raptas, inquit Seruius, de hostilibus cadaueribus. Ego sic arbirror posse explanari, vt dicamus esse numerum multitudinis positum pro singulari, hastas pro hastam, hoc sensu videlicet. Hastam, quam de fugientium corporibus à se vulneratis, dum eos insequitur, raptim recipiebat, eam rursus in aliorum fugientium corpora intorquebat. Nam extrahere prius hastas è cadaueribus passim iacentibus, & currentes insecutandi obuijs, motam vtrique persecutioni attulisset, & petitiones Turni fugitiores illi acerimè euasisent.

IUNO VIRES ANIMVMQ. MIN.) Aeneid. 2. *Ipsè pater Danais animos, virefca, scindas Sufficit*. Ne sit incongruum, vnum tot occidisse, Iunonis dat auxilium. Horat. ad Piscon. *Nec dem interfit, nisi dignus vindicæ nodus Inciderit*.

ALCANDRVMOVE HALIVMOVE) Versus Homeri ex Iliad. e. ad ornatum magis operis translatum, quam ad historiae veritatem accommodatus, quem & Naso habet Metam. 13.

CVM GALEA LONGE IACVIT CAP.) Ad exprimendam celeritatem, præterito vsus est tempore. Potuisse autem caput cum galea longè iaci, præmissa loci altitudo significat. Seruius.

FERRVMQ. ARM. VEN.) speciosè dictum Armabat, ferrum quo nos armare confueuimus. De Ismaro quoque libro sequenti similiter. *Vulnera dirigere, & calamos armare veneno*.

AMICVM CRETEA. MVSIS CRETEA MVSAR. COMI-

TEM) Poëtam lyricum intellige *αυδοιου*, est. Sic Cicero in Atato.

Et matutinis acedula vocibus instat, Vocibus instat, & assiduas iacit ore querelas. Lucret lib. 2.

Fit quoque vi soleant minus oblata acriter ictu Reliquia motus vitalis vincere sepe, Vincere, & ingentis plage sedare tumultus.

Et lib. 3. principio.

Omnia nos itidem depascimur aurea dicta, Aurea perpetua semper dignissima vita

Et lib. 5. *Suppediare nouum lumen, tremere ignibus instanti, Instant, &c.* Horat. Ode II. Epod. *amore percussam graui, Amore qui me præter omnes &c.* Ode. 16. *Et inquinauit aure tempus aureum, Aere, dehinc, &c.* Hac animaduersa sunt à Lamb. comment. in Lucret. Nos plura addimus. Virgil. 10. *Aeneid.* sequitur pulcherrimus Astur, Astur equo fidens. *Eclog. 10.* Pterides vos hæc facietis maxima Gallo, Gallo cuius amor, &c. *Vide ibidem allata.*

NVMEROSQVE INTEND. NERVIS) Rhythmos facere intentione neruorum: id est, qui secundum chordas verba componebat. Seruius. Vel ita, qui chordis numeros aptabat. *Tibul. similes chordis reddere voce sonos.* * Nerui pro fidibus, quoniam è neruis conficiuntur, & similes meruorum sunt. Appellat sic etiam M. Tull. Tuscul. *Summam eruditionem Graeci sicut in neruorum, vocantque, D cantibus.* Et 3. de Orat. *Nerui in sibilis ita sonant, vt à d. g. pulsi sunt.* Nonites genere multè uerua ex Parrone adducit, pro chorda scilicet à *δοξας*, scientia doceat, quemadmodum in plateario est, *scidamus neruius.* Misticos porò Diogenes acrisabat, quod in aptandis ad harmoniam fidibus in cithara tam essent diligenter, ac solliciti, moribus tamen manerent inconcinnis. *Crede mihi, prætor longè bene uinere, quam vel optimè aut uoce, aut sibilis canere.* Virtutum concentus est melior.

SEMPER EQVOS ATQVE ARMA VIRVM PVG. CA-
NEB.) Nihil amatorum, aut molle canebat: sed res
graues, & bellicas. Etiam in conuiuijs olim non nisi
vel res astrologicae ad citharam, vt i. Aeneid. vel alio-
qui nouitate, & casibus insignes, vt reditus Graeco-
rum capta Troia, à Demodoco in Odyssæa, vel claro-

rum virorum laudes ad tibiam canebantur, vt memi-
nit i. Tuscul. M. Tullius. Neque vero Horatij lyra,
quam imbellem vocat, & tantummodo amoribus,
& conuiuijs canendis aptam proficitur, non e-
tiam sepe grandia, & Mazonio carmine digna can-
tat. &

Tandem ductores audita cæde suorum,
Conueniunt Teucris, Mnestheus, ac erque Sereftus;
780 Palantèsque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: quò deinde fugam? quo tenditis? inquit:
Quos alios muros, quæ iam vltra mœnia habetis?
Vnus homo, & vestris, ô ciues, vndique septus
Aggeribus, tantas strages impunè per urbem
785 Ediderit: iuuenum primos tot miserit orco?
Non infelicit patriæ, veterumq; Deorum,
Et magni Aenææ, segnes, miseretque pudetque?

AVDITA CÆDE SVORVM) Seruat τὸ σπέρμα, ne
præsentibus ducibus, tot strages Turnus fecisse videat-
tur.

QVO DEINDE FVGAM) Aut vacat, deinde, vt,
tandem gentium, locorum: aut intelligimus eum
mente tractasse, quod de campis milites solè ad castra
confugere, & sic dixisse, quò deinde? scilicet de ca-
stris: quò fugietis vltèrius? & hoc est melius. Vnde
& sequitur, quos alios muros? Et sic dictum est post co-
gitationem, quò deinde: sicut Terentius, Quid igitur
faciam? Scruuius * Erir loco, quo ut imbelles, & fugaces à du-
cibus suis inuenerant Troiani, similem quodammodo faciem gerit ille libr.
11. ubi Tarchon in suos Camillam fugientes inuoluitur.

Quis metus ò nauquam dolituri, ò semper incertes
Tyrcheni, quæ tanta animis ignauia venit?

Talibus accensî firmantur, & agmine densò
Consistunt: Turnus paulatim excedere pugna,
790 Et fluuium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucris clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. ceu sæuum turba leonem
Cum telis premit infensis ac territus ille
Asper, acerbà tuens retro redit: & neque terga
795 Ira dare, aut virtus patitur, nec tendere contra.
Ille quidem, hoc cupiens, potis est per tela, viròsque:
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exarsit ira.
Quin etiam bis tum medios inuaserat hostes,
800 Bis conuersa fuga per muros agmina verrit:
Sed manus è castris propere coit omnis in vnum:
Nec contra vires audet Saturnia Iuno
Sufficere. aëriam cælo nam Iuppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia iussa ferentem,
805 Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis,

TALIBVS ACCENSÏ) Ecce quantum commoda
hortamina valuerunt: metuentes dudum, in plenam
constantiam repente mutati sunt, & agmine densò con-

Femina palantes agit, atque hæc agmina vertit.
Quò ferrum, quò due hoc gerit telis irrita dextris?

QVOS ALIOS) Ex Homero. Macrob. Saturnal. li.
5. cap. 9.

VNVS HOMO TANT STRAG. EDID.) Stat. 2.
Thebaid. de Tydeo, vnus, viri, et cadibus, vnus libit
ouans?

INFELICIS PATRIÆ) Troia, in qua nunc sunt, Ser-
uius. Melius Donatus. Non vobis venit in mentem in-
felix patria, quam reparare debemus?

VETERVMQVE DEORVM) Penates significat, quos
semper coluere Troiani. Non dij Troiæ consideran-
tur, quos vultis addicere?

MISERETQVE, PVDETQVE) Prius ad deos, & pa-
triam, postèrius ad Aenæam pertinet.

TVRNVS PAVL. EXCED, PVG. ET FLVVIVM) Vbi
aduet

aduertit Turnus, fugientium esse mutata cõsilia, & eos A
plena fiduciae obstinatione constitisse, ipse quoque fu-
giendi tractatum consulo suscipiens, tendebat ad eam
partem, quæ vndis circumfluentibus cingebatur. Do-
natus.

ET GLOMERARE MANVM) Aeneid. 2. Sed glomerare
manum bello, & concurre in arcem. Facere globum, hi-
storica elocutio.

CEV SÆVVM TVRBA LEON.) Sensus hic est, haud
aliter Turnus retrocedens petebat fluuium, ac soler leo
pressus multitudine nec terga præbere propter iram,
vel pudorem: nec posse, licet cupiat, in venantes im-
petum facere. Seruius. Comparatio Homeri, Iliad. λ.
eis δ' ἄθ' ἀνα λόντα βόων, &c.

ASPER, ACERBA TVENS) Lucret. lib. 5. Asper, acer-
ba tuens, immani corpore serpens. Eodem modo Aristo-
phanes. βλεπε γέ τοι μανικὸν, καὶ τραχὺδιόν.

QVIN ETIAM BIS TVM) Et tamen, cum sensum ce-
deret, bis etiam tum hostes Troianos inuasit, bis in eos
impetum dedit, tantumque solus poruit, vt bis innum-
meros fugaret.

NEC CONTRA AVDET SAT. IVNO) quia Iupiter ve-
tuit, nam sequitur, germanæ haud mollia iussa ferentem.
Ergo quia numinis est desertus auxilio, telis obruitur.

* Non audeo contra mariti mandatum venire Iuno quamuis regina
deum, & soror Iouis, quis etiam coniux. Coniuges autem viris pa-
uere debent. Quanta vero fuerit in uxorem suam Iouis auctoritas,
& quantum illa virum timuerit, non sine multo sale indicat Homerus
in extremo Iliad. Cum enim se valde iratam ostendisset, & cum
Ione exposcisset de promisso, quod Thetidi pro Achille supplicanti de-
derat, ita ei responderet. Δεσποίνη, τίς τίς μὲν ὄνειρ, &c. Ponam versus hui-
us est interpretet.

Ergo nec clypeo iuuenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: iniectis sic vndique telis
Obruitur. strepit assiduo caua tempora circum
Tinnitu galea, & faxis solida æra fatiscunt:
810 Discussa; q; iubæ capiti: ne sufficit umbo
Ictibus: ingeminant hastis, & Troës, & ipse
Fulmineus Mnestheus: tum toto corpore sudor
Liquitur, & piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit: PESSOS QVATIT ÆGER ANHELITVS ARTVS.
815 Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluuium dedit: ille suo cum gurgite fluuo
Accepit venientem, ac mollibus extulit vndis:
Et lætum sociis, abluta cæde remisit.

ERGO NEC CLYPEO) Insuper Teucris, & Iu-
none cessante, nec clypeo tantis telis valebat occurre-
re, nec dextra pugnare. Hunc locum ex Homeri Iliad.
16. ubi Aiakis pugnam describit, Ennius in 15. Annal. trā-
stulerat, docens quam generosè, ac strenuè Cælius Tri-
bunus Istris sese oppugnantibus resistere. Sed eum de
incluso Turno gratia elegantiore composuit Virgilius.
Macrob. libr. 6. cap. 3. Vt conferre locum cum loco
possis, ecce tibi Enniana carmina,
Vndique conueniunt, velut imber tela Tribuno
Conspicunt parmam: inuicem hastilibus umbo,
Aerata somitant galeæ: sed nec pote quisquam
Vndique nitendo corpus disceperere ferro.
Semper abundantes hastas frangitque quatitque,
Totum sudor habet corpus, multumque laborat:
Nec respirandi fit copia prepete ferro.
Istri tela manu iacientes sollicitabant.

Sie ne scelesti iterum reputando nostra requires
Consilia, vt solita es, nec suspicione carebis
Coniectans alia ex aliis: nec forsitan vnquam
Te potero latuisse: sed hæc te vana profectò
Cura agitat, siquidem nil proficis artibus istis,
Sed potius tibi me irritas, acuisque furore.
Quod si res ita habet, quid tum tibi sic mihi cordi est:
Proinde sede, stultamque intra labra comprime vocem,
Nescis meis vnquam verbis parere recuses:
Ne si forte manus duro te verbere pulsam
Inuicta, non vlla tibi succurrere possit
Vis, aut cura deum, caelestia templa colentium.
Dixit. at icta graui pauidum formidine pectus
Pertimuit Iuno, duris conterrita dictis,
Conticuitque sedens tandem, & tranquilla quieuit.

VIRES SVFFICERE) Subministrare. Sic Georg. 2. Ipsa
satis tellus cura dente reduciunt umco Sufficit humorem. Et 2.
Aeneid. Ipse pater Danaus animos viresque secundas Sufficit.
Suprà, uno vires, animumque ministrat.

CÆLO NAM IVP. IRIM DEMIS.) De Iride nonni-
hil dictum exordio libri huius. Vt alia quam plurima
sic etiam istue commentum voluit imitari studiosior,
quàm felicitior Maronis æmulus, summus certè admira-
tor Silius libr. 9. ubi Iupiter Irim mittit ad Palladem
Poenis fauentem, ac pro eis in Iunonis gratiam pugnan-
tem, iubetque, vt ipsa Iunonem à cceptis deducat, fatos-
rum etenim leges mutari non posse.

At non hæc superum fallabant prælia regem
Demittit propere succinctam nubibus Irim,
Quæ nimios frænet motus, ac talia fatum:
Idea, & Oenoneis velox allabere terris,
Germanæq; truces dic Pallas mitiget iras,
Nec speret fixas Parcarum vertere leges, &c. &

At non hæc superum fallabant prælia regem
Demittit propere succinctam nubibus Irim,
Quæ nimios frænet motus, ac talia fatum:
Idea, & Oenoneis velox allabere terris,
Germanæq; truces dic Pallas mitiget iras,
Nec speret fixas Parcarum vertere leges, &c. &

At non hæc superum fallabant prælia regem
Demittit propere succinctam nubibus Irim,
Quæ nimios frænet motus, ac talia fatum:
Idea, & Oenoneis velox allabere terris,
Germanæq; truces dic Pallas mitiget iras,
Nec speret fixas Parcarum vertere leges, &c. &

Statijs 2. Thebaid, aliquanto remissius Tydeum pu-
gna defatigatum ita describit.
— attamen illi
Membra negant, lassusque ferit præcordia sanguis.
Iam sublata manus cassos defertur in ictus:
Tardatque gradus, clypeum non sustinet umbo
Muratum spaliis, gelidus cadit iner anbelo
Pectore, tum crines, ardentiaque ora cruentis
Roribus, & terra morientum aspergine manant.
INIECT. VNDIQVE TEL. OBRVIT) Tanta vis telo-
rum iaciebatur in Turnum, vt eum potius obruerent,
quam ferirent.
E STREPIT ASSID. CAVA TEMP. CIRCVM TINN. GAL.
simile est, quod habemus lib. 5. de pugna Entelli, & Da-
retis. erratque auces, & tempora circum Crebra manus, du-
ro crepitant sub vulnere male.
SAXIS SOLID. ÆRA FATIS.) Æs quamuis solidum,
MMM 2 quo

quo formata fuerat galea, duris ictibus, multo amplius faxis euictum, in rimas plures vi maiore versum est. Donatus.

NEC SVFFICIT VMBRO) Quomodo enim vnum scutum tot millibus telorum omni ex parte venientium valebat occurrere, aut tantum ponderis sustinere? De umbone annotata iuuenius 2. Æneid. & summo nequidquam umbone pependit.

ET IPSE FVLGINEVS MNESTHEVS) Necessè enim erat, vt cū omnibus faceret, quod hortatu suo viueros videbat efficere. Ipse quippe alios segnes, & debiles reddit, qui quod iusserit, communicare non curat, & laborantibus cunctis, solus cessat otiosus. Donatus.

TVM TOTO CORP. SVBOR LIQVITVR) 2. Æneid. de simulacro Palladis, falsisque por artus Sudor iit. Et l. 3. Tum gelidus toto manabat corpore sudor. Lib. 7. ossaque & artus Persudit toto proruptus corpore sudor.

FESSOS QVATIT AGER ANHEL. ARTVS) Lib. 5. cum creber abhelius artus Aridaq, ora quatit, libid. vastos quatit ager abhelius artus.

PICEVM FLVMEN) Quærendum videtur, cur piceū sudorem dixerit: flumen enim illud sudor est. Ergo hic per transumptionem piceum interpretor nigrum, & ex eo multū. multus enim humor nigricat: qui paucus, pellucet, & limpidus est. Turneb. lib. 22. cap. 7.

TVM DEMVM) postquam se aliter euadere non posse vidit.

PRÆCEPS SALTU SESE OMNIB. ARM. IN FLVIVM DEDIT) Homeri sunt verba, vbi commemorat virtute Patrocli factum esse, vt Troiani, qui cum equis iruperant in castra Græcorum, impellente ipso Hectorē, cōtra consilium Polydamantis, inde subito eiicerētur, adiuugitque, illum fortissimum iuuenem porissimū tunc vim illam suam in ducem hostium effundere voluisse, atque in eum tela coniecere, quem tamē equi iam ex eo periculo asportabant. *Ἰὼρδ' ἑκαπερον ὄντας ἵππων οἱ.* Declaratio autem vetus eius loci narrat, Æschylum in fabula quadam sua fecisse Achillem simili tempore, cum, inquam, ipsum quoque oportuisset cedere, retro se cum armis, quibus corpus texerat, coniecisse, atque ita saltu fossam pertransisse, ne tergum hostibus ostenderet. Similitudinem autem aliquam ipsius habere videtur, quod fecit Virgil. Turnum discedentem è castris Troianorum, in quæ solus inuaserat, & in quibus non paruam hostiū stragem ediderat, se armatum coniecisse in fluium, atque ita è manibus ipsorum, qui conferti vndiq; in eum impetum fecerant, elapsum. Quod enim inquit, *omnibus armis*, exprefsit *παυροτάλαια*, quo etiam vsa est vetus illa, quam dixi, declaratio. Victor. lib. 38. cap. 24.

Suggestit mihi natus Turni ad suos, præceptum illud militare, quod est apud Vegetium lib. 1. cap. 10. ad vsum natandi tyrones exercendos esse. Causæ ponuntur hæ. Non enim pontibus semper flumina transeuntur, sed & cedens, & insequens natate cogitur frequē-

ter exercitus. Sepe repentinis imbribus, vel niuib; solent exundare torrentes, & quæ sequuntur. Putatur etiam Maro insinuare voluisse facinus Iulij Caesaris sub persona Turni. Nam & ipse bello Alexandrino circumuentus ab hostibus, de pōte in mare subiectum desluit, ducentisque passibus ad nauim proximam adnauit, sublata manu læna cum libellis, & mordicus paludamentum trahens, ne hostis eo potiretur.

Idem Vegetius lib. 3. cap. 4. seu mare, seu fluius vicinus est sedibus, æstiuo tempore ad natandum cogendi sunt omnes. Ad cap. 23. lib. 2. vbi etiam inter exercitationes militares numeratur natatus, hæc præter alia Steuechius. Obseruauit non in mari solum, & fluminibus belli tempore natate coactos Romanos: verum, & domi aliquando in ipsis gymnasiis, interdum in priuatis balneis natadi arte imbutos: adducit Festum, & Plin. epistolas, Præterea ex Aristotele notat, facilius in mari, quam in flumine natari, quod mare corpulentia: aque suæ, & crassitie, corpora humana, vt & alia onera, facilius eleuata teneat.

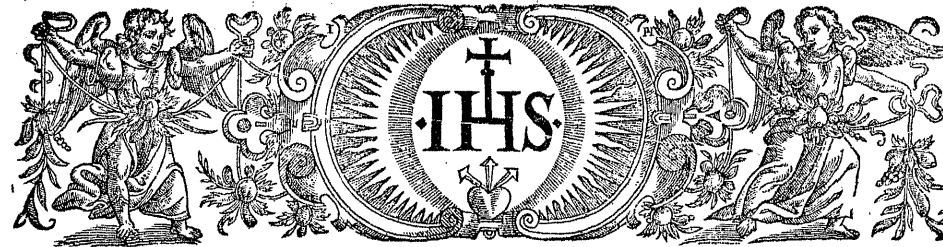
SVO CVM GVRGITE FLAVO) Cum Tiberim confleret albicantes habere aquas, easque, Albulam olim vocatam fuisse, non indignum esse quæsitū videatur, cur eum flauum Maro appellarit. In quo non tam attendendam vim vocabuli quidem censent, quæ transumptionem existimandam. Cum enim homines flauii pulchri videantur, ex eo dicunt factum esse, vt flauus pulchrum significet, qua notione hic accipiendum esse, vt & apud Catullum. *Flauus quam molli præcurrit fumine Mella.* Sed & Hefychius doctissimus Nomenclator *Ἐλαδὸν* flauum, & pulchrum etiam interpretatur. Verius sit tamen, ob arenam ita vocari, vt apud eundem hunc, Virgilium dico, & *multa flauus arena*, hoc eod. lib. & Horat. Ode 2. libr. 1. *Vidimus flauum Tiberim reuoluis.* Idem Ode 3. li. 2. *villaque flauas quam Tiberis lauat.* Turneb. li. 22. ca. 7. *Suo cum gurgite flauo.* Redundat particula, cum, *παρὲλκον* vocant, quo tamen modo locuti sunt boni auctores. Catull. Epithal. *bona cum bono Nubis alite virgo.* Iterum. *Frustra immo magno cum pretio, atque malo*, Hefiod. *ὄν οἰωνὸς ἀπεβοῖον.*

MOLLIBVS VNDIS) Lucret. lib. 1. *Quam cum mollis aqua ferur natura repente.* Et lib. 2. *qua mollibus vndis Littoris incuruis bibulam pauis aquor arenam.* Mollis dicitur aqua, quod aliis corporibus facile cedit.

ABLVTA CÆDE LATVM) Quod homines contaminati, aqua se abluerent, & purificare solerent, & Romanis post victorias de hoste partas, exercitum ad expiendam cædem lustrare sollempne erat. Sanè quæruunt multi, ait Seruius, quum Tiberis Æneæ faueat, cur liberauerit Turnum. Soluitur ista ratione. Ob hoc Turnum esse liberatum, vt maior Æneæ gloria referretur: quippe quem sua manu est interfecturus.

SYMB

SYMBOLARVM

IN P. VIRGILIVM MARONEM LIBER XV.

AD DECIMVM ÆNEIDOS.

SYNOPSIS.

Nterea dum Æneas versaretur in Etruria, Euandrique prudens, & ab amicissima voluntate profectum consilium secutus, Etrascos copias auxiliare rogaret, Turnus Troiam oppidum, seu castra Troianorum obsidione cinctâ premere instituerat: ipsemet etiam, cum patefacta porta irrupisset, Troianos huc illuc insequendo agitans, ferro, & maledictis appetebat. A quibus tandem densato cuneo cum vrgeretur instantius, ita se defensa uit, itaque instantes repulit, vt ad portam, que flumini proxima, perueniret. Ibi, sicut erat, armatus fluius se credidit, & ad suos cuius tranauit. Hac summam ex libro proximo superiore. Atque hic rerum status erat, cum Iupiter tanquam commuris parens, & superum, atque hominum moderator, ratus ad officium suum etiam atque etiam pertinere, discordes redigere in concordiam, & tranquilla pace iuuare mortales, cum deorum alij à Iunone starent, nauarent que studium Rutulis, alij facerent cum Venere, & vnâ patrociniū, ac defensionem Troianorum susciperent, concilium cogit, eorum inconstantiam, & mutabilitatem in reprehensionem vocat, quid cupiat exponit: nempe vt bello in presens desistant, & odia cum certaminibus ad tempora aliquando futura, ad bellum scilicet secundum Punicum referuent. In hoc amplissimo confesso Venus Iunonem, ceu vicinam suorum, infestissimamque oppugnatricem, & hostem capitalem, quæ nisi Troianis funditus deletis, odium suum exsaturare nullâ posse ratione videatur, acerrimè, & multis accusat. Quæ illi sigillatim obiecit, serè libris antecedentibus memorantur, & argumenta sunt ad probandum firmissima. Nepotem saltem Ascanium sibi incolu mem donari obsecrat, se de Æneæ conclamatum sit: & parietinas Troie ceteris, si in Italia per Iunonis sequitiam, importunitatēque pedem ponere minimè liceat. Respondet ita Iuno, vt se ab omni culpa conetur eximere, non facta pro factis obiciens, multa apertè mentiens, & denique illud propemodum Terentianum dicens, Tutemet intruisti, tibi est excedendum, quando causam malorum omnium à Venere ipsa, & Troianis ipsis principio profluxisse contendit. Auditus partibus, Iupiter, quoniam videt implacabiles, nec suæ pietatis esse ducit, alterutram offendere, pro neutra pronuntiat, & se rem in medio relicturum, satisque permissurum, iureiurando diis sollempni interposito profitetur. Rutuli ad oppugnationem castrorum sursum opibus incumbunt: Troiani, quibus nulla spes fuga (quippe vndique ab hoste circumdatis) salutem inter tela, & enses viriliter expeditare conantur. Conspicitur in turba Ascanius, quâquam pugna super sedens, quia propter interpositam Apollinis auctoritatem pugnare non dabatur. Huius adolescentis

M M M M 3

lescentis

lescentis præcipuam, diuinamque speciem illustri quadam comparatione Maro declarat. Aliquot ducum virtus: deinde aduentus Æneæ ab Etruscis, cum impetratis cohortibus subsidiariis narratur: sed ante strictim, & dilucidè indicat poëta, quid apud Tarchontem egerit Æneas, seu que capita fuerint orationis, qua apud eum usus sit: quæ si consideres, nec aptiora potuisse, nec plura esse debuisse confitebere. In classe igitur illa auxiliaria, prima naui, id est, prætoria, Æneas rehebatur, de belli euentu metu suspensus, ac multum sollicitus: Mars enim incertus, & ἀνεπέσομαι. Sinistrâ Pallas ei affidebat, Euandri filius, quem pater velut tyronem magistro sanè optimo, ducique clarissimo in manus tradiderat. Is, ut est curiosior iuuentus, quoniam per lunam nauigabatur, & celum stellis confertum patebat, cum de sideribus, tum etiam de præterita eius fortuna Æneam percunctabatur. Hic texendo catalogo, demonstrandisque copiis, unde, & quibus ductoribus venerint, ad prodendam posteris memoriam videlicet (quemadmodum in septimo factum meministi, ubi Turni auxilia describebantur) Musarum fauor imploratur. Ipsum catalogum, ne sem longior, omittam apponere. Certè si rationem subducas, & simul quadringentos illos equites ab Euandro acceptos adnumeres, qui alio itinere præmittebantur, manum haud aspèrnamdam deprehendas. Quid postea? occurrunt nymphae letabundæ (illa nimirum, quæ libr. 9. dum Turnus incendium nauibus inferre, atque ita spem omnem discessus præcidere miseris parat, ad preces Idææ matris, ex illis ipsis nauibus mirabili μεταμορφώσει extiterant) occurrunt, inquam, suum studium, & amorem in Æneam produnt, de sua item mutatione certiore faciant, faciem rerum memorant, ut cum prima luce pugnam edicat hortantur, victoriam promittunt, naues in cursu promouent. Precatur Æneas Cybelens, ut iratum sit augurium. Surgente iam die nympharum monitis obtemperans, dato signo ad præliandum suos inflammat, & cum iam in conspectu Troiana castra haberet, in puppi consistens, clypeumque illum Vulcanium ostentans, suis è muro aduentantem intuentibus hilaritatem summam, animorumque, alacritatem eximiam iniicit: qui mox & tela audacius in hostem iaciunt, & concepta in præcordiis gaudia altissimis clamoribus testantur. Obstupescunt rei nouitate Rutuli, donec classem littoribus allabi conspiciunt. Ibi tum suos Turnus incitat, ad littus cursum tendant, venientesque egressu prohibeant. Quid multa? exponitur copia, Tarchontis nauis uado impacta diffringitur. Turnus, ne si partem in Tuscos, & Æneam conuertisset, partem ad castra obsidenda reliquisset, utrobique paruo negotio propter imminutum numerum vinceretur, totum agmen in aduenientes confestim ducit. Confugitur, Æneas dat lecho complures, nomina insigniorum recensentur, & qui mos est Homericus, ad leuandum, seu auertendum potius ex nuda enumeratione nominum, ac cædium proueniens fastidium, nonnullæ vel natalium, vel fortuna historiola asperguntur: id quod non modò de hac, sed etiam de sequentibus siue huius, siue aliorum librorum stragibus intellectum volo. Ommimo felici successu Æneas dimicat, infestisque animis uterque concurrat exercitus. Pallas equitatum suum propter iniquitatem loci fugæ intentum, egregia cohortatione emendat, & audacia implet: cum & exemplo ipsis præiret, & manu sua non paucos obruncaret. Permulti tum Arcadum, tum Etruscorum, & Troianorum, qui erant cum Ænea, occumbunt: adeoque cominus pugnant, ut in se mutuo tela contereque nequeant. Iturna fratrem Turnum monet, Lauso Mezentij filio suppetias veniat: quem Pallas urgebat. Sequitur duellum Pallantis cum Turno, à quo interficitur, ac spoliatur, Hercule, cui se dimicaturus commiserat, ingemiscente, & lacrymante insuper, quod satis aduersantibus præstantissimo iuueni ferre opem nequiret. Herculem Iuppiter consolans, unumquemque mortem manere suam, quam effugere nec deorum filij potuerint, breui quoque Turnum ipsum fato suo periturum docet. Ex acie scuto impositus Pallas à sociis cum comploratione effertur. Certissimo nuntio Æneas cadem adolescentis, & quantum in discrimen, periculumque res Troianorum vocata sint, cognoscit. Ferro sibi viam per Rutulos aperit, ac Turnum solum vestigans, multos ad orcum mittit: in quorum mortibus depingendis, est admirari poëta ingenium. Erumpit castris Ascanius, copias suas cum paternis coniungit. Facetè appellata à

Ioue

Ioue Iuno, ab eodem impetrat, uti pugna, seu morti instanti Turnum sibi dilectum liceat subducere. Quod quidem sic consequitur, dum nubem in formam Æneæ componit, similibusque armis adornat: ac deinde idolum cum voce, & tumultu quodam Turno obiectat. Id dum prouocatus longius semper, longiusque recedens insequitur, & usque in nauim denique, Iuno repente oram abruptum, Turnum indignantem, & se ob tantum dedecus (quia fugam, quod turpe est viro forti, iniuisse poterat existimari) nunc gladio interimere, nunc in pelagus abicere, & natatu ad suos redire cupientem cohibet, atque Ardeam ad Daunum parentem senem perducit. Capeffit eius locum Mezentius, homo impius, & sacrilegus: cuius constantia, corporis proceritas, & robur varijs comparationibus declaratur. At Tuscis, quibus erat execrabilissimus, confertim lacescit, ipse bene multos luce spoliatur. Iterum atrox consuetus, & mutua Troianorum, Rutulorumque cædes, dijs miseros mortales de celo spectantibus, & misericordia prosequentibus. Cum Æneæ congregitur Mezentius, dextram suam pro deo inuocans: in inguine ab eodem vulneratur. Hic Lausus adolescens filius patri, dum se abducat, vulnerique medicinam faciat, parmam commemorabili pietate præterdit, Æneam proritat, nec vel motius desistit. Ita ab eo demum iugulatur. Necem hanc laudibus tollit Virgilius. Etiam hic super clypeo exportatur ex acie, sedensque ad Tiberim Mezentius, pro nuntio ipsum gemitum cadaver portantium accipit: ex quo id quod res erat, quodque præfaguerat animus, intelligit. Impensè dolet interitu filij, equum conscendit, cum Troiano congregitur: sed ab equo præceps datus, cogitur etiam ipse eius maculatu vitam ponere, cuius gladio iuuenis Lausus paullo ante occubuerat.

EXPLANATIONES.

Anditur interea domus omnipotentis olympi:
 Conciliū nque vocat diuum pater, atque hominum rex
 Sideream in sedem: terras vnde arduus omnes,
 Castraque Dardanidum aspectat, populósque Latinos.
 5 Confidunt tectis biparentibus: incipit ipse.
 Cælicolæ magni, quia nam sententia vobis
 Versa retrò: tantumque animis certatis iniquis?
 Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
 Quæ contrà vetitum discordia? quis metus aut hos,
 10 Aut hos arma sequi, ferrumque lacescere suavit?
 ADVENIET IVSTVM PVGNÆ (NE ARCESSITE) TEMPVS,
 Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
 Exitium magnum, atque Alpes immitteret apertas,
 Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit:
 15 NVNC SÏNITE, ET PLACIDVM LÆTI COMPONITE FOEDVS.
 Iuppiter hæc paucis: at non Venus aurea contrà
 Pauca refert:

PANDITVR INTEREA DOMVS OMNIP. OLYMPI. A
 Totus hic versus est à Nequo, vnica, tantum voce, nempe epitheto, commutata: ille enim, Panditur interea domus aluionantis olympi. Et est in principio, seu in primis hisce verbis manifesta Homeri imitatio. Libri quippe 6. Iliad. à cõcilio deorum, & Iouis ad eos habita oratione orditur.

Εἰ δὲ μὲν κρονόσσης ἐκείνου πᾶσι πᾶσι πᾶσι
 Ζεὺς ὁ θεῶν ἀρχὸν πᾶσι πᾶσι πᾶσι

Αἰροτάτη κορυφῇ πολυδ'εραδὸς ἐλύμπιοις
 Αὐλὸς δ' ἐσθ' ἀρχόμενος, θεοὶ δ' ἅμα πάντες αἰούρου.
 Κελεύει μὲν πάντες τὰ θεοὶ, πᾶσι τε θέματα,
 Ὅφρ' εἴπω τὰ με θυμὸς ἐοὶ σθεσσι κεύθει.
 Et iam prima noua terras Auora reuiscens
 Lumine lustrabat, croceos nitidissima vultus.
 Concilium cogit diuum pater, atque hominum rex,
 Quæ suprema sua est stellantis regia cali.
 Omnibus hic tacitis tunc est sic Iupiter orsus.

MMMM

Coli

Calicolæ magni, quicunque huc dicitur, dea dicitur, capite hoc animis, & discite toto Peccore, que dicam, que me deponere certa Mens ratione iubet.

Lib. quoque Odyss. à concilio deorum incipit, in quo Minerua causam Vlyssis agit. Rhodigin. lib. 20. cap. 13. German. Vrsin.

Mulros suboffendit hic versus. Cur enim attributionem omnipotentis olympo attribuat, non satis allequi se fatentur. Denique non defunt, qui iusto sacramento contendere parati sint, ita nullo modo Virgilium scripsisse, propinquamque scripturam rimati, partim omnipotentis, [in his Baptista Egnat. Racemat. cap. 20. hoc enim graeci olympi nomen in propriis exposcere, cum dicitur sic quasi ἀλλογενή, totius hinc. Ergo rectissime omnipotens, quod vel omnibus, vel ab omni parte patet.] partim omnipotentis corrigant. Ego nihil muto, verum epitheton alio sensu, quam vulgo accipi videam, interpretor: ac olympum omnipotentem explico, omnia complectentem, omnibusque potentem. Potens enim non solum à possum, verum etiam à potior deducitur, vel auctore Cicerone, cuius verba sunt 2. de leg. Quod si fingenda nomina vice poetæ, potius vincendi atque potiundi casta sunt diis cognomina. Nam, ut reor, inde dicitur omnipotens, non tantum quod omnia possit, sed etiam quod omnibus potitur. Et cum Horatius dixit, suspendisse potenti Vestimenta maris deo, Neptunum intellexit, qui mari potitur, & cuius mare fors est. Turneb. lib. 29. c. 24. Vide præterea Erythraeum in voce olympi.

Iupiter dicitur est inter cetera nomina etiam Olympius, & sic vocatur ab Ennio. Nævius quoque, alitonaus olympi. Diod. lib. 3. cap. 5. Præfatus ait, Iovis Olympus: à quo eruditus, & ad virtutem institutus, Olympius cognominatus est. Cum igitur sic cognominetur Iupiter, rectè additur, omnipotentis. Quod autem simplici tertia, non geminata vocali scriptum est, olympi, non olympij, eius contractionis exempla sunt plurima cum apud alios, tum etiam apud Virgilium. Id porro nõ solum metri necessitate fieri, probari potest etiam ex verustis inscriptionibus lapidum. Hæc ita à me dicuntur, ut magis in sententiam Stephani propendeam, ex cuius logiufcula, & erudita dissertatione super hoc, omnipotentis olympi hæc subtexam. Sicut in aliis plerisque vocibus ita etiam in hac voce calum, continens pro contento poni sæpenumero videmus: calum videlicet pro caelestibus, seu cælicolis, aut caelestibus, id est, diis. Cum autem olympus pro cælo ponatur, quid ni eadem ratione omnipotentem Virgilius vocaverit? Ac mirum, cur epithetum, quod hic mutatum fuit, contra intactum manserit libr. 12. Iunonem interea rex omnipotentis olympi Alloquitur. Omnipotens igitur olympus est cælum, quod Iuppiter omnipotens incolit. f.

Sensus carminis est, postquam factus est dies: poetæ enim matutino tempore, cum lux oritur, cælum aiunt aperiri, noctu verò claudi: vnde est illud lib. 1. Æneid. Ante diem clauso componet vestes olympo. [Sidonius, Inde patefecit radiis rota candida cælum. Solem orientem vocat rotam candidam: nam candidum pro lucido poni solet.] Hoc ipsum firmatur ex eo, quod cælo etiam portas assignant: quod enim habet portas, aperitur, & clauditur: nec aliud officium potest esse portarum, nisi ut clausæ ingressum denegent: aut quum patent, venientes admittant. Vnam referunt portam, qua sol exoritur: alteram, quæ illum excipit occidentem. Quum igitur dies exactis noctis temporibus advenisset, & cælum esset patefactum, concilium deorum fieri Iuppiter iussit, & in vnum congregari vniuersos. Donatus, Servius.

A CONCILIVMQUE VOCAT) Σύγκλητον hic innuit, licet sint, qui malint consilium, per, s, scribere, ut apud Horatium, consiliantibus diuis, & è superiore libro. Consilium summis regni de rebus habebant. Cic. ad Att. epist. 10. lib. 45. Tu quid egeris tua cum tristitia tum etiam difficili ad consiliandum legatione, vehementer expecto. More Græcorum, quibus βεβλήτρια significat, locum scilicet, consultores ipsos, illudque, de quo cõsultatio agitur. Docet & Eustathius, esse βεβλήτρια τῶν ἐπιμῶν συνέδριον, ὃ ἐξ ἀρχαίων λέγεται, ὡς ἐν τῷ βιβλίῳ ἀρχαίων, ἀρχαίων δὲ τῶν πλῆθους συνέλευσιν.

Veteres, & præsertim poetæ, deos arbitrabatur concilia celebrare, concioneque, & senatum habere, & Iovii more Principum, regumque nostrorum, suos esse consiliarios. Quæ res 1. Metamorph. luculentissime indicatur istis verbis.

Ingentes animo, dignas Ioue concipit iras, Conciliumq; vocat: tenuit mora nulla vocatos. Paulo post.

Ergo ubi marmoreo superi sedere recessu, Celsior ipse loco, sceptroque innixus eburno, Terrificam capitis concussit terque, quæ erig, Casariem, cum qua terram mare, sidera movuit. Talibus inde modis ora indignantis soluit.

Vrsin. German. & alij. DIVVM PATER ATQVE HOMINVM REX) Ab Ennio petiuit, ex Annal. 6. Tum cum corde suo divum pater, atque hominum rex Effatur. Homerus autem, à quo uterque accepit potius, πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

SIBER. IN SEDEM TERRAS VNDE ARD. OM.) ex Homero puta mansit, Iliad. 8.

Αὐτὸς δὲ ἐν κορυφῇ καθέζετο, καὶ εἰ γένοιτο, εἰς ἑσπέρων τέρων τε πάλιν, εἰς ἡἴας ἀρχαίων.

Simile quiddam habet illud lib. 1. Et iam finis erat, cum Iupiter æthere summo Despicens mare velivolunt, tetrasque iacentes, Littoræque, & latos populos. Et lib. 9. de Apoll. Ætherea tum forte plagæ crinitus Apollo Desuper Ausonias acies, urbemque videbat, Nibe sedens.

D CONSIDVNT TECTIS BIPARENTIBVS) Servius Enniano sermone Virgilium scripsisse refert, Considerunt tectis biparentibus, ducta ab ostiis translatione, quæ utraque parte aperitur: ut cælum ab ortu, & occasu patet. nam & Isidorus duas calis ianuas dicit, ortum, & occasum. Portam tamen Virgilium posuisse pro hemisphærio, id est, semiglobo cæli, arbitror, illo versu 3. Georg. quem super ingens Porta tonat cæli. Sed & bipatens cælum propter duo hemisphæria dici potest, superius, & inferius: quamquam Maro planè, ut existimo, tecta biparentia ab ædium similitudine, quæ fores habet, quæ hinc, & inde, dextra, lævâque aperitur, quod videre est in magnatum domibus, (ut & bipatens pugillar, ab Ausonio dicitur, quod pugillares cum aperitur, duas pandunt paginas) scripsit, cum superos in domum conuenisse dixit. Turneb. lib. 18. cap. 27. & 26. cap. 24.

CALICOLÆ MAGNI) Potentes vocat Ovid. 1. Metamorph. Cum autem per admirationem dicitur, Dij magni, aut Dij immortales, conuenit neque marinos, neque inferos, sed caelestes intelligere, quorum comparatione dij ceteri parvi potius, & minuti, quam magni sunt habendi. Tamen inter duodecim maiorum gentium deos etiam Neptunus numeratur. Oratur autem ista Iovis est dissuasoria. Dissuadet hoc tempore

dissi

diffidium diis, & inimicitias propter Troianos, & Latinos. Venturam ætatem, quo (bello scilicet Punico) ex- plere odia mutua possint. A principio inconstantiam eorum castigat. Dicit etiam licet, ipsum suadere pacem & concordiam, sic enim orationem claudit, Nunc finite, & placidum laei componite fœdus. Cum Gorgias in ludis olympicis orationem ad Græcorum commune, de concordia habuisset, tetigit cum lepidè Melanthus quidam: Hic, inquit, de concordia Græciæ totius dis- scribit, qui sibi, vxori, & ancillæ, tribus duntaxat, ut concorditer uiuant, nondum persuasit. Possit hoc in Iouem torqueri, qui diis cælitibus pacem, & concor- diam suadet, cum ipse tamen toties cum vxore litiger, & eam aduersariam patiat, ut apud Homerum est le- gere. f.

Antiqui deos suos in certos ordines, & quasi classes transcripserunt, ut quemadmodum Romani patricij maiorum, & minorum gentium: sic illorum dij alij Maiores essent, alij Minuti. Maiores, qui præcipua munia in administratione rerum fangebantur, puta Iupi- ter, Saturnus, Iano, Venus. Minores, qui lenibus curis occupabantur, & quos vix cælo dignos deputarent, ob meriti paupertatem, ut ait Fulgentius, quales sunt Priapus, Vertumnus, Pomona, Flora, alij tales. Hos Semones appellabant, fortè (si placet ineptias Stoico- rum ἐτυμολογῆσαι imitari) quasi hemihemones. Nam hominem antiqui hemonem. Lipsius Antiq. lect. lib. 2. cap. 18.

QVIA NAM) pro cur? Propriis verbis, ait Quintil. lib. 8. cap. 3. dignitatem dat antiquitas. Namque & san- ctioem, & magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet fuerat vsurus: eoque ornamento acerrimi iudicij P. Virgilius vnice est vsus (olli, & quia nam, & mis, & pondè, pellucet) & aspergunt illam quæ etiam in picturis est gratissima, vetustatis inimitabilem auctoritatem.

SENTENT. VERSA RETRO.) libro primo. Venus ad Iouem, quæ te genitor sententia vertit? Appius Cæcus apud Ennium Annali 1. & adducit M. Tull. in Ca- tone.

Quò vobis mentes, recte qua stare solebant Ante hæc, dementi se flexere ruina?

ABNVERAM BELLO ITALIAM) Quomodo hic locus cum illo in 1. Æneid. Bellum ingens Græcæ Italia, conciliandus sit, consule Servium. De se Iupiter loquitur. Nec illud temerarium, aut fortuitum existimant ex lege versus positum, Ab- nueram. Respexit enim ad illud, quod Homerus de nu- tu, & supercilio Iovis 1. Iliad. scripsit: & Iupiter omnia nutu, & renutu faciebat: vnde & numinis appellatio. Et aliàs Maro lib. 9. Annuit, & totum nutu tremefecit olympi. Turneb. lib. 26. cap. 30.

QVÆ CONTRA VETITVM DISCORD.) Dixit veti- tum, ut æquum, & seruantissimum equi. Sub communitio- ne omnium deorum, maxime solam tangit Iunonem, cuius odia insequerantur etiam hoc bello Troianos, quod & sequentes Iunonis allocutiones manifestius si- gnificant. Servius.

ADVENIET IVST. PVGNÆ, NE ARCESSITE, TEMP.) Tibull. lib. 1. eleg. 10.

Quis furor est atram bellis arcessere mortem? Imminet, & tacto clam venit illa pede.

Eadem significatione videtur Euripides in Phœniss. καλὴν τῶν διδῆσαι, qua hic poeta arcessere tempus pu- gnæ: nempe Creonti importunè oraculum, & respon-

A sum efflagitanti, Tiresias responder, σφάξαι μνηστῆρα τῶν δὲ δ' εἰ σ' ὑπὲρ πάντας ἐόντων, ἐπειδὴ τὴν τῶν καλῶν, & Lu- canus. Nihil opus est votis iam factum arcessere ferro. German. * Quamquam vulgari codices habent arcessere, & ea lectio damanda non sit, tamen elegantius legitur in quibusdam castigatioribus, arcessi- te. Est autem arcessere aduocare, asserere, attrahere, adducere. Cic. pro Sex. Roscio, Tunc ab aratro arcessibatur, qui Consul fieret. Post rediit, Quo die nos P. Lentulus comitibus cœnati arcessit in patriam. Pro domo sua Cum P. Lentulus, & Metellus me arcesserit in Senatum, non venirem? Est etiam arcessere, accusare. Inde dicimus aliquem capitis arcessere, iudi- cio arcessere.

QVVM FERA CARTHAGO ROMANIS) Bellum Punicum secundum insinuat, quando Annibal per Al- pes ingressus est Italiam. Fuit hic ingressus laborio- sissimus, quem describit Linius lib. 21. descriptionis ex- tremum hoc est. Hoc maxime modo peruentum in Ita- liam, quinto mense à Carthagine noua, ut quidam auctores sunt, quinto decimo die Alpibus superatis. Quanta copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter auctores constat. Qui plurimum, centum millia peditum, viginti equitum fuisse scri- bunt: qui minimum, viginti millia peditum, sex equi- tum, &c. De eodem transitu est apud Probum in An- nibale ad hunc modum. Ad Alpes posteaquam venit, quæ Italiam ab Gallia sciungunt, quas nemo vnquam cum exercitu ante eum, præter Herculeum Graium transferat: quo facto is hodie saltus Graium appella- tur, Alpicos conantes prohibere transitum concidit, loca patefecit, itinera muniit, effectaque, ut eà ele- phantus oneratus ire posset, quæ antea vnus homo inermis poterat repere. Enumerat deinde prælia cum Romanis inita. De odio autem Annibalis in Roma- nos, exponit idem Probus ab initio. Arnobij verba sunt è libro septimo. Annibalem illam Pœnum, ho- stem potentem, ac validum, sub quo anceps, & dubia res Romana contremuit, & magnitudo trepi- dauit.

Feram vocat Carthaginem, quia studiis asperrima belli. Quin etiam Romanos propter militaris rei stu- dium, armorumque tractationem diuinam, à veteri poeta gentem feram appellatam fuisse opinor. Versus extant apud Gellium, nempe lii.

Punico bello secundo Musa penna gradu Inuit se bellicosam Romuli in gentem feram.

Ita vox bellicosam erit quasi interpretatio illius, feram. Ad morum enim feritatem nullo modo referendum est. Aut certe posterior prioris erit explicatio, tanquam per synonymiam.

TVM CERTARE ODIIS, TVM RES RAPVISSE) Linius præfat. 2. belli Punico. Odiis etiam prope ma- ioribus certant, quam viribus: Romanis indignanti- bus, quod victoribus victi vltro inferrent arma: Pœnis, quod superbe, auarèque crederent imperita- tum victis esse. Prædationes autem, seu res per in- iuriam ablatae, & repetitæ, nec restitutæ, olim ferè vnica, & iusta causa habebatur belli faciendi. Cic. Off. Ac belli quidem æquitas sanctissime feciali pop. Rom. iure perscripta est. Ex quo intelligi potest, nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus re- petitis geratur: aut denuntiatum ante sit, & indi- ctum. De rebus prius repetitis exemplum illustre extat apud Plaut. Amphit. vbi Sofia seruus in hunc modum.

Principio vi illo aduenimus, ubi primum terram te- tigimus, Continuo Amphitruo delegit viros primorum principes. Eos

Eos legat Tebeois, inbet sententiam ut dicant suam.
 Si sine vi, & bello velint rapta, & raptivos tradere,
 Si qua aspersione, redderent: se exercitum ex templo
 domum
 Reducturum: abituos Argos Argiuos, pacem, atque
 otium
 Dare illis: si aliter sent animati, neque dent qua petat,
 Sese igitur summa vi, virisque eorum oppidum expu-
 gnassere, &c.

De hoc eodem iure feciali, & cærimonia belli in-
 dicendi, huc transferemus verba Liuij, de libro primo
 ex Anco Martio, qui quartus Romæ regnauit. Ut ta-
 men quoniam Numa in pace religiones instituisset, à
 se bellicæ cærimoniae proderentur: nec gererentur so-
 lum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab
 antiqua gente Æquicolis, quod nunc feciales habent,
 descripsit, quo res reperuntur. Legatus, vbi ad fines
 eorum venit, vnde res reperuntur; capite velato (si-
 lum lanæ velamen est) audi Iupiter, inquit; audite fi-
 nes (cuiuscunque gentis sunt nominat) audiat fas, Ego
 sum publicus nuntius pop. Rom. iuste, pièque legatus
 venio, verbisque meis fides sit. Peragit deinde postu-
 lata. Inde Iouem testem facit. Si ego iniuste, impiè-
 que illos homines, illasque res dederim pop. Rom. mi-
 hi que exposeo: tum patriæ compotem me nunquam
 finas esse. Hæc, cum fines supra scandit, quicunque
 ei primus vir obuius fuerit, hæc portam ingrediens,
 hæc forum ingressus, paucis verbis carminis, concii-
 piendique iurisiurandi mutatis peragit. si non dedun-
 tur, quos exposcit, diebus, tribus & triginta (tot enim
 solennes sunt) peractis, bellum ita indicit; Audi Iupi-
 ter, & tu Iuno: Quirine, disque omnes cælestes, vosque
 inferni audite. Ego vos testor, populum illum (qui-
 cunque est, nominat) iniustum esse, neque ius persol-
 uere, sed de istis rebus in patria maiores natu consule-
 mus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cum is nun-
 tius Romam ad consulendum redit, confestim rex his
 ferme verbis patres consulabat: Quarum rerum, litium,
 caussarum condixit pater patratus populj Rom, Quiri-
 tium patri patrato priscorum Latinorum, hominibusque
 priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt,
 nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic in-
 quit ei, quem primum sententiam rogabat, quid cen-
 ses? Tum ille puro, pioque duello querendas censet,
 itaque consentio, consciscoque. Inde ordine alij roga-
 bantur, quandoque pars maior eorum qui aderant, in
 eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri so-
 litum, ut fecialis hastam ferratam, aut sanguineam

A prauitiam ad fines eorum ferret, & non minus tribus
 puberibus presentibus diceret: Quod populi priscoru
 Latinorum, hominèque Latini aduersus prisci populum
 Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod po-
 pulus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis
 iussit esse, senatusque populi Romani Quiritium cen-
 suit, consensit, consciscuit, ut bellum cum priscis Latinis
 fieret: ob eam rem ego, populùque Romanus populis
 priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis
 bellum indico, facioque. Id vbi dixisset, hastam in fines
 eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetita
 res, ac bellum indictum: morèque eum posteri acce-
 perunt.

B IUPITER HÆC PAUCIS) Non malè notauit Ser-
 uius, habere potètam rationem personarum, & supe-
 rioribus dare breuiloquium (breuis est enim hæc Iouis
 oratio) contra inferiori potètati prolixam orationem.
 Sic in 1. de Didone regina, Tum breuiter Dido demissa pro-
 fatur.

C VENUS AVREA) Aureum potètis sæpissime valet
 pulchrum. Appellarunt quoque Græci potètae Vene-
 rem auream χρυσήν εὐροδίον, & in primis omnium pater
 Homerus. Lucanus in Charidemo, vbi formam com-
 mendat, Iunonem, Mineruam, Venerem ait nullo epi-
 theto gaudere magis, quàm quod habet notionem
 pulchritudinis, & ut inde ipsas nominaret, Homerum
 impulsisse. Eius verba adducam in medium. Porro tan-
 to semper studio, tantæque cura formosæ audire expe-
 tiuere, ut & heroum pariter, & deorum exornatori
 potètae persuaferint, non aliunde magis, quàm à pul-
 chritudine sese appellare. Proinde libentius audierit
 λυσιδίνους (hoc est, niueis lacertis) Iuno, quam ἑρῖος
 θεᾶς, & θυγατρὸς μεγαλέης ἑρῖος, (hoc est, antiqua dea, & Sa-
 turni magni filia) Minerva autem neque Tritogenia,
 quam glaucopsis vocari maluerit. Et Venus vniuerso
 etiam redemerit nominari χρυσήν, hoc est, aurea. Quæ
 cuncta ad pulchritudinem pertinent. Certum est, Ho-
 merum deos, deasque, passim commendare à forma. Va-
 ria epitheta ad declarandam eorum pulchritudinem,
 acervauit Tiraquell. 2. lege Connub. pag. 32. col. 2. & se-
 quenti. Quod verò Donatus mauult vocem aurea re-
 ferri ad animum Veneris, quàm ad corpus, ἀσθενέων.
 Producit plures potètarum vtriusque linguæ locos Ti-
 raquell. in 2. leg. Connubial. num. 36. & varias ex gra-
 uissimis scriptoribus rationes colligit, ob quas aurea
 diceretur Venus: tamen nō aliud magis, quàm pulchri-
 tudinem eius eo epitheto indicari ipse sentit, quod no-
 bis quoque videtur verum, &

O PATER, Ô HOMINVM, DIVVMQVE ÆTERNA POTESTAS,
 (Namque aliud quid sit, quod iam implorare queamus?)
 20 Cernis vt insultent Rutuli, Turnùsque feratur
 Per medios insignis equis, tumidùsque secundo
 Marte ruat? non clausa tegunt iam mœnia Teucros:
 Quin intra portas, atque ipsi prœlia miscent
 Aggeribus murorum, & inundant sanguine fossæ.
 25 Æneas ignarus abest. nunquàmne leuari
 Obsidione fines? muris iterum imminet hostis
 Nascens Troiæ, nec non exercitus alter:
 Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
 Tydides. equidem, credo, mea vulnera restant,

Et

30 Et tua progenies mortalia demoror arma.
 Si sine pace tua, atque inuito numine Troës
 Italiam petiere, luant peccata, neque illos
 Iuueris auxilio: sin tot responsa secuti,
 Quæ superis: manesque dabant, CVR NVNC TVA QVISQVAM
 35 FLECTERE IVSSA POTEST? aut cur noua condere fata?
 Quid repetam exultas Eryciño in littore classes?
 Quid tempestatum regem, ventosque furentes
 Æolia excitos, aut actam nubibus Irim?
 Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
 40 Sors rerum) mouet: & superis immissa repente
 Alecto, medias Italùm bacchata per vrbes.
 Nil super imperio moueor: SPERAVIMVS ISTA,
 DVV FORTVNA FVIT: VINCANT, QVOS VINCERE MAVIS.

O PATER, Ô HOM. DIVVMQVE) statu absolutio A
 vitur Venus hac oratione, omniumque calamitatum,
 quibus iactentur Troiani, causam in Iunonè confert:
 Troiani, inquam, quibus Italiam fata concesserint. Iu-
 no autem relatiuo, dum nititur ostendere, Troianos
 non sine, sed Veneris causa laborare. Seruius. Apud
 quem Probus quaerit, cur Iupiter hominum, ac deo-
 rum æterna potestas dicatur. Sed eam quaestione meo
 iudicio malè explicat. Ego enim puto significari impe-
 ratorem deorum, & hominum esse Iouem, ut dicitur
 hominum esse rex, atque deorum. Turneb. lib. 29. c. 24.
 * Vide lib. 1. O qui res hominum que, deumque Æternis regis im-
 peris. Et nota illud Homeri, zeminum Martiano Iuic, Iliad. 8. v. 415,
 416 θεῶν τῶν ἀνθρώπων ἀδελφεῶν.

NAMQUE ALIUD QUID SIT) Ac si diceret: quum B
 pane omnes dii in fauorem Iunonis concesserint, non
 habemus vltra, ad quem confugiamus, præter te om-
 nium iustissimum. Seruius. Sic etiam Christiano ho-
 mini licet dicere, cum omni humana ope, auxiliòque
 mortali desperato, ad deum se conuertit, eius vnus au-
 xilium flagitans, in cuius manu vniuersa sunt posita, &
 cuius voluntati nemo resistit, Nūquid alia quid sit,
 quod iam implorare queamus? &

CERNIS VT INSULTENT) Ad augendam inuidiã,
 quasi diceret, nulla opus est narratione, cum Troiano-
 rum miseras ipsèmet conspicias. Seruius. De insulu
 Rutulorum infra, Interea Rutuli portas circum omnibus in-
 stant.

INSIGNIS EQVIS) respicit ad illud lib. 7. Viginti lectis
 equitum comitatus: non enim castra Troianorum cum
 equis iruperat.

NON CLAUSA TEGVNT) odium excitat, seu mise-
 ricordiam valde commouet: quasi dicat, quod vltimum
 erat vitæ seruandæ præsidium, ut in castra confugeret,
 hoc quoque spoliati sunt, qui hostem in medijs castris
 habent.

AGGERIBVS MVRORVM) Mœrorum pro murorum,
 antiqua scriptura: illi siquidem pleraque eorum, que
 nos per, v, dicimus, & scribimus, per diphthongum
 oe scribebant, & pronuntiabant. Itaque mœri, non
 muri: pœnio, non punio. Hæc & superiota ex Seruio.
 * Legit igitur Aggeribus mœrorum, pro murorum Seruius. Necessa-
 rio oriam mœris pro muris legendum erit in versu, qui est ab hoc tertius
 Obsidione fines? muris iterum imminet hostis. Tamen cum alibi
 hæc vox ubique per vocalam æ scripta carnatur, ne hic quidem mutanda
 erit. Pluribus hæc Steph. in Schedæsmare.

INVDANT SANG. FOSSÆ) Seruius explicat, im-
 plent, & inundare faciunt. Legit ergo, ut apparet fossas,
 accusandi casu.

ÆNEAS IGNARVS ABEST) Klagnum incommo-
 dum exercitui, magnùmque periculum absentia ducis,
 & quidem tam egregij ducis, de quo vere Alcanius lib.
 superiore, nihil ubi vste recepto. Hoc enim non magis
 de se vno, quam de omnibus Troianis dixit, non esse
 timendum scilicet Ænea præsentè, sed speranda omnia.
 Est etiam victoria magis posita in prudentia ducis,
 quam in virtute militum, ut eius absentia merito do-
 lenda videatur. &

NEC NON EXERCIT. ALTER) Quæ ad hunc locum
 illustrandum pertinent, dicta habes lib. 7. ad illa verba,
 & Paris alter. Alter exercitus, Latinorum scilicet, prior
 enim Græcorum fuit.

ATQVE ITERVM IN TEVCROS) Atque non est
 venturus. Vnde accipiamus Venerem non quasi deam
 loqui, sed quasi vnã de Troianis, vt lib. 1. vnus ob ita
 Prodimur. Item eodem loco, cali quibus annus arcem: ne
 futura ignorare videatur. Seruius.

ÆTOLIS AB ARPIS) Ætolis Arpis sic dixit, vt Cu-
 mas Euboicas: nam de Ætolia Diomedes venit qui Ar-
 pos in Apulia collocauit. Seruius. * Diomedes si pœnio me-
 minit Venus, propter virtutem viri, quam & ipsa fessit. Sic lib. 1. Va-
 niam fortissimum vocant Æneas, cuius eius nam potius ad Troiam oc-
 cidisse optat, quam naufragio in gloriam perire. In eodem Ven. ubi. aliam
 legationem renuntians, lib. siqueni, Cõtigimulque manum, qua con-
 cidit Iliã cellus.

EQVID. CREDO, MEA VVNERA RESTANT) Vo-
 cem credo, vt Græcorum εἰμαι vsurpauit, quomodo &
 puo apud Quidium, εἰρηναῖος videlicet, si ritè recor-
 dor, alibi docuit Cic. i. Philipp. Annibal, credo, erat
 ad portas, aut de Pyrrh: pace agebatur, &c. Sensus ver-
 borum est. Hoc mihi forsitan restat, ut iterum à Tydi-
 de vulnerer. De Venere à Diomedè vulnerata Homerus
 Iliad. 6.

Ἐνδ' ἐπορεύμεν ὁ μεγάλῃς τοῦ εὐς ἴος
 ἄρην ἔπασσε χεῖρα μεταλμοῖς δ' εἰ χαλκῷ
 Ἄσλαχρον, & aliquot interiectis verbis.
 Κυπελά μὲν ἠρώτων σχῆδ' ἐν ἔσσει χεῖρ' ὄνι κατ' ἴη.
 Ex hoc figmento Homericò, de vulnerata Venere à
 Diomedè, captauit occasionalionem perlepidi epigrammati-
 cis Sannazarius, quo Pallas eidem deæ mollitiem, &
 adulterium, acceptamque à Diomedè cum damno igno-
 miniam falsè obicit.

Dum

SOLVM QVO TROIA FVIT) Principiò tertij, Et A Turnebus libro secundo, capite vicesimo primo. campos ubi Troia fuit.

XANTH. ET SIMOENTA REDDE) Hoc ambiguum visum esse inrelligo antiquis Criticis. [*Seruius quidem, quem fortasse potissimum perstringit Turnebus in hunc modum. Ambiguum est, utrum dicat, reddere nobis reuera Troiam antiquam: an, reddere nobis terras in Italia, ad similitudinem Troia. Nouimus enim hanc consuetudinem fuisse, ut aduena patria sua imaginem sibi redderent: ut in 3. Effigiem Xanthi, Troiamque videris.*] Puto sedes certas, coloniámque peti, quæ antiquæ patriæ effigiem, imaginemque habeant, vt ex locorum, portarum, fluuio- rum admonitione idem nomen habentium, veniat in mentem colonie antiquæ patriæ, excidiique Troiani, & belli. Xanthus enim, & Simois, ad quos bellarum B est, & Troia vetustæ Troiæ simulata, in memoriam redigent eis belli Iliaci conditionem, atque fortunam.

----- Tum regia Iuno

Acta furore graui, QUID ME ALTA SILENTIA COGIS
RVMPERE, ET OBDVCTVM VERBIS VVLGARE DOLOREM?

- 65 Aenean hominum quisquam, diuimque subegit
Bella sequi, aut hostem Regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis autoribus: esto,
Cassandræ impulsus furiis. num linquere castra
Hortati sumus, aut VITAM COMMITTERE VENTIS?
70 Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hinc Iuno, demissave nubibus Iris?
Indignum est Italos Troiam circundare flammis
75 Nascentem, & patria Turnum consistere terra,
Cui Pylumnus auus, cui diua Venilia mater.
Quid, face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arua aliena iugo premere, atque auertere prædas?
Quid soceros legere, & gremiis abducere pactas?
80 PACEM ORARE MANV, PRÆFIGERE PVPIBVS ARMA?
Tu potes Aeneam manibus subducere Graiùm,
Próque viro nebulam, & ventos obtendere inanes:
Et potes in totidem classem conuertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra iuuisse nefandum est?
85 Aeneas ignarus abest: ignarus & abest.
Est Paphos, Idaliùmque tibi, sunt alta Cyrthera:
Quid grauidam bellis vrbem, & corda aspera tentas?
Nó sine tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo.
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achiuis
90 Obiecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europamque, Asiámque, & foedera soluere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi, fouique cupidine bella?
TVNC DECVIT METVISSE TVIS: NVNC SERA QVERELIS
95 HAVD IVSTIS ASSVRGIS, & irrita iurgia iactas.

ACTA FVRORE GRAVI) *Hic agitur furiis*, de Tur- C mittunt: & serui seruorum suorum efficiuntur. Agun- no lib. 12. Non agunt, sed aguntur, qui se affectibus sub- tur autem? immò rapiuntur, præsertim ira, & furore, pessimis

peffimis consiliariis. Seneca lib. 3. de Ira, cap. 1. Ceteri A affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt. Huius incitata, & se ipsa rapiens violentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est, &

QVID ME ALTA) Principium abruptum, quoniam fatis indignantibus leniter incipere non conuenit. Vide Macrobr. lib. 4. cap. 2. *Me*, id est, me verecundam, me iniurias dissimulantem, me nulli inimicam. Donatus.

SILENTIA RVMPERE) Lucret. lib. 4. *Affirmant vulgò iacitura silentia rumpi*. Horat. Ode 5. Epod. *Sed dubium vnde rumperet silentium*. Oppianus, *ἡσυχία σιωπῆς*. Suprà lib. 2. *Composito rumpit vocem*. Vox, & silentium quamuis contraria sint, rumpere tamen vocem, & si- B lentium, idem diuersa oratione significant. Nam rumpere vocem loqui dicimus, sicut rumpere questus, queri, quia vox, & questus pectore rumpuntur, id est, effunduntur. Alibi ipse, *rumpuntur fontibus amnes*, id est, funduntur. Rumpere autem silentium ex eo loqui dicimus, quia cum id facimus, veluti vocem rumpimus. Sic, rumpere moras, id est, non morari amplius: & ferè eadem ratione rumpere somnū dicimus. Hoc est quod voluit indicare Seruius in commentar. super hoc versu, *Composito rumpit vocem*. Sed ille meo iudicio id tantum annexus est. Erythraeus.

Sigillatim dicta Veneris hac oratione soluuntur, cuius principium ita *ἡσυχία*? Donatus. Quid me pro- C uocas loqui? quid vires in publicum proferre, quod verecundo silentio diuissimè pressi? Quæ profectò ad- huc continerem animo, nisi esset crimen, impudenter obiecta non refutasse responsa.

OBDVCTVM DOLOREM) Obductus dolor est, quem tegit patientia dissimulantis.

VERBIS VVLGARE) Vulgavit honestè positum, vile habuit, & quasi in vulgus dedit. Plaut. Amphit. *Cuique me absente corpus vulgavit suum*. Vulgare, in vulgus dare, & quasi multis audientibus, ac non taciturnis dicere. Virgil. *Quid me alta silentia*, &c. Ennius, *In vulgum vulgas, atque exprimis inerrem*. Nonius.

AENEAN HOMINVM QVISQVAM) Celat quæ facta sunt, quæ non sunt facta commemorat, malignè fatis. Non enim Aeneas, sed Turnus instinctu Iunonis bella commouit.

Sic est, vt dicit Seruius. Multa item mentitur in sequentibus. Quam inuidiosè, *hostem regi se inferre Latino*? Non inferit bellum Aeneas, sed propulsat. Verùm hic mos opulentorum, ac tyrannorum, vt conquerantur se accipere iniuriam, dum faciunt. Testem dabo magnum, Ecclesiast. 13. *Diues iniuste egit, & fremet; pauper autem læsus tacebit*. Quapropter quod Seneca suadet libro secundo de Ira, cap. 33. hoc suadeo tibi, tu suade aliis. Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non tantum patienter ferendæ sunt: facient iterum, si se fecisse crediderint, &

CASSANDRÆ IMPVLSVS FVRIIS) Falsum hoc, monitu Cassandræ vatis Aeneam petiisse Italiam. Nam vt constat ex verbis Anchisæ, libro tertio nemo tum ei fidem habebat: aut quem tum vates Cassandra moueret? Et furiis ait, vt vaticinium eleuet. Quamquam & Sibyllam furentem facit libro sexto quam & Helenus in 3. infanam nominat. Sed hinc nequissimè dictum, pro ea quæ nihil nisi fureret. Inest præterea irratio in hac oratione, dum concedit, fatis auctoribus venisse in Italiam, & mox addit *Cassandræ impulsus furiis*: qualia enim facta, si meræ furiae? &

NVM LINO CASTRA) Culpam omnem retorquet in Aeneam.

VITAM COMMITTERE VENTIS) Quando scilicet duabus biremibus ad Euandrum profectus est, libro 8. Qui pelago ratem commisit, est apud Horat. Ode 3. libro primo.

NVM PVRO SVMMAM BELLII) Cum constet, hoc totum opus in eo esse, vt poetæ à Iuliiæ familia cultura gratia quæretur, ibo facile in eorum sententiam, qui credunt, Maronem hunc locum in persona etiam non æquæ Troiano nomini deæ, ad Augusti laudè assentatorie accommodasse, renocantem tacito Ascanij exemplo veluti gentilem imperatoris felicitatem, qui prior, primum senatus decreto, referente Cicerone, in Antonium exercitum, summamque rerum accepit. Germanus.

Aeneas reuera belli summam, murorumque defensionem Ascanio puero discens non commiserat, proinde mera est calumnia. Sic enim scriptum est libro nono idque cum eximia laude Aeneas, qui, quod ducem prudentissimum decebat, fecit.

*Namque ita discens præceperat optimis armis
Aeneas, si qua interca fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo,
Castra modo, & tutos seruarent aggere muros.*

Alio loco.

*instat Mnestheus, atque Serestus,
Quos pater Aeneas, si quando aduersa vocarent,
Rectores iuueni, & rerum dedit esse magistros.*

Ecce, nihil iuueni, ipsum potius credidit aliis. Tyrrenos verò non excussit quietos in bellum, sed iusta ex causa commotos, eos nauigaturos iuuenit, eisdemque se tum adiunxit. Donatus.

TYRRHENAMVE FIDEM) Opem, vel auxilium, vt quum dicitur: *Dij vestram fidem, Tuam fidem*, &c.

QVIS DEVS IN FRAVDEM) Quia quod stultum erat, puero summum relinquere in milites imperium, eumque ducem creare, non suaserit, neque coegerit, vt neque societatem cum Tyrrenis, quos quietos turbauit Aeneas, concludit se haud rectè vt auctorem huius belli reprehendi. Et tamen immisit Aleto furiam in 7. quæ Latinos, & Turnum exacerbarat in Troianos, & Irim ad eundem Turnum lib. 9. sedentem in luco, quæ ipsum aduersus Troianos ad arma impelleret. Malè igitur se purgat. Fraus est damnum sæpe, periculum, poena, & incommodum. Ne sit mihi, tibi ea res fraudi, id est, ne noceat. Sæpius ita locuti inuenias Ciceronem, & alios. Legimus etiam, id sine fraude facere ius potestatisque esto, quod hodie dicunt, impunè facere liceat. Terent. *Heaut. In eandem fraudem ex largitate nimia At- que ex parsimonia incidis*, id est, vtrumque æquè damnosum est. Capitalem fraudem admittere dicitur, qui se capitali crimine obligat, &

INDIGNVM EST ITALOS) Per comparisonem nititur leuare partes suas, & grauare partem aduersam. Comparat enim personam suam, & Veneris, Aeneas, & Turni: factum suum, & factum Veneris, gesta Aeneas, & gesta Turni. Ait ergo: indignum esse arbitraris Italos assistere commodis suis, & nascetem Troiam flammis circundare: Nunquid indignum etiam illud est, vt Turnus terras sibi patrias vindicet, regibus maioribus natus, ac diuina matre progenitus? Hoc verum assererat Iuno, sed tacuit de Aeneas genere, quoniam Pylumno Iupiter non fuerat conferendus, auus Aeneas, nec Veneris Venilia. Sed obiecit incendium Italos parasse Troianos. Sed hoc falsò composuit. Et arua aliena iugo premere illos, non fuit verum: nam hoc vo- NNNN 2 luidè

luisse Troianos, probari non poterat. Quomodo autem verum illud, utque auertere praedas, qui rogantes venerunt ad Latinum? Eligere autem soceros, aut gremiis pactas abducere, quando Aeneas probatur voluisse, cum illi vltro Latinus filiam obtulerit? Quando autem post acceptam pacem Troianos poterat monstrare, arma sponte sumpsisse, quod non essent prouocati ad bellum? Post haec falsa, affert quaedam vera, vt etiam prioribus ex his fides concilietur. Donatus.

CVI PILVM. AVVS, CVI DIVA VENIL. MATER) Nimirum ne in foro caelesti Aeneae Turnus cedere videatur, qui etiam maternum genus ad diuos, vt Aeneas referat: qua ferè ratione, & adhortatione Iliad. u. Apollo Aeneam in Achillem instigat.

Ἡρώς ἀλλὰ γὰρ καὶ σὺ θεοῖς ἀφρονέησσι
ἔρχο, καὶ δὲ σε φασὶ δῖος ἄφροδῖτης
Ἐὐχόμενος, κείνος δὲ χερσίνος ἐν θεῶν ἔσθῃ
Ἡ μὲν γὰρ δῖος ἰδὲ, ἡ δὲ ἔξ ἀλίοιο γέροντος.
Ἄλλ' ἴδως φέρε χαλιὸν ἀπειρία, μὴ δὲ σε πείμπαν
Λευγαλίοις ἐπίεσον δόσσαπέτω, καὶ ἀραῖη.
Et tu pisce deos vaniam, quem mater amorum
Diva Venus peperit, Iouis inclita filia magni:
Illum diua minor genuit, Thebis orta marito
De fene: te superum rectoris filia. Sed tu
Vade, fer audaces in Achillem, & diuize gressus,
Nec mouere minis, nec dēbis cede superbis.

Cuius loci imitatione constat omnino ille Calabri libro secundo vbi Memnon insultans, & minabundus Achilli, se tanto illi praestare iactat, quanto Atropa mater Thetidi Nereidi. German.

QVID FACE TROIANOS ATRA) Atra, est infesta, dira, noxia, peruersa, iniusta, quod niger color infestus sit. Sic apud Placcum Ode II. lib. 4. minuentur atrae Carmin: cure. Sic Homerus μελαχρῆς ὀδύνας. Turnebus lib. 4. cap. 14.

Rhetoricum est, ait Seruius, quoties aliqua non possumus soluere, paria opponere, quod nunc Iuno facit. Nam negare non potest, nec soluere, quia obfidentur Troiani. Vnde dicit: hoc indignum est, Troianos obfideri, bellum seuum Latinis facere, (haec enim est atra fax) aliena matrimonia praeripere dignum est? sic in Bucol. Dic, quibus in terris inscripi nomina regum Nascentur flores, contra illud nempe, quod Damocras quaesierat de caeli spatio non amplius tres vlnas patente.

GREMII ABD. PACTAS) Id est, sponsas: vt respiciat legis Iuliae prouidentiam, & Antonini Seneci rescripta, quibus in sponsam admissa supra vindicantur: quod nec matrimonium qualecunque, nec spem matrimonij violare permitterent. German. Virgo priusquam petitur, sperata dicitur. Dehinc promissa, pacta, sponsa dici potest. Nonius. * Locutus est significatissimo, gremiis abducere, quasi dixisset, de complexu amissam rapere: in quo maxime conuincitur iniuria, & violentiae magnitudo. Ausferre coniugium quod legitime habet, ac possidet, graue, & iniquum est: grauius, & iniquius de manibus, grauissimum de sinu, de gremio, de complexu per vim auferre.

PACEM ORARE MANV) Vide adag. 45. Cent. I. apud Iunium, Altera caduceum, hastam altera. Pacem orauit Aeneas à Latino per centum oratores libro 7. Atma praefixit puppibus, cum ad Euandrum cum duabus biremibus venit. Quae duo malenolè coniungit, & nequiter interpretatur Iuno. &

TV POTES AENEAM MANIB. SVBD. GRAIVM) Ex Homeri Iliad. 6.

Ἄμφι δὲ σὺ φίλον ἕν ἐχέωλο πῆχες λυκάς,
Πράττει δὲ οἱ σέπλοιο φαφῆ πύργῳ ἐνέκλυτον,
Ἡρώς ἔμει βεβῆων, μήτις δαναῶν παρρησίων
Χαλιὸν ἐνὶ στήθεσι βυλῶν, δῶπθ' ἑμὸν ἔλοιτο.

Ἡ μὲν γὰρ δῖος ἰδὲ σπείεφρον πολέμοιο.
Certeque pernicios adevat, nisi diua tulisset
Mater opem nato (quem persona laia tenenti
Anchise peperit Venus) & complexa lacertis
Texisset niueis cauiissima corpora nati,
Splendida praetendens niuidi velamina propli,
Ne qua ferire queant Danaum venientia tela
Pectora nuda viri: medio ex ardore cruenti
Abducens belli, imparibus descendit ab armis.

IN TOTID. CLASS. CONVERT. NYMPH.) Quamuis mater deum classem Troianam in Nymphas conuerterit (de quo libro superiore) tamen Veneri imputatur, quoniam in eius gratiam factum est, vt in Eclog. 6.

Quas illi Philomena dapes, cum Progne fecerit, sed propter Philomenam. Seruius.

NOS ALIQUID CONTRA RVT.) A minus verisimili ad magis verisimile. Si tibi magna licuerunt, cur nobis parua non licebunt?

AENEAS IGNARVS ABEST) Repetit verba Veneris, quibus supra vsa est: sed ea & pronuntiatione deprauari à Iunone, & amara ironia eludi intelligendum est. Quae enim soluere nequimus, mos est irridere. Sic in Bucolicis praemisit, diuini opus Alcimedontis. Postea per irrisionem ait: Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit. Seruius.

GRAVIDAM BEL. VRB.) Vt hic grauidam bellis, sic supra grauidam imperiis Italian. Sic & Graeci transfertunt. Nonnus, ἀμετλαῖν ἐγκύμονα κέρμον. Et epigram. πᾶλλον ἐπέπλε ἐγνων ἡσυχίης. Et ἀπὸ δόλιον ἴσπρον, & ἰσθῆλας σὺδ' ἠρόλοκον. German. * Vrbem, vt opinatur Seruius, prouinciam dixit, Latium scilicet: qua cum legerem, cogitabam fieri posse, vt poëta nomen vrbis eo significatu acceperit, quo vocem ciuitas frequenter Caesar, cum dicit, Heluetiorum, Biturigum, Susstionum, Heluorum, Aruerorum ciuitas. Nam his locis Casari ciuitas: quod recte notat Hoto manus) est gens, qua cum eadem lingua, tum etiam eodem iure, tum imperium, vniuersumque magistratum habet.

NOS NE TIBI) Omnem culpam Troiae dirutae in Venerem potissimum, & adulterum Paridem confert. Sic apud Horat. Ode 3. lib. 3.

— Non Iuno
Fatales, in estis que iudex,
Et mulier peregrina venit
In puluerem.

FLVXAS RES) Caducas, quaeque etiam sine hoste potuissent perire. Cic. in epist. res nostrae, vt in secundis fluxas: vt in aduersis, bone.

VERTERE FVNDQ) Lucretius libro 3. Hunc vincula amicitiae Rumpere, & in summa pietatem vertere funda, hoc est, funditus perdere.

AN MISEROS QVI TROAS ACHIVIS) Pythias Parmenoni in Eunuchio de Charea, Ni miserum in super etiam patri indicares. Ibidem Donatus, ad inuidiam Parmenonis miserum dicit adolescentem: eo modo, quo Iuno accusans Venerem, ait, an miserus, qui Troas Achivis Obiecit?

CONSVRG. IN ARMA EVROP. ASIAMQVE) Europam dicit propter Graecos, Asiam propter Troianos. Et ob istud bellum inter Europaeos, & Asiaticos gestum cum caede tot centenorum millium, Catull. Troiam festiue commune Europae, Asiaeque sepulcrum vocat. &

SOLVERE FVRTQ) Id est, & amicitiam, & hospitium adulterio furto dissipare, quod Paris fecit. Nam Priamo cum Menelao fuit hospitium, cuius uxorem Paris abduxit, quod iam decantatissimum est.

ME DVCE DARDAN. SPARTAM) Metropolis Laconiae

coniae Sparta, condita à Sparte filia Phorongi, vt docet Eusebius in Chronicis. Fuit olim ἀρχηγός, sine moribus: cuius rei causam interrogatus Agesilaus, ostendit ciues armatos, cum his verbis, τῶν δὲ ἐστὶν λακεδαιμονίων τέχνη, hi sunt Lacedaemonum muri. De historia porro tractum, dicit Seruius, quod de Sparta à Paride expugnata Virgilius. Nam cum Helena sollicitata se qui Paridem nolisset, egressum ciuitatem obsidisse, illam rapuisse.

EXPVGNAVIT ADVLTÆR) Propert. eleg. 34. libro 2. Hospes in hospitium Menelao venit adulter. Adulter, & adultera Festo dicuntur, quia & ille ad alteram, & haec ad alterum se conferunt. In scriptis tamen poetarum nonnunquam adulter amatorem, & stupris deditum significat, nullo ad suam, alienamve nuptam respectu. Horat. Ode 16. lib. 3.

Inclusam Danaen turris abenea,
Robustaque fores, & vigilum canum
Tristes excubiae munierat fati
Nocturnis ab adulteris. &
TVNC DECIT METVISSE) Libro quarto. Tunc de-

A cui, cum sceptrum dabat. In Trinummo, cum Charmides redux nuntium de filio Lesbionico accepisset tristissimum, quippe qui per luxuriam frugerat rem patriam, vsque ad vicum agellum.

Adimit animam mihi agritudo: Stasime, tene me. ST. Vis ne aquam Tibi petam? CH. res quum animam agebat, tum esse offusam oportuit. In eadem comœdia idem seruus de eod. herili filio Lesbionico.

Serò, atque stultè, prius quod cautum oportuit,
Postquam comedit rem, post rationem putat.

Stultus post factum, seu malo accepto, sapit. Euentus stultorum magister, ex Hesiodo. De L. Scipione Asiatico proditum est literis, cum in Asiam aduersus Antiochum copias traiecisset, & rex tum primum legaros de pace mitteret. Hoc prius, inquit, Scipio factum decuit: nunc serum est, posteaquam frænum, & fessorem recepit. &

IRRITA IVRGIA IACTAS) In ventum loqueris, frustra in me inuadis, & perditam restituere incaillum contendis.

- Talibus orabat Iuno: cunctique fremebant
- Cælicolæ assensu vario: ceu flamina prima
- Cum deprensa fremunt syluis, & cæca volutant
- Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
- 100 TVM PATER OMNIPOTENS, RERVVM CVI SVMMMA PŒTESTAS
- Infit: eo dicente, deum domus alta fiescit.
- Et tremefacta solo tellus, filet arduus æther.
- Tum Zephyri posuere, premit placida æquora pontus.
- ACCIPITE ERGO ANIMIS, ATQVE HÆC MEA FIGITE DICTA.
- 105 Quandoquidem Ausonios coniungi fœdere Teucris
- Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem:
- Quæ cuique est fortuna hodie: quam quisque fecat spem,
- Tros, Rutulûsve fuit, nullo discrimine habebō:
- Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur:
- 110 Siue errore malo, Troiæ monitisque sinistris.
- Nec Rutulos soluo. sua cuique exorfa laborem,
- Fortunamque ferent: REX IVPPITER OMNIBVS IDEM.
- Fata viam inuenient. Stygi per flumina fratris
- Per pice torrentes, atraque voragine ripas,
- 115 ANNVIT, ET TOTVM NVTV TREMEFECIT OLYMPVM.
- HIC FINIS FANDI. Solio tum Iuppiter aureo
- Surgit: cælicolæ medium quem ad limina ducunt.

TALIBVS ORABAT) Bene, orabat, vt intelligamus cum artificio quodam locutam, & ἠεροποιός. Vt enim oratio proprie oratorum sermo dicitur: sic orare illi soli dicuntur. Lib. 6. Orabunt causas alij. Vel orabat, id est, agebat. Vnde oratores, qui nunc legati, quod reipua mandatas sibi partes agerent.

CVNCTIQVE FREMER. CÆLICOΛÆ) I. Aeneidos. Talibus Ilioneus, cuncti simul ore fremebant Dardanida.

ASSENSV VARIO, CEV FLAM. PRIMA CVM) Vario assensu pars Iunoni fauebant, pars Veneri. A comparatione amplificat, quam ducit à prognostico, siue signis denuntiantibus futuram tempestatem: hoc est, D

sufurro in syluis audito, antequam venti exoriantur. Huic sufurro comparat fremitum deorum, qui hominum more alij huic, alij, illi assentiebantur.

RERVVM CVI SVMMMA PŒTESTAS) Expressit Homericum, ὁσ κρείττος ἐστὶ μέγιστον. Suprà, ὁ hominum, diuumque aeterna potestas.

IN FIT) incipit. Sed diuersae significationis est ab eo, quod est, fitinam infit agentis, fit autem patientis est. Virgil. lib. 9. Et Venulus dilecti parvis, ita farier infit. Plaut. Aulul.

Infit ibi postulare, plorans, ululans.
Vt sibi liceret milium vadariet.

Lucretius libro tertio. *Commutare animum quicumque A aduritur, & insti.* Festus.

EO DICENTE, DEVM DOM. ALTA SILES.) Non dissimili sententia videtur vsus in Scipione Ennius, vnde nosfer sua effinxit.

Mundus celi vastus constitit silentio:

Et Neptunus senus undis asperis passam dedit.

Sol equis iter repressit vngulis volantibus.

Constitere annus perennes, arbores vento vacant.

Macrobius lib.6.cap.2. Veribus his, qui sunt tanquam proemium libri, quem de laudibus Scipionis contexit Ennius, dicitur, dum ipse laudes eius viri celebraret, caelum admiratione tantarum rerum stupefactum constituisse tacitum, &c. Ex eodem hoc Enniano loco forsitam profluxit etiam ille de pastorum alterno cantu, Eclog.8.

Immensor herbarum quos est mirata iuuenca

Certantes: quorum stupefacta carmine lynceis,

Et mutata suos requierunt flumina cursus.

Vbi etiam licet animaduerte hyperbolas pastoritiae humilitati conuenientes. Notat Hieron. Columna, qui & illum locum ex 4. Georg. de inferis ad cantum cirharæ obstupefactis huc renocat. *Quin ipsa stupere domus, atque iniuria leibi Tartara.* &c. Addit & Tibulli hyperbolas ad Messallam, nempe has.

Et fera discordes tenuerunt flumina venit:

Curua nec affluos egerunt flumina cursus:

Quin rapidum placidis etiam mare constitit undis.

* Blandius est locus iste Maronis Claudiano, quamobrem ex eo similitudinem est aucupatus, cum de Plutone verba facturo ita cecinit lib.1. de nepis Proserpine.

— tunc talia delso

Ore tonat, tremefacta silent dicente tyranno

Arria, lacrarum triplicem compescuit ingens

Ianitor, & presso lacrymarum fonte recedit

Coeytus, cactisque Acheron obmutuit undis,

Et Phlegethonæ requierunt murmura ripas.

Sed vobis, inquit idem Macrob. lib.5. cap.14. loquenti Ioui parem assignare reuerentiam. Nam cum & in 1. volum. & in 4. & in 9. & hoc ipso loquatur quædam Iupiter sine tumultu, denique post Iunonis, & Veneris iurgium deum domus alta silensit, &c. tanquam non idem sit, qui locutus sit paulo ante, sine vlllo mundi totius obsequio.

Respondet Ionian. in Antonio dial. Immo idem erat: sed nec antè Venus, lunòque ad contentionem, & iurgia, Ioue coram, proruperant. Qua è re vario assensu ob factionis studium cælicolæ fremebant. Itaque vt ostenderetur concionantis Iouis ea maiestas fuisse, vt mustitare contra nullus auderet, opportunissimè dicitur, summæque cum prudentia, quod non solum eo dicente deum domus silentium tenuit: sed orbis totus summi dei supercilium veritus est. Etiam poëta ex verbis ipsius vult innuere, Iouem supercilium obduxisse, ob deorum iurgia, & cælicolarum fremitum, ac partium studia, vt qui speciem irati præ se ferret. Vnde cum quodam supercilio ait, *Rex Iupiter omnibus idem*, iurâtque per picem torrentes ripas. Atque vt dictis pondus adderet, caput mouet, totumque nutu tremefacit olympum.

ET TREMEFACTA SONO TELLYS) Ponit & terræ motum Virgilius ad loquentis maiestatem indicandam. De qua præclara sunt illa Lucretij lib.5.

Denique sub pedibus tellus quam tota vacillat:

Conuulsæque cadunt urbes, dubiæque minantur,

Quid mirum si se remunt mortalia sacra,

Atque potestates magnas, mirisque relinquunt

In robis viues diuinum, que cuncta gubernent?

SILET ARDVVS ÆTHER) Cur caelum dicatur æther, (& saepe dicitur poëris, quod nemo nescit, nisi qui poëtam nullum attigit) docet nos Aristoteles libro de mundo his ipsis verbis. *Ὀὐρανὸς ἢ καὶ ἄστρον ἄστρον ἢ αἰθέρα καλεῖται, ἢ καὶ ἀστὴρ, ἢ τὸ σφαιρὸν ἢ τὸ ἀσφαιρὸν, ἀλλὰ δὲ τὸ αἰθὴρ δὲν πολλοὶ φασὶν ἵσθαι, σφαιρὸν ἢ ἀσφαιρὸν, αἰθὴρ δὲν τε, καὶ ἄστρον.* Id est: Cæli porro, siderumque substantiam appellamus ætherem: non quidem ideo quod ignita flagret ipsa, vt aliqui cenluerunt, plurimum vtique aberrantes circa potentiam illam, maximè ab ignea natura abhorrentem: origine verò huius vocabuli inde ducta, quod semper æther curuat motu circumductili: cum sit illud elementum à quatuor illis diuersum, tum diuinum, tum interitus expers.

TVM POSVERE) Libro septimo. *Cum veni posuere, omnisque repente resedit Flamin.*

ACCIPITE ERGO ANIMIS) Eadem his ipsis verbis Harpyia libro tertio.

QUANDOQVDEM AVSONIOS) Hac oratione Iupiter vtrisque se æquum fore promittit, ita vt rem fati permittat.

SECAT SPERM) Secare interdum transfigere, definire, absoluere est, vt apud Horat. lib.1. Sat.10. *Kidiculum acri Fortius, & melius magna plerumque secat res.* Hic videtur esse, defecare: & proinde fumere. Qui enim quid defecat, sibi id fumit, quod & Græci *ἀποθίμνω* dicunt. Turneb. lib.29. cap.24.

Seruius exponit, sequitur, tenet, habet: vt *Ille viam secat ad naues.* Vnde & scctas dicimus habitus animorum, & instituta philosophiæ circa disciplinam. * *Seruij sententia clarius explicanda est.* Quam quisque secat spem. Ille viam secat ad naues, id est, sequitur: unde etiam scctio, scctores, scctores, qui emptia sua persequuntur: scctio, ea ipsa persecutio. *Hinc & scctulum, & scctulus, & scctia, à seco, persequendo sccti. ut.*

FVAT) Antiqui posuerunt pro sit, aut fuerit. Lucretius libro quarto. *Quòdque aliis citus est, aliis fuit acro venenam.* Et libro quinto. *Quæ vnt: hec cumque fuit, tanta hinc videatur in alio.* Terent. *Hecyra Fors fuit, pol.* Vbi Donatus, fuit, sit significat. Plaut. *Amphit. Nec quisquam tam audax nunc fuit homo, qui obuiam obstitit mihi.* Idem Aulul. *Neutrumbi habeam stabile stabulum, si quid diuorij fuit.*

SIVE ERRORE MALO TROIA) Error & erratum differunt multum: & hoc enim peccatum est, Græcis *ἀμαρτία*. Error imprudentis est, ignorantis ferè, aut certè falsa opinione ducti, sine culpa: erratum & scientis est, & culpa non caret. Cic. pro Muræna. non patiar te in tanto errore versari. Idem pro Cæcina. Nonnunquam honesto, ac probabili nomine bono viro iudici error obici solet. Ita Lamb. in artem poët. Horatij, pluribus exemplis vtens ex eodem M. Tullio.

MONITISQVE SINISTRIS) Quia Iuno dixerat, *Cassandra impulsus furia.* Post, *Asformine habeo*, velim collocare punctum, & post verbum sequentem, subaudire, nec Troas: post, *monitis sinistris*, collocare virgulam, vt sensus sit. Siue suo malo fato Itali Troianos obsident, non eos soluo, ac libero, Troianos inquam: siue Troiani sinistra sequenti responsa venerunt in Italiam, & meritò obsidentur à Rutulis, non absoluo Rutulos, id est, non illis faueo, neutris faueo, rem fati committo. &

SVA CUIQUE EXORSA LABOR. FORTVN. FERENT) Sua cuique facta, operave, malo, aut bono erunt. Vt quisque sementem fecerit, ita metet. Quod quisque intrinseus, hoc erit illi exedundum. *Quæ homo seminaverit,*

nauerit, hæc & metet, verbum est Apostoli. &

REX IVPITER OMNIBVS IDEM) Deus non respicit personam. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Boni consule, milictor, cum tibi nonnunquam de cælestibus litteris pauxillum propino, quando est, vt id fieri & piè, & in tempore queat. Deus est omnibus idè, quia omnium procreator, omnium altor, omnium defensor, omnium liberator per filium, omnium rector, & custos, & iudex. Lucretius libro secundo. *Omnibus illo idem pater.* &

FATA VIAM INVEN.) Euripid. in Bacchis. *ἦ ἢ ἀδούδιον ἄστρον ὑπὲρ θεῶν,* quid hoc aliud, quàm, *Fata viam inuenient?* Ideo hoc Iouem dicere putat Seruius, quia sciat, fatale esse, vt Aeneas regnet in Italia. Lib.3. *Fata viam inuenient, adortique vocatus Apollo.*

STYGII PER FLVMINA FRATRIS) De hoc iureiurando deorum per Styga, locuti sumus libro sexto super illo, *Dij cuius iurare timent, & fallere numen.* Hoc honore honoratam Stygem voluerunt, quod cum dij aduersus Iouem coniurassent, & iam vinculis pararent constringere, ipsa insidias eorum patefecerat. De ea Natalis lib.3. cap.2. &

ANNVIT, ET TOTVM NVT. TREMEF. OLYMP.) Idem versus extat, vt & superiores duo; libro nono. Vide annotata. Catull. de nupt.

Annuit inuito caelestium numine rector,

Quo tunc & tellus, atque horrida contremuerunt

Æquora, concussitque micantia sidera mundus.

Annuerè dij dicuntur, cum ratum quid esse volunt, vt apud Homerum Iliad.2. Thetidi pro Achille filio oran-

ti Græcorum perniciem, Iupiter annuit. Nec id tamè Ioui proprium est, sed etiam Neptuno, & fortasse omnibus diis. De Neptuno Ouid. 8. *Metamorph. Monit caput æquoreus Rex, Concussitque suis ornans assensibus undas.*

SOLIO TVM IVP. AVREO SVRG.) *ἄρουρ* tamen non Iouem, quod meminimus, sed Iunonem Homerus nominat, ab aureo solio videlicet. *Metamorph. 2. Phæbus sedet in solio, clavis lucente sineragdis.* Quis, autem, oro, vel semel Homer. legit, vt ei non continuè ista legenti occurrat locus Iliad. vbi Iupiter audita Thetide in conclave suum, diis assurgentibus, obuiamque procedentibus, redire fingitur?

Εἰς ἄλλα ἄλτο βαβέων ἀπ' ἀργυρίου δόρυπε, Ζεὺς ἢ εὖν ἄστρον δ' ἄστρον. Sed ἢ ἄστρον ἀστρον εἰς ἄστρον ἢ εὖν ἄστρον ἀστρον. ἀλλὰ ἀστρον ἢ εὖν ἀστρον. In mare caruleum Thetis insilit, ille nuantis Aurea lecta subit cæli: subeunte deorum Lecta deo, surgunt omnes de sedibus aliis Calicole, cælestique patri, neque sustinet vlllus In sclio mansisse suo, sed protinus omnes Stabant è regione Iouis.

Putatur quoque ad Romanum morem alluisse, quo Consul è curia domum suam deducebatur.

MEDIVM QVEM AD LIMINA DVCVNT) Ad quæ tandem limina? ad suam ipsius domum, ad magni lecta tonantis, vt vocat 1. *Metamorph. Ouid.* Et aliàs quoque deos quemque suam habere domum in cælo à Vulcano fabrefactam, fabulatur Homer. 1. Iliad. &

- Interea Rutuli portis circum omnibus instant
- Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
- 120 Ast legio Aeneadum vallis obfessa tenetur:
- NEC SPES VLLA FVGÆ. miseri stant turribus altis
- Nequicquam, & rara muros cinxere corona.
- Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymoëtes,
- Affaracique duo, & senior cum Castore Tibris,
- 125 Prima acies. hos germani Sarpedonis ambo,
- Et Clarus, & Hæmon Lycia comitantur ab alta.
- Fert ingens toto connixus corpore saxum,
- Haud partem exiguam montis Lyrnesius Acmon,
- Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
- 130 Hi iaculis, illi certant defendere saxis,
- Molirique ignem, neruòque aptare sagittas.
- Ipsè inter medios Veneris iustissima cura
- Dardanius caput ecce puer detectus honestum:
- (QUALIS GEMMA MICAT, FVLVVM QVÆ DIVIDIT AVRVM,
- 135 Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
- Inclusum buxo, aut Oricia terebintho.
- Lucet ebur) fusos ceruix cui lactea crines
- Accipit, & molli subnectit circulus auro.

PÖRTIS CIRCVM OMNIBVS INST.) Ad D INTERMISSAM castrorum oppugnationem redit, è quibus feliciter euaserat Turnus. Instabant circum omnibus portis, id est, circumfusi erant ad portas omnes. Seruius.

VALLIS OBSESSA) Intra vallos, id est, fustes fossarum, qui valli vocantur. Nam munitio ipsa vallum dicitur, neutraliter. Et hoc dicit, tenebantur Troiani intra vallos, quos ipsi posuerant, ne eorum castra facile irrumperent Rutuli. Seruius.

Nec spes vlla fugæ) Fuga miserimum, & vltimum præsidium est: tamen hoc etiam carebant. Seru. * Cornificius poeta cum cerneret bello inter Octavianum, & Antonium milites frequentes fugæ se mandare, lepores illos galeatos appellabat. Quendam Spartianus claudicans cum abiret in militiam, adiuuanti, quid ita in bellum proficisceretur, cum esset claudus, quia, inquit, pugnare volo, non fugere.

ASIVS IMBRASIDES) Per quos, quanta vi, & viribus castra defensa sunt, narrat disertissimè. Dum autem singulos dicit, & nomina specialiter enumerat, raritatem ipsam, de qua superius (& rara muros cinxere corona) euidenter expressit. Nam qualis acies, prima in fronte constituta, quam conficiebant non plus sex homines? Donatus.

HI IACVLIS, ILLI) Non euidenter dixit, qui sint hi, qui illi: sed ex genere telorum intelligi possunt. Illi enim pugnabant iaculis, qui fuerunt in edito Troiani: illi verò, Græci, iaculis, qui constituti videbantur in plano. Donatus.

VENERIS IVSTISSIMA CVRA) Dilectissimus Veneri, & meritissimò. Non solum esse alicui curæ, sed esse alicuius curâ dicimus, vt amorem exprimamus. Æneid. 1. Venus de eodem Ascanio, ad urbem Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura. Cyrenæ ait Arethusa de eius filio Aristæo Georg. 4. tua maxima cura Tristis Aristæus. Alibi alia testimonia producta sunt.

DARDANIVS PVER) In illa necessitate rerum, Ascanius quoque certantibus fuit admixtus, pueriles annos animi virtute præueniens. Nudum habens caput,

Te quoque magnanimæ viderunt Ismare gentes
140 Vulnere dirigere, & calamos armare veneno,
Mœonia generosè domo: vbi pinguia culta
Exercèntque viri, Pæctolusque irrigat auro.
Affuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit:
145 Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant, media Æneas freta nocte secabat.
Namque vt ab Euandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, & regi memorat nomènque, genusque:
150 Quidve petat, quidve ipse ferat: Mezentius arma
Quæ sibi conciliet: violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ sit fiducia rebus,
Admonet; immiscetque preces. Haud sit mora, Tarchon
Iungit opes, fœdusque ferit. tum libera fati.
155 Classè conscendit, iussis gens Lydia diuùm
Externo commissa duci. Aeneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat
160 Euentus belli varios: Pallásque sinistro
Affixus lateri, iam quærit sidera, opacæ
Noctis iter, iam quæ passus terræque, marique.

VVLNERA DIRIGERE) Vulnere dicit Ismarum dirigere, id est sagittas, sicut in 2. Æneid. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus Insequitur. Aut acerrimè expressit in-

A hoc est, sine galea, quoniam ab Apolline prohibitus fuit pugnare, responso quo dictum est, Catera parce puer bello: Donatus.

QUALIS GEMMA MICAT) Auctores ferè sic vtuntur, vt gemma omnis lapillus pretiosus sit, margarita concharum partus. Iurecos. verò gemmas esse voluit, quæ pellucidæ sint materiæ, velut smaragdi, chrysolithi, amethysti: lapillos verò contrariæ superioribus naturæ, vt Obsidiani, Veientani. Margaritas autem nec gemmis, nec lapillis annumerant. Sic Horat. Ode 24. lib. 3. Gemmas, & lapides, aurum & inuile. Plin. initio lib. 37. gemmas violari signis nefas ducebant. Id enim de pellucidis intelligo. Torrent. in Suetonij Aug. cap. 30.

FVLVVM QVÆ DIVIDIT AVR.) Quæ est in medio annuli auri.

ORICIA TEREBINTHO) De terebinto cum eodem epitheto Propert. est autem Oricum in ora Macedonia oppidum.

Sed Thya thalamo, aut Oricia terebinto Effultum pluma versicolore caput.

FVSOS CERVIQVÆ LACTEA CRINES) Fusos habuit in ceruicè crines, circulo tamen aureo tenebantur.

MOLLI SVBNET. CIRCVLVS AVRO) Molle aurum ad speciem futuram reulit, non ad ipsam materiam, vt productum magis, quàm solidum fuisse videatur, ne oneri magis esset pueri, quàm decori. Donatus, Lib. 5. de pueris Troiam ludum lufuris. Et pectore summo Flexilis oborti per collum circulus auri.

ENITABILES SAGITTAS, dicens eum vulnere, non tela dirigere. Ita Seruius.

CALAM. ARMARE VENENO) Libro superiore de Amyco.

Amyco. Quo non felicior alter Fugere tela manu, ferrumque armare veneno. De Mibis Aethiopiæ populis, Silius lib. 3. Sceleratque succis Spicula dirigere, & ferrum infamare veneno. De sagittis veneno illitis audi Plinius lib. 18. cap. 1. Genuit venena tellus, sed quis inuenit illa præter hominem? cauere, ac refugere alitibus, ferisque satis est. Atque cum arbore exacuât, limèntque cornu elephantii, & saxo rhinocerotes, & vtroque apri dentium ficas, sciântque ad nocendum se preparare animalia, quod tamen eorum tela sua, excepto homine, venenis tingit? Nos & sagittas vngimus, & ferro ipso nocentius aliquid damus.

PACTOLVSQVÆ IRRIGAT AVRO) De Pactolo M. Varro Satyra, quæ inscribitur Lex Mœonia. Non hos Pactolus aureus vnda agens Eripit vnquam è miseriis. Quæ ratione Pactolus euaserit aurifluus, narrat in hæc verba Fulgentius lib. 2. Mida rex Apollinem petiit, vt quidquid tetigisset, aurum fieret. Cùmque promerisset, munus in vltionem conuersum est, cœpitque sui voti effectu torqueri. Nam quidquid tetigerat, aurum statim efficiebatur. Erat ergo necessitas aurea, locupletique penuria. Nam & cibus, & potus, tigers auri materiam, marmorabat. Itaque Apollinem petiit, vt malè desiderata conuerteret. Responsum accepit, vt tertio caput sub Pactoli fluminis vnda subderet. Quo factò, deinceps aureas arenas Pactolus trahere dicitur.

VBI PINGVIA CVLTV) pingua èrga Homero. Culta vocat agros, siue arua, culta ad effertendam segetem. Georg. 1. Inuè que nitentia culta bis. lxx lolium. Vbi ipsas segetes intelligit. Sic Georg. 4. Quæ niger humectat flumèntia culta Galles.

ET CAPYS, HINC NOMEN CAMPANÆ) Capyn dedisse nomen Capuæ, auctores etiam Stephanus, & Strabo lib. 3. Vnde & Lucanus lib. 2. Capuam inueniens, trepido discedens agmine Moynus Marcia Dardanijs tenuit Campana coloni. Quamuis alij, vt Plinius, Capuam à camporum capacitate, & latitudine, vt Campaniæ caput, & metropolin deducant: alij, à Capi, hoc est, falconis augurio.

DVRI CERT. BELLI CONTVL.) Ad historiam reuertitur de Ænea, quæ in extremo octauo ad Tarchontem in Etruriam abiisse scripserat. Venustè dictum, certamina belli inter se conferre. Sic Epig. lib. 3. ἀλλο δ' ἐν πορομάχοις ἔδ' ἄρι συνάγαν. Et sæpe apud Homer. συνάγαν ἄρι, συνάγαν μάχης, & χεῖρας. Dicunt item συμπέδωλον ἄρι, vel τῆς, & συμπέδωλον ἀρίων, & ἐξ ἔργων. Germ. NAMQVÆ VT AB EVANDRO) Notanda est admirabilis, & concisa ἀναστροφὴ, rerum representatio breuiter propositarum ab Imperatore, auxilium suis maturante, & in celeritate bonam partem belli administrandi, & expediendi ponente. German.

MEMOR. NOMENQVÆ, GENVSQVÆ) Intimauit Tarchonti Æneas primo personam suam: hoc est, indicauit quis esset, & quantus: oportuit enim Tarchontem nosse, cum quo, vel cum quali potius iuncturus esset amicitiam. Indicauit & genus, ne ignobilem putans spernendum potius, quàm suscipiendum duceret. In editione autem generis non dubitamus eum asseruisse, quod Ioue auo esset, & Venere matre progenitus. Dehinc subiicit quid peteret, quidve ipse ferret: facilius enim postulata impetrat, qui se ostendit oblata vicissitudine profuturum. Petiuit auxilium, & vicissim promisit. Ostendit quantum sibi armatorum populorum Mezentius iungeret, vt ita aduerteret, etiam se opprimi posse violentia plurimorum. Iubebat considerare Turni personam violentam, hoc est, quæ nihil cogitaret, nihil respiceret, nisi quod esset quietis rebus, & placidis ini-

micum. Nam qui Tyrrenorum hostem Mezentium susceperat, etiam se hostem illorum fuerat confessus. Ad extremum monebat cogitare, nullam esse felicitatem certam, ac stabilem, magnam esse rerum varietatem: & hoc solacium esse vitæ humanæ tutissimum, si vel mutua dentur auxilia: vel si in prosperis positi, etiã subiecta consideremus. Tandem quoque preces rationibus adiunxit. Donatus, & Seruius. * Nōne poeta seipsum exponit? Quidve petat, quidve ipse ferat. Hoc enim non aliud est, quàm quod Æneas Euandro in octauo à quo similitur, & prius quidem, petit auxilia.

Accipe, dâque fidem, sunt nobis fortia bello Pectora, sunt animi, & rebus spectata iuuentus.

TVM LIBERA FATIS GENS LYD.) Auguror significari, liberè licuisse militatum ire Etruscis, nihil repugnantis fati, cum Ænea externo duci commissi essent. Nam duce Etrusco ne militarent in Mezentium, vatium effatis moniti autè fuerant. Turneb. lib. 2. cap. 21.

* Hæc de re Euander Æneo, libro octauo.

Toro namque fremunt condensa litorè puppes: Signaque ferre iubent: retinet longævus aruspex, Fata cauens. O Mœonia delecta iuuentus, Elos veterum, virtusque virum, quos iustus in hostem Ferit dolor: & merita accendit Mezentius ira: Nulli fas Italo tantam subiungere gentem: Externos optate duces. cum Etrusca referat Hoc acies campo, monitis exterrita diuùm.

PHRYGIOS SVBIVNCTA LEON.) Ob venerationem Idææ matris, nauis Æneæ habebat leones in puppi: illi enim sacri sunt leones. Magnum dicit Æneam, magni consilij, magnarumque cogitationum ad animum siquidem refert. Quomodo autem non curis omnibus soluerent impetrata auxilia? & tamen cum ipsis sine cura non fuerat, iudicans, in euentu magis, quàm in hominum multitudine cõstitutam victoriam: vt pote quæ penderet ex casibus: sperare debere prosperum, sed timere contrarium. Donatus, German.

GRATISSIMA TEVCRI) Propter facta nauigia, causa ibidem materia. Lib. 3. Classèque sub ipsi Amandri & Phrygiæ molimur montibus Ida. Quia, inquam, parantibus fugam euerfo Ilio, Ida materiam nauibus suppeditauit.

EVENTVS BELLI VARIOS) Cic. pro Milone. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemq; communem: qui sæpe spoliante iam, & exultante euerit, & perculit ab abiecto. Et Philipp. 11. sed vt concedat incertos exitus esse belli, Martem communem. Liuius lib. 10. belli Punici. Cum tuas vires, tum vim fortuna, Martemque belli communem propone animo. Vide prouerbia, Omnium rerum vicissitud. &, Mars communis. David Rex ad Ioabum ducem suum, qui in obfidione cladem acceperat, per internuntium. Non te frangat ista res: varius enim est euentus belli, & nunc hunc, nunc illum cõsumit gladius. Reg. lib. 2. cap. 11. Confertanea profus Cic. pro M. Marcello. Et certè in armis militum virtus: locorum opportunitas, auxilia sociorū, classès, cõmeatus multum iuuant. Maximam verò partem quali suo iure fortuna sibi vindicat: & quidquid est prosperè gestum, id pæne omne dicit suum.

SNISTRO AFFIXVS LATERI) Longiusculam, & eruditam disputationem, vter locus antiquis honestior fuerit, dexter, an sinister, videbis, si voles, apud Lipsiū, Elect. lib. 2. cap. 2. In sedendo certè dexter locus videtur priores habuisse. Id, quàm plurimis scriptorum locis demonstrari potest. Sueton. Nerone, cap. 13. Perductum inde in theatrum (Regem Armenia) ac rursus supplicentem, iuxta se latere dextero collocauit. Cyrus coniuas sibi valde charos ad leuam suam in accumbendo collocabat, tanquam cordi propiores, & vt ait Xenophon libro octauo Pædiæ, quod laua magis obnoxia sit insidiis. &

QVÆRIT SID. OP. NOCTIS ITER) Etnius Iphig. Co- gens sublime etiam arque etiam noctis iter Valer. Flacrus libro 7. Nôxque suum peragebat iter.] Altra etiam cætera (præter solcm, & lunam) vel ortu, vel occasu suo certis stationibus opportunitates temporum subministrant, Sed & nauigijs, quod minus errabundo cursu per immensum vagentur, regimen præbent, cum ea ritè gubernator obseruans, ad portum destinati litoris peruehatur. La- ctant. de ira Dei, cap. 13.

IAM QVÆ PASSVS TERRAQVE, MARIQVE) QVÆ-

- PANDITE NVNC HELICONA DEÆ, CANTVSQVE MOVETE,
- 165 Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
- Ænean, armétque rates, pelagóque vehatur.
- Massicus ærata princeps secat æquora Tigri:
- Sub quo mille manus iuuenum, qui mœnia Clusi,
- Quique urbem liquère Cosas: queis tela sagittæ.
- 170 Coryti que leues humeris, & letifer arcus.
- Vnà toruus Abas. huic totum insignibus armis
- Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
- Sexcentos illi dederat Populonia mater
- Expertos belli iuuenes: ast Ilua trecentos,
- 175 Insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
- Tertius, ille hominum, diuûmque interpres Aŷylas,
- Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent,
- Et linguæ volucrum, & præfagi fulminis ignes:
- Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
- Hos parere iubent Alphææ ab origine Pisæ,
- 180 Vrbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,
- Astur equo fidens, & versicoloribus armis.
- Tercentum adiciunt (mens omnibus vna sequendi)
- Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in aruis,
- Et Pyrgi veteres, intempestæq; Grauiscæ.

PANDITE HELICONA) Phocidis mons est Parnassus, B
iŷq; bicortex, seu biceps, quod testatur Ouid. l. Metam.
Mons ibi vertibus petit aruam astra duobus,
Nominè Parnassus, superatque cacumine nubes.
Quod autem litteratores Seruium, cæcum ducem se-
cuti, duos istos vertices Citheronem, & Heliconem fa-
ciunt, qui sunt montes Bœotia, in eo erroris conuin-
cuntur à Beroaldo, Annotat. in Seruium, quem consu-
le. Helicon frequentatur à Musis, quas nunc aptè, vt in
re ardua, rursus inuocat. Nam quemadmodum oratori
non modò in exordio, verum etiam alibi per totam
orationem, confirmationemve renouare beneuolen-
tiam concessum est; sic poëtis, quoties dignus vindice
nodus (vt dicam cum Horatio) incidit, non ipso tan-
tùm poëmatis initio, sed cum res aliqua vel difficilis,
vel grauitate, & magnitudine rara, & inusitata, vel no-
uitate admirabilis se obrulerit, Sic in 7. Tu uaiem tu di-
na mone, dicam harrida bella, &c. Hac ipsa de re monui-
mus libro superiore, ibi: Pos à Calliope precor asphrate ca-
nemi. Subiungit verò hîc inuocationi propositionem
Virgilius, & se narraturum promittit, quanta, quibus è
locis Etruriæ auxilia cum Ænea in Latium uenerint.
In septimo quoque, antequam catalogum copiarum
Turni texeret, inuocationem, propositionemque præ-
misit.

Pandite nunc Heliconæ deæ, cantisque mouete,
Qui bello excoiti reges, quæ quemque secuta
Complerint campos acies, &c.

Imitatur his catalogis Homerum 2. Iliad. Adi Macrob.
Saturnal. lib. 5. cap. 16. &c.

MASSICVS ÆRATA PRINCEPS) Hic est alter cata-
logus copiarum Æneæ naualiû: positus est enim vnus
in libro septimo. Turni copiarum terrestrium: quan-
quam & suis Aeneas non nisi in terra usus est; sed ita
vocaui, quoniam non terra, sed mari aduentant, & iam
paratæ cum nauibus, ducem externum oraculo moniti
expectabant. Quatuor versibus, & nomen ductoris, &
nauis, & numerus militum, & loca vnde mitterentur,
& genus armorum exprimitur. Dicitur autem nauis
C hæc Tigris, vt infra alia Triton, alibi quædam Centau-
rus, quædam Pustis, videlicet à signis pictis, sculpsit-
ve quibus earum proræ, aut puppes insignirentur. Qua
de re scriptum à nobis alio loco in his Symbolis. Vide
etiam infra symbolam Turnebi, ad illa, & aurato fulge-
bat Apolline puppis. Nauis qua Iupiter Europam rapuit,
insigne habuit taurum, vnde fabula, taurum rapuisse
Europam. Consule Alexand. Neapolit. libro quarto, ca-
pite secundo. &c.

CORYTIQVE LEVES) Coryti, vt explanat Seruius,
sunt thæcæ arcum, quanquam & sagittarum, aliàs pha-
retæ.

retæ. Sed Lipsius Antiquarum lib. 1. cap. 2. hoc loco le-
git, Coricique leues, emendans hunc locum Nonij in Ca-
tapulta, Sisenia Historiar. lib. 3. Præterea catapultas 16.
4. balistas, 20. plaustra coriis, ac minoribus sagittis onu-
sta, quid corij nomen, inquit, inter genera telorum?
lego, plaustra coricis. Ita appellarunt leuia missilia, in
morem sagittarum. Virgil. Coricique leues humeris, ac leti-
fer arcum. Quid tibi videtur Lector? &c.

VNA TORVVS ABAS) Toruum, inquit Donatus,
accipere possumus aut oculis distortis, aut contracto
vultu. Fortasse συζροπον intelligit. Laudat huius Aban-
tis cohortes ab armorum nitore, qui ad hostem terren-
dum valet, & in disciplina sua militari ne hoc quidem
Romani negligebant. Laudat deinde eosdem à scienti-
a bellandi: est enim ars militaris: nec quiuus qui gla-
diuum potest educere, statim bello censendus idoneus.
Nam tales sæpe, cum ad conflictum erit veniendum,
projecto scuto pedibus salutem sibi quærent. &c.

AVRATO FVLG. APOLL. PVPPI) Aurato simula-
cro Apollinis, siue aurata eiusdem imagine.

Veteres in puppi sacrarium quoddam habebant, ve-
luti lararium. Perŷus Sat. 6. Iacet ipse in litore, & vnâ
Ingentes de puppe dij. Helychius. αλαίσκοι θεοί φοίνικας, & ες
ισάσι η? τας αρύμνας η? νειον. Hæc tutela nauis erat, &
insigne. D. Lucas in Actis cap. 28. ἀνίλθημεν ἐν πλοίοις,
αὐτομακρομακροί ἐν τῇ νήσῳ ἀλεξανδρείᾳ ἀσφαλήμῃ διοκού-
ροισ. Sanè in veteri lexico tutela ipsa appellatur ἀσφα-
λῶν πλοίοις. Ea etiam causâ, cur puppi coronas impone-
rent, quod ibi sacrarium nauigij erat. Maro 1. Georg.
Puppi bus & laui namq; imp: suere coronas. Turnebus libro
19. cap. 2.

EXPERTOS BELLI IUVENES) Belli peritos, ἄπτε-
ροὺς πολέμοιο. Participium in nomen degenerat. De
Ilua insula, quam poëta inexhaustis generosam metal-
lis appellat, hunc in modum Seruius. Quantum exha-
usta fuerit, tanto generosior. Ergo inexhaustis non est
vna pars orationis: [non est vox decomposita, vult dicere, ex du-
plici præpositione vid. hæc & participio: sed composita modo, & in, est
separatim legendum.] Namque Plinius Secundus dicit, Quû
in alijs regionibus effossis metallis terræ sint vacuæ, D
& rursus de iisdem locis effodiuntur. Varro & aliud
dicit, nasci quidem illic ferrum, sed in stricturam. Vide
Plin. lib. 3. cap. 6. & lib. 34. cap. 14.

- 185 Non ego te, Ligurum ductor, fortissimè bello
- Transferim Cygne: & paucis comitate Cupauo:
- Cuius olorinæ surgunt de vertice pennæ:
- CRIMEN AMOR VESTRVM, formæq; insigne paternæ.
- Namque ferunt luctu Cygnum Phæthontis amati,
- 190 Populeas inter frondes, vmbraque fororum,
- Dum canit, & mœstum musa solatur amorem,
- Canentem molli pluma duxisse senectam,
- Linquentem terras, & sidera voce sequentem.
- Filius æquales comitatus classe cateruas,
- 195 Ingentem remis Centaurum promouet: ille
- Inŷtar aquæ, saxumque vndis immane minatur,
- Arduus, & longa sulcat maria alta carina.
- Ille etiam patris agmen ciet Ocnus ab oris,
- Fatidicæ Mantûs, & Tusci filius amnis,

A HOMIN. DIVVMQVE INTERP.) Interpretes diuûm
sunt, qui deorum mentes nobis indicant.

CÆLI CUI SIDERA PARENT) Verbum parent,
est, penitissimè cognoscuntur, idque ad omnia refe-
rendum est, ad fibras, sidera, linguas volucrum, fulmi-
nis ignes. Nihil erat ei occultum. * Cum hoc Aŷyla uate
componendus Helenus, de quo Æneus lib. 3. eius uariam uaticinandi
scientiam referens.

Troïgena interpres diuûm, qui nomina Phœbi,
Qui tripodas, Clarij lauros, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omnia pennæ.

PRÆSAGI FVLG. IGNES) Dicuntur νεφελωκόμοιο
interpretes fulminis.

RAPIT) Raptim ducit.

DENSOS ACIE) In acie constrictos, & coniunctos.

B ALPHÆÆ PISÆ) Alphæus fluiuis est apud Pisam, &
Elidem ciuitates Arcadiæ, ex quibus locis uenerunt,
qui Pisas in Italia condiderunt, dictas à ciuitate pristinâ:
vnde addidit, Vrbs Etrusca solo, quum præmississet,
Alphæa ab origine Pisæ. Seruius.

SEQ. FVLG. ASTVR, ASTVR EQVO) Astur com-
mendatur vt ἰπποδάμοιο, optimus eques. Talis figura
est Eclog. 10. Pierides, vos hæc facietis maxima Gallo: Gallo
cuius amor. Et Georg. 4. Oceanitides amba: Ambe auro pi-
ctis incinctæ pellibus.

ADICIUNT) Id est, accedunt, & consentiunt
eius uoluntati: quod explicatur, mens omnibus vnâ se-
quendi. Ita Seruius. Donatus autem. Qui sunt isti, qui
adiciunt, & quibus vna est mens sequendi? Quæ Cærete
domo, &c. * Ego ordinem uerborum istum esse induco. Qui Cærete
domo, qui sunt Minionis in aruis, &c. illi inquam, adiciunt numero
iam dicto, seu pro parte sua trecentos.

QVI CÆRETE DOMO) Ac si diceret, qui sunt do-
mo Carthagine. Cæretanorum laudes exequitur Stra-
bo libro quinto. Hi enim Gallos, qui Romam cepe-
rant, debellauerunt, adorti eos in Sabinis: inuitisque
eam extorserunt prædam, quam illi uolentibus Roma-
nis abstulerant, &c.

MINIONIS IN ARVIS) Minio fluiuis est.

INTEMPESTÆQVE GRAUISCÆ) Intempestas Graui-
scas accipimus pestilentem, secundum Plinium in na-
turali historia, & Catonem in Originibus, vt intempe-
stas intelligamus sine temperie, id est, tranquillitate.
Nam vt ait Cato, ideo Grauiscæ dictæ sunt, quod gra-
uem aërem sustinent. Seruius.

Qui

200 Qui muros, matrisque dedit tibi Mantua nomen,
Mantua diues auis: sed non genus omnibus vnum:
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
205 Quos patre Benaco, velatus arundine glauca,
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
It grauis Auletes, centenaque arbore fluctum
Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
210 Exterrens freta: cui laterum tenuis hispida nanti
Frons hominem præfert, in pristin definit aluius:
Spumea semifero sub pectore murmurat vnda.
Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
Subsidio Troiæ, & campos salis ære fecabant.
215 IAMQUE DIES CÆLO CONCESSERAT, ALMAQUE CVRRV
NOCTIVAGO PHOEBE MEDIVM PVL SABAT OLYMPVM.

NON EGO TE LIGVRVM) Genus est transitus, propter odiosam nominum continuationem, quod in Catalogis semper est. Hic igitur fortissimus fuit, Cupauo inquam, omnium Ligurum: quod cum dicitur, ostenduntur etiam illi fortes, quibus prælatus esse videbatur. Et laudauit in istis, quod alio loco in aliis. Exigui numero, sed bello vianda virtus. Venit deinde ad ipsius ducis cultum, & ait olorinas pennas fuisse in eius galea, Et more suo vult inducere fabulam de Cygno, vt in catalogo septimi libri de Hippolyto fecit. Inter tædia quippe tot nominum, quibus ipsi homines, montes, loca, & flumina significantur, immissa narratio legentem subleuare debet, & erigere audientem. Donat. C. **CYVVS OLOR. SVRG. DE VERT. PENNÆ**) Cristarum colores duos ponit Polybius, puniceum, & nigrum: ille honestior, & aptus sanguineo Marti: hic tristis, & Diti sacer, ad quem multi in ferali hoc certamine ibant. Puto viliorum fuisse, nec legi exemplum. De candido, qui etiam color festus, & dignior, etiam Statius, capiti merenti ærea cassis Ter minea suadente inba. Dat Annibali & Silius, lib. 2. *Vibrant cui veruice conu. Albenis minea tremulo mutamine pennæ.* Lasciuia postea in hac re, assumptere etiam pauonum. Sed fallor, aut regia, & Iononia hæc auis non nisi in Regum, & Principum vsu fuit. Indicat Claudian. qui de 6. eius consulatu, Honorio suo salem dat. *Quod picturatas galea Iononia cristas Ornet auis.* Sed etsi de nigris, & fulcis negari legere, non tamen ambigo quin tulerint: vt aquilæ, & talium auium, quæ pugnaces, aut rapaces, vel omnis scilicet caussa. Lipsius de Milit. 3. dial. 5. **CRIM. AMOR. VESTRYM FORMÆQUE INSIG. PATER.**) Hunc continet sensum. O Cygne Cupauo, fili Cygni, cuius pater dicitur est Cygnus: vestrum crimen, id est, ista peena transmutationis, ob amorem contigit vobis. Nam pater tuus ob amorem Phaëtonis in cygnum transmutatus est: & inde cygnæ pennæ, quas tu geris in galea, paternam formam indicant: nõ quam ab initio habuisti: sed quam luctu amicissimi sui Phaëtonis est adeptus. Sic Donatus. Sequitur fabula. **NAMQUE FERUNT LVCTV CYGNVM.)** Quomodo Rex Ligurum Cygnus, dum in fluuio Eridano Iouis ira submersum cognatum, amicamque Phaëtonem

A deflet, in auem sui nominis conuersus sit, ita canit Ouid. lib. 2. Metamorph. præcedentibus autem versibus sororum Phaëtonis transformatio in alnos, siue populos narratur, qui versus à nobis recitari sunt Eclog. 6. ibi, *Tum Phaëtoniadas musco circumdat amara Corticis, &c.* *Affluit huic monstro proles Stenelæia Cygnus: Qui tibi maternò quamuis à sanguine iunctus, Mente tamen Phaëton propior fuit. ille relicto (Nam Ligurum populus, & magna rexerat vrbes) Imperio, ripas virides, amnemque querelis Eridanum implebat, sylvamque sororibus auclam: Cum vox est tenuata viro, carneque capillos Dissimulant pluma: collumque à pectore longe Porrigitur, digitisque ligat iunctura rubentes. Penna latus velat: tenet os sine acumine rostrum: Fit noua Cygnus auis: nec se celoque, lonique Credit, ut inuisitè missi memor ignis ab illo. Stagna petit, patulisque lacus: ignemque perusit, Que colat, elegit contraria flumina flammis.* Extremi quatuor versus repugnant extremo Maronis, *Linguentem terras, & sidera voce sequentem.* Cui consonant illa Eclog. 9. quanquam ἀσχυρομένος dicta. *Vare tuum nomen (superet modò Mantua nobis) Cantantes sublimè ferent ad sidera Cygni.* Et i. Æneid. *Aspice bis senos latantes agmine cygnos, &c.* Sed Ouidius accommodatè ad fabulam, Virgilius ad eius auis naturam appositè locutus est. Nam et si plurimum in aquis habitet, non tamen volatus ei denegatus est: & inter ἀψυχία numeratur. Legas licet, quæ ex Paulania in Atticis producit vsin. Fingit & Horat. lib. 2. Ode vlt. se in cygnum conuerti, qui locus cum hoc conferendus est. *— & album mutor in alitem Superne, nascunturque leues Per digitos, humerisque plume.* Superne mutari in alitem, est canitiem ducere, in temporibus nimirum. Virgilius. *Tum poribus geminis canebat sparsa senectus, &c.* Fabulæ Phaëtonis, cuiusque μολογίας, siue interpretationis meminit Plato in Timæo. τὸ γὰρ ἐν γαίᾳ πᾶσι μὲν λεγόμενον, &c. Lucretius quoque lib. 5.

Auia

Auia cum Phaëtona rapax vis solis equorum Achere raptavit toto terras, per omnes: At pater omnipotens ira tum percitus acri, Magnanimum Phaëtona repenti fulminis ictu Deturbauit equis in terram, siliq; cadenti Obuius æternam suscepit lampada mundi, Disiectosq; rededit equos, iunxitq; trementes. Inde sumum per iter recreauit cuncta gubernans, Scilicet vt veteres Graiùm cecinerit poeta, Quod procul à vera est animi ratione repulsum. Ignis enim superare potest, ubi mare iati. Ex infinito sunt corpora plura coorta, Inde cadum vires aliqua ratione reuictæ, Aut pereunt res excussa torrentibus auris. **QUÆ** Lucretij sententia non ita ab illa Platonis discedit. German. **VRAMQUE** fabellam, de casu Phaëtonis, & mutatione sororū planissimè narrat Seruius, Germanus verò doctè admodum ostendit, quo pacto hic in populos conuersas dicat, cum in Eclog. 6. in alnos commutatas dixerit. **VMBRAMQUE** SORORVM) Catull. *Non sine nutanti platano, lentæq; sorore Flammati Phaëtonis, & æria cupressu.* **SIDERA. VOCR. SEQUENTEM)** Expone, cælum cum cantu petentem. **FILIVS ÆQUALIS)** Filius eius (Cygni) quem supra cum pennis cygneis descripsit, ducebat cateruas æquales, aut ætate scilicet, aut armorum cultu. Sic Donatus. At vero Seruius, per naues æqualiter habens distributas cateruas. **INGENT. CENTAVR.)** Centaurum vocat nauem, à centauri simulacro, quod vndis imminere, & laxum iam iam in mare proiecturū videbatur. Id simulacrum vel in prora conspiciebatur, vel in puppi, quomodo, Tigris, Triton, Apollo, de quibus supra. **OCNVS FATID. MANT. QVI MVROS, MAT.)** Ocnium conditorem Mantuæ, filium Mantus fuisse Maro scribit, quæ filia Tiresiæ fuit. Eam tradit Suidas (quod adiciendum putauit) Sibyllam fuisse Thesalam. Turneb. lib. 29. cap. 24. [*Inuenit occasionem poeta, inquit Donatus, quæ aliquid diceret de patria sua, & plurimum sibi arrogauit, quod Romano ductori etiam Mantua auxilium prærogauit. Quam porro hic Ocnium, Eclog. 9. Biauorem vocat.*] Sed cum olim potens fuerit vrbs, Virgilij ætate plurimum de antiqua dignitate amiserat, vt etiam de magnitudine, eratque inferior multis Etruriæ vrribus: quæ iuuenè etiam Marone, agri parte multata ob vicinitatem Cremonæ, pene pessum ierat. Idem lib. 2. cap. 21. **SED NON GENVS OMNIBVS VNVM)** Populares apud Athenienses sunt, qui apud Romanos tribales, δημόται ab illis dicti. In decem enim populos Attica diuisa fuit. Ita quoq; Etruria in duodecim olim populos discretata fuit, qui certis etiã sedib; distincti fuere. Naniusli. 2. c. 13. **OPERÆPRETIUM** fore censui, ad perspicuam horum versum intelligentiam Seruij verba subiungere. Origo Mantuanorum & à Tuscis venit, qui Mantuæ regnabant, & à Venetis: nam in Venetia posita est, quæ Gallia Cisalpina dicitur. **GENS ILLI TRIPLEX, &c.)** quia: inquit idem Seruius, Mantua tres habuit tribus, quæ in quaternas curias diuidebantur, & singulis singuli Lucumones imperabant, quos totã in Tuscia duodecim fuisse manifestum est, ex quibus omnibus vnus præerat. Hi autem totius Tusciæ diuisas habebant quasi præfecturas, sed omnium populorum principatum Mantua possidebat: vnde est, *Ipsa caput populis*, quia totum robur à Lucumonibus

A habuit, ideo, *Tusco de sanguine vires.* Etruscos in 12 partes distributos latè à supero ad inferū mare imperio Italiam tenuisse, Livijs auctor li. 5: Tuscorum, inquit, ante Romanum imperium latè terra, mariq; opes patuere. Mari supero inferoq; quib. Italia insula modò cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Tuscum, communi vocabulo gentis, alterum Hadriaticum mare, ab Hadria, Tuscorum colonia, vocauere Italica gentes Græci eadem Tyrrhenum atq; Hadriaticū vocant. li in vtrumque mare vrgentes, incolere vrribus duodenis terras, prius cis Apenninum totidem, quot capita originis erant, colonijs missis. Quæ trans Padum omnia loca, excepto Veneriorum angulo, qui sinum circum colunt maris vsq; ad Alpes tenere. **QVING INSE MEZENT. ARMAT.)** id est, odio tui ad arma aduersum se excitat quingentos. **QVOS PAT. BEN.)** Benacus est lacus Venetiæ, de quo fluuius nascitur Mincius. Iure ergo dux Venerus fluuii prouinciæ suæ depinxit in nauem, quæ Benaci filium, quia ex ipso habet originem, dicit. Vide omnino Alex. ab Alex. c. 28. li. 3. Tusci vnde duxerint originem, & quæ duodecim vrbes fuerint, quardam consilio bello gerebantur. **VELATVS ARVND. GLAVCA)** Hoc dictum propter arundinetam lacus, & amnis istius. **CENTENAQUE ARBORE)** Cur non ait centemo re-mo sed arbore: ad exprimendam nauis magnitudinem, quæ plures habuit remorum ordines. Seruius. **SPVM. VAD.)** lib. 3. *fugimus spumantibus vndis.* Et lib. 1. *spumas salis ære ruebant.* Catull. de nupt. *Toriq; remigio spumis mcanuit vnda.* **IMMAN. TRIT. ET CÆR. CONCHA)** Sæpè numero credidi, inquit Turneb. lib. 2. c. 12. esse hæc poetica phantasia, vt Gramatici loquuntur. Sensum enim mari rei furdæ, & inanimæ poetarū iure tribui credebã: quasi tā ingentis esset Tritonis buccinantis sonus, vt matia terrefacere videretur. [*Nunc in alia sum sententia, existimog; id ex opinione veterum & religione interpretandum, credentium buccinatorum Neptuni canoro, immantig; tuba clangore solutum aquas increpare, & eã quam auritas, vt audacter, & poetico loquar vocari, quæ ex imperio solite sine pavere.*] Itaque in carmine Æneico ex ea perulatio-ne scriptum est. *Nam veluti resonante diu Tritone canoro Pellis opes collectus aqua, cunctisque mouetur Spiritus, ac longas emugit buccina voces.* Et Metamorph. lib. 1. Ouid. *Ceruleum Tritonia vocat, conchæque sonant Insipire iubet, fluctusque, & flumina signo Iam reuocare dato.* **FRONS HOMINEM PRÆF.** Nominè frõtris in Tritone, prima pars hominis intelligenda. Nã hoc dicit, à capite, vsq; ad ima latera, hominis monstrabatur effigies. **TOT LECTI IUVEN. TER. DEN.)** Nõ est sensus, vt quidã voluerunt, singulos duces tricenarum naues habuisse, nimis, hoc imperitè: nã enumeratorū militum nõ conuenit numerus: præsertim cum sequatur, *subsidio Troia,* id est, paruo auxilio: sed numerū vniuersi nauitū, quib. nominati proceres præsent, fuisse triginta, Seruius. **SUBSIDIO TROIÆ)** Subsidiū dictum à triarijs, qui subsidebant. Plautus. *Agite nunc, subsidite omnes, quasi solent triarij.* Præsidium est, dictum, quia extra castra præsidebat in loco aliquo, quo tutior regio esset. Obsidium dictum ab obsidendo, quo minus hostis egredi possit inde. Ita Varro lib. 4. de ling. lat. Festus ita. Præsidium est, quod pro salute, & vtilitate alicuius auxilij gratia præponitur: subsidiū quod postpositum est ad subueniendum laborantibus. Cornelius Fronto

OOOO sic.

fic. Subsidium, quod subest deficientibus: praesidium imponitur: auxilium repentinum est. Ita subsidium ad custodiam collocatur: auxilium, ut proficit, ex insperato venit.

CVRRV NOCT. PHOEBE PVL. OLYMP. Quemadmodum sol Phœbus, & Titan, sic luna Phœbe, & Titanis dicitur. Describit noctem mediam, & ait finitum diem, more Romano scilicet, apud quos civilis dies est à nocte media, ad mediam insequentem. Nec sine causa fit lunæ commemoratio: nam alioqui nymphae videri non potuissent. Noctiuago curru, quia cursus lunæ non est rectus per Zodiaci mediū, sicut solis, qui currit per eclipticam lineam, quæ Zodiacum bifariam diuidit: cum luna ad extremas Zodiaci decurrat oras, nunc in austrum, nunc in septentrionem declinans, & vagans. Id autem vagum appellatur, quod non rectam secat viam, sed errare dicitur. Vnde & δῶπ τῆς ἀλδνῆς, id est ab errore ἀλδνῆς vocati sunt Seruius. De isto curru Noctis, & equis eius, diximus alio loco, quæ dicenda fuerunt.

Noctiuago curru luna pulsabat olympum, id est, per olympum equis ad currum adiunctis (quorum vngulæ cum rotis cælesti solum, pulsabant) inuehebatur. Sic Ouid. Meramorph. de equis solis.

Iam labor exiguus Phœbi restabat, equiq;
Pulsabant pedibus spatium declinis olympi.

Æneas (NEQVE ENIM MEMBRIS DAT CVRA QVIETEM)

Ipsè sedens, clauumq; regit velisq; ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
220 Occurrit comitum: nymphae, quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphasq; è nauibus esse
Iusserat. innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.
Agnosunt longè regem, lustrantque choreis.
225 Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,
Ponè sequens, dextra puppim tenet: ipsaque dorso
Eminet, ac læua tacitis subremigat vndis.
TVM SIC IGNARVM ALLOQVITVR: vigilasne deum gens
Aeneas? vigila, & velis immittere rudentes.

230 Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphae, classis tua, perfidus vt nos.
Præcipientes ferro Rutulus, flammæque premebat,
Rupimus inuitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. hanc genitrix faciem miserata refecit,
235 Et dedit esse deas, æuūque agitare sub vndis.
At puer Aescanius muro, fossisq; tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Iam loca iussa tenet forti permistus Etrusco
Arcas eques, medias illis opponere turmas,
240 Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
Surge age, & aurora socios veniente vocari
Primus in arma iube: & clypeum cape, quem dedit ipse
Inuictum ignipotens, atque oras ambit auro.
Crastina lux (mea si non irrita dicta putaris)
245 Ingentes Rutulæ spectabit ædis acruos.

A Eidem vchendam interdum certū à poetis attribuunt. An quod motus eius inter planetas velocissimus? An quod eadē, quæ Diana, venatrix? Fuisset peabus alioqui, est chorus ducere Ennius Annali. i. apud Varron. lib. 6. de ling. lat. & Seruium in 11. Æneid. *Musa que magnam pedibus pulsauit olympum.* Horat. Ode 37. lib. 1. *Nunc est bibentium, nunc pede libero pulsanda tellus.* Ouid. 6. Fastr. *Pars viridem celeri ter pede pulsat humum.* &c.

Olympus aliquando cælum intelligitur, quasi δὲ λαμπρος, vel δὲος λαμπρός, quod Horatius significans Ode 3. lib. 3. lucidas sedes appellauit. Quandoque Macedoniæ mons est, vt placet Varroni lib. 6. de ling. lat. siue Thessaliæ, vt vult Herodotus li. 7. siue inter vtramque situs, vt alij asserunt, assurgens, vt Geometrica ratione mensus est Zenagoras, supra 10. stadia. Vnde Lucan. lib. 2. *nubis excedit olympus.* Eandem rem sic vberius extulit Claudiā.

— sed & alius olympi

*Per: x, qui spatio ventos, hyemisque reliquit,
Perpetuum nulla temerata nube serenum
Celsio exurgit pluuis, auditque ruentem
Sub pedibus nimbos, & riuca tonitrua calcat.*

Merito igitur olympus mons, cum nullis sit perturbationibus obnoxius, hoc sibi cum cælo commune nomen comparauit. Sunt & alij alibi montes olympi, &c. Hieron Columna. in 1. Annal. Ennij.

NEQVE ENIM MEMBRIS DAT CVRA QVIET.) A De Didone in quarto, nec placidam membris dat cura quietem. Verum alia cura ibi intelligenda, alia hic. *Vitam autem cura omnis placidum dormire, & omnino dormire cupientibus.* Vehementem animi in re aliqua intentionem, curamq; mentis acriorem solere plerumque somnum aliquandiu impedire, & experimento compertum est. & ratione, causæque sua nõ caret. Tum enim, vt physici tradunt, spiritus vitales in cerebro agitati, calorem à ventriculo prohibent: in quem ille receptus, somnum creditur efficere, vaporibus in cerebrum sublatis, quibus motus, ac sensus omnis sopiatur. Vide 3. Georg. *nec somnos abrupit cura salubres.*

Tibullus quoque in elegia, qua somnium suum exponit, ita de se loquitur.

*Iam nos atbercum nigris emensa quadrigis
Mundum, caruleo lauerat amne rotas.
Nec me superat menti deus vitilis ægra
Somnus, sollicitas deficit ante domos.*

Id enim vult innuere, se, cum sollicitus esset, atque anxius, multisque curis torqueretur, maiore noctis parte somnum capere non potuisse. Canterus lib. 1. cap. 18.

Ex insomniā igitur ista sequitur cruditas, sequitur molestia animi, & volutatio crebra per lectulum. Tale quiddam de se perugili Catull. ad Licinium.

*Hæsterno Licini die ciuiss
Mulum luscum in meis tabellis,
Vi conuenerat esse delicatos.
Scribens versiculos uterque nostrum,
Ludebat numero modo hoc, modo illoc,
Reddens mutua per iocum, atque vinum.
Atque illinc abij tuo lepore
Incensus Licini, facetiisq;
Vi nec me miserum cibis inuaret,
Nec somnus regebat quiete ocellos,
Sed toto indomitus furore lecto
Versauer, cupiens videre lucem,
Vt tecum loquerer, simulq; vt essem.*

Lib. 4. de Didone amatoris incensa furiis, postquam genus omne animantium consopitum iam horis nocturnis dixit,

*At non infelix animi Phœnissa: nec unquam
Soluunt in somnos, oculis ve, aut pectore noctem
Accipit, ingeminant curæ, rursusq; resurgunt, &c.*

CLAVVM REGIT, VELISQVE MINIST.) Idem officium gubernatoris, pro submerso Palinuro præstitit in extremo lib. 5.

*Quum pater amisso suuuantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnus recessit in vndis.*

Clauum tenere seu regere, pro Rēpub. administrare, eleganter per translationem dicitur. Cic. in Catone. Ille autem clauum tenens, quietus sedebat in puppi. Et pro Sextio. Qui enim clauum tati imperij tenere, & gubernacula Reipub. tractare in maximo cursu, ac fluctibus posse arbitretur. Et ad Pætum lib. 9. epist. Sedebamus in puppi, clauumque tenebamus nunc autem vix est in sentina locus. Tacitus de moribus Germanorum, vt animaduersum est à Turnebo, lib. 29. cap. 24. Nec velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus adiungunt. Est autem ministrare velis, se ministrum velis præbere: vt dicitur, homini ministrare. Lib. 6 de Charonte. *Ipsè ratem conio subiicit, velisq; ministrat.* Stadius. ministrare habentis, lib. 7. Thebaid.

— nunc illo sanguine feruet,
Ipe sedens velis pariterq; ministrat habentis
Delius, &c.

MEDIO IN SPATIO) Medio in spatio, id est, inter nauigandum.

CHORVS ECCE SVAR. COMIT.) Chorus est numerus collectus ex plurimis. Comites vocat, quod cum essent naues, cum ipso semper fuerant. Donatus.

ALMA CYBELA) Alibi mediam corripuit. Sunt qui autem cam esse ambigunt, sine ancipitem. Nonnulli cum producit, geminant I, scribuntque *Cybele*, Hen Stephanus arbitratu Virgilium in voce ista græca elemento, leandem potestatem dedisse, quam habet in quibusdam aliis vocabulis græcis, nominatim in *πέλας*, vnde quidam deducunt philomela. Liberum esto lectori iudicium.

ÆRATÆ PRORÆ) Romanorum æratorum inuētor fuisse scribitur Pifens, vt est apud Plin. lib. 7. cap. 56. Adhibita autem rostra, non constratis tantum, seu rectis nauibus, sed etiam apertis: nec modò maioribus, sed & minoribus, tradunt Linius lib. 48. & Hirtius de bello Alexand. Plura Steuechius ad cap. 43. lib. 4. Vegetij.

LVSTRANTQVE CHOREIS) hoc est, orbe, qui Ciceroni saltatorius: *πυλστροπὲς ὑπόρχημα ἀμοφροθύουσι*, cantantes, saltantesque obeunt, choro & tripudiis circumeunt.

FANDI DOCTISSIMA) Verbum *fandi*, *fandi* poetæ sapius adhibent, cum de quodam oratorio sermone loquuntur. Sic lib. 1. de principe legationis Ilienco. *postquam data copia fandi.* Lib. 11. *De libertatem fandi, statusque remittat.* Lib. 6. vltus est verbo orare, quod oratorum est. *Orabam causas alij.*

CYMODOCEA) Idoncum nomen nymphae, à receptu fluctuum.

PONÈ SEQVENS) Æneid. 2. Ponè subit coniux, id est, à tergo. Plaut. Curcul. *Ponè adem Castoris, ubi sunt, subito quibus credas malè.* lib. 1. *I tu pro virgo: non queo quod ponè est, seruare.* Et Pœnulo, *Ponè nos recede.* CO. fiat. AD nos priores ibimus.

DORSO EMINET) peritiam natandi ostendit, TVM SIC IGNARVM ALLOQVITVR) Lib. 1. Æneid. *Tum sic Reginam alloquitur.*

VIGILASNE? VIGILA?) Verba sunt sacrorum: nam virgines Vestæ certa die ibant ad regem sacrorum, & dicebant, *Vigilāsne rex? vigila:* quod Virgilius iure dat Æneæ, quasi & regi, & quem ubiq; Pontificem, & sacrorum peritum inducit. Seruius. Credo alludere poetam ad symbolum, & vocem illam, quam exituri in bellum duces vsurpabant, Mars vigila, eius custodiam implorantes. German. * *Potest nihilominus vsferri commodè ad vigilantiam, qua Principibus magna laudi est.* Iactatum est illud Homeri, non decere Principem dormire solidam noctem. Sic Æneas lib. 1. per noctem plurima voluit. Et hoc ipso libro supra, Hic magnus sedet Æneas, lectumque volutat Euentus belli varios. Sic & Iasonem aliis dormientibus vigilantem facit Flaccus Argonaut. lib. 1. solus quibus ordine fuis Impatiens somni ductor manet. Vide symbolam lib. 1. in locum paulò ante adductum.

VELIS IMMITTE RVDENTES) id est, perseuera, & consenti flatibus, quia prosperis successibus nauigas, & habenas nauigij currentis ne retine: ne felicitatis tuæ successus obiecta tarditate impediās. Donatus.

NOS SVMVS IDÆÆ SACRO DE VERT. PINVS) Catull. in faelum. *Tuo (Cyro) stetit in cacumine.*

PERFIDVS, VT NOS RVTLVS) Perfidum vocat Turnum: quippe qui post fœdus bella commouit. Vnde Latinus, *Ipsi has sacrilego penderis sanguine panas.* Inuitas rupisse vincula dicit, quasi diceret, malueramus tibi seruire potius, quam in nympharum numina commutari. Et nunc te per equor ideo quærimus, vt tibi & hoc ipsum, & statum rerum tuarum indicare possimus. Seruius.

FACIEM MISERATA REFECIT) Aut, te, vacat, aut A quia in ipsis ante forma fuerat nauium. Seruius.

AT PVER ASCANIUS MVRO) De filio utique separatim audire pater cupiebat. Neque enim minus nunc quam olim Omnis in Ascario chari sui cura parentis, Huius ergo illi periculum summum nuntiat.

TELA INTER MED. ATQVE HORRENT. MARTE LATIN.) qui Marte suo, id est, bellandi ardore horrorem contra pugnantibus incutiunt. Horrens saepe Virgilio valet horrifera, seu horrificum. Similia his sunt Ecloga. 10.

Nunc infans amor duri me Martis in armis.

Tela inter media, atque aduersus detinet hostes.

IAM LOCA IVSSA TENET ARCAS) Aeneas terrestri itinere premiserat Arcadas equites, ab Euandro scilicet acceptos quadringentos, vna cum Etrusco equitatu, quos Turnus obiectis suis equitibus, ne se castris Troianorum iungant, impedire omni ratione conabitur.

MED. OPPONERE TURMAS) Turma est ordo militaris equitum, dicta, quasi ter dena, ut ait Varro, quod terdeni equites ex tribus tribubus. Tatiensium, Rhamneusum, Lucerum fiebant. Costabat enim e triginta duobus equitibus, & qui illi praerat, decurio vocabatur. Cic. epist. lib. 5. Interea cognoui multorum litteris, atque nutritis, magnum eorum equitum numerum, qui in Ciliciam transisset, ab equitum meorum turmis, & a cohorte praetoria occisum. Linius lib. 1. V. C. Equitum decem turmas ex Albanis legit.

SVRGE AGE. ET AVRORA) Hortatur ut surgat, sed

sedentem excitar, non dormientem. Surge age non est iubentis, sed urgentis ad gloriam. Et aurora, inquit, veniente; hoc est, antequam plena redeat lux, in arma conuocari socios primus praecipit. Primum admonet facere, quae res vincendi fiduciam promittebat. Consternabuntur hostes, si te primum viderint incipere, aggredi que certamen, atque armis diuinis instructum. Praedicit & futura, ut verè appareat dea. Si non contempseris dicta mea, probabis, quantas de Rutilis strages videbit craftina dies. Donatus.

INGENTES RVTVLAE SPECT. CAED. ACERVOS) Hoc eodem lib. Cum tamen ingentes Rutulorum linguas acervos. Lib. 11. ingentem caedis acervum, & tot stragis acervos. Silius lib. 8. iisdem verbis, ut praebod. iustitios, iam stragis acervis Deficiunt campi. Catull. de nupt. Cuius iter castis angustans corporum acervis. Sic apud Ennium in 14. Annali pro, Conudit: indigno bello confecit acerbo. Hieronymus Columna ceter scripturam probabilem esse, Conudit indigni: & bello confecit acervos, cum, v, littera cum, b, mutua cognatione, ac librationum oscitantia facile harum vocum altera in alteram migrare poterit. Huc pertinet, quem ex 2. Catilinaria locum producit cum reliquis supra à me positus. Cn. Octavius eos, armis ex vrbe collegam expulit: omnis hic locus acervis corporum, & cuium sanguine redundavit. Et ex Varrone Mysteris. Nascimur enim spissius, quae emorimur. Vix duo homines decem mensibus edolatum vnum reddunt puerum: contra, vna pestilentia, hostica acies puncto temporis immanes acervos facit.

- Dixerat, & dextra discedens impulit altam:
- Haud ignara modi) puppim: fugit illa per vadas
- Ocyor & iaculo, & ventos æquante sagitta,
- Inde aliæ celerant cursus. stupet inscius ipse
- 250 Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit.
- TVM BREVITER SVPERA ASPECTANS CONVEXA PRECATVR.
- Alma parens Idæa deum, cui Dyndima cordi,
- Turrigeræq; vrbes, biugiq; ad fræna leones:
- Tu mihi nunc pugnae princeps, tu ritè propinques
- 255 Augurium, phrygibusq; adsis pede Diua secundo.
- Tantum effatus: & INTEREA REVOLVTA RVEBAT
- MATVRA IAM LVCE DIES, NOCTEMQVE FVGARAT.
- Principio fociis edicit, signa sequantur:
- Atque animos aptent armis, pugnaq; parent se.
- 260 Iamq; in conspectu Teucros habet, & sua castra,
- Stans celsa in puppi. Clypeum tum deinde sinistra
- Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
- Dardanidæ è muris: SPES ADDITA SVSCITAT IRAS.
- Tela manu iaciunt: quales sub nubibus atris
- 265 Strymonia dant signa grues, atque æthera tranant
- Cum sonitu, fugiuntq; Notos clamore secundo:
- At Rutulo Regi, ducibusq; ea mira videri
- Aufoniis: donec versas ad littora puppes
- Respiciunt, totumq; allabi classibus æquor.
- 270 Ardet apex capiti, cristisque à vertice flamma
- Funditur, & vastos vimbo vomit aureus ignes.

NON

Non fecus ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubrè rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim, morbósque ferens mortalibus agris
275 Nascitur, & læuo contristat lumine cælum.

ET DEXTRA IMPVLIT PVPP. Huc totum istuc figmentum spectat, ut Aeneas secundis ventis ac mari, in primisque fauentibus diis, rediisse in castra videatur.

HAVD IGNARA MODI) Nō erat Cymodocea ignara modi, id est moderatioris: sciebat, quippe quae nauis nuper fuerat, quis conueniret naui modus in cursu, quantum impellenda esset. Eodem modo aliæ nymphæ aliarum nauium cursus celeriores efficiunt, quomodo Cymodocea fecerat. Seruius.

Ocyor ET IACVLO, ET VENT.) Nota duas hyperbolas ad celeritatem exprimentam idoneas.

STVPE ET INSCIVS) Inscius rerum, quas modò audierat, ipsa auditione obstupuit Aeneas. Sed animum tamen bene ominans sibi, erigit: supera autem aspectans precatur, quoniam non nymphis agenda sunt gratiae: sed illi, à quo bona illa profecta esse videbantur. Seruius, Donat.

SVPERA ASPECTANS CONVEXA) Convexa caeli extrema eius sunt, à curvitate dicta, ut est illud: Convexum quoties claudit nox humida cælum. Convexum enim curvum est, quasi conuersum, seu inclinatum, & ad modum circuli flexum. Isid. lib. 3.

CVI DINDYMA CORDI) Dindyma, orum, mons in Phrygia, sacer Cybelæ, vnde eam Carull. in Galliamba Dindymenam dominam vocauit. Et quia in eius turba ciuitates, quæ plerumque turribus cinguntur, ideo cum corona turrata pingitur.

BIVIGI AD FRÆNA LEONES) sicut Terentius Andria, canes ad venandum, pro canibus venaticis. Leones ad fræna, id est, leones domiti, frænorum patientes: quæ enim animalia frænos recipiunt, domita sunt. [Lucr. lib. 2. de curru, & leonibus Cybelæ.

Hanc veteres Graicum docti cecinerunt poetæ Sedibus in curru biuigis agitare leones. Interpretatur idem hoc, & vult significari, liberos quantum libet feroces, debere parentibus obedire. ait enim.

Adiungere feras: quod quamvis effera proles Officiis debet molliori victa parentum.

Aliam causam coniectat Ouid. 4. Fasti. Desierat, cepti. Cur huic genus acre leones Præbent insolitas ad iuga curua iugas? Desierat, cepti: feritas mollitas per illam Creditur: id curru restituta suo est.]

Sic postliminio dicit Cic. in Top. redire equum, equam, quæ fræna recipere solet, id est, quæ domita est. Tale illud Aeneid. 9. Idusq; ad limina clystor. Vide ibi dicta. Nam velut atriensem eum dicit fuisse. Et illud quoque Catulli, Ad lecticam homines, pro, lecticariis. Et Martialis. ducit ad pedes vernam. Turneb. lib. 3. cap. 23. lib. 23. cap. 6. & lib. 29. cap. 24.

PEDE DIVA SECVNDV) Lib. 8. ad Herculeum. Et nos, & tua dexter ad i pede sacra secundo.

REVOLVTA RVEBAT DIES) aperta dies, ut inuolucrum dicitur, quod clausum est. Similiter de aduentu noctis lib. 2. Ferritur interea cælum, & ruit Oceano nox. Et in 6. Nox ruit Aenea.

MATVRA IAM LVCE) Tralatio à fructibus. Et est ὄσπερον ἀπὸ τῆς ἡμέρας. * Sane ortum diei, siue solis, omnia luce sua depulsa: iam tenebris persfundentis, ac conuulsiuiss, ad rem spirituales considerantiam suo more, & suauiter trahit. Philo. lib. de Charitate, hoc pacto. Quænam modum sole exortio euanescent tenebrae & luce, impleantur omnia: eodem modo, quando sol diuinus illucescit animis, vitiorum, affectionumque caligo depellitur, & splendissima virtutis pura, amabilisque se præfert species.

PRINCIP. SOCIIS EDICIT) Exequitur Aeneas præ-

cepta Cymodocea. Signa accipe vel tesserae, vel tubarum, vel militaria. Quod multorum praceptorum fuit, subactio sermone collegit: ut sequerentur signa, componerent animos, & hos pugnae, ingruentique certamini praepararent. Donatus.

ANIMOS APTEANT ARMIS) ad arma animos applicent, desiderium armorum in pugna tractandorum concipiant.

STANS CELSA IN PVPP) Ad altitudinem puppis accessit Aeneas quoque satis eminens forma: nam cum staret, multo altior est factus, ratione loci, & corporis proceritate. Accessit adhuc altitudini augmentum. Erexit quippe sinistram manum cum clypeo. Donat.

ARDENTEM) Addit hoc, ut ex altitudine, & clypei ardentis flamma, facilius occurreret oculis Troianorum properantis aduentus. Idem Donatus.

SPES ADDITA SVSCITAT IRAS) Ex aduentu ducis magna spe victoriae concepta, irascebantur hostibus quos antea propter eiusdem suis duci absentiam) quippe cum eo tanquam fundamento miterentur) metueret videbantur.

TELA MANV IACIVNT) Ennius Annali 15. Isteri tela manus iacientes.

QVALES SVB NVB. ATRIS.) Non ad telorum iactum sed ad clamorem Troianorum pertinet ista comparatio. Sumpta est autem ex 7. Iliad.

Τρώες μὲν κλαγγῆν ἑνοσπῆν ἴσαν ὀρνίθες αἶς. Ἦντι περικλαγγῆν γεράνων πέλει ἑρᾶν: διὰ τὸ ἀπὸ Αἴτ' ἐπ' εἰ ἐν χειμῶνα φύρον, καὶ ἀδίσθητον ὄμωρον Κλαγγῆν τὰν γε πᾶντα ἐπ' ὠκεανὸν βόσκον, Ἀνδράσι πυρμαίοισι φόνον, καὶ κίρα φέρουσαι. Obuia torquentes Danais vestigia Troës Ibat, sublato campum clamore replentis: Non fecus ac cuneata gruum sublimè volantium Agmina, dum fugiunt imbres, ac frigora brumæ, Per cælum matuino clangore feruntur. Oceanumq; pesunt, mortem exiunmq; cruentum Irrita Pygmaïs morituris arma ferentes.

STRYMONIAE GRVES) Gruere dicuntur grues, ut fues grunnire, vnde tractum est cōgruere, hoc est, conuenire, quia id genus volucrum minimè est foliugum. Festus.

FVGERE NOTOS) Notos, quoluis ventos frigidos: nam etiam grues significant tempestatem futuram, ut in Georg. legimus: aut illum surgentem vallibus imis Aeria fugere grues. Seruius.

AT RVTVLO REGI, DVCIBVSQVE) Quia Rutuli in plano fuerunt, nesciebant causam clamoris, & gaudij Troianorum, & admodum mirabantur, vnde esset illis repentina lætitia. Dū autem causas cupiunt cognoscere, repente vident per totum æquor naues ad littus accedere. Et turbatis quidè repètino terrore plus apparebat, quam testabatur fides rerum: non enim fieri potuit, ut per totum æquor nauigia haberentur. Donat.

ARDET APEX CAPITI) Iliad. 5. Minerua Diomedis suo pugnant, duntaxat flammaram addidit ardorem.

Δάει οἱ ἐν κέρυθόεσσι, καὶ ἀσπίδ' ἐς ἀνεμάτων σπῆρ, Ἀστὴρ ὄρωσεν ὀδυρῶν, ὅσπερ μάστιγα. Λαμπρὸν σαρμῶνισσι λευκόμενος ὠκεαὸν ὄϊο. Τόλον οἱ πῦρ δ' αἶεν δ' ἀπὸ κρατῆσσι, καὶ ὄμιον. Flamma repercutit clypei tam clara rotundi Aere resulebat, galca tam splendens ab alia Igneum emicuit, quam pulchrum tempore sidus

OOOO 3

Disini

Diuis autumnus, quod laetum fluctibus alto
Surgit ab Oceano, celumque illustrat, & omnes
Anno alios micat astrorum conspectus ignes.
Is fuit armorum Tydida splendor.

Hoc miratus supra modum Virgilius, immodicè vñs est. Modò enim ita de Turno ait, *iremunt sub vertice crista Sanguinea, clypeoque micantia fulmina nitunt.* Modò idem ponit de Aenea, *Ardet apex capiti, & c.* Quod quàm importunè positum sit, hinc apparet quod necdum pugnabat Aeneas, sed tantum in naui veniens apparebat. Hæc est Macrobij reprehensio lib. 5. cap. 14. cui sic occurrit in Antonio Iouian.

Immodè magis opportunè non potuisset: si quidem apex ille ardere visus, & Troianis obsidione laborantibus, ac tantum non expugnatis castris, magno addidit animos: vnde viso clypeo, clamorem tollunt ad sidera, spesq; addita succitat iras, iaciuntq; manu tela, & Auloniis ducibus, nedum militibus is metus iniectus, vt soli Turno fiducia non cesserit. Quin etiam Aeneas ipse, vt qui sciret, quatum armis illis opus, quantum opinionis, atque expectacionis inesset, itans celsa in puppi, sinistra clypeum extulisse inducitur, cum primum in suorum, atque hostium conspectum venit. Itaque non potuit magis opportunè tempus seruari, cum suorum res tam in angusto, hostium tantus esset successus. Et profecto armis illis celo missis, nec tempore magis necessarid sese instruere Aeneas potuit, cum de summa rerum contendendum esset, & primus illorum aspectus necesse erat, vt vim diuinitus instram & Troianis, & Rutulis cum spe, metu, horrore, fiducia, atque admiratione præ se ferret.

Homeri est & locus, & comparatio, nempe Iliad. x.

Παμφανονδ' ὄσ' ἀστὴρ ἐπιοσάμενον πεδίοιο,
Ὁ γὰρ ὄππ' ἀπ' ἄστ' ἔστιν, ἀεὶ ἕλκον δ' ὁ δ' ἀνὰ
φαίνονται, πολλοὶ σὺν ἀστ' ἀστὶ νυκτὸς ἀμολγῶν,
Ὁ γὰρ ἰὼν ἐβλάνοι δ' ἀπὸ λησὶν καλίουσιν,
λαμπρότατος μὲν ὅγ' ἔστ', καὶ ἀνὰ δ' ἐπὶ σῆμα τέτυκται,
καὶ τὸ φέρεται πολλὸν πύρετον δ' ἐλοῖσσι βροτοῖσιν.

Quem (Achillem) senior Priamus primus conspexit in armis

Fulgentem: velut exortum quod tempore sidus
Diuis autumnus fulget, mortalibus agris
Triste quidem, sed p. accipio splendore cornescens
Nocturnas vincit tenebras, quem nomine dicunt
Esse canem ferro, atque auro grauis Orionis.
Non secus Aecides cuius celer a Pius anhelio
Sideris toto fulgebat pect. re in armis.

Hoc autem Maro violentius posuit, quod ille, stellæ tantum facit comparationem: hic etiam stellæ pestiferæ, respiciens quam cladem Rutulis esset illaturus Aeneas. Seruius.

CRISTISQVE A VERT. PRO CRISTIS, emēdasse Faernum *tristisq;* monet Verinus, nec ea scripturam ipse damnat, & ego non repudio.

VIMBO VOMIT AVR. IGNES) Vimbo Latinis, Vartone recte, quod Græcis ἀβουνας. Græci autem ἀμβωνες vo-

A cant, quidquid extumidum est, & prominēt. Hinc scriptores a parte, quæ in clypeo Romano instar dimidiati oui eminebat, *συνεδοχμῶς* vimbonem pro clypeo ponunt, vt hoc loco Virgil. & Stat. lib. 1. Thebaid. *vasto metuenda vimbone ferarum Excitans stabulum.* Sueton. Iulio, vimbone obuios agens. Hinc & pro toga quoque sumitur, ab vimbone, qui in ipsa Perf. Stat. 5. *iotaq; impune Saburra Permisit sparsisse oculos iam candidus umbo.* Martialis. *In iuram incidetis, cunctos vimbone repellit.* Statius item pro omni eo, quod prominēt, vocem vimbo vsurpat lib. 6. Thebaid. *geminis vimbonibus agger Campum exire vetat.* Idem Hercule Surrentino, *contra riget umbo maligni Monis.* Immodè pro humero, manu, aut brachio, lib. 3. *clypeum nec sustinet umbo.* Plura Ioan. Bernartius in 1. Thebaid. Statij.

NON SECVS AC LIQVID.) Quia scutum, & alia, quæ Aeneas liberalitate Vulcani meruerat, in multorū exitium fuerant facta, comparantur his sidera, cometes & Sirius: quæ quando oriuntur, morbos ferunt hominibus, & interitum plurimorum. Hæc dicuntur & inferiorum commutationem portendere. Donatus. *De cometa nonnulli habebat à me Georg. 1. in extremo, ibi, nec diu toties arte cometa. Et calum, & hominum animos contristat, & magis quo maiores.*

SIRIUS ARDOR) Stadius 1. Thebaid. *& in totum regnaret Sirius annuum.* Canicula est, quam vterq; intelligit, sidus noxium, morbos complures generans. Vt porro hic Virgil. læuum lumen pro pernicioso posuit, sic idem Stadius læuum ignem dixit eodem lib. *Quærenti qua causa datus, quis ab aethere laeuis Ignis.* Idem lib. 2. *cui laeua voluntas Semper, id est, praua.* Bernartius in 1. Thebaid. Statij.

Vetum, cur, & quando Sirius pestilens habeatur, quando minus, docet Pierius li. 44. Aiunt Actæos, inquit, ortum caniculæ diligenter quotannis obseruare solitos, coniecturamq; inde capere, salubrisne, an pestilens annus futurus esset. Ea enim stella si obscurior, & caliginosa propemodum extitisset, pingue, ac concretum esse cælum, ac proinde eius afflaturum grauem, ac pestilentem futurum ominabatur: sin illustris, atq; pellicida apparuisset, cælum iridem tenuē, purumq; coniciebant, futuramque iude salubritatem præfagebant.

* Considera mihi, ambo, qualem ex sidus huius pestilentis, Sirij inquam, qualitate similitudinem, ad vna morumque emendationem nobis persuadendam elicit S. Nyssenus, Homil. in Hexaëmeron. Ita nihil parum est in rerum natura, vnde non pia mens aliquid salutariter discat. Quis rationem dicunt volentudinis corporis, seipsos expurgant ante ortum caniculæ: nec quod humidum in illis est, vehementi ipsius ardore corrumpatur, & morbos pariat. At qui animi curam gerunt, incertum mortu diem volunt antequam ardeat, & excruciantis illius ignis, qui in æternum comburit, & nullam unquam refrigerationem admittit.

LÆVO CONTRIST. LVMINE CÆL.) Itale est, quale illud, quod ait in 2. Aeneid. *nam lux inimica propinquat:* vt ostenderet lumen non semper esse optimum, sed aliquando exoriri contrarium. Nam cometes, & Sirius tanto sunt perniciosiores, quanto fuerint luce maiore conspicui. Donatus. *Læuum lumen, est, infaustum, & portentosum, quo cæli aspectus sit tristis.*

HAVD TAMEN AVDACI TVRNO FIDVCIA CESSIT

Littora præripere, & venientes pellere terra.

VLTRO ANIMOS TOLLIT DICTIS, ATQVE INCREPAT VLTRQ.

QVOD VOTIS OPTASTIS, ADEST, perfringere dextera:

280 In manibus Mars ipse, viri. nunc coniugis esto

Quisque suæ, teæque memor: nunc magna referto

Facta,

Facta, patrum laudes vltro occurramus ad vndam,
Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.

AVDENTES FORTVNA IUVAT.

285 Hæc ait: & secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsecfos possit concredere muros.

Interea Aeneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit. multi feruare recursum
Languentis pelagi, & breuibus se credere saltu:

290 Per remos alij, speculatus littora Tarchon,
Quà vada non sperat, nec fracta remurmurat vnda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Aduertit subito proras, sociosque precatur.

295 Tollite, ferte rates: inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcūque sibi premat ipsa carina,
Frangere nec tali puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel.

HAVD TAM. AVD. FID. CESS.) Quum contraria A partibus suis Turnus aspiceret, non perdidit eo viso constantiam: sed audacia, qua semper est vsus, consilium tenuit: vt antea pererit terram, ne Aeneas, & qui cum eo erant, nauibus exponerentur. Donatus,

QVOD VOTIS OPTASTIS) Mos fuit, qui hodie nullus est, Imperatoribus, alloqui milites, cōsq; aut retinere, aut impellere. Retinere nimis, aut propter gestientes: impellere, tardentes, aut timentes. Vtile hoc institutum, cum Imperator consilio, & sæpe eloquio validus, & semper auctoritate, suos cōposit aortatione excitaret: & vel timidus robur, ac vires daret. Ab illo autem ardore ad pugnam recta ibant: cum presentia Imperatoris adhuc in oculis, & verba in auribus versarentur. Sæpe interequitans ordines, ita affatus eos est, sub ipsam pugnam: sæpe in castris, & ante egressum. Aliquando etiam extra suspicionem omnem pugna, si qua feditio, aut querela, aut alius animorum morbus, cui sermone moderetur. Lege reliqua apud Lipsium de milit. Rom. lib. 4. dial. 9. vtilissima cognitionis plenissima.

Imperator porro, aut dux exercitum allocuturus, militibus classico ad concionem coactis, tribunal, suggestum, aut locum eminentiorem conscendere solebat, vbi aquilæ, & reliqua signa circumstabant, quod ex historicis, & aliis antiquis monumentis nemo nescire potest. Tribunal istuc sepe ex cespitibus erectum in castris memini, nominatim apud Tacitum 1. Annal. Cæterum Imperatore exinde concionante, modò ad seditiones componendas, interim ad laudandam militum fortitudinem, & dona distribuenda, modò ad citandos ad prælum animos, varia signa vitata fuerunt, quibus milites assentiri, gaudere, dissentire, indignari sese ostenderent. Assensus signa erant, manus extollere, clamare, scuta genibus illidere, &c. Latius hæc Steuechius ad Veget. lib. 3. cap. 9. De signis item approbationis, improbationis Lipsius. Idem Veget. 12. vide quæ præcepta det, pro concione militari.

Inducitur dictio hominis audacis, & eius qui nollet suos trepidatione confundi, allèrentis prodesse potius, quod potuit videri contrarium. Donatus.

Magna ars persuadentis est, quod cupit fieri, in præiudicium vt trahat. Sic hoc loco vult Turnus, vt incant pugnam eius locij, qui eos hanc semper optasse dicit. *Perfringere* autem, id est, fortiter facere. Bene verbo militari vsus est. Nec iam in votis, vt antehac, sed in manibus res est. Seruius. A Xenophonte, sumptū arbitratu German. *καὶ δὲ μὲν δὴ πρῶτον ἐξέμαθα, σὺν θεοῖς περὶ τῶν ἡλίων.*

IN MANIBVS MARS IPSE) Præfentes iam sunt hostes, ita vt manu iam cum ipsis confligere possitis. Iam vobis facta est manus conferendi potestas. Silius li. 2. *stat campus, & arma, Et Mars in manibus.* Contraria, Mars in pedibus, Mars in lingua.

Obseruasse videor, inquit Lipsius Variar. libro quarto cap. 13. C. Cæsarem peritum hominem, & in sermone proprietatis valde amantem, *In manibus esse*, noua quadam ratione, & præter vulgaram consuetudinem vsurpasse, Commentario secundo rerum à se gestarum. Subitò omnibus copijs pronolarunt: impetumque in nostros equites fecerunt. His facile pulsus, ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt, vt pene vno tempore, & ad syluas, & in flumine, & in manibus nostris hostes viderentur. In manibus esse, ni fallor, dixit, præfentes esse, & ita propinquos, vt pene manibus tangi possent. Quomodo etiam istuc Virgilij mihi accipiendum videtur, hanc enim habet sententiam. *Quod votis semper optastis, vt pugna decernere cum hoste possentis, nunc aliquando contigit, est in manibus Mars, & præfens iam nunc pugna est.* Cicero etiā non longè dissimili ratione in Bruto scripsit illud: sed est in manibus vir, & præstantissimo ingenio, & flagrantissimo studio C. Gracchus. Cato item Censarius. Neque mihi ædificatio, neque vasum, neq; vestimentum vllum est in manu pretiosum. *Quod autem Cic. lib. 4. in Verrem de supplicis scribit, Dij approbent, habemus hominem fecialium manibus educatum, id interpretor, in præfentia fecialium, & perpetua e consuetudine educatum. Quod qui immutare conati sunt, & ex eo, in fecialium moribus, fecerunt, dum acuti videri volunt, non aliud quàm ignorantiam suam prodiderunt.* Extat hoc idem dicendi genus

nus in venusto, & elegantissimo epigrammate, Docta, A erudita, pane Misurarum in manu. Quod ait in manibus esse Martem, perinde est, ac si diceret, diem ipsum, & horam conflictus adesse: quo die, quæ procuranda sint, docet Veget. lib. 3. cap. 11. vocat autem fatalem diem nationibus ac populis. Et mox. Nam in euentu aperti Martis victoriæ plenitudo consistit. Hoc ergo tempus est, quo tanto magis duces debent esse solliciti, quanto maior speratur diligentibus gloria, & maius periculum comitatur ignauios: in quo momento peritiæ vsus, pugnandi doctrina, consilium dominatur.

NVNC CONIVGIS ESTO) Ab Homero Iliad. ω.

Κεί οὐλοὶ ἀνδρες ἔστε, καὶ αὐτὸ δὲ θεῶν ἐστὶ θυμὸς ἄλλων ἀνθρώπων, ὅττι δὲ μνηστὰς εἰσάγετε Παύδων ἠδ' ἀλόγων, καὶ ἰλίσιθ', ἠδ' ἐποιών, ἢ μὲν ὅτεα ζῆσσι, καὶ ᾗ κατατεθνήκασι.

Et rursum Iliad. θ. μέμασαν δὲ καὶ οἷς ὑσμίνι μάχης ἄνθρωποι παρὰ τε παύδων, καὶ παρὰ γυναικῶν. His magno concentu respondent hi apud Æschylum in Peris. ὦ παῖδες ἑλλήνων ἴτε, ἐλευθερεῖτε πατερῶν, ἐλευθερεῖτε δὲ πατρίδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔθνη, δῖνασθε ἀποργάνων νῦν ὑπὲρ παύδων ἀγῶν. Visin. & German. * Non, abhorrent etiam hac Thyrtai, qui mares animos in bella versibus excauit, de quibus non pauca feruntur etiam hodie.

Τιμῆντε γὰρ ἔσσι καὶ ἀγῶνι ἐνδρὶ μάχης ὅτεα ζῆσσι, καὶ ᾗ πύδων, κερδίσσῃ ἀλόγων ἀνθρώπων.

Liuius lib. 7. Pugnatum haud procul porta Collina est, totius viribus vrbis, in conspectu parentum, coniugumque, ac liberorum, quæ magna etiam absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis simul verecundia, misericordisque militum accendebant. Idem lib. 8. Consurgete nunc, inquit (Manlius eos.) integri aduersus fessos, memores patriæ parentumque.

Cum militum animos ad fortiter strenuèque pugnandum accipere volunt imperatores, præter cætera, quæ ad hanc rem efficiendam argumenta colligere solent, frequenter ipsis ingerere consueverunt vxorum, filiorumque amorem, atque erga ipsos charitatem: valet enim hoc multum ad excitandos animos eorum, qui vel vxorem habent, vel filios aliquando susceperunt. Possunt autem hac de re infinita propemodum exempla in medium produci: sed vno Xenophonitis, altero Liuij contentus ero. Cyaxares in oratione qua Cyro persuadere conatur, minimè persequendos esse Assyrios, qui post ingens illud prælium infeliciter ab ipsis confectum, nocturnam fugam meditabantur, præter cætera inquit. ἴσθι ὅτι ἂ σοι μάλλον τὰς ἐπείνων γυναῖκας, &c. Scire debes, non tam illorum vxores, ac liberos capiundi te cupidum esse, quam ipsi seruandi sint cupidi: etiam si es cogitato, posteaquam visæ sunt cum natis fugere, tamen si multæ sint numero: sin quis natos venetur, non iam amplius, ne si vna quidem sit, fugit, sed cum qui capere conatur, inuadit. Scipio quoque Cos. cum Annibale congressurus, ita milites hortatur apud Liuium lib. 21. vt erga vxores, ac liberos amorem ante oculos ponat. Vniquisque, inquit, se non corpus suum, sed coniugem ac liberos armis protegere putet, nec domesticas solum agitet curas, &c. Vnde colligi volo, milites qui vxorem habent, alacrius pro patria vitam profundere, eique minus omnino parcere, quam qui cælibes viuunt. Titius lib. 10. cap. 19.

Scriptum repertum, Themistoclem, cum in duos gallos gallinaceos acerrimè pugnantem incidisset, eorum exemplo vsum ad animandum exercitum, cum diceret, eos neque pro patria, neque pro penatibus, neque pro maiorum sepulcris, neque pro vxoribus, aut liberis configere: sed ea tantum de causa nolle alterum alteri cedere, quia vinci nolit. At Catilina socios coniurationis apud Sallustium ad patriam perdendam proposita libertate, opibus, gloria excitat. Quin igi-

tur expergiscimini; in illa, illa, quam sæpe optastis libertas: præterea diuitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia posuit, &c. Nec vilo modo dubium est, quin etiam Respub. cum omnibus quæ eius nomine continentur, hoste aut armis perimendo, aut consilijs sapientissimis auertendo sæpe seruetur, vt proinde ea ab duce militibus ante oculos ponenda sit. En vt rogatus ille Imperator M. T. de incruenta victoria sua gloriatur Catil. 3. Rempub. Quiritibus, vitamque omnium vestrâum, bona, fortunas, coniuges, liberisque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperij, fortunatissimam, pulcherrimamque vrbem hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consilijs, periculisque meis, ex flamma, atque ferro, ac pæne ex faucibus fati ereptam, & vobis conseruaram, ac restitutam videtis. &c.

NVNC MAGNA REF. FACTA PATRVM) Secutus Sallustium hoc dicit, qui ait Hispanorum fuisse, vt in bella euntibus iuuenibus, parentum facta memorarentur à matribus. Vltro autem occurri descensum debuit, ne firmatis post parua momenta vestigiorum gressibus, resumerent firmitatem. Præstat, inquit, labantes aggredi, quam excluso pedum langore firmatos. Seruius, Donatus.

AVDENTES FORTVNA IUVAT) Non iuuat Fortuna torpentem, sed audentibus adest: nec deserit audentes ad gloriam: sed aulus egregios optatam perducit ad palmam. Donatus.

Quum cecinisset Ennius Annal. 7. Fortibus est fortuna viris data, Maro eius vestigia sequens ita cecinit. Audentes Fortuna iuuat. Vicissim Nalo Maronis vestigijs insilens, hanc sententiam ἐπαρρησίῃ Metam. lib. 10. Audentes deus ipse iuuat. Qui tamen alibi non itidem pro fortuna dixit deum, sed synonymo vsus est nomine: verum in eo aliquid innouauit, vt fit in parodijs, quod Venerem adiecit, atque ita latè patentem sententiam, ac id de quo sermo erat, quodammodo restrinxit, eum scripsit Pastor. lib. 2. Audentes forsque, Venisique iuuant. Nec dubium est, quin ad eandem respexerit hoc dicto Metamorph. lib. 8. Ignauis precibus fortuna repugnat. Sed & ipse Ennius parodia videtur vsus, quum prouerbialia hæc verba, fortes fortuna adiuvat (quæ apud Ciceronem, & Terentium legimus) in ista mutauit: Fortibus est fortuna viris data. At verò Tibullus mediam quandam inter Maronem, & Nalonem viam insilire dici potest, dum prouerbium illud ita effert, fortes adiuvat ipse deus. Nam fortes ex prouerbio retinet, quod Maro in audentes mutauit, & cum Marone Nalo: vicissimque fortuna, quod Maro seruauit, mutat in hæc, ipse deus. Potest etiam videri Virgilianam sententiam ex hac Menandri manasse.

Τὸ δὲ μὴ δυνάμει καὶ θεῷ συνλαμβάνεται. Ausa deus etiam iusta quæ sunt prouebit.

Licet in ea non generaliter dicatur, audaciam iuuat deus: sed auxilium ei demum audaciæ, quæ iusta est, adscribitur. Quidam putant Maronem respexisse illud Homericum Iliad. η. θαρσαλίος γὰρ ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀμείνων ἔργοισι τελέθει. Sed ego eum potius ad illud vetus prouerbium respexisse, quo & Ennius alluserat, & parodica immutandi libertate vsum esse crediderim. Quidam verò arroganter ita versum hunc expleuerunt, Audentes fortuna iuuat, timidisque repellit. Hen. Steph. in Schedias. * Sallustius, fortuna melioris sequitur. Memorabilis sententia Seneca, epist. 104. Multa non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, ideo difficilia sunt. Audacia, & audentia hoc differunt, inquit Nonius, quod audentia fortitudinis sit, an

fr. audacia temeritatis. Vt Sallust. Audacia pro muro habetur: & apud veteres sæpe se. Virgil. Audentes fortuna iuuat. Et, audentior ibo in casus omnes. Quamquam & audaciam pro fortitudine legimus, Æneid. 9. Irim de caelo milit Saturnia Iuno Audacem ad Turnum.

SECVM VERSAT, QVOS DVCERE) Cogitat quidem, sed non facit, ne diuiso exercitu vtrobique vincatur: quod sequentia indicant: nam paulò post dicturus est, sed rapit acer Totam aciem in Teucros. Seruius.

SOCIOS PONT. EXPONT.) Descensus eorum, qui cum Ænea venerunt, variè, breuitèrque describitur. Pontes intellige scalas nauticas.

LANGVENTIS PELAGI) Languens pelagus, est tranquillum pelagus.

BREVIA. SE CREDERE SALT V) insilire in loca vadosa, vvatem. Breuia, sunt vada.

PER REMOS ALII) Exponit Seruius, per scaphas.

QVA VAD. NON SPER.) Vada esse non sperabat, in quæ tamen incidit.

MARE INOFFENSVM) non offendens ad scopulos, & littora: adiuq.

CRESCENTI ALLABITVR ÆSTV) Vegetius lib. 4. cap. 42. Nam certis horis, diebus pariter, ac noctibus, æstu quodam (quod rheuma vocat) vltro citroque procurrit, & more torrentium fluminum, nunc exundat in terras, nunc refuit in altitudinem suam. Hæc reciprocantis meatus ambiguitas, cursum nauium secunda adiuuat, retardat aduersa: quæ dimicaturio magna sunt cautione vitanda. In idem cap. multa de æstu maris, & caussis eius non vulgaria Streuechius.

SOCIOSQUE PREGATVR) Deprecatur socios ad officia virtutis implenda, quia plurimum ad effectum proficit, quum prece vritur, qui iubete potuerat. Donatus.

NVNC Ô LECTA MANVS) Magnum ardorem viri fortis inducit, qui ob intentionem pugnae ipsa naufragia non dubitat admittere.

TOLLITE, FERTE RATES) ad celeritatem dictum est: & illud, terram inimicam sinitate rostris, militari felicitate: vt etiam terra ipsa quodammodo sentiat hostis aduentum. Statio autem est portus temporalis: nam portus est, vbi hyematur. Sed modò statio sicca litus significat. Hoc enim dicit, potiar terra, & nauem frangere non recuso. Donatus. * Prædicandum Tarchontis odium in Mezentium. Nimium longa mora est, dum ille sibi deest, dum armis eum inuadat. Hoc vt quam primum, celeritèrque fiat, vel nauis amittere paratus est. Sibi malo, & damno libenter sunt homines, dummodo hostibus dare damnum, & malum liceat.

TALI STAT.) Statio hæc pro loco, in quo tutò naues stare possunt. Verum sunt aliæ huius verbi notiones, non perinde, vt hæc, in vulgus notæ. Est enim vbi

pro cohorte militum accipitur, qui ante fores palatij excubabant. Stat. lib. 1. Thebaid. nec alterna ferri statione gememes Excubia. Sueton. tum alibi, tum signatè in Nerone, vt comperit stationem militum recessisse, proluit, è lecto. Tantique hæc statio momenti, vt inter præcipua signa principatus haberetur. Secundò significat cohortem, quæ per prouincias contra latrones collocabatur. Tertullian. Apologet. Latronibus inuestigandis per omnes prouincias foritur statio militaris. Sueton. Tiberio. Stationes militum per Italiam solito frequentiores disposuit. Tertio milites significat in castris, vel vrbe excubantes. Stat. lib. 12. Thebaid. Vt paulum immisso cessit statio horrida somno. Hinc stationem agere, pro excubare. Tacitus. Historiar. lib. 1. Igitur consultantibus placuit, tentare animum cohortis, quæ in palatio stationem agebat. Quarto notat officinam. Sueton. Nerone. Quod tebernas tres de domo sua circa forum ciuitatibus ad stationem locasset. Seneca de beata vita. Altum quiddam est virtus, excelsum, & regale, inuictum, infatigabile: voluptas humile, seruire, imbecillum, caducum, statio eius fornices sunt, & popinæ. Plin. iunior epist. ad Senecionem. Denique in stationibus sedent, tempisque addiendis fidebus contentur. Quintò statio pro ieiunio sumitur. Isidor lib. 6. Ieiunium autem, & statio dicitur. Terrull. de corona militis. Iam & stationes alij magis faciet, quam Cristo. Denique apud mediæ ætatis scriptores statio pro munere seu officio. Lamprid. Commodus. Iam in his artibus, quæ stationis imperatorie non erunt, vt calices fingeret, saltaret, cantaret. Sic Sueton. Claudio. Quod aliter euasurus, peruenturusque ad susceptram stationem non fuerit, id est, ad imperium. Ioan. Bernartius ad 1. Statij.

Cæterum apud Ecclesiasticos scriptores, auctore Panuino, in libello de stationibus vrbis, alia stationis est notio. Stationis enim voce significabatur antiqui Christiani, actum quendam corporis, quo in sacris conuentibus orantes stabant, nunc in hac basilica, nunc in alia conuenientes, nonnunquam apud martyria, id est, martyrum sepulcra, deum stantes, & attentè precabantur, quod præcipuè fiebat dominico die. Et post non pauca: Romani, ait, Pontifices stans quibusdam diebus, præcipuè que in quadragesima, & festis, ad diuersas vrbis Romanæ ecclesias accedebant, vbi sermone, vel concione ad populum adstantem habita, & oratione ad deum facta, diuina mysteria postea cum clero, & populo Romano celebrantes, participabant. Qui actus, statio appellata est, à significatione, quam Cic. lib. 6. ad Attic. vsurpauit, pro temporaria videlicet habitatione, vel etiam à stando, quod in his accedentes populi starent.

----- quæ talia postquam Effatus Tarchon, locij consurgere tonfis: 300 Spumantèsq; rates arnis inferre Latinis: Donec rostra tenent siccum, & federe carinæ Omnes innocuæ: sed non puppis tua Tarchon. Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo, Anceps, sustentata diu, fluctusque fatigat, 305 Soluitur, atque viros medijs exponit in vndis. Fragmina remorum quos, & fluitantia transtra

Impediunt: retrahitque pedes simul vnda relabens. Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer Totam aciem in Teucros, & contra in littore sistit.

310 Signa canunt.

SOCH CONSVRGERE TONSIS) Remiges, quos Livius socios nauales vocat. Quid tonse, dictum lib. 7. ibi, & in leno lubantur marmore tonse, Lib. 5. remis insurge- re dixit.

SPVMANTESQVE RATES) rates per vndas spu- mantes.

SEDERE CARINAE) De carinis eodem modo, & forma Tacitus lib. 2. Annal. vbi agit de classe in Germa- nos à Germanico structa. Alia breues angusta puppi, proraque, & lato vtero, quò facilius fluctus tolerarunt quaedam planae carinis, vt sine noxa siederent.

INNOCVAE) Nonius, innocuum illa sum interpretatur, ductus huius loci, quem citat, auctoritate: saepe tamen pro non nocente, & innocente accipitur. Lu- can.

Tum fuit armorum series, vt grandine telia Invocua percussa sonant, sic omnia tela Respuit.

De testudine in Massiliam acta loquitur. Innocuae ergo pro illa sae dixit Virgil. 9. de Pylis, gens unica terras lu-

colit, à sauo serpentum innoxia morsu. Nam innoxius qui non nocet, proprie, vt innocuus. German.

DORSO INIQVO) Dorsum est durior arenae cumu- lus, qui remeantibus fluctibus, & euntibus densatur, & in modum saxi durefcit, quod a nautis puluinus vo- catur. Seruius. Tale quid in tempestatis descriptione Lucan. lib. 9. Pars sedet una raris, pars altera pandet in vndis. German.

FLVCTVSQVE FATIGAT) dum ad eam alliduntur, & franguntur.

NEC TVRNVM SEGNIS) Transito ad Tur- num, & Rutulorum studia, ad excipiendos Troia- nos, vt Hector quondam festinabat cum suorum manu ad litus, vt inde copias Graecorum prohiberet. Montfortius.

SIGNA CANVNT) Signa canere etiam Livius dixit, lib. 1. Alij, cum instructae acies constitissent, prius, quam signa canerent, processisse Latinum inter primores. Lib. 2. Aeneid. exoritur clangor tubarum. Signum tuba dare etiam probe dicitur.

----- Primus turmas inuasit agrestes Aeneas, omen pugnae: strauitque Latinos, Occiso Therone: virum qui maximus vltro Aeneas petit. huic gladio, perque aerea scuta, Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum. Inde Lycam ferit, exectum iam matre perempta, Et tibi Phoebe sacrum: casus euadere ferri Cui licuit paruo. nec longè Cissea durum, Immanemque Gyam, sternentes agmina claua, Deiecit letho: nihil illos Herculis arma, Nil valida iuere manus, genitorque Melampus, Alcidae comes, vsque graues dum terra labores Praebuit. ecce Pharo voces dum iactat inertes, Intorquens iaculum, clamanti sistit in ore. Tu quoque flauentem prima lanugine malas Dum sequeris Clytium infelix, noua gaudia, Cydon, Dardania stratus dexa, securus amorum, Qui iuuenem tibi semper erant, miserande iaceres Ni fratrum stipata cohors foret obuia, Phorci Progenies. septem numero, septenaque tela Coniiciunt: partim galea, clypeoque resultant Irrita. deflexit partim stringentia corpus Alma Venus.

PRIMVS TVRMAS INVASIT) Primum accipere possimus non tantum primò incipientem, verum etiam sine aliorum societate: magna enim laudis instar est, ipse vnus in exitium plurimorum. Donatus.

OMEN PVGNAE) Ideo omen pugnae, quia sicut nunc, ita vbique vincet Aeneas. Pugnae futurae intelli-

gas. Occidisse autem plurimos, ex eo colligimus, quod nomina non edit, praeterquam vnus, qui vel illorum qui strati sunt, vel Rutulorum maximus fuit, virtute scilicet, & audacia quoque, quippe qui vltro Aeneam petere non formidaret in quidam Seruius. Sed putemus periphrasim dicentem, statim enim Lycam, & alios poeta nominat. Sed

Sed hunc facile occisum dicit nobilitate potioris. mi- ram enim sensit Aeneae virtutem. Fuit quaedam difficul- tas in perforandis numimentis eius: sed omnia potiori virtuti cesserunt. Denique probata est fortitudo con- gredientis: non cum eminus sagitta percussit, aut iacu- lo, quod faciunt, qui formidant hostis accessum. Res gladio gesta est, tanta fiducia, & securitate ferientis, vt rupro munimento arati vestitus, plenus ictus per te- merarij hominis latus exierit. Donatus, Seruius.

PERQVE AEREA SCVTA) Aerea scuta, non scuta le- gi vult Vrsin: lorica enim hamata intelligit, ait- que Statij testimonio hanc lectionem confirmari. Ver- sus Statij sunt hi, lib. 4. Thebaid. latus onus sub armis Ferrea scuta tegunt. Lib. 3. magorumque aerea scuta Thra- cum. Lib. 7. ter insuto seruant ingenia ferro Pectora, nam tergo nunquam metus. Quibus verbis etiam ostendit, eam trilicem fuisse.

PER TVNICAM SQUAL. AVRO) Inter verba quae nonnulli Grammatici in Virgilio quasi ignauiter, abie- ctè, & incuriosè posita reprehenderunt, hoc etiam est, tanquam non conueniret dicere, auro squalentem: quo- niam nitoribus, splendoribusque auri, squaloris illu- mines sit contraria. Respondet Gell. lib. 7. cap. 6. & cum eo Macrob. lib. 6. cap. 7. verbum squalentem, significa- re copiam, densitatemque auri, in squammarum spe- ciem intexti. Squalere enim dictum est à squammarum crebritate, asperitateque, quae in serpentum, piscium- que coriis visuntur. Quam rem alij, & hic quidem poe- ta locis aliquot demonstrat. quem pelvis abenis in plumam squamis auro conferta regebat. Et alio loco. lamque adeo rutilum thoracem indutus abenis Horrebat squammis. At- tius in Pelopidis ita scribit: eius serpentis squamma squal- lido auro, & purpura praetexta. Quidquid igitur nimis inculcatum, oblitumque aliqua re erat, & incuteret facie noua visentibus horrorem, id squalere dicebatur. Sic in corporibus incultis, squammolisque alta con- gerie sordium, squalor appellabatur. Cuius significa- tionis multo assiduoque vsu totum id verbum ita con- taminatum est, vt iam squalor de re alia nulla, quam de solis inquinamentis dici coeperit.

LATVS HAURIT APERTVM) eadem vi, & signifi- catione vitur saepe Homerus τὸ ἀπόρτων, qua hic Vir- gil. haurit latus. Livius lib. 7. vno, alteroque subinde ictu ventrem, atque inguina haurit. Aeneid. 2. inimi- cus & haurit ensis.

EXECTVM IAM MATRE) Propter descriptionum varietatem, & fastidium legentis immittuntur fabulae non necessariae: dicit enim quomodo iste narus sit. Omnes qui lecto matris ventre procreantur, ideo sunt Apollini consecrati, quia deus medicinae, per quam lu- cem sortiuntur. Caesatum etiam familia ideo sacra reti- nebat Apollinis, quia qui primus de eorum familia fuit, exlecto matris ventre procreatus est, vnde & Caesar dictus est: licet varia huius nominis etymologia dica- tur. Itaque ille cui paruo licuit ferri casus euadere, sci- licet cum matris exanimis vtero exfectus esset, fortissi- mi herois ferrum iam iuuenis vitare non potuit. Hoc loco ius fatorum ex aperto monstratur. Medicorum ferrum quid istam profuit euasisset: quid Apollinem ha- buisse propitium? iuuenis interit, qui nondum natus, non potuit perire cum matre. Donatus, Seruius.

NIHIL ILLOS HERCVLIS ARMA) supra dixit, Ly- cae non profuisse Apollinis numen: istis quoque arma Herculis, virtutem propriam, & meritum paternum auxiliari nequiuisset. Idcirco autem Herculis insigne gestabant, clauam scilicet, quia eorum pater Melam- pus in tantum laboribus Herculis fuerat iunctus, vt

quidquid ille esset agrestis, nunquam ille nesciret. Quo facto arbitrabatur per meritum patris iniunctos se esse mansuros, & ad exemplum virtutis Herculeae se periculo non futuros obnoxios. Donatus. * Crebra esse apud Homerum & Graecos exortio, & ἄρμα, κλέπτης & ἄρμα, mones German. Nos de laboribus Herculis, ex pueris non iun- ctis, lib. 8. ubi eorum recensendorum videtur occasum nati commodissima.

PHARO VOCES DVX IACTAT INERT.) Homi- nis ignauiam notat, lingua magis, quam animo pol- lentis. Pharo, & Pharon legitur. Vtramque lectionem agnoscit Seruius, & vtrobiq; clamant, nō clamantis legit.

Quomodo hinc Aeneas voces inertes id est, ni- hil nisi magnas voces, ore patulo iactanti, iaculum in ipsum os intorquet, & ita hominem interficit: sic lib. superiore Nisus enses in ore Volcentis, similiter du- ducto ore vociferantis, & ita plagae viam apertis condit, cumque perimit. Singulare genus necis quae- situm est vtrobique, leporis caussa. Sed quomodo Pha- ron legi potest, vt vult Seruius, cum sensus postuler dandi casum? à Pharus fit vtrique Pharo: à Pharon Pha- ron fieret. Nec Pharus ipse iaculo occidit, sed ab alio, Aeneas nempe, occiditur. Quamquam Seruius Pharon non datiuum, sed nominatiuum esse affirmat, vt sit figuratum: nam de nominatiuo, inquit, tranfit ad datiuum clamantis.

FLAVENT. PRIMÀ LANVGINE MALAS) De lanugi- ne malarum vide ampliùs lib. 8. in illum versum, Tum mihi prima genas vestibus flore iuuentis. Pilare dictum, in- quit Nonius, vt plumare, pilis vestiri. Afranius Compi- tal. Praeterea corpus meum nunc pilare primum cepit. Theo- doretus Serm. 4. de drina prouidentia, vbi de vsu pilorum disputat. Sic eos, inquit, qui virilem aetatem ingrediuntur, & pueriles annos transferunt, barba ex- ornat, quae genas aliqua ex parte cum mento inferiore vestit. Et primò quidem lanugine florent malae: deinde modicum pilorum velamen easdem tegit: vt augmen- to hoc, aetatis discrimen doceat, & ipsa vultus figura homini persuadet, vt relictis puerilibus nugis, ad res serias accingatur.

SEQVERIS NOVA GAVDIA CYDON) Bene pro- fecto hunc amorem Cydonis, cuius epas excecrabilem, & scelestissimum, maximèque naturae repugnantem Donatus vocat. Nec poeta, inquit, aliud hic innuit, quam eos, qui sceleratissimum hoc sequuntur vitium, tan- dem infelix patri exitium. Notat etiam aliud Cydonem, qui quo tempore de salute potius fuerat cogitandum, ille de libidinibus nefandissimis cogitauerit. Vide in- super quid in hunc locum Seruius.

In castris crimen hoc capitale fuit, maximè in libe- ris. Adolescentem Trebonium qui tuenda pudicitiae caussa C. Marij ex sorore nepotem interfecerat, idem Marius accusatum apud se à multis, defensum à nemi- ne, cum ipse impetrito vultu exposuisset rem, ma- gna affectus admiratione collaudauit, coronamque qua conferti virtutis caussa solebat, affert iussit, eaque Trebonium donauit, quod pulcherrimum actum. arti- culo quo maxime bonis exemplis foret opus. edidisset. Plutarch. in Mario. Cic. in Miloniana eiusdem facti meminit in haec verba. Pudicitiam cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. Marij, propinquus eius Imperatoris: interfectus ab eo est, cui vim afferere- bat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solum, periculo liberauit.

NI FRAT. STIP. COHORS.) Ostendit casu potius Cydonem ab Aeneae manibus, quam propria virtute libera

liberatum. Nam eo momento temporis, quo poterat A...

Veniebant autem ictus omnium in Aeneae scutum, &...

- 335 Iliacis campis tum magnam corripit hastam, Et iacit. illa volans clypei transuerberat aera...

FRIDVM AEN. AFFATVR ACHAT.) Aeneas cum vi-

Constitit hic, arcumque manu, celerisque sagittas...

pus, in quo & hærebat iaculum, ideo de fratris, nõ fra-

A nam in æthere venti nulli sunt. Sic suprâ, atque arbera...

GRAV. PRESSA) Seruius ait, tenuisse hastam, nõ vi-

OBNIQA OM. CONT.) PRO obnixa legit Donatus ob-

FRONTE FERIT TERRAM) Homerus, Odyss. q. ðe...

ACIESQVE LAT. CONCVRRVNT) Militare verbum...

BOREAE DE GENTE) De Boreæ gente, originem du-

HÆRET. PEDE PES) Similis vocum collisio in 5.

AVRVNCEQVE MANVS) Auruncæ vrbis ciues, con-

ACHELQVS) Achelous commemorans suum cum Hercule certamē,

LIMINE IN IPŒ) id est, in ipso littore, vbi finis ma-

INQ. GRADU STETIMVS, CERTI NON CEDERE, ERATQVE.

MAGNO DISCORD. ATH. VENT. PRÆLIA) De-

A. FURIUS ANTIAS, ANNUALIUM LIB. 4. PRESSAVR PEDE PES,

ADVERŒ) Adversæ ardescit galea, clypeusque fatiscit

IAM CLYPEVS CLYPEIS, VMBONE REPELLITUR VMBONE,

VI NOTUS, & BOREAS GEMINO DE CARDINE MUNDI,

CONATUS EST ETIAM ID IPSUM SILIUS LIB. 4.

ET LIB. 8. ELABORATIUS.

ET LIB. 9. VBERIUS.

VI VENTIS, NIMBISQUE MINAX, CUM SOLUIT HABENAS

ADVERŒ ARDESCIT GALEA, CLYPEUSQUE FATISCIT

IMPETIT, ALTERNQVE AFFLIGIT TURBINE MUNDUM,

IMPULŒ CLYPEI, ATQUE ENŒS CONTENDITUR ENŒS,

STAT CALI DIVERŒ ACIES, NUNC FORTIOR ANTRI,

CONATUS EST ETIAM ID IPSUM SILIUS LIB. 4.

NUNC AQUILONIS HYEM, DONEC PUGNANTE PROCELLA

ADVERŒ ARDESCIT GALEA, CLYPEUSQUE FATISCIT

EST ET APUD ENNIUM 17. ANNALI HUIUS NOTÆ CÔPARATIO,

CONGREGATIONS ALIQUIS GLADIO VIBRANDO, VEL HASTAM,

MAGNO ÆTHERE) id est, in aëre magno, spatioŒo.

CUM PEDIBUS, PEDES, CUM SCUTIS SCUTA COAPTANS,

AT PARTE EX ALIA, QUÆ FAXA ROTANTIA LATÈ

HAEC SERVIUS, MACROBIUS, DONATUS, GERMAN. VRSIN.

INTULERAT TORRENS, ARBUŒTÆQUE DIRUTA RIPIS,

ARCADAS

Arcadas infuetos acies inferre pedestres
 365 Vt vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
 Aspera queis natura loci dimittere quando
 Suasit equos: vnum quod rebus restat egenis,
 NVNC PRECE, NVNC DICTIS VIRTVTEM ACCENDIT AMARIS.
 Quò fugitis focij: per vos, & fortia facta,
 370 Per ducis Euandri nomen, deuictaque bella,
 Spémque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis,
 FIDITE NE PEDIBVS. FERRO RVMPENDA PER HOSTES
 EST VIA, quæ globus ille virum densissimus vrget:
 Hac vos, & Pallanta ducem patria alta reposcit.
 375 NVMINA NVLLA PREMVRT: MORTALI VRGEMVR AB HOSTE
 MORTALES: TOTIDEM NOBIS ANIMÆQVE, MANVSQVE.
 Ecce maris magno claudit nos obice pontus:
 Deest iam terra fugæ: pelago Troiam ne petemus?
 Hac ait, & medius densos prorumpit in hostes.

AT PARTE EX ALIA) Omissio Æneæ narrat ea, quæ ab Arcadibus in diuersa campi parte gesta sunt fortiter, & à Pallante, qui hic Patrocli Homerici personam refert, non diu superstitite futuro, vt nec ille.

QUA SAXA ROTANTIA) In alio littoris loco describit exitum habuisse torrentem, aduexisse dirutas arbores, & saxa ed infinita traxisse. Arcadas verd equites nec equos inter hæc agere, nec pedestri contra morem suum pugna certare voluisse. Proinde in fugam cœpisse conuerti, & terga hostibus dare. Hoc enim in aduersis esse subsidium solet, vt salus fugiendo seruetur, quæ dimicando non potest defenari. Pallantem, qui hæc vidisset, hunc rogare eos, hunc obiurgare cœpisse, ne deserta gloria sua, victoriam hostibus relinquerent. Donatus.

Sed videntur Arcades ab equis descendisse, & ita fugam pedibus arripuisse: Seruius enim vocem illam quando, exponit *siquidem*. Commoditas igitur ista ad fugiendum maior, propter loca saxis, & arbutis, & truncis iam impedita. Sed tamen natura loci non eos ad fugam, sed dimissis equis ad pedestre certamen hortabatur. Moner prudenter Veget. lib. 3. cap. 9. Nam si equitatu gaudemus, campos debemus optare: si pedite, loca eligere angusta, fossis, paludibus, vel arboribus impedita, aliquoties montuosa, &c. In quem locum hæc Streuechius. Factum etiam quandoque, vt qui equitatu satis vtrinque instructi essent, in prælio ramentum vti nequirent: quod loca aspera essent, impedita, nimis angusta. Qua de re exemplum in Pausania Phocicis in prælio circa Thermopylas commissio. Veruntamen frenos sæpe equites detrahete coacti, quo fidem facerent pedibus, nõ deserturos. Itidem in pedes eisdem sæpe desiluisse. hitorie testes sunt, & pugnam pedestrem pariter cum cæteris capeuisse. Vide eundem de idoneo loco ad pugnam eligendo, cap. 13. Verbo *rotantia* inuenimus eodem modo usum Lucretium, libro primo, *vertice iorio Surripium, rapidoque rotantia turbine portant.*

ARCAD. INSVET. ACIES INFERRE PED.) Arcades à studio equorum, & nutritione commendati fuerunt olim, & equestri imprimis valuerent certamine. Nempæ & Neptunus equestris in magna venera-

atione apud eos fuit, vt testatur Pausan. in Arcadicis, & equestribus ludis ferari solebant. German. qui etiam quæstionem ponit, cum Arcadium montosam esse conster, quomodo ibi vsus equorum esse potuerit. Ad eam quæstionem vide, si placet, quid ipse respondeat.

QUO FUGITIS SOCIJ?) Oratio Pallantis planè militaris, & exhortatoria est, ad perumpendum per hostes, & fuga deducens fugiendum. Facit & Silius lib. 4. Cos. Scipionem suos in pugnam reuocantem, cū emulatione huius loci.

Quo fugitis: quæ spes victis? Alpe sine petemus? Iplam turigero portantem vertice muros Credite supmissas Romam nunc tendere palmas, Natorum passim raptus, &c.]

Tenuit omnia, quæ fugientes reuocarent, deditque ordinationem pulcherrimam dictis suis. Ait primo loco, *Quo fugitis?* hoc est dicere, ad quam tenditis partem, quum omnia teneat hostes? *Per vos*, nihil siquidem vnicuique nostrum tam charum, quam ipsemet sibi. Ad dit, & fortia facta. Multum valet in cohortando exempla alicui propria demonstrare, & præteritarum victoriarum redintegrare memoriam. Potest enim rursus vincere, qui laboribus suis tenuit aliquando victoriam, & ne facta gloriosa posterioribus ludibriis obruat, operam dare. *Per ducis Euandri nomen*, vt ne ducis sui nomen, ac triumphos, & glorias militibus vellent flagitiis maculare. Cuique nostrum natura erga principem suum nescio quid amoris, ac reuerentiæ ingenuit. Vltimo loco tyrocium suum illis commendat, vbi se paternæ virtutis imitatore profitetur. *Spémque meam*, Per expectationem, inquit, quam sustineo, futuræ emulationis virtutis paternæ. Deinde quid opus sit exponit. In certaminibus, inquit, bellicis spes omnis in dextera magis esse, quam in pedibus debet. Et nunc si viam in patriam quæritis, rumpatur ista via per hostium globos, accedentium strages perferant, iter virtus, vt decot, inneniatur, &c. Hactenus Donatus. Quid autem faciendum duci, si vel pars, vel totus exercitus fugerit, docet Vegetius lib. 3. c. 25.

DE VICTAQVE BELLA) id est, finita, exhausta, nam hostis vincitur, non bellum.

FIDITE NE PEDIBVS) Iustinus lib. II. de Alexandri M. exercitu fortissimo ac selectissimo. Itaque nemo in prælio fugam, sed victoriam cogitauit: nec in pedibus cuiquam spes, sed in lacertis fuit.

NVMINA NVLLA PREMVRT) A facili argumentu. A Alioqui cum diis non pugnandum. *Dij me terrent, & Iupiter hostis*, ait in 12. Turnus. Prouerbia sunt, diis iratis, diis propitiis. Vide Chil. in adagio *Genium malum*.

ECCE MARIS MAG. CLAVD. NOS OBICE) Annibal transgressus Alpes, in oratione, qua suos cohortatur ad fortiter præliandum in Italia. Dextrâ, læuâque duomaria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauim habemus: circa Padus amnis, maior ac violentior Rhodano, à tergo Alpes vrgerit. Et rursus in extrema oratione. Nihil vliquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicauerimus. Illis timidus, & ignauis licet esse, qui receptum habent, quos suus ager, sua terra per tuta, ac pacata itinera fugietes accipient: vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam mortemue certa desperatione abruptis, aut vincere: aut, si fortuna dubitabit, in prælio potius, quam in fuga mortem oppetere. Arbitror his duabus sententiis Liuianis nõ mediocriter illustratum esse, quod hoc versu, & sequente diuidiato, à Pallante dicitur.

380 Obuius huic primum fati adductus iniquis
 Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
 Intorto figit telo, discrimina costis
 Per medium quæ spina dedit: hastamq; recepat
 Ossibus hærentem, quem non super occupat Hisbon,
 385 Ille quidem hoc sperans, nam Pallas ante ruentem,
 Dum furit, incautum, crudeli morte sodalis,
 Excipit, atque ensẽm tumido in pulmone recondit.
 Hinc Helenum petit, & Rhoeti de gente vetusta
 Anchemolum, thalamos aufum incestare nouerca.
 390 Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in armis,
 Daucia, Laridæ Tymberq; simillima proles,
 In discreta suis, gratulq; parentibus error:
 At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
 Nam tibi Tymbre caput Euandrius abstulit ensis:
 395 Te decisa suum Laride dextera quærit,
 Semianimèsq; micant digiti, ferrumque retractant.

FAT. ADDUCTVS INIQUIVS) Dicendo, *fatis iniquis* obuium fieri Lagum, ostendit periturum: interitum statim subiungit. Vellebat autem saxum, quod in Pallantem mitteret, quia terra retinebatur. Hasta ossibus penitus inhærebat, quam reducere vix potuit. Cupiebat autem Hisbon Pallantem ad euellendam hastam inclinatum superoccupare, sed non profecit. Nam dum incautus rueret, furens propter crudelẽ mortem sodalis, anteuerit illum Pallas, ensẽmque defixit in eius pulmonibus. Donatus, & Seruius.

MORTE SODALIS) Sodales quidam dictos esse putant, quod vna sederent, essentque. Alij, quod ex suo vscis soliti sunt. Alij quod inter se inuicem suaderent, quod vtile esset. Idem quod cœant crebro, congeræ vocantur, à Græco vocabulo, quod est γέγρα. Congeræ per vnum, & scribebant, consonantes enim non geminabant antiqui. Festus, & Scalig. F.

TUMIDO IN PVL.) Pulmonem tumidum vocat *quomodo* planè. Inflari siquidem medici pulmones ponunt, vt folles, & eo more accipere auræ. Vnde Aril. de partibus animal. lib. 3. τὸ δὲ ἀναπνεῖν ὁ πνεύμων ὅρη ἀνένδον, τὴν

Sed adhuc aliunde plus lucis & ornamenti huic loco offeremus, & istam necessitatẽ à qua Pallas suos ad fortiter dimicandum incitat, ex collatione similitum magis declarabimus, idq; ex Hieron. Colum. Explicationibus in fragmenta Medæ Ennianæ videlicet. Medea igitur, malis sibi vndique imminentiibus, cum hinc premeret odium conceptum in Iasonem, ac pellicem, amborumque vlciscendorum: illinc liberorũ amor, minæ Creontis, & exilium, Ennius à feris sumpta translatione, quibus hinc canibus, illinc laqueis, & retibus circumclusis nullum patet effugium, dixit in eius persona, *Teneor confecta, vnaque uxor*, alludens forsitan ad prouerbium, quod sic protulit Flaccus Sat. 2. lib. 1. *hæc uiget lupus, hæc canis angit*. Alio modo eandem expressit sententiam Sat. 3. lib. 2. *hic fossa est ingens, hic rupe maxima*. Græci eodem sensu, *ἐμπροσθεν κρημνοῦ, ὀπίθεν δόμοι*. A fronte præcipitium à tergo lupi.

MEDIVS DENSOS PRORVP. IN HOSTES) Quod efficacissimum est, in fine posuit, & vt hortaretur etiam exemplo, primus in hostium globum irrupit. Seruius.

ΡΗΟΕΤΙ DE GENTE VETVSTA) Origenes singulorum, & crimina, vel certè alia, idcirco addidit poëta, non quod sint locis, & tempori necessaria: sed ne solis nominibus longus narrationis textus horrescat. Rhætus Marrubiorum Rex fuit in Italia, qui Anchemolo filio Casperiam superduxit nouercam. Hanc priuignus stuprauit. Quo cognito, cum eum pater persequeretur, & ad pœnam vocaret, ille se ad Turnum cõtulit. Donat. Seruius.

THALAMOS INCESTARE NOVERCÆ) Thalami vox poëtis pro re coniugali accipitur. Deducta est autem à *θάλασσα* floreo, vireo, quoniam, vt Etymologites, *δὲ ἐν αὐτῇ θάλασσα εἰσίναι σάμια, τὰ ἴσιν ἀμυγδάλια, καὶ μὴ ἀποσπινόμενα*, corpora ed intantium debent esse videntia, & virentia (propter sobolem procreandam scilicet) non flaccida, infirma, & quasi emortua. Incestus, siue

incestum, latinis idem quod stuprum, quamvis usus ad flagitium transferat: quod in affines committitur. Stuprum autem vel cum nupta committitur, & adulterium proprie appellatur: vel cum alia persona, siue ea sanguine coniuncta sit, siue non, siue virgo sit, siue vidua. Incestare vero, est incestum perpetrare, siue polluere, & incestus, est pollute, fœdè. Plaut. Pœn. Earum hic alteram efficitur, neque eam incestant unquam. Virgil. de cadauere Miseni insepulto, lib. 6.

Præterea tacet exanimatum tibi corpus amici, Hæc nescis, soramq, incesta funere classem. Nouerca autem, auctore Festo, quam quis sublati liberis nouam vxorem ducit, augendæ familiæ gratia. f.

VOS ETIAM GEMINI) De geminis Latii filiis, quos nec sui discernere poterant, & in quibus parentes ipsimet sæpe, sed incundo illis errore errabant. Hos quem admodum discreuerit Pallas, ostendit poeta. Vnus capite abscisso, alter amputata dextera obiit. Vide plura apud German. cuius item sunt ista Paralip. Lucan. lib. 3. idem de geminis argumentum, numeris ferè iisdem representauit.

Stant gemini fratres, secunda gloria matris, Quos eadem varijs genuerunt viscera fati, Discreuit mors sæua viros, omnique relictum Agnorunt miseris sublato errore parentes: Aeternis causam lacrymis tenes ille dolorem Semper, & amissam fratrem lugentibus offert. Aristot. lib. 7. histor. animal. de geminis in hanc sententiam. τὰ δὲ διδύμα ἴδιον μὲν ἐγγένος καὶ ἐν ἐοικότες, & πολέως α, καὶ ὡς ἐπιπολὸν εὐοιδέ. * Fratres geminos geminos, appellatos Menachmos, eosdemque quam simillimos, vii eos nec mater, quæ mammam

Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes Facta viri, mistus dolor, & pudor armat in hostes. Tum Pallas biugis fugientem Rhœtea præter Traiicit: hoc spatium, tantumq; moræ fuit illo. Ilo namq; procul validam direxerat hastam: Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra, Te fugiens, fratremq; Tyren: currûque volutus Cædit femianimis Rutulorum calcibus arua. 400 Ac velut, optatò ventis æstatè coortis, Disperfa immittit syluis incendia pastor: Correptis subitò mediis extenditur vna Horrida per latos acies Vulcania campos: Ille sedens victor flammæ despectat ouantes: 410 Non aliter focium virtus coit omnis in vnum, Téque iuuat Palla. sed bellis acer Halesus Tendit in aduersos, séque in sua colligit arma, Hic mactat Ladona, Pheretæq;, Demodocumque: Strymonio dextram fulgenti diripit ense, 415 Elatam in iugulum. saxo ferit ora Thoantis, Ossaq; dispergit cerebro permista cruento. Fata canens syluis genitor celarat Halesum: Vt senior letho canentia lumina soluit, Iniecere manum Parcæ, telisque sacrarunt 420 Euandri. quem sic Pallas petit antè precatus: Da nunc Tibri pater ferro, quod missile libro,

A dabit, nec mater ipsa quæ illos pepererat inter nosse possit, habes apud Plautum tota comœdia, in qua ob istam similitudine ludificationes multæ, & ridiculariæ. Silus quoque tale par fratrum inducit lib. 2.

Vos etiam primo gemini cecidistis in æuo Euryedon fratrem, & fratrem mentite Lycorma: Cuncta parës, dulcisque labor sua nomina satis Reddere, & in vultu genitricis stare suorum.

NAM TIBI TYMBRE CAPVT) Pro Tymber, metathesis. Vide Politian. c. 17.

CAPVT EVANDRIVS AB. ENSIS) Idem quod hîc, alibi quoque sibi in hac littera, & permittit, vt eam produceret. Vti sunt & alij hac licentia. Horatius. Quis grauius dorso subijt onus, incipit ille. Et in isto, Qui non descendit alio culpante. Naso. Nubibus esse solet, aut purpurea aurora. Hen. Sceph.

TE DECISA SV VMA) ἐπιμαρμένως dictum est, pro, à te, ô Lauride ô Daucia, decisa tibi dextera requiritur, & desideratur.

SEMIANIMESQVE MICANT) Versus ab Ennio, teste Seruio.

Ofcitat in campis caput à cornice renulsam, Semianimesque micant digiti, ferrumq, requirunt. Quid. Metamorph. lib. 6. de lingua Philomelæ à Tereco præfecta.

— forasque linguam Absulit ense feroc: radice micat vltima lingua. Vix, subire solet mutilata cauda colubæ, P alpitat, & moriens domine vestigia querit

Stat. lib. 7. Thebaid. diuiduum trans corpus hiantes Tricicum oculi querunt, animus caput.

Fortunam, atque viam duri per pectus Halesi, Hæc arma, exuiasque viri tua quercus habebit. Audiit illa Deus. dum textit Imaona Halesus, 425 Arcadio infelix telo dat pectus inermum.

ET PRÆCLARA TVENTES FACTA. V. MIST. DOL. A ET PVD.) Habet magnam vim in prælio, non modo ipsa cohortatio ducis, sed exemplum quoque. Et Homerus cum Agamemnonem appellaret βασιλέα ἀγαθόν, eodem carmine etiam κρείττον ἀρχαῖον appellauit. Sic Annibalis, sic Alexandri milites præclara facta imperatorum suorum intuentes, in ferrum ipsi quoque animosius rubeant: primos in acie ambos fuisse legitimus. Constantinum sepe hostium cruore oblitum, precibus, & lacrymis suorum excedere prælio coactum fuisse traditum est, vt se reipub. seruaret. Ergo & ipsa ducis oratio, & multo magis exemplum, & præterea dolor, atque etiam pudor, quatuor istæ causæ Arcadas in hostes incitarunt. Magis tamen eos pudor, quam dolor vrsit. Multus dolor, & pudor, sic de Mezentio, estuui ingens Imo in corde pudor, mistog, infamia luctu. f.

FUGIENT. RHOETEA PRÆTER) Pallas direxerat hastam in illum: præterfugiens Pallantem Rhœteus, qui duos fratres Teuthram, & Tyren se infloquens fugiebat, illam volentem excepit in corpus suum. Non plus spatij seu moræ habuit mors illi: nam eum quoque confestim interfecit Pallas. Decidit ergo de curru Rhœteus, arua calcibus pulsans, quod doloris est indicium. Infra, de Acrone, & arum Tandit humum exspirans, &

CADIT RVTVLOR. CALCIBVS ARVA) Etiam in hoc omelæ.

AC VELVT OPTATO) Comparationi subiicit vim Arcadam irruentium, latèque cadibus grassantium in hostes Venis coortis. Simile illud Lucretij lib. 1. Aut ita diffugient, vt tempestate coorta. Et infra, Vtque adeo donec tempestas sæua coorta est. Et lib. 6. quas venti quum tempestate coorta Complerunt, Cæsar lib. 7. de bello Gall. quod magna subitò erat coorta tempestas.

ACIES VVLCANIA) Aciem Vulcaniam vocauit, inquit Seruius, quæ comparatio ad bellum pertinet: nam de igne dicere aciem, satis incongruum est. Ergo acies Vulcania, vis ignis, quæ latè per campos effunditur. Victor autem, cui vota processerunt, voti compos. * Sed cur non ita dicta accipiamus, acies Vulcania, quasi flammæ latè diffusa, sine Vulcani corpore quidam, & quidam excruciat, quo vastantur syluis, segetes, & quidquid ardere potest? An non κρηταιρητικὸς loqui potest sollemne, & nimis vsuatum est? an exemplis id confirmandum denno, & in meritis accendendum lumina?

BELLIS ACER HALESVS) Halesus virtute propria confusus, non dubitauit ire in plurimos, & contra venientes. Quos cum trucidauerit, satis apparet, quam bellis acer fuerit. Quod se in sua arma collegisse dicitur, nihil est aliud, quam scuto se totum communit, post scutum se clausit aduersus impressionem multorum, quomodo Donatus, & Seruius exponunt. Strymonius autem, cum elata manu vellet gladium in Halesi iugulum desigere, præuentus ab eo, ipsam dexteram perdidit. Mirum porò, saxum veniens non præuidisse: quo ictu totum eius comminutum est caput, vt cum ossibus cerebrum, sanguisque commissa sint.

Cerebrum omnia habent animalia, quæ sanguinem: sed homo portione maximam, & humidissimum, omniumque viscerum frigidissimum, duabus supra, subterque membranis velatum, quarum alterutram rumpi

A mortiferum est. Cæterum viri quàm fæminæ maius. Hoc est viscerum excellentissimum, proximûnque cælo capitis, sine carne, sine cruore, sine sordibus: hanc habent sensus arcem, huc venarum omnis à corde vis tendit, hîc definit: hîc culmen altissimum, hîc mentis est regimen. Plin. lib. 11. cap. 37.

SEQUE IN SVA COLLIGIT ARMA) post scutum se claudit. Lib. 12. de Ænea, Substitit Æneas, & se collegit in arma.

SYLVIS GENITOR CELAR.) Cognito pater, quid Haleso filio inimica fata portarent, syluis absconderat ne inuentum perimeret. Itaque non male etiam, fata canens quidam legunt, pro, canens: nam & ab aliis audita cauere poterat. Sed quum sollicitum senem longa ætas traxisset in mortem, deficiente pia custodia, destituro intulerunt fata violentiam quam parauerant, & Euandri telis tradiderunt iugulandum. Non tamen videtur occidi potuisse, nisi percussor eius, dei inuaretur auxilio. Rogat Pallas regionis suæ deum, vt duo sibi præster, quæ mortem faciant inimici: fortunam, vt perueniat ictus: & viam, hoc est aditum plagæ. Quod sequitur, Hæc arma, exuiasque, &c. hunc habet sensum. Arma quibus ille securus dimicat, quibusque munitus est, erecto trophæo in luco tibi dicabo. [De trophæo dicemus lib. sequenti, ad illud, Ingentem quercum decisis vndique ramis Constituit tumulo.] Dum igitur Halesus alium studet à morte defendere, se ipsum nudato pectore opportunum tradidit morti. Sic Donatus.

CANENTIA LYMINA SOLVIT) ipse canus, ὑπαλαλά. Et nota loquendi formam, lumina soluere, pro mori. Seruius, physicam rem dixit, inquit, dicuntur enim pupillæ mortis tempore albescere. Sed hoc non est explicare vim sermonis. Ego arbitror ed poetam respicere, quod moriturus oculi iam fracti natant quodammodo, quod obseruarunt, qui morientibus altiterunt. f.

INIECERE MANVM PARCÆ) Sermo iuris est. Nam manus iniectio dicitur, quoties nulla iudicis auctoritatis expectata, vindicamus.

TELVISQVE SACRARVNT EVANDRI) Quidquid destinatum est diis, sacrum vocatur. Peruenire autem ad eos non potest, nisi libera à corpore fuerit anima: quod nisi morte fieri non potest. Ita ergo opportunè sacrum Halesum facit, quia erat oppetiturus. Et hîc proprietatem, & humani, & diuini iuris executus est. Nam ex manus iniectione pæne mancipium designauit, & sacrationis vocabulo obseruantiam diuini iuris impleuit. Hoc loco non videtur alienum de conditione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis diis iubent: quia non ignoro quibusdam mirum videri, quod cum cætera sacra violari nefas sit, hominem sacrum ius fuerit occidi, cuius rei causa hæc est. Vereres nullum animal sacrum in finibus suis esse patiebantur: sed abigebant ad fines deorum, quibus sacrum esset. Animas verò sacrorum hominum, quas Græci ζωδιας vocant, diis debitas existimabant. Quemadmodum igitur quod sacrum, ad deos ipsos mitti non poterat, à se tamen dimittere non dubitabant: sic animas, quas sacras in cælum mitti posse arbitrati sunt, viduas corpore quam primum ed ire voluerunt. Macrob. Satur. lib. 3. cap. 7.

Audiit Alcides iuuenem: MAGNUMQUE SVB IMO
 465 CORDE PREMIT GEMITVM, lacrymasq; effudit inanes.
 Tum genitor natum dictis affatur amicis.
 STAT SVA CVIQUE DIES: BREVE, ET IRREPARABILE TEMPVS
 OMNIBVS EST VITÆ: SED FAMAM EXTENDERE FACTIS,
 Hoc VIRTVTIS OPVS. Troiæ sub mœnibus altis.
 470 Tot nati cecidere deum, quin occidit vnâ
 Sarpedon mea progenies: ETIAM SVA TVRNVNVM
 FATA VOCANT, METASQUE DATI PERVENIT AD ÆVI
 Sicar, atque oculos Rutulorum reicit aruis.
 At Pallas magnis emittit viribus hastam:
 475 Vaginaque caua fulgentem diripit ensem.
 Illa volans, humeris surgunt quâ tegmina summa,
 Incidit: atque viam clypei molita per oras,
 Tandem etiam magno strinxis de corpore Turni.

AVDIT ALCIDES) Audiuit, id est, exaudiuit quidem supplicentem sibi Hercules, & cupiebat gratificari Pallanti, si modò per fata posset. Quæ quoniam sibi ob stare sentiebat, ingemuit, & effudit lacrymas, quæ ipsæ quoque nihil proficiebant Pallanti.

Alcides cognominatus est Hercules ab auo Alceo, siue ἀλκείωνος, à fortitudine. Pindarus initio Alciden nominatum, postea Herculem dicit, ab ἥρα, quam Iunonem dicimus: quod eius imperiis opinionem, famamque sit consecutus. Procus in Platon. Cratylum Herculem ait Alciden prius appellatum, à mortalibus parentibus. Pythia verò Heraclæa vocavit, propter gloriam, quam adeptus esset, & diuinitatem ex Iunonis afinitytate & cognatione. Phornutus verò, seu Cotnutus, Herculem innuit vocatum, quod ἥρας ἡρωας κλησεται, id est, quod heroas gloria afficiat, siquidem Herculem rationem esse ait, quæ in vniuersis existat, per quam natura fortis, ac robusta sit, &c. Gyrald. Syntagmat. 10. in Hercule.

IMO CORDE PREMIT GEM.) Lib. 1. de Ænea, premit alsum corde dolorem, vt hic, premit sub imo corde gemitum. Est enim eadem sententia. Qui premit gemitum, premit & dolorem, vt contra: sed tamen lacrymas cohibere, ne oculi madescant in dolore, difficile est. Ideo lacrymatur Hercules, quamuis gemitum præmar, & dolorem dissimulet; si tamen dissimulare dicendus est, qui plorat. Et intelligimus nihil locutum Herculem cum lacrymâ pro sermone essent: etsi velint quidam τὸ σιωπῶντα Herculem preces fuisse pro Pallante. Nunc quibus verbis, & quam grauitè miserum, & imbecillum deum, ipse suam imbecillitatē prodens consolatur Iupiter, audiamus.

STAT SVA CVIQUE DIES) Consolatio completur generalem sententiam, qua communis conditio ostenditur, & inde sequitur: non esse dolenda communia. Subiiciuntur exempla cum argumentatione à maiori ad minus. Denique ad solatium maius, ipsius quoque interfectoris Turni mors breui securura prædicatur.

Homerus, cum ait, τὸ ἔθ' ὀδυροῦτος ἦν, τὸ δ' ἰσχυροῦτος, quid aliud, nisi illum ὀδυροῦτος dicit, cuius paularum deficientis supputatio in nomen definit secururi: & ἰσχυροῦτος illum, qui præcedit numerum, successurus priori in defectum meanti? Quod & Homerus vester

A Mantuanis intelligens, illud stare dici, ad quod acceditur, ait, stat sua cuique dies: extremum diem stare dicens, quasi ad quem per omnes statum. Macrob. li. 1. cap. 16.

Virgiliana sententia, siue τῶν βίβλων bipartita est: prior pars de breuitate huius vitæ, & necessitate moriendi loquitur: posterior nos ad eandem breuitatem spe sempiternæ gloriæ ex virtute, & rectè factis nascituræ consolandam excitat, & ad præclara facinora suscipienda inuitat. Qui igitur nondum credit statutum esse omnibus semel mori, vt diuinæ scripturæ dicunt, (quis autem potest non credere, cum quotidie, si velit, oculis aspiceret possit morientium cadauera) ei fidem facient quæ sequuntur testimonia, quorum similia accumulati queant vel sexcenta. Seneca lib. de Ira. Stat super caput fatum, & perennis dies imputat, propiusque, ac propius accedit. Idem lib. de breuitate vitæ. Quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Alium alio tempore fata comprehendunt, neminem præteribunt. Et Natural. lib. 2. cap. 59. Ita est, Lucili, omnes referamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum, quousque cogitas esse? citò natura reuocabit, & condet: nec de re, sed de die quæritur. Eodem citius, tardiusue veniendum est. Quid ergo? non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Nonne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, vt vltimus cervicem præberet? Idem facimus. Magno estimamus mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium.

Cic. in Catone. commorandi nobis natura diuersorium, non habitandi dedit. Seruius Sulpit. ad Ciceronem super obitu Tullie. Quæ si hoc tempore diem suum non obisset, paucis tamen post diebus ei moriendum fuit, quoniam homo nata fuerat. Ad poetas venio. Lucret. lib. 3. Vitæque mancipio nulli datur, omnibus vsu.

Ibidem.

Certe equidem finis vita mortalibus astat, Nec deuitari letibum pote, quin obeamus.

Eiusdem est elegantissima ποσοπομοία natura, ad vitæ nimium cupidos, & mortis fugitantes, in eodem li. sub extremum.

Denique si vocem rerum natura repente Mutat & hoc alicui nostrum se increpet ipsa, &c.

Horat.

Horat. Ode 4. lib. 1.
 Pallida mors æquo pulsi: pede pauperum tabernas,
 Regumque turras, ô beate Sexti.
 Vita summa breuis spem nos vetat inchoare longam.
 Iam te premet nox, fabulaque manet.
 Et Ode 3. lib. 2.
 Omnes eodem cogimur, vniuium
 Versatur vna, serius, ocyus
 Sors exitura, & nos in aeternum
 Exilium impostura cymba.
 Apud Ouid. lib. 10. Metamorph. alloquitur Orpheus
 Plutonem, pro Eurydice vxore sua recipienda,
 Serius aut citius metam propeuans ad vnâ.
 Tendimus huc omnes: hæc est domus vltima, vbi que
 Humanæ generis longissima regna tenent.
 Propert. lib. 2. eleg. 18. Longius aut propius mors sua quem-
 que manet. Idem lib. 3. eleg. 4.
 Lydus Dulichio non distat Croesus ab Tro,
 Optima mors parca: qua vni apta die.
 De spatii vitæ humanæ longissimis, vide Plinium lib.
 7. cap. 48.

Ad alteram sententiæ partem, illustrandam quod at-
 tinet, require quæ dicta lib. 6. sub finem, ad illud, Et
 dubitamus ad hunc virtutem exercere factis? Libet nihilo-
 minus eximiam cohortationem Plinij apponere, ad
 comparandam nominis gloriam videlicet. Est autem
 epistola 3. lib. 9. eaque pane tota. Alij alium, ego bea-
 tissimum iudico, qui bonæ, mæsuræque famæ præsum-
 ptione perfruitur, certusque posteritatis, cum futura
 gloria viuat, ac nihil nisi præmium æternitatis ante o-
 culos, pingue illud, altumque otium placeat. Etenim om-
 nes homines arbitror oportere, aut immortalitatem
 suam, aut mortalitatem cogitare: & illos quidem con-
 tendere & non remittitur hos quiescere, nec breuiem
 vitam caducis laboribus fatigare: vt video multos mi-
 sera simul, & ingrata imagine industriæ ad mortalita-
 tem sui petunt.

Adde. Ifocratem ad Philippum. ἐν θυμῷ δὲ ὄντι τὸ μὲν
 εὖμα, &c. cogites velim, mortale corpus omnes nos
 habere: sed gloria, laudibus, famæ perpetuitate fieri
 compores immortalitatis: cuius cupiditate omnes vi-
 res exercenda, nulli labores, nulla pericula recusanda,
 &c. Pluribus in locis similia M. Tullius. Hæc si cui ni-

A mium multa videbuntur, pauca legat suadeo: præstat si-
 quidem pauciora legere cum attentione, & animi fru-
 ctu, quam plura cum fastidio inutiliter.

TROIÆ SVB MœNIBVS ALT. T. NATI CECID. DEVM) Pulchrè dictum à Seneca in Consolat. ad Mar-
 tiam. Ne deos quidem fabulæ immunes reliquerit: pu-
 to vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiam di-
 uina concidere. Antipater in epitaphio Orphei.

Τὶ φθιμένοις ἔσονται ἡμῶν ἐφ' ἡμῶν, ἀντι δ' ἀλαλιέν
 τῶν παίδων αἰδῶν ἐδὲ θεῶν δ' ἰναμις

Hæc est sententia. Quid propter mortuos filios gemi-
 mus, quando liberorum mortem arcere, à liberis suis
 mortem auertere nec dii possunt? Non ita diuersum est
 ab his, quod lego in Euagora Ifocratis. τῶν μὲν γὰρ ἡμι-
 θεῶν τὰς ἀλλείους, ἔδομα ἑστῶτας εὐρισσομένους, μετὰ
 φοβῆς ἀπὸ πείρας. Non semideorum plerosque, & eos
 quidem celeberrimos, in maximas scimus incidisse ca-
 lamitates. Ad rem propositam verò accommodatissimus,
 est locus ille in Encomio Helenæ. Tantam quippe cu-
 piditatem incessisse laborum, & expeditionis Troianæ
 propter Helenam dicit, non Græcis tantum, & barba-
 ris, sed diis etiam, vt ne filios quidē suos à Troiani bel-
 li discriminibus abesse vellent. Nam quamuis Iupiter
 fatum Sapedonis, Aurora Mænonis, Neptunus Cygni,
 Theris Achillis præuiderent: tamen eos cohortati cæ-
 teris adiunxerunt: existimantes, gloriosius eis fore, si de
 filia Iouis dimicantes occumberent, quam si periculo-
 rum illorum expertes domi consenserent. Vide ada-
 gium, Ne dii quidem à morte liberant.

OCVL. RVTVL. RENIT ARVIS) Respicendo fe-
 cit partem feliciorē: vt in secundo, Aspice nos hoc rî-
 tum: quod enim Iupiter videt, admodum iuuat. Ne au-
 tem telo iacto inermis esset, stringit gladium: siue vt, si
 hasta optatam tenuisset euentum, mox parato mucro-
 ne, plenum de hoste supplicium fumeret. Hasta sic ceci-
 dit, vt per summas oras clypei, quod tegebat corpus
 Turni, post aliquantulas moras viam in corpus hostile
 reperiret: non solum traiectis munimentis, verum etiā
 vulnerato ipso, qui se pluitimum præferrebat. Serulus,
 Donatus.

CLYPEI MOLITA PER ORAS) In verbo molita inest
 difficultatis significatio. Sic Lucret. molierit arua, pro
 magno labore inuerrere, atque arare.

Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
 480 In Pallanta, diu librans, iacit: atque ira fatur.
 Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum
 Dixerat: ac clypeum, tot ferri terga, tot æris
 Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
 Vibranti cuspis medium transfuerberat istu,
 485 Loricaque moras, & pectus perforat ingens:
 Ille rapit calidum frustra de vulnere telum
 VNA, EADEMQUE VIA SANGVIS, ANIMVSQUE SEQVNTVR.
 Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere.
 Et terram hostilem moriens petiit ore cruento.
 490 Quem Turnus super afflittens,
 Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
 Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
 Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
 Largior: Haud illi stabunt Aeneia paruo

Hospi

Iliad. etiam Mercurius admonet Priamum ad Achil-

lem aditurum.
Χαλε γέναια πολέωνος,
Κη μιν ὄπερ πατρὸς κη μιν ἄνδρῶν
Λίσσασθαι τείχεα, νῆα οἰσὺν θυμὸν ἔχοντα.

Vrsin.

Genua quia misericordiae sacrata, ideo a supplicibus contingebantur. Diximus alibi. Plurima sunt apud auctores testimonia ad hunc morem probandam. Paucam etiam hic adscribam. Virgil. 3. Aeneid. Et genua amplexus genibusque voluans. Plautus. Per ego hac genua te obsecror senex. Quisquis es. Livius lib. 45. Summittentemque ad pedes sustulit, nec attingere genua passus. Cic. orat. post reditū, ubi L. Pisonem acerbissime compellat. Tu meum generum, propinquum tuum, tu affinem tuam, filiam meam superbissimis, & crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti. Idem valēt illa, ad pedes iacere, & accidere ad pedes, genibus aduolui. Cur autem in supplicationibus genua contingerentur, duplex affertur ratio. Vna est Plinij, quod nimirum in illis sit vitalitas, vt loquitur. Hinc Theocritus οἱ γόνυ χλωρόν. Et Horatius. Dum veni genua & c. Altera est, quae a Seruio affertur, & nos supra posuimus. Vide Pierium lib. 35. in Genibus, & Stukium lib. 2. cap. 32.

PER PAT. MANES, ET SPES SVRG. IVLI) cum per res charissimas rogare mos sit, non video quid Aeneas charius fuerit memoria defuncti patris, & filio superstitite. Respondet Aeneas & infra vni que. Anchisa scilicet, & Iulo fore gratius, si Pallas vindicaretur, & Euanthri orbitas, quam si ignoscatur.

IACENT PENIT. DEFOSSA TAL.) Multi tum diuitias suas obruebant. vnde Horat. Sat. 1. lib. 1.

Quid mirari in mensum te argenti pondus, & auri
Furim defossa rimidum deponere terra?

Seruus. Adde. Et obrutum dixit, vt magnam materiam ostenderet copiam, & ab arte duxit laudem (caelati) vt pulcherrimum demonstraret.

AVRI POND. FACTI INFECTI QVE) Tria sunt genera auri, argenti, & aëris, signatum, factum, infectum. Signatum in nummis, factum in vasis, & signis, infectum in massis. Isid. lib. 16. cap. 17. Aurum factum, infectumque Graecis χρυσός καὶ ἄργυρος, καὶ ἀνεκτήρατος.

TAL. GNATIS PARCE TVIS) Parcere talenta, pro seruare, vt Terent. quod comparat. Ita & sub accusandi casu Lucret. lib. 6. cur telum perpetuum Obrundi, cur ipse sum, nec parci in hoste? Et Propert. Iupiter igno scio prius fuit ma. Getman.

Admiranda responsio, pro persona eius, qui eo tempore decreuerat, nulli esse parcendum, propter Pallantis vltionem, & commodum victoriae suae: illud enim quod promittebat, ad victores cum ipsa victoria erat transiturum. Proinde sic incipit: diuitias tuas parce liberis tuis, hoc est, serua. Inde enim parci dicuntur, qui non multum erogant, quia quod habuerint, seruant. Et salem parcum Virgilius dixit alio loco, quia tradita sibi custodit: ait enim. Et parco sale contingunt hyceni, ne eponunt.

Hoc plerique parentum diligenter dant operam, & in diuitiis multis, magnisque propter filios corradendis, sunt noctes, atque dies occupati, quasi id demum maxime necessarium, & vnicum, & perpetuum parentum in filios officium, ac munus esset: de iisdem virtute, bonisque artibus excolendis, ne per somnium quidem cogitantes. Tales audiant Xenophontem in epistola ad Critonem. Qui filiis de multis opibus prospiciunt, vt autem boni, & egregij euadant, negligunt, simile quiddam agunt equos alētibus, quos belli disci-

plinam non docent, multum verò pabuli exhibent. Sic enim equos habitari sunt pinguiorē: sed rerum, quas praestare oportebat, imperitos. Nam equi laus non in corpulentia, sed audacia, peritiaque in bello sita est. Eodem modo peccant, qui filijs multos agnos comparant, ipsosmet verò negligunt. Possessiones enim magni pretij habebunt, ipsi autem viles erunt: cum contra oporteret, custodientem re possessa pretiosiore esse. Itaque si quis filium suum magni pretij hominem effecerit, quamuis pauca opes ei relinquat, multa tamen largitus est. Animus enim facit, vt res multa, aut pauca appareant: quippe bono quidquid possidet, moderatum est: rudi autem, & inepto, modicum.

Audiant praeterea Isocratem ita differentem ad Nicoclem. Praestare puta, liberis tuis honestam famam, quam magnas opes relinquere: nam haec mortales sunt, illa immortalis. Fama pecuniae quati possunt: emi pecunij fama non potest. Opes etiam improbis contingunt: gloriam verò parare non possunt, nisi virtute praestantes. Est etiam praclarum, quod Phocionem respondisse auctor est Probos. Cum a rege Philippo munerata magna pecuniae repudiaret, legatque hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile careret liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate paternam tueri gloriam: hic ille, si mei similes erant, idem hic agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sim dissimiles sunt futururi nolo meis impensis illorum alii, augetique luxuriam.

Dicamus de vsu vocabuli huius, nati. Gnatus, inquit, parca tuis. Antiqui oratores, historicique, aut carminum scriptores, etiam vnum filium, filiamue multitudinis numero appellarunt. Recitat verba Aellionis historici Gellius lib. 2. cap. 13. de Tiber. Graccho Trib. pl. Orare cepit, vt se defenderet, liberisque suos: eum quem virilis sexus tum in eo tempore habebat, produci iussit populoque commendauit prope flens. Haec tunc Gellius. Sic M. Tullius, cum de filia M. Antonij a praedonibus capta, abducaque loqueretur in Manliana: eius, inquit, ipsius liberis. T. Livius lib. 3. iniquum esse, absentem de liberis dimicare, sermo est de Virginia, L. Virginij filia. Terent. And. domni, & c. liberi inuenti sine patre. Vbi Donatus interpres, liberi inuenti dicit, cum vnus esset, sed inuidiosus. Item Hecyra. Qui illum dignum decreuerunt, suos cui liberis committerent. Huc planè respexit Maro, cum dixit Gnatis: supra enim de vnicò tantum locutus est: vt quanquam numerus sit multitudinis, plures tamē vno intelligi nequeant. Caius iureconsultus, tit. de verborum significat. Nō est sine liberis, cui vel vnus filius, filiaue est: haec enim enuntiatio, habet liberis, non habet liberos, semper plurali numero profertur, sicut & pugillares, & codicilli. Nam quem sine liberis esse dicere non possumus: hunc necesse est vt dicamus liberis habere. Dicitur tamen, quod ibidem adnotauit Alciatus, aliquando liberum, numero singulari. Modestinus, non potest quis nolle suum liberum esse. Vlpianus, Locupletior non est factus, qui liberum acquisiuit.

BELLI COMMERCIA TYR. SVSTVLIT) Humanitatem poscis, quae inter partes solet aliquando praestari: sed istam mihi tuus ille sustulit Turnus, & inhumanitatem plenam morte Pallantis docuit. Scire non erat meum: sed fuit misereri promptissimum mihi. Sed magisterio partis vestrae didici, quod mihi non dedit natura nascenti: factus sum, quod non eram Magis hoc factū placebit manib. patris mei, placebit & filio. Donat.

Belli

Belli commercia exponit Seruius, vicissitudinem, & A ignoscendi facultatem, seu vicissim redimendi captiuos, ἀναλότρωσι. Locum hunc ex illo Homeri pæne ad verbum translatus notatur ex Iudith. Iliad. φ.

Νήπιε μὴ μοι ἀποινα τε ἰσθμῶν τε, καὶ δὲ ἀγῶν τε,
Πρὶν ἔδω γὰρ ἀπὸ τῶν ἑσπέρων ἔπαινον ἦμαρ,
Τόσρα τὰ μοι σπείδι ἔδωκεν ἔπει σὺν ἄλλοις ἦεν
Τρίων, καὶ πολλὰς ζωὸς ἔδωκεν ἡσπέρουσα.

* Belli commercia dixit, quia Magus auro, argenti que vitam conabatur merari. Nec solum studio vlciscendi Pallantis, sed ob magnitudinem quoque animi, oblatam pecuniam despicit Aeneas. Sic enim verè Cicer. in 1. 1. hiliip. Credo enim vos homines nobiles magna quadam spectantes, non pecuniam, quae semper ab amplissimo quoque, clarissimoque contempta est. Et infra non possum adduci, vt suppetit te pecuniam captiuum: nihil, n. v. unquam in te sordidum, nihil humile cognoui.

REFLEXA CER. ORANTIS CAP.) De Pyrrho Priamū occidentale lib. 2. non adeo diuersum scribitur.

Implicenti que comam laesa, dextraque corvis form
Exultis, ac lateri capulo tenus abdidit ense.

Viruperat Lactantius lib. 5. cap. 10. quod bonus & pius, ille Aeneas haud aspernanda precantem trucidauerit. cū per patrem, quem tantopere dilexit, & charissimum filium adiuratus esset: trucidauerit, inquam, furis accensus, & ira. Quisquamne igitur putet, hunc in se pietatis aliquid habuisse, qui & furore tāquam stipula exarserit & manium parvis, per quae rogabatur, oblitus, iram frangere nequiverit? Nullo igitur modo pius, qui non tantū non repugnans: sed etiam precantes, & obstantes interemit. Dicit hic aliquis. Quae ergo, aut vbi, aut qualis est pietas? Nimirum apud eos, qui bella nesciunt, qui concordiam cum omnibus seruant, qui amici sunt etiā inimicis, qui omnes pro fratribus diligunt, qui cohibere iram sciunt, omnemque animi furorem tranquilla animi moderatione lenire.

Prudentissima omnino & humanitatis, clementiaque plenissima est oratio apud Diodorum Siculum li. 13. Nicolai cuiusdam Siracusij, qua Syracusanis conatur persuadere, vt Athenienses à se victos, atque captiuos vita & libertate donent. Inde nonnullos quasi flores lectori odorandos decerpam. Quanam, obsecro pietas, quod seueritatis exemplū, quod specimen esse maiestatis, prudentiae, aut modestiae valer, prostratum, atque ad pedes procumbentem hostem ingulare? Quae deinde gloria, ipsum eundem nudum, vinculis confectum vlcisci vltorius, ac seuire odii pergere? Nā qui deiectos à fortuna ferocius, neglecta cōmiseratione, insectatur, quide calamitatibus, & miseris obrutos irā, & crudelitatem retinet, hic vtiq; suae conditionis oblitus, imbecillitati, humane vim asserere videtur. Paul. Infrā. In captiuos quid atrocius animaduertere cōtenditis? Ipū profecto sese digna vltione perire. Nam sese ipsos, armāque, quibus tueri salutem consueuerant, vltro dedere in manus nostras, fidei nostrae suas animas, sua quicque corpora commendauerunt: ea re credentes (vti humanum est) sibi victorum iras per clementiam conciliatum iri. Indignū nēpe, per Deos immortales, atque atrox nimium, miseris illos, qui ad fidem nostram, & humanitatem, velut ad aras quasdam deūm confugerunt, spe nostrae benignitatis & clementiae, per crudelitatem, & sanitiā fraudari. Nam qui contra nos ira, odioque implacabili flagrando perrexerit, in pugna cesti viribus vestris, omnes interiere: isti verò sese dedentes in vestram potestatem, gladiis simul cum ira: depositis, supplices pro hostibus vestrae clementiae facti sunt. Qui enim in ipsa pugna hosti arma, corpūque dedunt, eos viribus distos, eam vltimam salutis spem ceterae cōstat: quod si sua spe delusi, contra rapiantur ad supplicia, calamitatem quidem cogentur illi insperatam subire: verū qui ad id coegerint, aucto sanē, immanique ingenio existimabuntur, & c.

NEC PROCVL AEMONID.) Hoc nomen Aemonides, licet possit esse & patronymicū, quia in des exit, vt dicamus Aemonis filius: tamen melius est vt, id proprium esse dicamus quia nusquam nomen eius aut premissum est, aut secutum. Ergo simile est patronymico, vt sit Aemonides, sicut Thucydides.

INFVLA CVI SACRA) Infula est fascia in modū diametris, à qua vitta ex vtraque parte dependebat, quae

plerunq; lata, & tortilis de albo, & cocco. Prodebat igitur illum habitus capitis quis esset, cum vittas gestaret: quas non nisi sacerdotes habere consueuerant. Donat.

Falsum est quod Donatus ait, non nisi sacerdotibus vittas gestare licuisse. Licuit & aliis, quod ostendimus. Prius dicamus quid fuerit vitta. Vitta fuit fascia, qua circum caput crines religabantur. Capella. Vittae sunt, quae crinibus innectuntur, quibus fluentes religantur capilli: & vittae dictae, quod vincunt. Vittati igitur erant sacerdotes, vittati vates, vittati etiam poetae. Tacitus Annal. 1. Sacerdos apud aram Vbiorum creatus, tuperat vittas. Virgil. de Heleno li. 3. Exorat pacem diuinum vitasq; resoluat Sacrae capitis. Stat. de poetis. Epicedio in Glauciam. Et nunc hen vitis, & frons honore soluto Infaustus vates. Erant autē vittae cum varum, tum sacerdotum vel oliuae, vel lauri ramo intextae, vt à matronarum virtus distinguerentur scilicet. Virg. 3. Aeneid.

Rex Aeneas, rex idem hominum, P haebique sacerdos,
Vitis, & sacra redimimus, tempora lauro.

Erant praeterea etiam deorum statuæ vittis insignitae. Virg. 2. Aeneid. de Palladio.

Corripuerit sacram effigiem manibusque cruentis
Virgineas ausi diuæ contingere vittas.

Iuuenal. Sat. 5. Paucæ adeo Cereus vittas contingere dignae. Hinc, vt religione moueret supplices, etiam vittas praeferebant. Virgil. lib. 8.

Optime Graiugedum, cui me fortuna precari,
Et vitta comptos voluit praetendere ramos.

Stat. lib. 12. Thebaid. Ipsa manu ramofq; deae, vitasque precantis Tradit. Tacitus Historiar. lib. 1. Cum haud ignari discriminis sui Vienneses, velamenta, & infulas praeferentes: vbi infulas pro vittis posuit, quod alij quoque fecere. Vittis praeterea ornabantur templorum fores. Stat. Li. 4. syl. Pande fores sepulchrum, vintatque templum. Et ipse aerae. Virgil. lib. 3. Aeneid. stant manibus aere Cerulis mastae vittis. Etiam sacris operaturi. Dido ad nutricem lib. 4.

— ritaque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Ioni stygio, qua ritē mcepta parani,
Perficere est animus.

Immo ipsa victimae vittatae. Sinon apud Virgil. lib. 2. vittasq; deum quas hostia gessi. Ouid. 3. de Ponto, eleg. 3. de Oreste, & Pylade, Diana immolandis.

Sparsit aqua capios Iustrali Graia sacerdos,
Ambiat vi fulnas infula longa comas.]

Srat. Achilleid. lib. 2. vittata genitrix placata inuencna est. Sueton. de eo, qui pro salute Caligulae se deuouerat. Cū etantem pueris tradidit verberatum, infulatumque. Postremò quidquid venerabile effecere volebat, vittis ornabant. Hinc vittatae naues. Plin. Vittatam nauem Dionysius tyrannus Platoni misit obiam. Vittatae faces nuptiales. Auctor Thebaid. nec sua letas faces vitta reuinxit. Vittati postes aedium, in quas noua nupta deducebatur. Lucanus nuptiarum festiuitatem describens, Infulaque in gemmos discurrens candida postes. Moris etiam fuit, vt nubentes puellae, simul ac peruenissent ad limen mariti, pta antequam ingrederentur, ornarent postes laneis vittis, & oleo vngerent: & inde vxores dictae, quasi vnxores. Praemia vittata in ludis. Virgil. lib. 5. Victori velatum auro, vittisque inuencum. Vittatae arbores Stat. lib. 2. Thebaid. ab arbore casta Nescit perpercas ninco discernmine vittas. Prudent. contra Symmachum. Et qua sumificas arbor vittata lacernas sustineat. Hunc tam multiplicem vsum vittarum collegit ad 5. lib. Statij diligentissimus Ioan. Bernartius.

LAPSVMQVE SVPEREST. IMMOIAT) Pulchrè, immolat, tanquam victimam, vt ille consueuerat, non occidit alludens ad officium sacerdotis. Et quia dixerat supra,

QQQQ 2 Totus

Totus collucens veste, atque insignibus armis, videbatur inde trophæum bellorum deo sacraui commodè posse. Seresti duo intelligèdi, vnus in castris, alius cum Aenea Donatus, Seruius.

INGENTIQVE VMBRA TEGIT) magnitudine corporis sui obumbrat cadauer eius.

LECTA REFERT) delecta, ad trophæum Marti statuendum, vel detracta, exuta.

TIBI REX GRAD. TROPH.) De cognomine hoc Martis, Graduus, dictum lib. 3. Aeneid. ad verbum, Graduumque patrem Geicis qui praesidet armis. Vide etiam Gyrald. Syntag. 10. De trophæo dicitur li. 11. principio.

Instaurant acies Vulcani stirpe creatus
Cæculus, & veniens Marforum montibus Vmbro.

545 Dardanides contrà furit. Anxuris ense sinistram,
Et totum clypei ferro deiecerat orbem.

DIXERAT ILLE ALIQVID MAGNUM, VIMQVE AFFORE VERBO
CREDIDERAT, CÆLOQVE ANIMVM FORTASSE FEREBAT:
CANICIEMQVE SIBI, ET LONGOS PROMISERAT ANNOS.

550 Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis,
Syluicolæ Fauno Dryope quem nympha creatar,
Obuius ardenti sese obtulit, ille reducta
Loricam, clypeique ingens onus impedit hasta.

555 Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ, truncumque repente
Prouoluens, super hæc inimicò pectore fatur.

Istic nunc metuende iace. non te optima mater
Condet bumi, patriouè onerabit membra sepulchro:

560 Alitibus linquere feris, aut gurgite mersum
Vnda feret, piscésque impacti vulnera lambent.
Protinus Antheum, & Lycam, prima agmina Turni,
Persequitur, fortémque Numam, fuluúmque Camertem,
Magnanimo Volscente fatum: ditissimus agri
Qui fuit Aufonidúm, & tacitis regnavit Amyclis.

765 Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasq; manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribúsq; arfisse: Iouis cum fulmina contra
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses:

INSTAURANT ACIES) Κατὰ τὸ στοιχείωμα acies fufas ante intelligimus, ex eo quod dicit, instaurant, vel confusas potius, turbante Aenea, qui in multorum necem fenebat.

DIXERAT ILLE ALIQVID MAGNUM) Solut Maro, Græcorum τὸ μεγαλόφωνον, vnde & magniloquentia μεγαλόφωνα, & μεγαλόφωνος. Fortasse legendum, Dixerat ille aliquid magicum, vt innuat poëta, amuletis quibusdam susurrisq; magicis, & superstitionis consecrationibus sese aduersus vulnera, fatumq; veteres loricasse, & munivisse, quo audentius pericula subirent. Non repugnat item diuinationi nostræ elementorum inter magnum, & magicum affinitas, & concordia, hæcque verborum in hoc contextu consequentia, vimq; affore verbo, hoc est, carmini magico, Crediderat. Lege German.

* Vixit magna loqui Theognis, quia quo fors quemque maneat, incertum est in diem, immò in horam.

Μὴ ποτε κέρν' ἀγοῶσθαι ἔσθ' εἰργα. οἶδ' ὅδ' ἔδδεις
Ἀνθρώπων ὅτι νῦν ἔξ' ἡμέρα ἀνδρὶ τελέει.
Porro istum Vmbrohem expressit in Bogo quodam Silius, dum pugnam ad Thrasiementum describit lib. 5.

Occubuit Bogus, infaustum qui primus ad annem
Ticini rapidam in Rutulos coartorserat hastam
Ille sibi longam Clotho, turbamque neporum
Crediderat, vanis deceptus in alite signis.

CÆLOQVE ANIMVM FORTASSE FEREB.) Allusum ad prouerbium, Cælo digitum attingere, de iis qui se venditant. Significat infestam, fortasse fuisse Nemefin, aduersari solitam superbis, eiusdemq; insolentiam prouocasse deorum inuidiam, quæ ei exitij causa fuit, & pestis, Turneb. lib. 2. cap. 21.

CANICIEMQVE SIBI, ET LONG. PROMIS. ANNOS) Seneca.

Nemo tam diuos habuit fauentes.
Crastinum vt posses sibi polliceri.

nedum caniciem. Et certam presens vix habet hora fidem? dixit Ouid. Cicero alicubi. Quis est enim, quâuis adulescens, cui exploratum sit, se ad vesperam esse victurum?

SYLVICOLÆ FAVNO DRYOPE) Faunum hoc loco rusticum quendam putat intelligi debere Seruius, non deum. Nonnulli etiam nympham, nõ deam volunt, sed græcè spòsam dictam: ne incredibile sit, ex duobus numinibus creatum esse mortalem. Quamquam hæc numina, secundum Aristotelem, aliquando moriantur. Etiam ex verbis infra sequentibus apparet, Faunum hominem fuisse, patriouè onerabis membra sepulchro. * credibilis est, Faunum syluicolam hic non agrifessum quempiam hominem, sed deum accipiendum, & quod ait Seruius, incredibile videtur.

dori, ex duobus numinibus nasci mortalem, de maioribus, non de minoribus, istis diis forte intelligendum sit, quorum nonnulli moriuntur, & Seruius conficitur. Ita Faunus ex Fauno quatuor deo natus, patriam sepulchrum habere potest. At patrio sepulchro, id est, sepultura in solo patria, ut adiectum non illud non à patre, sed à patria ducatur. Melius quod dicam, non habeo.] Epitheton syluicola à Næuio, & Attio sumptum docet Macrob. Satur. lib. 6. cap. 5.

ILLE REDUCTA LORICAM) Turneb. sic explicat lib. 2. cap. 21. hasta Aeneæ transuerberatum fuisse clypeum & ita penetratam lorica, vt in ea hæreret. Ita lorica, & clypeus impediatur. Quod autem reducta ait, id nimirum facit, quia lacertos retro ducunt hastam mittere parantes.

ISTIC NUNC METUENDE IACE) Σαρκασιός, id est, hostilis irrisio, qualis apud Homerum Iliad. φ. vnde hic totus Virgilij locus manauit. Insultat autem Achilles Lycæoni iam perempto.

Ἐνταυθαὶ νῦν κείσο μετ' ἔχθυσιν, οἱ σ' αἰετῆς
Ἄβη δ' ἀπὸ λυγρῶν ἀπὸ δ' ἔε, ἔδ' ἔ σε μήτηρ
Ἐγὼ δ' ἐμὴν λυγρῶν γοήσεται, ἀλλὰ σὺ μὲν ἀνδρῶν
Ὅσοι δινῆες, εἶσω ἀλὸς ἐυρέα κόλπον.
Ὅρασιον τις πατὴρ κίμα μιλανῶν φεβὺ ὑπ' αἴθερος
Ἐχθὺς, ὅσκιε φάρης, λυκῶν ἄρρητα δῆμον.
Et Iliad. λ.

Ἄ δ' αἰλ', ἔ μὲν σὶ γὰρ πατήρ, καὶ πάσινα μήτηρ
Ὅσκιε κατὰ φησὶ θεῶν ἰστέρ, ἀλλ' οἰωνοὶ
Ὅ μιν αἰετῶν ἀδελφῶν πικρὰ πικρὰ λαβόντες.

German. Vrsin.

ALITIBVS LINQVERE FERIS) Quod de alitibus dicit est crebra comminatio apud Homerum, & reuocat mihi in mentem respòsum Diogenis, interrogati, vbinam vellet sepeliri. Retuli 2. Æneid. ad illum, facilis iactura sepulchri. Præsertim ad vultures pertinet, qui multis ante diebus, vbi strages future sint, dicitur præsentire. Vide Pierium li. 18. Lectum est etiam à me, aliquando exercitum gradietem comitatos, spe epularum videlicet, quas se adepturos è militum cadentium cadaueribus, præflagitent. f.

IMPASTI VULN. LAMB.) Impacti, inquit Seruius, ita audi, vt semper credantur impacti: sicut de Harpyiis dixit in tertio, & pallida semper Ora fuit.

ANTHEUS LYCAM PRIM. AG.) Non erant Antheus, & Lycas prima agmina Turni: sed hos, & qui deinceps

nominantur, adeoque primum Turni agmen persequeretur Aeneas, vt neminem prope viuum reliqueret. Hanc esse poëta mentem arbitror.

DITISS. AGRÍ QVI FVIT AVSONID.) I. Æneid. de Sichæo, ditissimus agri Phœnicum, Lib. 7. de Galeo, Aufonijque olim ditissimus aruis.

TACITIS REGN. AMYCL.) Inter Caietam, & Terracina oppidum est, constitutum à Laconiibus, qui comites Castoris, & Pollucis fuerunt, & ab Amyclis prouinciæ Laconia ciuitate est ei nomen inditum. Quam frequenter falsò nunciarentur hostes, & inani terrore ciuitas quassaretur, lata lege cautum est, ne quis vnquã hostis nuntiaret aduentum. Postea quam verè hostis veniret, nullo nuntiante, ex improuisò capta est. Vnde tacitæ Amyclæ dictæ sunt, quòd periere silentio. Hinc est quod ait Lucilius, Mihi necesse est loqui: nam scio Amyclas tacendo periisse, Seruius. Vide adagium, Amyclas perdidit silentium.

ÆGÆON QVAL. CENT. CUI BRACHIA DICVNT) De istis caelum brachis sine manibus Briareo, sine Ægæonis Claudian. quoque meminit de vrbis Trojæ lib. 3. nostros an fortè petiatis Appetit centum Briareia turba lacertis, pluribus gigantibus tot manus tribuit, vt vias.] Morem suum etiam hoc loco loca seruauit, vt eius, quod incredibile fuerat, & fabulosum, non se proferret auctorem Ægæon poëtis ἐκατόχρητος, & ἐκατόχρητος, de quo Homerus Iliad. α. vbi & Briareum appellari à diis affirmat, vt sit binominis, & Ioui iulisse ait auxilium.

Ἄλλὰ σὺ τὸν γ' ἐλθέσθαι θεῶν, ὄψελύσασ δ' ἑσμῶν,
ἔχ' ἐκατόχρητον καλέσασ' ἐς μακρῶν ὄλυμπον,
Ὅν θεοί τε καὶ ἄνθρωποι θεοὶ, ἀνδρες δὲ τε πάντες
Ἀχαιοὶ. ὃ γὰρ αὐτὸς βίη ἐκατόχρητος ἐμείνων.

Hic Hesiodo ἐρωτῶ καὶ γῆς, alius γῆς καὶ πάντ' ἑ filius: pro eodem Typhoëa, & Typhonem videntur poëta vlturpare, &c. German.

Ægæoni seu Briareo, cui poëta, vt & Gygi, & Hom. soli centum manus quare tribuerit? Interpretes Hesiodi per Briareum verum tempus dici tradunt, ob herbarum, frondium, & florum copiam, quam affluenter adeo sumministrat. Per Gygen verò hyemè, ob ea multa, quæ iam dudum collecta, congestaque in variis vltus distribuit, & negotiis quæque suis accommodat. Quòd sol ceterimanns, multa & innumerabilia eius officia, quæ apertissima sunt, significat. Pierius lib. 35. in Mann.

Sic toto Aeneas defauit in æquore victor,
570 Vt semel intepuit mucro. quin ecce Nyphei
Quadriuges in equos, aduersaque pectora tendit:
Atque illi longè gradientem & dira frementem
Vt videre, metu versu, retròque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus;

575 Interea biugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: sed frater habenis
Fleat equos, strictum rotat acer Lucagus enses.
Haud tulit Æneas tanto feruore furentes:
Irruit, aduersaque ingens apparuit hasta.

580 Cui Liger.
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis, & xui
His dabitur terris. Vefano talia latè
Dicta volant Ligeri: SED NON ET TROIVS HEROS

Si mora praesentis lethi, tempusq; caduco
 Oratur iuueni, meque hoc ita ponere sentis,
 Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fati,
 625 Haec tenus indulgisse vacat: sin altior istis
 Sub precibus venia vlla later, totumque moueri,
 Mutariue putas bellum, spes pacis inanes.
 Cui Iuno illacrymans. Quid si, quod voce grauaris,
 Mente dares? atque haec Turno rata vita maneret?
 630 Nunc manet in fontem grauis exitus: aut ego veri
 Vana feror: quod ut o potius formidine falsa
 Ludar: & in melius tua, qui potes, orsa reflectas.

Q GERM. MIHI ATQVE EAD. GRATISS. CON.) A
 Duobus vocabulis ex merito affectu venientibus com-
 pellendam Iunonem credidit Iupiter, scilicet quod so-
 ror, & vxor esset. Quid enim his charius, quam iungi
 connubio, & ratione sanguinis sociari? Quae sequitur,
 κατ' εἰρηναίαν dicta sunt, non simpliciter: quasi dicat Iup-
 piter, per se nihil posse Troianos, sed totum esse in au-
 xilio Veneris. Contrarium potius dicit. Itaque Iunonis
 oratio mox ad ironiam, non ad simplicia verba respon-
 det. Donatus, Seruius. * Qui diu homines cum savoribus matrimo-
 nio coniunxerint, omnis notitia liberalis curiosissimus Traquellus docuit,
 in 7. legum Comub. num. 35.

TROIANAS OSTENTAT OPES) Hoc nomine opes
 multo plus, quam diuitiarum vocabulo significari no-
 runt omnes, qui latine sciunt. Cic. Epistol. lib. 1. contra
 tantas opes pugnandum non arbitraret, neque delen-
 dum, etiam si id fieri posset, summorum civium princi-
 patum. Idem contra Rullum, totam Italiam suis opibus
 obsident. Eiusdem sunt, alicuius opes frangere, euerte-
 re, Virgil. Aeneid. 2. Troianas ut opes, & lamentabile regnum
 Eruerint Danaï. Et Pentadius in Epitaphio Hectoris,
 Quis saepe Argolicas debilitauit opes, &c.

CVI IUNO SVMMISSA) Idcirco summissa, quia hu-
 milem decet esse vnamqueque, ubi petendi beneficij
 necessitas adest. summissa non corpore, sed mente, ac
 voce, immo etiam verbis. Fingit autem, idque artifi-
 ciosè, se Iouem magis timere maritum, quam fratrem,
 Τίστλια διζτα. seneca, imperiosa. Meminerat enim, vt in
 libro nono positum est, Irim ab ipso ad se missam, cum
 mandatis haud mollibus, vt fauorem Rutulorum dese-
 reret. Eò autem se impetraturam magis credebatur, si osten-
 deret auxilia sua, prohibentibus mariti iussionibus quie-
 uisse. Etiam si porro Solon vim vehementissimam à vo-
 luptate afferri, & coacta iudicaret, quae per amoris ille-
 cebras extorquerentur: hinc tamen vim φίλτρον accipio &
 δ' ἡναγκῆν ἐπιποσειν, & βία. poetam ratus prima omina, tem-
 potaque conflati inter Iouem, & Iunonem amoris re-
 spicere. cum deformatus in auem, forori obrepisse di-
 ctus est. Et verbum, Omnipotens hinc ad nominandi ca-
 sum refero, non vocandi, hoc est, παντοδύναμος ὢν, vt lo-
 co intelligantur poetam insistere rhetorico δειδ' ἡναγκῆν,
 vt supra, Aeole, namque tibi diuum pater, atque hominum
 Rex Et mulcere dedit, &c. Et alibi, Naie mea vires, mea ma-
 gna potentia solus. Et 7. Tu potes vnanimes armare in praelia
 fratres. Inuidiosè quod subditur. Nunc pereat, &c. Ironi-
 ca concessio eius, quod minus vult fieri. Non enim hoc
 agit, vt pereat. Si putas iustum, inquit, percat innocens,
 & consequantur scelerati victoriam. Et ne indigno pos-
 tulare videatur beneficium, nonnulla ad eius com-
 mendationem praeterea congerit. Diuina est origine,
 Cui Pilemus auus, cui diua Venilia mater. Quod autem

hic Pilemus quartus pater, id est, abauus dicitur
 (abauus enim proauus pater) potuit fieri, vt idem vter-
 que nomen haberet. Sed quia genus, & proauus non
 sunt vocanda nostra, addit & propria eius merita, di-
 cens illum religiosè sacrificiis, & muneribus Iouem
 coluisse, vt eum gratiae referenda admoneat. Donatus,
 Seruius, German.

CVI REX AETH. BREV. SIC FATVR OLYMPI)
 Propter moram, quae gerendis rebus fieri non debuit,
 breuem orationem inducit, seu propter maiestatem lo-
 quentis potius. Ex Iouis autem concessione, quali arte
 egerit Iuno, cognoscitur: scilicet vt Turnus posset eua-
 dere. Ne igitur totum videatur negasse poscenti, con-
 cedit, quod fatorum cursum remorari non posset. Pa-
 tiar, inquit, vt illum interim ingruenti iam subtrahas
 morti, quem caducum esse, breuique moriturum, mani-
 festum est: hoc enim illa sa fatorum lege praestari potest.
 [Et ita 7. Aeneid. docet Iuno differri quidem ad tempus facta posse, mutari
 non posse.]

Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
 Atque immota manet fati Laonia coniunx,
 At trahere, atque moras tantis licet addere rebus.]

Si plus aliquid speras, ac sub precibus tuis later aliud,
 quod concedi non possit: & putas aut poni bellum pos-
 se, aut mutari pactioibus, vana duceris spe, quia fieri
 necesse est, quod fati definitibus cantum est. Ecce
 bonus largitor beneficij & moras promissit, & quemad-
 modum procurari possent, possibili consiliorum re-
 medio demonstrauit, vt fuga subtraheret aliquantum,
 quem ingruentis lethi premebat acerbitas. Si mora pra-
 sentis, &c. Sic Homerus Iliad. 7. inducit Iouem cum Iu-
 none consultantem de proferendis Sarpedoni fati, ei
 impendente iam Parca. Ponere pro statuere, facere. Sic
 Lucilius Homerum secutus, qui ait, ἀλλ' ἔθνηκεν, id est,
 dolores fecit. Veniam hinc Seruius beneficium interpre-
 tatur, speratum à Iunone, vt supra haud dubiè venia pro
 beneficio, & gratia accipitur 4. Aeneid. Extremam hanc
 oro veniam, miserere sororis, &c. Spes pacis inanes. Simili
 translatione vsus est Eubulus hoc versu apud Athenaeu
 lib. 2. κατ' ἄλλους ἀνθρώπους, ἔλεος ἴδ' αὖ στήθεσσι μού. Sophocles in Aia-
 ce, ὅστις νεώτατον ἐλπίσιν θρηνησάμενος. Donatus, Seruius, Ger-
 man. Vrsin.

HACT. INDVL. VACAT) vndique iam in mortem
 truditur, hoc tantum vacat spatium.

SIN ALT. ISTIS SVB PRECIB. VENIA) Venia,
 venia imperatori, & est sensus. Sin preces istae tendunt
 ad impetrandam aliam veniam, id est, vt aliud indul-
 geam.

SPES PACIS INANES) Cum id boni, quod aliqui
 sibi promiserunt, repente euauit, clapsumque ipsis est
 è manibus, M. Cicero. spes illas fallaces vocare solet,
 atque

atque inanes, vt in peroratione pro Milone. O spes fal-
 laces, o cogitationes inanes nostras. Aeschylus verò in
 Agamemnone, ubi inducit praconem, qui missus erat,
 vt Clytemnaestra nuntiaret, captum esse Ilium, aduen-
 taréque Agamemnonem, salutare Argos, sed esse illas
 omnes, facit illum dicere, se tandem, cum prius spes ip-
 sius fracta forent, vnam noctum. Loquitur igitur de
 spe, quae sine corpore est, tanquam de re solida: haec nam-
 que proprie franguntur, & dissipantur. Propter similitu-
 dinem tamen res quoque alia vacuae à corpore frangi
 dicuntur. Cicer. prooemio lib. 3. de Orat. O inanes no-
 stras contentiones, quae in medio cursu saepe frangun-
 tur. Verba Tragici sunt, πολλὰν ῥαγεσίαν ἐπιιδὼν μιάς τυ-
 χῶν. Victor. lib. 31. cap. 9. * Non tam spes pascunt ipsi homines,
 quam à spebus pascuntur. Nisi explicemus spem pascere, spem facere,
 vt in 4. Aeneid. famamque fouemus inanem, Sophocles in Aiace sta-
 gellifero dicit κατὰ τὴν ἐλπίσιν θρηνησάμενος, id est, postquam illum
 inani spe impleser.

QVOD VOCE GRAVARIS) Pari forma Sueton. in

Aug. Ampla, & operosa praetoria grauabatur. Idem in
 Tiberio cap. 50. Matrem Liuiam grauat, vt partes
 sibi aequas potentiae vindicantem. Horat. Ode 11. libr. 4.
 Pegasus terrenum equitem grauat Bellephontem. Vox
 Iouis fatum est, siquidem fatum à fando. Statius, & vo-
 cem fata sequimur, &c.

Hoc dicit. Vtinam quae negas voce, mente praestares:
 nam si Iouis voluntas fatum est, potest aliud volendo,
 fati ordinem commutare. Grauaris autem, negas, graui-
 ter fers: & hac locutione non nisi per accusatum vti-
 mur: vt si dicas, aggrauor aduentum tuum, id est, gra-
 uiter fero: grauor praesentiam. Seruius.

VERI VANA FEROR) Id est, sum veritatis ignara.
 QVOD VT O POTIVS) Quod vtinam ita sit, vt ego
 potius inani formidine angar, & tu sententiam tuam
 inutes, & in melius referas.

IN MELIUS ORSA REFLECT.) Orsa in melius re-
 flectere est, quod ipse Iupiter lib. 1. promittit de Iunone,
 Consilia in melius referet.

Hæc ubi dicta dedit, caelo se protinus alto
 Misit, agens hyemem, nimbo succincta, per auras:
 635 Iliacamque aciem, & Laurentia castra petiuit.
 Tum dea nube caua tenuem sine viribus vmbra,
 In faciem Aeneæ (VISU MIRABILE MONSTRVM)
 Dardaniis ornat telis, clypeumque, iubaque
 Diuini assimulat capitis: dat inania verba,
 640 Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis.
 Morte obita quales fama est volitare figuras:
 Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
 At primas læta ante acies exultat imago,
 Irritatque virum telis, & voce laccffit.
 645 Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
 Coniicit: illa dato vertit vestigia tergo.
 Tum vero Aeneam auersum vt cedere Turnus
 Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem,
 Quò fugis Aeneas? thalamos ne desere pactos:
 650 Hac dabitur dextra tellus quæ sita per vndas.
 Talia vociferans sequitur, strictumque coruscant
 Mucronem: NEC FERRE VIDET SVA GAVDIA VENTOS.

NIMBO SVCCINCTA) Nimbo succinctam intellige
 nubibus ambitam, quia praemisit, agens hyemem: quod
 nisi esset, splendorem acciperemus, qui est circa corpus
 decorum.

TVM DEA NVBE CAVA) εἰδωλοποιία hæc ad deco-
 rum pertinet, vt Turnus terrore potius ex pugna aufer-
 ri, quam sponte sua fugere videatur.

IVBASQVE) iubas, propter equinam caudam, quæ
 esse solebat in galeis: vt, κρίλας, βίρσιν equina. Deinde
 ex persona poetæ dictum est quod sequitur, diuini capi-
 tis, inuentis, inquam, futura: nam post mortem in nu-
 merum referretur decorum.

INANIA VERBA) nec à mente venientia. Haec tenus D
 ex Seruio.

Locum hunc accepit Maro ex 11. Iliad. ubi idem facit
 Apollo.

Ἄλλοι δ' εἰδωλὸν τῶν ἐξ ἀργυροτόξου Σπείων

Αὐτὰ τ' αἰεὶα ἡελόν, καὶ τῶν ἑσπέρων
 Ἄμφι δ' ἄρ' εἰδωλὸν Τρώες, καὶ δῖος ἄρ' ἄμφι
 Διὸν ἀλλήλων ἀμφὶ στήθεσσι βοέτας.

Illud à Lucretio, Morte obita, &c. Ille enim lib. 4.

—ne forte animas Acheronte reamur
 Effugere, aut vmbra inter vitas volitare.

Et lib. 1. Morte obita quorum tellus amplectitur ossa Ibi, Aut
 quæ sopitos deludunt somnia sensus, physicè locutus videtur
 poeta, cum vigilie sit sensuum vsus. Vide Arist. de som-
 no & vigilia, & Plutarch. in placit. philosoph. an som-
 nus, & insomnia sint animi, & sensuum. Germ. Vrsin.

Expendit hunc locum Scaliger in Critico Morte
 obita, &c. ac Virgilium laudat, quod rem controuer-
 sam penes auctorum fidem statuat. Quippe de idolis
 anima, atque vita sanctorum, Fama, inquit, est, & signa-
 tæ figuras, quippe sine corpore, Et volitare, non enim
 mole

mole consistunt. Par eruditio è somniis: sunt enim species sine materia, à materiis fluentes speciebus. Nec sine maxima scientia dixit, sopitos sensus eludi: non enim eliduntur non sopiti. In sequentibus autem verbis, At primas lata ante acies, &c. non pictam rem, aut mortuam potèsin videas, sed rem ipsam, vt ita dicam, v egetam, atque viuam.

PRIM. LATA ANTE ACIE EXVLT. IMAGO) Ideo hac arte agit Iuno, & imagine decipit Turnum, quia si ex aperto fugæ suaderet, more viri fortis ille fugæ præponeret mortem cum præsertim ipse in sequentibus dicat, Vsq; ad hunc mori miserum est. Ideo autem leta, ideo exultans imago, vt prouocaret in iracundiam Turni, quod magis facit telis, & voce. Tot modis prouocatus Turnus sumit audaciam, hastam iacit. Sed umbra mox in fugam versa est, nempe vt se insectantem paulatim ab exercitu ad nauim perduceret. Seruius, Donatus.

IRRITATQVE VIRVM TELIS) Irritare dictum est proprie prouocare, tractum à canibus, qui cum prouocantur, iriunt. Lucil. Satyr. lib. 1. Irritata canes quod homo quam, planis dicit. Sallust. Historiar. lib. 1. Tunc verò & pasci, cum ceteri eiusdem causa, & ducem senatus rati, maximo gaudio bellum irritare. Plaut. Amphit. Irritabis crabrones. Varro Sesequialys. Omnes irritares ventros, omnèsq; procellas. Hac Nonius.

AVERSVM VT CRED. TVRVS CRED.) Vanus error fuit in sensibus Turni, vt ipsum Æneam terga dedisse crederet. Quare vana spe ductus, in vocem superbam erupit. Expecta, inquit, vt seruata pactorum fide, opratam ducas vxorem. Ego tibi mea dextera (vides sarcasmum) dabo terram, quam diu quæsiuisti per maria. Sic alibi ipse, simili figura sermonis, En agros, & quam

Fortè ratis celsi coniuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
655 Qua rex Clusinis aduectus Osinijs oris.
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Coniicit in latebras. nec Turnus segnior instat,
Exuperatque moras, & pontes transfilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
660 Aquilamque rapit reuoluta per æquora nauem.
Illum autem Æneas absentem in prælia poscit:
Obuia multa virum demittit corpora morti.
Tunc leuis haud vltra latebras iam quærit imago,
Sed sublimè volans nubi se immiscuit atræ:
665 Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusq; salutis:
ET DVPLICES CVM VOCE MANVS AD SIDERA TENDIT
OMNIPOTENS GENITOR, TANTON' ME CRIMINE DIGNVM
DVXISTI? ET TALES VOLVISTI EXPENDERE POENAS?
670 Quò feror? vnde abij? quæ me fuga? quemue reducet?
Laurentisne iterum muros, aut castra videbo?
Quid manus illa virum, qui me, meaque arma secuti?
Quosque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumq; cadentum
675 Accipio. quid agam? aut quæ iam fatis ima dehiscat
Terra mihi? vos ô potius miserescite venti:

A bello Troiane petisti. Hesperiam meire iacens. Donatus, Seruius.

Nec FERRE VID. S. GAVD. VENTOS) Nec animaduertit, vanum esse suū gaudium. Prouerbiali schemate vsurpari solet, ventis tradere, pro eo, quod est, obliuisci, atque ex animo eiicere. Nam quæ ventus rapit, nostram custodiam euadunt, & nobis quodammodo amplius cordi non sunt. Hoc eodem prouerbio vtitur poeta lib. 9. sed aure Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant. lib. 11.

Audyt, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.
Catullus ad Alphenum, quem perfidiæ accusat,
Idem nunc retrahis te, ac tua dicta omnia, factaque
Ventos irrita ferre ad nebulas aërias sinis.

Anacreon.
Οὔτ' ἴσῳ πῖνα τὸν οἶνον Vbi dulces potu vinum,
Ἀπολλῆος πρὸς μέγανον Subiit molesta cura, &
Πολυφροντῆδες δὲ θαλάσσης Oportosa consilij vis
Ἐπ' ἀλιεῦστας ἄητες Rapidus eunt in auras.

Theognis.
Τῶν ἀγαθῶν ἐστὶν ἡ μὲν δόξα, καὶ τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φήμη.
Τῶν δὲ κακῶν ἀνεμῶν δεῖλὰ φέρονται ἔργα.

Bonorum bona est responsio, & bona opera: maiorum autem venti misera ferunt verba. Titius lib. 9. cap. 1. Ad iunge ex Indice Erythraei hæc testimonia Virgil. lib. 11. inque Notos vocem vertere procella. Catull. de nupt. Quæ cuncta aërei discerpunt irrita venti. Ibid. Irrita ventose linguens promissa procella. Penelope Ouidiana. Fallor: & hoc crimen tenues vanescat in auras. Et Dido apud eundem. Atque istem venti vela, sidemque ferent. * Huicse ordinis sunt etia, ventis loqui, Lucret. lib. 4. tu fac ne ventis verba profundam, Item, verberare aërem, &c.

In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, sauisq; vadis immittite syrtes:
Quò neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.

680 HÆC MEMORANS, ANIMO NVNC HVC, NVNC FLVCTVAT ILLVC,
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per costas exigat ensem:
Fluctibus an iaciat mediis, & littora nando
Curua petat, Teucrumque iterum se reddat in arma.
685 Ter conatus vtramque viam: ter maxima Iuno
Continuit, iuuenemque animo miserata repressit.
Labitur alta secans fluctuque, æstuque secundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

FORTE Ratis celsi) Ostenditur occasio per comoda ad Turnum auhendum.

CREPIDINE SAXI) Crepidine pro crepidini, vt supra, heret pede pes, pro pedi. Crepidinem ex Lexico vetusto interpretatur Turneb. riparum summitatem, & gradum saxeam.

RVMPIT SAT. FVNEM) Quod dixit rumpit, non soluit, & auillam, id est, non simpliciter separatam à saxo, ostendit magnam interuenisse necessitatem. Adhibenda quippe facta fuerat vis, quo citius fieret, quod fuerat necessarium, antequam Turnus aduerteret, & deprehensio dolo ad bellum rediret. Vbi cunq; autem poeta posuit rumpere, maiorem ostendit necessitatem. Locos congerit Donatus.

ÆNEAS ABSENT. IN PRÆLIA POS.) Verus Æneas absentem Turnum quærebat, & petebat in prælia: quicunq; verò illi fieret obuius, eum morti tradebat. Leuis autem umbra, quippe quæ ex nube constabat, cõpleto eo, quod fuerat necessarium, vltius latebras non quæsiuit: sed se nubibus miscuit, & eò, vnde venerat, remeavit. Interea vis venti Turnum per pelagus trahebat: qui artis, qua euaserat, ignarus, & pro aduerso existimans, quod pro ipsius salute fuerat gestum, retendit manus ad sidera, & hæc gemebundus effudit: quo in facto potuisset ingrati crimen incurrere, nisi gesta nefeciret. Don.

DIMITTIT CORPORA MORTI) De Palamede lib. 2. quem falsa sub prodicione Pelasgi Demisere neci. Ibid. multos Daniam demisitimus orco.

INGRAT: SALVTIS) ἀχρηστὸς τῆς σωτηρίας.

OMNIPOT. GENIT.) Duplex antonomasia pro vno proprio, vt, Tritonia Pallas. Incipit deinde enumerare omnia, quæ illum cruciabant. Quod affirmat se palantes videre, & gemitus cadentum audire, moralitatem texiuit. Nam cum in incertis relinquimus quempiam, vel ad incerta dirigimus, potius mala speramus euenire posse, quam bona. Certè longius aberat Turnus, quam vt vel videret palantes, vel audiret gementes. Dolet deinde, sibi etiam infelicitium vota ablata: siquidem in mari constitutus, optate hiarum non potest terræ. Dido in 4. Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat. Mox à ventis supplicium pro beneficio petit. Nam pro petentis qualitate nonnunquam motus videtur esse necessaria. Sic supra lib. 9. Fugite me si qua est pietas. Cupit autem nauim in saxa impingi, vt ea fracta ipse submergatur: aut in syrtes, quæ sunt arenosa mundi extremi loca, quo eum fama, seu ignominia ista non sequatur. Donatus, Seruius.

Deinde adopinamur de signis maxima pauis, Ac nos in fraudem induimus, frustramur & ipsi. Quidam libentius legerent ex: risiōm, & propter quod etiam in exemplis Ciceronis, in accusandi casu, an seie in mucrone. Sed vus vulgatum lectionem non mouemus.

TER CONATVS, & C. TER. MAXIMA IVNO) Est tale, quale illud lib. 6. Bis conatus erui castus effingere in arvo, Bis patria cecidere manus. Et quod addere potuisset Germanus ex 2. Æneid.

VOLENS VOS TVRVS ADORO) Adoro positum

A est pro, oro, compositum pro simplici. Sic Propert. lib. 1. eleg. 4. maneat si semper, adoro. Ouid. Flunc ego me non vt defendere ventis, adoro. Iuuenal.

libertas pauperis hac est:
Pulsatus iacet, & pugnis conisus adorat,
Vt licet paucis cum dentibus vnde reuertit.

Sic apud Lucret. in descriptione veris. Prima caloribus enim, pars & postrema rigo: is Tempus adest vernum. Adeste dixit pro esse, sicut non longè à principio eiusdem libri. Delibata deum per te tibi numina sancta Sape adierunt. Sic ad stare pro stare, in libero Carmine. Anctumnis sterilis duobus aians. Probus in Datamè, accedere pro credere.

NVNC HVC, NVNC FLVCT.) Quum hæc diceret, & animo fluctuaret, apto verbo vsus est poeta fluctuat, alludit enim, vt quomodo in fluctibus fuit, sic mente quoque fluctuare videretur, huc atque illuc vertès tractatus suos omnes instabiles, & vagos. Aliquando enim parabat sese percutere gladio, & ferro abolendum decernebat dedecus suum. Aliquando vt iret in fluctus, & nando perueniret ad littora: sed hoc armis efficere non valebat: non enim natate posset armatus. Inermis autè quomodo veniret ad terras, armis hostium pleno ardore feruentibus? Quoties autem voluit aggredi alterum de duobus, toties Iuno ardore animi iuuenilis oppressit. Quid enim prodesset morti esse subtractum, si se in mari perimeret, aut se necaret gladio suo? Donat.

MVCRONE INDVAT, ET CRVD. PER COST. EXIG. ENSEM) Aut παρορησμένως dixit, pro feriat: aut ὑπὸν ἀρχαίως, pro mucrone suo induat corpore. Si enim induere, est vestire, non mucrone corpus induitur, sed induitur mucro corpore, id est, regitur, & vestitur. Crudum ensem, id est, crudelem, & cruentum. Seruius.

Per abusionem à Virgilio dictum Seruius existimat, mucrone induat, à quo dissentio. Nam & elegantissimus in primis, & doctissimus scriptor Cæsar eodem modo loquitur lib. 7. se ipsi acutissimis vallibus induebant. Inde natum dicendi genus, quod quæ inhærerent corpori, tanquam vestimenta viderentur. Turneb. lib. 29. cap. 24. * Idem Cæs. lib. 2. acutissimis spiribus induebantur. Sic loquitur & Tullius 4. Perris. Sic videtur, in quo laqueos se induerit. Et in Academic. Antiochus in id ipsum se induit, quod timebat. Lucret. festiue admodum ad falsam opinionem conuertit hoc verbi, lib. 4.

Deinde adopinamur de signis maxima pauis, Ac nos in fraudem induimus, frustramur & ipsi. Quidam libentius legerent ex: risiōm, & propter quod etiam in exemplis Ciceronis, in accusandi casu, an seie in mucrone. Sed vus vulgatum lectionem non mouemus.

TER CONATVS, & C. TER. MAXIMA IVNO) Est tale, quale illud lib. 6. Bis conatus erui castus effingere in arvo, Bis patria cecidere manus. Et quod addere potuisset Germanus ex 2. Æneid.

*Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra comprensam manu effugit imago.*
ANIMO MISERATA) Seruius legit, *animi miserata* ut sit figurata locutio, quomodo lib. 12. *O prestans animi iuuenis*, pro animo.
LABITVR ALTA SECANS) Ecce quantum potuit Iuno. Turnus sententiam ordinare non permittitur: nauis sine rectore, sine arte, sine suffragio prosperante

A ventorum, ad antiquam urbem secūdis lapsibus venit. Complectum est, quod apud Iouem egit Iuno, ait enim, *quin & pugna subducere Turnum, & Dauno possem incolu- mem seruare parenti*. Donatus.
ANTIQUAM DAVNI DEFERTVR AD VRBEM) intellige Ardeam, & ideo sic longè, ne ex propinquo statim rediret, & ut eum affectus retineret parentis. Seruius.

At Iouis interea monitis Mezentius ardens
690 Succedit pugnae, Teucroſque inuadit ouantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus vni,
Vni, odiūſq; viro, telisq; frequentibus instant.
Ille, velut rupes vastum quæ prodit in æquor,
Obuia ventorum furiis, expositaque ponto,
695 Vim cunctam, atque minas perfert cælique, marisque:
Ipsa immota manet. Ptolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem.
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os, faciēmq; aduersam: poplite Palmum
700 Succiso volui segnem sinis, armaque Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
Nec non Euantem Phrygium, Paridisque Mimanta
Æqualem, comitēmq; vna quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
705 Cisseis regina Parin creat: vrbe paterna
Occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper (multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multoſque palus Laurentia) sylua
710 Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam irasci, propiūſue accedere virtus,
Sed iaculis tutisq; procul clamoribus instant:
Haud aliter, iustæ quibus est Mezentius iræ,
715 Non vlli est animus stricto concurrere ferro,
Missilibus longè, & vasto clamore laceſſunt.
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.

AT IOVIS INTER. MONIT) Nouimus sacrilegum esse Mezentium, quomodo ergo procedit, *At Iouis interea monitis*, &c. dicimus primò, Iouem iustitiæ fauere, non partibus: quod si est, iure Mezentium in Turni locum fecit venire, ut iustum prælium inueniatur, nec vna pars penitus à ducibus sit destituta. Quod autem dicitur, sacrilegum Iupiter admonere non debuit: non admonet ut vincat, sed ut possit perire. [Vide quæ scripta sunt 2. Æneid. super illis. Hic mihi nescio quod trepido malè numen amicum Consulam eripuit mentem.] Illud etiam frustra quaeritur, quemadmodum numini sacrilegus obtemperare potuit, cum Mezentium non aperte Iupiter moncat: sed ei iniiciat tale desiderium: vnde est, *diuine hunc ardorem mentibus addunt*, Euryle, an sua cuique deus sit dira cupido? Merito autem, concurrunt Tyrrhenæ acies, quæ specialiter odio Mezentij in bellum rue-

B bant. Similitudo est ex Iliad. o.
H' λίσσεται, μεγαλή, πολίτης αλός ἐγυῖς ἐβέ, ἢ τε μίνας λιγέων ἐνέμων λαίψυρά κελευδα, κύματα το προφών, ἢ ἄτε ποροσευήγεται ἀκτιῖς, ὡς Δαναοὶ πῶδας μένον ἐμπέδον, ἐπέδοντο.
Seruius, Vrsin.
OMNIBVS VNI, VNI ODIIS QVE VIRO TEL. FREQ. INSTANT) Imitatus est Statius lib. 12. in extremo, de Tydeo.
Et iam corporibus sese, spolijsque cadentium
Clauſerat: omniū acies circum consumitur, unum
Omnia vela vident.
Adco exulceratos in Mezētium, cuius tyrannidem ferre ultra non potuerant, gerebant animos Tyrrheni, vt simul ac eum in acie cōspicerent, præ omnibus eius caput

put quasi coniurati peterent: quò ita dolorem, & odium suum eius interitu, si possent, consolarentur. Sic cum Epaminondas Thebanorū Imperator apud Mantineam, acie instructa audacius instaret hostibus (verba sunt Amilij Probi) cognitus à Lacædemoniis, quod in eius vnus pernicie, patriæ sitam putabant salutem, vnuerſi in vnum impetu fecerunt, neque prius abſceſſerant, quam magna caede facta, multisq; occisis, ipsum Epaminondam pugnantem, spato eminus percussum concidere viderunt. f.

VASTVM QVÆ PRODIT IN ÆQUOR) Notatum est à me alibi vocabulum æquor nō solum dici in mari, sed in terra quoque, & cælo: immò verò de alis quoque rebus videas vsurpari, quæ planæ sunt. Itaque Lucret. lib. 2. dixit æquor saxi, pro æqualitate, & planitie quadam saxi. Id est, in saxo æquabili, non aspero, polito. f.

OBVIA VENTOR. FVRIIS) Tibull. lib. 2. *Stare vel insanis cantes obnoxias venis*.

PROL. DOLICAONIS HEB. Describuntur quos occidit Mezentius. In vnica interdum epitheti voce dictum aliquod memorabile inclusum videri potest, velut hic. Nam ad illud Simonidis alludi puto, δ' αὐ βέλτερος ἐκείνου καὶ τὸν φουρμάχων. Quod Horatius totidem verbis interpretatus est, Ode 2. lib. 3. *Mors & fugacem persequitur viuum*.

POPLITE SVCCISO VOLVI SEG.) non ambulatent, ob succisum poplitem

DONAT HABERE) Græca figura, vt, *argenti magnum dat ferre talentum*. In 5. etiam de lorica Demolei dixit, *donat habere*. Vide quæ ibidem ex Victorio attulimus. Nō malè dedit hæc arma hosti detracta, filio: quia enim deos contemnere perpetua obstinatione didicerat, non ea cuiuspiam numini seruare potuit. Hactenus ex Donat. Seruio, & aliis.

PARIDIS MIMANTA ÆQ. COMITEM QVE) Ludit inter duorum nomina, natiuitates, parètes mortuos. Occidit enim Mezētius Euantem, occidit Mimantem, qui Paridis aliquando fuisse æqualis, & comes, natus Amyco, & Theano. Paris ex Cisseide, id est Hecuba Cissei filia secundum Euripidem, secundū alios Dymantis, quæ antequam pareret Parin, per somnium se facem eniti vidit: quæ re portendebatur, facem patriæ suæ futurum, quem mox paritura esset. Quod etiam euentus comprobauit. Et Paris quidem apud urbem paternam, Troiam videlicet, occubat, Mimanta Laurentes cadentem exceperunt.

ÆQVALEM) Æquales sunt similes, & ex æquo. Æquales rursus æquæui, vt hic. Lucil. Sat. 5. Veruntamen vnum cecidisse tamen senem Tiresiam æqualem constat. Virgil. lib. 5. *Asi il. um fidei æquales*. Terent. Eunuch. patris cognatum, atq; æqualem Archiaemdem Nostin? Cic. 3. Off. P. Scipionem dicere solitum scripsit Cato, qui fuit ferè eius æqualis. Et de Senect. Ego vero propter sermonis delectationem tempestiuus quoq; conuiuus delector, nec cum æqualibus solum, qui pauci restant, sed cum vestra etiam atate. Hæc Nonius.

FACE PRÆGNANS) Quatuor faces sceleratas animaduertit, & vocauit, Hyginus, cap. 249. Facem, quam sibi visa est parere Hecuba Cissei filia, siue Dymantis, Nauplij, ad saxa Capharea, cū naufragium Achiui fecerunt. Helenæ, quam de muris ostendit, & Troiam prodidit. Althææ, quæ Meleagru occidit, filium suum. Merinit. Virgil primæ facis etiam lib. 7. vbi furens Iuno. *nec furem tantum Cisseis prægnans ignes enixa iugales*. Vide ibid. Symbolas.

IGNARVM) id est, ignoratum, ignotum. Lege cap. 9. lib. 12. apud Gellium, de verbis, quæ in vtramq; partem significatione reciproca efferuntur, id est, agēdi, & patiēdi. In extremo sic ait. Ignarus æquè vtroque verſum dicitur, non tantum qui ignorat, sed & qui ignoratur. Sallust. Morte humanæ cupidinis ignaro visendi. Deinde hunc ipsum Maronis locum laudat, quem & Nonius in verbo *Ignarus*, vt obseruatum est ab Aldo Manut. in Scholiis Iugurthin. qui insupèr hæc producit testimonia. Tacit. lib. 2. per occulta, & vigilibus ignara. Et lib. 3. non sibi quidem ignara, quæ vulgabatur. Et lib. 12. nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta, & astus oppugnantium. Sic *gnarus* pro cognitus, apud eundem. Tacitum. Idque nulli magis gnarum, quam Neroni. Et campos mandentes, & ipsos gnaros.

ACVELLIE CANVM) Ille, ornatus tantum gratia inferitur. Homericæ comparatio est ex Iliad. λ.

ὦς δ' ὅτε κἀπειρον ἀμφὶ κύνες, θαλαροῖσι ἀθροῖς
Σείοντα, ὁ δὲ τ' εἶσι βαθέης ἐκὼς ὑλόχοιο,
Θύγαυρ λακὸν ὀδ' ὄντα, μετὰ γναμπίστοι γένουσι,
Ἀμφὶ δὲ τ' αἰκνόνται, ἵπται δ' ἑπὶ κόμῃσι δ' ὄντων
Τίναται, οἱ δὲ μένουσι ἀπρὰ δ' ἔνον σαρῶ ἔοντα.

Quam generosè venatoribus resistat aper, quantaque cum difficultate capiatur, his carminibus ostenditur. Videndus libellus Xenophotis de venatione. lib. eiusdem 1. de vita, & disciplina Cyri: interrogati puero Cyro comites, dum in venationem exit, quæ nā feræ propius adeundæ non sint, & quæ sidenter insequendæ, ipsi respondent. Per multos cum apris, & visis, & leonibus & pardalibus congressos, esse interemptos: cetuos autè & capras, & syluestres oues, & asinos etiā syluestres esse innocuos. Infrà idem Cyrus puer, dum apud coenos feræ viuariis inclusas contemnit, & montanas, siue syluestres lōgè antepōnit, & harum venatum illarum venatui multū præfert: ὁ pueri, vt nugabamur, quādo hortorum feras venabamur? Nam id mihi simile viderur, quemadmodum si quis ligata animalia venaretur. Primum enim erant paruo in loco, deinde tennes, & scabiosæ: & alia earum clauda erat, altera manca. Sed quæ in montibus bestię sunt, & pratibus, vt sunt pulchre? vt sunt magnæ? vt pingues apparebant? Atque ceruæ quidem tanquam volucres saltu tollebantur ad cælum: apris vero, vt viri fortes traduntur, ferebantur aduersis: quorum tāta est latitudo, vt ab his ictus aberrare nequeat. Pulchriores profectò hæc mihi feræ videntur vel mortuæ, quam viuæ ille munimine hortorum, muroque inclusæ. Hactenus Xenophon.

IUSTÆ QVIB. EST MEZEN. IRÆ) Sic dictū est *quibus est iræ*, vt dicimus, quibus est odio, amoris. Ergo intellige, quæ iuste irascitur Mezētio, meritoq; illi infensi sunt. *Versum hunc cum duobus sequentibus, foris se rediens legere post illum, qui vna tantum interpōsito sequitur, nempe post hunc*, Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas, vt esset comparatio non interrupta, & duo isti versu. Ille autem impavidus: Dentibus infrendens, non de Mezentio, sed potius de apro acciperentur. Adnotæ hæc de re Stephanus.

ILLE AUTEM IMPAVIDVS) Hoc, & quod sequitur, ad aprum pertinet, ad ipsum enim remeat, vt parabola claudat. Essent autem hi duo versus cum superiore illo coniungendi. Sed *iaculis, tutisq; procul clamoribus instant*, Ad illustrandum, similem est 6. Lucani locum profert German. de elephanto.

Genus densis elephas oppressus ab armis,
Omne repercussum squalenti misse tergo
Frangit, & herentes mota cute discunt hastas.

TERGO DECVTIT HASTAS) scuto, quia scuta tergoribus bubulis intgebantur.

R R R R Venat.

Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
 720 Graius homo, infectos linquens profugus hymenæos,
 Hunc vbi miscentem longè media agmina vidit
 Purpureum pennis, & pactæ coniugis ostro,
 Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans
 (SVADET ENIM VESANA FAMES) si forte fugacem
 725 Conspexit capream, aut surgentem in cornua ceruum,
 Gaudet hians immanè, comasq; arrexit, & hæret
 Visceribus super accumbens: lauit improba teter
 Ora cruor:
 Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
 730 Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
 Tundit humum expirans, infractaq; tela cruentar,
 Atque idem fugientem haud est dignatus Orodem
 Sternere, nec iacta cæcum dare cuspide vulnus.
 Obuius aduersoq; occurrit, seq; viro vir
 735 Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
 Tum super abiectum posito pede nixus, & hasta,
 PARS BELLI HAUD TEMNENDA VIRIS, iacet altus Orodēs:
 Conclamant focij lætum Pæana secuti.
 Ille autem expirans: Non me quicumque es inulto,
 740 Victor, nec longum lætabere te quoque fata
 Prospectant paria, atque eadem mox arua tenebis,
 Ad quem subridens mista Mezentius ira.
 Nunc morere: ast de me diuūm pater, atque hominum rex
 Viderit. hoc dicens, eduxit corpore telum.
 745 OLLI DVRA QUIES OCYLOS, ET FERREVS VRGET
 SŌMNVS, IN ÆTERNAM CLAVDVNTVR LVMINA NOCTEM.
 Cædicus Alcathoum obruncat, Sacratōr Hidaspem,
 Partheniumq; Rapo, & prædurum viribus Orsen,
 Messapus Cloniumq; Lycæoniumq; Ericaten:
 750 Illum, infrænis equi lapsu tellure iacentem:
 Hunc, peditem pedes. & Lycius processerat Agis:
 Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitæ
 Deicit. Atronium Salius, Saliumq; Nealces,
 Insignis iaculo, & longè fallente sagitta.

VENERAT ANTIQ. COR. DE FINIB. ACRON GRA-
 IVS) Nihil horum ad bellorum pertinet causam, sed,
 sicut iam sepe dictum est, reficiendo lectori proficiunt:
 vel ne deturpetur dictio si puris, ac solis nominibus
 comparetur. Quamquam igitur origine Græcus Acron,
 tamen de Tuscia veniebat, & cum reliquis Tuscis sese
 Troianis iungebat. Etiam parabola propter ornatum
 dictionis interponitur, ne horrescat totum, si nomi-
 na sola cumulentur. Addidit autem causam, quæ face-
 ret, ut eum Mezentius longè conspiceret agmina per-
 turbantem, cristas purpureas, & sponse vestem purpu-
 ream: qua re satis suam molliem, & inertiam osten-
 debat. Mox in eum Mezentius tanta auiditate irruit,
 quanta esuriens leo in captam, aut ceruum fertur: in

A duo scilicet animalium genera, quæ nec pugnare sciūt,
 nec habent aliquam in resistendo virtutem. Cætera ad
 pompam descriptionis pertinent, ut leonis auditas
 ostendatur, Donatus.

INFECTOS LINQVENS PROFVGVS HYMENÆOS)
 Desponderat sibi puellam, sed eam nondum factis nu-
 ptis domū duxerat. Talia exempla nō sunt ita rara. Ire
 autē in militiam nuper ducta vxore, præsertim adoles-
 cente, hoc ratum. Itaque etiam Moyles Deuteron. c. 29.
 militiæ immunitatem huiusmodi nonis maritis per
 annum concedit, his verbis. Cum acceperit homo nu-
 per vxorem, non procedet ad bellam, nec ei quippiam
 necessitatis iniungetur publicæ: sed vacabit absq; cul-
 pa domi suæ, ut vno anno lætetur cum vxore sua.

Hunc

HUNC VBI MISC.) Hunc versui non dissimilis est il-
 le Homericus Iliad. c. τὸν δ' ἰδὲν ἀμείβας ἀλατὰζοντα σὺχος
 ἀνδρῶν γ.
 Ὅσπερ λέων ἐχάρη μυχῶν ἐπὶ σὸμάλι κούρασι
 Ἐυρών ἢ ἔλαρον κερῶν, ἢ ἀγχιον αἶγα.
 [A Virgilio autem sum Claudian. lib. 2. de rapto Proserp.
 Ille, velut stabuli decus, armentisque iuencam,
 Cum leo possedit: nudatque viscera fodit
 Vnguibus, & rabiem tetos exiit in arnos
 Stat crassa turpis sanie, nodosque iubarum
 Excurit.
 Et Statius lib. 6. Thebaid.
 Qualis vbi primam leo mane cubilibus atris
 Erexit rabiem & saevo speculatus ab antro
 Aut ceruum, aut nondum bellantem fronte iuencam
 It fremitu gaudens.]
 Illud item lauit improba teter, ora cruor, ex Odyss. γ.

ὄσπερ λέων
 Ὅσπερ βεβραυκὸς βοῶν ἐρχόμενος ἀγχιον αἶγα
 Πάνθ' ἀρα οἱ σὺχος τὰ περιπλάτ' ἀμφοτέρωθεν
 Αἰμαλώνηα πέλει, δ' εὐδὸς δ' εἰς ὄτα ἰδ' ἔδου.

Vrsin. German.
 SYRGENT. IN CORN CERVVM) capite arduo, corni-
 bus eminentem. Quid. celsus in cornua
 STERNIT. INFELIX ACRON) Bene infelix, qui de-
 licis relictis ad certamen perrexit, quod complere non
 poterat, & nec coniuge, nec salute potitus est. Qui ex-
 pirans tundeat calcibus terram, quod sæpe etiam
 apud Homerum fit, ad dolorem monstrandum, cum
 alia ratione non posset. Donatus.

CALCIB. ATRAM TVND. HYM.) Supra de Phæroo,
 Cædit semianimis Rutulorum calcibus arua.

TELA INFRACTA) Vel non fracta, id est, integra: vel
 reuera fracta, utrumque enim significat. Donat.

FVGIENT HAUD, EST DIG. OROD. STER.) Respicit sine
 dubitatione huc Statius de Thebo illa scribens lib. 12.

—æder fugientibus vi
 Theba, nec facilem dignatur dextra cruorem
 Cætera plebeio desavit sanguine virtus.]

Mezentius haud se dignum est arbitratus Orodē ster-
 nere fugientem, nec ei à tergo non videnti vulnus da-
 re, hoc enim appellat cæcum vulnus. Quæ enim esset
 ista gloria, fugientem, & auersum ferire? vicit ergo eius
 fugam, & ei aduersus apparuit, qui paulo ante poste-
 rior fuit, melior vique virtute quam furto, id est, insi-
 diis: proinde aperto congressus superavit eum, qui se
 fuga elapsurum sperarat. Testatur autem Mezentius,
 eius morte magnum accipi derisumentum, vixote, in
 quo maxima pars ipsorum victoria niteretur. Cona-
 tus.

SED VIRO VIR CONTVLIT) vt illud, hæret pede pes
 densusq; vivo vir.

HAUD FVRTO MELIOR) Quidquid occultè fieret
 furtum appellabant. Virgil. lib. 4. neque ego hanc abscon-
 dere furio speravi, ne singe fugam. Et lib. 9. cum de cæ-
 de & strage nocturna Euryali loquitur, hic furio fer-
 nidus instat. Stat. libr. 9. Ausus erat furio dextram iach-
 are Leonem. Valerius lib. 2. Pont. Max. in C. Cæsaris lo-
 cum furto creatur. Et disertè pro dolo, & insidiis, tum
 hoc loco Virgilij, tum apud Curtium lib. 4. Parmenio
 peritissimus inter duces artium belli furto, non prælio
 opus esse censebat: intempesta nocte opprimi possè
 hostes.

SUPER ABIECT. POS. PEDE) Videtur hoc facere
 Mezentius ex superbia, & contemptu magno iacen-
 tis.

LÆTVM PÆANA SECVTI) Propriè Apollinis, laus
 Pæan: sed abusive etiam aliorum dicitur: vnde Pinda-
 rus opus suum quod & deorum, & hominum continet

laudes, Pæanas vocat. Seruius. De Pæane videas quæ à
 Germano traduntur in Paralip.

EXPIR. NON. ME QVICVN.) Mos est poetarum, non-
 nullos iā morituros vaticinantes introducere. De qui-
 bus illud Platonis in apologia Socratis καὶ γὰρ εἴμι ἠδὲν
 ἐπὶ ταῦτα, ἐν ᾧ μέγιστα ἀθροῦσι χρισμαδ' ἄσπ, ὅτ' ἐν μέγιστοι δὲ πο-
 θανέεισθαι φημι γὰρ ἂν ἀνδρες, εἰ μὴ δὲσποκένωτε, τιμωρεῖσθαι ἕμιν
 ἤξεν εὐθύς μὲν τὸν θάνατον πολλὸν χαλεποῦσθαι ἢ δ' ἄσπ, ἢ ὅταν
 ἐμὲ δὲσποκένωτε. Latine sic. In illum. n. temporis statū iam
 perueni, in quo homines diuinandi facultate maximè
 pollent, quando nimirum morituri sunt. Aio autem, ὁ
 quicumq; me interfeceritis, pœnas continuo post mor-
 tem meam vobis euenturas, multò certè grauiores,
 quam eas, quibus modò me morte multatis. Vnde &
 illud Iliad. π. sub persona Patrocli.

Ἄλλο δ' ἐ τοι ἐρεῖσθαι δ' ἐπὶ φρεσὶ βέλτερο σήσπ,
 Ὅθ' θανέεισθαι αὐτὸς δ' ἠδὲν βέη, ἀλλὰ τοι ἠδὲν
 Ἄγγ' ἀπερίσπικε θάνατος, καὶ μὴ μοῖρα κραταίη,
 Χερσὶ δ' ἀμύντ' ἀχιλλῆος ἀμύμονος ἀκακίδ' ἄσπ.

Consulendus Eustathius hac de re. Item Iliad. γ. Hé-
 ctor Achilli mortem prædicit. Et habent eiusmodi vati-
 cinia plerumq; exitum. Sic apud Senecam Agamem-
 none, cum occiditur Cassandra, quæ nuntiat Clytem-
 nestræ, & Ægisto: veniet, inquit, & vobis furor: oc-
 cidit namque ambos Orestes, qui exinde cœpit furere.
 Apud Sophoclem Ajax moriens, precatur Agamem-
 noni & Vlyssi, vt à charissimo occidantur. Factum. Il-
 lum Ægistus patruelis, & vxor Clytemnestra: hunc Te-
 legonus filius trucidauit. Apud alios item auctores ta-
 lia reperiuntur exēpla. Calanus Indus, sciscitanti Ale-
 xandro nunquid velleret, respondit, Nihil, breui te vide-
 bo. Non multis à Calani morte diebus, Alexander Ba-
 bylone veneno interiit. Anyti quoque filio omnia eue-
 nerunt, quæ verissimè euentura Socrates moriens diui-
 nārat, vt est apud Xenophontem in Apologia Socratis.

Hartungus. Decuria 4. cap. 8. & alij. * Adicias licet superiori-
 bus exemplis etiam hoc Ouidij 7. Metamorph. ubi Dryas,
 Nympha sub hoc ego sum Cereri gratissima ligno:
 Que tibi factorum pœnas instare tuorum
 Vaticinior moriens, nostri solaris lethi.

Et hoc Lucani, ubi Domit. lib. 7. his verbis.

Non te surrepta scelerum mercede potitum,
 Sed dubium fari, Cæsar, generoque minorem
 Aspiciens, tygius Magno duce liber ad vndas,
 Et securus eo: te furio Marte subactum
 Pompeioque graues pœnas, nobisque daturum.
 Cum moror, sperare licet.

De diuinatione, seu prædictione, & vaticinio mo-
 rientium Cicer. lib. 1. Diuinatione sic scribit. Cum
 ergo est somno seuocatus animus à societate, & con-
 tagione corporis, tum meminit præteritorum, præ-
 sentia cernit, futura prouidet. Iacet enim corpus dor-
 mientis, vt mortui: viget autem, & viuūt animus. Quod
 multo magis facit post mortem, cum animus ex cor-
 pore excellit. Itaque appropinquante morte, multò
 est diuiniōr. Nam & idiplum vident, qui sunt morbo
 graui, & mortifero affecti, instare mortem. Itaque
 his occurrant plerumque imagines mortuorum: tum-
 que vel maximè pœnitet. Diuinare morientes, etiam
 illo exemplo confirmat Posidonius, quo assert, Rho-
 dium quendam morientem sex æquales nominasse,
 & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deim-
 ceptus moriturus esset.

DIVM PATER ATQVE HOM. REX VIDERIT)
 Per irrisionem accipiendum, quod dicit: Viderit,
 vtrum Mezentio nocere possit ille, quem vos deorum,
 & hominū creditis esse rectorem. Eduxit autem è cor-
 pore telum, quo facilius interiret, largius videlicet san-
 guine prorumpente. Seruius.

sanè, Lauso porpriâ ideo nihil profuisse pietatem, quod A in eum pater mète sacrilega munera transferebat deorum, & ei occisorum spolia deuonebat. Donatus.

ERECI M ANTHOREM) Nominatiuus est Anthores, non Anthor. De lectiõne huius nominis consule Alciat. Parerg. lib. 7. ca. 16.

ALIENO VVLNERE) Alieno vulnere dicit, quia Aeneæ fuerat destinatum, ac propterea infelix, quia nõ, vt viro forti pulchrum fuisset, in congressu ceciderat. Memorat mox quis fuerit, & vnde in Italiam venerit ad Euandrum. Cælum autem moriens aspiciebat, vel quia quasi inimicũ morte sua deorum iudicium reprehendebat: vel quia naturaliter morientes cupiunt satiari extremo lucis aspectu. Vnde in 4. de Didone agente animam, Quæ suum celo lucem. Et quod additur de patria Argis, inter physica signa mortuorum etiam hoc legitur, patriæ aspectum desiderare petituros. Vel ideo reminiscebatur Argos, quasi hoc vel alio genere apud suos non esset moriturus, si remeasset, aut à suis in totum non recessisset. Donatus Seruius.

DVLGES MORIENS REMINISCITVR ARGOS) Quod patriæ recordatio moribundum subierit Anthorem, humanum quiddam est. Nam illa dulcedo, quam ex affectu erga ipsam à natura nobis ingenito percipimus, ne in extremo quidem spiritu, longinquis etiam locis nos eius finit esset immemores. Et quis est tandem, qui non malit in patrio, quam in peregrino solo emori, vbi se circumfundant amici, vbi claudantur ei oculi à consanguineis, fleatur & tumuletur à charissimis? Tibull. eleg. 3. lib. 1.

Me tenet ignotis agrum Phœacia terris,
Abstineas auidas mors precor atra manus.
Abstineas mors atra precor, non hinc mihi mater
Quæ legat in tepidos ossa perusta sinus.
Non soror, Assyrios cineri quæ dedat odores,
Et fleat effusis ante sepulcra comis.

Da Lacone, simile quiddam Virgiliano Statius lib. 8.

----- hastam
Extrahit, atque hosti dextra labente remittit
Sanguineam: dilecta genis morientis oberrat
Taygeta, et pugna, laudatâq; verbera matri. f.

PIVS AN. HAST. IACT) Bene pius, qui deorum contemptorem interficit. Est enim pietatis tollere impios, cui, & quando licet. Iam sedit sanguine, hypallage est, pro, in imo inguine. Seruius.

Totus locus conuersus ex Homero Iliad. 7.

Ἦ ῥά καὶ ἀμνηστῶν παρῶς δολχρόσιον ἔρχοι
καὶ βάλει περὶ αὐτῶν κατ' ἀσπίδα πάντοσ' ἰσχυρῶς
διὰ μὲν ἀσπίδος ἠλθε φαιενῆς ἄμεινον ἔρχοι.
καὶ εἰς θώρηκος πολλοῦ ἀδ' αἵμα ἤριπτος,
ἀντικρῶ δ' ἐπαρὰ λατάρηθ' διαμυσε χιτῶνα
ἔρχοι.

PER LINEA TERGA) lineo enim integebantur scuta, vt posset inherere pictura.

INTEXTVM TAVRIS OPVS) cooperto pluribus bouum tergoribus.

ERIPIT A FEMORE) Donatus, & Seruius legunt, à femine, cuius nominatiuus femer, secundum Caprum nusquam lectus est.

INGEMVIT CHARI GRAVITER GENITORIS AMORE,
790 Vt vidit, Lausus: lacrymæq; per ora volutæ.
Hic mortis duræ casum, tuaq; optima facta,
SI QVA FIDEM TANTO EST OPERI LATVRA VETVSTAS,
Non equidem nec te iuuenis memorande filebo,
Ille pedem referens, & inutilis, inq; ligatus
795 Cedebat, clypeoque inimicum hastile trahebat.
Proripuit iuuenis, seseque immiscuit armis.
Iamque affurgentis dextræ, plagamque ferentis
Aeneæ subiit mucronem: ipsamque morando
Sustinuit. focij magno clamore sequuntur,
800 Dum genitor nati parma protectus abiret:
Telæque coniciunt, proturbantque eminus hostem
Missilibus. furit Aeneas, tectusque tenet se.
Ac velut effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
805 Omnis & agricola, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice faxi,
Dum pluit in terris: vt possint sole reducto
Exercere diem: sic obrutus vndique telis
Aeneas, nubem belli, dum detonet, omnem
810 Sustinet: & Lausum increpitat, Lausoque minatur.
Quò moriture ruis? MAIORAQVE VIRIBVS AVDES?
FALLIT TE INCAVTVM PIETAS TVA. nec minus ille
Exultat demens: sæuæ iamque altius iræ

Dardanio

Dardanio surgunt ductori: extremæque Lauso
815 Parcæ fila legunt. validum namque exigit ensem
Per medium Aeneas iuuenem, totumque recondit.
Transiit & parmam mucro, leuia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neuerat auro:
Impleuitq; sinum sanguis. TVM VITA PER AVRAS
820 CONCESSIT MOESTA AD MANES, CORPVSQVE RELIQVIT.

INGEM. CHARI GRAVIT. GENIT. AMORE) Memorable exemplum pietatis in patrem, quod poeta summo opere placet, vt sequentia verba testantur.

LACRYMÆQVE PER ORA VOL.) Mœstitiam, dolorumque suum Lausus filius lacrymis indicauit.

MORT. DVRE CAS. TVAQVE OPT. FACTA) Duram mortem ad ætatem retulit adolescentis. Facta, quod in defensione patris occubuit. Sensus est. Ego quidem facta tua, ô Lause, & mortem ex pietate venientem (hoc enim est opus tuum) non filebo: si tamen crederet vetustas, ex scelerato homine pium filium procreatum fuisse. Seruius. * Venustas etiam de futuro tempore, non solum de præterito. Cic. pro M. Marcello. Nihil est enim opus, aut manu factum, quod aliquando non consiciat, & consumat vetustas.

ILLE PED. REFER. ET INUTIL. INQVE LIGAT.) Nexibus vulneris illigatus, & impeditus, paulatim retrocedebat, ne auersus terga nudaret.

PRORIPVIT IUVENIS, SESEQVE) sese bis accipientem, vt sit proripuit sese iuuenis, & se immiscuit armis, Quod quia duplicare otiosum fuit, addidit, que, vt superiori simul, inferiorique seruiret. Quidam legunt Proripuit, ex Rom. codice.

IAMQVE ASSVRG. DEXTRÆ) In Lauso, clypeum protegendi patris vulnerati, aduersus Aeneam irruentem obiectante, eximiam virtutem P. Scipionis adolescentis, qui postea dictus est Africanus maior, latenter commendat, de quo Sic Liuius lib. 21. Is pavor percussit Romanos, auxitque pauorem Cos. vulnus, periculumque intercursum primum pubescentis filij propulsatum Florus lib. 2. cap. 6. Valer. lib. 5. cap. 4. Silius Italicus lib. 4.

Hic puer vt patrio defixum corpore telum
Conspexit, maduere genas, subitque trementem
Corripuit pallor, gemitumque ad sidera rupit.

Lege quæ sequuntur, ait enim educto telo sustulisse patrem in humeros, & attonitis ad tantæ pietatis spectaculum Poenis, ex acie extulisse. Pro dextræ melius legitur dextram.

TECTVSQVE TENET SE) Quid enim facere posset tot obidentibus, nisi aduersus vim multitudinis sese contereret: furebat tamen, quod plenam de tanto hoste victoriam reportare non poterat. Donatus.

AVT AMNIS RIP. AVT. ALTI FORNICE) In lateribus amnium inueniuntur loca, quæ hominem tegant. Fornices autem dicuntur curuaturæ, quæ aut arcus, aut cameras faciunt, siue sint naturales, siue ho-

At verò vt vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris:
Ingemuit miserans grauior, dextramque tetendit:
Et mentem patriæ subiit pietatis imago.
825 Quid tibi nunc miserande puer pro laudibus istis
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?

R R R R 4

Arma,

minum manu perfectæ. German.
DVMPVIT IN TERRIS) Erit ἀρχοίμους, debuit enim dicere, in terras. Hemistichium Lucretij, quod ita, vt inuenit, Virgilius transtulit. Ille lib. 6. Cum pluit in terris, & venti nubila portant. Seruius.

VT POSSINT SOLE REDVCTO) Aeneid. 1. Collesta fuge fugat nubes, solemque reducit.

EXERCERE DIEM) ὑπὸ πύλασιν, pro, ipsi per diem exerceri. Seruius. Bellum (nubem belli) pro prælio accipi manifestum est, vt apud Sallust. in eo bello trecenti milites desiderati sunt, vt & Græci πόλεμον, & μάχην confundunt. Vt autem belli nubem, sic & Homerus. Iliad. p. ἐπεὶ πολέμοιο νέφος ἀπὸ πάντας κελύπτει ἔντορον. German.

DVM DETONET) Dum violentus hostium impetus remittatur. Alij aliter distinguunt.

QVO MORITVRE RVIS? Bene pro patris salute succederes, si mecum æquo Marte certare posses, non victurus, sed moriturus ruis in prælium: audes, quod implere nequis. Pie dum facere vis, incaute facis. Iratus deinde percussor, & modus cedis exprimitur. Tunica meminit, vt ostendat, pulchrè potius vestitum, quam armis fortioribus tutum. Sinum ideo impleuit sanguis, quia medium iuuenem dixit esse percussum, hoc est, supra cingulum. Donatus.

EXTRÊMAQVE LAVSO PARCÆ FIL. LEG.) Nomina Parcarum ex Chryssippo interpretatur Theodoretus de Providentia serm. 6.

MOLLI MATER QVAM NEVER. AVRO) Nota mortem priscum, quo inualuerat, vt matres texerent chlamydes militares filiorum. Stat. lib. 8.

----- triplici velauerat ostro
Surgentes etiamnum humeros, & lenia mater
Pectora.

Et lib. 9.

Ipsæ bis Orbali saturatam murice pallam,
Lucernisque auro tunicas (hoc neuerat unum)
Mater opus) tenui collectus in ilia vinclo,
Cornipedes lauo clypeum demiserat armo.

Ioan. Bernatius.

* Forstian de tali veste accipiendum est, quod in cinlatu illo suo narrat mater Euryali, lib. 9. tibi quam noctes festina dièsq; Virgebam, & tela curas solabar aniles.

VITA PER AVRAS CONCESSIT MOESTA AD MANES (Lib. 12. Vndaque cum gemitu fugis indignata sub umbras.

Arma, quibus lætatus, habe tua: tēque parentum
 Manibus, & cineri (si qua est ea cura) remitto.
 Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
 830 **ÆNEÆ MAGNI DEXTRA CADIS.** Increpat vltro
 Cunctantes socios, & terra subleuat ipsum,
 Sanguineturpantem comptos de more capillos.
 Interea genitor Tyberini ad fluminis vndam
 Vulnere siccabat lymphis, corpufque leuabat
 835 Arboris accliuus trunco: procul ærea ramis
 Dependet galca, & prato grauia arma quiescunt.
 Stant lecti circū iuuenes: ipse æger, anhelans
 Colla fouet, fufus propexam in pectore barbam.
 Multa super Lauso rogitat, multosque remittit
 845 Qui reuocent, mœstique, ferant mandata parentis.

VT VULT. VIDIT MORIENT.) Æneas vt vidit vul-
 tum morientis miro modo pallore confulum, inge-
 nuit grauitur, plena miseratione commotus, & te-
 rendit dextram, vt ipsum, quod sequitur, terra suble-
 uaret. Ideo miserabatur, quia erat ipse quoque pater,
 & viderat, quam religioſe patri suo hic adoleſcens ſer-
 uierat: neque eum fugiebat, quid filij parentibus, & hi
 viciffim debeant liberis. Donatus.

QVID TIBI NVNC MISERAND. PVER) Cum vbi-
 que inducatur pius Æneas, tum etiam hic à decore
 eius personæ non receditur. Non ſolū pietatem adoleſ-
 centis in patrem laudat, verum etiam præmio donat.
 Reddit illi ſua arma, quibus eum exuere poterat. Re-
 mittit eum ſepeliendum, ipſosque eius ſocios increpat
 cunctantes, ſegniorēque in auferendo corpore.

PRO LAVDIBVS ISTIS) Laudes vocat, quia contra ſe
 fortiorem, & pro patris ſalute dimicare conatus eſt.
TANTA DABIT INDOLE DIGNVM) Indoles propriē
 eſt imago virtutis futuræ. & de ſemet, ad vitandam ar-
 rogantiam tertia perſona vſus eſt. Seruius.

ARMA QVIBVS LÆT. HABE) quia cum iis rebus
 ſolebant ſepeliri, quas viuentes dilexerant, cum qui-
 bus, vt inferatur Laus ſepulchris maiorum ſuorum,
 (ſi quid ſentiant manes) permittit Æneas,

SI QVA EST EA CVRA) Ad fabulam alludit, qua
 perhibentur defuncti ſemel guſtatis aquis lethæis, re-
 rum humanarum curam omnem deponere.

ÆNEÆ MAGNI DEXTRA CADIS) Affert neſcio
 quid laudis, ſeu minus eſt triſte, atque acerbum vinci,
 aut etiam ingulari à viro bellicoſo, & magno, quam
 ab imbelli, & ignaui. Itaque in quam ſententiam hæc
 ſcribit Virgilius, in eandem apud alios item poetas
 loci inueniuntur. Metamorph. lib. 5. Nileus Nili flumi-
 nis filius, qui de origine ſibi magnopere plaudebat, in-
 terſecturus Perſeum, vt quidem rebatur.

*Aspicit, ait, Perſeu noſtra primordia gentis:
 Magna ferēs tacitus ſolatia mortis ad umbras,
 A tanto cecidiſſe viro.*

Et lib. 12.
*Quisquis es, o iuuenis, dixit, ſolamen habeto
 Mortis, ab Aemio quod ſis ingulatus Achille.
 Achelous verò ab Hercule luſtra ſuperatus, lib. 9*

*— nec iam
 Turpe fuit vinci, quam contenditſſe decorum eſt,
 Magnaque dat nobis tantum ſolatia victor.
 Stat. lib. 8.*

*— eandem inualidos Aetolus ad iclus
 Forte reſerē oculos, & formidabile ridens:
 Iam dudum video, magnum cupis, improbe, letiſ
 Nomen, ait.*

Et lib. 10. Capaneus.
*Cui ſuper aſſiſtens, non inſiciamur honorem
 Mortis, ait: reſer huc oculos, ego vulnere auctor.
 Viderur hoc eodem libro Pallas lethum inſigne appella-
 re, ſi à Turno occidatur, quem ſe potius occiſurum
 confidit.*

*Aut ſpoliis ego iam raptis laudabor opimis,
 Aut letho inſigni: forſi pater æquis vtrique eſt.*
 Nec verò fruſtra Æneas lib. 1. Æneid. in media tempe-
 ſtate exclamat,

*— o Danaum fortiſſime gentis
 Tydiæ, mēne Iliacis occumbere campis
 Non potuiſſet iudque animam hanc eſſendere dextras*

Neutiquam prætereundus nobis Curtius. Is libr. 7. de
 triginta è Sogdianorum captiuis, eximio corporū ro-
 bore nobiliſſimis, cum eſſent ad Alexandrum regem
 perducti, ac per interpretem mandato regis ad ſuppli-
 cium ſe trahi didiciſſent, carmen lætantium modo ca-
 nere, tripudiūque, & lætiori corporis motu gaudium
 quoddam animi oſtētare cœperunt. Admiratus rex, eos
 tanta animi magnitudine ad mortem proficiſci, cauſa-
 ſamque huius lætitiæ requirere, audiuit. Si ab alio occi-
 deremur, o rex, in mœſtitia fuiſſemus, & triſtes mor-
 tem excepiſſemus. Nunc quoniam à tanto rege, omnium
 gentium victore maioribus noſtris reddimur, hone-
 ſtam mortem, quam fortes viri voto quoque expetūt,
 carminibus noſtri moris, lætitiæque celebramus. Ha-
 ctenus Curtius. Verba Æneæ, *Æneæ magni dextra ca-
 dis*, ad ſe quoque tranſtulit eadem de cauſa Diocletia-
 nus. Aprum ſiquidem Numeriani ſocerum, cuiſdem-
 que interfectorem occidens, gloriare, inquit, aper,
Æneæ magni dextra cadis. Vopiliſcus in Numeriano. p.

INCREP. VLTRO CVNCT. SOCIOS) Quum accede-
 rent, & venirent Rutuli, vt proſtratum tollerent, vltro
 eos obiurgabat, tanquam tardos, & negligentes. Suble-
 uabat ipſe iacentem, comas ſuas ad pulchritudinem
 compoſitas, terræ puluere, & ſanguinis ſui vbertate
 rurpantem. Antiquo more viri, ſicut mulieres, com-
 ponebant capillos: quod verum eſſe, & ſtatue anti-
 quorum docent, & perſonæ, quas in tragœdiis vide-
 mus ſimiles in vtroque ſexu, quantum ad ornatum
 pertinet corporis. Donatus. Seruius.

VVLNE

VVLNERA SICCA. LYMPH.) Non e, & phyſicè lo-
 cutus eſt. nam cum aqua omnia infundantur, ait ſiccari
 vulnus: fluxus enim ſanguinis aquarum frigore conti-
 netur. Seruius.

CORPVSQVE LEVAB. ARB. ACCLIVIS TRUNCO)
 Leuabat corpus accliuus trunco arboris, id eſt, ipſa in-
 clinatione non nihil ſouebat, & recreabat. Supra, *arboris
 obnixus trunco*, nempe in 3. Georg. Docti legunt *accli-
 nis* per, n, non *accliuis*, vt & apud Horat. Sat. 2. lib.
 2. *Acclinis falſus animus*, à clino, clinas: vnde & apud
 Lucret. *clinamen principiorum*. * Erit ergo *acclinis* pro *accubans*,
 & *acclinatus*. *trunco arboris ſe ſuſtinebat*. Simile quid hinc Virgilij lo-
 co illud Caſaris lib. 6. belli Gall. de *alcibus*. *His ſunt arbores pro cubili-
 bus: ad eas ſe applicant, atque ita paululum modo acclinare quietem
 capiunt*. Iterum, huc cum ſe conſuetudine acclinarunt. Male vtrouique
 reclinarunt excedit reor, contra auctoritatem librorum veterum Tur-
 neb. lib. 3. cap. 19.

PROCVL DEFENDET) Procul modò iuxta ſignificat,
 vt Eclog. 6. *Serta procul, tantum capiti de lapſa iacchant*.
 Bene autem *grauia arma*, vt & galeam arma, ſed leuia
 intelligamus: & talis eſt figura, ſicut illa Salluſtij, leo-
 nem atque alias feras. Ergo & leo fera eſt Seruius.

STANT LECTI CIR.) Stabant circū egregij & ani-
 moſi iuuenes, qui ſolarentur ægrū, & debilem tuerētur.

FVSVS PROPEXAM IN PECT. BARBAM) eſt *ἀρπαξί-
 μος*, pro, *in pectora*. Sic alibi, mediis effuſus in vndis,
 pro in vndas medias. Seruius.

MVLTA SVPER LAVSO ROGITAT) ſollicitus pro
 filio Lauſo, diligenter, & multum de eo ſciſcibat, &
 & mandata mittebat. Conſiderabat quid ipſe ab Aenea
 peruliſſet, conſiderabat filij perſonam & ætatem, ti-
 mebat ne per imprudentiam ipſe ſalutem ſuam prode-
 ret. Donatus.

At Lauſum ſocij exanimum ſuper arma ferebant,
 Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
 Agnouit longè gemitum præſaga mali mens:
 Caniciem immundo deformat puluere, & ambas
 845 Ad cælum tendit palmas, & corpore inhæret.
 Tante me tenuit viuendi nate voluptas,
 Vt pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ,
 Quem genui: tuanè hæc genitor per vulnere ſeruor,
 Morte tua viuens? heu nunc miſero mihi demum
 850 Exilium infelix, nunc altè vulnus adactum.
 Idem ego nate tuum maculaui crimine nomen,
 Pulſus ob inuidiam folio, ſceptriſque paternis.
 Debueram patriæ pœnas, odiſſque meorum
 Omnes per mortes animam fontem ipſe dediſſe.
 855 Nunc viuo, neq; adhuc homines, lucemque relinquo.
 Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
 Se femur: & quanquam vis alto vulnere tardat,
 Haud deiectus equum duci iubet hoc decus illi,
 Hoc ſolamen erat: bellis hoc victor abibat
 860 Omnibus. Alloquitur mœrentem, & talibus inſit.
 Rhoëbe diu (RES SI QVA DIV MORTALIBVS VLLA EST)
 Viximus; aut hodie victor ſpolia illa cruenta
 Et caput Aeneæ referas, Lauſique dolorum
 Vltor eris mecum: aut, aperit ſi nulla viam vis,
 865 Occumbes pariter. NEQVE ENIM FORTISSIME, CREDO,
 IVSSA ALLIENA PATI, ET DOMINOS DIGNABERE TEVCROS.

AT LAVSVM SOCIJ EXAN.) Eruditè animaduer-
 ſum à Scaligero. Poet. libr. 12. *λότρα & ἀνοια* neglecta
 fuiſſe ab Aenea, magna ſignificatione temperantiæ,
 cum iure belli redemptitiā pecuniam liceat accipe-
 re. Fuit igitur non diſſimilis Pyrrho, cuius illa vox
 apud Ennium, *Non cauſonantes bellum, ſed belligerantes*.
 Ideo & corpus Lauſi dedit, vt appareat, ſine pretio: &
 hac, & cæteris omnibus virtutibus ſero Achille maior,
 qui filium patri auro vendidit: & auri atque argenti ta-
 lenta pollicenti ait, *Æneas inquam, Auri atque argenti
 memoras que multa talenta, Gnatis parce tuis*.

SVPER ARMA FEREBANT) Mos Græcorum, mili-
 tes in acie cæſos ſcutis imponere, & efferre. Huc ac-

commoda quæ ſuperius annotata, in illum verſum,
Impoſitum ſcuto reſerunt Pallanta frequentes.

INGENT. INGENTI VVLN. VICTVM) Perſimile eſt
 illud Lucretij lib. 1. *Ei grauitur magni magno cecidere
 ibi caſu*.

CANICIEM IMMUNDO DEF. PVL.) Deformare pul-
 uere capillos, etiam ſollemne in luctu. Exemplum eſt
 in 12. de Larino. Catull. *Caniciem terra, atque inſuſo pul-
 uere ſudans*. Homer. Iliad. σ.

*Ἀφοστέρησι δὲ χροῖνι ἐλὼν νόνι ἀψιδάλασας,
 χέαστο κὰκ κεφαλῆς, χέειν δὲ ἤσχυον μέτωπον.*
 Euipid. Hecuba. *ἐπὶ χροῖνι κέειν, μένει χέειν α. δ. ἴσχυον κάρη.*
 In Supplicib. *ἀμφὶ δὲ σποδὸν κάρη κενύμεθα*. * *Licet hunc mo-
 rum*

ven & in sacris scripturis observare, idq; sepulsi. Nos adhuc quadam testimonio proponemus à poetis. Luenaal. sat. 13.

nunc propexis in pectore barbis
Verrere humum, nunc fœdantes in pulvere crinem
Canentem.
Scat. lib. 4. haustâque informis arena Questibus implet agros.
Seneca in Troade.

Soluite crines, per colla fluant
Mœsta capilli, tepido Troiæ
Pulvere turpes parer exertos.
Turba lacertos

Ch. ——— coma demissa est
Libera nodo: sparstique cinis
Fervidus ora,

Vide Alex. Neap. lib. 3. cap. 7.

AD CÆL. TEND. PALM.) Cur tendit ad cælum manus? Hoc gestu diis quasi cædem hanc exprobrat, & eos increpat. Corpore inhaeret, dictum est per figuram enallagen, ablativus pro dativo nimirum. Inhaeret etiam corpori Pallantis sui, & procumbit super cum gemitu, & fletu Euander libro sequenti, nec sine tristis querimonia. Vide item quæ dicta sunt Eclog. 5. ibi,

Cum complexa sui corpus miserabile nati,
Atque deos, atque astra vocat crudelia mater, &

TANTANE ME TEN. VIVENDI VOLVPT.) Tangit vitium quod Græci φιλοφροσύνη, & φιλοφροσύνη vocant, vitia retinendæ mollem, & turpem cupiditatem. Suprà, quæ lucis miseris iam dira cupido, nempe lib. 6. Per vulnera, inquit, invidiosè, cum vno tantum vulnere, gladio videlicet per pectus adacto concidisset. Dicit deinde, solatio viventis filij sibi vtrumque, & exilium, & acceptum ab Ænea vulnus fuisse tolerabile. Dolet enim de infamia, qua illum aspererat, cum exulis filius dicitur, & vult videri immeritè pulsus. Quod si iustè ad poenam petebat, tradere me potius omnibus supplicijs debui, quam cum odio civium meorum superesse. Omnino vivere ultra velle non debui, si meis exofus fui, quia malè de iis meruerim. Atque ita letho tuo non superessem. Ex Servio, & Donato.

OMNES PER MORT. ANIM. SONT. IPSE DED.) Debueram me cuilibet periculo, sine vilo mortis metu obicere.

ATTOLLIT IN ÆG. SE FEM.) Cum ipso ultimo verbo sententiæ, qua indicavit sibi esse moriendum, in ægrum se extulit femur. Et licet tardaretur alti vulneris violentia, haud deiectus tamen, neq; in totum debilitatus animo, equum duci iubet, ut eo veheretur debilis, quo vti solitus fuerat sanus. Hic ornamentum

Dixit: & exceptus tergo consueta locavit
Membra: manusque ambas iaculis oneravit acutis,
Aere caput fulgens, cristâque hirsutus equina.
870 Sic cursum in medios rapidus dedit, æstuat ingens
Imo in corde pudor, mistoque infania luctu,
Et furiis agitated amor, & conscia virtus.
Atque hic Aeneam magna ter voce vocavit.
Aeneas agnovit eum, lætisque precatur.
875 Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo:
Incipias conferre manum:
Tantum effatus, & infesta subit obuius hasta.
Ille autem: Quid me erepto sæuissime nato
Terres: hæc via sola fuit, qua perdere posses.

NEC

880 NEC MORTEM HORREMVS, NEC DIVVM PARÇIMVS VLLI.
Desine. iam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Dixit: telumque intorsit in hostem.
Inde aliud super, atque aliud figitque, volatque,
Ingenti gyro: sed sustinet aureus vimbo.
885 Ter circum astantem læuos equitavit in orbes,
Tela manu iaciens: ter secum Troius heros
Immanem ærato circumfert tegmine sylvam.

EXCEPTVS TERGO CONSVETA LOCA.) Equo se præbente, & admouente susceptus est, quod fieri plerumque conspiciamus in cõsuefædis equis. Et quod manus ambas oneraverit iaculis, aviditas sæuientis exprimitur. Æstuat ab duobus animi motibus: pudore, quia victus erat, quia inuenerat fortiorem, & cuius virtutem in vulneris atrocitate persenserat: & luctu, quia talem perdidit filium. Servius. Donatus. Æstuant præterea, ut sequitur, amens erga mortuum, & virtus: id est, hisce duabus quoque rebus vehementer incendeatur. Verba ista æstuat ingens, cum duobus versibus deinceps sequentibus, repetuntur lib. 10.

ÆN. MAG. TER VOCE VO.) Debit non prouocare eum, cuius virtutem senserat, & timere potius, quem exemplo suo probauerat fortiorem: sed cur metueret, cui æquis votis optabile fuit, aut vincere, aut perire? Sæpius igitur Æneam clara voce vocat, ostendens, post acceptum vulnus nihil imminutum de animi sui constantia. Remittit responsum Æneas, ne timorem aliquem silentio reteretur. Magna deinde animi, ac virtutis fiducia monstratur in Ænea, dum in hostem primus tela contendit. Donatus.

INCIP. CONFERRE MAN.) Lib. 12. Turnus ad Pandatum, Incipe si qua animo virtus, & conferre dextram.

INFESTA SVB. OBVIVS HASTA) Infesta hasta, est in vulnus parata, vel protenta.

QVID ME EREPT. SÆVISS. NATO) Orbarum filio frustra rerritas patrem, magis enim post illius excessum cupio mori. Odi hanc lucem, in qua incolumem natum meum videre non possum. Inuenisti viam, qua Mezentium perderes, alia eum superare non posses. Mors mihi beneficium est, quam minaris. Non parco diis, quos ipse veneratis, & colis (& respicit ad illud quod proximè dixerat Aeneas, Sic pater ille deum faciat) nec superstitiosis precibus rogabo, quas cõtemno. Sed accipe prius munuscula, & excipe hastas meas, ut irascaris, & percas. Multò copiosius Donatus hæc eadem.

VOLATQVE INGENTI GYRO) Circumibat Aeneam ingentibus gyris, ut aduersum potius, quam auersum feriret. Aeneas omnibus telis occurrebat, scuto ea excipiens. Læuos in orbes ideo, ut Æneæ dexteram partem circumueniret, quæ vtiq; nuda erat. Fuerat autem scutum Æneæ tot iaculis fixum, ut sylvæ faciem præferret. Donatus.

ÆRATO CIRCVMF. TEG. SYLVAM) Versum hunc ecce ut imitetur Statius lib. 8. loquens de Tydeo, densis iam cõsuis hastis Ferratum quatit umbra nemus.

Inde vbi tot traxisse moras, tot spicula rædet
Vellere, & vrgetur pugna congressus iniqua:
890 Multa mouens animo, iam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi caua tempora conijcit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumq; equitem super ipse secutus
Implicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
895 Clamore incendunt cælum Troesque, Latinique.
Aduolat Aeneas, vaginâque eripit ensẽ:
Et super hæc: vbi nunc Mezentius acer? & illa
Efferat vis animi? contra Tyrrenus, ut auras
Suspiciens hausit cælum, mentemque recepit.
900 Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
NULLVM IN CÆDE NEFAS, NEC SIC AD PRÆLIA VENI,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Vnum hoc per (si qua est victis venia hostibus) oro,
Corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
905 Circumstare odia: hunc (oro) defende furorem,
Et me confortem nati concede sepulcro.
Hæc loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensẽ:
Vndantique animam diffundit in arma cruore.

PUGNA

PUGNA CONG. INIQUA) Pugnam iniquam dicit, quia pedes contra equitem. Multa quæ facere deberet, reputabat secum: seu, quid factu opus esset, multum cogitabat. Tandem reperro consilio erupit in factum: arte enim opus fuit, vt ipsa peteretur causa, quæ iniquitatem certaminis faceret. Et equo occiso, à quo auxilium petuerat Mezentius, quia ipse debilis erat, non magni laboris videbatur ad ipsius equitis interitum peruenire, Donatus.

INTER BELLAT. EQVI CAVA TEM.) Persimilem victoriam de Geminio Metio Titi Manlij narrat Livijs lib.8. Circumactis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius confurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. Ad cuius vulniferis sensu, cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem, quem cuspide, parmæque innixum, attollentem se graui casu, Manlius abiugulo, ita vt per costas ferrum emineret, terræ affixit.

TOLLIT SE ARRECT. QVAD.) Erectis primò per aëra primis pedibus, posterioribus sterit. Postea mutato schemate auras verberauit calcibus, & cum dolore pernicioso turbaretur, obsequium solitum, & porandi consuetudinem prodidit, Donat.

EFFVSVMQVE EQVIT. SVP. IPSE) Tale quiddam Statius lib.8.

*— vnit ille ruciem
In Prothom, lapsisque manus quarentis habenas
In vultus galeam, clypeumque in pectora calcat.*

ERECTOQVE INCVMBIT CERNUVS ARMO) Mezentio eiecto, seu deiecto ab equo, pronus incumbit, cadens in armum. Cernuus dicitur propriè inclinatus, quasi quod terram cernat. [Item cernuus, pronus, aut qui infaciam demisso capite cadit.] Lucil. Satyr. lib.3. Cernuus extemplo plantas conuestit honestas. Et lib. 27. Modò sursum, modò deorsum, tanquam collus cernui. Varro de vita pop. Rom. Etiam pelles bubulas oleo perfusas percurrabant, ibi cernuabant. A quo ille versus vetus est in carmine, Sibi pastores ludos faciunt cernui Consualia. Nonius. Vide quid de hac voce tradat German.

Turneb. lib. 28. cap. 9. cernuos videtur appellare Nonius, qui se in caput iaciant, quod & cernuare Varro: cernui autem cum erecti sunt, collum sursum habent elatum: cum se in caput mittunt, tum caput habent deorsum missum: hinc Lucilij quod supra legisti. Adde Senecam, qui in epistol. quadam hoc verbum cernuo in actione ponit. Qui hoc faciunt, inquit, non euertit fortuna, sed cernuat & allidit.

CLAM. INCEND. CÆL.) Implent, κατέχουσιν, Troes quidem gaudio, Latini dolore. Postquam hausit calum, aërem, postquam respirauit, & se collegit. Nullum in cade nefas, mori vltro viro forti nefas non est: nec sic pugnavit tecum Lausus filius meus, vt mihi vitæ vltimū reliquerit desiderium, Lausus me perire voluit. Vnum tamen oro, quod victi semper impetrare consueuerunt, & quod ipse præstitisti filio. Vereor enim ne ciues mei, veteris odij memores, funus execrabile per membra discerpant: & quod viui nequieuerant, reddant mortuo. Proinde cum consortem me feceris filio, vno vtrumque gladio perimens, vni nos sepulcro, pulso meorum furore concede. His dictis, sciens mucronem excepit, & in arma vndanti cruore animam diffundit. Ηυά υψίσιν, λιτόν, non enim dicit, non ignatus, sed expectans omnibus votis. Donatus, Seruius.

PER, SI QVA EST VICTIS) De anomalia particulæ huius, per, in obtestatione, arbitror me monuisse

A lectorem lib. 2. ibi, Per si qua est, que restat adhuc mortalibus vsquam Inuenerata fides. Vide item quemadmodum hunc locum, Nullum in cade nefas, nec sic ad praelia veni, explanet Titius lib. 3. cap. 10. Omnino discedit à mente interpretum.

CORPVS HVMO PATIARE TEGI) Quod suum corpus petit ad sepulcrum permitti, nec cõcedi Tulsis inimicis, qui id pro libidine tractare parati erant, est Homericum, Iliad. 2.

*Λάσσην ὑπὲρ ψυχῆς καὶ γένων, σὺν τῷ τοκίαν,
Μὴ μὲν ἔα παρ' ἡμῶν κύνες καὶ ἀδελφεὶ ἀρχαίων.
Ἄλλὰ σὺ μὲν χαλκὸν τε ἀλλεῖ, χρυσὸν τε δ' ἐδέξῃ,
Δῶρα τὰ τοὶ δῶστος πατήρ, καὶ πατρὶα μίτρον.
Σῶμα δ' ἰκεαδ' ἔμοι δόμεναι πάλιν, ἔσθρα σπυρὸς με
Τρώες, καὶ Τρώων ἀλοχοὶ λελέχουσι θανάοντα.*

Amor & cura corporis nostri, etiam omni sensu destituti, atque extincti, à natura nobis insita est. Qua impulsus Nero, vt relatum inuenio à Tranquillo, cum mortem sibi instare animaduerteret, nihil prius, aut maius à comitibus exegit, quam ne postestas cuiquam sui capitis fieret. Othonem etiam Tacitus libr. 17. ambiciosus precibus petiuisse dicit, ne caput sibi mortuo amputaretur, ludibrio futurū. Vnde sapienter, vt multa, Homerus Hectorum ab Achille prostratum, iam iamque cõfodiendum, inducit precibus maximis conudentem, ne ille se mortuum canibus Achiuorum deuorandum relinquat: sed vt corpus auro, atque aere redemptum parentibus reddat. Ajax quoque Sophoclis, gladio incubiturus, Iouem rogat, ne corpus suum canibus, autibusque laniamandum exponatur. Plin. li. 36. cap. 15. litteris consignauit, Romanam plebem sub Tarquinio Prisco, ædium laboris cloacarum vt deuitaret, sibi passim necem consciscentem, fuisse nouo, & antea, posteaque in excogitato remedio seruatum, cum omnia ita defunctorum corpora, crucibus, spectanda ciuibus, simul & feris, volucribusq; laceranda figerent. Quam obrem, inquit, pudor Romani nominis proprius, qui sæpe res perditas seruauit in præliis, tunc quoque subuenit. Sed illo tempore imposuit, tum erubescens, cum puderet viuos, tanquam puditurum esset extinctos. Hæc ille. Sed non solum pudore, verum etiam proprii corporis amore coerciti videntur. Plutarch. lib. 2. 1. primo (vt refert Gell. libr. 19. cap. 10.) & libro de claris mulieribus cap. 2. Milesias virgines, quæ vesania quadam corruptæ, seu magis à demone malo impulsæ, repentinæ mortis libidine mira per strangulationem incessabantur, nec vlla ratione ab ea sæuitia poterant abstrahi, pudore identidem seruatas ait incolumes. Spectatæ namque prudentiæ viri cuiusdam rogatione ad populum perlata decretum fuisse, vt virginum, quæ sibi mortem vltro consciscissent, per medium forum cadauera nuda efferrerentur. Quo rursitudinis, atque ignominiæ metu illas deterritas, à vesania abstinuisset dicit. Florentiæ post Montem vrlensem victoriam, cum capitali pœna in captiuos patricios viros animaduertetur, ferunt quendam promissâ ac pulcherrima barba præditum, cum ceruicem intrepidus ferro supponeret, carnificem orasse, vt barbam à gula abduceret, ne ea abscissa, vultus à ciuibus spectandus deformaretur. Hæc Magius lib. 2. cap. 27.

Miror equidem valde, quomodo Magium præterierint exempla duo tam insignita: vnum, sicut Mezentij, quod in manibus habemus: alterum Tueni, lib. 12. qui Anæam mox ab eo interficiendus suppliciter orat, vt corpus suum vitali lumine spoliatum, Rutulis ne denegat. Quæ verò idem Maius ex Euripide, & Ouidio de

D **E**

dio de Polyxena, & rursus ex Ouidio de Lucretia, ex Plutarch. de Nicia Aristodemi filia, ex Floro de Cleopatra, ex Iustino de Olympiade Alexandri matre, ex Suetonio de Iulio Cæsare narrat: hæc, inquam, omnia, hoc idem, quod initio superioris symbolæ tradebatur, insitam videlicet esse nobis curam examinati corporis nostri, & eius magna nos sollicitudine teneri, præclare demonstrant. Istam porro curam, sollicitudinemque quid aliud, quæso, nisi tacitam quandam probationem, seu argumentum æternitatis nostrorum animorū dici fas est? Quod & Ciceroni in Tusculanis visum, &

HVNC, ORO, DEFENDE FVROREM) Verbum defendo eandem habet vim, quam arceo, repello. Diximus ad Eclog. 7. Solstitium pecori defendite.

IUGVLOQVE. H. INSCIVS ACCIPIT ENSEM) Iugulum eum præbuisse intelligendum. Loquens de gladiatoribus Cic. 2. Tuscul. Quis, cum decubisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? ferrum recipere, est iugulum, aut latus ferro præbere: non se contrahe-re, non manus: non lacertus, non pedes opponere, non ictum declinare. Iubebantur autem interdum, qui decubuerant, à populo iugulari. Eodem genere loquendi pro Roscio Amerino est vsus. Quod non, inquit, totum telum corpore recepisset. Qui autem telum recipiebant, fortiores habebantur: quam qui collum contrahebant. De fortissimi igitur Mezentij morte verba faciens, ad hunc morem animosorum gladiatorum respexit Maro. Turneb. lib. 8. cap. 18. * De gladiatoribus item Cic. quod etiam huc vult, Philip. 3. quod gladiatores nobiles faciunt, vt honestè decumbant, faciamus nos principes orbis terrarum, gentiumque omnium, vt cum dignitate potius cadamus, quam cum ignominia seruiamus.

Mutuatus est à Turnebo nonnulla, & adiecit plura Lipsius Saturnal. lib. 2. cap. 22. dum ad morè fortiter decumbentium gladiatorum allusisse docet, ipsumque

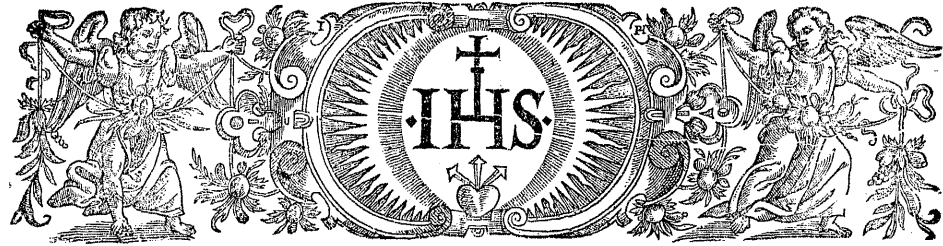
morem explicat, his pane verbis. Lasi gladiatores, & mortem metuentes, submittebant arma. Id signum victi, fractiq; Nec ideo tamen liberi. A nutu populi pendebat mors eorum, vel salus. Interecedebat pro victis, lætisq; interfici iubebat idem. Si alba quidem, fauensque sententia, miser ille mittebatur. Sed in eum diem, aut id munus duntaxat, vt censeo. Sin funesta, boni gladiatoris erat decumbere, & libenter, fortiterque recipere ferrum. Cic. pro Sextio. Ipsum verò quid accusas? num, vt gladiatoribus imperari solet ferrum non recipit? Iis verbis subiecta hæc vis, vt iugulum vltro præberent: nec membra contraherent: nec manum opponerent. Seneca epistola 30. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi inevitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus, iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat Cic. pro Iulio graphice totam rem depinxit lib. 2. Tusculan. Verba supra recitata sunt. Seneca de Tranquillitate. Fortuna illa, quæ ludos sibi facit, quod, inquit, te feruere malum & trepidum animal: eò magis confodieris, & conuulneraberis, quia nefcis præbere iugulum. Vines turtius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis. Pertinet huc apud eundem Tullium, Fimbriæ impotens responsum, Scæuolam accusantis, quod non totum ferrum corpore recepisset. Allusit & Prudentius. Ferrum in papillas omne recepero.

VNDANTIQVE ANIM. DIFFVNDIT IN ARMA CRVORE) quali anima aut sanguis sit, aut in sanguine: sedem enim eius quidam hanc esse docuerunt. Hinc animam effundere, profundere. Dicit autem vndanti cruore, ad significandum copiam erumpentis ex lethali vulnere sanguinis, quo ipso etiam arma lauabat, &c. &

SSSS

IN P.

SYMBOLARVM
IN P. VIRGILIVM MARONEM LIBER XVI.
AD VNDECIMVM AENEIDOS.
SYNOPSIS.

AEneas, quod Marti de Mezentio trophaeum voverat, id bene mane, et unum hoc rebus omnibus antevertendum ratus, constituit. Inde suos compellens, sublato hoste importunissimo, ad consummata victoria spem, et expectationem eos erigit. Monet, uti se ad arma diligenter comparent: ut cum primum fixa in castris signa vellentur, ad obsidii oppidi, prompte, alacriterque procedant. Tum de sociorum corporibus terre mandandis, adiungit, et de Pallante imprimis ad patrem Euandrum remittendo, ibique neci bellicosissimi iuuenis illacrymat. In tabernaculum concedit, ubi corpus exanime custodiebatur. Illic foeminae Troiana funus circumstantes, passioque crine mortuum lamentantes, ut Aeneam conspexerunt, plorare uberius, et ingemiscere altius ceperunt. Ipse cadaver aspectans, et patens in aduerso pectore vulnus confidrans, querimoniam orditur admodum παθητικῶν, in qua et se promissa seni de filio data (quod nimirum incolumen restiturus esset) implere non potuisse, et eius ipsius vicem, omnia fausta et felicia sperantis, diisque seruatoribus ob salutem Pallantis sui tuendam, incassum sacrificia facientis vehementer, et medullitus dolet. Unum Euandro futurum solatio, quod non, ut fugitiuum, auerso, sed ut strenuum bellatorem aduerso vulnere interemptum recepturus sit. Pompam funeri honestissimam instruit, mille de toto exercitu selectis, qui comitentur. Feretrum componitur, vestes duae purpureae, auroque intextae, labor, et munus Didonis proferuntur: quarum altera meliore corpus, instar floris recens decerpti, adhuc aspectu iucundum, et viuendum inuoluitur, velo caput obnubitur. Adduntur quae Pallas ipse hostibus spolia rapuerat. Item adolescentuli 8. soluturi inferias. Ad haec arma ducum, quos manu sua ipsemet occiderat, in speciem trophaeorum, cum eorundem praefixis nominibus praeportantur. Acetes longaeui Pallanti a patre custos additus, mororis magnitudine, quam decrepita senectute imbecillior, atque fractior, necesse habet manu duci, pectus manu percutit, genas unguibus laniat, sepiusque inter eundem humi collabitur. Insuper Rutulis adempti currus ducuntur. Sequitur sponte equus eius Aethon, amoremque erga dominum suum grandibus lacrymis prodit. Portabantur etiam arma, quae, ceteris sibi sumptis, Turnus ei reliquerat, galea et hasta scilicet. Prodeunt in funus Troiani, Etrusci et Arcades inuersis armis, qui mos est militum duce mortuo. Aeneas ipsemet, aliquo usque secutus, represso gradu extremum Pallanti valedicit. Castra, seu Troiam illam ad tempus excitatam, iam soluta obsidione liberam ingreditur. Latini oratores inducias suorum cadaveribus curandis supplices rogant, humanitatis ius obtendentes.

tes. Aeneas iustam rem petentibus, fallacium sese praebet. Leuiter Latinos obiurgat, qui cum ipsum habere animum, et socium possint, inimicum tamen malint: pacem etiam cum cuius libentissime facturum: nec sua sponte, sed diuino consilio in Italiam venisse: Regem vltro temerata fide Turno adhaesisse: quem ipsum equius sit unum discrimini caput opponere, secumque certamen inire, quam tot innocentes pati sua caussa occumbere. Stupefacti clementia, et moderatione tanta Latini, mutuum, ac muti etiam intuentur: donec Drances, aeo maturior, legationis princeps, Turnique amulus verba tandem facere occipit. Laudat Aeneam eximie, eius iustitiam, fortitudinemque tollit, gratias communi nomine agit, sua suorumque studia in Latino reconciliando, et urbis adificatione adiuuanda pollicetur. Secunda admurmuratione omnes reliqui dicta approbant. Conceduntur duodecim dierum induciae. Vidisses ibi indiscriminatum Troianos, Latinosque per sylvas discurrere, arbores cadere, caesas conuectare. Ad Pallantem reuertamur. Fama pompam anteuolans, Euandrum egrimonia ingenti impleuit, ac totam urbem luctu permiscuit. Miserum sane, audire occisum, quem paulo ante dijs secundis pugnantem audierant, et se victorem, ac triumphatorem breui complexuros confidebant. Effundunt se obuiam cum facibus, plangunt illi, plangunt, qui una veniunt Troiani. Euander nulla vel personae regiae, vel etatis ducens rationem, per medios irrupit, superque charissimi sui corpus exanime procumbens, ea cum lacrymis conqueritur, quae illum conqueri tali statu videbatur aequissimum. Teucros extra suspicionem ponit, totum fati sui acceptum refert: genere mortis aliquantillum gaudet: causam diutius viuendi hanc unam sibi reliquam testificatur, ut filium Aeneae manu vindicatum, ac Turnum ab eo trucidatum intelligat, tum denique se libere abiturum. Sole reuerso, corpora caesorum cum spolijs inceduntur, circum rogos ludicri cursus, more militari exhibentur, pecudes mactantur. Exponitur deinceps quibus officiis Latini suos prosequuti sint. Sequitur luctus urbanorum, cum lamentarentur matres filios, coniuges maritos, sorores germanos, filij patres, bellumque et Turnum simul, ut caput malorum, diris execrationibus figerent. Drances flamma oleum suggererat: et magis magis animos civium aduersus Turnum exacerbabat: cui tamen virtus sua, et Amate mater terra gratia apud multos patrocinabatur. Ex Apulia, quod li. 7. mittebantur, legati reuertunt: nec donis nec precibus Diomedem ad mittenda auxilia inflecti potuisse renuntiant: quippe qui pacem quoque cum Troiano faciendam suaderet: tantum abesse, ut armis eum vel suis, vel illorum ledendum putaret. Latinus Rex quid ageret, incertus animi cum ab Aenea deos videret stare, frequentissimum cogit consilium. In eo sigillatim legatos acta narrare iubet. Narrat Venulus, venisse in conspectum Diomedis, munera obtulisse, qui essent, unde, et quamobrem venirent, quid peterent edixisse. Verum ita respondisse ipsum, ut eos a tanta quiete, atque pacificis maioribus profeminatos, paci bellum anteferre miraretur. Male euenisse Graecis euersum Ilium: certorum casus exempli causa commemorasse, et in his suum ipsum quoque. Nullas sibi iam inimicitias cum Troianis intercedere: darent Aeneae illa munera, cuius ipse virtutem egregiam apud Troiam experiundo sensisset. Alia insuper ad eius laudem magnifica dixisse. Latinus seram videri deliberationem ait, Troianos esse inuictos, in sua cuique dextra salute fore. Placere, si Troiani in Italia manere velint, ut saluetur socijs, usque: ager ad Tiberim pertinens habitandus assignetur. Sin discedere ad insulam aliquam malint, naues ipsae, et necessaria, suppeditentur. Nichilominus honorifica legatio cum muneribus exquisitis mittatur. Mutue criminaciones Drancis, et Turni subtexuntur, qui demum ad Latinum conuersus, non esse desperandum docet locis de fortuna communibus: se paratum cum Aenea congredi. Interim ad urbem appropinquat Aeneas, perfertur nuntius, trepidatur, et ad arma conuolat. Turnus insultat Laurentibus, cum rationem eis pristinam reprobrat, dat mandata ducibus, Latinum inconstantiae suae paritet. Muniuntur porta signi belli editur. Mulieres Palladi aduersus Aeneam supplicant. Arma induit Turnus, cui cum equitibus suis Camilla occurrens, soli sibi certamen equestre deposcit. Magnanimam et generosam, virginem collaudas Turnus, sibi pediatum ad insidias Aeneae per solitudinem, ac montes venienti locandas retinet, Latinos, et Tyburtes equites Camilla permittit. Locus insidiarum describitur. Diana Camillam se praelio credere indigne fert: quippe quae occasuram sciret. Quomodo sibi consecrata quo pacto educata sit, disertim exponit. Opi sagittam tradit, qua Arunte eius interfectorem cogerat. Uterque

exercitus, & fuga, & cōflictus depingitur. Camille facinora memorantur. Monitu Iouis quasi somno expergiscitur Tarchon, suis addit animos & verbis, & exēplo. Aruns Camille insidiatur: ipsa Chlo-reū, pulcherrimis eiusdē armis capta, incautus persequitur. Tū Arūs Apollinē precatus, hasta ei mor-tiferū vulnus facit. Labitur ex equo moribūda, priusq; mādāt Accē, Turnū moncat, vti ad oppidū tuendū se cōferat. Teucriclamorē gratulabūdi tollunt. Pugna ingrauescit. Opū Aruntem speculata, & quasi audicū conuicta, corpus eius telo lethali confauciat: quē sui insepultū reliquerunt, vti ita etiam lumine cassus pœnas daret interfectē virginis fortissimę. Camille occasu consternati omnes, ad urbem fugiunt. Ibi ad portas magna cedes, cum etiam à ciuibus ciues excluderentur, & alij in fossas præcipitarentur, herentibus in terga Troianis. De muro sudes iactātur. Turnus percussus nū-tio ad oppidum festinat. Æneas eodē contendit: paruo ibi spatio distantes, mox confluxissent, nisi exiguū quod supererat lucis, prohibuisset. Ergo castris ante urbem communitis ambo confidunt.

EXPLANATIONES.

OCEANVM INTEREA SVRGENS AVRORA RELIQUIT

Æneas (quanquam & fociis dare tempus humanis

Præcipitant curæ, turbatâque funere mens est)

Vota deūm primo victor soluebat eoo.

- 5 Ingentem quercum decisis vndique ramis
Constituit tumulo: fulgentiâque induit arma,
Mezenti ducis exuias, tibi magne trophæum
Bellipotens, aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitem,
- 10 Perfossūmq; locis: clypeūque ex ære sinistræ
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.

OCEANVM INTEREA SVRGENS AVRORA) De Oceano sic Mela li. i. ca. i. Hæc ergo (altera zona habitabilis) ab ortu porrecta ad occasum est: & quia sic iacet, aliquanto quam vbi latissima est longior, ambitur omnis Oceano, quatuorq; ex eo maria recipit, vnum à septentrione, à meridie duo, quartum ab occasu. Vide & Ili-dorum lib. 13. ca. 15. More suo prætermisit noctis descriptionem, quam transisse indicat præfens ortus: quæ enim naturalia sunt, patent omnibus. Huius versus sententia ex Homero expressa est, Iliad. 7.

Ἡὸς μὲν προκόπτειτος ἀπὸ ὠκεανὸς βορέαν
κίρην, ἢ ἀνατάσσει φῶς φέρον, ἢ δ' ἐθροτοῖσι
Iliad. n.

Ἡέλιος μὲν ἔπειτα νέον πρὸ βαλλεν ἀίφρας
Ἐξ ἀπολαρρέτω βαθυρροῦ ὠκεανὸ
Ὀυρανὸν εἰσαίνει.
Seruius, Vrsin. German.

Seruius, Vrsin. German.

QUANQVAM ET SOCIIS DARE TEMPVS HYM.) Tametti cura humani suos, quæ res dilationem nō parit, vrgebat, & esset Pallantis interitu mœstissimus, tamen diuina obsequia, cultūq; numinis, ac voti personationem omnibus anteponendam, & quamprimum, trophæum Marti, cuius potissimum beneficio tam prosperè pugnasset, statuendum censuit. In hæc panæ sententiam Donatus.

TURBATAQVE FVNERE MENS EST) Pallantis funere, quem honoris gratia separat à ceteris, vt sæpe faciunt poëta. In hanc quidem sententiam Seruius: sed id alia de causa fieri, infra ex Donato ostendemus.

VOTA DEVM PRIMO SOL: EOO) primo eoo, scilicet tempore, prima parte, principio diei, simul atque sol esset exortus, vota soluebat, antequam nimirum luctū subiret, & funestaretur. Cōsuetudo enim Romana fuit, vt polluti funere, minimè sacrificarent: si tamen cōtingeret, vt vno eodēq; tempore & funestaretur quis, &

A cogeretur operam dare sacrificiis, laborabat, vt antè facia compleret, quam funus agnosceret, &c. Seruius.

INGENTEM QVÆRCVM) Ingentem quercum elegit Æneas, vt ingentibus armis sustinendis idoneam, quæ vt commodè sustineret, ramos eius circa amputauit. Eā tumulo cōstituit, id est, in colle, quia trophæa, non nisi in eminentioribus locis figebantur. Sallust. de Pompeio. Deuictis Hispanis, trophæa in Pyrenæis iugis constituit: ex quo more trophæa in urbibus, figebantur in arcibus ex ædificatis. Marti autem, cuius, vt supra dictum, opibus feliciter pugnarat, & quem Mezentius vnā cum ceteris diis contemperat. Trophæum exponunt

B Grammatici monumentum victoriae, constitutum, & erectum in loco, quo hostes fundi, & in fugâ verti ceperunt. Nam à τρέπω τροπή, inde τροπαῖον, pro quo Latini mutata tenui in aspirata, trophæum. Multa scitu vtilia super notione huius vocis trophæum Alex. Neapol. lib. 1. cap. 22. & in eum Tiraquellus.

MAGNE BELLIPOTENS) aliàs amipotens. Ennius de Romanis. Bellipotens sum magē, quam sapientipotentem.

APTAT RORANTES SANG. CRISTAS) Statius 2. Thebaid.

Huic leues galeas, per fessâque vulnere crebro
Inserit arma ferens, huic truncos iētibus enses
Subligat, & tinēlas membris spirantibus hastas.

C Lib. 12. curruque abscissa duorum Suspendit capita, & rorantia sanguine porat.

TELA TRVNCA) intellige præfacta: ita enim in trophæis pōni consueuerant.

BIS SEX THORACA PERFOSSEM LOCIS) ideo dicit, quia Tuscia populus fuit in duodecim partes diuisus: & solebat interemptos duces omnis vulnerare exercitus, vt de Hectorē Homerus commemorat. Iliad. 2. ἀρα οἱ τις ἀνετιτῆναι παρέειν. Seruius.

ENSEM

ENSEM EBVRNVM) propter vaginam eburneam: A Homerus vocat ἐλεφαντῶδες. Ita Seruius, cui negat se assentiri posse German. in eo, quod in cadaver Mezentij fauicū dicit, & eo illa de clypeo duodecim locis perfosso accommodat, cum ad laudem Mezentij, Æneæque pertinuerit, potius viuū, pugnantēque Mezentium tot in armis, & corpore vulnera excepisse: quæ interpretatio Cæsaris loco videtur conuenire. Is enim lib. 3. belli civilis. Scuto ad eum relato Scæuæ cēturionis, inuenta sunt in eo foramina ducenta triginta. Sic in Epig. ἀσπίδα πολύτρονον. Quæ autem hic de armis suspensis, seu trophæo Marti dicatō scribuntur, in iis elucet Græcorum imitatio, qui statuendis trophæis αἰωνοῦσαν appendebant. Eurip. in Heraclid. 221 τρέπαι ἰδρύεται παντελεχίαν ἔχοντα πολέμων σέθεν. Vnde & Martem, & Iouem τροπαῖον habebant, qui & τροπαῖος & σκυλόφορος, feretrius, Ianonem quoque τροπαῖον. Hic mos ab Italia, & Græcia, velut iure gentium, etiam ad Christianos peruasit, vt hostium spolia, & exuias facris postibus, locisque, tanquam victoriam ad numen referentes, appendant.

Plutarchus in Romulo, vbi ipsius de Actone trophæum describit. Romulus vt votum Ioui redderet quam gratissimum, & oculis ciuium speciosissimum, quercum, quam in castris vidit, miræ proceritatis, recidit, & instar adornauit trophæi, Actonis armis aptè suspensis ex ea, adaptatisque. Claudian. li. 1. in Rufinum prope extremo.

Festinas urgete manus, meus ecce paratur
Ad bellum Sicilio, qui me de more trophæis
Ditat, & hostiles suspendit in arbore cristas.
Sidon Paneg. Maioriani.

Ista micant clypeo, cuspis trabe surgit eburna,
Ebria cade virum, propter Bellona trophæum
Extruit, vt quercum, captino pondere curuet.

Maro, inquit Turneb. libr. 14. cap. 13. libenter poemati suo mores Romanos interferit, & eis opus suum distinguit, atque exornat: & vt mihi videtur, decus opimorum spoliūm Æneæ tribuit hoc loco, quæ & Marti Gradiuo dicari facit in trophæo. Harum rerum obseruatione, & ingeniosum se ostendit poëtam, & poëma eruditione commendat.

- Tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ouantes.
- MAXIMA RES EFFECTA VIRI: timor omnis abesto,
- 15 Quod superest. hæc sunt spolia, & de rege superbo
Primitiæ: manibūque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis, murōsque Latinos.
Arma parate animis, & spe præsumite bellum.
Ne qua mora ignaros (vbi primum vellere signa
20 Annuerint superi, pubémque educere castris)
Impediat, segnésque metu sententia tardet.
Interea socios, inhumatâq; corpora terræ
Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait, EGREGIAS ANIMAS, QVÆ SANGVINE NOBIS
- 25 HANC PATRIAM PEPERERE SVO, decorate supremis
Muneribus, mœstâque Euandri primus ad urbem
Mittatur Pallas: quem non virtutis egentem
ABSTVLIT ATRA DIES, ET FVNERE MERSIT ACERBO.

TVM SOCIOS HORTATVR) Perfectis rebus diuinis, C socios, id est, Troianos, & auxiliares, qui cum ducibus suis confluerant, incipit alloqui. Occiso, inquit, Mezentio bellum magna ex parte confectum est: reliqua facile perfecta dabuntur. Nullus congressionem metuat desiderato Mezentio: quem ego talem reddidi, qualem in hac quercu videtis. Sic merentur occidi, qui in regni potestate opprimunt potius, quam subleuant suos. Donatus.

MAXIMA RES EFFECT. VIR.) Homerus Iliad. 6. θάρσει θάρσινδ' ἠσπείρωμε φροῖ, μὴ δέ τι τάρβει. Et Iliad. 2. ἤραμεθα μέγα νῦν ὅς, ἐπιφρονέμεν ἔτορα δῖον.

QVOD SVPEREST) τὸ λοιπὸν, siue in posterum, deinceps.

PRIMITIÆ) victoriarum mearum. Primitiarum nomine (quas proprie dicimus, quæ de fructibus nouis, aut feretibus gregum diis offeruntur) & spoliūm, quodam circūitu verborū ἀποθῆναι significare voluit Maro, quæ & spolia, & frugum primitias sonant: λάφυρα autem viuis abscacta: σκύλα νεθῶ, & σκυλέματα mortuis. German.

MEZENTIVS HIC EST) talis est, qualem videtis, vel, hic est, vt sit aduerbium.

NVNC ITER AD REGEM, MVROSQVE) Iam campestri superauimus prælio, restat, vt etiam obsidione, vincamus, & capiamus eam urbem, quæ perfugiu est, & arx inimicis. Proinde ad arma componite animos, & sperate iam nūc vos denno bellum gesturos cum optata victoria. Hoc ante tempus dico, ne vos dispositionis meæ ignaros turbet repentina commotio, & opportunitatem faciendi celeritatem mora aliqua ex timore corrumpat. Ne impedimento sitis, cum captatis auguriis signa vellere, & exire castris ceperimus. Donatus.

SPE PRÆSUMITE BELLVM) Præsumere Quintilianus, & æquales eius dixerunt, quod Cicero, & eius ætas dixerat, præcipere, vt præsumere cogitatione, quod nondum vñ habeas. Plin. ep. 10. lib. 2. vt tandem præcipias gaudium quod ego olim pro te non temere præsumo. Et præsumere spe, προκαταπίψειν. Et præsumptiones Quintil. lib. 9. id est, ἀντιλήψειν. Cic. 1. Off. Ilud etiam ingenij magni est, præcipere cogitatione futura, & aliquantō ante constituere, quid accidere possit

Liuius libr. 4. quanquam fama prius præcepta res erat. A Budæus in Pand.

VBI PRIMVM VELLERE SIGNA) Vellere propriè dicit, quia Romana signa figebantur ante prætorium in castris; & cum ad bellum eundem fuisset, captatis augurijs euellabantur è terra: nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, si auellentem facile sequeretur, hoc enim erat indubitata victoria signum. Contrà verò, si in eximendo magno impulsu opus foret, tunc cladem, & excidium futurum haud dubiè præmonstrabant. Appian. in bello Parthico tradit, Crassum iturum in bellum aduersus Parthos, euellere signa nequiuisset, ibiq; ipsum occisum fuisse. Aliud non dissimile prodit Paulus Orosius de Furio Camillo Scriboniano lib. 7. cap. 6. Hæc ex Seruio, & aliis.

Aquilam auream Xiphilinus fuisse narrat in Pompeio, quæ cù Crasso Euphratem aduersum Parthos trāsire noluit: sed terræ perinde adhærebat, atque si in eam nata fuisset, donec eam multitudo, quæ circumstabat, conuulsit, ipsaque vi consecuta est. Portendit & hoc exitium Flamini Cof. apud lacu Thrasimenum pugnaturo cum Annibale, quod signa difficilè vulsa sunt; & secutus cruor, vt his versibus cecinit Silius lib. 5.

Signa etiam effusa certant dum vellere mole,
Teter humo lacera nitentum erupit in ora
Exultans crumor, & cadis documenta futura
Ipsa parens miseris gremio dedit atra cruento.

Prius id memoriæ proditum à Liuiio, lib. 21. in hæc verba. Territis omnibus, qui circa erant, velut scædo omne incipiendæ rei, insuper nuntiatur, signum omni vi moliente signifero, conuelli nequire. Conuersus ad nuntium, Num literas quoque, inquit, ab senatu affers, quæ me rem gerere verent? abi, nuntia, signum effodiant, si ad conuellendum manus præ metu obtorpuerint. &

SOCIOS INHYMATAQVE CORP. TERRÆ MAND.) Suprà lib. 9. Mandet humo filia. Notum illud Euripid. è τῶν ἑστίδων.

Ὁ θεὸς δὲ εὐαίσιον εἰς τὸ σῶμα ἀφίητο,
Στῆναι δ' ἀπ' ἄλλοις, ἀνέμω μὲν ἄρ' ἀδέρῃ,
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν.

Apud Homerum leguntur hæc tum alibi, tum Iliad. π.

Ἐνθα εἰ ταρχύσοι καὶ ἰσχυροί τε, ἔταί τε
Τύμβω τε, σὺ ληϊτε, τὸ γδ' ἔρασι δὲ θανόντων.

Vrsin.

INTEREA) dum obsidionis tempus adueniat, dum vacamus ab armis.

QVI SOLVS HONOS ACHER. SVB IMO EST) Honorem ait esse apud Acherontem, sepultum esse, alioqui animæ centum annos circum ripas Acherontis errare coguntur: vnde 6. Æneid. Grammatici Acherontem τὸ πρὸ τῶν ῥέων deducunt: & Eustathius docet, tres hoc nomine fuisse fluvios, vnum apud Cimimerios, citra Theprotiam alium, alium & in Alpheum influere: sed & Acheruntiam quandam paludem stagnantem prope Siculas Cumas, inde & acheroida sterilem arborum populum.

Acherontem, inquit, Turneb. lib. 5. cap. 7. legimus inferorum flumen esse: sed apud veteres Latinos,

Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gressum:

30 Corpus vbi exanimi positum Pallantis Acetes

Seruabat senior, qui Parrhasio Euandro

Armiger ante fuit: sed non fælicibus æquè

A inferos plerumque significat, nō flumen: vt apud Plautum Trinummo. In nostro agro ostium est Acherontis: id est, inferorum. Et hoc loco, & aliis multis, quos adscribere superfedo, ne copia oneraret lectorem.

EG. ANIMOS QVÆ SANG. NOB. HANC PAT. PEPER.) Ingenti arte laudat potius, quam miseratur extinctos, vt præsentium animos in bella succendat. Respicit Homericum ἰσθίμου Ἰουλά. Tale quid & Epig. 4.

Ἀνίας ἐσπικίαν ἦν ἔσπερ' ἰλλὰ δ' αὖ παῖσιν
Ταῖς ἡμῶν Ἰουλάς νεύμεθα ἰσθίμου

Planè enim huic, quæ sanguine nobis Hanc patriam peperere, responderet.

Anima etiam pro animato corpore sumitur. Lucret. lib. 4.

Nam certè ex vino Centauri non sit imago,
Nulla fuit quoniam talis natura animæ.

Atque ita etiam pro homine apud Latinos scriptores, crebrò. Apud Hebræos non semel, vt Numeror. cap. 19. Actor. 27, & alibi. Si Nonio credimus, anima etiam pro corpore, seu cadauere aliquando accipitur, vt hoc loco. Lege totum caput Magij 12. lib. 1.

DECORATE SVPREM. MVNER.) Catull. ad fratris tumulum, Vt te postremo donarem munere moris, quomodo quidam legunt, pro, amoris. Quid. 3. Elegia.

His certè manibus fugientis pressit oculos
Mater, & in cineres vltima dona dedit.

Græci quoque γέρας, id est, munus vocant. Virgil. rursum lib. 6. & funga: inani munere, loquens de floribus tumulo Marcelli aspergendis.

EVAN. PRIM. AD VRBEM MITTATVR PALL.) Quum generatim loqueretur de mortuis, ne Pallantem quoque aut flammis ibi cremandum, aut humo operiendum putarent, separat eum à cæteris. Regales enim nunquam confuse sepulturæ iunguntur. Ed accedebat, quod orbatus filio pater vel mortuum suscipere debuit, si non quirit videre victorem. Donatus. * Lege tit. èς ἀδελφείας. 3. lib. Antilogi ubi multi commendantur, qui sanguine suo non patriam quidem sed patriæ libertatem peperere. Et obserua in hoc verbo parere translationem pulchram. Sic Scipio apud Ennium Romam alloquens. Namque tibi monumenta mei peperere labores. Cit. Træcul. 5. Tu verbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti. Sermo est de Philosophia. Idem Epist. lib. 9. nec ea solum meminervis, quæ ab alijs magnis viris accepisti, sed illa etiam quæ ipso ingenio, studioque peperisti. Ad Brutum. Magna pestis erant depulsa per vos, magna, pop. Rom. macula deleta: vobis verò paria diuina gloria.

QVEM NON VIRTVTIS EGENT.) ἀτιότης, pro, abundè magna virtute cumulatam. Ab Ennio sumptum monet Seruius. Sic lib. 8. quem non rationis egentem.

FVN. MERSIT ACERBO) Acerbum funus; est immaturum, translatio à pomis. Lib. 6. eleganter de infantibus apud inferos,

Infantumque anima stantes in limine primo,
Quos dulcis vite exortest: ab ubere raptos
Absulit atra dies, & funeri mersit acerbo.

E Hic profectò satis indicauit, cur funus acerbum vocaret. Et quanquam valde acerba infantium, tamen etiam adolescentum (qualis erat Pallas) acerba funera, quia nondum matura. Tibullo immittis mors. Hic iacet immitti consuetus morte Tibullus, et si aliter hoc liceat interpretari. &

Tum comes auspiciis charo datus ibat alumno.
Circum omnes famulùmque manus, Troianaque turba,
Et mœstæ Iliades crinem de more solutæ.
Vt verò Æneas foribus sese intulit altis.

INGENTEM GEMITVM TVNSIS AD SIDERA TOLLVNT
PECTORIBVS: mœstòque immugit regia luctu.

RECIPITQVE AD LIMINA GRESSVM) Mox vt A

be Arcadiæ Patria. Æneas sepeliendorum curam, & transferendi Pallantis sollicitudinem posuit, recipit se ad limina, id est, ad locum, in quo iacebat funus, quod seruabat Acetes senior. Hic Virgilio fatorem iniquitas displicet: seruabat enim longæus infelicissimum iuuenis funus: & obierat, qui per ætatem prodeffe publicis rebus potuit: incolumis verò fuerat, qui Euandri comes tot euaserat bella, & Euandri filius iacebat occisus. Sed nec ipsa patris, & filij paria esse auspicia poterant: nam quoties Acete comite Euander iuit ad bellum, vtriusque roties laurea, triumphiq; cessant: perrexit cum miserissimo Pallante, non reducturus incolumem, sed reuersurus cum extincto. O dispar pugnandi conditio: ò fortuna diuersis fauoribus currens. Alter inter arma, & gladios potest in senium durare cum socio, alterius dies vna, & pugna spectauit ad mortem. Donatus.

CORPVS VBI EXANIMI POSITVM PALLANT.) Eadem forma, Corpus vbi exanimi positum Pallantis, qua suprà lib. 2. Sic ò sic positum affati, discedite, corpus: & 4. sic vt te posita crudelis abessest? Lucret. lib. 3. Post mortem fore, vt aut putrefcat corpore pallio. uerumen Græci dicunt. Apud quos & τὸ βεβῆσαι funebre verbum est: vnde & ἑθαί τελευτῶντων apud Plat. Polit. 2. German.

Mos familiaris fuit, vt post efflatam animam cadauer cubiculo efferrent, in vestibulo ædium collocarent ad ianuam. Id proprio verbo dicitur collocatio. Hunc morem tangit occultè, vt solet, vates magnus. Adeas Lipsium Elect. lib. 1. c. 6. in quo diligenter præterea obseruati ritus antiquorum funebres.

PARRHASIO EVANDRO) Arcadico, ab vr-

Ipse caput niuei fultum Pallantis, & ora,
40 Vt vidit, leuïque patens in pectore vulnus
Cuspidei Auloniæ, LACRYMIS ITA FATVR OBORTIS.
Tène, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
Inuidit fortuna mihi: ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
45 Non hæc Euandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium: metuensq; moneret
Acres esse viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
50 Fors & vota facit, cumulatque altaria donis:
Nos iuuenem exanimum, & nil iam caelestibus vllis
Debentem, vano mœsti comitatur honore.
Infælix, nati funus crudele videbis.
HI NOSTRI REDITVS, EXSPECTATIOQVE TRIVMPHI:
55 Hæc mea magna fides. at non Euandre pudendis
Vulneribus pulsam aspicias: nec sospite dirum

IBAT COMES) pro, ierat.

ET MŒSTÆ ILIADES CRIN. DE MORA SOL.) Serui domini sui casum, & Troianæ matres infelicem iuuenem plena miseratione plangebant, sparsis crinibus. Seruius has mulieres fuisse putat ancillas Æneæ: omnes quippe matres hoc est, mulieres nobiles, in Sicilia remansisse dixit, excepta Euryali matre: de qua legimus lib. 9. Quæ te sola puer, ianuis è m. uribus ausa. Prosequitur.

Facit mentionem seorsim faminarum, quia, vt ait Sophocles, φιλῶντες ὄν, καὶ συμπαθεῖσιν ὄντι. De more autem non indocti homines reddunt per illud poetis familiare, καὶ ἄσπερον, licet nati euadēs aliud videatur. German.

VT ÆN. FORIBVS SE INTVLIT ALTIS) Naturale enim est, vt intermissa lamenta repetantur, cum aliquis notus aduenit. Sic apud Statium, ingressis ducibus denuo defertur Archemorus.

—mox vt morientia dignis

Vulnibus Inachij penetrarunt limina reges,
Ceu noua tunc clades, & primò sancius insans
Vulnere, lethaliq; irrumperet atra serpens,
Sic alium ex alio, quanquam lassata, fragorem
Pectora congeminant, integratq; resiliant
Accenso clamore fures

Seruius.

TVNSIS PECTORIBVS) 2. Æneid. de Troianis feminis, quæ Palladi supplicatum ibant. Suppliciter tristes, & iuncta pectora palmis. De Iuturna lib. 12. Terque quatèrque manu pectus percussit honestum.

Oprabis nato funus pater: hei mihi quantum Præsidium Aufonia, & quantum tu perdis lule.

IPSE CAPVT NIVEI) Mortui corpus noua arte laudauit: augent enim dolorem, quæ possunt in defuncto laudari. Tante, inquit, Pallas pulchritudinis erat, vt eum nec mors deformare valuisset. Non pallebat ille, sed niueus apparebat: quæ res angebat dolorem religiosi viri, quum in vno cæso multa fletur extincta: spem iuuenis, vota patris, & pulchritudinem corporis. Vbi autem penitus, & intimus est dolor, etiam ante verba fluunt lacrymæ. Inde Æneas lacrymis prius obortis fatur. Donatus.

Epitheton niuei, latè patet, inquit Seruius: referri enim potest & ad candorem pristina pulchritudinis: & ad pallorem ex morte venientem: & ad frigus, quod propriè mortuorū est: vt, corpus q. lauā frigētis, & vngūt. Si ad pallorem referatur, nescio quo pacto quadret comparatio, quæ infra ponitur de viola, & hyacintho: quæ sine dubio poetæ pulchritudinem vultus, quamuis exanimis exprime voluit. Immo nec si ad candorem referatur, quadrabit, nisi in genere: quia scilicet candor pulchritudinis est, vt illi flores, quamuis non candidi.

LEVI IN PECTORE) pulchro, puerili, nondum fetoso.

TENE INQVIT MIHI) Est iteratio in verbo, inquit: supra ait, lacrymis in a fatur obortis: sicut in quito posuit, & fidam sic fatur ad aurem. & paulò post sic intulit, Dic ait. Sanè sciendum & allocutionem esse talem, qualis illa, vbi de fletur Euryalus: nam locis omnibus commouet miserationem, ab ætate, à tempore, à vulnere, à spe parentis. Seruius.

INVIDIT FORTVNA) Ac si diceret, quantum noceret aduersa, quum læta talem intulit casum? Videtur autem dolere: quod quæri non potest de fortuna: crudelitate, quæ ei vno, eodemque tempore & tanta contulit beneficia, & tale intulit damnum. Pleno affectu dixit nostra, quasi communia esset habiturus cum eo, si illum incolumem fata seruassent. Seruius.

NE REGNA VIDERES NOSTRA) Quid sit, cum læta veniret fortuna, his verbis declaratur, regnum in Italia scilicet, quod se adepturum Æneas spe præsumebat, confusus tot oraculis. Coniunxit vtrumque & Creusa lib. 2. fortunam lætam videlicet, & regnum. Ad terram Hesperiam venies, &c. subiungit, Illic res læta, regnumque, & regia coniux Paria tibi. &c.

NON HÆC EVAND. DED. PROMISSA) De promissis suis, quæ Euandro dedit, & τὸ σιωπώμενον intelligimus: nam abscedens nusquam Euandrum est allocutus. Seruius.

SPE CAPT. INANI) Cum sperat vnusquisque quod non est, vel oprat incolumem, quem morte constat oppressum, hæc spes inanis est. Donatus.

FORS ET VOTA FACIT) Aliter legitur forset, & forset cōiunctim, ac melius quidem, quod nec Seruius distulit. Lucret. etiam lib. 6. de Nilo sic ait. Forset & Acibiopum penitus de montibus altis Crescat. Dicitur autem forset, quasi fors sit, quemadmodum dixit in Hecyra Terentius, fors suat pol. Canterus lib. 4. cap. 8. Adde, forset est fortasse, sicut & fors, Prisciano teste.

CVMVLATQVE ALTARIA DONIS) Lib. 5. fruere m. que suis altaria donis. Sæpius vocantur donis, quæ diis offeruntur. Aliquando etiam munera. lib. 9. Ise tibi ad tua templa feram sollempnia dona. Penelope Vlyssi. Grata ferunt nymphæ pro saluis dona maritis.

NIL IAM CÆL. DEBENT) Qui viuunt, obnoxij sunt superis diis, mortui extra eorum ditionem sunt, & in aliorum ius, conditionemque concedunt: qui autem

alicui obnoxius est, qui alicuius imperio paret, is ei aliquid debet. Ex eo Maro nihil debentem caelestibus cum scripsit, mortuum intellexit. Turneb. lib. 5. c. 7. Sophocles Aiace.

ἄραν γὰρ λυπέεις, ἢ καὶ θιάδ' ἐγὼ θεοῖς; ὧς ἂν ἐν ἀρκίῳ εἰμ' ὀφειλέτης εἶμι.

Virgilij locus tantam habet cum Sophocleis verbis similitudinem, vt non sine causa existimari possit, illos amulatus esse Virg.

VANO COMITAMVR HONORE) Vano honore, inani, quantum ad mortuos pertinet: nam talia de mortuis sunt ad solatium superstitum, vt est apud Ciceronem in Catone maiore: Solonis quidem sapientis elogium est, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum, & lamentis vacare: vult, credo, se esse charum suis. Ita Seruius.

Vano, inquit German. quod eo in vitam desiderati mortui reuocari non possunt. Neque enim conueniret personæ, & pietati Æneæ, extremum illum honorem, cuius se studiosissimū vbiq; ostendit, eludere, & eleuare, cum præsertim nuper admodum à Palinuro, & inferis didicerit, quanta cura, & ratio sepultura habenda sit. Non potuit itaque uat' ὑποπερὲς poetæ à se ipso dissidentem inducere Æneam: quamuis & supra lib. 6. iusta, inferiasque aspiciens Maro, sumat inani munere, cum eadem, qua hic sententia dixerit, &c.

INFÆLIX NATI FVNVS CRVD. VIDEB.) Apostrophe ad Euandrum, cuius vicem dolet, qui pro victore, & triumphante crudeli vulnere extinctum recepturus est.

HI NOSTRI REDITVS) tale est, vt, manibusq. meis Æneam hic est. Ἐρανοῦς in semetipsum, qui spe sua tantopere frustratus sit. Talis est illa Turni oratio in alium, siue magis est sarcasmus, lib. 12.

En agros, & quam bello, Troiane, petisti Hesperiam metire iacens, hæc premia qui me Ferro ausi tentare, seruis: sic mania condunt. &c.

HÆC MEA MAGNA FIDES) τὸ σιωπώμενον, quam de Pallantis reditu promiserat patri.

PVDENDIS VVNERIBVS) Pudenda vulnera sunt, in tergo accepta, vt sit fugientibus. De his vulneribus doctè German. Sic & Epig. libr. 3. ἄγδ δ' ἢ μὲν ἂν ὄτρυνεῖς θάνατον. Et semper aucta, posticæque vulnera poetæ turpitudini, ignauiaque tribuerunt: vt Homerus Iliad. ἠδὸμηνους Merionæ fortitudinem laudat,

Εἰ περ γὰρ καὶ βλεῖο πονέμεν, καὶ ἐτυπέεις, Οὐκ ἂν ἐν αὐχέν' ὄτρυνε πείθε βέλος, ἂνδ' ἐν νότῳ, Ἀλλὰ κεν ἢ ἔργων, ἢ ὑπὸ δόξ' ἀντιπέσει. Πρὸς τῷ ἡμένοιο μετὰ πορομάχων ὀσσεῖσιν.

Eoque solatio Hecuba Iliad. amittigabat suum, Priamisque de morte Hectoris dolorem.

— ἐπεὶ δ' ἔκλειψεν γὰρ καὶ ἑὸν, Ἀλλὰ πορὸ Τρώων, καὶ Τροιάδ' ὄν βαθυπέλαγον ἔσαντ' ἔτε φέβου μνημένον, ἐπ' ἀλεαρῆς.

Celebrantur item passim ποροδία ἡρώματ' à poetis.

Atque vt hæc, auersa, inquam, vulnera pudenda, & ignominiosa: sic illa gloriosa, quæ aduersa accipiuntur, & in quæ proni cadunt, qui vulnerantur: illa, quoniam timoris, & fugæ; hæc, quoniam fortitudinis argumentum sunt. Iocus Augusti apud Macrobi. lib. Saturnal. 1. cap. 4. in eum, qui laxo in expeditione percussus, ac notabili cicatrice in fronte deformatus, nimium sua opera

opera iactabat: at tu, inquit, cum fugies, nunquam postea respexeris. Contra laus L. Siciij Dentati, præter alias plurimas, quadraginta quinque cicatricibus aduerso corpore, nulla in tergo insignem fuisse. Plin. lib. 7. c. 28. Valer. lib. 3. cap. 2. Lege item epitaphium Tit. eis ἀνδρὲς in Thraſybulum Lacedæmonium, qui septem ab Argiis vulnera, omnia aduersa, nullum auersum accepit. Iustinus de Atheniensibus victis à Macedonibus, lib. 9. non tamen immemores pristinae gloriae cecidere: quippe aduersis vulneribus omnes, loca quæ tuenda à duci-

bus acceperant, morientes corporibus texerunt. De talibus ita est apud Curtium lib. 3. Circa currum Darij iacebant nobilissimi duces, ante oculos regis egregia morte defuncti: omnes in ora proni, sicut dimicantes procubuerant, aduerso corpore vulneribus acceptis. &c.

Nec sospite dirum opt. nato funus) non oprabis sospite dirum funus, id est, ipsi sospiti, est enim enallage casus. Si fuisset vulneratus à tergo, & ita enallisset, tu optares ei quamuis crudelem interitum. Aut ita, nec filio turpiter superstitite, tibi mortem optabis.

- Hæc vbi defleuit, tolli miserabile corpus
60 Imperat: & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintq; patris lacrymis: solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alij crates, & molle pheretrum
65 Arbuteis texunt virgis, & vimine querno:
Extructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,
70 Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit:
Non iam mater alit tellus, virisque ministrat.
Tum geminas vestes ostroque, auroque rigentes
Extulit Æneas: quas illi læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
75 Feccerat, & tenui telas discreuerat auro.
Harum vnam iuueni, supremum mæstus honorem
Induit: arsurasque comas obnubit amictu.

HÆC VBI DEFLEUIT) vbi fletum absoluit. Sicut de Bellauit, defunctus est: seu, vbi hæc cum lacrymis dixit.

TOTO LECTOS EX AGMINE MILLE VIROS) Troianos. Tulsos, Arcadas, vt dicit Seruius. Cur tantum adderet comitarum, dua cause. Quia id regale funus decebat: quod obsequij genus ideo supremum dicitur, quia postea nullum est. Altera propter solatium, & lacrymas patris, vt aut ipsi dolore mærentis lenirent persuasionibus suis: aut ex congregatione tantorum leuaretur animo, intelligens in tanta necessitate bellorum filij sui causam fuisse potiore, propter quam tot lecti fuerant viri: & Æneam saluti propriæ Pallantis obsequia prætulisse: quanquam vniuersum dolorem seni exhauriri non posse vilo solatio crederet. Donatus.

SVPREMVM COMITENT. HONOREM) qui funus deducant, qui quidem defunctorum est honor vltimus.

HAVD SEGNES ALII CRATES) Humanitate simul, & principis Æneæ iussu cogentibus, non erant segnes, & properantes aggrediebantur necessaria. Dicit deinde quomodo pheretrum contextuerint, quod latine capulus dicitur. Vnde ait Plautus, capularis senex, id est, vicinus capulo, qui dictus capulus ab eo, quod corpus capiat. Donat. Seruius.

EXTRVCTOSQVE TOROS) Extructus, est exaggeratus, aggestus, accumulatus. Georg. 1. Ter pater extructos dicitur fulmine montes. Lucret. lib. 6.

Scilicet hoc densis fit nubibus, & simul alie Extructis alijs alijs super impete miro. Rursum, Fulmina gignit ex crassis, atque putandū est Nubibus extructis. Gifan. in Lucret.

OBTENTV FRONDIS) obtentis frondibus.

AGRESTI SVBLIMEM IN STRAMINE PONVNT) id est, super frondes ponunt: nam hic reddit, quod omiserat supra, dicens, Extructisque toros, nec addens, vnde. Seruius.

VIRG. DEMESSVM POLLICE FLOREM) Simile illud Propertij lib. 1. lilia, Quæ modo decerpens tenero pueriliter vngui. Et Catulli. Idem cū tenui capulus de floribus vngui. Eunt sæpe in comparationes has, reciprocasque metaphoras poetæ, ab hominibus scilicet ad herbas, floresque, & contra: vnde & pubescere plantas dicunt, florescere, & deflorescere homines: quemadmodum & Adonidis horti ab ipsis effectæ, fugientisque illecebræ dicuntur, ab Adonidis Assyrij adolescentis morte præmatura, &c. German.

De digitis, quoniam nata est occasio, disputemus. Pollex dicitur, quod præ cæteris digitis polleat. Nomina autem digitorum sunt, primus pollex, secundus index, qui & salutaris, tertius medius, infamis, seu famosus, impudicus, quartus medicus, & annularis, quintus minimus, & auricularis. Politian. c. 62. Quid porro sit pollicem premere, pollicem vertere, idem cap. 42. Multa item cognitu præclara de pollice, reliquisque digitis Alexand. ab Alex. lib. 4. cap. 26. Plin. lib. 11. cap. 43. Hominis

Hominis digiti articulos habent ternos, pollex binos, & digitis aduersus inuicem flexitur: per se verò in illis, quum porrigitur, crassior cæteris. Huic minimus mensura par est, duo reliqui sibi, inter quos medius longissimè protenditur. Hæc ille. Cur salutaris dicatur is, qui est à pollice proximus, hæc forsitan sit ratio, quod eum solemus admouere ad os, cum silentium ab alio, aliusue postulamur: quod ferè facimus in iis rebus, quas tacitas haberi perutile nobis, aut illis, ac salutare iudicamus. Hoc eum nomine Sueton. afficit in Augusto, dum ait, eum habuisse digitum salutarem sinistrae manus imbecillum. Indicis autem nomen ab indicando accepit, vsus eius est in exprobrando. Vtebatur eo scitè Crassus orator: testis Cicero, f.

LANGVENTIS HYACINTHI) Propert. lib. 4. eleg. 2.

*Nec flos vllus hiat pratis, quin ille docerent
Impositus fronti langueat ante meæ.*

NON IAM MATER ALIT TELLVS) Bene tellurem matrem vocat. Lucret. lib. 5.

*Linguitur, sicut merito maternum nomen adepta
Terra sit, è terra quoniam suam cuncta creata.*

Inducitur fumus Pallantis retinens adhuc viui hominis speciem. Itaque iacès in agresti stramine, super herbas agrestes, talem habuit colorem, qualem flos violæ, vel hyacinthi, quum languet abscissus, & quum illi adhuc naturalis permanet fulgor: & tamen vires solitas mater iam denegat terra. Donatus.

Nonne tibi hic in mentem venit, lector optime, illius, Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius sicut flos fœni? Flos erat Euryalus, flos Pallas: sed morientes deciderunt, elanguerunt, perierunt. Quam facile autem est fœnum, seu graminis arefcere, florem languescere, tam facile est ex viuo homine mortuum fieri, & omnem eius decorem fœdari, atque corrumpi. Breuitas viua, inquit D. Basil. Homil. 5. in Hexaem, oblectamentumque prosperitatis humana, atque hilaritas exiguu tempore persfens, accommodatissimam est apud prophetam similiudincm sortita. Hodie virens corpore, propter diuicias obefus, & floreute colore predictus, ob aratis vriditatem lasciuens, vehemens, impetu intolerabilis: oras idem ipsemet miserabilis fueris, aut morbo forsitan dissolutus, aut tempore, senioque confectus. f.

Huius Pallantis corpus Clemente 7. Pontifice Rom. inuentum dicitur à quibusdam, tantæ proceritatis, vt matorum vrbis Romæ pinnas erectum vertice pertin-

gere possët. Nec verò si huius magnitudinis cadauer effossum credamus, Pallantis id fuisse minus fuerit estimadum, quod Virgil. libro hoc eius corpus exustum fuisse narret, cum satis constare possit illud de Pallantis concrematione & quodammodo fuisse à poëta prolatum. Legge Magium lib. 1. cap. 4.

VEST. OSTROQVE AVROQVE RIG.) Dicitur Æneam vestem funeri contulisse, dicit eius pretium, & meritum. Has, inquit, fecerat Dido: ecce vnum meritum. Manu sua, & labore proprio, augmentum laudis, ipsa, quæ fuisset regina, & haberet, per quas hoc faceret, fecit tamen Æneæ, quem dilexerat plurimum, vt verum, ac plenum amantis demonstraret affectum. Magnum hic Pallanti amorem ab Æneæ exhibitum ostendit. Donauit ei tanti rem pretij, reginae manu confectam, donatam sibi ab ea, quæ conjunctionem per merita, & munera roborare cupiebat, cuius labore operis illa non senserat: fecerat. n. libens, fecerat læta, non quemadmodum faceret, sed cui faceret cogitans. Tantæ igitur feminæ tantum munus duarum vestium, cum defuncto diuisit. Donatus.

LÆTA LABORVM) quam laboris non pigeret. IPSA SVIS QVONDAM MANIBVS) Laus tela à donatrice, & artifice. Suprà lib. 4. dices que munera Dido fecerat. Et Homerus. Odyss. 11. Οὐδὲ ἴφαιμος ἔταξεν ἰδὴ ἵατα σπαρτὶδων. Et Epig. 6. χερσὶ ᾧ τῆς ἰδίας ἐξέπνοσε χέρας. Ipsa, autem, vt Iliad. ἐχέετες κέμον ἄντα, hoc est, ἀντρεπύσσαι. In hac quoque significatione à Sophocle Antig. ἀντρέψω, ἀντρέψω. Propert. lib. 2. Sed quas ipse suis fecit Amor manibus. German. Ornat & ipsa Andromacha ex hoc loco munera sua, quibus donat Alcanium lib. 3. Accipe & hæc, manuum tibi qua monumenta mearum Sini, puer.

HARVM VNAM IUVENI) Veteres veste vna corpus induebant, altera, qua amiciebantur, etiam interdum caput inuoluebant: quo factum est, vt duas vestes mortuo Pallanti iniiciat Æneæ, vt vna corpus, altera caput tegatur. Sic & lib. 3. Purpureas velare comas adoperiet amictu. Er Varro lib. 4. de ling. lat. vestes in indutum, & amictum diuidit. Prius, inquit, de indutu, aut amictu quæ sunt, tangam. Turneb. lib. 5. cap. 7.

OBNUBIT AMICTV) Obnubit, velat, translatio à nubibus, quibus regitur cælum: vnde & nuptiæ dicuntur, quod nubentium corpora velantur. Seruius. Adde. Arnob. lib. 3. Quod aqua nubit terram, appellatus est, cognominatūque Neptunus.

- 80 Multaque præterea Laurentis præmia pugnae Aggerat, & longo prædam iubet ordine duci.
- Addit equos, & tela, quibus spoliauerat hostem.
- Vinxerat & post terga manus, quos mitteret vmbri Inferias, cæso sparsurus sanguine flammæ:
- Indutòsque iubet truncos hostilibus armis
- Ipsos ferre duces, inimicæq; nomina figi.
- 85 Ducitur infælix æuo confectus Acetes,
- Pectora nunc fœdans pugnis, nunc vnguibus ora:
- Sternitur & toto proiectus corpore terræ.
- Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
- Post bellator equus, positus insignibus, Aethon
- 90 It lacrymans, guttisq; humectat grandibus ora.
- Hastam alij, galeamq; ferunt, nam cætera Turnus

Victor

Victor habet. tum mœsta phalanx, Teucricque sequuntur, Tyrrhenique duces, & versis Arcades armis. Postquam omnis longè comitum processerat ordo, Substitit Æneas, GEMITVQVE HÆC ADDIDIT ALTO. Nos alias hinc ad lacrymas, eadem horrida belli Fata vocant. salue æternum mihi maxime Palla, Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

LAURENTIS PRÆMIA PVG.) Plautus quocumque præmium, & poenam sæpe coniungit: & sanè vtrumque idem est prope, id videlicet, quod hosti, aut victori miles, aut graflator manu eripit. Tibull. eleg. 2. lib. 1.

*Nec snit occurrat quisquam, qui corpora ferro
Vulneret, aut rapta præmia veste petat.*

Petronius Arbitr. Quid aquis dici formosius potest in publico tamen manant. Solus ergo amor furtum potius, quam præmium erit? Vrbane furto commisit præmium, quod alterum dolo, clam, alterum vi, palam capiatur. Ian. Guilelm.

LONGO PRÆDAM IVBET ORDINE DVCI) Cur longo ordine prædam duci iubet? Ne in globum collecta, ambitionem, ac pompam funeris minueret. Cæso sanguine, pro, casorum sanguine, vt supra, Capriusque rogi perfundat sanguine flammæ. Duces (puta illius χηλιδος, quæ Pallantis funus comitabatur) iubet trophæa portare, præfixis occisorum nominibus. Donat. German.

ADDIT EQVOS, ET TELA) Cuius equos & tela? Dicit statim ipsemet poëta, quibus spol. hostem: captiu enim maxime conueniebant pompæ funebri. Donat.

VINXERAT ET POST TERGA MAN.) Æneid. 2. Ecce mania iuuenem interea post terga venientum. Et de Furore lib. 1. & centum vincit abenis Post tergam nodis. Versum hunc, & sequentem arripit Lactant. lib. 5. cap. 10. ad accusandum Virgilium, qui non consentanea finxerit: et si etiam hoc exemplo Æneæ proposito, veterum illorum pietatem aliquando fuisse impiam, & iniustâ iustitiam videri vult. Quæ nobis, inquit, documeta iustitiæ protulit? (exemplum enim pietatis, & iustitiæ facit Æneæ, quo iustior aliter Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis, illo versu, Vinxerat & post terga manus, & c. Quid potest esse hac pietate dementius, quam mortuis humanas victimas immolare, & ignem cruore hominum tanquam oleo pascere? Sed fortasse hoc non ipsius vitium fuerit, sed poëtae, qui illum insignem pietate virum insigni scelere fœdauit. Vbi est igitur, ô poëta, pietas illa, quam sapissime laudas? Ecce pius Æneæ

— Sulmone creatos
Quattuor hic iuuenes, totidem quos educat Vrsens,
Viuentes rapit inferias, quas immolet vmbriis,
Capriusque rogi perfundat sanguine flammæ.

Cur ergo dicebat eodem isto tempore, quo vincos ipsos homines ad immolationem mittebat, equidem & viuis concedere vellem, cum quos viuos haberet in potestate, iuberet occidi? Sed hæc, vt dixi, culpa, non illius fuit, qui litteras fortasse non didicerat, sed tua: qui cum esse eruditus, ignorasti tamen, quid esset pietas: & illud ipsum, quod nefariè, quod detestabiliter fecit, pietatis esse officium credidisti: videlicet ob hoc vnum pius

vocatur, quia patrem dilexit. Hæc Lactant. * Reliqua recitauimus lib. 10. ibi. Per patrios manes, per spes surgentis Iuli Te precor, & c. Quid porro dicit Lactant. ad illam pietatem Augusti erga matrem amicum suum Iulium? Quævis quam? Scribitur quidam, trecentos ex delictis electos (capta Persia) vniuersique ordinis, ad oram D. Iulio extructam, idibus Martij, hostiarum more mactatos. Ita Sueton. cap. 15.

INDVTOSQVE IVBET TRVNCOS HOSTIL. ARMIS) De trophæis accipiendum est, de quibus initio explanationum dictum.

INIMICAQVE NOMINA FIGI) Alludit ad Romanum morem, quo constat in funere imperatorum, nomina sub titulis hostium victorum, & gentium prælata, & exhibita fuisse: & Tacitus de pompa funebri Augusti: Tunc consultatum de honoribus, ex quibus maxime insignes visi, vt porta triumphali duceretur funus. Gallus. Asinius, vt legum latorum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur. German.

DVCIT. INF. ÆVO CONF. ACETES) Nimio dolore debilitatus, & aliâ ætate fessus Acetes incedere non poterat. Atque vt verum dolorem suum indicaret, pectus, & os suum, seu faciem pugnis contuderat. Qui in terrâ corruerat omnino præ defectione virium. Hoc ad miserationem fingit poëta, vt alia. Nonius confectum exponit defessum, laudat hunc locum. Item Lucil. lib. 26. Tum doloribus confectum corpus animo obfistere. Cic. 2. Off. Nec me angoribus dedi, quibus esse confectus, nisi iis restitiffem.

BELLATOR EQVVS) Bellator equus Græcis πολέμιος ἵππος. Et Propert. lib. 4. Bellator ex illo fonte bibebat equus.

POSITIS INSIGNIBVS) sine ornamentis suis, nudus planè, non instratus.

ÆTHON IT LACRYMANS) Superlacionis esse putatur poëtica, & extra veritatem longo spatio, tractuq; excurrentis, iumentis lacrymas tribuere, quod Homerus facit, Iliad. p. de Achillis equis mortem Patrocli deflentibus. Vide Seruium, & German. Est hoc loco emulus eius Virgilius. Id tamen in historia scribit Traquilus, nempe in Iulio, c. 81. mendacis opinionem æque reformidans, ac impostoris & plani. Nam ita scribit.

D Equorum greges, quos in flumine Rubicone traiciendo consecrarat, ac vagos sine custode dimiserat, comperit pertinacissimè pabulo abstinere, vbertimq; flere. Turneb. lib. 2. c. 23. * De abstinentia pabuli Virgil. quoque Eclog. 5. in qua sub persona Daphnidis, mortem Iulij Casaris deplorat, nulla neque annem Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam. De fletu equorum Plin. lib. 8. cap. 42. Præ saguini pugnam, & amissos lugent dominos, lacrymæque interdum d. fiderio fundunt.

Sunt autem qui dubitent, an ea sententia dictum sit à poëta, vt equum intelligeret cum ipso cadaueri exustum itri: nimirum quod tolerent præci cum mortuis ipsi charissima quæque cremare, arma, vestes, canes, equos, instrumenta. Vnde Sophocles in Antig. sub persona Creontis iubet, Ἐπιπέλα μὲν δὲ πόλεως ὑπερμυχῶν ὄλασε τῆς ᾗ παρὶ ἀετῶν δὲ δει, τὰ φη τε κρήνη κεί τδ

τὰ πῶν ἀφ' αὐτῶν. ὅτι ἐξ ἑστίαις ἐργασίαις νῆρα νεύουσι. Alij ma-
lunt equum ad comitatum, & pompæ ornatum ductum
tantummodo, &c. Geim. qui priorem amplectitur sen-
tentiam, & ex Lucretio adducit, Et lacrymis falsis hume-
stant ora, genasque.

HASTAM ALII, GALEAMQUE) Cur hic Maro præ-
ter hastam, galeamque cætera de Pallante spolia Tur-
num habere dicit, quem pauld antè, in cæde Pallantis,
contentum balteo victorem abiisse cecinit? Accedit
huic dubitationi altera: cur galeam, hastamque victo
hosti Turnus præ thorace, gladio, lorica, & huiusmodi
remiserit. Ad priorem dixerim, poetam videri posse
conciisè, & compendiosè expressisse Turnum balteum
detraxisse fuso hosti, vt decus, ornamentumque præci-
puum, & victoriæ suæ monumentum, cæterasque exu-
uias, minus nobiles, cum balteo tamen à Rutulo abla-
tas, omisisse: nec in longo ordine manubiarum recen-
sendo commorari voluisse. Ad posteriorem, hastam, ga-
leamque inter armaturam aliam restitutas Pallanti sa-
tis congruè: quod prius Turnus heroica virtute à Ma-
rone instructus, in victo hoste clementiam ostendit,
cum sepulturæ ei honorem concessit, atque ipsum pa-
tri funerandum remisit: quem mortuum pro hoste ha-
bere hac beneficij gratia desuisse visus nõ fuisset, & me-
riti sui laudem diminuisset, si eum militaribus insigni-
bus, familiaribusque spoliasset: ex quibus hasta inter τὰ
πληκτικὰ ὄπλα, & inter φιλανθρωπὰ galea, locū præcipuum
tenere cognoscuntur, German.

VERSIS ARCADES ARMIS) More lugentium, mu-
cronem hastæ, non cuspidem contra terram tenentes.
In funere magistratum quia omnia fieri præter mo-
rem amant, etiam lictores fasces præferabant inuersos.
Tacit. lib. 3. Annal. de funere Germanici. Igitur tribu-
norum centurionumque humeris cineres portabantur:
præcedebant incompta signa, versis fasces. Pædo in ele-
gia ad Liuium.

Quos primum vidi fasces, in funere vidi:

Et vidi versos, indiciumq; mali.

Stattius 6. Thebaid. versis ducunt insignibus ipsi Graingena
regis. Ouid. Amor. lib. 3. eleg. 8.

Ecce puer Veneris fert enervatamq; phævetram,

Et fractos arcus, & sine luce facem.

Nec fasces suos solum lictores, sed milites etiam inuer-
tebant scuta, & arma, manentque in militia nostra ho-
die vestigia eius ritus. Adde, quod non indignum mo-
nitu, versionem hanc armorum non luctus solum no-
tam fuisse, sed etiam transfugij, & defectionis. Ammia-
nus lib. 26. eumque secuti complures iam gladios qua-
tientes, & pila, ad imperatorem transeunt, cum vexillis
scuta peruersa gestantes: quod defectionis signum est
apertissimū. Lipsius ad 3. Annal. Taciti. Turneb. lib. 22.
cap. 11.

GEMITVQVE HÆC ADDIDIT ALTO) Sentiet vir for-
tis incommoda, arumnas, vulnera, & dolēbit, & graui-
ter secum agi intelliget, feret tamen non æquo tantum
animo, verum etiam magno, atque inuictō, quod ho-
nestum, quod pulchrum, quod se dignum id iudicet: ac
si fecus fecerit, turpe, molle, fæmineum esse. Etenim
Marius, cum sine vilo gemitu secabatur, vincebat qui-
dem dolorem magis, quam non sentiebat. Theleus
post grauissimos illos labores exhaustos, apud Sene-
cam conqueritur, sedque perpetuendis defessum malis
testatur.

Sed fessa virtus robore antiquo caret,

Trepidantq; gressus. Hæu labor quantum fuit,

Phlegæthonte ab imo petere longinquum æthera.

Pariterque mortem fugere, & Alciden sequi?

A Idem quoque mori fert grauiiter: neque enim vitam
odit, vt qui sciat se maxime dignum, qui vitæ ipsius bo-
nis perfruatur, intelligatque honestam sibi materiam
causamque præberi, sapius vtendæ virtutis, viuendo
diutius. Qui hoc mihi videtur admirabilior, laudibilis-
que maioribus prosequendus, quod vitæ suæ portum
per labores, ac pericula in dubiis, atque asperis rebus,
in bello deniq; decus anteponat. Iouian. libro primo de
fortitudine.

Nos ALIAS HINC AD LACRYM.) Silius lib. 10.
quo loco Paulum Cof. ad Cannas occisum quasi Pal-
lantem, Annibalem quasi Æneam facit.

B Idecum Aufonia, quo fas est ire superbas
Virtute, & factis animas. Tibi gloria letho
Iam parva insigni, nostros fortuna labores
Versat adhuc, casusq; iubet nescire futuros.

SALVE ÆTER. MIHI, ÆTER. VALE.) Æternum
habet hic vim aduerbij, & significat, semper. Tibull.
eleg. 6. lib. 2. & æternum sit mihi virginitas. Longum salue-
re, longum valere μακρὴν χάρην dicebant in rebus tristi-
bus. Interpretatur Lucianus. τὸ γὰρ μακρὴν χάρην, τὸ μὴ ἐ-
πιφροντιεῖν δ' ἄλλοι. Hoc dictum, longum valere, declarat,
nobis non amplius curæ futurum. Cic. ad Att. lib. 8. At
ille, πολλὰ χάρην τῆς κληρῶς dicens, cõtulit se Brundisium,
Hippolytus apud Euripidem.

C Τὴν σὴν ὃ ἔπειτα πολλὰ ἐγὼ χάρην λέγω.
Veneri tuæ multum valere nuntio.

Eodem intellectu dicebant, æternum valere. Catull.
Atque in perpetuum frater aue, atque vale. Titius lib. 6.
cap. 16.

Audire Sernium liber. Varro in libris logistoricis di-
cit, ideo mortuus salue, & vale dici: non quod valere,
aut salui esse possint: sed quod ab his recedimus, eos
nunquam de cætero visuri. Isic & Charinus, in Nivatore, apud
Plautum, salutata limina extremum, discedens peregre, vt non reuer-
sus.

Limen superum, & inferum salue, simul autem vale;
Hanc hodie postremum extollo mea domo patria pedem.]

D Hinc ortum est, vt etiam maledicti significationem in-
terdum vale obtineat: vt Terent. Valeant, qui inter nos dis-
fidium volunt. Hoc est, ita à nobis discedant, vt nun-
quam ad nostrum reuertantur aspectum. Ergo cum
mortuo dicitur vale, non etymologia consideranda est,
sed consuetudo: quod nullis valedicimus, nisi à quibus
recedimus. Vide insuper Briffon. Formul. lib. 8. nu. 747.
& 748.

Sic & à Græcis mortui geminatis vocibus, ἄλε καὶ
χάρη extremum salutabantur. Iliad. 4. Patrocli funera-
tione absoluta, Achilles postrema salutatione amicum
prosequutus, χάρη μοι δὲ πᾶσι σούλε καὶ ἐν αἰδῶο δόμοισι. Et
ingulanda mox Polyxena ad matrem, χάρη δὲ τευδὶ καὶ χάρη
καὶ ἀνδρατ' ἐμοί. Laërtes quoque Odyss. 6. hac fausta
precatione, & duplicata, ἄλε τε καὶ μέγα χάρη, ἔπει δὲ τοι
ἄλεια δόειν, Vlyssæm accepit. Sed & alia est apud poetâs
huius verbi acceptio, nimirum ad imprecationem vsur-
pati: vt apud Tibull. lib. 2. Quisquis abest valeat: fruges lu-
stramus, & agros. Ibi enim poetâ se imbarualis sacri μ-
σῶσιν ὄν profiterur: quod tanta cæremonia peragere
aggreditur, vt nemo sodalium sine culpa abesse possit,
& tantis sollempnibus deesse quo fit, vt non antiquam
retineam lectionem, sed loco adest, abest reposuerim:
neque enim valeat bene precando poetâ classici effere
mihi visū sunt. Valeat itaque, hoc est, ἔπειτα. Ger-
man.

Iamque

100 Iamque oratores aderant ex vrbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fusa iacebant,
Redderet, ac tumulo sineret succedere terræ:

NVLLVM CVM VICTIS CERTAMEN, ET ÆTHERE CASSIS:

105 Parceret hospitibus quondam, focerisque vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud aspèranda precantes,
Prosequitur venia: & verbis hæc insuper addit.

Quæ nam vos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?

110 Pacè mne exanimis, & Martis forte peremptis
Oratis? equidem & viuus concedere vellem.

Nec veni, nisi fata locum, sedemque dedissent:
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit

115 Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
Aequius huic Turno fuerat se opponere morti.

Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis.

Vixet, cui vitam deus, aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, & miseris supponite ciuibus ignem.

120 Dixerat Aeneas: olli obstupuerè silentes:
CONVERSIQVE, OCVLVS INTER SE, ATQVE ORA TENEBANT.

IAMQVE ORATORES AD. EX VRBE LAT.) Poëta A
bellici iuris peritus, vt integram, solidamque victoriam
Troianis afferat, & eos campo peritos doceat, inducit
legationem Latinam ad Æneam, quæ ad sepulturam
corpora deposceret à victore, secundum scilicet histo-
ricam fidem, & receptum belli morem, & legem im-
peratorii illi superiores commissa pugnae partes adiu-
dicantem, penes quem campi, & sepulturæ potestas
remanet. Eurip. πένταλον λόγος κρείωνος, νεκρῶν σώματα ἐξ-
τάμναι. German.

More Græcorum, factis aliquot dierum induciis,
cadauera ad sepulturam perebantur: itaque sequitur in-
fra, bis semis pepigere dies, atque id etiam victi impetra-
bant, quod ex Thucydide percipi potest, qui sæpe νεκρῶν
ἑποσσομένων esse datos refert. Id etiam ex Homero no-
tum. Quod quidem imitatus est Maro. Turneb. lib. 5.
cap. 7.

Ex cap. 20. lib. 2. apud Vegetium cognoscimus, Ro-
manum militem pro humatione suorum fuisse sollici-
tum. Legimus etiam sæpe Græcos, sæpe Romanos pa-
ctum cum hostibus iniisse, de corporibus suorum se-
peliendis. Etiam inducias sepeliendis, vltima cæsis in
acie datas memorat Liuius lib. 32. Appianus de bellis
Punicis scriptum reliquit, Afrubalem victos à se Ro-
manorū Tribunos, rogatu Scipionis sepeliisse. Insigne
pietatis huius exemplum est apud Cornelium Tacitū.
Romanus exercitus, inquit, sextum post cladis annum,
C an suorum humo tegeter, omnes, vt coniunctos, vt
consanguineos, aucta in hostem ira, mæsti simul, ac
offensi condebant. Apud Græcos, vt refert Iustinus lib.
6. deditio, seu traditæ victoriæ signū fuit, si per præ-
centem corpora interfectorum ad sepulturam posce-
rentur. Hæc Steuechius ad Vegetium.

Oratores hoc in loco iidem, qui aliâs legati. Sic
Liuius decad. 4. lib. 7. Theij oratores cum infulis, & ve-
lamenti ad Romanos miserunt. Quo vocabulo eos le-
gatos proprie significari cenfeo, qui deprecabundi ve-
niunt, tametsi ἱπρόθετος apud Græcos (vnde hoc Latinū
per imitationem mihi ductum videtur) legati dicantur
omnis generis, etiam legati in exercitu. Bud. annotat.
poster, in Pand.

VELATI RAM. OLEÆ) Iuvenelæ significat. Liuius
lib. 29. Quos (sexcentos Cretenfes apud Thafymenum
captos, ac dimissos) vbi ex signis, armorumque habitu
cognouere Hippocrates, atque Epicides, ramos oleæ,
ac velamenta alia supplicum porrigentes, orare, vt re-
ciperent sese, &c. Putat autem Budæus, eos legatos hoc
vocabulo proprie significari, qui deprecabundi veniât.

Adi locum illum in 7. Præferimus manibus vitas, & ver-
ba precamur. Consule etiam cap. 11. lib. 2. apud Iunium,
de variis supplicandi ritibus apud diuersas gentes. 4.
TUMULO SVCCEDERE) Tumulum subire.

NVLL. CVM. V. CERT. ET ÆTHERE CASSIS) Ver-
siculus iste παρομοιωσὶς in illos torquetur, qui de mor-
tuis loquuntur malè, aut in eos scripserunt. Quod qui-
dem verat Plin. ep. 1. lib. 9. quæ est ad Maximum. Sæpe,
inquit, te monni, vt libros, quos vel pro te, vel in Blateram,
immo & pro te, & in illum (ita enim materia cogebat) com-
posuisti, quam maturissime emitteres: quod nunc præcipue,
C morte eius audita, & hortor, & moneo. Quannus enim lege-
ris multis, legendisque dederis, nullo tamen quengquam opina-
ri, defuncto demum inchoatis, quos incolumi eo peregrinasti. Sal-
ua sit tibi constantia fama. Exit autem, si notum aquis, ini-
quisque fuerit, non post inimici mortem scriberis tibi natum
esse fiduciam: sed iam paratam editionem, morte præuentam.
Simul vitabis illud ἐξ ὄσον φθιμῶσιν ἐπὶ ἀνδρῶν ἐρχε-
ται. Nam quod de viuente scriptum, de viuente recita-
tum est.

TTTT

tum est, in defunctum quoque tanquam uiuentem adhuc editur, si adiuu. Carmine isto, quod affertur à Plinio, & extat Odyss. 2. significat Homerus, improbum esse facinus, insultare interfectis, in colve probra iacere: quod nimirum cum Virgiliano carmine egregie conspirat, & à Plinio ἀλλογενεῖς, aliò perbellè conuertitur. Chilon malè dicitare mortuis prohibuit, quod censeret ignauie cuiusdam, eos lingua laceffere, quiam respondere, selesque defendere nò possent. Vide prouerbium, *Λιχάρι cum laruis.*

QVOS BONVS ÆNEAS) Etiam Philippus Macedo denictis Græcis singularem animi moderationem in victoria, quæ sua natura insolens, & superba est, & miram clementiam adhibuit, tametsi callidè potius, quam ex animo: tamen pij victoris officium quod esset, docuit. Iustini uerba recitabimus de libro nono in quibus etiam Æneas noster suis coloribus depingi uideatur. Denique non solita sacra Philippus illa die fecit: non in conuiuio risit: non ludos inter epulas adhibuit: nò coronas, aut unguenta sumpfit: & quantum in illo fuit, ita uicit, ut victorem nemo sentiret. Sed nec regem se Græciæ, sed Ducem appellari iussit. Atque ita inter tacitam lætitiã, & dolorem hostium temperauit, ut neque apud suos exultasse, neque apud victos insultasse uideretur. Atheniensibus, quos passus infestissimos fuerat, & captiuos gratis remisit: & bello consumptorum corpora sepultura reddidit: reliquiasque funerum, ut ad sepulcra maiorum deferrent, ultro hortatus est. Hæc Iustin. Imitabilis sanè, & ab omnibus laudanda humanitas.

Quum dicit Æneam bonum, iam debemus intelligere non negatarum petita: suadebat quippe etiam ipsius petitionis qualitas, quæ sperni non debuit: sepultura enim beneficium generaliter debetur uniuersis. Quum dicit, & uerbis hæc: *super addis*, confirmat illum esse admodum bonum: illius enim reuera bonitas est, qui & petita præstat, & uerbis adhuc cumulat beneficium, paratus plura, quam postulantur, largiri. Et uidetur excusare Latinos, dum ait admirans, quæ, id est, quanta, & qualis fortuna uos inuitos huic bello inuoluit. Beneuole pianè obiurgatio, ita, ut quod delicti ipsorum fuit, licet esse fortuna. Item: *Pacem exanimis*, & *Mantis fœderis præcipit* Oratio hic se excusat, ut non Trojanorum uitio, sed conditione belli, quod ipsi auctoribus motum est, uideantur extincti. Dum ait deinde se etiam uis uelle pacem concedere, latenter arguit eos pertinaciæ, qui amplius pugnare cogitent, in quo plus sibimet, quam illi nocituri sunt. Quod autè se affirmat uolentibus fatis uenisse, iterum & se purgat, & illos carpit tacitè, qui prohibere, & impedire diuina decreta tentauerint. Postea se commendat illis, dum in unum Turnum omnem belli causam congerit. Qui, si uoluit bellum eade finiri (potest enim & pace) debuit in negotio suo ipse discrimen subire, & mecum congreddi, non alios supponere. Ita uixisset, quem aut uirtus sua, aut fortunæ uoluntas data uictoria uiuere suuisset. Cremate igitur ciues uestros miseròs, quia aliena culpa perierunt. Donatus, Seruius.

EQV. ID. ET VIVIS CONCEDERE VELLE) Donatus

Tum senior, sempèrque odiis, & crimine Drances
Inensus iuueni Turno, sic ore vicissim
Orsa refert. ô fama ingens, ingentior armis

125 Vir Troiane, QVIBVS CÆLO TE LAVDIBVS ÆQVEM?
IYSTITIÆ NE PRIVS MIRER, BELLINE LABORVM?

Nos

Nos uerò hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, si qua uiam dederit fortuua, Latino
Iungemus regi. quærat sibi fœdera Turnus.

130 Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque subuectare humeris Troiana iuuabit.
Dixerat hæc: vnòque omnes eadem ore fremebant.
Bis fenos pepigere dies: & pace sequestra
Per syluas Teucris, mistique impune Latini
135 Errauere iugis: ferro sonat alta bipenni
Fraxinus: euertunt actas ad sidera pinus:
Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant uectare gementibus ornos.

TVM SENIOR DRANCES) Ex omnibus legatis, admirationis stupore defixis, solus Drances, uel quod esset atate prior cæteris, & exercitator cunctis: uel quod odifer iugiter Turnum; uel propter utrumque (quod uult poëta) responderet, & arrepta temporis occasione, ea dicit, quæ grauarent eum, quem exosum habebat. *Odiis, & crimine inensus*, crimen uel ad ipsummet Drancem referet, & intellige inertiam eius, uel ad Turnum, qui tot uiris causa mortis exitiisset. Donatus, Seruius.

ODIIS ET CRIMINE) Sic odiis, ut quancumque possit, eum criminaretur. *Hinc semper* *Vlysses Criminibus* *terre nouis*. Lib. 2.

INFENSVS IUVENI TURNO) Inensus inducitur Drances homo ignauus Turno, ut ab Homero Therfitès Agamemnonis 2. Iliad.

ORSA) Verba accepta.
O FAMA INGENS) *Sum pium Æneæ fama super eibeta notus*, lib. 2. Quomodo autem ingentior armis? quoniam certiora cum sint quæ uidentur, quam quæ tantum audiuntur, pro maioribus etiam habentur. Aut uult significare Drances, famam re ipsa superari ab Æneæ, uirtute bellica, cui tamen eiusdem iustitia non uideatur cedere, ut statim sequitur.

QVIBVS CÆLO TE LAVDIBVS ÆQV) *cælo*, cælitibus, qui degunt æuum in cælo. Tali dubitatione uti consueuimus, cum nos aut propter multitudinem, aut propter magnitudinem alicuius rectè factorum uerbis idoneis defici ad laudandum ostendere uolumus. Scitè Isocrates in Panegyrico. *ομοίως γὰρ ἔτι χαλεπὸν ἐπαρνεῖν τὸς ὑπερβυβούτους τὰς ἡδ' ἄλλων ἀρετὰς, ὡσαύτ τὸς μηδὲν ἀρετὸν ποσοποιούτας*. Æquè enim difficile est eos laudare, qui aliorum, uirtutes superarunt, ut illos, qui nihil præclari gesserunt. Quærat aliquis ab Isocrate, quo id tandem modo? *τοῖς μὲν γὰρ ἔξ ὑπεροπῆς ἀρετῆς: τοῖς δὲ ἐκ εἰσὶ ἀρετῶντες λόγῳ*. Nam alteris res deluunt, alteris apta uerba reperiri non possunt.

IYSTITIÆ NE PRIVS MIRER) Disertus fuit orator Drances: cognoscitur id ex multis, in quibus etiam hoc, quod cum laudare uellet Æneam, cuius rebus contra studium Turni uehementer fauebat, missus ad eum legatus à rege Latino, commendauit ipsum præsertim à duabus, quæ requiruntur in uero rege, maximis uirtutibus, id est, iustitia, & fortitudine, siue scientia rei militaris. Homerus quoque, quo loco ornauit Sarpedonem mortuum, laudi ipsi dedit, quod iustitia, & uiribus liberaret omni malo Lyciam, quam terram ille regebat: ita enim de homine locutus est, ueteribusque ipsius honestè factis.

Ὁς λυκίῳ ἔρωτο δῖος τε, ἃ δῖος ὅ, *Iustitia Lyciam qui tutabatur, & armis.*

Verus autem scholion in eo loco citat duos senarios Æschyli, qui grauis, & eruditus tragicus fuerat eiusdem sententiæ: dixeratque copulam harum duarum rerum esse præter cæteras omnes solidam, ac firmam. Inquit igitur.

Ὅπως γὰρ ἰσχυρὸς συζυγῆσαι καὶ δῖον *Ποία ζυγῶσις τῆσδ' ἀκαταρροῦρα?*

Rectè itaque fecit Drances, qui hæc potissimum celebravit in eo, quem ferre in cælum uolebat. Victor. lib. 38. cap. 3.

Quod ad figuram loquendi attinet, hellenismus est, miror te iustitia, laborum, subauditur enim, causa: ut illi dicunt *ἰσχυροῦσιν σε ἡδ' ἀκαταρροῦρα*, &c. subaudientes *ἔνεκα*. Commendat poëta in persona Drancis Æneam à pacis, bellique artibus, memor, ut credo, politicorum, quæ exequens Aristoteles impugnat Spartanam remp. in eo, quod ciues omnino ad belli, uictoriaque cupidinem formaret, & accenderet, non ita ad pacis studia contemperaret: quamuis potiore, magisque necessariam finem: hinc effici contendens, ut bello quidem impigri, & felices Spartani euaderent: nec pacis tamen tempora, nec otium ferre, disciplinarum honestarum cognitione destituti possent, tumultuari in quiete pleurumque soliti. Turneb. lib. 5. cap. 3.

SI QVA VIAM DED. FORT.) Si postea uoluntati fortuna responderit.

QVIN ET FATAL. MVROR.) Ad id respicit, quod dixerat Æneas, *nec ueni, nisi fata locum scelerumque dedissent*.

VNOQUE OM. EAD. ORE FREMEB.) Expressum est Homericum istuc Iliad. a. *ἐπιεσφύμηναι ἀχαιοί*. Sic Plato. 1. leg. *μὴ ὃ φωνῆ, καὶ εἰς ἑνὸς ἑμβόλιος πάντας συμφορῶν*. Donatus sic. Eadem quæ uerbis suis complexus fuerat Drances, quasi uno ore, omnes profitebantur se facturos.

ET PACE SEQUESTRA) Sequestrem, uel sequestrum Modestini. sub tit. de uerbor. significat. cum accipit, apud quem plures rem aliquam, de qua controuersa est, deposuerunt: ita dictum, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur: est enim medius inter duos altercantes, apud quem aliquid deponitur. Hac auctoritate inducti interpretes, pacem sequestram inducias interpretantur, quod media sint inter bellum præteritum, & futurum. Ego, quanquam mihi non omnino hæc sententia displicet, quod pax paucorum, ut duodecim dierum, & induciæ in eadem pæne causa, & significatione sint, frigidiusculum tamen existimo,

TTTT 2

hic

hic pacem ad sequestri instar inter bellum diuersi temporis mediam collocare: nam potius inter altercantes, hoc est, Teucros & Rutulos constituenda forte fuit: eo exemplo, & ratione, accipere pacem sequestram simpliciter praestiterit intermediam, intercedentem, ...

FERRO SONAT ALTA BIPENNI FRAX. Lib. 10. Silius, postquam Annibal suos in pugna Cannensi occisos cremari iussit.

— iam munera inssa

Defessi quamquam accelerant, sparsimque propinquos

Agmine prosternunt lucos, sonas alta bipenni

Frondois sylua alta iugis: hinc ornus, & alta

Populus alba, come validis accisa lacertis

Scinditur: hinc ilex proanorum condita saelo.

Deuolunt quercus, & amantem litorea pinum, &c.

Graeci solent interdum duo substantiua coniungere, quorum alterum pro adiectiuo accipitur, ut vna caput, in nauibus puppibus, pro postremis nauibus: hoc est, partibus nauium. Id imitantur Latini vates, quod etiam monuimus libro primo, ibi, laticemque Lyaeum. Hic ergo ferro bipenni, pro ferro vtrinque acuto. Definitio causalis securis ipsius. Nam pinna inter caetera dicitur, quidquid acutum est. Videndus Eustathius in 2. Iliad. Leniter interpretes haec, atque alia id genus attingunt, quae tamē, vt aiunt, Delio naratore opus habere videntur. Hartung. Decur. 3. cap. 6. Ferrum bipenne Graecis est σιδῆρος ἀμφίμοτος, ἢ ἀμφίτομος. Caesar autem caestrensi verbo lignari, & materiari dicit. ἔυλοδομῆν, & ὑλοδομῆν. German.

ACTAS AD SIDERA PINVS) Inter arbores, quae

ET IAM FAMA VOLANS TANTI PRÆVNNTIA LVCTVS,
140 Euandrum, Euandrique domos, & nicenia complet,
Quae modò victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere: & de more vetusto
Funereas rapuere faces. lucet via longo
Ordine flammaram, & latè discriminat agros.
145 Contrà turba Phrygum veniens plangentia iungit
Agmina. quae postquam matres succedere tectis
Viderunt, incessam incendunt clamoribus vrbe[m].
At non Euandrum potis est vis vlla tenere:
Sed venit in medios. Pheretro Pallante reposto
150 Procumbit saper, atque haeret lacrymansque, gemensque:
ET VIA VIX TANDEM VOCI LAXATA DOLORE EST.

ET IAM FAMA VOLANS) Libro nono.

Inerea pauidam volitans pennata per urbem.

Nuntia fama ruit, matrisque allabitur aures.

Narratione aliquantum interrupta, ad funus Pallantis regreditur, ostenditque quanto cum luctu, & priuato, & publico, praesertim ab Euandro parente acceptum sit. Hectori responderet Pallas, Priamo Euander. Nam & ille apud Homerum acerbe filij mortem luget.

Quum Troiani, Latiniq[ue] haec agerent, iam mortem Pallantis ad Euandrum, atque eius domos, & to-

celsius caput efferunt, vt loquitur 1. Eclog. est etiam pinus.

ET OLENTEM SCINDERE CEDRVM) Cedrum, non solum propter gratum odorem, verum etiam, vt indicium sit, perpetuam. eos famam meruisse, qui pugnares pro patria vitam profuderint.

De cedro subscribemus verba Victorij ex lib. 38. c. 1. Narrat Virgilius, Troianos induciis factis cum Latino rege liberè signatum profectos: in materia veld, quam exponit eos tunc cecidisse, numerat cedros, quae tamen arbos in hac terra nostra non nascitur. Quarendum igitur quomodo hoc probari possit: vitio enim datur potis, fingere aliquid, quod à vero alienum sit, nec respondeat naturae illarum rerum, quas tangunt: deest enim poëma integrum esse, & ab omni macula vacuū. Quis autem nescit, in simularum euandem esse, quod fecit ceruos in Africa, ab Aenea sagittis fixos: cum tamen in ea parte, in quam venerat, bellua illa non reperitur. Existimo igitur, simile hoc superioris huius, quod nunc ostendit, esse. Et sanè nonnulla huiusmodi peccata inueniuntur apud laudatos etiam poëtas: ita namque cupidi sunt illi ornamentorum, vt non caueant, neque reformident magnopere huiusmodi culpas. Aut igitur huc confugiendum: aut, cum cedrum appellauit, intellexisse ipsum, propter similitudinem, iuniperum putandum, quod verius puto. Plinius certè affimilem cedro esse inquit. Nam quod addidit poëta, ornare hanc stirpem volens, & naturam ipsius aperire, olentem, congruit etiam hoc mirificè huic frequenti in hac tellure stirpi: suauitate enim odoris, folijs, baccis, vt alijs rebus valde similis ipsa cedro est, et si vincitur ab ipsa bonitate huius naturalis dotis. Huic simile est illud eiusdem è Georg. Sape etiam cursu timidus agitabis onagros. Neque enim onagri vlli in Italia, quibus populis videtur ille artem agri colendi, & pascendi tradere voluisse, neque in vicinis etiam regionibus, &c.

D tam vrbe[m] fama, nuntiū[que] peruenerat, occisum esse asserens Pallantem, quae fama paulò ante ferebat apud Latium esse victorem. Quam grauis luctus fuerat accipiendus de eo, cuius ante momentum victoriae nuntiabantur, & gloriae? Egregia moralitas seruata hoc loco. Namque, vt fit, feralis nuntius ad aures Euandri primò peruenit: dehinc ad domos eius: postremò ad omnem ciuitatem. Insuperato igitur malo commoti, sic festinant cadaueri obuiam ire, vt non ambularent iam, sed ruerent ad portas vrbe[m], ac funereas faces de more (per noctem enim cadauera efferebantur cum faculis) raptim

tim ferrent, & ordine longo vnam terrae faciem in erectis facibus quasi in partes diuiderent. Donatus:

ORDINE FLAMMARVM) Funalium accensurū, sine odentium, quibus pheretro processerant obuiam, à uibus funalibus etiam funus deduci volunt Grammatici.

TVRBA PHRYGVN PLANG. IUNGIT AGMINA) plangebant oppidani, plangebant qui funus comitantur, non tantum Phryges, sed etiam Tusci, & Arcades, qui cum Pallante abierant. Auxit autem plangores os faminarum quoque plangens. Magna vtrisque es, magnum praesidium perferat. Vnicus haeres, & atæ indolis. Quò nunc & Pallantæ, & Troianæ res si poterunt? &c.

INCENDUNT CLAMOR. VRBEM) Quomodo hinc moribus incendunt urbem, sic supra, clamore incendi calum Troisq[ue], Lavinique, id est, implent, vt exponit Suius. Translatio est à re militari, ibi enim ignibus cinctis, vrbes, & oppida inflammantur.

AT NON EVAND. POTIS EST) Cum grauius lugeret caeteri mortem Pallantis, an non grauissimè debet pater, cui ille erat vnicus? Apud Plautum in Captiu Hegio senex ad Ergasilum paratū[m] de filio suo Pilopolemo captiuo.

Alienus cum eius incommodum tam agere sefas,

Quid me patrem par facere est, cui ille fuit vnicus?

Pinde non illum atatis imbecillitas, non personae regis dignitas retinebat, quin per medios accurreret: repositoque pheretro, Pallante super procumbit, hic enim

Non hæc ô Palla dederas promissa parenti,
Cautius vt sauo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
155 Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ iuuenis miseræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota precésque meæ: túque ô sanctissima coniux
Felix morte tua, neque in hunc seruata dolorem.
160 Contrà ego viuendo vici mea fata, superstes
Restarem vt genitor, Troum focia arma secutum
Obruerent Rutulj telis, animam ipse dedissem:
Atque hæc pompa domum me, non Pllanta referret.

NON HÆC DED. PROMISSA) Si non, pro nonne D. mansit, Cic. i. Offic.

accipi potest, tum per interrogationem legendi primi duo versus. Potest autem, vt Seruius quoque indicat. Sensus est planus, Pallantem discedentem promississe patri, & iussisse illum esse bono animo, nihil se temerè, & incautè facturum: quod eum non seruasse, & incitatum dulcedine gloriae maiora viribus ausum, modò conuerterit senex. Sciebam quid posset rerum nouitas, & inexpectata pericula quemadmodum decipiant rudes, exemplis praecedentibus noueram. Solam gloriae viam tractant, & solo laudis amore raptantur. Cumque sic aguntur improvidi, discrimina incognita vitare nõ possunt. O dura primitiæ iuuenis, ô incassum suscepreces meæ, & frustra facta pro eius incolumitate sacrificia. Ex Donato ferè. * Considera lamentationes, quas è Padiæ Cyri, & Plutarchi consolatione ad Apollonium profert Germanus. Vnde item Eggi super filio Theoo apud Catull. cur de nupt.

QUANTVM NOVA GLOR. IN ARMIS) De filio adulescente M. Caronis Cenfortij, qui à Popilio cum legione dimissus, tamen amore pugnandi in exercitu re-

ordo est verborum, id est, super corpus eius se proicit, & in questum ac lamentationem miserabilem dolore vix etiam voci concedente erumpit. Pro Pallante quidam legunt Pallanta, vt nulla sit opus enallage casus, quam faciunt alij, dicentes positum esse Pallante pro Pallantis. Perquam similis affectus est matris Euryali lib. 9. vbi filium ab hostibus interemptum didicit.

Nuntia fama ruit, matrisque allabitur aures

Euryali: ac subitus misera calor ossa reliquit:

Excussi manibus radij, reuolutaque pensa.

Euolat infelix, & famenco vilulatu,

Scissa comam, muros amens, atque agmina cursu

Prima petit, &c. &c.

ET VIA VIX TANDEM VOCI) Bene vix tandem via laxata voci: solemus siquidem in grauissimis doloribus obmutescere: vt apud Sophoclem in Antig. Eurydice nuntio accepto de nece Aemonis filij, silentio obruta, & praefocata inducitur. Talis cum voce pra dolore interclusa Andromaches apud Maronem lib. 3. elegans expressio.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

intorsus obortas. Deuorat ipse dolor. Propter aeternum in luctu silentium, Cicero credit poëtas finxisse Nioben conuersam in saxum. Lib. 12. de Turno, Vt primum saxi potuit, sic incipit ore.

Nempe vix illi pra ira laxata est vox, sicut Euandro vix pra dolore.

— magnis exterrita monstris

Dirigit visu in medio, calor ossa reliquit.

Labitur, & longo vix tandem tempore fauat.

Plura apud German. Ouid. Et pariter vocem, lacrymasque

Lipsius ad 2. Annal. Taciti. Antiquissimi inuenti decursio in finere illustrium virorum. Homerus in funere Patrocli, Virgil. Pallantis descriptit. [Non Pallantis, sed Troianorum, vt ipse cernis. Interpositis enim exequiis Pallantis, paternoque Euadri luctu, ad intermissa reuertitur, de curandis Troianorum cadaueribus, & quid factum sit, narrat. Est ergo hoc Lipsij *μνημονὸν ἀμάρτυρα*, qualia item aliis, & magnis vitis interdum contigerunt: ac vereor ne nobis etiam non magnis, multa per hæc symbolas similiter peccare contigerit. Sed memoriola vacillare ait Cicero, *ῥεπὸν μνημονόν* est, mihi autem senectus iam supra caput est.] Linius Pœnis etiam vitatum ostendit lib. 25. in morte Gracchi. Alij ab Annibale, & ea vulgatio fama est, in vestibulo primori castrorum rogam extructum esse: armatum exercitum decursisse cum tripudiis Hispanorum, motibusque armorum, & corporum suæ cuique genti confectis. Lucan. lib. 8. *Totus ut ignem Proiectis mœrens exercitus ambiat armis.* Stat. 6. optimè.

Tunc septem numero turbas (centenas ubique Surgit eques) versis ducunt insignibus ipsi Graingena reges, lustrantque ex more, sinistro Orbe rogam, & stantes inclinant paluere flammam. Ter curuos egere sinus, illisq; telis Tela sonant, quater horrendum pepulere fragorem Arma, quater mollem famularum brachia plantum.

Vide locos Apollonij, Homeri, Calabri, quos producunt German. & Vrin.

Quid sit decurrere, docet Linius lib. 10. de bello Macedon. his verbis. Mos erat, lustrationis sacro peracto, decurrere exercitum, & diuisas bifariam acies concurrere ad simulacrum pugnae: regij iuuenes duces ei ludicro certamini dati. Gell. lib. 7. Vt in decursibus ludicris, aut simulacris præliorū voluptariis fieri videmus. Decursus *κατάδ' ὀμιλός*. Videtur autem poeta respicere Græcorum τὸ δῆμιον ἄσπασμα, τὸ ἐξ ὀρχήσθαι, ἢ, τὴν ἀσπασίαν τὸν ἐξ ὀρχήσθαι, ἢ, τὴν ἀσπασίαν εἶδος. Vide Eustath. Hæc German. Vide etiam Bud. in Pand. pag. 232. catadro-mus, decursorium, ad verbum.

IT CÆLO CLAM. VIR.) Homerus ἐξ ἔρανον ἴτα.

CLANGORQUE TYBARVM) Clangebant ideo tubis, vel quia ante ad tubam deducebantur mortui, vt Seruius, vel quia militaribus viris fiebant exequiæ, vt Donatus vult. Senarotibus patriciis, atque summis ducibus, tuba: minoribus, & plebeis exequiali tibia canebant tibicines, quod spectat hoc Virgilij. Et Ouid. 5. de Tristib. eleg. 1. *Tibia funeribus conuenit ista meis.* Verum tamen in cuiuscunque ordinis, & ætatis funeribus tibicines, vel rubicines canere solitos certum est. Vide Traquell. in Alex. lib. 3. cap. 7.

HINC ALII SPOLIA OCCISIS DIREPTA) Spolia hostium simul in rogos iniecta dicit, respicitque Ro-

Nec minus & miseri diuersa in parte Latini
 Innumeras struxere pyras, & corpora partim
 205 Multa virum terræ infodiunt, auctaque partim
 Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt.
 Cætera, confusæque ingentem cædis aceruum,
 Nec numero, nec honore cremant, tunc vndique vasti
 Certatim crebris collucent ignibus agri.
 210 TERTIA LVX GELIDAM CÆLO DIMOVERAT VMBRAM:
 Mœrentes altum cinerem, & confusa ruebant
 Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.

Iam

Iam verò in tectis prædiuitis vrbe Latini
 Præcipuus fragor, & longè pars maxima luctus.
 215 Hic matres, miseræque nurus, hic chara fororum
 Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi,
 Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
 Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro,
 Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
 220 Ingrauat hæc sæuus Drances, solùmque vocari
 Testatur, solum posci in certamina Turnum,
 Multa simul contrà variis sententia dictis
 Pro Turno: & magnum reginæ nomen obumbrat:
 Multa virum meritis sustentat famâ trophæis.

Nec minus et miseri) A Troianorum sepultura luctuque funebri ad Latinorum iusta se transfert: quorum clades vt fuit maior, ita operosiores exequiæ, quod nimirum tantus interfectorum numerus commodè concremari non potuit. Vbique miseros dicit Latinos, & hic vel maxime: quum eorum curabant exequias, qui in aliena causâ innocentes perierant, ipsi quoque in eadem similiter perituri. Dicendo autem, innumeras pyras struxisse, ostendit multo maiore clade affectos, quam fuerant alterius partis afflicti. Corporum partim eorum terræ mandabant: partim ad finitimos transferebant: qui enim è longinquo venerant, referri non poterat: partim in ipsam urbem, exemplum Æneæ in Pallante imitari auehebant. Quos autem exurebant, nec numero, nec honore qui essent; citi poterat. Ita necesse erat collucere agros. Donatus.

VRBIQUE REMITTUNT) Deest vnicuique: & meminit antiquæ consuetudinis: nam ante etiam homines in ciuitate sepeliebantur, quod postea Duellio consule senatus prohibuit. Vnde Imperatores, & Vestales. quia legibus non tenentur, in ciuitate habent sepulchra. Seruius.

CONFUSÆ CÆDIS) Aut quia dixit simul multos crematos: aut, si ad honoratorū cadauera referas, confusæ, propter animalia simul concremata.

RUEBANT) De cineribus eruebant, & tepido aggere terræ, id est, ossa tepida, ὑπαλλογί. Seruius.

IAM VERO IN TECTIS) ἀπελασθὴν ad consilium

A Latini de pace, & contentionem Turni & Drancis. Exponit per partes, qualis esset luctus, vel per quales personas cucurrisset. Matres lugebant filios, nurus inartatos, sorores germanos, pueri patres. Omnes autem bellum hoc detestabantur cum Turni nuptiis [quas ducenda Laonia querebat, & quarum causa ad arma Latinos concitauerat.] Quæ nullæ essent, si ille quiescere modò potuisset. Ipsum oportere caput suum discrimini huic opponere, & non sua causâ tot millia pati interfici. Donatus.

DIRVM EXECRANTVR BELLVM) Horat. Ode 1. lib. 1. *Bellum m. t. ibus Detestata.*

IPSVMQVE IVB. DECER. FERRO) Veteres dicebant cernere, pro decernere, seu certare. Plaut. Amphit. *Pro par a Amphit. o. d. m. cerni cum hostibus.* Attius, *Primar. s. procerum reno. arent nomina. ni esset quis. qui armis se cum velle ce nere.* Hinc illa nata sunt, cernere vitam, pro decernere vita. Lucretius libro quarto. *N. ante c. m. ventis con. r. etum cernere bellum.* Lambinus in Plautum.

INGRAVAT HÆC DRANCES) Drances maiorem inuidiam in Turnum concitabat. Sed erant plurimi qui fauerent Turno, idque partim propter egregia facinora, quæ ediderat, multos enim strauerat. Hæc illum obumbrabant, tuebantur, defendebant. Translatio est ab arboribus. Seruius.

SOLVMQVE VOCARI) Ab Ænea ad singulare certamen.

SYSTENTAT FAMA) Tuetur Turnum, ne inuidiæ, & odio succumbat.

225 Hos inter motus medio flagrante tumultu,
 Ecce super mœsti magni Diomedis ab vrbe
 Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
 Tantorum impensis operum: nil dona, nec aurum,
 230 Quærenda, aut pacem Troiano ab rege petendum.
 Deficit ingenti luctu Rex ipse Latinus.
 Fatalem Æneam manifesto numine ferri
 Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosque suorum
 235 Imperio accitos alta intra lumina cogit.
 Olli conuenere, fluuntque ad regia plenis

Tecta

Tecta viis. sedet in mediis & maximus æuo,
Et primus sceptris haud læta fronte Latinus.

Atque hîc legatos Ætola ex vrbe remissos

240 Quæ referant, fari iubet, & responsa reposcit

Ordine cuncta suo. TVNC FACTA SILENTIA LINGVIS,

Et Venulus dicto parens, ita farier inquit.

ECCE SVPER MOESTI) Ad cumulationem malorum etiam Venulus missus lib.7. orator ad Diomedem Arpos in Apuliam, re infecta rediit, cui nec donis, nec auro (cui tanta vis est, & cui parent omnia) nec precibus persuaderi potuerit, vt auxilia mitteret; cum tamen esset Troianorum vetus, & iuratus inimicus: Summa responsionis eius ponitur, nihil sibi fore cum Troianis, quærent aliunde opem, aut etiam pacem peterent. Ex Donato.

NIHIL OM. ACT. TANTOR. IMP. OPER.) Pyrrhus Epirotarum rex ad Romanos Oratorem misit Cynæam, cuius eloquentia testatus est plures se victorias, quam armis suis reportasse. Hunc igitur misit, vt eos oratione, muneribus, blanditiis, pollicitationibusque ad pacis conditiones adduceret, ad quam cum iam inclinarent Romanorum animi, Appius Cæcus ad pristinam eos constantiam reuocauit. Ita legatus re infecta dimissus est; quod pertinet Ennianum carmen ex 5. Annali. Orator sine pace rediit, regique refert rem. Huc alluisse Virgil, credit Hieron. Columna.

PACEM TROIANO AB REGE PETENDVM) More Græcorum dictum, petendum, *πραξιόν εἰσεργαλίαν*. Lucretius sapissime sic loquitur, pœnas timendum, *φοβήτων τὰς ποινὰς*, multa agendum, corpora priuandum, addendum partes alias. Varro quoque persæpe in libris de re rustica, Libro 1. Praefectos alacriores faciendum præmiis. Ibidem. Communicandum quoque cum iis, quæ faciendæ sunt, opera: quid multis? non sit finis, si omnia loca recenscam.

DEFICIT INGENTI LVCTV IPSE) Præclare ipsi Latino dedit maximam partem; in omnibus enim bellis regum est periculum maximum, quoniam ipsorum causâ pugnatur. Considerabat statum imperij sui, spem filia, patris responsa, contra quæ fuerat factum. Inueniebat Æneam reuera diuinis nutibus regi, manifestoque deorum iudicio venisse in Italiam, quod ex tanta caesorum multitudine satis, superque patebat. Vltimum igitur deliberare de summa Reip. atque idcirco magnum cogere, vt in re magna, concilium, virtusque prudentia, & auctoritate inter optimates suos eminentes, Donatus.

FATALEM ÆNEAM MANIF. NVM. FERRI) In Italiã venisse Æneam diuino nutu, iudicio manifesto esse irã deorum, cuius signum tanta, & recens sociorum caedes.

ERGO CONCIL. MAGNVM COGIT) Querit Seruius,

Vidimus ô ciues Diomedem, Argiuaque castra:

Atque iter emensi casus superauimus omnes,

245 Contigimûsque manum, qua concidit Ilia tellus.

Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis

Victor Gargani condebat Iapygis agris.

POSTQVAM INTRÔGREGSI, ET CORAM DATA COPIA FANDI,

Munera præferimus, nomen, patriamque docemus:

250 Qui bellum intulerint, quæ causâ attraxerit Arpos.

VIDIMVS Ô CIVES DIOMEDEM) Macrob. Saturnal. lib.5. cap.17. Diomedem, non Diomedem scripsisse Vir-

malene fecerit poëta, qui senatû cogi facit in priuatam domum, cum non nisi ad publica, & auguratio condita loca conueniri consuerit. Lege responsum, si placet.

FLVVNTQ. AD REG. PLEN. TECTA VIIS) Græci quoque *πέποι* eadem metaphora: & Calaber lib.6. *αὐτὰρ ἀρχοὶ εἰς ἀγορῶν ἐρέσι καλεσσαμῶν βασιλῆας*.

SEDET IN MEDIIS) Suprà lib. 1. & Didoni inter suos medium locum dedit, & Ioui in confessu deorum lib.10. De loci autem inter principes viros dignitate vide Plutarch. Sympos. a. *ἑστὶ τὶ πρὸ τῶν τοῦ καλῶν βασιλῆων ἐστὶ τῶν βασιλῶν, & eundem in Platonis Quæstion. ἀπὸ νήπιος, ὑπὸ τῶν κρημνῶν μέσος*. German.

ET MAX. ÆVO, ET PRIMVS SCEPTR.) Ætatis prouentu, & dignitate regia venerabilem Latinum facit, eumque tristem sedisse ait, dupliciter ex eius persona affectum concitans. *Primus sceptris* explicat Seruius, primus inter sceptriferos: nam apud maiores, omnes duces cum sceptris ingrediebantur curiam. Aut primus sceptris, vt sit causale, propter sceptrum. Homerus sæpe vocat *σκηπτήρας βασιλῆας*.

ÆTOLA EX VRBE) Ætoliam urbem vocat Arpos, quam condiderunt hi, qui ex Ætolia venerunt Græciæ prouincia: vnde Diomedes habuit socios de tribus eius ciuitatibus, quas habet Ætolia, Pleurobom, Olenon, Calydonem. Sic ergo Ætola dixit ex vrbe: vt; *Et iandem Euboicis Cumarum allabimur oris*. Seruius.

ET RESPONSA REPOSCIT) Mirè responsa reposcit: ante enim rex solet à legatis vniuersa cognoscere, & sic eos præsentem populo iterum omnia iubet narrare. Vnde est, *Ordine cuncta suo*: nam nihil licet prætermittere. Seru.

TVNC FAC. SILENT. LINGVIS) Curiositatis fuit, & regalis reuerentiæ, vt fierent silentia linguis. Etenim quum rex iubet aliquem loqui, eadem iussione cæteris silentium indicit. Accedebat, quod vnusquisque erat de propria salute sollicitus, quam in communi inclusam videbat, & idcirco silentium præbebat, vt quid sibi spei superesset, posset audire. Donatus.

FARIER INQUIT) Inquit vox Lucretio familiaris, defectiuum est Festo verbum, quod idem esse vult cum incipit. Sunt tamen, qui non temere, pro, inquit, accipiãt: vt apud Liu. lib.1. ab vrbe condit. Ibi inquit, annum tertium, & nonagesimum agere. Nec est, quod quæquam turbet vox duplicata, & repetita eiusdem significati, cum hellenica imitatio sustineri possit, Atticis sæpe, *ἔφην φάνει* per pleonasmum iterantibus, &c. Germ.

gilium ait, quia græca declinatione in hoc, vt in aliis præterea multis delectatus sit. Erit ergo accusandi casus con-

si contractus *διωμίδεα διωμίδην*. Nos vulgatam scripturam retinemus. Narrat Venulus quibus argumentis Diomedes non solum auxilia negarit, sed bellam quoque dissuaserit.

CASVS SVPER. OMNES) Casus omnes, itineris scilicet, vt flumina, latrones: & bene vilitatem singularum rerum generalitate vitauit, ne diceret, flumina, latrones, &c.

QVA CONCIDIT ILIA TELLVS) Pro vrbe Ilia *ἐμπαλιός*. Ilia tellus: nam terra non concidit, sed ciuitas. Fuit autem Diomedes de ciuitate, quæ Argosippion dicitur: de qua Homerus, *ἄργος ἰππιόσδον*. Horat. *Arpum dicit equis Argos*. Hic in Apulia condidit ciuitatem, quam patriæ suæ nomine Argosippion dixit: quod nomen postea vetustate corruptum est, & factum vt ciuitas Argyripa diceretur: quod rursum corruptum Arpos fecit. Huc quadrant verba Strabonis lib.6. *ἐκαλέσθη ἡ ἐξ ἀρχῆς Ἄργος ἰππιῶν ἔτι ἀργωλεῖται ἔτι νῦν ἄρτοι. λέγεται ἡ ἀμφοτέρω διωμίδος ἡλιόμα, ἡ τὸ πειδίον, ἡ ἀλλὰ πολλὰ δεινῶν τῶ διωμίδος ἐν τῆς τοῦ τῆς τοῦ διωμίδος σπηῖα*. Id est: Quæ nunc Arpi, principid Argoshippium, deinde Argyripa nominata fuit. Vtramque Diomedes fertur condidisse: campusque, & multa alia extant vestigia, quæ Diomedis in ea regione testentur fuisse do-

AVDITIS ILLE HÆC PLACIDO SIC REDDIDIT ORE.

O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonij, QVÆ VOS FORTVNA QUIETOS
SOLLICITAT, suadetque ignota laceffere bella?

255 Quicumque Iliacos ferro violauimus agros
(Mirro ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
VEL PRIAMO MISERANDA MANVS. scit triste Mineruæ

260 Sidus, & Euboicæ cautes, vltorque Caphareus.
Militia ex illa diuersum littus adacti,
Atrides Protei Menelaus ad vsque columnas
Exulat: Ætnæos vidit Cyclopos Vlyffes.

O FORTVNATÆ GENTES SATVRNIA REG.) Delegatione ista Venuli ad Diomedem pro auxiliis, iisdemque recusatis, & casibus quibus Troia capta obiecti sunt Græci, de quibus infra generatim, & sigillatim poëta noster, ita legere est apud Ouid. 14. Metamorph. Duxerat autem Diomedes contempta Ægiala vxorem aliam, Dauni Iapygiæ regis filiam.

At Venulus frustra profugi Diomedis ad urbem venerat. Ille quidem sub Iapyge maxima Dauno Mania condiderat, dotaliaque arua tenebat. Sed Venulus Turni postquam mandata peregit, Auxilium petijt: vires Ætolius heros Excusat, nec se, aut feceri committere pugna. Velle sui populos: aut quos è gente suorum Arnei, habere villos. néve hac commenta puteris (Admoniti quanquam luctus renouentur amari) Perpetiar memorare tamen postquam alta cremata est Ilios, & Danaos paucorum Pergama flammis, Naryiisque heros à virgine virgine rapta Quam meruit poen im solus digessit in omnes, Spargimur, & venis inimica per aquora rapti. Fulmina, noctem, imbres, iram cælique marisque Perpetimur Danai, cum Iliumque Caphareo cladi.

minationem. De eiusdem Diomedis obitu paulum infra quatuor opiniones recensentur. * *Mam Diomedis condidisse Troiam, quanta laus? Multum enituit virtus eius eo bello, & non immerito etiam ab ipso Æneæ vocatur libro primo fortissimus Danaum gentis. Intelligamus dictum per quamdam ἰωχην. Verus in epitaphio Achilles de se, Pergama tunc ferro procubere meo, postquam nimirum Hectorem occidit.*

CONDEBAT IAPYGE) Iapygia est pars Apuliæ, in qua est mons Garganus, qui per Calabriam vsque in Adriaticum tenditur pelagus. Lucanus, *Appulus Adriacas exit Garganus in vrbis*. Gargani autem Iapygis figura est, pro Gargani Iapygij. Et hæc Iapygia Apulia, à qua & Iapyx ventus est nominatus. Ita Seruius. Ouid. 14. Metamorph. *Ille quidem sub Iapyge maxima Dauno Mania condiderat, dotaliaque arua tenebat.*

MVNERA PRÆF. NOMEN) Præcedere obsequium, & commoditas munerum debuit, vt scnturus sermo aures Diomedis gratanter intraret. Dixerunt ergo, qui & vnde essent, & (quod minime fuerat factum) Troianos sibi bellum intulisse: postremo quid ab eo peterent. Atque hæc singula narrare audientibus, quippe qui iam sciebant, vitiosum fuisset. Donatus.

VENVLVS DICTO PARENS) Lib.1. *lámque ibat dicto pareni*. Plaut. *dicto audientem produxisti filiam*.

Néve morer referens tristes ex ordine casus, Græcia tum posuit Priamo quoque stenda videri.

Quia satis durum & inhumanum fuerat, manum non porrigere pugnaturis supplicibus, causam ipsam voluit tollere, propter quam petebatur auxilium. Cur enim daret, qui sualurus fuerat, non esse pugnandum? In quo se beneuolum docet, cum tutiore consilio errantes reuocat ad salutem, plus collaturus, quam rogabatur præstare. O fortunatæ gentes, inquit, quæ habitatis Saturnia regna: id est, ô viri pace semper gaudentes: nam legimus, *Atræaque, et perhibent, illo sub rege fuere Sacla*. Et bene hoc laudat, quod eis persuadere desiderat. O antiqui Ausonij (ab antiquis Ausonibus oriundi, qui enim primi Italiam tenuerunt, Ausones dicti sunt) quibus est amor pacis à maioribus traditus, propter regnum Saturni, quid est, quod contempta quiete cum ignotis bellum maualtis gerere? Donatus, Seruius.

QVICVNQVE ILIACOS, &c. INFAND. P. ORB. SVPLICIA EXPEN.) Homerus Odyll. 7.

Ἄλλος μὲν γὰρ πάντας ὄσοι στρατὸν πολέμῳ, Πυθόμεν' ἦν ἐκείνος ἀπὸ δόλο λυγρὸν ἐπέσπευε. Hæc quoque ex eodem libro conuersa sunt.

Ε δ' ὅτε καὶ αὐτὸν ἔβου μέγα πρῆμαίοι δῖος ἄνακτος...
Μαργαρίτη, ἔνθα δ' ἔπειτα κατέβηθεν ὄσοι ἄεστοι.
Bellum Troianis illatum à Græcis, vult videri impietatem fuisse, ac proinde pecnas dedisse tanquam sacrilegos, quibus moueri debeant Latini, & ex aliorum malis discere, sibi quod ex vfu sit. Et quia posset euentui adscribi, non deorum iudicio, ait Quisquamque, vt ostenderet in omnes vindicatum, qui ad Troiam pugnaissent, Quam dira autem sint illa supplicia quibus exagitantur, ex eo licet conicere, quod miseresceret vel ipse hostis Priamus.

VEL PRIAMO MISERANDA MANVS) Prouerbiale, Quam sententiam à Pacuuiio acceptam affirmat Seruius. Ille siquidem, si Priamus adisset, & ipse eius commiseresceret. Ouid. similiter, Gracia tum potuit Priamo quoque stenda videri. Suidas huiusmodi verba ex auctore quopiam citat. ὅς τ' ἔτι πάλω παροίμια, καὶ ἐχθρὸν ἐλεῖται θεοσάμνον πάλω τότε ἀεχπέτειαι τὴ ἀνθρώπων. Id est, vt iuxta prouerbium etiam miseraturus fuerit hostis, si præsentem vidisset hominis casum, Sic 2. Aeneid.

— quis talia fando
Myrmydonum, Dolopumve, aut duri miles P'lyssi
Temperet à lacrymis?

Est igitur prouerbium hyperbolicum, Vel hosti miserandus: hostis enim non facile misericordia commouetur. Contrarium, Quod vel ipse Momus probet. Chiliad, * Ad magnitudinem, grauitatōne calamitatis exprimendam valet, Vel hosti miserandus. Ennius Annal. 5. Cogebant hostes lacrymantem, vt miserent. Seneca, claudibus nostris daret vel Troia lacrymas. Apud Claudianum Roma. Lugenda Getis, & stenda Sueuis Hautimius, ipsa meos horretur Parthia casus. Sic apud Sophoclem Phylles, contemplan Ariaca, quem Minerva castros euocarat, vt eius miseriam ipse ostenderet, quomodo scilicet emota mentis esset, & insani- ret, ἐπιεικέρω δ' ἔτι Διὸς ἔμενος, καὶ τὰς ἄντρα δουρῶν. Proficisci cuique ex quodam sensu humanitatis oratio. Lucronsum legati, questi sunt apud Coss. se ea à P. Plemmio Legato, Romanis quoque militibus persequos, qua perperit ne Carthageniensis quidam velit populus Romanus. Lanius lib. 39.

MITTO EA QUAE MVRIS) Proteritio, qua Græcorum cladem apud Troiam redigit breuiter in memoriam.

QUOS SIMOIS PREM. ILLE VIROS) Lib. 1. Vbi tot Simois correpta sub undis Scuta virum, galeasque, & fortia corpora voluit.

SCIT TRISTE MINER. SIDVS) Incipit iam enumerate per distributionem, quæ summam proposuit, vt ostendat, qui, quæ passii sunt, & in quibus locis, vel per quos illis supplicia inflicta sint. Nam cum omnes gratia, & dita pertulerint, hic naufragium, alius exilium, alius adulterium vxoris pertulit. Donatus. * Apud Diogenem. lib. 5. Per idem tempus Cassandra deo repleta, multa in Agamemnonem aduersa præmonuit. Infidius quippe ex occulto, cademque domi per suos compositam. Preterea uniuerso exercitui profectiōnem ad suos incommendam, exortitōnemque. De reditu Græcorum rarus est apud eundem Diogenem. lib. 6.

Quod hic fidus intelligatur, multi quarunt; & Seruius quidem videtur aries, qui in Mineræ est potestate, vt verno tempore vexatas naufragio Græcorum naues, illis que saxis intelligamus. Sed prope est, vt Solino, cap. 17. videatur Arcturus, sic de Caphareo scribenti. Vbi post Ilij excidium Argiuam classem, vel Mineræ iram, vel, quod certior prodit memoria, fidus Arcturi grauibas affectit casibus. Putem tamen fidus Mineræ esse tempestatem à Minerua cōcitatam, cum fidus ita sæpenumero accipi notum sit. Turneb. lib. 21. cap. 10.

ET VBOICAE CAUTES, VLTORQUE CAPHAR.) Quod obscure tetigit Diomedes, suadens legatis Regis Latini, ne bellum susciperent cum Troianis, de naufragio Græcorum apud saxa Capharea (insula Eubœæ

A mons est Caphareus) plenius exposuit Chorus apud Euripidem in Helena, cum mala, quæ perpassi fuerant Græci in ea expeditione, deserret: nec tamen omnino planè, & aperte: neque enim nomen ponit eius, qui in fraudem traxit Græcos, Græcus & ipse homo, vt leisceretur inustum dolorem, & ipsos graui malo oppreffos, tempestatēque iactatos in maius adhuc malum rapuit, falsa spe salutis, cum eleuata facula, signum vicini portus ex eo monte daret. Nauplius autem ille fuit, Palamedis pater, qui sic filium vltus est, falso proditiōnis crimine à Græcis interfectum, vt relatum est in 2. Aneid, Locus Euripid. est.

Πολλὲς δὲ, πικρὸν ἔχει
Φλογοπρὸν σέλας ἀμφὶ βυτῶν
Εὐβοίαν εἰλ' ἀχαιῶν,
Μονόηπιος ἀνὴρ, πότερμας
Καφαρέας ἐμβυκαίων;
Ἀχαιῶν τ' ἐπάλτοις ἀλλοῖς
Δόλιον ἀστὲρα λάμψας.

Apparet igitur quid valeat apud nostrum poetam vltor, nam dedit hoc Virgilius monti, quo quasi instrumento quodam vsus est Nauplius: explendi sui doloris, quod calamitosi illius senis proprium erat. Victor, lib. 31. cap. 12.

Vt nihil prorsus remaneat obscuritatis, & plenissime perspicatur, quare Capharea montem appellavit vltorem, transcribentur verba Hygini. Sic ille cap. 16. Ilio capto, & diuisa præda, Danaï cum domum rediret, quod sana spoliauerant, & quod Cassandram Ajax Locrus à signo Palladio abripuerat, tempestate, & flatibus aduersis, ad saxa Capharea naufragium fecerunt, in qua tempestate Ajax Locrus fulmine est à Minerua ictus, quem fluctus ad saxa illiserunt, vnde Aiæcis petrae dictæ sunt. Ceteri noctu, cum fidem deorum implorarent, Nauplius audidit, sensitque tempus venisse ad persequendas filij sui Palamedis iniurias. Ita tanquam auxilium eis afferret, facem ardētē eo loco extulit, quo saxa acuta, & locus periculosissimus erat. Illi credentes humanitatis causa id factum, naues eo duxerunt: quo facto, plurimæ earum contractæ sunt, militēque plurimi cum ducibus tempestate occisi sunt, membraque eorum cum visceribus ad saxa illisa sunt. Si qui autem potuerunt ad terrā enatare, à Nauplio interficiebantur.

DIVERSVM LITCVS ADACTI ATRIP. PROTEI COLVM.) Ad huius loci plenam intelligentiam consulendus Seruius, & Herodotus lib. 1. Ad fines Ægypti eum (Menelaus) peruenisse intelligit, ex eo quod in confiniis columnæ, quæ diuinerent terras, ponerentur. Pollux σήλας ἐφοείας vocat. Iterum, καὶ ἡ ἐπιστομὴ σήλας, ὄρος. Cum inter Peloponneses & Iones esset de finibus controuersia, in Isthmo columnam posuere, quæ litē discerneret, regionēque definirēt, & terminaret. Strabo, καὶ σήλας ἐστὶν ὄρη τῶ σαρρακολαγονήθους τὰς πρὸς αὐτὸν ἰσθμῶν. Turneb. lib. 5. cap. 8.

Non templa modò, verùm & columnæ non sine mystico aliquo intellectu fieri consuevere, aliæ vt firmitudinipis, aliæ rei præclare gestæ, famæque suprâ mortalium conditionem adusque cælum atollendæ, aliæ captiuitatis, aliæ profligationis, aliæ opprobrij sint indicia. Antiquissimum fuit per columnam terminum significare, quod columellas in terminis ponere mos fuit. Hinc regionum multarum fines, terminosque columnas appellamus, vt in Hispania Herculis; eo enim vsque & imperium, & labores ille suos extendisse fertur, & c. Pierius lib. 49. in Columna.

EXVLAT) Propriè exulat, nam exulare dicuntur, qui extra solum eunt. Sanè sciendum, quia quo tempore Menelaus

Menelaus iit ad Ægyptum, perdidit Canobum gubernatorem: à quò vicina ciuitas nomen accepit, quæ hoc dicit vocatur mutata littera Canopus Seruius.

ÆΤΝΑΟΣ VINDIT CYCLOP. VLYSS. De hoc libr. 3. apud nostrum, lib. Odysse. apud Homerum Æτναος fratres vocat in 3. Virgil.

- 265 Regna Neoptolemi referam, versosque penates Idomenei? Libycove habitantes littore Locros? Ipse Mycenæus magnorum ductor Achiuūm Coniugis infandæ prima inter limina dextra Oppetiit, deuicta Asia subsedit adulter. Inuidisse deos patriis vt redditus oris
270 Coniugium optatum, & pulchram Calydonā viderem? Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur, Et focij amissi petierunt æthera pennis. Fluminibusque vagantur aues (heu dira meorum Supplicia) & scopulos lacrymosis vocibus implent.
275 Hæc adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt Tempore, cum ferro cælestia corpora demens Appetij, & Veneris violauit vulnere dextram.

REGNA NEOPTOL.) regnum Pyrrhi ad alium translatum, ipso iugulato. de Neoptolemo, siue Pyrrho dictum est lib. 3. illa.

At illam erepta magno inflammatus amore Coniugis, & scelerum furis agitur Orestes Excipit incantum, patriasque obruncat ad aras

VERSOSQUE PENATES IDOMENI) euerfos, seu in aliena iura conuersos, Seruius etiam cum voce regna subaudit euerfos. Idomeneus rex Cretensium in tempestate vouit se sacrificaturum de re, quæ ei primū occurrisset, si reuersus fuisset. Casu ei primò filius vnicus, regni hæres occurrit, quem cum vel immolasset, vel immolare voluisset, ob crudelitatem regno à ciuibus pulsus est. Vnde in 3. Fama volat, pulsam regni cessisse paternis Idomeneia ducem. Alij dicunt, quod abscedens cuidam suum commendauerat regnum, qui per eius absentiam occupauit imperium, & reuersum pepulit. Ergo versos penates, aut euerfos, & funditus direptos accipiendum est, aut certe in aliena iura conuersos. Seruius.

LIBYCOVE HABITANT. LITTORE LOCROS) Locri focij Aiæcis Oilci fuerunt, Epizephyrij, & Ozoli: sed hi tempestate diuisi sunt, adeo vt Epizephyrij tenerent Brutios, de quibus ait in 3. Hic & Naryij posuerunt mœnia Locri: Ozoli verò deferrentur Pentapolim, de quibus nunc queritur dicens, Libycove habitantes littore Locros. Seruius.

CONIUGIS INFANDÆ PRIM. INT. LIM.) Respicit Maro locum illum Homeri, Odysse. λ. quo explicatur ratio, modusque submissi à Clytemnestra in Agamemnonem adulteri, & percussoris, his verbis.

Ἀλλὰ μοι ἀγνοῖσθός τεύχεας θανάτοιο μέρουτε
Ἐπτα σὺν ἐλομένη ἀδελφὸν ὀκνοῦν καλῶνας
Δειπνίας, ὡς τις τε κατέκτανε βῆν ὄπι φάτιν
German.

Prima inter limina. prima die, qua domus suæ limen ingressus, consilio Ægypti ab vxore vestem accepit, clauso capite, qua implicatus, adulteri manibus interiit. Seruius.

Porrò hoc ipsum ei Cassandra prædixerat, vt suprâ meminimus. Lege Dyctum lib. 6. Vide tragædum Æthyli. Seneca Agamemnonem, & Electram Sophoclis. De eius reditu, & exitu Velleius lib. 1. in hæc verba. At

B rex regum Agamemnon tempestate in Cretam insulam reiectus, tres ibi vrbes statuit, duas à patriæ nomine, vnā à victoræ memoria, Mycenæ, Tegeum, Pergamam. Idem mox scelere patruelis fratris Ægypti, hæreditarium exercens odium in eum, & facinoræ vxoris oppreffus occiditur. &

DEVICTA ASIA SUBSEDI ADVL.) Subfesso dicitur, qui clam domi subsidet, insidiaturque; ad adulterium obeundum. Valer. lib. 2. cap. 1. nulli enim tunc subfessores alienorum matrimoniorum occultit metuebantur. Idem lib. 7. cap. 2. garrula focrus lingua, subfessor alieni matrimonij. Significat ergo Maro, subfessorem nõ defuisse Agamemnoni adulteriorū vindici. Subsedit igitur, est, clam subsedit, & in insidiis ad stuprum delituit. Quod si, deuictam Asiam subsedit adulter, legas. (quod in quibusdā exemplaribus extate Seruius refert) sententia erit, victorem Asiæ excepit insidiis, & interfecit adulter. Nam & subfessæ dicuntur hostiū doli in insidiis subsidentium. Sic locutus est Marcellinus lib. 28. vt & ita legisse videatur. Subsedit alij curiosos homines, senes, aut iuuenes, orbos vel cælibes. Turneb. lib. 5. cap. 8. Adde hæc ex German. Subsedere scilicet delitescere est: vnde subfessores qui delitescerent insidiatur, & insidiis circumuictos & oppreffos interimunt, qui subfessi dicuntur: & subfessæ Vegetio insidiæ, ἐπεδρα, & ἐπεδρέου. * Seneca Hippolyto. Tu præcipites clamore scias subfessor ages. Hic subfessor est is, qui subsedit, qui later feris insidians, vt eas agat in retia. Inde translata vox ad bellum, vt ibi quoque, qui insidiantur, vocentur subfessores, & ipse insidia, ac doli militares dicuntur subfessæ. Tandem ad alienarum vxorum clandestinos subfessores migravit, qui matrimoniali pudicitia insidiarentur.

CONIUG. OPTATVM, ET PVLCH. CALYD.) Agamemnon ab adultera vxore malè acceptus est, Diomedes per inuidiam deorum videre amplius suam nõ potuit. Quia scilicet adulterio contaminatam cognouit, ideo reuerti domum noluit: sed in Apulia sibi nouam urbem condidit. De focij autem eius mutatis in aues, Virgilius aliud sibi permisit. Nam post ducis sui interitum, quem impatienter dolebant, commutati sunt, & dicuntur Diomedææ, Græcæ ἐρωδιαι.

De sua calamitate post euersum Ilium, sociorumque in naues mutatione (ira Veneris vtrumque; & Virgilius dicit) Diomedes apud Ouid. 14. Metamorph. ita dicitur.

Me tamen armissa seruatum cura Minerva
 Fluctibus eripui: patriis sed rursu ab agris
 Pellor: & antiquo memores de vulnere poenas
 Exigit alma Venus: iantosq; per alta labores
 Aequora sustinui: iamque terrestribus armis,
 Vt mihi felices sint illi saepe vocati,
 Quos communis hyems, importunusq; Capbareus
 Aersit: aequis vellemq; horum pars una fuisse.
 Vltima iam passi comus, belloq; fretosq;
 Deficiunt: sinemq; rogant errotu. at Agmon
 Feruidus ingenio, tum vero & claudibus asper,
 Quid superest, quod iam patientia nostra recuset
 Ferre viri dixit, quid habet Cytherea, quod vltima
 (Velle puta) faciat: nam dum peiora iumentur,
 Est locus in voto: fors autem ubi pessima rerum est,
 Sub pedibus timor est, securaq; summa malorum.
 Aud: at ipsa, licet: & quod facti, oderit omnes
 Sub Diomede viros: odium tamen illius omnes
 Spernimus: & magno stat magna potentia nobis.
 Talibus iram Venerem Pleuronius Agmon
 Instigulat verbis, veteremq; resuscitat iram.
 Dicta placent paucis, numeri maioris amici
 Agmona corripuit, cui respondere volenti,
 Vox pariter, vocis que via est tenuata: comaq;
 In plumas abeunt: plumis quoque colla reguntur,
 Pectoraque, & tergum: maiores brachia pennas
 Accipiunt, cubiti que ienes tenuantur in alas.
 Magna pedis digitos pars occu parioraque cornu
 Indurata rigenti: sinemque in acumine ponunt.
 Hunc Lycus, hunc Idas, & cum Rhetenore Nychteus,

A Hunc miratur Abas, & dum mirantur, eandem
 Accipim faciem: numerusque ex agmine maior
 Subulat, & remos plausis circumulat alis.
 Si volucrum que sit dubiarum forma requiris:
 Vix non cygnorum, sic albis proxima cygnis
 Diomedes Tydei filius, excisa Troia Argo profugus,
 nouas sedes in Apulia captauit amittitque socios in sui
 nominis aues conuersos. Nec historiae fidem mutauit,
 vt Seruius autumat. Nam & hoc a nonnullis traditur.
 Lycophron De Diomede.
 Πιπρὸν ἐταίρων ἐπιπροσμένον ἰδὼν
 Οἰωνόμικτον μοῖραν.
 Id est, triste suorum comitum, qui vidit farum, quos
 sumptis tulit aura pennis. Ecce Diomedes suorum cla-
 dem spectasse dicitur. Ianus Parrhasius in praefat. lib.
 2. de raptu proserp. Claud.
 B MIHI IAM SPERANDA FER.) Speranda pro ti-
 menda. lib. 4. Aeneid. Hunc ego si potui tantum sperare
 dolorem. Et lib. 1. At sperate deos memores fundi, atque ne-
 fundi.
 C CAELSTIA CORP.) Caestia corpora Martis, & Ve-
 neris intellige, utrumque enim vulneravit. Sed perire
 Veneris tantum nomen exprimit, Martis suppressum,
 quod ei poterat esse gloriosius: vt videatur omnia quae
 pertulit, odio Veneris pertulisse, contra cuius filium
 nunc vocatur ad pugnam: vt negans. etiam nunc paria
 formidare videatur. Dextram autem Veneris secundum
 Homerum, qui ait 5. Iliad. ἡνπερ αὐτὸν πρῶτον στήθεσσι
 αὐτῆς χεῖρ ἔπι καρπῶ. Seruius.

NE VERO, NE ME AD TALES IMPELLITE PVGNAS.
 Nec mihi cum Teucris vllum post eruta bellum
 280 Pergama, nec veterum memini, laetorve malorum.
 Munera quae patriis ad me portasti ab oris,
 Vertite ad Aeneam. stetimus tela aspera contra,
 Contulimusq; manus: EXPERTO CREDITE, quantum
 In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
 285 Si duo praeterea tales Idaea tulisset
 Terra viros, vltro Inachias venisset ad vtbes
 Dardanus, & versis lugeret Graecia fatis.
 Quidquid apud dura cessatum est moenia Troiae,
 Hectoris, Aeneaq; manu victoria Graium
 290 Haesit, & in decimum vestigia rettulit annum.
 AMBO ANIMIS, AMBO INSIGNES PRÆSTANTIBVS ARMIS:
 Hic pietate prior. coeant in foedera dextrae
 Qua datur: ast armis concurrant arma, caute.
 Et responsa simul quae sint, rex optime regum
 295 Audisti, & quae sit magno sententia bello.
 Vix ea legati, variusq; per ora cucurrit
 Ausonidum turbata fremor: ceu saxa morantur
 Quum rapidos amnes clauso sit gurgite murmur,
 Vicinaeq; fremunt ripae crepitantibus vndis.

Nec mihi cum Teuc. vllvm post eruta) D
 Quod arbitrati sunt Latini, mansisse odium verus in animo
 Diomedis aduersum Troianos, hoc ipse asserit erasim ex
 sensibus suis, post excidium Troiae. Atque vt verè pro-

baret, non se letari amplius illorum malis, dicit ne me-
 moriam quidem eorum apud se remansisse. Donat.
 LAETORVE MALORVM) Quomodo hic laetor
 malorum, sic supra, Insistit ne prius muer, belline labo-
 1107.

rum. Sic lata laborum, hellenismus est, subanditur A Troia, fatorum conditione conuersa. Seruius, Dona-
 tus.
 MVN. VERTITE AD AEN.) Ne spreuisse pro vilibus
 munera videretur, asserit talia esse, quibus placari possit
 hostis, & nomen hostile deponi: facilius enim sic supe-
 rari posse, si cum eo sic ageretur, quam si prouocaretur
 in campum. Qualis autem sit in armis, inquit, non au-
 diui, sed probavi oculis meis: & cominus enim, & emi-
 nus congressi sumus: vidi hominis, & expendi virtutem.
 Donatus.
 Atque hinc iam suasio, & consilium incipit: nam fi-
 nita est auxiliorum negatio. Vnde & paulò post Venu-
 lus ita diuidit, dicens,
 Et responsa simul quae sint, rex optime regum,
 Audisti, & magno quae sit sententia bello.
 Scilicet audisti, & quem admodum negauerit auxilia, &
 quod dederit nobis de pace consilium. Seruius.
 STETIMVS TELA ASPER. CONTRA) Et cominus, &
 è longinquo inter nos bella tractauimus. Seruius.
 CONTVLIMVSQVE MANVS) Alibi, Stat conferre ma-
 num. Lib. 10. Illi inter sese diui certamina belli
 Contulerant. Dicimus eodem sensu, manus conferere.
 Si duo praeterea tales) Si duo Aeneae adhuc
 fuissent, in Graeciam venissent Troiani, & quae victoria
 gaudet, lugeret quod victa esset. Duo viros, pro duos vi-
 ros, vide Erythrum in Appendice Indicis. Horat. sat. 7.
 lib. 1. duo si discordia vexet mentes. Sic ambo apud eundem
 fat. 3. lib. 2. antiquè, pro ambos. Et Plaut. Amphit. puer
 ambo angues enecat. Cic. ad M. Fabium Gallum li. 7. prae-
 ter duo nos loquitur isto modo nemo. Virgilius Ho-
 meri imitatione, qui de Nestore τοῖσιν δὲνα μοι συμ-
 φράδοι μὲν εἴεν ἀχαιοῖν. Ergo duo praeterea, id est, alios
 duos, vt essent tres. Dardanus autem pro Dardanius pop-
 ulus, & posuit principale pro deriuatiuo. Sic Home-
 rus, τῶνδ' εὐρασε δ' ἀπὸ αὐοῦ ἀνὴρ. Si igitur tres huiusmodi
 habuisset Troia, plangeret Graecia, quod nunc ingemit
 HECTORIS, AENEAEQVE MANVS) Recurre ad lib. 9.
 vbi Turnus, decimum quos distulit Hector in annum. Tra-
 ditum à Philostrato, Hectorem vocatum manum Tro-
 ianorum, Aeneam verò mentem. Solidam, & inexpu-
 gnabilem Troiae columnam vocat Hectorem Pindarus.
 VICTORIA GRAIVM HAESIT) Victoria dicta, quod
 vis est, virtute adipiscitur. Hoc est enim ius gentium,
 vim vi expellere. Nam turpis est dolo quaesita victoria.
 Certa autem victoria est, vel occisio hostis, vel expo-
 liatio, vel utrumque. Non est autem iucunda victoria,
 quae per immensa detrimenta contingit. Et hoc est quod
 laudat Sallustius, duces victoriam incruento exercitu
 deportasse. Ibid. lib. 18. cap. 2.
 VNDECIM. VESTIG. REST. ANNUM) Vt in annum de-
 cimum differretur nostra victoria, Hectoris, & Aeneae
 virtus fecit. Comparat deinde illos, & cum fortitudine
 pares faciat, pietatem Aeneae maiorem tribuit.
 COEANT IN FOED. DEXTRA) Concluditur suasio.
 Quaeite, inquit, quibuscunque pactis & remediis pa-
 cem, vitate periculum belli. Sequitur breuissima ἀναμ-
 φαλασιον.
 CEV SAXA MORANT. CVM.) Solent poetae saepenu-
 mero, cum translationes sunt audaciores, & duriuscu-
 lulae, statim subiicere comparationem ad leniendum
 horrorem translationis: vt annotat Eustath. Iliad. 8. &
 apud Homerum.
 — ἄμα δ' ἐ νεφός εἴπετο πειζῶν.
 ὧς ἔτ' ἔπειτα σκοπιῆς εἰδ' ἐ νεφός ἀπὸ δόλος ἀνὴρ
 Ἐρχόμενον κατὰ πόντον ὑπὸ ζεφύροιο ἰοῖς.
 Eiusdem rationi videtur hoc Virgilianum. Nam pro eo
 quod fremor posuit, statim subdit comparationem, &
 reliqua. Hartung. Decur. 3. cap. 8.
 CLAVSO GVRGITE) saxorum obstetatione pra-
 cluso.

300 Vt primum placati animi, & trepida ora quierunt:
 Praefatus diuos solio rex infit ab alto.
 ANTE EQVIDEM SVMMA DE RE STATVISSE LATINI
 ET VELLE, ET FERAT MELIUS: NON TEMPORE TALI
 COGERE CONCILIVM, CVM MVROS OBSIDET HOSTIS.
 305 Bellum importunum ciues cum gente deorum,
 Inuictisq; viris gerimus: quos nulla fatigant
 Praelia, nec victi possunt absistere ferro.
 Spem si quam accitis Aetolum habuistis in armis,
 Ponite. spes sibi quisque: sed, haec quam angusta, videtis.
 310 Caetera quaerunt iaceant percussa ruina,
 ANTE OCVLOS, INTERQVE MANVS SVNT OMNIA VESTRAS.
 Nec quenquam incuso, potuit quae plurima virtus
 Esse, fuit: toto certatum est corpore regni.
 NVNC ADEO QVÆ SIC DVBLÆ SENTENTIA MENTI,
 315 EXPEDIAM, ET PAVCIS (ANIMOS ADIBETE) DOCEBO

TREPIDA ORA QUIERVNT) vt primum trepidi tre-
 mere desierunt, aiebat enim paulò antè, variusq; per ora
 cucurrit Ausonidum turbata fremor.
 PRÆFATVS DIVOS INFIT) Morem antiquorum ex-
 pressit, qui, antequam verba in senatu, vel concione fa-
 cerent, deos praecari solebant: vt & qui apud Christia-
 nos religiosissimi sunt, facere hodieq; solent. Nec hoc
 D de antiquis illis exordiis interpretandum cenfeo, quib.
 orationes auspiciari solebant veteres oratores, DEOS
 IMMORTALES, IVDICES, PRECOR, DEAS-
 QVE OMNES. Sed de precatone, quam facere, an-
 tequam concionarentur, aut in senatu loquerentur, so-
 lebant. Id ex ea concione intelligi potest, in qua Grac-
 chus occisus est, de qua sic Cornificius. Cum Gracchus
 deo s.

deos inciperet precari, cursum isti impetum faciunt. id est, cum, antequam populum alloqueretur, & concionaretur, deos precaretur. Turneb. lib. 14. cap. 13.

Aptum huc, & confirmat Turnebi sententiam illud è Panegyrico Plinij. Bene, ac sapienter maiores instituerunt, ut rerum agendarum, ita dicendi initium à precationibus capere: quod nihil rite, nihil providenter homines sine deorum immortalium ope, consilio, honore auspiciantur. Hæc ille. [Quid convenientius, & consonantius Nazianzeno sententia in Apolog. 11 est, inquit vir sanctissimus, optimus ordo in omni tum sermone, tum opere institueredo, ut à deo incipias, & in deum pariter desinas.] Maius quiddam à senatoribus Augustus postulavit. Sic enim Sueton. cap. 35. Quo autem lecti, probatiq; & religiosius, & minore molestia senatoria munera fungerentur, sanxit, ut priusquam consideret quisquam, thure, ac mero applicaret apud aram eius dei, in cuius templo coiretur.

Antiqui oratores, quod Turnebus tangebatur, in hæc verba orationes suas ordiebantur. I O V E M E G O O P T I M V M M A X I M V M P R E C O R quod quidem Cicero in Diuinat. irridet, quia videlicet iam putidum. Demosthenes nobilissimæ orationi suæ ad Philippum hoc fecit initium. Πρώτον μὲν ὁ ἀνδρῶν ἀθναίων θεῶν ἐρχομαι αἰεὶ, καὶ ἀδούει. Maiores, inquit, Seruius, nullam orationem, nisi inuocatis numinibus inchoabant, sicut sunt omnes orationes Catonis, & Gracchi: nam generale caput in omnibus legimus. Hoc tamen in iis duntaxat faciebant, in quibus agebant de rep. Confirmat Linius lib. 39. concione aduocata, cum sollempne carmè precationis, quod præfari, priusquam populum alloquantur, solerent magistratus, peregrisset Cos. ita incipit. Vide insuper Briffon. Formular. lib. 1. num. 42.

SOLIO AB ALTO) Hometici reges stantes agunt cum populo, sed ætas senilis Latinum excusat.

ANTE EQVIVDEM SYMMA) Suasoria oratio. Scopus est, ut Troianis agri assignentur potius, quàm ut bello cum iis deceretur. Utilius fuisset, inquit, ante cladem acceptam consulere: modò serum est, cum obfideamur ab hostibus. Latenter arguit Turnum, quod sibi non obtemperavit, ut fœdus fieret in 7. vbi dixit, te Turne nefas, te triste mandabit supplicium. nam modo hoc tempus reuoluit, vellem statuisse sic dixit, ut vellem fecisse: & est compendiosa locutio, quum querimur non esse factum, quod fieri debuit.

BELLVM IMPORT. CIVES CVM GENTE DEOR.) Importunū, & caret portu, id est, quiete, vbi nullus portus est: sicut contra opportunū, cui commoditas, & occasio obuenit ut portus. Nam hoc quodammodo dicit, in nau-

Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super vsque Sicanos.
Aurunci Rutulique ferunt, & vomere duos
Exercent colles: atque horum asperrima pascunt.
320 Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitia Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosq; in regna vocemus
Considant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamq; capeffere gentem
325 Est animus, possuntq; solo decedere nostro:
Bis denas Italo texamus robore naues,
Seu plures complere valent: iacet omnis ad vnam
Materies, ipsi numerumque, modumque carinis
Præcipiant, nos æra, manus, naualia demus.

fragium fertur ista contentio: quia supra audierat, periculum esse superare Troianos. Gentem deorum vocat, ut qui à diis originem ducant per Dardanum, Seruius.

IN VICTISQVE VIRIS GERIMVS) Horat. Ode 1. lib. 4. laudans Romanos, Troianorum posteros, qui in commodis, dutis, aduersisque præliis, & cædibus magis, ac magis inualescerent, & vigerent.

Duris vi illex ionia bipennibus,
Nigra feraci frondis in Alcido,
Per damna, per cedes ab ipso
Ducit opes, animumq; ferro.

SPERM SI QVAM ACCITIS ETOL.) Adhuc facit commemorationem auxiliorum à Diomede negatorum, ut ostendat etiam ipsum timuisse, & eius exemplū esse retinendum. Deficientibus autē subsidiis, debere vnumquemq; gerenda curate per sese. Quia dici potuit. Si auxilia denegata sunt, aderimus nobis nostra virtute: ideo dixit, Spes sibi quisque. Sed hoc ademit eis, subdendo: sed hæc quam angustia, videris. Cætera qua rerum, &c. Et si, inquit, posset provenire, ut sua quemq; virtus defenderet à periculis belli, iam non potest, videris enim afflictata omnia, & oculis cernitis, manibus tangitis, ut narratione opus non sit, qua ruina res nostræ noscantur oppressæ Donatus.

ANTE OCVLVS, INTERQVE MAN. SVNT OMNIA VEST.) sunt vobis notissima, & compertissima, sicuti ea quæ antè oculos versantur, & manibus tanguntur. Eiusdem generis est, ante pedes, quo utimur, cum quid in promptu, ac paratum esse significare volumus, quam vim habent etiam superiora duo.

Nec quæ, inc. supra. Nec vos arguerim Teucrici.

TOTO CERT. EST. CORP. REGNI) Occurrit tacitæ: suspitioni, ne infelicem belli euentum est Turno, aut cuiuspiam alteri videatur tribuere. Hoc ipsum clarius verbis antegressis alibi dixit, simul omne tumultu Coniurat trepido Latium. Fecit vnusquisq; quod debuit. Impleuit vestra virtus officia sua, & omne regnum in arma conuersum est omnibus, impetij viribus certatum est. Quasi diceret. Quid faciemus pauci, & fessi, qui cum totius regni viribus recentis virtute certantes nec obtinere potuimus, & afflicti discessimus? Consilium deinde se vtile daturum spondet, & attentos faciens, breuitatem promittit. Dubiam mentem intellige deliberantis mentem: qui enim deliberat, dubitat. Donatus.

ANIMOS ADHIBETE) Animos adhibere Græci dicunt προσέχειν τὸν νοῦν. Lucret. lib. 2. Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem. Vt si. Dicitur etiam latine, attendere, aduertere animos.

330 Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos.
Ire placet, pacisq; manu prætereendere ramos:
Munera portantes eborisq; auriq; talenta,
Et sellam regni, trabeamque insignia nostri.
335 CONSVLITE IN MEDIVM, ET REBVS SVCCVRRITE FESSIS.

EST ANTIQVVS AGER) Consilij huius duplex reperitur esse tractatus. Fuit quippe vna pars eius, si comorari Troes in Italia malunt: altera, si abscedere. In vtraque asserit, se velle esse liberalem: quod si fecit, hostes sine comodo suo non esse recessuros ab affectu pugnantis, ut pote, qui essent superiores: species autem, quas se velle dare dicitur est, sic extenuat, ut sine detrimeto dari possint, & sumi pro magnis. Cur ergo non fieret, quod non læderet datem, & libenter accipiens sumeret? Cato in originib' dicit, Troianos à Latino accepisse agrum, qui est inter Laurentum, & castra Troiana: etiã modum agri commemorat, & dicit eum habuisse iugera DCC. Tuscum animum Tiberim accepisse, & longius in occasum, expone, ea parte longior, qua in occasum tenditur. Vbi ad fines Sicanos, puta quos Siculi aliquando tenebant, id est, vsque ad ea loca, in quibus nunc Roma est, hæc enim Siculi habitauerunt prius: vnde est, & gentes venere Sica. Ergo suum pollicetur agrum, aut quæ tanquam stipendiarium habebant Rutuli, & Aurunci: aut ad quæ colendum quasi regi operas dabant. Extenuat deinde agri meritum, quod vile videatur esse, quod donat, nec audientibus causam præter inuidiam. Fœderis leges dicendas ipse exponit, ut nimirum socij sint, non stipendiarij, ciuibus non inferiores. Dixit vnam tractatus sui, & sententia partem, ut accipiant agros, & considant, ciuitatem sibi, si voluerint, condant. Subnectit alteram hoc modo, Sin alios fines, &c. Donatus.

CEDAT AMICITIÆ TEVCOR. ET FOED.) Concedat in pretium amicitia, & pari inter nos societate versemur, id est, ut neuter sit inferior.

SIN ALIOS FINES, ALIAMQVE) Quod illis beneficij præstandum sit, si aliò habitatum velint, idq; per mare, concedere: naues videlicet ad eorum vsum, quæ totorq; indiget, de materia, cuius magna copia præparata iam in litore iacet, & quidem ad ipsorum arbitrium, sumptu, & operis publicis fabricandas.

POSSVNTQVE SELO. D. NOSTRO) Legitur etiam possessio, bona sententia.

IACET OM. AD VND. MATER.) Materiam nauibus idoneam Græci vocant ναυπηγήσιμον ὕλην, ut & ναυπηγήσιμον πῶλον, quæ commoda habet ad nauium compacturam, & ædificia, qualis Antandrus in 3. vbi materia in bellicos vsus cæditur. ὕλητορμῆ, Materiatio, ὕλητορμῆ, δὲ ναυπηγήσιμη, German.

NOS ÆRA, MANVS, NAVALIA DEMVS) Per manus credo hic ἐργάτας operas, & remiges intelligi. Sunt tamen qui manus sine præcedenti interpunctione in giugnendi casus accipiant: ut æra manus, pro stipendio nautici ministerij, & bellici: ut æs nauarium, quod manuum labore acquiritur. Alij malunt manus accipere pro instrumentis, & telis naualibus, quibus naues harpagonibus raptæ tenentur, à manus humanæ similitudine. Naualia ναυσάματα Græci, & νέερα vocant: verum hæc ex Seruij sententia videtur pro trabibus accepta, ex quibus naues compingantur, poetæ passim νῆα δ' ἄρα, ἀντὶ τῶν ναυπηγήσιμων ζύλων, & Hesiod. νῆα ζύλα.

Sunt qui hic naualia ναυπηγήα intelligant, pro loco, vel officina, vbi naues extruuntur. German.

CENT. ORAT. PRIMA DE GENTE) Centum oratores constituit mittere, eosque nobiliores. Ex numero igitur, & nobilitate legatorum negotij magnitudo perspicitur. Potest autem hoc videri ab Ænea didicisse, qui totidem, & cum muneribus ad Latinum misit libr. 7. Seruius, Donatus.

Duo putat legatis agenda. Antecessit enim, Præterea qui dicta ferant, & fœdera firment. Primum, exponenda quæ superius de agro, aut nauibus dandis proposita sunt. Deinde fœdus, & pacem cum Troianis Latinorum nomine faciendam: quod ut se velle significet, etiam antequam loquantur, vult eos manibus ramos oleaginos, insignis pacis præferre. Existimat etiam addenda munera, & quidem regalia, ex quibus Æneas, quanta sibi tribuatur dignitas, & se in partem regni admissum, intelligat.

Cum multa alia scitu suaui, & vtilia, tum hoc etiam docet Tiraquell. de Nobilitate cap. 20. numer. 43. nobiles præferēdos cæteris in legationibus obeundis. Illi siquidem, & fidelis, & prudentius eo munere functuri videntur. Præterea, ut habeat dignitatem legatio, ne se contemni putet is ad quem mittitur: neue eius qui mittit personæ, conditionique, parum respondeat. Cæsar lib. 1. Gallicor. vbi de eius aduentu Heluetij certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos ciuitatis. Linius lib. 2. Quibus cum responsum esset, missurum ad regem senarum legatos, missi confestim honoratissimus quisque ex patribus. Hinc Annibal ad Scipionem libr. 10. belli Punici. Vestri quoque (ut audio) patres non nihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negauerunt pacem. Apud Homerum 9. Iliad. Phœnix monet Achillem, ne conditionem Agamemnonis ab Vlysse, & Diomede in eam rem legatis, oblatam renuat: præsertim ob huiusmodi legatos, ex omni coetu Græcorum nobilissimos. Adde Plaut. Amph. Delegit viros primorum principes, eos legat Telebois.

ET SELLAM REG. TRABEAMQVE) Regibus sociis & amicis Romani huiuscemodi munera mittebant, ut eorum maiestati conuenientia. Linius lib. 10. belli Pun. loquens de Scipione. Postero die, ut à præsentis motu auerteret animum eius, in tribunal ascendit, & concionem aduocari iussit. Ibi Masanißam primum regem appellatum, eximii ornatum laudibus, aureâ corona, aurea patera, sella curuli eburna, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. Vide Briffon. Formular. libro 2. pagina 234. quæ dona pop. Rom. regibus sociis, & amicis mittere soleret, & quibus præterea à senatu honoribus afficerentur, pagina 235.

CONSVLITE IN MEDIVM) Concludit tandem. Si, inquit, quæ dixi, non videntur facienda, vosmet in communi periculo prouidete, quid factu opus. Hoc enim

valet in medium. Sic i. Georg. in medium querebant. Sic A. & Graeci: βαλεμεσαι εις κενον, κει κοινολογειται προς αλ- ληλους.

REBUS FESSIS) etiam Tacitus dixit lib. 15 Annal. de- ligendumque, qui rebus fessis subueniret. Fessis rerum dicit. lib. 1. & lib. 3. Quem fessis finem rebus ferat.

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia, stimulisq; agitabat amaris:
LARGVS OPVM, ET LINGVA MELIOR: SED FRIGIDA BELLO
DEXTERA, CONSILII HABITVS NON FVTILIS AVCTOR,
340 SEDITONE POTENS) GENVS HVIC MATERNA SVPERBVM
NOBITAS DABAT, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem
Consulis, o bone rex. CVNCTI SE SCIRE FATENTVR,
345 QVID FORTVNA FERAT POPVLI: SED DICERE MVSSANT.
DET LIBERTATEM FANDI, FLATVSQVE REMITTAT,
Cuius ob auspiciu infaustum, moresq; sinistros
(DICAM EQVIDEM, LICET ARMA MIHI, MORTEMQVE MINETVR)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
350 Confedisse urbem luctu, dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & CÆLV M TERRITAT ARMIS.
Vnum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis, ducique iubes vnum optime regum,
Adicias: nec te vllius violentia vincat,
355 Quin gnatam egregio genero, dignisque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere iungas.

TVM DRANCES IDEM INFENSUS) Macrobi. Satur- nal. lib. 5. cap. 2. affimat, Virgil. in Drance, & Turno re- ferre nobis Homericum Agamemnonem, & Achillem æquè altercantes. Quoniam modo: utrobique enim al- ter sum, alter publicum commodum cogitat. Illic A- gamemnon conatur retinere amores suos, suæque libi- dini studet. Achilles ob cõmunem vicem est sollicitus. Ita hic Turnus semet spectat, pugnat enim pro vxore: Drances tempus intuetur. Verum illic propemodum neci datus est Agamemnon: hic verbis tenus pugnat, & linguis, non gladiis.

QVEM GLOR. TVRNI OBLIQ. INVID.) Prosopogra- phia. Describitur Drances ab affectu erga Turnum, o- pulentia, eloquẽtia, prudentia in consultando, factione populari & materna nobilitate. Fuit enim soror Latini, pater rusticus. Suprà quoq; Drancem Turno fuisse ve- hementem aduersarium dixit, *την αναι ητο Drances, &c.* nunc etiam causam aperit, cur ei tantopere aduersaretur, inuidiam scilicet, quam obliquam vocat, ut placet Seruio, quia se simulata Reip. defensione tegebat. Est igitur oculus inuidiæ obliquus, quoniam aperte non audeat, quod cupit, & semper aliquod matellum querit, sub quo lateat. De inuidia disputamus ad illud Eclo. 1. *Non equidem inuides, &c.* Nunc pauca sapientum di- cta, accommodatè ad id, quod hic à Virgilio scribitur adducemus.

Vulgatum est, virtutis comes inuidia: sicut umbra scilicet corporis, cum in sole ambulamus. Anacharis Scythæ interrogatus, cur homines sæper dolerent: quia, respondit, non solum sua mala doleant, verum etiam aliena bona. Hinc Themistocles adolescens nihil se ad- hac præclarè facere dixit, cum nõdam inuideretur sibi.

B Nobilem sententiam Taciti ex lib. 2. Histor. accipe. V- xorem quoque eius (Cæcine) Saloninam, quãquam in- nullius iniuriam, insigni equo, ostròque inuheretur, tanquam læsi grauabantur. In ista mortalibus natura re- centem aliorum felicitatem agris oculis introspicere, modumque fortunæ à nullis magis exigere, quam quos in æquo videre. Interim qui egregias, & laude dignas actiones susceperunt, ne eas ob inuidorum calumnias deserant, & se illo Plutarchi consolentur. Flammam pri- mò emicantem multus comitatur fumus, qui quidem euanescit, inualecente, & explicante se flamma. Sic res eximias aggredientem in initio multa premit inuidia, donec aucta gloria, inuidiæ fumum discutiat. Nam fumus gloriæ inuidia.

C Est autem ambiguum verbum *inuidia*, & tam in eo dicitur, cui inuideretur, quam in eo qui inuidet. De inuidente Cicero maualt inuidentiam dicere: quod tamẽ vsus minus recepit. Verba ipsius è 3. Tuscul. adscri- bemus. Etenim si sapiens in ægritudine incidere pos- set, posset etiam in misericordiam. posset in inuidentiã: non dixi, in inuidiam, quæ tum est, cum inuidetur. Ab inuidendo autẽ inuidentiã rectè dici potest, ut effugia- mus ambiguum nomẽ inuidiæ: quod verbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Mena- lippa. *Florem quã suam liberum inuidit meum?* Idem lib. 4. Sed singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subiiciuntur, ut ægritudine inuidentiã: utendum est enim docendi causa verbo minus vsitato: quoniam inuidia non in eo, qui inuidet solum dicitur, sed etiam in eo, cui inuidetur.

LARGVS OPVM, ET LINGVA MEL.) Postquam poe- ta de morbo Dracis dixit, qualis præterea fuerit descri- bit.

bit. Appellat diuitem, hoc enim est *λαγος οπιον*, non qui largè tribueret opes, sed qui afflueret opibus. De- inde loquentiam ei magis, quam eloquentiam conce- dit, & lingua quam manu promptiorem, consilio ta- men bonum, eundem factiosum, & incerto patre, quan- quam nobili matre progenitum affimãt.

GEN. HVIC MAT. SVPERB. NOBIL. DAB.) QUAN- quam filij non nobilitentur ex parte matris, tamen ac- cepta à patre nobilitas splendidior, illustrior, clarior, inde fit. Ignobilitas autem propter matris nobilitatem minus obscura, & abiecta, ut sentit Baldus in d. l. ult. in fi. C. de ser. fugi. Hinc etiam apud poetas quosdam à genere materno videmus commendari, & eius ratio- nem magnam haberi. Vlysses apud Ouid. 13. Meta- morph.

Est quoque per matrem Cyllenus addita nobis
aucta nobilitas, deum est in utroque parente.

Et i. Fall.

Hinc fuit Euanthes, qui quanguam clarus utroque,
Nobilior sacre sanguine matris erat.

Stattius lib. 4. Syluar. *Stemmata materno felix, virtute pa- te. na.* Silius lib. 2. de Sythæo Annibalis nepote ex sorore. *Adnubis pntes, cui vano corda timore latuuntum impl. b. n. genus.* Ex Virgilianis verbis, ut apparet, factum carmen. Longus est hac in re Tiraquell. plurimamque ex omni antiquitate vir laboriosissimus collegit, de No- bilitate cap. 19. à numero 26. deinceps. Auctor Herodo- tus lib. 1. Lycios à matribus sibi nomina imponere so- litos. Obuios interrogatos qui essent, & qua familia, à matribus, & auis suum genus repetiuisse.

INCERTVM DE PATRE FEREBA) Dubio geni- tore creatus erat, ut Ouidius dixit. Quendam e sorto genitum falsè retigit Diogenes: cum enim lapillos ia- ceret in populum, caue, inquit, ne patrem ferias.

AGGERAT IRAS) forma, & imitatione græca di- ctum, ut *αγροει, αγροει, αγροει* Græci italsi nonnun- quam, quod congeri, & aggerari. videatur iracundia: cum ex voces propriè aggerem struere, & ducere son- ent. German. Quæ autem de Polydamante finxit Ho- mer. Iliad. μ. Virgilius ad Drancem transtulit. Vrsin.

REM NVLLI OBSCVRAM) Conquestio super iniu- ria Turni, qua Latinos affecit, dum priuata libidinem communi salutis anteponit. Regis Latini consilium approbat statuique necesse non esse, amplius quid- quam consulere.

SED DICERE MVSSANT) Mussant modò verentur significat, aliàs, dubitant: vnde, *mussat rex ipse Latinus Quos generos vocet.* Interdum susurrant, ut de apibus di- citur: & propriè mussare, obmurmurare, & muto esse, vicinum. Seruius.

Mussare, & murmurare Nonio, ita discernuntur quod mussare hominum sit occultè, & depressa voce loquentium, quod celatum velint: laudat hunc locum Maronis. Murmurare autem maioris soni est, proximi ad tumultum Georg. 1. *resonantia longè Littora miseri, & memorum increbrescere murmur.* Quidam sic exponunt. Cum silentio dissimulant, dissimulandi causa tacent.

DET LIBERTATEM FANDI) Libertas fandi, est *αυτο- ρησια ελευθεροσησια*. Fingit se metuere Turnum, & eum metu ab omnibus, ut ita rapiat in odium. Incipit etiam complere, quæ se professum apud Æneam meminere- rat. *Et te si qua visam dederit fortuna, Latino iungemus regi, &c.* Donatus.

A FLATVSQVE REMITTAT) Flatus hic accipitur, ut apud Græcos nonnunquam *φουσημα*, pro eo quod est, *φουσημα, λημα*, ferocia, superbia. Xenophon. *πεφουσημένος εστι δυναμει.* Notat. German. Etiam *μεγα φουση, & πνευ μαλα*, pro spiritus magnos gerere, inflati cogitatio- nibus, Græcis vsitata sunt.

CVIVS OB AVSPICIVM INFAVST.) Inuidiosè Turni auspicijs imputat, quod tantus perijt exercitus: ac si dicat. Si malis Turni auspicijs non egredierentur, possent forsitan sua virtute superare. Exprimit quid- quid verecundè celauit Latinus Seruius.

MORES SINISTROS) Quoniam principio homo te- merarius Latino obtemperare noluit.

B LUMINA, TOT CECID. DVCV M) Ipsos proceres sic appellat, quomodo Hectorem lib. 2. lucem Dardaniæ. Hac metaphora plurimi scriptores eleganter vsi repe- riuntur, cum adiunctis. Cic. Philipp. 2. In te M. Antoni, id decreuit senatus, & quidem incolumis, non- dum tot luminibus extinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum. Mendosè scriptum est in vulgatis, *luminaribus*, quam vocem necesse videtur Cic. Nam & epist. 25. li. 15. ad Atticũ legendum est *luminum* pro *lumi- narium*. Sed locus ille admodum deprauatus est. Vide Annotat. Lamb. Et 3. Off. M. Cato sententiam dixit, hu- ius nostri Catonis pater. Ut enim ceteri ex patribus, sic hic, qui lumen illud progenit, ex filio est nominadus. Philipp. 5. Pompeio enim patre, quod imperij pop.

C Kom. lumen fuit, extincto. In Miloniana de selectis à Pompeio iudicibus. Itaque delegit è florentissimis or- dinibus ipsa lumina. Et omnino viros aut sanctitate morum, aut doctrinæ magnitudine, aut sapientia, aut rebus gestis eximios appellare lumina (tracta, ut vide- tur, à sole metaphora) mos tenet. Nec mirandum, si vocentur lumina, cum etiam sidera, soles, interdum nominentur.

VRBEM CONSEDISSE LVCTV) dictum est, inquit Turneb. lib. 23. cap. 14. quod qui tristes sunt, plerumque sedent, & Græci *καθηζεν κλαυσηλα*, id est, flentem redde- re, dicere eodem fere modo solent. Dicere vult, urbem in luctu iacere, luctu sumerfam videri.

CÆLV M TERRITAT ARMIS) desiderandi sensu, & significatione audio, ut sit, cælum, deòsque terrere vel- le videtur, Prouerbialis hyperbole, inquit Paræmigra- phus. Conuenit in minaces, & feroces, Thraonèsi que magniloquos. Sumpta videtur à bello gigantæo, quæ fabula notissima est. Confine huic illud in epistola. Sy- necij ad Andronicum. *τη κεραλη τον κρατον εξαλασεν* *ηθηχρηει*. Id est, capite cælum perumpere conatur. Tu- neb. lib. 14. cap. 13.

VNUM ETIAM DONIS ISTIS) Dixit placuisse omni- bus sententiam regis: sed addit Drances, quod ille ve- recundè, & consultò transmisserat: finis enim belli pos- set accedere, si tolleretur causa certaminum. Ergo quæ iubes mitti, auro, eboni, fellæ, trabæ: quæ iubes dici, de- nanibus, & agro, adijce vnum tantum, quod propterea difficile non est: da illi filiam tuam Lauiniam: dabis egregio genero, & affinitate tua digno, (vnde Turnus indignus apparet) & ista generi coniunctione in æter- num pacis fœdera firmabuntur. Hoc dicto præterea Latini pudorem exonerat, qui Turno etiam suam prom- miserat filiam, dicens, causam Reip. præponderare de- bere, & propter pacem ciuium Turno Æneam esse præ- ferendum. Donatus, Seruius.

Quod si tantus habet mentes, & pectora terror,
Ipsium obtestemur, veniamque oremus ab ipso:

- Cedar ius proprium regi, patriæ que remittat.
- 360 Quid miseros toties in aperta pericula ciues
Proiciis? Ô LATIO CAPVT HORVM, ET CAVSSA MALORVM.
NVLLA SALVS BELLO, PACEM TE POSCIMVS OMNES.
Turne, simul pacis solum inuiolabile pignus.
Primus egò, inuisum quem tu tibi fingis (& esse
- 365 Nil moror)en supplex venio: miserere tuorum;
Pone animos,& pulsus abi.sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolauimus agros.
Aut (si fama mouet, SI TANTVM PECTORE ROBVR
CONCIPIS, & si adeo dotalis regia cordi est),
- 370 AVDE,ATQVE ADVERSVM FIDENS PER PECTVS IN HOSTEM.
Scilicet,vt Turno contingat regia coniux,
Nos, animæ viles, infleta,inhumataque turba
Sternamur campis: etiam, tu, si qua tibi vis,
Si patrij quid Martis habes,illum aspice contra,
- 375 Qui vocat.

QVOD SI TANTVS HAB. MENTES ET PECT. TER-
ror.) Quod si tantopere timemus Turnum, quod tu
præstare potes, ab iplo rogemus, vt patiatu regem te
vri suo ipsius iure, in gratiam patriæ remittat de iure
suo, illud in arbitrio regis ponat. Reliqua deinceps ver-
ba magnum pondus habent singula. Miseros eius, qui
cum sint innocentes, coguntur infidelis hominis ex-
tremam communicare fortunâ. Et quidem isthuc non
semel, quod ipsum erat intolerabile, verum sapius. Et
est quidem viri fortis, incertu pugna non timere: sicuti
enim in eo timentur aduersa, ita possunt etiam secunda
melioribus prouenire successibus. In pericula autem
manifesta vnumquemque improuidium ruere, summa
dementia est, eodemq; non alieno, sed eius detrude-
re, ac projicere, tanquam viles, atque abiectos, verè in-
dignissimum est. Ad extremum in apertum conuicium
erumpit. O, inquit, non vni ciuitati, sed toti Latio, siue
Italiae principium, & causa malorum omnium, quibus
adhuc oppressa est: sper te enim ad arma compulsa est, &
tot de suis perdidit. Donatus.

O LATIO CAPVT HORVM, ET CAVSSA MAL.)
Lib. 21. Se causam clamat, criménque caputque malorum,
Terent. And. Nam si hic est mali quidpiam, hem illic est
huius rei caput. Vbi Donatus. Caput est origo, & sum-
ma vniuersiusque rei. Mox Virgilianum hunc locum
subijcit. Rursus Adelph. Non potuit melius, idem sensu
quod ego, te esse huius rei caput. Rem quoque principio ca-
rentem ἀκροαθὴν vocamus. Ergo capitis hieroglyphi-
cum sepe, & præcipue, est initium, principium, prima
causa, fundamentum, quod passim videre est apud scri-
ptores, & declarat ipsum eius etymon. Sic enim Varro
dictum putat caput, quod ab eo initium capiant sensus
& nerui. Confirmat item consuetudo loquendi, cum
dicimus aliquid à capite arcessere vel exordiri, aliquid
ab hoc, vel illo capite manare. Frequenter etiam caput
pro re in aliquo genere potissima ponitur. Capita reip.
alicuius rei caput, caput cænar. Cic ad Appium. An tibi
obuiam non prodirem: primum Appio Claudio, dein-
de Imperatori, deinde more maiorum, deinde, quod
caput est, amico: Caput & causam malorum Cic. Phi-
lipp. 2. Antonium vocauit, malorum, inquam, belli ci-
uilibis. Sed vsus est aliis verbis, nepe istis. Ab huius enim

A scelere omnium malorum principium natum reperieris, &
NVLLA SALVS BELLO, PACEM TE POSCIMVS
OM.) Si pugnandum ulterius fuerit, nulla iam speranda
est reliquis vita, quia ad id deducti sumus, vt spes nulla
remaneret. Te ergo Turne pacem poscimus, qui solus es
causa bellorum: nam Aneas iam pacem promisit. In-
uolabile pignus intellige Lauiniam, & petimus vt cedas
Lauiniam Aneæ. Donatus, Seruius.

Quamquam hic versus nulla cum adiectione ita fo-
leat citari à multis, Nulla salus bello, pacem te poscimus
omnes, & verum sit, pacem esse bello præferendam, illo-
que longe meliorem: ramen, quod ipse vides poeta ad-
dit, Turne: & Drances petit à Turno, vt per eum fa-
cere pacem cum Troianis liceat: quamuis id ex ignauiâ
potius quam quod ita verè sentiret, quod ei in respon-
sione Turnus objicit. Sed nec generatim, ac simplici-
ter, nec in parte semper pax bello anteponenda. Sed
res ita distinguenda est, quemadmodum in Archidamo
docet Isocrates: qua eadem oratione pro se vti Turnus
possit. Sic ergo ille pater eloquentiæ, καθ' ὅρους ἡ τι-
νὲς τῷ πολέμῳ, &c. At quidam in bellum inuehuntur,
eiusque perfidiam accusant, argumentis vtentes, cum
alijs, tum ijs ipsis, quæ nobis acciderunt: seque mira-
ri dicunt, quoniam esse, qui rei tam seueræ, ac teme-
rariæ fidem habendam censent. Ego verò noni multos,
qui sibi magnam bello felicitatem pepererunt: multos
item, qui eandem pace amiserunt. Nihil enim rerum
omnium per se omnino vel malū est, vel bonum, sed vt
quisq; rebus, atque occasionibus vitur, ita necesse est
euentus consimiles inde consequi. Est autem felicibus
expetenda pax (nam eo statu bona parta diutissime con-
seruantur) calamitosis ad gerendum bellum animus
adiiciendus. Nam tumultu bellico, & omnia conando,
afflicta res celerius eriguntur. In ea autem oratione,
quæ est de pace, pronuntiauit verissime idem orator
quod subiungimus. ἡγομεν γὰρ ἐκκλησίαζοντες ἀεὶ τε πολέ-
μῳ, & εἰρήνῃ, ἃ μάλιστα ἔχει δυνάμιν ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων.
& ἀεὶ ἂν ἀνάγκη τὸς ὀρθῶς βουλευομένους ἀμεινον τῶν ἄλλων παρῆ-
σεν. Hoc est: Nam in hoc conuentu de pace, & bello
deliberatur: quæ duæ res maximas in vita mortalium
vires habent, alijsq; feliciores necessario reddunt eos,
à quibus prudenter administrantur,

Memoratu haud indigna Diodori sententia, in exorsu
lib. 12. Nullum penitus ex his, quæ nobis bona putan-
tur: purum, atque sine omni molestia sincerum mor-
talibus vnquam obtigit: contrariè nullum malum,
quod omni prorsus vtilitate careat. Deinde quantum
bonorum Græcia è bello Xerxiano consecuta sit, de-
monstrat.

Huc item mirificè quadrat locus Thucydidis lucu-
lentissimus de pace, & bello, ex oratione Corinthio-
rum, lib. 1. Vt enim modestia est quiescere, si non affi-
ciaris iniuria: ita iustitia est, cum afficimur iniuria paci
bellum anteferre, & repressa iniuria, post bellum rur-
sum pacem facere: nec aut successu in bellis elatos plu-
ra appetere: nec pari iniuriis mollitie, & amore otij.
Nam & qui propter voluptatem quiescit, citò ea pri-
uabitur: & qui propter successum in bellis fit insolentior,
non cogitat se efferti cæca ferocia, quæ non erit
diuturna: sæpe enim etiam stulta consilia, cum alij
agunt stultius, habent bonos euentus: ac multò sapius
ea, que bene deliberata videbantur, secus cadunt, cum
alij sunt intenti, &c.

Sed fingamus, à Marone absolute pronuntiatam
hanc de bello & pace sententiam, & eam ipsam, quo-
niam sic quoque vera est, illustrem non nihil. Hero-
dorus li. 1. εἰς γὰρ τῶν ἀνόητων ἐστὶν ὅστις ἀδελφὸν ἀπὸ εἰρήνης
ἀφίεται, ἐν μὲν γὰρ τῆ ὀ πᾶσι τὰς ἀδελφὰς ἀπὸ τῆ ἐν δὲ
τῶ ὀ πατρὸς τὸς πᾶδας. Id est, neque enim quisquam ita
amens est, vt bellum, quam pacem præoptet. Nam in
pace filij patres, in bello patres, filios sepeliunt.

D. Gregor. Nyssenus, lib. 8. de Beatitud. pacem cum
bello comparans, quam illa optabilis, iucunda, quam
contrà hoc inuisum, ærumnosumque sit, clarissime
ostendit. Nonnulla subijcio. Ὁυὶδ. n. hominibus, ex ijs
rebus, quibus frui, atque potiri student, vita pacifica dulcior.
Quodcumque nominaueris ex ijs, quæ in vita suauiâ, & in-
cunda sunt, pace indiget ad hoc, vt incundum sit. Et enim si
suppetant diuitiæ, bona valetudo, vxor, liberi, domus, pa-
rentes, ministri, amici, horti amœni, lauacra, palestra, gym-
nasia, quæcumque denum voluptatis inuenta sunt, quæcumque
delicias seclares recreare possunt, si pacis bonum defuerit,
quid inde lucri est: aut quid profuit, bello, quo minus frua-
mur: impediunt? Ergo cum ipsa pax incunda est, iam
omnia quæcumque in vita coluntur, expetuntur, & in pretio
sunt, dulcia, atque incunda efficiunt. Quin etiam, si qua more
humano in pace nobis calamitas accidat, bonis malum con-
temperatum lenius, ac toleratu facilius, quibus accidit, exi-
stet: bello verò vitam premente, sensu quodammodo aduer-
sus eiusmodi acerbarum rerum casus caremus. Communis
etiam calamitas dolore superat incommoda singulorum. Ac
quemadmodum medici de corporis incommodis dicunt, quum
duo simul morbi in vno corpore concurrerint, solius exupe-
rantis sensum existere, ac latere quodammodo mali inferioris
dolorem, immensa, atque insuperabili magnitudine praua-
lensis celatum: itidem incommoda belli exuperantia acerbis-
simum efficiunt, vt proprias calamitates homines non sentiant.

Quod si ad propriorum incommodorum sensum animus quo-
dammodo torpet, communis belli malis consternatus, quomo-
do voluptatis sensu fruatur? Vbi arma & equi, vbi fer-
rum acutum, & iuba sonans, vbi phalanges hastis inhorres-
centes, scuta coherentia scuris, vbi cristata, & terribiles galeæ,
vbi confictus, impressiones, manuum confertiones, prælia,

A cades, fuga persecutiones, gemitus, ululatus, vbi terra
sanguine madet, morui conculantur, & oberantur, sauci
derelinquuntur: nunquid in his rebus occupato otij vnquam
erit cogitationem ad rem aliquam incundam conuertendâ?

De pacis commoditatibus, & fructibus artexam
vericulos Tibulli ornatissimos, ex lib. eius 1. eleg. 10.

Interea pax arua colat, pax candida primùm
Duxit aratores sub iuga curua boues.
Pax aluit vires, & succos condidit vine,
Fundere vt nato testa paterna merum.
Pace bidens, vomérque vigent: at tristia durò
Milites in tenebris occupat arma situs.
Rusticus è lucòque vebis malè sobrius ipso
Vxorem plaustro, progeniemque modum.

Græcè doctissimus homo hunc versum ita est inter-
pretatus. ἡσυχίαν εἰρήνην, πολέμῳ σωτήριον ἐδέξ. In eun-
dem lustr hæc parodias idem ille.

Nulla salus pelago, portum te poscimus omnes.
Nulla sine ere salus, illud te poscimus omnes.
Nulla salus lymphis, vinum te poscimus omnes.
Nulla salus magnis opibus, mediocria posco.
Nulla salus vitis, vniuem poscimus omnes.

QVEM TV TIBI FINGIS) Bene, quem tu fingis, ne
ei tanquam inimico non credatur. Hoc dicit, Non
sum quidem: sed si velis esse, non recuso, & esse nihil
moror. Et magna est nocendi caliditas: supplicem se
efficit inimicus, & vt modò desiderata perficiat, atque
vt maiorem inuidiam compleat, rogat omnium nomi-
ne. Quin & beneuolam se fingit, dum ipsius quoq; sa-
luti vult esse consultum, quem odio persequebatur, &
quem opprobrium cupiebat. Omnia demum, inquit,
sunt plena funerum, & vastitatis, nec fere iam supe-
rest, qui agros colat. Donatus, Seruius.

INGENT. ET DESOL. AGROS) Vt alibi, & latos va-
stam cultoribus agros. Desolantur agri, cum inde coloni
ad bellum abstrahuntur. Cic. pro lege Manil. Nam cum
hostium copiæ non longè absunt, etiam si irruptio fa-
cta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultu-
ra deseritur, mercatorum navigatio conquiescit.

AVT SI FAMA MOVET, SI TANT. PECTORE
ROB.) Si aliquam curam nominis & famæ tuæ geris, si
tantum virtute tua confidis, si adeo regiam coniugem,
cum qua regnum in dotem accipias, ambis, solus cum
solo Anea congregere. Quum enim non publica, sed
priuata sit causa, cur dimicemus, quibus pericula
aduersa non sunt, & secunda non profunt? Itane tan-
quam viles, & nullius pretij homines æquum est nos
totis campis prostratos iacere escam alitibus & feris,
sine sepultura, sine nostrorum lacrymis? Etiam tu, pro,
eia tu, interdum enim etiam hortantis verbum est.
Donatus.

Nos ANIMÆ VILES) tanquam viles, & abiecta,
& nullius pretij animæ.

INFLETA, INHVATAQVE TVRBA) Talis græcè
ἀκλαυστος, ἀταφος.

ILLVM ASPICE CONT. QVI VOCAT) Homeri imi-
tatione, apud quem est αὐτὴν εἰσιδέειν, & εἰς ὄψα ἰδέεσθαι,
& κατ' ὄψα ἰδέειν, simili vsurpatione de congressu cum
hoste. Valent huc eiusdem versus isti.

Ἄλλ' οὐτ' Αἴαντος μεγαλήτορος ἐκ ἐτάλαστας
Στήματ' ἀντα κατ' ὄψε ἰδὼν δῖόν ἐν αὐτῷ.

TALIBVS EXARSIT DICTIS VIOLENTIA TVRNI:
DAT GEMITVM, RVMPITQVE HAS IMO PECTORE VOCES.
LARGA QVIDEM SEMPER, DRANCE, TIBI COPIA FANDI,

TVNC, CVM BELLA MANVS POSCVNT, patribusque vocatis
 380 Primus ades: SED NON REPLENDA EST CVRIA VERBIS,
 Quæ tutò tibi magna volant, dum distinet hostem
 Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ,
 PROINDE TONA ELOQVIO, SOLITVM TIBI: méque timoris
 Argue tu Drance, quando tot stragis aceruus
 385 Teucrorum tua dextra dedit, palsimque trophæis
 Insignis agros. POSSIT QVID VIVIDA VIRTVS,
 EXPERIARE LICET. nec longè scilicet hostes
 Quærendi nobis: circumstant vndique muros.
 Imus in aduersos? quid cessas? AN TIBI MAVORS
 390 VENTOSA IN LINGVA, PEDIBVSQVE FVGACIBVS ISTIS
 SEMPER ERIT?
 Pulsos ego? aut quisquam meritò, sædissime, pulsum
 Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tibrim
 Sanguine, & Euandri totam cum stirpe videbit
 395 Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
 Haud ita me experti Bitrias, & Pandarus ingens,
 Et quos mille die victor sub tartara misi
 Inclusus muris, hostilique aggere septus.

TALIBVS EXARSIT DICTIS) Cum arderet ante, talibus dictis magis in Drancem exarsit, maledicis nimium, & iniuriosis: & more suo habitum futuræ orationis ostendit. Sunt multa sua vi optima, quæ, quoniam per se nõ possunt vituperari, ab accidentibus vituperantur: vt hoc loco, quoniam eloquentia optima est per se, eam culpatur ex tempore, dicens, Tunc incumbis eloquentiæ, cum bellâ manus deposcunt, & vocatis ad consilium patribus, tanquam bella formidans, ades primus ad dandum consilium. Sed nunc, dum hostis adhuc mœnibus prohibetur, potes liberè fabulari quævis. Seruius.

LARGA QVIDEM SEMP. TIBI COPIA FANDI) Iure accusantur, qui res quamvis viles, non idoneis temporibus, neque id postulantes tractant. Quapropter Turnus acris animi iuuenis Drancem aduersarium increpat, quod propinquis hostibus, aggredi que urbem parantibus, ostentet importunam illam eloquentiam suam. neque enim tunc linguæ munus valdè requiritur, sed manuum opus. Quod si consilij quoque usus est, id subita expositione contentum est. Demosthenes quoque oratione de symmoneo id exagitaui: quem modum etiam contrariam huius, culpam eius, qui, cum consilia requirantur, deliberatiõe aliqua de re habetur, studet opinionem fortitudinis reportare, vnde opposita hæc inter se vitia accusare incipit. *ὅτι ἢ ἐστὶ χαλεπὸν, ἢ ὅταν βελύσθαι δὲ ἢ δὲ ἄν ἐν δόξαι λαβὴν, ἢ ὅταν κινδύνος τις ἐγγύς ἢ δὲ ἐνὸν ἐπὶ τὸν θάνατον.* Victor. lib. 2. ca. 16. * *Eneid. 1.* Postquam data copia fandi. ibi copia est potestas: hic autem veriorum presentia manas, quæ dicitur adiunctum larga, & infra, ventosa in lingua. *Alioqui copia fandi quid est, nisi quæ à Cicero dicitur copia dicendi, id est, ipsa eloquentia?*

SED NON REP. EST CVRIA VERBIS) Citat vt pro uerbale Suidas, & λέγων ἀγορὰ δέεται ἐλλάδος, ἀλλ' ἔργον. Id est, non verbis indiget Græciæ forum, sed factis: scilicet admonet ὅτι ἔργον κρημαζέσθαι, hoc est, in Thronicè arrogantes, & verbis tumidis cælum ipsum teratantes, & alem insinuat Græcorum gentem T. Livii

lib. 8. lingua magis strenuam, quam factis. Et huc allusisse Virgil. indicat Iunius Cent. 2. num. 60.

QVÆ TVTO TIBI MAG. VOLANT) non vult Turnus Drancem hic significare ἀσφαλῆς ἀγορεύειν, more Græcorum, qui ἀσφαλῆς (vt docet Eustatius) τὸ ἀσφαλῆς ἐν μεταφορῆς ἔστι τοῖς ποσὶ σφαλόμενον accipiunt: sed obijcere illi potius ignauiam, & domi. longè que à periculis debacchadi in strenuos, & deblaterandi vfurpatam licentiam.

Verba volare dixit, quemadmodum Homerus, ad cuius imitationem se totum fingit, non in magnis modo, sed in paruis quoque, cui toties in ore est ἔργον πλερόντα, verba pennata seu pennigera. Cur autem pennata appellarit, causam profert Plutarch. lib. de Garrulitate, in hæc verba. Neque enim volucrum è manibus dimissam facile est rursum apprehendere: neque sermonem ex ore proditum continere, vel capere possibile, sed fertur leues rotans alas, per alios ad alios dispersus. Horatius nonne etiam pennas addidit, cum dixit. *epist. 1. lib. 1. Et volat emissum semel irremocabile verbum?* Ad volatum istum verborum nonne alludit, cum scripsit ad Pisones, *nescis vox missa reuertit?* Existimat autem Turneb. lib. 23. cap. 14. quod de Drance his verbis poeta, *Quæ tuiò tibi magna volant,* & quæ antecesserunt, *Proinde tona eloquio, solitum tibi,* hoc inquam totum misisset in personam Ciceronis conuenire, nec dubitat in eius imaginem Drancis personam à Marone institutam, & inductam fuisse. Ego persuasissimum habeo, nihil minus voluisse Virgilium, quam irridere M. Tullium, quem admiraretur, vt oratorum quandam deum: & ipsum Turnebum contumeliosè locutum aio. *¶*

NEC INUNDANT SANG. FOSSÆ) Canterus lib. 6. cap. 8. corrigendum censet, Donato suffragante, &. pro nec: vt legamus cum hiato *Agger murorum, & inundant,* &c. quod cum Virgilius & alibi fecerit, vt ostendit in eodem capite, non debet quisquã offendi. Apud Dona

Donatum sic est. Fallit te conuentus iste maiorum, fallunt te murorum septa, quæ nobis paululum separant hostes. Nonne vides per fossas sanguinem fundi? Veruntamen sanæ patri frustra scalpillum puto adhiberi, & cum Donato falli Canterum, pugnat que cum sententia veruum manifesta. Hoc enim dicit Turnus, Drancem posse loquacitati suæ indulgere, dum adhuc hostis ad muros non est: (nam libro duodecimo primum Veneris monitu ad oppugnationem Laurenti venit) iam illi tutò volare verba, quæ haud tutò volarent, si agger ab hoste rescisso, fossæ inundarent cætorum sanguine. Tamen si tempus etiam hoc magis manus, quam verba poscat. Indicat ergo posse, & solere multis vtrinque cædibus factis, & strage magna edita in oppugnatione urbium sanguinem multum, & instar fluminum, seu torrentium fieri. Sic Cic. orat. post red. in senatu locutus est. Ego meam salutem deserui, ne propter me ciuium vulneribus respub. cruentaretur: illi meum reditum non pop. Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putauerunt. *¶*

TONA ELOQVIO, SOLITVM TIBI) Insultat Dranci, & vt imbellem, atque effæminatam irridet, & dicit. exauctorari eius debere sententiam, qui de bellis iudicet ignarus. *Tona eloquio.* Sic & Pericles fulminare dictus est: & ἐλασθήσονται ἐπιπυ ἀριστοφ. ὅσπερ ὑπὸ βροτῆς ἐλαυνόμενα. Donatus, German.

QVANDO TOT STRAG. ACERVOS) De hoc genere ironiæ Quintil. libr. 9. cap. 2. Ironia est & cum similes imperantibus, vel permittentibus sumus, *I sequere Italiam ventis.* Et cum ea quæ nolumus videri aduersarijs esse, concedimus eis. Id acris fit, cum cadem in nobis sunt. Citat hoc German.

NEC LONGE SCILICET HOSTES) Suspitor alludere voluisse ad illud adagium, *ἀντὶ πόδος αὐτῆς πέδιμα.* Hic Rhodus, hic saltus. Ortum ex fabula Ætopica.

IMVS IN ADVERVSOS?) Vtitur verbo Drancis, qui dixerat, *atque aduersum fidens fer peccus in hostem.* Ego, inquit, ibo in hostem aduersus, secundum voluntatem tuam: sed tu quoque veni mecum) vt videas, ac probes, qualis sim. Quid est quod in campum exire

non audes, cum loquendo, fugiendoque bellator sis forissimus? Et quoniam dixerat, *Pulsus ubi,* opponit huic facinorosa, ex quibus profus fiat incredibile, fugere aliquando voluisse: sed veris falsa permiscet, & nimis insolenter gloriatur. Quod sua opera *procubuisse* ait omnem Euandri progeniem, ita intelligas, quia vno Pallante filio occiso, tota eius posteritas interiit. Euander namque senex, nouæ sobolis pater esse non poterat. Pandarum, & Bitiam *ingentes* nominat, ne humiles, & abiectos superasse videatur. *Demille* vno die superatis quod sequitur, habet falsitatis aliquid: multos enim occidisse dictum est, non mille. Addit tamen, quod laudem possit agere. Hæc, inquit, *perfecti septus hostili aggere, & muris inimicis in clisus.* Potest videri ideo ista dixisse, vt ex his ostenderet, quæ fecisset liber in campo, quum multifariam clausus, expedire se potuit, & victor exire. Donat.

AN TIBI MAVORS VENTOSA IN LINGVA) An semper te Martium esse virum iactabis, quum nihil aliud, quam loqui de bello, aut e bello fugere soleas? An semper lingua te, & pedibus magis, quam manu bellatorem esse probabis? Plut. *Lacon. ὁ μὲν λόγος θαυμαστός, ὁ δὲ λόγος ἀπίστος, ἢ ὅδ' ἀπειροσάλπιγγος.* Pro uer. *ling. Bellare.* Similibus modis interdum loquuntur boni scriptores, vt cum dicunt historici, victoriam in ferro, in manibus ferre, & in celeritate, atque audacta alicuius rei summam statuere. Sallust. in Catilinae orat. ad milites. Quapropter vos moneo, vt forti, atque parato animo sitis, & cum prælium inibitis, meminertis vos diuitias, decus, gloriam, præterea libertatem, atque partiam in dextris vestris portare. Et Darius iterum cum Alexandro dimicaturus apud Curtium. In dextris vestris iam libertatem opem, spem futuri temporis geritis. Tale est Plautinum ex Pænulo. *Iste est ibi saurus stultis in lingua stus.* Non est diuersum, quod scribit Heraclius ad Hermodorum de Ephesiis: inquit enim, *ἰπὸς τὰ ὄπλα ἐν ταῖς γλώσσαις ἔχον,* id est vniuersam armaturam suam in lingua habere. Titius, lib. 5. cap. 15.

VICTOR SVB TARTARA MISI) Libro 12. *Aut hac Dardanum dextra sub tartara misit.*

Nulla salus bello? (CAPITI CANE TALIA DEMENS
 400 DARDANIO, REBVSQVE TVIS) proinde omnia magno
 Ne cessâ turbare metu, atque extollere vires
 Gentis bis victæ, contrâ, premere arma Latini.
 Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt,
 Nunc & Tydides, & Larissæus Achilles:
 405 AMNIS ET ADRIACAS RETRO FVGIT AVFIDVS VNDAS.
 Vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit,
 Artificis scelus, & formidine crimen acerbat.
 Nunquam animam talem dextra hac (absiste moueri)
 Amittes: habitet tecum, & sit peccore in isto.

CAPITI CANE TALIA DEMENS DARDANIO) Homerus Odyll. β. ὁ γέρον, εἰδὴ ἀγὰ νῦν μαντιένο σοῖσιν πένησιν Οἰεασὶ ἰὼν, μὴ πῶ τι κενὸν πάγχρον ὄπισσιν. Quoties argumentum non possumus soluere, aut contraria obiectione, aut risu, aut maledicto, vt in hoc loco, aduersario respondemus. Quoniam igitur dicitis nul-

la salus bello (quod capiti tuo sit, ἐς κερὰν σοῖ, Aristoph.) ne cesses omnia turbare magno metu, laudare bis victos (ab Hercule, & Græcis: bis enim expugnatum est Ilium) eorum vires, & animos extollere, Latini (inuidiosè, cum mea dicere deberet) deprimere. Dicitu, qui contraria didicisti affirmare, & impossibilia mentiri, Phrygas esse terrori Myrmidonibus, & Diomedis,

medi, & Achilli. Dic Aufidum Apuliae fluvium à mari Adriano, in quod influit, retro relabi. Suprà, *refluitque undis exterritus amnis.* Donatus.

AMNIS ET ADRIACAS) Alifsum ad Euripedeum hoc, *αὐτὸν ποταμὸν ἑρῶν χερσὶν παρὰ τὴν*. Multis locis Horatius significat, tempestuosum esse, & aestibus maximis agitari mare Adriaticum, vento Austro imprimis flante. Ode 3. lib. 1.

— nec rabiem Noii,

Quo non arbiter Adria

Maior, tollere, seu ponere vult freta.

Et Ode. 3. libr. 3. *neque Ausfer, Dux inquieti turbidus Adria.* Et Ode. 9. *& improbo Iracundior Adria.* Mitto reliquos. Causa est, quod arctè, & angustè conclusus est is sinus, id quod fretis propter angustias accidere ignorat nemo. Hæc breuiter ex Iosepho Castilione.

VEL CVM SE PAVIDVM) Vel in principio sententiæ positum, pro, nam, indignationi interdum feruit, & à Græcis tractum videtur, qui particula ἢ eodem fere modo vtuntur. Frustra autem est Quintil. qui libro 9. cap. 3. hinc à vetustatis consecratione Virgilium commendat. Videtur tamen Cic. sequitur potius noster Maro, qui vocula ista, vel, hoc sensu non semel vsus est. Pro Flacco. Vel quod est in eodem de crero scriptum, homines clarissimos ciuitatis hoc Pratore circumuentos: cur ij non in iudicio adsunt? Quasi diceret, quid impudentius, quam hoc dicere? Lucanus. *Vel cum tanta vocent discrimina Martis Iberi, Cur rapidum desstibus iter?* Terent. And. *Vel hoc quis non credat, qui te nori, abs te esse ortum?* In Hecyra. *Vel hic Pamphilus iurabat quoties Bacchidi, quàm sanctè?* Gell. libr. 9. cap. 12. Vel illud quale est, quod idem Plin. libro 10. Democritum scripsisse assererat. Plato, ἢ *ὁδὸς λέγεται ὁ ἄνω γὰρ τὰ τοῦ ἄνω;* Hæc Bud. Comment. ling. Græcæ.

* Melius dicitur Budæus, vel, significare quadam de pluribus, & interdum cum indignatione quadam, interdum cum affectu quopiam alio, quod ex testimonijs clarum est. De notione huius particula dicitur etiam Eclog. 8. Carmina vel celo, &c.

NVNQVAM ANIM. TAL. DEXTRA HAC) Quale

A scelerati commentum est, timorem fingere, & ita ne diutius accusare? Esto securus Drance, parcam tibi, licet merearis interfici: nunquam enim dextera mea imbelles occidit. Sit magis tecum anima tua, habitetque in pectore tuo: melius enim de te supplicium dabitur votis meis, si diutius viuas, & pœnas liuoris iugiter expendas. Donatus quidem hoc modo.

Seruius isto. Contra illud, quod ait superius, *De libertatem fandi, flari, & remittat.* Nam hoc dicit: timorem suum naturalem inuidiosè in eam causam retorquet, vt meæ præsentia, non illius naturæ videatur, quod timer: hoc enim est, quod planius iterat, dicens: *& formidare crimen acerbat.* Sed pessima, & vilis anima habiter tecum in membris cõgnis. Nam talem, vilem, & pessimam accipimus, quam nefas est perire ea dextera, quæ tantum viros fortes consuevit occidere.

Loci huius hæc est sententia, vt neget Turnus, vel le se heroicas manus contemperate tam impuro sanguine, nec item bene mereri de inimico nefario, nec eum occidendo, cruciatu finire, quem verisimile sit (vt flagitiosis accidit) furias pari, & vitam turbidam, atque inquietam agere, vt ex decretis philosophiæ discere est, & eo libro Plutarchi, qui inscribitur, *et autarpius ἢ ναυία σπὸς νενοδ' ἀμνοῖαν.* Cæsar quoque disputauit apud Sallustium, miseris, & ærumnosis mortem esse solatium, & remedium. Nempe & Aristoteles, probis vitam incunctissimam esse debere affirmavit, quæ malis supplicio, & carnicinæ esse dicitur. Vnde & Plato de sceleratis, *δὴν δὲ τὴν δάνατος ἐλαχίστος τῶν κακῶν.* German. * *contumeliosissimum genus vltimus est, ait Seneca, non esse dignum visum, ex quo vltio percutitur.* Est igitur summus contemptus his verbis significatus, Nunquam animam talem, &c. *Licet huc referre adagium, Aquila non capiat miscas.* Aptissimum quoque huc epigramma Marcial. 1. de leone, & lepore.

Quid nunc sæna fugis placidi lepus ora leonis? Frangere tam paruas non didicere feras.

Seruantur magnis isti ceruicibus vngues, Nec gaudet tenui sanguine tanta litis, Præda canum lepus est, vastos non implet hiatus.

Non timeat Dacus Cæsaris arma puer.

- 410 Nunc ad te, & tua, magne pater, consulta reuertor. Si nullam nostris vltra spem ponis in armis: Si tam deserti fumus, & semel agmine verso FVNDITVS OCCIDIMVS, NEC HABET FORTVNA REGRESSVM: OREMVS PACEM, ET DEXTRAS TENDAMVS INERMES.
- 415 (Quanquam ô si solitæ quidquam virtutis adesset, Ille mihi ante alios fortunatusque laborum, Egregiusque animi, qui, nequid tale videret, Procubuit moriens, & humum semel ore momordit. Sin & opes nobis, & adhuc intacta iuuentus,
- 420 Auxilioque vrbes Italæ, populique superfunt: Sin & Troianis cum multo gloria venit, Sanguine, sunt illis sua funera, párque per omnes Tempestas: CVR INDECORES IN LIMINE PRIMO DEFICIMVS? GVR ANTE TVBAM TREMOR OCCVPAT ARTVS?
- 425 MVLTA DIES, VARIVSQVE LABOR MVTABILIS ÆVI RETTVLIT IN MELIVS: MVLTOS ALTERNA REVISENS LVSIT, ET IN SOLIDO RVRSVS FORTVNA LOCAVIT.

NVNC

NVNC AD TE ET TVA MAGNE PAT.) Ex oratione turbulenta, quam ratione personæ pronuntiat, ad mitrem, atque humilem repente conuertitur; & est in ipsa tranquillitate sermonis, quædã consilioium Latini, atq; dispositionu occulta vituperatio. In sinuatione vtitur, id est, callido, & subtili aditu ad persuadendũ. Vult. n. dicere, melius esse interire, quam pacem rogare: quod quia apertè non aadet, latenter, & paulatim ad hoc serpit. Omnia, quæ sibi possunt obici, ponit, sed cū solutionibus suis. Nam & fortuna non immutabilis: & qui semel pellitur, iterum potest reuerti: & auxilijs nõ sunt penitus destituti: & in exercitu est adhuc plurimũ spei. Est autem syllogismus. Donatus, Seruius.

SI TAM DESERTI SVMVS) quasi dicat. Etiam si Diomedes auxilium nobis denegarit, non tamen omnino deserti sumus.

QVANQVAM Ô SI SOLITÆ QVIDQVAM VIRTVT.) Pathos per reticentiam. Macrobi. lib. 4. cap. vlt. Non se inertia arguit, sed queritur de virtute amissa per negligentiam. O autem doloris est exclamatio, & intelligimus illic immoratam esse eius orationem: nam exaruit dolore, quia apertè non potuit dicere, moriendum potius esse, quam hostes rogandos. Quod tamen dixit, conferes se ad alias personas, & laudas eos, quibus contigit perire, ne ista cõspiceret. Ita Seruius. Suprà, *Quantum ô, sed superent, quibus hoc Neptune dedit.* Videtur autem hæc particula *δοσιώνανον*, & affectum continere. German.

NE QVID TALE VIDERET) tale te nempe laudare, vel rogare hostes: vel, quod latenter insinuat, tradi alteri, sibi desponsam. Seruius.

PROCVBIT MORIENS, ET HVIVS SEM. OREMO.) Quod Turnus de Mezentij impuri hominis honesta morte profert. Procubuit moriens, &c. nam hoc ad Mezentium Donatus referendum credit, quem videt, quem tum ille valdè diligebat, & in iniustum illud regnum, vnde exactus erat, reducere cupiebat, & ipsum acceptum est ab Homero. Ille namque nõ semel eo vsus est, & cum fecit Agamemnonem ita dicere, vota Ioui nuncupantem, & præclara quædam optantem. *πολλές δ' ἄμω' αὐτῶν ἐτόροι σπονδές ἐν νοσησιν δὲ δ' ἄλ' ἀσπίδα γάλαν.* Et cum Nestorem sua vetera facta commemorantem hæc loqui.

Περὶ τῆσιν δ' ἔλον δ' ἄρρα, δ' ὅ δ' ἄμω' ἔκαστον Φῶτες δὲ δ' ἔλον δ' ἄρ' ἔμω' ἔσπο δ' ἄρ' ἄμω' ἔκαστον.

Inde sumptum etiam Euripides vsurpauit Phœnissis de duobus fratribus, qui mutuis ictibus ceciderant. *γὰρ δ' ἄρ' ἔλόντες ἀλλήλων πύλας πίπτεισιν ἄμω.* Ductus est hic modus loquendi, vt arbitror, ab eo, quod necessarium vfu venit, cum aliquis confossus vulneribus concidit: vix enim fieri potest, quin ille ore telluris aliquid sumat. Cadunt autem (quod Lucretius etiam tetigit) in vulnera, quid occubunt. Hoc autè ipsum planius adhuc intelligitur prolatum fuisse ante ab Homero: videriq; non sine causa potest, totidè verbis inde trãlatũ fuisse. De procis enim, cum interficerentur ab Vlyssè, inquit, *ὁ δ' ἔθονα τύπτε μετόπισθε.* Et, *ἔθονα δ' ἄλασα π' ἀπὸ μετόπισθε.* Nec tamen me fallit, aliter accipere Sernium huc Virgilij locũ, existimareque ipsum, id facere eos, qui cadunt consultò, ne extremo illo tempore dolore victi, edant vocem aliquã indignam sua præterita existimatione, ac vita. Videndũ tamè, quomodo tũc omnes verisimile sit de ea re tantopere laborare, non summæ etiã dignitatis homines. Scholion autè vetus, explicans illud pronuntiatũ ab Achille, *τῶν δ' οἱ τόσσι ἀχαιοὶ δὲ δ' ἔλον ἀσπίδων ἔδ' ἄρ' ἔμω' ἔσπο δ' ἄρ' ἄμω' ἔκαστον*, putat facere hoc illos, qui vulnerari ab hoste in pu-

gna procumbunt, propter indignatione, stomachumque nec dolorem vulnecum eorum, quæ acceperunt. Victor. 29. cap. 17.

SIN ET OPES NOBIS) Inducta comparatione reletuat ea, quibus grauabatur. Nos, inquit, si priores opes perdidimus, habemus alias: primum intactam iuuentutem, quæ scilicet nondum inersuit bellis, robore adhuc integro. Sunt nobis adhuc auxilia vrbiũ, ac populorum, superfunt, inquit, superabundant, vltra quam bella depolcant. Hoc falsum asserbat, ostendisset enim expressè vrbiũ nomina, & vocabula gentium. *Vrbes Italia* dicit, ac si ita dicat, habemus robur Italum, non Græcorum militem inertem, & dissolutum, qualem submittere potuisset Diomedes. Post confirmatas deinde partes suas, Troianorum vires immittit: nihil quippe proderat docuisse, quòd superet Latinis auxilia, si etiã Troianorum integræ vires esse probarentur. Non est, inquit, indicanda victoria, quæ per immensa detrimenta contigit. Et hoc est, vnde laudar Sallust. duces, qui victoriã incruento exercitu reportarent. *Sunt illis sua funera*, id est, Troianis quia *& nostro sequitur de vulnere sanguis*, vt est ab eodem dictum lib. 12. Legitur &, *illi: & aut Æneæ intelligimus, aut aduerbium loci est, pro illic: vt in 2. pauet isti ianua letho*, pro istic. *In limine primo*, quasi in ipso initio, & aditu infelicitatis. Et ad illud respexit, quòd suprà dixerat, *semel agmine verso Fundiũs occidimus.* Seruius, Donatus.

CVR ANTE TVBAM TREMOR) Ignavi milites pauitant, priusquam bellicum canatur, & audita tuba miro quodam, maioreq; etiam horrore perfunduntur. Inde proverbiũ, *Ante tubam trepidas*, in eos, qui animò constentantur, antequam periculum appareat. Chiliad. * *Eudamidas dicit, cum audiret dissonantem Xenocratem, solum sapientem esse bonum imperatorem: verba quidem, ait, admirationis digna sunt: sed qui dicit, eum tuba nunquam circumsonerunt. Ind. canit maximo animo, & imperterrito opus esse imperatoribus: qui ex illis sapientium sape inanibus, & aruarum velo similibus diffusationibus non semper acquiritur: & natura sape homini donat, quod nullis præceptis ingenerari queat.*

MVLTA DIES RETTVLIT IN MELIVS) Non tantum multa in melius dies retulit, sed multa etiam in peius: quæque honorata erant, ea fecit despiciabilia: & quæ in contempione iacebãt, iis decus addidit. De quarum computatione, ac vicissitudine ornatissimos Lucretij versus adicio, è lib. 2.

Nam fuit in precio magis as, aurumq; iacobat, Propter inutilitatem hebeti mucrone retusam: Nemo iacet as, aurum in summum successu honorem. Sic voluenda aias commutat tempora rerum. Quod fuit in precio sit nullo denique honore: Porro aliud succedit, & e contempibus exit, Indè dies magis appetitur, floretq; repertum Laudibus, & miro est mortales inter honore.

Dies autem cum absolutè dicitur, tempus significat, quemadmodum hic, & tum feminino genere pronuntiat. Iuuenalis de Priamo loquens, *Longa dies igitur quid contulit?* Id est, quid ei longæuitas profuit? Huius exemplum insigne est apud Ciceronem in Verrem, Act. 1. Itaque cum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postulasset, inuenit iste, qui sibi in Achaiam biduo breuiorem diem postularat. Diem inquirendi vocat dilationem inquisitionis faciendæ, quam nos informationem vocamus. Quo in loco Asconius. *Dies feminino genere tempus dicitur, & ideo diecula breue tempus, & mora. Dies horarum 12. masculini generis est: Vnde hodie aduerbium, quasi hoc die. Hactenus Asconius, Ter. And. Ego in impudens, non satis habes, quòd tibi dieculam addo, & quantum huic promoueo nuptias?* Dieculam, XXXX id est,

id est, horam, inquit Don. & *εποροεσημιος*, inquit, id est, diminutivè tempusculum significat. Ab eo enim quod est hæc dies, sumitur, diecula, pro mora parvi temporis. Plin. epist. 5. lib. 8. Ero ergo suspensus pro homine amicissimo, dum admittere auocamenta, & cicatricem pati possit, quam nihil æquè, ac necessitas ipsa, & dies longa, & fatietas doloris inducit. Dies, id est, tempus longum, quo dolendo fatiamur. Dies pro tempore positum apud Esaiam identidem legimus. Et erit in die illa. Neq; verò mirum est, diem pro tempore poni, cum & horæ, pro diebus ponantur. Cic. in Verrem Act. 2. Menses mihi tres cum eripuissetis, ad agendum maximè appositos, reliquum omne tempus huius anni me vobis remissurum putatis: vt cum horis nostris nos essemus vsq; tu binis ludis interpositis, quadragesimo post die responderes. Horas suas vocat, inquit Alconius, viginti dies, qui accusatori dabatur ad accusandum legitimi, rotidèmq; defensori. Idem, hic tu fortasse eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam. Horis, inquit idem Alconius, mirè dixit, cum sint dies plurimi, vt ostenderet nimiam diligentiam. Annua igitur, bima, trima die stipulari, est anno, biennio, triennio soluendum stipulari. Budæus in Pand. * *Illustra exemplum Maronis ponere potuisset Budæus ad probandum, vocem dies cum genere muliebri significare tempus. Lib. 5. Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla. Lege qua in eandem versus annotauimus.*

MVLTO ALTERNA REVIS. LVSIT FORT.) Fortuna alterna est, quæ alternis his & illis fauet, quæ varia, & incerta est, vt *ἀλλοτρωπία*; Mars ab Homero appellatur, quod vocabulum prope est vt putetur Maro exprimere voluisse. Turneb. lib. 14. cap. 13. * *Non solum alternis his, & illis, sed etiam alternis vni, & eidem. Scriptum sapienter à M. Tullio. Magnam vim esse in fortuna in vtramque partem, vel secunda ad res, vel aduersus, quæ ignorat? nam & cum prospero statu eius vitur, ad exitus prouehimur optatos: & cum res lauit, affligimur. Exemplum est L. Lentulus, de quo Valer. lib. 6. De mutatione fortuna. Quæ quidem fortuna inter ornamenta, & dedecora alterna vice versauit, consulatui illius damnationem, damnationi censuram subiiciendo, & neque bonis eum perpetuis frui, neque malis æternis ingenscere patièdo. Idcirco scit ad-*

NON ERIT AVXILIO NOBIS ÆTOLVS, ET ARPI
 AT MESSAPVS ERIT, FÆLIXQVE TOLVMNIVS, & QUOS
 430 Tot populi misere duces. nec parua sequetur
 Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
 Est & Volscorum egregia de gente Camilla,
 Agmen agens equitum, & florentes ære cateruas.
 Quod si me solum Teucris in certamina poscunt,
 435 Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
 Non adeo has exosa manus victoria fugit,
 Vt tanta quidquam pro spe tentare recusem.
 IBO ANIMIS CONTRA: VEL MAGNUM PRÆSTET ACHILLEM,
 Factaque Vulcani manibus paria induat arma
 440 Ille licet, vobis animam hanc, foceròque Latino
 Turnus ego, HAVD VLLI VETERVM VIRTUTE SECVNDS,
 Deuoueo. solum Æneas vocat: & vocet, oro.
 Nec Drances potius, siue est hæc ira deorum,
 Morte lnat: siue est virtus, & gloria, tollat.

NON ER. AVXILIO NOBIS ÆTOLVS, AT MESSAP.) Dedit ad rem, quia occurrebat, sed negantur auxilia: & bene duo iunxit, quæ quaruntur in bello, fortitudinem, & felicitatem. Nam de Messapo legimus, *Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro. Quod subdit, nec*

A modum. *Quæritur lib. 7. Sine pedibus dicunt esse fortuna, quæ manus, & pinnas tantum habet: cui manus porrigit, pinnas quoque comprehendere non sinit.*

Hanc, vt ita dicam, alternitatem fortunæ, poetarum latinorum sententiis illustremus, Græcos mittamus. Ennius 8. Annal.

— multa dies in bello conficit vnus.
 Et rursus multa fortuna fortè recumbunt.
 Elaudquaquam quæquam semper fortuna secuta est.
 Plautus Capt.

Fortuna humana fingit, artatq; vt lubet.
 Terent. Hecyra.

O fortuna, vt nunquam perpetuo es bona.
 C. Laberius.

Non possum primi esse omnes omni tempore.
 Summum ad gradum cum claritatis veneris,
 Consiestes agrè, & citius quam ascendis, decides.
 Cecidi ego: cades qui sequitur: laus est publica.
 Quid. 3. de Tristib.

Nempe dat, & quodcumque libet fortuna, rapitq;
 Iruis & est subito, qui modo Cræsus erat.
 Idem lib. 4. de Ponto.

Ludit in humanis diuina potentia rebus,
 Et certam præfens vice habet hora fidem.
 Aufon. in epigram.

Fortuna nunquam sinit in eodem statu.
 Semper mouetur, variat, & mutat vices,
 Et summa in imum vertit, ac versa erigit.

Addamus tamen pro coronide distichon Theognidis.

*Ζῆς γὰρ ἔστι τὸ πάλατον ὑπὲρ ἑταίρων ἀλλοίε ἀλλοίε,
 Ἄλλοι μὲν πλεῖστον, ἄλλοι δὲ ἕδ' ἐν ἔργῳ.*

IN SOLIDO RVRSVS LOCAVIT) Senilis est, fortunam habere regressum. Si hæcenus aduerso euentu pugnauimus, detrimenta præterita futuris successibus licebit reparare. Fortuna tam labores, quam felicitatem pro temporum qualitate mutat. Ludit, seu decipit beatos, & oppressos in solidum reuocat. Seruius.

placuit P. Seruilius, vt cum primum nomen ex illius temporis consularibus, qui proxime est mortuus: placuit. *Quæritur Catulo, cuius semper in hac re pub. viset auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, & Fortensio, &c.*

QVOS TOT POP. MISERE DVCES) Catalogus videndus lib. 7.

FLORENTES ÆRE CATERVAS) Percieganter. Sic Lucret. lib. 1. Bina lucernarum florentia lumina flammis, Item lib. 5. Tum mare velinotum florebat navib' pandis. Manil. lib. 5.

Tunc conferta licet calis fulgentia templa
 Cernere seminibus densis, laisq; micare
 Floribus, vt sicca currunt per latus arena.

Attius. *Ære atque argento feruere, igni, insignibus Florere.* Sic *αἰθέρι* Græci poetæ. Sic Æschylus, *ἄθροσ πῦρος*, quomodo scilicet Lucret. & Manil. Stat. Thebaid. 2. *ibi arcano florentes igne sunaragos Cingit.* Scalig. F. in Manilium.

QVOD SI ME SOLVM) Quoniam igitur audiuit à Drance, illum Æneam) *aspice contra quæ vocat*, promittit se singulari certamine velle congregi, cum nolit. Similiter in 12. ait irriforic: *sedeam, spectemque Larini.* Addit tamen, si in tantum obsum commodis publicis, vt nisi solus dimicauero, cõcidat vniuersa respub. afflicta sunt manus meæ victoriis, libenter dicar solus seruasse reipub. Seruius.

VT TANTA QVIVQVAM PRO SPE) spe tantæ laudis, quam assequar, si solus cæteris omnibus salutem peperisse dicar.

VEL MAGNUM PRÆSTET ACHILL. FACT. VVLG.) Licet ille Achillem virtute præueniat, licet ille Vulca-

ni donis armetur, qualibus etiam Achilles, ibo contrà animosè, prouocaturus potius segenem, quam expectaturus hostis arbitrium. Et præsto illum, id est, melior illo sum, & præsto illi dicimus. Cicero in Cæsarianis. Tanto ille superiores gloria vicerat, quanto omnibus tu præstitisti. [De dandi casu quin cum illo iungatur, nulli est dubitè, velle de accipiendi casu exemplum aliquid attulisset. Nos inuenimus hoc apud Lucret. lib. 5. ab 17. C. Vt munitare domum possint, quantum Galli virtute cæteros mortales præferant. Aliud apud Probem in Epaminonda. Callistratus Atheniensium legatus, qui eloquentia omnis eo præstabat tempore. Et in Annibale, non est inficiandum, Annibalem tanto præstitisse cæteros prudentia, &c.] Pergit Turnus, & sibi fauorem populi conciliat, non sine iactantia, dum se veteribus comparat, non simpliciter, sed eorum vnicuique. Postremo optat abesse Drancem inimicum, & nec calamitati suæ, nec felicitati interesse. Donatus, Seruius.

VOBIS ANIMAM HANC DEVOVEO) Ad ritum Rom. aspicit se deuouendi pro Repub. quod fecerunt duo Decij.

HAVD VLLI VETEREM VIRTUTE SECVNDS) sic apud Homer. Iliad. 9. negat Sthenelus, se maioribus virtute cedere. *ἡμέτεροι πατέρων μέγ' ἀμείνωνες ἕνχομεθ' ἔναι, τὰ μῆμοι πατέρων πρὸς ὀμοίῃ ἔνθεο τιμῇ.* Obseruauit Germanus.

SIVE EST HÆC IRA DEOR.) Si ira deorum me premit, nolo Drancem mecum pœnas morte luere: sin virtutis gloria me manet, nolo eum laudis meæ esse participem.

TOLLAT) Græcorum more, qui *ὕμνη ἀπέθευ*, & *κῆδος ἀπαθευ*, & *ἀνυθευ ἀθλῶν* in capiendi significatione.

445 ILLI HÆC INTER SE DVBIIS DE REBVS AGEbant
 CERTANTES: castra Æneas, aciemque mouebat.
 Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 Ecce ruit, magnisq; vrbem terroribus implet:
 Instructos acie Tiberino à flumine Teucros,
 450 Tyrrhenamq; manum totis descendere campis.
 EXTEMPLO TYRBATI ANIMI, CONCYSSAQVE VVLGI
 PECTORA, ET ARRECTÆ STIMVLIS HAVD MOLLIBVS IRÆ.
 Arma manu trepidi poscunt, fremit arma iuuentus.
 Flent mœsti, mussantq; patres: hic vndique clamor
 455 Dissensu magnus vario se tollit in auras:
 Haud secus atque alto in lûco, cum fortè cateruæ
 Confedere anium, piscofòue anne Padusæ
 Dant sonitum rauici per stagna loquacia cygni.
 Immo, ait, ô ciues arrepto tempore Turnus,
 460 COGITE CONCILIVM, ET PACEM LAVDATE SEDENTES:
 ILLI ARMIS IN REGNA RVVNT. Nec plura locutus
 Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
 Tu Voluse armari Volscorum edice manipulis:
 Duc, ait: & Rutulos equites Messapus in armis,
 465 Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
 Pars aditus vrbis firment, turrefç; capeffant:
 Cætera, quæ iusso, mecum manus inferat arma.

ILLI HÆC INTER SE, & C. CASTRA ÆNEAS) Alter dirimuntur. Simile Homeri Iliad. *αἰὲς τῶν ἀντιθέσσι μακατιονες*, & iurgia Turni, & Drancis mouente Ænea *χρῶσθῶμοι*, Reprehensio est Latinorum, & Æneæ pradi-

catio

catio, qui dum illi tempus longis orationibus, & deliberationibus traherent, ipse instructa acie procedebat. Regredior hic in memoriam Agefilai, regis Lacedaemonum, qui cum haberet exercitum, cumq; eo iter faceret, ad Macedonem misit rogatum, eequid per hostium an amicorum solum transiret. Respondit ille, se consultatum tum Agefilai. Fiat, inquit, consultatio, nos interim transibimus. Tum Rex viri constantiam admirans, ac sibi metuens, praestare duxit, illi ut amico transitum concederet. Plutarch. in Apophtheg. Reg. p.

TOTIS DESCENDERE CAMPIS) Dicebat eos operire campos: unde liquet, voluisse dicere, maximas aduentare copias.

CONCVSSAQVE VVLGI PECTORA) Concussa, inquit, pectora, non tantum turbata. Flebant, & quiritabantur patres, quum pro loco suo ipsi periculis, atque detrimentis essent proximi. In duas autem partes concilium diuisum erat, quoniam hi a Turno, illi a Drauce stabant. Et hi paci, illi bello studebant. Padiusa pars est Padi, plena cygnis. Ranci modò canori, & est, τῶν μέσων, sicut venenum, & alia multa, Stragna loquacia, in quibus habitant cygni loquaces. Seruius.

ARRECTÆ STIMVL. HAVD MOLLIB. IRÆ) non leuibus stimulis in iram incitati sunt.

FREMIT ARMA IVVENTVS) Cum fremitu ad arma conclamat. Sic. lib. 7. de Turno à Furia exstimulato. Arma amens fremit, arma toro, tactusq; requirit.

FLENT. MOESTI, MVSSANT. PAT.) Meritò flebāt, & quòd feuererent, in extrema rerum desperatione videlicet, nesciebant.

IMMO ATT, Ò CIVES) Inuenta opportunitate, Turnus grauius cunctationem suorum vituperat, sed paucis, inatùre enim, & propter hostibus erat occurrendum. Mox mandata incipit dare, ut boni ducis, ac solliciti officium postulabat.

COGITE CONCILIUM) Itonica exhortatio in eos, qui pacem suaserant.

SEDENTES) desides, dormitantes, pigri, cunctantes, negligentes, in negotio tanto inertes. Virg. 3. Georg. & meliora deus sedet omnia poscens. Aeneid. 12. sedeant, spectentq; Latini. Ad quem locum de peculiari significatu huius verbi sedere ex Victorio, & aliis dissertimus. f.

TV VOLVSE ARMARI EDICE) Verba Turni, quibus tumultuariè ducibus officia, praesertim circa urbis moenia fungenda mandat.]

A Edice armari, figuratè, dic vt armentur. Edice autem est imperatiuus: nam ab omnium coniugationum infinito detracta, re, syllaba vltima, fit imperatiuus, vt amare ama, docere doce. Cum autem fac, vel dic dicitur, διακοπήν verba patiuntur. Inueniuntur huiusmodi anti-qui imperatiui plures. Apud Nafon. face, Tibull. deduce.

VOLSCOR. MANIPLIS) Manipulus leuis ex viginti militibus, & turba scutorum fit, Persis ex 24. militibus. que manipulares appellati. Huic etiam centurio praerat, quem manipularum vocarunt. Manipulos verò quindecim suis interuallis distinctos in prima acie, vel fortissimum robur plerumque imperatores locarunt: leuisque manipulus dictus, quod hastis miles, gæsisque, non armis grauioribus munitur. Donatus in hunc versum, aiunt, inquit, manipulum dici diuersorum militum, sub vno rectore constitutorum. Hæc ferè Alex. ab Alex. lib. 1. c. 5. in quo etiam de centuria, decuria, ordine, turma, primipilo, vexillo, &c. De manipulis militum egit more suo diligenter Lipsius Militia Roman. lib. 2. dial. 2.

EQVITES MESSAPVS IN ARMIS) Id est, armatos: nam figura est. Circumlocutio Græca, adiectiuum per propositionem, & nomen substantiuum. Messapus aut antiquus est vocatiuus: vt, Hesperidū fluminis regnator aquarum: item, focer arma. Latinum habito: aut certe nominatiuus est pro vocatiuo: quanquam etiam possit esse nominatiuus, vt fit: Messapus, & Coras equites diffundire, pro diffundant: melior tamen est sensus superior. Frater Coræ Catillus dicitur, Catillisque, ac terque Coras. Seruius.

PARS ADITVS VRBIS) Aditus urbis, intellige portas, qui aduersus hostem omni ope muniendi erant, & propter diligentiorum custodiã, securitatè que, etiam in turribus collocandi milites. Donatus.

Ly sso) antiquum est verbum, pro iussero, vt faxo, pro fecero. Sic Catullus dixit, recepo, pro recepero. Et poeta quidam vetus apud Cic. de Off.

Quod ni Palamedis perspicax prudentia Istius percepisset malicof. m audaciam.

Pacuius. Haud sin. am quidquam profari priusquam accipso, quod pero. Muret. in Catull. * Meminit Seneca quoque istius archaismi, atque aded hunc ipsum Virgilij locum producit in mediis.

- Ilicet in muros tota discurritur vrbe.
- Concilium ipse pater, & magna incepta Latinus
- 470 Deferit, ac tristi turbatus tempore differt,
- Multaq; se incusat, qui non acceperit vltro
- Dardanium Aeneam, generumque ascuerit vrbi.
- Praefodiunt alij portas, aut, saxa sudésque
- Subuectant, bello dat signum rauca cruentum
- 475 Buccina. tunc muros varia cinxere corona
- Matronæ, puerique: VOCAT LABOR VLTIMVS OMNES.
- Nec non ad templum, summásque ad Palladis arces
- Subuehitur magna matrum regina caterua,
- Dona ferens: iuxtaque comes Lauinia virgo,
- 480 Caussa mali tanti, atque OCYLOS DEIECTA DECOROS.
- Succedunt matres, & templum thure vaporant:
- Et mæstas alto fundunt de limine voces.

ILICET

ILICET IN MVROS TOTA) Confestim, illico fit per oppidum cœncursatio hominum, & ad muros defendendos contenditur. Et quia tam tristes nuntij venerant, concilium dimittere cogitur Latinus, magna que incepta (de pace enim agebat) intermittere: virgebat metus instantis exitij, poenitebat nõ ascuuisse generum Aeneã, qui poterat esse praesidium ciuitatis, & firmamentum. Donatus.

CONCILIVM IPSE PATER, ET MAG. INCEPTA LAT.) Venustum ordinem seruat circa primos motus. Orditur à rege se incusante, quod in delibendo genero fuisset parum prudens [vel potius in delicto repudiando stultus.] Inde studium vulgi proponit in muniendis portis, aduersus hostium irruptiones. Ad postremum vota matronarum, Palladi nuncupata pro salute reipub. vt hostis muro arceatur. Montfortius.

MVLTAQVE SE INCVSAT) Hic, & sequens versus iterantur libro 12. mutata tantum in vtroque extrema voce.

PRÆFODIUNT ALIJ PORTAS) Alij fossas faciebant ante portas, quæ res nimiam indicat desperationem. Ad eandem munitionem saxa, & sudes subuectabantur. Ac ne qua possit esse dubitatio periculi, datur tuba signum belli. Signum ideo cruentum, quoniam sanguis bello funditur, cuius illa signum est. Imbellis ætas, & sexus cingit muros corona varia. Ideo varia, quia pueri permisti mulieribus. Omnes ad laborem qualemcunque vltima necessitas compellit. Donatus, Seruius.

NEC NON AD TEMPLVM) Ex Homero Iliad. 5. vbi Hectorum ita monet Helenus.

Ἐκτορ, ἄταρ σὺ πάλιν δὲ μετέρχεο, εἴπῃ δ' ἑπέεσσιν
Μητέει σῆ, καὶ ἐμῆν ἵδ' ἔχονά γ' ἔχεις νεμεσίης

- Armipotens belli praeses Tritonia virgo,
- 485 Frange manu telum Phrygij praedonis, & ipsum
- Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
- Cingitur ipse furens certatim in praelia Turnus:
- Iamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis
- Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
- Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat enses.
- 490 Fulgebátque alta decurrens aureus arce:
- Exultatq; animis, & spe iam praecipit hostem.
- Qualis vbi abruptis fugit praesepia vinclis
- Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
- Aut ille impastus, armenta q; tendit equarum:
- 495 Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
- Emicat, arrectisque fremitu ceruicibus altè,
- Luxurians: luduntque iubæ per colla, per armos.

ARMIPOT. BELLI PRÆSES) Dinam armipotentem D vocauit lib. 3. Aeneid. Lucret. lib. 2. Martem. belli quoniam fera munera Mauors Armipotens regit. Etiam noster lib. 9. Hic Mars armipotens animum, viresque Latinis Addidit. Catull. de nupt. Peleii in extremo, vbi docet, quondam deos rebus humanis praesentes interfuisse, Tritonis heram nominat Palladem, eamque belli dominam facit, cum Marte, & Rhamnusia.

Sæpe in lesbifero belli certamine Mauors, Aut rapidi Tritonis heræ, aut Rhamnusia virgo Armatis hominum est praesens horrida cateruas.

Νῆεν ἀθηναίης γλαυκῶπιδος ἐν πόλει αἰετῷ
Ὀΐσατο κλισίῃ Σύρας ἱεροῦ δόμου,
Πεπλον, ὃς οἱ δούειε χαλεπῶτατος, ἰδὲ μέγιστος
Ἐἴηαι ἐπὶ μεγάρῃ, καὶ οἱ πολὺ φίλτατος αὐτῷ
Θείηναι ἀθηναίης ἐπὶ γένεσσι νηϊέμοιο,
Καὶ οἱ ἐσπορέθηαι δ' ὑποκρίσσει βῆς ἐπὶ νηϊῷ.

Vide praeterea i. Aeneid. Interea ad templum non aequa Palladis ibant, &c.

AD PALLADIS ARCES) dicta Pallas vel à Pallate gigante occiso, vel ἀπὸ τῆς πάλαν à vibranda hasta, vel à saliendo, & saltando in bello, vel à Pallante Lycaonis filio, ad quem ut educaretur, paruula à Ioue missa est. Vide Gyrald. Syntag. II.

SVBVEHITVR MAGNA MAT. CAT.) Subuehitur dixit proprie, quia matronæ pilentis vehébatur ad templa pergentes: vt alibi, Pilentis matres in mollibus.

DONA FERENS) Dona, peplum scilicet, quod expressit in primo. Seruius.

OCVLOS DEIECTA DECOROS) Deiecit oculos Lauinia, vel propter inuidiam temporis, cum sciret sui causa tantum malorum inuectum: vel propter virginalem verecundiam, vt solent, & debet virgines in publicum prodeuntes. Donatus.

DE LIMINE) ad preces festinantium mulierum ostenditur desiderium. * Facit q; Silius lib. 7. profecto contra Amibalem Dictatore Q. Fabio Maximo, Romanas matrenas ad lunonem cum palla, q; precibus aduenies.

At patres, Latiasque nurus raptabat ad aras Cura deum, mæsto suffusa lumina vultu, Fæmineus matres graditur chorus, ordine longo, Iunoni pallam, conceptaque vota dicabant. Huc ades ò regina deum, gens casta precamur, Et ferimus digno, quæcunque est nomine, turba Ausonidum, pulchramque & acu, &c.

TRITONIA VIRGO) In descriptione Libyæ Melæ lib. 1. cap. 7. Super hunc sinum, inquit, ingens palus amnem Tritona recipit, ipsa Tritonis: unde & Minervæ cognomen inditum est, (vt incolæ arbitrantur) ibi genitæ, faciuntque ei fabulæ aliquam fidem, quod quem natalem eius putant, ludicris virginum inter se decertantium celebrant. Pausan. Atticis, Herodotus Melpomene, Mineruam Neptuni, & Tritonidis paludis filiam autumant.

Diodorus lib. 3. cap. 5. & hoc ipsum, & totum versum dilucidum tibi faciet. Custodiam filia Minervæ XXXX 3 permi

permissit, pauld ante hac tempora circa Tritonem flu- dium, vnde & Tritonia dicta est, genitæ. Scribunt hanc deam per omnem vitam virginitate seruata, prudentia claruisse: multasque, cum ingenio præstaret, ab ea artes repertas. Belli quoque exercitio deditam, cum robore corporis vigeret, multa fecisse memoratu digna, &c. Fulgentius ex Manilio Chresto refert, Mineruæ solitas iniuges boues sacrificari, id est, iugum nunquam ferentes, illa videlicet de caussa, quod & virginitas iugum nesciat maritale, & virtus nunquam sit iugo prementi subiecta.

Sciendum porro, tantummodo tres deas virgines, Veneris seruitio liberæ prædicari, Minervam, Dianam, Vestam. Musarum enim quarundam filios legimus: & illud Platonis epigramma, quo Venerem sibi Cupidinis tela mimantem irrident, in omnes haud conuenit. Quomodo, & quanta cum dote Athenienses Antonio, qui se Liberum patre salutari voluit, Mineruam suam desponderint, facete narrat lib. 1. Suaforiar. Seneca. Fuit & Rex quidam Thracum, qui sibi cum Minerua coniugium intercedere per extremam stoliditatem simulauit. Eodem morbo laborauit portentum illud in vltimas terras exportandum C. Caligula, qui, auctore Trâquillo, c. 22. noctibus quidem plenam, fulgentemq; lunam inuitabat assidue in amplexus, atque concubitum: in terditu verò cum Capitolino Ioue secretò fabulabatur, modo insultrans, ac præbens inuicem aures, modo clarius, nec sine iurgis (nam vox comminantis audita est) εἰς γαῖαν ἀνακτῶν περὶ αὐτῆς, &c. Par fatuitas Domitiani, teste Sueton. cap. 22. qui Mineruæ filius dicitur, ereditque voluit, & inde eius consilio omnia agere. Pæne autem verbum è verbo hæc matronarum ad Palladem precatio ex Homero conuersa est. Iliad. 6.

Πότνι ἀθναῖν ἐρυστιπλοῖς, ἴσθ' ὄρεων, Ἄξον δ' ἠ' ἔργα δ' ἰορμῆς ἐσθ', ἠδ' ἐκ' ἑξήστων Πηνίεα δ' ὄς περὶ σὺν ἀνακτῶν πορπὸν ἄροιθε πύλαων, &c.

FRANGE MANV TELVM) aut tua manu, aut in eius manu telum confringe. Phrygius, & prædo deformatiuis caussa sunt posita. Debuerant dicere Aeneam, sed voluit ex facto Paridis omnes Troianos esse raptores, & castitatis inimicos. Hunc eundem petunt in caput ab equo deturbati, & hoc sub ipsis portis, vnde à feminis de muro, ac turribus conspici queat. Seruius, Donatus.

CING. IPSE FVR. IN PRÆL. TVR.) Generatim Turnum armari cum dixisset, latim speciatim, quæ illa fuerint arma, enumerat. Furem intelligit Seruius amore Lauiniae, quam videbat: quod etiam sequens indicat comparatio: nam dicitur est, Aut ille in prælo armentaque tendit equarum. Et ideo cum mora armatur, in rectoque capite circa arcem incedens admonet singulos, vt à Lauinia possit videri, & sit maior dimicandi caussa, dum sponsæ placere contendit. Hic etiam locus ab Homero est, Iliad. 7.

Κνημίδας μὲν πορπῆα καὶ κνήμησιν ἔθηκε Καλαῖς ἀργυρέοισιν ἑτασφρεῖσιν ἀραργίαις. Δεύτερον αὖθ' ἄρματα καὶ στήθεσιν ἔδυνε, ἑμπεδὸν ἀρ' ἰσμοῖσιν βάλεισ' ἔξωσ ἀργυροῦλλον

Obuia cui Volcorum acie comitante Camilla Occurrit, portisq; ab equo regina sub ipsis Desiluit. quam tota cohors imitata, relictis Ad terram defluxit equis. tum talia fatur. Turne, sui meritò si qua est fiducia forti, Audeo, & Aeneadum promitto occurrere turmæ,

500

Solâque

Solâque Tyrrenos equites ire obuia contra. Me sine primâ manu tentare pericula belli: Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serua.

505

AB EQVO DESILUIT) Desilire celeritatis habet, & A fortitudinis significationem: descendere verò tarditatis. Vbi Turnum vidit stanrem ante portas, vt honorificam se monstraret, mox equo desiluit: quod reginæ factum, vt Turno deferrent, omnes statim imitati sunt. Donatus.

AD TERRAM DEFLEXIT) Dicendo deflexit, artem, & quandam moderationem descendendi significauit, quæ est etiam in ascendendo apud eius rei peritos. Seruius. Expone, descendit, saltu quodam corpus ad terram mittendo. Germanus ex Græco ἵππῳ ἵππῳ ἵππῳ ἐξέπεσον expressum annotauit.

SVI MERITO SI QVA EST. FID. FORTI) Si vnusquisque fortis habet aliquam confidentiam, ex confidentia fortitudinis suæ, & ego audere non dubito, & promitto me equitati Aeneæ occursum. Non expectabo dum veniant, sed occurram vltro: magnum virtutis indicium. Sine me primas belli partes excipere: & quia cautius, ac diligentius est custodienda ciuitas, vbi Lauinia sponsa tua, & foci tui, tu hæc propugna. Seruius, Donatus.

PRIMA PERICVLA BELLI) ἀποβολισμὸν, hoc est, pugnam velitarem, seu, principium pugnae.

Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus.

O decus Italiae virgo, QVAS DICERE GRATES,

QVASVE REFERRE PAREM? sed nunc (est omnia quando

510 Ilte animus supra) MECVM PARTIRE LABOREM.

Aeneas (vt fama fidem, missiq; reportant

Exploratores) equitum leuia improbus arma

Præmisit, quaterent campos, ipse ardua montis

Per deserta iugo properans aduentat ad Urbem

515 Furta paro belli conuexo in tramite syluæ,

Vt biuias armato obsidam milite fauces.

Tu Tyrrenum equitem collatis excipe signis.

Tecum acer Messapus erit, tumæq; Latinae,

Tyburtiq; manus ducis & tu concipe curam.

HORRENDA IN VIRGO) Horrenda, id est, veneranda, reuerenda. Sic de Sibylla in 6. horrendaque procul secreta Sibylla. Et in 1. de nemore, horrendique ærum nemus imminet umbra. Vbi Seruius, horror plerumque ad odium pertinet, plerumque ad venerationem, vt hic. Sic Lucanus, Arboribus suis horror inest. Quidam exponunt, horrenda, cuius terribilis erat aspectus.

O DECUS ITALIAE VIRGO) Ecce dictio præclara in necessitate belli: vno enim versu, & dimidio laudem profectus est virginis, afferens eam ornatum esse totius Italiae: & gratias in præfenti agit, atque reaturum gratiam sese spondet. Secundum disciplinam rhetoricam dicit, se verba inuenire non posse, quibus eius exprimat laudes: quum dixerit, O decus Italiae, &c. Sic alibi, quibus celo te laudibus æquemus cum præmiserit, & fama ingens, ingentior armis Vir Troiane. Sed nunc quando super omnia est iste animus, nolo omnem laborem (dixerat enim illa, solâque Tyrrenos equites ire obuia contra) sed eius partem duntaxat volo suscipias. Dona. Seruius.

* Sententia Maroniana in admiranda, & laudanda magnanimitate Camille, quodammodo respondent verba M. Tullij in Miloniana. Te quidem quod isto animo es, satis laudare non possum. Et in Marcelliana. Te vero, quem presentem intuemur, cuius mentem, sensusque, & os cernimus, ut quidquid belli fortuna reliquum reipub. fecerit, id esse saluum vultis, quibus laudibus effremus? quibus studiis prosequemur? qua benivolentia complectemur? Est & illa elegans de uia Eclog. 5. Que tibi, quæ tali reddam pro carmine dona? Et lib. 9. A fœny ad Nisum, & Eurypalum. Que vobis, quæ digna viri pro talibus ausis, Præmia posse reat solui?

AENEAS, VT FAMA) Ipsa iam consilia sua dicere incipit, & audentè instructè. Ait se insidias locaturum

Aeneæ, & occupaturum angustias, quæ Aeneæ necessarid transeundum sit. Illi (Camillæ inquam) equitatum committit. Messapum cum equitibus Latinis, & Tyburtibus ei adiungit.

EQVITVM LEVIA ARMA) equites leuis armatura.

QUATERENT CAMPOS) Lucret. Transmittunt valido quatuor impete campos. Nonster lib. 8. Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

FURTA BELLI) pro insidiis etiam Sallustius dixit, vt citant Seruius, & Nonius. Sic Græcis κλοπή furrum, quam dolum, & fraudem significat: vnde τὰ κλοπήα, clam acta, & Homero κλοπῆος μύθοις, callidi sermones: & Euripidi, κλοπήα ἔδραϊ. German.

BIVIAS OBSID. MIL. FAUCES) Itinera angusta inter duos montes.

COLLATIS EXCIPE SIGNIS) Signa Romanis fuerunt alia peditum, alia equitum. Peditum duplicia: manipulorum, & totius legionis. Manipulorum fuere, perticæ cum ligno transfusario supra, fere in crucem. Quibusdam dextre, corollæ, aut alia ornamenta in vertice supraposita, plerisque clypei rotundi, siue imagines ad perticam affixæ. Legionis totius, aquila fuit: id est, alitis eius effigies, siue corpus ex argento, vel auro, summæ perticæ insistentis, & pede altero fulmen saepe tenens. Hæc peditum signa. Equitum vexilla fuere, siue quadri ad hastam volitantes pannuli, ritu fere hodie in Bandis equitum nostrorum. Lipsius Milit. Rom. lib. 4. dial. 3. * Signa confere militaris sermo est, & historicis præsertim vsitatu. Livius lib. 2. Alricum infesto agmine itur: nec pro-

XXX X 4

est inde cum Avincis signa collata, pralioque uno debellatum est. Cicin A DVCS ET TV CONCIPE CVRAM) est, simul cum illis cura, cape curam, vt, con, sit particula συζωτην.

- 520 Sic ait, & paribus Messapum in praelia dictis Hortatur, sociosque duces, & pergit in hostem. Est curvo amfractu vallis, accommoda fraudi, Armorumque dolis, quem densis frondibus atrum Vrger vtrinque latus: tenuis qua semita ducit, 525 Angustaeque ferunt fauces, aditusque maligni. Hanc super in speculis, somnoque in vertice montis Planicies ignota iacer, tutique receptus Seu dextra leuaque velis occurrere pugnae, Siue instare iugis, & grandia voluere faxa. 530 Huc iuuenis nota fertur regione viarum: Arripuitque locum, & sylvis insedit iniquis.

EST CVRVO AMFRACTV VALLIS) Haec est loci B ADITVS QVE MALIGNI) Exitus angustii, sicut lata descriptio, melius posita ex poeta, quam ex Aeneas persona, in qua nihil aliud est, nisi quod pro utilitate faciat insidiantis, vt probare possit, quod dixit, accommoda fraudi, Armorumque dolis. Donatus. DENSIS FROND. ATRVM) Propter arborum densitatem opacum.

- Velocem interea superis in sedibus Opim, Vnam ex virginibus sociis, sacraque caterua Compellabat, & has tristis Latonia voces 535 Ore dabat. Graditur bellum ad crudele Camilla, O virgo, & nostris nequicquam cingitur armis. Chara mihi ante alias: neque enim novus iste Dianae Venit amor, subitaeque animum dulcedine mouit. Pulsus ob inuidiam regno, virisque superbas, 540 Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe, Infantem fugiens media inter praelia belli, Sustulit exilio comitem matrisque vocauit Nomine Casmillae mutata parte Camillam. Ipse sinu praese portans iuga longa petebat 545 Solorum nemorum: tela vndique saeva praemebant, Et circumfuso volitabant milite Volsci. Ecce fugae medio summis Amasenus abundans Spumabat ripis (tantus se nubibus imber Ruperat) ille innare parans infantis amore 550 Tardatur charoque oneri timet, OMNIA SECVM VERSANTI, SVBITO VIX HÆC SENTENTIA SEDIT.

VELOCEM INTEREA SUPERIS IN SED. OPIM) Digressio in consilium, & colloquium Dianae, cum Nympharum suarum vna de educatione, & conseruanda ab interitu Camilla: aut, si id fieri nequeat, vt qui eam violarit, vicissim poenas det. Montfort. Nomina quoque Virgilius nonnunquam & ex antiquissimis Graecorum historiis mutuatur. Scitis apud illum vnam ex comitibus Dianae Opim vocari. Quod nomen vulgo fortasse temere inpositum, vel etiam fictum putatur ab ignorantibus, ingeniosum poetam cognomen, quod a veteribus Graecis scriptoribus ipsi Dianae fuerat inpositum, comiti eius assignare voluisse. Sed audite vnde Virgilius hoc nomen accepit. Alexander Aetolus refert, quanto studio populus Ephesus dedicato templo Dianae curauerit praemissis propositis, vt qui tunc erant poetae ingeniosissimi, in dea carmina diuersa componerent. In his versibus Opim non comes Dianae, sed Diana ipsa vocata est, &c. Macrobius Saturnal. l. 5. c. 22.

VNAM

VNAM EX VIRGINIBVS) Vnam dicit doctissimus poeta Opim est sacra Dianae caterua, opinor illam intelligens cateruam nympharum, quas Diana ab Ioue patre petiuerit, cuius mentio est apud Callimachum.

Δε δέ μοι ἐξήνοτα χορηγίδας ἀνεανίαι, Πίσυς ἐνερτίας, πασι δ' ἐτι παίδας ἀμύθους. Sed & Opim nomē ex historia, vel fabula de promptum est. Opim enim, & Hecaege, & Laxo; ex Hyperboreis, vel, vt Callimachus scribit hymno in Delū, ex Arimaspis, qui & Hyperboreis annumerantur, Delum primitias ferentes perueniunt. Callimachi carmina sunt.

Πρώται τοι τὰ δ' ἔοικεν δῶδ' ἔχων δαίμασιν Ὀπίσθε, λαζότα, καὶ ἐυαίων εὐαέρη. Turneb. lib. 22. cap. 3.

Nempe & Apollodorus libr. 1. Biblioth., est auctor, Orionem quorundam opinione vim Opi inferentem, vni ē virginibus, quae ab Hyperboreis venerant, a Diana sagittis confixam fuisse: vt non temere a poeta Opim in comitatu Dianae numeratam putemus. Germanus.

GRADITVR BELLVM AD CRUDELE) Quod Camillam dicit ad crudele bellum gradi, vno verbo rei exitum docet, quasi dicat, non reuersuram.

NOSTRIS ARMIS) quibus vtraque gaudemus: sagittis, quibus cum Diana socias virgines utebantur: vt etiam hinc ipsa Opim habeat caulam doloris & iracundiae maioris.

CHARA MIHI ANT. ALIAS, NEQ. ENIM NOVVS ISTE) Cur ante alias, id est, praeter alias chara? quia iam pridem dilecta: firmiores enim sunt antiquiores amicitiae. Terent. Per amicitiam, quae coepit a pueris, cum accrevit simul. Parit maiorem vetustas affectum, & benevolentiae meritum temporis diuturna continuatio conduplicat. Si haec sola fuisset amoris causa, satis abundaret ad incutiendum dolorem: congerit alias, vt probari possit, vnde illa charior ante alias haberetur. Haecenus ex Seruio, & Donato.

PRIVERNO ANTIQVA METABVS) Multa antiqua Italiae nomina vetera poetam suo Virgilius inseruit, vt morientem eorum memoriam renouaret. Camillae patrem Metabum dicit fuisse, eumque Priuerno pulsum profugisse. Metabus Metapontis conditor fuit quam vrbem etiam barbari Metabum appellabant. Stephanus, μεταποντιον inquit, πόλις Ἰταλίας, ἡ παλαιότερον οἰεῖται, δὲ μεταβου τὸ σισύρα τὸ ἀλλοῖο. τὴν γὰρ μεταποντιον οἱ βάρβαροι μεταβον ἔλεγον. Metabum, quod paulo infra dicit profugum, ex-tortoremque Metabum fuisse ad Amasenum fluvium, videtur ex historia Pyrrhi Epirotarum regis sumpsisse: tantum poetico more id prodigium fabulosius aliquando reddidisse. Puerum enim Pyrrhum seruare conantibus, idem fluvius obex oppositus fuit. ac puer aegre est traiectus, vixque hostes sequentes, contentissimo impetu praevenerit. Turneb. lib. 22. cap. 3.

MVTATA PARTE CAMILLAM) Statius Tullianus de vocabulis rerum lib. 1. ait dixisse Callimachum, Tullcos Camillum appellare Mercurium: quo vocabulo significant praeministrum deorum, vnde Virgilius ait, Metatabum Camillam appellasse filiam, Dianae scilicet praeministrā. Nam & Paccunius cum de Medea loqueretur, calviam Camilla exspectata adueni. Salve hospita. Romani quoque pueros, puellasque inuestes camillos, & camillas appellant, Flaminiarum, & Flaminum praeministros. Macrobius Saturnal. libro tertio capite octavo.

Scio quam eruditē de Camillae nomine arguetur Macrobius, & e quam recedito eius originem repetat.

Sed mihi versus Maronis consideranti, longē alia sententia animo surgit, ac incescit. Mihi enim Maro innuere videtur, Camillam, a Casmilla deduci, detracta littera: quod cum ita sit, Camillam, vt Comcenam esse existimabo, & Casmillam Casmicenam. Nam quae a Latinis postea Camoenae vocatae sunt, ante a calcis, priscillaeque Latinis Casmicena, vt Varro auctor est, lib. 6. dicebantur. Mularum autem, & Camoenarum, virgini quavis bellatrici, non erat indecorum nomen gerere. Turneb. lib. 14. ca. 13. Martis huic (Casmillae) addidit nomen inquit Donatus, aliqua inde subtrahit particula, vt Camilla potius, quam Casmilla diceretur, habiturus in exilio comitem filiam, & in appellatione dulcissimae nomen vxoris.

IPSE SINU PRAESE PORTANS) Ouid. de Latona. Metamorph. lib. 6.

Hinc quoque Iunonem fuisse puerpera fertur, Inque suo portasse sinu duo numina matos.

Horat. Ode 18 lib. 2.

— pellitur paternus In sinu ferens deos Et vxo, & vix, sordidusq, natos.

IUGA LONGA PETEBAT) Seruius explicat, longē postea, remotiora. Sallust. Et Metello procul agente, longa spes auxiliorum, id est longē posita.

SOLORVM NEMORVM) id est, desertorum. Terent. Veni medicinae illo loco: ex solo loco. Petebat solitudines nemorum, ne in manus persequentium veniret cum filioli. Fugientem autem presserat desperatio, multis vndique armatis eum conquirentibus, & insectantibus tanquam praedam aliquam canes venatici. Fortē autem fortuna largioribus imbribus exundarat Amasenus. Quum igitur solum natandi subsidium superesset, obstabat charissimi oneris cura. Quomodo enim filiam praese ferret, quum in eam corporis partem incumbendum esset, qua posuit ferri? a dorso verō quomodo? quae etiam modico haustu necari potuisset? aut impulsu praecipitis vnde paternis visceribus rapi? Donatus.

AMASENVS ABVNDANS) Amasenus Volscorum flumen, non procul a Tarracina. Est & alius eiusdem nominis fluvius in Sicilia, de quo Ouid. 15. Metamorph. Supra 1. Georg. incertis se mensibus annis abundat. Propria vocabuli significatione vsus est Maro: nam abundare, ab vndarum copia, & actu est affluere: vnde Plin. lib. 3. cap. 15. Omnia ex Philistinae fossae abundantione nascuntur: & ipse Maro libr. 4. Georg. Rursum abundat, fluidum liquor. Vlpianus, Si tamen vel flumen sic abundasset, vt impleset omnem locum in quo sisti oportuit &c. Terentius per translationem in Phormione. Amore abundas Antipho. hoc est, πλημύρης, German.

OMNIA SECVM VERS. SVBITO) Distinguendum post vocem subitū. Subitis enim cogitationibus animus E difficulter consilium potest expedire.

VIX HÆC SENTENTIA SEDIT) Quia naturale est, vt quoties simul multa cogitamus, vix aliquid cōprobe-mus. Aut, cum dixit vix, ostendit etiam ipsam hanc sententiam, quum displiceret, temporis urgente desperatione placuisse: non quod esset tuta, aut certi euentus, sed quia alia superesse nequiebat. Melius quippe fuerat incertis filiam credere, quam retinendo in hostibus referuare: in incerto enim pronenire etiam prosperum potest: in aperto verō discrimine ac desperatione plenissima, nihil praeter aduersum. Seruius, Donat. Similiter hanc est alibi, idoneo pio sedet Aeneas, Lib. 7. Haec ubi cetera sedat patribus sententia pugnae. Lib. 1. Aeneid. quae nunc animo sententia surgit. Lib. 5. quae nunc animo sententia con-Act.

Telum

Telum immane, manu valida quod fortè gerebat
 Bellator, solidum nodis, & robore cocto,
 Huic natam, libro, & syluestri subere clausam
 555 Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ.
 Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur.
 Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo
 Ipse pater famulam voueo, tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit; accipe, testor,
 560 Diua tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
 Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
 Immittit, sonuere vndæ: rapidum super amnem
 Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
 At Metabus, magna propius iam virgente caterua,
 565 Dat sese fluuio, atque hastam cum virgine victor
 Gramineo, donum Triuiæ, de cespite vellit.
 Non illum tectis, vllæ non mœnibus vrbes
 Accepere, (neque ipse manus feritate dedisset.)
 Pastorum, & folis exegit montibus æuum.

ET ROBORE COCTO) Coctum vocabant, quidquid
 vetus, & multi tēporis existeret, vt Seruius testatur, cu-
 iusmodi illud Persianum est, *Vi ramale veteris pregiandi
 subere coctum.* Apud Horat. sat. 5. lib. 2. legitur, *ple-
 rumque recoctus Scriba ex quinque viro cornuum delusit,
 liantem.* Vbi per recoctum, intelligo veteratorem insi-
 gnem, qui longo vsu didicerit, quid distent æra lupinis.
 Itaque rectè Donatus hoc ad roborationem artis, inge-
 nio quæsitam detorqueat, Iunius lib. 5. cap. 5. *Vel reco-
 cto,* quoddam hastæ igni durati consueuerint.

HVIC NATAM LIBRO) Liber est interior corticis
 pars, qua ligno coheret. Vnde liber dicitur, in quo scri-
 bitur, quia ante vsum chartæ, vel membranæ, de libris
 arborum volumina compaginabantur. Seruius.

HABILEM CIRCUMLIGAT HASTÆ) Habilem dixit,
 bene compositam, & prudenter aptatam (*εὐσπερῶν, εὐ-
 πλοκῆν, ἢ εὐκτασιπέδον.*) Mediæ autem hastæ idcirco
 implicatam nexuit, ne in vnâ partem grauior, optatū
 spatium transire non posset. Librauit deinde eam cum
 precibus: Quod fait piissimæ patris, & quod in potestate
 habuit, id fecit: euentum verò, quem in manu non ha-
 buit, credidit de cælo poscendum Donatus.

ALMA TIBI HANC NEMORVM CVLT.) Consecra-
 re se dicit puellam Dianæ ad eius ministerium, syluarū
 potentem vocat in carmine seculari Horatius, mon-
 tium dominam Catullus.

IPSE PATER FAMVLAM VOUEO) ipse pater, qui do-
 nandi, vouendique potestatem habeat. Sic, inquit, tibi
 hæc voueo, vt desinat mea esse filia. Æquius enim mihi
 videtur, vt viuat, si que in obsequio tuo, quæ cum ipsa
 libertate acerbo pereat interitu. Vt autem deorum fa-
 muli Latinis, deorum sacris, & cultui micipari, ita Græ-
 cis δῖλοι, θειόπροντες, ὑπέρταται, & λατρεῖς. Sophocles in
 Tyranno. *Ὀὐ γὰρ τι σὺ γὰρ ἄλλος, ἀλλὰ λατρεῖα.* Cum autem
 hasta eam teneret innexam, sic loquitur, quasi ipsa ma-
 nibus suis hastam vergeret, & supplicaret, pro qua ipse
 supplicabat. Denique teste te, inquit, tibi transcribitur.
 Et quod dubiis committitur auris, non temeritatis est,
 sed fiduciæ nominis tui. Serua tuam, serua tuo nomi-
 ni potentiaque commissam, Donatus.

ADDUCTO CONTORTVM HASTILE LACERTO) Lu-
 cret, libr. 4. *telum Id validis curram contortum viribus ue-*
 Tanto autem fortius aliquid iacitur, quanto magis ma-
 nus retorsum fuerit ducta. Et aqua ipsa mittentis vim
 sensit.

INFELIX FVGIT IN IACVLO STRIDENT. CAMILLA)
 Ad tempus belli referendum est. Sic Didonem infeli-
 cem aliquando nominat, respiciens ad futurū eius exi-
 tium. Donat. multas huius epitheti rationes, seu multas
 puellæ huius infelicitates adducit, quem lege, si lubet.
*Quamuis in re minore, tamen simile quiddam isti iactui habet epi-
 stola Casaris ad Q. Ciceronem lib. 5. de bello Gall. cap. 12. Cognito e-
 nim eius periculo, à Neruis premebatur, cuiusdam ex captiuis Gallis,
 magnis premiis persuasit, uti iam ad Ciceronem deferat: si audire non
 possit, monet, ut tragulam cum epistola ad amicum deligata, intra mu-
 nitiones castrorum abiciat. Gallus, periculum veritus, ut erat præceptum
 tragulam mittit. Hac casu ad turrim adhaesi, neque ab nostris lidno ani-
 maduersa. Tertio die à quodam milite conspiciuntur: dempsit ad Ciceronem
 deferretur, &c.*

MAG. PROPIVS IAM VRG. CATERVA) supra de fu-
 giente ex vrbe Priuerno. *rela vndique sana premebant, Et
 circumfuso volitabant milie Volsi.*

DAT SESE FLVVIO) Quum subiaceret oculis Me-
 tabi, periculum euidentissimum fluminis, & aliud vrgeret
 à tergo, aggrediendum alterum fuit, vt alterum vi-
 taretur. Verum quia ex altera parte manifesta pernicitas
 imminebat: in altera verò non deerat spes euadendi,
 dedit se fluuio. Peruenerat hasta quo debuerat, sal-
 ua puella, quam compos voti sui (hoc enim est victor,
 qua voce in ea notione vitur sapissime) vellit de ces-
 pite. Bene donum Triuiæ, consecrata enim in alterius po-
 testatem, & naturam transferat. Vfus est autem vita pa-
 storali in mōribus, nec si quis etiam cum suscipere vo-
 luisset, aut in publicis, aut in priuatis cuiusquam ædi-
 bus præ feritate habitare voluisset. *Mœnia abusiue
 dicuntur omnia publica ædificia, vt li. 2. Diuidimus mu-
 ros, & mœnia pandimus vrbi:* nam proprie mœnia sunt
 tantum muri, dicta quasi munia, à munitione ciuitatis.
 Donatus, Seruius.

DONVM TRIVIÆ) Ersi lib. 6. & lib. 7. disputatum
 est de ratione, & causa huius nominis, ad illum versam

A Triuia Hippolytum secretis alma recondit Sedibus, tamen
 hæc addi possunt, Triuiam dictam quod in cælo, in ter-
 ra, & apud inferos eadem potestate polleat. De qua
 Prudentius lib. 1. contra Symmachum:

Denique cum Luna est, sublustri splendet amictu:
 Cum succincta iacit calamos, Latonia virgo est:
 Cum subnixæ sedet folio, Plutonia coniux,
 Imperitat Furis, & dicitur iura Megæra.

Quidam poëta anonymus.

Terret, lustrat, agit Proserpina, Luna, Diana,
 Ima superna, feras, sceptro, fulgore, sagitta.

NEQUE IPSE MAN. FERITATE DEDISSET) Præ
 feritate, vt ferus erat, non consensisset. Si qui eum vo-
 luissent suscipere, eorum consortia fugisset. Vt herbam

A dare, sic manus dare, victū fateri. Plaut. est Perfa *Fateor,
 vobis do manus.* Cic. ad Att. lib. Sapienter igitur, quod
 manus dedisti, quodque etiam vltro gratias egisti. Cæs.
 lib. 5. de bello Gall. Tandem dat Cotta manus, permo-
 tus sententia Sabini. Horat. Ode 17. Epod. *Iam iam effi-
 caci do manus scientia.* Plura Tiraquell. in Alex. Neapol.
 lib. 4. cap. 7. Vide item Chiliad. *Dare manus.*

PASTORVM, ET SOLIS EXEGIT MONTIBVS Æ-
 VVM) Egit vitam pastorem in desertis montibus. Soli
 montes, solæ terræ, seu loca, sunt solitudines, & deserta,
 non frequentia, non culta ab hominibus loca. Recurre
 ad Eclogam 10. vbi super illo *Pini fer illum etiam solo sub
 rupe iacentem,* multa exempla exprobatissimis scripto-
 ribus adduximus Lib. 10. *positis inglorius armis Exigat hic
 animum.*

570 Hic natam in dumis interque horrentia lustra
 Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
 Nutribat teneris immulgens vbera labris,
 Vtq; pedum primis infans vestigia plantis
 Institerat, iaculo palmas oneravit acuto,
 575 Spiculâque ex humero parua suspendit & arcum.
 Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
 Tigridis exuuia per dorsum à vertice pendent.
 Tela manu iam tum tenera puerilia torfit,
 Et fundam tereti circum caput egit habena,
 580 Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem.
 Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 Optauerè nurum: sola contenta Diana
 Æternum telorum, & virginittatis amorem
 Intemerata colit. vellem haud correpta fuisset
 585 Militia tali, conata laceffere Teucros:
 Chara mihi, comitumque foret nunc vna mearum.

ARMENTALIS EQVÆ MAMMIS) Armentale ani-
 mal ideo posuit, ne in totum videretur agreste, ac se
 mulgere non sineret, inquit Donatus. Harpalice quo-
 que, de qua diximus lib. 1. Æneid. ibi, *vel qualis equus
 Threissa fauigat Harpalice,* amissa matre vaccarum, equa-
 rumque vberibus nutrita est. Hygin. cap. 193.

LACTE FERINO) equino, sicut lib. 2. ferum, pro equo
 posuit.

VTQVE PEDVM PRIM. INFANS VESTIGIA) MOX VT
 stare potuit pedib. suis, instruxit eâ pater portare quod
 iaceret: neque enim fuit in illis locis fœmina, quæ inci-
 pienti lanam monstraret, aut telam. Docuit eam pater,
 quod præbebat locus, non quod sexus exigebat, & per-
 sona discentis. *Palla* proprie est muliebris vestis, dedu-
 cta vsque ad vestigia: vnde ait, *lôgê, Strymoniam gruem,*
 id est, Thraciam, à flumine Strymone. Olor latinè, græ-
 cè ὀλωος. Donatus, Seruius.

PRO CRINALI AVRO) Neglectum omnem or-
 natus curiosioris cōmendat in virgine ista Maro. Quâ-
 uis autem Tygrius exuuia horridior incederet, tamen
 non illi defuerunt sponsi: adeo quiddam aliud est, quod
 in virginibus placet. Sicut autem ob hoc ipsum bene
 olere mulieres dicebantur, teste Cic. ad Atticum, quod
 nihil olerent: ita formosiores apparent, quæ pigmen-
 ta, vestiumque delicias contemnunt. D. Cyprianus lib.
 de habitu Virginum diserte aduersus earundem orna-

C tum disputat. Vnam duntaxat sententiam libet hic in-
 serere. *Ornamentorum, ac vestium insignia, & lenocinia
 fucorum, non nisi prostituta, & impudicis faminis congru-
 unt: & nullarum fere preciosior est cultus, quam quarum
 pudor vilis est.* Consentaneum his, dictum probe à Cle-
 mente Alexand. lib. 2. Pædag. *Mulieres si pulchra sunt,
 sufficit eis natura sui autem sunt natura. turpes, ex iis que
 sibi applicant, quod non habent arguunt.*

MVLTÆ ILLAM FRVSTRA NVRVVM OPTAVERE)
 Ouid. Metamorph. de Narcisso puero.

*Multi illum iuuenes, multe optauerè puella,
 Sed fuit in tenera tam dura superbia forma,
 Nulli illum iuuenes, nulle optauerè puella.*

D Eodem pæne modo Catull. in carmine nuptiali, de flo-
 re pulcherrimo.

*Multi illum pueri, multe optauerè puella,
 Idem cum tenui captus defloruit vngui,
 Nulli illum pueri, nulle optauerè puella.*

Simile quiddam Seneca in Consolat. ad Martiam, cap.
 21. de adolescente, eiusdem filio. *Adolescens rarissima for-
 ma, in tam magna mulierum turba viros corrumpentium,
 nullius spei se prebuit: & cum quarundam vsque ad tentan-
 dum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod
 placuerat.*

SOLA CONTENT. DIANA ÆTER. TELOR. ET VIR-
 GIN. AMOR. IN TEM. COL.) Daphnè Pencis fluminis filia à
 patre

Parre contendisse narrat Ouid. lib. 2. Metamorph. vt fi-
bi concederet perpetuam virginitatem colere, id quod
Iupiter antea Dianæ filia annuisset. Totus locus huic
Virgiliano admodum respondet, quo circa describetur,

Sylvarum latebris, captiuarumque ferarum
Exuuijs gaudens, inuipiaque emula Phœbes.
Vita coerebat postus sine lege capillos.
Multi illam petiere, illa aspernata petentes,
Impatiens, exersique viri nemora aua lustrat,
Nec quid hymen, quid amor, quid sint connubia curat.
Sæpe pater dixit, generum mihi filia debes:
Sæpe pater dixit, debes mihi nata nepotes.
Illa velut crimen radas exosâ iugales,
Pulchra verecundo suffundens ora rubore,
Inque patris blandis hærens cervice lacertis,
Da mihi perpetua genitor charissime dixit
Virginitate frui: dedisti hoc pater ante Diana.

Verficulus Callimachi ex hymno in Dianam profertur,
hanc eius precem complectens, nempe hic δέσποισ παρ-
δωίλω ἀδόντων ἄρπη φιλάσων. Sanè coniugium cum vir-
ginitate comparant & Chrysof. libello ἀδὲ ἀρβηίας, &
D. Cyprianus lib. de habitu Virginum: illiusque mole-
stias, & incommoda, huius contra commoda, felicitate-
que plurimas demonstrant. Et habuit illa corporis
integritas, & flostillatus prædicatores quæ sacros, quæ
profanos & eximios, & plurimos. Vnius Cypriani è li-
bro nominato verba producemus, quibus præclare vir-
gines Christianas, & deo iam dicatas extollit. Nunc no-
bis ad Virgines sermo est, quarum quò sublimior gloria, mā-

Verum age, quandoquidem fatis vrgetur acerbis,
Labere nymp̄a polo, sinésque inuise Latinos,
Tristis vbi in fausto committitur omine pugna.
590 Hæc cape, & vlticem pharetra deprome sagittam:
Hæc, quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
Tros, Italusue, mihi pariter de sanguine pœnas.
Post ego nube caua miserandæ corpus, & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæq; reponam.
595 Dixit: at illa leues cæli demissa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Troiana propinquat,
Errucique duces, equitumque exercitus omnis,
Compositi numero in turmas. fremit æquore toto
600 Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis,
Huc aduersus, & huc tum late ferreus hastis.
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.

QUANDOQ. FATIS VRGETVR ACERBIS) Dici po-
tuit, cur non subuenis periclitanti? aut eam cur non
subtrahis? Responder, extremis vrgetur fatis: nullo
potest auxilio subleuari, quia necesse est fieri, quod fa-
torum ratione debetur. Causam igitur mittendi expo-
suit, per parenthesin interrupta iustione, ad quam red-
dit, dicens: Labere nymp̄a polo, &c. Iam cum ait, Hæc
cape, arcum & pharetram debemus intelligere: vt se-
quentia indicant: siquidem dictura est, & vlticem pha-
verra deprome sagittam. Bene autem violarit, quia di-
xerat sacrum. Vult autem Diana pariter, id est, simili-
ter, eodem modo, nullo discrimine interfici interfe-
ctis Camillæ, siue is Troianus, siue aliquis de Æneæ

Aior & cura est. Flos est ille Ecclesiastici germinis, decus at-
que ornamentum gratie spiritualis, lat: indoles, laudis &
honoris opus in grum, atque incorruptum. Est imago
respondens ad senectutem domini, illustrior portio gre-
gis Christi. Gaudet per illas, & in illis largitur flores Ec-
clesiæ matris gloriosa fecunditas. Quantumque plus copiosa
virginias numero suo addidi: tanto gaudium matris au-
gescit. Hæc Cyprianus. Talem laudat materteram suam
Aufonius in Parentalibus, quæ tres & sexaginta annos
pudicitiam virginalem custodierit, vsque ad mortem
scilicet,

Feminei sexus odium tibi semper, & inde
Creuit deuota virginittatis amor.

B Que tibi septenos nouies est calta per annos,
Quique ani finis, ipse pudicitia.

Quod in lemmate huius epigrammatis virginem de-
uotam nominat, scire licet, eo verbo deo dicatam deuoti-
tatem, quam Hieronymus ad Eustochium Nonnam
vocat, intelligi, & deuotarum duo fuisse genera: vnum,
quod vouebat se, vt hæc Aufoniana: alterum, quod de-
uouebatur à parentibus ipsis, vt apud D. Ambrosium,
cuius extat libellus ad virginem deuotam. In notis Pro-
bi hodie legitur, D. V. Deuotus vir. Posset legi, Deuota
virgo. Quæquam scio, & viros deuotæ virginittatis fuisse.
Tertullianus in Valentianis. Proculus noster vir-
ginis senectæ: ita enim legendum: ijsq; dicebantur ap-
bely, Scalig. F. Aufoniana, lect. lib. 1. cap. 8.

MILITIA TAL I) Tam iniusta, quam ob causam
etiam mox pœnas dabit.

D auxiliarijs Italus fuerit. Quidam volunt Aruntem de
Turni fuisse partibus, & indignatum, fæmineum sexû
plus in bello potuisse, quam viros: id hoc loco perstrin-
xisse dicunt Virgilium: & reuera sic vbique loquitur, vt
incertum sit, Aruns de cuius partibus fuerit. Promittit
ad extremum officia sua mortuæ. Hæc in œconomia
præiudicia nominantur, quoties negotij futuri exitus
tollitur: vult enim nos poëta de Camillæ cadauere nil
vlterius expectare: sicut in primo fecit. Tu faciem illius
noctem non amplius vnani. Falle dolo. quod promissum,
sustulit commemoratiõnem, quando vel Cupido dif-
cesserit, vel Afcianus sit reuerfus. Donatus, Seruius.

NIGRO CIRCVD. TVRB. CORPVS) Ideo nigro
corpus

corpus turbine circumdata, quia ad incertorem luctum-
que descendit: contra in octauo, vbi ad lætitiã descen-
dit Venus, claro eam nimbo circumdatam dicit. At
Venus æthereos inter dea canisida nimbos. Vel ideo, vt
nullus eam cerneret. Quæ sequuntur. At manus inte-
rea, &c. cohærent cum superioribus, & à digressione
ad historiam belli reditur. Numius ingenti per regia te-
da tumulus, &c. Sublata enim fabula de Camilla, nar-
ratio integrabitur. Et est hic modò generalis descriptio
equestris certaminis: paulò post descendit ad specialè,
ibi, Continuo aduersis Tyrrhenus, & acer Aconteus, sicut
fecit in quinto, & de cursoribus, & de nauali certamine
Seruius.

A FERREVS HAST. HORRET AGER) id est, ferreis ha-
stis est terribilis. Vfus est translatione Homerica, ex
Iliad. v. quam imitatus est Ennius, Annal. 14. Homerì
versus sunt.

Ἐφείπεδ' ἐ μέγχι θηισίμπερος ἐρχέσθαι,
Μαυρὴς αἰ εἶχον ταμσιχρῶας.

Ennius.

Horretis telis exercitus asper vtriusque.
Et in Scipione.

Sparsis hastis longè campis splendet, & horret.

Vrsin.

CAMPIQ. ARM. SVBLIM. ARDENT) resplendent.
Euripid. Phœniss. αὐτὸν γὰρ ἀπὸν ἀσπιδίων ἀσπιδίων.

Nec non Messapus contrà, celerésque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camilla,
605 Aduersi campo apparent: hastasque reductis
Protendunt longè dextris, & spicula vibrant:
ADVENTVSQVE VIRVM, FREMITVSQVE ARDESCIT EQVORVM.
Iamque intra iactum teli progressus vterque
Substiterat, subito erumpit clamore, fremetúsque
610 Exhortantur equos: fundunt simul vndique tela
Crebra, niuis ritu: CÆLVMOQVE OBTEXITVR VMBRA.
Continuò aduersis Tyrrhenus, & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti: præfractaque quadrupedantum
615 Pectora pectoribus rumpunt. excussus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti
Præcipitat longè, & vitam dispergit in auras.

NEC NON MESSAP. CONTRA) Quam pulchra, B
quam dineris ornâibus singulorû exercituum est fa-
cta descriptio: Ibat Troianorum manus, & cæterorum
equitum digesta per turmas. Fremebant equi, & pressis
habenis impatientes resistebant, imutantes terga huc &
illuc: omnis autem ager ardebat, hastis in sublime por-
rectis. At in altera parte videbantur illi, quos cum Ca-
milla dimiserat Turnus, Messapus scilicet, & Latini, ce-
teriq; quorum superius meminuit. Omnes ibant cû im-
pigra celeritate, vt hostem ad patriam venire non sine-
rent, hastas gestantes dextris retrorsum adductis, spicu-
laque vibrantes, itaq; crebro motu concutientes, vt ea
iam iam missuri viderentur. [Habuim hominis in proinatu
hastam tenentis, & vi manus retrorsum ducta eam videntis, parantibusque
mittere, subiecit sub oculos, ait Turneb. lib. 14. cap. 13.] Magna
subtilitas dicentis, vt in descriptionibus partium nihil
diceret simile. Aduentus autem virum, inter se intellige.
Donatus.

ALA CAMILLÆ) Alæ dicuntur equites, quod alarum
vice pedestrem exercitum tegunt. Vt autem alæ equi-
tum sunt, ita cornua peditum, quæ ἰπέρτα, & ἀλευρά, vt
frons item exercitus ἀρόσων, & ἑρῶν, & exercitus ter-
gam ἑρῶν. Seruius, German.

INTRA IACTVM TELI) Homericum est, ἴσω βέλους.
Tatum iam inter vtrumq; exercituum remanserat spa-
tij, vt tela vtrinq; missa peruenire ad alteros possent. Et
D tunc horramta vocis idcirco adhibeantur, vt excitè-
tur etiam inuiti: isti hortabantur, qui iam furebant, &
in bellum ruere cupiebant. Nec vero clamor ante pug-
nam incassum emissus est: inde enim nata incremen-
ta virtutis, & fortibus creuit audacia. Non ergo missa
tela, sed fusa vt niues: nec ab vno, aut ex vna parte, sed

simul ab omnibus. Veniebant autem niuium more quæ
speciem candor ferri, & telorum diffusa congeries præ-
bebat. Vide adag. Extra teli iactum.

EXHORTANTVR EQVOS) Voces illæ, quibus brutæ
animantes impelluntur ad aliquid, quasi quædam hor-
tamenta sunt. Quid. de equo Circensi, Si tamen horretis,
fortius ibit equus.

TELA CREBRA NIVIS RITV) De niue loquens Ar-
nobius, seu de imbre niuali, flocculos illos plumeas ni-
uis crustulas appellat li. 2. quid inquit, niue in plumeas
subaperiat crustulas. Et postea, quod imbres ac niues
plumeas, & Æoli ora dilatarit. Martialis li. 4. de niuibus.

Aspice quam densim iactarum vellus aquarum

Disuat in vultus Cæsaris, atque sinu.

Indulget tamen ille Ioui, nec vertice moto.

Concretas pigro frigore videt aquas.

Quod dicit, vellus aquarum, conuenit cum ἐλαῶδες ἄδ' ἄρ
quomodo veteres Græci, teste Eustathio ad Dionysij
περὶ ἰστορίων niuem ἀελοφασμάτος appellabant. Notauit &
Ioan. Meursius in Critico Arnobiano, quem nuper edi-
dit.

CÆLVMO OBTEXITVR VMBRA) Cælum iactatis vn-
diq; telis, & spiculis umbra fuisse obrectû narrat Maro,
in quo ad Laconis cuiusdam dictum respexit, qui cum
Perfes hostis in colloquio diceret: solem hodie præ
multitudine sagittarum nõ videbitis: animosè respon-
dit. In umbra igitur pugnabimus. Mandauit litteris Ci-
cero Tusc. 1. Verû in hac ipsa historiola tradenda quo-
modo offenderit, docet Victor. lib. 26. c. 9. Similiter ait,
lib. 12. noster vates, & obumbrant æbera viis. Et compa-
ratione porò Virgilianam, & hoc ipsum de cælo mul-
titudine telorû obumbrato, iuctudû erit videre, quæd-

modum in octavo Thebaidos sua dilatauerit eximius A poëta Statius, & inter Maronis imitatores haud potestremus.

—non tanta cadentibus hædis

Aërium Rhodopen solita niue verberat Arctos

Nec fragor Ausonia tantus: cum Iuppiter omni

Arce tonat: tanta quatitur nec grandine Syria,

Cum Libya Boreas Isalis niger attulit imbres.

Exclusere diem telis, stant ferrea celo

Nubila, nec iaculis arctatus sufficit aër.

Dixit & Silius lib. 2. Punicor. Conduntur extemplo telorum nubibus æther. Idem lib. 4. Hinc pila, hinc Libya certant subire cornu Densa nubes polum. Et lib. 9. Iudere volucrum Telorum nubem.

CONTINVO ADVERSIS TYRRENVIS) Duo hi adversis vulneribus se confodiunt, & interimunt, vt A-

rums & Brutus in historia Romana apud Lium lib. 2. nam eosdem gaudet operi suo casus intexere. Herminius etiam apud cum nudus pugnat, vt Gallos olim solitos esse pugnare à Polybio scriptum recorder. Turneb. lib. 14. cap. 13.

Istuc dictum est more bellantium: nam primi aliqui audaciores erumpunt, quos cæteram pubem sequi conueniat. Hoc fecerunt Tyrrenus, & Aconteus, cuius casum luculentissimè exprimit. Donatus.

FVLMINIS IN MOREM) Pugnae atrocitas hyperbolicis collationibus exaggeratur.

PECTORA PECTORIBVS) In graui, tragicæque re venuste cadit collusio vocum, sicut in illo, Littora littoribus contraria, sicutibus undas Imprecor.

VITAM DISPERGIT IN AVRAS) Quasi anima tenuis aër esset, seu flatus, de quo alibi,

Extemplo turbatæ acies: versique Latini

Reijciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt:

620 Troes agunt, princeps turmas inducit Afylas.

Iamque propinquabant portis: rursusque Latini

Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:

Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.

Qualis vbi alterno procurrrens gurgite pontus

625 Nunc ruit ad terras, scopulosque superiacit vndam

Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:

Nunc rapidus retro, atque æstu reuoluta resorbens

Saxa fugit, littusque vado labente relinquit.

VERSIQVE LATINI REICIUNT PARMAS) Explicationem Titij huius loci quemadmodum refutet Villiomarus lib. 8. Animaduersione 3. ipse legito.

IAMQVE PROPINQVABANT PORTIS) Postquam proximi portis fuerit Latini, resumpserunt audaciam, intellectoque dedecore, ad pugnam cum clamore reuersi sunt, fugaueruntque Teucros. Ita visa est quædam similitudo maris reciprocantis. Scopulos superiacit vnda id est super scopulos: nam more suo dedit verbo detractioni nomini præpositionem. Sim. curuatione, & flexu vndarum. Seruius.

ÆSTV REVOLVTA RESORB.) Æstus proprie est maris impetus, vel incerta commotio crescentis, & decrescentis, vnde æstuaria dicta. Plaut. Asinar. Quid ma-

Bis te in alium capessis, æstus te in portum referet. Luc. lib.

4. Frigus vi à pluuio, calor ab sole, æstus ab vndis Aequoris.

Virgil. fundoque exæstuat imo. Seruius, Nonius.

Lucretius lib. 6.

Præterea magna ex parti mare montis ad eius

Radices frangit fluctus, æstusque resorbet.

Hinc ἀπὸ τῆς θαλάσσης, οἰοῦναι ἀπὸ τῆς θαλάσσης, quod mare, a-

quam combibere videatur, contrarium τῆς ἀληθινῆς.

Et Horat. Ode 7. lib. 2.

Te rursus in bellum resorbens

Vnda freis tulit æstusis.

German.

LITTVSQVE VADO LAB. REL.) Hypallage, per

vadam labens, litrus relinquit.

Bis Tufci Rutulos egere ad mœnia versos:

630 Bis reiecti armis respectant terga tegentes.

Tertia sed postquam congressi in prælia, totas

Implicuere inter se acies, legitque virum vir,

Tum verò & gemitus morientum, & sanguine in alto,

Armæque, corporæque, & permisti cæde virorum

635 Semianimes voluntur equi: pugna aspera surgit.

Orsilochus Remuli (quando ipsum horrebat adire)

Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.

Quo sonipes ictu furit arduus, altaque iactat

Vulneris impatiens arrecto pectore crura.

640 Voluitur ille excussus humi. Carillus Iolam,

Ingentemque animis, ingentem corpore, & armis

Deiicit Herminium: nudo cui vertice fulua

Cæsaries, nudique humeri, nec vulnera terrent:

Tantus in arma patet. latos huic hasta per armos

645 Acta tremit, duplicatque, virum transfixa, dolorem.

Funditur ater vbique cruor: DANT FVNERA FERRO

CERTANTES: PVLCHRAMQVE PETVNT PER VVLNERA MORTEM.

TERGA TEGENTES) Quare fugientes terga texerint id est, parmas in terga reiecerint fugientes Tufci, vt supra Rutuli, non indiget Oedipo.

LEGITQ. VIRVM VIR) Diligenter animaduertendus est mos Romanæ militiæ. Videntur enim aliquando soliti in delectu habendo potestatem facere militibus, vt singuli notos sibi, quorumque virtuti considerent, legeret: atque id potissimum cum periculum aliquod maius instaret, aut aliquis grauior casus vgeret. Et vt, cum domi exercitum cogerent, ita fortasse etiam, cum à parte copiarum pugna periculosa cum hostibus erat committenda, vt qui ad expeditionem illam proficiscerentur, à semetipsis lecti forent, conscij inter se mutue virtutis. Victor. lib. 18. cap. 19.

Turneb. quoque lib. 25. cap. 7. Veteres & cum animosissimè in prælium ire parabant, & animorum, atque corporum contentione discrimen pugnae capessere instituebant, in ordinanda acie hoc consilium interdum sequebantur, vt vir virum legeret: vt in cuius virtute plurimum esse fiducia quisque statueret, eum in acie proximum haberet, cuius latus regetet, & à quo suum vicissim regetetur. Idem in senatu legendo seruauit Augustus, vt indignissimis, & orciuus senatoribus curiam liberaret. Cum enim virum vir legit, ita fiebat, vt turpes præterirentur, quos nemo metu conscientia aliene & existimationis legere ausus esset. Suet. Aug. c. 35.

Militaris locutio vir virum legit, vt ex illo Taciti lib. annal. 17. constat, vbi agit de Gallia. Apud frequentem militum concionem, imperatoria breuitate, adoptari à se Pisonem, more diui Augusti, & exemplo militari, quo vir virum legeret, pronuntiauit. Hoc etiam in exercitus delectu Etrusci fecerunt. Liuius, & ad Vadimonis lacum Etrusci lege sacrata, coacto exercitu, cum viri vir legisset quamnis nunquam alias ante, simul copijs, simul animis dimicauerunt. Et Samnites. Idè Liuius, primoribus Samnitarum ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis edictis, vt vir virum legeret, donec sexdecim millium numerum confecissent. Ad huiusmodi delectum respexit Cicero, cum pro Milone scripsit: Ille qui semper secus scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi vt virum à viro lectum esse diceret. Germ. * Ridiculus est hoc loco Donatus, cuius ista est explicatio. Tertio certamine ad verum ac potiore confectum ventum est: nam & confusa sunt par-

tes, & vnus quisque vir virum sibi, cum quo certaret, facta prius exploratione deligebat. Quales putamus electos, nisi eos, qui possent facile superari? nullus enim diligit, à quo possit occidi. Quid hoc ineptius, & imperitius dici potest? Sed ego hac verba, & tam vllam, si superis placeat, explanationem non istius Donati, verum eius paraphrasia opinor esse. Suspiciantur enim eruditi, rugerem quemdam loquacem, germanum Donatum corrupisse.

SANGVINE IN ALTO ARMAQ. CORPORAQVE) Quod narrat Virgilius, in alto sanguine arma, viros, equos volutatos, inde casorum multitudo, & prelij atrocitas cognoscitur. Multum sanguinis factum est, ait Liuius.

ORSILOCHVS REMVLI HASTAM) Orsilochus Remulum cum vellet occidere, ne temere fortiorè peteret, dolo efficere contendit, quod implere non potuit. Hasta igitur caput equi eius sub aure percussit tanto impetu, vt ferrum maneret in vulnere. Quum equus dolorem ferre non posset, erigebat in sublime suum pectus, & crura posterioribus tantum pedibus innitens. Donatus.

* Lib. 10 simile quiddam de equo Misenij, quem vulneravit Eneas.

Multa mouens animo, iam tandem crumpit, & inter Bellatoris equi caua tempora conicit hastam. Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras Vtberat, effusumque equitem super ipse secutus Implicat.

FERRVMQVE SVB AVRE REL.) Declarat ipsum genus vulneris, fugientem esse percussum.

INGENTEM DEIICIT HERMIN.) De Herminio supra dictum, ex Turnebi obseruatione.

HVIC HASTA PER ARMOS TREMIT ACTA) Armi proprie sunt quadrupedum, vt ait Seruius. Virg. lib. 6. Seu summantis equi foderet calcibus armos.

DPLICATQ. VIRVM TRANSFIXA DOLOREM) Magnus dolor nos duplicat, & curuat. Sic Homerus Iliad. β. ἰδὺν δὲ πῶτον. Et de Theriste. ἄλγος, ὀδὴ ἰδὺν. Turneb. lib. 23. cap. 14. Legit Turnebus, vt apparet, duplicatque virum transfixa dolore. Sic & Propertius lib. 4. vmbra Cynthiæ indacit, querentem de Propertio, qui de se lectum non suscepisset. Denique quis curuum n. pro te funere vidit? Contrahimur siquidem dolore, aut, vt Homer. vulnere German. * Verior lectio est duplicatque virum transfixa dolore, hac sententia, duplici dolore virum cumulat. Sic Ouid. duplicatque vulnere cæco est. Legitur etiam viri dolorem.

PVLCHRAMQVE PETVNT PER VVLNERA MORT.) Æneid. 2. pulchrumque mori succurrit in armis.

At medias inter cædes exultat Amazon,

Vnum exerta latus pugnae, pharetrata Camilla.

650 Et nunc lenta manu spargens hastilia densat,

Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.

Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.

Illa etiam si quando in tergum pulsa recessit,

Spicula conuerso fugientia dirigit arcu.

655 At circumlectæ comites, Larinaque virgo,

Tullaque, & aratam quatiens Tarpeia securim,

Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla

Delegit, pacifque bonæ, bellique ministras.

Quales Threiciæ, cum flumina Thermooontis,
Pulsant, & pietis bellantur Amazones armis:

660 Seu circum Hyppoliten, seu cum se Marcia curru
Penthesilea refert, magnoque vlulante tumultu,
Fæminea exultant lunatis agmina peltis

MEDIAS INTER. CÆDES EXULTAT AMAZ.) Amazon dicta est, non nata, sed facta. In hoc magis laudabilis, quia quod aliæ nascendo valuerunt, hæc prout implere meditando. Ergo laudis affectu Amazon dicta est, ut imitando talis esset, quales sunt Amazones quas adiuvat studium gentis, & origo præclara nascendi. Exultabat inter virorum cædes, & funera inastimabilis numeri, quasi ludicris, & non veris dimicationibus interesset. Quod autem exerto brachio, & nudo latere describitur, & signum audaciæ fuit, & prædicta est causa, qua posset occidi. Denique infra dictum est, illic eam percussam, ubi nudum corpus præbebat, ad excipiendum lethale vulnus. *Phæreatam* dixit, ut genus armorum ostenderet, quibus illa pugnare consueuisset, et si aliis quoque telis, cum vellet, uteretur, bipenni videlicet, qua & Amazones utebantur. In tantum verò fidebat arcu, seu ita excelebat pericia sagittandi, ut etiam fugiens, retrosum non frustra iactaret spicula. Donatus.

EXULTAT AMAZ. VNVM EXERTA LAT.) De Amazonibus attulimus nonnulla lib. 1. Æneid. ibi. *Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.* Intelligendum est hic *Amazon*, monente Seruio, quasi Amazon: ut proinde suspendendum sit pronuntiando *exultat*, Volscæ enim erat. Sicut in 1. *dederatque comam diffundere venis Venatrix*, quasi venatrix. Habebat exertum latus dextrum, (de quo iterum infra, *Hæstia sub exertam donec perlata papillam*) id est, ad pugnam expeditum ac promptum, cum læuum pelta, & arcus impediret. Et quod spicula fugientia, id est, ipsa fugiens dirigebat arcu. Sciedum hunc Parthorum fuisse morem, quem voluit poetra in persona Camillæ exprimeret.

RAPIT BIPENNEM.) Dicitur bipennis, quod ex utraque parte habeat acutam aciem, quasi duas pennas. Pennam autem antiqui acutum dicebant, unde & antiq. pennæ, quia acutæ. Ibid. lib. 19. cap. 19.

LARINAQUE VIRGO, TYLLAQUE.) Quod de vna dixit *virgo*, ad omnes pertinet, omnes enim virgines fuerant. Et *Italidas* dicendo, laudare voluit Italiam, quasi nulla terra meliores proferre posset, aut tales. Tantum autem Camilla ad Dianam accedebat, ut apud socias suas pro dea haberetur, quas ornamentum, & pace belloque sibi obsequentes habebat. Et intelligimus ita circum Camillam fuisse, ut dimicarent, quod & sequens Amazonum indicat comparatio, qua inducuntur circa reginam bella tractantes. Donatus.

PACISQUE BONÆ MINISTRAS.) Propter multa commoda, pacem appellauit *bonam*, quæ hic enumerare nihil est opus: propter quæ etiam aurea dici meritò potest, ut dicitur.

DIA CAMILLA) Dium, inquit Festus ex græco appellabant, ut à deo ortum. Et dius, Heroum aliquis, ab Ioue genitus ducēs. Sic apud Homerum *Δία Δέων*. Seruius exponit *Διγενής*. Ergo dia Camilla, diuina Camilla Ennius, *Ilia die nepos, quas arumnas reuulsi?* Petronius, *Quid porrò tu die tuis cunctaris in armis?*

Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
665 Deicis: aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre: cuius apertum

A QVALES THREICIAE CVM FLVM.) Tales apparebant Italæ virgines, sociæ Camillæ, quales sunt Amazones vere, quum aliquos bello lacerant: aut cum post victoriam se refert Penthesilea curru vecta, & vlulatibus latis superiorem se, plena gratulatione testatur. Donatus.

Tanais fluius est, qui separat Asiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitauerunt, unde se postea ad Thermooonta fluium Thraciæ transfugerunt, quod etiam Sallustius testatur dicens: Dein campi Themysci rei, quos habuere Amazones, à Tanai fluiuo, incertum quam obrem, digressæ. Seruius.

PULSANT) Ennius ad Masas, *que pedibus magnum pulsatis olympum.*

B BELLANTVR) pro bellant: nam solent verba pro verbis poni. Unde passiuam nunc declinationem sub actiua posuit significatione: sicut in *Georg. Et placidam paci murrior olimam.* Cic. in Off. neq. ad eius qui puniuntur aliquem, aut verbis castigat, sed ad reipub. vilitatē referri. Contrà, *nox humida celo Precipiat*, pro præcipitur. Seruius.

SEV CIRCVM HIPPOLYTEN) Hippolyte Amazonum fuit regina, cui victæ Hercules balteum sustulit. Seneca Medea.

*Armata peltis quidquid exeret cohortis
Inclusa ripis vidua Thermooontis.*

Quamquam porrò de bellatricibus istis dictum est ad 1. Æneidos, super illud, *Ducit Amazonidum*, &c. tamen visum est quædam hic ex Diodoro inferere, qui de his multa cap. 11. lib. 2. quemadmodum & cap. 4. lib. 3. Apud Thermooonta fluium primum gens Amazonum fuit: quæ viris similes, bellicis artibus, viribusque corporis præstabant. Earum regina exercitu mulierum coacta, exercuisse traditur eas militari disciplina ac nonnullas ex vicinis gentibus expugnasse. Eius deinde gloria, & viribus ampliatis, propinquisque subactis gentibus, filiam genuit, quam Martis filiam nominauit. Viros ad texturam, muliebriamque deputauit exercitia. Lege autem statuit, ut solæ feminæ in re militari erudirentur, viris interdicta essent arma, seruilique officia permilla. Maribus, qui ex eis nascebantur, crura ac brachia debilitabant, quò bello inutiles fierent. Fæminis dexteram inurebant mammam; ne pugnae esset impedimento: ex quo & Amazonum ipsi inditum est nomen, &c.

CVM SE MARTIA CVRRV PENTHESILEA REFERT) Æneid. 1. qui locus hæc scribenti Virgilio fuit in mentē.

*Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furent, medisque in millibus ardet
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.*

Ob hoc puto hic vocari Martiam, quasi dicas, bellicosam. Vide plura de hac Amazonum ductrice, & regina, ad versus iam prolatos.

MAGNOQUE VLVLANTE TVMVLTV) vlulante fæminis tribuit etiam lib. 2. quamquã in re luctuola *pluribus ades fæmineis vlulant.*

Aduersi longa transfuerberat abiete pectus.

Sanguinis ille vomens riuos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat,

670 Tum Lyrin, Pagasumque super: quorum alter habenas
Suffosso reuolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites, pariterque ruunt. his addit Amastrum
Hippotaden: sequiturque incumbens eminens hasta,
675 Tereaque, Harpalycumque, & Demophoonta, Chromimque.
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygij cecidere viri.

QVEM Telo PRIM. QVEM POSTREM.) Camillam A appellat. Quum laudandi studio dixisset, discerni non admittatur ob ferendi celeritatem, & occisorum ingentem numerum; nam discerni non poterat quæ primo, quem postremo loco mactasset. Tanta quippe pugnandi ars, & celeritas fuit, ut neq. ordo, neq. numerus occisorum dici posset, aut colligi. Donatus.

ASPERA VIRGO: Adiunctum *aspera* ad officium belli respicit: alias incongruè virginem asperam dicitur. Seruius.

MORIENTIA CORPORA FVNDIS: non mortua, ut ostenderet tantam fuisse celeritatem cædis, ut innumeri essent fusi, nec tamen adhuc aliquis animam reddidisset. Et est Homericum, interrogationem ad ipsum referre qui describitur. Iliad.

*Εἶδα τίνα κούρω, τίνας; ὅσων ἐξέειχες
Παρρόχους, ὅτε δ' ἴσες δέοι Σαρπητὸν δὲ Νηλεΐδαν.*
cum Musæ interrogari consueuerint. Donatus, Seruius.

EVMEN. CLYT. PRIMVM) Qui Eumenius in omnibus appellatur editionibus, cum Donatus Eunæum

----- Procul Ornitus armis

Ignotis, & equo venator Iapyge fertur.

Cui pellis latos humeros erepta iuuenco

680 Pugnatori operit: caput, ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi, cum dentibus albis:

Agrestisque manus armat sparus. ipse cateruis
Vertitur in mediis, & toto vertice supra est.

685 Traicit, & super hæc inimico pectore fatur.
Syluis te Tyrrhene feras agitare putasti?

Aduenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redargueret, nomen tamen haud leue patrum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.

690 Protinus Orsilocho, & Buten, duo maxima Teucrum
Corpora, sed Buten aduersum cuspidem figit
Loricam, galeamque inter, quæ colla sedentis
Lucent, & læuo dependet parma lacerto:

695 Orsilocho fugiens, magnamque agitata per orbem
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem
Tum validam perque arma viro, perque ossa securim
Altior insurgens, oranti & multa precanti
Congeminat vulnus, calido rigat ora cerebro.

YYYY 3

ARMS

ARMIS IGNOTIS, ET EQVO IAPYGE FERT.) Quo- modo ignotis armis dicitur mox: nam Iapyx equus, est Appulus equus.

CVI PELLIS LAT. HVM. EREPTA IUVENCO) Pro- lora corium bubulum habuit, quo dorsum eius, hu- meriq; tegebantur: caput autem eius ad galeæ vicem operucrat caput lupi cum dentibus suis: manum sparus armabat, nullo artificio compositus: est enim telum ru- sticum in modum pedi recuruum. Donat.

VERTIVR IN MEDIIS) id est, agitur: nam græcè ἀνεστέρηαι dixit.

TOTO VERTICE SVpra EST) Ni fallor, etiam de Turno dixit in 7. Statius de Capaneo, & totum tran- scendit corpore bellum. Servius.

HVNC ILLA EXCEPTVM) Exceptum, est, in fidiis circumuentum. Venantium, & bellantium vox est ex- cipere. Horat. Ode 12. lib. 3.

Causa idem per apertum fugientes

Agitato grege cervas iaculari, &

Celer arcto latitantem fruticeto excipere aprum.

Vide plura eclog. 3. ibi. Non ego te vidi Damonis pesti- me, caprum Excipere insidiis? Curtius lib. 3. Nam etiam saucij quidam, & inualidi, qui agmen non poterant persequi, excepti erant.

MVLIEBIBVS ARMIS) Virgo etiam mulier dicitur, sæpe enim non eam, quæ cum viro est aut fuit, sed sexum tantummodo significat mulier, & opponitur viro. Erat igitur Camilla virgo, quia inuupta, & inteme- rata: & erat mulier, quia non vir. Aduenit etiam super- bissimo Holoferni, & Assyrijs dies, qui eorum insolenti- ssimam ventositatem muliebribus armis redargueret. Scis lector, quid dicam. &

NOMEN HAVD LEVE. P. M. REF. TELO CECIDISSE CAM.) Putat Servius irrisionem esse, amaritudinis ple- nam. Nam si voluerimus simpliciter accipere, vt ita sit dictum, quemadmodum supra, Aeneas magni dexira ca- dis, incipiet contrarium esse superioribus. Aduenit qui

Incidit huic, subitòque aspectu territus hæsit

700 Appenninicolæ bellator filius Auni, Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.

Isque vbi se nullo iam cursu cuadere pugna Possè, neque instantem reginam auertere cernit:

705 CONSILIO VERSARE DOLOS AGGRESSVS, ET ASTV, Incipit hæc. quid tam egregium, si fæmina forti Fidis equo: dimitte fugam, & te cominus æquo Mecum crede solo, pugnæq; accinge pedestri. Iam nosces ventosa ferat cui gloria laudem.

710 Dixit: at illa furens, acriq; accensa dolore, Tradit equum comiti, paribûsque assistit in armis, Ense pedes nudo. puraque interrita parma. At iuuenis vicissè dolo rarus, auolat ipse, (Haud mora) conuersisq; fugax aufertur habenis,

QVADRVPEDEMQVE CITVM FERRATA CALCE FATIGAT.

APPENNIN. FILIVS AVNI) Solebant apud D auctores tum Græcos, tum Latinos dissimulari eorum nomina, neque exprimi semper, qui idem nomen cum patribus erant sortiti. Arist. in Auiibus. εἰ δ' ἂν αἰετὸς ἢ ποδ' ἀναί τοῖς ἀττιμοῖς τὰς ἀνδρας ἐλάττω. Id est, Si Pisis filius (scilicet Pisis) prodece portas voluerit ignomi- niosus. Idem hic fecit Virgilius. Hartung. Decur. 3. cap. 8.

A vestra dies muliebribus armis Verba redargueret. Vnde melius est, vt perseceremus in sensu, & ita sit di- ctum: Magnam reuera gloriam laturus es ad manes parentum, quem fæminea tela superarunt. * Non erit contrarium superioribus. Nam ibi dictum est generatim, muliebribus armis, & sine dubio, ignominiosum est viro, presertim militari, à fæmina trucidari: est tamen quoddam solutum à tali viragine, à tam inlyta, & belliciosis fæmina, quæ viros etiam multos for- tes post se relinquat, occidi.

ORSILOCH. ET BV TEN DVO MAX. TEVCVRVM CORP.) Laudantur duo, vt Camilla meritum crescat, quæ tales occidit. Exponit deinceps, qua ratione vtrumque occiderit. Cum ergo à læuo humero parma Butæ depende- ret, inter lorice fines, & galeæ caro quæ feriri posset

B apparuit, atq; ita fixus est cuspide. Quid sit cõsecutum, nihil opus fuit dicere, cum ex designatione ictus, & lo- ci intelligi valeat. Orsilochum fraude potius fugiebat, quam timore: neq; vt periculum declinaret, sed vt deciperet imprudentē. Nam qui verè fugit, recto, & longo contendit itinere: ista verò in orbem fugiebat interiore gyro: Cum secundo ictu, frustra orantem, & scu- tum opponentem, per arma, per ossa (tanta vis fuit per- cutientis) interfecit. Donat.

Hanc artem, & solertiam pugnandi, equitandiq; lib. 5. in Ascany Troia visus est Maro graphicè describere, & ab eadem disciplina, equos Aeneæ ab Homero lauda- tos, refert Plato in Lachete. German.

C GYRO INTERIOR) Sinisterior, breuiori circulo. SEQVITVRQVE SECVNTVM) ἰσχυροῦρα dicuntur huiusmodi sententiæ. Terent. Eunuch. Tu polsi sapis, quod scis nescias. Nō possum nescire, quod scimus: sed ita vt concordia discors. Talia sunt, facio, non facio, amicus sum, & nō sum, audio, & nō audio, & cætera huiusmodi PERQ. ARMA VIRO, PERQ. OSSA SECVRIM, & c.) Geminas quodammodo huic locus ille, lib. 12.

— ille securi Aduerſi frontem mediam, mentumque reducēta Dissicit, & sparſo latè rigat arma cruro.

patrias tentasti lubricus artes, Nec fraus te incolument, &c. A Ipsi autem Auno separatim rursus infra, non longè, ex- probat calliditatem, atque versutiam. Consilio versare dolos aggressus, & astu. & rursus: Vane Ligur. Forma hac loquendi, non extremus, non postremus in re aliqua, seu inter aliquos, vtimur in vtramque partē. Tam enim dicimus, aliquem non esse postremum libidinosorum, seu in libidine, quam pudicorum, seu in pudicitia. &

SI FÆMINA FORTI FIDIS EQVO?) Aunus Camil- lam equi celeritate strenuam esse, non sua ipsius virtu- te egregiam affirmat. Epithetum fortis equo tribuitur etiam ab Ennio, & Lucretio. Ille, Sicut fortis equus, spatio qui sæpe supremo Vicit olympia. Citat Cic. in Catone. Lu- cret. lib. 3. aut quidnam facere artibus boedi Conſimile in cursu possunt, ac fortis equi vis? Sed Nonius hic apud Vir- giliū accipit forti, pro celeri. Fortis pro acri, & vehe- menti vti solent antiqui scriptores omnes. Vide Gifan. Collectan. in Lucret. Fortis equi vis.

DIMITTE FUGAM) equi celeritatem, cui fides relin- que. Fuga, id est, celeritas. Iuuenal. cuius Clara fuga ante alios, & primos in aquare puluis.

TE EQVO MECVM CREDE SOLO) Lib. 9. non equo dare se campo. Quid sit æquo solo se credere, verbis mox sequentibus sit planum, pugnæq; accinge pedestri. Æneid. 2. Accingunt omnes operi.

VENTOSA FER. CUI GLORIA LAVDEM) Servius, Vera, & antiqua lectio est ventosa ferat cui gloria fraudi: vt sit sensus, pedes congregere, iam cognosces cui ina- niss iactantia affertur poenas: nam fraudem, poenam vete- res vocabant, vt etiam in antiquo cognoscebat iure.

715 Vane Ligur, FRVSTRAQVE ANIMIS ELATE SVPERBIS, Nequicquam patrias tentasti lubricus artes: Nec fraus te incolument fallaci perferet Auno. Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis Transit equum cursu, frænifque aduersa prehenſis

720 CONGREDITVR, POENASQVE INIMICO A SANGVINE SVMIT. Quam facile accipiter saxo facer ales ab alto Consequitur pennis sublimem in nube columbam, Comprensamque tenet, pedibûsque cuiſcerat vncis: Tum cruor, & vulsæ labuntur ab æthere pennæ.

VANE LIGVR) Quid significet hoc loco vane, D uenitur pro ipso homine apud primarios scriptores, si- cut caput, anima. Proinde inimicus sanguis hic, nil est aliud, quam inimicus. Horat. ad Pisones. Vos ô Pom- pilius sanguis carmen reprehendite. Vos Pisones, qui à Numa Pompilio descenditis. Sic Germani, ein Edles Bluet, ein vèrzagtes Bluet. &

ARTE) dolos, techas, more Græcorum. PERNICIB. IGNEA PLANT.) Summitam eius in cur- su virtutem declarat: ignis enim elementum est leuissi- mum, & ad velocitatem leuitate opus est: vnde igneus pro veloci. Catull. de Achille, Flammea prauertens celeris vestigia ceruæ. Et videretur incredibile, ipsam prauertisse equitem pedibus, nisi in septimo pramississet.

Ille vel intacta segetis per summa volaret Gramina, nec teneras cursu lassisset aristas.

Seruius, & alij. POENAS INIMICO A SANGVINE SVMIT) Lib. 12. Immolati, & poenam scelerato ex sanguine sumit. Sanguis iu-

Sallust. in Catilinaria. Diem statuit, ante quâ sine fraude liceret ab armis discedere. Est autem vna. & 20. pro, cui fraus ferat gloriam. Si autem laudem legeris, erit sensus, cognosces, cui inanis gloria affertur laudem. Vt quosâ gloria est, quam Græci νεωδὲξίαν vocant.

Ventosa gloria est, ait Donatus, quæ in verbis est, non in re, & est vt ventus, qui transit per aëra, nec apud aliquem, aut aliquo in loco consistit. Idem horum ver- suum sententiam ita concipit. Præfers te, & superbia vani timoris attolleris, quia equus te fortissimus por- tat, & non tua, sed ipsius virtute præsumis: quâdo enim potest vlla virtus esse in fæmina? Quapropter, si aliquâ tui fiduciam geris, dimitte fugam (fugam appellat ce- leritatem equitationis) descende ab equo, petamus cam- pum, & æqua conditione certemus. Experiendo cog- nosces, quis debeat iure, meritòque laudari, & quis per inanem iactantiam velit esse, quod non est.

PARIBVSQVE ASSISTIT IN ARMIS) Assistit pe- des: sicut, & illum congressurum putabat: hoc est, pari- bus armis. Servius.

PVRAQVE INTERRITA PARMAS) quia tunc primū in bellum descenderat, quam tyrones minimè pictas gestarent. Fugax, quod sequitur, est fugiens hoc loco, nomen pro participio. Non enim fugacem possumus accipere, quem supra legimus bellatorem. Servius.

QVADRVPEDEMQVE CITVM FERRATA FATIG) Sic alibi vocat equos, quadrupes, inquam, & quadru- pedantes. Ferrata calces, id est, calcariibus quæ calcaneis alligantur. Matuatus est hoc Silius Iam compos voti fer- rata calce fatigat Cornipedem.

uenitur pro ipso homine apud primarios scriptores, si- cut caput, anima. Proinde inimicus sanguis hic, nil est aliud, quam inimicus. Horat. ad Pisones. Vos ô Pom- pilius sanguis carmen reprehendite. Vos Pisones, qui à Numa Pompilio descenditis. Sic Germani, ein Edles Bluet, ein vèrzagtes Bluet. &

SAXO SACERALES AB ALTO) Sacrum alitem dixit execrabilem aibus, ac fatis metuendum: sicuti &, auri sacra fames dicta est, quia ipsius causa, omnibus opportuna perpetrandis sceleribus via est. Donatus. Et est noua laus Camillæ: siquidem accipi- ter columbam sequitur, ipsa præcedit hostē. Ipsa etiam comparatio sumpta est ex contrario: nam æquus vir accipitri, Camilla compararetur columba. Servius. * Quid, alicubi in Tristibus.

Terreret minimo penna: stridore columba, Vnguibz accipiter faucia facta tuis. De accipitre Isidor. lib. 12. cap. 7. sic habet. Accipiter quis animo plus ar- mata, quam unguis, virtutem maiorem in minore corpore gestans. Etne ab accipiendo, id est, accipiendo nomen sumpsit. Fertur autem accipitres circa pullos suos impios esse. Nam dum viderint eos tentare posse volatus, nullus eis præsent eſcas, sed verberant pennas, & à nido præcipitant: atque à tenero compellunt ad prædam, ne forte aduli pigrescant.

- Ducis exemplum, euentumq; secuti
Mæonida incurrunt tum fati debitus Aruns
760 Velocem iaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Qua victrix redit illa, pedemq; ex hoste reportat,
765 Hac iuuenis furtim celeres detorquet habenas.
HOS ADITVS, IAMQVE HOS ADITVS, OMNEMQVE PERERRAT
VNDIQVE CIRCVITVM, & certam quatit improbus hastam.
Fortè sacer Cybele Chlorens, olimq; sacerdos
Insignis longè Phrygiis fulgebat in armis:
770 Spumantemq; agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis auro conferta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus, & ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu:
Aureus ex humero sonat arcus, & aurea vati
775 Cassida: tum croceam chlamydémque, sinúsque crepantes
Carbaseos fuluo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.

DUCIS EXEMP. EVENTVMQVE SECVTI) Sic lib. A
precedente Pallantem exemplo præeuntem imitantur
sui strenuè.

*Aradas accensos moniu, & præclara tuentes
Facti viri, mistus dolor, & pudor irget in hostem.*

MÆONIDA INCVRVNT) Mæonidas intellige Tyr-
rhenos, qui è Lydia olim duce Tyrreno venerant in
Italiam. Sic alibi, & Mæonia delecta iuuentur. Lydia
Mæonia dici potest, à fluuio Mæone. Describit deinde
quo actu, & dolo Aruns exploratit Camillam, & obser-
uarit opportunitatem eius tanquam feræ alicuius fe-
rienda: &c.

CAMILLAM CIRCVIT) propriè, nam circumire in-
fidiantium est, vnde est, *nec gregibus nocturnis obambulat.*
Certam hastam intellige inuitabilem: vnde contra,
incertam excussit ceruicè securim, id est, infumam, vitabi-
lem. Seruius.

FORTE SACER CYBELA) Codices quidam habent
Cybela, vt sit nomen montis, pro numine, quod in eo
colitur. Bona occasio ad mortem Camillæ, quod sacer-
dotem maioris numinis conetur occidere, per quod
quasi exauctoratur Diana: fauor, interueniente maioris
numinis iracundia. Totus autem fuit ad decorem, &
elegantiam compositus Chlorens, in cuius ornatu de-
scribendo, satis diligentem se præbuit poeta, & pertinet
ed tam longa descriptio, vt eius iuglandi cupiditate
meritò videatur Camilla succensa. Seruius.

SPVMANT. AGITAB. EQVVM) Lib. 12. *Vectus equo
spumante Sagæ.*

QVEM PELL. AHEN. IN PLVM. SQ.) Fuit quod-
dam genus lorice, à squamarum similitudine dictum
squamea, de quo supra ex Lipsio, ad illum versum. *Ru-
zilum thoraca indutus ahenis Horrebat squamis.* Hæ ipse
squamea dicebatur etiam plumæ, à specie simili. Statius
lib. 11. *ensem germani in corpore pressit. Quæ malè iam plumis
imius regit inguina venter.* Explicat ibi Lucatius, lami-
nis. Parthorum assiduum hoc tegmen, etiam in equis.

Iustinus lib. 41. Munimentum ipsis, equisq; lorice plu-
mate sunt, quæ vtrumque toto corpore tegunt. Am-
mianus lib. 24. de iisdem. Hostem vndique laminis fer-
reis, in modum tenuis plumæ contactum. Sallust. in
Frag. Equites cataphracti, ferrea omni specie, quis pa-
ria ornamenta erant, quæ lintea ferreis laminis in mo-
dum plumæ adnexuerant. Et ipse quidem linteo lami-
nas supernebat. Virgilius pelli, quam etiam pellem au-
ro confertam facit: quia aurum in squamis mixtum,
an quia ipse squamæ auro innexæ: id esset catenulis,
aut filis ex auro, &c. Lipsius de Milit. lib. 3. dial. 6.

A plumariis similitudinem ducit, quamvis de eorum
arte non loquatur. Ita Sallust. apud Sernium. Equis pa-
ria opera erant, quæ lintea ferreis laminis in mo-
dum plumæ adnexuerant. Et Papin. Thebaid. 11. *Quæ
malè iam plumis imius regit inguina cortex.* Est autem spe-
cies quædam propria acu pingendi, cum clavi, aut pa-
tagia, aut segmèta, aut scutula, aut tessellæ sic alia alijs
in veste superassuntur, vt plumam auisum referant, vn-
de & plumariorum, & plumandi nomen ortum est, per
similitudinem traductum: aut cum sine allumento, acu
pingendo plumæ auium referuntur. Id indicat Pruden-
tius in Hamartigenia.

*—tunc videas lasciuas præpete curse
Venantem tunicas, animum quoque versicolorum
Indumenta novis texentem plumæa telis.*

Turneb. lib. 11. cap. 25.

PEREGRINA FERRVGINE CLARVS) Ferrugo est
color purpureæ subnigræ, quæ sit in Hispania, vt, *ferru-
gine clarus Ibera.* Idior. lib. 19.

SPICVLA GORTYNIA) Gortyn, vrbs Cretæ: Creten-
ses optimi sagittarij. Arcu etiam Lycij valuerunt. Duo
igitur epitheta hæc ad laudem augendam coniungit.

AVREVS EX HVMERO SON. ARCVS, ET AV-
REA) Quæ ad versus istos, *Aureus ex humero sonat ar-
cus, &c.* illustrandos facere possint, iam ex Victorio re-
præsentauimus, lib. 4. in illos de Didone.

Cui

*Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.*

CASSIDA) pro cassis, accusatiuus pro nominatiuo.
Nisi dicamus ex quibusdam accusatiuis fieri nominati-
uos, vt notatum est à quibusdam, lampada.

SINVSQVE CREPANTES CARRASEOS) Carbasus,
inquit Nonius, pallium, quo fluuij amiciuntur, vel opu-

A lentia causa, vt sericum, aut lino tenui. Virgil. lib. 8. *eum
tenuis glauco velabat amictu Carbasus.* Deinde affert hunc
locum. Addit, M. Tull. in Verrem de supplicijs. Taber-
nacula carbasus intenta velis collocabat. Varro de vita
pop. Rom. lib. 4. Eadem postea carbasinea magis, vt
pellibus tegebantur togæ.

BARB. TEG. CRVRVM) Phrygia, antiquorum mo-
re, qui Phrygas vocabant barbaros.

- Hunc virgo, siue vt templis præfigeret arma
Troia, captiuo siue vt se ferret in auro,
780 Venatrix: vnum ex omni certamine pugna
Cæca sequebatur, totumq; incensa per agmen
Famineo prædæ, & spoliolum ardebat amore.
Telum ex insidijs cum tandem tempore capto
Coniicit, & superos Aruns sic voce precatur.
785 Summe deum, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna:
DA PATER HOC NOSTRIS ABOLERI DEDECVS ARMIS
790 OMNIPOTENS. non exuuias, pulsæue trophæum
Virginis, aut spolia vlla peto. mihi cætera laudem
Facta ferant: hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patriam remeabo in glorius urbem.
AVDIIT, ET VOTI PHOEBVS SVCCEDERE PARTEM
795 MENTE DEDIT, PARTEM VOLVRES DISPERSIT IN AVRAS.
Sterneret vt subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem vt patria alta videret,
Non dedit, INQVE NOTOS VOCEM VERTERE PROCELLÆ.

SIVE VT TEMPO PRÆFIG. ARMA) Duplicem B
causam per disunctionem ponit, quare Chloream au-
dius insequeretur. Cupiditas quidè, & feminea (id est,
indomita, & nimis impatiens, nam femina imperare sibi
ægrè possunt. Vnde est illud. *Femineæ ardentem curæ,
iræq; coquebant*) stimulat eam: sed huius cupiditatis
alteram harum causarum habebat, quas recenset Ma-
ro. Amor istorum spoliolum cæcam reddebat, vt in to-
to exercitu de nemine iam, nisi de Chlorea cogitaret, &
quasi vnus ipse esset, eum solum studioissimè perse-
queretur. Quæ res, cogitationes, & insidias Aruntis ad-
iuuabat egregiè. &c.

EX OMNI CERTAMINE PVGNÆ) Sic Lucret. lib. 4.
At contra conserre manu certamina pugnae. Noster vates
rursus lib. 10. *duri certamina belli.* Sic Lucret. lib. 1. *Clau-
ra accendisset saui certamina belli.*

CVM TANDEM TEMPORE CAPTO) Tandem, quia
aut diu obseruabat per diuersa percurrerem, & non te-
mere adire debuit, quam timebat: aut quia animo cu-
pienti omnia tarda videntur. Tam difficile autem fuit,
Camillam sterni hostili manu, vt ad eius procurandum
exitium, & occasio quaerenda temporis duceretur, & lo-
ci, & deorum fauor suppliciter inuocandus. Donatus.

SVMME DEVM SANCTI CVST. Jex affectu precan-
tis dictum est, siue colentis: nã Iupiter summus est. *San-
ctum Soracte* appellauit, quia sanctum efficitur, quid-
quid aliquod amauerit numen. Donatus.

QVEM PRIMI COLIMVS, CUI PINEVS ARDOR)
Incipit commemorare merita sua, quamvis hoc quoque
ad dei ipsius pertineat laudem, qui cum tanta reueren-
tia meruit coli. Quæ, inquit, præ alijs colimus, seu quæ
nos præcipuè colimus: cui ingens aceruus ex tæda pi-
nea acceditur, atque ita, vt nunquam deficiat, sed sem-
per alatur. Tantaque apud nos fiducia est numinis tui,
vt premamus ignem nudis vestigijs, nec lædamur. Post
laudem, quam desiderijs præferri conuenerat, suæ peti-
tionis adicit summam. Grande, inquit, præstabis bene-
ficiam, si nostrorum armorum dedecus aboleatur, &
pereat. Quales enim viri dici poterant, quorum se mi-
serebat femina certamini, & à qua tanto numero truci-
dabantur: Et quia potuit obici, occidere faminam in-
gloriam esse: respondet: non quero aliquam gloriam
ex illius nece, nec exuuias eius, nec trophæum, aut spo-
lia referre contendo. Si laudari velim, habeo alia, quæ
mihi laudem concilient. Sine gloria redire volo in pa-
triam, dummodo ista pestis intereat. Accedat hoc so-
lum titulis meis, non aliquid fecisse fortiter, sed tale de-
decus tantum abstulisse. Donatus.

Colere, hic est venerari. Colere, interdum exercere,
vt rustici. Georg. 1. *fructuq; feros mollire colendo.* Colere,
inhabitare. Æneid. 3. *Hinc mater cultrix Cybele.* Et ite-
rum quas dira Celeno Harpyæ, colunt alie. Plaut. Aulul.
Hanc dormum multos annos est cum possideo & colo. Cole-
re, diligere. Æneid. 4. *solim nam perfidum ille Te colere.*
Colere,

Colere, ornare. Varro. At in segetibus post messem colligebant stramenta, qui domicilia colerent. Nonius.

FRETI PIETATE PER IGNEM) De Hirpinorum familiaris super ambustam lignorum struem ambulatibus, sacrificio annuo, quod fit ad montem Soracte Apollini, vide Plin. lib. 7. cap. 2.

VOTI PHOEBVS SVCCEDERE PARTEM DEDIT) Homeri exemplo hæc dicta sunt, apud quem orante pro Patroclo Achille, Iliad. π.

Ὡς ἔφατ' εὐχόμενος, τὸ δ' ἔειπε μετὰ τῷ θεῷ, Τὸ δ' ἔτερον μὲν ἔδωκε πατὴρ, ἕτερον δ' ἀνέειπεν.

- 800 Ergo vt missa manu sonitum dedit hasta per auras, Conuertere animos acres, oculósq; tulere Cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa nec auræ, Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere reli: Hasta sub exertam donec perlata papillam Hæsit, virginemque altè bibit acta ctuorem.
- 805 Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem Suscipiunt. fugit ante omnes exterritus Aruns Latitia, mistóque metu: nec iam amplius hastæ Credere, nec telis occurrere virginis audet. Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
- 810 Continuo in montes sese auis abdidit altos Occiso pastore lupus, magnóque iuuenco, Conscius audacis facti: caudamq; remulcens Subiecit pavitantem vtero, syluasque petiuit: Haud fecus ex oculis se turbidus abstulit Aruns,
- 815 Contentúsque fuga, mediis se immiscuit armis.

CONVERT. ANIM. ACR. OCVL.) Oculis, & animis conuersi in reginam Volsci, expectabant, quid ille sonus afferret: ipsa toto animo alibi occupata nec sonu auribus, nec telum oculis percepit, nec prius quidquam sensit, quam lethale vulnus secundum papillam accepisset.

NEC AVRÆ MEMOR) Pro auræ Seruius antiquè legit aurás, quem vide.

SVB EXERTAM PAPILLAM) Homer. Iliad. θ. βάλει ἤθος ἄλκιον. Sic & apud Calabrum lib. 1. Achilles in eandem partem Penthefileam cecidit τιτάνων λαοφάνου δόρυ αἰχμήν ὑπερ μακροῖο δ' ἀφρονος πενθεσίλειαν ὄψασε δ' ἐξυττοπόιο. Expapillare, ad papillam vsque denudare dicunt: vnde brachium expapillatum Festo, exertum. Plaut. in Milite. Idem & cum nexu in humero, lauo expapillato brachio. German.

VIRGINEVM BIBIT CRVOR.) Bibere rectè dicuntur ea omnia, quæ haustus habent, vt animalia, & terræ, vt Virgil. Bucol. sat. prava biberunt. Verùm auctoritate litterata etiam arida, & sicca, & quibus haustus non fit, bibere possum inuenimus, vt hoc loco. Nonius.

FVGIT ANTE OMNES EXTERRITVS ARVNS) Ante omnes fugit Aruns, hoc est, omnibus aliis dimissis. Et latus erat, quia compleuerat desiderium: metuebat autem, ne quis vltor emergeret, vel ne illa sic esset icta, vt vinceret: vsque adeo hæc fuit potior causa fugiendi, vt secutum sit, nec iam amplius hasta Credere, nec telis occurrere virginis audet. Non enim credebatur ipso vulnere morituram. Sumit deinde parabola eius animalis, quod sit audax ad faciendum, & satis temerarium, timi-

Νῦν μὲν οἱ δὴ τὸ δῶμα πολέμων τε μέγ' ἔπειτα Δῖος, σῶσον δὲ ἀνέειπεν μάχης ἐξ ἀπονοίας.

Syratonicus citharædus, vt proditum est memoris ab Atheno lib. 8. cap. 7. vocatus aliquando ad citharædum audiendum, illum Homeri versum protulit τῷ δ' ἔτερον μὲν ἔδωκε πατὴρ, ἕτερον δ' ἀνέειπεν. Hinc alterum concessit pater lupifer, alterum denegauit. Interrogatus quorsum id dixisset, respondit faceret: malum esse citharistam, concessit: bonum esse, non concessit.

INQVE NOTOS VOCEM VERT. PROCELLÆ) sunt similia illis Tibulli de votis inanibus, quæ nunc Eurimag, Notimag, laclat, adoratos vota per Armenios. Diximus alibi de hoc genere sermonis.

dum sanè post factum. Hoc Aruns imitatus, au fugit, & sese, vt facilius latitaret, ceteris immiscuit. Et bene pastoris reginam comparat: nam reges ipsi pastores vocantur, Homerus ποιμένα λαῶν. Donatus, Seruius.

CAVDAMQVE REMVLCENS) Vt præmittam, quid alii videatur, caudam remulcens, ego esse puto, caudam reflectens: sic enim lupi, & canes timentes reflectunt caudam, vt eam sub verenda reducant. [De canibus quidem constat. Plin. lib. 11. cap. 50. Canum degeneres caudam sub alium reflectunt. & canis subiecta sub vtero cauda, est fuga hieroglyphicon. Sic lupus currens, cauda sub ventre reflexa, simulacrum est eius, qui in aciem progressus, incumbente in se vi maiore, nulla accepta ciade in tutum se recipit. Declinat enim callidè pericula lupus, & se seditum syluis reddit. Hinc prouerbum, λύκος πρὸ τῆς βῆς ἀπένδου.] Sic & demulcere aures pro demittere dixit Laclant. lib. 2. cap. 11. Et tamen videmus in aliis animantibus quadam signa lætitiæ, cum ad lusum gestiant, aures demulcent, tactum contrahunt, frontem serenant, oculos in lasciuiam resoluunt. Nam aures demulcere id est, quod Flaccus dixit Ode 3. lib. 2. illis carminibus stupens Demittit aures bellua cerniceps. Turneb. lib. 21. c. 22. Sumpsit & hæc comparationem ab Homere, Iliad. ε.

SVBIECIT PAVITANT. VTERO) quæ timorem indicat, pro, ipse pavitans.

MEDIIS SE IMMISCVIT ARMIS) Exemplo Homeri, Iliad. 17. qui inducit Euphoebum percussio Patroclo refugientem. Vide German.

Ἄλλ' ὅγ' ἀρ' ἔπρεσε θηελὸν κακὸν ῥέξαντι εὐνοῖα. Ὅς τ' ἔπειτα κτείνεας, ἢ βουλεύων ἀμφοῖν βόσκαι, φέρεισθ' ἰν' ἑμὸν ἀλλοτρίων ἀνδρῶν.

SVBIECIT PAVITANT. VTERO) quæ timorem indicat, pro, ipse pavitans.

MEDIIS SE IMMISCVIT ARMIS) Exemplo Homeri, Iliad. 17. qui inducit Euphoebum percussio Patroclo refugientem. Vide German.

- Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro: LABITVR: EXANGVIS, LABVNTVR FRIGIDA LETHO LVMINA: PVRPVREVS QVONDAM COLOR ORA RELIQVIT.
- 820 Tum sic expirans, Accam ex æqualibus vnam Alloquitur (fida ante alias quæ sola Camillæ, Qui cum partiri curas) atque hæc ita fatur. Hactenus Acca foror potui: nunc vulnus acerbum Conficit: & tenebris nigrescunt omnia circum.
- 825 Effuge, & hæc Turno mandata nouissima perfer. Succedat pugna, Troianosq; arceat vrbe. Iamq; valet simul his dictis linquebat habenas, Ad terram non sponte fluens. tum frigida toto Paulatim exoluit se corpore: lentaq; colla, Et captum letho posuit caput, arma relinquens: VITAQVE CVM GEMITV FVGIT INDIGNATA SVB VMBRAS.

TELVN TRAHIT, OSSA SED INTER) Telu extrahere cupiebat, sed infixum ossibus altius tenebatur. Iam oculi moriebantur, & colore purpureo in vultu deficiente, pallor infelix emergebat. Donatus.

ACCAM EX ÆQUALIBVS VNAM) Nò temerariu est, quod Maro sodalem attribuit Camillæ Accam. Nam & Acca Larentia Romanorum superstitione consecrata erat: & Accæ nomen à poetis aliis positum legimus vt à Suetio (de quo Macrob. Saturnal. lib. 2. cap. 14.) hoc versu. Admisce in Acca basilicis hæc nunc partum, Partim Persica, Turneb. lib. 11. cap. 1.

FIDA ANTE ALIAS) Cur Accam ad extremum alloqueretur, eiq; suprema mandata committeret, causam ponit, quod fidissima: quod cum ea consilia sua communicare consueuerat.

QVI CVM PARTIRI) Vereres, vt Rhemnius Palamon tradit communi genere inflexerunt, hic & hæc quis, indeque in sextocasu ab hoc, & ab hac qui. Fuit huiusmodi præpositionum anastrophe Græcis in frequenti vsu, vt χαραῖς ὑπα apud Æschylum in Agamemnone, & ἐμὸ μέγα apud Euripidē in Oreste, & φίλων ἀπο apud Homerum. Nec is quidem vsus Latinis infrequens fuit. Plaut. Asin. Nec magis versutus, nec quod ab canuas agrinus. Hieron. Colum. in 6. Annal. Ennij.

HACTENVS POTVI) Subaudi, viuere, pugnare. Talia sunt, Habuit Chreme, Fuimus Troes, Viximus, Floruimus, & similia, quibus desperatio ex magna rerum commutatione indicatur. Ex.

- TVM VERO IMMENSVS SVRGENS FERIT AVREA CLAMOR SIDERA: deiecta crudescit pugna Camilla, Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrum, 835 Tyrrheniq; duces, Euandriq; Arcadis alæ. At Triuia custos iam dudum in montibus Opis Alta sedet summis, spectatq; interrita pugnas. Vtq; procul medio inuenum in clamore furentum Prospexit tristi multactam morte Camillam, 840 INCVMITQVE, DEDITQVE HAS IMO PECTORE VOCES. Heu nimium virgo, nimium crudele iuisti Supplicium, Teucros conata laceffere bello.

SVCCEDAT PVGNÆ) Animus bellatrix ostenditur, quæ non se dolet lucem sed bella relinquere, & pro reipub. magis quam de vita est sollicita. Idem porò consilium Turno nunc etiam moriens dat de vrbe tuenda, quod initio dedit, Tu pedes ad muros subsiste, & mania serua. Seruius, Donatus.

AD TERRAM NON SPONTE FLVENS) Non fluebat sponte ad terram, sicut supra de eius equitibus dicitur,

— poris ab equo regina sub ipsis Desluit, quam tota chors imitata, reliquis Ad terram defluxit equis

Vrgebatur enim mole corporis, quod recedente vnâ cum sanguine calore, & spiritu, se sustentare amplius non poterat. Sic Georg. 3. Ad terramq; fuit deuexo pondere cervix.

TOTO EXOLVIT SE CORP.) Exoluere sese omnibus è neruis dixit Lucret. lib. 3. & noster lib. 4. nōq; ipso corpore soluo.

ET CAPTVM LETHO POSVIT CAP.) Lib. 9. de Euryalo, inq; humeros cervicæ collapsa recumbit.

VITAQVE CVM GEMITV FVGIT) Seruat hoc ubique, vt inuenum animas à corporibus cum dolore dicat discedere, qui adhuc esse superstites poterant, quod etiam de Turno dicturus est, & est Homeri. Idem Cicero in Catone. Iam omnis conglutinatio recens ægrè, inueterata facillimè dissoluitur. Seruius. * Quod dicit Seruius, Homeri esse, patet ex hoc versu Iliad. π. ψυχὴ δ' ἐκ μέστων πτερύμην, αἰδῶ δὲ βεβήκει.

Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
 Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
 845 Non tamen inde corem tua te regina relinquet
 Extrema iam in morte: NÆQVE HOC SINE NOMINE LETHVM
 PER GENTES ERIT, aut famam patieris inultæ.
 Nam quicumque tuum violauit vulnere corpus,
 Morte luet merita.

TVM VERO IMMENS. CLAMOR) Alia de causa clamant fœminæ in regia Priami lib. 2. de quibus ita, *penitusq; causa plangoribus adcs Fœmineis vlnant, ferit aurea sidera clamor.* Hic lætus clamor, & Troianorum intelligendus est, quibus spes vincendi maior, Camilla occumbente. Proinde pugna surgebat atrocior, ipsis Teucris cum auxiliariis sese in hostem incitantibus. *CRVDESCIT PVGNA*) Ingrauescit, crudelior fit cæde multorum.

SPECATQVE INTERRITA PVGNAS) Interrita spectabat pugnas: quid enim metueret, quæ procul aberat, & sedebat in summo monte, vbi & commodius videre omnia poterat? Donatus.

HÆV NIMIVM VIRGO CRVD. SVPLIIVM) Vox Opis dolentis, laudem Troianorum continet. Poeta enim in Camillæ morte non incertum belli vult esse, sed pœ-

nam: nec illud quod accidit euentui deputat: sed confirmat esse supplicium. Posses viuere, nec mortem peti, si Troianos non vitro prouocasses in bellum. Respicit ergo illud, quod supra dixit. *Bellum importunum ciues cum gente deorum, Inuictisque viris gerimus.* Quod ait, Dianam coluisse, nihil ei profuisse, non deam accusat, sed factorum necessitatem, cõtrâ quæ nec numinis opitulatur auxilium. Sequuntur verba consolationis, de fama nominis eius, & vltione. Donatus Seruius.

QVICVNQVE TVVM VIOLAVIT VLNERE CORPV) Violare est sacrum aliquid violenter appetere. Sed hic non solum corpus violatum est, verum etiam salus extincta. Quod crimen cumulauit potius poeta, quam minuit: nam quum violare non liceat vulnere, vbi erit Aruntis causa, qui violauit, & perdidit? Donatus,

-----fuit ingens monte sub alto
 850 Regis Dercenni terreno ex agere bustum,
 Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.
 Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
 Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.
 Vt vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,
 855 Cur, inquit diuersus abis? huc dirige gressum,
 Huc periture veni, capias vt digna Camillæ
 Præmia. tunc etiam telis moriere Dianæ?
 Dixit, & aurata volucrem Threiffa sagittam
 Deprompsit pharetra, cornuque infensa te tendit,
 860 Et duxit longè, donec curuata coirent
 Inter se capita, & manibus iam tangeret æquis
 Læua aciem ferri, dextra, neruoque papillam.
 Extemplo teli stridorem, auræque sonantes
 Audiit vnâ Aruns, hæsitque in corpore ferrum.
 865 Illum exspirantem focij, atque extrema gementem
 Obliti, ignoto camporum in puluere linqunt.

FVIT INGENS MONTE SVB ALTO) Talis locus fuerat Opi necessari, vt videret ex occulto Aruntæ, & ipsa à nemine videretur. Timidus enim, & cautus propter conscientiam facti, nisi per insidias circumueniri non poterat. Donatus.

REGIS DERCENNI TERR. EX AGGERE BVSTVM) Catull. de nupt. *Cum teres excelsum coacernato aggere bustum.* qua figura fuisse busta, multa adhuc vestigia Romæ declarant. Monet Seruius, apud maiores, viros nobiles aut in montibus, aut sub montibus sepeliri consueuisse.

Bustum. propriè dicitur locus, in quo mortuus

est combustus, & sepultus. Diciturque bustum, quasi bene vltum. Vbi verò combustus quis tantummodò, alibi verò est sepultus, is locus ab vrendo vstrina vocatur. Sed modò bustum, eò quod sepelitur, sepulcra vocamus. Festus.

CRV DIVERSVS ABIS) Lib. 5. *Quo diuersus abis? iterum pete saxa.* Hæc secum Opis loquebatur, non vt Aruns audiret: sed vt cõminatione verborum satisfaceret æstibus suis. Locuta est ergo quasi ad præsentem, & tanquam præsentem insultanter appellat. Donatus.

DIGNA CAMILLÆ PRÆMIA) Sic in 2. *Perfoluam gratias dignas, & premia reddam.*

TVNE

TVNE ETIAM TEL. MORIERE DIANÆ) Cum in genti amaritudine dictum est. Nam etiam ei genus invidet mortis: & *Tune etiam* ad Niobes numerosam pertinet sobolem, quam Apollo cum Diana sorore sagittis confecerunt. Seruius.

SAGITT. DEPROMP. PHARETRA) Locus hic patet ad verbum ex Homero conuersus est, vbi Pandarus iussu Palladis fœdera confundit Iliad. *δ. ἀντὶ δὲ οὐλα πῆμα φέρει, ἐν δὲ ἔλατ' ἰόν,* &c. Modus sagittæ mittendæ perfectus, vt arundo aptata neruo, atque in dexteram partem vsque ad papillam reducta perueniat, & sinistra manus digitos tenentis acum, ferri species tangat. Fuit autem mors Aruntis infelicissima, qui volucris, & canibus relictus est, faciente numinis iracundia, ne sepulturam posset mereri. Donatus.

A DONEC CVRVATA COIR. INTER SE CAP.) Ennius Alcmanon.

*Inuendit crinitus Apollo
 Arcum auratum luna inixus.*

Quo quidem verbo significare vult, adeo intendisse arcum, vt ad formam lunæ curuaretur. Noster id ipsum multo pluribus verbis explicauit. Ouidius Amor. eleg. 1. Enniana vsus tralatione, *Lunamq; genu sinuosum fortiter arcum.* Statius de eodem Apolline libr. 1. Achilleidis *Ingeniemq; manu curuaret Delius arcum.* Contrarium est, remittere, & laxare arcum. Hieronym. Columna in Frag. Ennij.

AVDIT VNA ARVNS) celeritas iaculatis exprimitur Cui rei seruit vocabulâ simul geminatâ. Georg. 3. de Aquilone. *Ille volat simul arua fuga, simul equora verrens.*

Opis ad ætherium pennis aufertur olympum.
 Prima fugit domina amissa, leuis ala Camillæ:
 Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
 870 Disiectiq; duces, desolatique manipuli
 Tuta petunt, & equis auersi ad mœnia tendunt.
 Nec quisquam instantes Teucros, lethumque ferentes
 Sustentare valet telis, aut sistere contrâ:
 Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
 875 QVADRVPEVMOVQVE PVTEM CVRSV QVATIT VNGVLA CAMPVM.
 Voluitur ad muros caligine turbidus atra
 Puluis, & è speculis percussæ pectore matres,
 FÆMINEVM CLAMOREM AD CÆLI SIDERA TOLLVNT.
 Qui cursu portas primi irrupere patentes,
 880 Hos inimica super misto premit agmine turba.
 Nec miseram effugiunt mortem: sed limine in ipso
 Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
 Confixi exspirant animas. pars claudere portas,
 Nec fociis aperire viam, nec mœnibus audent
 885 Accipere orantes: oriturq; miserrima cædes
 Defendentum armis aditus: inq; arma rumentum.
 Exclusi ante oculos, lacrymantumq; ora parentum:
 Pars in præcipites fossas vrgente ruina
 Voluitur: immixtis pars cæca, & concita frænis,
 890 Arietat in portas, & duros obiice postes.
 Ipsæ de muris summo certamine matres.
 (MONSTRAT AMOR VERVS PATRIÆ) vt videre Camillam
 Tela manu trepidæ iaciunt, ac robore duro
 Stipitibus ferrum, sudibusq; imitantur obustis,
 895 Præcipites, primæq; mori pro mœnibus audent.

PENNIS AVFERTVR OLYMP.) Pennis celeritatem debemus accipere. Quid enim moraretur in terris vltorius, quæ mandata perfecerat? Deinde fuga describitur. In qua magna laus Camillæ, cum magno Latino-rum dedecore. Quid enim turpius, quam perditio auxilio vnus fœminæ versos omnes esse in fugam: eosque, qui magni ferebantur, & fortes: nihilque illis tutum, præter muros ciuitatis fuisse? Donatus.

MANIPVLI DESERTI) id est, signiferi, quod

est nimij discriminis. Manipuli autem dicti sunt signiferi, quia sub Romulo, pauper adhuc Romanus exercitus, hastis fœni manipulos alligabat, & hoc pro signis gerebat, vnde hoc nomen remansit ducibus. Ouid. in Fastis.

*Ille quidem è fœno (sed erat reuerentia fœno,
 Quantum nunc aquilas cernis habere tuas)
 Pertica suspensos portabat longa manipulos,
 Vnde manipularis nomina miles habet.*

7. Z. Z. Z. 2.

LAXOS

LAXOS ARCUS) non intentos, sed iam solutos.

VOLVITUR AD MVR. CALIG. TURBID.) Sic paulò pòlit, *inanis puluere carpos*. Quum nihil adhuc è muris expectantium subijceretur aspectibus, impediens pulueris nube, tamen aperta coniectura res aduersæ credebantur: quando caligo densissima omnes in fugam versos præcedebat ad patriam. Matres interea, quæ suam, suorumque intellexerant cladem, fæmineis vocibus, hoc est, valde tristibus, & immodestis cælum pulfabant Donatus.

CLAMOREM AD CÆLI SID. TOLLVNT) Alibi, *Tollitur in cælum clamor. Ferit aurea sidera clamor.*

QUI CVRSV PORTAS PRIMI) Quanta clades illo tempore, atque illo loco infelices oppressit? ut liberati congressionibus campi, in portis, in patria, inter parietes suos, quibus tum defendi debuerant, interierant. Miserum spectaculum, cuius cædi à civibus suis, & prohiberi sinu patriæ, cum tam graue discrimen ingrueret. Donatus.

APERIRE VIAM) dare aditum.

EXCLUSI ANTE OCYLOS) Exclusi ab ingressu portarum plurimi, ante plangentium oculos parentum altas præcipitantur in fossas, & per ingentem metum ipsi sibi quærebant exitium, quod declinare nitebantur. Cæca pars (quæ non viderat clausas portas, aliorum in ipsis portis exitium) more arietum irruerat. Donatus.

VRGENTE RVINA) Multitudine cadentium impellente.

ARIET. IN PORT.) In portas irruit, tanquam aries bellica machina. * *Proverbialis est sententia apud Terentianum lib. de resurrectione carnis, aries in nos temperatur, quo quassatur caro, pro eo, quod est, validum argumentum nobis obicitur. Vt autem quassare Terentian. in Virgil. alio loco pulvere dixit: pulfabant ariete muros. Cic. 1. Off. etiam si aries murum percussisset. Plautus agendi significacione dixit in Trucul. Qui tam proterve nostras ædes arietat?*

DE MVRS SVMMO CERT. MATRES) Amor patriæ mulieres quanquam trepidas, tamen sexus sui faciebat obliuisci, & tela iacere in subeuntem hostem, ac mori velle. Exemplum Camillæ audaciores reddebat, quæ cum in aliena causa cecidisset, iustum videbatur, ut ipsæ in sua causa, & pro patria sua non dubitarent se morti etiam offerre.

Mulieres aliquando, ut viros, arma in hostem corripuisse, & pro patria dimicasse legimus. Cū Cleomenes Spartiarum rex interfecto Argiuorum exercitu ad Agros urbem capiendam accederet, Telesilla poetria fæminas ad arma sumenda concitavit: quæ in muris, & propugnaculis stantes, Cleomenem repulerunt. Polyænus lib. 8. Achimelech, ut scribitur lib. Iudicum cap. 9. oppidum Thebes oppugnabat: vbi è turri, ad quam simul viri, ac mulieres confugerant, vna mulier fragmen molæ desuper iaciens, caput eius contriuit. *PRÆCIPITES*) festinæ, aut in mortem ruentes.

Interea Turnum in syluis sæuissimus implet
Nuntius, & inueni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam:
Ingruere infensos hostes, & Marte secundo
900 Omnia corripuisse: metum iam ad mænia ferri.
Ille furens (nam sæua Iouis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix è conspectu exierat, cæpûmque tenebat,
Cum pater Æneas saltus ingressus apertos,
905 Exuperatque iugum, syluâque euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totòque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
At simul Aeneas fumantes puluere campos
Prosperxit longè, Laurentiâque agmina vidit:
910 Et sæuum Æneam agnouit Turnus in armis,
Aduentumque pedum, statumque audiuit equorum:
Continuoque ineant pugnas, & prælia tentent,
NI ROSEVS FESSOS IAM GVRGITE PHOEBVS IBERO
TINGAT EQVOS, NOCTEMQVE DIE LABENTE REDVCAT.
915 Confidunt castris ante urbem, & mœnia vallant.

TURN. IN SYLVIS) vbi ad insidias faciendas latebat.

INGENTEM TVMVLTVM) Tumultum interpretatur Cic. in Philipp. timorem multum. Probè igitur hoc verbo isto loco vsus est poeta: nam reuera timor multus, id est, multi timoris causa Turno ab Acca afferrebat, ut patet.

DELETAS VOLSCOR. ACIES) Volsci tantum fu-

gerat, non erant omnes deleti. Sed vim exprimit nuntij, cuius mos est, plus quam habet veritas, nuntiare.

CECIDISSE CAMILLAM) Erigenda pronuntiatio est in Camillæ nomine: illic est enim maior Turni desperatio, quod Camillæ auxilium perdidit. Hactenus Seruius, & Donatus.

MARTE SECUNDO OM. CORRIPVISSE) Lib. 10. *rumidusque secundo Marte ruat.* Tibull. eleg. 10. lib. 1.

Ster

Strenit, & aduersos Marte fauente duces. Contrarium, A aduerso Marte lib. 12. *Turnus ut infractos aduerso Marte Lainos.* Onid. 1. Fast. *Marte sub aduerso tristia damna tulit.*

SÆVA IOVIS SIC NVM. POSCVNT) Homer. Iliad. 1. *δῖος δ' ἐτελοῖετο θεῶν*: duplici ratione Turnum insidias reliquisse commemorat, dolore nimio, & numinis voluntate. Seruius.

SALTVS APERTOS) vacantes insidiis.

SIC AMBO AD MVROS RAPIDI) Turnus defendendi, Æneas propugnandi gratia ad urbem ferebatur. Non longis spatiis cum inter se distarent, cupiebant summo statim prælio decertare, ni aduentus noctis, B consilium impedisset.

FVMANTES PVLVERE CAMPOS) Excitatum puluerem, & altè surgentem in bello, esse exercitus appropinquantis certum nuntium, docuimus lib. 9. *Hic subitam nigro glomerari puluere nubem.* Sic & lib. 12.

— & sæuus campis magis, ac magis horror
Crebrescit: propiusq; malum est: iam puluere cælum
Stare vident: subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt.

ET SÆVVM ÆNEAM) Sæuus est fortis, ut Æneid. 1. *Sæuus vbi Æacide telo iacet Hector.* Et lib. 12. *Nec minus Æneæ maternis sauis in armis.*

ADVENTVMQVE PED. FLAT. AVDIVIT EQVOR.) Ennius Thyeste, *Sed sonitus aures meas pedum pulsu increpat.* Lucret. lib. 2. *subièrque virum vi Excitur pedibus formis.*

CONTINVOQVE INEANT PVGNAS) Pugna vocata, èd quod initio vsus fuisset in bello pugnis contendere, sine ferro. Iliad. lib. 18. cap. 1.

NI ROSEVS FESS. IAM GVRGITE PHOEBVS IBERO) Silius lib. 13. ad hanc amussim direxit suos.

*Acrius hoc instant Itali, clausisq; fatigant.
Et ni cæca sinu terras nox conderet atro,
Præfractæ rabido patissent milite perna.*

Lucan. lib. 4.

*Pugna fuit non longa quidem, nam cecidit atra
Nox lucem dubiam, pacemq; habuere tenebræ.*

Genus loquendi Sallustij, & T. Livij, aliorumque historicorum est, nox prælium diremit: quo antè vsus fuerat Ennius, bellum Æquis de manibus nox intempesta diremit.

MOENIA VALLANT) Tam de Rutulis, siue Latinis, quam de Troianis accipiendum. Id est, tum ij, qui tumentur, tum qui obsident illa. Oppugnatio est quædam subita, quædam diuturna, quædo circumvallantur vrbes. De circumvallatione Lipsius Poliorcet. lib. 2. dial. 1. ab initio.

SYMBOLARVM

IN P. VIRGILIVM MA-

RONEM LIBER XVII.

AD DVODECIMVM ÆNEIDOS.

SYNOPSIS.

Bligarat fidem suam lib. II. Turnus, se, se è repub. futurum censeretur, singulari certamine cum Ænea depugnaturum. Istuc ipsum promissum, quoniam ab uniuerso exercitu oculis omnium in se unum coniectis, animis que propter vires altero iam, & eo infalici admodum pralio magnopere debilitatas, atque fractas, ad extremam desperationem propendentibus efflagitari videt indomita quadam ira perbacchatur, leonem impatientia, ac dolore vulneris à tenatore illati saeuientem imitatus. Latinum compellat, nihil se moræ facturum testificatur. Latinis (quos ut imbelles, & ignauos contemnit) spectantibus, pacto fœdere duellum initurum utrique, modo Troianis eadem, qua prius stet sententia: & impositurum finem bello, siue hostem ipse perimat, siue ab hoste perimatur. Latinus graui, & prudenti oratione parum prouidum, & exultantem audacia iuuenem detorquere ab incepto molitur. Habere ipsum paternum regnum habere diuitias: posse beatum viuere: se quoque pecuniariis adiumentis ei non defuturum. Reperiri per Italiam Virgines plurimas, generis nobilitate præstabiles: in tanto harum numero facile consortem thalami, si libeat, inuenturum. Quò minus ei Lauiniam suam committat, oracula impedire: quibus tamen posthabitis, amore ipsius, coniugis que Amatae lacrymis, & obtestationibus expugnatus, suscepta cuiusdam impietatis macula, armis Æneam violarit. Quod quidem peccatum, quantis cogatur pœnis expiare, latere neminem. Occurrit ita Turnus, ut sibi gloriam vita potiore, magnamque in dextera spem repositam confiteatur. Nec verò Regina, quanquam largiter flens, & precibus hominem onerans, eum abducere ab insania potest. Collachrymatur & Lauinia: cuius ab intuitu tanquam telo percussus, maiore pro ea pugnandi, illius que adipiscendæ desiderio exardescit. Expeditur in castra Troianorum nuntius, qui Æneæ in matutinum tempus moueretur indicat. Equi produciuntur, ita Turno volente, quorum insigni specie ac fremitu delectatur. Arma induit, correptam hastam alloquitur, eam, cum Æneæ despicatu victoriam poscit. Tauro irato, & cornibus ventilanti simili perhibetur. Æneæ occasione tandem belli componendi oblata factus letior, paratum, se fore spondet, concipi leges postulat, in quas fœdus sancitur. Iam diluxerat, cum ab utrisque, Rutulis, & Troianis spatium certamini, aræ fœderi constituuntur. Vterque exercitus ad pugnam instructissimus procedit. Ad spectaculum ab oppidanis mœnia, portarum pinnae, tecta ipsa occupantur. Tum Iuno Turnum miserata, Iuturnam sororem eius, suum ei beneficium in memoriam redigens, ad fratrem quacunque ratione præsentis periculo eripendum impellit.

pellit. Dolor nymphæ lacrymas excutit: accipiti cogitatione distractæ videlicet, & quid ageret, nescienti. Egrediuntur, ex urbe cum Latino Turnus, è castris cum Ænea Ascanius: sollempni cerimonia fœdus feritur: precatur deos Æneæ, ac fœderis condiciones proponit. Latinus rem iureiurando ratam facit. Rutuli duces hosce duos conferentes, longè que imparem congressum fore iudicantes, in aliam sententiam abeunt, pro pace, & otio bellum optant denuo, & quem nuperrimè execrabantur, ut malorum caput, huius nunc misericordia capiuntur. Iuturna temporis seruiens, sub imagine Camertis ad disturbandum fœdus Rutulorum mentes inflammat: indignum videri dictitans, unum pro vniuersis vocari in periculum, cum & numero, & viribus Troianos relinquunt. Accipites prodigio aquilæ, cygnum sublimè rapientis, factoque globo anium se insequentium, ac prædam repentium rapinam dimittentis confirmat. Tolumnius augur monstrum interpretatus, hastam primus vibrat, cui de nouem fratribus, Gylippi filius animam aufert. Flli fratrem parant colcisci, crudescit pugna: hic illum, iste alium obtruncat. Reuocat suos Æneæ, sibi soli decertandum afferens: incerto auctore sagitta in crure vulneratur, obligandique vulneris in castra regreditur. Turno letitia oboritur, sumit maiores spiritus, violentiusque, tanquam si sit alter Mars, in cadibus grassatur. Nominatim ab eo trucidati recensentur. Iterum cum vento turbido confertur. Perduxerant iam sui in castra Æneam: cui ut viro forti, suorumque seruandorum percupido, nimis longum videri, dum rediret in aciem: telum excindi cupere, quod Japix vulnerarius frustra tentabat extrahere. Mater Venus vicem filij dolens, occultè herba dictamno aquam inficit: qua dum fouetur vulnus, sponte sagitta excidit: vires redintegrantur: arma illi à medico deposcuntur: omnes gaudio complentur diuinitus factam medicinam opinantes. Æneæ totus est in pugna. Indutus armis completitur, osculaturque adolescentem filium, ad sui, maiorumque imitationem hortatur: castris unà cum ducibus, & quotquot eò imperatorem saucium visuri confluxerant, excedit. Turnus, Latini, Iuturna hoc vso percelluntur. Ducit raptim in hostem, ac neminem nisi Turnum appetit. hunc sibi unum, cum quo congregiatur, optat contingere. Quod Iuturna sentiens, excusso auriga Metisco, ipsa eius formam simulans aurigatur, fratremque huc illuc raptans, discrimini subducere laborat. Messapus cristas Æneæ cum iaculo decussisset, iracundia, pro eo ac debuit, elatus ille, testatusque prius Iouem, se cogi in fœdis fragos irruere, stragem maximam indiscriminatim edit. Conuertuntur in se tota agmina, & suo piisque corpori tutelam gerit quantum potest, seseque acerrimè defensat. Venus filio urbis inuadendæ consilium immittit: que adhuc in pace manebat, & capta victoriam conscicere poterat. Vocatis ad concionem militibus, mentem suam explicat. Magnis statim, erectis que animis ad oppidum contendunt, scalas opponunt, tela, & fœces iniiciunt. Protensa dextra deos testes facit Æneæ, se iterum ad bellum esse compulsam. Dissenso tenet ciues, dum alij portis apertis hostem accipiendum, alij ad extremum usque halitum resistendum decernunt. Regina ad muros adesse Troianum audiens, tecta ardere conspiciens, nullum subuenire auxilium cognoscens, Turnum quoque ipsum iam interisse suspicans, ita grauitè culpæ conscientia, laqueo se præfocat. Luctus incessit omnes, filiam in primis. Rex discissa veste, caput conspersus cinere, publicis, priuatisque casibus stupefactus incedit, & semet inconstantie suæ accusat. Urbanorum clamorem ingentem accipit auribus Turnus: sed eum ab oppido Iuturna auertit. Ipse cum Æneæ confluere statuit, seque, ut in re desperata, inferis deuouet. Sages de periculo urbis, reginæque in formi, & infami letho nuntium Turno perfert: quo uehementer commotus, ad oppidum per medios hostes, manus cum Æneæ confertum penetrat. Omnes hosce duos mirari, congregientisque aspectare insatiabiliter. Iupiter amborum fata examinat. Gladius Turni, inflictus nimirum in arma Æneæ Vulcania, diffringitur. Fugit Æneæ, quanquam ex vulnere claudicans, fugientem insequitur. Flagitanti Turno soror paternum enssem, opus ipsum quoque Vulcanium tradit. Indignata Venus, vicissim hastam filij, in trunco oleastri precibus Turni hærentem euellit. Iunonem hortatur Iupiter, ut aliquando Troianos persequi, & cladibus macerare desinat. Illa se de fœdere turbato purgat: unum vicissim orat, ut ubi in potestatem

VENANTIVM VVLNERE) *Venans*, & *venator* interdum promiscue vsurpantur, vt piscans, & piscator, & familia. Alioqui potest quispiam esse venator, qui non venetur, piscator qui non piscetur. Illis enim vocibus indicatur habitus, illis actus. Gratius de venatione, *Dona cano diuitem, letas venantibus artes*. Rursus, *Apidaeque venanti Gratius arma daret*. Prudent. apothecoli. *Manus latronum, qui viantes obsident*. Et Hamartigenia. *Non aliter quam cum incautum spoliare viantem Forè latro aggressus*. Sic Horatius spectantes dixit, pro spectatoribus, ad Pisones: *Si curat cor spectantis teigisse querela*. Rob. Titius contra Villiomarum,

TVM DEMVM MOVEAT ARMA) *Habet & clementiæ hieroglyphicum leo, dum ipse incolumis, seu illæsus cum homine substrato pingitur*. Quoniam infestissimè sollicitatus ab homine, dummodo sit intactus, non vniquis eum lacerat, nec vlla iniuria afficit: sed quatit solum, atque vbi sic perterritus, dimittit: quod ita Ouid. scribit. *Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni*. Pierius. lib. 1.

GAVDETQVE) Cum dicat mox, saucium excutere ceruice toros, & in telum venatoris iratum sauire, quomodo gaudere potius, quam dolere dicendus erat? irasci quidem eum aperte fateretur, *fremis ore cruento*. An habitum audentis intuebatur, cui similis irascentiū, ac furentium? An ea ipsa leonis ira non est sine voluptate, & gaudio? Irasci enim non contingit sine dulcedine aliqua, præsertim cum est hostem vlciscendi occasio. Protuli coniecturam meam: aliud alij videatur sanè.

COMANTES EXCVTIENS CERVICE TOROS) *Cybele apud Catullum Galliambo, leonem alloquens*.

*Age, cede terga cauda, tua verbera patere,
Face cuncta mugienti fremitu loca resonent,
Rutilam ferox torosa ceruice quate iubam.*

Rectè toros comantes, vt generosum leonem significaret. Nam vt in hominibus qui sunt crispo capillo, pupilli animi, aut leues: sic in leonibus crispi parum animosi censentur. Tori autem sunt partes corporis musculosæ, seu pulpæ carnis, in quibus inest robur, & vis. Cic. 2. Tuscul. in lamentatione Herculis ardentis in tunica, Centauri sanguine tincta. *O pectora, o terga, o lacertorum tori*. Inde torosus. Ouid. *colla torosa bonum*.

LATRON. FRANG. TELVM) *Latro hic venatorem denotat*. Quod vt liquidius perspiciatur, adscribemus magnam partem cap. 17. lib. 16. ex P. Victorio, in quo de hac voce differitur. Latrones non solum appellatos à veteribus, qui in prætereunte impetum facerent, verum etiam custodes corporis, ac milites mercede conductos, & antiqui Grammatici testantur, & exemplis pluribus Plauti percipiuntur. Cum enim in Milite glorioso illum ipsum cum parasito sic induxit loquentem:

*Videtur tempus esse, vt eamus ad forum,
Vt in tabulis, quas consignavi hic heri
Latronibus ego denumerem stipendium.
Nam rex Seleucus me opere orauit maximo,
Vt sibi latrones cogerem, & conscriberem,*

manifestè hoc intellexit. Varro autem lib. 6. de ling. lat. versu Plauti citato, vim huius verbi interpretatur, ac plures eius rationes affert: inquit enim Plautus in Cornicularia (quæ fabula periit.) *Qui regi latrocinatus decem annis Demetrio*. Latrones dicti ab latere, qui circum latera erant regi, atque ad latera habebant ferrum, quos postea à stipatione stipa-

tores appellauerunt. Et qui conducebantur: ea enim merces græcè dicitur *λέρρον*. Ab eo veteres poeta nonnunquam milites appellabant latrones. Aut quod latent ad insidias faciendas. Sex quoque Pompeius, latrones, inquit, eos dicebant antiqui, qui conducti militabant, *δὲ τῆς λέρρονας*. Nunc viarum obsestres dicuntur, quod à latere adoriuntur: vel quod insidiantur latenter.

Apud Nonium ita legitur. *Latrocinari, militare mercede*. Plautus Cornicularia, *Latrocinatus annis decem mercedem*. In Tiberio. *Qui apud regem in latrocinio fuisse, stipendium accepisti*. Ennius, *Fortunas, quas capere latrones interserare*.

Locum Maronis de leone imitatus est Lucanus, lib. 1. vt German. obseruauit.

*Mox ubi se sese simulauit verbere cauda,
Exequique inbas, vasto & graue murmur hiati
Infremuit, tum torua leuis silanica Mauri
Hæreat, aut larum subeam venabula pectus,
Per ferrum tanti securus vulneris exit.*

Et lib. 6. de vrsa

*Pannonis haud aliter post idem senior vrsa,
Cum iaculum parua Libys amantauit habena,
Se rotat in vulnus, telumque irata receptum
Impetit, & secum fugientem circuii hostem.*

GLISCIT VIOLENTIA) *Gliscere est crescere, & ita Festus, Nonius. Turpil. Cum te saturum video, vt velis, glisco gaudio*. Pacuuius, *Periboea. Sed nescio quidnam est, animus horrescit, gliscit gaudium*. Salust. *gliscente vento*. Plautus, *gliscit prælum*. Cic. in Hortensio. *gliscunt voluptates, & ignis oleo*. Lucret. lib. 1. *Ignis Alexandri Phrygio sub pectore gliscens*. Lib. 3. *Nam oculi, clamor, singultus, iurgia gliscunt*. Lib. 4. *Inq. dies gliscit furor, atque arumna grauescit*. Lib. 5. *Cum metus aut dolor est, & cum iam gaudia gliscunt*. Columella lib. 2. cap. 1. *Quod, etiam in faba, ceterisque leguminibus, quibus terra gliscere videtur, verisimile est accidere*. Et alibi de gallinis faciendis. *Prima luna saginæi cœpta, vicesima pergliscit*.

Aglicendo Seruius vult dictos glires, quos pingues efficit somnus, qui crescunt, & saginantur somno. Martialis. lib. 13.

*Tota mihi dormitur hyems, & pinguior illo
Tempore sum, quo me nil nisi somnus alit.*

Glisceras mensas dicebant antiqui opimas, & lautas, quasi gliscentes per instructionem epularum.

TVRBIDVS INFIT) *turbidus regem alloquitur: turbauerat autem illum ita paulò ante descripta*. Nullam amplius in se moram futuram spondet: nihil esse, quod Troiani (quos per contemptum ignavos nominat) in consultationem reuocent dicta ista, quando Aeneas significauit respondens Legatis libro superiori, Turno potius soli dimicandum secum fuisse, nec tam multos morti obiciendos. Congressurum se vtiq; singulari certamine, si prius per Latinum sacrum fœdus fiat, quomodo in 3. Iliad. Paride cum Menelao depugnatur. Sub tartara missurum Asiæ desertorem, atque ita dedecus fugæ communis sese aboliturum, illis interim sedentibus, & spectantibus. Quibus verbis indicat coactum se potius, quam voluntate propria discrimen subiturum, & damnlantem eos arguit ignauitæ, qui se solum dimicare patientur. Quod si vincatur, saltem finem bello fore, & Latinum, qui generum habere dignum noluerit, indignum habiturum.

NVL

NULLA MORA IN TVRNO) Terent. And. *Sin eueniat quod cupio, vt in Pamphilo nihil sit mora*. Plaut. Stich. *mora non erit apud me*.

NIHIL EST QVOD DICTA RETRACT. NEC QVÆ PERIG.) *Quænam dicta aut vbi dixerunt Troiani, vbi, quando pepigerunt? monomachiam istam scilicet: nam ad quid aliud pertineat verbum hoc, non video*. Fortasse respondendum, eum cognouisse, quid Aeneas legatis inducias petentibus ad suorum corpora sepelenda responderit. Immo Drances se relaturum dicit. Sic autem Aeneas inter alia.

*Aequius hinc Turno fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis:
Vixit cui vitam deus, aut sua dextra dedisset.*

Hoc igitur pro pacto accipit Turnus, voluntatem mirum Aeneæ secum singulari certamine congregandi, in quam vtiq; Troiani consentiebant.

SVB TART. MITTAM) *tartareas ad umbras, ad tartara, ad Acherontem mittere demittere neci, morti, orco, ad orcum, sub styga sternere morti, hæc & similia poetarum sunt, cum de cæde loquuntur, dictionis poetice studiosis notanda, atque imitanda diligenter.*

DESERTOREM ASIA) *Tria vitia congestit in Aeneam, quasi origine ignobilis, ac imbellis, quoniam Dardanus de Ioue, & Electra Iunonis pellice natus. A loco, quod Asiaticus, quasi è gente molli, & effeminata: tales enim Asiatici. A facto, quod defector regionis fugæ, & proditor patriæ. Exulem vocauit Amata lib. 7. Exulibusne datur ducenda Laniana Teucris? Itaque his præmissa est excusatio. Et præterea tota œconomia secundæ, & in 4. illa,*

*Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspicium, & sponse mea componere curas,
Videm Troianam primum, dulcesque meorum
Reliquias colerem.*

Donat. Seruius.

SEDEANT, SPECTENTQVE LATINI) *Sedere non solum habitu illo corporis manere, ac quiescere valet: sed etiam negligenter, pigre se gerere in aliquo negotio*. Vt cum Cic. in Pisonem inquit. *An potest vlla esse excusatio, non dicam malè sentienti, sed sedenti, sed*

cunctanti, dormienti in maximo reip. motu Consuli: Id tamen ille, vt apparet, non vno hoc tantum verbo significauit, sed præterea duobus, vt eadem pæne vis sit trium verborum, quibus vsus est in accusanda Pisonis inertia. Demosth. in 1. Philipp. (vt nunc illæ appellantur, nam veteres etiam Olynthiacas in illis numerabant) cum Atheniensium ignauitæ, torporis etiam reprehenderet, qui astutam Philippi rationem non attendent, nec se cingi vndique ab eo præsidis, & quasi circumvallari viderent, remediisque tanto malo non adhiberent, inquit, *καὶ πολλὰ πανταχῶς μέλλοντες ὑμᾶς, καὶ καθήμενος περιεσπῶντες*. Sophocles quoque suo verbo eodem pacto vsus est; cum inquit, *χαρῶμαι, ἐγνοῶμαι, ἐχέδρας ἔργον*. Vide Victor. lib. 16. cap. 20.

Sedere, est remisso esse animo, atque otiosè agere, quo non semel est vsus Cicero. Vt pro Sexto Roscio. *Cum iam proscriptiois metio nulla fieret, cum etiam ij, qui antea proscripti erant, sederent, nomen refertur in tabulas Sexti Roscij*. Hic sedere, est securè agere, ac nihil metuere. Virg. quoque 3. Georg. & meliora deos sedet omnia poscens. Horat. epist. ad Scæuam, *Sedis qui timet, ne non succederet*. Pro eodem dixit in Iulio, *desidere*, Suetonius: *Vastante regiones proximas Mithridare, ne desiderè in discrimine sociorum videretur, ab Rhodo, quo pertenderat, transit in Asiam, Vnde deses, & desidia appellata est*. Hinc etiam *resides animos, resides vires, resides populos* Virg. vt aquam residem Varro 3. de re rustica, *astuario oppositam*. Torrent. in Iulium Suetonij

SOLVS FERRO CRIM. COMMVNE REPELL.) *Commune fugæ, ac timoris dedecus solus pro meis viribus comprimam*. Seruius.

AVT HABEAT VICTOS, CED. LAVIN. CON.) *Alterum horum futurum est, vt aut ego vincam illum, & tum abolebitur dedecus nostrum, quia infracti iam defecimus: aut ipse vincat me, tum in eius potestatem concedemus, & Lavinia, pro qua hoc bellum susceptum est, victori cedit*. *Victos* inquit non, *videtum*, quoniam in salute, & incolumitate ducum inclusa est quodammodo salus, & incolumitas exercitus. Et vetus est, *caso duce fugantur milites*. Germanico Cæsari acclamabatur, *salua Roma est, quia saluus est Germanicus*. Præterea ad fœdus faciendum respicit, cuius conditio erit, vt videtum populus, & cæcitus suus sequatur.

OLLI SEDATO RESPONDIT CORDE LATINVS.

O PRÆSTANS ANIMI IUVENIS, quantum ipse feroci

20 **Virtute exsuperas, tantò me impensius æquum est Consulere, atq; omnes metuentem expendere casus.**

Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta

Multa manu: nec non aurumq; animusque Latino est.

Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris,

25 **Nec genus indecores. SINE ME HÆC HAUD MOLLIA FATV**

SVBLATIS APERIRE DOLIS: SIMVL HÆC ANIMO HAVRI.

Me natam nulli veterum sociare procorum

Fas erat, idq; OMNES DIVIQVE, HOMINESQVE CANEBANT,

Victus amore tui, cognato sanguine victus,

30 **Coniugis & mœstæ lacrymis, vincla omnia rupi:**

Promissam eripui genero, atque arma impia sumpsi.

Ex illo, qui me casus, quæ, Turne, sequantur

Bella vides: quantos primus patiare labores.
 Bis magna victi pugna, vix vrbe tuemur
 35 Spes Italas: recalent nostro Tyberina fluenta
 Sanguine adhuc, campi que ingentes ofsibus alben.
 Quò referor toties? QVÆ MENTEM INSANIA, MVTAT?
 SI, TVRNO EXTINGTO, SOCIOS SVM ACCIRE PARATVS,
 CVR NON INCOLVMI POTIVS CERTAMINA TOLLO?
 40 Quid confanguinei Rutuli, quid cætera dicit
 Italia, ad mortem si te (Fors dicta refutet)
 Podiderim, natam, & connubia nostra petentem?
 RESPICE RES BELLO VARIAS: MISERERE PARENTIS
 LONGÆVI, quem nunc mœstum patria Ardea longè
 45 Diuidit. Haud quaquam diētis violentia Turni
 Flectitur, EXSPERAT MAGIS, ÆGRESQUITQVE MEDENDO.
 VT PRIMVM FARI POTVIT, SIC INCIPIT ORE.

OLLI SEDATO RESPOND. Ennius. *Olli respondit rex Albai longæi* Modum futuræ orationis ostendit, sedato corde: quippe sapientis, & senis: vt supra inconsiderati, atque temerarij iuuenis, atque ita turbidus insit. Pro decoro igitur ætatis inducitur sermo, secundum præceptum Horatij.

Intererit multum, Dausine loquatur, an heros, Maturusne senex, an ad hoc florente iuuenta
 Feruidus.

Ne autem ex abrupto de eius virtute desperare videatur, casuum varietatem se timere commemorat. Donatus. Seruius.

SEDATO CORDE) Cor latinis, & vñ Græcis pro animo sapissimè sumuntur. Ennius *Annali 13. quem credidit esse meum cor.* Lucreti. lib. 1. *Percussit ihyris laudis spes magna meum cor.* Plaut. *Aulul. meum cor cepit aniem facere ludicram.* Hoc autem ex opinione illa, animum esse ipsum cor, sic enim M. Tull. *Tuscul. 1. Quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut vnde, magna dissensio est.* Aliis cor ipsum animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur: & Nasica ille prudens bis consul; cœculum: &, *Egregiè cordatus homo catus Aeliu' Sextus.* De his qui consilio, ac mente pollebant Lucretius lib. 5. *Ingenio qui præstabant, ac corde vigeabant.* Hinc videtur fluxisse illud, quod passim dici solet. Homines corde sapere, plene ridere, felle irasci, & iecore amare. Hieron. *Columna in Frag. Ennij.*

OPRÆSTANS ANIMI IUVENIS) Prudenti oratione Latinus, singulari certamine Turnum, iuuenem inconsultum, & audacem cum Aenea cupientem congrredi deterret. Inconsideratè facturum ostendit. Habere eum regnum proprium, & oppida, quibus contentus esse possit, & cum felicitate vivere: nec sibi vel impensam, vel animum ad eum iuuandum deesse. Inueniunt præterea summa generis claritudine per Latium, & Laurentem agrum virgines, è quibus illi vxorem liceat deligere, quæ eius animo collibuerit. Debuisse se Lauiniam suam pro cælestibus reponis Aeneæ tanquam externo coniungere: sed amore Turni, & affinitate (nam mater eius Venilia, Amatae foror erat) victum, præterea vxoris lacrymis emollitum rupisse fidem, & armis generum accessisse. Ad hæc, rem fore insigni probro, si, quem pro geneto hæcenus amauerit, Turnum ipsum inquam, cum ad pestem ruere voluntariam per negligentiam sinat. Consideraret paululum incertos belli

A exitus: miseretur Dauni longæui patris sui: qui utique interempto filio superesse non possit. En quam fecunda rerum, tamen verbis non ita longa oratio. Quò de modo loquendi, præstans animi. Trinummo Plaut. *Satis tu sanus mentis, aut animi tui?* Hellenismus est, cuius alibi, ni fallor, exempla complura produximus. &

QVANTVM IPSE FEROCI, &c. TANTO ME IMPENS. ÆQ. EST. CONSVL.) Atrius Antigona.

Quanto magis te istiusmodi esse intelligo, Tanto, Antigona, magis me par est tibi Consultare, & parere.

B Quò minus tu futurum prospicis, ac metuis, iuuenili temeritate præceptus actus, eò magis me conuenit istuc facere: semper quidem conuenit: sed nunc magis. Non enim est sapientis dicere, non pœcavim: omnia præuisa, & præcauta habere debet. Est & Plauti in Bacchid. similis sermo. *Non illi æquum est me consulere, qui mea causa Mendacium dixit.* &

SVNT TIBI REGNA PAT.) Si propter regnum dimicare disponis, habes parernum: si propter gloriam, multos virtute superasti: sequitur enim *sum oppida capta Multa manu,* Seruius.

AVRVMOVE, ANIM. LATINO EST) Nobiles Grammatici hæsitant in his versibus. Illis enim videtur abs re hic animus, & aurum à Latino ostentari. Itaque comminiscuntur sententiam nullo modò probabilem. Ego puto Latinum dicere, nec sibi Turni affinitatem opus esse, nec vicissim Turno Latini: cum vterque alterius subsidio carere facillè possit. Nam siue Turnus opes sibi his nuptis quærat, satis per se potens est regno Dauni, & oppidis multis bello partis: siue præsidij Latino quærat, & opes, Latinus satis opulentus est, & nobilis etiam absque his nuptiis, vt vterque altero carere commode, & facillè possit. Turneb. lib. 23. cap. 14. * *Sed nobis non displicet expositio, quam quorundam ait esse Seruius. Habes regnum paternum, habes oppida, etiam à me habes animum, & promptum animum ad danda omnia, præter filiam*

D SVNT ALIÆ INNVTÆ) Simile quiddam Homerici cum illud, *Iliad p.*

*Πολλὰ δ' ἀρχὴ ἴδες, εἰσὶν δ' ἑλλὰδ' αὖ τε φθίνετε
 Κύρια δεισιμόν, οἵτε πολλὸν ἄμα ἴσονται.
 Τέλει, ἢ δ' ἐδείξιμι φῆμι ποσειδάωνος.*

Quia regis filiam petis, per Latium multæ sunt nobilissimæ

siue virgines, quantum quæ tibi nubere volet, facillè inuenies.

SINE ME HÆC HAVD MOLLIÆ FATV) quasi vultu Turni responsuri interpellatur. Vnde etiam paulò post de Turno, *si primum fari potuit sic incipit ore.* Sic in Hecyra Laeches senex propter filium expositulans cum Bacchide meretrice.

— mo. an receptus situm ad te P. amphibulum. B. ab.

L. Sine, dicam. Fecoram hauri: prius quam duxit, vofiam amorem perit.

M. an. non dicitur etiam dicit id, quod voluit.

Vbi Donatus, apparet senem tardè, & longè loquentem interpellari vultu responsuræ meretricis: cum ille sibi silentium præberi velit. Sic Virgil. Latinum inducit dicere *sine me hæc, &c.* Haud mollia fatu, sunt vera, inquit Seruius. Nam aspera sunt, quæ cum veritate dicuntur: falsa enim plena solent esse blanditiis: & hæc libenter audiuntur, illa verò grauitè.

SVBLATIS APERIRE DOLIS) Plautus Trinum: *edepol haud dicam dolo.* Sublati dolis quippiam dicere, est liberè, candidè, sine vlla simulatione, quod in pectore est, proloqui, apertum pectus ostendere, vt ait Cic. in Laelio, idque amicorum est munus. Plin. *epistol. lib. 6. epistoliarum quas mihi, vt ais, aperto pectore scripsisti, obliuisci me iubes.* Hoc non faciunt, qui fronte occultant, & tegunt sententiam. Isti clausum, non apertum pectus ostendunt.

SIMVL HÆC ANIMO HAVRI) His auribus hausi dictam alibi. Sed signat, *inmo hauri,* non solis auribus. Lucil. lib. 30. *Quantum haurire animus in sacrum foris gessit.*

MENATAM NVLLI VET. SOCIARE) Generaliter dicit, prohibetum se dare Lauiniam cuiuslibet Latino. vt Turnus solatium aliquod habere possit, quando Latinum neminem sibi præferre videt. Et agit causam suam apud eum, quem a cõiunctione propria, ratione potius reddita, quam auctoritate patris volebat excludere. Nuptias, inquit, filia mea nunquam habui in potestate, vt cæteri patres: hauri enim sibi iudicium numina vindicant, non occultè, nec dubiè. Nam ipsa ostendent quid vellent (lib. 7.) & vatum omnium consensus edocuit. Interea dum excusationem suam astruit, etiam ipsi Turno ingerit metum, ne vltierus illicitum quærat, addens, iam datas esse pœnas contra veritum admitti, & si in errato duraretur, futuras esse peiores. Promisit autem Aeneæ filiam per Legatos. Ser. Donat.

VERTERYM PROCORVM) Procacitas, inquit Nonius, à procando. id est, poscendo: vnde & proci dicti sunt matrimoniorum petitores. Linius Egiltho.

Quin quod parere nos maiestas mea procat, Toleratis, ex tempore illam deducitis?

Hinc & meretrices procaces. Terent. Hecyra. *Maligna muldo, & procat factis illico est.*

DIVIQVE, HOMINES QVE CANEBANT) Cum hominibus dii cõiungi solent apud Latinos sapissimè, cum aliquid vehementer approbatum, manifestum, indignum ostenditur, in iureiurando etiam. Cic. *ad Q. F. libr. 2. epist. Vatinium arbitratu nostro concidimus, diis, hominibusque plaudentibus.* Idem Philipp. 8. Antonij igitur promissa cruenta, tetra, scelerata, diis, hominibusque iniurata. Sallust. in Catilin. Deos, hominesque testatur, Imperator, nos arma neque contra patriam cepisse, &c. Terent. *And. Pro deum, atque hominum fidem, quid est, si hæc non contumelia est?*

COGNATO SANG.) propter Veniliam Turni matrem, Amatae fororem.

VINCI OMNIA RVPI) & religionis, & fœderis: quæ sunt inris diuini, & humani. *Aeneid. 2. Sinon de fuga sua Eripi, futor, leto me, & vincula rupi,* religionis videlicet, qua eram obstrictus.

Ex ill. O) hæc in tero subanditur, &c.

QVIME CASVS, QVÆ BELLASE QVANTVR, VIDES) De istis casibus statim subiungit, & quam fuerint, edicit: cupitque præterita detrimenta esse *prospèratem in* incommodorum futurorum. Huc accommodos illud Hecrat, ad Demonicum *ὄρω δ' ἄν παλίου βούλευσος* *ἀπορῆς δ' εἰς τὰς συμφορὰς ἐκ τῆς ἀβουλίας ἐπιβλέπειν* *ὡς ἂν τῆς ἡμέρας ἀλλήλων ὁμιλέειν ἕχαυε ἴταν τὰς λύπας, τὰς ἐκ τῆς ἀβουλίας ἀναμνήσθαι.* Ita maximè ad prudenter cõsulendum rebus tuis incitaberis, si, quæ damna pariat temeritas, tecum reputaueris. Etiam valetudinem tuetur diligentius, quo magis morborum molestias meminimus.

BIS MAGNA VICTI PVGNA) semel cum occisus Mezentius lib. 10 iterum cum Camilla lib. 11. Si semel malè pugnatum, daretur hoc euentui: bis pugnatum est, & fortiter quidem, atque vt obtineri debuisset victoria, nisi offensa numina prosperitatem omnè in aliam partem, facta nostrorum corde auertissent. Atque vti nam malis ipsis venisset finis: nimis autem vigent, ac vt noua, & pertinaciter continuata perdurant. Quid iam speretur prosperi, quum extra urbem perierint omnia, & vix tueamur, quæ tenemus inclusa. Donatus.

SPES ITALAS) Res nostras, commoda, facultates, præsidia, oblectamenta vocamus latinè spem, & spes nostras. quoniam iis nitimur, in iis speramus, iis nos pascimus, &c. Plaut. *Capt. Tibi commendo spes, opesque meas.* Cic. ad Terent. *Mea Terentia, fidissima, atque optima vxor, & mea carissima filiola, & spes reliqua nostra Cicero, valete, Virgil. 2. Aeneid. O lux Dardania, spes è fidissima Teuorum.* Cic. 3. *Catilin.* Existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atque opes, his depulsis vrbis periculis concidisse. Nos quoque Catholici inuito, & ringente diabolo, *Alariam* deiparam spem nostram salutamus.

RECALENT FLVENTA) Enallage figura, pro calent: vt *fata renarrabat diuim,* pro, narrabat. Vel, iterum calent, quia bis victi.

CAMPODE INGENTES OSSIBVS ALBENT) Stragis magnitudo ex camporum latitudine, quæ ossibus tegetur, expressa est. Oedipus apud Senecam. *cruentos passis infanda tibi Rictus, & albent ossibus sparsis solum.*

QVO REF. TOTIES, QVÆ MENTEM INSANIA) Quæ est ista insania mea, quæ me à recto consilio toties auocat? Non est bonum consilium, sinere Turnum cum Aenea congređi, ac tum denique in regnum socios accipere Troianos, si ille in certamine ceciderit. Melius est facere hoc, ipso viuo, vt maneat illi salus sua. Quam vt ei seruem, mouent me Rutuli, mouet reliqua Italia, cui videbor te prodidisse, & quod indignissimū est, petitorum filia mortu obtulisse. Non enim scit te tua voluntate tuere ad interitum: & qui præfentes sunt, malè mihi dicantur, & in crimen crudelitatis vocabant.

RESPICE RES BELLO VAR.) Ne videatur ignauè arguere, admonet casuum, vt supra, atque omnes meuentem expedere *e casis.* * *Fecundissima sententia, Respice res bello varias.* Plinius *locus M. Vultus aut, incertos esse belli exitus, accipitem fortunam, & Martem communem.* Linius lib. 2. *nuspquam minus quam in bello euentus respondet. Ac propterea rectè dicitur, & sapienter ab eodem historico lib. 25. in bello nihil tam leue est, quod non magne interdum rei momentum faciat. Dixit etiam sine Iphicrates, siue alius quidam egregius dux, in bello nihil esse negligendum.*

MISERERE TARENT. LONGÆVI) Pathos ab ætate A...

MOESTVM PATRIA ARD. LONGE DIVID.) longè mœstum, id est, valde mœstum: nam longè diuidit, non procedit: non enim Ardea à Laurento valde longo spatio diuiditur. Seruius.

ÆGRE SCITQVE MEDENDO) Vnde latinus se remedium ei allaturum sperabat, inde morbus eius magis crescebat, inquit Seruius. Ouid. Acrior admonitu est, modoraminaque ipsa nocebant. Medendo, dum ei mede-

tur, & medicina affertur: nam gerundij modus est, à passua significatione.

VT PRIM. FARI POTUIT) Vix expectare potuit, dum Latinus sinem loquendi faceret. Volebat interpellare Latinum: sed propter personæ reuerentiam non est ausus. Vel sic, nimius dolor iracundiæ, intercluserat vocē. Sic de Euandro lib. 8. Et via vix tandem voci laxata dolore est. Donatus, Seruius.

SIC INCIPIT ORE) pleonasmus, vt, sic ore locuta est. Tales dabat ore loquelas.

Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me Deponas, lethumque sinas pro laude pacifici. Et nos tela pater, ferrumq; haud debile dextra Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis. Longè illi dea mater erit, quæ nube fugacem Faminea tegat, & vanis sese occultat umbris. At regina noua pugnae conterrita forte Flebat, & ardentem generum moritura tenebat. Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amata Tangit honos animum (spes tu nunc vna senectæ, Tu requies miseræ: decus imperiumq; Latini Te penes: IN TE OMNIS DOMVS INCLINATA RECUMBIT) Vnum oro, desiste manum committere Teucris. QUI TE CVMQVE MANENT ISTO CERTAMINE CASVS, ET ME, TVRNE, MANENT: simul hæc inuisa relinquam Lumina, nec generum Æneam captiua videbo.

QVAM PRO ME CURAM) Quæ pro salute mea sollicitudinè geris, hæc pro mea fama, & gratia quæso derelinquas. Nec verò non etiam nostra tela vulnerant: aut solus ille ferire didicit, qui tum est tutissimus, cum à matre, obiecta nube, pugnae subducitur. Locus est Iliad. 5, vbi Venus ipsum Diomedem eripit.

LETHVMQVE SINAS PRO LAVDE PACISCI) Quis putaret homini quidquam vita esse charius? certe viris magnanimis gloria charior est, quam vel ipso sanguine, & morte licentur. His verbis, & superioribus illis, Quam pro me curam geris, &c. videtur mihi consonare, quæ leguntur apud M. Tullium in 4. Catilin. Sic enim ille oratorum dux, & lucifer de semetipso ad senatum. Quare P. C. consulite vobis, prospicite patriæ, conseruate vos, coniuges, liberos, fortunâsque vestras: populi Rom. nomen, salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsidet, pro eo mihi, ac meorum, relaturos gratiam esse. Deinde, siquid obtigerit, æquo animo, paratòque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti.

ET NOS TELA PATER) Homerus Iliad. 7. ἐπειὴ καὶ ἐμὸν βέλτερόν ἐστι πατρὸς ἔργον, quod spectat Ovidianum quoque carmen; Et mihi sunt viues, & mea tela nocent. Vrsin.

Patrem etsi videri potest habita ætatis senalis ratione vocasse Latinum, tamen melius est secundum iuris consuetudinem dictum accipere. Parentum autem, & liberorum loco in iure habentur vitricus, & nouerca, priuigni, eorumque filij, socer, socius, profocer, profocrus, abfocer, & deorsum versus nurus, gener, pro-

nurus, progener, abnurus, abgener. Vide Cuiacium Obseruat. lib. 9. cap. 18.

LONGE ILLI DEA MAT. ERIT) Eodem modo locutus est Ouidius 8. Metamorph. optimus & ipse Latinitatis auctor.

Pone agè, nec vitulos intercipite fœmina nostros Thestidae clamant, nec te fiducia forma Decipiat, ne sit longè tibi captus amore Auctor.

Testimonio Virgilij nitens Faernus, similiter locum quendam, longè futurum, inquam, pro longè abfuturum legi volebat. Sed refellitur à Mureto, libro primo, cap. 4.

VANIS SESE OCCVLAT VMB.) Videtur quadam receptocacionis abusione dictum esse, cum de Ænea dici videatur, & ipsum latinitas postulet: sed aliquanto hac in re liberiores fuerunt Latini veteres, etiam Cicero. Turneb. lib. 10. cap. 7.

NOVA PVGNÆ CONTER. SORTE FLEB. ET ARDEN. GEN.) A rege incipit dehortatio à monomachia, quam excipit regina maiori affectu: accedunt etiam tanquam faces, lacrymæ Lauiniæ sponsæ. Turnus Hectoris, Amata Hecubæ, & matronarum Troianarum personas gerunt. quæ illum precibus, ac lacrymis intra urbem conantur retinere, ne in erælium exeat, aut cum Achille congrediatur.

Novam sortem intellige magnam sortem, singulare certamen scilicet: nouum enim esse non poterat, quod fuerat ante promissum. Præcedentibus autem, & comitantibus vocem lacrymis, nitetur suo fletu quasi incendium Turni restinguere. Veri doloris nuntij, veri testes lacrymæ. Tenebat ergo generum, quem ipsa cupiebat

cupiebat esse generum flens, & moritura, hoc est, cum animo semet hac luce orbandi, si quid tale Turno in ista monomachia contigisset, quale formidabat. Seruius Donatus.

SI QVIS AMATÆ TANG. HON. ANIMVM) si quem honorem habes Amata. Sic in 7. Si qua pus animus ininet infeliciis Amata Graua. Deinde vbi totum per species digessit, ad generalitatem se confert, in te omnis animus inclinata recumbit, ducta metaphora à ruina. Postremo, quia scit virum fortem suam mortem facile posse contemnere, deterret eum, dicens, se simul esse morituram (quemadmodum fecit) vt quia periculum non timet, formidet inuidiam. Seruius.

More latino loquitur, & dicit: si quid Amatae causa facere vis. Nam cum dicunt, se alicuius causa aliquid facere, sæpenumero honoris eius causa facere prædicant: hocque genus loquendi & apud Ciceronem, & apud Plautum reperire licet. Turneb. 23. cap. 14.

SPES TV MVNC VNA SENECTÆ) Hæc, & quæ sequuntur duobus deinceps versibus, germana sunt illis à Quintiana Ciceronis, vbi sic Orator ad C. Aquilium iudicem: Tibi suas omnes opes, fortunâsque commendat, tibi committit existimationem, ac spem reliquæ vitæ suæ. Mea spes, mea requies, meum decus in blanditiis dicuntur, vt vita, lux, desiderium, præsidium, pars animæ, voluptas, gaudium, mel, salus, animus, ocellus, scituitas, amoenitas, lepos, commoditas, opportunitas, & alia demum ἐπιποθέματα apud Plautum: quibus contraria sunt in conuiciando, seu maledicendo, ex eodem Comico, audacia columen, thesaurus stupri, adolescentum perlecebræ, pernicies, exitium, flagitium hominis, carnifex, trifurcifer, scelerum caput, Acherontis pabulum, vetuli verueces, stabulum æquitæ, fungus, barathrum, dierectus, triueneficus, frutex, plagipatida, legirupa, & alia quamplurima.

DECVS IMPERIVMQVE LATINI TE PENES) Penes te, inquit Vlpian. libr. de verbor. signif. amplius est, quam apud te: nam apud te, est quod qualitercunque à te tenetur: penes te est, quod quodammodo à te possidetur. In quem locum hæc Alciatus. Qui penes se rem habet, plus iuris in ea habere videtur, quam qui apud se. Idem enim est. penes se habere, quam penitus apud se, id est, in potestate, iure, dominioque suo, cum dictio, a-

puð, ad personam, vel locum simpliciter referatur. Vide etiam Festum.

IN TE VNVM DOM. INCLIN. RECVMB.) Recumbere domum in aliquem, est ipsum esse familiæ columen, firmamentum, præsidium, solatium.

VNVM ORO, DES. MANVM COM. TEVCRI) Sic Homer. Iliad. 7.

— εἰ γὰρ ὁ γυγυγυ
Πάναθρην κέλεται μὴ δὲ ξανθὸν μανέειν
Ἄντιβιον πόλεμον παλεμίζεν, μὴ δὲ μὴ ξανθὸν.

Et Teucris, non Teucro. Terent. de L. Lanuio obtrectatore suo, in prolog. And. Nunc quam rem vitium dent, animo aduertite. Vbi Donatus, oratoricè, quasi multos facit quum vnum supra dixerit. Tum ex Marone hunc ipsum locum confirmationis ergò subiicit. De solo enim Ænea cum loquatur Amata, tamen Teucris dicit, ad terrendam Turnum.

QVI TE CVMQVE MANENT CASVS, ET ME MANENT) Huiusmodi quædam loquendi genera non parum habet festiuitatis, & ad commouendos animos vim non mediocrem. Sunt igitur similia, Ciceronis pro Deiotaro: tuumque hostem esse duxit suum. Et pro Milone, Cæsaris potentiam, suam potentiam esse dicebat. Rursum: quid habeo, quid dicam, quid faciam, pro tuis in me meritis, nisi vt eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Plaut. Capt. quod tibi suadeo, meo suadeam, filio. Qui vos tetigerit, tanget pupillam oculi mei, dictum à Deo, de sacerdotibus suis per prophetam.

SIMVL HÆC IN VISA RELINQ. LVM.) Hoc cæli lumen, quod mihi te extincto inuisum erit. Cic. 2. de Dini. Hæc situs est vite iam pridem lumina linquens. Lucretius. Lumina (si oculis etiam bonus Ancor) reliquit. Æneid. 4. Quamprimum inuisam querens abrupte lucem. Contrariū est, quod Iuturna fratri, inf. qua tibi lucem Arte morer?

NEC GENERVM AENEAM CAPTIVA VIDEBO) Eia autem captiua. Non habebit te captiuam vir mitissimus: sed velut matrem colet, iniuriarum, & malevolentia tuæ profus immemor. Verum tu, quod te meritam sentis, hoc futurum prædicas: more hominum facis. Duabus ergo de causis se Turno superstitem viuere posse negat: tum quia iuuenem nimis amet, & in eo omnia posita iudicet: tum quia Troianum oderit, eumque generum ferre non possit.

55 Accepit vocem lacrymis Lauinia matris, Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit. Indum sanguineo veluti violauerit ostro Si quis ebur, vel mista rubent vbi lilia multa Alba, rosa, tales virgo dabat ore colores. 70 ILLVM TVRBAT AMOR, FIGITQVE IN VIRGINE VVLTVS. Ardet in arma magis, paucisq; affatur Amatam. Ne, quæso, ne me lacrymis, neue ominc tanto Prosequere, in duri certamina Martis euntem, O mater, neque enim Turno mora libera mortis. 75 Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno Haud placitura refer. CVM PRIMVM CRASTINA COELO PVNICEIS INVECTA ROTIS AVRORA RVBEBIT, Non Teucros agat in Rutulos, Teucrùm arma quiescant.

AAAAA 2

Ex

Et Rutulūm, nostro dirimatur sanguine bellum:

80 Illo quaratur coniuu Lauinia campo.

ACCÉPIT VOCEM LACRYMIS LAVINIA MATRIS) A Ordo verborum est: Lauinia vocem matris accepit, ipsa flagrantem genas perfusa lacrymis. Id est, cum hæc matrem cum clamore, & fletu orantem audiret, ipsa quoque ex sympathia, & quæ sciret sua causa hanc excitata...

INDVM SANG. VEL. VIOLAVER. OSTRO SI. Q. EBVR. VEL. MIST. A. RVB. VBI LIL. M. VLT. A) Ipso vultu candido, & rubicundo ebur, & purpuram, siue lilia cum rosis (Milefisi pura) coniuncta imitabatur. Et sumpit ab Homero, Iliad. d.

Ως δ' ἔστ' ἑτέρις τ' ἰλέραυτα γυνὴ φόνιμι μινῆν Μηνίης, ἢ κλέρα, παρ' ἴων ἔμμεναι ἴστων.

Quamvis Homerus de muliere pudore suffusa non agat, sed ait, sanguinem de Menelai vulnere fluentem, hoc modo eius corporis candorem infecisse, ut mulier colore purpureo inficere solet ebur. Fuit hoc Mæconiarum feminatum inuentum: quam ad rem valent Ovidiani versiculi de 2. Amor.

Quæle rosa fulgent inter sua lilia misse, Aut ubi cantatis luma laborat equis. Aut quod (ne longis flauis scire passis ab annis) Mæconis Assyriam femina turcit ebur.

Virgilius Homeri μάλιν, quod monet German. per viol. reddi: quorum utrumque tametsi sapius in malam partem accipi notum est, pro inficere, & conspurcare, tamen nunc apud utrumque in bonam accipi necesse est. Liliū, inquit Plin. lib. 22. cap. 8. rosæ nobilitati proximum est, & quadam cognatione vnguenti, oleique quod lincinon appellatur. Et impositum etiam maximè rosas decet, medio proventu nondum incipiens. [Nunc quibus verbis gratissimum hunc florem, liliū, inquam, depingat, consideremus.] Nec vlli florū excelsitas maior, interdum cubitorum trium, languido semper collo, & non sufficiente capitis oneri. Candor eius eximius, folijs foris striatis, & ab angustibus in latitudinem paulatim sese laxantibus, effugit calathi, resupinis per ambitum labris, tenuique filo, & semine stantibus in medio crocis. Ita odor, colorque duplex, & alius calycis, alius staminis, differentia angusta.

Non multum abluat à Maroniana comparatione illa Tibulli. lib. 3. eleg. 4.

Et cum, contextam amaranthis alba puella Lilia, & autumnio candida mala rubent.

Et Seneca in Medea, vbi Chorus Creusæ, nubentis Iasoni formam commendat.

Ostro sic nixius Phœnice color Perfusus rubuit.

Ad eandem rem his vitur comparationibus Ouid.

Quæle coloratum Tithoni coniuge calum Subrubet, aut sponso visa puella novo, &c.

Reliqua superius iam posita, hic iterare non attinet. Quæle rosa, &c. Sunt autem comparationes quinque; conglobatæ, quarum prima de Tithoni coniuge, id est, Aurora, ante ortum solis subrubente, & tertia de rosa purpurea in medio candidissimorum liliorum, præcipuam venustatē habent. Et Claudian. de Proserpina, 1. Raptus, cum illius pudorem ad deam aduentum declarat.

Sensit adesse deas, imperfectumq; laborem Deserit, & nixius inficit purpura vultus, Per liquidas succensa genas, castiq; pudoris

Illuxere facies. Non sic decus ardet eburnam, Lydia Sidonio quod fæci: va tinxerit ostro.

Assurgere ad sublimitatem Maronis nixitur Statius quoque, sed frustra est. lib. 1. Achilleid.

Lactea Massagetae veluti eum pocula fuscant Sanguine puniceo, vel ebur corrumpitur ostro.

Cum Virgilianis versibus compone adhuc Illos Pertij lib. 2. eleg. 3.

Nec me lav facies, quamvis sit candida, cepit, (Lilia non dantia sunt magis alba mea; Et Mæconica nix minto si ceriet ibero, Vires rose puro lacte natant folia.) Anacreon.

B Γράφειν ἴνα καὶ παρὰ τὸ Νάσμα, γενασί, πινγε, ἴδα τὰ γάλακτι μίξας Λατὶ ροσὶν ἠμισίους.

Idem hanc rosatum, liliotumq; commistionem in coronis gratum, & amœnum habere aspectum canit.

Ὅρα καὶ ἐν κεφαλαίῳ, Ἐν ἄσπιδι ἐν κορῆ, Ὅπως παρὰ τὸ λακκὸ Ροσὶς ἄδενετ ἄλβα Ροσὶς κρῖνα πλεονέξω. P' lilia implicentur.

Cōcludam hæc comparationes, si vnam Ennij ex Annali 11. adiecerō tanquam auctarium. Sic mulier erubuit, cen lacte, & purpura misca. Propter metrum legunt quidam. Sic mulier rubuit: aut Erubuit mulier. Videtur, quod putat Hieron. Columna, de captiva quapiam loqui, quæ in hostium adducta conspectum, ingenio rubore, quasi lacte admisto, genas perfuderit. Est autem antiquus nominandi casus lacte pro lac.

Ad mirificæ cuiusdam pulchritudinis gratiam, commendationemque pertinet, si quis etiam in fletu, per quem scædatur, ac deformatur aspectus hominis, & quamvis formosi vultus informis, ingratus, & infucundus redditur, pulcherrimus nihilominus appareat, ut cum ipse lacrymæ condecorare quodammodo, & ornare magis videantur. Super hac re dictum aliquid libro quinto, ibi, Tutatur fauor Euryalum, lacrymæque decora.

INDVM EBVR) Georg. 1. causa explicatur huius adiuncti, India munit ebur. magna enim elephantorum copia in India. Indum dentem vocat ebur Catull. car. de nupt. Esse autem cornu elephantum potius quam dentem, putat Pausanias, & nos alibi retulimus.

ARDET IN ARMA MAGIS) Cui suadebatur ne se committeret pugnae, vidēdo Lauiniam adeo venustam, ut nihil supra, magis inflammatus est ad pugnam ex amore illius, & desiderio potiundæ talis elegantiae. Nec tempus sinebat, neque affectus magnitudo longam orationem texere: ergo respondet paucis: veter lacrymationem, quia malum omen habet: mallet enim se læto omine, nempe faustis acclamationibus prosequeretur.

E NEQUE ENIM TURNO MORA LIB. MORTIS) Hoc inenodabile Critici censuerunt. [ut est videre apud Seruianum, qui ramentum duas expositiones non malas offert in medium.] Sed enodatu non est difficile, in hanc sententiam. Mihi non, utrum velim, liberum est: pugnam enim detrectare non possum, ut si cadendum, & oppetendum sit, differre non possum. Ac sic loqui solent, qui obstinato animo ad pericula rapiuntur: negant enim sibi licere periculum fugere. Turneb. libr. 23. cap. 14. Locum ex Apollonio Virgiliano geminum producit German. vbi Iason ita ad matrem.

Mi moi

Mi moi λωγελείας ἐνβόλλοι μῆτερ ἀνίας Ἐδ' ἔλιν, ἔσπεδ' ἔ μὲν ἐρυσίσεις κακότητι Ὀ Δαίμονιν, ἀλλ' ἔτιμιν καὶ ἀλγῶσιν ἀλγῶ ἄραιο.

* Et de se oquitur in tertia persona: non enim dicit, mihi, sed Turno, ut supra. Nulla mora in Turno est. Et in fletu, Te Turni nunc dextra gerit. Huiusmodi modus orationis ad emphasim solet referri. Notandum etiam alibi, Latinius de se ad legatos Aeneas lib. 7. non vobis rege Latino Diuitis vber agri, Troia: ue opulentia deent. Lib. hoc idem Turnus: & Turnum fugientem hæc terra videbit? Apud Horat. Ode 7. lib. 1. de se Teuc. Nil deperandum Teucro duce, & auspice Teucro.

NUNTIUS HÆC IDMON) Tantum sibi arrogavit, ut prior mandaret, & prior certamen indiceret, atque hoc ipsum cum superbia sua, & cum iniuria melioris,

A dicens Phrygium, ut superius, Desertorem Asia: dicens etiam, quod nõ esset Aeneas placitum, ut soli concurrerent, per quod eum ut timidum perstringit. In tempore autem designando, matutino nempe, quo procedi vult ad certamen singulare, aviditas pugnatu declaratur. Quod ait, nostro dirimatur sanguine bellum, hoc se dicto omnibus commendat. Donatus, Seruius.

ILLO QUARATUR CON. LAVIN. CAMPO) qui illo in campo alterum ferro vicerit, Lauiniam coniugem habeat. Non iam precibus à parentibus, sed enic in aperto campo, & cum periculo vitæ quaerenda, & impetranda est nostrum alterutri. Est vni die Haukge- sten.

Hæc vbi dicta dedit, rapidusq; in tecta recessit, POSCIT EQVOS, GAVDETQVE TVENS ANTE ORA FREMENTES: Pilumno quos ipsa decus dedit Orythia:

85 QVI CANDORE NIVES ANTEIRENT, CVRSIBVS AVRAS.

85 Circumstant properi aurigæ, manibusq; laceffunt Pectora plausa cauis, & colla comantia pectunt.

90 Ipse dehinc auro squalentem, albóque orichalco Circundat lorica mumeris: simul aptat habendo, Enfemque clypeumq;, & rubræ cornua crista:

90 Enfem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti Fecerat, & stygia candentem tinxerat vnda.

95 Exin quæ in mediis ingenti adnixa columna: Adibus astabat, validam vi corripit hastam,

95 Actoris Arunci spoliū: quassatque trementem Vociferans. Nunc ô nunquam frustrata vocatus

100 Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor, Te turni nunc dextra gerit: da sternere corpus,

100 Loricamque manu valida lacerare reuulsam Semiuii Phrygis, & scædare in puluere crines,

100 Vibratos calido ferro, myrrhæque madentes

POSCIT EQVOS, GAVD. TVENS) Cum produci equos iussisset Turnus, eosque frementes videret, lætatur. Nam ex equorum vel mœstitia, vel alacritate euentum futurum dimicaturū solent colligere. Hos ad ornamentum Pilumno auro Turni donauerat Orythia Erichthei Atheniensium regis filia, Boreæ vxor. Hi & nina candidiores, & vento celeriores erant, id est, candidissimi erant, & in cursu celerissimi. Est autem Homeri versus ad verbum Iliad. d. λαυβέροισι χίονος ἔδενεν δ' ἀνεμοσιν ἄροισι. Seruius.

PILVMNO QVOS IPSA DECVS DED. ORIT.) Reprehendunt Critici Maronem in hoc verbo. Neque enim verisimile aiunt, aut probabile, Pilumno Italo notam fuisse Orithiam puellam Atticam, quam Aquilo in Thraciam rapuerit. [postquam eam ab Erichtheo parente in uxorem petitam impetrare non potuit. De coarptu Ouid. 6. Metam. fabulam exponit Plaro in Phœdro. Dum luctaret cum Pharmacia, Aquilone statū deturbatū esse, & ad proximas ripes, iuxta Ilisum, impulsam: & cum eo casu monua ferret, natam inde fabulam, ab Aquilone abreptam fuisse inde (ab Iliaso) vel Aerepago: sic enim etiam circumfertur fama.] Sed eorum pace dixerim, hic potius laudandus, quam reprehendendus Maro est. Sciebat enim nobilitatam equis Thracen olim fuisse, cum

scribat Hesiod. ἔπε δ' ἴδω. Ὀρῆνας ποδὸν ἄροισι, & equos Rhefi tantopere celebret Homer. Iliad. x. qui etiam scribit, Aquilonem cum armento equorum Dardani congressum, sobolem genuisse generosissimam. Nihil hic igitur aliud significat Maro quam ex illo generoso semine, Turni equos fuisse. & Thracios fatu esse, cum Thracij equi præ cæteris censerentur. Proinde 9. Aeneid. scribit etiam de Turni equo, maculis quem Thracicus albis Porcat equus. Cum autem Pilumnus deus fingatur, dea Orythia, quidni alter alteri notus esse potuerit?

C Non enim ut de mortalibus, sed ut de diis poetam loqui censendum est: etsi in iis reuera nihil diuinitatis fuerit. Quidni enim poeta ius suum retineat, & in numerum deorum referat eos, qui ea tempestate hominum opinione cælitum numerum replebant? Turneb. libro 23. capite 18. Vide & German. in hunc locum * Pilumnus Romanum nomen est. Dicit Pilumni, quod pila in pistrinis inuenissent. Pisonus à pinendo. Fabrum, Lentulorum, Ciceronum nomina, ut quisque leguminis genus aliquod optime seueret. Ita à rebus rusticis appellati Romani. Plinius libro 18. capite 27. rrio.

QVI CANDORE NIVES) Hyperbole est, de qua dixerent Seneca libro sexto, de beneficio. cap. 23. hunc A A A A A 3

eundem Maronis versum producit. Caput totum, quia non ita longum, huc transferemus. Quoties parum fiducia est in his, quibus imperas, amplius exigendum est, quam satis est: vt præstetur quantum satis est. Itaque ille cum dixit, *Quis candore nives anteirent, curibus auras,* quod non poterat fieri dixit: vt crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit, *His immobilior scopulis,* violentis amne, ne hoc quidem se persuasurum putavit, aliquem tam immobilem esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum audeat: sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perveniat. Cum dicimus, qui beneficium dedit, obliuiscatur, hoc dicimus: similis sit oblitio. Memoria eius non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occasionem ignorantem non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare necessesse, se aut mentiat, aut delectat? Interueniat aliquando admonitio, sed verecunda, quæ non poscat, aut in ius vocet.

Ad currum Iouis censebant equos niuali candore iunctos esse. Sueton. Augusto cap. 94. atque etiam sequenti nocte statim videre visus est filium mortali specie ampliorem, cum fulmine, & scepro, exuuiisque Iouis opt. max. ac radiata corona super laureatum currum, bisfennis equis eximio candore trahentibus. Invidiosus itaque Camillus fuit, quod in triumpho curru equis albis iuncto, urbem inuectus esset, quod humano fastigio ampliorem vindicare honorem, patremque supremo Ioui videretur. Plaut. in Asinaria quadrigas albas dixit, quod equos candentes celeriores crederent, quod hic videtur Maro tetigisse. Turneb. lib. 24 cap. 31.

CIRCUMSTANT PROPRI AVRICÆ) Festini, veloces, ait Seruius, intellige, in equis illis orpandis.

IPSE DEHINC AVRO SQUALENTEM ALORICAL) Illa superiora equis fiebant, ipse quoque sumebat munimenta corporis sui. Et primum quidem humeros lorica circumdat, quæ auro, & orichalco fuit splendida. *Albæ* vocat orichalcum, auri comparatione. Peruersè nonnulli scribunt aurichalcum, quasi sit aurum ære mixtum. Cum quarta vocali scribendum est: nam à monibus deducitur vocabulum, quia in montanis locis inuenitur, nec habet quidquam auri admittum. Vtrū autem orichalcum genus aliquod sit metalli fossilis, & nativi, præter id quod est omnibus notum, & factitium: an nullum fuerit vnquam, nec hodie sit orichalcum fossilis, quæritur. Vide Lamb. in Curcul. Plauti, scena vlt. Act. 1.

APTAT HABENDO) Aptat habendo, ad habendum, vt congruè possint inhaerere, vt bene haberi possint, ac ferri. Quod enim bene portatur, & apte fertur, gestantem releuat, quia leuius redditur. Donatus.

RVRÆ CORNUA CRISTÆ) Cornua non desunt qui hic pro intortis cincinnis accipiant: neque alia habuisse cornua Mosen, quam eiusmodi cincinnos asseruerunt, quomodo Armenij, & Lydi sacerdotes incedunt hac ætate, cincinnis spectabiles. seu potius cobylylus, quos Iuuenalis quoque cornua appellat. Est autem cobylylus crinium vtiunque in conum intortorum plexus. Lege Iunium de coma pag. 308. De cornibus super galea affert quædam Liphus. Analect. ad dial. 5. li. 3.

de Milit. Rom. Ibidem hanc esse mentem Virgilij censet in istis verbis, cristas ipsas plumbeas sectas, & diuisas fuisse, velut in cornua. De generibus, & coloribus cristarum agit idem lib. 3. dial. 5.

ENSEM QVEM DAUNO) Equos laudavit à donante, laudat & gladium ab artifice: Vulcanus enim non per ministros, sed suis ipse manib. Dauno fecerat hunc enses. & vt inuictus, & immortalis haberetur, celeriusque interiret, quemcunque vulnerasset, Stygia vnda eum tinxerat. Et notandum, quod affectatè variaverit, vt Aeneæ vno loco arma describeret, Turni vero hic hastam, gladium, & loriam, in octauo autem scutum, & galeam. *Quam varia fuerit armatura ducum quorundam, obseruauit Alex. ad Alex. lib. 1. cap. 20.*

INGENTI ADNIXA COLVM.) Cum Homerum aliquando animi gratia euoluerem, obseruauit, antiquos hastas non vt nunc sit, iacentes, aut pendulas, sed infra ligneam columnam reconditas asseruare consueuisse. Sic enim ille Odyss. 1.

Ὅς ἐπιπὼν ἠγείδ', ἢ δ' ἔσπετο πειρασὶ ἀδύμῳ.
Ὀιδί' ὅτε δὴ β' ἐντοσθεν ἴσαν δόμου ὑψηλοῖο,
Ἐρχοσ μὲν β' ἔσπετο φέρων παρὸς κίονα μακρόν,
Δυροδ' οἰκίς ἐντοσθεν εὐχέσιν, ἐνθάδ' ἀπὸ ἀλλὰ
Ἐρχέ δ' ὀυσθός τ' ἀλαστροπός ἔσπετο πειρασὶ.
Σὺς ἰοκίτιος πρῶτα, & ἔσπετο Πάλλας Μίνερνα.
Ἐστὶ γὰρ αὖτε ἰατὸν ἰντρά ἐστὶν ἀκρον ἀλκίαν,
Ἐστὶ γὰρ αὖτε ἰατὸν ἰντρά ἐστὶν ἀκρον ἀλκίαν.

Intra thecam hastarum bene politam, ubi alia vti que
Hasta Pylis eximios stabant milite.

Idem Homerus infra lib. 17.
Αὐτὰρ ἐπεὶ β' ἴκανε δόμου εὐναετόντας,
Ἐρχοσ μὲν β' ἔσπετο φέρων παρὸς κίονα μακρόν.
Sed postquam peruenit domos bene habitatas,
Lanceam quidem posuit portans ad columnam longam.

Ad hanc fortasse consuetudinem allusit Virgilius: quem locum enarratores ex Homericorum versuum ignorantia non rectè exponunt. Hæc Magius lib. 3. cap. 2. Eustathius in eum Odyssææ locum, qui citatus est ex lib. 1. *Δυροδ' οἰκίς ἐστὶν ὄπισθεν τῶν δόμων, ἢ μακρὰ εἰς κίονα ἐγκυκλίαν, ἐν ἧ' ἔσπετο φέρων παρὸς κίονα ἰσάντων.*

ACTORIS ARVNCI SPOLIUM: QVASSATQVE TREMENT.) Ambiguū est, vel quod Actor detraxerat Turni, vel quod Actor cuiuspiam alteri. Quassat autem trementem, id est, quassando tremere facit. Deinde hastam quasi aliquam personam alloquitur, eique auditum, & intellectum dat, quia furens, vt mox sequitur. Seruius. ** Par soliditas fuit Mæcenij, qui libro superiore dexteram suam, & vultum inuocauit. Verum ille contemptor quoque diuinitatis erat, qui proinde conuenientius facit: Turni factum est tantum superbia cunctis, & stultitia.*

NVNC Ô NVNQVAM FRVSTRATA VOCATVS) Imitationem græcam præcipuè præ se fert, ait Turneb. lib. P. cap. 16. Nam apud Æschylum in Septem ad Thebas, parthenopeus, quod amentis, est & impiæ superbiæ, per hastam iurat, & eam colit per deo.

Ὀμμυσι δ' ἄρχην, ἢ ἔχει, μάλλον θεῶ
Σέθεν ἀπτοσθῶς, ὀμμάτων Ἰσπερτερον.

Hasta Cænci etiam prouerbio celebrata est, quam ille à ciuibus, & viatoribus coli, & cuius nomine iusiurandum concipi cogebat. Sed & per hastam antiquis iurare vsitatum, & solitum fuit. Nam Iustinus lib. 43. id ostendit, eamque sceptrum fuisse dicit. Ita apud Maronem

enem per sceptrum iuratur, vt apud Homerum, & Valerium. Flaccum per hastam eodem modo.

Hanc ego magnanimum spoliū Didymæonis hastam.
Quæ neque iam frondes vitides, neque profereat umbras, &c.

LACERARE REVVISAM) Seruius, vt lacertam reucllam.

SEMIVIRI PHRYGIS) Libr. 4. de eodem cum eadem contumelia, *Et nunc ille Paris cum semiuirio comitatu.* Paris enim mollis, & effeminatus fuit, vt patet ex Homero. Val. Flaccus lib. 1. *simul armiger ibi semiuir,* Liuius de bello Macedon. libr. 3. Errare homines, qui atrocem eadem pertinere ad illos semiuiros crederent.

VIBRATOS CALIDO FERRO) Crispatos calamistronam calamistrum est acus maior, quæ calefacta, & adhibita torquet capillos. Vnde & Cicero calamistratam comam appellat frequenter, quæ etiam venerationi est: vnde e contra ad laudem est positum ab Horatio. *Hunc, & incomptis Curum capillis.* Et Ouidio. *inorsis regia magna Numæ.* Seruius.

HIS AGITVR FVRIIS, TOTOQVE ARDENTIS AB ORE
SCINTILLÆ ABSISTVNT, OCVLIS MICAT ACRI BV S IGNIS.
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
105 Arboris obnixus tronco, ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis sauius in armis
Æneas acuit Martem, & se suscitât ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
110 Tum socios, mœstiq; metum solatur Iuli,
Fata docens, regique iubet responsa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.

HIS AGITVR FVRIIS) Quæ te intemperia exagitant? Atra bilis agitat hominem. Quæ te mala crux agitat, larvæ agitant senem, larvæ stimulant virtum, laruarum plena est. Hæc sunt Plauti. Virgil. 4. *Aeneid. Hæc furis inmensa feror.* Verbo *furiarum*, non pro furore, & impotentia mentis, sed pro cruciatiu animi malè sibi conscij, & pro illis terculamentis, angotibusque, quibus sceleratorum mentes afficiuntur. Cicero vsus est. Dixit tamen ipse quoque, furia agitant, & infectantur impios, & agitari furis.

SCINTILLÆ ABSISTVNT) In Menæch Plautina fab. mulier de Menæchmo Soficle, quem insanum, & furentem videri vult.

Vident tu illi oculos vivere? ut viridis exoritur color
Ex temporibus, atq; fronte, ut oculi scintillant, vident.

In quem locum adducit hunc versum Apollinij. *Lambin de Telamone irato videlicet.*

Ἡ, καὶ ἐς ἄγριαδων τίφην θόρα, τὸ δὲ οἱ δάσ
Ἐσπύρας μακροσ παρὸς ὡς ἰνδ' ἀλλογο.

Id est, dixit, & in Tiphin Agniadam irruit. Oculi autem eius scintillis ignis erant similes.

OCVLIS MICAT ACRI BV S IGNIS) Imitatus est locum è 3. Lucretij.
*Est etiam calor ille animus, quem sumit in ira,
Quum feruiscit, & ex oculis micat acribus ignis.*

Homerum quoque, cuius est, *δασε δὲ οἱ ποσει λαμπρόδων.*

Vibratos calido ferro, Seruius accipit crispatos calamistron. Certè & ciniffones antiquis dicti à calefactis calamistris, ad intorquendos, fingendosque capillorum cincinnos, cirros, corymbos, cobylylos tum mulieribus, tum effæminatis viris, mollibusque. Calamistratos autem crines vt muliebres notat, alludens ad sæcula, quibus Romæ mariti indulgere vxoribus, quod formam suam concinniores efficerent, capillos suos cinere rutulare. German.

MYRRHAQVE MADENTES) Exprobrat Propertius hoc etiam amica suæ, *Aut quid Oronia crines persuadere Myrrh.* Vnguenta Perlas inuenisse, testatur Plin. lib. 13. cap. 1. Et cap. 3. hæc est materia luxus è cunctis maximè superuacuis. Margaritæ enim, gemmæque ad heredem tamen transeunt, vestes prorogant tempus: vnguenta illico expirant, ac suis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, vt transeunte femina odor inuitet etiam aliud agentes. Ibidem de luxu in vnguentis plura.

Sic & M. Tull. loquitur i. Tuscul. Nec verò quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe vsuenerit, qui acribus oculis solem deficientem intuentur, vt aspectum emittat. De irato autem, cui ignoscunt oculi, 7. in Verrem. Ardebant oculi, ex toto corpore crudelitas emicabat. Et i. Off. Licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt: quorum omnium vultus, voces, motus, statusque mutantur. Quid. 3. Artis.

Ora tamen ira, nigrescunt sanguine vena,
Lumina Gorgoneo sauius angue micant.

Appositè ad hunc locum Persius, iram ex adiunctis describens, Sat. 3.

Nunc face supposita feruiscit sanguis, & ira
Scintillant oculi: discisq; facisq; quod ipse
Non sani esse hominis, non sanus iuret Orestes.

Multa enim supra ex Seneca & Greg. Nysseno recitata sunt de ira, quæ huc similiter apta fuerint. Cur autem ferueant, ardeant, ignescant, vehementer niteant iratorum oculi, causas aliquot phycas enumerat Cameræ. problemat. decuria 2. problemat. 8.

MVGITI VELVTI CVM) Comparatio de tauro posita est etiam 3. Georg.

PROLYDIT) praeeditatur. Cic. Si mecum in hac prolydione nihil fueris: id est, in hac meditatione certaminis. Seruius, Prolydere, est ludendo imaginem quandam veritatis ostendere Donatus.

Prolydere est futurum certamen meditari, & exercendarum vitium causa, confirmandique animi simulacrum certaminis inire. Iuuenal. Iurgia prolydunt. Prolydere est aliquid agere, quod ad iustum certamen pertineat: quaeque exordium legitimi, plenique certaminis auspiciari. Apud Graecos προλυδιον, praelydia pugnae vocantur. Budaeus annotat. postea in Pand.

NEC MINVS INTEREA) interea dum Turnus ista gerit, ac loquitur, mandata eius, nuntio perferente, ad Aeneam peruenierant, quo facto sese irritare ipse ad futurum certamen cepit. Ingentem moderatorem dat Aeneas, quippe quem inducit laborantem, ut possit in iram moueri: cum Turnum dicat ita furere, ut nec Larini consilii, nec armatae precibus possit obedire. Gaudet tamen, quia offerrebat, quod omnibus votis optabat, ut esset tandem omnium certaminum finis. Suspensos socios, & filii sui metum releuat, ostendens factorum suffragio se esse tutissimum, perindeque suam fore victoriam, de quo tam secutus, ut etiam per legatos (quos ad Aeneam adiuuauerat, a Latino quoque ad Aeneam missos intelligimus) renunciarum iubet eidem, leges pacis conciperet, quas paulo post ipse Aeneas in foedere faciendo dicitur est. Donatus, Seruius.

MATERNIS SAEVVS IN ARMIS) quae ipsi mater a Vulcano fieri curauerat, ut est lib. 8. in his erat saeuus, id est, acer, animosus, qua notione dictum lib. 1.

Sancti, ut nec ibi Hectorem crudelem, sic neque hic Aeneam imitem, & atrocem vult intelligi, cum saeuum utrumque appelleret. Achilles saeuus lib. 2. Hic Dolopum manus, hic senus tendebat Achilles.

OBIATO GAVD. COMPONI FOEDERE BELLYM) Fedus accipe conditionem, quam ei per Idmonem Turnus nuntiauerat, ut videlicet duo soli nomine amborum exercituum congrederentur: nostros dirimatur sanguine bellum, inquit, Tali ergo foedere bellum finiri, seu finitum iri gaudebat Aeneas, ne tam multus utrinque sanguis funderetur. Vir pius mauult suum caput discrimini obiectare, quam sua causa alios in discrimen vocari. Inde postea eiusdem vox.

O cohibete iras: iustum iam fedus, & omnes composuere leges, mihi iam concurrere soli.

TVM SOCIOS MOEST. MET. SOLATVR IVLI) Et socii, id est, Troiani, & filius Ascanius propter dubium monomachiae futurae euentum, erant de suo duce admodum solliciti, & magis timebant, quam sperabant. Praecipue autem tristabatur, & metuebat patri filius. Itaque cum omnes communiter, tum separatim filium est consolatus, & bona eos se impleuit. Quomodo? Sequitur enim, fata docens, id est, redigens illis in memoriam, quae responsa dedissent dii, de felici statu suo in Italia: & deos utique non posse mentiri: sed omnino potius Turnum a se interfectum iri considerent.

PACIS DICERE LEGES) Graeci quoque, νόμον λέγουσιν. De his legibus paulo post.

POSTERA VIX SYMMOS SPARGEBAT LVMINE MONTES ORTA DIES, CVM PRIMVM ALTO SE GVRGITE TOLLVNT

II5 SOLIS EQVI, LVCEMQUE ELATIS NARIBVS EFFLANT.

Campum ad certamen magnae sub moenibus urbis Dimensi Rutilique viri, Teucrique parabant: In medioque focos, & diis communibus aras Gramineas: alij fontemque ignemque ferebant,

120 Velati lino, & verbena tempora vinciti.

Procedit legio Aufonidum, pilataque plenis Agmina se fundunt portis. Hinc Troius omnis, Tyrrenusque ruit variis exercitus armis.

125 Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis

Pugna vocet: nec non mediis in millibus ipsi Ductores auro volitant, ostroque decori, Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Atylas, Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.

Vtque dato signo spacia in sua quisque recessit,

130 Desigunt tellure hastas, & scuta reclinant.

TVM STUDIO EFFVSÆ MATRES, ET VVLGVS INERME.

INVALIDIQUE SENES, TYRRES, ET TECTA DOMORVM

OBSEDERE: ALII PORTIS SVBLIMIBVS ASTANT.

POSTERA VIX SYMMOS) Descriptiones aliquot diei orientis collegimus in 4. Aeneid. libi. Et iam prima nouo spargebat lumine terras, Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Quod poeta solem cum occidit, in Oceanum descendere, & cum oritur, inde redire dicunt: secundum, sensum dicitur, nauigatum nempe, quibus vndique caelum, & vndique pontus. Hinc Lucret. lib. 4.

In pelago: nautis ex vndis ortus, in vndis Sol fit vbi videatur ubi, & condere lumen: Quippe ubi nil aliud nisi aquam, celumque, tuentur. Currum porro solis mirè depingit 2. Metamorph. Ouid. hinc carminibus, quibus nihilominus ortum diei sanè eleganter descripsit, poetice prorsus, & copiose satis:

Aureus axis erat, terno aureus, aurea summa Curuatur rota, radiorum argenteus ordo. Per iuga ebrysilubi, postuag, & ordine germa, Clara repercusso reddebant lumina Phoebus. Dumq; ea magnanimus Phaëton miratur, spūsq; Perspici: ecce vigil nitido patefecit ab ortu Purpureas auroa fores, & plena rosarum Atria: & fugiunt stella, quarum agmina lucit Lucifer, & celi statione nouissimus exit. Tum pater vi terras, mundumque rubescere vidit, Cornuque extreme velut emanare lana, & c.

SPARGEBAT LVM. MONT. ORTA DIES) In locis enim excelsis, atque adeo in montium iugis, & cacuminibus primum se radij solis orientis ostendunt. Seneca Troad.

Summa iam Titan iuga Stringebat ortus, uocera noctem dies.

Non autem proprie dies oritur, sed sol, auctor, & effector diei.

LVCEMQUE ELATIS NARIBVS EFFLANT) Apparet ab Ennio manasse, ut notarunt eruditi. Ille enim hoc modo, Puro duntaxat elatis naribus lucem, vnde & Lucilius deriuauit suum illud, efflantes elatis naribus l. cern. Ad elegantiam horum versuum contendit Claudian. Paneg. in Probin. & Olybrium.

Blindius elate surgant r. mone iugales: Efflantes roscum fr. enis spumantibus ignem.

Alludit ad hanc ortus diei descriptionem Silius quoque, imitator Maronis longè studiosissimus, s. Punicor. Dones: flammiferum tollentes equorum currum Solis equi sparsere diem.

CAMPVM AD CERT. MAGNÆ) Etiam nemine monente, qui Homerum legit vel semel, videt totum hunc locum de isto foedere propter monomachiam Paridis, & Menelai, de 3. Iliad. translata esse. Ergo Teucrici & Ruruli inter se per certa spatia diuidebant, quae quisque loca purgaret, pura vi possent concurrere campo, sicut infra dicitur. Vnde & Fauni lucum eucertere Troiani. Seruius.

IN MÈDIOQ. FOCOS, ET DIIS COM. ARAS) Quidquid ignem fouet, focus vocatur, siue ara sit, siue quid aliud, in quo ignis fouetur. Romani etiam moris fuit, & cespitem arae superimponere, & ita sacrificare. Seruius.

Quod legitimus plerumque, pugnandum esse pro aris, & focus, et si de aris templorum, & priuatis tectis accipiendum plerisque videtur, tamen auctoritatem Maronis secutus, interdum de fanis, & delubris exponendum puto. Nam pars quaedam arae, in qua accenditur ignis, focus dicebatur, seu ignitabulum, & arae focus imponebatur. Et eodem lib. hic, crater, arae, focique ferunt. Itaque idem prope interitum esse videntur foci, & arae. Saepè tamen foci pro tectis priuatis intelliguntur: seu foci etiam, & arae priuatae sunt, ut apud Cic. pro domo, Omnium ciuium salus, vita, libertas, arae, foci, dii penates, bona, fortuna. Idem, deiecere aliquem nudum domo, atque foci patriis, diisque penatibus praecipitem exturbare. Iterum, focus, deos penates esse subiectos

libidini tribunitia. Communes autem deos putem dici deos illos, quorum simulacra in gramineis aris erant positi, ut eorum interuentu, ex religione sanciretur foedus: communes vocantur, quod eorum sacramento, ac religione, communiter utraque pars esset foedus percussura, & eorum nominibus statura, ut dii sint communes Troianis, & Latinis in foedere iungendo. Turn. lib. 23. c. 14. Dii communes sunt Seruius Mars, Bellona, Victoria quod hi in bello utriusque possunt fauere.

ARAS GRAMINEAS) Gramen herbae species est, licet omnis herba gramen vocetur, sicut robur omne lignum, cum sit & species. Seruius.

Aras gramineas intelligit cespitias, quales in castris excitabantur, ut & tribunalia, & cespitem pro ara habebant. Horat. Ode 19 lib. 1. posuimusque curbo in Cespitem viuo. Iterum.

Hic viuum mihi cespitem, hic Ferbenas pueri ponite.

Sed & cespitem interdum Romano ritu arae imponebant, ut Seruius notat Prudent. hym. 5. ad septuages.

Aut ara thure, & cespitem, Precarid iam nunc est tibi.

TURNEB. LIB. II. CAP. I. FONTEMQUE IGNEMQUE FEREBANT) Fontem pro aqua posuit, à toto parte. Sanè ad faciendam foedera, ignis, & aqua adhibebatur. Vnde e contra, quos arce volumus à nostro consortio, eis igni, & aqua interdiximus, id est, rebus quibus consortio copulantur. Seruius.

VELATI LINO) Sciendum, Feciale m. & Patrem patratum, per quos bella, vel foedera confirmabantur, nunquam uti solitos vestibus lineis: vnde dicimus errorem factum, ut linea vestis contra morem adhiberetur ad foedera, quae firma futura non erant, & c. Seruius.

Velati dicebantur, qui caput cinctum licio laneo habebant. Lilius lib. 1. Legatus ubi ad eorum fines venit, vnde res repetuntur, capite velato (silum laneo velamen erat) audi Iupiter, inquit. Hoc idem voluit hic Virgil. Sic supplicia, & velamenta dicebant, non ieruebat: quod nimirum filo laneo velatum erat caduceum. Graeci dicunt, & c. Scalig. F. Coniectan in Varron.

* Sunt qui legendum opinentur, Velati limo. Limes enim vestis est, quae ab umbilico usque ad pedes tegitur pudicitiae populum. Haec autem vestis in extremo sui purpuram limam, id est, flammulam habet: vnde & nomen accepit: nam limum obliquum dicimus. Vnde & Ter. ut, limes oculis, id est, obliquis. Ita Seruius. Vide Iul. lib. 1. cap. 14. Cur sacerdotibus Aegyptiorum viderentur vestibus limes tantum, docet Pictorius lib. 40.

VERBENA TEMPORA VINCTI) Verbena proprie est herba sacra, sumpta de loco sacro Capitolij, qua coronabantur Fecialis, & Paterpatratus foedera facturi, vel bella indiduri. Abusuè tamen etiam verbenas vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliua, vel myrtus: ut Terent. And. Ex ara hinc verbenas sum. Nam myrtum fuisse, Menander testatur, de quo Terentius transtulit. Seruius.

PILATA PLENIS AG. SE FVNDVNT PORTIS) Homerus ostendere volens, manum militum per portam fractam se coniecisse in castra, cecinit ita, vsus verbo quodam, μεταφορικῶς, à fundendo. Si dè nar' auris, πομπὰς ἐστὺν ποτα, πύλας. Cicero eodem pacto inquit. C. Marius influentes in Italiam Gallorum copias precessit. Victor. lib. 28. cap. 18.

Pilata dixit, pilis armata: pilum autem genus est telij Plenis veto portis agmina se fundebant, eorum scilicet, qui securi fuerant facti de alieno certamine, qui

ne, qui dudum fugientes, murorum petierant tuta, & euidentem euaserant mortem. Nunc quia omnis aberat metus, nullo cogente, certatim se fundebant in aperta camporum. Ruebant etiam Troius, & Tyrhenus exercitus, id est, cum impetu veniebat, & quia diuersarum terrarum viri non similia arma portabant. Sic autem erant instructi, quasi continuè pugnaturi. Bona rei futuræ preparatio: ruptis enim foederibus in bella descendunt. Duces auro, & purpura conspicui erant, quorum Mnestheum, & Asylum Troianos, Mellapum Latinorum accipimus, Donatus, Seruius.

MEDIIS IN MILLIBVS) i. Æneid, de Penthesilea, med. isq, in millibus ardet.

ET MESSAP. EQ DOMIT.) Messapus Græcus fuit, Anthedonensis cuius nomine & in Bœotia prope Anthedonem mons Messapius nomen inuenit. Is in Iapygiam Italiæ regionem à Græcia cum demigrasset, regionem Messapiæ vocabulum indidit. Strabo auctor est lib. 9. & à Solino aliena etiã fide proditur, sic enim scribit c. 8. Licinio placet, à Messapo Græco, Messapiæ datam originem, versam postmodum in nomen Calabriae, Messapum tamen imperasse Phaliscis dixit Maro.

SPAT, IN SVA QVISQ RECESSIT) Hoc utique facere debuerant, qui non pugnaturi venerant, sed pugnantes spectaturi. Donatus.

DEFIG. TELLVRE HAST.) Hanc defigendarum hastarum consuetudinem, & in poëticis docuit Aristoteles, suo quoque tempore ab Illyriis, & quibus Diomedes imperauit, obseruatam fuisse. German.

SCVTA RECLINANT) Credo ea forma dictum qua ab Homero Iliad. 7. ἀκλιναὶ τῶν τῆ γῆ, ἀντὶ τῆ κλισίης. German.

At Iuno ex summo, qui nunc Albanus habetur,
135 (Tum neque nomen erat, neque honos, aut gloria monti)
Prospiciens tumulo, campum spectabat, & ambas
Laurentum, Troiumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est affata sororem,
Diuam deam, stagnis quæ, fluminibusque sonoris
140 Præsidet (hunc illi rex ætheris altus honorem
Iupiter erepta pro virginitate sacrauit)
Nympha decus fluuiorum animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis vnam quæcunque Latinæ
Magnanimi Iouis ingratum ascendere cubile,
145 Prætulerim, cælique libens in parte locarim:
Disce tuum (ne me incuses) Iuturna dolorem.
Quæ visa est fortuna pati, Parcæque sinebant
Cedere res Latio, Turnum, & tua mœnia texi:
Nunc iuuenem imparibus video concurrere fati:
150 Parcarumque dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspiciere hanc oculis, non fœdera possum,
Tu pro germano si quid præsentibus audes,
Perge: decet. FORSAN MISEROS MELIORA SEQUENTVR.

AT IUNO EX SUMMO) Transit poëta ad consilium Iunonis enarrandum, quod totum ad fœdus disturbandum, & Turnum morti eripiendam dirigitur. Quum dispositiones partium, & cuncta quæ gerebantur, de summo perspice-

STVD. EFFVSÆ MATRES, ET VVLG. INERM. INVALID. SENES) Apud Homerum senes Troiani sedent in turri, Paridis, & Menelai congressum spectaturi. Noster utriusque sexus mortales, & omnem ætatem ad suam monomachiam contemplandam inuitat. Imbellis ætas, & senex, (mulieres nimirum, & senes) vulgus item inerimum, (in quo pueros quoque intelligimus) mutos, sublimia portarum, tecta, tunc ascendebant. Mirum est, quàm in istiusmodi rebus curiosa sit hominum natura. Audiamus, amabò, quàm ornacè, ac diserte Plin. iunior in Panegyrico, quem Traiano dixit, eiusdem imperatoris triumphalem in urbem ingressum, cali quadã descriptione populi videlicet eius spectandi gratia vndique se effundētis cohonestet. Locis sunt similes: sed ille oratoris, quem admodum debuit, non paulo vberior, atque magnificentior. Ergo non ætas quengnam, non valetudo, non sexus retardauit, quo minus oculos in sicuti spectaculo impleverit. Te parvuli noscere, ostentia videntes, mirari senes, egri quoque neglecto medenrium imperio, ad conspectum tui quasi ad salutem sanitatemq, perreperere. Inde alij satis vixisse te viso, te recepto: alij nunquam magis esse viuendum predicabant. Fœminas etiam tunc facundatatis sua maxima voluptas subit, quum conerent, cui principi cives, cui imperatori milites peperissent. Videres referua ietia, ac laborantia, ac ne cum quidem vacantem locum, qui non nisi suspensum, & instabile vestigium caperet. Opleta vndique vias, angustumque vnicuique relictum tibi: alacrem hinc, atque inde populum, ubique par gaudium, parentemque clamorem. Tam equaliter ab omnibus venisti: que tamen ipsa cum ingressu tuo creuit, ac prope in singulos gradus adauit.

Saluumq, reconditorem, Anniumq, sonantium.

Virg. Georg. transg, sonantium Ascanium. Horat. Ode 9. lib. 4. Longe sonantem natum ad Ausidum. Theocritus in Ptolemao, ἡ γῆ ἀποταμίη περὶ τὸν ποταμὸν.

Fons quidam Italiæ ita dictus est, Iuturna, inquam, quod iuaret, teste Varrone, & Seruio, saluberrimis quisque nomine Iuturnam nympham, Turni sororem afficit Virg. & stagnorum, ac fluminum præsidem facit. Colebatur à Romanis. Quid. in Fast. Te quoque lux eadem Turni soror ade recepit.

EREPTA PRO VIRGINITATE) Quam multis iste rex ætheris alti virginitatem eripuerit, & quomodo in amoribus deses, relicta cæli statione iacuerit, petulatisque amoris flammam seruilibus obumbraverit fallaciis, ad libidinosa furta perficienda, vt est apud Arnob. lib. 5. docebunt mythographi. Eius dei spurios, & mœchias commemorant. Arnob. lib. quem nominatui, Iustinus Martyr Apologia 2. Euseb. lib. 2. Præparat. cap. 4. Iustissima igitur querela Iunonis apud Senecam Hercule Furente.

Soror Tonantis (hoc enim solum mihi Nomen relicum est) semper alienum Ionem, Ac templa summi vidua deserui ætheris, Locumq, celo pulsa pellicibus dedi. Tellus colenda est, pellices celum tenent.

SEQUITUR MOX ENUMERATIO ISTARUM PELLICUM, quibus Iupiter hunc honorem erepta pro virginitate sacrauit tamen Iuturna in his non recensetur. NYMPHA DECVS FLVVIOR. ANIMO GRATIS. NOST.) Simulata dictio, & non ex animo, sed ex temporis necessitate composita. Quando enim fieri potest, vt vxor pellicem libenter compellet, aut amet? & vt se melius commendet Iuturnæ, suum esse mentitur, quod volente Ioue cæli consortium Iutur-

na commertur. Addit etiam, se id libenter fecisse: multa enim bona ab iniuitis præstantur, aliqua necessitate cogente. Nec Iuturnam verè diligebat, nec fratrem Turnum: sed agebat causam suam, ne in aduerso euentu certaminis Turni, ipsa cum suis conatibus caderet. Donatus.

ANIMO GRATIS. NOSTRO) Tale est, quale illud Homeri, ἐμὴν ἀρετὴν ἴμεν θυμῷ. Persecuta est autem omnes pellices suas: tantum abest, vt eas dilexerit, aut in honore habuerit. Tale est illud Sallustianum. Mare ponticum dulcius quàm cætera: quum nullum dulce sit Seruius.

INGRATVM CVBILE) per quod gratiam castæ vxori non repræsentat Iupiter. CÆLI IN PARTE LOCARIM) in parte diuinitatis: nam locum numinum pro honore posuit. Seruius.

Cum hac oratione, seu potius cum principio huius orationis Iunonia ad Iuturnam nympham, comparat Donatus in Andr. Tuentij illam senis Simonis ad Seruum Sulfiam, quem macrum miserat, quia seruierat libenter.

Ego postquam te emi à parulo, vt semper tibi Apud me iusta, & clemens fuerit seruitus: Scis: fici è seruo vt esles libertus mihi.

DISCE TVVM IVT. DOLOR.) Quæ agebat negotium suum, dissimulata vtilitate propria, fingit totum fieri causa Turni, & Iuturnæ. Prædico, inquit, fratrem tuum ad summum supplicium esse venturum, ne cum id factum fuerit, dicas te à me neglectam esse. Addit deinde etiam hic veluti beneficia sua: quæ fortuna fuerit, & Parcæ concesserint, foeliciter cuncta Italiæ procedere, defendisse Turnum, & oppidum. Nunc eum fati suis vrgeri, aduersus quæ ipsa nihil possit. Hoc enim ad minuendam Æneæ gloriã pertinet, vt fatorum Turni, non illius dexteræ videatur, si vicerit. Ac ne Iuturna dicat, quin tu auxiliare fratri meo: respondet, non se posse tale certamen aspiciere, nec placere sibi huiusmodi fœdus. Vel ita (ne contrarium sit superioribus) quoniam numina, quoties morturos viderint eos, quibus fauent, ab eis recedunt. Sic Statius Apollinem inducit Amphiarum deserentem, vbi eum vicinum morti esse cognouit. Desilijt moxens, lachrymansq, auertit Apollo. Et Homer. cum lanx Hectoris expendente læua inclinaret, ait, ληττα δὲ εἶ ποῖκος ἀπόλλων. Tu si quid efficacius, aut vehementius audea (nam decet germanam illicita etiam pro fratris salute tentare) forsitan mutabitur in melius fortuna, fietque beatus, qui nunc est miser. Suprà dictum, multos alterna reuifens Lufit, & in solido rursus fortuna locatis. Donatus Seruius.

QUA VISA EST FORTVNA PATI) suprà, cœli in fœdera dextera Quæ datur. Sanè latenter ostendit, fauorem numinum sine occasione fatorum non posse procedere. Seruius.

IMMO VERÒ NON LATENTER, sed manifestè ostendit, dum subijcit. Parcæque sinebant Cedere res Latio.

TURNVM, ET TVA MOENIA TEXI) Etiã Ciceroni, regere, est defendere, ac tueri. Pro Plancio. Is meam salutem, atque vitam sua beneuolentia, prædiogque texit. Pro Sextio. Patriam, quam (vt leuissime dicam) certè texeram. I. de Orat. maiores nostri clarissimorum hominum auctoritate leges, ac iura tecta esse voluerunt. Sic, armis tegere, est defendere. I. de Orat. Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel ipse tectus esse possis, vel prouocare improbos, vel te vicisci laceffitus?

SEQUITUR MOX ENUMERATIO ISTARUM PELLICUM, quibus Iupiter hunc honorem erepta pro virginitate sacrauit tamen Iuturna in his non recensetur. NYMPHA DECVS FLVVIOR. ANIMO GRATIS. NOST.) Simulata dictio, & non ex animo, sed ex temporis necessitate composita. Quando enim fieri potest, vt vxor pellicem libenter compellet, aut amet? & vt se melius commendet Iuturnæ, suum esse mentitur, quod volente Ioue cæli consortium Iutur-

na commertur. Addit etiam, se id libenter fecisse: multa enim bona ab iniuitis præstantur, aliqua necessitate cogente. Nec Iuturnam verè diligebat, nec fratrem Turnum: sed agebat causam suam, ne in aduerso euentu certaminis Turni, ipsa cum suis conatibus caderet. Donatus.

na commertur. Addit etiam, se id libenter fecisse: multa enim bona ab iniuitis præstantur, aliqua necessitate cogente. Nec Iuturnam verè diligebat, nec fratrem Turnum: sed agebat causam suam, ne in aduerso euentu certaminis Turni, ipsa cum suis conatibus caderet. Donatus.

ANIMO GRATIS. NOSTRO) Tale est, quale illud Homeri, ἐμὴν ἀρετὴν ἴμεν θυμῷ. Persecuta est autem omnes pellices suas: tantum abest, vt eas dilexerit, aut in honore habuerit. Tale est illud Sallustianum. Mare ponticum dulcius quàm cætera: quum nullum dulce sit Seruius.

INGRATVM CVBILE) per quod gratiam castæ vxori non repræsentat Iupiter. CÆLI IN PARTE LOCARIM) in parte diuinitatis: nam locum numinum pro honore posuit. Seruius.

Cum hac oratione, seu potius cum principio huius orationis Iunonia ad Iuturnam nympham, comparat Donatus in Andr. Tuentij illam senis Simonis ad Seruum Sulfiam, quem macrum miserat, quia seruierat libenter.

Ego postquam te emi à parulo, vt semper tibi Apud me iusta, & clemens fuerit seruitus: Scis: fici è seruo vt esles libertus mihi.

DISCE TVVM IVT. DOLOR.) Quæ agebat negotium suum, dissimulata vtilitate propria, fingit totum fieri causa Turni, & Iuturnæ. Prædico, inquit, fratrem tuum ad summum supplicium esse venturum, ne cum id factum fuerit, dicas te à me neglectam esse. Addit deinde etiam hic veluti beneficia sua: quæ fortuna fuerit, & Parcæ concesserint, foeliciter cuncta Italiæ procedere, defendisse Turnum, & oppidum. Nunc eum fati suis vrgeri, aduersus quæ ipsa nihil possit. Hoc enim ad minuendam Æneæ gloriã pertinet, vt fatorum Turni, non illius dexteræ videatur, si vicerit. Ac ne Iuturna dicat, quin tu auxiliare fratri meo: respondet, non se posse tale certamen aspiciere, nec placere sibi huiusmodi fœdus. Vel ita (ne contrarium sit superioribus) quoniam numina, quoties morturos viderint eos, quibus fauent, ab eis recedunt. Sic Statius Apollinem inducit Amphiarum deserentem, vbi eum vicinum morti esse cognouit. Desilijt moxens, lachrymansq, auertit Apollo. Et Homer. cum lanx Hectoris expendente læua inclinaret, ait, ληττα δὲ εἶ ποῖκος ἀπόλλων. Tu si quid efficacius, aut vehementius audea (nam decet germanam illicita etiam pro fratris salute tentare) forsitan mutabitur in melius fortuna, fietque beatus, qui nunc est miser. Suprà dictum, multos alterna reuifens Lufit, & in solido rursus fortuna locatis. Donatus Seruius.

QUA VISA EST FORTVNA PATI) suprà, cœli in fœdera dextera Quæ datur. Sanè latenter ostendit, fauorem numinum sine occasione fatorum non posse procedere. Seruius.

IMMO VERÒ NON LATENTER, sed manifestè ostendit, dum subijcit. Parcæque sinebant Cedere res Latio.

TURNVM, ET TVA MOENIA TEXI) Etiã Ciceroni, regere, est defendere, ac tueri. Pro Plancio. Is meam salutem, atque vitam sua beneuolentia, prædiogque texit. Pro Sextio. Patriam, quam (vt leuissime dicam) certè texeram. I. de Orat. maiores nostri clarissimorum hominum auctoritate leges, ac iura tecta esse voluerunt. Sic, armis tegere, est defendere. I. de Orat. Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel ipse tectus esse possis, vel prouocare improbos, vel te vicisci laceffitus?

SEQUITUR MOX ENUMERATIO ISTARUM PELLICUM, quibus Iupiter hunc honorem erepta pro virginitate sacrauit tamen Iuturna in his non recensetur. NYMPHA DECVS FLVVIOR. ANIMO GRATIS. NOST.) Simulata dictio, & non ex animo, sed ex temporis necessitate composita. Quando enim fieri potest, vt vxor pellicem libenter compellet, aut amet? & vt se melius commendet Iuturnæ, suum esse mentitur, quod volente Ioue cæli consortium Iutur-

na commertur. Addit etiam, se id libenter fecisse: multa enim bona ab iniuitis præstantur, aliqua necessitate cogente. Nec Iuturnam verè diligebat, nec fratrem Turnum: sed agebat causam suam, ne in aduerso euentu certaminis Turni, ipsa cum suis conatibus caderet. Donatus.

IMPARI BV S FATIS) Fata fauent Aenea, vt AA VDES) Pro fratre, & consanguineo audendum plus, & aliquid praesentius, id est, vehementius, & efficacius. Arcissima est fratrum, sororumque cognatio.

Vix ea, cum lacrymas oculis Iuturna profudit,
155 TERQVE QVATERQVE MANV PECTVS PERCVSSIT HONESTVM.
NON LACRYMIS HOC TEMPVS (ait Saturnia Iuno)
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumq; excute foedus.
AVTOR EGO AVDENDI. Sic exhortata reliquit
160 Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis.
Interea reges (ingenti mole Latinus
Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum)
Aurati bis sex radij fulgentia cingunt,
Solis aui specimen. bigis it Turnus in albis,
165 Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Aeneas Romanae stirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo, & caelestibus armis,
Et iuxta Aescanias, MAGNAE SPES ALTERA ROMAE)
Procedunt castris: puraque in veste sacerdos
170 Setigerae foetum suis, intonsamque bidentem
Attulit, admouitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conuersi lumina solem,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

VIX EA, CVM LACRYMAS) Vix ea, dixerat Iuno subaudimus. Tum secuta sunt lacrymae Iuturnae, & verbera pectoris: solum enim doloris causam audierat, nihil quemadmodum fratri posset succurrere: audit autem infra, Aut tu bella cie, &c. Seruius.

NON LACRYMIS HOC TEMPVS) Sic Geta Sostriate in Adelph. Hera, lacrymas mitte, ac potius quoad ad hanc rem opus est, porro consulte. Videns haec Iuno, non flendum, sed subueniendum esse ait, & mature tentanda, quae saluti adhuc inuenis expediant, ne mala, & perniciis anteuertat. Exponitur consilium bipartitum, suum fauorem illi spondet. Incertam porro reliquit, quia quamuis consilium dederit, tamen forsitan, dixit supra. Ita erat quod speraret, & erat nihilominus quod metueret. hoc mentem eius vulnerabat.

Quum aliud, inquit, praesens exigat tempus, & id agatur, ne veniat ad lacrymas, praeposterum est, Iuturna, quod plangis; debentur haec non periclitanti, sed mortuo. Subueniatur itaque tuo fratri dum vivit, & fiat mature, quod pro illius salute faciendum est, ne nos mala praecipitata praeveniunt. Totum potest consiliorum ratio, si in suis temporibus agenda iungantur. Proinde ne te fraterno dolore confusam, providendi consilium deserat, quid tibi curandum, paucis advertente. Subtrahendus est quam primum morti, & hic omnis opera consumenda, ut imminens certamen effugiat: aut si istud nulla vi explicari poterit, tradatur inimicum foedus e medio, & confusae acies bello miscantur, &c. Donatus.

AVCTOREGO AVDENDI) Auctor generis communis apud antiquos. Festus. In quem locum ad-

ducit hoc testimonium Virgilij Scalig. F. additque neque solum auctor, sed & alia pleraque verba. Ouid. Sp. per coniugij stat dea picta sui. Sed quid longinqua conquirimus? Ecce obuia semper vox vxor est feminini generis Vxor dicendum erat, pro vxor. Eiusmodi enim erant verba apud veteres, vxor, pro vxor, pacio pro patris. Ita dicta est, quia adipe lupino postes noui mariti vngeret. Sed & Aeschylus τὴν ἑσπέρα dixit in Agamemnone: τὴν δὲ σπέρην ναυτολῶν ἐπέτερο, quod sane silentio praeterendum non erat.

* Aliud Ouid. carmen de A. Fast. promit German. de voce, auctor, genere muliebri. Optima tu proptij numinis auctor eris. Est apud Latinum libro primo, capite decimo septimo. Quae prima (Venus) artem meretriciam instituit, auctores mulieribus in Cypro fuit, uti vulgo corpore questum facerent. Sic Graeci δὲ ἡ ἄνθρωπος. Etiam generis neutro Virgil. exultul libro decimo. Italiam petiit facis auctoribus, esto. Seruius hanc vocem scribi vult sine e, cum ab autoritate descendat sic, auctor: cum autem venit a verbo augeo, tunc scribendum auctor, & facere femininum auctrix. Quidam etiam aspirationem addunt, auctor, ad Graecum vocabulum referentes. ἄνθρωπος. Haec tamen de genere, & scriptura huius vocis.

Suetonius Tibertio cap. 27. cum quidam diceret, auctore eo senatum se adiisse, pro auctore suaforem, verbo mutato coegit dicere. Vbi videtur sensisse modestissimum, & adulatoribus infestissimum imperator, plus quiddam, & maius esse auctorem, quam suaforem. Cic. tamen, (quod in eundem locum annotavit Læuius Torrentius) Cic. inquam, & alij, libera adhuc reprob. sic vsi sunt hoc vocabulo, ut etiam senatui auctores se fuisse dicitarent, ac vt saepe eadem de re vtrumque verbum, auctoris, & suaforis coniungerent. Auctor enim dicitur, cuius consilium secuti sumus, & hoc solum

solum a suafore differet, quod huius consilio non semper paremus. Praeterea in auctoris nomine dignitas, ac potestas consideratur, cum aut Patres auctores hiant, vt saepe Liuius de senatu, aut tutor pro pupillo, aut pro vxore maritus, quorum nempe sine auctoritate nihil gerere illi possent. Ita cum auctore Praetore quid factum dicimus. Et quoniam responsa prudentum iuris vim obtinebant, factum, vt hi auctores appellarentur, lib. 2. de origine iuris. Vnde elegans ille loquendi modus, cum non defugere auctoritatem dicimus, pro, non recusare auctorem sequi aliquem.

Sed auctorem fieri quid sit, docet Paulus in L. Etiam si. fide auctorit. tut. Etiam si, inquit, non interrogatus tutor auctor fuerit, valet auctoritas eius, cum se id probare dicit, quod agitur, hoc est enim auctorem fieri. Liuius libro primo. Deceuerunt enim, vt cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si Patres auctores fierent. Et paulo post. Quod bonum, factum, felixque sit, inquit, Quirites regem create, ita Patribus visum est. Patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearetis, auctores fient. Sic vocabantur auctores mulierum, sine quorum approbatione, consensuque rata non erant, quae egissent mulieres. Liuius libro 37. Cic. pro Flacco, & A. Caecina.

TRISTI TVRB. VVLN. MENT.) Triste vulnus, est mceror animi: dulce autem vulnus, & blandum amor. Illud dolet, hoc delectat: illud fugimus, hoc appetimus. Vide dicta quarto Aeneid. ibi, Vulnus alii venis.

INTEREA REGES INGENTI) Post interea reges, ponenda nota parenthesis, altera vero post, spes altera Roma: describuntur enim qui procedebant castris, Latinus, Turnus, Aeneas, Aescanias, quos reges appellat, vt saepe Homerus ἀντιπαρα. Longum est ὑπερβατον. Isidorus lib. 1. Originum cap. 25. de schematibus. Prolepsis est Praesumptio, vbi ea, quae sequi debent, anteponuntur: vt, Interea reges ingenti mole, Latinus. Debit enim sic dicere. Interea reges ingenti mole, & statim adiciere, quod sequitur, Procedunt castris. Deinde dicere, Latinus, &c. Sed facta est pro ornamento praesumptio rei, & qui sequi debuere, reges, interpositi sunt in septem versibus, & postea additum, Procedunt castris.

INGENTI MOLE) ingenti pompa, & ambitu. SOLIS AVI SPECIMEN) quia Latinus secundum Hyginum, Telemachi, & Circes filius, vide cap. 127. quam multi etiam Maricam dicunt: Circe autem solis filia. Idcirco gerebat diadema cum duodecim radiis, propter duodecim signa principalia, per quae decurrit sol in anno.

Pierius libro 7. in Ceruo ait, ex instituto veteri coronas regias radiorum retulisse similitudinem, vt non temere olim institutum sit, eas in Apollinis capite 12. pretiosis lapillis confici, qui splendore suo promicantes, vniuersum caput radiis illustrant. Totidem autem radiis coronas regias constare, cum ex nummis, ac monumentis antiquis, tum ex hoc Virgiliano carmine posse colligi.

PATER AN. ROM. STIRP. ORIGO) per Iliam Numitoris Albanorum regis filiam. Albani autem reges Aescanij posterij, & successores. Iliia Romulum, & Remum a Marte, si credimus, compressa genuit: a Romulo Romani. Et quoniam ab Aenea, vt antiquissimo

parente, idcirco etiam Aeneade & a Lucret. appellantur, & a Virgilio 8. Aen. Aeneada in ferrum pro libertate vrbem. Dicit autem hoc, Romana stirps origo, cum magno gloriae sensu.

ET CAELESTIBVS ARMIS) Quare caelestia arma Aeneas docet lib. 8.

MAGNAE SPES ALTERA ROMAE) Quam recitant fabulam Seruius, Donatus, & Crinitus libro 7. cap. 12. de M. Tullio, qui Virgilij versibus multum tribuerit, audientemque pop. Roman. cum recitationi eius carminum interesset, nempe Eclog. 6. statim vt erat acri iudicio, intellexisse, non communi vena prouenisse, ac proinde petuisse, ab initio totam eclogam iterari, quam, cum studiosè auscultaret, se continere nequiuisset, quin exclamaret, magna spes altera Roma, quod hemistichium deinde poeta in suam Aeneidem, atque adeo in hunc ipsum librum transtulerit: hoc, inquam, commentum ad aures tuas ne admiseris. Moriente Cicerone, id quod ex chronologia patet, Virgilius admodum puer, & inuestis plane fuit, & bucolica vulgus nondum ediderat.

PVRAQVE IN VESTE SACERD.) Pura, inquit Donatus, colore albo, nec purpure variata picturis. Festus accipit puram vestem, non oblitam, non fulguritam, non funestam, non maculam habentem. Cic. 2. de leg. Color albus praecipue decorus est deo, tum in caeteris, tum maxime in textili. In sacris non modo puras manus, sed etiam vestes requirebant, vt vasa, hostiam, vinum.

SETIGERAE FOETVM SVIS) Romano more, vt, caesa iungebant foedera, porca, Lucret. lib. 6. nam setigeris subus acre venenum est.

INTONSAMQVE BIDENTEM) agnum, cui nondum fuerat lana detonsa. De voce bidentis alibi dictum.

ADMovITQVE PECVS FLAG. ARIS) Etiam hoc verbum sollempne fuit in sacris, vt hostia diceretur admoueri altaribus, sicut probari, duci stare, ferit, immolari, caedi, mactari, de quibus omnibus, prolatis auctorum locis, agit sedulo Barnabas Briffonius lib. Formularum 1. Lucanus lib. 1. sacris tunc admouet aris Erechta cernice marem. Ammian. Marcellin. lib. 23. admotis aris tauros dixit. Ouid. 7. Metamorph. admotos templis tauros.

ILLI AD SVRGENTEM SOLEM) Vide locum Iliad. 2. ἀπρὸ τοῦ ἡλίου ἐρησάμενος χεῖρας μαχαίραν, &c. Mos fuit antiquis, solem orientem adorare, tum ad opus quod instaret aggredi; & alioqui ad solis ortum precationem inucentes conuerti. Tacitus Historiarum libro 3. Et orientem solem (ita in Syria mos est) Tertiani salutauere. Fuit enim haec legio Syria deducta, in qua sub Corbulone militauerat. Herodian. libro 4. de Parthis, qui pugnam in ituri orto iam sole, εὐπαρσάμενοι δὲ τὸν ἡλίον inquit: ὡς ἔθος αὐτοῖς, εἰ βαρβαροὶ μεγίστην κλάσιν βούσαντες ἐπὶ τὸν ἡλίον τοῖς ῥωμαίοις. Sed obseruo amplius: non solum Syrios, aut orientales soli cultum hunc detulisse, sed gentium pleraeque. Plato libro 10. de leg. ἀνατέλλοντος δὲ ἡλίου, καὶ σεληνίου, καὶ ἀποδεδυσμαῖς ἰόντων, προσκυλίσεις αἶμα, καὶ προσκυνώσεις ἐλλήνοισι, καὶ βαρβάρων πάντων. Oriente sole, & luna, iisdemque occidentibus, in terram inclinationes, & adorationes fiunt, Graecorum, omniumque barbarorum. Ipsi Romanis receptum, in precando verti ad orientem. Hyginus de limitibus. Antiqui architecti in occidentem templa recte spectare scripserunt. Postea pla-

BBBBB

zuit omnem religionem ed conuertere, ex qua parte A
 celi terra illuminabatur. Iſid. lib. 15. templa ita ſtructa
 ait, vt qui conſuleret, & deprecaretur, æſtum aſpice-
 ret orientem. Latinus Pacatus in Panegyrica ad Theo-
 doſium. Nam vt diuinis rebus operantes, in eam celi
 plagam ora conuertimas, à qua lucis exordium eſt. Nec
 Chriſtiani abhorruerunt. Hæc Lipſius ad 3 Hiſtoriar.
 Taciti. * Similitur 8. Aeneid. Surgit, & ætherei ſpectans orientia
 ſolis Lumina. Onid. 4. Faſt. Hæc dea placanda eſt, hæc tu con-
 uerſus ad ortus Dic quater. Vide Formulæ. Eriſſonij lib. 1. num. 38.
 Quamobrem ſcitur fieri ſpeciali, & qui ab ijs profecti ſunt
 ſacerdotes Ecclēſiæ, vt Chriſtiani diuiſo more Iudeorum, aut occidentem

uero corpore deum adorandi. Iſi ad orientem ſolem adorant, docuimus
 progymnaſ. 7 ſecunda parti Tertij.
 DANT MANT. FRUGES SALSAS) *Fruges ſalſas*, in-
 tellige far, & ſal, quibus rebus & cultri aſpergebantur,
 & victima. Erant autem probationes, vtrum animal
 aptum eſſet ſacrificio. Obliquum enim cultrum à fron-
 te, atque ad caudam ante immolationem ducere con-
 ſueuerant: nam hoc eſt quod dicit, *tempora ferro Summa
 notant pecudum*. Seruius. Hoc de ferro, quidam expo-
 nunt. præfecant capillos de fronte victimarum. Lib. 6.
 Et ſummas carpens media inter cornua ſeras.

- 175 Tum pius Aeneas ſtricto ſic enſe precatur.
 Eſto nunc ſol teſtis, & hæc mihi terra precanti,
 Quàm propter tantos potui perferre labores:
 Et pater omnipotens, & tu Saturnia Iuno,
 Iam melior, iam diua precor: tuq; inſcrite Mauors,
- 180 Cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques:
 Fontesq; fluuiosq; voco, quæque ætheris alti
 Relligio, & quæ cæruleo ſunt numina ponto.
 Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno:
 Conuenit Euandri victos diſcedere ad urbem:
- 185 Cedet Iulus agris, nec poſt arma vlla rebelles
 Aeneadæ referent, ferrouæ hæc regna laceſſent.
 SIN NOSTRVM ANNVERIT NOBIS VICTORIA MARTEM
 (Vt potius reor, & potius dij numine firment)
 Non ego, nec Teucris Italos parere iubebo,
- 190 Nec mihi regna peto: paribus ſe legibus ambæ
 Inuiſtæ gentes æterna in ſœdera mittant.
 Sacra, deosque dabo: ſocer arma Latinus habeto.
 Imperium ſollemne ſocer. mihi mcenia Teucri
 Conſtituent, vrbique dabit Lavinia nomen

ESTO NVNC SOL TESTIS) Similis precatio apud
 Homerum, quam citat Seruius.

Ζῆν πάτερ ἰδὲ θεὸν μέγαν, κούρην, μέγιστην,
 Ἥλιον δ' ὅς σάει ἐφορᾷς καὶ σάει ἰσχυραῖς, &c.

Ex eo autem quod ſoli ſenſum audiendi, videndique, &
 omnino quandam diuinitatem tribuerent, eumque
 ἐπιπύτων facerent, arbitror manſiſſe huiusmodi ſenten-
 tias. Cic. 2 Off. Multa præterea commemorarem, ſi
 hoc vno quidquam ſol vidiffet indignus. Plaut. Sti-
 cho, *meliorem (vxo-rem) neque tu reperies, neque ſol videri*. Sic
 Græci ἥλιος κροτάριον. vt Theognis, τὸ δὲ αὐραῖς ὀδύσας
 ἔδδεις ἀνθρώπων, ὅπως ἥλιος καθορᾷ. Tu plures collige,
 Nos alibi hoc idem docuimus.

ET PATER OMNIPOTENS. ET TV SAT. IVNO)
 Eſt Maro in ſœdere faciendo Homerum imitatur, ta-
 men, vt mihi videtur, etiam ad ritum, ſollemniorumque
 verborum formulam, qua veteres Romani in ſan-
 ciendis ſœderibus, & bellis indicendis vti ſolebant, re-
 ſpexit. Quod è Lino lib. 1. perſpicere facile eſt. cuius
 verba ſunt. AVDI IVPITER, ET TV IVNO, QVIRINE,
 DIQVE OMNES CÆLESTES, VOSQVE INFERI AVDITE
 Rurſus. AVDI IVPITER, AVDITE FINES, AVDIAT FAS.
 Sic & Plaut. Ciſtell. iurat deos ſuperos, inferos, medio-

Bximos. Sunt autem qui à Græcis ἑρᾶντος, ῥθόντος, &
 ὑποϋθόντος appellantur. Turneb. lib. 30. cap. 29.

De ratione ſœderis peragendi Liviſus ita ſcribit,
 nam Turnebus de belli indicendi formula tetigit ali-
 quid. *Fecialis regem Tullum ita rogavit. Iubésne me rex
 cum patre patrato populi Romani ſœdus ferire? Iubente
 rege, Sagvina, inquit, te rex poſco Rex ait, puram vol-
 lito. Fecialis ex arce graminis herbam puram attulit. po-
 ſtea regem ita rogavit. Rex, facisne me regium nuntium po-
 puli Romani Quiritium? vaſa, comiſſeque meos? Rex re-
 ſpondet. Quod ſine fraude mea, populique Romani Quiri-
 tium fiat, ſacio. Dein Fecialis patrem patratum facit,
 qui legibus ſœderis recitat, Audi, inquit Iupiter, au-
 di pater patrato pop. Albani, audi tu populus Albanus: vt
 illa palam prima paſſivema ex illis tabulis, ceræne reci-
 tata ſunt ſine dolo malo, vtiq; ea hic hodie rectiſſime
 intellecta ſunt, illis legibus populus Romanus prior non de-
 ſiciet. Si prior defecerit, publico conſilio, dolo malo, tum
 Diſpiter populum Romanum ſic ferio, vt ego hunc por-
 cum hodie feriam: tantoque magis ferio, quanto ma-
 gis potes, pollésque. Quod ubi dixit: porcum ſaxo ſlice
 percuffit.*

IAM MELIOR, IAM DIVA) Aliter exponendum,
 quàm volunt interpretes. Nam cum infeſta eſſet Troia-
 nis

nis luna, proprium autem deorum ſic, bonos eſſe, pre- A
 catur, vt animum mutet in Troianos, & eis bona eſſe
 velit: quod ea arte dicit, quafi quæ mala ſit, & à diua de-
 generet: perinde, ac ſi diceret, ad te redeas, & te deam
 eſſe memineris, cuius proprium eſt non nocere. Tur-
 neb. lib. 23. cap. 14.

CUNCTA TVO QVI BELLA) Martem dicit cuncta
 bella ſub numine ſuo torquere. Hoc nihil eſt aliud, quàm
 quod dicit Lucret. lib. 1. *quoniam belli ſera munera Manors
 Arripotens regit.*

FONTESQVE FLUVIOSQVE VOCO) fontium, flu-
 uiorumque præſides deos.

QVÆQVE ÆTHERIS ALTI RELLIGIO) & quæcū-
 que numina in cælo coluntur.

QVÆ CÆRVLEO SVNT NYM. PONTO) Mare vo-
 catur cæruleum à colore, quem videtur habere. Cæru-
 leas vndas nominat Tibull. eleg. 4. lib. 1. *Nec ſi cæruleas
 puppi voles ire per vndas.* Idem lib. 3. mare dicit cæruleum
 aminem.

*Iam nox ætherium nigris emenſa quadrigis
 Mundum, cæruleo lanerat amne rotas.*

SI FORS VIGT. TVRNO) Bene dubitat de victoria
 Turni, ſi fors, inquit; contra cum ad ſuum venerit no-
 men, dicit, *Et potius reor, & potius dij numine firment.* Sanè
 ratione non caret, quod primò de victoria Turni loqui-
 tur, poſt descendit ad ſyam: ſci enim in augurijs prima
 poſterioribus cedere. Seruius.

CONVEN. EVAND, VICT. DISCED. AD VRBEM)
 Quid facturi ſint Troiani Aenea victo. Recipient ſe ad
 Euandrum, vt amicam arma deponent in perpetuum.

NOSTRVM ANNVER. NOB. VICTOR. MART.) Hy-
 pallage eſt, *annuerit victoria Martem*: pro ſi noſter Mars
 annuerit victoriam; nam Martem victoria comitatur.
 Seruius.

Dij noſtri dicuntur eſſe, qui nobis fauent, vt hoc
 loco, & hoc eodem libro, *nec dij iuxere Cupen-vum, Ae-
 nea vniene, ſui.* Qui ſcilicet ei propitijs erant, fauebant-
 que. Mars igitur illius videbitur, qui victoriam obtine-
 bit: tunc enim fauebit maximè, ſi victoriam dederit.
 Contra illoſum eſſe nō videbitur, quibus aduerſabitur,
 quiq; vincuntur. Hæc ideo dixi, quod non ſatis accom-
 modatè à Seruio explicata videſem. Turneb. lib. 9. cap.
 30. & lib. 23. cap. 14.

Dedit obſeruantiam legem parti aduerſæ, & ſe alia,
 ſuòſque conſtringit. Si verò, ait, me victorem exitus cer-
 tamini fecerit (quod ſpero futurum diis bene iuuau-
 ribus) nolim ſeruiant Troianiſ Italifed ſint pares, ſint
 vna, ac perpetua ſocietate cōcordes. Nec mihi regnum

vindicabo: ſocero omnia relinquam. Dabo deos, dabo
 ſacra. Quid tam honeſtum, quid tam commodum, quàm
 deos noſcere, & diſcere religionem? Solam palmam, &
 gloriam quero, & manentibus cunctis in ſuo ſtatu, mei
 mihi ciuitatem condent, citra ciuium laborem, & cu-
 iuſquam impenſas; non trudam quenguam è ſedibus
 ſuis: ipſi ciuitati nomen dabit Lavinia. Nullus me vi-
 ctorem ſentiet, quum omnis mihi cauſa, ſit cum Tur-
 no. Donatus.

NON EGQ NEC TEVCRIſ ITAL. PARERE IVB.) Hæc
 & ſequentia, nōnne ſimilitudinem habent illius loci,
 lib. 1. cum Dido ait?

*Vultis & his mecum pariter conſidere regnis?
 Troiſ, Tyriusq; miſ nullo diſco: imme agetur.*

SACRA, DEOSQVE DABO) Nempe Iuliam gentem
 ab Iulo ſacrâ, in tempora vſque Virgilij, habuiſſe con-
 ſtat ex auctoribus. Et poſtea ſacra ſemper pietati Aeneæ
 vindicat, quem magna æquanimitate inducit in par-
 tem regni tantum, cum Latino venite paratum, quod
 reuocata (vt ex ciuili doctrina conſtat) regna ad medio-
 critatē, & temperata ſtabiliora, & diuturniora euadant,
 vt demōſtrat Ariſtot. lib. 3. *pol. 17.* lege cætera apud Ger.
 * *Per ſacra, deſiſſe, Troianorum penatium ſacra accipienda ſunt, de qui-
 bus iſtitio Aeneid. inſerere que deos Latino.*

SOCER ARMA LAT. HABETO) Crebra ſoceri com-
 memoratiōne ſibi fauorem Latini conciliat. Et appoſi-
 tē, habeto, ſic enim leges loquuntur.

MHI MOENIA TEVCRIſ CONSTIT.) Popularem
 gratiam captat: quia ſuprà dixerat Diānces, *Saxaque
 ſubuecti, vne humeris Troiana iuuabit.*

VRBIQVE DABIT LAVINIA NOMEN) Oppidum
 condunt. Aeneas ab nomine vxoris Lavinium appellat,
 Liviſus lib. 1. Hanc orationem Donatus iure optimo lau-
 dat, & ego eius verba adſcribenda ſum ratus. Quam li-
 benter auditus eſt, quum non tantum in eos non ſe a-
 ſperum futurum polliceretur, quibus auctoribus con-
 flatum eſt bellum: verum etiam quos hoſtes habuit, pro
 amicis retenturum, vt eſſent æquales Troianiſ. In eo
 autem beneuolum ſe monſtrauit, ſacra illis promitten-
 do, munus ſcilicet optandū cunctis, & venerabili-
 ter excipiendum. Deſerendo autem ſocero, & Latini-
 nis, quantum ſibi fauorem omnium iunxit? In eo verò
 plenam monſtrauit reuerentiā, quum illum & patris
 nomine appellauit, & ſoceri. Habeto, inquit, pater ar-
 ma, habeto ſocer imperium. hoc eſt enim imperare,
 habere mouendorum atnoſum poteſtatem, cum ne-
 ceſſitas fuerit, & pacem tueri, quam procurauerit labor
 & fortunæ ſuffragium.

- 195 Sic prior Aeneas: ſequitur ſic deinde Latinus,
 SVSCIPIENS CÆLVN, TENDITQVE AD SIDERA DEXTRAM.
 Hæc eadem, Aeneæ, terram, mare, ſidera iuro,
 Latonæq; genus duplex Ianumque bifrontem,
 Vimque deum infernam, & duri ſacraria Ditis.
- 200 Audi hæc genitor, qui ſœdera fulmine ſancit:
 Tango aras, mediòſque ignes, & numina teſtor.
 Nulla dies pacem hanc Italif, nec ſœdera rumpet,
 Quo res cunq; cadent: nec me vis vlla volentem
 Auertet: NON SI TELLVREM EFFVNDAT IN VNDAS
- 205 DILVVIQ MISCENS, CÆLVN-VE IN TARTARA SOLVAT.
 Vt ſceptrum hoc (dextra ſceptrum nam fortè gerebat)

Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis) In medias dat sese acies, haud nescia rerum: Rumoresq; serit varios, ac talia fatur.

INTER SE FIRMA. FOED.) De Latino, & Aenea accipiendum, quod ait de firmatis foederibus cum huiusmodi dictis. Turnum non induxit orantem, qui dux est, quia praesente rege non habet potestatem; & imitatus est Homerum, qui post iusurandum Menelai, Alexandrum quasi feruidum, & adolescentem a foedere inducit exclusum, & Priamum adhibuit ad foederis confirmationem. Seruius.

CONSPECTV IN MEDIO PROCERV) Proceres sunt principes civium, vel civitatum, quasi procedes, quod ante omnes honore praecedant. Vnde & capita trahunt, quae eminent extra parietes, proceres dicuntur, eod quod primo procedant. Hinc autem ad primores facta translatio, quod a caetera multitudine prominent. Isidor, lib. 8. cap. 4.

RITE SACR, rite expurgatas, solennitate, qua dictum est supra. Seruius.

IN FLAMM. IVGVL. PECVD.) Fundebatur sanguis animalium, & antequam morentur, extrahebantur eorum viscera & aris imponebantur. Donatus.

VISCERA VIVIS ERIPVNT) Ideo rapiebant exta, vt spirantia adhuc, & palpitantia consili possent. Ea de causa Arnob. lib. 7. illis gaudium fuisse scribit, vidisse ex residuo caesarum victimarum spiritu exultantia adhuc corda, tremebundaq; & palpitantes in visceribus venas. 4. Aeneid. pecudumq; relictis Pectoribus inhians spirantia consiliit exta. Briffonium addi, lib. Formular. l. numero 20.

IMPAR EA PVG. VIDERI) Videri, misceri, infinitini pro indicativis, videbatur, miscbatur: & eod magis, quod propius, & apertius carnebant, haud viribus aequis congressuros. Confirmabat timorem eorum multis ar-

230 Non pudet, o Rutuli, cunctis pro talibus vnam Obiectare animam? numero ne, an viribus aequi Non sumus: en omnes & Troes, & Arcades hic sunt, Fatalisq; manus, infensa Etruria Turno: VIX HOSTEM ALTERNI, SI CONGREDIAMVR, HABEMVS. Ille quidem ad superos, quorum se deuouet aris, 235 Succedet fama, viuisque pet ora feretur. Nos, patria amissa, dominis parere superbis Cogemur, qui nunc: lenti confedimus aruis, TALIBVS INCENSA EST IUVENVM SENTENTIA DICTIS Iam magis atq; magis, serpitq; per agmina murmur. 240 Ipsi Laurentes mutati, ipsiq; Latini. Qui sibi iam requiem pugnae, rebusq; salutem Sperabant, nunc arma volunt, foedusq; precantur Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.

CUNCTIS PRO TALIBVS VNAM) Exhortatio est cum quadam obiurgatione. Turpe, ait, vnum pugnare pro tam multi, & pluribus quam sunt hostes, nec inferioribus, quod ad vires, & animos attinet: vt quod ex vno sperant, id facillime sibi ipsis dare possint. Omnes, inquit, ad sunt hostes nostri, non est alter exercitus in castris.

argumentis Turnus, quibus ob imparitatem dissidentia probaretur. Tacitus, & segnis incedebat, vt vix pedem posse mouere videretur, cum macie repentina, & pallore, qui in iuuenili corpore est insolitus. Seruius, Donatus.

A DIVVAT INCESSV) motum illum populi auget.

DEMISSE LV MINE) quod timentis est. Aliquando verecundantis, vt in Didone, & Andromacha.

TABENTES QVE GENAE) Quid hic facit in tot exemplaribus Pubentes? Scilicet pubentes, id est, iam tenera lanugine vestitae, ac florentes genae Turni adiuuabant Rutulorum dissidentiam: minus credebant foelicem fore successu certaminis, quia Turno barba prima erumpebat. Scriptura alia proponitur, Pallentes. Sed cum sequatur, & iuuenili in corpore pallor, totus versus sic legere tur. Pallentesque genae, & iuuenili in corpore pallor, quod fati ineptum videtur, ac nugatorium. Lege igitur, auctore Donato, Tabentesque genae, quod cum voce pallor bene consentit. Nescio enim qua macie subito deformari Turnus cepit.

FOMAM ASSIMVL. CAMERTI) Vtitur consilio Iturna satis temporis necessario. Vertit se in Camertis formam, in cuius persona foedus disturbet. Merito Camertis, cuius auctoritatem commendabat & origo maiorum, & paterna virtus, & propria fortitudo, ne ab ignobili, & imbelli profecta sententia, ad persuadendum nihil haberet virium, sic ferme Donatus.

IN MEDIAS DAT SESE ACIES) quomodo apud Homerum etiam deae, formam aliam induit, versantur in exercitu.

RVMORES QVE SERIT VARIOS) Furius Antias. Rumoresq; sunt varios, ac multa requirunt.

FATALIS QVE MANVS) Etruscos vocat fatalem manum, qui propter Mezentium Turno erant infesti.

VIX HOSTEM ALTERNI HABEMVS) si secundus quisque nostrum congregiatur. De alterno hoste parē sententiam longius protraxit Homerus Iliad. β. εμπερ γδ γ' εδ' ελοιμην εχθρῶν, &c. turpe videri affirmat Agamemno, redire Graecos in patriam bello imperfecto, cum

cum ipsi tam multi sint, Troiani adeo pauci. Sed eam multitudinem, paucitatemque ita explicat, vt dicat, si Graeci distribuuntur in decurias, vt singulis decuriis misceretur vnus Troianus, decurias plurimas non habituras, qui sibi pocula ministret. Manlius Capitolinus apud Liuuium lib. 6 plebem in patricios a multitudine extimulat his verbis. Numerate saltem, quot ipsi sitis: quot aduersarios habeatis. Si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quam illos pro dominatione certaturos: quot enim clientes circa singulos fuitis patronos, tot nunc aduersus vnum hostes eritis.

AD SVPEROS SVCCEDET FAMA) Turnus hominum fama, ac voluntate in caelum tollitur, cum hominum fama (verba Cic. de Hercule 3. Off.) beneficiorum memor in concilio caelestium collocabit: nos spoliati libertate, seruitutem Phrygibus tyrannis seruimus: nos, inquam, qui nunc in campo lenti, & otiosi confidemus.

QVORVM SE DEVOVET ARIS) Deuotionum formulas require a Briffonio, Formular. lib. pag. 108. & sequentibus.

VIVVSQVE PER ORA FERETVR) Quis tam caecus, qui non videat, occurrisse Virgilio Enniam illud, vltimo vult per ora virum? Idem volebat animo, cum scriberet illud Georg 3. vltorq; virum volitare per ora.

245 Histaliud maius Iturna adiungit, & alto Dat signum caelo, quo non praesentius vllum Turbavit mentes Italas, monstroq; fefellit. Namque volans rubra fuluus Iouis ales ab aethra, Littoreas agitabat aues, turbamq; sonantem Agminis aligeri, subito cum lapsus ad vndas 250 Cygnum excellentem pedibus rapit improbus vncis. Arrexere animos Itali: cunctaq; volucres Conuertunt clamore fugam (mirabile visu) Aetheraque obscurant pennis, hostemque per auras Facta nube premunt: donec vi victus, & ipso 255 Pondere defecit, praedamque ex vnguibus ales Proiecit fluuio, penitusque in nubila fugit. Tum vero augurium Rutuli clamore salutant, Expediuntque manus. primusque Tolumnius augur, HOC ERAT, HOC VOTIS, INQVIT, QVOD SAepe PETIVI. 260 Accipio, agnoscoque deos. me me duce ferrum Corripite o Rutuli, quos improbus aduena bello Territat, inualidas vt aues, & littora vestra Vi populat. petet ille fugam, penitusque profundo Vela dabit, vos vnanimi densate cateruas, 265 Et regem vobis pugna defendite raptum.

HIS ALIVD MAIVS) His, hoc est, illis, quae superius locuta est, adiungit quiddam praesentius, efficacius, vt nimirum religio alia religione soluat. Seruius. Sic apud Homerum Iliad. β Iupiter in gratiam Thetidis, gloriaq; Achillis, fallax immisit somnium Agamemnoni.

Ad ea autem quae hic notantur a Seruio, de oblatiuo, imperatiuo, & immisso augurio, vide Turneb. in Aduersar. Ita solent saepe dii apud poetas falsis, vbi nocere volunt, infomniis, auguriis, monstrisve humanis sen-

NOS PAT. AMISSA DOMINIS PARERE SVR.) Duplex calamitas, & vtraq; grauissima. Quid enim patria dulcius? & quid superbo domino intolerabilius? Sederat hoc Andromache, & ideo flebiliter illa dicebat in 3.

Nos pat ia incensa, diuisa per aquora velle Stirpa Achillee factus, inuenimusq; superbum Seruio enixè tulimus.

Donatus exponit, patria amissa, id est, amissa libertate. Liber enim habet patriam, quam non habet seruus: adeo, vt qui plenam adeptus erat libertatem, ciuitatem Romanam diceretur consecutus. Hanc ego expositionem amplector.

QVI NVNC LENTI CONSED.) Lenti, otiosi, frigidi, segnes. Eclog. i. tu Turpe lentus, in umbra. Penelope Vlyssi. Hanc tua Penelope lento tibi mitti Vlyse. quamquam & in verbo, confedimus, haec notio inest.

IPSI LAVRENTES MUTATI) Placet totum de exercitu accipi, qui erat extra urbem, non de illis, qui erant in oppido. quemadmodum Donatus falso putauit.

QVI SIBI IAM REQUIEM) Qui otium, & requiem plenam sperabant, cupiunt foedus factum pro no facto haberi: & qui in Turnum exacerbatu erant, iam eum miserantur. Depingit leuitatem, atque inconstantiam vulgi, quod huc illuc facillime rapitur. Qua de causa mobiles Quiritēs vocat Horat. Ode. l. lib. i.

sibus illudere, vt apud Calabrum de Penthesilea, quae per summum a Minerua somnium victoriam de Achille sibi promiserat, eiusque iam spolia animo confidentius hauserat. Caeterum ab aquila augurium habetur certissimum alioqui, sanctissimumque, vide reliqua aqua German.

QVONON PRAESENTIVS VLLVM TVRBE MENT.) De voce, praesens, memini me dicere ad Eclog. i. ibi, Nec tam praesentes alibi cognoscere diuos.

AB ÆTHRA RVBA) propter auroram ruben-

tem: est enim tempus matutinum.

IOVIS ALES) Sic lib. 1. ubi eadē auis cygnos in-

fectans describitur. *Aspicite bis fenos latantes agmine cygnos, Aethera quos lapsa plaga Iouis ales, &c.* LITTOREAS AGIT. AUES) Littoreas aues, intellige palustres: nam litus dicitur omnis terra aquis vicina. Seruius.

CUNCTÆQUE VOL. CON. CLAMORE

FGAM) Hæc pars potuit aliquid significare pro Tur-

no. nam volucres cunctæ densare in cateruam, atque

constantius persecuta, raptorem adegerunt remittere

vnguibus prædam, quod ille fecit pondere superatus, &

inpressione persequentium. Perdito autem pondere,

fugit in nubila: hoc est eò vnde venerat, remeavit. *Con-*

uocem clamore figam id est, redeunt cum clamore, sicut

in exercitu fieri solet. Donatus, Seruius.

FACTA NYBE PREMUNT) Nubes hic multitudinē

confertam significat, vt alibi apud bonos auctores.

AVGYRIUM CLAMORE SAL.) Silius lib. 2.

atq; amen clamore salutant. Et li. 15. *genibusq; salutant Sub-*

missi augurium. Augurium salutare, est venerari: & pro-

priè. nam salutare dicimus deos. Terent. *At ego hinc deos*

salutem domum ire possem. Et Plautus Curcul. *Quis est,*

qui aperto capite salutat Aesculapim? Tantum illud augu-

rium dubitantes hortatum est, armautq; in prælium,

vt omnes vna voce quasi felix signum futuri exitus sal-

utarent, armaut manus, & bellum quod dudum abie-

cerant, quaerent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

ferant, quærent. Non solum autem falsi sunt alij, iuit

in errorem ipse quoque, qui auguriorum scientiam pro-

Corripiunt, cæcique ruunt. quos agmina contra
280 Procurrent Laurentum: hinc densi rursus inundant
Troes, Agyllinique, & pietis Arcades armis.

SIC OMNES AMOR VNVS HABET DECERNERE FERRO.

DIXIT, ET ADVERS. TEL. CONTORS. A erat, vt fratres ex vnus morte commoti, bellum moue-

IN HOSTES) Representat hic Maro eam rationem

turbandi fœderis, quam Pandarus apud Homerū iniuit,

cuius superius facta est his verbis mentio.

Pandare, qui quondam iussu confundere fœdus,

In medios telum torstisti primus Achiuos.

Et lib. 9.

Equis erit mecum, iuuenes, qui primus in hostem,

En ait, & iaculum intorquens emittit in auris,

Principium pugnae.

German.

TVRBAŦI CVNEI) Cuneus Isidor. lib. 9. est col-

lecta in vnum militū multitudinem. Vnde propterea, quod

in vnum coit, ipsa coitio in vnum, cuneus nominatus

est, quasi conneus, eo quod in vnum omnes coguntur.

Alij sic, à similitudine cunei instrumenti ferrei, cuius

vsus est in lignis findendis, dicitur peditum multitudo,

quæ prima fronte angustior, paulatim diffunditur.

CALEFACTAQVE CORDA) *Exarsere ignes*

animo, dixit 2. Æneid.

HASTA VOLANS VT FORTE) Ratio turbā-

di fœderis, de qua supra dictum. Vnde inoleuisse ritum

credibile est hastæ illius, quæ in bello indicendo fecia-

lis in fines hostium mitteret: cuius & meminit Dion, de

Marco agēs. Sed &, vt scribit Victor, ædes Bellonæ ver-

erat, vt fratres ex vnus morte commoti, bellum moue-

ret. Si enim vilis aliquis interiret, poterat eius mors ob

fœderis religionem fortè contemni. Seruius.

QVOS FIDA CREARAT) Silius li. 4. simile quiddam,

Tergemini primam ante aciem fera prælia fraues

Miscebant, quos Ladao Sidonia Barce

Xanippo felix veteri inter bella crearat.

Horat. epist. 1. lib. 1. *Quæritur argentum, pueriq; beata*

creandis Pæcor.

HORVM VNVM AD MED. TERIVR

QVA) Non dirigebat hastam in vnum hunc, sed in plu-

res, quæ proinde frustrari non potuit. Rem physicam

dixit *teritur*, omnia enim, quibus vitmur, non nos terit,

sed nos illa terimus. Seruius.

FVLVAQVE EXTEND. AR.) Liuius lib. 7. &

in spatium ingens ruentem porrexit hostem, T. Mælius

scilicet Gallum prouocatore.

AT FRAT. ANIM. PHAL.) Et animum habe-

bant ad vltionē pronum, & germanitas cogebat, & lu-

ctus, vt congruè moueretur. Dicitur deinde, quæ diuersi

fecerint, quantisque animis simul irruerint in hostem.

Et ita factum per Iuturnam, quod Iuno mandauerat: nā

& fœdus excussum, & bellum est constatum, ad eò, vt

omnes vna pugnandi sententia teneat) Donat.

GLAD. STRING.) Gladius, c. in g. mutato, à cla-

de: quod sit ad hostium cladem gladius.

TROES AGYLLINI QVE) Iidem Agyllini, qui

Cæretes, sine Cæretini. Quæ enim Agylla, eadem &

Cære. Vide Plin. lib. 3. cap. 5.

SIC OMNES AMOR VNVS HAB.) sic, dum

scilicet paulatim suis iniicem subueniunt.

Diripere aras. it toto turbida cœlo
Tempestat telorum, ac ferreus ingruit imber:

285 Craterasque focosque ferunt, fugit ipse Latinus,
Pulfatos referens infecto fœdere diuos.

Infrænant alij currus, aut corpora saltu
Subiiciunt in equos, & strictis ensibus adfunt.

290 Messapus regem, regisque insigne gerentem
Tyrrenum Aulesten, auidus confundere fœdus,

Aduerso proterret equo. ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo inuoluitur aris

In caput, inque humeros: at feruidus aduolat hasta
Messapus, teloque orantem multa trabali

295 Desuper altus equo grauius ferit: atque ita fatur.
HOC HABET, hæc melior magnis data victima diuis.

DIRIPERE ARAS) Cæcati furore certadi, deij-

ciebant, dissipabant, diripiebant aras, & auferebant

quæ dudum necessaria sacris attulerant. Latinus in tuta

se recipiens, deos nulla fœderis pactione perfecta, fra-

ctis fœderibus violatos querebatur. Et quia spes fœde-

ris multos ab armorum cura dissoluerat, alio rerū exitu

excitati, alij infrænant currus, id est, equos (sic alibi,

neque audit currum habenas, alij se super equos iaciebant.

Sed propriè non est locutus, magisque contrariè nam

subiicere est subter aliquid iacere. Donatus Seruius.

* *Ostenditur militaris licentia, & impietas, quæ in bello nec sacris*

parcit, nec profana. Pius miles, est coruo rarior albo.

TEMPESTAS TELORVM) Sic Simonides

quodam epitaphio lib. 3. Anthol. *πολέμην νεφέλην*, vocat

conflictum, belli nubem, seu nimbium.

FERREVS INGRVIT IMBER) Ennius Anna. 8. vt cre-

Dixit, & aduersos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus: & auras
Certa secat. simul hoc, simul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.

270 Hasta volans, vt fortè nouem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contrà, quos fida creatat
Vna tot Arcadio coniux Tyrrena Gylippo:
Horum vnum ad medium, teritur quæ sutilis aluo
Balteus, & laterum iuncturas fibula morder:

275 EGREGIUM FORMA IUVENEM, ET FVLGENTIBVS ARMIS
Transadigit costas, fuluâq; extendit arena.
At fratres animosa phalanx, accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum

brus ingruentium telorū ictus representaret, aptissima translatione vsus est. Quā tamen Maro amplificauit. Ille, *Hæstati spargunt hastas sicut ferreum imber.* Noster, *ut toto turbida celo Tempestas telorum, ut ferreus ingruit imber.* Eadem significatione telorū nimbū dixit Lucanus li. 9. *Telorū nimbū peritura,* & *pondere ferri.* Statius lib. 5. Thebaid. *Instans ut iactu telorum, & ferrea nimbis Certat hyems.* Eandem rē expresseit Maro lib. 11. ducta à cadente niue similitudine. *Funditū sim. l. undiq; tela Crebra niuis riu: cœlumq; obiectur umbra.* Et à gradine, li. 10. *Ac velut effusa si quādo gradine nimbi Precipit.* Stat. li. 1. Theb. *telorū aut gradinis instar Riphæe.* Idē li. 8. has omnes similitudines, nipsis grandinis, imbris his versibus simpli complexus est,

*non tanta cadentibus Hædis
Ariam Rhodopen solida niue verberat Arctos,
Nec sagor Ausonia iantus, quum Iupiter omni
Arce tonat, tanta quatitur nec grandine Syris
Cum Libya boreas Italus niger attulit imbres,
Excluserit diem telis, Stant ferrea celo
Nubila: nec iaculis aratus sufficit æer.*

Extremis his verbis consentanea sunt, quæ prouult Si- lius li. 9. *calig. & sidera pendens Abstulit ingestis nox densa sub arbore telis.* quæ ex illis expressa sunt huius libri, & obubrant æthera telis. Hos floculos, ut sedula apis, in verba Ennij supra posita cōportauit Hieronymus Colum- na, eademque opera utrumque poetam illuminauit.

PVLSTATOS DIVOS) violatos, interpretatur Seruius. Vt enim qui pullantur, violantur utique: sic, qui violantur, siue læduntur, quasi pullari, & indignè mani- bus verberari videntur.

INFRENANT ALII CVRRYS) equos, sic 3. Georg. *nequis audit currus habenas.*

SVBICIUNT IN EQVOS) sursum iaciunt.

MESSAP. REG. REGISQVE INSIGNE GER.) Messa- pus Aulestem regem Tyrrenum, & diadema in capite gerētē, equo obuius proterebat, terrēdo protrudebat, ipse audis confundere foedus, quia Turno fauebat, qui erat impar ad singulare certamē. Dum ergo retrosum Aulestes cederet Messapo proterente, non se auertēs, ne terga hosti nudaret, deceptus est ararum obiectu nō viso: illic quippe in caput, inque humeros inuolutus concidit. Aduolandum, & festinandum fuit Messapo, ne se ille colligeret, & tanti casus periret occasio. Don.

TELO TRAB. id est, magno, ingenti. Quidquid in- gens, & validum esset, veteres trabale vocabant. Statius lib. 4. Thebaid. *dextrāq; trabalem Hastam intorsit agens.* Claudian. de raptu Proserp. *indignatūq; trabali Saxa fe- rui scepro.* Nazarius Panegyristes, quos cum trabalis ha- sta deiecit: insultās ferus proterit. Ammianus li. 16. quo- rū capita discissa trabalibus telis. Apud Horat. Ode 35. lib. 1. *Necessitas gestat clauos trabales, & cuneos manu æhenea: nimirum ferreos clauos suffigendis in crucem paxiis paratos, magna quidem molis illos, & instar tra-*

Concurrunt Itali, spoliantq; calentia membra.
Obuius ambustum torrem Chorinæus ab ara
Corripit: & venienti Ebuso, plagamq; ferenti
309 Occupat os flammis. illi ingens barba reluxit,
Nidorēque ambusta dedit, super ipse secutus,
Cæsariem læua turbati corripit hostis,
Impressioque genu nitens, terræ applicat ipsum,
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
305 Pastorem, primaque acie per tela ruentem

abium grandes. Cic. 7. in Verr. trabali clauo figere, pro- uerbialiter dixit, pro valde munire, & nexu indissolubi- li, atque adamantino. Et vt hoc beneficium, quemad- modum dicitur, trabali clauo figeret. Arnob lib. 2. me- tus ille vos habet, nē velut trabalibus clauis affixi cor- poribus hæreatis. Iuuius Cent. 1. adag. 56. * *Trabis pro hasta, est apud silium, pro face magna apud Senecam in Horulo. Eur. An vero non trabalis hasta Goliathide qua lib. 1. Reg. 17. Hastile autē hasta eius erat quasi liciatorium sexcentium: ipsum autem ferrum hasta eius sex- centos scelos habebat ferri.*

HOC HABET) E consuetudine vulgaris sermonis desumptum, quo etiā summa interdum poemata cō- diuntur, & commendantur. Affine est illud Terentij, Andria, *certe captus est, habet.* Sic enim aliquem haud le- uiter percussum dicere solemus. Hæc imitatus est Pru- dēt. in Psychom. *Hoc habet, exclamans victrix regina.* Tur- neb. lib. 17. cap. 10.

Verba Terentij sunt, in persona senis. *Egomet cōtinuō mecum, certe captus est, habet:* filius scilicet Pamphilus, qui amabat Glycerium. Vbi Donatus, captus est, tenetur, & irretitur, ex translatione ferarum, atque venatus. Habet, id est, vulneratus est. Habet enim qui percussus est: & propriè de gladiatoribus dicitur, quia prius alij vident, quam ipsi sentiant, se percussos. Rurius, paulum infra. Habet, sic dicitur de eo, qui lethaliter vulneratus est, statimque hunc Maronis locum subnequit,

Sed ne prætereamus eruditissimum, & antiquitatis indagatorem solertissimum Lipsium, Saturnal. lib. 2. ca. 22. *Hoc habet,* propria vox insultantis aduersarij, aut ac- clamantis vulgi, gladiatore læso. Deinde producto hoc Virgilij loco, illum Prudentij supra citatum subiungit, quem ipse totum sic recitat,

*Tunc exarmata iugulum meretricis adactō
Transiit gladio, calidos vomit illa vapores.
Hoc habet, exclamans victrix regina.*

Simpliciter etiam, habet. Seneca in tragœd. *Habet per- actum est, quas peris pœnas dabit.* Idem; *Habet peractum est: facta se nostra explicant, alius sanè clamor est, quem Au- gustinus indicat, lib. 6. Confess. 8. * Festinè etiam hoc sermo- nis vsus est Plauti, apud quem in Mosellaria Tranio seruus, laius se cochleā excogitasti, qua senem herum circumseriberet, sic ait.*

Sed tempus nunc est: senem hunc alloqui mihi, Hoc habet, repperi qui senem ducerem. Id est, vt Lamb. interpretatur, hoc talo à me faciatus est, hac tragula à me percussus est.

HÆC MEL. MAG. DATA VICT. DIVIS) Cim prima hostia non litabatur, aut effugerat, & succi- daneæ hostiæ immolabantur ad deos placādos, melio- res, vt opinor, dati dicebantur: ad quem ritum Maro re- spexit, vt etiam in 5. *Hanc tibi Erix meliorem animam pro morte Daretis Persiluo.* Hinc prouerb. *deurēpav a meonōvov.* Turneb. lib. 14. cap. 4. Sarcaismus est, inquit, Donatus, de loci qualitate inuentus. Nam quia super aras ceci- dit, sic ait, quasi dicat: si sacrificandum fuit numinibus meliore victima, en meliorem.

Ense sequens nudo superimminer: ille securi
Aduersi frontem mediam, mentumque reducta
Disicit, & sparso latè rigat arma cruore.

OLLI DVRA QUIES OCVLLOS, ET FERREVS VRGET

310 **SOMNVS**, in æternam clauduntur lumina noctem

AMBVS TVM TORREM) Torris lignum adu- itum quem vulgus titonem appellat, extractum ex fo- co, semiuustum, & extinctum.

PLAGAM QVE FERENTI) ferebat plagam Chorinæo Ebusus. id est, erat illum vulneraturus.

OCCUPAT OS FLAMMIS) Hoc verbum oc- cupat, celeritatem quandam præ se ferre videtur: vt su- præ, *manicisq; iacentem Occupat.* Et Lucret. 4. *Esti cominus est, hostem riber occupat humo.* German. Occupare, inquit Nonius, est propriè præuenire. Cic. Tus. 5. Quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus occupauit. Titini- us Veliterna. *Ergo occupa foras exire.* Citat alios præ- terea, tum hunc ipsum locum Virgilij. Adde Liuji: oc- cupant bellum facere.

ILLI INGENS BARBA RELVXIT.) Ingēs flamma, tam promissa, & latè diffusa barba conflagrāte, vt existeret, necessum fuit. Et quoniam teterimus est odor capillorū, eriniumq; combustorū, rectè subiungit poeta, *Nidorēq; ambusta dedit.* Barbam opacam vocat Catull. *Egnati, opaca quem bonum* (id est, pulchrum, elegantē, ironia est) *facit barba.* Qui sic est barbatus, di- citur Græcis *δυσωμύων, βδωμύων, βδωμύων, βδωμύων.* Cōmen- datur & Mezentius vt *ερωτων, lib. 10. fufus propexam in pectore barbam.* Vide quæ ibidem diximus.

Magna ignominia vel vultione, vel tali quodam modo barbam amittere, so *Schmidlich vmb den bart kommen.* Nec vlla in iniuria, *δυσωμύων, ερωτων,* hac vna intolerabilior. Barbam viri formam vo- cauit Epiphanius lib. 3. contra hæreses, vbi in Mesopotamia mo- nachos quosdam inuehitur, qui muliebri more comas promitte- rent, & barbam refecerant. Redissimè quidem ille, vt pote natu- ra haud alio discrimine, quod oculorum iudicio sit obuium, ma- rem à foemina separante, quā barbae prouentu. Diogenes cōspica- tus quendā erafo mento leuem, habesne, inquit, cuius naturā ac- cuses, quod virum te fecerit, non foeminā? Idem interrogatus, qua de causa barbam aleret, respondit, vt se virum esse subinde recor- daretur. Interdicto X I. tabularū prudenter cautum fuit, in hæc verba. *Mulieres genas ne rasunt.* Nempe vt ne ditino radendi vsu supererectentibus pilis à natura non datis, sub emérito virilis oris honore, fallerent: nam vt præter naturā est, barbatam esse foeminā: ita eius occurfus nō immeritò realis haberet ominatus: vnde io- culare apud eos dictū, barbatam emipus esse salurandā. Plura Iu- nius de Coma, vnde & ista de promptissim, in hominum barbā in- signitorum scilicet gratiam, qualis videlicet iste Ebusus fuit.

Lucian. Tom. 3. dial. qui inscribitur Cynicus, vbi Cy- nicorum vita aspera aduersus mollem, & delicatam de- fenditur. Attamen ille quoq; (Theus) voluit sine cal- ceis esse, & nudus ingredi, barbamq; nutrire placuit ei: nec ei tamen solū, sed omnibus etiam veteribus placuit: nempe meliores erāt quā vos. Atq; adeo ne sustinuis- set quidem eorum quisquam aliquid huiusmodi, nihilo profecto magis, quā leo quispiā sese tonderi. Siquidē carnis molliorem, ac læuorē decere mulieres exstima- bant: ipsi verò, sicuti erant, ita videri quoque viri vole- bant: ac barbam quidem cultum viri ducebant, quem- admodum in equis iubam, in leonibus barbam, quibus deus splendorem quandam, atque ornamentū venusta- tem dedit: sic & viris barbam adiunxit.

Addamus pauca ex lib. 3. Pædagogi cap. 3. Clementis Alex. in quo virorum nimis sefe ornare, & muliebriter quidē studentū ratio reprehēditur. *Deus enim voluit se- minam quidem esse glabram, ac laucem, sub coma, sicut equum*

inba, sponte nature exultantem: virum autem, cum sicut le- nes barba ornasset, virilem etiam sefe hi: suto pectore, quod quidem est roboris, & imperij indicium. Interiectis nonnullis. Hoc viri signum, barba scilicet, per quod vir apparet, est Ena antiquius, & signum melioris nature. * Habet tamen vni quoddam malum, ingeni, & prælixa barba, quod Alex. Magnas his verbis subindicatum voluit. Peratū rebus omnibus ad prælium, interrogat, quid insuper vellent, nihil, inquit, nisi vt Macedonum barba radantur. Par- mentione admirante, ne dubitante quorsum pertineret hoc responsum, rec- subiecit. An tu nescis in pugna nullum casum esse meliorem ipsa barba? Monuit, cominus esse decernendum, quo quidem in certamine hoc incom- modi afferunt longe barba, quod milites ab hoste, hoc vultu ansa facillime apprehendi, & trahi, quod lubet, ac reuerti possunt.

SECVRI ADVERSI FRONT. MED.) Me- diam frontem Alfi Podalirius percussit tanto pondere, vt vsque ad mentum eius distenderet: quod ipsum fa- ctum est arte ferientis, qui post infictum primum vul- nus reduxit dexteram. Veniēs enim securis intulit pla- gam, & reducta geminavit quod fecerat. Donatus.

SPARSO LATERIE. ARMA CRVORE) Quia caput diffusum per medium, ideo largo cruore arma ri- gabantur: nā de parno vulnere non multus exit sanguis. Tali, tā immani vulnere Pandarū Turnus macat, lib. 9.

*Sic ait, & sibilatum alie consergit in ense,
Et median ferro gemina inter tempora frontem
Diuidi, impubesq; immani vulnere malas.*

VIDEOR & apud Homerum similia obseruasse. Nam in varietate quoque mortium sedulus est sui parentis se- cator Virgilius.

OLLI DVRA QUIES, ET FERREVS SOM.) Est enim alia quies non dura, & non ferreus somnus, & nox non æterna, quibus qui vtuntur ad tempus, in- colamen retinent vitam. Donatus.

Mortem poëta, noctem, soporem, somnum, *χρηματων* *υπνον,* ferreum somnum, ac perpetuum vocant. Est enim cōsanguineus Lethi sopor. Sed & Orpheus ad Sōnum, *αυτοκασιγματος ηδ επος ληθης Δωκετοιο.* Lucret. *quorū vnus* *Homerus Sceptra patris, eadē alijs sapiū quiete est.* Et Hor. *Ergo Quinilium perpetuum sopor vrget.* Propert. *Nox tibi longa venit, nec reditura diu.* Catull.

*Nobis cum semel o cidi breuis lux,
Nox est perpetua vna dormienda.*

Quæ omnia dicendi genera fluxerē à falsa illa opinio- ne, qua imbuti multorum animi, eadē nos in causā mortuos fore, qua dormientes sumus. Lucret.

*Tu quidem vt es lecto sippus, sic eris, ani
Quod superest, cunctis prius ani doloribus ægris.*

Anaxagoras dicebat, duarum rerum cogitatione posse nos intelligere, quales post mortem futuri simus: som- ni, & eius temporis, quod nostrum cuiusque ortum au- teceffit. In diuinis quoq; litteris (sed longè alia de causā) mors sæpe somni, & quietis nomine afficitur: vnde & à nostrā religionis hominibus sepulchreta græco vocabulo quod à somno inflexum est, *νεμωτια* *ετα* nomi- nantur, dormitoria. Ex Mureto in Catullum * *Quod dicitū est, somnum esse cōsanguineum fratremq; mortis, vnde, si libet, quæ distu- r. timet: in illum locum lib. 6. Tum cōsanguineus lethi sopor. Ibi dicitum Gorgia Sophistæ paratissim, cui geminum est quoddam modo aliud Diogenis. A lethali somno expectatus, & a medico interrogatus, quid ageretur. Rulē, inquit, nūm fratres fratrem amplexitur.*

At piq

At pius Aeneas dextram tendebat inermem
 Nudato capite, atque suos clamore vocabat
 Quò ruitis: quæve ista repens discordia surgit?
 O COHIBETE IRAS: iustum iam fœdus, & omnes
 315 Compositæ leges, mihi ius concurrere soli.
 ME SINITE, ATQVE AVFERTE METVS, ego fœdera faxo
 Firma, manu: Turnum iam debent hæc mihi sacra.
 HAS INTER VOCES, MEDIA INTER TALIA VERBA
 Ecce viro stridens alis allapsa sagitta est:
 320 Incertum qua pulsa manu, quò turbine adacta:
 Quis tantam Rutulis laudem, casûsne, deûsne
 Attulerit. PRESSA EST INSIGNIS GLORIA FACTI:
 Nec sese Aeneæ iactavit vulnere quisquam.

DEXTRAM TENDEB. INERMEM) Non A
 clamore tantum, de quo sequitur, sed etiam dextra pro-
 tensa suos reuocabat. Aut gestû quendâ proiecta dexte-
 ra indignantis intelligamus. Dextram etiam tendit, cû
 infra ad urbem cum exercitu accedit. *Ipsi inter primos dex-
 tram sub mania tenent.* Turnus item obsessis subueniens,
significatq; manu, & magno simul incipit ore.

NUDATO CAPITE) Caput nudare solebant
 duces militares. Causam indicat Tacitus lib. 2. Annal.
 his verbis. Et Germanicus, quo magis agnosceretur, de-
 traxerat tegimen capiti, orabatque insisterent cædibus,
 nil opus captiuis, solam internecionem gentis sine bel-
 li fore. Idem fecit Cyrus minor in pugna illa sibi extre-
 ma. Cuius causam tamen Xenophon ambigüe refert ad
 morem Persarum, qui pugnam nudis capitibus inibant.
 Hæc notauit quidem Lipsius: sed quomodo huius loci
 Maroniani oblitus sit homo tam memoriosus, equidem
 demiror. Adde & illa de Iulio Cæsare ex Appiani 2. bell.
 ciuil. Ut verò signa collata sunt, Cæsarianis præ pauore
 segnis rem aggressis; imperator ipse deos omnes in
 vota vocabat, sublatis ad cœlum manibus, ne vno
 ignominioso conflictu abolerentur tot egregiæ victo-
 riæ: discurruntque inter milites hortabatur eos, sublata
 à facie galea, quò magis agnitus, pudorem eis in-
 cuteret, &c. * *Potest etiam huc referri id, quod in 5. Æneid. de
 Ascario, diu accepto nuntio manibus illari à mulieribus Troianis incendiij,
 ad eas turbatas accurrit.* En ego vester Ascarius: galeam ante pedes
 proiecit.

QUORUITIS?) Aliud est ire, aut tendere, aliud
 ruere. Ruere, est inconsultè aliquid aggredi: cadentis
 enim more decipitur: non enim quomodo vult, cadit,
 qui ruit: dicitur enim casus violentia, non propria vo-
 luntate. Donatus.

QUÆVE ISTA REPENS DISCORDIA)
 Repens, idem est quod subitus, & repentinus: sed poetis
 serme vsitata vox. Lucret. lib. 5.

*At pater omnipotens ira tum percitus acris
 Magnanimum Phætonia repenti fulminis ictu
 Deturbauit.*

Stat. 7. Thebaid. vocatq; repens singultus apertum Inerclufit
 ier. Valer. Flaccus lib. 2. vox inde repens ut percussis urbem.
 Tusculan. 3. Ne me imparatum cura laceraret repens. Li-
 gnius lib. 1. Repens ex agris in urbem tumultus allatus
 pro nuntio fuit. Idem lib. 6. Fama repens belli Gallici

Turnus vt Æneam cedentem ex agmine vidit,
 325 Turbatósque duces, subita spe feruidus ardet:

Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
 Emicat in currum, & manibus molitur habenas
 Multa virum volitans dat fortia corpora letho
 Semineces voluit multos, aut agmina curru
 330 Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
 Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
 Sanguineus Mauors clypeo increpat, atque furentes
 Bella mouens immittit equos: illi æquore aperto
 Ante Notos, Zephyrúmque volant: gemit vltima pulsa
 335 Thraca pedum, circûmque atræ formidinis ora,
 Iræq; insidiæq; Dei comitatus, aguntur,
 Talis equos alacer media inter prælia Turnus
 Fumantes sudore quatit (miserabile) cæsis
 Hostibus insultans: spargit rapida vngula rores
 340 Sanguineos, mistaque cruor calcatur arena.

TURNVS VT ÆNEAM CEDENTEM) Compen- A
 diosa narratio, in qua etiam non dicta possunt intelli-
 gi, non enim descripsit Æneam cedentem ex agmine,
 & duces turbatos: sed quasi iam dixisset, sic asseruit
 Turnum hæc vidisse: & huius mali occasione audere
 coepisse, poscere equos, & arma exultantum more qua-
 si iam superior effectus conscendere currum, manibus
 suis habenas moderari. Existimans lethali percussum
 vulnere Æneam, & iam securus de victoria multos ob-
 uios sternebat, alios semineces relinquebat, alios rotis
 proterebat, equorúmque pedibus, nonnullis fugienti-
 bus in tergum hastas ingerebat.

SUBITA SPE FERVIDVS ARDET, POSCIT EQ.)
 Cernis quem potissimum formidauerit Turnus præ-
 sentem Et laudatur Æneas latenter, qui plus timere-
 tur, quam vninerus exercitus. Donatus.

DAT FORTIA CORP. LETHO) Sic lib. 5.
 Milia multa darent letho, geroventque repleti Amnes Lib.
 II. Magna iræphaa ferunt quos dat tua dextera letho. Ennius
 in Teleph. *quorum liberi letho dant sunt in bello.* Pacuuius
 in Duloreste. *Is quis est? qui tunc si tu illum occupas, letho
 dabit.*

RAPTAS HASTAS) Raptas de corporibus à se
 confixorum, & suas.

QVALIS APVD GELIDI) Quemadmodum
 Mars, qui gaudet sanguine, αἰμοχαρὴς apud Hebrum
 Thraciæ flumen, clypeo sonat, dimittitque laxis haben-
 tis per campum equos furentes, terra autem tota, quæ
 feruntur, pulsata vngulis gemit, & comitantur eum
 formido, iræ insidiæ: sic Tarnas agebat equos suos, fu-
 mantes ex sudore, vt ardere intus putarentur, tantum-
 que sanguinis faciebat, vt equi currentes quosdam ve-
 luti rores sanguineos vngulis suis spargerent. & arena
 cruore permiscerentur vbique Donatus.

SANGVINEVS MAVORS) Græcis φαιματός,
 αἰμοχαρὴς. Quoniâ igitur gaudet sanguine (ea enim na-
 tura belli) venustè eum Leonides epigrammate quodâ
 Anthol. lib. 1. tit. εἰς ἀναθήματα. itacentem, & grauior
 conquerentem fingit, suspensâ templo suo arma pro-
 donariis penitus integra, & clypeos incuruentos: ac pro-
 inde fe his donis ad multum sudorem erubescere. Ap-
 tiora videri orandis porticibus, cœnationibus, & aulis
 templû Martis decorari spoliis imbutis sanguine, qui-
 bus demû ipse delectari soleat. Οὐκ ἔστι ταῦτα λάρυρα,

&c. Sequitur Antipatri, argumento haud dissimili: ha-
 bet tamen plus irarum, & vehementia. Non hæc suo
 templo, sed gurgustis, & cauponis apta, ac promde
 refrigeranda, & abicienda omnino. Τὴ δὲ δὴτο πομπὰ ποτα
 &c.

ANTE NOTOS ZEPHYR. VO L.) Principio
 libri etiâ de equis Turni. *Qui candore nives amittent, cur-
 sibus auras.* Hoc libro infra. *Vel conferre marum, vel equo
 prauertere venos.* Et de Camilla lib. 7. ad finem *curruque
 pedum prauertere venos.* Incredibilis celeritas ἰσχυροῦς
 indicatur. Talis figura in illis quoque, *fugit ocyor Euro.
 Venos aequante sagitta, &c.*

GEMIT VLTIMA THRACA) Græcæ Ἰππία, καὶ Σπῆνη,
 hoc secutus est, aliâs Thracia. *Vltima* autem, hoc est
 tota: s. n. gemit vltima, omnis sine dubio. ita Seruius.

DEI COMITATVS AGVNTVR) *Dei comitatus* quod
 ait formidinem, iras, insidias, Homerum sanè æmulatus
 est, qui comites attribuit Marti terrorem, pauorem, cõ-
 tionem: sed personas summutauit Maro, posuitque
 insidias, & iras. Versus Homeri est Iliad. lib. 4.

*Δῆμος τ' ἰδὲ πόδες, καὶ ἔρις ἀπόλο μαμαχία
 Ἄρεος ἀνδ' ἰσχυροῦς κασιγνήτης, ἔταρ τε.*
 Eundem hunc locum etiam lib. 8. imitatus est, sic.

*— scuit medio in certamine Masors
 Calamus ferro, misteq; ex æthere Diæ,
 Et scissa gædens vadit Discordia palla,
 Quam cum sanguinem sequitur Bellona flagello.*

Turneb lib. 23. cap. 4. * *At vero statius verumque poetam secutus
 vid. n. post lib. 3. Thebaid.*

Commut furor, iræque eristas,
 Fræna ministrat equis paup armiger, ac vigil omni
 Fama sono varios terum succincta tumultus
 Anteuolat currum.

*Pauori, ac Pallori Tullus Hostilius, bello contra Fidenates, vt in ve-
 re, pida, templa vovit. Linius lib. 1. ab V. C. Quæ dore D. Augusti in Ci-
 uit. se. at. Hostilius ceruè Rex deos & ipse vovos, pauorem, atq; Pallo-
 rem propitiandos non introduceret, si Falerianam deam nosceret & co-
 leret.*

MISERABILE) Sunt adiectiua, quæ interdum
 quasi κατά τὸ ἀπέθεσιν ponuntur in versu, & vim aduer-
 biorum interiectionum ué obtinent: vt præter istuc,
 infandum, malum, turpè.

CÆSIS HOSTIBVS INSULTANS Sarcasms scilicet,
 Sarcasms autem definitur hostilis irrisio, & si verbis
 armaulentis, valdeq; mordacibus, & contèptu plerumq;

SPARGIT RAPIDA VNGULA RORES SANG) Qui-
 nem humorem videbis nomine roris affici à poetis.
 CCCCC

& hic cædis magnitudo exprimitur. Multum enim sanguinem fundi oportuit, ut ab ungulis equorum quæ...

Iamque neci Sthenelumq; dedit, Thamyrimque Polumque:
Hunc congressus, & hunc, illum eminus: eminus ambos
Imbrasidas, Glaucum atque Ladem: quos Imbrasilus ipse
Nutricrat Lycia, paribusque ornauerat armis,
345 Vel conferre manum, vel equo præuerrere ventos.
Parte alia, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine auum referens, animo, manibusque parentem:
Qui quondam castra ut Danaum speculator adiret,
350 Ausus Pelidæ precium sibi poscere currus.
Illum Tydides alio, pro talibus ausis,
Affecit precio, nec equis aspirat Achillis,
Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
Ante leui iaculo longum per inane secutus,
355 Sistit quos biiuges, & curru desilit: atque
Semianimi, lapsoque superuenit, & pede collo
Impresso dextra mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit iugulo, atque hæc insuper addit.
En agros, & quam bello Troiane petisti
360 Hesperiam metire iacens. HÆC PRÆMIA, QUI ME
FERRO AVSI TENTARE, FERUNT: sic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, coniecta cuspide mittit,
Chloreaque Sybarimque, Daretaque, Therfilochumque.
Et sternacis equi lapsum ceruicæ Thymœten.

IAMQUE NECI STHENELVMQVE) A generalitate B
causarum ad specialem eadem transitum facit assignans
vno in loco tres datos neci: Thamyrim quidem, & Po-
lum congressu, id est, cominus, & gladio: illum subau-
di Sthenelum, eminus, id est, hasta. Transit mox ad
alios duos, quos pater Imbrasilus æqualiter docuerat vel
pedestri certamine congrredi, vel ex equo pugnare. Do-
natus.
QUI QUONDAM UT DANAVM) Historia de Dolo-
ne, qui pactus ab Hectore Achillis equos, castra Græ-
corum noctu specularum adiit, & à Diomede, qui cum V-
lyssæ vicissim Troianorum exploratum adibant, est mi-
serè interfectus, legitur Iliad. 2. De iisdem speculatori-
bus festiuè Apuleius lib. de deo Soeratis. Idem cum
rebus creperis, & afflictis spectatores deligendi sunt,
qui nocte intempesta castra hostium penetrant. nonne
Vlysses cum Diomede deligantur? veluti consilium, &
auxilium, mens, & manus, animus, & gladius.
AVSVS PELIDÆ PRET. SIBI POS. CVR.) Multis
præmiis, promissisque ab Hectore illectum fuisse scri-
bit Dictys lib. 2.
ALIO AFFECIT PRETIO) Pretium est vnum
de illorum vocabulorum ordine quæ utroque versum
dicuntur, nempe quæ in laude, reprehensioneq; ponun-
tur. Donatus in illud Terentij, Ego pretium ob stultitiam
fero. pretium, inquit, pro stultitia, est pœna: pretium,
pro virtute, honor & lucrum, siue præmium. Ergo pre-
tium generaliter pro bonè, aut malè factis redditur: sed
ita ut diximus, discernentur.

Gellius lib. 12. cap. 9. aliquot verba ancipitia, me-
dia, communia quæ capere, & significare possunt duas
res inter se contrarias, recenset. Notiora, ait esse, tem-
pestas, valetudo, facinus, dolus, gratia industria. De-
inde minus nota, & vltata producit. Vltatis annume-
rare licet pretium: quomodo & Germanis vox lohn, in
vtramque partem adhibetur, ad præmium, & pœnam
significandam videlicet.
NEC EQUIS ASPIRAT ACHILLIS) Equos hosce
Homerus Xanthum, & Balam, ex Podage matre di-
uino semine genitos fabulatur: atque adeo Achillem
auctor est tria ita sibi propria habuisse, ut ea nullius cõ-
mercio, & vsu indulgeret, equos nimirum, cymbium,
vel cyathum, & hastam, quæ à Pelio monte Pelias Ger-
man. Adde, verbum spiras, exponendum est, accedit,
peruenit: qua notione à Cicerone vsurpatum est.
HUNC PROCVL UT CAMPO) Hunc Turnus quum
procul vidisset (fuit enim longius videndi proclius oc-
casio, quum hanc darot æqualitas diffusa camporum)
aviditate ferendi prouocatus, iaculo potius celeris, quàm
manibus tenuit. Potuit enim maturius fieri. ut per ina-
ne volitans hasta, ipsius aduentum Turni præueniret,
& vinceret. Et certe quatum valuerit missi celeritas ia-
culi, patet ex eo, quod Turnus cum superuenit. iam la-
psum, & semianimem inuenit. Pressit igitur pede col-
lum eius ad terram, & suo illum ipsius gladio iugulauit.
Sequuta sunt etiam factis congruentia, est enim σαρμα-
υβ. Habes, inquit, Troiane agros quos victore Ainea
te accipere posse credebas. Nam consuetudo erat, ut
victor

victores imperatores agros suis militibus darent, Iaces A
in agris Hesperia concupitis, & spatio corporis tui
quam lati sint, potes metiri, si velis. Hunc habent exitum,
qui me bello prouocant, & tale sibi domicilium
condunt. Donatus.

EN AGROS, ET QVAM BELLO) σαρμαυβος, quæ fi-
gura per hosce vltimos libros, qui sunt πολέμοιοι, sæpius
iam occurrit.

HÆC PRÆMIA QVI ME FERRO AVSI) Præ-
mia veteres quascunque utilitates, & vitæ comoda di-
cebant, Lucret. lib. 3. Omnia pe functus vitæ præmia. Et
initio lib. 5. qui talia nobis Pelectore parta suo, quæstidque præ-
mia liquit. Tibull. lib. 1. eleg. 2.

Nec sinit occurrat quisquam, qui corpora ferro
Vi licet aut rapta, præmia veste petat.

Hinc præmiosus pro pecuniosus, apud Festum. Torrent.
in Titum Suetonij.

HVIC COMITEM BVTEN) comitem huic mittit,
ad singulos pertinet, quorum deinceps complexus est
nomina.

ET STERNACIS EQVI) Sternaces equi sunt fe-
roces, qui facile sternant sedentem, στραχιδες, ut notat
German. τὸς διαπέτας τραχιδέων καὶ ἀνατρέπων εὐώδτες.
Licet etiam exponere, calcitronis.

365 Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturque ad littora fluctus,
Quæ venti incubuere, fugam dant nubila cælo:
Sic Turno, quacuncq; viam fecat, agmina cedunt,
Conuersæq; ruunt acies, fert impetus ipsum,
370 Et cristam aduerso curru quatit aura volentem.
Non tulit instantem Phegeus, animisq; frementem:
Obiecit se se ad currum, & spumantia frænis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetq; iugis, hunc lata reiectum
375 Lancea consequitur, rumpitq; in fixa bilicem
Loricam, & summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo obiecto conuersus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem, & procurfu concitus axis
380 Impulit, effuditq; solo: Turnusq; secutus
Imam inter galeam, summi thoracis & oras,
Abstulit ense caput, truncumq; reliquit arena.

AC VELUT EDONI) Edoni Boreæ, id est, Thracij:
nam Edon mons est Thraciæ. Hic erit crasis, pro Edo-
nij, id est Thracij. Sed potest legi etiam sine crasi, ab
idōis.

ALTO INSONAT ÆGEO) Ægæum mare ab in-
sulis appellatum est, quæ in eo mari caprarum similitu-
dinem præ se ferunt: seu quod in ea Ægea, Amazonum
regina perierit: siue quod eò Ægeus Thesei pater se
præcipitauerit. Festus. Sed Varro lib. 6. Ægæum mare
dictum vel ἄλλο τῶν αἰγῶν, quæ est insula iuxta Eubœam:
vel quod in eo mari scopuli sic vocantur, à similitudine
caprarum.

Quod Festus de Aegeo præcipitato dicit, ea de
re Paulan. in Atticis hoc modo. Nam Theseum,
ajunt, cum ad Minotaurum proficisceretur, virtuti
sua non nihil fidemtem, patri affirmasse, candidis ve-
lis se vsurum esse, interempto si Minotauri reddisset.
Quod cum ob raptum Ariadnæ esset oblitus Aegeum
nigris velis conspectis, cum filium perisse existimaf-
set, in mare præcipitem se dedidit. Aliquid hac de re Ca-
tull. quoque in splendidissimo poematio de nupt. Pelei,
& Thetidis.

Maris huius encomium legat, cui otium est,
apud Aristidem Tomo I. nos inde pauca degustabi-
mus. Quæmadmodum autem calum stellis, ita Aegeum

mare insulis exornatum est, aded, ut si quis etiam nauis
gare necesse non habeat, hac ipsa tamen de causa, ut per Ae-
geum vehatur, merito nauigare possit, quandoquidem hu-
ius pulchritudo cum omni mare, tum quicquid est in ter-
ra venustum, excellit. Quocirca etiam proprium est Ae-
gei signum pulchritudo. Solum præterea Aegeum inueni-
tum appellare non licet, cum nec nudum, nec sicut sit:
verum partim vini, frumenti, aliarumque rerum sit egre-
giè ferax, partim etiam piscibus, & feris abundet, qua-
le quidem dixit Homerus Odyss. 7. beatum esse mare: o-
mni rerum vsu, voluptatibus, ac spectaculis refertum. In-
frâ. Quid quod & maximè omnes metuant Aegeum
mare, & maximè cupiunt iterum traicere, quandoqui-
dem id etiam ob incunctissimas causas faciunt? Hæce-
nus Aristides. Verum tamen istuc mare propter cre-
bros scopulos ad nauigandum incommodum, atque
difficile esse, indicat prouerbiu, Aegeum nauiga, in
hominem ob luci studium nullum periculum recu-
santem.

SEQUI TVRQVE AD LITT. FLVCTVS) Ut in I.
Aeneid. Et vastos voluunt ad littora fluctus.

QVACVNCQVE VIAM SECAT) Viam secare dixit e-
tiam in fine sexti. Ille usam fecat ad naues, sociosq; renisit.
Vide ibidem notationem.

NON TVLIT INSTANT. PHEGEVS) Non
CCCC 2 est

Sciendum, *ιατρον*, seu medicinae principes partes esse duas, *λογικην* & *εμπειρικην*, quarum illa scilicet in contemplatione, ista in usu versatur. Rursum alia *θεραπευτικη*, seu curatiua, alia *υγιεινη*, conseruatiua dicitur. Illius partes sunt tres, *χειρουργικη*, quae ad curandum manus tanquam instrumenta adhibet; *φαρμακευτικη*, quae in conficiendis medicamentis occupatur; *διαιτητικη*, quae victus rationem praescribit. Huius, *υγιεινη* inquam, partes sunt item tres, *προφυλακτικη*, quae imminentes morbos auerit; *συντηρικη*, quae sanitatem praesentem tuetur; *αναδραστικη*, a qua valetudinarii reficiuntur. Haec partes quanquam medicorum ingentis, & diligentia multum creuerint, posterius tamen, tardiusque inuentae, & excogitatae sunt. Illae autem quas *θεραπευτικη* subiecit, quondam coniunctae fuerant, & ab iisdem exercebantur. Nunc alij sunt, qui se medicos physicos dicunt, alij chirurgos, alij pharmacopolas. Postremam, quae victum moderatur, melius iam tenent coci, & ministri agrotantium. An tu existimas, inquit Cic. 2. de Orat. cum esset Hippocrates ille Cocus, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? Immo Podalirium, Machaonem medicorum principes celebrari ab Homero, notum est, qui tamen non in pestilentia, nec in variis morborum generibus aliquid attulere auxilij: sed vulneribus tantum ferro, & medicamentis mederi soliti sunt, quod notauit etiam Celsus libro primo praefat. Idem de chirurgica lib. 7. Tertia medicinae pars, quae manu curat, medicamenta, & victus rationem non omittens sed manu tamen plurimum praestans, cuius effectus inter omnes medicinae partes euidentissimus. Rursum, chirurgicam licet vetustissimam, magis parens omnis medicinae Hippocrates, quam priores excoluit. Ibidem, Qualis esse chirurgus debeat.

DEPOSITI PRO FATA PARENTIS) Talis antiquitus fuisse traditur consuetudo, vt qui laborarent periculo aliquo morbo, deque quibus desperatum erat, ante aedium suarum ianuas collocarentur, vel vt ibidem extremum spiritum ederent, vel vt a transeuntibus possent forte curari, si quis aliquando simili morbo laborasset. Et hi *depositi* dicebantur. Ouid. libro secundo de Ponto. *Iam propè depositis. certe iam frigidus aeger.* Cic. per translationem, agram & prope depositam reipub. partem. Seruius, Hartung. Decur. 3. cap. 8. * multa perquam eruditi disputantur de vocibus depositus, & deponere à Germano, quem praetium erit legere. Notum, depositus, id est, desperatus, ex more iam dicto videlicet) Lucil. Satyr. lib. 4.

Symmaehu' praeterea iam tum depositu' bubulcus Exhalans animam pulmonibus aeger agebat. Postquam huc etiam trahere, quod ex incerto satyranum eius libro inter alia frigidum, notatum est. Ante fores autem, & triclini limina quidam Perditu' Tiresias cussi grandaeui' gemitat. Attius Alphos. Est in malis depositus animus meus. Caecil. Obolesate, Depositus modo sum anima, vita sepultus sum. Seneca epist. 12. Quis est, inquam, iste decrepitu, & merito ad ostium adnotus?

PROFERRET FATA) produccret, protrahe- ret. *Εντρέφει βίον* Euripid. Horat. *Irascunda diem profert* Nio.

MVTAS AGITARE INGLORIVS ARTES) Cur Virgilius medicinam mutam vocauit, non desuerunt, qui explicare conati sunt, ita scilicet à poeta vocatam dicentes, quoniam comparata musicae ignobilis, ac parum celebris sit. Sed eorum mendacia facitè redarguantur, quod Homerus multis ante saeculis medicum

A multis honoribus dignum fecerit *ιατρος* γδ *αμυρ* *αελλαν* *αλλεξ* *αλλω*. Itaque appositissimè Fuluius Vrsinus in suis Collat. mutam, ait, artem medicam à Marone nuncupatam, quod tota eius vis in operationibus, ac remedijs potius, quam in sermonibus atque eloquentia collocetur, vt ne dum Cornelius Celsus, verum etiam Galenus vbiq; praedicat; vnde in medicos loquaces dicitur emanauit, *ιατρος* *αδ* *αλεχος*, *νοσων* *αδ* *αλυ* *νοσος*. Mercurial. var. lect. lib. 3. cap. 13. Adde, Latine sic sonat hic verficulus graecus. *Medicus loquax, morbum, creabit a're'm.* Non fatis videret attentè Seruium legisse Mercurialis, qui non dicit, Virgilium ideo mutas vocasse artes medicorum, quia comparatione musicae parum celebres sunt: sed ideo dixisse, inglorium maluisse agitare mutas artes, quia comparatione sagittarum, & harmoniae, & diuinationis ingloriae sunt, & ipse inglorius. Vbi poeta medicis non omnem gloriam detrahit: siquidem *αεθλομας* loquitur: sed tantam illis, quantam musicis, vatibus, sagittariis non concedit. Vtrum rectè hoc fecerit, cum Homerus medicam tantopere laudaret, de eo disputat Mercurialis: quem arbitror non malè docuisse, quam-obrem ars medicorum muta dicatur. Locus Celsi quem Vrsinus insinuat, hic est, morbos non eloquentia, sed remedijs curari.

STABAT ACERBA FREMENS) Redit ad narrationem, quam interposita Iapigis fabula interrupperat. Stabat; inquit, acerba fremens: dolebat enim belli potius, quam vulneris causa, plurimisque circumfusis ac lacrymantibus, ipse dolore dissimulans, in animi constantia immobilis permanebat. Et hoc ipsum, quod tali vulnere affectus stabat, cum sedere potius, ac iacere debuisset, magna virtutis fuit. Donatus.

IVVEN. ET MOERENT. IVLI CONCVRSV LACRYMIS QVE) concursu ad iuuenes referendum, lacrymis ad Iulum de eius maestitia supra quoque, *maestique metum solatur Iuli.*

RETORTO POEON. IN MOREM AMICTV) Cæpit Iapix succinctus Poconium in morem, (id est, medicum, à Pocone medico) nauare operam, vt curaret heroem, belloque restitueret, alia manu, alia herbarum cupiens leuare remedio, quarum vim Phoebo docente cognouerat. Sed cum hæc properans ageret, non sequebatur tamen effectus: frustra trepidabat, frustra tentabat sagittam, & pressam forcipe frustra nitebatur extrahere. Longè prorsus fuit fortuna, quae adiuuaret instantem: longè Apollinis doctrina, quem auctorem vocat, quia ipsi Iapigi auctor, & magister fuerat, & quia medicinae inuentor, vt est apud Ouid. 1. Metamorph. cui filius Aesculapius praesidet. Donatus,

NEQVIDQVAM TREPIDAT) festinat, vt, *Ne trepidato meas Tencri defendere naves.* Sed multa trepidat manu medica, est hic, multa agit, idque non sine festinatione. Sic ponitur in actione verbum *propero*, & apud nescio quem antiquum, *festino*.

SPIE. SOLLICITAT.) Donat. in Heaut. Terentij, ibi, *Sollicitus habui*, varijs officijs, & ministerijs distinctos. Nihil significantius dicere potuit. Quid enim aliud est sollicitare, quam suo loco mouere? solam autem quin significet locum, quis dubitat: cum exules quoque dicantur solo patriæ suæ pulsi. Sollicitos igitur habuit omnes domesticos, qui hinc & inde ad ministrandum destinabantur. Hæc Donatus ex Festo.

Sollicitare igitur motum in se continet, suisque fe- A dibus quid emouere valet, eaque vera huius verbi, & prima est notio. Tibull. *Et teneram ferro sollicitauit humum.* Lucill. lib. 17. Non cum benignitate sollicitarier Proposito. Ennius lib. 18. *Istri tela manu iacientes sollicitabant.* Lucret. lib. 2.

Praeterea quoniam dolor est, ubi materiai Corpora vi quadam per viscera viua, per artus Sollicitata suis trepidant in sedibus inuis, Inq; locum quando renigrant, sit blanda voluptas. Et lib. 5.

Nec fas esse, deum quod sit ratione venusta Gentibus humanis fundatum perpetuo eno, Sollicitare sus vltim de sedibus vnguam.

Elegantissimè Ouid. Stamina sollicitare pollice, & arcu seras. Gifan. in Lucret.

PROPIVSQVE MALVM EST) Propius malum est, ex fuga scilicet Troianorum. Crescebat belli malum, & apertum discrimen esse ceperat proximum. Tam vicini erant equites Rutuli, vt spicula, quae mittebant, in me-

dia Troianou castra deciderent. Vociferabantur maestum, quia cernebant euidentis malum, & eorum, qui cadebant, gemitus audiebantur. Donatus.

IAM PVLVRE COELVM STARE VID.) De genere hoc loquedi, dixim' li 6. ibi, *stai lumina flamma.* Nihil aliud est, caelum stare puluere, quâ plenū esse puluere. Stat. Thebaid, *stant filii puluere crimes.* Varro Eumenidibus.

denique anarus Quis sensu, cui si stes terra, & traditus orbis, Curando ianem, ac morbo simulans eodem Ex sese ipse aliquid querat, cogit, & peculi. Vide etiam quid hoc loco attulerit German.

BELLANTVM IUVEN. ET DVRO SVB MARTE CADENT) Expresit Homericū *αυτοματε εινυπελα*. Ennius Annali 8. *Clamor ad caelum voluendi per arbora vugit.* Huius clamoris in pugna saepius ab utriusque linguae vatibus fit mentio. Polybius lib. 6. Romanis militibus solemnem, & auitum fuisse morem testatur, vt armorum strepitum edentes, & conclamantes, in conseruissimos sese hostes inferrent.

Hic Venus, indigno nati concussa dolore, Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida, Puberibus caulem folijs, & flore comantem Purpureo. non illa feris incognita capris Gramina, cum tergis volucres hæferè sagittæ. 415 Hoc Venus obscuro faciem circumdata nimbo Derulit: hoc fuscum labris splendentibus amnem Inficit, occultè medicans: spargitq; salubres Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam. 420 Fouit ea vulnus lympha longæuus lapis Ignorans: subitoq; omnis de corpore fugit Quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis: Iamq; secuta manum, nullo cogente sagitta Excidit, atque nouæ rediere in pristina vires. 425 Arma citi properate viro: quid statis? Iapix Conclamat: primusque animos accendit in hostes. NON HÆC HVMANIS OPIBVS, NON ARTE MAGISTRA PROVENIVNT. neque te Aenea mea dextera seruat: MAIOR AGIT DEVS, ATQVE OPERA AD MAIORA REMITTIT.

HIC VEN. INDIG. NATI CONCVSSA DOLORE) Admiranda inuentio, vt tali tēpore, & in tali causa, in tāta desperatione, omnibus qui aderāt, ipso quoq; Aescanio, lacrymantibus, trepidate medico, & ipsius medicinae deficiente substantia adfit mater, quæ solatiū filio, & remedii ferat. Donatus. Indignū dolorē vocat, qui fuerat natus ex vulnere indigno, per insidias scilicet illato. Seru.

DICTAMNVM CRETÆA CARPIT AB IDA) Legēdū ex Theophrasto, quem potissimum hoc loco poeta sequitur, *dictamnu*, non autē *dictamū*, vt habent passim codices, etiam Aldini. Nā græcè est, *διδάμων*. Adi Hermolaum in Corollario, & recentiores. Erythraeus.

Cretenses, ait Aelianus lib. 1. var. histor. cap. 10. sagittandi periti sunt. Quare iaculis perunt captas, quæ in montibus pascuntur. Illæ verò percussæ, repente comedunt dictamnum herbam, & simul ac gustant, iacula tota excidunt. Turneb. lib. 5. cap. 3. Plutarchus lib. Vtra animantia plus rationis habeant, terrestria, an aquatica,

C de Cretensibus capris, & dictamno sic scribit. Creticæ verò capræ, pastu dictamni telis eiectis, nonne grauidis eiiciendi partus, hanc vim istiusmodi herba obtinente, viam ostēdere: huc properare vulneratas solum videas, dictamnum querere, dictamnum sequi. Vnde fiat, vt brutæ animantes sua in morbis querant remedia, consulendus idem de causis natural. cap. 26.

Val. Max. lib. 1. cap. 8. Ne ipsa quidem, omnis bonæ, malæq; materiae fecūda artifex Natura rationem reddiderit. Non magis, quàm quod ita syluestres capreas, Cretæ genitas tantopere dilexerit, quas sagittis confixas ad salutare auxilium herba dictamni, tantum non suis manibus deducit: efficitque, vt concepta eas, contumud & tela, & vin veneni vulneribus respuant.

Plin. lib. 8. cap. 27. ostendens quæ animalia, quas herbas hominibus ad usum demonstrauerint, dictamnum, inquit, herbam extrahendis sagittis cerui monstraure, percussis eo telo, pastuque eius herbae eiecto. Idem

lib. 26 c. 1. 4. Dictamnium pota sagittas pellit, & alia tela extrahit illita. Bibitur ex aqua cyatho foliorum obolo. Proximè pseudodictamnium. Vtraque enim suppuratio- nes discutit. De vi eiusdem, dictamni, inquam, c. 15. Tres species dictamni describit Apuleius c. 62. de virtutibus herbarum. Ibidem de primi generis efficacia ad fetus in utero mortuos eiciendos, ad sanandas plagas seu ferro, seu fude, seu à serpentibus factas, ad vulnera recentia, & vlcera curanda, ad venena pellenda.

PUBERIBVS CAULEM FOLIIS) Id est adul- tis. Sic in 4. Æneid. pubentis herba. Et est reciproca inter herbas, & homines translatio: nam & pubertatem her- barum, & florem iuventutis vocamus. Seruius. Puberi- bus caulem folijs, adultis Grammatici, qui familiam du- cunt, exponunt: sed Papinius accepisse videtur pro flor- entibus: sic enim Maronem æmulans scribit. *Idea pro- fecti qua Creta s. b. umbra Dictamni florentis opem.* Turneb. lib. 5. cap. 3. Idem lib. 26. cap. 5. puberibus exponit villo- sa pube lanuginosis: talia enim folia tribuit dictamno lib. 3. cap. 32. Dioscorides. Vide præterea Brodæum lib. 1. cap. 30.

NON ILLA FERIS INCOG. CAPRIS) No- uerunt illam feræ capræ. Nam si fortè sagittis fixæ sunt, ad eam confugiunt, comedunt, & illico sagittæ exci- dunt, eurranturque statim vulnera. Donatus.

VENVS OB. FACIEM CIRCVND. NIMBO) Venus circumfusa caligine (à parte enim totù accipimus) vt à nemine videri posset dictamnium detulit, eodem ipsam aquam infecit (amnem, inquit, quem fuscum fecit con- tactu herbæ, siue potius succo herbæ, in aquam expres- so, à toto partem significat) quam Iapix studiosè splen- denti labro infuderat, vt foueret ea vulnus. Addidit al- ias species, vt omnium succo & in aquam trās fusa vir- tute, medicabilis liquor ex simplicitate fieret. Donat.

AMBROSIE SYCCOS) Ambrosia propriè cibus, ne- ctar potus deorum est: confundunt aliquando poetæ.

ET ODORIFERAM PANACEAM) genus herbæ; de qua Lucret. lib. 4.

Præterea, quæcumq; suo de corpore odorem Expirans æcœm, panæus, absinthia terra.

A nonnullis Heracleium nominari scribit Dioscorides lib. 3. cap. 55. Ipso nomine morborum omnium remediū promittit, inquit Plin. lib. 25. cap. 4.

FOVIT EA VVLENVS LYMPHA) Gesta Ve- neris ignorabat Iapix - fouebat aqua vulnus, celeriter fugit dolor, quasi aduerſarium sentiens: stetit sanguis, qui ex imo fluebat vulnere, laxare telum aqua ceperat, se- cutum est nullo cogente id est, leuissimè trahetem ma- num: recepit vires pristinas Æneas. Donatus.

- 430 Ille, audis pugnae furas incluserat auro
Hinc atque hinc: oditque moras, hastamque coruscet,
Postquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo est,
Ascanium fufis circum complectitur armis:
Summâque per galeam delibans oscula, fatur.
- 435 DISCE PVER VIRTUTEM EX ME, VERVMQVE LABOREM,
FORTVNAM EX ALIIS. nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
TV FACITO, MOX, CVM MATVRA ADOLEVERIT ÆTAS,
SIS MEMOR, ET TE ANIMO REPETENTEM EXEMPLA TVORVM,
- 440 ET PATER ÆNEAS, ET AVVNCVLVS EXCITET HECTOR.

Hæc

Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit, ingens
Telum immane manu quatiens, simul agmine denso
Anteûsque, Mnesteusque ruunt, omnisque relictis
Turba fluit castris. tum cæco puluere campus.

445 Miscetur, pulsuque pedum tremuit excita tellus.

ILLE AVIDVS PVGNÆ SVRAS) Qui iam dudum etiam cum ipso vulnere ardebat in bellum, cõ- secuta sanitate corporis sui, magis, magisque properas, furas incluserat aureis ocreis. Donatus.

HINC ATQVE HINC) Vt earum scilicet nihil appareret: immo potius sic, dexteram, & sinistram: & qui mos est properantium, etiam festinationem ipsam pro tarditate habebat. Vibrabat deinde, seu quatiēbat hastam, more militari.

POSTQVAM HABILIS LATERI CLYPEVS) cum bene clypeum lateri, lorica tergo aptasset, scu- tum etiam manu teneret, sic circumfusus est Ascanio, cum amplexans, & per galeam, quam ipsam quoq; in- duisse hinc colligitur, eum suauiter osculans, cum ser- mone, quo adoleſcētem & ad sui, suorumque imitati- onem cohortatur, & ad bene sperandum de paterna fa- lute exfufcit, Donatus.

Plin. lib. 35. cap. 3. etymon clypei prodiit, vulgò igno- tum penitus. Scutis, inquit, qualibus apud Troiam pu- gnatum est, continebantur imagines: vnde & nomen habuere clypeorum, (à γλῶσσιν, sculperet) non vt peruer- sa Grammaticorum subtilitas voluit, à cluendo. Origo plena virtutis, faciem reddi in scuto cuiusque, qui fue- rit illo vsus.

ASCAN. FVVIS CIRCVM COMPLECT.) Imitatio Sophoclis in Aiace, & Homeri Iliad. 2. Vterq; Ajax. in- quam, & Hector cum blandimento filium alloquitur.

DISCE PVER VIRTUTEM EX ME) Ennius Phœnice, vt citat Gell. lib. 7. cap. 17.

*Sed virum vera virtute vivere animatum addecer,
Fortiterq; innoxium vocare aduersus aduersarios.
Ea libertas, si qui peccus purum, & firmum gestitat:
Alia res obnoxia, nocte in obscura latenti.*

Romani licet virtutum essent omnium mirificè studio- si, tamen vt qui iudicarent hominis excellentiam in for- titudine potissimum esse positam, virtutem eam agno- minauerunt. A viro siquidem virtus, cuius propria est fortitudo. Iā hoc est, quod in primis cupiebat, & de quo sollicita erat Andromache, vt nimirum Ascanius maio- res suos, atq; ad eum ipsum parentem suum Æneam cum in cæteris virtutibus, tum in veris laboribus, bellica, in- quam, fortitudine imitaretur. Eius enim hæc vox lib. 3.

*Ecquid in antiquam virtutem, animosq; viriles
Et pater Æneas, & amicus excitat Hector?*

Sed in primis parentes debent esse solliciti, vt posteros imitatores suarum laudum habeant: nullo enim monu- mento magis commendantur. Testis Cicero Philip. 9. vbi ita scriptum est. Equidem etiam ad famam Seruij Sulpitij filij arbitror pertinere, vt videatur honorem debitum patri præstitisse. Quanquam nullum monu- mentum clarius Seru. Sulpicius relinquere potuit, quā effigiem morum suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenij filium.

Seclari autem virtutem, non fortitudinem modò, verum & temperantiam, iustitiam, moderationem, &c. sapientissimus Hebraeorum Philo docet his verbis, li- bro, Quod deterius potiori insidietur. Qui virtutem sectatur, deliciis huic conuenientibus fruatur. Aut enim

acquit bonum, aut acquireret postea. Et habere quidem affert gaudium, rem pretiosissimam: expectatio verò habendi, spem, quæ est alimentum animarum virtutum amantium: propter quam semouemus pigritiam, quot- quot nostrapte sponte properamus ad honesta opera.

Hortatur & Iſocrates Demonicum ad paternam imitationem his verbis, *ὅτι τὸ μὲν ἀνελεῖ ἀντὶ τῶν κληρῶν, διὰ τὸ σφαιρῶν, &c.* Sed illas (virtutes) accuratius alias explicabimus: nunc specimen naturæ Hipponici exhi- buimus: quod tanquam exemplar in vita degenda pro- positum tibi esse debet: vt mores illius pro legibus ha- beas, paternamq; virtutem admiretis, & æmuletis. Nam cū pictores pulchras animantes expriment, liberis tur- pe fuerit parentes virtute præstantes nō imitari. Quare persuasum habeto, nulli pugilli tãtam esse præparatio- nem adhibendam contra suos aduersarios, quàm tibi curandum sit, vt in hoc certamine laudis sis pariti tuo par.

Omnino pueris, & adoleſcentibus præscribendum est, quod viri iam facti exequantur. *cum inuirtu, inquit, adoleverit aui: sis memor.* Sensus enim, mens, consilium, ingenium, animi vigor augetur cum corpore, cum eo- demque minuitur. Quod ita verbis nitidissimis exe- quitur Lucret. lib. 3.

*Nam velut infirmo pueri, senoresq; vagantur
Corpore, sic animi sequitur senectia tenuis.
Inde ubi robustis adoleuit viribus aui:
Consilium quoq; manus, acutior est animi vis.
Post ubi iam validis quassatum est viribus aui
Corpus, & obtusis ceciderunt viribus aui:
Claudicat ingenium, delirat lingua, mensq;
Omnia deficiunt, atq; uno tempore defunt.*

FORTVNAM EX ALIIS) Non disce, sed pete, opta. Sint tibi alij exempla fortunæ, ego virtutis. Allu- dere videtur ad eorum decreta imperatorum: qui in re bellica virtutem quantamcunque fortunæ comitis fa- uore egere statuebant: inter quos Iulius Cæsar ipse sibi fortunæ studium arrogabat: & Sulla, felicem se dici voluit. Nam quamuis se venustum appellari voluisse, multo linguæ latinæ auctores prodiderunt, & ipse Plu- tarchus *εὐαφρόδιστον*, verterit, tamen venustum Romanè felicem accipi debere vt inuenustum, infelicem, alibi docuimus: & Valer. lib. 6. De mutatione morum, felici- cem Sullam hia verbis retulit. Turpem adoleſcentem, & virum dicerem fortem, nisi ipse felicem se appellari maluisset, German. Vide & Vefin.

MAGNA INTER PRÆMIA) ad magna præ- mia. Cic Catilin. Dico te priori nocte venisse inter fal- carios: id est, ad falcarios.

MATVRA ADOLEVERIT ÆTAS) adoleſ- cendo matura est ceperit.

REPETINT. EXEMPLA TVOR.) Exēplum est, quod sequamur aut vitemus: exēplar, ex quo simile faciamus. Illud animo æstimatur: istud oculis conspicitur. Festus.
* Esse alicui bono, vel malo exemplo, quod barbari, aliquem adfistare, scandalizare. Res fuit præclari exempli, vitiosè, in præclari exempli, &c.

ET PATER ÆNE. ET AVVNCVLVS EXCITET HFCT.) Non

Non potest præclarior hereditas relinqui filiis à paren-
 tibus, quam virtutis exemplum. Virtute enim etiam pec-
 unia parantur: pecuniis autem virtus parari nequit.
 Mandetur memoria, quod scriptum est à Cicer. 1. Off.
 Optima hereditas à patribus traditur liberis, omni-
 que patrimonio præstantior, gloria virtutis, rerumque gesta-
 rum: cui dedecori esse, nefas, & vitium iudicandum est.
 Idem pro Sextio. Vos adolescentes, qui nobiles estis, ad
 maiorum vestrorum imitationem excitabo. Verrin. 2.
 Circumstante summæ auctoritates, quæ te obliuisci
 laudis domesticæ nõ sinant, quæ te dies, noctesque com-
 moneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum aui,
 grauiissimum focerum fuisse. Sallust. proœmio Iugurthi-
 næ historiae. Sæpe audiui ego, Q. Maximum, P. Scipio-
 nem, præterea ciuitatis nostræ præclaros viros ita dicē-

tes, cum maiorum imagines intuerentur, vehementissi-
 mē sibi animum ad virtutem accendi.
 HÆC VIRIDICTA DEDIT) Lucil. lib. 1. Hæc
 ubi cilla dedit, passim facit ore loquendi. Homer. de Hec-
 tore egrediente, Iliad. 11. ὅς ἐπὶ τὸν πυλῶνα ἐξίσυτο φειδύμεος
 ἔντροπ. Ingēs autem, animo, & corpore. Quatit telum mi-
 nitabundus, & plenam victoriæ spem præ se ferens. Et
 quia vulnerato summo dace, etiā duces ipsi cum eo in
 castra remeauerant, nunc eo procedente, rursus in cam-
 pum ipsos par est vnā procedere. Sed & reliquis ita cre-
 uit pugnandi studium, vt nullus in castris remaneret. Et
 cum tam multi se effunderent, necesse fuit nubes tolli
 pulueris, tellure præsertim arida, quæ etiam sub pedi-
 bus incenduntur, propter multitudinem tremere vi-
 debatur. Donatus.

Vidit ab aduerso venientes aggere Turnus,
 Videre Aufonij: GELIDVSQVE PER IMA CVCVRRIT
 OSSA TREMOR, prima ante omnes Iuturna Latinos
 Audiat, agnouitque sonum, & tremefacta refugit.
 450 Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
 Qualis vbi ad terras abrupto sidere nimbus
 It mare per medium (miferis heu præcia longè
 Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
 Arboribus, stragemque satis, ruet omnia latè.
 455 Antè volant, sonitumque ferunt ad littora venti)
 Talis in aduersos ductor Rhœticius hostes
 Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
 Agglomerant, ferit ense grauem Thymbræus Osirim,
 Archetium Mnestheus, Epulonem obruncat Achates,
 460 Vsentemque Gyas, cadit ipse Tolumnius augur,
 Primus in aduersos telum qui torserat hostes.
 TOLLITVR IN COELVM CLAMOR: versique vicissim
 Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
 Ipse neque aduersos dignatur sternere morti:
 465 Nec pede congressos, nec equo, nec tela ferentes
 Insequitur: solum densa in caligine Turnum
 Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.

VIDIT AB ADVERSO VENIENTES) Bene dixit, Tur-
 num primò vidisse, vel quia in aggere, id est, in eminē-
 tiori loco contra positus fuerat: vel in caussa sua debuit
 esse circumspectus. Aufonij, qui paulò antè Ænea vul-
 nerato victoriæ spe deuorauerant, vt viderunt agmen
 in se versum ferri, intellexerunt in illa multitudine etiā
 ipsum Æneam esse præsentem, quare non eos iam me-
 tus, sed tremor etiam incescit.
 GELIDVSQVE PER IMA CVCVRRIT. OSSA TRE-
 MOR.) Maximi timoris declaratio. Et per ossa, & per
 ima ossa. Hinc ingentis ignauia, & imbelliæ signifi-
 catio: tales enim plurimum timent, ac trepidant.
 PRIMA ANTE OMNES IVTVR. AVDIT) Iu-
 turna, quam specialis pro salute fratris sollicitudo tan-
 gebat, prima vidit, prima audiuit, prima cognouit, pri-
 ma contremuit, & fugit, ne videret exitium Turni, vel
 eius copias sterni. Donat.
 ILLE VOLAT) Tanta celeritate ferebatur Æneas,
 vt volare videretur, & aperto campo, qui scilicet hosti-

bus metu dispersis vacuus, & patens erat, raptim duce-
 bat, hoc enim est, rapit. Donatus.
 ATRVM AGMEN) Pulvere sordidatum.
 VBI AD TERRAS ABRVPTO SIDERE NIMBUS)
 Luculenta comparatione Æneæ descendens in pugna
 robur, hostiumque tacitum metum ante oculos consti-
 tuit. Quia ortu suo, aut occasu sidera multa tempesta-
 tes cient, quin & sua natura exhalationes, vaporesque
 sursum tollunt, surriguntque (vnde & multas in subli-
 mi affectiones committi, Meteor. tractatu docet Aristo-
 teles) factum est, vt Latini efficientem causam cum re
 effecta, aut mota, conturbantes, sidus pro tempestate, &
 intemperie accipiant, vt hic, & supra lib. 4. *hyberno mo-
 livis sidere*, classem: vnde & sæpe consumi, & consum-
 prum sidus apud auctores. German.
 IT MARE PER MEDIVM) Stat. *dessem sua damna co-
 loni*, Et tamen oppressos miserantur in aquore nautas.
 RHŒTEIVS) Troianus, à promontorio Troiæ.
 Rhœteo; alterum dicitur Sigeum.

CVNIS SE AGGLOM.) densantur, vt cuneo-
 rum dimicant, scilicet in cuneorum modum compositi.
 Mulum valet plurimorum in vnum arcuata congestio:
 proinde vnusquisque se stipabat in cuneum, ne oppo-
 situs fieret morti, Seruius. Donatus.
 CADIT IPSE TOLVM. AVGVV PRIMVS IN AD-
 VERS.) Quod narrat, ipsum augurem Tolumnium ce-
 cidisse, qui primus telum in hostes coniecit. sedulque
 turbauerit, tacitè notat procerbum, *consilium v. alium
 consulti p. pessimum*, quod sic extulit Heliodorus, ἡ δὲ κωνὴ
 βυλὴ τῶν βυλευσάντων ἀκρίβητος: nimirum in caput eorū
 recidit, qui aliis perperam consulerant. Siquidem, vt
 dicunt Græci, *ἰερὸν ἢ βυλὴ*, id est, sacra quædam res est cō-
 siliū. Atque vt est libenter accipiendum, cum res pos-
 tular, ita est religiose, citraque fraudem dādum, si quis
 vt postea quoque facilius acie cedat, ratus, non ad per-
 niciem vsque fugientibus instaturos victores.

rat Imperator aduersus hostem fugientē, docet Veget.
 lib. 3. c. 21. Summa est, non videri sperandam pluriorem
 victoriā, si aduersarium ita conluseris vel loci angus-
 tiis, vel exercitu, vt nequeat fugere: desperationem en-
 nim, & formidinem illis audaciam facturā. Ex sententia
 Scipionis viam hostibus, qua fugiant, muniendam. Sic
 more pecudum multos in fuga trucidari. Non esse tamē
 cupidius instandum fugientibus, illud monet, quod ipse
 Vegetius posuit c. 25. Frequenter iam fusa acies, disper-
 sos, ac passim sequētes, reparatis viribus interemit. Nū-
 quā exultantibus maius solet esse discrimē, quā cum su-
 bito ferocia in formidinem cōmutatur. Pyrrhus Epiro-
 tarum rex aiebat, non esse pertinaciter instandum hosti
 fugienti, non solum, ne fortius ex necessitate resistat: sed
 vt postea quoque facilius acie cedat, ratus, non ad per-
 niciem vsque fugientibus instaturos victores.

IPSE NEQVE ADVERSO S) Ipse Æneas con-
 trā, nec stantes, nec fugientes dignatur occidere. Et ma-
 gna Æneæ ostenditur pietas, qui nec vulneratus itasci-
 tur, vt velit cōtra legem fœderis in bellum moueri. So-
 lum Turnum vestigat: nouerat enim, & prudenter con-
 siderabat, solum esse vincendum, qui solus esset pugna-
 di caussa: seruandam esse plebem victoriæ suæ. Seruius,
 Donatus, *Homerus*, idem de Hectore solum Patroclum
 ad necem quærente. Iliad. 6.
 TOLLITVR IN CÆLVM CLAMOR) Tollabatur in
 cælum clamor, occiso eo, qui dirumpendi fœderis au-
 ctor fuerat, statimque fuga sequebatur. Seruius.
 De clamore militum ante, vel in ipso conflictu, non-
 nulla Alexand. Neapolit. lib. 4. ca. 7. Græci pugnam ini-
 bant silentiō, testis Homerus. Romani, clamantes. Gell.
 Quid ille vult ardēs clamor militum Romanorum, quē
 in congressionibus præliorum fieri solitum scriptores
 annalium annotarunt? Cæsar de bello ciuili. Nō frustra
 antiquitus institutum est, vt signa vndique cōcinerent,
 clamorēque vniuersi tollerēt: quibus rebus & hostes ter-
 reri, & suos incitati exultauerunt. Præceptum Vege-
 tij hoc est, lib. 3. c. 18. Clamor autem, quē barritum vo-
 cant) prius non debet attoni, quā acies vtraque se iunxe-
 rit. Imperitorum enim, vel ignauorum est, vociferari de
 lōgè, cum hostes magis terreātur, si cum telorū ictu cla-
 moris horror accesserit. Vide Ibid. Steuechiū. Quis autē
 clamor ille, aut in quæ verba, quærit, & conicit acutè
 Lipsius de Milit. lib. 4. dial. 11. Ibidem de causis clamo-
 ris huius.

SOLVM IN CERTAMINA POSCIT) In pu-
 gnam singularem, vt caput, & causam totius belli de-
 poscit, vulgo in fontem parandum ducens. Et ita pius, ac
 generosus elucet Æneæ animus, qui suo ipsius pericu-
 lo, & vnus tantum sanguine bellum tam graue, & peri-
 culosum finiri desiderat. 4.
 PVLVER. FVGA RVT. D. TERGA) Quomodo se ge-
 rantur, vt signa vndique cōcinerent, clamorēque vniuersi tollerēt: quibus rebus & hostes ter-
 reri, & suos incitati exultauerunt. Præceptum Vege-
 tij hoc est, lib. 3. c. 18. Clamor autem, quē barritum vo-
 cant) prius non debet attoni, quā acies vtraque se iunxe-
 rit. Imperitorum enim, vel ignauorum est, vociferari de
 lōgè, cum hostes magis terreātur, si cum telorū ictu cla-
 moris horror accesserit. Vide Ibid. Steuechiū. Quis autē
 clamor ille, aut in quæ verba, quærit, & conicit acutè
 Lipsius de Milit. lib. 4. dial. 11. Ibidem de causis clamo-
 ris huius.

Hoc concussa metu mentem Iuturna virago
 Aurigam Turni media inter lora Metiscum
 470 Excutit, & longè lapsum remone relinquit.
 Ipsa subit, manibusque vndantes flectit habenas,
 Cuncta gerens, vocemque, & corpus, & arma Metisci.
 Nigra velut magnas domini cum diuitis aedes
 Peruolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
 475 Pabula parua legens, nidisque locacibus escas:
 Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
 Stagna sonat: similis medios Iuturna per hostes
 Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru.
 Iamque hic germanum, iamque hic ostendit ouantem:
 480 Nec conferre manum patitur: volat auia longè.

HOC CONCVSSA METV MENT. IVT.) D
 ex Homero tractus est, apud quem leguntur hi versus
 Iliad. 6.
 Ὡς φαιμένη θένελον μὲν εἰς ἵππων ἄρσε χαμῆζε
 χερεὶ σάκλιν ἐρύσσασ', ὅδ' ἀρ. ἑμματαίως δ' ἄρσεσε,
 ἢ δ' ἐς δίφρον ἔβασσε παραδίωκόμενα δ' ἴον,
 ἑμματαίως δ' ἴον, μέγα δ' ἔβασσε φηγνὸς ἀξόν.

Βελουσίην. θένελον γὰρ ἀγρον θένον ἀνδρῶν ἀξόνων.
 λαξέτο δὲ μάστιγα, καὶ νύκτα παλλὰς ἀθύνει.
 Vbi sensit Iuturna, hoc agere Æneam, vt solius Turni
 interitum quæreret, edii ad aliā partem mandatorum
 Iunonis. Quum fratrem in confusione fœderis liberare
 non potuisset, cepit hunc infesto hosti velle subtrahe-
 re, ne inuentus occumberet. Sic enim illa dixerat.

Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut in bella cie, conceptumque excute fœdus.
 Ergo, ut dictum est, cepit velle subtrahere periclitantem: quod fieri sine fraude non potuit: idcirco remouit aurigam fratris, & in remoti locum ipsa successit: facillè enim in quam vellet formam transire potuit. Donatus.

VIRAGO) dicitur mulier, quæ virile implet officium, ait Seruius. Fœminæ masculæ dicuntur, quæ robur, & animum virilem habent. Hinc Sappho mascula dicta, & virtus mascula, item mascula bilis, proles, &c. Hinc quoque fœminæ viragines, quibus inest virilis animus, & fortitudo, ut hæc Iuturna. Appellat autè viraginem Ovid. Palladem 2. & 6. Metamorph. Stat. lib. 4. Syluar. & lib. 11. Thebaid. Dianam. Seneca in Hippol. Bcllonam, Aufon. in epigramm. Cassandram Seneca in Agamem. Tiraquell. in 1. leg. Connubial. nu. 91.

VNDANTES FLECTIT HABENAS) Sic 5. Æneid. *vndantia lora*. vbi Seruius, longè effusa. Sed poëta ab vndis crispantibus ducit metaphoram, ut sint vndantes habenæ, quæ dum concutiuntur, vndarum flexus imitantur.

Germanus hoc modo. Solet poëta *uab' vndantia*, ex lectore, vel auditore spectatorem rei, quam oculis subiicit, efficere: ut hic, vndantes habenas dixit imitatione, vel representatione animalium pedibus carentium, & serpentum, quæ vndoso, & sinuoso motu, & flexu voluuntur.

ALTA ATRIA LVSTRAT HIRVNDINO) Nô fuerit alienum, audire Plinium de hirundinum nidis ita differentem, lib. 10. cap. 33. Hirundines luto construunt, stramento roborant. Si quando inopia est luti, madefactæ multa aqua pennis puluerem spargunt. Ipsum verò nidum mollibus plumis, floccisque consternunt tepesciendis ouis: simul ne durus sit infantibus pullis. In fœtu summa æquitate alternant cibum. Notabili munditia egerunt excrementa pullorum: adultioresque circumagi docent, & foras saturitatem emittere. Hęc Plin. Architecturæ hieroglyphicum est hirundo, & homines

A ædificationis studiosi, quiq; ampla ædificia, vel oppida condiderint, per hanc volucrem aptè significantur. Per hirundinem item Ægyptij sacerdotes intelligebant hominem, qui liberis suis hereditatem æquis portionibus distribueret. Præterea Principè, qui se ciuibus æquaret suis, neq; vell. ornatu, aut apparatu vilo sumptuosiore accipi. Mira siquidem æqualitate pullos suos alit hirundo, singulis patem cibum impetientis, cum ea cautione, ne qui semel acceperit, bis accipiat. Plura Pierius lib. 22.

NIDISQVE LOQVACIBVS ESCAS) 4. Georg. hirudines ait auferre apes, nidis immittib' escas.

PORTICIBVS VACVIVS) Porticus vacuas, intellige magnas, amplas, vastas, ut 2. Æneid. *vacua atria lustrat Sæcius*. Ostendit autem sic Turnum Iuturna, ut gaudere potius, quam diffidere suis rebus videretur. Nô sinebat tamen conferre manum, cum Ænea scilicet. Inde volabat auia, ab ea scilicet parte, qua venientem Æneam conspiciebat. Seruius. *De conuersione Proges in hirundinem, diximus Eclog. 6. libi. Aut ut muratos Terei narrauerit artus, Quas illi Philomela dapes, &c. Festiuam, & admirabilem quandam narrationem continens epigramma Martialis de hirundine, ex li. 5. huc transferendum, in quo & Iteja pueri, Tereo patri appositi mentio.

Hibernos petere solito cum more recessus
 Arthides, in nidis vna remansit auis.
 Deprehendere nefas ad tempora verna reuerſæ,
 Et profugam volucres diripue te sua,
 Serò dedit pœnas. discipi noxia mater
 Depuerat: sed tunc, cum laceravit Ictum.

IAMQVE HIC GERMANVM) Frater aut ex alia matre, aut ex alio patre potest esse: germanus ex iisdem parentibus sit, necesse est.

NEC CONFERRE MANVM PATITVR) Aliàs conferre manus dicunt Latini, & conferre pedem. Virg. lib. 11. *scitimus tela aspera contra, Conuulsumq; manus.*

VOLAT AVIA LONGE) Creber est Lucretius in hoc adiectiuo *auis*. Dicit enim, *Auis à vera logè ratione recedit, & quod eandem sententiam cõtinet, Auis à vera longè ratione vagaris. auis erat animus in corpore. Auia Pieridum loca.*

Haud minus Æneas tortos legit obuius orbes,
 Vestigatque virum, & disiecta per agmina, magna
 Voce vocat. quoties oculos coniecit in hostem,
 Alipedumque fugam cursu tentauit equorum,
 485 Auersos toties currus Iuturna retorſit.
 HEV, QVIV AGAT? VARIONE QVIVQVAM FLVCTVAT ÆSTV,
 DIVERSÆQVE VOCANT ANIMVM IN CONTRARIA CVRÆ.
 Huic Messapus, vti læua duo fortè gerebat
 Lenta, leuis cursu præfixa hastilia ferro,
 460 Horum vnum certo contorquens dirigit ictu.
 Substitit Æneas, & se collegit in arma
 Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
 Hasta tulit, summâque excussit vertice cristas.
 TVM VERO ASSVRCVNT IRÆ, insidiisq; subactus
 495 Diuersos vbi sensit equos, currumque referri,
 Multa Iouem, & læsi testatus fœderis aras,
 Iam tandem inuadit medios, & Marte secundo
 Terribilis sæuam nullo discrimine cædem
 Suscitât, IRARVMQVE OMNES EFFVNDIT HABENAS.

ÆNEAS

ÆNEAS TORTOS LEGIT OBV. ORBES) Quantum Iuturna separabat à congressibus fratrem, tantum Æneas obliquis, & implicitis viis, seu compendiosis orbitibus se præbebat obuium, & præueniebat errantem: nec iam occultè: nam hunc per tantas copias sparsas voce vocabat, & quasi canis venaticus per vestigia pedum seram indagabat. Sed quoties appropinquauit Æneas, toties Iuturna eurrum aliud detorſit. Hinc Æneas diuersis curis agitabatur, nec consilium explicare poterat. Donat. Seruius.

VESTIGATQVE VIRVM) inquit, Translatio à canibus, qui per vestigia, & pedum signa seram inueſtigant. Seruius.

DISIECTA PER AGMINA) disſipata aduentu Æneæ. **DIVERSÆ VOCANT ANIMVM IN CONTRARIA CVRÆ**) Tibull. eleg. 4. lib. 3. *Diuersasque suas agitât mens anxia curas.*

HVIC MESSAPVS, VTI) Huic, in hunc Messapus ex duobus ferratis hastilibus vnum certo ictu contorſit. Certus ictus est, qui sic destinatur, ut feriat. Sed Æneas subsidens ita se textit, ut nulla posset parte feriri. Galea tamen eminentiam, quam Græci *κωνον* vocant, in qua eminent eristæ, perdidit. Seruius.

ET SE COLLEGIT IN AR.) Cautiorem, & prouidum magis fecit Æneam curi vulnus ante allatum. Non tantum de vniuerso exercitu, verum etiam de se, suâque salute sollicitus debet esse Imperator, & omni ratione, atque diligentia vitare tela hostilia. Docuit hoc elegantissimi similitudine Iphicrates Atheniensium dux. Pedites enim comparabat manibus, equites pedibus, aciem ipsam pectori, seu thoraci, imperatorem capiti. Atque hoc etiam magis debet esse sollicitus, quod eius vnus incolumitate videtur omnium incolumitas contineri. Vituperantur in historiis Pelopidas, & Marcellus, qui nimia temeritate se ipsos iuerunt perditum.

APICEM SVMMVM) Ennius Annali 16. *iamen inde volans secum abstulit h'ista Insigne*. Vocat insignem, quod hic Virgilius apicem, & cristas *uac' ἐπιζήρησιν*. Vterq; autem Latinus Homericum est æmulatus, cuius est Iliad. λ.

— ἡ δὲ ἀμυπηταλῶν ἀποϊεὶ δολιχόδομον ἔγχος, καὶ βάλαν, ἰδ' ἀφομαρτε τινυσιόμενος κεφαλῆσιν, ἄκρην κενυέσθου.

HASTA INCITA) incitata, impulsâ.
INSIDIISQVE SVBACTVS) Subactus modò significat mollitus, modò victus, modò compulsus: ut cum dicimus, pecus sub arbore subactum: modò coactus. Fest.

MVLTÀ IOVEM, ET LÆSI TESTAT. FœDERARAS) Licet haberet caussam iracundiæ, quod & fugiebat Turnus, & ipse appetebatur insidiis, non tamen antè prorupit in bellum, quàm Iouis fidem, & læsa fœdera testaretur. Tum indifferetè obruncat vniuersos, quibus antè pariter pepercerat. Inuadit medios, inquit, & quidem Marte secundo, vbi magna viri fortis constantia, & fœlicitas exprimitur. Seruius.

NVLLO DISCRIMINE) Æque vniuersos obruncat. Qui modò vulgo militum pepercerat, citra discrimen fuit in obuio.

IRARVM OM. EFFVNDIT HABENAS) Moderatius multò dictum à nostro, *irarum effundit habenas*, quam ab Ennio, effundit irarum quadrigas. Seruius existimat: & quis secus existimet? Habenæ iniicere, & laxare, utraque lingua effertur proverbiali figura. Illud pro compescere. atque impetum sistere; hoc, pro indulgere, & permittere libertatem. Euripid.

Οὐ γὰρ ποτὶ ἀνδρα τὸν σφοδρὸν θυναμι γὰρ δέναι, χαλινός.
Laxare frenos coniugi haud virtum decet Catum.

Philostratus in Polemone *ἰνία τε ἐμβέβληται τῶ λόγῳ*. Frænumq; orationi iniectum est. Idem in Antæo. *ἐμβέβληται τε ἰνίαν τῶ θυμῷ*. ita frænum iniicit. Greg. presbyter, *μυρὸν ἐν ὀπισθῶν, ὡς τισὶ θυτῆρσιν ἀνασειλῶ τὸν λόγον*. Paululum sistens reuocabo orationem quibusdam velut habenis. Plutarchus in Lycurgo de Lacedæmoniorum institutis loquens, *δολιχαρχίαν ὀρῶντες θυμωμένους, ὡς ἄλλιον ἐμβάλλουσιν αὐτῷ τὴν τῶν ἐφόρων δύναμιν*. Animaduerso, in quantam insolentiam assurgeret oligarchia, velut habenas illi iniiciunt Cæsorum (quos Ephoros, quasi inspectores nominant) potestatem. Posterioris formulæ exempla iam producemus. Philostratus in Proclo. *πᾶσαν ἀφίει ἰνίαν*, id est omnes habenas laxans. Nazianzenus, *ὄλην ἐφίεισιν τὴν ἰνίαν*, id est, omnes habenas permittens. Plutarch. in Numa. *τῶ δ' ἡμῶ τὰς ἰνίας ἐφίει*, populo habenas indulgens. Denique habenæ metaphorice pro imperio, & moderamine accipiuntur.

Iunius Cent. 5. num. 25. * *Elegantem habet usum verbum effundo, coniunctum cum certis quibusdam vocibus, ut præbit excessus. Cic. ep. 9. lib. 1. Quod ego odium effudisse me omne arbitrabar. Epistola vigesima quinta, libro 12. sic sum in Antonium inuictus, ut ille non ferret, omninoque sum vinolentius furorom in me unum effunderet. Effundere, iram Liuq; est, de bello Macedon. Effundere se in aliqua libidine, Cic. in Paradox. Effundere voces, Virgil. 2. Æneid. Plura facillè reperientur.*

500 Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
 Diuersas, obitumque ducum, quos æquore toto,
 Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troiusheros,
 Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
 Iupiter, æterna gentes in pace futuras?
 505 Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
 Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus
 Excipit in latus, & quâ fata celerrima, crudo
 Transadigit costas, & crates pectoris ense.
 Turnus equo deiectum Amycum fratremque Diorem
 510 Congressus pedes, hunc, venientem cuspide longa,
 Hunc mucrone ferit: currumque abscissa duorum
 Suspexit capita, & rorantia sanguine portat.

QVIS MIHI NVNC TOT ACERBA DEVS) Ac si dicere ad Iouem admirationis plena, qui pati potuerit in alternam perniciem gentes tendere, in æternam venturas,

DDDDD

Caldo furo, myrrhaque madentes (Nam à mutra Murra-
nus vt à minio Minianus dicitur. Legimus enim Iouem
Minianum apud Cic. epist. 16. lib. 9. minio oblitum,
& à Phecalis Phecalianum apud Satyrogaphum Sat. 3.
pro phecaliato, id est phecalijs calcato) vel quod op-
pidis muro clausis, & cinctis præfessent, vt Murrani,
quasi murani dicantur: vel potius, de nomine regis ali-
cuius nobilissimi & fortissimi. Illi alter mox ex aduersa
parte reponitur quadam compensatione, qui velut pari
stemmate, regisque nomine occiditur, illosque ab Ilo
Troianorum reges appellatur: Itaque aspirari, non de-
bet: sed exiliter, tenuiterque profertur. *Ille ruenti Ilo*, non,
vt editur, *Hilo*. Turneb. lib. 10. cap. 7.

EXCVIIT, EFFVNDIT QVE SOLO) excussum effun-
dit, *Effundit*.

NEC DOMINI MEM. BQVORVM) Erant immemo-
res domini sui isti equi, quoniam equi erant, hoc est be-
stia, quæ parum meminerunt præterita. Tameris mul-
tatum animantium in dominos suos memoria, reue-

rentia, obedientia, & amor mirabilis extitit, vt histo-
riis mandatum est. De memoria bestiarum ita traditum
à Seneca. epist. 124. Mutum animal sensu comprehen-
dit præsentia: præteritorum reminiscitur: cum id inci-
dit, quo sensus admonetur: vt equus reminiscitur viæ,
cum ad initium eius admotus est. In stabulo quidem
nulla viæ, quamuis sæpius calcata memoria est. Rursum
ibid. Animalibus tantum, quod breuissimum est, in tran-
scursu datum, præsens: præteriti rata memoria est; nec
vnquam reuocatur, nisi præsentium occurfu. Hæc Se-
neca. Veruntamen, cum canis dominum amissum qua-
rit tam sollicitus, & cum quodam quasi gemitu, vnde
nam id, si eius non meminit, nisi eo occurrente? Quo-
modo ad loca, in quibus bene habiti sunt reuertuntur,
si nulliis præteritorum memoria? Quare leones, ele-
phanti, & alia animantes in benemeritos tam gratæ
fuerunt, & quidem non semper sensu ipso admonita, si
beneficiorum non meminerunt? Melius igitur Cic. r. Offic.
paululum admodum eas sentire præteriti, aut futurum.

535 Ille ruenti Hilo, animisque im manè frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te Graiùm fortissime Creteu
Eripuit Turno: nec dij texere Cupentum
540 Aenea veniente sui. dedit obuia ferro
Pectora, nec misero clypei mora profuit ærci.
Te quoque Laurentes viderunt Aeole campi
Oppetere, & latè terram consternere tergo.
Occidis, Argiæ quem non potuere phalanges
545 Sternere, nec Priami regnorum euerfor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ, domus alta sub Ida,
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
Totæ adeo conuersæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheus, ac erque Sereftum,
550 Et Messapus equum domitor, & fortis Afylas,
Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcadis ala:
Pro se quisque viri, SVMMA NITVNTVR OPVM VI.
NEC MORA, NEG REQVIES, vasto certamine tendunt.

RVENTI HILO) Ruenti, id est, inconsiderata fe-
stinatione properanti. Lege autem Ilo, vt supra monuit
Turnebus.

AVRATA TEMPORA) propter galeam inau-
ratam.

FIXO STETIT HASTA CEREBRO) Summam ex-
pressit vim his verbis. Non enim figitur quidquam, nisi
interueniente maiori violentia: nec stat, nisi quodd altè
infixum est.

NEC DIJ TEXERE CVPENTVM) Sic Aeneam com-
parat Turno, vt eum superiorem esse significet. Nam
quem Turnus interfecit, fortitudo sua liberare non po-
tuit: ei verò, quem occidit Aeneas, ne sua quidem numi-
na prodesse potuerunt.

TE QVOQVE LAVR. AEOLE) Exitium Aoli poeta
non sine affectu miserationis inseruit. Et ait *occidis*,
quod verbum maioribus personis aptatur. Et quoniam
hunc de nobilium personis vult esse Virgilius, occidit

se eum dicit, non casum esse. Quod addit *latè terram*
consternere tergo, aliud ex alio ostenditur: corporis e-
nim hinc magnitudo exprimitur. [Similiter Silius libro quar-
to de Chryso, quem Scipio interfecit in pugna, hominem vastissimi cor-
poris.]

Procumbit lata portectus in aera ruina,
Et percussa gemit tellus iagentibus armis]

Occidisti in Italia, qui apud Troiam congreredientibus
exercitibus Græcis, & ipso Achille totius regni euerfo-
re non occubuisse, laces in peregrina regione, & te pro-
stravit inferior. Non tibi virtus tua defuit: sed fatorum
ratione perfectum est, vt natus in alijs terris, viuendi fi-
nem in alijs regionib. inuenites. Nascentem te excepit
Lyrnessi domus, mortui funus Italia complexa est. Se-
parat Achillem à Græcis: vt, *reliquias Danaum, atq, im-
munitis Achill.* Lyrnessus ciuitas Phrygiæ, iuxta Idā mon-
tem. Et per transitum docet, neminem posse fatorum
statuta mutare. Hæc tenus ex Donato, & Seruio.

ARGI

ARGIVÆ PHALANGES) De phalange consule Vege- A
tium lib. 2. cap. 2. & ibidem Steuechium.

PRIAMI REGNORVM EVERS. ACHILLES) De
Achille reperies nonnulla Eclog. 4. super illo, *Atque*
iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.

MORTIS ERANT METÆ) Id est, mors, quæ metæ est,
& finis vitæ humana. *Humerus Sædætoio telævri.*

TOTÆ ADEO CONVERSÆ ACIES) Conuersæ in
bellum. More suo generalitatem posuit, ait enim, quod
faciebant hi duo. Turnus, & Aeneas, faciebant & cæte-
ri, nec aliquis fuit à belli certamine vacuus. Rursum,
cum potuisset sufficere, *Totæ adeo conuersæ acies*, ambi-
tione dicendi ductus, iuit per species, homines aliquot,
& gentes enumerans.

PRO SE QVISQVE VIRI) pro qualitate virium sua-
rum. Sic in 5. *Pro se quisque viri, & depromunt tela phare-
tris.* Vel potius, quia in bello non curat vnusquisque,
nisi quemadmodum primum vitam suam, salutemque
tueatur, post etiam sociorum. Seruius, Donatus. Adde,
Attius Meleagro.

Gaudet, curunt, celebrant herbas conferunt, do-
mant, tenent

Pro se quisq, cum corona clarum constat caput.

SVMMA NITVNTVR OPVM VI) Ennius 4. *Annal.*
Romani scalis summa nituntur opum vi. Hemistichium
hoc cernis vt transcripserit Virgilius? In 11. nonnihil
mutauit, *Summaque enertere opum vi Certabant.* Et lib. 16.
idem Ennius.

Reges per regnum stant, & sepulchraque quarunt.
Aedificant nomen, summa nituntur opum vi.

Adde his oraculum Creso redditum, quod extat. 2. de
diuinat. apud M. Tullium. *Crosus Flalyz penerans ma-
gnam peruerter opum vim.* Amant Latini pro conatu, ma-
gno, aut labore adhibere hoc vocabulum *ope*, aut *opibus*,
cum adiuncto *summa*, *summis*. Cic. pro Quintio. *Qui*
communis studio, summis opibus Sex. Nauium defen-
dunt. Sallust. proæmio Catilinæ. *Omnes homines qui*
sefe student præstare cæteris animalibus, summa ope
niti deçet, ne vitam silentio transeant.

Hic mentem Aeneæ genitrix pulcherrima misit,
555 Iret vt ad muros, vrbique aduerteret agmen
Ocyus, & subita turbaret clade Latinos.
Ille, vt vestigans diuersa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circum tulit, aspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impunè quietam.
560 Continuo pugnae accendit maioris imago.
Mnesthea, Sergeftumque vocat, fortemque Sereftum,
Ductores: tumulumque capit, quod cætera Teucrum
Concurrat legio, nec scuta, aut spicula densi
Deponunt: celfo medius stans aggere fatur.

HIC MENTEM AN. GENITRIX PVLCHER.) Nato C
consilium dedit genitrix pulcherrima, Venus scilicet.
Vide quæ scripsimus libro quarto. *Aeneid.* *Non illum no-
bis genitrix pulcherrima talem Promisit.* Seruius quidem
hoc loco dicit, *pulcherrima*, perpetuum esse Veneris epi-
thetum, nec ad negotium pertinere.

IRET VT AD MVR. OCYVS) Quandoquidem
Turnus sui copiam non faceret, iret oppugnatum vr-
bem Laurentum, vt fœdistragam, quæ proinde speciali-
ter poenas luere debuit. Nec tantum incitauit eum vt
iret, sed vt ocyus id faceret. Grauius est enim malum, &
citius obtinet, quod inopinantes presserit. Securi enim
fuerant intra ciuitatem constituti, alijs in campo cer-
tantibus. Donatus.

IMMVM. TANTI BELL) sine officio dimicandi.
Nam immunis, qui nihil præstat: quasi sine muneribus
sine munis: cum debuisset specialiter poenas luere, pro-
pter fœdus abruptum. Seruius.

CONTIN. PVGNÆ ACCEND. MAIORIS
IMAGO) Quasi iam fieret, quod mente conceperat, sic
accensus est, vocauitque ductores exercitus, quos re-
gis nosse consilium oportuit. Tumulum cepit, vt in lo-
co edito videri, & audire possent ab omnibus. & man-
ferunt ita, vt armati erant. Oportuit quippe plenam esse
cautelam, vbi tantus feruor certaminum vertebatur.
Donatus.

NEC SCVTA, AVT SPICVLA DEP.) Supra dixit,
Desigunt tellure hastas, & scuta redinant: hic autem ex
eo, quod non est factum, quid fieri soleat, indicauit.

C Seruius.
Morem hunc fuisse cunctorum Imperatorum,
cum ad exercitum verba facerent, præterquam cum
iam pugnaretur, ad manusque peruentum esset, per-
spicitur ex Xenophontis 2. de rebus Græcorum. Cum
enim pugna committi deberet, duce Thrasybulo, ab
exulibus Atheniensem, cum 30. illis viris, qui domi rem-
pub. vt illis commodum erat, administrabant, omnibus
iam rebus paratis, appropinquantibusque aduersa-
rijs, oportere existimauit Thrasybulus suos cohortari.
Quare cum mandasset, vt scuta deponerent, ad illos &
ipse, ante pedes scuto collocato, verba fecit. Hic au-
tem est locus Xenophontis *εἰ δὲ δὴ ἀποστήσαντες οἱ ἐναν-
τιος, θρασυβύλον τὸς μετ' αὐτῶν θέσται καλέσας τὸς ἀπὸ-
δύας, καὶ αὐτὸς θέσει, τὰ δὲ ἄλλα δὸρλα ἔποιε, κατὰ μέτρον
εἰς ἐλπίδα.* Scuta autem, quæ ferrent in bello pedites,
valde graua fuisse, nec facile potuisse sustineri, declarat
Cic. in 5. Philipp. cum totum ordinem agminis Anto-
niani describeret, qui Antonius ita in senatum venie-
bat cinctus vndique armatis, vt si ad prælium cum ho-
stibus committendum proficisceretur: narrauit enim
eos statim vt ventum esset ad ædem Concordiæ, scuta
humis deposuisse, lecticis obiectis, quod factum esset
consilio ipsius, qui parcere vellet familiaribus suis, vt
non tam tæcta illa esse studeret, quam onere illo sode-
les suos leuare. Gradus, inquit, complebantur, le-
cticæ collocabantur, non quod ille scuta occulta esse
vellet: sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent.
Victor. lib. 29. cap. 15.

DDDDD

CET. 50.

C E L S O M E D . S T A N S A G G E R E) Stans in eorum medio , supra aggerem , vt æqualiter audiri posset ab omnibus. Ad multitudinem vtique commodius de superiore loco verba sunt. Nisi forte Imperatoris alicuius vox adeo canora esset, vt loquentis in campo, non aduersante vento per mille passus audiretur, quod de Pescennio Nigro proditum est à Spartiano.

A IUS VOX ADEO CANORA ESSET, VT LOQUENTIS IN CAMPO, NON ADVERSALENTE VENTO PER MILLE PASSUS AUDIRETUR, QUOD DE PESCENNIO NIGRO PRODITUM EST À SPARTIANO.

- 565 NE QVA MEIS ESTO DICTIS MORA: IVPITER HAC STAT: Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito. Urbem hodie, caussam belli, regna ipsa Latini, (Ni frænum accipere, & victi parere fatentur) Eruam: & æqua solo fumantia culmina ponam.
- 570 Scilicet exspectem, libeat dum prælia Turno Nostra pati: rursusque velit concurrere victus. Hoc caput, ô cives, hæc belli summa nefandi. Ferte faces properè, sædusque reposcite flammis. Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
- 575 Dant cuneum, densaque ad muros mole feruntur. Scalæ improvisò, subitúsque apparuit ignis. Discurrunt alij ad portas, primósque trucidant: Ferrum alij torquent, & obumbrant æthera telis. Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
- 580 Æneas, magna que inculsat voce Latinum: Testaturque deos, iterum se ad prælia cogi: Bis iam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.

NE QVA MEIS ESTO, DICT. MORA) Antiquos B notat Nannius lib. 2. cap. 17. quod in perpetuum fieri volebant, per futurum imperatui enuntiare solitos. Hinc est quod edicta legum vbique hac formula concipiuntur. Quidam tamen inter imperatuos hosce, pelle pellito, ornâ ornato; &c. nihil putant interesse: poetis certè liberum est pro eodem vti.

I V P I T E R H A C S T A T) Id est, pro nobis religio est, quam læserunt Rutuli ruptis fœderibus. Aut ita. Ideo Iouem à se stare dicit, quoniam fœdus inuocato Iouis numine sancitum hostes violauerant, eoque perjurio Iouem iratum habebant. Ennius Annal. 6. Non semper nostra euerit: nunc Iupiter hac stat. Et hortatur eos, ita in bellum eant, quasi res fuerit antè disposita. Incipit deinde edicere voluntatem suam. Exscindendam videri urbem, nisi se dedat, cuius adhuc incolymitate differatur plena victoria. Cur ego cogar victi iam Turpi arbitrium sequi? ferendum est malorum nostrorum caput: reliqua post eius supplicium parè sortientur interitum. Eradenda est nefarij belli summa, vt conquietat penitus, quodd ex ipsa per scelus emergit, & pullulat. Seruius, Donatus. * Iupiter hac stat, id est, Iupiter facit nobiscum, nosser est, nobis fauet, stat à nobis, vt loquitur ad. Tullius. Cum aliquo stare, Terent. Phorm. Nam ni ita esset, cum illo haud staret Phœdria. Cum illo, Terent. r. pro illo. Opponitur his, contra stare. Virgil. lib. 5. His magnum Alciden contra stetit.

NE QVIS OB INCEPT. SVB.) Subita, & repentina imperia non videntur ad exequendum expedita, quia subita sunt, nec spatium dant ad cogitandum, & sese comparandum: tamen Æneas vult præcipitari moras. Cur autem festinat ad eò: quia vult imperatos, & inopiantes Laurentes opprimere. Vnde sequitur, Scala improvisò, subitúsque apparuit ignis.

HOC CAPVT Ô CIVES, HÆC BELLÏ SVMMA) Turnus est auctor huius belli, caput horum, & caussa malorum, quomodo alibi loquitur.

F O E D V S Q V E R E P O S C I T E F L A M M I S) Flammæ

fœderis innouate urbis incendio. Reposcite enim est, innouate, reuocate.

A N I M I S P A R I T E R C E R T A N T O M N E S) Magnam habet vim, quod pari consensu, atque vnanimiter geritur. Ecce autem, quantum valuerit iubentis auctoritas: & fiebant iussa consensu omnium, & celeriter gerebantur. Quæritas porrò scalas, & ignem allatum non dixit, studio breuiandæ narrationis. Quid enim poneret, quod sequentibus procuratum posset ostendi? Partitur officia deinde. Alijs enim ad portas discurrentibus, & qui primi egrediebantur trucidantibus, alij tela mittebant creberrima. Æneas se adhuc beneuolum Latino ostendebat: testabatur deos, qui soli humanarum cogitationum gnari sunt, inuitum se inuito ad certamen venisse, inuitum se iterum cogi. Donatus.

D A N T C V N E V M) Cuneus castrense, & militare vocabulum. Dant cuneum, pro eo, quod est, se in cuneum componunt. Cuneus autem per translationem sumitur pro peditem globo, in cunei formam redacto, & glomerato, quæ græcè σφῆρα, & τῆς σφῆραειδὸς Aristidi, ita disposita, vt ab angustiore primâ parte turbinatim in latum procedat, & desinat: vnde & constipatam quamuis turbam cuneos vocamus: vt supra, eodem hoc libro: densi cuneis se quisque coactis Agglomerant: & Cyprianus: stipatus clientum cuneis. German.

Cuneus historicis (& hic Virgilio) est conferta multitudo. Liuius lib. 32. cuneum Macedonum, phalangem ipsi vocant. Idem de manipulis, vel cohortibus Latinorum. Tanta cade perirupte cuneos. Tacitus lib. 8. cateruis, & cuneis concurrebant. Cuneus autem propriè species quædam aciei est, cum angusta in fronte, trigoni forma, paulatim se pandit. Igitur & trigonum vocant Veget. lib. 1. cap. 26. In trigonum, quem cuneum vocant, acies mutanda est. Item ἰμβρολῶν, siue rostrum Græci. Etiam caput porcinum dixerunt, quia assimilatur, & quia velut fodit, & ruit inuadendo. Similis litteræ Δ, vt sc̄i

vt scribit Agathias lib. 2. Hæc omnia latius exequitur A Lipsius de Milit. lib. 4. dial. 7.

D E N S A Q . A D M V R O S M O L E F E R .) Principium ad catastrophem, hoc est, ad tragicæ rei funestissimum exitum, vt Amata, capta vrbe, suspensio pereat: & Turnus necessitate compulsus, singulari certamine cum Ænea congrediatur, & pereat.

S C A L Æ I M P R O V I S O S V B A P P A R . I G N I S) Nô modò vîsitatum ordinè in vrbis opugnatione seruat, verum etiâ, quæ tali tēpore in vrribus solent accidere, tanquâ penicillo depingit. De scalis militaribus, earūq; formis

aliquot, habes multa apud Lipsium Poliorcet. li. dial. 6. ET OBUMB. ÆTHERA TELIS) Alibi, calumia, obrexitur umbra.

MAGNAQ. INCVS. VOCE LAT. TEST. DEOS) Vt etiâ hic decorû in Ænea seruetur, & pius vel in hoitè inducatur, fingit eum in ista oppugnatione excusantè necessitatè facti, culpâq; in Latinû cõcientè, qui bis iâ fœdus fregit. Duo enim fœdera cû Latino Æneas pepigerat: vnum per Ilioneum legationis principè lib. 7. alterû hoc lib. 7. per seipsû, occasione singularis certaminis. Vtrumque à Latinis violatum. Donatus.

EXORITVR TREPIDOS INTER DISCORDIA CIVES;

- Urbem alij referare iubent, & pandere portas
- 585 Dardanidis: ipsûmque trahunt in mœnia regem: Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros. Inclusas vt cum latebroso in pumice pastor Vestigauit apes, fumòque impleuit amaro: Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
- 590 Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras. Voluitur ater odor tectis: tum murmure cæco Intus faxa sonant, vacuas it fumus ad auras.

EXORIT. TREP. INTER DIS. CIVES) Discordiâ dixit B animorum dissimiles motus, & non cõsentientes. * Qui videbant periculum presens, & discrimen manifestum, dicebant aperientem ciuitatem, traherentem, id est, trahere volebant ad muros ipsûm Regè Latinum, vt periculum videret. Quibus ea sententia displicebat, manus properantes ad arma conuertebant, vt contra hostilem vim muris assisterent. Deinde more suo propter addendum splendorem carminis, subiicit similitudinem. Donatus.

I N C L V S A S V T C V M L A T E B . I N P V M I C E) Similitudinè hanc expressam è 2. Argonaut. Apollonij, animaduertit Vrsinus, & producit versus. Satis est appositâ. Videntur. n. apes fumo in cauernas immisso, tanquam per expugnationè ex vrbe eiici. Cur apes sumi sint impatientes, caussas ex Plutarcho adduximus aliquot 4. Georg.

- Accidit hæc fœdis etiam fortuna Latinis, Quæ totam luctu concussit funditus urbem,
- 595 Regina vt tectis venientem prospicit hostem, Incendi muros, ignes ad tecta volare, Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni, Infelix, pugna iuuenem in certamine credit Extinctum, & subito mentem turbata dolore,
- 600 Se caussam clamat, crimenque, caputque malorum: Multaque per mœstum demens effata furorem, Purpureos moritura manu discindit amictus, ET NODVM INFORMIS LETHI TRABE NECTIT AB ALTA.

A C C I D I T H Æ C F Æ S S . E T I A M F O R T V N A L A T .) C spõte, iudex suimet, & carnifex facta est. Alia itè dixit, & Talis est iste locus, qualis ille,

Hos inter motus medio flagrante tumultu Ecce super magna moesti Diomedis ab vrbe Legati responsa ferunt.

Tûc enim verè probatur fortuna inimica, quum malorû prosperitas nec lenitur, & cumulat aduersis. Mox refert caussam luctû. Regina, inquit, cû è tectis suis bellorû opperiretur euentû, essetq; pro Turno, què generû cupiebat, sollicita, vidit accedere ad muros hostilè exercitû, iniici ignes, nullâ manû præsiadiariâ, quæ se opponeret. Fecit q; solèt, qui aliqua mentis impotetiâ agunt, aut quos tenet mortis affectus. Falla est crimen suû

Pumex hic saxum cauu & latebrosum est. Sic. n. scripsit Prop. lib. 3. el. 3. Pendebantq; canis tympana pumicibus. Lapidem illos raros, fungosos, laxosq; & leuitatis summe non significauit: sed potius faxa in antri formâ, & pendentiâ. Plin. lib. 36. c. 21. Non prætermittenda est pumicum natura: appellantur quidè ita & cætera faxa, erosa annis: in ædificiis Musæa vocant, dependentia ad imaginem specus arte reddendam. Turn. lib. 26. cap. 33.

TREPIDÆ RERVVM) id est, nescientes quid agant, ignare auxilij.

A T E R O D O R) nouè, nam in odore equis color est: sed hoc dicit, odor atræ rei sumi scilicet. Seruius.

MVRMURE CÆCO) propter clausas apes.

QVÆ TOTAM LVCTV CONCVSS. VRB.) Non poterat magis exprimere calamitatis diritatem, quàm hisce verbis expressit. Non tantum impleuit, seu affectit luctu urbem: sed concussit, & totam urbem, nemine excepto, omnem atatem, & sexum, & funditus.

R E G I N A V T T E C T I S V E N . P R O S P . H O S T E M) Intèdit calamitatem morte reginæ, estq; gradatio à minimis ad summa. Primum videt hostem venientem: plus est, incesso muros: atrocius est, incendium in vrbe torqueri: sed atrocissimum, nusquam apparere Turnum, cuius accessu, muris hostes arceantur. Montfortius.

INCENDI MYROS) Si quis erit emendationi locus, libenter pro incendi muros, legerim, inscendi. Hoc enim quanto sit commodius, cuius perse perspicuum fore confido. Nā & pauld ante sic hęc duo cōiunxerat, Scæla impronis, sub pug, apparuit ignis. Canterus libr. 7. 28. & incendi muros vales incendi urbem, pars pro toto. Quod quidam vere myros incendi potuisse nasci in scholis, quia olim mur i ex strabibus, lu- 29. calce, & lapidibus vestigiis strant, ridiculum est.

SE CAUSSAM CLAM. CRIMENQVE, CAPVTQVE) Lib. 10. Drances Turno, o Latio caput horum, & causa malo rum. Quomodo verum dicat Amata, docebit te lib. 7. ad quem referre.

PYRPEROS MOR. DISCIND. AMICTVS) In luctu, & dolore etiam hoc visitatum fuit, vestes discindere. Suet de Nerone, c. 42. Vtque respuit, veste discissa, capite conuerberato, actum de se pronunciauit. Aeneid. lib. 5. Tum pira Arneas humeris abscindere vestem. Apud Halicarnass. lib. 7. Mater, & vxor M. Coriolani ob ipsius condemnationē laceratis vestibus pectora plangebant, In sacris scripturis crebra huius moris est mentio.

ET NODVM INFORM. LETHI TRABE NECIT) Stat promissis Amata: supra enim dixerat, eundem fore exitum suum, qui Turni fuisset, nec se illi mansuram superstitem. Ergo dum eum iam interfectum credit, se su-

605 Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flauos Lauiniæ crines.
Et roseas laniata genas: tum cætera circum
Turba furit: RESONANT LATE PLANGORIBVS ÆDES.
HINC TOTAM INFÆLIX VVLGATVR FAMA PER VRBEM,
Demittunt mentes, it scissa veste Latinus,
610 Coniugis attonitus fatis, vrbisq; ruina,
Caniciem immundo perfusam puluere turpans:
Multaq; se incusat, qui non acceperit antè
Dardanium Æneam, generumq; afciuerit vltro,

CLAD, MISERÆ POSTQVAM ACCEP. LAT.) Cōlen- taneū fuit, domesticam cladē mulieres noscere primò, quoniā viri in aliis erant occupati. Sed in luctu primam secuit esse filiam, & grauis commoueri, ad quam materni funeris acerbitas specialiter pertinebat. Donatus.

FILIA PRIMA MANV) Consuetudo tenebat, in funeribus necessitatu, propinquorumq; , crines vellere, abscindere, detondere, & id aliquando etiā equis faciebant. Hoc multis exemplis planum facit Delphus Comment. in Hippolytum Senecæ pag. 212. Ne pigeat legere. Et paulum modo in bonis scriptorib. exercitato statim loci occurrent.

FLAVOS CRIN.) Antiqua lectio, floreat, habuit, Seruio teste, quod exponit, florulentos, addens, esse sermonem Ennianum. Sed pro floreat quædam Seruianæ editiones habent, flouos: cuius scripturæ auctores fuisse verisimile est eos, qui syneresin in altera illa lectione fieri nō videbant. Stephan. in Sched.

HINC TOTAM INF. VVLGAT. FAMA) Hinc, id est, de domo regia. Famam infelicem, intellige rerum infelicium nuntiam.

DEMITTUNT MENTES) Cadunt animis, desperant: sicut contra, sperantes aliquid, mentes erigunt. Quod quidam exponit, despondent animum, apud Plautum despondere animum est, deplorata vitæ spe esse, tadio huius affectum esse, pro eo quod Græci dicunt, ἀπέρησις τοῦ βίου, ἀναστάσις ἀδύνατον, ἀδύνατον ἄδύνατον, ἀδύνατον ἄδύνατον. Ci-

spendit manu sua, quod in tali persona, nescio plusne feciditatis, an miserationis habeat. De hoc genere mortis, de suspensio, inquam, lege quæ scriptis Tiraquell. de Nobilitate c. 20. nu. 111. & sequentibus. Suspensio in legibus ciuilibus vocatur, qui hac pena sunt affecti. Possunt tamē eodem verbo etiā appellari, qui afficiendi sunt, galgen messig. Cautum fuisse in Pontificalibus libris, ait Seruius, vt qui laqueo finisset vitam, in se pulsus abijceretur. Vnde recte, infirmis lethi, quasi mortis infamissimæ. Nota insuper cum Turne ex Nonio, velare gulam, esse laqueo se induere: loquedi genere comico, & ridiculo. Pomponius, Rectus vilius est, viles gulam.

Describitur suspensio quoddam haud insulse, ab Apuleio lib. 1. Et cum dicto, inquit, restim, qua erat intextus (grabatulus) aggredior expedire, ac tigillo, quod fenestras subditum, alitrinsecus prominebat, iniecta, atq; obdita parte funiculi, & altera firmiter in nodum coacta, a, ascenso grabatulo, ad exitum sublimatus, & missio capite laqueum indquo. Sed dum pede altero fulcimentum, quo sustinebar, repello, vt vi ponderis deducta restis ad inquietem astrigta, spiritus officia discluderet, repente putris alioqui, & vetus funis dirumpitur. Atque ego de alto recidens, Socratem (nam iuxta me iacebat) superno, cumque eo in terram deuoluor.

cero sic nunquam est loquens. Budæus in Pandect. IT SCISSA VESTE) Persas legimus in luctu vestes dilacerasse, vlulasse, caput obuclasse, saccos induisse, cinere se conspersisse, idq; tā publice, quam priuatum. De Thefei patre Catull. de nupt. Pelei. & Therid. Caniciem terra, atq; infuso puluere sedam. Stat. 7. Thebaid.

— sedet ipse exutus honore
Vitarum nexu genitor, squalentiq; ora
Sparsus, & incultam feruli puluere barbam.

CONIUG. ATTONITVS FATIS) Hoc priuatum erat malū: quod autē sequitur, vrbisq; ruina, hoc publicum.

CANICIEM IMMUNO. PVL. TURP.) Redi ad lib. 10. nēpe ad versum, Caniciē immundo deformat puluere. Fuit solēne veteribus in luctu, funebri præsertim, caput cinere, seu puluere conspergere, Iudæis maxime. Testimonia ē sacratis libris multa congerit Tiraquell. in Alex. li. 3. c. 7.

MVLTAQVE SE INCVSAT) Accusat se etiam non longe à principio huius libri Latinus violatæ fidei.

Vistus amore iui, cognato sanguine victus,
Coniugis & mæsthe lacrymis, vincula omnia rupi:
Præmissam eripui genero, arma impia sumpsi.

QVI NON ACCEP. ANTE DARD. ÆN. GEN.) Modd velle accepisse, modd vellet Amata lacrymas, & Turni amorē post habuisse. Quod malè feci, erucior modd, si infectum fieri possit, ait Plautinus senex in Capt. Nihil est tam commune in vita hominum, quam serd sapere: & plerique plura euentu, quam ratione docentur.

Interea extremo bellator in æquore Turnus
615 Palantes sequitur paucos, iam segnior, atque
Iam minus, atque minus successu latus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commistum clamorem, arrectasque impulit aures
Confusæ fonus vrbis, & illætabile murmur.
260 Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diuersa clamor ab vrbe?
Sic ait, adductis que amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror vt conuersa Metisci
Aurigæ, currumque, & equos, & lora regebat,
625 Talibus occurrit dictis. Hac Turne sequamur
Troiuenas, quæ prima viam victoria pandit:
Sunt alij qui recta manu defendere possunt.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miscet:
Et nos læua manu mittamus funera Teucris.
630 Nec numero inferior, pugna nec honore recedes.

IN TERE A) dum hæc ad urbem geruntur, quæ au-

palati ab signis digressi omnes, ac dissipati.
EXTREMO BELLAT. IN ÆQVORE TVRNVS) Detrahitentis animo hoc dictum est: dum enim hæc in ciuitate, vel aduersus ciuitatem gererentur, Turnus omnium ignarus, vt pote in extrema camporum parte constitutus, raros insequeretur, & prope mortem constitutus, iam ipsum ingenium parè, consiliumque amiserat, & ipse, & equi eius minus poterant, quam solebant. Ex confuso autem, & magno clamore, quem in longinquum vento præsertim deferente, audiebat, coniciebat interuenisse aduersa, quæ totam urbem gemitu, atque vlulatu, & clamore confunderent. Donat.

PALANTES SEQUITVR PAVCOS) Non solum palantes, sed etiam palati est apud Liuium, non semel. Apud Æmiliū Probum autem dispalati, pro dispersi, dissipati, in Lyfandro. Et in Annibale, eiusque generis magnam multitudinem dispalatam immisit. Sallust.

Turnus ad hæc.
O soror, & dudum agnouit, cum prima per artem
Fœdera turbasti, tēque hæc in bella dedisti:
Et nunc nequidquam fallis dea. sed quis olympo
635 Demissam, tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri lethum vt crudele videres?
NAM QVID AGO? AVT QVÆ IAM SPONDET FORTVNA SALVTVM?
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem
Murratum (quo non superat mihi charior alter)
640 Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix ne nostrum dedecus Vvens
Aspiceret: Teucris potiuntur corpore, & armis.
Excindine domos (id rebus defuit vnum)
Perpetiar: dextra nec Drancis dicta refellam?
645 Terga dabo: Turnum fugientem hæc terra videbit?
Vsq; adeone mori miserum est: vos o mihi manes

quoque, multitudo dispalata. Sifenna. lib. 3. historiar. dispalati ab signis digressi omnes, ac dissipati.

ATTVL. HVNC ILLI CÆCIS TERROR. AVRA) Fremitus in vrbe excitatus non cum sefellit, inde enim naturaliter auditur clamor, vnde veniunt venti.

ARRECTASQVE IMPVLIT AVRES) I. Aeneid. arre- ctasq; auribus astant. Ab animalibus, quæ surrigunt aures cum quippiam insonuerit. Vide ibid. annotata.

HACTVRNE SEQ. QVA PRIMA) Tacitis quæstionibus hac ratione Iuturna occurrit, fratremque iniecta spe victoria ab vrbis defensione, & Æneæ congressu dehortatur.

INGRUIT ÆN. ITALIS) Ingruit, inuadit Italos. Natum à graibus, quæ instructo ordine in oras alienas deuolāt.

NEC. NVM. INFERIOR) Nec pauciores interimes quam Æneas, nec minor te, quam illum comitabitur gloriam: nam & occisorum multitudine compesatur hoc, quod tu fugientes interimis. Seruius.

Estē boni, quoniam superis auersa voluntas. Sancta ad vos anima, atque istius infcia culpa, Descendam, MAGNORVM HAVD VNQVAM INDIGNVS AVORVM.

O SOROR, ET DV DV M AGNOVI) Agnoui A pridem que clesuon me sefellisti ante, nec nunc fallis: tu es enim luturna soror mea, quamuis Metisci aurigae formam sumpseris. Sed qua de causa caelitus ades: quare hos labores suscipis? An vt me morientem videas? Hoc vero indignum est, & ob id potius longe abesse debueras, si aliqui affuisses mihi.

PRIMA PER ART. FOED. TVRBASTI) Prima, aut inchoantia: aut tu prima: nam post eius orationem Tolumnius tela contorsit. Seruius.

AN FRATRIS MISFRI LETHVM) Ad misericordiam commouendam. Macrobi. lib. 5. cap. 2.

NAM QVID AGO: AVT QVÆ) Argumentum à necessitate. Quod se ait vidisse Murratum voce vocantem, hoc nusquam legimus. Sed aut, & τὸ σωπάρμων, intelligimus: aut mortis est omen, & audire quod non dicitur, videre quod minimè occurrit. Sic 4. Hinc exaudiri gemius, & verba vocantis ἴσθι τω. Superare, est viuere: vt in 3. Superā nō, & vesitur am: Seruius.

OFFERERE INGENT. INGENTI VVLN. VICT.) Iliad. 6. ἔν ὠνήσι μέγας μάχῃσι τανυδάς κέρο. Lucret. lib. 1. Et graniter magni magno cecidere ibi casti.

OCCIDIT NE NOSTRVM DEP. ASP.) Ac si diceret, fortasse viueret, nisi ideo voluisset occumbere, ne nos victos videret. Quod addit, Tenoros pōiri corpore & armis, significat, etiam sepultura carere: nam vt in Homero legimus, de virorum fortiorum cadaueribus erat inter hostes grande certamen, quod maximè apparet de Patrocli cadauere. Seruius.

DEXTRA NEC DRAN. DICT. REFELL.) Dextra pro virtute ponitur. Suprà, Et solus seruo crimen commune refellam. Dicta Drancis, quæ dextra cogitat refellere Turnus, sunt lib. 11 nemp haec. Atque, atq; aduersam fidens ser pectus in hostem. Vel illa. dum Troia tentat Castris, fugæ hōens.

VSQVE ADEO NE MORI MISERVVM EST?) In monastichis.

τὸ δὲ θανάτῳ ἐξ ἀσχετοῦ, ἀλλ' ἀσχετοῦ θανάτῳ. Morti nihil in se est, sed inhonestè mori.

Ita cuidam dicenti, malum est viuere, respondit Diogenes, aut quis fuit ille? Non malum est viuere, sed malè viuere. Nero præmissis libertorum fidissimis Oltiam ad elassem fugæ præparandam, vt narrat Sueton. c. 46. Tribunos, Centurionesq; Prætorij, de fugæ societate tentauit. Sed partim tergiuersantibus, partim apertè detestantibus, vno verò etiam proclamante, ἴσθις adeo ne mori miserum est, varia agitauit, &c.

MORS omnium malorum, omnium calamitatum humanarum, omnium dolorum remedium optimum data est hominibus, dei sapiētissimi beneficio, quod illo epigrammate non insuauè expressit Agathias.

τὸν θάνατον τί φροῦδῶν, ἢ ἡσυχίῃς γενετήρας τὸν πάυσιαν νόσος, ἢ πένις ὀδύνας Μῦθ' ἀπ' αὐτῆς θνήσκεις, ἀσχητὸν ἴσθις αὐτὸν Ἐὶδ' ἂν τις θνήσκῃς, ἢ εὐτερον ἐρχόμενον. Αἰ δὲ νόσοι πολλαί, καὶ τραυίλεις, ἀλλ' ὅτ' ἐπ' ἄλλοι

650 Vix ea fatus erat, medios volat ecce per hostes. Vectus equo spumante Sages, aduersa sagitta Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum.

Ἐρχόμενος θνήσκεις, ἢ ἡσυχίῃς γενετήρας. Cur timor est vobis genitrix Mors alma quietis? ὄψε μορβος ἴσθις, παρρησίας, λευκῆ? Illa semel tantum mortales visere suauis, Nec redisse illam dicere quis poterit. Sæpe recurrens cum vexenti corpora morbi Mutari, huc illuc & sine lege fluant.

Hæc miris laudibus antiqui sapientes ornauerunt. Hæc portus, & sedes quietis tutissima: hæc multis miseris nos liberat, tyrannorum crudelitati subtrahit, principibus adæquat, omnibus bonis iucundissima accidit: hæc scelerati metuunt, qui graniora se passuros post obitum, iam nunc viuentes augurantur, & quasi præsentiant. Huius laudandæ vberimum argumentum habuit Alcidas Rhetor. Hæc ferendam æquo animo multis rationibus demonstrauit in Consolat. Plutarchus. Hæc, & plura Natalis Comes lib. 3. cap. 13.

Mors, inquit Seneca lib. 6. Natural. naturæ lex est, mors tributum, officiumque mortalium, malorumque remedium: Idem in Consolat. ad Polybium, cap. 21. Maximum solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideo mihi videretur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, vt crudelitatem fati consolaretur æqualitas. Elegantissima est apud Lucret. libr. 3. Naturæ, & à morte abhorrentem acerrimè castigat. Initium hoc est.

Quid tibi tantopere est, mortalis, quod nimis agris Luctibus indalgēs? quod mortem congemis, ac fles? Nam si grata fuit tibi vita, &c.

D. Chrysostomus Homil. 6. ad populum Antiochenum, docet à nobis Christianis quatuor de causis timeri mortem, Quia non accendit nos amor regni cælestis: nec gehennæ timor occupat: non habemus bonam conscientiam: & vniuersam vitam mollem, & solutam, non duram, & asperam.

O MIHI MANES ESTE) Pathos ab auersione ad inferorum manes. Cum superos videret in omnibus suis rebus sibi aduersari, statuit omnino mori. De Genio, Lemuribus, Lare familiarē, Larua, Manibus vide Apuleium de deo Socratis.

SVPERIS AVERSA VOLVNTAS) quia donec viuimus, curæ sumus superis diis: post mortem ad inferos pertinemus, quibus se modo commendat. Seruius.

SANCTA AD VOS ANIMA, ATQVE IST. INSCIA CVLPÆ) Sanctā animā Macrobi. li. 3. c. 3. interpretatur incorruptam, & pro inscīa legit nescīa Culpam. Seruius intelligit fugam, quia fuga grande crimen est apud virum fortem: vel ruptum foedus, vel laxam religionem, à qua se dicit esse alienum, propter futura supplicia. Seruius.

* Adde. Rupti foederis culpa potius penes Iuturnam, quæ id consilij dederat, & penes Tolumnium residet, qui audacia sua, & temeritate caeteros audaces, ac sacrilegos fecerat.

INDIGNVS AVORVM) græca figura: nos enim, indignus illa re, dicimus. Contra Græci, ἀνάξιον, & σφοδρῶς, coronæ indignus. Seruius.

TVRNE,

TVRNE, IN TE SVPREMA SALVS, MISERERE TVORVM.

Fulminat Aeneas armis, summâque minatur Deiecturum arces Italum, excidioque daturum. Iamque faces ad tecta volant: in te ora Latini, In te oculos referunt: mussat Rex ipse Latinus Quos generos vocet, aut quæ sese ad foedera flectat. Præterea regina tui fidissima, dextra

660 Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit. Solis pro portis Messapus, & acer Atinas Sustenrant aciem: circum hos vtrinque phalanges Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret Ferrea. tu currum deserto in gramine versas.

VOLAT SAGES VECT. EQVO SPVMANTE.) Ex multis rebus indicat perturbationem Sagis: quod festinans venit, quod per hostes vulneratus, quod Turni nomine appellat: nā cōtumelia est, nomine superiorem vocare. Sic in Georg. Mater Cyrene, mater, quâ pramississet, te crudelētem nomine dicit: sicut contra Æolus ad Ionem dicit, tuus ὁ regina quid optes, Explore labor. Dissoluit autem ista oratio omnia, quæ supra Iuturna dixerat. Seruius.

EQVO SPVMANTE) Ennius Annal. 2. de equo generoso, abruptis vinculis per campi spatia libere, ac ferociter currente. Spiritus ex anima calida spumas agit albas. De equo Ciceris noster Georg. 3. & spumas agit ore cruentus. Alia autem de causa spumas mittit ille sonipes, qui ostro insignis, & auro fræna spumantia mandit. lib. 4.

SAUCIUS ORA) Saucius ille graui venantium vulnere pectus. In facie vulnus acceperat Sages.

IN TE SVPREMA SALVS) accūs imperiumq; Latini Te penes, in te vnus domus inclinata recumbit, ait supra Amata regina.

FVLMIN. AENE.) paulò post, horrendūmq; intonat armis. Recurre ad 4. Georg. ad illa, Cæsar dum magnus ad altum fulminat Euphratem. Et lib. 6. ad illa, duo fulmina belli Scipiadas.

MINATVR DEIECTVR. ARCES) Ad illud respicit, quod dixerat Æneas, & aqua solo fumantia culmina ponam.

IN TE ORA LATINI, IN TE OCYLOS REF.) se stigmati oculis, dixit principio libri, de eodē Turno loquēs.

MVSSAT. REX IPSE LATINVS) Silentio suo sibi deesse consilium ostendit, & se nescire quò se vertat, aut quid incipiat. Hoc eodem lib. Flet mæsti, mussantque patres. Lucret. lib. 1. Sed quia multa sibi cernunt contraria, mussant. Et lib. 6. mussabat tacito medicina timore. Mussare est tacere, mutum esse, hætere, non habere, quod dicas: idem valet apud Græcos, μῦσεν. Homer. Iliad. 8.

665 Obstupuit varia confusus imagine rerum Turnus, & obtutu tacito stetit. æstuat ingens Imo in corde pudor, mistoque infania luctu, Et furis agitatus amor, & conscia virtus.

VT PRIMVM DISCVSSÆ VMBRÆ, ET LVX REDDITA MENTI EST

670 Ardentes oculorum orbes ad mœnia torfit Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.

aj δὲ ἐπέμυξαν ἀθναίη τε ἔβη. Est enim verbum natum, & factum ex litera μῦ, mutorum propria, vt potest quam solam proferre possunt. Ex eodem, μῦς, μυσίχενος, muto, tis, tit, & proverbium, ne μῦ, quidem facere audent. Ex Lamb. in Lucret.

PRÆTEREA REGINA OCCIDIT) Adiecte de infelici casu reginæ, quia occurrere poterat Turno, Amatam pro eius partibus niti.

TVI FIDISSIMA) pro, tibi fidissima, tui studiosissima, quod posuit lib. 7.

DEXTRA SVA) Ad pathos mouendum, addit etiam modum ipsum, quo occiderit, dextra Occidit ipsa sua. Hoc miserabile, cum quis ob magnitudinem mali sibi vitam extorquet: cum & bestia resistant acerrimè iis, à quibus exitium sibi afferri animaduertunt. Sed nimirum nihil homini tam inimicum, quam homo, etiam ipse sibi met.

SOLI PRO PORTIS MESSAP.) Respondet illi, quod dixerat Iuturna, Sumi aly, qui tecta manu defendere possunt.

ACER ATINA S) Hunc Atinatem nomine vrbis Atinæ vocauit, vt opinor, vnde Atinates populi: nominibus enim celebribus suum poëma distinxit. Turneb. lib. 22. cap. 3.

STRICTISQVE SEGES MVCRON. HORRET) Ennius Annal. 1. Horret ager, campiq; armis sublimibus ardent. In Erechtheo. Arma rigent, horrescunt tela. In Scipione. Sparsis hastis longis campus splendet, & horret.

TV CVRRVM DESERTO IN GRAM. VERSAS) Magnum nobis in vno pronomine reliquit intellectū: tenet quippe obiurgationem plenam, hoc modo. Tu, cuius causa est: tu, pro cuius commodo omnis Italia contendit, & dimicat: tu, qui primus in acie, primus pro patriæ statu assistere debuisti, putas te aliquid agere, quia otiosus erras in deserto gramine, vbi deest hostis, qui otiosum turbet, aut torpenti certamen intendat. Donatus.

Ecce

Ecce autem flammis inter tabulata volutus
 Ad caelum undabat vortex, turrimq; tenebat,
 Turrim compactis trabibus, quam eduxerat ipse,
 675 Subdideratq; rotas, pontesq; instrauerat altos.
 Iam iam fata, soror, superant: absiste morari:
 Quod deus, & quod dura vocat fortuna, sequamur.
 Stat conferre manum Aeneae: stat, quidquid acerbi est,
 Morte pati. nec me indecorem germana videbis
 680 Amplius: HVNC, ORO, SINE ME FVNERE ANTE FVROREM.
 Dixit, & e curru saltum dedit ocyus aruis:
 Perque hostes, per tela ruit: moestamque sororem
 Descriit, ac rapido cursu media agmina rumpit.

OBSTUP. VARIA CONF. I M A G.) Et proposuit, & A
 executus est omnes motus Turni: nam quod ait gene-
 raliter, confusum varia imagine rerum (propter multi-
 plicem nuntium videlicet) obstupuisse, hoc specialiter
 subiecit, Prima fuit pudoris causa. Qua enim fronte ve-
 nit ad suos desertos? Secunda fuit insania, quae orie-
 batur ex eo, quia conualescentibus aduersis, non vale-
 bat occurrere: tunc enim acius saeuitur, quam spes ces-
 sat vltionis. Accedebat his & luctus, ex Amatae morte
 descendens, in qua fuit omnis fiducia vxoris accipien-
 dae. Sequebatur amoris causa, eius virginis, quam de-
 sperabat sibi posse coniungi. Cumulabat omnium ma-
 lorum congeriem virtutis conscientia, quae tot aduersis
 simul oppressa, respirare non poterat. Donatus.

VT PRIMVM DISCVS. YMBR. A.) Ouid. *Vi tamen*
hanc animi nubem dolor ipse remouit. Silentiarius epitaphio
 in filiam virginem, de parentibus. *si d'è zèlon aipovòv èχου*
γέγοσ. Liquida mente coepit esse, ut Catull. animo liqui-
 do. & tranquillo, ut Plaurus loquitur. Suprà, *sol pallentes*
discunt umbras. Et Lucret. li. 4. *nigras discunt umbras Ae-*
ris illius. Cum enim pluribus malis vel maxime pertur-
 batus esset, tanquam in tenebris, & caligine positus,
 quid ageret, non videbat, nec inueniebat viam, qua se
 posset exsoluere. Postquam igitur remotae fuerunt istae
 tenebrae, & tanquam discedente nocte, diei lux conse-
 cuta, hoc est, ubi se collegit, ubi ipse sibi redditus est, ubi
 copos sui coepit esse. Sed poeta re optime expressit illis
 verbis, *lux e adita menti est.* Quid igitur postea fecit?

ARDENT. OCVL. ORB. AD MOEN. TOR. TVRVID.)
 toruo nihilominus aspectu, turbatoque similis, sese ad
 oppidum conuertit. Oculorum acies torst, inquit, ad
 moenia. Sic & Cic. Catilin. 2. de Catilina vrbe eiecto:
 retorquetque oculos saepe ad hanc vrbe, quam ex suis
 faucibus esse ereptam luget. Suprà item lib. 4. *oculosq; ad*
moenia torsit Regi. Et Euripid. in Medea, *ομαρτων δ' ετρο*
καρες επεφωσαν. Donat German.

AD C A L V M V N D.) Georg. 1. *Vidimus undantem*
rumpis formacibus Aetnam.

Ac veluti montis saxum de vertice praecipit
 685 Cum ruit auulsum vento: seu turbidus imber
 Proluit, aut amnis soluit sublapsa vetustas:
 Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
 Exultatque solo, sylvas, armenta, virosque
 Inuoluens secum: disiecta per agmina Turnus

Sic vt

690 Sic vrbs ruit ad muros, vbi plurima fuso
 Sanguine terra madet, stridentque hastilibus aurae:
 Significatque manu, & magno simul incipit ore.
 Parcite iam Rutuli, & vos tela inhibete Latini.
 QV AECVNQVE EST FORTVNA, MEA EST; me verius vnum
 695 Pro vobis foedus luere, & decernere ferro.
 Discessere omnes medijs, spatiumque dedere.

AC VELVTI MONTIS SAXVM) Luculentā compa- A
 ratione non solum vim, violentiamque Turni declarat,
 & ita narrationem dilatat, verum etiam hyperbolicè
 amplificat.

CVM RVIT AVVLS. VENTO) Comparatio ipsa fu-
 turum ostendit euentum. Simul notandum, quod sicut
 supra in praelio, ita & nunc in comparatione Aeneas
 praefertur: & est comparatio de Homero sumpta, Iliad,
 v. *αυτην οδ' ημεσας*, &c. Scruuius.

Docet pulchre Virgilius, quando e montibus saxa
 ingentia deuoluuntur. Platu quidem ventorum, verum
 terra, cui haerebat, aut crebris imbris, aut temporum
 vetustate, qua fatiscunt, & consumuntur etiam solidissi-
 ma, prius exela. Ventus enim numquam ita validus est,
 vt per se grande saxum altis radicibus haerens queat
 abrumperè, ac deturbare: solutum ante sit oportet, ita vt
 dicebamus. Tum etiam leui impulsu deturbabitur: at
 non tam horrendo impetu, quantum hic a poeta expri-
 mitur. *ε*

MONS IMPROBVS) pars montis, & *εμπαριος* di-
 ctum est. Sic supra ait, *Haud partem exiguum montis.*

MAGNO ACTV) magno impulsu, magno impetu,
 magna vi.

SIGNIFICATQVE, MANV, ET MAG. SIM. INCIP. C
 ORB) Suprà de Aenea, in re simili.

At pater Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat:
Quo ruitis?

ME VERIVS VNVM PRO VOBIS) Iustus est, inquit,
 me vnum pro omnibus rupto foederis poenas exsoluere.
 Aeneas similiter vnus pro omnibus decertare cupie-
 bat.

O cohibete iras, iustum iam sedum, & omnes
Composite leges, mihi ius concurrere soli.

At pater Aeneas, audito nomine Turni,
 Deserit & muros, & summas deserit arces,
 Praecipitatque moras omnes: opera omnia rumpit,
 700 Læticia exultans, horrendumque intonat armis
 Quantum Athos, aut quantum Eryx, aut ipse coruscis
 Cui fremit ilicibus, quantum, gaudetque iuuali
 Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
 Iam verò & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
 705 Conuertere oculos Itali: quique alta tenebant
 Moenia, quique imos pulsabant arietè muros
 Armaq; deposuere humeris. stupet ipse Latinus,
 Ingentes genitos diuersis partibus orbis
 Inter se coisse viros, & cernere ferro.

PR AECIPIT. MORAS OMNES) Quoties detrimento- D
 sam esse cunctationem, & praecipitandas omnes mo-
 ras significabimus, licebit vsurpare illud Bacchylidæ
 prouerb. 85.

A Sed Turnus quasi poenam singulare certamè depol-
 & ita loquitur, quasi occubiturus, non autem superior
 futurus. Plenus est bonus vit desperationis, & versatur
 ei mors ante oculos. *ε*

Vt iustum pro vero, ita vicissim verum pro iusto
 poni solet. Cic. ad equites Romanos. Nam neque ma-
 ius est defendere vnum, quam populum: neque verius
 à singulis, quam ab omnibus repetere officij praemium,
 & fructum. Idem pro domo sua: sed quid ad te? qui ne-
 gas esse verum, quemquam Reip, extra ordinem praefi-
 ci? Horat. *Meiri se quemque suo modulo, ac pede verum est.*
 German.

Adamas plures illustrium scriptorum locos, e qui-
 bus cernes, *verum* idem valere quod iustum, æquum,
 rectum. Cic. pro Quintio. Continuè verum sicut po-
 stulare, vt ex edicto bona possidere liceat? Pro Muræ-
 na. negat verum esse, allici beneuolentiam cibo. Lilius
 libr. 32. Ceterum & sociorum apud postulata verum
 esse. Caesar lib. 4. belli Gall. neque verum esse, qui suos
 fines tueri non potuerint, alienos occupare. Terent.
 And. *Idem verum est? immò id genus hominum est pessimum.*
 Eadè ratio est vocis *veritas*. Cic. i. Ver. Sin istius ingen-
 tes diuitiæ iudiciorum religionem, veritatemque per-
 frigerint. Ponitur etiam veritas pro aequitate, & iusti-
 tia, idque etiam in diuinis litteris, vnde testimonia pro-
 ducit Budæus. Et ex Cicerone, pro Deio. Quæ mihi
 ad spem detinendæ veritatis grauissima sunt, ad motum
 animi, & ad omnem impetum dicendi leuiora. *αποδενειν*
ελαττω τὴν τυραννειαν των δματων. Adde, Pro Quintio. Tot,
 tantisque difficultatibus affectus, atque afflictus, in tuam
 C. Aquili fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius
 confugit. Epist. libr. 8. Cura sit tibi, vt suum negotium,
 quod habet cum populo Sardinio, pro causæ dignita-
 te, & veritate conficiat. *ε*

EEEEE QVAN

QUANTVS ATHOS) Athos, non Athos legi vult Seruius quem vide. Est autem mons Thraciæ adiacens, circa Lemnum insulam. Athos, inquit Mela lib. 2. cap. 2. de situ orbis, est mons aded elatus, vt credatur altius, quam vnde imbres cadunt, surgere. Caput opinio fidem, quia de aris quas in vertice sustinet, non abluat cinis, sed quo relinquitur aggere, manet. Cæterum non promontorio, vt alij, verum totus est, totoque longè dorso procedit in pelagus: quâ continenti adhæret, à Xerxe in Graios tendente perfoffus, transnauigatusque, & factus fretu nauigabili peruius. De eodem Solinus ca. 16. Lemnij Vulcanum colunt: ideo in Lemno metropolis Hephæstia. Præterea oppidum Myrthina, in cuius forum mons Athos è Macedonia ymbra facit: quod non frustra inter miracula notauerunt, cum Athos à Lemno sex, & octoginta millibus passuum separatur, &c.

CORVSCIS CVM FREMIT ILLICIBVS) Æneid. 1. tum sylua scena coruscis Desape. Vbi Seruius sic habet. Hoc est, sylvarum coruscantium, id est, crispantium, vt Iuuenal. l. 1. non ga ocruscant Sa raso veniente abies.

NIVALI VERTICE SE ATTOLLENS) De Atlante libro 4.

— cunctum assidue cui nobibus aris
Pinniferum caput, & vento pulsatur, & imbrī,
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Præcipit ut feris, & glaciæ riget horrida barba.

PATER APENNINVS) Hic mons in longum secat Italiam per medium, vt spina dorsum hominis.

IMOS PVLS ARIETE MVROS) Arieti nomen species dedit: eo quod cum impetu impingit murum, in modū arietum pugnantium. Valida enim, ac nodosa arboris caput ferro vestitur, eaque suspensa funibus, multorum manu ad murum impellitur: deinde retrorsum ducta,

710 Atque illi, vt vacuo paruerunt æquore campi,
Procurfu rapido coniectis eminus hastis,
INVADVNT MARTEM CLYPEIS, ATQVE ÆRE SONORO;
(Dat gemitum tellus) tum crebos ensibus ictus
Congeminant. FORS, ET VIRTVS MISCENTVR IN VNVM.
715 Ac velut ingenti Sila, summoue Taburno
Cum duo conuersis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pauidi cessere magistri:
Stat pecus omne metu mutum, mulsantque iuuençæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur.
720 ILLI INTER SESE MVLTÀ VI VVLNERA MISCENT:
Cornuâque obnixi infigunt: & sanguine largo
Colla, armosque lauant: gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Aeneas, & Daunius heros
Concurrunt clypeis: INGENS FRAGOR ÆTHERA COMPLET.

INVADVNT MART. CLYPEIS) pugna concurrunt, D in Brutiis, quem tamen montem in Lucanis scribit Seruius. Turnebus locum illum in Bruto Ciceronis: Nam cum in sylua sua, ita facta cædes esset, restituens, in Sila ita facta, legit.

FORS, & VIRT. MISCENT IN VNVM) Casus in Turno, inquit Seruius, virtus in Ænea: nam in bello etiam casus plurimum valet. Cicero in Miloniana. Adde casus, adde incertos exitus, Martemque communem.

INGENTI SILA) mons, & sylua est Lucania.

SVMNÔVE TABVRNO) Mons Campaniæ. Vibius Sequester huius nominis (Silæ) syluam commemorat

A impetu maiore destinatur: sicque crebris ictibus concussum muri latus cadit, cauatimque irrupit, ac fenestram facit lfid. lib. 18. cap. 11. * Multo ante Isidorum, & Vegerium Terrullianus, arietis inuentionem Carthaginiensibus adscribit lib. de Pallo. Trabes, inquit, machina est, qua muros frangere militat, &c. Et in infra. Commentaria vni tormenti (Carthago) debile pecoris capite vundantis. Vltra scriptum 2. Æneid. ad illud, labat ariete crebro Ianua.

DIVERSIS PARTIBVS ORBIS) Æneas erat Phryx, & Asiaticus; Turnus Italus, & Europæus: Asia, & Europa diuersæ partes orbis.

COISSE VIROS, CERNERE FERRO) Vera, & anti-qua est lectio, quam proposuimus: nam Ennius secutus est, qui ait, Olli cernebant magis de rebus agerues. Et item. Ferro, non auro vitam ce namus utriusque. Posteritas cepit legere, & decernere: secundum quam lectionem Synalæpha opus est, excluso, ut sit, Inter coisse se vir, & decernere ferro. Seruius. * Adiuuat Seruium Seneca, epistola quinquagesima octaua, in qua de verborum in lingua latina ad res multas exprimitur paupertas, seu egestate potius conqueritur. Ne te longe differam, quædam simplicia in vsu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant, quod Virgilius tibi probabit (statimque hunc ipsum, quem in manibus habemus, locum producit) quod nunc decernere dicimus. Adde Plaut. in Trinum. Nam ibi de diuinis, & humanis cernitur. Sic idem Ennius Medea. Nam ter sub armis malim vitam cernere, pro, de vita decernere. Attius, nisi esset Quis, qui armis se cum vellet cernere.

Eruditi quidam sic etiam legunt hoc carmen, Inter se coisse viros, decernere ferro. arundinæ, siue sublata particula coniunctionis. Disputat de lectione hac etiam Hen. Steph. schediasmate de delectu in diuersis apud Virgil. lectionibus adhibendo. Est & hoc Ennij, Annuit sese mecum decernere ferro. Et Virgil. noster hoc eodem libro. ipsumque iubent decernere ferro. Et, Sic omnes amor vnus habes decernere ferro. Græci quoque tam xpiueu, quam δ' αμψίβην τὸν κρόλεμον.

inim. Præterea locum illum 3. Georg. Pasceitur in magna A sylua formosa iuuenca.

QUIS PECORI IMPERITET, QVEM TOTA ARMENT. SE Q.) Georg. 3. Quem legere dicem pecori. De tribus ceruis lib. 1. quos tota armenta sequuntur. A tergo.

ILLI INTER SESE MVLTÀ VI) Georg. 3. de pugna duorum taurorum, propter iuuençam, similis omnino locus extat.

Illi alternantes multa vi prælia miscent
Vulneribus crebris: laui ater co: pora sanguis:
Versaque in obnixos vrgentur cornua, vasto
Cum gemitu treboant syluaque, & magnus olympus.

DAVNIVS HEROS) Turnus Dauni filius. Priamus supra ad Turnum. Sunt tibi regna patris Dauni.

INGENS FRAGOR ÆTHERA COMPLET) Lib. 9. celum tonat omne fragore.

725 IVPITER IPSE DVAS ÆQVATO EXAMINE LANCES
SVSTINET, & fata imponit diuersa duorum:
Quem damnet labor, & quo vergat pondere lethum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Altè sublatum confurgit Turnus in ensē:
730 Et ferit. exclamant Troës, trepidique Latini:
Arreætæque amborum acies. at perfidus ensis
Frangitur, in medióque ardentem deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat. fugit ocyor Euro,
Vt capulum ignotum, dextramque aspexit inermem.
735 Fama est, præcipitem, cum prima in prælia iunctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci.
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucris,
Sufficit: postquam arma Dei ad Vulcania ventum est,
740 Mortalis mucro, glaciæ ceu futilis, ictu
Diffiluit: fulua resplendent fragmina arena.

IVPITER IPSE DVAS) Homerum sequutus est, quod B omnes ferme Grammatici obseruauerunt. Videtur dictum ex ea cogitatione, & sententia, qua prisca censebant res mortalium à Ioue, velut libra quadam, pensitari, vnde & ἰσοπέδου à poetis dicitur, velut ex alto caelo omnia librans, & ponderans. Aliam tamen quoque eius nouerunt adiectionis expositionem antiqui Grammatici. Itaque Theognis Ioui tribuit libram, hoc versu ζεῦς γάρ τοι τὸ τάλαντον ἐπιπέτεαι ἄλλοτε ἄλλο. Turneb. lib. 24. cap. 3. * Locus Homeri est liad. 2. de Achillis, & Hectoris faces.

Καὶ τότε δὴ χροῖσσε πατὴρ ἐτίτανε τάλαντα,
Ἐν δὲ ἐπίδοι δὴ οὐκ ἴσθη τάλαντες ὁ δαυδταίο,
Τὴν δὲ ἀρμύνην, τὴν δὲ ἐκτορας ἰπποδῆμοιο,
Ἐλεος δὲ μέγα λαβὼν, πέπεδ' ἑκτορας ἀισίμον ἦμαρ.

ÆQVATO EXAMINE) Examen Isidoro lib. 16. est filium medium, quo trutinæ statera regitur, & lances æquantur. Festus. examen est & æquamentum, & iudicij inuestigatio, & apum congregatio, vel locustarum.

QVEM DAMNET LABOR) quem morti destinat.

Poeta exponit hoc ipsum verbis sequentibus, & quò vergat pondere lethum.

TREPIDIQVE LATINI) Cur trepidi Latini, cum potius læti esse debuissent? Sed nimia Æneæ ostenditur virtus: namque naturale est, vt fociis timori sit, inferioris audacia. Vnde nunc Latini sunt terribi ex eo, quod superiorem ferire ausus est Turnus. Seruius.

ARREËTÆQVE AMBORVM ACIES) in spem, & metum.

AT PERFIDVS ENSIS) Suprà lib. 6. fidam capiti subduxerat ensē, & lorica fidelis. German.

FRANGITVR) vt gladius Menelai. 3. liad.

PATRIO MVCRONE RELICTO) paterno, quo pater Daunus antè vsus fuerat, & de quo initio libri huius.

Ensem quem Dauno ignipotens deus ipse parenti fecerat, & stygia candem in tinxerat vnda.

Seruius.

ARMA DEI AD VVLCANIA) de quibus lib. 8.

MORTALIS MVCRON) mortali manu factus.

Ergo amens diuersa fuga petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Vndique enim densa Teucris includere corona:
745 Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Aeneas (quanquam tardante sagitta
Interdum genua impediunt, cursumque recusant)
Insequitur, trepidique pedem pede feruidus vrget.
Inclusum veluti si quando in flumine nactus
750 Cernum, aut punicæ sceptrum formidine pennæ
EEEEEE 2 Venator

Venator cursu canis, & latratibus instat.
 Ille autem insidijs, & ripa territus alta,
 Mille fugit, refugitque vias: at viuidus Vmber
 Hæret hians, iam iamque tenet, similisque tenenti
 755 Increpuit malis, morsuque elusus inani est.

VNDIQVE ENIM DENSE TEVCRI) Stratagema est: nam postquam Turnum videre fugere Troiani, clausere loca, per quæ euadere poterat.

CVR SVMQVE RECVSANT) id est, retardant, quia impediebat eam vulnus illatum sagitta, claudicabat enim r. omnihil inde Aeneas.

INCLVS. VELVTI CERVVM, AVT PVNICEAE) De penna punicea vide 3. Georg. ibi, Puniceæ agitanti panis formidat e penna. Dicam paucis. Venatores formidinem vocant quandam lineam, varios variarum plumarum nexu colores habentem. Ex ea varietate vocavit Oppianus δέμα πολύχρουν, & δειμαλέην κηρύβαν.

Iterum nihilominus hoc loco ex Pierij Ceruo quædam mutuabimur, lib. 7. Ceruus præterea penna punicea, stuporem, & formidinem ἐφορροίμα, significat. Ad aspectum harum pennarum, attoniti proflus stupent, & colternantur, nec aliter eas paudent, quam elephantum colorem album, tauri phœniceum, ac rubicundum, tygtes tympanorum sonitum, vrsi, leonæque mapam, amiculumque in caput injectum. Dant hoc nonnulli animalis stoliditati, & ingenito euidam stupori, qui ei de re qualibet oritur. Natura omnino sunt meticolosi, quia frigidi. Eo enim formidolosiora sunt animalia secundum physicos, quo frigidiora. Ceruus esse

frigidus, eorum lachryma dulcis argumento est, quæ falluginosa est apris, calore pollutibus. Hinc illi fugiunt, hi generosè resistunt. Lucret.

Est & frigida multa cornes formidinis aura,
 Quæ ciet horrorem membris, & concitat aruis.
 Idem Infra.

At ventosa magis cervorum frigida mens est,
 Et gelidas citius per viscera concitat auræ,
 Quæ tremulum faciunt membris existere motum.

Hanc doctrinam secutus Horatius ait Ode 15. lib. 1.

Quem tu cervus vti vallis in altera
 Visum parte lupum, examinis immemor
 Sublimi fugies, mollis ambolitus.

Et graeci ἀσφοδὶ δὲ δὲ dixerunt pro maximè formidoloso. Hæc Pierius.

VENATOR CANIS) pro venaticus.

HÆRET HIANS, IAM IAMQUE TENET, &c.) Hi duo versus ad verbum sunt translati de Apollonio, notat Seruius. Ouid. 1. Metamorph. de cane leporem infectante.

Vi canis in vacuo leporem cum Gallicus arno
 Vidit, & hie prædam prædibus petiit, ille salutem;
 Alter in hæfuro similis, iam iamque tenere
 Sperat, & extenuo stringit vestigia rostro.

TVM VERO EXORITVR CLAMOR, ripæque lacusque
 Responant circa, & cælum tonat omne tumultu.
 Ille simul fugiens, Rurulos simul increpat omnes,
 Nomine quemque vocans, notumque; efflagitat ense
 760 Aeneas mortem contrâ, præfensq; minatur
 Exitium, si quisquam adeat: terrêque trementes,
 Excisurum urbem minitans, & faucibus instat.
 Quinque orbis explent cursu, totidemque retexunt
 Huc illuc: NEC ENIM LEVIA, AVT LVDICRA PETVNTVR.
 765 PRÆMIA, sed Turni de vita, & sanguine certant.

TVM VERO EXORITVR CLAMOR) Spectantium clamor tollitur, & per echo redditur: quippe ad ripas, ad lacus: & videntur tanquam tonitrua mitti. Turnus cum ei Aeneas insisteret, increpabat suos, & appellabat nominibus proprijs, illius ensis auxilium querens, quem dimiserat trepidans: sed dare nullus audebat: Aeneas enim mortem minabatur, si quis accessisset. Donatus.

RIPÆQUE LACVSQUE RESPONS. CIRC A) lib. 5. omneque incisus voluitam Littora, pulsati colles clamore resonant.

CÆLVM TONAT OMNE TVMVLTV) Alibi, cælum tonat omne fragore. Plaut. Amphit. boai cælum femiun virum.

NOTVMQVE EFFLAGITAT ENSEM) Efflagitare est valde flagitare. Et tamen flagitare est vehementius instare. Cic. pro Quintio. Tamen quia causa postulat, non flagitat, præteribo. Si quis, inquit Vlpianus, alienam ancillam surripuerit, & flagitauerit (sic enim legendum

pro, flagellauerit) hoc est, si etiam ancillam surreptam stuprum flagitauerit, id est, & de stupro vehementius, instantiusque appellauerit. Cic. in Philipp. Serius hunc vestitum pop. Rom. dedimus, quam ab eo flagitati sumus. Flagito ἐρεχλάω, ἀξίω, λησάω, & ἀποσιλησάω significat. Hæc Budæus annotat. post. in Pand.

EXCISVRVM VRBEM MINITANS) supra. Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini Ernau.

SAVCIVS) adhuc aliquantulum ex vulnere claudicans.

RETEXVNT ORBES) Retexitur iter, si per idem redeatur.

LVDICRA PRÆMIA) sunt vilia, & digna ludo. Vita autem & sanguis, sunt præmia valde seria, & quibus nec est, nec esse debet cuiquam nostrum charum. Deum semper excipio, cui in amore nihil est anteponendum, ne ipsa quidem anima. Forte

Fortè sacer Fauno folijs oleaster amaris
 Hic steterat, nautis olim venerabile lignum;
 Seruati ex vndis vbi figere dona solebant
 Laurenti diuo, & votas suspendere vestes,
 770 Sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum
 Sustulerant, puro vt possent concurrere campo.
 Hic hasta Aeneæ stabat: huc impetus illam
 Detulerat, fixam & lenta in radice tenebat.
 Incubuit, voluitque manu conuellerè ferrum
 775 Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu
 Non poterat. Tum verò amens formidine Turnus:
 Faune precor miserere, inquit, rûque optima ferrum
 Terra tene, colui vestros si semper honores,
 Quos contrâ Aeneadæ bello fecere profanos.

FORTE SACER FAVNO, FOLIS OLEAST.) Ab A cer, olim nautis lignum venerabile, vbi naufragij discrimine crepi, aut ex iplo etiam naufragio seruati, quæ vovissent, eidem dea capripedi dona, ac vestimenta testimonio suspenderent nobis Christianis hanc vitam miseram viuentibus, & velut mare quoddam vastum, vndifonum, importuosum nauiganibus, propositum est aliud lignum, & quidem venerabilissimum, cui dona, vestisque, saluris adeptæ indices suspendamus, sacrum IESVCHRISTO S ALVATOR I, qui ab eo conuulseratus, ac moribundus pendit, suaque morte naufragantibus incolumitatem ac portum conciliauit. Cuius folia semper virentia, nec, vt oleastri, amara, sed dulcia potius, sicut ipse fructus longè dulcissimus.

VENERABILE LIGNVM) siue propter antiquitatem, siue propter dona votiuâ, quæ ibi suspendebantur, vt sequitur.

SERV. EX VNDIS) lib. 3. Seruatum ex vndis Strophadum me litora, primum Accipiunt.

VBI FIGERE DONA SOLEB.) Hoc ego non temere Virgilium scripsisse existimaui, sed ex ritu prisca superstitionis, præcipue Græcorum, qui ante fana in oleastris suspendere dona solebant, & affigere: illius enim arboris viuacitas tanta est, vt si multis configatur clauis, nihil tamen lædatur, Aristoph. Pluto, ὡς περ κολύβη προσπαταλέωσα νεστέϊ. Id est, ceu oleastro affigam isti, Theophrast. lib. 5. historiae plant. cap. 3. ὡς περ κὲ περὶ τὸν κόνιον συνέβη τὸν ἐν μεγάροις τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ, & ἐκ κορυφῆς λόγων ἢ ἀλώματι, & διαρραδῶν τῶν πάλιν ὡς περ ἐγένετο ὑπὸ δὴμητρὶς, ἐν τῷ τῷ γὰρ διασχολεμένο κηρύβει ἐπέθεσαν, & ἀλλ' ἄλλα τῆς ἀπ' αὐτῆς ἐργασίας ἐγένετο τὸ πρῶτον ἐγκαταθέντος. Ad eum alluisse Græcorum ritum Maronè existimem, cum perstudiosus Græcorum imitator fuerit. Turneb. lib. 3. c. 16.

Solebant etiam qui naufragium fecerant, casum naufragij sui in tabula pingendum curare, eamque tabulam è pariete templi suspensam, vna cum vestimentis, in quibus fuerant seruati, Nepruno consecrare. Quod idem & hodie fieri solet, præterquam quod D. MARIAE vel alicui Diuo hic honos habetur. Vnde Horatius ἀλαζονεύς, cum amores expertus esset non admodum secundos, & quasi naufragium in iis fecisset, & significare vellet, se iterum ad eundem scopulum nauim suam non appulsum, ita scripsit Ode 5. lib. 1.

me tabula sacer
 Suspendisse potenti
 Vestimenta maris deo.
 Vocatur autem tabula votiuâ tum hoc loco, tum Sat. 1. lib. 2. quod sit vota, seu quia ex voto suspenditur in fanis. Lamb. in Horat.

Proprie dona figi dicebantur. Seruius Aeneid. 3. ad illud Postibus aduersis figo, proprie locutum Virgilium adnotat. Figi enim, ait, dona dicuntur, vt sacra ad festigia fixi. Propert. eleg. 11. lib. 2. Magna ego dona tua suam Cytherea columna.

VOTAS SVSPENDERE VESTES) Caue legas notas. Votas autem intellige voto promissas, eo modo, quo iam ex Horat. & Lamb. diximus.

Fuerit ergo hic Virgilianus oleaster folijs amaris, Fauno sa-

cer, olim nautis lignum venerabile, vbi naufragij discrimine crepi, aut ex iplo etiam naufragio seruati, quæ vovissent, eidem dea capripedi dona, ac vestimenta testimonio suspenderent nobis Christianis hanc vitam miseram viuentibus, & velut mare quoddam vastum, vndifonum, importuosum nauiganibus, propositum est aliud lignum, & quidem venerabilissimum, cui dona, vestisque, saluris adeptæ indices suspendamus, sacrum IESVCHRISTO S ALVATOR I, qui ab eo conuulseratus, ac moribundus pendit, suaque morte naufragantibus incolumitatem ac portum conciliauit. Cuius folia semper virentia, nec, vt oleastri, amara, sed dulcia potius, sicut ipse fructus longè dulcissimus.

Cruis fidelis inter omnes arbor vna nobilis.
 Nulla sylvæ talis proferit fronde, flore, germine.
 Dulce lignum, dulces clauos, dulce pondus sustinet.
 In vestibus de Passione Domini, Lactantio adscriptis, cum ita sit, Fleste genu, lignumque crucis venerabile adora
 Flebilis, innocuo terramque cruore madentem
 Ore petens humilis, lacrymis suffunde subortis,

quidam sacrilegus ita edendum curauit, Fleste genu, innocuo terramque cruore madentem, &c. Notauit post Alan. Copum. Iacob. Greuterus noster, & cuius lib. 1. de Cruce, quam sit lignum hoc venerabile, perfectè doceberis.

NVLLO DISCRIMINE) sine intuitu religionis, sine scrupulo, vt nos dicimus.

PYRO CONCVR. CAMPO) purus locus in vrbe, vbi nullum est ædificium, vbi nihil est ædificatum, vacuus locus ab ædificijs. Hic purus campus apertus, non impeditus.

HIC HASTA AENEÆ STAB.) Tenebatur hasta Aeneæ illius oleastri trunco tanquam morsu, & de ligno, adhuc viridi educi non poterat facile, vt necesse esset luctari. Voluit autem volucris ictus celeritate sequi Aeneas, quem assequi cursu non poterat. Tum Turnus amens factus, & intelligens quid sibi pararetur, Tu Faune, inquit, & tu terra miserere contra eos, qui vos quoque crediderunt bello esse appetendos, & cultus vestros ausi sunt profanare. Per occasionem certaminis nostri non recipiat Aeneas ferrum, nec sinatur excludere, quod in exitium vestri cultoris extorqueat. Donatus.

FIXAM ET LENTA IN RADICE TEN.) plenum est, quam radix fixam tenebat.

AMENS FORMID.) vix apud se erat præ formidine.

OPT. FER. TER. TENE) pro Tellus, elementum pro dea posuit.

BELLO FECERE PROFANOS) Trebatius profanum id proprie dici ait, quod ex religioso, vel facto in hominum vsum, proprietatemque conuersum est, quam vel apertissime poeta hic seruauit. Dixerat enim, sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum Sustulerant. Vnde ostendit proprie profanum esse, quod ex sacro promiscuū humanis actibus commodatum est. Macrob. lib. Saturn. 3. ca. 3.

tantur. Et quamvis videantur, & profiteantur se ignoscere, tamen iræ sunt tenacissimi, & in vindictam, si occasio se obtulerit, pronissimi. Hoc Calchas de regibus. Iliad autumat. Sic Iuno hæc inducitur, tanquam Troianis omnem offensam concedat. Et tamen haud multo post ab Ioue quippiam petit, quod illis vehementer obesset. Ex quo & Iupiter ipse ita illi respondet, Irarum ramos volvis sub pectore fluctus. Quasi adhuc iræ duraret, tamen si ante dixisset, se eas deponere. Huc spectat etiam illud Æneid. manet alta mente repositam Iudicium Paris. Hæc Tiraquell.

FATI LEGE) Bene, futi: nam victoria lex est, vt victi cedant in habitum, nomenque victorum.

PRO MAIESTATE TVORVM) Respexit ad Saturnum, qui aliquando in Italia regnauerat: vnde ait, tuorum. Nā & Latinus inde originem ducit, vt, Fauno Picem pater, iudicij te Saturne referi, vt sanguinis vltimus auctor, Serui.

Olli subridens HOMINVM, RERVMOVE REPERTOR,

830 Es germana Iouis, Saturnique altera proles;

IRARVM TANTOS VOLVIS SYB PECTORE FLVCTVS.

VERVM AGE, ET INCEPTVM FRVSTRA SVBMITTE FVROREM:

Do quod vis, & me victusque, volensque remitto.

Sermonem Aufonij patrium, morésque tenebunt:

835 Vtque est, nomen erit: commisti corpore tantum

Subsident Teucris, morem, ritusque sacrorum

Adjiciam: faciãque omnes vno ore Latinos.

Hinc genus, Aufonio mistum quod sanguine surget,

Supra homines, supra ire deos pietate videbis.

840 Nec gens vlla tuos æquè celebrabit honores.

HOMINVM, RERVMOVE REPERTOR) Accerrimus, idemque eloquentissimus gentilitatis, seu falsæ religionis accusator, atque contemptor Lactant, lib. 1. cap. II Quomodo potest deus videri (Iupiter) aut, vt ait poeta, nonnumquam, repertor, ante cuius ortum infinita hominum millia fuerunt: Eorum scilicet, qui Saturno regnante vixerunt, ac priores luce, quam Iupiter sunt potiti.

ES GERMANA IOVIS, IRAR, TANT. VOL. FLVCT.) Soror Iouis es, id est, Saturni filia. Vnde non mirum tantam te retinere iracundiam sub pectore: nam scimus vnumquemque pro generis qualitate in iram moueri. Reliqua Superius ex Tiraquello iam legisti, qui à Seruio transfuit.

Eadem phrasi, irarum fluctus volvere, vsi sunt quoque alij scriptores idonei Lucret. 6. Voluere curarum visus sub pectore fluctus, Rursus, Constitues magnos irarum voluere fluctus. Lilius lib. 35. de Philippo. Nolle se spiritus eius, nosse animum: scite, ferarum modo, quæ claustris, aut vinculis teneantur, ingentes iam diu iras cum in pectore volvere.

DO QVOD VIS) Blandè concedit Iunoni, quod alioqui spòte sua facturus erat, vt gratiã ineat, Seruius.

SVBSIDENT) remanebunt, latebunt quasi demeriti, & oppressi, Latinorum scilicet multitudine: vt, galeas, me subdidit Aesthes, Seruius.

RITVSQVE SACRORVM ADICIAM) Verum est: nam facta matris deum Romani Phrygio more colunt, Seruius.

VNO ORE) vno nomine, & lingua,

* Quid sit maiestas, quid ledere, mirare, solvere, retinere, constituere maiestatem, emulcare docuit Budæus in Pand. in 1. antedicta. Maiestas vultu tenetur (verba Iudori lib. 5. cap. 2. 6.) qui regiam maiestatem deseruerunt, vel violauerunt, vel qui remp. prodiderunt, vel cum hostibus conferunt. Laia maiestas vultu dicebatur quod, impietas: exempla multa in Tacito. Sueton. cap. 10. in Demitiano, cum ut impie locutum parmularium, intelligit lassisse maiestatem.

EST O) Consentit, sed inuita.

NE VETVS INDIGENAS NOMEN MV. I. A. T.) Lilius, Latij indigenas ante aduentum Aeneæ Aborigines dicit fuisse appellatos.

AVT VOCEM MV. TARE) sermonem, linguam.

SIT ROM. P. Q. T. ITALIA VIRTUTE) Hoc videtur dicere, si fataliter imminet, vt à Troianis origo Romana descendat, Troiani Italorum nomen accipiant, vt Romani de Italis, non de Troianis videantur esse progeniti Seruius.

SV. PRA. HOMINES, SV. PRA. IRE DEOS PIETATE) Vide vt Romanis summam pietatis laudem tribuat. Propert. lib. 3. eleg. 21. laudans Romanæ vrbis maiestatem, virtutem, potentiam, inter alia sic ait, quod quidem huc spectet.

Nam quantum ferro, tantum pietate potentes Stamus, quibus temperat ira manus.

Historia Romana periti, quam verus poeta noster fuerit, iudicabunt.

NEC GENS VLLA TVOS ÆQVE CELEBR. HONORES) De culta à Romanis Iunone hæc German. Scilicet magno apparatu Iunonis festa Romæ celebrari cœpta, quæ Græcis, ἱερῆα, matronis præsertim in magna erant religione, templo deæ insigni in Auentino posito: vnde & Iunonem inter propensa, propitiãque Romanis numina exequitur. Valet. lib. 1. cap. de miraculis, his verbis: Nec minus voluntarius Iunonis in verbum nostram trãssit, Captis à Furio Camillo Veitis, milites iussu Imperatoris simulacrum Iunonis Moneat, quod ibi præcipua religione cultum erat, in vrbem tralaturi, sede sua mouere conabantur: quorum ab vno per iocum interrogata dea, an Romam migrare vellet, velle se respondit. Hac voce audita, Iusus in admirationem versus est: iamque non simulacrum, sed ipsam cælo Iunonem petiram portare se credentes, læti in ea parte montis Auentini, in qua nunc templum eius cernimus, collocauerunt. Hæc German. Scipio etiam Emiliaus tertio bello Punico simulacrum Iunonis solennibus quibusdam carminibus euocatum, Carthagine Romam aduexit.

Annu

Annuit his Iuno, & mentem lætata retorfit,

Interea excedit cælo, nubemq; relinquit.

His actis, aliud genitor secum ipse volutat:

Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis,

845 Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ,

Quas, & tartaream Nox intempesta Megaram

Vno, eodemque tulit partu, paribusque reuinxit

Serpentem spiris, ventosâque addidit alas.

Hæ Iouis ad solium, sæuique in limine regis

850 Apparent, ac uincuntque metum mortalibus ægris:

Si quando lethum horrificum, morbôsq; deum rex

Molitur, meritas aut bello territat vrbes.

Harum vnam celerem demittit ab æthere summo

Iupiter, inque omen Iuturnæ occurrere iussit.

855 Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:

Non secus ac neruo per nubem impulsa sagitta,

Armatam sæui Parthus quam felle veneni,

Parthus, siue Cydon, telum immedicabile torfit,

Stridens, & celeres incognita transilit umbras.

860 Talis se fata Nocte tulit, terrâque petiuit.

MENTEM LÆTATA RETORSIT) Mentem retorfit, ex A Homero, qui saepe vñ μῆτις πῖπεν: mentem mutauit, inflexit, consilia in melius retulit, vt lib. 1. dicitur.

GENITOR SECVM IPSE VOLV. TAT) Æneid. 1. Talia flammatæ secum dea corda volutans.

GEMINÆ PESTES COGNOM. DIRÆ) A descriptione furiarum dilatatio narrationis. Describit eas à parentibus, natali habitu, sede, in qua cubant, & earum propriis operibus, officiis siue effectibus Sophocles in Colon. οὐρανὸς δὲ αὐτῶν, hoc est, Diras, & Eumenidas, ἄνευ γὰρ οὐρανῶν, filias facit. Suas autem superis, insensisque furias esse, ex hoc loco ostendit poeta, Dirarum matrem Noctem faciens, cum earundem Hesiod. vt Sophocles, Terram matrem eecinerit in Theogon.

VNO EODEMQUE TVLIT PARTV) Sic Propert. eadem syllabæ contractione vsus est, lib. 4. eleg. 7.

Eosdem habuit secum, quibus est elata capillos, Eosdem oculos: lateri vestis adnata fuit.

German.

IN LIMINE REGIS APPARENT) Ad apparitores magistratum, aut principum alludit. Vnde & Gell. lib. 2. posteaquam liktor, qui apparebat, intellexit, &c. Est autem verbum iuris. Cic. in epist. homo qui nunquam in foro apparuerit, nec sit in iudiciis versatus. Ita Germanus Lilius lib. 2. quatuor & viginti liktores apparere consuevit. Et lib. 3. collegis nouem singuli accensit apparebant. Emiliaus Probus in Eumene. Sic Eumenes annorum quinque & quadraginta, cum ab anno vicessimo, septem annos Philippo apparuisset, hoc est præsto, & ad manum fuisset.

Apparitor nominatus, inquit Idid. lib. 10. quod appareat, & videatur, & præsto sit ad obsequiũ De his multa in iure ciuili. Officium, ac ministerium eorum Iureconsulti apparitura dicitur.

Postquam acies videt Ilicas, atque agmina Turni,

Alitis in parua subito collecta figuram:

Apparitores, inquit, Budæus in Pand. sunt ministri apparituram magistratibus factitantes multiplices, ac distincta functione: τοῖς ἀρχαῖοις τοῖς ἐπὶ ἀξιωματοῖς, hoc est, qui præsto sunt magistratibus ad imperia accipienda, & exequenda.

HARVM VNAM CELEREM DEMISIT AB ÆTHERE) Non est superuacuum quod in descriptione Dirarũ facta est alarum mentio: quomodo enim ex æthere possent demitti, aut peruenire celeriter sine pennarũ subsidio? Ex duabus vnam demisit, tam detestabilis enim vtriusque natura, vt implendis tristibus etiam vna sufficeret. Celerem, dixit, non quod alæ essent segnes, sed vt quod erat factura, celerius faceret, & impleveret. Donat.

INQVE OMEN IVT, OCCVRR. IVSSIT) Iuturnæ iussit occurrere, vt ei omen fratris mortis efficeret. Descendit autem, vt solet sagitta descendere.

ARMATAM SÆVI PARTHVS QVAM FELLE VENENI.) Armatam, tinctam, imbutam, oblitam. Felle veneni, succo venenato & fellis instar amari. Lucan. de Parthis.

Spicula nec solo spargunt fidencia ferro, Suidola sed multo saturantur tela veneno.

Seneca Med. de Arabibus. Et quis sagittas diuites Arabes linunt, Sagittas veneno linebant non modo Parthi, & Arabes, sed Itali quoque; teste Virgil. lib. 9. & 10. Græci, teste Homero Iliad. 2. Daci, Dalmatæ, teste Paulo Aegineta lib. 6. cap. 88. Gyrchari, auctore Theophrasto lib. 9. plar. histor. Æthiopes, auctore Nicãdro in Alexipharm. Scythæ, teste Ouid. de Ponto, Plinio lib. 12. Galli, teste Aristot. de admirab. narrat. Denique & omnes Barbari, si credimus Dioscoridi lib. 6. Collegit hæc M. Ant. Delrius, Aduers. in Senecam.

TRANSILIT VMBRAS) hyperbole, namque umbræ semper tela comitantur.

TALIS SE SATA NOCTE) tali celeritate, & stridore,

Qua

Hic misero fratri incundum lumen ademptum: Tecum una tota est nostra sepulta domus: Omnia tecum una perierunt gaudia nostra, Que tuus in vita dulcis alebat amor.

Quid nos, quibus se vita sit superflua? Lucunda: si contra grauis? Virumne inssi persequemur oium, Non dulce, ni tecum simul? O QVAE IAM SATIS IMA DEHISCAT TERRA, Sic Dido lib. 4. Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat.

Aeneas instat contra, telumque coruscatur. Ingens, arboreum, & saevo sic pectore fatur. Quae nunc deinde mora est? aut quid iam Turne retractas? Non cursum, s'avis certandum est cominus armis. Verte omnes tete in facies, et contrahe quidquid sive animis, sive arte valet: opta ardua pennis. Astra sequi, clavsumque cava te condere terra. Ille, caput quassans: Non me tua feruida terrent. Dicta, ferox: dii me terrent, et iupiter hostis. Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens: Saxum antiquum, ingens, campo qui forte iacebat. Limes agro positus, litem ut discerneret aruis. Vix illud lecti bis sex ceruice subirent. QVALIA NUNC HOMINUM PRODUKIT CORPORA TELLVS. Ille manu raptum trepida torquebat in hostem. Altior insurgens, & cursu concitus heros. Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem, Tollentemve manu, saxumque immane mouentem. Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis: Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus, Nec spatium euasit, totum nec pertulit ictum.

AENEAS INSTAT CONTRA) Interpositis verbis Iulonis, & Iouis, & his, quae ad hunc locum ex persona Iulonis, & poetae consecuta sunt, intercisa narratio est: sed idem poeta sui memor, redit ad ea, quae paulisper omiserat. Dixerat quippe ante Iouis verba, qui prior locutus est.

Olli sublimes armis, animisq; refectis, Hic gladio fidens, hic acer, & arduum hasta Adstitit contra, certamine Martis anbeli.

Nunc subiungendum est. Aeneas instat contra, Donatus. TELVMQUE CORVS. ING. ARBOREVM) Nō tam hastam, quam eius gestatorem laudat. Et cum Turnus formidaret accedere, insiltebat Aeneas, hac timidum prouocans voce. Que nunc deinde mora est, &c. Quamdiu inquit, quod imminet mortis, longioribus differis inuentis? aut quod in aduersa trahis consilia tua? Non est officium viri fortis, cursibus fidere: pugna gerenda est gladiis, non pedibus. Non potes iam euadere, teneo te velut belluam constrictam, & irretitam. Donat.

VERTE OMNES TETE IN FACIES) ad Protei melamorphosin, allusum, de qua Georg. 4.

OPTA ARDVA PEN. ASTRA SEQVI, CLAVSVMQVE CAVA TE COND. TERRA) Haud scio, an respiciat his verbis poeta noster ad illa munera, quae Scythae miserunt Dario ad eos subigendos cum magno exercitu venient, de quibus Herodotus lib. 4. in Melpomene. Ea fuerunt auis, mus, rana, quinque sagittae. Quae Gabryas sic est interpretatus. Persas, nisi ut aues subuolarent in caelum, aut ut mures subirent terram, aut ut ranae insi-

lirent in paludes, non redituros domum, sagittis Scytharum confectos videlicet. ILLE CAPVT QVASSANS) Iratorū gestus. De Iunone lib. 8. Tum quassans caput, hac effudit pectore dicta. A Lucretio creditur haussisse. Ille lib. 2.

Iamq; caput quassans grandis suspirat arator Crebrius, incassum magnum cecidisse laborem.

NON METVA FER. TERR. DICTA) Fatetur timorē; sed hunc subtiliter excusat, quasi dicat: si occubero, non tu me superabis, sed dii cum ipso Ioue, qui armis, & partibus meis inimici sunt, & infesti. Donatus.

SAXVM CIRCVMSPICIT INGENS) LOCVS EST EX HOMERI Iliad. φ.

Η δ' ανακαταμένη λίθον ειλδο χειρὸς παρρηί, Κείμενον ἐν πεδίῳ μέλανα, πρηχρὴν τεμνέαν τε, Τὸν δ' ἀνδρες ἀπώτεροι δέσαν ἐμμηγὰν ἔρον ἀρήρης.

Et Iliad. ε.

Ὅ δ' ἐ χειρῶν δ' ἄλλοι λαβὴ χειρὸς Τυδείδης μέγα ἔργον, ὃ ἐ δ' ὄνο γ' ἀνδρὸς φέρονεν, Οἷοι νῦν βροτοὶ εἶσ', ὃ δ' ἐ μιν ῥέει πάλλει κελ' ὄνο.

LIMES AGRO POSITVS) De huiuscemodi lapide Tib. eleg. 3. lib. 1. vbi bona agratis illius aureae commemorat. non proies in agris, Qui regeret certis finibus arma lapis. Antiquissimos terminos formam conij tulisse, notat in 4. rerum Augustanarū V. CL. Marcus Velleterus. Talena fuisse litem existimat idem, saxum altitudine quinq; pedale circiter, quod multis ab hinc annis terra effossum Augustae, ad D. Valerici nunc spectatur.

QVALIA

QVALIA HOM. PROD. CORP. TELLVS) Eruditissimum caput est 4. lib. primi apud Magium, de proceritate ventulorum hominum, & caussis breuitatis corporum in posterioribus. Saxum ingens mittit Diomedes in Aeneam lib. 5. unde sumpsit Virgil. Et quod de hominum aetatis suae imbecillis viribus ait, id etiam ab Homero est ibidem.

Ὅ δ' ἐ χειρῶν δ' ἄλλοι λαβὴ χειρὸς Τυδείδης μέγα ἔργον, ὃ ἐ δ' ὄνο γ' ἀνδρὸς φέρονεν, Οἷοι νῦν βροτοὶ εἶσ'.

Etiam 7. Iliad. singulari certamine congregiuntur Hector, & Ajax: uterque alterum grandi saxo petit, sed multo grandiore Ajax, quo Hectorum grauitate ictum prosternit. Scripsit in hoc saxum Aiactis, epigramma elegans Agathias lib. 1. Anthol. Μὴ με τὸν ἀνάντεον, &c. Meminit vtriusque loci, Graeci & Latini poetae Iuuenal. Sat. 15.

— nec hunc lapidem, quali se Turnus, & Ajax, Et quo Tyades percussit pondere coxam Aeneae: sed quem valeant emittere dextrae Illis dissimiles, & nostro tempore nata.

Nam genus hoc vino iam decrecebat Homero, Terra malos homines nunc educat, atque pusillos.

Frugum femina degenerare, atque in dies decrecere, & minora fieri, testatur ipse Georg. 1.

Vidi lecta diu, & multo spectata labore Degenerate tamen, ni vis humana quotannis Maxima quaeq; manu legeret, Sic omnia satis In peius vitare, ac retro sublapsa referri.

Terram quoque in animantibus, & frugibus procreandis, quasi viribus suis longe imminutam esse, ac proinde & illa minora, & has non aequē ut olim nitidas, laetas, grandes efferre, conqueritur etiam libro secundo, Lucretius. Atque hoc primū est ex tribus illis probis, quae Christianis quondam Erynici obiciebant, quibus Arnobius, Augustinus, Orosius praecclare satis responderunt: postquam eorum religio in orbem inducta est.

Ac velut in somnis, oculos vbi languida pressit Nocte quies, nequidquam avidos extendere cursus Velle videmur, & in mediis conatibus aegri Succidimus: non lingua valet, non corpore nota Sufficiunt vires: nec vox, nec verba sequuntur: Sic Turno (quacunque viam virtute petiuit) Successum dea dira negat. tum pectere sensus Vertuntur varij: Rutulos aspectat, & urbem, Cunctaturque; metu, telumque; instare tremiscit. Nec quod se eripiat, nec qua vi tendat in hostem, Nec currus vsquam videt, aurigamque; fororem.

AC VELUT IN SOMNIS) Comparatio Homericā D somno videtur dixisse Ouid. 11. Metamorph. Quis cubat ipse deus membris languore solutus. Et iterum. Et rursus molli languore solutus.

NEQUIDQVAM AVIDOS EXTEND. CURSVS) Non male sentiunt quidam scholiastae, esse hic, & sequentibus verbis notationem nocturnae oppressio- nis & suffocationis, quae incubus Latinis, Graecis ἐπι- δαπτης.

NON CORPORE NOTAE SVFF. VIR.) Enallage ca- sus pro corpori: vt, haeret pede pes, pro, pedi. Nisi mal- lis intelligi praepositionem, vt fit sensus: vires non suffi- ciunt in corpore.

OCVLOS VBI LANGVIDA PRESSIT NOCTE QVIES) Calaber de Penthesilea dormiente, ὄπνος δ' ἐ δ' ἄν' ἐκλυψεν Νιδύμος ἀπὸ πτερόων. Languorem pra-

set, ipsum quasi debilitatis natura viribus aberrasse à suis legibus. Omne malorum genus irrupisse. Calites eius curam, ac providentiam deposuisse. Sequuntur iam versus Lucretij.

Iamque adeo fracta est aetas, effect, ique tellus; Vix animalia parua creat, quae cuncta creavit Saeta, dedique ferarum ingruia corpora parui, Praeterea nitidas fruges, vineaeque lata: Quae nunc vix nostro grandis, sunt aucta labore, Conterimusque boues, & vires agricolarum. Iamque caput quassans grandis suspirat arator, Crebrius incassum magnum cecidisse laborem: Et crepat, antiquum genus ut ietate repletum Per facili, angustis tolerari finibus eum. Quum minor esset agri multo modus ante vitium: Nec tenet, omnia paulatim tabescere, & ire Ad scopulum, spatio aetatis defessa vetusto.

TORQUEBAT) Bene imperfecto vsus est tempore quod voluit Seruius. Sic lib. 2. de Androgeo, qui in Troianos. Ze- neam numerum, & socios incidit, & pro sociis eos compellat, Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat, notat idem Seruius, seu dictum abibat, non enim abijt. Lege lo cum poeta.

SED NEQVE CYRRENTEM SE, NEC COGNOS.) Non satis sciebat vbi esset, quid ageret, totus horrebat praeformidine: videns non videbat, audiens non audiebat, apud se non erat. Sed nil opus est nos plura de hoc dicere. cum tot veribus eius aduocatus poeta describat, &c.

VACVVM PER INANE) Cum duo adiectiua copulantur, alterum habet vim substantiui, vt hic inane, qua voce per vacuo, sapius vitur Lucret. Nihil est in rerum natura inane aut vacuum, quod Epicurici volebant, & Lucretius multis conatur argumentis probare. Sed aëris regionem poeta appellant vacuum, seu inane quia sic videtur.

NEC TOTVM PERTVLIT ICTVM) Id est euacuatus est impetus ipso spatio longiore. Libro decimo, de ha- sta Aeneae, sed vires haud pertulit.

FFFFF TAM

TVM PECT. SENSYS VERTVTVR VARIU) Hoc A
ipsum extulit alibi duobus versibus,
Atque animum celere nunc huc, nunc dimidit illuc,
In paridsque rapit varias, perque omnia versat.
Similem sententiam videre licet in verbis illis M. Tull.

i. Officior. in quo considerando fit, vt distrahatur in de-
liberando animus, afferatque ancipitem curam cogi-
tandi. Sensus Latinis frequenter est ipsa cogitatio, &
quod etiam recte dicitur, sensa mentis. Item affectio
animi, & sententia.

- Cunctanti telum Aeneas fatale coruscet,
- 920 Sortitus fortunam oculis: & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Disfultant crepitus. volat atri turbinis instar,
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
- 925 Loricae, clypei extremos septemplex orbis
Per medium stridens transit femur. incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.

CUNCTANTI TEL. FAT. CORVSCAT) Dum ille
diuersis cogitationibus captus intentum animum tenet.
dubitanti quid faceret, telum, cui fata sanguinem
decreuerant Turni, Aeneas tanquam fulmen altius ex-
tulit, cum locum ad feriendum oculis eligens, quem
fortuna destinauerat vulnere. Multis vitur compara-
tionibus ad exprimendum nimiam impetum. Et instar
per se plenum est, nec recipit praepositionem: nam in
idoneis auctoribus, ad instar non reperitur. Describitur
mox magnus ictus, & magna virtute missus: qui po-
tuit tot orbis clypei, vel loricae perumpere, & tran-
sire per hominis femur: hoc est, non debilitari tot im-
pedimentis, & sic peruenire. vt non solum inhaerit
vulnere, verum etiam exitum facilem reperiret. Dona-
tus, Seruius.

B nea mirum in modum amplificat, plurimum & huic
loco ornatus afferunt. Concita saxa tormento murali,
sunt saxa catapultis, & balistis emissa, ad muros ferien-
dos.

FVLM. TANTI DISSVLT. CREP.) tonitru, vnde di-
splosis nubibus erumpit fulmen.

CLYPEI SEPTEMPLICIS ORBES) Talis clypeus Ho-
mero Iliad, n est caicos, in Iliadibus de septem boum ter-
gotibus conduplicatis, qualis fuit Aiaceis, de quo etiam
Sophocles, & Ouid. 13. Metamorph. Surgit ad hos cly-
pei dominus septemplex Ajax. De tali quodam scu-
to, sed non tot pelium, ab Aenea perfollo, habes libro
decimo.

Tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem
Aere cauum triplici, per lineam verga, tribusq;
Transiit inextum tauris opus, imaq; sedis
Inguine.

MVRALI CONCITA NVNQVAM) Comparatio-
nes hyperbolicae tres congestae, vires, impetumque A-

- Confurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, & vocem late memora alta remittunt.
- 930 Ille, humilis, supplexque oculos, dextramq; precantem
Protendens: EQVIDEM MERVI, NEC DEPRECOR, inquit:
VTERE SORTE TVA. miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectae:
- 935 Et me, seu corpus spoliatum lumine mauiis,
Redde meis. vicisti, & victum tendere palmas
Aufonij videre. tua est Lauinia coniux.
VLTERRVS NE TENDE ODIIS.

TOTVSQVE REMVGIT MONS CIRCVM) supra, ge-
D mitis nemus omne remugit.

EQVIDEM MERVI, NEC DEPRECOR) Magnum
poetae inuentum, vt hastam non in eam partem corpo-
ris, quae lethalis esset, diceret peruenisse: sed in eam, qua
superaret hostem, & tamen vitam seruaret ad preces.
Quippe ipso fuit supplicio peius, propria voce confiteri
se victum, & hostem suum pronuntiare victorem, om-
nibusq; se dignum poenis, qui esset fortiori congressus,
Secundum rhetoricam autem egit. Nam quoties per-
sonae in inuidia sunt, aliae pro his proponuntur: vnde
ait. Ego quidem occidi mereor, sed tu debes ignoscere
parentis intuitu. Donatus, Seruius.

Donatus in illud Terent. And. P. Quid meritis es? D.
cruccn. Plena, inquit, est satisfactio, confessio peccati si-
ne recusatione poenarum. Nam mitiores reddimus, qui-
bus vltro opera pretii pro delictis nostris offerimus: &
hunc ipsum Maronis locum pro confirmatione subiun-
git. Quid autem inter recusare, & deprecari interfit, di-
sputat Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 14.

VTERE SORTE TVA) Horat. Gaude sorte tua. Sic
Graci γενηται τύχη, quamuis interdum pro eo, quod est,
fortunam ferre. Hoc intellectu dicitur, interfice hostem,
cuius interficiendi potestatem fortuna tibi dedit. Ea-
dem est Hectoris ad Achillem oratio apud Homerum,
lib. 22. Iliad.

MISERI TE SI QVA PARENTIS) Sic Priamus ad A- A
chillem Iliad. 6.

Μισησας πατρως σειο θεοις εμελευσ' εγγυμω
Τηλεις ωσπερ εγαν ελοσθη γηρασ οιδω.
Vt autem hic parentis cura obicitur, sic & liberorum
ab Euripid. in Medea. ησ ου τοι παιδων πατηρ μεφουαι.
Et in Suppl. τειεις εσ ου ποτ' εσ πατρια νουραν.

TANGERE CVRA POTEST) Citat hunc locum No-
nius, & tangere exponit, ferire, commouere. Sic lib. 9.
nec solos tangit Aridas Iste dolor. M. Tullius Frumenta-
ria. Nunquam tua me cura, tuarumue fortunatum
cogitatio tangeret. Et Lucret. Nec bene promeritis capitur,
nec tangitur ira.

FVIT ET TIBI TALIS ANCHIS. GEN.) pathos κασ' ομοιο
ασδ. Seru. Macrob. Libr. 4. cap. vlt. Rhodigin. libro 24.
cap. 2.

SPOLIATVM LVMINE) Supra lib. 2. de Palamede,
nunc cassum lumine lugent. Corpus spoliatum lumine,
peruenusta periphrasis, pro cadauere. Lumen autem, &
lucem pro vita dicunt poetae, & non semel Maro. In
eundem vsum Graecis το φως, & βλεπον familiaria. Ger-
man.

-----Stetit acer in armis

Aeneas voluens oculos, dextramque repressit.

- 940 ET IAM IAMQVE MAGIS CUNCTANTEM FLECTERE SERMO
COOPERAT, infelix humero cum apparuit ingens
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis,
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Strauerat, atque humeris inimicum in signe gerebat.

STETIT ACER IN ARMIS) Non tantum ad praesens
refertur acer in armis, sed quia semper in armis acer esse
consuevit. Omnis autem intentio ad Aeneam pertinet
gloriam. Nam & ex eo, quod hosti cogitat parcere, pius
ostenditur: & ex eo, quod cum interimat, pietatis gestat
in signe. nam Euandri intuitu Pallantis viciscitur mor-
tem. Seruius.

INFELIX HVM. CVM APPAR. INGENS BALTEVS,)
Vide lib. 10. & nota duo epitheta sine coniunctione, quod
vitiosum putat Seruius, infelix ingens balteus. Vide 3.
Aeneid. ibi, & lenis crepitans vocat Ausfer in altum, non
longe a principio libri. Decies hoc fecisse Virgil. nota-
uit alicubi Seruius.

Balteum Varro lib. 4. dictum censet, quod cingulum
e corio habebant bullatum. Istiusmodi bullis cingu-
la militaria pro dignitate gestantis exornabantur, vt &
caligae militares distinctae, & ornatae fuerunt. Cingulo,
& balteo donari, honori dabatur apud Romanos, & in-
de, qui militarent, vocati cincti, & contra, qui missi erant,
discincti, militia exuti, cingulo priuati. Quod ipsum a-
pud Rom. ignominiosum ducebatur. Plura Struuechius
ad Veget. libro 2. capite 3. Illud etiam obserua, morem

- 945 Ille, oculis postquam saui monumenta doloris,
Exuiasq; hausit: furis accensus, & ira
Terribilis, tunc hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi: Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & poenam scelerato ex sanguine sumit.
- 950 Hoc dicens, ferrum, aduerso sub pectore condit
Feruidus. AST ILLI SOLVVTVR FRIGORE MEMBRA,
VITAQVE CVM GEMITV FVGIT INDIGNATA SVB VMBRAS.

VICISTI, ET VICTVM. TEND. PAL. AVS. VID.) En-
nius, Qui vicit, non est victor, nisi vicia factus. Ad quem
versum haec Hieron. Columna, cui debent plurimum,
quicumque Musas tractant elegantiores. Hoc versu ani-
mi fortitudinem expressit Ennius. Nam ab omni pro-
fus seruitute est immunis, qui quamuis victus sit, nolit
vinci, etiam si carnifex vrgeat, tormenta minitans. Ad
huius loci emulationem, vicisti, inquit Turnus apud
Maronem, & victum tendere palmas Aufonij videre. Ea-
dem non modo sententia, sed ipsis propemodum En-
nianis verbis, Gregorius Nazianzenus initio Apologiae
vsus est. ηττημεις, εσ τον ηττησαν ομολογησ. Victus sum, idque
agnosco, ingenueque fateor. Huc referri potest ada-
gium, H. v. m. dare, pro eo, quod est, se victum fateri.

Tendere palmas quod ait, gestum supplicantium ex-
primit. Catull. dixit brachia protendere. Et Ouid. 3. Me-
tamorph. Non habet infelix quae tendat brachia mari. Ti-
bull. 3. Tu modo cum multa brachia tende prece.

TVA EST LAVINIA CONIVX) causa belli.
VLTERRVS NE TENDE ODIIS) Noli velle crude-
litate tuam vltra fata protendere, sed redde corpus
sepulcro.

ILLE OCVLIS POSTQVAM) Complectum est quod A lib. 10 est positum.

Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum
Immolat Pallanta, & cum spolia ista, diemque
Oderit.

OCVLIS HAVSIT) sic 4. Aeneid. Hauriat humo oculis
ignem caudelis. b. alio Dardanius. Sicut autem oculis, ita
& auribus haurire dicunt poetas, vt, vocemque his auri-
bus haurit. Effe autem oculis actiores doloris sensus ocu-
losque dolorem augere, passim testatum auctores reli-
querunt: vnde & videtur Antigone in Colon. Soph.
innuere, caritatem patris θυμὸν minuire debere. ἔχεις
γὰρ ἔβλαψεν τ' ἀνθυμύματα, τὸν σὺν ἀδέρῳ θυμὸν τῆς
μεῖς, etiam si aliter interpretes acceperit. German.

SÆVI MOMENTA DOLORIS) propriè monumenta:
nam & monumentum ab eo dictum est, quod mentem
moneat.

FVRIIS ACCENSVS, ET IRA) ἔρ' ἔρ' δ' οὐδὲ, pro futio sa
ira, non enim omnis ira furit.

SPOLIS INDVTE MEORVM) De vno loquens, vti-
tur numero multitudinis, qui mos est Latinorum scri-
ptorum, augendi causa. Meritò suum vocat Pallantem,
in quo magnam fortunam suam, præsidiumque loca-
tum sciebat. Proinde lib. 11. exclamat. Heu mihi quan-
tum Præsidium Ausonia, & quantum in perdis Iule? &

PALLAS TE HOC VVEN. PALLAS IMMOLAT) Re-
peditio nominis dignationem Aeneæ magnam ostendit.
Ad suæ mortis, & abrupti fœderis vltionem, te tanquam
hostiam immolat Pallas. Deprecantem Turnum non
interficat Aeneas donec alterâ fortitudinis partem po-
tiores ducat, vltionem scilicet necessitudinum. Itaque
ne se quidem auctorem vult facere, vt alibi, Aeneas ma-
gni dextra cadis: sed reiecit in necessitatem, Pallas te hoc
vult, vere, Pallas immolat, tanquam inferias illi macret pro
victima, non tanquam hostem, qui bellum intulerit: nõ
riualem qui vxorem petat: non fortunatum depopu-
latorum qui regno fatali arceat. Scalig. Poet. lib. 3. ca. 12.

FERRVM ADVERSO SVB PECT. CONDIT) gladio
illum inter pectus, ventremque transfigit.

SOLVVTVR FRIGORE MEMBRA) morte, vt libr. 6.
de Miseno corpore, lanam frigenis, & vngunt. Vide ibi
dicta. Lib. 1. Aeneid. alio sensu, de Aenea timore corre-
pto. Exemplo Aeneas solvuntur frigore membra. Græcis
ὑπὸ τῆς θύρας & λυσιμαχίας dicuntur. Frigus pro morte
μετανοήμας Horat. sat. 1. lib.

— o puer ut sis
Vt sis metuo, maiorem ne quis amicum
Frige te feriat.

Hinc frigidus pro mortuo. Virgil. 9. Aeneid. Voluitur
ille deus calidum de pectore flumen Frigidus. Sic apud
Percum illud sat. 1. Vide sis ne maiorum tibi forte Læmina
frigescent. Foquelinus exponit, mortem tibi frigidam
incutiant, & afferant.

VITAQVE CVM GEM. FVG. INDIG.) Sic Homerus
Iliad. 22.

Ἐγγὺ δ' ἐν πρῶτον Πάριον αἰδὸς δὲ βεβήκει
Ὀν πόλιν ἠρώσα, ληπὸν ἀδρότητα, ἔθ' ἔβην.

Vitam autem pro anima vsurpauit, vt supra: tum vita
per auris. Concessit maesta ad manes. Nimirum & philo-
sophi vitam, & animam passim confundunt, quæ tamen
aliquot locis discernit Aristoteles: vt lib. 2. ἀπὸ ζωῆς, vbi
vitam definit, τὴν τῆς σπέρματος ἀρχῆς μονίαν, quam & Aca-
demici animæ comitari essentiam voluerunt, illiusque
esse actum, seu luminis emanantem, & diffusam collu-
strationem. Seruius, German.

Immol. vi) propriè dicuntur victimæ, non cum cæ-
duntur, sed cum accipiunt molâ fallam. Cato in Origie-

nibus ita ait. Lauini boues immolatos, priusquam cæde-
rentur profugisse in sylvam. Festus Pompeius, immola-
re, est mola. id est, sare molito, & sale hostiam perper-
sam sacrare. Seneca in Oedipo, τεινοντων κολλα μολα σιλ-
σα spargere. Dionys. δὴ μὴ τὸς καρποὺς ἐπιρραβέν τὰς νεφ-
λὰς τῶν θυμύτων. Quæ qui secum reputabit, mirari desi-
net, immolandi verbum non popis, aut victimariis, sed
his, qui magistratu, sacerdotiõne publico præditi, aut e-
tiam priuati domi sacra faciiebant, assignari, & c. Bris-
son. Formular. lib. 1. num. 18.

Quæ Virgilium vt crudelem accusant, quod in Tur-
ni morte inexorabilem se præbuerit, non tam ipsum vi-
dentur reprehendere, quam fallam antiquorum religio-
nem, in qua crudeles, & iniuriarum persequentissimi
pro piis habebantur. Et hunc locum Lactantius primus
attigit, criminèque, quod dixi, poetæ exprobrauit. Quem
ira meo quidem iudicio: doctè, ac verè tæetur Modicius
cap. 4. Locus adscribetur.

Virgilius, qui mortuus est ante natum deum Scr-
uatorem nostrum, id quò veritas nobis est reuelata, in
scribendo mores, & religionem sui temporis securus
est. Opinabantur veteres illi, animas eorum, qui in-
terfecti essent, miserans, errantes, inquietas, & infames,
hoc est, inhonoratas esse, sine honoris expertes: nisi
quis eas vlcisceretur: & eos piè, sanctèque facere, qui
hostium sanguine, cognatorum, hospitem, & sociorum
manibus parentarent: quod qui, cum possent, non præ-
starent, in mortuos impij, & inofficiosi habebantur. Lu-
canus Crassi à Parthis interempti animam inultam er-
rare dixit. Diana lib. 11. Aen. de Camilla interfecta sic
loquitur. Non tamen indecorum tua te regina relinquet: aut
famam patris inulta. Euander etiam Turnum gnato,
& patri ab Aenea debere dicit. Apud Ovidium Althæa
morte Meleagri filij dat solatia manibus fratrum, quos
ille peremerat. Morte Prolyxena, manes Achillis pla-
cantur. Multa apud Poetas, & Historicos leguntur hu-
iusmodi, quæ non sunt omnia colligenda: res est notissi-
ma, & constat inter doctos vindicationem esse natura-
lis iustitiæ partem: nos diuino præcepto ea cogimur
abstinere: & iniurias condonare: vt à deo, quem nimis

sæpe lædimus, nobis peccata nostra dimittantur: hoc il-
li veteres ignorabant. Impius, ingratus, & infamis habi-
tus fuisset Aeneas, nisi Turnum, quasi inferias persoluens,
Pallanti hospiti suo, & socio immolasset: nisi illi sangui-
ne percussoris parentasset: nisi Euandri senis miserimi
orbitatem vltus esset. Excusant Turnum aliqui, quod
Pallantem bellum sibi inferentem iure interfecerit,
non dolo, sed vi, & virtute, more strenui bellatoris. Sed
Turnus, qui à Troianis nulla iniuria læcessitus, illos fun-
ditus perdere, aut ex Italia pellere statuerat, bellum ini-
ustum Troianis intulit, Latino rege frustra reclaman-
te, & sic admonente. Te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium, & c. Fuit igitur sceleratus, qui bellum ini-
ustum intulit, nec hostem sine scelere perimere potuit:
morte propterea fuit multandus: nam ad principem,
cui curæ est respub. magis pertinet peccantes punire,
quàm precantibus impunitatè largiri. Turnus (inquit
isti) de se summis, de Aenea honorificè locutus, il-
lum vicisse, & Lauinia coniuge dignum fatebatur: de-
buit igitur Aeneas tam honorifica satisfactione conten-
tus, ab eius sanguine abstinere. Ad hæc nos responde-
mus, prudentis viri non esse, ambitiosus homicidæ præ-
cibus tantum concedere, vt ab officio, & pietate, quam
hospiti, socio, & benefactori suo mortuo præstare de-
bet, recedens, impius, & ingratus habeatur. Turno de-
buit Aeneas aliquid, vt homo homini: multò plus de-
buit, vt homo gratus, & memor homini benefactori
suo

suo: cum que vtrique simul satisfacere non possët, alte-
rum rectè prætulit, cui plus debebat. Nisi Turni morte
inferias Pallanti persoluisset, illius manes non quicui-
sënt. Erat hæc opinio falsa, fateor, ea tamen tunc vige-
bat, & pro vera habebatur. Aeneas, vt iam poeta verba
expendamus, Turni precibus flecti cæperat, cum ei vi-
so Pallantis balteo, quem Turnus ad ostentationem ge-
stare nõ debuerat, lætus, & dolor est renouatus, quam-
obrem sic dixit. Ego, quod in me est, ignoscò tibi Tur-
ne, sed Pallas hoc vulnere te immolat: hoc est, Pallas,
cui debeo, cogit me nolentem, & inuitum de tuo san-
guine propter scelus pœnas sumere.

CVM GEMITV) In Turni regis Rutulorum nece,
cur voce gemitu vsus fuerit Maro, Vnaq, cum gemitu fu-
git indignata sub vmbra: nemo explicat, & tamen digna
res fuit, quæ silentio minimè prætermittretur, cum
heroi illi sæuo, atque immani, in bello præsertim mo-
rienti, & fortissimi viri dextra cadenti, quæ res non mi-
nimum, vt in illo statu, solatium occumbentibus afferre
conferuit: nihil minus conuenite videatur, quàm ge-
mere. Sed ex rei natura locutus est. Querunt natura-
lium affectionum studiosi, quid causâ sit, quàm obrem
morbundi sonum edant, tanquam murmur aquæ læ-
bentis per salebras, locaque anfractuosa, & incurua, aut
qualem siphunculi, & fistulæ in aquæ ductibus sonum
excitant, neq; aliunde hoc contingere affirmant, quam
quia cum vocalem arteriam occludi contingat, spiri-
tus, qui confertim erumpere gessit, nactus angustum
meatum, collapsamque fistulam, gargarismo quodam
prodit, ac tantum murmur efficit. Conglomeratus itaq;
spiritus, spumæque turgida commixtus, sonitum excitat
reciprocantis maris æstui simile: quod ipsum in non-
nullis etiam sic ob panniculos, ac membranas in rugas
contractas, fit, vt spiritus obliquè, ac sinuoso volamine
decurrat. Hi autem, qui valido sunt, vastoque corpore,
& qui violenta morte pereunt, quod de Turno narrat
Virgilius, grauius resonant, ditiusque cum morte lu-
ctantur, ob humoris copiam, ac densos, crassosque spi-
ritu: is vero, qui extenuato sunt corpore, ac lenta mor-
te contabescunt, minus impetuose, leuique sonitu fer-
tur spiritus, ac sensim, placidèq; extinguntur, & quo-

dammodo obdormiscunt. Vocem porrò gem'itui aptil-
simam esse hæc rei significandæ, sciri potest etiam ex
illo Eclog. 1. Nec gemere ætria cessabit turur ab 2 lino. Et
Martial. lib. 5. Gemit hic palumbus, in de ceruus uritur. Vbi
gemere non est flere, & lacrymas fundere; verum quen-
dam rauum sonum emitte, cuiusmodi turtures, &
palombes propriè edere consueverunt. Eandem pul-
chro simili ad aquas transtulit Flaccus Ode 20. lib. 2.
Vsam gemens: lu o a B. Iphori, Titius lib. 7. cap. 23.

INDIGNATA) Vel quia preces veniam non merue-
rant, cum tamen per Anchisæ manes rogasset: vel quia
Lauiniam fore sciebat Aeneæ: vel quia, vt supra de Ca-
milla dicebamus, discedebat à iuvene. Nam volunt
Physici, animam discedere à corpore inuitam, cum quo
adhuc habitare naturæ legibus poterat. Seruius.
* Si anima humana est forma corporis humani, itaque à deo condita, et
corpus hoc infirmum, est in eodem, tanquam in tabernaculo proprio, ac suo
habiter: consequitur necessario: eam inde inuitam, ac nolentem abesse. Si
in, ita abest, vt: que etiam inuita discessit. Quare et in h. Anulo inuen-
tium, et quantis longiorum anima indignata fugit sub vmbra: et
poeta verba utamur: et ex artibus non ipsa vitro voluit: tanquam: ve-
rum extingit calore naturæ, humorum, qualitatibusque temperamento,
et vnguentis dissoluta penitus confusa, ac perturbata, tanquam vinculis,
quibus libens tenebatur, diruptis, extrahitur. Sed tamen illibetur, et in-
dignantem à domicilio suo iucundissimo abire, potissime manifestum sit in
iis, qui violento quopiam moris genere conficiuntur, vt qui gladio, fame,
aquis intereunt, &c.

Hæc fuerunt, Lectores optimi, quæ ad principem
poetam interpretandum, collustrandumque diurnis ac
nocturnis laboribus collecta, delecta, distributa, atque
disposita in vulgus proferenda deceuimus. Si vobis
rem gratam, si frugiferam, si iucundam perpetravimus,
deo immortalis sit gratia: consecuti enim ipso adiurante
sumus, quod hoc vehementius assidue optabamus, quo
nos ad cõmunes vtilitates in medium afferendas, quan-
tum quidem possumus, (& vtinam possemus amplius)
propensiores experimur. Sin autem secus cecidit, quam
cupiuimus, & sperauimus, forsitan nostrum desiderium,
& conatus saltem fidelissimi aliquam beneuolentiæ ve-
stræ partem merebuntur, vt qui illud memoriter me-
mineritis,

Quod si deficiant vires, audacia certè
Laus erit in magnis, et voluisse sat est.

SYMBOLARVM FINIS.

LAUS, ET HONOR REGI SÆCVLORVM
IMMORTALI.

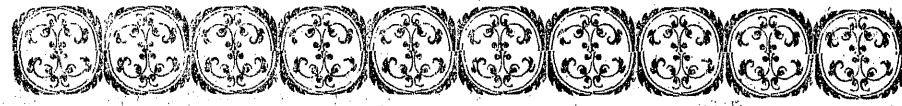
FFFFF

PARA

PARALIPOMENA AD VIRGILIVM LECTORI.

VR tandem haec sine Supplementa, sine Pratermissa, sine (ut iam greco nomine v'statius vocantur) PARALIPOMENA operi nostri subiuncta voluerim, quanquam potes me tacente cogitatione percipere, tamen eloquar. Libros aliquot eruditè scriptos serius adeptus sum, & quibus quæ ad Symbolas facere censui, quoniam suis locis singula intexere amplius nequini, ad umbilicos necessario referri. Docuit præterea diem priorem posteriori dies, & animaduersum à me, potuisse nonnulla aut verius, aut plenius, aut clarius, complectar vno verbo, melius dici: quod, ut hostia quasi succidanea obtinere liceret, omnem lapidem moui. Adde quod quedam inducenda, alia leuiter immutanda, aut locis permutanda hic suggerentur: eisi in hoc genere munitiona præterij. Denique dum Symbola in manibus operarum sunt, iuuerim per floriferos scriptorum præstantium salus libata à me plura, & cogitata quoque non pauca, quæ omnia veteri lege amicitie tecum candidè communicanda existimaui. Hæc igitur sub tuum iudicium subiicimus, quem vti in rebus emundis solemus, hoc auctario letatum iri haud dissidimus.

PARALIPOMENA AD ECLOGAS.

AD PRIMAM ECLOGAM.

COLVMNA 5. A. versu, seu linea 1. post A verba, dulcis vocantem arua induxerit) adde hæc. Quantum patriæ debeamus, quantumque eidem deuincti simus, grauissimus auctor Plato quoque in Critone demonitruait. Reliqua, Mirum igitur videri, &c. licet inducas.

Eadem colum. D. NOBIS HÆC OTIA FECIT) cum Symbola sua locanda sunt post DEVS) Deus dictus est, &c. in altera columna. Tertio loco ista, SEMPER) Id est, & post mortem &c.

Colum. 9. C. versu 10. de ea re vti verba siant) Adde in eadem lin. Et Lilius lib. 27. Ex Campania nunciata erāt. Capuæ duas ædes, Fortunæ, & Martis, & sepulcra aliquot de cælo tacta. Locos alios eiusdem vel trecentos B prætermitto.

Colum. 10. B. Queritur cur de Cæsare, &c. præscribe maiusculis literis verba aliquot de carmine poetæ, nepe VRBEM QUAM DICVNT ROMAM) hoc facito, vbi- cumq; post seriem versuum, initio Symbolarum prætermilla sunt: in quo sepius peccatū, in Bucolicis præsertim,

Colum. 11. B. post hæc verba, vel da quamobrem transeas) adiunge hæc. Hercules ad Iunonem apud Seeecam, da si quid ultra est. Putant nonnulli exponendum esse dic, suggere Staius, A sopus genuisse datur, id est, dicitur, fertur. Sic videtur vsus hoc verbo M. Tullius Academ. 1. sed da mihi nunc, satisne putes, &c. Horat. sat. 8. lib. 1. da si graue non est. Que prima iratum ventrem placaueris esca. Apud Iureconsultos dare sententiam, pro dicere, & proferre. Et dare simpliciter eadem notione. Vide Ioan. Bernartium in 7. Thebaid. Statij.

Colum. 13. C. lin. 3. in libertatem sese vindicauere) Adde mox. Nam vt Plautus ait in Capt. Omnes proficēdō liberi lubentius sumus, quam seruimus. Et Cæsar 3. belli Gall. Omnes homines natura libertati student, & conditionem seruitutis oderunt.

Colum. 14. A. lin. 14. ab Alex. lib. 2. cap. 26.) Adde ista. De Nerone Xiphilin. Post hæc celebrauit festa alterius generis, quæ dicuntur Iuuenalia: ea propter barbam eius, quæ tum primum rafa fuerat, facta sunt: cuius pilos in sphaeram auream coniectos, Ioui Capitolino consecrauit.

Ibidem

Ibid. B. lin. 11. voluisse Turneb. dicere) Adde. Idem annotat. in præfat. Plinij. Est & contubernium inter seruos, vt matrimonium inter liberos, apud Iureconsultos: vnde apud Columellam contubernalis vxor fetui est. Cōtubernium tale significauit Maro, cum scripsit. Postquam nos Amaryllis habet, G. l. uea vel quii, &c. De se enim vt seruo loquitur, qui Amaryllin contubernaletū haberet, cum antea habuisset contubernaletū Galateam, &c.

Colum. 15. lin. 7. Tu si voles interpretabere) Adde. * Quia Triguus dicit se haberi ab Amaryllide, & mox, dum me Galateam tenebat, exprimit posteriorum partē illius dicit ab Aristippo, & quæ dicitur, sed quoniam turpe est vno dicit, se haberi, seu teneri à muliere, dicamus oportet, poetam per hypallagen locum, hoc sensu, postquam ego cepti habere Amaryllidem. Nam antea cum tenebam Galateam, &c.

Colum. 16. B. lin. 10. MEIS SEPTIS) Septa proprie, &c. loco horū, vsque ad asteriscum, ponantur hæc. Septa generali vocabulo omnia loca munita, & quodā sepimento vallata Inde speciatim in campo Martio loca inclusa tabularis septa dici meruerunt. Sueton venationem in septis datam esse testatur. Plin. lib. 16. trabs in porticibus septorum relicta. M. Varro appellat omnia septa, quæ inclusa habent animalia, quæ pascuntur. Præter Seruius hic, septa posuisse poetam pro ouilibus, & contra Lucanum, ac Iuuenalem pro septis dixisse ouilia, pro septis, inquam, intra quæ popul Roman. ferrebat suffragium comitali die. Quile erat locus in campo Martio ita peculiariter nuncupatus. Lilius lib. 26. citatis. Vesurie senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Nam si Lucanus, & Iuuenalis ouilia, pro septis posuissent; Lilius tam audax non fuisset, licent enim multa poetis, quæ non aliis Strabo etiam lib. 5. Sylla alios qui arma profecerant ad millia tria, vel vt alij, quatuor in campo Martio ad ouilia coactos, immisissis militibus ingulauit. Hæc summam ex annotat. Beroaldi in Seruium.

Græchius lib. 1. de comitijs fufius, & dilucidius, quid ouile fuerit, nos docet. Locus, inquit, in quo centuria prærogatiua erat, nominatim appellabatur ouile, in quæ locum, centurie seniorum ingredi non licebat, nisi potestate facta à consule. Ouile, verò dicebatur propter similitudine, quod vadique cæcellis clausus esset, in quo loco cum essent, suffragium dicebant, ita, vt interim nō liceret aliis in eo loco esse. Huius etiam loci meminit Dionysius, vbi de comitijs L. Quintij loquitur, & Lucanus cum ita scribit, & m. lera mouulauit ouili Roma, Colum. 17. D. post versum 12. collocabis hæc I P S A H Æ C A R V S T A) Locum, in quo sunt arbores volunt esse arbutum Grammatici, vt salicūm, Beroald. annotat. in Seruium docet, arbutum proprie significat arbores vitibus maritatas, atque vitiferas, quæ in ordines digeruntur: vt tradunt Plinius, Columella. Palladius, scribentes, quando arbutum sit faciendum.

Colum. 18. A. lin. 9. nec seruitio) Adde. Et Eclog. 5. Nam neg, me tantum vomentis sibilus Austri, Nec percussa iunū fluctu tam liuora. Et lin. 11. forsitan ex vno Virgilio) dele forsitam, nimis enim sæpè hoc facit, & adde. Plaut. Amphit.

Caput doler, neg, andio, nec oculis prospicio satis, Nec me inferior fœmina est, neg, vlla videatur magis.

Eadem colum. D. lin. 10. Cæsares dedimus) Ab initio, seu noua linea, vt dicunt. Per diuos præfentes, quos se Romæ dicit cognouisse, accipe amicos eius, Augustum, Mæcenatem, Varum, Pollionem, viros potentes opibus & auctoritate summa. Sic Horat. sat. 6 lib. 2.

Quicquid obuius est, me consulit o bone) nam te Scæve, deos quoniam propius contingis, oportet. N' in quid de Dacis audisti?

Ait se ab obuiis interrogari solitū, ecquid ab Augusto, Mæcenate, & illis familiaribus suis, tanquam diis quibusdam, audierit aliquid de Dacis pop Rom. hostibus.

Colum. 20. C. post versum 10. intexi ista. Idem in præfat. Plinij. Hortas subiciuas appellat iupeuacaneas, ab agris subiciuis qui à subiciado (nam subiciare veteres dicebant) vocantur. hi sunt, qui centuriam non implent, aut centuriis expletis superiāt. Huius generis etiā sunt loca palustria, & sterilia, quæ non assignabantur. Sunt & è genere subiciuorum loca relicta, vt docet comment. in orationes in Rullum. Huius generis agrum sibi relictum ab Augusto significat Virgilius, id est, partem agri sui, meliore adempta sterilem, & palustrem, quæ assignari nō potuisset: quod quidem interpretes non animaduertisse miror. Conqueritur apud Sallust. Lepidus, militibus subiciua, præ bonis agnis assignata, Egregia scilicet mercede, inquit, cum telegati in sylvas, & paludes in contumeliam, atque inuidiam suam præmia penes paucos intelligerent.

Eadem colum. E. lin. 1. que s. lenti edere facta) Adde, noua linea T. ineb. annotat. in præfat. Plinij. Factura in pecore dicitur, vt in muliere puerperiam. Varro, altera pars est in factura quæ fuit obseruanda, quod alia aliquo tempore parere solet. Vnde & facta, quæ pepererunt, dicuntur. Profert hunc locum, Tur & illum ex Eclog. 3. Lenu salix facta pecori. Itaque errat Seruius, & qui Seruium sequuntur, dum factas grauidas accipiunt. Varro, Quæ ostenderent nostras factas, quæ in conopeis in cēt dies aliquot, esse eiuncidas, & contemnendas. Est & factura interdum factus ipse, interprete Senio, vt ibi, si iam v. g. regem suppleuerit.

Colum. 33. D. lin. 12. in Collat. suis Vrsinus) Adde. Plurima ut in huius generis in vnum conduxit Delrius Adueisat. in Herculem Fur Seneca. pag. 229. ex ipsomet Seneca: & Commentar. in eandem tragœd. ex Græcis, Latinisque auctoribus.

Colum. 24. A. lin. 1. Tigrim sagittam appellat) Adde, in epitaphio quodam lib. 3. Anth. nominatur. & appoc.

Colum. 25. B. Britanniam descripsit Strabo lib. 4. Adde. sub Tito Vespasiani filio quomodo primum cognitū sit, esse insulam Britanniam, discas ex Xiphilino in Tito.

Ibid. C. versu 6. sic lege, & mecum emenda locum Camertis. Eam insulam postea dictam Angliam ab Anglia regina qua duce Saxones eam subegerint, merum commentum est. Tulit. n. hoc nomen ab Anglis populo, qui qua occasione in Britanniam, & è quibus sedibus venecit, traditum est à Gulielmo Camdemo in Coronographica descriptione Britannia.

Colum. 26. A. lin. 9. & d. loca linguimæ arua, & alibi.) Adiunge. Lilius lib. 30. En vnquam ille dies futurus esset, quo vacnam hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent?

Colum. 27. D. lin. 5. Plura exempla sunt obuia) Adice Sophocles per apollon, arationem, indicauit annum. Diosdorus epitaphio in adolescentem puberem Anthol lib. 3. εὐνοῖα, πολὺς μὲν ἐπὶ βίβρα πολὺς καὶ πολὺς Postquā viginti & quatuor herbas, æstates impleuisti Ibidem ex Theocriti scholiaste hoc glossema profert Brodæus. πολὺν δὲ ἴσως τὸν πρῶτον κατ' ἐξοχὴν ἀφ' ἑ καὶ τὸν ἐπιταύρα, πολὺν ἐνάρεσαν.

AD SECVNDAM ECLOGAM.

Colum. 34. A. lin. 13. ipsum silicitare Iouem) Adde. Sed cum ex Apulcio, Tiberio Donato, & aliis cō- FFFF 4 Ret,

stet, hanc Alexin (ita scilicet ficto nomine vocatur) A puerum fuisse Pollionis, indicat Parrhasius in Epist. quare Martialem, dum cum Maeceni dat, fecisse quod solent poetae, ut locos aliunde sumptos in parodiis immutent aliquantum. Hoc cuiusmodi sit, exemplis aliquot perspicitur. Martialis.

Vssu in aior m Nem sis iustina T bullum,
In tota iuniv quem nihil esse domo:

quum Tibullus eo pentametro Delia non Nemesi bladiatur. Propertius de Virgilij Bucolico.

Tu canis vmbrosi sobrii p m m a G. lesi
Thy sin, & curvus Diphain arundinibus.

Apud Virgilium res agitur in ripa Mincij: Propertius inde scenam transfuit in agrum Tarentinum, iuxta amnem Galeum. Fugit enim quantum poetis in hoc genere liceat, eos, qui prater historiam scripserunt, in Tarentino secessu bucolicon carmen a Virgilio lucubratum, quod Propertius hic intelligat. Horatius in Odis. *haud parva uero, quod anarv ex Chremis terra premam.* Terentiana quidem persona Chremes est, & rei familiaris admodum diligens: infidisse tamen argentum non inducitur. At hoc ex commodo suo Flaccus effinxit, &c.

Ibid. B. lin. 10. Adde. * Dicit Maro, eum esse qualem non sine numero, ut ait Turab. scilicet legitimo numero. Erat igitur carmina, incondita, id est, non bene, ac metrico satis confecta, non ita ad regulam congruentia, ut hic: Solatium est miseris locios habere poenam. Tales faciebant interdum milites cum Imp. triumphantes. *Liuia lib. 4. Cum ex sanatus consulo urbem omnis introiret, alternis inconditi versus militari licentia iactati.*

Colum. 37. A. lin. 4. & sic voci conserit. Adde, a principio. Pythagoras dicebat, auctore Lucretio, non eisdem cibis fas esse poni liberis, & seruis: fatiq; constat ex veteribus monumentis, olim rusticis, melloribus, mercenariis, & aliis id genus hominibus serpyllum, allium, & huiuscemodi herbas in cibum dari solitas. Omitto Virgil. & Horatium testes, Herodorus in Euterpe, quo loco pyramidem Cleopis Aegyptiorum regis describit, refert, mille talenta in eiusdem pyramidis operarios pro apio, capis, & alio fuisse erogata Et vt scribit Plin. lib. 26. cap. 12. aliqui ex iis, qui de pyramidibus scripserunt, prodiderunt, in raphanos, allium, & cepas mille octingenta talenta impensa. Horat. ad Pisones, populares, ac plebeios homines significare volens, *Nec si quid fricti ciceris probat, aut nucis emptor.* Illud ex Plin. obseruatum, lib. 19. cap. 4. olim eum quorundam exquisitorum pomorum fuisse pauperibus interdictum: nec licuisse plebi carduis vesci: vt hinc intelligas, iam ab illis temporibus carduos fuisse in deliciis principum virorum. Tiraq. de Nobilit. cap. 20. num. 147.

Colum. 42. A. lin. 3. & frigore defuit. Addendum. Colostrium autem non proprie significat lac nouum, in quo Beroald. taxat Seruium, sed est spongiosa laxitas a paruo, auctor Plin. Alludit illo disticho Martialis, cuius lemma, Colostrum.

Suuius pastor que nondum stantibus haedis,
De primo matrum lacte colostrum damus,

Ibidem D. lin. 12. lib. 2. cap. 8. Appone. * Vnde hic fons, & quare hoc nomen sortitus, praeterca cur duo illi fratres, alter Zetus, alter Amphion dicitur, docet Hyginus mythol. cap. 7.

Colum. 46. A. lin. 5. Aare lenta coagula lactis. Adde. TIBI SORDIDA RURA. Pronomen tibi, male ad verbum libeat, refertur. Non enim optat pastor, vt libeat Alexidi habitare secum sordida rura, & humiles casus: sed ad vocem, sordida, pertinet. O libeat mecum habitare rura, quae tibi eleganti, ac tenero puero sordent alioqui, vt affueto vrbani mundiciis, & lautitiis.

Ibid. FIGERE CERVO. ante *χρασηδων*, vno verbo, &c.) insere ista. A ceruinorum cornuum similitudine iuxta Varronem, & Seruium dicuntur cervi illae furcae, quibus rustici suas casas stabiliunt. Hos in castrorum quoque munitionibus adhiberi solitos, patet ex Caesare de bello ciuili & Gallico. Apud Tibull. lib. 4. ad Messalam horum mentionem factam existimo, & legendum.

Nam te non alius belli tenet aptius artes,
Qua deceat tutam castris perdere fossam,
Qualiter aduersos hostes ad figere cervos,
Quemve locum ducto melius sit claudere vallo.

Delius in Oedip. Seneca. Verumtamen vt 2. Poliorcet. dial. 2. demonstrat Lipsius, apud Caesarem sunt ramosi trunci arborum, in faciem cornuum cerui: atque ij firmiores alias, alias infirmi. Isti teneiores, & infirmi, ceruoli dicebantur verbo diminute. Lege reliqua.

Colum. 47. D. lin. 2. ego enim primus habui. Adiungo. Huiuscemodi tropus, & quidem duplex etiam ante lectus est, Eclog. 1. quod ostendimus, ibi scilicet, *Pestquam nos Amaryllis habet, & sequenti versu, dum me Galatea tenebat.*

Colum. 52. A. lin. 1. cogita semper. Artexe. Item, cum quempiam vt ineptum, imperium, moribus agrestem volumus reprehendere. De rusticitate, & rusticis quales sint, Tiraq. de Nobilit. c. 2. num. 57.

Colum. 53. D. lin. 1. libr. 12. 7. Appone appendixem. * *Figmento hoc de Pallade, qua & Minerva, vrbium auctore, veteres hoc insinuarunt, verbes tam prudentia, scientiaque litterarum, quam viribus, & fortitudine bellica occupari, ac retineri solere. Scitis etiam eruditiores, quam obrem Alphonsus rex Arag. librum apertum in vexilla militaria intertextum gesserit, & cur in oeris Lituum semper habuerit in expeditionibus.*

Colum. 54. B. lin. 8. adnecte a principio, seu cum noua linea. Lasciuia apud Plin. lib. 26. c. 1. est ludus, seu iocus, petulantia, & procacitate improbus. Iureconsultis in tractatu de re militari, & locati, lasciuia recipitur pro incontinentia animi, nec virtutem, nec probitatem reuerentis, procacitateque se oblectantis. Lasciuire est petulanter agere, vt equi indomiti solent, aut qui diu in otio fuerant, qui aut calcitrare praeter solitum, aut lustrare, exultareque solent. *supra dicitur, & dicitur, & dicitur.* Lasciuire etiam arbores dicuntur, cum nimia pabuli vbertate eluxuriant. Budaeus in Pand.

Colum. 55. E. ante lineam vlt. insere haec. Detexere, ait Seruius, id est, multum texere, finire, perficere: nam, de, modo non minuens est, sed augens. Cic. 2. de nat. deor. ea reperiunt quibus ante exorta, vel potius detexta pene retexantur. Plaut. Amphit. *Illic homo denno vult pallium detexere.*

AD TERTIAM

ECLOGAM.

Colum. 60. B. lin. 13. Nam illa quid tacet, incertum est. Ad. dendum. Exempla huius orationis deficientis, & honesta in re parum honesta, sunt ista quoz, Plaut. Cistell. *Quae cum viris suis predicant nos solere, conuittitur, rem habere, aut fortari.* Cic. Tuscul. 3. Si vero aliquid etiam, tum plane luctum omnem absterferis. Qua oratione Tullius, id quod in Notis obseruatum ab Vrsino, verecundissimè, & *καταστονιστικω*, quae turpia erant, notauit, *τα αποδοστω*, quod iniuriosam redderet Epicurum, ob impudentiam. Cato, si cum alieno viro probri quid fecit, pro si adulterium commisit, probri enim vocem in hac re ponebant, immo in libidine, & stupris.

Colum. 61. B. *scorta intelligi caprarum nomine.* Adijce Plin.

Alia vocat graeculentiam, & aliquando vides alarum. A Graecis omnis graeculentia *αλεγειν* dicitur. Vide Budaeum in Pand. pag. 2. 58. *Ubi dicitur ex Aristotele qui sunt *αλεγειν* & vno, puiri.*

Ibid. E. lin. 3. inuidia enim. Insere hanc parenthesis (seu potius inuidentia, nam illud etiam de eo dicitur, cui inuidetur, vt cum quempiam dicimus esse in magna inuidia.

Colum. 62. E. versu 9. AN MIHI CANT. VICTVS) Subde continenter. Particula, an, emphasim saepe habet, & est indignationis. Cic. 2. Philip. Contra rem suam venisse me nescio quando quod est. An ego non venirem contra alienum pro familiari, & necessario meo? Quid. in epist.

At si quis rapiat stabulis armenta reclusis
Arma ferax, raptis conuige letus eris?
Catull. in Caesarem.

Quid est? an haec sinistra liberalitas
Parum expatriavit an parum belluam es?

Nunc ad sententiam verborum poetae nostri. Tanquam victoriae, &c.

Colum. 63. E. se penitavit ex aedibus. Adijce. Cicer. de Arusp. resp. Attamen ignarus ille, qui consules essent exanguis, atque aestuans se a curia repente proripuit, cum quibusdam fractis iam, atque inanis minis. Proripere se, est raptim se ex alicuius conspectu auferre.

Colum. 65. A. lin. 9. *excessus sonitu stridentis aeneae.* Adijungendum. Audi, amabo, quid de quibusdam tras rhenanis musicis, & omnino de malis musicis in misopog. Iulianus affirmet. Enimuero barbaros illos, qui trans Rhenum incolunt, vidi rustica carmina, verbis facta similibus clangorum, quos asperè clamantes aues edunt, studiosè amplecti, & carminibus delectari. Solent. n. opinor, mali musicis ingratis. molestique esse iis, a quibus audiuntur, cum sibi ipsi naturam sint iucundissimi.

Colum. 66. D. versu 7. adde B I S Q V E D I E N V M. AMBO P E C V S) Eclog. 6. *Cogere donec ones stabulis, numerusq; referre iussit.* Et 4. Geo. de Prot. *Conscidit scopulo mediis, numerumq; recenset.* Tibull. eleg. 5. lib. 1. *Conscit numerare pecus.* Callimachus in Cererem. *Εν δ' οποι' αοιδων' αειδουσαι.* Achilles Stenius in Tibull.

Colum 67. E. lin. 9. & alius ostentare contenti. Adde. Modica porro labra esse dixit Verrius, labia immodica, vnde labeones. Poetae ius suam seruant.

Colum. 73. D. lin. 9. gloria desingaris. Adde. Consul Stephanus Thesaurum super verbo *μυλοβολων*. Tom. 2. Ibid. E. lin. 10. Ode 12. lib. 2. (Adnecte. Plaut. Curcul. *Immo quid confiteri vbi quaeq; illi occasio est* *Suuipe se se ad me, vbi fannum appegit, fugit.*

Colum. 77. A. versu 2. nos celebrari. Adde. A natali petebant, vt candidus veniret, id est, sanctus, ac tectus. Testis Tibull. lib. 1. eleg. 3.

At in natalis matris reuerende per annos,
Candidior semper candidiorq; veni.

Testis & Ouid. 5. Trist. eleg. 6. *Opurte natalis, quamuis proci abstimus, opto Candidius huc venias.*

Ibid. ante versum vlt. adde, noua linea. Etiam Graeci vtuntur *σπεν* pro *πέζω*, & *θίον*, vt Athenæus notat lib. 14. quem citat testem Eustathius in 20. Odyss. Varro lib. 5. de ling. lat. agna Ioui facit. Hostia facere Censorio de die natali c. 1. Ita etiam patiendi verbum solet vsurpanti, fieri dicebant enim diis lacte, vino hostia fieri. Brisson. Formular. Rom. lib. 1. pag. 18.

Colum. 79. D. noua dicuntur. Adijce. Tibull. lib. 1. eleg. 2. *Adde merum, vinorum, graues compescere dolores.* Achilles Stenius ex antiquis codicibus legit, *nouos dolores*, id est, maximos, mirabiles.

Colum. 81. C. lin. 1. Magius lib. 3. cap. 2. Adde F L V

M I N E) Et flumen, & fluuius a fluxu, seu fluore perpetuo dicuntur. Etenim vt pulchre Arnob. lib. 4. Aqua naturam est res labilis, & ad fluorem semper, decursio nemque prona

Colum. 82. D. versu 10. erunt, exprimemus. Adijunge. E H E V Q V A M) Achilles Stenius. Comment. in Tibull. testatur in optimo, ac veterrimo codice Maroniano Heu, heu, non Eheu scriptum extare. Vtique illo, quam isto modo venustius.

Colum. 85. A. lin. 9. post asteriscum statim, ante verba, De Hyacintho puero, &c. in Cuent. *Plauti idem ludus ludetur, & modo nota opponitur. Cum enim dixisset Phaedrus adolescentem, Auro contra cedo modestum amatorem, a me aurum accipe, respondet illico Valerius seruis, Cedo mihi contra orichalco, cui ego sano seruis.* SAT PRATA BIBERVNT) Quomodo sitire dicuntur prata, & horti, ita etiam bibere. Georg. 4. *irriguumque bibant violaria fontem.* Tibull. eleg. 1. lib. 2. *Tunc bibit irriguus ferilis hortus aquas.*

AD QVARTAM

ECLOGAM.

Colum. 91. E. lin. 8. Lect. 1. Adijunge, verbum *fauis* vsitatum fuit in precibus, & inuocationibus deorum. Exempla congerit Brisson. lib. 1. pag. 77.

Colum. 96. E. lin. 2. *prima imbuat Amphitriten* Insere, ab initio fuit haec nauis Argo appellata, siue ab eius architecto Cti nominata, vt Apollonij Scholiasta placet: siue, vt tradit Pherecydes, ab Argo Phryxii filio: siue, vt Hege-sippus historicus memorat, ab Argo Thesalicae vrbe, in qua aedificata fuit. Pindarus vult in Magnesia oppido factam, cui Demetrias nomen est: hinc Ouid. in epist. Magnetida Argo dixit. Callimachus vult in iisdem finibus, ad Apollinis Aethij replum aedificatam fuisse: quod Argonautae inde solutes, in eo loco posuerunt, qui Pagala vocatur, ab Argo nauis ibi compacta, *παγαλα*, enim Graecis coniungere est, vnde Pagasa puppim Ouidius Argon appellauit. Lege quae praeterea super hoc argumento scribit Hieron. Columna in Medeam Ennij.

Colum. 98. A. lin. 12. animaduertere licet Insere. Veneres in nau dicuntur, qui ob hoc statim in nau sunt, vt vehantur, qui, si milites sunt, epibatae dicuntur, verbo graeco, sed latinis vsitato, latine classarij. Quamquam epibates, & vectoré, & classarium significat apud Demosthenem, immo etiam equitè, qui equo vehitur. Greg. *μυδè καθ' αμπερ' οπποι' θρημοι, & οπισθενδελιοι' & επιδελιον λογισημον απορρηθ' αμπερ.* Et verbum, *επιδελιον*, in vtraq; significatione accipitur apud auctores magnos Graecorum. Bud. in Pand. N E C N A V T I. P I N. M Y T A B I T M E R C E S) Huius quoq; arboris materies nauigis aedificandis aptissima est, vnde & hic merito, *nautica pinus*, & rursum Georg. 2. *dai vile lignum Nauigis pinus.* Flaccus lib. 1. *volat inuomissi caua pinus habentis.* Theophrast. ex arboribus nauibus congruentibus in 5. *αει' ουλον' ισοελος*, abietem, pinum, & cedrum nominat: sed vt plurimum leuitatis causa triremes, & longa nauigia, ex abiete confici consueuissent: trireribus vero carinam quernam subitici, vt cum in terram attrahitur, resistere possit, &c. Hieron. Columna in 6. Annalem Ennij.

Colum. 99. B. versu 6. Haec Nonius. Adde, noua linea. Luteum, non lutum dici a Vitruuio affirmant. Et legendum apud Virg. *iam croceo mutabit vellera luteo*, idque per synæresin. Quam lectionem Seruius videtur agnoscere. Interpretans enim ait, luteo colore, rubicundo. Tibull. eleg. 8. lib. 1. *Sed nimius luteo corpora tingit amor*, vbi similiter facienda synæresis. Haec Achilles Stenius in prolato Tibullij loco. Testatur autem sic esse in suo veteri Virgiliano codice, *luteo*, inquam, non *luto*.

Colum.

Colum. 101. D. versu 5. &c. German.) Subiunge. A tam definitis, ac certis motionibus docet Manilius lib. 1. *Uide Gyrald. dial. 2. hister. Puer. Eius epitaph. hoc est. lib. 3. Anibol.*
 * *Uide Gyrald. dial. 2. hister. Puer. Eius epitaph. hoc est. lib. 3. Anibol.*
Uide Gyrald. dial. 2. hister. Puer. Eius epitaph. hoc est. lib. 3. Anibol.
 Colum. 102. B. post versum. 3. adde. INCIPERE PARVE PER) Priscian. lib. 6. Pueri foeminarum pueram dicebant antiquissimi. Vnde & puerpera quae puerum, vel pueram parit. Idem tradit Donat. in And. Terentij ad illud. Non imperasti coram quid opus esset facto puerpera. Adde Nonium, & Festum. Vt enim pueri, & pueræ, sic puelli, & puellæ dicebantur. Vide & Suetonij Caligul. cap. 8.

AD QUINTAM E CLOGAM.

Colum. 106. C. Proprie dictum calamus, &c. hoc totum scribendum fuit non minutis litteris.
 Column. 113. E. versu 2. ut habentur, mandauerit.) Adnecte, sequitur enim (mandat fieri sibi talia Daphnia.)
 Colum. 118. B. lin. 5. cultumque diuinum promittit) Adiice. Obseruanda linguæ latinæ amantibus hæc formula bene precandi, aut orandi etiam, sis bonus, sis foelix. Æneid. 1. Æneas ad Venerem. Sis foelix, nostrumque leues quacunq; laborem: Vbi valet, propitia, vt hic. Orantis etiam est illud alterum lib. 12. vos o mihi manes Este boni, quoniam superis auersa voluntas. Precatur bona Catull. C. Suis foelices & tu simul, & tua vita. Tibull. eleg. vlt. lib. 3. Suis foelices, & sine candida fata tua. Horat. Ode 27. lib. 3. Suis licet foelice, ubicunq; manis, &c.
 Colum. 119. B. lin. 2. ANTE FOCVM, SI FRIGVS ERIT) statim adiunge. Ante focum, si frigus erit, id est, si hyems erit: si messis, si aestas, in vmbra Sic supra Eclog. 2. Lac mihi non est aut nouum, non frigore desit, id est, non hyeme. Tibull. eleg. 8. lib. 1. que frigore sola Dormiat. Numero quoque multitudinis idem significat. Columell. lib. 4. Nam, vbi ruris vastitas electionem nobis temporis negat, valentissimam quamque partem vinditi frugibus, macerimam vere, vel autumnis, &c.
 Colum. 121. E. versu vltim. adiunge hæc. Adde his locum vnum, & alterum è Liuii. lib. 7. de L. Furio Dictatore. Inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Monete vouit, cuius damnatus voti, cum victor Romam reuertisset, Dictatura se abdicauit. Lib. 10. Vt ædem etiam fieri Senatus iuberet, his eiusdem voti damnata repub. in religionem venit.
 Colum. 122. paribus nodis atque ære Menalca) Subiunge. VENIENTIS SIBILVS AVSTR) Hellenismus, vt, ποσειδώνιος, & Διόδοτος ἀνέμου, pro, ἀνεμος, Eminus, spiritus Austri, pro Austro: Catullus, Zephyri auras, pro Zephyro: Lucretius, venti vis pro ipso vento, & flamina Cauri, pro Cauro. Furius Antias, Spiritus Euro-rum virides cum purpurat undas. Attius Philoctete, Aquilonis stridor gelidas molitur nubes. Hæc in 17. Annalium Ennij frag. Hieron. Columna.

AD SEXTAM E CLOGAM.

Colum. 131. C. versu 4. femina, prima corpora) Adde. corpuscula. elementa, prima principia, figuras, corpora cæca. principiorum corpora, materiem, materiai corpora: nunquam atomos.
 Colum. 132. C. post versum decimum, intex hæc, à principio. Mundum neque ex atomis, neque fortuito coagmentatum, ex tanta molis magnitudine, eiusque

Quis credat tantas operum sue numine moles
 Ex minimis, cæcoq; creatum federe mundum?
 Si Fors ista dedit nobis, Fors ipsa gubernat,
 At cur dispositis vicibus consurgere signa,
 Et velut imperio præscriptos reddere cursus
 Cernimus, ac nullis properantibus vlla relinqui?
 Lege quæ sequuntur, si lubet, & si vaças. Atomi autem Epicureæ non sunt illi puluisculi, quos videmus volitare in radiis solaribus: vt proinde mundum, & res omnes ex huiuscemodi materia concretas voluerit. Sed sunt certa quædam corpuscula cæca, cæcæque sub aspectum non cadūt, simplicia, indiuidua, ex quibus omnis rerum natura consistat, & in quæ resoluatur, vt alij aquam, B ignem, &c. Vide plura in Collectaneis Gifan. in Lucret. Colum. 134. A. quod est post asteriscum minuta littera, totum inducito.
 Ibid. B. 3. versus alieno loco positi sunt: ponendi, sequenti columna A. versu 14. vbi legitur, INCIPIAN T S V L V A) Bonum sanè secutus est ordinem, &c. Adiunge reliqua.
 Colum. 136. D. post vndecimum versum inferere hæc. Et in Hippolyto Senecæ Phædra filia, matri hunc nefandum amorem exprobat.
 Genitrix, tui me miserere: infando malo
 Correpta, pecoris efferi sanum ducem
 Audax amasit.
 Ibid. E. versu 4. consuefcere) Adiunge. Allegoricè fabulam Pasiphaæ tractauit Natalis Comes lib. 6. c. 5.
 Colum. 137. B. versu 3. Statij Thebaid, lib. 2.) Adde. Purgamina Melampus in fontem Clitorium proiecit: vnde factum, vt qui de eo biberent, abstemij euaderent. Sic fabulatur Ouid. 15. Metamorph. quanquam & alia ibidem huius rei causa affertur. Versus sunt isti.

Clitorio quicunq; sitim de fonte leuarit,
 Vina fugit, gaudetq; meris abstemium vndis,
 Seu vis est in aqua calido contraria vino:
 Sicut, quod indigena memorant, Amythaone natus
 Proceudas attonitas postquam per carmen, & herbas
 Eripuit furvis, purgamina mentis in illa
 Misit aquas, odinumq; meri permansit in vndis.

Ibid. C. versu 11. iniquissimè violant) Adde. Dissertit similia Clemens Alexand. lib. 2. Stromat. ex Plutarchi penu de prompta, vt apparet.
 Colum. 139. C. post sextum versum, adde.
 Quid faciat mater? nisi quo trahit impetus illam,
 Huc eat, atq; illuc, & dum licet, oscula iungat?
 Non satis est, runcis auellere corpora tentat,
 Et teneros manibus ramos abrupit: at inde
 Sanguinea manant tanquam de corpore gutte.
 Parce precor mater, quacunq; est saucia, clamat:
 Parce precor, nostrum laceratur in arbore corpus,
 Inde fluunt lacrymae stillatae, sole rigescunt
 De ramis electra nouis, qua lucidus aranis
 Excipit, & naribus miuit gestanda Latinis.
 MOLLIVS HYACINTHO) Simile numerū, breuè nempe syllabam post quartum pedè productā, notat in Catullum Achilles Statius, carm. nupt. Tam venier vingo, iam dicatur bymenaeus. Rursum de nupt. Pelei, & Thetid. Tum Theis humanos nō despexit bymenaeos. Et in 4. Georg. ex codice omnium codicum Maronianorum vetustissimi, Ille comam mollis iam tōdebat hyacinthi, vulgata enim exemplaria legunt, iam tum tōdebat acanthi.
 Colum. 143. E. lin. 6. ex Plinio Pierius) Adde. Festiua duo epigrammata in persona Philomelæ, ad fo-

rorem Progen de vi sibi à Tereo illata, habes 1. Anthol. tit. 9. eis ἀσπράς. &c.

AD SEPTIMAM E CLOGAM.

Colum. 147. C. versu 4. ARGVTVM QVENE-
 MVS.) Adde. In quodam epigrammate graeco lib. 1. Mercurij statua viatorem ad vmbra platani vicina inuitans, &c. (ἀσπράς) ἀπασθὲρ ἔσφουρος ἀντιματι φύλλα δνεί.
 Colum. 148. C. versu 2. DEFENDO A FRIGORE MYRTOS) continenter hæc interpone. Plin. præfat. quanto nos caufati ab aliquo iudice defendimur? Virgilianum hoc imitatus est, & dicitur caufatus, vt testatus, patendi significatione. Sallustius eodem modo. Nam quid à Pyrrho, Annibale, Philippoque, & Antiocho defensum est aliud, quam libertas? Notauit Turneb. annot. in Plinij præfationem, vbi verba eius sic explanat. Quanto iustius iudex aliquis à nobis depellitur? quanto iustius aduersus iudicem aliquem defendimur, & tegimur, ne de nobis, nostrisque iudicet?
 Colum. 152. C. lin. 7. sic legere referent nutriti suæ, rotundissimum epigramma Angeli Colotij hic venusto lectori inseram. Quod tamen parua immutatione ex Graeco Antipatri conuersum est: ille enim hæc de platano, quam arefactam vitis conuultiebat frondibus suis.
 Colum. 154. E. versu 3. post hæc verba. lib. 4. cap. 22. scribe hæc. * Meridè immolabant de preda dñs, & partes ips sustendebant venatores, cum, quò aspicantur, foelicibus, venarentur, solent in initio deos, Dianam precipue, invocare, ac partem illa prede polliceri. Et quia monium, ac venatus domina Diana dicitur. Aristoph. in Theinoph. & 3. versu. Vide Comment. Delrij in Hippolytum Senecæ pag. 162.
 Colum. 155. C. lin. 10. Curculione Plauti) intericienda. [ubi lena morabiba, vbi est ipsi ipse flos Liberi, vinum silicet fragrantissimum, de eo enim loquimur, ipsum expeto tangere inuergere in me liquoies tuos sino ductum. id est hauium, trahim ducens è sino, ducere enim est bibendo trahere. Sic Lamb.]

Colum. 156. D. lin. 4. & Callimach. ἀνευλίω. Intex. [Turneb. lib. 24. cap. 9. 70. Neptunine negas esse paronymicum apud Catull. Censet autem esse vocandi casum, dicitq; de Peleo, qui ex elemento Neptuni, & Neptibus uxorem petat. Ita quos, quod præcedit adiunctum, pulcherrima, legendum esset ἀνευλίω, pulcherrime. Tunc Theis tenit pulcherrime Neptunine? Vel certe legendum Neptunina, vt ne in linguam latinam graecam inducatur peregrinitas. Equidem vitium hunc, cætero qui longè doctissimi, aberrare à via, & turpiter falli existimo, in ista opinione sua.]
 Colum. 158. A. versu 8. pone hæc. HEDERA FOR-
 ALBA) De alba & nigra hedera. & de generibus hederæ, dissertit Delrius Comment. in Oedip. Senecæ pag. 107.
 Ibidem E. penult. ante ista verba, RARA ARBVT. adijciantur hæc ex Ianij Cent. 3. numer. 60. De re quapiam insignis mollitie, dictum proverbiali colore illud, ὕπνος μαλακώτερος, somno, mollius. Clemens Pædag. lib. 2. 19) τὰς ὕπνης μαλακώτερος εὐνὰς καὶ συμπομίνας, valere iubentes lectos somno molliores. Citat & Extat autem apud Theocritum, πορφύρεος δὲ τὰπντες ἀνὰ μαλακώτερος ὕπνης.

AD OCTAVAM E CLOGAM.

Colum. 171. D. lin. 6. DE VM) Adde. Sic ille apud Ennium in Telamone.
 Ego delum genus esse semper dixi, & dicam caelium:
 Sed eos non curare opinor, quid agat hominum genus.

Colum. 174. E. versu 5. & Hyginum cap. 25.) Adde. Aelianus negat à matre interfectos: dicit autem, fieri, ab istis Corinthijs. o. eis: sedulum de Medea, & ista cæde Euripidum comicum, rogatus Corinthiorum scitu er. Postea ab auctoritatem, & nonen poete falsitatem pro veritate valuisse. Corinbios autem ad scelus hoc cluci. di. in pincularia pueris illis sacrificia factisse. Communis tamen opinio scitu habet. Cui. Pise. 4. alludens ad consagrationem regis, per murena à dicitur nona iusta transmissa. Quid ergo? hic auer Medea, quanta miseriam in caecidia excitaui? & pueribus liberorum à matre interemptorum & in 3. Anthol. παρθος κούρας ἕσθ. τὰφ. &c.

Colum. 177. C. versu 8. Auctor Xiphilin.) Appone. Affine est, quod ex Varrone produxit Nonius. Cælum ruere, dammodo magistratum adipiscantur, exoptent.

Colum. 179. B. versu 7. Plinius autem, &c. dele, vsque ad asteriscum. Deinde post verba hæc, nēquisiati claudatur, inferre ita. Ne quis autem p. vbi videtur fuit male scriptum, claudatur, & emendet, claudatur: scit esse vocem antiquam cludere pro claudere, qua est sunt Terullianus, Cypranus, Seneca, Cicero. Marialis, quod demonstrat in Critico Anobianum Metastus cap. 15.

Colum. 180. A. versu 6. adiunge continenter. Festiua apophthegma Olympiadis, quo docemur, quam veriora sint, & potentiora mulierum incantamina, & veneficia, quibus amatores sibi parent. Cum audisset siue Alexandum filium, siue Philippum maritum implicitum amoribus foemina cuiusdam, à qua philtris, & carminibus irretitus ac dementatus esset, eam accersit. Postquam eius formam non vulgarem, & mores ingeniosos, & ingenium catum cognouit. Valeant, inquit, qui te veneficij insimulant: tu enim in te ipsa tuum habes phltrum, ac veneficium.

Colum. 181. C. versu 5. inferre. FRIGIDVS AN-
 CVLVS) Carilius libr. primo, Anguis cum sit masculini generis, dixerunt tamē & foeminino, vt Tibull. Camus, & irata detinet anguis itor. Et Ouid. media Morsis findantur canibus angues. Et Varro Attacinus, Chius vi affeexit torra caput angue renitum.

Colum. 177. B. versu 8. & ominantes) Adde à principio. Bonum sit, dictum à Marone eadem mente, qua dicebant. Bene sit. Dicere autem bene sit, erat idem, quod bene dicere. Et hoc idem valet, quod bene precari. Vide Brisson. Formul. lib. 1. pag. 82. & sequenti.

AD NONAM E CLOGAM.

Colum. 191. B. lin. 5. Parerg. Iuris lib. 5. cap. 6.) Subne-
 ctē. Idem tamen Alciatus dist. punct. lib. 1. cap. 1. l. ectionem apud Paulum lib. ad edictum sic emendat. Possessio appellata est à sedibus, & (vt Labeo ait, quali positio, quia naturaliter tenetur ab eo, qui ei insistit. Possessio igitur in etymo vocabuli nihil commune cum pedibus habet. Immo possidere, affidere, confidere, re-
 fidere ab hoc verbo se. uo, omnia formantur. Quod autem dicitur quasi positio, allusio vocabuli est, quando quidem etiam dicimus ponere sedes.

Colum. 192. D. lin. 6. quali profectum sit voluntate
 perpenditur) Adiice Formula quædam est male precandi, Quod nec bene vertat, pro, Quod male vertat. Terent. Adelph. Quæ res tibi vertat ma. Bene precandi, Plaut. Persa. Quæ res bene vertat mihi, & tibi, & ventri meo.

Colum. 193. C. versu 2. visum est German.) Adde. NEC TVVS HIC MOERIS) meus tuus suus, significat charus, aut dilectus mihi, tibi, illi. Quid epist. Hypsiphyles. Asonides dixi quid agit meus. Prope ut lib. 1. e. leg. 9. Et nihil irata posse negare me. Lib. 4. Has Avethusa suo mitrit mandata Lycora. Catull. Quem nunc amabis

ambis? cuius esse d'ceris? Seneca Hippolyt. Tuus si alma te A Hippolytus tene. In quem locum ista quæ dixi, Delius.

Colum. 194. A. versu 5. adiuuge. * Res charissimas appella- bunt delicias suas, aut homines tantum etiam delicia. Et ita in vestitus monumentis Rome maritos suos coniuges, & matres filios blandè vocare affirmat oculatus resibus Achilles Stat. in Car. DELICIO. & DELI- CIO. SVO. & DELICIO. SVO. CARISSIMO.

Ibid. C. versu 4. POTVM PASTAS AGE Adde continud. Eclog. 5. Non vlti ya. iouillis egere diebus Frigida Daphni boues ad sumina, Tibull eleg 3. lib. 2. Et potum pa- stas ducere fluminibus.

Colum. 195. cent. 1. adag. 18.) Adde. Sic Rhinto tragi- cus poeta, & se μαζων, δι' την ἀνδρην, dicit è tumulo, 3. Anthol.

Colum. 199. A. Indulgere labori) Assendum. Græci ex- primunt hoc ita, Βαρύσρονον εἰδμα. Plato epitaphio in Eretrenses 3. Anthol. οἰδ' ε ποτ' ἀρ' αἰσα βαρύσρονον εἰδμα λυπότες, ad verbum, horrifonus fluctus, graui strepus, graui strepus. Aliàs insani fluctus Latinis, etiam sonan- tes, vasti, spumantes.

Colum. 202. ἀποχεύειν) Addendum. Linius lib. 28. Masanilla, cum Gadibus esset, certior aduentare eum à Martio factus, causando corrumpi equos inclusos in insula. &c.

Ibid. B. versu 8. Adde. Ennius in Scipione. Et Neptu- rum sanus vndis asperis passam dedit. VENTOSI CE- CID. MVR MVRIS AVRÆ) Ennius, Arbores vento C vrant.

AD DECIMAM

E C L O G A M,

Colum. 205. A. lin. 3. Plebanur sylua te sospite) Adde. Exempla-plura suppeditabit Briffonius, Formul, lib. 1. pag. 75.

Colum. 206. B. versu 2. non Acidis vndas) Adde. INDI- GNO CVM GALL. AMORE PER.) Seruius hic indi- gno, exponit magno, quomodo Ennius dixit indignas rures, id est, magnas. Rectius Scalig. in explicat. versus

A D G E O R G I C A .

A D P R I M V M G E O R G I C O R V M .

Colum. 225. in extrema Synopsi dele 7. D pione. Mundus coeli vastus constitit silentio, Prudent. ἀμαρτυ, ne quis duo numina credat Imperiare vagis mundis per inania formis. Apuleius de deo Socratis. Sulpicientes in hoc perfectissimo mundi, ut ait Ennius, clypeo. Nec alia notione orbis, apud Horatium.

Sifracltus illabatur orbis.

Impavidum serient ruina.

Meursius in Critico Arnobiano, cap. 1.

Ibid. A. lin. 2. ad Bacchum pertinet) Subiunge. Emu- latus est Claudianus de Raptu.

Vnde data populis fruges, & glande relieta

Cesserit inuentis Dodonia quercus arisibus.

Colum. 230. B. versu 13. pedem retulisti) Subii- ce mox. vbi tamen Achilles Statius legit, retulisti, additque hoc Terentij, nunquam huc retulisset pe- dem. Et Horatij, Quam nec ferre pedem dedecuit cho-

illius in Ceiri. Verum hæc tunc nobis gratia, atque indigna facere, indigna, id est, à gaila.

Colum. 208. C. versu 5. Erythraus Indice) Adice. * Synopsi à Parrhasio in 2. Claudian. de raptu. Vult ibidem, subules li- ci tardos, quia bones tardi sunt. Ouid. ad Aurora. Prima vocas tar- dos sub inga panda boues, Tib. Aut stimulo tardos increpuisse bo- ues. Idonei etiam cum minimum genus pastorum ex illis tribus dicantur ἀπὸ δαι, caprarj, Virgilium hoc nomen curè, consultaque in ijs, qua à Theocrito suscipi, misisse, quod ante Gellius obseruauit.

Colum. 209. A. versu 10. & vrunt) Adde. Verissimè edaces curæ, & ignes animorum vastatores.

Colum. 211. C. versu 3. Vrsip.) Adde. Huius bonæ pre- cationis exempla longè plurima inuenies apud Briffon. Formul lib. 1. pag. seu num. 87. Quomodo autem cui be- ne volebant, & quem amabant, ei terram leuem, sic cui male, & quem oderat, ei tumulus, aut terram grauem, & onerosam precabantur. Delius Aduersar. & Com- mentar. in extremam Hippolyt. Briffon. num. 88 lib. 1.

Colum. 213. A. versu 11. pendere corollæ) Adde. Et Virgil. in voto ad Venerem pro Aenide. Si mihi susceptum fuerit decurrere munus.

Colum. 216. B. post versum sextum. Adde. De amore autem vero, nec turpi, quàm iocose & argute idem in Casina. cocos demiratur, qui tot vtuntur, condimentis, eo non vtantur, quod præstat omnibus.

Nam vbi amor condimentum ineri, cuius placi- uum puto.

Neg. salsum profus, neg. suauis esse potest quidquã, vbi amor

Non admiscetur, fel quod est amarum, id mel fa- ciet,

Hominem ex vitiis lepidum, & lenem.

Colum. 217. B. vituperationem pertinet) Adice. Re- fellitur à Villiomaro, qui vocem grauis, ad odorè iuni- peri putat referendam. Ideo eius vmbra esse grauem, quia odor est grauis, quippe quo etiam serpentes abigã- tur. Respondet Titius in Assertionibus, lectionemque suam defendit. Lege vtrumque, & fer sententiam.

Quod autem Catullus habet, malum pedem, Qui- dius in Ibin dixit lauum pedem, hoc versu. Omnibusq; malis, p. d. bus, occurrere laui. Horatius contra sanctum, ad Florum, i pede fausto.

Colum. 230. E. versu 4. Tu quod ariferit amplius in hac &c. dele. Repone ista, ab initio. Multæ voces in vnum confusæ, fremitus propriè dicuntur, vt indicat Seneca. Est & fremitus hinnitus equorum, vt hic: vbi prima tellus (si tamen Attica designatur) ἀπὸ δαι ora ma- ris, littusque non est accipiendum. Athenienses primam omnium suam terram, seque primos homines prædica- bant, de generis antiquitate cum Argiuis certantes, vt est apud Pausaniam. Nam primæ ciuitatis auctores vi- deri vtiq; volebant, suam urbem per excellentiam ἀπὸ nominabant, vt testis est Aristophanes, Philodorus, Stephanus. In rei rusticæ collectaneis scriptum est, per orbis initia, cum omnia essent aquis obruta, Atticam terram primam emeruisse: exortaque contentione inter Palladem, & Neptunum, vter ei nomen imponeret, olea producta superiorem fuisse Palladem: quomodo Ioui, cæterisque diis eius donum præstantius esse vi- sum, quam portus, & naualia, quibus Atticam Neptu- nus ornauerat. Hinc in Thebaid. lib. 12. Papinius.

Fama minor factis, ipsos nam credere dignum Calicolus, tellus quibus hospita semper Athene, Ceu legis, hominumque nonum, ritusque sacrorum, Seminæque in vacuas hinc descendente terras Sic sacrasse loco commune animantibus agris Confugium.

Legæ cætera apud Ianum Parrhasium, Commentar. lib. 1. de raptu apud Claudianum.

Colum. 232. C. versu 3. In arce ab Atheniensibus conseruatam, &c. expunge. Repone quæ sequuntur, noua linea. Cum scribit Cic. 1. de leg. alloquens Atticum, nisi forte Athenæ tuæ sempiternâ in arce oleam tenere poterunt, hoc vult, id quod ex antecedente, & subse- quente oratione manifestum sit, hominû commemora- tione, & opinione potius, quam natura stirpem illam inueterasse, oleam inquam, in certamine à Pallade edi- tam, vt Athenis nomen imponeret: quæ Plinij quoque ætate superstes censebatur esse, vt est lib. 6. Eam in arce natam fuisse Varro lib. 1. de re rustica docet. Erant & oleæ Palladi sacræ: in arce primùm, quæ propagatione plures succreuerunt, μωλας vocata: vel quod viritum ea- rum oleum diuideretur: vel à morte Halirrhotij Neptu- ni filij, qui cum eas ferro succidere tentaret, securim si- bi infixit: earum autem oleum præmij vice, his, qui Pa- nathenæa vicerant, donabatur. Hæc postea ex acropoli, quam Varro arcem vocat, in Academiam translatae sunt. Aristoph. ἀλλ' εἰς ἀκαδημίας νηπιὸν, ὅπῃ τὰς μωλας ἀποδίδεσθαι. Hæc Turneb. Comment. in deleg.

Colum. 233. A. versu 12. Conuerso exponitur.) Adiuuge, Aramen in versibus numismatis, ac lapidebus videri Syllanum se- rentem cupressum radicibus, & id significari à Virgilio, Achilles Statius Comment. in Catull. asserit. Qui poeta, ad nuptias Pelei, ac Thetidis venisse narrans deos rusticos cum numeribus, de Tenoe sic ait, adest.

Non vacuus: namque ille tulit radicibus altas Fagos, ac recto proceras stipite laurus, Non sine nutanti platano, lentaque soiore Flammati Phaetontis.

Nempe ea portasse dicit, quæ stantibus ille Thestus Peneus aletet.

Colum. 234. C. versu 10. adde. Liniam 10. millia coronato- rum donasse Numeo Iustatori Atheniensi, & tractori viro, quod is iuris- se, quem admodum de Proculo, Romuloque traditum est, se Augustum in calum ascendente vidisse, auctor Xiphilin.

Colum. 236. B. versu 8. Hanc distiam faciunt) Adice. Solinus quinque dierum, nocturnumque navigatione distare ab Orea- dium conseruat. Poeta volentes significare distantiam maximam, & longinquissimum locum, Thulem nominant, vt fecit Virgil. & Se-

neca. Claudian. quoque Thule procul axe remotam. Et rursum, ratibusque impertita Thule.

Colum. 237. versu 10. quam Casar habet.) Adde. Chela scorpj in libra consummantur; hinc chela sæpe pro li- bra apud Manilium.

Colum. 243. D. versu 3. Adde, noua linea. Hæc etiam Seruium castigat Beroaldus, & ex Plinio, Strabone, So- lino, Tmolus docet esse montem Lydiæ, iuxta Sardis, qui antea Tymolus vocaretur. Quam autem idem Be- roaldus explanationem comminiscitur de vino crocei coloris, eam vt profus alienam relinquimus.

Colum. 244. C. versu 5. Turneb. lib. 21. cap. 9. Adde, noua linea, seu à principio. Chalybs non est distincta species metalli, vt peruenit quidam, sed ferri purioris, sincerioris, & durioris species, certa quadam tempera- tura constans, non nihil vt puto diuersum à σφραγισ, quod ipsum quoque certa ferri temperatura est, iuxta Aristot. 4. Meteor. Chalybs Damasci præstat omnibus. Hispanicentem laudat Iustinus lib. 4. 3. & nomen deducit à Chalybe fluuio prope Bilbilim, & accolat ait Chalys- bas vocari, quo nomine etiam alij sunt Scythiæ populi, vberi ferro nobiles, quas nationes optat perire Calli- machus apud Scholiast. Apollinij lib. 1. & lib. 2. Et quia non vno loco Chalybes, ideo Catullus, Iupiter ei Cha- lybam omne genus perca. Hæc Delius Comment. in Hercu- cul. Oeteum Seneca.

Colum. 249. B. versu 2. Seruius, Germ.) Adde. Vide insuper Budæum in Pand. pag. 389 annotat postea.

Colum. 252. E. post hæc verba, Iouian. Actio dial. po- nantur hæc ab initio. Prouerbij faciem habet illud Na- zianzeni, πῦρ ἐγγὺς καλὰ μὲν ἐν ἀσφαλές. Ignem si admo- neas stipule, res plena periculi. Iuuentus malè creditur libi- dinum magistris. Tenellæ ætati non est tutus vini vsus, quò illa flammis exastuet ardentibus, quam Æneid crateres. Iunius Cent. 3. num 74.

Colum. 256. A. &c. Ioseph. Castilio.) Subiice, noua linea. Huius dogmatis auctorem dabo nobiliorem, Pe- trum Victorium, qui sic scribit Castigat. in lib. 1. Varro- nis de re rustica, vnde etiam sua mutuatus est Castilio. Illud hic admonere visum est, recentiores omnes in magno errore versatos, qui crediderunt duo esse sol- stitia, & alterum æstiuum, alterum hybernium appellari: cum veteres cuncti boni auctores solstitium, quem- admodum hic facit Varro (cap. 46.) τροπικὴ δὲ σημείω- σὶς vocent: τροπικὴ autem χειμερινὴ brumiam. Lucretius, Virgilius, M. Varro, Cicero, Plinius hoc semper obser- uarunt. Cur tantum consensum optimorum scriptorum Columella reliquerit, non video: ille. n. solus. quod, sciam, æstiuum solstitium, & solsticia numero multitu- dinis vtrasque τροπικὴ appellat. Seruius etiam Virgilij interpres hoc non animaduertat, & huius rei igno- rantia turpiter lapsus est, in illius loci declaratione, Et a- mida solstitia, &c. Quamuis. n. numero multitudinis lo- quatur poeta, non debet existimari duo esse solsticia vo- luisse: sed auctor fuit agricolis, vt votis illud anni tem- pus singulis annis humidum poscerent: quod si impe- trarent à dijs immortalibus, magnos fructus ex agricul- tura esse capturos. Possent hoc plurimum optimorum scriptorum testimoniis comprobare: rem tantum indi- cisse, vt arbitror, satis fuit: exempla vnicuique nunc, qui accurate leget, occurrent.

Colum. 257. D. versu 11. atque imesice messes.) Atrexe hæc ibi quædam super hoc annotata lege. Quintil. De- clamat. 12. nos per arentes effusi campos morientiu her- barum radices vellimus. Cyprianus contra Demetria- num. Vinea licet fallat, & olea decipiat, & herbis sicci- tate morientib. æstiuans campus arefeat, quid hoc ad Christianos? Arnob. Difficiles plouia lata faciūt emori.

GGGGG Quia

Quin idem auctor dixit, emortuisque fluminibus neque caelum coarctatur in nubila. Persius Sat. 4. *Parnosam fecerit morientis forber acceti.*

Colum. 258. B. versu 9. *Stylo deponenda est.*) subiunge *Hoc est, ut exponit Bud. in Pand. scribendis frequentia, et assidua meditatione reprimenda est illa naturalis libertas, qua interdum redundat. Lucretius pro crapula, et vino, et castitate non dicitur latine, sed pro impensa profusa, et etiam luxus.*

Colum. 269. B. versu 3. A. rubigine. (sue robigine) de le quatuor versus illos, & reponere ista, a principio. Rubigo in segetibus est, quam Theophrastus lib. 4. de causis plant. cap. 15. eruginem appellat, id est, *epurion*, quo genere, ut ipse inquit, frumentacea precipue cotripiuntur, & inter ea triticum maxime, & hordeum. Sic autem definit, *epurion est quibus est rü epurionis oppis*, id est, Est autem ergo incidentis segetibus hominis putrefactio. Propterea cum multum pluerit, humor ille abluatur, nec in eruginem putrescit, &c. Rubigo, vel erugo, nisi fallor, est, quam uillam nostrates agricolae vocant. Spicae enim marcidæ sunt hoc vitio, & in puluerem fetidum confriatiles. A rubigine Robigalia dicta, id est, festi dies amoliendæ rubigini instituti ab antiquis, quales sunt supplicationes amburbiae, aut ambaruales, quæ hodie propter eiusmodi causas faciuntur. Plin. lib. 8. cap. 26. Robigalia Numa constituit, quæ nunc aguntur ad 7. calend. Maij, quoniam tunc fere segetes rubigo occupat. Budæus in Pand.

Colum. 271. C. versu 2. Exhort. ad gentes) Subde. Multa de iisdem Comment. in Hippolytum Senecæ Delrius, pag. 164.

Colum. 276. B. versu 6. sine granis) Addendum. PALEÆ TERET AREA CVLMOS) Tibull. eleg. 5. lib. 1. *Area dum messes sole calente teret.* Martial. *Messes area dum ferit crepantes.* Nili forte legendum *terii pro ferit.*

Colum. 279. A. versu 9. Bersman.) Adde, noua linea. Abydam abundare ostreis, clarum etiam ex illo Ennij, in Frag. Phaget. *Aspera ostrea pluvima Abydi.* Et ex his Catulli.

*Hunc locum tibi dedico, consecroque Priape,
Nam te precipue in suis urbibus colit ora
Hellestioniaca, cæteris ostreosior oris.*

Lucanus lib. 9. de Chalcedone, quæ est in eodem maris tractu, & *ostreiferam divini Chalcedona cursum.* Clemens Alexand. lib. 2. Pædag. ubi eos accusat, qui ingluuici dediti, transmarinas elcas anxie perquirunt, *ostrea* et *Aspidaria* nominat. Varro satyra, quam *ostrea* et *Aspidaria* nominat. Tarentina laudavit, Horatius Circeæ, Sergius Ovara, qui primus ostreorum viuaria in Baiano invenit. Lucina, &c. Vide Hieron. Columnam in Frag. Phaget. Ennij.

Ibid. B. lin. 1. a faucium (similitudine) Adde. A. B. V. D. I) Stephanus in Urbibus ait 3. vrbes ferri hoc nomine. Vnam in Hellestionto, Milesiorum coloniam, oppositam Sesto, de quibus Dionysius. *Σησδὸς ὄρη καὶ Ἀσπίδος ὄρη* ἔσονται ἄρμον ἔθνη. Aliam in Ægypto, eorundem coloniam Aliam in Iapygia, sive Italia.

Colum. 290. E. versu 11. ILLIS AVT INTEMP. SILET NOX) subiunge continuatè: Noctem silentem, & tacentem dicunt scriptores magni. Catull.

*Aur quam sidera multa, cum tacet nox,
Furtivos hominum videntur anores.*

Tibull. Decremis tacito tempore noctis anis. Et, *Vota non veni veni nocte silente culti.* Virgil. *sub nocte silenti.* Neque verò semper mediam, atque intempertam noctem debemus intelligere, quoties silentem audimus: sed nonnunquam etiam serenam. & ut Virgil. vocat. puram. *Quia quæ se pura solum sub nocte canentem Audieram?*

Plin. silens caelum dicit lib. 18. cap. 28. Alia sunt illa, quæ silente caelo, serenisque noctibus sunt. Achilles Statius in Catull.

Colum. 291. C. & alligat undis) Sequantur ista. Palcherrimis carminibus Seneca Hercul. Fur. de ista redi-tione solis, per utrunque caelum.

*O lucis alma rector, et celi decus,
Qui alterna curru spatia st. nimmifero ambiens,
Illustre lætis exeris terris caput.*

Colum. 293. C. Dial. nostrum 17. primæ Tertij) Ad-iunge continenter. Has quatuor anni vices Catullus ex adiunctis festissimè describit.

*Mibi corolla picta vere ponitur,
Mibi rubens arista solo feruido,
Mibi virente dulcis vna pampino,
Mibi que glauca duro olina frigore.*

Non est prætermittendum, quod de singulis asserit Cel-sus lib. 2. Saluberrimum ver est: proxima deinde ab hoc hyems: periculiosior æstas: autumnus longè pericu-losissimus. Ibidem. Austri, pluviae que hyemem occu-parunt. Inimicior senibus hyems, æstas adolescenti-bus.

Colum. 294. A. versu 8. oportuisse sibi facere) Adde) * *Exemplo militum in hybernis, et agricolarum in mala tempestate, nunquam cessandum studiosis literarum, etiam vacacionum tempore, vido quam bene doceat Marci. oration. volum. 2. pag. 101.*

Colum. 295. C. versu 4. QVIPP ETIAM FESTIS) Ad-de ista continenter. Fetiis publicis ante flamines quos-dam incessisse, qui opere abstinere monerent, Sex. Pom-peius lib. 14. tradit. Præclamitantes dicuntur, inquit, qui Flamini bus Diali, Quiritiali, Martiali antecedentes ex-clamant, fetiis publicis, ut homines abstineant se ab opere, quia his opus facientem videre irreligiosum est. Idem ibidem. Præcias dicebant, qui à Flamini bus præ-mittebantur, ut denuntiarent opificibus, manum absti-nerent ab opere, si vidisset sacerdos facientem opus, facta polluerentur. Brisson. Formular. lib. 1. ex Servio in-tegro, ad hunc versum.

Colum. 296. versus est Isidor. lib. 17.) Subde. Poc-ta significare volens, vsum picis agricolis esse necessa-rium, dicit picem eos solitos in vrbe mercari, & ex vr-be in agrum reportare a fello dorluario. Vtebantur au-tem pice ad vina potissimum condienda, auctor Plin. libro decimo quarto. Columella, & Palladius picem ad vala picanda, & quam plutimis in rebus vtilissimam esse tradiderunt. Cato admonet agricolas, ut vasa ha-beant bene picata. Vnde impicare, & oppicare, quod si-gnificat pice linire. Beroald. annotat. in Seruium, qui perperam explanavit hunc locum, dum dixit, agricolas picem deferre in vrbem venalem, & reportare non venditam. Absurdè, & ridiculè.

Colum. 299. A. versu 4. reliquit Claudian.) Adde. Perstringit eandem, & quidem argutè Manilius lib. 1. aram quoque nominans, ad quam dij contra gigantem pugnaturi fœdus, & sacra fecisse dicuntur. Hygin. poet. astron. lib. 2. Versus Manilij sequuntur.

*Ipsum hinc mundi templum est, videturque salutis
Ara inter sacris, vastos cum terra gigantes
In caelum furibunda tulit. tum Dij quoque magnos
Quasiuere deos, dubitavit Iupiter ipse,
Quod poterat, non posse vimens, cum surgere terram
Cerneret, et verti naturam credere omnem,
Montibus atque alios aggestos crescere montes,
Et tam vicinos fugientia sidera colles
Arma importantes, et rupta matre creatos,
Discordes vultus, permixtaque corpora, paruos.*

Hosti

*Hosiforum nec dum sibi quenquam numina norant,
Si qua forent maiora suis, tunc Iupiter Ara
Sidera constituit, quæ nunc quoque maxima fulget.*

Ibid. B. versu 5. Adde. OSSÆ FRONDOS. INVOL. O L. V. M.) Olympi Straboni lib. 8. & 10. quatuor. Vnus prope Antandrum, diversus ab Ida, alius in Myfia, alius in Elide, alius Thessalia. Alios alij numerant, Hefy-chius sex. Eustathius scribit à Græcis omnem montem paulo altiore vocari vel Idam, vel Olympum, idque propter Idam Phrygia, & Olympum Thessalia. Olympus sanè Thessalia, cui hoc nomen per excellentiam competit, adeo celsus est, ut in eius vertice nec venti, nec niues, nec nimbis cernantur, ut scribunt Homer. Odyss. 6. & Philostrat. in Imagin. Ideo Plutarchus lib. de defect. oracul. vocavit aulam superum. Hæc Delrius Comment. in Hercul. Fur. Senecæ.

Colum. 302. A. versu 3. lætitia succedit) Adice. Solutas curas appellavit Catull. *O quid solutus est beatus curis?* Non quod curæ soluantur, sed homines ipsi curis tan-quam vinculis, & catenis quibusdam leuantur, ac liberantur. Sic Martial. *Nos non ebria, sed soluta curis Sappho.* *Ἐλέη μοι τῆς οὐρανίας ἀδελφῆς ἐν πρηνῶν.*

Colum. 303. A. versu 7. gloria prima lepus) Adde, R ho-digin. lib. 9. cap. 12. pro gloria legit *maria*, quod est deli-catum edulium.

Colum. 305. B. CVM MESSIS INHORRUIT) quæ sequuntur, sic lege, & ita mecum corripge. Messis in-horrescere, aut, ut alibi, segetem, agrum horrescere, seu horrere, idem sunt. Horrent agri, qui; &c. Dele locum Horatij, à Titio malè intellectum. Nam Horat. Ode. 9. libr. 2. cum ait, *Non semper imbes nubibus hispidos Ma-nant in agros,* intelligit horridos agros, & faciem agro-rum hyeme deformem. Vide animaduers. Villiomari in eundem Titium.

Colum. 307. B. lin. 11. Erythræus Indice) Adde à principio. Athos mons Macedonia, mari Ægeo im-minens, quem porfodit Xerxes, ob id continentem na-vigare dictus. Isocrates in Panegyrico. Rhodope mons Thracia.

Ibid. E. post versum quintum adde hæc. De his ita scriptum extat à M. Tullio de nat. deor. li. 2. Maxime ve-ro admirabiles sunt motus earum quinque stellarum, quæ falsò vocantur errantes, nihil enim errat, quod in omni æternitate conservat progressus, & regressus, re-liquosque motus constantes, & ratos. Quod eo admi-rabilius est in his stellis, quas dicimus, quia tum occul-tantur, tum rursus aperiuntur, tum celerius moueuntur quidem, sed ad quoddam tempus insistant.

Colum. 309. C. versu 10. Muret. lib. 3. cap. 7. Sub-ice. Adde, siue ut fertilitas, & concipiendi facilitas in-sinuaretur.

Colum. 310. C. lin. 1. huius libri pars) Infere, [De quibus agunt etiam Vegetius lib. 4. cap. 41. & in eundem Senecius, nominans præterea Plinium, Isidorum, & alios.]

Colum. 312. B. versu 5. Victor. lib. 14. cap. 24. Adiunge, noua linea. Ut autem venti surgere dicuntur, cum flare incipiunt, sic cum desinunt, dicuntur cadere, hausta vi-delicet indidem metaphora. Luitius lib. 25. Itaque ca-dente iam Euro, qui per dies aliquot læuierat.

Colum. 312. B. lin. 2. Seruius) Adiunge, Adde verba Plinij ex lib. 2. cap. 47. Ante brumam autem septem diebus, totidemque postea sternitur mare halcionum fœtura: vnde nomen hi dies traxere: reliquum tempus hyemat.

Colum. 324. C. versu 9. diaboli negotium est)

Adde, noua linea. Ingenium arti, & cultura percele-ganter Næuius in Lycurgo opposuit, quo naturam si-gnificauit.

*Vos qui regales corporis custodias
Agitis, sic actutum in frondiferos lucos,
Ingenia arbuta vincita sunt, non obstra.*
Notauit ex Nonio Turneb. lib. 29. cap. 28.

Colum. 328. D. versu 6. Iud. lib. 17.) Adde. *Melè defendet*, id est, non defendet. Horat. epist. 20. libro 1. *Qui malè paucum in rupes derisisti, a flum.* Textullian. lib. de Pallio: studia palæstræ malè senescencia, pro, non senescencia, quibus non abstinetur, licet inutilia futura sint.

Colum. 329. C. versu 5. QVID COGITET HVMI-DVS AVSTER) Sequantur ista continenter. A ciendis imbribus dicitur & imbricator Ennio. Semper fere pluuias secum affert: quem multi ita ab hauriendo ap-pellarum volunt, quod ob maximam imbrum effusio-nem, aquas è mari haurire videatur. Ad quod respiciens Naso ait, lib. 3. Trist. eleg. 1.

*Fuscaburg diem cufios Erymambidos vrsa,
Aut Hyadas sanis hauserat Ausser aquis.*

Quare in plerisque manuscriptis codicibus apparet ve-teres cum aspiratione Haustrium scripsisse. Hinc Qui-dius imbriferum Austrum dixit, Horat. & Statius, vdem, ut Virgilius humidum, Ab humore enim, sine humidi-tate, quæ Græcis *voris* & *vtos*, hic ventus appellatur: quæ vox etiam à Latinis, tanquam propria recepta est. Plaut. in Mercat. imbricum appellauit.

*Hic Fauonium serenus est, sicut Ausser imbricus,
Hic faciet tranquillitatem: iste omnes fluctus conciet.*

Vnde ab eodem austrati dicti sunt, pluuio Austro ma-defacti: inquit enim, *Austrati ad ignem sedent.* Hieron. Columna in Frag. Ennij, ex 17. Annal.

Colum. 332. E. lin. 8. Ouid. de hoc portento in Me-tamorph. *Arma ferunt inter nigras*, &c. positi iam sunt versus Colum. præcedente. 331. in fine.

Colum. 333. D. versu 7. rex) Addendum. Et ita acci-piendum, quod ait Plin. lib. 3. cap. 6. Padus nulli annium claritate inferior.

Colum. 334. E. *naturales existimantur*) Adde. *Hunc locum de fulguribus caelo cadentibus, dique Comæis per id tempus ardentibus tangit & Amal. lib. 1.*

— nec plura aliàs incendia mundus sustinuit, quam cum duobus iurata eruentis Arma Philippias impleverunt agmine campos.

Colum. 335. B. de Persa portenderent) Adnecte, Legi & ita relatum. Cum eo ægrotante, amici de comera, qui apparuerat, colloquerentur, non mihi, ait, sed regi Par-thorum mortem portendit: ille enim comatus est, ego caluus sum.

Ibid. D. lin. 7. *postum existimat.*) Adiunge, nouo initio, Philippi, vel iuxta Ptolemæum vrbs vicina Thracia, vel ipsius Thraciæ, iuxta Plinium, vel Thessalia: iux-ta Ouidium, Floram, & Seruium: vel quod certum omnino, Macedonia, teste D. Luca Act. 16. ad Strido-nem fluuium à Philippo condita. In campis Philippi-cis pugnatum à Cæsaribus, & Bruto contra Octavianum. & Antonium. Qui putat in iisdem à Cæfare, & Pompeio acie decertatum, quamuis vti queam auctoritate Vir-gilij, Ouidij, Lucani, falluntur tamen. Nam Pharsali-ci, qui exitiales Pompeio, à Philippiis, qui Bruto, ma-gno absunt intervallo. Vide Glarean. in annotat. ad lib. 1. Lucani. Hæc Delrius Comment. in Octavianum Se-necæ.

Colum. 336. C. lin. 3. Gyrakl. Syntag. deor. 1.) GGGGG 2 Adij

Adiice. ROMANA PALATIA SERVAS) Ab vna regione totam Romam significat, de qua sic Varro lib. 4. de ling. latin. Quartæ regionis Palatium, quod Palantes ed cum Euandro venerunt: aut quod Palatini, qui & Aborigines, ex agro Reatino, qui appellatur Palarium, ibi conlederunt. Sed hoc alij à Palatia vxore Latini putarunt. Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam. Itaque Næuius Balantium appellat. Idiodorus ita libr. 15. Palatium è Palante principe Arcadam dictum in cuius honorem Arcades Palanteum oppidum confluxerunt. & regiam in ipsius nomine conditam, palatium vocauerunt.

Colum. 339. A. lin. 1. emittite incipiam) Adde. Hanc repagulorum, foriumque laxationem, aurigarumque impetum non incitè Manilius expressit, lib. 4.

Aut cum laxio ferum cardine claustra,
Exagitare ferus, pronumque anticire iugales.

AD SECVNDVM
GEORGICORVM.

Colum. 343. A. versu 2. Quin paulo post, &c. dele torum, vsque ad illa, Varro lib. 1.

Colum. 343. A. versu 11. dictum satis superque) Subde. PAMPINEO GRAVIDVS AVTVMNO) Autumnitas est priscum vocabulum, quo vsus est Varro, Serrano, & Quinquatribus. Caro de re rust. cap. 5. & cap. 165. prima autumnitate, cum pluuia est, tum maximè ab aqua periculum est. Minutius Fælix, & Arnobius. Ex oliuetis vestris, inquit, atque venetis plenam faciunt autumnitatem fundi. Dixerunt etiam autumnum genere neutro, vt monuit Carisius libro 1. Varro Ephemeride Etesie diutius, & vberius flauerant, & autumnum ventosum fuerat. Cyprianus contra Demetrianum, nec sic vernali de tempore fata lata sunt, nec adeo arboreis fetibus autumnna fecunda sunt. Hæc cum pluribus testimoniis obseruauit Ioan. Meursius in Critico Arnobiano, cap. 8.

Colum. 345. versu 9. Virginem si musta est) Adiice. Præterea sicut vinum dicunt auctores Festo, aut aqua mixtionem, aut igne calcfactum, aut mustum, antequam deseruet.

Colum. 348. versu 6. Putare veteres dixerunt, &c. vsque ad illa verba, Sexto procreantur arbores, totum collocandum est infra, post verba, sirculorum satio, insidio, præscriptis hisce, S V M V M Q V E P V T A T O R .)

Colum. 351. B. versu 5. post alteris cum proximè subsequantur hæc, Seneca lib. 7. de Benef. cap. 25. Non est ista admonitio, non, committum est.

Colum. 355. A. lin. 3. & naufragia) Adde. Fretis aptam abietem dixit Ennius Plin. libr. 16. cap. 10. expetitam inquit, nauigiis abietem esse, & in excelso montium, ceu maria fugerit, sitam. D. Ambrosius in Hexaemero. Abies quoque non contenta terrenis radicibus, atque vero vertice, etiam casus marinos tuto subitura remigio, nec solum ventis sed etiam fluctibus certatura processit.

Colum. 364. C. post hæc verba, in lege Cornub. num. 18. adnecte ista. De sericeo, bysso, bombycino differit etiam doctè nosser Delrius Comment. in Hippolytum Senecæ pag. 178. Sericum depellitur arboribus, bysset insar lini terra edunt, bombycinum à vermiculis gignitur.

Colum. 371. B. lin. 5. miscet aconita nouerca) Addendum, à principio. Omnium venenorum occysimum esse aconitum tradit Plin. libro 27. capite 2. & tactis quoque genitalibus feminini sexus animalium, eadem die inferre mortem. Fabulæ narrare à spumis

A Cerberi canis, extrahente ab inferis Hercule, ideoque apud Heraclæam Ponticam, vbi monstratur is ad inferos aditus, gigni. Hoc quoq; tamen in vsus humanæ salutis vertere, scorpionum ictibus aduersari experiendo datum in vino calido. Ea est natura, vt hominem occidat, nisi inuenerit, quod in homine perimat. Lege reliqua de huius herbæ efficacitate mirabili.

Colum. 372. B. lin. 8. in maria procurrens) Adiice. De isto duplici mari audiendus nobis etiam Lilius lib. 5. Mari supero, inferoque, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint (Tusci) nomina sunt argumento, quod alterum Tuscum communi vocabulo gentis, alterum Adriaticum mare, ab Adria Tuscorum colonia Italicæ gentis. Græci eadem Tyrrenum, atque Adriaticum vocant.

Colum. 373. A. lin. 7. cinctu vestitus) Add eab initio. Non verius, sed verius legendum statuit Lipsius Poliorcet. libro 4. dialog. 4. Dicit enim, Ligures malo, siue labori suetos, Volscos iaculationi, & bello. Hoc equidem malo, quam verutos dicere, veru armatos. Lilius leui armaturæ tribuit, sed veteri, vt initio belli Punici secundi. Romani pedites verutis coniectis, avertère elephantos. Lege cætera. Diximus ex eodem ad lib. 7. Aeneid. super illo versu, Et tenui pugnant mucrone, veruq; Sabello.

Colum. 382. B. lin. 3. acidus, salsus) Addendum. Præter hæc, tria sunt genera, mirabili maximè natura, &c. Plin. lib. 15. cap. 27.

Colum. 386. B. lin. 7. aciem quandam militum) Adde. AGROS METABERE CAMPI) Metari est diuidere, secare suis finibus, & metis. Vineas metari Columel. Metata porticus Horat. id est, mensurata, disposita Metatores, qui præcedentes, locum castis idoneum eligunt. Plura vide apud Lipsium de Milit. Roman. lib. 5. dial. 12.

Colum. 387. A. versu 12. Testa diu. Chiliad.) Subiice, à principio. Omnino pro corollario hic adnectenda videtur, Platonis ex Eutyphrone grauis sententia. ἄρθος γὰρ ἐστὶ τῶν νέων ἀριστεροὶ ἐπιμεληθῆναι, ὅπως ἔσονται οἱ ἀριστοί, ὡς περὶ γεωργίαν ἀγαθῶν τῶν νέων αὐτῶν ἐπιμεληθῆναι. Consentaneum enim est, primam de ipsis iuuenibus curam suscipere, vt quam optimi euadant: quemadmodum decet agricolam nouellarum plantarum primam curam gerere, tum verò de cæteris curandis rationes inire.

Colum. 399. B. lin. 4. similis exuberasse) Pro verbis sequentibus, scribe ista, eoque alimento animantes esse nutritos. Cic. 1. de leg. Lactant. libro 2. capit. 12. Rhodigm. lib. 17. cap. 19. Plato in Timæo à minoribus diis fabricata corpora, animos verò à summo deo fatos affirmat.

Colum. 400. E. versu 7. seu per æstum facit hiulca) Appone. Tibul. eleg. 7. lib. 1. Quis est arentes cum sindit Sorsus agros. Catull. ad Mallium. Cum grauis excusos estus hiulcat agros, Lusibus in deum hortorum. Agente terra per cuciculum rimas.

Colum. 403. B. versu 10. pro poculis vtuntur) Adde. Adicio his verba Solini. ex cap. 32. Sunt & vii, quos imperitum vulgus vocat bubalos, cum bubali ad ceruinam pæne faciem in Africa procreantur. Istis porro, quos vros dicimus, taurina cornua in tantum modum protenduntur, vt dempta ob insignem capacitatem, in te regales mensas potuum gerula sint.

Ibid. versu 13. id est perdidit (Adiunge. C A N A CONCRETA PRVINA) Pruina est, quæ lapsa perfidet, & gelat,

& gelat. nec fit nisi immoto aère, & sereno, qua vites, arbores, frumenta interdum præcocia vitiantur. Dicta à perurendo, quasi perurina: vrit enim germina, cum sole liquefacta est. Rorem concretum nominat Aristor. lib. de Mundo. Bud. in Pand.

Colum. 405. A. lin. 3. Hippol. Senec. act. 3. Subiice ab iugio. Sed Turnebi verba ex libro illo septimo huc à nobis transferenda sunt in lectoris gratiam. Considerans à Tertulliano dictum lib. de Pallio. Illa dicitur Carthago studiis asperitima belli prima omnium armasse arietem (tormentum bellicum) in oscillum penduli impetus, sanè pereleganter, inquit. Nam quamuis oscilla sint parua sigilla in effigiem humanam arte simulata, vt scribit Macrobius Saturnal. lib. 1. cap. 11. & oscilla quoque sint imagunculæ, quæ infantibus præbentur ad lusum: tamen oscilla etiam dicebantur arietem id est, peniles quædam gestationes de arboribus suspensæ, in quibus homines per lusum iactabantur, atque ea iactatio oscillatio dicebatur: nam homines eo genere lusus se iactantes impositi transuerso tigno de arbore suspensio, alternis se, mutuoque subiectabant, depriuebantque. Quod genus lusus per sex feriarum Lacinarum dies celebrare solebant, in memoriam, & imaginem vitæ humanæ, in qua altissima interdum in infimum deiiciuntur, infima in altum efferuntur, & euehantur: ita memoriam redintegrantes initio acceptæ vitæ illis diebus, per oscillationem, motus cunatum: per lactatam potionem, qua tum utebantur, lactis alimentum significabant. Nam lac Latinis feris adhibebatur etiam in sacrificiis. Cic. 1. de Diuinat. & latio matris lacte Lacinis. Virgilius oscillationem etiam Liberalibus, vt existimo, fieri dixit hoc versu, Oscilla ex alta suspendunt mollia quercu. In quo tamen quædam multi interpretantur: nam & obsecra etiam partis simulacrum oscillum vocari posse consent. Inde igitur per translationem in ariete murali dixit. Tertullianus, propterea quod malo statuto, tanquam trutina, alter transuersus suspendebatur. Eodem modo de mundo ex axe pendente in lib. de Anima dixit. Initium enim omnium commentatus animum, & vniuersitatis oscillum de illius axe suspendens.

Colum. 414. A. versu 8. in aduersum pocula Pirithoum) Subsequantur hæc Plutarchus in super in Theseo. Inde ducens vxorem Pirithous Deidamiam, Thesea rogauit, vt veniret ad regionem vilendam, & ad contrahendam cum Lapithis consuetudinem. Forte inuitauerat Centauros quoque: qui vt in procacitatem, & insolentiam eruperunt, & vino incalescentes non temperauerunt à mulieribus, verterunt se Lapithæ ad vitionem, atque alios obrunauerunt, alios bello inde victos, socio Theseo, & suppetias ferente, regione exegerunt.

Colum. 419. C. versu 11. Siciliæ Eloria) Subiunge. * Peneia Tempe à flumine vocat 4. Georg. Aristæus fugiens Peneia Tempe, Catull. de nupt.

Consistentem Peneos adest viridantia Tempe, Tempe quæ syluæ cingunt super impendentes.

Idem Catull. à Phthia urbe Thessalia nominat Phthiotica, linquunt Phthiotica Tempe.

Colum. 425. D. versu 8. in Hippolytum Senecæ) Adde. * Nequo facere, quin adnectam verba Turnebi pro auctario ex capite vigesimo quarto, libro vigesimo secundo, qui verba illa Maximi Taurianensis adscribit. D. Ambrosio, quæ de re non multum laboramus. Ergo sic Turneb. Inde labores luno vocati sunt, & inde laborare dicebatur, quod carmine venescerum sollicitata, malo afficeretur, & de deceret. Inde distonæ aris crepitum credebat veteres se illi laboranti opem ferre, quod luna minus nocere credebat verba venescerum,

A si ea propter strepitum aris non exaudiret. Inde arca auxiliaria dixit Ouidius.

Colum. 430. C. lin. 6. pro vitio semper habuerunt) Adde. Quantum honorarint, & colerint Misericordiam Athenienses, docet Pausanias libro primo. Aram ei in foro statuerunt, eiusque numini, quod magna habeat in tota hominum vita, & casuum varietate momenta, soli ex omnibus Græcis singularem honorem habuerunt.

Colum. 431. Et iudicium deponere terra) Adde. Tales collocantur in tartaro, subiciunturque grauioribus supplicij lib. 6. Aeneid.

Aut qui diuitiis soli incubere repertis,
Nec partem posse suis, quæ maxima turba est.

Colum. 436. versu 11. post cap. 34.) Adiice. Sallust. in Catilin. Coniurat. Scio nonnullos, qui ita existimant, iuuentutem, quæ domum Catilinæ frequentabat, parum honestè pudicitiam habuisse. Et mox. Quid enim? possumus eos, qui à stupro arcentur infamiae metu, pudicos dicere?

AD TERTIVM
GEORGICORVM.

Colum. 446. A. versu 16. per ora virum) Addendum. Calligatur Beroaldus, qui non animaduertens, quantum leporem carmini vox illa vniuersi conciliaret, vt litteræ, s. elisionem fugeret, ita legit, voluit docta per ora virum, nimia licentia. Deduxit ex hoc carmine Enniano, illud quoque Virgil. in 12. vniuersi per ora ferunt. Peruenire, abire in ora vulgi, in laude, & in vitio positum inuenitur. In vitio, Catull. ad Rauidum.

Quis deus tibi non bene aduocatus
Vesordem parat excitare rixam
An vt peruenias in ora vulgi?

D In laude; Horat. epist. ad Florum. Quid Tinius, Romana breui venturus in ora.

Colum. 449. D. 10. adde * Centum dixit Virgil. pro velle multis. Sic Aeneid. 6. Non mihi si linguae centum, id est, vniuersis multis. Tibull. eleg. 7. lib. 1. Huc ades, & centum ludas, geniumque choreis Concelebra.

Colum. 451. E. lin. 7. dictum esse. Varro lib. 5.) Subiunge. Est autem triumphatus participium sine verbo, quoniam triumphor non dicimus, inquit Seruius. Talia sunt nupta, placita, indicta inaccessa, & similia. Passiue vsi sunt hoc à participio à verbo triumpho etiam Horat. Ode 3. lib. 3. triumphatisq; possit Roma ferre ex dante uera Medis. Quid de Ponto eleg. 2. lib. 2. adde triumphatus modo Pæonias. Stat. 8. Thebaid. Anne triumphatus jug am captiuus ad Indos?

Colum. 452. B. lin. 1. cutus fueram semper auctor) Subiice à principio. Multo fulius, quomodo Cynthius auctor Troia intelligendus sit, docet ad 2. Claudian. de raptu Proserp. Ianus Parthasius. Auctor, inquit, non est tantum qui facit, sed princeps, & qui primus iubet, vt aliquid fiat. Inde illud apud Lilium frequenter, vt patres fiant auctores, id est, vt perinde accipiant, ac si ipsi iussissent. In hoc significato posuit Virgil. cum dicit, & Troia Cynthius auctor. Ilus enim cum pæne in Mylia custodiret, in certamine quodam victor, quinquaginta pueros, ac totidem puellas accepit in matrimonium: quos Apollinis oraculo monitus, in coloniis suis

duxit. ubi prænam bouem procubuisse animaduertit, angustasq; pro suis tunc opibus sedes in summo monte positas. Ilium nominavit, quod bellica virtute, & opibus amplissimum postea fuit. Nam cui placere potest, Apollinem dici auctorem Troiæ, quod eius muros (vt fabalz carunt) extituerit: Hac profecto ratione munitor Troiæ, non auctor dici debuit, vt est apud Ouid. *Me fide conspicuus Troia minor amavit.* Quod si auctor inde diceretur, esset hoc illi nomen cum Neptuno, & Aeaco commune, quos operis habuit socios, vt Pindari scribit interpres. Neptunum tamē eorum auctorem Troiæ apud quempiam dici legimus. Equidem ad Apollinis responsum refero, cuius fidem secutus Ilius. Ilium condidit, vt Statius 11. Thebaid. accepit. *gemit auctor Apollo Quas dedit ipse demos.* Dolet Apollo Thebas à Capaneo dirui, quas eius oraculum sequutus Cadmus aedificauit.

Colum. 457. C. versu 5. aratro inhabilem) Subiungit Varro libro 2. capit. 1. Nunc appello foeturam à conceptu ad partum: hi enim pragmatonem primi, & extremi fines.

Colum. 461 E. lin. 9. locus est haud inelegans) Adscribe ista continuatē, ommissis quæ sequebantur prius. non pigebit ad verbum inferere. Neque enim in emendis equis phaleras consideramus, & baltei polimina inspiciamus & ornataissimæ ceruicis diuitias contemplantur: si ex argento, & auro, & gemmis monilia vanæ gazæ dependent: si plena artis ornamenta capiti, & collo circumiacent: si fræna cælata, si ephippia fucata, si singula armata sunt: sed istis omnibus exuuiis amolitis, equum ipsam nudum, & solum corpus eius, & animum contuemur, vt sit ad speciem honestus, ad versuram vegetus, & ad vecturam validus. Iam primū in corpore si fit, *Agrius m3 caput, brevis alius, soboles, terga, Læxuria que totis animi sum pectus honestis.*

Præterea si *duplex agitur per lumbos spina.* Volo enim non modò perneciter, verum etiam molliter peruehat. Similiter ergo & in hominibus contemlandis, noli illa aliena æstimare: sed ipsum hominem penitus consideras, ipsum, vt meum Socratem pauperem, specta. Aliena autem voco, quæ parentes pepererunt, & quæ fortuna largita est: quorum nihil laudibus Socratis mei admittico, nullam generositatem, nullam profapiam, nullas longos natales, nullas inuidiosas diuitias. Hæc enim cuncta, vt dixi, aliena sunt. Igitur omnia simul aliena numeres licebit. Generosus est? parentes laudas. Dives est? non credo fortunæ, nec magis ista demitor: Validus est? agitudine defatigabitur. Pernix est? expecta paulisper, & non erit. At enim bonis artibus doctus, & apprimè est eruditus, & (quantum licet homini) sapiens, & boni consultus: tandem aliquando ipsum virum laudas. Hoc enim nec à patre hæreditarium est, nec casu pendulum, nec suffragio administratum, nec à corpore caducum, nec ab ætate mutabile.

Colum. 462. D. lin. 12. *χρῶν* significat) Subde. COLLEGTVMQVE PREM. VOL. SVB NARIBVS IGNEM.) Magnum equorum animositas iudicium, cum calidum anhelitum instat ignis emittunt. Hinc Lucret. lib. 5. cum maximam Diomedis equorum ferociam describeret, ait, *Et Diomedis equi spū: nris naribus ignem.* Nemesian. in Cynegetiâ libello, equos illos maximè probat, qui *Frenant hinc nris calida de mare vapores.* Ouid. 2. Metamorph. de equis Solis.

Nec tibi quadrupedes animos ignibus illis, Quis in pectore habent: quos ore, & naribus essant, In promptu regere est.

Denique pronèrbij loco dicitur, cum aliquem ita effertentem ostendere volumus, *αυπὸς δεινότητων.* Hicron.

A Columna in Lustra Ennij, cuius est Annal. 2. *Spiritus ex anima calida spiritus agit albas.*
Colum. 463. C. versu 5. *affirmationem habet*) Adde nouo initio. Magnum certè specimen artis, & non peccitendum studium equorum agitandorum in ipso curricula apparebat, cum se aurigæ attollerent, deprime-rent, insecterent, voce, & flagello equos accenderent, quod expressit hic appositè Virgilius. In 5 etiam de hac re locutus est.

Nec sic immixtis aurige undantia lora Concessere ingis, pronique in verbera pendens. Stat. 6. Thebaid.

nunc auidi proni iuga pectore tangunt, Nunc pugnant genu pressis, duplicantur habenis.

B Fontem habuerunt Homerum, cuius est Iliad. 23

Οἱ δ' ἄμα πάντες ἐφ' ἴπποισι μάστιγας ἀέρον, Πέπληρον δ' ἰμάσις, ἀμύχλων τ' ἐπέεσσιν. Εὐρυμέδων δ' ἰὴν ἀνέπνευσεν ἀέροισιν.

Id est, Illi autem omnes super equos flagella sustulerunt, & loris cædebant, voce animantes cum impetu. Illi autem velociter per campum currebant. Videres eos pronos, & anhelantes in ipsa iuga pendere, aut in axes ipsos referri, vt cursum equorum adiuuent. Cæsar Bulenger. de Circo Rom. & Lud. Circens. ILLI INSTANT VERBATORIO) Æneid. 7. *Cen quondam torto voluitans sub verbere turbo.* Tibull. eleg. 6. lib. 1. *non amens verbera torti timer.* Et eleg. 9. *in torto ve bere terga seca.*

Colum. 466. B lin. 6. Adde. ROTIS INSISTERE VICTOR) E doctis est, qui mallet legere victor, nam victores passiuè hic *ἐξέσταλ.*

Colum. 479. A. versu 5. HIC VEL AD ELÆI METAS) Subiunge continenter. Tibullus de tali equo eleg. 4. libro 4.

Quam iacet, infirma venere ubi fata senectæ, Qui prior Elæo est carcere missus equus?

Colum. 481. A. versu 2. *pressis amor pedibus*) Adscribe. VRTQVE VIDENDO FÆMINA) dum videtur. Lucret. lib. 1. *Annulus in digito subter tenuatur habendo,* dum habetur. Æneid. 2. *Fando aliquid si forte tuas peruenerit ad aures*

Colum. 483. B. est *den,* &c. dele totum vsque ad VIRESCQUE RECEPTE.

Colum. 487. B. versu 1. elegantissimum poematum reliquit) Adde. in quo cum doctissimi viri consentiant, tamen repugnat Isaacius Casfabonus, Notis ad Lucretium, & cuidam Mulsæo Grammatico adscribit. Eius argumenta lege: mihi quidem non displicent. pag. 8.

Ibid. E. versu 3. *endo plagas,* &c. Adde, ab initio. De signis Romuli apotheosin præcedentibus accipiendum est hoc, *quem super ingens Porta tonat cæli,* de quibus Liuius lib. 1. Dum enim ad Capræ paludem concionem haberet, subito cœorta tempestas cum magno fragore, tonitribusque, tam denso regem operuit nimbo, vt conspectum eius concioni abstulerit: nec deinde in terris Romulus fuit. Homerij, vt opinor, locus vnde hæc sumpsit Ennius, est in 9. Iliad. ubi Horas cæli portas custodire finxit. *Ἀττὸμαται δὲ πύλας μύθων ἔσαν, αἱ ἔχον ἄρα.* Hinc Ouid. de Iano lib. 1. Fast. *Præsideo cæli foribus cum micibus Horis* Hicron. Columna in 1. Annal. Ennij.

Colum. 492. B. præpone ista. SVPERAT PARS ALTERA CVRÆ) Superare, valet etiam superesse, restare. Liuius libro vigesimono. Classis Romana à Messana Locros multa die superante accessit. Virgil. 5. Æneid. *Hinc trade, amissu superant qui nauibus.* Copiam videtur notare Georg. 2. *Læxant arua sinus, superat tener omnibus hinc.*

Colum.

Colum. 493. B. lin. 2. Adde *Quomodo Virgilius iugiter vsq; se Ennius iugiterum genus, quos appellat.*

Colum. 495. A. lin. 2. perfecturam ostendit) Subiice noua linea. Complures poëta nobilis in suo scribendi genere, & materia, primum sibi locum attribuere, selesque primos ausi sunt appellare. Hoc ostendimus fecisse Ennium, supra, ad illud, *Primus ego in patriâ meum,* &c. item Lucretium, Horatium, Propertium, cuius verus ad idem iustitiam pertinentes, etiam hi sunt, eadem elegia, opus hoc de morte sororum Detuli inacta pagina nostra via. Manil. lib. 1.

Aggredior primusq; nouis Heliconâ mouere Canibus, & v. r. diuantes vertice syluæ, Hesperia sacra ferens nulli memorata priorum.

Adde Nemesianum, qui sic, *Ancidij, per auia, qua sola nunquam Trita rotæ, iuuat aurato procedere curru.* Et mox, *in tacto premittis vestigia mi. so.* Sic Diana Oppianum principio librorum de venatione hortatur, vt asperam secum ingrediatur viam, quam nemo hæctenus mortalium suis calcasset carminibus.

Ἐγὼ προ, ἔχθ' ἔργων ἑπὶ ἐξέδωκεν ἄταρτον, Τὴν μερόσων ἔπειτα τις ἐπεπέτησεν αὐτὸς αἴε.

Colum. 496. D. post lin. 2. adde MAGNO VELLE-RA MVTENTVR) Horat. Sat. 4. lib. 1. *hic mutat merces surgente à sole,* Catull.

crede Pollioni Fratri, qui tua furca vel talento Mutari vellit.

Mutator hoc modo Græcis, opinor, dicitur, *μεταβολῶν.* Demosth. *ἐὶ δὲ καπιλὸς ἔστι πονηρὸς αἰε, ἔχθ' ἀπὸ καπιλῶν, ἔχθ' μεταβολῶν.* Est enim, vt Grammatici tradunt, *ἔχθ' ἔστι ἀποεικὴ* Achilles Statius in Catull.

Colum. 499. C. versu 3. *resonat arbusta cicadi*) Adde. Anthol. lib. 3. tit. *ἐὶς ἔρηνθ' αἰ.* extant complura in cicadam festiuiter, & ingeniosè composita epigraphia.

Ibid. D. lin. 1. in herba redintegratur) Adde. Ex Varro-ne. *Quæ supra quoque Eclog. 2. accommodatè posita memini, ad illud, Nunc etiam pecudes ombas, & frigora capriani:* ibi enim similiter de æstu meridiano loquitur Corydon.

Colum. 501. B & aliquid etiam venetur. Seruius. Adde, à principio. CRESSAMQVE PHARETRAM) Post Punicum bellum secundum creberrimè fuerant in castris Romanorum sagittarij sed auxiliares, non ciues. In hoc numero maxime Creteneses, quos & excelluisse hac peritia certum est: & quidam originem primam ad eos trahunt Diodorus ita lenit, Apollineam reperisse arcu, & indigenas Creteneses docuisse sagittariâ. Ihdorus accedit: sagittis, inquit, primum Creteneses sunt vsi. Plinius tamen aliter: & arcum ac sagittam, inquit, Scythen louis filium. alij Persen Persei filium inuenisse dicunt. Isti omnes oculos retulere ad eos populos, qui arte ea clari, Scythis tamen præ aliis inuentio arcus tribuenda videtur. Lipsius Poliorcet. lib. 4. dial. 6.

Ibid. D. lin. 6. arma portarent) Adiunge Denique de exercitiis onerum in militia Romana, quam ea multa, & grauita fuerint, docet optimè Lipsius libro 5. dial. 11. Inde cognosces, quàm verè dixerit poëta, *iniusto sub fessæ.* Si nulli fuissent, non poterant magis onerari.

Colum. 505. B. versu 7. Et lib. 8. belli Punicij) dele hoc testimonium.

Colum. 513. C. lin. 5. appellabant) Adde. De lepore dicitur 1. Georg. ad illud, *Auritoque f qui lepores.*

Colum. 519. B. pro suscipere facias) Adde. At Hen. Steph. Schediasmate de delectu in diuersis. Virgilianæ,

lect. adhibendo, *revertet omnia.* Quorsum enim hic omnium fieret mentio? contra verò, *in loca omnia,* eleganter à poëta dicitur, eo modo, quo Græci in huiusmodi presertim rebus dicunt, *ἐν τὸν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐτῆς,* aut *ἀπὸ τῆς αὐτῆς.*

Colum. 523. A. lin. 6. Repone hæc. NEC RESPONSA POTEST CONSVL. REDD. VATES) Haruspices consulti, & consulti respondere dicebantur, & quæ edebant, aut pronuntiabant, responsa appellabantur. Sueton. in Tiberio, c. 63. Haruspices secretis, ac sine teste cõsuli vertit. Et hoc loco Virgilij, vt & apud Plin lib. 10. ca. 18. & Lucan lib. 1. vatis nomine proculdubio haruspex exaudiendus est. Atque ita responsa vatum accipienda sunt apud Tacitum lib. 18. Liuius lib. 39. Hac eos religione innumerabilia decreta Pontificum, senatusconsulta haruspicum denique responsa liberant. Lege quæ sequuntur apud Brillon. Formis lib. 1. pag. 126.

Col. 526. A. versu 7. rursus iungatur) Adde. Pro inter-iungere apud Martialem est, *deinungere.* & pro abiungere inuenies etiam *abimungere.* A Græcis dicitur, *ἀποσπῆσαι.*

Colum. 527. B. post versu 10. POCVLA SVNT FONT. LIQVI D.) In quadam constitutione iuris cauetur, ne fluuij fordibus, aut equorum sudoribus polluantur, peculūque commune appellantur, vt hic fontes pecula pecudum.

AD QVARTVM GEORG.

Colum. 544. B. versu 2. Plin. lib. 11. c. 6.) Adde SOI CAUREVS) Eurip. *χρυσόφωνος ἦλιος.* Georg. 1. *Per duodecim vigis mundi sol aureus astra.* Ennius 1. Annal. *Aureus exortitur sol.*

Colum. 548. B. versu 9. Milit. Rom. lib. 5. dial. 2. Adde. Ideo autem tabernaculum ducis vocarunt Prætorium, docente Festo, quod initio Prætores erant qui nunc Consules, & ij bella ammittabant, quorum tabernaculum dicebatur Prætorium.

Colum. 553. C. versu 5. Natal. Comit. lib. 5. c. 15.) Adde, ab initio. Angustæ illæ freti fauces, quæ sunt inter Sigeum, & Chersonesum, ab Helle Phryxi sorore, quæ ibi submersa est, nomen accepere, vt lib. 1. testatur Apollodorus. Ouid. in Epistola Laandri.

Hoc mare cum primū de Virgine nomina mersa, Quæ venet, sit uactum, talis fuisse puro.

Est satis amissa locus hic inf. mi. ab Helle, Vt, mihi p. r. c. t. nomine crimen habet.

Lucianus more suo, fingit Neptunum cum Nereidibus loquentem, angusto illi freti id nominis ob Hellen, quæ ibi perierat, indidisse. *Τὸ μὲν ἔπος τῶτο, εἰς ὃ ἡ πόλις καλῶν ἐστὶν, Ἐλλῆσπιος ἀπ' αὐτῆς καλεῖσθαι.*

Ibid. D. post versum 5. pone hæc. IPSE LABORE MANVM DVRO TERAT.) Propert. *Num grauis imbeiles auerit hæta manus?* Tibull. eleg. 4. lib. 1. *Aut operi infuctas atteruisse manus.* Malint quidam, *autemasse,* insolentia huius præteriti, *me. ni. se,* suboffensu. Lucret. lib. 1. *in portis propriæ ad. na. Signa manus dextras ostend. ni autem autu Ari-stoph.* apud Athenæum in 4. *ὅστις δὲ ἀπὸ τὴν αὐτοῦ καὶ λα. ραὶς κατὰ τὸν ἐπιμῶν χροῖονος, εἰτά με οὐκ ἴσταν καλέουσι.* Achil Statius in Tibullum.

Colum. 556. C. post versu 12. adde. CVI PAVCA IVGERA) Quemadmodum multa iugera potius quam magna: sic pauca potius, quam parua multi, iique optimi scriptores dixerunt. Prioris exempla hæc sunt. Tibull. eleg. 1. lib. 1. *Et teneat culti iugera multa sibi,* sic enim est in veteribus libris, non, *magna sibi.* Idem lib. 2. GGGGG 4 eleg 3.

elég. 3. Vt multa innumera, ingera passus oue. lib. 3. Aut ubi multa mi venarum ingera iauri. Quid. 4. de Ponto. Et teneat glaciis ingera multa freii. Cic. 5. Verrin. Nec id solum actum est, vt hi minus multis iugis arent. Nunc ad alterius generis testimonia Horat. Ode 16. lib. 3. Syluag. iugum P. a. corum. Ouid. 3. Falfor. Ingeraque incultis paucis venere sili Martial. lib. 1.

*Hoc venis at rno amernu sacrauit honore
Pauis & culti ingra pauca sili,
Graci sic copiosum hominem significant. Basil. de scriptor. ethnicijs vtiliter legendis, *μῦθ' εἰ μὴ τὰ σπυδία τὰ μυστὰ ποροσίν τὰ ἀνάλια, καὶ ἀλέθηρα γῆς τόσα καὶ τόσα.* Achilles Statius in Tibull.*

Colum. 578. u. versu 9. in ordinem transtulit) Adde. *Æneid. 5. de naue Gya.*

*Vrbis opes triplici pubes quam Dardana versu
Impellit: rno consurgunt ordine remi.*

Colum. 572. D. versu 5. aluci redoleant) Adde. De custodia ad portam castrorum militari mori more. dicitur sum *Æneid. 9. ad illud, Tunc quoque communi portam statione tenebant.*

Colum. 573. C. post versum 2. adscribendum. T A Y G E T E SIMV OS TERR. OST. HONEST.) Catull Galiambo. *Sed ubi oris aurei sol radiantibus celis Lustravit aëthera abum.* Virgil. alicubi, *Ergo ubi purpureum nitidis sol aureus Induit pallam, toriq; incingitur angue.* Varro Atacinus, *Cuius vi aspectu tota caput angue: cinctum.*

*Qualis ubi Oce. ni perfusa Lucifer emda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Excultat ps. sic um celo, tenebrasque resolu.*

Stellis, & soli in hisce carminibus persona assignitur multo cum lepore, ac venusta Venere. &

Colum. 587. lin. 9. adiungamus locum) Adde. M. Tullij ex 5. de finibus. Earum etiã rerum, quas terra gignit, educatio quaedam, & perfectio est, non dissimilis animantium, itaque & viuere vitem, & mori dicimus: arboremque & nouellam, & vetulam, & vigere, & senescere. Item.

Colum. 588. B. hic locus refellit) Adde. Simul etiam Catullianus ille in poematio de coma Beronices, *E Beroniceo vertice castorem.*

Colum. 593. versu 2. (e prorupit) Adde. V N D E P A T E R T I B E R I N V S) Tiberinus Capeti Albanorum regis filius in traiectione Albulæ amnis summersus, celebre ei nomen de se ad posteros dedit: dicitur enim Tiberis. Ennius Annali 1. *Tique pater Tiberine tuo cum flumine f. met. Cocles apud Liniũ lib. 2. Tiberine pater, inquit, te sancte precor, &c.*

Ibid. C. versu 5. *σπορυπέσων, cæruleum*) Adde De coloribus maris, vnde tales videntur, dictum alibi. V I O L E N T I O R I N F L V I T A M N I S) *Influere.* Cicero pluribus locis, *μὲλαρροῦς*, est vsus: nec enim de aquis tantum, humorêque aliquo, verum etiam, de rebus solidis loquens, sensusque participibus, eo vtitur, vt de rebus quoque, quæ sensu aurium, percipiuntur, nec tamen manu tanguntur, vt in 2. libro de leg. Assentior etiam Platoni, nihil tam facile in animos teneros, atque molles influere, quam varias canendi sonos, quibus verbis locum hunc grauissimi auctoris expressit & 4. de repub. & c. Victor. lib. 1. cap. 19.

Colum. 599. A. post versum 4. interlice. T O R R E N S S I T I E N T E S I N D O S) Quia sol Indos vehementer

torret, & quodammodo coquit. Catull. Indiam vocat totam, & Manil. lib. 4. *Perfusus hominum genes, riuus Indica iosta.* Tibull. lib. 2. *Illi simi comies sifus, quos India torret,* Achill. Stat.

Colum. 600. A. vers. 5. prædixerit) Adde. I N M I R A C V L A R E R V M) Miraculi verbum ab antiquis quibusdam positum in rebus turpicalis, notauit in Arnobiano Critico Meursius c. 9. Nam Arnobius sic ait, Verit Baubo artes, & quam serua non quibat allicere, ludibriorum statuit exhibitare miraculis. Festus, miracula, quæ nunc digna admiratione dicimus, antiqui in rebus turpibus vtebantur. Inde etiam miracula, meretrices, apud Plaut. Nergularia. *Diabolares, sibi uenient, miracula.* Varro Marci porç. Deinde mittit virile veretrum in flumen, ostendit buccam Volunio, eodemque conicit miracula nescio quæ.

Ibid. C. dici non potest) Inscere. Tibull. eleg. 6. lib. 1. *Tunc mihi non oculis sit immisse mea.* Idem lib. 4. *Nec tibi sit diuos acuisse in pectora dentes.* Linius lib. 24. *Quæ verbo obiecta, verbo negare sit, Propert. 3. Nec dignum angusta est inseruisse via.*

Colum. 605. A. digna silentio) Adde. C A R V I E O S A N G V E S) Hoc epitheton *cæruleum*, frequenter datur serpentibus. Ennius, *Cæruleo incincte angui.* Ouid. 3. Met. *Cæruleus serpens, bo. randaq; sibilans.* Et de Tiphone, *crnone rubentem Induit pallam, toriq; incingitur angue.* Varro Atacinus, *Cuius vi aspectu tota caput angue: cinctum.*

Colum. 608. post versum 6. adde. G E L I D I S H A C E V O L V I S S E S V B A N T.) Verbum *euoluissse* hic protulisse, cecinisse significat. Apud Catull promere, & enuntiare. *Conditia quin verè pectoris euoluam.* In frag. Sallustianis, *Vix satis apertum os, aut lingua prompta videtur, quo dicta pectore euoluer.* Attius apud Nonium in *Cōponer.*: composita dicta ex pectore euoluunt suo. *Euoluere sic quoque dixit Statius 1. Thebaid. 32.*

*Fraternas acies, altera dque, regna profanis
Dcoertata odiis, fontēsq; euoluere Thebas
Pierius menti calor incidit.*

Cic. 3. de Orat. sic accepisse, & aliunde translatum significare videtur. Ergo verò, inquit Crassus, ne illa quidē, quæ supra dixi, noua vobis esse arbitrabar: sed voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, vt breuior essem, qui ipse iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pæne euoluere cōgigit. Hæc Achilles Statius in Catull. *MVLCENT TIGRES ET AGENT. C A R A Q V E R C V S*) Vide epitaphia in Orpheum 3. Anthol. Tit. *εἰς σποντὰς*, vbi, quantum cantu suo potuerit, quantamque adeprus sit gloriam, ostenditur.

Colum. 609 post vers. 9. subtexe. D I S C E R P T V M L A T O S I V V E N. S P A R S E R E P E R. A G.) De immani cæde, laniatuque Orphei per Bacchas, agit Ouid. *Metamorph. 11. Extremi versus hi sunt.*

*Tendentemque manus, atque illo tempore primum
Irrita dicentem, nec quidquam voce mouentem,
Sacriloga perimunt, pèrçz os (prò Iupiter) illud
Audiunt saxis, intellectumq; ferarum
Sensibus, in ventos anima exhalata recessit.*

Infra post flebilem apostrophen. *Membra iacent diuersa locis, caput Hebre, lya. amque
Excipis, & (mirum) medio dum labitur amne,
FleBILE nescio quid queritur lyra flebile lingua,
Murmura ex animis respondent flebile ripa.*

AD

A D Æ N E I D E M. AD PRIMVM AENEIDOS.

Qolum. 625. post vers. 2. adde ab initio. Sed & aliàs fuisse hoc hemistichium multis in ore frequenter, & temere vsurparum, colligitur, quod Florentinus lib. 8. Instituit. L. Quæ extrinfecus, de verb. obligat. ait. Quæ extrinfecus, & nihil ad præsentem actum pertinentia adieceris stipulationi, pro superuacuis habebuntur, nec vitiabunt obligationem: veluti si dicas, *Arma, virumq; cano*, Spondeo, nihilominus valet. Seneca lib. 14. epist. vbi de caulatione quadam scribit. Prudens versus, inquit, bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque *Arma virumq; cano*, animal est, quod non possit rotundum dicere, cum sex pedes habeat.

Ibid. C. post versum 8. adde. Hoc principium Maronianum in Columbeide sua, poemate à Mureto, Victorio, Francisco Bencio, aliisque doctissimis viris, quibus id ipsum ostendit, vehementer approbato. Iulius Cæsar Stella Romanus, adolescens nobilis, nondum agens vicefimum ætatis annum, dexterrimè est imitatus, versibus grauissimis, atque pulcherrimis. Quod vt iudicari possit, locum adscribam: librum, quod equidem sciam, Germania nondum adepta est: mihi autem pro munere misit, quem supra nominavi Franciscus Bencius, mei, dum viuere, vnus omnium amantissimus.

*Inuentum pugnatæ cano pia bella per orbem,
Magnanimumq; Ducem, terris qui primus Iberis,
Axia ad oppositi populos ignota Quiqueia
Littora fecit iter, secretaq; regna reuexit.
Ille graues rerum constanti pectore casus
Pertulit, & magros pelago, terraque labores,
Inceptis dum montium Erebi felicibus obstat,
Mulaque bellando expertus, dum tecta locaret
Tuta suis, ritusque pios, morèmq; sacrorum
Canderet, vnde nonas passim venerata per aras
In summos nunc religio successit honores.*

Colum 631. B. lin. 5. Romani essent. Corrad.) Adde. ** Romani festiue D. Augustin. Ciuit. diuina lib. 3. c. 14. siliam, Albam, vnde deducta illa, ceu colonia, matrem nominat. Laqueus enim de bello, quod Albanis Romani tanquam impium intulissent: Quomodo ergo, inquit, alterius matris, alterius siliæ ciuitatis inter se avarorum potuit esse certamen? Et paulo antea. Nam & hoc plusquam civile bellum fuit, quando filia ciuitatis cum ciuitate matris pugnavit. Deinde, vrbis tamen illa, Ascanij regnum, & certius domicilium Troianorum dorum ab vrbis filia mater euerfa est. Notauit hæc Meursius Crit. Arnobiano cap. 12.*

Colum. 631. D. versu 10. arguit, & castigat) Adscribe. Aptissimè, & conuenientissimè ad hoc ipsum Seneca, lib. Cur bonis viris mala accidant. Ipsis deus consulit, quos esse quam honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet, aliquid animosè fortiterque faciendi. Et rursum. Hanc rationem dii sequuntur in bonis viris quæ in disciplinis suis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est.

Colum. 636. B. lin. 10. post asteriscum iniice hæc. *Vicam ab iudic Tyrijs in eodem situ conditam. Tertullianus principio libri de Pallio Carthaginiensium sororem ciuitatem vocat.* Colum. 637. E. versu 6. addantur hæc. Et quam-

quam Carthago non fuit regnum gentibus cæteris, fuit tamen gentibus Africanis. Ob id Tertullian. lib. de Pallio sic exorditur. Principes semper Africæ viri Carthaginienses, vetustate nobiles, nobilitate felices. Quomodo autem non principes, qui 300. vrbes possiderent in Africa, haberentque intra mœnia sua ciuium septingenta millia?

Colum. 646. B. & lib. 29. c. 23.) Adiunge, à principio. Ianus Parrhasius in 1. Claud. de raptu Proserp. aliter huc locum explicat, eruditè profecto & diligenter. Da operam lector pauillum. *Et in celsas surgit electra columnæ.* Hic versus est, ex quo Maronis aliud carmen 1. *Æneid.* interpretati sumus, *Vela dabunt lati, & spumas salis ere ruent*, quæ ex ære fiebant, vt discimus ex Vitruuio, Ruffo, Plinioque. Suidas, *ἠμολοῖον*, vocant, inquit, ex ære rostrum, quod extat è prora nauium. Virgil. *Æneid. 3. tr. mit vrbibus ærea iuppis.* Idem lib. 10. *At. sicus arata princeps fecat æquora tigris.* Nauis id nomen est, ab insigni. Stat. Thebaid. 5.

*Ecce autem arata dispellens æquora prora,
Pelias inuadit longè subit ostia ponti
Pinus.*

Cæsar belli ciu. 2. cum classe nauium 21. in quibus pauca erant arata. Maronis illud à nobis antea recitatũ. C. Balbus (vt nos) expressit hunc in modum, *vulæ immixtis caua pinus habentis, infunditq; salum, & spumas vorat ære tridentis.* Flaccus igitur Horatius, quum vellet longam nauium significare, & rostratam, firmamq; Cypriam dixit, vt ærea accipiatur: quod oppidum Cypri Temese, ætis olim metalla habuit, vt Strabo tradidit: ex quo Cypros, vt ait Verrius, ærea dicta est. ** Nescio ubi Horatius nauim Cypriam dixit, nisi Ode 1. lib. 1. & Epod. Ode 1. Aiqui in his locis strabem Cypriam vocat, utrumque, vt non debeat celligere Parrhasius, Horatium significasse. rram nauim, sed aratam petiit.*

Colum 658. B. versu 10. hominumque patet rex) Adde. Ouid. 2. Faator de Augusto.

*Hoc tu præterea quod in æthere Iupiter alto
Nomen habes: hominum tu pater, ille deum.*

Colum. 663. C. versu 7. coniugem Iuno pollicita est) Adiece. *EPVLIS ACCVMBERE DIVVM*) Dapes regum sunt, epulæ priuatorum. Vel dapes deorum sunt: epulæ hominum. Ita Seruius: sed auctoritas cõfundit. Epulum est publicum, & solenne conuiuium, quale populo dabatur in triumphis, ludis, funeribus, dedicationibus.

Colum 664. E. versu 5. ad eam rem penitus) Adiunge. A S E D I B V S I M I S) à fundamentis, vt aliàs loquimur. Neptunus magno tridenti. *Fundamenta quasiit, totamque à sedibus imis Eruiit.* Sedes, stabilitatem de notat, & firmitatem, & sedentes minus quam stantes possunt commoueri. Nihil autem fundamento, vel imis alicuius rei partibus immobilius, stabilius, atque firmitus. Meritò igitur vocatur sedes.

Colum. 666. E. versu 14. carminis heroici. Corrad. Subiunge. ** Sume quod proximè antecessit, Intomere poli, rram hoc, crebris micat ignibus æther, & cum isto Liniario consp. ex lib. 21. Tam vero ingenij sono calum strepere, & inter horrendos fragores micare ignes: capiti auribus, & oculis metu ordines torpere.*

Colum.

Colum. 669. versu 3. et Sernio placet. Adde. QVETIS ANTE ORA PAT. CONT. OPPETERE) Cum dolere soleant parentes filiorum morte, vehementius tamen dolent, si eos in conspectu ipsorum hostis interimat. At non ita multum dolent, si eos pro patria fortiter dimicantes in acie occisos intelligant. Morientium enim virtus dolorem lenit: magisque letantur, se reipub. defensores genuisse, quam filios amisisse. Atque in hoc genere etiam Spartanæ feminae quædam laudantur. Beati igitur, qui etiam ante. oculos parentum in optima causa, cum sua magna gloria vitam ponunt. p.

Colum. 671. versu 12. pro subiecto) Addendum. Horat. Ode 1. lib. 1. *Ne doctarum edera gratia frontium.* Frontes non sunt doctæ, sed doctorum hominum. Porro locus hic de Simoente, quem dicit Æneas repletum fuisse scutis, galeis, cadaveribus caërorum, potest lumen capere ex illo Catulli de nupt. Laudantes enim, & vaticinantes Parca de facinoribus, & eximia virtute Achillis nascituri, sic inter cætera canunt.

*Testis erit magnis viriuitibus unda Scamandri,
Quæ passim rapido diffunditur Hellesponto,
Cuius iter cæcis angustans corporum aceruis,
Alia tepescit permissa flumina cede.* p.

Colum. 672. A. post versu 3. Adde. STRID. AQVIL. PRO.) Aquilonem propter status velocitatem, à similitudine vehementissimi aquilæ volatus appellari proditum est, quem Græci à fremitu βορέας, dicunt, eumque Pyndarus Pyth. Ode 4. ventorum regem, & patrem nominavit. E regione Austro opponitur, quod non latuit Homerum serum omnium peritissimum Odyss. ε

*Άλλοτε μὲν τὸ νότον βορέην ἀποβλάσσει φέρονται,
Άλλοτε δὲ ἄν ἑσπέρου ἐξέρσσει δεικνόν.*
Hieron. Colum. in 17. Annal. Ennij.

FLVCTVS QVE AD SIDERA TOLLIT) ὑπερβολή. Gaudent poetæ hoc loquendi genere in exprimenda sublimitate, & altitudine. Locus talis est in 3. vbi similiter tempestas describitur. *Ter spumam elisam, & vorantia vidimus æstra.* p.

Colum. 675. E. lin. 8. Adde. RIMIS QVE FATISCUNT) Fatiscere (auctor Nonius) est aperire, rursum, deficere, Pro quo dixit Attius fatiscor. *Tamen haud fatiscor, quin vitam implorem fidem.* Varro. Altera ira, altera vulneribus fatiscuntur.

Colum. 678. A. lin. 9. C. ÆLVM TERRAM QVE MISERE) Adde, Liuius lib. 4. Quid tandem est cur ecclum, ac terras misceant?

Ibid. C. versu 7. inanisima, & leuissima) Subiice. TANTAS AVDETIS TOLLERE MOLES?) Suprà, *υαίτοι volυμνι ad victoria fluitet.* Item, *sequitur cumulo præcipitem aqua montis.* Et, *fluitet, ad sidera tollunt.* Rectè igitur, *tantas moles.*

Colum. 682. C. versu 8. Lucret. lib. 1.) Subiice. *Inde fera pecudes persiluant pabula læta.*

Colum. 693. B. lin. 2. multa Socratem legimus) Adde. DVCTORES QVE IPSOS PRIMVM) A re militari sumptit vocabulum, & loquitur de ceruis tanquam de quodam exercitu, cuius tres quasi duces videbatur illi tres, qui propter litus pascendo vagabantur.

Colum. 695. D. lin. 8. PECT. MVLCET) Adde. Suprà. *Ille regit distis animos, & pectora mulcet.* Georg. 4. *Mulcentem tigris, & agentem carmine quercus.* Sententia igitur verborum hæc est, &c.

Colum. 699. C. post versum 4. Durare, verbum malis preferendis conuenit, & eo animos iacentes spe vitæ lætioris erigimus. Concludit Æneas, præsentia incommoda hoc lætiori animo ferenda, quò sit propior felicitas, & quies. Quid enim consolatoris tam proprium,

quam catastrophæ malorù quasi digito monstrare, quibus defuncti, beati sunt futuri? Proin, *durante*, dixit pro, perfecte. Suet. in Caio, Sicut erat loricatoros monuit, ut discumberent, illo notissimo Virgilij versu, *durarent, & secundis se seruarent rebus.* Gifelin. epit. adag. parte 2.

Colum. 701. D. versu 8. *Completit cum flagitijs)* Adde. *Litias lib. 4. noctem, omnia erroris nutui impleta.* Idem lib. 7. *Hanc eximium florem iuuentutis eo etiam, quòd ut duplex acciperetur stipendium, decerentur spai, animorumque implere.* Idem lib. 25. *ac brevi tempore totam Siciliam impleverat nominis sui.* lib. 10. *terroreque vitis Romanis oblatas, fuga formidinisque Samnites implevit.*

Colum. 702. A. post versum 4. attexe noua linea. Exemptam dicit famem epulis. Libro 8. hoc ipsum iterat, veruntamen, aliis verbis. *Postquam excerpta fumes, & amor compressus edendi.* Dixit autem paulo ante, impletos fuisse veteri vino, ac pingui farina: Bene igitur inanitates suas expleuerant. Tradamus hoc loco præceptum sanîtatis tuendæ studiosis, quoniam res admonuit. Celsus lib. 1. *Nec ex multa fame fatietas: neque ex nimia fatietate fames idonea est.* Adiciamus & hoc *ααρήρως, ex eodem.* Inediam facillimè sustinent mediæ ætates, minus iuuenes, minimè pueri, & senectute confecti. p.

Ibid. versu 10. huiusmodi. Corrad.) Adde. SEMQVE METVMQVE INTER DVBI) partim sperabant illos superesse; partim timebant ne fluctibus perissent. Sed vtrum potius facerent, sperarent, an timerent, dubitabant. Cum spe timebant, & cum timore sperabant. p.

Colum. 704. C. lin. 11. velis florere videres) Adde, ab initio Epitheton, *velivolunt.* ipsi nauibus addit Ennius, Annal. 14. *hostes accedere ventis nauibus velinolis.* Et in Andromacha, *Repit ex alto naues velivolat.* Vt alibi, Cassandram, vt opinor vaticinantem inducens.

*Iamq; mari magno classis cæta,
Texitur, exitum examen vapit,
Aduenit, & fera velivolantibus
Nauibus completit manus littora.*

Non dissimili translatione Hypatus Macedonius in quodam epigrammate nauim, *πολυπλάσιον ἀνέμων πολεπόρ,* appellauit. Seruius, velivolunt, ait, duas res significat, & quod velis volatur, vt hoc loco, & quod velis volat. vt Ennius, naues velivolat, qui & proprie dixit. Hieron. Columna.

Colum. 707. C. materia 2. Æneid. Adde. Sed inest in hoc verbo, *occasus,* festiuitas quædam, cum transfertur, sicut à poetâ, & Cicerone translatum est. Idem pro Sylla, cum ad occasum interitumque reipub. Catilina in castris, &c. Et in Pisonem. Qui dies post obitum, occasumque nostrum reipubl. primus illuxit. Et quoniam à sole, & sideribus transfertur, necesse est in illustribus tantum rebus, & personis translata dici occasum. p.

Colum. 713. B. versu 2. *temploque, arisque recepi)* Subiice. Est etiam lib. 12. de hac apothecâ, vbi Iupiter ad Iunonem sic.

*Indigetem Æneam scis ipsa, & scire fateri:
Deberi calo, fatisque ad sidera tolli.*

Colum. 714. E. versu 2. Dionysium lib 1.) Adde. Isidorus idem longam vocatam censet, quia longum erat oppidum, iuxta prolixitatè collis, in quo positum erat. Quod ex Liuii sumptis, qui inquit eam ab situ porrecte vrbis in dorso Albani montis longam appellatam. Dionys. lib. 1. à situs forma, ac etiam, vt ab altera eiusdem nominis discerneretur.

Colum.

Colum. 715. C. post versum 11. adde. GEM. PARTV A D A D. ILLIA FROL.) Tibull. eleg. 6. lib. 2. *Et factus mariona d. abin.* Catull. Epithalamio, *Luceat ut libet, & breui Liberos datur.*

Colum. 717. B. versu 4. fere mille) Adiunge Consule & Hieron. Columnam in 1. Annal. Ennij ad illum versum *Certabant, urbem Romanam Romanæ voca. ant.*

Colum. 718. C. versu 9. Magus lib. 4. cap. 5.) Adde. *De magnitudine Romani imperij videlicet Appianus, proximo historiarum suarum, & Lipsius eo lib. quem imper totius industria laboratissimum enulgaunt, & A D M I R A N D A, inscripsit.*

Colum. 724. C. versu 5. à littorum custodibus) Adde P O N V T Q V E F E R O C I A P O N I C O R D A B V O L. D E O) *pro seotis, & in duo seotus, Ennius, Ducite, doque, volentibus cura magnis diis.* Plaut. Persa. *Sequere hac mea gnata, cum diis volentibus.* Idem Milite glorioso. *Agite, ste cum diis beneuolentibus.* Caio de re rust. ca. 141. cum diis volentibus, quodque bene eueniat, mando tibi. Sallust. Vt tanta repente mutatio, non sine deo videretur. Collegit. Hieron. Columna.

Colum. 729. A. post hæc N V D A G E N V, & c.) Adde. Tertullian. lib. de Pallio loquens de infitis quadratis, quibus olim mulieres vterentur, quæque fuissent celebres. Et quidem in fama de subreminis studio, & luminis consilio, & mensuræ temperamento, quod neque trans crura prodige, nec intra genu inuerecundè, nec brachijs parè nec manibus arte, sed nec cingulo sinus diuidente) expedita, atque quadrata insita. Quam sententiam sic explicat Ioan. Mercerus. Celebre fuisse hoc genus vestis, & *ovoides,* sic dictum, apud Ouid. *Quæ regit medios instita longa pedes)* cum subteminis studio, quod ad materiam: tum luminis consilio, quod ad colorem: tum denique mensuræ temperamento, quod ad formam pertinet. Quomodo? quod neq; infra genua demitterentur, ambulantibus impedimento futura: nec intra genua versarentur, pudorem pulsatura: nec brachia, aut manus confunderent, manicata: nec sinus diuidentur, succincta. Sic fere Carthagenensis Virginis habitum mentita Venus à Virgilio describitur.

Ibid. B. post versu 8. adde. S I N V S F L V E N T E S) Tibull. eleg. 6. lib. 1. *Effluit effuso cui toga læta sinu.* Lapsa enim vitiosè legitur. Catull. dixit fluitantem amictum: Tacitus fluitantem vestem. Propert. lib. 4. *Et feries nudos veste fluente pedes.*

Colum. 730. E. versu 8. *videre contingeret)* Adiice. N E C V O X H O M. S O N A T.) Non mortali. sed alio quodam, longè dulciore vocis sono deas videri locutas, cum ex hoc loco obseruauerunt quidam eruditiores, tum ex illo Ennij Annal. 1. *Olli respondit suavis sonus Egeria.*

Colum. 731. B. post 4. S I S F E L I X) Sis nobis felix, id est fauens, ac propitia. Sic Eclog. 4. ad Daphnin, iam deum factum, *Sis huius, & felixque tui.*

Colum. 735. C. ad versu. * adde hæc. Imminere virginem, *Apulorum, inde: virgo imminuta.* Sed *Novium* deceptum versu hoc Lucilij, Prætor Chryseidæ negat signatam reddere, quasi *Agamemnon* virginem se patri re: *Idem* negaret, cum contra neget. se eam grauidam remittere patri: *Idem* enim, non vacua, & inania obfiguratur, deceptum, inquam, *fulsus,* inter pretari signatam, id est integram: qua enim virgo non est integris docet homo probe literatus in *Parerg.* suis ad Pand. *Qui tam velim mihi dicat, virum rectè, & latine ita te quantum, virgo incorrupta, casta, pudica.* Atqui quomodo virgo si non incorrupta, si non casta, si non pudica. Epitheta non semper distinguunt, ac seruantur: sed nominum, apud poetas presertim, id est, *quod* non dulce est, si Tertullianus eleganter scripsit: *Eam* resignasse virginitatem, *virgo*, dum virgo nomen, *ipè* signata, id est, *virgo* incognita dicitur, cuius virginitatis clarissima inuolutum est.

Colum. 737. B. post 4. attexe. De thesauris inuentis ita cauit Adrianus, Spartiano referente. Si in theso, ipse potiretur, qui inuenisset. Si in alieno, dimidium haberet dominus. Si in publico, æqualiter cum fisco diuideretur.

Colum. 739. A. post versum 11. Adde. Eadem qua Virgilius, narrat initio historiarum de bellis Punicis etiam Appianus.

Colum. 744. C. natura ipsa cedat) Adde. A S P I C E B I S S E N O S L Æ T. A G M. C Y G N O S) Veteres in augurijs captandis magnam rationem numeri ducebant: duodecim vero præcipue valebat. Sic & Ennius narrat Romulo duodecim vultures apparuisse, cum de nomine nouæ vrbi imponendo, & de eiusdem futuro rectoris deos ipse cum Remo fratre per auspicia consularet:

*Cernunt ter quatuor de calo corpora sancta
Anium, præcepibus sese pulchrisq; locis dant.
Corripit inde sibi datur Romulus esse priora.* p.

Colum. 746. B. post versum 7.) Adde. A M B R O S I Æ Q V E C O M Æ) perfusa ambrosia, seu perun-ctæ: non itaque mirum, si diuinum odorem spirarent: ambrosia siquidem diuini cuiusdam odoris est. Deriuatum ab Homero ex 2. Iliad.

*Ἀμβροσία δὲ ἀραχάτρα ἐπιπέσοσσαν ἀνάντη
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο.* id est.

*Ambrosia fluxere coma de vertice regis
Aeterni.*

Ibid. E. versu 6. cum matre filius collo quar) Subiunge. nunc enim quasi ignoti inter nos fumus collocuti, propter simulationem tuam.

Colum. 749. A. post versu 1. inferantur hæc. Summis digitis duobus, aut tribus in focum iacta thura ostendit Lactan. libro quinto cap. 18. his verbis. Nam cruciari, & interfici malle, quam thura tribus digitis comprehensa in focum iactare, tam ineptum videtur illis, quam in periculo vitæ, alterius animam magis curare, quam suam. D. Hieronym. ad Heliodor. Non est in eo tantum seruitus idoli, si quis duobus digitalis thura compressa in bustum aræ iaciat. Prudent. hymno in Eulaliani virg.

*Si modicum salis, emimilis
Thuris & exiguum digitis
Tange, e virgo benigna velis.*

Et ita in sortilegio quodam anus Ouidiana 2. Fast. *digitalis tria thura tribus in lumine ponit.* Interdum & cucullo, seu inuolucro soluto thura focis iniiciebant. Inuenal. Sat. 13. ad louem. *aut cur in carbone tuo charta, pia thura, soluta p. mme:* Hæc Briffon. Formul. lib. 1.

Colum. 750. B. post versum 6. adde. I N S T A N T A R D E N T E S T Y R I, P A R S D V C E R E M Y R.) Ad ædificiorum descriptionem transitū facit. Nam quæ ad publicum, priuatumque vsum, quæ ad vrbes tutelam, ac regimen, nec non ad populi commodum, voluptatèque pertinent, ordine describit, commèdatque Tyrios, quod non inuiti laborabant, sed ardentes, atque impigri in ædificando apparebant. Nascimb.

Ibid. C. versu 6. Optauitque locum regno.) Addatur ex Liuij lib. 6. Camillus sibi ad eam rem vnum petit, permissoque, vt ex collegis optaret, quem vellet, contra spem omnium L. Furium optauit.

Colum. 751. E. versu 2. Sic vere nouo i. Georg.) Adde. C V M G E N T. A D V L T. E D. F O R T.) Georg. 4. *alite spem gentis adultos Educunt feru.* Ex Homero, qui prius *Ἰννα μὲν ἰσάδων,* vocauit, vt vidimus,

Colum.

Colum. 752. B. Ante ista CAPYT AC R I S E Q V I) A bant. Eadem res verbis commutatis expressa est. pone hæc. L V C V S I N V R B E F V I T M E D I A) Rarò sic mentio luci, quin simul religionis fiat. Ideo sequitur templi descriptio, ad quam sibi viam præmunuit, per loci, atque monstri descriptionem. Nascimb. I A C T A T I V N D. E T V R B. P O E N I) Navigatione & longa, & periculosa defuncti.

Colum. 753. D. lin. 12. Pone hæc. Æ R E A C V I G R A D. S V R G E B. L I M I N A) quasi ita dictum accipe. In cuiusvis templi limine surgebant gradus ærei. Nam limina creta gradibus nihil sunt aliud, quam limina hæbita æreos gradus. Antiquitus ad templa gradibus ascendebatur, quod editionibus plerumque locis conderentur: aut alioqui pavementa eorum clatiora essent, quod ea res maiestatem quandam habere putaretur. f.

Colum. 758. B. post versum 6. colloca hæc. P R I M O Q V Æ P R O D I T A S O M N O) primus somnus est hic prima pars noctis, qua solet homines arctior completi somnus. Sic Gerg. 1. L. bra die, somniq; pares ubi fecerit horas, id est, diei, & noctis.

Colum. 760. D. post versum 4. sequantur hæc. S V P P L I C I T E R T R I S T E S) Non simpliciter tristes, sed suppliciter, quomodo supplices solent esse: vel cum supplicationibus tristes. Non enim omnis tristitia est etiam simplex. Ad tristitiam autem, doloremque declarandum pertinet etiam, quod mox sequitur, & rursus pectora palmitis. f.

Colum. 761. D. post versum 8. pone hæc, ab initio. Ennius tragediam fecit, Hectoris Lustra. Lustrum, ut est apud Varronem de ling. lat. lib. 5. tempus quinquennale dictum est à luendo, hoc est soluendo, quod quinto quoque anno vectigalia, & vltro tributa per censors persoluebantur. Itaque lustra apud Ennium idem erat, quod apud Græcos λύτρα. λύτρα, autem pecunia est, quæ pro redemptione soluitur. Inscriptio igitur ipsa satis indicat, actum esse in ea tragedia, quo pacto Priamus supplex Hectoris cadauer magno auri pondere ab Achille redemisset. Cuius rei historiã præter Homerũ referunt Dares Phrygius, & Dictys Cretensis. Lucanus adulescentem idem tractasse argumentum sic testatur Statius in Syllogis.

Ac primum teneris adbuo in annis
Ludes Hectoris, Troesalosisq; curru,
Et supplex Priami potentis aurum,

Huius fabulæ inscriptionem videtur quodammodo insinuasse hoc carmine Virgilius. Hieron. Columna.

Colum. 762. A. post 5. περιαιωτισται, Priamisfare proverbiali ichemate dicebatur, qui eradi sibi pilos faciebat, quasi Priamum imitaretur, qui in tragediis Hectoris filij sui mætorum introducit. Veteres in funere, aut luctu non tondere modò caesariem, sed insuper etiam radendo abolere consueverant. Refertur ab Eustathio Iliad. vlt. & Suida, item ab Hesychio. Iun. Cent. 4. num. 86.

Col. 669 post 4. Quoniã libenter in montibus versatur Diana. & ei sacri sunt motes, vocatur Catullo montium domina, & Horatio montium custos, Ode 22. lib. 3.

Colum 775. B. versu 12. de laud. Italiae) Adde. De voce vber; in agris, vide dicta 3. Æneid. ibid. eadem vos vberes læo Accipiet reduce.

Colum. 777. B. S P E R A T E D E O S M E M. & c.) hæc symbola locanda fuit post sequentem. S I G E N. H V M A N V M. & c. muta ordinem.

Colum 778. A. versu 12. German. & alij) Adde. Sic Ennius Annal. 9. Qui tum vinebant homines, atq; auum agita-

Column. 779. D. versu 7. Proprie locutus est. Adde. Fremeve ad leones perinet proprie, & venit à βριμα, β, in r. mutato. Catullum Ant. de leone. Vadit, inficemur, vestigat virgulta pede vago.

Colum. 780. B. versu 4. voluit oculos) Adde. Livijs lib. 9. C o s. demissis in terram oculis.

Ibid. C. post versum 4. adde. RES DVRA. ET REGNI NOVITAS) Causæ sunt, ob quas tuctur fines, de quibus supra diximus. Ita se purgat à necessitate.

Colum. 781. A. Hygin. c. 88. Adde Ouid. 1. de Arte.

Cressa Thyestes se se abstinnisset amore,
(Ab quantum est vni posse placere viro?)
Non medium rapuisset iter, curruq; rotorio
Auroram versis Phæbus adisset equis,

Stat. 4. Thebaid. Fanerea tum namque dapes, mediq; recursum Solis.

Ibid. B. versu 4. VRBEM QVAM STATVO VESTRA EST) Adde. Sume eruditii viri, qui sic interpungant, cũ maiore videlicet lepore, & significatione humanitatis. Vbi quam statuo? vestra est.]

Colum. 782. Ante illa. ERVMP. NYBEM) pone hæc. HIS ANIMVM ARRECTI DICTIS) Arcti aures dicuntur, animus erigi, & erectus animus, non arrectus. Sed poetæ placuit etiam ad animum transire. Quam autem liberi sint poetæ in figmentis, & vocibus, docet Isocrates in Euagora his. τοῖς μὲν γὰρ πομπῆς ποικίλοι ἀέδων, τῶν νόμων, & c. Nam poetis ornamenta multa concessa sunt, his enim licet deos miscere hominum cœtibus, ac introducere colloquentes, & adiuvates in præliis quolibet: atque hæc eadem explicare verbis non tantũ vilitatis, sed alia peregrinis, alia nois, alia translatis: nihil deniq; prætermittere, quæ poësin queant omni genere figurarũ variare. Oratores autẽ nullã huiusmodi facultatem habent: sed cũ verbis vulgatis, tum iis vti sententiis, quas res ipsæ suppeditant, omnino coguntur. Hæc ille. Cic. de Senect. alacri animo, & erecto proficisci ad mortẽ. Pro Deiotaro, magno & erecto animo sum. Philip. 4. Nunc verò sum erectior. f.

Colum. 783. B. post versum 5. locanda. QVÆ NOS REL. DAN. TER. MAR. OMNIB. EXHAUST.) uab' ἐπιμνησθησ, explicat, quod ante dixerat, labores Troia, & reginæ benevolentiam auget per commiserationem: vnde pulcherrima deducitur, ἀδελφόν, per cõgeriem calamitatum, ærumnarumque, quas Troiani passi fuerunt. labores in bello, tempestates in mari, pestilentiam in Creta, quibusdam in locis famem. Nascimb.

Colum 787. D. spiritumq; vitalẽ intelligunt) Subiice. * Theognis quodq; ut Homerus, mare paludem, & purpuream vocat. O' v' δὲ περιφρονῆς κατὰ δὲ, ἢ πρὸς μὲν δόμους. Amem nominavit Oceanũ Iliad. 19. ἢ δὲ τῆς ποταμοῦ πέτρας δὲ, ἢ ἀνατολῆς. Tibull. similiter lib. 2. Quæque parent ortus, & quã fluitantibus vndis Solis anhelantes abluunt annis equos. Et lib. 3. Iam nox ætherium nigris emensa quadrigis Mundum, ceruleo laucrat amne rotas.

Col. 788. B. ante hæc. S I D. D I D O) ponatur isthæc. O B S T V P. P R I M O A S P E C T V) Asper, explicans in quodam Sallustij lib hæc verba, Rumore primo: ait primo nõ esse nomen, sed aduerbium. vt illud apud Virg. Obsupnit primo spectũ Sidonia Dido. Afficiendũ est igitur acceptu, primo, cui respondet, Casi d inde viri iant. Q V I S T E N A T E D E A P E R T A N T A P E R I C V L A C A S. I N S E Q V I T V R ?) Per admirationem exorditur, vnde & benevolentiam, attentionemque sibi cõparat: benevolentiam quidem ex commendatione generis Æneæ: vnde alius deducitur benevolentia locus per commiserationem ex persona reginæ, quæ ex eius incommo magnũ se cape-

capere dolorem ostendit: attentionem vero, quia se il- lius notitiam habere, indicium facit. Huic loco per simi- lis est ille in sexto.

Deiphobe armipotens genus alto à sanguine Teucris,
Quis tam crudeles optauit sanere pœnas?

Colum. 793. B. post Min. 11. colloca hæc. FORTIA FACTA PATRVM) In epitaphio, quod sibi met Ennius composuit, pro illo Hic vestrum panxit maxima facta patrum, sunt qui legant, fortia facta. Inde igitur forsitan hoc deperdetur petiit Maro.

Colum. 794. C. versu 11. post hæc ORNATVS AR- CIVÆ HEL.) ponatur mox isthæc. Solitam Helenam, vt pote reginam, aureis coopertam vestibus incedere, haud dubitandum. Hic mihi Apellis dictum occurrit, relatum à Clem. Alexand. in Pædag. Cum vidisset discipulum quandam suum pinxisse Helenam multo auro exornatam, O adolescens, inquit, cum non posses pingere pulchram, pinxisti diuitem.

Colum. 795. E. pone hæc. DVPL. GEMM. AVROQVE CORONAM) ex gemmis, & auro confectam: & ita duplicem.

Ibid. E. versu 4. aliquando iis actiua sunt) Adde. Absolutè Lucret. libro 1. Is porro quamuis circum celerantibus auris.

Colum. 804. E. post versum 12. sequatur hæc. TON- SIOVE FERUNT MANTIL. VILLIS) Mantile, & mantelium, quasi manutergium, quo lotæ manus tergerentur, Varrone teste lib. 4. de ling. lar. Aureis mantilibus scribit Spartianus Galienum Imperatorem sternere mensam solitum, lata, vt videtur, significatione: sicut hic Virgilius mætalia posuit pro linteis mensarũ, Quare & tonsa dixit mantilia, & sine villis: nam & mappas habebat villosas, tergendis propriè fordidis manibus, & etiam mensis. Andreas Bacchus, qui scripsit de viniis, & conuiujs antiquorum, lib. 4.

Colum. 805. E. Æneæ complexu suo) Subiunge ab initio. Falsus genitor hic passim dicitur, qui fallitur, nempe qui putat esse, quod non est, vt dicimus aliquem falsum opinione à λανθάνων γράμματα. Fallebatur igitur Æneas. Diomedes lib. 1. Grammat.

Colum. 809. A. post versum 6. Subiunge hæc. FIR- STREPITVS TECTIS) Livijs lib. 24. Omnia luminibus collucent, strepitũque vario complentur.

Ibid. B. versu 8. Saturnal. lib. 6. cap. 4. Subiunge. Chi- rius Fortunatianus non indecore vitandæ humanitatis gratia lychnos pro lucernis dixisse confitetur.

Colum. 809. A. versu 6. Isidor. lib. 15. c. 8.) Adde * De huiusmodi, id est, de iam pretiosis laquearibus etiam Ennius in Andromacha, rectis caelatis, laqueatis auro, ebore. Hor. Ode 18. lib. 2. Non ebur, neque aureum Mea tenidet in domo lacunar.

Lucret. lib. 2. Nec citharis teboant laqueata, auratque templa.

Colum. 810. E. post vers. 6. infere. COETVM CELE- BRATE FAVENTES) Vox ista cœtum, quanquam saepe valet concilium, conuentus, tamen aliquando est in vi- tio pro conciliabulo, & conuentu hominum aliquid improbè molientium. Livijs lib. 3. sed certis quoque iudiciis compertum se habere, nõcte rota cœtus in vr- be factos esse ad mouendam seditionem. Lib. 4. quod eas largitiones, cœtusque plebis in priuata domo passi essent fieri.

Colum 815 B. post nonum versum adde. NVNC QVA- LES DIOMEDIS EQVI) Equos habuit Diomedes Ty- rannus Thraciæ admodum feros, & qui corporibus humanis pascebantur. Hos abegit Hercules, & simul Argos abduxit, cum malis Hesperidum, balchoque

A Hippolytes. Obiter expugnauit, & populatus est Py- lon, quum Neleus ei portas clausisset. Auctor Tele- farchus. Equos Iunoni consecrauit Eurythæus: eorum genus prorogatum vsque ad Alexandrum Philipp. F. tradit Diodorus. Alij etiam vterius, vsque ad Antonij tempora, qui triumphauit Reipub. constitundæ fuit: vnde manauit equus ille Scianus, calamitatis adagio nobi- lis. Auctor Gellius. Ab iis præterea genus ducebant At- giui Diomedis equi, de quibus Virgilius, Nunc quales Diomedis equi, id est, num ita feroces, vt illi Thraces, ad equos originẽ referbant? Parrhasius in 2. Claudian. de raptu. NVNC QVANTVS ACHILLES) Non inter- rogat Dido, qua virtute, quòve corporis, & animi ro- bore, sed quantus id est, quam magnus Achilles fuerit. Nam ex fabulosa Lycophronis historia nouem cubitis adoleuisse dicitur. Idem Parrhasius ibidem * Verum pace doctissimi viri arbitror Didonem de fallis Achilles querere, & ex illorum narratione velle cognoscere, quã illustris, & generosus vir Achilles fuerit.

AD SECVNDVM ÆNEIDOS.

Colum. 822. E. post lin. 11. infere ab initio. Pathos afficiunt, quam quæ facta audimus. Sic Priamus con- queritur, coactum se videre oculis suis cadem Polyte filij. Et optat Turnus lib. 10. vt Pallantis morti, quem iam occidurus erat, spectator ipse Euander eius parens adesset, quo magis doleret. Moschus in Megara. Τὸς μὲν ἐγὼ δὴ δῶσμιος ἐμῶς ἰδὼν ὀφθαλμοῖσι βαρβαρῆς ὄμο παρὰ. Cic. epist. 4. libr. 6. Equidem nos quod Romæ sumus, miserum esse duco: non solum quod in omnibus malis acerbius est videre, quam audire, & c. Epist. 24. lib. 7. Quanquam n. hæc etiam auditu acerba sunt, ta- men audire tolerabilius est, quam videre. Hieron. Co- lumn. in illud. Ennij, ex Andromacha. Vide ego te astante ope barbarica, & c.

Colum. 823. A. lin. 3. calamitas subeunda fuit) Adde. Explanat quodammodo hoc Maroniani Livijs, prin- cipio lib. 31. Me quoque iuuat, velut ipse in parte labo- ris, ac periculi fuerim, ad finem belli Punici peruen- nisse.

Ibid. D. versu 7. præcipitans) Adiunge. Non magis autem sideribus, vel temporibus conuenit, quod nu- garur Adrianus Cardinalis, quam rei omni de cælo cadenti, vel cum immodica celeritate iuuenti: vnde di- citur Nilus præcipitare ex montibus: vel torrentes præ- cipitant post magnam vim pluuia, cum ex montibus impetu præcipiti ruunt.

Colum. 829. D. post 2. Est & aliud prouerb. δ' ἐπέτα τινὸς ἵππου εἰδὼν σάβρα. Durei cuiusdam equi imaginem seruat, de homine multifariis, & diuersis inter se vi- tiis obnoxio: multos enim huic equo Græcorum pro- ceres fuisse inclusos, ex historia notum est. Vide Iun. Cent. 3. num. 77.

Colum. 832. A. latis tendebat in aruis) Adiice. Livijs lib. 27. lisdem deinde in castris tendebant, donec duci- bus iis ad hostem peruenitum est.

Colum. 836. A. lin. 4. missum maius) Addendum. En- nius Annal. 9. viri vtilis viribus luctant, vbi, u. litteræ repetitione vehementem virium vigorem exprimit.

Ibid. C. lin. 1. Adde. ET SI FATA DEVM, SI M. NON. LÆVA FVISS.) Culpam, quod bene monenti non sit ob necessitatẽ temperatũ, in vim fatalẽ transfert. Si- cut autem dexter est commodus, opportunus, amicus, propitius: sic cõtra læuus, incommodus, inopportunus, aduer

adversus. Dextra bonis scriptoribus sunt bona, laeva autem mala. Item laevis est caecus, stultus. Ergo mens laeva hic valet mens improvida, & stulta, quia nimis credula. Eclog. 1.

Sape malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset, De calo tactus memini predicere quercus.

Colum. 837. principio explicationum adde haec. ECCE MANVS) Transito ad occasionem erroris, & doli prodendae vrbis. Haber ipsa particula Ecce attentionis vim: qua ferme vitur poeta, quoties singulare quippiam est subiecturus. Montfort.

Ibid. C. post versum 4. infere. FIDENS ANIMI) Fidenti animo praeditus, quod laudis est. Nam ut ait Cicero 3. Tuscul. qui fortis est, idem est fidens: quoniam confidens mala consuetudine loquendi in vitio ponitur. Quomodo: quia idem sonat quod audax, improbus, temerarius. Pacuvius. Improbus, confidens, nequam malus videatur. Terent. Phorm. Est parafinus quidam Phormio, homo confidens, quod dii omnes illum perdant. Melius igitur poeta vocasset confidentem, secutus consuetudinem, quamvis vitiosam. Nemo. n. fidens in molitione sceleris. Sed poetis magna est licentia sermo. F.

Colum. 840. A. post. lin. 11. infere. De huiusmodi genere orationis dicemus ad 4. Aeneid. ibi. En quid agam: ut si ne porcos irrisa priores Experiat? & pluribus exemplis vtemur.

Colum. 893. C. post. 8. P E L A S G I) Antiquissimi Graeciae populi fuerunt Pelasgi, ex Arcadia oriundi, & a primo rege Arcadiae Pelago appellati. Pro quibusuis Graecis circa discripen dicuntur, ut notum est.

Ibid. D. versu 6. adde. * Quod narrat Sinon, Graecis Pala-medam ut proditorum excinctum a se luxisse, cumque, si potuissent, ab inferis reuocare voluisse, similia Probus de Dione. Huius de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi immutata est voluntas. Nam qui unum eum tyrannum vocitabant, eundem liberatorem patrie, tyrannumque expulsores predicabant. Sic subido misericordia odio successerunt, ut eum suo sanguine, si possent, ab Acheronte cuperent rudimere.

Colum. 845. A. lin. 7. adde haec. Videmur quoddammodo ex ore Simonis in his verbis audire, quae dicit apud Ennium Telamon.

Palmi forum, i. nunc magis desit, quam genus. Namque regnum supplicabat mihi ut scito quantum de loco Quantis opibus, quibusque de rebus lapsa fortuna occidat.

Colum. 846. B. versu 5. adde. * Achemenides quoque lib. 3. Cum vitam in sylvis, inter deserta ferarum Lustra, domosque traho Plin. lib. 2. 8. cap. 1. Vitam quidem non adeo expectandam censens, ut quoquo modo trahenda sit.

Colum. 847. B. post lin. 8. adice. Ennius Annal. 6. Sed quid ego haec lamentor? Item Annali 9. Sed quid ego haec memoro? Catull. de nupt. Sed quid ego haec vanis ne quicquam conqueror auris?

Colum. 848. D. post versum 3. subiunge. LONGO FESSI DISCEDERE BELLO) Principio libri, Fraeti bello, factisq; repulsi Ductores Danaum tot iam labentibus annis. Bellum: & praelium hoc differunt, quod praelia partes sunt belli, hoc est, in bello congressiones Lucil. lib. 26. Ut pop. Rom. victas vi, & superatus praelis saepe est multis, bello vero nunquam, in quo sunt omnia. Virgil. lib. 11. Infantem fugiens media inter praelia belli. Haec Nonius. Bellum durat multis annis, praelium breui tempore conficitur. Totum illud tempus, quo arma retinentur, & pax excluditur, vocatur bellum. F.

Colum. 849. D. versu 10. Iphigenia de alyidi) Adde. Vide quid non longe ab initio Rex Ieni famulo narret, de expeditione ista, de negata nauigandi copia, & de filia.

Colum. 850. E. lin. 1. Pro virgine cerua) Adde. Et Ianum Parrhasium in 3. Claudiani de raptu ad illum

versum. O templis Scybiae atque hominem sitientibus aris Viraq; digni cali.

Colum. 853. lin. 1. calamitati) Subiice. Liuius lib. 4. ut ab auguribus simul aues rite admittissent ex composito tolleretur signum.

Ibid. E. post lin. 13. subiice. Parrhasius ad illud Claudiani 2. de raptu Inachus Alcidi missus ab Argis, Argis, inquit, oppido Peloponnesi, quod omnium primum Phoroneus regiam sibi condidit, ut ex quorundam sententia scribit Plinius. Laudat & Argos a vetustate Sophocles in Electra. Hinc Argivus apud Virgilium. Si non ita suspirat, Nec mihi iam patriam antiquam spes vlla videtur. Nam Sinon Argivus inquam fuit, ut ipse de se fateatur apud Triphiodorum Αργος μοι πατρίεστιν. Argos mi patria est. Liuius, Argos, inquit, ipsos non verere fama magis, quam morte Pyrrhi nobilitatos. Papin. Thebaid. 3. Quidquid & Asopon, veteresque interiora Argos. Ergo quod antiquam Seruius intelligit caram, nemini docto placere potest, aut debet.

Colum. 857. B. post versum 12. ponantur ista. Parrhasius in 1. Claud. de raptu, vult Sinonem hic testari penates. Nam se penatum offensionem vereri simulat, si patriae secreta hostibus prodar, cuius diis penatibus credita cura est. Vnde dii patrij quoque dicti sunt, ut tradit Hyginus, & Maro, Dii patrij servate domum, servate nepotem. Porro penates aeternum ignem etiam alibi Virgilius appellavit, Aeternumq; adyis offert penetrabilibus ignem. Quamquam sunt qui velint praesentes Vestae focos a Simone testari.

Colum. 861. A. versu 5. TRITONIA) De causa, &c. colloca hosce duos versus ante sequentes. DVBIIS MONSTRIS) &c. & quae sequuntur. Liuius praefat. de mutatis, &c. coniuge littera minima cum superioribus.

Colum. 862. D. in locis, & personis) Adde. Sic Susa didu pro Ecbanis, quodam epitaphio in Eretrienfibus lib. 3. Anthol. cum illa civitas in Persis sit, haec in Medis Persarum finitimis.

Colum. 863. B. post versum 8. subde NEV POP. ANTIQ. SVB REL. TVRRI) Haec causa a superiori pedet, & est principalior. Quare nolebar Calchas equi in vrbē inducit posse: ne forte dea pristino religionis cultu, ac picrare Troianorum adducta, & etiam nouo pietatis affectu, quod equum sibi votum in urbem recepissent, adducta, illis demum fauere inciperet. Minervam autem Troiani inde ab initio coluerant, quippe qui propter Dardanum, & Teucrum ab Atheniensibus originem ducerent, ut alibi Seruius admonuit. Patet igitur, cur dictum, antiqua sub religione. Nascimb.

Colum. 865. post vltimum Virgilij carmen pone haec. HIC ALIVD MAIUS MISERIS) Rem per commiserationis affectum amplificat, ex portento, quod idcirco positum esse videtur, ut Troiani a leuitatis suspitione vindicentur, & appareat magis deorum voluntate, quam eorum insipientia urbem peritisse. Nascimb.

Colum. 868. C. post vers. 10. interpone haec. FIT SONITVS SPVMANTE SALO) Lib. 1. Perq; vndas superante salo. Probus in Themistocle. At ille clarissimi viri captus misericordia, diem, noctemq; procul ab insula in salo nauem tenuit in anchoris. Vbi Lamb. ita. In salo, id est, in alto mari, vndarum, ac fluctuum pleno. minimeque a ventis tuto. Cic. accusat. libro quarto. Iam sese in terram a nauē ecerat, quadritrememque in sala fluctuantem reliquerat. Habes ergo lector, quid propriè salum sit.

Colum. 870. B. post vers. 9. inferenda. Lacoontum

tem illum quis saltem fama non nouit: quod etiam in Vaticano artis miraculum ostentatur, spectantibus horrorem incutens, artis statuarum cum poetica certamen, & vtriusque cum ipsa natura, palma dubia. Quantum enim Virgilius carmine, tantum isti (statuarum) marmorum contendunt. Stupendum opus, ex vno lapide parens, & liberi, horrendi draconum nexu, patris angustia, liberorum gemitus expressi. Opus, inquit, Plin. omnibus & pictura, & statuarum artis preferendum. quod de consilij sententia fecerunt summi artifices Agesander, & Polydorus, & Athenodorus Rhodij. Haec Ludouicus Demontiosus in Gallo Romano hospite, libello cultis. de sculptura antiquorum, & pictura.

Colum. 871. B. versu 7. pro effectu) Adde. Aeneid. 6. sine tropo, veterumq; malorum Supplicia expendunt.

Colum. 874. B. TVNC ETIAM FATIS AP. CASS. FVT.) Vt alias, sic tum, cum equum induceremus, praedicebat nobis exitum nostrum. Sed ad prius illud tempus, cum adduceretur a Paride Helena, videntur pertinere versus hi, qui sunt ex persona Callandrae apud Cic. 1. de Diuinat.

Adest, adest fax obuoluta sanguine, atque incendio Multis annos laui.

Cines ferre opem, & restinguite.

Et hi lib. 8. epist. Ad Atticum, & 1. de Diuinat.

Lam, mari magno classis cita

Texitur, exitum examen rapit:

Aduenit, & fera velivolantibus

Nauibus complent manu lituora.

Rursum lib. 1. & 2. de Diuinat.

Eben videtur, iudicavit melatum iudicium

Inter deas tres aliquis: quo iudicio Lacedaemonia

Mulier Furiarum una aduenit.

Colum. 876. C. Politianus cap. 100.) Adde. Cuius sententiam plenius refert, (nam nos strictim retulimus) eiusque ἀντιλογία demonstrat Ianus Parrhasius de rebus per epistolam quaeritis, epist. 1. Ipse per silentia tacita lunę intempestam noctem censet intellexisse Virgilium: quia tunc omnia tacent. Ex quo Orpheus in hymno Luna νεχία χαίρωσα, id est, silentio gaudens. In hanc rem adducit locos poetarum, Virgilij, Ouidij, Martialis. Statij.

Colum. 879. B. versu 3. planè rescuerunt) Adde. Sic Syracusæ nobilissima vrbis Siciliae, & copiosissima, de qua sic, Liuius libro vigesimo quinto. Sed cum adisti locus. qui ob id ipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quaerebatur, quam obtulit transfuga, nuntians diem festum Dianae per triduum agi: & quia alia in obsidione desint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicide praebito vniuersae plebi, & per tribus a principibus diuiso. Id vbi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electisque per eos ad rem tantam agendam, audendamque idoneis centurionibus, militibusque, & scalis in occulto comparatis, ceteris signum dari iubet, ut maturè corpora curarent, quietique darent: nocte in expeditionem eundem esse. Inde vbi id temporis visum, quo die epulatis iam, vinoque satiatis principum somni esset, signi vnus milites ferre scalas iussit. Lege cetera, & cognoscet, verum esse, quod dicebam. Quare calamitati solent esse nimia fiducia, illustri exemplo demonstrat Aemilius Probus in Pelopida.

Colum. 880. B. versu 11. adde. Ennius per tam inuocavit dixit, vigilans, repente cruo: 1. 11.

Colum. 886. A. versu 10. Adde. * Ignem qua nam alia generas perpetuum, vigilans, seruauerunt, praeter Romanos, docet Alex. ab

Alex. Vide lib. 4. ad illud, Centum aras posuit, vigilansque sacrauerat ignem. Et nos Christiani ignes inextinctos, aeternos, custodimus in templis nostris, oleo oliuarum perennem flammam pascente, sed deo vni ac vero, quem sub specie panis in S. Eucharistia adoramus.

Ibid. C. post versum 4. adde. ET MAGIS ATQVE MAGIS) Quod est apud Ennium Annali 12. de Q. Fabio Maximo, Ergo postq; magisque vni nunc gloria claruit, Marcus legit, Ergo magisque, magisque vni nunc gloria claruit. Notato enim contigit, ut ea voces, quae geminandae erant, semel tantum ab imperitis librariis ponerentur. Sic Catull. Note sciatq; magis mortuus, aique magis. Idem, Magisque, & magis in dies, & horas Irascor tibi. Aftanuis Vopisco, Cuius ego in dies impendio ex desiderio Magis, magisque maceror. Eodem modo Graeci μάλλον, μάλλον dicunt. Alexis in Athide apud Suidam. πῶς ἄνευ τοῦ πῶς τοῦ ἔδε, ἢ πῶς ἔπειτα μάλλον, μάλλον. Ex Hieron. Colum. ad Ennium. Adde. Sic contra Plaut. Minus, minusque, ut Aulular. Atque ille vero minus minusque impendio cura.

Colum. 893. principio explicationum, pone ista. ET NUMINE DIVVM) non vti que propitio, & fauente, quia iam ferus Iupiter omnia Argos transtulit, & desperata est salus patriae: incensa siquidem Danaï dominantur in vrbe. Ergo aduerso, ut sit tale, quale illud infra, Vadimus immisti Danais, haud numine nostro. Solebant etiam antiqui ad deos referre auctores bona, & mala, prudentia, & fatua consilia: illa ad propitios, haec ad iratos, & offensos. F.

Colum. 894. B. post versum 7. subiice. MYGDONES) non à loco, sed à Mygdone patre: quem fuisse tradit Zenobius adeo vecordem, ut maris vndas enumeraret. Quintus Calaber, ἠρόσον Μυγδῶνος ἦα Corebeum Mygdone natum Diomedes, inquit, hasta transfadigit. Pausanias in halosi Troie ex tabula Polygnori, Super Eioneum, & Admetum Corebeus est Mygdonis F. Parrhasius in 2. Claud. de raptu.

Colum. 896. E. in fine, Oedipus apud Senecam, &c. totum erat locandum columna sequenti, continenter post verba, VNA SALVS VICTIS NULLAM.

Colum. 901. initio explicationum collocabis haec. ANDROGEOS OFFERT NOBIS) Atticus nominandi casus, quarti ordinis ἄνδρες τε μεγάλους. Fuit alius Androgeos, Minois Cretensium regis filius, de quo in 6. In foribus lethum Androgo.

Ibid. C. versu 6. trahit) Adde. Liuius libro quinto, hi ferre agere plebem, plebisque rex cum fortuna, qua quidquid cupitum foret, potentioris esset. Idem alibi. Inde Ferentinum ductae legiones, vnde oppidani cum omnibus rebus suis, quae ferri, agique potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Idem lib. 39. postremo omnia, quae ferrent, agerentve, adempta. Ferre, & agere in historicis cum legitimis, ait Turneb. lib. 28. cap. 32. alterum ad homines, qui quid ferunt, alterum ad iumenta, quae portant, referendum est.

Colum. 904. B. versu 6. adde. Nofter li. 9. Vos o Calliope precor aspirate canenti.

Colum. 991. C. post lin. 6. interice. Pronomina meus, tuus, suus, nofter fauorem denotant. Ouid. epistolas Phyllidis, Proinus ipsa meos auguror esse deos. & in Sapphus, Non agitur vestra nostra carina suo. Horat. Epod. Ode 9.

Aut illo centum nobilem Creiam vrbibus Ventis iturus non suis.

Sic contra non meus, non tuus, haud nofter, inimicitia, offensionemque significant. Tibull. Audiat auersa non meus aure deus. Donat. in illud Terentij. Plebem primam

lum facio meam, exponit, mihi fauentem: & statim subdit, vt à contrario Virgilius, *Paradisi immisi Danaos huius numine nostro*. Ergo aduerso, & irato: vt propter euentum parum prosperum, sicut audiemus, cademque sociorum securam, dicat Æneas, aduersantibus, & iratis diis, in medios hostes se coniecisse. Hæc Parrhasius de rebus per epistolam quæsitus, epist. 35. Illa eiusdem expositio, quæ hanc antecedit, dictum est, *haud numine nostro*, quia Troiani tum sub externorum deorum tutela fuerint, quum Græcis insignibus ornati per urbem captam, incensamque vagarentur, & à tutelariis hostium diis adiuuarentur, habitu specieque Græcorum simulata: non quod dii fallerentur, sed homines, qui Græcos arbitrabantur, & quasi lociis parcebant hostibus: vt proinde versati sint in hostium agmine, non suo, id est, Troiano, sed alieno, id est, græco numine, hæc inquam expositio commenticia est, & ferri, non potest.

Colum. 907. C. sigillatim pulchrè declarantur) Subiunge. A TEMPIO, ADYTIQUE MINERVÆ) CONTRA AGEILAUS victis apud Coroneam Atheniensibus, & Bœotiis, cum plerique se ex fuga in templum Minervæ coniecissent, quærereturque ab eo, quid his fieri vellet, etsi aliquid vulnera acceperat eo prælio, & iratus videbatur omnibus, qui aduersus arma tulerant, tamè ante tulit iræ religionem, & eos noluit violari. Neque hoc solum in Græcia fecit, vt templa deorum sancta haberet: sed etiam apud barbaros summa religione omnia simulachra, arasque conseruauit. Hæc Amilius Probus in eius vita. Quomodo Barbati in vestitione urbis Romæ, ad martyrum loca, & basilicas Apostolorum confugientibus, etiam non Christianis pepercint, Augustin. Ciuitat. lib. 1. cap. 1.

Colum. 908. C. versu 3. adde. Locum aliorum ad pugnam commodiorem esse, facile quis intelligit. Linius lib. 7. Præter virtutem locus quoque adiuit, vt pila omnia, hastæque non tanquam ex aquo missa, vana, quod plerumque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur. Veget. lib. 3. cap. 13. Qui aduerso nititur cliuo, duplex subit, & cum hoste, & cum loco certamen Omnia tela facilius de superiore loco, certius & ratiùs de inferiore remittuntur.

Ibid. E. versu 3. Vrsin. Adde. Adduximus plura lib. D 10. ad illa, magno discordes albere venis Prælia ceu solunt.

Colum. 913. B. post lin. 8. adde. DVM REGNA MANEBANT) Principio libri huius, *Insula datus opum, Priami dum regna manebant*. Sinon. Dum stabat regno in columnis, regnumque vigeat Consiliis.

Colum. 914. C. post versum 1. adde. Quod Homerus hunc puerum facit à Troianis viri vocari Astyanaetem, à mulieribus autem Scamandrium, cum viri sapientiores sint feminis, concludit, illud nomen, quam hoc, esse aptius. Causam subiungit ex eodem Homero, quod pater eius Hector solus urbem defenderit. Atque hac de causa consentaneum videbatur, eius qui salutem ciuitati peperisset, illamque ab hostium vi defendisset, filium *Ἀστύανδρα* (quasi ciuitatis dominum, principemque) nuncupari. Plato in Cratylo.

Colum. 919. A. versu 3. adde. De euerstone, & ruina regis Albanorum sermo est apud Ennium: quæ verba Virgilius ad incendium, direptionemque Troianæ regie detorsit. PLANGOR. FAEM. VLVLANT) Verbum vlulare ab *ἄλλοθεν* videtur cadere. Et vlulaus hoc nomen sortita est, quod eiusmodi edat strepitum Auctor elegiæ de Philomela. Ast vlulant vlula: Ingubri voce canentes. A canibus, & lupis translaturum ad homines, quorum proprius est vlulatus.

Colum. 920. C. post versum 5. adde. CVM STAB. ARM. TRAHIT) Linius lib. 24. Tiberis argos inundauit

A cum magna strage rectorum pecorumque, & hominum pernicie.

Colum. 424. E. versu 6. dele hæc verba paullo enim ante leguntur. In illa autem ara perpetuus seruabatur ignis. Turneb. lib. 14. ca. 15. & versu 6. dele vocem, Idem.

Colum. 925. E. versu 3. adde. Sic lib. 4. & 12. quæ mentem infania mutat Catull.

Quenam te mala mens, miselle Rauide, Agit præcipitem in meos iambos?

Colum. 927. B. quasi atterreum) Sequuntur hæc INFESTO VVLNERE INSEQUITVR) pro, infecto telo, effectum pro efficiente. Sic lib. 10.

Tu quoque magnanima viderunt Isinare gemas Vulnera dirigere, & calamos armare veneno.

Colum. 929. B. post versu 7. adde. Talem immanitatem expertus est in cruce Phoca Mauritius Imp. à quo antequam necaretur, prius cadena liberorum suorum, inueneri compulsus est. Nicephor. lib. 18. cap. 40.

Colum. 934. A. post lin. 6. pone hæc. AVVLVVMQVE HYM. CAPVT) Ennio surripuit, ille enim, *Ofscit in campis caput à cervice reuulsim*. Georg. 4. Tum quoque marmorea caput à cervice reuulsim.

Colum. 935. A. lin. 9. loco moti sunt) Adiice. Aduersus Iudicium Tuccæ, & Vari longam disputationem & eruditam contexit Franciscus Campanus, in qua diligentissimus poeta, ab obiecta negligentia culpa absoluitur, ipsi autem versus doctè exponuntur.

Colum. 940. B. post lin. 10. subde, ANIMVMQVE) EXPLESSÈ IVVABIT VLTREICIS FLAMMÆ) Animus vltreicis flamme nihil est aliud, nisi animus vltreicendi desiderio inflammat: vltreicendi autem nõ se, sed suos, vt sequitur. Et CINERES SATIASSE MEORVM) Synecdoche, manes occisorum, quos in sepulchris habitare persuasum erat, & hostiarum sanguine expleri. Quamuis in feminam, inquit, scire turpe est, pietatis tamen nomine laudabor, quod cæcorum ciuium meorum vmbra, hostium suorum sanguine expleuerim. Montfort.

Colum. 941. principio explicat pone. TALIA IACTABAM.) Verè iactabar, & parum rationi consentanea, frustra secum voluclatam, aut etiam voce loquebatur, sicut mos est iratis, & furentibus in solitudine. Desclarat id ipsum, quod mox sequitur, *furiata mente ferebar*. Si enim mens à sua sede erat dimota, quid poterat nisi imprudenter loqui?

Colum. 945. post lin. 6. APPARENT DIRÆ FACIES. IN TROIÆ NVM. MAGNA DEVM) Hoc est nimirum, quod supra Venus, *verum inclementia diuim Flæs enertit opes, Aspice, namque omnem*, &c. Et hinc clarissime percipici poterat, deos Troianis iratos, cum eorum facies tam essent horribiles: ab animo namque vultus fingitur. Vnde apparent inimica illa magna deum numina, seu vnde intelliguntur inimici, & velut in Troiam iurati illi magni dii? quia diras, truculentas, iminabundas, formidabiles ostentabant facies.

Ibid. C. post versu 3. adscribe. Non multum aliena est ab hac collatione illa Catulliana, de prostrato Minotauro à Theseo apud Cretam in Labyrintho.

Nam velut in summo quatentem brachia Tauro Quærat, aut cornigeram sudanti cortice pinnam Indomitus turbo contorqueus flamine robur Erui: illa procul radicibus extirpata Prona cadit, lateque, & cominus omnia frangit.

Ibid. D. versu 3. adde. Tibull. eleg. lib. 2. Omnia sunt operata deo, cum loquatur de sacris ambonalibus, quæ in honorem Cæveris se habent, videtur idem sensu quod *stare*, & deo, pro deo dixisse.

Colum. 952. A. lin. 12. Adde. Notandum genus loquen

quæ n. l. *esse pelem*. Ennius *Medea*, Nam nunquam hera errans mea, domo effugeret pedem. *Phur. Capt.* Seruare istum fultis in tus scatur, ne quoqua domo pedem efferat. *Parisi* huc refert illud *Parisi* *Andr.* Nam pol si id scissem, nunquam hæc retulissim pedem.

Deinde subiice hæc. TANTVMQVE NEF. PAT. EXCIDIT ORE) Ausus es hoc ex ore tuo? *ἐπαρτινός* prolutum videtur ab Ennio, quemadmodum illud apud Andronicum in *Odyssa*. *Μεα puera, mea puera, qui d* *verbi ex ore tuo profugit?* Qui versus ex illo Homeri in. i. *Odyss.* conuersus est. *Τένον ἔπος, πτόλον ος ἔτος φύων ἔπος ἰδ ὄλον*.

Colum. 958. C. post versum vlt. VESTRVM HOC AVGVRYM) Agnoscit prodigium non fortuitum, sed à diis profectum, eoque se moueri ad deserendam rebus perditis patriâ. Nascimb. VESTROQUE IN NVM. TROIÆ) Si volētis, poteritis nobis Troiam restitucere. Potest vestra potestas per nos Troiam aliam excitare. Vbi dii volunt, ibi Troia est.

Colum. 960. A. post versum 3. IYXTAQVE ANTIQVA CYPRESSVS) Ennius in 7. *Annal.* dedit huic arbori mæsculinum genus, *longiq; cupressi Stant rēctis foliis, & amaro corpore buxum*. Idem alibi. *Capitibus nutantes pmos, rēctosq; cupressos*.

Colum. 961. D. versu 10. *Formular. Rōm. Brissonij libr. 1.* Adde hæc. Liber subnectere dictum Diogenis. Conspiciens quædam sese piculi causa aspergentem aquis flualibus, O te infelicem, inquit, ab erroribus Grammaticis asperio te non liberat, & à vitæ criminibus liberabit.

Colum. 966. lin. 11. QVEM NON INCVS. A. HOM. DEOR.) Subiice. Linius lib. 28. In Opuntem rediit, deos hominesque accusans, quod tantæ rei fortunam ex oculis prope raptam amississet.

Ibid. C. lin. 6. CAPVT OBIECTARE PERICLIS) Salust. Iugurth. Statuit eum (Micipsa videlicet Iugurtham) obiectare periculis. Tacit. lib. 2. *Annal.* Vt ea specie dolo simul, & castibus obiectaret.

Colum. 968. B. post versu 5. pone. MENSÆQVE DEORVM) Mensas tanquam aras, sacrorum caerimoniis dicatas, easque ex argento factas, in veterum templis fuisse legimus. Syracusanus auferri iussit Dionysius ille sacrilegus. Hieron. Columna.

Ibid. post versum 7. appone. Alexand. Mait Tertulian. lib. de Pallio, in Sarabara (vestis Medicæ nomen est, quam ille gentem subegerat) decessisse. Sic Tacitus captiuum cruorem dixit 3. *Annal.* vbi de Druidis. Non cruore captiuo adolere aras, & fibris hominum consulere deos fas habebant.

Colum. 969. A. post versum 11. subiice. Credebant antiqui, qui ex hominibus in deorum numerum essent relati, aut qui eximium quippiam supra vires humanas deorum ope effecissent, cæteris hominibus proceriores, & augustiores videri solitos. Omitto Suetonium, & Tacitum, quorum verba supra retulimus. Lucretius lib. 5. cum de origine religionis agit.

Egregias animo facies vigilante videbant, Et magis in somnis mirando corporis auctu. Silius lib. 11. *Et Pauli stare ingentem miraberis vmbra*. Et lib. 3. de Amilcare. *Celsus abis gressu, maiorq; recessit imago*. Idem lib. 11. loquens de Virtute, & Voluptate.

Cum subido assistunt dextra lauaq; per auras Allapsa, haud paululum mortali maior imago.

Linius de patre Decio li. 8. Armatus in equum insiluit, ac se in medios immisit. Conspectus ab utraque acie fuit aliquanto augustior humano visu, sicut celo missus, piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis

auerfam, in hostes ferrat. Ibid. Ibi in quiete vtrique Coss. cadem dicitur visa species viri maioris, quam humano habitu, augustiorique. Idem de Euandro lib. 4. ait, quod conspecto Herculis habitu, ac forma aliquanto ampliore, augustioreque humana auditoque nomine, parente, ac patria, aram ei dicauit. Magnum quoque Alexandrum testatur Solinus forma supra hominem augustiore fuisse. Ex Hieron. Columna ad 1. *Annal.* Ennij. Ibid. B. versu 4. *incensus amore*.) Adde. Linius lib. 30. Ibi superantem infanos montes, multo & sauior, & infestioribus locis tempestas adorta disiecit classem.

Colum. 470. A. versu 5. LYD. TIBRIS) Adde. Nominè agminis Macrobius hic actum, & ductum quandam intelligit.

Colum. 971. Adde, principio explanationum. Hæc VBI DICTA DEDIT) Linius quoque, vt pote sermonis poetici studiosior, sic locus est lib. 22. Hæc vbi dicta dedit, stringit gladium.

AD TERTIVM ÆNEIDOS.

Colum. 978. B. post 6. Primi tres versus libri huius moment me prouerbij, quod est apud Iunium 59. Cent. 5. *Pergama non tristia incolit*, in eos, qui sibi læta omnia augurantur, & ex animi sententia cuncta feliciter cedere putant, & qui tantum non dii sibi videntur esse. Sic enim apud Æschylum Prometheus rupi Caucaasæ affixus Mercurio cum reliquo deorum vulgo, qui tunc rerum caelestium tranquillo potiri sibi videbantur.

Καὶ δουερε δὲ νύχθη ἀπὸ τοῦ ἀπρόσπαια. Habitare non vixit Ilium vos remitti.

Sumpra origo à temporibus Troic iam tum fortunatæ, quum totius Asiæ imperio potita summum & domesticis opibus, & externis viribus regnum constabilisset, nondum luctuosam sortem, in quam postea incidit, experta valebit in principem virum, aut reimpub. aliquam, cui opibus florenti, & societatibus confirmatæ videndum sit, tantisper dum secundo æstu omnia feruntur, dum res videntur validissimæ, ne præcipitet in ruinam, nimis protèrve consiliis visæ & viribus freta.

Colum. 986. A. lin. 9. post asteriscum pone hæc. Lib. antecedente, Priami dum regna manebant.

Ibid. E. lin. 6. nec militiæ gerebant) Adde. Et Linius lib. 6. Auspiciis hanc urbem conditam esse, auspiciis bello, ac pace, domi militiæque omnia geri, quis est qui ignoret?

Colum. 988. E. post lin. 7. adde. MVLTÀ MOVENS ANIMO) varia mecum cogitans. Et quod alibi.

Atque animum celerem nunc huc, nunc diuidit illuc, In partesq; rapit varias, pèrg, omnia versat.

Colum. 992. D. versu 4. VICTRICIAQVE ARMA) Adde statim, A sententia versus huius, quo victoria Agamemnonis ad Troiam comprehensa est, non alienum videtur, quod Plato de eius nominis etymo scriptum reliquit in Cratylo. Huiuscemodi fuisse videtur Agamemno, inquit, qui iis in rebus, quas certo animi consilio constitueret, omnino elaboraret, & in iis constanti quadam virtute perseveraret. Illius admirabilis constantiæ argumentum fuit, diuturna illa ad Troiam perduratio, cum tam numerofo exercitu. Illum ergo fuisse *ἀγέμνων* (id est, admirabilem perseverantiam quam, & mora) nomen ostendit *Ἀγέμνων*.

Colum. 993. D. post versum 5. intextenda. At enim Polydorus nullo modo Iliones, sed Hecubæ filius

fuit, nec fuit Hecuba alio nomine dicta Iliona, vt vult Lamb. Cur igitur Ilionam matrem appellat Polydorus? Sciendum, Hecubam, cum natus esset Polydorus, Iliona filia decisse educandum, vt scribit Hyginus. Quamobrem fororem, quod eum educasset, matrem nominat. Itaq; eundem locum sic exponit Acton. Manifestum est, hanc Polydorum necatum fuisse, & noctu forori in somnis venisse, rogantem, vt sepeliretur, hoc dicentem, *Mater te appello, soror surge, & sepeli me, quem locum mendosum esse opinor, legendumque potius, Matrem te appello foror, surge, &c.* Hæc Hieron. Columna in Ilionam Ennij.

Column. 994. A. post versum 3, subiiciantur hæc. Quomodo vero? obruncat? an non supra dixit ipse met, clamans è tumulo, *hic confixum ferrea textit Telorum seges?* num hæc pugnancia non videntur? Credo dubitationem ita solui posse, vt dicamus verbum *obtruncare* positum hic esse pro interficere generatim, & Virgilio obseruatum fuisse rei veritatem. Quæ enim supra de telis quibus esset confixus, quæque ex corpore eius in syluulam excreverent, fabulæ simillima sunt. Homerus ab Achille hunc adolescentem scripsit interceptum. *h*

Column. 995. A. versu 2. *ἐπ' ἐπαυθὲ καὶ βαρμῆ* Cōtinenter succedant hæc. *Οὐμῖνο ἄλλοις δὲ δουραδῶν ἀμφοτέρωσιν, ἕως ἄρα τῶν πῦρσι πύκτων ἐπιπέτασθε* ubi etiam Paulinum illud i. ad Corinth. cap. 4. πῦρ τοῦ ἐπιπέτασθαι ἐπιπέτασθε explicatur.

Subiungunt statim. Lib. 4. *Æneid.* Tum vero Teucri incumbunt.

Column. 999. B. versu 5. *DEDUCUNT SOCII NAVES* Subiungunt statim. Lib. 4. *Æneid.* Tum vero Teucri incumbunt. *Ἐλπίστε τὴν θάλασσαν ἅπαντες ἅπαντες ἅπαντες*

Column. 1000. C. versu 9. post asteriscum colloca hæc. *Dixit est & Natio i. belli Pun. hoc nomine.*

— deinde
Pollens sagittis inclutus
Arcitenens, sanctusque
Delpheis prognatus Pythius.
Apollo.

Ibid. versu 9. post adde. * *Ab arce aureo χροστέλλει* Græcis *ἵαπε* etiam ἀργυρέλλει: vel quod argentum habuit, cum i typhonem interficeret: vel allegoricè, propter candorem lucis: Apollo enim sol.

Column. 1005. B. versu 11. *adulauimur avia?* Adde. Quiddam exponunt, in terram inclinamus, quomodo Turcis, & aliis barbaris gentibus etiam hodie mos est, cum dicuntur facere reuerentiam. *h*

Column. 1006. B. Muret. lib. 10. cap. 2. Subiice, noua linea. Palladius lib. 1. Tit. 6. Qui atando crudum solum inter sulcos relinquit, suis fructibus derogat, terræ vberitatem infamat. Longè melius manuscriptus, *terre uber infamat.* Quomodo Græci poætæ ἄρα ἀρβύρα, quod Didymus exponit, τὸ πλοῦτον, καὶ τὸ φορητὸν τῆς γῆς. Exprefferunt id præter Palladium, & Virgilium etiam alij. Martians lib. 1. Sola vero (quod vector eius cygnus impatiens oneris, atq; etiam subuolandi alumna stagno perierat) Thalia derelicta in ipso florentis campi vberis residebat. Saluianus lib. 7. de Pronid. Dei Nemini dubium est, Aquitanos omnes populos medullam fere omnium Galliarum, & vber totius fœcunditatis habuisse. Ipse Pallad. lib. citato Tit. 7. Ne bonum naturali fœcunditatis, colentium deprauauerit inertia, & in degeneres furculos vber feracis soli expenderit. Varro de re rust. lib. 1. cap. 7. Cæsar Vopiscus ædilitius caulifam cum aggeret apud Cenforos, campos Rofæ Italiae dixit esse lumen. Hæc acerauait Ioan. Meursius in Critico Arnobiano, cap. 13.

Ibid. E. post versum 2. Subiice. *VEETER. VOLVENS MONIM. VIR OR.* in memotiam reuocans prima Trojanorum tempora, quorum erat bene gnarus, Excitens

A animo secum Troianæ antiquitates. Veteres viri hic accipiendi sunt Troianorum maiores, ab ipsi vsque conditoribus.

Column. 1010. C. post lin. 2. infere. *ET GNOSTA REGNA PET.* Huius oppidi meminit Homerus, Q. Scipimus Roman. præfat. in Dictionum Cretensem, vbi ait, Gnoson olim Cretensis regis sedem fuisse. Philostratus in vita Apollonij, qui tradit, ad Gnoson Minois Labyrinthum fuisse Plinius, Solinus, & Eusebius de tempor. Diodor. libro sexto ait, Cretum tempore Tiranæ in Gnofo habitasse, vbi etiam ipsius tempore viserentur fundamenta domus, in qua Rhæa educata fuerat, ac peruectus cupressorum locus. Virgilius à Gnofo Cretam Gnosia regna vocauit. Hieron. Column. in Frag. Ennij ex Euennero.

Column. 1012. B. lin. 2. tutela 2. Bacchi) Adiungo. Parrhasius in illud Claudiani i. de raptu, *ululatu Ida Bacchat*, id est inquit, à fanaticis per furorem quatitur. Et passim dicitur, vt Maro, *Bacchatamq; iugis Naxos*; vbi per epitheton nominis rationem expressit poeta ex Euphorionis sententia, qui Naxon dictam tradit à verbo *βάχα*, quod est bacchati, atque rem diuinam facere; quamuis alij nomen insule datum velint ab Endymionis filio Naxo, vel eiusdem nominis altero duce Caru. Sunt qui bacchatam Virgilio Naxon ἀγῶε dictam putent, eo quod in ea Liberi patris orgia celebrarentur: eadem ratione, qua Cithæron à Papinio 4. Thebaid. *te bacchate Cithæron.*

Ibid. D. lin. 1. *κάλωσα* dicunt) Adde. Clamor nautis peculiaris est, non solum cum portum subeunt, vt læticia præbeant argumentum: sed etiam cum hostes accedentes aspiciunt, vt illi exterreatur, ipsiq; pugna di alacritatem ostendant. Præterea inter nauigandum clamore, & cantu remigum labores, molestiq; leniuntur. Quintil. lib. 1. cap. 17. de Musica loquens. Atque etiã natura ipsa videtur ad tolerandos facilius labores, velut muneri nobis dedisse. Siquidem & remiges cantu hortatur, nec solum in his operibus, in quibus plurimum conatus, preunte aliqua iucunda volūptate conspirant, sed etiam singulorum fatigatio quamlibet se rudi modulatione solatur. Silius lib. 11. Virgilianis lineis hunc versum ita adumbravit, *Nauticus implebat r-sonantia litora clamor.* Ennius Annal. 14.

*Labiur vincta carina: volat super impetus vndas,
Cum procul aspiciunt hostes accedere ventis
Nauti' velsuolis, magno clamore bouantes,*

Varro à boue bouare deductum asserit. Vsu autem frequentioris recipitur bouare, à verbo græco *βοάω*. Hæc Hieron. Columna ad locum Ennij à me recitatum.

Column. 1015. B. post versum 7. adde. * *De eodem sidere, seu potius de tempore quo regnat illud sidus, loquens Tibull. eleg. 4. lib. 1. vocat. æstiuo tempora sicca canis. Propert. libr. 2. Incipit & sicco feruere terra cane.*

Column. 1018. A. post lin. 12. inetere. Nos *TVM. SVB TE PER. CLASS. æQUOR*) Linius Helena. *Tu qui permensus ponti maria alta veliuola.* Lucret. lib. 6. *Æera permensus multum, camposq; natantes.* Stat libro 1. Syluar. *Quod durum permensus iter.*

Column. 1019. C. lin. 1. corpore sudor) Adde. Horat. Sat. lib. 2. *sudor ad imos Manauit talos.*

Column. 1021. B. post versum 9. infere. Quod ait tales casus solum Callandram sibi prædixisse, sciendum, poetam Ennium quod quidem ex fragmentis 1. Annal. apparet, induxisse Anchisen post excidium Troiæ, Æneæ filio, cum diis penatibus fugam paranti, futura vaticinantem, & post varios casus Italiae positurum, ibiq; fatis annuentibus stabilem in perpetuum sedem habiturum promittentem.

Column,

Column. 1023. B. lin. 3. *lycæmque furore*) Adde. Lib. A 1. *Iam validam Ilionem nauem, iam fortis Achata Vicem hylens.*

Column. 1030. C. post lin. 11. infere. ΜΗΝΙ ΠΟΝΕΩ. ΑΡΟΛΛΟ ΠΡΑΕΔΙΧΤΙ) Linius lib. 25. ex carmine Martij. vatis extremo, *nam mihi ite Jupiter factus est.*

Column. 1033. A. lin. 5. si placet) Adde. Linius lib. 26. Zazynthos parua insula est, propinqua Ætoliae, vibem vnam, eodemque, qua ipsa est, nomine, habet.

Column. 1024. B. post versum Pertij adice. Catull. *Fulsere quondam canadi tibi soles,* id est, felices dies: vt contra Horatius diem infelicè appellat nigrum solem, sat. 9. lib. 1. *huncque solem Tam nigrum surrexe mihi?* Euphorion apud Stobæum *ἡδύς ἦν οἱ τετυμοσὶς ἐπὶ ποταμῷ.* Vide Eclog. 9. *Cantando puerum memini me condere soles.*

Column. 1040. B. lin. 2. videlicet locutionem) Adde. In 6. *Quin & suprema cum lumine vita re iquit.*

Column. 1046. D. post versum 9. Subiice. CHAONIOS COGN. CAMPOS) Simile illi, *tales casus Cassandra canebat.* Sed huiusmodi alliterationes, syllabarumque repetitiones antiqui pro ornamento se cæbantur, & in iis erant crebriores: quæ tamen pro vitij duxit posteritas, correptrix antiquitatis, à qua ipsa in multis corrigenda est vicissim. *h*

Column. 1048. B. versu vlt. Dicitur & masculus animus) Adnecte. Mulier igitur, quæ talem animum gerit, quæque opera viro digna perpetrat, nomine à viro detorro, virago dicitur, *ἀνδρὶδερα*, quo nomine Ouid. & Statius Palladem, Seneca Dianam appellauit.

Ibid. D. post versu vlt. adnecte. Menander generatim, & vniverse, summa cum elegantia scripsit, pronuntiatuque, difficile, & operosum esse, reperire cognatum pauperis. Neminem enim fateri, sibi quidquam esse eum, qui auxilij alicuius indigeret: propterea quod statim putaretur se aliquid petatum iri.

— ἔργον ἑρβῆν συρταῖν

Πένητος ἔστιν. ἔδδ' ἐς γδ' ὀμαλογεί

Αὐτῷ προσήκειν τὸν βοθητῆος τινός

Δεόμενον αἰτεῖσθαι γδ' ἕμπε τι προσδοκῆ.

Obseruatum à Mureto lib. 2. cap. 6.

Column. 1054. lin. 1. Helenius videlicet) Subiice. *ARQUE HÆC DEINDE CANIT*) Verbum *cænere* datur sæpe oraculis, & vaticinijs. De Sibylla infra, *ipsa canat.* Et supra *Æneas, sibi nouum, diuine nefas Harpyia Cælo prodigium canit.* Præterea locos alios poetæ huius. Horat. lib. 1. Ode. 15. *vt cænere fera Nereus fata.* Et Sat. 5. lib. 2. *Non furis; an prudens ludis me obscura cæcandos?* Lucan. lib. 1. oracula canere. *DIUINO EX ORE*) Satis erat, *cantit.* Verum hic pleonasmus est creber poetis, vt, sic ore effata, sic ore locutus. Diuinum os, quia diuinum est futura prænuntiare, & videtur tum deus per os hominis loqui. Siquidem & in sanctis litteris legitur, dabo verba mea in ore tuo. Et rursum, omnia quæ dixero tibi, loqueris. *h*

Ibid. B. post lin. 6. inetere. ET SALIS AVSONII) *Æquor salis Ausonij, est æquor, siue mare Ausonium.* Apud Homerum *ἄς* sæpius pro mari: vnde Latinum sal, vltima scilicet littera præposita, vel spitiu illo denso, in s, conuerso, qua ratione græcas has, voces *ἄς, ἑρπυλλῶν*, sex, septem, serpyllum pronuntiamus. Vocem sal pro mari, ab illius salfedine, plures poetæ vsurparunt. Catull. *Ipsus ante pedes stitit salis alidebant.* Et rursum. *Tum tremuli salis aduersus procurvere in vndas.* Et notet 1. *Æneid. sumas salis are ruebant.* Pro iocis, masculino genere effertur, etiam numero singulari. Hier. Col. in illud Ennij ex 14. Annal. *Cæruleum spumat sale.*

Column. 1060. B. post lin. 3. collocanda, quæ sequuntur, ab initio. De violenta ista separatione, seu diruptioe etiã Tertullianus, lib. de Pallio, sed more suo horridus, & obscenius. Italiae quodam latus, Adria, Tyrrenusq; quassantibus medio tenus interceptum reliquias Sicilia facit: cum tota illa plaga discidij, contentiosos æquorum coitus angustis retorques, nomen vitij mari induit, non expuentis naufragia, sed deuorantis. Quod aliàs superum, & inferu mare dicimus, Mela Ionium & Tuscum, Tertullian. dixit Adriam, & Tyrrenum. Nomen autem vitij, quod plaga illa discidij fecit, non est Rhegium, vt quidam putant; neq; enim Rhegium mare, sed eius terra, quæ auulsa est, *ἀπὸ τῆς ῥαχίνας*, id est à frangendo. Magis est, vt Charybdin significari credamus, quod nomen esse mari inter Siciliam, & Italiam medio Thucydides li. 4. scribit: fortè à vicinia Charybdis, quod vitium Tertullianus vocat, quoniam sine periculo præternavigare non licet, vt non immeritò implicata Charybdis Virgilio dicitur. Hæc ex Ioannis Mercerii explanat. in eundem lib.

Col. 1062. A. post versum 4. adde. Pistrix ex Glossario veteri *πίστις, ἄπροσπρος*, ceti quoddam genus, & mulier, quæ panes coquit. Sic enim appellatur à Lucilio. De pistice Florus li. 3. c. 7. Sed fiducia oppidanis resistunt nuntius fecit: docēs aduentare Lucullū, qui, horribile dictu, per medias hostium naues vtre suspensus, & pedibus iter adgubernans, videtibus procul quasi marina pistrix euaserat. Et Festus, balænam belluam marinam, ipsam dicunt esse pistricem, ipsam esse cetum. Quin Cic. in Arato *ἰστῶν* signum caeleste semper pistricem vocat. Arnob. lib. 3. Atque ita tollitur, & remouetur è medio Stygij frater Iouis, Olympiq; germanus, tridenti armatus ferro, pistricum dominus, atque menarum. Hæc ex Notis Francisci Doufæ in Fragm. Lucilij.

Column. 1067. C. versu 13. *adire iussus erat.*) Adde, noua linea. Adagiū *Dodonans lebes* in eos torquetur, qui per dita verboru colluuioue scatet. Pelues quippe circa Iouis fani parietes ita locatas scribit Dæmō, vt si quis vnā leui tactu cōtingeret, protinus omnes cōtinuata, perpetuq; cōplosione tinniret. Testatur id ipsum Ausonius.

Nec Dodonans cessat iuuatibus iſſe,

In numerum quoties radiis sereniſſibus iſſe

Respondent docilis moderato verbere pelues:

Easdem tamen abluendorum corporum gratia illic haberi, discimus ex Asconio. Obseruauit Parrhasius in 3. de rap. Proserp.

Column. 1068. D. *nomina celo.* Germ.) Adde. Quin & Plautus multo ambobus verustior, in Pseudolo, quomodo quidam eruditi rescribendum censent, nam hodie locus est corruptus.

Ita victu excurato, ita munditijs dignari,

Itaque in loco festiui sumus festiue accepti.

Ibid. lin. 6. certe τὸ λέγε. Adde. vt apud Euripidem, cum sic Agamemno de filia Achilli nuptura, *Εὐ μὴ παρ' ἡμῶν εἶσιν φθίαν εἰς λέγε.*

Column. 1972. A. post versu 4. QUIB. EST FORT. PERACTA IAM SVB) Achilles Statius Comment. in Tibull. legit *parata* pro *peracta*. Vt sit, quale illud Tibulli eleg. 4. lib. 2. *Sic mihi seruitiūm video, dominamque paratam.* Paratam, inquit, quasi partam, & constitutam, vt sit in perpetuum viuendum hoc modo. Sic alibi, *Et merito laudandus hic est, quem prole parata, &c.*

Column. 1079. E. lin. 6. Strabo lib. 6.) Adde. Plinius lib. 3. cap. 20. Florus lib. 1. c. 18. Silius lib. 12. Mela lib. 2. cap. 4.

Column. 1080. A. lin. 2. constituit. Seruius. Adde. De hoc templo audiendus Linius lib. 24. Sex millia aberat ab vrbe (Crotone) nobile templum, ipsa vrbe nobile

bilius Lacinia Iunonis, sanctum omnibus circa popu-
lis. Lucus ibi frequenti sylua. & proceris abicris arbori-
bus septus. Lata in medio pascua habuit, ubi omnis ge-
neris sacræ pascēbatur pecus sine villo pastore, &c.
Colum. 1085. A. versu 9. ferrugine calum) Adde. Ouid.
14. Metamorph. de Circe.

Quo solet & nives vultum confundere luna,
Et patrio capiti bibulas subtexere nubes.

Colum. 1086. A. versu 3. post hæc. NOX INTIMPES-
TA) sic lege. Nocte intempesta nostram deuenit domum.
Artius in Bruto, ita Lucretiam de Sex. Tarquinij ne-
quitia conuenienter inducit. Cic. in Pison. Nocte in-
tempesta crepidatus, veste feruili nauem conscendit.

Ibid. B. versu 1. dignoscuntur.) Adde. ἀπορονχία ἀμολ-
γῆς & ἄρα ἀσάπριγτος.

Colum. 1091. B. post versum 9. inferre. VISCER. MI-
SEROB. VESCITVR (Homer. Odyss. η. ἑστὸν ἐπεὶ πύλας φ-
μεγ ἀλυσ ἐπὶ λίσσαστο νύδ' ἄνδρ' ὄρωμα κ' ἐδ' ἄν. De eodem
accipiendum, quod ait Ennius Annal. 9. Cyclopi venier
velut olim turserat alii Carnibus humanis distentus. SAN-
GVINE ATRO) Ennius Thyeste. saxa spargens labo? sa-
nie, & sanguine atro. Nonius ex Lucilio. Latere pendens,
saxa spargens labo, & sanguine atro. Lucilius Ennianam
exsecrationem, tanquam vulgo iactatam suis poematis
insemit.

Colum. 1092. B. lin. 13. Solem luceret. quogue, &c. dele-
tres versus, vique ad, da discrimine typhi, &c.

Ibid. C. post versum 2. intexere. AVT PHOEBEÆ
LAMPAD. INSTAR) nō quātus est reueta sol, sed quātus
nobis videtur: videtur autē instar lāpadis alicuius. Solē
quoque Lucret. lib. 5. æternam lampada mundi nomi-
nauit. Item roseam facem, vel potius tribuit ei roseam
facem: quippe qui fulgore suo mundi tenebras dissipet.
fermoq; sepulti Dum rosea face sol inferret lumina celv. En-
nius Annal. 17. interea fax occidit, ubi Hieron. Colum-
na non simpliciter Ennium facem dixisse arbitrat:
sed vel, solis interea fax, vel, celi interea fax. Poeta prif-
cus Flammineam per abram aliē feruidam ferri facem. Siue
igitur lampadem siue facem vocem solem, certum
est insinuari quorundam philosophorum dogma, qui
adeo igneam ei naturam tribuerunt, vt aut saxum igni-
tum, aut candens ferrum esse affererent. &

Colum. 1096. A. post versum 3. adde. ET LITTORA
COMPLENT) Hinc magnus Cyclopium illorum nume-
rus colligitur, siquidem littora complebant. Sic Ennius
paucis verbis militum maximum numerum ostendit,
Nauibus explebant sese, terrisque replebant.

Colum. 1099. D. ad versum 3. adde hæc. * Quia calami-
tatium Phylis meminimus, recordamur quod legimus de Diogene. Demi-
rabatur Grammaticos, qui tam studiosè Phylis mala perquirerent, ac de
ijs disputarent (exponenda Cōdylia videlicet) sua autem ipsorum mala
non viderent. Simile faciunt, qui populi peccata accusant pro concione,
cum ipsi sint fedati sceleribus.

AD QVARTVM
ÆNEIDOS.

Colum. 1109. A. versu 11. fræno fauciam dixit) Adde.
id est, magno, vehementi: hoc enim interdum so-
nat, fauus, non tantum atrox, siue crudelis.

Colum. 115. C. post vers. 12. collocabis hæc. Apud
Ennium Annal. 11. Malo, cruce vt fatum des Iupiter. Vi-
detur his verbis quispiam potius optare vitam suspen-
dio claudere, quā indigna perpeti. Distinxit ita Hieron.
Columna, quum legeretur antea Malo cruce, dixerunt
n. veteres cruce masculinè. Plautina anus in Aulular.
Vt nam me diui adaxim ad suspensium

Potius quidem, quàm hoc pacto apud te feruim.
Nec illa Cic. 2. Tuscul. sunt ab hoc loco reicienda. Mo-
ri malunt, quàm tantum modo de dignitatis gradu di-
moueri. Terent. Adolph. Animam relinquam potius, quam
ill. m. de feram. Hieron. Colum. Ergo perfpicis, quibus
verbis affertur quidam, malle se mori, quam hoc, aut
illud facere, siue perpeti.

Colum. 116. C. lin. 11. & alius prætereā petat. Adiecit. Dam-
nauit tamen, quod minimè dissimulandum est, vnius Tertullianus, pesti-
quam in heresi lapsus, cum doctissimo delirare capir: & damnauit locis
multis, idque aperitissime, nec sine verborum acerbitate, & contumelia,
vt norunt, qui certos quosdam libros eius volutarum. In quibus tamen
plurimè ad suadendam continentiam, virginitatēque graues, & di-
uina sententia. Quas quidem virtutes si moderatius ille suspenderit, me-
lus nonni suo, melius saluti suo consulisset.

Colum. 119. B. post versum 12. subde QVOS AFRICA
TERRA) Ennius li. 3. satyrar. Latis campi, quos gerit Afri-
ca terra poltius. Sic Carō orat. pro Achæis Italia terra,
pro Italia. Tibull. Campania terra: Lucilius, & Catul-
lus Iberia terra: & Celtiberia terra: & poeta quidam
apud Arist. 3. Rhet. λόγος δὲ τῶν γῆων. Hieron. Columna.

Ibid. C. post lin. 8. inferre. GENVS INSVPERAB. BEL-
10) In. I. de Carthaginensibus venus. genus intracabile
bello. Eandem vim habet illud ibid. de eadem ciuitate,
studiusq; asperrima belli.

Ibid. C. 10. Scruio Numidæ sunt infrani, vel quia sæ-
ui: vel quia equis sine fræno vruntur. Hoc curtius est,
quàm accuratius explicatum. Linij locus ex 3. lib. pla-
nius, pleniūque rem explanabit. Agens enim de Nu-
midis equitibus: Nihil, ait, primo ad spectu contem-
tius. equi, hominēsq; paululi, & graciles: discinctus,
& inermis eques, præterquam quod iacula secum por-
tat: equi sine frænis, deformis ipse cursus rigida cerui-
ce, & extento capite currentium. Sed & effrenatam au-
daciam dici vult Turneb. ab equis, quorum sine frænis
indomitus est impetus. Proinde Romani in magno pe-
riculo, in hostem detractis frænis equos permisisse.
Vnde Liuius lib. 40. Id cum maiore vi equorum facie-
tis, si effrenatos in eos, equos immittetis. id quod sæpe
Romanos equites magna fecisse laude sua, memoriae
proditū est: vt minus mirū sit, Numidas equis fræno li-
beratis vti solitos fuisse. Quo respexit Martialis lib. 9.
Epigrā. ad Pastorem. Et Maffylam virga gubernet equum.

Cum Strabo auctor sit Numidas, Maffylōsq; equos
habere, quos virga, non fræno gubernent. Lucan. 4.
Et gens que nudo residens Maffylia dorso
Ora leuis, flecēt frænorum nescia virga.

Oppiani prætereā auctoritatem cum Silio, de qua nos
principio, adducit German.

Colum. 121. C. post lin. 10. adde. SOLVITQVE P-
DOR.) vt qui vincula rūpit, aut præcidit, soluit id, quod
erat alligatū: sic qui argumētis persuadet homini pudico,
vt pudorem violet, eūsq; iura resoluat, quomodo
ante locuta est Dido, ipsum pudorem soluere dici po-
test, quoniam eius soluendū, abiiciendūq; auctor est.

Colum. 1122. B. post lin. 1. subiice. AQVOSVS ORION)
Æneid. I. nimbosus Orion. NON TRACTABILE CÆLVM)
Hominem tractabilem vocamus, qui se finit tractari,
qui non est instar equi ferocis calcitrantis, aut bestiar
alicuius immaniteræ, qui est ingenio leni, & flexibili.
Cic. ad Attic. ep. 13. li. 10. de filio suo Marco. Ego meū fa-
cile teneo: nihil est enim eo tractabilius. Dixerat autem
supra, filium Q. Ciceronis sui fratris, esse ferocem, arro-
gantem, & insectum, propter paternam indulgentiam.
Transfert igitur Virg. hoc vocabulum ad cælū, & plu-
uium, procellosum, ventrosūq; vocat intracabile.

Colum. 1127. A. vers. 10. subde. Quod qit Didonem
amoris æstu perciam, furentēq; tota vrbe va-
gari.

gari, suggerit mihi, quod de amore non bono legi apud
Max. Tyrim. serm. 10. Sit igitur amor, inquit, appeti-
tio animi. Verum appetitioni huic perinde, atque equi-
no furori opus est fræno. Er si committas animum rapi,
iuxta modum comparationis Homericæ, quidnam
aliud egeris, nisi vt vorax equus temerè in campum ex-
currat, haud amplius petens a quatione concessas, cur-
susve decurrens, quos a rectoris arte didicerit: sed ef-
frænis, ac sine rectoris passim feratur.

Colum. 1135. B. versu 9. adde. * Quod Virgilio est indagine
eingere, hoc Tristulo claudere valles, colles Eleg. 4. lib. 1. Nec, veit in-
dus altas si claudere valles. Et lib. 4.

Quis furor est, quæ mens densos indagine colles
Claudentem teneras lædere velle manus?

Colum. 1137. E. De canibus Gallicis) Adde hæc. Accedant
versu ex 10. apud Ennium, ubi eis navem sagacem trionit: citantur
autem à Varrone lib. 6. de ling. lat. & F. esto Pompcio in Nictare.

—animus cum pectore latrat,
Velut & si quando vincis venatica velox
Apta silet cani, forte feram si nare sagaci
Sensit, voce sua nictat, vlnatque ibi acutè.

Colum. 1140. A. post vers. 9. adde. CHLAMYD.
FICTO CIRCVD. LIMBO) vt plurimum poetæ lim-
bum nominant, quæ aliàs inflita. Est autem fasciola,
quæ ambit extremitates vestium: aut ex filis: aut ex au-
ro contexta, afflutāque extrinsecus in extrema parte ves-
timenti, vel chlamydis. Sic Isidorus lib. 19. Limbus ait
Nonius, muliebri est vestimentum, quod purpuram in
imo habet. Plaut. Aulular. Textores limbolarij, arcularij.

Colum. 1141. E. ante verba INVIA LVSTRA) consti-
tuenda hæc. POSTQVAM ALT. VENT. IN MONTES)
In montibus feræ quærendæ sunt venatoribus, illa
quippe sunt stabula alta ferarum. Idcirco eas Lucretius
montiuuagium genus vocat lib. 2.

Vnde etiam fluidas frondes, & pabula lata
Montiuuago generi possit præbere ferarum.

Colum. 1142. D. versu 7 ac formosum haberi) Adde.
quare & hoc adiuncto sapissimè ornatur. TANTVM
EGREGIO DECVS EN. ORÆ) Orcid est vultu vnde ho-
minem pulchrum commendamus. Quinimo sapenu-
mero ex folis oculis.

Colum. 1152. C. versu 9. sic rescribere, & adde. MVLT A
IOVEM MAN. SVPP. ORASSE SVPIN.) Nomen pro
aduerbio, more Græcorum, qui sæpe πολλά pro πολλὰ &
πολλὰ. Hom. Odyss. Α' πολλά θεῶν γυνίμεθ. Sic I.
Æneid. Multa deos, curasq; pater restatus inanes. Lucret.
lib. 2. crebra reuisit, pro crebrò. Ennius. Quamquam multa
manus ad celi carula templa Tendebam. Homerus Odyss.
α. Εὐχέτο γαίης ὄρεθρον εἰς ἕρανον ἀσπεράτ. Apollon. lib. 1. αἱ δὲ
γυνήκεε πολλά μάλ' ἀσπεράτ. οἰσιν ἐς ἀθήρα χέρας ἀέρατ.

Colum. 1156. C. versu 3. adnecte. * Quia Paridem appella-
re ausus est Æneam Iarbas, per contumeliam, molliūque, & enervata-
tum hoc nomine intelligi voluit, non male etiam illi mox crimem vn-
guento delibatum tribuit. Sciendum enim, quod Athenæus animad-
uerit lib. 1. cap. 12. Homocum de heroibus neminem vnguentatum in-
ducere, præter Paridem, neminem coronatum.

Colum. 1166. D. post lin. 4. adde ista. Ennius Alexan-
dro. seu Alexandra.

Volans de celo cum corona, & raris,
Hominem appellat: quid lascinis stolideron intelligo.

Pro certo putat Hieron. Columna, hic poetam En-
nium loqui de aliquo deo, qui è cælo delapsus, Pari-
dem admonerat, quanto dedecore, rapta aliena coniuge,
turpi libidini indulgeret, quemadmodum hoc loco
Mercurius à Ioue ad Æneam de mollitie obiurgan-
dum mittitur.

Colum. 1167. B. post versum 7. adiecit, noua linea. Re-
gnator plenus, & grauius est, quam rex: sicut ductor,
quam dux Lib. 2. de Priamo, Regnatorum Æsta. Ibidem

magnificè de eodem Ioue Creusa. haud ille finit si: peri
regnator olympi Reperitur à Iunone lib. 7. De fluuio lib.
8. tempe Tiberi. Corniger Hesperidum finius regnator
aquarum. Iam quod affirmat Donatus, maioris metus
iniiciendi causā hîc addi potestates Iouis, cum tamen
notum sit, quantum possit, seruatur hoc etiam in man-
datis nostrorum Principum, nec vllus, vt appellant,
titulus facile omittitur, aut non suo loco ponitur. &

Colum. 1169. D. versu 3. ET QVÆ MOLLISSIMA
FANDI TEMP.) Subiice continuè. Artific hoc Macro-
bio. Saturnal. lib. 1. cap. 2. Tentanti mihi, inquit, Po-
stumiane, aditus tuos, & molliissima consultant diem-
pora. De huiusmodi temporibus, seu occasiombus, &
opportunitatibus loquitur Martialis.

Non si tempora tu Iouis ferenti,
Cum fulget placidus, si quoque vult,
Quæ nihil supplicibus solet negare.

Vide quid infra dicamus ad illud, Sola viri molles aditus,
& tempora noras. &

Colum. 1163. B. lin. 9. MOL. SID. CLASSEM.) Ad-
de mox. Alio sensu lib. 3. legimus, classēque sub ipsa A-
randre, & Phrygiæ molitur monibus Idae. Ibi enim mo-
liri classem i est ædificare naues, cæsa ad id materia è
montibus: hîc, est nauibus navigationem moliri.

Colum. 1174. A. versu 5. Turneb. lib. 19. cap. 17.) Adde.
* Amata quoque Turnum lib. 12. sic obestatur. Turne per has ego te
lacrymas. Habent vñ magnam ad animos commouendos lacryma, &
propter naturæ consensum, etiam in alijs producunt lacrymas: & sunt
reflex plerumque ceruissima interioris affectus. Plerumque dico, quoniam
est, quando mentiumtur.

Ibid. E. versu. 6. QVA SIDERA ADIBAM FAMA)
Subiunge continenter hæc. Sentit nunc Dido nostra,
quam stulte egerit, pudicitiamque violatam dolet, &
amissæ integritatis, honestatisque pulchritudine com-
mouetur. Quadrat huc per bellè D. Augustini præclarat
sententia. Ciuitat. lib. 2. cap. 26. Tanta est vis prohibitis,
& castitatis, vt omnis vel pæne omnis eius laude mo-
ueatur humana natura: nec vsque adeo sit turpitudine
vitiola, vt totum amittat sensum honestatis. Quod ad
formam dicendi attinet, simile illud, &c.

Colum. 1180. C. post lin. 8. inserere hæc. Fraudare re-
gno Alcanium filium, est illum fraudare bono tanto,
quanto in rebus humanis non potest inueniri maius,
Hoc neutiquam debet velle Dido, si qua pars in ea re-
sider humanitaris. Plus dicit in Euagora Iococrates, vñ
δὲ πᾶσι δὲ ἀπολογισαίον, τρυφᾶνδρα καὶ τῆς θείης, &c. Id est
Nunc regnum omnium diuorum, & humanorum
bonorum esse maximum, & splendidissimum, & sum-
ma vel armorum contentione dignissimum, fatentur
omnes. Eum igitur, qui re in tota rerum natura pul-
cherrima potius est (Euagoram) quis orator, aut poet-
ta, aut verborum opifex pro rerum gestarum dignita-
te collaudarit. &

Colum. 1184. A. post. 2. A MISSAM CLASSEM) subau-
dimus, renouauit. qua de re l. i. in oratione Ilionei. Por-
erat etiam Dido quippiam tale, quale Phyllis regina
Thraciæ, violatam redeundi fidem Demophoonti
Thefei filio exprobrans apud Ouid.

Ab haceras etiam puppes furiosa refeci.
Vt qua deferebat firma carina foret.

Remigiumq; dedi, quo me fugiurus abires.
Heu patior telis vulnera facta meis.

Ibid. D. post 3. Verbum scilicet per quandam amari-
tudinem cum risu mistam profertur, vt ait Valla libro
secundo, pater ex hoc ipso loco. Itē ex illo Terent. And.
Ment quatum rumor est amore. D. Id populus curas scili-
cet. Hoc est, per sensum contrarium, id populus nou
magne

magnopere curat. Ita existimato, populo non maximæ esse curæ, filius tuus amet nec ne. Cæsar apud Sallust. quod illa oratio pertinuit? an ut vos infestis coniurationi faceret? Scilicet quos, &c. Videlicet quoque, & quasi vero particula sunt, ironijs omnino aptæ. Gifelin. epit. adag. parte 2.

Colum. 1190. A. post lin. 4. OPERE OMNIS SEMITA FERRET plena est feruore laborantium, seu feruore laborantibus. Infra mox: cum litora feruere latè Prospice- res, vbi loquitur de studio Troianorum ad littus discedendi causa concurrentium.

Colum. 1192. D. versu 7. violatoribus) Adde. Concilium Meldense cap. 72. Nemo cuiuslibet mortui ossa de sepulchro eiciat, aut sepulchrum temerario ausu quoquo modo violet: sed vnumquemque in loculo sibi à deo præparato, atque concessio, sui iudicis aduentum prætolari concedat: maximè cum non solum diuine, sed & humanæ leges sepulcrorum violatores reos mortis indicent.

Ibid. E. post versum 13. CONIUGIVM ANTIQ. QVOD PRODIDIT. Sic quidem videri volebat, coniugium inquam, sed prætexebat hoc nomine culpam, vt multò ante dixit poeta. Grauius autem non potuisset, quam locura est, dum cum proditorem fecit, & quidem rei sanctissimè colenda. &c.

Colum. 1194. lin. 9. Rhodigin. libro decimoquinto cap. 7. Adde * Alpinum Boream dixit, quod is à Riphæis montibus spirat qui cum Alphis iisdem sum, ex sententia Posidonij. Ita breuiter Parrhasius in 3. Claudian. de raptu Proserp.

Colum. 1195. B. lin. 2. lumina linguæ) Attexe. Lucret. lib. 3. Lumina qui linguunt moribundi particulatim. Et lib. 5. Dulcia linguebant labentis lumina vitæ. Næuius. vbi bipedes volucres limo linguant lumina Lucilius in quodam epigrammate, τὸς καταλέχθαι τὰς γλῶσσας φάσκει. Appellatur item mortui, lumine cassi, spoliati, luce carentes. Hanc elegantiam notauit cum his testimonijs Hieron. Columna, Ad Ennium.

Colum. 1207. B. versu 6. plurimos inuocat) Adde. Sed iam Parrhasij longè est alia huius loci explanatio. Sic enim scribit in illud apud Claud. in. 1. de raptu. Ecce procul ternis Hecate variata figuris. Persei fratris Ætæ Colchorum regis Hecate filia fuit. Ea dum vaga per saltus venaretur, aconiti vim prima deprehendit: & ita, necato parente regnum occupauit, à suis in cælum post mortem relata. Eius nominis altera, ex Asteria Latonæ sorore, & Perseo Titane nata: cui Iupiter elementa subiecit, & cælo, Ereboque potentem fecit, vt canit Maro. Iam illud Virgilij, Ter centum tonat ore deos, sic nos interpretamur, vt dicat, Hecatē à saga ter inuocatam; quam per centum deos obscure quidem, verum peritissimè designauit, ad amplissimam deæ potestatem, & nominis rationem simul alludens. Id ab ἐσολὸν trahitur, quod est apud Græcos centum. Ternarius porrò numerus in huiusmodi sacris adhibebatur ex ritu, vt è poetis variis colligitur, & Porphyrius philosophus in responsis abundè disserit. Nec obest, quod à poeta statim subiicitur, Τὴν γὰρ ἄμπερ Hecatē, τρία ἄνδρα οὐρα Διᾶνα. Nam sui moris est, quod etiam Macrobius obseruauit, in quibus non conuenit inter doctos, vtramque sententiam complecti. Quò fit, vt sibi plerumque non constet, vt Seruius, & alij post eum Grammatici notauerunt. Notat diuersas in Hecate opiniones, & eam quam superius attulimus, & eorum, qui cum Iunone coniungunt: vt sit eadem Iuno, Diana, & Proserpina: ex quibus Hecate, vt est apud Lucianum, commune nomen efficiatur. Idcirco ne alterum poeta damnaret,

vt vtrumque dixit. Hæc Parrhasius, quæ tuo, lector, iudicio subiecta volumus.

Colum. 1209. A. versu 10. Turneb. lib. 26. cap. 5.) Adiunge. Arnobius. cur quotidie gemmulas, & pubescentes herbas adurit, atque inestricit nocentium frigus;

Colum. 1210. B. adde ad versu 6. Est alioqui etiam Pythagoræ symbolum, Νυκτὸς πεδῖβος ἰσοπέλατο ἀποράτο. Prius monet, habendam rationem mediocritatis fortunarum in sacrificio: alterum, in re diuina oportere animum esse solutum, ac liberum, nullisque affectionum otiosarum, aut malarum vinculis irretitum. Gifelin. epit. adag. parte 2.

Colum. 1211. C. EN QVID AGAM? RVRVS VNE) Succedant statim hæc. Huiusmodi oratio concisa, & frequenti interrogatione interrupta, & dubitationis plena, magnam animi perturbationem, & summam consilij inopiam declarat, & ad mouendam misericordiam multum valet.

Colum. 1212. C. post versum 4. adde hos, Parvânnæ lolcon, Thessala an tempe petam? Quæscunque aperui tibi vias, clausi tibi.

Quò me remittis? Quod autem sequitur, Ennius, Quò nunc me vertam, &c. vsque ad, Donat. in illud, dele torum.

Colum. 1213. A. versu 2. frustra cogitationem) Adde. Tale genus orationis affingit etiam Catullus Ariannæ deserta à Baccho.

Nam quo me referam? quali spe perditâ nitâr? Idèstne petam montes? at gurgite lato Discernens patriam irruulentum diuidit æquor. An patriis auxilium sperem? quemne ipsa reliquit, Respersum iuuenem fraterna cade secuta? Coniugis an fido consoler memet amore? Quine fugit, lentos incuruans gurgite remos? Eiusdem generis illa conuestio Atrei apud Attium.

Egône Argiuum imperium aringam, aut Pelopis Dignæ domo? quò me ostendam, quod templum adeam? Quò more funesto colloquar?

Nec solum poetæ, sed oratores etiam tali forma orationis vsi sunt. Sic enim Gracchus oratione quadam: Quò me miser deferam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat. An domum? matrènnæ vt miseram, lamentantemq; videam, & abiectam? Hoc è locos præne omnes notauit ad illum Ennij, quem supra constituimus, eius Fragmentorum explicator perquam eruditus, de quæ studiis nostris tam bene meritus, vt pauci alij in simili curriculo, Hieron. Columna.

Colum. 1216. B. Post versum 3. iniice. SI TE HIS ATTIC. TERR. AVRORA MOR.) Ennianus istuc magna maiestate extulit, Si te secundi lumine hic offendere, Mori. Euriptid. Et σ' ἢ πῖσσα λαμπρὸς ἔφετα θεῶ.

Colum. 1217. A. pone hæc initio paginæ. SVBITIS EXTERRITVS VMBRIS) propter repentinum Mercurij discessum. Vnde colligitur locum præsentia numinis luce, & splendore completum fuisse, quod diuinitatis præcipuum est signum. Nascimb.

Colum. 1218. versu 6. vt nos fecimus) Adde. Quidam monent, esse enallagen gradus, positui pro superlatiuo, quasi dictum sit, reliquimus te sanctissime deorum quisquis es.

Colum. 1220. A. versu 11. auream poetæ) Adnecte. Ennij versiculus ex 6. Annal. superstes, Vt primum tenueris abiectis in albatat dies.

Ibid. D. post 9. AVNT) A clarissimis Grammaticis annotatum est, apud Latinos auctores plerumque in re falsa

falsa, & non credenda verbum aium vsurpari. Donat. A in Eunuch. Terentij. Semper, ait, dicimus: inquit, cum vel inuisa nobis, & audientibus, vel vana narramus aliquid. Idem in Hecyram. Bene, ait, quasi vanum. Sic enim dicimus, ait, de rebus nugatorijs. Ibid. Quid morbi est? P. Febrijs. S. Quotidianas? P. Ita aium. Vbi idem Donat. Bene alijs adscripsit, si falsum sit, vt ipsi mendacium adscribatur, & religiosè mendacium ad rumorem transtulit. In And. Hædæ uxorem ducis? P. Aium, vbi Donat. aium, de ea re dicimus, quam volumus esse falsam: subiungit hunc Maronis locum. Gifelin. epit. adag. parte 2.

Colum. 1221. C. Magistro fuit) Adde. Virgilius tamen eorum opinionem tetigit, qui solem igneæ naturæ censuerunt. Quod & Euripid. videtur voluisse Phœnistijs. Ηλια θεοῦς ἵπποισιν εἰδισσῶν φλόγα. Idem Phæronte. Θερεῖδ δὲ ἀνακτος φλόξ ὑπερπλάσσει γῆς.

Colum. 1223. C. ante CHARA MIHI NYTRIX, pone hanc Symbolam. NYTRICEM APFATA SICHÆI) cum nutritrix sit altera mater, & infantem multa cum cura, & molestia educet, meritò nutrices semper in honore fuerunt apud antiquos. Hinc dilexit suam Cæteram Æneas: secumque duxit in Italiam vide principium lib. 7. Nominatur & Pyrgo tot Priami natium regina nutritrix lib. 5. &c.

Colum. 1234. A. post versum 8. subiice. ATROS SIC CABAT VESTE CRVORES) lib. 10. Tiberini ad fluminis vndas Vulnere siccabat lymphis, corpisque lauabat. Verum hic siccare veste cruorem, est illum in vestem recipere, vt eum vestis bibat, & absorbeat. Monet autem Seruius, dixisse per licentiam numero plurium cruores. Nec enim secundum artem aut sanguines, aut cruores dici.

Colum. 1238. B. Post versum 5. subde. Quid. II. Metamorph. in ventos anima exhalata recessit. Perinde est, ac si dixisset poeta, recessit in auras, in aërem: etenim pro aëre dixerunt ventum, vt Epicharmus illo carmine, quo deos nominat quatuor elementa, & solem, ac stellas.

Ὁ μὲν Ἐπιχάρμος τὸς θεοῦς εἶναι λέγει Πῦρ, ἅλιον, γῆν, ἰδ' αἶρ, ἀστέρων. Ennius Annal. 3.

Sic densis aquila pennis obnixâ volabat, Vento, quem perhibent Grauium genus æera lingua. Securus videtur Hippocratis opinionem, qui ait lib. ἀπὲρ φυσῶν. ἀνεμὸς γὰρ ἐστὶν ἠέρος βέμμα καὶ χέμμα. Plutarchus libello de Homero, ὁ δὲ ἀνεμὸς ἐστὶν αἶψα βέαν. Lucr. lib. 16. Ventus enim fit, vbi est agitando percussus aër. Hieron. Colum.

AD QVINTVM AENEIDOS.

Colum. 1248. C. Post versum 10. adde. SVPERAT QVONAM PORT. SEQVAMVR.) Ad horum, quæque mox sequuntur verborum sententiam refero elegantissimam similitudinem M. Tullij epist. 9. lib. 1. Nunquam enim præstantibus in repub. gubernanda viris laudata est in vna sententia perpetua permanstio: sed vt in nauigando tempestatu obsequi peris est, etiam si portum tenere nequeas: cum verò id possis mutata vellefatione assequi, stultum est eum tenere cum periculo cursum, quem experis, potius quam, eo commutato, quò velis, tandem peruenire: sic cum omnibus nobis in administranda rep. propositum esse debeat id, quod à me sapissime dictum est, cum dignitate otium, non idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus.

Colum. 1264. D. post versum 12. adde hæc. Flexio ad metam à Tzerze, & Callisthene καμπή, & καμπήθεια, à Chrysofotomo καμπή, à Pacunio καμπή dicitur, à Cicerone flexus. Ars autem omnis, & industria aurigiæ in eo fuit, vt tutò, scienter, promptè, finitiorie gyro metam circumageret: in quo periculum fuit, ne vel alitæ ad metam rotæ effringerentur, si proprius in finitrum flecteret: vel ne dexterior longius à meta ad podium recederet: quod vtrumque peccatum notat in aurigis Sidonius in Narbone.

Hic compendia flexuosa meta Vnas dum premis incitatus à te, Elatas simul impere quadrigas Inuncto non valuit plicare gyro: Quem in quod sine lege præsiseret, Transisti remanens, ab arte restans.

Id est, cum ille inhibere cursum quadrigarum non posset, longius abductus est, & sine lege præterit metas: tu artis scientia mancus, ac resistens, metam circuisisti. Deinde subiicit alterius peccatum alterum.

Alter dum popularitate gaudet, Dexter sub cinis nimis cucurrit.

Hanc flexionis peritiam attingit Virgil. Cæsar Bulengerus de Circo Rom. & lud. Circen. cap. 29.

Colum. 1266. A. post lin. 2. adde. ADDVC TIS SVVM. FRETA. V. LAGER T.) Operosum conatum, laborènnæque impigre remigantium subiicit oculis. Sic Ennius Annal. 7. Per liquidum mare eant sudentes atque sedentes. Et iterum. Post recumbite, vestraque pectora pellite ionis. Et, Pone petunt, exit referunt ad pectora ionas. Hæc etiam faciunt ad illum versum è lib. 3. Æneid. Adnixi torquenti spumas, & carula verrunt.

Colum. 1268. A. post lin. 12. adiunge. RVNTOQVE EFFVSI CARCERE CVRRVS) Carcer, siue carceres locus, vnde signo dato incipiebat cursus. Græcis dicitur ἀφοισ, ὑστὸν λυγρὴ, γράμιμα, βελίς. Terminum verò, & finem quò dirigitur cursus, metam latinè dicimus, græcè τέλος, τέρμα, βετήρα. Carceres autem in circo, vt refert Liuius, lib. 8. L. Papirio Crasso iterum, & L. Plautio Venno Coss. primum statuti sunt. Nec reprehendi potest iure Virgilius, quod contra superstitionis Grammaticorum diligentiam carcer, pro repagulis numero singulari dixerit, cum exemplum Ennij secutus sit, qui in 1. Annal.

Expectans, veluti Consul cum mittere signum Vult, omnes avidi spectant ad carceris oras, Quam mox emittat pictis ex faucibus curru.

In quem locum de carceribus ista Hieronymus Columna, cuius explicationes in Enniana Fragmenta iure optimo eruditjs perplacent.

Colum. 1271. C. Hæctori similes) Subiunge. TROIÆ QVOS SORTÈ SVPREMA DEL. COMITES) Initio lib. 2. Æneid. vocauit supremum laborem Troiæ, quana hic supremam eiusdem sortem. Sententia est, quos in vltimo illo patriæ casu mihi socios ascitui ex fortibus fortissimos. Est ergo laus duplex. Vna ex eo, quod strenuè pugnarint cadente Troia: altera, ex eo, quod à viro forti præ alijs asciti sunt comites, ac socij, &c.

Colum. 1273. B. post versum 3. subiunge. ATTVLIT IPSE VIRIS OPTAT. CASVS HONOREM) Versus memoria mandandus. Et verè Martial. O quantum est subtilis casibus ingenium. Calus ad honorem profuit Euryalo in cursura, de qua infra. Nisi enim lapsus fuisset Nilus, non esset ille factus primus, qui etat tertius.

Colum. 1274. C. post lin. 2. intex. SIC ILEAM. F. IMPETVS IPSE VOL.) Ennius Annal. 14. Labitur vincta ca-

ria, volat super impetus undas. Furius Antias. Sicut fulca A

enit volitat super aquora classis. Colum. 1275. A. post versum 8. adde. TVM VERO IN GEMIN. CLAMOR.) Spectatores acclamabant, hortabanturque Mnesthem ad capiendum, quod iam cepisse videbatur. Magnum addit animum huiusmodi in certaminibus spectatorum favor: cuius indicium laeta acclamatio. Exponit mox, quo pacto se vtraque pars certantium habuerit.

Colum. 1279. B. post versum 13. ponantur haec. De sinuosis, & flexuosis vestibis, Tertullian, scriptor rigidissimus, vt oratione, sic item sententiis, lib. de Pallio. Profrus si quis Maendrico flexu delicatam vestem humi protrahat, audiat ponere se, quod & Comicus, Qualem demens iste clamydem dispersit? Significat vestem in modum Maendri fluminis habentem flexiones, & sinus: & Maender cum vocibus flexus, flexio solet tanquam cum synonymo iungi. Cic. in Pison. Quos tu Maendros, quae diuerticula, flexionesque Prudentius.

Quae mille per maendros, Fraudisque flexuosas.

Denique maendrum genus picturae apud Festum, dictum a similitudine flexus amnis huius. Ioan. Mercurius in lib. Tertul. supra dictum.

Colum. 1284. C. lin. 9. Rodigin lib. 9. cap. 12. Adde. Pueros adhuc sub obere, sine lectentis, antiqui dixerunt uncto verbo subliberes, vt Graeci υπομαχους. Quae iam essent a marmarcomati, inuberes, vt exuberans, Graeci, υπομαχους.

Colum. 1286. C. versu 3. adice. Propter affinitatem adde. Aeneid. 9. multam in medio sine nomine plebem. Ouid. 2. Metamorph. Nomina, longa mora est, media de plebe virorum Dicere.

Colum. 1296. D. aere verberans) Subtexe. QVAE FINIS STANDI) Voci huic finis, Lucretius frequenter dedit genus muliebre: nam si certam finem esse viderent Aeternarum homines. Ibidem. Denique si nullam finem natura parasset. Locos alios praetermitto. Assume huc etiam, quae super illis, Haec finis Priami fautorum, & quem das finem, rex magne laborum, a Gellio disputantur lib. 13. cap. 19. Videtur & Linius lib. 22. euphonia fecutus cum ita scripsit, quanam futura finis tantis claudibus foret.

Ibid. post lin. 12. adde. CVNCTI SIMVL ORE FREMIB. PARDANIDE) Eadem verba sunt. Aeneid. vbi Ilioneus ad Didone perorauit. Nihil porro voluit aliud quam, Troianos peritionem Daretis vt instam, & honestam quodam murmure approbauisse.

Colum. 1300. D. versu 3. Apparent homini) Adde. Ad quae verba sic Hieron. Columna. Aepo redierit hypermetri, quo de industria vsus est, vt vel numero laetorum magnitudinem, athleticumque corporis habitum referret. Vnde Maro non modò eodem numero, sed iisdem etiam Ennians verbis proceram Entelli staturam descripsit. Lege, quae ibidem per digressionem de humanorum ossium, corporumque vastitate sequuntur.

Colum. 1302. C. post lin. 12. adde. DVRO CREPITANT SVB VVLN. MALE) Homer. Iliad. 4. δευρος δε χρομαδου γερωνος γερωνος, ερρεσος id pas, & paulò post, υδου δε μαθηματτα παρηνου.

Colum. 1303. C. post versum 7. adde. ET VIM SVS-CITAT IRA, TVM PV. D.) Tria Entellum confirmarunt. & ad pugnam acriorem reddiderunt: ira, pudor, virtutis pristinae memoria. Horum singula per se sufficiebant ad animum incendendum: quantum igitur coniuncta profecerunt?

Colum. 1310. B. post lin. 8. adde. CLAMORE SECVN-

DO) quod Ennius dixit 7. Annal. Populi rumore secundi: quod oratores dicerent, faustis omnium acclamationibus.

Colum. 1327. B. post versum 3. infere.

Kursus.

Sed quasi naufragio magnis multisq. coortis, Disiectare solet magnum mare transtra, gubernata.

Colum. 1329. A. post versum 9. adiunge. IAM TEMPVS AGI RES) De occasione loquitur, quam isto senario Menander multarum rerum esse causam testatur. Πολλων ο ναυρος γηρητας εστρατος. A Marone mutatus est Stadius, tempus agit rem. Et Claudianus, Rem peragit tempus. Ennius etiam occasionem commendat Annal. 5. Occasum inuata res. Vsurparunt autem veteres occasus, pro occasio. Hieron. Columna.

Colum. 1340. A. versu 8. Vide Scholia Mureti) Adiunge hoc. Accipe & ista ex Turneb. lib. 24. cap. 27. Notandum videor legisse noctis deum esse, vt apud Plaut. Amphit. Credo Nocturnum adormiuisse ebruium. Est & Nocturnus, vt mihi videtur, Vesper, qui noctem ducit, Luciferòque opponitur, appellari solet est Catullo Noctifer, quod noctem afferat, hoc versu, Iam dudum Oetas ostendit Noctifer ignes. Papin. 6. Thebaid.

Roscida iam nonies calo dimiserat astra Lucifer. Et totidem luna praeuenerat ignes Mutato Nocturnus equo.

Ecce hic aperte Papinius Lucifero Nocturnum, id est, Noctiferum opponit, cui & equos tribuit, vt & nocti alij poetae: cuius currum stellarum choro sequente comitari fingunt: sed & stellas esse noctis parentis suae comites, & lectatrices. Tibull. Ludite iam nox iungit equos &c. Immo verò Turnebe, nauquam Lucifero Nocturnum opponit Papinius: sed eundem esse Luciferum, & Hesperum significat. Hoc nos admonet, quod, ait mutato equo: qui enim mare candido sine dubio vespere, & sub noctem auro vehitur.

Nocti bigas attribuit etiam Ennius Andromeda. Quae causa cali significationibus conficit bigas. Eum secutus est sine dubio Virgilius. Claud. de Raptu similiter. Sparsa nox humida somno Languida cerulis inuenerat otia biga. Tibull. quadrigas lib. 5. eleg. 4. Iam nox aetherium nigris emensa quadrigis Memulum. Communior est opinio, quadrigas dari soli, bigas Lunae, albo & nigro equo iunctas, siue quod nocte & die luceat siue quod hyeme, & aetate splendidior sit, quam autumnò, & vere. Equus autem & Lucifero affingitur, vt vidimus apud Papinium. Et Ouid. 15. Metamorph.

cumq. albo Lucifer exit Clarus equo, rursusque albus, cum praetia lucis Tradendum Phaebo Pallantias inficit orbem. Idem 3. Trist. eleg. 5. Hos vitinae nitidi solis praenuntius ortus Afferat admisso Lucifer albus equo. Claud. 2. de raptu

Dum mens humectat stantes Lucifer agros Rotanti prouectus equo.

Alij Lunae currum tauris vehi asseuerant, vnde raupo-ποδων dictam ferunt. Aliqui voluerunt à mulis trahi, quod mulus non idiota generis, sed nouiota sit, & Luna non proprio, sed emendicato luceat lumine. Hieron. Columna. in Ennij Andromedam.

Colum. 1342. B. post versum 3. FARRE PIO) Tibull. eleg. 4. lib. 3. Farre pio placant, & saliente sale. Horat. Ode. 23. lib. 3.

Mollibit auersos penates Farre pio, & saliente mica.

Colum. 1344. B. versu 8. Semper ad cadem) Infere. Addamus his dictum Xerxis, ad rem propositam per

percommodum. Cum à trecentis illis Lacedaemoniis, apud Thermopylas cladem accepisset maximam eius exercitus, qui tamen quingenta millia conficiebat, hoc se deceptum dixit, quod multos quidem haberet homines, milites perpaucos. Intelligebat & ipse, praestare, longe, exercitatos, & animosos, quam multos ducere.

Colum. 1345. C. post versum 11. infere. PLACIDI STRAVERUNT AEUORA VENTI) Eclog. 9. Et nunc omne tibi stratum silet aquor. Aeneid. 5. Sternitur equor a-

quis. Colum. 1347. C. post versum 3. adde. TALES Q. EFF. PECTORA QVESTVS) Ennius, Annal. 6. Effudit voces proprio cum pectore sancto. Catull. de nupt. Clarissimas imo fuisse de pectore voces. Albinouanus. Obstruulo tales effudit pectore voces.

Colum. 1348. A. post lin. 8. CERTATIM SOCIIFERUNT MARE) Versus ipsa numerorum celeritate cursus nautici celeritatem imitans.

Ibid. B. post lin. 2. QVAM NEC LONGA DIES MITIGAT) Longa dies, est longum, ac diuturnum tempus. Virgil. lib. 6. Donec longa dies perfecto temporis orbe Concretam exemit labem. Ouid. Metamorph. 14. Tempus erit cum de tanto me corpore parnam Longa dies faciet. Tibull. eleg. 4. lib. 1.

Longa dies homini dicitur parere leones: Longa dies molli saxa peredit aqua.

Vide scripta ad illum versum lib. 11. Multa dies, variisq. labor mutabilis aui Rettuli in melius.

Colum. 1351. B. ante illa, IVNGIT EQVOS, &c. collocentur ista. DEAE PERMVLSIT PECTORA DICTIS) Aeneid. 1. Ille regis dicitis animos, & pectora mulcet. supra hoc eodem libro, sessumque Daretia Eripuit, mulcens dicitis.

Colum. 1352. A. post versum 13. adde. PELLE TIMORES) Lib. 1. molliumque timorem Mittite. Ibid. Parce metu Cytherea. VNVS ERIT TANTVM) De Palinuro dictum.

Colum. 1353. B. post versum 4. inferendum hac de pede nauali Achilles Stadius. Cic. 3. de Orat. Nam si res suum proprium nomen, & vocabulum non habet, vt pes in nauis. Plin. lib. 2. Iisdem autem ventis in contrarium nauigatur prolati pedibus, vt noctu plerumque vela concurrant. Seneca. Medea. Nunc prola-10 pede transversos captare Notos. Pes est rudens, siue funis, quo velum trahitur, ac tenetur, quasi pes, & radix veli.

Colum. 1354. C. post versum 3. adde. Ad hanc locum de mutabilitate, & inconstantia maris, perquam idonea censeo verba Tertulliani ex lib. de Pallio. Sic & mari fides infamis, dum & flabris aequae mutantibus de tranquillo profum, de flustris temperatum, & extemplò de decumanis inquietum fit. Profum legit Ioan. Mercurius, qui commentarium fecit in eum librum, ex manuscriptis: est autem profum procellosum, inquit, Nam si legas probum, quae est ista mutatio maris, vt ex tranquillo fiat probum? Etiam mendum fuit in verbo inquietat, pro quo legit, inquietum. Mare igitur affirmat Tertullianus ex tranquillo procellosum: lenioribus fluctibus (hi enim sunt flustra) temperatum: grauioribus, qui sunt decumanis, inquietum, ac planè turbidum efficit. Flustra, ait Festus, cum in mari fluctus non mouentur, subaudi, vasti, ingentes.

Colum. 1356. C. post versum 4. adiunge. Sirenas praeter nauigare, proverbiali tropo dicitur, qui philosophiae praecipis communitus, voluptatum illecebras despicit, aut quomodocunq; victorum occasionem de-

clinat. Plato in Phaedro, εαν δ' ορσοι, &c. Sin videant nos sermones conferentes, & illecebris, immobiles praeternaugare ipsos, tanquam Sirenas quaspiam. Lege reliqua apud Iunium, Cent. 9. num. 38.

Ibid. C. post lin. 9. adde. ONIMIVM CALO, ET PEL. CONFISE SER.) Concludit ab exclamatione per auctorem, idque ex affectu: ignarus, quo casu ille gubernaculo excussus fuerit: verum similem tamen de causa interitus coniecturam sumit ab officio. Montfort.

NVDS IN IGNOT. IACEB. AREN.) Insepultus mortuus: vt, Et fiera destituent nudos in litore pisces. Ignota, peregrina, non ante visa: Nam in 6. dicitur est, Paulatim adnabant terra, atque arua tenebam. Propert. lib. 3. Aut huiusmet ignota cumulo vallaus arena. Seruius.

AD SEXTVM AENEIDOS.

Colum. 1362. B. versu 12. fugientis prendimus oras) Adde. Sic lib. 3. Et tandem antiquis Cretum allabimur oris, cum dixisset Anchises supra, Cretam non longo cursu distare, forèque vt tertia luce eò peruenirent.

Colum. 1363. C. versu 10. stant littore puppes Adiunge. Cum autem littora saepius vocentur curua, etiam à Virgilio, puppes nunquam, nisi hic, arbitror esse, hypallagae in istis verbis, pro, puppes praetexunt curua littora.

Colum. 1364. A. lin. 7. corpore exilire) Adde lib. 5. longae, ante omnia corpora Nisus Emicat. Lib. 12. saluque superbus Emicat in currum.

Colum. 1368. C. post versum 9. adde. Loquendi genus, rempla ponere, est etiam lib. 4. Aeneid. de Iarba. Tempia Ioui centum laeis immania regnis, Centum aras posuit. Infra dixit, solido de marmore templa Instituat, Verbum autem immane, cum saepe eam vim habeat, quam habent dirum, atrox, ferum, importunum, est tamen cum etiam in eo, quo ingens, & magnum ponitur. Sic Cic. est immanis pecunia, immanis praeda, immania pocula.

Colum. 1370. E. versu 6. apud Festum desiderantur) Adde. Cicero in Tusculanis dixit, Ioui poenas expendere. CECROPIAE IVSSI) à Cecrope rege quodam suo dicti poetis Athenienses Cecropidae, vrbs Cecropia, fines Cecropij. Catul. de nupt. quam ralia Cretam Funera Cecropia nec funera portarentur. Propert. libr. 2. eleg. 20.

Non tam nocturna volucris funesta querela Attica Cecropius obstrepit in foliis. Lucret. lib. 6.

Hec ratio quondam morborum, & morifer estus Finibus Cecropijs funestos reddidit agros.

Horat. Ode 12. lib. 4. Infelix auis, & domus Aeternum approbium Cecropiae.

Colum. 1371. B. post versum 9. adde. CAECA VESTIGIA) caecos gressus, qui quò tenderentur, non videbantur, propter flexus, & ambages tam multiplices. REGENS FILO VESTIGIA) Ariadne hoc cum artificium docuit, vt dictum est, & hac eum ratione periculo eripuit, id quod ei in epistola apud Ouid exprobrat.

Cum tibi, ne victor recto moverere recuruo, Quae regerem passus, pro duce fila dedit. Iterum infra.

Nec tibi, quae reditus monstrarent, fila dedissent Fila per adductus saepe recepta manus. Propert. lib. 2. eleg. 14.

Nec sic incolumen Aeneas Troica vidit, Dedaletum lino cum duce rexit iter.

Colum. 1377. D. post vers. 5. adde QVIBVS OBSTITIT IL. ET ING. GLORIA DARDANÆ) Non sine aliquo felle dictum est hoc in deos: qui felicitatem, opulentiam, gloriam illius vrbis iniquo animo passi sint, & tandem amplius prae malevolentia, & invidia pati non poterint: non quidem omnes, sed quibus obstitit Ilium, & ingens gloria Troia: nempe Neptunus, Iuno, Pallas: qui etiam 2. Aeneid. Græcos in vastanda vrbe adiuvant. Quas autem odiorum, & invidiæ suæ causas illi dii habuerint, & supra, & alias alibi dictum est.

Colum. 1379. A. post versum 12. interijce hæc. A-B pud Catull. in Galliambo, rabidi furor animi, & Rabie fera carens dum breue tempus animus est, & post, rapida sine rabie.

Colum. 1380. B. post vers. 2. adice. TIB. MVLTIO SPVM. SANG. CERNO) Catull. de nupt. Cum Phrygiæ Teucro manabunt sanguine rivi.

Ibid. C. post lin. 8. adde. CAVSSA MALI TANTICON. IT. HOSPITA) Propter coniugia cum fœminis, & omnino propter amores fœminarum, atrocissima bella esse gesta, & grauisima accepta detrimenta, monuimus alio loco, & nemo paulum litteratus est, qui non aliquod exemplum ex historia meminerit. Quid autem sit coniugii hospita, explanatur verbis sequentibus, Externique iterum Italiam. Semel fuerunt externi thalamii, cum Paris Phryx, & Troianus rapuit Helenam Spartanam, & Europæam fœminam: nunc Aeneas Asiaticus, & Phryx, etiam ducet Lauiniam Europæam, Italiam.

Colum. 1383. C. post vers. 15. sequantur hæc. SATÉ SANG. DIVVM TROS ANCHISIADÉ) Ipse de se 1. Aeneid. & mi genus ab Ioue summo. Dido. libr. 4. Credo equidem (nec vana fides) genus esse deorum. Et quoties illud legimus, Nate dea? Venus de se, & Aeneas filio, Nos tua progenies, cali quibus annis arcem, &c. ad Iouem. 1. Aene. Infra rursum Sibylla Aeneæ, Anchisa generate, deum certissima prole.

Colum. 1386. ibid. post vers. 7. adde PATER ATRI IANVA DITIS) supra, Vnum oro, quando hic inferni ianua regis. Georg. 4. alta ostia Ditis. Euripidi anōns dōlas. Ennius Hecuba, aperto ostio alti Acherontis.

Colum. 1389. B. adde. * Propter poma illa aurea in hortis Hesperidum, vocat eosdem hortos auricomis Maximianus, quem falso Cornel. Gallum nominant.

Sicut in auricomis pendentia plurimus hortis Peruigil obseruat non sua poma draco.

Colum. 1390. C. versu 9. quos supra recensuit) Adde. Charon infra.

Vmbrarum hic locus est, somni, noctisq; sopora. Corpora vana nefas Stygia vellare carina.

Colum. 1391. A. post vers. 3. adde. VOLVAT ANIMO SECVM) 1. Aeneid. Talia flammato secum dea corde volutans. Vide ibi.

Colum. 1392. C. post vers. 5. subiice. DEMENS, ET CANTV VOCAT IN CERT. DIVOS) Vere demens. Proverbum est, cum diis non pugandum. Pindar. Pythiis. Ode 2. ἄλλ' δὲ πρὸς θεῶν ἴσ' ἐπίσταν. Homerus Iliad. φ. θεὸς δ' ἔτα φέρτεροι ἀνδρῶν. Neque solum diui, sed etiam homines potentes, opulenti, auctoritate principes in certamina vocandi non sunt, qui leges quoque ipsas tanquam aranearum telas, in quibus muscæ, & culices hærent, ipsi tanquam vespæ & crabrones perumpunt. f.

Colum. 1406. C. post vers. 9. adde. ÆTERNVM Q.

A TEN. PER SÆCVLA NOM.) Principio septimi.

Tu quoque litoribus nostris Aeneas iuravit Aeternam moriens famam Caieta dedisti.

Ibid. D. descensus ad inferos) subijce. SPELVNCA ALTA FVIT VASTOQVE IMMAN.) Cum hac descriptione specus inferi affinitatem habent Enniani versus vbi se anima Polydori ab inferis venire dicit.

Adsum, atque advenio vix via alta, atque ardua, Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus, Maximis, ubi rigida constat, crassa caligo inferum.

Vt speluncæ obscuritatem denotaret Virgilius, tres dictiones, vnamquamque, u, habentem elegit, f. opa, uita, lacu Ex quarum collatione discerni potest, quàm exilia, & ieiuna sint illa Thyestæ apud Senecam,

Opaca linguens Ditis inferni loca. Adsum, profundo tartari emissus specus.

Hieron. Columna in Hecubam Ennij. Colum. 1407. C. post vers. 3. adde. Ille volantes, Aues sic vocat etiam infra hoc eodem libro, vitæq; voluntum. Sic Lucret. libr. 2. & corpora cuncta voluntum. Participium est loco nominis, vt contra, nomen loco participij lib. 1. Aeneid. Hinc popululum late regem, pro late regnantem. Obseruatum ab Erythraeo.

Colum. 1409. C. post lin. 12. adde. Primus sol, seu primi solis lumina pro prima parte, seu initio diei, loquedi ratio haud inelegans. Sicut illa sunt, primis labri, primo digito, prima platea, &c. Iā & occasu solis, seu fine diei fas erit sic exprimere, vltimi solis lumina, id est, lux solis iā occidentis. Nā vt primus est, cū ortū profert: sic vltimus seu extremus, cū sub terras se abscondere incipit.

Colum. 1411. D. DII QVIBVS IMP. EST ANIMAR.) Adde statim. lib. 5. Dij quibus imperium pelagi. Ennius Cresphonte. Dij quibus est potestas motus superum atque inferum.]

Colum. 1414. A. post vers. 7. subiunge. VBI CÆLVM CON. VMBRA) 2. Aeneid. ruit Oceano nox Inuoluens umbra magna terramque, potumque.

Colum. 1423. C. post vers. 5. pone hæc. VADALIVIDA VERRVNT) pallida Ditis aqua. Tibullo li. 3. eleg. Eandem vocat ignauam ibidem. Ditis in ignauam luridus Orcus aqua.

Colum. 1425. A. vers. 2. adde. A quadam veteri poeta trium mulierum senectus memoratur. Hecuba videlicet, Sibylla Cumæa, & Athra matris Thesei, hi versibus.

Quædam haud iunior Hectoris parente, Cumææ foror (vt puo Sibylla, Aequalis tibi, quàm domum reuertens Thelesus repperit in rogo iacentem.

Colum. 1429. A. vers. 7. adde. MARIA ASPERA IVRO. NON VLLVM) Benevolentiam colligit ex officio suæ erga Aneam pietatis: nam de illius magis, quam de suo periculo se fuisse sollicitum significat. Sic & Cicero facit in Miloniana. Cum T. inquit, Annus ipse magis de reipub. salute, quam de sua perturbetur. Idque Pallinurus obstestacione confirmat, quæ τὸ σπέρμα habet: nauta enim per maria iurat. Nascomb.

Ibid. C. vitæ me reddere prior) Subiunge * Nihil esse dulcius huius lucis aspectu, nihil incedens hoc spiritu, quem de celo trahimus, quis de vitiis negauerit? Cic. 1. Catilin. Perstino tibi huius vitæ hæc lux, Catilina, aut huius cali spiritus esse incedens?

Colum. 1433. B. post vers. 8. adde. AMNEMQVE SEVERVM EVMENID) Cocytum putant accipiendū interpretes. Seuerus est hic tristis, & gemituum, ac luctuum plenus, vnde etiam nomen illi à κούβω ploro, fleo, lamentor. Cicero ei fremitum tribuit Tusc. 1. Dic quæso, nū te illa terrent, trices apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transfusio Acherontis, &c.

Colum. 1434. B. post vers. 11. adde. ET STATVENT TVMVLVM, ET TVMULO) Eclog. 5. Et tumulum facite, & tumulo superadde carmen.

Colum. 1435. C. post 4. CORP. VIVA NEF. STYG. A VECT. CARINA) Credebant veteres, ad infera loca neminem, nisi Charontis cymba transfusum peruenire. Inde pro morte, & sepulchro dictum Charontis cymba. Pro morte apud Aristoph. in Pluto vsurpatur Charon. ο δὲ χάρων τὸ ἔρμολον δίδωσι. Charon symbolum dat, pro eo quod est, morieris. Inde & illud quod refert Suidas, ἀπὸ χάρωνος πεύσεσ, κβὶ ὑπὸ γματα, à Charonte cognosces & preconiā. Charontis item ianua de imminente capitatis periculo, siue de re magnopere tristi. Nam itayna ex carceris ianuis appellabatur, per quam damnati iudicum sententijs ad supplicium educebatur. Gifelin. epit. adag. parte 2.

Colum. 1437. A. post 10. Augustæ cum passim dominae vocarentur, cotrumpendo nomini latino fuere. Græci δὲ ἄνωσ, dixere, vt Oppian. νεπηπε. lib. 1. δὲ ἄνωσ, Σεβρα. Pariter Augusti δὲ ἄνωσ. Vnde voces illæ Italicæ, & Hispanicæ Don, & Donna, quæ prius dignitatis fuerunt denude & sexus factæ sunt. Scipio Gentil. Parerg. ad Pand. lib. 2. cap. 22.

Ibid. C. post INGENS IANITOR, &c. adde. mox. Suprà, taurareum custodem appellauit. Verè autem ingens, nam vt infra audiemus, totaque ingens extenditur antro.

Colum. 1449. C. vers. 11. SECRETI CELANT CALLES) adde statim. Quid propriè sit celare (hic enim καταγχεσιν κἀσ postum est) ostendit M. Tullius 3. de Off. Non est celare, inquit, quidquid reticcas: sed cum, quod tu scias, id ignorare emolumentum tui causâ velis eos, quorum interit id scire.

Ibid. D. vers. 6. Venus amorum præses) Adde. Propterea de myrto amantes sibi plectere coronas solebant. Ouid. 2. de arte, Seridæque odorata myrtea ferte coma. Tibull. lib. 1. eleg. 3. de campis Elysijs.

Illic est cuiusque rapax mors venit amanti, Et gerit insigni myrtea ferte coma.

Colum. 1474. A. post vers. 11. adde ab initio. Al-ladium Albanorum regem, siue tyrannum potius, fuisse contemptorem deum, tonitrua quoque, & fulmina Iouis imitatum, vt ciuibus terrore attonitis pro deo haberetur, scriptum reliquit lib. 1. Dionysius. Quam autem pœnam ob hoc sequebat, ibidem lege. Similem insaniam insaniuerunt Clearchus Heracleæ tyrannus, quam gessisse fulmen, vnumque de filiis suis Tonitruum appellasse traditum est. Clitus, qui regni parte non adeo magna ab Alexandro accepta, Iouem nominari se passus est, & responsa sua pro oraculis haberi voluit. Demetrius, qui quatuor demeris nauibus, & tridentem gestauit, & se Neptunum dici iussit. Menecrates item medicus semet Iouem appellabat: tantum sibi in arte sua posse videbatur. Proinde cum scripsisset, Menecrates Iupiter Philippo regi salutem, rescripsit illi: Philippus Rex Menecrati ὀφθαλμοῦ: quod ambiguum est ad sanitatem mentis, & corporis. precatu est illi bonam mentem. De Alexandro proditum literis à Q. Curtio lib. 4. Iouis filium se non solum appellari passus est, sed etiam iussit: rerumque gestarum famam dum augere vult, tali appellatione corrupt. Imitatus est & Claudius Pulcher tonantem Iouem, vnde Claudiana tonitrua, quæ auctore Festo sic appellabantur, ab auctore, nempe vt Indis post scenam coniectus lapidum ita fieret, vt veri tonitrus similitudinem imitaretur. Nam antea leuis admodum, & parui sonitus fuerant, cum clauis, & lapides in labrum æneum cōijcerentur. Vide adagium, Claudiana tonitrua. Perquam opportunè subit mentem locus Plutarchi, ex Commentario, In principe doctrinam requiri. Est autem sa-

nè egregius, & illius scriptoris sapientia dignus. Offenditur enim deus ijs, qui tonitrua, fulmina, radiorum iaculationes imitantur: delectatur autem ijs, qui suam æmulantes virtutem, semet in honestate, & humanitate reddunt assimilés, atq; hos in maius prouehit, imperticiens suam æquitatem, iustitiam, veritatem, ac mansuetudinem. Quibus rebus nihil est diuinius, neque ignis, neque lux, neque solis cursus, neque exortus, atque occasus astrorum, nec ipsa æternitas, ac immortalitas. Non enim felix est deus vitæ spatio, sed principatu virtutis: hic enim diuinus est.

Colum. 1499. C. post vers. 12. pone hæc. De itragine Anchisæ per quietem Aeneæ apparente est, in quinto: item in quarto his verbis.

Me patris Anchisæ quoties humentibus umbris Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt, Admonet in somnis, & turbida terret imago.

Colum. 1501. B. camposque nasantes) Adde. IN PRAT. VBI AP. ÆST. SERENA) 1. Aeneid. eadem sententia scriptum est, Quales apes aestate noua per florea rura Exercent sub sole labor. Sed ibi, quoniam multitudinem laborantium & quidem operosè, ac sedulè laborantium per comparationem exprimebat, plus de apum industria, ac labore in melle conficiendo dixit: hic quia otiosa multitudo beatorum eum apum examine confectur, de earum opere, & φιλοσοφία tacetur.

Colum. 1505. D. post illa verba, teste Prisciano li. 7. pone, quod est in altera Columna, littera E (omissis verbis, GENVS EST OLLIS, &c.) Terent. Adelphi. & quæ sequuntur.

Colum. 1506. D. versu 8. de creatione hominis.) Subiunge. De coniunctione animæ, & corporis θεολογικῶς, agit D. Nazianzenus, orat. ἑβὶ φιλολογίας, dicens, quare animam tantæ dignitatis naturam tam vili materia deus copulauerit.

Colum. 1508. B. vers. 8. adice. Sed & Pythagoras intellexit animum corpori tanquam carceri inclusum. Cum enim quendam in curanda cute plus, a quo operari sensisset, hic, inquit, non desinit carcerem sibi molestiorem struere. Quò enim corpus habetur melius eò peius est animo.

Colum. 1512. C. post vers. 6. adde. NOSTRYMQVE IN NOMEN ITVRAS) Nomen, valet etiam familiarium, gentem, populum. Linius lib. 1. per se ipsum, nomē Ceninum impetum facit. Catul. Epital. non decet Tam votus sine liberis Nomen esse.

Colum. 1515. B. post vers. 11. adde. PARITER PIETA. VEL ARMIS EGREG.) Suprà de ipso Aenea Sibylla, Troius Aeneas pietate insignis, & arm. 1. Bene copulatur cum religione fortitudo bellica. Nam cum de celo, & ab ipso numine expectetur victoria, deus non fauet impijs. Hinc piorum Ducum tam crebri de hostibus triumphus.

Colum. 1517. C. post vers. 11. Sequantur hæc. EN HVIVS NATE AVSPICIIS) Quid sit ductus, & auspicijs alicuius rem quampiâ gerere, discretissimè patefecit Lipsius. Milit. Rom. lib. 2. dial. 12. Audi si placet. Ille est (Imperator) qui non ductum solum, sed auspicijs etiam habet. Distincta enim ista. Et Sueton. bene de Augusto, ca. 21. Domuit autem partim ductu, partim auspicijs suis. Ductu, cum ipse interfuit: auspicijs, cum illo mandante alius, & fortunam, ac deos suos (loquamur cum priscis) commodante. Horatius pulchrè ad Augustum, de priuigijs libr. 4. Ode 14. Te copias, te consilium, & tuos Præbenie diuos. Significat ipso duxisse, hanc direxisse, & iussisse. Item Ouid. clarè de Tiberio ad eundem libr. 4. Trist.

Per quem bella geris, cuius nunc corpore pugnas, Auspicium cui das grande, deoſque iuos.

Sed & Curtius hoc loquendi genus ad res Græcanicas tranſtulit, & ſic apud eum Alexand. lib. 6. Quorum alia ductu meo, alia imperio, auſpicioque perdomui.

Sumptum autem à more veteri, quo omnia geſta auſpicato, & præfertim in bellis, &c.

Colum. 1532. A. verſu 9. adde. Horar. ad Piſones. Pompilius ſanguis carmen reprehendiſſe. Et infra lib. 7. Virgil. in ſanguinis vltimus auctor.

Colum. 1538. D. poſt verſ. 9. adde. SVRGENTIA SIDERA DICENT) 2. Æneid. Iamque iugis ſumma ſurgunt Lucifer Ida. Lib. 5. quoties aſtra ignea ſurgunt. Contrarium, cadentia fidera, vt in 2. ſuadentique cadentia fidera formor. Lib. 8. primisq. cadentibus aſtris.

Colum. 1541. A. verſu 7. Intra ciuitatem colitur) Adde. Gradius, & Quirinus apud Latinos duo præcipua Martis nomina fuerunt: hoc quidē, dū tranquillus, mitiſq. eſſet: illud, dum in armis ſæuus. Hinc etiam Romanos Martis duo præcipua templa habuiſſe legimus, alterum quidem, hoc eſt, Quirini, intra urbem, ad tranquillitatem cuſtodendam, & urbis cuſtodiam: alterum verò in via Appia extra urbem, prope portā, quaſi belatoris, id Gradiui, ad arcendos hoſtes. Quirinus autem Mars à Sabinis nuncupatus, à quiri haſta, qua hic deus vti exiſtimabatur. Gyrard. Syntag. 10. in Marce.

Colum. 1543. A. verſu 9. adice. Probus in Thyraſtulo, nam parua munera, diuina: locupletia, non propria eſſe conſueuerunt. Horar. Sat. 6. lib. 2. nihil amplius oro Maia nate, niſi vt propria hæc mihi munera faxis.

Colum. 1549. omitte totum, cum elegia Aurati: ad explendam enim chartæ vacuitatem adiectum eſt, & aptius ex tempore vix aliquid poterat aſſui.

AD SEPTIMUM ÆNEIDOS.

Colum. 1566. E. vt ſupra vidisti) Adde. Tibull. lib. 4. de Circes venficijs. apta vel herbis Aptidae vel cætu veteres muſaſſe figurat.

Colum. 1570. C. poſt verſ. 10. adde. Præclara eſt elegia 10. lib. 2. apud Propert. qua ſe finem nequitijs amatoris verſu elegiaco ſcribendis facturum, & heroiſis numeris res ab Auguſto militiæ geſtas cantaturum pollicetur. Et ſane illius elegiæ periocha poteſt eſſe hæc, Maius opus moueo. Delector illis præcipue.

Nunc volo ſubdulo grauior procedere vultu, Nunc aliam cibariam me mea Miſa docet. Surge anima ex humili iam carmine: ſumite vires. Pierides: magna nunc erit artis opus.

Quid aliud, quæſo, eſt magna nunc erit artis opus, quam quod ait Maro? Maius opus moueo? &c.

Colum. 1576. A. poſt verſ. 6. infere. ATQVE OMNEM ORNATVM) Muliebrem ornatum, & capitis quidem, hoc loco: alijs nomine mundi, etiam ſine adiuncto, omne illud continetur, quo ſe excolunt fæminæ. Liuius li. 44. Non magiſtratus, nec ſacerdotia, nec triūphi, nec inſignia, nec dona, aut ſpolia bellica his (mulieribus) contingere poſſunt. Munditiæ, & ornatus, & cultus, hæc fæminarum inſignia ſunt: his gaudent, & gloriantur: hunc mundum muliebrem appellarunt maiores noſtri, Artifices huic mundo parando neceſſarii, enumerantur in Aulularia. vbi Megadorus dotatarum vxorem mores depingit. &c.

Colum. 1579. B. poſt verſ. 3. infere. CONNUBIIS NAT. SOCIALE LAT. I. Æneid. Connubio iungam ſtabili. Alijs, thalamo ſociare.

A Colum. 1581. C. verſu 11. adde. * Quidam ruſticus Crasſum conſulerat, & ab eo verum magis, quam ad ſuam rem accommodatum reſponſum ſubſtulit. Galba autem alludens variè, & copioſe, multas ſimilitudines aſſerit, multaq. pro equitate contra ius dicere, &c. habes locum Ciceronis à Turnebo inſinuatum.

Colum. 1594. A. verſu 3. adiunge. Adde pro corollario Tibulli verſus eleg. 1. lib. 1.

Te bellare docet terra, Meſſalla, mariq. Vi domus hoſtiles præferat excuſias. Propert. eleg. 8. lib. 3.

Vt tibi Medorum pugnaſſe ire per hoſtes, Atque enervare tuam fixa per arma domum.

Colum. 1601. B. verſu 4. adde. Et videtur Ilioneus quodammodo illud Ciceronis dicere. orat. poſt reditum ad Quir. Quapropter memoriam veſtri beneficij colam benevolentia ſempiterna. Non ſolum dum anima ſpirabo mea: ſed etiam cum mortuo monumenta veſtri in me beneficij permanebunt. Huic item quadrat, quod eſt oratione deinceps ſequenti ad ſenatum. Quod enim tempus erit vnaquam, quo veſtorū in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur?

Colum. 1608. D. verſu 2. adde. Apuleius lib. 2. Miſeſiar. Tunc illa capite quaſſanti, abi inquit, fatue. Vbi vereor vt coniectura Lambini vera ſit: coniectat autem legendum, capite caſanti, id eſt, capite crebro cadenti & nutanti.

Colum. 1611. D. poſt 6. Contraria illa vocum ſonora, vel ſi mauiſ, ἀπορογομαστία miram habet auxelin, & emphatiſis turbulentiffimam, meritòq. adagij locum occupabit, cum ſignificabimus, nobis rem eſſe, vel fuiſſe, negotium, litem, bellum cum inuictis, immanibus, & importunis, nulla re, vel miſeria fractis, aut frangendis, nullo diſcrimine feſſis, aut fatigandis: viſque eo, vt ne victi quidem victoriam tradant: ne capti quidem capi ſe poſſe agnoſcant, nihilo ſecius, ac rebus ſaluſis, & integris fortem & intrepidum animum ſemper præſtantes. Giſelin. epit. adagior. parte 2.

Colum. 1613. A. poſt verſ. 11. adiunge. HAC GEN. ATQVE SOGER COEANT. MERCEDE) Catull. immo magno cum pretio, atque malo, More Græcorum. Cicero Crantoris ſententiam 3. Tuſcul. interpretans. Ne ægroſus, inquit, ſim: ſed, ſi fuerim, ſenſus adſit, ſiue ſecetur quid, ſiue auellatur à corpore. Nam iſtuc, nihil dolere, non ſine magna mercede contingit immanitatis in animo, ſtuporis in corpore. Ouid. 10. Metam. eodem modo, quo Catullus, Mors pretium tardie. Et poſt. Indignamque necem pretium potiatur amoris. Achilles Statius in locum Catulli.

Ibid. B. poſt verſ. 1. adde. DOTABERE VIRGO) Lycurgus, qui Spartaniſ leges dedit, virginis ſine dote nubere iuſſit, vt vxores eligerentur, non pecunia, ſeuertuſq. matrimonia ſua viri coërcerent, cum nullis dotis fraenis tenerentur. Sic Iuſtinus lib. 3. Feſtiuè admodum. Plautus noſter, Aulularia.

Nam quæ indorata eſt, ea in poſſeſtate eſt viri. Dotate maſtant & malo, & damno viros.

E Quomodo malo afficiunt, ſiue augent viros? hæc eſt enim vis verbi maſtare, hoc loco. Quia magis præeſſe viris, quã ſubeſſe cupiunt, dominantur maritis. Quomodo damno? Quia ſumptuoſe ſunt nimis. &c.

Col. 1616. C. verſu 1. adde. Idipſum ante eum metauit. Achilles Statius ad Catullum, in illum videlicet locum, ad Fabiullum.

Veniſſine domum ad tuos penates, Fratresque vnanimis, ſenemque matrem,

putat enim lætationem ſinceriores eſſe, fratresque vnanimos. nam & ad Alphenum idem poeta vnanimis, pro vnanimis ſcripſit. Alphenus vnanimis falſe ſodalibus. Et alibi, Non prius vnanimis corpore

pora coniugibus. Sic 4. Æneid. Cum ſic vnanimam alloquitur matrem ſana fororem.

Colum. 1626. A. poſt verſ. 7. ſequantur hæc. Pineam facem in nuptiis adhiberi ſolitam, præter hunc Virgilij locum, complures Varronis oſtendunt, quos producit Achilles Statius in illud Catulli ex Epithalamio, manu Pineam quate tadam. Etiam hunc Ouidij ex 2. Faſt.

Dum tamen hæc fierent, diuice ceſſate puella, Exſpictet puros pinea cada diēs.

Colum. 1629. B. poſt lin. 12. adnecte. Ingrata pericula puto hic vocari, propter quæ gratia nulla eſt habita, acta, ſeu relata. Sic iſto verbo vſus eſt Catull. Omnia ſunt ingrata, nihil feciſſe benignè eſt? Sic item Lucret. lib. 3. illa elegantiffima Natura ἀποραστον οἴα, qua illam homines nimium abhorrentes à morte obiurgantem introducit.

Nam ſi grata fuit tibi vita ante acta, prioreque Et non omnia pertuſum congreſſa quaſi in vas Comoda perfluere, atque ingrata interire.

Si, inquit, comoda illa vitæ nō ſunt, in te collata fruſtra, quia non in vas pertuſum, hoc eſt, in ingratum, vt ſequitur, quia ea ingrata habuiſti, ingrata enim vaſis pertuſis comparantur.

Colum. 1633. D. verſu 4. adde. Aut eò forſitan reſpicit, quod per furorem bellicum ſepe atrociter cœlura committuntur. Nec temere dicitur miles impius.

Colum. 1635. C. verſu 5. poſt OMNISQUE IN LIM. PORTVS) Latine adice Perinde eſt, ac ſi diceret, ſe ad finem mortalitatis accedere, hoc enim elegantiffimè dicitur, pro, non longè abeſſe à mortis die. Sueton. Claudio. & in vltima cognitione à tribunali, acceſſiſſe ſe ad finem mortalitatis, quamquam abominantibus qui audiebant, ſemel atq. iterum pronuntiauit. Poſt autem Claudius reſpexiſſe ad conſuetudinem, qua Imperatores demortui in deorum immortalium numerum referbantur.

Colum. 1663. A. poſt verſ. 13. adde. TEGMINA TVTA CAV. CAPITVM) En periphrasiſ galeæ, tegmen turum capitis. Si dubitas ita eſſe, crede vel Diogeni, qui interrogatus, quid accipere vellet, & ſuſtinere colaphum, galeam, inquit. Tegmina crurum eſt lib. 11. & tegmina ſura apud Catull. de nupt. &c.

Col. 1667. B. poſt verſ. 3. pone hæc Æneid. 10. eundem & Pallantem à forma commendat, Egregij forma. De Euryalo quoq. lib. 9. ſimilibus verbis, quo pulchrior aliter Non ſuit Æneadum, Troiana nec induit arma.

Col. 1669. C. poſt verſ. 2. colloca hæc. Philo lib. de Cherubin, docet deum etiam miſceri animæ, ſed miſtione ſancta, & diuina proſus. Homo inquit, quando liberos ſibi quaerit, ex virginibus reddit mulieres. At deus quando incipit cum anima habere conſuetudinē, eam, quæ modo mulier fuerat: reſtituit in virginitatem priſtinam. Quandoquidem ſublatis degeneribus, & minime virilibus cupiditatibus, quibus effæminata fuerat, generoſas, & integras virtutes in earum locum ſubſtituit.

Colum. 1681. D. poſt verſ. 4. pone iſtuc. TE NEM. ANGIT. VIT. TE) Talis apoſtrophe in Orpheum à Bacchis dilaniatum, extat Metamorph. 11.

Te moſta volucres Orpheu, te turba ferarum Te rigida ſilices, tua carmina ſape ſecue Fleuerunt ſyluæ.

Colum. 1685. C. verſu 2. adde. * Hiſce duobus verſibus Macrobiani ſimilia de ſphicrate vrbis. Fuit autem & animi magno, & corpore imperatoris forma, vt iſſo aſpectu cuius inuicere admirationem. Idem de Ariazorece, qui dictus eſt uααρῶρεξ: At Macrochir præcipuam habet laudem, ampliſſimæ, pulcherrimæq. corporis forma: quam incredibili ornauit virtute belli. Talis fere luus

A eſt amicorum Alexandri M. apud Iuſtinum lib. 13. nam eius vultus, ac venerationis erant, vt ſingulos reges putares. Quiſſe ea forma pulchritudo, & præcæritas corporis, & virium, ac ſapientie magnitudo in omnibus fuit, vt qui eos ignoraret, non ex vna gente: ſed ex toto terrarum orbe electos diceret. PRÆSTANTI CORPORE) Cum ſupra Lauſum a doleſcentem Mezenij filium ob forma decus præferret omnibus, excepit Turnum. Ergo Turnus fuit, quem admodum de Xerxe traditur, omnium in exercitu ſuo pulcherrimus. Ac laus pulchritudinis non modo regibus, ſed Imperatoribus quoque, ſiue ductus libenter tribuitur à poetis. Non enim ſolum populus regi pulchro, ſed etiam miles non deformi imperatori propenſus obtemperat.

Colum. 1687. C. verſu 8. adnecte hæc. His adde ex Velleio lib. 2. Marcus natus equeſtri loco, hirtus, atque horridus, vitæq. ſanctus, quantum bello optimus, tantum pace peſſimus. Plaut. Aulul. Quam ad probos propinquitate proximè te adiuuaueris, tam optimum eſt. Catull.

Tanto peſſimus omnium peccatis, Quanto tu optimus omnium patronus. Antipater lib. 3. Anthol.

Αγρότης μερόπειος ἔβ' ἐνευ ἑσόν δεῖς οὐκ ὀλιγῶν γυνάμων, τῶσόν ὀδ' ἠμιθέων.

AD OCTAVVM ÆNEIDOS.

Colum. 1697. E. & gereret? Seruius: Adiunge. VNDIQUE COGUNT AUXILIA) Hoc verbum non perpetuò ad vim pertinet: eſt enim frequenter eadem conotione, qua congreco, conuoco, conduco, concludo, colligo. Hinc illa apud M. Tullium, cogere ſenatu, medicos, agmen, operas, pecuniam. Idem de Leg. ex quibus id, quod volumus, efficitur, & cogitur.

Colum. 1700. C. poſt verſ. 2. adde. Solebat Ouidius de his verſibus dicere, potuiſſe fieri longè meliores, ſi ſecūdi verſus vltima pars abſcinderetur, & ſic deſineret, Omnia noctis erant. Varro, quem voluit ſenſum, optimè explicuit: Ouidius in illius verſu ſuum ſenſum inuenit: aliud enim interciſus verſus ſignificaturus eſt, aliud totus ſignificat; Seneca Controuerſ. lib. 7. Controuerſia. 1.

Colum. 1720. B. liberalitatemq. conferre?) Subiice eodem verſu. Senſit hoc Titus Veſpaſiani F. Imp. qui quo die nihil in quemquam beneficij contuliſſet, eo ſe die regnaſſe non putabat.

Colum. 1727. B. Viſtor. lib. 31. cap. 24.) Subiunge. PRÆSTANTI CORPORE TAVROS) Hoc non ſolum de hominibus, vt 1. Æneid. de nymphis, in 7. de Turno, ſed etiam in eodem 7. de ceruo, & hic de tauro dicit. Ergo hominibus, & animatibus cõmune eſt, præſtanti corpore.

Col. 1731. D. poſt verſ. 5. pone hæc. In quadam Conſtitutione abiuratum pretium memini me legere, pro eo, quod eſt, rei emptæ pretiū nō ſolum, ſed abnegatum. Sic iſtuc Virgilij interpretor, abiurata rapine, hoc eſt, quarum pretium, quod venditoris ius eſt, & appellatur. E vt cum dicimus, cum ius ſuum perſequi, perſolutum nullum fuerat. Plato. n. certè caſtè boues ἀνεπίτες, hoc eſt, inemptas in Protagora vocat, quod, vt ipſe ait, neque emerat eas Hercules à Geryone, neque dono acceperat. Scipio Gentil. Parergon lib. 1. cap. 27.

Colum. 1787. A. verſu 2 tanquã vulnus) Adde mox. Aut alioqui ingratus ſermo, iucunda, & acerba oratio: quã qui audiunt, vulnerari dicuntur, & eorum aures ſimiliter. Cic. Catilin. 1. de coniuratis: & quos ferro trucidari iam pridem oportebat, eos nondū voce vulnero.

Colum. 1789. A. Oἶος δ' ἀετῆρ. tolle ſ. verſus per negligentiam iteratos à typographo: quod etiam in erratis te admonui.

Col. 1794. C. Poſt verſ. 7. pone. MVL CERE ALTER- IIIII 3 NOS)

nos) Canes, ac fera suos fetus, dum lingunt, mulcere A dicuntur. Silius lib. 5.

Tum clypeum quatit, aspersum quem cadibus olim
Celticis ornarat cruor, sumentique sub antro
Ceu foetum lupa permulceus puerilia membra
Ingeniem Assaraci calo nutritat alumnum.

Colum. 1798. C. versu 5. Vide Liuium) Adde, qui sic de Numa Pompilio, quod huc aptum sit. Suopte igitur ingenio temperatum animum virtutibus fuisse opinor magis: instructumque non tam peregrinis artibus, quam disciplina retrica, ac tristi veterum Sabinorum quo genere nullum quondam incorruptius fuit.

Colum. 1820. A. post versum 12. pone. Discinctas ferebant tunicas Carthaginenses. Vnde hic, discincti, A. B. Hinc & Plautinus Milphio ad Hannonem Carthaginensem in Pcenulo, in qui zonam non habes. Quid in hanc vniuersi urbem, aut quid querias?

AD NONVM

AENEIDOS.

Colum. 1829. B. versu 13. adde. Vegetius lib. 1. cap. 3. docet vtiliorem legi tyronem ex agris, qua ex vrbibus, & aptiorem esse armis plebem rusticam vrbana: quippe qua sub diuo, & in laboribus nutritur, solis patiens, vmbrae negligens, balnearum nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, paruo contenta duratis ad omnem laborum patientiam membris: cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre, consuetudo de rure est. Idem sentit Plin. lib. 18. cap. 5. fortissimi viri, & milites, inquit, strenuissimi, ex agricolis nascuntur, minimè que mala cogitantes.

Colum. 1830. A. versu 5. adde. Sunt & stellae caeli decora, sed tantam admirationem cum tanta iucunditate non habent. In causa est ingens amplitudo, & ex diuersitate colorum, qui tamen reuera nulli sunt aspectus elegans.

Colum. 1841. D. versu 12. NOVA LVX subiice continud, OCVLIS EFFVLISIT) Cicero. Philipp. quiddam tale, sed μεταφορικός. Lux quaedam videbatur oblata, non modò regno, quod pertuleramus, sed etiã regni timore sublato.

Colum. 1844. C. versu 9. adde. Cicero quoque in Miloniana artificis illo suo oratoris, armatorum cohortes, qua videbantur contra Miloniam, affirmat contra Clodios dispositas, pro Miloniam. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes non periculum nobis, sed praesidium denuntiant: neque solum ut quieto, sed etiam ut magno animo finis hortantur: neque auxilium modo defensori mea, verum etiam silentium pollicentur.

Colum. 1861. B. versu 2. adde * Dicitur egregium, quo vniuersi possimus in rebus aduersis, maxime in bellicis calamitatibus, cum ex fortitudine vel militum, vel ducum aliquid spei in magna desperatione affulget. Item in re Catholica, cum boni creantur & reserui, boni, & Christiana disciplina amantes Episcopi.

Colum. 1868. C. solam? Crudelis. Subiice ab initio. Non salutauit matrem Euryalus, iturus in cernum periculum, quia non putauit se posse ferre maternas lacrymas, quin illis cederet. Cum enim ad impetrandum magna vis sit in cuiusq; lacrymis, tum longe maior est in consanguineorum, & praesertim in earum, quarum è sanguine coagmentati, quarum vtero editi, quarum vberibus lactati, quarum deniq; tanta cura, & sollicitudinibus tatis educati sumus. Sicut plus diligit mater liberos quam pater, ita vicissim plus à liberis diligitur: dulcius quidem cetera, ac tenerius.

AD DECIMVM

AENEIDOS.

Colum. 1950. D. post versu 7. pone hoc. ROMANIS CARCIBVS) Tum Rex Euander Romana conditor ar-

cis. Lib. 4. Aescanione pater Romanas inuidet arces? Sic lib. 1. de Carthagine, Tyrias olim qua vertit, et arces..

Colum. 1953. C. post versu 4. infere. TVMID. SECVNDO MARTE RVAT) Non est sensus, Tuum tumidum, id est, superbum, secundo Marte ruere: sed tumidum, seu tumefactum secundo Marte, id est, felici successu ruere, Ac proinde post vocem Martis, distinctionis nota apponenda, vt tollatur ambiguitas.

Colum. 1955. E. post versu 2. adde. FLECTERE IVSSA POTEST) Est ita quidem in vulgatis: sed in veteribus quibusdam, Vertere, pro, Flectere. Et melius quidem, nisi me fallit sententia: magis enim tangitur Iouis dissolutio, qui sua decreta non flecti tantum, sed verti, atq; euerri etiam patitur, idque à muliere, & vxore, deus nimium vxorius.

Colum. 1956. E. versu 4. adde haec. Huicsemodi est illa in Miloniana, sub finem. Ibi enim Milo in exilium abiturus, sic loquens fingitur, sed parum ex animi sententia. Valeant inquit, valeant, ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati. Stet haec vrbs praecleara, mihiq; patria carissima, quoquo modo merita de me erit, tranquilla repub. ciues mei (quoniam mihi cum illis, non licet) sine me ipsi, sed per me tamen perfruantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi repub. bona frui non licuerit, ac carebo mala: & quam primum tetigero bene moratam, & liberam ciuitatem, in ea conquiescam.

Colum. 1959. A. versu 3. adde. Propert. lib. 4. eleg. 1. de vrbe Roma non multum dispar.

Hoc quod omne vides, hospes, quam maximè a Roma est, Ante Phrygem Aeneam collis, & herba fuit.

Sed Propertius ostendit, quid ante Roma fuerit: Virgilius, quid postea per Graecos Troia facta sit: campus nimirum, & solum. Quod si huc rediguntur amplissima, & munitissima ciuitates, num dolendum vnum homulum ex neruis, ossibus, venulis, carne, sanguine, rebus infirmis compactum corpus circumferentem, aliquando dissolui, & interire?

Colum. 1961. C. versu 5. adde. Metaphora à cicatrice, qua dicitur obduci, quam post sanatum vulnus remanet. Cic. 3. contra Rul. Ne reficere obductam iam reipub. cicatricem videret.

Colum. 1963. E. post 9. Significare veluit Iuno, Ideo Troianos supplices esse Italii, vt mentiantur amicitiae, & concordiae foedera: quò securos: nihilque mali metuentes, ex improposito adortos subigerent, & opprimerent. Conueniet dici de iis, qui simulata benevolentia, nihilominus perniciem moliantur: vel qui ita amicitiam praetendunt, vt interim ad omnem occasionem parati sunt laedere. Gifclin. epitome adag. parte 2.

Colum. 1969. E. post versu 4. adscribe. MOENIA CING. FLAMMIS) vrbes, seu castra circum circa inflammare: per circuitum ignes inieciare. Metaphoricè dictum lib. 1. de Didone capienda, & occupanda, per amorem Aeneae, opera Cupidinis. Quocirca capere ante dolus, & cingere flamma Regnam medior.

Colum. 1970. A. post versu 4. ponenda. Nutare, ait Nonius: est capitis, nictare, oculotum significantiam esse voluerunt. Annuere, vel innuere, narium vel labiorum. Plaut. A. finar. Nec illa vlla homini nutet, nictet, annuat. Pace Nonij dixerim, annuere videtur esse, capite leui motu demisso, assensum significare. Cum autem quis valde assentitur, & admodum libens, solet maiorè motum huicsemodi edere. Cic. 2. de orat. Id quoque toto capite annuit. Est summo mento summum pectus tangere, quod senes vitio ætatis assidue faciunt Catull. in Epithal.

Vgve

Vgve dum tremulum mouens
Cana tempus amittas,
Omnia omnibus annuit.

Denique abnuere contrarium est: qui autem abnuunt, aliter caput mouent, non nares, aut labia. Magna verò maiestas Iouis, & grauitas, naso suspenso caelum, & terram concutere, immò & maria.

Colum. 1972. B. annuli aurei) Sequantur haec. Redi ad lib. 1. vbi Aeneae pulchritudo non multum diuersa ratione expressa est.

Quale manus addunt ebori decem, aut vbi flauo
Argenteum. Parisiue lapis circumdatur auro.

Colum. 1973. A. post versu. pone haec. PINGVIA CVLTA) pinguis, rura, agros fertiles. Humus dicitur pinguis, & macra, ducta metaphora ab animantibus. Alluue deinde, lector, qua ad literam C. sequuntur, miora epoea Homero, &c. debuerunt enim praeponi istis, PACTOLVSQVE IRRIGAT AVRO)

Colum. 1974. E. versu 3. SINISTRO AFFIXVS LATERTI) adde. iox. Affixum esse alicuius lateri, est, quod ait Cicero principio Caronis, quoad possis, & liceat, ab alicuius lateri non discedere. Affixum esse alicui, est frequentissimè, & propemodum perpetuò cum aliquo esse. Lib. 3. ep. 1. ad Q. F. Iubes illum mihi esse affixum tanquam magistro. Ep. 8. lib. 1. ad Lentulum, quibus in rebus me sibi affixum ille habebit.

Colum. 1980. D. Fabulae Phaetontis) Subiice continenter. meminit M. Tull. 3. Off. vbi negat seruanda promissa, qua non sunt iis ipsis vtilia, quibus promiseris. Verba accipe. Sol Phaetonti filio (vt redeamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quidquid optasset: optavit, vt in currum patris tolleretur: sublatus est. Atque is antequam constitit, ictu fulminis deflagrauit. Eiusdem quoque, simulque.

Colum. 1981. B. post versu 10. adde. ET MOEST. MVSA SOLAT. AMOREM) dum amorem suum, ex casu sodalis sui vehementer dolentem, solatio musa quoquo modo delinit. Cerrum est, magnam vim inesse cantui musico ad mitigandam tristitiam, quam homines ex rebus turbidis capere solent. Quare & Homerus Achillem facit in mœrore vacante cithara. Nec te moueat, quod musa dicitur: nam & carminis, & cantus dea Musa: & musici à musa, Quin ipsium carmen quid est nisi cantus quidam? vnde & artem poetarum Terentius aliquoties vocat artem musicam.

Colum. 1988. A. post versu 9. collocentur haec. QVEM DEDIT IPSE IGNIPOT.) Lib. 8. Hoc tunc ignipotens caelo descendit ab alto. Vulcanus nempe, deus ignis, vt Mars, seu Minerua armipotentes dicuntur, quia praesident armis. Videndum candidatis potentes, quibus se hoc participium potens iungant. Neque enim tolerabiliter dixeris etiam de Baccho, vini potens, & de Diana, sylui potens, cum ille vino, haec syluis praesit. De Neptuno Plaut. non male, Salsipotens. Vt paucis dicam, in lingua latina magis saepe auctoritas, & exemplum probatorum scriptorum, quam aut regula, aut analogia valet.

Colum. 1989. C. post illa, cum corona turrata pingitur, adicies. TVRRIGERAEQVE VRBES) Lib. 6. qualis Berecynthia mater Inuehiuntur curru Phrygiae turrata per vrbes. Eadem autem Cybele. Turrata autem vel ob causam modo dictam: vel quia prima fuit qua vrbes condiderit, ad earumque defensionem turres excogitavit. Dicitur & Rhea. Vide Natal. Com. lib. 9. cap. 5. Gyrard. Syntag. Magnam deam Cybelen proprie vocatam esse, notat Achill. Statius ad illud Catull. in Galliambo. Dea

A magna dea Cybelle. Sic Propert. lib. 3. Vertice turrigero iuxta dea magna Cybelle.

Colum. 2002. C. vlt. adde * Quibus prima barba erumpit, quibus lanugine prima pubescunt gena, sunt, qualem apud Ouid. in epist. Phaonem fuisse Sappho scribit, O nec adhuc iuuenis, nec iam puer. Tempus illud iuuenis Graecis, ipsi epoea.

Colum. 2008. A. post versu 3. ASPERA. Q. N. LOCI DIMIT. SVAS. EQVOS.) Asperitas loci, de qua supra dictum est, hortabatur eos, vt equos dimitterent, id est, ab equis descenderent, & pugna pedestri experirentur. Sed illi erant, vt audiimus, infueri acies inferre pedestres. Reliquum igitur erat, vt fugerent. In Perseide propter asperitatem locorum, & montes, rarum fuisse vsum equorum, ait in 1. de vita Cyri Xenophon. Loca autem plana, ad equitationem idonea, dicuntur Graecis ιππιδεμα, equitabilia.

Colum. 2018. D. post 4. COEPTIS INGENITVBS) quia vires impares, vt paulo ante legis. Nec posset excusari à culpa temeritatis Pallas, nisi ad deum confugiens, inde auxilium sibi peteret. Deo enim nihil est difficile: & cum deo quemlibet, etiam meticolosissimū, & ignauissimū, posse victorè euadere, affirmat apud Sophoclem Ajax Telamonius. Veruntamen miser iste deus, Hercules inquam, supplicem suum adiuuare non potuit.

Colum. 2042. D. post 3. ASCANIVS PVER, ET NEQVICO.) Ascanium primo loco nominat, non tamquam ducem, & cui summa belli, atque ipsa castra in absentia Aeneae commissa essent, quod malignè Veneri Iuno obiciebat, sed rationem dignitatis habet. Credibile autem, adolescentem hunc in medium erumpetium fuisse acceptum, quò esset securior.

Colum. 2044. A. post 6. TEVCRIVSQVE PIO DETSANG. POENAS) Inest in his verbis quod Iouem merito vulneret, qui pati possit pium, velut impium puniri, & innocentem tanquam reum è medio tolli. Nò solum nullum Turni scelus profert Iuno, ob quod poenas dare debeat: sed etiam causas promit, quare beneficio affici, & remuneratione debeat. Occultius igitur Iouem iniustitiae coarguit.

Colum. 2058. E. versu vlt. adde. De Pallante quoque supra legebamus, Ille rapit calidum frustra de vulnere telum. non vi scitilius interiret, sed vsq; posset, vix sua consuleret.

Colum. 2065. 2. Ch. consumat uentus, Sic Propert. lib. 3. eleg. 2.

Omnia post obitum fingit maiora verustas,
Maius ab exequiis nomen in ora venit.

Colum. 2067. B. versu 6. adde * Si arrogantiam vitare vult, & ideo certis persona vitare Aeneas, cur ergo addit vocem pius? Facilis est solutio huius modi. Appellat se eum, qui dicebatur. Nec istud arrogantius dictum est, quam illud 1. Aeneid. ad matrem in sylua. Sum pius Aeneas. Cur vero sic dicebatur? quia pietas eius erat notissima, etiam is, qui eum nunquam vidissent, nempe, fama super aethera notus.

Colum. 2070. A. post versu 9. iniice. Non solum dat barbam Mezentio Virgilius, sed etiam, quod decori ratio postulat, longam, & latam barbam, proportionè scilicet tam vasti, ac procæti corporis, quale descripsit. Sicut autem masculos, & pumiliones minimè ornant barbae longiores: sic viros ingenti corpore, praesertimque militares, μακροτάρας, & πολυτάρας esse, admodum decet.

Ibid. C. post 4. PRÆSAGA MALI MENS) Praesagire est praediuinare, praesipere. Sagax enim est acutus, & solers. Praesagitio dicta, quod praesagire est, acutè sentire. Vnde sagax dicta anus, quae multa sciunt: & sagaces canes, qui ferarum latibula praesentiant.

Colum. 2072. B. Ante ista verba, Seneca de breuitate vitae, ponantur haec. Multo autem accommoda-

tius ad inſtitutum lib. de Senectute. Quamquam, ô dij boni, quid eſt in hominis vita diu? da enim ſupremum tempus: expectemus Tarreſſiorum regis atatem. Fuit enim (vt ſcriptum video) Argentonius quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centum & viginti vixit. Sed mihi ne diurnum quidem quidquam videtur, in quo eſt aliquid extremum. Cum enim id advenit, tum illud, quod præteriit, effluxit: tantum remanet, quod virtute, & rectè factis conſecutus ſis. Horæ quidem cédunt, & dies, & menſes, & anni: nec præteritum tempus vnquam reuertitur, nec quid ſequatur, ſciri poteſt. Quod cuique tempus ad viuendum datur, eo debet eſſe contentus. Neque enim hiſtrioni vt placeat, præſentia fabula eſt, modo in quocumque fuerit actu, peragenda: neque ſapienter vſque ad *Plaudite*, viuendum. Breue enim tempus ætatis, fatiſ eſt longum, ad bene, honeſtèque viuendum.

AD VNDECIMVM
ÆNEIDOS.

Colum. 2088. B. poſt verſ. 7. videlicet ad illa verba, lege totum caput Magij 12. lib. 1. collocanda appendix, quæ infra legitur in C. 4. *Lege eſt. eis àndepus, &c.* Sed literis non paruis, vt fiat Symbola.

Colum. 2091. B. poſt 8. PATENS IN PECT. VVLNYS De Lauſo lib. ſuperiore, *ingentem ingenti vulnere victum.* CUSPIDIS AVSONIÆ factum à culpide Auſonia, ſeu à cuspide, ſive hafta Auſonis, id eſt, Itali, nempe Turni.

Ibid. D. verſu 6. *Ariadne de Theſeo deſertore, & periuro conque-rens apud Catull. de nupt. in re alia, germana bis profundit.*

At non hæc quondam blanda promiſſa dediſti
Voce mihi: non hoc miſeram ſperare iubebas:
Sed connubia læta, ſed optatoſ hymenæos.

Colum. 2095. poſt verſ. 8. Ouid. 1. Metam. *Magna patens terra eſt.* In 6. Æneid. vocatur omniparens. Item 1. Georg. Terra patens. Nominat & Lucretius lib. 5. omniparentem, & commune ſepulchrum. Varro 3. de re ruſt. cap. 1. nec ſine cauſa terram eandem appellabant matrem, & Cererem, & qui eam colerent, piam, & vtilem agere vitam credebant. Congruentia hiſ Philo. lib. de mudi opificio. Mater autem terra eſſe videtur. Quapropter & præſcis illis placuit, vt nominaretur *μητέρα*, compoſito à matre, & terra vocabulo, &c. Vide dialog. nocturnum 10. primæ Tertij, vbi ex Plinio eiufdem laudationem recitauimus. Virgil. hic non ad flores duntaxat, ſed ad ſtirpes, animantes, & alia omnia reſpicit, quorum terra mater dici poteſt, & ob quæ abſolutè mater, ſeu parens dicitur, atque cognominatur.

Colum. 2103. E. poſt. 5. QVÆ N. VOS. T. FORT. INDIG. LAT. IMPL. BELLO) Pænc gemina hiſ illa Diomedis in reſponſo dato legatis Sabinorum, vt audimus infra.

O fortunate gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſoni, quæ vos fortuna quietas
Sollicit, ſua dè que ignota laceſſere bella?

Colum. 2106. A. verſu 11. * Prudentes, ac iure optimo Draceni iuſtitiam Æneæ prædicat, eamque vnã præ alijs Æneæ virtutibus nominat. Nam vt eſt apud Cic. 1. Off. in iuſtitia virtutis ſplendor eſt maximus, ex qua boni viri nominantur.

Colum. 2110. D. Cic. 1. Off. adde. Sed perappoſita ſunt ad hunc locum, quæ ſcribit idem lib. 2. Prima igitur eſt adoleſcenti commendatio ad gloriam, ſi qua ex bellis rebus comparari poteſt: in qua multi apud maiores noſtros extiterunt: ſemper enim ferè bella gerebantur.

Ibid. E. verſu 4. *notat German. Hinc & Penelope apud Naſonẽ ſcribens de communi filio Telemacho, deſiderat ambobus parentibus eſſe ſcundum fata ſuperſiſſe.*

Dij precor hoc iubeant, vt euntibus ordine fatiſ
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Non enim fata ire videntur ordine, ſi ſecus ſuar.]

Colum. 2111. poſt 6. *Cato apud Cic. de Senect. proſuſſe cor enim non ad eos ſolum viros, de quibus ante dixi: ſed etiam ad Catonẽ meum, quo nemo vir melior natus eſt, nemo pietate præſtantior: cuius à me corpus crematum eſt: quod contra decuit, ab illo meum. An ſic videtur eum Cato queri, ſe viuendo ſua fata viciſſe?*

Colum. 2112. poſt 4. ANIM. IPSE DEDISSEM) Sic lib. ſuperiore Mezentius tam diligens Lauſum ſuum, quam Euander Pallanteum ſuum, optat ipſe quoque pro filio mortem, & quamuis diram excepiſſe.

Debueram patria pœnas, odiſſe, meorum
Omnes per mortes animam ſentem ipſe dediſſe.

Cum autè amare aliud nihil ſit, quàm bene velle amato, id ſe poſſiſſimum in parentibus erga liberos, & liberis erga parentes oſtendit.

Colum. 2124. D. verſu 3. adnecte. Apud Ouid. in epift.

Nauplius uitores ſub noctem porrigit ignes,
Et natas exiuit Græcia præſa iuis.

Propert. lib. 3. eleg. 6.

Saxa triumphales ſegere Caphareæ puppes,
Naufraga cum vſto Græcia traëta ſcio eſt.

Nauplius Palamedis pater, indignè filij necem grauiffimè ferens, quum vltionis repulſam in caſtris ad Troiam tuliſſet, mala varia excogitauit aduerſum Græcos, ſtupris, excidiſſique regnorum filij mortem vltus, claſſem Troia capta reducere in Caphareo aſperſimo Eubœæ monte excitata pyra, in litus ſcopulorum, & naufragium pellexit. Ex quo factò diritas hominis facile elucet, qui tot hominum millibus innociſ auctòr mortis exitit. Ammian. lib. 22. Caphareus Euboicus ſcopulus, vbi Nauplius Palamedis pater claſſem conſcidit Argiuam. Hinc Prouerb. *ἀναρπυστήριος δὲ τῆς ναυαπρίας ἦσαν. Quæſi Nauplius Caphareo rediens,* de homine immani, & horrificam ſpeciem præferente. Lege cetera apud Iunium, Cent. 2. num. 29.

Colum. 2125. D. poſt 7. Refert Homerus Odyſſ. 8. quomodo Ægithus adulter lautum apparuit conuiuium, velut excipiendò Agamemnoni inſtructum, quo illum nihil mali ſuſpiciantem interemit. Hinc prouerb. *Ἀγαμέμνωνος δὲ αἵς ἢ ἀγάπησα. Agamemnonium epulum,* vel, *Agamemnonis menſa,* de iis, qui in exitiabili menſa epulantur, vltimamque cenam ſumunt. In eos torquebitur, qui amicè accepti, medicatum hauriunt poculum, aut venenatam oſſulam, & Claudij Caſaris boletum edunt. Iunius Cent. 6. num. 34.

Colum. 2126. D. verſ. 13. *Eſt igitur poſtea vox coniugium, pro coniuge, vt apud Catull. de Laodamia, qua Proteſtaum mariũ ad Troiã amiſſiſſe.*

E Quo tibi tum caſu pulcherrima Laodamia
Ereptum eſt vita dulcior atque anima
Coniugium.

Alibi hoc idem me notaſſe non ſum immemor.

Colum. 2134. muta ordinẽ Symbolatum ſic. I. CENT. ORAT. II. Cum multa alia. III. Duo putat.

Ibid. D. inſere, (IRE PLACET) Verbum curiæ Romanæ eſt placet, & eo ſenatores in dicendis ſententiis vtebantur. Docet plurimis exemplis Briſſon. Formular. lib. 2. num. 1691. & ſequenti.

Colum. 2138. A. poſt 5. Propriè inflati dicuntur, quæ vento diſtenduntur, & intumeſcunt. Tranſlatè, quæ ſuprà modum elata ſunt, & hoc tam in rebus, quàm in perſonis. Inflata oratio, quæ verbis ſeſquipedalibus

dalibus, & nimium elatis, grandioribusque ſententiis ſcripta eſt. Homo inflatus, qui opinione aliqua turget, & efferatur. Cic. pro Muræna. Cum hoſtium claſſis ſpe, atque animis inflata, Italiani peteret. Sic inflatio etiam tranſlatè dici poteſt, pro quo poëta ſuo iure dixit, flatus.

Colum. 2153. C. 2. peperiffè dicat) Adde. Nec M. Tullius pro laudis, & gloriæ ſpe quidquam recuſandum putat. Hæc enim eſt eius vox pro Archia. Nam, niſi multorum præceptis, multiſque litteris mihi ab adoleſcentia ſuaſiſſem, nihil eſſe in vita magnopere expectandum, niſi laudem, atque honeſtatem: in ea autem perſequenda, omnes cruciatuſ corporis, omnia pericula mortis, atque exilij parui eſſe ducenda: nunquam me pro ſalute veſtra in tot, ac tantas dimicationes, atque in hos proſſigatoꝝ hominum quotidianos impetuſ obiectiſſem.

Colum. 2157. C. Donatus, Seruius) Sequantur hæc. MATRONÆ PVERIQVE VOCAT LAB. VLT. OM.) Ad urbem defendendam concuſſiſſe urbanos omnes ait poëta, nemine excepro, quia vltimus labor, id eſt, ſumma, & extrema neceſſitas, in qua parcere labori, etiam cum diſcrimine ſuo nullus deberet. Sic 2. Æneid. ſupremum Troiæ laborem vocauit vltimum illud diſcrimẽ, quo petiit. Quod vero etiam mulieres, & pueri tunc opem laturi in cœnia euaserunt, nulla ſexus, & ætatis ratione habita, id maniſteſtius periculum vrbis præſentiſſimum declarat.

Colum. 2158. B. verſu 9. * *Obſerua quemadmodum huius virginis, quam alibi celebrat, pulchritudinem vno verbo declarat, oculos, inquit, deceros. Decor, & elegantia hominis eſt illa quidem in vultu poſiſſimum: ſed in ipſo vultu regnant oculi, quorum mira eſt varietas, & multa diſcrimina. Qui autem ſini venuſiſſimi, ſeu maxime decori, harum rerum bonis aſſimulatioꝝ, & elegantium formarum ſpectatoribus veltinquamus.*

Colum. 2166. D. poſt 9. CHAROQUE ONERI TIMET) Fuit & Anchifeſ lib. 2. charum onus Æneæ, quippe pater, & ſenex filio. Teſtatur & ipſe filius.

Ergo agè chiave pater, cervicui imponere noſtra,
Ipſe ſubito humeris, nec me labor iſte grauabit.

Huius eidem oneri ſe timuiſſe affirmat, cum capta Troia excederet.

Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitiſ, oneris, timentem.

Colum. 2170. B. Excigat hic auum. Adde. In hunc Metabum valde conuenit, quod legimus apud Tullium in Lælio. Quin etiam ſi quis ea aſperitate eſt, & immanitate naturæ, vt congreſſus, & ſocietates hominum fugiat, atque oderit, &c.

Ibid. C. 7. adde, litera antiqua, vt vocant Cæterum crinale aurum, eſt crinale aureum, faciã nimirum aurea, qua crines muliebreſ coërcètur, ne in frontem deſcendant, aut ne ſint ſine lege poſiti. Crinales vittas habes lib. 7.

Colum. 2188. C. poſt 3. Simili proſuſſo argumento ad obiurgandum Achillem vitur Briſſeis in Epift. apud Ouidium.

Et ſi quis querat, quare pugnare techſe:
Pugna nocet: citiſſe, noxæ, Veniſſeque iuuant, &c.

Colum. 2195. C. 2. HASTA PERLATA) Haſta, Græcorum δόρυ. Eſt commune ferè id nomen eſt: diciturque tam de grandi illa, quam de leuiore, quam eminus iaculantur. Simile in lancea, & conto. Strab. lib. 10. δὲ τῆς ἰσθμῆς ἢ τῶν ἀπορτίων χεῖρες, &c. Duplex enim haſtarum vſo, alia cominus, alia eminus, & tanquam iaculorum: ſicut & contus vtrumque vſum præbet. Nam & ſtatim vitur, & iaculantes: quod & ſariſſa poteſt, & pilum. Notabilis locus ad hunc ritum veterem, & plerique gentibus communem: hodie deſitum ferè, nobis qui-

dem Europæis. Sed de haſta miſſili multa teſtimonia paſſim. Lipſius Poliorcet. lib. 4. dial. 4.

AD DVODECIMVM
ÆNEIDOS.

Colum. 2216. A. 11. *Telum hic venabulum intellige, haſtam latam, & validam. Non enim ſubula excipiendus eſt leo, quod pro uerbo dicitur de ijs, qui rem admodum periculoſam, leuibus, & infirmis præſidijs conantur depellere: aut frigidis rationibus firmiſſima, & cariffima conuellere.*

Colum. 2221. A. adde. LATIO, ET LAVRENT. AGRIS) Non ſolum per Latium, quæ eſt bona pars Italiæ, ſed etiam intra fines agri Laurentini licet inuenire conuigem illuſtrem, & te haud indignam. Voluit poëta dicere Laurentibus agris, quod oratores, in agro Laurentino: vbi ager eſt, quod nonnulli vocant territorium. Sic ager Piſtorienſis apud Salluſtium, ager Volaterranus apud Ciceronem. Idem Verrin. 6. omnes Segestanas matronas, & virgines conueniſſe, cum Diana exportaretur ex oppido, vnxiſſe vnguētis, compleſſe coronis, & floribus, thure, odoribusque incenſis, vſque ad agri fines proſecutas eſſe.

Ibid. D. poſt 7. Rectè dictum, *natum nulli ſociare procurum*, id eſt, filiam nulli tradere in matrimonium, ſive connubium, in quo eſt, vt præclare docet M. Tull. 1. Off. artiſſima ſocietas. Ergo & vxores ipſæ dicuntur, & dicendæ ſunt ſociæ: de cuius vocis notione ſcriptura recordor alio loco. Quin & diuina literæ ſic appellantur. Genef. 3. Adam reſponder deo, *Mulier quam dediſti mihi ſociam, dedit mihi de ligno, & comedi.* Ad virum quoque tranſtulit hoc verbum Virgil. lib. 9. quaſi diceret thalami ſocium.

Numanum,

Cui Remulo cognomen erat, Turniq, minoreſ
Germanam, ſuper thalamo ſociatus, habebat.

Colum. 2223. C. poſt 11. lege totum Ouidij locum ſic, epift. Paridis ad Helenam.

Finge tamen ſi vis, ingens conſurgere bellum:
Et mihi ſunt vires, & mea tela nocent.

Nec minor eſt Aſia, quam veſtra copia terra:
Illa vrbis diues, aines abundat equis.

Nec plus Ariades animi Menelaus habebit,
Quam Paris, aut armis anteferendus erit.

Colum. 2224. B. 12. * *Ommino ita ſecum ſtatuis Turnus, ſe Æneam, niſi iterum calliditate matris ſibi, vt quondam Dionedi, eripiat, interfecturum. Immo videtur affirmare, aduerſus virtutem ſuam cum nube ſua nihil valituram viderem: quod cum ipſa Venus intelligat, nihil tale hic auſuram.*

Colum. 2229. B. poſt 9. GAVDETQUE TVENS ANTE ORA FREM.) Sunt quidam bonorum, & generoſorum equorum ita appetentes, & ſtudioſi, vt eos huiusmodi fremitus, magis quàm tibiatarum, fidiumue ſonus delectet: vt omitram eximiam voluptatem, quam ex tam bene formatiſ, & tam eleganti colore præditis ſonipedibus capiunt. Iuuentus tamen præcipuè delectatur equis, & canibus. Teſtatur id Horat. ad Piſones.

Imberbis iuuenis tandem cuſtode remoto
Gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi.

Sic etiam Simo in And. de ſuo Pamphilo.

Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli,
Vt animam ad aliquod ſtudium adiungant, aut equos
Alere, aut canes ad venandum.

Hoc non ignorans Catilina, vt relatam eſt à Salluſtio, adoleſcentibus, quorum familiaritates appetebat, vt cuiusque ſtudium ex ætate flagrabat, aliis ſcorta præbebat, aliis canes, atque equos mercabatur.

Colum. 2231. poſt 7. Prouerbialiſ hyperbole, Græciſ

Græcis vstratissima, λευκότερον, niue candidius, de re quavis eximij candoris. Archeftratus in Gastronomia, Lesbios panes candidissimos volens significare, λευκότερον, inquit, θελει λευκότερον, θελει δ' ἀνέμοισιν ὁμοίον. *Præ niue candentes, similes pernicious auris, &c.* Vide Iun. Cent. 4. num. 50.

Colum. 2238. E. 3. adde * Vincere tempora, pro vestimire caput, est etiam Horatius sermo, Ode 7. lib. 1. tamen vda Lyæo Tempora populea fertur vin xille corona. *Rursum lib. 4. Ode 1. Nec vincere nouis tempora floribus. Noster supra lib. 4. Populeis adiuat euncti tempora ramis.*

Colum. 2242. B. post, representat Iupiter) adnecte. Cubiculum ait Iud. lib. 15. quod ibi cubemus; cubile autem cubandi locus est. Cic. 1. Catilin. Nemo iuuentus est tam miser, qui non cubile, ac lectulum suum saluum esse velit. Pro Cluent. non limen cubiculi, non cubile filia. 2. de nat. deor. etiam animalibus tribuit. Bestiæ in cubilibus delitescunt. Sociare cum aliqua, aut aliquo cubilia quid sit, coniectore non indiget.

Colum. 2249. B. numina in caelo coluntur. Adde. Religio enim est aduersus deos, caelestes potissimum. Hinc Lucretius per *σωματοποίηση* Religionem formidabile caput de caelo protulisse, & mortales conterruisse ait lib. 1. quam tamen Epicurus constantissimè solus ex toto genere mortalium contra sit intuitus, nullo timore percussus. Ed respicit, quod ille sapiens instipiens animos hominum deorum metu sublato, omni religione liberauit, seu religionem sustulit. Versus appono.

*Humana ante oculos fœdè quum vna iaceret
In terris, oppressa graui sub religione,
Quæ caput à cali regionibus ostendebat,
Horribili super aspectu mortalibus instans:
Primum Graius homo mortales tendere contra
Est oculos ausus, primusq; obssere contra:
Quem nec fama deum, nec fulmina, nec minitanti
Murmure compressit celum, &c. &c.*

Colum. 2250. D. vlt. * Qui in antiquitatis notitia magnos ha-

Ante progressus, huic loco addant, qua mulieres quibus urbibus nomina dederint; nam quaedam, & insignes à mulierum nomine nomen habuisse certum est omnino. Romanam ipsam à puella huius nominis vocatam non desunt, qui tradiderint. Athenæ quidem ab ἀθηνῶν, id est, Minerva sumptæ sunt vocabulum. Mantua unde dicta sit, quis potest nescire? nisi qui illa lib. 10. nunquam vel legit, vel audivit de Oeno.

Fatidice Mantus & Tusci filius amnis,
Qui muros, matrisque dedit tibi Mantua nomen.

Colum. 2260. B. versu 4. HOC ERAT, HOC VOTIS, &c. totam symbolam dele: præcedunt enim verba columna priore. Lapsa est memoria: quid vis fieri?

Colum. 2267. C. 5. * Hecuba Priamo coniugi, & seni temere in Pyrrhum eunsi, Quo ruis? Horat. Ode 7. lib. 1.

Quo quò scelesti ruitis, aut cur dexteris
Aptantur enses condigi?

Cicerois est, ad interitum vna voluntarium. Adde Ouidianum hoc ex epist. Penelope, Turba ruunt in me luxuriosa proci.

Colum. 2268. C. 8. adde. Sic cum in Perside improniso, & lethali ictu concidit Iulianus apostata, nemine se auctorem iactante, dici potuit, *pressa est insignis gloria facti.* Ipse tamen Tyrannus auctorem vulneris sui visus agnoscere, cum exclamauit, Vicisti Galilæe, vicisti.

Colum. 2270. D. 2. & contemptu plenis) Adde. Insultare ait Nonius, dicitur insilire. Virg. Georg. 3. *Insultare solo, & gressus glanereare superbus.* Item insultare, est iniuriosus aliquid dicere.

Colum. 2271. D. 2. adde. * Miram habet elegantiam verbum officio. & latissimè patet eius usus in lingua latina, ut notum est eiusdem non ignaris. Cum autem venuste dicatur officere aliquem domus, muneribus, pretio, Plaut. in Amphit. etiam dicit, officere lucris.

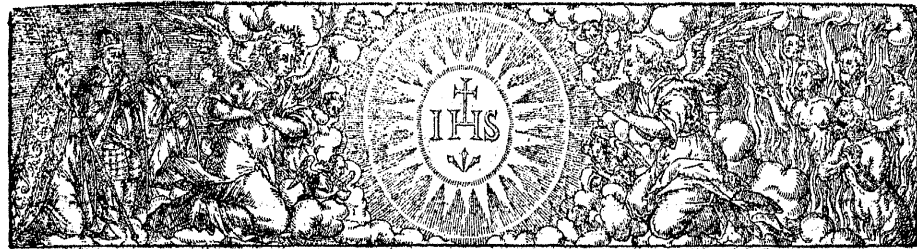
Ut vos in vobris vultis merimoniis
Emundis, vendundisque me lærum lucris
Afficere.

Colum. 2286. E. 4. adde. His autem, & qua deinceps sequuntur verbis, pene gemina apparent illa Philonis senis ad Lysilem filium in Trinum. meo modo, & moribus viuito Antiquis: quæ ego tibi præcipio, ea facito.

Col. B. 2305. * Qui videbant, &c. totum hoc, ut ea qua antecedit proxime, scribendum fuit litteris maioribus: non enim est appendix, sed Donati Symbola.

LAVS DEO OPT. MAX.

PARAPHRASES IN TRES
PRIMOS TRES VLTIMOS LIBROS
VIRGILIANÆ AENEIDOS.

Præfatio.

RATORIARVM exercitationum, minorumque operum Oratoris, unum quoddam genus est Paraphrasis: cum scilicet alicuius boni Poëte carmen, aut non mali Oratoris orationem vel aliis verbis, isque nihilominus lectis, atque idoneis reddimus: vel (quoniam hæc interpretatio dicenda est potius) cum illorum scripta verius, & explanatius referimus, & nonnumquam circa easdem sententias, sive locos quosdam, amulationem cum iis, certamenque suscipimus. In quo sapienter monemur, ut timide, & caute nos geramus, ne quæ optima sunt, meliora facere annitiamur. Multum commendatur à Fabio Paraphrasis lib. 10. cap. 5. Laudatur quodque à Plinio epist. 9. lib. 7. Exemplum eius est inuenire apud Platonem in 3. de Repub. ubi aliquot Homericæ versus de Iliad. solutis verbis exprimuntur. Extat item tota Ilias à Laurentio Valla ad hunc modum tractata. Nostra verò memoria idem perfectum à doctis in Horatio, Persio, Virgilij Eclogis, & Georgicis. Sed horum aliud fuit consilium: non quidem ut sese ad dicendi copiam isto modo exercerent: verum ut literarum cupidis ad eos poetas promptius rectiusque, percipiendos: ita viam quasi monstrarent, & facere quodammodo preluerent. Dubitare enim fas non est, quæ prosa oratione, & verbis notioribus, & omnino elocutione oratoria efferuntur, expeditius solere intelligi, quam qua libertate illa, more, institutoque poetico. Quare & vetustiores poetarum explanatores paraphrasibus sepe usus constat. Quod si in vilo de Latinis utiliter istud, in Marone profecto utilissimè fieri asseuerari potest: in quo multa obscura, impedita, difficilia, & ingenia etiam eruditissimorum torquentia. Atqui, interpellabit aliquis, Donati feruntur in Aeneidem Paraphrases. Primum, non sunt tantum Paraphrases, quanquam maiorem partem. Deinde, Donati ipsius non sunt: sed cuiuspiam alius, qui sua fortasse confusus eloquentia, hominis doctissimi Commentarium τὸ ἀσπερσοῦς explicauit. In qua explicatione sæpe numero tam barbarus, tam tortuosus reperitur, ut quid velit, vix dispicias: frequenter item in rebus etiam leuissimis, & apertissimis adeo uααρολόγῳ, & τωτολόγῳ cernitur, ut mirum sit. Quid quod non raro labitur, & poeta mentem non attingit? Interim lectorem Virgilianum eius, quicumque fuit, laboribus plurimum adiuuari posse, & multa ab eo præclarissimè exposita esse, non negamus: quin id ipsum Symbolæ nostræ satis, superque probauerunt. Meus ergo (ut reuertar, unde paulisper abij) idem scopus, qui superiorum Paraphrasiarum: nempe, ut lectori leuioris armaturæ ad aliquot libros diuinæ Aeneidos commodius, ac planius intelligendos tanquam ansam porrigerem: minimè autem ut ad eius versus me exercendo, eloquentiam compararem: quod ipsum si quis facere instituerit, eum ego laudem mereri existimo. Igitur ad rem accedamus.

Paraphrasis IN LIBRUM PRIMVM ÆNEIDOS

Præfatio, & propositio operis.
Ille ego qui.

VM ætate iuuenili me in exercitationem componendorum versuum perstudiosè darem, contextui posma illud de rebus pastoritiis, figura dicendi attenuata, atque humili: nempe vt sermoneis genus à subiecta materia ne discreparet: cui libro nomen inditum Bucolica. Postquam ætas ad viriles annos accessit, paulò grauioribus intendens animum, quatuor libros carminum de rebus rusticis elaboravi, eos Georgica inscripsi. Quas quidem ego lucubraciones meas exoptatas, & charas omnibus accidisse confido, quos cum terra rationem habere delectat. Non poterit certè vilius agricola: adeò incensa lætissimarum segetum existere cupido, quin eam ad præscriptam à nobis, ac traditam normam exculta, & fata humus benignè expletura, & votis egregiè responsura sit. Cæterum hoc tempore argumentum graue, amplum, illustre, ipsaque rerum, euentorumque varietate petiuendum aggressus, Troiani Æneæ fortunam, quanta quiuero orationis dignitate, ad posteritatis fructum explicare constitui. Hoc opus duabus mihi partibus absoluetur: prior in clytæ illius ciuitatis Troiæ, inquam, vationem, erroresque, & exilium huius fortissimi, ac diuinissimi viri complectetur: posterior, bella in Italia aduersum Aborigines, Rutulosque ab ipso administrata, feliciterque confecta memorabit. Vtrumque tempus plenum aduersorum casuum, atque ærumnarum fuit. Nam vbi cremata patria, domo profugus ad rerum amplissimarum initia, Deo illum ducente, atque comitate in Italia sedes, ac domicilium quærere per maria, per terras occæpit, supra veri fidem propemodum est, quibus eum artibus, ira & odio implacabili efferata Iuno funditus extinguere, omnemque illius memoriam eradere tentauerit: cui nihilo magis secunda, ac propitia fuit in Italia, vbi bellis grauius, ac periculosis appetitus, & conflictatus est: donec tandem aliquando frustratis deæ consiliis, sub potestatemque subiectis hostibus, & oppidum Lauinium ædificauit, & Latinam gentem propagauit. Vnde postmodum Albani, & ex Albanis Romani profuxerunt.

Immoitatio.
Musa mihi.

Quoniam verò causæ, quibus exulcerata Iuno in Troianorum reliquias vim omnem sui furoris effudit, in aperto haud sunt, deos porrò nihil latet, age Calliope, mihi vati, & alumno tuo eas, si placet, suggere. Dic, amabè, qua in re Iunonis animum vnquam offenderat Æneas: quid commuerat: quid eam aduersus religiosissimum, atque innocentissimum virum tantopere extimulabat, vt illius puniendi, exagitandique finem reperire nullum posset? Sicine hoc fieri: quid istuc monstri est? Cælestes animi, quos omni turbida permotione vacare semper, & compressas habere libidines, & in tranquillissimo statu versari oportebat: in quibus tantummodo placabilitatem, mansuetudinem, beneficentiam, ceterasque huiusmodi sacrosanctas, diuinasque virtutes inesse conueniebat, ipsi quoque irascuntur: irascuntur autem in immo inflammati ardentibus quasi furiarum tædis infantium? Ergone, ob quod mortales in magno ponuntur vitio, hoc ipsum immortales, sempiternæque naturæ non dubitant committere?

Causa adij, ac famula Iunonis in Troianis.
Vrbs antiqua.

Igitur, vt ad inceptum redeamus, primam atque adeo præcipuam contra immerentes debacchandi causam Carthago præbuit, quam in Africa per idem tempus condebat à Tyro Phœnicie profecta manus. Respiciebat hæc vrbs Italiam è regione, quæ Tiberis se in mare Tyrrenum exonerat, cui & opum affluentia, & militaris gloriæ studium celebre postea nomen pepererunt. Hanc miro amore prosequeretur Iuno, sic, vt ne Samum quidem insulam, vbi tamen nata perhibetur, Carthagine potiore duceret. Ibidem sua insignia, hastam videlicet, curru, simulachrum collocari voluit: quam totius mundi caput, ac dominam, si modò per fata liceret, efficere moliebatur. Verùm hisce cogitationibus contrarium, & inimicum erat, quod Troiana origine nascituros intellexerat, qui olim imperium longè, lateque profertent, urbemque sibi tam acceptam, & commendatam ferro, flammaque consumerent. Hac de causa Æneam cum suis perditum etiam atque etiam, vehementerque cupiebat. Nihilominus odium quoque inueteratum, & illius belli decennalis recordatio (quod quidem Græcos suos contra Troianos adiuuando promoueret) permultum illam hortabantur, vt inimicitias vsque ad extremum persequeretur. Hoc odium tanquam admotis quibusdam facibus incendebat, & exagge- rabat iudicium Paridis, qui cum de pulchritudine trium dearum, Iunonis, Palladis, & Veneris apud Idam Phrygiæ montem ferret sententiam, Venerem tum Mineræ, tum Iunoni, posthabita ambarum forma, prætulerat. Præterea Dardanus Troianorum antiquissimus, ac primus parens, ex Iouè, & Electra pellice præcreatus: cuius proinde vniuersam posteritatem è rerum natura sublatam cupiebat. Postremò Ganymedes puer, Trois regis filius, à Ioue in cælum translatus, & reiecta Hebe Iunonis filia, ad miscenda Ioui pocula adhibitus. Hæc à me ordine recensita, Iunonem magnopere exasperabant in Troianos illos, qui Græcorum gladios euaserant: ob hæc, inquam, variis tempestatum turbinibus afflictatos, ingressu Italiam multos annos prohibebat mortali- um miserimos: vt verè laboriosissima, atque ærumnosissima gentis Romanæ primordia fuisse consistendum videatur.

Narratio.
Vix è còspectu.

Troiani ergo solutis anchoris, è Sicilia portu in altum læti sanè, vicinamque Italiam inter se gratulantes vela facere, & æratis nauium rostris spumantes vndas profcindere. Pæne adhuc è littoribus, & speculis contingi oculis poterant, cum Iuno eorum, quos acerbissimè, & tanquam canes oderat, falici navigatione, optatisque successibus cruciata, isthæc apud animum volutare cœpit. Quid hucine recidere conatus meos: istos fugitios, ac scelestos de me triumphum agere? me ludos fieri? Tandemne Troianos, disrumpar ego licet, intra- bit Italiam, & ego cursum hunc impedire non poterò? Cur quæso? quia Palladi auctoritate, & potentia cedo? scilicet. Quid igitur? Ipsa, ipsa, inquam, Iouis fulmen ad se vlcisendum vsurpauit, ac de cælo iaculata, propter vnus Aiæcis Oilei flagitium, eiusdem nauim immani tempestate quassatam exussit, sedatumque antea pelagus ita

gus ita turbauit, vt propemodum euerterit: sacerdotis suæ, Cassandræ constupratorem typhone abreptum, eminenti ex vndis scopulo miserabiliter affixit, & sacrilegam animam vnà cum flammis exspirare compulsi. O rem indignissimam! Et erit posthac quisquam, qui me ab exulibus istis toties superatam, despectam, irrisam veneretur: qui me, quo par est honore impertiatur? Non erit profecto, non erit. Vbi hæc dolore ardens secum reputauit, festinatò ad insulam Æoliam, admodum ventosam, & nimbis fecundam discessit. Illic Æolus Eurum, Austrum, cæterosque ventos capacissimo specu inclusos, & eruptionem insanis assidue molitionibus tentans coercet, ac velut quodam in carcere vinculis, cõpedibusque constrictos retinet. Alioqui (quæ ipso- rum est naturæ conditio, qua nihil turbulentiùs, seditiosius, ac furiosius cogitari potest) cælum, terram, maria permiscerent, omniaque elementa confunderent. Huic tanto periculo perlapienter iuit obuiam Iupiter: eos quippe in profundissimas terræ latebras compactos, superiectis montibus quodammodo sepeliuit, quò diffi- cilius pateret exitus. Insuper regem ipis præfecit, cuius moderamini obsequerentur: qui eos ad arbitrium voluntatemque Iouis vel premendi, vel emittendi ius omne haberet. Quamobrem Æolo supplex facta Iuno, huiusmodi verbis locuta creditur. Quoniam diuim atque hominum imperator hoc te honore honestum fecit, Æole, vt iratum ac tumidum mare ventis in claustra reuocatis mitigare, atque componere, iisdemque dimissis placatum concitare posses, impensè rogo, ne tuam mihi operam negatam velis. Volo me hodie rem abs te vnã impetrare. Per Tyrrenum mare in Italiam cursum tenent Troiani, cui genti ego & sum, & fui semper exosa: qua propter, equidem nescio. Decreuerunt in ea regione euersum iam pridem, & solo æquatam denuo excitare Ilium. Quin etiam penates secum, homines religiosi, portat: sed eiusmodi penates, qui nec suis cultoribus, nec sibimetipsis tantillum auxilij afferre poterunt. Nunc te id oro: da frena ventis, cælum mis- ceant, tempestatem validam commoueant, vt ita inuisa mihi classis vel obruatur vndis, ac submergatur peni- tus: vel saltem dissipetur, ac per fluctus late dispergatur. Faxo cognoscas, mi Æole, cui beneficium dederis: re- numerabor enim te quam gratissimo munere. De quatuordecim nymphis pedisequis meis, iisque sane pul- cherrimis, Deopiam, forma multò supra cæteras præstantissimam perpetuo tibi matrimonio perpetuã vxo- rem coniungam, quæ tecum vitam viuens iucundissimam, formosis liberis generandis beatam, felicemque reddat. Ad hæc ita Æolus. Hærent, Regina, mihi in pectore, & semper hærebunt tua merita: en paratum habes ad omnia. Tuum est imperare, quod libeat: meum, imperata statim exequi. Tibi hoc qualecunque regnum, & hanc nimborum potestatem in acceptis fero. Tuæ benevolentia munus agnosco, quod aliquem gratia lo- cum apud Iouem teneo, & diuinitate sum potitus. Quare quod modò dicebam, tuum esse puta, videre, quid à hæc con- me præstari velis: quidquid autem volueris, facillimè obrinebis. Tum conuersa hasta, quam dextra manu tene- bat, montem in latu pulsaui, ventisque se protipiendi copiam concessit. At illi sine mora, quacunque egressus qualiscunque ostendebatur, se furiosissimè eiecerunt: cumque prius terras viciniores statibus percun- rissent, ad mare tanquam assuetum locum contendere perrexerunt, ad idque omni impetu, totisque viribus ab imis sedibus euertendum incubuerunt, vt fluctus in horribilem altitudinem elatos, veluti quosdam montes ad litus prouoluerent. Audisses ibi clamores vectorum confusos, rudentum stridorem planè insolitum. Cali- ginosa, ac piceæ nubes cæli, atque solis aspectum omnem adimebant. Tanta autem tenebræ per vniuersum æquor se intendebant, vt in nocte intempesta versari videremur. Continuis inde cæli fragor, & tonitruorum saui mugitus terrificabant animos, cum etiam creberrima fulgura oculos perstringerent. Ne longum faciam, omnia Troianis mortem, & exitium præsens minitabantur. Quem hic sensum Æneæ fuisse credimus: ingenti nimirum timore percussus, sublatis ad æthera manibus suspirans, & ingemiscens, sic exclamauit. O beati ciues mei, quotquot apud Troiam pro patria, quamuis in conspectu parentum, ac liberorum vitam, & sanguinem, inter fulgentes gladios, ac tela cum summa gloria profudistis. Heu Græcorum bellicosissime Diomedes, cur ad hæc calamitates referuatus sum: cur tecum congressus, tua forti dextera non occubui ante Ilium, vbi, ma- gnanimus Hector ab Achille, Sarpedon Iouis filius abs te ipso interfectus oppetiit. Vbi, inquam, Simois flu- uius tot armis, tot cadaueribus strenuorum bellatorum propemodum oppletus labitur. Mihine soli in tanto cadentium numero mors pepercit? Idcirco videlicet cum laude non intetij, vt possem aliquando, nempe ho- die, inglorius, & miserandum in modum fluctibus absorptus interire. Hæc eo nequicquam conueniente, à Septentrione infans Boreas procellam sauiissimam attulit. Feritur à fronte nauigium, fluctibus sublimè tol- litur, remi diffinguntur, nauis latus in mare vergit, cui à tergo maxima aquarum vis aduoluit. Lacrymabi- le spectaculum. Alij vnà cum salo in cælum prope ascendebant. Contra alij dehiscente pelago, sic descende- bant, vt ipsum fundum, & ætuantes ibidem arenas aspicerent. Hic Notus tres summa violentia naues arri- piens in saxa, ac scopulos vndis tum prorsus coopertos impingit. Extant hi scopuli inter Africam, & Sardi- niam in medio mari, & speciem ingentis dorsi præbent: quos Itali propter fœdas ibidem, inter Carthaginen- ses, & Romanos primo bello Punico percussum, aras nominant. Eurys quoque pari impetu tres alias à pro- fundo æquore in breuita, & vadosa loca impellit, ita, vt in arenarum cumulis penitus defixæ hærescerent, nec inde erui, atque amoueri vilo conatu possent. Porrò in puppim vnus, qua vehebantur Lycij (quorum dux Orontes, Æneæ comes fidelissimus) ipso Æneæ inspectante, immensa aquarum moles à Septentrionibus vento illata, magistrum in caput præcipitantem deturbauit. Deinde nauis aliquoties rotata turbine in profundum absorpta est. Cerneret tum summerorum corpora per illos aquarum campos hinc inde natantia. Arma item, fractæ nauis tabulæ, & ereptæ Troianis incendiis opes simul natabant. Ilionei nauim, tamen bene compa- ctam, tempestatis atrocitas dissoluerat: pariterque Achate, Abantis, & Alethæ naues lacerauerat, vt omnes iam per rimas multum aquæ acciperent. Dum hæc ita, vt dixi, procederent, sensit in imo Neptunus regnum suum insolito quodam motu concussum, quando vel prope ipsum fundum aqua agitaretur. Hæc illi res, pro- eo ac debuit, cor ira cumulauit. Quare, vt certius, quid gereretur, cognosceret, caput mari effert, Æneæ clas- sem dissipatam, Troianos imbribus, atque procellis tantum non oppressos animaduertit. Illico in mentem ve- nit, hoc esse ingenium Iunonis fororis suæ, quam Troianæ genti infestissimam esse non cum fallebat. Quid facit? ventis imperat, vti extemplo se sistant: quos adstantes, & trementes ipse iracundo vultu tridentem inten- tans, hisce verbis inuadit: Scelestissimi, quænam est hæc vestra tam insolens audacia? quæ tam arrogans con- fidentia

Oratio Iuno- nis ad Æolium.
Æole, namq;

Responsio Æoli.
Æolus hæc con- tra.

Conquestio Æneæ.
O terq; quaterq;

Placatio ma- ris.
Interea magno.

fidencia? Scilicet, quoniam à Titane suscepti, ob id vobis, me nescio, caelum cum terra confundere, & fluctus pro arbitratu eruere licebit. Vos ego iam iam. Sed temperabo in praesens, quoniam praestare iudico, innocentibus citò succurrere, quàm de nocentibus debitas scelerum poenas expetere. In posterum sapite, ac facinus simile ne attentetis cauetote. Sin autem, non ego verbis, vt nunc, sed nouis suppliciiis petulantiam vestram coarcebo, & furorem comprimam. Absistite ocyus, & sine tumultu absistite, ventorumque regulo meis verbis renunciate: demirari me eius impudentiam, qui aliena per summam iniuriam sibi vendicet. Meum est mare: occupet ille antra, & speluncas regnum suum, vestra domicilia: & illa aula, immò illo obscurissimo carcere sibi placeat rex potentissimus. Secundùm hæc, subito fluctus sedat, discussisque nubibus, solis aspectum Troianis restituit. Cymothoe nympha, & Triton tibicen scopulis annitentes, impactas naues detrudunt, tridente eas leuante, ac per fyrtes tutam nauigationem praebente Neptuno: quo per æquor celeri curru inuecto, passim vndæ subsidebant. Haud alia rerum facies erat, quam solet interdum in magnis vrbibus, cum excitata seditione, populus ad arma concurrat, saxis, facibus, telis, quæ furor repentinus suppeditat, domos potentiorum, atque optimatum oppugnat. Quod si tum forte aliquis, cuius de probitate, & eloquentia præclara sit apud omnes opinio, se tumultuanti frementi que multitudini in conspectum dederit, silentium consequitur, & intentis animis ab omnibus accipitur eius oratio, qua placantur, & ad quietis, tranquillitatisque consilia conuertuntur. Troiani importunissimis iactationibus incredibiliter lassè, exhausti, enecti, proximum littus quodcunque illud tandem, optabant attingere; iam quippe immemores Italiae, de salute tantum, & misera anima retinenda cogitabant. Descendunt igitur in portum quandam Africae, quo neque natura, neque ars aptiorem, commodioremque vllum efficere potuissent: quem operæ pretium erit paucis describere. Est quedam in longitudinem porrecta velut peninsula, cuius lateribus altissimi scopuli vtrinque surgunt, quibus allabentes vndæ refractæ, in sinus recipiuntur. Ad radices harum rupium, scopulorum vè, summa est malacia, eaque satis latè patet in mare, summa nauibus securitas. E regione autem, seu à fronte huius portus antrum, in quo dulcis aqua, & bibentibus salubris: itemque saxa illa viua in speciem sedilium adeo elegantia visuntur, vt manu latomi facta existimes. Pulchrum omnino antrum, vt ab ipsis nymphis incoli putes. Hoc ergo in portu propter mirificam vndarum quietem iacere anchoram ad firmandas naues haud est opus, cum per se tutissime consistant. Tenuit portum hunc Æneas septem duntaxat nauibus: alias enim omnes amiserat (sic enim opinabatur) cum fuissent à principio viginti. Lætabantur immèsum Troiani, quod naufragium, mortemque euassissent, & terram aliquam inuenissent: in qua mox irrigata, & macerata salo membra super vitidè herba deposuerunt. Achates illico ignem è silice eliciens, frondibus aridis flammam suscepit, ac ramentis circumdatis, focum luculentum excitauit. Dehinc frumeta acredine marini humoris pene corrupta desiccant, atque ad molendum, & panes coquendos instrumenta expediunt. Illis in huiusmodi muneribus occupatis, Æneas cõscensa rupe diligentissime, quousque oculi prospectum ferebant, per mare quaquã versum circumpicit, sicubi distractas à se naues conspiceretur. Nihil nauium apparet vsquam. Tres eximia magnitudine, & altis cornibus ceruos in littore pascentes conspicit, quos reliquorum ceruorum totum agmen, tanquam duces, à tergo consequebatur. Repente arrepto arcu, & depromptis sagittis, quas tum Achates ipsum comitatus gestabat, primum tres, quos dixi, duces illos configit: postea multitudinè confusam, ac perturbatã, & per nemus fugientem iaculando infecutus, non ante cessauit, quam septem numero (quos nimirum naues appulerant) prostrauisset, omnes magno corpore, & præpingues sanè. Rediit ad portum, prædamque in naues distribuit: simul etiam vinum, cuius permultos cados ipsis è Sicilia discedentibus Acestes rex, & amicus donauerat. Insuper leuare mœrorem suorum hac consolatione studuit.

Troiani portum
reperit, & se
refecit.
Defessi
Æneade.

Consolatio
Æneade.

O socij,
neq; .n.

Nihil esse arbitror, cuius mei, cur fracto, & desperato simus animo in hisce malis, cum grauiora sustinuerimus, id quod vos meminisse autumo: quibus quoniã deus finem, & modum posuit, profectò etiam his positurus est. Calamitas omnis aut grauis est, & finitur breui: aut leuis, & tolerari quamuis diu potest. Recordamini Scyllæ, & Charybdis, quas apud Siciliam cum summo periculo vitæ adiistis. Et tamen, quæ diuina bonitas est, salui euastis. Accipite quæso bonum animum, timorem, & mœstitudinem deponite, & viros vos præbete. Veniet tempus, quo casus hi, quanquam in experiendo dulces minimè fuerunt, memoria ipsa sint iucundi. Est siquidem suauis anteaكتورum laborum memoria, & habet præteriti laboris, seu doloris secura recordatio delectationem. Nunc quidem variis afficimur, vexamurque incommodis, dum Italiam nobis promissam inquirimus. Sed vbi ed semel peruenerimus (quod diis bene iuuatibus intra breue tempus futurum auguratur animum) patriam nostram restaurabimus, & veteris illius Troiæ simulacrum quoddã, imaginemque Italia intuebitur. Quamobrem, ne vos vllæ rerum aduersarum acerbitates fortunam secundissimam sperantes debilitet: tristibus paulo post læta succedat: & qui hodie videmur calamitosissimi, iidem beatissimi, ac florentissimi paulo post numerabimur. Hæc ille proloquebatur vultu quidem ad hilaritatem cõposito: sed animus cura, & mœrore oppressus tenebatur. Troiani epulas præparant: primò pellibus detractis ceruos euiscerant, tum frustatim concisos partim assant, partim collocatis per ordinem cacabis elixant, & alij hoc, alij illud sibi negotium deponunt: quidam etiam ligna alendo, & augendo igni adiciunt. Rite paratis omnibus, loco virenti, ac peramœno accumbentes conuiuantur, & ferina pingui, optimoque vino se plusculum inuitant. Vbi sedata abundè fuit fames, mensis remotis, de auulis tempestate lociorum nauibus pium, ac longum sermonè ordiuntur, eos vnicè desiderantes, de quorum vita aut morte nihil pro certo habebant statuere. Sed Æneas, quod erat vir humanissimus, & diligebat suos vt pater, cum omnes, tum Orõtem, Amycum, Lycum, Gyan, Cloanthum fortissimos duces lugebat. In ipso lucis crepusculo Iupiter ab alto mundum contemplans, hominum labores, studia, cogitationes secù perpèdebat. Forte ita euenit, vt ad Africã oculos intenderet. Tũ Venus opportunum id tempus rata, prorsus mœsta, & illacrymans sic apud eum pro filio, ac Troianis suis disseruit, omnino *ouum adit*.

Oratio Veneris
pro Troianis.

O qui res

O caelestium simul, ac terrestrium potentissime, sempiternæque rector, quodnam poruit ab Ænea meo, & Troianis pauculis tam tetrum, & detestandum in te facinus designari, vt tot cladibus attriti, & tantopere torfuneribus diminuti, ne possent vnquam Italiam ingredi, toto orbe expellerentur? At enim tute mihi ex hac stirpe Romanos aliquando procreatum iri (Dardani sanguine, qui Coryto Etruriæ oppido in Phrygiam venit, hac ra

hac ratione in patriam reuocato) pollicebare, qui orbem totum potestate comprehenderent. Quæ res, o pater, te nunc transuerum agit: quare à sententia deduceris? Pollicitatione tua, vt vnico solatio me hæctenus sustentabam: hæc felicitatem, & gloriam cum deleta Troia, cumq; illis luctuosissimis parietinis cõferens, arguitudinem leniebam. Verùm, vt video, expugnati pridem adhuc oppugnantur, & vincuntur etiã victi. Nulla datur à vexatione requies: non vel paulum miseris respirare licet. Heu quis tandem, o summe arbiter, quis tandè atrocium, multiplicumque malorum dabitur exitus? Antenor nulla re cum Ænea comparandus, per medios hostium cuneos illæsus euadens, per Illyricum Venetiam regionem insedit, & Timauo transmissio, Patavium amplam vrbem condidit, sedes, & domicilia certa suis constituit, ipsi à se nomen Antenoridae imposuit, & tanquam confectis stipendiis arma consecrans, vitam in pace terminauit. Nos domestici tui, nos genus tuum, nos sanguis tuus, quibus diuinitate, qua nihil maius, dignatus es promittere, amissa classe, pro dolor, ob vnus aduersum nos antiquum, & inexsaturabile odium, ab Italiae aditu quàm longissimè reiectamur. Eia, hunc cene pietas ergate nostra honorè promeretur: hanc cene mercedè? Istud ne regnũ nobis olim promissum? Vbi perorauit Venus, artitit Iupiter, illòq; vultu placidissimo, quo fugat nubila, compefcit ventos, summãq; serenitatè inducit, ofculum filiae distulauit, hunc in modum ploranti respondit. Nihil est causã, quam obrem angaris, filia mea: haud equidè mutauit animum: sicut quod dixi: visura es vtiq; promissam vrbem Lauiniũ, & Æneam tuum, mortali exutum corpore indigetem caelo inferes. Ceterum, quando te futuri nimis anxiam, & perquam sollicitam intelligo, referabo tibi mysterium, & in multa sæcula, quid euenturum sit tuis, prænunciabo. Functum in Italia bellum manet Æneam, qui Latinis, & Rutulis, gentibus ferocissimis superatis, oppidum ædificabit, regnabitque triennium. Æscanius porò, qui modò Iulus (Troia stante Ilus audiebat) triginta annos traditum à patre imperium moderabitur. Deinde Lauinio relicto nouerçæ Lauiniæ, & eius ex Ænea filio, Albam longam condet, quam magnis operibus vndique communit. Illic diem extremum postquam egerit, nepotes eius continua, & legitima successione trecentis annis regnaturi sunt: dum videlicet Ilia Vestalis, regis Numitoris filia è Marte grauida geminos pariat, Romulum & Remum, quibus Amulij iussu expositis, lupa mammæ præbebit: inuentos pastor quidam regius pro suis educabit. Denique obruncato Amulio, & in regnum auo Numitore à nepotibus restituto, Romulus Albanorum ascita multitudine Romam molietur, à quo Romanis erit appellatio. Romanis autem ego quidem nec ditionis vllum finem, ac lineam, nec imperandi spatium esse volo. Immo enim uero, vt mirere, ac lætere amplius, ipsa Iuno, quæ nunc horribiliter sursum ac deorsum confundit omnia, benignam mentem induet, & quàm hodie vobis infesta, tam gentis tuæ principis terrarum populi mecum olim studiõsa, & cupida sentietur. Hoc certum, fixum, immutabile est. Veniet autem illa dies, cum Æneæ posteritas Græciæ seruitutis iugum imponet, maiorẽque suos præclarè vlciscetur. Existet è femine tuo Casar Iulius, qui virtute bellica tantum enitebit, quantum post illum nemo. Domabit is gentes immanitate barbaras, locis innumerabiles, copiis infinitas, & ex oriente cum victoria reuersus, atque abs te in caelum subuectus, tanquam numen erectis altaribus, templisque coletur à Romanis ciuitatibus. In solita temporibus illis pax vigebit: claudet Lanus, & militaris furor, quasi vincalis, & catenis constrictus fremet. Vigebit religio, vigebit fides, & in Augusti, quem Iulius successorem relinquet, atque Agrippa generi persona (qui concorditer administrabunt imperium) rursum Romulus, & Remus fratres præesse regno videbunt. Hæc effatus, Mercurium legat in Africam, qui indigenarum animos Troianis mox affuturis conciliet, & hospitium Carthagine præparet: ne Dido regina ob regni nouitatem omnia in suspitione ponens, & harum rerum penitus ignara, suis finibus, vt hostes, excludat. Alligatis talibus Mercurius mandata patris exequitur. Quacunque incedit, mitescunt Astorum pectora, præcipitque regina dulcem quandam amorem, & suauem eorum videndorum desiderium concipit, quos de famã, & nomine duntaxat nouerat. Æneas noctem illam, dum varias in partes animum versat, multisque curis distrahitur, in somnem exigit. Cum prima luce locos illos explorare, & quinam mortales incolerent (si qui incolerent) pernoscere, atque ad suos referre decernit. Naues subductas memorum specibus, & arboribus obrectas relinquit: Achatem sibi focium adiungit: ipse duo hastilia lato ferro præfixo, seu venabula gestat. Ecce autem in media sylua mater Venus ei sit obuiam, atque suam personam tegens, alienam simulans. Videbatur enim virgo Spartana aliqua, aut qualem narrat fuisse Threissam Harpalicem, cuius in equitando peritia, & in currendo notissima est celeritas. Arcum quippe sexui aptum, ab humeris, in morem, venatricis suspenderat, comas solutas ventis diffundendas in tergum dederat. Præterea vestem supra suras cothurno indutas collegerat, atque subtrinxerat. Tum prior ambos compellans, Heus, inquit, amici, num quampiam de sodalibus meis hic aut vagatẽ, aut apram, aliamuè bestiam cum clamore persequentem aspexistis? Dicite obsecro. Argumenta si queritis, succinctam, & instructam pharetra, prorsus qualem me intuemini. Venus hæc. Æneas: nec auribus, nec oculis vsurpauit meis vllam huiusmodi. Te verò, o pulcherrima, quam potissimum esse dicam? si faciem tuam angustissimam, vocemque considero, non es mortalis. Quid ergo? Dea es profectò. Sed iam illud scire periculum, num tu aut nympharum Oræadam vna, aut ipsissima Phœbi soror sis. Tamen quæcũque es, ah, nostri te misereat: succurre supplicibus: doce vbinam terrarum versemur: nec enim locorum, hominumque vlla nobis notitia. Tempestate ad has oras adacti sumus, sponte nostra non venimus. Referetur gratia meritis tuis, crebræ victimæ aras tibi dedicatas imbuent. Ad ea sic Venus. Haud sibi tam singularem, ac caelestem honorem conuenire. Et quia se deam coniectarent, scirent hunc ornatum esse Carthaginensium puellarum, quando feras venatu agitarent. Ipsos ingressos Libyam, siue Africam: non procul inde vrbem parari à Tyriis è Phœnicia profectis, qui arma libenter tractent, & militaribus studiis maximopere excellent. Regina vocabulum esse Didoni, quæ cum ipsis Tyro venerit, fratrem Pygmalionem, capiti suo insidias tendentem fugiens. Causas esse varias, & rem ad exponendum factis longam: le capita solum quàm breuissimè executuram. Nupta fuit Dido cum Sichæo, homine inter Phœnicès faciliè locupletissimo, quem illa plus nimio, & velut animam suam diligebat. Virgo quippe à patre Belo ei collocata fuerat. Regnum Tyri, Belo mortuo Pygmalion administrabat, sceleratissimum omnium qui per furorem mutuum, & amentiam aliquod detestabile facinus conscuerunt. Hic ergo per summam impietatem, ante ipsas aras, in conspectu deorum, occultè, ob auri cupiditatem, quod Sichæam clam omnibus

Oratio Iouis,
Venerem consolanis.
Parce
meru.

Mittitur ad
Africos pro
Troianis Mercurius:
Veneris mentio habet
in Ænea in
sylvâ occurrere.
Sic ait, &
Maia gẽ.

Colloquij inter
Venerem,
& Æneam.
Heus, inquit, iuuenes.

Veneris docet
Æneam.
Haud equidem
tali.

tenere olfecerat, affinem suum, nihil pensi habens, quantus ex ea re ad fororem dolor sedundaret, crudelissimè trucidavit, cadauer inhumatum abiecit. Hanc immanitatem diu celans Pygmalion, germanæ maritum sollicitè requirenti, verba dedit, confictisq;e causis eius absentiam excusavit, vt interea thesauri inveniendi occasionem aliquam nascifceretur. Sed Didoni somnum capienti, simulacrum Sichæi sese obtulit, mirè pallidum, & aspectu ipso miseracionem prouocans. Primum lethale vulnus, quod à Pygmalione acceperat, exhibuit: tum aram, vbi perpetratum erat parricidium ostendit, totamq;e rem aperuit. Hortatum est deinde ad fugam quamprimum capessendam, & thesaurum quem secum asportaret, incredibilem scilicet auri, argentiq;e vim, manu intenta demonstravit. Talibus prodigiis, & tam præsentis periculo commonefacta, atque adeo compulsa Dido, fugam moliri, & socios quærere. Ibi tum conuenerunt, qui tyrannum vel ob accepta detrimenta, iniuriasq;e oderant: vel ne acciperent, malè formidabant. Naues, quæ fortè ad frumentationem destinatæ stabant in littore, onerantur, opibus, rebusq;e necessariis implentur: conscendunt, & Didoni formine virili animo, prudentiâq;e summa prædicæ ductu, atque auspiciis vela ventis committunt. Delati porrò sunt in oram hanc, vbi aliquantulum progressus, lata mœnia, & bona ex parte ædificatam urbem Carthaginem, & arcem eius videbis. Hoc Tyrj solum ab Hiarba rege pecunia coemerunt, quantum videlicet possent bouis corio amplecti. Corium postea in minutissimas cortigas incidentes, non pauca stadia circumdederunt; & ob facti memoriam, locum Byrsam, hoc est, corium indigitarunt, qui nunc Carthago vocatur. Vos autem qui mortales: vnde nam, & quonam obsecro? Hic Æneas grauitè ingemiscens: Heu dea, si inde ab initio exortus, malorum, incommodorumq;e nostrorum seriem commemorare vluero, nox diem citius adimat, quàm ego finem orationis reperire possim. Troiani sumus, si hoc verbi in istis regionibus vquam fando auditum est. Per multa maria foedè iactati, in Libyam tandem (vt nominabas) aduersissima tempestate eiecti descendimus. Ego sum ille Æneas, quem pium cognominant: ereptos flammis, & populationi penates mecum veho, fama ignotus minimè: at facie hic quidem notus nemini. In Italiam contendo, vnde genus duco, & quæ mihi antiquissima patria est: siquidem Iupiter pater Dardani, qui Coryto Etruriæ vrbe relicta, in Phrygiam profectus, ibi nostræ gentis fundavit originem. Viginti nauibus nos pelago credidimus, matris stella semper præuia, quod fata ducerent, secuti. Ex eo numero non plus septem fluctibus, ventisq;e lacertatæ remanserunt. Ego verò tanquàm ignotus, rerum omnium necessariarum penuria cruciatus, per Libyæ desertam vagari cogor, Europa atque Asia prohibitus. Non potuit Venus conquerentem vltra ferre: liquescebat materina præcordia: quare sic interrupit. Quicumque es, non mihi videtur hoc leue argumentum diuinæ erga te clementiæ, quod Carthaginem aduentasti. Volunt nimirum dii immortales tibi, vt apparet, benefacere. Quare si mihi auscultabis, gradieris recta, & ad reginam te quàm ocyssimè conferes. Quæ de classe, quæ de sociis, omnia salua, & tuta omnia, si quid veritatis habet, qua me parentes erudierunt disciplina auguralis. Intuere duodecim cygnos istos, vt latantur? Hos paulo ante ministra Iouis aquila per cælum insectabatur crudeliter. Nunc ordine terram designant atque eligunt: nunc electam deuolando aspeçant. Quemadmodum illi discrimine superato ludunt, & in orbem volitantes dulcisonos cantus fundunt: ita certè naues tuæ, & iuuentus omnis aut in portum iam inuecta est, aut secundis flatibus inuehitur. Perge igitur fidenter, & quæ via iter monstrat, urbem pete. Hæc prolocuta sese auertit. Statim formosa ceruix, odoremq;e gratissimum efflantes comæ, & ad talos vsq;e defluens vestis, diuinus insuper incessus, veram deam, ipsamq;e Venerem esse coarguerunt. Derepente cognitam in abitione matrem hac ex postulatione infectus est Æneas. O mater, mater, quid tibi lubet hunc ludum ludere, & me filij schemate mentito decipere? Indicasses te mihi saltem hodie, vt copulatis dextris, nõ personatè, sed aperte, quomodo decebat, inter nos colloqueremur. His dictis versus urbem progrediuntur, Venus progrediens nebula circumfundit, ne quisquam eos videre, ne lædere, ne moram aliquam obicere, ne demum causis exquirendis à proposito retardare possit: ipsa Paphum urbem Cypri reuertitur, vbi ei per delubra plurima thure, & floribus sacrificatur. Interim semitæ insistentes, citatòq;e gradu ambulantes Æneas, & Achates in collem perueniunt, qui ex aduerso vrbis in longum extensus iacet. Magnopere hic miratus est Æneas nouæ ciuitatis ampliudinem, illis præsertim locis, vbi quondam pauperes casæ, & vilissima tuguria steterant. Miratus est portas, miratus vias pulchrè stratas lapidibus, præterea incolarum in ædificando occupatorum concorsationem, & strepitum. Enim vero haud segnes ad opus incumbabant. Alij quidem muros erigebant: alij manibus ingentia saxa subuoluebant: alij arcem cælo educebant, alij domibus locum describebant. Hic leges scisciebantur, magistratus creabantur, senatores legebantur. Ibi portus, & theatro cõstruendo fundaméta effodiebantur, columnæ ad scenas distinguendas, ordinandasq;e vicinis montibus excindebantur. Consimile studium Carthaginensium censuisses, quale apum, quæ prima ætate adultos iam liberos secum educentes, per florigeros cãpos, & amœna hortorum volitant, materiam generando melli accommodatam sedulo conquirunt, à venientibus onera tollunt, fucos perniciem, ac pestem laborum suorum facto impetu ab aluearibus repellunt, & cellulas dulcissimo, ac purissimo liquore inferciunt. Feruentibus illis procedit opus, & afflatur thymi odor suauissimus. Exclamat Æneas, beatos pronuntians, quibus securis urbem ædificare liceat, à qua felicitate, sentiebat quam ipse longè abesset. Tum, vt erat nebula circumfusus, per medios Carthaginenses incedit, neque ab vllò conspicitur, cum ipse conspiceret omnes.

Calemitatem suam Veneri conqueritur Æneas.

Odeas si prima.

Cõsolatur, & hortatur Æneam Venus.

Quisquis es.

Iter, & ingressu Æneo in urbem.

Talibus inculsat.

Pituita vrbis.

Lucus in vrbe.

Fuit in vrbis medio lucus, amœnitate singularis, vbi Tyrj, cum primum ed venisset, caput equi Iunonis monitu effoderat: quo portico significabatur, bello claræ, rerumq; copia abundantè eam gentè fore: est enim & præliis, & aratro aptum animal equus. Illic magnificèssimū, ac per amplū Iunoni custodi templū Dido erigebat, cuius arci gradus, aræ trabes, aræ fores. Eius ardis iam tum in ipsi initis, propter oblatorū donariorū altimationē, & præsentia numinis magna erat reuerentia. In hoc ergo luco quiddam contigit Æneæ, quod illi omni propemodū periculi timore liberavit, & ancipitè animū ab bene sperandū exsuscitauit. Etenim dū reginam expectas, in fano illo singula curiosè perlustraret, artificū operā, industriā mutuo cõpararet: ecce tibi in pariete aspicit ordine depictā belli Troiani historiam. vnde liquidò animaduertit, toto iam mūdo illud præcreuisse, siquidē Asia intulerat: Europa ignorare nõ poterat, quæ passa esset: Africa quoq; nõ poterat, cū id ipsi parietes loqueretur. Cenebat Agamœnonē, & Menelau, & vtriq; insectū ac insectū Achille, exercitus Græci primarios duces. Fix-

ces. Firmat gressū, profluctibusq; lacrymis: En mi Achates, nulla profectò orbis pars est, nulla regio, ad quã nostrarū calamitatū, ærurnarūq; nūtij non peruaserint. En Priamū. Omnino ista res affirmat, hic quoq; virtutè venerationi, & alienas clades miseracioni esse. In bonos, opinor, & humanitate præditos homines incidimus: proinde angorè misèr faciam? fama de nobis accepta, salutè, & auxiliū pollicetur. Hæc ad istū modū Æneas animū suū illa pictura detinens, cum singultu, & stetu vberimo. Quid ni enim! Intuebatur arcæ obsidione circumctum Iliū, patriā nempe, qua nihil dedit hominibus natura charius: & hic quidem Græcos Troianis præmetibus, ibi vicissim Troianos, insequentibus Græcis, & Achille vrgente fugā capessere. Agnoscebat Rhesi Thracum regis ex velis albis tentoria, quæ prima noctis vigilia à Dolone prodita, Diomedes & Wlysses cructa cæde bacchati vastauerat, equosq; candidissimos, antequam Troianum pabulum, & aquā gustauissent, in castra secum abduxerant. Alia in parte aspiciebatur Troilus puer, quem Achilles sibi multū impari certamine congressum, neci dederat. Caput & hasta per puluerè trahebantur, cū pedibus adhuc curru cadauer implicatum hæresceret. Troianæ matronæ passis crinibus mœstæ, ac supplices pectora tundentes, ad Palladis delubrum cum peplo, seu veste muliebri tenuissima & pretiosissima, eidem offerenda properabant. Simulacrum autem deæ toruū intuens, oculosq;e humi defigens, quid Pallas cogitaret, argumento erat. Expressum item cenebat Hectorē, sibi in paucis charissimū, atq; affinem suū, quem Achilles à se iugulatum, & ad quadrigam subformatum Penthesilea regina, toto ore vulnèra, & cædes spirans, nudatamq;e mām aureo subligatā balteo gerens. Et quamuis esset mulier & virgo, non dubitabat tamen cum viris intrepida, viriliterq;e confligere.

Dum hæc Æneas attonitus contèplatur, Dido seminarum venustissima multis stipata satellitibus ad templū accedit. Putares Dianā esse, quando propter Eurotam Laconia flumiū, aut super Cintho Deli mœre chore frequerat, innumeris dextra, læuq;e circūdatis: inter quas pharetrata ingrediens, vertice supra omnes eminet. Quæ res spectanti Latonæ matri, sibiq; tantæ pulchritudinis filia gratulanti, nõ medio crem latitiam afferre conuenit. Huiusmodi species erat Didonis, & sic ad templum progrediebatur: vt ni mirum operas inspiceret, atq; ad cõpta promouēda calcas adderet: oculus enim domini pinguefacit equū, vt dicitur. Inædificatū erat delubro sacellum, Iunoni dedicatū: id habebatur quasi quoddam adytū, siue sacrariū, in cuius porta collocato regali folio, ministris circumstantibus regina confedit. Ibi forū agere, leges dicere, opera iustè distribuere inepiebat, cum improuisè, frequenti Carthaginensiu concursū Antheus, Sergestus, Cloachus, cæteri q; Teucrorū è singularibus delecti, clamantes & misericordiā implorates templū introgrediuntur. Erant autē hi de illis, quos ab Ænea tēpestatis sauitia diuulsos, & aliò abductos supra retulimus. Rei nouitate vterq; Æneas putat, & Achates obstupuit, quorum animos partim gaudiū, partim metus agitabant: ac nisi res necdum certa vetuisset vtiq; dextras mox inter se dedissent. Tenent se itaq; in nebula, & arrectis auribus student intelligere, quis rerū status, quis clasis, quid sibi velit legatio. Postquã ad reginæ thronū penetrauerunt, & dicendi potestas permilla est, Ilioneus, omnibus rebus vir maximus in huiusmodi verba disseruit. Quæ sit Iouis opt. max. erga te voluntas, Regina, vel ex eo quibus perspiciat, quod tibi nouam hanc, & egregiā urbem in optatissima pace ædificare concessit, summāq; iustitiā, & sapientiam tribuit, qua gentē hanc cæteroqui ferocè gubernares. Te ergo iustissimā, & sapientissimā principē Troiani afflictissimū, per tot maria tot incommodis fatigati obsecramus, prohibe incēdiū, quod nostris nauibus à tuis subiectis iniquissimè cõparatur. Miserere te illorū, quibus pietate nihil vnquã fuit antiquius: respice nos, quãdò nõ tanquàm hostes populadū causam venimus. Non ea importunitate sumus: & cū nos fortuna tã aduersa premar, non eos spiritus gerimus. Regio est nobilis, ac mirè fertilis, quã Hesperia Græci vocant, olim tenuerunt Oenotri, nunc ab Italo rege Italia nuncupatur, eā petebamus. Sed coorta lubitò procella, in vadosa loca nos impulit, & per saxa, fluctusq; dissipauit, vt ad littora hæc tanquàm naufragi enataremus. O barbaros, o feros homines. Quinam isti mores: nec in arenis cõsistere nos patiuntur, ab ipsis littoribus bellū naufragi faciunt. Si tantū potentia vestra cõdidit, vt homines, & humana arma penitus irrideatis, deū nunquã irridebitis: ille innocentes vindicabit, & cuiusq; merita condignis præmijs, compenlabit. Regem habebamus Æneam, virum iustissimum, religiosissimum, qui si superest, nihil nobis timendum arbitror, nec te pœnitebit priorem nos officijs deuinxisse. Est itē amicus noster Acestes Rex in Sicilia, Troiano sanguine oriundus. Liceat igitur, oramus, naues pene diffractas subducere: liceat cæsis arboribus remos reparare: vt si lege, sociisq; salus & receptis permittimur in Italiã nauigare, illuc læti nauigemus: sin o Ænea pater, tecum omnis salus nostra interij, si te pontus summersum hauit, nec altera spes Iulus restat, saltè hoc nobis concedatur, vt remeò pelago in Sicilia pristinū hospitij reuertamur. Haftenus Ilioneus. Multabat Troiani reliqui, & se iniurijs præter has onerati iniquissimè ferebat. Locuta est

Dido in templum venit, aditū eā suspiciens Troiani.

Hæc dū Dardanio.

Oratio Ilionei.

O Regina, noua.

Responso Didonis.

Tū breuiter Dido.

contra humanissimè Dido, vultu summissio ac pudoris pleno. Quem habetis, inquit, timorem, omittite, nec vos dedatis angoribus. Frater meus mihi inimicus, & regnū necdum stabilitū, cogunt me præsidio tueri fines, & hostes suspicari, qui hostes non sunt. Quod falsi estis, communi nomine passos creditote. Quis enim molestiam vllam exhibere velit Troianis gētī, virtis fortissimis, quorum in tam diuturna obsidione virtus, & tolerantia per orbem totum celebratur? haud è ligno dolati, homines sumus vestrum similes, nec ab hac vrbe, vt quondam à Mycenis, sol refugit. Sine in Italiã, siue in Sicilia contendere libet, auxilium, cõcatum, relque omnes necessarias spondeo. Si verò Carthagine remanere mecum placet, putate vestrā esse Carthaginē, eodē mihi loco eritis, quo Tyrj, nec alio illi iure, nec vos vtemini. Vellem mihi credere, rex ipse Æneas eodem vobiscum casu in memm litus delatus adesset. Planè certos, fidelēq;e homines destinabo, qui terminis Libyæ diligenter obitis, per lyluas, & vrbes illum curiosius indagent. Antequam absolueret Dido, iam Æneæ, & Achati exhibebat animus, vixq;e sibi temperabat, quin crumperent. Quid est Ænea, Achates ait, quid tibi videtur? quid moramur? Ad votum omnia ceciderunt: seruata classis, seruati socij: vnica tantum nauis, cum suo duce, nobis intuentibus fluctu absorpta perijt, cætera euenerunt, qualia mater prædixerat. Illico circuiti-

dans ambos nebula, in aërem resoluta euanesceit. Conspectus est tunc nec opinato Æneas clarissima luce collustratus, aris elegantia, humerorumque latitudine Deo cuiuspiam conferendus: nec mirum, ipsa quippe Venus decoram cesariem filio, & iuuenilem totius corporis elegantiam addiderat. Veluti cum ebur manu artificis cælarum: aut cum argentum, candidumve marmor auro inclusum cernitur. Extemplū ad Reginam, & astantem turbam conuersus, quem optatis, ecce, inquit, adest Troianus Æneas, et tempestate Libyci maris saluus, & incolomis. Tu sola, Dido, nostram vicem dolens, Græcorum hæc reliquias, variis casibus, terra marique confectas, omnium egentes, vrbe ac domo, incredibili humanitate non reculas accipere. Vtinam nobis ea facultas esset, vt tantis officiis atque meritis pares referre gratias possēmus. Sed neque nos possumus, neque omnes Troiani, quotquot per orbem hodie dispersi viuunt. Quamobrem deos immortales precabor, vt si ipsis hominū pietas, & iustitia curæ est, tibi præ omnibus cumulatilimè benefaciant. Beatum saculum, quo in vitam edita es: beati parentes, qui talem filiam genuere. Dum in pelagus labentur flumina, & vmbra montes circumibunt, & terræ vaporibus alentur sidera, in omne æuum, inquam, vigebit nominis tui gloria, quam æternitas intuebitur. Nec me huius benignitatis capiet obliuio, vbi cumque terrarum spirauero. Hæc vbi dixit, Ilioneum dextra, Sergestum læua complectitur. Post alios, præcipue autem Gyan, & Cloanthum. Commota est non leuiter primo viri aspectu Regina, tum casu & fortuna eiusdem. Compellauit autem virum blande in hanc sententiam. Prò, quam iniquam se tibi, nate Dea, fortuna præbuit? quomodo ad hæc gentes Africanas, agrestes, & incultas moribus appulsus es? Ergone tu ille Æneas, quem Venus Anchisæ Troiano pascenti pecora, ad ripas Simoentis peperit in Phrygia? Quæras forsitan, vnde ego hæc nouerim. A Teucro Telamonis filio didici; qui a patre in exilium pulsus, Tyrum venit, sedem ac domicilium quærens: qua in re meus pater Belus, qui tum Cyprum oppugnabat, & occupabat, eum adiuit, & condendæ vrbi locum in ea insula attribuit. Ex eo Troiæ vestra oppugnationem, euersionem, multa item de te, de Græcis principibus Agamemnone, Vlysse, Diomede, aliisque sigillatim audiui. Ac Teucer quidam, tamen si hostis, Troianos nihilominus misericordè prædicabat, seque materno genere Troianum dicebat. Agite verò, me sequimini in Regiam. Non dissimilem ego fortunam experta, priusquam hoc otio, & regno potiret, præclare scio miseris succurrere. Sic fata, Æneam in palatium regale ducit, perque urbem ferias indicit, & ad omnia puluinaria supplicationes decernit. Nec verò cæterorum, qui in littore expectabant, obliuiscitur. Viginti boues, centum sues saginatos, centum agnos, totidem oves, ingentem vini numerum mittit. Interiora domus regie, quamquam splendidissima, nouo tamen, & pretioso ornatu instruuntur, quod illi erat ineundum conuiuium. Teguntur parietes artificiosè laboratis, purpureisque peristromatis, ingentia ex auro, & argento, rerumque in Didonis familia iam inde à principio gestarum imaginibus cælara pocula proferuntur. Æneas, quoniam quiescere paternus animus, & vnici filij, etiam in tantè honore, immemor esse haud poterat, curriculum facere Achatem ad naues, & hæc Ascanio nuntiare, ipsūque adducere in urbem iubet. Tota quippe cogitatione in Ascanio morabatur. Mandat præterea, vt sumptuosissima munera secum apportet. Ea erant, primum palla signis aureis intertextis admodum rigens, & ponderosa. Deinde cyclos, longa & spatiosa vestis, quam limbus obibat, acanthum herbam imitans. Hunc ornatum Helena sibi à Leda matre donatum, cum Sparta fugiens, Paridem adulterum sequebatur, Ilium attulerat. Præter ista erat sceptrum, monile confertum lapillis Indicis, & aurea corona gemmis distincta, quibus Priami filiarum natu maxima Ilione olim vsa fuerat. Hæc igitur vt acta redderet, ad naues Achates aduolabat. Verum enim verò comminiscitur hic mirabilem dolum Venus. Nam cum sciret Poenon esse fecidifragos, & muliebri animo nihil in costantibus, videretque Iunonē nunc vt cum maxime omnē rudentem moturam, vt Æneæ incommodaret, quandoquidem satis magnam occasionem adepta esset, visum est illi subornare Cupidinem, qui in faciem Ascanij versus, & in eius formam mutatus, simul cum donis illis inflammaret Didonem, & ardētissimum quendam Æneæ amorem eidem immitteret. Quare sic puerum est affata. Fili mi dulcissime, quo vno omnis mea potentia, imperiūque nititur (nam sine te nihil possum, qui vel ipsi Ioui imperas) vnum quoddam beneficiū te posco. Iam nosti, quo pacto frater tuus Æneas odio & inuidia Iunonis, per tot maria, tanto temporū interuallo iactetur, & iuxta mecū sæpe doluisti ob hanc rē. Hunc modò recepit domum suam Dido, sanè liberaliter. At mihi ob Iunonem istud hospitium valde suspectum est: tantam opportunitatem, credo, haud negligendam sibi statuet. Decernebam igitur huic malo antequam quàm maturimè, & reginam amoris flamma velut obsidendam, ne instinctu numinis alicuius consilium vertat in deterius: sed iuxta mecum Æneam vehementer diligat. Vt hoc tute queas transigere, audi rationem meam. Accersitus est Ascanius deliciae meæ, ad patrem se conferet in oppidum, portans munera regalia, inde à Troia hucusque advecta. Sopiam ego illum, & sublatum Cytheris, aut Idalia in sylua reponam: ne fortè si remaneat, dolum hunc nostrum aliquatenus impediatur. Assimula igitur faciem eius hac tantum nocte, & puerum puer imitare. Quando autem lætissima inter epulas Dido te suo fouebit in gremio, quando amplectetur, deosculabitur, vt mos est mulierum paruulos tenerè amantium, tu ignem ossibus eius implicabis, & latenter amorem inferes. Obscundans voluptati matris suæ Cupido, alas deponit, & hilarulus, tanquam germanus Ascanius ingreditur, Achates eum ducit: Venus interim in placidissimum somnum coniectum Ascaniolum, in sinu præ se gestans, Idaliae in luco, in vmbra amaraci collocat, dum somnum illum edormiat. Cum regiam intraret Cupido, afferens illa quæ dixi munera, Regina in lecto, aureo tapete constrato, in medio iam accumbebat. Æneæ, & Troianis lectuli purpura cooperiti erant. Astabant famuli, quorū partim aquam manibus affundebant, partim mantilia tenebant. Alij paruis corbibus panes inferebant. In culinā quinquaginta famulæ, quæ cibos coquerent, & focum curarent. Præter has omnes centū alia, & iterū cētum alij eiusdem ætatis adulescentes, qui dapes apportarent, & vinum miscerent. Assuerunt etiam primores Carthaginensium, qui per lectos pictis tapetibus intratos discubebant. Mirabantur omnes donorū præstantiā: mirabatur illum Pseudoiulū summo opere: tantū augustissima facies delectabat. In primis verò infelix illa mulier, & iam exitio destinata Dido satiati contēplando puero nō poterat, & cū illo permultū, tū nō nihil donis quoque mouebatur. Postquā Cupido se satis amplectēdū patri (sic enim putabat Æneas) præbuisset, amoris; eius satisfacisset cum

Oratio Didonis ad Æneam.
Quis te nate Dea

Dolus, & precipes Veneris.
At Cythera.

Comitium.
Cum venit, auxiliis.

cū Regina se velle esse ostendit. Quæ illa in gremio suo libentissimè iterum atque iterū reponens, toto vultu, totaque mente in aspectu eius se collocauit: sed ignorabat misera, quantam pestem foueret. Recordatus ille maternorum præceptorum, primum Sichæi veteris mariti vultum, & amorem in eius pectore abolet, animūque segnem iam, & desuetum recalescit. Vbi mensis sublatis, maioribus poculis pocere cepērunt, factus est per aulam strepitus ob canentium, & hilariter iucundèque fabulantium, ac ridentium confusas voces. Pendebat ex aureis lacunaribus lucernæ magnæ & argenteæ, & funalium copia nocte diei æquabat. Tum regina admodum laetum, aureum, gemmisque ornatum poculum afferri imperat, & more maiorum suorum, quem illi in conuiuiis seruare soliti erant, libatura vino implet. Fit repente silentium vndique. Illa: Iupiter hospitalis, oro quæsoque, hunc & Carthaginensibus, & Troianis lætum, faustum, ac foelicem diem concede, & sine illius ad posteros quoque nostros peruenire memoriam. Tu quoque læticia parens Bacche, & tu Iuno nostra fauete. Vos etiam Tyrij mei, amanter, hilareque cum hospitibus versamini. Secundum præcationem hanc, paulum immensam effudit: deinde ipsa prima gustauit primoribus labris tantum: porrexit mox Bitiæ, hominis in accipiendo tarditatem reprehendens: non enim satis attenderat. Ille animosè hausit, & largissimè quidem, adeo vt barbam, pectusque vino prolueret. Biberunt post alij proceres. Iopas citharædus intonsa coma Apollinem, haud secus, quam in cithara imitans, res astrologicas, & physicas canebat: de obliquo lunæ cursu, de solis defectioibus, de humani generis, & animantium ortu, vnde imbres, vnde ignes ætheri existerent: de Arcturo præterea, de hyadibus, de vtraque vrsa. Item cur tam lōgi dies æstate, tam breues hyeme. Plaudēbat. Carthagenenses, nec Troiani illis cedebat, æquè læti. Dido noctis partē vario sermone cum Æneæ, variisque interrogationibus absuebat: & vt alij vinum, sic ipsa amorē bibebat, quo prorfus facta est ebria. Nunc de Priamo, nunc de Hectore multa, nunc de armis Memnonis, nunc de equis Diomedis, nunc de Achillis facinoribus percunctabatur. Sed quia harum rerum narratio in longū extendi non poterat, agē, inquit, ab initio vsque mi Æneæ, nobis Græcorum fraudes, tuorumque Troianorum crudele exitiū: post hæc tuos errores (vt qui iam septimum annum per terras, & maria errabundus circumuagaris) exponito.

Paraphrasis IN LIBRVM SECUNDVM ÆNEIDOS.

Postequam vniuersi, qui coram presentes aderant Tyrij, Troianique altissimo facto silentio ad audiendum promptos sese, paratosque ostenderunt, Æneas, vt erat toto elatiore, honoratiorē, que discumbens, ab se quæsituram narrationem à tali quodam principio exorsus est. Auctoritate tua, Regina Dido, quæ multum apud me ponderis habet, ad huiusmodi res oratione percurandas impellor, quarum nunquam non pertristis mihi, perque acerba solet esse recordatio: Vis namque de me cognoscere, quibus fraudibus atque fallaciis opulentissimā urbem Ilium, vnaque totum Asiæ regnum Græci euertent, ac pessum dederint, & meorum ciuium crudelissimos casus, quos hinc oculis hausi, & magnam partem ipse pertuli. Equidem nec ipsos arbitror hostes nostros ad eorum auditionem imperatos fore gemitibus, & lacrymis. Præterea plurimum noctis abiit, & occasura iam sidera, somno dare nos operam hortantur. Nihilominus, quandoq̃ pestis, exitijque nostri percipiendi tanta es cupiditate incensa, & voluntatem tuam dolori meo anteferam: & quo me tempore accommodem, summam omnia perstringam. Græcorum duces, cum vires suas obsidionis longinquitate, & prælijs parum secundis (nobis videlicet suffragante fortuna) impensè attritas, ac labefactatas cernerent, desperatione capti dolum comminiscuntur, equum ligneam vastissimæ molis solerter architectantur: eius caua selectissimis è toto exercitu militibus bene armatis, ac nonnullis etiam de ducum numero inferciunt: rumorem disseminant, Palladi, numini tutelari ad prosperandum è Græcia reditum (discessum enim simulabant) machinam istanc compegisse. Non ita longo interuallo iacet Tenedos insula, florente adhuc Troia diuitiis præpotens: modò vacuata indigenis, & nihil nisi infidū, periculosumque nautis hospitium. Huc sese latitatum conferunt. Nostri nihil dum etiam suspicantes mali, re ipsa eos, & omnino discessisse rati, diutino se angore, metuque exsoluunt, turmatim ciuitate egrediuntur, castrorum loca inuicem monstrantes contemplantur. Permultis prægrandis ille, & in perniciem nostram excogitatus equus, ac Mineræ, vt falsò ferebatur, dicatus, stuporem incutiebat. Thymoetes siue malevolentia (vt nimirum acceptam à Priamo persequeretur iniuriam) siue infelici quodam Troiæ fato, dare ibi consilium, in urbem acciperetur, atque in arce pro illustri monumento statueretur. At verò Capys, & cum eo prudentiores nonnulli, Palladium hocce donum in magnam suspicionem vocare, proindeque auctores esse, vel ignibus suppositis exurendum: vel in mare præcipitandum: vel certè bipennis, ac securibus aperiendum, perferendumque penitus, si quid fortè insidiarum eo tegetetur. Populus fluctuare animis, & alij hoc, alij illud sentire. Laocoon cum pluribus ex arce cursu descendens, sublato clamore, prò deū atque hominum fidem, inquit, quæ vos imperia exagitant? Cur domum Græcos redijisse, & vortum istuc fallacia vacuum creditis? Quid? Vlysis ingenium ignoratis? Vnum horum trium quouis pignore verissimum esse contenderim. Aio, aut hostes intrus delitescere: aut ad mœnia oppugnanda constructum hunc equum: aut quippiam demum fraudis, & imposturæ hic absconditum. Quocirca si vobis cordi est vestra salus, videte cui fidatis. Etiam pietas istius nationis apud me suspitione laborat. Hæc dixit, & manu valida hastam in ventrem monstri contorsit, adeo vt resonaret. Quod si dij bonam mentem nobis non inuidissent,

Cæchyso libri.
Postquā prima quies.

Attentio, & benevolentia captatio.
Coticue re oēs.

Narrationis initium ab eoque ligens, & discessu simulata.

Ductores Da-naum.

Laocoonis motio, & aulæ facti.
Laocoon ardens.

PARAPHRASIS IN

12
Iuvenes
fortissi-
ma pect.

*Præmia sua
exclamatio.*

*Iuvenes
fortissi-
ma pect.*

*Præmia sua
exclamatio.*

*Præmia sua
exclamatio.*

*Ad regiam
in regia gesta.*

*Diuellimur in-
de.*

siq; affatus. Hem fortissimi viri, cernitis qui sit rerum status. Dij, quorum tutela stabamus, adytis excesserunt; frustra iam captæ, perditæque vrbis succurrimus. Quid ergo si vobis est animus, me extrema expecturum imitari, agite; in medios Græcorum globos nos inferamus, vitamque generosè, si ita necesse est, profundamus. Nunquam neque fortius, neque faustius pugnatur, quam cum spei nihil superest: ex ipsa desperatione crescit animus, sequiturque nonnunquam victos victoria. Valuit apud eos hæc oratio: mox velut lupi per nebulam rabida concitati fame prædam vestigantes, per tela hostium, mediamque per urbem interriti ad certum interitum progredimur. Quis, o dii immortales, tã disertus reperitur, vt illius vltimæ noctis clads, & funera contemnat? Quis tam misericordi pectore, vt deslere tantã miserã pro dignitate possit? Vrbis vetusta & nobilis, tot annorũ imperio incluta procubuit, plateæ, deorũq; sana cadaueribus opplentur. Nec tamẽ Troiani soli, Græci etiam victores à victis occidebantur. Vt paucis cõprehendã, plena erãt omnia pauore, lacrimis, vlulatu, gemitu, & natabant pauimenta sanguine. Primus in nos Androgeus, bene stirpatus incurrit. Is cum nos per incertum lumen lunæ, & remotiores adhuc haud intromiseret, Græcosque arbitraretur, leniter tarditatem nostram, in certamque incusat, qui nunc primum aduentaremus à nauibus, quando cæteri rem pane omnem iam transactam reddidissent. Cum nihil responderemus (etenim ne ex dissimilitudine linguæ suum errorem deprehendens fugam capelleret, de compacto tacebamus) illico se vt feram in medios canes incidisse perfensit: nec aliter, quam qui in senticeto imprudens serpentem calcavit, & in se concitauit obstupescens, pedem referre parabat: sed tamen non etiam retulit. Nam confestim circumfusi, in ætonitos impetum damus, locorumque ignatos, & re improuisa perterritos ad oreum mittimus, indulgente fortuna principis. Choreobus optatissimo successu exultans, multoque iam animosior, hortatur irem suam, quam nobis fortuna, & virtus monstrarent. Inducemus arma interfectorum, vt pro amicis habitis, facilius hostilem sanguinem eliceremus: nihil enim in bello interesse, dolo an virtute equas superior. Ipse primus Androgei galeam capiti, clypeum sinistra, ensẽ lateri accommodat. Similiter Ripheus, Dymas, & reliqui cætorum arma sibi capiunt. Sic instructi, nos Græcis incogniti, sed diis parum auuentibus immiscemus, nec paucos anima spoliamus. Ibi tum Græci, viri vtique bellicosissimi, & mortis contemptores ferocissimi, alij ad naues citato cursu contendunt, salutem suam iis commendantes: alij, (ò feditatem) denuo in ligneum equum, vt in arcem munitionem, se recipiunt. At enim diis nolentibus, nihil rectè vsquam procedit. Ecce tibi virgo regia Cassandra, ab ipsis Minervæ adytis, cuius erat sacerdos, crinibus per terram trahitur: & quia manus vinculis impeditas nequibat, oculos cælo tollit. Quam immanitatem in sponfam Choreobus pati non potuit, iraque atrociorẽ stimulat, in ipsam se trahentium agmen, stricto mucione audacissimè ingessit, nobis è vestigio consequentibus. Atque hic è templi fastigio missilibus nostrorum, Græcos nos ex armis, habituque iudicantium impetitur. Hostes propter ereptam sibi virginem furenter exardescunt, impotentius nos adorantur. Pugnam conferimus infestissimis, & insensissimis animis, velut cum venti è regione depræliantur, syluasque, & pontum immodicis flabris quassatum eunt. Illi insuper, quos in fugam compuleramus, iterum apparent, sociis se agglomerant, prioresque fallaciam nostram, & ex sermonis discrepantia Troianos esse deprehendunt. Nec mox, opprimimur multitudine, primusque ante ipsam aram Minervæ à Peneleo Choreobus trucidatur. Post hunc oppetit Ripheus, omnium Troianorum iustissimus. Sed ita diis placitum, quibus solis impunè licet quodlibet. Hypanias, & Dymas à suis ciuibus, habitu nimirum deceptis, miserabiliter consurgunt. Nec verò Panthum vel sua ipsius pietas, vel Apollinis auctoritas, cui erat sacerdos institutus, à morte seruauit. Testor vos sanctissimi meorum cineres, nullum me illa exitiali nocte discrimen subterfugisse, atque in hostes adeo non timide ignaque pugnasse, vt, si in fati meis fuisset, occidi meruerim. Postquam ex eo loco recessimus, ego, Pelias, Iphitus (quorum hic erat magno natu: illum vulnus in cruce ab Vlyssè aliquando infictum retardabat) clamor diffusus apud regiam ingeminat: ed mox aduolamus. Inibi tantum certaminis, tantumque caduum offendimus, ac si tota vrbe foret otium, & occideretur nemo. Facta testudine subeunt, aditusque tentant. Alij per gradus, & portas introrumpere moliantur. Alij scalis admotis per parietes ascendunt, contraque tela superne incidentia sinistris clypeos obtendentes, dexteris murorum coronas, podia, fenestrarum arrectaria apprehendunt. Vicissim nostri turrim fastigia, ædium acroteria, tegulas, trabes, aurata quoque laquearia regum veterum monumenta (in vltimo videlicet discrimine constituti) super hostes deuoluunt. Et erant qui intra regiam nudatis ensibus in statione manebant. Ausi sumus pium, honestumque facinus, vt regie propugnatoribus qualibuscunque suppetiis adaugeremus animos. Posticulum extabat à tergo regie, paucis notum, hostibus certè necdum manifestum: per quod ex suis adibus Andromachæ nurus, sæpius solã itare ad foceros, & auo Priamo Astyanactam nepotulum, qui cum ille iustans senectutem oblectaret suam, adducere consueuerat. Per id ad solarium contendo, vnde nostri tela confestim vanis ictibus proieciabant. Ibi turrim excelssimam, ex qua vrbs vniuersa, & Græcorum naues, atque castra aspectu obiri poterant, quã supremorum tabulatorum commissura ad dissoluendum faciliores, ferreis aggressi instrumentis conuellimus, & super hostium capita deturbamus, coque casu multos obterimus. Dicto citius in eorum locum alij succedunt: nec à faxis, nec à sagittis vltro citroque mittendis requiescitur. In vestibulo regie Pyrrhus armis coruscus, instar serpentis (dum verno tempore latebra egressus, pellem veterem ponit, & ad solem se volutans, linguam venenatam motat) magnis inflatus spiritibus sese ostentat, ac triumphat. Cum eo Periphas, armigerque (antea Achillis auriga) Automedon, & iuuentus Scyria. Instant turbulentissimè, ignesque inieciunt. Pyrrhus raptã securi portam cauat, & à cardinibus tundendo laxat. Per foramen vastum interiora palatii, armataque manus custodientium aditus conspiciuntur. Summa rerum omnium perturbatio, confusio, desperatio. Resonant tecta clamore flebili, femina se effundunt eiularibus, discursantesque ipsos postes, & limina, quasi valedictura, nec visura illa de cætero complectuntur, & oscula infigunt. Pyrrhus paternæ virtutis æmulus, validissimè vrget, vt eius impressionem nec portæ vectibus, & feris obfirmatissimæ, nec excubitores quamuis fortiter contra pugnantes, sustinere vltra possent. Ergo cardinibus auulsa ostia prociidunt, vi introrumpitur, custodiæ obruuntur, & loca omnia hostibus inundantur. Non secus, quam cum magnis auctibus intumescens vehementer fluius, oppositos pertumpit aggeres, liberoque & spatioso cursu per arua decurrens, stabula cum armentorum gregibus secum auocat.

auocat. Conspecti his oculis bacchantem in cadibus Pyrrhum, Menelaum, Agamemnonem. Conspecti Hecubam, mulieresque regias complures miserè oberrantes, & Priamum sacros ignes suo cruore restinguentem. Quinquaginta filiorum, filiarumque thalamos, vnde tanta nepotum series sperabatur, auro & hostium spoliis affixis ornatissimos, collapfos vidi, & Græcos quã flamma deficiebat, occupantes omnia. Sed tu forsitan Regina, leorsum, & pluribus audire concupiscis Priami exitum. Sic igitur habeto. Vbi captam urbem didicisti, viditque hostem exultantem in regia, postulauit arma iam pridem gestari desita: & quanquam senio tremulus, Fortitan tamen ea induit, & aduersum hostes ire perrexit. Edificata stabat sub dio ingens ara, & ad eam annosa laurus, & Priamius cuius umbra, quam dixi, aram, deosque tegebat. Circum hanc tanquam in turbine, ac tempestate columbæ se aggregarant Hecuba, & filia, simulacra diuum, vt spem vltimam amplexantes. At enim vbi maritum senem intuita est Hecuba, perinde vt iuuenem armis cinctum, increpitans, haud conuenire dixit nec ætati, nec temporis quod moliretur, cum vel ipse Hector, si viueret, actum ageret: quare cepto, & sententia desisteret. Deinde ad se pertractum in exedra locat, ibi aut seruandum simul, aut interimendum cum vxore, & filiabus scilicet. Quid postea audies Elapsus Pyrrho Polites Priami filius, per hostes, per atria, & porticus, quanquam grauius vulneratus, fugiebat perniciter. Telo infesto Pyrrhus ei instabat, eius iugulandi cupidissimus, & propemodum calcem calce premebat. Tandem adolescens vt fagiendo ad parentes peruenit, defectus viribus concidit, & noua à persecutore cõtracta plaga, in eorum conspectu vltimum edidit spiritum. Tum Priamus, etsi statim moriendum sibi sciret, nequiuit tamen in ira (quippe) voci temperare. Quare exclamans precatur à diis, vt interfectori illi dignum tali scelere præmium reddant: vt pote, qui ab se repulsa omni humanitate, non dubitasset ante oculos patris trucidare filium. Longe alium fuisse Achillem, à quo se genitũ mentiretur. Etenim sibi supplicii honorem habuisset: corpus Hectoris ad sepulcrum restituisse: se liberum, & illæsum in urbem, ac regnum suum redire permisisse. Sic locutus telum misit, nullis pæne viribus: in extrema enim clypei superficie pependit. Responder arroganter Pyrrhus. Quoniam ipsum diceret mentiri genus, iret nuntius Achilli ad inferos, illic scelera, & degenerem narraret ei filium. Hæc effatus, crudeliter senem ad aram raptat, per corpus & sanguinem filij, & quamque suam eius capillis implicans, dextra ensẽ capulo tenus trans costas adigit, caput ceruice defecat, truncum canibus, & volueribus lanandum extra urbem proici curat. Atque hæc fuit Priami potentissimi regis luctuosa catastrope: qui antequam ipse occumberet, patriam, regnumque suum vidit occidere. Cohorru hoc exemplo, & admonitus sum patris mei, coxui Priamo, item vxoris Creusæ, filij, & familia. Circumspicio quantus in eorum numerus sit: nemo quisquam erat: laborando enim defatigati, cum se frustra laborare viderent, aut saltu se deorsum aut in ipsum incendium desperabundi præcipitauerant. Restabam vnus, & dum huc illuc vagor per cænacula, cerno loco adito ad aram, & sacellum Vetræ sedentem Helenam: quam enim nox erat, nihilominus sat mihi luminis flamma ipsæ ministrabant. Meruebat illa Troianos, meturebat Græcos, maritumque Menelaum maxime: illos, ob euersam sua causa Troiam: hos, ob tantas ærumnas ad Troiam propter se exantlatas: hunc, ob desertum cubile, fractamque fidem matrimonij. Inuasit me subito peripsematis illius occidendi mira cupido, & amor vleiscendæ patriæ. Sic, autem mecum voluebam. Quid ergo inquam æquum est hanc abire incolumem, videre Græciam, & de nobis triumphum agere? Ista incedet comitata famulis Phrygiis, & pedisequis matronis lliensibus captiuus, iisque nobilissimis? Itane, cum Priamus interfectus iaceat, Troia confederit in cineres, tot centena millia vtrinque perierint? Non sinam hanc bestiam huius lucis vsura frui diutius. Nam vt feminam necare non sit laudabile, certè tam noxiam feminam è medio sustulisse, illa audabile, & gessisse morem animo, parentasseque meorum manibus, etiam incedum erit. Hæc mecum ira supra modum æltuans versabam, cum se mihi inopinatò offert mater Venus, clarissimo splendore circumfulsa, vt antea nunquam: qualis est cum cælitibus miscetur. Confessa etiam est vltro semet, & me parentem transfigere Helenam, apprehensa dextera cohibuit, & verba huiusmodi locuta est. Quis hic tantus furor tuus o filij? quid te transfueram rapit isthæc mentis impotentia? adeone nostri omnem te abieciisse memoriam? Non tibi pater longæuus, non vxor Creusa, non filius paruus Ascanius occurrunt? Cur non potius es de illorum vita seruanda, quam de huius auferenda sollicitus? Equidem ferro, & flamma domus tua, omnesque tui periiissent, nisi cura, & diligentia mea hostes iam diu abstinuisset. Non Helenæ forma, mihi credere, non Paris, sed deorum alienatio, & nocendi voluntas tantas opes dissipat, & Troiam solo æquat. Ego offusam oculis tuis caliginem dispellam, faciamque vt clarè contueare, quemadmodum dii ad perniciem vestrã incumbant. Tu quod iussero deinde, ne omittas exequi. En aspice vt ibi propter ruinas, quã paluis fumo mixtus attollitur, Neptunus tridente suo cœnia quatit, & à fundamentis euertere studet. Hic Scææ portæ Iuno præside, accinctaque gladio, Græcos reliquos à nauibus signo manus accersit. In culmine arcis, vide vt cum Gorgone sua Pallas minitabunda sedeat. Quin ipsemet Iupiter Græcos confirmat, & aduersum vos instigat identidem. Tradas te fugæ saædeo, & nolis inaniter laborando debere ludibrium. Fidelis comes ego ad paternas ædes saluum te perducam. Dixit, & ablata est ab oculis. Apparebant tristes, & horridæ deorum formæ, Troianisque inimicissimæ. Visum etiam mihi totum Ilium, velut excelsa, & annosa ornus in monte ab agricolis succisa procidere. Descendo de regia, & numine materno me comitante, securus per hostes incedo. Dominum vt perueni, institui patrem mecum in montem vrbi vicinum deportare. Ille præfractè recusat: non posse se Troia deleta super esse, & exulem viuere. Fugeremus, nos, quibus ætas viridior, & sanguinis copia suppeditaret. Si dii voluissent eum superare, vtique seruaturus ipsi sedem, ac domicilium fuisse. Satis esse, quod semel Troiæ ab Hercule excisæ super vixerit? nunc vnã cum patria æquissimo animo moriturum Abieramus quò liberet, hostem misericordia captum, darum eum neci, spoliisque contentum, cadauer insensibilem relicturn: sepulturæ autem iacturam in minimis ponendam. Iam pridem se diis odiosum, & exinde pondus inutile circumire, ex quo se Iupiter fulmine appetiisset. Hæc ita loquebatur, vt neque à proposito, susceptoque semel consilio, neque ab ipso loco se dimotum iri, planè significaret. Contra ego, coniunx, famuli, famulæque omnes cum lacrymis institebamus rogare, ne secum nos tam multos omnes perditum ire vellent, necse mortem, quam facile posset effugere, sciens ac volens in caput suum accerseret. Surdo fabula. Quocirca rursus in pugnam, & in discrimen certissimum abiturus: quid enim agerem: sic eum denuo compello. Mi

Priami occisus.

Veneris cogitas Helenam interficere, & de vel. prohibetur.

Iamque adeo super.

Veneris filium à cæde coarctat, domum mittit.

Talia iactabam.

Quem cum patre, vxore, filio ressa.

Est vbi iam patriæ.

B pater,

Pater, mi pater, qui nā credas me posse te relicto discedere? aut cur tam malum facinus iubes? Si ita decretum est diis immortalibus, ut deleatur funditus hæc vrbs præclara, & statutū tibi est, te, ac tuos simul offerre exitio, non difficile id consequere. Mox enim adolabit, qui Priamum ad aram, & filium ante oculos parentis maclauit Pyrrhus: is nos ambos crudeliter iugulabit. Hem mater mea, idēone seruatus, & abs te domum perductus sum, ut in mediis ædibus hostem, utque filium, patrem, vxorem in mutuo sanguine contrucidatos aspicerem? Sinite me, o sinite reuerti in prælium: non inultus occumbam. Obarmor iterum, domus limen premo. At ipso in limine flens vxor ad pedes meos corruit, me tenet, communemque sobolem obiectans obsecrat, ut si tanquam moriturus discederem, raperem eos ad mortem mecum: sin quippiā me virtute profecturum sperarem, primum omnium domum defendendam susciperem: cui enim puerum, cui coniugem, quasi non iam coniugem relinquerem? Hoc questu complebat ædes. Existit portentum mirabile. Inter manus enim dum habemus filium Ascanium, innocua flamma capilli eius exardescunt. Nos in timorem dati, ignē excutere, & affusa aqua restinguere tentamus. Hic læticia cumulat' senex cū voce manus sustollit, & Iupiter, ait, si quid apud te piorum preces valent, quæso respice nos, & si quid de te merita est pietas nostra, fer opem, atque hoc omen euentu ipso comproba. Vix finierat, cum prosperum tonuit, & labi visa de caelo super domum stella, multoque lumine fulcum longum describens, in Idæam sylvam procurrat, locis latè circumfumatibus, quā ferebatur. Tum se victum confessus Anchises exurgit, deosque, & prælagum sidus venerans, infit. Nihil vos moror, quod vultis, me ducite. Dij maiorum nostrorum, seruatore obsecro hanc familiam, seruatore nepotem Ascanium. Vos hoc misistis prodigium, in vestra beneuolentia, & fauore Troiam habemus. En cedo, & tecum demigro fili. Hæc locuto, maiores flammæ crepitus audiebamus, propiusque domum nostram, quam in secessu positam supra dixi, incendia voluebantur. Quoniam igitur locum precibus nostris reliquisti pater, & afflat iam domum nostram quoque commune vrbs totius incendium, succollabo, tu onus meum, & sarcina esto, ne utquam grauis, & molesta: quidquid euenit, qualecumque erit, tecum libens perpetiar. Iulū manu ductā, Creusa vestigiis meis incedet. Vos famuli mandata accipite. Extra urbem nostris collem, & in eo vetus ac desertum fanum Cereris, cum cupressu inuoluta ferro inde vsque à maioribus. Illuc alio atque alio itinere conueniemus. Hem tibi pater simulacra: ego enim cædibus pollutus, donec me aqua de præterfluente expiem, atrectare sacra non audeo. Deinde humeros leonina pelle instratus, senem tollo: dextram puer comprehendit, & paruis passibus, ut pater, iuxta vadit, retro vxor graditur. Sic per tenebras ambulamus. Me porò, qui paulo ante nec vlla tela, nec Græcorum cunei formidabiles, nunc aura minima, leuissimusque sonitus in terrorem conuicibat: non enim mihi, sed oneri, quod gestabam, carissimò, comitibusque dulcissimis timebam. Attigeram portam, existimabamque nihil restare periculi, & ecce audire videor contra venientium tumultum. Ipsemet etiam parens, per tenebras prospiciens, ratusque se cernere clypeos, & arma fulgentia, fuge, exclamat, fili, quātum potes, appropinquant. Consulit animi, turbatusque magnopere, per auia curro, aduersoque nescio quo numine, vxoris penitus obliuiscor: nec prius in eius memoriam redeo, amissamque intelligo, quam ad locum supra nominatum deueniens, congregatis omnibus meis solam deesse, falsis nobis, qui lento eam passu sequi credebamus, animaduërto. Vtrum alicubi substiterit, resederitque præ lætitudine, aut à via aberrauerit, nec dum scio, nisi hoc vnum, fato mihi creptam, amplius eam non vidi. Quid putas: dolore propemodum insanians, meique haud satis compos, in deos, hominesque inuehor: nec enim in tantis calamitatibus quidquam ducebam acerbius, & intolerabilius. Relinquo meos in valle, commendatos sociis, qui aliunde eodem confluerant, sumpto clypeo in urbem, quā veneram regredior. Certum erat, totam perambulare, & dum coniugem modò inuenire, quoduis subire periculum. Intro per portulam, qua egressus eram: sequor vestigia mea, oculosque curiosissimè circumfero. Horroris plena omnia, & quod inter hostes nō debebat, ipsum me silentium terrefaciebat. Occurrebat, domum forsitan rediisse: accedo, à Græcis occupatam, & iam ardētem conspicio. Quid si in regiam abiit: paternos lares videlicet, erat namque Priami filia: nec ibi eam inuenio. Videbam autem à Phœnice, & Vlyssè congestam prædam in porticibus spatiosis, ad Iunonium asylum custodiri, res pretiosissimas, circumstantibus pueris, ac fœminis captiuis magno numero, lacrymisque, & gemitibus miserationem mouentibus. Quinimmo (ecce audaciam) in clamans altius per compita, Creusam meā sapius vocauit, in cassum tamē. Dum sic anxius oberro, & quartito thesaurum meum, dat se in conspectum ipsius Creusæ idolum, siue simulacrum, aliquanto maius quam pro eius corpore. Obstupui vehementissimè, & lingua torpescere verbum edere nequibam. Tum hoc me sermone affari, consolarique cœpit. Marite iucundissime, quid est, quod tanto te labore crucias? diuinitus hæc contingunt. Non vult te Iupiter hinc abducere Creusam tuam. Perferendum tibi prænuntio longum exilium, navigationem annorum plurium. Tandem Italiam, terram beatam tenebis, illic res tuas afflictas excipient secundissima. Nam cum coniuge regia, regnum te exspectat. Proinde ne lacryma (fletus enim erumpebat) mea causa. Effugi malum: non perducatur captiua in Græciam: nec ut alia matrona Troianæ famulabor ego Dardanis, & nutus Veneris. Scito me hic à Cybele deū matre detineri. Vale mi vir, communemque amborum filium charum habeto. Profundebant se lacrymæ vberius, volebamque multa respondere, & amplecti conabar iterum, ac tertium, quod videbam: sed non aliter, quam ventus, ac somnium recedebat. Nouissimè ad socios, nocte iam diei cedente, reuertor. Ibi non mediocrem sanè nouorum comitum turbam reperio paratorum mecum nauigare, quocumque mihi placuisset. Liquida iam lux erat, & Græcis omnia tenentibus, cum necessariò desperandum viderem, cessi necessitati, sublatoque iterum in humeros patre, in montem Idam me contuli.

Paraphra

*Aeneas pater
hominis ex-
portat.*
Ergo a-
ge, chare
pater.

*Vxoris amif-
so, & eius
ombra allo-
quium.*
Hic mi-
hi nescio
quod.

Paraphras IN LIBRVM TERTIVM AENEIDOS

(132)

NONIAM igitur diis cælipotentibus ita complacitum fuisset, & fata nostra sic poposcissent, Locis commi-
remur: & Troia vrbs quodam tempore potentissima, & beatissima, nūc deuicta, postrata, diruta ferationis.
(fragilitatis & inconstantia rerum humanarum illustre documētum) ante oculos iaceret, redu- Postquā
ctis in memoriam, quæ diuinitus obrigerant prodigiis, atque monitis, nauigationem in longin- res Asia.
quas, variasque terras, ceu in exilia complura, & diuersa meditamur: in Ida monte agri Troiani caesa materia,
classē ad Antandrum oppidum propinquum ædificamus: haud satis compertum habentes, quonam gen-
tium, locorumve appulsuri, & nuncubi sedem stabilem adepturi essemus. Interea dum fabricantur naues, ad
discessum congregamur, ciuiumque nostrorum reliquias, peregrinationis, & errorum, terra, marique futuro-
rum socios colligimus. Verna cæli temperies appetiuerat, cum ad imperium Anchisæ parētis mei, cuius apud
nos grauissima semper fuit auctoritas, vela pandimus, salo nos committimus. Hic mihi cum penatibus, cum
filio, patre, ac ciuibus meis conscendenti, patriumque solum (quid enim dicam patriam, quæ nihil iam, nisi
campus visebatur) deserenti, oboriri ex dolore lacrymæ. Non longo admodum cursu abest ab Antandro, vi-
de solueramus, Thracia, regio latissima, & artium militarium studiosissima: cui quondam Lycurgum illum im-
miti virum ingenio imperitalle, traditum est. Cum eo ipso populo, ridente adhuc fortuna, & rebus prosperè
fluentibus, hospitium Troianis fuit, coniunctum inde vsque à maioribus, & vtrinque cultum sanctissimè. Huc
primum omnium venti me deferunt. Egreior classe, ac vicinum littori oppidum (sed satis, id quod postea sen-
simus, repugnantibus) excirare instituo, deque meo nomine ductum nomen illi Aenum impono. Veneri
matri, diisque cæteris ad caepa fortunanda rem diuinam perpetuo, ipsi Ioui, ut caelestium principi, taurum im-
molo. Fortè collem prope conspicio, cornu, ac myrto dense conitum. Accedo, & ad aram frondosa stirpe iux-
ta morem tegendam, myrto humo vellere connitor. Ecce autem ostentum formidabile. Arbuscula enim,
quam ab ipsa radice conuelleram, guttas cruentas destillat. Tali viso penitus cohorresco, & artubus omnibus
contremisco. Ad conuulsionem alterius me conuerto, tantique miraculi causam pernoocere studeo. Ad eun-
dem modum sanguis è stiptie defluit. Diferucior animi, & accipiti cura dilatahor. Quoniam verò occorrebat,
posse Hamadryadum sanguinem esse, quas cum arboribus nasci, & interire opinio, est, cum illas, tum Martem
loci tutelarem bonis precibus rogabam, ne quid ex eo, quod mente sincera ac pia feceram, incommodi in ca-
pita nostra redundaret. Porò vbi vehementiore conatu, & genibus terræ obnitens ad tertium hastile couel-
lendum incubui (id rem post homines natos inauditam) ab infimo colle flebilis quidam gemitus ad aures meas
accidit, & secundum gemitum clamor, in hæc propemodum verba. Ah Aenea, quid miserum me dilanias? pa-
tere sepultum quiescere: noli sacrilegio incestare manus tuas, tuæque pietati tam fœdam impietatis notam
inurere. Et Troianus, & affinis ego tuus: nec, quem vides cruorem, de stirpibus istis, sed de corpore meo pro-
manat. Scito Polydorum esse me, & hinc telis, terraque obrutum: quæ tela de membris meis reuifescencia, in
hanc sylvulam excreuerunt. Quam citissimè potes, hinc profuge: auarissimorum mortalium, & parricidarum
hæc tellus. Quo me tum horrore perfulsum, quo stupore, qua formidine oppressum arbitrare? nec vnum ver-
bum quibam proloqui. De Polydoro isto paucis. Fuit filiorum Priami natu minimus: quem ille Troiam Græcis
obsidio coarctantibus, desperationi iam proximus, cum multa vi auri, ut in sumptus aliquando necessarios
suppedicaret pecunia, ad Polymnestorem Thracie regem amicum, atque adeo hospitem, ad seruandam vide-
licet, educandamque familiæ regis sobolem vltimam, clandestino miserat. Ast homo omnium, quos terra su-
stinet, hominum facerrimus, ab aduersa Troianorum ad secundam Græcorum fortunam tranfuolans, fidem
prodit: quibus quod fieret acceptior (immo profectò, ut sibi aurum, de quo dixi, securè haberet) nobilissimum
puerum crudelissimè necat. O aurum aurum, ut nullum est officium neque tam sanctum, neque tam solle-
mne, quod amor tui non violet. Nullum scelus tam execrandum, ad quod tu multos non sape adegeris. Pergam
ad reliqua. Postquam animus ex consternatione, ac patiore inusitato conuicuit, ad patrem, & primores nego-
tium refero. Illi ita consuerunt, æquum, planèque necessarium, videri, uti primò quoque tempore, è tam scele-
sta regione, & detestabili hospicio discederetur. Quod itaque humanitatis, & affinitatis iura à nobis flagitabāt,
Polydoro iusta soluiimus. Terram in tumuli speciem aggerimus, aram virtis atris præcinctam constituimus, cu-
prellum quoque, ut in funere, adhibemus. Mulieres Iliacæ effusis crinibus, patrio instituto tumulum circum-
sistunt, cui inferias lac recens, vltimarumque sanguinem infundimus, & eodè defuncti animā consuetis, ma-
gnisque, & supremis vocibus elicimus. His transactis, simulac ventis mitescens mare tranquillatū ad cur-
tum nos inuitauit, deductis nauibus Thraciam relinquimus. In Aegæo pelago insula iacet, vocabulo Delos,
Neptuno, ac Doridi Nereidū matri præcipue dilecta. Hæc cum antea fluctuaret, ventoque agitata vagaretur,
Apollo ibidem à Latona editus, eam constabiliuit, interque Gyarū, & Myconē quasi vinculis alligatam confi-
rur.

B 2

stere

tere iussit. In portum, quem habet tutissimum, descendimus, urbem insulae cognominem salutamus. Anius & Rex, & Apollinis sacerdos, caput laurea vittata redimitus praesto est: Anchisen vetusta amicitia sibi cōiunctissimum agnoscit, Quid plura? copulam dextras, & in oppidū pro charis, & iucundis hospitibus introducimur. Templum antiquissimum, religiosissimumque comitatus ingredior, Deo supplex fio: daret certam sedem errantibus: auxilio esset ad condendam urbem perpetuam, ad propagandum genus Iliacum, Graecorum insidiis redactum iam ad paucissimos. Doceret quis sequendus, quod tendendum, ubi firmanda sedes tandem. Sub hanc precationem locus contremuit, mons circumcirca insonuit, & perceptum est ē cortina murmur ac fremitus. Mox proni in terram venerabundū cadimus, & hanc ipsissimam vocem auribus haurimus:

Oracula, & fallā eius interpretatio.

DARDANIDAE DVRI, QVAE VOS A STIRPE PARENTVM
PRIMA TVLIT TELLVS, EADEM VOS VBERE LATO
ACCIPIET REDVCE. ANTIQVAM EXVIRITE MATREM.
HIC DOMVS AENEAE CVNCTIS DOMINABITVR ORIS,
ET NATI NATQVVM, ET QVI NASCENTVR AB ILLIS.

Istuc responsum fuit Apollinis, quod quidem propter promissam imperij aeternitatem merito consecuta est laeta nostrorum admiratio. Quenam autem foret illa prima tellus, & quae tandem antiqua illa mater, quae ciuitas, quod redire iuberet oraculum, in quaestionem apud eos vertebat. Tum Anchises memoria repetens vetustatem nostrae gentis, primorumque aeternitatis historias, habere nos bonum animum hortatur: Cretam Iouis patriam, esse insulam maximam, centum urbibus frequentem, & agri vberis praestabilem, Inde Teucrum Troiani populi conditorem in Phrygiam, & loca Troiae venisse: ibi ante Ilium conditum quoddam oppidum constructum, & in vna moenia, qui tum per valles sparsim incolebant, coegisse. Ergo Cretam acciperemus antiquam matrem. Huic coniecturae fidem facere similia sacra, similia locorum nomina. Nam & illic esse Idaeum montem, ac nemus, uti apud Troiam illi quoque Cybelen (cuius currū leones trahunt) iisdem carimonis coli: ut hinc generis cōiunctione facile possit suspicari. Quare cunctādū nō viderit eundem alacriter, quod dii vocarēt: ventis propitiadis cœdendā victimā: Cretam versus danda vela, quae adeo non procul absit a Delo, ut eam luce tertia contingere queant. Hae effatus, Neptuno, & Apollini, utriusque taurū suum mastrat: huic, propter reddītū oraculum: illi, propter navigationē cōmodā. Adhaec vētis tēpestuos ouem nigrā, lenibus candidā. Vulgauerat fama, Idomeneum Cretensium regem pulsū regno in exilium ab indignis: quod nostris rationibus opportunissimum cadebat, nō regnare videlicet ibi, quē bello Troico hostem senseramus, infestissimum: & hac etiā de causa crescebat in insulam perueniendi cupiditas. Itaque sublatis anchoris a Delo recedimus, Naxon vitiferae, & Donyfan a matrem viridi praedicatam, Cycladas, aliasque cōplures insulas praeteruchimur. Audistis crebra vectorum, atque nautarum celestifata, ad petendam primam patriam vicissim cohortantium. Sane falci flamine littus Cretaeum tenemus: quod quanquā breui spatio concessum nobis fuerat, nihilominus id ipsum nimio pete concupiscentibus visum est longius. Hic iterum nouae, & iā pridem optatae urbis fundamēta pono, Troiam nuncupo, & sociis eo nomine laetitia exultantibus, ad sacris operandum, ad arcē in propugnaculum extruendam, auctor, & hortator fio: ipse leges, & iura sancio, suum cuique locum ad aedificationem designo. Sed his curis, & recentibus connubiis, quae inibat, ceptae praeterea agricolationi, laboribusque nostris corrupta caeli aspirazione pestifera lues non modo hominum corporibus, sed fructibus etiā, & frugibus interuenit. Licet videre passim animalia aut morientia, aut tabifico veneno confecta, morientium quam simillima. Nihil item solis ardoribus exulta segetes omnem victus expectationem frustrabatur. In eo rerum statu pater alia imbiberent sententiam, iubere, ut mutata velificatione, ac retro cursum spectet, veniam rei male intellectae precaremur, & oraculum denuo, quis tandem laborum finis, vnde sperandum auxilium, quod nauigandum de caetero, distinde sciremur. Matura nox erat, quo tempore genus omne animantium sopor deuinctum retinet, cum formae deorum penatium, quos mediis ē flammis seruatos, classe mecum veheram, dormitanti mihi magis, quam dormienti, ob sollicitudinem scilicet, qua angebar, quā se lunares radii (patenti fenestras ingerebant, proprio, & claro lumine vestiti astant, & hoc sermone me compellere, angoremque detrahere visi sunt. Nihil opus est, Aenea, repetenda Delo, deoque de integro consulendo defatigari. Nam quod Apollo ibi erat responsum, per nos hoc in loco tibi respondet, & vltro nos ad te transmittit. Nos capta, & inflammata Troia per diuersa maria te haud secus, ac ducem bonū milites secuti sumus: nos tecū aspera multa pertulimus, iudē, ut solidum gaudeas, posteritatem tuam gloria, & imperio in immensum auctabimus. Proinde tu magnis nepotibus urbem magnam fac aedifices (quibus enim amplissimum, latissimumque destinatum regnum, his quoque urbem spatiosam conuenire nemo non videt) & quod restat quantumcunque itineris ne detrecta. Abeundum hinc: minime Cretam Phœbus, sed quam Graeci Hesperiam nuncuparunt, prouinciam nobilē, bellicosam, fertilem, quondam habitam ab Oenotriis, & nunc Italiam ab Italo rege, qui illuc ē Sicilia habitatum cōcessit, nominatam, hanc ipsam, non aliam intellexit. Hae est antiqua mater vestra: cuius in oppido Coryto Dardanus antiquissimus vester sator, cum fratre Iasio natus est. Hae nobis fatali quodā munere preparata sedes. Quam obrem surge, quaeque audisti verissima, cum Anchise parente communica, & dicit, Italiam requirendam in Creta vos confidere, Iouem neutiquam velle. Huiusmodi specie, & assatu deorum percussus (nō enim dormire, sed reuera apertis oculis, & vigilans videbar intueri ipsa numina, eorumque vultus, & vitris redimitas frōtes agnoscere, & sudore praeterea frigido corpus totum manabat) lecto desilio, supinas ad sidera manus tendo, sacrisque rite functus, patre laetabundus adeo, quid mihi quiescenti acciderit, recensedo. Ille, se propter geminum nostrae gentis auctore (Teucrum nempe, & Dardanum: quorum prior ē Creta, hic ex Italia in Phrygiam venerat) magno errore delusum, & oraculum perperam interpretatum esse agnoscit. Addit etiam, se regredi nunc demū in memoriam, quo pacto Cassandra vates sibi olim apud Ilium casus omnes, quibus nunc affigeremur, praedixerit: & saepe Italiam, quod venturi aliquando essemus, inculcauerit. Sed partim longinquitatem loci, partim Apollinem ipsum, cuius auctoritas praedictionibus virginis fidē abrogarat, fecisse, ut vera pro fictis duceret, obtemperandum itaque diuinis hortatibus, & improvide, ac malē inchoata, bene, ac sapienter mutanda in melius. Paremus cuncti mētibus aequissimis, & haud ita multis ad nouam urbē incolendam relictis, Creta demigra

Troia profectio in Creta, & ibi gesta. Linqumus Ortyg. portus.

Penates per quos docent Eorum ueniam. Nox erat, & terris.

migramus. Cum iā alto mari veheremur, nihilque praeter fluctus, & caelum aspiceremus, ruere ē nubibus imber effusissimus, tenebris, & frigore nigrescere, horrescere omnia. Ventorum rabie freta tumescunt, fluctus attollunt, uti pileae huc, illucque proiciunt. Caelo descendente, micare crebra fulgura. Proposito cursu auertimur, & per vndarum illos campos nihil cernentes, incerti vagamur. Palinurus, alioqui nauicularie callentissimus, aliorumque gubernatorū magister, & caput, diei an noctis tempus voluatur, negat se satis posse discernere: & quam viam tenere stauerat, se amisisse conqueritur. Tēpestas illa, ut cōiecimus, triduo toto perdurauit. Quarta primū luce terra visa aperiri, fumus, & montes surgere. Demittimus vela, nautae remigio totis viribus dat operam. Defunctos atrocissima procella insulae quaedam maris Ionij, quibus Graecē Strophades nomen, excipiunt. Eas insulas habitant Harpyiae, ex quo Phinei regis Thracum adibus, mensaque a Zetho, & Calai Boreae filiis abactae sunt. Monstrum fecius excogitari posse non arbitror: nec valere deos, ut maxime velint, sauiorem pestem ab inferis aduersum mortales euocare. Facies illis virginū, manus vnguibus immodicis, & recuruis, ad rapiendū comparatae. Alui profusio miseris semper exercet: inde ora perpetuū esurientiū, continuo pallore suffunduntur. Portu digressi armentum nitidum, & caprarum gregem pascere sine custodibus aspiciunt. Rati igitur, necessitate, quae tum nos vrgebat, dominari legibus, cum gladiis, & hastis in boues irruimus, Iouem vocantes auxilio, & de praeda illi, pro more, partem suam voto pollicentes. Propter littus pro tempore toris excitatis, de alio bubulo epulamur hilariter. In medio epulationis Harpyiarum repentino aduolatu infestamur: de propinquis enim montibus, magno cum alarū stridore aduenientes, in dapes impetu ferebantur, sonos terribilissimos emittebant, & reliquias contactu immundissimo conspurcabant. Iteratō in secessu, sub quadam rupe, inter arbores mensam apponimus, fœculum Ioui cum praeda particula incendimus, quaedammodum ante feceramus. Ecce tibi rursus aliunde ē latebris execrandae, alites se ingerunt, & cum sonitu horrendo accumbentes circumuolitant, ore, animaque foetida cibos abominādos efficiunt. Tum ego meis praecipio, arma expediant, cum portentis illis configant. Iussa faecesunt, enses strictos, & scuta in gramine abscondunt, ut in eas de improviso incurrant. Mox ut prodeunt, & specula Misenus prospexit, tuba signum dat. Inuadunt nostri, & praedium inauditus, aduersum volucres videlicet, gerunt. Ob laeuorem plumarum vulnera non admittebāt, ac volatu celeri in altum se propiiebant, arosas epulas, & vestigia spurca, propter consuetum ventris fluorem relinquentes. Princeps earum (tres autem sunt) Celæno, ex alta rupe hae nobis auditu terrifico vaticinatur. O perfidissimū mortales, Laomedontea progenies, id est malorum coruorum oua pessima: parū me satis est in terra aliena boues alienos mastrasse & deorasse etiam? Nunc, quasi faciendo iniuriam, accepistis, bello nos auderis laceffere, & de patria possessione (sumus enim Ponti filiae) ferro nos pellere. Audite igitur, quod Phœbo Iupiter, Phœbus mihi indicauit.

Tempestas, & quarta profectio in Strophades. Postquam, altum tenuere.

Harpyiae, & cū is pugna. Quas dira Celæno.

ITALIAM CVRSV PETITIS, VENTISQVE VOCATIS
IBITIS ITALIAM, PORTVSQVE INTRARE LICEBIT.
SED NON ANTE DATAM CINGETIS MOENIBVS VRBEM
QVAM VOS DIRA FAMES, NOSTRAEQVE INIVRIA CÆDIS
AMBESAS SVBIGAT MALIS ABSVMERE MENSAS.

Hae ubi dicta dedit, in syluam sese abdidit. Nostris metus incessere, trepidare animi: nec iam armis, sed precibus potius summissis agendū, pacēque poscendam omnes sentire: siue genus aliquod deorum sint istae Harpyiae: siue tantū mōstra quaedā volatilia. Anchises, ut qui pietate antestaret omnibus, primus pallis manibus deorum caelestium opem implorat, & conuenientia eorū maiestati sacrificia indicit: rogat ut auerterent, & detestarentur a nobis, tristissimum hoc vaticinium, suosque cultores saluos, ac tutos praestaret. Deinde mandat naues celeriter armari. Solitis anchoris feliciter currimus, quā venti impellunt, & gubernator clauū dirigit. In transitu occurrunt insulae Zacynthus, Dulichium, Same, Neritos: occurrit Ithaca asperius affixa saxulis, egregium verū, & latissime patens regnum Vlyssis, quē diris cum regno, & patria sua confingimus. Cernitur postea Leucatae Epiri mons praecelsus. Ex eo in pelagus procurrens petra alba, in qua delubrum Apollinis. Circū eundē locum multi sub aqua scopuli, nauigantibus meritis fornidati. Huc, quanquā periculosē, propter defatigationem cōtendimus, religatisque in littore nauibus, Actium oppidulum introimus. Sic inopinatō, & citius quam speraueramus, terra portu, Ioui nos expiamus cum sacrificio, & apud Actiacum promontoriū consuetos ludos committimus, nudatisque, & oleo perunctis corporibus, palaestra concertamus. Mulcemur voluptate insolita, dum tot vrbes, & insulas hostium nos illesos, & incolumes praeteriisse reminiscimur. Interim completis mensibus annus finitur, & glacie flumina concresecunt. Ego inter spolia apud Troiam ablata Abanti, ingenti viro ingentem clypeum, ad templi valuas in dedecus Graecorum apud ipsos Graecos affigo, cum istoc epigramate:

Profectio quinta, in Epirum. Mox & Leucatae.

AENEAS HÆC DE DANAI SVCTORIBVS ARMA.

Cogo meos ad naues: remiges officio suo non desunt. Praeteruchimur Corcyra, & Epiri littora legentes, velis in portum Chaoniam volamus. Inde cum versus Buthrotum urbem ascenderemus, incredibilis cuiusdam nouitatis nuntiam famam accipimus. Quid enim tam incredibile, ac portentosum, quam Helenū Troianum, Priami filium, Paris germanū fratrem, Graecis cum omnibus suis exosum, & inuisum maxime, regnū inter Graecos adeptum, victūque iura praescribere, & leges dare victoribus, successore Pyrrhi, qui patrē eius interfecisset: nec successore tantum in regno, sed etiam in connubio: quippe ducta Andromache, quae quondā cum Hectorē nupta, Pyrrho sorte obuenerat. Hae nobis admiratione obstupescitibus narrabatur. Exarati miro desiderio videndi, & compellandi heroem, atque ex eius ipsius ore tantā rerum conuersionem cognoscendi. Progredior, ut dicere coeperam, a portu, & in laco suburbano ad aquulam Simoenta (sic namque fluiolum ob memoriā Simoentis clarissimi fluminis Troiani appellauerant) ostendo Andromachen, instaurantē inferias amiserarias Hectori suo, cui tumultum cespitium, cum duabus aris composuerat, ut sibi hisce monumentis vberiores eieret lachrymas. Simul me vidit accedentem, & arma, atque ornatum Troianum in me, comitibusque meis recognouit, percussa te longē inopinatissima, & defecta viribus atque animo, collabitur humi. Tandem ubi vigor in membra rediit, sic me alloquitur. Fallor, Aenea, an haec est ipsissima facies tua? viumne, nate dea an mortuum te conspicio? si superas, dic mihi. Sin autem vixisti, & haec umbra est tua, ubi, o ubi est viuus natus?

Sexta profectio, Buthrotū, ad Hel. & Andron. Linq. tū port. iubeo.

Collaborium Andromach. & Aeneas.

Hector meus, affinis, & amicus tuus: cur tecum coram praesens non adest? In hisce verbis dolor ei vocem includit, in fletum se, & eiulatum effundit, locis circumcirca resonantibus. Colliquescens ego sympathia, interruptis & fractis vocibus, & hians verius, quam loquens responsum paucis reddo. Vivo Andromache, noli dubitare: sed ita vivo, vt me huius lucis peractum sit: quippe quem omnes miseriam, & arumna premunt, quaeque salus ipsa seruari si velit, vix potest. Heu Andromacha, quis tantus, tam aduersus casus te tali tantoque marito spoliavit: tu aliquando coniux illius inclyti Hectoris, nunc cum Pyrrho cubile socias: quae isthaec vicissitudo? Tum illa praerecundiam demisso vultu sic excipit, O te Troianarum faminarum fortunatissimam, Polyxena, quae apud patriam ad Achillis cenotaphium pro inferis maerata, sortem euasisti. Tu cum ingenuitate, & virginitate tua periisti, nec victorem pro hero, & viro sufferre, ac perpeti coacta es: ego miserima in sortem coniecta, ardente patria ab hostibus in peregrinam regionem abducta, fastum intollerabilem iuuenis superbissimi, magis eiusdem serua, quam vxor sustinui. Is deinde Hermionen Menelai filiam Leda neptem admauit, eiusque thalamum concupiuit, ac me serua cum Heleno seruo nuptiis coniunxit. Orestes charissimam sibi sponfam, contracto iam cum altero matrimonio praeripi vehementis indolens, & etiam tum furis, quibus ob matricidium solebat, agitur, nihil sibi tale metuentem Pyrrhum, Delphis ad aram, quam Achilles pater eius Apollini dedicarat, contrucidat. Eo mortuo, per beneficium, & gratiam Molossi priuigni, quem ergo Pyrrho peperit, Heleno pars Epiri cessit, eam ille a Chaone fratre suo Chaoniam cognominavit: & praeterea ex amore in amissam patriam, & ad quaecumque solatium nostrum, his ipsis, quae vides & videbis locis Troiana vocabula imposuit, oppidum Troiam nuncupans, fluuiolum hunc Simcentem alium Xanthum, portam quandam Scaram, murum Pergama, Arcem quoque ad imitationem Iliacae arcis in hoc monticulo motus est. Te porro, mi Aenea, mi Aenea, qui adeo secundi, & optabiles venti, quae fata tam fausta ac felicia in has oras apportarunt? Equidem te saluum huc appulsum nimium quantum gratulor, & aspectu tuo immortaliter gaudeo. Quid vero Ascaniolus noster, num superstes? quomodo fert extinctae matris desiderium? ecquid elucet in eo egregia quaedam virtutis indoles, videturque olim & tui patris, & auunculi Hectoris fore similis?

*Helenus rex
Aeneam amantem, & libenter accipit.*
Talia fudeb. lacrymas.

Aeneas ab Helo praemonetur, praecipit, & iustitiam.
Iamque dies, alterque.

Haec omnia cum lacrymis, quamquam inanibus, dulcibus tamen prosequeretur. Pluribus cum essemus collocuturi, procedit ab vrbe Helenus, frequenti satellitio stipatus, factique quod homines non saepe solent: ex miseris enim beati, & humilibus excellentissimos, vt infra se longe postos, ignorant, & erubescunt. Agnoscat nos laetus, ac lubens: secum in oppidum perducit, & inter eundem, dum manu sua manum meam tenet, meumque sermonem amantissime confert, partim ex oblata sibi leticia, partim ex recordatione funditus deletae patriae, quam illi praesentia nostra renouabat, lacrymas effundit tam benigne, & vt earum copia sermonis modum prope modum vinceret, & verba identidem singulis intercederet. Promotis gressibus pulillam quaedam Troiam, amplissimorumque Pergamorum qualem qualem similitudinem, & riuum Xanthum appellat, & Scae portae aliquantam effigiem inueniunt. Nemo in nauibus relinquitur, simul omnes in vrbes accipiuntur humanissime. Porticibus spatiosis mensae luxu regifico apponuntur, ministratur vas aureis, & argenteis, ducuntur pocula meraciora indulgentius, & procul ex animis tristitia omnis fugatur. Biduum in communibus hisce gaudiis egeramus, cum ego discedendum, & comoditatem ventorum, quae inciderat, minime negligenda ratus, hac oratione Helenum aggredior, eumque vti vate (nam simul rex, simul fatidicus erat) quid mihi faciendum conferret, pericunctor. Tu, inquam, deorum immortalium internum, atque interpres, qui Apollinis instinctus numine, praenostis omnia, quaeque omnis praesentionis es scientissimus, siue ea ad tripodem pertineat, siue ad aspectum siderum, siue ad volucrum vel garritum, vel volatum: ne mihi grauatate ostendas quaelo, quid sequendum, quid omni studio cauendum existimes, vt tandem aliquando miseriarum portum aliquem, ac terminum quicquam inuenire. Tamest enim dii omnes, & omnia oracula nobis fortunata cecinerunt, suaseruntque in Italia contendere (vna Celano Harpyiam excipio, quae dirissima famem denuntiavit) nihilominus etiam te audire aueo, & arbitrium meum ad tuum iudicium aggregare cupio. Helenus velut nec ne, verbis haud indicat: sed re ipsa factarum se, quod petebat, ita demonstrat. Primum caesis, vt mos, iuuenis aliquot, & coeceptis precibus, deos sibi reddit beneuolos, quorum afflatu vera praenuntiare possit. Etiam vittas soluit, ac deponit: vt hoc indicio, se animo soluto, & libero, nullaque noxa obstricto ad deos accedere, & vnumquodque accedere oportere significet. Prostrato me sollicitum, & vt in te magna, ac diuina attentum, & cogitandum apprehensa dextera in adae Apollinis deducit, in huiusmodi verba vocem soluens. Non est dubium, Aenea nobilissime, te summa sumamorum deorum voluntate, satisque conspirantibus (quae sic disponit, & moderatur diuum parens, & imperator Iupiter) hanc nauigationem ingressum. Habeo quidem multa, quae panderem tibi: sed ex his quaedam scire te fata non permittunt; quaedam profari me Iuno vetat. Duo igitur haud tacebo, quemadmodum cum securitate porro nauiges: & qua via in Italiam peruenias. Principio Italia, quam tu vicina autumas, & breuem hinc transmissionem tibi polliceris, longis viis, & iniuriis, ac per terras multas interpositas tibi petatur necesse est. Totam paene Siciliam circumnavigabis prius, & Tyrrenum mare lustrabis. Adibis, ante Lucrinum, & Auernum lacus, inter quos specus, per qua ad inferos iter patet. Accedes etiam ad insulam Circes, vbi homines cantionibus veneficae illius in belluas transmutantur. Haec omnia oportet ante facias, quam tuto loco vrbes constituas. Quo autem loco debeas constituere, hoc habeto signum, & diligenter manda memoriam, nec tanquam vanum repudia. Cum forte anxius, & anceps animi secus Tiberinum litus oberrabis, sub ilice iacentem scrofam animaduertes, ingentem, albam, cum triginta catulis ad papillas haerentibus. Hic demum locus vrbes, & laborum meta, & felicitatis initium erit. Quod ad mensas ob magnitudinem famis deplorandas attinet, ne tibi istuc timori, ac terrori sit. Famen patientissimi vos quidem, mensas absumetis: sed fatorum prouidentia, & Apollinis praesenti ope calamitas leuabitur, & omnia bene euenient. Iam vero oram istam, quae ex aduersum Epirotici maris fluctibus tunditur, vitare labora omnimodis: coplures ibi Graecorum stant vrbes, Troianis infensissimae. Ibi de bello reuersi manserunt Locri Narytij: Salentinum agrum occupauit Idomeneus Cretensis: ibidem paruum oppidum Petiliam Philoctetes Meliboeensis Thestius condidit. Hoc item te monitum volo, cum mare traieceris, & in litus Calabriae exscenderis, vt illic ara ad tempus coposita rem sacram conficias, purpureo velo adopertus caput: ne forte conspectu hostis alicuius, Graeci inquam perturbatus, ea interrupta, cogaris te in pedes dare, & de integro operandi facultas postea nulla sit. Haec carminam,

niam, obnupto capite sacrificandi, & ipse solemnem custodias quoque viues, & veluti per manus ad posteros transmittes. Exinde ad Siciliam te venti portabunt, claustraque Pelori magis, magis seclerem recludent. Tu in lae-uam contortis linteis nauiga, quamuis longo circuitu: dextrum latus memento fugere. Ea parte fuit cum Sicilia Italiae indiuisa cohaereret: verum aestu maris separatae, hodie paruo quodam freto diiunguntur. Est autem ad dexteram Scylla, ad sinistram Charybdis, duo loca nauis deuitanda, vt nihil magis. Haec vndas profundissima voragine alternis absorbet, & reuomit altissimam. In specu faxe sub aqua Scylla est abditae, quae attracta nauiga demergit. Pars superior corporis ad pubem, virginis speciem exhibet: cetera ab vtero, pristis, marina bellua, delphinum luporumque candidis permista est. Tutius infinis partibus ad Pachynum vique qua Sicilia meridiem spectat, licet in casum nauigare, cursu longissimo, quam compendio per dextrum litus, Italiae velle succedere, & monstrum hocce cum canibus latrantibus aspiciendo, vitae aleam subire. Denique si qua mihi est prudentia vt homini: si qua tribuenda fides vt vati, diuini scilicet numinis compoti, vnum hoc praer omnibus fidelissimum fuadeo, hoc te etiam atque etiam, vehementerque moneo (est enim momenti maximi, & in eo sita sunt omnia) lunonem reginam votis, precibus, donis placare: siquidem praepotentes aduersarii, & inimici opulenti obsequio potius emoliantur, quam resistendo superantur. Sic tandem e Sicilia cupitam diu Italiam intrabis, cum intraueris, Cumesque, & ad sacros lacus Auernum, atque Lucrinum te pedes tulerint, Sibyllam inuenies, fatiloquam virginem, deo plenam, antrum quoddam habitantem. Consuevit ea notis quibusdam in palmarum folijs exarare, quae hominibus euentura canit. Et responsa sua sic descripta, postmodum in ordinem digerit, & in antro relinquit. Manent illa immota, suoque loco, & ordine: nisi cum ventus ianuam impulerit, tum enim disiecta ac dissipata folia per specum volitant, quae denuo colligere, & ad pristinum situm, ordinemque redigere illa nequam curat. Ita fit, vt qui consultum aduenerant, inconsulti, dubij, responsoque frustrati recedere cogantur. Qua de causa irascuntur, & sedem illam auersantur. Tu cum in illam viciniam ueneris, nullum morae danum tanti facito, quin valere iussis sociorum querimonis, & vento quantumcumque secundo posthabito, ad Sibyllam adeas, oraculum exquiras, & ores, vt te voce ipsa, non per folia conscripta erudire ne recuset. Docebit te Italiae populos, & bella quae habes cum illis gerere, quina labores singulos vel declines vel tolerando minus, & quomodo vtiliter nauiges. Haec erant, quae te audire fas, & aequum fuit. Nunc vade cum dijs beneuolentibus, mi Aenea, & rebus praeracis gestis, Troianum nomen aternitati commendo. Post haec varijs muneribus me donat. eaque nauibus importari iubet, aureis, eburneis, argenteis, & Dodoneis praeterea lebetibus. Insuper inaurata lorica, cristata galea de Pyrrhi spolijs. Adijcit equos lectissimos, & nonnullos bellicosos duces eximios. Et Anchisen quoque, atque cognatibus donis afficit. Non se his finibus cohibet eius liberalitas, & munificentia regalis. Remigum numerum instaurat, vectoribus arma bellica suppeditat. Patre ventis placidum flantibus imperat naues expediri: ad que vultu, & verbis amicissimis Helenus. He Anchise, cuius connubium non est designata Venus, quique singulari deorum erga te studio, atque cura bis capta vrbe (ab Hercule, nimirum, & a Graecis) seruatus, & ex hostium manibus elapsus esse: ecce tibi Italia, ed appelle. Hanc tamen ipsam relinquere, & raderet tantum oportere tibi illa enim pars eius, quae ex aduersum iussis sociorum ingreditur, longioribus multo, spatio: hinc distat. Dij iter vestrum bene fortunent. O te terque, quaterque beatum tali, talemque pio filio. Sed cur ego sum verborum horum vos inuitantibus ad nauigandum ventis diutius detineo? At vero Andromache quoque eorum digressu moeretur, quorum ex aduentu tanta animo suauitatem hauferat, & decetia puero Ascanio largitur munerum vestre nepe formis rerum variatum auro filo intertextis, chlamydulam factam opere phrygio, & textilia insuper pulcherima, haec subiiciens. Accipe haec, charissime Ascani, mea industria, & hisce manibus meis confecta munuscula, argumentum amoris erga te Andromaches, nuptae quondam auunculo tuo Hectori. In te Astyanax, mecum ceque rediitui cotemplor. O quam illius oculis tuis oculis, illius manus tuis manibus, illius denique totum corpus, & omnia lineamenta tuo corpori, tuisque lineamentis similia: qui tecum nunc, si superesset, vt coeuius pubesceret, Abiens ego valedicere, nec poteram tenere lacrymas, & bene precabar ciuibus, amicis, hospitibus meis tam liberalibus. Dij, inquam, velint hanc vobis felicitate esse perpetuam. Vos iam casibus vestris perfundit estis. Vobis datum est tranquillum aeuum copijs omnibus circumfluentes ducere per nullum mare amplius, currendum, nec quaerenda Italia: quam quod nos diutius quaerimus, ed videtur refugere longius: & aliud nos super aliud infortunium percellit. Intuemini & nunc Troiam vestram, & Xanthum vestrum, manuum vestrarum, rerumque dulcissimae olim patriae monumenta iunctissima. Deos precor, vt secundioribus haec auspicijs, & minus Graecorum armis, feroque exposita retineatis, quam Troiam, cuius imaginem gerunt nos habuimus. Polliceor etiam, cum in Italia sedem fixero, curaturum me, & posteris testamento, seruo mandaturum, vt vrbes Italicas cum epiroticis propter cognationem quippe qui genus ad eundem auctorem Dardanum referimus, & vt eiusdem ciuitatis ciues idem exitum communiter pertulimus) federe sanctissimo & firmissimo conficiant: vt quoniam corporibus ob interuallum loci, etiam non adeo magnum, coniungi non possumus, animis saltem, & voluntatibus coalescamus.

*Donationes
Heleni, & Andromaches, & reliqua ualidissima.*
Dona dehinc auro.

A Buthroto ad Ceraunia (Epiri montes sunt) peruchimur, vnde cursus perbreuis in Italiam. Sol ad occasum praecipit: nos per vireta discumbimus, & firmatis cibo corporibus, sorte officia naualia distribuimus, somnumque capessimus. Nocte adulta Palinurus, cuius semper mira eluxit in munere suo obcedo alacritas, sopore excusso surgit, stans solerter obseruat, etiam auribus (qua enim spirantur sunt venti, inde aere frigescente, aures frigus perferunt) obseruat, vt dicebam, ventos, qui nam, & vnde veniant, stellas item considerat, praesertim arcturum, hyadas, vtramque vrsam, & Orionem, quo astro nihil in caelo fulgentius. Vbi animaduertit esse omnia vt voluit, claro signo e puppi misso multitudinem omnem expergeficit, & ad conscendendum vocat. Vellicantes procedimus. In crepusculo matutino montes Italicos ceu colles, & italiam ipsam, propter distantiam depressam intueri incipimus. Achates primus gaudio nouo cumulat exelamat, Italia, Italia: sequuntur ceteri, confusisque uociferationibus Italiam hilariter saluant. Tum Anchises pateram satis capacem vino implet, floribus coronat, & in extremo nauigij consistens, ac marinis, terrestribus, tempestatumque dijs libas, ijs supplicat, vt eorum beneficio temperatis flatibus, reliqua nauigatio optata cotingat. Valuit praecatio: portus paulatim, quippe appropinquantibus, patefcit, & in edito loco templum Palladis conspiciamus.

*Septima pro-
fectio, a Buthro ad Calabriae littora.*
Prouehimur per lago.

Descriptio portus, omni equorum, sacrificii, et ostentus, ad Sicilia litus profectio.
Portus ab Eoo.

Antennis demissis vela colligimus, littori nauium proras aduertimus. Est portus in orientem spectans, arcus gerens similitudinem, ex quo cautes, seu scopuli præalti, & intar turrium erecti emiunt. Hi velut brachia duo dextra, læuæque mari obiciuntur: & his irruentes ab alto fluctus refringuntur. Ipse ab iniuria pelagi, omni que impetu liber, procul intuentibus non apparet. Templum Mineræ, quod ante supra litus positum credidisses, longius abesse iam cernitur. Primum omen, quod se obtulit, fuerunt equi quatuor candidissimi, pascentes per campum latissimum. Eorum aspectu perterritus Anchises, continuo in hanc vocem erumpit. Heu terra hospes, bellum nobis denuntias, equus enim animal bellicum. Verumtamen omnemur melius: est etiam veterari animal equus, curru iungitur, & frænum accipit, eiusque opera & in pace utimur. Quare & pacem nobis quin portendant isti equi, nihil impedit. Mox Palladi, ut armorum præsidii, præces adhibemus, cuius templum primū se offert. Rogamus, in prospera commutet, si quæ aduersa impendeant, & quos ouantes acceperit, ouantes dimittat. Item Iunoni Græcorum patronæ, Heleni præceptis obsecuti sacra facimus. His perfectis, quando hac tantum de causa litus Calabrum petieramus, illico obuensis pelago proris, suspectam regionem deserimus: quippe quæ à Græcis coleretur, inimicis nostris capitalibus: quorum proinde vim, & insidias non iniuriæ pertimescebamus. Hinc sinu conspicimus ab oppido Taranto cognominatum: quod quidē oppidū Phalantus, ab Hercule octauus, à Tara Neptuni filio olim conditū amplificasse, & ab eodē Tarento indigitasse perhibetur. Incurrit etiam in oculos nostros promontoriū Laciniū, ubi sanū Iunonis Laciniae. Et caulon mons, & Scylacæum oppidū (prope quod ob saxa sub vndis latentia certū naues discrimē adeunt) & Ætna mons Siciliae notissimus. Iuxta Scyllā, & Charybdim horrida pelagi murmura, vndarūque à littoribus reperculsarū sonitus aures nostras feriunt, æstus vado tenus furit. Hic Anchises, an hæc illa Charybdis, hi scopuli, hæc saxa, de quibus monuit diligenter Helenus. Agite, remigate summis opibus, cursum auertite, & nos præsentissimæ morti eripite. Parent iussis confestim? Palinurus princeps in læuā latorā corqueret, quem totis viribus omnes statim consequuntur. Fluctibus spumantibus modò in immensam altitudinē attollimur, ut pane astra aspergi iudicares: modò æquore dehiscente, in profundū barathrū descendimus. Concanis saxis aquæ illisæ remugit. Sic nobis iactatis, & remugado, lucidæque aduersus æstus maris insipientis magnopere delassatis, ventus fit quietior, & sol occumbit. Ignari penitus locorum, ad eam insulam Siciliae partem allabimur, quam Cyclopes habitāt. Portus est magnus profectus, & tranquillus, quippe ventis inaccessus: cui hoc vnū incommodū, quod vicinior Ætnæ, vnde fragores horridi exaudiuntur. Nunc fumū piceum, scintillas comistum, in cælum vsque eiecit, & flammaram globis afflat ipsa sidera. Nunc prægrandes lapides, tanquam auulsa sibi viscera cructat, & putrefactos, siue in calcis morem decoctos, ac resolutos cum sonitu ingenti in aërem vacuum eiaculatur, atque ab imo fundo mirabiliter feruet. Narrant hunc montē Encelado gigantū à Ione fulminato impositū, & hos ignes esse eius spiritū, quem ruptis cauernis exspirat. Inde etiam cum se commouet aut in latus alterū vertit, terræ motu totā Siciliam concuti, & cælū fumo inuolui. Illam noctē peruigilem in sylua traducentes, talia terribilissima perpetimur: & audimus quidem tumalatum, ac sonitum: causam, quoniam nubes atræ polum obtexerat, ut neque stella, neque luna appareret, nullam videre quimus. Die renascente, de improviso è sylua se promit magis simulacrū, & umbra hominis, quam homo: vsque adeo emaciatus erat, & vix ossibus hærebat. Cultus eius horridus, ac sordidus, spinis, lappisque densus, corpus omne luridum, capillus summissus, barba intonsa, & hispida. Erat autem Græcus, quod forma habitus, sonus vocis, & arma loquebantur, & ad Troiam cum aliis militauerat. Ergo factus propior, cum nos de ornatu, & armis Troianos coniectasset, aspectu rei prodigiosa, & nunquā expectatæ externatus, atque attonitus firmat gressum: deinde versus litus cito pede gradens, cum ploratu nos obsecrat insistit per sidera, per vitem hunc, quem ex aëre ducimus halitū, per deos immortales, tolleremus eū quocunque terrarū vellemus: id se in beneficij loco numeraturū. Non negate, se Græcū esse, Troiā cum aliis oppugnasse. Si hoc tantū scelus statueremus, ut nos eius calamitas tanta mouere non deberet, & ventā, vitamque condonandā minimè duceremus, dilaniatum frustratim in mare proiiceremus: optabilius sibi fore hominū manibus, quam ferarū dentibus interire. Hæc dicens genua nostra prouolutus complectebatur, ritu supplicum. Iubemus offerat nomen, genus, & conditio nem suam. Dextram fidei symbolum ei statim Anchises porrigit. Posito metu responder, se Ithacensem esse, Vlyssis comitē, vocabulo Achemenidem, habuisse, parentem Adamastrum, haud magna cū re: quæ causā fuerit, ut militatum concederet: optare se vehementer, contentum vixisse fortuna pristina, quæ cum præsentī ærumna collata, felicitas dici possit. Dum præternavigaret, captum cum aliquot socijs à Polyphemo Cyclope immanissimo, & in antrum quasi in carcerem ab eo compactum. Reliquos occasionem nactus fuga, se misero derelicto, elapsos. Antrum illud occisorum sanguine, & cruentis caraium humanarum fuitis tetrum subobscuro, & amplum esse: ipsum prosperitare monstrosa præditum, & tam truculentum, ut neque eius vultum intruere posses, neque ipsum alloqui præ formidine. Solitum captiuorum corpora discerpere, & partes adhuc cruore stillantes in aluum demergere. Se oculis suis vidisse, cum supinus, & extentus iacens, duos (de captiuorum numero correptos saxo affligeret, sanguine pauimentum respergeret, & artus sanguine adhuc stillantes, palpitantesque manderet. Verum non inultum tulisse hoc prandium, Vlyssē nimirum vindice, qui hinc in tanto discrimine artū suarū non fuisset immemor. Postquam enim cibo, vinoque confectus, humi somnū captans se toto corpore extendisset, crapulam eructans, dace facti Vlyssē, captiuos illos cū inuocatione numinum, distributis pulchrè operis circumfusos, quē in fronte vnicum, sub capillorū ingenti sylua latentem habebat oculū, præusto, & acuto stipite effodisse: oculum, inquam, magnitudinem æquantem clypeū Argolicum, aut orbem solis, quantus quidem à nobis videtur. Ita fortiorum deuoratorum vmbas vindicatas. Cum huc vsque sermonem produxisset, repente exclamat, fugeremus præcis retinaculis statim, sine cunctatione: qualis enim quantūque esset Polyphemus, cui in studio tractare oues, hoc est, quam vastus, quamque crudelis, licet iam oculo orbatus, tales Cyclopas quamplurimos ibi inueniri. Tertium mensē abijisse, ex quo vitam in syluis, inter feras animantes degat, & sapē eos è sublimi videre, eorumque voces, & incendientium strepitus cum tremore audire cogatur. Victum tolerare baccis, & barbarum radicibus, bestiarum verius, quam hominum alimento, & hanc primam classem nostram

Ætna descriptio.
Portus ab accessu.

De Achemenide, & Polyphemo.
Postera iamque dics.

conspexisse, putasseque satius fore, si se illi, quæcunque tandem esset, addiceret, quam vt in ærumna hac, & prope quotidiana morte diutius versaretur. Si complacuisse, quæcunque genere lethi eum consumeremus, modo Cyclopus, hoc est, portentorū tam crudelium rictus effugeret. Res verbis mox fidem conciliat. Nam vix dum hæc ediderat, & Polyphemus in iugo montis apparet in medio suarum ouium, atque ad litus descendit: monstrum monstruosissimum, quod insuper ademptus oculus insigniter deturpabat. Pinus truncata ramis baculi vsum ei præstabat: circum gradiebatur oues, amisso lumine sola iam eius voluptas. Vt ad mare venit oculum, seu orbem potius, & spatium oculi sanie fluidum abluir, non absque gemitu, & stridore dentium, propter aquæ salsedinem. Et cum non parum longè à littore in altum processisset, nondū tamē latera eius (tam horrenda corporis proceritas erat) aqua contingebat. Nos præpropere anchoralibus præcis, recepto supplice (quoniam dignus videbatur, quod candidè nobiscum egisset, non vti Sinon homo fraudulentissimus, & de præsentī nos discrimine amicè monuisset) remis, velisque aufugimus. Ex ictibus, & stridoribus remorum sensit Polyphemus fugam nostram, sequitur. Sed cum assequi fugientes non posset, tam horribiliter vociferatus est, vt totum mare cōciteretur, Ætna propinqua immugiret, Italia exterita miraretur. Cyclopes è montibus, & syluis se penetrant, ad litus accurrunt. Contuemur illos Ætnæos fratres horrendum concilium astantes, capitibus propemodum cœlum tangentes, & querquum, aut cyparissorum Ioui, Dianæque sacrarum arborum longitudine similes. Atqui frustra astabant, nocere enim nobis nec hllum valebant. Metus compellebat nos ed vela intendere, quò ventus secundus agebat, quocunque tandem ageret: contra aucto-ritas Heleni subibat animum, monentis, ne inter Scyllam, & Charybdim cum certissimo vitæ periculo transiremus. Quam obrem deprecabamur retrosum vela facere.

In hisce cogitationibus à Peloro promontorio, ubi angustius fretum inter ipsum, & Leucopetram, Boreas, sine dubio à dijs missus, flare incipit. Præteritum Pantagæ fluminis ostia naturali, & viuo è saxo, non manu artificum comparata, & sinum oppidi Megaræ, & Taplum humilem insulam: quæ quidem nomina nobis indicabat Achemenides, qui paucis ante mensibus cum Vlyssē vagatus, omnem eam oram præternavigauerat. tem Boplenmrium quoque insulam: à præcis dictam Ortigiam, in qua ferunt alpheum Elidis fluiuium in Arcadia subter mare, Arethusam nympham in fontem sui nominis conuersam, & occultis sub terra, marique meatibus hic emergentem infecutum, cum eius aquis confundi, ac permisceri. Mandatu anchisæ loci deos veneramus. Relinquo etiam Helorum ingens flumen, & Pachynum promontorium, cuius saxa in mare longius procurunt. Procul oppidum video Camarinam, cum palude cognomine, quam fata exsiccati vetuerant. Quin & Geloos campos, & Gelam urbem, item Agrigentum, quæ vrbs ab equorum præstantia commendatur. Et Seliunum oppidum, ubi agrestium palmarum magna copia. Lego denique vada Lilybæa, ubi saxa sub vndis latentia.

Tandem Drepanum admoueor, locum infelicissimum. Ibi enim post tot tempestates, ac pericula superata, parentem vnicum meum in omni calamitate mea solamen & laboribus leuamentum, amitto. Hic tu me, pater optime, vita cedens deseris, quem ego vnā nobiscum in Italiam venturum, promissisque bonis simul fructurum speraueram. Tacuit hunc casum meum Helenus: nec inter alia mala Celæno hoc mihi grauissimum prædixit, quò leuius aliquanto, vt præuisum, tulissem. Hic igitur, Drepani puta, finis datus est, hæc nauigationem longissimam meta. Inde cum ad Italiam festinarem, & me nihil amplius aduersi passurum nauigando considerem, diuino consilio in Africam ad vos reiectus sum. Sic Æneas summa cum attentione audientium & exordium Troiæ, quod illi fataliter euenit, & maritima itinera sua cum enarrasset, tandem modum narrationi imposuit, & quieuit.

Paraphrasis IN LIBRVM DECIMVM ÆNEIDOS

Ranfacta nocte postquam cælum, die redeunte apertum fuit, Iupiter opt. max. deorum conuentum indicit, quā stellarum inter se vicinarum frequentia, locum illustriorem, & clariorem facit, (orbem lacteum vocant) ibi enim eius nobilissimum palatium, vnde mundum inferiorem, & Latium, & Troiana castra despectat. Adueniunt promptè, considunt in ædibus biparentibus Panditur (hoc est, quarum porta dextrā læuæque aperiebatur, vt in domibus nobilium) audituri quam ob causam eius accitu conuenissent. Tum ille. Qui caeleste hoc templum incolitis, dij maiorum gentium, quid est, quod à priore, atque aded à mea eueris sententia, inter vos tanto diffidio dissidetis? Italiam ego veteram Troianos armis infestare: cur aduersus imperatā meā tumultuamini, intestinisque implicati discordijs, auctores estis, vt hi illos, & illi hos oppugnent? Ne diem anteuertatis: erit quando Carthaginenses princeps Africae populus, cum numerofo exercitu per alpium iuga Italiam ingressi, Romanis vestitatem, & exitium molientur. Tunc res vtrinque rapere, partes fouere, & odia mutua exercere licebit. Modò mihi placitum est, vt deleta omni discordiarum memoria, ad pacem, concordiamque reuertamini. Hæc paucis Iupiter. At Venus non paucis, quippe quæ opportunitatem de Iunone conquerendi, & dolorem suum effundendi noctam se videbat. Sic igitur inquit. O rerum pater, duorumque, atque hominū sempiternæ rector, te imploramus, tuum flagitamus auxilium: siquidem alium præter te patronum non habemus, cum deos propemodum omnes Iuno secum habeat. Non est te clam, cernis oculis tuis, quemadmodum Rutuli Teucris meis immineant, ijsque assiduo

Nona profectio, Drepani.
Ecce audicabat Achemenides, qui paucis ante mensibus cum Vlyssē vagatus, omnem eam oram præternavigauerat. tem Boplenmrium quoque insulam: à præcis dictam Ortigiam, in qua ferunt alpheum Elidis fluiuium in Arcadia subter mare, Arethusam nympham in fontem sui nominis conuersam, & occultis sub terra, marique meatibus hic emergentem infecutum, cum eius aquis confundi, ac permisceri. Mandatu anchisæ loci deos veneramus. Relinquo etiam Helorum ingens flumen, & Pachynum promontorium, cuius saxa in mare longius procurunt. Procul oppidum video Camarinam, cum palude cognomine, quam fata exsiccati vetuerant. Quin & Geloos campos, & Gelam urbem, item Agrigentum, quæ vrbs ab equorum præstantia commendatur. Et Seliunum oppidum, ubi agrestium palmarum magna copia. Lego denique vada Lilybæa, ubi saxa sub vndis latentia.

Epilogus libri de morte Anchisæ.
Hinc Drep. me port.

Iupiter deorū discordiam ostendit.
Panditur interea.

Venus Inuonem grauiorē accusat.
At non Venus, assiduo

affiduo ferrum, flammamq; minitentur. Cernis quemadmodum cum lectissimis equitibus per mediū Turnus volitet, tumefactus secundo rerum cursu: mei autem clientes ne muris quidem, vltimo perisugio defendatur, cum in ipsis munimentis, & intra portas pugnare cogantur, fossasq; sanguine suo repleant. Et hæc quidem, quod miserimum est, ipso duce Ænea absente fiunt, quo præsentem, res vtiq; melius irent. Heu, quousq; obfidebimur? Troia vetus Græcorum manibus interiit: aduersus renascentem Troiam alter sauit exercitus, & Diomedes ille Ætolus, ab Arpis ex Apulia denno nos euersum venit. Iterum forsitan, vt tum, ab illo vulnenda sum: hoc vnum deest scilicet: & ego Iouis omnipotentis filia, humana arma demoror. Si te nolente in Italiam venerunt, causæ nihil dico, quin tua ope desituti penitus, huius audacissimi facti pœnas iustissimas pendant. Siñ autem te lubente, & tot deorū superū, inferūque responsis obtēperantes hoc egerūt, cuius est hæc tā effrenata licētia, vt decreta tua perrūpat, & noua quædam fata; prioribus cōtraria pro tua libidine inducat: Omitto demissam Irim, & in littore Siculo cremata nauigia. Prætereo tempestatē scūissimā, vētis ab Æolo rege impetratis, concitatam: manes etiam, tertiam mundi partem habitantes, in perniciem nostram incitantur, & Aleto Furia ad super auras euocata, per vrbes Italix bacchatur, incolæque ad nos funditus perdendos suscitatur. Haud ego iam de regno meis promisso, sed de eorum vita seruanda laboro. Sperauimus sceptrum quoad licuit: superent nūc, ac de nobis triumphent, quos tu superare sinis, & pro iustitia iniquitas dominetur. Si tam immane, & implacabile in nos odium est tuæ cōiugis, vt Troianis non relinquat, vbi pedem ponant, & eorum superesse neminem velit, per Troiæ cineres te etiam atque etiam obsecro, saltē Ascanium nepotē mihi gratificare. Æneæ minor me cura tūgit: iactetur, si ita necesse est, per ignota maria, & fortunam suā patiat: hunc tuo beneficio retinere incolumē, belloque subducere fas sit. Sacra mihi vrbes Cypri Amathus, Paphus, Idaliū, & Cythara insula, in harū aliqua inglorius quidē, at scæcurus atq; exigit Lube Carthaginēses terra, mariq; Italiā infestā habeat, nō ijs quidquā obstat semel ab armis seiunctus Ascani. Quid tādē emolumētū attulit, Troia à Græcis capta, & inflammata, per medios igniū globos, pēctque tot discrimina quā maris, quā regionū, dum Latii quaritur, in quo deleta Pergama reuiuiscat, saluos euasisse? Profectō præstabat in solo patrio apud parietinas illas remansisse. Redde quæso Troianos patriæ, redde cāpum, vbi Troia fuit: hoc petimus, quāuis tursum perferēda sint, quæ hæcenus aduersa pertulimus. Tu Inno furiosus (quippe in consensu deorum vehementer accusata) Quare tu, inquit, o impudentissima, silentio me tegere dolere antiquum non pateris? cur me, quod diu, & patienter dissimulaui, nunc palam cogis edicere? Quis mortalium, immortaliumve Æneam bellū moliri, & cum Latino rege inimicitias gerere cogit? in Italiā venit monitu, & vaticinijs Cassandra, si illa vaticinia, & non furia potius fuerunt. Esto. Quis autē ei castris, hoc est tutissimo loco, relictis, Pallantē nauigare, & ita vitā ventis, & vndis, rei incertissimæ, & inconstantissimæ credere persuasit? Quis puero belli moderamen tradere, & castrorū tutandorū curā cōmittere: puero, in quā, qui propter animi infirmitatem, consilijque immaturitatē nec sibi, nec alijs prodesse, nec pericula virili cōstantia propulsare potest. Quo tandem auctore Etruscōs ille quietos alioqui turbauit, & ad cœuendā belli societatem perpulit? Quis hic deus, quæ Iris caelo demissa, quæ tam magna potētia nostra eum in fraudē coniecit? Indignissimum tibi videtur, Italos prouidere rebus suis, Troiam vestrā, vt appellatis, resurgentem incendere. Itāne indignissimum erit, Turnum æquē dea matre, Venilia scilicet, & regibus, atque adēo diis quoque maioribus, vt Pulumno, procreatum vindicare sibi terram patriam dignissimā autem, Troianos armis lacessere Latinos, & iis iugū seruitutis imponere, libertimēque prædas agere: pro arbitratu vxores sibi deligere, quin alijs desponsas, ex eorum cōplexu auellere? pacem velatis olæ ramo manibus petere, & interim tela, & enses, puppibus præfixa ostentare? Tibi potestas fuit, filium obtenta nebula Græcorum manibus eripere, naues in totidem nymphas transmutare: & nos, si quomodocūque etiam Rutulos iuueamus, statim intolerabili nos facinore obstringimus: Æneæ absentiam commemoras, & huius quidem periculi planē ignarum abesse conquereris. Vtinam ille semper vageret, semper abiret, & horum nihil cognoscat. Ais tibi ciuitates in Cypro consecratas, Amathuntæ, Paphō Idaliū, & Cythera insulam, loca sine dubio amœna, & voluptuaria. Quid igitur Laurentum, vrbem studiis bellicis deditam, hominēque nequaquam molles, ac delicatos conturbas? Denique odium mihi magnum conciliare niteris, quasi quæ malorum omnium tuis machinatrix extiterim: vbi sanē quod scelus tibi est, id de me impudenter prædicas. Considera paulisper mecum, vltra nostrum Troianos Græcis obsidendos, ac delendos obiecerit. Per mēne, an per te magis Troia, commune Europæ, Asiæque sepulchrum factum sit? Aut vltra duce Paris contra fœdus expugnata Lacedæmone, Helenā legitimam coniugem à Menelao abstraxerit, vnde postea bellum crudele natum, cui tu faces, ac tela suppeditasti, Tunc erat, vt tuis metueres, nunc serō nimis, & frustra metuis: frustra mecum expostulas. Tu lūisti hunc calceum, illi induerunt. Vbi Inno finem fecit dicendi, cælites fremere, haud aliter, quam syluæ leni perstrictæ vento: quod murmur nautis tempestatem prænuntiat: pars Veneri, pars Iunoni assentiri. Iupiter summus orditur loqui, ad cuius vocem ob maiestatis reuerentiam cælum omne silet, aër silet, tellus tremit, venti conquefcunt, mare fluctus ponit. Audite ait, & quæ dicam mentibus recondite. Quoniam Italos cum Teucris amicitia, ac fœderum vinculo colligare non datur, id quod imprimis cupiebam, nec vos modum vultis disceptādi facere, nolo pro alterutra parte quidqua ferre, suam cuique fortunam, suam spem relinquam: nec inter Rutulos, ac Troianos discrimen statuam, siue illi fato finitro Troianorum castra obsident: siue hi mendacibus decepti oraculis, in Italiam se intulerunt: neutros absoluo. Quod sibi quisque seuerit, hoc ei metere licebit. Ego nec huc vergo, nec illuc fatis rem permitto, illa negotio viam dabunt. Hæc me ita sentire, atque ex animo locutum, testem adhibeo paludem stygiam, per quam peierare dijs nefas. Dixit, & annuit: quo nutu olympum concussit. Mox aureo surgentem cō solio, dij medium honoris caussa ad sedem, domiciliūque, vbi affiduo solet commorari deducunt.

Innois refutatio.
Tū regia Iuno.

Iupiter pro nuntia fore sententiam.
Tū pater omnip.

Castrorum acribus oppugnatio.
Interca Rutuli.

Rutuli interim ad singulas portas glomerati obsidium vrgent, ad cædes, & incendia miscenda nauiter incumbunt. Troiani arctissimè obfessi, præsidio misero illo quidem, veruntamen in tanto periculo valde optato, ac necessario, fuga, inquam, carebāt. Stabant in turribus, & muris, sed rari, quod varij casus numerū vehementer imminuerant. Aciem præcipuā consciebant Iafus Imbrasi, Thymoetes Icetaoni filius, duo assaraci,

Tybris

Tybris senex cum Castore, fratres duo Sarpedonis, Clarus, & Hæmon Licij, Acmon Lynest ortus, nec Clytio pater, nec Mnestheo germano inferior, laxum prægrande, omnes vires contendens, in hostem ferebat. Rutuli iaculis, sagittis, ignibus obfessos fatigant: illi se contra lapidibus iacendis defendunt. Conspicuis in medijs versatur adolescens Ascanius, Veneri charissimus, nudato capite: quippe Apollinis iussu non pugnaturus. Quis est lucida gemma in annulo, aut monili aureo: quale buxo, aut terebintho inclusum ebur, talis apparebat: cuius per collum candidū fusi capilli, & eircū torques aureus. Ismarus quoque natus in Lydia, regione fertili (vbi Pactolus vnus de fluuijs auriferis) sagittas veneno illitas mittebat. Pugnabat acriter & Meneitheus, qui Turnum ab aggere deiecerat: & Capijs, vnde Capuæ vrbe nomen datum. Et hæcenus quæ ad castra gererentur: nunc ad Æneam procedat narratio. Is per noctem, ab Etruscis rediens nauigabat. Postquam enim Euandri iussu in Etruriam venit, in castra se contulit. Tarchontem principem adiit, nomen ei suum, gentem, gentem, quæ ab eo impetrare cuperet, exposiit (auxilia nempe aduersus Turnū, & Latinos) cui vicissim opem suam esse pollicitus. Mezentii expulsum, moliri reditū in regnum: Turni ingenium inquierit, turbulentum, ambitiosum: felicitatem humanam insidiam, inconstantem, atque mutabilem esse: admonitioni etiam preces adiunxit. Quid Tarchon? nihil moratus, fœdus cum Ænea icit, copijs eum suis adiuduū suscipit. Tum sublata remora, quæ illos adhuc remorabat, Etrusci Æneæ peregrino ductori committuntur, & is cum sua nauī antecedit, habens: pro insigni leones, cum Ida monte: cuius monumentum Troianis propter fabricatam ibidem classem erat gratissimum. Sedet Æneas, secum euentus belli (qui solent esse incerti) vt virum prudentē decebat, reuoluens: iuxta eū sinistra sedet Pallas, regis Euandri filius: & vt iuuetus est sciendi cupida, nunc de stellis (quas quidē nauæ ad iter per vndas dirigendū obseruare solent) nūc de laboribus eius maritimis, ac terrestribus eum percūctatur, a quo tamē altioribus, cogitationibus, & magis necessarijs defixo, respōsū nō accipit. Agite Mule, Heliconem vestrum mihi pandite, & canendi facultatem subministrare, qui populi, & vnde cū Æneæ ab Etruria in Latium ad cōmunicandam eū eo fortunam nauigauerint. Primus ibat Mallicus, in cuius nauis prore depicta tigris. Ducebat mille militum, phæteris, & arcubus instructorum, Cluifios, & Cosanos videlicet. Secundum locum tenebat Abas, homo tetrico vultu, cum nongentis, insignibus armis, & omnibus militiæ admodū peritis. Eorum sexcentos Populonia, trecentos Ilua insula (Tuscix vicina, & chalybis ita ferax, vt quod effodiatur, nunquam desit) suppedita uerat. Nauis eius pro insigni Apollinem inauratum habebat. Tertius erat Aplyas, in omni genere diuinationis apprime versatus. Hunc sequebantur mille Pisani. Qui autem ab initio Pisas cōdiderunt, ex Arcadia, vbi Alpheus fluuius propter Pisam, & Elidem vrbes labitur, in Tusciā venerunt. Quartus Astur, eques generosus, armis depictis gaudens. Hunc traditi erant trecenti à Cæretanis, & ijs, qui ad Minionē flumen accolunt: itē ab his, qui Pyrgos, & graui sub cælo positas Grauiscas habitabant. Non est prætermittendus Ligurū rex Cygnus Cupauo, bello inclitus, Cygno prognatus, qui cum parua manu in hac classe fuit, gestans in galea pennas olorinas, ad formæ paternæ scilicet memoriā. Cygnus etenim, cum Phærontem mirè amaret, & eum fulmine Iouis in Padum amnem deturbatum, submersumque audiret, eō properauit, inter populos, in quas tres sorores eiusdem Phærontis, dum fratrem lamentantur, ibidem conuersæ erant, sedalem lugubri cantu defleuit, & plumis albis, quasi canitie opertus, atque in cygnum transformatus, à tertris se in altum cum dulci modulamine sustulit. Ergo huius Cygni filius Cupauo naui uehebatur, cui Centauro nomen, à pictura monstri illius, quod molarem vndis intentabat. Ducebat autē gæte, & armis æquales. Ad hæc, ex agro patrio suos etiam contraxerat Ocnus, filius Mantus fatidicæ mulieris, & Tiberis fluuij. Is Ocnus Mantuam condidit, & ab se nomen vrbi indidit. Fuit Mantua à maioribus inclitis præpotens, tres enim habuit tribus, & eas in teras curias diuisas, singulisq; Lucumones singuli iura dabat, ij per Etruriā duodecim numerabantur, quibus vnus præerat. Hi porro totius Etruriæ distinctus administrabat quasi præfecturas: omniū populorum principatū Mantua tenebat: totū eius robur à Lucumonibus. Veniebat Ocnus cū quingentis, qui erant omnes odio Mezentij præcipuè inflammati. In eius nauis expressus cernebatur Mincius fluuius, Benaci lacus Venetiæ filius: Auleta nauis erat visenda magnitudine, videbaturq; non remorum, sed arborū plurimarū ordinibus impelli. Eius insigne Triton cum concha, quam inflabat, à capite ad extrema latera hominis ferens imaginem, cætera pristis. Duces memorati simul omnes classem 30. nauiū adducebant. Nox intempesta voluebatur, & Æneas, curā illum anxie curæ à somno abstinerent, ad clauū ipsemet sedebat, velorumq; sinus moderabatur. Ecce tibi nympha, nuper eius comites, in medio cursu apparent, voluntate Cybeles ex nauibus factæ: maris numina: pariter innatantes, vt nulla aliā anteuerteret Æneam regem suum procul agnoscent, chorea circum eum ducta gratulationem suam declarant. Inter eas Cymodocea disertissima, ponē natans, dextra puppim apprehendit, & dorso aquis extans, læuo brachio tãquam remo vndas decurrit. Sic autem, prorsus quid heret suis nescientem affatur. Ecquid vigilas Ænea, dijs oriunde? Perge vigilare, & parere flatibus, felicitere enim nauigas. Scito nos esse pinos, in Ida monte Berecynthiæ sacra cæfas, & in classem tuam aliquando conformatas: nunc in nymphas marinas euasimus. Nam cum nos Rutulos fœditragus igni perditas cuperet, oras abruptimus, inuitæ, tibi enim seruire maluissimus: & à matre deum in hanc faciē transmutatæ, modò te per pelagus quærimus, vt si qua in re possimus, in ea tibi omni studio subferuamus. Ascanius tuus intra muros est, à Latinis cingitur: Arcades cum Etruscis equites per terram præmissi, quòd ipsi mandasti, iā peruenerunt: Turno certum est se illis obijcere, ne se cum alijs tuis queant cōiungere. Tu itaq; magno sis animo, & cū prima luce socij sic arma capiant, ipse clypeum Vulcanium fume: dies enim crastinus, si verbis meis apud te est fides, stragē hostiū maximā intuebitur. His dictis, discessura nauigiū impulit modo conuenienti, quòd ipsa nauis fuerat, probè norat. Fertur celeritate moderata, alia pari cursu sequitur. Auditus, visuq; harū rerū Æneas obstupescit, veruntamen benè ominans erigit animū, & cælo intentus, breuiter orat Ideā matrē ciuitatū præsidē, à qua hæc bona proficisci videbatur, vt pugnaturū se, ne deserat, anguriūq; istuc cōfirmet. Intetim nocte nulla dies procedebat. Iubet igitur Æneas secūdū monita nympha, suos signa sequi, & animos ad pugnā cōfirmare. Iā in conspectum castrorum venerat, stansq; in puppi, sinistra fulgentē clypeū efferebat. Troiani cō cōspecto è muris, clamores tollit lætissimos, & cōcepta spē certa liberationis, amplius in hostes irritatur. Gruū agmina per cælū cum clamoribus volātia imitabantur. Tela vltio

Reditus Æneæ, & auxiliiorū cæthalogus.

Media En. freta.

Nympha ad Æneam de se, & statu rei Troianæ: item Æneæ precatio.

Iamque dies cælo.

Æneæ ab obfessis eū gaudio cōspicitur. Rutuli deserentē separantē appropere.

Principio socijs

tuo

tro vibrabant, indicantes ita, se hostem floccipendere, quem antea formidassent. Mirari cum ducibus suis Turnus insolitam læticiam, & audaciam. Sed vbi retro aspicientes, tantam nauium multitudinem ad litus allabi viderunt, desit admiratio. Æneas in armis suis conuocabat, vt cometa quispiam lugubris per noctem, aut Sirius, cuius tristior est aspectus: quia pestiferum sidus, & ille ad pestem, clademque Rutulorum veniebat. At enim Turnus, quanquam sibi calamitatem non leuem aduentare cernebat, nihilominus in cõsuetudine sua pertendens, præoccupare litus, & egredientes repellere constituit. Suos itaque ad obstitendum exhortans, aiebat: quod crebrius concupiuisent, ad iam euenisse, in manibus esse hostem, datam dimicandi copiam. Pugnarent igitur quam strenuissimè, cogitantes quid vxoribus, liberis, penatibus futurum sit, si victoria Troianis cesserit. Maiorum suorum virtutem, & fortia facta sibi quisque proponeret, & ad eorumque imitationem omnibus neruis, & vnguiculis eniteretur. Descendentibus in litus vltro, inquit, occurramus, dum adhuc infirma ponunt vestigia: ne, vbi ea fixerint magis, longiusque progressi fuerint, remoueri amplius haud possint. Non meticolosis, sed magnanimis, non ignavis & imbellibus: sed strenuis atque pugnacibus Fortuna se sociam præbere gaudet. Hæc postquam disseruit, secum disquirat, quos de suis hosti accedenti opponat, quos in obsidione relinquat: nam aut hic, aut ibi totas habere copias, cum magno suo detrimento futurum peruidebat. Poterat enim ipse in medio hinc, atque hinc concidi ab aduersario, & facile totum perdere exercitum. Æneas auxilia pontibus in terram exponit. Multi maris tranquillitatis, & languidi recursum timentes, ne simul retraherentur, & fluctibus mediis inuoluerentur, in vada desiliabant, nonnulli scaphis ad litus properabant. Tarchon loca circumspiciens, quæ vadum nullum putabat, nec saxa sub vadis latentia, quibus illis cum murmure franguntur, sed tranquillitas magna apparebat & altitudo, eò proras aduertit: classarios rogat, remos toto corpore impellant, vi quanta possint maxima festinent, quamuis sulcum in litus naue rupta impressum sint, dummodo sic terra potiat, qua adeptæ, nihil de cetero opus esse nauibus. Sedulo imperatis obsequuntur: adnixi omnes ad terram contendunt: iamque naues cæteræ siccum tenebant: sed Tarchonis intractata vado, dum in arena ex fluctuum reciproca agitatione congesta, & densata heret, & diutius nunc in hanc, nunc in illam partem nutat, repente dissoluitur, in medias aquas militem effundens: qui cum se expedite laboraret, transitis, remis, tabulis occurstantibus impediatur, & vnda relabens, cum secum rapiebat. Turnus nihil cunctandum ratus, vniuersum agmen, id est, quotquot huic rei delegerat (delecti enim habuerat) in Troianum conuertit, & in litore consistit, vt exeuntem excipiat. Consonant tubæ. Æneas ad exëplum, & bono omine, primus in Latinos, ex agrestibus magnam partem collectos, inuadit, eorum non paucos, in his etiam Theronem vltro in se irruentem, expertæ virtutis virum, adacto per loriam, & tunicam in latus gladio interfecit. Põst Lycum, cæso matris vtero natum, & Phæbo ab infantibus consecratum: qui cum ferri noementum puer olim euasisset, postquã inter ephēbos numerari desisset, fortissimi heros ferrum non euasit. Nec longè ab hoc Cilseum, & Gyam, qui claua pugnantes, multos iam confecerant. Haud illis quidquã opis arma Herculeæ (claua enim vsus est Hercules) nec proprium robur: nec patris Melampi meritum, qui Herculi, dum labores illos, lippis etiam, & tonforibus notissimos, exantlaret, & tot monstra maret, comes indiuiduus fuerat, attulerunt. Pharus, dum nescio quid superbum magna voce, ore lauius diducere vociferatur, per id ipsum excipit iaculum. Cecidisset etiam Cydon, dum Clytium prima barba infuscantem genas sequitur, nisi eo ipso articulo temporis septem fratres, Phorco geniti, Æneæ, dum Cydoni instat, se simul obieissent. Contemptum itaque reliquit hominem turpissimum, vt hosti septemplici possit resistere, & præstantissimum superare periculum: vna enim omnes missilia torquebant, quæ a galea Æneæ, & clypeo irrita resiliabant: partem Venus quoque, filium protegens, aliò auertebat, vt tantum perstringerent corpus, grauius non læderent. Compellat Achatem socium probatissimum, porrigat sibi illa tela, quæ apud Troiam hæsisset in Græcorum corporibus, nullam enim frustra se in Rutulos iacturum, vt quæ iam bibissent hostilem sanguinem, & certò ferire consueuissent. Tum hastam mittit ingentem, quæ per scutum, & thoracem Mæonis pectus haurit. Cadentem frater Alcanor sustinet: cui Æneas mox alia correpta hasta brachium traiecit, tanta vi, vt eodem tenore volaret, quo, antequam ad lacertum perueniret. Misero dextera neruis abscessis pender ab humeris. Numitor de Mæonis germani corpore rapto telo Æneæ petit: sed icu aberrat, femur autem Achate radit, qui proximus fortè stabat Calente pugna inter hos septem fratres, & Æneam, interueniens Clausus, Curibus in Sabinis natus, (qua patria, propter rigidam disciplinam Sabinorum sibi placebat) Dryopem eminus in gutture sub mento vulnerat, & vocem ei cum anima eripit. Concidit in faciem: & quia partim viuens, partim moriens, crassum cruorem euomebat. Sternit præterea variis moribus alios sex, tres Hyperboreos, totidem Thracas, patre Ida apud Ismarum urbem procreatos. Inferunt se Halesus cum Auruncis, Messapus Neptuni filius, insignis eques, conaturque nunc Rutuli Tyrhenos, nunc Tyrheni Rutulos fugare. In limine Italiæ, hoc est, in ipsis litoribus, atrox prælium miscetur: veluti cum amplissima cæli spatia venti æquè potentes, & animosè à religione colluctantur, ipsisque mutuo nõ cedentibus, nec nubes nubibus, nec fluctus fluctibus cedit, pugnatur pugna ancipiti Sic Troiani Latiniq; se habebant, nec enim missilibus eminus, sed ensibus comminus res agebatur, ita vt viri, pes pedè, mucro mucronem premeret. In alia parte, etiam secundum litus, Arcades illi quadringenti, quos Euander rex cum filio Pallante, subsidiũ Æneæ à se discedenti addiderat, omnes equites, quod pedestris & statarie pugne insolentes erant, nec tam comode, & expedite ex equis pugnare poterat, more patrio videlicet, propterea quod torrentes eò loci saxa multa, & abruptas ripis arbores conuoluerant, fugã inceptabant: vt quia præliando nõ liceret, certè eò modo quo liceret, nec tali tẽpore inhonestum esset, salutem & incolumitatem suam cõsulerent. Quod vbi sensit Pallas, partim eos increpando, partim rogitando reuocare studuit. Quod quod miser fugitis, inquit, cum hostiũ, & hostilia sint omnia: Per capita vestra, perque facinora, quæ cum laude toties edidistis, per Euandri parentis mei nomẽ, quod ei tot triũphi, conciliarit, per eam, quã illius imitandi spẽ sustineo, vos rogo, ne pedibus velitis, sed dextris potius cõsiderare. Si viam in patriã affectatis, per hostiũ cuneos illa vobis patefaciẽda est. Sic vos cum duce vestro, magna, in quã eum gloria reuerti decet: & istuc ciues nostri vnicè à diis immortalibus precantur, atque etiã à vobis postulant. Quid pariamus? numen nullũ habemus aduersariũ, nullum inimicũ: hoc in falicitatis loco ducẽdum est: mortales à

Consiliũ in
litore.
Nec Tur
num se
gnis.

Pallas Arca
das suos à si
ga reuocant, &
exemplo ac
cedit.

At parte
ex alia.

mortalibus oppugnamur, & vrgemur: non illis neque plures manus quã nobis, neque plures anime. Denique ipsa necessitudo fugam nos prohibet: etenim hinc mare est, quod vado, aut equis transire nõ potestis: illinc terra ab hostibus tenetur, quotũ regionẽ calcamus: saxa subire non datur, quæ eũ parte copiarum Turnus obsidet. Hæc Pallatis fuit oratio, qui mox, vt moueret etiã exëplo, quos erat cohortatus verbo, in confertissimos sese hostes cõiecit. In eũ primus incidit Lagus, malo utique fato. Nã diu pronus humo saxũ graue reuellit, quod in Pallantẽ iaciat, cõfauciatur ab eo, quã spina costas discriminat: nec facile hastã tenacius inter ossa hæretẽ recipere quirit. Cupiebat Hilsbon aliquãtũ ad eã euellendã inclinatũ opprimere: sed frustra fuit, siquidẽ eũ Pallas auerterit. Nãque dũ ob viscendã murtẽ sodalis incautus rueret, ac fureret, sic eũ excepit, vt mucronẽ in pulmones ei adigeret. Tũ in Helenũ vadit, & in Anchemolũ Marrhubiũ (cui genti Rhæteus præferat) qui cũ nouerca probrũ fecerat. Ceciderunt itẽ eius percussu duo germani fratres, & gemelli, Laro nati, Daucia, nimirũ, & Tymber, quorũ tanta erat oris, ac totius corporis similitudo, vt eos parẽs ipsi, ac propinqui discernere, & internoscere nõ possent, sæpẽq; vnũ pro altero, errore haud iniucũdo nominarẽt. Verũ Turnus eos ense suo pulchrè discreuit: Tymbero quippe caput à ceruicibus amputauit, Daucia dexterã defecuit, quæ iam à membris separata, palpitabat adhuc, digitisq; micatibus ferrũ captare videbatur. Arcades cũ oratione ducis sui, eũ præclarissimis factis incẽũ, & partim dolore, partim pudore cõmoti vehementius, hosti imminet, Rhæteus Teuthrã, & Tyre fratres fugiẽs, Pallantẽ forte præteribat, quẽ Pallas illico hasta in Illũ intenta trãsfigit: & tan diu quidẽ mors illũ distulit, tẽpore utiq; breuissimo, nõ enim euasit. Excidit curru Rhæteus, & moriens pedibus humũ pulsat. Quomodo æliuis mensibus, pastor syluã cũ incenderit, vtero incendiu (id quod ipse in primis optat) spargẽt, quasi quãdã Vulcani acies per lata cãporũ extenditur: ille voto potius, cũ læticia flammam crepitantẽ, vagatẽque cõuertat: ad simile modũ Pallatis adiuuãdi causã socij omnes sese cõiungũt, & quid possint, manu experiuntur. Halesus bellator egregius, suaq; virtute multũ cõfusus, in aduersos tẽdebat, seque scuto cõtra incursum sollicitè cõmuniebat. Is Ladonẽ, Pheretem, Demodocũ mactat, Strymonio dextera in ingulũ suum sublatã prætrũcat, Thoã saxo caput adeo cõminuit, vt ossa, cerebrũ, sanguis cõmiserẽtur. Halesum pater futuri prælicis, & vates, cognoscẽs quod fatũ maneret filiũ, in syluas abdiderat: sene mortuo, Parca suum sibi debitu protraxerũt, ac telis Euãdri occidendũ tradiderũt. Pallas enim ad Tiberim, propter quẽ pugna cõmittebatur, cũ precatione, & voto spoliũ eius, quæ ad quercũ vicinã eidẽ deo, Tibridi, in quã, suspenderet, eũ interfecit. Exaudiat enim orantẽ deus, & Halesus dũ Imaonẽ spoliat, ipse pectore inermi telo Pallatis est cõfossus. At enim uero Lausus cæde huius viri, qui erat parũ magna belli, cuius scilicet salute pluri incolumitas, & salus nitetur, nõ sinit debilitari Rutulorũ animos. Abantẽ, qui vnus victoriã velut obex aut nodus aliquis implicatissimus multũ remorabatur, ad Plutonem demittit. Oppetũt etiã Arcades, Etrusci, & Troiani, quos nimirũ secũ duxerat Æneas ad Euandriũ, & inde in Etruriã proficiscẽs, quosque apud Troiã Græcorum gladius cõsumere nequiebat. Cõcurrunt exercitus pari & militũ virtute, & ducũ fortitudine. Qui extremũ claudebant agmen, ita se condabant, vt nec manus liberè mouere quisquam, nec tela possẽt. Hac Pallas instabat, illac Lausus resistebat. Erant hi duo iuuenes ætate propemodum pares, ambo præstanti corpore: verum neutri in patriam redire viuo contigit: nec eos Iupiter solos congregi passus est: seruabatur enim maiori hosti vtriusque cædes, Pallantis Turno, Lausi Æneæ videlicet. Cum totis iam viribus iretur in vulnera, Iuturna soror Turni, fratrem, eo tempore per medium agmen currum versantem monet, Lausum adiuret. Vt ad socios venit, & quis rerũ itatus esset, præsens cognouit, Pallantẽque vidit, tẽpus cogitatis perficiẽdis opportunũ se inuenisse ratus, pugna suos desistere iubet: le cũ solo Pallante cõgressurũ, eũ sibi soli deberi. Quasi autẽ negotiũ iam transeisset, Euandriũ optat nunc adesse spectaculo, vt corã ex nece filij tãdõ diuorẽ dolore acciperet. Mádantis auctoritatẽ, quẽ ex eo satis apparebat, quod Rutuli, vt iussi erãt, repẽte ab armis quiescebãt, ac recedẽtes in medio spatiũ relinquebãt, miratur? Pallas, eorum eius cũ stupore truci vultu obit. Vt autẽ ostenderet, se arrogãtibũ, & minitãtibũ Turni verbis nõ esse perterritũ, respõdit, aut se iã iam spolia opima illi adẽptũ (eo nimirũ ab se interfecit) aut lethẽ memorabili occubiturũ: vtrũuis patrẽ suum æquissimo animo laturũ fore: vt qui nõ ignoret, & honoris plenũ esse, vincere, & minimè indecorũ decertãdo emori. Proinde facefferẽt eius minã. Sic locutus, in spatiũ processit. Arcades metu prope exanimabãtur, quod viderẽt Pallantẽ suum Rutulo valde imparẽ. Turnus curru descẽdẽs, pedes ad pugnã accedit, leoni similis, qui cõspiciẽs in cãpo taurũ ferocientẽ, prædã inhians accurrit. Vbi eũ abesse tã prope putauit, vt iã telo cõtingi possẽt, addidit gradũ Pallas: & quod diuino adiutus auxilio præstaret, quod ei adhuc virtus humana nõdũ suos cõsecuta numeros negabat, precibus Hercule appellauit, rogã eũ per hospitũ paternũ, quo aliquãdo esset vsus, fortunaret inceptũ, vt Turnus moriẽs, suas sibi exuias detrahi, victorẽque suum, quẽ nõ putasset, oculis indignãtibũ aspiceret. Ita orãtẽ audiuit, at nõ exaudiuit Hercules. Et quia fatis aduersantibus nihil opis afferre poterat, gemitũ repressit ille quidẽ, lacrymas tamẽ emisit. Dolẽt Iupiter leni sermone cõsolatur: fixũ esse cõlibet suum terminũ, & breue ad viuen dũ tẽpus præscriptũ, nec reuolare, cũ semel euolauerit: nõ referre autẽ, sicuti in fabula, quãdiũ, sed quã bene acta sit cuique vita sua. Quoniã hoc ita sit, licere hominibus virtute memoriã sui quã longissimã, vel potius sæpiternã efficere. Ad Troiã desideratos esse cõplures, etiã deorũ filios, & in his Sarpedonẽ ex se genitũ: Turnũ quoque ipsum à meta curriculi sui parũ abesse, breui occasurũ. Proinde tristitiã poneret, nihil Pallati separatim à clarissimis viris, à semideis quoque accidere. Dixit, & Rutulos respexit: nam cur eum respiceret, cuius salus erat in perditissimis, idque fataliter? Vibrat hastã Pallas validissimẽ, statimque gladiũ educit. Per orã clypei illa penetrans, Turni humerũ stringit: qui vicissim telũ diu libratum iacitẽs, vide, inquit, nõ hoc sit penetrabilius. Sed ecce per tot ferri, & aris orbes, per tot taurina tergora, quibus consistat clypeus, per loriam denique ferream, in mediũ pectus miserandi iuuenis telũ descendit: quod ille subitò quasi salutẽ inde sperans, educit. Nihil promotũ: simul enim sanguis, simul anima effluit, ipse pronus, & ore ciuorem reiectã, in terram cum armorum sonitu cadit. Hic Turnus astans corpori, heus vos Arcades, exclamat, Euãdro renũtiate, me filium ipsi remittere, qualẽ meruit recipere. Honores sepulture in eũ conferat quanto scunque volet: quẽcũque ipse sibi in eiusdem humatione solatia facere potest, faciat, non inuideo: magno malo pensabit cõiunctum nuper cum Æneã hospitium. Hæc vbi dicta dedit, sinistro pede corpori iacenti obui

Virtus Lausi.
At non
cæde vi
ri.

Pallas à Tur
no intermi
tur.
Interea
soror.

ti obnitens, balteum, cui Pallas aduersus incumbabat, aufert. Erat admodum ponderosus, aureis bullis ornatus, & in eo quinquaginta Danaidum, ab Eurytione insigni artificio celatū scelus, que prima nocte coniugij maritos nouos foede iugularunt. Atque hoc spolio Turnus nunc triumphat. Heu quam ad summa caligat humanæ mentes, quamque in rebus florentibus, ac beatis sibi moderari nesciunt? Dies illucescet, quādo Turnus multis talentis emerget, Pallantem nunquam vidisse, & quādo horam istam cum spoliis execrabitur: propter vnum enim huncce balteum morietur. Milites sui Pallantem super scuto gemebundi, ac lacrymabundi ex acie frequentes efferunt. O dolorem inconfolabilem, quem pater grandæuus ex filij dulcissimi, atque vnicui funere capturus est. O decus immortale, quod sibi, patrique mortuus comparauit: qui, quod in primis luctuosum est, eodem die, quo bellum iniiit, bello interiit. Sed vt te interiisse, Palla, acerbū: sic tantas Rutulorum strages, priusquam caderes, edidisse, gloriosum est.

Aeneas Pallantem multo cadibus vindicat.
Nec iam fama ma-
li.

Tum verò non fama, sed certus, ac verus nuntius Aeneam docet, copias eius à summo discrimine transfuersum digitum vix abesse, Pallante sublato, ad fugam omnes spectare: proinde dicto citius succurrat. Ille festinat, quo vocatur: obuios quosque gladio ceu segetem demetit, perque agmen hostile viam ferro sibi latam aperit, Turnum vestigat: qui quoniam tantum mortis cumulum inuenerat, ante omnes trucidandus videbatur. Pallas, Euander, mensa hospitalis, copulatæ dextræ, hæc omnia Aeneæ ante oculos versantur, eiusque animum ad petendam vltionem stimulis pungunt acerrimis. Pallas, inquam, nobilissimæ indolis adolescens, manuque strenuissimæ, sibi tantopere commendatus. Euander de se ita meritis, vt nemo æquæ: & is iam senex, & vnicui suo orbatus. Mensæ, quibus in Herculis sacrificio, cui interuenerat, tam liberaliter se acceptum recordabatur. Hospitij, societatisque tam facilis, fidelisque coniunctio. Raptat secum Sulmonis quatuor, totidem Vtentis filios captiuos, quos ad Pallantis manes placandos, honorandamque interempti memoriam immolet. Exinde cum in Magum spiculo collimaret, subsidens ille, iactum, at non etiam mortem euitauit. Accidens ad genua Aeneæ, suppliciter orat, & ait: Per manes patris tui Anchisæ, perque spem filij tui Ascanij, dona hanc animam meam patri meo, & filio impuberi. Ne verò solæ preces ad obtinendum hæud satis valeant, addit pretium. Desossa in ædibus suis talenta cælati argenti, item auri facti, insectique magnam vim se pro lytra illi daturum: non dependere ab vnus nece consummatam victoriam: nec fore, vt vnus animulæ exitium tollat, quæ contra metuenda sint. Respondet Aeneas, illos auri, argenti que thesauros, quos diceret, seruaret filio suo: ignoscendi vicissitudinem, facultatemque priorem sustulisse Turnum: eum in occidendo Pallante inhumanitatis magistrum, & exemplar fuisse: se naturâ ad misericordiam, & veniam dandam propendere, ab ipsis nullis precibus flecti didicisse. Magis placiturum se manibus Anchisæ, filioque Ascanio, si orbitatem Euandri viciscatur. Tum eiusdem Magi galeam leua corripit, & caput eius reflectens, ense colulum transfadigit. Nō procul stabat Emonides, Apollinis, & Dianæ sacrificulus, insulatus, veste, & armis splendidus. Hunc aliquandiu insecutus, lapsumque pedibus premens, tot victimarum immolatore, tandem aliquando ipsum quoque ceu victimam immolat, magnitudine corporis sui cadauer eius obumbrans. Arma Serestus detrahit, ad trophæum Marti statuendum, vlti enim digna erant. Cæculus Vulcani, & Vmbro Marfus, Aeneam in cæde bacchantem contemplati, aciem inclinatam restituerunt. Ardet Trojanus heros, Anxurique sinistra, qua clypeum sustinebat, abscindit. Hic superbia turgidus, nescio quid iactantius garruerat, quo se alios exanimaturum putabat, & ætatem Nestoream: sibi opponderat, cum vnusquisque nostrum ne de superuenturo die securus sit. Incidit in Aeneam deinde Tarquitus, fidens animi homo, Fauno, & Dryope nympha satus. Huius clypeum, longamque, retro reducta hasta ita penetravit, vt tamen vtrobique hæreret, nec satis vulneraret. Tum caput obscurantis, & plura parantis ad animum permouendum adicere, continuè præcidit, ac truncum pede propellens, talem sarcasum addit. Hic nunc iaceas licet, tu qui te aliis horrore, ac formidine esse opinabare. Haud te mater in paternum tumultum inferet: feris volucris, aut si forte in vicinum mare proiciere, piscibus pabulum eris. Dehinc Anthem, Lycam, Numam, Camertem, Volscantis filium, Italorum opulentissimum, qui Amyclis (quam urbem silentium perdidit) imperauerat, morti dedit. Omnes hi in exercitu Turni, virtute præstabant supra ceteros: sed præstantior Aeneas, cui cesserunt: qui mihi videtur instar Egeonis, siue Briarei fuisse, cui à poetis assignuntur centum brachia, quinquaginta capita, vnde ignem vomebat bello gigantæo, contra Iouis fulmina: & hinc totidem ensibus, quinquaginta, inquam, illic, totidem clypeis strepebat. Sic planè postquam semel multa cæde, & sanguine calido ferrum in te puit, per campum in hostes grassabatur Aeneas animosissimè, ac felicissimè, atque in tanto agmine sic vincebat, vt si per tot ora incendia vomeret, si quinquaginta ensibus pugnaret, totidemque scuta ad se defendendum obiceret. Quid plura: etiam brutæ animantes eum metuebant. Nam equi Niphei quatuor, cum aduersus dominum suum incedentem, furentemque intuerentur, effuso eo ad litus properarunt: effusum Aeneas actutum obrunxit. Aduolat cum bigis albis Lucagus, socio fratre Ligere, qui habenas moderabatur: Lucagus ensen versabat, pugnaturos videlicet. Eorum spiritus non ferens Aeneas, ante thedam constitit. Hic Liger cum fastu insultans, non hi Diomedis equi, non hic curus Achillis, à quibus turpiter victus, non Phrygij campi, vbi victus es, sic, vt tamen vitam retinueris: nunc enim & bellandi, & viuendi finem facturus es. Huiusmodi conuitia stolidus Liger effutiebatur: at Aeneas non verba verbis, sed factis remetienda ducens, dum Lucagus prior equum stimulat, & sinistro pede prolato, certamini se aptat, per extremum clypeum hastam in eius inguen intorquet, quo vulnere curru delapsus, & humi se volutans moritur. Hem Lucage, ait cum risu Aeneas, à Diomede, & Achille victum, & fugatum me narraſti: te vero equorum tarditas, vt olim me, hæud prodidit: nec vana quapiam imagine horrorem concipientes, in diuersa abierunt: volens scilicet è curru desiluisti. Tum manum franis iniiciens, equorum cursum inhibuit. Liger fratre amisso, & fugiendi occasione erepta, cum moriendum animaduerteret, eodem curru se deiiciens, manusque supplices tendens, obsecrare insistebat, per ipsum, perque parentes eius, tam beatos tali filio, sineret viuere hanc animam, caperetur misericordia supplicis. Cum preces multiplicaret, non tulit Aeneas se longiore sermone detineri. At tu, inquit, paulo ante non hanc cantilenam canebas, nec te ita aduersum me gerebas, vt hoc beneficium sis promeritus. Quamobrem te interfici necesse est, & morte coniungi cum fratre, qui cum

qui eum iunctus in me incurristi. Sic loquens, gladio pectus ei recludit. Et hoc quidem modo Aeneas, tãquam turbo aliquis, aut torrens per campum iterabat innumeros. Tandem qui castris inclusi tenebantur cum attulisset eis Aeneas virtus magnam rei bene gerendæ fiduciam, vltèrius obliuisci non sustinentes, eruptione facta, aduentitii ex Etruria copiis mox associantur.

Hæc considerans Iupiter, sic ad Iunonem. Soror, & coniux charissima, verè ita est, vt autumabas, Troiani scãt Veneris fauore, & auxilio: nequaquam eos ipsotū virtus tuetur. Modestè respondet Iuno, non esse, cur se agræ animi, & eius iussa reuerentem, in maiorem agritudinem contruderet. Si modò illi tanto esset amori, quanto deceret, quantoque olim fuisset, & si posset nunc apud eum, quod aliquando potuisset, neuitquam impediturum, quin ipsa clientem suum Turnum pugna subtraheret, parentique Dauno incolumem restitueret: nec esse quidquam illi nefas, cum sit, dicaturque omnipotens. Quia igitur pro iusto haberetur, vt periret innocens, periret sanè, consequerenturque nocentes victoriam, & agerent triumphum. Interim, ne indigno videretur beneficium poscere, monet, diuinâ esse Turni originem, abauum eius fuisse Pylum, ipsum quoque iuuenem frequenter locum donis coluisse. Contrà Iupiter, si Turno breui interituro mortis interuallum rogaretur: permissurum se, vt id fieret, & satis inuolatus id posse fieri. Sin autem aliquid amplius, & maius ista precatione teegeret, vt nempe Turnus non moreretur hoc tempore, & hoc bello: sed ipsum bellum poneretur, desineret sperare spem inanissimam. Soluta in lacrymas Iuno, tamen, quid si mente annueres, quod voce non vis (voluntas enim tua factum est) & ita Turnus pestem ingruentem euaderet? nunc iniqua cæde tollendus est, aut me multum deluditi opinio: atque vinam deluderet, & hic timor meus in nihilum recideret, ac tu consilium melius capefferes. Post hæc verba nimbo circumfusa, ac cælo delabans ad castra, & exercitus, è nube spectrum quoddam in Aeneæ faciem, similitudinemque conformat, paribus armis instruit, vocem, & sermonem, gressum quoque adiungit: tale quid omnino, qualia sunt mortuorum exanguia simulacra, ora miris modis pallida: aut que dormientibus occurrunt vanæ species. Gestit idolum, Turnumque telis, & dictis prouocat: qui verum esse Aeneæ ratus, hasta appetit. Vertit Pseudæneas tergum, & fugit. Cæterum idcirco hanc fraudem commenta est Iuno, vt Turnum abductum ab exercitu seruire posset: cui si manifestè fugam suauisset, maximas nugas egisset: nam, vt vir fortis, mori citius, quam fugere voluisset. Videns ergo Turnus, in fugam verti præclarum illum ducem, spē casta tumidior, cum clamore insequens, & ens rotans, quid, inquit, fugis Aeneas? cur non expectas, dum promissam ducas Lauiniæ? noli tam honestam conditionem negligere. Terram, quam tot periculis tam diu quaesiuisti, hac tibi dextera mea dabo. Hæc ille ventis loquebatur, nec intelligebat, sibi cum te inani inane negotiū esse. Peropportuno accidit, vt ad credidit rupis stare religata nauis, qua Massicus Ostij filius Clusio (vrsus est Tuscis) aduenerat, & in eam ponticulus à littore. In hanc cedendo prolestatuit Turnum imago illa, illic se quasi trepidans condidit, instar ardentem Turnus, celeriterque per pontem eodem contendit. Cum autem vix dum proram attigisset, Iuno rem factam habens, funem non soluit, sed abruptit, ne per moram dolus deprehenderetur, & in litus resiliiret Turnus. Nauis currit. Interea verus Aeneas Turnum expetere, Turnum quaritare, vnū ad pugnam singularem deposcere, & dum quaesitum inueniret, contrucidare omnes, qui sibi fortè facti essent obuij. Tum phantasma relicto latebris in sublime fertur: & vnde coagmentatum erat, in atrâ nubem dissipatur. Turnus per altum, vento pleniùs flante portatur, retro aspicit, ignarus omnino machinationis huius Iunonæ, nec pro ludificatione tam salutifera gratiam habens. Tendit manus ad sydera cū questu huiusmodi. Ala Iupiter, sic placuit, me tanquam reum nefandissimi sceleris, hanc adeò infamè pœnam exsoluere: certe non manus, sed supplicium mihi est ista liberatio. Quò, & vnde rapior: numquã ad Laurentes campos, & castra mea rediturus sum: qua autè fronte redibo, vnde tam turpiter aufugisse putabor? Qui eorum sermunculi, qui auspiciam meum securi, suas in hoc bellum non vires solum, verum etiam facultates mea causa contulerunt, quos ista, vt apparet, fuga mea scdissimè prodidit, & hosti mactados obici? Videor mihi palæres intueri: videor cadentes cernere: videor gemetes exaudire. Heu quid agam? quò me vertam? vti nam posset hic mihi tellus dehiscescere. Agite venti, me miserantes, hanc nauim, in rupes, & cautes, & scopulos alicubi impactam collidite, vt ea collisa atque fracta, vndis absorbear: aut in syrtis ad extrema mundi proicitote, quò me sequi nemo Rutulorum possit: & vnde de me fama ad meos nulla permanet. Hæc lamentatus semet consult, ob impatientiã tãti dedecoris in gladium incumbat, anfructuos se credens, ad exercitum tranando redeat. Atqui hoc ipsum, armis onustus qui poterat: armis autem carètem hostibus se reddere, cuius fuisset temeritatis, atque stultitiæ: tamen occurrebat, tentandam esse fortunã. Quoties ergo alterum horū perficere voluit, & saepe voluit, toties Iuno, commiseratione ducta, conatum infelicem repressit. Quid namque profecisset, eum hostili ferro exemisse, si ipsemet sese teterrima morte puniret? Itaq; secundo cursu ad vetus oppidum Ardeam, ad patrem Daunum defertur, vbi eum & loci distantia, & affectus paternus à reditu facile cohiberet. Iouis instinctu Mezerius præliari aggreditur, magnoque cū ardore in Troianos irruit. Hunc vt conspexerit Etrusci, quos iam inde à principio eius odium ad bellum acciuerat, se conglobant, omnisque aliis, vnū poscunt, vnum vrgent, ac telis creberrimis irritant. Qui omnem impetum immobilis, & inconcussus excipit: hæud secus quam rupes in mare extensa, quãtamcunq; ventorum rabie, fluctuum insanorum verberationes, omnes deniq; cæli, marisque minas, & iniurias immota perfert. Prostermit Hebrum Dolicaonis, Latagum, & Palmum pedum velocitate nobilem. Ac Latagum quidem immani saxo à monte reuulso, & in faciem coiecto: Palmum prius poplite succiso, cuius arma donauit Lauso filio. Itè Euantè Phrygem, Mimantè Paridis coeum, & comitem. Qua enim nocte Hecuba illum Priamo (facè videlicet patriæ, quam per quietem viderat) enixa est, eadè nocte Theano hunc Amyco peperit. Sed Paridis sepulchrum apud Troiã vultur, Minantè ignotū terra ignota Laurentis agri contegit. Quem admodum aper, canum latratibus, venatoribus de monte aliquo, vt Vesulo, actus, vbi multis annis intra pineta latuit: aut quæ palus, & sylvia Laurétina aluit, postquam ad calles venit, subsistit, infremit, setas erigit, dentes fulmineos vibrat: propius belluã iratam adire nemo audeat: iacula è longinquo, & voces mittuntur: illa impauida, huc illuc se versat, & tela tergo excutit: sic Tyrthenorum, qui iusto odio Mezentium oderant, vt tyrannum crudelissimum, nemo tantum habebat audacia, vt cominus eum feriret, missilia procul spargebant. Acron homo natione Græcus, Corito Tuscis ciuitate, cum aliis Tuscis Aeneæ auxilio aderat, relicta puella, quam

Iupiter Iunonem irridet, quæ idolo Aeneæ obiciat, cū exercitus uertit.
Iunonè interea.

Turri quæritur.
Omni-
potès ge-
nitor.

Mezentij facinora.
At Iouis interea.

quam sibi uxorem desponderat: eritis purpureis, & ostrina veste, quam sponsa illi labotauerat, conspicuus. In hunc Mezentius tanta auditate incitatur, quanta, fame acerrima stimulatus leo stabula circumiens, in pecus aliquod, aut per sylvas in ceruam, capreamque, infirma ad resistendum animantia confuevit irruere, & ore cruento prædam absumere. Neque in hunc magis, quam in alios furiosè inuolabat. Cadit igitur infelix Acon, qui nec vxorias voluptates adhuc expertus erat: & se sub Aenea duce multa strenuè perpetraturus sperauerat. Terrâ calcibus ferit, quod mortis dolor cogebat, & suo sanguine importunissimi hominis tela imbuat, Oro de fugientem vulnerare vulnere, quod ille non videret, & interficere noluit. Quæ enim esset hæc laus: Quare hominem præuenit, & à fronte (melior utique miles ex aperto quam ex insidiis, & à tergo) manus cum eo conseruit, & vicit. Dein iacentem, & expirantem pede, & hastili premens, prostratam dixit iacere modò belli partè non modicam: tam Oroses & hostibus nocere, & suis prodesse multum solus poterat. Hinc Latini, & Rutuli latitudinè clamores non immeritò extollebant. Ceterum ille iam editurus animam, vt morientes interdum solent, vaticinatur, & ad Mezentium, quamquam tibi, inquit, de fortitudine tua magnopere applaudis, & lætatis nunc affatim, tamen non erit diuturna hæc tua læticia, nec diu inultus relinquar: paulo post in hæc iisdè campis iacebis. Sic vicissim Mezentius, in ira subridens, & prædictionem floccificans. At tu interim abi ad inferos: vtrū Mezentium lædere possit, què vos diuim genitorem, atque hominum regè vocitatis Iupiter, ipse viderit. Tum telum recepit è corpore: quo factò, multo prorumpente sanguine, mors oculos Orosi somno ferre, nunquam de cætero aperiendos claudit. Cædicus Alcathoum, Sacratòr Hydaspem, Parthenium Rapo, & Orsen valido, & agresti corpore virum obruncat. Messapus Clonium, Arcadem Ericaten, illum quidè secum pedestri pugna congressum, hunc iacentem, cum sternacis equi dorso decidisset. Lycium Agin, qui cum Messapo parabat cõfligere, Valerus autè virtutis æmulus neci dat, Atroonium Salius, Salius Nealces, qui & iaculo, & sagitta excellabat. Ingrauescente prælio, paria fiebant vtrinque funera, pares luctus: nunc hi cædebant, illi cadebant: rursus, qui victi erant, denuo vincebant, eratque Mars verè ἀλλοτριελάας: de fuga tamen propter ardentem victoriæ cupiditatem nullus cogitabat. Intuentes de cælo dij tam cruentas acies, & considerantes animos humanos in metuum perniciem ita laborantes, vt etiam leuibus de causis sæpenumero factorum legem, moribus iniucem afferendis anteuertent, miserationis intimo sensu tangebantur. Præcipuè autem aduersariæ duæ, Venus, & Iuno, vtraque contrariæ partis strages spectabant. Interim Tiphone munus suum exercens, inter milia discurrebat, & iras exaggerabat. Mezentius grandem hastam, vt erat ipse quoque prægrandibus membris, concutiens, terribili vultu incedit, tanquam Orion aliquis, dum altum mare transiens, extat humeris: aut dum è monte descendens, ac scipionis vice amosam, & proceram ornum gestans, vertice nubes attingit. Plane sic gradiebatur ingens cum ingentibus armis Mezentius. Aneas conspicatus cum in aduerso agmine, contra ire decernit, omni metu posito, & animo præsentissimo. Accedentem videns Mezentius, hæret eodem in vestigio intrepidus, virtute, & mole sua confusus scilicet: definitoque oculis spatio, quantum hastæ periclitatæ sufficere crederet, sacrilegè inquit: nunc adsunt mihi pro numine dextra mea, cum telos: alios enim deos non agnosco, nec aliorum numinum adiumento mihi opus est. Non ego Marti trophæum voueo, vt aliis ducibus mos est: tu Laufe, armis, quæ Aneæ isti detrahant, indutus, trophæum, eris. Tum missile torquet, quod à clypeo Aneæ in Anthoris corpus proximè stantis delatum, inter alia, latusque mortiferum ei vulnus fecit. Domo Argiuius erat & cum Hercule ad Euandrum venerat, ab eoque in amicis numeratus, in Italia confederat. Dolendum, adè egregium, ac militarem virum, non manu pugnantem, & suo, sed alieno vulnere (Aneæ nimirum destinato) periisse. Dum perit autem, ad cælum tendit lumina, quasi cum diis expositularè super tam indigna morte: sulphurat etiam recordatione dulcissimè patriæ, in qua (quomodo item vnusquisque nostrum) optabat potius, quam in peregrino solo vitam deferere, atque humo operiri. Iaculatur Aneas, scutum è tribus ferri laminis, totidem pellibus taurinis, & præterea lino inductum (propter picturam scilicet) sic perforat, vt cuspis inguen hominis figatnam quò minus plenis viribus lethalem plagam incuteret, clypei densitas in causa fuit, itaque tantummodo corpus debilitauit. Fluentem è femine sanguinem cernens Aneas, hilaratus, gladium vagina eximit, cupiens vehementer, necem inchoatam absoluerè. Hic Lausus adolescens è paterno casu dolorem maximum accepit, quem & gemitu, & lacrymis testitus est. Quod ad me attinet, optime Laufe, ego factum tuum, mortemque pro pietate tua eximia, & singulari obitam, mandabo verbis, decet enim posteros tam illustre, ac diuinum exemplum tuum nosse, & admirari: si tamen persuadere sibi posteritas poterit, ex tam scelèsto, & execrando capite, Mezentio inquam, tam laudabilem, ac pium filium generari potuisse. Ergo hoc vulnere, quod dixi, Mezentius contactus, pugna sensim excedebat, secumque clypeo infixum spiculum trahebat. Lausus pro patre se obiicit, corpus eius suo corpore tegit, dextram Aneæ ad ictum eleuatam subit, parmam opponit, moram iniicit, impetum eludit. Tam insignem ausum sequentes socij, clamoribus, ac missilibus eoque Troianum destinant, ac terrefaciunt, donec è medio, protectus à filio pater se auferret. Aneas aduersus tantam multitudinem se munit vt potest. Videre est, quomodo cum grandò cadit, aratores, & rustici ab agris repente fugiant, & viator iuxta flumius sub specum aliquem, aut sub fornem saxeam, si contigerit, succedat: donec fugatis nubibus sole reducto, per diem opus facere, reliquumque itineris conficere liceat. Sic Aneas vndique telis, ceu grandine appetitus, tolerat, & perfert impetum, donec tandem deferueat, ac desinat: Lausum verò cū minis admonet, videat quid agat: maius esse viribus eius, quod incipiat: ex hoc male ominato congressu superiorum haud discessurum, quando aduersario longè impar sit. Velle ipsum demonstrare charitatem in parentem: sed interim incautum, ac temerarium esse. Sordus ad hæc Lausus, nihilominus pergit, & exultat. Aneæ cor maiore ira turgescit, & Parcè iuueni fila colligunt: mort continuò deditur. Nam Aneas per parmam eius, per tunicam, quam ei mater suis manibus auro intertextam confecerat, in ipsum pectus ensẽ summa vi capulo tenus abdit. Sinus cruore completur: anima corpore secluditur: os pulcherrimum pallefcit miserabiliter. Quod aspectans Aneas, cum affectu quodam paterno fundit gemitum, & ò lamentande adolescens, inquit, pro tam insigni virtute & indole tua quid dabo tibi mortuò? dedissem viuo, ni tu seruatoris tui nomen mihi inuidissem, malens à me occidi, quam seruari. Vt autem de armis tuis aliquod trophæum collocem, non sinit æquanimitas mea, Quamobrem tibi ea libens relinquo. Sino etiam te condi in maiorum tuorum mo-

Mezentij est
Aneæ ducem
Lausum: Lausum
pictus in par-
tem, & mors
At verò
ingentè.

rum monumentis, si hoc cutant manes, si sentiunt, inquam, benefacta manes. Morte tua ad gloriam meam parum, ad tuam multum accedit, quod Aneam interfectorem fortitus es. Hoc enim solatio, hoc & honori est, ea dextera concidere, qua antea plurimi, & fortissimi viri conciderunt. Sic ait, & cunctantes in tollendo caduere socios castigat, ipsemet humo subleuat totum linidum, & concretum sanguine crines illos compressimos. Dum hæc fierent, Mezentius pater ad Tiberim vulnus lauabat, & corpus debilitatum ad arboris truncum acclinans sustentabat: cuius è ramo galea suspensa pendebat, arma grauiora humi immota iacebant. Circumstantes lecti milites, partem eius consolandi, partem, si qua vis afferretur, defendendi causa: ipse, vt dictum est, in truncum, seu in infimam arborem se reclinans, corpus fouebat, barba per pectus infusa, & diffusa. Pèrpendens autem, quid ipse ab Aneæ passus esset, & personam, atatemque filij secum reputans, crebrius percunctabatur, quid faceret, quòue in statu esset adolescens: mittebat etiam identidem, qui nomine suo ei mandarent, bello excederet, ad se protinus veniret. Hæc eum sollicitudo de salute filij, magis quam ex vulnere cruciatus mæstum reddebat. Sed ecce socij corpus Lausi super scuto nõ sine steribus apportant. Ex gemitu eorum, ante quam funus oculis aspiceret, quid ageretur, quodque illi animus præfagiuerat, cognouit. Canum capit conspergit puluere: manus in cælum, quasi cum diis conquerens sustollit (sacrilegum se, & deum contemptorem oblitus: sed magnæ est naturæ vis, quæ tacita clamat, esse deum, & eum metuendum) mortuum complexus inhaeret, & sic interitum eius deplorat. Heu heu, quid ego senex delirus tam sui cupidus viuendi, vt te pro me finire cū hoste pugnam capessere: egone vt per tua vulnera liberarer? sicine tua morte mea ritaredempta est, nisi nate: contra potius mea nec te vitam redimi oportuit. Nunc demum exilij mei pœnam sentio, postquam te leuamentum, solatiumque meum perdidit. Nunc mihi plaga intolerabilis est imposita. Ego idem laudibus tuis maculâ aspergo, vt exulis dicare filius: quamuis inuidia me, non culpa regno paterno eiecerit. Quod si quid supplicij iustis ciuium meorum idis debui, vtinam id capite meo luisse, & quocumque lethi genere interissem prius, quam tibi, & odiis huiusmodi superstes essem. Tamen viuo, nec adhuc ex hac inuisa luce me educo. Sed educam. Hunc in modum lamentatus, quamuis ægro femore, & ex vulnere tardior, surrexit: atque ab animo nondum plane desertus, Rhœbum equum suum adduci iubet, solamen suum, quicum ex omnibus præliis semper victor redierat. Hunc ipsum quasi domini sui calamitatem sentientem, & idcirco tristem, his verbis aggreditur. Hem Rhœbe, diu viximus, si quid diu dicendum est, quod finem habet, qualis iunt res mortalium. Aut hodie mecum vinces Aneam, spoliaque, & caput eiusdem vnâ referemus, Lausique nostri cadem vicissemur: aut, si fortuna successum negauerit, mecum occumbes: haud enim, si te bene noui, tu fortissimus, & bellicosissimus, ignauissimis istis homuncionibus Troianis seruire volēs. Præbet se ascensui commodum Rhœbus, ascendit, manum vtramque & alia membra missilibus onerat, galeaque caput munitus, ad hostem festinat. Variis motibus, pudore, luctu, furore, fiducia mens agitur, Aneam aliquoties, clara voce prouocat: tametsi prouocare eum, à quo se victum meminisset, non debebat: sed faciebat hoc, quod in vtrumque paratus erat, vincere, & mori. Eius voce agnita, lætior fit Aneas: cupiebat enim extremum velut, & perfectissimum actum addere huic tragediæ. Ne verò timere putaretur, si taceret, vicissim vocem claram misit, & inquit. Sic me Iupiter diuim pater, sic Apollo adiuuet: age age, manam cõfere. Mox hasta protenta, mactus animo in hostem graditur. Ibi Mezentius, oh seuisime, in cælum me, iam filio spoliatum terrere niteris: nunquam tu me superares, nisi ante gnatum meum occidisses: illius cædes mei vincendi spem tibi affirmat, & bene quidem: eo enim extincto, hæc mihi vita amara est. Odi lucem istam, in qua Lausum lucem, meam nõ video. Mortem non perhorresco, quid perhorresco? amo, & cupio: dabit enim exitum doloribus meis, & cum filio apud manes me coniunget. Diis quos tu homo superstitiosissime anikter veneraris, non parco, nec eos opem rogo, quod tu facis. Desiste mortem comminari, mori in desideris est. Tamen à morituro prius hoc tibi habeto munusculum. Sic dicens, telum in Aneam emittit: inde aliud, & aliud, ampliori gyro læpius eundem à læua circumuectus, vt dexteram eius partem nudam, vulnerare possit. Tela omnia Aneas obiecto scuto excipiebat, idque propter eorum multitudinem syluæ aspectum referebat. Post, cum morarum tæderet, totque spicula clypeo vellere pigeret, se in super iniquo certamine, peditem scilicet ab equite virgeri cerneret, paulum deliberas, equum, an se forem peteret prius (nam equo interempto, fiebat probabile, non difficulter interim equitem posse, ex vulnere tardum, atque ipsimum) vbi stetit sententia, ad factum venit, hastam in equi frontem iacit. Doloris cruciatu ferus pedibus anterioribus se attollit, posterioribus æra ferit: Mezentium effundit, effusum implicat, & cernuus eidem incumbit: clamor à Troianis, Latinisque immensus, ab illis præ gaudio, ab his præ dolore exoritur. Aneas repentino accurrit, te ita postulante, antequam nimirum se prostratus erigeret, aut socij succurrerent: gladium stringit, insultandoque, vbi nunc tua Mezentij virtus: vbi feritas? adhucne dextera tibi Deus? Ille cælum respiciens, postquam respirauit, ac mentem recepit, quid tu mihi insultas hostis importunissime? Vltro mori, non est viro forti pudendum facinus. Si me iugulare statuisti, licet, iugula: neque enim eo consilio me armis reddidi, vt vincerem: nec Lausus meus ea tecum conditione concurrat, vt mihi parceretur. Si tamen beneficium aliquod victis hostibus præstari potest, hoc vnum te oro, vt inimicorum meorum scruiciam à corpore meo prohibeas: in frustra illud etiam exanimam different: tanto in me ardent odio. Da me sepeliendum eodem sepulcro cum filio. Confortem me facis eidem, eodem hoc me perimens gladio, quo cum peremisti: in sepultura quoque socium & confortem facito. Hæc locutus, iugulum præbet non inuitus, ensẽm excipit, & cruore largo arma rigans, cum eo simul animum profundit.

super occiso
suo patris
Mezentij, in-
ctus.
Interea
genitor.

Mezentius
prouocat Æ-
neam, ab eo
iugulatur.
Simul
hæc di-
cens.

Paraphrasis IN LIBRUM VNDECIMVM AENEIDOS.

Trophæum de Mezentio, & mactatum de sepeliendis facies.
Oceanū interea.

Vx alma terras reuifere, & collustrare incipiebat, cum Aeneas, quamquam suorum, ante omnes verò Pallantis fortissimi, sibi iure optimo charissimi ducis interitu mactior, ac de corporibus exanimatis solemniter cremandis, cineribusque condendis multum sollicitus, quòd ea res dilationem paulò diuturniorem non patitur, tamen religionis, quam humanitatis potiore ducendam esse rationem, & trophæum Marti, tanquam voti damnatus, ipso in tempore matutino constituendum decreuit. Ergo in loco eminentiore, siue in colliculo depactum stipitem quernum, Mezentij ab se occisi armis induit: medium lorica, duodecim locis perforata (tot enim vulneribus appetitus fuerat) conuersit: in summo galeam cristatam, cruore adhuc pæne stillantem aptè ponit. A dextris tela fracta, à sinistris clypeum eius, de collo ensim cum vagina eburnea suspendit: ut sic etiam tum armati hominis facies, pro vicitata in figendis trophæis consuetudine præberetur. De hinc ceterationes, & manipularios cum milite frequenti circumfistetes affatur, & præclara cohortatione audentiores facit. Belli dimidium esse confectum, oppetiisse ducem Turni potissimum, periisse fulmen, & columnen exercitus aduersarij de cætero ab omni se timore abducerent, facilem enim fore de reliquo victoriam. Meis, inquit, manibus effecti, ut talis (& trophæum monstrauit) esset Mezentius: de arrogantisimo rege, deorum, adeoque Martis ipsius contemptore & irrisore, hæc spolia mihi relata sunt: hæc ego futuri succellus primitias me consecutum lator, & vos vnà mecum, ut par est, latorum. Sequitur nunc, ad oppidum moueamus, ut qui æquo campo hostibus superiores euasimus, eodem quoque arcta obsidione pressos subigamus, & ad imperata facienda compellamus. Certè enim, qui in campo nos amplius lassat, difficile existet. Animos itaque vestros ad arma redintegrate, & triumphum vobis, propter exploratam victoriæ spem despódet. Cum signa in castris reuelli, & dijs bene iuuantibus eum falci augurio facile reuelli conspexeritis, illico, sine cunctatione, acturum alacres sequimini. Istuc, commilitones mei, ante dicendum existimaui, ne vos postea improuisa castrametatio, consilij mei nescios perturbaret: néue timor aliquis ad opus aggrediendum tardiores redderet. Interim dum hic ab armis vacantes commemoramus, cadauera fociorum, (quod manibus optatissimum, atque honorificentissimum accidit, quodque lumine cassis superbitis maximè debent) humo operiamus. Agite dum, viros magnanimos, & omni laudum præconio cohonestandos (quippe qui sanguine suo salutem, gloriam, securitatem, libertatem, regnum nobis pepererunt) suprema exsequiarum pompa condecorate, vltimumque iis honorem libentes merito habebote. Aequissimum porro videtur, uti Euander parens filium, quem viuum, & victorem non potuit, extinctum saltem recipiat: huic rei primum præuertendum censet. In patriam igitur remittamus corpus nobilissimi iuuenis, qui profectò nō vt imbellis, & eneruatus quispiam, sed vt bellicosissimum, animosissimumque decebat, funere heu nimis properato, in ipso artatis flore consumptus est. Hæc vt dixit, nec absque lacrymis, in tentorium concessit, vbi exanimi corpus ab Acete longæuo (quem quondam armigerum suum, Euander abeunti filio comitem, atque custodem, sed auspicio parum secundo adiunxerat) seruabatur. Circumfuderant iacentem Arcades famuli, & magno numero Troiani, sortem dirisissimam lamentantes: Troiana item mulieres ancilla aderant, qua more patrio, sparsis crinibus, ploratus apud mortuum instar præficarum edebant. Postquam autem Aeneam introeuntem viderunt, tum denique pectora omnes percutere, altissimos dare gemitus, & collacrymari miserinè. Est enim naturâ comparatum, vt in rebus tristibus & luctuosis, amicis, ac notis interuenientibus, dolorem animi, & lacrymas non renouemus modò, sed augeamus etiam: quasi hoc modo ad communionem luctus eos inuitantes. Aeneas vbi vultum illum candidissimum, & nec in ipsa morte deformatum, præterea luculentum in pectore minimè adhuc piloso, sed leui, ac iuuenili vulnus aspexit, vulnus, inquam, à Turno illatum, de integro lacrymæ illi, & quidem largius per ora fluere cœperunt, cum verbis huiusmodi. Eheu mi Palla, sicine mihi raperis? Quid contraria fortuna faceret, si secunda hoc fecit? Pro quantum laederet irata, si sic læsit propitius? Ergone in fati tuis erat, ne regnâ nobis destinata videres, ac triumphis nostris interesses, victorque ad ciues tuos redires? Quid respondebo patri tuo, qui te in fidem meam tradens, meque complectens, fideliter monebat, nihil in bello negligendum putarem, omnia circumspicerem, rem mihi futuram cum gente potenti, & valida, cum hominibus duris, & acribus, quales videlicet ipsemet expertus erat? Forsitan nunc etiam inani spe alitur, preces multas concepit, diisque pro tua sospitate sacrificat, cum nos te luce cassum, vanis, id est, nihil profuturis tibi non sentienti, obsequijs prosequamur: sed quibus tamen nosmet adhuc spiritum de cælo ducentes, desiderium tui quoquo modo lenimus, & cõsolamur. Tu interim Euander, secus quam credidisses, crudeli plaga filium necatum aspicias. Et hic erit reditus noster gloriosus, si diis placet: hæc tibi de Pallante incolumi restituendo data fides. Atque hoc quidem malum eò te grauius premet, quod aduersus opinionem tuam euenit: meditata enim, & prouisa tolerabilius perferuntur. Veruntamen vna res in isto grauisimo tuo casu quantumque te solatio mulcebit, quod non auerso, sed aduerso vulnere occisum accipies gnatum tuum: vt ei mortem tanquam degeneri, ac fugitiuo iratus optare non possis. Hem, quantam tu huius adolescentis interitum, Afcani, quantam iacturam Italia facit? Tu locum & amicis fidelissimum, maximèque his temporibus necessarium: illa tutorem, ac propugnatorum suum amisit. Euander vitam diutius propagare nequit: in Pal-

Luctus ingens super Pallante exanimi.
**Sic ait il-
lachrymans.**

lante quæ locata in uebat fiducia, vniuersa simul in nihilum abiit. Huiusmodi verbis effusa questimonia, tolli corpus ad asportandum in patriam iubet, ac de toto exercitu millenarium, partim Troianos, partim Tuscos, partim Arcades deligit, qui regium funus honoris amplissimi, atque adeo extremi causa ducant, quique patris Euandri dolorem alloquijs, & presentia sua mitigent: cum etiam hinc perspicere queat, tanto virorum lectissimorum numero, rebus nondum in tranquillo constitutis ad se misso, multum sibi, multum quoque tributum filio. Mitigent dolorem, dicebam, penitus tollant: tantum enim futurum apparebat, vt illius acerbiter, & magnitudinem nihil posset accedere, atque idcirco nullam cuiusque medicamenti efficacitatem eo curando responsuram. Attamen nihilominus ærumoso seni hoc officij genus, exiguum quidem sed meritis eius omnino debitum præstandum fuit. Hortante igitur beneuolentia, qua erant in viuum, & insuper Aeneas iussis vrgentibus, capulum seu pheretrum de viminibus virgultisve in speciem cratis contextit: desuper ex frondètibz ramis pro umbraculo quasi quandâ cameram addunt: herbas molles inferunt: cadauer superimponunt, viuo quam mortuo similis. Talis quippe color eius, qualis viola, aut hyacinthi, quando puella digiro ad sertum necendum decerpit, languescere quidem incipit (nempe cui terra mater & alitrix sufficere vigorem desijt) veruntamen fulgorem adhuc, pulchritudinemque pristinam retinet. Profert Aeneas vestes binas, vtraque à Didone ipsamet summa voluntate cõsecras, & ab eadè in magni amoris argumentum sibi donatas, sanè sumptuosas, auro nimirum intertexto, & purpura cõstantes. Hoc tam insigne munus, & labore regina iure sibi charum eum Pallante diuidens, eum altera mœstus inuoluit: caput item flauicanum in rogo breui arsurum velo contegit. Mandat insuper, illa spolia, quæ de præda Lauræti idem Pallas acqussierat, in vnum colligi, & ordine anteferri, additis equis, & manubijs, quas hosti idè ademerat. Adijcit & captiuos aliquot, reuinctis ponè manibus, qui eidem inferre mactarentur, suoque sanguine rogales flammæ respergerent. Ad hæc negotium certis datur, qui trophæa ducum a Pallante caesoru, affixis ad singula nominibus præportent. Acetes senex, cuius supra mentionem faciebamus, sic erat mœrore debilitatus, vt per se ingedere absque ducibus non valeret. Ducebatur itaque, seu trahebatur potius, pectus pugnis liuidum, facie vnguibz laceram sibi reddens, & quandoque pronus, vt pote viribus defectus, humi cadens. In eadem pompa erat videre currus illorum, quos de Rutulis Pallas obruncauerat. Quid dicam? Athon eius equus, ferox planè & bellicus, sine phaleris, sponte, & grandes guttas instar lacrymarum ex oculis emittens, perinde quasi esset humani sensus conopos, dominiq; sui interitum pro eo ac deberet, acerbè, ferret, sequebatur: Praferentur quoque hasta & galea: nam arma reliqua cum balteo Turnus eius interfecerat sibi sumperat. Vltimi eunt Arcades, Teucris, & Etruscis, scætis inuensis, & mucrones hastarum terræ opponentes, omnes longè mactissimi. Postquam pompa tota ante conspectum Aeneas processit, qui & ipsemet aliquosque in funus prodierat, rediturus in castra, ad reliquorum curandum funerationem scilicet, paulum substitit, & altum suspirans, nos, inquit, iam ad alias lacrymas, ad aliam sepulturam huius belli conditio vocat. Tu Palla mi, in perpetuum aue & vale: nam te amplius oculis hæc meis non videbo. Hæc dixit, & in castra se recepit. Inuenit ibi legatos Laurento missos, qui symbola pacis manu prætendentes, puta ramos oleaginos, suorum corpora passim obiactant in beneficij loco ad tunnandum petebant. Ob hospitium nuperu, & promissum aliquando Lauiniæ coniugium parceret, ne quid in extinctos etiam crudelius designaret, Aeneas animaduertit postulati huius æquitate, annuit haud grauatè, & miratur vehementer, cur tandem nulla in re offensi, aduersus innocuum arma compararint: cur inimicos, quam amicos habere Troianos præoptauerint. Et quoniam vita defunctis pacem rogitant, satis esse indicij, eos adhuc animos seruare armatos, bellumq; continuare decreuisse: se autem multò malle cum viujs pacem componere: vt qui non cupiditate aliqua sua stimulat, sed fati, ac dijs (in quorum arbitrio sint res omnes) cogentibus, in ea loca ad sedem collocandam deuenit: nec aliena per vim, & rapinam inuasit: sed que essent sibi diuino nutu destinata ac tradita, iussit, pièque vfurpare voluerit. Nec vos existimate, ait, ex ijs que gelsi, me vobis vniuersis succedere, aut vobiscum bellum gerere. Non ita est, non: cum Turno belligero. Totum autem hoc malum, & omnis ista calamitas, regis vestri peccato confata est: qui hospitij fidem minimè sanctam, & inuiolatam habuit: promissum de filia rescidit: Turnum mihi anteposuit, per quem se tutum fore, falsò credidit. Qui quidem si bellum istuc non pactione pacis, sed cæde sedari, & aos finibus his exterminatos cupiebat, oportebat ipsum mecum per se congredine duorum nostru causa, tot animæ morti obiectarentur. Superfuisset cui vel sua virtus, vel deus victoriam, vitamq; condonasset. Hoc tã cordato sermone legatos obstupescitos, & mutuum intrentes, aliquandiu silentium obrinuit. Deinde Drances homo magno natu, qui Turnum iuuenè oderat, & nullam eius criminandi prætermittere occasionem consueuerat, sic respòdit. Fama, Troiane heros, de te accepta, minor est virtute, quam hæctenus militiæ demonstrasti: & cum fortitudinem tuam militarem, laboreq; incõparabiles admirer, haud quò tamèn statuerè, fortior, an iustior perhibendus sis: vtraque virtute clarissimum esse, assenerantissimè dico. Quod vti nam suppeditaret mihi digna tuis laudibus oratio. Interea meritù tuum, & humanitatem istam grata semper memoria prosequemur. Tua autem verba, quæque benignissimè nobis concessisti, ciuitati renuntiamus: & si optima voluntati nostræ Fortuna viam aperuerit, curabimus sedulè vt rex semet stultitiæ coarguens, factumq; suum omnimodis detestans, tecum in concordia redeat, filiam tibi matrimonij iure copulet, Turnum ab se segreget, & aliam sibi vxorem quarere iubeat. Quin etiam operam nostram ad exadificandam secundum fata tua urbem promittimus. Ipsimet humeris nostris camenta, calcè, materiam comportabimus: nec in tuo obsequio labor nobis onerosus est futurus. Finitat Drances, & reuerti qui omnes legati idem sentire se, idem velle vultu, & admurmuratione declararunt. Pactis ergo duocim dierum inducijs, confusus, atq; impudè per syluas æquè Latini, vt Troiani exsurrebant, omne genus arborum struendis pyris ad incendenda cadauera præcidentes. His ita, vt scripsimus occupatis, iam fama nuntia Euander, totaq; vrbis cognouerat, Pallantem interfecit, eius corpus frequenti comitatu aduentare: fama, inquam, quæ nudius tertius victorias eiusdem, & in clyctam in armis ibidem vulgauerat. Pallanti ex tẽplò sumptis facibus (more vetusto, quo per noctem mortui, cum facibus efferebantur, & tum quoque noctis tempus erat) portis se effundunt, funeri obuiam procedunt cum planctibus. Vidissès collucescens vias longo

Pompa funebris Pallanti ducta.

Hæc vbi desceuit.

Legatio Laurentorum de condonandis ad humandum mortuis. Aeneas respondit humanissimè verba Drances.
namq; oratores.

Pallantis corpus lugubriter excipitur, & ab eis Euantri exanimi.
Et iam fama vobis.

flammarum ordine, & agros mille distingui luminibus. Qui corpus aduehebant, ipsi quoque plangebant: sic vnum agmen ingens plangentium ex duobus efficiebatur. Quod simul ac feminae oppidum inire conspexerunt, vlnatibus sidera ferire institerunt. Cum porro admodum tristarentur omnes, tum Euander patens tanto in luctu, & squalore versabatur, ut eum nec corpus senio fessum, & inualidum nec persona regia grauitas cohiberet, quin per mediam multitudinem rueret, depositoque pheretro, super ipsum cadauer cum gemitu, ac fletu magno se proiceret, frigentibus membris diutius inhæreret. Postquam dolor aliquatulum remisit, vocemque reddidit, dum in hanc lamentationem linguam soluit, qua circumstantium animos plurimum concussit. Heu fili mi dulcissime Palla, qualem te misi? qualem te recipio? non hoc mihi discendens promissisti, non sic abiisti, ut sic redires. Fore te cautum, & circumspectum, omnisque periculi prouidum affirmabas, & id in bello maximè opus est, vbi tot discrimina, vbi tam anceps, & lubrica fortuna. At enim penes me culpa maior pars residet, qui cum non ignorarem (experientia magistra doctus videlicet) quantum valerent apud iuueniles animos ad audaciam petendi decoris amplioris, primi in pugna successus, quamque essent delectabiles prima victoria, non debui te dimittere. O insaufum, o dirum filij mei tyrocinium, o irrita, & à ventis discerpta vota mea. Tu terque quaterque beata, o coniux, que prius lucem hanc reliquisti, quam tristissimam isthac mecum calamitatem subires. Non vides communis, & vnica sobolis nostræ nimis immaturum, ac miserabilem interitum: non sentis ruinam, & occasum nostræ familiæ, atque generis. Ego autem illi superstes relinquo, quem vita cedendo anteuertere conueniebat: natura siquidem ita fert ut patres ante liberos decedant. Si in me scelus admisi, quia Teucros opibus meis adiuuandos putavi, & amicitia fœdus cum isdem pepigi, perfoluissem ipse pœnas Rutulis, ego reus occideret, ac tu propter me, non ego propter te iacerem in lamentis, & sordibus: & honor iste exequialis mihi, non tibi exhiberetur: patientius certe meum, quam tuum funus patria intueretur. Nec vos, Troiani, tanquam huius orbitatis meæ auctores insimulauerim: non ego me ob initam vobiscum societatem, qua mihi gratulor, Pallantem meum perdidisse iudico. Sed hoc fuit, debebatur tam funesta clades senectuti meæ: capiti meo hoc saxum diu impendit, semel blandus cecidit, ac me infelicè obtruiuit. Hoc vnum solatiolum cadis, quod sic prapropera morte mihi ablatus est filius, vt ante tot Volscis interemptis, viam nobis in Latium muniuerit. Aneas autem in huius pompa funeris tam munificus, & liberalis extitit, vt addi nihil queat, & ego parens præstare quidquam magnificentius haud possum. Hoc etiam non nihil me delinit, mi Palla, quod tam multa virtutis tuæ documenta, trophæa nimirum caesori abs te ducum portari conspicio. Talis omnino tu etiam esses, Turne, truncus videlicet indutus armis tuis, si mihi que tibi nunc ætas, ac vires adessent. Verùm imprudenter facio, qui vos à fœditu meis questibus remoror: cum possitis denuo captis armis Turnum morti dare, & hoc modo dolorem meum in voluptatem conuertere. Reuertimini igitur, & regi vestro meis verbis nuntiate. Quod Pallante perempto in viuis maneo, non esse amorem huius lucis, quam odi etiam: sed Turnum eius dextera percussum audiendi cupidinem. Illum illa mihi, & filij mei manibus debet, Nihil esse, quod eius vel virtus, vel fœlicitas præstare optatius mihi queat, quam si Turno interfecto, & Pallantem vlciscatur, & me orbem senem consoletur. Eius nex omnes mihi lacrimas absterget. Non me delectat vsura huius vitæ, nec fas: nisi dum Pallanti meo charum, & expectatum nuntium ad infetos perferre liceat, sumptum esse de hoste illius supplicium. Viuant hæc vitam, qui, cur mori velint, causam non habent. Viuant quorum mentes nulli cruciatus rebus charissimis ereptis exedunt: mihi ad plures abire libet magis, quam vitam in continuo luctu trahere. Sed illa, quam audistis, causâ facit, vt superesse diutius non recusem. Die sequenti, primo diluculo, cum mortalium genus ad opera consueta regressus, que misera est eius conditio, cui nunquam cessare licitum, nisi quandiu nox tenebris omnia circumfundes, sopore claudit oculos: ergo postridie, Anea, & Tarchonte mandantibus, pyræ per campum excitantur, in quas quisque sui vel amici, vel cognati corpus, more maiorum imponit. Concepto igne fumus ad auras volat, ac caelum obnubit. Rogos milites ter pedestri, ter equestri circuitu cum funestis clamoribus lustrant: lacrymis etiam perfusus arma, solumque irrigant. Multa exiitebat vociferatio, multus tubarum clangor: nam & tubæ vsus quondam in funeribus faciendis viguit. Arma quoque occisis detracta hostibus, & ipsorum similiter qui cremabantur arma infelicia (vtpote quibus se satis defendere non potuissent) iniiciebantur. Præterea boues, sues, & ante inducias ex hostium agris abactæ pecudes inferiæ addebantur. Sollemnibus absolutis, stabat miles, & ardentes latè rogos tamdiu contemplantur, quoad flamma pabulo deficiente vanesceret, & nox serpens abire compelleret. Haud segnus alia in parte infelices Latini (vt qui nihil commeriti, in causa aliena & perierant, & perituri erant) pyræ creberrimas moliantur: plurimos etenim de suis desiderabant, eladèmq; multo maiorem acceperant, quam dederant. Corporum autem alia humo obruunt: alia in finitima loca mittunt, eorum scilicet, qui è longinquo venerant: alia suis quæque vrbibus destinant: cætera & numero, & honore confusa incendebantur, agris vndecunq; collucentibus. Die tertio pars vtraque mœsti de cineribus permixtas commilitonum reliquias erunt, & calates adhuc tumulis commendant. Sed intra oppidum ciues luctu furebant, & complorationibus personabant ipsi parietes, cum matres filios, nuptæ maritos, germanæ fratres, pueri parètes deplorarent, atque in Turni caput maledicta omnia congererent, qui eius, quam amaret potiunde, tam vastum belli incendium excitasset. Ipsus esse negotium, ipse pugnaret, ipse discrimen adiret, qui splendidissimam nomen, & Italiæ regnum sibi concupisceret. Drances oleum camino, quod dicitur, & verbis maiorem Turno apud populum creabat inuidiam. Fidem etiam Legatorum testabatur, qui ex ipso Anea coram præsentibus audissent, cupere se Turnum solum, quicum decertaret: hoc enim iustum videri: iniustum autem, tot ciuium millia gratis occumbere. Contra, inuidiam hanc leniebant quorundam erga Turnum studia, idque reginæ dabatur, quæ iuuenè impensè diligebat. Præterea trophæa compluria, ante id tempus ab eo de ducibus cæsis erecta, illum gratiosum faciebant. Verùm ecce in hisce tantis motibus, & malis aliud malum. Legati ad Diomedem, veterem Troianorum inimicum, ad auxilia petenda missi, ex apulia, & vrbe Argiripa, tristes remeant: nec tantas impensas, nec munera, nec preces ad virum permouendum quidquam valuisse, regem docent: iustos aliò petitum ire: aut, si rationibus suis consultum, ac prospectum vellent, de compositione cum Troiano facienda cogitare. Latini pendere animi, ac nescire quo se verteret.

*Creantur
vtriusque cer-
pora.
Aurora
interca.*

*Enchus Lase-
ventem. Turni
exeratio, le-
gationis, fru-
stratio.
Iam verò
in testis.*

teret. Perspiciebat enim manifestè, diuinitas Aneæ tenuisse Italiam, diuinitas eum defendi, quando deorum offensam tanta lociorum cædes oppidò argueret, quorum sepulcra essent ante oculos. Quamobrem tã asperis, & extremis Reipub. temporibus, vt quisque erat atate, nobilitate, auctoritate, consilio præstantissimus, ita eum primum ad consilium accersit. Omnes festinanter in regiam concurrunt. Ibi postquam in medio, ipse aeo, & seipso maxime confedit, legatis præcipit, vt palam, cunctis audientibus Diomedis responsum renuntient: nam ipse singula seorsum ab ijs intellexerat. Facto igitur silentio, Venulus legationis princeps sic exorsus est. Omnes viae, quæ inuis longæ, difficultates, o ciues, toleranter, vt par fuit, superauimus: iter propositum confecimus: ipsum Diomedem, & quas habet sub signis legiones, vrbem item, Argosippion ab eius patria cognominatam (quam in ea Apulia regione condidit, quæ Iapigia nomen habet), monte Gargano incluta) vidimus, Principem ipsum consalutauimus, nostrisque dextris illius victrici dexterae, qua nimirum Troia expugnata est, copulauimus. Concessa deinde quæ vellemus dicendi potestate, primum dona ad animum conciliandum offerimus: qui simus vnde veniamus, & quam ob causam, exponimus. Bellum à Troianis inferri nobis: ad id propulandum eius nos opem efflagitare. Ille benignè, attentèque nos audiens, placido vultu, & sermone in hanc propemodum sententiam respondit. Quoniam inde à maioribus, atque adeò à Sarurni sæculo, qui per nostras oras regnauisset, consilia pacis & togæ sociæ præ tumultuosis ac bellicis semper amplexi essemus, ex eoque non mediocres utilitates haussemus, se mirari summo opere, cur nunc transuersum acti, vsque adeo salutis, & utilitati nostræ contrariam voluntatem, cum ignotis bellorum gerendorum suscipere. Non est rutum, inquit, cum hac gente ad arma descendere, quam violare inexpressibile nefas. Multis & horribilibus detrimentis affecti, & afflicti sumus, qui Troiam oppugnauimus, & deleuimus. Nam vt tacemus, quæ per obsidionis tempus in ipso agro Iliensi pertulimus: vt de Simocente fluuii celeberrimo, nostrorum cadaueribus oppleto nihil dicam, omnes propter scelus, & sacrilegium nostrum, dijs vltoribus tantis supplicijs, singuli per sua loca mactati sumus, vt vel hosti Priamo, si viueret, mouere misericordiam potuerimus. Minera nos Graciam repetentes, atroci tempestate exagitauit: apud Caphareum montem Eubœæ naufragium passi sumus. Nec in illa navigatione quisquam è delatus est, quò curlum intendit: sed quò illum venti aduersi reiecerunt, aliusque in hoc, alius in aliud litus exiuit. Menelaus quidem ad Ægypti fines: vbi quondam Proteus regnum tenuit, iactatus est: tibi etiamnum exulat. Vlysses in monstra horrenda cyclopa, apud Ætnam incidit. Pyrrhus ad aras Apollinis apud Delphos ab Oreste transsaxus, vitâ cum regno perdidit. Idomeneus quoque à suis ciuibus Creta pulsus, & ditione sua exutus est. Locri in Libyam ad Pentapolim proiecti sunt. Rex regum, & summus Græci exercitus ad Troiam imperator Agamemno, Asiaeque domitor, primo die, quo reuersus domum suam inierat, adulteræ vxoris Clytemnestræ, & adulteri eius Agilthi artibus, atque etiam manibus nefarie iugulatus est. Mihi quoque, vt viderem Calydonem, & ad vxorem optatissimam redirem, dij noluerunt annuere. Neque verò hic deserunt mala mea. Nam socij mei portentò horrifico, & infando penarum genere in aues transmutati, per aera, & littora volitantes, flebilibus cantibus dolorem ob hoc suum testatum omnibus relinquunt. Huiuscemodi præmium, ex quo apud Ilium per summam temeritatem deos ferro inuasi, & Veneris manum vulneraui, expectandum mihi fuit. Quare, si sapitis, me ad talis belli societatem ne sollicitetis: quippe cuius antea tam luctifica extitit, & velis remisque fugienda victoria. Sacramento coniurationis Troia occupata solutus sum: Troianorum odium in me nullum restat: causâ aduersum eos præliandi nulla superest. Tantum porro abest, vt pristinis eorum cladibus, per nos illatis, meisque victorijs gaudeam, vt eas è memoria mea penitus penitusque deleuerim: quarum tamen qui obliuisci velint, non facile inueniunt: dulce enim est meminisse victoriae, etiam in paruis. Auxilia igitur quæ petitis, quò minus vobis adiungam, religione impediatur. Quæ attulistis munera, non sperno: sed si me audiat, ad Aneam hostem placandum ea conferetis: procliuus eum hac ratione, sed istis armorum vi superabitis. Cum illo eminus, & cominus pugnaui: qualis sit in armis, nõ auribus audiui, sed istis oculis aspexi. Miranda virtus erecto scuto in hostem pergentis: validum robur hastam contorquentis. Certum est, si alios præterea duos huic similes Iliaca tellus edidisset, nunquam Græci Troiam, Troiani magis Graciam bello attriuissent: & fati contrariis qui modo leticiam agitant, tristitiam & luctum agitent. Quòd totum decennium in obsidione vnus vrbis consumpsimus, & tam serò triumphauimus, Hec tori, & Aeneæ tribuendam scitote, qui cum animis, & virtute militari essent gemini, Aneas religiosior semper fuit. Ab eo lædendo abstinete: quibuscumque conditionibus pacem & fœdus firmatote. Si secus feceritis, non sine exitio vestro facietis. Intellexisti, Latine rex, & quid de auxilijs miserit Diomedes: & quod sit eius de hoc toto bello consilium. Vix dum absoluerat Venulus, cum percussis proceres, perinde ceperunt fremere, vt cum rapido fluminis cursu saxorum obiectu fracto, ripæ vndarum impulsu strepitant. Postquam facta est quies, Latini solemnia verba numinis inuocandi præfatus, vt sublimi in solio confidebat, ita locutus fertur. Quemadmodum futura mala cuitari queant, rebus adhuc saluis, & integris prouidendū est sapientibus, non quando iam ceruicibus inuincunt. Nos quoque vtinã quod esset è repub. prius decreuissimus, quã hoste prope in conspectu, & ad ipsa mœnia haberemus. Bellū formidolosum, & impiū cum hominibus diuino semine oriundis, quique dijs mortalibus cura sunt, quique nullis prælijs defatigari, nec vici etiam vinci possunt, cum talibus, inquam, vitis nobis bellum est. Quam de supplicijs Diomedis spem conceperatis, eam eiicite: dextræ suæ quisque confidat. Verumenimvero, quam angusta sunt res nostræ, quam omnia confusa, conuulsa, & prostrata iaceant, vt nec ista fidentia erigere & confirmare quenquam possit, ipsi profecto clarissimè cernitis. Neminem ego ignauia accusatum volo: quilibet præstitit, quantum in se fuit: omnibus totius regni viribus, & machinis pugnatum confiteor. Nunc, quid mihi diligenter cogitanti occurrerit, quidque factu optimum reat, paucis indicabo, vos audite attentius. Agrum habeo iuxta Tiberim, à sede regni distantem procul, parum fructuosum. Versus occidentem longius extenditur, ad ea loca, quæ olim Siculi habitauerunt. Rutuli & Aurunci merecede conductum excolunt, & steriliora pascent. Hinc totum pro amicitia coniungenda Troianis attribuere placet, si in his regionibus confidere tantopere cupiant. Hic sibi, si volunt, ciuitatem condant. Fœdus itaque cum ijs feriamus: non vt tributarij, sed vt socij eadem nobiscum libertate viuant. Quod si aliò ad aliam gentem malint, & possunt commigrare, classem illis viginti, aut quotquot indi

*Latini fre-
quens optima-
tissimum
cogit, in quo
Venulus lega-
tione exponit.
Ergo cõ-
cilium:*

*Latini de
Troia vel
reuerentis, vel
ad discessum
admittendis
sententia.*

*Ante e-
quidem
summa.*

indigerint nauium adificemus : quod quidem difficile non erit, cum tantum materia ad litus in promptu sit, vt ante arbores cadere, & comportare nihil videatur opus. Ipsi formam, magnitudinem, numerum nauium præscribãt: nos ligna trabesq; inuicem, & artifices fabricationi suppeditemus. Mittamus insuper legationem honorificã, delectis centum viris genere spectatissimis (quippe in tam grani negotio) qui oliuæ ramos, pacis insignia præferentes hæc nuntient: fœdus nostro nomine lanciant; auri, argenti talenta, sella curulem, & trabem regalia munera deferant. Hæc habui, quæ hoc periculossimo, ac difficilissimo tempore expromenda cœcui: vos in commune consulite, & rebus propemodum desperatis ac perditis, si potestis, succurrite. Illic Drances perennis Turni aduersarius, & eius gloriæ (dissimulante tamen) obtrektor atque inuidus opibus pollens, lingua quam manu promptior, factiosus, incerto patre, matre nobili generatus, consilio non planè ineptus: Drances itaque sargit, & sermone istiusmodi præsentis in Turnum exacerbatur. Quod sentis, optime rex, & nobis vt sentiamus persuasum vis, in aperto est: nec verbis eget pluribus: & qui tibi adsunt in hac consultatione, non nesciunt quid tempus postulet: sed eloqui cogitata non audent. Comprimat aliquando spiritus suos is, cuius in faultis ominibus, & præfactis moribus (dicendum est enim liberè, quamuis vulnera, & mortem mihi minitetur) tot egregij duces ceciderunt, & tota squalat Italiadum Troianos vexat, ipse in fuga præsidium sibi collocans, & deos etiam cœlo conatur detrudere. sinat nos respirare aliquando: sinat animi sensu edictare. Vnum istis, o rex, quæ Troianis nuntiare, & offerri decernis, adijciendum, & in eo nullius tibi metuendum violentiam arbitror; nempe vt Lauiniam tuam Æneæ digno & te socero, & illa cõiugè nuptum tradas, atque ita pacem fœdere sanctissimo, ac sempiterno stabilias. Sin autem adeo formidabilis est Turnus, rogemus eum, obtestemurque, de iure suo remittat pauxillum: det hoc regi, det patriæ. Quid tu nos miseros in fortunarum omnium, ac vitæ discrimen, o ipse horum malorum omnium, quæ non vnam urbem, sed vniuersum Latium inundarunt principium, causa, & caput, toties compellis? Si de cætero pugnandum erit, nihil est cur salutem speremus. Quia igitur perijemus, occidimus, nisi tu ab armis recedis, te pacem poscimus, te oramus, sine iungi Lauiniam cui pacta est, & cui iam fata pridem locauerunt: hoc pignore pacis nullum potest excogitari certius atque firmissimum. En ego ante alios, ego quem tu inimicum tibi fingis, nec (vt verè fatear) esse admodum recuso, primus tibi supplicio, tuorum te miseret, parce reliquis, deferuecat iste feruor tuus, acquiesce hæc fortuna tua, victum te agnosce, & cedendo etiam tute tibi consule. Sufficiat vidisse tot funera, & agros passim cultoribus spoliatos. Si cedere turpe ducis, & famam factis extendere desideras, si tam es animosus, & regale cõnubiũ ad eò tibi hæret in medullis, quin cū solo solus depugnas? Mortè subire pro patria pro parentibus, pro charissima vxore, & suauissimis libetis laudabile ponitur: at tã multos viuis alicuius alieni causa necari, quomodo probari potest? Scilicet, vt Turnus regiam puellã adipiscatur vxorem, nos tãquam triobolares animas, per campos sparsum, indefectos, & innumeros iacere dignum est. Aude Troianum te provocantem intueri, si vires, & à maioribus minimè degeneras. Tum maledica oratione Drancis Turnus ira stimulante ingemuit, atque in hanc vocem erupit. Nunquam es disertior Drance, quam cum res manus, nò linguam postulat: & quoties concilium cogitur, primus aduolans: idque vnum studes, vt plurimum blaterando gloria augere. Sed alienum omnino tempus est, repleti verbis curiam, quæ tu secure scilicet pedalia funditas, quando moenibus hostis instat, & iam fossæ occisorum redundant sanguine. Tona igitur, tona vt solitus es, & me meticulosum appella, cum tu tot phalanges tuo gladio fuderis, fugaueris, & tot per agros trophæa statueris. Hostis non longè ab oppido moratur: eamus, experiamur vter sit fortior. Quid dabitur? quid cunctaris? quousque tibi Mars in lingua, & pedibus: Me à fuga præsidium quassisse dixisti. Ego fugi: qui Tiberim humani sanguine purpuravi: qui Pallante confesso totam Euandri posteritatem sustuli (nam eo omnis spes progenies nitebatur) qui tot Arcadas vita, & armis spoliaui. Aliud loquantur, si vident Pandarus, & Bitias, & illi, quos vno die mille ad Orcum misit: & quidem conclusus intra muros hostium, vnde me tamen victor liberaui. Nullã ais amplius salutè bello sperare oportere. O pessime vates, abi in malã crucè: tibi istuc, & Troiana vaticinare: neue cessa metu miscere omnia, nostras vires eleuare, populi bis victi arma extollere. Narrã, nunc quomodo Græci duces Phrygas tremuerint: nunc quomodo separatim Diomedes, & Achilles. Adde mendacijs, si volupe est, etiam hoc, Ausidum retro ab æquore Adriatico cursum in caput reflexisse. Considerate autem, proceres, singularem perditum hominis nequitiam. Simulat me sibi esse pauori, cum eo nihil sit natura pauidius. Atqui id agit vnum, vt me apud vos in odium capitale rapiat. Facessat hic pauor, securus esto, nò te interficiam: habitet in hoc sibi congruenti domicilio anima isthæc ignauissima: fortibus viris tantummodo perdendis exercitata est dextera mea, non occidit culices. Ad te, magne pater, & ad ea, quæ in consultatione posuisti redeo, si nulla est spes reliqua in armis, & opibus nostris: si auxilijs adeò destituimur, & semel in fugam dati, funditus interijmus: si fortuna insuper tam hostiliter nobis aduersatur, vt de cætero nos respectura non sit, me quoque auctore, pacem, supplices manus tédentes petamus. Quãquam si in nobis esset virtus antiqua, mori mallemus, quam ab hoste pacem petere: & laudo eum (Mezentium) qui prius quam tale quid videre cogeretur, in mortem se præcipitare non dubitauit. Sin autem nec opes nos deficiunt: nec robusta, & adhuc à laboribus integra iuuentus deest: si auxilia vrbium Italicarum maiora, quam necesse foret, suppeditant, præterea, si Troianis quoque ipsis sua cum multo sanguine constitit gloria, quid est, quod ipso aditu dimittimus animos, & ante tubam contremiscimus? Superioris temporis detrimeta futuris successibus emendare, ac refarcire licebit. Multa in melius dies ipsa mutauit, & fortuna plurimos ex alto in imũ demersit: ac vicissim ab imo in excelsum, quasi per ludum sustulit. Fortuna magna est dominatio in vramque partem, quæ res humanas fingit, vt lubet. Esto, non iuuabit nos Diomedes: at iuuabit Messapus fortissimus. & Tolumnus felicissimus: à tot item populis submissi duces præclarissimi: nec modicum reportabit decus Latina pubes. Quid memore Camillã ducentè è Volscis turmas equitũ instructissimas & ornatissimas? At enim si Troiani omninò me solũ deposcunt, & in eorũ vos sententiam cõcedere vultis, quia me cõmuni bono tanto esse obstaculo censetis, vt nisi solus dimicem, respub. occasura credatur, non ita rudes, & inexercitatae sunt manus meæ in victorijs adipiscendis, vt tam eximia laudis tam certa spe proposita (nempe, vt solus prædicer feruasse rempub.) quidquam velim refragari. Solum me Æneas postulat, & prouocat: hoc oro, hoc opto, vt solum:

Turnus maledictus regerit, & bonã spem facit.

Talibus exarsit.

solum: nolo enim parare mihi inuidiam, si forsitan Dauces, dijs homini peruerso iratis, pariter occumbat. Sin autem virtus me, & gloria comitabitur, nolo imbellissimum atque inertissimum in aliena felicitatis communionem venire, si meis pugnantibus auspicijs, victoria potitus fuerit.

Dum tempus à consilio sententis, ac mutis insectationibus eximitur, Æneas copias ordinatim dispositas ad oppidum adducit. Accurrit anhelus, qui regiam, & urbem vniuersam nuntijs implet horribilibus. A Tiberi Troianos cum Etruscis acie distributa progredi, & campum operire. Re insperata populus maiorem in modum conturbatus, nec minus ira efferatus, ad arma frequens conclamat, arma iuuetus fremit. Primores (vt potest) ad quos publici periculi prouiso, depulsi quoque pertinebat) lachrymas non tenebant; nec erat vnus, idemque omnium sensus, cum his Turni, illis Drancis oratio plus arrideret: & audiebatur clamor difsonus, variũque marmur, quale quid edit in luto aues, aut in fluuio Padusa cygni. Hoc loco Turnus occasione inuenta; agitate, inquit, o ciues, nunc cõuenite, & concilia celebrate, & otiosi, atque inertes bona pacis dilaudate: dum interea hostes in nos ruant, & tanquam pecora contrucident. Hæc tantum effatus, è regia continuo se proripuit. Voluso mandatur, Volscum peditatum, Rutulumque in armis paratum habeat: Messapus, Catillus, & Coras duo fratres equitatum ducant; partem ad cultodiendas portas, & ad vrbis præsidium in turribus relinquit. Latinus instantis exitij metu confessum, totamque tantj negotij deliberationem deserit, & in aliud tempus reijcit: semet castigat, qui desponsam semel filiam Æneæ subtraxerat, cum istis nuptijs ingentia sibi, & vrbis commoda parare potuisset. Alij forsas ante moenia faciunt, saxa, sudes ad hostem arandum ed congerunt. Buccina signum ad defendendam urbem datur. Ipsæ quoque mulieres, & imbellis ætas cū telis muros complent: extremo discrimine ita cogente, omnes se pugna accingunt. Regina ad tẽplum Palladis in arce situm, matronis stipata quam plurimis vehabatur, & eidẽ munera portabat. Hærebat illi Lauinia, cuius conubium hanc omnem procellam excitaerat. Oculos deieciabat, vt virginem per publicum incedentem oportebat. Tẽplum ingressurã, churis odores incendunt, & à limine clamore flebili deam bellorum moderatricem orant, latronem Phrygium compescat, tela eius confringat, terræ ipsum affigat ante portas vrbis, vt à feminis etiam, & pueris cum luctu deo in xenibus spectetur. Turnus furioso similis, vt mox preliaturus, arma capessit. Iam loricum, ocreas auro distinctas induerat, gladium lateri accommodauerat, nẽdum caput galea repletus: cum ab arce deeurrit, totus apparatus aureus. Sic porrò gestiebat, quasi iam vicisset, Prorsus instar equi generosi, qui abruptis loris fugit à præsepi, & campo vacuo potitus, exilit gaudio: hinc ita complet aera, & per colla erecta volantibus iubis, aut armenta equarum in pastu, aut flumina sibi nota petit. Cum Volscis equitibus Camilla, porta exeũti occurreret, honoris causa ex equo descendit: eidem reginam, imitati comites faciunt. Si verò illam allocuta est, vt diceret, si liceret fortibus de semet bene sperare, seu ex conscientia virtutis audere, se ausuram aliquid, venientique exercitui vltro occurrerem, & primum imperum exceperam: ipse ad muros subsisteret in præsidio. Turnus intuens amabiliter venerandam virginem, vocat eam ornamentum, **Obuia** Italia: negat se eius tantæ virtuti pares aut agere, aut referre posse gratias. Quia igitur tam excellens, & inuictus illius animus sit omni laude superior, te illum tacitè admiraturum, laborem atque cum ea diuisurum. Improbum illi Æneam, vt fama vulgavit, & exploratores retulerint, equites expeditos præmississe: ipsum cum peditibus per montis iugum ad urbem accedere: hunc se in sylua proxima, huius faucibus obsessis excepturũ: ipsa se cum Messapo Latinis ducente, & cum Tyburis matre coniungeret, ducis munere vnã fungeretur, & cum Tyrreno equitatu confugeret. Deinde ad eundem Messapum, aliosque duces cohortatus, quò dixerat, ille murrat. Vallis est fluxuosa, infidus peroportuna, vtrinque denso clauditur nemore: semita per illam angusta, & obscura. In monte planities non multis nota, hosti quidem ignota, èo turissimus receptus, seu dextra, seu laua hostem aggrediare. Inde etiam saxa licebat in prætereuntem deuoluere. Hanc vallem sibi exploratam insedit Turnus, Æneam expectans. Interea Diana Opim, vnam de virginibus suis tristior facta compellat. En, inquit, Camilla arcu, & sagittis, nostris videlicet armis prædita, bello se credit, vnde nunquam est reditura. Et hoc tantò Impetris doleo, quandò mihi præ alijs iam pridem est charior. Id quo pacto, faciam vt noris. Metabus pater huius, ob crudelitatem, & superbiam Priuerni, vbi regnabat, manu armata exactus, cum surgeret in exilium, pro vnico solario infantem secum extrulit, & à nomine matris Camillæ, leui mutatione Camillam nuncupauit. Cũ aut, ne à persequenti bus comprehenderetur, loca sola adiret, sorte ad Amasenum fluuium deuenit, qui summas iam, propter assiduos imbres videlicet, ripas exæquabat. Sola ei natiuitas relinquebatur, qua hostibus elaboraretur: sed inde oneris cura, & amor illum dehortabatur: nec enim teneram prolem natando aut præferre, aut tergo sustinere poterat. Dum hæc illuc animum distraheret, ac versaret, vix tandem in hoc cõsilio acquieuit. Vt bellator, hastam trabalem igni duratã, & nodosam altera manu gerebat: huic mediæ puellulam corticibus inuolutam, & bene clausam commode alligat, cælumque suspiciens, & mihi eam pro ministra dedicans, ac meum numen implorans, vt id faultè eueniret, adducto lacerto, vi valida illam transflumen projicit: tanto motu aqua ipsa insonuit. Propius iam Priuernatibus insequenti bus, eidem se fluuio natandum cõmittit, tranat feliciter, & in vltiore ripa iacentem, iam mihi consecratam cum hasta tollit. Nulla ciuitas Metabum publicè, nemò priuatim accepit. Quod si quis etiam secum habitare ipsum voluisset, qua erat naturæ immanitate, ac feritate, eius consuetudinem refugisset. Vitam igitur agrestem, & pastoriam in montibus, & syluis agens, puellam equino lacte sustentauit, quod ipse ori eius ex vberibus equæ indomitæ emulctum, infundere solitus erat. Vbi primum pedibus insistere, & gressus molliri cœpit, in manus ei iaculum dedit: ex humeris arcum, pharetramque suspendit: pro crinali aureo, & palla, cygridis eam pelle amicit. Iam tum torquendis telis lustrabat, & agitanda circum caput funda gruem, cygnũque ex ære deiecere didicerat. Fama celebratam, multæ per Etruriam matres nurum sibi contingere auebant. Verùm illa studio mei æternum pudorem complexa, & telorum, quam telarum amantior, suo cubili dignata est inuenire. Nec mihi tam ægre est, quod militiam sectatur, quam quod aduersum Troianos militat: quibus & admiranda virtus adest ad bellandum, & incredibilis, ac perpetua felicitas: quibus dijs beneuolentibus, & fatis ita propitijs Italiae regnum mancipio dabitur. Proinde ventos verberabit, & nihil efficiet. Quod nisi hoc tam inuile consilium suscepisset, etiamnum, & in posterum maneret: quomodo semper fuit) accepta & cha

aduenant propius urbem Æneæ, Latini ad resistendum se comparant: matrona Palladi supplicium cunt.

Illi hæc inter se.

Turnus Camilla dat maledicta, ipse infidus Æneæ locat.

Obuia cui Volscor.

De Camilla educatione.
Velocè interea.

& chara mihi, vnaq; & præcipua de meis comitibus. Eidem periculū adeunt subuenire, aut eā à pugna auocare vellē equidē vehementer obsisti fato, quo ad mortem vrgeret, non potest quamobrem age tu, cape arcū meum cum pharetra, & de coelo in Latium vadens, vbi bellū hoc insultū, ac detestabile exerceret, inde sagittā ad eum configendū deprome, qui sacrū mihi corpus sternere ausus fuerit, siue is Troianus, siue Etruscus sit nulli parco. Ego postmodū nube cooperta, ne agnoscat, exanimū corpus cū armis suis, inde spoliatū videlicet, in patriā, illic tumulandū referam. Hæc mortuæ faciam, ne planē nihil in eam officij contulisse videar. Extemplo Opis deuolat, obscura quadam amicta caligine: siquidem ad rem parum letam, seu tristissimā potius. Interim (vt quod deflexit aliquantū, eodem nobis redeat narratio) equitatus Aeneæ oppido sit vicinior, equitatus, in quā, per turmas dispositissimus, equis ipsis gestitibus, & victoriā quodāmodo hinnitibus, & moribus lætis prænuntiantibus. Campi hastarū, armorūq; nitore latius resurgunt. Contra veniunt Messapus, Catillus, Coras, & cum ala sua Camilla, spicula intentant, tela iactant. Alteris in alteros tendentibus, tumultus, & equorum stremitus crebescunt. Iam intra teli spatium ambo processerant exercitus, cum de repente in clamores erumpunt, equos concitant, cœlum sagittarum crebritate obscurant. Tyrhenus, & Aconteus aduersus hastilibus impetu validissimo concurrunt. Aconteus tanta vi, & celeritate, quanta fulmen venit, aut è murali tormento saxum excutitur, statimque perdit animam. Confunduntur ordines. Latini reiectis in tergum clypeis, pro munimento aduersus tela sequentium, conuersis equis ad mœnia fugiunt, fugientibus Troianis, & inter eos primus Asylas, in hærent. Cum spatio non longo à portis abessent, retro versi, cum clamore vicissim hostem insequendo premunt. Quasi cum marini fluctus certis temporibus reciprocantur, talis erat tum facies. Bis Etrusci Rutulos in fugam compulerunt: toties ab ipsidem compulsi sunt. Postquam verò vir virum legit, tertium, ac summo prælio conflixerunt. Tum audiri plurimorum expirantium gemitus, videri mixtum arma, corpora, equi semineces volitari in sanguine: pugnabatur enim quā accerrimè, Orsilochus hastam in equum Remuli non audentem propius ipsum, vt se fortiorem, appetere, secundum aurem intorsit, quo vulnere bestia insaniens, in posteriores sese pedes erexit, & subsiluit: Remulus humi effunditur. Catillus Iolam, item Herminium, animo, corpore, & bellandi peritia egregium deturbat. Capite aperto, flauis crinibus conspicuus, humeris etiam nudis, seu non munitis: vulnere securus (id quod in magna temeritate numerandum est) incidebat, atque ita in tela hostilia patebat. Hunc hasta per totos humeros traiecit, dolore ita contraxit, vt corpus quodammodo duplicaretur. Generatim dicam, passim sanguis per cædes funditur, & pulchra morte hinc inde occumbitur: quippe in acie, non in fuga, ea enim mors verè turpissima est.

Inter tantas cædes exultans, brachio expallato, velut Amazon, pugnabat strenuissimè Camilla. Nunc identidem hastilia iaciebat, nunc bipenni constantissimè rem agebat. Si quando pelleretur, conuerso arcu rectorum iaculabatur. Circum illam, & pro illa etiam Latina, Tulla, Tarpeia lectissima, quas sibi de Italicis virginibus bello, & pace adminitras, fociaque honorarias affuerat, fortiter dimicabant. Imitabantur Amazonas, cum apud Thermooontem Thraciæ fluiuius, armis decertant: aut cū Hippolyten, seu Penthesileam bello victricem redeuntem, lætis acclamationibus comitantur. Camilla porò tam expeditè, tantaque cum celeritate in cædibus grassata est, vt quem primum, quem vltimum, & omnino quot occiderit (occidit autem innumeros) vix satis declarari queat. Interfecit ante alios Eumenium Clytiji filium, nudo eius pectore traiecit: qui coruens in suo se sanguine versabat, quem ex ingenti plaga vberim fundebat. Altera victima fuerunt Lyris, & Pegasus: quorum ille dum equo lapsuro frenos colligit, & adducit: hic dum inclinatum, atque ad terram propendentem sustentat, tam repente percussus est vterque, vt vnum ictum diceret. Adiungit his Amaltrum Hippotadis filium, & alios. Nullum denique spiculum eius vacuum incidit, singulis singulos hostium interemit. Ornytus inter fugientes inconfuctis armis, nempe corio bubulo pro lorica, & lupino capite pro galea, sparo insuper, quod est telum rusticum, in formam pedi recuruum armatus, & longissimo præterea corpore conspiciebat. Hunc illa sibi persequendum, & trucidandum deligens, telo confecit, cū his verbis. An tu, Tyrhene, te imbelles feras, quas ista armorum insolentia terrefaceres, in syluis, voluptatis causa censebas insectari? Venit tempus, quo per faminas refutarentur dicta vestra inflata, & rerum penitus vacua. Tamen apud patrum tuorum manes hoc tibi erit honestissimum, cum te Camillæ manibus casum narrabis. Postea Orsilochum, & Buten, vtrumque immani statura, & vastitate lendum è medio sustulit. Hunc quidem hasta, quā collum inter loriam, & galeam patet, quaque clypeus à læua dependet: illum, fugam simulans, & gyro breuiore sequentem aliquandiu iudificans. Tandem verò insurgens, quamuis deprecanti, securim repetitis ictibus in caput violenter illidit, vt galea diffissa, etiam ossa penetraret, ac cerebrum per faciem deflueret. Tum Aunus Auno, qui in Apennino habitabat, genitus, in eam incidens, primo aspectu stupefactus constitit. Hic inter ligures, populum fraude, & astu nobilem haud postremum habebatur, quamdiu quidem artem mentiendi, fallendique ei factitare licuit. Postquam se captum vidit, ita, vt nulla via posset euadere, nec à tergo instantem Camillam auertere, solito more ad dolum, & versutiam suam confugit. Spiritus, inquit, tibi facit equus iste, cui infides, generosissimus, ac velocissimus, cum alioqui nihil sis, nisi famina timida. Descende in pedes, & mecum manum æqua conditione confere. Mox experiundo, vter iure laudandus, vterque propter ventosam iactantiam pœna dignus sit, intelliges. Vulneravit hoc verbum virginis animum: quare dolens grauior, vt erat armata, in pedes desiluit, equū vni sodaliū suarū tradit, stricto cum ense, & scuto non picto (tunc enim primum bello succedebat) consiluit. Aunus quasi iam victor, equo conuerso, subditisque calcariibus, sine mora se aufert. Ibi Camilla, Ligur vanis ime, frustra tibi paternis hæc artibus applaudis: frustra eas in me experiri voluisti. Nec tuæ te imposturæ ad parentem sinent peruenire incolumen. His dictis, cursu citatissimo equitem anteuertit, frenis apprehensis retinet, eum maecat. Non secus quam cum accipiter auium pernicious, ab alto montis saxo fugientem per nubes columbam insequens, comprehensam vnguibus dilaniat, cruore in terram cum plumis defluente. Non sibi negligendam hanc pugnam Iupiter æstimans, Tarchontem Etruscorum ducem ad prælium accendendum irritat. Ille inter cæcos, cedentesque obequitans, nominantim multos reuocat, & ardorem illis dimicandi iniicit. Prò diuū atque hominum fidem, inquit, quid hoc monstri est? etiam faminam metuitis? O stolidi, itane vestra dede

Equestre certamen. At manū interea.

Fortitudo, & facinorosa Camilla. At medias inter.

Tarchontis ad suos oburgatio, & factum memorabile. At non hæc nullis.

dedecora nunquam delebitis? semper ignaui. Fæmina vna velut incertes pecudes vos agit, tantem multitudinem. Quartum arma, & ferrum gerimus? Atqui in nocturna illa prælia cum faminis effeminatissimi homines nequaquam legnes reperimini. Neque tunc tardi estis, cum vobis chori sono tibiæ indicuntur: cum sacra in lucis cum epulationibus, & comotationibus celebrantur. Hæc factus, equum in medios hostes admittit, paratus fortiter oppetere. Tendit autem terribili vultu in Venulum, dextroque brachio eum complectens, ab equo deripit, & ante se in suo collocat. Exclamatur, Latini oculis sequuntur: ille per campum cum præda properat, cuspidem ab eiusdem Venuli hasta defringit, & qua parte ei vulnus lethale daret, circumspicit, illo contra nitente, & manum eius à iugulo suo repellente. Speciem referebat aquila; per sublimem inter vngues serpentem alicubi raptum ferentis. Ille sinuosus flexibus obnititur, se arrigit, insurgit, sibilat: sed contra vrget aquila, rostro tundit, volans interim. Exemplo ducis, & tam felici euentu, in quo bonum omen inesse videbatur, commoti Etrusci, animis ingentibus in hostem impressionem faciunt.

Tum Aruns deuotus iam exitio, curiosè Camillam circuit, & quam commodissimam eius petendæ occasione occupatur. Ipsa vestigia obseruat, quoque illa vel it, vel redit, eò ipse cum equo subsequitur, omnem aditum, abiturumque illius callidè explorans. Chloereus olim Cybeles sacerdos, equo insigni, & armis erat conspicuus, rectus lorica conferta lamellis æreis, in formam plumarum, ita vt sunt in corporibus auium disposita, figuratis: habitus purpureus, chlamys crocea & carbascina, quam, quò esset expeditior, nodo aureo collegerat, Tunica opere Phrygio laborata: suræ velabantur tegminibus, similiter artificio barbarico confectis. Arcus aureus, caussis aurea. Tam pretioso, & eleganti vestitu, tamque decoris armis allecta Camilla, siue vt ea pro spoliis ad templa suspenderet, siue vt ipsa iis vtens, venatrix in syluis pulchrior appareret, hunc vnum præ omnibus ad eadem captabat, & improvidè per aduersarium agmen discurrens, immodico (vt fæmina scilicet, qui sexus est impotentior, & affectibus imperare nescit) illius prædæ desiderio se incensam ostendebat. Tandem Aruns Apollinem precatur, per cultum, quem illi popularis sui Hirpini (apud quos mons Soracte, Apollini sacer) adhibere soleant, cui de pinea materia ignes struant, & causa pietatis honorisque illius per eos saliant, precatur, inquam, adiuuet se, vt tantam maculam, quantam ipse cum suis ex eo traheret, quod mulier tanto viuis euaderet superior, tantaque facinorosa sola ederet, sua manu delere possit. Haud se spolia occisæ ablatum, nec trophæum vllum crecturum: ex aliis factis laudem aut inuenisse, aut inuenire posse. Nec curare, si domum reuertatur expers glorie, dummodo suo telo hæc mulier occumbat. Secundum precationem hastam coniecit. Apollo petita partim concessit, partim negauit. Vt Camillam funderet, hoc ei dedit: vt autem patriam videret incolumis, hoc nequiquam dedit. Itaque simul ac hasta per auras iacta insonuit, Volsci certatim in Camillam obuertunt oculos, expectantes quid eueniret. Illa tota mente in alia re occupata, nec aeris fridorem percepit, nec relinq; desuper aduolans animaduertit, donec sub mammam exertam adactum, cruorem virgineum altè haust. Accurrunt repente comites, collabentem heram suscipiunt. Facto suo exterritus Aruns, inprimis fugit, partimque lætus, partim metuens, non iam hastam in quenquam contorquere, nec Virgini se obuiam ferre audeat. Veluti lupus, qui pastorem, aut iuuenem in sylua lanauit, priusquam agrestium ferro, iaculisque confodiat, sub ventrem cauda subiecta, quod timoris signum est, in montes, & nemora latendi caussa fugit. Perinde se è conspectu Aruns subducebat, mediæque multitudini, vt ne agnosceretur, immiscebatur. Moribunda Camilla telum, ipsis etiam ossibus infixum, conatur educere. Sanguine instar riuū profuente defecta, terram petit, ingruente letho natant lumina, purpureus ille oris color in pallorem commutatur. Sed antequam postremum effundat halitum, Accam de focis fidelissimam, secretorumque suorum omnium consciam ita affatur. Acca soror mea, hucusque & viuere, & certare potui: nunc ex hæc vita abeundem est, tentabræ me vndique obfidet. Vade festinatò, & Turno vltima verba mea nuntia: remis & equis huc contende, instauret exercitum, Troianos vrbe prohibeat. Vale. Cum his vocibus habent, & arma de manibus decidunt, corpus cadit, cuius se vinculis & nexibus magis magisque anima exoluit, & capite in humeros collapsò, ad inferos excedit. Immensus continuè clamor, Camillæ obitu pugna surgit asperior, Rutulis eam vleisci cupientibus, Troianis autem tanta ad versaria sublata, certiore vincendi spem ingredientibus: idè se cum Etruscis, & Arcadibus densabant in cuneos. Opis Diana famula in monte sedens, constitumque securè contemplant, vt Camillam coniecit occisam, ingemuit, dixitque, Ah virgo, magno luiti, quod Teucri te opponere, deorum genti, & viris inuictissimis voluisti. Quid tibi à paruis Dianam in solis locis coluisse, quid ama, & artem nostram exercuisse profuit, siquidem pestem fatali quadam necessitate capiti tuo imminentem vitare haud potuisti? Veruntamen de morte ista tua omnes gentes loquentur, per omnium ora tu quoque volitabis, & domina tua, cui seruisti, etiam in funere tuo ornabit te, nec inultam sinet. Quicumque enim vitam tibi ademit, ipse mox suam amittet. Stabat sub monte, terra in altum aggesta, antiqui Laurentum regis Deceçni monumentum, quod assitæ ilices obumbrabant. Huc se nympa confestim recipit, & inde Aruntem oculis vestigat. Quem vt armis illustrem, & animis tumentem vidit, illo non audiente (longius enim aberat) sed quasi audiente, vt affectui suo morem gereret, hæc ait. Quò abis perditè? ægredum, huc accede, huc veni, vt te digno præmio pro Camilla occisa afficiam, & mortem tibi pro morte reddam. Necari te oportet eius telis, quam in Camilla despectui habuisti: quamuis hoc ipso dignus non sis. Tum eximit sagittam, curuatoque quam maxime licuit arcu, ad eò, vt cuspis teli lauam, qua arcum tenebat, dextra cum neruo quem adducebat, pectus tangeret, in Aruntem emittit: qui simul fridorem audiit, simul vulnus sensit. Socij per obliuionem (quod diuinæ vltionis appareret argumentum) cadauer eius insepultum, alicibus, & belluis lanandum reliquerunt. Occasus imperatrici suæ conurbati equites Camillæ, primi in fugam conuertuntur. Fugiant etiam Rutuli, & fortissimus illius Atinas: dissipati duces, deserti à militibus signiferi, vitæ suæ consulentes, conuersis equis ad oppidum conuolant: nec est, qui Troianis instantibus resistat: soluti arcus pendent ex humeris. Pedibus equorum, hominumque altè sublatus puluis, versus mœnia voluitur. Mulieres in muris, & speculis astantes, & id quod fiebat animaduertentes, luctuosis vocibus misericordiam mouent. Nonnulli qui primi per portas ir-

Camille interitus. Tum factis debitis Arus.

Opis Arundem, Camilla vinctam, intere. At Triuia curtos.

Rutulorum fuga, & portas vltis mœnia. Prima fugit.

rumpere moliebantur, cum præ multitudine simul non possent, & retro premeret hostis, ibidem confixi animas edebant, in ipso patriæ limine, vbi se tutos fore crediderant. Nitebantur alij portas claudere, nec focios quantumcunque obsecrantes volebant intronittere, ne scilicet vnâ hostem illis affixum intronitterent. Sæuissima ibi inter arcetes, & irruentes exorta cædes. Exclusi, in conspectu parentum lamentantium pars præceps in fossas impellebatur, & cervice frangebatur: pars nec portas occultas cernens, & aliorum ibidem exitium nesciens, equis concitatis eas arietabat. Fœminarum turbæ, imbecillitatis immemores, propter amorem patriæ in extremo illo discrimine, præsertim vbi Camillam interfectam audierunt, stipites, fudes, & saxa deieciabant, nihil recusantes interfici. Ad Turnum in insidiis latentem in sylua, Acca missu Camillæ, vt dictum est, nuntium necessestimum affert, Volscos deletos, Camillam peremptam, hostes ad urbem esse. Ille subito dolore correptus, & voluntate item numinis, colles & nemora deserit. Vix in campum apertum exierat, & ecce Æneas saltus iam insidiatoribus vacantes ingreditur, montemque superat. Sic ambo magno itinere ad oppidum contendunt, Turnus eius tyendi, Æneas obsidendi causa: nec longo ab se interuallo distabant. Æneas vt pulcrem, & Laurentes est conspicatus, vicissimque Turnus Æneam, & copias eius vidit, quod esset vtrobique collecta manus, statim conflixissent, nisi nox superueniens moram rebus inieciisset, Ergo ante mœnia tendentes, ea vtrique vallant.

Ternis ad urbem feruntur remouentur.

Interea Turnus.

Paraphrasis IN LIBRVM DVODECIMVM ÆNEIDOS.

VEM ADMODVM in concilio celebri procerum Latinorum, cum esset relatum de summa reprob. Drances Turnum voce lacessierit, eoque adegerit, vt se solum cum solo Ænea manus conferturum (si in eo salus communis verteretur, amborumque exercituum voluntates eodem inclinarent) non absque fastu tamen, & multa sui confidentia promitteret, commeminisse te arbitramur. Æneæ cum agmine proprius propiusque vibem Laurentum accedenti, obuiam itum, & atroci pugna concursum: fusi fugatique cum Latinis Rutuli. Ergo illi infortunia sua reputantes (quippe qui iam alterum prælium irato sibi numine fecissent) nec meliora ominantes in posterum, vltra dimicandi cupiditatem omnem desperabundi abiiciunt, coniectisque in vnum Turnum oculis, tacite eum promissa flagitant: indignantes, cupientesque in vna potius anima, quam in rot millibus periclitari imperium: præsertim cum tantis molitionibus, ac detrimentis aliud ageretur nihil, quam vt Turno liceret Lauiniam regis filiam domum ducere: quam ob causam, haud profecto satis æquam, tot capita ad mortem ruere, rot egregios ciues corpora sua prolicere, minimè laudi dandum videbatur. Animaduertens itaque Turnus, in has se redactum angustias, succensus ira implacabili, quod reculare iam honestè nequit, id se vltro facturum iactat: similiter leoni, qui à venatoribus lethali plaga conuulneratus, sauit animosius, excussisque lubis fremens, venabulum diffringit: Etenim exercitus defectio erat ei instar vulneris mortiferi: & quoniam nec discrimen præsens euadere, nec alienationem suorum lenire alia ratione potest, vt opinionem timiditatis amoliat, bacchari, & furere incipit acerrimè, cumque ferocia leonina ad regem adiens, eum truci vultu compellat, in hanc sententiam. Nihil esse in se moræ: non se commissurum amplius, vt de Turno quisquam conqueratur. Si imbelles Troiani constare sibi velint, nec detrectare quod se facturos spondiderint, vt Æneam secum congredi patiantur, se vtiq; congressurum: ipse rex sacrum fœderi sanciendo patrarit, conditiones victis ferendas conciperet. Aut se illo die Asiaticum exulem sedentibus, & tanquam tragœdiam spectantibus Latinis morti daturum, communeque timoris, ac fugæ dedecus gladio suo aboliturum: aut, si secus ceciderit, suos Troianis seruitutem seruientes, cum Lauinia relicturum. Euentum pugna omnem dirempturum controuersiam. Excepit hanc iuuenis furibundi turbulentam orationem ore & animo placidissimo rex Latinus, vir ætate & sapientia venerabilis, & huiuscemodi verbis contra vsus est. Equidem laudo præstantem animi tui fortitudinem, mi Turne, qua ne nimium fidas, caue obsecro: Olli scilicet omnia audendo posse confici arbitrare. Est enim, vbi timere, quam audere præstet. Historiam veterem atque antiquam hæc mea senectus sustinet: plurimis exemplis docere habeo, nihil non deliberatè agendum, & cum consilio: nedum rem tantam, quantam tu aggredieris. Etiam qui cauent, ne quid inconsultè ac temerè facientes, in aliquod malum deuoluantur, vix satis cauent, & sæpe cautores illi captos, ac deceptos sese doluerunt: vsque adeo nunquam homini satis præcogitata sunt futura incommoda. Quare quò te seruare, atque impetu iuuentutis inconsideratorem, & confidentiorem ad hoc duellum rapi considero, eo me cura maior sollicitat, vt tuis rationibus consulam, incertaque casuum, vtiliter salutis tue, quæ mihi commendatissima est, metuens, mecum diligenter expendam. Si tu istoc certamine regnum quaris, manu

Turnus, & ad dacia Turni.
Turnus vt infra-ctos.

Deliratur Latinus Turnum à duello.
Olli sedato respondit.

tenes vtiq; regnum, quod à patre Dauno, nullo inuidente, hereditario iure ad te transibit: nec id paruam sane, multis oppidis tua tuorumque dextera in potestatem ac ditionem adductis amplificatum scilicet. Quod si hoc contentus nondum es, de meis opibus addam ad tuas. Ego enim (diis gratia est) virtute maior, & mea diuites diuitias possideo. Idem omnimodis ad te iuandum, ornandumque me dabo. Sin autem uxorem ista dimicatione consequi laboras, nullane per Latium, perque agrum Laurentem puella nobilis, nulla formosa præter meam Lauiniam? Immodè verò multæ nobilissimæ, pulcherrimæ, & cum dote amplissima, quæ tuum genus haud dedecent: earum quicumque optaueris, tibi nuptiis despondebimus. Noli igitur, bone Turne, noli cum periculo capitis tui velle obtinere, quod ante pedes iacet: noli quæres, quod inuenisti. Quod deinceps dicturus sum, vulnerabit aures tuas, credo: sed da mihi hanc veniam, vt tecum aperte agam, & liberè, & animo dicta mea combibe. Non mihi solum, atque integrum fuit, sicuti cæteris patribus, dare filiam meam nuptui, cui vellem: hanc enim sibi facultatem dii assumpserunt, id quod non dubiè ex oraculorum, atque vatum responsis intelleximus. Non tibi modo, sed cuius Latinorum procorum eam denegare, externoque in matrimonium tradere iussus sum. Ego tamen (vide quid fecerit amor, quem erga te gero, & affinitatis vinculum, & coniugis meæ fletus affluens, quæ te inimicè diligit) religionem, & fœdus deorum securus contempsit, generum abdicauit: in abdicatum arma perfidiose, atque impiè sumpsi. Quid emolumentum inde perceperim, quid attinet memorare, cum sit ante oculos? Calamitates bellicæ, & arumna: graues sceleris mei præmia sunt, quorum non modica pars ad te quoque confluit. Iterum, pro dolor, acie victi sumus, & ita labefacta: foris, attriteque res nostræ, vt cum difficultate nosmet, & nostra ipsis mœnium septis tueamur. Rubet, ac tepet etiamnum è stragibus nostris Tiberis, & campi adhuc ossium humanorum pleni visuntur. Verùm quid insanio? quid toties aliò mentem diuido? Mihi decretum est, Turno interempto, Troianos in meum regnum accipere, & pro focis habere, esto. Cur igitur istuc eo incolumi non facio? Cur tam durum confictum non præcido, & te, mihiq; tuisque saluum, ac sospitem retineo? Quam autem malè dicitabant mihi in circulis Rutuli, amici, & affines nostri? in quantam me vituperationem reliqua adducer Italia, si te petentem filiam meam, studentemque meum fieri generum, & tanquam filium, ad mortem (quod dii auerterent) quasi per proditorem tradidero, quia cum te seruare potuissem noluerim? Conuerte paulisper animum, quamque sit varia, & anceps fortuna belli perpende. Quamuis acriter dimicantem, non semper victoria sequitur: nec frustra alata pingitur, cum è manibus frequenter euolat: & vis Martis non raro ab abiecto victorem perculerit. Ad extremum, tangat te miseratio patris grandæui, cui tu es vnicus. Hic nunc ex absentia tua incertitudine non minima conflictatur, quantum ille luctum hauriet, o dii immortales, si se per temeritatem tuam ad orbitatem deuolutum, omniq; solatio funditus spoliatum senserit? Vitam illi acerbam efficies, & mors tua illius erit interitus. Hæc Latinus, quibus tantum abest, vt emollitus sit Turni furor, magis etiam obduruit: & ipsa medicina, morbi incrementum ei facta est. Ergo mox, vt per iracundiam mittere vocem potuit, seu cum primum rex conticuit, sic ait. Quod optimi parentis, & fidelissimi monitoris est officium, id præstas, cum ob salutem meam in sollicitudine versaris. Sed te etiam, atque etiam rogo, ne veta me subire, quod metuis: sine me, si ita casus tulerit, cum gloria potius referri mortuum, quam in vita manere cum turpitudine, quod necesse erit, si me huic pugna subduero. Quamquam quid ego dico referri mortuum? Solue Troianorum gladij vulnerant: soli necant: Nos quoque, o pater, lethalia tela iactamus: & nostri enses similiter ingentia facere vulnera, sanguinemque haurire didicerunt. Non hic perinde, vt apud Troiam, ei subuentura est mater, num nulli visa, pedem referentem nube circumfudit, & manibus aduersarij insequentis eripuit: quando scilicet nihil propius factum, quam vt à Diomede maceretur. Nunc quid ad hæc regina, licet audiamus. Percussit illico animum, quod de certamine accepit. Incendium iuuenis suo fletu conatur restinguere, cuius apprehensa dextera, sic fatat. Ah, Turne clarissime quid agis? quò te præcipitas? cur te is perditum? fuge hoc certamen inire: nescio quid mali mens prælagit mihi. Per hæc lacrymas, testes doloris interstini verissimas, ego tui semper, quod scis, amantissima, quæ, quantum in me est, præ omnibus tibi ex me namq; colloco, réque generum ascisco: ego, inquam, te per lacrymas istas, per si quem mihi honorem habes? si quid Amata reginam materteram tuam reuereris, te obsecro, obtestorque vehementissime, parce cum Troiano concurrere. Tu senectutis meæ spes, & solamen præcipuum: tu decus eximium nostri nominis, atque generis: tu columen, & gloria imperij nostri, cuius humeris domus, familiaque nostra sustentatur. Quidquid tibi sinistrum accidet, mihi acciderit, supereris? supereto: carebis hoc lumine: simul carebo: nec enim Æneam intueri generum, captiua & misera mulier potero. Impulit aures Lauiniae maternus clamor, accelerat gradum, visusque eiusdem lacrymis, ipsa quoque confestim pudore ingenuo candorem faciei suffundens, ac speciem candidissimi eboris purpureo colore infecti, aut rosæ inter lilia rubentis præbens, plorare instituit. Ibi Turnus in virginis defixa tenens ora, amoris suo alimenta suggerit, & ne tali coniuge excidat, maiore pugandi desiderio inflammatur. Quamobrem paucis Amata respondeat. Oratam te volo, mater, vt cum maxime, hoc ciuili supercedas, & me istoc tam infausto omine prosequendum ne pulles. Haud in meo situm est arbitratu, vtrum velim eligere. Pugnam detrectare non est integrum: in qua si cadendum erit, eadem sanè: differre, & remorari fatum meum nequeo. Heus tu Idmon, abi è vestigio, Troianoque non bona dicta renuntia. Vbi dies castina se extulerit, ne committat exercitus, quiescant: alterutrum nostrum sanguine bellum finitum, & incampo aperto quæsitum iri dicito uxorem Lauiniam. Hæc effatus in æles suas artatum festinat, equos, ab Orithvia regis Atheniensium filia Pilmuno auro suo honoris causa donatos, strabulis produci iubet. Erant illi niueo candore mirabiles, & celeripedes, vt nihil supra. Horum fremitum, lætitiæque in partem boni ominis rapit. Ministri circumstantes poppyms edendis, & tergis, ventribusque plaudendis, pectendisque iubis feros excitabant amplius. Dehinc lorica Æneam, auro interlucentem induit. Tum ense accingitur, quem Dauno patri eius Vulcanus fabricauerat: & vt quandam immortalitatem habere, frangique nulla vi, nulla vetustate consumi

Responsio Turni perimæ.
Quam pro me curam.

Electis oblatio Regis, & collary-matio Lauiniae.
At regina noua.

Turnus mater incipit iudicibus, cum capitis est fuit.
Ne quaeso ne me.

lumi posset, ac celerius mortem daret, vnda stygij lacus immerferat. Ad hæc cristatam capiti galeam accommodat, clypeum sinistra corripit, dextra hastam, quæ more antiquo ad columnam in medio domus, Actori nuper in spoliis ablata, stabat. Hanc ter quater concutiens, quasi animatam, ac sentientem sic allocutus est, vt diceret, quæ numquam preces eius fuisset irritas, nunc tempus venisse, quo ei præstare operam salutarem posset. Non habere illam inferiorem dominum. Gestatam ante ab Actore viro magno, in præfens à Turno, etiam ipso Actore superiore geri. Concederet hoc sibi, vt sternere eius missu liceret Phrygem effaminatum illum, loriceamque laceratam à membris reuelleret, & capillum eiusdem crispatum, vnguentoque delibutum scedare pulueribus. Atque hic quidem sic insaniebat, sic de constantia mentis deturbatus erat, vt etiam oculi sanguine, & igni suffecti, scintillare putarentur. Videre te crederes taurum mugitu magno vanos terrores facientem: quando nimirum pugna cum aduersario tauro futuræ præludens, arboris truncum, aëremque cornibus petisset, & pedibus arenas violentum proruit. Interim Æneas, lætus offerri, quod votis pridem optauerat (quoniam erat naturâ placidior, ac mitior, & à cædibus factitandis, fundendoque sanguine plurimum abhorrens) ad iram sese incitare, atque ad imminens, & iam denuntiatum certamen extimulare nitebatur, vt in armis suæ virutis documentum singulare relinqueret: Turni longè dissimillimus, quippe cuius insaniam neque Latinus auctoritate, & precibus, neque Amata cum Latinia oblationibus, blanditiis, & lacrymis flectere, frangereque potuerant. Mœstiores tamen suos, atque in primis filium, quod ancipitem cerneret fore certaminis euentum, & illi ducis, hic parentis vitam, ac salutem haberet in clarissimis, sermone leni consolatur, ac fata sibi annuere victoriam docet. Idmonem, quique cum eo venerant nuntium portantes, Latino regi dicere iubet, paratum se, ipse modò leges meditaretur, quibus pars victa se confringeret. Die postero secundum solis exortum, in campo sub urbem spatium congressui à Rutulis, Troianisque definitur, & coæquatur: in medio ara cespitiæ ad sacrum diis communibus Marti, Bellonæ, Victoris fœderis ergo faciendum componitur, aqua, ignis, & reliqua necessaria à feciale, & patrepatrato lineam vestem indutis, & verbena caput cinctis prouidentur. Egrediuntur, hinc ex urbe Latini turmatim, iam securi, & otiosi, qui paulo ante trepida fuga elapsi, muris incolumitatem suam crediderant: inde è castris Troiani cum Tyrrenis auxiliariis, armis diuersi, & ita instructi, vt si continuo pes conferendus. Et erat hoc diligenter præcautum, ne forte (vt sunt variabiles humanæ cogitationes) mutato consilio, confertim ab hostibus peterentur, id quod est factum, vt audiemus. Vtrarumque copiarum duces, agro, ac purpura conspicui obequitabant, suoque muneri nequaquam deerant. Postquam signo missu in loca destinata recessum est, hastas terræ defigunt milites, & scuta deponunt. Quoniam autem campus suberat mœnibus, indiscriminatim omnis ætas spectatum festinavit, cum alij tecta, alij turres, alij portarum fastigia, quamplurimi muros ascenderent. Iuno è monte, cui hodie Albani nomen est, (tum inglorius erat, ac sine nomine quoddam Alba ad eum nondum extaret condita, à qua sic est appellatus) igitur ex hoc monte campestem planitiem, ambos exercitus, & ipsum oppidum contemplata Iuno, huiuscemodi sermone dictis Iuturnam germanam Turni (cui Iupiter in stupri mercedem dederat, vt stagnis, ac fluminibus præfideret) aggressa est: non sanè quoddam diligeret, aut fratrem eius cordi haberet: sed potius sibi serens, suæque causæ consultum cupiens, ne cadente Turno, conatus sui ad nihilum redigerentur. O nympha, honos & ornamentum fluminum, mihi inter nymphas acceptissima. Tu nosti, quo pacto te reliquis puellis Latinis omnibus, quibus cum Ioui meo commercium fuit, antulerim, deam fieri passa sum, atque in caelesti templo non inuita collocarim. Nunc tibi rem auditu tristissimam prænuntio: ne tu transacto negotio, de silentio me, & subtracta ope incusare queas. Quousque fortunæ dominatus permisit, & fata indulsere rem Latinam procedere fecerit, Turnum tuum, urbemque Laurentum foui, ac tutata sum. Hodie illum fato sinistro descensurum in certamen video, nempe cui mors in foribus est. Pugnam istanc, fœdusque fœdissimum, quod iam iam sancietur, aspicere præ mœnore haud sustineo: concordia, ob quam fratri tuo pereundum erit, neutriquam mihi probatur. Tu si quid pro eo efficacius inuenire potes, licitum illicitum (debet siquidem sororem pro fratre audere, & experiri omnia) ne omittas effectum dare: forsitan secus, quam formidamus eueniet, & miseria ista prosperitate commutabitur. Vix absoluerat Iuno, cum Iuturna se dedit in lacrymas, pectus iterum iterumque pulsans: vt pote quæ causam dolendi intellexerat, qua autem via fratri opitulatum iret, nihil adhuc cognouerat. Hic Iuno, non flendi, sed præsidij afferendi, dum adhuc viueret Turnus, illud tempus esse: præcipitaret moras, & quacunque demum arte posset, germanum à propinquo interitu vindicaret. Rationem fore commodissimam, vt dissoluto fœdere bellum commoueret, quò miserentur congregiendos acies, & periculum à ceruicibus vnus in omnes transferretur. Meo istuc auspicio ausura es, ego auctoritatem facti huius non defugiam Dixit, & inter spem, metumque dubiam, ac tristitia plenam reliquit. Interea reges è castris prodeunt, Latinus spectabili pompa, atque ambitu, coronam gestans auream, duodecim insignem radiis, ad speciem Solis aui sui, è cuius filia Circe prognatum esse fama ferebat. Turnus hastilia duo præpilata manu tenens, bigis vehebatur, de cuius equis niue candidioribus supra meminimus. Ex altera parte Æneas, Romanæ gentis auctor, coruscus armis caelestibus, quippe à deo fabricatis. Latus eius tegebat Ascianus adolescens, tanquam alter ab illo parens futurus Romani imperij. Sacerdos candida veste opertus, porcam, & agnum ad aram constituit. Tum ad orientem solem conuersis corporibus, mola fassa victimas respergunt, de earum frontibus defectos capillos, & vnâ merum de pateris in ignem coniciunt. Secundum hæc Æneas strictum tenens gladium sic precatur. Testes mihi estote ô sol, & tu ô tellus Itala, cuius secundum diuina promissa possidenda, tantos exantillare labores potui. Tu quoque Iupiter omnipotens, tuque Iuno, quam mihi meisque nunc tandè propitiam atque elementem esse oro: tu item ô Mars, cuius arbitrio bella geruntur: & vos ô fontium, ac fluminum numina, & quidquid in cælo, & in mari deorum est, inuoco atque testor. Si me Turnus prostrauerit, filius meus, Troianique ex hisce locis Pallanteum ad Euandrum migrabunt, nec aliquando bellum reuocabunt, aut has terras populabundi incurfabunt. Sin (quod magis augurat mens mea, & vt augurium meum dij ratum faxint, quæso) penes me victoria steterit, nolo Italici Troiani iura dent: nec ego regium nomen auctoritatè que

Egressus utrumque in campum mouit. Postera vix summo.

Iuno ad Iuturnam de fratre liberando. At Iuno ex summo.

Foras peruenitur, & leges feruntur. Intera reges.

assumam. Volo iisdem legibus ambæ gentes pareant nullo discrimine: in vnum corpus sempiterna amicitia coalescant. Sacrorum nouam religionem, ac deorum illorum cultum institutam, quos mecum è Phrygia extuli. Quum rem victis, & victoribus salutarem fore, non habeo ambiguum. Latino focero armorum inferendorum, depellendorumque curam, atque adeo imperium relinquam: domicilio suo exturbabo neminem, ciuitatem mihi mei ædificabunt, Latinorum nullo aut sumptum conferente, aut operam suam imperudente. Ea ciuitas Latinæ vocabulo condecorabitur. Hactenus Æneas: quem Latinus oculos, & dexteram in cælum tollens, talis dictione sacramenti consecutus est. Per eosdem ego deos, Ænea, per omnia elementa, per Apollinem, Dianam, deos inferos, per Platonem ipsum iuro. Audiat ius fasque, audiat Iupiter, qui misso fulmine approbare fœdera consuevit. En aras sacris flagrantibus ignibus contingo, deos omnes testes appello, nullo æuo imminutum, atque ruptum iri pacem, quam hac luce iungimus. Vtunque res ibunt, aliter fieri non poterit: nec mihi vlla violentia, vllusque terror hanc animi mei constantiam eripiet: non si naturarum exultat extrema confusio: non si fractus illabatur orbis. Sicuti sceptrum hoc, quod mihi in manu est, nunquam frondebit, nunquam vimbram porriget, ex quo semel à stirpe recisum, virgulta sua; siue ramusculos, & folia perdidit: postquam ferro detonsum ac delibratum, atque ex stolone per artificem are exornatum, & in regale sceptrum conformatum est: ita ego nullo tempore fide mutata, à memet defiscam. Tali modo pacem consuebant, societatemque in sæculi duraturam paciscebantur, circumstante, & linguis fauente corona viorum illustrium. Turnus non iurabat: quippe coram præfente rege, cuius summa potestas, cum ipse dux tantum esset. Mox iugulantur, eo ritu, quo diximus, sacratæ pecudes, & adhuc spirantibus, ac palpitantibus extra eximuntur, & plenis lancibus igni inferuntur.

Cæterum Rutulos, Latinosque acceptæ conditionis pœnitere: videbant sequidem re perpensa diligentius, ob vires vtriusque dispariles iniquitatem certaminis. Diuersè tamen animi afficiebantur, cum alij patris, & conuentis standum, alij fœdas disturbandum opinarentur: quorum iudicium Turnus valde confirmabat, tacitus leato quodam, ac pigro incessu ambulans, deiectisque humi luminibus aram supplicis in morem veniens. Deformauerat præterea vultum eius succiplenum ac serenum repentina macies, & palidus corpus iuuenile, viuudum ac floridum obsederat: quibus argumentis apparebat, eum metu mortis incessi. Iuturna his de rebus sermonem datum exercitui sentiens & iam labascere, ac nutare militum animos haud malè diuinans, sese in formam Camertis mutat, viri antiqua generis nobilitate, & cum pœterna, tum etiam sua strenuitate clarissimi. In acie media comparat, suis verbis rumoribus variis occasionem subministrat. Quid facitis, inquit, Rutuli? sicce pudorem omnem à vobis profligastis, vt vnâ animam pro tot millibus morti opponere non erubescatis? Quid ita verò: num quia vel numero, vel viribus hosti cedimus? nihil minus. Troiani, Arcades, Etrusci, Turno propter Mezentium infensissimi, omnes huc sunt, in castris nemo remansit. Hos tamen nos pene duobus tantis superamus. Nam si singulis cum singulis concurrendum sit, & alterni duntaxat de nobis pugnent, multi aduersariorum non sunt propter eorum paucitatem habituri. Intuemini etiam, quantum præter ignominiam insit in ista monomachia damni. Turnus, qui se pro suis ceu victimam deuouet, ipse quidem hominum beneuolentiâ in cælum sublatus, famam astris terminabit: at nos propter hanc ignauiam nostram libertate pristina exuti, insolentes, ac superbos cogemur dominos perpeti, qui magis velut de hostibus supplicia, quam vt de seruis obsequia exacturi sunt. Rebus fecundissimus ebrius, in summa potestate modum tenere nescient. Istiusmodi cohortatione magis magisque pectora exarserunt: peragunt exercitum fremitus, & admurmuratio: inopinata denique rerum est subinducta conuersio. Qui enim pronuper à tot bellicis laboribus, adeoque longinquis defatigationibus quietem aliquando, & omnino certam se nascuros salutem sperauerant, nunc arma clamant, & fœdas factum pro infecto duci gestiunt: ac Turnum velut immerentem exitio iniustissimè destinatum miseratione prosequuntur. Ad hanc fœderis religionem polluentiam, incitamentum multo maius Iuturna, prodigium nempe caeleste adiungit. Aquila enim, ales Ioui sacer, ab alto deuolans, palustres aues inseguendo agitat. Post in vndas sese demittens, cygnum bene magnum magnis correptum vnguibus per aëra portat. Attoniti spectare Itali. Ecce autem volucres antea fugatæ redeunt: facta agmine prædatricem cum clamoribus tandiu instant premere, donec volatu, & onere delassata, prædam remissam in flumen proiiceret, atque in nubes, vnde venerat, reuolaret. Omnes consensu augurium vt faustum amplecti, & se velle prælio cum hoste contendere, significationem dare. Audacior cæteris Tolunnius, altius exclamat, hoc esse, quod votis deos sæpe rogauerit: agnoscere se fauorem numinis: proinde suo exemplo ferrum stringerent. Nam exulem illum improbum (sic Æneam per contumeliam nominabat) videri aquilam, qui Rutulos armis suis veluti aues timidus terroribus ageret, regionemque alienam depopularetur. Nunc itaque instar illarum, quas vidissent, auium, vnanimis in raptorem, eiusque copias facerent impetum: ducem suum Turnum, iam quasi cygnum excellentem sibi raptum reposcerent. Non feret, inquit, vim vestram, impressioni cedet, prædam restituet, confestimque velificans, ex hisce locis quàm longissimè se abducat.

Sub hæc verba telum in hostem torquet, pugnae initium: acclamatur vndique, & ardore concurrendi præcordia concalescant. Forè stabant inter Æneadas fratres germani nouem, iuuenes eximia corporum specie, & armis radiantibus insignes, Gilippo Arcade, & Tyrhena femina procreati. In hos directo missili, vnum per latus, quæ balteum fibula mœdebat, transfigit. Fratrum, dolore, & ira ardentium partim gladios educunt, partim arcus expediunt, & ad vlciscendum morientem, se in hostem immittunt. Contra eos Laurentes nituntur. Vicissim in hos Troiani, Etrusci, & Arcades inuadunt. Sic dum paulatim hinc & hinc pugnantibus subuenitur, ad miscendum prælium pariter omnes incumbunt: tanto feruore, & tam cæco nisu, vt aram quoque destruerent, titiones, crateres, sacrificiique apparatus dilicerent, ac dissiparent: nihil pensi habentes, gratum id diis, an ingratum foret. Tantum vero vtrinque telorū spargebatur, vt ferreum quædam imbrem cælo præcipitare crederes. Latinus publicè fugit, vitamque suâ latebris mandat; deos fracto fœdere scelerat: violatos grauissimè cõquerens. Multi currus denuo instruebant, ex iisdem pugnaturo. Alij equos iam infrenatos, incendentes, strictis mucronibus se ad hostem cadendum paratos ostendebat. Messapus se deris præter cæteros

Rutuli impulsu Iuturna fauces violant, bellum poscunt. At vero Rutulis.

Pugna noua turbato sedere. Dixit, & aduersos

ceteros rumpendi percupidus, Aulesten Tyrhenorum regem, quem ex insigni regio, seu diademe inter-
noscebat, equo in aduersum concitato proferret. Is, ne tergum hosti praberet instanti, retro actis vestigiis,
ad aræ disiectæ fragmina, quæ non videbat, offendens, supinus corruit. Derepente Messapus superuenit, &
antequam surgeret (ne occasio optata periret) trabalem ex equo hastam in illum, impensè deprecantem in-
torquet, & insuper moribundum hostiliter subannat. Hoc habet, inquit: id est magnus, & lethale vulnus
accepit. Hæc victima, vt reor, aliquanto gratior diis super ara ista mactata est. Latini aduolant, animam
agenti spolia tollunt. Choroæus sit illis obuius; qui mox nondum restinctum torrem ab ara capiens, con-
tra ruenti Ebuso, plagamque illaturo os percudit. Sic barbam hominis fuscissimam, velut aridam sylvam igne
comprehendente exurit; vitionem odor sequitur teterrimus. Adhæc sinistram in caesariem sagitta implicat; cor-
pus impacto genu humo affligit, gladio latus haurit. Podalirius Alsum pastorem in prima acie emicantem,
ense nudato insequitur. Ille conuersus, agrestem securim tam validè capiti persecutoris illidit, vt cum men-
to diffusum penderet in humeros, ac cerebrum sanguine commistum in arma deflueret. Ibi Æneas vir re-
ligiosus, cassidem, quod agnosceretur melius, deponens, & inertem dexteram tendens, suos coercere, ac
reuocare à pugna institit. Hæc quid agitis? vnde hæc tam repentina, & improuisa discordia, quæ in vestram
redundabit perniciem? Ponite iras; sanctum est fœdus: dictæ pacis leges: soli mihi cum colo ingrediend-
um. Periculum meum esto, omittite formidinem: ego conuenta mea dextera confirmabo, & Turnus mor-
te sua sacrilegorum expiabit audaciam. Adhuc loquentem Æneam allabens ab hostibus sagitta in crure lau-
ciat: à quo, & fortuitone, an deo aliquo dirigente venerit, comperiri non potuit: nemo, qui huius glorio-
sissimi facti laudem ad se transferret, inuentus est. Repetit igitur castra vulneratus. Quod simul vidit Tur-
nus, & duces ob eam rem in mœsticia positos didicit, suspicatus inimicum suum mortifero contactum vul-
nere, ingenti cum spe successus audere, & occasione vrgeret incipit. Pofcit arma, poscit curram, raptim
conscendit, habenas per se regit, ac prouolans non paucos interficit: aliquam multos semineces relinquit?
quosdam rotarum lapsu, & pedibus equorum proterit: nonnullos fugientes hastis figit. Quomodo Mars,
cui in deliciis sanguinis inter arma profusio, apud Hebrum Thraciæ fluentum clypeum concutit, bellum
concitans, & rabie incitos equos per campum dimittens, qui ventos propemodum currendi celeritate an-
reuerunt, tota regione vngularum pulsu resonante, curramque stipantibus Iris, Insidiis, Pauoribus, ac
Terroribus, præclaris vtique comitibus: sic Turnus medio tumultu quadrupes suos ex sidore fumantes,
vngulisque rorem sanguineum (propter calcata cadauera) & arenas cruore perfusas spargentes, ad cursum
impellebat, & dictis amarulentis hostes laceflebat. Inter alios eminus Schenelum, cominus Thamyrim, &
Polum occidit. Eminus quoque Glaucum, & Ladem Lycios, Imbrasi filios, ab ipso patre educatos, & si-
militer pede, vt equo, congredi eruditos. Aliunde se ferebat Eumedes Troianus, vir bellicosus, Dolonis
filius, Eumedis nepos, cui etiam nomine, quemadmodum animo, & dextera parenti, erat similis. Is Dolon,
cum olim explorator ad Græcorum castra, ab Hectore missus, & ab eodem pro mercede Achillis equos, cur-
ramque pactus accederet, Diomedes illi aliam dedit mercedem, vt deinde ad equos Achilleos non aspira-
uerit. Eumedes itaque iuniore, procul conspecto (id quod per æquora camporum non erat difficile) telo prius
vibrato cum eum contigisset, curru illico superastitit: ex equo desiliens, prostrati, ac semianimis collum
pede suo premens; gladium ei proprium extorquet, quo infelicem iugulat, sarcasmo addito. Habere iam
ipsum, quod concupisset, iacere in agris Italiæ, quorum latitudinem corporis sui spatii metiri posset. Hu-
iusmodi præmiis donari, tales ciuitates condere, qui Turnum ferro aggredierentur. Statim ei comites ad in-
feros aggregat Buten, Chlorea, Sibarim, Daretæ, Therfilochum, quem sternax equus per ceruicem effuade-
rat. Nec verò secus Turno, quacunque niteretur (nitebatur autem vi maxima) aduersi cedebant cunei, re-
troque pedem referebant, quam cedunt nubila Boreæ, cum flatu vehementissimo sonans, pelagus conciet,
& vastos ad littora fluctus prouoluit. Tamen Phegeus, vt cunque etiam furenti, accerrimè que instanti se
obiectare, & apprehensis equorum frænis, licet citatissimo cursu raperentur, curram aliò detorquere ausus
est. A quibus dum pendens vnâ trahitur, lancea, quâ inter equorum capita ad ictum patebat, feritur desu-
per: obstanteque lorica, corpus illi tantummodo perstringitur. Hic ille nihilominus obtento clypeo, rem
gladio gereret: cum in Turnum respicientem, atque tota mente intentum, axis, & rota impulsam, humi de-
iecerunt. Quo facto Turnus de curru desuens, quâ galeæ lorica iungitur, caput misero amputat, truncum
relinquens. Hunc in modum Rutulo saeuente, & ad ortum mittente frequentissimos, Mnestheus, Acha-
tes, Ascanius Æneam de vulnere eruentum, & gressum hastâ nix adiuuantem in castra reduxerunt. Cui hoc
vnum ægrè est, quod in acie versari, boni imperatoris munus fungi nequit. Patienter autem expectare tan-
tisper, dum vulnus obligaretur, dum curaretur, non poterat. Manu sua infractam arundinem laborat ex-
trahere, non sine dolore grauissimo: sed iucunditas, qua permulceri è conspectu copiarum suarum, & suo-
rum alacritate dimicandi consueuerat, faciebat, vt quamuis acerbitatem pro nihilo putaret. Cum autem
res tentata non procederet, quod proximum erat, mandauit, sectione ampliari vulnus, quod sagitta posset exi-
mi, & ita in aciem redeundi, quo nihil optatius, licentia praberetur. Iapis erat, Iasi filius, senex, Phæbo, si
quis alius, dilectus: quippe quem artem medicâ doctuerat, augurem, citharædum, sagittariû fecerat, quæ sunt
artes Apollinis. Cæterum illi medèdi vsum reliquis anteposuit, & dū patris vitâ medicamentis, & auxiliis da-
retur extendere, facultatè mutam, hoc est, quæ sermonibus, & eloquétia non indiget, exercere maluit. Stabat
innoxius hastâ Æneas, nõ sedebat, neque iacebat: quorû tamen alterutrum debilitas corporis postulabat: stabat,
inquã, & fremebat, nõ quidè causa vulneris, quia dolore videlicet morderetur: sed belli potius, vt dicebamus
à quo abesse vel paululû viro fortissimo, bellicarumque laudû audissimo intolerabilis omni pena videbatur.
Circumfusa turba militari, & cum Iulo collacrymate, ipse siccis manebat oculis, & ab animi firmitate nec
minimùm discedebat. Ergo lapis quem descripsimus, retorta veste, & succinctus more medico, manus cura-
tioni admouet, herbarum succis experitur; spiculum sollicitat, ac forcipe comprehensum, educere incas-
sum contendit: nec illum vel fortunâ, vel ipse præses, inuentor que medicinæ quicquam adiuuat. Interea
loci plus plusque in campo discrimen inualescit, concurrentium pedum, equitumque cateruis densior
pulis

*Æneas inu-
to au. tore vil-
moratur: Tur-
nus cadibus
grassatur.*
Has in-
ter vo-
ces,

*Æneas ma-
terna prou-
dentia cura-
vit.*

Atque ea
dum cã-
pis.

pulis surgit, de equestri copia multi Troianorum castris adequant, & in ea misilia conieciunt: tum præ-
liantium, cum oppetentium vociferationibus cœlam incenditur. Tandem Venus filium miserata, dictamini
herbæ odoriferæ caulem cum folijs, & flore rubenti ex Ida (mons in Creta est) decerpit. Eius natura, &
vis, vt tela vitro faciat excidere, quod in syluestribus capris animaduersum est, quæ à venatoribus sagittis
fixæ, ad eam carpendam pro remedio solent confugere, & sanitatem inde, eo, quod dictum est, modo, ad-
pisci. Hanc herbam absconditè, & nulli visâ, vt pote nube obscuriore, circumdata, desert: in aquam pe-
lui à medico insulam mitit, atque ita saluteram reddit. Cum fouisset ea aqua vulnus Iapis, res dictu vix
credibilis, dolor omnis repentinè definit, sanguis consistit, manum fouentis secuta sagitta, sine tractu ex-
cidit, vires confestim redintegrandur, immò augentur etiam. Exclamat perfusus nouo gaudio medi-
cus, arma desubito, sine cûctatione ad armandû Æneam porrigi iubet: non humana industria, sed diuina ope
ad augustiora adhuc opera seruati ac sanati esse. Sic amissi propemodum redierunt animi, & aduersus ho-
stem denuo accensa sunt Troianorum studia. Iam ocreis auro fulgentibus, caterisque armis sese heros mu-
liat, videbaturque illi, nimis longum fieri, dum exercitui redderet. Egredius ergo è tentorijs, vide quid
facit. Ascanium adolescentem filium, sicut erat armatus, complectitur, apertæque galeæ osculum ei impr-
mens, hæc addit. Fili mi Ascani, nullam tibi meliorem hæreditatem, quam factorum meorum inatio-
nem habeo relinquere. A me, quomodo melior, & ad labores gloriosos fortiter tolerandos promptior: ab
alijs, quomodo fortunatior has discito. Nunc tibi hac dextera mea longam securitatem comparabo, & ad
magna te emolumenta, honorèsq; perduca. Tu simul vt constantem ætatem ingressus fueris, mei parentis, gnæ.
& Hæctoris auunculi tui memoriam cole: & tuis te maioribus dignum præstare stude. Hæc locutus, porta ex-
cessit, hastam præferens. Procedunt cum eo Anteus, Mnestheus, & quotquot in castra confluxerant milites:
confluxerant autem plurimi, quorum incessu puluere tollebat nubes, & terram sub pedibus tremere ap-
parebat. Aduentantes de loco celsiore Turnus conspexit, mox item milites eius. Sed quibus putas animis: oh
trepidantissimis, atque abiectissimis. Quin & Iuturna, quæ omnium prima audierat, videratque castris
exeuntes (singulari etenim in sollicitudine propter fratrem erat, circumspeciebaturque, & obseruabat omnia
curiosissimè, prima cohœruit, & à conspectu statim futuræ calamitatis se proripuit. Citatis gressibus per
campum fertur, Martium spirans Æneas cum suis, non indecoro puluere fordidis. Irruit in hostes ad eo den-
sato in cuneos agmine, tantòque turbine, quanto in graui tempestatè à mari ad terras nimbi aguntur ventis
impellentibus, & littora sonitu complentibus: vnde agrestibus arborum, segetumque stragem hinc præsen-
tientibus, horror incessit. Thymbræus Osirim obesum hominem, Archetium Mnestheus, Epulonem Acha-
tes, Vntem Gyas luce spoliat. Ipe Tolumnius augur, qui reliquis in fœdere rumpendo, pugnaque instau-
randa verbis, & misso iaculo hortatorem sese, atque ducem exhibuerat, occiditur. Clamor ob huius præ-
cipuè casum, quem augurium suum turpiter sefellisset, à Rutulis increbrescit, palabundi fugiunt. Æneas
nec obuios, nec æquo etiam pede congredi promptos: nec armis demum retentis nondum supplices vult
interficere: nec in terga fugientium haret: nihil enim contra fœdus molendum sibi decernit: tanta fuit
erga deos reuerentia: vnum Turnum per caliginem illam è pulueribus sublatis obortam querit, eum so-
lum sibi dari postulat, qui cum de vita & sanguine deceret. Hoc animaduertens Iuturna, Metiscum Turni
aurigam, nihil huiusmodi veritum, curru deturbat: ipsamet eius formam induta aurigatur. Quia enim
hactenus per fœderis dissolutionem liberare periculo fratrem nequiuerat, aliam tentat viam, eumque hosti
infecto studet subtrahere: quod cum citra dolum ac fallaciam haud processurum intelligeret, ad mentien-
dam eius faciam atque habitum se conuertit. Et quo pacto hirundinem cernimus opulenti alicuius atrium
amplissimum, spatiosas porticus, fluminum, stagnorumque ripas peruolare, captantem pullis suis paruis,
sima pabula (muscas puta, culices, & huiusmodi insecta per aerem volitantia) eodem pacto quodammo-
do per hostilem exercitum cum curru Iuturna volitabat, ac modo hic, modo illic fratrem, gaudentem po-
tius, quam rebus suis diffidentem (vt quidem videri illum cupiebat) ostendebat: nec enim cum Ænea ad
manus venire patiebatur: sed quam remotissimè poterat, abripiebat. Hoc magis quibusdam viæ compen-
dijs, semitisque eum excipere latè vagantem Æneas dabat operam: quin etiam cunctis audientibus, nomi-
natim eum appellare non reformidabat. Turne, vbi es? Turne, quid fugitas? Agedum, siste: si quid cordis
habes, motum congregere. Quoties autem frater proprius Æneas, & eum cursum assequi contenderet, to-
ties Iuturna vehiculum aliò deflectabat. Ancipiti cura distineri Æneas, Messapus forte hastilia duo gerens,
alterum in Æneam coniecit. Is repente subsidens, seque scuto tegens, ictum, alioqui capite, aut præctore
excipiendum euitat: conus tantum cum cistis ablatas. Tum demum viri summa lenitas in stomachum, &
indignationem abiit: perspicieusque, se tam cautè & laboriosè vitari à Turno, nec hominem velle sui co-
piam facere: esseque periculum manifestum, ne, dum Rutulis parcat, atque à credibus per se edendis tem-
perat, ipse ab ipsè insidiosus interimeretur, testatur Iouem læsi testem fœderis, & ita tanquam religio-
nem iam defunctus, in confertos hostes irruit, secundoque Marte, nulla cuiusquam ratione habita, quot-
quot potest obruncat, irascendi nullum sibi modum statuens. Quis nunc Apollo, quæ Musa carmen ido-
neum mihi suppeditet, quo exequar tot funera, non gregariorum dumtaxat militum, sed ducum etiam, quæ
totis campis hic Turnus, illic Æneas fecisse dicitur? Mirabile profectò, placuisse dijs, duas gentes, Troia-
nam & Italiam, alteram in alterius pestem tantis motibus incitari, quas inter olim æterna erat futura pax
atque concordia. Æneas Sucronem Rutulum, quâ Teucris à Turno fuga iniecta constiterant, non longa inter-
cedente mora, per latus & costas (quæ pars corporis celeri letho opportunissima) traiecto ense prosternit.
Turnus vicissim Amycum equo à se deiectum, item Diorem eius fratrem pedes concurrrens ferit: illum qui-
dem tragula, hunc gladio: & amborum capita sanguine adhuc stillantia ad curram ostentationis, & timoris
incuriendi suspensa circumfert. Rursum Æneas vno congressu Talon, Tanaim, Cethegum iugulat: Ony-
tem præterea Thebanum, tristioris naturæ hominem, Peridia filium. Contra Turnus aliquot Lycios (Ly-
cia autem Apollini dilecta) neci dat. Insuper Menoetem armorum tractandorum imperitum: nec mirum,
quando natura eum à militari studio abhorrentem sinxerat. Arcas erat origine, iuxta Argos, vbi Lerna palus,
habitaue

quidem enisissimè, eam inde recellere, ut quem cursu nequibat, celo assequeretur: venim Turnus maiorem in metum datus, satisq; intelligens, quid sibi pararetur, Faunū, & Tellurem supplex rogat, per honores, quos illis semper habuisset, quosque Troiani temerassent, retinerent hastam: nec cultorem, suum lædi permitterent. Haud irritæ preces nam Æneæ conatus in euellendo non proceffit, utcunque etiam conaretur. Interim Iuturna denuo Metisei formam capellens occurrat: fratri ensem Daunium in manum tradit. Agrè passa Venus, nympha tantum concedi, ipsa quoque accelerat, & trunco hastam eximit. Ambo itaque & animis, & armis refecti, & alter gladio, alter spiculo confilus, pugnae pergunt insistere.

Iovis & Iunonis super fratrem Iunonem
Contemplantem ex alto certamen hoc Iunonem, Iupiter ita est affatus, ut quæretet quousque tandem innoxia genti vellent irasci: quousque scire, cum ei ad malefaciendum nihil restaret. Non eam necesse immò se scire fateri solitam, Acneam fatis postulantibus in cælum euehendum, atque indigetum numero adscribendum. Quid ergo machinaretur de cætero: aut quo consilio illic hæreret? Num, inquit, diuum futurum

Iunonem
interca. Æneam, à mortali manu iacta sagitta vulnerari decuit: num, ense à Iuturna te auctore porrigi, & ita vitis instaurari animos? Fac aliquando modum odii: relinque locum meis precibus: noli te ex cruciare, & mihi querelis tuis creare curas, & molestias. Ventum est ad terminum. Licuit tibi terra marique vexare innocentes: licuit bellum commovere: domum Latini, & sponsaliorum gaudia miscere luctibus, & lacrymis. Sufficiat huc progressam: ulterius te progredi non feram, non patiar, non sinam. Deiccto in terram vultu respondet Iuno. Quia hæc voluntas eius se non lateret, terram & Turnum reliquisset: alioqui non de nube digna, atque indigna patientem fuisse spectaturam: sed flammis armatam, staturam ante aciem, Troianosque ad bella, & interitum compulsuram fuisse. Suasisse Iuturnæ, ut fratri auxilium ferret, & pro eius salute quiduis audendum sibi arbitraretur: veruntamen, ut telum in Æneam iacti curaret, nulla ratione se suasisse: & ita se confirmare per paludem Stygiam, vstitutum iurandum diis immortalibus. Secedo igitur, & huic me bello subduco. Porro vnum quiddam, quod satis minimè tenetur, pro Latio vniuerso, tuorumque te existimatione, & auctoritate rogatum velim. Vbi transactis nuptijs Troiani cum Latinis perpetua se communitate deuinciant, & ipsæ sub legibus auum agitantur, ne hos vtpote indigenas, vculissimum vocabulum suum deponere, Troianorum assumere, & gentem Troianos vocari, aut linguam eos, habitamque in aduenarum sermonem, ac vestitum mutare cogas. Vocetur regio Latinum, ut antea semper: vocentur albani reges: & si omnino fatis placitum est, ut à Troianorum sanguine origo Romana descendat, Troiani Italorum nomen ferant: quò de Italis videantur, non de Troianis Romani oriundi. Sic deleatur, & pereat nomen Troiæ, quemadmodum vrbis ipsa deleta est, ac perit penitissimè. Renidens Iupiter, Etiam hoc ostendis, inquit, te germanam esse Iouis, & Saturni siliam id est, nobilissimi generis propaginem. Est quippe instituta natura nobilibus, iram reseruare in occasione aliquam posteritatis, uti cam in præsens concoxisse simulent, & pœnas ijs apud se moliri, quibus se agnouisse videri volunt. Age, remoue ex præcordiis iracundiam istam: petita indulgeo, rem totam arbitrij tui facio: Latini linguam, nomen, instituta sua retinebunt: corporibus tantummodo permiscebuntur: seu populum vnum quendam multitudine efficiant, vocabunturque Latini communiter: ritus duntaxat quosdam Phrygios illos adijciam. Hoc autem tibi narro, visura es gentem sanguine Italo commistam procreari, quæ pietate homines vniuersos, tantum ne deos etiam ipsos superabit. Nec per orbem terrarum inuenietur vlla natio, quæ cum illa (Romanis puta) religionibus in te colenda certauerit. Gratissimus hic nuntius reginæ deum: quare libens annuit, & mirificè exhilarata, benignior in Troianos ex illo euasit. Cælo excesserat Iuno, cum Iupiter eius

Iupiter Diræ Turno immittit
auxiliis priuato iam Turno, etiam Iuturnam à fratre iuuando absterere instituit. Sunt Diræ geminæ, quas cum Megæra, tres vno eodemque partu Nox ex Erebo conceptas effudit: quæ serpentibus incinctæ, instar auium alas gerunt. Hæ Ioui apparent, & ad ministeria illius iussu obeunda præstid sunt, ad solum eius præfentes, aut in limine excubantes. Quod si quando hominum sceleribus offensus, morbos, pestilentiam, aut alia genera mortis, bellum denique mittere decernit, istæ ad terræ eos, ac metu percellendos præmittuntur. Harum vni mandat, Iuturnæ occurrat illique fraternæ mortis omen faciat. Delabitur in terras cum stridore celerius, adiuuante scilicet natura ipsius, & hortante Iouis imperio. Perinde ut sagitta Parthica, aut Cydonia veneno illita, quod Parthi, & Cydones soliti sunt: ac proinde vulnera sunt insanabilia, Exercitibus conspectis, magnitudinem suam in noctuæ formam contrahit: noctuæ, quæ sepulchris, & ruinosis aedificiis, ac desertis locis insidens, per noctem dirum, & ominosum canit. Hanc ergo speciem præ se ferens, & ante Turni vultum obuolitans, clypeum eius alis suis diuerberat. Intelligit ille, hoc portento extremum sibi malum portendi, atque idcirco insolito corpore obrigescit, comæ stant hæret vox in ipsis faucibus. Iuturna, vbi stridorem audiit, alas vidit, Diram cognouit, crines solutos euellit, vnguibus genas lacerat, pectus pugnis tundit (quæ omnia doloris magni argumenta sunt) & sic incipit.

Dulcis Iuturnæ querimonia super fratrem mortuo.
Eheu, frater mi amantissime, quid in hoc articulo ego soror tua prodesse tibi queam? Pro salute tua tentauit omnia: quid nunc excogitem? quid ordiar tua causa? quò me vertam? qua arte vitæ tibi prorogem? A potentore pessundamur: hoc monstrum Iouis voluntate se attulit, Iouis voluntas iniucta est. Perspicio nimis, quid lethifer iste sonus, quid harum volucrum alæ detestabiles mihi nuntient, nec me Iouis mandata prætereunt.

Quid nunc te tua.
Hæcine autem ablatae virginitatis meæ pretium? Vitam eternam dedit. ò præclarum munus: mortalem potius me reliquisset: sic enim finirentur dolores mei, quia mors omnia finit: & item modo fratri meo comes ad inferos: nunc lugebo immortaliter. Quid enim mihi, animo meo charissime frater, sine te iucundum esse vnquam poterit? omnia commoda mea, sine commoditate tua, erunt merissima incommoda, omne gaudium meum, sine te, mæstitudo. Ah, vtinam terra dehiscente sic ad manes hauriar potius, quam vt in superis locis sim, vbi tu esse desinis. Hac lamentatione perfuncta, ne fratrem suum aspiceret, & acerbiorum dolorem caperet, cum altissimo gemitu fluuii sese reddidit. Æneæ (vt ad priora orationem reuocemus) telum ponderosum manu concutens, Turno instat, cum his vocibus. Quid moraris? quid consilio fluctuas: non est viri fortis, Martem in pedibus gerere: standum, & cominus certandum est. Nunc te in omnes rerum formas transmuta vclut Proteus: collige in vnum facultatem tuam omnem, & tanta quidquid

Mors Turni Æneæ instat cœtera.
potes,

potes. Vel te nunc cælo, vt auis: vel cauis terræ, vt musculus cre-sc, non prohibebis à te manus meas. Turnus agitans caput, excipit: non tu me istis grandibus dictis tuis quidquam terres: dij, Iupiter, quos infensos habeo, quorumque vim nemo non pertimescit, hime terrent. Hæc dicens, circumfert oculos: saxum videt ingens, & vetulum, quod pro limite magno iacebat, quòdque vix duodecim (vt nunc sunt hominum corpora) quamuis lectissimi, & robustissimi viri portarent. Hoc ille solus sublatum, connixus toto corpore, captoque impetu in Æneam iacit. Veruntamen adeo apud se non est, vt neque tollentem se, nec currere nec euntem sentiat, & planè quid agat ignoret. Sic erat præterea metu fractus, ac debilitatus, vt genua tremarent, frigeretque, & concreveret sanguis in corpore. Iactus lapis non totum spatium absoluit, neque corpus hostis attingit. Quemadmodum in quiete, multa videmur nobis velle, & incipere: quæ præstare non possumus, conari, quæ non conamur, currere, cū non curramus: denique in medijs cœptis deficere, nec linguâ posse mouere, nec verbis progredi: ita poterit vnusquisque nostrum de se statum Turni æstimare: talis enim fuit qualis dormientiū, & somniantium esse solet, cui nihil, Furia aduersante, procedebat. Variè efficiebatur, vrbè aspectabat, vbi manebat Lauinia, si quid inde veniret auxilij, quod illum rogare pudebat, & meritò. Eadè de causa Rutulos suos intuebatur. Cunctatur, & telum Æneæ perhorrescit. Proius quid inciperet, non dispiciebat. Occasio iam fugiendi dempta erat: audere autem aduersus hostem semimortuus timore qui valebat nusquam cursum, nusquam que aurige impleret officium, foror. Talibus cogitationibus distracto, Æneæ fatalem hastam intendit, & quem locum vulneri, fortuna monstrabat, oculis designat. Omni conatu, tantoque crepitu eam contorquet, vt neque à murali tormento catapultæ, vel balistæ saxum proiectum in muros: neque fulmen ipsum cum tali sonitu veniat. Volat instar atrij turbinis, lethum Rutulo portans. Nam per Ioricam, & scutum septem tergoribus compactum transiens, medium femur eius penetrat: quo vulnere curuato poplite humi corruit. Edunt gemitum tremefacti Rutuli, quos mons, & vicina nemora respondent. Tum oculos, dextramque supplex victori tendens, humili prece, fateor, inquit, me victum: hostem tuum, si lubet, interfice: mortem haud deprecor. Sed si quid te longæni patris mei miseret, illi me dona, ne in orbitatem liberos produxerit, & luctu nimio maceratus, ante diem occidat. Habuisti tu quoque grandæuum patrem Anchisen, cui fuisti dulcis, & charus: ex eius erga te affectu, & charitate, parentis mei in me affectum metire. Sin autem me iugulatum mauoles, corpus meum, obsecro, sepeliendum meis condona. Vicisti, nemo negat: & me tibi supplicentem viderunt, quotquot adfunt. Tuam tibi habeto Lauiniam: ne ulterius exerce odia, cum caussa odiorum sublata sit. His verbis mitigabatur non nihil Æneæ pectus, & cogitabat infælicem ignoscere, eumque viuam seruare. Et ecce, dum huc illuc per corpus eius voluit oculos, cernit in humero balteum, Pallantis spoliū, quem à Turno occisum fuisse, superioribus libris expositum est. Hoc viso, vulnus antiquum recrudit: qui inueterauerat, viuere cœpit animi dolor: quocirca sic geniculantem inuasit. Tūne Pallantis mei manubij ornatus, quibus te iactas, hinc viuus abeas? Propter Pallantem, quem cum insultatione, & superbia tanta obruncasti, moriendum scias tibi hodie. Pallantem, vindico, Pallas te maculat. Hoc dicto, gladium in pectus aduersum immergit. Illi vita è florenti, benèque constituto corpore indignabunda & gemebunda ad inferos elabitur.

* * *

FINIS.

INDEX PRIMVS

Constantem vitrum blanda non mouent, 3g.520
 Coras, 9, ac. 672. & 11, ac. 465
 Cornix tempestatis nuntia, 1g. 388.
 Cornus bona bello, 2g. 447
 Corvulus triumphata, 6, ac. 836
 Corni nuntij serenitatis, 1g. 410
 Coruus, 3, ac. 170. & 7, ac. 209. & 9, ac. 10. & 10, ac. 719.
 Corylus, 5, ec. 3. & 21, & 7, ec. 63. & 7, g. 67. & 299.
 Corydon, 2, ec. 1
 Cosa ciuitas, 10, ac. 163
 Cossus, 6, ac. 841
 Cremona ciuitas Italia, 9, ec. 28
 Crepusculum, 4, ac. 580
 Creta, 3, ac. 129
 Cretes, 4, ac. 146
 Creteus poeta Musis amicus, 9, ac. 774. occisus, 12, ac. 538
 Creusa amissa, eiusq. simulacrum Aeneae visum, 2, ac. 737. & 772
 Crinifus fluminis Aesclepi regis pater, 7, ac. 38.
 Crocus rubens, 4g. 182
 Crustumeri, 7, ac. 631
 Cumas delatus Aeneas, 6, ac. 2
 Cumaea Sibylla, 6, ac. 98
 Cupauo, 10, ac. 186
 Cupidinis origo, potentia, 1, ac. 660
 in Ascanium versus, 1, ac. 694
 Cupressus arua, 3, ac. 64
 Curetibus custodius Iupiter infans, 4g. 150.
 Curvus inuentus ab Erichonio, 3, g. 113, habenas non audit, 1g. 514
 Cursus certamen, 5, ac. 290
 Cyclades, 3, ac. 137
 Cycloppum labores, 8, ac. 424. statura violentiaq. 3, ac. 651
 Cyni, & Plaethontis fabula, 10, ac. 185
 Cynus dux, ibidem. Anis, 7, ac. 699.
 Cyllarus equus, 3g. 90
 Cymini lacus cum monte, 7, ac. 697.
 Cymodoce vel Cymodocea nympba, 4, g. 338. & 5, ac. 826. item 10, 235.
 Cymothoe nympba, 1, ac. 148
 Cymbius Troie auctor, 3g. 36
 Cyparissus Idaea, 2g. 84
 Cyrene nympba, 4g. 321. & 375
 Cyprus opima, 1, ac. 625
 Cythera, insula Veneri sacra, 10, ac. 51
 Cynifus, 2g. 431. & 3, g. 394
 Cytorus mons, 2g. 437.
 D.
 Daeindoniis, 8, ac. 728
 Dacus, 2g. 497
 Daculi fabula, 6, ac. 14
 Damas canibus venari, 3g. 410
 Damon & eius querela, 8, ec. 16
 Danaides maritus ingularunt, 10, ac. 497.
 Danae Ardea edificatrix, 7, ac. 410.
 Daphnidis mors & epiaphium, 5, ec. 20.
 Davidanus Latinus, 7, ac. 207. Ily auct. 8, ac. 334. ex Corynbo in Phrygiam profectus, 7, ac. 209
 Dares contra Eutellum, 5, ac. 417
 eiusdem stolta ferocia, 5, ac. 369
 Decij, 6, ac. 824
 De fruis, 4g. 269
 Deiopeia nympba, 1, ac. 76
 Deiphobe Phobi Treuicq. sacerdos, 6, ac. 30.
 Deiphobus maritus Helena post obitum Paridis, 6, ac. 520
 Deiphobi & Aeneae apud inferos colloquium, 6, ac. 500
 Deli descriptio, 3, ac. 73
 Delos, 3g. 6. immota, 3, ac. 75
 Demophoon, 11, ac. 675
 Deorum iuramentum, 9, ac. 104. auxilium, 2, ac. 591. & 12, ac. 415. negatum auxilium, 12, ac. 800. concilium, 10, ac. 2.
 Desiderantis animi descriptio, 2, ac. 281.
 Deus omnium auctor & principium, 3, ec. 56. & 4g. 221. & 6, ac. 724. gubernat omnia, 8, ec. 35. honorandus est, 1, g. 338. cor hominum mutat. 1, ac. 306. timendus, 1, ac. 546. an sua cuiq. Deus sit diu cupido, 9, ac. 185
 Diane forma, 1, ac. 502. tergemina virginis ora, 4, ac. 51.
 Dictamnus herba, 12, ac. 412
 Dido regis officium exequitur, 1, ac. 508. eius humanitas, 1, ac. 573. hospitalitas, 1, ac. 631. infans amor, 4, ac. 68. & 300. eius formam comparatione explicat, 1, ac. 500. coniugium cum Aenea, 4, ac. 165. oratio ad Aeneam ne se deserat, 4, ac. 314. imprecatio in Aeneam, 4, ac. 608. animus amore fluctuans, 4, ac. 86. conuentus cum Aenea apud inferos, 6, ac. 450. Diane collata, 1, ac. 502.
 Dei ornis descriptio, 2, ac. 802. & 3, ac. 588. & 520. & 4, ac. 129. & 12, ac. 77.
 dierum discrimina, 1g. 208
 Diomedes, 11, ac. 243. Venerem vulnerat, 11, ac. 277. eius equi, 1, ac. 756.
 Diomedes aues, 11, ac. 272
 Diore Troianus, 5, ac. 335
 Diogippus occiditur à Turmo, 9, ac. 574.
 Dire 12, ac. 845. ad Ionis solum pertinet due, ibidem. ex Nocte fate, ibidem.
 Discordia, 1, ec. 71. eius sedes apud inferos, 6, ac. 280
 Diuitum studiis, 2g. 502
 Dolon, 12, ac. 547
 Dolones, 7, ac. 664
 Dolops, populi Thessaliae qui cum Pyrrho Troiam venerunt, 2, ac. 7. & 785.
 Dona inimicorum suspensa, & inauspicata, 2, ac. 49
 Doryssa insula, 3, ac. 125
 Doryclus Istharius, 5, ac. 620
 Doto Nereia, 9, ac. 202
 Drances, 11, ac. 122. melior lingua quam dextra, 11, ac. 338
 Drepanum, 3, ac. 707
 Dryopos, 10, ac. 346. populi in Epuro, 4, ac. 146.
 Dryades nympbae fluarum, 3, g. 49
 Drusi, 6, ac. 824
 Ducis officium, 6, ac. 852
 duces qui ad Thebas occubuerunt, 6, ac. 480. ducum Aeneae catalogus, 10, ac. 166. Turni, 7, ac. 747.
 Dulichium, 3, ac. 27
 Dymas, 2, ac. 340. & 428
 E.
 Ebenum nigrum sola India fert, 2g. 116.
 Ebrietatis mala, 2g. 455. vino somnolenti sepulti occiduntur, 2, ac. 265. & 9, ac. 316
 Ebusus occiditur, 12, ac. 209
 Echo, 5, ac. 149
 Eclipses, 2g. 478
 Edera nigra, 2, g. 258. pallentes, 4, g. 124.
 Egeria nympba, 7, ac. 775
 Electra Ailentis filia, 9, ac. 136
 Eleusine matris planities, 1, g. 163
 Elis urbs, 3, ac. 694. & 6, ac. 588
 Eloquenciae fructus, 1, ac. 156
 Elorus fluminis, 3, ac. 698
 Elysi campi, 6, ac. 677. & 744
 Emathus seu Philippi campi, 1g. 492.
 Enceladus gigas, 3, ac. 578
 Enipeus Thessaliae fluminis, 4g. 368
 Enthusiasmus descriptio, 6, ac. 43
 Entelli & Darentis certamen, 5, ac. 435. modestia obseruanda, 5, ac. 395.
 Epeus equi Troiani fabricator, 2, ac. 264.
 Epurum adnauigat Aeneas, 2, ac. 262
 Ephyre, 4g. 343
 ephyreum aes, 2g. 464
 Epidaurus demitrix equorum, 4g. 44.
 Epulo obrutoamur ab Achate, 12, ac. 459.
 Epyrides, 5, ac. 547. & 6, ac. 579
 Equestre certamen pncipion, 5, ac. 345.
 Equi Zephyro grauidae, 3, g. 275
 Equi caput inuentum ubi Carthago, 1, ac. 148
 Equitandi auctores Lapithae, 3g. 115.
 equi admissarij, 3, g. 73. forma & indoles, 3g. 75. vsus, 3g. 160. educatio, 3g. 75.
 Eritio, & libido, ibidem. morbus, 3, g. 498. cura, 3, g. 73. omen ex equis capium, 3, ac. 537
 equos à Venere esse arcendos, 3, g. 209.
 equus ligneus, qui erat instar mortuis, 2, ac. 15
 Erato Musa, 7, ac. 37
 Erebus, 4, ac. 110. & 6, ac. 671
 Erichonius currus inuentor, 3, g. 113.
 Eridanus fluminis, 1, g. 82. & 4, g. 372
 Erigone, 1g. 33
 Erymnus tristis, 2, ac. 337
 Eryphyle maesta, 6, ac. 445
 Erymanthus & Idasyluarum nomina, 5, ac. 448
 Eryx, 1, ac. 574. & 5, ac. 420. & 483
 Etruria incrementum, 2, ac. 534
 Euaedne, 6, ac. 447
 Euander Romanus conditor arcis, 8, ac. 313. contra Latinum, 8, ac. 55. ad Aeneam, 8, ac. 154. & 175. & 560
 eius fortitudo, 8, ac. 563. affectum erga Pallantem, ibidem. Luctus ob Pallantem filium, 11, ac. 139. & 169
 Euantes Phrygius, 10, ac. 702
 Eumedes occisus à Turmo, 12, ac. 346
 Eumaeus, 11, ac. 660.
 Euphrates fluminis, 1, g. 509. & 8, ac. 726.
 Euratos fluminis, 1, ac. 502
 Eurys, 3g. 277
 Euryalus Troianorum pulcherrimus, 9, ac. 179. Euryalus virtus pulchro in corpore veniens, 5, ac. 344. In Euryalo, & Niso summa, & perfecta amicitia exemplum, 9, ac. 182. & deinceps. eorum capita hastis praefixa, 9, ac. 465. Euryalus cursum victor, 5, ac. 337. erga matrem pietas, 9, ac. 284. matris lamentatio ob inuentum Euryalum, 9, ac. 480
 Euryalus & Orpheus fabula, 4g. 487.
 icla, & ab inferis reducta, 4g. 486.
 Eurypylus augur, 2, ac. 114
 Eurystheus durus, 3g. 4
 Eurymion sagittandi peritus, 5, ac. 514. & 540.
 F.
 Fabaris Italia fluminis, 7, ac. 715
 Fabarum satio, 1g. 215
 Fabius Maximus, 6, ac. 844
 Fabricius paruo potens, ibidem.
 Facere vitula, pro sacrificare, 3, ec. 67.
 Fadius ab Euryalo occiditur, 9, ac. 334.
 Falisci populi Campania, 7, ac. 695.
 Fame descriptio, 4, ac. 173. conscia, 10, ac. 679. omnia deprauat & exagge- rat, 4, ac. 188
 Fames Troianorum obscaena, 3, ac. 367
 Fatalis Aeneas, 11, ac. 232
 Fatum, 8, ac. 304. & 10, ac. 501. & 11, ac. 587.
 Fati necessitas, 4, ac. 340. & 6, ac. 376.
 Fami indigena, 8, ac. 314
 Fannus satidicus, 7, ac. 81. eius oracula, & responsa, ibidem. & 102.
 Febris iudicium in ouibus, 3g. 440.
 Felle atro excaserat dolor, 8, ac. 220
 Ferocientis pulchra descriptio, 2, ac. 469. & 10, ac. 453.
 Feronia Dea nemoris & fluarum, 7, ac. 800.
 Ferrea progenies, 2g. 341
 Fescennina acies, 7, ac. 695
 Fidena urbs Latinorum, 6, ac. 773
 Fides nusquam iura, 4, ac. 373
 Fimo pingui spargenda virgula, 2g. 346.
 Flamma augurium in vertice Launiae, 7, ac. 73. Iuli, 2, ac. 682
 Flauinia arua, 7, ac. 696
 Flauiorum variorum ortus, 4, g. 368.
 Fodiendum singulis mensibus, 2g. 374.
 Foederum feriendorum ritus, 8, ac. 640.
 Foedus violatum, 12, ac. 495
 Formica fenestra metuens, 1, g. 186. tempestatis nuntia, 1, g. 380. sedula, ac. prouida, 4, ac. 403.
 Fortitudo vera maledicta non reuerit, 10, ac. 585.
 Fortuna, 9, ec. 5
 fortunae vis, 8, ac. 334. & 11, ac. 427
 Fortunatorum apud inferos locus, 6, ac. 639.
 Foruli, 7, ac. 714
 Forum insanum, 2g. 502
 Forum similitudo indiscreta etiam parentibus, 10, ac. 391
 Fraxinus arboris genus, 2g. 86
 Frumentis quae terra optima, & quomodo frangatur, 2g. 195
 Fucus, infecti genus, 4, g. 168. & 244.
 Fucinus lacus, 7, ac. 759
 Fulgura caelo sereno, 1g. 488
 fulgur à Venere, 8, ac. 523
 Fulminis fabricatores, 8, ac. 427
 Funebris pompa, 11, ac. 72. funebris ludus, 11, ac. 188
 Funerum expiandorum ritus, 11, ac. 185.
 Furia immittit curam, 7, ac. 346
 Furor arma ministrat, 1, ac. 154. & 7, ac. 505.
 G.
 Gabij Volscorum urbs, 6, ac. 773
 Gabine Iunonis arua, 7, ac. 687
 Galesus fluminis, 4, g. 126. est etiam in- flammam Itali nomen, 7, ac. 535.
 Galli poeta laus, 6, ec. 64. amor, 10, ec. 6.
 Galli, 8, ac. 656
 Gangaride populi iuxta Gangem flui- num, 3g. 27
 Ganges, 2g. 137
 Ganymedes raptus, 1, ac. 32
 Garganus, 11, ac. 247
 Gargara, 1g. 103. & 3g. 269
 Garamantis extremi, 8, ec. 44
 Garamantis nympba, Larba mater, 4, ac. 193. & 10, ac. 453.
 Garga pro opibus Persica vox, 1, ac. 123.
 Gala fluminis, & ciuitas, 3, ac. 700
 Gelo campi, ibidem
 Geloni picti, 2, g. 115. acres, 3, g. 461
 sagittiferi, 8, ac. 725
 Genista lenta, 2g. 12
 Genium loci precari, 7, ac. 136
 Geryon tergeminus, 8, ac. 20
 Gigantum apud inferos poena, 6, ac. 580.
 Glaucus Troianus, 6, ac. 36. ab equis laceratus, 3, g. 267. Deus marinus, 1g. 437. eius chorus, 5, ac. 823
 Gleba raris frangenda, 1g. 94
 Gliscit accenso violentia Tiano, 12, ac. 9.
 Gloria noua in armis multum potest, 11, ac. 154. gloriae affectate exemplum, 10, ac. 449
 Gorgones, 6, ac. 289
 Gorytus phaeetra, 10, ac. 169
 Gracchi, 6, ac. 842
 Graeci dijs adiui in euertenda Troia, 2, ac. 602. Graecorum duces, 2, ac. 260.
 Grandinis signa, 1g. 441
 Grauisca urbs, 10, ac. 184
 Grues tempestatis nuntia, 1g. 375
 Strymonia, 10, ac. 265
 Gryneus Apollo, 4, ac. 345
 Gryneum nemus, 6, ec. 72
 Gyarus insula, 3, ac. 76
 Gyas Troianus, 5, ac. 185. & 10, ac. 318.
 Gylippi Tyrrheni nouem filij, 12, ac. 272.
 H.
 Hemon Maiorinus, 9, ac. 685
 Hamadryades nympbae fluarum, 10, ec. 62.
 Harpalycus, 11, ac. 675
 Harpalyum fabula, 3, ac. 211. eorum apud inferos locus, 6, ac. 289
 Hasta Aeneae, 2, ac. 772
 Hebrus Delichaonis proles, 10, ac. 796.
 fluminis, 10, ec. 65. & 4g. 524.
 Hecate caelo Ereboq. potens, 6, ac. 242.
 tergemina, 4, ac. 511
 Hectoris corpus patri traditur, 1, ac. 488
 (a) 3 Hector

IN VIRGILIVM.

Fames Troianorum obscaena, 3, ac. 367
 Fatalis Aeneas, 11, ac. 232
 Fatum, 8, ac. 304. & 10, ac. 501. & 11, ac. 587.
 Fati necessitas, 4, ac. 340. & 6, ac. 376.
 Fami indigena, 8, ac. 314
 Fannus satidicus, 7, ac. 81. eius oracula, & responsa, ibidem. & 102.
 Febris iudicium in ouibus, 3g. 440.
 Felle atro excaserat dolor, 8, ac. 220
 Ferocientis pulchra descriptio, 2, ac. 469. & 10, ac. 453.
 Feronia Dea nemoris & fluarum, 7, ac. 800.
 Ferrea progenies, 2g. 341
 Fescennina acies, 7, ac. 695
 Fidena urbs Latinorum, 6, ac. 773
 Fides nusquam iura, 4, ac. 373
 Fimo pingui spargenda virgula, 2g. 346.
 Flamma augurium in vertice Launiae, 7, ac. 73. Iuli, 2, ac. 682
 Flauinia arua, 7, ac. 696
 Flauiorum variorum ortus, 4, g. 368.
 Fodiendum singulis mensibus, 2g. 374.
 Foederum feriendorum ritus, 8, ac. 640.
 Foedus violatum, 12, ac. 495
 Formica fenestra metuens, 1, g. 186. tempestatis nuntia, 1, g. 380. sedula, ac. prouida, 4, ac. 403.
 Fortitudo vera maledicta non reuerit, 10, ac. 585.
 Fortuna, 9, ec. 5
 fortunae vis, 8, ac. 334. & 11, ac. 427
 Fortunatorum apud inferos locus, 6, ac. 639.
 Foruli, 7, ac. 714
 Forum insanum, 2g. 502
 Forum similitudo indiscreta etiam parentibus, 10, ac. 391
 Fraxinus arboris genus, 2g. 86
 Frumentis quae terra optima, & quomodo frangatur, 2g. 195
 Fucus, infecti genus, 4, g. 168. & 244.
 Fucinus lacus, 7, ac. 759
 Fulgura caelo sereno, 1g. 488
 fulgur à Venere, 8, ac. 523
 Fulminis fabricatores, 8, ac. 427
 Funebris pompa, 11, ac. 72. funebris ludus, 11, ac. 188
 Funerum expiandorum ritus, 11, ac. 185.
 Furia immittit curam, 7, ac. 346
 Furor arma ministrat, 1, ac. 154. & 7, ac. 505.
 G.
 Gabij Volscorum urbs, 6, ac. 773
 Gabine Iunonis arua, 7, ac. 687
 Galesus fluminis, 4, g. 126. est etiam in- flammam Itali nomen, 7, ac. 535.
 Galli poeta laus, 6, ec. 64. amor, 10, ec. 6.
 Galli, 8, ac. 656
 Gangaride populi iuxta Gangem flui- num, 3g. 27
 Ganges, 2g. 137
 Ganymedes raptus, 1, ac. 32
 Garganus, 11, ac. 247
 Gargara, 1g. 103. & 3g. 269
 Garamantis extremi, 8, ec. 44
 Garamantis nympba, Larba mater, 4, ac. 193. & 10, ac. 453.
 Garga pro opibus Persica vox, 1, ac. 123.
 Gala fluminis, & ciuitas, 3, ac. 700
 Gelo campi, ibidem
 Geloni picti, 2, g. 115. acres, 3, g. 461
 sagittiferi, 8, ac. 725
 Genista lenta, 2g. 12
 Genium loci precari, 7, ac. 136
 Geryon tergeminus, 8, ac. 20
 Gigantum apud inferos poena, 6, ac. 580.
 Glaucus Troianus, 6, ac. 36. ab equis laceratus, 3, g. 267. Deus marinus, 1g. 437. eius chorus, 5, ac. 823
 Gleba raris frangenda, 1g. 94
 Gliscit accenso violentia Tiano, 12, ac. 9.
 Gloria noua in armis multum potest, 11, ac. 154. gloriae affectate exemplum, 10, ac. 449
 Gorgones, 6, ac. 289
 Gorytus phaeetra, 10, ac. 169
 Gracchi, 6, ac. 842
 Graeci dijs adiui in euertenda Troia, 2, ac. 602. Graecorum duces, 2, ac. 260.
 Grandinis signa, 1g. 441
 Grauisca urbs, 10, ac. 184
 Grues tempestatis nuntia, 1g. 375
 Strymonia, 10, ac. 265
 Gryneus Apollo, 4, ac. 345
 Gryneum nemus, 6, ec. 72
 Gyarus insula, 3, ac. 76
 Gyas Troianus, 5, ac. 185. & 10, ac. 318.
 Gylippi Tyrrheni nouem filij, 12, ac. 272.
 H.
 Hemon Maiorinus, 9, ac. 685
 Hamadryades nympbae fluarum, 10, ec. 62.
 Harpalycus, 11, ac. 675
 Harpalyum fabula, 3, ac. 211. eorum apud inferos locus, 6, ac. 289
 Hasta Aeneae, 2, ac. 772
 Hebrus Delichaonis proles, 10, ac. 796.
 fluminis, 10, ec. 65. & 4g. 524.
 Hecate caelo Ereboq. potens, 6, ac. 242.
 tergemina, 4, ac. 511
 Hectoris corpus patri traditur, 1, ac. 488
 (a) 3 Hector

INDEX PRIMVS

<i>Myrmidones Achillem ad bellum Troiarum sequuti sunt.</i> 2, ae. 7	<i>Nox sapor.</i> 6, ae. 39	<i>Orithya Erichonci filia, Boreae uxor.</i> 12, ae. 83.
<i>Mylas.</i> 1, g. 102	<i>Noctis locus apud Inferos.</i> 5, ae. 36	<i>Ornytus.</i> 11, ae. 67.4
<i>Mylus Caius.</i> 4, g. 370	<i>Noctis descriptio.</i> 4, ae. 522. & 8, e. 26, & 9, ae. 224. eiusdem inuium, 2, ae. 268.	<i>Orms sterilis.</i> 2, g. 111
N.	<i>Nubigena bimembres.</i> 8, ae. 293	<i>Orades.</i> 10, ae. 737
<i>Naiades.</i> 10, ec. 10	<i>Nucum spargendarum in nuptijs mos.</i> 8, ec. 30.	<i>Orontes Lycia classis ductor.</i> 1, ae. 117
<i>Nais candida.</i> 2, ec. 46	<i>Numa Pompili periphrasis.</i> 6, ae. 80.	<i>Orpheus Thracicus sacerdos.</i> 6, ae. 545.
<i>Nax fluvius sulfurea aqua albus.</i> 7, ae. 517.	<i>Numanus cognomento Romulus.</i> 9, ae. 592.	<i>Orphei, & Eurydices fabula.</i> 4, g. 454. lucius ob amissam coniugem, 4, g. 465. & 566. eius descensus ad inferos, 4, g. 467. cantus, 4, g. 471. incertus, 4, g. 520. eius cithara septem chorodas habuit, 6, ae. 646
<i>Napea dea filiarum.</i> 4, g. 535	<i>Numero Deus impare gaudet.</i> 8, ec. 75.	<i>Orsis.</i> 10, ae. 747
<i>Narcissus purpureus.</i> 5, ec. 38	<i>numerus lupus non curat.</i> 7, ec. 52	<i>Orsibochus.</i> 11, ae. 690
<i>Naricia pix.</i> 2, g. 438	<i>Numitor Alba rex.</i> 6, ae. 768	<i>Ortygia insula, olim Plemmyrium.</i> 3, ae. 692.
<i>Naricy Locri.</i> 3, ae. 399	<i>Numicus fluvius in Latio.</i> 7, ae. 706	<i>Osforum manus.</i> 7, ae. 730
<i>has Nature ne possim accedere partes.</i> 2, g. 484 natura apibus addita, 3, g. 149.	<i>Nuptiarum in auspiciatum prodigia.</i> 4, ae. 167	<i>Ossa mons.</i> 1, g. 281
<i>Nauale certamen.</i> 5, ae. 114	<i>Nurse monose.</i> 7, ae. 744	<i>Ostrum rex.</i> 10, g. 655
<i>Nauis Aenea versa in nymphas.</i> 10, ae. 220.	<i>Nympharum nomina.</i> 4, g. 336	<i>Ostrum, 12, ae. 126. Sarranum, 2, g. 566. Tyrium, 3, g. 17</i>
<i>Nauis periphasis.</i> 3, ae. 191	<i>Nysa mons.</i> 6, ae. 805	<i>Otia agere.</i> 3, g. 377
<i>Nauium Troianarum incendium.</i> 5, ae. 660.	O.	<i>Othrys mons Thessalia.</i> 7, ae. 675
<i>Naves senex.</i> 5, ae. 704	<i>Oaxis fluvius rapidus.</i> 1, ec. 66	<i>Onantun riuus.</i> 7, ae. 699
<i>Nauta primi obseruarii stellas.</i> 1, g. 136.	<i>Oceanides.</i> 4, g. 341	<i>Onibus quid lac augeat.</i> 3, g. 391
<i>Naxos insula.</i> 3, ae. 125	<i>Ocnus, Mantus filie Trefie uotis filius, Mantum condidit, & de nomine matris vocauit.</i> 10, ae. 298	<i>Onium conmoditas.</i> 3, ae. 384. pama. ibidem. scabies, & febris, 3, g. 440. cura, 3, g. 296.
<i>Neacles.</i> 10, ae. 753	<i>Oebalia.</i> 4, g. 125	P.
<i>Neapolis Virgilium aluit.</i> 4, g. 503	<i>Oebalus.</i> 7, ae. 734	<i>Pachyni promontori saxa proiecta.</i> 3, ae. 699.
<i>Nemora Aethiopia canemia sana.</i> 2, g. 129.	<i>Oebaliam Hercules euerit.</i> 8, ae. 291.	<i>Pacificus oliua.</i> 8, ae. 916
<i>Nema silua.</i> 8, ae. 265	<i>Oenotria Italia regio.</i> 7, ae. 85	<i>Pacifici legis.</i> 12, ae. 175
<i>Nemus Argiletii.</i> 8, ae. 345	<i>Oestrina.</i> 3, g. 148	<i>Pacifici vitam pro laude.</i> 5, ae. 230
<i>Nepiolemus.</i> 3, ae. 469.	<i>Olea cultura.</i> 2, g. 20	<i>Pactolus fluvius.</i> 10, ae. 142
<i>Nepolemus, Achilles filius.</i> 2, ae. 140	<i>olea patris signum.</i> 7, ae. 154. & 11, ae. 110.	<i>Pactus fluvius.</i> 6, ae. 680
<i>Neptunus equis per mare feruit.</i> 5, ae. 816. temp. statem sedis, 1, ae. 136	<i>oleaster oliua non inferendus.</i> 2, g. 302.	<i>Padaia fluvius.</i> 11, ae. 457
<i>Troianorum inuictorum extructor.</i> 9, ae. 144. euerfor, 2, ae. 610. Aeneam nubis eripuit, 5, ae. 809. ad Venere, 5, ae. 799 eius comitatus, 5, ae. 822. uide, 5, ae. 149.	<i>Oleas insula.</i> 3, ae. 126	<i>Pagan, uox exultantis.</i> 10, ae. 738
<i>Nereus grandaeus, deus maris.</i> 4, g. 391.	<i>Oleo labente palestras exercent.</i> 3, ae. 281.	<i>Pegham oppidum.</i> 4, g. 119
<i>Nerios ardua saxis.</i> 3, ae. 271	<i>Oliua uaria.</i> 2, g. 85	<i>Pelamon pastoris nomen.</i> 3, ec. 50
<i>Nigra agna Eumenidem matri offerunt.</i> 9, ae. 245	<i>Olus in dumis.</i> 4, g. 130	<i>Palamon Inous.</i> 5, ae. 823
<i>nigri inuenci Hecate.</i> 9, ae. 243	<i>Omen.</i> 5, ae. 522	<i>Palamedes.</i> 2, ae. 82
<i>Nilus fluvius.</i> 3, ae. 29	<i>Omnes timidus cursu agitare.</i> 3, g. 409.	<i>Pales pastorum vel pabuli Dea.</i> 5, ec. 35. & 3, g. 1. & 394.
<i>Niphars relegatus.</i> 3, ae. 30	<i>Oraculum Sibylle.</i> 6, ae. 80. per. um intellectum, & interpretatum ab Anchisa, 3, ad. 102	<i>Palmirus Aenea naua.</i> 3, ae. 513.
<i>Nisae nympa vel Nisae.</i> 5, ae. 829	<i>Oratores Aenea ad Latium.</i> 7, ae. 153.	<i>uistur ab Aenea apud inferos.</i> 6, ae. 137. eiusdem interitus, 5, ae. 857 & 6, ae. 337.
<i>Nisus, uide in Euryalus. Nisus pro amico Euryalo se offerit.</i> 9, ae. 424.	<i>Orcus pallidus.</i> 1, g. 272	<i>Palla signis, auroque, rigens.</i> 1, ae. 648
<i>Nisi & Euryali historia.</i> 9, ae. 176.	<i>Oreades, nympa montium.</i> 1, ae. 504	<i>Palladium a Grecis raptum.</i> 2, ae. 174. & 9, ae. 150.
<i>amor eorum mutus, ibidem.</i>	<i>Orestes insanus.</i> 3, ae. 331. & 4, ae. 461.	<i>Palladia silua.</i> 2, g. 181
<i>Nisi ad lunam oratio.</i> 9, ae. 403	<i>obirruat ad aras patrias Pyrrhum.</i> 3, ae. 332	<i>Pallaneum.</i> 8, ae. 340
<i>Nisus in Halicetum uersus.</i> 1, g. 404	<i>Orichalco albo squalens lorica.</i> 12, ae. 87.	<i>Pallur Euantri filius ad Herculeum.</i> 10, ae. 460. exercitus eiusdem, 8, ae. 518. horatur ad pugnam, 10, ae. 369. eius interitus, 10, ae. 484.
<i>eiusdem, & Scyllae fabula, ibidem.</i>	<i>Oriada.</i> 87.	<i>Pallas Troianis iniqua.</i> 1, ae. 483
<i>Noctis serenitatis index.</i> 1, g. 403	<i>Oriada terribilis.</i> 10, ae. 136	<i>Palladis auxilij spes Danaum stetit.</i> 2, ae. 162. ad eam oratio Troianorum, 3, ae. 544. oratio Annatae, & matrum Latinarum 11, ae. 483
<i>Noctis sacrificia Pluonis.</i> 6, ae. 252.	<i>Orion.</i> 3, ae. 517. & 719. & 10, ae. 763. aduersus nauigantibus, 4, ae. 52.	<i>Palma</i>
<i>Nomenum urbi.</i> 7, ae. 712		
<i>Noricum.</i> 3, g. 474		
<i>Nouis uenit.</i> 1, ae. 84. pecori, suis, & arboribus iustis, 1, g. 444		

IN VIRGILIVM.

<i>Palma ardua.</i> 2, g. 67. Olympiaci, 3, g. 49.	<i>Perithesilea Amazonum regina.</i> 11, ae. 662.	<i>Purpureus Deus.</i> 5, ae. 240
<i>Palmas leuis.</i> 2, g. 364	<i>Petibus insanis.</i> 4, ae. 469	<i>Pythia pyles.</i> 6, ae. 763
<i>Palmas fugax.</i> 10, ae. 697	<i>Pergama & arx Iliaca.</i> 3, ae. 336	<i>Potitij, & Pinarij Hercules sacrificij.</i> 8, ae. 269.
<i>Pampinatione quando utendum.</i> 2, g. 362.	<i>Pellis descriptio.</i> 3, ae. 137	<i>Potniades quadriga.</i> 3, g. 268
<i>Pan pastorum, & Arcadia Deus.</i> 2, ec. 33. & 10, ec. 36. lunam sefellit, 3, g. 392. uniuum clytus, 1, g. 17	<i>vehementia.</i> 3, g. 484	<i>Predarum decime Ioui dabantur.</i> 3, ae. 223.
<i>Panacea herba odorifera.</i> 12, ae. 419	<i>Pestes multa pecudum.</i> 3, g. 471	<i>Premia naualis victoria.</i> 5, ae. 308
<i>Panchaia regio thuriferis pinguis arenis.</i> 2, g. 139	<i>Petilia urbs a Philotele condita.</i> 3, ae. 402.	<i>Praefeste urbs.</i> 7, ae. 682. & 8, ae. 561 eius fundator Caeulus, 7, ae. 678.
<i>Pandarus sedifragus.</i> 5, ae. 495	<i>Phaeacum arces aera.</i> 3, ae. 291	<i>Procanthides, uersa in alios.</i> 6, ec. 62
<i>Pandari, & Bicia historia, & interitus.</i> 9, ae. 672	<i>Phaedra.</i> 6, ae. 445	<i>Procanthi formula.</i> 2, ae. 689
<i>Pangaea alta.</i> 4, g. 462	<i>Phaebomus & Cyceny fabula.</i> 10, g. 189	<i>Priamus Laomedonis filius.</i> 8, ae. 158.
<i>Panopea serenitatis dea.</i> 1, g. 457	<i>Phaenax mons.</i> 2, g. 98	<i>eiusdem opes.</i> 2, ae. 484
<i>nympha marina.</i> 5, ae. 725. & 6, ae. 828.	<i>Phafis fluminis Asiae.</i> 4, g. 367	<i>eius credulitas.</i> 2, ae. 146
<i>Panthus Phoebi sacerdos.</i> 2, ae. 319	<i>Philippi campi.</i> 1, g. 490	<i>eius domus capiunt.</i> 2, ae. 494
<i>eiusdem caedes.</i> 2, ae. 429	<i>Philomela.</i> 6, ec. 79	<i>eius caedes.</i> 2, ae. 550
<i>Pantagias fluvius.</i> 3, ae. 689	<i>Phlegethon Tarentus fluvius.</i> 6, ae. 551	<i>Priamus Polixae filius, ex cui nomine dictus.</i> 5, ae. 564
<i>Papauer cereale quando serendum.</i> 1, g. 212. somniferum, 1, g. 78	<i>Phlegye apud inferos locus.</i> 6, ae. 618	<i>Priapus.</i> 7, ec. 333
<i>Paphos ueneri sacra.</i> 10, ae. 51. & 85	<i>Phloe serua, Cressa genus.</i> 5, ae. 385	<i>Principis boni officium, & typus.</i> 1, ae. 65. cura, 1, ae. 184
<i>Paphia myrtus.</i> 2, g. 64	<i>Phoenix.</i> 2, ae. 763	<i>vigilantia.</i> 4, ae. 560
<i>Parca.</i> 1, ae. 26. & 10, ae. 419. & 12, ae. 147. concordis stabili futurum numine, 4, ec. 47	<i>Phoebe Centaurus.</i> 2, g. 456. & 8, ae. 294	<i>prima uirtus.</i> 6, ae. 853
<i>Parentatio.</i> 5, ae. 75	<i>Phorci exercitus in comitatu Neptuni.</i> 5, ae. 824	<i>Prius nauigium.</i> 5, ae. 116
<i>Parentum erga filios affectus.</i> 8, ae. 574.	<i>Phorci filiorum septem in Aeneam impetus.</i> 10, ae. 320	<i>Prius immani corpore monstrum.</i> 3, ae. 427.
<i>Paris.</i> 7, ae. 321. cum Darete contendere solitus, 6, ae. 370. pastor Phrygius, 7, ae. 363. ab Helena hospitio acceptus, 6, ae. 93. filius habitauit, 2, ec. 61. Achillem interfecit, 6, ae. 57. eius iudicium, 1, ae. 32	<i>Phyllis, 3, ec. 68. & 7, ec. 14. & 10, ec. 37</i>	<i>Prinermus uiri nomen.</i> 9, ae. 576
<i>Parissus mons.</i> 6, ec. 29. & 3, g. 291	<i>Picus Fauni pater.</i> 7, ae. 48	<i>Procris.</i> 6, ae. 445
<i>Paros insula niua, id est, marmorea.</i> 3, ae. 126.	<i>in autem mutans.</i> 7, ae. 189	<i>Procas Troiana gloria gentis.</i> 6, ae. 767
<i>Parthenius.</i> 10, ae. 747. saluus, 10, ec. 57	<i>Pietas.</i> 3, ae. 436	<i>Prodigium horrendum.</i> 3, ae. 26
<i>Parthenopaeus inchius armis.</i> 6, ae. 480	<i>eiusdem exemplum.</i> 2, ae. 75	<i>in Aescanio.</i> 2, ae. 680
<i>Parthenope Virgilium aluit.</i> 4, g. 563	<i>Pilumnus Deus.</i> 10, ae. 619	<i>nouum & dictu nefas.</i> 3, ae. 365
<i>Parthi.</i> 4, g. 211. leuis, 4, g. 314	<i>Pinus.</i> 3, g. 443	<i>Prodigia inauspicantem nuptiarum, 4, ae. 167, qua Idij caedem praecesserunt.</i> 1, g. 466
<i>Paribus fuga fidens, uersisque sagittis.</i> 3, g. 31.	<i>Piorum sedes apud inferos.</i> 6, ae. 662	<i>Prodigiorum omen.</i> 5, ae. 524
<i>Pascua ubi optima.</i> 2, g. 197	<i>Piribus Thefei amicus.</i> 6, ae. 601	<i>pluuie.</i> 1, g. 350
<i>Pasiphae.</i> 6, ae. 447	<i>Piscuitas.</i> 1, g. 142	<i>uentorum.</i> ibidem
<i>eiusdem stuprum.</i> 6, ae. 25	<i>Pix Naricia.</i> 2, g. 428	<i>serenitatis.</i> 1, g. 393
<i>Patauna urbis conditor amenor.</i> 1, ae. 246.	<i>Platanus arbor sterilis.</i> 2, g. 70	<i>Prometheus, & eius furum.</i> 6, ec. 41
<i>Patron ab Arcadia.</i> 5, ae. 398	<i>potantibus umbras ministrat.</i> 4, g. 146.	<i>Pronulus a Turno occiditur.</i> 9, ae. 574.
<i>Pauores sibi descriptio.</i> 2, ae. 29	<i>Pleiades stelle.</i> 1, g. 138	<i>Proserpina, Iuno inferna.</i> 6, ae. 138
<i>Pecorum egrorantium signa.</i> 3, g. 464 & 495.	<i>Plemmyrium, olim Ortygia.</i> 3, ae. 692	<i>Proserpina vacca sterilis immolatur ab Aenea.</i> 6, ae. 250
<i>Pedanimibus subleuanda uites.</i> 2, g. 358.	<i>Pluuie praefugi.</i> 1, g. 370	<i>Proserpinae nimium animos atollimus, & modum seruare nescimus.</i> 10, ae. 501.
<i>Pegasus a Camilla interfecit.</i> 11, ae. 670.	<i>Pluton, Deus inferorum.</i> 7, ae. 327	<i>Proteus uates.</i> 4, g. 388
<i>Peletronij Lapithe.</i> 3, g. 115	<i>Pocula coronandi mos.</i> 3, ae. 525	<i>eius uaticinium.</i> ibidem
<i>Pelion mons.</i> 1, g. 281	<i>Polus Priami filius a Pyrrho interfecit.</i> 2, ae. 526	<i>transformatio.</i> ibidem
<i>Pelops humero insignis ebrius.</i> 3, g. 7	<i>Polus uerque.</i> 1, g. 255	<i>Pythia uitis.</i> 4, ae. 269
<i>Penates Troiani.</i> 2, ae. 293	<i>Pollis.</i> 3, ec. 74. & 4, ec. 66.	<i>Pudor incendit uires.</i> 5, ae. 451. pudor iraque, monstrat conferre manum. 9, ae. 44. pudor mistus dolori arma in hostes, 10, ae. 398. pudor ingens imo in corde astat, 10, ae. 870. pudor in violare non uult Didus, 4, ae. 27. pudor Didonis exinctus, 4, ae. 322.
<i>Docent Aeneam in somnis, quo tenet.</i> 3, ae. 148	<i>Pollucis, & Castoris moriendi uices.</i> 6, ae. 121.	<i>Pulchritudo, fragile bonum.</i> 2, ec. 17
	<i>Polydori interitus.</i> 3, ae. 55	<i>Punicum bellum a Ioue predictum.</i> 1, ae. 12.
	<i>de eo prodigium.</i> 3, ae. 26	
	<i>conquestus de sepulcre.</i> 3, ae. 51	
	<i>Polyphemus Cyclops.</i> 3, ae. 641	
	<i>Pomorum cultura.</i> 2, g. 426	
	<i>uarietas.</i> 2, g. 20	
	<i>Pompa funebris.</i> 11, ae. 73	
	<i>Pomus uenenis abundat.</i> 8, ec. 96	
	<i>Populonia ciuitas.</i> 10, ae. 172	
	<i>Populus arbor Herculi sacra.</i> 7, ec. 61	
	<i>in stuijs pulcherrima.</i> 7, ec. 56	
	<i>eiusdem periphrasis.</i> 2, g. 68	
	<i>Poronia.</i> 1, ae. 445. & 7, ae. 64	
	<i>Porsona rex, qui Romam obsedit.</i> 8, ae. 12.	

INDEX PRIMVS

Puatio vindemiam sequitur, 2, g. 405	Romanorum rerum descriptio, 8, ac. 626. eorum mos in exercendis tyronibus, 7, ac. 162	Saturnia Iuno, 1, ac. 27
Pygnation, 1, ac. 350	Romani fortitudinis exemplum, 6, ac. 818	Saturnus, 2, ac. 538, legislator Italorum, 8, ac. 322, eius equus, 3, g. 92, eiusdem fuga, 8, ac. 320
Pyri Diony exstructa, 4, ac. 504	Romulus, 1, g. 498	stella frigida, 1, g. 355. Saturni gens, haud vinclo, nec legibus aqua, 7, ac. 204
Pyrus edura, 4, g. 145	Rosaria Pesti bifera, 4, g. 119	Scaea porta, 3, ac. 551
Pyra varia, 2, g. 98	Rubor puellaris, 12, ac. 65	Scelus eluitur, aut excuritur igni apud inferos, 6, ac. 742
Pyracum unus ex famulis Vulcanti, 8, ac. 125	Rubus horrens, 3, g. 315	Scilla herba, 3, g. 451
Pyro Priaminatorum nutritrix, 5, ac. 645	Rufia oppidum, 7, ac. 739	Scipiones duri bello, 2, g. 170
Pyrgi oppidum, 10, ac. 124	Ruris commoda, 2, g. 405	duo fulmina belli, 6, ac. 842
Pyrrhe lapides, 6, ec. 41	Rustica sacra, 5, ec. 66	clades Libya, 6, ac. 843
Pyrrhiferocitas, 2, ac. 469	Rustica vita encomium, 2, g. 459	Scorpius signum caeleste, 1, g. 35
Pyrrhiferocitas interius, 3, ac. 332	Rusticorum opera per hyemem, 2, g. 516	Scorobes quales faciente, 2, g. 260
Pyrrhicha certaminis genus, 5, ac. 580	Rufus herba, 7, ec. 42	Scylaceum nauisfragium, 3, ac. 58
	Rutulorum stulta securitas, 9, ac. 189	Scylla nauis, 5, ac. 121
Q	Rutulorum auxilium contra Aeneam, 9, ac. 370	Scyria pubes, 2, ac. 477
Quadrifida quercus, 7, ac. 509, quadrifida fides, 2, g. 25		Scythe, 3, g. 549
Quadrige ab Erichionio reperta, 3, g. 113, quadrige effudere sese carceribus, 1, g. 512		Scytharum venatio, & viuendi ratio, frigora, pontus, 3, g. 371
Quadrupes curru, 3, g. 18, & 12, ac. 162		Sebetis nympha, 7, ac. 734
Quadrupedantum pectora, 11, ac. 614		Securitas nimia, 9, ac. 316
quadrupedante ungula, 8, ac. 596		Seditionis descriptio, 1, ac. 152
Quercens, 9, ac. 684		Segetum vitia, 1, g. 150
Quercus Ioui sacra, 3, g. 332		Selinis ciuitas palmasa, 3, ac. 75
quercus habita Grauis oracula, 2, g. 16		Senectus tristis, 3, g. 67
Quorini imperium, 3, g. 27		eius apud inferos locus, 6, ac. 275
		animi vires, non debilitat, 9, ac. 610
		Senilis consilij commendatio, 5, ac. 704
		Seres populi, 2, g. 121
R		Serranus, 9, ac. 335
Ramus aureus, 6, ac. 132		fulco ferens, 6, ac. 844
Rane tempestatis indices, 1, g. 378		Serenitatis indicia, 1, g. 393
loquaces, 3, g. 431		Serephus, 5, ac. 487, & 10, ac. 542
Rapo, 10, ac. 748		acer, 9, ac. 779
Rastris frangende gleba, 1, g. 94		Serephus, 1, ac. 514, & 5, ac. 121, & 282, a quo Sergia domus, 5, ac. 121
Regem, regisque, insigne gerentes, 12, ac. 286		Serpens ex adytis prorepens, 5, ac. 85
regis inferni iama, 6, ac. 106		sui asper, 3, g. 434
Religione patrum multos per annos seruata expressus, 2, ac. 715		Serpens inter pateras anguis, 1, ac. 91
religio dira loci, 8, ac. 349		Serpillum herba, 4, g. 31
Reliqua mortuorum quomodo feruentur, 6, ac. 227		Serui olim non militabant, 9, ac. 547
Remulus, 9, ac. 393		Seuerus mons, 7, ac. 713
Remus, 1, ac. 295		Sibylla folia, & vaticinandi mos, 3, ac. 445, oraculum, 6, ac. 82, cum Aenea ad inferos descensus, 6, ac. 445
Rerum omnium communis, 1, g. 128		Sicani populi, 8, ac. 328
Rhadamanthus iudex inferorum, 6, ac. 565		Sicchi interitus, 1, ac. 352
Rhamnetis caedes, 9, ac. 325		Sicchius Didoni in somnis apparet, 1, ac. 366
Rhea sacerdos Vestalis, 7, ac. 659		Sicilia dicta Trimacria a tribus promontoriis, 3, ac. 554, eiusdem fluis, ibidem
Rhenus fluius, bicornis, 8, ac. 727		Sicyonia bacca, 2, g. 516
Rhesus, 4, g. 462, & 1, ac. 473		Siderum descriptio, 1, g. 240
Rhipheus, 2, ac. 339		Sidera qua nauis obseruantur, 3, ac. 516
eiusdem caedes, 2, ac. 426		Sidici
Rhodope mons, 6, ec. 30		
Rhoeus, 9, ac. 345		
Rogi alti, 4, ac. 645		
Roma rerum pulcherrima, 2, g. 534		
Septicollis, 2, g. 535		
a Gallis Senonibus capta, 8, ac. 656		
Romani unde dicti, 1, ac. 280		
Romani milites, 3, g. 345		

IN VIRGILIVM.

Sidicina aquora, 7, ac. 727	Tarpeia arx, 8, ac. 346, & 652	Hyrcana, 4, g. 367
Sigeum promontorium Troie, 2, ac. 317	Tarquini reges Romanorum, 6, ac. 817	Tilia arbor, 4, g. 183
Silarus fluius, 3, g. 146	Tarquius, 10, ac. 550	Timaeus fluius, 3, g. 475, & 248
Silenus, 6, ec. 6	Taurorum pigna, 12, ac. 715	Timor ad fugam veloces facit, 8, ac. 224, animos degeneres arguit, 4, ac. 13, timoris natura, 3, ac. 29, eiusdem effectus, 12, ac. 868, & 3, ac. 47
Siler molle, 2, g. 12	pestis, 3, g. 515, quantum victi doleant, 3, g. 225, ignem naribus spirantes, 2, g. 140	Tinea, durum genus, 4, g. 246
Simois fluius, 11, ac. 257	rapidus, 5, ac. 261	Tiphys, 4, ec. 35
Simon mendaciorum mirus artifex, 2, ac. 69, vinculus liberatur, 2, ac. 145	Sirenes monstra marina, 5, ac. 864	Tiphone apud inferos, 6, ac. 555
Sirenes monstra marina, 5, ac. 864	Sirius stella, 3, ac. 141	Tiphys pallida, 3, g. 551, & 10, ac. 761
Sol tempestatum, & bellorum numius, 1, g. 463	Sol tempestatum, & bellorum numius, 1, g. 463	ultrix, 6, ac. 570
Sonnus, 5, ac. 838	sub dio cur nocuus, 3, g. 433	Tibonus, 3, g. 48
ferreus, 10, ac. 745	Lebi confanguineus, 6, ac. 278	Aurora marinus, 1, g. 447
Lebi confanguineus, 6, ac. 278	ad Palimurum, 5, ac. 843	Tityrus, 1, ec. 1
eiusdem vis, 5, ac. 838	eius porta dua, 6, ac. 893	Tityrus Terre filius, 6, ac. 595, eius pater apud inferos, 6, ac. 595
eius sedes apud inferos, 5, ac. 838	Sorathis arces, 7, ac. 696	Tizanus preceps animi, 9, ac. 685
Sorathis arces, 7, ac. 696	Sortes Lyciae, 4, ac. 346	ferax vimi, 2, g. 98
Sorites Lyciae, 4, ac. 346	Sparna ciuitas, 2, ac. 577, & 10, ac. 92	Tolunnius augur, sedifragus, 12, ac. 258, felix, 11, ac. 429, occisus, 12, ac. 460
Sparna ciuitas, 2, ac. 577, & 10, ac. 92	Spartane virgines, 1, ac. 320	Tonitrua, 1, g. 320, sinistra, prospera, 2, ac. 693
Spartane virgines, 1, ac. 320	Sparus, telum rusticum, 11, ac. 682	Tophus Scaber, 2, g. 214
canes, 3, g. 405	Sperchius fluius, 2, g. 487	Torghatus, 6, ac. 825
Sparus, telum rusticum, 11, ac. 682	Spinus pruna ferens, 4, g. 145	Tarpeia arcei custos, 8, ac. 652
Sperchius fluius, 2, g. 487	Stella via dux, 2, ac. 694	Trabale telum, 12, ac. 294
Spinus pruna ferens, 4, g. 145	Stellio animal, 1, g. 243	Trabea, 7, ac. 188, & 612, & 11, ac. 334
Stella via dux, 2, ac. 694	Steropes unus ex famulis Vulcanti, 8, ac. 425	Trimacria Aetna, 3, ac. 555
Stellio animal, 1, g. 243	Sthenelus Graecorum dux, 2, ac. 261	eius descriptio, 3, ac. 572
Steropes unus ex famulis Vulcanti, 8, ac. 425	a Turno occisus, 12, ac. 341	Triones gemini, 1, ac. 748
Sthenelus Graecorum dux, 2, ac. 261	Stimicon, 5, ec. 55	Triones nauae obseruant, 3, ac. 516
a Turno occisus, 12, ac. 341	Stipule volantes, 1, g. 321	Triticum quando serendum, 1, g. 219
Stimicon, 5, ec. 55	Strophades insula, 3, ac. 209	Trium deus, 1, ac. 148
Stipule volantes, 1, g. 321	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Misenum submersit, 6, ac. 175
Strophades insula, 3, ac. 209	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Triones citi, 5, ac. 824
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Trium nauis, 10, ac. 209
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Triumonia Pallis, 2, ac. 176, & 615
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Trium sacerdos, 6, ac. 35
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Trium lucos petit Aeneas, 6, ac. 13
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Trium Hippolytum abscondit, 7, ac. 774
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Triumpha triplici Romana moenia inuictus Caesar, 8, ac. 714
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Troia Neptunia, 2, ac. 625
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	cum nomine occidit, 12, ac. 828
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	auctor eius Apollo, 3, g. 36
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	eiusdem excidij descriptio, 2, ac. 325
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Troia urbs in Sicilia ab Aenea constructa, 5, ac. 755
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Troia ludus, 5, ac. 602
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Troianorum origo, 3, ac. 165
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	cur is inuisa Iuno, 1, ac. 30
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	reliquae ad Aeneam collectae, 2, ac. 795, iam s, 7, ac. 110, latitia, postquam fatalis terra est cognita, 7, ac. 120, dona Latino data, 7, ac. 242
Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	Styx fluius inferni, 1, g. 243, & 4, g. 480, & 6, ac. 385, & 435	caedes, 9, ac. 515, nauis a mulieribus incensa, (b) 2

I N D E X S E C U N D U S

Annos, vel dies multos, differt ab annis, & diebus multis, 389 D	Arabes à poetis molles nominantur, 243 C	Arachnes metamorphosis, 576 A	Aracynthus mons, 42 E	Ara etymon, 274 A	Arae dua manibus honoratorum consecrate, 118 C	Araneus, aranea quid differant, 576, A. plura de ijs ibidem.	Arare terram profcindere, 381 A	Aratio quoties fiat, 240, A. eius periphraſis, 94 B	Arcades Rex Parthorum, 570 D	Arcem aliquam desinentes, eius instrumenta Dijs suspendebant, 151, C	Arium ingeniarum synceriores laticae quam aliarum rerum, 421 C	Arcanus fluvius, 489 D	Arcolus saluatus, 404 B	Arcillanus, 296 D	Arculus, 172 A	Aspicere fauoris notionem habet, 536 A	Assignare proprie de agris, 20 C	Assurgere alicui, 140, D. 360 A	Astrea Iustitia, 236 E	Asturco, 467 B	Atalante fabula, 138, B. Atalanta alia C	Athens quomodo nomen sortita, 230 C	Athenienses dicuntur, viri Atheni nati, non Attici, contra feminae, 602 B	Atticus, 139 A	Atlantides, vide Pleiades, 281 B	Atomi qua dicantur, 132 B	Atque eleganter geminatur, 111, A. pro statim, continuo, 277 C	Attalica vide Aulaa, 28 D	Attica olim Acha, & Aethica, 42 E	Attica filia Erichthonij, 602 B	Ategia, vide Tugurium.	Aucupium, est in voluptatibus vite rusticae, 302 B	De auditu dignis, proverbiale schemata, 76 C	Auena quid sint, 113, B. quaedam sativae, 269 D	Augusto viuo diuini honores habiti, 4, E. 18, B. eius immanitas, 234, A. Imperat. Corinthiarum nominatus, 417 E	Auius, 356 A	Aulaa in form. genere, 450 C	Auream statuum pollicetur pastor, 157 A	Aurei saeculi tempore diu cum hominibus versati credebantur, 937, C. eius felicitas, 98, B. 262, B	Aurem vellere, 125, C. 126 A	Aurus circa vomerem, 273 B	Auriferi fluvij, 368 E	Auspicia cornicis, & corui, 9 E	Auster ventus, et vas, quo aqua hauritur, 52, C. eius epitheta, 329, D. laxat, & resoluit, 478, D.	Autumni periphraſis, 96 B	Aucilia pro medicamentis, 215 B	Aus pro iuvene.	B.	Babylonica, vide Attalica.	Baccar herba, 94, B. amuletum fictitium, 154 C	Bacche, 427 A	Bacche, & loca bacchata, 428 A	Bacchus, Scythiae provincia, 369 A	Bacchantes dicti primi mortales, 229, B. 230, A	Balearis insula, 303 A	Balsamus arbutuscula, 363 D	Barba proluxa, 171 C	Barbam apud aliquem ponere, signum amicitiae, 14 A	Barbaria pro Italia, 422 A	Barbarus proprie quid sit, 83 E	Batus obreſator Virgilij, 58 C	Beatus non est, esse qui se nesciat, 415 C	Bestiae unde presentiam tempeſtatem cali, 323 A	Bianor Mammis conditor, 202 C	Bigemmes palmities, 396 D	Biton, & Cleobis, 528 A	Bitor rete iaculum, 266 C	Bombyx vermiculus, 363 D	Bona Dec sacra maribus interdita, 213 A	Bonum sit, 187 A	Bonus cantare, hellenismus, ibidem plura exempla, 106 A	Bootes piger, 268, B. 248, C. 283, D	Bonus encomium, 433, C. 437, B. 456, A. ad quid natus, 455, C. eius forma optima, 456, A. carum licini, 457 A	Bobus iugum ut intelligendum, 474, E. In sacris dicebantur electi, 611 A	Britannia Romanis olim incognita, 25 C	Bruna unde dicta, 256, A. 280 A	Bu particula in compositis arguet, 361 A	In bubulo genere quatuor aetatis gradus, 456 C	Bufo rana terreſtris, 275 D	Bufois genus vuae, 360 D	In bundis desinentia, quid significent, 138 A	Bura, vide buris.	Buris quid sit, & unde, 273 B	Bursis quomodo illudatus, 444, B.	Aegypti Rex ibidem E.	Buſis bonum comersio, 224 C	Buxus ubi proueniat, 411 B	C.	Caca infelsa maris Aegaei, 231 B	Calum pro acre, 9, C. cali color hyacinthinus, 40, A. In calum ferre, 115, C. pro mendo, 133 C	Caeſaris unde dicta, 588 A	Caeſaris etymon, 235 B	Calamus agreſtis, 7, D. calamo terere, labelbon, ut intelligendum, 47, C. e calamis tela fieri solita, 61, E. calamos inflare, proprie dictum, 106 C	Calamitas proprie grando, 328 D	De calitho cuiusdam Virginis tumulo impoſito, quem excreſcens acanthus pulchre amplexus erat, 67 E	Calathus quid, 48, D. 381 C	Callis quid, 89 C	Callistus fabula, 265 D	Calitha quid floris, 50 C	Cannenturum etymon, & orthographia, 70 B	Campania laus, 369 D	De Campis Elyſijs verſus Nemusiani, 116 B	Candidatus sine candor ad bonum declarandum pertinet, 39, A. 116, A. candidior nunc, cygno, &c. 157	Canini latrans vis, 187 B	Cantharus peculiariter Liberi poculum, 128 C	Canonum nomina breuia ſunt, 187, C. canones obſceni, 332, C. eorum triplex species, 510, D. cubus, 512, A. laus, 512, B	Capere, capra fector alarum, 60 E	Capere proprie hircus castratus, 148 E. 149, D. 194, B. eius forma, 397 B	Capere complures notiones habet, 38 A	Capra ubi paſcantur, 29, A. 496, A. iſſem laſcinia tribuitur, 54, B. eorum morſus arbori exitialis, 377, C. signum caeleſte, 377, D. venenum vitibus, 403 A	Capreoli male quibusdam damae, 48 B	Capreolus vitium, 48 B	Carceres unde dicti, 338 B	Carmen rusticum, 2, E. 7, D. carminis notiones, 114 B	Carpere qua habeat ſignificata, 317 E	Carpere varium uſum habet, 562 A	Caſſale, 17 B	Caſſus frutex, 418 B	Caeſus unde dictus, 17, A. 31, A. plura de hoc, 510 B	Caſtanea, 51, B. molles qua Maroni, 30 E	Caſtoreus, pudicitiaq, diſcrimen, 436 A	Caſtor animal, 244 D	Caſtorea quid, 144, D	Catachreſon poeticarum exempla, 148 E	Cautiline affectus, cum à Cic. ex urbe eiectus est, 481 C	Catonis apophthegma de re familiari, 349 D	Cautili dicuntur omnium beſtiarum tenervi parius, 10, D. 485, A	Cautiline, 11 B	Cauſſarij quid ſignificet, 202 A	Cayſter fluvius, 317 A	Cede maiori, 107 A	Ceruis à uſu, 322 D	Celeus Tripolemi pater, 272 C	Centaureon medicamentum, 579 B	Centaurei unde dicti, 414 A	Centum miſſus, 449 D	Cepheſus fluvius Tauris, 593 B	Ceraſus quis primum in Italiam inuenerit, quem excreſcens acanthus pulchre amplexus erat, 67 E	Ceraſus primum uinum aqua miſcui, 230 A	Cerberus, 605 B	Cereales coene, 309 C	Cereris etymologia, 121, D. inuentrix frugum, 228, D. Eleuſina, 271, B. ſacrorum eius mos unde profectus, 304, C. cur ei porca ſacrificaretur, 309, B. ei uinum libare non licebat, 310 A	Cernere, unde conquinſcere.	Certare & huic gemina, cum dandi caſu uariatur. cuius exempla complura, 106 B	Ceruis etiam ſurcule, 46, A. eorum uiuacitas in dabitur uocatur, 155, A. Alachryme cur ſeſſe, 214 A	Verbi ceſſare notiones, 149 D	Ceyx ſilius Luciferi, 321 A	Chalybes Scythiae populi, 244 D	Chaonemelum, 579 C	Chelidonium uinum, 579 D	Chiron, & Melampus inſignes Medici, 130 C	Chocvilus poeta, 444 A	Chriſtianam religionem nouitiam eſſe obiectantibus, ut reſponderit. Arnobius, 228 B	Cicadarium cantu eſtus ſignificatur, 37, B. eorum hieroglyph. C. rore paſcuntur, 121, D. eorumq, laudes, 499 A	Cicer, & linum obſt. ſolo, 250 A	Ciconiarum ingenium, 392 C	Cinctus cinctu veſtitus, 373 A	Cinere ſtercorabantur agri, 252 A	Cinypes genus Libyum, 497 C	Citharon mons, 452 D	Cleobis, & Biton filij Argie ſacerdotis, 528 A	Clitumnus flumen qua uis predictus, 370 A	Codri Regis amor in patriam, 109 A	Codrus praſtantiffimus miſicus, 108 A	Cogere ſignificat congregare, &c. 82 A	Cognoscere pro, agnoſcere, 102 A	Colobis origine graecanica, 388 A	Colere terram, 378 A	Colligiae, unde elices.	Colocasia nouillis cyamos, 94, D	Coloſtrum lac mutum, 41 E	Colus, unde calathus.	Columba unde nomen traxerint, 23 A	Columne Corinthiae, 68 A	Cometa mala potendere creduntur, 334 C	Comparare magna paruis, 11 C	Compita ſedes Larum, 119 B	Compiralia, 119 B	Verbi componere uſus, 585 A	Concui
--	--	-------------------------------	-----------------------	-------------------	--	--	---------------------------------	---	------------------------------	--	--	------------------------	-------------------------	-------------------	----------------	--	----------------------------------	---------------------------------	------------------------	----------------	--	-------------------------------------	---	----------------	----------------------------------	---------------------------	--	---------------------------	-----------------------------------	---------------------------------	------------------------	--	--	---	---	--------------	------------------------------	---	--	------------------------------	----------------------------	------------------------	---------------------------------	--	---------------------------	---------------------------------	-----------------	----	----------------------------	--	---------------	--------------------------------	------------------------------------	---	------------------------	-----------------------------	----------------------	--	----------------------------	---------------------------------	--------------------------------	--	---	-------------------------------	---------------------------	-------------------------	---------------------------	--------------------------	---	------------------	---	--------------------------------------	---	--	--	---------------------------------	--	--	-----------------------------	--------------------------	---	-------------------	-------------------------------	-----------------------------------	-----------------------	-----------------------------	----------------------------	----	----------------------------------	--	----------------------------	------------------------	--	---------------------------------	--	-----------------------------	-------------------	-------------------------	---------------------------	--	----------------------	---	---	---------------------------	--	---	-----------------------------------	---	---------------------------------------	---	-------------------------------------	------------------------	----------------------------	---	---------------------------------------	----------------------------------	---------------	----------------------	---	--	---	----------------------	-----------------------	---------------------------------------	---	--	---	-----------------	----------------------------------	------------------------	--------------------	---------------------	-------------------------------	--------------------------------	-----------------------------	----------------------	--------------------------------	--	---	-----------------	-----------------------	---	-----------------------------	---	---	-------------------------------	-----------------------------	---------------------------------	--------------------	--------------------------	---	------------------------	---	--	----------------------------------	----------------------------	--------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------	----------------------	--	---	------------------------------------	---------------------------------------	--	----------------------------------	-----------------------------------	----------------------	-------------------------	----------------------------------	---------------------------	-----------------------	------------------------------------	--------------------------	--	------------------------------	----------------------------	-------------------	-----------------------------	--------

B V C O L E T G E O R G.

Autumni periphraſis, 96 B	Aucilia pro medicamentis, 215 B	Aus pro iuvene.	B.	Babylonica, vide Attalica.	Baccar herba, 94, B. amuletum fictitium, 154 C	Bacche, 427 A	Bacche, & loca bacchata, 428 A	Bacchus, Scythiae provincia, 369 A	Bacchantes dicti primi mortales, 229, B. 230, A	Balearis insula, 303 A	Balsamus arbutuscula, 363 D	Barba proluxa, 171 C	Barbam apud aliquem ponere, signum amicitiae, 14 A	Barbaria pro Italia, 422 A	Barbarus proprie quid sit, 83 E	Batus obreſator Virgilij, 58 C	Beatus non est, esse qui se nesciat, 415 C	Bestiae unde presentiam tempeſtatem cali, 323 A	Bianor Mammis conditor, 202 C	Bigemmes palmities, 396 D	Biton, & Cleobis, 528 A	Bitor rete iaculum, 266 C	Bombyx vermiculus, 363 D	Bona Dec sacra maribus interdita, 213 A	Bonum sit, 187 A	Bonus cantare, hellenismus, ibidem plura exempla, 106 A	Bootes piger, 268, B. 248, C. 283, D	Bonus encomium, 433, C. 437, B. 456, A. ad quid natus, 455, C. eius forma optima, 456, A. carum licini, 457 A	Bobus iugum ut intelligendum, 474, E. In sacris dicebantur electi, 611 A	Britannia Romanis olim incognita, 25 C	Bruna unde dicta, 256, A. 280 A	Bu particula in compositis arguet, 361 A	In bubulo genere quatuor aetatis gradus, 456 C	Bufo rana terreſtris, 275 D	Bufois genus vuae, 360 D	In bundis desinentia, quid significent, 138 A	Bura, vide buris.	Buris quid sit, & unde, 273 B	Bursis quomodo illudatus, 444, B.	Aegypti Rex ibidem E.	Buſis bonum comersio, 224 C	Buxus ubi proueniat, 411 B	C.	Caca infelsa maris Aegaei, 231 B	Calum pro acre, 9, C. cali color hyacinthinus, 40, A. In calum ferre, 115, C. pro mendo, 133 C	Caeſaris unde dicta, 588 A	Caeſaris etymon, 235 B	Calamus agreſtis, 7, D. calamo terere, labelbon, ut intelligendum, 47, C. e calamis tela fieri solita, 61, E. calamos inflare, proprie dictum, 106 C	Calamitas proprie grando, 328 D	De calitho cuiusdam Virginis tumulo impoſito, quem excreſcens acanthus pulchre amplexus erat, 67 E	Calathus quid, 48, D. 381 C	Callis quid, 89 C	Callistus fabula, 265 D	Calitha quid floris, 50 C	Cannenturum etymon, & orthographia, 70 B	Campania laus, 369 D	De Campis Elyſijs verſus Nemusiani, 116 B	Candidatus sine candor ad bonum declarandum pertinet, 39, A. 116, A. candidior nunc, cygno, &c. 157	Canini latrans vis, 187 B	Cantharus peculiariter Liberi poculum, 128 C	Canonum nomina breuia ſunt, 187, C. canones obſceni, 332, C. eorum triplex species, 510, D. cubus, 512, A. laus, 512, B	Capere, capra fector alarum, 60 E	Capere proprie hircus castratus, 148 E. 149, D. 194, B. eius forma, 397 B	Capere complures notiones habet, 38 A	Capra ubi paſcantur, 29, A. 496, A. iſſem laſcinia tribuitur, 54, B. eorum morſus arbori exitialis, 377, C. signum caeleſte, 377, D. venenum vitibus, 403 A	Capreoli male quibusdam damae, 48 B	Capreolus vitium, 48 B	Carceres unde dicti, 338 B	Carmen rusticum, 2, E. 7, D. carminis notiones, 114 B	Carpere qua habeat ſignificata, 317 E	Carpere varium uſum habet, 562 A	Caſſale, 17 B	Caſſus frutex, 418 B	Caeſus unde dictus, 17, A. 31, A. plura de hoc, 510 B	Caſtanea, 51, B. molles qua Maroni, 30 E	Caſtoreus, pudicitiaq, diſcrimen, 436 A	Caſtor animal, 244 D	Caſtorea quid, 144, D	Catachreſon poeticarum exempla, 148 E	Cautiline affectus, cum à Cic. ex urbe eiectus est, 481 C	Catonis apophthegma de re familiari, 349 D	Cautili dicuntur omnium beſtiarum tenervi parius, 10, D. 485, A	Cautiline, 11 B	Cauſſarij quid ſignificet, 202 A	Cayſter fluvius, 317 A	Cede maiori, 107 A	Ceruis à uſu, 322 D	Celeus Tripolemi pater, 272 C	Centaureon medicamentum, 579 B	Centaurei unde dicti, 414 A	Centum miſſus, 449 D	Cepheſus fluvius Tauris, 593 B	Ceraſus quis primum in Italiam inuenerit, quem excreſcens acanthus pulchre amplexus erat, 67 E	Ceraſus primum uinum aqua miſcui, 230 A	Cerberus, 605 B	Cereales coene, 309 C	Cereris etymologia, 121, D. inuentrix frugum, 228, D. Eleuſina, 271, B. ſacrorum eius mos unde profectus, 304, C. cur ei porca ſacrificaretur, 309, B. ei uinum libare non licebat, 310 A	Cernere, unde conquinſcere.	Certare & huic gemina, cum dandi caſu uariatur. cuius exempla complura, 106 B	Ceruis etiam ſurcule, 46, A. eorum uiuacitas in dabitur uocatur, 155, A. Alachryme cur ſeſſe, 214 A	Verbi ceſſare notiones, 149 D	Ceyx ſilius Luciferi, 321 A	Chalybes Scythiae populi, 244 D	Chaonemelum, 579 C	Chelidonium uinum, 579 D	Chiron, & Melampus inſignes Medici, 130 C	Chocvilus poeta, 444 A	Chriſtianam religionem nouitiam eſſe obiectantibus, ut reſponderit. Arnobius, 228 B	Cicadarium cantu eſtus ſignificatur, 37, B. eorum hieroglyph. C. rore paſcuntur, 121, D. eorumq, laudes, 499 A	Cicer, & linum obſt. ſolo, 250 A	Ciconiarum ingenium, 392 C	Cinctus cinctu veſtitus, 373 A	Cinere ſtercorabantur agri, 252 A	Cinypes genus Libyum, 497 C	Citharon mons, 452 D	Cleobis, & Biton filij Argie ſacerdotis, 528 A	Clitumnus flumen qua uis predictus, 370 A	Codri Regis amor in patriam, 109 A	Codrus praſtantiffimus miſicus, 108 A	Cogere ſignificat congregare, &c. 82 A	Cognoscere pro, agnoſcere, 102 A	Colobis origine graecanica, 388 A	Colere terram, 378 A	Colligiae, unde elices.	Colocasia nouillis cyamos, 94, D	Coloſtrum lac mutum, 41 E	Colus, unde calathus.	Columba unde nomen traxerint, 23 A	Columne Corinthiae, 68 A	Cometa mala potendere creduntur, 334 C	Comparare magna paruis, 11 C	Compita ſedes Larum, 119 B	Compiralia, 119 B	Verbi componere uſus, 585 A	Concui
---------------------------	---------------------------------	-----------------	----	----------------------------	--	---------------	--------------------------------	------------------------------------	---	------------------------	-----------------------------	----------------------	--	----------------------------	---------------------------------	--------------------------------	--	---	-------------------------------	---------------------------	-------------------------	---------------------------	--------------------------	---	------------------	---	--------------------------------------	---	--	--	---------------------------------	--	--	-----------------------------	--------------------------	---	-------------------	-------------------------------	-----------------------------------	-----------------------	-----------------------------	----------------------------	----	----------------------------------	--	----------------------------	------------------------	--	---------------------------------	--	-----------------------------	-------------------	-------------------------	---------------------------	--	----------------------	---	---	---------------------------	--	---	-----------------------------------	---	---------------------------------------	---	-------------------------------------	------------------------	----------------------------	---	---------------------------------------	----------------------------------	---------------	----------------------	---	--	---	----------------------	-----------------------	---------------------------------------	---	--	---	-----------------	----------------------------------	------------------------	--------------------	---------------------	-------------------------------	--------------------------------	-----------------------------	----------------------	--------------------------------	--	---	-----------------	-----------------------	---	-----------------------------	---	---	-------------------------------	-----------------------------	---------------------------------	--------------------	--------------------------	---	------------------------	---	--	----------------------------------	----------------------------	--------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------	----------------------	--	---	------------------------------------	---------------------------------------	--	----------------------------------	-----------------------------------	----------------------	-------------------------	----------------------------------	---------------------------	-----------------------	------------------------------------	--------------------------	--	------------------------------	----------------------------	-------------------	-----------------------------	--------

INDEX SECVNDVS

Concavi Cantabria populi, 520 A
 Concupiscit feris certum ad tempus, ho-
 minibus sine lege, modag, 396 B
 Condere diem, 201 C
 Confidens, 600 A
 Congerere, nidum conficere, 75 A
 Coniiti differi ab eniti, 9 B
 Canon insignis geometra, 67 A
 Conquiescere, 440 D
 Consectudo altera natura, 385 C
 Confides gerebant curam sylvarum, 89, A. 90. A. vocis etymologia, 92 A
 Contagia pluviali nim. aptius carmini, quam contagio, 21 B
 Contemnere, & despiciere differunt, 170 C
 Contentus re sua quid posset dicere, 53 D
 Contristare, 491 B
 Convexum, 101 A
 Convivia alternantia, 301 E
 Copiari, ut pabulari, lignari, 507 B
 Cor eorum, qui veneno perierint, crema-
 ri non potest, 523 A
 Corbium inventor quis, 272 C
 A Cornice auspicium, 10. A. pluviae pro-
 gnosticon habent, 317. C. earum casti-
 tas, aut celibatus, 317 D
 Corimbus olim Ephyra dicta, 417 D
 Corollas necitare, amicum pueris, 49 D
 Coronarum usus, 128. C. myrica, ornalis
 dicta, 235 E
 Corpore parvus animo magnus, 549 A
 Corporis partes que quibus Dijs sacra,
 125 C
 Corsica, vide Cyros.
 Acoris auspicium, 9. E. eorum vox
 cuius res signum, 316. E. obliuiofi,
 322 E
 Corbantes qui, 559 D
 Corycus civitas Cilicie, 556 C
 Corydon unde dictus, 32, A. 163 A
 Corylus, 9 A
 Corthurnus tragicus, 165. C. tragicum
 calceamentum, 345 B
 Crautio quid, 552 A
 Credo quicquid adhiberi solet, ut &
 puto, 61 B
 Crepare, sonare, 263
 Crepusculi periphrasis, 217 C
 Creta Oaxis vocata Apollon, 24 C
 Crinum sylvam tollendi modi, 13 D
 Crudeles dicimus erupibus, mari, &c.
 natos, 174 B
 Cuba Dea cubandi, 103 A
 Cuius cuius cuius antiqui dicebant,
 58 B
 Cuneulorum erymon, 95 A
 Cupiditas alicuius rei intemperans,
 quibus loquendi modis efferatur,
 62 A
 Cupido cur puer, 175. B. cactus, 480. A
 Cura unde dicta, 15. E. 209. A
 Curae esse, quibus loquendi modis re-
 spondeat, 72 D
 Curare corpora, 567 A
 Curetes unde dicti, 559 D
 Curgulio vermis, 275 D
 Cybeles portentosiss. origo, 246 D
 Cyclice scientia, 140 C
 Cydonia mala, 51 A
 Cygni fabula, 157. D. cygnorum can-
 tus, 165. B. sedes, 377. E.
 Cylindrus quid, & unde, 274 C
 Cyllarus equus, 463 B
 Cyparissus Apollini amatus, 233 A
 Cyrene mater Aristei, 586 B
 Cyrenus insula Graecis, Romanis Cor-
 sica, 196 B
 Cytisus copiam lactis pecori conciliat,
 29. B. florens noxius pecori, 29. B.
 410 C
 Cytorus mons Paphlagonia, 411 B
 D.
 Daepro dic, 11 A
 Dacorum ad bellum proficiscendum
 mos, 430 A
 Dadaia opera, &c. 566 A
 Dadaeus architectus praestantissimus
 566 A
 Damaones Dij indigetes, 336 B
 Damnavit votis explicatur, 121 D
 Damocles ad Dionysium tyrannum
 sacrilega adulatio, 120 A
 Danubius, Ister, 504 A
 Dapes, & epula quorum, 556 E
 Dapes quid, 557 A
 Daprice acceptus, laute, duplicitate ne-
 gotium, amplum & magnificentum,
 657 A
 Datus casus in u. desinentes, 565 D
 Deductum carmen, 126 D
 Deervare, 149 C
 Defendere, pro arcere, &c. 159 A
 Deservitum quid, & unde, 301 A
 Deservire vinum, 597 D
 Delia que sit, 74 C
 Deliciae de homine dictum, 33 A
 Delos Latona partu nobilis, 445 D
 Delphini epibeta, 176 D
 Democritus excecavit se ob mulie-
 rum aspectum, 480 C
 Dentale, 272 B
 Depellere fetus, 10. D. 79. A. 150.
 B
 Deponere, sponsonne certare, 65 C
 Despiciere, & contemnere differunt,
 170 C
 Deus unde appellatus, 5. D. astris pa-
 rem numerum distribuit animarum,
 sententia Platonis, 573 A
 Dei nomine qui cohonestentur, 5 D
 De deo sententia Seneca, 7. A. Philonis,
 72 C
 Deos deusq. generatim, vel etiam nomi-
 natim in precibus & sacris invocaba-
 bant, 233. B. eorum coetus, vel
 E.
 Eburnus, 363 A
 Ebur

SYMB. BVCOL. ET GEORG.

Ebur non dentes, sed cornua elephanti,
 450 E
 Ebur quid, 121 D
 Echo, 5. C. 16. D. 144. B. 481. C. 343.
 B
 Eclipsis solis quomodo latine dicatur,
 424 C
 Edera, vide Hedera.
 Edua dea edendis, 103 A
 Edurus, valde durus, 558 B
 Elea palma, 245 C
 Elea palmaria, 46 B
 de Electra fabula irridetur, 140 A
 Elephantum Indi, & Africani, 243 D
 Elementa tria precipua sine sapore,
 odore succo, 382 B
 Elices unde dicti, 258 A
 Eliso vocalium neglecta in diversis
 dictionibus, 187. E. 297 D
 Elyria Sicilia, 419 C
 Emplastratio quid, 355 B
 En unquam, 26 A
 Endivia vulgo, vide Intybum,
 Eniti, & comiti, ut differant, 9 B
 Ennius ut gloriatus sit, 448 D
 Ennius pro recuso, nolo, improbo, 408 D
 Ephyra postea Corinthens, 417 D
 Epicuri impia dijs sententia, 171 D
 Epidaurus civitas Illyrici, 452 D
 Epirus eorum generosorum ferax,
 245 C
 Epos, cur forte dictum Horatio, 445 C
 Equiflentes, prodigium, 11 B
 Equo a Neptuno procreato Scyphii
 nomen fuit, 230 E
 Equi saepe nominantur frumentes, 231 A
 Equi Phidoli Corinthii, 245 C
 Equi pro equis saepe dicuntur a Grae-
 cis, 245 B
 Equi forma, 460. E. plura de equis
 462. A. in Equis etiam laudis a-
 mor, 465 A
 Eques pro equo, & sessore, 469 D
 Equus tollentius, 4. 67. B. admisivi-
 us, 468. B. eius dominura, 476. A
 preseroces avos, 479 C
 Equivo inavos, 488 B
 Equarum libido, 488. B. quadam e
 vento concipiunt, 490 D
 Erichthonius, 466 A
 Eridanus fluvius, hodie Padus, 333.
 C. sidus, 593 C
 Erigone vide Astrea.
 Erros unde dictus, 480 D
 Errare, libere passis, 7. B. 41.
 R
 Ergor, pro furore, noxia, infortunio,
 525 A
 Erna curvus D. Augustus, 82 E
 Erum pabuli genus, 82 D
 Effedum genus vehiculi, 479 B
 Euadne unde dicta, 164 A
 Euannare, 272 C
 Evidentia seu vrayas exempla, 257 C
 Euphrates Mesopotamia fluvius, 337 C
 Euripus Circensis, 449 D
 Euroras Apollini frequentatus, 144 A
 Eurystheus Rex Graeciae, 444 A
 Exaugere, valde augere, 558 B
 Excantare quid, 186 A
 Excipere, verbum venatorium, 62 E
 Eximius, verbum sacrum, 610 B
 Exta unde dicta, 334. A. 377. B. que
 felicia, que infelicia, ibid. que
 reddi dicuntur, 377 B
 Extipex qui, 523 A
 Extructus, pro exaggeratus, cumula-
 tus, 299. B. 302 A
 Exundare, extorquere, inveniri,
 264 B
 F.
 Facere, verbum sacrum, 77. D. 309 A
 Faces incidere, 269 D
 Facies, etiam de re qualibet, 537 B
 Facies pro totius corporis forma, 550.
 C. 591 C
 Fagus, unde dicta, 2 B
 Falcis etymon, 271 A
 Falernus mons Campaniae, 359 C
 Fallax herba cur dicatur, 95 B
 Falx in Saturni tutela, 407 D
 Far ardoreum antiquis, 256 D
 Farracia sacra nuptia, 236 C
 Fascinus, 83 E
 Fascini vim habere credebant lauda-
 ri, 145 B
 Fascis pro onere, 369 A
 Fascelus, vide Phaselus,
 Fastigium de summo, & infimo, 388 C
 Fastidire quid sit, 275 A
 Fastum astrologicum seu physicum,
 429 A
 Fauces quas habeat notiones, 279 A
 Fauti quando eximendi, 572. C.
 564 B
 Fauns quid, 539 C
 Fere dicuntur omnes animantes ratio-
 nis expertes, 420. A. earum libido
 venerea, 486 E
 Feris que res ingrata 505 D. earum
 voces, 506. D. 519 B
 Ferri commoda, & incommoda, 244 C
 Ferrugineus, caruleus, 566 C
 Ferula germen, 210 A
 Festis diebus que opera agricolis per-
 missa, 295 C
 Fiber, 244 D
 Fibre capillamenta, 392 C
 Fibrum antiquis extremum, 245 B
 Fibrum testiculos mortui sibi amputa-
 re negatur, 244 E
 Filicium, 376 E
 Fiscella quid, 216. B. inuentor eius
 272 C
 Fiscina quid, 295 D
 Fistula pastorica origo, 106 C
 Fistula veteris qua forma, 46. C. 47 D
 Flora dea florum, 587 C
 Floreere etate, praeter communem sen-
 sum, etiam alium habet, 140 C
 Flores ab Austro languescunt, 52 C
 Flores legere, amicum pueris, 49 D
 Fluctus cactus, 312. B. representat ex-
 ercitus, 388 A
 Flum auriferi, 368. E. eorum simula-
 cra cum urinis, 451. D. 584. A. eo-
 rum capita, 586. A. 592. A. cur
 taurino vultu fingantur, 593 A
 Focus sedes Larium, 119 B
 Foedus aliquando lex mandatum,
 245 D
 Foemile tabulatum Varroni, & Colum
 498 B
 Foenus, 20. D
 Folium, vide pando
 Fonte, sacri, 21. B. quorundam mira
 vires, 370 A
 Fontibus apros immittere, proverb.
 52 D
 Formae fragilitas, 38 B
 Formica habet hieroglyphicum prou-
 dentia, 275. D. de formicis, fabula
 Horatii citata, 562 A
 Formido in venatione lineam signifi-
 cat, 506 B
 Fortuna respiciens, 313. C. meliorem
 captans in inferiorem incidit, 37.
 C. eius inconstancia, 192 B
 Fouendi vox plerumq. amatoria, 59 B
 Fraga male dicta mora, 80 C
 Fragilis alio significatu, 182 D
 de Fraterno dissidio Plutarchi sen-
 tentia, 429 E
 Fraxini laus, & usus, 354 C
 Frondere, proprie frangere, 601 B
 Frigere tarditatem, & languorem no-
 tat, 554 A
 Frigoris vis, 253. C. cur dicatur vre-
 re, 254. B. sceleratum, 383 C
 Frondator, 221 B
 Frontis

I N D E X S E C V N D V S

Ostridis periphrasis, 232 C	do, arando, cantando, &c. 381 C.	Pirene fons, ora Corinthia mire con-	solidans, 418 A
in Ostris formosus, prosterb.	382, C. 518, B.	Pix unde dicta, 296 E	
Ostrum fusciorum quid, 586 A	Pastinatio, 405 C.	Planetarum nomen unde, 307 D	
Ostri, & purpuree differentia, 431	Pastinum ferramentum bisurcum, 401 C	Plantarum vita, mors, 400 D	
Otiuum pro libertate, 4 D	Pastorum synonyma, 47 A	Plantanus cur calebs, 112, D. eius usus, 355, A. vino alitur, 558, C. de ali-	quot nobilioribus, 55 A
Oua irrita, seu hypenemia, 490 E.	Pater familias quis malus, peior, pesti-	mus, 295 C	
491 A	Pater nomen diuinitatis, & dignita-	tis, 343 A	
Quans urbem qui primus ingressus	Patria encomium, 3 A		
fit, 148 E	Patriam fugere, pro, exulare, & unde	dictum sit, 4 A	
Quantes qua origine, 325 C	Pecoris multitudine gloriantes, 41		
Quis felicitatem portendit, 99, A. cur	Pecorum concubitus, 137, B. 480, A		
lanam auream habuisse fictum,	& deinceps.		
138, D. ne scabre fiant, 296, C. ea-	Pecunaria pro pecoribus, 457 C		
rum laudes apud Varroem, & Co-	Pecudes de omni genere animalium,		
lumellam, 494, C. probata forma,	587 A		
508, B. in sacrificio lecte diceban-	Peculium quid, 16, A. unde dictum.		
tur, 611 A	138, D. 164, A.		
P.	Pedamenta, 407, E. eorum in vineis		
Pacis insigne olea, 409 D	triplex usus, 401 C		
Padus etiam Eridanus, 333 C	Pedes ferunt aliquo, non rustica por-		
Pastum, vide Pestum.	sis existimanda, 190 A		
poete sua carmina, item lu-	Pedium, baculum pastorium, 123		
sus, nugas, ineptias vocant, 7	A		
C	Pelagae scruera, 453 A		
Palemonis arrogantia, quum Varro-	Pelebronius quis, 466 B		
nem porcum appellauit, &c. 57	Pella urbs Macedoniae, 581 C		
do Palemone, 68 D	Pendere, de capris, cum inherens ru-		
Pales dea pabulorum, 112 D	pibus, 29 A		
Pali, vide fides.	Per, pro, inter, Virgilio vsitatum, 290		
Pallia, 442 A	A		
Pallas γλαυκῶπις, 54 A	perire superesse, 449 A		
Pallia, etiam tapetia, 450 D	Periodi victores, 455 C		
Paludis propria significatio, 258	Perris à pernitendo, 482 B		
B	Perse regum amantes, 570 D		
Palumbum canus, 22 B	Peruenire, permouere, &c. 486		
Pampinus quid, 328, D eius vitia,	A		
396 C	Pestilentie descriptiones, 522 A		
Pan Tegeaus, 232 A	Pestum oppidum Calabriae, 555		
Panopea que, & unde dicta, 327	C		
B	Petulus quid, 538 B		
Panos allegorica mythologia, 47. Ar-	Phactoniadum fabula, 139 B		
cadum deus, 101 D	Phactonis mythologia, 139 C		
Papauer somnificum, 251, A. Cur Ce-	Pharetraus, 582 D		
reale, 280 B	Phaselus unde dicta, 582 C		
Parcae tres que, 99 D	Philetas macilentus, 83 D		
Parcus, quam originationem habeat,	Philippi urbs Thracie, 335 C		
225 D	Philomela fabula, 143, A. 539, B. 608,		
Paria ad venustatem faciunt, 528	D		
B	Philosophi duo ineptè disputantes, 80		
Parilia, vide Palilia.	B		
Parnassus mons biuerex, 206 B	Phocæ vinuli marini, 529, C. 596,		
Partes corporis abdita, 470 C	A		
Parthenope Sirenis nomen nacta,	quæ antiquè fur, 62 D		
613 C	Phryxionides Nymphæ, 561 B		
pari pro corrupta, 136 E	Phyllira mater Chironis, 530 A		
Parthi anima grauelente, 365	Phyllis regina Thracum, 108 B		
D	Phylax, quod prius φύλαξ, unde di-		
Partio non sit sine nixu, 599 A	ctum, 108 B		
Partus cur olim decimo mense, nunc	Pierus quare Musarum pater habi-		
nono soleat edi, 102 B	tus, 79 B		
Partus, & animosus, 549 A	Pindus mons, 206 C		
Passiphae fabula, 136 D	Pinus etiam virgultum quoddam, 553 C		
Passala quid sit, 62 B			
Passus significatio gerundiorum in			

S Y M B. B V C O L. E T G E O R G.

Precipere, preoccipare, 82 B	Puto, vide Credo.	Rifus de rebus inanimis, 94 B
Precordia proprie quid sint, 426	Pyrorum generis, 317 C	Rini sequentes quid sint, 257
E	Pythion pleriq; caleste figurum, 289 E	D
Prescisci, 154 B		Robigus deus, 269 B
Prelum quid, 382 A	Q	Roma cur dicta, 10, C. Rome, & urbis
Presens, i. beneuolus, fauens, &c. 18	Quadrige, & quadriga, 339 A	differentia, ibid. eius epitheta, 11, D
B	Qualis vide Calathus.	laus ex Orat. Aristidis ibidem eam
Presepia quid, 564 B	Quam magis, 497 A	videndi que causa fuerint, 12, B. D.
Prætorium, 548 A	Quatuor, eius orthographia, 118 B	de ea testimonia, 437, A. quando
Prætorium unde dictum, 211, D. 300	Quatuor mundi partes, 287 C	condita, 442 C
D	Quercetum, Iouis sylua, 499 D	Rore pasitur, prouerb. 121 C
Premere cum eleganti usu, 400, D. vox	Quercus Ioui sacra in Chaonia, 347,	Ros aeris, & Luna filius, 501 A
venatoria, 513 C	A. 354, D. 499, D.	Ros, Doricè ρῶξ, 121 B
Pressa carina, mercibus onerata, 302	Querna corona cur dari solita ei, qui ci-	Ros pro aqua, 599 A
A	uem seruasset, 499 D	Rose laudes, 557, B. cur Veneri sacra,
Pretiosa in pretio habentur, 67	Querquetelana nymphæ, 452 C	557 D
E	Quid agerem, 16 D	Rubra, lege, Bisfo. 295 B
Priapus hortorum custos, 155	Quod nisi pro, nisi, 270 A	Rubi Italiae populus, 257 D
E	Quondam, pro, &c. 143 E	Ruit, in voce agendi, 137 D
Prima pro principis, 133 C	R.	Rumina unde dictum, 154 A
Procerus unde dictum, 140 A	Racemus sepe pro botro, 353 D	Rursus genus virgulti, 409 B
Procerus mustum, 345 A	Radius quas notiones habeat, 67	Rurum, vide, Radius,
Procedere venustus usus, 294 C	C	S
Proci filia, 137 A	Radix quid, & unde, 392 B	Sa pro sua, 160 B
Progenes fabula, 143, A. 539 B	Rami, ymalia differunt, 352	Saba Arabia metropolis, 243
Prologia in pugna, & foro, 482	D	E
C	Rami, nepotes, pulli, &c. 353	Sacra menstrua qua, & quibus Diis, 19,
Promethei fabula, 134, C. 390	B	A. in sacris quod salicissimum, au-
A	Rame pluuia prognosticon, 316	gurium, 595 A
Properare, maturare differunt, 294	A	Sacer ignis, 531 C
B	Rastri etymon, 272 B	Sacrificium variis diis, etiam variis co-
Proprie Proprius elegans usus, 155	Rates aliquando naues, & remi dicitur,	ronis vebantur, 311 A
A	142 E	Saculum à sane dicit Varro, 189
Propter, prope, 449 C	Ratiarius, flossman, 143 A	C
Proficisso est aratio prima, 255	Ratio humana etiam in remotissima pe-	Sagittarius, ille filio serpentem ei impli-
B	nerat, 423 D	cium interficit, 108 D
Proserpina etymon, 121, D. de eius na-	Reddere, verbum sacrum, 377	Sagmina etiam verbene dicuntur, 178,
ptis qui scripserint, 237 D	A	B
Protei mutabilitas, 594, C. 596	Reduere spolia serpentum, 516	Salices cur amara dicantur, 29 C
C	A	Salunca herba, 109 E
Proximus, & proxenus, 8, C. quibus no-	Regio sole perussa, 593 D	Salutationes, 119 C
tionibus, 534 A	Regna, pro possessionibus, 26 D	Salus quid, 471 C
Provincia nonnulla quid singulari, &	Repastinatio, 405 C	in Salutandis patronis, aut dominis ob-
præcipuum generent, 243 A	Repastinate vineæ, 401 B	seruabatur ordo saluatorum in libris
Prudentia, & gnaritas ut differant,	Repetitio verbi elegans, 216, D. syllaba-	descriptus, 417 B
315 C	rum veteribus non imposita, 388	Sandyx, 99 B
Pruina unde dicta, 253 E	B	Sanguis frigidus in stultis, 426
Pruna cerea, vel stana, 51 C	Requirunt, & similia in voce agendi,	D
Pudicitia, castitatisque discrimen,	164 B	Sapa, vide Desfrutum.
436 A	B	Saporum genera tredacim, 382
Puer sex habet significata, 19	Res quedam plus habent in recessu, quam	B
B	fronte promittunt, 537 B	Sarpiscis, 431 D
Puerilis qui tractanda, 474 D	Resona Echo, 543 C	sub Sarcinis pugnare, 501 B
Pulli de quibus, 461 C	Responsum dare, id est, oracula responde-	Sardinia insula, 158 C
Puluerulentus, pro calido, 248 B	re, 19 B	Sarra olim vocata Tyrus, 433
Pulsinaria pro templis, 528 B	Reti iaculum ad verruculi discrimen,	C
Punex caucerasios lapis, 542 A	266 B	Saturni tempora felicissima, 91 A
Punicici, & purpurei coloris differentia,	Rex alio significatu, 446 A	eius adem Romani ararium esse
155 B	Rhenonis periphrasis, 507 E	vulnerum, 262, E. cur in equum
Purgamenta, 186 C	Rheii qui, 359 A	mutatus dicatur, 463, E. eius pa-
Purpura initio lane sola inficiebantur,	Rhæcus, non Rheus, gigantis nomen,	ter Vranus, 473, B. eius saluti-
418, B. eius, & strigis, differentia, 431	414 A	tatem exaginat Amobius, 530
C	Ridere nunquam vis, 103 D	B
Pusilla sacer ignis pastoribus, 531	Ridice, 407 E	(C) A
C	Riphei montes, 507 E	
Putare de arboribus, vitibus, rationibus,		
348 B		

INDEX SECVNDVS IN

Satyri qui sunt,	119 D	Silones qui,	171 B	Subiacere se ferrigere,	217, A. 347
Scabiei descriptio,	516 B	Sinus vas,	155 C	C	
Scapha etymon,	264 E	Sit mihi credere, & similia exempla,	212 B	Sublima, sublimiter,	195 E
Scorabius ferocia indicium,	557, C.	Soccus Cornicorum,	165 C	Submittere pro substinere, 19, D pro admittere,	460 B
odore rosarum emoritur,		Soccus quid,	166 A	Suboles non soboles Festo,	190 A
Scena peractas habens,	450 B	de Sole Epicuri opinio, 135, A. etiam		Succedere,	515 B
in Scientia falsitas,	427 B	Electo, 140, A. eius prognostica,		Succollare,	571 C
Scipiones duo,	373 A	328, A. Solmanat, quid sit, 328, A.		Sucule hyades,	265 D
Scrobium altitudo qua,	388 C	eius epibeta, 528, 2. deficientem videre cupientibus quid faciendum,		Sudes, vide ridica.	
Scylla Nisi, F.	142, C. 322 C	332, A. eius hieroglyphicum. 332.		Sudor, & lachryma statuarum, 333	
Seythie asperitas,	502 B	B. deficientis descriptiones, & synonyma, 424, C. eius & Luno officia		Sufficere qui vsurpet Cicero, 6	D
Se erumpere,	592 C	describit Lactantius, 424, E. Sol primus, incipiens oriri,	498 D	Suffire, vaporare,	574 B
Secundum quid significet,	471 D	Sola loca que dicantur,	207 B	Sulla vesco Iudais cur deus prohibuerit,	322 A
Seditionis effectus,	28 A	vocis Sollicitus potestas,	578 C	Sulcus quid,	239 D
Seges varia significat,	224 A	vocis Solstitium vsus, 254, C. unde dicitur,	256 A	Sum pro cum, vel ipsum.	352
Segetem omnia qua velluntur excurunt,	250 A	Solum araturum cognoscendum, 240, C.		A	
Seges, vide Nouales.		aliud aliis apium,	242 B	Summare, furari,	429 B
Segnis, pro infecundus,	259 B	Somnum que conciliant, 21, C. de somno modi loquendi, 21, E. ubi capere somnum soliti sunt antiqui, 30, A		Supercilium nota severitatis, 171, B. de elatiore parte collis,	257 E
Segnis etymon,	320 C	mollis quid, 158, E. pro nocte, 280.		Suspendebant de tholo diis partem preda, &c.	154 D
Seminarium quid,	384, C. 391, B	Somnus curis impediunt,	527	Suspendium infame genus mortis, 36	A
Semina etymologia, 276, C. alia significatio,	385 A	Sophoclis laus,	165 B	Sutor ne ultra crepidam, proverb. 126	C
Semper deus a se dicitur,	4 D	Sordere quid sit,	49 C	Suum spurca natura,	321 D
Senectutis incommoda,	458 D	Spadix quid,	461 E	Syllabas in diversis dictionibus non abstrunde repeti,	346 A
Semum venerens amor urpis,	464 C	Spe frustatus quo vis possit proverbiis,	24 B	Sylva etiam de herbis,	269 C
Septem pro pluribus ponitur apud Hebraeos, & Aegyptios,	606 B	Speculum quare consulerit Socrates,	44, A. eius laus,	Symbola ista quibus parata sint,	327
Septentriones unde,	507 B	44, A. eius laus,	550 C	A	
Serere unde dicitur,	301 D	Spicis spica spicum dicitur,	305	Synaeophes neglecta exempla,	187
Serere ne dubita, proverb. A	412	Spiritus videtur vocari,	100 C	Synecdoche Quiniliano, est eclipsis verbi,	60 B
Seres populi,	363 D	Spirium ab alto attrahere,	524	Syracusa civitas Sicilie,	124 B
Serecere sicari, Lucr.	329 C	A		T	
Serpens, 95, A. a Cadmo occisus nonnullis caeleste signum, 289, E. quidam solidos tauros, ceruicisq; hauriunt. 371, C. serpentis exuvia, 516		Squilla pro Scilla,	519 A	Tabanus vide Myops.	
A		Stagnum, iners humor,	539 D	Tabularij, & tablini differentia, 430	
Serpylli vsus,	736 A	Stare varia significata,	160 A	D	
Serra arguta, 266, D. serram reciprocare per eandem lineam, proverb. 266, E. eius inuener Dadaeus, 266		Stare verbum sacrum,	406 A	Tabulata in arboribus,	401 C
E		Statio quid,	538 A	Tabulatum pro fanili,	498 B
Serui senes ut libertatem adipiscantur 1. libertatem adipiscantur cum pileo, 13, C. etiam facto pretio, 15. E. eorum speciatim sunt furta, 62, C		Statuas suas patroni pro suis edibus collocabant,	416 E	Taburnus mons Campanie,	349 C
Seuerum pelagus,	453 A	Stauamina, vide fides.		Tade, ex quibus faces nocturna,	410
Sibylla decem, 90, B. unde dicitur, ibid.		Stellas de caelo cadere ut intelligatur,	313, C. sunt luminis aggregatio	D	
C		313, D. earum celeritas,	314	Tanarus Laconie promontorium, 602	
Paricula Sic vitimur, cum quid petimus, &c.	196, A. 204 B	A		D	
Sicilia nuncupata Sicania,	205	Stellio animal homini valde noxium,	574 C	de Talpis superstio veterum, 275 C	
A		Stercorum genera, & differentie, 251		Tamarix vide Myrica.	
Sicyon Laconia vrbs,	434 A	B		Tangere quedam habet significata peculiararia,	511 B
Signa pecori imprimuntur, 294, D.	474 A	Stercutius Fauni filius,	252 A	Tangi de caelo,	9 C
Signa in portis vrbum,	416 E	Sterilitatis quatuor cause,	353 A	Tapetiorum synonyma,	450 D
Signis caelestibus assignant astrologi hominum membra, 125, D. nauigantibus inimica, 278, C. eorum ortus, obitusq; poesis triplex, 282, B. caelestia duodecim, 283, E.	288	Stipule,	252 E	Tarenium ac Saturnum vicine vrbes,	277 D
C		Sina aratri manica,	273 C	Taura, vacca sterilis,	457 A
Silaris fluvius Lucania,	470 D	Stringere quibus notionibus capiat,	203, A. 401 A	Taurus per somnium oblatu quid notet,	79 D
		Strymon fluvius Thracie,	259	Tauri pugnantes,	481 A
		C		Taxare a tango quid,	142
		Studius omnium varia,	430 E	D	

Taxi

SYMB. BVCOL. ET GEORG.

Taxi umbra mortifera, 394, D. apia arcibus, 413, A. inimica apibus,	542 C	Tradere pro credere, committere, 59	Ventilare vox gladiatoria,	482
Taygeta ciuitas Laconia,	452, D.	B	Venus Dione, 200, A. Muria, 235, D.	
453 C		Traha genus vehiculi,	272 A	Paphia, 354, A. eius nomen ad amicos translatum, 75, A. eius vsus,
Taygetus mons,	453 C	Trabis sua quemq; voluptas,	64	471, A. 568, D.
Tecta pro borreis,	311 A	B	Verba quas ob causas aliquando supprimantur,	60 B
Temetum unde,	358 E	Trapeum quid sit,	434 A	Verbena,
Tempe quecumq; loca amena, 419, B.	586 A	Trecenta pro quouis magno numero,	231 B	178 A
Tempestas quibus notionibus, 304, D.	306 B	Trepidare, festinare,	548 A	Verbis quibusdam actius viderunt vsu veteres,
Tempora iria iuncta, presens, preter. fut.	595 C	Tribula genus vehiculi,	272	505 A
Tempus edax rerum, 200, B. eius celeritas,	491 E	A	Tridens cur Neptuno addatur,	231
Tenedus nauarum statio,	598	Triones rustica vox boues significat,	597 C	Versus laudes, 69, E. 394, A. etymon.
A		Tripolemi pater Celes,	272	39 C
Tener vocabulum ut intelligendum,	133 E	C	Tristes & afflicti, loca sola amant, 34	Verriculum,
Terei fabula,	143 A	Tratici veriloquium,	281 C	266 C
Ternarius numerus ad sacra pertinet,	595 A	Triumphare unde dicitur,	451	Versus Moenali,
181, D. 182		E	168 D	Verrum genus reli,
A		Tyrus pro fructu quolibet,	408	373 A
Terra sponte sua frigus suppeditat	94 A	A	Tristes & afflicti, loca sola amant, 34	379 B
Sit tibi terra leuis, 210, C. non omnis fert omnia, 243, B. 362, A. terra virgo, 249, B. terra seruum suum est, & sua inuentus, 277, B. terram moliri quid proprie, 335, E. eius varia ingenia, 378, C. 380, A. quomodo iusta,	415, E. 416 B	Tugurium quid,	26 A	Vestes serica inuites,
Ternatus cause,	425 E	Tulerunt penultima correpta, & huiusmodi exempla,	102 B	364 B
Terium nomen duobus substantiis aptum solent veteres aduigere,	507 D	Tumuli significata,	113	Vestire pro implere,
419 C		E	349 D	588
Thalia notiones,	124 B	Turbatur uisum quomodo turbatur,	8 C	Veteris morbus,
Thapsus insula Thracia adiacens,	358	Turur, & cur aerius,	23 B	261 D
B		Tyros olim Sarra,	431 C	Vexare quid significet, & unde, 142
Thule una ex Orcadibus insulis, 236		V		D
A		Vacca pregnans, horda. sterilis, taura,	457 A	Vicia unde dicitur,
Thus quid, & unde,	178 C	457 A	102 B	249 C
Thymus mellificio aptissimus,	121	Vaccarum paritundis tempus,	457	Vicissitudo incunda,
B		B		70 A
Tibula una ex Orcadibus insulis, 236		Vacinia quare nigra vocentur, Virg.	40 A	Victimam prestantiores ad sacrificia eligebantur,
A		40 A		610 B
Tibulus quid, & unde,	178 C	Vacuum quid,	50, D. 80 C	Victor, i. consecutus id, quod optauit,
121		Vale, vine, &c. voces ironie apie, 177		446 A
B		A		Victoria nominata vitula,
Tigris unde nomen traxerit,	23, E.	Valli vide Pali.		78
eius hieroglyphicon,	112 A	Vannus quale vas,	273 C	Victus tenuis predicatio,
Tilia mas & femina,	558 A	Vber unde deductum sit, vide Huber.		129 A
Timanus flu.	521 C	Vbera distenta,	94 D	Videre pro vigilare,
Timidus ut intelligendum,	128	Vbera siccare,	180 B	31 D
D		Vel, pro, &		Villa etymologia,
Timothei Cononis F. apophibegma,	290 C	Vel particula que sit vis,	193 E	a Vindemia modi loquendi,
96 A		M. Vesperus,	162, B. 359 A	358
Tiboni origo incomprehensa,	453	Venerari, omnes diuini cultus species coninet,	611 B	Vinea quem statum caeli spectare debeant,
D		Venetia etiam Cisalpina Gallia dicitur, 14, D. eius pars lapidia,	521	390 A
Tityrus unde dicitur,	1 A	Veni verborum nuntij habitus, 76, A. vento differri omnia mala optabant,	76 B	Vini modice sumpti effectus, 112, A. intemperantius hausti 128, B. etymologia,
Timolus etiam Timelos, 360, A. mons Cilicia,	243 C	Ventorum prelia, 305, D. incendia feri ventus, 291, C. eorum ortus,	393 A	128 A
Tondere verbi elegans vsus, 205, B.		393 A		Vinum infundere rogo vitium, 118, C. durum, molle, 309, D. v. 612, v. 344, D. Lesbium, 358, B. M. A. reoticum, C. passum, D. Reticum, 359, A. Falernum, C. firmum, E. Chium, 360, A. Rhodium, B. vini nobilia genera octoginta, 361 B largius in campis, nobilius in collibus nascitur, 362, B. Massicum, 369, D. vini periphraasis, 524, D. non facile gelascit,
231 C		Torcular,	382 A	504 E
Torcular,	382 A	D		Viole,
Tornasus &c.	54 A			113 C

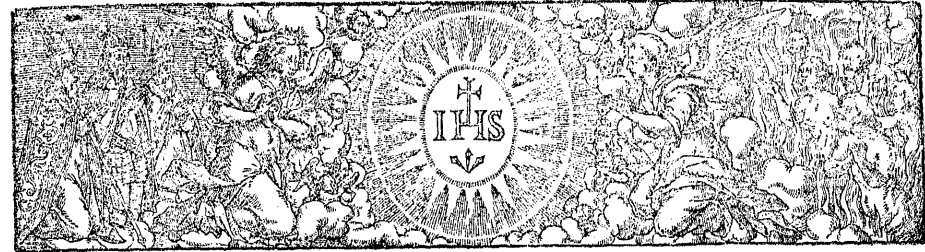
Virg.

INDEX SECVNDVS IN

<i>Virgilius cur primum lib. Georg. statim ab aratione inceperit, & non à natura soli,</i> 238. <i>A. Liguribus non satis equus,</i> 372. <i>E. Hesiodi discipulum se gloriatur, E. ob aquam à Nolanis non impetratam, Nola nomen ex carmine detraxit,</i> 379. <i>B. verba pro verbis ponit,</i> 404. <i>E. rei convenientes deos invocat,</i> 440. <i>A. aliorum poetarum mentione facta, Homeri nullam fecit,</i> 463. <i>C. eius studium in scribendis versibus,</i> 485. <i>C. tredecim ipsos versus ex Aristotele sumpsit,</i> 490. <i>A. insignis medicus fuisse probatur,</i> 510. <i>A. eius licentia in versibus,</i> 518. <i>A. excusatur ab aliena secta,</i> 572. <i>A. modestissime claudii Georgica,</i> 612. <i>A. vocis Virgo vsu,</i> 136. <i>E. Virgultum unde,</i> 160. <i>C. Viri lactant infantes alicubi, non feminae,</i> 80. <i>B. Viriutes, & vitia etiam aliis rebus attribuantur, propter inopiam lingua,</i> 416. <i>A. Vita rustica etiam Diis culta,</i> 53. <i>A. vita & mores prima illius aetatis,</i> 262. <i>B. rustica laudes,</i> 413. <i>B. incommoda,</i> 418. <i>C. 419. A. 429. C. 433. A. 556. C. de vita breuitate sententia Seneca,</i> 458. <i>A. vita est quoddam lumen, & c. unde, luminis casti, & similia,</i> 578. <i>A. Vitibus maritantur arbores,</i> 215. <i>A. qua ab ea voce descendant,</i> 345. <i>A. earum cultus,</i> 384. <i>A. qua debeat esse dispositura,</i> 387. <i>B. Viuula dea latinit, qua & Viulina, 77. E. unde dicta,</i> 78. <i>A. Viuula quid,</i> 474. <i>C. Viulus unde dictus,</i> 474. <i>C. Viuentes diutius, plura mala videns,</i> 190. <i>C. Vini radices plantaria,</i> 348. <i>A. Vinus curiua dicta,</i> 413. <i>A. Vlula ab vlulando, D. 175. Umbra observatio rusticorum horologium,</i> 31. <i>E. Umbras captare,</i> 36. <i>B. Umbra frigus opacum, 21. C. umbra ut dicantur moueri, 107. B. quarundam arborum noxiae,</i> 217. <i>B. 393. D. Vneda fructus arbuti,</i> 79. <i>A. Vngula equi,</i> 463. <i>A. Volens qua significatione,</i> 468. <i>B. Vomitoria qua sunt,</i> 417. <i>A. Voluens perpeffionis significatione,</i> 271. <i>C. Volutare, cogitatione perquirere, 198. A. Vrbis an has vrbes quando dicendum, consulenda aures,</i> 234. <i>E. Vrorum forma, natura,</i> 403. <i>A. Vrsa maior, & minor,</i> 290. <i>B. Vrsinus cauitus,</i> 485. <i>B. Vrg, continenter,</i> 203. <i>B. Vsum rerum habemus omnes, dominum nemo,</i> 192. <i>A. per Vires saluatio,</i> 404. <i>C. Vua non solius vitis,</i> 353. <i>D. Vua escariae, cibariae,</i> 360. <i>B. Vuarian crymon,</i> 410. <i>B. Vuicus,</i> 208. <i>C. Vulcanus nec Iouis uensa, nec Pal-ladis cubili dignatus,</i> 103. <i>B. de Vxore secunda non capienda, dilectima Charonda,</i> 66. <i>B. Vxor tribus modis habebatur,</i> 236. <i>B. Y. Yrho etiam molle, & tenerum,</i> 133. <i>E. Z. Zenonis apophthegma in conuiuio,</i> 249. <i>D. Zephyrus etiam Fauonius,</i> 239. <i>B. Zethus, vide Amphion. 245. a. deductum ab Iouis nomine,</i> 262. <i>B. Zodiacus baltens Manilio,</i> 288. <i>C. Zona terra quinque,</i> 284. <i>A. Zythum,</i> 507. <i>A.</i>

INDEX

INDEX TERTIVS
IN SYMBOLAS
ÆNEIDOS.

<i>Bas tonus, οὐρανός,</i> 1977. <i>A. ἄβυσσος, & ἑβύρα sacra que,</i> 1410. <i>D. Abregare, adregare, segregare quo discrimine,</i> 1294. <i>A. Aburare, est perurio negare,</i> 1731. <i>D. Abolla, duplex amiculum,</i> 1300. <i>C. Acca Canilla comis, ex Acca Laurentia,</i> 2197. <i>A. Accingere, & accingi, est armare,</i> 953. <i>B. Accingum cur se operi Troes ad equum introducendum,</i> 874. <i>B. Accipere, pro habe, intellige,</i> 838. <i>C. Accipere, est quandoq; pascere, seu conuiuio excipere,</i> 1050. <i>B. Accipiter, sacer alus qui,</i> 2136. <i>D. Idem cur in pullos impius ibid. E. Accis, vel potius ancisa dapes,</i> 1583. <i>C. Acclinis pro acclinatus, accubās 2169. A. Accommodare eifem lateri, est applicare,</i> 905. <i>B. Accubitus à Grecis acceptus,</i> 804. <i>A. Idem dissoluta latinit, ibid. B. Accubitus veterum Rom. ad mensam varius,</i> 1592. <i>A.B.C.D. Acer auis, foris,</i> 1791. <i>D. Acerra, are genus, vel arcule 1342. B. Acerra pro thuribulo, ibid. Aceftra oppidum ab Aceftra R. 1337. C. Aceftra Regis profapia, 1249. C. Aceftra cur bonus, 694. D. Idem unde heros, 695. D. Aceftra honorario munere afficitur, ut Nestor apud Hom. 1314. B. Achamenides supplex, 1089. A.B. Achaia pro Grecia tota, & Grecis, 834. E. Achates, ἄχις τῶ ἀχί 692. C. Eo bonus princeps non caret, 726. D.</i>	<i>Bas tonus, οὐρανός,</i> 1977. <i>A. ἄβυσσος, & ἑβύρα sacra que,</i> 1410. <i>D. Abregare, adregare, segregare quo discrimine,</i> 1294. <i>A. Aburare, est perurio negare,</i> 1731. <i>D. Abolla, duplex amiculum,</i> 1300. <i>C. Acca Canilla comis, ex Acca Laurentia,</i> 2197. <i>A. Accingere, & accingi, est armare,</i> 953. <i>B. Accingum cur se operi Troes ad equum introducendum,</i> 874. <i>B. Accipere, pro habe, intellige,</i> 838. <i>C. Accipere, est quandoq; pascere, seu conuiuio excipere,</i> 1050. <i>B. Accipiter, sacer alus qui,</i> 2136. <i>D. Idem cur in pullos impius ibid. E. Accis, vel potius ancisa dapes,</i> 1583. <i>C. Acclinis pro acclinatus, accubās 2169. A. Accommodare eifem lateri, est applicare,</i> 905. <i>B. Accubitus à Grecis acceptus,</i> 804. <i>A. Idem dissoluta latinit, ibid. B. Accubitus veterum Rom. ad mensam varius,</i> 1592. <i>A.B.C.D. Acer auis, foris,</i> 1791. <i>D. Acerra, are genus, vel arcule 1342. B. Acerra pro thuribulo, ibid. Aceftra oppidum ab Aceftra R. 1337. C. Aceftra Regis profapia, 1249. C. Aceftra cur bonus, 694. D. Idem unde heros, 695. D. Aceftra honorario munere afficitur, ut Nestor apud Hom. 1314. B. Achamenides supplex, 1089. A.B. Achaia pro Grecia tota, & Grecis, 834. E. Achates, ἄχις τῶ ἀχί 692. C. Eo bonus princeps non caret, 726. D.</i>	<i>Acheron fluius inferus qui,</i> 1400. <i>A. Idem pro inferis,</i> 1260. <i>A. Acherus antiquus,</i> 1611. <i>D. Achilles, ut saecus Argamemnoni, & Priamo,</i> 754. <i>B.C. Idem inuitis Gracis 832. R. Item 644. C. Achilles manes petunt Polyxena immolationem,</i> 1043. <i>A.B.C. Acidalia mater, Venus,</i> 805. <i>E. Acius quod ferro armata gladiis, hastisq; acuminata,</i> 1570. <i>A.B. Achilles qualia mistilia, 1678. B.C. Achilles pugna velitaris, 2162. A. Acius iacula ardentia aerea, 1314. A. Acragas ardens, mons Siciliae muro cinctus, in cuius, summo est oppidum, 1100. E. Acrifone, vel Acrifis, Danae, Acrifii. R. filia, 1626. D. Acrifus, & Inachus Arginorum R.R. 1622. B. Acrocerania, moues Epiri, 1073. B. Acta, pro litore, ut astu, e grecis fontibus, 1323. C.D. Actia classis, & victoria, 1808. E. Actium colonia Aug. in Epiro, 1035. A. Eam nobilitauit Augustus Nicopoli ibid. condita, & ludis Apollineis quinquennialibus institutis, ibid. A. B. Actius Apollo, 1817. A. Ad, est etiam aduersus, 1192. C. Adamas quod difficulter dometur, ditus. 1467. C. Addensco, es. 2115. C. Adtributio comica illustis, 1040. A. Adhibere animos, 2132. D. 1040. A. Adiectina qua natione, ut vi verbis adiungantur à poetis, 1754. B. C. si copulenter, alteram transe in substantiuu formam 2342. C.</i>	<i>Adigere limina hellenifmus.</i> 1502. <i>C. Adiuuro, pro iuro: & fere cum negatione,</i> 2329. <i>C. Ad limina custos, ad cyathos, ad baculum, ad frenas, & complura talia Propertiana, hellenifmo clata, 1922. A.B. Administer etiam in malo locum habet, ut audacia, sceleris, 847. B. Admiratio fabrica magnifica, 748. C. Non est aduocata quam Democritus improbat, 749. B.C. Admonere pecus aris, est sacrificare, 2246. D. Adolare penates, est votis, supplicationibusq; numen auctius facere, 805. A. Adolefcentia moriens, est flos marconis, 1888. C. quid maxime illi ad discendum, 2286. B.C. Ador, vel adorū farris genus, 1580. D. Adorea unde, & quid. Ibid. C.D. Adorare precibus, votis, thure, & qui mos adorantium, 1063. B. Adoro pro simplici oro, 2049. D. Adrastus Sicyonis post modò Arginorum rex: cur ipfius manes pallentes 1457. B. Adria tempestuosus, & astuosus, 2147. A. Aduertere puppim, ora. 1439. C. Aduertere mentem, aures, oculos, 1703. B. Adulterii pernicies, & pœna apud inferos, 1481. C.D.E. Adulterorum pœna apud Imp. quofdam Rom. & alias gentes, 1482. B.C. Adulter, & a. unde dicti, 1965. A.B. ἄδωρα tribus modis à poetis defendi possunt 636. E. Adyuma</i>
--	--	--	--

INDEX TERTIVS IN

Adytum locus secretior, solis sacerdotibus peruius, 849 B
Æacides quinam ille, qui à Rom. vi-
 Etus, & triumphans, 1534
 D E
Æacidarum encomion, 669 D
 E
Æaa Circe, seu Colchica, 1054 B
 C
Ædes principum quales erant, 886 C
Ælium romanarum limina, seu a-
 tria spoliis hostium ornabantur,
 1297 C
Ægeon centimanus, quid significet,
 2038, B.C.D
Æger de corpore etiam dicitur, 1330,
 A, B.
Ægeum mare quod, & unde, 2273
 B C
Ægis horrida, & Gorgonea, 1770
 A B
Ægylti, & Chytemnestra facinus, 2126
 B.C.D.
Ægorum in Æsculapij sano incubi-
 tio, 1578 B C
Ægyptus superstitiosè monstrata,
 1815 B
Æmulus est inuidus, aliquando imita-
 tor, & sectator in bono, 1392
 C
Æmulationis vis expressa, 1269
 C
Æneæ nomen in propositione operis con-
 sulto prætermisissimum à poeta: causæ,
 huius, 625
 D
Æneas, vel *Ænos* oppidum Thraciæ
 ab *Ænea* conditum, 986
 C
Æneas qui primus in Italiam venerit,
 Ibid. & 626, A. *Vi suo* pro-
 fugus, 627, B. *Ad que Lanu-
 na litora* venerit? Ibid. D. *ut in-
 signis pietate* vir, 633, D. *Dido-
 nem nec vidit, nec videre potuit*
 secundum historie fidem, & chro-
 nologiam, 638, D. *Cur fingatur ad*
Lybiam appulisse, 688, A. B. *quot*
navibus navigationem inierit, 689
 D. *pius, & qui*, 703, B. *eius-*
dem apothecis, 712, E. *mors, &*
sepultura, 613, D. E. *regie virtu-*
tes, 777, E. *pulchritudo*, 782, D. *Idem*
ab hoste Tenreo laudatus, 791, A. *Cur, &*
qui pater Romanor. 822, A. B. *Ipsius pia contentio*
cum
patre de incenda fuga, qualis Tal-
 thibys, & Hecuba, 951, C. D. E. *Idem*
religionis amantissimus, 1001,
 C. *alacer in obtemperando numi-*
nibus, 1019, C. *his ereptus* Græco-
 rum manibus, 1158, D. *eiusdem*
ensis cur inspicere solatus,
 1165, B. *Idem diuinitus* monitus,
 de se triumphat, 1169, D. *cur ocu-*
lis immotis, & siccis sit, *Elisa* stente,
 1177, A. *contra muliebres preces*,

Æstus animo constans, 1193, C. *eius-*
dem ensis ab Elisa relictus illu-
 stratus, 1275. *A cum Achille* con-
 gressus à Neptuno liberatur, 1350,
 D. *cur letatus* inspecto Tiberino lu-
 co, 1568, B. *Eiusdem in Italiam*
appellus, bella, obitus à Dionysio,
 1587, D. E. *Retle* miratur arma-
 turam Vulcaniam, contra ac opi-
 natur Macrobius, 1792, B. C. *Eidem*
ardet apex capiti opportu-
 nè, contra eundem Macrobius, 1991
 B. C. *Idem bonus, seu beneficis*,
 2103, C. D. E. *Eiusdem fortitudo*
in vulnere ferendo, hasta sibi ex-
 trahenda, 2277, B. C. D. E. *Æne-*
as indiges, 2327, B. & 2328,
 B.
Æneatores non solum classicum can-
 ebant, sed etiam erant ydem, qui cor-
 nicines, 1391, B C D.
Æneis philosophica mysteria sub poeti-
 cis figmentis continet, 1107
 Ibid.
Æneidos 10. se *Mæro ipse* superavit,
 Ibid.
Æneum veteres, posteri adspirarunt,
 917 B.
Æolia, & Æolia insula, vii. 653,
 D
Eadem cur vocata aula: aulæq. no-
 tio, 681 A
Æolus quare rex ventorum, 654, D.
Eiusdem gravitas, & maiestas, &
prudentiæ, 655, B. *item regnum &*
potentiæ, 658, B. C. *beneficia Iu-*
nonia grauis agnoscit, 663, B. *eius*
imago ex Albrico, Ibid. C
Æoli pyla 664 D
Æquare se militibus, & inferioribus
 magna humanitas Ducis, 696,
 B. C.
Æqui seruians, seu equitatis, belli-
nismus, 909 B
Æquicola laudat, 1680 B
Æquor, quia æquale, præsertim in
 malacia, 839 C
Æquor terre de campis: etiam celo,
 1072 B
Æs olim temperatura quadam den-
 sabatur, ut esset loco ferri, 916
 D
Æs in sacris, & excantationibus ma-
gnam vim habebat, 1208, C. D.
Æsculapij fulminati causa, 1683,
 A.
Eiusdem diuinitas irrisa, Ibid. A. B.
Idem cur poetis barbarus, 2284
 B. C.
Æstus triplex, noua, adulta, præcep-
ta, 751, E. & 981, D.
Æstus septima pro anno, 316
 A
Æstus augustus, paruum fretum,
 1060 D
Æstus maris reciproca, 1997
 C.

Aggredi,

SYM. ÆNEID.

Aggredi, est sepe dolose, & insidiosè
 adire, 1131 B
Agri, est regi, 781 D
Agitator in curruli certamine proprie:
 alias idem cum auriga, 918, A.
 B.
Agmen certum, est impetus, 869
 A
Agri, qui, & qui rapiuntq. feruntq.
 seu bustili more diripiunt hostes,
 891 E
Agrestes quàm duri, 1643
 B
M. Agrippa cum Augusto victor ad
 Actium, 1812, A. *Idem felix, &*
infelix, Ibi. *Idem naualem* coro-
 nam meruit, Ibidem. *turritas na-*
ues inuenit, 1814 C
Aguntur, non agunt qui affectibus su-
 is se subiungunt, 1959 C
Agylla urbs Etruriæ, post modo ab e-
 uentui Cære dictum, 1775
 C
Agrippæ soluta, præcis, 1831
 A, B.
Agriacis Oilis socij, 2125 C
Ajax Oilis F. Locrensum, & 40, na-
 uium dux, 649 A
Ajax Telamonius acerrimus, 908
 C. D.
Ala solis, fiam, 1634 D. E.
Ala celeritatis indices, 1895 A
Ala pro antennis, 1074 D
Albi ubi, & à quo condita, 714 C.
 D.
Alba quandiu regnatum, Ib. E.
Alba clara cur, 1704 A
Albani patres, & reges: oriundi à Troia-
 nis, 631 A. B.
Albini Clodij campus scholasticus, 888
 D.
Albunea fontis, sylvæ, Sibille nomen,
 1577 B
Alcides victor, 1757 C
Alcides vagus, 1522 C
Alejo Floria quale monstrum, 1615
 A. B. C.
Alcæon matricida, 1451 B. C.
Alexander M. duobus maximis
 vitis, ira, & ebrietati succubuit,
 889 A. *eiusdem fortitudo*, in vul-
 nere ferendo, 2277 E
Alexander Seuerus an verè à *Medo* re-
 ceperit, 1570 C
Alipedes, 1607 C
Alituum genus Lucretio pro auibus,
 1700 C
Allia cur Rom. factis damnata, 1676
 A
Alliensis clades, Ibi. B
Allia cur Rom. factis damnata, 1876
 C
Aloide, Otus, & Ephialtes, F. F. gigan-
 tes impio, 1471 D
Alpheus fluvius Archadiæ, & Sicilia
 fabulosus, 1099 D.
 E.

Alphei fabula irridetur à Strabone,
 1100 A
Althea Meleagri mater infelix, 1222
 A
Alum, ut & profundum per eclipsin
 pro mari passum, 682 C.
 D.
Alum alias sublime, notius, magisq.
 conspicuum, 1251 C
Alumens, pro cymba, nauicula, 144 A
Alumnus, & a. in patiendi significata
 apud classicos, 1543 C
Amans magis est ubi amat, quam ubi
 animat, 1128 C. D. E.
Amantes male sani, 111 B. C.
Amantibus lingua torpet, 1127 B
Amantium tabes, & carnisficina,
 1449 C
Amantium cura, similesq. affectuum
 vitiorum pestes, nec in ipsa morte
 relinquunt, 1449 D. E.
Amoracis odoratus, 803 B
Amare focos, est domicilium sibi p. a.
 re, 1013 B. C. D.
Amasenus Volcorum flumen, 2156
 D
Amasis R. cadaver à Cambyse R. ma-
 le tractatum, 1402 A. B.
Amata tandem sui carnifex, 2308
 A
Amatio pestis, & venenum, 1131
 A
Amazones, 762, E. *dextram mam-*
mam inurebant, 763, E. *quales, &*
ubi, 2180, A. B. C.
Ambages orationis, 735 A
Ambigua significationis plurima,
 910 C
Ambire, est ambitionibus appetere, &
 interpellare, 1169, A. B.
Amens, confternatus, atronius, 1167
 C
Amenum hasta, aut iaculi quale,
 1923 B
Amenata hasta, Ibid.
Amicitia perfecta, inter duos, 1852
 B
Amicitia, perfecta nota, velle pro ami-
 co mori, 1827, A.
 B.
Amicorum paria, 1852, A. B.
 C
Amicum simulatum retinere, quam
 reddere inimicum apertum, est sa-
 tius, 1133 A
Amitto antiquis pro dimitto, 857
 A
Amnis secundus, 1783 B. C.
Amnis à circum, & non dictus, 920
 C
Amor durus qui, 1449, A. B. *Idem*
 quamquam cecus in se, tamen ocu-
 latus interim, & natus in con-
 trariis sibi ainoscendis 1169, E.
Idem matrum erga liberos, 1284,
 A. B. C. A. *suorum firmissimum*
 argumennum acriter pugnandi,
 1995, C. D. E. *patrius* erga
 F. F. summus, 793, D. *Idem* inter
 epulas, & pocula facile concilia-
 tur 800, D. *Idem* oculum vene-
 num, quod bibitur à Didone, 814,
 E. *amoris quàm* vehemens affe-
 ctus erga liberos, præsertim matrum,
 854, C. *amor coniugalis*, 966, B
amorem amisse coniugis, ut lenire
 possit maritus, Ibid. C. *durissima*
feruitus, 1190, C. *Item* ignis cæcus
 seu occultus, exteris remediis incu-
 rabilis, 1109, C. D. *Idem* cur vul-
 nus, Ibi. D. *Ille ipse* mala fax, 1110
 C. *amor bonus* sagittæ vim, & vul-
 neris troia etiam in sacris reperit-
 tur, Ibid. A. *eundem* sicut virtus
 ad speciem, Ibid. D. *amoris* cause
 principes virtus, & forma, 1113, B.
Eiusdem flamma est, & excessus
 ignis, 1125, B. *Eius* remedium præ-
 sentis, principis oblatæ, 1129 A
Amphiarai oraculum, 1577 E
Amphionis, & Anapii F. F. pietas,
 962 E
Amphuryoniades magnus 1711 A.
 B.
Amphrysia vates Sibylla, ab Amphryso
 fluvio, 1437 B
Amplexus irruis umbre, 971
 B
Amphiscus in Hippinis Pluonia est
 um, 1652 A
Amuleta contra magiam adhibita,
 2035 B
Amycle tacite unde, 2038 A. B.
Amycus rex Bebyciæ à Polluce pugil-
 latus stratus, 1296 A
Amici vici quid, 811 E
Anagnia fertilis, 1672 A
Anastrophe prepositionum in usu La-
 tinis, & Græcis, 2197 B.
Ancept, quod vringq. caput habet,
 1220 E
Anchises cur nolit fuga cedere patria,
 946, A. B. C. D. *Idem* gloriosus,
 hinc fulminatus à Ioue, 950, B.
obstinatus, rori in patria, 951,
 A.
Anchise dantur ubiq. prime partes,
 1031, C. *Eiusdem* mors contro-
 uersa apud scriptores, 1101, A. B.
Ipsius sepulcrum aliud, & alibi
 apud Pausan. 1253
 A.
Anchore smis, 1363
 B.
Anchore dens ferreus, quo naues re-
 nentur, in alto stabiles, 1034
 C
Anchilia quando, & à quibus commo-
 uebantur, 1659 A. B. *Lapsa*
 celo, 1805. *Idem* pignus Rom.
 imperii, Ibid. D. *eorundem*
 motio, 1806, B
 C. *Quo* mense commouerentur,
 Ibid. B.
 (d) *Aneus*

INDEX TERTIUS IN

Aula, est domus regia, 1050 C
Aura quasi aëria, lentis est aëris motus, 1562 B
*Aura est etiam auri splendor: unde au-
 rare,* 1398 D
Aureum saepe est preciosum auri instar, 1366, C. *Sepiuscule, pulcrum,* 1952 B
*Auribus arreclis astare, attentionem si-
 gnificat,* 685 E
Auriculas demittere, est contrarium, 686 A
Aurora refert labores, & opera diurna, 2113, C. *Aurora descriptio,* 823, D.
E. Aurora amor erga Tibullum, 1219, A. B. *Aurora: mæca biga,* 1597 A
Aurum coronarium quale, 1819, E.
aurum qui, & quod molle, 1972, B.
aurum torile, pro torque aureo, 1618, B. *auri, argenti, aris tria ge-
 nera,* 2031, C. D. *aurum Tolosanum,* 980 B
*Aurunca civitas condita ab Ausone
 Phylis F. ex Calypso,* 2005 C
*Ausonia dicta Italia, ab Ausone, F.
 Phylis,* 1018 D
Ausoni primi incolæ Italiae, 2121 D
*Auspiciari est secundis auspiciis quid ag-
 gredi, 986, E. sine auspiciis, aut non
 auspiciis Romani domi, militibus,
 nil aggrediebantur, Ibid. auspiciis
 repetebantur à ducibus provinciali-
 bus, 862, B. auspiciis diis, est propi-
 titiis, benevolentibus, ac secundis.
 Ibid. auspiciis quæ aues ominoso-
 se, 1051, C. D. auspiciis maius est
 celestis ductus, 1053, A. auspiciis
 Maroni etiam pro voluntate, 1178,
 D. E. auspiciis meis eadem notione,
 ibid.
Aurum damnum recte, 1445, E. *av-
 rovia illicita, contraque naturam,
 & rectam rationem, Ibid. in av-
 rovia Lactant. iure, contraque Stoi-
 cam soliditatem inuehitur, 1446.
 Item Iosephus Ind. cum Mureto,
 & Festo, 1447, A. B. avrovia, seu
 sui sacrificium catalogus, 1448,
 E. C.
Axis nudus, dum, celum, 624, E.
*axis stellis ardentibus aptus, vel po-
 tius, Enniana imitatione, hapius, ab
 avro, ardeo,* 1521, D. E.
 B.
*Babylon, ut Troia, somno, temulentia-
 q, obruta, capta,* 879 A
*Bacchus triumphator de Indis, 1522,
 E. Idem vini preses, 1523, A. eius-
 dem curru, ibid. vini repertor,
 eiusq. effectus, & nomina, 801, A.
 laticæ dætor qui 810, B. Eius sacer-
 dotes Bacche plerumque manades cur,
 1172 A. B.
Bacchanalium, seu origiorum origo, 1324 D
*Ibid. B.
 Baccheus furor Anacreontis, 1199
 C. D.
 Baltra vltima qui, 1812 E
 Balteus qui, 1236, D. balteus bullatus,
 romanis, militibus honori, 2345, D
 Item super eodem, 1879, A. B.
 Barba virilis decus, 2265, C.
 D. E.
 Barbararum, peregrinos hospitio probi-
 bere, 777, A. B.
 Barbaricum est phrygium, 921, A
 B
 Barbarus, ætate Demosth. Persarum rex,
 Ibid. B
 Barbaricum aurum, de barbaris par-
 tum, 922 A
 Barca olim potentes in Africa pop. ut
 Cyrena, 1119 D
 Βαρκαὶ αὐτῶν, & qui, 772 B
 Beati terque quaterque gr. τριῶν, 111,
 66 D
 Bella pugnata hellenismus, 1793 C.
 D
 Belli iusti iustæ causæ, 1950, D. E.
 Belli indicendi per faciem apud
 Rom. modus, 1951, A. B. C. D.
 Belli civilis inter Pomp. & Cæsarem
 causæ, 1529 A
 Bellicus apparatus eorundem, Ibi. C.
 D
 Bellum id plus quam civile cur fuerit,
 1530 E
 Bella è paruis saepe causis coorta, 1639
 C
 Belli & prelij discrimina, 1783
 A
 Belli indicendi apud Rom. modus,
 1835 D
 Belli commercia que, 2033 A
 Bello quomodo, & quando pax preferen-
 da, 2140, A. B. C
 Bellona, 1816 C
 Bello res variæ, de incerto Marte, &
 cladibus, 2222 E
 Bellum importunum quale, 2131 D
 Bellum Troianum, ut Vetus, 641
 C
 Bellum, ab Apelle pictum, à Virg. ex-
 pressum, 723, C. D. item à Petronio,
 Ibid. E
 Bolus, seu Metres pater Didonis, 793
 C
 Bonacus lacus Venetia, de quo nascitur
 Mincius fluvius, 1982 B
 Beneficium verè virtus regia, 1720
 A
 Benefaciendo, proximè acceditur ad
 deum, 786 E
 Benigna mens, liberalis, & propensa,
 724 D
 Berecynthia mater cur curru leonino ve-
 hatur, 1009 A
 Berecynthia, Tellus, & turrita cur, 1518,
 B. C. D.
 Beroc, nobilis matrona, de comitate
 Brilla****

SYM. ÆNEID

*Bulla aurea, quo, & quibus in usu, &
 unde ducta, 1879, A. bulla pu-
 erorum insignia nobilita, 2346, C. E-
 rum materies, Ib. Item cingulorum
 militarium, Ib.
 Buthrotus Epiri urbs, cur portus Cha-
 onius dicta, 1036, E. 1074, A.
 Byrsa, 737, D. E.
 C.
 Caci laironis latebra, 1725, A. B. fa-
 bula, Ib. C. D. fur abigeus, 1718,
 A. eius dirivus, post mortem, 1732,
 C. villosus quid innuat, 1733, A.
 Caccabe, olim Cartago, 752, D.
 Cacophaton frequentatum, insuauem
 reddit orationem, 1020, C. id tamen
 veteribus in deliciis fuit auctore
 Turnebo, 1021, B. Quod vitiosus,
 1024, A.
 Cacodemon myrionymus potius quam
 Iris, 1616, D.
 Cadaver à cadendo, 978, A. cadave-
 ra oppidorum, 1348, C. excisuram
 urbium ruina, 977, D. lababan-
 tur, & vngabantur, & cur calida,
 nec sine inclamationibus abluerentur,
 1401, A. B. octo diebus ser-
 uabantur, & cur, Ib. B. reddantur
 tunc avicè redemptori, 930, A.
 Caduceum virga Mercurij, 1161, C.
 altera Caduceum, hastam altera,
 1963, E.
 Cacilius Bassus Afer Neronem cir-
 ca thesaurum rependiendum, ludifi-
 catus, 737, A. B.
 Caci sumet obliui, consuetudine di-
 cunt, que sunt videntium, 965, A.
 Cacus poetis, occultum, abditum, la-
 tentis, 776
 Caco Marte rem agere, vνικτωρ, 1,
 892, E.
 Caculus Prænestinus dux, Vulcani F.
 1671 C
 Cæneus inuulnerabilis, 1452, E.
 Cæsi, & cæta porrecta, 1347, A. B. C.
 Cæstus pugna à Lycurgo, Lacedæmo-
 niis, & à Platone è sua rep. exacta,
 1294, C. Cæstus descriptio, Ibid.
 cæstus quasi uisus iudis, 1298, C.
 cæstum forma contra Calepini
 somnium explicata, 1301, A. B. C.
 Cætera per Hellenismum, 1087, C.
 Cali stellati encomion, 1598, A. B.
 profundum qui, 655, E;
 In celo esse: contrarium de celo de-
 trahere, 1174, E. calum stellis ar-
 dentibus aptum, fixum, confertum,
 conspersum, 1102, C. eius aspectus
 incundissimus, 1202, D.
 Cærelli & cærelli discrimen à poetis
 confunditur, 1596, C.
 Cærenum quandoq. atrum: quia eo
 accedit, 1033, B.
 Cælius Trib. foris. ab Ennio expref-
 sus, 1937, D. E.
 Cæretanorum laudes, 1978, C.
 Cærua in calatura, 1808, C. D.
 Cærua portus unde ductus, 1560, C
 Hanc Cærua matris Æneæ ibidem
 sepulta, ornat, & honorat, Ibid. B.
 eius sepulcrum nobile, Ib. c. epi-
 taphium, 156, B.
 C. Caligula crudelis, 929, A.
 C. Marius fugit Syllanus, & laetor,
 853, D. E.
 Calces, à calcando, 1288, C.
 Calchas augur, & vates peritus, 851,
 B.
 Calliope cur sola, vel præ reliquis in-
 uocentur à Mar. Musis 1903, B.
 Camarina palus, 1100, E. Cam. mo-
 nere, idid.
 Camilla unde dicta, 2168, B. C. sacra
 Diane, 2168, B. C. eius mors 2198,
 B. de Prierno Volscorum oppido,
 1689, A. C.
 Camillus alter Romulus, 1528, C.
 D. 1626, C.
 Campania unde, 1973, C.
 Campi transferuntur etiam ad mare:
 ut æquor ad terram, 1602, A.
 Canephora que, 1807, C.
 Candidum, pulcrum, 1318, C.
 Canere intus & foris quid, 1492, C.
 Canes Hecates quales, 1409, D. semi-
 na aciores, 1642, A. B. C. eorum
 vis odora agæ ardens ceruam,
 1636, A. B. Canum vis, pro cani-
 bus sagacibus hellenismus, 1137, B,
 fides, 1280, D. olfactus precipuus,
 ib. verno tempore minus sagaces,
 ib. D. fida custodia: etiam olim re-
 gum, 1774, A. B. canis Phylis Ar-
 gus, ib.
 Canicula, seu sirijs vis, & pernicijs,
 1015, A. C.
 Canobus, seu. Canopus gubernator
 Menelai, 2125, A.
 Canus matuini volucrum, 1772,
 C. D.
 Capere & captare terras, 745, A.
 Caphareus ultor mons Eubœæ 2123, E.
 Capilli sparsi, 729, A.
 Capitolium unde dictum ex Arnobio
 1891, B. C. Capitolinus inde Iupi-
 ter, Ib. D. Idem locus dictus Tar-
 peius à Tarpeia Virgine. Ib.
 Capite aperto patientes tempest. Aug.
 & Pescennius Impp. 1246, A.
 Capra fera, rupicapra, cornibus sunt
 in dorsum vestis, 1143, A. momi-
 bus: ceruis vero gaudem planitie,
 ib.
 Caprea regna Teleboarum: à Telo
 R. 1679, A.
 Capra fera monstrantur diuillamm,
 2282, C.
 Capulus, vel quia caput gladij, vel
 quia capitur, 932, C. capulus, &
 um pro phœreto, & manubrio,
 142, A. capularis senex ib.
 Caput dulce, vel scelestum ex helle-
 nismo, 1188, B. capus, & causa ma-
 lorum hellenismus vsuatus classi-
 cis, 2139, B. C.
 Capys senior, & consiliarius Priami
 833, B. Idem Capua conditor, ib.
 item 1973, C.
 Carbasus quale, quorumue pallium,
 293, A.
 Carceres unde dabatur initium cur-
 sui, 1287, A.
 Cardio rerum, opportunitas, articulus,
 799, B.
 Cardiani crudeles in Mithocydem
 Thoracem, 228, B.
 Carine laute, 1758, C.
 Carmentis nympha, seu Nicolstrata,
 mater Enandri, 1752, D.
 Carmentalis porta, 1753, A.
 Carmenta vasis fatidicæ vaticinium
 de Roma, ib. B.
 Carmina poetarum non dirigenda ad
 normam secundæ classis, 1911, B,
 C. dam vel ecriè conatur dare
 immortalitatem, 1889, E. eadem spon-
 dent alia culta scripta, 1890, A.
 B. C.
 Carminis etymon unde dictum, &
 quare, 623, A.
 Carpere somnum poetis, capere ora-
 toribus in usu, 1215, A.
 Carpi perpetua inuenta, est sensim se-
 nescere, 1117, C.
 Carvego fera, seu, bellicosa, 1950, D.
 alta, cur, 1132, C. urbs Sidonia &
 cur, 799, D. Yunoni dicata, hinc
 Iunonium hospitium, 799, A. Tyri-
 orum, & Agenoris urbs, 734, B.
 D. E. A. quo excisa & quare 640,
 E, & 641, A. B. quamdiu steterit
 638, E. quantum Italia distat, 636,
 D. cur aspera bello, seu bellica, ib.
 E. eius septuplex commendatio,
 635, B
 Carthaginienses inter, & Romanos
 quamdiu bellatum, 638, C. eorum
 origo, 636, B. C. resp. ut sit, & di-
 catur regnum, 637, D.
 Cassandre vati non creditum, 874, B.
 C.
 Cassida, pro cassis, 2193, A.
 Cassis de lamina est, galea de corio,
 1332, B. C.
 Cassius lumine, mortuus, 343, D.
 Castigare est, increpare 1297, A.
 Castimonia corporis, & animi debita
 sacerdotibus, 1494, E.
 Castor, & Pollux fratres, quomodo
 iripiægen, 1385, A. B. Idem Dioscuri,
 1386, A.
 Castra pro classe, 1974, D.
 Castrorum hypotyposis, 830, E.
 Castra pro tentorijs, 1331, C. Roma-
 norum castra. Ib.
 Castum saepe idem, quod integrum,
 incorruptum sacerum, piuum, san-
 ctum, religiosum, 105, B.
 (d) 3*

INDEX TERTIUS IN

Caravari... est succollare 961, E. Catalogus Graecorum ducum, 866, B. C. Catechrope non tragica in solo primo Aen. 816, B. Cincia gallici teli gemis, 1679, B. Cato Pisonis clarissimus grauiate, 1551, B.C. Catonis censorij encomium 1807, A. B. C. Caudium, post atrium, erat, 919, A. Caueca, locus theatri, aut circi, 1798, B. eius confissus, de theatri subsellii plenius, 1289, C. Caule a cauo, 1836, B. Caudum oppidum Cantabriae, 1080, A. Cautum quid, 1420, E. Item, 899, A. Cede DEO... 1305, B. Cedere foro, vita patriae, 2018, A. Cedere est obsequi, 1021, C. Cedrus olens Victorio est imperus, 2108, A.B.C. Cedrinae effigies quales, 1593, A. Cedrinum oleum seruat a tineis, ib. B. Cedo digna de durabilibus, Ib. Celerare, ut properare poetas subinde in actione ponuntur per bellesimum, 795, E. Celeres pedibus clari, 1287, D. Celeritas nauticorum, 1012, D. Celeritas, ventosa gloria quae, 2186, A. Ceraophanum seu mamilus cur ferat apud veteres, 1459, D. E. Ceraophanum quibus, & cur struem Pythagorae, 1460, E. Ceraturos nec fuisse, nec esse posse, 1418, B.C. Ceruum amnis qui vagentur manes inferni, 1426, C.D. Ceruini dicit reges complures, 1536, B. Cerberus canis infernus, 1440 Eneae laurum, 1438, B. triceps, Ib. Cereyon palastrum praestantissimum a Thesio superauit, 1035, D. Ceres legifera, de qua, 1122, C. eius dona, 1721, A. cur deserta, 959, D. Cernere ferro, vitam, pro decernere, 2120, B. Cerno verbi, & homonymorum differentia, 753, A. Cernuus quod terram ternat, 2075, C. Cerua arripes, ab ere potius quam arripes, ab ere, 1522, C.D.E. Cerua cornua arborea, 693, B.C. natura timida, & quid morale doceret, 694, A. ceruus curuus fugitum hieroglyphice notat, 1143, B. ceruus significat infamia est natura, ib. C. quatuordecim non recte belli agre-

stis causi: Maroq, defensus contra nugas Macrobianas, 1636, B. C. Idem plenius & aliter, 1637, A. B.C.D.E. Item, 1638, A.B.C.D. E. cicur exemplo illustrius, 1641, A.B. idem timidi, quia frigidi, 2324, A.B. Cervicem posteriori colli pars, 746, A. Cervicem collum, cervicis superbia, 14men Cic. non seruat discrimen, 959, A.B. Cete immania, 1352, B. Chaldae & Iudei cur urbe pulsati, 1724, B. Chaonia pars Epiri a Chaone Heleni fraire, 1036, E. Chaos etiam pro loco inferorum capitum, 1207, B. Chaonia, 1651, B.C. Chbara qua poetas Graecis dicantur, 1180, B.C. Character dicendi operum Virgilianorum, 623, A.B. C. Chavon cur inhumanior, & imperiosior contra Aeneam fictus, 1435, B. Idem compeditus cur anno indidit, 1435, C. Eiusdem forma, 1421, B. C. eius cruda senectus, 1422, C.D. Chastina caeleste, vel terrestre, 1830, A.B. Chlamys militare pallium, 1070, B. regmen quoq, erat venatoris, & peregrini, 1140, A. Chamaera, quae Iuno, & Iupiter, 1970, A. Chymara quale monstrum, 1419, C. Chymara, tumultus, 1562, A. Cibis est, qui etiam delicatis datur 1093, A. Cingere flamma, 799, C. Circium, 1563, E. Circus venesica genealogia, 1563, E. Venesica, est voluptas, 1564, B. C. eius fabula explicata, 1565, A.B.C. D. Circussum ludorum factiones quatuor, erant enim rursari, albati, praesini, & Veneti, a colore panni, 919, A. Circus Romanus, 1285, A. Circus hippodromus, 1316, A. Circumferre vnda, est vnda lustrare, seu purgare, 1404, B. C. Clamare audeat inter hostes Aeneas, exhorrens, requirere: Tanta viri pietas 968, E. clamor militum ante, & in conflictu, 2289, B. C. Classi habenas immittere, 1361, B. C. quanta Graecorum ad captendam Troiam, 866, A. B. classes pro-

prie manipuli pedum, 832, A. classis multitudo narium: nonnumquam significat ordinem, 981, B. parare, edificare, ornare, instruire, deprimeri, Ib. Classiarj, navales socij sine militibus, 1088, A. Classicem pro tuba, & sono, 1664, B.C. Classistrum, & clostrum unde & quid, 655, A. Clausus dux Sabinor. unde Rom. Claudia tribus, 1675, A. Clauum tenere, regere: sedere ad clauum Reip. 1985, D. E. Cleopatra cum M. Antonio ab Augusto ad Aetium victa, 1809, A. B. eiusdem mors, 1810, B. fortuna, 1813, E. in eam inebitur Propertius, 1814, E. abaspidibus peremta, 1816, A. Cleopatra apud Meleagrum maritum miserias captivitatibus exaggerat, 923, C. Cloelia virgo generosa Romana, 1801, D. Clypeus forma rotundus, 1092, A. B. Aeneas, testum inenarrabile, 1793, A. B. Callaicus Amibali oblatu gialis, 1793, B. C. Clypeum ingens 1928, C. D. Idem aevi rē rōdēq, 2285, B. septemplex, 234, B. C. Cn. Pompei miserabilis mors, per Priamum a Marone expressa, 933, C. eiusdem Magni encomium, 1530, C.D. Cocles pontem vellens, 1800, C. D. eiusdem fortitudo maxima illustrata, 1801, A. B. unde dicitur, ib. C. Coercere quid, 1831, B. Coctus, conciliatio, 1251, B. Cognomen, pro nomine, 1704, A. Colere vocis, acceptiones varie 2194, C. Collatio facit versum canonem, grammatice, numerosum, 628, A. saepe non tam metrica necessitatis, quam artis, 771, D. Colloquium Veneris & Aeneae artificiosissimum, 734, A.B.C. D. Coloniae quid, 636, B. Colonus unde dicitur, & quibus modis capitur, 524, B. C. Coloni, & profugi patria simulacra fingebant in condendis urbibus notus, 1328, B. Columba tropidi hieroglyphicon, 925, A. Columba cur Augustum dem Aeneae, & cur sacre Veneri, 1397, A.C.D. Columen familia, 2226, A. Columba Protei in Aegypto, 2124, E. pro meis seu terminis exstant: cetera, ib.

Coma de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces, deuotiss, 2189, A. B. Concha veses erat ante tubam a Tyrrhenis reperita, 1392, B. Conclusio etiam poetas subiungitur subinde 932, D. Condere animas sepulcro, est ad tumulum elicere, 997, B. Confessio facti ad veniam, negatio ad supplicij grauiatē proficit, 1087, A. Conscius est consci, 1133, B. C. Coniugij felicitas expressa, seu bona & matrimonij, 659, E. & seq. 660, A. eiusdem infelicitas per contrarium ibid. B. C. D. coniugium pro coniuge, ut Graeci vident, 1068, D. Coniuges verboribus a maritis non accipiendas dicit Tiraguelus, 940, B. viris parere debent, 1937, B.C. Coniuratio Graecorum duplex pro Helena vindicanda, 1192, A. B. C. eadem etiam in bonam capitur partem, 1697, B. Coniuratio, pro comitibus saepe usu chasticorum auctorum capitur, 989, D. Coombium stabile quod, & quale, 661, B. Conquestio: re desperata, illustrium auctorum exempla, 859, E. Consilium, & Virum proposita dantur, 2143, B. C. consilium danti auctoritatem conciliant, prudentia, probitas, beneuolentia, 1336, B. C. D. committunt qui nam inuam, 1859, A. Id exquirere, & audire, atque adeo consilium sapientum est uirarum, 995, C. consilium malum consiliorum pessimum, 2289, A. B. Consistere mecum non sinit amor patris, 792, D.

Coram de frontibus, 2254, C. sedatur pulvere in lectu, 2070, C. calamistrata, 2253, B. ut myrtha madens probro dicit, 2234, A. B. apud Latinos mollitiei signum, 1156, C. fissa, facta, promissa posita in lectu, 1895, D. coma soluta in lectu funebri 996, C. pro frontibus arborum eleganti metataph. 1573, C. Comes quid a socio, sodalij, differat, 1856, A. Committere est quandoque iniuriare, 1262, A. Commodus & Ael. Verus auream caesariem sibi concinabant, 1803, D. Comparatio minoris obseruata, & expressa, 648, D. Compositus, est sepultus, 709, B. aut certe mortuus, 740, D. Compositio Plauto est, de compo, Graeco in re, 1000. Concedere superis ab oris, est emori, 845, E. Concinant, & admittunt equum in hostes morituri, & fortissimi duces

Culmen, pro tecto: quia veteres culmis
ades tegebant, 908, B. proprie tectum
agrestium, 1644, B.
Culta pinguis, 1973, C.
Cultus Daricorum militum, & Mace-
donum, 1831, C. D. quod feminas, qui
vires deceat, 1915, B.
Cuma, vi Euboica ora, 1363, A.
Cumabulum pro initio rei, & auspiciu,
1007, D. unde cumabula legum, urbis,
virtutis, Ibid. E.
Cunctationis bellica laus, 1838, B. C.
Cunctus qui differat ab omni, 686, C.
eiusdem discrimen, auctore Festo,
pennis neglectum, 779, D.
Cuneus in acie quid, 2261, B. qua for-
ma, 2204, C. D.
Cupaeo Ligurum dux fortissimus, 1979,
A.
Cupidi victoria, & gloria expressi, 1265,
B. C.
Cupido pro cupiditate, masculinè semper
Horat., 1502.
Cupido aliger, & cur, 798, B. item bar-
batus 802, A. eius triumphus, Ibid. C.
pessas, Ibid. C. D. cur flagranti vul-
nere, 803, D. ut impleat amorem falsi
genitoris, Ibid. E.
Cupido inconsiderate est necessitatis,
1527, A.
Cupiditates, & consilia à diis imitari
credebant veteres, 965, C. Cupidi-
tatum germana distinctio, qua diui-
nitus, que humanitas sunt, 1864,
A.
Cupressus nobilium funeribus adhibita
996, C. cur adhibita 1399, C. D.
Dii sacra, & Proserpina, 1400,
B.
Cura deum amor, 1688, D. cura ali-
cuius qui est, est charissimus, 1971,
B.
Cure, & ira cur coquant corda, 1617,
B. C.
Curare corpora, militare verbum, 1073,
C. curare equos, genium, citem,
1790, E.
Cures Sabinorum populus, 1584, D.
Cris Sabinè hastia, 722, D. Cures
severi, 1798, C.
Curetes primi cultores Crete, 1012, E.
Curia, & quidem varia Romanorum
1591, C. D. Curia Calabria, 1802,
D.
Curiositas, & leuitas iuuentutis vitia,
838, A.
Currere, & cursus ad navigationem
trahata, 776, B. tamen de prospera
navigatione maxime usurpata, 1022,
A. B. C.
Curriculi notiones, 1765, A. B.
Cursu celeres, 1690, B. C. cursum tene-
re ad vitam transferunt, 1022 C.
Custodia corporis qualis esse debeat, 1139,
B. C.
Custos tyrocinij primi, 1315 A.
Cyanus, ceruleus color, puerorum, ado-

lescentium quadrat funeribus, 966,
B.
Cynthiae perfracta, 1634, D.
Cybele media ancipiti, 1986,
A.
Cyclades insula in mari Aegeo complu-
res, 1012, C.
Cyclopes, ab uno frontis oculo, dicti,
1092, D. inuentores fabrica ferraria,
& munitionum, 1487, D. cyclopea
fabrica, Ibid.
Cycnorum felix nauarum augurium,
844, C. eorum cantus, 745, B. trans-
formatio, 1980, A. B. cur stauis
cantant, 1674, C. ad Caystrum, &
Asiam, palude Ibid. D.
Cymba sutiles Britannis, & Charontii,
1440, C.
Cymbium, à cymba forma vasculum,
996, E. & 997, A.
Cymbia celata & aspera, 1282, A.
Cymothos nymphæ, 682, B.
Cythera, Venus ab urbe Cythera, 795,
B.
Cythera, orum, pro insula: Cythera,
e, urbs, utraque sacra Venere, 700,
A.
Cynæ Oratoris eloquentia pollens, 2119,
A. B.

D.

Da, solenne precationis verbum, 1335,
A.
Dae, vel Daba, vel Dasa, Scythia po-
pul., 1820, E.
Dactylicus nullus versus, contra Crini-
tum, 1372, B. C.
Dadalus architectus, 1366, C. D. E.
eius calatura, 1370, B. Dadali ala,
1367, C.
Dama aduersa obinient cornicula, 1143,
A.
Danaes fabula moraliter exposita, 1627,
A. B. C.
Danae etiam munifici timendi, 935,
D.
Danaides quinquaginta, totidem mari-
tos suos irucidant, præter Hyperme-
stram, 2024, C. D.
Dare ihus, vinum, exca: sacrificale
verbum, 1711, B.
Dardania regio Asia à Dardano, 1494,
A.
Dardanide duri, laborumq; tolerantes,
1005, E.
Dardanus, Dardania, Troianiq; regni
conditor, Ibid. Italus, 1602, A.
Dar. & Iustus F. F. Electra filij, 1018, C.
eius successio posteritatis, Ibid. cur ge-
nus inuisum Iunoni, 643, C.
Dardaniarum pugnacitatem, gallinaceo-
rum pugnantium moneta, 2042,
B. C.
Dares Entellum prouocat, 1295, C.
Daunia gens, est Apulia à Dauo cla-
ra, Ilyrica, 1716, D.

Dea, amore hominum implicata, 788, D.
D. virgines tres, 2159, B.
Decennio ut restiterint Troiani Graecis à
Thucydide, 864, D.
Deciana deuotionis formula, 1528, B.
Decij, parens & F. pro patria se deuo-
nentes in prælio fortiter occumbunt,
1527, C. D.
Decretum, fixum, ac ratum esse debet,
1113, D. E.
Dedicationis spoliarum formula, 1528,
B.
Defectio animi exaggerata, & expres-
sa, 1039, D. defectio animi non de-
liquium, 1187, B. C.
Defendentes se, ne domorum quidem mi-
nis, & turribus paruum suis in despe-
ratione, 912, B.
Defungi est negotio aliquo seu molestia
explicari, & expediri 1329, C. hinc
defunctus fatio, soluius, Ibid. Item
defunctus, pro caduere, Ibid. D.
Degustare vulnere corpus, est fringere,
leniterq; vulnerare, 2276, B.
DEI minimum rebus aduersis, obli-
uiscimur contra prosperis, 925, B. C.
eius oculi obseruant omnes, & omnes,
2187, A. a deo incipiendum, & in
deum pariter desinendum, 2151, A.
B. Idem per omnia sensus ut anima
in corpore, Platonice: refellit rectè
impiam, hanc sententiam Lactant.
1503, E. à deo desituti quam miseri,
1398, A. B. Eidem in amore
nihil anteponendum, 2324,
D.
Deiphobe Glanci F. vide Sibylla Cu-
mea.
Deiphobus fede mutilatus à Graecis,
1459, B. ab uxore sua proditus. Ibi-
dem lunatus quid significet Platonice,
1458, D.
Delectus indicabatur bisariam, 1695, B.
In delectu verborum & rerum, requi-
riur adhuc selectio, 649, E.
Delos insula, patria Apollinis, & Dia-
ne, 1140, D. Gyro, Miconesq; insu-
lis reuincta, 100, C. primum agitata,
& fluctuans, post, & cur immota.
Ibid. E. Et, 1001, A. B. Et urbs est in-
sula cognominis, Ibid. B. eiusdem cho-
rographia, 1000, A. B. C. D. E. sacra,
& salationes in eadem, 1141, A. B.
cur vetus saxum dicta, 1002, E.
Delphines argentei, 1808, D.
Delubrum à diluendo, 1121, C. D. &
arsam, & dei simulacrum denotat,
870, D.
Demisso vultus, ut vocis verecundiam
multiebreum addecer, 1041, B.
Demittere orco, est trucidare per belle-
nissimum, 905, C.
Demulcere aures, est demittere, 2196,
C.
Demicales ferie que, 1828, C.
Deus etiam pro eo, quod tenere quid po-
test, 1363, B.
Denfo

Denfo, es, 2260 C. D.
Deos quos Latio intulerit Aeneas, 633,
E. & seq. 634. A. B. C. deos, deus-
q; ferè imò vero verè plorare, 605,
D. etiam in armis comites habere
oportet, 862, D. Eisdem precari so-
lebant ante senatum senatores, ante
actionem de Rep. ipso exordio vete-
res oratores, 2129, D. augustiores,
& maiores habitum corporis faciebant
veteres, 941, A. B. hec inferiora
non curare, Epicureum, & im-
pium, 1184, C. D. Eorundem stu-
dia, & affectus in Aeneid. 632 B.
C. factiosiores apud Homerum, Ibid.
eorum monomachus cur Mæro non
produceret, 633, A. marinorum
domicilia, 677, A. excessus è tem-
plis, 896. Eorum inuentum fit,
quod fieri per homines non potest,
1168 C.
Depositi qui, 2279 C. D.
Deripere tergora costis, est dilaniare,
700 D.
Deserere est quandoque seuire desinere,
1122 A.
Desiderium ingens diuinitus immisum
credebatur, 1853 B. C.
D,
Desilire descendere, desluere ex equo,
quo discrimine capiuntur, 2161
A.
Desperatio in bello saepe obinet victo-
riam, 897 B. C. cum desperatis non
belligerandum, sed his cedendum,
Ibid. A. B. ex desperatione victo-
riam partam, Ibid. C. D. desperan-
tes cadunt, animis: sperantes erigun-
tur, 2307 D. desperatis in rebus ad-
huc in Dei auxilio sperandum, 1333
D.
Despondere animum, quid sit, 1899
A.
Deuotionis notio, & formula, 892
B.
Δεισιμασία, 1308 C.
Deus quomodo adsit rebus omnibus gra-
bernando, 1500, B. C. D. ut puer
omnipotens, 656, C. cur pater, 705,
B. de Aleto & Venere, 1742, D.
qui fiat diua cuique cupido, 1853, D.
E, omnibus idem, 1969 A.
Dextra fidei, & auxilij symbolon,
1433, A. in fide porrigendum,
1604, C. in dextera religio, 1002,
B. cur iungerentur, 1605
A.
Diabolus noluit videri maniri, licet sit
mendax, 1114 B.
Diana venatrix, 731. A. B. cur Tri-
uia, eadem triplex, Luna, Artemis,
Hecate, 1683, C. eius tres, Ibid.
currum cur cerui trahant, 1984,
A. tergemina & qui, 1207, C. D.
virgo, Ibid. D. eidem sacrabantur
nemora, luci, lacus, 1644, C. Dia-
na unde Linnea, Ibid.

S Y M. Æ N E I I.
Διασπορά, qualia numerat, 2337
C.
Διασπορά, & διασπορά, 1211 C.
Διασπορά, proluites ventris, aut proflu-
uuium, & profusio: quadam Celsome-
dicalis, 1025, C. D.
Dicendi genera quatuor, 982 A
B.
Dicleus mons Crete, à Dicle nymphæ,
1018 B.
Dicleus Cretensis presens remedium
contra tela fixa, 2181 C. D.
Eiusdem alij effectus, 2283 A.
Dicio citius, 680 C. D.
Diditur, est dissipatur, non diuiditur,
1586 B.
Dido qui saucia, & quam graui cu-
ra, 1109, B. amore perditæ, sui &
suorum negligens, 1130. A. heroi-
na castissima, 1236, D. E. ut fuit
nescia, 624, B. Pænis virago, 734,
E. cur Sidonia, cum Tyria fuerit,
788 B. infelix multifariam, 1126,
C. amore saucia, & vaga, ut icla
cerua, Ibid. binominis, 1178, A. mo-
riura cur deos obestetur, 1221 B.
moribunda Deianiram Sophocleam
exprimit, 1227, B. C. moris vio-
lente, & difficilis exemplum, 1233,
C. eius verecundia dum virago,
1116, D. E. dire in Aeneam diris-
sime, 1223 A. mors nec fatalis, nec
merita quomodo, 1234, B. epita-
phium, 1236, C. eius, & Aeneæ
amor fabulosus, Ibid. D. E.
Dihymion celator, 1294 A.
Diebus festis, & latis deorum compla-
ramis: postes feruis, lucernis, laureis
ornabantur, 874 D. E.
Diei & noctis vicistrudo per hypotypof.
ex Terulliano, 1084
C.
Dierum noctiumq; breuitas, & longi-
tudo, 814, D. Diei pars melior que,
1848, B. C. D.
Diecula, hora, tempusculum, 2151
A.
Dies sancti instantiæ, quo calculo
notarentur, 2028, A. illustres,
sancti & honorati, 1251, C. festus,
non totus religiosus, 1373, A. atra,
instantia, 1443, C. (pro tem-
pore) multa renli in melius, 2150,
D. E. diem Romani à media nocte
inluant, 1341, A. Item 1409
C.
Digamia etiam apud Eibnicos olim in-
famis, 1114 B.
Digami à sacris arcentur, ut olim di-
game, Ibid. D.
Dignorum diuisio, 2094, C. pol-
lex pollenissimus. Ibidem. quibus
quòne constent articulis, 2095,
A. salutaris seu indicis ratio,
Ibid.
Digna, & indigna pati, 2329, B.

digna, indigna vociferari: eadem
forma dicitur, qua fœda, iustanda,
facta, infecta audere, 190
Dignatus passuè, 1068
C.
Dij medioximi, seu communes, 1735
B. consultant, & discipiant inter
se apud veteres, 1948, B. ab ho-
minibus vulnerati, 1955, A. B. san-
cti appellati in precationibus, 1217
B. formosi versu complexi, 1011,
A. apud veteres dicti omnes pa-
res, 1247, B. C. verè neque pa-
res. neque domini esse possunt, Ibid.
C. patrij, 1861, A. amant lauda-
ri, cum rogantur, sicut homines,
1883, C. qui maiorem, qui mino-
rum gentium, 1949, B. Ne dij
quidem à morte liberant, 2022, B.
C.
Dij cur alij Graecis, alij Troianis fa-
ueri sicuti sint, à poetis, 632, D. E.
fulminatores quor, & qui, 649
B. pro feminis quandoque ponun-
tur, 945, C. D. Dij laetitia, pro
dici non dei, vinum, 692, A.
tutelares ciuitatum, 895, Cautela-
res excedunt potius Mureto, quam
euocantur carmine, 896, B. C. D.
patrij sunt patrum, familie, aut
generis presides, 958, C. puu-
bantur bonum, aut malum dare
constium, 965, B. magni qui,
controuersum, 982, E. & 984.
A. coluntur maxime tribus: preci-
bus, votis, donis, 1063, C. aduersi
placandi, 1064, A. B. noctu vi-
sunt mortales, 1542, A. patrij,
ut patria salutati, 1583, A. B. C.
carent molestia, 2063, C. com-
munes, 2238, A. nostri qui, 2249
C. D.
Dius aliter visum: sic visum supe-
ris, 909, B. C. à diis maxime petebat-
ur, ut seruatem, & adiutarent,
958, C. isdem vota redduntur non
solum ut debita, sed & merentibus,
1032, C. is ipsi bona, & mala poeta
attribuunt, 1428, B. apud veteres
isidem attribuebantur causa incon-
modorum, 631, is inuiti frustra si-
ditur rebus, 907 B.
Diligere nimium est amare, 1888
A.
Dindyma, orum, mons Phrygie, sacer
Cybele, 1989 B.
Diomedes cur filius meminere Ma-
ro in Rhefo caso, 758, A. impius,
quia Martem, & Venerem vulne-
rauerat, 859, A. in Apulia con-
didit Arpos, 1698, A. eius in-
mulus, Ibidem. socij in aues versj,
2126, D. calamitas, ob vulnera di-
uis inflata, 2128, B. C. idem Leo-
nedonius heros ab aëthæ Laomed-
ontis Regis, 1699
A.
Dione,

INDEX TERTIVS IN

Dionaea mater vel absolutè, aut Diane, Venus a matre, 986 D
Dina superiorum, & inferorem, 2333 A
Dina ultrices cur Orestem in limine tem-
pli expectent, 1200 D
Dirus, a, um, quasi deorum ira immis-
sus, a, um, 925 C
Dis cur Pluto, 1652, C. cur etiam adus,
2251 D
Discordia demens cur, 1417, A. eius tur-
batio, quam fecit, in nuptiis Pelei,
& Thetidis, 1418, A. eius, & con-
cordiæ forma, & vis, 1816 B
Discinctio poena militaris, & similes,
1820 A, B.
Diu in a humanis semper antiquiora, &
chariora sint, 1187 E
Divisio bipartita operis, non tripartita,
628, B. animorum, 1169, B. C.
Disortia viarum diuerticula, 1881 A
Diuem ducunt quæ iussa sequendum,
1010 A, B.
Docilitatis in exordio artificium, &
exercituum, 841 A
Dodona Epiri ciuitas, 1067 C
Dodoneus fontis quis, & qualis, 1067
B. C.
Dolabellæ immanitas in Trebonium Pre-
torem, 1776 D
Dolon est flagellum, intra cuius virgam
latet pugio, 1670, A. Liuio est velum
nauticum, Ibid.
Dolon speculator Troianus, ut casus
2271 B. C.
Dolor sequitur timorem, 966, A. pro ira,
1323 A
Dolus olim & in bonis rebus, 837 D
Græcorum vicit Troianos cateroquin
insuperabiles, 864, B. C. dolo vin-
cere hostes quam laudabile, 904, D.
& 905, A. dolo & virtute contra ho-
stem agendum, 903, D. dolo victo-
riam succuri, turpe visum Alexandro
Magna, 904 C
Domidicus deus, qui præerat deductioni
canæ, 1619 D
Domini nomen pleriq; Caesarum Roma-
norum aspernati, ut tyrannicum, &
contumeliosum, 1155, A. B.
Dominos, suos parentes filij, & subinde
sepe fratres appellabant, & maritus
uxores, Ibid. C
Dominarum acceptio varia, 1436
D, E.
Domus Antea familia Iulia, seu Augu-
sta, 1890 E
Domus funebria quæ, & qualia, 1402, E.
opportuna, quin & regia, 794, A. B.
in his seruandum, ne superuacua.
Ibid. B. donis superari diu aduersi,
1064, C. in donis in obseruan-
dum cum Marone, 1068 B. sacrificia-
le verbum, 1577, D. donum est ge-
nus, minus est species, seu domum
cum causis, 795 D
Donyfa insula pabulo abundat, 1012
B
Doris, Nereidum quinquaginta è Ne-
reo mater, 1000 A
Dorsum durior arena cumulus, 2000
A
Draco sacer heroibus, 1257 D
Drances Homerico respondet Agamem-
noni, quæ de contentione, ut Turnus
Achilli, 2135 B
Drusi ambo bello, victoriosq; illustres,
1528 C
Ducere, & ferre sacra, 1807 B.
C
Duces belli suis sese militariibus oneribus
exaquant, 1395, A. B. C. duces prin-
cipesq; facti alicuius, dextra subla-
ta alios ad facinus enocabant, 1329.
B. eorum fortia facta, & exempla
plus cohortantur militem, quam ver-
ba, 2013, A. duci non est turpe sub-
sistere ministerium vile cum necessi-
tas exigat, 1356, C. Ducis sola præ-
sentia milites urget, 1837 B
Ductores, duces, ductus, vel ducatus,
exercitus, a ducio, 827, B. nauticum,
culti, 1265 A
Ducum obitus, signum eruenti prelij,
2295 A
Duo, pro duos ut ambo, pro, ambos
2129, B. C.
Duplex pro duobus, & binis qui, 1595
D
Duplicat hæc virum qui, 2178 C
Durandum quomodo, 699 C
Durateus, vel durius equus, 927, B.
C. D.
Durities, & inhumanitas, similibus exag-
gerata, 1181 A, B.
E
Ebrietatis malignitas, perniciosa, & fe-
ditas, 1895 B. C.
Ebur Indum, 2228 D
Ecce, de rebus repentinis, & improvi-
siss, 866, E. ecce tibi, A 867, Ite, 1409
B
Echetus tyrannus Epiri, hospites, & ad-
uenas mutilare solebat, 1450 A
Edon mons Thracia, 2273 B
Effigies cereæ, quæ Stygiis sacris adhi-
bebantur, ipsiplices dicebantur, 1207 B
Eflragitare est valde flagitare, 2323
D
Effæta vires, 1298 A
Egelidum, est valde gelidum, 1791
B
Egeria nympba, 1681 E
Egestas tristis, ut morbi pallentes ab ef-
fectu, 1415 B
Egerij boues qui, & cur, 1121, E. egre-
gius, è grege lectus, 1294 B
Egestas, simulacra mortuorum,
1228 C
Egestas, 883 B
Egestas, genus comparationis poetis per-
missum, non item oratoribus, 1142
C. D.
Egestas sermo vnus per multos versus pro-
teritus, & eiusdem exemplum Ma-
ronianum, 1502 A, B.
Egestas Teucrorum rex Aeneas,
648 C
Electri duplicis natura descripta, 1764
A. B.
Elementa mundi membra, 1505 B
Elephantus sctus ebur factum, 1067 A
eius cornu potius quam dens ebur,
2228 D
Eleusinia, mysteria, seu sacra Cereris &
Bacchi, 1122, C. non enulgabantur,
1410 D
Elixirum carniuum Heroicis temporibus
nullus usus, 701, A. B. contra-
rium defendit Corradus. Ibid.
Elorus fluminis Sicilia stagnans, 1000
D
Elysiorum camporum amenitas, 1489,
A. B. C. incole quales, 1491, E. cur
aris campi, 1545 C
Emicare, celeritatem motus innuit,
1287 B. C.
Empyros vis, & exemplum exami-
natur, 678, D. forme due, 878
A
Empyros quid, 1895 C
Enceladus, gigas estuans, 1084, B. C.
D
Eniti, est nitendo parere, vel valde niti,
1056 A
Enixus non de partu solum, sed etiam
de omni, labore exercitato, 1044, E
enixe formæ a nitendo, 1614
B
Ennianus versus Maro suo insparis ope-
ris, & quare, 684, B. C.
Entellum virtus obarmat, 1303 C
Enumerationis operum imitatio, & cau-
sa, 622, 8. C.
Enuntiationes disjunctiue etiam tres, va-
rie esse possunt, 834, D. E
Eous primus, prima diei pars, 2083
C
Epaminondas solus vigil, & sobrius,
inter Thebanos festos, madidos, &
soporos, 879, B. amantissimus ut pa-
tria, ita infestus eiusdem patriæ pro-
ditoribus, 1486, E. ab vniuersis ho-
stibus telis impetitus, & sic casus,
2053 A
Epitheta, & in dicitur, & in dicitur quæ,
vel qui 1571: D. E. hæc in orbis, &
bene dotatis virginibus sepe bellorum
causæ, Ibid. E.
Epeus coquus, & duratei faber equi,
878, C. D.
Epytides, custos, & comes Ascanii,
1315 A. C.
Epiphonema quid, 645 A. B.
Epiri loca illustra, 1036, E. regnum
quando & a quo conditum, regnumq;
aut ignorantis, sine culpa, Ibid.
Epiri milites qui, 1873 B. C.
Epiri a nomine, 1047 D
Eripio, poetis subinde agendi ver-
2286 E

SYMB. ÆNEID.

de vniuerso somnium Serui, 998 C. &
999 A
Eripio, seu incubus à Mairone ex-
pressus, 2342 D
Equites ab equis desilire solent in pedes,
ubi pugna exegerit, 2007 B.
C
Equitandi scientia in quo vertatur, 1913
D. E.
Equi Rhesi ardentes, 758, C. consecra-
ti, vagi, 1077, A. B. Equi Achilli
Xanthus, Balisus, Podarge, 2272
B. C.
Equinum caput reperitur, boni omnis
Carthag. 752, B. C. equinus su-
bitus aspectus, & occurfus, male omi-
nosus, 1077 B
Equus belli signum, & præstantior leo-
ne, 1078, A. B. frenatus hominem
subiectum rationis imperio signifi-
cat, Ibid. Troianus, quid fuerit,
828, B. è qua materie constituitur,
863, A. B. pro scientiæ perniciosa,
vel amica, 877, E. in eo 23. diuitia-
xat delinuerunt, Ibid. E. Didoni
a cultu, & generositate natura com-
mendatus, 1138, C. Thracis, ma-
culosus, generosus habitus, 1317, C.
facialis qui, 1463, A. B. acer, & ge-
nerosus, 1696, B. equi, ut regendi,
1267, A. B. curules Iouis candidi,
2231, B. C. equorum, Asiæ, Tur-
ni, Mezentii, Aeneas descriptio ex-
posita, 1138, E. lacrymæ, luctusq;
hyperbolicos, 2098, C. D. Thraci-
um Turni præstantia, 2229, B
C.
Era, vel eria, Græcè ἔρα, inuentia se-
pultura, 1430 D
Erato Musa, unde 1569 A
Erebus ab obscuritate dictus, 1439
B
Ergo, pro deinde, 1433, C. ergo pro cau-
sa, Græcè ἔργον, 1496 B
Eridanus in celo astrologis, poetis in
Elysijs, & cur, 1494 C
Erimus Furia, Eumenides, sepe citra
discrimen, 1652 D
Eriphytes auaritia notata, 1450 C. D.
monile, 1451 A
Eros de inferis apud Platonem, 1442
D
Erote librarij Virgilij testimonium, de
duorum versuum extemporaneo ex-
plemento, 1391 A. B
Eroianus Arabs rex septingentiorum li-
berorum pater, 921 A
Errare humanum, in errore persistere,
insipientis, 1021, C. errare, vagari,
1092 D
Errata littora passus, 1098 B
Erratum scientis est, & culpa non ca-
ret, 1968, D. error est imprudentis,
C. D. E.
Excubiæ diurnæ, vigilia nocturna, 1849
A
Exemplum ab exemplari ut differt,
2286 E

bum, 782 B
Eruptio, & eiusdem lex, 2042 C. D
Erythraeam mare unde, 1812 D. E
Eryx mons Sicilia, ab Erice, Veneris &
Bua fratre, 1248 D
Eryx ab Hercule pugillanti interficitur,
1299 A
Esto, concessionis particula, ut Græcis,
ἐστίν, 1118 C
Et iam, coniunctim, quando commodè
adhibentur, 704 A
Etruria, ut Antica, in duodecim tribus
seu populos diuisa, 1981, D. eius po-
tentia, & imperium, 1982 A
Euaadæ amans marii Capanei, 1452
B
Item, 2338 D. E
Euan, & vbi, voces Bacchica, 1623 D
Euander cur venerit in Italiam, 1751
A. B. C. condit Pallanium in Pa-
lano colle, Ibid. D. erga filium
Pallanem affectus, ut Aegæus erga
Thecæum, 1785, A. B. Regem Prænesti-
norum Herulum Herculis instar ma-
clat, Ibid. D
Euocationis, qua dii hostilium urbium,
euocabantur à Romanis carmen, &
formula, 895 E
Euentus stultiorum magister, 1966 A.
B
Euphrates mollior undis, 1820 D
Eumenides infeste Penibeo & Orestis,
impijs, 1199, A. B. C. Noctæ, &
Acherontæ genitæ, 1408 D
Euocati quales, 1673 C, D
Europe orbis, 1600, B. unde dicta,
Ibid.
ad Eurotam exercentur chori Nympha-
rum, 767 A. B
Eurymachus sagittarius, 1312 A
Eurymachus Gyroneus fortissimus pugil,
1305 C
Eurypylus dux Græcorum pro legatione,
oracula scitatum Phœbeia missus,
849 A
Eurymachus rex Arcadiæ ab Hercule subla-
tus, 1740 D
Eurymachus cur perperam a Stoicis
laudat, proficit, 1445 A
Exacta, cognita, vel accepta, 726. C.
Exacta, est decantare, 745, C.
Examini varia, notio, 2321. C.
Exacta, seu forti excepta, quæ, 1044.
A
Excipere, est opprimere, vel circumue-
nire, 1045. D. & 1392 D. alius signi-
ficat passim, improvisam circumuen-
tionem, fraudem, dolos, insidias, &
oppressionem inopinatam, Ibid.
Excedere, & exire tela, vitandi ver-
ba, 1303 A
Excidit ore, eloquutus est, 1499 A
Exclamatio ex parte poeta rectè fit, 1124
C. D. E.
Excubiæ diurnæ, vigilia nocturna, 1849
A
Exemplum ab exemplari ut differt,
2286 E

F.

Facere pedem, nauticum, 1353 A. B
facere a facie dicitur, quia faciem rei
imponit, 799. D. facere pro sacrifici-
care, 1723 C
Facem funebrem cur auerit tenebris po-
pinqui, 1402, C. faciem usus in nu-
pitijs, & qui, 1177, C. facies Furia-
rum, & quid, contra Seruium, 1184,
E. fax pregnant, 2053 E
Fabule verifimiliter debent narrari, 1830
A. B.
Facies gentis nobilitas, 1536 E
Q. Fabius Max. 1537 A. B. C
Fabricius pauper, 1536 D. E
Falcatis enses, 1679 A
Falcarij, unde, Ibid.
Fallere faciem est mentiri, & simulare
faciem, 800, B. aliis est latere, non
dare, 666, A. 1132. A.
Fames amor edendi, 1703, A. uoluptatis
B. Græcè eius descriptio, 1026
C. D. cur obscuræ, 1052, C. male-
suada, 1415, B. C.
Fami-

Famula famulis cur in ministerio epularum admiscetur, 885. B. C.
Fama cur amplas urbes recta adimpleat, 1147, B. Fama est, de fabula excusatio, 1084, B. validum a sceleribus auocamentum, 1146, C.
volans, 1179, C. velox, ingens, 1148, D. vi, & cur caput inter nubila condit, 1149, B. neglecta a perditate se amanibus, 1157, C. missa difficulter reparatur, 1175, A. eam perentur multi, conscientiam pauci, Dido neutrum, 1131, A. eius natura, & descriptiones e variis autoribus, 1147, C. D. in ea voluit Maro Eridem Homer. exprimere, 1150 A. B. cur soror gigantum, extremaeque edita, Ibid. famam delectat mentiri, 1151 B
Famigeratores, rumigeruli, germ. nouellanten. 1151 A
Fando aduersus positum, 842 A
Fari quandoque non est loqui, sed ueritate, 1052, A. B.
Fanaticus, ueritas, 1374 A. B. C.
Fas, aduersus, contra, nefas, 1973, B. C.
Fascium Romanorum forma, & materies, 1526, D. fasces attollere, contra demittere, 1591 C
Fata precando inflexilia, 1433, B. retardare licet, non tollere, 1612, E. uiam inuenient, 1969, A. B. eorum necessitas, 1337 A
Fauus etiam pro agresti siluicola, 2036, C. pater Latini regis, 1517, A. B. Fauis indiger: e qui, 1746, B. C.
Fatigo, commoueo, perturbo, 718 E. fatigare socios, est excitare, hortari, 1217 A
Felix status praeteritus, cum praesente infelici comparatus, 881, E. & 882, A. B.
Femineu sexus pius, 1719 A. B.
Femina num principatum uulter administret, 765, B. earum aspectus aduersandus, 766, D. consternata expressa, 1232 A. illustres complures, bellorum cause, 1576 C
Fenestra per tapinosum, pro cauerna, 918, C. pro rei occasione, & ansa, Ibid. D.
Ferina, usus, 701 E.
Forsis fores ornabam veteres, uitis frondibus lucernis, 1197 C
Forsis frontem, & pectus indignantis, 1220 B
Feronia uiridis lucus, 1688, D. Feronia, urbs, Dea, fons, 1386 B
Ferox, animosus, elatus: non crudelis, & inhumanus, 713, B. C.
Ferus pro equo: quandoque pro quauis feru, 836 A. B.
Ferro, flammaeque res geri dicitur, bello exitiali, 893 A
Ferrum & ignis pro extrema pernicie Ibid.

Festinat, & ira, contraria consilio, 888 E
Festinat qui multa simul incipit, neque perficit: contra, qui unumquodque maturat: transigit, properat, maturat, mediu tenet, 901, B. festinare, est etiam festinanter exequi, 1393 A
Ferre, auferre, accipere, 1278 C
Ferrugo Ibera, purpura, subnigra, ab Iberia regione, 1907 B
Ferus, is, priscum, 1219 B
Fescenninum oppidum Campanie, ubi nuptialia repta carmina, 1674 B
Fessus a saugato differt, 1730 B.
Fictio frontis, & uultus celat facinus, 1201 B
Fictum pectus, animus subdolis, & simulator, 847 D
Fides cana, & Vestal, 722, B. C. misquam tuta, 1183, C. Fidei ut sacra faciebant Flamines, 1604, D. eius simulacrum, 1605 A
Fiducia, & confidentia discrimen, 678 A
Figere, inscribere, in sculpere animis, & paratus capiendum: de his quorum perpetuo sumus memores, 1029 C
Filia quando ultra offertur honeste proco: ut non uideatur obtudi, 1606 B. C.
Fili parentum oculi & lumina qui, 854, E. prestabant apud Rom. parentum delicta, 855, A. communita pignora, 970, D. ex filius parentibus felicitas obuenit: & contra illis, ex his, 1069 A
Fimus immundus pueres herba, & cruore madide, 1289 B
Fingere Nonio est effigiare, formare, facere, 841, D. foetum lingua, seu formare uirgino more, 1795 A
Finem malorum a deo precari, expectare, pium est, 697 A. B.
Finis hac, suauis, quam hic, 932 D. cum delectu in genere masculino Maroni usurpatum, 707 D
Flatus, pro ferocia, superbia, 2138 A
Flaua coma, Verus & Commodus Imp. delectati, 1215, B. flatus criminis formosus a poetis tribuitur, 1215 A
Flectere si nequeo superos, & c. desperati est animi, 1912 D
Fletus etiam est voluptatis, non tantum doloris, 757, B. deformat, at non semper, nec quemuis, 1290 C
Fluctus, uisus a fligere, 1924 B
Flos ueterum, Virgatus, uirum qui, 1777 C. floribus aspergebantur sepulcra, 1545, B. etiam uiti Imperatores, 1546, A. B. eorum sparsu quare inane munus, Ibid. B
Fluctuare astu curarum, hellenisin, 1699, A. B. animo, 2050 A. B.

Fluctus atri, qui, 1243, B. C. D. E. aliter ab aliis explicati: item albescentes, 1647, D. E. uasli qui, 665 C
Flumina passim sonora poetis, 2241 C eorum duo genera, 887 C
Fluo anceps uerbum, seu uerbum, 860 E. fluit hinc retro, quod male succedit, Ibid.
Fluonia, eadem que Egeria. Vide Egeria.
Fluuus secundus, 1642. C. fluuij cornigeri, & iauricipites, 1707 E.
Focis in medijs adibus apud veteres, 1663, C. Pro atri, & focis pugnare, 2237 E.
Fodere armos, latus, 1543 D
Foederis faciendi forma, & formula, 2247 C
Focidum, poetis, & historicis est crudele, aliquando turpe, 836 C. D
Fons, & lacus differunt, 1708 D
Fors nauium qui, 1439 D
Fors, seu fores, que olim non intro, sed foras aperiebantur, 913 B
Formare vs, fingere, componere, 944, B. 1379 B
Formica laboriosa, 118, A. B. C. D. E.
Formido punicea qualis, 2323 B
Fornacalia, 690 D
Fornum, fornaces, forceps, a forno, seu calore, 1772 A
Fors, seu uerbum, pro fortuna, & sorte bona, aut mala, 846 C
Forsit, forsit, fors, pro fortasse, 1091 E
Fortis, or, istimus, nonnunquam in corpore, & uiribus magnis dicuntur, 669 A. non tam uirtutem, quam genus mortis metui, 667, C. D. E. nunquam gloriosus, & ostentator, 741, D. sentu quidem errant, in terum inuicilo feru animo, 2090 E. fortem uirum qualis mors deceat, 889 B
Fortuna omnipotens qui, 1725, A. B. C. eius magna uis, Ibid. D. & 841 C. D fortuna in eueni est, fides in potestate, 1863 B. alterna, & alternans, 2151 C. inuadentes, uarie uariatum 1996, C. D. E. secunda tollit, ut aduersa premit, 2026 A. B. C. D. E.
Forum sex modis dicitur, 1344 C
Fovere uulnus lymph medicata, medicum, 2284 A. B
Fracta opes Teuorum: petulantia, audacia, impetus, furor, 991 D
Frena dicta, quod equos fremere faciant, 1138 D
qui Fratrum coniuges uiduas sibi desponderunt, 1463 D
Fratrum discordium paria, 1616 B
Fraudis acceptiones, 1651 B
Fremulus,

Fremulus, & plausus spectatorum, pro gratulatione, 1290, B
Frigore, & rigore assuefaciendos pueros ab infantia, & durandos auctore, Aristotele. Spartanis, Camabris feminis, 1913, A. B. C.
Frigus pro morte, ut frigidus pro mortuo, 2347, D.
Fruges salse, mola salsa, 853, C. Eade farrage, & sale constabant, 2248, A.
Fruges, tellusq, degenerant, & si apte natura decrescunt, 2341, B. C. & 2343, A. B.
Frustrari, est fallere, frustra uero esse, est falli & decipi, 1457, C. D.
Fuat, pro sit, fuerit: per archaisinum, 1968, D.
Fucinus lacus uirena unda seu perspicua nobili, 1681, D. E.
Fuga, celeris profectio, 737, B. 1345, D. nota timiditatis, 906, A. ultimatum, seu miserum, & incertum salutis praesidium, 1971, A. eius distatio Pallantica, 2008, B. C. D. relinquenda hostibus, & cur, 2290. A.
Fuius Troes, 891, C.
Fulmen duplex: aliorum deorum albidum, aut nigrum solius Ionis rubrum, 649, B. item grauius aliorum diuini leuius & minus Ionis, Ib. C. Ionis aliud placabile, aliud perniciosum, quidue natet hoc fictio poetica, 1154. B. fulmina laua Romanis prospera: gratias & barbaris dextra, 957, C. D. Ionis, terrent mortales, 1154, C. D. nimium quam metuunt Tiborius & C. Caesaris, Ib. toto anno iacit ut expressum a Marone, 1769, B. fulgura fulmina est sereno prodigiosa, & in utramque ualent partem, 1781, B. eorum genera, & uis, 950 C. C. fulminis ocyor alius, 1287, C.
Fumus tardus qui, 1333, C.
Funda stridens, 1908, B. quantarum uirum olim, Ib. C.
Funebres militares decursiones in illustribus funtribus quales, 2114, C. D. funebrium decursionum exempla 2115, A. B. C.
Fenera quales Romanis praefixa, 1897. E.
Funera paricia, uel ducum praebantur: plebeiorum uel minorum tribu, Ib. D. in funeribus, spolia, manubia, chara alia una urebantur, 216, A. necessitarum, propinquorumq, crimes uellebantur, abscondabantur, rondebantur: etiam equis subinde, 2307, C. in funeratione cur uoces Salus, & Vale, iterarentur, 998, B. finus interim pro sepulcro capitur, 995. E. felix illustrium personarum quod, 1656, B. acerbum, est inuictum, 2088.

genium, est illi indulgere, 1478, C.
Geniales homines, qui genio indulgent Ib. Genius loci, 1585, B. an eiusdem. Ib.
Genitrix que absolute sit, quaq, dici possit, 1843, A.
Genia consecrata misericordia & cur, 1088, B. C. genibus aduoluntur supplices, Ib. D. E.
Genus pro filio, filiaue, 2251, B. & uis, ueris, 1631, B. C.
Geryon tricopor, Rex Hispanie, 1419, E. triplex cur, 1669, E. explecaus, 1726, B.
Gladiatores emeriti, gladius, & reliqua arma sacrabant Herculi, 709, A. busuany, qua origine, 2030, B.
Gladius Delphicus, uel machera delphica qualis, 1046, B. ut olim glaciaretur, 1773, B. C. gladium ne uollet mulier, 1623, A. B.
Glaucus Anthedonius praedicit e Nerui uaticinio ipsi Menelao, quid suis acciderit, 1030, B.
Glis somnolentus, 2226, C.
Gliscere est, crescere. Ibid. C.
Gloria magnanimis uita clarior, 2223, B. C. trisarian Ciceroni definita, 843, C.
Gnati liberiq, etiam de uno, & uia filio, filiaue, 2032, C. D.
Gobrias magus de inferis differt apud Socratem, 146, D.
Gorgones, fores seu, 943, C.
Gorgones tres, 1419, E. gorgoneum uenenum, pro uisifero, 1617, A.
Gortyn, urbs Creta: ualeat sagittis ut Lycia, 2192, C.
Gracchorum genus, 1535, E.
Gradatio, seu uisus, 1030, C.
Gradinus pater Marus, & cur, 989, A. B.
Gradus sunt uirtutum & uiciorum, 867, A.
Graeci deserti, 1538, D. ut imbelles nantur, 1457, C. D. impij, fraudulentum mendaces, 849, C. Graecos fuisse a Troianis uictos, solus Dio Chrysostomus libello conatus est docere, 972, C.
Grecia, magna, pars Italiae, & qualis, 1055, C. D. qua pars Italiae, & cur, 1561, B.
Graecus, est scriptorum, pictorum sculptorum, 1372, C.
Gratari, pro glatulari, & Virgiliatum, & Luianum est, & Tracium, 1201, C.
Grates referre, gratias agere ueteribus sine discrimine usurpantur contra Grammat. leges.
Gratus, beneficij semper memor, ingratus semel, 1862, C. animus, 731, D. eius officium, 1177, C. gratus animus, & beneficij memor exaggeatus ab aduerso, 786, E. gratus etiam duntaxat beneficij memor (e) 786.

S Y M. A E N E I D.
E. funeris, exequiarum, busti, & sepulcri quod discrimen, 1561, C. collocatio, 2089, B. C.
Furiarum domicilia apud inferos cur uaga, 1417. A. templa duo, 1045, C. quarta est Lyssa, Ibid. sedes cur scelerata, 1469, B. maxima Tisiphone, 1478, D. Furia que, 1415, A. B. iras, Aleto, Tisiphone, Megera, 1470, D. unde Venerande, & Eumenides, 1471, A. Neronem, Domitiam, similesq, parricidas, & quosuis nocentes exagitant, 1200, A. B. serpenticoma 1915, C. item 1618, A.
Furians, qui furit ex causa: furiosus, a quo furor non recedit, 908, A.
Furorem fureve, 2316, B. C.
Furum, quidquid occulte committunt, 1178, B. C. inane, facinus operum, & clandestinum 1470: C. furta & rapina quibusdam genibus licita, seu permissa, 1914, D. G.
Gabinus cinctus qualis, 1659, D. E.
Gena tabentes, non puberes, 2256, A. B.
Gesum alpinum, gallicumue, 1804, C. D. E.
Galba imperator senex imbellis, gladio semper cinctus, irrisus, 924, D.
Galea, seu galeri, e quibus animalibus: & quales olim, 1672, B. C. cur ferarum effigie, plumisq, horrida, & effere, 1086, C. E.
Galli Capitolij obseffores, urbis direptores, 1802, C. E.
Gargandus, 1620, B.
Gargus tacitus, 1832, C.
Ganymedes, ut raptus: & quibus, honoribus potius, 643, D. E. eius raptus, 1279, D. ut discipulus, 644, B.
Gargang mons Iapygia in Apulia per Calabrium in Adriam tenditur, 2122, A.
Gaudere dolens qui possit, 2215, B.
Gaudium uerum, ex sola uirtutum existit conscientia, 1416, E. uerum & solidum est, sapiens: stulti, falsum, 1462, B. C.
Gilia opes: persicum, 675, B. C. agrastis, sunt fructus syluestres, seu belularia, 1250, D.
Geminis aut simul nati, aut certe sunt duo, 1671, A. persimiles, 2011, B. 1440, B.
Gemitus ad inanima subinde transferunt, 836, B. gemitus unde in moribus, 2249, B. C.
Gemma omnis lapillus preciosus: margarita, concharum parius, 1972, A.
Genij non solum erant hominis, sed etiam urbium, colorum, locorum, 1257, D. hominum quales ueteribus uisi. Ib. D. localis, seu locorum praesides qui 1258, D. Genio facere, est sacrificando illum placare: curare

Etium gratia, 914. A. B. legimus explorabant Rheno Germani immanes, 1912. D. E. Item Celia, E. cur dies asferre dicitur, 1443. A. B. à matribus, non nutritibus a-lendis, 1182. A. B.

Inferie, qua mortuorum sepulcris in-feruntur: ut vinum, lac, mel, a-qua, olivae flores, & alia, 996. E. manium quales, 1256. C. inferia-ibus, dapes, olivum, 1402. E.

Inferorum sacrificia noctu, & nigris victimis fiebant, 1240. C. Inferis non est sensus, stupidis Epicureis, 1561. B. eosdem iollit Anna, & impij quidam philosophi, 118. C. curas & amores solvere credebat antiquitas, 1225. B.

Infinitiui modi oratio valet ad animi affectum vehementiorum expri-mendum, 647. E.

Insi, incipit, 1966. C.

Informatum fulmen, 1798. C. D.

Infracltus & auget, & minuit rem, 211. A. B.

Infirmus, & is, ut inermus, 2060 A.

Insula, qualis vita, & fascia, 858. A. eius insigne summarum dignita-tum Ib. B.

Inuictio terrae, modus tumulandi, 1429. C.

In inferno nulla redemptio, 1387. A. B.

Ex inimicorum voluntate & gaudio indignitas rei exaggerata, 848. A. B.

Inops, inhumatus proprie, 1426. A.

Insanus labor, magnus: insane, vehe-menter, 969. B.

Inscius aliquid nescit, nescius nihil no-uit, 887. D.

Inscribitur pulvis hasta, sulcatur, 759. C.

Inscriptio, OB HONOR, inuit cenotaphium, 1039. D. inscriptio-nis stauarum, trophaeorum, dono-rum forma, 1036. B. C.

Insepulium relinquere nefas, 1429. Daorum manes à reliquis mani-bus arcebantur, 1459. D.

Inferi radij, iraeclli, & penetrati, 1017. C.

Inferotrium sciti, est lorum quo capi-tur laua, 953. B.

Insignia quae, 903. C.

Insignis iaculo, est insignie doctus, & peritus, 2060. A.

Insinuat pro, ut per enallagen: & qua-notatione, 871. B.

Insonnium causa cura diurna, 112. B. C. insonnia malum, 1985 B. C.

Inspirare ignem à graeco *ἰνσπείρειν*, 801 C. D. eo verbo delectatus Virgili-us. Ib. D. vipeream animam, 1618. B.

Institus operi, est curator operum, 1017.

Instar, est quasi exemplum, ac speci-men, unius, vel plurium, rerum; quasi instet menti, aut oculis, 826 B. C. D.

Instaurare, est renouare, quasi instar alterius formare, 912. C. diem donis, 1123. D.

Institutio adolescentia apud Roman- quam laudata, 1779. B.

Institutum quid, 1657. D.

Integer aut sanguis, est atas integra, 945. E.

Intentatus, *ἰντέτακτος*, 1726. D. E.

*Interdictio sacrorum per Druidas fa-*cta, grauisima poena visa, 1410. C.

Interea, qua nozione usurpatur, 2039. C.

Interfari est interpellare, 743. D.

Interfectio sui perperam probata Se-neca, & Cic, 947. A. B.

Interior, est interior, 1269. A.

Interrogandi formula post asseuerationem, miram habent vim & fe-sinitatem, 652. B.

Inter Vitam & mortem, 834. C.

Intus canere, est sinistra carmen per-agere, 1269. B.

Inuidia virtutis comes, 2135. C. D.

Inter verba est ambigua, 2136. C. eius malignitas, 845. B.

Inuisi quos odimus: & quo pacto, 1479. B. C.

Inuium facere, & non sponte, disse-runt, 1180. D.

Inuocatio cur iteretur, 1838. B. inuoca-tio poetarum propria, non histori-corum, 630. C.

Io. Aurati dissertatio super geminis somniorum portis, ad 6, *En*. 1549. A.

Iopas astrologica canit ad epulas ci-ribara, 813. A.

Iouinianus Imp. sacris Virginitibus ca-uet, 1146. D.

Iouis potestas, 705. D. E. Herceriae descripta, 924. E. incunabula à plu-ribus populis sibi vendicantur, 1007. A. B. C. in Ammonis templo perpe-tuus ignis, 1152. B.

Iphigenia quare & quò Diana macta-ta, 849. C. D. E.

Iphius qui maximus armis, non an-nis, 893. B.

Ira est ignis quidam, 1836. D. caeca, 1270. B. deformat, 1291. A. insana, ef-fundit, & effluit multa perperam, 1608. D. ira memor qui, & quare 628. C. D. eius perniciosa, & feditas, 2213. D. E. & 2214. A. B. C. D. E. iracunda orationis artificium ex-pensum, 647. C. irata forma, 1608. C. D. irati serpentes oculis scintillant, linguis vibrant, 868. B. C. D. ira scintillis emicans, 2233. D. irasfe-minea, de vehementissimis, 1617. B.

Iris quare Thumanis filia, 1237. B. nuntia Iouis, & Iunonis, ferè ad

151, D. sibi fama varia constituit 1337. C. Idæus 1585. C. acur, non anxur, hoc est, *ἰδύριος*, sine imbr-bis, 1688. C. D. pistor, 1802. C. Idæus religioe cultus, 1924. D. adulter, & corruptor, 2241. D. E. ut sancti fœderi fulmine, 2252. A. B. C. hac stat, 2303. B. C. Mivianus, & Phe-castanus qualis, 2299. A. idem *ἰδύριος*, 2321 B.

Ius sacraum, de sacramenti militaris religioe, 858 C.

Iusturandum qui deo competat, 1425 C. D. vetus, per caput alterius, 1869 C. D.

Iusso, pro, iussero per synopen, 2156 C.

Iusta quæ & qualia, que debentur mortuis, 1461 C.

Iustitia distributiva, 770. C. diuina certa in puniendo, 777. B. C. D. cer-ta in remunerando, 786. B. C. D. eius, & diuini cultus opinio maxi-mè valent ad subditorum animos conciliandos: imò *Temp. seruandam*, 1486. B. C. iustitie, & religio-nis cultores maximi, Cyrus, Ale-xander, Camillus, Africanus, Ibi.

Iustum pro vero classicis: & contra passim usurpatur, 2118 A.

Iuurna fons à iuuando, 2241 C. D.

Iuueni aurata frons cur, 1912 D.

Iuuentum animi moribundi egred reco-dant cur, 2198. A. iuuenes dicun-tur Rom. ad annum quintum, aut sextum supra 40, Ib. iuuenus re-bus spectata, Ib. curiosa, & leuis cer-tat illudere capto, 838. A. B. etation firmissima, 1716. iuuenta inton-sa, 1831 C. E.

Ixonis scelus, & poena, 1477 C.

L.

Lab, labens, de temporis fluxu, 825. C.

Labor insanus, alire viuum inferos, 1388 B.

Labra lapidei crateres, seu aquales grandes, 1699. D. etiam vinaria vasa, ut cups, & lacus, 1706. A. etiam in balneis in vasa, Ibid.

Labyrinthus Aegypti primus, hinc Crete à Dædalo factus, 1321. A. B. labyrinthus de tritice iuricatis, 1370 B.

Lacene virgines cur in gymnastica exercite, 728 A.

Lacimum Iunonis templum, 1079 E.

Lacrima gratulationis & doloris 1861. B. cum doloris tum voluptatis indices, 1049. A. heribus & vi-ris fortibus rectè à poetis attribui-tur, 755. D. coactæ, vel iusse, 863. D. easlem cum gaudium, tum dolor exprimit, 149. C. lacry-mari est viri generosi, 1598 C.

Lena Gracæ *ἰνεία*, que, qualisq, ve-stis, 1165 C.

Læus, libens: unde illud *V. S. L. M.* in priscis monumentis, id est, *Votum soluit, libens merito*, 1276 B.

Læus, is, Horatianum, 1094 C.

Laurentum à laureto, 1575. A. euf-phem praua Seruianus, & commen-tiua notio, 627 D.

Lawrentum poetarum sedes in Elasio, 1493 C.

Laurus a laude, unde laurea, quasi laurea, 1314 C.

Lausus & P. Scipio defundum preli-ando parces, 2065 B.

Lobetes Dodonei, & cur dati *Ænea* ab Heleno, 1067. A. quales ab He-lenno dati *Æneae*, Ib. C. eorum-dem duo genera, 1281 A.

Lecliffertia diuina, 1253 C.

Legatus rerum repetendarum Lanco licio cooperatus, & cur, 1052. E. le-gati audiabantur in sanis apud Rom. & Graecos, 1596. A. legatio è senatorio ordine fiebat Romæ, 1587 B.

Legere litora, terram, oram, nauti-cum, 1036 D.

Leges in acs incisæ palam fiebantur, & resgebantur, 1487. A. vni fige-rentur, Ib. B. legum condendarum causas, inuicia, progressu 750 D. E. Legislatoriae facultati quatuor conuictissima esse debent, 770 D.

Legio Romana X cohortum, 1675 C. unde, quanta, & qualis 1889 B. C. Legionaria cohors habuit, 420 homines, 1675 B.

Legit virum vir, quomodo, quare 2177. A. B. C. D.

Lemnius pater, Vulcanus à Lemno insula, 1772 B.

Lentare, curuare flectere pandere re-mos, nauticum, 1054. A. lennum, flexibile *ἰνεία*, argentum, vi-men, 1663. C. D. lenus, facilis, Ib. E.

Leo fuluus, nativo colore, 1144. C. ole-meniæ hieroglyphico habet, 2215 B. lones iuueti, a M. Antonio, quo simbolo: item ab Helog. abdo imp. 1009 B. C. ad frenæ donni irabentes curruum Cybeles, 1989 C. crispis, ut homines pusillo & molli animo, 2215 Cleoni cur rex conseratur 2213 C. leoniacæ, exuuiæ, ut gestuuenus olim, 1670. D. vestitus heruum, 1870 B. C. leoninum spoliem virtutis hieroglyphicon, 1970. E. & 1292. E.

Letheum flumen duabus de causis bibe-
batur a manibus, 1511 A
Leucas, colonia Augusti parua, 1034 A
Leucaspis nauclerus, haustus undis,
674 B
Leucates mons altissimus ab alta petra
prominente, pro tota Epiro, 1033
C. cur formidandus nauis, 1034
A.B.
Λευκάδιον ut Virg. expressum, 1761
B
Libare, est leuiter degustare, 1258, C.
in mensa quid, 1735, E. libatio ante
computationem siebat Ioui hospita-
li, vel Baccho, 1050, ut fieri soleret,
811, A. libatio et precatio in se-
cunda mensa fieri solebat, 810, E. li-
batio vini de pateris, in mensa in ho-
norem Iouis fiebat, 1584, A. eadem
siebat etiam Laribus de cibis, Ib. li-
batio regine Didonis, regisq. Euan-
dri, defensa contra Macroby si-
monia, 1736 C.D.E.
Liberalis principis forma expressa,
791 D
Liberi in conspectu parentum truci-
dant hostiliter, 929, A.B. liberi pre-
sertim parvuli, solatium et oble-
ctamentum sunt parentibus, 118,
A. sum fractus matrimonij, cig.
honori, Ib. B
Liberatis falsae vereq. discrimen, 750
E. libertatis tuende, tenendaeq. cau-
sa in Martem, mortemq. ruitur,
1709, C. Romana hui quinque parti-
b. D. eiusdem tenenda tenacissimi
Romani, 1800 B.C
Librare telum, et librator, 1886
A
Ligures cur olim vani, et fraudulentum
audirent, 2184 D
Lilium breuis spei hieroglyphicon,
1545, B. lilia candida et argentea
a nativo colore, 1501 B
Limen egrediendo, vel regrediendo
tangere, ominosum, 874, A. limi-
na postea religiose salutant, o-
sculabanturq. abiuui, 929, B.C
limina uem fauorum religiose oscu-
labantur, Ibid. D
Linea alba Circensium, vel cursus,
1287 B
Lingua bellare, 2146, B.C. linguis fa-
uere, in sacris, 1255, B. lingua centum
et quatuordecim ex Homero, pro multo
eloquio, 1488, A.C. lingulaca, uer-
bis procaces, 1168 B
Linea pro uelis, 1098 A
Lipara Vulcaniarum insula, 1767
D.E.
Liparae potentia, Ibid.
Litare sacris, est propitiare, et uotum
impetrare, 1120, C. litata sacra ta-
men sunt etiam simpliciter hostie ri-
te immo, lae. Ib. D. litare enim
hostias, est rite offerre. Ibid. litare

tamen sine casu accusandi est idem
quod Graecis καταλαττει id est, sacri-
ficij factio placare numen, Ib.
Litus maris, ripa fluminis, 933 A.
litus veteres de quacumq. extre-
mitate dicere, Ib. litus propie omne
arenosum, 1164 C
Litius genus incurua buccinae, 1392
A. uirga auguralis, 1594, C. quirin-
nalis, et trabea defensa contra Hy-
ginum, Ib. C. lituo equites, tuba pe-
dites aduocabantur, 1392 A.
Locri Narruii cur, 1056 C
Locus purus, expers fabrica: sic luna
pura, qua soloci opponitur, 1513
A. locus medius in consessu di-
gnissimus, 2120, A. loca fugere ui-
dentur uiaoribus fessis, et cupidis,
1072, C. loca, ubi nostrates tumu-
lanti, grata, 1249, B. loca, in quibus
fieri solent echo, 1268 B
Λογία, uerborum profluuium,
1025 D
Longe accipitur pro ratione rerum, et
locorum, 959 C
Λογία, et πάρεμια, qua Graecis,
1579 D
Lorica que, et qualis, 1067, D. confer-
ta hamis, et triline, Ibid. triline
1279, E. Ferris Rom. alia hamata,
alia squamata 1928, C
Lucem perosi, mortis cupidi, 1195
A
Lucifer ut unda perfundatur, 1789,
A. B. idem Veneris stella, ut Ve-
ster, Ib. C.D.
L. Sergii Catilinae pena, et immani-
tas, 1868 D.E.
L. Sicius Dentatus, quadraginta
quinque cicatricibus aduersis nobi-
lis, 2093 A
L. Tarquinius superbus a Romanis
exaltus, 1799 A.B
L. Iun. Brutus Romanae libertatis as-
serior, 1525, C. idem pellit urbe
Tarquinium superbum, Ibid. D
Lucretiam vindicat. Ib. suos libe-
ros ut patrie proditores securi sub-
iicit, 1026, B. C. eiusdem mors. Ib.
eundem uicit amor patrie, lau-
dumq. immensa cupido, 1527 B
Lucretia, ut Cato, ob ἀνομοίαν recte
reprehenditur, 1446 A.B
Lucla animi expressa, 1169, B. lu-
clandum cum laruis nunquam,
2120 B.C.
Lucus quid, 1039, A. Diane, Cyparissi-
cur, 1066, D. luci inaccessi Circium
cur, 1563, B. sacra, 1684, C.D.
Ludus Troie. eog. delectatus Augu-
stus, 1317, A. cur tribus constaret
turmis, Ib. B. ludi funebres honoris
causa ad uulnos heroum fiebant,
1295, B. ludorum varia genera, et
cur Roma instituta, 1262 B.
C.
Lugentes campi cur spatiosi,
2300 D
Macharon

manibus Maris, 1994, A.B.C.
Marcelli iuuenis, Octauij ex sorore
Octauia nepotis encomion, 1542 A
eiusdem mors acerba deplorata, Ibid.
C. D. magnificum funus, 1543 B
M. Marcius tutor, conseruatorq. Ci-
pitolij, 1802 B. C
M. Marcelli uictoria, 1539 D
Mare et syule ut somnum capiant,
1209 D. idem marmoreum a colore,
1505, C. ceruleum a colore, 2249 B
eiusdem encomion, ex Aristide Rhe-
thore, 2273, C. quomodo dicatur pla-
cari, et irasci, 681, C. maria Hyeme
clauduntur, Vere aperiuntur, 1173
B. C.
Mars quod maribus praesit, 1931 A
omnipotens, Ibid. communis, 1974 D.
aquis pro bello manifestus, et aperto
circa dolos, 1649, B. armipotens belli
praesens, 2157, D. sanguineus, 2269, C.
D. eiusdem comites bellici, terror, pa-
nor, ira, insidiae, 2270 B. C
Marsi consecrabantur uiperas, 1681 B.
C. idem a Marso Thyssis, et Circes
filio, Ibid.
Marsus Satyrus ab Apolline excoriat-
us, 1392 E
Maternitas uis, 1047, B. mater pro
nutrice, 1794, C. matri alendam
prolem, 1284, A. C. matres moriu-
re commendant maris liberos, 970
D. percussa expressa, 1645 A. B.
pauide, 1789, D. E. insalutata reli-
cta, 1868, A. B. chlamydes militares
tecebant, 2096, C. matrum de more,
est iracunde, 1619, C. materni amo-
ris exemplum Euryali mater, me-
lius S. Monica, 1858, C. mater-
nus amor uicarius in Euryalo erga
parentem, 1867, B. matrimonium
procreandorum liberorum causa diui-
nitus institutum, 118, B. matrimo-
nij distincti labes, 1174, B. C. ma-
rimonij liquima formula et finis,
662 A. B.
Matronarum ante aras spatium grauis,
1123 C
Matruate fugam quid, 979 C
Medendo μεδων, 2223 A
Medicinis species, 2279 A. B. C. eius-
dem facultatis principes, Ibid. C. me-
dicina muta cur Maroni, 2279 E.
medicus senex si oportet, 2284 B. C.
Medicus Homero μεδων ἀντήξιος
ἰδων, 1675, A. medicata fruges
quae 1203 C
Mediam se locat Dido, seu in lectulo qui
medius esset accubat, 804 A
Medium poeticum quod, 1242, A

Mezentius Tyrannus impius. 1666
C. D. qua mercede Titium resti-
tuit regno Etruscorum, 1777, A.
eiusdem & Macrini immunitas in
pennis nocentium, 1776 A. B.
C.
Mi adæ, ne plora, & accipies,
889 A
Michael Archangelus manium piorum
deductor, 1161 D
Mibi, pro à me, 730 B
Miles pius coruo rarior albo, 2262 D.
militis officia duo: infidias facere, aut
manu cum hoste confingere, 905 A.
militis nomine vocandi à duce in pre-
lio, 2187, C. militia quid, 1778, C.
militia genera tria Romanorum, sa-
cramentum, conuratio, enocatio,
1660, C. D. militia anni, 1780, B.
eiusdem annus primus, decimus se-
ptimus, 844, A. B. militia Roma-
nis excludebantur serui, & alij,
1905, A. B. C. D. militia tria con-
tingunt, pugna, fuga, pax, 1320
C
Milestarum virginum vesania curata,
2076 D. E
Mille nomina cur numina dicantur ha-
bere, 1616 C. D
Mina merorum que, & quanta, Græcè
1130 B
Mineræ reperitrix lane, tela, olea,
1767, A. Orestem absoluit maurici-
dæon, 1202, A. arcium inuentrix,
1076, B. inupta, 831, C. eiusdem
opes lanificium, 1283, A. Minerva,
templa Diane, 1076, B. Minerva
coniugium stultis affectatum, stultius
per affirmationem delatum, 2159, B.
C. Minerva pro lanificij arte, & filo,
1366 A. B
Minio amnis Etrurie, 1790
A
Ministri, & e. mensarum Romanis
quales, 805 C
Minois urna unde ficta, 1444 E. idem
rex Crete Androgi filij cadem vicif-
citur, 1369 A
Minoratrus monstrum, 1368
E.
Miscere summa inis, 2253 B. calum
terre quid, 678 B. miscere celo est
omnia turbare, ò mare, 1349
A
Miscinus Helioris commilito, & enea-
tor, 1391 D. E
Mistus spectulorum, & flexus, 1264
D. E.
Muram vis gestasse probatum, 1155
D. mitra cum redimiculis, Lydorum,
Phrygum, nullium, 1915
D. E.
Mutare timorem, est omittere, 69
C
Mixtauræ, Rom. hybride, 1654
B
Mobilitas animi, 1699 B. C. D

Mœnia, à muniendo dicta: muri, pro
ambiu lapideo ponuntur, 872 C. mo-
nium diuisio fit equo durateo, ut hie-
ronicus, 872, B. mœnia etiam sunt
propugnacula, & omnis generis mu-
nitiones, 873 A
Mœri pro muri per archaisinum, 1953
C. D.
Mœstus ἀγλαός, naturaliter seuerus
& tristis, 2295 C
Molarum apud veteres nullus usus,
690 D. ut molebant idem. Ibid. mo-
larum varie forme postmodo repe-
tae. Ibid. & 691, A. molares quales in
hostem iactantur, 1732
B.
Moliri arcem, exstruere, 750, B. clas-
sem, studens edificare. & corrupin-
gere, 981 B. moliri enim uniuersum est
operari, & industriè aliquid cona-
ri, & tractare, Ibid. B. muros, 1013
A.
Molle, in arte statuaria quid, 1537
D
Molles, & effeminati cur vitentur, 1916,
A. eorundem probra. 1916
B. C.
Molossi gentes Epiri nobilissime, ut
Chaones, 1046, D. eorundem, & Ro-
manorum amicitia que, quantauè.
1072, D. E
Monarchia optimus reip. status, à Rep.
diuini oritur, 987 A
Monile baccatum, 795 D
Monosyllaba in principio, & sine ver-
sis, quem faciunt numerum, 1017
D.
Mons, à monte dictus contra Seruium
defenduntur, 1307, D. item aliter,
1708 B. C.
Monstrum à monendo dictum, quod fu-
tura monstrat, & moneat volunta-
tem deorum, 861, B. & 955 A. item
dicitur nature modum egredien-
tia, Ibidem B. monstrum qui disse-
rat à prodigio, portento, ostendo,
Ibid.
Monumenta honoraria plura, cum ma-
gnis viris, & bene meritis fierent,
hinc in variis locis sepulti videntur,
8450 C. D
Moriri, extremi hominum, 1820
D
Mors ultima linea rerum, 2338 C.
D. merita que, 910, C. frigida &
gelida, 1185, A. violenta euenit pre-
ter fatum, & naturam, 1235, A.
optata à multis in publicis, priua-
tisq. calamitatibus, 1786, E. eadem
sonnus ferreus, 2059, A. mors ubi
dea: Morta, est parca, 2116 C, D.
est salutum miseris, 2148, B. C.
omnium malorum, miseriarumque
optimum remedium, 2311, D. qua-
nto de causis perperam timeatur,
2312, C. eiusdem encomion,
Ibidem A. B. mortis imago pluri-

ma, pro varietate & dissimilitudi-
ne cœliua potius, quam pro pallo-
re mortis capienda, 900, D. ad mor-
tem non dubiam proficisci in causa
honestâ, aut Reip. aut nobis vili,
laudabile, 808, E. morte obita, 2046,
C. mortes apud Maronem diuer-
se, noi, B. A. morte non peniten-
tie, sed iustitie diuine locus est,
11470, D. mori in bello pulcherr-
imum genus mortis, 890, A. B. me
mortuo, terra cum igne miscetur,
sacrilege à Tiberio Imp. usurpatum,
932, E. moribundi hominis lucta,
1238, D. moriturus orci victima, vn-
de detontur à morte, 1236, B. mor-
tui claudabant os, & oculos ani-
manque excipiebat sanguine proxi-
marum, 1232, B. C. morius nil debet
calidibus, 2092, A. commoriendi
voluntas maximum amoris summi
est indicium, 2338 D. E. mortales
cur & ut miser, 2133, B. moria-
lia sunt aduersa, qua mortalibus
solent accidere, 757, A. morituri
diuinant, seu vaticinantur exitium
rogantibus, 2058, A. B. C. D.
E,
Mos qui, & ut ab obseruatione, & in-
stituto differat, 1657, A. B. C. more
maiorum Ibid. mos alius ut à iocur,
alius ut à iocur, 2090, A. sine more,
seu exemplo, 1798 B
Micro etiam ad apices herbarum, &
vim quamuis transferur, 2039 A.
B.
Mugius hostie, piacularis auspicii ar-
gumentum, 869, D. mugius trans-
fertur ad varia, 1781 A
Mulier sipe sexem solum morat, 2183
B. C. mulier, à mollitie, 940, A. mu-
lier Virgiliana vox, contra Scalige-
ri lapsus, 1164, B. mulieris signifi-
cata, 1669, D. eiusdem ira maxi-
ma, 1244, D. mulieris virtutes cor-
poræ, forma, & magnitudo, 660,
E. mulierem interficisse iniquus Phi-
losopho, 940, A. mulieres, egroti,
senes, infelices, cur iracundiores vi-
ris, sanis, iunioribus, felicibus, 1171,
A. mulieres expiatrices, simulatri-
ces dicebantur, 1208, A. stimpula-
trices, Ibid. B. mulierum in se or-
nando studium morosissimum, 1137,
E. Sybaritarum precipua in hoc
ambitio, 1138 A. mulierum munus
est precipuum concipere, ac tueri con-
ceptum, 1118, C. muliebris lenitas,
1216, B. C. cultus, & mundus ex
Terull. 1140, C. muliebris habitus qui
cum probro vsu, 1915, E. mulie-
bris sexui proprium decipi, 1131
D. E.
L. Munius victor Achaia vel potius
P. Amylius, 720, E. & 721
A
Munus quid, 1735, B. munus supre-
muum

mum tumulus, 2088, B. munera bo-
stilia semper suspecta esse debent, 835,
E. munera maiestati regum conuo-
entia mittebant Rom. 2134, D. mu-
nerum diis oblatorum formula, D. 1156,
D. muneraria corruptio, 659, D.
Murex est etiam saxi acumen, 1274, B.
Murmur, tonitru, 1143,
Murranus unde, 2298, E.
Musa nouem, & earum notio, 1569, A. B.
Sirenibus preferende, 1356, C. qua &
quot priscis, 1665, C. Mæmofines &
Iouis filia. Ibid.
Musai poeta præstantia, auctoritas in-
ter mænes, 1495, B.
Musica laus, & antiquitas, 813, A. B.
C. D. E.
Mustare est vereri, dubitare, submurm-
rare, 2137, D. E. idem est v. 2313, C.
Mutationes repentina rerum deo adscri-
bebantur, 1102, A
Mycene vicinum Argis oppidum: hinc
pro Argis, & Argius μερωναία.
862, C. D. unde dictæ, 892, D. My-
cene urbs ab a. 1251, D. Mycene me-
die, media Græcia, 1622, B.
Murtus arbutula tumulis imponebatur,
& hastis instruebat, 987, E. sacra
Veneri, 1255, C. & 1449, D. pasto-
ralis, 1692, A
Mysteria, siue arcana sacra non euul-
ganda, N. 1410, D.
Nar albus sulfurea aqua, 1645, A
Natationis ars tyroni necessaria, 1939,
D. natationi hinc adfueti Romani
1940, B. natatio cur facilius in mari,
quam stuuio. Ibid.
Naturæ an educatio plus valeat in
hominibus, 1182, D.
Naues μερωναία, φοινικαίη, 1710,
A. arata, 1844, earundem corona-
tio varia, & latitia signum, 1191, A.
B. nauale certamen Maronis Cir-
censibus respondet 1264, C. nauiga-
re aquor, 658, E. nauigatio prima
est πῆρ & πῆρ, vel ἀστῆρ, 998,
C. naufragi cum picta tabella vagi,
2325, B. C.
Nautes unde Nautiorum familia, 1335,
C. D.
Nautica festinatio expressa, 1218, B.
Naxos insula vitifera, hinc sacra Bac-
cho, 1012, B.
Ne particula pro an quia, & c. 1213, D. E.
Nebriades Bacchica, 1625, B.
Nebula circumfusa rursus euasida, 782,
C.
Nefas, ut malum, quandoque aduerbium
indignantis, 1575, C.
Nefrendes unde dicti, 1138, D.
Nefas Homerica, diuersimodè à Marone
expressa, 1409, R.
Neoptolemus vido Pyrrhus. Neoptole-
mæa vltio, 932, B.
Neptunus unde, 676, A. B. C. cur ge-
mitor seu pater, & ita plures, D. 686,
C. & seq. Ægeus; quia Ægis in

Ægea religiose cultus, vel potius
ab Ægeo mari, 1000, B. Taurus
& cur, 1010, D. eiusdem imperium,
680, A. equi hippo campi, 687, A.
currus, 687, C.
Nerei stagna vel gurges, 2063, E. Ne-
reides, que & quanta, 1278, A.
Nero irrisus ab Aufonio, 962, D. eius-
dem matricidium simile est Oreste,
1199, E.
Nervi fidium, 1934, C. D.
Nescia mens hominum fati, sortisq.
future, varie illustratum, 2025, C.
D. E.
Νεφέλια Diuarum sacrificia, 1200, D.
Ni pro ne antiquum, 1097, A
Nilus septemgeninus, septenis ostiis
præditus, 1522, A. B. limo fertilis,
1832, D. eiusdem que & qualia se-
ptem ostia, 1522, A. B. eiusdem na-
tura nobilis è Strabone, 1833, A. B.
Nisus, pro nixu corruptè sapius inue-
nias, vim magnam exprimit, 989, D.
Nisus iaculator prestans, 1851, B. Ni-
sus & Euryalus amicissimi sibi, 1852,
A.
Nitens taurus, est opimus, & saginatus,
pinguis, 986, E.
Nobile, noscibile: ignobile, ignotum,
1751, C. nobilis ad dignitatem re-
ferur, nobilis tamen dicitur & no-
tus, 1652, A. nobile inde pro noto.
Ibidem nobiles cur preferendi cate-
ris in legationibus, 2134, B. C. no-
bilitas vera, & germana, 1599, C.
eadem nun ob paupertatem minuitur,
seu perditur, 1710, C. nobilitas
matris licet non nobilitet, tamen
paterna sit hinc illustrior: sicut igno-
bilitas matris minus est abiectio,
2137, A. eiusdem nobilitatis vitia,
2330, C.
Nomen persape fama, gloria dignitas,
844, E. nomina in bundus non si-
militudinem, sed abundantiam si-
gnificant, 1296, A. B. nomen Ibe-
rum, Latinum, periphraisis Græca, &
hebraea, 1513, C. nomina vetera La-
tinorum suo poemati Virgilius in-
feruit, 1874, A. B. nomina militum
Maro non confundit, ut imperiti im-
periti queruntur Grammatici, 2060,
A. nomina in pompa Imperatorum
funebri prelata, 2098, A.
Nonna S. Hieronymo deuota virgo,
Græcè ἀντίρρη, 2172, B.
Nothi & spurij discrimen, 1927, B. no-
thia, debua hereditas nothi. Ibid. D.
Notus qui & qualis ventus, 672, D.
Idem pincerna pluuiarum, 1194, C.
Noua cædes, magna, nimia, 1814, D.
notus panor, insignis, ingens, insili-
us, 872, B. nouum, magnum singula-
re, 2236, A. nouus orationi maxi-
mam gratiam conciliat, 942, B. nouare
honores meritos, pre renouare, 1724,
C.

Nonenarius numerus, promultis, eiusq.
vis, 708, C.
Nonendialia sacra Græcè νεφέλια, 1253,
C.
Nox ciuilib à meredie, ut dies à media
nocte Romanis inchoabatur, 1465,
A. coniuualis à Didone cur dies di-
ctâ, 809, E. præcept, 823, C. D. con-
cubia ex Mayone à Senec. expressa,
880, C. nox & hyems est caligo ciem
procella seu tempestate, 1023, B. in-
tempesta, est ipsam concubium, &
conicinium, 1086, A. Syderum ma-
ter & nutrix, 1179, D. noctis villi-
tas Ibid. E. siderum mater Tibullo,
1340, A. umbra terre, 1414, A. sub-
lustris, contra, nox illumis, 1562, C.
solo somno polluere putabatur, 1707,
A. eiusdem conicinium, 1016, C.
definitio, descriptio, 1209, C. D. in
nocte consilium, 624, D. nocturnum
tempus opportunum ad consultan-
dum. Ibid. & 725, A. B. C. v. 1061,
1211, A.
Noxa leuioris criminis, & extenuata,
648, E.
Nubes ardens est fulmen, 1586, B. nu-
bis pedium, vel nimbus, per belle-
nismum, 1688, B.
Nubila liquida, pura, 1674, A. C.
Nudare capua solebant duces in acie &
cur, 2267, A. B.
Nullus sum cornicè, non modo status est
abiectio, sed extrema etiam calamitas
significatur, 845, A.
Num vocule notio, 624, C.
Numa Rex Rom. II. pacificus, canus in
puertia, 1523, C. D.
Numerus ut explebilis apud inferos,
plurifariam explicatum, 1465, D.
numerus solidior cum incunditate:
vel solidus quid, sed sine illa volu-
ptate, 622, A. numerus confertus &
horridus, 622, A. comitum & na-
uium Æneæ quantus, 971, C. septe-
marus, & eiusdem vis mystica,
668, E. numeri rebus ipsis accommo-
dandi, 1024, C. variantur per tri-
syllaba trisyllabam collocata, 851, C.
numerositatem adiuncta textura. Ibi-
dem & 842, B. numeris interdum so-
ludatus esse debet, 820, A. numerosi
versus Tante molis, & c. v. c. &
iudicium ex Iouiano, 645, C. D.
numerus rotundior in vsu bonis au-
ctoribus, 866, B. numeri celeritas,
turris celerem ruinam exprimit, 916,
A.
hanc Numine nostro, est diis contrarius,
905, B. C.
Nummorum materia varia priscis, 737,
E. & 738, A.
Nummus dolusius Persio qui, & quare,
995, B.
Nuntius & eum qui nuntiat, & rem
nuntiatam significat, 1453, C. nun-

itis, in malis praesertim non facile cre-
ditur, 1331, B.
Nuptiae a nubibus, vel potius nubo, seu
togo, 83, C. nuptialia sacra qualia,
1014. B. nuptiae non sine auspiciis,
119, E. Pelei, & Thetidis picta in
stragula veste, 1370, B. C. nuptiarum
omen faustum, fulmen, contra Ser-
uunum, 1145, B.
Nutrimenta arida, fomes ignis, 690.
A. nutritivus vis, 1182, B. C. D. nu-
trix honorificum nomen, 1223, D.
nutricibus honos habitus, 1560, A.
B. nutricem suam plus matre ho-
noravit Gracchus spurcius, & cur,
1560, C.
Νύμφη, nymphae, Iamnat, 1622, C.
Nysa mons Indiae sacer Baccho, 1523 A.
O.
Obliquare sinus est obliquum velum ten-
dere, 1248, A.
Obloqui numeris quid, 1492, B.
Obolus, ἀβολή, manuum Charontis, 1422.
B. idem creuit ad triobolum, Ibid.
Obscaenura est infansum in auguris, &
ominibus, 2337, B.
Obsitus aeo, 1745, A.
Obuere proras pelago, 1363, A.
Occidit de personis maioribus, tanquam
sideribus usurpatum poetis, 2299, D.
Occipare, est praevincere & quidem cele-
rior, 2265, A.
Oceanus Graecis mare magnum, Latini-
nis mediterraneum, quantum, 1327,
A. B. uerque Eous & occiduum,
1580, & quatuor maria recipit, 2083, A.
Ocius Manuae conditor, 1981, D.
Oelantia liberalitas erga Maronem ob
Marcellinos versus, 1543, E. eiusdem
lamenta diuina, 1544, C. D. E.
Oculus fautoris & beneficentiae hiero-
glyphicon, 704, A. oculum hinc fa-
noris, quod ad Deum attinet, Theo-
logi vocant gratiam, 774, A. oculi
ardentes & scintillantes irate men-
tis argumentum, 861, C. ardentes,
aliquando de pulchritudine, 907, C.
moribus clauderantur à propinquis:
in vogo aperiebantur, 1562, B. oculi
defixi signum attentissimi animi, 1603,
A. faciles, 1745, B. oculorum pres-
so exaggerata exemplis, 1808, C.
D. oculorum encomion è Rhodig,
1745, B. C.
Odoris fragrantia diuinitatis indicium
priscis, 746, C. odorifera respiratio-
nes valetudini profunt, 751, D.
Oenem Calydoniae rex, 1612, B.
Oenotria dicta Italia, ab Oenotro Ly-
caonis filio, 775, C. D.
Offa melle saporata & medicata qui,
1441, B. C. (C.)
Officium & officinae quales orationes, 1609,
Olea pacificum, hieroglyphicon, 1712, B.
olea ramus, laurine lana circumuo-
lutus, a legatis supplicibus ferri solitus
cur, 1714, B. C.

Oleaster ante fana dona diuis sacra su-
stinere solebat, 2325, A, B. idem cla-
uis fixus non laediur. Ibid. Fanno sa-
cer, 2225, D.
Oleum cum infunderetur victimis, 1410,
A. oleo unctum ferrum mollescit,
1712, B.
Olim, quondam, aliquando tria tempo-
ra tenent Agratio Grammatico, 900 C.
Oliua, flava quae, 1285, D. felix opponitur
infelici, seu infrugifero oleastro, 1404,
E.
Ollus, olla, ὄλλος ἀρχαίωτος, 711, B. & seq.
ὄλλος ἀρχαίωτος, maiora sacrificia quae, 1409,
A.
Olympi, seu cali etymon è magno Ety-
mologico, 1472, C. olympus omnipo-
tens, rectè à Marone dictus, non om-
nipotens, 1947, A. B. C. D. E. mons
Macedoniae, seu Thessaliae, pro calo,
quasi ὄλλος, 1984, A. B.
Omen, seu augurium firmatum alie-
ro requirebant veteres, 957, A. omen
ex ore creptum, & exemplo illustra-
rum, 1582, B. C. omnia pro nuptiis unde,
735, D. pro auspiciis, 862, A. omnia
repetere, est redauspicari, Graece ὄμναι,
Ibid. B.
Omnis, numerum totum, respicit magni-
tudinem, à poetis tamen promiscue
adhibetur, 978, B.
Opaca viarum, 1489, A. opaca loco-
rum, hellenismo offertur, 964, B.
Ope, opibus, pro curatu & labore, 2322,
B.
ad Operam etiam vilem suam operam
conferunt pij Principes, 1394, C. D.
Operari est sacrificare, 1014, B.
Operio capite cur essent qui sacris opera-
rentur, 1052, D. (2043, B.)
Operum Telluris, bene deae sacra, 1389, A.
Opes plus quam diuinae significant,
Opis Diana comes unde dicta, 2163, C.
Oppidanis quid agendum si hostis ciui-
tatem irruerit, 908, C.
Opprobatio beneficiorum odiosa, 1183,
D. E.
Oppugnationis acrioris regia Troiana
caussa complures, 911, A. B.
Optare locum, petendo à Principe, 750,
B. item est eligere. Ibid. C. optio, ele-
ctus. Ibid.
Oraculum quid, 849, A. oracula quae
celebra per orbem. Ibid. Apollinis,
dubia & obscura, per vestigia tamen
veritatis incedunt, 1005, C.
Ora, notio, 626, B. ora belli spatia, 1904, A.
Orare, agere est antiquis: unde ora-
tores, actiores, 1588, C. oratores pro le-
gatis, 2102, A. eorum iururgia. Ibid.
orator duplex, bonus, re, vel mero no-
mine, 685, D. oratoris boni forma,
& typus, 684, D. & seq. 685, A.
B. oratio sapiens medetur maesto 695,
E.
Ores orbibus impedire, 1320, B. C.
Orcus, Pluto, priscis Pragus, 1414, B. C.

Paan proprie hymnus Apollinis, 1492,
B.
Palaemon Inuus, 1352, B.
Palaestra graminae, loca herbida, va-
cua, exercitio corporum apta, 1491,
B. Palaestra uncti primi, Lacedae-
monij, 1035, B. cur oleo ungerentur.
Ibid. C. eius inuentor Thefesus. Ibid.
D.
Palamedes belli dux prudentiss. iniu-
ste à suis Graecis lapidibus obrutus,
842, C. D. Palamedes, caedis causa.
Ibid. huic caedi perfimilis illa Socra-
tis. Ibid. & 843, A. Idem dux quan-
tus, Ibid. B.
Pallii, dispalati, dispersi, palantes, 2309,
B.
Pallici qui nam immicus diui, 1908, A.
παλλικός exempla complura, 1934, B.
Palimurus Iafides, gubernator Aeneae,
1353, C. à somno sopitus deturbatur
cum gubernaculo in mare, 1355, B.
C. diligens, & vigil gubernator.
Ibid. Palimuri manes placati à Lu-
canis luco, & cenotaphio ad Veliam,
1434, B. Idem à Lucanis crudeliter
caedunt, 1429, A.
Palla muliebre ornamentum talare 794,
B. C.
Pallantem ab Euandro conditum, 1381,
A.
Pallantium, qui, à quibus, & ubi con-
ditum, 1703, G.
Pallas, dea bellica, & armipotens, 1079,
A. unde dicta, 2158, A. Pallas vt
auerfa, 760, D. eiusdem clypeus seu
egis, 872, A. Pallady rapta, 859, C.
Palladium quid fuerit, Ibid. D. E. vt
emicuerit, inq. pedes sese erexerit, pra-
ira, 861, D. vide Minerva.
Pallas Euandri F. fortissimi ducis exem-
plo functus suo Arcadas à fuga re-
trahit, ad pugnam corroborat efficaci
oratione, 2008, A. B. C. D. imo ve-
ro fortibus factis, 2009, C. D. gene-
rosè cum Tyro congregatur, 2017, B.
C. occumbit fortiter in aduersum vul-
nus ruens, 2023, C. D. Eidem mor-
tuo cur vestis duplex iniicitur, 2096,
C. D. eiusdem magnificum, & mu-
nificum funus, 2093, B. C. Eius cor-
pus inuentum Roma Clemente VII,
Pont, 2095, D.
Pallene Thraciae peninsula: primusq. lo-
cus quem Aeneas nauigatione tenuit,
984, B. Item, 986, B.
Palma commine certaminum erat pra-
miendum, è Iouano, 824, D. E. pa-
triae nominibus noue sedes ornantur
amore patriae, 1049, B. C. patriae amo-
re occubentes clari in Elyfio, 1493,
D. Idem apud Rom. & Atheniens.
quomodo exornantur. Ibid. E. Eo-
rum exempla, 1494, Ibid. D.
Pandarus confundit foedus, 2261, A.
Panopea Virgo, una est Nereidum, 1278,
B.

Pantagias fluminis Sicilia, 1097, A.
Pantheon, 753, D.
Panthus sacerdos Phoebi, Trois, deservat
de Troie salute, fugitq. 889, C.
παρθένος, vide tucla nauium.
παρθένος familiaris Maroni, 921,
C.
Parca tres, 641, B. de loco, & nomini-
bis earundem. Vide Eumenides. Par-
ca pro fatis, 641, B. Parca pro Dei
nomine, 1053, B.
Parcere talenta est seruare, 2031, D.
Paratum nomine quomodo habendi lu-
rijs, 2223, D.
Parualia annua in usu priscis, 1251,
D.
ad Parietem felicem se inflectere, 992,
D.
Paris, F. Priami: lasciuus, & mollis,
1156, A. B. C. Idem pastor Phrygius,
raptor Helenes, & adulter, 1620, B.
C. eius iudicium patriae exitiabile,
642, A. B. C.
παρισία, 1110, D.
Parium marmore candidum, 785, A.
caedunt in insula Paro, 1012, B.
Parma rotunda, 1905, D. eadem pura
quae. Ibid. E. parma, clypeus, quibus
notis discernentur. Ibid.
Parricidium facinus inhumanissimum,
1479, D.
Parricide variè à variis gentibus multa-
bantur morte, 1480, A. B. C.
D. E.
Pars magna, caput, alicuius rei, 823,
A. B.
Parthomania militaris, & frugalitas,
1580, C.
Parthenopeus generosus, 1457, A.
Parthi sub Phraate rege Roman. ad Au-
gustum signa remisere, 1659, C. D.
eosdem signa reposcere. Ibid. Idem te-
la venenabant, 2334, B. C.
Participia verbo iuncta breuitatem affe-
runt orationi, 1113, E.
Pascere animum iralatio, & hellenismus,
757, A. Sydera vt pasciat polus, 787,
B. C. D. E.
Patanium, & eius origo, 708, E.
Pater Romanus, Imp. & cur, 1892, D.
Patera conuiuialis postrema, 809, A.
Patria antiqua quae, & qui, 854, A.
eiusdem desiderium. Ibid. Cratesibus
dicitur, ἡ πατρίς. Ibid. B. eiusdem me-
moria in morte, 2063, B. è patria tri-
stis, durusque abitus, 981, E. patria
diruta, vel capta, solatium quale ca-
piendum, è Iouano, 824, D. E. pa-
triae nominibus noue sedes ornantur
amore patriae, 1049, B. C. patriae amo-
re occubentes clari in Elyfio, 1493,
D. Idem apud Rom. & Atheniens.
quomodo exornantur. Ibid. E. Eo-
rum exempla, 1494, Ibid. D.
Patroni, & clientes, quomodo, & quando
introduiti apud Rom. 1481,
E.

Pauci, quos equus amauit Imp. & c. Ibid.
1388, A.
Paucitas bonorum in exercitu potior,
quam malorum nihilum magnus nu-
merus, 1344, B.
Pavidus etiam gloria cupiditate, non ti-
more, 1319, A.
Pauoris subiti descriptio, 850, E.
Paupertas olim militandi causa, 843, E.
eadem patiens Rom. veterum, 1913,
E. militari fortitudini iuncta, 1914,
A. B. eiusdem studium facit ad Vir-
tutem, 1759, A. B. C. D.
Pauperum & egentium, seu ἠλιείων &
πρωτων differentia, 1448, D. E.
Peften arguum, 1563, C.
Pede uno calcanti bellabant olim Aetoli:
post, eorum colonia, Hermici per Ita-
liam, 1673, A. pedibus non fidendum
militi, 2008, D.
Pedes contra equitem congressus tamen
vincit, 2075, A. B.
Pelagii vnde, 790, C.
Pellacia à pellicio Grammatico, rectius
à pellando, verbo obsoleto deducitur,
845, C. D.
Pellicere, est in fraudem adducere, 845,
B.
Pellis libyftis, est leonina, 1250, A.
Pellium usus apud antiquos, 715,
D. pelle nutritia indutus Romulus, qui
tamen ita pius, 716, D.
Pelopidas, & Marcellus Imp. sibi, &
suis, sua temeritate fuerunt exitio.
2293, C.
Pelta quale genus scuti, 715, D.
Penates qui, 983, A. Penates vili, 659,
A. B. Aeneas commendati: 884,
B.
Pendere poenas ab aere graui expenso, tra-
hit originem. 1370, E. Inde pensio
Ibid.
Pendet alicuius ab ore attentior, 1127,
E.
Penolopes casta erga maritum Ulyffem fi-
des, 1213, B.
Penes plus quam apud, notat, 2225, C. D.
Penetrabile quid, 1574, C. penetrabile qua-
litas, 1330, E.
Penetrabile pro penetrabili, 2023, A.
Pentastyllabi exitu versus priscis in usu,
661, A. B.
Penthesilea regina Amazonum, 763, C.
eadem Maria, 2180, D.
Peplus, & um, vestis muliebris candida
760, C. D.
Per particula frequentem habet anom-
liam apud Virgil. 856, A.
Per fulem, in deprecationibus, & obesta-
tionibus locum habebat, 856,
B. per superos insurand. 1454, A.
Peregrine formae male olim audiebant:
1154, D.
Perfidorum poena apud inferos, 1484,
D. E.
Pergamum Cretae urbs, à Pergamis Tro-
ianis, 1013, B.
Perga

INDEX TERTIVS IN

- Pergama recidua qui*, 117, B. E. *Philippus Macedo in Victoria cruenta de Atheniensibus obicinia modestus*, 2103, B. & *tristis*, 2103, B.
- Peripetia notio*: & exemplum, 646, B. *Philoctetes, variè ab auctoribus capitur*, 1957, A. B. C.
- Perire, & interire plurimum differunt*, 1088, A. B. C.
- Perlabitur unda, hellonifinus: similesq; complures*, 682, C.
- Perlegere oculis bellemifinus*, 1372, C.
- Pero crudus, & altus, calceamenti genus*, 1674, A.
- Perfes, Rex Maced. à Paulo victus, & in triumpho ductus*, 1533, A. *Perfarum legendi modus*, 2308, C.
- Persona secunda pro tertia ponitur elegantius*, 1187, E. *Persona tertia pro prima vitimur, pro amplificanda excellentia nostra*, 1293, B. *Persona tertia de se*, 2229, A. *Personarum attributa quæ* 843, D. E.
- Personare, est sonitum reddere, vel sonitu repleri*, 1392, B.
- Perturbationes animorū quatuor*, 1508, A.
- Pes in nauisima pars est veli*, 1353, A.
- Pes veter in pugna proferendus*, 2041, A. B. *Sub pedibus habent, qui domuerunt, aut possident*, 1580, A.
- Pescennius Niger Imp. vocalis admodum*, 2304, A.
- Pestis ex corruptione celi, & nimia Siviæ aestu*, 1014, D. p. *Latinis quiquid exitiosum* 1643, B. C. p. *Græcis dicitur, pro incendio damnosæ maximo*, 1904, B. C. *pestis, unde pestum*, 1334, B. *Item pro morte, & exitio*, 1874, D. *pestes humane Vitæ in faucibus Orci posita*, 1414, D.
- Petendum quid, quando, & ubi à principibus*, 705, C. (1889, B. C.)
- Petre, petitiones de gladiatoribus propriæ, Petilia, Lucanorum urbs condita à Philoctete*, 1056, D. *item*, 1057, C.
- Petit producta ultima cur*, 1829, A. B.
- Petitiones extremae facilius impetrantur*, 1192, E.
- Phædra, & Procris impudica femina*, 1450, A. B. C. *Earundem locus apud inferos*. *Ibid.*
- Phædonis fabula exposita per Lucretium*, 1981, A. *Eiusdem equi*, 1259, D.
- Phalanx propria Macedonum*, 875, D.
- Phalerae equestres*, 1285, D. *phalera in domis erant militaribus: qualiaq; fuerunt donaria*, 1817, C.
- Pheneum Arcadiæ ciuitas*, 1719, B.
- Phereum febrem, capulum Latinis*, 1402, A.
- Phidias aurca, vel argentea à Philippo R. sub puluillo custodia*, 1451, A. B.
- Phiale aureæ, vel argenteæ rarenum*. *Ibid.*
- Phidias statuarius, ut expresserit Iouem Olympium*, 1842, A. *Idem draconem statuæ Palladis suppositum, quem expressit Mæro*, 871, A.
- Philippus Macedo in Victoria cruenta de Atheniensibus obicinia modestus, & tristis*, 2103, B.
- Philoctetes, variè ab auctoribus capitur*, 1957, A. B. C.
- Philosophia utraque, Theoretica, & practica Maroni proposita*, 698, A. B.
- Phœbus, oraculum fatum*, 1622, A.
- Phineæ regis peccata, & poena*, 1025, A. *eiusdem scelus, & poena apud inferos*, 1477, D.
- In Phlegra pugnatum à gigantibus*, 1084, B.
- Phlegyas Lapitharum Rex qui miserimus*, 1486, B. C.
- Inde τρυφή, est impie agere*, 1425, D.
- Phœbades fatidica quales*, 1379, A.
- Phœbe curru noctiuaga*, 1983, A. B.
- Phorcus Rex Corsicæ, & Sardinia*, 1278, A.
- Phryges, molles moribus, & effeminati*, 1156, A. B. *Phrygum inuentum pingere vestes acu*, 1070, B.
- Phrygia magna, alia: parua vero, altera*, 1597, C.
- Phrygiones qui, & unde*, 1070, B.
- Picula hostiæ expiatoriæ*, 1390, C. *Item*, 1470, C.
- Picea cur pyris, rogis in desertam* 1393, C.
- Pici metamorphosis*, 1595, B.
- Pictura Troianorum temporibus nondum exitiū*, 754, C. *Eadem mouet affectum*, 755, B.
- Pierides uictæ à Musis, in picas transformantur*, 1392, C.
- Pietas, etiam iter durum vincit*, 1500, A. *Eiusdem vis, sub Æneæ schemate, ac typo*, 962, A. B. C. D. *Ea tamen eiusdem impia pietas taxata*, 2097, C. D.
- Pietas inuenis cuiusdam, & aliarum erga parentes*, 963, A. B. C.
- Pila saxeæ, ut à columna differt*, 1929, A. B.
- Pilare, pilis vestire*, 2002, C. *pili, & lanugo qua sine dai*. *Ibid.*
- Pilata agmina pilis armata*, 2238, E.
- Pilentorum, & carpentorum usu matrefam. Romane honorate*, 1006, C. D.
- Pilema qualia uehicula. Ibid. Eadem ut differebant à carpentis, & petarritis*, 1807, A. *Iisdem utebantur sacerdotes, & Vestales*. *Ibid.*
- Pilumno qui nota Orithyia*, 2229, C. *Eiusdem ἀποδραστήριον*, 1828, A. *quale nomen Rom. 2230, C. Pinarij, & Poinij ministri sacrorum Herculeorum*, 1731, B. C.
- Piritibos Iouis, non Ixiomis F.* 1435, D. *E. eiusdem flagitium, & poena apud inferos*. 1477, B. C. *Piritiboi Lapitharum Regis nuptiæ*, 1612, B.
- Piscatores genus hominum cum paupertate conflans*, 2197, A. B.
- Pisces pelagij opponuntur litoralibus*, 1245, A. *piscinum, aliarumq; deliciarum usum ignorauit Veterum frugifragalitas*, 1722, D.
- Piscus prorarum inuentor. Vide prorarum inuent.*
- Pistrinum pro loco, & negotio molesto, & operoso*, 691, A. B.
- Piustare, seminarum, easq; decet*, 811, C.
- Plage, maiora reuia: minora castes*, 1132, A.
- Plangere pectus*, 1643, A.
- Plausus publicus Romanis in usu*, 1296, D.
- Plebs sine nomine cur gregarij milites*, 1875, D.
- Pleiades in Tauro*, 1074, B.
- Pluit in terris archaifinus Lucretianus*, 2066, A.
- Pluma, de squamis, 2191, C. plumarij qui*, 2192, A. B.
- Plurimus pro longo poëta*, 748, C.
- Pluto, Iupiter Stygius*, 1225, B.
- Pluonia sacra, & uictima qualia*, 1407, C. D.
- Pocula in conuiuiis apud Rom. cur prima parua, post maiora veteres usurparent*, 808, D. E. *poculis capacioribus se prouocauerunt Græci*, 808, C. D.
- Podalirij sepulcrum, & oraculū*, 1578, A.
- Pœna à puniendo dicta*, 1782, B. *C. poena expiatori æterna apud inferos, & quales*, 1509, E.
- Pœni fraudulenti, & bilingues*, 798, A.
- Punica bella tria notata Maroni*, 1223, B.
- Pœon prestans medicus* 2280, D.
- Pœta more historicorum causas rerum gestarum explicant*, 634, E. *Idem cur à vulgari loquendi more recedant*, 781, C. *Item, moralium culpas, in deos, aut sua transferunt*, 942, C.
- Pœtices laus ab Iopa*, 813, C. D.
- Ποσειδώνος ἄδελφον reges qui* 1641, C.
- Polites F. Priami vulneratus à Pyrrho, & casus in conspectu patris*, 927, A. (C.)
- Polites alius cōditur Politiorij oppidi*, 1317.
- Polyboetes sacer Cereri*, 1458, A.
- Polydorus Priami F. iaculis confossus. Virgilio, Euripidi, clam casus, & in mare proiectus*, 990, E. *de eodem diuersa refert Hyginus*, 993, C. *Polydori tumulus*, 990, E.
- Polymnestor Thraciæ rex, auarissimus. Polydorum hospitem necat*, 992, C.
- Πολύπλοκος βαρβαρῶν Principum*, 920, D.
- Polyphemus Cycloperum inhumanissimus, & immanissimus*. 1091, B. *Idem oculo suo priuatur ab Ulyssæ. Ibid. C. Eiusdē uastitas, & proceritas*, 1093, D.
- Polyxena Priami F. Achilli spūso ad tumulum F. à Pyrrho casâ*, 1042, B. *Eadem quæ felix*, 1043, D. *E. Eiusdem tumulus*. *Ibid. D.*
- Polyxo Lemniaca, mœnas, seu Baccaba* 1172, C.
- Pontificis, annales conficere*, 740, A. *Ponunt*